2 168

УНИВ. СПЕЦИЈАЛНА БИБЛИОТЕКА
320 4

Београдске општинске новине

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 1
Година LVI

Редакциони одбор
МИЛОРАД СИМОВИЋ, Д-Р ДУШАН КАЛАНОВИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ
Уредник
ЂУРО БАЊАЦ

Јануар
1958 године

Набављено 16.IX.1960
Бр. инвентара 625

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Њено Величанство Краљица Марија 3
Где је спаљен Света Сава! — Радивоје К. Новаковић 7

Књижевни додатак:

Београду (песма одабрана за штампу на књижевном конкурсу „Београдских општинских новина") — Стеван П. Бешевић 14
Други дан, нови живот, други људи... — Дневник једног инвалида — (Роман из београдског живота — награђен на књижевном конкурсу Градског поглаварства Београд) — Зора Ђорђевић 15

Прилози за историју Београда:

Једна стара фотографија са изложбе Југословенске „Паде" у Софији 1906 године — Д-р М. И. А. 20
Стари водоводи, чесме и бунари у Београду (VI — Бунари у старом Београду) — Драг. Ранковић 23
Позоришни трг — сад и некад — Д. Ј. Р. 26
Спољашњи изглед Београда у првој половини прошлог столећа — Влад. Ст. Кањански 27

Друштвена хроника:

Претседник Општине града Београда г. Влада Илић честита празнике Христовог Рођења Њ. В. Краљу, Њ. В. Краљици Марији и Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу 29
Рођендан Њ. В. Краљице Марије 30
Рођендан Њ. Кр. Вис. Краљевића Томислава 30
Румунски Престолонаследник Њ. Кр. Вис. Михаило посетио је Њ. В. Краљицу Марију на Дедињу 30
Њ. Кр. Вис. Војвода и Војвоткиња од Кента у Београду 31
Бадњак у Београду 31
Бадњи дан у радничким обдаништима 34
Богојављенска литија 35
Шестомесечни помен блаженоупокојеном Патрнјарху Варнави 36

Политичка хроника:

Румунски министар иностраних дела г. И. Мическу, пред одлазак за Женеву и при повратку из Женеве, посетио је Београд 37
Нови сенатори 38

Социјална хроника:

Прослава дечјег празника „Очеви" у Централном уреду за заштиту матере, деце и младежи Поглаварства града Београда 39
Отварање кухиња Зимске помоћи у Београду и Земуну 40

СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ БЕОГРАД

Културна хроника:

Прослава св. Саве на Универзитету 43
Освећена је основна школа „Матија Бан" на Бановом Брду 44
Освећена је школа „Стеван Високи" на Топчидерском Венцу 45
Освећење Црквеног музеја 45
Изложба жена-уметника Мале антанте 46
Изложба бугарских карикатуриста 47
Радио изложба на Београдском сајмишту 48
Божићна издања београдских дневника о Београду 49

Соколство:

Соколско друштво Београд X 52

Позоришна хроника:

Премијере, репризе и глумци („У логору", драма од Мирослава Крлеже; „Дете у борби" од Леонарде Вегнера; г. Раша Плаовић враћа се београдској позорници; „Идиот" од Ф. М. Достојевског) Б-ц 54

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љуб. Ж. Јовтић 59

Некролози:

† **Д-р Карел Бакса, бивши приматор Прага** 62
† **Бранислав Нушић** 62

Слика на корицама: **Београдски корзо,**
уметнички рад акад. сликара А. Г Балажа

Београдске општинске новине

Излазе једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 150·—, полугодишње 80·— динара. Појединн број 10·— дин.
Цена огласа: Цела страна 800·—, пола стране 500·—, четврт стране 300·— дин. Огласи на корицама 50% скупљи
Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54.700
Уредништво и администрација: Кнегиње Љубице 1/II — телефон 26 042.
Уредник прима сваког радног дана од 9-12 часова — Рукописи се не враћају.

Београдске
Бр. 1 ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ 1938

Чланци и студије

Њено Величанство Краљица Марија

— Поводом рођендана —

Њено Величанство Краљица Марија

„Узорна и светла, и у свему другом
— **Румунију** памти, чувај љубав њену!
Нек Те срећа прати на Твом путу дугом!
„Живела нам! Због ом!"... И лађа се крену.
За Њом народ кличе: „Зар Ти није жао
Букурешта града и цветне Синаје?...
— „Жао Ми, али идем! Јер судба је јака!
Мене чека срећа, од сад нераздвојна,
„У Србији лепој, на обали Саве,
На витешким грудма Мог Краљевског Војна!
— „Жао Ми, али идем! Јер судба је јака!
„Полазим о, Боже, пут Ми благослови!
У земљи слободе, песме и јунака!
„Тамо Ми је љубав, тамо Златни снови!"...
Неизмерни простор лађа је већ прешла...
Промичу брежуљци, шуме и равнице,
Са обала српских грми: **„Добро дошла,**
„Узданице наша, витешка Краљице!"[1])

Воји. Илкић Млађи

Краљица *Марија*, племенита, интелигентна, патријархално лепо васпитана, ступа на тле Своје нове Отаџбине, на тле суседне земље — Краљевине Југославије 6 јуна 1922 године у 17 часова са Својим Родитељима — оцем Краљем Фердинандом I и мајком Краљицом *Маријом*, Румуније.

Долази млада Принцеза Марија, за коју песници певаху „да је онај диван цветак, што нам краси Домовину, да је Она звездица наша сјајна, која с плавог свода сину..." Долази Принцеза Марија „мила као сунашце" да постане примерна супруга и идеална мати, да донесе као Краљица радост и љубав Своме драгоме Војну и Своме Народу!

Краљица Марија где год је прошла пронела је Свој осмејак. И, када се венчала 8 јуна 1922 г. у Саборној цркви у Београду уз топовске звуке помешане са свештеном службом и песмом певачких друштава, Она је већ помишљала на Своју будућу улогу — тешку, деликатну, пуну части!

— „Што људи не могу, створићу Ја, жена:
„Срећу и спасење триест милиона,
„Кад братимство вежем на вечна времена
„Мишиће и душе Срба и Румуна!"[2])

Краљица Марија у главноме Себи је ставила у Својој новој Отаџбини, Краљевини Југославији, три дужности: бити примерна супруга, бити нежна мајка и бити узорна краљица Своме народу.

1) Као примерна супруга, предузела је одмах да Своме мужу-Краљу, створи што лепши породични живот.

Засновала је Свој дом, Своје сопствено огњиште, на Дедињу, где ће са Својим мужем-

---

1) Воји. І. Илкић, Млађи — **„Песме"**, Београд 1936, стр. 65.

2) Воји. Ј. Илкић, Млађи — **„Песме"**, Београд 1936, стр. 65.

Краљем а доцније и са децом наћи одмора, весеља, забаве.

Дедиње, Загреб, Опленац, Блед, Хан Пијесак, Беље, топли су, елегантни, са уметничким укусом уређени, кутци где су Краљевски Супружници имали да се одморе, окрепе...

2) Као *нежна мајка*, узор је свима Југословенима. Јер Она је подарила Своме миломе Супругу и своме драгоме Народу три лепа и напредна сина:

— Краља *Петра II*, који је рођен 6-IX-1923 год. у Београду;

— Краљевића Томислава, који је рођен 19-I-1928 год. у Београду и,

— Краљевића Андреја, који је рођен 28-VI-1929 год. на Бледу.

Краљица Марија као мајка срећно је обележила три племена једнога истога народа, које „никад и нико раздвојити неће". Она воли децу.:

„Краљицу наше јуначке земље
Дивно име **Марија** поносно кити:
Петар, Томислав и **Андреј** љупки
Њена и наша дика ће бити.
Три мила Тића, три љупка Сина,
Краљевскога Дома највеће благо,
Нек буду понос и срећа Мајке,
Очеве круне камење драго.
Још једну љубав, још једну бригу
Срце те Мајке у себи крије,
Палих хероја сирота деца
Никад ниједно да гладно није,
И топла љубав мајчина душе
Сиротане ове ко сунце грије:
И многа суза преста да тече
Свуд око себе Краљица сеје.
Милосном руком обилне дарe
Из ока деце једне сироте:
То дивно срце **Мајке** и **Жене**
И за њих куца пуно доброте.
Зато нек деца узвикну звонко
Из својих младих захвалних груди:
Добротворко, наша драга мати,
Краљ, деца и Ти нам вазда срећна буди"[3])

„...Краљица воли децу. Појава њена зрачна
У сваком дечјем срцу радостан огањ пали,
Она срдачно шири Краљевске руке нежне
И раздрагана кличе: „Ходите мили мали!..."[4])

Краљица Марија као мајка. Она је то не само Своје деце, три сива тића, три анђелчића, него је мати и све југословенске деце. Њен, апел, 6 новембра 1934 год. из Београда, да се помогне југословенској деци то показује — он, гласи:

„Радимо за *југословенску децу!*

Наша деца су нам највећа брига, наш најдрагоценији понос и ружичаста нада наше светле будућности.

Старање о животу, здрављу и васпитању деце није само најсветија дужност мајки и родитељских домова, него први и најважнији задатак људских друштава, општина, градова, па и саме државе.

Снага једног народа мери се по моралном и физичком здрављу деце, а његове способности по добро организованој дечјој заштити.

Ако хоћемо да се одужимо своме јуначком народу, ако хоћемо да приведемо нашу лепу домовину напретку, посветимо нашу сталну искрену и топлу љубав југословенској деци.

Нека ни једно југословенско дете не остане незбринуто, незаштићено, нека сва наша деца весело живе и напредују и нека се њихова дечја песма среће разлеже по свима крајевима дивне Југославије."

Њ. В. Краљица Марија од 2 године

Њ. В. Краљица Марија од 9 година

Краљица Марија као мајка дубоко је осећајна за сву југословенску децу. Њено писмо упућено „Југословенској Унији за заштиту деце" из Београда 10 новембра 1935 год. брилјантно нам показује ту љубав и осећајност.

Писмо гласи:

„Југословенски подмладак треба да буде понос наше нације, главни стуб величанствене зграде наше државе. Он у својим грудима носи будућу судбину нашег народа. Дужност је свих нас да у најидеалнијој мери обезбедимо пун развој све наше деце и да посветимо нашу највећу пажњу будућности нашег народа — нашој деци.

Средства, која се троше за децу уродиће најлепшим плодом. „Права штедња није штедња на деци, него штедња за децу". Зато нека се све већа и већа средства из јавних и приватних врела стављају на расположење за планску заштиту деце. Поред државе, заштити деце треба да посвете пуну пажњу и све наше општине, а нарочито наши градови.

---

[3]) Александар Милићевић професор у књизи: **„Наш највећи Краљ"**, књ. II стр. 86, Београд; уредио Душан Мил. Шнјачки 1931.

[4]) Вој. Ј. Илић, Млађи — **„Песме"** Београд 1936 стр. 68.

Најуспешније методе дечје заштите могу се применити само на основу озбиљних студија. Поред много воље, потребно је и много стручног знања и животног искуства.

Са задовољством пратим кораке наше Југословенске Уније за заштиту деце у спровођењу њеног лепог и узвишеног задатка: да у свима редовима нашег народа буди и продубљује осећања одговорности према деци и будућим народним генерацијама, да у дело спроводи здраву сарадњу приватне иницијативе са јавним органима и да стручним расправљањем дечјег проблема у нашој Краљевини тражи најбоље методе дечје заштите.

Први југословенски конгрес за заштиту деце, који Унија овога месеца одржава у Београду, много ће допринети проучавању проблема наше дечје заштите. Искрено желим да конгрес пробуди пуно интересовања код службених органа и приватних добротвора, код стручних радника и добровољних сарадника на пољу заштите наше деце.

Нека Унија истраје у својим настојањима и постигне најлепше успехе на корист наше деце, узданице нашег народа и носиоца његове среће будућности".

3) Као узорна краљица, Она је од првога момента ступања на тле Краљевине Југославије — Своје друге и сада праве Отаџбине, све Своје силе употребила да буде Своме Народу: добра, љупка и племенита. И њу је свуда у Краљевини Југославији — од Ђевђелије до Триглава и од Јадранскога мора до ушћа Тимока — заволео. Јер, Она скромна у опхођењу са Народом, скромна у оделу, скромна у свему, — чини радо милостињу, свакога саслуша и свакога хоће и уме да разуме...

Кад је позвата да 7 марта 1930 год. освети у Сплиту брод, највећи трговачки, који носи Њено узвишено име, Она је лично тамо присуствовала. Тада је на поздрав одговорила:

„Честитам Вам крштење овога дивнога брода са топлом жељом, да са поносом и успехом проноси морем југословенску трговачку заставу.

Нека је са срећом".

Кад је кумовала застави Јадранске страже Она је упутила ово писмо:

„Управи Месног одбора Јадранске страже, Београд —

Под заштитом Мога Прворођеног Сина, Његовог Краљевског Височанства Наследника престола Петра; с благословом Божјим и под сенком великих предака и палих витезова и победника, нека се поносно вије овај посвећени Стражин стег.

У овом стегу нека Стражино чланство гледа своју част, у њему нека црпе снагу и веру у себе; у њему нека гледа потстрек за свој племенити рад; у њему нека се напаја љубављу према своме Краљу и Отаџбини.

Нека ова застава, као свето знамење Јадранске страже у Београду, буде: зборште нашег престоничког грађанства у његовим племенитим акцијама за добро Краља и Отаџбине и симбол сталних настојања у извођењу узвишених циљева Јадранске страже.

То је Моја жеља и Мој поздрав на данашњи дан.

Дано у Нашем Престоном Граду, дана 18 јануара, године 1931".

Кад је отворила продају Божићних маркица „Југословенске лиге против туберкулозе" Она је упутила 28 децембра 1937 год. овај апел:

„Југословенској лиги против туберкулозе,

Туберкулоза претставља једну од највећих опасности по здравље нашега народа. Јер, она прети да се из градова и већих насељених места још више рашири по селима и мањим местима.

Успеха у борби против овога великога народног зла може бити само ако заједнички и сложно раде: државни и самоуправни органи и установе са удружењима и Лигама, као носиоцима приватне иницијативе.

Зато наша акција у борби против туберкулозе треба да буде општа, заједничка целога народа, свега свесног грађанства.

Њ. В. Краљица Марија од 10 година

Њ. В. Краљица Марија од 15 година

Ја поздрављам Југословенску лигу против туберкулозе — ценећи њене напоре и њен рад у сузбијању туберкулозе у народу".

Краљица Марија пуна је врлина, које је уздижу изнад других. Она воли уметност, добар је спортист.

Краљица Марија ужива много у Своме етнографскоме музеју, једној дворани на Дедињу (одељење Краљевскога двора), пуној женских костима, богато извежених и златом и сребром, из свих делова Краљевине Југославије.

Кроз ове лепе ствари, које је добила од народа као поклоне, Она гледа пред Својим очима стално разноврсне одлике појединих крајева у Својој земљи, које је готово Она већ све посетила и обишла.

Краљица Марија одушевљена је и неустрашива спортискиња. По природи чврстог карактера, хладна и присебна у одлучним тренутцима, Она се не боји да гази и по снегу и мразу. Она сама тера свој ауто марке »Rols-Rois« најтежим серпентинама, као оним на Ловћену поврх которских провалија, који је један од најтежих у Централној Европи"...[1])

Краљица Марија, чија је судбина тешка и тужна; пуна дивљења и поштовања... Када погибе „Љубав Њена и Нада нашега рода, Љубимац свих земаља", када изгубисмо Великог Вођа, када оде у небеске висине Витешки Краљ 9 октобра 1934 год. у Марсељу (Француска), Својим држањем и Својим опхођењем уздигла се је у бесмртност.

„Краљице, Жено жалосна, у срцу с тисућ
мачева,
Тужном окружена јеком милијонских, горких
плачева,
Не носиш узалуд болно, заветско име: **Марија.**
Јер да би ова жртва већа, божанскија била,
Да би бол стигла дубоко, до најтајнијих дубина,
Распеше: Бога Оца, не, — новозаветски: Сина.
Скрушена и нема Ти стојиш под крстом Мужа
и Оца,
Он виси: **ничпршћа спона нашега Уједињења,**
Крвава, најскупља жртва заветног нам
Спасења.
Света крв потоком тече из рањеног Му бока,
Народ се њом крштава: Јован на сред Јордана,
Њоме се болно крштава сва наша земља
широка.
Краљице, Жено жалосна, бол је твоја
безмерна,
Кад подељена толиким срцима верних
милијона,
Не ублажи се ништа снага Њезина болна.
Краљице, Мајко жалосна,
Не носиш узалуд болно, заветно име:
Марија"[2])

[1]) »Daily Colonist«, Канада (Северна Америка) од 23 августа 1931.

[2]) Сибе Миличић, Београд 1934, песма: **„Марији, Краљици Мајци".**

„Опростн!... Брижно срце и лице
Што нпак зборе!.. Светла Краљице!
Стишај се мало, за један часак
И чуј слаби ал' искрени гласак:
Стишај се, стишај, сва тише, тише,
И Бога ради, — не тужи више!...
Удар је страшан! Још како страшан!
Свиреп, подмукли, низак, ужасан!
Али се сети, — ох, морам тако:
На земљи нашој рај је и пак'о!...
У златној деци сагледај Друга!
Он је с Њима, кроз Њих је с Тобом
Сада и увек и пред Богом!
С Њима оживи! С **Петром** се дигни!
На срећу рода чело подигни
И буди увек снлна и јака, —
Буди нам свима... Отац и Мајка!..."[3])

Краљица Марија примерна супруга, нежна мајка, узорна краљица, обожавана од Свога народа, сва се посветила чувању и подизању Своје деце, у првома реду нашега младога и милога Краља Петра II.

Београд, престоница Краљевине Југославије, цео народ — сви Југословени у и ван граница Краљевине Југославије, обраћа се преко Београда — преко њега и кроз њега, Богу са топлим молитвама на дан 9 јануара 1938 год. на Рођен дан Краљице Марије са жељом:

„Да Узвишеној Краљици Марији, нежној Мајци, подари дуг живот, потпуно здравље и сваку срећу!"

„Кроз нашу земљу брује звуци звона,
Чује се усклик многих милиона
И сваки цвећем кити скромни стан;
Срца су свију радосна и пуна —
Краљица наша, наша сјајна Круна,
Прославље данас један велик дан.
Уз песме громке, узвике и звуке,
На молитву се састављају руке:
Богу се моле отац, мати, син,
Богу се моле и стари и млади
Рођен дан слави мајка сирочади —
Краљица, мајка, добротвор је њин..."[4])

[3]) Вој. В. Рашић, песма: **„Њеном Величанству Краљици Марији-Мајци"**, изашла у „Домовини", Београд, директор Ж. Ранковић, бр. 7 за 1935 год.

[4]) С. Марчић, песма: **„Тридесети Рођен дан Њ. Вел. Краљице Марије"** изашла у „Домовини", Београд, директор Ж. Ранковић, бр. 1 за 1930 год.

* * *

Где је спаљен Свети Сава?

I

По овоме питању, данас у нас Срба, влада некаква чудна збрка појмова, иако је оно одавно решено. Јер, у недавно доба дешавало се, да многи потпуно основани разлози истине губе од своје важности, убеђења и силе, само зато, што се нашло људи којима није ишло у рачун, да једном пронађена и примљена истина и даље траје. Тако и сад стоји са овим простим питањем, чији наслов исписасмо овом чланку: *Где је спаљен Свети Сава?*

Не зна се зашто, тек једног дана пуче глас, између нас ондашњих становника настањених око „Звездаре", да је Свети Сава баш тамо и спаљен, где му је већ сада подигнута и црквица. Многи од нас, који смо прилично века провели у том крају, баш ништа о томе нисмо знали. Ни најстарији људи — у години 1894–1895, — нису нам ништа умели о томе рећи. Отуда смо онда, сви ми млађи, веровали са правом да су ту по среди некакви други разлози, те смо сумњали о спаљивању тела Светог Саве баш на том месту у Београду где му се црквица диже. Али, најзад, нека буде и тако, када црква би подигнута за непуних — петнаест дана! А зидало се американском брзином.

При свем том, ово није ипак био доказ да је баш на том месту, где је ова црквица подигнута, спаљен Свети Сава. А о спаљивању на том месту уопште није било ни говора, већ само о томе да се подигне једна црквица Светом Сави у Београду, у чему се потпуно и успело.

Прошло је од тога доба доста времена; са зиданем велелепне цркве Светом Сави на том месту тада је ишло врло тешко. Најпре политички догађаји у Београду спречише то зидање; затим, дође седмогодишњи рат 1912–1919 и најпосле тешко стање наше привреде. Нас је, тадашње становнике тога краја, још више обухватила сумња: да ли ће се храм Светом Сави подићи? Али, баш и кад буде остварено, нико од нас неће веровати, да је светитељ на том месту и спаљен. Ми доказа нисмо имали да је спаљивање било на месту где му је првобитно подигнута црквица; исто тако, тога доказа нема ни данас, кад се, после више од тридесет година, почиње зидање овог великог храма Светом Сави. Шта више за нас је све јасно, да Свети Сава ту није спаљен.

II

Врачар, где је Синан-паша, велики везир турскога царства, спалио тело Светог Саве 27 априла 1594 године, није се тада простирао на овој страни и онако као што ми то данас видимо. У то доба није било два Врачара: источног и западног, него је био један, чији је простор био познат. Он се није ширио ни тамо, где су данас војне и грађанске болнице, нити где је Стара Звездара, нити још мање тамо где је подигнута црквица Светоме Сави. Такво проширење Врачара људи су учинили тек четрдесетих година деветнаестог века, или нешто раније.

На картама Београда, као и на разним његовим сликама из 1521, 1685, 1688, 1789, 1804, 1866, — а то је од 16—19 века, — а затим, из описа разних путописаца — ових последњих било је готово из свију крајева Европе — понавља се и види се стално једно: да се је овај део садашњега Београда, од савске обале па све у правцу Авале, називао Дедино Брдо, или *Дедиње*. „Дедиње, над сремским пределом, наднело се је над Савом" — вели Вераниције, путописац из 1553 године. Оно је тада обухватило сав простор од Саве и Топчидерске Реке до Кумодрашкога и Мокролушкога Потока, обухватајући и цео онај простор где је подигнута поменута црквица Светоме Сави. Тачније речено, између две реке, Топчидерске и Мокролушке, проостирало се је Дедино Брдо, чији се један део, доњи, до утока Топчидерске Реке у Саву, данас назива Топчидерским Брдом. Од Дедина Брда па све до Кумодрашке Реке, простирало се је доцније назвато „Бањичко Поље". Простор од ове па до Екмеклука, пресецала је Мокролушка Река.

Испод Дедина Брда, становали су Цигани у Циган-махали, данашњој бари „Венецији", а у најновије доба то је простор између реке Саве, железничке пруге Београд—Земун и београдске железничке станице; јер, од када се зна за Београд, накад у прошлости на савској обали није постојала никаква уређена варош, просто зато, што је тај простор вечито, тако рећи, сваког пролећа, плавила река Сава. А место где је данашња црквица Светитељу било

је ненасељено, пошто је околина вароши са те стране била потпуно пуста. Отуда, ни онда, па ни до данас, у том крају и нема никаквог предања о спаљивању Светога Саве на месту подигнуте цркве; никакав веродостојан споменик подигнут из тога или нешто познијега доба, те да би се заиста могла утврдити истинитост тога спаљивања, било код те цркве или у њеној близини. О подизању какве цркве од 16–19 века није се смело ни помислити, јер то Турци не би никада дозволили. А и оно мало цркава било је готово сакривено да не би вређало турски верски осећај. Био би кажњен смрћу сваки онај који би подигао ма и најмању цркву Светом Сави у Београду. Турски верски фанатизам у том погледу био је искључив и нетрпељив.

Напротив, у доба спаљивања тела српског светитеља — 1594 године, Врачар је *„са стране Таш Мадена* (или данас Ташмајдана), надвисно *дунавску обалу и тамишку банатску равницу"*. Једном његовом страном пролазио је Цариградски Друм, сада Смедеревски, те се је Врачар пространо у правцу села Миријева, где се један његов део и данас зове Врачар; други његов део био је у правцу турске вароши на Дунаву, у Доњем Граду, опкољене градским бедемима. А изван овога била су два засеока, од којих је један Циган-махала у Бари. Врачар је, према овоме, обухватао сав онај простор који се пружа од Цариградског Друма, па се простире иза доцнијега шанца, — опсадне линије — Принца Јевђенија Савојског, када је овај опсађивао Београд 1717 године.

Врачар дакле, обухвата сав онај простор испред Шареног Извора, Пашине Чесме и Бајтина Брда, па, спуштајући се испред Миријевска Потока овом опсадном линијом, допирао је изнад гребена над самим Дунавом. Врачар је био покривен многобројним хумкама или брежуљцима, те је заиста *надвисио Дунав*, као што то вели Матија Катанчић. Овај професор археологије и нумизматике на универзитету у Пешти 1796 године вели у свом делу „Спомен Београда" (преведено у „Гласнику друштва Српске Словености" Св. V 1853 год.) „Овај пак град „Београд" лежи на узвишеноме месту, *покривен је и са позадине архивима Врачара*... као каквим облаком *господарећи над тамишким пределом*, које Дунав пресеца на двоје". У *Рићечнику* из 1818 год. Вук вели:

„Док ми гледа Крњо из Земуна,
А Маргита на Врачар, на поље"

Кроз средину Врачара протицао је Булбудерски или Славујски Поток, као што то и данас протиче. У оно доба били су турски летњиковци и силне турске баште око Славујевог Потока. Тадашњи Врачар обухватао је и сву данашњу Палилулу, Карстал, Принца Јевђенија Савојског... Цариградски Друм, пролазећи једном страном Врачара, пролазио је поред самог хумкама покривеног Ташмајдана, правцем средини градског бедема; испред овога Ташмајдана била је Врачар-махала, тачно испред данашње цркве Светог Марка, а то је равница где је некад била црква Свете Софије, доцније преобраћена у џамију, познату под именом Батал-џамије. На томе месту данас је подигнута нова зграда Народне Скупштине. Испред ове Врачар-махале била је српска варош, где је позната Смедеревска Капија; на Цариградском Друму. У близини ове капије био је чувени Шарени Хамам. Међу старим Палилулцима Београђанима било је људи који врло добро памте, да су им њихови претци причали, како се је сав овај крај негдашње Врачар-махале, где је Ташмајдан, називао Савином махалом или *Савинцем*. Почетком 19 века у близини Врачара налазио се је један извор који је сам народ називао *Источником Светога Саве*.

Продужење Врачара према турској вароши на Дунаву и дунавској страни потпуно је оправдано: јер је то поље, које се полако, постепено, спушта ка Београду, те је у непрекидној вези са овим, главним Цариградским Друмом, којим се иде правце *Стамбол Капији* у средини градскога бедема, данас испред самога споменика Кнеза Михајила! Сам пак Цариградски Друм пролазио је поред Ташмајдана, те не само да је био жив, с погледом на саобраћај, већ је био потпуно приступачан свету, како Турцима из града и вароши тако исто и Србима и осталим становницима. Дунавском страном, Врачар је у вези са другим који води Видин Капији на Дунаву, сада у правцу Душанове улице. У то доба о коме говоримо, Цариградски Друм био је непосредна и најјача веза турске престонице Цариграда са Београдом, најлепшом и најмногољуднијом вароши турског царства на овом делу Дунава. И заиста, Врачар је претстављао непрекидну живост и кретање, водећи својим путевима и у сам београдски град као и у турску варош у Доњем Граду на обали Дунава, Од како се пак за Београд зна, варош је увек била на Дунаву, па је то исто тако било и 1594 године, када је спаљен Свети Сава. *Врачар је био дакле у правцу градских бедема и турске вароши, као и у њиховој непосредној близини.*

А са Врачарем је у вези река *Дунав*.

Пристаниште римске флоте, у старом Сигиндуному, није било на реци Сави већ на Дунаву. Турци, када говоре о Београду и о вароши у њему, знају само за дунавски крај. У ратовима и биткама око Београда под Сибињанин Јанком или Хуњадијем, увек је највише страдала варош на Дунаву. Мађари, Турци и Аустријанци, знађаху само за дунавски крај. *Небојша*, кула стрелница, тај најстарији споменик још из римског доба, вероватно цара Константина Великог, била је у старо доба

крајња тачка до које је допирала варош, која је онда била на Дунаву. *Десйот Стеван Високи*, — пошто је утврдио Београд и у њему поставио себи престоницу деспотовине Србије, сазидавши за себе двор, а за Београђане једну нову цркву *Успеније свете Богородице* — изнова је подигао варош *на источној страни на блатом Дунавском нашибу*, тј. тамо где је она била од памтивека...

Закључак, који се сам собом намеће, овакав је: Када је *Делиње*, где је подигнута црквица, над савском обалом, а над сремском страном, *онда је било йойште ту немоћније сйалити тело Светог Саве, зато, што је оно било сйаљено на Врачару, који је са Ташмајданом, над дунавском страном, надвисио тамишку или банатску равницу. А исти је такав йоложај и данас.*

III

Онај, који је спалио Светог Саву био је потурица *Синан паша*. Прошлост нам казује, да је био рођен око 1530 године у српском селу *Соколовцима*, данас потурченим *Шајиновцима*, јер у српском језику реч „соко" значи у турском језику „шаин". Шајиновци су у Ољу у крају Дукађина у Јужној Србији[1]). Код Турака, Синаново име сматрано је за најсетије, а код Срба за најгрозније. Турци су са највећом радошћу причали како је Синан-паша подигао силне џамије, док Срби са плачем казују како је оборио многе цркве, па и ону највећу српску светињу, цркву *светог Арханђела* у Призрену, задужбину *Силног Цара Душана*. Код Турака, Синан је био Газија — победник, а код Срба, највећи крвопија српског народа.

Народна песма[2]) о Синану вели:

„Бауреке си цркве порушио
И њихове свеце попалио
А попове на коље набио!"

Па који је био тај Синан-паша, који је нанео највећу увреду српском народу, откада овај постоји?

Синан-паша, Србин потурица, био је велики везир под султанима: Сулиманом II, (1520—1566), Селимом II (1566—1574), Амуратом III (1574—1596) и Мухамедом III (1596—1603). Године 1551 освојио је цео Триполис; затим је угушио буну у Јемену у Арабији; протерао Шпанце из Туниса, а најзад се одликовао у рату са Аустријом. Ево како представља *Лебе* да је изгледао и какав му је био карактер, говорећи о Синану у свом делу „О историји турског рата 1593 (Павле Поповић у „Гласу Срп. Краљ. Академије Наука" књ. XC стр. 53—55): — „Синан-паша" — вели Лебе — турски садразам велики је војник, необразован, сујеверан, врло сујетан, страшно суров, камена срца, без трунке милости, крвожедан, зликовац, зверски је мрзео хришћане".

Увек му је била једна мисао у глави, да потурчи што више Срба, јер је био и сам потурица, Србин из села Соколоваца.

Синан-паша, хтео је намерно да изазове рат са Аустријом, па зато нареди босанском везиру, те овај нападне на аустријске тврђаве; али везир код Сиска би потучен 22 јуна 1593 године. Турска је сматрала да је ово довољан повод, па зато Аустрији објави рат. Због тога, Синан-паша са својим сином Хасаном те године, 1593, дођури са војском у Београд, пређе у Мађарску и удари на цара Рудолфа (1576—1611). Међутим, за Аустрију овај рат у 1594-ој години био је врло успешан, те се тада многи Срби подигоше на оружје противу Турака, — време Новака Дебељака, — а у вези са Власима и аустријском царском војском.

У Банату, подигну се на устанак Срби, којима је био на челу *Теодор*, вршачки владикадика, носећи на својим заставама лик Светог Саве. У Пећи противу Турака подигне се сам српски патријарх *Јован*. Сваки према устаницима био је Синан-паша као главни командант турске војске, а нарочито у Банату према владици Теодору. Иако је овај имао успеха према Синановој војсци, будући неспреман и довољно непотпомогнут од стране Аустрије, Синан-паша не само да победи Теодора, већ га ухвати, одере и од његове коже направи мех. Патријарх Јован исто тако буде ухваћен и у Цариграду код Јени Капије буде обешен. Али се устанак прошири и на Арнауте, па Арнаути нападну на Турке; за то време српски хајдуци продру до Софије и освоје је. На све стране побуне, устанци и борбе противу Турака биле су врло јаке, тако да је турски садразам Синан-паша, да би победио Србе, дошао на идеју: да уништи тело Светог Саве, коме су се према ондашњој традицији клањали и сами Турци, узимајући на себе знак крста и покрштавајући се.

„Турска војска код Београда, — вели Милан Ђ. Милићевић, у својој књизи „Стефан Немања и Св. Сава" Београд 1879 и 1913, стр. 55, — под командом Синан-паше, потурченога Србина, нахођаше се као усредини каквога пламенога мора. Узалуд јој беше Санџак-шериф. Ваљало је других талисмана и других курбана..... Тада се Садразан Синан, стари Србин из срца Старе Србије, о коме прича казује, да је још као младо чобанче једним самом нагласком своје свираљке, доводио дивље псе да пред њим покорно пузе — тада се, тај потурчењак каменога срца и гвоздене руке, сети душевнога покрета свога народа. Знао је он, да је овај исти народ који у томе часу дивљом јарошћу, ватром и сабљом затире све што је турско, јуче био и сутра ће ићи да сваки клања и сузе рони пред ћивотом јед-

[1]) Сада у горском срезу.
[2]) „Св. Сава" — Ј. Џонић с. 55—56.

ДОМАЋА БИБЛИОТЕКА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ" Београд

нога калуђера. Да ли само калуђера! Да, пред њиховим архијепископа и краљевића и више од овога, великога човека, великога родољуба, свеца, просветитеља и учитеља, једном речју, који је бољи од свих тих, и који се ничим не може да замени — *пред њиховим Светога Саве.*"

У нашој народној песми о томе се овако пева:

„Миљешевка ђаурска је ћаба,
О свецима и свакој нељељи
Ту је пуно ђаурских хаџија
Што долазе те се свецу моле.
Да је тако нека и остане,
Ал' сам чуо и људи ми кажу
Да ка свецу иду на клањење
Паш и наши Турци Османлије!"

И онда је, вели песма, султан наредио Синан-паши да се Свети Сава спали. То се износи у овим стиховима:

„Па отиди до Влаха Старога,
Баш до оне цркве Миљешевке,
И одузми тог ђаурског свеца,
Донеси га твоме Биограду,
Па секући све ђауре редом
Све ђауре и њихове попове,
И свеца им пред очима спали."

О ношењу свечевога тела од Милешеве до Врачара у Београду забележена је једна песма у Дубици, коју је објавио поч. Андра Гавриловић, професор, у *Годишњици* Николе Чупића, књига XVIII стр. 273 овако:

„Ахмет-паша да га Бог убије
И са њиме Јашар од Полимља
Два душмана и до два крвника,
С војском паше око Милешеве,
Калуђере свете погубише,
Што не паде поред свете цркве,
То везаше узо наопако,
Милешевку цркву попалише,
Светитеља Саву поробише.
Куд год дођу сиротиња цвили;
Кроз крв свуда свеца пронесоше;
Тако траја до тринаест дана,
До белога града Београда."

Тај пут преношења свечевог тела ми имамо опет у народном предању. Можда оно није потпуно тачно, али благодарећи појединцима, који су ово сачували, ми тај пут приближно знамо. Вероватно, када би се дубље испитало код становника Раса, или Рашке, Старога Влаха и у крајевима око Дрине, можда би се могла пронаћи истина, која би нас задовољила. По народном предању, пут је био овим правцем: Милешева, Косатица, Врањак, Жљеб, Дражевић, Велики Суводол, Нова Варош, Тикве, Теферич, Вранеш, Увац, Бураће, Златибор, Београд.

Као друга варијанта била би ова: Милешева, Дреснова, Бистрица, Вранеш, Увац итд.

Ево како народна песма описује долазак на Врачар:

„На Врачар се креће турска војска,
А пред њоме Синан паша силни,
А за њима носе Светог Саву,
Не носе га к'о што носе свеца,
Већ га носе к'о неког хајвана,
Попели га **мазги на самара.**
А ту мазгу за водиће води,
Стара једна калуђерска душа.
Измучена и испребијана".

Ко је био на Врачару да дочека Синан-пашу и тело Светога Саве?

Ево што вели народна песма:

„А то тамо чудо од свијета!
Поклапрједи сви попови редом,
Сви попови и сви калуђери,
А за њима сва остала рајa.
Турци су их ту на зор догнали.
Да гледају што гледали нису.
И што ником не би пожелели."

Ево шта нам народна песма вели о самом спаљивању! Синан наређује војницима:

„Брже боље, моја децо драга,
Брже дрва на гомилу дајте,
И на дрва положите ђаура
Кога раја за свеца разгласи,
Те уздрма турску царевину,
И нашега цара честитога,
Па одоздо ватру потпалите!
Нека светац Биограду светли.
Када свеца у пепео створите
— Баците пепо низ тијо Дуваво!"

А кад се ово спаљивање заврши, онда народна песма вели да је Синан наредио војницима:

„Па узмите троструке камџије;
Растерајте рају са Врачара!
А попове у таминце бацте.
Све попове и све калуђере,
Нек ту труну док на свеца кисле!"

Заиста, тако је и било. По наредби Синан-паше Ахмет-бег Ohуз узео је тело светог Саве из манастира Милешеве, и донесе га Синан-паши у Београд, који га спали на пољу Врачару 27 априла 1594 године. О овом датуму спаљивања било је у нас врло много говора и врло супротних мишљења, али је усвојено раније мишљење Илариона Руварца, а то је овај датум, који овде изнесосмо. Тако је било и мишљење архимандрита Нићифора Дучића *(Књижевни радови* књ. V. стр. 302–307) Ј. Томића *Срп. Књиж. Гласник* књ. XVI

стр. 907 — Пав. Поповића *Глас. Срп. акад. Наука* књ. XC стр. 53—55, као и нашег чувеног историка Љубе Ковачевића.

О самом спаљивању има близу двадесет разних извора и многих расправа, било наших или страних писаца, као и много записа. Ми ћемо овде напоменути само два извора, о дану спаљивања, о дану када је тело узето из Милешеве и када је ово спаљено. Ови су записи узети из књиге III бр. 5253 *Записа* од Љубе Стојановића, као и од истог писца *Записа* Бр. 962 узет из *Родослова*. Тако први гласи: „В лето 7102 в дни перскаго цяра взят бист светитель Сава в петак велики; ови мне грешному" — године 1594 у време перског цара узет би светитељ Сава на *велики петак*; јаој мени грешноме!" Други гласи: „В лето 7103 однесоше Турци Светаго Саву из Милешева мјесеца марта 10 ден Ахмет Бег Оћуз исожеголе априла 27 на Врачару код Белграда". Велики петак тада није био 10 марта, него је падао 29 марта. Тачан је датум спаљивања 27 април као и само место спаљивања поље Врачар. Руварац, говорећи о пећским патријарсима од Макарија до Арсенија III, потпуно је доказао, да 1595 Синан-паша и није могао спалити Светог Саву, зато што је био збачен са везирства, те према том отпада ова година 1595. Остаје дакле година 1594 као она када је Свети Сава спаљен, а која је у нас опште усвојена.

Да напоменемо узгред да је овај дан усвојен и од стране Милана Ђ. Милићевића у књизи „Стефан Немања и Свети Сава" штампаној 1879 год. у Београду, као и по други пут штампана 1913 године (види стр. 56!). Исто је ово усвојено и у књизи „Свети Сава" од проте Јована Вучковића стр. 91 — Нови Сад 1902.

Шта је било даље са Синан-пашом?

Он је у години 1595-ој напао на влашког војводу Михајла, али га овај код Трговишта тако разбије, да се од очевидне смрти спасао само срамним бегством. Наскоро, после овога пораза, он умре у Призрену, где буде сахрањен у препрати своје џамије с леве стране, до два стуба. На гробу му буде метнута велика мермерна плоча и начињен споменик.

Очевидци Призренци причали су, што је тада забележено од стране игумана Аксентија, да је 1762 године река Бистрица, која протиче кроз Призрен, тако силно надошла, да је вода оборила сву џамијску препрату; подигла мермерну плочу са гроба; извалала Синаново тело *црно као угорели пањ*, и собом некуд однела. Срби у глас завичу: „Гледајте! гледајте! Паде гроб! Узе га вода... црн као крља... однесе га!" Затим се Бистрица тргне натраг. Стубови од препрате осташе оборени, близу џамије, а Синаново тело неста. Гнев Божји није хтео оставити Синана ни у гробу, а српска земља није хтела чувати у својим недрима одметника и издајника.

IV

На коме је месту Врачара био спаљен Свети Сава?

Тадашња турска варош Београд у 1594 години, као што је раније изнето, била је на Дунаву, опкољена градским бедемима, почевши од Дунава, па на градски брег и одавде до саме Саве. У овим бедемима било је пет капија за улазак у варош. Тако је *Смедеревска Капија* била на Дунаву; удесно од ове, посматрано из града, а у правцу данашње Душанове улице, била је *Видин Капија; Стамбол Капија* била је испред садашњег споменика Кнеза Михајила; идући Сави била је *Бањалучка Капија*, доцније прозвата *Варош Капија*. На самој Сави код ћумрука или царинарнице била је *Шабачка Капија*, доцније названа *Сава Капија*.

Синан-паша, хтевши показати Турцима да је заиста газија и победник, који се никога не боји, а најмање, силе ћаурског свеца, изабрао је такво место на Врачару са кога се лепо виде и турски бедеми и турска варош на Дунаву, насељена Ерлијама, Турцима доморотцима и војницима. Такво једно место морало је бити узвишено, а у правцу и бедема и вароши, те је било у њиховој близини. Још више, када је у близини тога места пролазио Цариградски Друм. Иначе, ако таквога места не би било, а спаљивање извршено на пустоме месту, испод кога су насељени Цигани, удаљено од Београда, Синан-паша би промашио свој циљ. Јер, када нико од Турака не би видео то спаљивање, нико му не би веровао да је такво дело извршио у славу Мухамеда и султана, а раји Турци не би веровали, када би се ова и плачући јадала, т.ј. једна сиротиња, којој правоверни Турчин не сме да верује.

Природно је да је такво узвишено место само тамо где је *какав хум*, или *хумка*, одакле се лепо виде Дунав, турска варош и град, тако да са свих ових тачака Турци могу лепо и јасно видети спаљивање тела српскога светитеља, у част и славу полумесеца. У суботу 24 априла 1594 године, под турским камџијама, Срби наслагаше дрва и винову лозу, па запалише огањ; дим се диже, ватра букну и у пламену који је лизао и обухватио свето тело и у диму који се дизао небу под облаке, *изгоре тело Светог Саве*. Србима, томе бедном и бесправном робљу турском, ударен је нож посред срца жива, али је тог тренутка, са 64 турске џамије, запевало 64 мујезина: „Алах ил Алах, ве Мохамед ренс ил Алах!" т.ј. Бог је Бог, а Мухамед је његов пророк.

Таква једна хумка *није имала испред себе никакво брдо* или пуст, напуштен крај, већ је имала прегледну равницу, турске баште и летњиковце, које је све надвисивала. Она је морала имати у својој близини какву турску џамију, те да се још више види понижење Срба ћаура према Турцима. Из предњег о-

писа Врачара види се да је те *хумке* имао *Таш Маден садашњи Ташмајдан*, као што их он и данас има. Испред њега била је раније Тобџи-џамија, првобитно црква Св. Софије а доцније названа Батал-џамија, коју су сами Турци називали *врачарском џамијом*. Равница око Бтал-џамије, или поље, називала се у доба Карађорђево Врачар-махала, а то је место тачно испред садашње цркве Светог Марка. Срби су ову махалу називали Мали Врачар, а становници Палилуле — Савинац. Из Карађорђевог ратовања видимо да је Гушанац Алија 9 априла 1804 године продро у Београд са остатком Крџалија, и на Малом Врачару, данас Батал-џамији, где је данашња зграда Народне Скупштине поставио свој логор.

Овако мишљење потпуно утврђује и *усмена предања* и *писани извори* који су до нас допрли. Јер не само да су Срби знали тачно место где је 1594 године спаљен Свети Сава, већ су то исто знали и Турци очевидци, који су ово спаљивање гледали. Исто су ово могли сазнати Чеси, Немци, Мађари и Срби, који су били у војсци курфирста баденског Максимилијана Емануила, када је овај освојио Београд од Турака 6 септембра 1687 године. Тако исто, ово су сазнаље могли имати и војници принца Евђенија Савојског када је овај 7 августа 1717 по други пут освојио Београд од султана. Српско насеље у Карлстату, измешано са Немцима из Штајера и Вормса као и са Мађарима, преносило је од колена на колено тај догађај, причајући како се је то спаљивање десило. Карлстат, то је данашња Палилула. Зна се одмах да су сами Срби, по спаљивању тела Светог Саве, *обележили место* где је ово било извршено, што је све остало нетакнуто до 1716 године; на месту спаљивања је била гвоздена ограда, јер никакав крст нису Турци хтели допустити, сматрајући да би тим био њихов верски фанатизам повређен.

Преко, дакле, старих људи у Палилули, а никада од становника око црквице Светога Саве, ми знамо за народно предање где је спаљен Свети Сава. Заиста, старом београдском проти више је страдала причало, наравно Палилулаца, да је Свети Сава спаљен на *виновој лози*, јер су ту били виногради, а на *хумки која је тачно иза олтара цркве Светог Марка*. Професор Андра Гавриловић у књизи „Свети Сава" стр. 211 Београд 1900 године, изнео је, колико је нама познато, први мишљење да је црква Светог Марка подигнута на месту спаљивања Светог Саве, те је могућно да је Књаз Милош 1831 године и подигао баш на томе месту ту цркву, због близкости места спаљивања тела Светога Саве. А ова црква је испред самог Ташмајдана на Врачару. Већ је у „Београдским Општинским Новинама" и изнето било мишљење, да се црква Светог Марка назове црквом Светог Саве.

Заиста, са напред поменуте *хумке* прекрасан је изглед на Дунав, Палилулу, и на сву варош покрај Дунава, где је сада Доријеј, као и на онај део Београда који је био у правцу градског бедема. Да није нове зграде Народне Скупштине, као и зграда позади ове, изглед, који је сада потпуно заклоњен, био би ваиредно леп на целокупан град и тврђаву.

Та *хумка*, која се овде спомиње, јесте *Чупина Хумка*. Она се налази *иза олтара* цркве Светога Марка, а на самом Ташмајдану. Приликом спаљивања тела, као што је речено, били су многобројни и Срби и Турци. Први су ту били под морањем, „Турци су их на зор догнали", а други „да се од свега срца радују уништењу једне српске хришћанске светиње, као и да уздигну до небеса велику ревност Синан-паше за Мухамедову веру". *Чупина хумка* заиста је одговарала једној оваквој улози; код ње се могао скупити многобројан народ, будући да је и у близини Царигадског Друма, на крају једнога насеља, које је било одмах иза *Врачар-кајије*. Ово се пак место звало *Мали Врачар*, за разлику од *Великог Врачара*, који је био иза Ташмајдана, па се и данас простире одавде па све у правцу села Миријева. Многобројне тапије у Окружном Суду и гласе „њива или имање на Великом Врачару."

Овакво народно предање било је забележено код разних писаца старијих као и новијих. Тако, *Јован Рајић*, архимандрит, отац новије српске историје, у свом чувеном делу: „Историја Болгаров, Хорватов и Сербов" част вторија, Вијена 1794 год. стр. 348—349 сво шта вели: „Његово преподобно тело, по многоме времену безбожни Синан паша нареди, те се оно премести од манастира Милешеве у Београд, где га јавно до пепела спале 1595 год. на пољу званом *Врачар*". — Тако о спаљивању моштију Светог Саве пише *Дифрен* гл. III, § 50, стр. 54, *Мавро Орбини* стр. 223, у графа *Бранковића* у књ. III стр. 66. Кратка ова повест приличи не толико политичкој историји колико црквеним житијама, где су описивања светих... Оно место где је спаљено тело Светога Саве — *а било је на левој страни Чупине хумке*, на којој је капетан Чупа за кривицу мачем посечен, што се назива Мајдан — Београђани су из страхопоштовања према своме светитељу, били оградили. Ограда је трајала чак до вараждинског рата и године 1716. Али, пошто се у та времена деси рат Немаца и Турака у нашим крајевима, то је и оно место остало пусто. Овакво је писмено мишљење о овом месту дакле дато пре 143 године.

Пре 103 године, тј. 1834, издата је у Крагујевцу у државној књигопечатњи једна књига под насловом: „Нови Плутарх" втора част, чији је писац Евгеније Јовановић. У овој књизи, на стр. 115, где је реч о Светом Сави, писац од речи до речи овако вели: „Мошти његове

пренесене су на повеленије Синан паше у 1595 из манастира Милешеве у Београд, а потом на Врачару сожежене. Оно место *соженија које лежи на левој страни Чупине умке* оградили су били *из благоговенија жители Београдски твердом оградом и та је* до л. 1716 нерушима пребила"!

Милан Ђ. Милићевић у „Кнежевини Србији" на стр. 69—70, изриком вели да је: „Ахмет бег Ohyз спалио тело Светог Саве *ирема* Београду, на Врачару, на левој страни Чупине Умке, као што гласи предање. Неки капетан Чупа био је ту посечен, па зато се та хумка тако и прозвала. Велика вероватност, да је то било негде *око садашњеї Ташмајдана*, где је гробље садашње Палилуске цркве."

Милош Милисављевић у делу „Србијада или повјесница српског народа" стр. 67—76 част I 1876, одштампано у делу Уроша Јонића „Свети Сава" стр. 309, вели:

„Мошти Турци на Врачар однесше
У Београд и ту и' спалише
С леве стране од Чупине умке".

Влад. Карић у делу „Краљевина Србија" стр. 680 говори: „Источни Врачар раздвојен је Ташмајданом и Тркалиштем од Палилуле (стр. 609). На Врачару, *негде око садашњеї Ташмајдана*, спалио је Синан-паша тело Светога Саве.

Сретен Поповић у својој књизи „Путовања по новој Србији" исто тако износи ово мишљење о спаљивању тела Светог Саве на хумци више цркве Светога Марка; београдски прота Никола Трифуновић у „Дневном Листу" београдском, деведесетих година пр. века, брањио је овакво мишљење. А прота Јован Вучковић у својој књизи „Свети Сава" стр. 90—91 из год. 1902, вели: „У суботу 27 априла 1594 год. пред Београдом на Врачару тамо где је данас црква Светог Марка ложе Турци ватру... и у њој... спаљују тело Светога Саве".

Одавде се јасно види да су и народно предање као и мишљења разних писаца потпуно сложни о месту где је тело Светога Саве спаљено, а то је *Чупина Хумка*.

Међутим, један нов доказ о спаљивању тела Светог Саве на Чупиној хумци показао се изненада. То је било, када је дошао у нашу престоницу један турски изасланик, око 1930 године, а послат од стране своје државе. Са једном црвеном књигом у руци, он је једног дана посматрао цркву Светог Марка и околину. Том приликом запита Милоша Нићифоровића, који је ту био присутан: „Има ли у близини цркве каква хумка са које се види Дунав? И када му она би показата, одмах иза олтара цркве Светог Марка, он одброји известан број корака према њој, од прилике 70—80 метара, па затим рече: „Овде је спаљен ваш Свети Сава!" А то је баш оно место које је архимандрит Јован Рајић означио тачно, још пре 143 године. Све ми је ово Нићифоровић поновио више пута. Најзад ме је одвео истим правцем, којим је ишао поменути Турчин, све до на сам врх Чупине Хумке, која се заиста налази тачно иза олтара цркве Светога Марка. Докле год су Турци били у Београду, они ову хумку нису дирали. Па је нису дирали ни наши. Али, сада изгледа као да ће бити потпуно уништена због генералног плана Београда. Ето, како бисмо се ми одужили нашем највећем светитељу и просветитељу, Растку Немањићу, Светом Сави!

Закључак

Из свега довде изнесеног излази овакав закључак:

1) *Никада није било могуће* спалити тело Светога Саве тамо, где је сада подигнута црквица њему посвећена, а где се баш наших дана започео зидати и велелепни храм Светом Сави.

Ово зато што тај крај није Врачар, већ Старо Дедиње, некада у доба спаљивања Св. Саве ненасељено место и удаљено од Београда, испод кога је у XVI веку била *циганмахала*, а не турска варош.

2) *Врачар-махала* била је око Батал-џамије, коју су Турци називали Врачар-џамија; ту Врачар-Махалу су Срби, после спаљивања тела Св. Саве називали *Савинцем*, те је овај назив остао све до почетка XIX века код старих Палилулаца. У доба Карађорђа Петровића овај се крај називао и *Мали Врачар*. Прави и истинити Врачар од 1594—1840 године био је састављен од Малога Врачара, који је започињао од прилике од данашње Дечанске улице, па се завршавао код Таш-Мајдана, и Великога Врачара, који је почињао од Таш-Мајдана, па се простирао све у правцу села Миријева.

3) Тело Светитеља Саве спаљено је *на левој страни Чупине Хумке, а то је данас место тачно иза олтара цркве Св. Марка, јер је Таш-Мајдан пресецао Мали и Велики Врачар.*

4) Велелепна црква или храм Св. Саве нека буде тамо где је почето да се зида. Али тамо где је Св. Сава *стварно спаљен* треба подићи било *крст или какву малу капелу*, за доказ поштовања Срба према своме великоме Светитељу и учитељу Св. Сави, онако исто, као што су београдски жители, после спаљивања тела Св. Саве у 1594 години, обележили место спаситеља једном оградом, која је трајала све до 1716 године. Такав један споменик могао би се подићи, као што је крст или капела, на самом месту спаљивања, пошто је ово место тачно утврђено, према ономе што је у овој расправи изнето и доказано.

Радивоје Новаковић

Београду*)

С титанском харфом, требало би Титан однекуд да се на Авали створи,
Спустивши ноге на обалу Саве, да силним гласом, што се стравно ори,
У славу Твоје прошлости далеке, помене прво стародревне Келте.
Јер, Ти си као преходница звезда, што сја у вече и у рáној зори; —
Но, моја харфа тише ће да брујн кроз наше рáвни, преко Твоје Делте...

Ти памтиш, Граде, све туђинске хóрде, до нових рáса, што, у име Христа,
С барјаком смрти, под „културе" чáлмом,
И данас газе на прагове туђе,
Машући бéсно, све луђе и луђе,
Не зеленом палмом,
Већ мачем силе старих освајача, на чијем рéзу крв и суза блиста! — ...

...Мој Бели Граде, са прошлошћу црном.
Витешка главо, овенчана трном!
Васкрсло сунце, после мрака дуга.
Велико срце Словенскога Југа!...
Наш горди Риме, што се крилиш, диван, крај два нам „Тибра", на брегова седам;
Одане душе, и очију сузних, но, горда срца, с љубављу Те гледам;
И, грлећ' Твоје бедеме крваве, и поносите, још по Граду горњем,
Поздрављам Твоју заветну Ружицу, са њеним белим и рањеним торњем;
И, падајући на колена оба,
Као пред Христом, васкрслим из гроба,
Молим се Неком, у небу далеком,
Који нас често остављаше саме,
Мотрећ' из Бескраја,
Где проносимо буктиње из таме,
У славу Твога обновљеног сјаја:
Да нам у часу искушења нова, буде л' Му хтела опет тако воља,
Остави само нáд, веру и снагу,
И облацима не заклони небо, да сунце сја на Твоја родна поља,
И широм земље Твоју децу драгу.....

Од свога срца ево градим харфу, и бирам речи нежне као свила,
И звучне као царске хорне јасне:
Мој Бели Граде, не дај чак ни сéнци да икад падне на орлова крила,
На чиста крила, која Те узнеше, у пуној слави, на висине часне!...
Гордо се дижи, страшни споменике, где мртва леже јуначка Ти чеда.
Јер, Ти си био, и вечно нам буди, свих наштаја кристалми студенац,
Незнани јунак, са Авале плáве, с вером и надом још у Тебе гледа;
И слазећ' духом, кад се звезде јаве, звездани плете изнад Тебе венац...

Стеван П. Бешевић

---

* Ова је песма одабрана за штампу под редовним условима на специјалном књижевном конкурсу „Београдских општинских новина".

Други дан, нови живот, други људи...

— Дневник једног инвалида —

(Роман из београдског живота — награђен на књижевном конкурсу Градског поглаварства Београд)

(Наставак)

11 — ЗЛОЧИНАЧКИ УМИШЉАЈ

На Јелисаветин позив Миша је јутрос допутовао. Њих двоје праве неку заверу из које су мене искључили. Муче ме најгора страховања. Јелисавета је тврдоглава. Само ме Мишино присуство мало умирује.

Ужасно је ово чекање на опасност која треба да дође. Имам скоро утисак као у рату, кад густа магла непријатеља чини невидљивим, па човек апсолутно не зна с које стране и кад ће пасти бомба. —

Свршило се. Осмога дана после Осаковићевога повратка. Јелисавета је остала здрава и читава. Победила је, и сад је слободна. Криминални тип ишчезао је из наше куће за увек, — али како, и по коју цену! Сирота моја Дуда. Да је бар тога последњег удара остала поштеђена. Она је тако измењена и тиха... Сасвим је сломљена.

Тај Стеван није поштедео никога од младих Николића, — сем Бобе, која је толико негативна да је са њоме могао поступити са једном врстом пријатељског обзира. Могао бих га упоредити са пламеним језиком: ко му дође у близину, и кога он додирне, носи опекотину као обележје. Доиста, као пламени језик дејствовао је овај Далматинац.

О правој трагедији Јелисаветиног брака и о мирној борби младе жене против покварености њеног мужа ипак нисам имао појма. Моја братаница је са упорном истрајношћу и ретком храброшћу ишла своме циљу, и на крају је доиста ослободила нашу кућу тога опаснога нечовека. Не, ни појма нисам имао за шта је све Стеван способан, и како се смело моја Јелисавета упустила са њиме у борбу. То је био двобој на живот и смрт. Још и сад коса ми се диже на глави кад помислим на последњи догађај.

Јелисавета се трудила да према Стевану буде увек подједнако љубазна, — чак и онда кад га је упознала у његовој правој боји. Знала је да је њена љубазност једино оружје којим може отклонити Стеваново неповерење. А схватила је да је Стеван безобзирно само једно хтео: да, по сваку цену, задовољи своју грабљивост. Јелисавету је њен брак душевно сломио. Али нада да ће добити дете показала јој је будућност у сасвим другој боји. И све што је потом смислила и радила догађало се са мишљу на мало створење, коме ће у будуће морати да се посвети.

А Стеван, опет, задовољно је први део своје сујете: постао је члан једне угледне београдске породице, једне од оних поштених патријархалних српских породица, *заосталих из предратнога времена, које, уместо племства, носе, у пуној мери, све оне одмене особине које смо навикли да придајемо племству.* Помоћу наше породице добио је он приступ у затворене највише кругове нашега друштва. Брзо је успео да се добро осигура и новцем, — на начин као онога коцкарскога вечера код Јелисавете, коме сам ја тако нежељено учинио крај. Кад је имао пуне џепове, стајала су му отворена врата оних покварених богаташа кругова где је и дању и ноћу могао да се предаје коцкању. А њему коцкање није било страст, него само циљ да зајази своју жудњу за новцем.

Кад се приближило време да Јелисавета добије дете, предочио јој је муж, својом витуозном речитошћу, да смо сви ми људи смртни, а да се она порођајем излаже једној опасности по живот. Зато би добро било да среди спољне прилике. Одавно већ уверена у негативност његових особина, прозрела га је она тога пута до дна његове покварене душе. Али обдарена самосавлађивањем, и готова да иде до крајњих граница, да би тако повратила своју слободу, она је тобож добровољно прихватила његов предлог, и, по његовим упутствима, написала тестамент сходно коме, у случају њене смрти, цело њено имање припада Стевану. То се догодило крајем јуна 1935 г. Јелисавета ми је признала како и поред све своје душевне јачине, од тренутка кад је узео себи тестамент, није могла да се ослободи страха. Осећала је да јој прети опасност од Стевана. У часовима када је мислио да га нико не посматра, гледао је он своју жену хладно, као смишљајући шта би са њоме могао да учини. Једна свирепа и неумитна црта око његових чврсто стиснутих танких усана, говорила јој је јасно: „Кад ти не би постојала, све би припало мени, и нико ми не би смео ништа више заповедати". — Осећала сам, из дана у дан, и из часа у час, чика Војо, — признала ми је доцније Јелисавета, — да он жели моју смрт, и да му је та жеља постала

фикс-идеја. Стога сам одлучила да са Здравковићима отпутујем у Зајечар, да тамо моје нерве одморим, и да без страха и у миру чекам бебу. Миши и Насти поверила сам ствар. Помоћу Мишином написала сам још један тестаменат, који моје дете и моје имање за увек штити од варалице Стевана. Тај тестамент је оверен код суда, и има пуну важност, тако да га нико не би могао оборити, у случају моје смрти. Он је склоњен на сигурно место.

— У августу, дошао је Стеван на детиње крштење. Усиљавао се да буде учтив и љубазан према мени, а ја сам, са своје стране, изигравала срдачност. Обоје смо глумили првокласно, уверавам те. Али једна разлика ипак постојала је међу нама: ја сам тачно знала да је његово понашање лажно: међутим, он је још увек гледао у мени ограничено младо створење које је узео за жену, па је слепо веровао у искреност мога опхођења. Уложила сам много труда да га одржим у тој вери... Остао је у Зајечару само неколико дана. Али то је било довољно да се уверим како није одустао од своје мрачне намере. Опет је почео да ме мучи страх. Каткад је он био толики, да сам говорила самој себи како сам луда, и како су све моје зле слутње само утваре једне болесне маште. Али један поглед на његов тврди профил поново ме је убеђивао у тачност мојих стрепњи. Та и другима је пало у очи колико се његова спољашност изменила. И кад најбоље може да се претвара, човек носи на лицу и у понашању још увек печат своје унутрашњости. У последње време Стеванови покрети постали су нервозни и растргани, и јасно су одавали да је обузет нечим потајним".

Али на који је начин хтео он да се ослободи моје братанице? Са које јој је стране претила опасност? Са повратком њених физичких снага, Јелисавету је почела да обузима нека страховита побуна. Одлучила је да се усуди на најсмелији потхват, и да укрсти своју интелигенцију и своју моћ са Стевановом — ради свога детета. Он не сме имати никаквога права на дете... Сама она може и пропасти — до себе јој није много стало — само дете мора имати чисту и слободну будућност. Зато је била дужна да победи: својом смрћу или — ако провиђење тако хоће — једним и по њу срећним исходом.

Јелисавета ми је причала даље:

— Ускоро ми је било јасно шта он снује. Његова најновија страст био је ауто. Као што знаш, касније је добио од деде један спортски аутомобил. У Зајечару наједном је почео говорити како треба да научим шофирање. Непрестано је наваљивао да му учиним по вољи. „Док стекнем аутомобил, врло много ћемо се заједно возити", тврдио је срдачно. Ја нисам одмах схватила његову намеру, него сам му одговорила да сад, због бебе, немам времена за шофирање. Сем тога није ми ни потребно да научим како се аутомобилом управља, да бих се са њиме могла извозити. У томе сам случајно погледала у Мишу. Он ми је давао скривене знаке да прихватим Стеванову жељу. Одједном сам разумела одакле ми прети смртна опасност... Знаш ли, чико, да сам, уместо страха, осетила знатно олакшање. Сад сам бар знала на чему сам, и могла сам да се против зла наоружам. Наравно, потом сам рекла Стевану како ће ми правити задовољство да шофирам. Време за то можда ће се ипак наћи. Сам Стеван дао ми је прве лекције, — али се, за време њих, Миша није од нас мицао. Но кад је Стеван отпутовао, после неколико дана, не само да сам тада учила шофирање, — и то, уз мало пажње, није никаква вештина, — него ме је Миша посветио и у све тајне мотора, до најситнијих појединости.

— У јесен сам се вратила овамо. Стевана сам ретко виђала. Неколико пута испадао је он из његове улоге љубазности, и био је спрам мене врло хладан и осоран. Ја сам се правила да то једва примећујем, и понашала сам се према њему као поверљива и пажљива жена. У последње време постао је нераздвојан са Сашом. У томе се десила она ствар са Костом, па је, потом, Стеван отишао на пут аутомобилом. Најзад је дошао ред на Сашу. Али овај је саздан од друкчијег материјала него Коста, па је, у последњем тренутку, дао Стевану отпор и открио његову праву суштину. Божјом помоћу, Саша је спасен ужаснога краја, и остао је жив. Кад се Стеван вратио с пута, он је увидео да Сашу не може више уцењивати и да су откривена његова недела. Остало му је само да не подлегне Николићима, него да све удеси како би и даље имао користи од њих, — другим речима, требало је да изведе свој велики подвиг, и да постане господар мога имања. А потом би сам, својом вољом, оставио ову њему мрску кућу, и са својим сином отумарао негде где без икаквога надзора може продужити извођење својих махинација. Дете би задржао, да га једнога дана вама врло скупо прода, или да, помоћу њега предузме какву другу уцењивачку спекулацију, коју ја не умем ни да замислим. Јер моја фантазија неспособна је да прати његову ђаволштину.

— Врло вероватно... А шта се даље догодило? питао сам без даха Јелисавету.

— Миша је своја шофера Аћу посветио у целу ствар. Пре свакога мога изласка аутомобилом, шофер би прегледао Стевановa кола у присуству једнога полицијскога агента. Аћа је овај деликатан задатак вршио врло савесно и неприметно. Кад ми ништа није јавио, знала сам да је све у реду. Јер са Стеваном сам често излазила, као што је било предвиђено у његовоме плану.

Јелисавета тешко уздахну, затим продужи:

— Јуче у јутру, баш кад је искуцало девет сати, упитао ме је Стеван, љубазно и немарно:

— Јелисавета, ти би могла да ми учиниш једну велику љубав. Морам данас у десет сати да будем у Министарству. А, осим тога, треба да узмем од Павловића један важан документ за шефа. Павловић лежи болестан у својој вили на Дедињу. Ти га се сећаш? Та ишли смо код његове жене у званичну посету...

Сетила сам се тога.

— Било би доиста лепо од тебе, кад би ме одвезла у Министарство, а потом сама отишла код Павловића по тај документ, и мени га донела. Другога не бих смео послати по њега.

— Хоћу радо. Само мораш мало причекати, јер још нисам обучена, одговорила сам му мирно, али се нисам усудила да га погледам. Осећала сам да је дошао пресудан тренутак.

— Лепо се намести! — довикну ми он цинично.

Сео је у суседну собу, против своје навике, и није се из ње мицао. Дакле нисам могла неприметно да се удаљим, и да запитам шофера је ли приметио што сумњиво. Стеван ме је журио, и ни за тренутак није ме остављао саму. Тако сам пошла са њима колима, спремна на најгоре. Ауто је већ чекао пред кућом; шофер ми је отворио врата, ја сам ушла, и баш је и Стеван хтео да заузме место, кад се разлеже Мишин глас:

„Стеване, молим те, само тренутак..."

Како сам доцније дознала, молио га је да једном његовом познанику помогне да нађе место. Ова молба имала је само за циљ да Стевана одвоји од мене. За то време, шофер ми је рекао:

— Милостива госпођо, будите хладнокрвни. Жице које држе волан до пола су постругане. Ако опрезно управљате воланом, извесно ће издржати још двадесет минута. Где идете?

— У Министарство Просвете са њиме. Потом треба сама да одем на Дедиње.

— Нипошто не смете поћи на Дедиње. Од Министарства савијте одмах у Дворску улицу и стаћете код Парламента лево, близу станице земунског трамваја. Агент је већ обавестио тајну полицију. Они ће господина Стевана неприметно ухватити и одвести у полицију. Само лагано терајте кола, милостива госпођо; тада вам се, за то кратко време, не може ништа десити. Никако не смете нагло заокретати; пре рескирајте судар, опомињао ме је још шофер.

У томе је дошао Стеван, и сео крај мене:

— Ја ћу сам да шофирам, рече он.

Посматрала сам га како окреће волан, напрежући се да га трза што је могуће мање. Како сам га мрзела у томе тренутку!

Нисам се могла уздржати, и рекла сам му потсмешљиво:

— Ала ти данас полако возиш!... Зар те то не нервира? Ја волим брзу вожњу. Што брже, тим пријатније...

Не окрећући главу он одговори:

— Ах, јутро је тако лепо. — Довољно ћу рано стићи у затворен простор моје канцеларије... Али, ако волиш брзу вожњу, можеш пустити по вољи ауто да јури, нарочито низбрдо, при повратку са Дедиња.

— То ћу и да радим!... Само ће бити штета ако при томе ауто страда.

— Доиста, — рече он, са искреним жаљењем у гласу.

— Видиш, чика Војо, овај нечовек таква је — тврдица, да му је огромно тешко пало жртвовање свога аута, — чак и ради тога да се мене ослободи, и да на тај начин приграби велико имање. Овоме зеленашу чинила се и та цена сувише висока.

Кад је Стеван напустио ауто пред Министарством Просвете, довикнуо ми је тако јасно да су његове речи могли чути сви људи који су се налазили пред вратима у ходнику:

— Буди обазрива, Јелисавета.

Климнула сам му главом смешећи се, и поздрављала сам га руком, — све док се није изгубио на степеницама што воде на горњи спрат. Потом сам опрезно окренула кола, и одвезла се, срећно, до означеног места крај Парламента.

Прекинуо сам је жустро:

— Само не разумем Мишу. Како је могао допустити да се ти изложиш толикој опасности. Та он је знао да је Стеван престругао жице што држе волан, и да се оне свакога часа могу прекинути... То је већ био довољан разлог да се ова хуља одмах да ухапсити.

— То није био довољан разлог, драги чико. Закон не узима у обзир злочиначке намере. Није било доста ни што га је агент посматрао ноћу, кад је спремао свој ауто за препад на мој живот. Јер Стеван се могао бранити многим изговорима, — да је хтео извршити самоубиство, или чим другим. Не, не, морали смо га ухватити на делу, да бисмо га учинили безопасним. Ништа друго није остајало: била сам приморана да уђем у ауто, и да предузмем вожњу коју ми је он предложио... А ја баш ништа не бих марила и да сам сломила врат. Последње године сувише сам издржала... Кажем ти, чика Војо, доста ми је љубави. Потпуно сам изгубила веру у људе, — завршио горко Јелисавета.

После једне паузе, она настави:

— Код Скупштине чекао ме је Миша. Тај добри човек загрлио ме је сав узбуђен. А мене је обузео хладан бес: на моју судбину, која је тако свирепо поступала са мном, онда, кад сам са најчеднијим намерама ушла у нови живот; на Стевана чија је покварености прелазила све границе допуштеног; на читав људски род, у коме су могућа тако гнусна изненађења; на Мишу, чије је искрено и благородно лице стајало у грубој супротности са мојим кошмарним доживљајем; најзад на саму себе, која здрава и читава стојим усред светлости сунца, док на целокупан живот осећам физичко гађење. Кажем ти, чико, да сам у томе тренутку још

седела у ономе ђаволскоме аутомобилу, ја бих се са њиме заједно сјурила негде у неповрат. И док ме је Миша у својој лимузини возио у полицију, дрхтала сам као јасиков лист, неспособна да изустим једну реч. Пред очима играло ми је црно и црвено. Ништа нисам видела, а, исто тако, нисам ни чула шта ми Миша говори. Постепено сам се умирила... У полицији седео је Стеван, сломљен, без трунке храбрости, бедан, избезумљен. Није ни покушавао да одрекне своје недело. У дворишту је стајао његов ауто. Тајни агенти довукли су га помоћу једног таксиа. Пред Стеваном су реконструисали његов злочиначки потхват. Том лупежу коначно је здрава образина. Истражник ме је питао, форме ради, хоћу ли одмах да поднесем против њега тужбу. Међутим већ смо све предузели да се ова хуља, у пратњи полиције, одмах протера преко границе Југославије... Требало је да видиш како су Стевановe очи засијале у жудњи, управо у животињском нагону да и даље живи, кад је дознао да ће бити слободан... Од тренутка кад је то чуо, сигурност и сабраност почеле су да му се враћају, и он је са једном врстом хохштаплерске отмености дао да га фотографишу и да му узму отиске прстију за кривичну архиву...

— Шта је било даље већ знаш. —

Да, знао сам. Стеван је остао у полицији све до поласка воза. Јелисавета се смиловала да сама спакује његове ствари, и да му их пошаље.

Од Мише сам дознао једну појединост која добро карактерише Јелисаветино душевно стање, а коју ми је сама прећутала. Она Стевана није удостојила ни једне речи. Али кад је, заједно са Мишом, остављала истражников канцеларију и пролазила поред тога бедника, он је погледао снисходљиво, и рекао јој тихо:

— Хвала ти... Буди великодушна, молим те, и пошљи ми венецијанску кутију. У њој се налазе моје личне ствари, које ни за кога немају интереса.

Јелисавета је застала пред њим, мирно га је погледала у његове лажљиве очи, и рекла сабрано и љубазно:

— Ах, што се тиче твојих „личних ствари", можеш бити сасвим миран. Дуда их је изгорела онога дана кад си се ти вратио са пута. Кључ је био, као и увек, у џепу твога прслука, — она га је одмах нашла.

— И у истом тренутку ударила је Стевану два шамара, који су добро одјекнули. И пре него што се та злочиначка хуља, а и ми остали, могли осветити, Јелисавета је већ напустила собу, — завршио је Миша.

Али Стеванов одлазак имао је још један зао епилог. Сваја Деса посетила га је у полицији, — на неколико тренутака... Рекла нам је врло збуњена, да ће он отпутовати у Француску.

Доцније сам од Дуде дознао још и ово.

Око десет сати у вече, баш кад је Дуда хтела да легне, неко је закуцао на њена врата. Зачудила се кад је видела своју мајку, у бледо-ружичастој кућној хаљини украшеној белим пелцом. Изгледала је као слика најизврсније елеганције и префињености.

— Хоћу да ти кажем лаку ноћ, срце моје... Па ти овде живиш као Спартанка... али ипак је топло и пријатно... Не бих могла ту код тебе дуже боравити... Знаш, бојала бих се да ниска таваница не падне на мене.

— Једна тако лепа и љупка мати као што си ти и не спада у овај оквир, — одговорила јој је Дуда.

— Тако... Дакле и ти то осећаш? То ме радује. Цела ова кућа сувише је уска за мене. Све је овде уједначено, строго уређено, патријархално... Ја нисам из породице Николић... Али ти си из ње... и то је добро.

— Да, ја сам прави члан породице Николић. А ти си рођена за сјај, ти припадаш великоме свету, — рече Дуда, гледајући задивљено своју лепу, лакомислену мајку.

— Како ме ти познајеш, Дудице! Видиш, ја доиста имам природу лептира... Али на тебе сам горда. Ти већ много знаш, можда више него ја... Треба увек да слушаш чика Воју... Него... зашто сам те управо потражила? Ах, да... Претурала сам по својим старим стварима... Гледај ову огрлицу са брилиантима и крупним смарагдом. Њу ми је твој отац дао као венчани поклон. За мене је она сувише озбиљна, али теби дивно стоји. Та ти си већ одрасла девојка... Покланьам ти је... А сад је време за спавање. Лаку ноћ, срце моје!

Заглила је своју кћер, пољубила је у чело и образе и отишла. Лака, као бели облак на небу, преливен јутарњим руменилом, губила се она, сва ваздушаста у својој прозирној кућној хаљини, остављајући за собом млаз егзотичнога мириса.

Изненађена због оволике нежности на коју није навикла, Дуда је то вече заспала са срећним осмехом. Није ни слутила да је своју мајку видела тада последњи пут.

Идућега дана око 11 часова предала ми је Десина собарица једно писмо.

„Нашла сам га на ноћном столу милостиве госпође, кад сам јој донела доручак. Милостива је већ изашла", рекла је.

Писмо је било адресовано мени, Десиним рукописом. Прилично закучљен, отворио сам га. Ово је гласило:

„Драги девере Војо,

Опрости што кућу Николић морам оставити за увек на овај начин. Али догађаји са Стеваном гони ме на брзу одлуку. Он и ја смо се нашли, већ одавно. Намеравао је да се разведе од Јелисавете. Она га није разумела као жена, била је тако хладна и неприступачна, или детињаста, да је он, најзад, дошао на ону луду мисао, коју умало није платио тамницом. Ја припадам њему, и путујем за Француску истим возом којим ће он бити спроведен. У Ници ћемо се састати. А чим добије развод, ми ћемо се венчати.

Не боји се, мени он никакво зло неће учинити. Ја ћу бити његов анђео чувар. Сад бар имам једну мисију. До сад, мој живот често је био досадан и без праве садржине. Код вас је увек све у реду. Шта бих онда ја ту имала још да радим? А Дуда не припада мени. Она је и по души потомак Николића; управо, она је твоје дело. Ја јој нисам потребна. Нека мисли на мене као на старију сестру у даљини. Никад је нећу заборавити, и горда сам што сам јој дала живот. Реци јој то.

Ни ја се никад више нећу вратити у нашу земљу. Боље је тако... због Дуде.

Она ће једном бити богата партија. Потражи јој каквог паметног мужа.

Моје лично имање пренела сам преко Народне Банке на једну банку у Ници. На тај начин све је уређено.

Захваљујем ти за твоје увек искрено старање о мени.

Поздрављам те, а Дуду још једном грли

Деса.

П. С. Остале чланове породице не помињем, јер знам да се они, овога пута, радије одричу мога поздрава."

Само је то још недостајало! Зар су све недаће морале баш нашу кућу да погоде? Како да саопштим Дуди ову новост? Она није волела Десу као што дете воли мајку, — јер јој она није дала за то прилике, — него је обожавала ка'о неко ретко биће, и дивила јој се безгранично, због њене лепоте, елеганције и младалачког изгледа. Деса је за њу постала једна врста идола. Како је та Деса могла само да мисли: „Ја јој нисам потребна, никад јој и нисам била потребна", — кад је мала од увек болно осећала недостатак мајчине љубави? Поред све моје топле нежности, ја тај недостатак никад нисам успео да потпуно надокнадим.

Али лакоумна Деса није могла разумети да је Дуда постала моја кћи, само зато што јој никад није дала прилике да буде њена кћи. — Деса никад није имала времена да буде мати, — ни времена, ни воље... Мени је доиста недостајало храбрости да саопштим мојој братаници бегство њене мајке. А њено злосрећно, површно писмо исто тако нисам могао детету да прочитам. Због њега би била још несрећнија.

После дугога премишљања, рекао сам Дуди, најзад, у току поподневних часова:

— Морам да ти саопштим, мала моја, нешто што те неће обрадовати. Али ствар се не може изменити... Ти си ми, у последње време, неколико пута доказала како си озбиљна и одрасла... та постала си зрело створење оштрога духа и израђеног карактера. Врло сам горд на тебе, Дудо. Ти си ми увек била радост, ти си најлепше од свега што ми је на овој земљи Бог могао још поклонити. Желео бих да будеш свесна тога колико те воли твој чика Воја, и како би та неисказано болело кад би ти била веома несрећна због једне судбинске одредбе коју ти сад морам рећи.

Она упита једва чујно:

— Да се мами није штогод догодило?

— Ах, не, буди без бриге, њој је добро, и осећа више него икад вољу да живи. Али њој се најзад досадило да буде овде међу нама. Зато је синоћ тајно отпутовала... У Швајцарску, или у Италију. Хоће да се једном својски проведе. Жели да мислиш на њу као на старију, далеку, а ја бих још додао лакомислену сестру. Она је горда што тебе има за кћер, и још те једном грли... Кратко писмо што ми је оставила не говори о томе кад ће се вратити... Мислим да ће дуго отсуствовати.

Дуда наслони главу на моје груди, и упита ме дрхтавим гласом:

— Неће се више вратити?

— ....

— Дакле због тога ми је учинила позну посету и поклонила ми огрлицу? — рече сломљеним гласом.

Миловао сам је по коси, и говорио јој утешне речи.

— Да само не буде несрећна, и да се не каје због овога корака, — рече Дуда, најзад, врло забринуто.

— Не боји се ништа за њу. Твоја мати припада великом свету. Зар и сама врло често ниси то понављала? Снаја Деса заиста није створена за то да се овде код нас укисели... Сваки човек има право да на свој начин буде срећан. — Будимо великодушни, и оставимо је да ужива како жели. Не бојим се ништа за њу, — иначе бих послао Мишу да је врати, теби за љубав. Или... желиш ли можда да је вратимо, Дудо?

Моја нећака одговори клонуло и уморно:

— Ах, не, не. а и чему? Она је за мене ретко била приступачна. На њу сам морала чекати, као на празнике... Божић... Ускрс... Славу... Тако је она желела... таква је она. Желим јој да нађе срећу која је одвела од мене далеко у туђину... Што се мене тиче, не бих хтела да идем одавде. Сви ви припадате мени, нарочито ти чика Војо. Ја сам права Николићева, и хоћу таква да останем.

Моја храбра девојчица!

Стевановим протеривањем и Десиним неочекиваним одласком изгледа као да се претећи црни облак пропасти окренуо од наше судбином тешко искушане породице.

Зора Ђорђевић

(Наставиће се).

Једна стара фотографија са изложбе Југословенске „Ладе“ у Софији 1906 године

„Оснивамо удружење с циљем за заједничку борбу свих југословенских уметника на пољу уметничке делатности за укрепљење народног духа и љубави према уметности“.

(Из резолуције југослов. уметника, која је донета и потписана у Софији 16—29 1904)

На једној изложби која је била приређена у Лондону, Stefan Zweig писац бриљантних есеја о Достојевском, Казанови, Марселини Деборд-Валмор, Марији Антуанети.... одржао је сјајно предавање о смислу и значају аутографа. То је предавање касније штампано у тику и дубоки унутрашњи значај ствари које описује, Zweig је изложио вредност ове посебне врсте колекционирања, која је тако дуго била занемаривана, да нам од целог низа великих писаца, као Шекспира и других, није ништа остало.

Југословенски уметници, књижевници и новинари снимљени приликом изложбе „Ладе“ у Софији 1906 год.

издању Herberta Reichnera под насловом „Sinn und Schöncheit der Autographen“. На неколико страница, пregнантним стилом једног великог писца, с посебним смислом за скривену есте-

„Да би стекли смисао за рукописе, да би им се дивили, да нас они потстакну, потресу, морамо најпре научити волети човека чије су животне црте у њима садржане. Потребан је

један духовни однос, да се схвати дубока скривена вредност ових драгоцености; једна душевна сила мора нас покретати, и то најлепша, најмоћнија од свих које на земљи уопште постоје — *Поштовање.*"

Овим речима пледира за своју тему писац, који је као ретко ко имао право да о њој говори, јер је проучавајући најбољег човека, могао до танчина и њиховог унутрашњег скривеног смисла ући у вредност старих пожутелих папира, истргнутих и случајних страница неког дела, колекције или појединачних писама и забележака великих људи.

Фотографија делује много непосредније. За појимање њене вредности довољна је способност обичног њутилног осећања. Па ипак, колико смо пута склони да пренаглимо и у овом погледу, да бацимо или затворимо неку слику, која нам се моментано чини без вредности, а која би у самој ствари некад могла бити драгоцен документат не само за нас лично, за личну или породичну архиву, већ исто тако имати и општи значај и вредност. Свакако није случајно да највише смисла у овом погледу показују старе и уметничке породице. Zweig спомиње велики смисао што су га показивали Гете, Јован Себастијан Бах, Бетовен, Брамс у прикупљању успомена на своје велике колеге. Слично видимо и код других уметника. И ништа им не пада тако тешко као растати се (из било ког разлога) с којом од ових успомена, које су за профано око у већини случајева потпуно безначајне.....

Наше су се друштвене прилике развијале тако, да су многе драгоцене успомене пропале у хаосу општих историјских недаћа које су тај живот пратиле. Па ипак има кућа, има старих породица, чије нас богате породичне архиве изненађују, које с поносом указују на драге већ избледеле слике својих предака, који су у већини случајева били ако не непосредни творци данашњег доба, онда у сваком случају у том процесу одиграли видну улогу. За наше уметничке породице ово не треба посебно ни наглашавати. Тамо се чува све што се може до последњег часа, „Denn immer wird es gerade der Schaffende sein, der die reinste Ehrfurcht für das Schaffen empfindet, nur der Künstler wird jede Liebe auch zu den abseitigsten und wunderbarsten Emanation der Kunst verstehen . . ." *

Налазећи се једног дана у атељеу наше истакнуте културне уметнице ђе Бете Вукановић, запазила сам једну стару, нешто избледелу, али још увек добро сачувану фотографију. На њој је била приказана велика, уметнички распоређена група људи међу којима је седела једна једина жена. Видећи мој интерес, госпођа ми је објаснила, да је ту слику извадила у жељи да је покаже младим бугарским уметницама, које су је дан пре тога посетиле у њеном атељеу. Слика представља драгоцен документат и односи се на први период заједничког рада наших југословенских уметника на пољу зближења нашег и бугарског народа преко уметности и уметника. Као што су бугарске сликарке, које су госпођу посетиле у њеном атељеу, сигурно с пијететом загледале у ову слику, и ја сам је с истим осећањем узела у руке.

Многи од оних који су на тој слици данас су већ мртви, али су пре тога извршили велику националну мисију и оставили своје име везано за један плодоносан рад; други који су на тој слици у доби у ком људи тек улазе у онај стадиј живота кад се одређује однос према стварима, куша чврстина карактера и снага духа — данас су већ људи с фиксираном духовном и уметничком физиономијом.....

Стогодишњица нашег ослобођења прослављена је изложбом југословенске уметности, која је одржана у Београду 1904. Већ том приликом југословенски уметници и књижевници српски, хрватски, словеначки и бугарски, одржали су конференцију на којој се расправљало о оснивању југословенског уметничког удружења. Та идеја која се већ сматрала као свршен факт, добила је и свој формални облик исте године на заједничкој седници одржаној месец дана након ове изложбе у Софији. Бугарски, српски, хрватски и словеначки уметници основали су своје уметничко удружење „Лада" с циљем како је истакнуто у моту овог кратког написа. Резолуцију су потписали: Франгеш Михановић, Фердо Весел, Ђорђе Јовановић, Риста Вукановић, Отон Иветковић, Рудолф Валдец, Мрквичка, Митров и Вјешин. Већ 1906 одржана је прва заједничка изложба ОРГАНИЗОВАНИХ југословенских уметника и то овај пут у Софији. Фотографија коју имамо у виду документат је с ове историјске изложбе.

С лева на десно, почињући с најгорњим редом, на фотографији се налазе ове истакнуте личности: Први наш познати скулптор Сима Росандић, аутор омиљеног скулпторског дела „Рибар", који се налази на Калемегдану и споменика дечаку који је погинуо на Чукур чесми 1862. (Овај се споменик налази у Добрачиној улици). Други је у истом реду истакнути бугарски карикатуриста Божинов, отац нашег књижевника и новинара Љуб. Божиновића. Као четврти у истом реду налази се унив. проф., сликар и наш градски већник г. Бранко Поповић, који је у то доба — поред нашег великог националног радника, уредника „Пијемонта" и одушевљеног сарадника „Словенског југа", Љубе Јовановића — био један од главних носилаца југословенске идеје међу тадашњом омладином.

* Јер ће увек баш сам стваралац бити тај који ће за стварање осећати најчистије поштовање; само ће уметник разумети сваку љубав, па и за најнеобичније и најчудније еманације уметности.

У другом реду одозго налазе се: Други по реду — познати сликар Вјешин, трећи Цанков, последњи проф. унив. Ибровац.

У трећем реду одозго налазе се: Као четврти — сликар и скулптор Пашко Вучетић, пети бугарски сликар Ангелов, шести талентовани словеначки новинар Плута, седми наш вајар, академик Ђока Јовановић, осми бугарски сликар Митов.

У четвртом реду, као први међу онима који седе, налази се наш истакнути историчар дечје књижевности проф. Шевић, као други познати сликар, дубровчанин Марко Мурат, као трећи, с нанулама у рукама, седи Риста Вукановић, четврти бугарски сликар Мрквичка, пети наш новинар, уредник илустрованог листа „Искра", књижевник Риста Одавић. Последњи у овом реду седи словеначки сликар Фердо Весел.

У последњем реду седе на земљи: На правом месту бугарски сликар Никола Михајлов, као последња седи наша истакнута сликарка, патриоткиња, одлични јавни радник, многозаслужна Надежда Петровић.

Кад се узму у обзир само она имена која су споменута, не можемо се отети сугестији, да ову уметничку групу не назовемо југословенском антантом еминентних духова. Нетко је рекао да култура и културно зближење иде пред политиком. У сваком случају и ова слика показује, да нашим уметницима, било сликарима или књижевницима, припада велико место у исполинској борби коју смо водили и против вањских непријатеља и против самих себе. Она потиче из доба, кад је та борба добила један јасан и одређен правац и за то је њена вредност двострука. Кад би сви појединн моменти, нарочито наше новије историје и друштвеног живота, били овако зафиксирани, многи би велики догађаји и данас стајали ближе срцу и много би јаснији били путеви који воде правој линији нашег историјског и културног развоја.

Др. М. И. А.

Јанко Павлов: „Српски и бугарски сељак"
(Са изложбе бугарских карикатуриста у Београду)

Јанко Павлов: „Сеоски капацитети — уча, попа и кмет"
(Са изложбе бугарских карикатуриста у Београду)

Стари водоводи, чесме и бунари у Београду

VI — Бунари у старом Београду

Свуда, где не постоје водоводи и изворске чесме, грађани се служе бунарима, у колико се на добру воду наиђе. И стари Београђани имали су бунаре (имају их и данашњи) јер ондашњи водоводи нису били у стању да подмире све потребе. Истражујући те старе бунаре, са добром водом за пиће, пронашли смо следеће:

1) *На Краљевом Тргу*, у кући Рајчевића, општин. писара. Кућа је постојала испод данашње Берзе.

2) *У хотелу „Македонија"* и сад се налази бунар, дубок око 20 м., али без воде. Тачно место бунара је задње одељење кафане. Претпрошле зиме један гост умало што није пао у бунар, јер се патосна даска под њим проломила.

3) *На Краљевом Тргу бр. 17*, где је раније била Пожарна команда, а сада је Управа тротарине. Бунар је био дубок 20 м., а вода не само добра, него и хладна.

До 1868 на том имању била је Општина. Кад је те године купила данашњу зграду која је дотле била хотел, под именом „Српска Круна", онда се је ту и преселила. Имање је било својина Кнеза Александра Карађорђевића.

4) *На истом Тргу*, где је сада Берза, а пре је била кафана „Уједињење".

5) *У ул. Змаја од Ноћаја бр. 2.*

У улици „Два бела голуба", сада Жоржа Клемансо-а, путем огласа у „Новинама Читалишта београдског", издавали су под кирију куће, са добрим бунарима, г. 1847 и то:

6) *Јован Кујунџић*, терзија. Његова кућа је била на месту где је сада Занатски дом. У тој згради, која је била једноспратна, била је и кафана „Два бела голуба", по којој је и цела улица до кафане „Орач" добила исто име.

Кућа је имала и башту, и бунар се у њој налазио.

Јован Кујунџић је био таст Стојана Новаковића, а зет Максе Ранковића, једног од првих старешина београдске полиције и првог почасног грађанина Општине београдске.

7) *Сава Вукотић*, квартаљник. Број куће није означен.

8) *Стојилко Стајевић*, у кафани „Арапин", пређе „Зелено Дрвце". Та кафана је постојала одмах до саданег Занатског дома.

9) Јаничије Поповић, професор. Број куће 18.

10) И још једна кућа у тој улици издавала се под кирију, и имала бунар, али име сопственика у огласу није означено.

Улица „Два бела голуба" највише је мењала своје име. Она се је звала: 1) Поп Исин сокак; 2) „Два бела голуба"; 3) Светогорска; 4) Битољска; и 5) Жоржа Клемансо-а.

Поп Иса је био свештеник и дугогодишњи старешина цркве палилулске. Кућа му је била спрам некадање Трговачке академије.

У ул. Милоша Великог имали су бунаре:

11) Стевча Михаиловић; 12) Белимарковић; 13) Арса Станојевић; 14) Драгашевић; 15) Алекса Петровић; 16) Тома Јовановић, бакалин.

17) *У Хиландарској ул. бр. 22.*

18) *У ул. Димитрија Туцовића* бр. 18 на имању Драгише Н. Чупића.

19) *У Кастриотовој бр. 34*, доцније Македонској, а данас Поенкаревој. Из огласа у „Будућности" од 28 јула 1874 видимо да је та кућа имала на спрату: „6 маланих соба, кујну са зиданим шпрахердом, патос фарбан и ходник сав стаклен."

20) У кући *Вукомановићке*, рођаке кнегиње Љубице, у ул. Сараф Костиној, сада Цара Лазара.

21) У кући *Гавре Радовића* и *Сиире Радосављевића*, у ул. Грачаничкој.

22) У кући *Живка Карабиберовића*, трг. и претседника општине, у *ул. Коларчевој*.

23) *На ћошку Гавре Ивановића*, угао Милоша Поцерца и Зринског.

24) Пред *Бајловановом ћивницом* у ул. Сарајевској.

25) *Пред биоскопом „Врачар"* у ул. Цара Николе (Макензијевој). Тај бунар је био са ћермом.

26) У кући Франца Шустера, лимара, ул. Проте Матеје 1.

27) У *кући Светозара К. Ђорђевића*, пензионера, Проте Матеје 16.

28) На средини исте улице, а између бр. 11 и 16, постојао је бунар и због њега се та улица пре 66 г. звала „Бунарска".

29) *У дворишту Учитељске школе* на Булевару Ослобођења.

30) *У Пашићевој, ћерће Скопљанској*, бр. 3 у кући Јеврема Поповића.

31) *У ћорги цркве Палилулске*. По казивању Јована Мишковића цео крај око Батал џамије, почетком 19 века звао се је „Врачар мала."

32) *У Таковској бр. 51* такозвани „Бебин бунар." Ту се долазило за воду из свих крајева, а и сакације су ту узимале воду. Та кућа сада је својина Д-р Владе Богдановића, пензионера, а раније Раје Анђелковића, пенз.

По казивању г. Анђелковића, бунар је био дубок 26 м., а саме воде имало је 12 м. За пиће је била врло добра и као лед хладна.

Бунар, чије се место и данас познаје, некад је био на улици и много дубље ушао у састав дворишта данашње куће. Тај део Таковске ул. од кафане „Призрен" (некад „Последњи грош") до улице Кнеза Павла звао се првобитно: *Куртовића циглана*, затим *Миријевски пут*, *па Љубићка* и најзад *Таковска*.

33) *У Босанској ул. бр. 52* постојао је бунар Ристе Параноса. Вода за пиће није била добра, али Риста је пре 60 г. на други начин тај бунар искоришћавао. С јесени, кад стигну шљиве, он их је стављао у бурад и то: ред шљивиног лишћа, па шљиве, и све тако док се бурад не напуне. Онда би их херметички затворио и спустио у бунар. У фебруару или марту, кад се бурад изваде и отворе, шљива је била као сад с дрвета обрана.

Ово нам је као очевидац причао г. Исидор Николић, див. кмет Општине београдске.

34) *У истој улици*, спрећу Табачке чесме, у кући званој „Бело јагње" Сопственик није означен. („Срп. Нов." од 27-II-1862).

35) У Поп Лукиној 17, у див. кући г-ђе Пачићке. Ту је сад већ подигнута палата Пореске Управе.

36) *У Абаџиској чаршији*, сада улици Краљице Наталије. Имање је било својина Јована Павловића, терзије, и обухватало угао: Кр. Наталије, Каменичке и Ломине. Имање је било врло велико и на њему је постојало: 2 дућана, 2 магазе, 6 соба, 4 кујне, 2 подрума, штала и врло велика башта. („Срп. новине" од 5 јуна 1852).

37) *У ул. Краљице Наталије бр. 60.* – Та кућа некад је била својина Јеврема Андоновића, министра, а сада је њен сопственик Михаило Јанковић, интабулациони протоколиста у пензији.

38) *Иван Стамбол капије*, у кући Мите Јанићијевића. То би данас требало да буде или у ул. Коларчевој, или Поенкареовој.

39) *У Грачаничкој ул.* где је сада француско посланство. Ту је некад била кућа Пере Димића, учитеља.

40) *У истој улици на углу*, где је данас Основна школа Краља Петра.

41) *У кући Томе Ванлије*, ћурчије, у Алипашиној мали, близу Ацимовог амама на Дорћолу. Било је два бунара: један у дворишту, а други у подруму. („Срп. нов." од 18-VI-1849).

Ова кућа је била у Душановој ул. близу Калемегдана.

42) *У кући Ивана Миливојевића*, који је исту 1851 продавао, а „која у главном сокаку близу Књажевског двора стоји. Из прохода спроведен ћериз у главни канал."

Ово је данашња ул. Краља Милана. Од интереса је овде поменути да је нужник био спроведен у неку канализацију.

43) *У кући А. К. Марковића* спрећу пијаце Батал џамије.

Ово ће по свој прилици бити у данашњој Косовској ул.

44) *У кући Милутина Радовановића*, трг. и кмета у Београду од 1822 до 1837, у ул. Узун-Мирковој.

45) *У кући Браће Петронијевића, код Калемегдана.* („Срп. нов." од 10-VIII-1854).

46) *У кући Вучка Антића*, близу Велике пијаце. („Срп. нов." од 5-X-1854).

47) *У кући Николе Поповића*, протесиника првостепеног суда, спрећу купатила Поповића.

То данас одговара Босанској ул. и купатилу у њој.

48) *У кући Павла Нешића*, папучије, испод *Варош капије*. („Срп. нов." од 25-IV-1856).

Ово је данас ул. Поп Лукина.

49) *У кући Атанасија Чолаковића „у абаџиској чаршији*, постојећа на лицу два сокака, до куће Стевчића и Тасе Стојиљковића." („Срп. нов.", 31-XII-1855).

Ово се односи на доњи десни угао ул. Кр. Наталије и Балканске, кад се иде озго.

50) *У кући доктора Машина* „у башти *поред Батал џамије*, у којој има разног рода воћа, лозе и бунар са воло добром водом." („Срп. нов." од 15-III-1858).

Према опису ова башта је била у Косовској ул.

51) *У кући Живојина Јовановића*, механџије, на Теразијама. („Срп. нов." од 20-V-1858).

52) *У кући Милана Даниловића*, капетана и књежевог ађутанта „бунар с врло добром пијаћом водом, у улици на путу царинградском; идући право од „Два бела голуба." („Срп. нов." од 4-X-1858).

Ово одговара Таковској ул.

53) *У кући Ђорђа Милосављевића*, абаџије „идући од Абаџиске чаршије к пивари." („Срп. нов." од 3-X-1857).

Ово одговара делу Балканске ул. од Краљице Наталије до Адм. Гепрата.

54) *У Бранковој бр. 2* где је сада палата Општинске штедионице.

55) *У Босанској бр. 19*, у кући поч. Савке Ђорђевић, удове. Тај бунар и данас постоји, али закован. Г. Милут. Пандуровић, секрет. Мин. ун. послова, који је у тој кући становао као младић 1915, прича да је много света долазило на тај бунар, кад је једно време водовод био покварен.

Интересантно је сада видети двориште те куће. Простарно, са високим дрвећем и одличном хладовином лети. Као да је тамо неки

други свет, онај из некадањег старог и симпатичног Београда. Пејсаж створен за неког сликара и песника. Све је ту тихо и мирно. Само природа говори.

56) *На углу ул. Цара Лазара* и *Ускочке*. То имање раније је било својина Арсе Стаменковића, адв. а сада је Милосава Јовановића, бравара, који је ту пр. године подигао шестоспратну палату.

57) *У Босанској бр. 46*, у кафани *„Шар планина."* У своје време ту је много света долазило за воду.

58) *У Симиној ул.* — део од Капетан Мишине до Јованове пијаце, у кући Глигорија Н. Божића. („Срп. нов." од 24-II-1859).

59) *У ул. Зринској* (пређе Ресавској) имали су бунаре са одличном водом: Арачић, Милован Спасић, Никодије Стефановић и др.

60) *На див. „Малој пијаци"*, где је сада „Бристол" а спрођу од њега имали су бунаре: Никола Костић и Димитрије Лазић. („Срп. нов." од 12-V-1859 и 19-IV-1860).

61) *У Босанској*, близу Табачке чесме, у кући Персе Јовановић. Огласом у Срп. новинама од 9-VIII-1860 Перса је рекламисала кућу за издавање „у којој има бунар с пијаћом, врло добром водом."

62) *У Дечанској бр. 16*, у стоваришту пива Вајферт А. Д.

63) *У Вајфертовој ул.* у пивари Вајферт А. Д., до 1930 постојала су три бунара, чија је вода употребљавана за пиво. Услед тога, што је количина воде била недовољна, ти бунари су напуштени и на њихово место избушена су два нова бунара. Строго узев, то и нису бунари, него цеви, побијене у дубину од 52 м. и оне дају 7 л. воде у секунди.

Г. Коше, инжињер пиваре испричао нам је како је вода на том месту пронађена. Један немачки инжињер штапом је обележио то место и рекао да је доле подземна река која долази са југо-запада. Исти инжињер је рекао да се спрођу пиваре налази друга и још већа подземна река.

64) *У кући Јеврема Гавриловића* „близу двора Књажевог."

Ово је улица Краља Милана.

65) *Код Драге Молеровићке* „сниже Зеленог венца". („Срп. нов." од 18-IV-1866).

66) *У кући Николе Врањалића*, писара начелства „у сокаку више „Два бела голуба." („Срп. нов." од 24-V-1866).

Ово је улица Кондина.

67) *У кући Живка А. Ђорђевића*, терзије „у сокаку који од Велике пијаце, поред апотеке, Делијској чесми води." („Срп. нов." од 16-VII-1866).

Ово је улица Вука Караџића.

68) *На Краљевом тргу бр. 22* у кући Петра Цукића-Лазаревића. („Срп. нов." од 9-VIII-1866).

Петар је био први управник в. Београда: од 1-IV-1828 до 1-IV-1831.

69) *У кући Јована Ђорђевића* „у сокаку водећем од див. Стамбол капије ка „Два бела голуба." („Срп. нов." од 6-X-1866).

Ово је данас ул. Поенкареова.

70) *У кући Љубице В. Антића*, проценитеља ћумручког „у сокаку који од Чукур чесме води на Велику пијацу."

71) *Код „Багал џамије"* у кући поп Сушића. („Срп. нов." од 29-X-1866).

72) *Стефан Илић*, члан суда у пензији издавао је кућу на *Теразијама*, близу двора, „са пространом авлијом и бунаром у њој, и великом баштом са разним воћем и виноградом." („Срп. нов." од 31-I-1867).

73) *Код Карла Шмита*, у Таковској улици.

74) *Код Марка Томића*, механџ. „спрођу „Два бела голуба." („Срп. нов." од 31-I-1867).

То је улица Жоржа Клемансо-а.

75) *Код Јоце Штерића*, у истој улици.

76) *Код А. Д. Џамића* „на Дорћолу, у главном сокаку."

То је данас улица Душанова.

77) *У Каменичкој ул.* у кући Кристине К. Митеље.

78) *У кући Стане Миливојевићке* на „Багал џамији" до куће Ђоке Влајковића. („Срп. нов." од 26-VIII-1869).

Ово је горњи део Влајковићеве улице, испод Аграрне банке.

79) *Код Браће Барловац*, до данашње Реалке. („Срп. нов." од 13-IX-1869).

80) *У Симиној улици*, код Косте З. Поповића, сајџије.

81) *У ул. Милоша Великог*, код Томе Јовановића, бакалина. („Трг. нов." од 13-II-1862).

82) У див. кафани „Мали Цариград" у Косовској улици. То имање је било својина Милоша Маринковића, терзије.

Ту је сад просечена ул. Влајковићева.

83) У истој улици, т.зв. *Хофманов бунар*.

84) *У Чубриној бр. 6*, у кући, некад Ђуле Петровића-Карајака, а сада његових унука, кћери поч. Мих. Бончића, адв.

Бунар и сад постоји, само је затворен.

85) *У Иванбеговој ул. бр. 6*. Кућа је некад била својина Кнеза Михаила, а сада је г. Данила Р. Данића, касационог судије.

86) На имању где је сада хотел „Лондон". То имање 1870 било је својина Косте Стојановића, официра. И онда је постојао хотел под истим именом.

87) На имању Томе Вучића Перишића, а сада Задужбинског отсека Министар. просвете. Завештао је Јовица Барловац.

Имање је врло велико. Ограничавају га улице: Кнеза Михаила, Рајићева, Цара Уроша и Узун-Миркова.

88) У *Германовој башти*, у ул. Поенкареовој. Ту је данас II београдска гимназија.

2

Из овога, иако непотпуног прегледа види се, да је онај најстарији Београд који се

пр[illegible] до Шанца, имао доста бунара. Београд до Шанца имао је границе: Велике степенице на Сави, Косанчићев венац, средина између Топличиног, Обилићевог венца и Космајске, Обилићев венац поред „Руског цара", ул. Краља Алберта, Позориште; испод њега косом линијом, преко парка пред Ратничким домом, у ул. Скадарску до Јевремове; одатле косо на Француску и Видин капију (ту је сада нова зграда I Мушке гимназије) и даље до Дунава.

Може се поставити питање: зашто је била оскудица у води кад су постојали и бунари. Одговор су нам на то дали стари људи гг. Коста Главинић, Исидор Николић и други. Бунарска вода употребљавана је за пиће само из оних бунара који су се налазили у пространим двориштима и баштама и били удаљени од нужника бар за 20 м. Затим, свет је увек изворску воду претпостављао бунарској. Кад се две ствари имају у дупликату, свагда се узима она која је боља. Па и ми данашњи, иако имамо здраву водоводску воду, радије бисмо ипак пили неку изворску воду кад би нам била под руком.

Према броју становништва бунара је било врло мало добрих. На Дорћолу се ретко могао наћи добар бунар. Од Симине улице, па доле ка Дунаву бунарска вода је била бљутава.

Ако бисмо нашим старим ставили примедбу: да нису умели да искористе и повежу многобројне изворе у Мокролушком басену, можда бисмо се огрешили. Ко зна какве ће примедбе и нама, на наш рад, да стављају потомци после сто година. Наше старе нужда је нагонила да праве бунаре. Знало се и онда да је водоводска вода боља, али, кад је није било довољно, онда се морало прибећи бунарима. Па ипак, бунарска вода се пила само у крајњој нужди. И ту је постојало правило: Хвали бунарску, а пиј чесменску воду.

Драг. Ранковић

Позоришни трг — сад и некад

Иако на овом тргу још има старих зграда — с једне стране Коларчева задужбина, а с друге— имања Београдске задруге и Маше Николића, — ипак је тај трг велелепан према оном како је некад изгледао. Споменик Кнеза Михаила, Народно позориште, Хипотекарна банка и Риунионе, то су грађевине које би и једном Паризу чиниле част. Додајте томе: дрвену калдрму, осветљење које ноћу блешти, саобраћај трамвајски и аутомобилски, и ето слике модерног града.

Замислимо сад обратну слику: на целом Тргу само један гасни фењер. Оне велике зграде изгледале би као авети. Није то тешко замислити. Сетимо се оних проба за напад из ваздуха, или доба кад смо ушли у ослобођени Београд 1918. Мрак, спотицање по разривеној дрвеној калдрми, а у улицама: Васиној, Француској, и Кнеза Павла турска калдрма са џомбама, преко којих се није ишло него скакутало.

За 19 година Београд је отишао далеко. Он се модернизовао.

Да се вратимо у прошлост и видимо како је тај крај изгледао пре 90 година. О томе Милићевић прича:

„Излазећи из капије (Стамбол капије) онамо к Теразији, наступа се на дрвени мост, који преко неке провале, пуне жабокрека, води у спољни део вароши. Нечистоћа је толика да се мораш ухватити за нос док онуда прођеш.

Изван Стамбол капије, преко моста, настаје чисто српска варош. На исток од моста, где је сада Коларчева кућа, бијаше велика пољана, на коју се баца разно ђубре. У доњем крају те пољане бејаше једна плетарица и у њој циганки вигањ, и пред њом тоцило с великим точком за лакше окретање."

По причању г-ђе Марије, Ђерке пок. Фрање Козланског, тај крај пре 60 г. изгледао је овако:

На месту, где је сада Пошта у Поенкареовој ул. била је католичка капела.

Где је радња Багдасарјана до кафане „Коларац", била је прва посластичарница Марије Фаркаш.

Онде, где је парк пред *Ратничким домом* пролазио је шанац. На бедему његовом била је прва српска фотографска радња Николе Лекића. Зграда је била дрвена и у стилу швајцарског павиљона.

Стамбол капија, где је сада Позориште, срушена је 1864. Од те капије, како Милићевић описује, мост је водио преко јаруге ка данашњој апотеци Трајковића.

Д. Ј. Р.

Спољашни изглед Београда у првој половини прошлог столећа

Посматран из Земуна, Београд је у то време давао праву слику једне турске вароши, са својим кућицама покривеним ћерамидом, које су се губиле у зеленилу вртова и стапале са висоравни, која се уздизала над утоком брзе Саве у Дунав. Једноликост и монотонију те вароши једино су прекидали бели, витки минарети, који су се на све стране могли видети на тој висоравни, као да су хтели демонстративно да кажу: овде Ислам господари!

На свршетку дана кад би сунце залазило иза бежанијских падина, тада би Београд, овај турски град, заблистао у сјајноме рефлексу са сребрних врхова безбројних турских џамија. А када би се сунце већ смирило и када би сутон почео да пада на варош, тада би се са свију страна зачули тихи, елегични звуци муезинове песме: Ала-ик акбир!

У овоме призору, у овој верној слици турскога истока, међу овим безбројним амблемима Ислама, ничега што би одавало да је ово један хришћански град, сем једног јединог звона код Саборне цркве, јединог знака хришћанства и православља. Усамљен међу овим многобројним минаретима, он је изгледао као неки обезоружани заробљеник, опкољен непријатељским стражама.

Од Калимегдана, Краљевог Трга, све до Душанове улице, пружао се турски крај Београда. То је било право турско гнездо. Узани, криви сокачићи, једноспратне и двоспратне куће — већином у дрвету, са доксатима у стаклу и конкима, и са многобројним прозорима обојеним омиљеном турском бојом зеленом и поређаним у источњачком стилу један до другога, — налазила су се скривена од радозналих погледа, у пространим баштама, ограђеним високим зидом. Тек ретко по која кућа избијала је на улицу. То су већином биле зграде, за становање мушкараца и пријем гостију, такозвани селамлуци. Турске хануме пак становале су у својим голубијим чардацима, који су се дизали у зеленилу врта, у коме је цветао бадем и „шефтелија", мирисан јасмин и ђул, шареније се лале и зумбул, шебој и карамфил просипали свој опојни дах сладострашћа. Међу цветним бадемовим гранама лепршале су се кумрије; њихово монотоно елегично гугутање звучало је као рефрен тихог харемског живота. Горе, на стакленим доксатима, младе турске девојке везле су на ђерђефу, док су се у баштн шипарице, које за јашмак и ферецу још не беху дорасле, клацкале на даски са својим хришћанским другарицама, сусеткама.

Из сваке турске баште, мала вратанца — капијици — водила су у суседно двориште и то је ишло тако редом све даље и даље, тако, да се кроз те капијице могло да иде, чак у другу и трећу махалу, а да се не изађе на улицу.

У овоме искључиво турскоме крају живела је овде-онде и понека хришћанска породица, трговачка или чиновничка. Оне су у главном стајале у добрим, често и пријатељским односима, са својим муслиманским суседима. Нарочито пријатељски односи владали су између турских ханума и хришћанских жена. Начин живота, и њино — слободније кретање хришћанских жена необично су интересовали турске жене, изазивали њихову радозналост и привлачило их хришћанским женама. Њима је годило, па и ласкало, када би у својим харемима, поред својих турских пријатељица, имале и по неку хришћанску госпођу.

На углу сваке друге, треће улице, налазила се по нека мања или већа џамија, окружена гробовима, веома запуштеним, у трави и корову. Култ мртвих Ислам није познавао!

Најживљи крајеви турског Београда беху Варош Капија, улица Краља Петра — Чаршија — Зерек и Душанова улица. Нарочита пак живост владала је на Великој Пијаци (Краљевом Тргу). То је било средиште Београда, ту је пулзирао живот. Нарочито живописну слику у то време пружала је Велика Пијаца; турске заптије и низами у фесовима, турске хануме завијене у јашмаке и огрнуте ферецама, турске муфтије, и хоџе у чалмама, стари Јевреји са дугим брадама и још дужим кафтанима, јеврејске жене, са шареним свиленим махрамама обавијеним око феса, покривеног црном кићанком, изгледале су као цвет булке, кад јој отпадну цветни листићи крунице. Гркиње и Циганке забрађене, са дугим зулуфима са обе стране ува, у својим узаним антеријама, грађани у широким чакширама и ћурчету са фесом на глави; српски жандари и војници у својим униформама; попови у црним мантијама и са дугачком камилавком на глави, српске жене у фистану и либадету са фесом на глави — ето овакву једну живописну слику пружала је Велика Пијаца. Тек ретко, по која госпођа у европскоме оделу могла се запазити у овом пријатељском шаренилу.

Према Сави и Дунаву тадашњи Београд се пружио са једне стране до Савамале, а са друге до Душанове улице. То је био најнасељенији крај, у то време и центар вароши.

Варош Капију и Савамалу држали су у својим рукама хришћани, српски и грчко-цинцарски трговци и занатлије. Ту су се налазили разни дућани, према потреби, захтеву и укусу тога времена: бакалнице, болтаџинице, галантеријске радње, магазе, лончарије, абаџијске и терзијске радње, бербернице, симиџинице (пекаре) итд.

Џерек (ул. Кр. Петра) у Душанову улицу, беху за себе резервисали турски трговци, помешани са Јеврејима. Ту су се ређали дућани са цариградском робом, терзије, папучари, бакали и безброј дуванџиница. На ћепенцима вијале су се гомиле, читаве пирамиде од танких, златно-жутих свилених влакана дивнога дувана, који се отворено продавао на оку. Мало даље на ћепенку, повучени у унутрашњост дућана, клечали су крижачи дувана, који су ту у „аванини" крижали ароматичне жуте листиће, који су својим мирисом натапали целу улицу. То је било срећно доба за пушаче! Дукат ока најфиније бошче!

Живот економско-привредни у старом турском Београду био је вапредно једноставан. Новац је имао велику вредност, производи су се добијали у бесцење. Упамтио сам причање једног Београђанина из тог времена да је као „чирак" послат на пијацу да купи намирнице за целу недељу дана, добио цигло 30 пара динарских и са то баснословно мало новаца он је покуповао све и са пуном корпом разних намирница дошао кући и још донео кусур.

У то време једна мала кућа могла се купити у Београду за 100 гроша, велика кућа за 4–5000 гроша (око 1000 динара).

Новац у промету у то време био је сав могући; најчешће у чаршији и на пијаци оптицали су аустријски цванцик и као већа монета аустриски талир, онда руске копејке и руске рубље и нешто мало турског новца. Ситан новац био је стари аустријски велики бакарни двадесетопарац у величини потковице и руска копејка.

У старом турском Београду, најугледнији друштвени положај имале су старе цинцарске и грчке породице, међу овима нарочити углед су уживале „хаџије". Већ сама титула једног хаџије давала му је право на нешуветна поштовања. Те грчко-цинцарске породице живеле су доста повучено и код њих се могао наћи понајвећи конфор, у сравњењу са осталим грађанским породицама. У њиховим кућама налазило се доста скупоцене цариградске робе: свиле, кадифе и других скупоцених тканина, скупоцених ћилимова из Смирне и Анадола, финог бакарног и сребрног посуђа и много разних других драгоцености и накита.

Један необичан и узбудљив догађај тога времена

Године 1827 једнога дана деца, која су се играла на Јалији, одједном су приметила како Дунавом плови неко страшно чудовиште уз хуктање и из своје утробе избацује читаве облаке густог црног дима. Изненађени и преплашени они се растрчаше својим кућама да јаве својима о чудовишту које се на Дунаву појавило. За трен ока цела Јалија била је притиснута мноштвом разног света: Јевреји, Турци, Цинцари и Срби, одједном све се то слегло из ближих и даљих улица да види ово до сад невиђено чудо. Свет, преплашен, посматрао је овај призор и тумачио на разне начине према своме схватању. Кад је поновно хуктање и избацивање клобука црног дима отпочело поново, свет је у највећем узбуђењу почео да крши руке, а уз то чули су се разни узвици „Алах аґбар"! од стране Турака, Јевреји су опет исказивали свој страх узвикујући: „Адонај елох еjно!", Срби хришћани призиваху Бога и Богородицу. Турци су говорили да је то једна војничка направа, коју је Москов послао да поплаши њих Турке; Јевреји пак говорили су, да је то чудотворан замак чаробњака Билимонта из Библије. После пола часа гледања и узбуђења присутни приметише да је ово чудовиште отишло даље у правцу Земуна поред бедема куле Небојше.

Свима лакну у души кад видеше да их је напустило и на миру оставило озо водено чудовиште.

То водено чудовиште у ствари није било ништа друго него први пароброд који се 1827 год. први пут појавио на Дунаву код Београда.

Влад. Ст. Каћански

Председник Општине града Београда г. Влада Илић честита празнике Христовог Рождества Њ. В. Краљу, Њ. В. Краљици Марији и Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику

Поводом празника Христовог рождества упутио је Председник општине г. Влада Илић, у име Градског већа и у име своје, срдачне честитке Њ. В. Краљу Петру II, Њ. В. Краљици Марији и Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу, које гласе:

Његовом Величанству Краљу Петру II

Београд

У име Градског већа Ваше Престонице Београда и у име своје молим Ваше Величанство да поводом празника Христовог Рождества благоизволи примити најсрдачнија честитања и изразе поданичке верности, дубоке оданости и безграничне љубави.

Београд се придружује топлим молитвама целе Југославије и југословенског народа за дуг и плодан живот Вашег Величанства, за срећу славне Династије Карађорђевића, која ће и даље водити Краљевину Југославију најлепшој будућности и остварењу светлих идеала човечанства.

Председник
Општине града Београда,
Влада Илић

Њеном Величанству Краљици Марији

Београд

У име Градског већа и своје лично молим Ваше Величанство да благоизволи примити најсрдачнија и топла честитања о светлим празницима Христовог рођења.

Престоница Југославије са радошћу поздравља и дан рођења Вашег Величанства са најлепшим жељама за Вашу личну срећу, поносна што у личности Вашега Величанства поздравља дичну Краљицу и племениту Мајку нашег љубљеног Краља.

Председник
Општине града Београда,
Влада Илић

Његовом Краљевском Височанству Кнезу-Намеснику Павлу

Београд

Молим Ваше Краљевско Височанство да благоизволи примити поводом светлих Божићних празника најсрдачнија честитања Већа Општине града Београда и моје лично.

Са дубоком вером у мудро вођство Вашег Краљевског Височанства, престоница упућује о Божићним празницима топле молитве Свевишњем за личну срећу Вашег Краљевског Височанства и Вашег узвишеног Дома. Христос се роди.

Председник
Општине града Београда
Влада Илић

Рођендан Њ. В. Краљице Марије

Рођендан Њ. В. Краљице Марије, 9 јануара, прошао је цео народ усрдним молитвама за здравље и дуг живот своје љубљене Краљице и Њених Синова. Многобројна сиромашна деца Југославије, која примају Њена доброчинства и директно и преко многобројних хуманих установа — које Њ. В. Краљица обилно помаже, а многе је основала и потпуно их издржава — сетила су се овог дана са захвалношћу своје Велике Добротворке. Многој сиротој деци Њ. В. Краљица замењује потпуно мајку. Њ. В. Краљица Марија школује многу сирогу децу, издржава или помаже многе деце установе и школске кухиње, помаже многобројне хумане установе. Не само на дан Материца, него на сваки дечији или национални празник, облачи сиромашну децу, поклања им играчке и приређује им уметничке забаве.

Тога дана одржана је у 10 и по часова у Дворском храму на Дедињу Божија служба са благодарењем, којој су присуствовали: Њетово Величанство Краљ Петар II, Њено Величанство Краљица Марија, Њихова Краљевска Височанства Краљевићи Томислав и Андреј, Њихова Височанства Кнежевићи Александар и Никола, све дворске даме и цивилна и војна кућа Њеног Величанства Краља.

Истог дана одржано је у Саборној цркви, после литургије, благодарење поводом рођендана Њ. В. Краљице Марије, које је обавио заменик Патријарха митрополит Доситеј са викарним епископом Савом Трлајићем и већим бројем свештеника. Одговарало је Прво београдско певачко друштво.

Били су присутни претставници Скупштине, Сената, државних власти и многобројни грађани.

Митрополит Доситеј је одржао говор поводом рођендана Њ. В. Краљице и позвао верне да се са њим заједно помоле Богу за дуг живот и здравље Узвишене Краљице.

Рођендан Њ. Кр. Вис. Краљевића Томислава

19 јануара прослављен је рођендан Њ. Кр. Вис. Краљевића Томислава. Тога дана одржано је у 11,15 часова у Дворском храму на Дедињу освећење богојављенске водице и благодарење поводом рођендана. Благодарењу су присуствовали: Њ. В. Краљ, Њ. В. Краљица Марија, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, Њ. Кр. Вис. Краљевићи Томислав и Андреј, Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга и Кнез Никола, затим дворске даме, гувернер Њ. В. Краља г. Јеремија Живановић, генерал г. Александар Станковић, командант Краљеве гарде, и цивилна и војна кућа Њ. В. Краља.

Поводом рођендана Њ. Кр. Вис. Краљевића Томислава примљене су многобројне честитке са најлепшим жељама за срећу и дуг живот Њ. Кр. Височанства.

Румунски Престолонаследник Њ. Кр. Вис. Михаило посетио је Њ. В. Краљицу Марију у Дедињу

При повратку из Атине, са свадбених свечаности, задржао се кратко време у Београду румунски престолонаследник Њ. Кр. Вис. Михаило. У Београд је стигао у 10 часова увече. Са железничке станице одвезао се аутом, у пратњи румунског посланика на његовом Двору г. Кадере, у Краљевски дворац на Дедиње, где је посетио Њ. В. Краљицу Марију. У посети се задржао око пола сата. Затим се вратио аутом на железничку станицу, одакле је отпутовао после поноћи дворским возом за Букурешт.

Њ. Кр. Вис. Војвода и Војвоткиња од Кента у Београду

Приликом пута за Атину, на свадбене свечаности грчког престолонаследника принца Павла, задржали су се на Бадњи дан у Београду Њ. Кр. Вис. Војвода и Војвоткиња од Кента. У 10 часова пре подне сачекали су високе госте на топчидерској железничкој станици Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле и Кнегиња Олга, енглески посланик сер Роналд Кампбел са госпођом, енглески војни аташе са госпођом, дворске даме и цивилна и војна кућа Њ. В. Краља.

После срдачног поздрава са Њ. Кр. Вис. Кнезом-Намесником Павлом и Кнегињом Олгом и присутнима, Војвода и Војвоткиња од Кента одвезли су се у Бели Двор.

Истог дана присуствовали су у Дворцу на Дедињу, са члановима нашег Краљевског Дома, свечаном примању бадњака и са пажњом пратили извођење тога нашег старог народног обичаја.

После подне истог дана отпутовали су високи гости за Атину.

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић и чланови Владе испраћају Њ. Кр. Вис. Војводу и Војвоткињу од Кента на железничкој станици у Топчидеру на пут за Атину

Исто тако приликом повратка из Атине задржали су се Војвода и Војвоткиња од Кента један дан у Београду, 16 јануара, и отпутовали су увече у 11 часова са Топчидерске железничке станице дворским возом за Минхен. На станици су свечано испраћени.

Бадњак у Београду

Прослава Бадњака изведена је ове године врло лепо, у складу са старим народним обичајима. Комендану Бадњака био је г. Војислав Петровић, командант 1 коњичког пука Краљеве гарде. Сечење бадњака извршили су војници 5 јануара на Авали, бирајући лепа дрвета, довољно разграната, дебљине 6—10 см. Бадњаци су пренесени истог дана у Кошутњак и смештени у кругу где је раније било соколско игралиште. Ту је извршено кићење дрвета за бадњаке 6 јануара изјутра.

Поворка за бадњаке кренула се од Официрског дома 6 јануара у 11 часова. У поворци су учествовали претставници свих војних јединица, које прибављају бадњаке, соколска коњица, кола са бадњаком сокола, возни парк Општине града Београда и Ватрогасна добровољна чета Београд I (који су носили Бадњак

за Општину), група омладинаца Југословенске радикалне заједнице (који су носили Бадњак за Претседника владе) и претставници других установа, као и многа приватна лица на коњима и у колима, која су исто тако ишла по бадњак. Војне команде и установе одредиле су по једног официра, који је јахао испред кола са бадњаком своје команде, а иза сваких кола ишло је по неколико коњаника. Команде и установе које немају јахаће коње упутиле су своје претставнике који су се возили у колима са бадњаком. Испред целе поворке ишао је барјактар (на коњу), фанфара (исто

Дочек Бадњака у Краљевском Дому.

Поворка је стигла у Двор тачно у 14 часова. На улазу у Двор дочекали су Бадњак Њ. В. Краљ Петар II, Њ. В. Краљица Марија, Њ. Кр. Вис. Краљевић Томислав и Андреј, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга, Њ. Кр. Вис. Кнежевић Александар и Никола и Принцеза Јелисавета, Њ. Кр. Вис. Војвоткиња и Војвода од Кента, који су тога дана стигли у Београд приликом Свог пута за Атину.

Командант Бадњака пуковник г. Петровић сјахао

Њ. В. Краљ Петар II, Њ. В. Краљица Марија, Њ. Кр Вис. Кнез-Намесник Павле, Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга, са члановима Краљевског Дома и Њ. Кр. Вис. Војводом и Војвоткињом од Кента очекују бадњак у Двору на Дедињу

на коњима) и командант бадњака. Слика поворке била је живописна и импозантна.

У Кошутњаку, где су чекали искићени бадњаци, пламсале су велике ватре које су заложили војници Београдског гарнизона да се греју. Ти пламенови давали су целој свечаности симболичан и чаробан израз.

Пошто су бадњаци натоварени у кола, цела та живописна поворка, уз звуке музике, кренула је из Кошутњака ка Двору на Дедиње. Дуж целог пута искупила се велика маса грађана, која је поздрављала бадњачаре срдачним пљеснима Краљу и Краљевском Дому.

је с коња и, са по једним официром из сваке београдске војне јединице, пренео је бадњак Њ. В. Краљу Петру II. Бадњак је био искићен ванредно лепо цвећем, зеленилом и југословенским тробојкама, а на његовом врху се налазила јабука.

Њ. В. Краљ Петар је засуо бадњачаре житом, кукурузом и бомбонама из сита, које му је додао управник Двора, пуковник г. Леко. Затим је прихватио бадњак и са дотадањим носиоцима унео га у предворје и ставио га на огњиште.

Командант Бадњака пуковник г. Петровић честитао је Бадњак Њ. В. Краљу у име свих војних једи-

Њ. В. Краљ Петар II посипа бадњачаре житом

ца. Затим су сви носиоци бадњака послужени врућом ракијом, по старинском народном обичају.

Целокупна поворка бадњачара продефиловала је испред чланова Краљевског Дома и Њихових гостију и кренула за варош булеваром Кнеза Александра Карађорђевића. Претставници појединих војних јединица и установа одвајали су се кад су долазили до пута за своју касарну или дом, а остатак поворке продужавао је пут уз звуке музике. Масе Београђана, окупљене на тротоарима, поздрављале су топло бадњачаре.

У свакој војној јединици, у соколанама, и у другим установама за које су носиоци бадњака прослављено је на врло свечан начин примање бадњака и уношење у дом. У Војној академији приређено је управник генерал г. Цуказац и вечеру за све питомце, са концертним делом, предавањем једног питомца о важности прослављања Божића и о божићним обичајима и са играном на крају свечаности.

ОМЛАДИНЦИ ДОНОСЕ БАДЊАК ПРЕТСЕДНИКУ ВЛАДЕ Г. Д-РУ М. СТОЈАДИНОВИЋУ

Једна група омладинаца Југ. радикалне заједнице довезла је бадњак за Претседника владе и Министра иностраних дела г. д-р М. Стојадиновића и предала му га на свечан начин. Претседник владе примио је бадњак по уобичајеном реду и задржао се са доносиоцима бадњака извесно време у срдачном разговору.

БАДЊАК ПРЕТСЕДНИКА БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА

Интересантно и пријатно изведена је прослава Бадњака у Београдској општини. По бадњак у Кошутњак пошли су чиновници и особље Возног парка и чла-

Претседник Општине г. Влада Илић, окружен градским већницима и вишим чиновницима, прима бадњак у своме кабинету

нови Добровољне ватрогасне чете Београд I, са колима.

Бадњак су дочекали око 15½ часова у кабинету претседника Београдске општине: претседник Општине г. Влада Илић, градски већници и виши чиновници Београдске општине, са извесним бројем грађана. Г. Влада Илић посуо је бадњачаре житом и бомбонама из једног сита.

Бадње вече у кабинету претседника Општине: Деца из обданишта „Мајке Јевросиме" поздрављају претседника Општине г. Владу Илића

Бадњак је унео у кабинет одељни вођа Добровољне ватрогасне чете г. Ђока Станковић, шеф Возног парка, и предао га, са неколико поздравних речи, претседнику Општине г. Влади Илићу.

Сиромашна деца из Обданишта „Мајке Јевросиме" изговорила су молитву за здравље претседника Београдске Општине и честитала му Бадњак, па су отпевала „Рождество твоје".

Затим је цела поворка бадњачара кренула у дом г. Владе Илића, где је приређена импозантна и топла прослава Бадње вечери. Сви који су присуствовали прослави Бадњака у општинској згради, присуствовали су и у дому г. Владе Илића. Још је у дом дошла и једна чета сокола у соколским одорама из соколског друштва Београд XI, чији је старешина г. Влада Илић.

Бадњачаре су у дому дочекали срдачно г. Влада Илић и његова супруга госпођа Олга Илић и засули их, по старом народном обичају, житом и бомбонама из сита. Бадњак је предао г. Илићу г- д-р Илија Бацковић, градски већник и старешина Добровољне ватрогасне чете Београд I, обучен у ватрогасну униформу, и са неколико срдачних речи честитао г. Илићу и госпођи Илић Бадње вече и Божић.

Г. д-р Илија Бацковић, у дому г. Владе Илића, предаје бадњак г. Влади Илићу, претседнику Општине

Најмлађи члан Добровољне ватрогасне чете девојчица Ема Рупчић, у ватрогасној униформи, поздравила је лепим говором г. Владу Илића и г-ђу Илић у име старешинства Добровољне ватрогасне чете Београд I, захвалила им на пажњи коју поклањају напретку Београда и на помагању београдске сиротиње и београдских културних и хуманих установа и пожелела им дуг живот и здравље.

Три сиромашна детета из Обданишта „Мајке Јевросиме" поздравила су г. Илића и г-ђу Илић дирљивим речима и отпевали „Рождество твоје".

Претседник Соколског друштва Београд XI, испред постројеног одреда Сокола, поздравио је срдачним речима г. Илића и г-ђу Илић и честитао им Бадње вече и Божић.

Сви присутни почашћени су затим, по старом српском обичају, врућом ракијом и цигаретама.

Бадњи дан у радничким обдаништима

Обављене су две лепе свечаности уочи божићних празника у хуманим радничким установама Општине града Београда: На Тушиндан у Мушком радничком склоништу у одељењу Дечјег обданишта у Милоша Поцерца улици, а на Бадњи дан у Женском радничком склоништу, опет у Дечјем обданишту у Кнез Милетиној улици. Свако од ових склоништа има просечно по 50 до 60 дечице испод 4 године старости.

Присуствовали су и једној и другој свечаности, поред управника дотичног склоништа: Претставник Београдске општине градски већник г. д-р Душан Калановић, лекари, сестре и гости.

У топлим, светлим и чистим собама обданишта окупана, очешљана, нахрањена и у шицамицама свете боје весело су жагорила и играла се дечица сиромашних радница, а њихове мајке пуне радости и среће посматрале су са задовољством своју дечицу.

У холу оба обданишта окићене и осветљене свећицама јелке са доста играчки давале су чаробан изглед, а поред њих гомила пакета и кеса слаткиша дочаравала је радост дечице најсиромашнијих родитеља. То је за њих била бајка коју ретко у животу срећу.

Право је унешен бадњак по нашем старом обичају са сламом и пијукањем и посипањем житом и бомбонама.

Већник општине Г. д-р Душан Калановић, који је и претседник фонда за стварање и одржавање радничких

хуманитарних установа, обраћајући се скупљенима рекао је:

„Дозволите ми као претседнику фонда ове хумане радничке установе да вас у очи ових светлих Божићних празника поздравим, да поздравим нарочито вас мајке раденице које у борби за парче хлеба трчите и цео дан радите, да вам кажем да и Општина и Министарство соц. политике и Радничка комора помажу ту вашу борбу за кору часно зарађеног хлеба. Када ви изјутра полазите на рад ви долазите у ову хуману установу и остављате своје малишане и одлазите на рад спокојни да су вам дечица у овом дому и окупана, и нахрањена, да су у топлим собама и у топлим чистим хаљинама, да се о њима старз персонал са пуно љубави и да су деца остављена у установи достојној престонице Београда.

Али не заборавимо једну дубоку благодарност да учинимо једној мајци која утире сиротињске сузе, која се брине о дечици радног и вредног света, не заборавимо на узор мајку нашег младог и љубљеног Краља Петра II на Њ. В. Краљицу Марију (са свих страна урнебесно клицање „живео" и „живела") која се брине за успех ових хуманих раденичких установа. — Њој нек је прва и највећа захвалност („живела" „живела" са свих страна).

У очи ових светлих Божићних празника ја вас поздрављам и желим вам да лепо проведете Божићне празнике."

Бадње вече у радничком обданишту. Десно г. д-р Душан Калановић, градски већник

После поздрава г. д-р Калановића, дечица су деклмовала, певала и разне игре изводила. После тога су подељени дарови својој дечици.

Богојављенска литија

Овогодишња прослава Богојављења изведена је уз велико учешће свештенства, претставника власти и разних установа и грађанства. У дупке пуној Саборној

Њег. Преосвештенство Митрополит загребачки г. Дозитеј баца једини крст у Саву са моста Краља Александра I

цркви отслужена је служба у 8 часова. Чинодејствовао је заменик Патријарха митрополит г. Дозитеј са члановима Св. архијерејског синода и са преко 30 београдских свештеника. На јектеније је одговарало Прво београдско певачко друштво.

У црквеној порти и на улицама око цркве било је много света, који није могао ући у цркву. Многи верни понели су судове за богојављенску водицу.

Око 10 часова завршена је служба божија и почела је пред црквом да се формира богојављенска литија.

На чело литије постављен је један дечко у црквеној одежди са звонцетом, да звони за време кретања литије; за њим су се ређали црквени и друштвени барјаци. Иза барјака заузела су место певачка друштва и Дом малолетника.

Око 11 часова изашли су из цркве архијереји и свештенство певајући богојављенске песме. Под „Небом" је заузео место заменик патријарха митрополит г. Дозитеј, а око њега архијереји. Испред „Неба", свештеници по старешинству.

Одмах иза „Неба" ишли су градски већници Београдске општине са г. Владом Илићем, Претседником општине, на челу; иза њих генералитет са командантом Београда генералом г. Косићем, и официри свих родова војске. После њих многобројно грађанство.

Литија је кренула улицом Богојављенском ка зе-

Претседник Општине г. Влада Илић, са потпретседником г. Драг. Тодоровићем и градским већницима, присуствује водоосвећењу на мосту Краља Александра I

мунском мосту. По свима улицама кроз које се је кретала литија била је постављена војска с једне и друге стране улица, а иза војске, по тротоарима, искупио се велики број грађана који је поздрављао литију, а многи су се и придружили поворци. На почетку земунског моста, на нарочито спремљеној трибини, окићеној зеленилом, задржали су се архијереји и свештенство и извршили велико водоосвећење. После водоосвећења кренули су архијереји са свештенством и народом на средину моста. Митрополит г. Доситеј бацио је са средине моста леденн крст у Саву.

Наступио је необично узбудљив тренутак када су пливачи са обале и из чамаца, који су нарочито чекали на овај чин, поскакали у воду и снажно секли таласе у правцу леденог крста. Маса света са моста и са обала посматрала је овај подвиг смелих пливача и храбрила их клицањем. Први је стигао до крста мали Охрићанин Благоје Стефановић, пекарски радник. Вода је била узбуркана и он је са великим напорима успео да ухвати крст, заронио је дубоко под воду са крстом у руци, да би побегао од својих другова који су се отимали око крста, и неколико метара даље изронио и улетео у чамац који га је чекао на средини Саве. Маса света поздрављала је овај спортски подвиг младог радника.

Занимљиво да се је овај Охрићанин и прошле године борио за ледени крст у Сави, али га је претекао његов старији брат и ухватио крст.

Литија се затим кренула натраг у Саборну цркву, уз пратњу многобројног грађанства, где је око 12 часова завршен богојављенски обред и народу подељена нафора.

Шестомесечни помен блаженоупокојеном Патријарху Варнави

22 јануара у 9 часова пре подне отслужена је у цркви Св. Саве у Београду заупокојена литургија поводом полугодишњице смрти блаженоупокојеног патријарха Варнаве, која је трајала пуна два сата.

У 11 часова истог дана одржан је парастос на гробу блаженоупокојеног патријарха Варнаве у цркви Св. Саве. У име Њ. В. Краља присуствовао је први ађутант генерал г. Христић. Присутни су били сви чланови Светог архијерејског сабора, са митрополитом г. Доситејем, замеником патријарха, на челу, велики број свештенства из целе земље, и многобројно грађанство. Београдску општину је заступао г. Божа Павловић, директор Општег одељења.

Као најстарији по годинама ,служио је митрополит сарајевски г. Петар, са још неколико митрополита и епископа.

На крају парастоса сарајевски митрополит г. Петар одржао је говор о заслугама блаженоупокојеног патријарха Варнаве за православну цркву, за отаџбину и народ.

После парастоса, око подне ,формирана је поворка од свештеника и народа у црквеној порти, која је прошла кроз град преко Теразија до зграде Патријаршије певајући „Усликнимо с љубављу Светитељу Сави!"

А. Балаж: Грађење Земунског моста

Румунски Министар иностраних дела г. И. Мическу, пред одлазак за Женеву и при повратку из Женеве посетио је Београд

— У разговорима између г. Мическа и г. д-р М. Стојадиновића констатована је савршена сагласност по свима размотреним питањима. —

Румунски Министар иностраних дела г. Истрате Мическу, на путу за Женеву, посетио је Београд 11 јануара о. г. Господин Мическу, који је постао Министар у новој влади г. Гоге, посетио је прво Праг, где је са одговорним чехословачким државницима претресао најактуелније спољно-политичке проблеме и подвукао да ће нова румунска влада продужити политику својих претходника, која је тежила што већем учвршћењу Мале антанте.

Г. Мическу и г. д-р Милан Стојадиновић, у пријатељском разговору

Посета г. Мическу Београду, као и она Прагу, више је акт куртоазије, а изазвана је и потребом да се договори са својим колегама из држава Мале антанте о ставу који ће заузети, као члан Савета Друштва народа, на јануарском заседању овог Савета, као и да потврди да ће нова румунска влада г. Гоге продужити политику пријатељства у оквиру Мале антанте и Балканског споразума.

На перону београдске железничке станице приређен је г. Мическу врло срдачан дочек. Дочекао га је лично Претседник Министарског савета и Министар иностраних дела г. д-р Милан Стојадиновић са вишим чиновницима Претседништва владе и Министарства иностраних дела, затим румунски посланик г. Виктор Кадере са господом и чиновницима посланства, турски посланик г. Али Хајдар Актај, чехословачки отправник послова г. д-р Шчапек, претставник Румунско-југословенског клуба и др.

Специјална композиција румунског Министра иностраних дела стигла је на београдску железничку станицу у 9 и по часова пре подне. Са г. Мическом допутовала је и његова госпођа, затим румунски опуномоћени министар и начелник Политичког одељења Министарства иностраних дела г. А. Крецијану и шеф кабинета г. Ф. Паскан.

Југословенски премијер г. д-р Милан Стојадиновић поздравио се врло срдачно са г. Мическом и са госпођом Мическу, којој је предао ванредан букет свежих црвених ружа.

Г. Мическу се је одвезао у аутомобилу са г. д-р Стојадиновићем у румунско посланство, где су се оба државника задржала у крајем разговору. Г. д-р Стојадиновић се затим одвезао у Министарство иностраних послова.

У 11 и по часова г. Мическу се уписао у дворске књиге у Маршалату Двора, а одатле је прешао у Министарство иностраних послова где је конферисао са г. д-р М. Стојадиновићем више од једног сата.

Г. д-р М. Стојадиновић приредио је у част свога румунског колеге ручак у Министарству иностраних дела, коме су присуствовали, поред румунских гостију, Претседник Скупштине г. Стеван Ћирић, министри Краљевске владе, шеф Главног генералштаба генерал г. Милутин Недић са господом, и виши чиновници Министарства иностраних дела.

У својој здравици за време ручка г. д-р М. Стојадиновић је поздравио г. Мическа, не само као претставника нове румунске владе, него и као претставника румунске науке и румунског јавног живота. Захвалио му је што је, на свом путу за Женеву, посетио престоницу Југославије да измени мисли са њеним одговорним државницима. У овој посети види један нов доказ да Мала антанта, која се средњо допуњује Балканским споразумом, остаје убудуће, као и досада, један важан фактор спољне политике Краљевине Румуније. Уверава да она има то исто значење и у спољној политици владе Краљевине Југославије. Изражава још једном свагдашње и непомућено пријатељство Краљевине Југославије према савезничкој и пријатељској Краљевини Румунији. Исказује искрену жељу да се лична срадња, овако срдачно данас отпочета, наставя и продужи у истом духу, у корист обеју наших земаља, у корист мира и реда у овом делу Европе. Јер мир уопште и добри односи са свима нашим суседима, јесу и остају главна тежња свих наших настојања. За постигнуће тог циља ми не пропуштамо ни једну прилику и не одбацујемо ни једну могућност — рекао је г. д-р Стојадиновић.

Г. Истрате Мическу у свом одговору истиче да је дубоко дирнут љубазним пријемом који му је приређен

у Београду. У томе види драгоцени доказ осећања којима је надахнута југословенска влада према пријатељској и савезничкој румунској влади.

„Дуг разговор који смо имали у атмосфери пријатељства, пуног поверења, претстављао најсрећнији почетак наше сарадње. Необично жалим што ми тако кратко време којим располажем не дозвољава да продужим свој боравак у Београду, као што сам то желео, и што ми је ускраћено задовољство да још више продужимо наше разговоре, али сматрам да могу да кажем да ми нисмо имали потребе да много разговарамо да бисмо констатовали наш савршен споразум.

„Наши интереси и наше политике стварно су тако нужно повезани да наши државници немају потребе за дугим разговорима да се разумеју и споразумеју.

Наше одано и непоколебиво пријатељство према Чехословачкој, наша верност Малој антанти и наша воља да ставимо у покрет све наше снаге ради сталног одржавања и појачавања овог дивног међународног организма, претстављају рову основицу наше политике тако срећно допуњене Балканским споразумом, у чијем је крилу, наша сарадња са Турском и Грчком имала тако драгоцене резултате.

„За сваку од наших земаља је велико охрабрење сазнање да може потпуно рачунати на лојалну и одану сарадњу друге у оквиру појачања мира истовремено дубоког и трајног.

„Пошто смо с друге стране чврсто решени да одржавамо наше пријатељске односе са свима земљама, а нарочито са нашим суседима, можемо да наставимо на један пун поверења начин наш пут ка заједничком идеалу мира и спокојства" — наглашено је г. Мическу.

После подне Њ. В. Краљица Марија примила је у аудијенцији г. Мическа.

После аудијенције г. Мическу, са југословенским премијером г. д-р М. Стојадиновићем и румунским послаником г. Кадером, посетио је Румунско-југословенски клуб, где га је поздравио топлим говором председник клуба г. Жика Ђорђевић, професор Универзитета, и упознао са многим угледним личностима, члановима клуба.

Г. Мическу је одговорио исто тако врло срдачним говором, износећи успомене из свога живота које га везују за Југославе.

Увече у 6 часова посетио је г. д-р М. Стојадиновић г. Мическа у румунском посланству и провео са њим у разговору 45 минута.

После тога разговора г.г. Мическу и Стојадиновић примили су новинаре у кабинету румунског посланства. Г. Мическу је, пошто је поздравио новинаре кратким говором, прочитао званични комуникје, у коме се констатује да су г.г. Мическу и Стојадиновић у току разговора констатовали савршену сагласност по свима размотреним питањима, како оним која се тичу односа између Румуније и Југославије, тако и оним која се односе на општу политичку ситуацију, а нарочито на сарадњу двеју земаља у оквиру Мале антанте и Балканског споразума. Г.г. М. Стојадиновић и И. Мическу изразили су на завршетку њихових разговора одлучну жељу да и у будуће продуже ову сарадњу у истом духу поверења и пријатељства.

Увече су румунски посланик г. Кадере и госпођа приредили вечеру у просторијама румунског посланства, којој су били присутни, поред румунских гостију, југословенски премијер г. д-р Милан Стојадиновић, француски посланик г. Брижер са госпођом, посланици Држава Мале антанте и Балканског споразума, виши чиновници југословенског Министарства иностраних дела.

После вечере г. Мическу је са госпођом и својом пратњом отпутовао симплонским експресом за Женеву. На станици је свечано испраћен.

* * *

При повратку из Женеве г. Мическу је поново навратио у Београд да обавести г. д-ра М. Стојадиновића о резултатима своје мисије при Савету Друштва народа и да претресе са њим разна питања која ће бити третирана на конференцији Балканског споразума 15 фебруара у Анкари. Г. Мическу и његовој госпођи приређен је поново свечан и срдачан дочек у Београду. Овом приликом Кнез-Намесник Павле одликовао је г. Мическа орденом Белог Орла I реда са лентом. Г. Мическу са госпођом и пратњом положио је венац на гроб Незнаног јунака на Авали, обишао затим, у друштву са г. д-ром М. Стојадиновићем, зоолошки врт и Војни музеј и увече отпутовао за Букурешт. На железничкој станици приређен му је срдачан испраћај.

Нови сенатори

9 јануара о. г. истекао је мандат двадесетосморице сенатора, који су постављени пре 6 година Краљевим указом. Од тих постављених сенатора четворица су умрли: д-р Влада Андрић, д-р Мића Мићић, д-р Валентин Рожић и Павле Самуровић. Остала 24 престали су бити сенатори 9 јануара, то су г.г.: д-р Исак Алкалај, Јован Алтипармаковић, Јова Бањанин, Осман Виловић, д-р Богдан Гавриловић, д-р Георг Грасл, Милутин Драговић, д-р Момчило Ивковић, д-р Хамдија Карамехмедовић, Тома Ковачевић, д-р Сава Љубибратић, д-р Желимир Мажуранић, Сефедин Махмудбеговић, Салем Муфтић, Паја Обрадовић, д-р Анта Павелић, Дака Поповић, Крста Смиљанић, Светозар Томић, д-р Дињко Тринајстић, д-р Ото Франгеш, Иван Хрибар, д-р Јосип Шиловић и д-р Бенјамин Шуперина.

Указом Краљевских Намесника од 9 јануара о.г. попуњено је 11 упражњених сенаторских места и за сенаторе су именовани г. г.: д-р Љубо Војновић, бивши министар и Краљевски делегат при Међународном институту за интелектуалну сарадњу; д-р Богдан Гавриловић, професор Универзитета у пензији и досадашњи сенатор; д-р Георг Грасл, досадашњи сенатор; Стеван Јанковић, народни посланик; д-р Хамдија Карамехмедовић, бивши министар и досадашњи сенатор; Антун Михаловић, бивши бан; Стеван Михаљчић, протојереј и досадашњи сенатор; д-р Анте Павелић, досадашњи сенатор; Јанко Спасојевић, државни саветник у пензији и Спира Хаџи-Ристић, народни посланик.

Прослава дечјег празника „Оцеви“ у Централном уреду за заштиту матера, деце и младежи Поглаварства града Београда

Општина града Београда прославила је и ове године свечано дечји празник „Оцеви“ у просторијама Централног уреда за заштиту матера, деце и младежи Градског Поглаварства, у Ломиној ул. бр. 17. Свечаност је почела у 10 час. пре подне.

„Оцеви“ у Дому за заштиту матера, деце и младежи: Један малишан везује претседника Општине г. Владу Илића

Деца и њихови родитељи долазили су већ раною у јутро у дечји уред, иако је била неподношљива зима. Деца су била радосна и нестрпљива. Сва београдска сиромашна деца која су била позвана штићеници су Централног уреда. Њихове породичне прилике утврђене су теренским испитивањем, које врше заштитне сестре. Свако дете има свој лист у картотеци Дечјег уреда. У току 1937 године било је под надзором и заштитом Централног уреда 5980 деце. Од ове деце изабрано је 600, чије су породице најсиромашније а немају да издржавају велики број деце.

Овогодишња свечаност приређена је уз помоћ Акционог одбора за Зимску помоћ. Акциони одбор одобрио је за набавку топлих џемпера, ципела, чарапа, колача и бомбона 80.000— динара. Дарови су распоређени за по 300 деце на првом и другом спрату зграде. Деца, од четврте па до четрнаесте године, напунила су својом веселом грајом све просторије. Мајке најмлађих присуствовале су свечаности, а родитељи веће деце чекали су у приземљу зграде.

Свечаности је присуствовао лично Претседник Општине града Београда г. Влада Илић, који је, кад се појавио, био топло поздрављен од присутне деце са „Живео!“. Били су присутни још т.т. др. Душан Калановић, градски већник, др. Ђура Ђуровић, помоћник Директора Општег одељења и секретар Акционог одбора Зимске помоћи, др. Утјеша Давидовић, Директор Дирекције за социјално и здравствено старање и целокупно особље Централног уреда за заштиту матера, деце и младежи. Госте и децу поздравила је др. Марија Гајић, шеф Централног уреда, са неколико топлих речи и подвукла је значај овог дечјег празника. Између осталог, казала је деци да Претседник града Београда г. Влада Илић жели да се одреши сиромашној београдској деци, да би и та дечица провела овај дечји празник у радости и весељу.

Затим је мали Влада Бојановић, стар 5 година, везао Претседника г. Илића, а потом декламовао пригодну песмицу. Родитељи овог детета су болесни и незапослени радници.

У програму суделовала је четворогодишња Марија, дете из једне сиромашне београдске породице са 11 деце. Исто тако учествовао је и већи број сиромашне школске деце. Детету које га је везало као и сваком детету које је учествовало у извођењу програма подарио је Господин Претседник, сем спремљених дарова, и по 100 динара, очински их је полубио, помиловао и заинтересовао се за економске прилике дечјих родитеља.

Сиромашна деца на „Оцеве“ у дому Централног уреда за заштиту матера, деце и младежи очекују поклоне

Овом приликом поновно је везао Господина Претседника његово мило кумче Иван Савић, чија је мајка пре 2 године на дан „Оцева“ била упућена на

Централног уреда у породилиште. И двогодишњи Иван добио је од свога кума новчани поклон.

По завршеном програму присуствовали су краће време подели дечијих дарова сви гости који су се живо заинтересовали за судбину појединих деце.

Овом свечаношћу почела је овогодишња акција **Зимске помоћи**, која ће током зимских месеци да дели топла одела и обућу и другој сиромашној деци.

За време поделе поклона уочила се је тесна веза која постоји између особља Централног уреда и ове деце пошто лекари, чиновници и заштитне сестре већ годинама са много љубави и исто толико стручног знања прате и познају судбину својих штићеника. У подне напустило је и последње подарено дете Централни Уред.

Отварање кухиња Зимске помоћи у Београду и Земуну

— У овим кухињама дели се просечно сваког дана око 4.000 оброка топле хране са хлебом сиромашном грађанству. —

Прикупљање и дељење зимске помоћи пред Божић 1937 год.

Претседник Општине г. Влада Илић, градски већник г. Живан Ранковић, претседник пододбора Црвеног крста г. д-р Лука Ристић и секретар Акционог одбора за Зимску помоћ г. д-р Ђура Ђуровић, на дан отварања кухиње у улици Милоша Поцерца

Акциони одбор за зимску помоћ, — на чијем се челу налази као Претседница **Њ. Кр. Вис. Књегиња Олга**, са потпретседницама г-ђом Августом М. Стојановић и Олгом Вл. Илић, — зашао је у трећу годину свога плодног и корисног рада на исхрани и одевању најсиромашнијих становника престонице, који не примају помоћ ни са које друге стране.

Да би се за овакву врсту помоћи заинтересовало што већи круг имућнијег престоничког грађанства, Акциони одбор за зимску помоћ упутио је **апел** београдском грађанству са посветом Њ. Кр. Вис. Књегиње Олге, а претседник Београдске општине г. Влада Илић, поред тога што је преко радија позвао становништво града Београда да својим сиромашним сугрђанима помогне у невољи, упутио је и 12 хиљада писама на адресе имућнијих грађана и разних предузећа, позивајући их да својим прилозима у новцу и натури помогну племениту акцију Зимске помоћи.

Као лањске, тако и ове године ову акцију су свесрдно помогли београдски соколи. Они су за најзлобнији зими и мразу, у дане 3, 4 и 5 јануара

ове године, обишли све београдске имућније домове, ради прикупљања одела и животних намирница за сиромашне грађане.

Одлично организована, са двогодишњим искуством, Зимска помоћ у овој зимској сезони ступила

У чекаоници кујне бр. 1 у улици Милоша Поцерца

је у акцију на сам Бадњи дан. Тога дана, у три разна београдска краја, отворене су три кухиње за дељење исхране сиромашном, немоћном и незапосленом грађанству.

Кухиња бр. 1 отворена је у улици Милоша Поцерца бр. 1; кухиња бр. 2 налази се у улици Старца Вујадина бр. 2, и кухиња бр. 3 у улици Војводе степе бр. 37. Отварању свих ових кухиња присуствовао је лично Претседник Београдске општине г. Влада Илић, са в. д. директором Општег одељења Градског поглаварства и секретаром Акционог одбора г. д-р Ђуром Ђуровићем и шефом Одсека за помагање сиротиње Градског поглаварства г. д-р Рељом Аранитовићем, као и члановима управе многих хуманих друштава која помажу акцију Зимске помоћи. Отварању кухиње бр. 3

Претседник Београдске општине г. Влада Илић присуствује отварању кухиње Зимске помоћи у улици Старца Вујадина

на Вождовцу присуствовао је и градски већник генерал г. Живан Ранковић.

Првог дана, кад су кухиње отворене, дељено је 1.925 оброка топле хране са хлебом и то: у кухињи бр. 1 — 600 оброка; у кухињи бр. 2 — 725 оброка; у кухињи бр. 3 — 600 оброка.

Кухиња бр. 4, која се налази на Чукарици у Радничкој улици бр. 57, отворена је 23 јануара. У њој је првог дана подељено 109 оброка хране, а сада се број оброка попео на 485 дневно.

У свима овим кухињама сада се дели 3.910 оброка

Пред кујном Зимске помоћи у ул. Старца Вујадина на дан отварања ове кухиње

дневно. Овај се број сваког дана повећава, тако да ће капацитет издавања хране у току зиме прећи цифру од 5.000 оброка.

Поред помагања сиротиње у Београду, Акциони одбор за зимску помоћ још лањске године проширио је своју делатност и на Земун, па је ту своју активност продужио и ове године. Тако је, у уторак 25 јануара, отворена кухиња Зимске помоћи и у Земуну, чијем је отварању опет лично присуствовао Претседник београдске општине г. Влада Илић са господом и функционерима за спровођење Зимске помоћи.

Како се у Београду сваког дана пријављује све већи број сиромашног света за зимску помоћ, то Акциони одбор ради на томе да се отвори још једна, пета кухиња.

Издавање хране у кухињи бр. 4 на Чукарици

Акцију зимске помоћи са своје стране такође помаже и београдско хумано друштво „Насушни хлеб", које дели хлебове оним самцима који преко зиме немају чиме да се хране.

Да би и оне сиромашне београдске породице, које немају могућности да поред пуне трпезе проведу Бо-

жиње празнике, осетиле радост Божића, Акциони одбор за зимску помоћ на Бадњи дан доделио је у Пожарној команди Београдске општине око 3.200 пакета

Претседник општине г. Вида Илић и г-ђа Илић присуствују отварању кухиње у Земуну

са животним намирницама, тако да је 3.200 породица на Божић могло да изнесе на сто бољу храну.

Дељење помоћи у оделу и обући

Одмах после Божића Акциони одбор отпочео је са дељењем помоћи у одећи и обући, коју су од имућнијих грађана прикупили соколи. Одеће и обуће, као и веша, подељено је до сада 1.330 пакета, које је добило око 700 породица.

Као што се само из овог кратког прегледа види, Акциони одбор за зимску помоћ, — уз помоћ жене, Београдске општине, разних београдских установа, хуманих друштава и милосрдног грађанства — сваке године све више проширује своју корисну делатност, без које би хиљаде сиромашних грађана Београда морали да осете све недаће које доноси зима и пењи општи нивоа.

Кс. Дуњиковски: „Портрет Американке" (Са изложбе пољске уметности у Музеју Кнеза Павла)

Прослава св. Саве на Универзитету

Светог Саву, патрона школске омладине, прославиле су 27 јануара на веома свечан начин све просветне установе, и тиме још једанпут доказале да је светосавски дух дубоко прожео душе наше школске омладине.

На нарочито свечан начин прослављен је Свети Сава ове године, која је јубиларна, на нашем Универзитету. Сто година је прошло откако је основан Лицеј, из кога се развио наш данашњи Универзитет.

бин г. д-р Алкалај и представник старокатоличке цркве г. д-р Нико Калођерв. Затим претседник Београдске општине г. Влада Илић; министар просвете г. Димитрије Магарашевић, командант града Београда армијски генерал г. Петар Косић; гувернер Нв. В. Краља г. Јеремија Живановић; потпретседник Сената г. Томић; потпретседник Народне скупштине г. Фрања Маркић, као и већи број претставника страних посланстава на нашем двору.

Са прославе св. Саве на Универзитету

Велика сала новог Универзитета била је пуна студената, наставника и угледних личности, претставника црквених, грађанских и војних власти.

Прослави је у име Нв. В. Краља Петра II присуствовао први ађутант дивизијски генерал г. Христић, који је био топло поздрављен од ректора Универзитета г. д-ра Драгослава Јовановића, док су студенти и присутни гости бурно клицали Нв. В. Краљу. Од црквених великодостојника били су присутни: заменик патријарха, загребачки епископ Доситеј, епископи г. д-р Нектарије, г. Вујић и г. Трлајић; представник католичке цркве надбискуп г. д-р Уџић, јеврејски врховни рабин г. д-р Алкалај и представник старокатоличке цркве г. д-р Нико Калођерв. Затим претседник Београдске општине г. Влада Илић; министар просвете г. Димитрије Магарашевић, командант града Београда армијски генерал г. Петар Косић; гувернер Нв. В. Краља г. Јеремија Живановић; потпретседник Сената г. Томић; потпретседник Народне скупштине г. Фрања Маркић, као и већи број претставника страних посланстава на нашем двору.

Нешто пре 11 ч. отпочела је свечаност сечења колача, коју су обавили прота саборне цркве г. Божић и протођакон г. Јелић, са ректором Универзитета г. г-р Драгославом Јовановићем и једним студентом. На јектеније је одговарало Академско певачко друштво „Обилић".

По свршеном свечаном обреду ректор г. д-р Драгослав Јовановић одржао је говор у име Универзитета, у коме је, између осталог, рекао да ће ове јесени Универзитет наш навршити сто година од када је основан. Подвлачи да је та установа потекла из народних потреба и да је тесно спојена с народним животом,

дељећи његову судбину, његове успехе и његове недаће.

Износећи рад Универзитета за протекли сто година, наглашава вредност нашег Универзитета, који је признат у свим културним земљама.

Надајући се, да ће и у будуће своје задатке „с успехом испуњавати, развијати и даље рад на науци и давати довољну стручну спрему из свих научних грана које се на њему предају", г. д-р Јовановић је убеђен, да ће Универзитет развијати нашу националну културу и бити од праве користи своме народу и држави. У даљем свом говору г. д-р Јовановић осврнуо се и на потребе збрињавања сиромашних студената, који и живе и уче под врло неповољним околностима.

„На седам Београдских факултета има око 7000 студената од којих је највећи број средњег и сиромашног стања, а већина их живи у Београду".

„Многобројни студенти станују под најтежим околностима на периферији града, по више њих заједно у бедним и нехигијенским собама.

Сиромашни београдски студенти хране се у неколико студентских менза под врло нехигијенским околностима. Стога је неопходно потребно да се што пре подигне нарочита зграда за Општу студентску мензу, у којој би могло добијати здраву и јевтину храну бар 1000 најсиромашнијих студената. Универзитет се нада да ће таква зграда у току ове године бити подигнута уз помоћ државе.

Ове тешке прилике под којима студенти живе, врло неповољно утичу и на њихово здравље. Фонд за здравствену заштиту студената, који постоји на Универзитету чини све што може, али му на расположењу стоји свега 250.000 динара годишње, што је врло недовољно. Због тога би потребно било, да се целокупна сума, коју студенти уплаћују за Централни здравствени фонд, ставља на расположење Фонду за здравствену заштиту студената и да се та сума још и повећа. Универзитет се залаже за подизање санаторијума за оболеле студенте; ово би се могло остварити на тај начин што би се Фонду за здравствену заштиту студената ставила на расположење из Централног здравственог фонда сума коју су студенти у тај фонд досада уплатили....."

По завршеном говору г. д-ра Јовановића, који је на крају бурно поздрављен, декан Медицинског факултета г. д-р Александар Костић прочитао је листу награђених светосавских тема и имена носилаца награда. На којој ове лепе свечаности Академско певачко друштво „Обилић" отпевало је школску и државну химну, као и једну песму из свог репертоара.

Увече је у официрском дому одржана традиционална светосавска забава на којој су били присутни: изасланик Њ. В. Краља Петра II дивиз. генерал г. Никола Христић, први ађутант; Претседник Народне скупштине г. Стеван Ћирић; претседник Београдске општине г. Влада Илић; министри г. г. Магарашевић, министар просвете, и д-р Вјекослав Милетић, министар физичког васпитања.

Освећена је основна школа »Матија Бан« на Бановом брду

На св. Сави о. г. свечано је освећена нова зграда основне школе „Матија Бан" на Бановом Брду. Свечаности су присуствовали: изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Радован Поповић, потпретседник Београдске општине г. Драг. Тодоровић, изасланик Министарства

Изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Поповић и потпретседник Београдске општине г. Драг. Тодоровић присуствују свечаности у школи „Матија Бан"

просвете референт г. Вилимановић, в. д. директора Привредно-финансијске дирекције Београдске општине г. Љуба Николић, претставници управе Друштва „Напредак" за уљепшавање Чукарице, Бановог Брда и Бановог

зграде арх. г. Рајко Татић, са надзорним инжењером г-ром Олгом Васиљевић, као и многобројно грађанство овога краја.

Тачно у 11 часова, у препуној свечаној дворани, отпочео је обред освећења. Чиноделствовао је епископ призренски г. Серафим, — који је, 1 новембра 1936 год., у присуству претседника Београдске општине г. Владе Илића осветио камен-темељац исте зграде, — уз асистенцију четири свештеника цркве св. Ђорђа на Чукарици. На јектенија одговарао је одлично увежбани хор Чукаричког певачког друштва. Сврштак песме „Многаја лета" присутни су дочекали одушевљеним кликањем:

— Живео Краљ Петар II!

— Живео Краљ-Намесник Павле!

— Живео Краљевски Дом Карађорђевића.

Затим је епископ г. Серафим одржао кратак али убедљив говор о значају подизања просветних установа и о највећем српском просветитељу св. Сави.

Госте је поздравио срдачном добродошлицом управитељ школе г. Живојин Митровић, који је истакао велике заслуге претседника Београдске општине г. Владе Илића за подизање ове школе, као и доброчинство г. Јоце Викторовића, старосједеоца овога краја, који је, поред 7.000 м² за њиву на Бановом Брду, поклонио школи 1.400 м² земљишта. При помену имена г. Владе Илића, који је много учинио за овај крај, присутни су дуго и одушевљено кликали:

— Живео Влада Илић!

Тако исто присутни су кликали и великом добро-

По завршеном освећењу зграде одмах се приступило и славском обреду. Овога пута школску славу св. Саву заједнички су прославиле обе школе: „Краљ Дечански" са Чукарице и „Матија Бан" са Бановог Брда. Славски колач преразали су: епископ г. Серафим са управитељима поменутих школа г.г. Живадином Митровићем и Н. Димитријевићем и једним учеником школе „Матија Бан".

После послужења славским житом, ученици и ученице обе школе, на опште допадање, извели су концертни део. Затим су гости, обишли зграду и разгледали све просторије.

*

Школа „Матија Бан" је једна од најлепших београдских школа, која над осталим има још и ту предност што се налази на чистом ваздуху и на лепом видику. Поред светлих и хигијенских учионица, школа располаже и савршено уређеним купатилом за децу, хигијенском кухињом и трпезаријом за сиромашне ученике, великом двораном за забаву и игру у зимске дане, пространим двориштем, умиваоницом и хигијенским чесмама у виду малих водоскока са водом за пиће у ходницима. Школу је подигла Београдска општина, уз поклон једног дела земљишта г. Јоце Викторовића, и њена изградња коштала је око 3,000.000.— динара.

На крају морамо истаћи велике заслуге вредног друштва „Напредак", које већ неколико година са успехом неуморно ради на улепшавању овога најстаријег

Нова основна школа „Матија Бан" на Бановом Брду

београдског предграђа радног света, које већ сада броји преко 14.000 становника, а које је до сада много учинило за овај крај.

Освећена је школа »Стеван Високи« на Топчидерском Венцу

На Светог Саву, 27 јануара, освећена је нова зграда народне огледне школе „Стеван Високи" на Топчидерском Венцу, која је почела рад почетком ове школске године у септембру. Зграда је лепо грађена, здрава и светла, са шест учионица. Општина београдска утрошила је само на зграду, без намештаја и учила, 700.000 динара.

Овој свечаности присуствовали су, поред управника школе г. Благоја Стефановића, изасланик Министра просвете инспектор за основну наставу г. Драгољуб Бранковић, претставник Београдске општине проф. г. Милорад Симовић, градски већник, и велики број грађанства.

Пошто је обављен свечани црквени обред освећења зграде и сечење славског колача, управитељ школе г. Благоје Стефановић одржао је говор о значају и задацима ове огледне школе. Осврнуо се на просветну делатност Београдске општине и изнео да је Општина за минулих 10 година издала на просветне сврхе за унапређење основне наставе преко 76 милиона динара. Највећу пажњу основној настави и уопште просветним приликама Београда поклањала је општинска управа са г. Владом Илићем на челу. Откако је дошао г. В. ада Илић на чело Београдске општине подигнуто је шест нових школских зграда. Ова општинска управа била је за 35% активнија на помагању просвете него раније управе.

Освећење Црквеног музеја

У згради у Богојављенској улици, где је раније био Музеј Кнеза Павла, освећен је Црквени музеј 23 јануара о. г. и отворена истодобно у просторијама тога музеја изложба г. Сташе Беложанског „Света српска царска лавра Хиландар на Атонској Гори".

Овом свечаном чину присуствовали су сви чланови Светог Архијерејског сабора, многобројни свештеници и велики број грађана. Чин освећења извршио је епископ браничевски г. Вениамин.

Изложбу слика г. Беложанског отворио је професор универзитета г. Стева Димитријевић, који је у свом говору изнео историјски значај Свете Горе Атонске, задржавши се нарочито на манастиру Хиландару, који је постао „српски Јерусалим". Говорио је о првим нашим ликовним уметницима који су сликали мотиве из Свете Горе.

Прелазећи на изложене слике г. Беложанског, рекао је да је г. Беложански похватао много детаља из архаистичке периоде Хиландара и других светогорских места која су у вези са животом Светог Саве и српском прошлошћу уопште.

На овој изложби изложио је г. Беложански 35 уља и 15 цртежа Свете Горе. Ради континуитета и сравњења, изложено је, поред радова г. Беложанског, и осам „видова Хиландара", које су радили старогорски монаси од половине XVIII до почетка XX века.

Изложба жена-уметника Мале антанте

Под покровитељством Њ. В. југословенске Краљице Марије, Њ. В. румунске Краљице Марије и супруге Претседника Чехословачке Републике г-ђе Хане Бенешове, нарочити комитет организовао је врло лепу и интересантну изложбу уметничких радова жена-уметница Мале антанте. Изложба обухвата високе уметничке дела сликарска, вајарска и архитектонска најистакнутијих уметница Чехословачке, Румуније и Југославије. Дела су пробрана по чисто уметничким мерилима, са много укуса и строгости при избору, тако да се изложба налази на европској уметничкој висини. Изложба манифестује уметничка стремљења у свакој од држава Мале антанте, најшеће уметничке индивидуалитете, особине расе и темперамента дотичног народа, као и известан преглед најбољега што су створиле жене-уметнице у наше три савезничке државе.

Њ. В. Краљица Марија на изложби жена-уметника Мале антанте. Десно од Њ. В. Краљице принцеза Кантакузен; лево г-ђа д-р Пламинкова, сенаторка из Прага

Ова изложба ће се појављивати у свима државама Мале антанте. Првенство је уступљено Београду, где је изложба отворена 20 јануара у подне, у павиљону „Цвијете Зузорић".

Отварању изложбе присуствовала је Њ. В. Краљица Марија и лично отворила изложбу. Затим су били присутни: Претседник Београдске општине г. Влада Илић, Министар просвете г. Димитрије Магарашевић, Министар трговине и индустрије г. д-р Милан Врбанић, ректор Универзитета г. Драгослав Јовановић, супруга Краљевског Намесника г-ђа Вјера Перовић, румунски посланик г. Кадере са госпођом, саветник чехословачког посланства г. Шпачек (у име отсутног г. Гирсе) и већи број угледних гостију.

Међу присутним гостима биле су и претставнице жена Мале антанте, које су и организовале изложбу: Претседница женске Мале антанте и сенатор чехословачког парламента г-ђа Франтишка Пламинкова, делегат Румуније принцеза Кантакузен, Претседница југословенског женског савеза г-ђа Лепосава Петковић.

Њих три су дочекале испред изложбеног павиљона Њ. В. Краљицу Марију, поздравиле Је срдачно и предале Јој диван букет белих ружа и отпратиле Је на почасно место на челу дворане, које је за Њу било резервисано.

Министар просвете г. **Дим. Магарашевић** одржао је говор у коме је истакао рад и успехе жена-уметница из држава Мале антанте, које су свој стваралачки уметнички таленат доказале небројено пута, и уметничка критика и јавност је одала заслужено признање њиховим радовима. Изразио је особиту захвалност г-ђи Франтишки Пламинковој, сенатору из Прага, која је дала иницијативу за ову културно-пропагандистичку изложбу, као и организаторкама саме изложбе.

Г-ђа Франтишка Пламинкова у свом говору захвалила је Министру просвете на топлим речима и нагласила нарочиту захвалност високим покровитељкама ове изложбе: Југословенској Краљици Марији, румунској Краљици Марији и г-ђи Хани Бенешовој, супрузи Претседника Чехословачке Републике.

Њ. В. Краљица Марија проглесила је затим да је изложба отворена и обишла је целу изложбу у пратњи г-ђе Пламинкове, принцезе Кантакузен и г-ђе Петковић.

Изложбу жена-уметница Мале анталте посетила је 23 јануара Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга. На самом улазу у павиљони дочекали су Је: Маршал Двора г. Чолак-Антић, Претседник Београдске општине г. Влада Илић, претставнице женске Мале антанте г-ђа Пламинкова, принцеза Кантакузен, г-ђа Петковић и претставнице југословенских женских удружења.

Г-ђа Пламинкова је са неколико топлих речи поздравила Кнегињу Олгу и предала Јој букет цвећа.

Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга на изложби жена-уметника Мале антанте

Кнегиња Олга је, у пратњи претставница женске Мале антанте, прегледала са великим интересовањем целу изложбу.

*

Југословенско-чехословачка лига приредила је чај претставницама женске Мале антанте и присутним умет-

ницама чија су дела изложена на изложби, који је протекао у врло срдачном расположењу.

*

Вече жена Мале антанте приређено је у дворани Коларчеве задужбине 24 јануара увече. Одржале су лепе говоре г-ђа Лепосава Петковић, г-ђа Франтишка Пламинкова и принцеза Кантакузен, које су изнеле значај уметничког стваралаштва жена за зближење држава Мале антанте и приказале јавну и уметничку делатност жена у својим земљама.

Овој успелој и интересантној приредби присуствовао је маршал Двора г. Чолак-Антић, претставници власти, делегати свих женских друштава и велики број грађана, нарочито жена.

Претставнице женске Мале антанте из Чехословачке и Румуније искористиле су свој боравак у Београду да се што боље упознају са јавном делатношћу југословенских жена. Присуствовале су и седници Женског покрета 22 јануара. На тој је седници говорила прво претставница румунских жена принцеза Кантакузен, која је поздравила југословенске жене, изнела рад и положај жена у Румунији и истакла путеве којима жене треба да иду.

Претставница чехословачких жена г-ђа Франтишка Пламинкова приказала је јавну делатност чехословачких жена, које су извојевале многа права и најзначајније се у многим областима јавног живота са мушкарцима. Истакла је да је демократија једина могућа подлога за учешће жене у јавном животу и позвала југословенске жене у Чехословачку да проуче рад и напредак чехословачких жена.

Изложба бугарских карикатуриста

Крајем децембра и почетком јануара приредили су бугарски карикатуристи занимљиву изложбу карикатура у павиљону „Цвијете Зузорић". Слике и цртежи врачили су ведрим хумором, простодушном сатиром, балканском свежином и шеретлуком. Било је ту и навесног

Рајко Алексијев: „Диоген московски: Да ли је још гдегод заостао који правоверни бољшевик, да га пошаљем у чистилиште?"
(Са изложбе бугарских карикатуриста)

болног галгенхумора, где се уметници кроз сузе смеју манама и незнању свога народа. А било је неког олимпијског смеха, где се од свег срца смеју претенциозности и таштини народних „учитеља и просветитеља".

Било је и неколико успелих карикатура из светске политике, где се осветљавају комичне стране актуелних проблема и личности. Велики део изложених радова био је и по обради и по уметничкој инспирацији на високом уметничком нивоу.

Приликом отварања изложбе прочитао је писмо г. **Бранислава Нушића**, који је позвао бугарске карикатуристе да дођу у Београд и стао на чело одбора који је организовао ову изложбу. У то доба нико није ни слутио да је ово последњи пут што Бранислав Нушић, макар и овако посредно, отвара једну изложбу.

У свом писму Нушић истиче да је „сатира, била она у слици или речи, ознака која бележи до којег је степена у дотичној средини развијено осећање културне висине; ознака која бележи колико је километара на своме путу напредовао примитивац, приближујући се културном човеку. Јер, то не може нико порећи, човек који има моралне снаге да сам своје слабости уочи и храбрости да се тим слабостима насмеје, — ходи путем који га води ка културној крепости. Исто тако и народ који уме и хоће да види своје слабости и има храбрости да им се насмеје, на путу је који води културном узрасту."

Нушић у свом писму истиче значај изложбе и за учвршћење братства између наша два народа, које се може заснивати једино путем духовног упознавања и изграђивања заједничке културе.

Изложбу је отворио г. **Пјер Крижанић**, дајући у свом говору згодне карактеристике изложених радова. „Тај смех који вас овде разгаљује биће вам близак и разумљив, јер је то смех нашег човека нашем човеку. Ви нете, колико у ономе који се смеје толико је и у ономе коме се смеје, видети себе. Ваше ће изненађење бити утолико веће, што нете све то наћи у савршеном уметничком облику, по коме су ови драги гости равни и најбољим уметницима тога рада који сте видели у свету — на западу."

У име бугарских карикатуриста одговорио је г. Александар Божинов, захваљујући свима онима Београђанима који су омогућили ову изложбу и позива југословенске карикатуристе да приреде сличну изложбу својих карикатура у Софији.

Изложбу су посетили и Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић, министар саобраћаја г. д-р Мехмед Спахо, као и још неколико министара, и велики број грађана.

Радио изложба на Београдском сајмишту

Под покровитељством г. Војка Чаркића, Министра пошта и телеграфа, а под почасним председништвом г. Владе Илића, претседника Београдске општине, организовано је Радиоклуб на Сајмишту, у павиљону Николе Спасића, врло успелу и интересантну велику међународну радио изложбу од 23 јануара до 1 фебруара. То је пета велика радио изложба. На изложби је учествовало четрнаест светских фабрика за производњу радиоапарата и радиостаница. Приказани су најмодернији пријемни и емисиони апарати, а изложени су и апарати за телевизију и неки нови проналасци у радиофонији. У самом изложбеном павиљону била је постављена и специјална краткоталасна емисиона радиостаница, која је преко целог дана вршила пренос са изложбе на таласној дужини око 41 метра.

Свечаном отварању изложбе, 23 јануара пре подне, били су присутни: Изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Сондермајер, Претседник Општине г. Влада Илић, министри г.г. генерал Марић и Чаркић, претседник Државног савета г. Сагадин, потпретседник Београдске општине г. Драг. Тодоровић, виши чиновници Министарства војске и морнарице, Министарства пошта и телеграфа, Министарства просвете, претседник Сајма г. Милан Стојановић, трговински аташе чехословачког посланства и велики број угледних грађана.

Претседник Радиоклуба г. **Станоје Протић** поздравио је присутне и захвалио се покровитељу изложбе г. Чаркићу, Министру пошта и телеграфа. Изнео је у свом говору задатке Радиоклуба, који ради на окупљању и помагању радиоаматера и њихових настојања, настоји да пропагандом створи интересовање и разумевање за радиофонију у најширим народним слојевима.

Министар пошта и телеграфа г. Војко Чаркић истиче у свом говору значај радија. Радио даје потврду да је ум људски у стремљењу за новим изумима недостижан. Да му је граница негде близу божанских висина. Радио је потстицај и генију за нова стварања, а човеку даје права на велики понос, јер у њему види потврду да је најсавршенији створ у царству света.

Изнео је даље у свом говору програм свога Министарства на ширењу радиофоније. Изграђују се радиоемисионе станице довољне јачине, према потребама нашег народа, како би се радио учинио приступачним економски слабијем свету, који ће моћи и јевтинијим и једноставнијим пријемницима добро чути домаће емисије свуда у земљи.

Ради се на усавршавању музичког и говорног дела радио програма, који ће бити подешен за огромну масу слушалаца различитог образовања и укуса, различитих интереса и опречних гледишта.

Треба омогућити народу да се јави пред микрофоном тако да постигнемо ону идеалну двојност да народ чује глас који га снажи, подиже, крепи и просвећује, али да се чује и глас народа преко кога струје непресушни сокови који треба да прострује као здрави нерви кроз националну културу. Народне мотиве треба да узму и обраде јачи духови и да се тим путем осигура изграђивање националне расне југословенске културе.

Изложба коју приређује београдски Радио клуб помаже решење тих проблема ,јер ствара шири круг љубитеља радија и даје потстрека стваралачким духовима, зато је и поздрављамо, — завршио је г. Чаркић.

Гости су са пажњом разгледали целу изложбу. На изложби су изложене, поред најновијих пријемних радио-апарата, и радиоемисионе станице. И наше војно ваздухопловство узело је учешћа на изложби са својим апаратима за пријем и предају (међу њима изложило је и две аеропланске примопредајне станице).

На изложби је изложена компактна примопредајна радио-станица за цивилну и војну употребу. Изложена је и једна емисиона лампа од 300 киловата, која је 150.000 пута јача од једне обичне радио-лампе.

Посетиоци су могли видети један огромни звучник, „Кројслер" централу на ветар (која пуни акумулаторе од 6 волти, даје бесплатно струју за један радио и 2 сијалице за осветљење стана), и много других занимљивих апарата. Фирма „Телефункен" је изложила апаратуру за снимање грамофонских плоча (пробе су вршене пред публиком) и комплетну аеропланску инсталацију за спуштање при слабој видљивости.

Било је интересантно и одељење у коме су излагали радиоаматери. Ту је било оригиналних радова и правих изума. Нарочито су падали у очи радови двојице београдских студената технике г.г. Мирка С. Трпковића (који је добио I награду од 2.000.— дин. за краткоталасни пријемник) и Драгомира Хаџи-Вуковића, затим приватног чиновника г. Јосипа Бего, и неколицине гимназиста г.г. Милутина Марјановића, Николе М. Раденковића који је добио II награду од 1.000 дин. за примопредајник, Љубише Ђурића, Ђуре Бојошића и Тихомира Јакшића (који је добио трећу награду).

Интересантне су статистичке табеле које је изложило Министарство пошта и телеграфа. Према тим табелама, број радио-претплатника износио је 1933 године 58.896, а 1937 године 112.037. Порастао је дакле за 5 година готово двоструко.

Највећи је пораст 1937 године за последња 4 месеца (од 101.933 у септембру до 112.037 у децембру), а од тога највише у децембру (за непуних 5.000). За прних седам месеци пораст је само у јануару и нешто мало у фебруару, у марту и априлу стагнација, у мају и јуну падање, у јулу стагнација, у јулу врло мали пораст. За свих првих осам месеци пораст је само за 2.143 претплатника.

Према томе, може се закључивати да ће се овај пораст из децембра прошле године продужити и у 1938 години.

Највише радио-претплатника отпада на Дирекцију пошта, телеграфа и телефона у Новом Саду (30,47%), затим на Загребачку дирекцију (21,49%), па Београдградску (17.59%), Љубљанску (14.32%) и т.д. Најмање отпада на Цетињску дирекцију (1.72%).

Приређивачи изложбе завели су и једну новину да би привукли што већи број грађана и заинтересовали их за радиофонију: Сваког дана извлачена је лутрија на тај начин што су улазнице које су тога дана продате, а које су обележене бројевима, играле на лутрији као срећке. Онај посетилац радио изложбе чији је број улазнице извучен на лутрији добивао је скупоцен радиоапарат.

На исти начин преко лутрије давана је срећном добитнику и претплата на радиоапарат на дуже време.

Божићна издања београдских дневника о Београду

Београдски дневни листови — „Политика", „Време", „Правда" и „Самоуправа" — дали су ове године о Божићу ванредно лепе и разноврсне прилоге.

Има ту чланака од трајне научне и литерарне вредности од познатих наших писаца. Највише има историјских чланака, па приповедака и песама, а има и популарних чланака из разних научних области, као и чланака о актуелним проблемима.

За жаљење је само што ти листови не дају овакве прилоге у засебној свесци, у облику ревије, која би стајала у библиотеци читалаца са осталим књигама од трајне вредности. Преко празника се мало чита, а после празника, чим се појаве нови бројеви дневника, бацају се стари, без обзира да ли су прочитани или не.

Немамо довољно простора да се осврнемо на све ствари од вредности. Зато ћемо се осврнути само на оне чланке који су у вези са Београдом, његовом историјом и животом, и са Београдском општином.

ПОЛИТИКА доноси значајну **изјаву Претседника Београдске општине.** г. ВЛАДЕ ИЛИЋА **о финансијским урбанистичким, здравственим, социјалним и саобраћајним питањима Београдске општине.** Г. Влада Илић се прво осврће на нови буџет Београдске општине и констатује: Док се раније година општина све више гушила у дуговима, који су били и веома скупи и краткорочни, из тиме и врло опасни, дотле су се за последње три године дугови Београдске општине смањили за три стотине милиона динара. Успех није само у смањењу дуговања, него и у санацији општинских финансија. Јер, тих три стотине милиона динара, који су били летећи дугови, претстављали су веома тежак баласт, који је гушио општинске финансије, а Општину би најзад довео до банкротства.

Г. Илић наглашава да пред Општинском управом стоји питање великих комуналних радова, који захтевају на стотине милиона динара. „Кад се има у виду ова будућа потреба за великим финансијским средствима, онда је тек јасно шта значи данашња срећена финансијска ситуација и повраћени кредит Београдске општине".

У даљој изјави г. Илић истиче значај уређајних основа за даљи развитак Београда — регулационог плана, уредбе за његово изводјење и грађевинског правилника за цео Београд, са Земуном и Панчевачким Ритом — чији се програм изводи у споразуму са Министарством грађевина. Износи шта је све досад од тог програма извршено, а што је у раду, задржавајући се нарочито на изменама око Парламента, на Ташмајдану и око моста Краља Александра.

„За уређење земљишта код Парламента израђен је и регулациони план; Министарство грађевина у начелу га је усвојило. По њему цео терен између зграде Аграрне банке и Главне поште обрадиће се у зеленилу, са потребним површинама за саобраћај. Исто тако израђен је регулациони план за Ташмајдан; налази се на одобрењу код Министарства грађевина. Према том плану предвиђа се један велики трг око цркве светога Марка. Трг ће бити сасвим отворен према улици Краља Александра тако да би постојећа црквена зграда била порушена. На Ташмајдану предвиђа се још један нов трг. Он ће бити окружен великим јавним зградама и то: Државном хипотекарном банком, Академијом наука, Општинским домом и Палатом правде, која је предвиђена на углу Хартвигове и Краља Александра улице".

У прошлој години Општина је подигла неколико нових модерних школа, — каже г. Илић — а у току ове године подигнуће још пет нових школа са 44 учионице. Тако ће бити подигнута зграда за Грађанску школу са 12 учионица, па школа у Раковици, школа на Дунавском крају са 12 учионица, школа у Железничкој колонији са 4 учионице, школа на Црвеном Крсту са 12 учионица, и дозидаће се један спрат на школи у Предграђу Краљице Марије.

Поред ових радова наставиће се зидање радничких станова, подигнуће се дечје летовалиште у Кошутњаку, уредиће се пијаца код Цветкове механе, створиће се житна пијаца за сточну храну, а изградиће се хладњаче у Мртвачници и подигнуће се на пијаци Зелени Венац продавница за млечне производе и суровомесната храну. Затим, продужиће се радови на зидању Дома за напуштену децу и неизбринуте старце, а приступиће се и подизању Шегртског дома, који ће стајати три милиона динара.

Говорећи о социјалном и здравственом старању Београдске општине, г. Илић подвлачи да је Општина подигла модерно Дечије прихватилиште, на чије се изграђење утрошило 8 и по милиона динара. „Ово замашно дело Општине београдске, како по финансиским издацима тако и по социјалном значају, спада у најмодерније и најлепше установе ове врсте на Балкану, а по рационалној организацији треба да буде сасвим нове концепције".

Изградиће се стална дечија летовалишта, а напуштена деца добиће још ове године свој дом, који ће ускоро бити освећен.

Г. Илић даље говори о усавршавању здравствене службе, о проширењу Градске болнице и о повећању возних објеката Дирекције трамваја и осветљења.

„Политика" доноси интересантан чланак г. Д-РА ЈОВАНА РАДОНИЋА **„У Београду пре двеста седамдесет две године"**, у коме писац додирује пролазак турске војске великог везира Ахмеда Ћуприлића 1663 кроз Београд за Будим, када је султан Мухамед IV објавио рат Леополду I. После завршеног рата, у коме су победили Турци, Леополд I је организовао велику сјајну депутацију најугледнијих аристократа из свих западних европских земаља, на челу са феалмаршалом грофом Валтером Леслијем, која је, на свом путу за Једрене, дошла 1655 г. и у Београд. „На том путу ни једно место, сем Будима, није више привлачило пажњу западне аристократије него Београд".

У то доба налазио се у Београду дубровачки поклисар Јакета Палмотић, који је искористио прилику да ступи у везу са овом сјајном депутацијом.

Жив и карактеристичан је опис уласка ове необичне депутације у Београд, из кога се види и слика тадашњег Београда:

„Улазак грофа Леслија и његове сјајне пратње у Београд био је веома еликовит. Неколико врло лепих коња вукло је богато украшене кочије, поклон цара Леополда султану Мухамеду. Окружен многобројном пратњом на бесном хату, јахао је достојанствено стари ратник гроф Лесли, све доскора коман-

дант Славонске војне границе. Лепота коња и китњаста опрема, шаровито и ванредно богато одело западних великаша, који су се поносито кретали кроз београдску варош ка тврђави да учине озде подворење београдском паши, пажени, музичари и трубачи изазвали беху дивљење београдског становништва, састављеног од Турака, Срба, Грка, Јевреја и доста бројне дубровачке колоније. Западњаци опет с интересом посматрали су Београд и његове неколике врло лепе џамије таних минарета, ханове (Шећер-хан, Пиринч-хан, Ибрахим-пашин-хан, Чизма-хан итд.), ниска кубета на хамамима, пазаре с пагомилаиом робом из Египта, Шама, Триполиса, Бејрута и Смирне".

Г. Радовић описује још неколико карактеристичних догађаја у вези са том депутацијом, из којих се види богатство и углед Дубровчана који су живели у Београду.

„Политика" доноси даље чланак Г. Д-РА ДРАГ. Б. ЈОВАНОВИЋА **„Универзитетска насеља у Београду"**, у коме је писац између развоја и разграњавање београдског Универзитета с обзиром на зграде у којима ради. Данас београдски универзитет располаже са близу 40 зграда мањих или већих, распоређених у више насеља.

ВРЕМЕ доноси низ шала и интрига из старог Београда под насловом **„Шаљивчиие и пашквилаши"** из пера Г. М. Б. НЕДИЋА.

Затим чланак из прошлости Београда од Г. ЈОВАНА ОБИЧНОГ **„Стада мазута некада су тргала по Београду"**.

Занимљив је чланак у „Времену" **„Улазак руске војске у Београд 1811 године"** од Г. А. ИВИЋА. Ту писац описује колебање Карађорђа и његових доглавника између Аустрије и Русије и коначну једнодушну одлуку, на предлог Карађорђев, скупштине војвода и народних старешина да се Србија стави под окриље Русије (24 јануара 1811). Вршене су у Београду велике припреме за дочек руске војске, која је била обавештена о одлуци београдске скупштине.

Руска војска — 600 пешака и 12 коњаника — кренула је из Букурешта са српским пратиоцима Миленком Стојковићем, Дситејом Обрадовићем, владиком Леонтијем, а доцније јој се придружио и Петар Добрњац.

И коњица и пешадија српска изашле су пред Смедеревску капију да дочекају Русе.

Карађорђе на челу коњице, са свима сенаторима и другим старешинама, пошао је пред Русе ван града. „Сви су били одевени у најсвечаније хаљине, само је Карађорђе био у сасвим једноставном, његовом свакидашњем оделу и без ордена".

10 јануара у 11 и по часова појавио се пред Смедеревском капијом Карађорђе са својом пратњом, са три заставе. За Србима је долазио пуковник Бала са руском војском са 4 заставе, 4 топа, и 8 кола са муницијом, а за њима руски дипломатски агент Теодор Недоба и српски пратиоци. Долазак Руса поздрављен је пуцњем топова са београдских бедема. Пред капијом је дефиловала српска пешадија. Руски пуковник Бала начинио је пред Карађорђем сабљом дубок поклон до земље и упитао га је да ли може ући у град. Карађорђе му је одговорио да може.

Кратко време иза тога отслужено је у цркви благодарење и молепствије за цара Александра I, уз присуство руских официра, Карађорђа и осталих српских првака. Чиподејствовао је парох и познати књижевник Вићентије Ракић.

„Време" доноси необично лепо написан чланак Г. Д-Р ЈОВАНА МИЈУШКОВИЋА, градског већника, **„Христ као савршени психотерапеут"**, чија је главна идеја да је прави лекар уметник који се рађа, а не постаје. Писац анализира утицај лекаревог „отменог тона који пријатељски одјекује у души болесника и који врло често више успе него скупоцени лекови и луксузне куре", наглашава да лекар поред медицинског знања мора да има љубави према болеснику, да има интуитивног дара да брзо упозна природу болести, да успостави поверење између болесника и себе и да буде над болесником супериорнији, да води болесника, па и оног најинтелектуалнијег. „Христос је био велики лекар и без медицинског факултета, и то савршен психотерапеут". Он је лечио својим моћним утицајем на болесника, као што и данас чине највећим делом велики лекари.

Писац истиче важност лекареве личности при лечењу, који, поред великог познавања медицине и искуства, мора да има у себи нечег ирационалног: љубави, доброте, мађије, сугестије.

ПРАВДА доноси уметнички инспирисан чланак Г. ВЛ. ВЕЛМАРА ЈАНКОВИЋА **„Фићир — Бајир"** — брег размишљања, како су Турци називали Калемегдан.

Затим доноси чланак Г. ЂОРЂА ДЕДИЋА **„Кућа на Варош капији у којој је живео Кнез Михаило спада у најстарије зграде престонице"**, где писац детаљно описује ону кућу, која се налази око места где је сада просечена Иван Бегова улица. Кућа служи и данас, али њен старински изглед крији пластичну лепоту нове улице, па ће се морати, можда већ идуће године, срушити. Писац описује и унутрашност куће, са старинским унутрашњим уређајем, са собама у којима је становао Кнез Михаило и примао своје интимне сарадинке и пријатеље: Гарашанина и друге. „У левом крилу куће налазио се атеље онда чувеног сликара Мурата".

После погибије Кнеза Михаила, кућу је купио Илија Пржић, извозник. 1880 године купио је кућу београдски адвокат Јанићије Пантелић, а после његове смрти купила је Јелена, супруга д-р Данила Данића, државног саветника. Од то доба кућа се налази у власништву породице Данић, и данас ту живи г. д-р Данило Данић, касациони судија, с породицом.

„Правда" даље доноси чланак Г. СПАСОЈА ЂОРЂЕВИЋА **„Како је Змај изабран за београдског општинског лекара"**. Ту се описује афера једног општинског лекара из 1891 године, д-р Николе Николића, који се је надмено понашао према болесницима, па је то своје незгодно понашање пренео и на мртваце. Једно мртво дете у Палилули „дрмусао је и није дозволио да се сахрани", иако су сведоци доказивали да је дете већ два дана мртво. Та је „афера" узбудила београдско грађанство и цео општински одбор, који је тог лекара једногласном одлуком отпустио из општинске службе.

Да се попуни ово општинско лекарско место, одлучено је једногласно да претседник општине посети д-р Змаја Јована Јовановића, познатог песника, и умоли га да се прими за општинског лекара ван конкурса, јер се Змај на конкурс не би хтео јавити. Змај је пристао и општински одбор је на идућој седници потврдио избор Змаја за општинског лекара.

„Правда" доноси и занимљив чланак Г. МИЛАНА ГРОЛА **„Стари и нови Београд"**, у коме писац анализира социјалну и културну структуру старог и новог београдског становништва. Док су стари Београд насељавали сељаци и приближавали га народу, нови Београђани се не регрутују из сеоака: „Они у већини произлазе из већ формираних варошана или полуварошана разних крајева". Српски сељак све више покушава да пробије тај варошки кордон, јер се у том метежу не снађе.

Г. Грол апелује на националне и културне установе да пораде на приближавању тога модерног Београда ка селу и народу, да помогну национално и социјално повезивање београдског разбијеног живота, о-благорођавање и одуховљавање његовог механичког развоја.

САМОУПРАВА доноси низ занимљивих стручних чланака активних министара о проблемима њихових ресора, више научних чланака из историје и политике и неколико књижевних прилога.

Од ствари које су у непосредној вези са Београдском општином доноси кратак и језгровит чланак претседника Београдске општине Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА **„Комунални проблеми Општине београдске"** и чланак градског већника Г. МИЛАНА А. КОСТИЋА **„Коста Таушановић"**. Г. Костић је у свом чланку испрпно и рељефно оцртао фигуру овог великог народног трибуна и реформатора, првака Радикалне странке у моментима кад је она водила гигантску борбу за народне слободе и демократију. Кроз борбу, страдања и херојизам овог нашег државника оцртана је у главним линијама и историја и значај Радикалне странке. Писац је оживео у свом чланку једну од најлепших и најчаснијих периода из наше народне прошлости.

А. Балаж: Скадарлија

Соколско друштво Београд X

за Вождовац и предграђе Краљице Марије

„Не треба ићи за догмом, већ ући у пун живот свога народа". тако је рекла Рената Тирш југословенском Соколству у Прагу 1930.

Француска Револуција, снажан покрет у току XVIII века, истакла је гесло: „**Слобода, једнакост, братство.**" То је усталасало не само Француску, већ и цео културни свет, цело човечанство.

Европа је била скоро сва заталасана. У њој су нови погледи почели да преовлађују:

— рушен је стари феудални поредак,

— негирана су племићска преимућства,

— ропство се укида,

— празноверје, незнање устукло је испред оних који су били потлачени, који су се осветили.

Срби су од Словена (изузев Руса) били први, којима је под утицајем Француске Револуције пошло за руком, под вођством **Вожда Карађорђа**, да растргну окове ропства, да се ослободе од Турака.

Хрвати нису били у могућности да себи прибаве Слободу са оружјем у руци.

Словенци нису били у могућности да оружаним путем себи стекну Слободу, мада су се снажно опирали духовно и економски.

Бугари су уз помоћ Русије стекли оружјем слободу.

Чеси и Словаци нису могли оружјем да се ослободе тираније Аустроугарске.

Пољаци тако исто тек после светског рата, као последицу слома Аустроугарске, Немачке и царске Русије добише слободу и самосталност.

Соколство, у коме су предњачили Чеси (окружени германским морем), одржало је потлачене (упоречку слабе и незнатне). Јер су приступили кроз Соколство економској еманципацији, подизању народне свести и морала, оснивању свих могућих националних удружења.

Чеси су предњачили свима Словенима. Код њих, у њиховоме народноме животу, најважнији је догађај а и најзначајнији датум био **дан оснивања соколског друштва**, 16 фебруар 1862 године, када је д-р **Мирослав Тирш** прокламовао соколску идеологију: телесно вежбање појединаца, а и укупно стално је у службу моралнога препорода целога народа.

Соколство, као семе бачено на патриотско тле, уродило је плодом. Као печурке за кратко време никла су соколска друштва по целој земљи где је било Чеха и Словака.

Соколство је, по угледу на Чехе, одмах почело да се развија и код осталих Словена:

— Словенци су 1863 год. основали своју соколску организацију и назвали је „Јужни Соко",

— Хрвати су основали своју соколску организацију 1874 год. и назвали је „Хрватски Соко".

— Срби у Србији, заузети сређивањем економских и политичких прилика после Ослобођења, основали су соколске организације 1881 год. Они пак у Аустроугарској оснивали су свуда своје соколске организације одмах иза Хрвата и упоредо са њима.

Соколство до Светскога рата у Србији ширило се и напредовало. Оно је учинило, те је слан свих Срба, а с њима и свих добровољаца Хрвата и Словенаца, у коначној победи, крунисан стварањем Краљевине Југославије.

Краљевина Југославија је резултат напора свих патриотских свесних Југословена. Клица тога патриотскога рада, а после и успеха, несумњиво лежи у соколској свести Југословена.

Соколство после Светскога рата добија своје право име и свој пун и одређен задатак.:

— „Соколски савез Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца" остварује се 28 јуна 1919 год. на сабору у Новом Саду.

— „Југословенски Соколски савез" истиче се на Главној скупштини у Марибору 30 априла 1920 год., када се још истиче формула:

„Ен Краљ, ена Држава, ен Народ" („Један Краљ, једна Држава, један Народ").

— „Савез Сокола Краљевине Југославије" законом од 5 децембра 1929 год. оснива се са чисто соколским програмом „коме приступа у целости „Југословенски савез".

Соколство по томе закону има за циљ:

— да подиже телесно здравље,

— да ствара морално јаке и национално свесне држављане Краљевине Југославије.

Соколство Краљевине Југославије организовано је овако:

I **Соколски савез,** то је највиша соколска јединица која удружује све соколске жупе Краљевине Југославије.

Соколски савез је врховна управа, у погледу организације, администрације, рада, савезних приредаба и заступања и претстављања соколства, како у земљи, тако и према иностранству.

Седиште је Соколског савеза у Београду.

II **Соколске жупе**, то су скуп више соколских друштава, чију територију одређује Соколски савез.

Соколске жупе могу носити одређени назив.

III **Соколска друштва**, то су најмање јединице Соколског савеза, које и више вежбе, чија је сврха: упоредно васпитање тела и душе, те да се у народу укорени и учврсти: телесно здравље, морал и национална свест.

Бити добар Југословен значи: бити здрав и свестан позива и дужности.

Соколство Краљевине Југославије, упркос многих незгода, напредује. Све бановине и сва места имају своје жупе, а ове своја друштва и своје соколске чете.

Београд, где је и седиште жупе, има својих 12 **соколских друштава**, а Земун има два.

„Соколско друштво Београд X" на Вождовцу и предграђу Краљице Марије основано је 26 октобра 1935 год. Њега су основали: свесни грађани тога краја на челу са г. **Живаном Ј. Ранковићем**, генералом у пензији и резерви, сада градским већником.

Када је изабран г. Живан Ј. Ранковић, по једнодушној жељи свих оснивача као најзаслужнији у свему по својој прошлости и као најспособнији за такав положај, он је одржао говор:

„Благодарим на вашем поверењу. И пре него што будемо прешли на избор осталих чланова управе, ја бих молим, да саслушате све што ћу вам рећи:

„Вождовац је топографска вододелница, која се спушта са Торлака ограђена са с. и. Мокролушким Потоком, који тече кроз Душановац и са ј. з. Бањичким Потоком ,који се са озиа састаје испод Ауто Команде и под именом прног тече на с. ка Сави, у коју се и улива.

Тај теренски простор играо је у историји нашега народа врло важну улогу, почев од **Вожда Карађорђа**, по коме је и добио своје име, са кога је пак 30 новембра 1805 год. **Вожд Карађорђе** упутио своје колоне, ту на њему прикупљене, да заузму београд. тврђаву.

Тај теренски простор био је место на коме је шумадиски народни трибун **Тома Вучић Перишић** 26 августа 1842 год. у борби против Кнеза Михаила овога успео да потисне и да за кнеза Србије са војском прокламује **Александра Карађорђевића** сина Вожда Карађорђа.

Тај теренски простор био је, најзад, место на коме је као редов, каплар и подофицир 6. пешад. пука Краља Александра I изводио са својим наставницима војничке вежбе **Витешки Краљ Александар I Ујединитељ**.

Кад је све то тако, зар ми грађани, који имамо ту срећу да на том терену живимо; ми који ласкамо себи да смо друштвена елита Београда, бар мислимо морална и интелектуална ако не материјална, смемо и можемо допустити да овај знаменити, историски, простор буде без таквога једнога витешкога друштва, као што је **соколско друштво?!**

То је разлог ради чега смо се данас овде скупили; то је побуђивало све нас осниваче, да и ми оснујемо соколско друштво за Вождовац и предграђе Краљице Марије.

„Браћо, и сестре,

Пре него будемо приступили избору осталих чланова управе друштва, ја вас молим браћо и као старешина и као брат соколац, да при целом овоме послу имате на уму две ствари:

— **Прво**, на челу свих сокола стоји наш краљ, наш млади љубљени краљ **Петар II** као Врховни Соко, праунук Вожда Карађорђа и син Витешког Краља Александра I Ујединитеља, коме сви ми као верни држављани дугујемо оданост и кога хоћемо са целим својим бићем да помажемо и,

— **друго**, соколи су добровољна друштва, у коме су сви чланови међу собом равни и по дужности и по праву, зато се и зову браћа. Али, сви соколи треба да су без мана и да сви скупа и сваки појединац мисли и ради само оно, **што доноси корист народу и отаџбини и што служи на понос Краља!**

„Сви, који ступају у соколско друштво, треба и морају бити у свакоме погледу од свих најбољи."

„Ко тако хоће, нека буде снама!"

„Соколско друштво Београд X" сталио под управом, под старешинством **Живана Ј. Ранковића**, генерала у пензији и резерви, радило је и напредовало. Мада су убацивање од млађих елемената несоколске идеје и несоколски поступци, ипак чврста рука једнога опробанога патриоте одржала је, уз сарадњу свесних и агилних сарадника, друштво.

Соколско друштво Београд X успело је да набави скоро све гимнастичке справе за вежбање и, што је важније, оно је одржало више соколских приредби и предавања. На многим предавањима главни предавач био је г. Живан Ј. Ранковић, старешина.

Соколско друштво Београд X, за које се много заузимао г. Живан Ј. Ранковић, старешина, по пројекту требало је да добије и своје земљиште, на коме би имао да се подигне Соколски дом.

Соколско друштво Београд X на својој Главној скупштини, одржаној на дан 30 јануара 1938 год., изабрало је једногласно за свога **доживотног почасног старешину** г. **Живана Ј. Ранковића**, генерала у пензији и резерви, оснивача друштва и досадашњег сталног старешину.

Изасланик Соколске жупе г. С. Станковић, професор, топлим речима честитао је г. Живану Ј. Ранковићу на тој части, коју у целоме Соколству уживају само још два лица.

Вождовачки Соко

Премијере, репризе и ілумци

У лоїору, драма од г. Мирослава Крлеже, открива сву трулеж, хетерогеност и бесмисленост Аустроугарске Монархије. Писац продире у суштину ствари и догађаја, неком елементарном снагом слика ратни вихор. То је унутрашња драма која се одиграва у душама људи, а оличава трагедију целог човечанства. То је страшан документ рата.

Радња се одиграва за време светског рата, на аустроугарском фронту у Галицији, у штабу команде једне аустроугарске „регименте". Рат се осећа више него што се види: У понашању официра и војника, у њиховим разговорима, у радњама, у трансформисаним душама драмских јунака. Рат ствара нарочита душевна стања код људи, нарочити начин мишљења и осећања. Претвара људе у крвожедне животиње и лудаке. Присталице рата су остварени зверови, патолошки бедници. Пацифисти су на други начин душевно растројени, нервозно усплахирени.

То разорно дејство рата на људске душе приказао је г. Крлежа необичном уметничком снагом, непосредно и сугестивно. Свуда се осећа рат, грозан, убитачан, када нерве и трује дише. Све те грозоте: пустошење људских душа, касапљење и мрцварење тела, вешање невиних, врше се без икаквог човечанског циља. То варварство треба да врати назад точак историје, да сачува монструозни средњевековни режим Беча и Пеште, да сузбије уздизање човека и ослобођење нација. Зато тај фронт не показује ничег херојског. Оберлајтнант Валтер, који је лудо храбар, не жали ни себе ни другог, само је један лудак чији је мозак разорен алкохолом и сифилисом. Остали аустријски патриоти су надувени бирократи или каријеристи.

Ни противници Аустроугарске, млади кадет Хорват и социјалиста-резонер д-р Грегор, немају ничег херојског у себи. Они свој револт и гнушање исказују више речима него делима. Знају тачно шта треба да раде: Да беже с ону страну фронта, да одрекну послушност претпостављенима. Али не чине ни једно ни друго. Покоравају се војној дисциплини и средини у којој живе. Хорват чак извриши једну гнусну пресуду и обеси једну старицу која је протестовала што су јој војници украли теле и пљунула на бароницу Мелдег-Краненштет, која није хтела да саслуша старичину жалбу. Хорват осећа ужасну неправду ове пресуде, али је извршава. Нема снаге да каже: „Неһу!", нако не држи ништа до свога живота. Толико му је војна дисциплина ушла у крв. То га доводи до нервног потреса.

У последњем чину Хорват одриче послушност. Тек што се вратио из крвавог окршаја, натеран од баронице и виших официра да свира Рахмањинова, он свира посмртни марш. Свира помамно, бесно, оглушујући се о све протесте и скандализоване баронице и официра, док га силом не одвуку од клавира. Оберлајтнант Валтер, пијан и неуравнотежен, гледа у овом поступку Хорватовом акт издаје и пуца на њега. И Хорват пуца из револвера и убија Валтера. Доктор Грегор брани Хорвата и пуца на више официре. Настаје општа узбуна, сви губе главе и пуцају не гледајући куда. У тој пуцњави сви гину. То је симболично приказан крај Аустроугарске. Завеса која се спушта покрива и лепи реакционарне и крваве Монархије, да би се на њеној територији могле организовати слободне националне државе.

Ни тај последњи гест кадета Хорвата није изазван неким херојским расположењем, свесним кидањем ланаца, него нервним растројством, једном потсвесном динамиком осећања. Трагичан крај није наступио директно због сукоба претставника двеју идеологија, него због апсурдности аустроугарског државног апарата, који није могао да се акомодира општим законима еволуције, а у свом старинском облику није био толико конзолидован и петрификиран да би могао одолети снажном налету спола.

Кроз ову драму је г. Крлежа генијалном снагом изразио патологију рата. То није дело локалног ни ширег националног патриотизма, него општечовечанско, пацифистичко. Ово ратно лудило није посматрано кроз призму националиама ни модерног патриотизма, него са једног вишег човечанског хоризонта, са кога се не виде ни нације ни сталежи, него човек као једина вредност. Крлежина је теза да рат, уништавајући тела и душе, враћа људе у дивљаштво, тера их у лудило. Зато они који проповедају и организују рат пишу, у Крлежиној драми, нормални људи, исто као ни они који га воде.

Те страхоте рата најбоље су се илустровале на аустроугарском фронту у светском рату, зато што тај фронт није имао никакве идеје ни моралне подлоге. Г. Крлежа је видео и преживео баш тај фронт. Зато је његов пацифизам толико убедљив и бескомпромисан.

Отуда разлика између г. Крлеже као сликара аустроугарског фронта и писаца који сликају српски фронт. И ови други описују грозоте рата и његова разорна дејства, али виде у патњама и напорима српских војника и нешто узвишено, натчовечанско. Ратне невоље су сличне и на једној и на другој страни, али су дејства њихова на душе различита. Код бранилаца слободе нема оне унутрашње

борбе са властитом савешћу, нема оног осећања да су напори бесциљни, да се ратује за другога. А та борба са самим собом много је страшнија него борба са непријатељем.

Редитељ **г. Цанков**, иако Бугарин, савладао је тешкоће Крлежиног стила, схватио амбијент који се приказује, разумео личности и поставио комад на сцени врло добро.

Глумци, који су по свом непосредном искуству исто тако далеко од духа којим је прожет овај комад, играли су добро, неки чак и одлично.

Г. Миливоје Живановић неком елементарном снагом, која задивљује, одиграо је страшног алкохоличара и паралитичара, безумно храброг и суровог оберлајтнанта Валтера. Успео је да кроз овог аустријског фронташа да сву страхоту и бесмисленост рата.

Г. Мате Милошевић је са много сугестивности репродуковао унутрашњу душевну борбу кадета Хорвата, који сав трепери под утицајем страшних догађаја. У тој фигури писац је приказао једног интелектуалца Хрвата, који долази у сукоб и са својим претпостављеним и са својом савешћу, али га та борба не доводи до бунтовног дела, него му растројава душу и тек кроз тако растројство долази до израза бунт. Г. Милошевић је фино анализирао све преливе овог пасивног бунтовника.

Изгледа да је писац своје идеје хтео више да пласира кроз социјалисту оберлајтнанта д-р Грегора, него кроз кадета Хорвата. Али **г. Драгутиновић** није успео својом игром да рељефније истакне ту фигуру. Тиме је потиснуо у позадину доста и пишчеве тенденције.

Од осталих глумаца треба споменути **г. Виктора Старчића** (доктор Пуба Аграмер) и г. **Николу Поповића** (бригадир Хајнрих).

Дете у борби од Леонарда Вегнера. Писац покушава да реши проблем детета у несрећном браку. Има ту неколико тачних, али сувише познатих психолошких запажања. И муж и жена су интелигентни, исправни, свако за себе на свом месту. Али су различите природе, имају разне сфере интереса. Не разумеју се. Она је интелектуалка, сликар, која се предаје својим бојама и платнима. А муж тражи жену, а не уметницу. И кад не може да је нађе код куће, налази је ван куће. То појачава јаз и доводи до развода.

И све би било у реду — она би се вратила својој кичици, а он својој новој жени, — не би било потребно писати драму. Али они имају дете, девојку гимназисткињу, које страда због раздора родитеља. Оно покушава свом силом да зближи родитеље; њему су потребни обоје.

И управо на тој патњи детета писац је хтео сградити драму. Приказао је ту патњу на извесним местима добро, каткад узбудљиво. Али није изградио драму, него само неколико драмских фрагмената. И, што је најгоре за писца, није дао никакво решење, није га чак ни наговестио. Ствари су постављене тако да се не види никакав излаз, осим смрти детета. И муж и жена и дете невини су, немају никакве кривице, ни свесне ни несвесне. И отац и мајка воле дете, боре се око њега, свако хоће да га васпита. Али дете воли подједнако и тату и маму, хоће да их споји поново, да се међусобно муче.

Осим те детиње жеље, нема ни једног дубљег психолошког момента који би диктовао обнављање брака. И никакве перспективе да би обновљени брак био сношљивији него раније.

То је комад са тезом, али доводи радњу у ћорсокак. А писац који не види решења, не треба да пише комаде са тезом.

Уметничка вредност комада није тако велика да би покрила ову мисаону празнину.

Госпођица Љубинка Бобић одиграла је напредно улогу несрећног детета. Кроз цео комад она је изра-

Г-ђа Марица Поповић и г-ђа Љубинка Бобић у комаду „Дете у борби"

жавала свој бол спонтано, потресно, налазећи увек за то згодне покрете и изразе. Као да је целим својим бићем тражила немогуће решење.

Али је писац био према њеној улози немилосрдан. Није јој дао ни да буде жива оптужба, ни протест против чега било. Ни против родитеља, ни против друштва. Могла је само да протествује против неке неспхватљиве силе која ствара баш са разним душама, па их каприциозно доводи у заједницу и тера их да рађају несрећну децу.

Улогу мајке играла је на премијери **г-ђа Ида Прегарац**, а доцније **г-ђа Деса Дугалић**. И једна и друга су играле добро, али су дале две сасвим различите мајке и супруге. Г-ђа Прегарац је унела у своју

улогу више привидне хладноће и прекоса увређене супруге, више строгости добронамерне мајке.

Г-ђа Деса Дугалић је више устрептала, болом прожета жена и нежно забринута мајка.

Г-ђа Прегарац и г-ца Љ. Бобићева у комаду „Деца у борби"

Г-ђа Дугалић је подвукла више женствености код једне интелектуалке, а г-ђа Прегарац је истакла више интелектуалне квалитете своје улоге.

Све три глумице су показале како се и у комаду осредње вредности могу креирати занимљиве улоге. Овде су оне биле стваралачке природе и спасавале су писца.

Г. Раша Плаовић враћа се београдској позорници

Велики позоришни догађај је свакако повратак г. Раше Плаовића београдској позорници. Београдска публика није заборавила његове интелигентне интерпретације улога, изразито сликање сложених душевних стања, природну и топлу осећајност и звучну ритмичку дикцију.

Велики позоришни догађај је свакако повратак г. Раше Плаовића београдској позорници. Београдска публика није заборавила његове интелектуалне интерпретације улога, изразито сликање сложених душевних стања, природну и топлу осећајност и звучну ритмичку дикцију.

Појавио се поново на београдској сцени у једном комаду без веће уметничке вредности, у **Путнику без пртљага** од француског писца Жана Ануја. Али је комад довољно занимљив, а личност „живог незнаног јунака", ратника који је изгубио памћење, доста рељефно сценирана, тако да је г. Раша Плаовић на том скелету могао изградити једну величанствену улогу.

Један од многобројних несрећних ратника изгубио је памћење и не зна да каже ко је и одакле је. Живи зато у склоништу. Око њега се отима више породица. Долази најзад у своју породицу. Ту му приказују сцене из његовог детињства, сећају га на свеправа, бездушна, родоскврна дела која је у младости починио, да би му повратили памћење. Поред свих незаљалстава која је починио, његов брат и мајка спремни су да га приме к себи.

У једном моменту, кад засветлуца сећање, он се гнуша и стиди своје прошлости, одриче је се, не признаје да је то он. Баца сав тај пртљаг прошлости. Одриче се и богатства и удобности које му пружа породица, и једва дочека прилику да побегне у сасвим нову породицу и средину, да отпочне нов живот.

Г. Раша Плаовић је кроз све сцене био изразит, тумачио је и допуњавао писца психолошки тачно и уметнички сугестивно.

„Путник без пртљага": г-ђе М. Таборска и Е. Микулић

Од осталих глумаца који су играли у овом комаду најбоља је била **г-ђа Дара Милошевић** у улози жене, која је ева обузета грешном љубављу према своме

деверу, ратнику без памћења, и хоће да га врати опет у свој загрљај. Она је уносила у своју игру много топлине, страсти и женствености. На маховe је врачила грешном ватром Дантеове Франческе.

Још бољи је г. Раша Плаовић био у Шекспировом ХАМЛЕТУ, где је играо насловну улогу пријликом прославе 40-годишњице књижевног и преводилачког рада г. Светислава Стефановића. Оживео је тога вечера пред нашим очима познати и драги лик Хамлета, дубокоумни сањалица, духовити и меланхолични цинник; зазвонили су богати и прегнантни стихови; прострујале дубоке човечанске мисли. Г. Раша Плаовић је дочарао часове најзрелијег уметничког уживања. Као у трансу глумио је цело вече.

Изразно је оно схватање Хамлета по коме је дански принц више филозоф песимиста „Weltverrachter" и циник него неуропат. Хамлет изиграва свесно умоболника, да би лакше осветио оца, донекле и тоне у истинско лудило, али је увек свестан свега што се догађа у њему и око њега. То је лудило уметничких природа, које су у стању да анализирају и своје другом процесе своје необичне душе.

Г-ђа Дара Милошевић и г. Раша Плаовић у комаду „Путник без пртљага"

Г. Плаовић је вешто обележио разлику између симулираног лудила и душевне поремећености коју код Хамлета изазива сазнање о очевој насилној смрти и гнушање због поступка мајке, која се удала за свог девера.

Достојну партнерку имао је г. Раша Плаовић и овде у **г-ђи Дари Милошевић**.

Слика Офелије — девичански чисте, а страсно заљубљене, коју њена љубав према Хамлету, разочарење и бол за оцем одводи у потпуно помрачење ума — какву је створила г-ђа Милошевић на позорници урезала се у душе гледалаца као непосредан личан доживљај.

Г. Раша Плаовић као Хамлет

Идиот од Достојевског. Сувише је смело драматизовати романе великих уметника. Двоструко опасно када је то роман Достојевског и када треба да се приказује на београдској сцени, са београдским глумцима.

Достојевски је болестан човек, епилептичар, његова су запажања тананија, његова стварност друкчија него стварност здравих људи. Душевна стања његових јунака, сложена и чудна, не могу се изразити довољно њиховим дијалозима и кретњама, него су потребни и вешти писчеви описи. А ти описи се у драми морају изгубити. Фантазија је писчева врло жива, неуравнотежена, одводи често у ужасе и заплете криминалних романа. Има језиве тајанствености.

Научили смо, кад читамо Достојевског, да се потпуно пренесемо у живот његових јунака, да заборавимо на себе. Он опија као хашиш. Тешак је, раздражује нерве, али га са неким сладострашћем читамо.

Има ту и нечег специфично руског, што само

прави Руси могу интерпретирати. Око „занесењаштво", којим су прожети многи Достојевскови типови, тешко је изразити обичним глумачким средствима. Откуд ми можемо до краја схватити кнеза Мишкина, Рогожина и Настасију Филиповну? Њихове су душе тако тајанствене, да њихов садржај можемо само наслућивати. А наши глумци могу дати само јасне линије, рељефе, иза којих се ништа не наслућује више него што се види. И то, наравно, рељефе само онога што су они схватили. А то је врло мало. То је Достојевски препричан, можда тачно и добро, али прозаично. То су илустрације романа, макар израђене коректно, али без оне чаролијске уметничке снаге.

Г. Тито Строци је између сваке сцене читао текст који није одигран на бини, а потребан је као веза између сцена. Ни то читање није могло попунити празнине.

Приликом читања „Идиота" наша машта је створила пуније слике, утисци су били јачи.

Зато смо са преставе „Идиота" отишли прилично разочарани.

Па ипак, било је неких момената, које је већ писац обрадио драматично, који су репродуковани добро на

Г. Мата Милошевић (Кнез Мишкин) и г. Миливоје Живановић (Рогожин)

позорници (сцена између Настасије Филиповне и Гање, када Настасија баца стохиљада рубаља у ватру; сусрет између Настасије и Аглаје, које се боре око кнеза Мишкина).

Г-ђа Таборска је лепо стилизовала улогу генералице Јепанчине и, изгледа, исцрпела је до краја. То није ни било тешко за таленат г-ђе Таборске, јер је та улога јасно оцртана у писчевом тексту. Исто тако је и г. Гошић погодио улогу генерала Јепанчина, и г. Дрнић улогу Гање.

Али су то све споредније улоге и нису прожете чудним натуралистичким мистицизмом Достојевског. Теже је било одиграти улоге у које је Достојевски расуо одлике своје болесне и генијалне душе.

Ту је пре свега Настасија Филиповна, напредно лепа и интелигентна жена, али нервно болесна, у којој се спајају у диван склад: кајперство, самосвест и пронично понашање према онима који се према њој пресе са осећањем „да је она најпоказреније и потпуно пропало створење" које није достојно љубави кнеза Мишкина. Та чудна жена влада над сваким коме се приближи неком магијском снагом, а носи у себи осећање да је само смрт излаз за њу и иде полусвесно под нож Рогожина, који је лудо воли. То је једна од „понижених и увређених" каквих су пуна дела Достојевског, која снагом своје воље и интелигенције постаје савест и бич поквареног друштва.

Г-ђа Каталинић ју је добро схватила и на извесним местима наслікала живим импресивним бојама. Осећа се само да је остало још доста неоткривених предела тајанствене душе Настасијине.

Кнез Мишкин је исусовски лик, који својом добротом и потпесном интелигенцијом фрапира и доминира над својом околином. **Г. Мата Милошевић** га је дао просто, једноставно, али са много топлине и мекоте и у дикцији и у покретима и у општем ставу. Израз лица, нарочито кротки осмех, и цело држање тела одавало је човека голубије нарави и дубоке интелигенције, која никад не прелази у лукавство, па ни у практичан разум. Г. Милошевић се је највише приближио Достојевсковом оригиналу, али га није могао до краја попунити.

Рогожин је мрачни „занесењак", примитивац који иде за својим страстима. Али примитивац са широком руском душом, која носи у себи и уметничке пагоне и спремност на жртвовање самог себе и криминалне инстинкте. Има код њега елемената Раскољникова.

Г. Миливоје Живановић се трудио да инкарнира на бини овај за наше схватање необичан тип. Било је момената када је делимично успевао. Само смо добили Рогожина једностраног, неке његове црте, ону сировост и бруталност, а мрачни понори његове страсне душе нису нам дочарани.

Тако смо добили на позорници само нешто од Достојевскова „Идиота", и то често једностраног, а далеко смо од тога да добијемо потпуну слику, па чак и потпуну блеђу копију овог генијалног дела.

Код Достојевског има ствари које се никад разумом не могу схватити, него се само могу душом наслутити. Зато ни г. Тито Строци, иако вансредан редитељ, није смео да се прими режије овог комада. Да су режисери били г. Павлов и г-ђа Греч, свакако бисмо видели више од Достојевског. Ја верујем да би и г. Живановић дао много свестраније и изразитије своја Рогожина, јер он има предиспозиције за овакве улоге. Неке споредније улоге, нарочито Аглаја г-ђе Урбанове, биле би правилније постављене. А целина би свакако била боље компонована и остављала би хармоничнији и непосредији утисак.

Б-ц.

Одлуке Државног савета

Градски одветник, у чију дужност по градском статуту улази и састављање грађевинских уговора, нема право на посебну награду за тај посао од стране предузимача.

Градско веће једног града донело је одлуку о општим условима за јавне грађевинске радове и набавке дотичнога града. У тим општим условима било је предвиђено и да је предузимач дужан плаћати награду градском одветнику за састављање грађевинских уговора и то по Правилнику о наградама за адвокате. Банска управа као надзорна власт нашла је да је одлука градског већа односно овога противна закону и зато је исту задржала од извршења на основу § 134 Закона о градским општинама, против чега је Поглаварство изјавило жалбу Државном савету, која је одбачена решењем Државног савета бр. 4349 од 22 фебруара 1937 год. са следећим образложењем: „У § 134 Закона о градским општинама прописано је, да надзорна власт има задржати од извршења одлуку градског већа „која би била противна постојећим законима и законитим наредбама власти или којом се прекорачује делокруг рада." Према томе надзорна власт је и у овом случају могла задржати одлуку већа, само у колико би утврдила да је противна постојећим законима, законитим наредбама или је прекорачен делокруг градског већа. Са ожалбеним решењем је то случај па је стога и могло бити задржано од извршења.

Градски главни одветник је чиновник града (§ 141 Град. Статута) и као такав за послове које обавља у име града прима плату, те нема права на посебне награде било од града било од грађана. Изузетно од овог општег принципа усвојеног организационим статутом града Суботице од 1917 године, градски одветник има право на награду од странака у случају вођења парнице као и у случајевима предвиђеним у § 315 Статута. У свима другим стварима, где статутом није друкчије предвиђено, немају право на посебне награде приликом обављања градских послова.

У конкретном случају градски одветник у толико пре нема права на посебну награду од странака, јер му је организационим статутом тач. 6 § 143 изрично стављено у дужност да при грађевинским радовима и набавкама, „бдије над тачним одржавањем лицитационих услова и састављања уговоре на основу услова."

Пошто је одлуком већа поступљено противно Статуту градском односно пошто је прихваћеним грађевинским условима предвиђено да је предузимач дужан дати посебну награду градском одветнику за састављање уговора, то је она и могла бити задржана од извршења у том свом делу на основу § 134 Закона о градским општинама."

Ако је у одобреном градском буџету предвиђено једно упражњено службеничко место, градско веће може одлучити да се то место попуни, и без обзира на то што је надзорна власт наредила редукцију градског особља за наредни буџет.

Банска управа као надзорна власт задржала је од извршења по § 134 Закона о градским општинама једну одлуку градског већа о томе да се путем натјечаја попуни упражњено место шефа трошаринског отсека. Ово задржавање Банска управа правдала је тиме да је односна одлука противна упуствима Министра финансија за састав градских буџета за 1937/38 год., по којима упуствима градско особље треба смањити за 10% и не уносити у буџет никаква нова места, нити попуњавати непопуњена места по текућем буџету. Поглаварство је против овог изјавило жалбу Државном савету, која је уважена његовим решењем бр. 9997 од 20 априла 1937 год. и поништена одлука надзорне власти о задржавању са ових разлога: „Према § 134 Закона о градским општинама надзорна власт има задржати од извршења ону одлуку градског већа „која би била противна постојећим законима и законитим наредбама власти, или којом се прекорачује делокруг рада", и то образложеним решењем заснованим на законским прописима. У овоме пак случају ожалбеним решењем није утврђено, да је одлука већа противна законима или законитим наредбама власти, а без тога није ни било места задржању исте одлуке.

Упуства Министра финансија за израду буџета, на која се ожалбено решење позива, овде не долазе у обзир, јер она важе само за израду (техничку страну) буџета и власт у

случају противног поступања има при одобравању буџета да поступи по одредбама за буџет, а то нема везе са извршењем важећег буџета. Осим тога место шефа трошаринског отсека предвиђено је буџетом за 1936/37 год. који је власт одобрила, а градско веће може слободно одлучивати у границама тако одобреног буџета, па је с обзиром на то могло одлучити да се напуни једно упражњено службеничко место предвиђено буџетом, као што је овде и учињено.

У сваком случају жалбеним решењем није утврђено, да је одлука већа противна законима или законитим наредбама власти, па стога није било места њеном задржању. Како је овде противно поступљено, жалбено решење, као противно закону, не може опстати. Жалба се стога морала уважити и ово решење поништити."

Без претходно добивене грађевинске дозволе не може ни Банска управа правити отвор и намештати врата на градском зиду око градског парка.

Поред зграде једне Банске управе налази се оградни зид градског парка. Банска управа, и без споразума са градском општином, направи отвор на том зиду и ту намести врата. Градска општина поводом овога донесе одлуку у којој констатује, да је отварање зида и намештање врата извршено без грађевинске дозволе, противно § 84 и 85 грађевинског закона, и одлучи да Банска управа има да зазида дотични отвор и да огради зид доведе у првобитно стање, иначе ће то извршити сама општина на терет Банске управе. Затим је Банска управа посебним актом објаснила потребу отварања врата на оном зиду и тражила је од градске општине сагласност за то, што општина није уважила као сопственик парка и зида, него је сама извршила затварање отвора на зиду и уклањање односних врата. Кад је градска општина изнела ово питање пред градско веће, оно је својом одлуком одобрило њен поступак. Ову одлуку градског већа о одобрењу општинског рада по овом питању, задржала је Банска управа од извршења на основу § 134 Зак. о градским општинама, налазећи да је та одлука противна закону, јер одобрава рад градске општине као грађевинске власти, док у ствари та власт припада банској управи пошто је у питању туристичко место, затим, нашла је Банска управа, та задржана одлука градског већа одобрава и неправилно поступање в.д. претседника при решавању захтева Банске управе по односном питању. Против решења Банске управе о задржавању одлуке градског већа изјавило је Погаварство жалбу Државном савету која је уважена његовим решењем бр. 12432 од 22 маја 1937 год. са ових разлога: „По закону о градским општинама (§ 134) надзорна власт ће задржати од извршења одлуку градског већа" која би била противна законима и законитим наредбама власти, или којом се прекорачује делокруг рада." Овде међутим ожалбеним решењем није утврђено да је одлука већа противна ни закону, ни законитим наредбама власти, нити да је прекорачен делокруг, па стога и задржању исте није било места.

Прописи грађевинског закона, на које се ожалбено решење позива, овде не долазе у обзир, јер да би могло да дође до примене ових прописа у случају једне градње, као што је овде, мора се претходно стећи право располагања са имовином на којој би се градња имала извести. Оградни зид на градском парку, који је овде у питању, не припада Банској управи, нити је она ма по коме основу овлашћена да са истим располаже, а без тога није могло доћи ни до поступка за дозволу градње, а још мање до извођења саме градње. Претходно Банска управа се морала споразумети са градском општином, која располаже и са парком и оградним зидом парка, или спровести прописани поступак, ако је због јавних интереса била потреба експропријације, а до споразума не би дошло, па тек онда спроводити поступак за грађевинску дозволу. Све ово овде није учињено, па стога није ни могло доћи до примене прописа грађевинског закона по захтеву односно по жалби Банске управе.

Градско поглаварство при одлучењу односно наређењу, да се отвор на зиду градског парка, који је иначе изведен без њене сагласности, затвори и тиме васпостави пређашње стање, иступило је у ствари као сопственик односно лице које располаже дотичном имовином, а у циљу њене заштите, без обзира на мотивацију њених одлука. У томе смислу је и градско веће одобрило овакав поступак јер је, како његова одлука гласи „спроведен у циљу заштите имовинских интереса општине..." Да ли је то иступање било исправно или није, то овде не долази у обзир, пошто се ради о приватној својини градске општине односно имовини којом иста општина располаже. У сваком случају одлука градског већа није противна законима ни законитим наредбама власти, нити је прекорачен делокруг рада, услед чега није било места њеном задржању од извршења на основу § 134 Закона о градским општинама."

Законом је допуштено уступање под закуп права општине на наплату таксе за клање стоке у општинској клаоници.

Министар финансија под бр. 5200/VII/1936 издао је упутства за извршење § 124 Закона о градским општинама, по којима наплата општинских дажбина не би се могла издавати под закуп. С обзиром на ова упутства Банска управа је задржала од извршења, на основу § 134 Зак. о град. општинама, одлуку једног градског већа о томе да се с обзиром

на резултат расписане лицитације, уступи лицу М. Н. под закуп за одређено време и за утврђену суму право општине на наплату таксе за клање стоке у општинској кланици. Поглаварство је изјавило жалбу Државном савету и иста је уважена решењем Државног савета бр. 12358 од 22 маја 1937 год. са ових разлога: „У Тар. бр. 382 Закона о таксама прописано је, да општински одбор одређује таксу за клање стоке у атару дотичне општине, а одобрава је Министар финансија. Осим тога предвиђено је да је ово искључиво право општине и да га она може путем лицитације уступити приватном лицу. У смислу ове одредбе општина је и донела своју одлуку о висини ове таксе и исту је одобрио Министар финансија решењем бр. 1997/VII од 20 априла 1937 год. Поред овог у решењу је под напоменом 1 наглашено: „ово право може општина на горњи начин и за означено време на другог пренети." Градска општина је према овоме овлаштена и Законом о таксама и решењем Министра финансија да наплату наведене таксе може уступити под закуп, те је и издавање ове могла извршити, као што је њеном одлуком и учињено.

Упуства Министарства финансија за примену § 124 Закона о градским општинама, на која се ожалбено решење позива, односе се на оне дажбине за које не постоје специјалне законске одредбе, а не и на оне за које оваква специјална законска наређења постоје, као што је овде случај. Одлука градског већа према овоме није противна закону, па стога није било места задржању исте по § 134 Закона о градским општинама".

Кад је градска општина основала један фонд са одређеним циљем, којим она и управља, онда је градско веће овлашћено да одлучује о отуђењу имовине тога фонда ако је то отуђење у складу са постизањем оног циља.

Одлуку једног градског већа о томе, да се продаду по берзанском курсу 52 комада обвезница ратне штете из Сиротињског фонда и да се од добивене суме исплате радови на новоподигнутом дому стараца, задржала је од извршења Банска управа, на основу § 134 Закона о градским општинама, налазећи да је та одлука противна закону о задужбинама, по коме именованом фонда управља управа фонда, док је у оном случају одлуку о отуђењу именоване фонда ненадлежно донело градско веће. Државни савет својим решењем бр. 12357 од 22 маја 1937 год. уважио је жалбу Поглаварства и поништио је решење Банске управе са ових разлога: „Сиротињски фонд, чија је имовина овде у питању, није основан по одредбама Закона о задужбинама, да би његовом имовином управљала управа фонда по Закону о задужбинама, већ је исти основала градска општина, према њеном извештају бр. 8962/1937. А фондом овако основаним управља градска општина, као општинском имовином са одређеним циљем, па је у томе својству могла одлучити да се обавезнице продају и употребе на изградњу дома стараца, дакле за исту сврху ради које је фонд и образован. Како Банска управа није утврдила да је овај фонд основан по Закону о задужбинама, на супрот извештају градске општине, то не долазе у обзир одредбе Закона о задужбинама, а следствено томе није било места задржању одлуке градског већа. Стога се и жалба морала уважити и ожалбено решење поништити."

Саопштио,
Љуб. Ж. Јевтић

А. Балаж: На савској обали

† Д-р Карел Бакса, бивши приматор Прага

4 јануара о. г., после краћег боловања, умро је д-р Карел Бакса, бивши приматор града Прага, у 75 години живота.

Пок. Бакса био је истакнута политичка личност у јавном животу братске Чехословачке. Изабран је први пут за народног посланика у чешком покрајинском сабору 1895 као члан чешке радикалне државоправне напредне странке. Мало доцније, 1898, постао је претседник и вођ те странке. Тада је поднео сабору предлог закона о општем, непосредном и пропорционалном праву гласа за целу Чешку. Од 1903 до 1918 био је народни посланик у Царевинском већу.

По занимању је био адвокат у Прагу.

После ослобођења, 1919 године, изабран је за члана градског већа града Прага као члан странке чехословачких социјалиста. Градско веће га је изабрало за првог претседника слободног града Прага, са историјском титулом „Приматор престонице". На том положају остао је непрекидно 18 година, до 2 априла 1937, када се повукао драговољно због слабог здравља.

Готово целу делатност у ослобођеној Чехословачкој посветио је поч. Бакса унапређењу чехословачке престонице. Уланио је лако у све комуналне проблеме и решавао их на модерној и широкој основици. Под његовом управом Праг се развио у свима правцима и постао је један од највећих и најуређенијих европских градова. Комунална делатност Пражке општине служила је као узор другим великим општинама. Становништво града Прага, под управом поч. Баксе, готово се удвостручило.

Поч. Бакса је био, не само велики чехословачки родољуб, него и пријатеља што уже сарадње између словенских народа. Кад год је имао прилике, истицао се и као велики пријатељ Југословена. Био је ожењен Југословенком, Амелијом рођеном Јурковић. За своје политичке заслуге био је одликован, поред многобројних чехословачких и иностраних ордена, и високим југословенским одликовањима.

Престоница Југославије учествује искрено у жалости града Прага и целе Чехословачке за великим сином чехословачког народа и великим Словеном.

Претседник Општине града Београда г. Влада Илић упутио је, поводом смрти Карела Баксе, телеграфски саучешће г. Петру Зенклу, приматору града Прага, које гласи:

Господину

Петру Зенклу, приматору града,

Праг

У своје име и у име градског већа и целокупног становништва Београда изволите примити искрено саучешће поводом смрти Карела Баксе, који је као дугогодишњи приматор драгог града Прага са толико љубави и мудрости неуморно радио на добро пражких грађана.

Молим вас да будете тумач свих наших осећања код градског већа и целокупног становништва града Прага.

Претседник општине
града Београда
Влада Илић.

† Бранислав Нушић

Познати наш књижевник, приповедач и драматичар, духовити Бранислав Нушић умро је 19 јануара у 12 и по часова у 74 години живота.

Бранислав Нушић на одру

Његова смрт потресла је све пријатеље литературе и позоришта, који су кроз више од пола века са уживањем читали његове ведре хумореске и оштре сатире, гледали у позоришту његове драме, — пуне праскавог духа, доброђудних шала, заједљиве сатире, осветљене проблемима наше сирове средине, или прожете трагичним моментима из наше историје.

Престао је да ради мозак који је до последњег момента стварао диана дела, укочена је рука која је стапљала на хартију мисли овог финог и развијеног мозга. Али је Бранислав Нушић овалплотио себе толико свестрано и толико успешно да ће он живети вечито у свом народу, па, преко својих најбољих дела, и у иностранству.

Лепу је старост доживео Бранислав Нушић. У трошном телу стваралачке снаге су се непрекидно развијале. Последња дела Нушићева „Д-р" и „Покојник" најбоља су, најзрелија, мисаоно најдубља, техни-

чини најразређенија. Тако се за Нушића може рећи да је, у буквалном смислу речи, умро у напону своје душевне снаге, иако је зашао у дубоку старост. Као да је снажан дух разбио трошну телесну љуску.

Смрт је прекинула Нушића баш у моменту кад је писао нову комедију „Власт". Два дана пред своју смрт завршио је други чин са речима **„Ја сам на висини"**. То су последње речи које је написао Бранислав Нушић. Оне су и симболичне. Нушић се заиста налазио на висини своје стваралачке снаге. Испод тих речи била је написана реч „Завеса". Та завеса, која је имала да се спусти на позорници иза другог чина његове нове комедије, спустила се заувек на позорници Нушићевог живота.

Карактеристично је да је пок. Нушић и у последњим својим часовима показивао широко интересовање за све проблеме. **Он је редовно пратио наше „Београдске општинске новине". На његовом столу, поред рукописа последњег његовог дела, на коме је радио го-**

Пок. Нушић је до последњег дана радио. На његовом писаћем столу виде се „Београдске општинске новине" поред рукописа његове последње драме

тово до последњег часа, налазе се једино „Београдске општинске новине", као што се види из слике коју су фоторепортери снимили одмах иза његове смрти, и коју доносимо у прилогу.

* * *

Бранислав Нушић рођен је 8 октобра 1854 у Београду. Детињство је провео у Смедереву, где је свршио основну школу и два разреда гимназије. Потом је прешао у Београд, где је свршио реалку и правни факултет 1884. Као правник студирао је једну годину у Грацу. Учествовао је 1885 године у српско-бугарском рату. После рата осуђен је на затвор због једне сатиричне песме, у којој је исмевао режим Краља Милана. Одлежао је у Пожаревцу једну годину дана, па је помилован после абдикације Краља Милана. Исте те године, 1889, ступио је у државну службу као писар у Конзулату у Битољу. Провео је десет година по разним конзулатима у Старој Србији и Македонији. 1900 године постављен је за секретара Министарства просвете, а потом за драматурга Народног позоришта у Београду. Пензионисан је 1901, али је ускоро реактивиран и постављен за комесара поште и телеграфа. Ту службу није примио, па је поново пензионисан. У државну службу враћен је 1903 као секретар у кабинету Претседника владе генерала Дим. Цинцар Марковића. После 29 маја опет је пензионисан. Године 1904 био је управник Српског народног позоришта у Новом Саду. Од 1905 до 1912 бавио се новинарством. 1912 постављен је за првог окружног начелника у Битољу. Године 1913 организовао је позориште у Скопљу и као његов управник провео све до 1915, када је са српском војском пошао у изгнанство. За све то време у Скопљу уређивао је „Српски Југ".

После ослобођења, 1919, постао је први начелник Уметничког одељења Министарства просвете. Пензионисан је 1923. Као пензионер био је у Сарајеву управник Народног позоришта до 1927, а тада се преселио у Београд, где је провео остатак свога живота бавећи се књижевношћу.

Књижевним радом почео се Нушић бавити још као средњошколац. Прве радове штампао је 1879. Прва његова књига „Приповетке једног каплара из Српско-бугарског рата" изашла је 1885. Први позоришни комад му је био „Народни посланик".

Нушић је био необично плодан писац, и као приповедач и као писац позоришних комада. Само позоришних комада написао је преко 40. Сва су прошла преко позорнице, а нека су се на њој задржала стално, будући увек жив интерес публике и пуњени, често до последњег места, позоришну салу.

Последњих година издала је књижара Геце Кона Нушићева сабрана дела у 25 свезака. После тога издаваћ Нушић је дао још неколико дела, тако да ће се та збирка морати попунити са још неколико свезака.

Поред свог књижевног рада, Нушић се бавио интензивно и новинарством. У младости је и издавао листове. Сарађивао је готово у свима београдским дневним листовима.

* * *

Поред многобројних саучешћа која је добила Нушићева породица, стигла су и телеграфска саучешћа Кнеза-Намесника Павла, Краљевских намесника г. д-ра Становића и г. д-ра Перовића, и Претседника Београдске општине г. Владе Илића.

Саучешће Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла гласи:

„Породици Бранислава Нушића, Београд.

Примите моје искрено саучешће у великом болу за изгубљеним супругом и оцем, нашим књижевником и националним радником Браниславом Нушићем. — Павле".

Слична саучешћа упутили су и Краљевски намесници г. г. д-р Становић и д-р Перовић.

Саучешће претседника Београдске општине г. Владе Илића гласи:

„Г-ђи Даринки Нушић, Београд.

У име Градског већа Београда и у име моје изволите, поштована госпођо, примити са својом породицом искрено саучешће за великим Београђанином Браниславом Нушићем. Београд је у њему изгубио грађанина који му је деценијама чинио част својим прису-

ством. Изгубио је свог великог портретисту, човека који је кроз свој ведри хумор делозао васпитно на своје сугрђане и који је целокупним својим животним делом дао пример како се служи свом народу. Нека је слава Браниславу Нушићу!

Претседник Општине града Београда

Влада Илић.

◆

Тело Бранислава Нушића било је пре сахране изложено у Народном позоришту. Огроман број грађана прошао је поред његовог одра да ода последњу пошту великом писцу.

Краљевска влада је решила да се пок. Нушић сахрани о државном трошку. Образован је државни одбор за сахрану.

„КУЋА БРАНИСЛАВА НУШИЋА"

Сахрана је извршена 21 јануара пре подне уз огромно учешће народа. У име Краљевске владе одржао је дирљиви опроштајни говор Министар просвете г. Димитрије Мргарашевић, у име Српске краљевске академије г. Велко Петровић, у име Београдског народног позоришта г. д-р Бранислав Војиновић, у име загребачког Народног казалишта г. д-р Шеноа.

Још десетак говорника, — у име књижевних, новинарских и научних установа, — опростило се са пок. Нушићем.

Тело Бранислава Нушића спуштено је у породичну гробницу на Новом гробљу, у једну велику камену пирамиду, без икаквих украса, са једним натписом: „Кућа Бранислава Нушића".

А. Балаж: Споменик бранилаца Београда

Власник: Градско поглаварство Београд. — Уредник: Ђуро Бањац, Молерова 16
Штампарија Драг. Грегорића, Страхињића Бана 75. — Београд

Београдске општинске новине

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 2
Година LVI

Редакциони одбор
МИЛОРАД СИМОВИЋ, Д-Р ДУШАН КАЛАНОВИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ
Уредник
ЂУРО БАЊАЦ

Фебруар
1938 године

САДРЖАЈ

Њ. Св. Патријарх Гаврило (портре) 67

Чланци и студије:

Београдски железнички чвор — Арх. Драг. М. Поповић 68
Заштита вароши од авионских напада у модерном рату — Хем. Емилија Лукић и инж. хем. Даринка Николић 74
Тридесетогодишњица оснивања Општинске хемиске лабораторије — Дипл. хем. Јован Валдман 77
Универзитетски Археолошки музеј осветљава живот Винче на 1.500 година пре Христа 80

Књижевни додатак:

Београд (песма, одабрана за штампу на специјалном књижевном конкурсу „Београдских општинских новина") — Влад. Т. Петковић 82
Други дан, нови живот, други људи... (Дневник једног инвалида) — Роман из београдског живота — награђен на књижевном конкурсу Градског погла-варства Београд — Зора Ђорђевић 83

Прилози за историју Београда:

Београд (историјска студија) — * * * 86
Знаменита Београђанка Надежда Петровић као национална радница — Д-р М. И. А. 95
Поводом двадесетогодишњице смрти акад. сликара Ристе Вукановића — Д-р М. И. А. 100
Стари претседници Београдске општине — Д. Ј. Р. 103
Буџет Општине београдске за 1865/66, упоређен са садашњим буџетом — Д. Ј. Р. 103
Из београдске прошлости — Д. Ј. Р. 105

Друштвена хроника:

Његова Светост Гаврило нови Патријарх Српске православне цркве 107

Политичка хроника:

Избор сенатора 112

Позоришна хроника:

Максим Горки на београдској позорници — „Вода са планине" од г. г. Раше Плаовића и Милана Ђоковића — Б-ц 113

Културна хроника:

Дечје и омладинско одељење Градске библиотеке 117

Уметничка хроника:

Изложба слика Надежде Петровић 120

Привредна хроника:

Прва земаљска ловачка изложба 121

Урбанистичка хроника

Неколико идеја за уређивање места за споменике нашим великанима . . . 122
Салон архитектуре у Београду 123

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љуб. Ж. Јовтић 124

Слика на корицама: **Стаза у Топчидеру,**
уметнички рад Надежде Петровић

Београдске општинске новине

Излазе једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 150·—, полугодишње 80·— динара. Појединн број 10·— дин.
Цена огласа: Цела страна 800·—, пола стране 500·—, четврт стране 300·— дин. Огласи на корицама 50% скупљи
Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54,500
Уредништво и администрација: Краљице Љубице 1/II — телефон 26 242.
Уредник прима сваког радног дана од 9-13 часова — Рукописи се не враћају.

Београдске општинске новине
Бр. 2 1938

Њ. СВ. ПАТРИЈАРХ ГАВРИЛО

Изборни сабор изабрао је 21 фебруара Г. д-р Гаврила Дожића, митрополита црногорско-приморског, за Патријарха Српске православне цркве и Краљевски Намесници су истог дана Своје указом, у име Њ. В. Краља Петра II, тај избор потврдили.

Сутрадан, 22 фебруара, извршено је свечано устоличење новог Патријарха у Саборној цркви.

Нови Патријарх Г. д-р Гаврило Дожић истицао се својим мудрим и енергичним радом и као црквени великодостојник, и као црквени писац, и као родољуб. Као достојни наследник традиција великих црногорских владика, Св. Петра Цетињског и генијалног Владике Рада, — Г. д-р Гаврило Дожић радио је истодобно за слободу свога народа и за величину и независност Српске православне цркве. Народ и цркву никад није одвајао.

Тај свој мудри и родољубиви рад продужиће Г. д-р Гаврило Дожић и на светлом престолу српских патријараха, изводећи програм који је поставио Св. Сава.

Њ. Св. Патријарх Гаврило упућује прекоо радија свој први благослов целокупном православном српском народу из престоне дворане у Патријаршији.

Београдски железнички чвор

ОБЈАШЊЕЊА:

Чвор = Београдски железнички чвор.
Министарство = Министарство саобраћаја, Одељење за грађење железница.
Општина = Градско поглаварство Београд.

Предавања и разговори који су се у последње време у јавности водили о чвору, иако врло стручни, показали су се непотпуни јер су проблем обично расправљали као железничко питање а врло мало као урбанистичко. Не треба пак нарочито доказивати да је проблем железничког чвора поглавито урбанистичко питање а тек онда железничко. Не треба замењивати сврху са циљем. Ми урбанисти тражимо да се чвор не решава искључиво саобраћаја ради већ првенствено Београда ради. И сви неспоразуми и све распре између Општине и Министарства носе у себи као лајтмотив један неспоразум о сврси, коју су погрешне методе у раду и болесне амбиције појединаца (узгред), довеле до стања да ми данас, 20 година после свршетка рата, немамо још ни утврђеног плана за чвор а камо ли изведеног чвора!

С друге стране, Београд је велики град и биће ускоро међународни центар размене добара између Запада и Истока. Ако то за моменат и није потпуно ми смо ту да му помогнемо и да, водећи смишљену саобраћајну политику (ја подвлачим: политику), да га још више подигнемо и унапредимо. Политика, као свака политика, захтева и тражи способне људе који понекад иду и до безобзирности да би им ствар која се жели успела. Из досадашњег рада на чвору и резултата који су далеко да се виде као добри, закључује се да, ако је било какве политике, она није дала повољне резултате по Београд, па према томе могло би се индиректно закључити да је досадања саобраћајна политика обратно — чак одмогла Београду.

Ја лично сматрам да су три ствари нарочито утицале на овакав слаб резултат о чвору и то: прво, отсуство добре саобраћајне политике по Београд; друго, погрешне методе у раду на чвору, и треће, слабо или никако убедљива техничка решења, како у саобраћајном тако и у урбанистичком смислу. Да их редом додирнем.

Познато је из историје како је бивша Хабзбуршка Аустроугарска саобраћајном политиком, пакосно и фино, искључивала словенски Праг из међународних саобраћајних веза. До после рата и чеког ослобођења, Праг је тако рећи био избачен из ланца међународних железничких веза и Чеси су имали грдне муке да га смишљеном саобраћајном политиком претворе у значајан центар, да за то прерореде свој чвор у Прагу и да Праг подигну на завидно место једне Европске престонице. Ту скоро Праг је пребацио милион становника! Уједињењем, Београд, који је и пре рата био врло уважена европска престоница, наједанпут је добио, за мене лично, у саобраћајном погледу по Европу много већи значај но Праг. Ја не знам да ли се може у Европи што боље пожелети: међународни Дунав и далеко пловна Сава, престоница и раскршће запада са истоком, аграрна земља која може толико да извози и која још увек мора да увози. И место да смо копали, како се каже, и ногама и рукама да то искористимо што више и што боље, ми ето решавамо питање чвора скоро 20 година. Вероватно сте запазили да су многи пројектанти Београдског железничког чвора на пример сматрали као основну ствар да Београд добије пролазну а не чеону станицу. Чак и једно од последњих предавања у Удружењу инжењера и архитекта показало је једну такву варијанту. Свака част успелом железничком решењу! Познато је и свима нама да је пролазна станица куд и камо корисинија и економичнија по железницу но чеона. Назад, ако се она може без тешкоћа и натезања решити, нека буде и таква. Али зар разлози саобраћајне политике и статистика транзитних путника, којих је веома мало, не говоре да је по просперитет Београда можда претерано до те мере убрзавати путнички саобраћај. Чуле су се тврдње да ће једно такво решење омогућити лаку везу брзог воза Љубљана–Скопље. Допустите ми да ја као Београђанин мало овако резонујем: За мене треба Београд да постане, ако не центар света, а оно најважнији центар у Европи. Сваки нека чува и брани своје. Зато недам ја путнику да пролети кроз Београд. Умишљеном саобраћајном политиком и паметним редом вожње ја хоћу да га нате-

рам да он руча или преноћи у Београду, да га сматра терминусом у неку руку, и да запамти кад је био у Београду. Приметили сте, кад возом идете за Крагујевац, ви морате да ручате у Лапову или у Сталаћу ако идете у Врњачку Бању. Тако је, кажу, подешен ред вожње. А ако желите да за један дан пропутујете возом из Женеве за Лондон, треба да сте велики жонглер па да не ручате или не вечерате у Паризу. Мислите ли да Французи то смишљено не раде! Мислите да не би могли да створе брзу везу Женева—Лондон, као што неки желе брзу везу Љубљана—Скопље!

Исто тако чуле су се идеје да је потребно транзит из Баната за Југ порвести преко Ковина и Смедерева. Треба добро одмерити шта је корисније по народну економију и по Београд: тако скраћена веза, која је могуће могуће потребна из стратегиских разлога, или с друге стране нешто већи број превалених километара једне локомотиве, али да та веза иде преко Београда, где ће бар, ако ништа друго, кочничари попити по црну кафу. Ја, разуме се, намерно претерујем са поређењима, но она свакако наводе на размишљања о неопходној потреби једне смишљене саобраћајне политике у интересу Београда. Исто тако та политика налаже, а и технички услови говоре томе у прилог, да главна Београдска станица буде са друге стране Саве, ако се већ ова садања мора скидати. Ми треба да радимо на томе да сједињимо Земун са Београдом, и да наспемо плавни терен, (што је већ готова ствар), да бисмо после радом доказали свету да је Београд проширио своје границе и да се ни на каквим евентуалним будућим политичким састанцима неће смети сматрати ни Дунав ни Сава као неке природне границе појединих покрајина. Зар ми нисмо својим напорним радом и трошковима преобратили наше старо Скопље у 100 процентни наш град? Која је то сила данас која сме да чак сумња да Скопље није наше? Познато вам је шта су Пољаци урадили са Гдињом (пристаништем на Балтичком мору). Ко сме више да тврди да Гдиња не треба да остане Пољској? Најзад, присаједињење Београда и Земуна је толико природан процес, да ће се он, ма како ми били недорасли да га схватимо, сам аутоматски обавити. Један убедљив пример како су се два града спојила уједно јесте Будим и Пешта, данас Будимпешта. Тражимо дакле озбиљну и смишљену државну и општинску политику у погледу саобраћаја и везе са Београдом! Тражимо људе који воле Београд и хоће да му учине, и тражимо смишљене методе рада, јер без методичности, и при најбољем идеолошком програму, не може се доћи до позитивних резултата.

*

Друга ствар дакле, што Београд нема свога чвора до данас, јесте отсуство метода, односно погрешне методе рада. Осим пројекта за чвор, или како ћемо га ми назвати овде I-ог решења чвора, кога је радила Општинска шира комисија 1923 год., а који није био потпуно административно прихваћен од стране Министарства, све остале пројекте радило је само Министарство тражећи посла само „сагласност" од Општине и захтевајући да општина саобрази свој регулациони план том решењу чвора. Да се за тренутак овде заустависм. Многи и не разумеју или наивно питају зашто Општина није чувала и сачувала то I решење чвора по Генералном плану?

Од 1923 год. до данас Општинска се управа мењала 7 пута, (г.г. Добра Митровић, Бобић, Кумануди, Савчић, Нешић, Милутин Петровић и сада Влада Илић). Седам управа имало је седам разних мишљења о Генералном плану и последица је наравно да се он није могао у целости сачувати. Ја тако исто могу питати Министарство зашто се оно није држало свог првог решења, већ нам је ето званично доставило прошле године и своје III решење чвора, а сад се изгледа наједанпут појављују разговори о неком четвртом решењу, или о томе да се за чвор распише међународни конкурс? Најзад, Општина није ни укинула решење I чвора по Генералном плану, већ га је само Министарство изменило.

Тешко је одредити ко је крив што је прво решење о чвору пропало. Ја сматрам да ствар припада већ историји и није за расправљање, па се може мирне душе рећи да је стицај околности, за који нико не одговара, ствар изменио. Међутим, прво решење чвора, т.ј. чвор онакав какав је предвиђен Генералним планом, било је исправно и технички и у погледу методе рада. Чвор је био решен као саставни део Генералног плана и био је решаван заједно са планом, што ни са једним доцнијим решењем није био случај. Решаван је исто тако упоредо са питањем пристаништа, што је од капиталне важности по Београд и његов привредни развитак. Министар грађевина био је дао начелну сагласност за чвор, „с тим да се дефинитивно одобрење изврши онда, када га усвоји Министар саобраћаја". То усвајање, та сагласност није стигла, а ни Београд није изграђен по Генералном плану.

Пролазе осим година од овог решења и питање чвора се не свршава. Министарство саобраћаја увиђа да се нешто мора предузимати јер потребе увећаног саобраћаја на Београдској железничкој станици захтевају његово побољшање. Генерална дирекција за грађење железница узима 1930 год. иницијативу да питање чвора поново реши. Почело се испочетка, али овог пута се почиње са грешкама, — поглавито у методама рада. Генерални план Београда, као начет и занемарен, није се узимао у обзир, нити је пак ко звао на сарадњу Општину. Али и без тога, решење које се родило ван Општине напуштено је од самог Министарства у целости. Узгред је само направ-

љена једна крупна грешка. Панчевачки мост је помакнут за неких 600 мет. узводно уз Дунав, противно замисли и пројекту Генералног плана и подигнут је, као што је познато, одмах поред Кланице. План чвора је пропао, али *мост је остао*, тако да сада сви морају да рачунају на њега као на готову ствар и као на један услов који диктира сва будућа решавања чвора, пошто се такви мостови тако лако не премештају.

Променом људи у Министарству и дирекцији за грађење, промениле су се и схватања и појавио се и трећи план чвора. Све старо је одбачено, осим две крупне грешке: Панчевачки мост је остао, јер кошта близу 450 милиона динара, а остала је и тактичка грешка да се питање чвора опет решава без сарадње Општине, односно да се потребна „сагласност" само доцније тражи.. Саобраћајне потребе су императивно пак захтевале да се чвор реши и Министарство је похитало да стави Општину пред свршени чин. Чвор је дакле морао бити решен и решен је, мада у Грађевинском закону, који је већ онда важио, § 4 тачка 5. каже: „Регулациони план одређује према месним приликама (поред осталог) правце и потребно земљиште за железнички саобраћај". Реч ће неко: то је буквално тумачење закона, а опортунитет и пракса казују да Министарство треба и мора да решава железнички чвор у Београду.

Ставимо се за моменат на страну Министарства и будимо његов адвокат. — Стручност његову у решавању железничких питања нико не спори. Исто тако ни његово старање за Београд. Видевши да је Општина сама покварила свој рођени Генерални план и да је питање железничког чвора остављено стално отвореним и донекле занемареним, Министарство није могло да седи скрштених руку и да чека да Општина реши питање чвора. Државне саобраћајне потребе и међународне обавезе тражиле су његово решење што пре. И Министарство је рекло: кад нећете ви, морамо ми, морамо радити и урадити. Односно, ево, урадили смо како смо за најбоље сматрали и умели; уредите ви још и регулациони план око чвора и Београд ће добити.

Међутим, ако посматрамо ствар са друге стране, а нарочито ако примимо за моменат ма које доцније решење чвора и прокритикујемо га са чисто урбанистичке стране по Београд, видећемо да је та добронамерност Министарства у многоме промашила своје лепе намере и циљеве.

Министарство није требало да ради ни један план чвора без директног суделовања од стране Општине. То што се напомиње да се Општина слабо интересовала за чвор и да је сама занемарила свој Генерални план, то још никако не значи да Општина треба да се изузме за увек из овог посла. Министарство је морало само да схвати да су интереси престонице да се чвор и регулација око њега паралелно раде и да нађе пута и начина, како се то народски каже, да Општину *натера* на сарађивање и истовременост решавања целокупног задатка око чвора (преко Минист. савета, преко Финансијског закона, или сл.). Кад је Министарство могло актом од фебруара 1933 године да захтева од Општине да се регулациони план прилагоди и саобрази решењу чвора, зашто то исто Министарство није могло шест месеци раније, или годину дана раније, да актом позове Општину да ступи у везу са њим да се прилагођавање и саображавања између чвора и регулације паралелно раде, тако да целокупан посао буде одједном готов. Јер, поред све лепе жеље и амбиције, немогуће је да Министарство саобраћаја зна све урбанистичке потребе Београда боље но Општина и логичније је да њих боље познајемо ми, који годинама радимо у Општинској Техничкој дирекцији. Исто тако што је немогуће да Министарство саобраћаја познаје и све стратегиске потребе земље, већ њих боље познају стручњаци у нашем Генералштабу. И зашто се у овој капиталној ствари неби питала претходно и Општина, код које свако питање мора бити вишеструко проучено с обзиром на чињеницу да престоница треба само најбоље решење, како би била пример и понос нације.

Ако се осврнемо на праксу у осталом свету, видећемо да се нигде не решавају градски железнички чворови без истовременог решавања и регулационог плана. Чак се расписују конкурси за решавање чвора и то се сматра као најправилнији пут његовог решења, кад се, разуме се, има за то добар и дорастао задатку Оцењивачки суд. Постоји мишљење да сама администрација није способна за исправно шире доношење одлука у урбанистичком смислу. Зар је Министарству било непознато како се сличан посао обавио у Цириху, Милану и Прагу?

Регулациони планови се тешко и врло скупо прилагођавају железничким правцима који пролу кроз њих. Провући нов железнички правац кроз утврђену регулацију је исто што и ногом ринути у мравињак. Мора се употребити грдно рада и трошкова да се градска регулација доведе у ред. Јер, није на пр. довољно откупити и просећи само један усек у ширини просечно 40 метара (случај са III решењем чвора где правац иде поред Професорске колоније) и мислити да ће се регулација около моћи лако решити. Напротив, тим једним правцем (кроз Проф. оклонију) поремећава се целокупна већ урађена регулација између важнијих саобраћајница (у овом случају између Кнез Милетине и Адмирала Пико-а улица). Општини се дакле без њеног знања намећу силни трошкови око уређења нове регулације. Ако је већ Општина дужна, по једном старом Српском закону, да даје бесплатно земљиште за железничку пругу (закон који већ за Земун

Сажи), по ком је параграфу дужна да се ло о даже трошковима за један посао (овде изпровеђену регулације) који јој је наметнут а да она пу томе није имала никаквог удела нити је за што питана? Железница и сувише много утиче на развој града да би се тај развитак могао ставити на споредно место и приликом решавања чворова мислити поглавито и само на саобраћајне потребе кроз 50 година.

Али, да се разумемо. Ми не видимо у свему томе никакву злу намеру, већ једноставно неупућеност у урбанизам, врло позитивну науку, која је недавно развијена, али одавно постоји. Довољно је уз то да напоменем да је и за сам урбанизам проблем железничког чвора у граду једно од најсложенијих питања.

Због свега до сада изнетог а и због тога што и самом Министарству лежи на срцу просперитет Београда, било је неминовно потребно да се планови чвора раде заједно и само заједно са Општином.

Немогуће је, и поред најбољих жеља од стране појединих надлежних тела, да Београд лепо изгледа и да се економски подигне ако Општина ради регулациони план на своју руку а Министарство саобраћаја железнички чвор на своју. Напоменућу Вам да је у културној Француској урбанистима требало пуних 15 година борбе и доказивања док су надлежни увидели потребу о образовању једне државне комисије за уређење Париза, па немо ваљда и ми овде успети после толиког убеђивања да дочекамо образовање једне такве комисије. Засада делимично озваниченом али неизведеном *пројекту* Генералног плана за Београд из 1923 године, где су сви урбанистички проблеми скупа били решавани и решени добро за оно време, можемо да се поклонимо као првој жртви у нашој борби. Али морамо неуморно из дана у дан да захтевамо, у интересу Београда, што пре остварење једне државне комисије за његово уређење.

Фебруара месеца прошле године Општина је добила и четврто решење чвора од стране Министарства. Разуме се уз напомену да се треће решење (оно кроз Професорску колонију) укида и да се овог пута шаље „решење о генералном пројекту за реконструкцију Београдских железничких постројења", које се у главном састоји у овом:.

1) Старо треће решење се потпуно одбацује.

2) Садања главна станица остаје у нивоу, али се прегрђивањем колосека на станици има претворити у пролазну станицу за нормални колосек у правцу Панчева (дакле без издизања на спрату).

3) Веза са дунавским мостом остаје око града и чак се има реконструисати у дупли колосек.

4) Постојећи железнички савски мост се избацује, а пребацивање пруге извешће се новим двоколосечним мостом на спрам Чукарице преко Аде Циганлије.

5) Веза моста са главном станицом извешће се преко садањег тркалишта Кола Јахача.

6) Ранжирана станица премешта се у Ресник.

7) Узани колосек остаје где је са малим допунама.

8) Овог пута Министарство обећава да ће издејствовати да се нове потребне експропријације општинског земљишта плате, т.ј. да ће се израдити предлози за амандман или за нов закон у том смислу.

И најзад реченица: „достављајући ово... Градско поглаварство ће изволети наредити да се регулациони план вароши саобрази моме горњем решењу". Следује потпис Министра саобраћаја.

Опет без Општине рађено, опет стари начин, опет погрешне методе!

Разуме се да је Општина морала реаговати, јер ни ово последње издање чвора није задовољило потребе Београда (због чега није задовољило додирнућемо доцније). Да би то доказала Министарству, Општина је замолила наше најистакнутије стручњаке по железничким питањима г. г. проф. Кирила Савића и Павла Никифовића-Ришкова, као и г. Раниса Аврамовића, помоћника Министра саобраћаја у пензији, те су они израдили једну скицу како би требало да изгледа *један део* железничког чвора за Београд, т.ј. веза између Савске и Дунавске станице, да ли око града или кроз тунел. Министарство је узело ствар у расматрање, направило је узгред једну замерку да је пројектовани тунел ове господе својом котом од 70,00 метара испод највише Савске воде за 5,½ метара и — на томе се стало.

Према томе питање железничког чвора је и дан данас отворено и тек има да се решава. Најисправнији начин и најбоље методе за сад, пошто још немамо државне комисије за уређење Београда, су: међународни конкурс за чвор заједно са решавањем потребне регулације за то, али с тим да буде *сарадње* односно да га распишу и Министарство саобраћаја и Београдска Општина и Министарство грађевина. Али ни ово не може проћи без тешкоћа, јер исправно расписати један конкурс ове врсте је тешка ствар, али још тежа ствар је после исправно га оценити и добре идеје са конкурса спровести у дело. Засада је дакле то на дневном реду и Општина је већ позвала заинтересована Министарства на сарадњу за расписивање међународног конкурса за Београдски железнички чвор.

*

Трећи разлог зашто Београд до сада није могао остварити ни једно решење чвора састоји се у непотпуним техничко-саобраћајним реше-

њима појединих чворова, а нарочито у њиховим слабим урбанистичким концепцијама. Осим првог решења чвора, који је са урбанистичке стране био исправно схваћен и решаван заједно са пристаништима и осталим потребама Београда, ниједно касније решење није се упуштало у озбиљније урбанистичке студије. Радило се на парче. Чворови су решавани засебно, а пројекти пристаништа засебно, — а већ регулација сасвим засебно. Чак ни у Министарству саобраћаја није постојала нека нарочита слога у решавању чисто саобраћајних проблема, (оставимо на страну Општину и Урбанизам). Ако је ишта тесно везано једно са другим, то су пристаниште и чвор. Па чак ни они нису заједно решавани, већ је чворове решавало Одељење за грађење железница, а пристаништа Управа поморства и речног саобраћаја. И појмљиво да се све појављивало као непотпуно, као само део нечег што треба да чини целину, али решавано без обзира на целину.

Друго решење чвора (1931 године, већ занемарује пристаништа, ствара станицу у Батаган мали и тунелом обилази Београд да се усеком и Цвијићевом улицом изашла пруга на станицу „Кланица". Даје и везу станица Сава—Дунав са тунелом, који избија доле у Француској улици, а помиче мост за Панчево око 600 м. узводно уз Дунав. Од тог решења се убрзо одустало, само је остао тако незгодно пласирани Панчевачки мост. Главни недостатци, поред осталих, су му били: силни тунели и неузимање у обзир друге стране Саве.

Треће решење чвора из 1933 године прави онај чувени усек кроз Професорску колонију и баца ранжирну станицу у Макиш, где је општински водовод, што је запрепастило Општину. Али се појављује као шире схваћено решење у саобраћајном смислу. Сам план је већи, виде се станице: Бежанија, Миријево, Макиш код Жаркова и др., тако да се већ осећа да и Министарство примећује потребу ширег расматрања ствари.

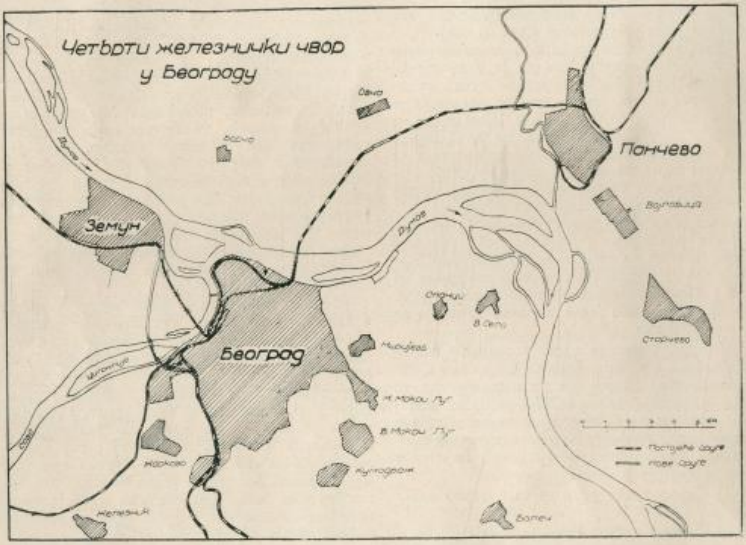

Прво решење чвора (1923 године) из Генералног плана било је добро, једино што није много водило рачуна о томе да ће једног дана Београд и Земун бити једно, те се целокупно решење чвора било распрело на чисто Београдску брдску страну. Али је зато било доследно решено, и, што је најважније, решено заједно са питањем пристаништа.

Четврто решење је из прошле год. (1937). Оно је много скромније, само што избацује Савски мост и преко финог грађевинског чистог терена пругама улази у нови мост на Сави код Аде Циганлије.

Решења пристаништа су Општини засебно долазила, те су се чворови, као што смо рекли, слабо интересовали за њих.

Само један детаљ: Колико се мало водило о Београду рачуна приликом решавања чворова је чињеница да нико, сем решења чвора по Генералном плану, није предвидео ни једну теретну станицу на Врачару или негде код Цветкове кафане. Београд мора по овим пројектима да вуче узбрдо сву робу са коте 75 на коту 175, па чак и до 200, уместо да тај посао згодно сврши локомотива па да се роба свлачи у град.

Шта сад треба радити и како треба радити? Расписати конкурс? Несумњиво, врло потребна ствар. Али ко да буде жири и ко после да спроведе ствари? Ми досада имамо рђаво искуство са конкурсима. Било зато што су слабо расписани, било зато што нисмо добијали успела решења, било зато што жири није био дорастао задатку. Расписивање конкурса за чвор је врло озбиљна ствар и ми овог пута не смемо да допустимо да се деси као са конкурсом за Генерални план Београда 1922 г., који кошта грдне паре (650.000 дин. је само архитектима подељено за радове), а Општина је морала после њега да образује Комисију у чијем се извештају дословце каже: „Комисија за израду Генералног плана није се могла послужити ни добрим идејама из пројеката добивених на стечају, већ је управљајући се што тачније по програму, израдила сасвим независно нови пројекат за уређење и проширење града Београда."

Надајмо се да ће надлежни овог пута, нарочито после 20 година лутања, исправно и озбиљно схватити ствар.

Арх. урб. Драг. М. Поповић

Надежда Петровић: Топчидер

Заштита вароши од авионских напада у модерном рату

Сам наслов нашега чланка показује да у будућим, као и у данашњим ратовима неће бити више строго изолованог фронта, неће бити више релативно глухе позадине, већ ће целокупна територија зараћених страна бити једно велико, непрегледно море фронта, на коме ће цео народ — и старо и младо и мушко и женско — бити учесник ратних окршаја, — захваљујући невероватно брзом и великом развитку науке у томе правцу, поготову техничком усавршавању авијације и средстава којима се ова служи данас и којима ће се служити у будућим ратовима.

Знамо да је авион употребљен код нас први пут, као ратно средство, код Скадра 1912 године, па су се и за време светског рата овим помоћним средством постигли доста видни резултати, (извршено је око 680 напада са 4408 авиона, из којих је бачено 15.700 бомби).

Данашњи рат у Шпанији и кинеско-јапански рат потврђују нам да је авијација један нов род оружја и војске, који је довољно усавршен за смеле и велике подухвате, а који је још уз то и врло добро снабдевен свима средствима модерног ратовања (разорним, запаљивим и отровним бомбама, аутоматским топом, поред постројења за ноћно несметано летење, радио-телеграфијом, механичким пилотом итд.).

Не само да нам о овоме савршеном, модерном роду војске говоре данашњи ратови, већ и грозничаво утрживање свих држава да припреме што већи број авиона јасно нам наговештава перспективе будућих ратова. Наиме, нека нам саме цифре (чија је тачност проблематична) нападних авиона, којима поједине земље располажу, кажу колико је ово наше излагање тачно: Немачка има 3.000; Сједињене Америчке Државе 2.500; Италија 4.000; Велика Британија 4.000; Француска 3.600; Совјетска Русија 5.000 нападних авиона.

Ако се овим бројевима додају још и цифре од 500—1.500 нових авиона, чија је израда предвиђена годишњим плановима појединих држава, онда се може добити јасна слика овог моћног савршеног *рода војске*.

Није никакво чудо што се на овај род војске много рачуна када се има у виду да је брзина бомбардерских авиона достигла 480, па чак и 520 км. на сат. (нов италијански авион Бреда 88); носивост 7.000 кгр.; дужина лета 1.500 км., а висина 7.000 метара. Тако на пр. италијански бомбардер Савоја Маркети (3 мотора, 1905 К. С., максимална брзина 340 км. на час) може да носи: 2 бомбе по 500 кгр.; 7 по 100 кгр.; 24 запаљивих бомби по 15 кгр.; 2 торпеда по 800 кгр. и шест митраљеза.

Изгледа да ће се у будућим ратовима напади бомбардерским авионима вршити у броју 60—100 па и више авиона, те се може замислити шта ће ове огромне, савршене ваздушне „птице-чудовишта" учинити са једним градом као што је Берлин, Париз, Лондон, а да и не говоримо о малим градовима.

Тако би по ђенералу Малтезе-у 300 бомби по 100 кгр. разрушиле 70 кућа, а капетан Ханс Ритерс нам каже да би било довољно 2.500 авиона са по две тоне бомби да се уништи један град као што је Берлин.

Илустрације ради напоменућемо да ће се на 50 метара од удара једне минске бомбе од 100 кгр. срушити кућа; док је пробојно дејство бомби испод 300 кгр. четири метара у земљу.

Употреба разорних бомби (од 100, 300, 500, 1000 и 2000 кгр.) за време рата, сем огромних материјалних штета, утицаће, услед рушења и великих детонација, и страховито морално на цивилно становништво.

Сем разорних бомби, бомбардерски авиони носиће — као што смо напоменули — и запаљиве (термит и електрон бомбе), које ће изазивати врло велике пожаре и развијати невероватно високу температуру приликом свога сагоревања (2000—3000°С.), те ће са њиховим гашењем ићи врло тешко, или боље рећи никако.

Мале електрон бомбе (магнезијум-алуминијум) од 1 кгр. у стању су да пробију кровну конструкцију и да изазову пожар у додиру са запаљивим материјалом кровних конструкција.

Ове запаљиве бомбе, сем за изазивање пожара у варошима, и ради стварања панике код становништва и материјалних штета, употребљава ће се и за уништавање летине (жита, кукуруза), за изазивање пожара комплекса шума, пашњака итд.

На ово се ратно средство врло много рачуна, јер нам статистички податци из светског рата говоре, да је Ремс више страдао од неколико бомбардовања запаљивим бомбама него од свих бомбардовања разорним бомбама у току целога рата.

Треће сретство којим ће располагати бомбардерски авиони јесу отровна зрна пуњена главито бојним отровима групе пликаваца (иперит, луизит) за стварање отровних облака или за њихово распрашивање (помоћу нарочитих прскалица) у виду финих, ситних капљица (као роса) на земљиште, њиве, пашњаке и предмете, који се желе да затрују.

Да би се добили задовољавајући резултати при употреби бојних отрова, потребна је врло велика количина ових. Тако по д-р Ханзлиану треба 150 тона иперита да би се затровао простор од 15 км²„ а по ђенералу Дуету 2 тоне да би се уништили сви становници на површини од 500 м². По пуковнику Блоху, ако би ђедна бомба напуњена са 600 кгр. фозгена пала на улицу, раширио би се отровни гасни талас у дужини ђедног километра, који би био опасан за пролазнике (ово је наравно условљено са повољним атмосферским приликама).

Навешћемо и речи госпође Гертруде Вокер (која још страшније гледа на употребу бојних отрова), изговорене на Интернационалном Конгресу „Лиге жена за мир и слободу", одржане у Вашингтону маја месеца 1921 год.: „Ако би се 12 ком. великих бомби (свакако мисли по 1000 кгр.) напуњених луизитом бацило из авиона на варош велику као Чикаго или Берлин, овај би отров уништио сва жива бића у тој вароши."

Ма да се многи песимистички изражавају о употреби бојних отрова, било ради тога што је потребна велика количина ових да би се постигла довољна концентрација на отвореном простору, било услед временских прилика итд., ипак ми смо мишљења, као и многи други, да ствар треба схватити сасвим озбиљно. Сем искуства са бојним отровима из светског рата, о њиховом страховитом ђејству, — о коме нам америчанска статистика говори да од целокупних губитака, губитци проузроковани бојним отровима износе 27%, ма да је од укупне немачке муниције само 25% била муниција бојним отровима, — најбољи нам је доказ вест добивена ових дана са кинеско-јапанског бојишта, где је 12 хиљада Кинеза нашло смрт услед ђејства бојних отрова.

Не треба мислити да употреба запаљивих сретстава (бомби) и бојних отрова, као хемијског оружја, датира од светског рата. Не. Ова су се сретства употребљавала раније још него што се да и замислити, наиме 428 године пре Христова рођења, за време пелопонеског рата, Архидамос, Краљ Лакедемоније, опколио је и држао опседнуту више дана варош Плате (Беотија). Како се непријатељ није предавао Архидамос ђе натопио дрва у смолу и сумпор, запалио их и бацао около утврђења. Ветар ђе распаљивао ватру и носио загушљиви дим на град, тако да ђе изгледало да ће цела варош изгорети. Срећом, почела ђе да пада тако велика киша, која ђе пожар брзо угасила.

Слично овоме, сусрећемо редом кроз векове употребу ватре и хемиског оружја, од којих је дуго царовала (од III века до проналаска барута) тако звана „грчка ватра" (мешавина сумпора, шалитре, окси-сулфида, антимона, сок белог клена, течне смоле и креча), па све до наших дана, када је употреба ових сретстава нашла врло велику примену у модерном рату.

Као и запаљиве бомбе, и бојни ће се отрови употребљавати у рату, сем за тровање и онеспособљавање људства, још и ради уништавања засејаних поља, траве, тровања животних намирница и воде, што се врло тешко, а каткад никако не може очистити од отрова.

До сада смо изнели укратко сретства којима ће се служити у будућим ратовима да се руши, пали и трује човек и његове тековине. А сада хоћемо да се осврнемо и на сретства којима ће човек бранити себе и своја добра у евентуалним будућим ратовима.

Као што се на ђедној страни јурило за техничким усавршавањем авиона и бомби са што већим разорним и пробојним ђејством; за постизавањем што веће температуре код запаљивих бомби ради изазивања пожара; за што опаснијим и ефикаснијим бојним отровима, — тако се исто на другој страни одмах почело са парирањем свега овога. У томе циљу конструисани су против-авионски топови, који су већ код Мадрида и на кинеско-јапанском бојишту показали своје сигурно и добро ђејство обарањем већег броја непријатељских авиона. А ни авијација нападнуте земље неће седети скрштених руку, већ ће на време бити извештена о доласку непријатељских авиона, те ће ове гонити и ступати у отворену борбу са њима.

Али, како није искључена могућност да известан број непријатељских авиона, и поред свих одбранбених сретстава стигне на циљ, — поставља се питање на који ће се начин заштитити становништво и спречити демолирање важних објеката (електричне централе, водоводне инсталације, железничке станице, мостова, индустријских предузећа итд.) тако да број жртава и материјална штета буду што мањи.

Да би се грађевине заштитиле од ђејства разорних бомби, треба већ у мирно доба при зидању ових мислити на то. Осигуравање зграде против гасног притиска разорне бомбе изводи се на тај начин што се прави отпоран и јак костур, а веза овога са осталим деловима зграде, који треба да буду од лаког материјала, да не буде и сувише чврста. Заштита пак зграде против парчади бомбе и таласа ваздушног удара најбоља је ако се зграда зида од појачаног бетона; док се од ђејства разорне бомбе и њеног продора у унутрашњост зграде не може да постигне сигурна и потпуна заштита.

Заштита грађевина против пожара, проузрокованог запаљивим бомбама, постизала би се осигуравањем таванице од продора ових,

а кровна конструкција треба да буде направљена од несагоривог материјала, или пак да се сагориви материјал заштити помоћу несагоривих средстава (ово је важно за већ постојеће старе зграде).

Сем овога наведеног, треба важне објекте прикривати (маскирати) бојењем, засађивањем дрвећа, траве на крововима, итд.

Што се тиче заштите становништва, стоке, хране, итд. од дејства бојних отрова, можемо рећи да се са појавом првог бојног отрова — хлора — (за време светског рата, на фронту код Бикшота и Лангемарка у Белгији, 22 априла 1915 год., нашло је смрт 5000 незаштићених и изненађених савезничких војника, а 15.000 је било приморано, услед озледа, да се повуче са бојишта), приступило одмах изради првих примитивних маски (фата натопљена хемикалијама), а доцније ове су се усавршавале упоредо са применом нових бојних отрова, тако да данас имамо једну маску која може да штити од свих познатих бојних отрова изузимајући угљен-моноксид (који се у рату није нарочито употребљавао као бојни отров, већ се стварао приликом великих експлозија).

Осим овог личног заштитног средства (маска) предвиђа се још за становништво, нарочито по градовима, скупна заштитна средства, т.ј. склоништа која штите од рушења зграда, од дејства бојних отрова, од пожара и од парчади експлодираних бомби.

Склоништа треба да буду сазидана испод самих зграда а њихова величина (као најподеснија) да је 150 м³ тако да се сместе 50 лица, рачунајући за једно лице 3 м³ ваздушног простора.

Сем грађења нових склоништа треба за ове искористити и већ постојеће подруме, пошто се претходно добро осигурају за сву сврху. Таваница склоништа треба да буде масивно грађена, а исто тако и зидови, како би били способни да издрже тежину зграде и плус и евентуално тежину рушења.

Врата и прозори да се херметички затварају како не би у склониште допрли бојни отрови.

Све инсталације у склоништу (електрично осветљење, водовод, проветравање, загревање, заход итд.) треба да буду изведени, како то прописи о зиданју јавних склоништа налажу.

Према неким подацима оваквих склоништа има у самом Берлину око 2.500, која могу да приме 250.000 људи.

Сем оваквих склоништа у обзир долази, ради заштите цивилног становништва од напада из ваздуха, и расељавање из већих градова у нова насеља, мада је овај начин заштите доста компликован.

Поред ових мера, треба целокупно становништво још за време мира да се обучи и припреми за заштиту: похађањем разних курсева, предавањима, путем штампе итд. о свима нападним и одбранбеним средствима (као образовање разних екипа: за пружање прве помоћи; за гашење пожара; доказивање бојних отрова и њихово уништавање) и то поред теоретских предавања да се изводе практичне вежбе (напад из ваздуха), у којима ће учествовати целокупно становништво.

Поред државе, која се стара у границама своје могућности за обучавање становништва, треба и приватна иницијатива да узме учешћа у обучавању становништва, т.ј. у пасивној одбрани, јер ова би сарадња само тада уродила плодом ако се удружи држава и приватна иницијатива.

Да је ова сарадња неопходно потребна нека нам послужи за пример немачка организација „Земаљски савез за заштиту од ваздушних напада" са 8,000.000 чланова, који редовно уплаћују свој чланси улог, од кога се ова установа и издржава.

Циљ ове установе је да пропагандом обавести и упути немачки народ од напада из ваздуха и да му пружи потребна средства за одбрану.

У Пољској исто тако постоји приватна организација „Лига за одбрану против авиона и бојних отрова" Л. О. П., која има своја правила (слична нашој „Јадранској straži") и броји 1,500.000 чланова. Буџет ове организације је 11.000 злота. Сваки члан са сталном зарадом плаћа 50 гроша месечно, а радници по 10 гроша.

Све ове припреме за одбрану цивилног становништва од напада из ваздуха иду у прилог нашем излагању да ће будући ратови бити проширени на целој територији зараћених страна, те се треба спремити за одбрану још за време мира упућивањем и обучавањем целокупног становништва наше велике земље.

Ради тога треба приступити свесрдно и са разумевањем покрету приватне иницијативе, да не би у даном моменту бацали одговорност једни на друге, а у ствари ми сви бићемо пред собом одговорни, јер држава не може свуда да стигне, као што то није случај уосталом нигде у другом свету да се све чека од одговорних фактора, јер перспективе будућих ратова нису нимало ружичасте.

Хем. Емилија Лукић
Инж. хем. Даринка Николић

Тридесетогодишњица оснивања општинске хемиске лабораторије

Ове године навршавају се три деценије од како је основана Општинска хемиска лабораторија, а 20 марта ове године је десетогодишњица смрти њеног оснивача д-ра Александра Зеге, првог управника Општинске хемиске лабораторије, управника Царинске лабораторије у пензији, бившег претседника Српског хемиског друштва и претседника београдске секције Хемиског друштва Краљевине Југославије.*)

Тешкоће око набављања потребних апарата биле су за др. Зегу велике. Исто тако и око зграде биле су тешкоће. Свесрдном помоћу тадашњег шефа Општинског санитета поч. д-р Гаћевца, успео је д-р Зега да набави најмодерније справе и апарате, хемикалије за хемију и бактериологију животних намирница. (Ствар око потребног кредита за апарате и инсталацију Лабораторије није ишла сасвим глатко; тек 1906, г. одобрен је кредит у износу од 6000.— динара, после чега је д-р Зега отпутовао о своме трошку у Лајпциг и код фирме Хутерскофа набавио потребне ствари за Лабораторију). Набављене ствари лежале су неколико година у сандуцима у општинском дворишту, јер се није могао одмах наћи подесна зграда и просторије за смештај Хемиске Лабораторије. Тек при крају 1908 и почетком 1909 године добивена је зграда код Саборне Цркве у којој је д-р Зега инсталирао прву Општинску хемиску лабораторију. Са мајсторима је тако рећи проводио читаве ноћи, док се није потпуно инсталирао. Сматрао је као своју дужност, да Престоници створи једну заиста за то време модерно уређену Хемијску лабораторију; јер је до то доба Општина била упућена на љубазност других лабораторија.

Д-р Александар Зега у првој општинској хемијској лабораторији пре 30 година

Садашња општинска хемијска лабораторија. У средини њен шеф г. Валдман

*) „Архив за ЦЕЛОКУПНУ ХЕМИЈУ И ФАРМАЦИЈУ„ из године 1928 пише поводом смрти Д-р Зеге поред осталог и следеће:

„На расписати стечај за хемичара Општине Града Београда (стечај је био објављен и преко немачког Chemiker Zeitung-a) поднесе д-р Зега своју понуду и августа месеца 1890 г. буде изабран за општинског хемичара. —

Првог јануара 1891 г. буде д-р Зега постављен за хемичара са платом од 3000.— динара годишње стим да му се плата сваке треће године повећава. Међутим прву повишицу добио је тек после тринаест година. —

Пре него што би ступио на дужност д-р Зега је сматрао за потребно да се усаврши у бактериологији и у испитивању животних намирница, због чега је та два курса свршио у Цириху, тако да је 1 маја 1891 г. примио дужност хемичара Општине града Београда.

Општина града Београда није имала тада своју лабораторију, већ је до 1906 г. д-р Зега радио у Државној хемијској лабораторији; те године прима се за шефа Државне хем. лабораторија у Царинску лабораторију на Сави. —

Године 1909 Општина установљава своју Лабораторију која је била смештена у бившој Основној школи код Саборне цркве. Ова је зграда за време светског рата до темеља разрушена. —

За време непријатељске окупације земље д-р Зега је остао у Београду и радио је у Државној лабораторији као управник завода за испитивање животних намирница за Град Београд.

После рата поред своје редовне дужности прима се и за хонорарног хемичара Мин. народног здравља, коју је дужност вршио до 1920 г.

Године 1925 добија указ за шефа Хемиске лабораторије при Царинарници на Сави.

Пензионисан је 1926 године."

Прва Хемиска лабораторија београдске Општине била је смештена у четири собе и то: 1) Опште одељење, 2) Одељење за ваге и калориметар, 3) Одељење за микроскопију и бактериолошка испитивања животних намирница и 4) Помоћно Одељење за гасни апарат, дестилацију воде и пралиште. Сама зграда у којој је била смештена Лабораторија била је приземна и имала је велике светле прозоре. У истој је згради раније била смештена основна школа. У тој се је Лабораторији радило све до светског рата на испитивању животних намирница као и на сваковрсним техничким анализама за потребе свих Општинских установа. — Мада са много труда и љубави створена, прва Општинска хемијска лабораторија била је краткога века. Наиме, пре аустриске гранате 1914 године погодиле су је и Општина је остала опет без своје Лабораторије.

Неуморни д-р Зега поново прелази у Државну хемиску лабораторију где наставља рад за Општину. Под аустро-угарском окупацијом земље ради такође у Државној хемиској лабораторији као управник и испитује животне намирнице и воду за Београд. По завршетку светског рата остаје још једно време у Државној лабораторији, а затим 1921 године прелази у Хемиску лабораторију Царинарнице на Сави, где опет Ради за Општину. 1925 године добија указ за шефа Хемиске лабораторије при Царинарници на Сави, са кога положаја одлази у пензију. —

Поред многобројних заслуга и научних радова д-р Зега је обратио велику пажњу на испитивање квалоће београдске пијаће воде. Када је 1892 године прорадио Макишки водовод, вршио је свакодневна хемиско-бактериолошка испитивања пијаће воде из бунара и јавних чесама. — Заслугом д-ра Зеге основан је и први течај санитетско-полицијских контролора при Општини београдској.

При крају 1926 и почетком 1927 године Београдска Општина изнова оснива своју Лабораторију, која је инсталирана у просторијама сутерена Техничке дирекције (Управе водовода) у улици Браће Југовића бр. 1. где се и данас налази. —

Д-р Александра Зегу је на положају управника Општинске хемиске лабораторије као вршилац дужности наследио г. инж. Милојко Пауновић који је на томе положају био све до децембра 1927 године. Г. Пауновић је обратио велику пажњу уређају ново-основане лабораторије и набавци материјала. Исто тако је повећао обим рада Општинске Хемиске лабораторије.

Јуна месеца 1928 године постављен је за шефа Општинске хемиске лабораторије инжињер г. Стаповје Станојевић, који је углавном завршио посао око инсталација Лабораторије и набавио је велики део скупоцених апарата на рачун репарације. 1931 године умро је г. Станојевић после дуге и тешке болести.

Г-да инж. Иванка Николајевић вршила је дужност шефа Хемиске лабораторије пре доласка г. Станојевића, за време његовог боловања у више махова као и после његове смрти (укупно 18 месеци). Испитивање већине техничких анализа за Општину у то доба вршиле су друге државне хемиске лабораторије, мада је Београдска општина имала своју лабораторију. Г-ца Николајевић је са тешком муком увела облигатно испитивање свег техничког материјала (које Општина набавља за потребе својих установа) као и облигатну наплату такса за хемиске анализе. Испитивање угљева које је пре тога вршио Хемиско-технички завод Универзитета у Београду и Хемиска лабораторија Министарства шума и рудника, прешло је у надлежност Општинске хемиске лабораторије, која је тиме постала једино компетентна за сва испитивања техничког материјала које набавља и троши београдска Општина. Увођењем облигатне наплате такса створен је приход од 20.000 до 30.000.— динара месечно.

Почетком јула месеца 1931 године постављен је за шефа Општинске хемиске лабораторије г. д-р Момчило Ст. Мокрањац, хемичар Државне хемиске лабораторије. Повећаном потребом контроле јавне исхране, а специјално контроле млека г. Мокрањац је нарочито пажњу обратио систематском испитивању млека и млечних производа уводећи при томе најновије методе рада око испитивања млека. Г. Мокрањац и г-ца Емилија Лукић, хемичар, поред редовног посла извршили су око 1600 анализа шталских проба млека из Београда и околине, испитујући поред осталог млеко на криоскопске податке и млечни шећер. Исто тако г. Мокрањац је обратио велику пажњу и на стручну литературу — снабдевајући лабораторију са најновијим стручним књигама и часописима. За време док је д-р Мокрањац био на челу Хемиске лабораторије набављен је један већи део нових апарата и извршена је оправка извесног броја старих.

За период времена од 1930 до 1935 године Хемиска лабораторија је у сарадњи са надлежним органима често организовала потере за фалсификаторима животних намирница и шверцера сахарина. Те потере су пред крај 1935 године, а нарочито 1936 године достигле своју кулминацију благодарећи планској организацији и упутствима од стране Отсека јавне хигијене. Ове су потере готово у свим случајевима уродиле плодом тако да се последњих година јасно опажа нагло опадање фалсификата. Поменуте потере су извођене готово увек уз асистенцију полицијских власти.

Децембра 1935 године д-р Мокрањац напушта општинску службу и прелази у Народну банку за шефа Одељења за испитивање племенитих метала.

И после одласка д-ра Мокрањца у главном је продужен исти систем рада, но са извесним изменама с обзиром на повећани број стручног и помоћног особља као и на повећани обим рада.

Из ниже наведених цифара види се развој Општинске хемиске лабораторије за последњих четрнаест година према броју извршених анализа:

Године	1924	извршено је	404	разних анализа
„	1925	„ „	372	„ „
„	1926	„ „	774	„ „
„	1927	„ „	1169	„ „
„	1928	„ „	2044	„ „
„	1929	„ „	2676	„ „
„	1930	„ „	4042	„ „
„	1931	„ „	4130	„ „
„	1932	„ „	3616	„ „
„	1933	„ „	2932	„ „
„	1934	„ „	4008	„ „
„	1935	„ „	4569	„ „
„	1936	„ „	4889	„ „
„	1937	„ „	6885	„ „

Општинска Хемиска лабораторија као претежно хигијенско-социјална установа највећим делом се посветила испитивању животних намирница (контроли јавне исхране), а поред тога врши и испитивање свих производа које набавља Београдска општина за потребе

њених установа. Осим тога врши и испитивања за потребе Управе трошарине и њених станица. — Исто тако се врше разноврсна испитивања за грађанство према правилнику о наплати такса. — (Ближи подаци о раду Хемиске лабораторије Београдске општине за последње две године, могу се наћи у књизи **„Здравље и социјална помоћ"** у Београду за 1935 и 1936 годину у издању Библиотеке Дирекције за социјално и здравствено старање Општине београдске):

Јуна месеца 1937 године преуређено је Одељење где се врше испитивања техничких производа.

Јануара 1938 године претворена је једна соба која је служила за магацин такође у лабораторију, тако да се данас поред канцеларије и споредних просторија располаже са укупно четири добро уређена Одељења.

Примајући дужност од г. д-р Момчила Мокрањца обратио сам велику пажњу систематском испитивању појединих врста животних намирница које се продају на тржишту, а у првоме реду на намирнице које су намењене исхрани одојчади и деце (млеко, мед и др.) Исто тако могу слободно рећи, да се успело енергичном интервенцијом Отсека јавне хигијене уз стручну сарадњу Хемиске и Бактериолошке лабораторије да се сведу сви случајеви неисправних животних намирница на један толерантан минимум. У сваком случају, грађанство треба све сумњиве случајеве продаје животних намирница да пријави Отсеку јавне хигијене или непосредно овој лабораторији, како би се одмах могле предузети потребне мере ради обезбеђења и спречавања грађанства од евентуалних случајева интоксикација од животних намирница.

Мада често спутаван у раду, ипак сам напшао на пуну сарадњу и разумевање меродавних фактора, који су правилно схватили значај једног важног питања као што је контрола јавне исхране наше Престонице. Благодарећи њиховој свесрдној сарадњи, створена је од данашње Општинске хемиске лабораторије једна институција са којом се може поносити наша Престоница.

Dipl. hem. **Јован Валдман**

Надежда Петровић: Топчидер

Универзитетски Археолошки музеј осветљава живот Винче на 1.500 година пре Христа

— Егејска и египатска култура у Винчи — Утицај Винче на материјалну и духовну културу средње Европе. —

Универзитетски археолошки музеј отворен је 10 фебруара о. г. у згради Богословије у улици Краља Петра бр. 2 у приземљу. Ту су смештене засад само ископине из Винче, збирка преисторијских старина, названа Хајдова збирка, зато што су ископавања вршена у главном материјалним средствима која је у ту сврху поклонио нашем универзитету енглески филантроп г. Хајд. Ископавања у Винчи вршена су под стручним надзором г. д-ра Милоја Васића, професора археологије на београдском универзитету, који је све пронађене предмете проучио и описао у четири велике књиге под насловом „Преисторијска Винча". Г. д-р Васић је готово свој цео живот посветио проучавању преисторијске Винче, која је живела културним животом још на пеких 1.500 година пре Христа. Ово место на обали Дунава, недалеко од Београда, сачувало је најзначајније и најбогатије преисторијске старине у југоисточној Европи, а ископавања још нису завршена.

Г. д-р Васић сматра да би, у интересу науке, требало продужити ова ископавања и испитивања и надо се да ће се дошло до значајних допуна садашње збирке. Али те допуне неће битно изменити садржину и контуре слике Винче. Нажалост, засад нема средстава за наставак овог научног рада.

Овај музеј има необичног значаја за нашу науку. Предмети који се налазе у њему оживљавају једну стару културу, доста високог степена, која се развијала недалеко од Београда и која је имала већег утицаја и на материјални и на духовни развој народа југоисточне и средње Европе.

Покушаћемо да резимирамо овде резултате до којих је дошао г. д-р Милоје Васић стрпљивим и дугим испитивањем, да видимо шта нам говоре ови мртви предмети у музеју, на први поглед неугледни и безначајни, многи од њих разлупани у парчиће, које каткад ни највештија рука није могла саставити у првобитну целину:

Негде у XIV, а најраније у XV веку пре Христа, тражећи скупоцене руде, дошли су у околину Београда неки искусни рудари и металурзи из Егеје, највероватније са Киклађских Острва у Егеји. Лутајући по планинама око Дунава, прошли су код Шупље Стене близу Авале (на садашњем Крагујевачком друму) драгоцене минерале и руде живе (цинабарит), у околини су пронашли олово (галенит) и авалит (од кога се прави зелена боја за козметику).

Циљ њиховог лутања је остварен. Требало је да пронађу згодно место за насеље, одакле ће имати најлакшу саобраћајну везу са својом прадомовином, а одакле ће им бити отворени и путеви за Средњу Европу, за освајање нових пијаца. Нашли су га на Дунаву, испод ушћа његових великих притока Саве, Драве и Тисе, на ушћу реке Болечице у Дунав, 14 км. од Београда.

У то доба густих дивљих планума, реке и мора су били готово једини саобраћајни путеви. У колико су постојали суводемни путеви, они су водили долинама река. Становници историјске Винче могли су преко Дунава, Црног и Егејског мора одржавати врло лако везе са својом метрополом, а с друге стране, преко Дунава, његових непосредних и посредних притока — и долина тих притока — са Средњом Европом. Тако је сам положај предодредио Винчу да постане саобраћајни кључ и важна спона између Егеје и Средње Европе.

Иако су дошли из крајева где постоје чврсте камене палате, ти први колонисти су се приморани задовољили земуницама, укопаним у чврстом лесу, са примитивним кућастим кровом, где су имали обично по две одаје. Доцније су градили надземне куће од земље и дрвета, са више одаја. У близини није било камена погодног за зидање, па нису могли обновити палате какве су оставили у својој домовини. Зато не треба према овим кућама ни ценити степен њихове културе.

Високи степен културе и цивилизације види се из предмета које су донели са собом и које су даље градили и усавршавали у свом новом насељу: то су предмети за свакодневну практичну употребу, за култ покојника и за религиозне ритуале, затим разни накити, оруђа и оружја од камена, кости, а нарочито и од метала.

Они су имали у Винчи неки за топљење и прераду живине руде (цинобарита), од које су правили скупоцену црвену боју — цинобер.

Огромна већина ових предмета, који су пронађени ископавањем, истоветна је као и предмети пронађени ископавањем у Егеји. Техника, облици и орнаментика земљаног посуђа пронађеног у Винчи, — које се сада налази у овом музеју — пореклом је из Егеје, а најстарија керамика носи искључиво киклађски карактер. Г. Васић то сматра као најбољи и најјачи доказ да су оснивачи Винче пореклом са Киклада.

Значајне су „антропоморфне вазе", на којима је претстављен пластичан нос и урезане очи. Сличне вазе налазе су и у Егеји, а нарочито много у Троји. То су мистичне очи египатског бога Хоруса, које су стављане на саркофаге, на стеле, и на разне друге предмете.

Пронађени су и предмети за накит од мермера, стеатита, а нарочито многобројни накит од фосилних шкољки. Фосилне шкољке и пужеви палазили су се у геолошким слојевима скоро у непосредној близини Винче (у данашњим селима Лештани и Калуђерица), па су дали повода вештим пластаошзницима Винче да развију једну домаћу индустрију накита, донекле оригиналну, бар по материјалу из кога су накит израђивали. Од тога су израђивали гривне и ђинђуве за ниске и ђердане. То су биле имитације накита од слонове кости, какав се правио у то доба у Егеји.

Прерада руде и многи предмети пронађени у најстаријим слојевима Винче доказују да оснивање Винче пада у метално доба, у најпознију епоху бронзане културе у Егеји (позно минојско доба). Па ипак је у Винчи нађено безбројно оруђе од камена и кремена, али и од опсидијана (вулканског стакла) непознатог порекла (што је карактеристично за бронзано доба у Егеји) — констатује г. Васић.

У Винчи су пронађени многобројни предмети какових нема у даљим европским областима, западно и северно од Винче. Аналогије и паралеле непобитно потврђују егејско порекло тих предмета.

Необично је значајно што је Винча засада једино насеље из преисторијског доба у југоисточној Европи, у коме су пронађени гробови. Особити облик тих гробова, предмети пронађени у њима, костури покојника, земљани саркофази — све је то драгоцено за науку. Не само да се из тих предмета може реконструисати култ мртвих и религија пристановника Винче, него донекле и њихово друштвено и политичко уређење, а из пронађених костура и раса. Редак је случај у преисторијским налазиштима да се у гробовима пронађу и костури покојника.

У самом насељу нађени су гробови разног облика. 1931 године ископана је изнеђена једна гробница четвртастог облика са заобљеним угловима и са прилазним ходником, која припада најстаријем слоју и добу и која доказује јасно везу овог преисторијског насеља са тадашњим становницима Крита и континенталне Грчке, јер је то само копија тадашњих гробница на Криту и у Грчкој. И положај костура у гробници, и мртвачки сандук од печене земље указују на тај блиски однос са Егејом, јер се такав начин сахране и облик гробница налазио једино у Егеја.

Претставе и орнаменти урезани у једном таквом мртвачком ковчегу од печене земље, сцене из култа покојника, изнијеле заједничких мотива са сликаним саркофазима из Хагиде Триаде, у близини јужне обале Крита. Те су претставе и орнаменти пренесени из Египта на Крит.

Али има на саркофагу у Винчи једна претстава „лажних врата" (на која треба да изађе покојников „двојник" и да поједе и попије принете жртве у јелу и пићу) која се не налази у критско-егејској култури, а налази се у египатској. Према томе бисмо могли закључити да је између Винче и Египта постојала и директна културна веза. Има и других предмета који доказују ту директну везу: земљани суд у облику птице са људском главом. Египћани су замишљали људску душу као птицу са људском главом, па је то свакако дало повода пристановницима Винче да израде такав земљани козметички суд, па да та, вероватно, стане у гроб неког покојника.

Према претставама и орнаментима на једном саркофагу може се закључити да је у њему био сахрањен свештеник, или свештеник-краљ у Винчи тога доба. Из тога би се могло закључити да је у тадашњој Винчи постојала теократска владавина. Има за ту претпоставку и других података.

Овај један земљани саркофаг са урезаним сликама и орнаментима доказује да су становници преисторијске Винче вршили египћански, или египћанско-критски култ покојника, да су веровали у загробни живот, условљен вршењем прописаног култа и ритуала. Покојници су водили сличан живот и имали сличне потребе као и на земљи, док су били живи.

Тиме се објашњава обилан проналазак разних врста статуета, — од камена, земље и кости, — које нису нађене у толиком броју ни на једном европском испитаном земљишту ван Егеје. Овакве статуете у оволиком обиљу нађене су само по налазиштима Егеје и Египта. Према египатском веровању, претпостављало се да ће ове статуете на оном свету оживети, порасти као људи и служити покојницима. Таквих статуета има доста у археолошком музеју.

Има и нарочита врста статуета, у људским и животињским облицима, које су употребљаване за игру на табли, сличну данашњем шаху. Две од ових фигура израђене су од алабастера, који се у то доба добивао искључиво на Египта. Још један доказ о ближој вези, посредној или непосредној, између Винче и Египта.

Има фигура које сведоче да су колонисти из Винче одржавали и доцније везе са Егејом и примали преко ње културне утицаје: женске фигуре са оделом као код егејско-критских статуета, фигуре мушких ратника са шлемом и перјаницом као што имају критске и микенске фигуре. Има предмета који сведоче и о доцнијим утицајима средњоевропске културе на материјалну и духовну културу Винче. А свакако је и Винча утицала на културни развој насеља у Средњој Европи, како доказују налазишта у Средњој Европи. Тако је Винча била расадник егејске културе не само у својој ближој околини, него и у удаљенијим крајевима југоисточне и Средње Европе. У модерном фолклору Европе, у обичајима модерних европских народа, налазимо и данас духовне трагове егејске културе из Винче.

Све то доказује како је културни ниво код пристановника Винче био врло висок и како су они стално напредовали у свом развоју са својим добом. Ово културно насеље Винче постојало је непрекидно, све док нису Римљани освојили ове крајеве, 6 године по Христу.

На већем броју керамичких предмета запажени су знакови писма, који се, нажалост, до данас нису могли дешифровати. То значи да осниваче Винче пада у доба писмености. Г д-р Васић закључује да ће ови писмени знаци, кад буду прочитани и објашњени, претворити ово за сада „преисторијско" доба у доба историјско, што ће знатно померити границу Историје у нашој области у даљу прошлост. Дешифровање тих знакова открије и језик становника старе Винче.

Из овог кратког приказа већ се види колико је значајан за науку овај мали и неугледни музеј и колико он речите говори овом малом броју људи који знају да реконструишу далеку прошлост.

Захваљујући огромном труду и стручној спреми професора г. д-ра Васића, овај музеј ће откривати чудне тајне преисторије и ланцима.

Београд*)

Кад сунце ово јутром пружи милијарде својих зажарених руку,
И обгрли улице, куће, мостове, људе и птице.
Кад невидљиви прсти ставе у покрет чаробну градску хуку,
И набујали живот замахом озари своје посведневно лице;
Кад све се слије у песму и плач овога града:
Болесни и здрави, невина деца, жене, паркови и воде,
Трамваји, весели младићи, девојке, љубавне речи и шкрипа напорног рада,
И лађе оне беле што Дунавом узбурканим шапутаво броде;
Кад на трговима простру мирис воћа, свеже зелени и слане рибе,
Кад се заблиста крст на врху мале цркве и кад забрује бронзана звона,
И кад кроз зрачне улице нагрну бујице људи из удаљене чатрље и колибе
Што болним неким ритмом стварају ћутљиву поворку милиона,
Онда се ти преображаваш у оно што вечно јеси:
У град наших напора, наше љубави, наших страсти и наше славе;
Онда ти, граде, окупан сунцем непоколебљиво стојиш на месту где си
Стојао вековима, насупрот бурама које су тежиле да те смлаве.
Ти си наш горди град, велики и онда кад си био мали,
За тебе су увек куцала дивовска срца наших смеоних људи,
Ти си разносио по свету поносно славу коју смо ти дали,
И свака твоја нахерена кућа стара у нама дирљиву прошлост буди.
И твоји споменици, и твоја тврђава стара, и твоје школе,
И твоје палате, и твоје уске улице, и твоја далека предграђа,
И твоји паркови, и твоје мане, и све што твоји људи мрзе и воле,
И твоје берзе, и твоје накинђурене жене, и тај нови дух који се свуда рађа.
И твоји музеји, и твоје цркве, и твоји мостови, и твоје реке,
И твоје светковине, и твоје песме, и твоја позоришта, и твоје ноћи,
И твоје празничне идиле радног света, и твоје приче далеке,
Све је то дивна мешавина твоје свеже лепоте и твоје неодољиве моћи.
Све је то она језива тајна која те издваја и диже,
Изнад свих наших снова, изнад свих наших тегоба, изнад свих наших плоти;
Све је то сржи оне снаге која нас теби привлачи ближе,
Она безгранична љубав, величанствена у својој простоти.
И зато кад сунце ово јутром пружи милијарде својих зажарених руку,
И обгрли улице, куће, мостови, људе и птице.
Кад невидљиви прсти ставе у покрет чаробну градску хуку,
И наубјали живот замахом озари своје посведневно лице,
Тад се у нама рађа по брзом такту твојих разиграних жила
Пламена љубав пуна пијанства твоје гордости славне;
Тад те ми волимо снажном љубављу свога помахниталог била,
Велики граде наших живота и наше прошлости давне.

ВЛАД. Т. ПЕТКОВИЋ

*) Ова је песма одабрана за штампу под редовним условима на специјалном књижевном конкурсу „Београдских општинских новина".

Други дан, нови живот, други људи...

— Дневник једног инвалида —

(Роман из београдског живота — награђен на књижевном конкурсу Градског поглаварства Београд)

(Наставак)

12 — ПРЕД ОГЛЕДАЛОМ САВЕСТИ

Пролеће, 1936 г.

Почетак једне нове епохе за моје драге сроднике, али не за мене, — бар не на овоме свету. Ово је моје последње пролеће... да, да... Постајем све слабији. И срце ми сустаје. Али душевно ми је тако добро. Имам и разлога за то. Подмукли болови који су често читаве дане и ноћи мучили моје тело, тако да су ми грашке зноја обливале чело, нестали су већ од дужег времена и скоро су заборављени. А, сем тога, у нашој кући опет влада ведро расположење и срдачност. Срећан сам што сам то доживео...

Дуго нисам написао ни реда. Био сам и физички и психички исцрпљен од последњих догађаја. Зато сам уживао у тишини која је после њих наступила, и безбрижно сам тонуо у њу. А, уз то, хтео сам да причекам и видим је ли код нас коначно зацарио мир. Он се збиља успоставио... страхоте су завршене.

Прошле године мој дневник обогатио се многим листовима. Добио је за чудо велики обим. Али у исто време обузима ме осећање меланхолије. Шта све нису издржали млади чланови ове старе, можда најстарије куће нашега Београда! А и ја са њима. Коста, Саша и Јелисавета били су бурно завитлавани точком судбине што вечно кружи и никад не мирује. Није од њега остала поштеђена чак ни Дуда, то невино дете.

Веровање у старо златно доба није постало из ваздуха. Лудачки темпо мотора садашњице дочепао је и људске животе. Све јури и жури некуд. „Само напред", гласи девиза данашње младежи. До размишљања она уопште не долази, или тако ретко да се осећајуће тек кад је судбина доведе пред какву катастрофу.

Модерно време и његове последице, фаталне по данашњу омладину, пробудиле су у мени једну симболичну слику из моје младости.

Баштован Марко који је тада, као и ја, био дечко од дванаест година, заложио би ватру у воњаку, у близини бунара, на земљи. И кад би суве гране почеле да пуцају и да се распаљују, узео би он сито, бацио би у њега шаку малих шиљатих кукурузних зрна, и тресао сито са зрнима над пламеном. Од пламена почела су да се распрскавају кукурузна зрна једно за другим, и одскакала су тако високо да су често испадале из сита као снежне ваздушасте куглице. (Кокице, печене у кући, биле су највећа посластица за мене, браћу и Насту).

Сад ми се време овога двадесетога века чини као пламен. Колебљиво тле садашњице личи ми на оно сито. На томе тлу, младеж се жури да одржи равнотежу, али често испада из оквира живота. И моји сроднци су приликама, околностима, забуном, незнањем, случајем, једном речи точком судбине, били завитлани изнад вулканскога земљишта живота. И они су, у залетноме скоку, тврдо пали на земљу, а из унутрашњости њиховога бића покуљао је животворни млаз, кроз мртву љуску њихове збуњене прошлости. А њихова измучена душа прекалила се, и постала је бела и племенита, налик на пену кокице. Рука провиђења подигла их је, и они су постали просветљени и спремни за последње своје опредељење — за остварење свога будућега живота у пуноме сазнању и расветљености. А бесни темпо удеса нашега модерног времена изгубио је своје дејство за искушану децу моје

браће. Они су, тако рећи, положили тешки пријемни испит за живот, не претрпевши при томе сувише велику штету.

Ред и мир и даље владају нашом кућом. Прошла су заиста бурна времена. Сада је у њој као некад, пре светског рата, кад се наш Београд није гордо називао метрополом Југославије, него био само престоница Србије. И онда је, разуме се, Београд садржавао многе јаде, поразе и несреће својих становника, али, ипак, у то доба није он пружао тако често призоре за грешење, нити у тако огромне наразлом облику као сад. Ако је у оно доба син какве поштене породице пошао рђавим путем, одмах се нашао неко да о томе извести родитеље, или је какав стари кућни пријатељ узимао на себе да младића уразуми и да, на тај начин, ствар поправи. Наравно, далеко мањи обим Београда имао је и своје рђаве стране. Било је пуно причања, сплетака и онога чувеногa рекла-казала које се проносило од плота до плота, и брзо осваја улицу. Али има ли сад мање интрига него пре? Не бих могао то да тврдим. Напротив, кад се једноме човеку данас догоди несрећа, његов сусед се радује, а ни на памет му не пада да притекне у помоћ. Јер ти суседи страни су један другом: један је дошао са севера Југославије, а други са југа. Чини ми се да се они из средине њене најгоре проводе. Али ко се брине за то? На то питање не желим да расправљам. *Хтео сам да укажем само на зле стране велике вароши од којих пати и наша жива престоница.*

Али у нашој кући је тихо и мирно. —

Пролеће... У ваздуху лебди нешто као обећање, као неко одобрење без речи бољега удеса. Зрачна светлост сунца обасјава нашу кућу, и, чини се, благонаклоно је благосиља.

Опет седим под орахом, у покретној столици коју су ми Миша и Наста поклонили. Орах је већ густо покривен лишћем; са грана висе меке зелене ресе, које личе на дуге гусенице, кад их лак пролећни ветар покреће. Каткад се по који орахов цвет, уз тихи шум, откине и падне на земљу, или на табак хартије преда мном.

Из салона разлеже се дивна музика која дубоко потреса душу. Господин Симић, „паук", и госпођа Гретика свирају у четири руке Шубертову недовршену симфонију, јер бака опет држи свој „жур". — Госпођа Михајловић — старица са лаким тиком — сувише често помиње свога унука Перицу — младића кога сам оног незаборавног вечера спасао од дуга што је начинио коцкајући се. Он је сјајно завршио своје студије, и врло често долази код нас. Чини ми се да је неповратно заљубљен у Дуду. Развио се у симпатичнога младића. Радо гледам његове посете, а и Дуда, — колико ја могу да разумем. Госпођа Михајловић врло би желела сротство са нашом кућом и показује Дуди своју особиту наклоност. Моја најмлађа братаница, или боље, моја кћи — јер она ми је прирасла за срце као да ми је рођено дете — баш сад пуни осамнаесту годину. Кад сам је, пре кратког времена, дирао због очевидног обожавања Перичиног, у намери да дознам шта она о њему мисли, испричала ми је искрено и оригинално, на њој својствени начин:.

— То није још ништа, што ме он обожава. Али треба да видиш његову породицу! Као што знаш, она је подељена у два табора. Једни од њих сасвим су модерни, и служе се најрафинарнијим,производима културе. На пример, Перичина тетка Олга има купатило од роза мермера ,нешто дивно, кажем ти. Кошта читав мираз. Међутим други, — као дедин пријатељ Сава, брат госпође Михајловић, који сто, зидове и под своје паркетиране собе облаже новинама, — живе потпуно примитивно. Они се можда још и данас купају у вешерници, у кориту, а за њима послуга, — као некад, кад су имали ону малу кућу о којој си ми причао.

Претпостављући то, Дуда се гласно насмејала, а потом је, као поток што жубори у тихој шуми, наставила своје причање — које увек освежава моју душу.

— Сви они хтели би да ми докажу своју симпатију :модерни табор својом великом љубазношћу и пуном корпом дискретних похвала, а старомодни приврежници некадашњега Београда тиме што претерано хвале Перицу. Кад сам недавно код њих била, ови последњи дали су ми, на растанку, велику кутију данас ретких слаткиша које сами праве: гурабија, пуслица, штанглица, татлија, ванил-кранцла, ратлука. Имала сам да се частим читаву недељу.

— Но, а коме табору припада Перица? Иде ли он уз гурабије, пуслице и штанглице? — питао сам ја развеселљен.

— Ах не... како то мислиш о њему? — бунила се Дуда. Он има необично много смисла за уметност и може да трпи око себе само оно што је складно. У погледу уметности добро се разумемо.

— А иначе, Дудо? Имаш ли какве тајне мисли?

— Сад опет ти почињеш са тим, чика Војо! Мени је он најмилији од свих познатих младих људи. Али на удају мислићу тек кад напуним двадесет две године, пре не, — дајем ти поштену реч. Дотле, Перица има времена да покаже своју постојаност...

Заћутала је неко време, па је затим рекла:

— На удају не мислим, не... Од мене не треба тога изненађења да се бојиш... Доста ми је Јелисаветиногa брака... још за дуго...

Доиста, та несрећа остаје за Дуду добра опомена. И она је њоме била добро погођена. После бегства своје мајке, Дуда се сасвим променила. Десу је врло тешко прегорела. Ја сам изгубио моју малу безбрижну дружбеницу, из које је постала једна необично озбиљна и паметна девојка. Сем тога, Дуда даје доказе о извесним позитивним особинама свога карак-

чера на које сам горд, и које ме умирују, кад мислим на њену будућност. Све своје најбоље наде уложио сам у њу, и сву љубав једнога унесрећеног, усамљеног човека, који од живота ништа више није смео да учекује, и коме је ово дете било најлепша накнада за његово бедно вегетирање овде на земљи.

Јелисаветин брак разведен је одмах, без тешкоћа. Од једнога познаника дознали смо тек много доцније да су се Стеван и Деса доиста венчали. Још увек станују у Ници. Деса држи тамо велику кућу, у којој је, наравно, — највећа атракција беспрекорно удешен коцкарски клуб. Никад нам ни реда није написала, и никад није ни покушала да дође у везу са Дудом. И за Дуду, и за све нас, жена мога брата Велимира је мртва.

Јелисавета опет дивно изгледа, — личи на летње јутро пуно привлачности. Мали Воја је њена једина радост. Сем тога, у правоме смислу речи, предузела је Настине раније дужности у кући, — само с том разликом што јој Дуда и Тања свесрдно помажу. Уопште, код нас влада сагласност и склад који ми се чине као право чудо, после оних фаталних дана од прошле године. —

Миша и Наста су у Београду, и толико су много код нас, да би се могло посумњати да станују у својој вили.

Тања и Саша су нераздвојни. Она потпуно дели његове интересе, и сама већ говори као лекар. Он сваки слободан тренутак проводи код куће, са својом женом и синчићем, задовољан својом судбином. Од јуна ће код куће ординирати. Ради још више него пре, и довршава једно велико бактериолошко откриће. Његова мати потпуно је имала права, кад је прорекла да ће Саша једном постати угледан, можда и славан лекар.

Са Варваром Андрејевном врло се добро разумем. Она је пропутовала целу Европу и Азију, и за мене ,коме није било дато да видим свет, она је као жива, сликовита књига. Њен улазак у нашу кућу само је добит и за мене, и за све остале. Варвара Андрејевна видела је својим очима оно о чему други добијају претставу тек многим читањем. А она изванредно уме да се уживи у лепоте разних земаља и у обичаје страних народа. Она је, заиста, отмена дама са добрим срцем и ретким образовањем. Сад, наравно, више не кува и не меси, и због тога је врло радосна. Своје слободно време посвећује искључиво васпитању свога унука Петрушке. Дечко се већ тако лепо понаша да ми чисто улива страх. Јелисаветин Воја, међутим, прави је брљавко. Одлично напредује, а ја сам га званично усвојио, те сад носи моје пуно име.

Сам скоро никад нисам. Место испод ораха је састајалиште младих и старих. Мати, бака и ујка Павле радо седе овде, и разговарају са тетка Милевом. Она, по садашњој моди, уместо малога шешира, носи црни барет. Разуме се, никад га не скида, а кафу сркуће приносећи шољу устима својим прстима у рукавицама. Она од јутра до мрака прави посете, јер је свуд позивају, а она сматра за дужност да се свакоме позиву одазове. Нема ни једне свадбе у породицама предратнога Београда, и ниједног погреба ни парастоса, да им тетка Милева не присуствује. Има добро срце, и ни о коме ништа рђаво не каже. Код нас у кући врши она улогу живих новина. Бака, мати или деда питају је, одмах пошто се са њоме поздраве: „Шта је ново?" А тетка Милева диже своје мале, плаве очи замишљено у вис, отвара своја велика уста са лепим лажним зубима, и почиње да прича, мирно и уједначено ,чега има тужног, веселог или подозривог у староме Београду.

У последње време мати је постала врло тужна. Често ме кришом посматра. Задајем јој бриге, иако се не тужим на своје стање. Управо, она више осећа него што стварно види, како се моје снаге из дана у дан све више гасе. При томе добија њен поглед нешто меланхолично и резигнирано, што ме јако дира. Она се не може борити против смрти. Сирота мати, — ни од чега неће остати поштеђена. И своја последњег сина мораће дати неумољивоме тражиоцу. Мали Воја задобио је њену нарочиту наклоност. Ја сам због тога јако радостан, и надам се да ће његов мали живот ублажити нови бол моје мајке.

— Он има твоје покрете, и просто невероватно личи на тебе, тврди мати, са срећним осмехом. И остали запажају ту сличност, и чуде јој се.

Чак и снаја Зага и Боба силазе доле, и поклањају ми по неколико минута кад, увек веома елегантно обучене, полазе пре или после подне у своје посете. Зага брижљиво води рачуна о својим издатцима. Не троши ни пару више него што је наумила, ни за тоалету, ни за добротворне сврхе.

Боба је увек задовољна сама собом. Она, рекао бих, украшава своју спољашност и негује своју личност са највећом брижљивошћу и љубављу. Њен дом је испуњен са хиљаду разних ништавности које су постале циљ њеног живота. Сад радо помиње у друштву свога брата Косту, зато што је унапређен за управника велике Краулове творнице гвожђа у Лондону. — Мој пријатељ Џон пише ми о Кости само похвалне ствари. У својој сујети Боба је врло поласкана и горда што јој је брат добио тако угледно место. Својом лепушкастом празном главицом не може она да схвати зашто Коста осећа тежњу за отаџбином, и озбиљно мисли на то да се, по истеку две до три године, понова настани у свом драгом родном месту. Дотле ће имати довољно капитала да у Београду самостално оствари једно техничко предузеће, — пише ми Коста, и додаје: „Југославија је права ризница, само треба имати довољно средстава за експлоатацију. Ако се

моја нада оствари, многи незапослени радници биће збринути, — и то ме највише радује". Сваког месеца редовно ми шаље отплату свога дуга. Већ после три месеца по одласку у иностранство, хтео је да изравна цео дуг, али ја сам то одбио. Мислим да ће месечна брига око отплате бити добра опомена за њега, да понова не упадне у стару погрешку. Али чини ми се да је Коста коначно раскрстио са младићским глупостима. Његова писма сведоче о зрелости, мушкости и великој срдачности према члановима наше породице. А ова последња особина, нарочито, раније није много могла код њега да се примети. За какав енглески сплин остао је неосетљив. — И кад се мој братанац Коста буде вратио у отаџбину, сигуран сам да ће, као и Саша, осећати праву љубав према родној груди и према староме огњишту наше куће. Извесно ће тад наћи себи ваљану жену, али, надам се, какву своју земљакињу, а не странкињу. Добар удес ретко дозвољава да се сретне једна Тања. Само ја нећу дочекати да видим како је Коста постао ваљан син своје земље, нити ћу моћи да му изразим своју радост што се израдио у зрелога и красног човека.

Не морам се више бојати да ће Коста од наше зачаране баште начинити игралиште за тенис. Ако башта мора једном да буде жртвована потребама времена, онда нека то, у име Бога, буде само у каквоме корисном, истински нужноме циљу.

Једнога дана нестаће и прозора са решеткама моје драге старе куће, и исртога прага на улазу, преко кога су, више од једнога века, улазили наизменично радост и бол, — али много више бол, много више, чини ми се. И због тога је садашњи свестрани мир у њој скупо искупљен. Док буду у животу бака, мати и ујка Павле, дотле стара кућа треба да се очува, јер она садржи у својим присним ниским просторијама целу њихову прошлост, сећање на велике догађаје и на драге личности које су већ одавно мртве. И ја ћу скоро отићи њима, ја, њихов последњи верник. Јер ја сам био права веза између старог и новог времена, између старих и младих чланова наше породице. Тежио сам томе да старима ублажим и улепшам постојање, а младима сам посветио све своје снаге и мисли, и цело своје срце. Са њима, са Јелисаветом, Костом, Сашом и Дудом, делио сам, од њиховога детињства, све њихове мале и велике радости и бриге. Њихов живот био је и мој, јер сопственога немам већ одавно, а и нисам хтео да га имам. — Моја Вера остала је с оне стране среће коју сам самоме себи морао да ускратим. — Према томе како су се испољавале карактерне особине мојих братанаца и братаница, према њиховим поступцима и изливима, трептало је моје срце од радости, грчило се од гњева и бола, или је пламсало у љубави и поносу.

Судбина, која је са мојом личношћу тако свирепо поступала, допустила ми је да бар у животу мени драгих бића делујем као провиђење. Кости сам могао помоћи да изађе на спасоносан пут, а Сашу сам спасао од стрмоглављивања у понор. Обоје су сад срећно пребродили опасности. Платили су дуг младости, и савладали су егзистенцију. Нарочито Саша, сходно обилној обдарености своје дубоке природе, упутио се стазом којом иду истински просвећени људи. Према изразитој потреби своје унутрашњости, вршиће он увек свој лекарски позив са пуно идеализма, обзира, стрпљења и доброте, помажући, телесно и душевно, патничко човечанство.

На Јелисаветину и Дудину душу утицао сам са особитом брижљивошћу. У свом прераноме браку Јелисавета је била осуђена да се сама пробије до правога језгра своје личности; сад је и она свесно и завршено људско биће. Постала је искусна жена, и храбро ће умети да реши сваки задатак што судбина пред њу стави. Знам да ће остати усамљена још дуго, врло дуго. Ono што је њу очекивало у браку, нико од нас није могао предвидети. Али човек се не може бранити од онога што и не слути, а поштеноме човеку доиста недостају способности да претпостави могућност извесних рђавштина. Стеван је варалица у најпривлачнијој форми. Покушајем да изврши злочин прекинуо је код нас своју хохштаплерску каријеру... Али и Јелисаветино тренутно огорчење и одрицање добрих особина у човеку постепено ће усахнути, као што при плими бурно надошли таласи мора без трага нестају у песку обале, чим наступи осека.

Моја Дуда била је, Богу хвала, још сувише млада да би у овој, за нашу породицу кобној епохи, могла вољно упропастити своју будућност, или је изложити опасности. Али она је, као члан куће ,била тесно уплетена у сваки догађај. Много је са мном преживела: помагала је и одлучно делала, патила је и радовала се, — како је већ удес Николићевих захтевао. Патње и заблуда њене сестре и њене браће, и, најзад, поражни доживљај са мајком, показали су јој негативну страну живота, и открили су јој оно на шта у овоме постојању не треба мислити и што се не сме радити. Дуда је сад наоружана за будућност. На срећу, она има чврсту индивидуалност, а, сем тога, њена природа је благодарна и без опасних жудња, те је не гони ни у какве испаде нити у необичне преображаје. Зато се надам да ће Дуда остати поштеђена великога страдања својих рођака. У току последње године и она је доста тешкоћа преживела. А ја, и поред све своје нежности, нисам од ње начинио мекушца, него сам је васпитао као дечка, коме се показује живот онакав какав је, да би се у њему могао правилно снаћи. Ако после мога одласка са овога света преостане још нешто од моје битности, то ће бити само у форми неких Дудиних мисли и гледишта. А то неће бити на њену штету.

Нас двоје, мене, непокретнога инвалида,

и Дуду, везивао је сваки дан у години. Били смо нераздвојни. Од дванаесте Дудине године, кад се она, са самовољом правога Николића, доселила на горњи спрат старе куће, поред мене и Насте, морао сам да учествујем заједно са њом у свима догађајима њеногa живота, почев од њене последње лутке, па све до тајних покрета њене одрасле, привлачне личности. Безброј пута у току дана дотрчавала би она мени, да ми нешто покаже, да се због нечега радује или љути, да са мном озбиљно говори или да се шали. Сврачала је код мене рано у јутро, пре поласка у школу, а доцкан у вече, пре спавања, поседала би мало у мојој соби, преливена благом ружичастом светлошћу лампе. Никад мала Дуда ,моја радост и моја утеха, није заборављала да дође мени, ниједнога дана, кроз све ове године, до краја...

А сад треба узети због свих, од мајке, Насте, Јелисавете, а и од тебе Дудо, ћерчице моја. Твој чика Воја тако је уморан и сустао. Његовој левој руци писање пада врло тешко. Моје срце неће још дуго издржати. Кад си ми пожелела лаку ноћ, ниси ни слутила да ће то бити последњи пут. Твој звонки поздрав одјекује још у мојој души, и оживљава ноћну усамљеност око мене. Јер ја сам целу ноћ провео под орахом у својој столици. Овде се далеко лакше дише него у соби. А мени је ово последње бдење до ране зоре тако годило. Моја душа добија крила, а дух ми је чудно пробуђен... При светлости мале ручне лампе прелиставао сам своје записе. И моје мисли преплиле су саосећајно од стране до стране, од реда до реда, и исписале су препуњени пехар, најинтензивнијега живота до дна, до последње капи.

Једном горе, једном доле, — тако су се проводили Николићи. Али мој задатак је завршен. Учинио сам што сам могао. Добротворни мир и благостање владају нашом кућом. Умирен могу да вас оставим, драги моји... Кад најмлађи Николићи, Воја, Петрушка, и остали, који ће тек доћи, буду одрасли, тада ће се можда опет тајно спустити црни облаци буре над ову кућу, и загрозити пропашћу. Али ја нећу више бити међу вама. Тада ће доћи ред на вас, млади моји, да помогнете и подупрете, на вас, Коста, Сашо, Јелисавета и Дудо, који сте се родили у тешкоме времену, и мени задали толико главобоље. Али ипак сте ми доказали да и нове биљке двадесетога века могу донети племените цветове. На вама је да будете чувари најмлађих, да их помажете и поучавате, — да у борби са негативним силама егзистенције не би подлегли.

Мој дневник, који обухвата хронику наше куће у једно по нас судбоносно доба, завештавам теби, Дудо, ћерчице моја. Задржи га, и сачувај га добро за вас, младе и најмлађе из наше породице, и за оне који ће тек доћи на свет. Из њега сви они треба да виде каквих је људи било међу њиховим сродницима уживљавајући се у наше судбине нека они схвате како човек није рођен за забављање, нити зато да слепо следује својим импулсима, и да неразмишљено својим здравим ногама срља у несрећу. Нека сазнаду да је међу нама било благородних људи топла срца, који, иако већ мртви, и у небићу, повлаче духовни круг око куће Николића, веран и нераскидљив као сама истина.

...Већ свиће... Из баште пробија се до мене жуто-зелена светлост, чија се нијанса лако румени. Орахово дрво шуми тихо и омамљивo... Где је остала моја права личност? Већ одавно ја не постојим више, већ одавно. Моја младост, моја срећа — бомбе су их раздробиле. Теофанија, Вера... Успомене, давно протекле успомене!... Али орахово дрво шумори тако необично. Његове гране нагињу се мени, као да хоће да ме помилују, а кроз њихово трептаво лишће провлачи се једна невидљива рука, и измамљује им небеске мелодије... Лепо је нестати овде, испод мога немог сапутника, старог ораховог дрвета. Пријатна сусталост хоће да ме савлада. Чини ми се да сам сасвим мали, и да ме мати песмом успављује.

...Свиће. Рана зора превлачи сиву кућу мени сасвим непознатим, надземаљским одблеском. Мој прозор са решеткама прелама га бледо и јединствено. Гледам у прозор, и изгледа ми да самог себе видим иза решетака. И ја машем тихом, стално замишљеном, усамљеном човеку у покретној столици, и шаљем му руком последњи поздрав. Али ја сам сад изван моје драге и омрзнуте тамнице, — исцељен, слободан...

У ушима му зуји и звони... Задњим напором воље враћам себе још једном у постојање... Пипам своје ноге, и као да их више немам... Имам осећај да постајем бестелесан... Лако ми је и крилато... Ваздух... чини ми се да је тежи од моје душе...

Звоним Марку, пре него што је прекасно... Ускоро ће све бити око мене, сви, моји драги... живи и мртви.

Умирем... али точак судбине кружи и даље... свеже јутро — други дан, нови живот, други људи: једном горе, једном доле, у сталној смени — непрестано и увек...

Зора Борђевић

Крај

БЕОГРАД

„Београд је најкрвавији камен на свеколикоме ратишту Европе".

Јован Дрангшевић.

„Београд је збиља сада права европска варош. Нико не би веровао, да је у тврђави Београда пре 70 година седео турски паша са три коњска репа — силазио из тврђаве у варош и да се пред њим клањала сва погрбљена сиротиња раја. Човек просто не може да верује, када пролази улицама вароши Београда, да је некада друкчије, горе, било . . .".

Егон Хајман.

I

ПРЕИСТОРИЈСКИ ПЕРИОД И СТАРИ ВЕК

1) *Предговор* —

Југословени, по доласку у земље у којима сада живе, делимично су затекли по градовима развијену градску културу: *Византије, Римљана, Јелина*, нарочито на обалама Јадранског мора, као и у унутрашњости на важним стратегиским и трговачко-саобраћајним путевима. Чак и сада многи очувани споменици живи су сведок прошлости градских насеља, која претходе доласку Југословена у садашњу слободну Краљевину Југославију.

Краљевина Југославија пребогата је разним старинама:

— *Византијских споменика* (остатака) највише има у Вардарској бановини,

— *Римских споменика* (остатака) има у Краљевини Југославији скоро на свима местима. То је сасвим природно, када се зна, да је Краљевина Југославија у садашњим границама, била готово цела, стотинама година под управом Римљана.

Римљани су имали на целој територији садашње Краљевине Југославије велике градове:

Салону (код Сплита),
Виминацијум (Костолац, близу Пожаревца),
Емону (данашња Љубљана),
Петовио (данашњи Птуј),
Скупи (данашње Скопље),
Наиссус (данашњи Ниш),
Докеу (данашња Дукља),
Целеју (данашње Целе),
Сирмиум (данашња Сремска Митровица),
Мурсу (данашњи Осјек) итд.

На неким од ових места вршена су стручна откопавања, која су дала изванредне резултате.

— *Јелинских*, грчких, *споменика* (остатака), којих има особито на приморју и острвима Јадранског мора и на територији Вардарске бановине, нарочито јужно од Велеса.

Скопље и Градско нови су музејски центри, где су груписане старине Јелина (Грка).

Краљевина Југославија, када се посматра са гледишта насеља, њени градови у разна времена били су:

1) *У Староме веку:*

Насељена места (градови) нису имала сопствене градске културе. Друштвене и државне установе Јелина (Грка) и Римљана допринеле су образовању сличних установа код овдашњих Југословена.

2) *У Средњем веку:*

Насељена места (градови) претстављала су спољ и изнутра знатну снагу, која је могла да пркоси чак и моћним суседима.

Самосталне државе Југословена имале су развијен друштвени живот и релативно напредну трговину, у којој је нарочито садржан кључ за разумевање питања градова уопште. Јер, без напредне трговине и заната, као и радиности уопште, градови и градска култура не могу се ни замислити:

Код Словенаца, националии елеменат са њему својственом жилавошћу успева да се одржи, формирајући уз то своје сопствене градске сталеже.

Код Хрвата, за све време, била је жива борба за потискивање страног живља из градова, већих насеља.

Код Срба, нарочито у средњевековној српској држави, делом су наследили напредне градове Византије, а делом су подигли своје сопствене. Законик Цара Душана пружа за ово драгоцене податке.

3) *У Новоме веку:*

Насељена места (градови) за време управе Турске тек што животаре. Уколико се одржавају махом су уточиште гарнизона турске војске и олигархије свих редова Турака:

Код Срба преовлађују искључиво утицаји Турака, Грка и свих других источних елемената.

Код Хрвата преовлађују утицаји Аустрије и Мађара.

Код Словенаца преовлађују утицаји Немачке и Аустрије.

4) *У Најновијем веку:*

Насељена места (градови) невероватном брзином, као и жилавошћу, која уопште одликује борбе Југословена, успевају у скоро целој Краљевини Југославији (не само у слободној и самосталној држави Краљевини Србији, већ и код Хрвата и Словенаца) да за кратко време у прошлом столећу потисну стране елементе. Са правом може се рећи:

Код Срба, нарочито у Шумадији, у свакоме погледу градови су били национални центри,

Код Хрвата, национализам хвата све више маха,

Код Словенаца, премда највише под утицајем Немаца национално обележје и словенски језик јасно се истичу.

Насељена места (градови) са уједињењем и ослобођењем троименога народа у јединствену целину — 1918 год. — у Краљевину Југославију напредују. Отварају се развитку градова сасвим нови и широки хоризонти:

— *благодети националне слободе*, скупо плаћене кроз дуге и тешке борбе, највише Срба,

— *материјални услови* за економски и културни полет свих Југословена и целе Краљевине Југославије.

Београд, коме је природа дала нарочиту драж, по своме положају и по својој прошлости, нарочито се истиче и заслужује нарочиту пажњу у Краљевини Југославији.

Београд, место одувек значајно, на стецишту је две велике реке — Саве и Дунава, од којих је Дунав главна прометна артерија Средње Европе. Он лежи на удару светскога пута, који везује Запад и Исток.

Београд лежи географски на крају дугога повијарца, који се одваја од Авале, на граници Средње Европе и Балканскога Полуострва, односно морфолошки на граници Шумадије (најзначајније покрајине Краљевине Југославије) и Панонскога Басена, који допире са севера.

Београд, по својој конфигурацији земљишта има разне висинске коте. Тако:

— на обали Саве и Дунава износи 75 м. надморске висине,

— на висоравни Теразија, где је и центар вароши, уздиже се на 150 м.

Београд лежи географски на 20°27′ источне дужине и 44°48′ северне ширине.

Београд има поднебље врло карактеристично, које долази отуда што је доста удаљен од мора, те је и клима у њему врло различита:

— најнижа температура допире до −26° С.
— најнижа температура изађе се до 41° С.
— Кишних дана има око 150.
— Ветрови дувају највише с'јесени и зими.

Београд је био кроз сва времена, због своје лепоте, — која се равна, како је рекао Херберт Тауб, са лепотама Лисабона (Република Португалија) Истанбула (Цариграда, Република Турска), Штокхолма (Краљевина Шведска), — привлачна тачка за све најезде ратне и трговачке, за све путнике — и оне са Запада и оне са Истока.

Београд, по свему и у свему леп, знаменит војнички и значајан економски, треба да је у детаљу познат и Југословенима и странцима:

— Југословени сви, ма где били, у или ван граница Краљевине Југославије, треба да га познају, да му се диве, па и да га воле. Јер он, по свему и у свему то заслужује; и најзад Југословени у њему имају своју Врховну државну управу, у њему им стоји центар просвете, средиште културе, центар трговине и индустрије, средиште војничке моћи, итд.

— Странци сви, који желе да уживају у лепоти као путници (туристи), који долазе као трговци и привредници, а и ради научних испитивања.

2) *Увод* —

Југословени треба да су горди, што је њихов Београд од пантивека био поприште око кога су се народи отимали.

Београд био је од увек место где су се војске сукобљавале, на коме се и око кога се крв лила. Он је познат скоро целоме свету: културном, војном, привредном, туристичком, и као такав од најстаријих времена био предмет пажње и научних испитивања.

Београд, да се у потпуности претстави, треба га оцртати, посматрати:

I — са историске тачке гледишта: његов постанак, развој и будућност, борбе око њега и у њему.

II — са господарско-грађевинске тачке гледишта и,

III — са туристичке тачке гледишта: његове знаменитости, његове лепоте и његове важне и лепе атракционе тачке.

I — БЕОГРАД КРОЗ ИСТОРИЈУ: ПОСТАНАК, РАЗВОЈ, БОРБЕ ОКО ЊЕГА И У ЊЕМУ

„Београд је древна варош, око које су се вечито бориле војске".

Јован Мишковић.

„Београд је град победа. У исто време и најсјајнији лист у историји Турске империје".

Исмет Фуад Паша.

Београд, историски посматран кроз све векове, од постанка до сада, имао је своју

чудну и интересантну прошлост. Његова метаморфоза као да је трајала врло дуго.*

Београд, кроз векове историски пролазио је кроз многе метаморфозе, кроз многе фазе и пертурбације. Он је мењао многе господаре; био је у поседу разних народа, код неких дуже а код неких краће време.

Београд као древно насеље, биће расматран:

1. — Преисториски период:

„Преисториски период, то је доба у историји света, пре Христа, када се скупљало мало или, бар мало сачувало историске грађе — нарочито о Београду. То је доба, од појаве људи на земљи, до појаве првих писаних споменика, које би, практично рачунато, обухватало период времена до четвртога века пре Христа.

Преисториски период дели се на:

— **камено доба** (палеолитик — старо и неолитик — ново доба) и,

— **метално доба** (бакарно, бронзано, гвоздено доба)".

Београд у преисториском периоду, по мишљењу Д-ра Јована Цвијића и других аутора, био је насељен. Његови први становници били су савременици „Крапинског човека" из камене периоде (палеолитик) преисторије народа.

Београд у преисториском периоду био је на простору Панонског мора, које је покривало широке равнице преко Саве и Дунава на северу док на југу захватало је већи део Шумадије. Авала, Космај, па можда један највиши део Београда у огромној пучини Панонскога мора показивали су своје поносне врхове; када се пак почело море повлачити, Београд је први био као копно насељен.

Београд је био насељен, по испитивањима Д-ра Милоја Васића, а и по Херодоту, који је први описао Дунав и његове притоке, још око XV—XI века пре Христа. Недалеко од њега Винча у то доба била је значајан индустријски и трговачки центар.

Београд у прелазно доба, из преисториске периоде у историско доба (стари век) у тако звано „гвоздено доба" био је важан трговачки центар између Црног и Јадранског мора.

2. — Стари век:

„Стари век, то је доба у историји света, које почиње појавом првих писаних споменика и траје до пада Западног Римског царства (476 год.). То је доба, које би практично прорачунато, обухватало период времена од четвртога века пре Христа до петога века после Христа".

Београд у старом веку био је већ поприште мегдана, око кога су се отимали разни народи:

1) *Трибали* —

Трибали су као Трачанско племе држали североисточни део Србије, па и Београд, у четвртом веку пре Христа. Они су били врло моћни, али су доцније сасвим изгубили значај и ништа нису учинили за Београд.

Београд у доба Трибала нигде се не спомиње као насељено место (град).

2) *Илири* —

Илири, народ индоевропскога порекла, држали су поред североисточне Италије, Албаније и највећи део Краљевине Југославије — између Мораве и Јадранскога мора, после или чак у времену Трибала.

---

*) **Београд** је био предмет многих расправа, описа. Многи су о њему писали, али сви су о њему писали више као о тврђави вароши, јер су сматрали да је Београд као варош био увек потчињен тврђави.

Наводимо следећа дела, која су нам послужила као извор:

1) Тодор Стефановић, Виловски — **„Метаморфоза Београда"**, Београд 1911.

2) Тодор Стефановић Виловски — **„Београд од 1717 до 1739 год."** Београд 1906.

3) Јован Драгашевић — **„Београд"**, историја и опис београдске тврђаве и њених знаменитости, Београд 1904.

4) Јован Мишковић — **„Београд и околина"**, Београд 1906.

5) Д-р Мил. Стојадиновић — **„Београд** у прошлости и садашњости", Београд 1927.

6) Д-р Душан Ј. Поповић — **„Београд** пре 200 година", Београд 1935.

7) М. С. Петровић — **„Београд** пре 100 година", Београд.

8) М. С. Петровић — **„Како је постао Београд"**, Београд.

9) Д-р Марија Илић-Агапова — „Илустрована историја Београда", Београд 1933.

10) Ђ. Давидовић — **„Вођ кроз Београд"**, Београд.

11) Ж. Ранковић — **„Градови Краљевине Југославије"**, чланак у Југословенском Календару за 1931, Београд.

12) Шарл Дил — **„Историја Византиског царства"**, у преводу Рад. Перовића, Београд 1933.

13) Коста Протић — „Одломци из историје Београда", Београд у изданју Годишњице Николе Чупића књига — V, VI, VII, VIII, IX и X, за 1883 год. и тако даље.

14) F. Kanitz — „Serbien" Leipzig 1868.

15) Група живих бранилаца Београда — **„Агонија Београда** у Светском рату", Београд 1931.

16) Мих. Д. Лазаревић — „Борбе око Београда 1915 год", Београд 1922.

17) Oesterreichisch-ungarische Kriegsberichte, Heft 7 *„Die Eroberung von Belgrad 1915"* Wien 1917.

18) М. Ђ. Милићевић — **„Кнежевина Србија"** Београд.

19. Herodot — *„Histoire"*, Paris 1916.

20. Th. Zielinski — *„Histoire de la Civilisation antique"*, Paris 1931.

21. V. Gordon Childe — *„L'Orient-prehistorique"*, Paris.

Београд у време Илира спомиње се, али не као насељено место (град) већ само као њихов посед.

3) *Келти* —

Келти су у четвртоме веку пре Христа нагрнули на Балканско Полуострво. Они су дошли са севера и северозапада из Галије, од којих се: један део задржао у северним областима Балканског Полуострва, па се ту измешао са Илирима (Лика, Босанска Крајина) или се очувао као етничка целина, док се пак један део (Скордици) на простору Северне Србије, на обе обале Мораве, настанио.

Скордици — племе Келта, на ушћу Саве у Дунав, на брегу Калемегдану подигли су свој град у *трећем* веку, при крају, који су назвали *„Синґидунум"* град на води.

Београд под тим првим именом „Сингидунум" улази у историју и постаје кључ превласти Средње Европе. Али, тада је он био само насељено место (град), док је тврђава доцније подигнута.

4) *Римљани* —

Римљани су освојили „Сингидунум" (Београд) око 10 год. по Христу — у доба Исуса Христа.

Римљани су „Сингидунум„ (Београд) назвали, како неки научници тврде „Alba Greca Singidon". Али, други наводе, међу које спада и Тодор Стефановић Виловски, да је то име дошло тек на почетку IX века.

Природније је да су га Римљани назвали „Alba Greca Singidon". Али, како су задржали реч „Сингидон" ипак није искључено да су га звали, краће речено као и што му је првобитно име *„Синґидунум"*.

Освојили су га за време владе цара Августа (30 пре — 14 после Христа).*)

Римљани су држали „Сингидунум" око 400 година. Када су око 146 год. пре Христа прво конституисали Македонију као своју покрајину, водили су борбе са Скордицима, који су се спуштали са севера на југ; затим, у исто време, почели су да наступају са запада и постепеним надирањем заузели данашњу Србију до Дунава и Мораве око 33 год. пре Христа.

Римљани су постепеним надирањем потискивали Скордице (племе Келта) и на ушћу Саве у Дунав заузели два насељена места (града): Сингидунум (Београд) и „Таурунум" (Земун) око 10 год. по Христу, од којих је *„Синґидунум"* био стратегиски врло важан, док је *„Таурункум"* имао врло велики привредни значај.

Синґидунум (Београд), у почетку као војнички логор римске војске, тек је почет да се и фортификациски утврђује више по типу полусталне фортификације. Тада није било никаквих зидања, већ су бедеми, палисади и вода око утврђења играли главну улогу.

Римски цар Флавије Веспазијан (69—79) првих деценија своје владе тврђаву је као седиште војске нешто поправио и снабдео са бољим склоништима за становање људства и са склоништима за смештај хране, оружја и других потреба војске.

Сингидунум (Београд) био је седиште 4 легије Флавија Веспазијана, која је имала задатак да држећи њега штити данашњу дунавску Србију са севера. Она је ту премештена из „Виминациума" (Костолца).

*) **Римски цар Август** (30 пре — 14 после Христа), једна од најкрупнијих фигура у историји света, извршио је много дела од којих би свако било довољно да га прослави. Он је стекао неизмерне заслуге, не само за Римљане него и за све човечанство.

После грађанских ратова, (три грађанска рата: први 86—82, други 49—48, трећи 42—30), који су римску државу увели у вртлог (за време којих је убијен **Јулије Цезар**, 57—44, који је био намесник провинције Илирика, који је у то доба обухватао Јадранско приморје), када је пропала римска република. Он тако рећи као дете извео је римску државу из вртлога, уједињио земљу, која се била поцепала, поштo је однео победу код Акције, и најзад снано помакао границе римске државе, која је сьим постала царевина.

Римски цар Август проширио је римску царевину (пошто је извео 5 грађанских ратова, од којих први и последњи против Марка Антонија, други против Брута — који је убио Јулија Цезара — и Касија, трећи против Луција Антонија — брата Марка Антонија — и четврти против Секста Помпеја, сина Помпеја Великог). Његова царевина пружала се од Атлантског Океана до Еуфрата и од Дунава до Нила.

Пристановници Краљевине Југославије тада давали су римском цару Августу много отпора, при заузимању њихових територија. Тврди се, да се је римски цар Август у једноме походу на Илире лично ставио својој војсци на чело и, после огорчене и храбре борбе, успео је да их покори.

Далмати и Панонци побунили су се и давали су скоро 4 године отпора силној римској војсци. Тврди се, да су се староседеоци Краљевине Југославије, када је римски цар Август створио грандиозан план да освоји и Германију (када је његов војвода Друз већ био у томе и успео, несрећно падне с коња и погине), побунили и померили Августове планове. Тадашња племена данашње Краљевине Југославије приморају римског цара Августа, да нареди да се римске трупе упуте са германске границе и да угуше њихов устанак. Пристановници Краљевине Југославије су тада помогли посредно, те је Германија била спасена.

Римски цар Август био је обдарен ретким државничким особинама: био је мудар, опрезан, хладан, трезвен, проницљив, окретан, смео. Он је преуредио војску и у њој увео ред, дисциплину и тражио од сваког војника (старешина и војника) знање свога посла.

Види: Светоније — **„Дванаест царева"**, Београд 1936., Н. Вулић — **„Римски цар Август"**, Српски књижевни гласник за 16 јануар 1937 Београд; М. Зечевић — **„Историја света"**, Београд 1880. и, Leon Homo — *„Auguste"*, Paris.

Римски цар Трајан (96–117), за кога тврде да је пореклом Шпанац, који је оставио многе трагове по целој Србији, још и сада добро очуване, створио је од „Сингидунума" седиште и војске и седиште политичко:

— *политички*, учинио је те је установљен municipium (слободан град); у њему је постављена префектура Илирика,

— *војнички*, почео је зидање садашње тврђаве, која би имала да буде упориште војске при свима нападима са севера, а у исто време као леп и сигуран логор војске и њених потреба.

„Сингидунум" (Београд) као тврђаву, по типу сталне фортификације — у стилу бастионе трасе, почео је римски цар Трајан. Из његовога су доба Кастолац (Виминациум), пут поред Дунава и мост преко Дунава код Оршаве — за Дакију, коју је победио и основао.

Римски цар Хадријан (117–138) увећао је и побољшао Сингидунум (Београд) као утврђени логор војске, који је почео да се развија и као насељено место (град).

Римски владари, који су после дошли: Антониус Пиус (138–161), Марко Аурелије (161–180), Септимије Север (193–211), Каракала (211–217), Децијус (249–251), Аурелијан (270–275) који је из стратегиских разлога напустио Дакију и као државну границу узео Дунав, — сви су обраћали пажњу на Сингидунум (Београд).

Римски цар Хадријан дао је 117 год. Сингидунуму (Београду) *градско право*. Тако је ово насељено место (град) било регулисано и у правноме смислу. Али, оно је и по своме спољашњем уређењу добило у целини изглед осталих римских насељених места (градова).

Сингидунум (Београд) је тада у своме средишту имао „форум", око кога је киптио живот; недалеко (у близини садашње Народне банке) дизао се храм римскога бога Јупитера, док се на месту садашње Саборне цркве налазило градско купатило.

Главна улица Сингидунума (Београда) била је, како тврде, садашња улица Краља Александра, поред које су по обичају Римљани сахрањивали своје умрле. По улицама чули су се сви језици: келтски, латински, грчки, па и други — разних робова и заробљеника.

Сингидунум (Београд) био је више војничко насељено место (град), где се из логора (тврђаве) често чуо писак војничке трубе. Испод тврђаве по Сави и Дунаву пловиле су војничке лађе са војском, а и трговачке које су носиле трговачку робу.

Римски цар Аурелијан (270–275), рођен негде на простору садашње Краљевине Југославије (североисточна Србија, или Сремска Митровица) увидео је да се провинција Дакија, коју је основао римски цар Трајан на левој обали Дунава, не може да одржи. Он је основао нову Дакију на десној страни Дунава и у њу преселио римске становнике.

Дакија, коју је Аурелијан основао обухватала је североисточни део садашње Краљевине Југославије.

Римски цар Аурелијан 270 године извршио је нову поделу римске империје у административноме и војноме погледу на десној страни Дунава.

Горња Мезија добила је тако нове границе, те и значај Сингидунума (Београда) још више се издиже. Тада он постаје колонија Римљана.

Колонија као варош — насељено место (град) диже се у непосредној близини тврђаве. Његово становништво махом су Римљани; међу њима староседеоци и, Грци.

Сингидунум (Београд) у то доба, тврди се, имао је водовод, који је доводио изворску воду, неки наводе чак од Авале, док у погледу грађевинарства, архитектуре и вајарства као да је био врло напредан.

Римски цар Диоклицијан (284–305) син простих родитеља из илирскога приморја Далмације (Салона до Сплита) помогао је, те је Сингидинум (Београд) још више уздигнут, али не толико војнички, колико у културноме и привредноме погледу.

Чувен је овај владар са својих реформа, јер он је изменио римску државу, па је нарочито тежио да уздигне крајеве у којима су били Илири, његови земљаци.

Сингидунум (Београд) постаје насељено место (град) у коме се врши подизање зграда по плану. Тако, куће су имале: *атријум*, код богатијих била су два (дворишта), и у њима *имплувиум* (мали базен за кишу), *таблинум* (соба за рад), *кубикула* (соба домаћина), *триклинии* (соба за ручак и одмарање) итд.

Хришћанство се у то доба појављује. Брзо после тога јавља се и аријанство.

Сингидунум (Београд) постаје у току IV века (око 366 год.) зборно место једнога аријанскога епископа. То је у доба када су у Римској Царевини наједанпут завладали 6 царева — 3 на западу, 3 на истоку.

5) *Византија* —

Римско царство почиње да се цепа. То је био увидео и римски цар Диоклицијан, који је осетио привлачну снагу Истока, опасност царству од Гота са Дунава и удаљеност Рима да би могао становништво Илирика да оргунизује.

Византија — Источно римско царство — се ствара, која је после тога трајала читавих 1000 година. То је могла, јер је за рођење државних послова имала: велике владаре, чувене државнике, веште дипломате, способне војсковође.

Константин Велики (306–337) нарочито се истиче међу оних 6 римских царева.* Он се

*) **Константин Велики** рођен је 274 год. у Нишу на дан када је његов отац потукао Алемане код Виндиша на ушћу Појсе у Лару (од оца Констанција Хлора,

прогласи за цара прво у Британији, па захвати затим Галију и Шпанију. Нарочито је тежио да као човек, који је рођен и одрастао у Нишу, унапреди Горњу и Доњу Мезију — садашњу Србију.

Сингидунум (Београд) постаје велики град; један од привлачних византиских градова. Он постаје хришћански град, јер и цар Константин Велики постаје заштитник Хришћана. У њему се дижу многе грађевине са мозаицима, диже се храм за Хришћане, амфитеатер, дижу се јавна купатила; праве се споменици, подижу се палате, виле и водоводи, праве се путеви.

Византија мења цареве (Констанције II, 337—361; Јулијан 361—363), који су мало учинили за државу. Тако исто нису ништа учинили ни за Сингидинум (Београд).

Јовијан (363—364) за кога тврде, да је 331 год. рођен у Сингидунуму (Београду) као човек из династије Константина Великог много је радио на подизању хришћанства, а тиме и на унапређењу Сингидунума (Београда). Већ се истиче да је у то време сингидунумска (београдска) хришћанска општина била врло јака и да су јој верски следбеници били врло упорни.

Валенс (364—378) мало је учинио за унапређење државе, још мање за побољшање Сингидунума (Београда).

Са Валенсом се и завршава династија Константина Великог.

Теодосије I Велики (379—395) по пореклу Шпанац, ступа на престо, савлађује све своје супарнике. Био је ревностан хришћанин и добар војник.

Када је видео да не може да се одржи јединство Римске Империје, он је царство поделио на два дела:

— Источну Римску Царевину, коју преда у наследство сину Аркадију (395—408) и,

— Западну Римску Царевину, коју преда у наследство своме сину Хонорију (395—423).

Теодосије I Велики трудио се да очува Римско царство. Али Западно Римско царство пропадне са последњим царем Ромулом Августулом 476 год., док Византија — Источно Римско царство још живи и у њему се мењају цареви: Теодосије II (408—450), Маркијан (450—457), Лав I (457—474), Зенон (474—491) и Анастасије (491—518), чиме се завршава династија Теодосија I Великога.

6) *Хуни* —

Хуни су варварски народ турско-татарског порекла, који су имали огромну и силну државу у близини Кине. Кинези су, као културан народ, да би се од Хуна обезбедили, подигли око 200 год. пре Христа чувени *кинески зид*, па успели и да сруше царство Хуна.

Илирца, римскога војводе, који је доцније као савладар Диоклицијана и друга два савладара владао у Британији и Галији и мајке **Јелене**, рођом из Далмације, тајне хришћанске). По смрти оца му (у једној британској варошци — 506 год.) војска, која га је волела, прогласи га за цара. Наследник Диоклицијана на Римском Истоку, врховни цар Галерије, то потврди.

Константин Велики водио је борбе и потукао у Галији Максимијана (савладара Диоклицијана), кога је у Марсељу и погубио (310 год.). Прешао је Алпе и пред Римом потукао Максенција (сина Максимијана) цара Италије, Шпаније и Африке, који је 312 год. удавио у Тибру.

Константин Велики као победилац овладао је свима земљама Максенција. Говори се да је усред дана, када је водио борбе видео заједно са својом војском на небу светао крст са натписом: „In hoc signo vinces" (У овом знаку победићеш). Када је преко ноћи сниво и Исуса Христа, он је сутра дан наредио заставу са крстом и монограмом Исуса Христа, па је на штиту ставио пред војском.

Наклоност његова према хришћанству и наклон на њега тако је очигледно манифестовала. Уз то, он је са царем Римског Истока Лицинијем (наследником умрлога Галерија) издао у Милану 313 год. **едикт** (указ) о слободи хришћанске вероисповести у целој Римској царевини.

Лициније пак, поносен тиме, после победе свога савладара Максимина Даја, који је био против Хришћана, прокламовао је Милански едикт и у Источном римским областима.

Константин Велики завади се с Лицинијем због власти те ступе у борбу, из које Лициније мораде да му уступи Панонију и западни Балкан (314 год.). По том, када Лициније опет изазове рат, јер је прогањао Хришћане, Константин Велики потуче га код Једрена и Галиполља, натера га даље у Азију, сатре га код Христополља (Скутари), ухвати га у Никомедији (324 год.), па га умори у Солуну и тако сам завлада целом Римском царевином.

Константин велики као хришћанин узме вођство цркве у своје руке. Чак сазове у Никеји (Мала Азија) први црквени васељенски сабор 325 год., када је Арије (александријски свештеник), који је проповедао равносуштност Бога оца и Бога сина, био проклет и затворен. Он је на обалама Босфора 11 маја 330 год. извршио свечано освећење **Константинопол-а** (Цариграда, Истанбула), те тако створио нову престоницу — Нови Рим, који је опасао бедемима, снабдео га пристаништима, дивним грађевинама, подигао је величанствене цркве.

Константин Велики уредио је државу. Он је 332 год. разбио приморске Готе, натерао их на мир и на савез. Истакао се као велики војник, који је у улови царa тежио да истакне неприкосновену природу владаоца и да од царске власти начини апсолутну власт са божанским правом („По милости Бога").

Пред смрт покрстио је своју децу. Умро је 337 год.

Види: — Шарл Дил — „Историја Византиског царства", превео Р. Перовић, Београд 1933., Д-р Никола Вулић — „Константин Велики", Братство XVII, Београд 1924., Гулељмо Фереро „Константин Велики и победа Хришћанства", превод А. Венделидеса, Сарајево 1921.

Хуни су се одатле растурили, сем дела који се покорио и стопио у Кинезе, по целоме свету.

— *Западни*, јак део, у другој половини IV века већ се спушта на Касписко Језеро и ка Кавказу, одатле преко Црног Мора, где покоравају германске Источне Готе, гура преко Бесарабије и Румуније, прешав Дунав на Балкан. Тај део на походу кроз Европу, вођен *Атилом*, покорио је многа племена, образовао чак велику државу и 441 год. *пајдне на Сингидунум* (Београд) и разруши га.*

— *Источни*, велики део створи државу на Волги. Одатле су се спуштали на Кавказ и Црно Море, па су се ширили и по крајевима, где је био западни део, које најзад по смрти Атиле и заузму.

Хуни су нанели много штете свима тврђавама на Дунаву, које су имале да издрже прве нападе: Виминатиум (Костолац), *Сингидунум* (Београд), Сирмиум (Сремска Митровица).

7) *Сармати* —

Сармати су номадско племе са истока Европе. После пропасти Атиле нападну на тврђаве на линији Дунава. Заузму и Сингидунум (Београд).**

Сингидунум (Београд) за њихово време ништа није поправљен.

8) *Готи* —

Готи,*** ратнички источногермански народ наилазе на Балканско полуострво:

— *Западни Готи* изашли су на Дунав, бежећи испред Хуна. Они су 376 год. добили уточиште од византијскога цара Валенса и њих око 200.000 населили су се јужно од Дунава у Мезији. Они су најзад у једној побуни убили цара Валенса када је покушао да их заустави испред Једрена 378 год.

Западни Готи, за владе свога краља Аллариха, нападну Македонију, опустоше Тесалију и Средњу Грчку и продру до Пелопонеза. Они су били свемоћни, али нигде се не спомиње да су ма колико поправили Сингидунум (Београд).

Сингидунум (Београд) још је био у рушевинама.

— *Источни Готи* нападају на Византију и, приморавају је да их узме у службу. Чак им даје 462 год. цар Лав I неке делове земље, обасипа њихове поглавице почастима и новцем.

Источни Готи, под командом свога вође *Теодориха*, потукли су Сармате и заузели су Сингидунум (Београд).

Византијски цар Анастасије I (491—518) населио је у њему *Херуле* (германско племе, који су под вођством Одоакра, 476—493, уништили 476 год. Западно Римско Царство) да чувају границу на Дунаву.

Стари век се завршава, и судбина Балканскога Полуострва постаје променљива.

Сингидунум (Београд) чека долазак Словена те да се дигне и процвета. Најзад, да се отресе тога туђинскога имена и да добије своје садашње, право име.

---

*) **Атила** (434—453) хунски краљ, познат као „бич Божји", јер је опустошио са својим многим варварским племенима Европу.

Балкан је од њега страдао. Када је разрушио Београд (441 год.) имао је лепе дворе на Тиси.

Напао је на Римску Империју. Али, у битци на Маврискима (каталавнискима) поњима, потуче га римски војвода Ајеције у савезу са Западним Готима. Озлојеђен због тога упадне у Северну Италију 452 год., разори Аквилеју на Јадранском мору. На молбу папе Лава I уз велике поклоне врати се у двор на Тиси.

Умро је 453 год.

Гепиди, германско племе, у почетку су помагали Атилу вођу Хуна. За тим су се населили у Дакији, где су их на потетрек Јустинијана I византијскога цара 568 год. потукли у Панонији (данашњи Банат) Лангобарди.

Види: Д-р Д. Анастасијевић — **„Атила"**, Народна енциклопедија Ст. Станојевића, стр. 88 и 854, Београд и. Herodot — *„Histoire"*, Paris 1916.

**) Сармати, номадско племе, пореклом су из Сарматије — исток Европе, од Волге. Она се делила на два дела:

— Европска Сарматија: од Висле до Дона и од Карпата до Балтичког мора и,

— Азиска Сарматија: од Црнога мора (на обали од места Таганса) до Кавказа и Каспискога мора.

***) **Готи**, источногермански народ, доселили су се у II веку с Доње Висле на обале Црног мора, где су у IV веку примили Хришћанство и поделили се на:

— Западни Готи, аријевски Хришћани и,

— Источни Готи, већином у савезу с Хунима. После смрти Атиле настанили су се у Панонији, одакле су гурнули на земље садашње Италије, оборили Одоакра (вођа германскога племена Херула и шпански краљ) и основали шпанско-готско царство 493 год. с престоницом у Равени. То је царство уништио византиски војвода Нарзес 555 год.

* * *

Знаменита Београђанка Надежда Петровић као национална радница

„Бејасмо готови на осветy. Требало је истим начином прибавити задовољење за оне мученике, респирок створити комитске чете, чији би била дужност да заштитњују незаштићене: нејаке жене и децу. *Бејасмо тобожи да поред све културе којом располагасмо будемо сурове и немилосрдне судије разбојницима и варварима*".

„Сестро, носи велики поздрав на Краљ Петар и руски цар нек си купи војску да нас скоро ослободи." — Из рукописа Надежде Петровић.

Једног дана 1935 године на ваљевском гробљу појавиле су се две женске прилике у пратњи једног господина, који тамо бејаху дошли да изврше један за њих надасве тужан и болан посао: идентификацију

Надежда Петровић: Аутопортре

костију Надежде Петровић. Те две уплакане госпође биле су њене сестре, госпођа Љубица Луковић и госпођица Зора Петровић; господин је био лекар, који је као стручно лице присуствовао овом тужном чину. Идентификација се вршила у циљу преноса Надеждиних костију у Београд.

Пролеће је дрхтало у зраку. С брежуљка, на ком се налази ваљевско гробље, мирна и величанствена пружала се панорама обухватајући колубарску долину и високи Цер. Посао гробара полако је напредовао, а кад је био готов, указале су се на дну гроба беле кости с лобањом и густом златном покојничином косом која је разасута лежала по црној свиленој марами, оној истој којом је у часу смрти била повезана покојничина глава. Кости су лежале у води. Нешто више и дубље од обичне људске боли покренуло се у души присутних. Дижући поглед с тужног гроба на околину, госпође су се и нехотице сетиле речи једног верног покојничиног пријатеља, који се није могао уздржати, а да је, кад је први пут дошао њеном гробу, не назове именом констатујући лепоту места на ком је почивала: „Надежда, Надежда, увек си лепо волела и на лепом месту лежиш..."

Седам дана после овог, рано ујутро, с истог овог гробља, ширећи свој звук далеко по долини и по брежовима, чула се војничка труба, која је трубила погребни марш док су четници стигли из Београда једну за другом вадили беле мртвачке кости из гроба и додавали их својим друговима полажући их на белу свилу. Вршио се један велики и свети чин, кости једне херојске жене ваљане су да буду пренете у град у коме је та жена живела, да буду пренете у Београд, ког је она толико волела макар да се с њим бескрајно много пута опраштала идући својим апостолским путем жртве и самопрегора.

Али да се вратимо почетку.

*

Породица Петровић, из које потиче наша позната сликарка и велика патриоткиња Надежда Петровић, стара је београдска породица. Њен оснивач, Хаџи Максим Петровић, дошао је у Београд некако почетком прошлог века, кад су се у главном ударили темељи савременом српском Београду и кад су се у Београд доселили многи Срби из најразличитијих српских крајева. Хаџи Максим био је из Подриња, села Недељице, које се налази недалеко романтичног Вукова Трешња, у оном чаробном подрињском крају, који је од Устанка па до данас повезао са сваким својим каменом, са сваком стопом земље, по неко предање, велику и истиниту причу о јунаштву, великим бојевима „за крст часни и слободу златну". Пре него је дошао у Београд, Хаџи-Максим је био чобанин. Чувајући стадо и огледајући се по свом родном Подрињу, он је дошао у Београд руковођен једном од оних неодређених побуда које нас вуку у свет и даљину. У Београду му се насмешила срећа, усвојио га је неки богати београдски трговац, који га је одмах затим повео на хаџилук

у Свету Земљу, куд је и касније Хаџи Максим много пута кретао доносећи увек из Свете Земље драгоцене успомене и пуњећи њима своју лепу и богату кућу.

Већ као угледни Београђанин, и уз то „каџија", Хаџи Максим се оженио Земункињом, Мартом Чалмаџетовом, из угледне српске породице. Њихови портрети, и Хаџи Максимов и његове жене Марте — рад сликара Босниковића — налазе се и сад сачувани у породичној кући (у некадашњој Ратарској, а сад улици Краљице Марије).

Од шесторо деце који су се у овом браку родили (четири сина и две кћери) најмлађи Мита већ као сасвим мали показује посебне особине, нарочите склоности. Макар да му је отац, Хаџи Максим, био трговац, дечака привлачи уметност; он сања о бегству у Италију, црта, бави се сликарством као самоук, тако да је касније, кад је сасвим одрастао, постављен за цртача у гимназији у Чачку. Из оно што је даље било у животу озог младог и даровитог Београђанина, од одлучне и пресудне важности је његов брак с добро васпитаном и за оне прилике веома образованом, младом чачанском учитељицом Миленом Зорићевом, њеркоп учитеља Зорића, а неђакињом славног националног борца д-р Светозара Милетића. Одрасла у Милетићевој кући, она је од детињства била окружена свим оним великим људима тог доба који су се окупљали око Милетића. Борбеност, енергију и високи национални идеализам свог ујака она је из налена у се упијала, тако да је и у брак ступила с јасним и одређеним идеалима тадашње Србијке. Само тако може се разумети и њен каснији просвећени однос, који је показала и према својој деци не стављајући се никад на пут њиховим природним наклоностима и тежњи срца, које их је, нарочито у случају Надеждином, водило светлим, али и веома опасним и трновитим путевима. Као прва, подстрекла је мужа и на прикупљање разних старина и драгоцености, нарочито разних историских докумената до којих се онда још могло доћи. У том погледу постоји и једна занимљива, истинита анегдота. Једног дана, кад су се касније из Чачка преселили у Београд, отац Надеждин донео је с пијаце сир замотан у неку чудну, тврду хартију. Инстинктивно побожна пред сваким писаним словом, Надеждина мајка одмотала је пажљиво хартију и на своје највеће чуђење констатовала да је сир замотан у једно драгоцено писмо — документат самог Карађорђа. Тако је ударен основ каснијој збирци г. Петровића, која је и до данас очувана, а у којој се налази читав низ вапредно значајних докумената из доба првог и другог устанка, преписка онда знаменитих личности. Засебну групу сачињавају документи који се односе на историју наше жене почињући од најстаријих времена па до најновијег доба. Ову збирку, која обухвата и главни део преписке књегиње Љубице као и Јеленке — Мале Госпође, г. Петровић је одвојио својој њеркп Анђи у жељи да она на основу те грађе изради историју о српској жени. Пошто се касније посветио пореској струци, М. Петровић је написао велико дело: „Финансије обновљене Србије" богато најразличитијим подацима.

Традицијама с мајчине стране придружило се наследство с очеве стране, јер је и стари Хаџи Максим био вапредно занимљива личност. Увек расположен, увек спреман за друштво, с једним инстинктивним осећањем за све што је лепо, овај стари Београђанин не само што „држи отворену кућу" показујући широко словенско гостопримство (за то су га и прозвали „чешки конзул"), већ настоји и да ту кућу учини што удобнијом удешавајући је по типу тадашњих господских београдских кућа богатим теписима и миндерлуцима. По зидовима су висиле многобројне иконе, а свуд била разместена богата и скупоцена стаклариј а, коју је Хаџи Максим доносио са својих далеких путовања и поклоњења. У Палилули је важила узречица: „Кад улазиш у Хаџи Максимову кућу, као да улазиш у храм!"

Ту и у таковој кући, у таковој средини расла су деца Мите Петровића, од којих су се једни родили у Чачку а други у Београду. Укупно их је било тринаесторо. Увиђајући сами да је број деце већ прилично велик, најмлађем сину дали су име Растко (сад књижевник Растко Петровић!) не би ли име, дато по најмлађем сину Немањића, деловало да и у овом браку то остане мезимац... Тако је било. Надежда је била друго дете по реду.

Поред Хаџи Максимове фотографије, фотографије њених родитеља с мезимцом Растком, преда мном стоји десетак Надеждиних фотографија. Нехотице их сређујем у групе: доба детињства и студентско доба; доба зреле жене која иде својим самосталним путевима; доба жене-хероја, Надежда друг комита и Надежда болничар, друг и пријатељ војника и рањеника. Чувајући у основи свој тип, колико ли разлике од једне слике до друге. На слици из 1894 г. где је видимо како стоји наслоњена на раме своје другарице, полуотворених уста и сањарских очију, једва би могли препознати ону већ израђену девојку, како је видимо на слици из Минхена из 1904—5 године у друштву са сестром Љубом, руском сликарком Сомовом и руским књижевником Гончарозим, а још мање ону озбиљну жену на слици из касније доба на чијем лицу не дрхти ни једна црта и која с испитивалачком озбиљношћу, седећи у врту родитељске куће у великом друштву у ком се налазе и њене сестре и сликар Мурат, проматра дубровачког барда, кнеза Ива Војновића, који седи у средини и испод свог познатог „жирарди" шешира, са својим карактеристичним смешком нешто „уморног госпара", гледа младу уметницу. Из времена кад она предузима у тајним мисијама своја прва путовања по тад још неослобођеном југу наше државе, на слици где је сликана у Кичеву 1903—4 г. црте су се већ зафиксирале. То је „популарна Надежда", како је сви већ знамо, и како нам је свима постала блиска срцу. На другој слици, где је сликана у Прилепу 1913 г. у друштву српских официра, озбиљност је потенцирана, бели болнички мантил у ком је одевена даје јој неки нарочити изглед. Из овог је времена и једна од најуспелијих и најбољих њених слика, она где је видимо у дубокој црнини за родитељима који су један за другим умрли 1911 и 1912 године, с оригиналном шпорт капом на глави, са шиљетом, који баца на њено, овде необично фино и господско лице, благу сенку, док испод њега замишљене очи гледају изразом неког ви-

визионарског предосећања. На њој су на тој слици и оне њене једноставне црне перле од којих се никад није растајала. За појасом носи киту свежих љубичица, једна јој рука мирно спуштена низ тело, док другом придржава плетен огртач, на ком се види њен симболични знак из тог доба — црвени крст.

Те слике донекле опредељују и сестрану улогу коју је играла у животу:

1) као сликар; 2) као писац и пропагатор; 3) као херој и самарићанка.

Иако у основи разумичите, у ствари у све три ове њене улоге испољава се једна чврста и ничим неколебљива основна особина њеног карактера и духа: борбеност, снага воље, смелост и крајња доследност у основним концепцијама. Она је револуционар у свему: и кад слика, и кад пише, и кад говори, и кад се хвата у коштац с нашим тадашњим националним узурпаторима и тлачитељима.

За своје сликарске наклоности, које је веома рано показала, већ као сасвим мала девојчица, она налази пуно разумевање код свог оца, упоште код родитеља који ће и касније показати исто то разумевање и за остали рад у свим правцима њене многоструке делатности. Најпре школовање у Београду, а касније у Минхену, надопуњено путовањима и проучавањем на лицу места највећих уметничких радова, она у том погледу усавршава свој таленат гајећи уз то од самог почетка пријатељске везе не само са нашим југословенским, већ упоште словенским уметницима, књижевницима и људима од талента с којима је имала прилике да дође у везу. Њен атеље у Минхену постаје другарско састајалиште у ком се чује и српска, словеначка и руска реч. Њено дубоко словенско осећање с њом деле и њене сестре које такође проводе поред ње у Минхену неколико година. И она и њене сестре сасвим саме уче руски језик и касније у родитељској кући, где ове младе девојке са својим уметничким пријатељима уносе једну високо интелектуалну атмосферу, чита се наглас руски као и српски, проучавају најбољи руски писци и задржава с Русима и непосредни лични контакт. Међу гостима који долазе у родитељску Надеждину кућу, види се: и Масарик, и Кацуки, и Мештровић и други на које Надеждина сестрана личност делује као некад личност њеног великог деде Милетића на његове савременике.

Ретроспективна изложба Надеждиних радова показала нам је поново на најдокументарнији начин њен велики уметнички дар. Она се и у сликарству показује снажна индивидуалност, чији је рад најбоље демантовао оне који су је у уметности напали. Али, гледајући та платна, једно јасно излази, а то је да се тај јаки, немирни таленат није могао на овом зауставити. Времена су била одвећ бурна, народна „њива" је још била „неузорана"; времена су тражила не само „таленте који се изграђују у миру и тишини", већ у једнакој мери и борце, пропагаторе, који ће доказивати потребу културног рада, који ће се борити за уметност, и који ће у исто време, „заборављајући културу којом располажу," окренути главу и управити свој рад у овом правцу откуд су долазили удаси из пробуђеног дела наше земље, из некад дивних и цветућих српских долина, непроходних и тајних српских планина. Те уздахе је чула Надежда, и како каже сама, одрекла се једног свог ја, да се сва преда другој половини своје душе, која је водила путем борбе за национално ослобођење тад, нажалост, још многобројних неослобођених српских и југословенских крајева.

Кад је Аустрија извршила ону тако неправичну анексију Босне, Надеждина сестра Анђа, она иста којој је отац, видећи њен списатељски дар и посебне наклоности у том правцу, доделио улогу историчара југословенске жене кроз векове, поражена овим фактом у ком се не сналази, обраћа се „јасинку" из Јасне Пољане с молбом да јој нешто каже о судбини српског народа. На ово писмо једне младе српске девојке, Толстој одговара јавно, тражећи у исто време

Надежда Петровић (у белој хаљини) 1894 год.

преко свог секретара Маковицког, да му непозната ауторка писма пошаље своју фотографију како би могао определити доба у ком се налазила... Надежда, међутим, би много пођи, учвршћује и изграђује оне елементе у својој души који су били потребни за њену нову активност и, с палетом, кичицом и бојама, одлази у „Турску", носи помоћ запосленој браћи и у исто време инспирише оснивање Кола српских сестара и почиње свој сестрани пропагаторски рад пером и делом.

*

Благодарећи ванредно љубазној сусретљивости госпође Љубице Луковић, Надеждине сестре, која као и сви чланови породице с разумљивим пиететом чува сваку успомену на Надежду, пред нама се, поред великог броја фотографија, у овом часу налази и један велики део Надеждиних рукописа. Од тог је

један део, у целости или делимично, објављен, а поштогод уопште није штампано. Хартија је већ пожутела, али на њој исписана слова читају се јасно и лако. Рукопис ове жене био је необично читак, свако слово исписано је до краја, без нервозе у коју интелектуалци код овако компликованог живота и дужности нарочито лако падају. Исправака је релативно мало. Већина рукописа односи се на Надеждин патриотски рад, мањи део садржи поједина предавања из области уметности, али и та су у првом реду пропагандистичког карактера. Један фрагментаран мапис у облику писма права је драгоценост, јер у њему уметница донекле излази

Надежда Петровић као болничарка (1913)

из свог редовног начина писања, које се увек објективизира, а мање пости трагова личних момената.

Први и највећи чланак садржи њена сећања приликом десетогодишњице оснивања Кола српских сестара. Овај је чланак у главном штампан у „Вардару", али овако у рукопису он претставља двоструко драгоцен материјал. Види се његова генеза, види се како се мисао развијала, исправљала, осећа се нешто живо, јер коначно рукопис је нешто најинтимније, најиндивидуалније и најистинитије што говори о човеку. Односи се на почетак наше хуманитарне акције, оснивање Кола српских сестара и рад на окупљању наших жена за национални стваг и први њен лични контакт с нашим народом на југу. Већи део и овог као и осталих чланак писан је тако као да је Надежда док је писала гласно мислила. Свака реч погађа, свака реч има јасан и одређен циљ. Говорећи о постанку Кола, она каже:

> „Прва моја саветовања са оцем и угледним политичарима учинила су да сам одлучила да што пре сазовем неколико интелектуалних жена изложим им потребу рада и план по ком би се приступило енергичном раду. У првом реду суздбијање невоље у оштећеним провинцијама, а затим бригу о заштити слабих и незаштићених села и крајева са девизом: „брза помоћ двострука је помоћ". Било их је које су се одмах одазвале спремне на сваки рад и жртву, али било је много којима су мужеви и очеви нашли да је сувише рано да се жена појављује као национални радник и борац, да је то посао мушких, и да зато што мушкарци не отпочеше тај рад, значи да још није време. Прихватих оне које се драговољно ставише на услугу и рад, а одбацих оне које су мислиле мозговима својих да чекају почетак рада мушкараца-људи."

Након овако енергичног почетка, Надежда, како даље излаже, ради два пуна месеца, агитује, убеђује, док није дошло до величанственог збора на ком су се окупиле жене, које одмах с највећом енергијом улазе у рад. Што даље аутор своцира сећања, то се јасније и дубље осећа њен непатворени, велики национализам испуњен болом за оним делом српског народа који се налазио у ропству.

Место на ком описује свој боравак у кући познатог народног борца, учитеља Кујунџића, једног од првих комита који су и главу дали за слободу нашег југа, она, поред све суверене власти над својим нервима и својим стилом, улази у изврсни лиризам у ком се осећа и жена и сликар:

> „Моменат је био величанствен и свечан. Бледуњава светлост озарагала је неким светим зрацима ова жилава изразита лица на којима су се очи светлиле страсним одушевљењем. У мојој се души разлило нешто светло и меко..."

Настаје велики моменат. Надежда овим напаћеним преставницима напаћеног народа, који је моле да им прибави оружја и муниције, да јави „краљу Петру и руском цару да их ослободе", — пружа руке, полаже пред њима заклетву и они њој, да ће свето и предано радити за народну ствар. Ова заклетва сећа на доба Првог Устанка, на мајчева и најмучнија, али и највеличанственија времена из новије наше историје.

Увек нежна берка и сестра, она се са свих својих путовања јавља својој породици у Београд. Тако су настала њена лепа писма, која исто тако као и ови њени чланци престављају драгоцени документат за илустрацију њеног карактера, увек свежег, увек бодрог. Кад је дошло до Балканског рата, она облачи сестрински мантил и постаје наша Флорене Најтингел, неуморна сестра милосрђа, нова Косовка Девојка, како је назвао књижевник Душан Шијачки. Њено име отад војници изговарају с побожним сећањем. Она је свагде: и на Косову, у Скопљу, Ђаковици, Љуму, Брегалници и Прилепу. Палету узима само покаткад, да наслика тек понешто што је нарочито импресионира, али њен главни рад и њено главно стараље то су сад рањеници. Колико херојама, колико самопрегора у том раду. Размажено дете богатих родитеља, жена која је све могла имати у животу, па чак и славу да ју је та

привлачила, одбацила је све да се на бојном пољу, господарећи својим срцем и живцима, преда најтежој и најузвишенијој дужности. Бдијући тако на једној од позиција над рањеницима, који су увек пристизали у све већем броју, она оставља ону споменуту забелешку, која на редак и искључив начин даје поглед у њена унутрашња осећања:

„...сунце је пржило и ми смо умирали од жеђе. Извор воде који је био близу наше амбуланте био је врућ. Умирало се од врућине и тоталне глуве у 6 сати пред вече — а више наших глава целог дана грувала је наша артиљерија пољским топовима, без паузе и прекида, зујало је у овом ваздуху пуном ватре, а шрапнелска зрна остављала су у ваздуху сјајну златну пругу. Њима као одговор долазила су непријатељска разорна зрна и падала на косу преко пута од нас. Бејасмо оглувели готово од пуцњаве, жеђи и сунца, нигде заклона, нигде ладовине, ваздух непокретан.

У 7 престадоше топови и наши и непријатељски. Густ мрак поче да се спушта, рањеници пристижу обамрли од болова и од ватре сунчане. Радили смо око њих, а удови нам бејаху испуњени оловом, једва се кретасмо под амбулантним шатором. На једном отвоче да грми и сева, тако учестало и страшно и нешто се као колос зањуља у ваздуху, из сваког камена муња је севала, свеће нам се погасише, рањеници се гласно мољаху Богу, све је било пало пичице на земљу да га не би погодила муња или оркан собом однео. Шест пуних сати бејасмо избезумљени од чуда природног, и ја са ужасом у срцу осетих величанствену срдњу природе на ону силу избезумљену ватру коју људи једно другом упућише. Први пут у свом срцу осетих религиски страх, страх господњи..."

*

Светски рат је водио ову храбру жену истим путевима, док није у Ваљеву априла 1915 подлегла зарази пегавца од ког је до задњег часа лечила напађене српске војнике. Била је сахрањена на ваљевском гробљу. Само један скроман дрвени крст означивао је место њеног последњег почивања. Двадесет година лежала је у том скромном гробу док нису дошле посмртне почасти и велико признање, које јој је на првом месту указала наша национална и захвална војска, а с њом Народна одбрана, Коло српских сестара, сва хумана друштва, сви који су је познавали и који је нису познавали.

*

Пре неколико година, у издању Интернационалног савеза ратника, изашло је монументално и једно од најзначајнијих поратних дела о жени под насловом: „Феномена патрие дефенсор". У књизи, из изјава најпознатијих личности, великих војсковођа и државника, видимо што су све жене за време светског рата учиниле у појединим савезничким земљама не само да олакшају ситуацију у унутрашњости земље већ исто тако и на бојном пољу. Кад се све ово чита, онда и нехотице падају напамет речи великог енглеског драмског писца Бернард-а Шоа које је он написао у својој прекрасној драми „Жан д' Арк", да историчар који је је противник жена, који не верује у женину генијалност на „традиционалном мушком пољу рада" — неће никад ништа створити од Жан д' Арк. Уистину, ове се речи у пуној мери могу применити и на Надежду Петровић. Да је схватимо и разумемо, треба се најпре отрести многих предрасуда и приступити овој жени с пуном вером за све оно што је она радила. Није случај да су то схватање према њој у првом реду показали војници. Свакако ће доћи време кад ће ова захвалност бити још видније обележена. Белгија је малој скромној чиновници Габријели Пети, коју су непријатељи јустификарали за њене херојске подвиге у корист њене домовине, подигла диван споменик; посмртни остаци храбре Енглескиње Мис Едите Кавел почивају у Норвишкој катедрали, њена статуа постављена је у лондонском Трафалгаркверу визави Националној галерији портрета; биста нама свима добро познате племените Шкотланђанке д-р Елзи Инглис, рад нашег скулптора Мештровића, налази се у Шкотској националној галерији. Захвалност је увек израз и доказ великог и поштеног срца. Само су мали и ситни људи незахвални, они чија се „вредност" очитује у потискивању племенитих и болих духова, часног и поштеног рада који се врши на општу корист и на опште добро.

*

Тамо, у старој Ратарској улици, која данас носи своје ново име Краљице Марије, стоји очувана кућа у којој је Надежда живела, рут у ком се радовала пролећу. Једна симпатична плава жена чува у тој кући све оно што на њу сећа: њене уметничке радове, књиге, а уз то стотину ситница с којима је повезан наш живот док смо на овој земљи. Стари лепи намештај, теписи, тихи мир који влада у малој соби у којој је смештена библиотека, све то говори о једном духу који је у часовима одмора волео све оно што је лепо и што му даје нове свежине.

Д-р Марија Илић-Агапова.

Надежда Петровић: Ресник

Поводом двадесетогодишњице смрти ак. сликара Ристе Вукановића

Пре двадесет година париски лист „Le Figaro“, у свом броју од 14 фебруара 1918 год., донео је кратку вест којом се јавља да је у Паризу, далеко од домовине, у изгнанству, умро истакнути српски уметник г .Риста Вукановић; наш часопис „La Patrie Serbe. Revue mensuelle des Serbes en exil“, који је у то време излазио у Паризу под редакцијом г. Драг. Д. Икономића, у фебруарском броју од исте године донео је и текст говора г. А. Арнаутовића над гробом овог великог сликара националисте који је **заувек заклопио очи 7 јануара 1918 године.**

Смрћу овог истакнутог уметника **заклопила се и** једна страница наше мучне историје тих великих и

Риста и Бета Вукановић

судбоносних дана који су на један надасве трагичан начин стављали на кушњу душу и карактере људи. Рођен 3-IV-1873 у херцеговачком селу Бусовини, Р. Вукановић завршио је гимназију у Београду, а затим је као државни стипендиста 1890 отишао на сликарску академију у Петроград. Иако усхићен Русијом, он се отуд већ после боравка од једне године преселио у Минхен, јер није подносио оштрину руске северне климе. По завршетку студија у Минхену, он се враћа у Београд, где развија своју уметничку активност и као сликар великих уметничких радова, чије је мотиве узимао из наше историје деветнаестог века: „Дахије“, „Прве жртве“, и као одличан портретиста целог низа портрета наших истакнутих људи тог времена: Др. Б. Петронијевића, д-р. Н. Вулића, Б. Поповића, Драг. Арнаутовића и других. Са својом госпођом, нашом познатом сликарком Бетом Вукановић, отвара прву Уметничку школу у Београду, оснива уметничко удружење „Лада“, залаже се за организовање прве уметничке изложбе у Београду и прве југословенске изложбе, која је приређена 1904 године. Београд отад постаје искључиво средиште његове целокупне уметничке и друштвене делатности. Подаци о њему као уметнику, осим у нашој Нар. енциклопедији д-р Ст. Станојевића, налазе се и у оном лепом албуму што га је издала уметникова госпођа, као и у већ споменутом некрологу г. Арнаутовића. Умро је врло млад, у 44 години.

Историја његове болести је мучна одисеја, коју су убрзале и потенцирале ратне невоље. Умро је од туберкулозе на бубрезима. Први симптоми болести, чији карактер лекари још онда нису могли определити, појављују се 1999 године. Те прве мучне године и он и госпођа му леже болесни у Државној болници у Београду. Д-р Суботић га шаље на Ривијеру. Уметник тамо одлази и заиста топло јужно сунце и море делују на њега, боље му је, али само привремено. Болест се и даље развија, тако да је интервенција лекара и даље потребна. Рат с Аустријом затиче уметника у Београду. Као одличан познавалац многих страних језика, Вукановић постаје цензор на нашој главној пошти, где скупа са г. Гролом и г. проф. Тривунцем, на смену, врши ову службу све док аустријска војска није први пут освојила Београд. Тешка срца, као и многи други грађани, Вукановић са својом госпођом напушта тад Београд и одлази најпре за Ниш. Мучне прилике које су тамо владале уметник је одмах осетио на свом здрављу. Станују у једној влажној соби; болест се погоршава тако да је д-р Суботић принуђен да уметника опомене на опасност којој се тим излаже. Даље прилике присиљавају их да одпутују за Солун. Али чим је Београд био поново враћен, уметници се враћају у Београд и остају у њему до саме велике катастрофе, до трагичног пада Београда пред надмоћнијим Макензеновим оружјем и неупоредиво већим бројем Макензенових војника.

Увек веран националној идеји, уметник сад постаје члан Комисије за оштету, што су је београдском грађанству и Београду проузроковали Аустријанци. Кад је дошло до слома, који је горку чашу искушења напунио до врха, и скоро сво становништво београдско присилно на бег, повлачење у неизвесност, Вукановић са госпођом одлази за Ниш. Ту госпођа преузима на се дужност болничарке (код д-р Шрагера), а Вукановић постаје поново цензор. Све теже прилике на фронту присиљавају их на даље повлачење према Битољу, а одмах затим према Солуну, али једва да су ту пробавили два месеца, кад је издата наредба да се у вези са „Солунским фронтом“ становништво даље склања. У Атини, куд су отпутовали из Солуна, госпођа Вукановић се разболи од запаљења плућа, а већ после двомесечног боравка, према новој наредби, треба напустити и Атину и тражити уточиште било у Италији било у Француској. Уметници се решавају за Француску и преко Малте одлазе за Марсељ.

Болест г. Вукановића, која се донекле била притајила, сад поново добија маха. Стиснути у скромној хотелској соби, у пуној неизвесности и за даљу судбину домо-

више за коју су обоје тако тесно били везани, и за своју личну, живот ово двоје уметника отад па све до

Риста Вукановић: Молитва (1901) (Својина загребачког Музеја)

рата. Скривајући дубоко у себи своје унутрашње преживљавање, госпођа Вукановић настоји да болеснику покаже што ведрије лице, негује га у тим тешким приликама што је боље могла, док се толико није опоравио да су могли кренути за Париз. Ту сад г. Вукановић добија место инспектора за нашу омладину, која је била распоређена по разним француским школама скоро по читавој Француској.

Инспекције, које је морао вршити, за болесног уметника су врло напорне, али он их врши све док поново болест није сасвим завладала над овим телом у ком се скривао тако енергичан и по природи ведар дух и племенита уметничка душа. Из Марсеља у Париз уметници су допутовали 1916 године. Станују у меблираном атељеу у улици Пуасона (бивши атеље неког Немца који је из страха преко ноћи из Париза побегао). Сав живот се оснива на „систему карата". Госпођа проводи дане у нади око болесника или у борби да стојећи у дугим редовима добије на карту оно што се тад могло добити: млеко, хлеб, угаљ....

Прва операција којој се Вукановић подвргао у Паризу (кога су у то време француски лекари напустили да се нађу на фронту где се тражило све њихово знање и спрема) толико је болесника измучила (операцију је вршио неки Шпањолац), да он касније, кад се после двогодишњег боравка болест компликовала услед тешког пришта на уснама, изјављује на сво наваљивање лекара, да „више никад не ће у болницу". Правећи последњи напор, госпођа Вукановић преноси тад тешко болесног мужа у санаториј „Опсерватоар". Настају тешки и мучни дани и за уметника и за уметницу. Свом својом душом, неутрошеном енергијом везан за живот, а свом великом љубављу за отаџбину и Београд, кога у свим овим патњама никад није заборављао, уметник само сања о оздрављењу, о повратку у Србију, у Београд. Госпођа му олакшава часове својим присуством и својом благошћу, али смрт, тешка смрт

Риста Вукановић: Дахије (1898) (Својина београдског Музеја)

ван отаџбине, далеко од вољеног уметничког огњишта, њихове куће, која је у то време у Београду већ лежала у рушевинама, све се више приближује и уметник умире на госпођиним рукама једног тужног и сукорног јануарског дана не дочекавши остварење сво-

Бета Вукановић: Аутопортре (1914)

је највеће жеље, у визији победе која му се пророчански указивала на смртном часу.

*

Ово је кратка историја болести Ристе Вукановића забележена по речима његове госпође, која је била љубазна да их саопшти за овај кратки напис за „Београдске општинске новине". Мртвачка кола, у којима је поред свештеника села уметникова госпођа, одвела су мртво уметниково тело из санаторија Опсерватоар на париско гробље „Бање", где је тужна кола чекала пратња која је уметника отпратила до његова гроба у пријатељској, али ипак далекој земљи, у великом „граду светла", који је тих дана и сам дрхтао под ударцима тешке артиљерије и пружао сасвим другу слику од оне која се обично за њ веже. „Потерали су нас са слободне родне груде и расејали по туђим земљама. Макар и најпријатељскијим, али ипак страним..." Овим речима почео је свој надгробни говор г. Арнаутовић изнесене над отвореном раком оно што је тад највише сва срца тиштало. Евоцирајући трагичну смрт песника Диса, прерану смрт младог песника Бојића, говорник асоцира овим двема националним трагедијама за прерано погинулим талентима ову трећу смрт сликара кога смо изгубили далеко пре него што је то морало бити...

На Бање-у, као и у другим деловима далеких туђих земаља, остао је још један српски гроб из доба Светског рата. Госпођа Ристе Вукановића, пошто му је подигла споменик, преселила се после извесног времена из Париза у Клермон-Феран. Ту је, благодарећи срећном стицају околности, нашла много утехе у једној уметничкој француској породици. Радећи са својим многобројним ученицима, сликајући нарочито много портрете по поруџбинама којих је уметница у овом француском граду добијала у великом броју, госпођа је с много успеха приредила у Клермон-Феранy и једну своју колективну изложбу свих тих радова. У домовину се пратила са последњим транспортом српских емиграната, који је из Париза кренуо за Београд касно у јесен 1919 године. Уметница, која је у избеглиштво кренула с мужем, вратила се сама, њихова лепа кућа у Београду била је разурушена. Живот, пун тешкоће у свему, морао је почети сасвим изнова. Маколико све то било неизмерно тешко, остаје увек једна велика истина, а то је оно велико светло које зрачи с гроба нашег сликара Ристе Вукановића, иако није имао срећу да почива у рођеној земљи.

Д-р Марија Илић-Агапова

Надежда Петровић: Кошутњак

Стари претседници Београдске општине

— Неколико оригиналних потписа. —

Марко Стојковић био је претседник 1861 1862. То је позитивно. Не зна се, бар за сада, ко је био претседник 1860 и 1863.

Јован Смиљанић, претседник у 1865/66. Никаквих других података нема.

Михаило Н. Терзибашић, трг., изабран за претседника 6 септембра 1866 и на том положају био до 14 септембра 1867.

Јован Николић-Чокејић, бив. члан Великог Суда. За претседника изабран 14 септембра 1867, али се не зна докле је ту дужност вршио. У 1868 помиње се као претседник неки *В. Ивановић*.

Београдске општинске новине у броју од 25 марта 1889 донеле су некролог о смрти Јов. Николића и у истом изнеле да је Јован рођен у Крагујевцу 1823. Лицеј свршио у Београду. Нешто мало био је претседник и по смрти Кнеза Михаила.

Алекса Д. Ђурић, као секретар Министарства грађевина изабран за претседника општине 1871. Доцније је био „казначеј" — главни благајник Министарства финансија. По њему носе име: данашња улица Ђурићева у Булбулдеру и чесма која данас не постоји а чији је извор био на 50 мет. источно од ње.

Ђурић је рођен у Гор. Трешњевици, среза орашачког, 18 априла 1818 а умро 12 маја 1907. Свршио је богословију и лицеј у Београду. Код надлежних је постојала намера да га замонаше и доцније поставе за митрополита. И сам Алекса је то хтео, али судба је друкчије решила. Алекса се заљуби у своју доцнију жену и тако не би ништа од монашења.

За време његовог претседниковања, а по његовој наредби, израђени су планови за подизање зимовника у некадањој бари Венецији.

Потомци су Алексини: син г. Драгомир Ђурић, виши чиновник Минист. финансија у пензији, и унук г. Дамњан Ђурић, чиновник Општине београдске.

Алекса је био врло енергичан човек. То се види и из факсимила његовог потписа.

Д. Ј. Р.

Буџет Општине београдске за 1865|66, упоређен са садашњим буџетом

Пре 72 г. буџет Општине београдске износио је 401.086 гроша. Колико је то у динарима? Многи би казали: Пошто динар има 5 гроша, то је 400.000 гроша равно 80.00 дин. Међутим, треба друкчије рачунати. Динар, као новчана јединица, уведен је 1875 г. Тада, приликом замене грошева за динаре, рачунало се: 39 пара и један десети од паре вреде један динар. Према томе, горњи износ општинског буџета износио је округло 200.000 ондашњих, или око 2,500.000 данашњих динара.

У Београду је 1865 било 24.000 становника, без војске. Сваки становник је просечно давао општини годишње 166 гроша, односно 83 предратних, или 1000 данашњих динара.

Данашњи Београд има 300.000 становника, који сносе буџет од 339 мил. дин., рачунајући у ту суму и школски буџет. Сваки данашњи становник Београда плаћа Општини просечно 1.133 дин. годишње, односно за 11.33% више од становника пре 72 год.

Лични издаци износили су 1865 г. округло 180.000 гроша, или 45% од целокупног буџета. Данас износе 93 мил. округло, или 28%.

Општина је у оно доба имала свега 110 службеника.

По струкама расходи су били распоређени:

1) *За техничке послове:*

а) Лични: 2 инжињера 9000 гроша

б) Материјални: 51.540 гроша

Свега: 60.540 гроша

или 360.000 данашњих динара.

Према данашњим приликама то изгледа мало. Али, треба имати на уму да су потребе оног доба биле примитивне, да је у вароши постојала турска калдрма, и да се на регулацију и канализацију уопште није ни помишљало. Затим, ондашњи Београд био је мали. Последње куће на Врачару биле су кафане *Три сељака* и *Рудничанин*, а у улици Фишекџиској (данас: Краља Александра) кафане *Мали Балкан* и *Грчеч*. Горња страна ул. Хартвигове није постојала.

2) *Водоводи*

За водовод је било предвиђено 5.000 гроша (око 30.000 данашњих динара), и то само за оправке чесама по вароши.

3) *Осветљење*

Свега предвиђено 10.000 гроша, односно 60.000 данашњих динара. Варош је имала фењере и цела сума углавном се трошила на набавку петролеума.

4) *Социјално старање*

а) На потребе ванбрачне деце 14.100 гр.

б) На школовање сиротих ђака 2000 гр.

Значајна је позиција која се односи на ванбрачну децу. По данашњој вредности новца она износи око 85.000 дин. Без сумње су морали постојати јаки разлози кад се у оном старом Београду толико трошило на ванбрачну децу: Општина је плаћала дојкиње и издржавала ту децу. Свакако је морао постојати и неки правилник, али до данас он није пронађен.

Пре 72 г. претставници Београда нису се женирали да уносе у буџет овакву једну позицију и да јој вотирају замашну суму.

И после 9 год. Општина је водила рачуна о ванбрачној деци. За седницу одбора 25 јула 1874 била је стављена ова тачка на дневни ред:

„Претставка одборника Глиг. Недељковића, абаџије, да се неколико ванбрачне деце даду Алекси Божићу, жандарму овд. да их изучи вештини с којом се он одликује да намешта руке и ноге кад угану, или се сломиј."

Општина је имала и свога лекара са платом од 200 гр. и бабицу са платом од 100 гроша месечно.

5) *Општински дуговн*

У оно доба цео општински дуг износио је 6.500 дуката, или око 970.000 данашњих динара. Дуг је био код Управе фондова.

6) *Школе*

На издржавање школа било је предвиђено 49.546 гроша, или данашњих 300.000 дин.

Општински приходи

По својој величини, они су ишли овим редом:

1) Од општинског приреза, по 36 гроша на пореску главу, или по 200 данашњих динара	133.674 гр.
2) Од касапница говеђих	123.138 гр.
3) Од калдрмине на Ђумруку	42.000 гр.
4) Од акциса механског	26.612 гр.
5) Од кантара	23.800 гр.
6) Од непокретног имања	16.278 гр.
7) Од балова, представа по кафанама, музике и циркуса	5.000 гр.

итд. итд.

Плата највиших функционера у општини износила је месечно: претседника 900 гр. (око 5.400 данашњих дин.), првог кмета 450 гр. (око 2.700 данашњих динара), другог и трећег по 350 гр. (око 2.100 данашњих дин.), и четвртог 250 гроша (око 1.500 данашњих дин.).

Одајија је имао месечно 84 гроша (око 504 дан. дин.), служитељи по 96 гроша (око 576 дан. дин.). Плате су биле мизерне. Шта се је могло учинити са 3 гроша дневно, кад је трећину од тога требало дати за хлеб?

Пољаци су били још мизерније плаћени. Имали су по 50 гр. месечно (око 300 дан. дин.).

Млађи чиновници: архивар, регистратор, протоколиста, писари и практиканти, имали су по 66 гр. месечно, или по 400 данашњих динара.

Виши чиновници били су боље плаћени. Деловођа и рачуновођа имали су по 350 гр. (2.100 дан. дин.), књиговођа 200 (око 1.200 дан. дин.) а чесмеџија 250 гроша (око 1.500 дан. дин.). Ово последње звање било је најрентабилније.

Ниже чиновнике извлачили су бакшиши. То је било нормално, али се не може рећи да је залазило у област корупције. Бакшиш се сматрао као част, дата својевољно, а не путем изнуде. То је, као што се и данас дешава, да сељак, кад дође у канцеларију, стави на сто јабуку.

Београђани пре 72 г. били су доста јако оптерећени општинским дажбинама. Оне су се лако сносиле, јер је живот био јевтинији и рада је имало за сваког. Општина пак показивала је довољно социјалног осећања и разумевања за потребе грађана.

Д. Ј. Р.

Из Београдске прошлости

ЈЕДАН ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ ОПШТИНСКИХ НОВИНА

Општинске новине, као што смо раније изнели, почеле су да излазе 21 марта 1882 по старом календару. Међутим, идеја о покретању тих новина, поникла је десет година раније.

На седници општинског одбора од 7 новембра 1872, а приликом претреса буџета за 1873, развила се је дискусија о позицији у износу од 14.000 порес. гроша за издавање општинског листа под насловом *Општина*. „Тим листом би се, како у записнику стоји, у ширем кругу јавности, а нарочито међу научним и стручним људима, претресала радња општинског суда, те да се свагда имају на прегледу радње општинске."

Суму од 14.000 гроша предложила је буџетска комисија. Пред пленумом одбора тај предлог је браню члан исте комисије Др. Владан Ђорђевић, који је вероватно био и иницијатор идеје о покретању општинског листа.

Није забележено шта је ко од одборника говорио. Само је констатовано да је одбор тај предлог са 11 против 8 гласова примио и одобрио предложену суму расхода.

Али, сад наступа нешто мало чудновато. Само 13 дана доцније, на седници од 16 новембра, претседник Димитрије Т. Поповић износе одбору на решење предлог одборника Николе Вуличевића да се наново узме у претрес питање о покретању листа *Општина*.

Приликом гласања, са 16 против 9, а један се уздржао, решено је да се општинске новине не издају.

Претседник општине Димитрије Т. Поповић, био је пре избора за претседника, судија варошког суда у Београду. На положају претседника провео је скоро пуних шест година.

ОПШТИНСКА ЗГРАДА ПРЕ 85 ГОДИНА

Општинска зграда у Узун Мирковој ул. бр. 1 била је, како је познато, хотел „Круна", својина Кнеза Александра Карађорђевића. То је била зграда с једним спратом, а други је додат 1928.

Зграда је подигнута 1853. Исте године, 19 септембра, објављен је оглас о њеном издавању под закуп. Зграда је, како је у огласу означено, имала:

Једну кафану и гостионицу са целим намештајем и осталом нужном спремом; 12 намештених соба за путнике; 4 собе и 1 салу за госте; 1 кујну; 1 перионицу; 1 ар (шталу) за 30 коња; 1 велики подрум за вино; 1 подрум за дрва; 1 шупу за кола.

БЕОГРАДСКИ ОПШТИНАРИ ПРЕ 93 ГОД.

Општинска самоуправа у Београду почела је да функционише месеца септембра 1839. Иако је то било нешто ново, наши стари су се врло добро снашли, и трудили се да одговоре дужностима које су им поверене.

Напредан дух тадањих општинара види се из једне белешке, објављене у Срп. новинама 14 априла 1845:

„На молбу Општине београдске дозволило је Попечитељство Просвешченија да се у најстаријем разреду основног училишта младеж у читању и писању немачком обучава, навластито из тог побуђенија што је ова варош на граници, чешћа сношенија са жительима Аустрије имају, те им је на овај начин учење немачког језика потребно".

Одиста, мора се дивити нашим старим, кад су и овакве значајне предлоге чинили и остваривали.

СКАДАРЛИЈА ЈЕ ВЕЋ ИЗУМРЛА

До 1870 Скадарлија се звала *Циганска мала*. У њој су биле мале куће од којих само још неколико постоји: на углу Скадарске и Симине, затим она под бр. 35 у којој је умро Бура Јакшић. Типична је и врло стара кафана *„Три шешира"*, зборно место некадањих боема. Има података да је та кафана постојала још 1864 и да ју је тада држала нека Ката, уд. Петра Јовановића.

Средином улице ишао је поток који је за време јаких киша био веома опасан. То видимо и из једне белешке у *Београдском веснику* од 27 априла 1884 у којој се овако описује једна сцена:

„У Скадарској улици, идући Малој пивари, беше тако велика вода приликом прексиноћње кише да је некима доста знатне штете учинила. И једна жена умало што није платила главом. Марија Николе Јовановића, стаклара изашла је на улицу баш онда кад је бујица силно навалила. У том тренутку вода је дохвати у свој вртлог и однесе чак у поток ниже Мале пиваре, одакле је суседи с тешком муком избавише..."

Тако је било некад. Данас је Скадарлија већ модернизована. Старе куће уступају место палатама, а боеми се распрштали. Неће проћи много времена, па ће Скадарлија постојати само још у причама.

КАФАНА „ЦЕТИЊЕ"

До 1 маја ове године, а на углу ул. Цетињске и Вашингтонове, постојала је врло стара кафана под горњим именом. Сада је на томе месту петоспратна палата г-ђе Јулке Бајлони.

Пре 77 год. то имање, само у много већем обиму, било је својина неког Јована Стојковића, бакалина. Границе тог имања износиле су: с лица 91 хват, са зачеља 84, а у дужини 92 хвати.

Из огласа у „Срп новинама" од 15-VIII-1859 види се да је кућа имала 6 соба са кујнама, кафаном и великим зиданим подрумом. Осим тога, на плацу је постојао виноград са 4.000 лоза и велики воћњак.

КРАЈ ОКО НЕКАДАЊЕ „ЧУКУР ЧЕСМЕ" У ПРОШЛОСТИ

Пре 75 година, око ове чесме била је државна башта, у коју су недељом и празником Београђани долазили на пиво и слушали „војну банду". У тој башти је 1862 год. неки Петар Крстић, кафеџија, рекламисао добро пиће и разна укусна јела.

У близини, а на углу Симине и Капетан Мишине, постојала је зграда Турске полиције. Ту је сада жандармеријска касарна.

Пред том зградом је, приликом бомбардовања Београда 1862, погинуо Сима Нешић, терџуман. У знак признања и захвалности, тој улици је дато његово име. Пошто ретко ко данас зна по коме се Сими та улица тако зове, добро би било да се натпис на уличним таблама употпуни, и поред имена стави и презиме.

Код Чукур чесме, као што је познато, убијен је један дечко, и то је изазвало и бомбардовање Београда. Пре 46 година одборник Дашковић предлагао је у седници одборској од 4 августа 1891 да се на том месту, као историјском, подигне споменик. На то је одборник Коста Главинић дао ово мишљење:

„И поред најбоље воље незгодно је да се ту подигне споменик. Ми смо и Делијску чесму дигли. Само то место — Чукур чесма — лежи на средини улице и на раскршћу четири улице, и ако би на средини споменик дигли, онда бисмо саобраћај стеснили."

Као што се зна, тек је наша генерација успела да подигне тај споменик 1931 год. о трошку задужбине Ванђела Томе.

ЈЕДАН ПРЕДЛОГ ИЗ 1867 ЗА СНАБДЕВАЊЕ БЕОГРАДА ВОДОМ

Инжињер Емилијан Јосимовић изнео је 1867 овај предлог по горњем питању.

„Цео Београд или, и без најмање сумње бар стара варош до шанца најбоље би се могла снабдети водом из Горњег Града. Тај Град је највише место у том делу вароши. Једна парна машина од само неколико коњских снага црпела би воду из Дунава, у једну водојажу (басен или резервоар). Одатле би така иста друга махина дизала воду у другу водојажу која би била на врху брега, а из ове би се после вода, пролазећи кроз сходан апарат за бистрење, разводила у чункове на све стране вароши. На тај начин варош никад не би трпела оскудицу у води, али зато тврђина никако не би смела постојати, јер би у ратно доба лако могла нахудити вароши жељу."

Д. Ј. Р.

А. Г. Балаж: Јатаган Мала

Његова Светост Гаврило нови Патријарх Српске православне цркве

У недељу 20 фебруара ове године, после свечане службе божје у Саборној цркви препуној верних, Свети архијерејски сабор својом једногласном одлуком предложио је Изборном сабору, за ужи избор кандидата за патријаршијски престо, шест својих чланова, најдостојнијих за ово свето звање. Сутрадан, 21, у престоничкој Саборној цркви, састали су се чланови Изборног сабора, под претседништвом митрополита загребачког г. Доситеја. Министар правде г. Милан Симоновић отворио је заседање читањем Краљевог указа о сазиву Изборног сабора. Сви чланови Сабора саслушали су читање Указа стојећи и поштовали га одушевљеним клицањем „Живео Краљ"! По извршеној прозивци и записничкој констатацији броју присутних чланова — изборника, приступило се призивању Светога Духа. Чинодејствовао је браничевски епископ г. Венијамин са протођаконом Саборне цркве г. Угљешом Јелићем и дворским ђаконом г. Лонгином. Кад је молитва завршена, приступило се ужем избору тројице кандидата, од предложених шест, за Патријарха Српске православне цркве. Највећи број гласова (50) добио је митрополит црногорско-приморски г. д-р Гаврило Дожић, а после њега епископ будимски г. д-р Георгије Зупковић (27) и митрополит добробосански г. д-р Петар Зимоњић (23).

Министар правде г. Симоновић одвезао се потом у Двор да о исходу гласања обавести Краљевске намеснике. Нешто после 12 часова повратио се г. Симоновић, са Указом у руци. Стојећи, окружен члановима Изборног сабора и мноштвом присутног народа, Министар правде прочитао је Краљев указ, којим се потврђује избор г. д-ра Гаврила Дожића за Патријарха свете Српске православне цркве, Новог Патријарха, поздрављен је срдачно и искрено усклицима:

— Живео! Живео Нови српски патријарх!

Његова Светост Патријарх Гаврило дубоко се поклонио присутнима и отпоздрављајући усклицнуо је:

— Живео Краљ!

— Живео Краљ! Живео Краљевски Дом! прихватили су одушевљено присутни.

Устоличење Њ. Св. Патријарха:
Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле улази у Саборну цркву

У уторак 22 фебруара тек. год. извршено је устоличење новог Патријарха Српске цркве, обављено врло свечано. У осам часова, уз звоњење звона, на главним вратима Патријаршије појавио се нови Патријарх са

архијерејском палицом, белом камилавком на глави и са златним крстом украшеним драгим камењем, у пратњи архијереја и свештеника који су певали духовне песме. У цркви је Његову Светост сачекало свештенство и хор студената теологије песмом „Достојно". По це-

Избор Патријарха у Саборној цркви. С леве стране министри, с десне епископи

линању Јеванђеља и иконе попео се је Патријарх на амвон и свештеници су га обукли у архијерејско одејање. Тада је отпочела велика архијерејска литургија, коју је служио Њ. Светост Патријарх д-р Гаврило уз асистенцију дванаест архијереја, двадесет четири свештеника и четири ђакона. Унутрашњост цркве је била величанствена: застрта теписима, запаљена сва кандила, свеће и сијалице. У половини литургије Његова Светост ступа на „горње место" у олтару. Прате га митрополити дабро-босански г. Петар, загребачки г. Доситеј и скопски г. Јосиф. Окренути истоку клањају се трипут, а затим се окрећу западу. Хор пева „Достојно".

У то време пристижу великодостојници. Претседник Министарског савета г. д-р Милан Стојадиновић заузима место с десне стране цркве између претседника Сената г. Мажуранића и претседника Народне скупштине г. Ст. Барића. Иза њега су чланови Краљевске владе. Присутни су и Претседник Београдске општине г. Влада Илић, потпретседник г. Драги Тодоровић и градски већници. Са леве стране, испод певнице, чланови дипломатског кора и страни војни аташеи, а иза њих адмиралитет и генералитет. У име војсковођа присутан је врховни рабин г. д-р Исак Алкалај. Ту је и начелник католичког одељења Министарства правде г. Бичић.

Литургија се ближи крају, а у цркву ступају Краљевски намесници г.г. д-р Раденко Станковић и д-р Иво Перовић и заузимају место на десној страни храма испред великодостојника.

Неколико тренутака доцније, у 10 и 20, музика Краљеве гарде свира државну химну и у цркву улази Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, праћен својом свитом. Архијерејска литургија је завршена ускоро, Његова Светост Патријарх стаје на амвон и дели свој

Њ. Св. Патријарх Гаврило са г. г. министрима и претседником Општине после устоличења. С лева на десно: претседник Општине г. В. Илић, епископ г. Сава, министар г. Добривоје Стошовић, министар г. Светозар Станковић, Њ. Св. Патријарх Гаврило, министар војни генерал г. Љубомир Марић, министар г. Војко Чаркић и министар г. Богољуб Кујунџић

благослов, потом прилази Њег. Крал. Вис. Кнезу-Намеснику, који га љуби у руку, а Његова Светост љуби Кнеза-Намесника у лице и благосиља га. Архијереји г.г. Јосиф и Доситеј предају Кнезу-Намеснику панагију Срба светитеља, коју Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле ставља Патријарху око врата. Затим Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник узима жезло св. Максима, други знак патријаршијског достојанства, и предаје га Његовој Светости, па се повлачи на своје место испред Краљевских Намесника, а архијереји уводе Њ. Светост Патријарха Гаврила у патријаршијски трон. Митрополит скопски г. Јосиф пева „Достојни", што прекида свештенство и хор теолошког факултета, док са београдског града грме топови. Кад је завршена песма, Његова Светост Патријарх Гаврило држи говор, којим се захваљује на указаном му поверењу и наглашава истоветност светосавског православља и српства, оцртава улогу цркве у чувању народних традиција, неговању националних идеала и стварању наше културе, истиче верност српске цркве традицијама и њену готовост да са народом и државом сарађује на унапређењу нашег народа: „Зато српска светосавска православна црква и проповеда љубав, братство, слогу, јединство, једнакост и равноправност са свима сугрђанима наше простране Отаџбине. Црква ће и убудуће вршити своју дужност Богу на славу а на корист, понос, добро и срећу нашег Краља и целог нашег народа". После завршеног говора Његова Светост Патријарх благосиља присутне, док дворски ђакон г. Лонгин и ђакон Саборне цркве г. Јелић певају многољетствије Њ. В. Краљу, Краљевском дому и Патријарху, па приноси на целивање крст и дели нафору и благослов најпре Њег. Кр. Вис. Кнеза-Намеснику Павлу, Краљевским Намесницима, великодостојницима и присутном грађанству, а потом — у пратњи архијереја, свештеника и народа — напушта Саборну цркву и одлази у Патријаршијски двор. Заузимајући патријаршиско место у дворани, нови Српски Патријарх, Његова Светост Гаврило, говори „после устоличења, први пут

Ручак у Патријаршији после устоличења: Њ. Св. Патријарх Гаврило, с његове десне стране претседник владе г. д-р М. Стојадиновић, а с леве претседник Општине г. Влада Илић

пред народом, коме захваљује на исказаној му љубави и жели да Господ Бог да нашем младом Краљу здравља, народу слоге и љубави; благословио је присутне и пожелео им свако добро.

Топло поздрављен после свог говора Његова Светост Патријарх напустио је дворану Патријаршиског двора у 12 часова.

Истог дана увече у 19,50, из престоне дворане у Патријаршији, Њ. Св. Патријарх Гаврило упутио је, преко микрофона београдске радио-станице, први свој патријаршиски благослов целокупном српском православном народу.

После устоличења: Њ. Св. Патријарх Гаврило са Претседником владе г. д-р Миланом Стојадиновићем

Достојан наследник великог Патријарха и Вођа Српске православне цркве блаженопочившег Варнаве на патријаршиском престолу, Његова Светост г. д-р Гаврило Дожић рођен је 17 маја 1881. год. у селу Врињцима, у Доњој Морачи. Млади Ђорђе, како је новом Патријарху на крштењу дато име, још у свом раном детињству испољава јаку чежњу за школом и науком. После основне школе долази у наш Бели Град где учи гимназију а из гимназије прелази у Богословско-учитељску школу у Призрену, истичући се увек одличним успехом. Још као дете, растући поред свог стрица архимандрита моравског манастира Михаила Дожића, народног вође, учитеља и команданта устаничког батаљона, мали Ђорђе зазолео је монашки живот и завештао се да ће цео свој живот посветити Богу и народу. Испуњавајући свој завет он се, још као ђак призренске богословије, замонаши у свој деветнаестој години у манастиру Сићеву.

По завршеној Богословско-учитељској школи би постављен за учитеља у Дечанима, али жедан што већег знања млади Ђорђе Дожић одлази у Цариград, да се у тамошњој богословији оспособи за даље више школовање. Као одличан ђак добија стипендију и 1905 год. уписује се на теолошки факултет Атинског универзитета. Као студент теологије произведен је за свињела и одликован напрсним крстом. 1909 год. завршио је студије и промовисан на част доктора теологије. Потом постаје главни секретар надалеко чувеног манастира Хиландара. Са овог положаја одлази за референта при Српском посланству у Цариграду, за црквено-школска питања, и истовремено постаје управитељ тамошње српске школе. За жељом да, сем источњачке културе и језика, упозна и западну културу на њеном врелу, путује у Француску и Швајцарску, где је потпуно усавршио француски језик. После повратка из Швајцарске постао је архимандрит Цариградске на-

тријаршије. Но на овом положају не остаје дуго. Осећајући да се ближи велики час вековима сањане слободе, он жуди да се што пре нађе у средини потлаченог нашег народа, коме је у тим страшним данима била насушна потреба утеха и охрабрење. Та се његова жеља испуни децембра 1911 год. када је изабран и хиротонисан за митрополита рашко-призренског, на коме га положају затече и ослободилачки рат 1912 год. После рата постао је митрополит и архиепископ пећки 1913 год. Као митрополит пећски интензивно ради на подизању порушених манастира и црквама у ослобођеним крајевима.

У светском рату митрополит Гаврило био је председник Црвеног крста у Црној Гори. Његовом труду сву људску и сточну храну из манастира, као и саме манастирске конаке. Знајући да његов национални рад, Аустро-Мађари га одмах интернирају у Цегледу, мрцварећи га и мучећи на све могуће начине. У ропству је провео све до лета 1918 год., кад је због болести конфиниран на црногорско приморје. Мученик и херој Гаврило дочекао је ослобођење и уједињење Црне Горе са Србијом. Отроман је његов удео у уједињењу. На челу покрета црногорске омладине за безусловно уједињење Црне Горе са Србијом били су митрополит Гаврило Дожић и г. Марко Даковић. Г. Газрило Дожић образова на Цетињу Народни одбор и прогласом својим позва Црногорце на безусловно уједињење са Србијом. Овај његов проглас претходио је Великој

Њ. Св. Патријарх Гаврило на ручку код Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла

има се благодарити што је на хиљаде црногорских рањеника спасено глади и зиме и било опскрбљено потребним завојним материјалом. Али не само то. Он је, попут наших великана Карађорђевог устанка проте Матије Ненадовића и поп-Луке Лазаревића, — браною светосавско православље и српски народ не само крстом већ и оружјем. У тешким и крвавим борбама наше мале али херојске црногорске војске са надмоћнијим дивљим хордама незаситога аустроугарског ћесара, митрополит Гаврило је у првим борбеним редовима као један од најхрабријих бораца. Одликован је за своје ратничке заслуге највећим црногорским војничким орденом медаљом Обилића. Блаженопочивши Краљ Ујединитељ својеручно му је прикачио на груди Карађорђеву звезду с мачевима.

Митрополит Гаврило организовао је помоћ изнуреној српској војсци, стављајући јој на расположење црногорској народној скупштини од 13 новембра 1918 год. у Подгорици, у којој је митрополит Гаврило учествовао као народни посланик Доње Мораче. Велика народна скупштина изгласала је уједињење са Србијом без икаквих услова, а митрополит Гаврило, као вођ делегације која је њену одлуку однела у Београд и предала Престолонаследнику-Регенту Александру, крунисао је свој рад на уједињењу потпуним успехом.

Свети Архијерејски Сабор Уједињене српске православне цркве изабрао је 17 новембра 1920 год. митрополита г. Гаврила за Митрополита црногорско-приморског, на коме је месту свечано устоличен 2 марта 1921 год. Митрополит Гаврило је оснивач потпорног фонда сиромашних студената теологије из Црне Горе при Теолошком факултету у Београду и фонда Владике Рада на Цетињу при Митрополији црногорско-приморској, у који је уложио 35.000 динара.

Блаженопочивши Краљ Александар радо је сређао код митрополита г. д-ра Гаврила на Цетињу, интересујући се за просветно-економске проблеме Црне Горе. Марсељска трагедија омела је извођење плана о градњи јадранске железнице кроз Црну Гору, који су хтели да остваре Блаженопочивши Краљ Александар и Митрополит г. д-р Гаврило Дожић.

Као одличан познавалац страних језика, култура и прилика, нарочито источњачких, митрополит Гаврило је на многим међуконфесионалним конференцијама успешно бранио и спроводио гледишта наше светосавске цркве и државе. Веома је значајна његова улога на конференцији у Цариграду 1923 год. када је бранио и од секвестрирања спасао поседе нашег белог Хиландара, расадника нашег светосавског православља.

седео Патријарг Гаврило, с његове десне стране Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић, а са леве стране Претседник Београдске општине г. Влада Илић. Иза њих су се рећале остале званице.

Њ. КР. ВИС. КНЕЗ-НАМЕСНИК ПАВЛЕ ОДЛИКОВАО Њ. СВ. ПАТРИЈАРХА ГАВРИЛА

22 фебруара у 18 часова примио је Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле Патријарха Гаврила у аудијенцију и предао му после аудијенције орден Белог Орла I степена.

РУЧАК КОД Њ. КР. ВИС. КНЕЗА-НАМЕСНИКА ПАВЛА

24 фебруара приредио је Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле ручак у старом Двору у Београду у

Њ. Св. Патријарх Гаврило у посети код претседника Општине г. Владе Илића. С лева на десно: г-ђа Олга Илић, Њ. Св. Патријарх Гаврило, г. Влада Илић, епископ г. Сава

У изради законодавства уједињене Српске православне цркве, кад је од разних законодавстава требало створити једно, митрополит г. д-р Гаврило, одличан правник и познавалац црквеног законодавства, узео је врло активног учешћа. Замењујући оболелог Патријарха Димитрија као потпретседник законодавне секције и члан Светог архијерејског сабора, Синода и Великог црквеног суда, творац је многих црквених закона и уредаба. Садашњи закон и Устав Српске православне цркве, као и Закон о избору Патријарха, углавном су његово дело.

РУЧАК У ПАТРИЈАРШИЈИ

После свечаности устоличења, приредио је Патријарх Гаврило ручак у патријаршији за чланове Изборног сабора и друге угледне званице. У средини је

част Њ. Св. Патријарха Гаврила. Ручку су присуствовали Краљевски Намесници гг. д-р Р. Станковић и д-р И. Перовић, сви чланови Изборног сабора и цењена и војна кућа Њ. В. Краља.

ЗВАНИЧНА ПОСЕТА Њ. СВ. ПАТРИЈАРХА ГАВРИЛА ПРЕТСЕДНИКУ БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ Г. ВЛАДИ ИЛИЋУ

У суботу 26 фебруара учињено је Њ. Св. Патријарх Гаврило званичну посету Претседнику Београдске општине г. Влади Илићу и госпођи Илић и провео са њима дуже времена у пријатном разговору.

У пратњи Њ. Св. Патријарха налазио се викарни епископ г. Сава Трлајић.

Избор сенатора

6 фебруара о. г. извршен је избор 23 нова сенатора (на место оних којима је мандат истекао 3 јануара о. г.) у осам бановина и у изборној јединици Београд са управним подручјем Земун и Панчево. Борба се водила између кандидата југословенске радикалне заједнице и бив. Сељачко-демократске коалиције. ЈРЗ поставила је своје листе у свима изборним јединицама, а бив. СДК само у Савској и Приморској бановини. Осим ове две групе, истакнута је и једна независна листа у Дунавској бановини са г. Илијом Трифуновићем-Бирчанином.

Избор сенатора у Београду: Бирачки одбор и претставници кандидатске листе

Изборна јединица Београд и његово управно подручје Земун и Панчево имала је да бира само једног сенатора. Истакнута је само листа ЈРЗ, на којој је био кандидат г. Душан Трифковић, начелник у пензији, а заменик кандидата г. Васа Исаиловић, претседник општине града Панчева. Преставници листе били су гг. Михивоје Благојевић, градски већник, Божидар Јосиповић, трговац, гг. Марко Радовић, рентијер, и професор Милорад Симовић, градски већник.

Избор је извршен у Општинској згради у Узун Мирковој улици бр. 1.

Бирачки одбор сачињавали су: Претседник г. д-р Данило Данић, кас. судија; потпретседник г. Милош Јовичић, претседник Апелационог суда; чланови: Претседник Београдске општине г. Влада Илић, претседник Управног суда г. Радован Јевтић, претседник Окружног суда за град Београд г. Миодраг Филиповић.

5 фебруара у 3 сата састао се бирачки одбор у општинској згради и примио од Окружног суда за град Београд бирачке спискове и кандидатску листу, а од Градског поглаварства Београд општински печат и потребан канцеларијски материјал.

Гласање је почело 6 фебруара у 7 часова ујутро у великој сали Градског већа. Стални бирачки списак за избор сенатора имао је 81 бирача (народни посланици града Београда, Земун и Панчево; претседник, потпретседник и градски већници Београдске општине; претседник, потпретседник и 5 градских већника Општине панчевачке).

У 8 часова увече закључено је гласање и састављен записник у коме је **констатовано да је гласало свега 73 бирача, сви за истакнуту листу Ј.Р.З. Бирачки одбор је прогласио да је за сенатора изабран г. Душан Трифковић, начелник у пензији, позвао га и још исте вечери предао му пуномоћје.**

У целој земљи Југословенска радикална заједница добила је 17 сенатора а бив. СДК 6. ЈРЗ је добила све сенаторе у бановинама Моравској (1), Вардарској (3), Дринској (2), Дравској (1), Врбаској (1), у изборној јединици Београд, Земун и Панчево (1) — где није било опозиционих листа —, и у Дунавској бановини (5) — где је листа г. Илије Трифуновића-Бирчанина добила незнатан број гласова. У Приморској бановини ЈРЗ је добила 1, а бив. СДК 1 мандат; у Савској бановини ЈРЗ 2, а бив. СДК 5 мандата.

Од градских већника Београдске општине кандидовао се за сенатора у Вардарској бановини и изабран г. Михајло Лукаревић, трговац и досадашњи народни посланик.

Максим Горки на београдској позорници

Две драме Максима Горког — „На дну" и „Васа Железнова" — изнесене су на београдску позорницу и примљене врло добро од публике. И једну и другу режирали су чланови славног Художественог театра г. Помкармен Павлов и г-ђа Вера Греч, и то је много допринело успеху ових драма. Први комад је режиран по узору чувеног режисера Станиславског.

Г. Павлов и г-ђа Греч учинили су необично много за усавршавање наших глумаца, за приближивање, а каткад и идентификовање њихове глуме са животом, у стилу художественика. Свака њихова режија, као и свака појава на позорници, обележавала је датум у нашој позоришној уметности. То је била најбоља школа и за наше глумце и за нашу позоришну публику.

На дну је необичан комад, и по садржини и по облику. Ту су оцртани разнолики типови које је живот претазно. Максим Горки их је кошрао са једне московске пијаце Хитров Ринок, где су се у то време налазили азили за бивше људе. Тај друштвени слој, из друштвеног подземља, Горки је први изнео на позорницу. То су лопови, кокцари, пијанице и бивши робијаши. Оцртао их је верно мрачним бојама, натуралистички. Али док би се други само згадио на тај олош, и тражио да се спржи ватром, Горки је осетио сажаљење према њима. У сваком од њих видео је он човечанску искру где тиња. Свакн од њих тежи нечем бољем. То „боље" неће ниједан достићи. Ниједан неће да се испуже из животног подрума, у који су запали и због своје кривице и због кривице друштва. Али ипак то су људи. Довољно је од њих што се сећају покаткад своје човечанске природе.

Горки није изродио драму као што су друге драме: Нема ту основне радње, нема драматичне захуктале борбе ни између људи ни између идеја, нема развијене интриге. То су сцене и типови из живота. Па ипак, то је снажна и дубока људска трагедија, исто овако као што су и најбоље Шекспирове трагедије.

И етва и мисли су издигле ову драму на светску уметничку висину. Реченице су кратке, збијене, али свака осветљава недогледне просторе. Као муњама писац обасјава сваком реченицом, —• па и са пола реченице, каткад са једном речју — мрачне људске душе. Као пламене бакље писац их баца у позоре људских душа. Свака открива нове светове, али оставља да се још много наслућује у мрачним дубинама.

По својој једноставности, алегоријама, дубини, приступачности, те реченице потсећају на изванске пасусе Светог писма.

Ту је галерија типова са дна живота. Сваки је рељефно и снажно исклесан. Сваки је различит, свет за себе, а опет су повезани сви заједничком судбином и неким психичким праелементима који чине основицу сваке људске душе. Они не трпе један другог, свађају се, завиде један другом, немејавају се међусобно. Ни смрт их не може да гане. Кад туберкулозна Ана умире, свима лакне. Муж се ослобађа терета, а остали њеног досадног јектичавог кашља. Кад чују да се пропали глумац обесио, један од њих каже: „Ех... покварио нам песму... будала". Само их алкохол приближава и буди у њима нешто слично човечанским осећањима. Само за алкохол деле они оно неколико копејки што зараде. Часте један другог пићем. Један од њих сањари о богатству да би могао отворити бесплатну кречу за народ.

Па ипак... у овим дроњцима, пропали и физички и духовно, када се више ничему не могу надати и ни зашта не могу да послуже, — они су опет људи. „Па ма какав био, човек има увек своју вредност. Треба га ценити, па ће он наћи нешто боље" — каже старац Лука, кроз кога Горки највише исказује своје мисли.

Ови толико разнолики типови повезани су још једним чврстим ланцем. Они су прошли кроз тамницу, управо њен су продукт. Робијашки жиг им не да да се подигну међу људе. „После тамнице — пута више нема" — остаје само алкохол, нови злочини или смрт. То је једина пишчева тенденција јаче подвучена. Па и она је исказана кроз уметничку инспирацију. Ниједан од тих бивших људи неће исплакати, сви њихови напори остаће узалудни. Тамница лебди над њима као сурова судбина.

Једини старац Лука, за кога се исто може наслућивати да је прошао кроз тамницу, уздаћи ће се снагом свога духа и продужиће да лута кроз свет, да испитује нове вере и да тешн патнике бајкама о „бољем животу".

А чудан је тај старац Лука. Озарен искуством као неком магичном светлошћу, говори једноставне дубоке мисли. Као неки чаробњак, он у сваком од ових пропалица буди угашене човечанске искре. Свакн осети да је способан за нешто боље, више; последње наде блесну као нобина светла на бубришту. Чак и Сатин, који је сачувао од своје некадашње „образованости" само љубав према необичним страним изразима, оживи умно под старчевим паметним речима. Свестан да је робијаш, лопов, он ипак узвикује: „Дивно је то осећати се човеком!" Код пропалог глумца, чији је организам разорен алкохолом, старац Лука васкрсне наду да ће се једном извећити и почети живот наново. Он сања о лепој, мермерној болници у којој се лече пијанице и спрема се да иде на крај

света, да тражи ту болницу, о којој му је старац причао.

Да би ублажио болове ових несрећника, старац Лука се служи лепим лажима. Прича им филантропске бајке. Сви знају да он лаже — па ни он то не крије — али сви примају те лажи, са више или мање отпора, као нелем, као последњу котву спасења. Кад га лопов Васка Пепел пита зашто лаже, Лука му одговара: „Шта ће ти истина? Истина се теби може претворити у конопац око врата..." Како је болно истинита она његова прича о праведној земљи, којом старац Лука оправдава своје лажи! Лагао је старац из сажаљења према својих ближњих.

Али бисмо се преварили ако бисмо из овог извели закључак да Горки велича лаж као неопходну основицу људског друштва. „Лаж је религија робова и господара" — каже Горки —; прве лаж теши и умирује, а друге прикрива и оправдава њихову гражањивост. „Ко је сам себи господар... ко је независан и не ждере туђе... шта ће томе лаж?" Ето, то је идеал песников, који једва провирује из овог уметнички изграђеног мозаика људске беде и трулежи: Створити независне, слободне људе, који ће бити толико снажни да подносе истину.

Из припростог старца Луке сијају истине новог доба, као некада из галилејских рибара. На питање има ли Бога, Лука одговара: „Ако верујеш — има, ако не верујеш — нема... У шта верујеш, то постоји..." Зар је могуће дати простији, дубљи и тачнији одговор!

На сувише дискретан начин, са неколико уметничких потеза који се једва примећују, Горки је старца Луку истакао као жив пиготов мудрацима који своју мудрост чувају за себе, или је исказују неразумљивим говором, или беже у пустиње, далеко од света, да се, бескорисни, моле Богу за људске грехове.

Поред света тога, старац Лука је реалан, човек од крви и меса, који се, својом једноставношћу и истинитошћу, намеће свакоме читаоцу и позоришном гледаоцу као лични доживљај.

Старца Луку играли су на београдској позорници три глумца: **г. Павлов, г. Новаковић и г. Страхиња Петровић**. Својим спокојним, непосредним и истинитим изражавањем сва три су дали лепе фигуре. Само је г. Павлов, као што је и природно, тај лик дубље и сложеније схватио, насликао га је дискретним а јасним бојама, које праве неком унутрашњом светлошћу. Он је потпуније репродуковао пишчеве потезе, са више уметничких прелива, и тачније пренео пишчеве речи у глуму.

Као што је старац Лука својим искусним и вештим речима будио људске особине код бивших људи, тако су **г. Павлов и г-ђа Греч** својом режисерском вештином и непогрешним уметничким инстинктом откривали глумачке способности код наших глумаца и упућивали их како ће те своје дарове најбоље на бини пласирати. Ово економско правило „са што мање труда дати што веће резултате", примени су г. Павлов и г-ђа Греч и на позорници. Научили су наше глумце да играју без напора, као да врше неки свакодневни забавни посао, а да ипак задивљују својим успесима. Ми просто нисмо могли познати своје глумце у овом комаду. Горкијеви бивши људи оживели су пред нама, као да их гледамо у неком московском подруму, где их је писац посматрао.

Г. Марковић је креирао Костиљева, сопственика преноћишта, напредним гротескним, духовитим потезима. Г-ђа Греч је изразито дала Василису. Ту је улогу доцније играла г-ђа Евка Микулић, са мање уметничких финеса, али опет темпераментно и добро. **Г-ђица Текић** је одиграла са успехом наивну и добру Наташу, једино лице које својом чедношћу и чистом прошлошћу одскаче од ове средине, али мора да понесе заједнички крст на својим плећима. Полицајац Медведоз г. **А. Јовановића** имао је неколико уметничких линија, духовитих гротескних потеза.

Г. Никачевић је у Васки Пепелу дао сиров тип рођеног лопова и циника. Лепо је израдио у њему и ону човечанску искру која се засветлуца под погледима Наташиним, ону тежњу ка бољем и лепшем животу у друштву са вољеном женом. Исту улогу играо је мало друкче, нешто више продубљену, загребачки глумац г. **Љубиша Јовановић** као гост.

Г. Поповић је реалистички дао бравара Клешча, који се труди да се напорним и поштеним радом искобеља из беде. Сав његов труд остаје узалудан, у души му се догађа прелом и он пада у очајање, крчи са осветом. Тај његов крик, који ће потонути у пустиња, г. Поповић је језиво и истинито репродуковао.

Г-ђа Прегарац је оставила снажан утисак у улози намучене Ане, за коју је смрт једини спас, — сви схватају ту смрт као добротворку и готово су јој захвални што се једном смиловала на болесницу. Једина захвалност, коју ови људи могу да осете!

Г-ђа Урбанова се је уживела дубоко у улогу нервно оболеле девојке Настје, која живи потпуно у сентименталним романима, не осећајући стварност око себе. Она плаче над тешком судбином јунака из романа, а нема ни најмање самилости за своју околину.

Г-ђа Паранос је реалистички, са сировом духовитошћу оцртала пиљарицу Квашњу.

Г. Добрица Милутиновић је просто из живота узео пропалог глумца, који се хвали што му је организам разорен алкохолом, а после, под утицајем старца Луке, сања о болници у којој се лече пијанице и почиње веровати у нови живот. Нека нам опрости г. Милутиновић, али ова улога пристаје њему тако „књиг" као рукавица рађена по мери.

Исто тако са неколико лепих карактеристика могле би се оцртати глуме **г. Раденковића, г. Милошевића, г. Старчића, г. Васића, г. Н. Јовановића** и **г. Паунковића**, кад би нам то простор дозвољавао.

Кад се код нас приказивала драма где се о свима глумцима могло овако похвално говорити! А исти ови глумци играли су и у другим драмама. Најбољи доказ, да је добар редитељ потребнији од добрих глумаца. Он ће глумце пронаћи, створити, а рђаве редитеље добри глумци не могу никад сасвим похрити. И по томе појава Горкијеве драме „На дну" значи велики догађај за нашу позоришну уметност.

Наравно, ове оцене не би могле да важе за прву преставу. Тада је било доста неуједначености, недовољно израђених скица, погрешно схваћених детаља. У доцнијим представама глумци су се стално поправљали и дотеривали. Уопште запажа се на нашој позорници да су доцније представе боље него премијере.

То је знак да се премијере спремају брзо, без довољно студије.

*

Васа Железнова има више драмски облик и конструкцију уобичајене драме: има радње, заплета, борбе. Али је уметнички знатно заостала иза Горкијеве драме „На дну". И по стилу, и по цртању личности, дубини мисли, и по уметничкој инспирацији. У првој драми се тенденција, осуда постојећег поретка, једва наслућује, — у духовитој алузији или очајном крику којег од бивших људи. Писац је препустио читаоцу и гледаоцу да сам изведе закључак из чињеница које он тако јасно осветљава. У овој другој драми међутим писац намеће закључак и сам га даје кроз уста револуционарке Рашеле. Он црта претставнике старог друштва за који тон прње.

Једна богата породица, — чији бродови плове реками и морима и доносе велике приходе — распада се у декаденцији. Једина Васа Железнова својом енергијом, хладним разумом, неуморношћу и немилосрдношћу води предузеће, гази законе и породичне сентименталности само да спасе име породице и њена имања.

Г-ђа Злата Марковац дала је у овој улози нечет титанског. Она је са успехом овалотила жену-послодавца, која хладно рачунски води предузеће, бори се против неминовног тока друштвене еволуције. Може овакво рационално схватање Васе да буде нетачно, али у пишчевом тексту има донекле оправдања за то. Било је неколико правих уметничких момената у игри г-ђе Марковац. Дикција јој је нарочито добра.

Васин муж Сергеј је разратник и пијаница. Кад је откривена једна његова афера са једном малолетном девојком, Васа га натера да се отрује, да би спасао породицу од срама. Његову кратку појаву на позорници приказао је добро г. **Живановић**.

Васин брат Прохор, други стуб бродарског предузећа, исто тако је пијаница, развратник, коцкар, бесловичар. **Г. Раденковић** је од њега на моменте створио централну личност. Унео је доста духа и спонтане веселости у своју игру.

Васине кћери не дају наде да ће спасавати породицу. Бездушна Наталија, са нешто цинизма и неурастеније, одаје се алкохолу. Њу је играла **г-ђа Урбанова** без много убедљивости. Наивну Људмилу играла је **г-ђица Текић** природно, али без нарочите оригиналности. Била је слична наивкама које је играла у другим комадима.

Секретарицу Ану сувише је карикирала **г-ђа Врбанић**. Иначе је унела у своју игру неколико интересантних потеза.

Истакнутија улога требало је да буде Васина снаха Јеврејка Рашела, упорна револуционарка. Али та улога није много одуховљена ни сугестивна у глуми **г-ђе Каталанић**, а изгледа ни у пишчевом тексту. Место да врачи својим убеђењем и заноси ставом и акцијом, она доказује мозгом.

Па и поред ових недостатака, и у пишчевом тексту и у глуми, вреди гледати „Васу Железнову". Има ту неколико типова психолошки разрађених и пластично приказаних. Расуло модерног друштва насликано је живо. Радња је развијена, драмски моменти добро искоришћени.

„Вода са планине" од Ј. Ј. Раше Плаовића и М. Ђоковића

Као што приче г. Душана Радића значе прелом у нашој приповетци из сеоског живота, тако ова драма значи нов датум у драмској књижевности са сеоским мотивима. Има извесних додирних тачака, између прича г. Радића и ове драме: Реалније и дубље схватање села и сељака, без идиличности и фолклорног шарења; приказивање сељака на послу, у односу према новим проблемима. Писци ове драме отишли су још мало даље: Они су приказали борбу села за напредак, за бољи живот. Није сељак увек неповерљив према тековинама цивилизације, не очекује увек да му те тековине донесу варошани. Село се само буди из учмалости. Модерни дух продире у село преко задруга; продире тешко, али се осећа.

Гг. Раша Плаовић и М. Ђоковић приказали су са успехом такво село које хоће да се уздигне, да боље живи. Тај напорни рад, на који је сељак осуђен, мора једном да добије неки виши смисао. Да не буде увек свакодневна борба за парче хлеба, него да створи трајније резултате, од којих ће и будуће генерације имати користи.

Приказан је истинит случај из једног шумадијског села. Село здраво напредно, али вода не ваља. Становје, трезвен и поштен сељак, са ширим погледима, уложе сав свој труд и велики део имања да спроведе здраву воду са планине. Уза се има сеоску омладину и сеоску интелигенцију, учитеља и инжењера. Против себе претседника општине и њату, који се боје да ће им Станоје, ако успе, својом популарношћу преотети власт у општини. Против Станоја успевају да окрену и народног посланика, који је најпре покушао да откупи водовод од Станоја и да га поклони селу, а Станоја да привеже уза се. Кад Станоје одбија упорно посланикове понуде, јер ради поштено и несебично, посланик се окоми на њега.

Настаје занимљива борба, са много упорности, живости и духа. Писци су знали ову борбу да развију, да драматски искористе многе моменте. Диалог им је жив и сочан. Гледаоци су пратили све перипетије са напетом пажњом. И кад једне недеље Станоје и његова другови предају селу чесму, из које зажубори свежа планинска вода, као симбол здравља и напретка, весеље са посорнице преноси се и на публику. Згодно је приказано ишчекивање воде, од момента када је ватром дат знак са планине да је вода пуштена, па до момента док вода није потекла кроз славину. Можда је тај моменат предуго трајао, — вода ипак тече брже — али је сценски добро искоришћен.

Цео комад је успела химна раду. Место гајди и кола, чује се ритмично ударање будака, види напрегнути рад мишића. Као у новијим руским комадима.

Љубав између Станоја и претседникове кћери Гордане потеснја на идилична љубакања из прича Јанка Веселиновића, и уноси у драму мелодрамске моменте, који слабе основни реалистички тон драме.

Личност Гордане је добила доцније своје оправдање у последњем чину, када она доказује алиби Станоја и спасава га од оптужбе да је западно општинско

сено, коју је конструисао Ћата са својим друштвом. Али се спасавање од те оптужбе могло извести природније: да извире из саме радње, из исказа лажних сведока и слично. Овако Гордана долази као неки Deus e machina.

Други значај има прилазак претседниковог сина Станоју. Тиме се показује да омладина пристаје уз напредне потхвате и да се борба не води између породица и личности, него између двају схватања живота, између двеју идеологија.

Цео комад је писан лепим књижевним језиком, са тачним и финијим опсервацијама, са спонтаним и свежим хумором на извесним местима.

Сценски ефекти су добро искоришћени, што свакако имамо да захвалимо г. Р. Плаовићу као искусном и талентованом позоришном човеку.

Има исто тако неколико типова згодно, убедљиво и рељефно оцртаних.

Станоје је претставник новог напредног духа, практични идеалиста, који зна да радећи за цело село ради истодобно и за себе и за своју децу. Г. **Никачевић** је природном игром, мирном и сталоженом одлучношћу створио од Станоја претставника новог човечанства, симбол поштеног рада и напретка. Дао је хероја рада.

Врло духовито је оцртан Ћата, покварени, дрски и гиздави сеоски ћилкош и препредењак. **Г. М. Милошевић** је својом игром обогатио галерију типоза на нашој позорници једним оригиналним и занимљивим Ћатом. И то неочекивано, јер је тешко било веровати да и овакве улоге спадају у жанр г. Милошевића.

Г. Б. Николић је оцртао тип претседника сеоске општине који својим богатством држи цело село на узди.

Нарочито у сцени на планини (II чин) напредно је истакао демагошке особине претседника, служећи се својим финим глумачким средствима: дикцијом, тоналном гласа, убедљивим и природним ставом, тачно погођеним покретима. Препреденост, подмуклост, властољубље, шићарџијско политиканство једног сеоског газде лепо су изражени у игри г. Б. Николића.

Г. Гошић (као посланик) и **г. Новаковић** (као тресвени сељак Живан) били су убедљиви и природни.

Г. В. Јовановић дао је интересантан и истинит тип сеоског учитеља.

Г. Раденковић својим познатим „народским" манирима и говором, локалним колоритом и сировом комиком оцртао је доста пластично старог сеоског шерета Николу, који воли да „надзирава", али је због оштрог језика драгоцен савезник Станојев. Он је духовит и бодар. Као мачем парира све заједљиве примедбе Станојевих противника. Надмудривањем и пецкањем води успешно двобој са Ћатом. Иако је беспоговорчар међу проповедницима рада, он осигурава себи лепо место у тој групи. Потребан је за борбу, као неки сеоски адвокат. Г. Раденковић је само понекад претеривао у имитирању сеоског говора и понашања.

Декор г. Белоканског, израђен са укусом, стварао је згодан оквир и појачавао штимунг.

Овакви комади на сваки начин приближују позоришту народу и пружају му нешто више од обичне разоноде. А то и јесте права мисија позоришта.

И поред извесних недостатака, треба га поздравити као почетак новог правца у сеоској драми.

Б-ц

Арх. Александар Дероко:
Пројекат за унутрашњост цркве св. Марка
(Из I салона архитектуре у Београду)

Дечје и омладинско посело Градске библиотеке

— Посвећено бугарској дечјој и омладинској књижевности —

У Библиотеци општине града Београда дуже се с времена на време веће приредбе с циљем да децу и омладину нарочито заинтересују за извесна питања, за извесну врсту литературе, или неко ново или лепо дело. То су тз. **свечана** дечја и омладинска посела Библиотеке, тако названа за разлику од малих посела која се редовно одржавају сваког петка, а која у главном обухватају приповедачки час и час филмских слика.

У жељи да нашу омладину што боље упозна не само с књижевношћу наших, већ и страних, а у првом реду братских словенских народа, последње посело ове врсте, које је одржано у петак 25-II-1938 у пет часова после подне, било је посвећено Бугарској дечјој и **омладинској књижевности.** Као и све приредбе Библиотеке, програм посела обухватао је и уметнички део, који је овај пут такође био искључиво посвећен бугарској музици, бугарској песми и игри — уметничкој и народној.

Према програму посела, градски већник и Председник Културног одбора Општине града Београда Милан Костић одржао је кратку уводну реч. Приказ бугарске и омладинске књижевности у њеном развоју дао је Љуба Божиновић, књижевник и новинар, дотичући се у свом излагању свих момената који су допринели да данас ова грана лепе књижевности код братског бугарског народа стоји на једној завидној висини. Нарочито се осврнуо на улогу државе, издавача, па и целокупног друштва, који настоје да што више допринесу развоју добре домаће дечје и омладинске књижевности. Уметнички део програма у свом првом делу био је посвећен чисто народној бугарској уметности. У извођењу овог дела програма, који је обухватао ванредно лепе бугарске народне песме, старе бугарске мелодије и једну од најлепших бугарских народних игара „раченицу", поред госпођице Мице Бошњаковић, госпођице Марије Шуминске, чланица Народног позоришта, учествовали су и чланови Југословенско-бугарске студентске лиге гг. Цамбазов и Гено Каранвански. У другом делу уметничког програма ,који је био посвећен музици најбољих бугарских композитора, учествовали су: концерт-мајстор Београдске опере, наш велики уметник на виолини г. Јосип Њемечек; одлични клавириста г. Димитрије Конради; чланице балета Народног позоришта госпођа Јелена Јанош и госпођица Марина Шуминска.

Као и на све приредбе Библиотеке приступ на ово посело био је потпуно бесплатан и слободан. Посебних позивница није било.

*

По својим унутрашњим скривеним душевним особинама наша београдска деца и омладина заслужују посебну пажњу. И то једнако и онај најсиромашнији дечачић и девојчица који на први поглед, осим за јефтину уличну игру, немају за друго ништа смисла, као и мали добро обучени и добро чувани дечаци и девојчице боље ситуираних родитеља. Као једну од особина која је овде за нас од нарочитог интереса и коју треба истаћи, треба споменути урођену љубав наше деце и омладине за књигу и за све оно што спада у област неприсиљеног духовног развоја.

На сваку приредбу Библиотеке која је њима намењена, деца и омладина долазе у ванредно великом броју. Тај је долазак спонтан, диктован једино жељом да се нешто лепо чује и види. Иако су наше просторије увек биле одвећ малене да их све приме на начин како би се желело, ипак сви, и они који не добију место за седење, као и они који седе, — показују пуну приправност да се одаду маћији речи, односно пријатним звуцима песме и музике, чувајући онај мир у сали који сведочи о љубави за стварь.

Тако је било и на овом Послу.

Градски већник и председник Културног одбора Г. Милан Костић, — својим пријатељским начином из ког се осећа дубоко поимање свег оног што се за омладину ради, права и истинска љубав према тој омладини, — у својој уводној речи нагласио је у првом реду значај ове приредбе изражавајући жељу да наша омладина преко књижевности и уметности што више и што боље упозна братски бугарски народ, а затим је одмах изразио дубоку захвалност нашим уметницима који с толиком приправношћу помажу Градској библиотеци и Музеју у остварењу њихових задатака.

О самој дечјој и омладинској књижевности Г. Костић је рекао: „Поред нашег великог Змаја, ми у новије време имамо неколико сјајних имена међу нашим књижевницима који су свој таленат било искључиво, било делимично, стављали у службу дечје и омладинске књижевности. Тако имамо код нас Десанку Максимовић, недавно умрлог доајена наше драме Б. Нушића, Гвида Тартаљу, Билбију, Петровића; код Хрвата сјајну књижевну радницу Ивану Брлић-Мажуранић, Назора, Ловрака, Хорвата; код Словенаца Финжгара, Жупанчића, Левстика. И зато баш јер се и наша дечја и омладинска књижевност све више развија, и јер сваки дан све више осећамо потребу за добром дечјом и омладинском књигом писаном на нашем језику, с мотивима из нашег народног живота, наше прошлости, зато нас нарочито интересује све оно што се на том пољу ради код братског бугарског народа."

Дајући реч књижевнику Божиновићу, Претседник г. Костић је истакао рад г. Божиновића на пољу дечје и омладинске књижевности не само као оригиналног творца, већ и као ванредно заслужног преводиоца и великог пропагатора те књижевности. „Благодарећи господину Божиновићу" — рекао је г. претседник Костић — „који, и као син истакнутог бугарског карикатуристе Божинова, и као наш талентовани млади књижевник и новинар, већ цео низ година ради на зближењу између југословенског и бугарског народа, ми данас имамо могућност да преко његових одличних превода с бугарског на наш језик осетимо сву лепоту песама: Вазова, Доре Габе, Багрјане и других одличних бугарских песника, као и лепоту радова истакнутих бугарских приповедача Константина Петкова, Ане Каменове, а што је исто тако важно и наша деца и омладина имају могућност благодарећи његовим преводима да се упознају с радовима бугарских дечјих и омладинских писаца Ангела Караличева, Елин Пелина, Ран Босилка и других који су се тој књижевности посветили."

У препуној сали, у којој су међу безбројном децом и омладинцима седели и многи родитељи и истакнути наши грађани, и у коју су непрестано долазили све нови посетиоци за које се једва могло наћи какво скромно место, завршио је г. претседник Костић Уводну реч замоливши г. Божиновића да приступи свом предавању. У часу кад је г. Божиновић започео своје занимљиво и надасве поучно излагање, ушли су у салу — долазећи споредним улазом преко мале позорнице, једини пут који је још донекле био слободан! — секретар Бугарског посланства г. д-р Стратијев, аташе за штампу г. М. Георгијев и истакнути бугарски новинар г. Камазирски. Од гг. већника Општине града Београда већ се у сали налазио уважени господин генерал Ранковић, члан Културног одбора, велики пријатељ књиге, који је на ову приредбу дошао са својом госпођицом Керком. Исто су се тако међу осталим одличним гостима налазили проф. Универзитета г. Аранђеловић, госпођа Пепић, госпођица Костић, Керка г. прет. Костића, проф. Московљевић, госпођа Бурмазовић, секретар Кола срп. сестара, и друге угледне личности.

Стручно и прегледно израђено предавање г. Божиновића заслуживало је сву ону велику пажњу коју су му многобројни посетиоци посветили. Својим стилом, јасним и лаким, оно је било приступачно и најмлађим члановима, којима је било намењено, исто тако као и одраслијим и родитељима.

У почетку свог предавања г. Божиновић, сасвим узгред, подвлачи потребу да се говори о дечјој књижевности „јер то значи да се мисли на духовни развитак деце, којима је потребно дати доста лепог штива, да се на тај начин створи једна озбиљна читалачка публика, она која ће доцније, кад одрасте, имати утицаја и на велику књижевност." Константујући да главни период у развоју оригиналне бугарске дечје и омладинске књижевности настаје после рата, предавач је означио као главног сподпашњег фактора који је много допринео њеном развоју — Државу, Министарство просвете које оснива фонд из ког се награђују најбоља дела писана за децу. Књиге су илустроване и то илустрацијама најбољих бугарских уметника. Релативно скромна цена књиге омогућује и најсиромашнијој деци, сеоској подједнако као и градској, да купују књиге и да тако стварају своје мале дечје библиотеке. Пример Државе делује и на приватне издаваче: „Хемус" и „Чипев" у Софији, који постепено преузимају иницијативу Државе окупљајући око себе најбоље бугарске писце који раде на добробит дечјој књизи. Радови писаца се цене и добро награђују. То делује. Поједини писци се у целости посвећују овој врсти књижевности. Тако талентовани млади књижевник Ангел Каралијчев, кога предавач сматра за једног од најбољих бугарски дечјих писаца. Све већи број дечјих и омладинских писаца омогућено је и стварање посебног **Удружења дечјих писаца.** У том Удружењу данас је зачлањено преко седамдесет чланова.

Незајући могућности да се у једном предавању дотакне сиве многостраних проблема дечје књижевности и да истакне њихове карактеристике, предавач означује главне књижевне врсте које се гаје у бугарској дечјој књижевности: приповетку и песнију истичући да је главни део мотива узет са села, где се већина књижевника родила. Оно што је народно, као и сама природа, непосредно им је и блиско. Село инспирише, варош је значајна само утолико што се у њој реализује оно што се носи у души. Ова особина бугарске дечје књижевности много је допринела њеном ширењу на селу, јер њен садржај за сеоско дете није остао неразумљиво слово.

Оно што би нас највише и најпријатније могло изненадити у овом заиста инструктивном предавању, нарочито у погледу успешног вођења политике дечје књижевности, то је онај високо племенити однос према самим писцима, који им се указује са свих страна. И у народу и у друштву и у школама свагде се даје видљив доказ тог дубоког поштовања. Имена писаца уопште, па тако и дечјих, познатија су од имена најпознатијих политичара. У основним и средњим школама поједини разреди и подразреди називају се по имену једног од тих књижевника, који је и патрон тог разреда. О рођендану патрона деце се предавања о њему и његовом раду. На учитељским скупштинама и конференцијама, у селу, и у граду, дечји писци држе предавања. Исто тако и на радију.

Поред књиге, у Бугарској у овој грани књижевности играју велику улогу и дечји часописи. Међу главне предавач је навео: „Дечју радост", „Светлуку", „Дечји живот", „Другарче", „Веселу дружину". Тираж ових листова креће се између десет до шеснаест хиљада примерака и то реалних, јер сваки примерак има свог абонента, малог дечака или девојчицу, који је на лист претплаћен и који га уредно плаћа. Као нарочита особина ових бугарских листова истиче се и пропаганда уметности што је они врше међу децом доносећи одличне репродукције у боји најбољих бугарских уметника. Као што деца плаћају уредно свој абонман, тако и уредник плаћа уредно своје сарадинке и то по једној релативно високој тарифи. Исто се тако плаћа и уметницима за њихове илустрације. Као најпознатије међу бугарским илустраторима дечјих књига писац је навео познате бугарске уметнике: А. Божинова (отац г. Божиновића), г. и г-ђу Тузусове, И. Бешкова, Г. Анастасова, В. Лазаркевича.

Истакнувши да се код нас превођењем бугарске дечје књиге највише баве новинари: Пауновић, Токин, Малинић, али и књижевници, као Десанка Максимовић,

Божиновић је завршио своје предавање речима да га је код овог предавања руководила на првом месту жеља да и овим путем допринесе зближењу бугарског и нашег народа и да на овом примеру покаже велики значај што га за развој дечје књижевности има удруживање писаца и иницијативу издавача.

Подвлачећи још једном с наше стране способност предавача да у кратком и концизном приказу, с ванредно згодно одабраним примерима, истакне све оно што је најглавније, морамо зажалити да писац није имао временске могућности да каже и све оно остало што је имао уму, али смо му и на овоме захвални.

*

Уметнички део програма у целости и свака тачка понаособ нашли су на одушевљени пријем. Особито су велико одушевљење изазвали бугарски студенти и г-ђица Шуминска, који су се појавили у бугарском народном оделу. Многи су први пут овом приликом видели и стари народни бугарски инструменат „кавал", нешто слично флаути, на ком се изводе тако тужне и срцу добро познате словенске мелодије.

Госпођица Бошњаковић, певајући бугарске народне песме „дала нам је могућности да кроз њену заиста ванредно уметничку интерпретацију осетимо сву њихову лепоту. Исто тако и госпођица Исајева, која је изазвала нарочито допадање трећом песмом. Концертмајстор г. Немечек дочекан је срдачним одушевљењем и великим поштовањем. Романсе од Георгијева и Вале роматик од Владигерова пропраћени су дугим и бурним аплаузом. Много се аплаудирало и госпођици Шуминској и г-ђи Јанош, које су с великим успехом извеле своје балетске тачке. Г. Димитрије Конрадн, велики пријатељ Градске библиотеке и музеја, као и увек, пратио је с пуно разумевања и љубави.

И онда кад је цео програм био готов, и млађи и старији гости остали су у очекивању као да би желели да се пријатно вече, које нам је свима показало колико сви словенски народи уносе душе и срца у целокупно своје стварање, и даље настави...

Д-р. **М. И. А.**

Књижевни прикази:

МИЛАН М. РАЈАКОВИЋ: „СМЕДЕРЕВО"

Недавно је изашла из штампе у Београду књига г. Милана М. Рајаковића, индустријалца и народ. посланика, под горњим насловом (цена 5,— дин.). Писац је занимљиво и лако изложио важније проблеме града Смедерева, које би требало решити у интересу привредног, социјалног и културног напретка Смедерева и његове околине. Доказао је да је унапређење Смедерева општи интерес, јер је то историјско место, — привлачно и приступачно за туристе, са лепим природним положајем, на домаку престонице, — значајно за привредни и туристички живот наше земље.

А. Г. Балаж: Земун

Изложба слика Надежде Петровић

У павиљону „Цвијете Зузорић" приређена је у фебруару месецу прва посмртна изложба радова Надежде Петровић. Ту је изложен велики број њених слика, кроз које се може пратити уметнички развој ове јаке индивидуалности, од првих радова под утицајем минхенске школе па све до најсавршенијих и најоригиналнијих радова, — портрета и пејзажа из наше домовине, коју је Надежда Петровић толико волела да је и живот за њу дала. У исто време приређена је и изложба успомена пок. Надежду Петровић: Изложена су писма, фотографије и предмети који су везани за њен живот и рад.

Изложба је отворена 13 фебруара пре подне, у присуству родбине и пријатеља пок. Надежде Петровић, као и великог броја љубитеља уметности и поштоваоца националног и уметничког рада пок. Надежде Петровић.

Изложбу је отворио г. Бранко Поповић, професор Универзитета и градски већник, једним уметничким изражајним есејом о животу, раду и значају Надежде Петровић.

Г. Поповић је са много стручног познавања, уметничког схватања и укуса анализирао сликарска дела Надежде Петровић, а оцртао је поред тога и цео њен живот и патриотски рад, тако да је дао изразит портрет целе личности пок. Надежде.

Г. Поповић је истакао да је живот Надежде Петровић, иако испуњен разним активностима, био сликарски продуктиван до последњег момента, тако да ове слике, иако испуњавају две пуне сале, чине само половину њених сликарских дела.

* * *

Многе изложене слике Надежде Петровић сведоче о једном јаком уметничком темпераменту, урођеном таленту, дубокој емоцији и великом техничком савршенству сликарке. Има ту портрета — „Мајка са дететом", „Дубушки Арнаути", Портре Мите Петровића, „Глава жене", „Калуђер", „Македонка", портре Иве Војновића и др. — који доказују способност уметника да психолошки тачно и дубоко схвати модел и да га изразито и јасно претстави бојама.

Али њена је најјача снага у сликању пејзажа. Она је волела природу једном уздрхталом и темпераментном љубављу. Под утицајем париских натуралиста и импресиониста, посветила се необично много студирању предела. Пренела је свој атеље под отворено небо, у поља и шуме. У том жанру дала је више топлих, колористички живих предела. Она је упоште бојама необично вешто владала. Боја код ње доминира изнад других сликарских изражајних средстава.

Али и као сликарка природе, она није била обични објективни уметник. Она је и ту била прожета дубоким националним осећањем. Кроз слике предела она је изражавала своју велику љубав према домовини. Природу је гледала властитим очима, са љубављу. Оживљавала ју је својим осећањем. Обилазила је неуморно многе наше крајеве и сликала све што је нашла карактеристично, и пределе и људе. „Надежда је давала утисак уметничког мисионара, проповедника и борца... Она је први наш сликар који је одлучно отишао у природу као да је скочио у бистру, кристалну воду, и који ју је гледао слободним очима и снажном видном осетљивошћу", — каже за њу г. Бранко Поповић.

Није она посматрала са дивљењем само природу, него и живот у природи, сељака и његову борбу за опстанак, његове радости и болове.

Нарочитом је љубављу сликала Јужну Србију. Те њене слике су највише очарене националним духом. И мртве ствари дишу родољубљем. Такве су слике: „Призрен", „Скопље", „Везиров мост", „Косовски бојури", „Рајчански рид", „Говедарник", „Качанско поље" и др.

Од других њених пејзажа на овој изложби нарочито се истичу топлином емоције и колористичким богатством: „Ливаде", „Вршидба", „Поток у шуми", „Богородичина црква", „Булоњска шума", „Брезе", „Шума", „Ресник" и неколико лепих пејзажа из Топчидера и Кошутњака.

Мотиви из Београда и његове околине сведоче о интимној повезаности сликарева живота са Београдом, нарочито са његовим парковима и шумама и са живописним крајевима у његовој околини. Једну од тих слика доносимо на корицама овог броја.

И ова изложба је показала колико смо много изгубили у рано преминулој сликарки Надежди Петровић, која је умрла баш у доба када је давала најзрелија и уметнички најсавршенија дела.

Својим радом Надежда Петровић значи изванредан прелом у историји нашег сликарства. Она је дала снажног потстрека нашој новијој сликарској активности и сматра се као претеча нашег данашњег савременог сликарства.

У Минхену је стекла техничку спрему и развила дар посматрања, а у Паризу је усавршила осећање боја и продубила своју урођену љубав за природу.

Све је то послужило Надежди Петровић само као школска спрема и потстрек за развијање самосталних уметничких особина, које су биле и интензивне, и разноликe, и финог квалитета. Зато је могла да уједини у себи и тековине западне културе и високе одлике наше народне душе, и да створи потпуно оригинална дела, прожета нашим националним духом и својом снажном личношћу.

Прва земаљска ловачка изложба

Прва земаљска ловачка изложба под покровитељством Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла, отворена је у павиљону Београдског сајма 19 фебруара пре подне уз присуство врло одабране публике. Њ. В. Краља заступао је пуковник г. Цесарец. Свечаности је присуствовао претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић са госпођом и неколико министара, претседник Београдске општине г. Влада Илић са више градских већника, немачки и пољски посланик и велики број ловаца из целе земље.

Изложбу је отворио и поздравио госте претседник Средишње управе ловачких удружења г. д-р Васа Јовановић.

Претседник Општине г. Влада Илић и градски већник генерал г. Живан Рашковић излазе из павиљона, после свечаног отварања ловачке изложбе

Министар шума и рудника г. д-р Богољуб Кујунџић изнео је у лепом и језгровитом говору значај лова за нашу привреду. Истакао је да су у нашој држави врло повољне климатске прилике за развој дивљачи. Југославија има скоро сву дивљач Средње Европе: високу дивљач по пространим шумама и високим планинама; ниску дивљач и птице мочварице око морских обала, језера, река и извора.

Годишњи приход од убијене дивљачи износи око 55 милиона динара; приход државе на ловним картама, таксама, царини из увоз оружја и монополу за барут износи око 25 милиона дин. Закупнине трећу бановина, где влада закупни систем, доносе око 6 милиона динара. Ако се узму у обзир све потребе за лов, целокупна сума која ловним господарством и извршивањем лова долази у питицај износи округло 280 милиона динара.

Задаћа је ове изложбе да најодабранијим трофејима и помоћу графичких приказа прикаже све то наше богатство и вредности које лов у народној привреди претставља.

Г. Б. Кујунџић је при завршетку свог говора нагласио да се лову и ловној привреди у нашој земљи мора убудуће поклонити много већа пажња. Многогодишња искуства су доказала да се интереси пољопривреде и рационалне ловне економије могу довести у склад.

Ова је изложба, — као што је и министар г. Б. Кујунџић у свом говору навео — наш национални павиљон са децембарске међународне ловачке изложбе у Берлину. На овој изложби је наша држава постигла лепе успехе са својим ловачким трофејима. Један наш примерак јеленских рогова, по својој лепоти и вредности, добио је осмо место у свету и пехар генерала Геринга. Још 17 примерака јеленових рогова одликовано је првим наградама. Гости су пажљиво разгледали целу изложбу.

На изложби су изложени и примерци јелена дивокоза које су убили чланови Краљевског Дома, и примерци дивокоза које је убила Њ. В. Краљица Марија.

Изложба је добила делимично и уметнички карактер. Изложени су и успели уметнички кипови животиња, радови г. Владимира Филаковца, и врло лепе слике са ловачким мотивима од сликара: г. Владимира Филаковца, г. Љубе Бабића, г. Шајна, и изврсна слика јеленске породице од берлинског сликара Герхарда Лебенберга, која је награђена почасном наградом.

На уласку у изложбену салу постављени су рељефни отисци ловачких мотива са богумилских и других споменика из XI до XV века. Рељефи приказују ловачке сцене на високу и ниску дивљач и лов са соколима.

На изложби је изложено, — у седам одељака, по покрајинама, — мноштво рогова срндаћа и планинских јелена, козорога, дивокоза, кљове дивљих вепрова, лепа медвеђа крзна. Занимљива је збирка ловачког оружја, већи број старинских пушака, канџара, ступица, замки и гвожђа. Изложене су и две мреже за хватање сокола, кожната рукавица соколара и звижджалка за вабљење сокола, као и две фотографије „Лов соколом", — да освеже успомене на тај наш популарни средњевековни лов, толико опеван у народним песмама.

Нарочиту пажњу је привлачила ловачка збирка кнеза Демидова из Ловачко-шумског музеја Краља Александра I у Топчидеру, која је била изложена у засебном одељку. Ту је велики број дивљих оваца са лубањом, читаве главе дивљих оваца, дивокоза са лубањом и њихове главе, главе козорога и јелена, већи број лепих јеленских рогова.

Статистичке табеле и карте пружале су јасне слике о распореду разних врста дивљачи по нашој земљи и о користи од лова. Извоз продуката лова из Југославије за последњих 10 година, од 1920—1929, износио је близо 400 милиона дина.

За цело време трајања изложбе приказивани су у биоскопу, који је смештен у изложбеном павиљону, ловачки филмови: живот дивљачи у Краљевом ловишту у Обедској бари (барске птице), у Словенији и Херцеговини (јелени и кошуте, срндаћи и срне, дивљи вепрови), у Немачкој (јелени и кошуте).

За изложбу је владало врло велико интересовање. Била је отворена до 27 фебруара.

Изложбу је посетио и Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле.

Неколико идеја за одређивање места за споменике нашим великанима

По налогу Господина претседника општине позвано је неколико општинских архитеката да поднесу скице за места за споменике нашим најзаслужнијим људима: Карађорђу, Краљу Петру-Ослободиоцу, Краљу Александру-Уједниотељу, Петру Петровићу-Његошу и Николи Пашићу. Из овог ужег конкурса одлучно анкете тражено је да се добију мишљења и идеје где би било најзгодније у Београду поставити споменике појединим великану.

Господа архитекти су урадили што је тражено и резултат је овај:

1) **Споменик Карађорђу**, — осморица постављају на тргу „Славија", тројица на новом тргу према Парламенту, један на Теразијама, један на Св. Савском тргу, један на почетку Карађорђевог парка, један у парку Престолонаследника Петра (код Официрског дома), један у Горњем граду, један између старог и новог Двора.

2)) **Споменик Краљу Петру.** — седморица постављају на новом тргу према парламенту, четворица на новом тргу између старог и новог двора, један на Теразијама, један на теразијској тераси, један испред новог општинског дома, један на „Славији", један на Вилсоновом тргу пред Железничком станицом.

3) **Споменик Краљу Александру.** — шесторица постављају на новом тргу према Парламенту, четворица између старог и новог двора, двојица на Теразијама, двојица на теразијској тераси, један између „Москве" и „Балкана", један у Горњем граду, један испред моста Краља Александра, један на „Славији".

4) **Споменик Његошу**, — седморица постављају у Парку Престолонаследника Петра (иза Официрског дома) или на месту Официрског дома или Цветног трга, шесторица у Студенском парку, један у парку испред Универзитета, један испред цркве „Св. Марка", један између старог и новог двора, један у скверу испред Ратничког дома.

2) **Споменик Николи Пашићу**, дванаесторица постављају у скверу између парламента и Аграрне банке или Поштанске штедионице, један пред парламентом и један у дворској башти према парламенту, двојица испред будуће општинске куће, један у скверу у Поенкареовој улици испред „Политике", један испред Министарства финансија.

Питање подизања ових споменика покренуто је од стране Општине и раније 1930 и 1933 год. Тако је 1930 год. била образована једна комисија састављена од пок. Бранислава Нушића и гг. Симе Пандуровића, архитекте Ђуре Бајаловића и арх. Ковалевског. Комисија се сложила (1930 год.) да треба подићи споменике Карађорђу, Краљу Петру и Његошу и то: Карађорђу у осовини Немањине улице на тргу пред железничком станицом, Краљу Петру или испред рамне парламента у кружном луку који, стварајући рампу или преко пута Парламента у једном луку који се добија од садашње дворске баште, као што је то предвиђено првобитним Генералним планом, а Његошу и Филипу Вишњићу на Теразијама један према другом у скверовима око садање фонтане.

Априлски број овог часописа из 1933 год. био је посвећен једној анкети о **споменицима и трговима** у Београду. У њој су учествовали г.г. Тома Росандић, вајар, Бранислав Нушић, д-р Драг. Аранђеловић, Душан Николајевић, д-р М. Борисављевић, Мил. Ј. Николајевић Драг. Арамбашић, генерал Стеван Бошковић, Алекс. Крстић, шеф паркова, проф. Јован Дравић, д-р В. Кујунџић, Ђорђе Манозиси и Б. Војиновић-Пеликан. Тражила су се мишљења о местима за споменике: Карађорђу, Краљу Петру и Његошу. Већина их је била да се поставе сви ови споменици у горњем граду као „Месту части". Од интересантнијих мишљења је Нушићево да се споменик Краљу Петру постави на место теразијског водоскока са чим се сложио и г. д-р Аранђеловић. Сем тога доста њих се слажу да треба поставити споменик Краљу Петру негде око парламента, или непосредно пред њим, или у обрађеној садашњој дворској башти.

Све ове анкете показале су с једне стране много разних мишљења која се не слажу, тако да је тешко прихватити неко од њих, а с друге стане да је незгодно одређивати места за споменике по сећању на поједине делове Београда, немајући пред собом план и јасну преставу како ће тачно да изгледа будућа регулација Београда. Споменици траже места, али и одређену регулацију око себе, јер без добро обрађене околне регулације та места могу да промаше свој циљ. Потребно је стога решавати све уједно, како би се добила боља целина.

Арх. **Д. М. П.**

I салон архитектуре у Београду

Приређен од стране клуба архитеката У. Ј. И. А. секција Београд, отворен је 13 фебруара о. г. први салон архитектуре. Салон је смештен у свечаној сали Техничког факултета и биће отворен закључно до 27 фебруара.

Пригодним говором салон је отворио г. арх. Петар Бајаловић, редован проф. Универзитета и почасни председник клуба архитекта. Отварању су присуствовали међу осталим угледним гостима: Изасланик Њ. В. Краља капетан фрегате г. Зденко Вуковић, г. инж. Станислав Јосифовић помоћник министра грађевина, г. г. Инж. Коста Главинић бивши министар и бивши претседник Београдске општине.

Изложба није велика и број излагача и радова је недовољан. Али се може сматрати да је овим првим салоном архитектуре клуба архитекта дата иницијатива за свакогодишње обнављање Салона у истом временском периоду, слично пролетњем и јесењем салону ликовних уметника, који се перманентно приређују у уметничком павиљону „Цвијете Зузорић".

Годишњи салон архитектуре може се сматрати као врло потребан када се узму у обзир нагло изграђивање Београда и интерес Београђана за разне његове архитектурне и урбанистичке проблеме.

Излагачи овог пута су: г.г. Милан Минић, Рајко Татић, Богдан Несторовић, Милорад Пантовић, Бранко Максимовић, Александар Секулић, Марија Ивацић, Богдан Игњатовић, Влада Владисављевић, Милан Злоковић, Михаило Радовановић, Петар Гарић, Александар Дероко, Момчило Белобрк, Душан Мирослављевић, и у сарадњи са М. Златковићем: Ружица Илић, Никола Лалић, Дејан Ивачковић и Иво Куртовић.

Београдско сајмиште — Макета

Заступљени су радови скоро из свију области архитектуре. Ипак салон, обзиром на велик број архитеката (близу 300 само у Београду) не може

Арх. Милорад Пантовић: Генерални план Новог Сада

дати довољну слику рада наших архитеката. Пожељно је стога да идуће године Салон буде обимнији и заступљен радовима што већег броја активних архитеката.

Арх. **Д. М. П.**

Одлуке Државног савета

Не мора бити натечаја кад се на једно упражњено службеничко место унапређује или именује лице које је већ градски службеник.

Градско веће једне градске општине било је одлучило, да не расписује конкурс за попуњавање упражњеног места градског благајника и на то место је изабрало дотадашњег благајничког чиновника. Банска управа као надзорна власт је нашла да је ова одлука противна § 102 Закона о градским општинама и § 7 статута о градским службеницима, у којима је прописано да градске чиновнике бира градско веће путем натечаја. Зато је Банска управа задржала ону одлуку градског већа од извршења, на основу § 134 Закона о градским општинама. Државни савет је, међутим, својим решењем бр. 25815 од 10 новембра 1937 год. уважио жалбу Поглаварства и нашао да није било основа за задржавање одлуке од извршења и то са ових разлога: „У § 102 Закона о градским општинама и § 7 Статута о градским службеницима прописано је да градске чиновнике бира градско веће на основу расписаног натечаја који има расписати и објавити. Али ова одредба односи се само на избор нових лица која тек има да постану градски чиновници, а не и на унапређење односно именовање на друга звања оних који су већ градски чиновници, јер за унапређења градских чиновника натјечај уопште није потребан. У овоме случају Воркапић је већ од раније градски чиновник VII групе, као што из аката овог предмета произилази, па је као такав вршио и службу благајника. Одлуком градског већа њему је и формално додељен посао благајника и он наименован у ово звање. За то није био потребан никакав конкурс, као што у опште конкурс није потребан за унапређење градских чиновника, јер о томе одлучује градско веће по своме нахођењу уз услове из Статута који се овде не споре.

Одлука градског већа према овоме није била противна закону, па стога није било места њеном задржању по § 134 Закона о градским општинама. Према томе ожалбено решење се показује као противно закону и као такво не може опстати."

Градско поглаварство може да ускрати издавање грађевинске дозволе ако налази да је зграда неукусно и архитектонски неуметно пројектована.

Један сопственик је тражио од Градског поглаварства у Београду одобрење плана постојеће зграде и преправку и дозиђивање те зграде. Градско поглаварство је своју грађевинску дозволу било везало за извесне услове у погледу архитектонске обраде, заснивајући их на чл. 60 т. 6 свога Грађевинског правилника, а како сопственик није хтео да те услове задовољи, Поглаварство му је ускратило тражену грађевинску дозволу. Међутим, Министар грађевина је уважио жалбу сопственика и поништио одбијајући одлуку Поглаварства налазећи да није било места за ускраћење тражене грађевинске дозволе. Тужбу Поглаварства против министровог решења уважио је Државни савет својом пресудом бр. 21698 од 4 октобра 1937 год. са следећих разлога: „Према чл. 60 т. 6 Грађевинског правилника за град Београд — „Градско поглаварство може за поједине улице и тргове као и унутрашњост грађевинских блокова и појединих места прописати и нарочиту архитектонску обраду и тражити од пројектанта да поступи по издатим прописима. Приликом прегледа поднетих пројеката за зидање нових или преправке постојећих грађевина, грађевински одбор оцењује архитектонску обраду грађевине и може захтевати, са образложењем, од власника да његов пројектант изврши преправку или промени изглед грађевине, ако нађе да фасада не одговара прописима овога члана, или да је неукусно и архитектонски неумешно пројектовано, или да би ружило слику краја, улице или места. Поглаварство неће издати грађевинску дозволу ако се по овоме не поступи."

У цитираном пропису Грађевинског правилника Поглаварство је имало основа да у погледу траженог одобрења од стране заинтересованог постави наведене услове, који се тичу архитектонске обраде грађевине. Како је заинтересовани одбио да те услове задовољи, Поглаварство је правилно како то предвиђа последња реченица цитираног чл. 60 т. 6, ускратило тражену грађевинску дозволу. За овакву одлуку Поглаварство је имало основа и у § 117 ст. I Грађевинског закона — по коме преправке, проширења и назиђивања зграда могу се вршити само ако се прилагоде регулационом плану, уредби и грађевинском правилнику, што са преправком и дозиђивањем које је заинтересовани тражио није случај, јер та преправка односно дозиђивање били би у противности са наведеним чл. 60 т. 6 Грађев. правилника и као такви се, сходно § 117 ст. 1, не могу одобрити.

Према томе, одбијајућа одлука Градског поглаварства је заснована на закону, а министрово решење, којим је иста поништена, је

противно закону, услед чега је и поништено овом пресудом."

Само у изузетним случајевима допуштено је одступање до 10% од мера одређених условима за парцелисање земљишта у Београду за површине парцела и дужине лица.

Један сопственик поднео је Градском поглаварству у Београду молбу за одобрење парцелације свога земљишта на углу двеју улица на две парцеле. Градско поглаварство својом одлуком одбило је ово тражење са разлога, што је нашло да парцеле, на које би се поделило односно земљиште, не би површином одговарале „Условима за парцелисање земљишта у Београду", које је одобрио Министар грађевина под бр. 19042/33 год. По жалби заинтересованог, Министар грађевина поништио је одбијајући одлуку Поглаварства с обзиром на став 6 чл. 5 Грађевин. правилника за град Београд, који допушта одступање од одређених мера највише за 10%, а одступање и у спорном случају није веће, јер једна парцела би била мања од предвиђене мере за 4% а друга за 10%, дакле, у границама Правилником допуштеним. Поглаварство, тражећи овом тужбом поништај министровог решења, истиче, да оно Правилником допуштено одступање је један изузетак и као такав може да нађе примене само у нарочито оправданим случајевима, какав није случај спорне парцелације. Државни савет својом пресудом бр. 23541 од 26 октобра 1937 год. одбацио је тужбу Поглаварства са ових разлога:

„Условима за парцелисање земљишта у Београду и поделу на потесе за парцелисање, које је одобрио Министар грађевина под бр. 19042/33 год., прописане су најмање површине парцела и најмање дужине лица истих. Члан 5 т. 6 Грађевинског правилника за град Београд допустио је одступање испод ових мера највише за 10% и то само у изузетним случајевима где се не могу добити оне одређене мере.

Односно земљиште именованог сопственика својим положајем — налази се на углу две улице, које је уз то још опкољено изграђеним тереном — и несразмером између своје велике дужине лица (око 61,50 м) и своје мале дубине (11,50 м) представља један изузетан случај из чл. 5 т. 6 Грађев. правилника, у коме је допуштено и оправдано одступање до 10% од „Условима за парцелисање" одређених најмањих површина за парцеле. Како то одступање за предложене парцеле не би ни било веће — за једну износи 4% а за другу 10% — дакле, у границама Грађев. правилником допуштеним, парцелација се има одобрити, како и гласи министрово решење".

Из образложења саветске пресуде излази, да је Државни савет усвојио гледиште Поглаварства о изузетном карактеру одредбе чл. 5 ст. 6 Грађевинског правилника за град Београд, да одступање до 10% од мера „Условима" одређених за најмање површине парцела и најмање дужине лица није правило, није допуштено увек, него само у изузетним и оправданим случајевима. Тужба Поглаварства пак није уважена, што је Државни савет нашао да је и случај спорне парцелације такав, да оправдава оно одступање због велике дужине лица и мале дубине плаца.

Само ако један плац у својим данашњим мерама постоји од пре 31 децембра 1896 год., допуштено је одступање од Грађевинским правилником одређених мера за најмању површину плаца и најмању дужину лица.

Заинтересовани сопственик молбом је тражио од Градског поглаварства у Београду дозволу за подизање грађевине на свом плацу у Босанској улици кварт X. Од овог тражења је одбијен одлуком Поглаварства са разлога, што сопственик треба да поведе поступак за апропријацију односног његовог плаца са суседним неизграђеним плацем (§ 52 Грађев. закона), пошто његов плац, на коме би подигао зграду, својом површином не испуњава услове које за градилиште поставља Грађев. правилник за град Београд. По тужби заинтересованог Министар грађевина поништио је одбијајући одлуку градског поглаварства, налазећи да има места издавању грађевинске дозволе, и ако плац величином површине не одговара условима Грађевинског Правилника, пошто исти датира још од пре 31 децембра 1896 године, за који случај чл. 5 Грађев. правилника за град Београд допушта одступање од одређених мера за најмању површину и најмању дужину лица. Тражећи поништај министровог решења, Поглаварство у тужби истиче да у спорном случају не постоји ни један изузетак из чл. 5 Грађев, прав., у којима је допуштено одступање, нити стоји да то имање у данашњој површини датира од времена пре 31 децембра 1896 год. зато у погледу односног плаца важе редовни услови за величину његове површине, који нису испуњени, услед чега, према тужби, ни грађевинска дозвола није могла бити дата. Државни савет својом пресудом бр. 24057 од 26 октобра 1937 год. уважио је тужбу Поглаварства и поништио министрово решење са следећих разлога:

„Према чл. 5 Грађев. правилника за град Београд предвиђена је најмања површина и најмања дужина лица за поједина градилишта и то како за градилишта у густим насељима, тако и за градилишта у средњим и ретким насељима. По т. 1 под *в* истог члана пом. Правилника може се допустити одступање за постојећа градилишта са површином испод 300 кв. м. од оних мера одређених у т. *б* истог члана и то само у случајевима: ако се на њих не могу применити одредбе о апропријацији и комасацији по Грађев. закону; ако су на суседним земљиштима подигнуте зграде

по грађевинским прописима и ако власник градилишта докаже да је земљиште у овим мерама постојало пре 31 децембра 1896 год.

Односно градилиште не потпада ни под један од ових изузетих случајева, у којима Правилник једино допушта одступање од мера одређених за површину градилишта и дужину његовог лица. Односно градилиште, које својом површином не одговара одређеној мери, са једне стране се граничи неизграђеним плацем, што показује, да није искључена апропријација и комасација у смислу прописа Грађев. закона, на који је поступак Поглаварство правилно и упутило сопственика, нити су на суседним земљиштима подигнуте зграде по грађевинским прописима, јер је земљиште са једне стране односно градилишта неизграђено и слободно. Не стоји ни трећи изузетан случај, односно градилиште у својим данашњим мерама не постоји од пре 31 децембра 1896 год., што је услов за одступање, јер се од његове површине 330,20 кв. м. регулацијом сече 169,97 кв. м., а за зидање остаје свега 160,23 кв. м. Пошто на односно градилиште не може да се примени ни један изузетан случај, важе редовни услови о најмањој површини градилишта, предвиђени Грађев. правилником, које оно не испуњава, те ни грађев. дозвола не може бити издата док се год то градилиште не оспособи за грађење путем поступка на који је Поглаварство сопственика упутило."

> Општина је законом овлашћена да приступи извршењу своје одлуке о забрани бесправног зидања односно рушење безправно изграђеног и не чекајући на правноснажност те своје одлуке

Заинтересовани сопственик започео је зидање грађевине на своме имању у Београду на обали Саве у ул. III ред 2, без претходно добивене Грађевинске дозволе по Грађев. закону. Градско поглаварство у Београду, утврдивши преко свога контролног органа, да се односно зидање изводи без грађев. дозволе на месту где је оно, по § 118 Грађев, закона, забранило зидање, својом одлуком забранило је именованом даље зидање и наредило да се у одређеном року поруши што је изграђено, иначе ће само Поглаварство то порушити на трошак сопственика, како је и поступило, пошто сопственик није сам извршио наређење о рушењу. Градско поглаварство је своју одлуку о забрани зидања односно о рушењу засновало на § 93 ст. 1 и 3 Грађев. закона. Међутим, по жалби заинтересованог сопственика, Министар грађевина својим решењем поништио је односну одлуку Град. поглаварства са разлога, што Поглаварство није претходно утврдило да ли је односно зидање противно прописима Грађев. закона и Правилника, а без тога, по § 93 Грађ. закона, није могло да изврши рушење изграђеног без грађевинске дозволе, него је само могло да нареди обуставу даљег грађења док се не издејствује прописна грађевинска дозвола. Затим, Министар грађевина је нашао, да Поглаварство није могло да приступи рушењу све док његова одлука о забрани зидања не постане правноснажна, сходно § 119 Зак. о општем управном поступку, по коме жалба изјављена вишој власти против одлуке првостепене власти задржава извршење ожалбене одлуке. По тужби Градског поглаварства у Београду, Државни савет својом одсудом бр. 23974 од 29 октобра 1937 год. поништио је министрово решење са следећих разлога:

„Градско поглаварство, преко свога контролног органа, утврдило је да је заинтересованих сопственик започео зидање без грађевинске дозволе на своме имању које се налази у крају на коме је Поглаварство, на основу § 118 Грађ. закона, забранило свако зидање. У питању је, дакле, зидање без грађевинске дозволе које се, уз то, противи пропису Грађевинског закона, његовом § 118, у коме је Поглаварство имало основа да у односном крају забрани свако зидање, у циљу израде регулационог плана за тај крај. За овакав случај § 93 ст. 3 Грађев. закона прописује, да ће општина наредити рушење грађевине или појединих непрописно изведених делова, а ако власник ово наређење не изврши, општина ће извршити рушење о трошку власника, како је Поглаварство и поступило у спорном случају.

Ни други приговор оспореног министровог решења против одлуке Поглаварства — да није могла да приступи рушењу пре правоснажности одлуке о забрани зидања — не може се уважити. Министар грађевина истакао је овај приговор с обзиром на § 119 ст. 1 Закона о општем управном поступку, по коме жалба задржава извршење ожалбене одлуке, али ово је пропис општег карактера који налази примену у поступку управне власти у колико не постоји пропис специјалног карактера, какав је пропис § 93 ст. 4 Грађ. закона, по коме жалба на решење о забрани грађења не задржава извршење решења. У овом специјалном законском пропису Поглаварство је имало овлашћење да, и пре његове правноснажности, приступи извршењу своје одлуке о забрани зидања, која садржи и наређење за рушење као свој саставни део, и без обзира на то што је заинтересовани против те одлуке о забрани зидања изјавио жалбу на вишу власт — Министра грађевина.

Код таквог стања ствари одлука Поглаварства о забрани зидања и рушењу безправно подигнуте грађевине, која је грађевина уз то и противна прописима грађевинског закона, показује се на закону основана, а министрово решење оништењу ове одлуке противно је закону и као такво поништено."

> Настрешнице подигнуте по ранијим прописима морају бити сагласне новом пропису или уклоњене.

Одлуком Градског поглаварства у Београду наређено је једном хотелијеру да уклони у

року од 5 дана после извршности ове одлуке настрешницу од платна постављену на гвозденим стубовима, укопаним на тротоар испред свога локала, с тим да ће само Поглаварство то учинити на његов трошак и уз примену казнених санкција из Грађев. Правилника, ако именовани не поступи сам по овој одлуци. Поглаварство је своју одлуку засновало на томе, што је спорна настрешница противна условима постављеним за исте у чл. 31 Грађевинског Правилника за град Београд, а није ни сагласна овим условима у року предвиђеном последњим ставом чл. 31 пом. Правилника. По жалби именованог, Министар грађевина, својим решењем оснажио је односну одлуку Поглаварства са истих разлога. Против министровог решења употребио је тужбу на Државни савет која је, исто тако, пресудом бр. 25606 од 9 новембра 1937 год. одбачена са следећих разлога: „На основу законског овлашћења у §§ 3 и 6 Грађевинског закона Градско поглаварство у Београду прописало је Грађевински Правилник за град Београд, у чијем чл. 31 су предвиђени услови за настрешнице — кровове против непогоде, а у последњем ставу истог члана речено је, да подигнуте настрешнице, које не одговарају овим прописима, морају се у року од једне године дана прилагодити њима.

Спорна настрешница испред тужиочевог локала не одговара условима из чл. 31 Грађевинског Правилника за град Београд, нити је у року од године дана, после ступања на снагу Правилника, прилагођена тим условима. Зато је Поглаварство правилно одлучило, чију је одлуку Министар оснажио, да сопственик има уклонити ту непрописну настрешницу или ће је Поглаварство уклонити на његов трошак, пошто је у одређеном року није сагласно условима Правилника.

Неумесно је тужиочево позивање на стечено право, тврдећи да је спорну настрешницу подигао по пуноважној дозволи надлежне власти и да та дозвола увек важи и ако је измењен грађевински пропис, који неби могао да се односи на расправљене случајеве односно добијене дозволе. Тужилац није могао стећи право за сва времена на настрешницу испред свог локала на општинском тротоару. Она дозвола издата је на основу онда важећих прописа и важила је док су и ти прописи били на снази. Општина је била законом овлашћена да пропише нове услове за настрешнице на својим тротоарима, којим условима су морале бити прилагођене и већ постојеће настрешнице, у противном би морале бити склоњене, која санкција произлази из самог прописа о обавези прилагођавања новим прописима, односно, ако се не прилагоди, не може ни постојати."

Дворишна зграда, ако се у њој налазе просторије намењене за становање, мора бити удаљена од суседа у зачељу за 3/4 своје висине, па макар светларницима била везана за уличну зграду.

Заинтересовани сопственици обратили су се молбом Градском поглаварству у Београду и тражили су грађевинску дозволу за подизање грађевине на свом имању у ул. Краљице Наталије кварт I. Својом одлуком Поглаварство је одбило њихово тражење нарочито са тог разлога, што пројектована зграда не би била удаљена од суседа у зачељу за 3/4 њене висине, како то прописује чл. 8 ст. 4 Грађевинског Правилника за град Београд. По жалби именованих Министар грађевина поништио је односну одлуку Поглаварства нашавши да не постоји засебна дворишна зграда за становање, него је пројектована само једна зграда са великим светларницима и да зато није ни потребно да је испуњен услов о удаљености од суседа у зачељу из цитираног прописа Правилника. Поглаварство, тражећи поништај министровог решења, код Државног савета, истакло је да по пројекту, поред уличне, постоји и посебна дворишна зграда за становање и да према томе мора да буде испуњен односни услов о удаљености од суседа у зачељу. Државни савет је својом пресудом бр. 26244 од 19 новембра 1937 год. уважио тужбу и поништио министрово решење са ових разлога:

„На основу законског овлашћења у § 6 Грађевинског закона, који у тач. 5 предвиђа да ће се Грађевинским правилником расправити и питање заштите суседних односа, Градско поглаварство у Београду је у овом грађевинском правилнику — чл. 8 ст. 4 — прописало да дворишна зграда, ако служи за становање, а зида се у дну дворишта — зачељу, мора бити удаљена од суседне границе — зачеља градилишта најмање за 3/4 висине зграде по најмање 3 метра.

Министар грађевина је нашао да по пројекту и не постоји засебна дворишна зграда, на који се случај по његовом нахођењу једино односи цитирани пропис, него једна једина зграда везана великим светларницима. Међутим, за примену односног прописа није битно да ли је једна дворишна зграда потпуно одвојена од уличне или је са њом везана светларницима; важно је да ли се у тој дворишној згради, па макар била и везана за уличну светларником, налазе просторије за становање, а ако то стоји, њена удаљеност од суседа у зачељу мора бити сагласна чл. 8 ст. 4 Грађевинског правилника, тј. мора бити удаљена од зачеља за 3/4 њене висине.

Да дворишна зграда, и кад је са уличном везана светларником, ако се у њој налазе просторије за становање, мора бити сагласна чл. 8 ст. 4 Правилника, види се и из последње реченице тога става, по којој се допушта одступање односно мања удаљеност дворишне зграде од зачеља, једино ако је градилиште дубине испод 30 метара и према граници зачеља су остављене *споредне просторије у ко-*

има се стално не бави. То је, дакле, битно и важно, за питање удаљености дворишне зграде од суседа у зачељу, да ли се у њој налазе просторије за становање, а не да ли је она за уличну зграду везана светларником или није.

У пројектованој дворишној згради, па нека се узме и као део уличне због везе путем светларника, налазе се просторије за становање, као таква не сме бити ближа суседу и зачељу од 3/4 њене висине, како је прописао чл. 8 ст. 4 Грађев. правилника у циљу заштите суседних односа (т. 5 § 6 Грађевинског закона), а како тај услов није био испуњен, Поглаварство је правилно поступило кад је одбило издавање Грађевинске дозволе, а Министар грађевина је погрешио кад је ту правилну одбијајућу одлуку Поглаварства поништио, услед чега је његово решење поништено као противно закону."

Кад се тражи одобрење за претварање постојеће зграде за становање у гостионичарску радњу, грађевинска власт пази, поред осталог и на то да ли је задовољен и законски услов о висини просторије намењене за кафану и јавни локал уопште.

Заинтересоване сопственице поднеле су Градском поглаварству молбу у којој су тражиле одобрење за измену намена просторија у својој постојећој згради за становање у ул. Цара Николе у томе што би у пом. згради отвориле гостионичарску радњу. Ову молбу Поглаварство је спровело на решење Министру грађевина, сходно § 87 т. 2 Грађевинског закона, пошто је било у питању одобрење пројекта приватне грађевине намењено јавној употреби, скрећући пажњу власти надлежне за решавање на мишљење овог Грађевинског одбора по питању траженог одобрења, а по коме би исто тражење требало одбити са разлога, што зграда за гостионицу не би имала прописну висину, што клозети немају никакво проветравање ни осветљење и што је остава укљештена између писоара и клозета. Министар грађевина, међутим, није усвојио ово мишљење Грађевинског одбора при Градском поглаварству, него је својим оспореним решењем у начелу одобрио тражену промену намене просторија постојеће зграде, налазећи да није од важности, у моменту тражења преправке, што зграда нема прописну висину за јавни локал, о чему ће имати да води рачуна она власт која буде издавала одобрење за отварање локала, по ком основу она може и одбити то одобрење, поред тога, у оспореном решењу одлучено је да ће се преправка дефинитивно одобрити тек пошто буду отклоњени они недостатци пројекта у погледу смештаја и осветљења клозета и оставе, на шта је ставио примедбе и Грађевински одбор. Градско поглаварство, тражило је код Државног савета поништај министровог решења, истичући нарочито да није могло бити дато ни начелно одобрење за промену намене просторија постојеће зграде за становање у гостионичарску радњу кад те просторије немају висину од 4,00 м. прописану § 30 Грађевинског закона за кафане и јавне локале уопште, у којима се људи дуже задржавају. Својом пресудом бр. 25372 од 29 новембра 1937 год. Државни савет је уважио тужбу Поглаварства и поништио министрово решење са ових разлога:

„Именоване сопственице тражиле су одобрење за измену намена просторије своје постојеће зграде за становање, коју би преобратиле у гостионичарску радњу. Један од законских услова, који треба да је испуњен кад се одобрава пројект зграде намењене за кафану или јавни локал уопште у коме се људи дуже задржавају, је услов из § 30 т. 4 Грађевинског закона, који се односи на висину просторија те зграде и која по овом пропису мора да износи најмање 4,00 м. Неоспорно је, да просторије постојеће зграде за становање именованих сопственица, преобраћене у гостионичарску радњу, не би имале законом прописану висину од 4,00 м., у недостатку којег услова није могло бити издато ни начелно одобрење, због чега се министрово решење са тим одобрењем појављује као противно закону и као такво је поништено.

Неумесно је оно истицање у оспореном решењу да о прописној висини просторија намењених за кафану или јавни локал уопште има да води рачуна власт која буде давала одобрење за отварање те радње. Напротив, у питању је један законски услов из Грађевинског закона, и грађевинска власт, у спорном случају Министар грађевина, надлежна за издавање одобрења за промену намене просторија, такво одобрење може издати тек пошто претходно испита да се исто не коси ни са једним прописом Грађевинског закона, а у конкретном случају издато одобрење се косило и противило са цитираним § 30 т. 4 Грђевинског закона, услед чега је решење о том одобрењу морало бити поништено".

Саопштио,
Љуб. Ж. Јевтић,
секретар Државног савета

Власник: Градско поглаварство Београд. — Уредник: Ђуро Бањац, Молерова 16
Штампарија Драг. Грегорића, Страхињића Бана 75. — Београд

Београдске општинске новине

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 3
Година LVI

Редакциони одбор
МИЛОРАД СИМОВИЋ, Д-Р ДУШАН КАЛАНОВИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ
Уредник
ЂУРО БАЊАЦ

Март
1938 године

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Београд као седиште централних управа свих националних, хуманих и просветних друштава — Vil. 131

За правилно разумевање проблема физичког васпитања народа — Д-р Радмило Белић 138

О млеку и контроли млека — Мил. К. Цветковић 142

Фалсификовање намирница — Инж. Јован Дугошевић 146

О заразном запаљењу мождане опне — Д-р Сергије Рамзин 150

Начин одређивања вредности имања у Београду и њихов утицај на поједине законске одредбе у вези извршења Генералног плана — Инж. Милош Д. Анђелковић 154

Парнски зоолошки врт, упоређен са нашим зоовртом — Инж. Александар Крстић 161

Реорганизација трамвајског и аутобуског саобраћаја Београда — Ратимир Д. Николић 166

Првих шест месеци у животу Београдског сајма — Инж. Милосав Васиљевић 174

Књижевни додатак:

Кад посут вечерњим златом блиста Београд (песма) — Д-р Милан Марковић 177

Томбола (приповетка) — Јеврем Герасимовић 178

Пилот-потпоручник Кнап брани Београд — (Новела из београдског живота — награђена на књижевном конкурсу Градског поглаварства Београд) — Живорад Вукосављевић 188

Прилози за историју Београда:

Карађорђев конак у Београду — П. 196

Из београдске прошлости (Како су подигнута звона на Саборној цркви. — Прво позориште у Београду. — Породични и друштвени живот у турском Београду) — Влад. Ст. Кићански 200

Радни програм Арсе Лукића, претседника Општине београдске — пре 68 година — Д. Ј. Р. 202

Развој здравствених и хигијенских прилика Београда и градова Србије (крај) — Д-р Стеван З. Иванић 203

Друштвена хроника:

Свечаном академијом на Универзитету отворена је година Француске у нашој земљи 208

Земаљска скупштина Аеро-клуба 208

Први Међународни салон аутомобила 209

Комунална хроника:

Градска поликлиника за кожне и венеричне болести — М. М. 212

Г. Влада Илић изабран за почасног члана С. к. „Југославија" 217

Уметничка хроника:

Изложба италијанског портрета кроз векове 218
Јубиларни концерт г. Златка Балоковића 223

Књижевне вести:

Д-р Реља Аранитовић: „Штедња" 223

Позоришна хроника:

Премијере и репризе [„Сирано де Бержерак" од Едмонда Ростана] — Б-ц. . 224

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љубомир Ж. Јевтић 226
Градске општине и градска поглаварства 232

Слика на корицама: Тинторето: **Богородица рибничара**
(Са „Изложбе италијанског портрета кроз векове")

Београдске општинске новине

Излазе једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 180·—, полугодишње 90·— динара. Појединн број 10·— дин.
Цена огласа: Цела страна 800·—, пола стране 500·—, четврт стране 300·— дин. Огласи на корицама 50% скупљи
Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54,300
Уредништво и администрација: Кнегиње Љубице 1/II — телефон 26-040.
Уредник прима сваког радног дана од 9-12 часова — Рукописи се не враћају.

Београдске општинске новине
Бр. 3 1938

Чланци и студије

Београд као седиште централних управа свих националних, хуманих и просветних друштава

Београд је седиште централних управа: националних, хуманих и просветних друштава... Београд као такав увек је знао да се загреје за све најлепше идеје: **националне, хумане и просветне.**

Београд је централно седиште националних, хуманих и просветних друштава. Та друштва махом имају задатак: *да се уједини напор, воља и разумевање свакога Југословена посебице као јединке* (без обзира на пол, конфесију и професију) *и свих Југословена када су ускупно* (природном или законском потребом) упућени те да:

— све њихове мисли, посебице и ускупно, буду упућене на добро, просперитет и корист народа и Отаџбине и,

— сав њихов рад, посебице и ускупно, иде на понос Краља, народа и Отаџбине.

Увод —

Београд је увек, и као престоница Краљевине Србије и као престоница Краљевине Југославије, показао и доказао и делима и жртвама, кроз цео свој самостални живот, да је по свему — по своме духу и по својој души — потпуно југословенски... Он је уз то свагда био стални и неуморни носилац свих националних, хуманих и просветних идеја. Истичу се међу свима друштвима као аутономна повлашћена, међутим најкориснија и најпотребнија следећа друштва:

— Црвени крст,
— Соколски савез,
— Стрељачки савез,
— Ватрогаски савез, итд.

Кроз своје организације сва та друштва спроводе: југословенски национализам, југословенски хуманизам, југословенско просвећивање (културно васпитање).

I — *Југословенски национализам:*

Југословенски национализам, који у раду —друштва треба и има да се испољава, јесте и треба да буде синтеза свега онога што је југословенски народни дух током векова стварао и створио, било из дубина најширих народних слојева било путем школе и цркве, било са висина најпросвећенијих духова народа, свих Југословена.

Југословенски национализам, који треба и има да се спроводи кроз друштва чији је циљ претежно национални, треба и има да је пре свега уверен у снагу народа и да познаје *расне одлике Југословена:*

— *морална снага Југословена*, тако видно манифестована у прошлости, не само у особитим подвизима великана и ратника, већ готово код свих Југословена без разлике племена, места и времена кад је, ко, како и где деловао;

— *физичка способност Југословена*, тако јасно оцртавана свуда и на свакоме месту при свима тегобама, невољама и недаћама, кроз које су Југословени пролазили на путу остварења својих националних циљева.

Југословенски национализам, кроз национална друштва, жели и тежи:

- да срца свих Југословена буду наоружана храброшћу и,

— да воље свих Југословена буду снабдевене енергијом, — а све то зато да би речи Витешког Краља Александра I Ујединитеља — *Краљевина Југославија изнад свега, пре сваког и над свима* — заиста биле њихов *„Вјеровању"*. Сваки Југословен, као јединка и сви Југословени укупно, срцем и мозгом треба то да сматрају као *први, најважнији и највећи циљ живота.*

Национални задатак друштава треба да истиче национализам као природан, урођен осећај. Код свих Југословена треба да пламти понос човека, када каже *„Ја сам Југословен"*. Тај национални понос повлачи за собом услов:

— сви Југословени, посебице и ускупно, треба да иду поретком: моралним, социјалним, економским и просветним како то закони прописују, како то налази друштвени обзир са свим исправних грађана,

— сви Југословени, посебице и ускупно, треба да су и да увек остану достојни Оних,

чијом је заслугом, највише, и створена Краљевина Југославија.

Национални задатак друштава треба и има у своме раду да на себе прими задатак, да сви Југословени, посебице и ускупно, имају у себи дубоко укорењени југословенски национализам:

— да друштво са тим циљем буде чврсто *жариште југословенског идеализма,*

— да сви чланови тога и таквога друштва буду пропагатори, учитељи народа и у народу: да поучавају себе и друге, допуњавају и освежавају све оно, што се већ у школи и храму вере, ради.

„Сваки Југословен треба да је спреман уз вођство Краља да и себе жртвује за напредак и добро Краљевине Југославије — недељиве и јединствене".

Национални задатак друштава имао би и требао би: да путем гусала, народних песама и *цитирањем родољубивих речи:*

— Валентина Водника, Станка Враза,

— Јосипа Јураја Штросмајера, Ивана Мажуранића, Ивана Гундулића, Људевита Гаја, Фрање Рачкога.

— Ђуре Јакшића, Бранка Радичевића, Доситеја Обрадовића, Вука Караџића, Д-ра Јована Цвијића, Д-ра Јована Скерлића... Краља Витеза Александра I Ујединитеља — *уђуђује на народно и државно јединство...*

Свуда и у свако доба треба да се буди пијетет код свих Југословена према витешким примерима чојства и јунаштва најбољих Југословена.

Национални задатак друштва ако би се на тај начин, несметан ни од кога, чак још и помаган од меродавних, спроводио, сигурно би се тада успело да: Косово Поље, Куманово, Брегалница, Цер, Рудник, Кајмакчалан, Добро Поље, Опленац... света имена, буду увек на срцу и на уму свих Југословена. Тада би настало, како је рекао Волфганг Гете: „Када би, неким чудом, пијететт продро у људске душе, излечио би човечанство од већине зала од којих оно, можда безнадежно, болује."

Југословенски национализам друштва истиче код њих, управо треба да истиче, нарочито још и то — стварати и одржавати пријатељске везе свога народа са свима народима, у првоме реду са суседима, разуме се на бази рада државне спољне политике. То лепо цитира Вој Илић-Млађи, који вели:

„...Пријатељи смо држава свију
И пристаниште вечнога мира
Али уз услов: да уговори
Нису безвредна парчад папира!..."

II — *Југословенски хуманизам:*

Југословенски хуманизам, који у раду друштава треба и има да се спроводи, јесте рад на томе да се код Југословена, свакога посебице и свих ускупно, потстичу црте *југословенске хуманости.*

Хумани задатак друштава при томе своме раду почиње од убеђења у етичке особине Југословена, већ познате и учвршћене:

— *братска привреженост,* љубав према ближњем,

— *човечанска наклоност,* болећивост према свакоме, па и према другим народима, чак иако су непријатељи били у прошлости.

Југословенски хуманизам увек има и треба да се ослања на величину југословенске душе. Он је вазда полазно од поставке, да је велики само онај народ који великодушно прашта.

Хумани задатак друштва треба да жели и има да тежи: „да се побољша и уздигне економски и социјални положај свих Југословена, посебице и ускупно". Сви Југословени треба да раде на томе, да мисле и да се осећају: да су срећни и задовољни.

Хумани задатак друштва, чији је то претежно циљ, истиче *хуманост* као црту карактера, као етичко обележје Југословена, код којих је увек била социјална правда претеча чак и национализма. Код Југословена вазда је владало уверење: да сваки треба да ради, да би могао напредовати.

Рад тај истиче нужност, повлачи за собом услов: „Сви Југословени, сваки за себе и сви укупно, имају дужност — да економски слабије и ниже уздижу и помажу и да најзаслужније и најбоље истичу."

Југословенски хуманизам, кроз хумана друштва, треба да, као неки *потстрекач социјалног побољшања,* упућује и убеђује све и свакога Југословена:

— хумани задатак, економско јачих је да се слабији и нижи помажу. Јер, побољшањем људи и постављањем свакога на право место, побољшавају се увек и прилике у друштву, у народу и у држави,

— хумани задатак свих Југословена, економски слабијих и јачих јесте: да свесрдно помажу она друштва, она удружења, која имају хумани циљ (Црвени крст).

Хумани задатак друштва истиче нарочито још: *великодушно праштање* свима који су чинили грехове према срећи и напретку Југословена, под условом да се то више не понови...

Југословенски хуманизам у главноме жели, тежи и има да настоји: да би се *створила слога и свест за помагање* и тиме поставио етички *темељ солидарности,* опште и узајамне љубави и помагања не само међу браћом разних племена Југословена, већ и према другим народима и тако донело користи и Југословенима и Човечанству.

III — *Југословенско просвећивање:*

Југословенско просвећивање, народно просвећивање, које у раду друштва треба и има да се истакне, углавноме има задатак: да се код свих Југословена, ма где били, изведе и укорени *југословенско културно јединство.*

Југословенско просвећивање друштва базира на етничким особинама Југословена:

— *бистрина* и окретност Југословена,

— *наклоност* и привржиност Југословена ка југословенској мисли, датираној одавно и сачуваној кроз све мучне периоде историје.

Југословенско просвећивање друштава жели и тежи: да сви Југословени буду културно духовно тако изједначени, сједињени, да у свакоме погледу чине један народ. Када се то постигне, *тада речи* Витешког Краља Александра I Ујединитеља: „Никакве границе ни подвојености из прошлости, као ни Дунав, ни Сава, ни Дрина, неће раздвајати племена истога народа, већ да нам увек везују и спајају интересе народа и душу народну у нераздвојну целину — *Југославију*, коју никад нико раздвојити неће", *биће стварност*... Тада ће Југословени бити најснажнији у свакоме погледу.

Југословенско просвећивање друштава истиче просветни напредак, који налаже: *јединство мисли, јединство доктрине и схватања* код свих племена у Југославији — како у погледу љубави према Краљу и Отаџбини, тако и у погледу културног напредовања свих Југословена као етничке целине — народа и, Краљевине Југославије као самосталне државе.

Југословенско просвећивање друштава треба и има да истиче, како вели Вој. Илић-Млађи:

„...Место племенског грешног странчарства
И недостојних племенских трења —
„Један Владалац и једна земља —
„И један народ!" — ето решења!..."

Југословенско просвећивање друштава, чији би то био поглавити циљ, имало би у тим друштвима улогу: да буде као неко *културно огњиште за остварење:*

— *једне чисто југословенске културе* — чак једног чистог југословенског језика,

— *једне чисто југословенске психе*, где би њени чланови проносирали: *„Да се код свих Југословена оствари један чисто југословенски менталитет"*.

Југословенско просвећивање друштава, чији би био поглавито циљ, имао би још и као неки *пропагандистички задатак:*

— *упознати све Југословене* ма где били са свима тековинама Краљевине Југославије. Јер, ко не познаје своју Отаџбину, тај је у њој као туђин,

— *упознати све странце* о културноме напретку Југословена и Краљевине Југославије. Јер, у колико нас они буду боље упознали у толико ће нас више ценити, па и волети.

I

„ЦРВЕНИ КРСТ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ"

„Црвени крст као хумани покрет у пуноме смислу Југословена (као што је то и код свих других држава — код нехришћанских држава под другим именом) има своју централну управу у Београду." Његов је задатак: „У миру и рату неговати милосрђе и унапређивати здравље."

„Црвени Крст Краљевине Југославије" као друштво је хумана и повлашћена аутономна народна установа. Под тим именом оно се признаје:

— искључиво као једино друштво за целокупну територију Краљевине Југославије и као,

— помоћни орган санитета војске и морнарице Краљевине Југославије за време рата (чл. 3 Закона).

Црвени Крст зову га Срби, Crveni Križ зову га Хрвати, Rdeči Križ зову га Словенци. И, он — са свим свеједно како га који брат зове — *симбол је човечанског милосрђа, племенитости и хуманости.*

Кад се загледа у ма коју страну историје нашега Народа или кад се завири у наше дивне народне песме, види се како се у страшном простору: болести, невоља, умирања, смрти и зверстава провлаче светле сенке, које обележавају милосрђе и доброту.

Тамо запажамо *„Косовску девојку, где превреже по крви јунаке"*.

Тамо чујемо дозивање рањеног: *„Завиј ми моје ране, лепа моја Црнојорко"*.

Тамо гледамо јунак-девојку: *„Како вади из мутне Мораве крвава непријатеља"*, можда и убицу свога брата, свога оца или свог драгог.

Тамо запажамо, чујемо, гледамо и осећамо у простој души младе жене више мотиве, који је побуђују на такво племенито дело, на такво милосрђе. И из овог чина ми као да да чујемо глас највеће мајке, глас, који нам говори: *„Ја сам природа, ви сте моја деца, становници сте целе земље, а браћа сте целог света, помозите један другоме"*.

Народне песме Југословена бележе да су, поглавито код Црногораца вршиле улогу болничара на бојном пољу жене. То казује песма:

„...Као чавке попадале мајке,
Носе воде, перу ране љуте..."

Народне песме, као и историја нашега Народа износе много дивних примера милосрђа. Али, ово милосрђе чинила је неорганизована и добровољна, да је назовемо војска, која је *била пуна воље да помаже ближњем* не питајући ко је и шта је.

Таква неорганизована и добровољна војска била је *неспремна, без знања и без средстава.*

1 — *Црвени Крст*, Crveni Križ, Rdeči Križ као установа створен је на бојном пољу и то не давно...

Крваве борбе за време аустриско-сардиског и Француског рата у Италији, који је почет 26 априла а завршен 11 јула 1859 год., биле су повод те је он створен.

Анри Динан, Швајцарац, који је и сам учествовао у битци код *Солферина* 24 јуна 1859 год., посматрајући како рањеници леже у локвама крви непревијени, гажени од топовских возила и војника и слушајући тешко запомагање рањеника и болесних, одмах по повратку у своју домовину написао је чувену књигу: *„Успомене са Солферина"*. Он је тим покренуо и акцију за образовање добровољних друштава, која ће у рату притицати у помоћ рањеним и болесним, с тим да се они као и санитетско особље имају сматрати неутралним од ратујућих страна.

Анри Динана хумана идеја одмах је прихваћена од више Европских Држава и већ 1863 и 1864 год. образован је *„Међународни Комитет Црвеног Крста у Женеви"*, који је створио Женевску Конвенцију, која у изводу од 6 јула 1906 год. садржи ове одредбе:

[1]) О рањеним и болесним, који припадају војсци, а који падну у руке непријатељу, води бригу и старање непријатељ. По узајамном споразуму обеју ратујућих страна рањени и болесни могу се измењати.

[2]) Санитетски персонал, који је искључиво употребљен у санитетској служби, као и свештеници, неутрални су.

[3]) Санитетске команде и установе заједно са својим војничким стражама неутралне су све дотле док се не буду употребиле на штету непријатеља. Персонал ових команада и завода и тада још остаје под заштитом Женевске Конвенције, ако употреби своје оружје за самоодбрану или заштиту својих болесних или рањеника.

[4]) Неутрални персонал са својом приватном имовином, спремама болничарских чета и пољских болница, које падну непријатељу у руке, враћају се натраг својој војсци, чим то војни обзири дозволе и кад се о рањеницима буде довољно побринуло.

[5]) Становници, који рањене и болесне војнике приме и негују, добивају нарочиту заштиту и особене олакшице.

2 — *Српски Црвени Крст* основан је 21 јануара 1876 год. Он се за пуних 53 године свога опстанка прилагођавао променама, које је изазивао развој живота и рада Народа и своју организацију мењао и подешавао према насталим потребама.

Српски црвени крст променио је до 1918 год. троја правила:

I — *Прва правила:*

Прва правила су примљена на првоме оснивачком скупу 21 јануара 1876 год. а потврђена од Кнежевске владе 25 јануара 1876 године.

Председник Кнежевске Владе био је Љубомир Каљевић (26-IX-1875 до 24-IV-1876), који је био и министар Унутрашњих дела.

Министар војни пуковник Т. Николић издао је тада *„Упуства за службу војног санитета народне и стајаће војске"* и узео у обзир и Црвени крст и тиме је регулисана приватна помоћ према потребама на бојном пољу и у болницама.

Црвени крст по чл. 30 *„Службе војног санитета"* имао је дужност, да пошље по 1 свог изасланика за сваку пољску болницу и дивизиски санитет. Њихов задатак био је да одржавају везу између војних власти и Црвеног крста, да се брину о санитетским потребама на првим линијама војске и у пољским и резервним болницама, као и да чине све могуће олакшице рањеницима и болесницима.

Српски црвени крст, одмах после неколико месеца свога живота, дошао је у прилику да прими тешко бреме спасавања рањеника и болесника, кад је Србија огласила рат Турској 18 јуна 1876 год.

Српски црвени крст имао је тада пуне руке посла, јер је цео ратни санитетски посао скоро сам обављао.

Војни Санитет, на чијем је челу као шеф био д-р Белони, био је врло сиромашан, јер је имао на лицу само:

1) Инструмената: 119 цепних етвија, 74 кутије за ампутације, 25 кутија за ампутације и ресекције, 4 велика сандука за операције у болницама, 250 америкаиских клешта, 500 Петитових и 400 Шлинкових турникета, 20 иригатора, 500 штрцаљица за ране и 50 клистера, 500 еластичних катетера, 50 бужија, 924 носила систем Паликрушкин, 2 носила по аустријском моделу, 50 Правацових штрцаљица, 100 бешика за лед, 1 кола за тешке рањенике, 60 комада платна од каучука, 50 пољских операционих астала, 1 седло с 2 литијере, 1 седло са 2 каколета, 5000 дрвених удлаха, 1000 штака за болеснике, 3921 колан за ношење тешких носила српског проналаска и 100 пољских нужника.

2) Завојног прибора: 20 бисага пуних најнужнијега завојног прибора, 28 кожних торба за завоје, 1 корпа за завоје, 1 француска хируршка кантина, 24 енглеског тифтика, 3000 рифи фачки и 4530 рифи платна.

3) Лекова и апотекарског прибора: 90 пари пољских апотека, док свега 12 самара за товарење тих сандука на коње, 6 шатора за завојишта.

Српска војска чим је ушла у акцију неспремна и дефекти Војног Санитета одмах су се почели испољавати на све стране. Видело је се колико је потребна приватна помоћ, па да санитет буде савршен.

II — *Друга правила:*

Друга правила су усвојена на другој Главној Скупштини 17 маја 1877 год. а потврђена од стране Кнежевске Владе 10 августа 1877 године.

Претседник Кнежевске Владе био је Стевча Михаиловић (24-IV-1876 до 1-X-1878), док Министар Унутрашњих дела Рад. Милојковић (24-IV-1876 до 25-VII-1879). Та се правила зову: *„Правила Српског друштва Црвеног крста за добровољну њекоћ ратним рањеницима и болесницима"*.

Српски црвени крст опредељивао је и износио у *другим правилима:*

Чл. 1. У време рата учествује поред Књажевског Српског Војног Санитета сагласно са наредбама војних власти у лечењу и неговању рањених и болесних војника и у администровању војних болница.

Чл. 2 У време мира спрема све што је нужно за помоћ у време рата. Према чему се друштвена радња дели на:

а) Спремање завоја, материјала и личности потребних за примање, лечење и неговање рањеника и болесника за случај рата, а то све из својих приватних средстава и својим заузимањем.

б) Потпомагање војно-санитетских установа и завода у време рата свима силама и средствима, која буде Црвени Крст имао на расположењу.

Чл. 8. У случају рата Главни Одбор опредељује у споразуму са Војним Министарством изасланике, који ће бити код војске: појединих корпуса, дивизија и бригада. Њихова је дужност да одржавају везу између Црвеног Крста и војних власти посредно или непосредно и да се брину о санитетским потребама војске и болницама.

Српски Црвени Крст са овим правилима ушао је и радио и у ратовима, које је Србија водила 1877/78 и 1885 год.

1) *Рат Турски*; Србија је огласила после, када јој одобрила и, пошто је то учинила Русија 1 децембра 1877 год. И, ако је Војни Санитет Српске Војске било много искусиији и увиђео недостатке и празнине у прошлом рату ипак су прилике биле у многоме горе и теже.

Војни Санитет, на чијем је челу био Др. В. Ђорђевић био је врло сиромашан, те је Министар Војни Пуковник С. Грујић пред рат 29. јула 1877. год. наредио:

1) Да се формирају корпусна и окружна санитетска одељења и пољске болнице: Шумадиски Кор да спреми свих 6 пољских болница, Тимочки 4, Моравски и Дрински по 2 пољске болнице.

2) Да они корпуси, који су поред турске границе формирају још и окружна санитетска одељења за бригаде II. класе.

3) Да се сва санитетска одељења, пољске и резервне болнице снабду за времена с потребним материјалом.

4) Да се све санитетске старешине упознаду са свима прописима и службом.

5) Да сваки војник мора набавити прописан први завој итд.

Српски Црвени крст на жалост делио је и сам тадашње мишљење јавног мњења, да Србија за много година неће ратовати, па је и код њега настала најрадикалнија демобилизација одмах после првог рата са Турском свега што се имало. То пак је ишло тако далеко, да многи чланови Црвеног крста позвани да и даље плаћају ону малу сумицу од ½ динара месечно одбили су наводећи да Српски Црвени крст нема смисла више ни да постоји.

Српски Црвени крст брзо се разочарао и увидео своју грешку. И, кад је оглашен други рат са Турском сву своју готовину у новцу, прибору и материјалу, као и све своје људство ставио је војсци на расположење.

Војни санитет на чијем је челу био д-р В. Ђорђевић био је нешто бољи. Али, ипак није био раније припремљен како ваља, нити је после вођен како треба.

Српски Црвени крст учествовао је као установа и у овом рату, али као и у рату 1876 год. са Турском долазило је до честих неспоразума са Министарством војним, пошто је надлежност била изукрштана и што се често није хтела признавати аутономија Црвеног крста.

2) *Рат Бугарско*; Србија је објавила 2 новембра 1885 год. и Војни Српске Српске војске био је већ богатији, како у материјалу тако и у стручном особљу.

III — *Трећа правила:*

Трећа правила су примљена на XII Главној Скупштини, 3 априла 1890 год., која су израђена на основу стечених искустава из ратова и у споразуму са Министарством војним и која су потврђена 25 априла 1890 год. и од стране Министра војног генерала С. Грујића.

Српски Црвени Крст тада је истицао у *Трећим правилима:*

Чл. 1. У време рата припомаже Војном Санитету у лечењу и неговању болесних и рањених; у време мира у споразуму са Војним Санитетом спрема оно, што ће бити потребно за означену помоћ у време рата.

Чл. 9. Ради лакшег одржавања везе између Црвеног Крста и Министарства Војног, као Врховне Војне Санитеске Власти придаје се Главном Одбору у помоћ Начелник Санитетског Одсека Министарства Војног или који други виши санитетски официр, који има право присуствовати седницама председништва са саветодавним гласом. Његов ће задатак бити да обраћа пажњу Главног Одбора или председништва за војне потребе, да ради друштвеној показује најсходније појаве, да олакшава њену везу са Војним Министарством и војно-санитетским установама и да потпомаже извршење донесених одлука.

Чл. 11. Главни Одбор може у споразуму са Војним Министарством а према показаној потреби одредити своје нарочите комесаре код појединих дивизија, којима ће дужност бити: да одржавају везу између Црвеног Крста и Војног Санитета тих одељења војске и да се старају, радећи вазда у споразуму са дотичним референтом санитета о задовољној потреби рањеника и болесника, у колико би за то била потребна помоћ Црвеног Крста.

Српски Црвени крст са овим правилима радио је и у свима ратовима, које је Србија водила почев од 1912 год. са Турцима, па до краја 1918 год., када је дошло до потпуног Ослобођења и Уједињења нашег целокупног троименог Народа, Срба, Хрвата и Словенаца.

Кад је Србија ушла у рат са Турском октобра 1912 год., имао је он у својим мага-

цинима нешто спреме, да се једва могло снабдети 1.000 кревета. Рат је међутим показао да је било потребно опремити 50.000 кревета.

Брзе набавке и приспела помоћ са стране попуниле су оскудице и недостатке.

Српски Црвени крст на тај начин не само да је успео да укаже помоћ у том рату, на истоку до Једрена, на западу до Драча и на југу до Солуна, већ је задржао и извесне резерве за доцније.

Када је избио рат са Бугарском 1913 год. Српски Црвени крст иако је доста добро био снабдевен многим потребама, ипак је имао велику оскудицу у новцу.

6) *Рат Србије са Аустро-Угарском*, који јој је објављен 16 јула 1914 год., изненадно је Српски Црвени крст. Јер је у својим магацинима имао само спрему за 20.000 кревета, која је претекла из Балканских Ратова.

Војни Санитет, на чијем је челу био д-р Л. Гецић, од 1912—1916 год. и д-р Ј. Стајић од 1916—1918 год. иако је ангажовање од свих лекара, као и целокупног особља, било у сваком погледу изврсно, имао је много тешкоћа нарочито у рату 1912/13 и 1913 год. Јер су тада друмови којима је требало евакуисати рањенике и болеснике били посве рђави, што по селима није било никаквих згодних зграда, где би се болесни и рањени могли склонити и што су читави крајеви били посве оскудни у доброј пијаћој води и потребним дрвима за гориво.

3 — *Српски Црвени Крст* под тим именом делао је све до 1919 год. Тада се отпочело размишљати да се прошири на целу државу. Све вероисповести, верујући у *једног Бога*, који тражи: „Поштење и чиститост и налажење милосрђе и племенитост и захтева љубав према ближњем и према своме сугрђанину, као и оданост и пожртвованост према *Краљу* и *Отаџбини*", у томе су биле сагласне.

Српски Црвени крст још 22 августа 1919 год. ушао је у „Лигу Друштва Црвени крст", коју су основали 5 маја 1919 год.: Амерички, Енглески, Француски, Италијански и Јапански Црвени крст.

4 — *Српскохрватскословеначки Црвени Крст* створен је 1919 год. Он је променио и добио нова правила: као —

IV — *Четврта правила:*

Четврта правила израђена су у тек 1923 год. Она су ставила у задатак племенитој установи друштва „Црвени Крст" да што више распростире милосрђе нашег целокупног народа. Црвени крст тако проширен на целу Краљевину, имао је извесне измене и допуне 27 априла 1925 год. По самој природи својих послова и по основној идеји и циљу који има, треба да представља, ако не све становништво наше целе Отаџбине, оно бар да обухвати што већи део становништва, без разлике на пол и на веру.

Српско-хрватско-словеначки Црвени крст није и не сме да буде разлог, те да браћа разних вера буду одвојена и да се њега клоне. Јер и *Коран*, а и *Хадиси* (изреке Мухамеда) на много места истичу, да је сваки Муслиман обавезан да чини милостињу и доброчинство, а то је девиза и Црвеног крста, која истиче: „*У миру и рату његуј милосрђе и унапређуј здравље*". Можда је потребно овде истаћи, да је Турска, иако муслиманска држава, приступила Женевској Конвенцији још 1878 год., где је само променила амблем.

5 — *Југословенски Црвени крст* развија што ширу акцију. Он публикује и нова правила: као —

V — *Пета правила:*

Пета правила израђена су и публикована 23 новембра 1933 год. Она су нарочито прецизирала :да је Црвени крст једини претставник приватне помоћи:

1 — *За време мира:*

— да указује пуну помоћ народу у случају великих елементарних несрећа, разних епидемија и других општих народних невоља, по Правилнику, који прописује Главни одбор Друштва;

— да припрема особље и средства за извршење задатака предвиђених Законом о Друштву Црвеног Крста и овим Правилима, по Празилницима, које прописује Главни одбор и по упутима Извршног одбора; и

— да спрема бројно јак, здрав и одушевљен Подмладак за идеју и рад Црвеног Крста, по Правилнику и програму рада Подмлатка Црвеног Крста, Цкоје прописује Главни одбор.

2 — *За време рата:*

— да потпомаже санитет државне војне силе, као помоћни његов орган, при евакуацији, транспортовању, нези и лечењу наших болесника и рањеника и заробљених рањених и болесних непријатељских војних лица;

— да потпомаже и активно суделује у организацији и извођењу санитетске противваздушне и противгасне заштите становништва;

— да посредује око добијања и поделе помоћи и општења заробљених и интернираних лица са својим састом, око репатрирања и хоспитализације болесних и рањених заробљених непријатељских лица; и

— да својим особљем и сопственим материјалом ублажује неизбежна зла рата, уколико то зависи од њега... итд.

Пета правила као правила „Југословенског Црвеног Крста" установила су ове органе:

1 — Главни одбор,

2 — Бановински одбори и, београдски обласни одбор,

3 — Срески одбори,

4 — Општински одбори, повереништва,

5 — Школски одбори „Подмлатка Црвеног Крста".

6) — Југословенски Црвени крст као представник човечности, племенитости, милосрђа и благородних осећања, у колико буде више укратко корена у нашем народу, у толико биће мање: —

— *зла, несрећа, беда и невоља,*
— *порока и пакости;*
— *здравље народа биће много боље и рањени и болесни војници, кад се буду борили за Краља и Отаџбину, брже ће оздравити, боље се опоравити и пре оспособити за свој свети позив — дужност према себи и својој кући и позив према Краљу и Отаџбини.*

7 — *Југословенски Црвени Крст*, као установа има *свети задатак*. Сваки онај, који је његов члан, значи да жели себи добро, да буде здрав и користан себи, а тиме и друштву, Отаџбини и Краљу. И, у свима културним државама, сваки грађанин без обзира на пол, смара за своју племениту *дужност* и *част*, да помаже и да буде члан Црвеног крста:

— Јер, он треба и има да се шири код свију и свакога, свуда и у свако време, како код одраслих, тако и нарочито код омладине,

— Јер, он је лепа школа за *морално* и *друштвено васпитање*, као што и *Посланица Коринћанима* II 9/7 препоручује:

„Сваки по вољи својега срца,
А не са жалошћу или од невоље;
Јер Бог љуби онога, који драговољно даје."

Краљевина Југославија благодарећи силним успесима своје непобедиве војске и свима родољубивим напорима свога целокупног троименог народа, као и свести и разумевању свих управних органа, постала је велика и славна. Треба бити на то горд, а то свакога треба да подсети, *да је сваки створен и рођен да буде користан и племенит*, Народу и Отаџбини, а што може лако да се постигне.

Југословенски народ, троимени народ — Срби, Хрвати и Словенци наше Отаџбине познат је у свету као народ мача и части. И он свакако неће ни на овом пољу изостати иза осталих културних држава, јер сутра кад и ако би устребало бранити Отаџбину, ко ће му је бранити него он сам. А да је буде могао бранити треба да је здрав, *а здравље пак било је, јесте и биће главна пажња за оснивање* Црвеног Крста.

8 — „Црвени Крст, Краљ. Југославије" као знак неутралности има: Црвени крст на белом пољу, кога носи: све особље санитетских јединица и установа код војске: санитетски официри, сви лекари, лекарски и санитетски помоћници, свештеници, болничари и све људство на служби код санитетских трупа и установа — и све особље за добротворну негу рањених и болесних. Црвени крст, на белом платну махом се носи на левој мишици за време рата, где се још утискује жиг јединице и установе, у којој дотични служи са бројем списка под којим је заведен. Црвени крст се ставља и на сву санитетску спрему војске, као и на спрему особља за добровољну негу рањених и болесних.

Црвени Крст Краљевине Југославије има своју заставу: црвено и бело платно у оквиру круга, коме је пречник 10 м. и она заједно са државном заставом обележава места санитетских јединица и установа: превијалишта, завојишта, пољске и позадне болнице. Та се места обележавају са црвеним фењером.

9 — *Југословенски Црвени крст* као установа на војишној зони и у позадини има приоритет. Он предњаче и даје одвећ ревноснима у овом самарићанском послу за време мира извесна одличја:

— захвалницу, која се исписује на повељи,
— сребрна медаља Црвеног Крста,
— златна медаља Црвеног Крста и,
— орден Црвеног Крста.

„*Црвени Крст* Краљевине Југославије" као хумана и аутономна установа целога народа сматра да цео Југословенски народ треба да је његов члан.

„Будите члан Црвеног Крста!"

Vit.

А. Г. Балаж: Тераније

За правилно разумевање проблема физичког васпитања народа

Сви знамо да свака нова установа наилази на тешкоће, које углавном потичу од неразумевања и урођеног конзервативизма, и зато су оне по правилу више силом него силом увођене. Није ли увођење обавезне основне наставе имало исте тешкоће које данас има увођење обавезног телесног васпитања! А коме данас и на ум пада да подигне глас против основних школа! Физичко васпитање народа мора исту судбину да преживи као и све остале нове установе које су се увађале, и да се бори са исконским противницима: *неразумевањем и козервативизмом своје средине.*

Са једног излета течајеваца обавезног телесног васпитања.

Утешна је појава да су све нове установе, које су имале дубоке корене у опште друштвеним потребама, коначно односиле победу. То ће свакако бити случај и са физичким васпитањем народа, јер оно није везано ни за какве политичке режиме, већ је биолошка потреба друштвеног развитка и опстанка. Али, упркос свих тих повољних изгледа, свакој новој установи мора се крчити пут у друштвеној средини која показује и мало расположења и мало разумевања за њу, и то не само сретствима законске принуде него и свим сретствима убеђивања и пропаганде. Потребно је такву установу приказати не само под окриљем закона и власти него и у светлости разума и општих потреба.

Физичко васпитање народа, особито његов најважнији делокруг: обавезно телесно васпитање ваншколске омладине, наилази у нашој средини или на потпуно неразумевање или на погрешно разумевање, и то је поред осталог један од разлога да његово спровођење има каткад да савлађује јак отпор који се у тежим случајевима мора строгом применом санкција откланјати, отпор једне средине која је иначе навикнута, због свог историског развитка у великим и брзим скоковима, да без велике реакције прихвата коренште реформе друштвеног живота.

Нема већег неразумевања и погрешнијег схватања него гледати на физичко васпитање, а специјално на обавезно телесно васпитање, само као на неке скупине за „гимнастичење" и „дангубљење." Истина, ту се врше разне телесне вежбе, али оне нису саме себи циљ, већ методе да се постигне други циљ опште социјалног, народног и државног значаја. Данашњи начин производње и друштвеног живота све више оставља појединца самом себи. Појединац се све више измиче контроли и старању породица и друштва, док његови животни услови постају све тежи, и за његово васпитање и лично формирање све неповољнији, управо такви да код њега развијају асоцијална и анационална осећања. Код таквог једног стања ствари има ли онда што природније него тежња целог друштва, односно државе, да таквог усамљеног и угроженог појединца узме у заштиту и побрине се да, уз побољшање његових животних услова, подиже и васпитава његов дух и тело.

То се државно старање о појединцу у почетку ограничавало само на побољшење услова рада, па се доцније оно проширава и на разна осигурања, што је доказ да је схватање заштите радника у сталном превирању, и према еволуцији тога схватања та заштита узима разне облике. У последње време са том еволуцијом схватања заштите радника дошло се дотле да се тражи од савремене државе да се она побрине о употреби слободног времена и одмора радног народа, и данас је тај проблем стављен на дневни ред исто онако као и сви други социјални проблеми, и то у свим државама, без обзира на њихове унутрашње политичке режиме. Механизација рада захтевала је скраћивање радног времена, а скраћивање радног времена поставило је питање употребе слободног времена. Јер друштво, када једном скрати радно време, не може остати равнодушно како ће се и где тај одмор употребити, пошто је неопходно да се радник врати задовољан и окрепљен на посао у који ће, као такав, и више воље и више снаге

унети. Напротив, остане ли друштво без интереса за радника на одмору, овај се излаже разним опасностима које му могу разорити и дух и тело, и учинити га некорисним и за привреду и за државу, а опасним за друштво. Потребно је, дакле, постарати се да се тај одмор искористи на један разуман начин, који ће користити и појединцу и целини. Треба се сетити ових заначајних и топлих речи које је г. Лео Лагранж, потсекретар за физичко васпитање у кабинету г. Леона Блума, упутио преко „Политике" Југословенској омладини: „Ми стварамо нови свет младих. И ја хоћу да свет младих живи бољим животом него што смо живели ми. Хоћу да заволи сам себе, да поштује сам себе. Хоћу да живи заједнички, сложно. Видите то је важно, то формира духове... Зашто подижемо сада по целој Француској хотеле, летњиковце за наше младе. Ту су сви заједно. Ту се упознају, приликом недељних одмора, излета и приликом годишњих распуста".

Секретар Светског конгреса за слободно време и одмор, одржаног 1936 у Хамбургу, изјавио је да се социјално питање и сви проблеми, који су с њим у вези, не могу решити само тиме што се лече извесни симтоми предузимањем социјално-политичких мера, који се на пример тичу проблема наднице и радног времена. Хамбург значи сазнање да треба тражити смисао слободног времена и његовог обликовања у органској форми, у социјалној функцији заједничког живота, у новом уређењу прилика целокупног народа.

У оквиру тако широко схваћеног проблема употребе слободног времена и одмора постављено се код свих народа и питање физичког васпитања народа, и, само у томе оквиру постављено, правилно је постављено то питање Али то се питање не може једнообразно решити за све народе: његово решење има да се прилагоди свим особеним приликама сваке нације. Не може се решити тај проблем под-

Група течајеваца после маршовања у дворишту манастира Раковице, са градским већницима г. генералом Живаном Ранковићем и д-р Илијом Бацковићем и шефом Одсека за физичко васпитање народа г. д-р Радмилом Белићем.

једнако за аграрне земље као и за индустриске, или за земље које су потпуно национално уједињене као и за земље где је тај процес уједињавања још у току. На крају мора се водити рачуна и о особеним расним одликама, обичајима и култури сваког народа. Све те специјалне околности у којима живи један народ имају одлучно утицати на решавање тога проблема, и отуда ми видимо како су разно национално организоване употребе слободног времена, односно, у ужем смислу, разно организовани системи физичког васпитања народа. Пада у очи да су индустриске земље осо-

биту пажњу поклониле мануелним радницима, и да се старају да им што више омогуће да слободно време употребе ван градова у излетима и путовањима, вежбајући и освежавајући своје физичке и духовне снаге. Поред тога те су земље обухватиле тим проблемом и утицај лепог места рада, станбених радничких прилика, амбијента радионица итд. Међутим, аграрне земље морају у том погледу особиту пажњу да обрате селу. Што се тиче села, не може се оспорити да ту највећа зла потичу од злоупотребе слободног времена.

Проблем употребе слободног времена имао се у нашој земљи решити и с обзиром на њен претежно аграрни карактер и с обзиром на особене прилике у погледу историског развитка њеног националног уједињења. И та су два момента, нарочито овај последњи, збиља била од пресудног утицаја приликом доношења Закона о обавезном телесну васпитању од 2-II-1934 и Закона о организацији соколства од 5-XII-1929 г., који су поставили темељ нашем националном систему употребе слободног времена и одмора. Сам тај факат да постоји још, поред ових закона, и специјално министарство, коме је поверено старање о спровођењу обавезног телесног васпитања омладине као специјална и главна дужност поред старања о физичком васпитању народа у опште — довољно сведочи да се у нашој земљи озбиљно схватио проблем употребе слободног времена и одмора, и да ми на томе пољу нисмо изостали иза других културних народа, него да их следујемо, и то не слепо њима подржавајући, већ рационално се прилагођавајући нашим потребама и нашим специјалним приликама.

Проблем употребе слободног времена и одмора код нас је схваћен на начин да је сва пажња обраћена на првенствено мушку омладину, без обзира на њену сталешку припадност, а до одређеног доба старости, за коју Закон о обавезном телесном васпитању прописује, под претњом строгих казни, *обавезно похађање празничких течајева* по свим општинама. Што се тиче осталог света ван ове омладине, за њега се старају соколске организације, које су, за разлику од званичних и обавезних празничних течајева, приватне и добровољне, али обилато помагане од самоуправних и централних државних власти. Иако се разликују по своме правном карактеру и начину организовања, обе те установе имају истоветан циљ: да у народу, највише код омладине, развијају физичку отпорност, национални дух и морално васпитање. Циљ је наш, дакле, систем подешен тако да се слободно време има употребљавати на јачање и хармонично развијање тих трију особина. Другим речима тај систем има да створи од омладинца примерног грађанина, одушевљеног Југословена и непоколебљивог браниоца Краља и отаџбине. У духу тих високих циљева израђен је званичан програм за општу и специјалну наставу обавезног телесног васпитања који је и од Југословенског соколства у целости прихваћен. Тај програм обухвата у главном: 1) *морално и национално васпитање* — Историју, Земљопис, Краља, Отаџбину, Родољубље, Веру, Јединство, Државу и др.; 2) *хигијену* — личну чистоту, општу чистоту, храну и пиће, заразне болести и чување од њих, бојне отрове и заштиту од њих и др.; 3) *стројне вежбе;* 4) *наставу гађања и руковање оружјем;* 5) *познавање земљишта и карата* — објекте и њихове називе, оцену отстојања, познавање карата и др.; 6) *игре у пољу* — игре осматрања и извиђења, маршовање, логоровање и др. Опште телесно васпитање обухвата све вежбе обликовања, у које у главном спадају: гимнастика, трчање, скокови, бацања, народне теловежбене игре које су познате у домаћем крају, пливање и лет-

Течајевци после обављеног маршовања и пољског ручка окупљени око својих наставника и старешина.

*

ње излети, смучање, естетске вежбе — основни кораци из народних кола домаћег краја, и друго.

Овако обиман и разноврстан програм, који треба прећи са нашом омладином у слободном времену, претпоставља једно веома напредно социално законодавство и још много других услова. Ово важи нарочито за ваншколску омладину у градовима, пошто је омладина на селу мање више по природи сељачких радова и по социјалној структури нашег села у повољнијем положају у погледу уживања, одмора и слободног времена. Путовања, логоровања, излети, који су заступљени у програму обавезног телесног васпитања и који по нашем мишљењу претстављају најмоћнија средства за развијање јединствене националне свести, љубави према отаџбини и стварања радости и дружељубља, не могу се извршити ако се претходно законом не уреде односи рада и капитала на такав начин да се раднику обезбеди слободно време — дневни, недељни и месечни одмор.

Поред тога сва та скупна и диригована

кретања из места у место морају имати најшире повластице на свим државним саобраћајним средствима и нарочито попусте и осигуране установе за смештање и опскробу. Макако, дакле, поједине државе решиле проблем употребе слободног времена, тај проблем увек стоји у тесној вези са другим социјалним проблемима, и зато мора да постоји најприснија сарадња између сваке социјалне акције, званичне и приватне, и ове акције за рационалну употребу слободног времена, назване *Акције рада и радости у ширем*, или акције *Телесног васпитања омладине*, у ужем смислу речи. Кад је реч о званичним акцијама, као што је код нас обавезно телесно васпитање, указује се неодложна потреба за установљењем при надлежним министарствима једне специјалне службе за организовање ове сарадње. Та би служба имала да се стара искључиво о стварању свих услова у погледу времена, повластица и опскробе, који су неопходни да би се један од веома важних делова

Течајевци обавезног телесног васпитања задовољни враћају се са излета.

програма обавезног телесног васпитања (путовања, логорована и излети) могао спровести. Тако организована сарадња код нас не постоји, што је велики недостатак у организацији нашег система употребе слободног времена, и то чини путовања и логорована практично неизводљивим; а путовања су од огромне важности, специјално за нашу земљу у којој многе недаће и неслоге долазе највећим делом што се браћа исте крви и језика довољно не познају. Сем тога и друге не мање важне тачке званичног програма обавезног телесног васпитања постају неизводљиве због недостатка уређених места и просторија. То је тзв. питање вежбалишта и вежбаоница, где би омладина имала да проводи слободно време под руководством управе празничних течајева или других организација и установа које се баве физичким васпитањем омладине.

Ово неколико набацаних примедаба у погледу на све потребе које су скопчане са спровођењем физичког васпитања народа, или са акцијом „Рад и радост" у ширем смислу, показују на један очигледан начин колико се за те сврхе мора ангажовати материјалних средстава и људства; а поред тога истичу и сву важност и потребу једне смишљене и добре организације која би имала да повеже све јавне и приватне иницијативе и установе које се сусрећу на пољу физичког васпитања народа.

Сви су народи од давнина имали своје разне начине употребе слободног времена. Позната су разна витешка такмичења у старих Јелина, Римљана и други народа. Лов, бацање камена са рамена, клис, рвање, трчање, народне игре и друго — омиљене су забаве којима се наш народ одаје у часовима одмора. У стара времена то није био никакав социјални и национални проблем, пошто су сви били у могућности и да имају одмора и да уживају све радости одмора. То постаје социјални и национални проблем тек откад је почео да се све више сужава круг људи који имају све могућности за те освежавајуће и окрепљујуће радости, а да се увећава круг људи који те радости немају ни у кући, ни у радионици, ни ван куће, ни ван места становања, и од тада то збиља постаје и социјални и национални преблем у толико оштрији и актуелнији у колико масовно осиромашавање постаје веће. Лепоте природе и плодове и угодности савремене цивилизације треба учинити што приступачнијим широким народним и радним слојевима, и ту лежи кључ проблема употребе слободног времена и значај свеопштег покрета „Рад и радост" (Joie et travail, Kraft durch Freude) У нашој земљи, изразито земљорадничкој, тај се проблем не поставља у тој оштрини, бар не из оних разлога из којих се поставља у индустријским земљама (Немачкој, Француској, Енглеској итд.), али његову актуелност и важност условљавају географски положај наше државе и столетни посебни живот разних покрајина и делова нашег народа. Овај први моменат налаже, с једне стране, јединство воље и духа, а, с друге стране обучене и здраве телом и духом војнике; онај други, узајамно упознавање и постепено претапање у једно тело и једну душу. Ко пажљиво прочита званичан програм обавезног телесног васпитања и проучи пажљиво организацију празничних течајева, видеће да су та два момента била од пресудног утицаја на наш систем употребе слободног времена. Идеја је снажна, здрава, самоникла, и опште корисна; само још недостаје једна исто тако снажна и несаломљива воља да је до крајњих консеквенца спроводе у дело.

Д-р Радмило Белић

О млеку и контроли млека

У целокупној организацији контроле животних намирница, коју треба утврдити нарочитим законом, морао би се одредити изузетан положај једној од најважнијих животних намирница, а то је млеко.

Млеко је прво сретство за исхрану, које се даје човеку раније или доцније после његовог рођења. Млеко је у већини случајева и последња храна тешког болесника; оно је важно хранљиво сретство за болеснике и реконвалесценте и када мајка ма каквим повођом буде спречена у природној исхрани, млеко је често недељама, па и месецима једина храна новорођенчету. Али, и здрави се нерадо лишавају млека за своју нормалну исхрану, што су нам врло јасно предочиле жалосне прилике за време рата, кад смо се радовали свакој могућности набавке млечних препарата (сушеног и кондензованог млека) иако нам нису особито пријали.

Баш стога треба нарочито и изриком нагласити, да у односу на начин производње и добијања, као и његове даље прераде све до испоруке потрошачу, млеко спада у најзанемареније животне намирнице. Због овог занемарења постаје млеко врло опасним артиклом за исхрану по здраве људе.

Том приликом ваља узети у обзир и чињеницу, да је млечна контрола предвиђена у оквиру закона о животним намирницама, коју су под притиском прилика створиле и одредиле поједине вароши као већи потрошачи, ипак потпуно недовољна, јер она није кадра да контролише све и врло тешко ће узаптити баш оно млеко које је најопасније по људско здравље.

Већ и сама замисао закона о животним намирницама, да се контрола млека организује на сличан начин као код других животних намирница узимањем проба, које се шаљу на преглед оним малобројним државним установама за испитивање, показала се као потпуно погрешна. У свакој вароши, па и у сваком месту уопште где има потребе за овакву контролу, ваља устројити због млечне контроле станице за животиње, које ће дати поуздане оцене млека.

Још једна и то врло велика погрешка досадање контроле млека је баш у томе, што се код ње водило рачуна само увек о хемиској страни, докле се чисто на хигијенске основе млека није обраћала довољна или чак и никаква пажња. Али и тамо где су се поред хемиског испитивања употребљавали и нарочити опити у хигијенском смислу, утврђена је брзо њихова проблематична вредност упркос тешкоћа и трошкова ових опита, јер је потпуно искључено да се без нарочитих законских прописа може упливисати на побољшање прилика млечне производње и поступка са млеком. Другим речима, ми не можемо досадању млечну контролу, ма како нам изгледало пробитачно њено увођење код нас у неколиким местима, друкчије посматрати, него као слаб и недовољан излаз у томе правцу, који ће најзад раније или доцније упутити да млечну контролу установимо тамо где је по логици њен стварни почетак, ако хоћемо њоме да постигнемо знатне успехе. А то је на **местима производње.**

Ако хоћемо тачно да испитамо млечну контролу, производњу млека и његову продају, биће целисходно да при томе разликујемо шест великих фаза, наиме:

1) Стварање млека у животиња,
2) Добијање млека из животиње мужом,
3) Поступак са млеком непосредно после муже,
4) Чување млека до транспорта,
5) Транспорт млека до станице за поделу,
6) Подела и продаја потрошачима.

Пре свега је појмљиво да квалоћа млека у првом реду зависи од стања животиња. Без обзира на разлике у количинама млека, које дају разне расе, можемо укратко рећи, да равничарске расе (холанђани, олденбуржани, англени ит.д.) дају велике количине млека са мање масном садржином, докле брђанске расе (бернци, швицери, монтафонери, сименталери, алгајери, пинцгауери и т.д.) дају мање количине млека, али са маснијом садржином. Од највећег је пак значаја по особине млека опште здравствено стање животиње и више или мање брижљиво чување т. ј. нега и исхрана. Чисте, добро проветрене и по плану сграђене штале, у којима се могу грла сачувати од загађивања са ђубретом (по примеру холандског смештања); издашно приступачне сунчаној светлости, чести боравак у пољу на свежем ваздуху уз умерено кретање, веома повољно утичу на здравствено стање животиња, а тиме посредно побољшавају квалоћу њиховог млека.

Од нарочитог је утицаја храна, која се даје животињама. Добро, довољно и целисходно храњење повећава трговинску квалоћу и вредност млека, нарочито његову масноћу и тиме појачава његову хранљиву вредност. Пре-

лаз од суве хране зими на зелену траву с пролећа и лети ваља поступно извести а не нагло, јер иначе млеку шкоди и слабо га подносе, нарочито новорођенчад. Стога се препоручује постепени прелаз, којим се лако отклањају ове незгоде. Покварена, буђава или прокисла храна, као и веће количине разних отпадака и мекиња размућених у води или лишћа од репе искваре знатно укус млека. Често се и при крају лактационе периоде код нормалног млека појављује горак или слан укус. Као и покварена храна, тако и покварена вода којом би стоку појили, дају млеку непријатне, а често и шкодљиве особине. Такође је познато, да се многи медикаменти (на пример јод, жива, арсеник, алоје и тако даље) који се употребљавају при лечењу оболелих грла, излучују у млеко и тиме га онеспособљавају као сретство за исхрану. Мање се обраћа пажња, или боље речено не води се рачуна о околности, да млеко извесних болесних животиња претставља велику опасност нарочито за нашу децу. У том смислу мање долазе у обзир акутна обољења праћена јаком грозницом, већ из тога разлога што обично већ на почетку болести млеко престаје или тако знатно промени свој изглед да не може да се употреби за потрошњу. Изванредно су пак опасне оне хроничне пратиоце болести код којих млеко месецима, па често и годинама, задржава свој обични безазлени изглед и нормални укус. Међутим је оно том приликом тако јако преплављено патогеним клицама, да изазива тешке здравствене поремећаје, нарочито код деце, код којих је отпорност црева у првом добу живота и сувише слаба, да би могла бити довољно заштићена противу продирања шкодљивих клица. Овде треба на првом месту да поменемо туберкулозу и запаљење вимена.

Туберкулоза је врло распрострањена болест међу говедима и може се просечно узети да 30% од свију крава болује од ње. Али ни свака млечна животиња, оболела од туберкулозе, не излучује туберкулозне бакцилe у своје млеко. Опасне су у том погледу нарочито оне краве које пате од туберкулозе вимена, због тога што том приликом често изванредно велике количине туберкулозних бакцила доспу у млеко, које је привидно потпуно непромењено у свом изгледу. Али и други т. зв. „отворени туберкулозни процеси" (плућна, цревна, матерична туберкулоза) могу посредним путем да испуне млеко туберкулозним бацилима. У овом смислу су врло интересантни резултати испитивања енглеске туберкулозне комисије, које је она изложила 1922 год. на млекарском конгресу у Лондону. Према тим објављеним подацима своди се 98% људске плућне туберкулозе на заразу од људи. Међутим 87% вратне и трбушне туберкулозе код деце испод 5 година, 18 до 28% туберкулозе костију и зглавака, 38% туберкулозе жлезда, као и 41% смртности од туберкулозе код деце потиче код свију ових случајева од заразе са крављим туберкулозним бакцилима (Typus bovinus). Код болести вимена су нарочито опасне по људе хронична запаљења вимена изазвана стрептококама, с тога што млеко у пркос ових болести дуго показује једноликост у непромењеном изгледу и укусу. Млеко које садржи велике количине ових стрептокока изазива више или мање тешке поремећаје здравља код болесника са сточним или цревним катаром, нарочито код деце.

Болест чија је преносивост на човека позната још од XVII века, је говеђи шап. У случајевима тешких оболења од ове заразе промени се очигледно и изглед млека. Али код лаких оболења, као и за време реконвалесценције, задржава млеко свој обични изглед, али не губи заразну способност. Оболење које настаје по ужитку овако некуваног млека скопчано је веома јаким боловима, а код деце нарочито слабијег састава је такво оболење управо опасно по живот, — пошто се у почетном стадијуму јављају јака грозница са високом температуром и знатно слабљење снаге, којима се у даљем току болести придружују и септични процеси, т. ј. тровање крви. Истина је да се на основу закона о сточним заразама забрањује разношење сировог млека из заражених места. Али нема прописа за строги надзор о тачном извршивању ове забране. Због тога је неопходно нужно да се овакви прописи што пре формирају и прошире и на све млечне прерађевине.

Кад дакле млеко које се још налази у животињском телу задобије таква својства, због којих постаје опасном животном намирницом за људе, проширује се сасвим природно тај круг опасности у знатној мери од тренутка када млеко излази из животињског тела. Већ и само место где се обично врши мужа, штала, пружа у изобиљу прилике да се млеко загади, ако се не поступа као што треба. Чисте штале, са добрим одводним постројима за мокраћу, чешће кречење зидова, чиста и уредна кровина, свакодневно тимарење животиња, чишћење вимена нарочито пред мужу, чврсто везивање репа за време муже, чисти судови, чисте руке, а нарочито чисто и суво мужење, — ето то су услови, које сваки сеоски домаћин може да испуни без великих трошкова, тако да ће већ тиме много допринети добијању чистог млека.

По завршеној мужи се млеко одмах износи из штале, да не би било изложено шкодљивим утицајима шталског ваздуха. Затим га треба процедити кроз чисте пешкире за филтрирање, или још боље кроз филтре са стерилном ватом, како је сад то обичај у модерним млекарским установама. За овим процеђивањем треба расхладити млеко што више, па га онда тако опремљеног чувати у добро проветреним просторијама (млечним коморама) до транспорта за расподелу. Многе грешке млека проузроко-

ване су бакцилима, а настају већином због нечистих просторија за чување. Тако црвено млеко (B. prodigiosus, B. lactis erithogenes, Secrina rubra), плаво млеко (B. cianogenes, B. syncyaeum), жуто млеко (B. synyanthus et rosea); сапуњаво млеко (B. lactis saponasei); балаво или кончавно млеко (B. lactio viscosus) и разне врсте кока. Судови изнутра јако зарђани дају млеку лојани укус.

Све што је речено за чистоћу млека приликом његова добијања, важи и за транспорт и поделу. У продавницама мора да је млеко увек покривено и треба га нарочито лети сигурно заштитити од мува.

Свему пак до сада реченом треба додати још, рекли бисмо, као отежавајућу околност и човека, који као манипулантна особа са млеком често пута увећава не мало опасне моменте, било због небрижљивости, било због недовољног разумевања, а делимично и због грамзивости. Због небрижљивости, јер често не пази на најобичнија правила чистоће и тиме проузрокује загађивање млека и изазива на тај начин опасности које произлазе из његове нечистоће. Због недовољног разумевања, јер без помисли на последице доноси млеко од болесних животиња на тржиште. Или пак у млекарству упосли лица која болују од извесних заразних болести, односно су их прележала и остали као стални избацивачи заразних клица (трбушни тифус). Због грамзивости пак, што никако не може да се окане разводњавања млека; међутим се зна да вода на селу није увек безпрекорна. Какву специјалну опасност у овом погледу претстављају нарочито напред поменути стални избацивачи клица, доказали су довољно многобројни случајеви тифуса од зараженог млека, што је после рата констатовано у целом свету.

Америка је била прва која је увидела и схватила потребу реорганизације у продукцији млека и контроли његовој; за њом су пошле Енглеска и Немачка. Једна од најосетљивијих тачака у целокупном снабдевању млеком је та околност што је код нас млеко потпуно слободан трговински артикал и што свугде свако може да се бави трговином ове важне животне намирнице. Ко се пак ближе позабави начином млечног снабдевања, а нарочито прерадом млека и његовом продајом потрошачима, може да доживе невероватне ствари, од којих се човеку диже коса на глави. На улици или под кућним тремовима, отворено изложено сваком загађивању, на колима упаковано на пљавој слами, у т.зв. пиљарницама, укратко свуда се издаје млеко под најподозривијим околностима, које пркосе сваком санитетском пропису. Рука која је малочас предала кућну слану робу или петролеј, или, што је још много опасније, рука која је малочас у спаваћој соби простирала или намештала постељу детету болесном од шарлаха или тифусном болеснику, дохватиће без даље процедуре млечну меру која стоји на загађеној пљавој тезги и завући тај суд у канту са млеком да га напуни за продају.

И тако оно што се дешава код поделе може се видети и при разносу (транспорту), као што ни поступак са млеком у местима призводње није много бољи. Не грешимо ако кажемо да је данас утврђено да један врло знатан део извесних епидемија по варошима води своје порекло од зараженог млека.

Са овим кратким излагањем образложили смо извесно у довољној мери преку потребу да меродавни државни фактори што пре и то темељно васпоставе ред.

Али из овога приказа се такође јасно види да у млечној контроли будућности главна сарадња има да припадне ветеринарима. Тај факт су већ давно признале Нордиске државе (Скандинавија и Данска), које, као што је познато, на пољу производње млека и млечне хигијене стоје на првом месту у целом свету. Па и друге државе, које су за њима уредиле своје снабдевање млеком и контролу (као Америка, Енглеска) такође су најпотпуније водиле рачуна о ветеринарској контроли штала и млечних животиња.

Хемичарима животних намирница и ветеринарима као стручњацима у том погледу припада, дакле, главна задаћа у контроли животних намирница и због тога се мора свакој установи за испитивање придати једно ветеринарско одељење, односно код мањих одредити једног ветеринара као сталног експерта.

Можда је пало у очи да досад нисам поменуо и трећег стручњака, људског лекара, који такође по целом комплексу питања о начину контроле животних намирница има да даје своје стручно мишљење. Али је положај лекара у контроли животних намирница по себи тако јасан и одређен да ћу његову улогу обухватити само кратко у следећем: Лекару, као позваном чувару људског здравља, припада врховно вођство у контроли животних намирница и њему се мора обезбедити сваки могући утицај на контролу целокупног обрта животних намирница. Али са обзиром на његово важно санитарно деловање треба га што мање оптеретити са мучним контролним радом, који захтева доста времена. Али зато се мора дозволити сваком лекару да у свако доба може затражити контролу животних намирница, да по потреби сам узима пробе, нарочито пак да у случајевима подозривих оболења употреби цели контролни апарат животних намирница.

Али ни најбоље установе за испитивање и контролу животних намирница неће достићи постављени им циљ ако не буду издашно потпомогнуте целисходним правосуђем. Ово је већ Аустрија признала и старала се да нарочитим законом о томе олакша судијама посао. Ову врло важну тачку дакле ваља имати у виду при стварању новога реда при овом врло

важном животном питању. Али закон о животним намирницама, са свима прописима који му припадају, само је врло мали део велике области судиске делатности, па се не може тражити од свију судија, да владају њиме у свима детаљима. Па ипак баш правосуђе по споровима из области животних намирница захтева разложно просуђивање и правилну примену идеја законодавца.

Не може да буде моја задаћа да ја по овоме изнесем опширне предлоге; остављам то увиђавности и разумевању меродавних јуристичких кругова, да овде пронађу оно што треба да задовољи правду. Можда би се могло узети у процену не би ли било препоручљиво установити нарочите судске испоставе, или би било згодније и целисходније придати судијама стручњаке као сталне саветодавце. Али свакако је у интересу саме ствари да се судијама олакша доношење сигурних и правилних пресуда.

Ако све до сада речено треба још једном да укратко обухватим, дошли бисмо до следећих закључака:

1) Државни прописи у Краљевини Југославији, у колико се односе на надзор животних намирница, обухватају мање више само извозне артикле и донекле унутрашњу потрошњу. Требало би због тога створити један основни закон са потребним прописима којима би се темељно преуредио целокупан обрт животних намирница и прилагодио приликама наше државе.

2) Вођење целокупне контроле животних намирница, коју би уредила непосредно држава, или би је ставила под свој врховни надзор, ваља доделити лекарима, којима се за целокупну службу испитивања имају придати хемичари животних намирница и ветеринари.

3) У колико досад постоје такве државне установе за испитивање животних намирница, самосталне или придодате другим установама, треба их проширити и употребити за испитивање већ постојећих налаза (врховну оверу), и придати им нарочита одељења за даља истраживања и научне огледе.

4) За нужна испитивања треба у појединим деловима државе устројити по могућству што више испитних станица, које би служиле за потребе контроле животних намирница на територије бановине.

5) У местима где постоје веће творнице и установе за производњу животних намирница (творнице масне робе, конзерве, месната робе, млечних прерађевина и т. д.) треба за надзор над њиховом манипулацијом устројити државне специјалне станице за испитивање.

6) У сврху надзора над обртом млека имају се издати нарочити прописи, који ће обухватити све радње, почев од производње до поделе и продаје млека и свих млечних прерађевина потрошачима, и устројити по могућству што више испитних станица, које имају да обезбеде што јачу контролу.

7) Препоручује се постављање нарочитих државних органа при бановинама, којима има да се повери врховни надзор тачног вршења контроле над целокупним обртом животних намирница у области њиховог делокруга. Они би били покретни и обилазили стално додељену им територију, мотрили на стално испуњавање свих државних правила и настојали да се контрола животних намирница у целој држави изради подједнако, сообразно месним приликама.

8) Нарочито пак пажњу ваља обратити на стварање, изградњу и устројство практичне контроле животних намирница код општина, у коју сврху треба прикупити досад стечена искуства државних, општинских и градских ветеринара о прегледима меса и млека. Јер су она најподобнија академски образована веза између органа за контролу животних намирница и установа за њихово испитивање.

9) Да би се постигло једнообразно схватање и тумачење државних прописа којима ће се регулисати обрт са животним намирницама, и тиме обезбедило једнако правосуђе по споровима, који би услед тога настали, било би потребно да се, у споразуму са министарством правде, израде нарочита упутства и наређења.

10) Закон о животним намирницама има се прилагодити приликама обрта животних намирница у Краљевини Југославији, а његове прописе, који би се односили на испитивање и оцену животних намирница, треба прогласити меродавнима за целокупну контролу као и за правосуђе.

Мил. К. Цветковић

Фалсификовање намирница

Велика одговорност коју хемичар животних намирница има у чувању народног здравља у нашим градовима тражи од њега да буде исправан код давања мишљења о вредности појединих намирница за живот и да свим силама законске могућности поради на искључењу из промета фалсификата и недозвољених сурогата. Колико год је његова дужност скопчана са чувањем потрошача од куповања штетних и мање вредних намирница, толико је и оправдана са економског становишта подједнако за потрошача и произвођача. Далеко смо од помисли да све наше продуценте и трговце намирница за живот означимо као фалсификаторе. У данашња тешка времена исправан продуцент и трговац не може тако лако да се бори у погледу цена са непоштеним конкурентима на тржишту. Разлог је сасвим разумљив. Док једнога куповна цена неке мирођије стоји рецимо дин. 50.— по кг., другога иста намирница стоји само дин. 26.— по кг., ако се узме да дода 50% брашна, што није редак случај. Последњи, са много већим процентом зараде, има рачуна да продаје намирницу по куповној цени, а можда и нижој од ње, у сваком случају по нижој цени од поштеног трговца, који мора продајом да добије и неку просечну грађанску зараду. Гоњењем фалсификатора животних намирница у Београду, поштен трговац и продуцент ипак је узет на тај начин у заштиту. Он се не мора бојати да ће при том бити ухваћен за фалсификовање намирница, оглобљен и да ће му сва неисправна роба бити запленьена. Већа пажња мора се обратити београдским трговцима на велико и код њих чешће пута вршити преглед него код ситних трговаца. Трговац на велико својим недозвољеним манипулацијама са намирницама за живот доводи у неприлику и у материјалну одговорност малог трговца, који није робу „препарирао", него и не знајући за њену неисправност распродавао конзументима. Законска одговорност је подједнака за оба трговца; зато надлежним органима мора у првом реду бити до „уништења извора фалсификовања".

Није млеко једина намирница за живот код које се врши манипулација у циљу повећања квантитета на рачун квалитета. Понајвише се фалсификовање и стављање на тржиште сурогата место исправне робе догађа код оних намирница за живот код којих није могуће обичним посматрањем приметити никакве знаке неисправности, ма колико били искусни у познавању робе. Зато и постоје, на основу Закона о контроли намирница за живот, општинске лабораторије у којима се систематски врше испитивања...

Ради бољег диференцирања и упознавања са појединим појмовима намирница за живот изнећемо њихова тумачења. Тако под:

а) *храном у ужем смислу* подразумевамо оне хемиске супстанце без којих организам не може бити, т.ј. које служе директно за изградњу организма или за стварање енергије. То су беланчевине, масти, угљенохидрати и вода;

б) *храном у широм смислу* називамо такав облик хране који није хемијски хомоген, него се састоји из смеса основних хранљивих супстанца. Овамо спада све оно што се у обичном животу назива храна (млеко, хлеб, месо, поврће, мед итд.);

в) *мирођијама или зачинима* означујемо такве природне или вештачке творевине које немају хранљиве вредности, него служе само за побољшање мириса или укуса приправљеној храни.

У намери да у овом чланку, колико нам простор допушта, прикажемо неке манипулације код фалсификовања животних намирница и мирођија, са којима најобичније и свакодневно долазимо у дотицај, ради прегледности и бољег увида изнећемо ову табелу.[1])

Бројеви од 1—7 означују врсту фалсификовања према сврси, коју оно треба да постигне. Тако под:

1) значи да је намирница за живот сасвим или делимично прерађена као сурогат, а задржала је само изглед, мирис или укус оригиналне намирнице;

2) додавање мање вредних материја, које са декларисаном намирницом немају ништа заједничког. Сврха додавања је повећање тежине или волумена. Додаци могу у многим случајевима бити шкодљиви за здравље;

3) одузимање сасвим или делимично једног или више корисних саставних делова ради даље прераде. На тај начин се намирници сма-

[1]) Dr. M. Mansfeld: Die Untersuchung der Nahrungs und Genussmittel.

Табела која приказује начин фалсификовања важнијих намирница

ИМЕ НАМИРНИЦЕ	1	2	3	4	5	6	7
КОБАСИЦА	са јефтинијим месом коњским итд.	брашно	—	вештачке боје	борна киселина, боракс, формалин, флорид једињења;	ужежена маст, плесан;	Кобасице са рибљим месом;
СИР	место масног сира, подуврели или врели;	стране масти (маргарин), минералне супстанце (гипса и др.) кромпир	—	вештачке боје	сода бикарбона, боракс, салицина киселина и др.	горчина олова из омота;	кувани кромпир, шкарк са 70% осолење воде, конзервирано са салицином кис.
ПУТЕР	Маргарин	Стране масти; минералне субстанце; кромпир; сир	више од 18% воде	вештачке боје	исто као код сира	ужежено	много воде са кувани кромпиром
ПШЕНИЧНО БРАШНО	—	брашно од кукуруза кромпира јечма, зоби, жира; гипс, креда, барит (песак)	—	вештачки бељено	—	нечишћено са кукољем; горушицом итд.	—
ХЛЕБ	—	као код брашна	—	—	као код брашна	дрвене струготине и као код брашна	хлеб са струготином и сланом
МАРМЕЛАДА	вештачка од шећерног сируна, јапске киселине, воћног екстрата	кромпир-шећер, агар, желатина и др.	—	вештачка боја, сахарин	салицина и бонзеова киселина не означено	покварена садржи цинка	Мармелада од жуте репе
МЕД	вештачки од инвертног шећера	вода, шећер кромпир шећер	—	жута вештачка боја	—	почетак врења, кисео	вештачки мед
СИРЋЕ	место јапског обично	воде, слободне минералне киселине, сирове дрвене, сирћетне киселине	—	субстанце љутог укуса (бибер), паприка)	врлина кис.	отровни метали, бакар, цинак, олово	млачна место сирћетне
ПИЋА (ЛИКЕР РУМ, КОЊАК)	вештачки место природни десетилати	метални алкохол, денатурисани шпирит, кромпир шећер	—	Забрањене катранске боје, сахарин, шкодљиви мириси и вештачки екстракти	—	паточна уља	—
КАФА	страна зрна (плевена кафа) изут, пржени јечам	—	—	вештачко фарбање, полирано са уљем, прошарано са карамелом, шећером итд.	—	хавалисано	разни сурогати као Франкова цигура

ИМЕ НАМИРНИЦЕ	1	2	3	4	5	6	7
КАКАО	—	Брашно, шећер, млевена љуска	одузета какао маст	—	—	—	млевене љуске од какаоа, пржене кришке, кестење
БИЉЕР	млевено семење од озиме и пасиме	љуске биберa, минералне субстанце, песак, струготина и др.	—	—	—	велик садржај пепела и песка	мешавина биберa, паприке са солу и содом бикарбоном
ПАПРИКА	—	брашт, црвено обојен, жиниј, одонен хромат, кукурузно брашно	екстрахирана паприка	—	—	код бибера	—
ЦИМЕТ	Љуске од зеленина, шипурица, туцане суве кришке	брашно зеленике, дрвене коре итд.	екстрахиран	жути окер	—	као код бибера	цвет од цимета
МАЈОРАН	—	сирово лишће и траве	—	—	—	као код бибера	—
САПУН	—	вода, субстанца за повећање тежине, воденo стакло, минерална уља	—	—	—	—	глина, каолин сода, воденo стакло
ИГРАЧКЕ, ТАПЕТЕ, ОДЕЋА	уместо лана и свиле памук	Импрегнирано са субстанцама за повећање тежине итд.	—	Шкодљиве боје или импрегнирано са шкодљивим бојама итд.	—	отровна металнa једињења (олово, жива, арсен, антимон)	—

њује или хранљива вредност или јој се умањују саставни ароматски делови;

4) додавање неке материје ради побољшања изгледа или боје;

5) додавање средстава за конзервирање које треба да подужи трајање намирнице. Већина ових додатака делује неповољно на организам;

6) за неисправности под овом тачком узимамо промене које настају на намирницама услед погрешног поступка продукције, недовољног пречишћавања, конзервирања или паковања, услед чега се намирници за живот умањује употребна вредност или може шта више бити штетна по здравље;

7) начин фалсификовања или стављања у промет правих сурогата настао је за време Светског рата као замена за нестале намирнице. Ови сурогати разликују се од сурогата назначених под 1. што немају претензију да се појаве на тржишту као праве намирнице, него као њихова замена и то под вештачким, творничким именом. Ови сурогати треба по могућности да имају исти састав, бар што се тиче главних хранљивих супстанца, са намирницом коју замењују, и да јој буду по свему слични. Како за много намирница за живот нема правих сурогата, који би их могли заменити, то у промету налазимо у главном сурогате са мање вредним супстанцама, али који дуже времена остају у свежем стању. Сурогате овог типа означујемо као фалсификате, јер су у већини случајева свој опстанак и после рата одржали захваљујући грамзивости појединих продуцената, који желе да се на недозвољен начин обогате на рачун широких народних слојева. Сваку од ових појединих манипулација са намирницама за живот називамо фалсификовање, јер јој је сврха да намирници пре него што је стави у промет промени њено првобитно стање. Поред раније наведених могућности фалсификовања, која нису ни једина ни најчешћа, постоје и разни специјалитети појединих продуцената, што вероватно спада у т.зв. трговачку тајну. Већ према ступњу културе самог продуцента и потрошача зависи како процент придодане стране материје тако и сам начин фалсификовања.

Нису ретки случајеви у нашој пракси из околине Београда, да се код сеоских трговаца, дакле тамо где је култура на нижем ступњу, нађу место алеве паприке црвене офарбане мекиње, или брашно замашћено са мало зејтина, да прими изглед „доброг квалитета"; затим на место бибера дрвене струготине и мало песка. О додавању брашна свима зачинима да и не говоримо. У почетку систематског спровођења контроле над намирницама за живот, реткост је било наћи једну мирођију или зачин која не би била забрашњена. Када упоредимо цене брашна и осталих мирођија, онда тек видимо како је разнолика и висока цена брашна и варира према томе да ли купујемо паприку, цимет или — брашно. И не само то. Трговци се у својој великодушности брину и за здравље својих потрошача и у млевену кафу додају примесе које срцу ни мало не шкоде, као н.пр. пржени јечам или наут. Разлика у цени између јечма и наута (пар динара кг.) и кафе (попречно 80 дин. кг.) објасниће нам одмах колико је трговцима стало до народног здравља.

Инж. Јован Дуїошевић

Драг. Стојановић: Бајракли џамија посматрана из улице Господара Јована

О заразном запаљењу мождане опне

— Епидемиологија и кретање менингитис цереброспиналис епидемика на страни и код нас. —

Незнатна егзацербација инфекције са менингококусом у унутрашњости земље, пропраћена новинарским коментарима у дневној штампи, привукла је на себе пажњу шире читалачке публике. Та пажња изазвала је са једне стране претерану бојазан и страх, који су свакако неоправдани, а с друге стране пробудила потпуно оправдано интересовање за ову болест, њену природу, епидемиологију епидемиског менингитиса, као и за начине чувања и принципе предохране здравих.

Користећи се приликом пробуђеног интересовања за епидемиолошке проблеме везане за инфективна обољења уопште, а специјално епидемиског менингитиса, овде ћемо у кратким потезима изложити најбитније о природи и епидемиологији кочења врата.

Сама болест заразног менингитиса као и њене епидемије одавно су постојали, о чему сведоче на пр. написи Arethaeus и Paulus von Ägina још из VII века наше ере; али ова болест, као заразно запаљење мождане опни, клинички је издвојена из осталих врста сличних обољења и правилно дефинисана тек почетком прошлог столећа. Бактериолошки правац у медицини, створен генијалним радовима Пастера, скоро је довео до проналаска проузроковача те болести од стране немачког бактериолога Weichselbaum у 1887 години. Морфолошки и биолошки менингокок — изазивач те болести је диплокок доста сличан са гонококом изазивачем гонореје. Ова клица има нарочити афинитет — сродство према можданим опнама, те према томе нарочито напада мождани покривач и изазива одређену клиничку форму обољења. Клица заразног менингитиса, менингокок, обично улази у здрав организам кроз слузокожу носа и ждрела и после кратке скривене инкубационе периоде, од неколико дана, клица се нагло намножи и изазива познати клинички изражај у низу карактеристичних симптома: јаке главобоље, повећања температуре, повраћања и карактеристичних нервних симптома (дермографизам, симптом Кернига, реакција зеница и др.); у току болести јасно се развија најупадљивији симптом непокретљивост и кочење врата, који и даје назив овој инфекцији. Ток болести има три облика: акутни, субакутни и хронични, а такође и форма обољења може бити различита: од једва приметних форми, абортивних до тешких и фудројантних. Варијација тежине обољења иде и много даље до сасвим благих тако званих менингококових кијавица и благих запаљења гуше и ждрела. Ове последње форме обољења у вези са кликоношама, које су клинички преболеле болест али нису бактериолошки оздравиле и нису се ослободиле од клица менингокока и носе исте на својој слузокожи (носа и ждрела), највише и доприносе ширењу инфекција.

Најистакнутији француски истраживач последњег доба бактериолог Ch. Nicolle са својим сарадницима открио је и експериментално утврдио нарочити облик инфективних обољења, који се клинички уопште не испољава, јер тече без икаквих видљивих симптома, мада у ствари има све периоде типичног обољења: своју инкубацију, врхунац обољења и најзад оздрављење — реконвалесценцију, изазване вирусом. Из организма невидљиво оболелог вирус се лучи са секретима и екстретима исто тако, као и за време обичног клинички видљивог обољења, са његовим типичним манифестацијама. Постојање таквих облика инфекција утврђено је за многе инфективне болести, и такве форме зв. неприметне болести (maladie inapparente) имају пресудан значај за ширење и одржавање непрекидног ланца инфекција, који баш омогућава чување и развој вируса дуж већих временских периода, слободних од видљивих епидемија. Дакле, аналогно видљивим обољењима и епидемијама постоје невидљива обољења и чак неприметне епидемије, које тињају да би се наједампут ватра епидемије разбуктала код подесних спољних космо-метеоролошких и епидемиолошких услова. Несумњиво такав облик оболења постоји и код заразног кочења врата и познавање ове важне епидемиолошке чињенице даје нам кључ за разумевање историје епидемија менингитиса и одржавање проузроковача ван периода епидемија у виду расејаних без икаквог очљивог плана и епидемиолошких веза спорадичних случајева у многим земљама.

Из историје епидемија заразног кочења врата навешћемо неколико података из прошлог и данашњег века. Прва периода ових епидемија обухвата године 1805—1820. Први случајеви били су утврђени 1805 год. у предграђу Женеве, месеца марта.

Приближно у исто време констатован је и у Америци већи број случајева менингитиса у једној јако еруптивној форми на кожи, са

другим типичним појавама. За време прве периоде било је утврђено више случајева у многим крајевима Европе и Америке.

Друга периода простире се од 1837 до 1849 године, када се епидемија највише ширила између војника, захватајући у Француској многе варошке гарнизоне и покрајине, али с том карактеристичном особином да је цивилно становништво било скоро поштеђено и да се је у исто време могао утврдити непрекидни епидемиолошки ланац од једног гарнизона до другог. Током ове епидемиске периоде била су забележена многа епидемиолошка гнезда у Средоземном морском басену и у Америци.

Трећа периода простире се од 1857 до 1861 год., при чему се менингитис јављао у виду многих гнезда са лакшим током болести, нарочито у оним земљама, где је владала епидемија за време прошлих периода. Међутим, у скандинавским земљама ова епидемија се манифестовала у једном веома тешком облику са јасно израженом високом вируленцијом клица. У Шведској епидемија је била захватила 22 округа (из 24, колико свега има) када је оболело 11.712 лица са 4.138 смртних случајева.

Четврта периода обухвата године од 1861 до 1864 и карактеризира се јаком жестином, чији је генијус епидемикус, како се то каже, био нарочито снажан, јак. Инфекција за време овог периода захватала је Немачку, руски део Пољске, Ирску и Америку.

Пета епидемиска периода, која спада у наш век (1908 г.) када је ова болест захватила Пруску (3.782 случаја), делом Северну Америку и Канаду. После ових већих експансија заразног менингитиса можемо у садашње време посматрати само мала епидемиолошка гнезда изолована жаришта и поједине спорадичне случајеве, који се нађу у многим земљама а највише зими и пред пролеће, а оболевају већином деца до 15 година. Мада нам историја пређашњих епидемија даје примера, када инфекција у појединим случајевима специјално вреба своје жртве између одојчади, понекад само између мале деце или младих људи, а веома често нападајући нарочито регруте и војнике по већим гарнизонима.

После кратког упознавања са историјатом епидемија кочећа врата, задржаћемо се на епидемиологији ове болести и начину преноса вируса, који се најчешће сеје од стране клицоноша и окултних болесника, јер су типична оболења и сувише упадљива и чврсто вежу болесника за болеснички кревет. Инфекција се шири непосредним контактом здравих са носиоцима вируса на слузокожи носа и ждрела и она се реализује помоћу инфекције капљицама (Tropfinfektion), које лучи болесник или клицоноша а исте примају здрави на слузокожу носа и ждрела, као на улазна врата инфекције. Клицоноша или болесник врши стално приликом издисања, говора, кашља, кијања, шмркања и сл. избацивање инфекциозних капљица ;овај начин инфекције добро је познат од времена истраживања немачког хигиеничара Flügge. Дальим проучавањем значаја инфекција капљицама дошло је до интересантних резултата нарочито захваљујући радовима француског научника Trillat, који је експериментално утврдио значај најситнијих капљица, ваздушних везикула, а такође и значај везикуларног стања атмосферског ваздуха у погледу преноса инфекција. Поред крупних делића, који се избацују приликом аката говора, кашља, и сл. и ситних поменутих капљица Флигеа, једва приметних, постоје сићушне капљице-везикуле знатно мање од поменутих Флигејевих, чије димензије износе приближно 1 микрон (1 μ). Такве везикуле под повољним условима стања ваздуха (влажности, температуре, концетрације алиментарних гасова и др.) могу бити подесном подлогом за одржавање клице и преноса на већем отстојању. Овакво преношење и кретање тако сићушних микроскопских делића, које је подређено закону Стока, у стању је да објасни способност ширења менингокока, као и осталих клица на већим отстојањима. На основу епидемиолошких истраживања утврђено је да је проценат клицоноша у околини од заразног менингитиса висок а нарочитоо првог дана болести кад се пење до 70% (Debré), тј. да од 100 лица, која су била у околини болесника првог дана, 70 постају носиоци менингокока, те према томе могу да постану и разносачи инфекције. С друге стране епидемиолози су опазили да приликом истраживања клицоноша код ђака по школама или код војника по касарнама, просторије, где није било болесника, често дају исти па чак и већи проценат клицоноша, него просторије, где су били утврђени случајеви менигитиса. Ово иде у прилог јаке способности вируса менигита за ширење у околини.

Додуше досада у епидомиологији нема непобитних доказа о индиректном преносу инфекција помоћу мртвих предмета, али с обзиром на биологију вируса и сличност са прозороковачем гонореје није искључена апсолутна могућност таквог преноса инфекција помоћу извесних предмета, као што су инфициране марамице, запрљани са слузом пешкири и дечје играчке инфициране свежим секретом и др. У горњем излагању већ смо подвукли да се обичан начин преноса и ширења вируса заразног менингитиса остварује под условима спорадичних појава инфекција, помоћу непрекидног ланца клинички видљивих и невидљивих оболења и клицоноша, али ипак историја прошлих епидемија даје нам примере наглог и експлозивног ширења менингитиса, аналогно ширењу других јако инфективних оболења, која се преносе како директним тако и индиректним контактом. У нашим пак условима спорадичне појаве менингитиса долази у обзир само први начин ширења епидемија пу-

тем директног контакта здравих са оболелим и клицоношама.

Како у Југославији, тако и у Београду заразни менингитис јавља се спорадично у виду појединих расејаних случајева или веома малих епидемиских гнезда, која се једновремено јављају у удаљеним местима у земљи и појединим реонима града. Ове појаве менингитиса обично се подударају са зимским месецима или пред почетак пролећа. Доњи подаци о кретању менингитиса у Југославији и у Београду илуструју епидемиолошко стање за последње године.

	Југославија*)			Београд		
год.	број обол.	број умрлих	% летал.	број обол.	број умрлих	% летал.
1925	120	48	40,00	—	—	—
1926	113	55	48,67	—	—	—
1927	86	40	46,51	9	4	—
1928	100	57	57,00	17	10	—
1929	156	94	60,26	33	8	—
1930	133	73	54,89	10	4	—
1931	131	73	55,72	8	5	—
1932	172	56	45,90	12	7	—
1933	126	65	51,59	8	6	—
1934	122	44	36,07	0	0	—
1935	118	52	44,07	6	4	—
1936	151	64	42,38	8	3	—
1937	—	—	—	8	5	—
Свега:	1.478	721	48.78	119	56	47,06

Заиста, подаци за периоду већу од једне деценије најбоље карактеришу кретање цереброспиралног менингитиса, а у исто време указују на посве незнатно проширење те болести у Југославији и престоници. Индекс морбидитета израчунати на 100.000 становника показује веома незнатну висину, која за Југославију износи свега 1,02‰, док за Београд индекс је нешто већи и то свега 2,62‰. Ово повећавање индекса за престоницу може се објаснити донекле већом тачношћу пријављивања заразних болести у престоници, а такође и лакшим прибирањем епидемиских података за Београд него за целу земљу. Без обзира на ниски морбидитет, епидемиолошки значај заразног менингитиса је огроман, имајући у виду високи леталитет код ове болести, а који се креће око 50% или тачније: 47,06% — за Београд и 48,96% — за Југославију, што значи да од свих оболелих менингитисом скоро сваки други умире. Леталитет код ове болести још је већи чим се дојниче отпочело са специфичким лечењем помоћу антименингококова серума, јер ово лечење даје позитивне резултате у ранијим данима болести и то, најбоље првих дана оболења, помоћу апликације серума у канал кичмене мождине.

Не треба заборавити да менингитис поред високог леталитета често даје и теже компликације и у случају оздрављења у виду нервних оштећења: глувости, губитка или поремећаја способности говора, слепила и др. Ове теже особине менингитиса стављају болест у низ најопаснијих акутних инфекција и према томе *захтевају од комуналних и државних санитетских власти спровођење најефикаснијих и најрігорозніјих мера на сіречавању те болести у самом почетку њене појаве, при самој појави спорадичних и ако сасвим малих епидемиских гнезда.*

Проверен и опробан пут и начин спречавања заразних болести уопште јесте превентивно пелцовање помоћу ослабљених или убијених клица или њихових продуката-токсина. Овај пут код многих инфицираних оболења даје одличне резултате тако да чини најглавнију и најоснованију меру профилаксе. Али, предохрана здравих од заразног менингитиса помоћу сличне мере вакцинације досад није дала позитивног резултата, те према томе ова метода, као посве несигурна и неефикасна, не долази у обзир као мера социјалне профилаксе. Стога савремена епидемиолошка профилакса упућује се у правцу строге и ефикасне *изолације и дезинфекције.*

Специјално, поводом изолације нагласићемо важност чињенице прекида онога ланца преносиоца и носиоца клица, који се налазе између извора инфекције — болесника и нове жртве инфекције — здравог човечијег организма. Тај ланац, као што следује из горњег излагања, може бити и сувише дугачак и састоји се из низа клиничких и окултарних болесника и клицоноша. Изолација болесника од сваке могућности директног контакта са здравим једна је од главних метода предохране и спречавања ширења менингита. При изолацији по школама, интернатима, касарнама и сл. треба водити рачуна и о ефикасној организацији контроле и опсервације над изолованим лицима, прибегавајући по потреби истраживању клицоноша путем вршења систематског бактериолошког прегледа секрета из носа, ждрела и гуше на менингококе, проузроковаче ове болести.

Из наше праксе у Београду на спречавању менингитиса навешћемо као меру борбе распуштање учионица и школа, где су се појављивали болесници или клицоноше. Ова распуштања увек су се, дабоме, пратила потребном дезинфекцијом школских просторија, чишћењем учионица а најважније и опсервацијом распуштене деце. Таква опсервација остварила се помоћу постојеће организоване службе школских сестара, које врше службу на терену по упуствима епидемиског школског лекара, извештавајући га о сваком нађеном сумњивом случају ради лекарског прегледа и предузимања потребних епидемиолошких мера. Досадањи рад у овом правцу био је увек праћен успехом и до сада у Београду, нарочито по школама, није била опажена ма каква и најмања кумулација случајева менингитиса.

На основу података школског епидемиског лекара Референства за школску хигијену, случајеви менингитиса били су тако распоређени

*) Према подацима Центр. Хигијенског Завода.

по школама ди није било ниједног случаја проузрокованог контактом са већ оболелим ђаком или клицоносом из исте школе. У 1931 г. било је два случаја у целој години и то: један случај у школи Краља Александра и други епидемиолошки независан од њега у школи Цара Душана на Булбудеру (оба су оздравили). Године 1932 било је такође 2 случаја: један у школи Краља Петра и други у школи Старине Новака (два смртна случаја). Године 1933, 1934 и 1935 није било по основним школама ниједног случаја заразног менингитиса. Године 1936 било је два случаја: један у школи Војислава Илића и други у школи Доситеја Обрадовића на Душановцу. Године 1937 био је свега један случај у школи Јована Цвијића (завршен оздрављењем), и најзад, у 1938 год. месеца марта пријављен је један случај у школи на Сењаку.

Поред овог случаја 1938 год. било је пријављено до сада 3 случаја из ужег Београда, 3 случаја из Земунског одељка и 1 случај из месног гарнизона.

Из горњег излагања и на основу нашег сазнања о природи и епидемиологији менингитиса, као и из нашег искуства, следује да *спровођење потребних епидемиолошко-превентивних мера заснованих на стручном познавању профилаксе од те болести у стању је да брзо блокира прве случајеве менингитиса и да локализује постојећа епидемиолошка гнезда без даље опасности за ширење инфекције.*

Д-р Сергије Рамзин

Начин одређивања вредности имања у Београду и њихов утицај на поједине законске одредбе у вези извршења Генералног плана

Утврђивање појма вредности једног имања неоспорно је важан фактор у будућем изграђивању Београда. Овај појам до сада је тумачен на разне начине и од позваних и од непозваних лица. Створена је читава једна професија људи који су „меродавни" у погледу утврђивања вредности имања у Београду, који на један нестручан начин тумаче како прометну, тако и куповну вредност једног имања и тиме је створена збрка појмова у тумачењу вредности. Зашто се тако до данас радило потпуно је разумљиво, када се има на уму нагли развитак Београда и његове околине; када се од дојучерашњих утрина створила насеља, калдрмисана и са свима техничким условима која су потребна за урбанистичко решење једнога краја; када се улице изграђују на модерној основи, када утицај и рада Ген. плана добија своју дефинитивну форму; када се формира грађевински правилник; када су одређене зоне зидања; када се утврђују места за јавне грађевине, паркове и скверове; када предвиђени широки булевари добијају своју почетну и дефинитивно утврђену форму, и најзад када се са каналисањем вароши изводе и завршују тех. радови. Све су ово подаци, који директно, или индиректно утичу на купо-продајну вредност и баш са тих разлога о овоме широј јавности треба пружити могућност што бољег и детаљнијег обавештења, да се у будуће не би створила повећа и тиме наносила штета како општим интересима, тако и интересима појединаца.

Шта се добива од овога обавештења, лако је одмах увидети: да ће појединац имати техничко питање образложено чињеницама, које треба да буде полазна тачка за даљи критериум у утврђивању прометне или куповне моћи једног имања.

Свака варош има своје месне прилике, па аналогно овоме и своје прометне вредности, које зависе, као што напред поменусмо, од многих чињеница; овај покушај треба да буде подстрек свима градовима у нашој краљевини да у интересу како општем, тако и у појединачном, створе могућност оним тумачењима, да се не би дала могућност погрешним обавештењима у шпекулативне сврхе.

Какве ће користи од овога упута директно добити Београд и њени грађани, зависи од појединаца у колико се истим буду користили.

Жеља ми је да укажем: колико је ово питање од пресудног значаја у даљем развијању Београда, и са колико опрезности треба ово питање озбиљно схватити, као и зашто се поједини законски прописи одређени грађевинским законом примењују на имања, и какве користи из ових примена има како појединци сопственик, тако исто и општи интереси, који су диктовали установљење оваквих законских одредаба.

I ШТА ЈЕ ПРОМЕТНА ВРЕДНОСТ НЕКРЕТНИНА

Општи појам. Прометна вредност некретнина (земљишта и објекта на њему) је она вредност која се добија из оних чиниоца, који утичу на њихову вредност. Ти су чиниоци: величина земљишта, облик његов, промет места у коме се земљиште налази, објект посматран као технички чинилац с обзиром на његов квалитет и рационалну моћ његовог искоришћења и регулациони план за ово место. Ово је основ који треба да служи за процену оне некретнине у коју улази: вероватноћа купопродајне цене, у односу на прометну вредност.

Овако посматрајући прометну вредност, дужност је стручног проценитеља да установи ову вредност, те према овоме прометна вредност није никакав уображени фактор који се може тумачити на разне начине, она је позитивни резултати оних чињеница које утичу на њено утврђивање.

Стручњак-проценитељ код утврђивања прометне вредности не сме се довести у заблуду приликом одређивања прометне вредности. Он мора бити јасан и прецизан у утврђивању односа прометне вредности, имајући у виду само напред изложене чињенице, који су једини услови за одржавање прометне вредности. Проценитељу је задатак: да својом проценом обавести странку како стоји са правом вредношћу једне некретнине. Он мора да се држи само утврђених основних начела која ће га довести до рачунског резултата за добијање ове вредности, те ће на тај начин моћи лако да стручно докаже и утврди оно зашта се пита и зашта је као стручњак позван да да своје мишљење.

У досадашњем излагању изнео сам у главним потезима важност ове врсте послова у техничким питањима при одређивању вредности једне некретнине. На основу напред поменутог начелног мишљења изнећу и *аксиоме* које се приликом решавања оваквих питања морају узимати у обзир.

Постављајући ове аксиоме, изложићу одмах и конкретне примере, како бих тиме дао јаснију слику и упут како ће се поступати у појединим случајевима, који се појављују у јавном животу.

На овај начин, овај упут биће путоказ како оних који буду позвани да стручно оцењују поједине прометне и друге вредности у вези са некретнинама, тако и за оне који хоће да једно имање купе или продаду. У исто време званичним установама биће путоказ како ће се оријентисати у овој врсти послова, где имају да цене њихову тачну процену.

Дугогодишњи рад на овој врсти послова довео ме је до закључка, да се из разних примера који су се појављивали у раду на овоме послу, могу извести логични, математички тачни закључци, који повезани једни с другим стварају једну целину која се може корисно искористити за опште добро.

*

Основно начело прометне вредности некретнине је она вредност која даје могућност њеове корисне употребе, а створена на бази оних чинилаца који ту вредност одређују.

Објашњење: Главни чиниоци који се имају узимати у обзир приликом примене ове аксиоме следећи су: величина земљишта, његов облик, вредност грађевинског објекта, амортизација услед његовог искоришћавања, и однос Генералног плана према овом имању.

Стручњак проценитељ може процењивати некретнину и ван граница ове аксиоме, ако у специјалним случајевима нађе на такав пример, али је дужан да ово одступање образложи у своме извештају због чега се није могао држати ове аксиоме.

*

Процене некретнина деле се на:

а) процена некретнина ради утврђивања купо-продајне вредности — односно просечне вредности за све случајеве приватно-правне природе.

б) процена некретнина за добијање вредности у случајевима образовања маса

в) процена некретнина ради добијања прометне вредности у свима случајевима извршења Генералног плана и примене Грађевинског закона и других законских одредаба.

г) процена некретнине ради добијања финансиског ефекта за одређивање закупа.

д) Процена некретнина ради добијања хипотекарних зајмова.

ђ) Процена некретнина код примене регулац. плана тј. општетна вредност.

е) Процена некретнина за потребе државних и општинских власти.

ж) Просечна процена вредности земљишта у појединим улицама Београда ради оријентације вредности појединих крајева града.

Објашњење:

(под а)

Код случаја под а) потребно је разликовати и узети у обзир следеће чињенице:

а) Земљиште у коме се крају Београда налази, дакле употреба цене под ж) повећана или смањена према облику, величини, фронту и утицају Ген. плана у погледу регулације.

б) *Грађевински трошак* зграде који се сматра за онај трошак, који је био издан за подизање ове зграде која се цени у време грађења.

в) *Рентабилна вредност* зграде је она вредност у моменту процене, тј. ренте од чистог прихода, узимајући у обзир уобичајену каматну стопу за чист приход некретнине према месним приликама.

Грађевинска вредност — односно трошак зграде, добиће се, ако се представи у први мах нова грађевинска вредност зграде, па се иста смањи за ону вредност обзиром на старост и дотрајалост зграде или слабо одржавање објекта.

Пример 1

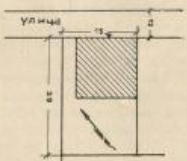

Сл. — 1

Имање се налази у средњем насељу. Просечна вредност земљишта према табели просечних вредности земљишта за тај крај је 600 дин. 1 м². Крај има водовод и канализацију. Земљиште је нормалног и правилног облика. Лице 15 м', дубине 25 м'. Површине 375 м². На земљишту постоји једна зграда од подрума, приземља и спрата. Под зградом је 200 м².

Зграда је на регулационој линији. Зидана је од тврдог материјала 1912 године. У згради постоји паркет, електрично осветљење, водовод и канализација. Улица калдрмисана са модерном калдрмом са асфалтним тротоарима израђеним 1925 године. Подрум испод целе зграде. У приземљу се налазе два стана од 2 собе и остале принадлежности, на спрату један већи стан од 4 собе и остале принадлежности.

Пита се колика је вредност овог имања (земљишта и зграде) — грађевинска вредност, рентабилна вредност и прометна вредност.

Из ових података изводимо следеће закључке: Старост зграде (од времена зидања до момента процене) n = 25 год.

Вероватно трајање овакве врсте зграде је око 100 година. Ови подаци узимају се из

табела које су се у грађевинској пракси обично утврдиле дужим посматрањем објекта.

Време амортизације ове зграде добија се, ако се од вероватног трајања зграде одузме њена старост тј. 100 – 25 = 75 год., значи да се ова зграда може употребљавати још 75 година.

Грађевинска вредност у времену процене према грађевинској сезони је 600 дин. на 1 м².

Повећана вредност имања услед извршења комуналних радова је од времена изградње зграде до момента израде комуналних радова 15%.

НАЧИН ОБРАЧУНА:

а) вредност земљишта
600 + 15% = 690 × 375 м² = Дин. 258.750
(Повећање вредности услед комун. радова је 15%)

б) вредност зграде ако би се сада зидала тј. у времену процене
200 × 3.600 = Дин. 360.000
одбија се умањење грађев. вредности за већ утрошено трајање зграде за n = 25 г. за n = 25
$\frac{25}{100}$ = 0,25 360.000 . 0,25 = Дин. 90.000

Дакле вредност објекта у времену процене је 360.000 – 90.000 = Дин. 270.000
Укупна прометна вредност Дин. 528.750

Из овог приказа види се: да прометна вредност, односно куповна вредност једног имања није никакав уображени или произвољни фактор, већ чинилац до кога се долази рачунским путем. У овом случају не може се говорити о некаквим уображеним чиниоцима који се често чују од разних посредника без икаквих стварних подлога, јер они чисто пропагирају куповне, односно продајне вредности на бази личне зараде.

Ако упоредимо напред обрачунату куповну — односно продајну вредност имања, према *рентабилној* вредности овог имања, видећемо следеће:

Приземље:

два стана од по две собе и остало à дин. 700 =	Дин. 1.400
I спрат стан од 4 собе и остало	Дин. 2.000
Месечни бруто приход	Дин. 3.400
Годишњи приход	Дин. 40.800

Издаци на овом имању:

(Подаци узети из упоредних издатака са великог броја имања у Београду и утврђених чињеница према вредности појединих објеката у сразмери према ренти).

за порез	Дин. 12%
за одржавање имања	Дин. 2,5%
водовод, канализ., сметлиште, димничар;	Дин. 3,5%
осигурање и празни станови	Дин. 3,00%
	Дин. 21,00%

Чист годишњи приход је

$$40.800 - (1 - 0{,}21) = 32.640$$

(Сва имања на углу у погледу процене земљишта прорачунавају се са 20% веће вредности.)

Пример 2 — случај код образовања маса.

У овом случају отпадају чиниоци — фактори продајне односно куповне вредности, као и фактор рентабилне вредности са повећањем вредности услед комуналних радова.

Принцип пописа масених имања има за циљ: вредност имања која треба да обавести пописну власт о фактичној вредности имања која као главница треба да се унесе у попис. Овде се дакле не ради о некој стриктној примени рачунице, већ само о приближној вредности покојниковог имања.

Ако узмемо претходни пример, онда би му пописна вредност била:

а) Земљиште 375 × 600 = Дин. 225.000
б) Зграда (приземље и спрат)
200 × 3.600 – 0,25% = Дин. 270.000
Дин. 459.000

Као што се види масена вредност не диференцира много од првобитног рачуна, јер је поступљено по принципу логичног схватања дужности проценитеља.

*

Из досадањег излагања предњих примера изводи се закључак:

Грађевинска вредност зграде добива се ако се „нова грађевна вредност зграде" смањи за умањење вредности с обзиром на старост и дотрајалост зграде или слабо одржавање објекта.

Грађевинска вредност је у ствари вредност земљишта и зграда.

Рентабилна вредност је она садашња вредност ренте од чистог прихода и садашња вредност остатка који остане кад зграде престану постојати. Све се ово има рачунати уз уобичајену каматну стопу за чист приход некретнина према месним приликама.

Као погодни појам код рачунања рентабилне вредности служи капитализирани приход који ће се рачунати по обрасцу:

$$R = \frac{r.100}{p\%}$$ где је r = годишњи приход
и p = интерес.
R = рентабилна вредност.

Повећана вредност једног имања је она садашња вредност која се добија на основу података оних комуналних радова који су директно или индиректно утицали на повећање вредности имања.

Она ће се рачунати по обрасцу:

$n . p\%$ где је n = прометна вредност земљишта и $p\%$ проценат повећања вредности услед комуналних радова.

ОШТЕТНА ВРЕДНОСТ

Пређи ћемо сада на појам оштетне вредности једног имања (експропријације). Ово је једно од најважнијих питања која тангирају сопственике приликом извршења Генералног плана. Често ће се чути како општина безразложно проширује улице у јавне сврхе и тиме ствара код сопственика умањење вредности њихових имања. Нису ретки случајеви да се грађани једне вароши безразложно жале на законске прописе о експропријацији, наводећи масу разлога против проширења улица или трга.

Читава је повика од стране сопственика имања на општину, тражећи накнаду односно оштетну вредност због ових проширења.

Далеко би нас одвело, ако би једач регулациони план града изложили јавној критици и контра разлозима који би доказивали сувишност урбанистичких потреба. Овде ћемо се бавити само појмом оштетне вредности, односно накнаде које општина треба да надокнади сопственику имања које је подложно експропријацији.

Шта је у ствари *оштетна* вредност? *Она је у ствари садашња вредност оштете код експропријације, код губитка стечених права.*

Када се она има надокнадити сопственику прецизирано је законским прописима.

Експроприсане површине земљишта за јавне површине немају у ствари прометну вредност; о њима се може само водити рачуна као о оштетној вредности.

Ова оштетна вредност процењиваће се само у случајевима када било која власт из јавног интереса просече или прошири улицу.

Код просецања нових улица, или проширења постојећих улица или трговa до највише 20 м' ширине (чл. 56 грађевинског закона) или ако градилиште код кога се ово одузимање врши има још бар 25 м' дубине, оштетна вредност земљишта не треба се давати са разлога изнетих у грађевинском закону. Зашто је то тако видећемо из овога примера:

Пример 2.

Сл. — 2

Неко лице врши парцелацију већег комплекса земљишта у ширем грађевинском реону. Површина овог комплекса је 6 ha. Постоји ген. план за тај крај. Сопственику је омогућена рационална парцелација овог комплекса. Пита се колика је вредност комплекса и колика ће бити вредност парцела по извршеној деоби.

Поставља се питање зашто сопственик мора да уступи 30% просечно од свога имања општини за улице, и зашто се сопственику не даје никаква оштетна вредност?

Претпоставимо да вредност непарцелисаног земљишта износи 20 дин. по м².

За 6 ha изнела би вредност Дин. 1,200.000

Ако се земљиште парцелише у парцелама од 1000 м² број парцела изнео би по одбитку 30% земљишта за улице у сваобраћајне сврхе 42 засебна грађевинска плаца.

Пошто би се ове парцеле продавале по спровођењу комуналних радова (калдрме, тротоара канализације и водовода)?

Узмимо коефицијенат 0,25% да се имање повећава у својој вредности овим комуналним радовима по 1 м².

Остатак земљишта значи повећао би се по 1 м².

$0,25 \times 42000$ м² $\times$ Дин. 10,50 по м²

Значи сопственик добија следећу вредност:

а) остатак земљишта после извршене парцелације по првобитној цени 42000 . 20 дин. Дин. 840.000. Повећана вредност имања комуналним радовима по 1 м²

$42.000 \times 10,5$ Дин. 441.000

Свега Дин. 1.281.000

Из овога обрачуна јасно се види да сопственик своје имање не уступа за улице бесплатно већ му општина у ствари даје оштетну вредност у повећању вредности имања комуналним радовима. Јасно се види разлог због чега је законодавац предвидео у грађевинском закону уступ земљишта за јавне потребе за оне сопственике који парцелишу своје имање. Овде је узет у обрачун минималан коефицијенат повећања вредности, док у случајевима где имање има већег утицаја и на друге комуналне и регулационе важности овај коефицијенат нагло скаче.

Овако се поступа за оне сопственике који сами добровољно подносе деобне планове.

Шта се ради у обрнутом случају где сопственик не парцелише своје имање, већ општина мора из сваобраћајних разлога да спроведе предвиђени генерални план.

Законом о експропријацији предвиђено је да се за свако земљиште које се путем закона узима за јавне и сваобраћајне површине мора сопственику дати праведна накнада. Значи, овом законском одредбом сопственику се даје право да се услед општих потреба после извршеног просецања, може користити овом законском одредбом.

Зато је грађевински закон предвидео за овакве случајеве (чл. 124 Грађ. закона) примену законског доприноса.

Да видимо за исти пример како ће изгледати оштетна вредност дата сопственику, а исто тако да видимо основну примену доприносне вредности за овај случај.

Сопственику је у напред изложеном примеру просецањем нових улица узета површина од 30% целог имања што износи 18.000 м². Како смо претпоставили вредност земљишта по 20 дин. по м² сопственик би добио оштетну вредност за ово просецање 18.000 × 20 = Дин. 360.000.

У оваквим конкретним случајевима законодавац је сасвим логично и праведно дао општини право наплате законског доприноса да не би законске одредбе предвиђене чл. 56 Грађ. закона и чл. 124 истог Закона биле у контрадикцији. Шта би значило ако овај законски члан не би постојао? Користили би се они сопственици оштетним правом где је општина приморана да отвара јавне и саобраћајне површине, док оштетне вредности били би лишени они сопственици који драговољно траже парцелацију свога имања.

Како изгледа наплата доприноса у овом другом случају?

На заосталу површину земљишта од 42.000 м² као што смо у малопређашњем примеру изнели повећана вредност износи 10,5 дин. по м² што би значило да би сопственик у овом случају имао да плати општини на име доприносне вредности 42.000 м² × 10,5 дин. по м² × Дин. 441.500.

Општина плаћа сопственику оштетну вредност улице Дин. 360.000.

Разлика у корист општине Дин. 81.000.

Као што се види из овага, закон је праведан; сопственику је у овом случају дата иста могућност парцелисања остатка његовог земљишта.

Према напред изложеном примеру можемо извести следећи закључак:

а) *рачунање максималне вредности земљишта у грађевинском реону, које се може најбоље искористити парцелацијом у градилишта и*

б) *рачунање вредности земљишта у ширем грађевинском реону, удаље од ужег реона.*

У првоме случају оштетна вредност за уступање земљишта за јавни и саобраћајне сврхе обрачунава се на бази вредности остатка корисног земљишта S према месним приликама додајући вредност оних чиниоца који су утицали на ћораст остатка земљишта подобног за парцелацију.

Тада се укупна максимална вредност овог земљишта X добија када се остатку земљишта C дода вредност повећане вредности комуналним редовима T узевши у обзир и евентуални интеркаларни каматни фактор $\left(1+\frac{P}{100}\right)$

$$X = S \pm T \cdot \left(1+\frac{P}{100}\right)$$

У другом случају важиће исти принцип са разликом, што ће повећање вредности комуналним радовима ићи у сразмерном проценту за онолико мање, колико је преценат комуналних радова мањи у односу према првом случају.

*

Пређи ћемо на примере оштетне вредности у случајевима извршења регулације, проширења постојећих улица или тргова код већих изграђених блокова.

Овде ћемо изнети примере најосетљивије природе зашто се често пута чују разна пребацивања и критике на такозвани допринос предвиђен § 124 грађ. закона. Видећемо њихову оштетну вредност и примену законског доприноса, као и оправдање зашто се у оваквим случајевима оштетна вредност овако изражава.

Пример 3

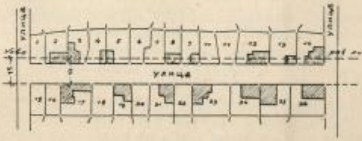

Сл. — 3

Узећемо једну улицу која треба да се по регулац. плану прошири од 12 м' на 15 м' ширине. Регулацијом се сече само једна страна, док друга остаје на регулац. линији и не вуче за собом никакву оштетну вредност.

Друга страна повлачи се за три метра на нову регулац. линију и потреба регулације изискује проширење ове улице; у обрачун оштетне вредности на тој страни улазе и зграде које се регулацијом руше. Поставља се питање оштетне вредности, сваком сопственику по наособ, примена доприносне вредности и сразмера ове оштетне и доприносне вредности и на једну и на другу страну фронта ове улице на којој се извршују комунални радови. Треба одмах додати, да имања која се секу и после регулације остају грађевинске парцеле. Фронтови појединих имања као и њихове површине су различите.

Из напред речених објашњења видели смо шта је оштетна вредност. Ову оштетну вредност која се има дати појединим власницима за њихове делове који се експропришу за проширење ове улице обележићемо са $T_1 + T_2 + T_3 + \ldots T_n$

Ове појединачне оштетне вредности добиће се директним споразумом са сопственицима или путем законске процене у којој учествују по два процениоца изабрана од стране сопственика, по два процениоца изабрана од стране општине, и петога члана као претседавајућег кога бира Окружни суд за град Београд. Овај начин процене путем изборног суда произилази из закона о атару општине града

Београда, којим се изрично налаже овај законски пропис.

Како ће се добијати ова општетна вредност ствар је већ раније објашњена, да се има узимати сваки конкретан случај у посебно разматрање.

Случајеви који се приликом ових општетних вредности појављују могу бити следећи:

за земљиште:

1) ако остатак земљишта после извршене регулације остаје и даље грађевински плац;

2) ако остатак земљишта после извршене регулације не остаје као грађев. плац — али ипак је могуће зидање;

3) ако се регулацијом земљишта деформира, (смањене површине лица) у ком случају се треба вршити комасација са суседом т.ј. откуп целе парцеле и давање пуне општетне вредности.

Начин рачунања општетне вредности за ове случајеве

За случај под 1) n—40% } n = прометна вредност 40% коефицијент одбитка од прометне вредности услед мале површине експропријација без икаквог утицаја на остатак парцеле

За случаі 2) n+30%

За случаі под 3) n = пуна прометна вредност.

Што се тиче процене општетне вредности за зграде оне ће се ценити по већ раније датом примеру под ознаком 1. По себи се разуме, да ће проценитељи у сваком конкретном случају процене зграда водити рачуна шта се мора процењивати од постојећих објеката који се руше регулацијом и гледаће могућност евентуалне адаптације где се то да урадити у интересу смањења целокупног коштања експропријација, која ће се суме после уносити у обрачун доприноса.

Пошто се овако буду утврдиле општете вредности услед регулације, приступиће се примени доприносне вредности.

Шта је доприносна вредност или допринос? Чл. 124 грађевинског закона гласи:

„За проширење или пресецање постојећих улица или тргова може општина наложити власницима имања нарочити допринос. Овај допринос може ићи највише до 50% од коштања експропријација и вредности коловоза, према томе да ли улица или трг служи више локалним или саобраћајним сврхама.

Као основа за разрез овога доприноса служиће фронт једног имања узимајући у обзир и површину истог."

Важност и оправданост овог законског прописа је потпуно јасна. Законодавац је овим прописом хтео да у комуналним радовима учествују у сразмери и сопственици и општина. Корист је обострана, те према овоме је логично тумачење овога прописа.

Ради објашњења и логичне примене овога прописа општина је разрадила овај законски члан и издала детаљнији упут доприноса. Овај упут примљен је од техничког и правног одбора чланова градског већа. На овај начин створено је у детаљима логично разматрање и технички образложена примена овога прописа.

Овај упут гласи:

Чл. 1. За одређивање процентуалне висине, начина обрачунавања, наплате и рокова плаћања важе одредбе овога упута, по коме ће се у будуће једино вршити наплата регулационог доприноса.

Чл. 2. Сваки сопственик имања на територији општине града Београда поред чијег је имања општина извела регулацију (проширила или просекла улицу или трг) после ступања грађевинског закона на снагу, или ће извести и изградити у будуће, дужан је да плати општити регулациони допринос за подмирење насталих трошкова по § 124 грађев. закона према овоме упуту.

Чл. 3. Регулациони допринос који плаћају сопственици имања обухвата следеће трошкове:

а) набавку земљишта т.ј. експропријацију и зграде на овоме;

б) трошкове рушења и расчишћавања терена;

в) трошкове процена и преносних такса;

г) трошкове израде коловоза.

Чл. 4. Висина доприноса одређује се према карактеру улица у колико служе више саобраћајној или локалној намени.

Ова висина креће се између 10% до 50% од укупне суме трошкова по чл. 3 овог упута коју одређује технички одбор, а одобрава градско веће.

Чл. 5. Према својој намени улице се деле на четири класе:

а) саобраћајне које подносе	10%—20%
б) саобраћајно-локалне	20%—30%
в) локално-саобраћајне	30%—40%
г) локалне	40%—50%

Код дужих улица класификација може бити различита за поједине делове између двеју попречних.

Класификацију одређује тех. одбор.

Чл. 6. Допринос за поједина имања обрачунава се пропорционално дужини фронта и површини земљишта по обрасцу:

$$d = \frac{D}{\Sigma \Pi + \Sigma \mathfrak{l}} (\mathfrak{l} \mathrm{n} + \mathrm{l} \mathrm{n})$$

у коме је d парцијални допринос

D = процентуални износ укупних трошкова по чл. 3

$\Sigma \Pi$ = укупна површина регулисаних имања према одговарајућој улици

Σl = укупна дужина регулисаних фронтова према истој улици.

Πn = регулациона површина према фронту једне улице

ln = дужина регулационог фронта према једној улици.

За имања на угловима и која излазе на две или више улица, површина која улази у обрачун доприноса за једну улицу, пропорционални је део целокупне површине према фронту из те улице.

За површине и фронтове служе катастарски подаци и копије планова.

Оверене податке о трошковима за израду коловоза, рушења зграда и расчишћавања терена доставља техничка дирекција, који се прикључују елаборату обрачуна.

Оверене податке о трошковима експропријације откупа, процене и преносних такса доставља отсек добра, који се такође прикључује елаборату.

Чл. 8. Раније уступљено земљиште по грађ. закону за које сопственик није примио никакву накнаду узеће се у обзир — приликом обрачуна доприноса. Вредност овога одредиће одбор за експропријацију а одобрити градско веће.

Неће се узимати у обзир земљиште које је уступио раније сопственик имања пре ступања грађев. закона, ако исто није ушло у састав катастралне парцеле.

Сваки сопственик дужан је да по позиву и огласу отсека добара, достави податке о раније уступљеном земљишту у року од месец дана од дана појаве.

Рекламације по изради обрачуна неће се узимати у обзир.

Чл. 9. Сопственици имања дужни су да плате доприносе према фронту сваке улице, ако имање излази на више улица.

Задужење ће се вршити из сваке улице посебно према времену израде. *Површина која се уноси у обрачун предвиђена је чл. 6.*

Обавеза плаћања доприноса терети имање, без обзира како су стари и нови сопственик уговорили. (чл. 113 грађев. закона).

Чл. 10. Начин обрачунавања се врши за сваки део улице између двеју попречних, по одређеној процентуалној висини.

Ако се с једне стране улице налазе комплекси земљишта или зона великих парцела, обрачун се има вршити за леву и за десну страну, тако да обе стране сносе по $\frac{D}{2}$ према чл. 6.

Вредност експропријација распростираће се на што већу дужину улице, како би се постигла већа правичност задуживања.

Ако се просецањем дела улице добијају нови фронтови, тако да се прометна вредност имања осетно повећава, може се за тај део улице одредити већи проценат доприноса који може ићи до законског максимума од 50%. Овакве случајеве оцениваће одбор Е-А у сарадњи са тех. одбором, а одобраваће градско веће.

Чл. 11. Износ доприноса може се обрачунавати привремено пре завршетка радова на изради коловоза, ако је сума експропријације дефинитивно утврђена.

Општина може вршити посебно обрачунавање за набавку земљишта и посебно за израду коловоза само у истој процентуалној висини.

Чл. 12. Ако сопственици кроз чија или поред чијих се имања просеца или регулише улица својевољно пристану да плате допринос још пре завршетка радова регулисања и контролисања улице, да би омогућили брже спровођење регулације, допринос се може обрачунати по приближним подацима тех. одбора и отсека добара, стим да се дефинитивни обрачун састави према подацима завршних радова, по коме ће се вршити наплата.

Чл. 13. У улицама у којима се из буди којих разлога није могла извести потпуна регулација било да је на сметњи зграда чије је уклањање онемогућено, или експропријација није дефинитивно окончана или сопственици имања намерно чине сметње, допринос се може обрачунати за целу улицу, као да је регулисана ако је изведено $\frac{2}{3}$ укупне дужине и ако је пролазни саобраћај омогућен на целој улици. Сва имања подлећи ће плаћању доприноса.

Чл. 14. Сопственик имања који сматра да је према одредбама овога правилника неправилно задужен може у року од 15 дана, од дана саопштења, тражити од градског поглаварства исправку задужења.

Противу одлуке градског поглаварства може се употребити правно дејство по постојећим законским прописима. Жалба не задржава извршење наплате.

Инж. Милош Д. Анђелковић

(Наставиће се)

Pariski zoološki vrt, upoređen sa našim zoovrtom

— Kako bi trebalo dopuniti i reorganizovati naš zoološki vrt, služeći se primerom i iskustvom stranih zooloških vrtova. —

Donosimo izveštaj inž. A. Kretića, šefa odseka za parkove i pošumljavanje, o njegovom putovanju u Francusku i Nemačku, koje je učinio u toku novembra 1937 godine u cilju proučavanja pojedinih komunalnih ustanova i izgradnje raznih javnih objekata.

G. Kretić se specijalno zadržao na pregledu zooloških vrtova, jer o njima ne postoji stručna tehnička literatura, te je jedini način upoznavanja sa pravilnom njihove izgradnje proučavanje na licu mesta.

U ovom broju donosimo izveštaj iz Pariza, a u sledećem ćemo doneti izveštaj iz Nemačke — iz Minhena i Nirnberga.

U Parizu sam se zadržao na razgledanju Međunarodne izložbe, Vansenskog zoološkog parka i Zoološkog vrta u Žardenu de Plant.

Na izložbi sam naročitu pažnju obratio na vrtarski uređaj u vezi sa arhitektoiskim i skulpturnim ukrasima, vođenim dekoracijama (vodoskoci, bazeni, fontane) i drugim ukrasnim aplikacijama (pergole, vaze, klupe itd.) kojima ova izložba obiluje. Isto tako pregledao sam dekorativno osvetljenje i ilu-minaciju vodoskoka, bazena kao i cvetnih rundela. No, poređ razgledanja estetskih rešenja i dekoracije same izložbe, zadržao sam se na proučavanju celokupne dispozicije.

Od objekata sam pregledao:

1) akvariuma
2) Urbanističku izložbu grada Pariza
3) dečiji vrt
4) Zabavni park
5) odeljak parkova i
6) staklenu baštu u belgiskom pavilјonu.

1) AKVARIUM — U parku Trokadero postojao je jedan minijaturni akvariuma, koji je sada za izložbu proširen i čije je proširenje stajalo 4,000.000.— franaka. Plaća se specijalni ulaz od 2 franka. Akvariuma je na dva sprata pod zemlјom, isključivo za veštačkom svetlošću i, za razliku od pešta-nskog i minhenskog, u fantastičnom stilu, nepravilnom i slobodnom. Taj stil donekle pojačava efekat kod gledalaca, posetilac ima utisak kao da je u pećini, ali nije praktičan za jedan stalan akvariuma, jer ne dozvoljava racionalno iskorišćavaњe prostora, sistematski raspored bazena i bolji pregled vodene faune po zoološkoj sistematizaciji. Ipak, mišljenja sam da je oportuno jedan deo, a naročito ulaz akvariuma, rešavati na ovaj način; dok dalje, živopisnim aranžiranjem, u pojedinim bazenima, rečnog odnosno morskog dna i bez toga se postizava dovolјno efekta u rečenom smislu. U svakom slučaju treba izbeći stereotipno primenjivaњe nacionalne ornamentike, kao što je na pr. u peštanskom zoološkom vrtu, čijoj primeni ovde apsolutno nije mesto. Poređ svega, ovaj akvariuma ima jedno preimućstvo i nad minhenskim, naime živopisniji je i monumentalniji. Osim toga izaziva veće interesovaњe i efekat kod mase, pri inače istim investicijama. S druge strane minhenski sistem ima tu prednost što je lakši i praktičniji za održavaњe, ozbilјniji premda i skromniji u pogledu efekta. Zato sam mišljenja da bi jedno kombinatorno rešeњe između ova dva za Beograd bilo najbolje, naravno u mnogo skromnijim dimenzijama. sa posvećivaњem naročite pažњe slatkovodnim ribama i jadranskoj grupi, do koje bismo lako mogli doći uz saradњu okeanografskog instituta u Splitu.

Pariska kolekcija je veoma raznovrsna i bogata i to od najfantastičnijih formi i boja morskih medуza, pa do najbizarnijih oblika morskih riba. Ima i velikih raritета, kao što je na pr. bela jegulja, kambale itd. Instalacije su iste kao i kod minhenskog akvariuma i zato će njihov opis uslediti kad bude reči o minhenskom zoološkom vrtu.

2) URBANISTIČKA IZLOŽBA GRADA PARIZA — Urbanistički deo nije tako dobro zastupљen. Projekta su mahom starijeg datuma i većinom francuskih provincijskih gradova. Vrtarstvo je vrlo slabo zastupљeno. Zato saobraćaj i gradske instalacije (osvetljeњe, vodovod, kanalizacija) vrlo su dobro demonstrirane, a naročito podzemni deo. Ilustrovaњe celog tog splета i složenog sistema duhovito je izvedeno, i u tom pogledu ova izložba pruža odličnu pouku.

3) DEČIJI VRT — Ovde je više zadovolјena estetstka strana, dok funkcionelnost — po mom mišljeњu — nije na visini; te stoga na komunalno staraњe ove vrste ne bi se dalo ništa iz ovog vrta primeniti.

4) ЗАБАВНИ ПАРК — Поред једног неизмерног богатства атракционих постројења овај се парк разликује од других и тиме што је све решено у једном оригиналном фолклорном амбијенту; наиме реконструисани су читави квартови старих нормандиских варошн и градова Провансе. То даје целој ствари изтиман штимунг, који је тако потребан при забављању масе.

5) ОДЕЉАК ПАРКОВА — Једно велико пренмућство целе изложбе се састоји у томе, што је на обалама реке и што је у зеленилу. Тај вртарски елеменат много доприноси пријатном и естетском изгледу целе изложбе. Разноликост павиљона и често драстично шарењило украса у многоме је ублажено зеленим декором? При изградњи односно пласирању појединих великих објеката на изложби, често милионске вредности, водило се строго рачуна да се ни једно велико дрво не посече. Само по гдегде су јаче поткресане гране да би се отворио изглед на овај или онај павиљон.

Осим грандиозне и незаборавне панораме од Ајфелове куле ка Трокадеру, са величанственим водоскоцима и сасвим упрошћеним и модернизованим вртарским партером, али који баш због те своје величанствености повећава целокупни ефекат свега и свачега на овој перспективи, око сваког павиљона постоји по једно или више вртарских решења, изведено са мањом или већом вештином. Тако нарочито пада у очи складно ешкарпирање пелуза око великог трокадерског базена, баште пред аргентинским, мађарским и јапанским павиљонима, које носе фолклорно обележје дотичних земаља, унутрашња дворишта талијанског павиљона и цветна тераса код павиљона Велике Британије. Ово последње, врло оригинално решење, доказује како се често висинска разлика може решити на јевтин начин, а да при том у целости буде задовољена и естетска страна целог проблема. Наиме, прелаз са горње терасе ка Сени овде је изграђен у виду троугластих степена, уоквирених бетоном, тако да сваки троугао сачињава једну рабатну. Поједине од ових рабатни засађене су увек различитим цвећем, тако да гледане одозго оне чине утисак шаховске табле. Исто тако има неколико врло успелих вртарских уређаја око павиљона керамике, са воденом декорацијом и пластиком.

Што се тиче одељка паркова на изложби, ту је заступљена француска хортикултура, а нарочито шпалир-воћке најразличитијих форми. Исто тако четинарско растиње и цвеће. У овом одељку има неколико уређења домаћих вртова са врло успелим скулпторалним и архитектонским украсима. И овде је увек вода неизбежан декоративни елеменат.

6) ЗИМСКА БАШТА — У великом белгиском павиљону служи увек замореном од изложбе посетиоцу као једно лагодно изненађење и истовремено пријатно одмориште. Она исто тако служи и као архитектонска допуна целог павиљона, а у првом реду треба да покаже високи ниво белгиске хортикултуре. За све време трајања изложбе цвећарски производи били су стално авионом доношени из Белгије.

Из свега изложеног намеће се једна очита дедукција: да и београдско сајмиште, које иначе има врло добру диспозицију, треба што више украсити зеленилом, воденом и светлосном декорацијом, ситним архитектонским апликацијама и скулпторалним украсима. Све то скупа не претставља велики издатак, а у многоме ће допринети лепшем изгледу сајмишта. Јер сајам треба да репрезентује привредну моћ земље и њену економску делатност, а чим је реч о репрезентацији ту и естетска страна треба да буде у пуној мери задовољена. По томе се и разликује сајмиште од обичног вашаришта. Ми морамо да признамо да је сајам код нас један релативно нов појам.

ПАРИСКИ ЗООЛОШКИ ВРТ У ВАНСЕНСКОЈ ШУМИ

Он заузима 14 хектара — а наш врт 7 хектара.

Има око 560 примерака сисаваца — а код нас 200, 3000 птица — наш 700.

Изградња је стајала 27,000.000.— франака, а нас 1,500.000.— динара, и то махом из сопствених прихода и поклона. Вредност нашег живог инвентара износи 1,000.000.— динара, већином од поклона.

Особље сачињава код њих 100 људи — код нас 30.

Посета за три и по године: 4,000.000 лица — код нас за једну и по годину: 550.000; рекордни дан посете код њих: 120.000 (недеља за време изложбе), а код нас: 26.000 (недеља за време сајма). Али треба истаћи и то да Париз има око 3,000.000 становника, а Београд 300.000. Ово упоређење није баш тако срећно изабрано, јер се ради о једном од највећих светских вртова и нашем, који је још минијатурни. Но, поред свега тога, сравњујући ове цифре немамо разлога да будемо незадовољни. Нарочито треба истаћи нашу цифру стајања, која је запањујући ниска, и број посетилаца, који је, у односу на број житеља, код нас много повољнији него у Паризу. Ово треба захвалити дневној штампи и њеном учесталом писању о Зоолошком врту.

Затварањем једне улице пројектује се проширење Вансенског врта још за 2 хектара.

Главне карактеристике

Скоро без изузетка све животињске настанбе решене су у вештачком стењу од армираног бетона. Унутрашњост настанби је савршено уређена; увек довољно простора, са

одличним инсталацијама. Светлост је увек одозго, просторије толико велике, да могу примити и већи број животиња. При изградњи руководили су се принципом да просторије буду што веће, само што је питање величине искључивоо питање сретстава, која се имају на расположењу, како у погледу саме изградње, тако и нарочито у погледу одржавања (загревање, чишћење, оправке итд.). Поред улаза за публику при сваком склоништу постоји и службени улаз (за чуваре). Гвоздени делови веома су солидно израђени, могуће нешто и сувише тешко и луксузно. Унутрашњост просторија је нешто тамнија, што је врло повољно за лето, док зими то претставља недостатак. Он се одстрањује кварц-лампама, међутим кварцоване нема тај значај, јер ултравиолетни зраци не могу да продју кроз перје и длаку. Тропске животиње ипак врло радо иду под лампу, али то је зато што лампа греје. Код многих птица зими се стављају сандучићи са проклијалом травом, да је кључају. Антропоиди су од публике одељени стаклом као и у минхенском врту. Последње лето овај врт имао је следеће значајније губитке:

1 скупоценог сибирског тигра — по свој прилици од меса) и

200 амадриаса (мантл-павијан мајмуна) од туберкулозе.

Врт се снабдева водом из једног дубоког бунара, који даје 6/сек. л., што није довољно, те постоји појачање градског водовода. (Код нас искључиво савски водовод).

Спољни простори за животиње су веома велики и скоро увек без ограде (Хагенбеков систем) и одељени су од публике ровом и ниском неправилном баријером од стења. У том баријеру местимично је сађено цвеће, а местимично постоје узвишења за публику. Љубазношћу г. проф. Урбена добићемо димензије профила ових ровова, премда сам ја на лицу места, код свих важнијих животиња, ове ровове премерио.

Код слонова поред ровова постоји још један појас од 45 см. од клинаца у 5 редова, док код опаснијих и деликатнијих животиња (осим лавова и тигрова) постоји још један специјалан мали баријер, који има задатак да држи публику на жељеној удаљености од животиња.

Груписање животиња није по геозоолошкој систематизацији — као у Минхену — већ по зоолошкој, али ни тај систем није сасвим скрупулозно сачуван, и то: било из грађевинских разлога, било због постизавања бољег ефекта код публике (разноврсност, контрасти, монотонија, умор гледалаца), због грејања, локалних прилика (стране света, вегетација). У великом пејзажу поједине групе су невидљиво одељене, тако да се добија код гледалаца илузија целине и велике животињске заједнице. Скоро увек велике животиње прате птице: тако су зебре са дивљим ћуранима или азиским и тачкастим ждраловима, антилопе са сарус-ждраловима (грло и бели) и т. д.

Уколико су поједине животиње у оборима, ови су ограђени ретким плетивом (12 см. × 12 см.) (изузетак волиере) са солидним бетонским стубовима. Еластичност плетива, као и ови стубови, довољна је гаранција за јачину ограде, док реткост плетива пружа бољи преглед животиња. Осим тога, овакво плетиво претставља уштеду у материјалу — поцинкованој жици — а животиња се услед његове еластичности не може повредити.

Гибони су у две групе на малим острвцима и са хладним склоништем, што дозвољава париска клима, док су у Минхену са полухладним склоништем, т.ј. настрешница у дрвету и склониште са обичном температуром. Наравно да овом париском аранжману треба дати предност. Питање топлоте код појединих врста животиња често је код разних вртова контрадикторно решено, али свуда се назире јасна тенденција за што већим очвршћавањем и акліматизацијом.

Минхенски врт нарочито је постигао завидне резултате у резистентности животиња, зато је код њега и најбоља продукција од свих европских вртова. Код нас, специјално, не долази у обзир само екстремна клима, већ нарочито ветар — кошава, који има пресудан значај на конструктивну страну врта.

Према изјави професора г. Урбена, као и д-р Хека из Минхена, њихове управе немају амбицију да повећавају број животињских врста, већ да појачавају број животиња у појединим већ постојећим групама. Разлози су следећи: један зоолошки врт треба да има један известан број врсти чији оптимум зависи пре свега од расположивог простора, финансиских сретстава и прихода, броја становника итд.

Избор врсти пак зависи од еколошких прилика, менталитета и културног нивоа становништва, као и других локалних околности. Имати што више врсти, значи и већи издатак око издржавања, док стремљење да буде заступљено што више врста, евентуално све врсте, у ствари претставља апсурдност, јер животињско царство броји на неколико хиљада врсти, док по зоо-вртовима, и то реномираним, обично је заступљено од 60—100 врсти. При завођењу нове врсте управе добро промисле и уваже све околности, па тек онда донесу решење, док повећање броја у појединим групама чине без великог предомишљања.

Одржавање једне групе зебри или фламинго-а и др. од три или пет односно седам и више примерака скоро исто стаје, док је ефекат сасвим различит. Осим тога животиње су навикле на колективан живот у групама, стадима и јатима и много се боље осећају. За једног чувара, да ли ће опслужити 3 или 5 зебри, исти је посао, док је сасвим друкчије да ли он има да опслужи три групе

од свега пет примерака. Издатак на храну износи 22% од свих трошкова око одржавања врта, док сав остали део одржавања сачињава: персонал, администрација, огрев, лечење, осветљење итд.

За производњу домаћих животиња, по речима д-р Хека, често је довољан пар, док код дивљих, то је редак случај. Дивљим животињама мора да се пружи могућност веће селекције, иначе врло брзо настаје дегенерација и општи губитак. Осим тога код њих је чешћа Њојава сексуалне неподударности. Ово је сте јасно кад се има у виду како је човечанство дошло до домаћих врсти. Осим тога код дивљих животиња треба увек рачунати на нерешене случајеве, те и са те тачке гледишта боље је имати више примерака једне исте врсте.

Из свега изложеног, као и из онога што следује за београдски зоолошки врт, препоручљиво је држати се следећег програма:

а) Постојеће врсте у врту бројно појачати и употпунити их, тако да буду способне за размножавање.

Тежити томе да физиолошки пораст бројног стања животиња надокнади физиолошке и др. евентуалне губитке у врту.

б) Увести још неколико нових и интересантних врсти, уколико то простор и средства дозвољавају, како би се достигао оптимални број за један врт средње величине.

Те нове врсте биле би следеће:

1) Антропоиди; 2) Пингвини; 3) Нојеви; 4) Отери и морски лавови; 5) Макаке; 6) Тапире; 7) Антилопе орикс бејза; 8) Јагуари; 9) Гуаноко; 10) Гепарди и 11) још неке врсте птица.

в) Исто тако треба радити на прикупљању ретких животиња у нашој домовини: видри, мечића, рисова, босанских орлова и сл.

г) Као врло јевтино, а што нарочито интересује наше масе, требало би аранжирати у двема подигнутим стакларама терариуме, и то у једној домаће рептилије (са далматинским црним гуштером), а у другој егзотичне. Заједно са крокодилима у десном крилу и нилским коњем у левом, ово би груписање и у зоолошком погледу задовољило. С обзиром на несразмерно ниску улазнину у Београдском зоолошком врту, могла би се наплаћивати специјална улазница од 1 дин. у терариум. Овде је једино питање скопчано са издацима за централно грејање за ову зграду, а то и иначе морамо решити због нилског коња још ове зиме.

8) Реконструисати и даље уредити наш врт до дефинитивних димензија: стење са великим језером у централном делу уредити као у Паризу, — са пећинама, водом итд., улазе повећати, слободан пејзаж за тигрове изградити, како би животиње из кавеза прешле у полуслободу, исто то за манта-павијане, базен за фоке и пингвине, брвнару за бизоне и др. Имитирати у малом пејзаж Обедске баре за барске птице са стакларом за њихово презимљавање и изградити сва друга склоништа. Завршити ресторацију и продавнице. Ово последње ће пружити и нове приходе. Делимично поплочати стазе, а нарочито пред животињским склоништима где се свет задржава. Изградити потребне службене просторије, карантин, магацине, станове за особље итд. За све ово потребан је кредит од 600.000 динара.

ђ) Као неминовни програм за даљу изградњу Зоолошког врта намеће се питање изградње антропоидног одељења са акваријумом у сутерену. Овај би објекат коштао око 2,500.000.— динара, што би могло бити остварено путем зајма, који би се отплатио за неколико година из прихода од овог објекта. Јер не треба изгубити из вида да одељење за антропоиде изазива велико интересовање код публике. Исто тако и акваријум интересује публику, а што је најглавније трошкови одржавања су минимални.

е) Изградња једног централног павиљона за звереове (лавове, тигрове, пуме, рисове, јагуаре и пантере) могла би се одложити за доцнија времена.

ж) Појављује се идеја стварања једне депанданс у Кошутњаку са неколико врста животиња „ин екстензо" искључиво из наше земље (као у Аусбургу). Овде би могле бити заступљене следеће врсте: срне, јелени, дивокозе, босански брдски коњи, биволи македонски, веверице, фазани, лабудови, дивље патке, галебови, детлићи и сл. Поједине од ових животиња живеле би у потпуној слободи, док друге у великим и пространим забранима. Целокупна инвестиција око уређења састојала би се у ограђивању забрана, подизању неколико шумских колиба (од дасака и трски) и искоришћавању Топчидерске реке.

Цела ова колонија могла би се одржавати са једним једним човеком. Исхрана би била допуснка. За ову сврху довољна би била једна петина Кошутњака (60 хектара).

Поред поучних, естетских и забавних разлога у прилог оснивања ове зоолошке депанданс говоре још и следећи разлози: Кошутњак би оживео и интересовање за њега као здравствено излетиште Београђана знатно би порасло. Према томе и прихо од трамваја на овој прузи би скочио.

Наравно да се његова посета не би дала ни из далека мерити са посетом Београдског зоолошког врта, али и трошкови око издржавања били би сасвим незнатни и могли би се компензирати улазницом од 1 динара, макар и од малобројне посете.

Једно је неоспорно да је потребна интервенција Београдске општине, како би се наш свет што више привукао Кошутњаку. Поред шумарско-ловачког музеја, ресторације, евентуалног зоолошког гаја и Топчидерска река може идеално послужити у ту сврху.

Од просторија за сервис париски врт има следеће: канцеларије, лабораторију, салу за секцирање, карантин, магацине, сењаре, кухињу, штале, тушеве за особље, станове за особље које неминовно мора бити стално у врту (код жирафа, слонова и др. има по један кревет за ноћног чувара), радионице: столарска, ковачка и фарбарница за таблице. Осим тога има двориште и натстрешница. Постоје још: један велики ресторан и два мања, неколико продавница, четири јавна клозета и три јавна улаза и два службена.

Општи утисак: фрапира чистоћа и солидност унутрашњих постројења и инсталација. Даље, величанственост изгледа на вештачко стење и слободне стеновите пејзаже, али истовремено веома нелагодно делује сувишан бетон, једнообразност у изградњи настамби, увек бетон, бетон и само бетон. Решавано је и питање настањивања појединих врсти животиња које немају ничег заједничког са стењем (степске животиње, многе птице итд.). Све то делује исувише монотоно, наметљиво и досађује посетиоцу.

Чине се покушаји и напори да се што обилнијом садњом ублажи тај сувопарни ефекат бетона, али њега има исувише да би се то постигло. Додуше, бетон добија патину, разнобојан је, али ипак исувише доминира.

Једно остаје факат да ипак главни део врта, велику перспективу, односно централни пејзаж, треба решавати на овај начин, јер импресионира и делује моћно. Одговарајуће врсте животиња у оваквом амбијенту фасцинирају посматрача. Али, поред свега тога, више од једне четвртине врта не сме се решавати — по мом скромном мишљењу — на овај начин, иначе се добија неизбежна монотонија, односно досада. То нарочито пада у очи већ при првој поновљеној посети. У врту треба што мање зграда, а нарочито наметљивих и недискретних стилова, што више разнообразности, вегетације, травњака и уопште зеленила, јер врт треба да остане врт, па ма се звао и зоолошки.

ПАВИЉОН ЗА ЗВЕРОВЕ У ЖАРДЕН ДЕ ПЛАНТ ИЛИ ЗВЕРИЊАК У УЖЕМ СМИСЛУ — стаје 4,000.000.— франака. Прво питање које се намеће: зашто су изградили овако скупоцен објекат, кад већ имају у Венсенском парку све те животиње и то у полуслободи по захтевима савремених принципа? Одговорено ми је:

„...још једнако остаје проблем шта је боље?" За одгој и множење животиња, научна испитивања и посматрања, контролу итд. много је боље имати животиње овако по кавезима, једне поред других. Јевтиније је и одржавање, а има и публике која више воли овај систем јер је прегледнији, а и посетилац је у непосреднијем додиру са животињом. Осим тога, гледалац види животињу из близа и од ње га дели само решетка. У ствари ово је права менажерија, а онај други систем је зоолошки парк, који пружа још и друге ефекте. У овом павиљону су следеће животиње: лавови, тигрови, леопарди, црни пантери, јагуари, рисови, пуме итд.

Диспозиција код овог објекта врло је практична и види се јасно из следећег профила:

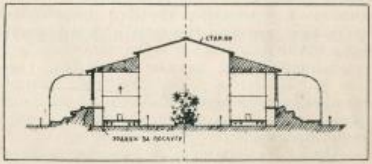

Зверињак у ствари решава питање концентрисања зверова у једној згради, те услед централног грејања нарочито је рационално одржавање преко зиме. Оригинално је решење ходника за послугу и инсталације, као и кутије за исхрану. Осим тога, преграде између појединих кавеза су тако монтиране да се по потреби могу три одељења спојити у једно (подизањем преграда помоћу чекрка). Осим тога постоје и мала вратанца између одељења. Ово нарочито долази у обзир кад треба спарити нове животиње, или услед сукоба, болести и др. одвојити, или кад скотну женку треба изоловати итд. Испод зверињака је велика гаража, кланица и магацини.

По истом принципу је сграђен и антропоидни павиљон. Само овде су кавези од простора за публику одвојени стаклом.

Имају једну велику горилу, орангутане, шимпанзе и друге велике мајмуне.

Одељење за макаке је у ствари један стаклени павиљон. Једна страна се може отворити и лети, кавези који су на точкићима и шинама могу се избацити напоље.

Остали део Жарден де плант сасвим је застарели систем, још од Наполеона без промене.

Инж. Александар Крстић.

Реорганизација трамвајског и аутобуског саобраћаја Београда

I

1 — РАЗВИТАК ЈАВНОГ САОБРАЋАЈА БЕОГРАДА

Године 1891 окончани су преговори између Београдске општине и фирме Перикле Цикос из Милана, којој је уступљен монопол трамваја и осветљења. По уговору је било предвиђено грађење трамваја у укупној дужини од 21 км..

Већ 1892 год., на дан 1 октобра, свечано је био пуштен у саобраћај први трамвај — садашњи трамвај бр. 1. Био је са коњском вучом, као и други који су за њим у саобраћај пуштени.

Прва пруга на којој су трамваји били са електричном вучом је садашња линија бр. 3. Пуштена је у саобраћај 1894 год.. Тек 1904 год. електрични трамвај потпуно потискује трамваје са коњском вучом. Те године су линије Жагубица—Електрична централа и Калемегдан—Славија добиле електричну вучу.

Године 1919, пошто су трамваји и осветљење промениле многе власнике, дошли су у руке Општинске. Београдска општина је од последњег власника — Белгиског друштва — примила 7 линија. Линије су биле са дотрајалим шинама, већином једноставног колосека. На њима је саобраћало 26 моторних кола и 12 приколица; и кола и приколице потпуно дотрајали.

После реорганизације, којој је Општина приступила, — за које време је изграђено нових колосека, замењено дотрајалих шина и поправљеног подлога, затим набављено нових трамваја — стање је следеће:

Укупна дужина трамвајских пруга	80,7 км.
Од тога пруге дуплог колосека	60,8 „
Од тога пруге једноставног колосека	14,88 „
и најзад помоћне пруге	5,04 „
Саобраћајна дужина трамвајске мреже	42,0 „

Број трамвајских кола:	
Четвороосовних моторних	35
Двоосовних моторних	74
Двоосовних приколица	70

Укупан број путника у 1936 год. 52,355.311.

Укупан број аутобуса у саобраћају	15 ком.
од чега општинских	8 „
и предузећа Перишић	7 „
са укупним бројем путника	3,454.565.

2 — ГЛАВНИ НЕДОСТАЦИ ЈАВНОГ САОБРАЋАЈА БЕОГРАДА

1) Недовољан број саобраћајних јединица (трамваја, аутобуса и др.).

2) Преоптерећене раскрснице код „Коларца" и на Теразијама трамвајским саобраћајем, који у многоме омета редован саобраћај другим возилима, а које се сваким даном, са развитком Београда, све више компликује.

3) Узаност Краља Милана улице, која отежава паркирање возила због дуплог колосека трамвајске пруге, и уопште јако отежава саобраћај.

4) Немање прелазних карата на трамвајима и аутобусима.

5) Релативно мала комерцијална брзина трамваја с обзиром на пространост Београда.

6) Недостатак једне добре и јевтине везе са далним излетиштима Београда (Авала, Липовица), као и са Бањицом на којој се приређују све веће државне прославе, војне параде, као и зборови војних обвезника.

7) Употреба кола која су још из прошлог века.

8) Употреба трамваја, а нарочито трамваја са приколицама, у ужем центру града.

9) Недовољна веза многих крајева, а нарочито периферије међусобно без посредства центра.

10) Једноставни колосек на линији: бр. 7 од „Коларца" до Палилулске пијаце, као и на линији бр. 2 у Карађорђевој улици, и најзад на линији бр. 9 на целој њеној дужини.

3 — ОСНОВЕ ЗА РЕОРГАНИЗАЦИЈУ САОБРАЋАЈА У БЕОГРАДУ

Пре него што пређемо на излагање како треба у Београду преуредити саобраћај, да прегледамо прво употребне вредности појединих врста саобраћајних средстава, њихове добре особине и мане.

а) ТРАМВАЈИ

У свима градовима, којима су потребна јавна саобраћајна средства, трамваји се врло радо употребљавају.

Имају добре особине: да могу превући релативно велики број путника, да не кваре ваздух ни испуштањем гасова ни дизањем прашине, и да најзад троше електричну енергију релативно константно, тако да градској електричној централи служе као један од важнијих

консумних фактора, и најзад да им одржавање релативно мало стаје.

Мане су им: релативно велики инвестициони трошкови (колосек и ваздушна мрежа), затим везаност за шине која много омета саобраћај у јако прометним и уским улицама, и најзад велика галама и бука (приликом мерења у Прагу, за време дана тишине, утврђено је да трамваји причињавају највећу буку од свих саобраћајних средстава).

Из тих разлога трамвај може да се употребљава у довољно широкој улици која није преоптерећена саобраћајем, док је у уским и преоптерећеним улицама потребно прибећи другим саобраћајним средствима. Велики градови, са развијеном подземном саобраћајном мрежом, и јако развијеним површинским саобраћајем, приступају укидању трамваја из истих разлога. Типичан пример за то је Париз, у коме од 1936 год. више нема трамваја.

b) АУТОБУСИ

Аутобуси се могу поделити у три групе: 1) Аутобуси којима служи бензин за погон, 2) којима за погон служи нафта и 3) којима за погон служи гас из дрвета и угља.

Ако се бира између ове три врсте, избор ће у сваком случају пасти на трећу, тојест на гасобусе. За то постоји више разлога, а најважнији је економичност и употреба домаћег горива.

Ако упоредимо економичност појединих врста у погледу цене горива на коњску снагу и час имамо следеће:

а) бензински мотор троши између 250—300 гр. бензина по кс. и часу. Узмимо средњу вредност од 275 гр., по цени од 6 дин. то ће бити износ у новцу 6.0,275=1,65 дин./кс.х.

в) Дизел мотор троши 0,18—0,24 кг/кс.х, што просечно износи око 0,21 кг/кс.х при цени од 3 дин. за 1 кг. нафте биће: $0,21 \times 3 = 0,63$ дин/кс.х.

Гасни мотор троши 1 кг. дрвета по кс и часу просечно, што износи при просечној цени дрвета у Београду од 120 дин.=1 м³=600 кг., прерачунато у динаре 120 : 600 = 0,2 дин./кс.х.

Према томе гасни мотор из економских разлога треба усвојити као најбољи, и прелазити са бензинских мотора не на дизелове моторе већ на гасне. То ће код нас важити догод буду тако високе царине на течно гориво, и догод се не буду пронашли домаћи петролејски извори.

Добре особине аутобуса су: релативно велика комерсијална брзина, могућност заобилажења препрека у саобраћају и са тим у вези могућност њихове примене у јако прометним или тесним улицама, и најзад релативно мали инвестациони трошкови и лако увођење нових и факултативних линија.

Мане су: да не може примити у време јаког оптерећења толико преоптерећење као што може трамвај, да диже прашину, и да пушта гасове.

Из тих разлога, аутобус је врло погодан за саобраћај у центру и преоптерећеним улицама, а такође се може употребити и за сезонске линије и помагање трамвајском саобраћају, и најзад за везу предграђа, где мали број путника не даје могућност инвестирања већих капитала.

У том погледу је Београдска општина употребљавала аутобусе онако како то њиховој сврси одговара, само би требало да их има у већем броју, а посебно да пређе на погон дрветом.

c) ТРОЛЕЈБУСИ

Тролејбуси претстављају најновију врсту саобраћајних средстава. Произишли из комбинације трамваја и аутобуса, они су имали за циљ да повежу добре особине и једних и других, и у том су погледу у последње време потпуно успели.

Добре су им особине, велика комерсијална брзина, могућност савлађивања великих успона под пуним оптерећењем, могућност заобилажења препрека, бешуман ход, без мириса, потрошња електричне енергије и са тим у вези све добре особине трамваја као главног конзумента градске електричне централе, најзад далеко мањи инвестициони трошкови него код трамваја (само ваздушна мрежа).

Мане су му, што је стварање нове линије скопчано са изградњом ваздушне мреже, тако да је немогуће употребљавати их за факултативне линије, и што троше 20—40% више електричне енергије него трамвади.

Како се види, тролејбус има врло много добрих особина, а мало мана, тако да није чудо што он све више у напредним земљама потискује трамваје и аутобусе, мада је по свом постанку скорије датума.

d) МЕТРО

Најефикасније јавно градско саобраћајно средство данашњице је без сумње метро. Има велику комерсијалну брзину (40—50 км/с). Може превозити огромне масе света, па и за време највећег оптерећења. Трошкови експлоатације и одржавања су минимални. Једина му је мана што изискује огромне инвестиционе трошкове, тако да се исплаћује код градова од преко пола милиона становника, док градови од преко једног милиона морају да га уводе. Једино специјалне прилике места дају рентабилитет и код мањих градова.

С обзиром на нагли развитак Београда, који сада заједно са Земуном и предграђима која оптерећују његов саобраћај има око 310000 становника, као и с обзиром на његову пространост, ми видимо да ће се потреба за једним метроом појавити у релативно кратком времену.

Рачунајући са садашњим прирастом ста-

новиништва имаће Београд са Земуном кроз десет година око 500.000 становника. Према томе метро, макако он данас изгледао за Београђане као далеки сан, поставиће се сигурно као проблем у следећих десет година.

Дакле, из свега овога излази да треба решавати београдски саобраћајни проблем стављајући му као главну базу трамвајски саобраћај, а као допуну тролејбусе и аутобусе, имајући у виду да ће се кроз десетину година приступити изградњи подземне саобраћајне мреже.

II

1) ГЛАВНЕ САОБРАЋАЈНЕ ЛИНИЈЕ БЕОГРАДА

Три правца која везују периферију са центром претстављају у Београду главне саобраћајне линије. Те линије су:

а) Александрова—Теразије—Земун, на којој саобраћају трамваји бр. 6 и бр. 14, са укупним бројем путника у 1936 год.: 12,914.940.

б) Калемегдан — Славија — Аутокоманда — Предграђе Краљице Марије, на којој саобраћају трамваји бр. 1 и бр. 10. са укупним бројем путника 10,765.000. Ако урачунамо и аутобуске линије, и на овој ћемо линији добити број путника између 12 и 13 милиона.

с) Линија Топчидер—Теразије—Панчевачки мост, која у садашњем времену није онаква каква би требала да буде, а то је да има правац Топчидер—Железничка станица Сава—Теразије—Железничка станица Дунав, већ иде заобилазно, поред Лондона (бр. 3) и поред позоришта (бр. 9). Сад, на оваквој, имамо укупан број путника 10,326.630.

Према томе овим линијама, које већ сад показују једну тако велику активност, треба да се поклони првенствена пажња, а нарочито узев у обзир да ће за релативно кратко време, као што смо у уводу рекли бити приступљено грађењу подземне саобраћајне мреже Београда, и да ће први београдски метрои бити грађенн у овим правцима.

Расмотримо дакле ове линије:

1) Линија Краља Александра – Теразије—Земун

Ова линија, на којој је већ сад највећи број путника, — а која ће изградњом Београда на левој обали Саве, као и постанком сајма има још већи значај у саобраћајном погледу, — јесте прва на којој треба вршити реформе.

Садашње њено стање је: две линије, од којих једна иде од Земуна до Нове скупштине, а друга од насеља Краља Александра, Александровом до Споменика. Међутим, ако би се пруга бр. 14 завршавала код техничког факултета или студентског дома, имали бисмо далеко већу могућност савлађивања максималног преоптерећења линије бр. 6, која је у то време нарочито јако оптерећена на том делу од Теразија до Техничког факултета. Тако би се могао смањити број возила на линији бр. 6 а повећати на линији бр. 14, онако како то одговара потребама саобраћаја. Тиме би се знатно растеретио и саобраћај на раскрсници код Коларца. За време сајамских дана и пруга бр. 6 би требало да се завршава код Сајма.

Друга етапа у развијању те линије била би пребацивање линије бр. 6 потпуно за Земун, или за неку станицу иза земунског моста. Ово би уследило одмах пошто буде завршено насипање леве обале Саве и на насутом терену буде отпочео да се гради нови Београд. То може уследити и раније с обзиром на све бржи развитак Земуна.

Даљим развитком Београда, и појачавањем саобраћаја на Теразијама, једна попречна трамвајска линија, као што би била ова, ометала би много саобраћај. Да би се то избегло, мораће се приступити прелазу преко Теразија у другом нивоу. То би била трећа етапа развијања ове линије. Она би била изведена на тај начин, што би у Краља Александра улици или пред Скупштином или пред негдашњим црквеним имањем био израђен један усек којим би се улазило у тунел, који би пролазио испод Теразија и продирао у Бранкову улицу на месту где су сад клозети. Тунел би се израдио копањем споља (као отворена јама) па би затим био засвођен и преко њега израђена улица. На тај начин би његова изградња изискивала релативно мале инвестиције.

То побољшање саобраћајних прилика, које би се извесно на овој линији у трећој етапи, задовољило би потребе саобраћаја на тој линији за дуги низ година, а код саобраћајне прилике буду то захтевале моћи ће се у четвртој етапи приступити спуштању целе линије у други ниво, и на тај начин претворити је у потпуни метро, чија би једина мана била

што Бранкову улицу и прилазе мосту прелази у истом нивоу са другим саобраћајним средствима. Да би се и та мана отклонила морало би се приступити изради тунела на далеко већој дубини и испод Саве што би изискивало толико велике инвестиционе трошкове колике Београд у догледно време неће бити у стању да инвестира.

2) Линија Калемегдан – Славија—Аутокоманда

Та линија, прелазећи преко јако оптерећених саобраћајних чворова (код „Коларца" и Теразије) као и уском и саобраћајем оптерећеном Краљ Милановом улицом, требала би у циљу олакшања саобраћаја да претрпи извесне реформе. Те реформе би се извршиле увођењем већег броја аутобуса као помоћних возила, да би се смањио број потребних трамвајских кола на тој линији, као и увођењем бржих четвороосовних трамвајских кола.

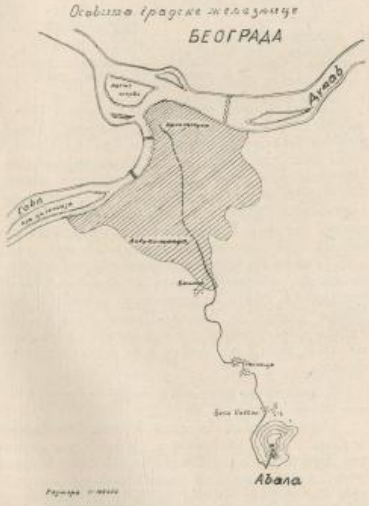

Доцније, када то финансиске прилике буду омогућиле, на овој ће линији бити приступљено грађењу београдске градске железнице, коју замишљамо у следећем виду:

а) Метро под земљом — Калемегдан—Теразије—Славија—Аутокоманда—Вождовац — дужине 5,0 км.

б) Електрична железница над земљом — Вождовац—Бањица—Авала, укупне дужине 12,5 км.

в) Успињача са ужима — подножје Авале (од крајње станице Електричне железнице) — Споменик Незнаном јунаку, у дужини од 600 мет.

Тај тако изграђен метро задовољавао би следеће преке потребе Београда:

1) Потпуно и коначно решење проблема саобраћаја на линији Калемегдан—Славија—Вождовац, која сад има око 12—13 мил. путника годишње.

2) Стварање линије којом би Београђани имали могућности да иду на излете у ближу околину Београда (Авалу, Шупљу стену, итд.). Од колике је то здравствене користи за Београд који у парковима оскудева, а у туберкулози обилује није потребно ни говорити.

3) Омогућавање масовних скупова код споменика Незнаном јунаку.

4) Лака могућност пребацивања великих маса грађана на Бањицу приликом парада, државних прослава, соколских слетова, који би се на Бањици одржавали, и зборова војних обвезника.

Све ове проблеме може решити само оваква једна градска железница, какву смо овде замислили.

Да бисмо видели у колико би и са економске стране овакав један подухват био реалан, израдићемо у грубим цртама предрачун амортизационих и експлоатационих трошкова ове линије:

1) Инвестициони трошкови.	
Тунел 5 км. по 9 мил. дин.	45,000.000 дин.
6 подземних станица по 750.000 дин.	4,500.000 „
Електрична железница 12,5 км. по 1,4 мил. дин.	17,500.000 „
Трансформаторска станица и далековод	1,000.000 „
Успињача са крајњом станицом	2,000.000 „
Укупно	70,000.000 дин.

За ову суму годишња амортизација при интересу од 6% и у 50-огодишње амортизационом периоду износе А = 4,445.000 дин. годишње, те ће трошкови за амортизацију и одржавање изнети укупно 5,000.000 дин. годишње.

Ако претпоставимо да би број путника под садашњим околностима био од директних линија (бр. 1 и бр. 10) и аутобуса око 12 мил. путника годишње, и да би се он под повољнијим саобраћајним приликама повећао за 25%, имамо број путника 15,000.000 годишње. Затим ако претпоставимо да би било толико излетника колико сад има укупно путника на линији бр. 3, имали бисмо 6,000.000 излетника годишње.

За тај број путника требало би 30 кола рачунајући да на једна кола дође 700.000 путника годишње, те би за возила било потребно 24 милиона динара инвестиционог капитала, или рачунајући по 6% интереса и амортиза-

циони период од 10 година, било би потребно годишње око 3,000.000 дин. или ако додамо трошкове одржавања имаћемо годишње око 4,000.000 дин.

Ако потрошњу електричне енергије рачунамо у истој размери као на трамвајима, имаћемо потребну суму за електричну енергију 6,000.000 дин. годишње.

Потребан број особља биће: 60 кочничара, 60 кондуктера, 32 чиновника и 8 другог особља укупно 160 намештеника. Рачунајући просечно годишње 25.000 дин. на једног намештеника имаћемо годишњу суму плата 4,000.000 динара.

Дакле укупни расходи би били:

амортизација линије	5,000.000 дин.
амортизација возила	4,000.000 „
електрична енергија	6,000.000 „
особље	4,000.000 „
укупно	19,000.000 дин.

Приходи бруто, — рачунајући 1 дин. по путнику до Вождовца, а 2 дин. по путнику до Авале — изнели би 1×15,000.000 + 2× 6,000.000 = 27,000.000 динара.

Према томе би нето приход на овој линији био око 8.000.000 динара годишње, или рачунајући на уложени капитал од K = 70,000.000 + 24,000.000 = 94,000.000 дин. то би профит изнео преко 8%.

Значи да би већ под садашњим околностима овакво једно предузеће одбацивало велики добитак, те да би било могуће и са економске стране његово извођење. При даљем развијању ове линије приход би и даље растао.

Материјални ефекат овог подухвата је и пак мањи него што изгледа посматран овако за себе. Пре свега увођењем ове линије трамвајски би саобраћај изгубио минимум 15.000.000 путника, и према томе и одговарајући приход. Ипак, овим смо довољно убедљиво доказали да није дуго време кад ће овај проблем бити постављен и решен на једино могући начин, увођењем градске жељезнице на линији Калемегдан—Славија—Вождовац—Авала.

3) Линија: Топчидер—Жел. Станица Сава —Теразије—Жел. Станица Дунав

Та линија, која би требала да замени трамвајске линије бр. 3 и бр. 9, имала би још и ту предност да узме на себе улогу стварања везе између центра и обеју жељезничких станица. Како би ова линија већим делом ишла под земљом, то би трошкови за њену изградњу били релативно велики. Дужина би јој била 10 км. са 10 станица, а број путника, рачунајући према садашњем стању, изнео око 12,000.000 годишње, те би потребан број кола био око 20. Трошкови би били према томе:

Коштање линије по 9,0 мил. дин. км.	90 мл. дин.
Станице по 750.000 дин.	7,5 мл. дин.
укупно	97,5 мл. дин.

За амортизацију би било, рачунајући по 6% и за 50 год., потребно годишње око 6,5 мил. динара.

Коштање 20 кола било би 16 мил. динара, или рачунајући амортизацију за 10 година и 6% интереса било би потребно 2,2 мил. дин. годишње.

За особље, које би се састојало из: 40 кочничара, 40 кондуктера, 40 чиновника у станицама, и 10 осталог, или укупно 130 намештеника, требало би годишње, рачунајући по 25.000 дин. на једног, 3,250.000 дин.

Електричне енергије би се трошило за 3,750.000 дин. Према томе би укупни трошкови били:

амортизација линије	6,50 мил. дин.
амортизација кола	2,20 „ „
одржавање линије и кола	1,00 „ „
плата особља	3,25 „ „
Електрична енергија	3,75 „ „
укупно	16,70 мил. дин.

Бруто приход од 12 мил. путника, рачунајући по 1,5 дин. од једног, имаћемо 18 мил. дин. те би нето приход изнео 18–16,70 = 1,3 мил. дин. или око 1% на уложени капитал. По садашњем стању ово је недовољно, пошто, базирајући и приход и расход само на претпоставкама, може у ствари ова линија да испадне пасивна. Садашњи бруто приход на линијама које раде на њој износи 15 мил. дин., а то је мање од претпостављеног бруто расхода те линије, а нарочито узев у обзир могућност смањивања броја излетника у Топчидер увођењем линије за Авалу. Према томе ова ће линија доћи у обзир кроз релативно дуже време него линија за Авалу или Александрова—Земун.

2) КРУЖНЕ БЕОГРАДСКЕ ЛИНИЈЕ

Линија бр. 2 је сада једина београдска кружна линија, међутим с обзиром на развитак Београда, од 1920 до сада, лако је увидети да ова линија не задовољава све потребе које би кружне линије требале да задовоље.

Већ садашњим планом трамвајске мреже предвиђено је да се изгради кружна линија која би имала правац од београдског Доњег града — Савским кејом — улицом Франше Депереа — Јужним Булеваром — Господара Вучића до Александрове — затим поред Новога гробља до Панчевачког моста — Дунавским кејом до Доњег града.

Како ова линија иде кејовима, који нису изграђени, а који ни у догледно време неће бити изграђени, а како се за овакву једну линију већ сада поставља потреба, то, по на-

шем мишљењу, треба дати један реалнији план развитка наших кружних линија. То ће рећи, водећи рачуна о потребама периферије која нема кружну линију, ми морамо створити нову кружну линију која ће захватити делове које садашња линија бр. 2 не захвата, а која ће базирати на садашњим потребама, идући кроз већ сад релативно добро насељене крајеве. Таква линија, поред тога што већ сад има услова за активну егзистенцију, олакшала би изградњу и оне прве од општине пројектоване линије, јер би великим делом ишла по истом колосеку. А и по изградњи ове друге остала би да задовољава потребе ближе периферије.

Та линија, која би имала да везује ближу, већ сад релативно добро насељену периферију Београда, требало би да има следећи правац:

Доњи град — Карађорђева — железничка станица Сава — Штросмајерова — Мостар — Франше Депереа — Јужни Булевар — Вучићева — Краља Александра — Цвијићева — Жељ. ст. Дунав — Кнегиње Олге — Душанова — Доњи град.

Ова би пруга већ сад имала услова за активну егзистенцију, те би требало приступити њеном подизању. Нарочито узев у обзир то да би на великом делу растеретила пругу бр. 2 и решила преку потребу везе периферијских делова града имећу собом, а нарочито везу Ђерма, Чубуре, Душановца и Јатаган Мале са Железничком станицом Сава.

На тај начин би била употпуњена мрежа наших кружних линија, на којима би била примењена она трамвајска кола која би се постепено уклањала из центра града, а то су у прво време двоосовни трамваји са приколицима, а доцније и сви трамваји.

Што се постојеће трамвајске линије бр. 2 тиче, за њу се може приметити да има у главном два недостатка а то су: недовољан број возила (што је уопште недостатак београдског трамвајског саобраћаја) и једноставан колосек у Карађорђевој улици. Дупли трамвајски колосек ће бити могуће сагранити кад буде изграђен савски кеј, а за повећање броја возила треба општина да се постара.

3) ОСТАЛЕ БЕОГРАДСКЕ ЛИНИЈЕ

1) Линија бр. 3, за коју постоји вероватноћа да ће бити замењена метроом, за сад не треба да трпи велике реформе, које би изискивале велике инвестиционе трошкове. Једино што имамо приметити јесте да би, — с обзиром да линија прелази преко два трга јако оптерећена саобраћајем, требало прећи са трамваја са приколицима на четвороосовне трамваје, који су далеко погоднији, како за случај оптерећености тргова, тако и за савлађивање великог успона у улици Милоша Великог.

2) За линију бр. 4 важе исте напомене као и за линију бр. 3.

3) Линију бр. 5 Теразије—Железничка станица Сава, као и аутобуску линију Железничка станица Сава — Железничка станица Дунав, требало би заменити једном тролејбуском линијом, која би имала правац Железничка станица Сава — Немањина — Милоша Великог — Теразије — Коларчева — Кнеза Павла — Железничка станица Дунав. Разлози: тролејбус има добро особину да му је могуће саобраћање у преоптерећеним улицама, јер може да заобилази препреке; тролејбус троши електричну енергију (домаће гориво) и има далеко већу трајност, и могућност савлађивања преоптерећења него аутобус.

4) Линија бр. 7, која сад савлађује релативно велики број путника, има једну врло великуману, која у многоме омета њено правилно функционисање, а та је: једноставан колосек од „Коларца" до „Соколовића". Та мана ствара врло велике сметње тој линији, а нарочито за време оних дана кад се чине посете гробовима (задушнице и др.). Да би се овој мани доскочило, требало би или изградити дупли колосек или прећи на неко друго саобраћајно средство. Како је, међутим, у ову линију уложен релативно велики капитал, а у сврху изградње другог колосека на једном релативно малом делу нису потребне велике инвестиције, наше је мишљење да не треба прелазити на друга саобраћајна средства.

Тај други колосек не би могао да се изгради у улици Жоржа Клемансоа због тога што је она сувише уска, те је наше мишљење да би требало изградити други колосек у Хилендарској улици. Тако би линија у смеру Коларац—Соколовић ишла улицом Жоржа Клемансоа, а у обрнутом смеру би ишла Краљице Марије улицом— Борђа Вашингтона — Хилендарском и Поенкареовом. На тај начин би се отклонила главна мана која отежава масовни саобраћај.

5) Трамвајска линија бр. 8, која је преко Теразија и Краља Александра улице ишла за Ново гробље, укинута је већ пре више година. Ако се у будуће покаже потреба за њено поновно увођење, не би у ком случају требало увеести трамваје, већ или тролејбусе или аутобусе.

6) Садашња линија бр. 9 има две велике мане. Прва је једноставан колосек, а друга употреба дотрајалих возила. Ради поправке стања требало би искључити из саобраћаја та застарела кола, а на њихово место поставити новија (она која би увођењем четвороосовних кола на линијама у центру била сувишна). Што се тиче отклањања оне прве мане, једноставног колосека, то би ишло теже јер би морала да се проширује улица и на многим местима уклањају травњаци, што би изискивало велике трошкове. Међутим, како би се увођењем новијих трамваја добило много како у погледу брзине вожње, тако и у погледу сигурности и удобности, а како би још уз то тролејбус који би везивао обе железничке станице преко

Теразија растеретио саобраћај на овој линији, лако је увидети да још за дуги низ година неће бити потребно приступити некој радикалнијој реформи на овој линији, можда чак и до увођења треће метро линије, која би њен проблем коначно решила.

7) Трамвајска линија бр. 10 има могућност да се сасвим нормално развија до момента кад ће је коначно заменити други метро Калемегдан—Славија—Вождовац—Авала.

8) На линији бр. 11, требало би завести тролејбус, и то због њеног великог успона, релативно мале фреквенције и због тога што је у центру .

9) Линија бр. 12 Споменик—Дедиње, може за дужи низ година остати у оваквом облику као сад. Кад то више саобраћај на Теразијама не буде дозвољавао, треба пећи на покретније возило, и то на тролејбус, пошто тролејбус савлађује успоне и преоптерећења далеко лакше од аутобуса.

10) Линија бр. 13 би у оваквом облику могла остати све до увођења метроа на линији Теразије—Топчидер. Тада би се могла евентуално и проширити и везивати метро станицу Господарска Механа са Чукарицом и Макишем; као периферијска линија остала би и даље трамвајска.

11) Београдска општина је предвидела изградњу трамвајске линије која би ишла од Мостара кроз Јатаган малу, па Делиградском на „Славију", даље Београдском и Старине Новака улицом, кроз Професорску колонију до Панчевачког моста. По нашем мишљењу ово не би требало да буде трамвајска линија, а због великих успона и релативно великих инвестиционих трошкова, при чему ће број путника бити релативно мали. За такву ситуацију одговара више тролејбус због мањих инвестиционих трошкова и лакшег савлађивања успона.

11) Садашње аутобуске линије, и то: Београд—Земун, Славија—Душановац, Теразије—Баново Брдо, Славија—Дедиње, Железничка станица Сава—Железничка станица Дунав, које општина у својој режији води, и линије Споменик—Дедиње, Калемегдан—Котеж Неимар, и Београд—Панчево, приватног друштва (Перишић), у главном су добро постављене. Може им се замерити употреба страног горива и недовољан број возила.

Општинској политици у вези са употребом аутобуса не би ништа могло да се замери. Једино што би требало пећи са погона страним горивом на погон гасом из дрвета или угља, као и увећати како број линија тако и број возила на појединим линијама.

Аутобусе би Општина могла примењивати и у циљу испитивања услова под којим би извесна линија која је у пројекту радила. На тој линији би се пустили у саобраћај аутобуси, за извесно време од неколико месеци, и саобраћали би по цени по којој би и пројектована линија саобраћала. Према броју путника и начину оптерећења могло би се после тога утврдити која врста саобраћајних средстава за ту линију најбоље одговара, као и то да ли уопште има смисла такву линију уводити.

ОСТАЛИ САОБРАЋАЈНИ ПРОБЛЕМИ

1) Ако Београд упоредимо са другим градовима Европе, видимо да у Београду долази на једна трамвајска кола 400.000 путника годишње, у Бечу 250.000, у Прагу 250.000, у Букурешту 320.000 у Цириху 200.000, у Базелу 230.000, Загребу 388.000. Из овога излази да је Београд у том погледу најзаједљији. Да би у том погледу достигао Праг или Беч, Београду би било потребно 200 кола, уместо сада употребљивих 109. Из тога излази да би требало да Београд набави 90 кола, што би изискивало издатке од око 65 мил. динара. Овај издатак не би много допринео повећању броја путника, као ни повећању прихода. Максимално што би могло да буде последица ове набавке јесте повећање бруто прихода за око 25% или око 16 мил. динара, што би значило да би ова инвестиција била пасивна — (јер ако одбијемо: 9 милиона динара за амортизацију, 2,5 мил. дин. за електричну енергију, 0,5 мил. дин. за одржавање, и 5 мил. дин. за персонал, имали бисмо минимум 17 мил. динара расхода) — за око 1 мил. дин. годишње. Према томе, ма да би ово решење одговарало потребама удобности у саобраћају, није могуће приступити његовом остварењу у целом обиму, већ само делимично. Наше је мишљење да би за прво време било довољно заменити трамваје на линијама бр. 1, бр. 3 и бр. 6 четвороосовним, а кола са ових линија пребацити на периферијске (бр. 9, бр. 7, бр. 10, бр. 13, и бр. 1а), као и на оне који ће се тек изградити, ово би изискивало нових четвороосовних кола укупно 30, или око 24 мил. дин. инвестиционог капитала. Ако би се приступило изради ових кола у радионицама Дирекције трамваја и осветљења, које би биле у стању да поред својих редовних послова избаце минимум 6 кола годишње, имали бисмо за прво време решен проблем возила. За то би било потребно улагати годишње око 5 мил. дин.

У исту сврху нам могу послужити и друга средства. Пре свега укидање класа на трамвајима дало би такође могућност савлађивања максималног оптерећења.

Још једна реформа би врло много користила, а та је сасецање једног реда клупа у трамвајима (као што је то учинила Загребачка општина), њиме би се добило више места за стајање. Тако би на пример нови четвороосовни трамваји који имају 36 седишта и 60 стајања са укупно 96 могућих путника, могли да приме 28 путника који би седели и 84 који би стајали, укупно дакле 112 путника. Поред тога олакшава се улаз и излаз путника, јер би постојала већа комоција. Нарочито ако се узме у обзир колико само задржавања треба док се пропусти један путник који стоји у средини препуног трамваја, или колико тешкоћа има

кондуктер да наплати карте у таквом трамвају, лако је увидети колико користи доноси собом то сасецање клупа. Тим сасецањем клупа побољшале би се за преко 10% саобраћајне прилике, онолико колико би се побољшале набавком око 15 нових кола и улагањем преко 10 мил. динара капитала.

2) Преоптерећеност раскрснице код Коларца и на Теразијама. Решавање овога проблема дато је и у ранијим деловима овога излагања Наиме, ми смо већ нагласили да ће прелазом линије бр. 6 за Земун, и форсирањем употребе лакше покретљивих возила (четворооосовних трамваја, тролејбуса и аутобуса) у центру бити у многоме олакшан проблем раскрснице код Коларца, као и да ће прелаз Теразија у другом нивоу, за попречну везу, такође олакшати проблем саобраћаја на њему. Увођењем све три метро линије биће овај проблем коначно решен.

3) Све веће европске вароши имају прелазне карте, а Београд још нема. То је један од недостатака београдског трамвајског саобраћаја. Чак и они градови у којима је трамвајска мрежа у приватним рукама имају прелазне карте. Меродавни страхују да би увођењем прелазних карата био смањен приход на трамвајима. Ако би и био тај случај, морало би се приступити увођењу прелазних карата, јер то је прека потреба београдског грађанства; без тога се не може замислити исправно функционисање путничког саобраћаја. Међутим, Загреб је увођењем прелазних карата повећао приходе на трамвајима. Наше је мишљење да Београд у сваком случају у најскорије време треба да реши овај проблем трамвајског саобраћаја на једини могући начин, увођењем прелазних карата.

Закључак

Из свега напред наведеног излази да би београдски трамвајски саобраћај требало и даље развијати, при чему би се он постепено преносио на периферију, док би у центру саобраћала лако покретна возила.

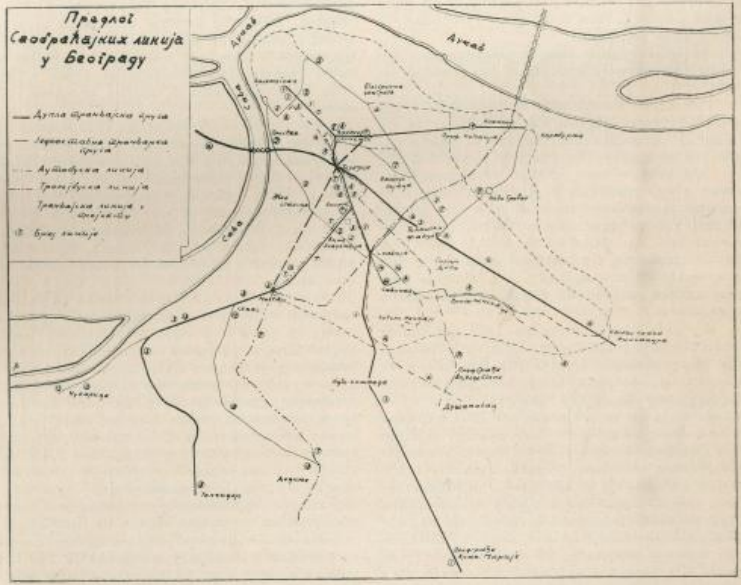

Даље, требало би уводити тролејбусе на линијама које смо предвидели, као и аутобусе преправљати на гасни погон, при чему би тролејбус служио углавном за стално линије које су релативно јако оптерећене, док би аутобуси служили за мање оптерећене, факултативне и сезонске линије, као и за нове још неиспитане.

И најзад, још сад треба водити рачуна и сондирати терен ради стварања услова за финансирање изградње београдске метро мреже, која већ сад у извесним деловима има услова за активну егзистенцију, а која ће током времена имати још више услова.

Ратимир Д. Николић

Првих шест месеци у животу Београдског сајма

Једва је прошло шест месеци од отварања Првог Београдског сајма а Београдско сајмиште се већ показало једно од најактивнијих жаришта привредног, спортског и културног живота Краљевине Југославије. Активност која се развила на овоме тако лепо уређеном комаду Београда, покрај моста Краља Александра I Ујединитеља, за само пола године показала је да је већ било крајње време да се један овакав подухват у нашој престоници започне. Само један кратак преглед до сада одржаних приредаба на Београдском сајмишту довољан је да нам покаже сав значај установе међународног сајма у Београду, и то како по сам Београд, тако и по целу Југославију и све суседне јој земље.

За пола године живота Београдског сајма, на сајмишту су приређене ове манифестације:

1 — Први Београдски међународни сајам узорака (општи јесењи сајам) одржан је од 11 до 21 септембра 1937 године у свима зградама на сајмишту. На њему је узело учешће 883 излагача и око 250.000 посетилаца из земље и иностранства. Успех овога сајма превазишао је сва очекивања и то је био велики догађај у привредним манифестацијама Европе, што је било јако запажено од целокупне светске јавности. *Београдске Општинске новине* имале су прилике да већ детаљније прикажу својим читаоцима успех нашега првога сајма.

2 — На дан 6 новембра 1937 одржан је први бокс меч у павиљону бр. 3 на Сајмишту, који је организовао г. Милорад Гаковић, бокс менаџер из Београда. Овај бокс меч одржан је пред више од 3.000 гледалаца.

3 — Од 16 до 20 децембра 1937 одржана је, под Високим покровитељством Њ. В. Краљице, ванредно лепо уређена земаљска изложба живине, голубова, кунића, паса, мачака и смотра оваца, коју је организовало Министарство пољопривреде уз сарадњу живинарских и других заинтересованих организација из Београда. На овој изложби изложено је: 1500 кавеза живине и кунића, 45 кавеза оваца (120 грла), 300 кавеза голубова и 80 кавеза паса и мачака. По материјалу који је био изложен, ова изложба може се убројати у најбоље приредбе ове врсте на Балкану.

4 — На дан 22 јануара 1938 свечано је отворено зимско тенис игралиште у павиљону бр. 1 на Сајмишту. Отварање је извршено у присуству г.г.. д-р Вјекослава Милетића, министра за физичко васпитање народа, Бошка Чолак Антића, маршала двора, и истакнутих претставника нашег тениског спорта. Игралиште има нормалне димензије и висина павиљона допушта потпуно несметано тренирање играча, а сам терен је уређен тако да се има уредна тениска подлога под кровом. На овоме игралишту већ је одржано неколико тенисних утакмица, веома запажених у нашој дневној штампи.

5 — На дан 23 јануара 1938 одржан је други бокс меч у павиљону бр. 3 на Сајмишту пред око 3.000 гледалаца. Организатор меча био је г. Тома Станисављевић, менаџер и наставник бокса из Београда.

6 — Од 23 јануара до 1 фебруара одржана је у павиљону Спасићеве задужбине Радио изложба, коју је приредио Радио клуб из Београда. Ова изложба била је веома добро посећена (преко 22.000 посетилаца) како од стране Београђана тако и од посетилаца из унутрашњости. Изложбу је отворио г. Војко Чаркић, министар пошта, телеграфа и телефона у присуству изасланика Њ. В. Краља, претседника Општине београдске г. Владе Илића, Претседника Београдског сајма г. Милана Ј. Стојановића и других угледних званица.

7 — Од 19 до 27 фебруара 1938 у павиљону бр. 5 на Сајмишту одржана је Земаљска ловачка изложба под Високим покровитељством Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла. Изложба је била изврсно организована а језгровито претстављао је материјал који је био изложен у Берлину на Међународној ловачкој изложби у новембру 1937 године. Изложба је веома успела и посетило ју је око 22.000 посетилаца.

8 — Од 5 до 15 марта одржан је на Београдском сајмишту, у павиљонима: италијанском, бр. 3, 4 и 5 Први међународни Салон аутомобила и моторних возила. Успех ове изложбе био је толики да је превазишао очекивања и самих организатора. Најизразитији претставници аутомобилске индустрије били су претстављени на овоме Салону, који је одржан у сагласности са Сталним међународним уредом аутомобилских конструктера у Паризу. Датум пак ове изложбе утврђен је споразумно између Управе Београдског сајма, Аутомобилског клуба Краљевине Југославије и Удружења трговаца моторних возила из Београда.

На овоме првоме међународноме Салону аутомобила у Београду изложено је 150 путничких аутомобила, 60 теретних, 10 аутобуса, 18 шасија, 3 трактора, 1 багер, 40 мотоцикла, 60 бицикла и 6 разних других возила. Један аутомобилски воз и један тролебус били су специјална акција за посетиоце и интересенте, нарочито за претставнике великих градских општина. На овој изложби Немачка је иступила колективно са својом аутомобилском изложбом у павиљонима бр. 4 и 5 заједно са приватним павиљонима Ханзе и Аранђеловића А. Д. Италија је такође иступила одвојено у своме државном павиљону, док су Сједињене Америчке Државе, Француска, Енглеска, Аустрија и Чехословачка излагале заједнички у највећем павиљону (бр. 3) Београдског сајмишта.

У павиљону Спасићеве задужбине Југословенско новинарско удружење организовало је модну ревију са изложбом „Ошишаног јежа".

На тај начин само овај Салон аутомобила заузео је око 10.000 квадратних метара бруто простора, што претставља читав један рекорд за изложбе ове врсте код нас. Разумљиво је што је тако обиље кола привукло и огроман број посетилаца који је изнео око 40.000, што је велики број када се узме у обзир да су ови посетиоци махом били само интересенти јер услед неодобравања повластице на железницама било је онемогућено широкој публици из унутрашњости да ову заиста јединствену изложбу моторних возила у Југославији посети.

9 — На дан 12 марта 1938 године у вече, дакле још за време трајања салона аутомобила одржан је у павиљону бр. 2 трећи бокс меч на Сајмишту, који је посетило преко 3.000 гледалаца. Организатор овога бокс меча био је г. А. Живановић, менаџер из Београда.

Тако је за само шест месеци свога живота Београдски сајам пружио Београду и југословенској јавности девет великих приредаба, поред неколико веома запажених тениских утакмица, које нисмо увели у горњи списак. Кад се узме у обзир да је све ово организовано и беспрекорно одржано за период од цигло шест месеци, онда је јасно да Београдско сајмиште већ у толикој мери претставља једно жариште наших различитих манифестација, да се дешава да често пута једва има размака времена између две приредбе да се стара исели и нова изложба усели и уреди. Толико је једно модерно сајмиште, са зградама и сервисима оспособљеним за приређивање најразноврснијих изложби било потребно Београду!

Да је ово тачно најбољи нам је доказ програм приредаба које се имају одржати у току ове 1938 године. Најважније приредбе, које су већ утврђене и на чијем се организовању форсирано ради јесу следеће:

1 — Други међународни сајам узорака у Београду (пролећни сајам) одржаће се од 30 априла до 9 маја ове године у свима павиљонима Сајмишта. Интересовање за овај сајам је толико да је већ од стране излагача закупљено више од 60% простора и сви су изгледи да ни овога пута неће досада изграђени павиљони бити довољни да приме све пријављене излагаче. Београдски сајам ће и овога пута — бар такви су изгледи у овоме тренутку — поново превазићи изгледе који су од њега очекивани. И овога пута Београд се манифестује као међународно тржиште првога реда и узима обим великих светских сајмова још у своме почетку.

2 — У дане 10 и 11 априла ове године три највеће југословенске филхармоније из Београда, Загреба и Љубљане, приредиће у павиљону бр. 3 на Сајмишту два велика монстр концерта у чијем извођењу учествује 220 чланова филхармоније. Програм ће се извести пред седам до осам хиљада слушалаца тако да је ово први монстркоцерт ових димензија у Југославији. Извођење овог концерта омогућено је сложном сарадњом Претседништва Министарског Савета, Министарства просвете, Општине града Београда и Управе Београдског сајма. Улазнице за овај концерт већ су у продаји а велики павиљон сајмишта, чија је одлична акустичност већ испробана, располаже са 6.800 седишта.

3 — Од 28 маја до 13 јуна 1938 на целом простору Сајмишта и у свим павиљонима биће приређена Велика међународна ваздухопловна изложба са изложбом ватрогасних справа, падобрана и справа за одбрану од напада из ваздуха. Интересовање за ову изложбу такође је огромно и по свему изгледа да ће ово бити једна од најзначајнијих манифестација ове врсте на европском Југоистоку. Изложбу организује Аеро клуб „Наша крила" у заједници са Београдским сајмом. Све околне и важније европске државе узеће на овој изложби активног учешћа излагањем ваздухопловства и разног сродног материјала свих врста на овој приредби.

4 — Од 10 до 19 септембра ове године одржаће се Трећи Међународни сајам узорака (општи јесењи сајам) у Београду који ће вероватно бити највећа привредна манифестација на нашем Сајмишту у овој години. За овај сајам већ су најавиле своје званично учешће у већем обиму Француска и Немачка, која долази са својим засебним државним павиљоном.

5 — У октобру ове године одржаће се истовремено на Београдском сајмишту Велика занатска изложба и II Балкански конгрес Уније за заштиту деце под највишим покровитељством Њ. В. Краља Петра II и почасним претседништвом Њ. Величанства Краљице Марије. Све балканске земље узимају учешћа на овоме конгресу, уз који ће бити приређена и једна изложба предмета који служе заштити и неговању деце. И изложба нашег занатства и II Балкански конгрес Уније за заштиту деце биће приредбе од прворазредног интереса како за нашу привреду тако и за нашу ширу публику која ће имати прилике да, можда на своје велико изненађење, види како многи производи, за које она мисли да су произведени по фабрикама у иностранству, нису ништа друго до производи наших вредних занатлија који и по квалитету и по цени надмашују сличне производе на страни. Конгрес Уније за заштиту деце пак показаће нам прегледно и јасно шта су балкански народи на овоме пољу до сада учинили, па према томе и шта им остаје још да чине.

Разуме се да ће између ових великих приредаба, чији су датуми утврђени и на којима се већ сада живо ради, доћи пуно других мањих приредаба, утакмица, мечева и разних мањих изложби, које ће употпунити слику

коју смо овде дали. Дођи ће дакле читав један низ манифестација које су омогућене изграђивањем модерног Сајмишта у Београду са зградама и организацијом способном и увек спремном да организовање овакових приредби прихвати и помогне. Читава једна активност, које је Београд био до сада лишен, развија се интензивно на терену специјално изграђеном у ове сврхе. Београд може овим бити не само задовољан, него и са правом поносан.

Заслуге за подизање Београдског сајмишта су познате. Ово велико дело, дело је сарадње између Београдских привредника и Општине града Београда. Београдске привредне установе, које су већ годинама чиниле напоре да Београд дође до свога сајма, нашле су у г. Влади Илићу, данашњем Претседнику Београдске општине најшире разумевање, да га исто тако нађу и у Градском већу. Само захваљујући овој сарадњи и схватању важности Сајма у Београду, наша престоница добила је установу која ће, у ово смо уверени, врло много допринети напретку Београда и заузимању у међународној привреди места, које њему и његовом географском положају припада.

Једна ствар ипак до сада није јасно истакнута у овоме учешћу Општине београдске у оснивању и подизању Београдског сајма. Да су свугде општине учиниле главне напоре да се оснују и подигну сајмови, позната је ствар. Није згодно прецизно набрајање шта су све општине чиниле за сајмове који се на њиховој територији одржавају. Београд у томе погледу учинио је своју дужност. Али, Београд је ову своју дужност извршио на један начин који је јединствен у историји изграђивања сајмова у свету, јер Општина београдска није у оснивање сајма уложила готов новац, већ је само била морални и материјални гаранг зајма из кога се Сајмиште изградило, Општинска штедионица и заложни завод града Београда, новцем својих улагача, узела је на себе ризик да одобри зајам једној установи, која је, поред свих лепих изгледа у успех, ипак за банкаре била једна установа на папиру. Општинска штедионица је овај ризик узела, поделила га са Општином и привредним организацијама Београда и сајам је створен. Успех, који је затим постигнут, показао је да је изабрани пут био врло добар, можда најбољи од свих који су до сада у сличним ситуацијама бирани. И у овоме погледу дакле поступљено је на најбољи начин.

Будућност ће ово само све више и више потврђивати.

Инж. *Милосав Васиљевић*

А. Г. Балаж: „Сајмиште са Савом"

Док посут вечерњим златом блиста Београд...*)

Летње млако предвечерје врели један испраћа дан,
Сутону спрема скори дочек величанствени.
На западу облачни, тешки застор, да сунцу уморном
Послужи као вечерњи огртач свечани.

Велики сноп сунчаних зракова кроз плашт овај избија,
На све стране фино ублажену светлост шаље;
Милује њоме сав простор, широку и тиху реку
И брод, што нас носи сада све даље и даље.

У даљини, док посут вечерњим зраком блиста Београд,
На крову лађе срећан седим покрај вас;
Дрхтим под благим, милим зеницама ваших очију,
Као најнежнију музику, опијен слушам ваш глас.

О колико милине, дражи и божанске доброте
Што из погледа вашег неодољивог сија,
Колико ретке благости и ненадмашне лепоте
С њим понире у душу моју и сву је опија.

Тај поглед драг цео ми један бескрајан свет открива,
Свет бесконачности душе усавршене Деве,
Свет што над нама сав неограничени космос надјачава,
У чаробне своје крајеве нежно ме зове:

Полако, нечујно смењује се и одмиче посустали дан.
Разлива се благо кроз цео стишани свемир,
Док се озбиљни све више приближава сутон —
Универсална Доброта и тајанствени Мир.

И док сва фина светлост пејзажа на вашем лицу трепери,
Топлим погледом милујем ваше очи и чело,
У бездан дивни гледам ваших чежњивих зеница,
И осећам јасно да кроз биће ваше цело

Струје Природе вечни закони и да Доброта ваша
И ова што надмоћно свемир осваја сада,
Једна је иста, недељива и неограничена зато.
И схватих о вама да чист божански дух влада.

И док ми душа осветљена сва у вашој ишчезава,
А над нама благо звучи дивна хармонија,
Заједно док блудимо у наш свет снова, у себи узвикнух:
Где, како се љубав наша у вечни сјај улија!

Д-р МИЛАН МАРКОВИЋ

*) Ова је песма одабрана за штампу под редовним условима на специјалном књижевном конкурсу „Београдских општинских новина".

Томбола

У варошким парковима најживље је пред вече, па тако и у Карађорђевом. Женски свет и чиновници журе на корзо, радници се враћају с посла, стазама шетају девојчице и шапатом, поверљиво разговарају о девојкама и младићима који пролазе, а у песку и око њега играју се мала деца.

Али пред разлаз обично завлада нека узнемиреност међу девојчицама као да ће растанак бити бар толико дуг колико цео годишњи распуст, нако ће се идућег дана опет видети у овом истом парку или у школи. Тада постају нешто раздражљивије, те се често чак и пријатељство прекида и љубав отказује.

То се некада врши уз давно усвојени обред, у коме главну улогу игра мали прст, али се често дешава да се односи прекину и без тога. И то је најтежи случај. Другарице се одмах поделе на два табора, а у сваком има две струје. Присталице непомирљиве странке тако ватрено бране своју другарицу да се и саме нађу некад увређене, те свечаним кораком прилазе противничком табору и у њему пружају мали прст оној на коју су најкивније, са којом имају највише старих рачуна, и тако се очас од једне заваде створи неколико завађених парова.

Али су обично јаче оне помирљиве струје, чији поклисари неуморно, од једног до другог табора, носе поруке и враћају опоруке. Договара се на обе стране, говорнички таленти се откривају, интригантски такође. Живо се расправља о целом догађају и свака реч, сваки нагласак, сваки покрет и став тумаче се, оцењују и цепидлачки мере као на оним апотекарским теразијама; повлаче се из недавне или далеке прошлости инциденти и преседани, траже праузроци и често се налазе у некој переци или бонбони која није била понуђена као што је био ред, или пак, понуђена, није била примљена...

И од тежине случаја зависи да ли ће ова дипломатска игра уродити плодом још истога вечера или ће се одложити на неодређено време док се духови мало стишају.

Али се обично брзо дође до формуле, коју најзад ипак обе стране радо прихватају.

— Ако она 'оће да се помири, и ја 'оћу.

Али како да се помире кад се и друга страна узјогунила па то исто изјављује истим речима, истим гласом, баш „истацким"?!

Сада оне помирљивије струје, које су после тог успешног корака ка мирном решењу стекле извесну надмоћност, прибегавају последњем разлогу кад су већ обе завађене стране одустале од ма какве накнаде и оштете или извињења.

„Кажи: „паметнија попушта" и пружи кажипрст.

Јест, али која је та која пристаје да у овом питању буде паметнија!? Да је нека загонетка, ребус или тако нешто, свака би желела да буде паметнија и да јој се то призна, али овде та изјава има недогледних последица и чува се у архиви тог дечијег Друштва народа, архиви пуној старих и непречишћених рачуна, који се у поновном и сличном случају опет потражу.

— Јест, али она је казала код моје маме...

— Е, а заборавила си кад на Врбици није хтела да иде поред ње...

Него и ту најпосле одлучи она срећна суза, оно меко и добро срце, оно мекше и боље...

И тако за тренут помућено пријатељство постаје још јаче...

На ове ваше, заваде и трагедије старији свет и не обраћа пажњу, та оне се тако често дешавају! Разговарају о родитељима, браћи, сестрама, о учитељици или куварици, о играчкама или хаљинама, о некој шетњи или шећерлему... ма о чем било, једна мора бити боља, једна мора имати право. И није никакво чудо што се споречкају око неке ситнице, о, те још како крупне! и разиђу често до дна душе и срца увређена поноса, а често и уплакане. И тек тада за њих дознаду и родитељи, те их деца памте још и по ћушкама и батинама...

Тако се и то вече из једне групе девојчица издвојила мала Нада и, бледа лица, несигурна корака, пошла стазом ка изласку из парка, готово поводећи се као да богзна какво бреме носи на раменима.

А заиста је био тежак тај терет! Не слути свет како те мале душе храбро носе на својим плећима велике терете и колико могу да понесу!

Само се за њом нико из друштва није издвојио, нико није пошао за њом ни да је теши нити да је врати. Нико није ни приметио кад се Нада удаљила. Све су оне остале, радосне и

веселе, око Ружице, која је била банула у групу и раздрагано свима саопштила:

— Опет се игра томбола!... Пише у новинама!

Кад је то била чула, малој Нади нешто стегло груди па јој лепо неда да дише, док су се њене раширене очи чудиле весељу другарица, које су жудно слушале Ружицу и међу собом се утркивале, прекидајући њена објашњења, хвалећи, свака на свој начин, томболу и причајући једна другој већином драге успомене о луткама, играчкама, књигама са сликама, халинама, које су им родитељи доносили са те томболе, а понека богами сетила се добијених ћушака и прасканја које је тада у кући владало...

Док су остале девојчице поигравале у месту, отворено или кришом се радујући новим „уживацијама" које ће им томбола донети, а друге се надале да ће их овај пут мимоићи ћушке и свађе, сама та реч следила је Надино срце, а страшне слике натерале су јој сузе у очи. Ужас је неко време био укочио, па је страх понео кући, а тешке успомене и многе изгубљене радости надале се за њом, гониле је без милости...

У то време становали су близу Цветнога трга, на спрату. Имали су три собе, велико претсобље, купатило. Имале су то и друге њене познанице, али ниједна није имала Резику, и зато су је све слушале с дивљењем и са мало зависти када би им причала како њој куварица увек дозвољава да лиже по кујни, а њима сви у кући бране ту највећу сласт.

— „Ја имала нешто фајн за моја мала фрајлајн", шапне ми на уво а ја се одшуњам до кујне па се сита налижем и нарјаче, и кашике, и вандле, и још ми после Резика лепо убрише уста и образе да нико не позна! — хвалила се толико пута Нада.

— А нама нико не да!.. „Болеће те тиба!"... „Покваријеш ручак!"... Јао какви су! јадале се на то њене мале другарице.

Имали су и телефон, и радио, и грамофон, и пуно играчака. Долазило много гостију, и другарица је увек било пуно. Али што је најглавније, како су то њене мале познанице говориле код својих кућа, „Код Наде смеш да играш, брате, колико 'оћеш. Нико ти никад ништа не каже!" А кад дођу још и другарице њене старије сестре! Њене радости кад је први пут понела бере са знаком Друге женске гимназије и римском јединицом! Љуба је тај дан по подне одвела Наду у посластичарницу и частила је алвом, сладоледом и бозом... Кад се скупи то мало друштво настајао би такав џумбус какав се у другим кућама не да ни замислити. Мама свира и пева, тата кукуриче и све друге животиње подражава...

Али, не зна ни сама Нада тачно кад, тек све почело полако да се мења откад су мама и тата стали говорити о некој томболи. Једнога дана однели радио, нако је Нада уверавала тога човека да није покварен. После тата пронашао да му телефон досађује па га скинули. Онда му сметале две велике слике у златном раму, пуне неких дивних анђела. Па се нашутио на сервис од чистога сребра, кобајаги му пр|ав па га послао да се очисти. Покварио се за тату и онај сат што је деци причињавао толику радост кад се у пуне сате појави маркиз, кроз отворен прозор маркиза, па пред њом маркиз скине шешир и дубоко се поклони, а маркиза са прозора клима главом...

— Што је мој тата постао несносан! — подражавајући својој мајци, служећи се њеним речима, жалила се тада Нада својој најбољој другарици, оној којој се и своја најповерљивија опажања поверава. — На све се љути, све му је покварено, све му смета, све шаље на оправку!

— А је л' смеш и сада да га јашиш? — питала Смиља.

— Не смем! — тужно ће Нада па се замисли.

А раније њен тата није стизао ни пицаму да обуче, већ је онако у прслуку морао да клекне да се мало игра|у „меце". И триста других чуда правили су. Само се орио смех по кући, а Резика гвири кроз отшкринута врата, смеши се и шапуће: „Гезегнете фамилије". (Благословена породица).

Нашла би Нада и друге забаве и радости, и других предмета за игру и весеље, али је око ње све постало туробно и озбиљно, намрштено и љутито. Мама је била све више и дуже невесела и као да је каткада, све чешће и кришом плакала...

— Тата само праска и виче, па и не долази на вечеру! И лепо нам кућа празна без њега! — јадала се Нада оној малој Смиљи.

За толиким стварима отишла је једног дана и Резика. Наспремала се слаткиша, па „све са лизањем", обукла се, ижљубила Наду и отишла уплакана па се више није ни вратила.

Слутила је Нада да је свему томе крива та проклета томбола, али јој није било сасвим јасно како и зашто, па се обратила Марици, оној што све зна, да јој она објасни. Другарица је после часа одвела кући неким заобилазним путем, зауставила је пред једном кафаном на углу, али унутра нису смеле да уђу: велика галама их уплашила. Прозори били високо, те Марица дигла Наду колико је могла, и опет ништа! Стакло било замагљено. И тако је та томбола остала тајна за њу...

За овим тужним успоменама које су биле сковитлале Наду, повратиле се неке друге, мало срећније али много страшније, те пожурила кући. Поглед јој се изгубио, очешала се о једног пролазника, на другога замало није налетела, трећи пошао на њу па је вешто мимоишао и тада је чула мио глас:

— Казаћу ти нешто!

За тим гласом брзо промакле поред ње неке рите на босим ногама и голим рукама,

гаравим од ћумура и дима. Али како је могла Нада да се не насмеши кад су те рите покривале Тозу!? А Тоза је понос Надин, највећи њен пријатељ, саветник и заштитник, иако само ковачки шегрт. Од кад се са њиме упознала, а томе има тек неколико недеља, слава и углед осталих дечака које она и њено друштво познају, почела је нагло да тамни.

Пуковников Сима лепо прича о коњима. Зна кад је Гуд Хоп однео победу а кад је остао у награди; колико кила носи Виолета, кога је коња јашио Томбац, чији је Фантаст, и пуно других ствари о тркама, али, опет, није то баш тако занимљиво. А Власта професора Владе што уме да прича о Хари Пилу! Он иде на све филмове. Па кад натуче качкету на очи и под четинарима у парку стане да изиграва разбојника како се привлачи, Нада и њене другарице просто занеме, тако је то узбудљиво и лепо.

Али шта је све то према Този!? Нема лепше приче од оне о дрекавцу из гробља више Дучинског потока. Просто премреш од стра'. Права „уживација", јер прича и не може бити лепа ако није страшна. Само то не сме да се прича пред спавање, никако, као што је то Тоза први пут учинио, па после Нада никако није хтела да уђе у кревет, већ се повукла у други крај собе, ту стала, свукла се, затрчала се да скочи у кревет и — опет стала:

— Јао, мамо, не смем, у' ватиће ме дрекавац за ногу!

Мама је тада дигла високо, високо под саму таваницу и спустила је право у кревет, а Нада се одмах покрила преко главе, склупчала се, дрхтала, дрхтала и уживала: „Јао, што је лепа прича! Да л' ће и сутра тако нешто да нам прича?" Тада се мало умирила, испружила се, протурила лагано главу испод јоргана, насмешила се и погледала победнички по соби, баш као и онај Милоје Валинда из приче кад је петао кукурекнуо а месец проговорио иза облака.

Па тек приче о вампирима са Лупоглаве, о вукодлацима, вештицама...

Али није само то! Шта тај Тоза зна речи, па све неке смешне, то не зна сигурно ни њихова учитељка. Зна и Наца, него афектира. Не знам „шармантан", па је „дегутирана" кад се тако „сервира" бела кафа! Али за то је крива њена мама. Зове је Анастази, већ нема!

— Али Тозу да чујеш! — хвалила се тако Нада једног дана код својих другарица. — Чик да погодите шта су то дурунде?

Другарице ћуте.

— А парњаче?

Ћуте опет и помало се љуте.

— А чандија?

— Па кажи! — одговара једна већ мало нервирана.

— А џипун? — наставља Нада.

— Тица! — истрчала се једна, а Нада прсла у смех:

— Није, није! И ја мислила... Причао како ударио пљусак, вода јурнула, а џипун излетео из букве, па и ја мислила да се то нека птица поплашила и одлетела с дрвета...

Ето тај Тоза трком се с неке грађевине враћао у ковачницу, срео Наду, пројурио поред ње и рекао јој:

— Казаћу ти нешто!...

А и тог Тозу, као и многе друге сељаке у раније или доцније доба живота, једна нередна година одвојила је од школе и од села и довела у Београд. Привремено или стално? Да успе или да пропадне?

Тозин отац није био неки јак домаћин, али се није ни оскудевало. Неколико хектара оранице, нешто воћа, која хиљада чокота, мало стоке. Село у горњем сливу Турије, ван пута: јевтина живина, јаја... Што не донесе летина, то се допуни пиљарењем, па доста да се праве планови преко зиме и пред карј школске године.

Али одједном све пошло натрашке. Што су цене пале, ни по ђаволу, али купаца нигде! Шетај цео дан чаршијом, нико се неће ни нашалити да те запита за жито или за суве шљиве. Сувомразица целе зиме десетковала пшеницу, али оно што је остало то родило, родило, па — опет ништа. Ударише кише баш као да не мисле престајати. Бујао је, истина, кукуруз и преко ноћи израстао за читаву судланицу, али пшеница се усправљала, усправљала као да је нека неман празнила некад оборене тешке класове...

Тако је дошао и Видовдан. Тоза, најбољи ђак, деклемовао и био похваљен, па пошао кући и, као будући добар домаћин, прошао кроз Потес да види пшеницу. Шета ивицом њиве поред врзине, проће руком кроз класје — лако! Ухвати га у шаке, али не стеже, боји се као да слути зло. Зађе дубље у њиву, протрља влаће међу шаке, али у шаке не сме да погледа. Лице му бивало све тамније, срце лупало све јаче, на очи му нека магла падала... На излазу из њиве зажмурио — да после себи не пребацује како је захватио само једро или само оно штуро — стегао влаће међу длановe, протрљао шакама као жрњевима, погледао у длановe и — заплакао се Тоза свршени ученик III разреда основне школе...

Вратио се кући уплакан, ступио у двориште нем и сакупљеним укућанима под липом, око софре, показао длановe црне од главнице:

— Пропала 'шеница!

Знала је то чељад, али крила једно од другог; знали су и сељаци, али тајили један од другог. Као да је цело село мислило да ће се несрећа још некако и моћи поправити ако је прећуте, ако се не прочује.

И због те главнице Тоза се обрео једно јутро у Београду и ступио на занат код Ђоке

ковача. Општина му се нашла у невољи: издала уверење да су књиге изгореле у црквеној кући и потврдила да је он, Тоза, пунолетан за шегрта.

А ни овај Ђока није од беса напустио село и прешао у варош. Кад је оно деведесетседме Морава плазила и за собом оставила глад, отац одвео Ђоку у Јагодину да келнерише. Отуд Ђока побегао с неким возовођом у Ниш и ту неко време радио у железничкој радионици, постао калфа, шврљао по Србији, ратовао, на Солунском фронту упознао се и спријатељио с Тозиним оцем, а после рата настанио се у Београду, па у последње време чак почео и на лицитације да излази, што се сматра као неки виши степен занатства.

Плакао је прво Тоза, жао му било напустити школу и одрећи се учитељског позива коме га цело село наменило, али се брзо утешио кад су му рекли да од „шлојсера" може брзо постати „машинистер" и терати самоходну осмицу. Зато је ведра лица зашао по родбини да се опрости и да се свима похвали како ће за коју годину дотерати мајсторову машину да им врше жито.

Пешке су дошли до Раље, отуд возом до Топчидера, одатле пешке преко Брда, а на самој раскрсници Тоза застао и зинуо, зинуо као никад дотле. Одлазио је он у Сопот, водили су га једном по'ођани у Младеновац, али шта је то према Београду!? — Чаршија.

Зинуо Тоза и уплашено молио:

— Немо', Тајо, да ме остављаш, украшће ме рањиловићки Цигани! — Мислио да је још у Турији, где децу плаше овим Циганима, као што у Пештану прете неваљалој или немарној деци онима из Буковика. Једва га је отац свео поред Ваљферта; него се и сам Тоза после ослободио чим је стао читати на кућама бројеве и називе улица, и одмах оцу рекао: — Не бојим се више, Тајо.

Тако је Тоза постао ковачки шегрт код мајстора Ђоке. Плата осамдесет динара, храна, рубље, бесплатан стан, који му је мајстор плаћао, у оном истом дворишту где је и Нада становала. Била је то некад шупа за дрва, после рата олепили је блатом и окречили, и тако увећали број новоподигнутих грађевина, а данас у њој станују Тоза и два трговачка помоћника...

Прво јутро упутио се чесми, а чесми пошла и Нада.

— А је л' ти идеш у школу? — питао је Тоза без икаквог увода, те се Нада мало дуснула:

— Па сад не идем. Распуст је. Свршила сам трећи.

— И ја свршио трећи! У селу. — Било нечег отвореног, присног, срдачног у његовом гласу, те се Нада одобровољила па стала и сама распитивати:

— Је л' вама предаје учитељ?

— Јо-ок! Учитељка.

Нада није навикла на такве речи, на очи јој пошла нека презрива љутња, али није избила. Пред питомим погледом сељачета и њено га око благо погледало и насмешило се:

— Није лепо да се каже „јок". Треба да кажеш „не".

— Немо' да се љутиш. Ја по сељачки. Ти си варошка па знаш, него ти мени узек кажи а ја ћу да те послушам. — Одговорио јој Тоза срдачно.

И за све је послушао, само за „вилиципед" и „возаљку" никако. Доцније је Нада због те две речи читаве сате потрзала све своје филолошко знање, чак и мајку у помоћ звала, па није успела. Остало је онако како је Тоза хтео.

И реч по реч, мало јутром, мало више у подне, највише пред вече кад се Тоза врати из радионице, Нада и Тоза постали најбољи другови. Она му обећала да с њим заједно учи лекције па он да полаже приватно, а Тоза је све слушао у дворишту, али Надину мајку највише, и све своје слободно време проводио с овом девојчицом.

И како сада да се Нада не обрадује оним речима кад јој је пре две недеље рекао да је дознао како се прави тротинет, и да ће и њој да начини једну возаљку!

— Их, возаљка! — сладила је Нада и заборавила на муке своје, а оне болне успомене брзо утрнуле.

Та да није ових наглих промена зар би те нежне душе преживеле све оне мучке ударце које им друштво свакога дана задаје свирепо и без милости! Утисци се одмењују, весели и тужни, осмеси прате сузе, на који утисак надвлада, под којим ова млада срца подлегну. А овај век све чешће бележи самоубиства деце.

Увелико је Нада весело корачала, готово поигравајући као што деца често и несвесно чине када крију своју радост, оборе поглед, а лице им се у осмех развуче. Унапред се радовала, јер је била убеђена да ће јој Тоза довече испричати како је прикупио све „нитне", сав „рундајз" и „винкајз" и друго што треба за тротинет. Али кад је у памети све те делове изређала и набројала, па и „оно треће што не знам како се зове" Нада стала, метнула прст у уста и замислила се, па у себи тада тужно закључила:

— Није за тротинет. За то треба тридесет динара, а Тоза је тек месец дана шегрт. Седам је послао кући, остало му само банка, и од ње ме прошле недеље частио мали сладолед.

Али јој очи брзо заблистале и гласно узвикнула:

— Знам, за погачу! — и продужила весело кући, мислећи у себи: „Е, нећеш ме, Тозо, преварити као први пут!"

Опет је поигравала, али је брзо приметила да је на улици, те се полугласно упитала:

— Па шта ћу ја овде? Што сам то пошла

из парка тако рано? — а од једног стола испред кафане „Код војводе Глигора" дошао јој одговор:

— Море, Васа направи кућу сас ту томболу! На Пашином Брду. Ене га рентијер.

Нада отскочила, преврнула једну празну столицу и побегла за угао, али је тешке успомене задржале, те се наслонила на бандеру, а њене раширене очи питале се: како то?

Због те томболе они већ две године станују овде, у соби и кујни, у ниским одајама од бондрука, у једном насељу што се пружило с обе стране дубоког дворишта. А некад?... Па и то некад пуно је доцнијих успомена које су помрачиле оне раније, светле и веселе. Из њиховог лепог стана нестајао је намештај, из увек загрејаних и великих сунчаних соба повукли су се оне љуте зиме у кујну и девојачку собу што гледају у двориште. И опет им је било хладно! Тату је ретко виђала. Љуба се разболела и била врела, врела и говорила све нешто без везе тако да се спочетка Нада мало и смејала. Електрике више није било, а свеће су лелујавом светлошћу обасјавале Љубино измучено лице...

Нада се чвршће ухватила за бандеру кад се сетила те вечери и вриснула пригушено: Јао! Тако је и њена мама вриснула, само много јаче, и пала на постељу преко њене сестре. Дотрчале комшинице, жене, људи. Љуба је била бледа, мирна, непомична, а свет се крстио, говорио да је умрла и клео њеног тату.

— А што га куну? — љутила се тада Нада. — Он и не зна. Што му не јаве? — И кад нико из њиховог стана није хтео да изиђе, него их све више придолазило, Нада се искрала, сишла на улицу и пошла у ноћ.

Помодрела од мраза, стајала је неко време пред оном кафаном што јој је Марица показала, руком је држала кваку, али се дуго није усудила да уђе. Кад је најзад ушла, дим и киселa воња, загушљива и тешка, запахнула је тако јако да јој се згадило па је хтела да се врати, али тада њено младо срце опет ошинуле газдине речи: „Црни Миланс, коцкаш се, а кћи ти мртва лежи".

„Па мој тата не зна. Он није крив" — бранила је у себи оца и пошла између столова да га тражи кроз грају која се час стишавала, час опет весело и хучно се дизала из те гомиле људи, жена, господе, радника и деце саме, мушке и женске, шегрта, кројачких радница и — лупежа.

Нашла га и повукла за рукав.

— Тата.

Отац се окренуо, али тај час неки човек викнуо „Женске ноге!", тата радосно скочио са столице и одвратио: „Тај сам!"

— Тата, — опет ће Нада, а глас јој већ био плачан.

— Сад ћу! — обрецнуо се отац. — Шта ми звоцаш!

— Али та-та! — бризнула кћи у плач. — Па Љуба умрла...

Шта је после тога све било, Нада се добро не сећа. Кад се пробудила у собама је било топло и свечано, тихо и мирно. И све је било црно, само сандук бео. У њему је мирисало цвеће а у цвећу лежала Љуба, лепа као анђео на великој слици у широком раму, коју је тата давно некуд послао био, још пре Божића. Сви су ишли на прстима, шапутали, плакали и брисали сузе, а свеће су гореле...

Тата је седео сам. Сви су целог дана били око маме. Тати нико није ни прилазио. Зато је Нада стајала поред оца и чувала га од тих рђавих људи, миловањем га тешила и бацала кивне погледе на свет.

Како је то лепо када неко умре, мислила је тада Нада и више пута хтела да пита да ли би она могла да умре место Љубе, само није знала кога, оца или мајку. Тата је само ћутао, мама само плакала...

И пратња је била лепа, само не оно кад је мама вриснула и пала у несвест док су људи износили ковчег. Маму су вратили у стан, а тата и Нада ишли су за колима. Свирала је музика, али не као грамофон или радио, него лепо, лепше него ишта друго, све нешто тужно и невесело. Љубине другарице ишле су поред кола и носиле цвеће. Тата је корачао за колима, гологлав и погружен, погнуте главе, као неки роб. Баш сасвим онако као што има насликано у једној књизи како воде роба на губилиште па му руке везане ланцима, а крај ланца држи џелат у једној руци док у другој носи велики палош. Само је тада Нада у једној, руци носила киту цвећа док је другом водила тату и говорила му шапатом, тешећи га:

— Па ниси ти, тата, крив. Ти ниси знао да је Љуба умрла. Је ли, тато, да ниси?... Па дабоме! — додавала је кад јој отац не би одговорио.

Сећајући се тих дечијих лепота и страхота, које је некада и својим другарицама причала, Нада је понављала полугласно:

— Па није мој тата крив! — и поводила се преко неравне турске калдрме, па јој се лице мало разведрило при помисли на оца који им је писао да ће се ускоро вратити са пута и да ће јој донети ратлука из Скопља.

Одавно њен отац не иде више у канцеларију него много путује. Постао је трговачки путник, како њена мама каже.

— Ко је моје добро дете? — пренуло је из тих мисли свакодневно питање старога бакалина, који јој је увек, са прага свога дућана, давао по две велике бомбоне увијене у „злато".

Весело му пришла Нада мислећи у себи „Ала ће Тоза довече да се радује! Обе ћу њему да дам кад ми каже оно". А трговац јој пружио не две бомбоне него целу кесицу и рекао:

— Ово те части деда Никола за томболу.

Невесело је већ била примила дар, разрогаченим очима гледала неко време овог старог и доброг човека, кога је више волела и од Јоце касапина, и од Мите пиљара, и од Трајка фурунџије, па се брзо изгубило све њено дотадашње поштовање према седим власима ове честите старине, утрнула сва њена љубав према њему, у очима јој планули гнев и мржња, али не избише сасвим, — задржала их је сама Нада. Поумила је тада да тресне кесицу на земљу, али се ипак уздржала, успомене јој натерале сузе у очи, те је само испустила из руку и пошла кући, утучена и убијена, не разумевајући више ништа, прегибајући се под тешким теретом, који су људи товарили на њена слаба и нежна плећа, и то баш онај свет који је она највише волела: и њена другарица Ружица, и онај зидар Сотир пред кафаном, па сада и сам деда Никола...

За сузама у очима навирале у њеним мислима чудне слике, речи, препирке, свађе, пребацивања, што је све слушала неко време пошто је прошло две-три недеље од пратње, онако лепе пратње, навирали они вечити мамини јецаји и мамине сузе, сузе...

Поводећи се под овим болним бременом, Нада је ступила у двориште кроз развалњену колску капију и, хтела не хтела, морала је погледати на прва врата с десне стране и на праг пред тим вратима. На њему је преко лета уздан седела баба Живка, ако већ није тумарала по дворишту, и сркутала црну кафу, као да ту чува стражу и мотри на лица која излазе и улазе.

Увек је та баба наљути. Прву њу види кад се враћа из школе, из вароши, из парка, па тек онда мајку. И баба је својим погледом последња испрати кад од куће одлази. Воли Нада све у авлији, волела би и баба Живку, нако је тако ружна, смежурана, погурена, али... не зна ни сама зашто је не воли. Биће као и друга деца што понеког омрзну без икаквог разлога, па им после криво.

— Права баба кукумавка! — жалила се, истина, својим другарицама. — Само чантра по цео дан. Она је настојница. Други је газда. Долазио једном па се нешто загледао у ону дуњу у дну авлије. „А што нема воде у крчагу?" обрецнуо се на бабу. „Стара сам ти, синко", пренемаже се она. — „Ја ћу да насипам", кажем ја нашем газди, а он мени: „Добро, секице. Када роди дању ти пун зембиљ"...

— Ју, а шта ћеш да радиш с толико дуња? — питале је другарице.

— Мама ће да направи китинкез па ћу свима да дам...

— Мени рибу! — прекинула је једна.

— А 'оћеш мени рака? — питала друга.

И тако је Нада још јула месеца разделила својим другарицама из школе, из комшилука, из парка, свој део дуња који ће добити од газде зато што свака два-три дана пуни крчаг обешен о дуњу, стари напрсли крчаг из кога вода лагано, кап по кап, пада на стабло на се низ кору слива и земљу под дуњом натапа.

Ето због тог вечитог звоцања Нада је, изгледа, омрзнула баба Живку, али јој опет некако криво што је мрзи, јер увиђа она добро да ни све кирајџије нису баш злато и да некипут има и право што их грди.

— Али, брате, не уме да говори к'о други свет, него само виче, виче, па некад не могу од ње просто да учим!

Ипак потајно жели да се нешто деси, као што има у причама, па да заволи и баба Живку, али баш ништа неће да се деси!

Зато Нада увек поће мало брже кад пролази поред ње, промрмља кроз зубе, ред је, бадава:

— 'бим руку! — и још брже оде даље као да се боји да не извуче какву грдњу, а тако би волела да воли и баба Живку, јер би тада целу авлију волела, баш као она њена другарица Смиља.

Али то вече... Тек што је ступила у двориште, дочекао је крештави баба Живкин глас и, за дивно чудо, није пожурила. Чак је застала и у неверици слушала њене речи, а њено мало срце почело да се смирује.

— Бог и' убио! Зар им и то још треба!? — чантрала је баба, седећи на прагу пред својом кујницом, држећи давно начету шољицу у руци. Прекрстила се и наставила: — Опрости ми, Боже и Мајко Божија, зар је зато Ристос говорио „Да не зна левица шта чини десница". Море, боље ће бити да они батале та кумана друштва. Са једнога скину кожу па другом обуку ново одело. Уме то и баба Живка. Мало ли је несреће донела томбола пре три године. Мало ли је оставила коцкара и флинти!?...

Малој Нади повратила се румен у лице, срце јој некако весело залупало, пришла баба Живки, своме неочекиваном савезнику, направила мали кникс и јасно, разговетно, с великим поштовањем и искреном љубављу рекла:

— Љубим руку! — и заиста пољубила баба Живкину дохтаву, мршаву, наборену и жуту руку.

Старица се изненадила. Гледала је неко време, па спустила шољицу на троножац крај прага, привукла девојчицу, загрлила је и дуго је љушкала без речи.

Нада се већ сва заруменила од миља, радост јој играла очима, почела да се мази у старичином загрљају као да је одавно воли, али је ипак сремежљиво испод ока погледала, трудећи се да одагна из успомена све оне ружне речи којима је некада другарицама описивала своју данашњу једину савезницу против томболе.

Тако јој се и очи овлажиле од радости што се помирила с баба Живком и што сада

с њом и целу авлију воли, али је баба те њене сузице друкчије разумела:

— Јадо моја, ниси ти крива! — рекла јој милујући је, а код Наде те речи изазвале нову поворку тужних успомена, оних из последњих страшних дана.

Исте те речи чула је од једног непознатог човека, па је после престао пакао у кући, настао је мир и завладала је бе̂да...

После смрти Љубине неко време је у кући било примирје, па је тата опет све чешће изостајао, мама је све више плакала, кућа се све више празнила, зима је бивала све љућа. А једно по подне тата је био тако љут да се и мала Нада расплакала. То је баш тату тако јако расрдило, чуле се неке страшне речи, пали ударци, један дохватио и Наду...

— Не би' дете! Шта ти је оно криво!? — писнула мама.

— И нећу да га бијем. Убићу га! — добацио тата.

— Ја сам га родила, ја ћу га и убити! — одговорила мама, зграбила Наду са пода и тако су били пошли од куће...

Улицама је давно био пао мрак. Била поледица, ветар дувао, али су их куће ипак доста заклањале. Поумила је више пута да пита маму, али се увек уздржавала: та зна ваљада мама куд је води. И раније је она њу тако изненада одводила код бабе. Али кад су прошли ћачку поликлинику, Нада хтела да се похвали како је ту једном са школом долазила, али свој глас није чула. Тако се јако препала да се измигољила из мајчиног наручја и пошла за њом, трупкајући по џомбастој стази, па је то потсетило на неку причу те је и сама почела да маше рукама, да шири и скупља прсте, да потскакује, баш као и оно мало сељаче које се тиме спасло од смрзавања. Угрејала се, али се и уморила била, а баш тада настала велика узбрдица, те је мајка опет узела на руке.

— Је л' ћемо у... — тек што је проговорила ветар јој напунио уста, а њену маму готово окренуо, те је посрнула. Стаза била уска, намети високи, ветар брисао и заносио, кошава завејавала, ситан, сув и леден снег засипао, — ни уста се нису могла отворити, ни дисати од те кошаве која је као оштрим ножем секла образе...

Знала је Нада ту гадну кошаву. Кад почне да дува не може некад у школу да стигне на време. Поуми да пређе преко улице, кошава је врати, а време пролази, скоро ће и последње звоно! Ако наиђу другарице, похватају се за руке, надишу ваздуха, сложно јурну преко улице и претрче на другу страну, опет негде у заветрину. Ако њих дуго нема, Нада замоли кога од пролазника да је преведе на другу страну, после му каже „хвала" и отрчи у школу.

Али овде, преко Брда, само је свирало, јаукало и носило ,носило, умало што и њих није однело. Мама је све чешће посртала, те се Нада сама спустила на земљу:

— Чекај ,мамо! — Клекла на снег, склопила озебле ручице, очи упрла у ону далеку, лепу и сјајну звезду. — Молим ти се, добри Боже, нека буде воља твоја да престане кошава. Има пуно сироте деце на немају дрва, а ова неваљала кошава надува им кроз прозоре и врата пуно муха у собу па не могу ни да уче. Услиши моју молитву, добри мој Боже, и кажи да престане кошава...

Тако се Нада по два три вечера моли Богу кад год дуне кошава и увек је после престајала да дува. Тако и тада.

— Златно чедо моје! — рекла јој мама, пољубила је и опет понела, а кошава је заиста престала чим су пошле низбрдо.

Мајка се оклизнула и пала у снег, Нада се добро загњурила у један велики намет, али се из њега брзо ископрцала насмејана:

— Боље да се клизамо. 'ајде и ти. Да видиш само, не може да се падне, — говорила је мајци, тоцињајући се пред њом замрзнутом стазом. Крај чесама, трупкајући с ноге на ногу и дувајући у мале песнице, дочекала је весело мајку: — Види како је леп Топчидер! Је л' ћемо опет да пијемо јогурт?

Али мајка није ништа одговорила. Прошле су платане и окренуле некуд на другу страну кроз велику шуму, дубок снег и мрак. Нада је опет била на рукама своје мајке, сећала се једне страшне приче и уживала....

— 'оћемо л' и ми на воз? — упитала је кад је недалеко протутњило неколико сјајно осветљених вагона. — Је л' да њима није зима?

— Неће, сине, ни нама бити више зима, — одговорила мајка, па су дуго шетале по снегу и мраку, те је Нада задремала и од хладноће и од умора.

Пробудила је нека вика. Пред њеном мајком стајао је један господин, нешто мирним и тихим гласом говорио, а њена мама је јетко одговарала као кад се са татом свађа.

И ето тај господин, сећа се лепо Нада, пружио је руке, узео је себи на груди и рекао јој: „Јадо моја, ниси ти крива". Исте речи које је сада и од баба Живке чула.

— Мамо, не дај ме! — вриснула је тада Нада, буновна, премрзла, али њена мама није потрчала да је одбрани него је мирно пошла за њим.

У трамвају је Нада сасвим заспала и није се више будила, а идућег дана и доцнијих њен отац је био добар и љубазан и према њој и према њеној мами, играо се и шалио, али је ван тога био много замишљен. Најзад, после једне недеље дана отишао је некуд и вратио се тек пре неколико месеци у овај исти стан код баба Живке, у који су се она и мама доселиле убрзо после татиног одласка од куће....

И те последње успомене навреле су у главу мале Наде, а кад се сетила како је вриснула и позвала у помоћ своју мајку, тргла

се у загрљају баба Живкином, а старица је пољубила и рекла јој да би је умирила:

— Не бој се ти, чедо моје, не дамо ми да се игра томбола.

Ова реч што већ читав час гони Наду све страшнијим сликама, потсетила је тада због чега је напустила парк и друштво и пожурила тако рано кући, па се извукла из старичиног загрљаја потрчала ка трећим вратима с леве стране дворишта, на прагу вриснула:

— Мамо! — и тим језивим вриском дигла мајку од машине за шивење за којом је неуморно преко целог дана радила.

Као ветар протрчала је кроз кујницу, не видећи више ништа, гоњена страхом од томболе и вриштећи: Мамо, мамо!

Дуго је дрхтала на грудима своје преплашене мајке док се није мало смирила, док јој бујне сузе после нису пресахнуле и дозволиле да промуца:

— Сакри новине! Са-кри но-ви-не! — прекињао је њен гласић, а раширене очи да искоче тада су још једном појачале страву на њеном лицу. — О-пет се и-гра том-бо-ла!

Дуго су још мајка и дете дрхтале, загрљене, и проширених беоњача гледале ужасе недавне прошлости, па их онда тргао глас испод прозора:

— На-ди-це!

Звао је дераност много пута док се мајка и дете нису осветиле од притиска тешке прошлости. А кад су једном схватиле да је то заиста Тозин глас, њиховим измученим и уплаканим лицем прешао осмејак, а Нада на врховима прстију пришла прозору. Та у фрас да је била пала, повртила би се на тај глас, а камо ли сада када Тоза треба „нешто" да јој каже.

Увек се он тако јављао када дође из радионице, а Нада спушта руку кроз отворен прозор док не доити његову разбашурену косу па онда за њом извлачи Тозино насмејано, румено ,буцмасто лице.

Али јој једнога дана грдно подвалио. Био пао први сноп у Потесу. Отац Тозин однео једну крстину на оближње гувно и овр'о, пшеницу опрао и осушио, у млину самлео и прву погачу послао своме сину по кочничару једног теретног воза. Коме би се њоме Тоза похвалио ако не Нади? Са ким би је поделио ако не с њом и њеном мајком? Кад се то вече био подвукао под прозор, на главу ставио погачу, те се Нада, кад је напипала, тргла и цикнула:

— Мамо, Тоза се ошишао до главе!

Зато је и то вече потскакивала с ноге на ногу спуштајући руку кроз прозор и говорила више за себе полугласно:

— Возаљка, погача. Возаљка, погача.

Напипала је Тозину чупаву главу, отскочила радосно, али није ипак смела да објави: „Возаљка"! него је само јаче повукла чуперак и за њим у оквир прозора извукла црно, гараво Тозино лице, на коме се играле очи, усне биле развучене у осмејак, зуби се цаклили. После се и цео Тоза појавио, гола врата, полунагих груди с пуно чађавих отисака од прстију и длланова ковачког шегрта.

Гледали се неко време. Дуго је ћутао Тоза, шерет, не хотећи да каже оно што јој је на улици обећао рећи, а Нади невина детиња женска суџета није дозвољавала да пита:

— Је л за возаљку?

Ипак је код сељачета пре радост прекипила:

— Начинићу ти возаљку! — признао је најзад оно што су му весеље очи давно говориле, а Нада, скромно али чисто одевена варошка девојчица, умивена, зачешљане косе, кликнула:

— Их, Тозо, срце моје! — и кроз прозор загрлила прљаво, знојаво и гараво сељаче, Тозу, ковачког шегрта.

Али није ни Тоза стално био такав. Посао, је, мора да буде прљав, али ван посла! Такав каваљер да су све другарице завидиле Нади на њему. Само је једном обрукао у тој новој улози каваљера, али је то брзо било заглађено његовом питомом искреношћу и простосрдачношћу.

Дошао је у Београд у стајаћем оделу да га коси недељом, а за рад у ковачници имао је неке старе, поцепане чакшире, кошуљу лањену и — босе ноге. Отац му првога дана купио жуте ципеле, сестра спаковала у бошчу роза чарапе; мајсторов син, најстарији калфа, поклонио му своје старе црне панталоне, а мајсторица један зелени џемпер.

Радости Тозине када се прве недеље обукао по варошки и с Надом пошао на Калемегдан! Четири недеље они крећу на тај Калемегдан, али даље од „Роде" још нису били одмакли. Прве недеље једва су доспели до Цветног Трга, где их срела једна Надина другарица и стидљиво поздравила са „Здраво" а сутрадан у парку одмах је упитала:

— Ко ти је овај детлић? Их што је шарен!

Није ни Надино естетско осећање било задовољно Тозиним шаренилом, али је после ове примедбе баш била настала да га у томе погледу просвети. Дуго је с њим преговарала док је успела да га наговори да недељом носи своје лепо сељачко одело и опанке.

— Лепши си Тозо, богами ти кажем. Мајке ми!

— Нисам, славе ми! — бранио се дерап. — Да је наше сељачко лепше и чиновници би га носили.

— Веруј ми, Тозо, бићеш прави учитељац.

Виђао је он око парка ученике мушке учитељске школе у сељачком оделу са качкетом на глави, па га та опомена потсетила на раније снове, те је одмах пристао, када већа нема изгледа да постане учитељ, да бар личи на ђака учитељске школе.

А те њихове шетње, управо те неуспеле

експедиције на Калемегдан, биле су реванш Надин за оне многобројне њој непознате речи Тозине, којих је било код њега у свакој другој реченици готово.

Тада је био ред на Тозу да се чуди, да застаје, да запиткује, а Нада му је све објашњавала озбиљно и заштитнички га учила, па је чисто расла од поноса.

Али последње недеље, колико прекјуче, умало Нада није пропала у земљу од срамоте, толико је Тоза обрукао. Него се и цео остали свет од срца смејао добродушној и искреној наивности сељачета, па се и та брука претворила за Наду у једну од најлепших успомена са тих путовања на Калемегдан.

Били су тако дошли скоро до Двора. Тоза је, као и до тада, гласно коментарисао све што види на улици, на плочнику, у излозима. Из гласа се чудно грлној ципели на велосипеду, а звучним узвицима позивао Наду да гледа велику флашу на ауту.

Девојчица га једно време изгубила из вида док је посматрала костиме за купање који Тозу нису нимало интересовали, па је тргло кликтање:

— Ене зец! Држ' да га у'ватимо! — Бацио се Тоза шајкачом на зеца, потрчао, лупио главом о стакло, а пролазници прсли у смех, али се он ипак није збунио, већ је и даље за свој рачун кликтао и дозивао Наду: — Жив зец! Славе ми!

Зец се тада окренуо, извирио мало више, погледао Тозу, Тоза зинуо, а зец се брзо завукао у главицу купуса.

— Славе ми, жив! — закључио Тоза и сео на басамак увучен између два излога.

Крај њега села Нада. Пролазници се брзо разишли, али остала деца и доказивала му, смејући се, да је то само вештачки зец. Увидео је и Тоза да се преварио, али се ипак вештo извукао из платке. Испричао је деци која су га с највећом пажњом и дивљењем слушала, како је једном Чиле, ћата у „мојој" општини, дочуо да ће доћи београдски ловци, па покупио њих чобане те од старих крпа направили нешто као зечеве, у главе им усадили кукурузна зрна, окречили неким прљавим кречом и поразмештали их по врзинама куд су ловци рекли да ће проћи. И још се они, чобани погодили код ловаца да им носе лов, пола динара од зеца! И тако, ем београдски ловци истрошили сву муницију пуцајући на лажне зечеве, ем после ћата, као свака сеоска власт, пресудио да ловци плате чобанима по пола динара за сваку донету крпетину!

Свега тога сетила се Нада, али се сетила и оног свог малог рачуна, пустила Тозу и тужно га запитала:

— Ал' како ћеш кад немаш новаца?

— Казаћу ти кад се умијем, — одговорио Тоза шеретски и насмешио се.

— Па ка-ажи! — молила га девојчица.

— Зарадићу на томболи! — учинио јој сељачић по вољи и отрчао, све рипајући с ноге на ногу, ка чесми, одвркнуо славину и потурио главу под млаз. Прскала вода свуд унаоколо, скакутао Тоза и ћурликао од радости, те ништа није чуо...

А Нади клонуле руке, окренула се мајци, пошла јој корак, два, очи јој се ширале, округле, све веће, уста развлачила и пропуштала неке неразумљиве гласове и цике, па умукла. Притрчала мајка, дотрчале и неке комшике. Збуњено су раскопчавале девојчицу, пренеле је на кревет и, бледе, унезверене и уплашене мењале облоге, не знајући ни саме зашто... па се све утишало, само што је од чесме допирала све јасније паклена галама.

Крештао је баба Живкин глас, Тозин парао уши.

— Море, шта ви је људи!? Играо сам ја о светом Сави у чколи...

— Не дочекао светог Саву, да Бог да!

— Па рекао сам да јој начиним вољаку!

Шљис, одјекнуо шамар, а Тоза ударио у инат:

— Ја ћу Потес да продам!

— Главу продао! — сиктала баба Живка.

— И мајстор ће да игра! И мајсторица! — бранио се Тоза. — Шта се бијеш?!

— И нећу да те бијем него да те убијем! О дуњу ћу да те обесим! — претила му баба Живка све вишим гласом.

Слушале ову препирку жене у собици, слушала и Надина мајка. И сама Нада била се мало примирила па је чула у каквој се опасности налази њен највећи пријатељ, те се тешко дигла са постеље, извукла се из собице и ломна корака упутила се ка дну авлије.

— Тозо! — гушиле јој сузе глас у грлу.

Баба Живка је прва чула, окренула се и све разумела, па пустила уплакано и преплашено сељаче и повукла се.

— Тозо, јеси ли казао да ћеш мене све да слушаш?

— Је-есам, — процвилио деран и очекивао заштиту од своје другарице, али му она рекла:

— Немој да играш томболе!

Деран се скаменио а његове крупне и сузне очи као да су питале: Ама шта је овим људима те су сви скочили на ту томболу!?

— Тозо! — потсетила га девојчица на оно што му је рекла, а у њеном гласу сељаче наслутило сву озбиљност ситуације па покушало да је умолитиви:

— Ал' за возаљку...

— Нећу возаљку! — пресекла га Нада одлучним и чврстим гласом, те прснуо онај дивни мехур лепих снова који је Тозу толико весело, — Кажи да нећеш никад да играш томболе! — позвала га свечаним гласом, а њено измучено лице открило му и ону другу страну томболе коју није ни слутио, те је одмах поверовао да мора бити страшна када се његова другарица, која се толико радовала возаљци, сада сама ње одриче.

— Нећу никада да играм томболе! — одговорио Тоза исто тако свечаним гласом.

— Славе ти? — а у гласу Надином звонила нека радост.

— Славе ми! — прихватио Тоза озбиљно као да се заклиње.

— Мајке ти? — брујало питање радосно као црквена звона.

— Мајке ми! — потврдио свечано њен друг.

Са свога прага баба Живка је све то посматрала, задовољна — посматрале су и жене са својих прозора, радознале, — посматрала је и Надина мајка, умирена... Посматрали су и даље сви....

Под старом дуњом седео је на земљи Тоза, крај њега на шамлици Нада, и док је из напрслог крчага капала вода, кап по кап, на стобло дуњино па се низ кору сливала да натопи земљу под њом, кап-кап! из она два Тозина ока питома капала суза, кап по кап, на образе па се сливала низ груди да натопи у њима и душу и срце, кап-кап! Само из она два девојачка ока блистала је радост, док је Нада својим чешљићем чешљала замршене и мокре праменове Тозине густе и црне косе, и марамицом брисала његово уплакано лице, срећна што је спасла невину дете од рђавога друштва, блажена као мајка.

Јеврем Герасимовић

Јанко Павлов: „Ортаци деле зараду"
(Са изложбе бугарских карикатуриста)

Пилот-потпоручник Кнап брани Београд

(Новела из београдског живота — награђена на књижевном конкурсу Градског поглаварства Београд)

Поглаварство града Београда актом ОБр. 15428 од 6 јула 1937 год. расписало је књижевно-научни конкурс: 1) За једно дело из лепе књижевности; 2) За једно дело из историографије, социјалних, културних, урбанистичких, финансијских или опште комуналних проблема Београда.

Конкурс је био анониман.

До крајњег рока, 31 децембра 1937 закључно, стигло је: 1) из лепе књижевности 14 дела и то:

Петао у подруму (збирка стихова) под шифром „Револт"; **Пилот-потпоручник Кнап брани Београд** (новела) под шифром „Катарина"; **Пламен са Голготе** (збирка стихова) под шифром „Кабларац"; **На странпутици** (драма) под шифром „Пријатељ омладине"; **За своју груду** (записи из прошлих дана) под шифром „Отаџбина"; **Верни случај** (роман) без шифре; **Завејани пут** (роман под шифром „М. Р."; **Напуштени** (сцена са београдске улице) под шифром „8756"; **О једној генерацији** (роман) под шифром „Скопље"; **Рибар са Јалије** (роман-бајка) под шифром „Три Београда"; **Племенити мисионери** (драма) под шифром „Милбис"; **Победа** (драма) под шифром „Чека нас радост"; **Људи посленьег реда** (роман једног сталежа) под шифром „Вера"; **Цини се буди** (збирка стихова) под шифром „Мизор".

2) Из историографије Београда два дела, и то:

Београд, његово оснивање, подизање и развијање под шифром „1900", и **Београдска Велика Школа. Карађорђево доба и њен оснивач Иван Југовић** под шифром „М. В. Р."

Жири је од 1 јануара до 15 марта ове године извршио исцрпан преглед и процену напред поменутих дела и већином гласова **донео одлуку да је, с обзиром на услове конкурса, најбоље дело из лепе књижевности, које заслужује расписану награду од 10.000 динара, новела**

ПИЛОТ-ПОТПОРУЧНИК КНАП БРАНИ БЕОГРАД...

поднето под мотом „Катарина".

Осим тога жири је узимао у питање и награду дела „Рибар са Јалије"; и с обзиром на књижевне квалитете бољих прилога на овогодишњем конкурсу донео мишљење:

1) да се дела „Рибар са Јалије" и „За родну груду" могу похвалити и штампати у часопису „Београдске општинске новине" под обичним условима у погледу хонорара, а по претходном пристанку аутора;

2) да дело „Верни случај" заслужује похвалу;

У конкурсу под 2) жири није могао доделити награду ни једном делу, јер

3) рад „Београд, његово оснивање, подизање и развијање" у првом делу нема нових докумената, а у делу о изградњи Београда нема довољно критичке оцене;

4) дело „Београдска Велика Школа", иако је писац употребио све изворе за ово питање, није довољно истакло главни предмет, о коме говори, већ се непотребно упуштало у опширно излагање догађаја који мало имају везе са главним предметом.

Али како су радови под 3) и 4) плодови похвалне савесности својих аутора и корисни прилози за расправу постављених питања, то заслужују похвалу и могу се, евентуално, у одломцима, а по претходном пристанку аутора, штампати у часопису „Београдске општинске новине", под редовним условима у погледу хонорара.

Пошто је донео одлуку, жири је у присуству свих својих чланова отворио запечаћени куверт под мотом „Катарина" и констатовао да **је писац овога дела Г. Живорад Вукосављевић, ваздухопловни капетан II класе.**

Уредништво

I

Те године ми свршени академци се листом јависмо за авијатику. Кад дође конкурс и би прочитан у академији наста брујање као у кошници, почесмо се пробијати кроз учионице, многи се муваху тамо-амо без потребе, као човек кад га гони нека неодољива мисао; и, убрзо почеше договарања:

— Ђоко, ја се пријавио!...

— И ја... Па разуме се. Знао сам. Море нема ти ништа боље од авијатике... Док се онај доле пешак купа по врућини и прашини, ти летиш... Видиш га доле: гегуца прашњав и преморен, и гледа те оздо, упиње се...

Сутрадан се чу кроз учионицу:

— ...поднесено 158 молби, од нас триста педесет.

Због нечега мене не унапредише одмах са друговима у официрски чин и кад дођосмо на аеродром, распоредише ме са подофицирима — пилотима, док не буде стигло унапређење. Тада сам упознао њих: наредниће — Глодића, Јаклића, Гргића, Кнапа и Калшеку, пилоте-ловце; спавали смо заједно у једној соби, разговарали док смо на земљи, али у ваздуху! Они беху силе којима у то време не беше равна, силе које сам ја одзо гледао са бескрајним дивљењем као богове, и слушао хук њихових мотора у висинама, слушао скоро са заносом, као да се то залеће нека сива непозната птичурина на нашу земљу однегде са једне од многобројних планета...

*

Пролеће је. Ваздух је чист и плав као азур, као биљурно модрикасто удубљено стакло; сунце се просуло по њему. Цело пре подне превртала су се тамо два бела „Девоатина". Озго су грађани престонице са усхићењем гледали на своје чуваре неба... Пред вече, сунце се гасило, небо опет зјапило широко, чисто, али и празно: „девоатини" су били у хангарима, а у соби седели пилоти-ловци и разговарали.

Јаклић је лежао на кревету и гледао у таваницу. Полако је и нечујно помицао усне као да звиждуће; његово лице је широко, јако црвено, са испупченим јагодицама и очима као у орла. — Кнап је замишљено пришао прозору што гледа ка реци и на престоницу и зачкиљивши очима нешто покушао да види, али више да се присети него да сагледа. Он је мали растом, жив, лепих плавих очију, сентименталног погледа.

— Јака, проговори он Јаклићу, не окрећући му се — ти опет пијеш! Остави се, бре, једном, чуо си шта ти је рекао командант. Он ће ти забранити летење...

— Тућти, ћути, шта попујеш, одговори осорно Јаклић. — Шта ме ти увек саветујеш... Гледај свој посао. Нећу ваљда као ти да се брукам... Идеш у варош сваки дан, досађујеш јој а она те избегава. Хвала ти лепа на таквом савету!... Како бре, не увидиш да си тамо досадан?

Кнап се угризе за усне и поцрвени. Окрете се нагло, погледа га и не рече ни речи. Искрсну му слика витке, заносне плавуше у гимназијској хаљини и нешто га болно штрецну. Окрете се опет прозору.

Јаклић настави:

— Да, да, мој брајко. Она те избегава што си подофицир, а ти си луд па не видиш. Запуцао си сваки дан... Мени је овако добро! Пролетим лепо на својој машини и тамо сам цар, не бих се мењао са милијардерима... а кад сиђем доле, онда мало у лов, у поља, па онда мало и у кантину... Не измејава ме нико. —

Кнап се беше нагао на прозор, ван себе, и гледао у даљину. Он се у мислима пренесе уназад... Био је на аеродрому аеро-митинг, тек почетак пролећа. Иза ограђеног простора за посетиоце, шарењило; тако је он виђао на саборима сеоским, само овде беху господа, даме, девојчице. Они, пилоти-ловци, били су на отвореној пољани са друге стране прегараде, поред својих аероплана. Обучени, чекали су на ред да пођу у ваздух; гледаху равнодушно на шарену гомилу, јер никога из ње нису познавали. Цела престоница је била нагрнула да види изблиза оне који се тако смело преврћу тамо, изнад њихових глава. —

Командант упути Кнапа у ваздух, (био је необично љубазан према њему, то изузетно), јер се надао да ће му он највише задивити публику.

— Ајде, Кнап, (иначе је увек говорио: наредниче!) — ајде, па само храбро!

Он уђе у машину. Завеза се, опроба гас и погледа по шареној узбурканој гомили. Мегафон објави његово име. Сви погледи у том моменту нестремице пођурише к њему тражећи кроз даљину да му сагледају лице; али он оста непознат, сједињен са машином. — Тада Кнап окрете апарат, погледа у заставицу на командном мосту и снажно даде гас, тако да машина бесно потскочи и нађе се нагло у ваздуху. А он одмах окрете над публику и изнад самих њихових глава прохуја силовито као метеор, као син неког небеског орла који тражи обрачуна са бићима земље.

Публика замуче, задрхта, сагоше се главе, а кад се Кнап удаљи, онда изби урнебесно клицање... Кнап се превртао, а одушевљење расло. Нико није скидао очију са њега. Како је он додавао гас и мотор хујао, тако су и ови дисали и престајали са дисањем, према јачини звука, померали главу и отварали уста. Кад Кнап изведе најсмелију акробацију, опет се оте из њихових грла:

— Бравооо! бравооо! Живео...

Пола часа напетог посматрања у публици изазва жељу за још већим надражењем. Лица су дрхтала. Нико ништа није говорио, али су сви силно желели да се то продужи. Сад више нису дрхтали него треперили. И баш тад, пре но што ће да сиђе, Кнап надлете над њих, фијукну као оркан, и извуче „лупинг" који их натера да сви тргну главе к земљи и слабији да цикну... од страха и надражења.

Онда он сиђе. Док је још био поред аероплана, ови овамо из гомиле прилажаху тиском команданту и честиташе му; сви наваливаху да доведе и Кнапа, да и он дође, и командант га уведе у гомилу са собом. — У плавом комбинезону, закопчан до гуше, са ореолом славе, изгледао је лепо. Збуњено је гледао док су му непознати стискали руке... Из гомиле ученица, чији су се образи црвенили и руменили, тад се издвоји једна најодлучнија и пређе да му честита:

— Честитам Вам! Било је дивно... Њене

се очи упише у њега. — Погледајте ме добро, рече му она умиљато и смело, — хтела бих да ме упамтите и познате на корзо-у... Дођите довече! Па му опет стеже руку и врати се грациозно међу своје другарице.

Кнапу оста јасно у сећању: њен стас, плаве очи, пркосне, изазивачке; осети да би тај лик могао потпуно да загосподари њиме... Он изађе у варош пред вече, после митинга, упути се на корзо и поче је тражити очима. Наједном чу иза себе нечији глас:

— Па он је подофицир, ево ти га, Бела! Он је наредник...

Кнап се брзо окрете и међу њима трима спази њене очи.

— Ако је, одговори им она одлучно. Нека је и наредник, мени се свиђа, бољи је од толиких других...

Кнапу удари крв у лице. Она се издвоји од другарица и очекиваше да јој приђе. Збуњен, црвен у лицу, незграпан и преплашен, Кнап јој назва добро вече и први пружи руку. — Тада и она поцрвене...

Отада, састајали су се свако вече и Кнап се губио све више и више. Збуњивао се редовно. Она је остајала озбиљна, горда; можда се и кајала што се била толико одушевила њиме, али је хтела да остане одлучна. Борила се против предрасуда — борила се или га је можда и заволела? — ...То је оно што је он желео највише да сазна...

Кнап се тргне са прозора, ова мисао га је опекла. — Имао је право Јака, помисли он, она је увек озбиљна, можда сам јој досадан... на сметњи, а незгодно јој да ми каже...

Па поче замишљено да хода по соби.

— Да, да, продужи Јаклић. Видиш, Калшек, тако леп младић и девојке питају за њега, а он неће да иде у варош, неће зато што је подофицир, горд је, а ти запуцао...

Сунце је већ при смирају. Кнап се узнемири; одлука: да не иде у варош и да се не састаје са њом док се не увери да ли га воли — поче да се колеба. Он постајаше све слабији и слабији. Њен га лик заносио, осваја, толико да поче самога себе да жали. Реши се ипак да иде.

Изађе на корзо и поче да је тражи очима; нико за њега у тој вреви није постојао други осим њеног лика. Жудно је тражио да га сагледа... и што је дуже желео, жеља је расла, до бола. У свакој је видео само њу, њу... Најзад: спази је пред собом, шета са колегама. Он задрхта, тако јако да му ноге отказаше. Поче успорено да иде за њима, да их прати. Учини му се да га она у једном моменту примети, и као да јој било криво. Шта све не пролети његовом главом! Он чак сагледа и мину незадовољства на њеном лицу. — Али он мора за њоме! говораше сам себи.

Она пође кући, само са једним колегом, којега је Кнап чешће виђао са њоме. Кнап их је и даље пратио, као прикован, понижавајући се, али немоћан да господари собом. Осећао је да самог себе презире... Пред самом њеном кућом она стаде са колегом, а стаде и он недалеко од њих и остаде у сенци једне липе. Али јој он није осећао мирис.

Чуо је објашњење Белино и колеге; она му је свакако одговарала: да зна ко их то прати.

— Бела, ти идеш са војницима — чу Кнап колегин глас — то није лепо...

— Идем, па шта! чу и њен одлучан одговор. — Он је пилот-ловац, наредник. — Достави ме, ако ти је криво...

— Бела! Ти, зар ти најлепша и најпаметнија у целој школи... молим те освести се, са простим војником...

— Он је пилот-ловац, понављам ти, најбољи, најхрабрији...

Кнапу су пропадале ноге у бетон. Он окрете главу и поче да бежи. Не сачека да види, да се Бела већ беше одвојила од колеге и пошла к њему, — он крете брзо назад, као да га прогоне, пође у касарну љут, увређен у срце. Зарече се да је то његово задње виђење са њоме.

— Има право Јака, мишљаше он успут; ја јој досађујем... Нешто га је стезало у грлу. — Али неће више бити ни тога. Због ом. — Но ипак као да му неко шапуташе, неки зрачак наде одњегде из дубине: а ако те воли?...

Наизменично му долазаше: топлота ока срца од неке скривене, тајне мисли; и горчина, од онога што беше чуо...

— Нека, нека, нећу више... Због ом...

Пет дана Кнап не изађе из касарне. Пет тешких дана. И кад му беше најтеже, када хтеде скоро да попусти, јер не мораше да одоли лепим вечерима са неком неодређеном чежњом, (дође му тако да жали самог себе, да плаче, зашто ли?) — доби он шестога дана њено кратко писмо, које га просто озари и редови му се његови урезаше у мозак, као длетом у камењу: „дођите, јер имам нешто важно да Вам кажем...".

II

Бела је била кћи доста имућних родитеља; отац јој је главни благајник у повеликом месном предузећу. Имала је још измалена госпоственo држање које се није (баш) слагало са тако припростим изгледом очевим и мајчиним. Зато су се они увек препирали око тога: чију је фамилијарну отменост Бела наследила, очеве или мајчине лозе? Поносили су се својом јединицом, али су пребацивали једно другом да она није његова или њена ћерка; већ „сва на оца" или „сва на мајку"... Бела се међутим као мала умиљавала и једном и другом, као и свако дете, али кад пође у гимназију она се некако оте од њих, увиде ваљда да су сирови и поче да се повлачи у се. То се опажало већ, на велику жалост ро-

дитеља. У дванаестој години погорди се она и скоро одметну од њих.

Наменили су је били високим школама. Сва срећа да јој је школа ишла од руке и да је Бела налазила у њој спас од куће, иначе како нису имали ауторитета, не би је натерали. — Изби Бела убрзо међу прве ученице. Заволи школу, одушеви се књигама, читаше сваку на душак, која год би јој дошла до руку.

— На кога се уметну ово наше дете? говорила је мајка оцу; по цео дан чита, а и ноћу... Тако је моја покојна тетка, мајчина сестра...

— Да, да, знам шта мислиш, смешкао се отац — хоћеш да кажеш од твоје лозе је... а ја, треба да знаш: у њој просто гледам свога деду! Исти он, пљунути. И он је исто читао и дању и ноћу; то и када по селу причају стари људи... Упитај!

У школи су се другарице јагмиле за њено друштво. Бела је радила најуспелије писмене радове, те када би било што нејасно и нарочито тешко, другарице би говориле:

— Па упитај Белу!

Облачила се доста скромно, али достојанственост држања даваше јој највећу цену.

Била је у шестом разреду, а већ су је сви знали. Она није скоро никада одговарала на „погледе" на корзо-у; шетала је са колегама али су они били примораванди да са њоме воде озбиљне, обично „високе" разговоре. То је била њена шеснаеста година; тада она потамни у лицу, заобли се погде-где по телу, очи јој посташе светлије. Пролеће је учини сентименталнијом, дубљом.

Кнап јој се онога дана на митингу учини веома леп, у плавом комбинезону, поред аероплана, извршивши најсмелији лет. Њоме је тада владало и неко нарочито стање, узбуђеност нечега у њој, у потсвести, нечега што се тек тада покренуло и што је наједном повукло собом. Она је и сама хрлила подвизима и издвајању из гомиле и Кнапов подвиг јој то само потстаче. Бели се учини он херој, уздигнут над свима који тога дана стајаху као гомила па подигнутих глава и отворених уста посматраху њехов лет.

Кад је онако скромно стајао поред команданта, Бела га је гледала раширеним очима. Другарице такође. Једна је упита:

— Бела, свиђа ли ти се?

— Леп је, одговори она, занета мислима. И храбар је.

Све другарице га посматраху са дивљењем, јер се и Бели свиђао. То беше први мушкарац за кога су оне чуле да је тако рекла. И онда, наједанпут: она се издвоји из гомиле, не обазирући се ниједнога, приђе Кнапу да му честита... Другарице задрхташе. Бела се врати потом слободно, и насмеши се сама себи. Дубок утисак учини тада на њу тај моменат узбуђења! Беше то као један мали преображај. По њој самој се од тога разли осећање нерарумљиво, али узвишујући, оно јој даде снаге и бодрости. Исто тако као што је ово сад Кнап учинио, учинила је и она, што нико други не би смео. Охрабри је мисао да она има у себи што други немају; и све то учини да јој омили њен поступак, и учврсти жељу да у одлуци истраје.

Отада, он поче долазити сваки дан изнад школе и изводити вратоломије, тамо где се плавило небо. Чим би се чуо звук мотора, другарице би погледале у Белу; она би за моменат задрхтала а онда ie смирено слушала даље, убеђена да је то њој намењено.

Но дођоше и прве тешкоће. Сви дознадоше да се Бели свиђао авијатички наредник; другарице јој нису смеле ништа рећи, родитељи још мање, али она осећаше то. Кнап се заљуби нагло и поста још збуњивији, незграпан, мучан. Бели се и то свиди на њему; она скоро радосно прими све те тешкоће, осети нарочито задовољство што мораше да поведе борбу... Њој одговараше таква једна необична љубав. Уза све то Кнап јој се поче допадати и као мушкарац, и то беше први мушкарац који јој се таквим учини, први на коме она пронађе одлучност, мускуле, црне науснице; а јунак је био, то јој је највише годило, а и то: што је њему требало помоћи и подршка, а она ће му је пружити.

Пет дана се и она борила сама са собом, размишљајући шта да учини. Тих дана је најжешће изнад школе и кућа грмео бели „Деватин" исказујући осећања свога господара. Она је то знала. Дође јој га жао. И она схвати: оно вече он, свакако чувши њихов разговор, побеже не сачекавши је, увређен, скоро унижен; зато није ни долазио... А сада је у ваздуху већи од свакога владара! Ко му је раван од људи, сада међу облацима? И њој, ето, исказује своје осећаје, њој на земљи, тако громком риком, и тако одважним невиђеним подвизима. Бели дође жеља да га награди за ту пажњу. Зажели да га тога момента сестринским пољуби и охрабри. Искрсну јој пред очима његова слика: Кнап у плавом комбинезону после победе; Кнап грми небом, доле застаје и слушају његову цику; Кнап, сав обучен до гуше, забрађен хаубом преко главе, са брилама на очима, јури ваздухом, као ретко који од смртних, на машини која му позајмљује своја крила... недостижан, такав необичан — и Кнап, оно вече, погурен, како бежи празном алејом чувши увреду: „Бела, зар ти са обичним војником"... Он је сада сам према сунцу! Он је сав њен, она то хоће!... Она хоће: тај младић заслужује њену љубав. Како јој је витешки само исказује, грмљавином из ваздуха!

Бела се сети једнога свога разговора са мајком; она јој је издалека напомињала, како је чула од директора очевог: да се његов син најчешће дружи са њом. Директор се радовао. А то је баш таі њен колега који јој је

говорио: „Бела, зар ти, ти најмилија и најпаметнија у школи, па са војницима, освести се"... Она из тога далеког разговора са мајком схвати шта би они са њоме желели; каква би то срећа била за родитеље! Али, Кнап, Кнап, зар он није лепши, а скромнији, узвишенији, а повученији од свих? Та он је тако необичан... Зар његова бојажљивост на земљи, а луда храброст тамо у висинама не привлачи, зар то није нешто несвакидашње?... Баш то, баш то! И она би хтела да је таква... Њега овде доле презиру, нико не обраћа пажњу на његове подвиге, а када људска крила горе брује тако силно и изводе вратоломије, они онда сви стану и са усхићењем не скидају очи са те удаљене црне тачкице. Онда им је свима мило што је то човек горе, њихова крв, њихов род, горди су и видиш: на лицу им се чита радост... Тога човека, доле, у војничком оделу, не виде; пролазе поред њега. Њој вели: идеш са простим војницима!... Но она баш хоће; баш хоће да покаже наказност предрасуда; она ће да га престави осталима и да каже: то је тај одозго! то је јунак нашега доба, за три копља виши од свих вас; ви га, као бајаги, презирете из „друштвених" обзира, из надмености, а упоредите се са њиме! Показаће вам он једнога дана, шта је и ко је и шта све може... Доће јој Кнап као јунак из бајке, којега друштво одбацује, а она његова заштитница. Осети она то јасно, дирну је неправда, би јој га жао и дође јој наједном тако мио и узвишен...

Шестога дана када доби писмо, Кнап дође на састанак озарен а ипак бојажљив; готов на одушевљење а и на поновно понижење, као што дотле беше научио у своме животу. Он је већ волео Белу.

Када је угледа, он стаде и поцрвене, не проговоривши ни речи, само је загледа и тај тешки поглед и њу устави. Била је са другарицама и ове је оставише, радознало се осмехујући. Она му пружи руку, но он ни тада не могаше ништа да проговори. Сва крв му навре у образе, ноге отежаше, руке се неспретно оклембесише низ тело. Бели је годила та збуњеност. Она се победнички осмехну.

— Јесте ли ви то ових дана летели изнад школе и куће? упита га.

— Ја сам. Кнап једва изговори те две речи.

Пођоше према парку и Бела га кришом посматраше. Он је корачао тешко, лупао ногама о калдрму, чинило му се сувише јако и војнички; био збуњен, изгубљен, са још црвеним лицем. То јој се учини допадљиво! — „Сви велики људи су збуњиви пред женама", помисли она, „нарочито пред женама које воле... А у ваздуху је...."

Лице му је било глатко, плаво, доста лепо, са потајном вољом, одлучношћу, која је отуда однегде избијала. — Како би је он сада узео у наручја, изнео једним скоком из тога парка где врви свет, понео негде у пољану, где су сами, узлетео са њоме у ваздух и тамо показао целом свету шта може. Да је сам, ван толиких погледа који га спутавају! Тамо где је он господар, где је његово царство! Овде је тако смућен, немоћан... Не смеде више да је погледа, а осећао је да иде уз њега, она, најлепша од свих, идеал његов.

Седоше на клупу. Она поведе прва разговор.

— Само да ми се не деси, боже не дај! мисли он, да поново будем приморан да је не видим тако дуго... Овако бих остао вечно!.. Он се не усуди да јој то и каже.

Она му исприча свој разговор са колегом, директоровим сином, оно вече, који је и он чуо. Он подрхтаваше од љутине.

— Ја сам му забранила да ми прилази, рече му Бела. Већ сам се одлучила.

Кнап је захвално погледа. Он разумеде да се одлучила за њега. Несвесно потражи њену руку и нежно је стеже, осетивши од тога додира нешто неизрециво; она му је не истрже.

— Колико вам још треба до официра? упита га Бела занета мислима.

— Још једна година, одговори Кнап, са великом одлучношћу у гласу. И још топлије стеже њену руку.

III

Кнапу је то била прва љубав, нешто јаче пре тога он не беше никада осетио.

Понашао се необично. Могао се истога момента, када мисли само на њу, могао се и заплакати и раздрагати до песме, толико су њиме наизменично витлала супротна осећања. Себе је хватао како замишљено звижди и мисли на њу, и наједном би се онда тргао, а она лепа слика, мисао, илузија... шта ли, губила би се нагло и после тога настајала празнина. Мисао се губила, повлачила у дубину, а он би је узалуд дозивао понова: Бела! Како је она интензивно живела у њему. Како су се ружичасто бојиле ствари око њега њеним именом.

Пуна му глава Белиног лика, њених очију, стаса и покрета; ретки осмеси које му је она упућивала у нарочитом расположењу (иначе је увек била озбиљна и горда) урезали су му се у сећање као уклесани, лебдели пред њим и дању и ноћу и изазивали оне пријатне, неодређене и танане мисли, као да етар подрхтава. Он се разнежавао. Шта би учинио за њу, да може, да она затражи? Небо би освојио! Тада би му наилазила снага... Али остајао је миран и тих.

У њеном присуству, нарочито, само је ћутао; а тек кад се растану и ње нестане, он онда преживљава понова тренутке и постаје му све јасно, све, како је требало да се држи и шта је требало да јој каже. Тада се љутио на себе.

Само је горе, у ваздуху, показивао праву слику, шта му је на срцу, тамо где је он био господар и сила; ту је он долазио до пуне вре-

дности. Већ је то знала његова машина, најверији му друг, она га је слушала, подавала се његовој руци, његовим мислима и свакога дана он је звуцима парао небо и тако описивао словима њено име Б-е-л-а. Та четири слова њеног имена исписана звуцима, пламеном трагом, лебдела су над земљом, остајала у простору и полако дизала се у васиону. Бела! то нико још не беше доживео. А онда би наједном машини отварао пун гас и претапајући се и сам у крилатог витеза који блуди небом, језди, помамно, урлајући међу поплашеним облацима. То му је годило, јер га је и она чула, а то га је умиривало.

Кнап је тад осећао да је живот леп, да то настаје срећа. Бела је била лепотица, најлепша у граду, а његова. Све је почињало бивати лако, пријатно, мило — и рана јутра и вечери, и служба и небо, а нарочито небо... Али је понекад наилазио облачак: он се сећао да је наредник и много непријатнога било је везано за то осећање. Доста је и то да је примећивао како се и Бела некада боји. Он јој је бескрајно захвалан! Шта би без ње? А постаће официр, збациће оно: „подофициоац", обући ће униформу са епалетама и тада... — он није смео даље да мисли.

То су били настали његови дивни дани, први тако јасни откако је у војсци; он се због нечега радостан јутрима будио. Устајао оран, са сенком среће, као остатком пресањалих снова протекле ноћи. Трчао је на летење, и, озго гледао на њену кућу и њихову заједничку, вечерњу алеју. А јутра су била красна, небо прозрачно, пречисто, он се озарено машином бацао у плавкасти, освежујући божији етар... Већ су тамо треперили рани сунчеви зраци, када се он успињао и пријатно су га грејали. Грејали су га са њима и мисли на њу и нада да ће је довече видети.

Тако то потраја дуже, неколико месеци.

А онда дође неочекивана несрећа.

Кнап се једнога јутра тек вратио са летења и замишљено скидао одело мислећи на „лупинге и тоно-е" што их беше извео у ваздуху, не могући се отети томе утиску, кад дотрча ординанс командантов, сав задихан, и брзо — упола изговарајући речи, баш као да се земља проломила — изговори:

— Зове вас командант... Хитно је!

Командант је био строг. Ординанс би се сломио да што пре изврши његово наређење. Командант је увек био озбиљан, љут; на све немилосрдан. Заслуге није примећивао нити ценио, али погрешке! то му је била страст да их проналази, и онда је викао, праскао око ситнице, да је све грмело, а он као да је уживао. Он је у пуку знао само себе и никога више; све друго било је потчињено, незнатно, све његово и ради њега. Ако би неко учинио нешто запажено, приписивао је он себи, пуку, а нешто лоше: тај је лично имао да сноси последице, да бежи из пука, јер кужи све... Онда је њега лично увредио!

Он Кнапа дотле није никад звао, зато Кнап пође брзо, размишљајући: Зашто ли га то зове? Да није видео „лупинге" и допали му се? Да неће да га похвали и пошаље негде на аеро-митинг, у иностранство, и Кнап ређаше пријатне мисли... Командант још никога не беше јавно похвалио због летења иако је пук био чувен по пилотима, можда ће сад да му каже: „Кнап! посматрао сам летове, то су класа акробације. Како оно ти то правиш"... а ја почињем да објашњавам... „аиде, аиде, па ћемо те послати на аеро-митинг у Цирих, па пази како ћеш"... Кнап уздрхта. То би било! Чуло би се, а они би и изводио, чудо би створио. Па Бела!... Она би рекла... не, не би она рекла ништа, она би само ћутала, а осмех би јој лебдео на уснама, он зна добро шта би то значило. Ала би се и превотао до саме земље Швајцарске...

Командант га дочека грубо:

— Наредник Кнап, ти си наредник 15 ескадриле?

— Јесам, одговори Кнап упола гласа, а већ изгуби нагло нит пријатних мисли.

— Јеси, али и ниси! Ја ти кажем да ниси. Какав си ми ти наредник кад ти је у јединици неред? Командант подиже глас.

Никада Кнап дотле није добио примедбу на рад у јединици.

— Јеси, велиш, ти наредник — настављао је командант, а ко треба да ти обиђе магацин и нужник и да види ону паучину горе, ја или ти? Чија је то дужност? Јеси ли јутрос обилазио?

Кнап се сети да је то дужност његовог дежурног каплара, а појми брзо да то беше нарочита страст командантова да обилази нужник и тражи паучину по таваници. — Значи, каплар није обишао јутрос — помисли он. Несрећа! Он одговори онако како је било:

— Морао сам рано на летење, а наредио сам каплару да обиђе...

— Не изговарај се, не изговарај се, оазумеш! повика командант. — Какво летење! Летење је друго, а ово је друго... Мене се твоје летење не тиче, али... за ово ћеш ми платити; — ђ, отеже он нагласак, нисам ја знао: па ти мени не одржаваш чистоћу како треба, ти мени, брајко, ствараш неред. Шта би да је ко дошао случајно од старијих па да то види? Море нећу да се објашњавам... и он учини покрет руком, свима добро познат.

Кнап претрну. Он је знао да командант полаже све и сва на чистоћу круга; сећао се кадгод је имао да дође неки старији, откресавала се трава, кречиле се стазе, рибали се подови, а за летење се није ни питало; то је долазило само по себи.

— Код тебе сам приликом прегледа нашао неред, паучина на греди у споредној просторији, док се поново не уверим у ред, теби

нема излаза у варош... је си разумео? На своје место!

Кнап изађе црвен у лицу, ошинут, притиснут нечим тешким и неправедним. Он и не схвати одмах какву казну изрече командант, само га је болела примедба, у глави му брујаху речи командантове и лице његово, љутито, страшно. Па тек онда наједном схвати: забрањен је излаз у варош! А Бела, а састанци?... Она се наједном удаљи од њега, све се преврте главом доле и оде негде у амбис. Он схвати да их то раздвојиште, а док поново добије дозволу, док се командант увери у ред... због тога остај! она ће већ бити туђа.

— Али зашто, зашто то? брујаше му у глави. Беше му као да су га маљем ударили. Зашто? Слика Белина му је играла пред очима и нагло се губила. Он осети да је она сада далеко, далеко од њега...

Никад није осетио свирепију казну од ове; као да га затворише у ћелију, пресекоше по пола. Она тамо а он овде. И нема помоћи: она је изгубљена! И то наједном, изненада — мишљаше он. Одоше дакле моји лепи дани, одоше...

Са равница се спуштало вече; сунце се беше расплинуло ниско, бујно падало само са једне стране и просто плавило сјајем. Као поплава. Па се некако дуго праштало са пољима и лагано замирало за даљине. Поља су се светлела рујевом бојом, као озарена безбројним кандилима.

Аеродром је миран... летилиште празно, хангари позатварани, касарне ћутљиве. Официри су још од подне у вароши, само у другом крају, у једном углу касарнског круга врило је од војника који се спремаху за вечеру.

Време је за корзо. Кнап је био сам у соби, остали су се разишли, куд који; а он посматраше кроз прозор ријан пред собом, угнути Београд који се већ светлуцао и паде му поглед на висине, на небо, на којем владаше тога момента нема недокучива тишина. — Колико болова, јада, неправди, јаука... оно слуша и гледа разапето над земљом! доће однекуд Кнапу мисао... Његов је један, незнатан, али му се чинио огроман, тако дирљив. Мисао му се одвуче ка шеталишту, остави небо и светске јаде и он се замисли: шта ли она сад, баш овога момента ради? Погледа ли га, мисли ли, очекује ли... Сад тамо врви од глава, али њу интересује само једна, његова. Од сваког униформисаног лица она се тржe. И видиш, узела је њега, наредника, и заволела, а он је вара... не долази, натерује је да га чека. — Беспомоћна је сад, — мишљаше он, а ја затворен!

Онда опет, сетивши се оне мисли о небу и светским јадима, узе да је развија — „Све је то и ситно и крупно, како се узме... Данас је например он летео и посматрао озго ово местанце где се састају: била је то мала, празна и безначајна алејица, једва видљива, тешко ју је и пронашао, свега два реда дрвећа, као травчице. А за њега шта је значила! Одозго је била то ништарија. Па и цео онај парк, па васколики Београд са пет хиљада метара висине мртав је, мртав, сличица једна непомична и беживотна. Одозго је то савршено ништавило. Међутим он је добро запазио — она мала уличица Белина, њена шљунчурена кућа са (одозго једва видљивом) баштицом, како му је била мила! Само тај кутак на земљи посматрао је он зането под собом, остало је било равнодушно. Бела је бојила све то својом чари, она је давала живота ћачкој алејици и тихој уличици куд је Кнап пролазио. Над њоме је Кнап направио три лутинга да их тако поздрави; и кад се исправио и погледао под собом, њих више није било. Најбоље кућерине, паркови, шуме, виле, летњиковци... али он не хтеде да гледа. Равнодушно се протезао Београд.

— И она ће га вечерас узалудно чекати!.. Шта га се тиче све друго, он само за њу зна, у целом Београду, у држави, на континенту, на планети... Чекаће га: А пошто га нема, можда ће јој прићи директоров син. Очи ће јој се можда овлажити кад види: прошло четврт, пола сата... а њега нема. Директоров син ће је пецнути. Он је дрзак. Да је ту у том моменту! Он би му једним ударцем разбио нос, па би после, чим је види, километре бежао од ње... Али зашто ли ме казниште, мишљаше он даље — то да ми је знати? И могу ли коме да се пожалим, да кажем: Чекајте! па је ли то право? Шта сам учинио у ствари? Био сам на летењу, командир ми је наредио „Кнапе, иди и прави акробације над Београдом... одмах". И ја наредио каплару — обиђи просторије. Али кад хоће несрећа она хоће... Само јутрос нисам сам обишао и баш јутрос је морао паук да исплете своју мрежу на нужничкој греди, а тај блесави каплар да то не види. А командант је видео... Па кад сам сишао са летења, командир ми каже: „добро је било, Кнап, одлично. Гледао сам како си разбуцао онај бели облачић"... а тај облачић је био леп, округао, мекан као свила и путовао негде, за једним великим... Али паучинаста трака на нужничкој греди је претегла по важности! А да се ја случајно нисам вратио из ваздуха? Да сам рецимо остао у „лупингу" и слепио се уз земљу сав смрскан... онда би се командант свакако мање узбудио него од паучине!

Кнапу изађе пред очи слика, први пут сада откада лети: он пада, а не може да исправи авероплан, земља јури... све ближе, он чека. И наједном: бум, све се скрши, земља са њим заједно поче негде да пропада. Он се слепио уз њу и само маса крви и меса, не могу да препознају ко је. Свет трчи. Сви вичу: „авијатичар пао! Јадник, нема од њега ништа. Једна мрља само. А гледали смо дуго како се превртне, тај је сваки дан изводио"... „Па то је Кнап" — узвикнуо би један — познајем га!"

Кнап устаде нагло. — То је глупост, али је

могло и бити — помисли. — Па опет, па опет је паучина важнија!.. али нека, жаљиће они! Све му сад наилажаху такве мисли, није могао да их се отараси. Коме да их изјада? Кога има? Он се сети: да му је жив отац једино би га он узео у заштиту, и то сигурно! Он би им показао. Кнап је био убеђен, он би дотрчао и подвикнуо:

„— Еј, еј, потпуковниче! не иде то тако! Мој син лети и гине, шта је паучина према томе?... Где год треба, најопаснија места у групном летењу — аіде мога Кнапа! Кад год треба најсмелије акробације — опет мога Кнапа, а када треба признања, онда су официри напред, а он марш у касарну!... Вичете на њега као на последњег, а у ваздуху, кад вам је најбољи, онда је добар... Кад вам неко каже: „имате одличне пилоте, храбре, они су наша узданица"... а ви растете и важно одговарате: „да, то је мој пук, моја заслуга, ја сам то извежбао"... а овамо!... Е па не може то тако, син је то! Он ће погинути, али, господине мој, син је то! Он ће погинути, али господине мој треба то и признати! Зашто мој Кнап не може у варош? И он је жив, има срце, и то какво! Силније је од многих? Кад може сваки дан са њим да узлеће"...

— Отац би уистину тако поступио да је жив — мишљаше Кнап; енергично би скресао све у очи команданту, иако је сељак и у сељачком грубом оделу, још како би га он узео у заштиту! Командант би само зинуо...

Сунце се било изгубило, у соби настало мрачно. Кнап изађе и крете се по аеродрому, онако без циља. Али га ноге понесоше онамо куд се иде ка вароши. „Идем! помисли он. Сад је баш време... а командант је можда и заборавио". Срце му при том поче дрхтати.

Близу излаза, неко га викну именом и он се нагло окрете. Њему иђаше стари Ледовски, бивши царски руски пуковник, а сад надзорник летилишта, Кнапов пријатељ. Брада му се тресла, толико је махао и нешто говорио:

— А ја вас вичем, Кнаповићу, здравствујте! Куда? Како вам то лице? Пријатељу — он га узе под руку и можда схвати његово стање — ја стар човек, све, све што имам то је да гледам још мало овај залазак сунца и ову лепоту што нигде нема него на земљи... све мени пропало, а још мало па ће се и ово изгубити за мене... слушајте ме! Ледовски поћута — ви морате истрпети, ви морате истрпети до официра! Та једна година, то није много према ономе шта ће после бити. Све ће да прође — послушајте само, све, па и ова лепота на земљи око нас и то ће изумрети за наше очи. — Ледовски рашири руке као апостол. Ајте са мном, ја ћу да вам причам.

И Ледовски га повуче собом.

Живорад Вукосављевић

(Наставиће се)

Надежда Петровић: Старо београдско гробље

Прилози за историју Београда:

Карађорђев конак у Београду

Карађорђе је ослободио Београд 1806 год. Бавио се у њему прилично дуго и поред свих ратних операција. Као што је познато, Београд му је био престоница, али се не зна тачно, бар до сада није објављено, где је био његов конак. Карађорђе је био сав војник. Највише се бавио у логорима, али ипак морао је имати у Београду и конак, како се то онда казивало. Где је био тај конак? Која је то кућа и да ли још постоји?

Има о томе више верзија, има претпоставки и предања. Једно од тих изнећемо и ми, колико смо могли да саберемо података, остављајући историчарима да они то веродостојно проуче и утврде.

Изгледа, по свима знацима судећи, да тај конак још и данас постоји у Београду, да кућа у којој је боравио Карађорђе у време првог устанка још траје своје дане, на београдском Доршолу, мада шира јавност слабо што о томе зна.

Карађорђе је кренуо из Тополе, али је хтео да освоји Београд не само зато што је то била престоница београдског пашалука и седиште дахија, или пак што је то била стара српска престоница, него и због тога што је Карађорђу као добром стратегу положај Београда био потребан из стратегијских и економских због веза са Сремом и снабдевања из Срема.

Није дакле чудо што је Карађорђе по освојењу 1806 год. узео Београд као своју престоницу. А то није био случај са Кнезом Милошем, који је дуго избегавао Београд, изгледа због његове војничке и политичке ветрометине.

Рекосмо да слабо има доказа и докумената о кући у којој је боравио Карађорђе у Београду, али су предање и вероватне чињенице најважнији документи у овом питању.

Пре но што бисмо се упустили у расматрање и излагање предања, грађе и вероватних чињеница, да заронимо за часак мислима у онај Београд из самог почетка 19 века и његов атар, да створимо себи колико толико слику тадање вароши.

Дабоме у то време ни помена о данашњем Београду. Крајем 18 века била је већ завршена рушилачка „грађевинска" политика Дахија. Београд је тада слабо личио и на онај град из 16 и 17 века. У време доласка Карађорђа и српске војске Београд није више имао ни велелепне дворове Принца Евгенија, ни чврсте високе куће Дубровчана. Много је било порушено. Од старих времена остала је тврђава и варошке капије. Камените зграде се више нису правиле, на њихова места долазио је један нов грађевински стил — балкански — или српски, ако хоћете, али под именом „турског" стила.

У то време тврђава је била главни део Београда и у њој су становали војници, старешине и чиновници — власт тадања, а изван градског платна изван Калемегдана била је права варош, или, како се тада говорило, чаршија. Ту су становали трговци, занатлије и све оно што није престављало власт. Тај варошки појас није био тако велики. Варош се рачунала од градског платна до варошких капија. Граница би се могла повући од Калемегдана Дунавом до данашње цркве на Доршолу, или нешто даље до пијаце, па од прилике Позоришном улицом на Позориште, односно Стамбул капију, па Топличним Венцем на Варош капију и преко Фрушкогорске ул. и Лауданског шанца на Саву код Сава капије. Ипак ни простор од варошких капија па до Калемегдана није био потпуно насељен. Тадањи крајеви Београда су се називали: Јалија, Доршол, Зерек, Дубровачка чаршија.

Највеће насеље и најгушће, па и најстарије, јесте Доршол, уз њега се везује Зерек (околина данашње Бајрак џамије), па Дубровачка чаршија која води ка Саборној цркви, и ту је надовезано српско насеље са Варош капијом и доле испод шанца Савамалом. Од Дубровачке чаршије, назване по Дубровчанима, који су је и створили и која у ствари везује два пристаништа Дунав и Саву, — ишле су четири артерије ка унутрашњости Србије: Видински пут, отуд и сад Видинска улица, две варијанте царградског друма (данашња Васина и Кнез Михајлова улица) и преко Варошкапије пут за Савамалу, који је водио у крајњој линији за Босну, а ишао је поред Ђурђева Брда преко „Цареве Ћуприје". Доршол, Зерек и Дубровачка чаршија (данашња улица Краља Петра) то су била густа насеља. Данашња Васина и Кнез Михајлова улица, то су били друмови, који су се тек

насељавали и који су имали све ређе куће у колико су се ближили варошким капијама.

Тако је на пример један од великих ханова-сарајa био близу чаршије и то на месту где је данас Железничка дирекција испод зграде Народне Банке и то је био познати госпотски хан, а тамо где је данас Француско-Српска Банка био је неки сеоачки хан нижега ранга, и то је био један од првих на који су сељаци наилазили улазећи у варош кроз Стамбол капију. Тај хан дуго је био познат под именом Јамадијиног хана. У данашњој Васиној улици по где која кућа, као и у Кнез Михајловој. Цео онај простор где је данас Универзитетски парк био је турско гробљиште почевши од Тулбета код старе Управе града, па све до данашње зграде Класне Лутрије. После варошких капија није се рачунала варош, иако је где где и била која кућа. Простор где је данас Народно Позориште и Ратнички Дом био је пустолина и у главном је служило Турцима за извршење смртних пресуда — набијање на кољ. На томе месту погинуо је и Јакон Авакум.

Данас позната Скадарска улица, тада звани Скадарски поток, са по гдегде којом циганском или српском чатрљом сличним онима у Савамали (данашњој Карађорђевој улици), била је засебно насеље ван вароши. Најгушћи део вароши, сем Дубровачке чаршије, био је на простору где су сад улице: Душанова, Страхињића Бана, Јованова, Јевремова, Симина и Југовићева од Дорћола и Зерека па све до близу данашње Позоришне. Тај простор је био са новим грађевинама Српско-Турскога типа, једноспратне или двоспратне са тремовима, јаким надстрешницама, харемским дрвеним решеткама, куће покривене ћерамидом а окољене густим и пространим баштама, заграђене високим зидовима или таврабама. Тај је простор био испресецан масом кривудавих сокачића, јер је у то време свак зидао кућу како је њему згодно било и окретао како је хтео.

У томе сплету било је и неколико повећих новијих зграда за паше и бегове. Понајвеће зграде су ницале на самом Дорћолу и Зереку око некадашњих дворова Принца Евгенија, чије су остатке ондашњи становници називали „Пиринчаном" (Принчев хан). Да напоменемо овом приликом да Дорћол значи — „четири сокака", а Зерек значи — „лепи изглед". Тај део дакле, где је Дорћол и Зерек, то је био центар вароши, отмени крај тадањег Београда и све и сва у то време. Ту су становали и Турци, и Срби, и Грци, и Латини, и Немци, — трговци и занатлије, и све оно што је било мирније и богатије. Тај је крај дуго служио за центар, управо све до половине 19 века, све док Београд није почео нагло да се шири на другом крају и да добија карактер чисто српске вароши. Тако је било све до времена кад је српска Варош капија почела брзо да се развија и пружа новом Господском дођије Бранковом улицом и кад се српско гробље преселило са Зеленог Венца на такозвано Старо гробље код Батал џамије, које је под тим именом познато данашњим Београђанима.

Није дакле чудо што ћемо почетком 19 века ту на Дорћолу наћи и конак Карађорђев, јер је и Доситеј имао своју кућу ту у близини, а и кнез Александар Карађорђевић, син Карађорђев. Позната је ствар да је Блаженопочивши Краљ Петар, пролазећи кроз Београд и идући у Босну да диже буну, провео једно време у Београду на Дорћолу кријући се због Обреновића на тавану куће својих пријатеља Тирића. Тирићева велика кућа налазила се отприлике на месту где је сада „Ђердан."

У то доба ратовања Карађорђе није имао ни времена ни воље да сам себи зида конак, него се морао послужити једном од тих већих и удобнијих кућа, коју ћемо сад одмах и наћи у томе најгушћем Дорћолском насељу.

Нека крива и узана улица, мало нивелисана и слабо калдрмисана водила је тамо негде почев од Бајрак џамије, од Дубровачке чаршије ка Пиринчани и даље. Она се управо одвајала од Дубровачке чаршије са Зерека и водила кроз Дорћол између беговских кућа и башчи. Задржала се доста дуго та улица и после Карађорђева доба, и доцније добила је од стране Београдске општине име *Тројанска улица*. Данас она не постоји. Крајем 19 века и она је отишла. У тој улици био је читав комплекс новијих кућа Српско-турског стила, новијих за то време. Неколико паша и бегова и богатих трговаца ту је становало. У једној таквој, коју је Београдска општина, крстећи улицу, нумерисала са бројем *шест*, каже предање са Дорћола, боравио је и сам Вожд Карађорђе са својим штабом.

Из Дубровачке чаршије, силазећи низбрдном улицом, доцније званом Тројанском, остављајући лево Бајрак џамију, на једно тристотине корачаји налази се на левој страни улице једно имање ограђено каменим зидом и са великом дрвеном капијом, коју је општина почаствовала са бројем пет. Испред тога имања било је још једно обележено бројем један. Изгледа да су и број 1 и број 5 били једно имање раније јер су се допуњавали распоредом својих зграда. (Бројеви 2, 3 и 4 Тројанске улице били су на супротној, десној страни.) Кад се завири кроз поменуту велику капију и прескочи натрули праг види се пространа башта. Двориште око самих зграда је било калдрмисано. Главна зграда је на средини, велика, двоспратна, са удобним и пространим тремом. Неизбежни теферич. Трем је окренут истоку, а са јужне стране, према капији, воде двоје дрвене степенице на „горњи бој", како би се то онда казало. Улазак у приземље је са источне стране.

Према самој уличној капији, далеко неколико метара од ње, на десном углу зграде је главни улаз за горњи бој. Стрме дрвене степенице воде право на тераверић, на покривени и стаклом затворени трем, из кога се после одлази у одаје. На истој страни, а на левом углу зграде постоје исте такве само мало уже степенице, које такође воде на горњи бој — позади одаја —; то су споредне степенице. Велики кров прекривен ћерамидама и са великим настрешницама одаје прави тип наших кућа из тога времена.

Десно и лево на узбрдном терену дворишта и баште још неколико мањих зграда рекло би се разбацаних без реда. На многим прозорима, а нарочито на оним споредњих зграда, са спољне стране тамо према Калемегдану било је гвоздених решетки, од којих су неке постојале још до пре две три године, док је било тих споредних зграда. Све зграде које су биле на оном делу терена обележеном са бројем један порушене су недавно. Многи ће се сетити да је један угао од тих зграда улазило дубоко у асфалтни тротоар.

Чији је то конак био у оно време, почетком деветнаестог века? Кажу, био је неки Алај бег, богаташ на Дорћолу у време Дахија. Можда је то био његов конак или неког његовог пријатеља. Алај бег жив још и данас у успомени народа по своме богатству и по оној народној изреци „о Алабеговој слами", коју су развлачили свакако после његовог напуштања Београда. Долазак српске војске у Београд најурио је многе богате и грешне.

Одлазиле су са дунавског пристаништа пуне шајке људи, жена, деце и ствари низ Дунав за Видин, Цариград и даље. Куће и имања продавали су будзашто. И Алај бег није могао избећи тој судбини.

Кад се успнете на горњи бој стрмим, затвореним степеницама, наћи ћете се у пространом, видном трему, или претсобљу, како се данас каже. Пространство те одаје казује одмах отменост конака. Таваница од растворине, као у свима одајама, леп и широк поглед на башту и преко зида. Цела источна страна трема у стаклету; то је одаја, која је у оно време могла свакако да служи за „диван" (за разговоре) многима. Из тога претсобља воде петора врата у разне одаје, а средња у „кућу", где је огњиште, у кухињу како би се сад казало. Једино та кухиња је поплочана циглом, иначе све одаје имају „патос" дрвени. Врата на одајама од тешке растворине, не баш тако луксузне израде, са изузетком у колико се доцније није поправљало или мењало. Нарочито су лепе и простране две одаје — собе, једна на левој, друга на десној страни, правилна облика и са по два не баш тако велика прозора, али видне и удобне. Иза сваке од ових соба по једна помоћна, узана одаја, која би могла да служи као спаваћа соба. Те су собе биле интимније и са по једним прозором. За оно време те одаје су биле и простране и довољно високе и није узалудан глас на Дорћолу, да је та кућа била једна од најотменијих своједобно и у томе крају. Наравно мисли се на грађевинску отменост, а становници су се мењали. Приземље је са таквим истим распоредом, само је простор испод трема са источне стране отворен. Дебели дрвени стубови показују сву солидност и брижљивост зидања.

Да ли је ту са тога пространога трема, тик уз некадашње дворове принца Евгенија и на домаку београдске тврђаве, Карађорђе издавао заповести својим момцима и гледајући у сеновиту башту стварао планове за своје ратничке операције? Кажу да јесте.

По предању, кућа је припадала неком паши или бегу, затим по одласку Турака прелази из руке у руку. Купује је неки Грк или Цинцарин, трговац; а и ко би у то време други имао пара! Затим та кућа долази у власништво једног српског трговца — оца пуковника Ванлијића, команданта Дунавске дивизијске области прошлога рата, који је умро на Крфу.

Од трговца Ванлијића кућа прелази на неког другог Дорћолца, па на породицу Ђеме. Један Ђема је био апотекар на Дорћолу, а други — Васа Ђема био је, до рата познат Београђанима, полицајац и сарадник „Вечерњих новости". О смрти Васе Ђеме зна се да је умро прошлог рата, и то оног дана и часа кад су Аустријанци ушли у Београд. Био је као полицијски писар дежуран у дорћолском кварту, кад су му телефоном јавили да све власти морају напустити Београд, па и он, јер су Аустријанци већ ушли. Примио је вест телефоном, пустио слушалицу и — умро. Сахранили су га Аустријанци нашавши га у канцеларији на поду.

Он је, можда, знао и нешто више о историји те своје куће, коју је наследила његова сестра Персида, удата Константиновић, данашња власница куће, иначе сестричина покојног Чеде Мијатовића, нашег познатог академика.

Данас нема више Тројанске улице, ни капије са бројем пет. Нема више ни оног каменога зида, нема ни зграда на имању под бр. 1. Блок модерних кућа између Јованове, Краља Петра и Страхинића Бана улице залепио се својом четвртом страном за имање некадашње Тројанске улице броја 1 и 5.

Нивелисањем је подигнута Јованова улица тако да су последње зграде из Тројанске улице бр. 1 биле једва метар и по над асфалтом, а Страхинића Бана улица такође уздигнута и насута остављала у рупи некад сеновиту башту Карађорђева конака.

Ако сад хоћете да видите зграду за коју се верује да је био Карађорђев конак спустите се у Страхинића Бана улицу и на вратнице број 28 сићите низ приличан број степеница у башту. На дну баште видећете двоспратну

зграду са великим тремом; то је историјска зграда са чије леве стране се налазе и главне и споредне степенице за „горњи бој" и одаје у којима је кажу, становао Карађорђе за време свога живљења у Београду.

Пред кућом, а крај капије у Тројанској ул. бр. 5, у дворишту био је бунар лепе хладне воде. То је био важан објекат за удобно становање у то време; али водовод је уништио бунар, нивелација збрисала Тројанску улицу, а место где је била капија са бр. 5 притиснуто је неком великом палатом.

Кућа бр. 5 у некадашњој Тројанској улици. (Рад сликара М. Бугажића 1912 године)

Једино још зграда није збрисана и она стоји са својим тешким растовим вратима и растовим таваницама. Тек само на једном прозору са северне стране, данас без икакве потребе, има један прозор са примитивно израђеним шипкама од гвожђа.

За ту кућу се зна да је пре стопедесет година зидана, да је у то време била најотменија и потпуно господска. За њу предање шапће да је била и Конак Карађорђев. Нећете из тапије, која је новијег датума, ништа сазнати. Можда би отац Васе Ђеме, или какав стари Дорћолац, нешто више знао. И традиција и предања су морала да се ућуте, јер једно време у овој држави ни о Карађорђу се није смело гласно говорити. Има једна слика и данас у тој кући. Једна уметничка уљана слика рађена пред рат 1912 г. На њој се види тај конак ограђен са високим каменим зидом наоколо и као фасада узета је страна из некадање Тројанске улице. Хтео је сликар да сачува успомену, а власник и данас чува ту слику.

Од оних споредних зграда, које су могле Карађорђу служити за послугу и момке, нема више ништа. Све је порушено из Јованове улице и можете видети само један „плац" дубоко испод нивоа Јованове улице.

Лепа је и сад та зграда, тај стари конак, добро очувана и можда ће још моћи да служи, ако је савремени мајстори не замене каквом палатом сандучаром. Несумњиво да се предање узалуд не плете око те куће, око тога пространог конака, који је могао да послужи и паши и великоме Вожду. Тип је наше куће, није много луксузна, али темељна и удобна, налази се у центру старога и прастарога Београда.

Штета што је нивелација натерала тај конак да се увуче доле, да се сакрије од данашњих погледа, као да хоће да бежи од данашњице. Да ли је то београдски конак Вожда Карађорђа?

П.

Стари Београд: „Пиринчана" (Дворац Принца Евгенија

Из београдске прошлости

КАКО СУ ПОДИГНУТА ЗВОНА НА САБОРНОЈ ЦРКВИ

Све до године 1830 Кнез Милош је врло обазриво водио српске послове, вазда у складу са турским гледиштем и турским жељама.

Тек доцније, кнез Милош је почео да истиче своју државну политику, која често није била у складу са турским гледиштем.

Године 1830 на светог Андреју кнез Милош је проглашен за наследног српског владара, под султаном Махмуд Ханом, и отада он почиње да води јасније, енергичније српске ствари, не више као први чиновник султанов, већ као самосталан српски владар.

Први видни знак те његове оријентације било је *подизање звона на Саборној цркви*.

Фебруара 1830 године тадашњи управник Београда војевода Петар Цукић почео је да подиже звона. Дотада ниједним гестом није одавао Београд да је православни град. Турци су на ову велику новину мрко погледали и били веома незадовољни.

Ради тога паша је позвао Цукића на одговор у Град. Тада је паша веома осорно упитао Цукића: „Како си смео без дозволе да подижеш звона", и да ли знаш да ради тога можеш погинути од турске руке." Цукић се овом претњом није дао збунити и храбро је одговорио паши: „Знам, знам ефендум-паша, ако подигнем звона могу погинути од турске руке, а ако их не подигнем ја ћу погинути од руке мога господара књаза-Милоша. Ја више волим да погинем од турске руке, него од руке мога господара као непослушни његов чиновник."

Овај смели и енергични одговор Цукићев збунио је пашу и он је на то само слегао раменима. И тако за кратко време звона на Саборној цркви била су подигнута.

Кроз више стотина година нем, Београд је проговорио и кроз звуке звона објавио свету да је Београд српски, православни град. Прва звона забрујала су уз велику свечаност и још веће одушевљење народа. У препуној цркви отслужена је била свечана литургија, а кад су забрујала звона народ је, крстећи се, падао на колена. Турци су на све ово разуме се, мрко гледали, али нису ништа предузимали, само у мумлању давали су одушке своме гњеву и нерасположењу. Народна радост и весеље било је неописано. Вино се толико трошило да је, текло и улицом. Овај догађај био је веома смео подвиг, који је кнез Милош учинио као наследни самостални владар.

ПРВО ПОЗОРИШТЕ У БЕОГРАДУ

Прво позориште у Београду било је у Краљевој Пивари. Позориште је било веома примитивно, на дну простране позорнице била је импровизирана позорница, која је била подигнута на више малих буради, преко којих су биле постављене даске. Неки „мазало" насликао је кортину — завесу, на којој је била насликана нека алегорична слика: — вила са лиром у руци.

Први редови седишта били су од обичних сламних столица, задњи редови биле су дрвене клупе, а иза тога налазио се велики простор за стајање, који је заузимао половину дворане. Са десне стране била је импровизирана ложа за књаза, која је била превучена српском тробојком и у којој су се налазиле доста угодне фотеље. У ту књажевску ложу улазило се споља са улице кроз један од прозора. Сваки комад почињао се једним хором. Пошто су отпеване биле две-три песме, које су тада биле веома популарне, као: „Чуј Душане тебе војска зове" и „Праг је ово милог Српства", — отпочињала је престава. Једнога дана и књегиња Јулија је пожелела да дође у то прво српско позориште. Давана је једна шаљива игра: „Путник у Лици", сиже је био врло комичан, изазвао је весео смех у публици. Сиже тог комада био је отприлике овај: неки путник са портљагом, дочекује га дебели крчмар и још дебља крчмарица, дубоко клањајући се пред овим ретким, одличним гостом. Гост им изјављује да је веома уморан и да жели што пре да се одмори.

Он из своје торбе вади једну кутију са чајем и један пакет са кобасицама — кремвиршлама, даје крчмарици и моли је да му скува чај и да обари кобасице. Док се он мало раскомотио и пошто је крчмарица поставила за вечеру, гост је сео, угодно се наместио и сервијету је везао око врата, чекајући на вечеру. Мало после крчмарица носи једну чинију која се пуши и меће на сто. У чинији налазила се скувана сва кутија чаја, густа као неко зеље, а поврх тога обарене кобасице. „Ево, милостиви господине, све су вам скували." — „Шта је ово" — узвикну запрепашћени гост. — „Па, милостиви господине,

ваш чај, лепо смо га скували, нисмо жалили масти". Запрепашћени гост се хвата за главу и узвикује: „Ух, ух, ух", а дворана се тресе од смеха публике. И сам књаз и књагиња нису могли а да се слатко не насмеју овом комичном призору.

ПОРОДИЧНИ И ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ У ТУРСКОМ БЕОГРАДУ

Све до тридесете године цео начин живота и у отменим српским породицама у Београду био је оријенталан, копија турског живота. Отада почиње нагло да се мења и приближује европском начину живота. Српски угледни људи ишли су у Мађарску и у Влашку, одатле су много шта усвојили и тако реформисали начин живота у својим домовима. За пример ћемо узети само тада богату и отмену кућу попечитеља Алексе Симића, која се налазила на Зеленом венцу, и која је тек недавно порушена То је била велика, једноставна, двоспратна кућа са балконом, у којој се налазила у последње време Пореска управа. Дом Алексе Симића био је веома богато и раскошно удешен, пола у старом турском оријенталском стилу, а пола у модерном европском. Довољно је да кажемо да се у том дому послуга састојала из 14 служитеља: куварице, две собарице, кочијаш, покућар, баштован и његов помоћник и 4 „ћирице". Један, који је у европској ливреји примао госте, други, кафецији, чији је био задатак да кува и служи госте кафом, и чибукција, који је доносио гостима чибуке и припаљивао их. Поред великог раскошног салона у модерном бидермајеровом стилу, налазила се и велика оџаклија, у којој се на оџаку кувала кафа и где су се налазили безбројни чибуци са ћилибарским такумима, богато израђеним у сребру и злату. Свуда наоколо у тој оџаклији налазили су се ниски миндерлуци, покривени скупоценим персијским и арапским ћилимима и свиленим сеџадетима — са многобројним јастуцима, уметнички извезеним са свилом и златом. На дну дворишта налазила се стаклара у којој се гајило цвеће, са којим су украшавани господски салони.

Овако су изгледале прилике и домови и осталих великодостојника. Таква је била и кућа брата Алексе Симића, Стојана Симића, која се налазила према двору, где је данас Руско посланство. Такве су куће биле Мише Анастасијевића, Пржића, Предића, Гарашанина и др.

Све до владе кнеза Александра Карађорђевића београдско друштво било је хомогено. Оно је било потпуно патријархално. Доцније, оно се дели у неколико категорија, које су имале свака понаособ свој засебни карактер, и разуме се да је гро и тада био онај већи део патријархалног друштва. Сад се београдско становништво поделило у три засебне категорије. Грчке и цинцарске породице, које су тада биле многобројне, одвајале су се од осталих становника својим начином живота. Оне су представљале богатство, имале су своје лепе просторне куће са извесним комфором. Нарочито породице хаџија, — као Хаџи-Ђорђа, Хаџи-Ристе, Хаџи-Томе — уживале су нарочити углед. Већ сама титула „хаџије" давала им је право на известан привилегисан положај, на углед и уважење.

У тим грчко-цинцарским породицама виделo се благостање. Поред скупоцених ћилимова и тканина у сандуцима многих тих породица налазили су се комади свиле и кадифе читаве трубе свиленог платна и пешкири, везени свилом и златом. У кућама хаџија налазиле су се иконе и реликвије, сабране и донете из светих места, па готово цео један зид заузимала је огромна икона, која се звала „Штампа", на којој је била приказана цела Библија од Адама и Еве у рају, па све до Страшног суда. У тим породицама налазило се много златних и сребрених ствари, као и бисера и драгог камења. Сећам се, кад сам у детињству са својом мајком био у посети код старе госпође Ташане Боди, која је имала за то време ванредно лепу, двокатну кућу у Босанској улици, која и данас, нешто реновирана, постоји. Тада је стара госпођа показала мојој мајци пуну кутију блиставог, драгог камења, дијаманата, рубина, смарагда и тирквиза, које је било неупотребљено и чекало да се од њега начине разни накити. Навешћемо овде, да се не заборави, и нека имена угледних тадашњих грчко-цинцарских породица као: Загле, Гуше, Боди, Антуле, Кристодола, Бибе Фиче, Нуша и т. д. Све те породице живеле су својим засебним животом.

Чиновничко друштво представљало је засебну категорију. Живот у тим породицама био је више европски, по угледу на начин живота у Аустрији, јер је гро тих чиновника био састављен од прекосавских Срба.

Све малобројне културне установе тога доба биле су у рукама прекосавских Срба: лицеј, гимназије, богословија и судови — све се то налазило у рукама Војвођана. С правом се може рећи да су прекосавски Срби осниваци првих културно-просветних установа у Србији.

Нова тек ослобођена Србија није могла имати одмах своје сопствене синове са потребном спремом да заузму и попуне места у тим културним установама. Разумљиво је и природно да су прекосавски Срби радо пришли својој браћи у помоћ и заузели сва важнија места.

Тако у лицеју видимо доктора Вука Маринковића, Стејића, Ђуру Даничића, Николу Крстића.

У гимназијама видимо имена Бранковића, Чварковића, Вујића, Кречаревића, Кањанског, Малетића, Ћирића и др. У богословији такође су пречани: архимандрит Јовшић, архимандрит Мраовић, Гаврило и др. И сам та-

дашњи митрополит Петар био је прекосавски Србин.

Судови су били искључиво у рукама прекосавских Срба. Ту видимо Моју и Јована Гавриловића, Николу Крстића, Шимића, Петровића, Станимировића, Димшића и др.

Све ове чиновничке пречанске породице живеле су својим засебним животом, дружећи се међусобно и долазећи мало у додир са оним осталим друштвеним слојевима. И прве зачетке уметности зачели су пречани Милоук, Стева Тодоровић, Матија Бан. Породице ових чиновника и по спољашњем изгледу разликовале су се од осталих грађанских породица. Жене и кћери тих професора и судија појављивале су се у европском оделу, по коме се одмах знало да то није породица неког доморотца, већ дошљака — пречанина.

У току времена синови доморотци одлазили су на стране Универзитете; већином правници на универзитет у Хајделбергу и Гетингену у Немачкој. Други су ишли у Француску, већином у Париз. Београдска публика називала их је „паризлијама" и они су се одликовали како елегантном спољашношћу тако и отменим, европским манирима. Они су носили на себи једно француско обележје: имали су огртаче, који су се звали пелисијери. Ови немачко-француски студенти вратили су се у домовину са солиднијом спремом и тако почели да заузимају важнија места у државној служби.

Влад. Ст. Каћански

Радни програм Арсе Лукића, претседника Општине београдске — пре 68 година

Арса Лукић, угледни београдски трговац и народни посланик 1872 и 1873, изабран је за претседника општине у Београду 27 децембра 1869. На седници одборској, 29 истог месеца, изнео је програм свога рада и апеловао на одборнике да га у томе послу помогну. Истичући на првом месту подизање школа, он је после и ово рекао:

„Канали су београду нужни, но има неколико времена како су дошли под питање: треба ли да постоје, или не. То се питање дуго повлачило и најпосле је на надлежном месту решено: канали треба да буду по пропису озидани, а ако не да се затворе и ови што постоје. Ја мислим, да би ми Београђани много изгубили кад не би употребили згодан положај који наша варош има за канале, утолико пре што ће нам калдрма лепша и трајнија бити..."

Још једно је место у том програму интересантно:

„Одбор овај поодавно је закључио да су му седнице јавне, али се то не чини. Ја мислим да ово закључење одборско што пре у дело приведемо? Јавна радња у општини даће прилику Београђанима да темељно упознају оне, којима треба поклонити поверење.

Добро би било да се о свакој радњи општинској у своје време поведе реч у овдашњим новинама, како би одборници пре закључења сазнали мишљење осталих својих суграђана, а нарочито стручних људи."

Лукић је ушао у општину са пуно воље за рад, али се је брзо разочарао и после 6 мес. поднео оставку. Одборници су неуредно долазили на седнице и тиме кочили рад у општини. Више је волео да изађе из општине, него ли да због туђег нехата трпи прекоре.

ЗЕМУН 1872 ГОДИНЕ

Пре рата, многи су из Београда ишли у Земун и тамо се снабдевали потребама, нарочито оделом код Капамације. Чиновници, поглавито ситни, узимали су одело на отплату и као шверц, без царине преносили у Београд.

Тако се радило и 1872. Какве су прилике биле у Земуну, казује нам ова белешка коју је *Јединство* донело 4-I-1872 као допис из Земуна:

„Из Земуна се, или бар преко Земуна доносила сва роба коју је трошила београдска интелигенција. Из Земуна се и дан данъи већи део богатијих београдских кућа снабдева бар кућним стварима. Па најпосле све околне вароши и варошице стреме са својим производима у Земун, одакле се растурују на све стране. И поред свега тога не видимо ништа што би требало да видимо у вароши оваквог положаја. Нема богатих кућа, па ни онаквих, каквих има у Србији бар стотинама."

Данас је Земун предграђе Београда које се нагло модернизује.

Драг. Ј. Ранковић

Развој здравствених и хигијенских прилика Београда и градова Србије

(Наставак)

„У погледу пак на удовољство и нужно опорављење већега дела житељства у састајању и провођењу на чистијем ваздуху, — нити је било пре, нити има сада гдегод прилике.

До бомбардовања вароши беше Калемегдан једино место у унутрашњој вароши, где се наш свет састајаше, провођаше и од прекоданешега труда опорављаше се. После нам се пак и то украти и сада житељи или се сасвим лишавају тог нужнога удовољства, или долазе до њега тек неким, многима због далине преседајућим трудом, излазећи у сад код касарне, који нам је тек од скора отворен.

Штета због оскудице у таквим јавним местима није мала за душевно расположење и здравље врло великога дела житељства, али је већа за здравље целе вароши. И сада санитетне околности Београда нису најповољније (види Биостатистику Милана Јовановића), али биће још и горе, када се житељство буде умножило, а јавни се ваздушни резервоари не буду подигли.

Колика је велика друга корист од повећих засађених публици отворених места по варошима, толико така места још и красе вароши, и са тога обадвога и видимо сада, да се по свима великим варошима отварају и затварају булевари и подижу паркови. Рационални американци свагда су ту двојаку корист имали у виду при насељењу својих великих вароши: Бостона, Филаделфије, Њујорка, Уешингтена, итд. Сред тих вароши налазимо велике и лепе паркове.

Пропустимо ли ми то урадити сада, где је врло удесна прилика по томе, што толику земљу имамо на расположење, то ћемо много теже моћи поправити таку погрешку доцније, када већма будемо осетили потребу онаких места, и сва се она земља буде налазила у приватним рукама."

Такав развитак наших насеља у току неколико деценија, створио је још више варошка насеља нехигијенским и пренасељеним. Кад се уз то узме у обзир да су први трговци и занатлије насељавали се са села, да су обично били слаби капиталок, да ни грађевинска радиност није била јаче развијена, разумљиво је, што су и зграде које су подизане у почетку ове периоде биле врло рђаве, од рђавог материјала. И данас у старијим варошицама и варошима имамо куће од ћерпича, чатме набоја итд., са земљаним подом, недовољне висине, малих прозора итд. Тип куће се преноси са села у варошице, прилагођен потребама трговца или занатлије. У дворишту су изграђивани станови и магазе. И у колико се више насељавало чиновништво у ова насеља, у толико се развијало и издавање станова под најам, те и ново дозиђивање или изиђивање у двориштима. Тако налазимо у нашим старијим паланкама земљиште потпуно изидано често пута врло нехигијенским кућама.

У свима већим градовима овај је процес већ довршен. Ми имамо насеља потпуно затвореног типа. Једна страна улице је управо једна кућа. Парцеле су обично врло уске с лица, а дубоке, те су у двориштима изидане зграде по дубини. Тако куће тих наших чаршија не добијају довољно светлости, проветравање је рђаво. Ваздух се задржава у малим двориштима без кретања. Тле је загађено врло често нужничким јамама, те су и воде за пиће (бунари) изложене загађењима.

Свима овим поступцима слободно земљиште за окућнице све се више смањивало и на крају свело се на неизнатно двориште, где су у непосредној близини и примитивне нужничке јаме и свињци и стаје за стоку са ђубриштем и бунар. Овај мали простор загађивао се великим количинама органских материја, изметинама људи и животиња. Природна последица овога је да се у току десетина година земљиште потпуно загадило овим материјама и да су загађења продрла дубоко кроз пропусно земљиште до саме подземне воде. Овакво дугогодишње загађивање земљишта оштетило је шупљикавост земљишта и напослетку пропустљиви слој земљишта изгубио је способност цеђења и постао пропустљив за органске материје па и клице. На тај начин се загађује подземна вода. Овако се могу загадити подземне воде целог насеља.

Др. Јов. Валента[77]) још 1882 тврдио је за Београд да му је „земљиште веома покварено и друго што сви и то некада на гласу бунари данас дају све лошију воду за пиће, најзад што је набавка добре воде за пиће један од најважнијих животних питања за наш Београд".

[77]) Народно здравље 1882/83, Др. Јов. Валента, Канализација и набавка добре воде за пиће, стр. 35.

Нишко градско земљиште загађивано је још за турске владавине. У Краљевини Србији описује Милићевић велику нечистоћу, која је владала у Нишу кад су га Срби заузели од Турака. Он вели, да је неколико хиљада кола ђубрета дигнуто с нишких улица, и извезено ван вароши, па се онда довлачила чиста земља и песак за насипање. Баруштина и блато такође су се налазили на све стране. Милићевић наводи, да Ниш има довољно воде, али није здрава, што је сасвим природно кад се зна о оном загађењу земљишта.

Др. Драг. Поповић у својој расправи „Вода за пиће у Нишу" (Гласник Ц.Х.З. 1926 књ. I св. 5-6 стр. 296) несумњиво је доказао утицај оваквог типа насеља на загађења воде за пиће. У закључку вели: Повећање B. Coli и хлора у другој подземној води у Нишу иду у усправној сразмери са густим и разним насељем становништва, јер се људски животни отпаци не удаљују, нити се са њима рационал но поступа. Отуда излази и подела истог подземног слоја воде на три зоне, у истој вароши". Навешћемо овде још врло значајан опис друге и треће зоне: „Друга зона много је већим делом стара варош. Ту су куће већ чешће, нужничке јаме и помијаре су у близини побивених пумпи. Ово је нарочито у околини главне чаршије, где су дућани збијени, где свако дућанско двориште, врло узано, од неколико квадратних метара, има свој нужник. Треба отићи и видети јад и чемер у тим дућанским двориштима. Да се пак, нужничке јаме не би често чистиле, прво што чишћење скупо кошта, а затим некима се не може ни прићи, ископане су прилично дубоке 3–4 метра. Ту се годинама врши инфилтрација земљишта из јаме са људском изметином, а са њим хлор и B. Coli имали су времена продрети до другог подземног слоја воде и помешати се са њом. Отуда и веће количине хлора, а са њом повећан и број B. Coli.

„Трећа зона где се хлор креће од 0,16–0,34‰, а B. Coli од 200–2000 на литар, такође је нов крај вароши као и први. Само овде су насеља врло густа, дворишта су ходници колико за пролаз пешака, па следствено су нужничке јаме и помијаре такође на врло краткој раздаљини од побивених пумпи, негде су чак на 2–3 метра. Затим овде саможивост људска отишла је мало даље. Да се нужничке јаме и помијаре не би често чистиле људи су прибегли копању тих јама à fond perdu, т.ј. копане су док се не дође до песка, и тако се сва течност из нужничких јама и помијара упија врло лако у песак, а само чврсте честице остају у јами. Истина на овај је начин донекле избегнута путрефакција, и чишћење је врло ретко. Али зато се вода из другог подземног слоја врло брзо загадила, и та загађеност остаје вечита или бар док се не измени стање помијаре и нужничких јама, јер од песка, најбеног при копању, до другог подземног слоја воде, нечистота има да пређе кратко одстојање од 1–2 метра, а негда можда и мање. Овај начин копања јама за нечистоту као да све више и више узимље маха у Нишу, и на ту појаву као да нико не обраћа пажњу, а њу међутим у интересу здравља тре ба спречити."

„Поред овога, делом, кроз трећу зону пролази један канал остатак некадашње воденичне јаруге. Неки турски паша, кажу да је то био чувени Митад Паша, кроз варош је, од Нишаве, спровео јаругу за своју воденицу, која се је налазила где је сада доњи дрвени мост. Паша је отишао, воденица је пропала, а остала је јаруга која је служила за сметлиште свакојаких отпадака. Та је јаруга била откривена до пре непуних 30 година. Сада је ту спроведен један рудиментаран канал колектор који прима уличну воду и воду од разне нечистоте из појединих кућа. У ту је јаругу годинама и годинама, становништво бацило свакојаке отпатке, па и цркнуте животиње понајвише, и природно је да се је околно земљиште инфилтровало, и остало богато у хлору и B. Coli и сада се ово стање испољава у води са повећаним хлором и B.

Слична ситуација је у свима нашим варошима и варошицама. На овај начин се свуда загађује земљиште и подземна вода те је и појава цревних заразних болести сасвим разумљива. Тешко је разумети зашто их нема многов више.

Испитивања ваљевских бунарских вода показују слично стање. И први слој ваљевске подземне воде нехигијенским изграђивањем насеља кроз читаве деценије потпуно је загађен и није више за употребу. Али ништа боље није ни у Крагујевцу, Шапцу, Пожаревцу и другим варошима. Ове судбине су и све мање варошице привредно јаче напредне (Краљево, Аранђеловац, Обреновац итд.). Оваквих насеља међу нашим варошима и варошицама биће нажалост много. Вероватно да највећи број старијих насеља почива на потпуно загађеном пропустљивом слоју. Та загађеност многих вароши већ је у толикој мери напредовала да земљиште није ни за подизање кућа, те се мора и за те сврхе тражити здравица.

Доцније се на подручју наших вароши поступало нехигијенски са земљиштем. Затим вароши су биле без водовода и, што је у овом случају још опасније, без канализације. Док је око зграде за становање било велико двориште, могло се и подносити загађење земљишта простим нужничким јамама, стајама за стоку, свињцима, ђубриштима за стајско ђубре на голој лединн и сличним могућностима за загађење. Али кад су се дворишта почела парцелисати и на њима изграђивати многобројни станови за ренту, па се дворишта сводила на најмању меру, кад су се на тим земљиштима намножавале нужничке јаме и други слични објекти, земљиште је убрзо морало изгубити моћ

за обављање правилних биолошких процеса органских материја, па све јаче засићавало њима и разним клицама, да су напослетку органска загађења прожмала земљиште дубоко све до непропустљивог слоја, а с тим загадила и упропастила и први слој подземне воде.

Ови неповољни односи у којима се данас налазе наша градска насеља траже несумњиво предузимање нарочитих мера за поправљање ових односа и оздрављење тешко оштећених земљишта.

У неколико својих студија у „Савременој општини" Милослав Стојадиновић је указао на погрешну изградњу наших варошких насеља. Он је ту упоредио нову изградњу насеља са старом, указујући на врло карактеристичне типове старих српских кућа, које су задовољавале у многом погледу, а ми бисмо рекли и хигијенским захтевима уз извесне незнатне допуне. Стојадиновић је изнео неколико лепих примерака најлепше српске куће, моравске.

Са нестанком тих старинских кућа и са попуњавањем насеља изнутрашњим слободног порстора између кућа с улице, а затим и по дворишима, нестаје вртови и воћњаци, а са повећањем саобраћаја и проширивањем улица, нестаје и дрвеће по улицама. Тек је нешто око четрдесет година, како је општински суд у Крагујевцу из намере да регулише и прошири улице посекао дивне липе и кестенове који су били с обе стране лепих крагујевачких улица. Том приликом се није мислило да је варош организам који живи, расте и развија се, па се није старало за обезбеђење простора за паркове и зеленило. И све веће вароши у Србији или оне које су на путу да то постану тако су се густо и неихгијенски изидале, да је и немогуће у овом смислу нешто учинити. А далеко смо од тога да према савременим схватањима цела насеља украсимо зеленилом и на тај начин створимо моћна плућа варошким насељима.

И изгледа парадоксално, али је истинито: Наше вароши су расплинуте на великој површини, па ипак због уских а дубоких парцела, чак и у најмањим варошицама, потпуно нехигијенски изидане, куће с две стране наслоњене уз суседне зграде, дужином дворишта изидани станови или бар шупе и споредне зграде. Овакво пространство варошког подручја с несразмерно малим бројем становника онемогућује све остале хигијенске односе. Оваква насеља не могу уредити ни питање снабдевања воде ни отклањање отпадака и нечистоће. И водовод и канализација захтевају велике инвестиције. Кад је насеље на великом пространству, а малобројно становништвом, не може подносити те инвестиционе трошкове. И пре рата изузевши Београда ниједна варош у Србији није имала водовод и канализацију. Стари турски примитивни водоводи и површни канали одавна су с новим изграђивањем наших вароши ишчезли, а на њихово место није се ништа изградило у смислу савремених хигијенских схватања. А већ смо изложили какве су опасности по варошка насеља настала од овакових прилика.

И посматрајући историјски хигијенско-технички развитак вароши у Србији у поређењу с новим тежњама у изграђивању варошких насеља у свету, можемо рећи, да наше вароши још нису ушле у периоду хигијенског развитка. Несумњиво да су пред том периодом, али им претстоји још једно дуго време нехигијенског изграђивања, што се сад дешава с Београдом, да би после те периоде дошле до тражења могућности за хигијенско подизање или још правилније за рушење утрпаних зграда — бунара, за ослобођење зграда са свих страна и омогућавање ваздуху и сунцу приступ са свих страна, за подизање непрекидног зеленила кроз цело насеље, за отклањање многих нехигијенских односа.

Проучавајући разнолике односе у Србији после ослобођења од Турака у вези с предметом који смо себи поставили и задатак упало нам је у очи, да се у сваком правцу социјалног живота могу разликовати три прилично окарактерисане периоде. Сваки од тих у свима главнијим односима има своје особености и одлике. И у привреди, и у просвети и у друштвеним односима и у здравственом и хигијенском погледу па и у политичким приликама, могу се разликовати ове периоде међу собом са извесним прелазним добима.

Прву периоду рачунамо од оснивања српске државе па све до краја четврте или пете десетине 19 века. Од тада па до последње деценије овог века прибрајамо у другу периоду. Трећа периода почиње крајем прошлог века па је трајала све до балканских ратова.

Прелазне године између прве и друге периоде чине време између четрдесетих и педесетих година између друге и треће деведесете године прошлог века до доласка на владу Краља Петра. Ова последња периода је плод страшних напора српског народа од читавог века. Она је требала крунисати те напоре напретком и развитком у свими правцима људске културе. Али је и овом приликом као и раније у својој мучној историји Србија била ометена страховитим ратовима у своме мирном напретку у културном уздизању. Србија није била завршила своје задатке, које јој је неминовност историјске нужности одредила. Она је морала и опет жртвовати себе и свој народ, развитак своје културе и свога социјалног напретка да би одговорили великим задацима будућности јужнословенског народа.

Те периоде друштвеног развитка, могу се запазити и у развићу вароши у Србији. Ми смо већ помињали карактеристике ових појединих периода. Овде ћемо учинити кратко понављање, бележећи само најважније одлике појединих периода.

У првој периоди имамо вароши турско-

византијског типа наслеђене од Турака и ново оснивање вароши патријархалног режима, како их назива Цвијић у „Балканском Полуострву". Ове вароши су под ударцима нових друштвених потреба биле у сталној промени, у непрестаном изграђивању и преиначавању.

Другу периоду чини време кад се у варошима већ створила буржоазија, истина још полуобразована, само спољна културна. Тада су постали ваљевска подвала, шабачка чивија, убски кајиш, немилосрдно ужасна изрека. „Заман по пашчету па удри по сељаку", и многе сличне карактеристике безобзирног пљачкања и отимања, незајажљиве експлоатације и грабежи, што се све ширило из вароши и варошица и што је робило народ и сиромашило га. У изграђивање вароши ова периода значи потпуно изнурење у затворен систем насеља, изнурење до дубини дворишта; куће су зидане од бољег материјала, али су се хигијенски односи погоршавали нагомилавањем станова и искоришћавањем варошког земљишта до највеће мере. Тада пада и загађење варошког земљишта и подземних вода првог слоја.

Такви односи трају и у трећој периоди. Али она се одликује повећаном просвећеношћу, нарочито сеоска, и јачим буђењем села за заштиту његових интереса, напредовањем хигијене и здравствених односа на селу. У варошима отпочиње се развијати ново комунално старање и савременија урбанистичка политика, нарочито у погледу на варошку хигијену и старање о здрављу. Ова периода је врло кратко трајала, па је дошло осам ратних година, а затим и тешке послератне године друштвених потреса и привредне кризе. И поред свих тих тешкоћа које је нанео рат, јер је у многоме пореметио и упропастио тековине напора и жртава, и које су изазвале критичне послератне године, Србија је ипак наставила своје уздизање и напредовање, па су и њени градови у том правцу напредовали. Али то већ улази у сасвим нову периоду и Србије и њеног народа. Ту је почела историја Југославије и јужнословенског народа, којима и Србија и Србијански народ још много жртава и напора дугују, док се не изграде и не учврсте.

VIII

Савремени урбанизам још је далеко од наших вароши. Оне се још налазе у стању хигијенских закрпа. Док су у Србији у привредном погледу у многом примиле изглед буржоаских насеља капиталистичког друштва, историјски развитак њиховог постања још им не омогућује и хигијенско уређење, које одговара тој врсти насеља. Наша варошка насеља имају све рђаве одлике вароши новог века. Густа насељеност на малом простору услед велике скупоће земљишта, многобројне занатске, фабричке и трговачке радње, у којима се производе разни отпаци и загађења, велики саобраћај разним саобраћајним средствима од најпримитивнијих до најсавршенијих по уским и рђаво калдрмисаним улицама, недовољно чишћење и отклањање отпадака, лучевина па и изметина, рђаво снабдевање водом за пиће, још нерешена многобројна питања варошког уређења, грађевински планови који се сваки час мењају, нерешена питања изграђивања и подизања тргова и осталих савремених уређења варошких, примитивна комунална политика у погледу хигијенског уређења градова и планске заштите народног здравља — све су то знаци и одличја још непотпуно развијеног варошког типа, а у исто доба све су то извори тешких здравствених недаћа, којима је изложен живаљ у овим варошима. Свако друштвено доба има и своју хигијену. Али она долази тек у развијеним и устаљеним друштвеним срединама. А развитак социјалних односа у Србији још није завршен. Варошка насеља у Србији још се непрестано мењају, а нарочито после ратова. У том економском развитку нагомилавају се нехигијенски односи здравствена зла а с тим упоредо не развијају се савремена хигијенска уређења и установе санитетске технике, којим би се сузбили неповољни утицаји многобројних нехигијенских појава.

Решавање ових питања мора чекати своје време. Још од пре неколико десетина година писало се и расправљало о овом уређењу наших вароши па и сад се о томе често расправља. Многи схватају ова питања јако просто, други пак теже за најсавршенијим урбанистичким циљевима. Чини ми се да једни подбацују, а други пребацују циљ, а решење се налази негде у средини, исто онако као што се и наше вароши налазе негде у средини између варошких насеља прекапиталистичког доба и модерних капиталистичких велеградова. И задатак наше урбанистичке и градске технике био би да тражи решења наших варошких питања према приликама и односима, који владају у њима. То је заиста тешко, много теже него подизање наших вароши по угледу на стране, али само тим путем могу се хигијенски односи у нашим варошима поправити и изменити. На жалост, у решавању тих важних проблема ни у највећим варошима у Србији није се још радило ништа систематски. И зато се и примећује развиће наших вароши, чудовишно и лишено сваког хигијенског смисла, нарочито у варошима које се у новој увећаној држави с невероватном брзином развијају. На тај начин ови градови добију само по природи материјала, по висини и броју спратова, по фасадама и изгледу спољашњем боље куће, али у хигијенском и здравственом односи се могу само погоршати.

И зато наше вароши предњаче и бројем туберкулозних обољења као и бројем акутних заразних болести. Дечја смртност у овим ва-

рошима је већа него игде на свету, а то је једно од најбољих мерила о хигијенском уређењу насеља. Раднички станови у озим варошима често су најстрашнији њумези у подрумима, на мансардама, у нехигијенским изграђеним „малама" на општинским имањима. Натрпаност ових станова непозната је другом свету. У већини радничким местима у подрумима насељено је толико људи да на једног једва долази по 3—4 кубна метра простора и 1½—2 квадратна метра површине пода.

Урбанисти обично постављају питање генералног плана за савремено изграђивање вароши као најглавније питање. Несумњиво, да је ово врло важна чињеница, али његово остварење везано је с великим бројем врло важних питања и без њих ни најсавршенији план не може се остварити. Пренатрпаност великих градова у Србији дошла је поглавито из два разлога: 1) кад су се почели насељавати Срби у турске вароши наследили су већ уске а дубоке плацеве с малим кућама и дућанима с лица; 2) нагло нагомилавање варошког становништва, а слабо развијен капитал нису омогућили откупљивање суседних парцела, него се десило оно, што се и у другом свету дешавало; на тим малим парцелама постепено изиђивало се по дужини дворишта, а дозиђе с већим материјалним средствима рушене су старе куће, а подизане високе касарне-бунари.

Шта остаје за правилно решење изграђивања наших великих градова? Да ли је оправдана примедба неких писаца, да се подижу високе грађевине тако да се у Кнез Михајлову и Кнез Миланову улицу од Калемегдана до Славије смести целокупно становништво Београда? Ово је најмање хигијенско решење. И то би значило потпуно здравствено упропашћивање београдског становништва. Београд мора да се шири. Због тога је необично важна тачка комуналне политике усавршавања саобраћаја. Београд мора да се шири на другу обалу Саве. То мало земљиште природан је наставак београдског терена. Изиђивање високих кућа не сме се дозволити све док се законски не омогући стварање пространих плацева, груписање, ако никако друкчије, експропријацијом.

У решавању питања изграђивања наших вароши мора се на првом месту водити рачуна о хигијенским питањима, и тражити начина да се отклоне и у најмањим нашим градовима хигијенски скандали о којима смо већ говорили. Ту је најважније спасавање асанација варошког земљишта и спречавање неразумљивог изиђивања у затвореном систему.

Али није овде у питању само Београд, који се највише приближује типу великих вароши капиталистичког друштва. И дојучерашња села, чак и на врло малом простору и с врло великом околином, иду овим истим путем, изграђују се у затвореном систему. Шабац, Ваљево, Ужице, Горњи Милановац, Чачак, Зајечар, Ниш, Пожаревац, Крагујевац, Прокупље, Смедерево. Ћуприја, Јагодина једном речју све вароши све варошице као Паланка, Краљево, Уб, Обреновац, Књажевац, Младеновац, Алексинац, Бајина Башта и многе друге или су у потпуности с најмањим изузетцима већ овако изграђене или су им главне улице већ изграђене у затвореном систему, а само још у неким средњим улицама или на искрајима вароши имају куће са свих страна слободне. Изиђивање дужином дворишта такође је општа појава. А целу ту нездраву ситуацију још појачава истурање кућа за становање на улицу, голу, рђаво калдрмисану, без засада дрвећима и травњацима.

С правом вели *Каутски*[78]: „Растућа култура доноси људима заиста растуће сазнање и савлађивање природе вештачким органима и уређајем. Али свако ово освајање поред намерних последица има и ненамерне, непредвиђене, а оне често доносе са собом, да човек плаћа своје господарство над природом повећаним слабљењем и болешљивошћу. Његови вештачки органи не појачавају само његове природне органе, они често чине њихов рад сувишним. Коме стоје на расположењу железнице и аутомобили, тај се одвикава од хода. Станови штите човека од кише и хладноће. Али они су често узрок, да се задржава без кретања у затвореним просторима са загађеним ваздухом, место да се креће по пољу и освежава.

„На место оживљавања на овај начин технички напредак даје могућности да се опојним отровима свих врста узбуђује и опија. Већ првобитни човек, па и животиње, воле опијање, ипак човек у примитивном стању, налази врло ретко прилику за то.

„Тек култура ствара могућности да се из дана у дан трује.

„А томе свему придружује напредујућа култура с појавом експлоатације и принудног рада још трајно „премарање и потхрањивање и гнусну станбену бе-у".

[78]) Die Materialitische Geschichtsauffassung 1927 J. H. W. Dietz Nachf. Berlin II B. str. 796.

Д-р Стеван З. Иванић

(Крај).

Свечаном Академијом на Универзитету отворена је Година Француске у нашој земљи

Удружење бивших француских ђака, којих у нашој земљи има преко 8.000, прокламовало је прошле године у децембру месецу, у присуству француског Министра иностраних дела г. Ивона Делбоса, преко свог претставника г. д-р Ника Миљанића, годину 1938, двадесетогодишњицу мира, као Годину Француске у нашој земљи, и обећало да ће се те године сви живи снагама нашег народа посветити Француској и организовати низ академија и предавања о Француској.

Прва јавна манифестација у вези са овом проклацијом, којом је „отворена" Година Француске, организована је 26 марта, на дан који је у Француској, за време избеглиштва српских ђака, свечкован као Српски школски дан.

Тога дана приређена је свечана академија у највећој дворани нове зграде Универзитета. Сала је била дупке пуна. Присуствовао је и опуномоћени министар Француске на нашем Двору г. Ремон Бријер са особљем свога посланства.

Академију је отворио г. Богдан Поповић, професор Универзитета и члан Српске Краљевске академије наука, објаснио значај овог дана и рекао да је ова манифестација увод у низ академија и предавања која ће следовати, и у којима ће разни говорници изнети циљ и значај Француске године.

„Француски народ, заточник мира, правде и слободе, и наш добротвор може бити уверен да у нама има верног и захвалног пријатеља и поштоваоца; да захвалност наша није уписана само у мојдном бронзаном споменику Мештровићевом на Калемегдану, но да је — чврша и трајнија од бронзе — урезана у срце народа." — завршио је г. Богдан Поповић свој кратки говор, поздрављен бурним плесканьем и клицањем Француској.

Г. д-р Нико Миљанић, професор Универзитета и претседник Удружења бивших француских ђака, са неколико речи објаснио је значај овога дана.

Прочитано је затим једно дирљиво писмо генерала г. Живка Павловића, члана Српске Краљевске академије наука, у коме износи карактеристична и лепа места из писама која су пронађена код француских ратника потицулих при одбрани Србије. У писму г. Павловић истиче величину и заслуге француског народа за човечанство.

Крактиуриста г. Пјер Крижанић нацртао је на великој белој површини један садржајан разговор француске и српске сељанке.

Говорила су два претставника студената, па је академију завршно академски певачки хор „Обилић певајући „Марсељезу".

Француски посланик г. Бријер поздравио је приређиваче и честитао „Обилићу" на напредном певању „Марсељезе".

Земаљска скупштина Аеро-клуба

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле упућује посланицу члановима Аеро-клуба, у којој изражава жељу да се наше ваздухопловство подигне на потребну висину

27 марта одржана је седамнаеста скупштина Краљевског југословенског Аеро-клуба „Наша крила".

Заменик Претседника г. Тадија Соиндермајер отворио је скупштину и прочитао посланицу и поздравну реч Претседника Аеро-клуба „Наша крила" Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла, која гласи:

„Господо чланови одбора Краљевског Аеро-клуба из целе земље!

Са задовољством сам примио знању извештај о успешној акцији Аеро-клуба како на пољу пропаганде ваздухопловства, тако на пољу припреме подмлатка за узвишени ваздухопловни позив.

Напори свих земаља, нарочито великих, у току протекле године, да подигну моћ својих ваздухопловстава до највишег ступња, налажу и нама да уложимо све своје силе да би и наше ваздухопловство било на потребној висини.

У тренутку када делегати одбора из целе земље одржавају своју годишњу земаљску скупштину, желим да изразим Своје признање члановима одбора из прошле године и да упутим члановима одбора, изабраним за наредну годину, апел да се сви, без изузетка, прихвате одлучно поверених задатака и да оправдају поверење које им је изборном указано.

Апелујући на њихов патриотизам и на њихову љубав према ваздухопловству, ја им желим пун успех у наредној години у њиховом добровољном и пожртвованом раду."

Присутни су пажљиво саслушали ову посланицу и попратили је бурним клицањем „Живео!"

Г. Соиндермајер је у свом говору изложио огромне размере које је узело ваздухопловство у целом свету. Размере данашњег ваздухопловства и неискуљу стални прилив нових снага у летачком особљу. Стварање те ве-

лике резерве цивилних ваздухопловаца данас долази на прво место у акцији Аеро-клуба.

Од успеха у овој акцији Аеро-клуба зависи једна од особито важних залога југословенске ваздухопловне моћи. А та ваздухопловна моћ потребна нам је данас више него икад. Дужност нам је да упозоримо да је ваздушна опасност сасвим близу, да је она страшна за земље које не располажу снажним ваздухопловством и да данас ситуација не допушта ни најмање одлагање ма каквог проблема чије решење може допринети нашој ваздухопловној снази.

Видели смо — каже г. Сондермајер — да су се у Шпанији градови релативно штедели само дотле док је постојала приближна равнотежа између противничких ваздушних снага. Видели сте напротив, да су неваштићени градови постајали жртве пакленог бомбардовања, од момента када је та равнотежа била пољуљана.

Ми морамо до краја, без предаха, заступати доктрину репресалија у ваздушном рату, као једну ефикасну одбрану земље. Само ако будемо кадри да на ударац одговоримо ударцем, сачуваћемо земљу од свирепих удараца. Ову доктрину увек смо истицали, а Шпанија и Кина потврдиле су да је она тачна. Шпанија и Кина такође су разбиле све заблуде, све илузије у погледу велике ваздушне опасности.

И све то што видимо у Шпанији и Кини, где на великом простору оперише свега неколико стотина аероплана, само је бледа слика ваздушног европског рата, чија су средства таквих размера, да за један сат десетине градова могу постати жртве пламена и експлозива.

Ако икада дође до таквога рата, не заваравајмо се надом да ће у њему владати ма какви обзири човечности. Страх од пораза аутоматски ће нагонити противнике на најварварскије поступке ради уништења. Поштеђени ће бити грађани само оних земаља чија авијација може да загрози противничким насељима.

Г. Сондермајер каже да Аероклуб апелује на мобилизацију свих земаљских сила за подизање снаге пакет ваздухопловства до највеће могуће висине, онако хитно како нам то налаже реална опасност од једне опште светске конфлаграције са тоталном применом рушилачког ваздухопловства.

У том општем напору, Аеро-клуб ће извршити до краја задатак који њему припада.

После говора г. Сондермајера, и још неколико говорника, узет је у претрес предлог о измени и допуни правила. Продискутован је и програм рада за 1938 годину.

Попуњена је управа. За члана управе изабран је и ваздухопловни генерал г. Бора Мирковић.

Први Међународни салон аутомобила

На Београдском сајму приређен је од 5—15 марта о. г. врло успео и лепо организован први међународни салон аутомобила, у коме су узели учешћа најбоље фирме из Југославије и из свих земаља које

Претседник Општине г. Влада Илић, потпретседник г. Драг. Тодоровић, Министар трговине и индустрије г. М. Врбанић на отварању изложбе аутомобила.

одржавају живе трговачке везе са нашом земљом. Може се без претеривања рећи да је то била ревија произвођње целокупне светске аутомобилске индустрије. Ова је приредба показала колико светска аутомобилска индустрија ради интензивно на освајању југословенског тржишта, које ће се по својој прилици развити у највећније балканско тржиште, и доминирати продајом аутомобила на целом Балкану.

Свечености отварања — 5 марта пре подне — присуствовали су, поред чланова Друштва за приређивање сајма: Изасланик Њ. В. Краља потпуковник г. Милан Кереновић, претставник Краљевске владе Министар трговине и индустрије г. д-р Милан Врбанић, Претседник Београдске општине г. Влада Илић са потпретседником г. Драг. Тодоровићем и већим бројем градских већника, претставници страних посланстава, Универзитета, Народне банке, аутоклуба и многих других установа, као и велики број претставника стране аутомобилске индустрије.

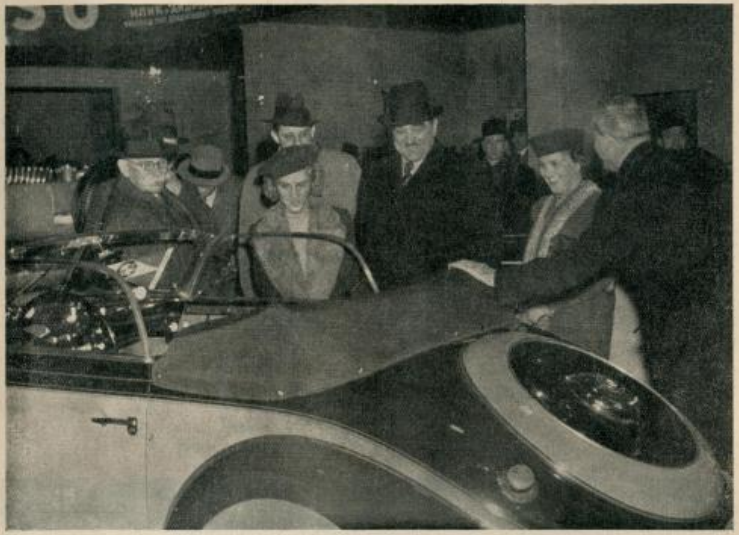

Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић са Госпођом на изложби аутомобила.

Претседник Општине г. Влада Илић посећује немачке павиљоне на изложби аутомобила

Претседник Сајма индустрије г. Милан Стојановић у свом говору истакао је да је Београдски сајам за кратко време успео да постане тржиште светског гласа. Одличан одзив излагача и обилност изложених модела на овој изложби најбољи су доказ огромне важности Београдског сајма и свих његових привредних приредаба.

Министар трговине и индустрије г. д-р **Милан Врбанић** отворио је овај Први међународни салон аутомобила једним језгровитим говором, у коме је истакао значај аутомобила и за привредне, за туристичке и за одбрамбене сврхе сваке државе. Док је пре 20 година аутомобил био привилегија само имућних појединаца, данас је он у већини не само америчких него и европских земаља једно популарно саобраћајно средство.

Г. Врбанић истиче да су за сам развој аутомобилизма једне земље од необориве важности три фактора:

Цене аутомобила, цене погонских трошкова и ста-

ње путева. Краљевска влада узела је сва три фактора у расматрање и већ приступила решавању проблема у том правцу. У сврху снижења цена оборене су осетно царине на готове аутомобиле и аутомобилске делове. У циљу појевтињења погонских трошкова укинута је на аутомобиле пореза и смањене су цене гориву. Коначно се на основу кредита од једне милијарде динара за јавне радове изграђују у земљи модерни путеви који ће одговарати потребама међународног саобраћаја.

Циљ аутомобилских изложби је — рекао је даље г. д-р Врбанић, — да популаришу аутомобилизам и да искорене погрешно схватање да су аутомобили само луксузни објект.

После извршене свечаности отварања, гости су разгледали пажљиво целу изложбу.

* * *

Изложени предмети били су распоређени у павиљонима бр. 3, 4 и 5 и у италијанском павиљону. Све велике светске фабрике биле су заступљене, неке од њих са најновијим типовима својих аутомобила.

Један део изложбе аутомобила.

Изложба је задивљавала гледаоце. Највећи простор заузимали су путнички аутомобили — било је ту луксузних кола, спортских и практичних аутомобила за сав друмове —, затим теретни аутомобили и аутобуси, шасије, трактори, 1 багер, мотоцикли, бицикли и друга возила. Био је изложен и један аутомобилски вод и један тролебус, који су окупљали око себе велике масе посетилаца.

У оквиру овог Салона приредило је и Југословенско новинарско удружење у Спасићевој задужбини

Најновији тип аутобуса са приколицама.

занимљиву модну ревију и изложбу карикатура „Ошишаног јежа".

АМЕРИЧКО УДРУЖЕЊЕ ФАБРИКАНАТА АУТОМОБИЛА ПОЗДРАВЉА ПРВУ МЕЂУНАРОДНУ ИЗЛОЖБУ АУТОМОБИЛА У БЕОГРАДУ

Поводом Међународне изложбе аутомобила добио је Претседник Општине г. Влада Илић ову депешу:

НЬУ-ЈОРК **3-III-1938**

Господину

ВЛАДИ ИЛИЋУ, Претседнику Београдске општине

Желим да искористим прилику Прве Београдске аутомобилске изложбе, да Вама, грађанима Београда и приређивачком одбору честитам напредни корак ка моторизацији Ваше земље. Удружење фабриканата аутомобила жели Вам много успеха у овом подухвату.

АЛВАН МАХЛЕЈ
Претседник Друштва „Пакар" и Претседник Удружења фабриканата аутомобила

Градска поликлиника за кожне и венеричне болести

Освећење и отварање нове зграде Поликлинике за кожне и венеричне болести обављено је 15 марта т. г. на веома свечан начин.

Тачно у 11 часова прота г. Миленковић, уз асистенцију једног свештеника, приступио је светом обреду освећења зграде. Свечаном чину присуствовали су: Претседник Београдске општине г. Влада Илић, потпретседник г. Драг. Тодоровић и Министар социјалне политике и народног здравља г. Драгиша Цветковић; градски већници гг: д-р Јован Мијушковић, д-р Тихомир Симић, М. Благојевић, д-р Љ. Стојановић; од осталих угледних личности гг.: д-р Кићевац, професор Универзитета, санитетски генерал д-р Ђ. Протић, управник Војне болнице, Божа Павловић, директор Општег одељења, д-р Ђура Ђуровић, помоћник директора Општег одељења, д-р Угљеша Давидовић, директор Дирекције за социјално и здравствено старање, као и лекари Поликлинике са шефом г. д-р Ј. Спасојевићем.

ГОВОР Г. Д-Р ЈОВАНА МИЈУШКОВИЋА

„За један интензиван, ефикасан рад градске општине на социјалној здравственој политици потребна су, на првом месту, снажна и издашна финансијска средства. У току последње три године, захваљујући санирању комуналних финансија, дачашње претседништво и веће, на челу са Претседником г. Владом Илићем, није било шкрте руке. Да наведем у прилог тога буџетске издатке само из две године: материјални расходи у буџетском периоду 1933/34 год. за здравствену и социјалну политику, без персоналних издатака, износе 9,623.560 дин., док за период буџетски 1937/38 год., укупни расходи, наравно без персоналних издатака, иду на 18,000.000 дин., тако да је буџет, упоређен са 1933 год., повећан 1937 г. за 100%.

Али поред ових наведених буџетских редовних кредита, Београдска општина стазила је на расположење Дирекцији за социјално и здравствено старање, у току последње три године свога рада на овоме пољу, и напредне кредите за инвестиције социјалних

Са освећења нове Градске поликлинике за кожне и венеричне болести. У средини Претседник Општине г. Влада Илић и Министар социјалне политике и народног здравља г. Драгиша Цветковић. Око њих градски већници и виши чиновници Дирекције за социјално и здравствено старање.

По завршеном свечаном чину г. д-р Јован Мијушковић је, у име Претседника Београдске општине г. Владе Илића, одржао овај говор:

и здравствених установа у висини близу 14,000.000 дин. Ова обнова социјално здравствене службе обележена је хармоничним радом и превентивне и куративне медицине. Прво су концентрисане специјалистичке амбуланте, из влажних и мрачних просторија, које би могле да послуже као школски пример хигијенских објеката, у модерну градску поликлиннику, у Крунској улици, која је купљена 1935 год. и са-времено адаптирана социјалној-здравственој служби, те је тако у једној кући постигнут жељени ефект.

Укупан број указаних лекарских помоћи, на свима одељењима, износио је 1933 год. 120.000 случајева, а да се тај број у 1936 год. попне на 164.000. И тако процентуално изражено пораст пословања у 1936 год., у новој и модерној градској клиници, попео се за 35%, а тај пораст има за репер усију смањену општу смртност, изражено у цифрама на 1000 становника 12,65, 1933 год. да се 1936 год. спусти на 10,62. Наравно да ово смањење смртности није последица само рада општинског санитета већ и других самоуправних и државних настојања.

У том циљу да наведем и отварање I Градске болнице, задужбине великог добротвора Николе Спасића, која је својим стручним радом такође стекла врло лепо име.

У овом трогодишњем периоду отворено је и Градско породилиште, као одељење градске болнице, које потпуно задовољава потребу београдског грађанства и у погледу хигијене и у погледу стручног лекарског рада, да га смело можемо убрајати у један потпуно успели комунални подухват.

Овде морамо навести и Антитуберкулозни диспансер, који је смештен у једну лепу хигијенску зграду, која је потпуно адаптирана и сврху широке ефикасне антитуберкулозне акције ,тако да он данас претставља будну и свесну научну стражу у тој тешкој борби.

Овој антитуберкулозној акцији, као и осталим санитарним хигијенским мерама, морталитет од туберкулозе у Београду опада. Тако 1923 год. умрло је од туберкулозе 811 Београђана, да се у 1936 год. број жртава од туберкулозе смањи на 685, за Београд и Земун заједно; само не треба заборавити да се је пораст становништва у Београду од 1923 год. до 1936 г. попео готово за 100.000.

Поред ове куративне здравствене службе, такође је велика пажња обраћена рационалној организацији на пољу јавне хигијене, превентивне медицине и епидемиолошке службе. Прешло се је на санацију нездравих терена, на рушење стамбених кућа, тих гнезда болести и заразе и нечистоће града, на модерну изградњу улица и канализација, на пошумљавање оскудног унутрашњег београдског зеленила, на проширење водовода, на контролу свих врста животних намирница и на борбу против заразних болести. Да споменем само изграђ дезинфекциони завод, један данас редак пример у Европи, и по техничком савршенству апарата, и по капацитету, који врши мирно своју озбиљну службу у борби противу епидемија. При томе заводу почетком 1936 год. отворена је станица за сузбијање скабијаса-шуге, а колико је ова установа била неопходно потребна, доказано је за њено оправдање чињеница, да је за 8 месеци лечено близу 6000 особа.

Све ово што сам укратко навео, учинило је да се је поверење у општински санитет знатно повећало, и тиме је његов углед у велико порастао. Тврђење које се поткрепљује све већим бројем оних који се општинском санитету обраћају за лекарску помоћ, као и непобитном чињеницом да у последње време у Београду немамо неких епидемија.

Градска поликлиника за кожне и венеричне болести.

Поликлиника за кожне и венеричне болести, која се данас свечано отвара, да већ сутра прими, управо наставн још у енергичнијем темпу и на ширем фронту борбу противу венеричних болести, спада такође у један успео подухват данашње комуналне политике. Ова зграда јесте наше оригинално дело, и по идејним смерницама рада који јој се позераза, и по пројекту који је дао и израдио општински архитекта г. Поповић Мијајло, а и по унутрашњем тоалетном уређају све лепе куће, која преставља редак пример комуналне делатности и за много веће и старије европске градове, а прва је инстанција ове врсте у нашој отаџбини. Грађена је у сопственој режији, по интенцијама санитетског одбора и уз сарадњу општинских лекара кожно-венеричне амбуланте, који су руководењи познатом штедљом претседника Београдске општине г. Владе Илића, да се намењени новац што рационалније искористи, а да се постигне што бољи резултат, и у погледу потребних просторија и у погледу савременог медицинског идејног рада. Из распореда просторија поликлиннике видеће се колико се финесе настојавало да зграда буде идеји антивенеричног лечења адаптирана, акомодирана последњим савременим медицинским схваћањима ове тешке социјалмо медицинске борбе.

То је један хигијенски лукративан и примамљив објекат. Њена физиономија, уређај, улина дубоко поверење онима који од ње траже лекарске помоћи. А да ће се битисање ове поликлиннке благотворно осетити у свима слојевима београдског живља, не треба сумњати, тим пре, кад је и до данас акција на лечењу и сузбијању венеричних болести показивала завидне резултате, иако су њени радни центри били смештени по мрачним кућама, сеоскавши из једнога краја Београда у други. Борба противу венеричних болести започела је 1928 год., са врло скромним радом. Примера ради хоћу драстично да подвучем диференцију посета између 1928 и 1936 год. Број посета у венеричној амбуланти 1928 год. износио је 30 месечно, а данас тај број се пење на 4000 случајева месечно. Ова ци-

фра императивно је захтевала много енергичнију и ширу акцију рада на сузбијању полних болести, јер су тешке економске прилике после рата, а и пољуљани морал, омогућиле тајну проституцију у Београду, а са тиме и нагло ширење венеричних оболења. А друго, Београд као престоница једне велике државе, а на раскрсници путева истока и запада, захваљујући својим идеалним комуникационим везама, има огромну посету странаца, а уз то додајмо тешку окупацију за време рата, пролаз непријатељских војника, пролаз и долазак савезничких војника, повратак наших избеглица и заробљеника из разних крајева Европе, — све је то доста утицало на претерани пораст венеричних оболења у Београду. Иако је Београд престоница једне велике државе, ипак је оваква појава венеричних оболења, а на првом месту сифилиса, за нас претстављала једну забрињавајућу појаву.

Све ово наведох, узгред, да подвучем чињеницу, колико је општински санитет схватио озбиљно своју дужност, и у колико је ова лепа кућа дошла на време и у згодан моменат, да са пуно разумевања и пуно искуства приђи на себе ову тешку борбу са кожно венеричним болестима, које су се стицајем прилика у Београду одомаћиле, и подгризају здравствене темеље појединаца, породице, а консеквентно томе и државу. Дакле, неоспорна је чињеница, да венеричне болести у Београду престављају једну велику опасност и једно велико зло, против кога се треба систематски борити, не штедећи материјална средства. И дужност је ове куће, у томе је циљу она и подигнута, да све учини да се број венерично оболелих лица у Београду смањи.

Пратећи рад лекара, којима се ова кућа поверава, у досадашњем њиховоме раду, ја сам дубоко уверен да се ова лепа кућа предаје на рад у пametне руке и у честита срца, тим пре што су они досадашњим својим радом то доказали, под врло тешким приликама рада, а данас пређав у ову модерну поликлиннику, где им стоји све на расположењу у погледу анамнезе, и личне, и породичне, и социјалне, као и у погледу диагностичких средстава, до крајњих граница последњих диагностичких метода, тако исто у погледу пропаганде, као најбоље профилактичног средства у борби противу венеричних оболења, те и у куративном погледу, за сваки медикамент за кога нађу да им треба у тој личној или општој борби.

Ова кућа биће централни стожер борбе за антивенеричну акцију у Београду. Али како ће ова поликлиника примати на лечење и она лица која нису стални београдски житељи, у циљу што боље планске борбе у целој нашој земљи противу венеричних оболења, она ће стајати у тесној вези са свима институцијама које раде на истоме пољу, као што су универзитетска клиника за кожна и венерична оболења, оба одељења Опште државне болнице, амбуланта Окружнога уреда, Болесничкога фонда заобраћајног особља, Меркура и Београдске трговачке омладине, и ми се са правом надамо да ћемо у врло кратком времену бити обрадовани са много повољнијим резултатима у овој тешкој борби противу венеричних болести, и да ће нам нова проверена стручна статистика дати за право да се пошло добрим заједничким путем.

Рад ове поликлинике кретаће се у смеровима најмодернијег медицинског схваћања у борби противу венеричних и кожних оболења.

У поликлиници отвориће се стална профилактична станица, са перманентним дановоћним лекарским дежурством, да указује помоћ свакоме и у свако доба, кад се то од ње потражи. Ова профилактична станица, као једна етапа борбе против венеричних болести, није нов експеримент, већ једна опробана служба, која је дала за време рата, код Американаца у Француској, а специјално у Парнизу, одличне резултате у погледу инфекција од венеричних оболења. Мислим да је без интереса навађати статистичке податке како оправдање за једну такву акцију код нас. У главноме ми уводимо једну такову службу, не као покус, већ као једну опробану и статистички проверену успешну методу рада.

Даље, у овој кући биће и диспансерска, саветодавна, пропагаторна служба, у циљу упознавања најширих слојева Грађана о сутини венеричних оболења, било у погледу профилаксе, било у погледу инфекције, било у погледу лечења, било у погледу тешких последица које имају реперкусију и на појединце, и на породицу и на државу, ако се радикално не излече. То се мисли постизавати путем предавања и контакта са радничким организацијама и индустријским предузећима, јер се баш из тих радничких слојева најзише регрутују венерично оболела лица. Тако исто потребан је сличан саветодавни контакт помоћу предавања и са нашом средњошколском и универзитетском омладином, јер баш они заузимају после радника друго место венерично оболелих лица. Поред тога усменог контакта у виду предавања, ова ће кућа бити и духовна штампарија за издавање популарних књига, летака, брошура, са задаћом да исте допру до крајњих београдских периферија, где обитава баш онај човек који први то треба да зна.

Овај део рада радиће се уз духовну колаборацију, са општинским ренским лекарима. Централним хигијенским заводом и евентуално и са венеролошким друштвом, и ми смо уверени да ће један такав рад ишчупати из корена лажан стид, и да ће се оболела лица склањати саветa и упустава пријатеља, надрилекара, па ће се обраћати овој кући, која је као храм њих ради овако лепо сазидана и изграђена.

Тако исто у овој кући биће и специјално статистичко одељење, где ћемо од стручних лица имати једну проверену стручну статистику, у свима својим финесама, и одакле ћемо имати две реалне користи; прво, знаћемо право стање венеричних оболења, а друго, та ће нам статистика послужити као путоказ, како имамо даље да водимо борбу противу венеричне немаши. Без једне стручне статистике ради се у мраку, нескономично и неефикасно. Добра је статистика рефлектор, који нам јасно показује путеве којима треба да иде једна смишљена акција.

Куративна служба у овој поликлиници, уверен сам, престављаће један мрављак дановоћног рада, у којем ће се постизавати најбољи успеси, са средствима које дају последње медицинске тековине из венерологије и дерматологије. И зашто да то

не буде? Кућа одговара идеално својој задаћи. Лекарско особље и до данас је показало своју вредност, и своју способност да је доросло овој тешкој задаћи, а општина им ставља на расположење сва материјална средства за борбу која их чека — и резултат биће онај који ми прижељкујемо. У овој кући наћи ће свако стручне лекарске помоћи, и богат и сиромах; у том погледу нема и не може бити разлике. Клиникама су и досад слати и давати само интересантни случајеви по медицинску наставу, и то само ради демонстрације студентима медицине. То ће и на даље бити једини материјал који неће завршити своје лечење у овој лепој згради. Иначе, она је дорасла свима питањима из замршене дерматолошко-венеролошко медицинске гране. И сваки мисаони Београђанин треба да јој приђе са пуним поверењем, јер ће у овој кући наћи потпуно разумевање за његову болест, добре људе и добре лекаре. Шта ће више?

И зато, отварајући данас ову клинику, у име Претседника општине града Београда г. Владе Илића, ја је са пуно поверења у његово име предајем у руке кућним лекарима, са дубоким уверењем да ће они све своје умне снаге уложити да ова лепа кућа послужи на част Претседништву општине, њима као работницима у овој кући, а у корист свакога, било Београђанина било странца, који прађ овога лепог дома прекорачи, да помоћи тражи своме оронулом здрављу.

Дужност ми налаже, да овом згодом, истакнем рад, лекара ове струке, на челу са г. Д-р Спасојевићем, као шефом.

Сам Д-р Спасојевић, 1928 год., пуних 8 месеци, водио је антивенеричну борбу, под најтежим приликама, без икакве награде.

Даље, под његовим шефством, овде су стекли специјалност и данашњи вредни лекари, којима се ова кућа предаје гг. Д-р Дојчиновић, Д-р Гачић, и г-ђа Д-р Максић, који са својом спремом чине част Београ. лекар. колегијуму.

Затим колегијална хармонија ових лекара, остала је и јесте данас идеална, тако да служи као пример другарске љубави."

Свршетак говора присутни су срдачним одобравањем поздравили.

ГОВОР Г. Д-Р КИЋЕВЦА

Потом је професор Универзитета г. д-р Кићевац одржао кратак говор, у коме је подвукао значај ове поликлинике. Обраћајући се Г. Претседнику Београдске општине, г. д-р Кићевац каже:

„Сматрам за дужност да као наставник овог предмета на Универзитету истакнем нарочити значај једне овако савршено опремљене амбуланте, подигнуте заузимањем њеног шефа, који је нашао на пуно разумевање код надлежних претпостављених, а нарочито у Вашој личности, Господине Претседниче. Поред читавог низа социјално медицинских установа, подигнутих за време Ваше управе а које чине част Београду и целој нашој земљи, данас добијамо још једну, која по своме значају спада у први ред. Данашњим даном у нашој престоници се даје пример и другима за даље напредовање у овом правцу. А то је не само потребно него необично потребно, јер венеричне болести као велико социјално зло, захтевају највећу делатност како у погледу постављања дијагнозе, тако и у правцу спровођења лечења. И доскорашња „Општинска амбуланта" одликовала се, поред свога рада у неподесним просторијама, великим заслугама за борбу против венеричних болести у нашем граду. Уверен сам да ће тај посао у овим новим одељењима и са појачаним бројем стручног особља, допринети још више овој значајној заједничкој социјалној делатности.

Овом новом установом наша престоница може да буде нарочито задовољна. Стара Видинска улица је раније година, пре рата и одмах после рата, била један од великих извора венеричних болести. У њој су биле скоро врата уз врата јавна кућа до јавне куће. Са законском одредбом о њиховом затварању пок. Проф. Ђорђевић сместио је у једној од њих „Државну Поликлиницу за кожне и венеричне болести," а она нова „Поликлиника Општинског поглаварства" продужује тако срећно изабрани смештај у тој раније по злу познатој улици као отличење победе у борби против социјалних и социјално медицинских невоља нашега друштва.

Радујући се искрено овом великом напретку и јединственом примеру обрађања пажње венеричним болестима, ја вас молим, Господине Претседниче, Господо већници и Господо колеге, да примите поред честитке на овако лепо остареној замисли и моје жеље за изјелпши успех у борби великог социјалног зла које претстављају венеричне болести."

Г. д-р Јован Спасојевић, шеф Градске поликлинике за кожне и венеричне болести.

Г. д-р Јован Спасојевић, шеф Поликлинике, изнеоше историјат Амбуланте за кожне и венеричне болести, најлепше се захваљује г. Влади Илићу, Претседнику Београдске општине, као и свима онима који су радили на остварењу ове установе.

После тога су присутни, вођени лекарима Поликлинике г. д-р Гачићем и г. д-р Дојчиновићем, обишли целу зграду, која је уређена на савсим модерној основи и која претставља прву установу овакве врсте не само у Југославији, већ и у Централној Европи.

* * *

У неколико речи осврнућемо се на значај ове установе, на њен постанак и рад.

Венеричне болести претстављају велику опасност и чине огромну штету не само појединцима, њиховим породицама и друштву, већ и читавој нацији. Узроци овим обољењима разни су.

Београд претставља веома погодан терен за оболевање ове врсте. Честе посете великог броја странаца тешке економске прилике пољуљани морал и тајна проституција, који је најбољи разносач свих полних обољења, проузроковали су повећање броја венерично оболелих.

Раније није било ни економских ни социјалних услова за сузбијање овог зла.

Београдска општина поклонила је пажњу социјално здравственим установама. Отворивши нове, а оспособивши старе своје установе социјално-здравственог карактера, Београдска општина стаје на пут, поред туберкулозе, још једном социјалном злу: венеричним обољењима, отварајући Поликлиники за кожне и венеричне болести, установу која је све до сада била запостављена.

Општинска амбуланта за кожне и венеричне болести отворена је први пут 15 септембра 1928 г. Тада је била смештена у општинску зграду на Калемегдану Гуму, на самој пијаци. У тој истој згради вршене су још три различите службе. Пре подне вршени су завоји, (завијано) по подне је радио један интерниста, а тек по његовом одласку, од 4 часа, почео би рад венеричне амбуланте. Једини лекар у то време био је д-р Јован Спасојевић, који је поред стручних лекарских послова морао да обавља и послове болничара, служитеља и администратора. Додељиван му је био с времена на време по један болничар, али и то врло ретко. Почетком априла 1929 г. амбуланта је пресељена у општинску зграду код Мостара, која је до тада била општа амбуланта. Тада је постављен још један лекар, д-р Рад Палић, као и један болничар и један служитељ. Али и то за врло кратко време. Лекар је ускоро отпуштен, а служитељка премештена у другу амбуланту. Неприлике кредита погодиле су и г. д-р Спасојевића, који је био отпуштен. Међутим, како је амбуланта већ у велико развила свој посао и како се број болесника из дана у дан повећавао, г. д-р Спасојевић и даље остаје на раду, без плате, свестан своје социјалне дужности и са пуно самопрегора не дозвољава да се затвори једна овакова важна установа. После тромесечног рада без плате, пошто су пронађени потребни кредити, г. д-р Спасојевић се поново враћа у општинску службу.

Почетком 1931 године, амбуланта је пресељена у зграду бив. трошаринске станице код Господарске Механе. У то време амбуланти је додељен један болничар, једна служитељка и постављен је један лекар г. д-р Суљеман Мутовић, а после два месеца бива постављен и један медицинар, да би на крају трећег месеца био отпуштен и замењен г. д-р Добривојем Петровићем (августа месеца исте године д-р Мутовић је напустио општинску службу, а на његово место упућен је на рад г. д-р Србислав Дојчиновић, који је истовремено вршио и дужност секретара Дирекције за социјалне и здравствено старање). Половином 1932 год. Амбуланта се сели у једну кућу, на спрат, узету под кирију, у улици Браће Крсмановића на Сави. Крајем 1932 године на место г. д-р Петровића, који је отпуштен, постављен је г. д-р Михаило Гачић. Две године доцније, 1 маја 1935, амбуланта се поново сели у општинску зграду, нешто преправљену и преуређену у ул. Краља Александра 27, на које се 8 марта 1938 г. пресељила у своју нову савремену зграду.

Председник Општине г. Вајда Илић, потпредседник г. Драг Тодоровић са лекарима Градске поликлинике на дан освећења нове зграде.

Почетци рада били су изванредно тешки. Са набавком лекова ишло је исто тако врло тешко. Било је дана, када Амбуланта није имала ни најпотребније лекове, шприцеве и игле. Тек 1935 год. а нарочито 1936, поклања се овој установи велика пажња и даје већи значај, који она потпуно и заслужује.

Првог месеца свога постојања и деловања Амбуланта је имала свега 32 болесника, а у целој 1928 г. било је свега болесничких посета 1.072, рачунајући нове и поновљене болесничке посете. У 1929 нових је било 1.677, и то мушких 1.076 и женских 601; поновљених је било свега 13.540, и то мушких 8.850 и женских 4.690. 1930 године нових је било 1.886, поновљених 21.039; свега 22.925 болесничких посета; 1931 нових је било 1.711, поновљених 14.652; свега 16.363; 1932 нових је било 2.768, поновљених 25.505; укупно 28.273; 1933 нових 2.835, поновљених 19.716; укупно 22.551 болесничка посета; 1934 г. нових 3.377, поновљених 14.956; свега 18.333; 1935 нових 4.233, поновљених 33.237; свега 37.470; 1936 нових 6.307, поновљених 44.439; свега 50.746; 1937 нових је било 9.004, поновљених 42.190, укупно 51.194 болесничких посета. То долази око 177 лица дневно.

Треба додати и то да је приликом сваке особе опадао и број болесничких посета. Рад ове гране медицине креће се у неколико праваца: лечење оболелих, давање савета како се треба чувати од полних зараза, изналажење извора венерично оболелих и вршење контроле у заједници са општинским реонским лекарима, као и са свима онима који раде са животним намирницама.

Годишње се упућивало у болницу 40—50 болесника, и то само оних чија је природа болести

захтевала специјалну негу. Интересантније болеснике амбуланта је упућивала на Универзитетску клиницу проф. д-р Кићевца.

У мају 1936 г. створена је при општинском Дезинфекционом заводу и станица за лечење и сузбијање шуге. У тој станици, поред лекара ове амбуланте, радио је и г. д-р Ђонић. Њен рад, односно посете болесника кретале су се овако:

У 1936 г. нових болесника било је 1.401, поновљених 4.440, — укупно 5.841. Сви су ти болесници били упућивани или из ове амбуланте или из школских поликлиника и других сличних установа. Код свих болесника, поред лечења, вршена је дезинфекција одела како у почетку, тако и на крају лечења.

У Београду одавно се осећала потреба овакве једне установе као што је Поликлиника. Доскора је ова установа била смештена по малим, тескобним и нехигијенским собицама (а било је времена када је амбуланта била смештена у свега две собице), које нису уливале никакво поверење болесницима. Само благодарећи пожртвованом раду лекара и осталог особља успело се да амбуланта постане једна позната социјално здравствена установа у Београду, пред којом стоји, поред многих задатака један од најважнијих проблема: тајна проституција која узима све већег маха. Скоро 80% оболелих инфицирано је овим путем. Томе се треба стати на пут. Лекари ове установе, на челу са шефом г. д-р Јованом Спасојевићем, морају са пуно разумевања и већ стеченог искуства, да приме ову тешку борбу са кожно венеричним болестима које су узеле великог маха код Београђана подривајући здравствене темеље и појединаца и породице и друштва.

М. Мар.

Г. Влада Илић изабран за почасног члана С. к. „Југославија"

Г. Влада Илић, претседник Београдске општине, изабран је за почасног члана С. к. „Југославија" због његовог старања за унапређење спорта у престоници

Претставници Спорт клуба „Југославије" — потпретседник г. Тадић, секретар г. Михаиловић и чланови управе г. Јован Ружић и г. Драгољуб Аврамовић — посетили су Претседника Београдске општине г. Владу Илића и захвалили му се на одлуци Градског поглаварства Београд и Градског већа да се С.к. „Југославији" уступи земљиште за проширење игралишта. Делегација је предала г. Влади Илићу и писмену захвалност са саопштењем да је управа С.к. „Југославије" одлучила да г. Владу Илића изабере за почасног члана С.к. „Југославије" због његовог старања за унапређење спорта у престоници.

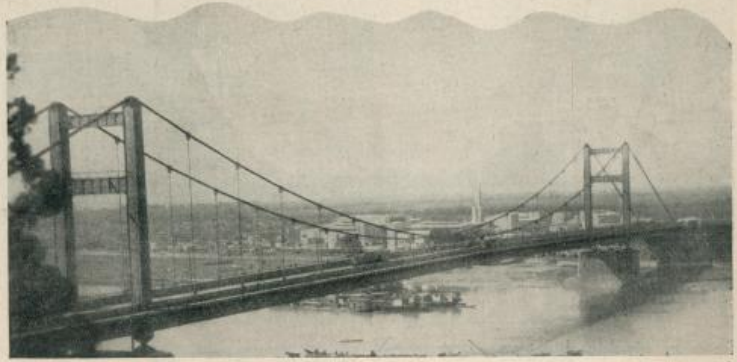

Поглед на Сајмиште преко Земунског моста

Изложба италијанског портрета кроз векове

27 марта пре подне отворена је „Изложба италијанског портрета кроз векове" у Музеју Кнеза Павла под високим покровитељством Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла. Изложба ће трајати до 9 маја.

У овом музеју приређиване су и раније изложбе страних уметника, — француских, данских и пољских —, али је ова изложба и по своме обиму и по својој грандиозној концепцији — да обухвати италијанско сликарство и кипарство кроз неких 2000 година преко најбољих репрезентаната — јединствена у Европи, а свакако и у свету. Заступљено је преко стотину римљанских и италијанских најбољих сликара и вајара са 120 ремек дела. То су најсјајнија ремек дела једне од најсјајнијих уметности. То је најпотпунија слика италијанске уметности у целокупном њеном развоју, од првих почетака до данас, „од републиканског Рима Сципиона до царског Рима Мусолинија". Ово је заиста „свечано славље италијанске уметности", — како се изразио г. Нино Алфијери, италијански министар за народну културу.

Дела су распоређена по вековима, са нарочитим укусом и ретким разумевањем, у 20 укусно декорисаних сала на другом спрату Музеја Кнеза Павла. Сваки век је заступљен не само са најбољим уметницима, него и, по могућности, са њиховим најкарактеристичнијим делима. Свака сала је декорисана нарочитим тапетима од тешке кадифе, у бојама које се најбоље слажу са изложеним делима.

Замисао за ову величанствену и необичну

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, Краљевски Намесник г. д-р Раденко Станковић, изасланик Њ. В. Краља, претседник Владе г. д-р Милан Стојадиновић. Десно: Министар г. Алфиери. Лево: Њ. Св. Патријарх Гаврило, претседник Народне скупштине г. Ђирић, Министар саобраћаја г. Спахо, Министар просвете г. Магарашевић и др. присуствују отварању изложбе.

изложбу дао је Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле. Г. Мусолини је свесрдно примио ову замисао о изложби, а организавао ју је, по одлуци италијанске владе, а под претседништвом Изложбеног комитета грофа Бузепе Волпи ди Мизурата, г. Нино Барбантини, уметнички саветник града Венеције, који је досад са задивљујућим успехом организовао неколико великих уметничких изложби у Италији.

Претседник Комитета за изложбу гроф Волпи изразио је најпрегнантије и уметнички и политички значај ове изложбе са неколико језгровитих речи. Он је рекао да ова изложба значи мерило величине Италије у њеној традицији, њеној мисли, њеним ношњама и свим славним етапама њеног пута.

„Поверити, макар и за кратко време, нашим југословенским пријатељима, у њиховом престолном граду Београду, ово наше ненадокнадиво богатство, даиса је великог пријатељства које је фашизам хтео дати нашим суседима за обновљене везе солидарности, које на срећу оба народа не смеју више попустити", — изразио се гроф Волпи.

Мино да Фиезоле: Риназдо дела Луна (млади племић)

„Две хиљаде година цивилизације ускрсавају, у изводу и на махове, из ове изложбе италијанских портрета, која почиње са једним мермером републиканског Рима а завршава се сликом Бенита Мусолинија" — каже главни организатор изложбе г. Нино Барбантини.

Међу овим италијанским великанима налазе се и уметнички гиганти, репрезентанти Ренесансе, Микеланђело Буонароти са својим снажним кипом „Брут", Рафаело Санцио са три неупоредива, савршена портрета („Трудна жена", „Папа Јулије II" и „Ла Форнарина"), затим венецијанско „божанско тројство": Тицијан, Тинторето и Павао Веронезе, који су необично популарни и у нашем народу. Изложена су три Тицијанова портрета: Женски портрет назван „Лепотица" — најчувенији женски портрет Тицијанов; — „Човек с плавим очима", портрет непознатог, за који се писало као да обухвата душу Хамлетову и да је направљен од тајанства и снова. „То је једно од најчаробнијих дела које је Тицијанова кичица насликала"; портрет папе Павла III, који се по својој савршеној уметничкој лепоти може такмичити са Рафаеловим портретима папа. Васари прича у једном писму из 1547 да је ова слика била стављена на једну терасу према сунцу, и да су многи пролазници скидали капу сматрајући да је живо лице.

Од Тинторета изложена је сјајна заветна група „Богородица ризничара", која приказује како се млетачки магистрати, са својим секретарима, заветују, приликом примања дужности ризничара, да ће једнодушно радити за опште добро и дарују Богородицу и свеце цекинама. Изложен је и портрет сенатора Јакопа Соранца, психолошки изразит и жив, чија глава „претставља чудо узбуђења, моћног тумачења узвишене технике".

Од Павла Веронеза изложен је један портрет витеза у ратној опреми, веронског племића Пазе-а Гварienти.

Ту је и један неортрет Ђан Батиста Тиепола, најсјајнијег сликара барока, „прокуратор Иван Кверини". Овај сликар није потпуно изражен у овом портрету, јер је заносан као декоративни сликар. Он оживљује стару славу венецијанског сликарства и надахњује новином своје следбенике.

Изложба се свршава са портретима XIX века. Из данашњег века изложени су само ликови Виторија Еманела III и Бенита Мусолинија.

Италијанско сликарство добило је најјачег израза у портрету, који се неговао кроз све векове. Тако је са портретом било могуће приказати и величину италијанске уметности сликарске и вајарске, и изложити укратко историју тих уметности кроз двадесет векова.

При избору дела г. Барбантини руководио се принципом да од сваког уметника узме по једну слику или скулптуру. Изузеци су учињени само за најсјајније уметнике, као што су Рафаело, Тицијан и Тинторето, и још неки, од којих су узета по два или три дела.

Природно је да сви мајстори нису могли бити заступљени увек са својим најбољим делима, јер су их насликали на зидовима цркава и палата, а неки чувени портрети налазе се у страним музејима (као Леонардова „Јоконда"). Из тих разлога, Леонардо да Винчи, један од најсјајнијих претставника Ренесансе,

није уопште заступљен на овој изложби. Узвишена величина Микеланђела види се из портрета које је он насликао на зидовима цркава и манастира, па, наравно, он на овој изложби може да изгледа мањи од многих других, чија се дела могу преносити.

Виторе Карпачо: „Две даме"

„Да се схвати шта је била италијанска уметност, — каже г. Барбантини — треба имати у виду да је сваки од ове стотине мајстора, који су овде присутни са неколико квадратних сантиметара насликаног платна или са малим фрагментима мермера, напунио Италију ремекделима а свет славом".

При избору дела пазило се и на то да се прикажу историјски ликови, уколико су уметнички изражени од неког великог мајстора; нарочито се о томе водило рачуна при избору ликова из XIX века, у којима се желело приказати уједињење Италије. Зато је ова изложба истодобно и „синтеза духовне историје Италије и величање њене судбине"!.

Сва изложба италијанских мајстора допуњена је са два дивна портрета из приватне збирке Њ. Кр. Вис.. Кнеза-Намесника Павла, и то: „Портрет непознатог" од Тицијана и „Портрет непознате" од сликара Ђовани Бузи-а Ил Карпиана. Нарочито први портрет зрачи душевном дубином и снагом. Очи гледају као живе.

* * *

Свечано отварање изложбе извршено је нешто после 11 часова

Тачно у 11 часова стигао је у Музеј Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле. На улазу Га дочекују први ађутант генерал г. Никола Христић и генерал г. Жарко Мајсторовић. У холу првог спрата дочекују Га Њ. Св. Патријарх Гаврило, Краљевски Намесник г. д-р Раденко Станковић, Претседник Министарског савета и Министар иностраних дела г. д-р Милан Стојадиновић са Госпођом, Претседник Сената г. д-р Мажуранић, Претседник Народне скупштине г. Стеван Тирић са Госпођом, Претседник Београдске општине г. Влада Илић, италијански министар за народну културу г. Нино Алфијери, Претседник изложбеног одбора гроф Волпи ди Мизурата и други италијански високи гости, сви чланови дипломатског кора, сви министри југословенске Краљевске владе са вишим чиновницима министарстава, директор Музеја Кнеза Павла г. д-р Милан Кашанин и многи други угледни гости.

Кнез-Намесник Павле и Краљевски Намесник г. д-р Р. Станковић заузели су место на челу хола.

Министар просвете г. **Димитрије Магарашевић** узима прву реч и каже да је за нас особито ласкаво што је Италија баш у нашој престоници приредила једну тако отмену уметничку манифестацију, прву уметничку изложбу те врсте и тога ранга.

Пријатељска Италија шаље нам најсветлију амбасаду којом једна цивилизована земља може да се служи: своје велике, своје највеће уметнике, односно њихове бесмртне творевине, у којима су и они сами вечно живи и присутни; Италија нам шаље свог Микеланђела, Рафаела, Тицијана, Тинторета, Донатела, Пијера де ла Франческу и остале великане, као посланике — чије ћемо славом озарене акредитиве за који тренутак моћи са дивљењем да разгледамо у овим дворанама Музеја Високанства Кнеза Павла.

Донато Браманте: Лука Пачоли и Гвидабалдо од Урбина („Фра Лука Пачоли предаје геометрију")

Ми примамо са радосним узбуђењем и најискреним задовољством то посланство, јер нам оно доноси узвишену поруку генија и лепоте — дакле највише и најчистије човечности — чији је топли и сунчани сјај, данас, двоструко драгоцен и добродошао.

Г. Магарашевић најтоплије захваљује свима који су радили на томе да до ове изложбе дође, у првом реду Њ. Кр. Вис. Кнезу Намеснику Павлу и Председнику италијанске владе г. Бенити Мусолинију, као и онима који су са толико укуса и знања организовали изложбу.

Председник владе г. д-р Милан Стојадиновић и италијански министар за народну културу г. Дино Алфиери у разговору у Председништву Владе.

Претставник италијанске владе Министар за народну културу **г. Нино Алфиери**, пошто је захвалио Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу на иницијативи за ову изложбу и г. д-р Милану Стојадиновићу на моћној подршци коју је пружио организаторима изложбе, изјавио је да није без дубоког значења што се ова величанствена изложба италијанског портрета, ово дивно славље уметности, свечано отвара са првом годишњицом оних Београдских споразума, који су претстављали толико срдачно и делотворно обнављање односа између Југославије и Италије на политичком, привредном, уметничком и културном пољу.

Г. Алфиери, пошто је истакао значај и циљ ове изложбе, одаје пошту нашој уметности, која је постигла кулминацију у XIV веку, када се истакла у зидној уметности, а међу зидним сликарством нарочито је волела баш портрет. „Према томе и код вас постоји традиција портрета, коју су недавно успели да ускрсну снажни уметници" — рекао је г. Алфиери.

Ова изложба треба да буде почетак интензивне делатности у правцу културне размене између две земље. Театар, музика, радио, књига, новине, све ће то бити позвато да учини што интензивнијима духовне односе између две земље, које заљускује једно исто море, које здружује а не раздваја, а које су чврсто решене да подигну у интересу Европе јак бранич мира — завршава г. Алфиери.

Увео је затим реч **гроф Волпи ди Мизурата**, председник Комитета за изложбу, који каже да Београд, заслугом јунаштва једног народа, срећеног и мудрог, није више капија рата већ капија мира на Балкану. Каже да се оваква изложба, као што је ова Изложба италијанског портрета, не памти ни по обиму ни по потпуности, ни у самој Италији ни ван Италије. А тешко је очекивати да ће икад моћи да се понови, с обзиром на ризик шта га претставља пренос ових великих дела, који се, по цену пријатељске готовости, може извршити једном приликом, али можда не више него једном.

У самој Италији онај који би хтео да види ова дела, која су овде на окупу, морао би да обиђе педесет музеја или уметничких збирки, разасутих по целом Апенинском Полуострву. До сад се још ниједно људско око није могло да похвали да је могло да гледа једновремено, као што ми сада можемо да гледамо, на окупу ликове Цезара, Августа, Сципиона Африканског, Пјера дела Виње, Св. Фрање Асишког, Филипа Спано, победника Турака, овековеченог у монументалном сликарском делу Андреје дел Кастања, прослављеног још у вашим народним песмама под именом Филипа Мађарина, великих владара-просветитеља, као Јулија II од Рафаела, Адријана VI од Себастијана дел Пиомбо, Павла III од Тицијана, од Дантеа и Макијавелија све до Уга Фоскола. Ту су још и ликови владара хуманиста као што су Лионело Д'Есте од Пизанела, Федерика Урбинског од Пјера дела Франческа, и Јулијано де Медичи од Сандра Ботичелија, поред Франческа Фоскарија од Ђентила Белинија, и Франческа Брида од Строција. Ускрсавају се успомене славних мletачких дуждева од којих је један, Енрико Дандоло оснивач латинског царства, давши своју синовицу за супругу Вашем владару Стевану Првовенчаном, дао Вашој земљи прву Краљицу.

Тицијан: Портрет властелинке, назван „Ла Бела (Лепотица)"

Ту су још трговци, властелини и властелинке, које славни које незнани, али су им слике све редом неупоредиве уметничке творевине.

Ту су и личности које је дала нова Италија, ту су ликови Виктора Емануела II, грофа Кавура, и Ђузепа Гарибалдија, па све до данашњих са ликом Бенита Мусолинија, Вође и оснивача фашизма, који је хтео ову изложбу, и до Краља победника од три рата Виктора Емануела III, Цара Етиопије...

Пиеро дела Франческа: Федерико да Монтефелтро, војвода од Урбина

Ако ова изложба пружа мерило о величини Италије по њеним традицијама, по њеној мисли, по њеним обичајима, по свим славним етапама, њене путање живота, она ће уједно пружити мерило и нашег пријатељства према Југославији, према њеном Краљу, према њеном Кнезу-Намеснику, којима се поносимо што је можемо поверити као што то и овом приликом истичем — каже гроф Волпи на завршетку свог говора.

Њ. КР. ВИС. КНЕЗ-НАМЕСНИК ПАВЛЕ ОТВАРА ИЗЛОЖБУ

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле отвара затим изложбу овим речима:

„Знам да ћу бити веран тумач наше престонице и целе Југославије кад изразим нашу неизмерну захвалност Италији за неоцењиво благо које нам је поверила.

Југославија и Београд умеће ценити тако пријатељски и племенити гест који нас је све дубоко дирнуо.

С великим задовољством отварам Изложбу италијанског портрета кроз векове".

После извршене свечаности отварања Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле и Краљевски Намесник г. д-р Раденко Станковић — у пратњи г. Алфиерија, грофа Волпија и г. д-р Барбантинија и осталих високих гостију, — разгледали су целу изложбу, задржавајући се дуже времена пред извесним ремек-делима и дивећи се њиховој лепоти.

ПОЗДРАВНИ ТЕЛЕГРАМ Њ. КР. ВИС. КНЕЗА-НАМЕСНИКА ПАВЛА ДУЧЕ-У Г. МУСОЛИНИЈУ

Поводом свечаног отварања изложбе благоволео је упутити Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле Дуче-у г. Мусолинију топлу поздравну депешу у којој изражава Своју срећу и осећање Своје топле захвалности за неоцењива блага, која нам је Италија поверила у овој великој уметничкој и културној манифестацији.

Одликовани су организатори изложбе

Поводом изложбе одликовани су орденом Св. Саве I реда барон Челини ди Вељаско Гајсер, генерални директор за пропаганду у италијанском Министарству народне културе и члан Изложбеног одбора, и г. д-р Нино Барбантини, директор свих музеја у Венецији и генерални комесар Изложбе италијанског портрета кроз векове.

Ручак код Претседника владе

После отварања Изложбе приредили су Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић и Госпођа Стојадиновић у својој вили ручак у част високих италијанских гостију.

СВЕЧАНА ВЕЧЕРА У БЕЛОМ ДВОРУ

Поводом свечаног отварања Изложбе благоволео је Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле приредити свечану вечеру у Белом Двору на Дедињу у част високих италијанских гостију. Поред италијанских гостију и италијанског посланика на нашем Двору г. Инделна са Госпођом и са вишим чиновницима посланства, вечери су присуствовали: Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић са Госпођом, Министар Двора г. Антић, Претседник Београдске општине г. Влада Илић са Госпођом, Министри гг. Димитрије Магарашевић и д-р Мехмед Спахо, југословенски посланик у Риму г. Бошко Христић са Госпођом, високи чиновници Двора и дворске даме г-ђа Лозанић и г-ђа Дунђерски, наш велики уметник на виолини г. Златко Балоковић са Госпођом, професор Универзитета г. Богдан Поповић, директор Музеја Кнеза Павла г. д-р Милан Кашанин са Госпођом и још многе угледне званице.

Банкет у Гардијском дому

Министар просвете г. Димитрије Магарашевић приредио је 28 марта увече у част италијанских гостију

банкет у Гарнизском дому, коме су поред италијанских гостију, присуствовали: Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић са Госпођом, Претседник Народне скупштине г. Стеван Ћирић са Госпођом, Претседник Београдске општине г. Влада Илић са Госпођом, италијански посланик г. М. Индели са Госпођом и виши чиновници италијанског посланства са Госпођама, чланови Краљевске владе са Госпођама, потпретседник Београдске општине г. Драг. Тодоровић са Госпођом и многи други угледни гости.

Г. ДИНО АЛФИЕРИ НА ЧАЈУ КОД ПРЕТСЕДНИКА БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА

Италијански министар за народну културу г. Дино Алфиери, са својом пратњом, посетио је 29 марта у 17 часова Претседника Београдске општине г. Владу Илића и Госпођу Илић у њиховом дому.

Господин и Госпођа Илић приредили су чај у част италијанских гостију, коме је присуствовало још неколико угледних званица.

Јубиларни концерт г. Златка Балоковића

Велики светски мајстор на виолини г. Златко Балоковић, — који је прославио свој југословенски народ својим музичким концертима по целом свету —, прославио је 26 марта о. г. двадесетпетогодишњицу свога уметничког рада јубиларним концертом у згради Народног позоришта.

Пред концерт Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле благоволео је предати слављенику високо одликовање Њ. В. Краља ленту Св. Саве I степена. Г. Балоковић се на концерту појавио са том лентом на позорници и публика га је одушевљено поздравила.

Овоме јубиларном концерту присуствовао је у Краљевској ложи Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле. Били су присутни и чланови Краљевске владе гг. д-р Антон Корошец, министар унутрашњих дела, и г. Димитрије Магарашевић, министар просвете. У својој ложи био је Претседник Београдске општине г. Влада Илић.

На позорници су поздравили слављеника топлим речима, истичући његов велики уметнички значај, гг.: д-р Војновић, управник Народног позоришта; Божа Николић, претседник Удружења глумаца; Пера Стојановић, проф. Музичке школе, као претставник Београдске филхармоније. Они су г. Балоковићу предали лепе венце.

На концерту је узела учешћа, поред г. Балоковића, и Београдска филхармонија. Дириговао је амерички диригент г. Луј Зибел, који је дириговао не гледајући у ноте.

Г. Балоковић је на овом концерту отсвирао на виолини — дискретно праћен гудачким оркестром Београдске филхармоније — једно класично музичко дело: Е дур концерт Ј. С. Баха, и једно модерно: „Концерт за виолину и велики оркестар у једном ставу" америчког композитора Џ. А. Карпентера, које је овај композитор компоновао нарочито за ову јубиларну турнеју г. Балоковића и посветио га јубилару.

Г. Балоковић је и овог пута оправдао све оне високе епитете који се употребљавају кад се пише о његовој уметности. Виолина је певала у његовим рукама, племенити и дубоко проосећани звуци извирали су из ње сасвим природно и лако и звонили по целој сали доводећи слушаоце у екстазу.

Осећало се да уметник није само виртуозан техничар, него да дубоко проживљује дело које изводи. Он на најлепшим местима инстинктивно затвара очи и преноси се потпуно у чисту сферу звукова.

Публика је више пута поздрављала бурно г. Балоковића.

Књижевне вести

Д-р РЕЉА АРАНИТОВИЋ „ШТЕДЊА"

Просветни одбор Савеза сокола Краљевине Југославије покренуо је соколску библиотеку „Соколска мисао", која ће издавати књиге са разним темама из области соколске идеологије и практичног соколског живота.

Као прва свеска ове библиотеке изашла је расправа г. Реље Аранитовића „Штедња".

Популарним стилом писац је изнео у главном све што се могло рећи о вези између соколства и штедње. Обрадио је теме: Васпитање појединца, Дружељубље и братство, Шта хоће Соколство, Шта је штедња, Распоред зараде, Новчана штедња, Штедња нас међусобно зближује, Самосталност у животу, Штедња је духовна вежба, Рад и капитал, Карактер и јака воља, Зло и његов лек, Штедња у добру и злу, Сношљива штедња, Како штеде други народи, Стање штедње код нас, Смисао штедње итд. итд.

Књига се добија код Савезног просветног одбора, Престолонаследников трг 34 уз цену од 3 динара.

Премијере и репризе

Сирано де Бержерак од Едмонда Ростана изазвао је још првом својом појавом, пре рата, одушевљење наше публике. Блистави стихови, — раскошни и тоновима и бојама, пуни оштре сатире и враголастог хумора, дискретно топли а на извесним местима дубоко емоционални, — освојили су чаробњачком снагом душе читалаца и гледалаца. То су лаки грациозни стихови, као филигрански вез; мелодични; на први поглед изгледају хладни, њихов блесак потсећа на вештачки натромет, али на извесним местима постају топли, дубоки, као у сцени под балконом, у оној дивној серенади, где изражавају пароксизам љубавне раздрганости. Звоне разуздано и страсно, као оно звоно о коме говори Сирано:

> Ја те волим, луд сам, пун бола и рана!
> Срце ми сад личи на звоно, Роксана,
> Где је име твоје. Како дрхти оно,
> Твоје име звони, јер се љуља звоно!

Оваква љубавна свечаност, изражена у стиховима, може се наћи само у најјачој сцени Шекспировог „Ромеа и Јулије".

Колико идиличне топлоте и виртуозности у стиховима који дочаравају посталгичне мелодије Лангедока! Као да се кроз њих чује звук пастирске фруле и трепере пејзажи примитивне и јуначке Гаскоње! Као чаробњак, песник овде кроз стихове изводи мелодије, „песма једна другу стиже, лагано и тужно, к'о дим што се диже", развија музику „што сеља на драж гасконьских њива", васкрсава Гасконьцима пред очима њихова поља, шуме, лугове.

Сјајан и многостран уметник проговорио је кроз сваки стих, сваку изреку.

Радња се развија живо, каткад је завитлана као вихор, као у првом чину, на позоришној претставе. Одмах у почетку развијен је необичан драмски ефекат, у коме се испољава цела фигура главног јунака. Лик Сирана доминира радњом кроз целу херојску комедију. Јунак, убојица, песник, авантуриста, који прскоси јачем, ужива да ствара свуда непријатеље, инсрће на стотине, позива на двобој цео партер скупа, хоће да буде независан, да се диже властитом снагом, па макар и не стигао високо, који сече и својим мачем и својим духом, — оживљен је у овој поеми толико многостарно и интензивно да је постао идол целог једног нараштаја. Ростанов Сирано је живљи него многи историјски јунаци. И сирано је додуше историска личност, постојао је са сличним особинама какве је насликао Ростан: али тек кроз поему Ростанову он је добио значај, постао је стварнији него што је био док је ходио по земљи. Тек кроз Ростанове стихове његова бела перјаница вије се поносно изнад предратне француске генерације, као симбол слободе и пркоса белаца се и преко граница Француске, доводи у усхићење и југословенску националистичку омладину, која је исто тако пркосно устајала против целог трулог друштва.

Поред сјајне Сиранове личности, оцртан је у овом комаду и читав француски XVII век, са својим шареним духом, песничким расположењем, — које постаје манија, тако да и колачар пева песме и саставља рецепте за торте у стиховима, — са духовитим прециозама, са поштовањем према жени и чежњом на личној независности.

Тај храбри и талентовани витез нема среће код жена: „Смета ми нос што се свуд први помоли за четврт пре мене!". — „Кад пушите, он тол'ки дим створи, да суседи дреку: ено, димњак гори" — исмејше он сам себе. Тај нос га чини смешним и тера га да изазива на све стране сукобе. Ко само погледа у његов нос, ко направи најдаљу алузију на то „полуострво", „ко мараму вади, за покров се брије". Због тог носа он не сме ниједној жени љубав да изјави. Боји се да му се драгана у нос не насмеје.

Зато се мора задовољити да буде љубавни шаптач, да другом, лепшем од себе, дошаптава вреле љубавне речи и пише заносна љубавна писма, да припреми дивну љубавну свечаност па да посматра из прикрајка другог где се части, а он, као убоги Лазар, да се задовољи мрвицама, што „она" на тујој усни љуби речи његове.

Такав је његов удес и у књижевности: „да другом шапће, а сам у засенку стоји". Молијер је узео читаву једну сцену из његове комедије Le pédant joué" и побрао аплауз, а једни Сирано је својим књижевним делима стицао себи само непријатеље.

Судбина му није доделила ни смрт достојну њега. Желео је увек да падне са мачем у руци, **прободен од неког хероја**, а убијен је из заседе цепаницом од једног лакеја.

* * *

Велики писац нашао је у Француској исто тако великог глумца. Име Сирана везано је нераздвојно са именом генијалног глумца Коклена. Сам Ростан

написао је овакву посвету на својој књизи: „Хтео сам да посветим овај спев души Сирановој. Али, како је она прешла у Вас, Коклене, то га посвећујем Вама".

За Кокленовог Сирана чуло се и код нас. Наше новине и часописи преносили су одјеке Кокленове славе на париске штампе.

* * *

Овако популаран комад, који добро познаје сва наша интелектуална публика, о чијим сценама има мање више правилне претставе у машти, ризично је давати на нашој позорници. Постоји увек опасност да слика тога комада буде изразитија и уметнички савршенија у души гледалаца него на позорници. Зато су се такви посетиоци, који су дошли у позориште са већ израђеном сликом Сирана, морали разочарати.

Неодољиво нам се намеће питање шта би урадио Сирано кад би се појавио у нашем позоришту за време претставе овога комада. Да не би, поред све деликатности коју би морао показати у страној земљи, дошао у искушење да прекине претставу, као што је прекинуо **Клоризу**, зато што главни глумац рђаво игра. „Стихови, као перце лаки, код њега се вуку. Уз то страшно вичу," — образлаже Сирано свој бес према глумцу Монфлерију.

Ако би Сирано ипак пристао да саслуша до краја овај комад, онда би то учинио свакако због глуме г-ђе Десе Дуглиђ-Недељковић. У њој би видео уметнички оживљену своју Роксану, душа би му поново затреперила љубављу. Госпођа Недељковић нам је изразила сву раскош, сјај, духовитост и топлину Ростанових стихова. Са безброј модулација гласа, мимике лица и покрета, она је прелазила лако из једног расположења у друго, подвлачила све финесе речи и фраза, давала им баш оно значење које је хтео песник. А то је у овом случају необично тешко. Песник се овде играо као жонглер речима, осећањима, светлуцањем духа. Како је г-ђа Недељковић само лепо подвукла разлику између нежног и топлог тона Роксаниног, — на састанку између Сирана и Роксане у песничкој ашчиници — када говори о Христијану де Невилету, у кога је залубљена, и конвенционалног тона лажне заинтересованости када се, из учтивости, диви Сирановој храбрости код капије Нелске, где је он разбио стотину нападача!

Таквих детаља, који задивљују, има безброј у игри г-ђе Недељковић.

У најлепшој сцени, под балконом, г-ђа Недељковић је развила сву скалу музичких тонова, као виолина у рукама великог мајстора. Играла се срцима; вукла вешто грофа Гиша за нос; хладно одбила свог драгана Христијана, када је покушао да јој сам говори о љубави, без Сирановог дошаптавања; страсно залубљена „дрхтала, плакала и тонула у страсти" освојена од чаробних речи Сиранових, за које је сматрала да их изговара Христијан; лукаво и духовито изиграла љубавног посредника грофа Гиша, једног простог калуђера, тако да ју је сам тај калуђер венчао са Христијаном; природно и срдачно се опростила од Христијана, који, одмах после венчања, мора у рат. Сваки детаљ ове сложене глуме извајала је баш онако како одговара појединим ситуацијама и расположењима, као сликар или вајар који ради сложену групу, где је сваки детаљ карактеристичан и различит, а сви опет повезани у јединствену целину.

Сирана је играо **г. Миливоје Живановић**, а у неким претставама **г. Светислав Никачевић**. Ни један ни други нису били дорасли партнери г-ђи Недељковић. Г. Живановић је правилно схватио Сирана, глумачки га је доста добро обрадио и ублажио. Покушао је и да изрази многобројне елементе из којих је саткан богати Сиранов дух, да трансформише Ростанове стихове у глуму. Али је успео само делимично. Г. Живановић располаже са доста глумачких изражајних средстава. Али није имао баш оних која су овде најпотребнија: није могао да изрази лепоту стиха, да унесе музичке елементе, без којих стихови, а нарочито овакви раскошни стихови, изгледају као прозни превод песничког дела. Овакве песничке драме имају извесне квалитете опере. Од виртуозног изговарања стихова до вокалне музике није велик размак. Изговарање стихова на позорници мора се подврћи музичким правилима.

Г. Никачевић је још мање успео него г. Живановић. Као појава био је у извесним сценама импозантнији, имао више херојског у себи, глас му је био јачи али је он свог Сирана много упростио. Одузео му је много нијанси, које су толико карактеристичне за Сирана. Стихове је рецитовао, место да их музички изговара. Богатство слика и емоција, које се налази у Ростановим стиховима, сведено је код г. Никачевића на много скромнију меру.

Коректно су одиграли споредне улоге: **Г. Воја Јовановић** — Христијана, г. Васић — Рагнов, г. Гошић — грофа Гиша, г. Раденковић — капетана Карбон де Кастел-Жалу, г. Милошевић — Ле Бре-а, г-ђа Златковић — Роксанину дружбеницу, г-ђа Марица Поповић — сестру Марту.

Била је још једна важна улога у овом комаду, која, нажалост, није добро одиграна. То су масе. Оне треба да се крећу и комешају природно и живо, да се пиљкове речи и покрети сливају у хармонију, у оркестар. Потребан је неки невидљиви диригент да командује тим масама. Тога није било. Нарочито не у првом чину, у позоришној дворани у Бургоњској палати. Није било ни простора да се то изведе како је песник замислио. Наша је позорница за то мала.

Ови покрети маса боље се на нашој позорници изводе у операма, јер су тада глумци, бар што се тиче гласова које изговарају, везани музиком; диригентова палица управља и са њима.

Костими су и историјски тачни и укусно израђени. Свилене халине прецноза, шарене одоре маркиза, блистави оклопи, каџиге и оружје ратника и једноставно а импресивно скројене халине калуђерица дају дивну слику.

Б-ц.

Одлуке Државног савета

При састављању прорачуна општина хоће водити рачуна о постојећим законитим наредбама надзорне власти.

Једним решењем банске управе вардарске бановине донетим на основу § 75 Финансијског закона за 1936/37 год., основани су за Вардарску бановину бановински сточарски фонд и бановински ветеринарски фонд, чије се готовине имају улагати на приплод код Државне хипотекарне банке филијала у Скопљу као приходи од сточних пасоша. С обзиром на ово издато је наређење Банске управе према коме општине имају предавати приходе од сточних пасоша Среском начелствима, а ова имају предавати Државној хипотекарној банци — филијала у Скопљу у корист наведених фондова. Исто тако наређено је општинама да приходе од пасоша не уносе у општински буџет, пошто се иначе имају предавати фондовима.

Међутим по пријему овог наређења Градско веће града Призрена донело је одлуку: „Да се таксе од сточних пасоша и уверења здравствености стоке од 1 јануара ове године не шаљу среском начелству за сточарски и ветеринарски фонд, пошто је буџет ове општине за 1937/38 годину већ решен тј. примљен и одобрен, а у њему су поменуте пристојбе унете као општински приходи..."

Банска управа је задржала ову одлуку од извршења на основу § 134 Закона о градским општинама, узимајући да је противна наведеној наредби која је иначе на закону заснована.

Противу тога решења сада жалило се Поглаварство Државном савету истичући, да градска општина полаже право за покриће својих расхода предвиђених буџетом.

Државни савет својим решењем бр. 7154/37 од 24 марта 1937 године, одбацио је жалбу са ових разлога: „Према § 134 Закона о градским општинама надзорна власт ће задржати од извршења одлуку градског већа" која би била противна постојећим законима и законитим наредбама власти, или којом се прекорачује делокруг рада". У Финансијском закону за 1936/37 год. (§ 75 тач. 4) прописано је да се изузетно од дотадашњих прописа половина пристојби сваке општине од сточних пасоша, и друго овде наведено, улази у бановински сточарски фонд, а друга половина у општински односно бановински ветеринарски фонд било у целини било делом, по одредби Бана". Решењем пак Банске управе III бр. 16740 од 5 септембра 1936 год. основани су, у смислу овог прописа, бановински фондови — сточарски и ветеринарски, у који улазе по пола сви наведени приходи од пасоша и др. И кад је у смислу овога издата наредба, онда је та наредба заснована на закону. Како је градско веће донело одлуку супротно овако издатој законској наредби, онда је надзорна власт исту могла задржати од извршења на основу наведеног § 134 Закона о градским општинама, као што је овде и учињено.

Навод одлуке већа, да је буџет града већ решен и одобрен, овде не долази у обзир, јер се тиме не утврђује да дотична одлука није противна закону односно законитој наредби, по коме основу власт такву одлуку може задржати. Осим тога буџет града са свима одлукама већа и примедбама шаље се надзорној власти, према § 116 Закона о градским општинама, док у овоме случају буџет града Призрена за 1937/38 год. није достављен Банској управи као надзорној власти, према њеном извештају од 17 марта 1937 год. бр. 8869, већ непосредно Министру финансија где још није одобрен. Према томе не стоји тврђење одлуке градског већа да је буџет већ одобрен.

Даљи наводи жалбе да град без наведених пристојби не може подмирити своје расходе овде не долази у обзир, јер је за могућност задржања овакве одлуке одлучно само то да ли је одлука противна законима и законским наредбама власти, а овде је одлука већа противна законитим прописима у наведеном Финансијском закону и наредби издатој на основу тог закона, према чему је задржању исте од извршења било места".

За градског манипулантивног чиновника може се поставити и лице које нема одговарајућу школску спрему (непотпуну средњу школу), ако је у служби града најмање 10 година обављало градске манипулантивне послове.

Градско веће једног града поставило је по овом основу за манипулантивног чиновника једно лице и пре овог у служби града. Одлуку већа о постављењу Банска управа је задржала од извршења на основу § 134 Закона о градским општинама налазећи да није могло бити постављења пошто односно лице нема

школску спрему предвиђену за звање манипулантивног чиновника. Градско поглаварство поднело је жалбу Државном савету, коју је Државни савет уважио својим решењем бр. 15911 од 26 јуна 1937 год. са ових разлога: „У § 134 Закона о градским општинама прописано је, да надзорна власт има задржати од извршења одлуку градског већа која би била противна постојећим законима и законитим наредбама власти или којом се прекорачује делокруг рада". Према томе надзорна власт је и у овом случају могла задржати одлуку већа, само у колико би утврдила, да је противна постојећим законима, законитим наредбама или је прекорачен делокруг градског већа. Са предметном одлуком градског већа то није случај па стога и није могла бити задржана од извршења. А ово зато што струку у смислу закона о чиновницима од 1931 год. (ст. 2 § 14) који се закон на основу § 104 Закона о градским службеницима примењује и на градске службенике, сачињавају сва звања „која су на основу исте спреме предвиђена за вршење истих или битно истих послова без обзира на ресор". Дакле обављање истих или битно истих послова на основу исте спреме је критеријум за разликовање једне струке од друге. А ово значи да је за појам струке прелевантно звање у коме се једна врста послова обавља.

Пошто интересовани Хлебец нема потребну школску спрему (непотпуну средњу школу) за звање манипулантивног чиновника то је он на ово звање могао бити једино постављен, ако испуњава услове из §§ 8 и 66 Закона о чиновницима односно из ст. 3 § 4 Градског статута. Другим речима Хлебец је требао да обавља 10 година, исте или битно исте послове искључиво манипулантивне послове.

У конкретном случају интересовани Хлебец је провео преко 10 година у разним звањима званичничке категорије код истог поглаварства, како се то види из уверења градског поглаварства у Крижевцима за све то време обављао је искључиво манипулативне послове.

Прослуживши преко 10 година у званичничкој категорији и обављајући искључиво манипулантивне послове Хлебец је испунио услов из ст. 3 § 4 градског статута да буде постављен на звање манипулантивног чиновника, па је стога наведеном одлуком градског већа и могао бити постављен на спорно звање.

Из овога, даље, произлази да је ожалбеним решењем противно закону задржана од извршења поменута одлука градског већа. Услед тога је (ожалбено решење) морало бити поништено по § 134 Закона о градским општинама".

Општина не може наплаћивати закупнину за за своје зграде у којима су смештена надлештва управе града Београда.

Градско веће је било донело одлуку, да се на општинске зграде у којима су смештена надлештва управе града наплаћује закупнина на терет „Специјалног општинског грађевинског фонда" при Државној хипотекарној банци и била је одређена висина те закупнине. Министар унутрашњих послова задржао је ову одлуку од извршења на основу § 134 Зак. о градским општинама, Поглаварство се жалило Државном савету и жалба одбачена решењем саветским бр. 19432 од 21 августа 1937 год. са следећих разлога: „У § 56 Закона о унутрашњој управи прописана је обавеза за Општину да сноси трошкове за смештај надлештава Управе града Београда. Општина града Београда је овој обавези удовољила тиме што је уступила сопствене зграде за смештај ових надлештава. А већ по томе што се ово уступање појављује као извршење једне законске обавезе, не може бити и наплата закупнине за уступљене зграде.

У § 55 Уредбе о устројству и делокругу Управе града Београда прописано је, да се бановинска трошарина на предмете подложне плаћању државне трошарине може наплаћивати и на територији Управе града, а у корист општина Београда и Панчева, али тако да половина наплаћених сума припада овим општинама, а друга половина има ићи у „Специјални општински грађевински фонд" образован при Хипотекарној банци, из кога би се имало подизати зграде за она државна надлештва и установе за чије је издржавање општина дужна доприносити. — Доцнијом Уредбом о јавним радовима од 22 новембра 1934 год. (чл. 21) одобрено је општинама на територији Управе града Београда да могу завести бановинску трошарину на вино и ракију, али тако да половина ових прихода иде у „Специјални општински грађевински фонд" а друга половина у фонд за јавне радове на територији Управе града који се такође има образовати код Хипотекарне банке. Даље, у чл. 25 ове Уредбе прописано је „....Општина града Београда исплаћиваће кирију за узете зграде у закуп за канцеларије надлештава Управе града Београда".

Уступајући своје сопствене зграде за надлештва Управе града Општина града Београда удовољила је једној законској обавези из § 56 Закона о унутрашњој управи. Ако је и поред тога образован „Специјални општински грађевински фонд", у који би ишли приходи нарочито установљене трошарине и из кога би се имала подизати надлештва, за чији је смештај општина обавезна да сноси трошкове нако је општина овој дужности удовољила, — то је само ради тога да се подигну зграде које су нарочито за то подешене и уређене и да се тако напусте дотадашње зграде које служе само за нужду. По општој обавези из § 56 Закона о унутрашњој управи, општина би и ове трошкове имала сносити, али како би то терећење било тешко тако да га општина не би могла поднети, за њу је на наведени начин

створена олакшица установљењем једне трошарине и специјалног фонда, у који би ишли приходи од ове, а све ради олакшања једне опште обавезе Општине (из § 56 З.у.у.). У олакшању ове опште обавезе општине ишло се и даље, па је у чл. 25 Уредбе о јавним радовима одређено, да општина има исплаћивати из наведеног специјалног фонда „кирију за узете зграде у закуп за канцеларије надлештава Управе града Београда". Олакшана је тако обавеза општине за снашање трошкова и за постојеће зграде у којима су смештена наведена државна надлештва, али само у толико што из фонда има исплаћивати „кирију за узете зграде у закуп". Ово олакшање према изложеноме појављује се само као изузетак, те се стога и може применити на случај изричито предвиђен т.ј. онде где општина плаћа кирију на зграду уступљену Управи града, као што је у одлуци градског већа узето, то би представљало дефинитивно ослобођење обавезе из § 56 Закона о унутрашњој управи, а то према изложеном није смисао наведеног чл. 25 Уредбе.

Сколност, што општина града Београда плаћа закуп за зграде у којима је смештена своја надлештва, док је сопствене зграде уступила Управи града, — овде не долази у обзир, јер такав случај није регулисан изузетном одредбом наведеног члана 25 Уредбе.

Одлука градског већа према изложеноме противна је закону, те је у ожалбеном решењу поступљено сагласно закону када је иста одлука задржата од извршења на основу § 134 Закона о градским општинама".

Мансарда се не рачуна као спрат и не утиче на допуштену висину зграде

Од стране Градског поглаварства у Београду били су одобрени планови и издата грађевинска дозвола сопственику за подизање зграде на његовом имању у Београду. По тим првобитним одобреним плановима зграда је садржала: подрум, сутерен, приземље, четири спрата и делимично мансарду. Новом молбом именовани је тражио измену планова ове зграде утолико што би се уместо оне делимичне мансарде сазидала цела мансарда, која би била повучена за 1,45 м. унутра од регулационе линије. Од овог тражења је одбијен одлуком Поглаварства са разлога што би дозиђивањем мансарде била премашена максимална висина зграде, допуштена „техничким условима" из 1922 год. Министар грађевина, по жалби заинтересованог, поништио је одлуку Поглаварства налазећи да се мансарда, по грађевинском закону и грађевинском правилнику за град Београд, не рачуна као спрат и као таква не може ни утицати на допуштену висину. Градско поглаварства поднетом тужбом тражило је поништај овог министровог решења, истичући исте разлоге као у првостепеној одлуци по спорном питању. Али је та тужба одбачена пресудом Државног савета бр. 21814 од 27 септембра 1937 године са следећих разлога: Према § 15 ст. 6 Грађевинског закона мансарда се не рачуна у спрат. У овом смислу је и ст. 2 т. 4 чл. 7 Грађевинског правилника за град Београд. Кад се мансарда, по Грађевинском закону и грађевинском правилнику, не рачуна као спрат, она не може утицати ни на допуштену висину зграде, која се, према ст. 9 чл. 7 Грађев. правилника за град Београд, рачуна у средини спољњег изгледа зграде — фасаде — од пешачке стазе — тротоара — до најниже ивице кровне стреје или до највишег горњег дела — венца зграде, односно до горње ивице фасаде не узимајући у обзир мансарду, а мерећи на овај начин висину пројектоване зграде, та висина не премаша висину допуштену „техничким условима" од 1922 год., зато у овом погледу није ни могло бити основа за украшење грађевинске дозволе за дозиђивање мансарде, а како је то био једини приговор истакнут од Поглаварства као првостепене власти, Министар грађевина је правилно поступио кад је првостепену одлуку поништио.

Неумесно је оно истицање у тужби да односно дозиђивање и није мансарда у техничком смислу већ станови на највишем спрату. Ово са разлога, што је само Поглаварство узело да је у питању мансарда, дозволивши својом одлуком Г.О.бр. 1210/37 зидање *делимичне мансарде*, а сад се у суштини ништа не мења, него се само та делимична, дозиђивањем, претвара у потпуну мансарду. И кад као делимична није утицала на допуштену висину, неће утицати ни као потпуно изграђена."

Ако грађевинска власт нађе да су по пројекту просторије рђаво постављене и да је улаз у станове рђаво решен може да ускрати издавање грађевинске дозволе за подизање зграде

Сопственик је тражио од Градског поглаварства у Београду грађевинску дозволу за подизање зграде на свом имању у Београду. Од овог тражења је одбијен одлуком Поглаварства Г.О.бр. 2313 од 23 јуна 1937 год. са разлога, што су споредне просторије рђаво постављене и улаз у станове рђаво решен, због чега је пројекат зграде у противности са одредбама чл. 36 т. 5 Грађевинског правилника за град Београд. Министар грађевина својим оспореним решењем одбацио је жалбу именованог и оснажио одлуку Поглаварства усвојивши њене разлоге. Тражећи поништај министровог решења, тужилац у тужби истиче, да није било места за украшење дозволе, пошто су сви услови испуњени за издавање исте, али је његова тужба одбачена од стране Државног савета пресудом бр. 26341 од 16 новембра 1937 год. са ових разлога: Грађе-

вински одбор при Градском поглаварству као стручно грађевинско тело, по извршеном увиђају, расмотрењу планова и осталих прилога, утврдио је да су код тужиочеве пројектоване грађевине, за чије подизање је тражио грађевинску дозволу, спорадне просторије рђаво постављене и да је улаз у станове рђаво решен, због чега је пројекат у противности са чл. 36 т. 5 Грађевинског правилника за град Београд и као такав није могао бити одобрен, нити по њему издата грађевинска дозвола, што је правилно потврђено са истих разлога и од стране Министра грађевина, који је својим оспореним решењем одбацио жалбу именованог, чија се и тужба против тог министровог решења показује као неумесна и као таква је одбачена, јер сви тужбени наводи немају никаквог основа у закону."

> У случају отпуста општинског службеника, који је у општинску службу прешао непосредно из државне службе, за евентуално право на отпремнину узимају се у обзир само године општинске службе

У питању је био отпуст без права на отпремнину једног службеника Општине београдске, који је потврдио и Министар унутрашњих послова. Он је против министровог решења поднео тужбу на Државни савет, која је одбачена пресудом Државног савета бр. 3322 од 24 марта 1937 године. Ова пресуда је карактеристична и начелна по свом образложењу у погледу рачунања година службе којима се стиче право на отпремнину у случају отпуста, као и по свом становишту о сталности службеника Општине града Београда пре ступања на снагу Закона о градским општинама. Случај расправљен наведеном саветском пресудом је следећи: „Тужилац је, као што произилази из аката овог предмета, прешао непосредно из државне у општинску службу 2 новембра 1932 год. Дочиње по овоме преласку признато му је од стране Општине 7 година, 9 месеци и 19 дана државне службе за напредовање (уверење Општине града Београда Обр. 1165 од 23 јануара 1933 год.). У служби Општине остао је до 17 маја 1935 год. када је из исте отпуштен. После отпуста тужилац је тражио да му се призна отпремнина, у смислу § 161 Закона о градским општинама, али је од тог тражења одбијен одлуком градског већа, која је спорним решењем оснажена.

У својој тужби противу овог решења истиче, да му је раније државна служба призната у Општини, с обзиром на непосредни прелаз, на основу чл. 14 Статута, да тако има преко пет година службе са којом се стиче сталност по чл. 47 статута, и да с обзиром на то има право на отпремнину по § 161 Закона о градским општинама. Како му ова ипак није призната предлаже Државном савету да ово решење поништи.

Државни савет је ценио наводе ове тужбе, решење и остале акте овог предмета, па је нашао да је тужба неоснована.

Према § 161 Закона о градским општинама *„Службеници* који су по досадашњим прописима имали сталност и који немају десет година службе на случај отпуста добиће отпремнину..." За сталност према овоме одлучни су раније прописи, а ти прописи су у овоме случају садржани у Статуту Општине града Београда из 1929 год.

У чл. 47 овог статута прописано је, да је општинска служба после пет година стална и да се општински службеник „после пет година службе у Општини београдској..." не може отпустити. Сталност, која се стиче са пет година службе везана је дакле за службу „у Општини београдској", према чему не би дошле у обзир раније проведене године у државној служби. И пошто тужилац нема пет година општинске службе, то ни сталност по томе основу не би стекао. Али и под претпоставком да су у рок од пет година урачунљиве и године државне службе, као што тужилац истиче, он није могао стећи сталност по основу чл. 65 истог статута, којом је примена одредбе чл. 47 — о сталности — одложена. У овоме пропису предвиђено је да се чак и преведени службеници по одредбама овог статута, који су већ навршили пет година службе „утврдиће се за стално специјалном одлуком суда најдаље до краја 1930 године и то на звање и положаје које ће предвидети правилници о организацији појединих одсека по чл. 6 овог статута", и даље „До те одлуке суда они неће уживати сталност у смислу чл. 47 овог статута." Даље је предвиђено да се наведени рок (тј. до краја 1930 год.) може продужити специјалном одлуком суда коју одобрава Министар унутрашњих послова. Међутим правилник о организацији одсека из чл. 6 није донет у предвиђеном року, већ је продужаван из године у годину, а последњи пут је продужен одлуком општинског суда О.бр. 24550 од 7 децембра 1933 год. за наредну 1934 год., коју је одлуку одобрио Министар унутрашњих послова решењем IV. бр. 3183 од 15 децембра 1933 год., а у овој години ступио је на снагу и Закон о градским општинама, из чега следује да службеници општине града Београда нису никако дошли до сталности.

Оно што важи за преведене службенике који су већ 1930 године имали пет година службе, важи у толико пре и за оне који су дошље у исту службу ступили, какав је и тужиочев случај, јер не могу бити у повољнијем положају млађи од старијих службеника. Ово тим пре што је сталност везана за положаје предвиђене правилником о организацији, који правилник никада није донет.

У сваком случају дакле тужилац није стекао сталност у служби општине, за коју је везана отпремнина за случај отпуста, по на-

веденом § 161 Закона о градским општинама. Тужилац стога нема права на ову отпремнину, према чему није ни могло бити повреде таквог права тиме што је његов захтев за признање отпремнине одбачен."

> Отпуст градског службеника, који није испунио услов за право на пензију, сматра се за законит чим је одлука о отпусту заснована на § 104 т. 16 у вези са § 110 Ч. З.

Оваква је ситуација и државног службеника, чим је одлука о његовом отпусту, под претпоставком да није испунио законски услов за право на пензију, заснована на § 104 т. 16 у вези са § 110 Чиновничког закона законска је претпоставка да је тај отпуст у складу закону. Кад ће управна власт донети такву одлуку, ствар је о којој она одлучује *по својој слободној оцени*, а одлуку управне власти донету по том основу заинтересовани не могу нападати тужбом на управни суд односно Државни савет (чл. 19 т. 3 Закона о Државном савету и управним судовима), њихова тужба против такве одлуке била би одбачена као по закону недопуштена (чл. 24 т. 1 истог закона). Ово све важи и за градске службенике, с обзиром на то да је § 104 Закона о градским општинама и на њих протегао важност одредаба Чиновничког закона од 1931 год. У овом погледу је интересантна пресуда Државног савета бр. 20523 од 8 новембра 1937 године, којом је расправљен следећи случај: „Одлуком градског већа града Београда од 19 јула 1937 год. Маринковић је отпуштен из општинске службе на основу § 104 тач. 16 у вези са § 110 Чиновничког закона. Оспореним решењем одбачена је Маринковићева жалба с тим да нема права на отпремнину пошто не стоје услови из § 161 Закона о градским општинама.

У тужби против оспореног решења тужилац истиче, да је одлука о отпусту морала бити образложена и затим да он има права на отпремнину, које је право морало бити расправљено овом одлуком (о отпусту). Стога предлаже да се оспорено решење поништи.

Државни савет је цењо наводе тужбе оспорено решење и остале акте предмета па је нашао:

По Закону о чиновницима од 1931 године, чије се одредбе сходно § 104 Закона о градским општинама, примењују и на градске службенике, службенику служба престаје кад то надлежна власт одлучи (тач. 16 § 104 Ч. з.). А по § 110 Ч. з. одређено је: да се одлука власти о престанку службе може донети ако овлашћени старешина нађе да је службеник неспособан, неподобан за службу или иначе то захтевају интереси службе. Питање да ли је наступио који од случајева предвиђених у § 110 Ч. з. регулисано је Законом о аутентичном тумачењу § 110 Ч. з. у чијем је чл. 1 нарочито наглашено: „§ 110 Ч. з. има се разумети тако, да је самим тим што се одлука о престанку службе позива на тај параграф констатовано да је код службеника наступио који од случајева из овог законског прописа који повлачи престанак службе, па да је та одлука донесена у смислу закона." Дакле власт може у свако доба по слободној оцени да отпусти службеника ако овај није већ испунио услове за пензију. У колико, пак, ова одлука не би била образложена у смислу Закона о општем управном поступку, та околност не утиче на њену законитост јер је она (одлука) донесена у смислу закона самим тим што је заснована на цитираним прописима. Стога је приговор тужиочев у горњем смислу неуместан. Ово још стога што Маринковић у моменту отпуста из службе није имао услова за пензију.

У ст. 2 § 161 Закона о градским општинама, предвиђено је: „службеници који су по досадашњим прописима имали сталност и који немају десет година општинске службе на случај отпуста добиће отпремнину у износу једногодишњих принадлежности ако имају најмање пет година ефективне општинске службе, а отпремнину у износу шестомесечних принадлежности ако имају мање од пет година ефективне општинске службе." У смислу овог законског прописа право на отпремнину имају само они градски службеници, који су по досадашњим прописима стекли сталност. А према досадашњим прописима (чл. 47 Статута Општине града Београда) службеник београдске општине је стицао сталност после пет година општинске службе. Па пошто је у § 161 Закона о градским општинама предвиђена отпремнина само за оне градске службенике који су у имали сталност на дан када је Закон о градским општинама добио обавезну снагу (22 септембра 1934 године) то би евентуално могли имати право на отпремнину само они службеници Општине града Београда који су до 22 септембра 1934 године, стекли сталност по чл. 47 Статута општине града Београда од 1929 године, који су до тада и мали најмање пет година општинске службе.

Из аката предмета се види да је тужилац ступио у општинску службу 9 октобра 1930 године, што значи да на дан ступања на снагу Закона о градским општинама, није имао пет година општинске службе па следствено овоме није ни могао стећи сталност по чл. 47 Статута. Тако је претпоставка за право на отпремнину (§ 161) да је службеник затечен као сталан, то тужилац пошто не испуњава овај услов нема ни право на отпремнину. Па када је тако онда је без утицаја на предмет спора, околност: да је тужилац на дан отпуста из службе 26 априла 1937 године, имао преко пет година општинске службе, пошто сталност није више могао стећи сходно прописима §§ 156 и 162 у вези са § 104 Закона о градским општинама, којима је утолико де-

рогиран чл. 47 Статута општине града Београда."

> Ако приликом постављања једног градског службеника није поступљено по упутствима Министра финансија, то није основ за задржавање одлуке о постављењу од извршења

Надзорна власт задржала је од извршења, на основу § 134 Закона о градским општинама, одлуку градског већа о постављењу једног градског службеника, истичући као разлог да приликом овог постављења није поступљено по Упутствима Министра финансија за састав буџета градских општина, као законитој наредби власти. Државни савет својим решењем бр. 22581 од 2 октобра 1937 године уважио је жалбу Градског поглаварства и нашао је да није било места за задржавање његове одлуке од извршења. Случај је следећи: „Градско веће града Куманова донело је одлуку бр. 14515 од 16 августа 1937 г., којом поставља Зафировића Уроша за архивара регистратора. Ова одлука већа задржата је од извршења жалбеним решењем Банске управе у Скопљу, на основу § 134 Закона о градским општинама, јер је узето да је дотична одлука противна упутву Министра финансија за састав буџета градских општина од 12 јуна 1937 г. бр. 5799, као законитој наредби власти.

По овоме упутству за попуњавање упражњених места градских службеника у току извршења буџета потребно је претходно одобрење надлежне власти, а затим да се ово мора предвидети правилником за извршење буџета за 1937/38 год. Како у овоме случају наведено одобрење није претходно прибављено, нити правилником предвиђено, то је по жалбеном решењу, одлука већа о постављењу противна овој законитој наредби власти.

Градско поглаварство истиче у својој жалби, да је ово решење противно закону и предлаже Државном савету да га поништи.

Државни савет је нашао, да је ова жалба умесна.

Задржању одлуке градског већа има места, према § 134 Закона о град. општинама, у колико би била противна „постојећим законима и законитим наредбама власти, или... се прекорачује делокруг рада." И ако је овде узето да је одлука већа противна упуству за састав буџета, као наредби власти, онда би се иста могла задржати само у колико би ова наредба била законита.

Упуство издато од стране Министра финансија, односи се на састав буџета градских општина у главном у техничком правцу и може имати важности за сваку општину до састава и одобрења буџета. Чим је пак буџет одобрен тиме је одлучено и да одговара упуствима, па се општина има да управља по њему а не по упуствима (§ 120 Закона о градским општинама). Када су како буџет тако и правилник општине града Куманова већ одобрени, градско веће је овлашћено да доноси своје одлуке у границама одобреног буџета, које границе овде нису прекорачене и по правилнику, против чијих одредаба није ништа учињено у овом случају.

Околност што у правилник за извршење буџета није унета наведена одредба упутства, овде такође не долази у обзир, јер, ако при саставу буџета, па према томе и правилника, није поступљено по упуству о томе се је могло расправљати само приликом одлучивања о одобрењу буџета односно правилника од стране власти која је упуство издала, али не и после учињеног одобрења.

Упутство Министра финансија за састав буџета градских општина не представља, и после поменутих одобрења, какав је овде случај, закониту наредбу власти. Градско веће према овоме је било обавезно да поступа по закону (§ 120) а не по упутствима. И следствено непоступање по овоме упутству не може бити разлог за задржање његове одлуке, на основу § 134 Закона о градским општинама.

Како је у спорном решењу противно поступљено жалба се морала уважити и ожалбено решење поништити."

> Жалба Градског поглаварства из Државни савет против одлуке надзорне власти о задржавању одлуке од извршења — § 134 Закона о градским општинама — предаје се власти која је донела одлуку о задржавању од извршења

У § 134 Закона о градским општинама није ништа речено коме Градско поглаварство предаје своју жалбу за Државни савет против одлуке надзорне власти о задржавању од извршења одлуке његовог већа, да ли Државном савету непосредно или преко надзорне власти која је донела ожалбену одлуку, а питање је важно, јер је жалба везана за преклузивни рок. То питање је расправљено решењем Државног савета бр. 294221 од 20 децембра 1937 год., у коме је изнето напред изнето становиште. Случај је следећи: „Решењем Банске управе вардарске бановине бр. 25049 од 17 августа 1937 год. задржана је од извршења одлука градског већа града Битоља бр. 15809 од 12 августа исте године, на основу § 134 Закона о градским општинама. Противу овог решења жалило се Градско поглаварство, али је своју жалбу упутило непосредно Државном савету, уместо Банској управи (§ 134 Закона о градским општинама, у вези § 118 З.у.п.). Док је ова жалба стигла Банској управи рок од 15 дана био је истекао, па је стога жалба одбачена ожалбеним решењем као неблаговремена, противу кога је сада опет изјављена жалба.

Државни савет је нашао, да је ова жалба неоснована.

У § 134 Закона о градским општинама није изричнo прописано коме се предаје жалба

овим прописом предвиђена. У недостатку овакве одредбе имају се примењивати одредбе Закона о општем управном поступку, а по овима (§ 118 З.у.п.). жалба се предаје оној власти која је одлуку донела, па се према дану предаје односно приспећа жалбе цени и њена благовременост. У овоме смислу гласи и одлука Опште седнице Државног савета бр. 3014/936. И кад је жалба града приспела Баиској управи по истеку рока, што је неоспорно, онда се она морала одбацити.

Околност, што је упут о правном леку био непотпун, овде не долази у обзир, јер је град могао тражити допуну овога у смислу § 110 З.у.п. што овде није учињено.

Тврђење, да је Државни савет имао одмах донети одлуку, такође је неосновано, јер Државни савет не може решавати без акта, а осим тога жалба се према наведеним прописима не предаје њему непосредно, већ власти која је одлуку донела, те стога по овој жалби није могао ни одлучивати, већ само доставити оној власти којој и припада, као што је овде и учињено."

Саопштио
Љубомир Ж. Јевтић
секретар Држ. савета

Градске општине и градска поглаварства

У „Савременој општини", бр. 1—2 од 1938 год., написао је г. д-р Л. М. Костић, професор универзитета, запажљив чланак под горњим насловом, у коме тумачи разлику између појма „градске општине" и појма „градског поглаварства", који су ушли у нови Закон о градским општинама. Како то тумачење има практичног значаја за грађане, а нарочито за општинске функционере, изнећемо овде резиме тога чланка:

Г. Костић тврди да је појам „градског поглаварства" сасвим погрешно схваћен и примењен од великог дела градских општина и њихових функционера. „Многи су га просто идентификовали са појмом градске општине у најширем смислу".

„У ствари „градско поглаварство" значи само надлештво градске општинске власти, скуп комуналних канцеларија. Појам градске општине остаје и даље и као шири и као, местимично, битно другчији појам."

Зато не треба претседника градске општине називати „претседник градског поглаварства", него је он „начелник града а претседник градске општине у најширем смислу".

„У Општини београдској су на свим имовинским објектима општинским досадашње скраћенице О. Г. Б. замењени са скраћеницама П. Г. Б. Ту су учињени ништа мању грешку него што је ова мало пре наведена. И после образовања градског поглаварства, општина као таква остаје титулар имовинских права односно имовинскоправни субјекат. Градска општина је правно лице и њој припада сва општинска имовина, и покретна и непокретна. Градско поглаварство може тим објектима да се служи али не може постати њихов сопственик. Добивши градско поглаварство, градска општина није променила своју приватноправну природу, нити се ма у чему изменио титулар њених дотадашњих права и дужности.

Најдаље су отишле неке општине које издају уверења својим завичајницима да су чланови градског поглаварства те општине. Ови завичајници примају се за чланове тога „градског поглаварства". То су већ правнички тако изокренути појмови, да их лица која знају правно стање не могу с миром ни прочитати.

Чланови градског поглаварства били би сами градски чиновници кад би поглаварство било организовано на колегијалној основи. Овако, тај појам уопште не постоји. Али му несумњиво најмање има места тамо где је реч о грађанима — завичајницима једног града. Они су чланови градске општине а не њеног поглаварства. Они су ти који општину сачињавају. Општина је, било да је сеоска или градска, скуп, заједница физичких лица. Према општеству као целини, појединa се лица обележавају као делови или чланови његови."

Власник: Градско поглаварство Београд. — Уредник: Ђуро Бањац, Молерова 16
Штампарија Драг. Грегорића, Страхињића Бана 75. — Београд

Београдске општинске новине

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 4
Година LVI

Редакциони одбор
МИЛОРАД СИМОВИЋ, Д-Р ДУШАН КАЛАНОВИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ
Уредник
ЂУРО БАЊАЦ

Април
1938 године

САДРЖАЈ

Четрдесетпети рођендан Кнеза-Намесника Павла 235

Претседник Општине г. Влада Илић честита рођендан Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу 236

Чланци и студије

Питање млека у Београду [Поводом пропагандног дана здравог млека 8 маја т. г.] — Д-р Сергије Рамзин 237

Закон као заштита млеку — Страхиња Ст. Којић 242

Здраво млеко — Инж. Драг. С. Никетић 245

Маларија у Београду [Њено сузбијање у ужем и ширем Београду са околином] — Д-р Сергије Рамзин 250

Дом дечје заштите и стремљења заштите деце у Београдској општини — Д-р Марија Гајић 256

Зоолошки вртови, зеленило и спортски стадиони у Немачкој — Инж. Александар Крстић 262

Начин одређивања вредности имања у Београду и њихов утицај на поједине законске одредбе у вези извршења Генералног плана (крај) — Инж. Милош Анђелковић 265

Књижевни додатак

Поводом шездесетогодишњице смрти Ђуре Јакшића:

Пред старим рукописима — Милан А. Костић 272

Уметнички и друштвени лик Ђуре Јакшића — Сима Пандуровић 275

О препеци Ђуре Јакшића — Боса Радовановић 283

Шездесетогодишњица смрти Ђуре Јакшића — Свечана академија и изложба песничких рукописа у Градској библиотеци и музеју — Д-р М. И. А. 287

—◆—

Случај Милице Јанковић, или Победа духа над материјом — Д-р Марија Илић-Агапова 291

—◆—

Пилот-потпоручник Кнап брани Београд (Новела из београдског живота — награђена на књижевном конкурсу Градског поглаварства Београд (II наставак) — Живорад Вукосављевић 295

Прилози за историју Београда

Комуникације у вазалној Србији — Први женски просветни завод — Влад. Ст. Каћански 302

Неколико старих а значајних зграда — Д. Ј. Р. 304

Прва болница у Београду — Драг. Ј. Ранковић 305

Друштвена хроника

Ускршње честитке претседника Београдске општине г. Владе Илића Њ. В. Краљу Петру II, Њ. В. Краљици Марији и Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу 308

Скупштина друштва Црвеног крста 309

Годишња скупштина Ауто-клуба 310
Лепа свечаност студената-једриличара 310
Слава „Гвозденог пука" 311
Скупштина Београдског женског друштва 311
И Земун је добио аутоматску телефонску централу 312
Велики музички фестивал у Београду 312

Социјална хроника

Свечано отварање Дома дечје заштите града Београда 313
Слава друштва „Српска мајка" 316

Уметничка хроника

Изложба г. Богосава Војновића-Пеликана 317

Привредна хроника

Пролетњи сајам у Београду отворио је Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле . . 318

Комунална хроника

Буџетска дискусија у Градском већу 323
Борба против маларије и комараца у Београду — Н... 334

Правна хроника

Одлуке Државног савета — Љуб. Ж. Јевтић 336

Некролог

† **Живко Павловић** — Жив. 341

Напомена: Штамперском грешком сложени су погрешно наслови на стр. 256, 287 и 291, који су у „Садржају" правилно наведени.

Слика на корицама: Поводом недеље млека: Херакло налази свога сина Телефа у гори где сиса кошуту. Од тога постаје снажан као див и чини јуначка дела.

Београдске општинске новине

Излазе једанпут месечно као часопис, а једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 150·—, полугодишње 80·— динара. Појединн број 10·— дин.
Цена огласа: Цела страна 800·—, пола стране 500·—, четврт стране 300·— дин. Огласи на корицама 50% скупљи
Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54,300
Уредништво и администрација: Кнегиње Љубице 1/II — телефон 91-042.
Уредник прима сваког радног дана од 9-12 часова — Рукописи се не враћају.

Београдске општинске новине
Бр. 4 1938

Четрдесетпети рођендан Кнеза-Намесника Павла

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле

28 априла т. г. навршио је Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле 45 година живота. Цела земља посветила је тога дана своје мисли овом заслужном Карађорђевићу, који је примио др-

жавно кормило у најтежим часовима по земљу, после трагичне смрти Витешког Краља Александра I Ујединитеља, 9 октобра 1934 године.

Срећна звезда нашег народа досудила је да у овим судбоносним моментима дође на управу земље, одређен тестаментом Великог Краља Ујединитеља, човек од природе обдарен високим умом и ванредним способностима а оспособљен за најтежу државну мисију неуморним радом, свестраним васпитањем и зрелим искуством.

И по својим природним склоностима и по свом васпитању Кнез-Намесник Павле је прожет осећањем мере, — оним неоцењивим даром који су стари грчки филозофи ценили изнад свега — које га оспособљава да непоколебиво одржава равнотежу и у часовима најтежих унутрашњих и спољнополитичких вихора.

Та његова драгоцена способност придонела је одмах у почетку Његове политичке делатности стишавању политичких страсти у земљи, а водила је затим, сигурно и поуздано, наш државни брод кроз разбешњеле струје спољнополитичких сукоба између највећих европских и светских држава. Само висока мудрост и необична духовна концентрисаност могла је да осигура у овим тешким моментима нашој Краљевини и унутрашњи и спољашњи мир, да је спасе од свих сукоба, сачува јој и даље стара пријатељства а придобије нова.

Остајући у традицијама Свога неумрлог Брата, Кнез-Намесник Павле непогрешним инстинктом прилагођава своју политику новим чињеницама, показује дубоки смисао за реалност, имајући увек пред очима једини циљ: да преда моћну и срећену државу младом Краљу Петру II, Када Овај постане пунолетан.

Примајући на своја плећа тешке политичке дужности, Кнез-Намесник Павле је продужио да врши своју благотворну мисију уметничког мецене, да помаже све културне, а нарочито уметничке манифестације нашег народа, да даје иницијативе за организовање великих уметничких приредаба од историјског значаја пружајући им своје моћно покровитељство, да потстиче на рад наше најбоље таленте, стварајући им повољне услове за акцију.

Претседник Општине г. Влада Илић честита рођендан Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу

Претседник Београдске општине г. Влада Илић упутио је, поводом рођендана, ову депешу Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу:

„ЊЕГОВОМ КРАЉЕВСКОМ ВИСОЧАНСТВУ
КНЕЗУ-НАМЕСНИКУ ПАВЛУ

Београд

Данас кад Ваше Краљевско Височанство пуни четрдесетпет година Свога живота, грађанство престонице са дубоком захвалношћу сећа се племенитих напора Вашег Височанства, који дају тако дивне плодове, кроз које долазе до изражаја све одлике нашег народа и уводе нашу земљу у ред најнапреднијих држава Европе. Београђани су сведоци снажног полета на свим пољима националног живота и свесни значаја сјајних културних манифестација, чији сте Ви иницијатор, и зато су, поред захвалности, испуњени искреним дивљењем према Вашем Височанству, које води Југославију сигурним путевима мира и напретка у земљи.

Испуњен тим осећајима, ја сам слободан да у име Београда, његовог Градског већа и у име своје изразим најтоплије жеље за дуг живот и срећу Вашег Краљевског Височанства на добро Краља Југославије Петра II, на славу Династије Карађорђевића а на срећу целог југословенског народа.

Претседник
Општине града Београда
ВЛАДА ИЛИЋ с. р.“

Питање млека у Београду

— Поводом пропагандног дана здравог млека 8 маја т. г. —

Проблем млека је једно од најкрупнијих хигијенских питања у низу осталих комуналних питања, које са више пута покретало, свестрано се третирало и расправљало; чињени су такође конкретни кораци да се то витално питање најзад реши на један рационалан начин, који би осигурао у целости јавне хигијенске интересе, као и обезбедио интересе наградне привреде.

Наша је престоница нарочито заинтересована у правилном решавању питања млека, јер, према статистици, престоница троши минималне количине млека, свега око 70.000 литара дневно, а умирање деце од дечијих пролива, иако је у опадању, ипак заузима видно место у целокупном дечјем морталитету, са којим Београд предњачи у низу осталих културних градова.

Из низа конкретних покуса на решавању питања млека напоменућемо замисао општинске управе пре 7 година, по којој би се у Београду организовало централизовано снабдевање млеком. Решавање ове крупне задаће, као што је познато, наишло је на финансиске тешкоће и недовољно разумевање.

Пре две године, опет у циљу решавања тога питања, које као Дамоклов мач, стоји над главом престоничког живота, приступљено је изради детаљне локалне уредбе о производњи, преносу, продаји и контроли млека у Београду. На дефинитивном редиговању ове Уредбе сарађивали су тако рећи сви заинтересовани, меродавни и стручни фактори. Приликом свестраних дискусија на изради Уредбе била су додирнута многа важна питања, скопчана са проблемом млека, по којима је била постигнута сагласност изражена јасно редигованим члановима Уредбе. Израда уредбе се диктирала стварним локалним потребама а и недостатком постојећих законских прописа у погледу млека. На тај начин Уредба је регулисавала сва питања производње млека, почевши од штала до потрошача, предвиђајући организовани систем производње млека на база издржавање сабирних станица са хигијенским снабдевањем млеком. У циљу нормирања питања квалитета млека и цена, млеко се према уредби класификира у 3 категорије: 1) гарантирано, асептично млеко, или дечје млеко за непосредни конзум без икакве прераде; 2) контролисано млеко у пастеризованим или стасанизираном стању, и најзад 3) индустријско млеко за прераду.

Као што се види, циљ је Уредбе да се питање млека реши законодавним путем, тј. одозго. Други пут и начин решавања тог проблема креће се преко шире јавности заинтересоване и заталасане пропагандом, која утиче увек својим оштрим истицањем проблема и јасним захтевима, да меродавни фактори буду упућени што пре решавању извесних питања, која услед те пропаганде постају популарна, а у очима јавности чак и витална. Циљ приредбе пропагандних дана јесте *тежња ка што већој потрошњи млека и што бољој производњи* и поново покретање питања млека са поновним истицањем неопходне потребе решавања тог проблема, неопходног са гледишта хигијенских интереса становништва престонице, потрошача млека — одраслих, болесника и најзад најмлађих становника — незаштићене деце, а такође нужног и са гледишта интереса народне привреде и комерционалног промета млека и млечних производа.

Дакле, оправдано је и опортуно користити се са обадва начина и пута, законодавним и пропагандистичким, јер се они допуњују и узајамно потпомажу. Пропаганда потрошње млека код београдског становништва нарочито је потребна с обзиром на наше локалне прилике, где се млеко минимално троши, тако да је становништво упућено у главном на месну храну чега конзумира у количини од 194 грама дневно (на једног становника), док конзум млека једва прелази 200 гр. дневно просечно на једног становника. Пропаганда млека и већа потрошња млечних производа не само да одговара стварним потребама рационалне народне исхране у престоници, већ служи као потребан и неопходни коректив садањег начина

исхране. У исто време пропаганда потрошње млека и млечних производа јесте стварање најглавнијег предуслова за почетак шире акције на реорганизацији читавог система снабдевања млеком, на бази сабирних станица и организације модерних млекара. Функционисање и делокруг рада модерне млекаре промашно би циљ када би становништво остало при своме старом нерационалном начину исхране, са свакодневним јеловником у коме млеко заузима једно од последњих места. С друге стране за правилно функционисање модерних млекара наоружаних са савременим плочастим пастеризаторима и стасанизаторима неопходно је потребан предуслов — хигијенска и рационална производња млека у самим сељачким шталама, без које се не може замислити продукција чистог здравог хигијенског млека, са ниским киселинским степеном. Загађено млеко произведено под нехигијенским условима, млеко пуно механичке нечистоће са богатом бактериском флором и високим киселинским степеном уопште није подесно за модерну, фину пастеризацију или стасанизацију, јер такво загађено и промењено млеко иде у стању да струји по финим каналима и цевима савремених справа.

Без обзира на начин снабдевања млеком градова централизованим или децентрализованим путем, огроман значај производње млека задржава пуну влажност с обзиром на начин производње и манипулисања у сељачким шталама, основним и примарним ћелијама млекарства.

Те примарне ћелије или основне лабораторије млекарства — сељачка газдинства морају се култивисати, произвођачи се просвећивати и упућивати у принципе хигијенске производње и начине неге стоке, у начине исхране и најзад у основна правила личне хигијене. Хигијенска производња млека по појединим газдинствима може бити у толико унапређена под повољним културно—хигијенским условима, да је у стању постати извором првокласног млека, асептичног млека, које у стварн надмашује све досадање врсте пастеризованог и стасанизованог млека.

Просвећивање, утакмице, награђивање, истицање најбољих произвођача, то су путеви и начини побољшања квалитета млека и сва та средства воде решавању питања снабдевања градова здравим млеком.

Полазећи од основног принципа да хигијена млека обухвата не само начин преноса и продаје но и почетне етапе производње од самих крава музара, муже па до самог потрошача, највећу пажњу у пропагандној акцији поклањамо приликом приређивања пропагандних дана самом произвођачу, односно хигијени његовог рада. У циљу просвећивања произвођача Одбор за приређивање пропагандног дана млека организовао је низ предавања по селима од стране стручњака-лекара, ветеринара и агронома, који би поучили произвођаче у основним принципима хигијене производње неге и исхране стоке. У оквиру пропагандних дана предвиђено је 17 предавања по селима, а нарочито у оним местима одакле се највише доноси млека за Београд. Предавачима је поред осталог стављено у дужност да се упознају са начином манипулисања са млеком у дотичним селима, са типом штала и прибора за рад. Најбољи произвођачи према хигијени производње млека, одржавању штала, нези и чувању стоке и најсавеснији као продавци млека у граду предложиће се за одликовање, награде и то додељивањем корисних справа за рад са млеком (филтровима, бућкалицама, сепараторима и сл.). Великопродавци и трговци млечних производа, који се буду истакли квалитетом узорака изложених на сајмишту у специјално за то узетом павиљону биће одликовани са дипломом од стране одбора.

Најбитнији узрок примитивној производњи млека на селу је отсуство хигијенске културе, непросвећеност и незнање, услед чега се млеко, у огромној већини случајева примарно доброг квалитета и добрих биохемиских особина, накнадно загади у низу манипулативних процеса. Због тога се главна пажња концентрише на те погрешне манипулације. Као главна манипулативна грешка код нас на селу може се с правом сматрати недовољна и нехигијенска филтрација, рђаво цеђење млека, понекад кроз прљаве крпе, парчиће тканине узете од старог одела или веша. Познавајући ову слабу страну манипулативних радњи у производњи млека по селима у околини Београда и имајући у виду огромну важност саме филтрације кроз исправне филтрове, Одбор је стао на гледиште да се приликом предавања по селима обрати нарочита пажња на процес филтровања са демонстрацијом подесних справа и пропагирањем хлађења млека одмах после муже и цеђења. Приликом додељивања награде биће поклоњен већи број Уландерових филтрова, које је Градско поглаварство набавило и ставило на расположење Одбору за пропаганду млека.

Без сумње хигијена млека у многоме би се побољшала ако би се увела у праксу сељачких газдинстава хигијенска филтрација, која би снажно смањивала број нечистоће и клица и ослобођавала би од свемогућих механичких загађивања произведеног млека. Интергрални ефекат рационалне филтрације одмах после муже био би од огромног значаја по београдске потрошаче, који би били ослобођени од конзума већих количина механичке нечистоће, а која се провлачи у млеко услед отсуства правилног начина филтрације.

Пропаганда хигијене на селу је најефикаснији пут за побољшање млека и у ствари је најкраћи пут за снабдевање града здравим млеком. Град је нарочито заинтересован у правилном хигијенском снабдевању Београда млеком, јер извесна удаљеност места про-

изводње од потрошача увек крије могућност загађивања и кварења млека у току транспорта, који се врши примитивним начином у већини запрежним колима (85%) а каткад и пешице на обрамици (3%). Наша престоница снабдева се млеком неорганизовано од стране индивидуалних сељачких газдинстава, те је директно заинтересована у правилном снабдевању здравим млеком, јер је још увек дечија смртност у Београду висока према осталим европским градовима, а специјално умирање од дечијег пролива, без обзира на осетно опадање последњих година, још сачињава скоро једну петину у целокупном дечјем морталитету (19% у 1936 год.). У исто време горе смо истакли чињеницу несразмерне мале потрошње млека и млечних производа у Београду према осталим градовима, што се такође мора корегирати у интересу правилне исхране, јер смо у погледу потрошње млека заостали иза свију културних градова и стојимо на последњем месту. Ради илустрације ове чињенице навешћемо таблицу компаративне потрошње млека по већим градовима Европе и Новог Света на једног становника:

Вашингтон	1100 грама
Антверпен	750 грама
Штокхолм	750 грама
Базел	720 грама
Гелсинкфолс	670 грама
Цирих	650 грама
Чикаго	600 грама
Минхен	430 грама
Беч	400 грама
Праг	375 грама
Берлин	300 грама
Загреб	250 грама
Београд	225 грама
Скопље	180 грама

Као што се из ових података види Београд, као и остали југословенски градови, троши веома мало млека. Узрок овој минималној потрошњи млека од стране наших градова вероватно лежи са једне стране у недовољној упућености грађанства о хранљивом квалитету млека и значају млека у дечијој исхрани, храни реконвалесцената и уопште људској исхрани, а с друге — у рђавом и нехигијенском снабдевању града млеком.

Према томе, ради рационализације градске исхране и повећавања потрошње здравог млека потребно је ширити основна знања о хранљивом значају млека и радити на реорганизацији производње и планском снабдевању града млеком.

О значају млека као најважнијем продукту исхране ширих народних слојева, а незаменљивом за исхрану деце и болесника, казаћемо овде неколико речи. Напоменућемо да и сам биохемијски састав млека пружа најпотребније састојке човеку за изградњу ткива и органа и за даље његово функционисање.

Детаљни састав млека може се видети из ове таблице:

САСТАВ МЛЕКА

Вода (просечно)	87,50%
млечни шећер	4,8 %
маст	3,5 %
казеин	2,8 %
минералне соли	0,70%
албумин	0,60
лимунска киселина	0,12
лецитин	0,06%
холестерин	0,01%
карбамид	0,08%
глобулин	0,03%

витамин A	(антиксерофталмични, антиинфекц.)	+ + +
витамин B/1	(антиневритични код Бери-бери)	+ — —
витамин B/2	(антипелагрични)	+ +
витамин C	(антискорбутични)	+
витамин D	(антирахитични)	+
витамин E	(антистерилитетни)	+
витамин H	(кожни)	+

Као што се види из горње таблице, млеко садржи најдрагоценије хранљиве састојке и у таквој подесној комбинацији и конзистенцији да омогућава најекономичнију и најлакшу њихову асимилацију од стране чак и болесног и дечјег организма. Прегледом горње табице констатујемо присуство у млеку најважнијих витамина као и потребне минералне соли. Не треба заборавити да у нашем веку деминерализација и авитаминоза, или недостатак витамина, често прате градско становништво, удаљено од производа села, због чега смо често принуђени да прибегавамо набавци свемогућих скупоцених лекова и различитих препарата витамина, скупих производа фармацеутске индустрије. Међутим, млеко нам пружа све потребне хранљиве састојке, као и све врсте витамина, који су потребни за правилан развој организма.

Као мера хранљивости и хранљиве вредности појединих врста животних намирница узима се количина топлотних јединица-калорија, које се развијају при сагоревању дотичне намирнице. Према Шерману и Кенигу један литар млека даје 692 калорије, те према томе хранљива вредност једног литра млека одговарала би на пр. 3844 грама киселог купуса, 3333 грама парадаиза, 625 гр. шпаргле, око 400 гр. јунетине, 9 ком јаја и др.

Шематички калорични еквиваленти једног литра млека могли би се поставити следећом табелом, израђеном у Отс. јавне хигијене а на основу хемијских анализа домаћих јела београдског стручњака д-р Вајића.

Један литар млека одговара хранљивој вредности:

Кисели купус-вариво 3844 гр. 9.50 дин.
1 кгр. млека 2.50 дин.
Кромпир-вариво 618 гр. 7.— дин.
Пасуљ-вариво 558 гр. 3.70 дин.
Сладак купус 910 гр. 4.90 дин.
Бечка шницла 223 гр. 12.— дин.
Пуњена паприка 528 гр. 6.30 дин.
Грашак-вариво 600 гр. 5.40 дин.

Боранија-вариво 865 гр. 630 дин
Јаја 9 ком. 4.50 дин.
Кукуруз куван 558 гр. 4.— дин.
5 кгр. телетине — 100.— дин. одговара 1 кгр. бутера 40 дин.

Ова табела ,сем калоричних еквивалената, приказује цену појединих врста домаћих јела, која одговарају по калоричној вредности једном литру млека по данашњој цени од 2.50 дин. Таблица лепо илуструје у исто време како довољну концентрисаност хранљивих састојака у једном литру млека, тако и релативну јефтиноћу млека као хранљивог производа у низу осталих домаћих јела.

Без обзира на ова убедљива упоређења, потрошња млека и млечних производа код нас је минимална, као што је горе речено, а специјална потрошња млечних производа износи ништавну дневну количину. Она према израчунавању износи око 16 и по грама на једног становника. Напоменућемо овде, да један килограм доброг бутера одговара приближно 5 кгр. телетине (око 100 дин.) а поред тога је бутер нарочито богат антиинфекционим витамином А.

Сва факта и познавања о саставу и хранљивости млека и млечних производа још нам указују на потребу шире пропаганде, за што већу потрошњу млека и млечних производа, а што је у интересу народног здравља као и у интересу народне привреде.

Млеко из београдске околине, које се доноси за потрошњу у Београду, предмет је сталне и будне контроле од стране Поглаварства, због чега о квалитету млека постоје детаљни подаци.

На основу података Хигијенског отсека, кретање масноће у београдском пијачном млеку, као једног од најглавнијих састојака млека, креће се на релативно високим процентима, који знатно надмашују норму прописану чл. 32 Правилника о ближим одредбама за извршење закона о надзору над намирницама за живот. Овде је потребно да је та норма и сувише ниска, јер износи свега 2,3% према 3,6% минималног процента масноће млека на београдској пијаци у месецу априлу.

Овако нормирање масти на сувише ниским процентима иде само на штету млекарства, те према томе *требало би да се што пре сторнира и да се замени реалном нормом, која одговара стварним локалним приликама.* Према нашим констатацијама, минимални проценат масти у пијачном млеку пада на месец април, када он износи 3,64%, док осталих месеци масноћа је знатно већа и постизава зимских месеци 3,82% (месеца јануара и децембра).

Према подацима Градске хемиске лабораторије (г. д-р Мокрањца и г. Валдмана), проценат масноће у шталским пробама млека, узетим директно из штала, још је већи него у пијачном млеку и износи просечно за целу годину 4,05%. Сем тога рефракциони број хлор-калцијумовог серума, који карактеризира концентрацију хемиских састојака млека, је висок и знатно прелази норму прописану швајцарским законом, усвојену код нас. Према тим прописима ова норма рефракције сматра се равно 38, док млеко из београдске околине, узето директно из штала и израчунато на основу испитивања неколико стотина крава, износи преко 39,7. Што се тиче просечне количине млека, које даје једна крава музара у околини Београда, она износи око 9 лит.

Бактериолошка испитивања млека за последње године, а на основу података Градске бактериолошке лабораторије (д-р А. Јовановић) показују да проценат млека са нечистоћом преко 0,005 (горња граница —0,01) сачињава 1937 год. свега 1,27%, што је изведено на основу испитивања преко 4600 проба. Бактериолошки симптоми маститиса били су утврђени од стране лабораторије свега у 10 случајева или у 0,21% свих узетих проба. Туберкулозни маститис, односно *бацил Коха у седименту млека ниједанпут није констатован, као што нису нађене ни патогене клице у пијачном млеку.*

Ради компарације наше ситуације у погледу туберкулозе на страни, навешћемо пример Данске, класичне земље млекарства. Тамо, према подацима извесног стручњака Банга, туберкулозом су заражене краве у 50%, а у неким појединим местима у 70—80%. Истраживањем у већем броју узорака млека на страни, која су била предузета у појединим градовима Европе, доказано је присуство туберкулозних клица у 15,5% свих прегледаних проба млека и у 21,5% свих прегледаних проба бутера.

Негативни налаз у погледу бацила Коха код нас потпуно се подудара са подацима и резултатима туберкулинизације, која се врши сваке године у околини Београда на тражење Градског поглварства. Према званичним извештајима надлежних државних ветеринара, проценат туберкулозних крава износи свега око 1,18%, при чему је он још знатно мањи у србијанским селима, где се обично краве не негују под шталским режимом. У овим селима просечни проценат туберкулозних крава износи око 0,5%!

Случајеви модерне болести, инфекциозног побачаја, која је узела јачег маха у многим земљама Европе, код нас нису били констатовани у ужој околини. Стога смо се ми налазили у доста повољној ситуацији како у погледу епидемиолошком, тако и у погледу биохемиских особина млека, и рационализација целокупног млекарства у најближој будућности наишла би на много већи успех него на страни, где се морало борити са много већим тешкоћама.

Главни недостаци и мане београдског млека леже у примитивизму производње и сна-

бдевања. Индивидуално, неорганизовано и чак хаотично снабдевање града млеком истиче се само по себи као предмет за коренити реорганизацију. Нехигијенска производња, примитивне штале и нехигијенска филтрација, чување млека у импровизираним одељењима, под настрешницама и где било, дужи и спори транспорт коњским колима или чак пешице, на обрамици знатно погоршавају квалитет млека, које после неколико часова чувања и транспорта постаје веома богато у погледу бактериске флоре. С обзиром на ове околности истиче се сама по себи неопходна потреба организације задружне производње са сабирним хигијенски уређеним станицама за хлађење, чување и даљи транспорт у аутомобилима или другим подесним сретствима, евентуално у вагонима са хладњачом, како би се осигурао бржи пренос млека у Београд на место потрошње, за даљу прераду — пастеризацију или стасанизацију. Негативан значај примитивног чувања млека и примитивног спорог транспорта је очигледан и он је главни узрок неповољних особина београдског млека, што се нарочито осећа када се под утицајем повољне температуре скоро сваких пола сата број клица удвостручава.

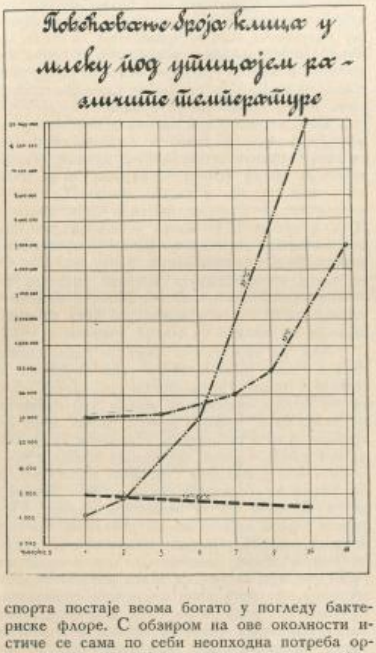

Из приложеног диаграма најбоље се огледа утицај температуре на повећање броја клица у млеку, као резултат биолошког процеса у млеку, произведеном без предузетих мера асептике и хигијене и значај хлађења млека приликом чувања и транспорта.

Садањи ступањ производње млека по селима у околини Београда још нам не даје могућности продукције асептичног млека типа certifié, гарантираног идеалног млека, већ нас упућује на савремене системе пастеризације и стасанизације у модерним градским млекарама.

Као препоручљиви начин дистрабуције — разношења млека с правом треба захтевати продају млека беспоекорног хигијенског квалитета заштићеног од спољних утицаја, а то је у затвореним флашама за појединачну потрошњу или у бломбираним кантама за већу потрошњу, као за: болнице, санаторијуме, пансионе, ресторане и сл.

Решење целог проблема је компликовано и велико и нећемо овде улазити у детаље. Циљ овог чланка као једног од саставних делова ланца предавања и пропагандних реферата у оквиру приређивања дана млека није доношење и предлагање дефинитивне солуције за решавање виталног питања млека, него је сврха да се то *питање поново покрене са мртве тачке и да се заинтересују сви меродавни фактори овим насушним проблемом, како би се приступило што пре његовом решавању.*

Проблем је од огромне важности, како за престоницу са преко 320.000 становника, тако и за многобројне произвођаче и трговце млеком, јер проблем засеца у два основна државна стуба: *народно здравље и народну привреду.* Вредност народног здравља непроцењива је, а вредност млека упућеног и садањим примитивним начином за потрошњу Београда огромна је и износи око 55,000.000.— дин. годишње, док вредност свих производа млекарства у целој земљи превазилази суму од 2,500.000.000.— динара годишње!

У овом кратком излагању споменули смо, а сада поново подвлачимо, нарочито повољне предуслове и перспективе за решавање питања у садањој епидемиолошкој ситуацији и при садањим локалним повољним биохемиским особинама млека. Све то даје пуно права очекивању да ће планска акција за побољшање млекарства, а специјално хигијена производње и снабдевања, сигурно уродити веома богатим плодом.

Д-р Сергије Рамзин

Закон као заштита млеку

Неоспорна је чињеница да је млеко једна од најпотребнијих животних намирница и да га човечије биће од свога рођења па кроз цео живот употребљава за своју исхрану. Оно не само што има велико својство хранљивости него и даје топлоту телу. Баш зато што му је намена од битног значаја за развијање и одржавање човечије егзистенције, државе су о њему, односно његовој производњи, одржавању, преради и продаји строго повеле рачуна и на тај начин успеле да смање морталитет својих грађана, а нарочито у њиховом почетном физичком развитку. Све земље узеле су млеко под заштиту закона; па и наша је то учинила доношењем закона о надзору над намирницама за живот, који је ступио на снагу 15 марта 1930 године, као и прзвилника о ближим одредбама за извршење поменутог закона, обнародованог 23 јуна 1930 године, кога је дана постао обавезан.

Наше законодавство не само да је повело строго рачуна о производњи млека већ и о начину његовог добијања, чувања, одржавања, преноса и прераде. Тако, оно пре свега дели млеко на: „млеко", „кисело млеко", „овчије млеко", „козије млеко", и млека која се добијају од осталих животиња по којима и носе свој назив. Под „млеком" подразумева оно кравље млеко, које се сме продавати за непосредну храну или за прераду само непромењено, добивено од добро храњених крава редовним непрекидним музењем. А под „киселим млеком' оно које има у себи више од 9⁰ киселости, те се под тим именом мора и продавати.

Строго је забрањена продаја разводњеног млека, као и млека које има више од 50.000 клица у 1 ссм. а намењено је човечијој употреби. Обраном, пастерисованом као и стерилизованом, може се продаја дозволити само под условом да је на боцама и судовима или више њих штампаним натписом означена каквоћа млека са свима чињеницама које закон изрично захтева и да се продаја пастеризованог и стерилизованог мора вршити у затвореном тржишту, и то стерилизованог у боцама које не смеју бити веће од 2 литра. Дозвољена је продаја и непатвореног млека са мање од 2.3% масти које се сматра исто као и обратно, те стога за њега важе исти прописи као и за обрана млека.

Исто тако у промету не сме бити млеко које има ненормалан мирис, укус, боју, које је добивено за првих осам дана после телења краве, млеко животиња које болују од болести које би уживањем млека могле да шкоде здрављу потрошача, као и крава које се лече лековима који прелазе у млеко, што је случај са арсеном и живом. Изузетно може се продавати млеко од крава које болују од слинавке и шапа само под условом да је кувано.

Поред млека наше законодавство говори о кефиру, јогурту и сличним производима, који се смеју правити искључиво од куваног млека, као и о врхњу (скорупу, кајмаку) које дели на слатко, тучено и кисело врхње. Слатко и кисело врхње мора садржати у себи најмање 20%, а тучено 30% масти и код продаје има носити натпис своје врсте. Затим је предвидело и одредбе о конзервираном млеку, за које се не смеју употребљавати никаква средства за конзервирање осим шећера. Млечне конзерве морају имати на себи натпис из кога се може сазнати од каквог су млека учињене.

Али то није све о чему је законодавац строго повео рачуна. Исто тако обраћена је нарочита пажња и на остале околности које су од битног значаја за млеко као средство исхране. Тако, мужа и пренос млека мора се вршити уз највећу чистоћу. Продавци су дужни да пре продаје добро промешају млеко у преносним или продајним судовима, пошто закон не узима за олакшавајућу околност изговор да је постотак масти непажњом снижен. Посуђе и справе које служе за добивање, пренос, мешање, чување и прераду млека не смеју бити од бакра, месинга, цинка, олова и галванизираног гвожђа, а морају бити тако погодног облика да се могу лако чистити и одржавати. Њихова употреба мора бити намењена само млеку. Превозна средства којима се преноси млеко од произвођача или продавца до потрошача, као што су аутомобили, велосипеди, кола, чезе итд., морају се одржавати у потпуном реду и чистоћи, као и просторије које служе за продају млека, а код којих се има нарочито водити рачуна да су простране и да се не смеју употребљавати за становање. Исто тако роба која би ма чиме деловала на квалитет, мирис и укус млека не сме се држати нити продавати у просторијама где и млеко, а нарочита се пажња има обратити на лица која раде са млеком да нису заражена заразним болестима.

То су све услови о којима морају водити рачуна произвођачи и продавци млека да не

дођу под удар закона. Да би се стриктно испуњавали од стране одговорних лица, законодавац је предвидео нарочите стручне органе — надзорнике намирница за живот, — којима је стављено у дужност вршење надзора уз сарадњу хигијенских завода и лабораторија других установа. По тексту закона, они су овлашћени да прегледају просторије и места за производњу, прерађивање, продају и оставу млека у обично радно време, а да тиме не ометају посао произвођачу и продавцу. Затим, да по потреби узимају узорке сумњивог млека и осталих млечних прерађевина ради анализе, и то у присуству сопственика радње, његовог заменика или два сведока а у два примерка који се стављају у нарочите судове и службеним печатом запечате или пломбирају. Један узорак служи за анализу, а други се чува на погодном месту у случају захтева супераналисе од стране сопственика. О одузимању узорка прави се записник који потписују надлежни орган и власник. Ако би хемијска или бактериолошка анализа дала такав резултат, да млеко не одговара условима закона, противу сопственика повешће се кривична истрага због дела иступа из § 21 Закона о надзору над намирницама за живот и казнити по § 22 истог закона затвором до месец дана или новчано до 10.000.— динара, а у тежим случајевима примениће се обе казне, ако тиме није учињено кривично дело по кривичном или коме другом закону. Затим, осудиће се да плати трошкове око извршене анализе и доношења пресуде. Осим тога, ако је млеко узапћено у великим количинама, оно се има према његовој природи уништити или продати, а пресуда о казни може се објавити о трошку осуђеног. Новчане казне као и новац добивен продајом узапћеног млека стављa се у санитетски фонд који је држава основала при Државној Хипотекарној Банци.

По § 4 Закона у вези чл. 21 правилника, све до доношења Закона о градским општинама, надзор над млеком вршиле су првостепене власти опште управе преко својих органа, а за ислеђивање и пресуђење кривца биле су надлежне полицијске власти, односно среска начелства. Ступањем на снагу Закона о градским општинама 24 септембра 1934 године градска поглаварства постала су надлежна не само за вршење надзора над млеком већ и за вођење кривичног поступка противу лица која су у градовима ухваћена са неисправним млеком.

У Градском поглаварству - Београд тај се поступак обавља преко Отсека јавне хигијене и његове хемијске и бактериолошке лабораторије као и Кривичног отсека. Отсек јавне хигијене преко својих органа — надзорника над намирницама за живот, — свакога дана врши надзор над млеком које се уносе у Београд на тај начин што надзорници на улазним трошаринским станицама и путевима који воде у Београд, а у градском реону, још зором прегледају свако млеко са термолактодензиметром, справом која показује специфичну тежину млека, и гербером, помоћу кога се одређује степен масноће млека. Ако се укаже да млеко има своју нормалну специфичну тежину од 1,029, онда се као исправно пушта у град ради продаје. Укаже ли се тежина од 1,028, онда већ постоји сумња да је патворено и стога се узима узорак од 150—200 кубика у флашицу која се, пломбирана или запечаћена, уз записник упућује лабораторијама на анализу а млеко пушта ради продаје. Ако је тежина испод 1,028, апсолутно је млеко сумњиво и оно се у целокупној количини одузима и по напред изнетом поступку упућује на анализу. Покаже ли бактериолошка анализа да у млеку има шкодљивих бактерија за човечији организам, или хемијска да млеко нема онај квалитет који је нормиран законом, оно се одузима и уништава а противу сопственика подноси реферат Кривичном отсеку ради даљег законског поступка, односно ислеђења и кажњавања. У супротном, ако је потпуно исправно а одузето у већим количинама, онда се по анализи која се сматра као хитна, враћа сопственику на слободно располагање. Осим наведене контроле, врши се и контрола код разносача-млекација и у свима деловима града за све време продаје, обично до 9 часова ујутру, као и преко целога дана по радњама које се баве продајом млека и млечних производа.

Као нормално млеко сматра се оно које се се углавном састоји из азотне супстанце — беланчевине 3.50, масти 3.40, млечног шећера 4.60, пепела 0.75, воде 87.75, и које на једном литру има око 700 калорија. Млеко које нема те и такве потребне састојке, патворено је и није погодно за људску исхрану. Њихови сопственици, ако би га пустили у јавну продају, били би кажњени као иступници а млеко би им се одузело.

Кривични отсек Градског поглаварства добио је од августа 1936 године, када је примио надлежност по Закону о градским општинама, до 1 априла 1938 године преко 2.000 реферата противу сопственика млека, које су пустили у продају, а анализом се утврдило да то млеко нема у себи потребне састојке. То су већином била млека патворена — наводњена, чији се проценат воде пење до 50%, или загађења. Највећи број реферата односи се на разводњена млека са процентом воде од 10—20% више него што млеко сме имати. Противу изгредника поведен је кривични поступак и они су кажњени. Ретки су случајеви да су избегли казну, било да се, и поред најенергичније трагања, нису могли пронаћи због лажног представљања приликом одузимања млека, или што су дошље успели да заметну свој траг. Мали је број оних који су се оправдали пред законом. Примера ради наводи се време од августа до краја децембра 1936 године када је Кри-

вични отсек, по референтима надзорника животних намирница, односно Отсека јавне хигијене, казнио 544 лица од 586 референсаних, и то не само ради патвореног млека већ и због неиспуњавања услова које је закон предвидео.

Од 36 места која су од августа 1936 године снабдевала млеком Београд, највећи број реферата односи се на сопственике радња у Београду и на продавце из села: Жаркова, Железника, Кумодража, Великог Мокрог Луга, Бежаније и Сурчина. Тако, на Београд долази 46 реферата а кажњено 44, Жарково на 57 реферата кажњено 56, Железник на 42 кажњено 42 Кумодраж на 58 кажњено 50, Велики Мокри Луг на 60 кажњено 57, Бежанија на 44 кажњено 43, и Сурчин на 43 реферата кажњено 41.

У 1937 години Кривични отсек примио је 1.046, а до 1 априла 1938 године 356 реферата. Још се статистички не може утврдити да ли број референсаних опада јер нису све три године пуне, већ само 1937. Али из свега произилази да је све мањи број референсаних обзиром на казне које их постижу а које се пењу на неколико стотина динара или на затвор о своме трошку рачунајући 1 дан у 50.– динара. Незнатан је број осуђених који траже оправдање пред вишим властима — Министарством социјалне политике и народног здравља, пошто су се уверили да се од стране Градског поглаварства закон правилно примењује.

Извршни отсек Градског поглаварства стара се да се по извршним пресудама казна изврши и да се наплате сви трошкови од осуђених.

Све се то чини ради заштите народног здравља и обезбеђења здраве исхране народа, како изрично гласи § 1 Закона о надзору над намирницама за живот.

Страхиња Ст. Којић

Поводом недеље млека: Римски бог Јупитер сиса козу на гори Иди, где га је склонила божица Реа испред оца Кроноса да га не поједе као осталу своју децу. Кад је Јупитер одрастао постао је тако снажан да је надвладао свога оца.

Здраво млеко

Чување млека од квара и прожга. — Међу питањима хигијене исхране, која нам се намећу за студију, једно од најважнијих тиче се потрошње млека по варошима. Проблем да се осигура свакодневно снабдевање тим хранљивим артиклом, у потпуно добром стању у погледу чистоће и очуваности, претставља заиста велике тешкоће; јер је млеко веома промењиво, мења свој састав и квалитет са највећом лакоћом и услед најмањих утицаја. Оно тежи да постане укиснуто, и од тог момента његов квалитет се мења и губи од своје вредности: млеко постане сасвим нешто друго но што је било одмах после муже, оно престаје да буде оно што га чини изврсним за храну и од вредности као главна храна за децу и појкрепљујуће средство за неразвијене и слабе.

Исто тако млеко од краве која је болесна служи као преносилац клица заразних болести; и тада, уместо да нам буде од користи, може да буде кобно и у толико више опасније у колико га чешће узимамо и тиме излажемо наш организам штетном утицају болесног млека. А шта да се каже о деци, болесницима и старцима који такво млеко узимају? — Утврђено је данас са сигурношћу: да млеко, лиферовано за јавну потрошњу, без старања о његовом конзервирању и без контроле, може да буде као храна опасно, а често да буде узрок и епидемији. Статистике су нажалост доказале да је велика смртност деце у варошима резултат незнања овог факта.

Не треба заборавити да се млеко, потпуно чисто и исправно, не може транспортовати без неких последица (сем ако је претходно делимично смрзнуто) ако је отстојање транспорта иоле веће. И пошто је то утврђено, морало се доћи до закључка: да се млеко пренесе на веће отстојање треба га у неку руку имобилисати, т.ј. „укочити" сваку штетну акцију на његов квалитет, док се не пренесе.

Прво што је учињено, то је стерилизовање млека за одојчад. Одмах је смртност одојчади по болницама спала за 30%. Чак и код деце која су патила од јаког пролива (диаре-е) употребом стерилизованог млека пролив је престао. Такав резултат показује да ово питање имоболисања млека има огромну важност.

Да би се што боље имоболисало млеко потребно је имати нарочите апарате: пастеризаторе и стерилизаторе. А да би се ови што погодније конструисали за постигнуће циља, потребно је било са сигурношћу утврдити узроке квара млека и подесити начин паралисања разних акција штетних по млеко.

Сви знамо да млеко, слободно изложено додиру ваздуха, брзо мења изглед: течно испочетка, постаје гушће, вискозно, и истовремено одаје мирис накисео. Ова промена се брзо појачава, млеко узима облик громуљичасте масе која плови у бистрој течности. Тада кажемо да се млеко укварило — згрушало.

У капи ове течности микроскопом разазнајемо присуство многобројних телашца специјалног облика — ћелија — час повезаних, час расејаних, а која нису постојала у свежем млеку. То су жива бића, бића сићушна — микроскопска. Било је довољно да ваздух нанесе неколико клица па да се изврши ова промена тако потпуна. Ове клице су се множиле и кретале и њихова генерација је испунила масу за неколико сати. Ови *микроби* су се дакле инсталисали у млеку. Они су напредовали хранећи се субстанцом и учинили да на крају имамо једну врсту млека које преставља остатак њиховог варења. Они су узели за себе и у своју корист велики део хранљивог квалитета ранијег млека.

Много пре но што се видно могла констатовати ова најезда, течност је ушла у еволуцију и престала да буде природно млеко. А ако је природно млеко било болесно, онда још док је свеже показује под микроскопом микро-организме специјалног изгледа, који су и агенти заразе.

То је тај свет неизмерно малих бића, раније непознат, кога је Л. Пастер испитивао и научио нас да се с њим боримо и учинимо га безопасним.

Треба дакле уклонити све те клице које се множе, а потом млеко, тако пречишћено, ставити у заклон од сваке доцније сличне најезде, све до момента његове употребе.

Опити су показали да су та мала бића веома осетљива према акцији топлоте. Та мала бића имају једну температуру средине која условљава њихов живот, множење и напредовање. Степен више или степен мање, довољно је да се десе дубоке промене.

Ако та мала бића подвргнемо великој хладноћи она су парализована. Она се понашају као да су пала у дубоки сан, за време кога свака функција њиховог живота изгледа да је задржана. Али не треба веровати да је то увек њихова смрт. Често је довољно да се успостави повољна — блажија — температура

па да се она освесте и поврате у активни живот.

Али високе температуре су већ кобније за та мала бића. Сви микро-организми подвргнути топлоти која се повећава, манифестују наскоро прогресивно слабљење, што показује да трпе. Понекад дају енергичан отпор, али крој борбе фаталан: сва мала бића, после више или мање дугог напора и борбе, подлежу.

Ова два принципа су основа за конзервирање млека: парализовање микроба помоћу хладноће или уништавање њихово помоћу топлоте. Одмах се лако примећује да је парализовање помоћу хладноће несигурнији начин и уз то и скупљи, кад се жели млеко у млекари и за време транспорта одржавати у хладноћи. Истиче се дакле као бољи начин конзервације млека: употреба топлоте. Али то није тако једноставно.

Између крајњих граница у којима се констатују ефекти има читава серија међуфаза активности микроба: сваки степен температуре им даје или одузима један део снаге, према томе да ли још нису достигли или су прешли извесну температуру која им одговара.

Има и нешто више у том интересантном свету бескрајно малих бића. Наиме је, наиме, мноштво раса од којих свака има своју одређену функцију, и представља понаособ по један нарочити, одвојени, начин егзистенције.

Извесна врста микроба црпе своју храну из млека. У истој течности налазимо увек исте живе форме, исте извршене трансформације, где свака врста има своје специјалне особине, показујући специјално понашање и отпорност према спољним агентима; и да би се постигло њихово уништење потребна је за сваку од њих нарочита температура, различита за сваку врсту микроба. Ово већ није случај код вина; јер док ће се у шири вина у врењу сваки живот микроба уништити ако се загреје на око 75° С, активност микроба у млеку биће код те температуре једва успорена, и ми ћемо их моћи смртно потпуно погодити само на око 110° С. Из овога се закључује још и то: да је стерилизација тежа ствар, када се жели сачувати млеко.

Посматрајући како се микроби множе пада нарочито у очи што се код тих опажа величанствено настојање природе да осигура вечност свих врста бића. Јер када ове бактерије сретну услове неповољне за њихов опстанак, т.ј. средину где њихов живот постаје немогућ, свака индивидуа, пре но што ће да завриши са животом, доноси на свет једну врсту јајета-семена: „спору", мало телашце, по изгледу непомично, и баш у њему је извор будућег живота. Чим се нађе у приликама погодним за врсту која га је створила, трансформише се исто тако као семе које клија. Ствара се право рађање живе форме потпуно истоветне оној која је јаје снела умирући.

И што је веома значајно: спора може да прође кроз све тешкоће кроз које њена мати није могла проћи већ је угинула. Њу неће да савлада ни једна тешкоћа тако брзо. Наравно и ако јој исти узроци уништења који су савладали њену мајку не могу са истом лакоћом да нахуде, ипак ако делују са већим степеном интензитета постићи ће се уништење и спора. Ако се на пр. греје једна течност у којој има бактерија, може се констатовати да зреле бактерије умиру понајвише код температуре од 80—90° С, док су тада споре потпуно неоштећене. Да би се споре уништиле треба око 110—120° С топлоте, а било их је још живих одржаних и на 140° С.

Пастеризација. — Ако се свеже помужено млеко изложи температури од 80° С постиже се уништавање свих одраслих микроба који су доспели у млеко у току раније манипулације. Уз уобичајену обичну пажњу чистоће ова бића су ипак малобројна; она још нису могла извршити какав знатан рад. Једва ако су се појавиле неколико новорођених спора. Грејање на 80° С је поштедило само то неколико спора. — Учинивши да температура нагло падне од 80° С на 12° С, млеко ће остати само неколико тренутака на тој темпаратури, погодној за егзистенцију микроба које поменусмо, а споре, које се налазе у малом броју, неће имати времена да еволуишу.

И тако се лако може постићи конзервирање млека на тако ниској температури: споре ће дуго бити одржаване у том интертном стању, што чини да је њихово присуство у млеку индиферентно. И млеко се може преносити без незгоде на место потрошње. — То је пастеризација млека. Такво млеко може да се сачува до 30 часова.

Стерилизација. — И ако ова метода даје резултате задовољавајуће, проблем апсолутног конзервирања млека није тиме у потпуности решен. Стога се врши стерилизација помоћу топлоте, што је скопчано са другим тешкоћама, јер је за ову операцију потребно грејати млеко до 110° С.

Међутим ми не смемо да губимо из вида да желимо пустити у потрошњу заиста природно млеко, које треба да има сав хранљив квалитет свеже — помуженог млека. И тада се поставља питање: да неће млеко, за које знамо да је лако променљива субстанца и чија лепа и корисна својства су тако деликатна, да неће та храна претрпети, под утицајем јаког загревања унутарње промене које би могле да измене његову сварљивост?

Питање се не сме занемарити; и, ако користи добивене удаљавањем живих клица из млека треба да се постигну на трошак његове хранљиве вредности, тешко ће бити могуће изразити се о општој користи овакве методе. Међутим, мора се имати на уму ова тешкоћа. Стерилизовано млеко на високој температури не личи на природно млеко. Истина у том

млеку живот микроба је потпуно ишчезао, али је питање: докле иде идентичност те течности отворене-браон боје са природним млеком.

Зна се да је „маја" екстракт стомака младог телета. И када се једна мала количина те маје дода млеку ово се згруша, т.ј. претвори у полу-тврду масу, што је први корак за израду сирева. Казеин је при томе потпуно одвојен од сурутке. Међутим стерилизовано млеко додатком маје не згрушава се готово никако на високој температури. И ако се формира згрушана маса то бива без прекида и лагано и непотпуно, уместо да је потпуно и да се заврши у току кратког времена. Течност која се одваја, у место да је бистра, постане непровидна и бела. Иста садржи још извесну повећу количину казеина. — Затим је примећено да отворено-браон боја стерилизованог млека долази услед карамелисања нарочите шећерне материје која се налази у нормалном млеку. А овај млечни шећер игра потпуно одређену улогу у исхрани. Из свега дакле излази: да је стерилизовано млеко претрпело дубоку хемијску промену.

Наш организам врши своју мисију: да свари храну, стварајући у својим разним органима извесан број лучења, при чему сокови нападају хранљиву материју да би је претворили делом у корисну материју за асимилацију — апсорбовање у наше тело, а делом у материју некорисну за уклањање — избацивање из тела. Ови агенти трансформације, „диастазе", како их зову, почињу своју акцију на млеко претварајући га у полу-тврду масу — згрушаност. Испитивање једног од њих: маје, преставља у потпуности први рад варења који се догађа у чистој млечној исхрани ново-рођенчета.

Физиолози су потпуно утврдили да се млеко може да свари само под првим условом: да претрпи ову промену. И ако је за постизање тога потребно једно време дуже но што протекне за обично бављење хране у нашем организму, може се закључити да ће стерилизовано млеко проћи кроз цео организам са мало користи по њега: неће испунити функцију хранљивости која се очекује од његове употребе.

На срећу, акција топлоте за микробе преставља субтилност која се може искористити. У ствари не постоји једна смртна температура за једну дату врсту, већ читава скала ових температура. То произилази услед интервенције другог једног фактора: трајања акције. Ако је стерилизација млека добијена грејањем на 110° С за време од 5 минута, примећено је да се грејањем само до на 100° С за време од 15 минута, постиже крајњи резултат исти, т.ј. и одрасла бића и споре су уништене. Ако се иде и даље са дужином трајања грејања, потпуно стерилизовање може се постићи и на температури између 85 и 90° С.

Врло је вероватно да ако каква индустријска метода обраде млека може да примени овај принцип, млеко не би наравно трпело на температури од 85–90° С тако дубоке промене као што су оне констатоване при грејању на 110° С. Нарочито органска и хранљива својства не би трпела тако знатну промену. Млеко на тај начин третирано приближиће би било природном млеку.

А ево како је тешкоћа избегнута: ако се загреје млеко до на 80° С., и на тој температури се исто задржи извесно време и тиме постигне уништење одраслих микроба, иако се није успело уништење спора, неће се нагло расхладити млеко, — као што то радимо при пастеризовању, — већ ће се свести прво температура млека на 30° С на тај начин што ће се млеко оставити да се до те температуре расхлади, у току неколико сати. Ова температура од 30° С је врло погодна за еволуцију спора, које смо поштедели при недовољном грејању до 80° С. Али, иако има довољно времена да се споре претворе у одрасле микробе, није довољно то време да ове оплоде клице нове генерације.

Ако се после овог кратког периода времена одмора и расхлађивања поново доведе температура млека до на 80° С и иста одржи за дуже времена, уништиће се сви одрасли микроби и остаће можда само мали број спора, врло мали у односу на оне које су биле у млеку у почетку.

Понављајући ову операцију још једном постићи ће се потпуна стерилизација млека на високој температури.

Може се млеко стерилизовати грејањем у етиважи са топлим ваздухом (сува топлота) или у отоклаву у контакту са воденом паром под притиском (влажна топлота).

Искуство је показало да постоји извесна разлика у енергијама код ова два начина употребе. На исто температури за исто време влажна топлота ће извршити уништење микроба док ће сува топлота постићи недовољно уништење, те јој треба за потпуно уништење веће трајање времена акције.

Да би се добило што потпуније стерилизовање треба или подићи температуру за 1 степен више или продужити трајање њене акције. Употреба отоклава са грејањем, у контакту са воденом паром најбише је за препоруку.

Из овога произилази да се апсолутна стерилизација млека постиже у потпуности само уз помоћ топлоте.

Антисептична средства. — Бактеороло шка наука даје друге изворе за нову индустрију.

Извесне субстанце додате средини у којој живе бактерије задржавају више-мање њихов развој и утичу на њих као отрови. Антисептична средства су брзо изашла из лабораторије и редовно су у употреби код индустрије када се, на ма који начин, жели конзервација млека.

Треба признати да се засада још не могу извући праве користи од овог средства; јер

не само да млеко није овим апсолутно стерилизовано, већ додатак ових субстанца чини да млеко није више право млеко, пошто ће онај који га пије имати с млеком да прогута и стране субстанце.

Међу сретствима за конзервирање једно је од првих: содакарбонат и сода-бикарбонат. Да ли они задржавају ток микро-организма? Ни најмање! Они само маскирају њихову акцију провокаторску која тежи да ускари млеко, спречавајући да млеко брзо укисне, него оно мало по мало достигне киселу реакцију. У самом почетку, прво лице унесе врло малу количину ове субстанце. Али сваки од посредника наће за потребно, — за већу сигурност, — да дода нову дозу, и најзад потрошач добија скоро неку врсту цеђи.

Прибегавало се употреби боракса и салицилне киселине. Са овим субстанцама улазимо у категорију правих антисептика који парализују микробе. Изван сумње је да ове субстанце утичу на микроскопске организме трујући их. Али зар оне немају утицаја у истом смислу и на наш организам, нарочито кад су у повишеној дози у којој имају да буду употребљене ради постизања конзервирања млека? Јавна хигијена то с правом забрањује. Али фалсификатори и даље гледају да изиграју контролне органе.

Као антисептик употребљава се и алдехид-формик или формол. Овај антисептик изгледа да делује врло енергично противу микроорганизама, иако употребљен у врло малој количини. Званична наука се још није законски изјаснила о њему: никакво одобрење, али и никаква забрана до данас није покренула какву дискусију о његовој употреби у храни.

На крају крајева, чак иако би се законом одобрили, у досадањим методама употребе антисептика не налази се потпуно задовољавајуће решење за конзервацију млека. Ништа не доказује међутим да се ишло до краја у том правцу и да се неће једнога дана наћи једна повољнија и задовољавајућа примена.

Често се преузима идеја већ више пута помињана: да се изврши стерилизација млека подвргавањем млека, под притиском, прво контакту угљеничког гаса, а потом кисеоника.

Каква је акција ових гасова конституција микроба ће нам то објаснити.

Међу тим бићима, тако компликованим, од којих су једни названи: „аеробима", који живе као и људска бића, апсорбујући кисеоник из ваздуха ради одржавања своје топлоте и живота, овај гас је исто толико потребан као и нама самим. Ако би их унели у једну средину која нема овај елеменат али је пуна инертног гаса (н.пр. угљене киселине) загушеност ће га уништити. Према томе угљена киселина игра у односу према аеробима, улогу антисептика.

Друга врста, названа „анероби", напротив, не могу да дишу тај слободни кисеоник. Само игром интерних функција анероби постижу сагоревање дисања које је потребно за њихов опстанак и развој. Контакт кисеоника из ваздуха осуђује их фатално на смрт. Кисеоник дакле игра, у односу према анеробима, улогу антисептика.

Из предњег се даје лако разумети какве се користи могу извући употребом ових гасова.

Могле би се олакшати њихове сукцесивне акције умереним загревањем на тај начин да само бактерије трпе од топлоте: ово стање трпљења би било повољно за акцију антисептичних гасова.

Чим се постигне стерилизација лако се млеко ослобађа свих трагова антисептичних гасова и осигурава се као и увек немогућност сваке доцније загађености. Тако се добија стерилизовано млеко које не показује никаквог знака манипулације и које није претрпело никакву промену конституције. И то ће бити заиста природно, а стерилизовано млеко.

Изгледа да практично постигнуће показује озбиљне препреке, пошто је идеја одавнашња, а ипак још није добила примену. И заиста изгледа тешко да се осигура крајња дифузија ових гасова у циљу постигнућа контакта гаса са свима молекулима млека; и докле год свако микроскопско биће не дође у контакт са смртним гасом резултат је незадовољавајући.

Млеко је, рекли смо, еминентно променљива субстанца. Једна врста микроба, која од млека чини своју удобичајену средину повољну за свој опстанак и развијање, у истој врло брзо развија киселу реакцију, и чим је ова трансформација почела, млеко не може да отрпи загревање до кључања а да се не поквари — згруша. То је једна важна напомена која се односи на начин пастеризирања и стерилизирања млека основан на употреби топлоте, једини који је пракса санкционисала до данашњег дана и о коме вреди говорити. Према томе, кад се изврши пастеризација или стерилизација, треба да смо што је више сигурни да имамо ригурозно свеже млеко, иначе се излажемо ризику да на крају операције добијемо укварено млеко и ван употребе.

Не треба дакле ни покушавати да се локал за пастеризацију и стерилизацију постави на какво велико отстојање од места где се млеко музе. Пошто свеже млеко није постигло свој имунитет, сваки транспорт који помера моменат прераде шкоди млеку.

Ма какав начин да се употреби у циљу конзервирања млека, на ово се мора обратити нарочита пажња.

Филтрирање-пречишћавање. — Упркос све ефикасности поменутих начина за конзервирање, очигледно је да ће њихов ефекат бити у толико потпунији у колико је млеко које третирамо мање загађено, тј. у колико мање садржи клица које треба уништити или удаљити.

Главна опомена свима који се баве манипулацијом млека је: највећа чистоћа млека од момента муже до примене начина конзервирања. Али се то у највише случајева, нажалост, јако занемарује: скоро су увек времена и околина њихова упрљани изметом; с друге стране руке лица које врше мужу сумњиве су чистоће. Те због свега тог млеко, које је свеже помужено, већ одмах прима велику количину клица, што је међутим било лако избећи.

Млеко које сматрамо као добро и чисто садржи при свем том 14—186 милиграма кравље балеге, делића сламе, длака итд. на литар.

Ови органски отпаци, нема сумње, убрзавају развој микроба. У то се можемо лако уверити. Узмимо млеко од неколико крава помужених у штали и конзервирајмо га на температури од 17° С. Потом те исте краве изведимо сутра-дан изван штале и обратимо најобичнију пажњу на чистоћу крава и лица која врше мужу. Сигурно је да ће се прво млеко укварити после 23—24 часа, док друго тек после 36—39 часова. Дакле 16 часова добитка за нешто мало труда у корист чистоће!

Али то је само један од многобројних узрока да млеко, иако свеже помужено, стиже у млекару или код потрошача са огромном количином клица у себи.

Одавно је примећено да се бактерије, које се налазе у једној течности, у већини задрже када се та течност проведе кроз неку порозну субстанцу. На томе се чак оснивала и лепа нада неких да се на тај начин механичким путем ослободи млеко од бактерија.

Истина је да вијугави и веома тесни путеви порозне субстанце постижу задржавање микро-организама. Али филтр задржава само један део клица, а потом се загуши и треба га дуго чистити, па и то чишћење се не постиза брзо ни потпуно. Такав филтр је у употреби у лабораторијама. Сем тога млеко није погодна течност за такав начин одвајања елемената, јер такав филтр у исто време задржава и по неке корисне елементе млека, те млеко услед тога губи у квалитету.

Али ово не значи да је уопште напуштена идеја филтровања млека. Оно се изводи на пр. у центрифугалним сепараторима, где се врши издвајање нормалних и страних елемената млека по реду густине. И када је један сепаратор у функционисању неколико сати, зидови суда се покрију једним слојем прљавштине. То је материја гушћа у којој се могу наћи сви они органски отпатци који су унети у млеко за време разних манипулација. Ова специјална функција сепаратора одговара филтрацији. Али с те тачке гледишта рад сепаратора је исто тако непотпун, јер нечистоћа мале густине, између осталог и велики број микроба, ипак је доспео у млеко или крем.

Ипак у практичном погледу нешто се може добити филтрирањем млека. Ако се употреби филтр са филцом, обичним шљунком, или боље: силикантним зрнима за ту сврху припремљеним, постиже се добијање доста чистог млека.

Филтр у употреби код инсталације мањег значаја је од филца. Један филцани котур, стављен на дну левка кроз који се сипа млеко, задржава нечистоћу тог млека. Ови филцани котурови се лако могу стерилизовати после извесног времена употребе: прањем у кључалој води.

Филтрирање кроз шљунак је препоручљивије у млекарама чија дневна манипулација млека достиже бар 300 литара. Филтрирајућа способност шљунка је заиста већа од оне филца.

Шљунак који се употребљује у филтру је обичан речни шљунак, претходно добро опран више пута топлом водом у коју се успе сода-карбонат. Потом се шљунак исплакне у хладној води, којој се дода мало хлорхидичне киселине. Најзад се опет исплакне више пута у чистој води и стерилизује врло енергичним грејањем у каквој пећи.

Филтрови са шљунком су подешени да млеко стиже у филтр озго, пролазећи кроз слој шљунка под утицајем извесног притиска који се добија ако се мало издигне суд у који тече млеко. А испод дна апарата налази се славина за испражњивање, да би се могло сакупити млеко које се налази у филтру на крају сваке операције, када притисак није довољан да га потисне до на излазни отвор који се налази на горњем делу апарата.

Када је филтр израђен од више елемената, сваки од ових има истоветни облик, али су слојеви шљунка постављени тако да су доле са крупнијим шљунком а што се иде на више шљунак је све финији.

После сваке операције треба филтр чистити, пуштајући кроз њега воду. Бар један пут на дан стерилизују се шљунак и филцани котури, а потом се све изложи сушењу. Ова стерилизација врши се на тај начин што се филц пере неколико пута у кључалој води, док се шљунак загрева до усијаности.

Ове операције прања се врше врло брзо, као и монтирање самог филтра; а труд око тих операција је широко компензиран резултатима који се филтровањем добију.

Инж. Драг. С. Никетић.

МАЛАРИЈА У БЕОГРАДУ

Њено сузбијање у ужем и ширем Београду са околином*)

Осетна експлозија маларичних оболења, запажена током 1937 године веома богате отмосферским талогом, скренула је пажњу на маларични проблем и ставила је питање антималаричне акције на дневни ред као акутни социјално-хигијенски проблем, који не трпи одлагања. Нарочито је опажено огромно повећавање маларичних оболења (до 200.000 случајева) у Јужној Србији, што је имало јаку реперкусију на београдски морбидитет, јер Београд као престоница свакогодишње привлачи десетине хиљада сезонских радника и печалбара баш из јужних крајева Краљевине, а такође и из других маларичних предела.

Према подацима наше епидемиолошке службе број позитивно утврђених микроскопских случајева износио је у Београду (без Земуна) 677, са максимумом у месецу августу и септембру. Ови подаци о позитивно утврђеним случајевима нису дефинитивни, јер не постоји облигатно пријављивање маларије, као за друге заразне болести, и, вероватно, он је још знатно већи. Сем утврђених случајева (путем микроскопије) од стране Уреда за осигурање радника било је пријављено, на тражење Градског санитета, већи број случајева, који је премашао 5.000, али веродостојност свих ових случајева, као маларичних оболења, није било могуће утврдити из разлога што је дијагноза стављана само на основу клиничких симптома. Из ових чак и приближних и недефинитивних података следује да је маларични морбидитет у престоници и сувише висок без обзира на чињеницу што је већи број случајева импортиране природе. У прилог овим подацима о раширености маларије у Београду могу нам послужити извештаји Референства за школску хигијену о индексу слезине, прикупљени приликом систематских прегледа ђака у почетку школске године. Према овим подацима следује да индекс слезине варира код ђака основних школа 0,5% до 2,1% при чему су најнижи индекси опажени у реонима школа удаљених од Саве и Дунава, док је највећи индекс у Савској и Дунавској падини. Свима је добро познато да се у Београду одомаћила тродневна маларија са њеним проузроковачем плазмодиумом виваксом и да су веома ретки случајеви четвородневне маларије, док је тропска маларија само као инвазиона форма, унешена из јужних предела земље. Према овим врстама паразита, обично се мисли, на бенигни карактер домаће ендемичне маларије, која, кас што се мислило, не изазива тешке маларичне кахексије, нити смртне случајеве. Ипак у прошлој години ми смо имали неколико смртних случајева, од којих је један случај маларије проузрокован плазмодијумом виваксом, а који се је према умрлици инфективне болнице и подацима Паталошког института завршио летално и то услед руптуре слезине, тј. директно проузроковане маларијом. Овај случај и њему слични стављају у сумњу потпуни бенигнитет београдске маларије, јер сем наведеног случаја из 1937 год. имали смо смртне случајеве и у ранијим годинама и то: на пр. 1927 г. умрло је Београђана од маларије 2, 1928 г. 2, 1929 г. 3, 1930 г.. 1, 1931 г. 0, 1932 г. 1, 1933 г. 5, 1934 г. 3, 1935 г. 2, 1936 г. 1 и 1937 г. 4.

Ови подаци о морталитету од маларије, нарочито у вези са статистиком морбидитета, важни су и инструктивни, јер императивно захтевају да се предузму све потребне мере, како би се престоница ослободила овог зла и како би се дефинитивно избрисала из тужног регистра многих колонијалних и др. нехигијенских предела, где становништво умире, чак и од маларије, а поред тога се мучи од комараца, који сваке сезоне нападају становништво. У исто време морамо узгред рећи да ни Беч, ни Будимпешта, насељени на истом Дунаву, немају ендемичне маларије, нити комарци досађују становништву и туристима. Туристи су у Београду у последње време многобројни, а биће још многобројнији, јер се Београд нагло развија и постепено претвара у једно туристичко место.

При расматрању и дискусији поводом антималаричне акције треба имати у виду да је реон Београда и најближа околина веома богата у фаунистичком погледу, јер је овде утврђен већи број врста комараца и других инсеката, који нападају човека и сисају његову крв. Напоменућемо да у Београду постоје три врсте маларичних комараца и то: анофелес макулипенис, бифуркатус, синензис, а можда и четврта врста плумбеус. Проучавање маларичних комараца у последње време створило је читаву науку *колицидологију* и одговарајуће за то специјалисте — кулицидологе.

*) Реферат на Антималаричној конференцији одржаној 8-IV-938 г. у кабинету Г. Претседника Општине.

Чувени кулицидог професор Мартини између осталог је утврдио да у Београду постоје две расе анофелеса макулипениса и то: typieus u messae Међутим јужне расе елутус, која у Јужној Србији једино код макулипениса преноси маларију, код нас нема, те према томе у Београду питање раса, које преносе маларију, још је отворено — нерешено и недовољно објашњено. Значај овог решења је од огромне важности за практично сузбијање маларије, јер антималаричка акција у првом реду мора се концентрисати на опасне, инфекциозне расе, које преносе маларију, а тек у другом реду на остале расе, које немају епидемиолошког значаја.

Пролећни комарац аедес задаје велике бриге ентомолозима, лекарима и становништву, јер, као што је познато, аедес вексанс нарочито јако уједа у пролеће и тиме често оне-

Поплављени део београдског „дивљег" насеља у Макишу, легло комараца и маларије.

могућава опстанак посетиоца у парковима, баштама и сл. Услед тих незгодних особина аедеса ентомолози великих градова, где је добро организована ентомолошка служба, као што је на пр. Цирих, нарочито будно прате развој тог опаког комарца и предузимају све мере за његово сузбијање. Колико се воде евиденције о овој врсти комара, може се видети по томе што ентомолози Цириха могу унапред још зими казати колико ће се милиона аедеса излећи на пролеће. Врста аедеса код нас у Београду постоје четири и то: Aëdes var. caspius (dorsalis), Aëdes vexans, Aëdes pulchritarsis et Aëdes ornatus.

Немаларични обични комарац, тако зв. кулекс, нарочито је проширен у Београду у реону помијара на периферији. Овај комарац, и ако не преноси маларију, нарочиту у јесен (његова врста кулекс пипиенс) жестоко убада човека, а пошто је његово легло у прљавим водама помијара, овај комарац својим убодом често инфицира кожу човека са различитим врстама кожних оболења. Поред кулекс пипиенса имамо у Београду још 3 врсте: кулекс тејлери (theileri), culex hortensis u culex modestus. Интересантно је назначити да у Београду постоји инсект звани флеботомус (phlebotomus peniciosus et pappatacci), који у Јужној Србији преноси папатичијеву грозницу. Сем тога у Београду постоје две врсте теобалдије (annulata et lengoreolata), чији епидемиолошки значај није још сасвим расветљен, као и врсте голубачке мушице-симулиде, врсте куликојдеса, дикса, хаоборус, Uranotaenia unguiculata.

Ово фаунистичко богатство Београда и околине захтева *оријанизацију специјалне ентомолошке службе*, како би се заиста постигао завидан успех на пољу сузбијања инсеката, а у исто време, поред питања сузбијања маларије, решило би се и *питање комараца уопште*.

Сви ови разлози и наведени подаци нарочито убедљиво говоре о потреби смишљене, планске антималаричне акције, која се, силом околности, мора ставити на дневни ред комуналне делатности.

Поред тога садањи урбанистички развој Београда са пребацивањем престонице на другу страну Саве и Дунава и органско спајање преко мочварних терена са Земуном и ширење у правцу Панчевачког Рита, где се стварају нехигијенске насеља, још потенцирају значај маларичног проблема са задаћом активног сузбијања комараца и др. штеточина не само у границама ужег Београда, но и ширег на оној страни Саве и Дунава.

Акција на сузбијању маларије и борба против комараца, мува и др. инсеката отпочета је на терену од стране Поглаварства први пут у Београду 1931 год. Али првом озбиљном проучавању сузбијања маларије и изради плана приступила је ондашња Београдска бактериолошка станица још 1923—1924 год. Од стране Општине године 1932 већ је учињен знатан успех у овом правцу, када су биле употребљене са осетним резултатима веће количине инсектицидних срестава петролеума, нафте, париског зеленика, као и гамбузије — ситне рибице, које су биле пуштене у већи број стагнантних бара ради уништавања ларви комараца, а отпочето је и са затрпавањем бара. Исте 1932 године била је опробана метода запрашивања већих простора барушти на париским зеленилом помоћу *аероплана*. Ови покуси, на основу накнадно обављених ентомолошких испитивања, показали су одличне резултате, јер је било утврђено да је било уништено 95—98% свих ларви, које су се нашле у опрашеној бари. На овај начин била је запрашена једна велика бара, претходно припремљена за авионско запрашивање, на Великом Ратном Острву, а која је износила површину око 40.000 м.². За ову акцију било је потребно: један сат аеропланског летења, са два пуњења аероплана, и 2.400 кгр. двопроцентног париског зеленила помешаног са прашином.

Године 1933 и 1934 антималаричка акција била је скоро обустављена и тек 1935 год. поново је отпочета. Године 1936 као и 1937 акција се вршила интензивно, мада треба рећи да успех у 1937 год. није био задовољавајући с обзиром на количину утрошеног материјала и употребљене радне снаге из разлога што су атмосферске прилике биле веома неповољне. Треба напоменути да је сумарна количина атмосферског талога у Београду износила 985 мм. и да су почетак маларичне сезоне — април, као и врхунац — август, били су веома богати са атмосферским талогом.

Тако је у Београду пало у априлу 1937 год. 102 мм. према 69 мм. 1935 и 29 мм. 1936 год., а у августу 1937 год. 205 мм. према 18 мм. 1935 и 65 мм. 1936 год.

Честе кише сметале су теренском раду и уништавале вештачке покриваче од нафте по баруштинама, тако да се морало исти посао неколико пута понављати да би се постигао жељени резултат. Сем тога антималаричка акција прошле године била је с обзиром на одобрене кредите ограничена и сводила се скоро изузетно на реоне ужег Београда, док су баруштине и плавни терени из реона ширег Београда и околине ликвидирали веће количине комараца. Познато је да се комарци при подесном контра-ветру могу пренети на отстојање од 3 до 5 км.

Слободно се може рећи, да, благодарећи савесном раду, ниједан килограм нафте и парискот зеленила није био изгубљен за ентомолошку акцију, али ефекат те акције у Београду знатно се је смањивао отсуством упоредне и строге лабораториско-ентомолошке контроле, прекидом ентомолошке акције за време зимских месеци услед недостатка кредита, и најзад услед потпуног отсуства сваке антималаричне акције у реону ширег Београда, одакле су, као што смо казали, вршене читаве инвазије комараца на ужи Београд.

Према измењеној ситуацији, пребацивању Београда преко Саве и Дунава и стварању насеља у Панчевачком риту — антималаричка акција још се компликује и њене димензије се повећавају. Према томе, целокупна антималаричка акција могла би се поделити на два главна дела: акцију у ужем Београду и акцију у ширем Београду. Садања палиативна акција против комараца и маларије састојала би се из низа следећих специјалних мера:

1) Петролизирања баруштина, односно покривања са нафтеним филмом водених површина, полазећи из рачуна да је за сваки квадратни метар потребно 40 гр. нафте, а најмање 20 грама.

2) Запрашивања са париским зеленилом у виду двопроцентне мешавине париског зеленила са обичном, добро просејаном уличном прашином и то око 20 гр. на 1 м². Ово се запрашивање може вршити или руком нарочитим запрашивачима или помоћу аероплана, нарочито када су у питању већи комплекси водене површине претходно припремљене за аеропланску акцију. При узимању у обзир аеропланског запрашивања треба имати у виду да би сат летења аероплана (типа путничког авиона или бомбардера) коштао око 4.000 динара, а за сат ефективног летења могуће је запрашити површину до 100.000 м.²

3) Одгајивање у подесним баруштинама рибица-гамбузија, које енергично уништавају ларве комараца.

4) Чишћења постојећих потока, канала ради слободног отицања и кретања воде.

5) Зимске кампање помоћу фумигација јефтиним гасним једињењима простора где презимљују комарци (подруми, шупе, штале и сл.)

6) Планска превентивна и куративна кинизација и хемотерапија становништва.

Поред ових палиативних мера, које се морају из године у годину понављати у циљу спречавања маларије, потребно је вршити техничке асанационе мере, које су у стању да радикално санирају нездраве терене, тако да се овим мерама постизавају трајни успеси, а инвестиција учињена једанпут радикално решава питање асанације скоро за свагда.

Специјално, у погледу пролећног комарца аедес вексенса неопходно су потребна тачна ентомолошка испитивања и тачно утврђивање места где су положена јаја, како би се по потребним наводњавањем одн. подизањем нивоа воде у подесним моментима, могла уништити ова јаја. У погледу немаларичних комараца, у главноме кулекса пипиенса, који у јесен нарочито жестоко напада људе, треба имати у виду да се већина њихових легала налазе по помијарама градске периферије (којих има око 12.000) и случајним резервоарима воде, те према томе борба противу њих мора да се води помоћу петролизирања помијара и свих ситних резервоара у двориштима.

Према нашем искуству из прошле године у ужем Београду за петролизацију и запрашивање зеленилом долазе у обзир 17 бара са површином приближно 1/2 милиона кв. м. плус 12.000 помијара за петролизирање.

1) Бара стална око истовара сметлишта на Дунаву 20.000 м.²

2) Бара пролећна привремена поред купатила Мон плезир 40.000 м.²

3) Бара стална између старе и нове Електр. централе 30.000 м.²

4) Бара привремена у Доњем граду 42.000 м.²

5) Бара „Венеција“ 16.000 м.²

6) Вилине Воде 200.000 м.²

7) Бара позади Шест Топола (Бибад) 10.000 м.²

8) Бара код виадукта на Чукарици (изм. Радничке ул. и Шела) 20.000 м.²

9) Бара у кругу Кола Јахача 2.000 м.²

10) Бара позади кола јахача поред Немачког гробља 2.000 м.²

11) Бара стална код Топчидерске реке 4.000 м.²
12) Макишке Баре 120.000 м.²
13) Бара у реону Колубарске улице-Душановац 2.000 м.²
14) Мокролушки поток 2.100 м.²
15) Чубурски поток 2.300 м.²
16) У реону Цветкове механе-циглана (привремена бара) 4.000 м.²
17) Београдских помијара 12.000 м.²
Укупно: 528.400 м.²

Поред бара у ужем Београду, постоје већи комплекси баруштина и воденог стагнантних површина где је неопходно потребно вршити асанацију. Овамо спадају бире и стагнантне воде у површини око 5.000 м² у Земунском Одељку, затим комплекси земљишта, између Сајмишта и Новог Београда, са једне стране и железничке пруге са друге — преко 50 х. који би се могли успешно санирати помоћу зеленила ручним или још боље аеропланским запрашивањем, све док се не би приступило техничкој асанацији, о којој се воде преговори од стране Поглаварства, како смо обавештени из Техничке дирекције. Са друге стране пруге има такође већих комплекса баруштина водених површина и то преко 70 хектара. Остали терен између Београда и Земуна око 60 х., као што је познато, биће скоро асаниран насипањем и то од стране Данске групе. Насипањем овог терена чини један куражан и значајан корак у правцу санирања терена и сузбијања маларије.

Поред земунског терена у непосредној близини Београда у самом атару налазе се огромне површине земљишта покривеног баруштинама, где маларични и немаларични комарци имају најподеснији услове за множење. Комплекс овог земљишта између Дунава и речице Каловите заузима простор од 2.020 хектара и улази у састав реона Дунавско-Тамишке водне задруге, и спаја се са маларичним теренима Панчевачког среза.

Асанација Панчевачког рита чини нарочито важни проблем сам за себе у вези са развојем насеља у правцу Београд—Панчево са свима антихигијенским манама. На улазу у престоницу стварају се нове „Јатаган мале" још у горем издању, јер су поред антихигијенских особина угрожене од маларије. Сем тога на домаку од неколико километара до београдског атара у пројекту је стварање насеља добровољаца, којима се у Панчевачком риту додељује земљиште, на овако несаниираном маларичном реону. Ако се при решавању хигијенско-урбанистичких задаћа мора водити рачуна о ова два момента; техничком и временском, онда се морамо благовремено побринути и о техничкој асанацији у Панчевачком риту и благовременом спречавању стварања нехигијенских „мала", јер таква насеља могу лако да постану легло не само тродневне маларије, но можда и тропске, ако се насељавање врши из јужних заражених предела, а при том и као расадник других инфекција. Онда се не треба чудити ако ће насеља постати опасна не само за њихове обитаваоце но и за престоницу, са којом ће бити у најтешњем контакту. Познавање маларичне ситуације у овом крају панчевачког среза даје нам право за такву песимистичку прогнозу.

Из дањих извештаја упознаћемо се са маларичном ситуацијом како у срезу панчевачком тако и у срезу земунском, а која је и нагнала санитетске власти начелства среза панчевачког да потраже антималаричну помоћ од државе и престоничке Општине.

При расматрању терена Панчевачког Рита у границама београдског атара потребно је констатовати да се рад са инсектицидним средствима не би исплатио, те би било потребно да се приступи одмах, још у току ове сезоне, 1938 год. техничким асанационим мерама у смислу спровођења дренажних канала у правцу Каловите а према пројекту исушивања целог Панчевачког Рита у споразуму са Дунав-

Поплављена Херцеговачка улица у Савамали, чији су подруми легло комараца.

ско-Тамишком водном задругом. Приближна дужина овог система канала била би око 15 км., што би изнело у динарима, рачунајући 10 динара по једном дужном метру око 150.000 динара. Узимајући у обзир да комплекс земљишта у Панчевачком Риту износи 2.020 хектара, ови трошкови би се оправдали резултатима асанације тако великог простора. Ова мера, поред ситних асанационих радова са инсектицидним средствима, рачунајући највише за такав рад 50.000 м.², у многоме би допринела антималаричној акцији у Панчевачком Риту и упоредно са радом на т. зв. „Данском терену" од 60 хектара био би ударен камен темељац солидне антималаричне акције у ширем Београду.

При асанацији комплекса у Панчевачком Риту треба имати у виду ситне баруштине покривене врбаком између корита Дунава и насипа. Овде би се могло корисно употребити одгајивање гамбузије поред већ постојећих рибњака.

За све асанационе радове помоћу инсектицидних средстава у реону ужег Београда са

Земуном (533.000 м.²), на Адама — Ада Циганлија и паробродски зимовник (70.000 м.²) а такође и за радове на земунском терену између Београда и Земуна (120.000 м.²) са великим и малим Ратним Острвом 40.000 м.²) и инсектицитидном асанацијом у Панчевачком Риту (50.000 м.²) била би потребна укупна сума око 500.000.— динара годишње која је сума предвиђена и одобрена за ову буџетску 1938/39 годину. Ова сума, као што смо рекли, употребиће се без остатка само за текуће асанационе радове инсекцитидним срествима са радном снагом тако да ће се у идућој буџетској години опет јавити потреба за уношење исте суме за антималаричну акцију. У случају да се жели постићи један трајан успех на асанацији, како је то сугерисано на претходним састанцима Санитетског одбора, потребно је предвидети и радикалне трајне асанационе мере. На првом месту овде би долазило у обзир затрпавање мањих баруштина у реону ужег Београда и регулисавање Мокролушког и остатка Чубурског потока, а затим асанирање земунског терена, између сајмишта и пруге, и спровођење система канала у Панчевачком Риту са износом од 150.000 динара.

Ради упознавања са маларичном ситуацијом у реону суседном са Панчевачким Ритом и земунским реоном, доносимо извод из извештаја начелства среза панчевачког и среза земунског, који су прибављени на наше тражење.

Из извештаја среза земунског следује:

„Срез земунски лежи јужном границом на Сави а источном на Дунаву, док се сувим граници према северу и западу. Ендемично владање маларије било је све до 1931 год. у Шимановачком здравственом округу, кад је те године извршена канализација у селима: Шимановци, Дач и Карловчић. Од 1931 год. појављују се само спорадични случајеви у Шимановцима и Дечу, а у Карловчићу случајеви од маларије били су чешћи, пошто канализација тамо није вршена, а цео терен је доста мочваран. Године 1937 услед честих киша случајеви маларије појављивали су се већ од маја месеца непрекидно, а кулминација је била у месецу септембру, са највећим бројем оболења у Карловчићу, те је прошле године било сигурно у том селу око 25—30% оболелих од маларије од целокупног броја одраслих и школске деце.

У Батајничком здравственом округу као и у Сурчинском маларија се јавља у спорадичним случајевима.

У самосталној здравственој општини Добановци није било случајева маларије све до времена кад су овдашњи регрути почели да служе војску у јужним крајевима државе.

Подручје удружене здравствене општине Купиново даје већи број маларичних оболења јер је покривено многим барама од којих је чувена Обедска Бара са површином од 1100 јутара. Тај барски терен пун је у летњим месецима комараца свих врста и подврста а нарочито анофелеса. Сваке године, обично априла месеца, јављају се прва оболења и то искључиво терцијана, а у августу и септембру достижу максимум а половином новембра сасвим престану да се понова јаве у априлу. Апроксимативно процењујући, број годишњих оболења не прелази 150 случајева на 7.000 становника у овој здравственој општини, тј. око 21%.

Већином оболења су лаке природе ,без иједног смртног случаја у току последњих 14 година.

Што се тиче материјалних срестава за антималаричну акцију треба нагласити да ниједна општина није вотирала неки кредит за антималаричну акцију а да ли постоји какав кредит и у каквој висини код Краљевске банске управе односно код Државног хигијенског завода, није овом начелству познато".

Према подацима земунског одељка ситуација у погледу легла маларије изгледа овако:

1) На територији Одељка постоје ове подбарке површине као маларична легла:

а) у Творничкој улици иза жељезничког насипа на бившем плацу за војничка дрва у површини од једно1.000 м² која се постепено насипава;

б) у Радничкој улици у дворишту куће бр. 5 (власништво Југослов. банкарског друштва) површина од једнон 200 м.;

в) у Вашингтоновој улици отворени канал (јарак) површине 200 м²;

г) у иловнику бара око 250 м² и канал око 400 м.² од улице Тошин бунар до фабрике „Икарус";

д) Канал поред железничке пруге од 1½ км. и ширине 1—2 м. из кога вода споро, готово неприметно отиче.

2) Још долазе у обзир баре и барице које нестају код високог водостаја или код повлачења воде иза поплава на терену са обе стране асфалтног пута Београд—Земун и то нарочито на оном делу између асфалтног пута и железничке пруге, те на кеју 5 Новембра уз десну обалу Дунава, које претстављају легло комараца. Овде се предлаже као најзгоднија мера петролизација.

Начелство среза панчевачког забринуто ширењем маларије у току последњих година а нарочито током прошле године, сазвало је конференцију 29-I-1938 год. поводом сузбијања маларије у срезу панчевачком и околини, на коју су били позвани и претставници београдског санитета. На конференцији су били присутни сви позвати сем претставника колонизационог фонда Министарства пољопривреде и Централног хигијенског завода. Према извештају општинских лекара среза панчевачког, најмањи постотак морбидитета маларије је 1 а највећи је 10% од целокупног броја становништва дотичних села.

Из дискусије која се развила на овој конференцији утврђено је:

1) Да је облик маларије, који влада у срезу панчевачком, тродневни,

2) Да је просечна зараженост са маларијом по селима у риту и околини врло велика, и

3) Да се услед сталног повећавања маларичних оболења мора радити на њиховом сузбијању овим срествима: а) канализацијом становништва, б) регулисавањем и чишћењем канала водних задруга, в) прокопавањем нових канала у риту у циљу исушивања терена, г) у правцу одгајивања рибица гамбузија по подесним барама у циљу уништавања ларви комараца, и најзад 2) решено је да се умоле надлежни чиниоци ради установљења једне антималаричне станице, која би у своје руке узела сву ову планску борбу против маларије а која би радила и на бази стручних ентомолошких испитивања и директива на сузбијању комараца.

Најбитније је у целој антималаричној акцији у срезовима панчевачком и земунском изгледа прилагођавање рада водних задруга у погледу наводњавања терена и одржавања канала у таквом стању да не би водне површине и канали постали леглом комараца. Ово питање је потребно засебно проучити са техничким стручњацима и утврдити један „модус вивенди", начин пословања у водним задругама, који би био у складу са захтевима антималаричне акције.

Због тога су и позвани на конференцију претставници водних задруга са територије панчевачког и земунског среза.

На предлог преставника београдског санитета одлучено је да се сазове идућа конференција у Београду, на којој би се донели дефинитивни закључци о антималаричним мерама и организацији борбе против маларије на територији среза панчевачког, Панчевачког Рита и најближег среза земунског.

У циљу извршења одлуке ове конференције у Панчеву, Градско поглаварство признајући сву оправданост неопходне потребе организације планске антималаричне борбе у ужем и ширем Београду у заједници са меродавним факторима државним и самоуправним на територији граничних срезова панчевачког и земунског сазвало је ову конференцију.

Сматрајући да је проблем сузбијања маларије у ширем Београду и околини веома крупан, како по обиму рада тако и по његовом еминентном значају за јавну хигијену и здравље престонице и околине, оправдано је да се за ову акцију заинтересују сви меродавни фактори, који могу допринети материјалним срествима и својим стручним знањем, за овај већи подухват у непосредној близини престонице.

Резимирајући програм антималаричне акције у ужем и ширем Београду, утврђујемо следеће констатације и закључке:

1) Да маларични морбидитет и раширеност комараца расте у реону Београда и околини, где се проценат морбидитета креће на 1 до 10 и чак на 20 и 30%.

Ендемична маларија у Београду, без обзира на релативно бенигни карактер инфекције са плазмодијумом виваксом, ипак скоро сваке године даје неколико смртних случајева и већи број обољења. Због тога је питање маларије актуелно, како за ужи и шири Београд, тако и за околину.

2) За спровођење антималаричне акције у ужем Београду захтева се рад са инсектицидним срествима на површини око 500.000 м.² без Ада, које дају још 70.000 м.² водне површине, које такође морају бити систематски санирање.

3) Да земунски терен са малим и великим ратним острвом пружа површине за ентомолошку акцију у износу око 165.000 м.².

4) Да се у Панчевачком Риту од 2.020 хектара налазе мочварни терени који би се најрационалније асанирали системом канала—дренажа упућених Каловити.

5) Да је за палијативну ентомолошку асанациону акцију потребно предвидети, поред петролизације и запрашивања париским зеленилом, одгајивање гамбузија афинис.

6) Да је за радикалне техничке асанационе радове потребно предвидети насипање бара у ужем Београду са Регулисавањем Мокролушког и Чубурског Потока, Топчидерске реке и бара у Земунском одељку, као и за техничке асанационе радове у Панчевачком Риту и на Земунском терену.

7) Да пословање водних задруга око наводњавања земљишта и одржавања задружних канала мора бити рационализовано са гледишта антималаричне акције.

8) Да је потребно антималаричну акцију у Београду претворити у непрекидну не изузимајући за рад ни зимске месеце.

9) Да је с обзиром на фаунистичко богатство Београда и околине и у циљу рационализације борбе против комараца и других инсеката потребно организовати ентомолошку лабораториску службу.

10) Да је за сузбијање маларије и лечења сиротиње неопходно потребно предвидети кредит за набавку антималаричних лекова за лечење и профилаксу.

11) Ради правилне евиденције о кретању маларије и ефикасности предузетих мера потребно је увести за подручје Београда и срезова земунског и панчевачког облигатно пријављивање маларије.

Д-р Сергије Рамзин

Дом дечје заштите и стремљења заштита деце у Београдској општини

После рата отпочело је ново поглавље у историском развитку наше престонице. Београд је по свом положају и функцији постао центар целе Краљевине, и тако су се из основа променили многи облици градског живота. Привучени гравитационим силама, у Београду су долазили жители из целе Краљевине, из свију крајева, из најразличитијих слојева становништва. Имиграција која је годинама интензивно трајала учинила је, да је град од 80.000 становника порастао на 305.000 лица. Као што се скоро потпуно изменио спољни изглед града, тако се је још више диференцирала његова унутрашња структура. Патријархална породица предратног Београда била је способна да решава мање више један велики део породичних проблема. У послератној структури градског живота велики број породица није више дорастао своме задатку. А поред недовољно и никако незаштићене деце у породицама појављује се на градским улицама један велики број деце — бескућника, деце без породичне заштите, која су од својих родитеља напуштена у данима економске депресије и послератних деморалисаних прилика. И поред разних других захтева града у развитку и изграђивању наметнуло се је градској Општинској управи питање детета као актуелан и важан проблем. У ранијим годинама био је број деце, којој се је морало економски и социјално помоћи тако незнатан да су ове потребе могле да задовоље до извесних граница поједина добротворна и хуманитарна друштва, која се појављују у Београду у току последњих деценија прошлога столећа и у првим деценијама овога столећа. За време и одмах после рата интервенисала је држава за дете, пошто је број ратне сирочади у целој држави био врло велики. Нагли развитак наших градова, а нарочито наше престонице придонео је да је велики део дужности око заштите угроженог детета дошао у делокруг пословања града. Закон о градским општинама утврдио је ове дужности у више параграфа. Од нарочите важности је у том раду дужност престоничке општине. На њеној територији појављује се сваког дана, поред угрожене деце која су стекла право грађанина, и деца из разних крајева наше државе која се налазе пред пропасти. Дужност је престоничке Општине да даје тренутну заштиту сваком угроженом детету на својим улицама без обзира одакле и на који начин је дете дошло, па онда да га предаје надлежној јавној заштити. Да би се овај проблем могао правилно решити потребно је било да се организује једно нарочито општинско надлештво. Многобројна хумана друштва, која су годинама благотворно деловала, нису ипак била довољна да сама реше проблеме београдске незаштићене деце. Сем тога велики савремен град не сме да схваћа овај делокруг рада на заштити деце тако ускогрудо, да се брине само о сирочади, нахочади и напуштеној деци. Град данашњице у коме велики број породица није у стању или није дорастао да природно заштићује своју децу, пружа јавну градску заштиту својим грађанима у здравственом, правном, моралном и материјалном подизању деце. Тако је и град Београд, свестан свога комунално-социјалног задатка на пољу дечје заштите, основао 1931 године надлештво које је намењено спровођењу практичне заштите деце и изради предлога за организацију и подизање дечјих установа у Београду, које су неопходно потребне за успешан рад комуналне заштите деце. Ово надлештво, — Централни уред за заштиту матера, деце и младежи, — стара се за угрожено дете у социјално-економском, материјалном, здравственом, моралном, васпитном и правном погледу. Дужност је Централног уреда да прихвати свако дете социјално или здравствено угрожено, и да за њега врши све потребне интервенције, како би му се осигурале основне животне могућности. У тој обимној делатности, Градски дечији уред сконцентрисао је у својој надлежности све дужности које проистичу из обавезе о комуналној заштити деце уопште. На тај начин незбринуто градско дете више не треба да лута из канцеларије у диспанзер, из диспанзера поново у канцеларије и томе слично. Дакле, уклоњена је опасност да дете пропадне док се врше све потребне и често врло споре административне формалности. Када је дете у опасности онда се мора брзо интервенисати. То је сада дужност Градског дечјег уреда, који, чим је дете примио под своју заштиту, има да врши све функције заштитника прихваћеног детета. Иако је дужност Градског дечјег уреда да буде заступник ове београдске социјално угрожене деце, он је то могао

у прошлим годинама да врши само за врло ограничен број незбринуте београдске деце, пошто се његов рад развијао у оквиру финансијских могућности. Стални пораст броја штићеника Централног уреда ипак нам показује да се број деце, стављене под комуналну заштиту, из године у годину повећава а отварањем Градског дома дечје заштите Београдске општине указују се знатно веће могућности за програмски рад у најближој будућности. Централни уред за заштиту матера, деце и младежи врши своје дужности у оквиру надлежности Дирекције за социјално и здравствено старање, а на основу Правилника о пословању Градског уреда за заштиту деце.

У спровођењу програма комуналне заштите деце, предузете су све мере да се између државних органа јавне заштите и Општинског централног уреда за заштиту деце развије што ужа сарадња, како би дечја заштита у Београду била што једноставнија. Ista пажња посвећена је и значајној сарадњи са приватном иницијативом која је већ годинама од стране Градског поглаварства субвенционирана.

Пуних седам година врши Централни уред своју пионирску функцију и за то време било је под његовом заштитом 10.314 деце. Просечно примљено је годишње 1200 нове деце. Скоро сва ова деца живе у великој материјалној беди и угроженим социјалним приликама. Животне прилике ове деце најбоље илуструје картотека Централног уреда. Централни уред могао је просечно само за 50% позитивно интервенисати, т.ј. деца су збринута у дечјој колонији, упућена у домове, обданишта, школске куће, у опоравилишта, помогнута материјално у одећу, храни итд. Услед буџетских немогућности и што не располажемо са довољним бројем домова за васпитање, подизање и збрињавање деце, и што Београд у овим годинама још није имао своје Дечје прихваталиште, остало је 50% деце без икакве помоћи. Овај велики проценат деце, која се нису могла збринути, јасно говори о животном задатку комуналне заштите деце и показује да досадашњи кредити у буџету Београдске општине не одговарају стварним потребама угрожене београдске деце. При том, ако се узме у обзир, да данас у Београду живи близу 60.000 социјално или здравствено угрожене деце, онда је јасно да је број незбринуте деце у престоници много већи него што износи број такве деце коју Централни уред води у евиденцији. Према структури београдског становништва, потребна је јавна заштита за најмање 57.000 београдске деце. Сва га једна десетина ове деце налази се сада у евиденцији картотеке Централног уреда за заштиту матера, деце и младежи. Ефикасна заштита над сном београдском децом, којој би ма у којој форми била потребна јавна заштита, захтевала би велики апарат стручних службеника и издашна финансијска средства. Београдска општина чини сва прегнућа да оба ова предуслова за планску комуналну заштиту деце пружи својој комуналној заштити деце, али отсуство довољних материјалних могућности омета пун замах најплеменитијој акцији једне комуналне заједнице.

Централни уред врши правну заштиту деце путем своје старатељске службе. На основу свога правилника чл. 11 и 12 Закона о старатељству као и закона о судском ванпарничном поступку, Централни уред постаје аутоматски старатељ прихваћеног детета чим своје старатељство пријави старатељском судији и овај то потврди. Закон о судском ванпарничном поступку са својим чл. 13 даје добар основ за рад и развитак јавне правне заштите прихваћене деце. Централни уред вршио је и ранијих година дужност старатеља, иако ова функција није била у потпуности основана на позитивном законодавству, које је тада важило за Београд и Србију. Настављени рад на овом пољу дечје заштите добио је за последње две године знатно већи ауторитет и значај: на основу Закона о судском ванпарничном поступку, Централном дечјем уреду дата је могућност да изграђује и развија службу генералног штитништва. Резултати ове делатности донеће још веће користи тек онда када се грађанским законом буде регулисало питање истраживања очинства. Тада ће генерално штитништво моћи да заступа права детета не само према јавним факторима, него и према породици детета. То ће бити од великог значаја за правну заштиту, као и за јавну заштиту деце уопште, пошто ће се и тим путем осигурати извесна нова средства за подизање деце. За време последњих седам година одобрено је старатељство за 108 деце. 1937 године било је под старатељством Централног уреда 102 детета, од којих је 12 деце дато под своје.

Поред вршења дужности званичног старатељства, дечји уред сарађује са старатељским судијом у случајевима где родитељи занемарују своје родитељске дужности. У колаборацији са судијом за малолетнике упућивао је Централни уред децу у домове за млађе малолетнике.

Збрињавање деце у туђим породицама у Београду замењује до сада и рад институција затворене заштите. Тако је отворена заштита деце морала последњих седам година да служи за збрињавање све деце која ма из којих разлога нису могла бити збринута у својој породици. Збрињавање деце у туђим породицама била је једина организација комуналне заштите деце, те је према томе морала да прима чак и такве случајеве за које не одговара отворена заштита. Откако је 1931 године укинута државна дечја станица, у Београду није постојала ниједна државна или самоуправна установа за затворену заштиту де-

ће. Дечји уред многобројним претставкама указивао је на потребу отварања и организовања једног дечјег прихватишта као неопходне помоћне установе јавне дечје заштите.

Предлог је најзад прихваћен, ова је установа подигнута и освећена 10 априла 1938 године. Комунална заштита београдске деце приступила је пре свега организовању отворене заштите деце. У свима земљама, где је породични живот сачуван, пропагира се збрињавање деце у породицама као најнормалнија метода савремене дечје заштите. Свакако да овај рад даје само онда повољне резултате, ако се деца збрињавају под редовном контролом стручних органа. И у београдској комуналној заштити деце имало се успеха у овом раду, и ако се радило без помоћних институција затворене заштите. За ову врсту заштите деце у Београду од значаја је, да је сељачка и малограђанска породица са периферије града прилично способна за одгајивање малог детета предшколског доба, детета од друге године старости па до седме године старости. Хранитељице београдског дечјег уреда у већини примају децу на подизање са инстинктом материнске љубави. Што је дете млађе у толико више има изгледа на манифестовање тога инстикта материнске љубави, зато је значајно да дете у породицу дође што млађе. Београдска хранитељица свесрдно настоји да дете не осети да се налази у туђој породици, а и психолошки је разумљиво да је она сва срећна ако дете у њој гледа своју праву мајку. Приликом збрињавања деце у туђим породицама за јавну заштиту игра велику улогу да се детету нађу нови родитељи пошто је оно своје природне изгубило. Искуство београдске комуналне заштите деце показало је да су се искључиво само она деца усинила која су се примила као мала деца. Ниједно дете које је у школском добу примљено није било усињено. Збрињавање деце у туђим породицама задовољавајућа је заштита за мало дете. У овом добу има ова врста збрињавања и свој финансијски ефекат за јавну заштиту. Са сумом која је потребна за издржавање једног малог детета у дечјем дому, могу се два детета издржавати у породици. Ова врста заштите јевтина је јер је породична хигијена знатно јевтинија од заводске. При том дете смештено у породицу у доба живота када је највише изложено инфективним обољењима, живи у породици заштићено од масовне инфекције. Од значаја су исто тако за дете природна средина, индивидуална нега, а изнад свега љубав и матерински осећај хранитељице. Београдске породице радо примају дете у добу најмањег узраста јер подизање малог детета, ако се пази на хигиенску страну, не тражи толико бриге и труда као васпитање школског детета. За смештај одојчади потребно је да хранитељица, поред природних услова за добро подизање једног детета, располаже и са искуством у нези и исхрани одојчета. Што се тиче школског детета његово доба одговара у нашим приликама већ много више заједничком васпитању у дому. Често данашња природна породица није у стању да дâ потребно васпитање ни рођеном детету, а камо ли туђем. Стога школска деца, а нарочито она која су ма у ком погледу психички морално или физички дефектна, спадају у дечји дом.

Свакако је за нормално мало дете много боље и природније, да се гаји и васпита у једној породици, нарочито у нашим приликама где не располажемо са довољним бројем стручног персонала, који би могао у дечјем дому дати детету праву душевну и телесну негу. Поред тога за нормално дете је боље да се оно развија у породици, која је у свакодневном додиру са свим проблемима живота, него у једном дечјем дому, који је и сувише далеко од свих животних струјања. Зато су за домску децу страни захтеви актуелног живота и врло тешко се сналазе у доцнијој животној обрби. Сви ови моменти руководили су комуналну заштиту деце Београдске општине да нарочиту бригу посвети раду на смештању деце у породице (отвореној заштити деце.)

За време од седам година примљено је за смештај у туђу породицу 632 детета. Ова деца била су у добу испод године дана па до 14 година. Морбидитет деце породичних колонија био је незнатан, а морталитет није износио ни 2%. Здравствено стање ове деце и школски успех били су задовољавајући. Овај начин збрињавања даје у нашим приликама врло добре резултате, што се види и из података о проценту морталитета, који је јако низак, а нарочито када се узме у обзир да велики број ове деце припада београдском најсиромашнијем грађанству и да су многа од те деце своје родитеље изгубила од туберкулозе. Издржавање појединог детета, заједно са одевањем и школовањем, износило је месечно за свако дете просечно 400.— динара.

Од почетка нашег рада осећала се велика празнина, што не располажемо са ниједном комуналном установом затворене дечје заштите, где би се могло дете, коме је потребна пуна заштита, прихватити. Деца недовољно испитана у здравственом погледу, а потпуно неиспитана обзиром на духовне и моралне особине морала су се збрињути у породичним колонијама, тј. у отвореној заштити. Како се рад на збрињавању деце не може замислити без дечјег прихватилишта, израдио је Централни уред предлог и програм за подизање ове установе, која је ове године довршена. За подизање и потпун уређај ове установе одобрено је 8,000.000 динара.

И према социјалној структури Београда, и према висини просечне зараде београдског грађанства, као и према укупном броју деце, од које преко 62% треба да подлеже социјал-

ној заштити ма у ком дому, у решавање питања дечје заштите у Београду морало се унети што више практичног смисла и што више организаторског духа, нарочито у погледу рационализације овог најважнијег вида социјалног старања Београдске општине. Тим схватањима смо се руководили и при проучавању конкретног питања о уређењу новог дома дечје заштите.

После свестраног и врло обимног проучавања ових пресудних момената дошли смо до закључка: да се у новој згради дома дечје заштите мора комбиновати неколико установа дечје заштите и, што је исто тако врло значајно, извршити у њој концентрација свеколике комуналне акције на дечјој заштити у Београду.

У овој згради уређена су одељења за ове дечје установе:

1) Централни уред за заштиту деце са својим службама:

а) Контролна централна картотека о здравственом стању све београдске деце;

б) Центар за здравствени надзор над одојчади и малом децом и статистичка анкетна служба о оболевању и смртности одојчади и деце у Београду;

в) Обавезна пријава свих порођаја у Београду са координацијом рада са саветовалиштима за одојчад и малу децу и сарадњом са свима породилиштима у Београду;

г) Служба надзора над свима дечјим установама које уживају субвенцију Градског поглаварства и координација са њима;

д) Идеолошка сарадња са целокупном приватном иницијативом на пољу дечје заштите (Унијом за заштиту деце, итд.)

е) Здравствена заштита школске деце;

ж) Старатељство и правна заштита деце;

з) Књиговодство, благајна и остала администрација Централног уреда.

2) Диспанзер за децу околних крајева: Душановац, Вождовац, улице Франше д'Епере-а, итд. Ова насушна потреба тих по превасходству сиромашних крајева састоји се из саветовалишта, поликлинике и млечне кујне. Овај диспанзер служи уједно као здравствени центар деце, смештене у породичним колонијама.

3) Социјално саветовалиште за породице.

4) Дечје прихватиште је сабирна станица здравствено и социјално угрожене деце, неопходни стожер за спровођење градске дечје заштите на научној основи; детаљно испитивање здравственог, социјалног, духовног и моралног стања сваког детета понаособ, и на основу научно утврђених чињеница упућивање сваког детета у ону врсту дечје заштите која је њему потребна (на пр. породичне колоније, васпитне домове, опоравилишта итд.). У Дечје прихватиште примаће се београдска деца од 1 до завршне 14 године и то:

а) Деца која су угрожена услед пролазних незгода у породици (родитељи болесни, у болници; када родитељи немају стана, или су назепаслени, у затвору);

б) Деца која су услед социјално-економских прилика њихових породица запуштена, телесно, духовно и морално;

в) деца која су у свом развитку угрожена услед телесних и умних недостатака;

г) Сирочад и напуштена деца која су без икакве родитељске или друштвене заштите. Свако од те деце остаће у прихватишту само док се не изврши испитивање здравственог, социјалног и моралног стања односног детета, које би се потом одмах сместило у ону врсту дечје заштите која њему одговара.

Како епидемије међу децом престављају једну мрачну страну дечјих домова и већих дечјих агломерација уопште, то смо предвидели у новопројектованим установама највећу предострожност у организацији појединих одељења, како би се успешно сузбијало ширење заразних болести.

5) Сабирни дечји дом, помоћна установа дечјег прихватишта за ону децу која се морају дуже времена задржати у затвореној градској заштити.

Три спрата, поткровље и сутерен Дома дечје заштите намењена су потребама дечјег прихватишта и сабирног дома. У овим установама моћиће се примати до 200 деце у старости од рођења до навршене 14 године живота. Према програму за ову зграду, располагаће дечје прихватиште и сабирни дом овим одељењима: два одељења за децу од 2—7 година, два одељења за женску децу од 7—14 година и два одељења за мушку децу од 7—14 година. Свако одељење има спаваћу и дневну собу са свима потребним нузпросторијама. Сем тога одређено је једно одељење од шест појединачних соба за изолацију болешљиве и здравствено сумњиве деце. Једно одељење за одојчад и малу децу до навршене 2 године живота, као и за мајке дојиље. Сабирни дечји дом располаже са три одељења за три разне групе деце. У Сабирни дечји дом примаће се деца из дечјег прихватишта која још нису способна за смештај у једну другу установу затворене заштите. У поткровљу су предвиђени станови за особље, а у сутерену смештена је економија зграде (кујна, магацин итд.) и пријемно купатило за децу. У вези са овом зградом подиже се домски парк и двориште на земљишту од 10.000 квадратних метара. У парку су изграђени базени за купање деце и шест игралишта за поједине групе деце. Пошто дечје прихватиште мора да буде увек спремно за пријем социјално незаштићене а здравствено неиспитане деце, потребна је таква организација како не би дом био никада затворен због неке унешене инфекције или дечје болести. У случају да које одељење не може да прима, постоје увек резервна одељења способна за пријем деце било дању или ноћу. Дечје прихватиште Градског дечјег дома, који прет-

стављa вратнице дечје заштите, неопходан је орган комуналне заштите деце. Његово отварање омогућиће да се и у комуналној заштити деце Београда отпочне један систематски и на научним основама организован рад.

Смртност и боловање одојчади и мале деце у Београду представља тежак проблем, коме је Централни уред посветио пуну пажњу. Познато је да су поред општих хигијенских и социјалних мера, једно од главних и најефикаснијих средстава у борби противу смртности одојчади саветовалишта за одојчад и малу децу. Саветовалишта путем индивидуалне здравствене заштите делују успешно на младе мајке. Сва градска саветовалишта за одојчад и малу децу у Београду раде на основу правилника, нормираног од стране Градског поглаварства. Овај правилник утврђује рад ових установа, које здравственим васпитањем мајки има да смањују смртност одојчади и да подижу здравље нашег подмлатка. Саветовалиште дечјег уреда врши пропаганду дојења, профилаксу дечјих болести и шире знање о хигијени детета у најшире слојеве београдског грађанства. Рад саветовалишта се састоји у редовним лекарским консултацијама тј. у прегледима одојчади и мале деце са саветовањем мајки. У саветовалишта примају се само здрава одојчад и здрава деца, док се болесна упућују на лечење у поликлинику. Саветовалишта служе за све београдске мајке без разлике имовног стања и све су услуге бесплатне. У поликлиникама лече се само сиромашна деца. Шест градских саветовалишта раде у разним деловима Београда. Поред градских саветовалишта, у Београду ради и једно државно саветовалиште Универзитетске дечје клинике и једно приватно агилног друштва „Српске мајке". Поред других фактора, интензиван рад ових установа придонео је смањивању смртности одојчади у Београду. 1928 године умирало је у Београду 156‰ деце пре навршетка прве године живота, 1933 године умирало је 139‰ одојчади, а 1935 године 110 одојчади на 1000 живорођене деце. У вези са радом у саветовалиштима организовано је обавезно пријављивање порођаја градском дечјем уреду. Београдске бабице добијају штампане пријаве порођаја и дужне су да ову пријаву упуте дечјем уреду још првих дана дечјег живота. За децу, која се роде у породилиштима, сазнаје заштитна сестра Градског дечјег уреда која посећује породилишта два пута недељно. Чим дечји уред сазна за рођење једног детета, пошаље се одмах заштитна сестра у стан породице да изврши здравствено и социјално стање новорођенчета. Она мајци саветује да се обрати најближем саветовалишту за одојчад. Ако се мајка и новорођенче налазе у великој беди или ако су без стана или без основних средстава за живот, Дечји уред посредује за пријем у дом за одојчад и мајке дојиље или им помаже давањем помоћи у новцу и дечјем вешу.

За последњих седам година лечена су у градским дечјим диспансерима 33.304 детета и вршено је 123.644 прегледа. Највећи број деце, лечен у поликлиникама дечјих диспансера, боловао је од оболења органа за дисање. Када се упореди однос појединих група болести код морбидитета деце у нашим диспансерима са процентуалним учешћем тих група болести као узрока морталитета одојчади, констатоваће се да су болести органа за варење два и по пута више заступљене као узрок морталитета него као узрок морбидитета. Ова се чињеница може тако тумачити да су се код деце, чије мајке стално посећују саветовалиште за одојчад и малу децу као и поликлинику, оболења органа за варење знатно смањила. Мајке се васпитавају у диспансеру и упознају

Градски дом дечје заштите (Дечје прихватилиште) у Звечанској улици.

се са основним принципима исправне исхране детета. Чињеница да болести органа за варење још увек доминирају као узрок морталитета одојчади код нас сведочи да се велики број оне одојчади, која умире услед болести органа за варење, уопште и не доноси у саветовалишта и поликлинике. Наши подаци потврђују и резултате овога рада у другим земљама, где је похађање саветовалишта за свако одојче обавезно. Даннас је у тим градовима учешће оболења органа за варење као узрока морталитета одојчади скоро исто толико колико и учешће овог оболења као узрока морбидитета у нашим диспансерима. Ово очито показује од колико је значаја за смањивање морбидитета и морталитета одојчади и мале деце рад градских дечјих саветовалишта и поликлиника. Обољења органа за дисање заступљена су као узрок морбидитета скоро у истој мери као и код морталитета. Борба против о-

болења органа за дисање претставља у дечјој медицини још увек велики проблем и на њихово се смањење не може тако лако утицати као на болести органа за варење. Поред економских, културних и хигијенских фактора, важе и све остале чињенице које су значајне за патогенезу ових болести. Културне и социјално напредне земље, са добро организованом здравственом заштитом деце, свесне су да су болести органа за дисање крупан проблем за морбидитет и марталитет одојчади и мале деце. Велики број инфективних кожних оболења код наше деце такође је у вези са економско-хигијенским и социјалним приликама у којима живе широке масе нашег грађанства. Мали нехигијенски станови, као и ниски стандард личне хигијене великог броја београдских породица, узрок је овом злу. Демографски подаци нашег становништва показују да је највећи број београдских житеља квалификован и неквалификован радник, дошљак са села. Приходи овога слоја нашег грађанства упућују их на то да и у граду живе истим животним стандардом, кога су се држали у селу. Начин живота, који претставља опасност већ за примитиван сеоски живот, убиствен је за одржавање здравља и живота у граду. Последица недовољне личне хигијене је велики број инфективних и паразитарних кожних оболења код деце. На четвртом месту код морбидитета деце, која долазе у градске поликлинике, јесу инфективне дечје болести. Две главне групе обољења појављују се у вези са климатским приликама. Тако достижу оболења органа за дисање своју кулминацију у зимским и првим пролетним месецима, док оболења органа за варење владају у главном за време летњих жега. У новоотвореном градском породилишту у Средачкој улици, врше лекарску службу и здравствени надзор над новорођенчади дечји лекари диспансера у Средачкој улици. Како ће кроз ову установу годишње да прођу више стотина младих мајки, ова је колаборација у раду од велике користи за здравствену заштиту одојчади.

У циљу здравствене заштите претшколске деце упућена су 3.637 детета у летовалишта.

Рад Градског дечјег уреда показује јасно да се пошло добрим путем на пољу комуналне заштите деце, али у исто време показује да се налазимо још на самом почетку решавања овог најтежег социјално-комуналног проблема. Засада је највећа пажња посвећена организацији и раду на отвореној здравственој и социјалној заштити деце. Борба против смртности и боловања одојчади и мале деце стоји у средишту интересовања и рада данашње комуналне заштите деце. Како је у нашим приликама од велике користи рационална сарадња градског дечјег уреда са установама приватне иницијативе, поклоњена је и овом проблему нарочита пажња: израђене су здраве основе за заједнички рад и одржавање непрекидне везе са свима факторима, који ма у ком погледу раде на пољу дечје заштите у престоници. Значајан датум за социјалну заштиту деце града Београда био је дан свечаног отварања Градског дечјег прихватишта и Сабирног дома у новоподигнутом Градском дому заштите деце. Концентрисана комунална дечја заштита моћи ће у овом дому са још већим полетом да проширује и продубљује свој делокруг рада. У овом Дому комуналне заштите деце васпитаће се потребан кадар заштитних сестара и стручних социјалних радника, без којих се овај рад на терену не може истински спровести. Рационалан програм истинске заштите деце, помогнут потребним финансиским средствима, стручним персоналом и савремено уређеним дечјим установама, даће видне успехе у комуналној акцији на заштити београдске деце, а Београду ће осигурати највеће благо за истински просперитет — снажан и здрав подмладак.

Д-р Марија Гајић

Поводом недеље млека: Ромула и Рема док су били скривени у мочварама хранила је вучица својим млеком, од кога су постали снажни. Они су оснивачи Рима

Зоолошки вртови, зеленило и спортски стадион у Немачкој

— Утисци из Минхена и Нирнберга — Чему се можемо научити од Немаца —

У прошлом броју донели смо утиске г. инж. А. Крстића, шефа Одсека за паркове и пошумљавање, са његовог пута по Француској, а у овом доносимо утиске са пута по Немачкој.

У Минхену сам прегледао следеће објекте: Зоолошку башту, нов варошки сквер, енглеске паркове са рестаурацијом, остале варошке паркове и скверове, Нимфенбург са парком, ботаничку башту, сајмиште са парком за фестивале, вашариште, источно гробље (у шуми), Кенигсплац, технички музеј, пошумљавање, квартовски спортски парк, насаде на аутостради Минхен—Салцбург.

Зоолошки врт. — Хелебруи, на периферији града поред Изере, у старој шуми, заузима 55 хектара.

Главне карактеристике: животињска склоништа су у шуми на великим просторима. Животиње су у великим групама по гео-систему, т. ј. подељене на континенте: Европа, Азија, Африка и Америка. Један део Изере (алпинска река, која је регулисана) одвојен је специјално за врт, али он не сме да прими канализацију, да се не би река која протиче кроз варош загадила. Осим тога врт има и своје сопствене и богате водом изворе. Изобиље воде, шуме и простора су главне карактеристике врта. Те три чињенице, као и стручност д-р Хека, управника овог врта, омогућавају најидеалнији одгој животиња као и њихову продукцију, која је специјално овде дошла до најбољих резултата. Друштво је акционарско и једну половину акција држи општина. У последње време приступило се изградњи тзв. архитектонског дела врта, (Одељење за антропоиде, акваријум) а пројектује се изградња терариума, проширење акваријума и одељење за птице. Ове последње изградње у многоме су допринеле повећању посете. Исто тако у пројекту су нова велика склоништа за поларне медведе, тигрове ит.д., јер су постојећа застарела и мала. Тако из године у годину врт ће се побољшавати и модернизовати, а помишља се и на проширење.

Шумски обори за преживаре, који чине гро врта, остају непромењени. То су велики шумски забрани ограђени жицом, а брвнаре или дашчаре служе за склоништа. Та су склоништа врло једноставна, али веома практична. Цео тај спољни врт опслужују свега два човека, а целокупан персонал сачињава 40 људи. Дневна режија је осам стотина РМ. (једанаест хиљада и две стотине динара), што није много кад се има у виду просторност врта, висина надница и високе цене пољопривредних производа у Немачкој.

Настанбе за егзотичне животиње застареле су и сваке године врт реконструише једнодве, односно модернизује. Д-р Хек нарочито обраћа пажњу на аклиматизацију и очвршћавање, затим на витаминозу код животиња и на проветравање склоништа. На ветеринарске интервенције не полаже много и гледа да до њих уопште не дође. Зато будним оком прати стање животиња. Несрећне случајеве спречава убијањем животиња.

Од специјалних животиња Минхенски врт има, поред богате колекције антропоида: дивље коње (тибетски и Пржевалски), индиске зебу, европске бизоне, дивокозе, сибирске тигрове и укрштенце од тигрова и лавова.

Новосаграђено антропоидно одељење је једно од најбољих на свету. Иако архитектонски сасвим просто, оно је модерно и рационално. Има 65 антропоида и стајало је 250.000.— РМ. Испод овог одељења је акваријум. Плаћа се специјалан улаз и у један и у други. Унутрашњост кавеза је сва од дрвета. Мајмуни су одељени од публике 4 мм. дебелим стаклом, и то из два разлога:

1) Да се не би заразили туберкулозом од људи.

2) Економичније је због грејања. Осим тога, простор где је публика не треба уопште грејати, што је много практичније и здравије за публику, нарочито зими.

Акваријум је у сутерену и састоји се из неколико малих базена за тропску рибу, неколико великих базена за слатководну рибу и исто тако за морску рибу. По речима д-р Хека, код акваријума је главни издатак инсталација. Иначе, ако има доста воде, акваријум је најјевтиније ствар за одржавање. Он има свега два човека за одржавање, и то је такорећи цео издатак. Сама риба је јефтина, а исхрана је још јевтинија. Морска вода добија се вештачки помоћу четрнаест препарата. Иста се обнавља једномесечно, али за њу има филтрационе апарате. Загревање воде је само код извесних риба. Од инсталација, поред водоводне, има још: осветљење, грејања и ваздух.

*

У центру вароши, на месту где је недавно изгорео Винтерпалас подигнут је један *нов сквер*. То је сасвим модерно вртарско решење које се састоји само из травњака, стаза и великог дрвећа. Других украсних елемената уопште и нема; и баш услед те своје једноставности и упрошћености делује пријатно.

*

Познати су тзв. *енглески паркови у Минхену*. Они су заиста у енглеском стилу са великим воденим и травним површинама поред Изере. У ствари то је зелени појас којим се може проћи са једног краја вароши на други, а да се при том улице и не виде. У овом парку постоји и једна старија реставрација, која је решена класично.

*

Код осталих варошких насеља нема никакве нарочите одлике осим што су добро, у односу на насеље, распоређене и чине један савршен систем са урбанистичке тачке гледишта, т.ј. зелене површине су добро подељене на све делове вароши јер се оне као резервоари свежег ваздуха и одморишта третирају као нешто насушно, нешто што је потребно свима равномерно поделити.

*

Нимфенбург, раније дворац односно летња резиденција баварских краљева, данас служи као ближе варошко излетиште. Парк-шума заузима око 1000 хектара. Огромне водене површине обилују лабудовима и другим пловним птицама. Сам парк је у стилу — модернизовани Л'нотр —, а грађен је у доба реализма, тј. 180 година доцније. Стазе су тако изграђене да се уопште не примећују, те тако не нарушавају величанственост природе. То је у ствари особеност код овог објекта.

*

Минхенска ботаничка башта у Нимфенбургу позната је широм света. У њој је биљно царство савршено заступљено, а нарочито треба истаћи Елдорадо четинара и дивну колекцију орхидеја. То је једна од најлепших башта не само у Немачкој већ и у целој Европи. Мене је специјално занимао њен рентабилитет и, зачудо, иако је ово установа која првенствено служи научним циљевима, њена се режија покрива од прихода и незнатних субвенција. Поставља се питање да ли би било опортуно изградити једну такву установу у Београду и то заједничким настојањима Општине и Универзитета. Када се овом проблему надовеже питање евакуације садашње универзитетске ботаничке баште, којој апсолутно није више место где је, онда би одговор био свакако позитиван.

Треба истаћи да су инвестиције при изградњи објеката ове врсте доста велике, зато су трошкови око одржавања релативно мали. Тиме се и објашњава њихова, ако не рентабилност, оно евентуално апсолутно покриће издатака.

*

Минхенско сајмиште, или како се код њих зове „Просторије за изложбе", уређено је заједно са једним парком за фестивале на једном брегу. Између брега и вароши је једна велика пољана која служи за вашариште.

Павиљони за изложбене сврхе су нешто солидније грађени него на београдском сајмишту, само је код нас бољи распоред. Иначе и овде су објекти у зеленилу. Реставрација је огромних димензија и служи нарочито за музичке приредбе. Овде се лети, често, и кермеси приређују.

*

Источно гробље (у шуми). Нарочиту интересантност са урбанистичке тачке гледишта претстављају најновија решења варошких гробља по Немачкој. За разлику од јужњачких овде у обради доминира вртарски елемената, док код италијанских на пр. камени споменици, скулптуре, са врло мало или скоро без зеленила. Немци иду чак и даље, те у последње време плазирају гробља директно у шуми, што не иде ни мало на уштрб густине саме шуме. Гробови се полажу између одраслих стабала, док се на пропланцима и празнинама постављају гробнице са већим споменицима. То су у ствари најлепше уређени паркови у Немачкој и становништво их врло радо искоришћује као шеталишта. Таква гробља изискују нешто веће површине али су зато од користи и живима, јер су шуме резервоари чистог ваздуха. Минхен има таква четири велика гробља, која улазе у заштитни зелени појас града. Тако је тим варошким површинама намењена двојака функција.

Сасвим је исправно гледиште да се култ према мртвима не састоји у томе што ће се подићи једанпут за свагда један скупоцени споменик, већ у томе, што ће се неговањем зеленила и цвећа на гробовима та пажња стално одржавати. И етички овакво третирање је много исправније.

Овај немачки систем дао би се и код нас корисно и са успехом применити са извесном модификацијом у распореду гробова и гробница који би одговарао нашим верским прописима, као на пр. црквеном захтеву да гробови буду окренути увек према истоку.

*

Затим сам разгледао *Кенигсплац*, реконструисан од Хитлервог режима, *технички музеј*, *пошумљавање околине*, један *кварговски спортски парк* и *дечије игралиште*, излетничко место *Тагерн-зее* и насаде на уатостради Минхен—Салцбург.

На аутострадама, као што је све подређено што већој безбедности, угодности и пре-

гледности саобраћаја, тако и биљни материјал је првенствено мобилисан у ту сврху, па тек у другом реду служи улепшавању.

Кратак боравак у Нирнбергу искористио сам ради прегледа старог нирнбешког града, споменика, спомен-плоча и других историских места као и проучавања њиховог конзервирања. Затим сам посетио *зоолошки врт* који је пред исељењем, јер је његов простор потребан за велике нирнбершке стадионе. За ово пресељавање, односно за изградњу новог на 52 хектара, резервисано је свега РМ. 4,000.000.– Садашњи врт је полуопштинско а полуакционарско предузеће. Заузима 25 хектара, али са великим воденим површинама. Парк је доста добро уређен. Склоништа су застарела, а врт даје утисак празнине, јер за оволико велику површину има мало животиња. У том погледу много изостаје иза минхенског. Добро вртарско уређење донекле надокнађује остале недостатке.

Нирбершки спортски центар. — Најзад искористио сам ово путовање да прегледам и чувене нирбершке стадионе, који су једним делом изграђени, а другим у изградњи. Националсоцијалистичка партија хтела је да подигне споменик своме покрету и да видно обележи нову еру у немачком животу. Као место изабрала је стару варош Нирнберг, а као мотив стадионе који треба да служе за физичко васпитање народа. У ствари, те стадионе подиже немачка држава ,што је идентично са партијом. Стадиони служе за манифестације из области телесне културе, а исто тако и за партиске конгресе. Националсоцијалисти нашли су за опортуно да то једно са другим споје. Оно што се ту изграђује, по величини и према нашим појмовима, граничи се већ са утопијом. Објекти на Олимпијади у Берлину су минијатурни према овим објектима. Већ поодавно је готов један стадион за осамдесет хиљада лица за партиске конгресе; од њега води у супротном правцу од града једна велика улица, која је у изградњи, а која је дуга два километра а широка 80 метара. Она иде по насипу кроз језера и шуме и треба да послужи за параде и дефиле-. Са обе њене стране, а по целој дужини, подигнута су по три степеника за публику. На супротном крају ове парадне цесте изграђује се велики стадион (највећи на свету) тзв. *Марсфелд* за војне потребе, а за три стотине хиљада лица; од тог Марсовог поља, а по осовини поменуте улице, продужује се перспектива чак до старог нирнбершког града. Са десне стране, отприлике у средини ове улице, у изградњи је државни олимпијски стадион за шездесет хиљада гледалаца. Од њега, а попречно на осовину поменуте улице, отворена је перспектива кроз шуму на велики и већ изграђени стадион за 120 хиљада лица, тзв. *Цеппелинсфелд*. Овај стадион је на конкурсу у Америци добио I награду, а рађен је по пројекту д-р Хинцла, директора нирнбершких паркова, као што је рађена и целокупна диспозиција за све ове објекте по његовој замисли. У ствари сви ови објекти налазе се у парк-шуми, која се директно граничи са градом.

Поред поменутих великих објеката у овом спортском центру постоје и разни мањи, који сви треба да служе физичкој култури, здрављу и хигијени. Тако су ту безброј тениских поља, велики базени за купање, један мањи стадион за фудбал и друге спортове за 45 хиљада гледалаца, затим потребни уређаји за разне дисциплине воденог спорта итд. Али као круна целокупној овој изградњи је један велики стадион под кровом који треба да прими до 100 хиљада лица. Он треба да послужи приликом годишњих манифестација, а у случају невремена за скупове под кровом. Ова монстр-грађевина, за чије су се темеље две године само побијали бетонски шипови, треба да буде завршена 1941 године. Она је висока 60 мет., а ради се у стилу модерног колосеума, наравно све у природном камену.

Из свега овога се види колику пажњу данашња Немачка посвећује телесном васпитању. Оно у ствари преставља допуну војничког васпитања и народне одбране. Данас је оно по немачким градовима комунално старање од првостепене важности и градови се у том погледу утркују који ће више постићи на пољу изградње ове врсте. Спортски центар или парк је постао у неку руку синоним градске културе и репрезентације. То је социјални проблем нашег доба.

Ако желимо и ми следити савременост и код нас се поставља питање изградње спортског парка. Ада Циганлија може идеално послужити за то. Њена асанација је и иначе у пројекту због зимовника и претстојећих радова у вези са железничким чвором, а њена површина од 300 хектара, близина према насељу, изолованост водом као острва дозвољава и један шири програм. Наиме, ово острво би се дало претворити у „Народни забавни парк за духовну и телесну културу". По тој замисли горња половина острва би се искористила за чисто спортске сврхе и то за све врсте спортских дисциплина: јахање, стрељачки спорт, ногомет, хазена, тенис, бициклизам, лака атлетика у свима својим дисциплинама, делимично и зимски спорт као сличугање, санкање, а водена површина дала би се искористити за спорт на води, пливање, веслање, једриличарство, ватер-поло, итд. (Изградњом зимовника добила би се идеална веслачка стаза.) Реализација свега овога дала би се извести далеко пре рока за међународну олимпијаду у Београду 1948 године, о којој се сад толико говори у дневној штампи. Други, доњи део острва искористио би се за ресторане, хотеле, клубове, концертне и позоришне дворане, читаонице, дансинге и разне културне и лукративне приредбе.

Инж. Александар Крстић

Начин одређивања вредности имања у Београду и њихов утицај на поједине законске одредбе у вези извршења Генералног плана

(Наставак)

II

Упут у првом делу навео сам из разлога, да би табеларни преглед читалац што боље разумео и да би му следећи начин обрачунавања био потпуно јасан.

Ово је јасан пример примене оштетне и доприносне вредности.

За имања на углу, као што сам напоменуо, биће доприносна вредност за ову улицу примењена за $^1/_2$, из разлога, што ће се ово исто имање оптеретити са $^1/_2$ исте вред-

УЛИЦА ЛОКАЛНО-САОБРАЋАЈНА 30% Табела I

Бр. парц.	повр. парц.	Експроприше се	Редук. повр.	Дуж. фронта	Дебљи збир	Дебља конст.	Парцијал. допринос	Вред. експр.	Власник зграда	Власник плаца	Примедба
	m^2	П	Пр	l	Пр+1	n	d	B_E	$d-B_E$	d	
1	320	36	284	12	296	$n_1 = \frac{D\,30\%}{\Sigma 11 + \Sigma 1} = \frac{135.000}{13.452} = 10{,}03 = 10$ дин.	2.950	33.600	30.640	—	има зграда која се руши
2	540	60	480	20	500		5.000	36.000	31.000	—	„ „ „ „ „
3	600	51	549	17	566		5.660	45.100	40.550	—	„ „ „ „ „
4	450	54	396	18	414		4.140	5.400	1.260	—	празан плац
5	550	63	487	21	508		5.080	6.300	1.220	—	„ „
6	520	30	490	10	500		5.000	4.900	—	100	„ „
7	420	45	375	15	390		3.000	3.750	—	150	„ „
8	320	42	278	14	292		2.920	22.780	20.140	—	има зграда
9	380	24	256	8	364		3.640	13.560	10.080	—	„ „
10	350	72	278	24	302		3.020	2.780	—	240	празан плац
11	400	33	367	11	378		3.780	3.670	—	110	„ „
12	800	90	710	30	740		7.400	27.100	20.300	—	има зграда
13	700	84	616	28	644		6.440	16.160	10.280	—	„ „
14	750	75	675	25	700		7.000	36.750	30.750	—	„ „
15	340	—	349	12	352		3.520	—	—	3.520	имање на линији
16	330	—	330	12	342		3.420	—	—	3.420	„ „ „
17	500	—	560	32	532		5,320	—	—	5.320	„ „ „
18	480	—	480	16	496		4.960	—	—	4.960	„ „ „
19	420	—	420	14	434		4.340	—	—	4.340	„ „ „
20	380	—	380	12	392		3.920	—	—	3.920	„ „ „
21	450	—	450	16	466		4.660	—	—	4.660	„ „ „
22	360	—	360	13	379		3.790	—	—	3.790	„ „ „
23	820	—	820	38	858		8.580	—	—	8.580	„ „ „
24	760	—	760	31	791		7.910	—	—	7 910	„ „ „
25	790	—	790	30	820		8.200	—	—	8.200	„ „ „
26	850	—	850	34	884		8.840	—	—	8.840	„ „ „

Проценьена вредност експропријација:

земљиште и зграде око	Дин.	300.000
вредност коловоза	„ „	150.000
Свега	Дин.	450.000

$$D\,30\% = \mu = \frac{135{,}000}{13452} = 10{,}03 \text{ дин.}$$

Шта видимо из овога примера? Видимо оштетну вредност оних имања која се секу као и примену доприносне вредности, као и она имања која се не секу и примену доприносне вредности на та имања.

ности приликом обрачуна доприноса приликом израде друге улице.

Као што рекосмо примена ове доприносне вредности ни у колико није поражавајућа иако је то постао баук код сопственика који се ове доприносне вредности боје.

Само се по себи разуме да доприносни коефицијенат зависи од величине суме која се утроши на експропријације и коловоза и исти расте у сразмери према овој суми и величини доприносног процента за једну улицу.

На исти начин врши се обрачунавање о-

штетне и доприносне вредности за свако појединачно имање. Само се у том случају поступа по приближној вредности коштања коловоза и експропријације улице, с тим да се овај обрачун има прилагодити дефинитивном обрачуну по изради целе улице.

Код апроприсаних површина делова земљишта која се припајају појединим имањима од јавног добра услед евентуалног смањења ширине улица, обрачун се врши на исти начин, само што се поред одређеног повећања површине ових апропријација урачунава и доприносна вредност. Дакле нема оштетне вредности у овим случајевима, већ само повећање вредности површине више доприносна вредност.

Са колико је опрезности законодавац радио чл. 124 Грађ. закона види се из овог напред изложеног случаја, где је у сваком случају, ма каквог карактера улица била, оптерећено општину са 50%, док је сопственика потпуно оправдано штедео и определивао му карактер улице, где се дешава да општина може скосити и 90% а сопственик 10% у најповољнијем случају за сопственика, или 50% у најнеповољнијем случају за сопственика. Изнетим примером хтео сам да прикажем колико је важна ова законска одредба како за сопственика, тако и за општину.

За сопственика, што му се даје могућност са пуно права да захтева изградњу његове улице, а за општину да у свој регулациони фонд прибира могућност за изради и извршење својих комуналних задатака за цео град.

Закупна вредност.

Код ове вредности долазе у обзир у већини случајева они објекти који се могу рационално искористити. Код њих је важан фактор оног процента закупне вредности са колико се може највише упустити у преговарање са закупцем према вредности објекта, простору које објекат има и намени за који се закуп тражи.

а) *Закупи код земљишта:*

Закупи код земљишта играју ону улогу зашто се закупно добро има искористити — значи квалитет материјала који ће се на закупном добру сложити, и време за које се закуп закључи.

Процентуална висина закупа зависи од места где се земљиште налази и величине земљишта.

Пример:

Једно земљиште које се налази у близини железничке пруге или воденог саобраћаја, величине од 1200 м², треба да се изда под кирију. Пита се колика ће се закупна вредност тражити за ово земљиште. Подаци: прометна вредност овог земљишта је 400 динара м² што према површини износи вредност од $1200 \times 400 = $ Дин. 480.000.

Закупну вредност према овоме добићемо када прометну вредност земљишта помножимо са 3% и поделимо са 12.

$$\frac{480.000 \,.\, 3\%}{12} = 1{,}2 \text{ дин. дневно или месечно по } 1 \text{ м}^2$$

$$1{,}2 \times 1200 \text{ м}^2 = \text{Дин. } 1.440$$

Разуме се да се проценат смањује према величини земљишта тј. у колико је исто мање и у колико је исто удаљено од напред означених саобраћајних и трговачких центара.

Код зграда. Овде је важан објекат и намена зашта се зграда узима или издаје.

Пример: Зграда приземља и спрата у близини центра, узима се у сврхе канцелариске.

Вредност објекта је 250.000, под зградом 200 м², зграда од тврдог материјала. Собе нормалне ширине. Удобност за канцелариске сврхе прилична. Пита се колика треба да буде закупна вредност?

$$\frac{250.000 \,.\, 6\%}{12} \quad 12{,}5 \text{ дин. дневно или месечно}$$

$$12{,}5 \times 200 \text{ м}^2 = 2.500 \text{ динара.}$$

Као што се из овога примера види зависи закупна вредност од површине под зградом.

Разуме се да се проценат смањује ако је зграда удаљенија од центра. Зависи затим од повољности просторија и од старости зграде тј. од њене амортизације односно од броја година њене употребе, односно се повећава са $+1$, ако је зграда на два, три итд. спратова, а смањује се са -1 ако је приземна.

Проценитељ у оваквим случајевима сам треба да оцени ове околности и према истим да се управља у погледу одређивања процента корисности.

Из предњих примера изводимо следећу аксиому:

а) *Закупна вредност земљишта зависи од величине њене и важности места где се исто налази. Оно је у обрнутој сразмери према предњим околностима; проценат рентабилитета се повећава или смањује ако се предњи подаци стриктно примењују.*

б) *Закупна вредност зграде зависи од места где се имање налази, и од површине под зградом објекта који се издаје под закуп. Проценат рентабилитета — односно закупна вредност се повећава или смањује у колико је објекат више или мање спратовима почевши од утврђеног коефицијента 6%.*

ХИПОТЕКАРНА ВРЕДНОСТ ИМАЊА

То је она вредност имања коју банка или приватни поверилац оцени као довољну гаранцију за зајам и која јемчи да ће дужник своју обавезу тачно извршавати без интервенције судске власти у немогућности одговарања обавезама исплате ануитета.

У овим случајевима прометна вредност имања може да буде и већа од нормалних про-

метних вредности, односно куповне вредности, јер зајмодавац је у сваком случају осигуран ½ давања хипотекарног зајма.

Само се по себи разуме да се хипотекарна вредност једног имања рачуна на основу чистог прихода тога објекта.

Хипотекарна вредност земљишта без зграда цениће се према прометним вредностима за тај крај, само са мањим хипотекарним коефицијентима.

У свакоме случају једна банка или лице које даје хипотекарне зајмове на некретнине, одредиће свој хипотекарни коефицијенат који не може бити већи од 25% стварне прометне вредности. Коефицијенат ће се смањивати или повећати према рентабилитету некретнине или гаранције да ово имање не може ни у ком случају бити равно по својој прометној вредности са хипотеком на ово имање.

Коефицијенат хипотекарне вредности има да иде мин. од 20% до макс. 50% прометне вредности.

Пример хипотекарне вредности:

а) *Земљиште:*

Једно земљиште (без зграда) налази се у зони где је просечна прометна вредност имања 400 дин. по м². Земљиште је велико 650 м. са 14 м' лица.

Пита се колико се на ово земљиште може дати хипотекарни зајам.

Коефицијенат хипотекарни код ове банке утврђен је са 15%.

Зајмовни коефицијенат биће

15% + 25% од прометне вредности

значи:

650 × 400 = Дин. 260.000
260.000 . 40% = Дин. 104.000

б) *За зграду:*

Зграда за издавање. Приземље и два спрата са подрумом. Имање се налази у близини центра. Под зградом се налази око 250 м². Зидана је од тврдог материјала. Годишњи приход зграде је 64.000 дин.

Пита се колики се може дати хипотекарни зајам на овај објекат, када се зна банковни коефицијенат хипотекарног зајма од 20% са каматом од 9%.

Вредност зграде:

250 . 4 . 70 = Дин. 700.000

Хипотекарна вредност:

700.000 . 20 + 30% од прометне вредности
700.000 . 50% = Дин. 350.000

Из напред изложеног закључујемо следећу *аксиому:*

Да је хипотекарна вредност она вредност коју хипотекарни завод или лице даје на једну некретнину обзиром на могућност правилне отплате и сигурности хипотекарног зајма према објекту.

ОДРЕЂИВАЊЕ ПРОМЕТНИХ ВРЕДНОСТИ ИМАЊА ЗА ПОТРЕБЕ ДРЖАВНИХ И ОПШТИНСКИХ ВЛАСТИ

Потребна контрола прометних вредности имања у већини случајева тражи се приликом наплата преносних такса. Државна или општинска власт овом контролом жели да заштити правилну наплату таксе од оних непокретних имања која се продају или купују. Овде је дакле у питању контрола прометне вредности имања.

Врло се често дешава да се имања купују или продају по много мањој цени но што је прометна вредност истог имања. Ови чисто приватни односи не могу да утичу на наплату државне или општинске таксе и зато се врши контрола ове прометне вредности. Како ће се доћи до једне стварне вредности која неће да оштети државне интересе у погледу наплате таксе, без обзира на куповну или продајну вредност, морају се узимати у обзир некоје важније околности.

а) Прометну вредност земљишта треба поделити:

1) на нормално градилиште

2) дворишно или вртно земљиште, односно које није градилиште.

Нормално градилиште је оно земљиште до 30 м' дубине са 12 м' фронта, рачунајући од регулационе линије.

Дворишно земљиште је оно земљиште које лежи изван грађевинског објекта и оно је у ствари вртно земљиште и као такво се мора и узимати у обзир као јефтиније земљиште.

Сасвим је погрешно када се цени једном ценом по 1 м² без обзира на површину и фронт.

Пример:

Једно земљиште је велико 540 м² са 12 м' лица. Дакле 45 дубина и 12 лице. Нормално градилиште рачунамо оно које има 12 м' фронта и 30 м' дубине. Према томе пита се колика је прометна вредност овог земљишта.

Прометне вредности за тај крај или ту улицу утврђене су табеларним прегледом, које ће ући у засебном делу. Нека за овај случај буде 400 дин. по 1 м².

Према овоме за нормално градилиште од

12 × 30 = 360 × 400 = Дин. 144.000

У овоме случају имамо градилиште од 540 м² разлика је 540 − 360 м² = 180 м². Ову површину помножићемо са вредношћу ⅓ градилишта.

400 . ⅓ = 120 дин.
180 × 120 = Дин. 21.600

Према овоме вредност целог земљишта биће:

нормално	Дин. 144.000
остатак	Дин. 21.600
	165.600

што према овоме износи просечно по 1 м² 340 дин.

Разним примерима који су посматрани у току већег броја година, може се извести следећи табеларни преглед рачунања прометних вредности земљишта.

Табела II

Константа нормалног градилишта 12 m' × 30 m' = 360 m' (према облику и дубини се смањује)	Дубина земљишта		Просечна вредност целог градилишта према нормалном градилишту
	до 50 m'	према разном фронту	1/2 од нормалне цене нормалног градилишта
	до 60 m'		1/2·5 од нормалне цене нормалног градилишта
	до 70 m'		1/4 од нормалне цене нормалног градилишта
	до 80 m'		1/4·5 од нормалне цене нормалног градилишта
	до 90 m'		1/5 од нормалне цене нормалног градилишта
	до 100 m'		1/5·5 од нормалне цене нормалног градилишта
	итд.		и т. д. нормалном интерполацијом

Из овог прегледа лако је свакоме доћи до највероватније и најлогичније прометне вредности неког земљишта, као и могућности контроле куповне — односно продајне вредности истог земљишта.

На овај начин свака контролна власт, за врло кратко време, може се одмах уверити о тачности продајне, односно куповне вредности, на основу чега ће учинити и наплату одговарајуће државне или општинске таксе.

ПРОМЕТНА ВРЕДНОСТ ЗГРАДЕ

Код прометних вредности зграда, за контролу наплаћених државних или општинских дажбина морамо имати у виду следеће околности:

1) да ли се зграда издаје — односно за ренту

2) да ли зграда служи за уживање — односно вила

3) код осталих случајева — односно код обичних кућа.

Код првог случаја вредност прометна добија се

$$\Pi = \frac{(\text{грађевинска вр.}) + (2 \times \text{рентабилна вредн.})}{3}$$

Код другог случаја вредност прометна добија се

$$\Pi = \frac{(2 \times \text{грађевинска вр.}) + (\text{рентабилна вредн.})}{3}$$

Код трећег случаја вредност прометна добија се

$$\Pi = \frac{\text{грађевинска вредн.} + \text{рентабилна вредн.}}{2}$$

Напомена. — Како се која вредност израчунава то смо већ видели из напред означених примера у првом делу.

Овде ћемо већ само узети готове вредности неких објеката:

Случај под 1

Грађевинска вредност зграде 800.000
Рентабилна вредност зграде 700.000
Колика је прометна вредност?

$$\Pi = \frac{800.000 + (2.700.000)}{3} = 733.000 \text{ дин.}$$

Случај под 2

Грађевинска вредност 800.000
Рентабилна вредност 500.000
Колика је прометна вредност?

$$\Pi = \frac{2.800.000 + 500.000}{3} = 700.000 \text{ дин.}$$

Случај под 3

Грађевинска вредност 100.000
Рентабилна вредност 130.000

$$\Pi = \frac{100.000 + 130.000}{2}$$

Колика је прометна вредност $= 115.000$ дин.

Из предњег објашњења видимо да се прометна вредност изводи из грађевинске и рентабилне вредности. Само у првом случају већу улогу и утицај на прометну вредност имаће рентабилна вредност, док у другом и трећем случају утицај на прометну вредност у сваком случају носи објекат.

За овакву врсту контроле, као што се види из напред изнетих примера, лако је увидети да је контрола објекта врло лака и евидентна.

ИСПРАВКА ГРАНИЦА ДВА ИМАЊА ИЛИ ДВА ГРАДИЛИШТА

Врло често наћи ћемо на потребу исправке граница два или више имања. Ради чега је ова исправка потребна? Циљ правилног изграђивања појединих градилишта изискује потребу да ако се нађе на случај из § 49 Грађев. закона може се вршити и законска исправка границе два имања. Положај једног имања према суседном имању у таквом је односу да би исправком границе оба ова градилишта била способна за даље изграђивање.

Не може се дозволити у оваквом случају да се свако од ових градилишта изграђује у стању у каквом се нашло.

Услови за употребу овог законског члана јесу следећи:

Да је једно од тих градилишта довољно способно да, и после одузимања површине и фронта од овог имања, парцела и даље остане у способном и нормалном стању за изграђивање.

Да је градилиште за које се исправка тражи збиља у таквом положају да му је потребна исправка од суседне парцеле.

Један пример:

Сл. — 4

Ово се може вршити само онда ако је регулациони план за тај крај одобрен. Покушај исправке врши се на директан предлог заинтересованих власника, или се то врши по службеној дужности.

Могућност исправке по испрекиданој линији и шрафираној површини.

Два градилишта; једно са лицем од 17 м', друго са лицем од 8 м'. Површине довољне. Погодност исправке потпуно оправдана.

Исправком граница оба градилишта оспособљена за 100%.

Начин прорачуна вршиће се на следећи начин: обрачунаће се прометна вредност d_1 и d_2 једног и другог градилишта пре исправке граница и вредности ових градилишта после исправке градилишта.

$$D = \frac{d_1 + d_2}{2} + \varsigma$$ где је D вредност градилишта после исправке

d_1 = вредност градилишта пре исправке
d_2 = вредност градилишта пре исправке
ς = коефицијенат исправке обзиром на утицај повећања вредности исправљеног градилишта (допринос).

Начин обрачунавања прометних вредности градилишта имали смо у предњим излагањима.

Вредност I градилишта пре исправке је Дин. 125.000
Вредност II градилишта пре исправке је Дин. 75.000

$$\frac{125.000 + 75.000}{2} + \text{допринос по м}^2\ 10\ \text{дин.} = \varsigma.$$

$$= 100.000 + 400.10 = 104.000$$

104.000
75.000
29.000

Парцела бр. II имала би да доплати парцели бр. I 29.000 дин.

У случајевима где би се овом исправком имале рушити зграде онда би у ову суму ушла и оштетна вредност и порушених зграда које се имају уклонити овом исправком.

Шта видимо из предњег случаја. Видимо да је вредност градилишта бр. I иста као што је била пре исправке. Значи исправком границе смањена површина, али вредност имања остаје иста, само што ова парцела прима и доприноси вредност.

Парцела бр. II повећава се за површину и зато плаћа вредност повећане површине и доприносну вредност.

Комасације блокова. Из исправке граница постепено се прелази на комасацију блокова. Шта је у ствари комасација. Исправка облика парцела у једном блоку, које не одговарају грађевинским парцелама по облику и по површини њиховој, у вези са регулацијом за јавне сврхе.

Пример:

Блок између четири улице. Површина блока пре регулације и комасације износи површину: 16 парцела износи 8.000 м²; на регулационе сврхе одлази 2000 м². За комасацију остаје 6000 м²; значи да се комасацијом добијају 12 парц. од 500 м².

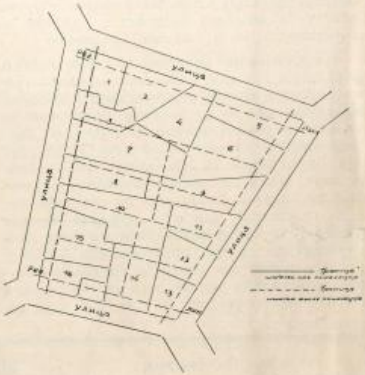

Сл. — 5.

Пита се колико ће се у комасационом блоку продавати 1 м² ново парцелисаног земљишта.

Начин рада:

Нађу се прометне вредности пре комасације свих 16 имања.

Ако претпоставимо да је вредност 16 имања Динара 4.000.000, значи да отпада на регулац. сврхе 25% од ове вредности, што износи Дин. 1.000.000.

Из регулационог плана се види да ће парцеле после комасације имати просечну величину од 500 м².

Трошкови за израду улица у границама регулације:

водовод и канализација износи 1.000.000 дин.
и трошкови комасац. поступка 50.000 дин.
Трошкови Т износе Дин. 1.050.000

Изналажењем прометних вредности појединих парцела пре комасације и рачунања вредности за израду улица, водовода и канализације, одређује се доприносна вредност после комасације са 30% према карактеру улица.

На начин обрачуна доприноса у ранијем примеру о оштетној вредности убацује се по 1 м² ново образоване парцеле вредност коефи-

цијента повећане вредности и добија се цена по којој ће 12 сопственика у ново комасационом блоку добијати своје нове парцеле, признајући првобитне вредности пре комасације.

Ако је 1 м² пре комасације вредео просечно 250 динара, после комасације ће износити d + d = допринос фактору обрачунатом по § 124 грађ. закона.

Лако је одмах увидети да је спровођење комасације на овај начин потпуно оправдано, и да у овом случају и општина и нови сопственици учествују у одређеној сразмери према добитку на повећану вредност у утрошку на комуналне сврхе и општетне вредности.

Из досадашњег излагања по свима општим принципима примене законских одредаба грађев. закона и начина обрачунавања и њиховог оправдања, као и по изнетим примерима за регулисање разних вредности имања у Београду мислим да сам могао дати један упут који ће служити за сналажење свима онима који желе да добију приближно схватање по изнетим питањима. За оне који желе да се упознају зашто се поједине одредбе примењују по овоме упуту, биће им овим дата могућност да се без пристрасности унесу у оправдан начин ове употребе приликом извршења комуналних радова, те и са тих разлога ово ће бити оправдано за све оне који до данас примену појединих одредаба грађев. закона нису разумевали.

Разуме се, као што сам у почетку овог упута изнео, да свако правило мора да има и своје изузетке, па и у појединим конкретним случајевима дужност је оних који ово врше да савесно у сваки конкретан случај унесу сву своју пажњу и добронамерност да се дође до што потпунијег реалног резултата. Од онога који ово примењује зависи какав ће се резултат добити.

Овај упут у свакоме случају биће као путоказ да евентуалне грешке буду што мање, које неће грубо да задиру како у интересе појединаца, тако исто и у интересе државе и општине. Он ће бити у исто време регулатор и воља за оне сопственике који из необавештености упадају у руке разних посредника који ће стварност да представе нереално водећи рачуна само о својим личним интересима. И најзад овај упут биће покушај да ова врста техничке науке добије своју почетну научну основу за стручно објашњење.

Ради оријентације промета имања и њихове вредности по блоковима, или крајевима, изнећу овде један преглед вредности некретнина по разним крајевима Београда. Како су се вредности некретнина развијале после рата и њихов пораст услед извршења комуналних радова.

Из ових података читалац ће видети кроз какве су све петурбације на тржишту некретнина пролазиле, као и утицај пораста вредности динара у финансијској политици.

Исто тако овај преглед биће приближна слика развитка Београда по појединим крајевима у којима игра главну улогу комунална политика града.

Из података које сам могао скупити на старог архива предратног Београда вредност некретнина по појединим крајевима старог Београда, као и после рата, почевши од 1918–1937 год. биле су следеће:

Табела III

Који крај Београда	Пре рата 1914	Године 1918—1923	Године 1923—1928	Године 1928—1933	Године 1933—1937
	у дин. по м²	у дин. по м²	у дин. по м²	у дин. по м²	у дин. по м²
Теразије—центар	250—300	2 500—3.000	3.500—5.000	4.000—5.000	6.000—8.000
Дорћол од Душанове ка Дунаву—Зерек	80—100	400	500	700	800—900
Савска обала—Карађорђева више и ниже	80—100	300—400	800	1000	1300
Хаџи Поповац—Булбудер	10—15	30	50	70	100—150
Фишеклија—Стари Сж. Ђерам	100—120	350—400	700—800	800—900	1.000—1.500
Славија—Чубура	35—45	500	700	700—800	1.000—1 200
Топовске шупе—Душановац—П. Брдо	њиве—пашњаци хектар 10.000	10—20	40—50	100—120	150—200
Сењак — Топчидер—Дедиње	њиве-утрине	20—40	50—80	120—150	200 250
Милоша Великог—Мостар	50—60	500—600	1000	1200	1400
Кнеза Павла (преће Кнез Милетина)	30—40	200	400	500	700

Из ових грубих података о прометним вредностима видимо какве су вредности биле после рата у односу на прометне вредности пре рата. Како су прометне вредностти имања по појединим крајевима Београда у означеним периодима расле под утицајем развитка Београда и утицај комуналних радова на поједине крајеве Београда.

Шта можемо извести из овог прегледа, као једну констатацију?

1) Видимо да су вредности имања у Београду пре рата у односу на први период после рата у десеторукој—петнајеструкој вред-

ности. Значи утицај финансиске вредности предратног и послератног динара.

2) У периодима послератним видимо стално пењање вредности имања. Дакле утицај комуналних радова, грађевинске делатности и станбене кризе.

Из предњих података и чињеница лако је увидети да ће се вредност имања у Београду и даље повећавати и да Београд у том погледу има лепу будућност. Па како су главни чиниоци у овом наглом развитку Београда комунални радови, сасвим је природно да и сами сопственици треба да имају за дужност помагање своје општине у интересу својих имања и будућег развитка Београда који је тек сада у своме пуном развитку.

Да би ове добре стране будућег нашег Београда могли у потпуности реализовати, потребне су велике материјалне жртве, а жртве могу да поднесу само Београђани, јер се њих лично и тичу. Београд мора и треба да буде преставник и персонификација наше велике Југославије. Он мора да буде претеча свима градовима. Он је од увек био град који је подносио велике жртве, па његово изграђивање треба да буде достојно будућности једнога велеграда.

Да би се могао остварити у потпуности предвиђени генерални план наше престонице потребно је имати јаче регулационе фондове.

Регулациони фонд за један град предвиђа и грађевински закон у своме 126 члану. Зашто баш и закон то предвиђа то је потпуно јасно када се имају у виду велики материјални издаци за извршење ген. плана.

У колико је један регулациони фонд старијег датума, у толико је могућност за реализовање једног регулац. плана лакша и бржа.

Београд је ову потребу реализовао тек пре две године. Насушна потреба за овим фондом постојала је и раније, али су њено подмирење ометали сами грађани, јер су у овоме видели само оптерећења својих имања.

Грађевински закон је био основа за стварање овога фонда и за сам Београд. Његов први покушај био је одмах и крунисан успесима, јер регулација је одмах кораснула у напред, а Београђани су од тога осетили све предности.

Да би се видела важност овог фонда изнећу правилник регулац. фонда при општини београдској који је истина у своме зачетку, али који има своје будућности.

Средства којима ће се дотирати регулациони фонд су следећа:

а) давање дотације предвиђене буџетом редовно сваке године; за прве три године дотације буџетом предвиђене биће веће, а после три године смањиваће се сукцесивно према развићу самога фонда. Величину дотације одредиће градско веће приликом одобрења буџета.

б) Сви приходи који се убирају од оних сопственика који подносе молбу за експропријацију њихових имања. Овај приход узимаће се у виду таксе која ће се убирати у корист фонда за извршење регулације.

в) Приходи који се убирају на основу § 124 грађ. закона по одредбама доприноса, који не може бити мањи од 10% нити већи од 50%.

г) Сви приходи који се убирају за процене имања појединих сопственика, било по тражењу њиховом или по тражењу власти.

9) Сви приходи од апроприсаних површина земљишта имањима појединих сопственика ради изласка на рег. линију.

ђ) Проценат од свих општинских имања која се издају под закуп.

е) Сви приходи који се убирају од комасације земљишта чију вредност у новоствореним парцелама утврђује комисија.

ж) Сви приходи од допунских грађевинских такса и казни по извршним решењима донетим од стране кривичног отсека градског поглаварства.

з) Приход од продаје општин. добара у разне циљеве.

и) Сви приходи који се имају убрати од парцелација појединих комплекса на име повећања вредности имања услед извршења парцелације, које ће се утврдити посебном проценом.

ј) Проценат од евентуалне замене имања за експроприсано имање, у корист фонда за извршење регулације.

к) проценат од евентуалних бесплатних уступања земљишта појединим хуманим друштвима.

л) Годишња помоћ из годишње нето добити општ. штедионице.

Издаци из регулационог фонда не могу се вршити без одобрења претседника и одобрења градског већа. Сваки издатак има бити образложен потребом за извршењем само техничких радова.

Као што се види из стилизације правилника, приходи су такве природе да се могу подносити како без уштрба по буџет општине, тако исто без велике штете по саме грађане.

Његова потреба је без коментара, а примена напред означених законских одредаба потпуно је оправдана и неопходна је за развијање и напредак једнога града.

(Крај).

Инж. *Милош Д. Анђелковић*

Поводом шездесетогодишњице смрти Ђуре Јакшића

Пред старим рукописима*

Наш велики дипломата, књижевник и јунак, прота Матија Ненадовић споминье у својим „Мемоарима", како су после катастрофе 1813 године спаљени најважнији документи који су се односили на гигантски подвиг нашег народа и његових славних вођа из Првог устанка. Тако су, из страха да не би допали непријатељу у руке, морали бити предати пламену многи документи који би данас сачињавали поное и знаменитости наших јавних архива и пред којима би се писац историје и љубитељ старина заустављао у побожној кон-

Стојан Новаковић

центрацији мисли на то велико доба. Да су ти документи сачувани, несумњиво би се данас могла имати много јаснија слика о узроцима катастрофе 1813 године. И из каснијег периода нестало је много драгоцених докумената који се односе на најважније моменте нашег историског и културног живота. Много је нестало и непажњом, услед недовољног разумевања ствари од стране лица у чијим су се рукама документи налазили. Услед разних невоља и узрока многим питањима није било могуће посветити ону пажњу коју је важност и значај ствари захтевала.

Ми с радошћу можемо констатовати велику промену која је настала код нас у односу према писаним и штампаним документима и то већ у прошлом веку. Тај однос из дана у дан добија све изразитију форму и садржину. Први скупљачи, просвећенији појединци, то схватање преносе на друга лица док оно није добило и законску форму.

Књижевници су људи који претстављају време у коме живе. Они привлаче народе и покољења кроз векове. Да се дође до знаменитог књижевног дела, у доба док још није постојала штампа, постојали су преписивачи који су својим стрпљивим радом омогућили да се дело шири. На сваком двору, сваки световни или духовни господар имао је своје учене људе ове врсте. За тај посао се није жалио ни новац ни време. Оригинал дела, његов изворни рукопис, сматран је за највећу драгоценост, благо које припада целокупном народу и од кога се он није одрицао ни у најтежим приликама. Познато је лукавство којим се у Египту Птоломејов син послужио да прибави оригиналне рукописе славних грчких трагичара Софокла, Есхила и Еврипида. У појединим књижевним хроникама читамо врло често какво је огромно интересовање побудила продаја рукописа или преписке чувених књижевника. И појединци, и јавне и приватне културне установе, труде се да макар и уз највеће жртве дођу до таквих рукописа или писама.

Ми смо се данас скупили да на овој Академији наше Библиотеке и Музеја одамо пошту једном од наших највећих песника који је у овом нашем драгом Београду, у једној скромној кућици у старој Скадарлији, за навек заклопио своје уморне очи једног јесењег дана. Академијом се у исто време отвара *изложба* вапредно значајне колекције рукописа из заоставштине Ђуре Јакшића, која је пре кратког времена постала својина ове наше културне установе, одлука Београдске општине.

Откупом кореспонденције из заоставштине Ђуре Јакшића ми смо хтели да ударимо основ прикупљању ове јединствене грађе у нашој младој културној установи. Мислим да је то једно од највећих и најлепших имена с којим смо

* Предавање одржано на Академији посвећеној Ђури Јакшићу 14 априла 1938.

могли отпочети. Зато је моја захвалност председнику нашег града г. Влади Илићу, који је откуп ових писама одобрио, и колегама из Културног одбора велика и искрена. Ти рукописи биће изложени у нашем Музеју тако да их и културни и књижевни историк, као и сваки студент, и ђак који тек улази у велико Ђурино стваралаштво може видети и сваки на свој начин из њих за се црпсти корист.

Богатство новог материјала који ова кореспонденција садржи приказаће научницм истраживаоцу нашег неумрлог песника, приповедача и сликара у новој светлости његовог мучног живота, у ком су часови великог уметничког заноса и неколико драгоцених, истинских доказа пријатељства били песнику скоро једина и највећа радост; сваком другом, нарочито нашој омладини, ова ће кореспонденција бити нешто што ће је још дубље, још присније везати за личност овог нашег великог и свестраног талента, који је у исто време био и један од највећих људи по дубини својих осећања и по неукаљаној чиститости свог карактера.

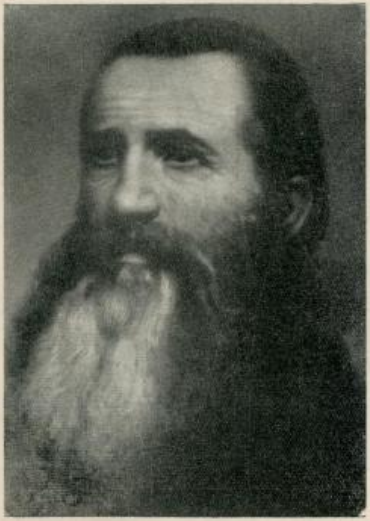

Дионисије Јакшић, отац Ђуре Јакшића

Неколико имена која ћу вам навести биће довољни да се види сав значај ове преписке. Од укупно 128 писама колико има у овој колекцији, 11 су оригинална писма Ђурина која је он писао: оцу, жени, пријатељима. Друга писма писали су Ђури његови пријатељи, већином наши најугледнији јавни радници и научници тога доба: Стојан Новаковић, Пера Тодоровић, Светислав Вуловић (први Ђурин биограф), Никола Капамација, Тодор Стефановић Виловски, Ђорђе Поповић-Даничар, затим Ђурина браћа и други рођаци. Уз овај део откупљене збирке ових драгоцених докумената који су непосредно везани за Ђуру, долази други део збирке, коју у главном сачињава преписка Ђурине удовице Тине с рођацима и пријатељима њеним и Ђуриним.

Отац Ђурин узимао је живо учешће у судбини свог сина, код ког је рано запазио јасне знаке даровитости, која га је касније одвела до највиших висина уметничког и књижевног стварања, али је као и сваки родитељ ипак стрепео, бојао се, да Ђури узалуд не прође живот. Оптерећен великом породицом, он му, за време Ђурина студирања, није могао слати онолико колико је требало. Њихова међусобна преписка, нарочито писма Ђурина таква су да данас дирају до дубине душе. Са сваке ове пожутеле странице, из сваког реда видимо како се песникова душа савија, буни и мучи под страшним ударцем немаштине и крајње невоље, која је спутавала његове жеље, а његовом таленту није давала могућности да се развије онако како је то било могућно по самом вишем опредељењу природе.

Писма жени показују нам га у својој бескрајној нежности човека који у неколико кратких, сажетих реченица, с неколико речи открива сву дубину свог осећања, осећања соца које је стално било несрећно.

Трећа група писама могла би се назвати културном историјом оног времена. Она не говоре само о томе колико су већ Ђурини савременици Ђуру ценили, колико су се тражили, жељели и очекивали његови књижевни радови, већ нам исто тако показују, кооа њихов однос према Ђури, у новој светлости и великог научника Стојана Новаковића, који је ваздан спреман да Ђури помогне и новцем, и саветом, и искреном и поштеном критиком; и Стефановића Виловског, који кад направи нехотичну грешку према Ђури, касније је повлачи, каје се, увек одајући велико поштовање Ђури и као генију и као човеку, и Ђорђа Поповића-Даничара, који му се чешће у невољи нађе, шаљући му хонораре за његове радове у часопису „Даници".

Погреб Ђурин описао нам је на једној страни својим изврсним стилом Ђурин пријатељ и први редактор његових сабраних дела професор Светислав Вуловић. После Ђурине смрти остала је његова удова и његова деца. Међу откупљеном кореспонденцијом, како ћете видети, налази се и један брзојав упућен из средине нашег београдског грађанства Ђуриној удови. Простим, али дубоко дирљивим ре-

чима изражен је овде бол за песником који се преселио у вечност. Једна Ђурина ћерка, Тијана, била је удата за бесмртног Војислава Илића. Да је судбина друге Ђурине деце била вавредно тешка, то нам говори онај преостали део ове кореспонденције, који се односи на доба после Ђурине смрти. Из других писама виде се материјалне невоље, којима је Ђурина породица била изложена после његове смрти, невоље које су долазиле са свих страна и које је његова жена у борби за своју децу морала подносити.

Много би се могло говорити о овој преписци. Она говори и памети и срцу, она говори много и о томе какав треба бити и какав не би никад требало бити... Хтео бих још да поменем и поздравим госпођу Зорку Јакшић, удову Ђуриног синовца, нашег одличног песника Милете Јакшића, која је ову кореспонденцију очувала док град Београд, у коме је Ђура толико година живи и заклопио очи, није дошао у могућност да је откупи.

Ми бисмо сви желели и хтели да нам драги Београд буде истинска и велика жижа. Чувајући успомену на наше велике људе, оне који су свој рад и своја дела за њ везали и тим узидали нов камен у његову кулу светињу, ми ћемо то најбоље постићи.

Милан А. Костић

Антонело Пизано — Пизанела: „Леонело д' Есте, маркиз од Фераре"
(Са изложбе „Италијански портрет кроз векове")

Ерколе да Ферера: „Портрет непознате"
(Са изложбе „Италијански портрет кроз векове")

Уметнички и друштвени лик Ђуре Јакшића

(Говор у сали Општинске Библиотеке у Београду, 14 априла 1938.)

Господе и госпођо,

Идуће јесени биће пуних шездесет година откако су из скромне кућице бр. 38 у Скадарској улици, једнога прохладнога, ведрога дана, 17 новембра 1878, изнети посмртни остаци песника, приповедача, драматичара и сликара Ђуре Јакшића, и сахрањени на старом београдском гробљу, код цркве Св. Марка. Ви се сећате да Светислав Вуловић описује тај погреб, који је био изненађење за сиромашне суседе Јакшићеве, — погреб на коме су узели учешћа „високи државници, велики и мали чиновници, професори и научници, војници, ђаци, занатлије и сиромашни радници."

Кућа са спомен-плочом, у којој је умро Ђура Јакшић (Скадарлија)

Вуловић бележи да су се мали људи из тога краја питали: „Зар овај наш сусед беше тако велики господин?" и да је неко одговорио да је био доиста велики, већи од ма кога у тој великој и помпезној пратњи.

То је, наравно, била игра речима, као што је игра судбине била да „највећи" у томе друштву умре у сиротињи, после немирнога и патнички проведенога живота, у четрдесет седмој години, остављајући незбринуту породицу и дела која пред културним светом и данас показујемо с поносом и достојанством.

Постоји мишљење да су уметничке творевине у тесној и интимној вези са унутрашњим, личним животом својих аутора, да у ствари она и нису ништа друго до одсјај, слика, израз тога интимнога живота. „Песник и песма су једно; то важи, ако не о сваком песнику, а оно, несумњиво, о песнику лиричару", каже др. Љубомир Недић. Тако и ми мислимо; али је, уз то, потребно поменути и старо искуство, или истину: да се исте особине или квалитети сасвим различно, управо супротно процењују у животу и књижевности; што ће рећи, да све оно што у уметности хвалимо, у друштвеном животу и опхођењу обично осуђујемо. Отуда и парадокс да су признати и слављени људи у науци и уметности мучно и с напором пролазили кроз живот; да су често били клеветани, гоњени, жртвовани, да би им се после смрти, одавала част, признање, приређивале јавне комеморације, подизали споменици.

Ни етички ни логички то не изгледа богзна како оправдано и похвално; на жалост, психолошки је сасвим разумљиво, кад се узме на ум да је уметност истина, а друштвени живот, у својој основи, примљена,, негована или камуфлирана лаж. Колико пута смо, примера ради, чули да се хвали наивност, простосрдачност, непосредност и топлина једне лирске песме, и колико пута смо се на те исте манифестације једнога човека у друштвеним односима сажаљиво осмехнули? Нисмо ли се, слично томе, радовали истини коју чујемо из уста каквог драмског јунака, и нисмо ли се на њу често пута намрштили кад је слушамо у друштву и обичном животу? Нарочито кад се тиче нас. Ако пљескамо писцу који нам у својим комедијама „нарави" или „карактера" открива хипокризију, лаж и морални јад једне средине, ми га за исти поступак, у својој средини, стављамо пред суд и одговорност. Тако је и са документованом, отвореном, некомпромисном критиком коју радо читамо, али је одбацујемо примењену на актуелни социјални живот сумњивих и разноврсних компромиса, од којих је компромис савести и трбуха најчешћи и најобичнији.

Под тим углом треба посматрати уметнички и социјални лик Ђуре Јакшића, његов лични удес и његов значај у српској књижевности. Рођен у банатском селу Српској Црњи, јула 1832, као свештеничко дете, он је дошао на свет са једним нимало смиреним темпераментом, — можда неиспитаним наслеђем од својих упорних, непомирљивих предака који су се крвавили са Турцима и који су њиховом инвазијом напуштали свој завичај у центру Балканског Полуострва, насељавајући данашњу

Војводину крајем XVII и током XVIII века, решени да сачувају своју националну индивидуалност, веру, слободу. Покушаји са редовним школовањем малога Јакшића нису успели; очеве намере да изучи занат исто тако. Али је његов немирни темперамент, у коме су врле сасвим личне способности и могућности, нашао свој природни пут кроз уметност: прво сликарску, затим поетску. Слаб ђак у гимназији, Јакшић је врло рано показао дар за цртање и сликање. Срећан што у своме сину види једну, па још изузетнију способност, отац га 1846, да у темишварску школу цртања, затим, 1847, у пештанску сликарску академију. Јакшићеви учитељи, Дунајски у Темишвару, и Марастони у Пешти, имали су само похвалних речи за таленат и успех младога уметника.

Али је тада наступило оно што се није могло предвидети. У Европи су настали бурни политички догађаји од 1848. Ветар револуције, који је дувао из Париза, захватио је Средњу Европу и спустио се до обала Саве и Дунава. Српски народ у Војводини, иза кога је стајала хипокризија тадашње Аустрије, нашао се, прса у прса, у борби са Мађарима. У неједнакој борби нашега ненаоружаног народа у Војводини, недовољно потпомогнутог трупама Књићанинових добровољаца из Србије, са организованим војничким снагама Мађара Срби су, на плодним равницама Бачке и Баната, понова показала своју традиционалну храброст и пожртвованје. Као дечко од 17 година, у редовима добровољаца је и Јакшић. У својој раној младости он је већ побрао горке плодове искуства и жалосне утиске од попаљених села, крви, угашених домаћих огњишта, материјалне и моралне беде, свирепости живота. Отац му је био пред вешалима, кућа уништена, школовање прекинуто. Оно је, до душе настављено од 1851 до 53, и још једанпут 1861–62, у Бечу. Управо у његовом предграђу, пошто је Јакшић 1861 становао у Wieden, Feldgasse, бр. 264, III спрат, 2-ге степенице, стан 42, а 1862 опет у Wieden, Lampertsgasse, бр. 743, први спрат, соба бр. 10. Из писама Ђуриног брата Максе од 6 априла и 3 маја 1861 види се да је постојала нада да Јакшић оде у Париз, пошто се у то доба тамо бавио познати Ђурин пријатељ, Харитон Јовановић. Ове наде се нису остариле, највероватније из разлога материјалне оскудице; а затим, сам Јовановић се брзо вратио из Француске, пошто видимо, из његова писма од 7 јануара 1862, да је у Бечу, одакле пише Ђури да ће се старати да једну Ђурину слику, која се код њега налази, прода: „Надам се да ћу и ту, као и пређашње, у новац претворити моћи...“ А даље: „Радујем се да се како кичице тако и српског Парнаса верно држите.“

Било како било, Јакшић је 1862 опет у Србији, одакле до краја живота није више излазио. Његово академско школовање било је нередовно, испрекидано, недовршено. Та година претставља у животу овога песника значајну прекретницу. До 1853 Јакшић је био само сликар. Од 53-ће до 62-ге и сликар и песник. Од 62-ге он се само узгред занима сликарством; у њему преовлађује песник и књижевник, који ће у историји српске књижевности XIX века заузети једно од најугледнијих места. Отада настаје и његова напорна борба за одржавање егзистенције и породице, његов интензиван рад, не само на поезији, већ и на драми и приповетци, и потуцање по забаченим селима и мртвим варошицама као учитеља и наставника цртања по средњим школама. Изгледа да се тада у њему зачела и кобна болест која га је отерала у гроб, пошто га је претходно наводила на извесне ексцесе према себи, свакако претераном употребом алкохола, што му је у паланачкој средини, па и у круговима интелигенције, стварало рђаву репутацију. У опширном писму Стојана Новаковића од 30 августа 1864, које је у главном посвећено Новаковићевим погледима на драмску уметност и његовим примедбама на склоп и историјску верност Јакшићеве „Јелисавете“, налази се, при крају, и овај став:

> „Макар да си ти јаке конструкције, немој ти тако олако узимати пљување крви. Хоће та болест и најјачега да преври. Само хвала Богу те си се оставио пијанчења. Да хоћеш остати постојан, па пити би те више узнемиравало то пљување крви, нити би ти се положај могао тако ниско спустити, као што је нажалост досад бивало. То је била једна црна љага на твојем поштеном карактеру...“

Шта би се о оваквим закључцима, погледима и саветима Новаковићевим могло рећи? Они су свакако врло добронамерни, али и врло наивни. Добронамерни, јер су потицали од неоспорнога пријатеља песниковог; наивни, јер су далеко од сваке стварне, психолошке, етичке или педагошке основе. Да Јакшићево тренутно одавање пићу није било саветно, ни корисно, то је ван сваке сумње; међутим, да је то била некаква „црна љага“ на његовоме „поштеноме карактеру“ — то јако личи на морал паланачких ћифтица и калуђерску хипокризију. Ако је пио, Јакшић је то чинио само на своју личну штету, не шкодећи другима, а на то је имао права. Уосталом, он то није крио. Зато су дубоко импресивни и бацају на то питање сасвим друкчију светлост, његови горки стихови:

> „Пијем, пијем... ал' у пићу,
> Још се никад не осмену,
> Као да је рујним вином
> Бог полио хладну стену.“

Има, међутим, према тој његовој мани, која је тешко осуђивана, других, већих, страшнијих, правих грехова, које друштво чудним начином, не осуђује. Јакшић је то видео, осе-

ћао и у својој песми „Калуђери" реагирао речитом апострофом:

„Гледʼо сам вам метаније,
Кад варате Бога жива;
Гледʼо сам вас где се пије,
Где се једе и ужива.

Слушʼо сам вас кад кунете
Своје стадо, своје верне,
И кад тајни призовете
Лицемерни — лицемерне..."

У сличном расположењу, само другим поводом, он је свакако писао и своје познате стихове:

„Туђите, туђʼте! С пером у руци
Стекʼо сам себи у роду глас; —
С крвавом сабљом на бојној муци
Бољи сам био — бољи од вас."

„Бољи од вас," — у томе је цела ствар, тако чест мотив сукоба између уметника и његове средине, етички проблем песника у друштву и животу. Јакшић је тај проблем боље формулисао но што су учинили стари, у својој драгој и класичној изреци: „est deus in nobis." Нека нам добри Харитон Јовановић, блажене памети и стварних заслуга за српску културу, опрости, али песници су одавно и вољно сишли са својих „божанских" писина, и са Париаса. Имају они, и кад су најбољи, својих недостатака, мана, сујета, својих грехова младости и старости. Ко би у то и помислио? Ако у правим песницима има нечега божанског, то је само њихова неискорењива тежња за слободом и правдом, овде, на земљи, у друштвеној заједници људској. Једно или — или, алтернатива која се сама поставља давнашња је и врло проста. Или нам је та тежња потребна, и онда су нам ipso facto потребни и прави песници као истрајни, непопустљиви и верни војници под том заставом; или нам стварно та тежња није потребна, и у том случају права поезија губи свој значај, па онда и свој raison d'être. Само, слобода и правда су једине ствари који не трпе насиље и лаж; а модерно друштво се све више претвара у широко изаткану мрежу насиља и хипокризије. Је ли ико сцену социјалних односа приказао илустративније, верније и модерније од нашега песника у меланхоличноме диалогу са визијом мртве мајке:

Илʼ можда мислиш: „Та, добро му је,
Кад оно тихо ткање не чује
Што паук везе жицом танаком
Над оним нашим црним таваном.
Међʼ људима је, међу ближњима..."
Аљʼ зло је мајко, бити међʼ њима.
Под руку с злобом пакост путује,
С њима се завист братски рукује;
А лаж се увек онде находи
Где их по свету подлост проводи;
Ласка их двори, издајство служи,
А невера се са њима дружи...
О, мајко, мајко! Свет је пакостан,
Живот је, мајко, врло жалостан.

То песимистичко гледиште на живот и негативна процена његове вредности претстављала би, по једноме модерноме психологу и лекару, недавно преминуломе Алфреду Адлеру, онај неуротични став уметника, карактеристичан по издвајању неуротичнога типа из друштва и по његовоме одбацивању „захтева заједнице". Ми сматрамо да је то етички став песника према тим захтевима, што, у неколико, признаје и Адлер. Само, ми не мислимо да је етички став неуротичан, то јест болестан, иначе бисмо се од свакога морала и од свих захтева у корист социјалне правде морали лечити. Тај логички закључак није досада нико извео, па ни сам Адлер. А кад је тако, кад друштво прихвата нужност моралних нор-

Споменик на гробу Ђуре Јакшића, на београдском Новом гробљу

ми у теорији, оно их не сме одбацивати ни у пракси. А то бива, и то често, и то све чешће. Имамо ли онда права, кад је реч о песницима, на неколико питања и констатација? Да говоримо данашњим језиком, нема песника који су поткрадали државну и општинску касу; који су газили законе и вршили насиља над другима; који су издавали отаџбину, или се на недопуштен начин богатили, и који су, једном речју, вршили веће преступе и злочине. Баш на против, они су, по правилу, певали о љубави, проповедали „универзалну симпатију", глорификовали своју земљу, уливали моралне снаге и достојанства своме народу, саосећали са човечанством, живели скромно, често у сиротињи, и много пута излагали своје интересе, па и живот, у одбрани општег добра. Поврх свега, остављали су дела која је њихов народ стално показивао као своје културне, националне, трајне вредности. Карлајл је говорио да би се Енглези пре одрекли свога Индијскога Царства него Шекспира; Французи су створили поноситу фразу да су сугрђани Наполеона и Виктора Ига; кадгод је реч о Русији, онда су ultima ratio за њену улогу и престиж у свету — Толстој или Достојевски. Тако је и са великом Немачком, са класичним земљама уметности: Италијом, Шпанијом, Грчком, чији су песници, уметници, филозофи и научници извојевали тим народима више од свију победа на бојним пољима. Па ипак, песници свих народа били су тако често запостављени, клеветани, прогањани и осуђивани, почевши од Овидија, који је своје последње дане провео далеко од Рима ,усамљен, на нашем Дунаву, преко Сервантеса који је лежао у тамници, Виктора Ига који је двадесет година седео на стеновитим острвцима Ла Манша, и Достојевског који је најбоље године живота и рада провео на робији у мртвом Сибиру.

Разлог зашто је тако није одвећ компликован. У очима земаљске правде и њених властодржаца нема тежега греха, од „опорочавања власти". А песници то опорочавање често чине: у име истине, правде, морала, слободе, личног достојанства, заштите потиштених, духа... Они се тешко мире са једном немачком речју да „сила иде пре права"; тешко прихватају чињеницу да се каткад кажњавају жртве а не кривци; не разумеју да се жртве могу захтевати али не и признавати, да гори буду горе, а бољи доле, да реалност није ни логична ни морална, да се њихова дела могу хвалити а они гонити, и одбацују оно мишљење коме је Хајне дао тако духовита израза: „Овај свет мисли да су песници мушмуле и да треба неко време да полеже на слами па да буду добри." Они, осим тога, имају сувише искуства и прилично достојанства да би се клањали лажима, а сувише духа да се глупости не би потсмехнули.

Јакшић је био изразита песничка природа, у своме делу и своме животу. Импулсиван, холерична темперамента, он је брзо примао утиске који су се у њему дубоко и дуго задржавали, и на њих живо, непосредно и снажно реагирао. Необично обдарен од саме Природе, али без високих формалних и школских квалификација; лишен сваке хипокризије, отворена срца, готов да своју мисао и осећање преведе у реч, он је био без довољно такованог „такта", и способности прилагођавања својој средини. Био је, другим речима, осуђен на частан, али врло напоран живот. Сачувана су и објављена два његова опширна писма Стојану Новаковићу, из Крагујевца и Раче, 1868, која су жалосна сведочанства о приликама у којима је живео овај песник, пред чијом се успоменом данас клањамо с поштовањем и захвалношћу. У писму из Крагујевбца, 30.XI.1868, он се жали да је са службом из једнога забаченог села пребациван у друго: Сабанта, Сумраковац, Подгорац (већ и сама та имена су карактеристична, и чувена једино по Јакшићу); па онда Пожаревац, Крагујевац, Рача. Он је затим клеветан, оптуживан, отпуштан. Радио је приватно, као учитељ и сликар. Имао је породицу: жену и четворо деце (Милоша, Белуша, Милицу и Тијану), коју је волео и морао издржавати. И често је гладовао, заједно с њима. Свестан разлике која постоји између вредности његовога рада на књижевности и поезије званичних песника, Малетића, Бана и др., којима се пружа угодан живот, чија ће дела, доцније, издавати Академија, и која ће за увек остати заборављена и ван уметности, — његов револт је још огорченији, и праведнији. У срцу Шумадије нису му давали да заслужи ни довољно хлеба и називали га, по несрећној речи Вучићевој, „немачкаром". Шта је, на ту реч, морао у дну душе осећати песник чији је српски национализам био колико неоспоран толико дубок, и органски, и који ће доцније написати највеличанственију химну Србији:

„И овај камен земље Србије
Што, претеч' сунцу, дере кроз облак,
Суморног чела мрачним борама
О вековечности прича далекој,
Показујући немом мимиком
Образа свога бразде дубоке.

Векова таених то су трагови,
Те црне боре, мрачне пећине.
А камен овај, к'о пирамида
Што се из праха диже у небо,
Костију вршних то је гомила
Што су у борби против душмана
Дедови твоји вољно слагали,
Лепећи крвљу срца рођеног..."

Није ли и сувише симболично да се Србија најмање одужила једином Војводанину који је дубоко и нагонски осећао историјску и националну улогу Србије? И не само њему,

већ и његовој породици. Јакшићев син Милош био је у Београду обичан мануелни радник, ковач, а 1891 или 92, радио на београдској канализацији, при постављању водоводних цеви у данашњој Пашићевој улици. Али је имао неке робустне моралне снаге свога оца. Кад му је Народно позориште у Београду понудило да прими тантијему од приказивања очевих драма, он је то одлучно и с достојанством одбио. Међутим, частио је пићем неке глумце који су у тим драмама играли. Јакшићев млађи син, Белуш, писао је такође стихове који се могу наћи по нашим књижевним часописима 1881 и 82 („Српске Илустроване Новине" и др.); али је рано умро. Јакшићева кћи Милица била је учитељица у Србији; млађа, Тијана, удата за песника Војислава Илића, умрла је у својој двадесет другој или трећој години.

Правде ради, господе и господо, не заборавимо ипак једну ствар. Као и толики други таленти, Јакшић је запостављан, малтретиран и гоњен од окрутних властодржаца, примитивних полицијских органа, професионалних достављача, моралних бескичмењака, учених глупака, сићушних завидљиваца. Супротно томе, он пише да га је народ у Србији волео, да га је у великим поворкама и с љубављу пратио кад је из једног места премештан, и то је, наравно, био нов разлог да буде рђаво записан код власти, пошто је за њу народна љубав већ довољан „основ подозрења". Разумљиво је, дакле, што се у Јакшићевом писму Стојану Новаковићу из Раче од 2 октобра 1868, налазе и овакве речи: „Ја сам читао много несрећних и великих и малих песничких биографија; ал' ако сам и ја песник и ако и ја заслужан будем да ме макар и седам дана после смрти ко спомене — имаће наша деца чему се чудити — јер овако као што наша госпоштина самном поступа, ни свиње не чине..." (писмо је сврјина професора г. Мила Павловића.) Иначе, као и прост народ, и поштени интелектуалци су Јакшића увек ценили, и волели, и помагали, колико су могли, морално и материјално. Нека је забележено да је Коста Таушановић, на дан Јакшићеве смрти скупио сто двадесет дуката за фонд који је послужио за издавање целокупних песникових дела; — сума која је, с обзиром на оно време, била запамашна.

Оно што му је било минус у животу, био је плус његове поезије и уметности. То је, пре свега и кратко речено, његов песнички темперамент. Темперамент је начин осећања, а начин осећања је битни елеменат сваке уметности, специјално поезије. Зато се може рећи да човек без јасно израженога темперамента није у ствари уметник. Наравно да јасно израженог темперамента могу имати и људи који нису уметници. За разлику од њих, песнички темперамент је не само одређен већ и јако вибрантан, сличан резонантном диапазону који реагира на најмањи додир. Обично се каже да су песници осетљиви, сувише лични, и тиме се мисли да су недовољно разумни, у практичном и опортунистичком смислу речи. У основи таквога схватања је једна contradictio in adjecto. Да су лични, они би били већи опортунисти. Њихови утисци су лични само у толико у колико су њихови и изузетнији; они, међутим, нису нетачнији већ прецизнији. Отуда је слабо основано и мишљење да су, у главном, песници сами криви за свој удес у друштву и животу. Ако они својим сензитивним апаратом осећају мало дубље, скривеније и даље истине, они су социјално корисни а не штетни, и не треба их осуђивати. Није крив барометар што претсказује непогоду, и свакако га не треба зато разбити. Песничка осећања су само шира, дубља и пуња стварност. С тога је и уметничко дело кондензована, згуснута реалност: психолошка, социјална, етичка. Свако право поетско дело претставља отварање нових видика у нашем унутрашњем животу, као што излазак на високе врхове планина омогућава шире видике у спољашњем свету. У томе је вредност правих књижевних дела, зато их ценимо и у њима уживамо.

У томе правцу Јакшићево дело је од несумњиве, трајне и високе вредности. Можда све до данас, он је остао најдиректнији, најнепосреднији и најсугестивнији лиричар српске књижевности. Кад кажемо да је овај доиста богодани песник, са два разреда гимназије, готово самоук, дао око петнаест неприкосновених лирских песама најчистијих исповести, најнежније симпатије, дубоке резигнације, речитога револта, уздигнутог стоицизма, присне анакреонтике и плаховитога национализма, онда је већ то довољно да му обезбеди трајно место у духовноме животу српскога народа, као што та чињеница показује не само домет већ и широку скалу његових поетских инспирација. Нема у нашој литератури успелије и дирљивије израженог осећања усамљености и меланхолије од његовога диалога с птицама, у песми „На Липару":

Јесте ли ви род, сиромашни мали?
Ил' су и вас, можда, јади отровали?
— — — — — — — —
Ми смо мале,
Ал' смо знале
Да нас неће
Нико хтети,
Нико сметн
Тако волети
Као ти...
— Тијо, њи!...
— — — — — — — —
Моје тице мале, јадни сиротани!
Прошли су ме давно моји лепи дани:
Увело је цвеће, одбег'о ме мај;
А на души оста, к'о скрхана билька,
Ил' к'о тужан мирис увелог босиљка,
Једна тешка рана, тежак уздисај.

Недић је добро приметио да је његова „Поноћ" јединствена песма у нашој књижевности, и да је Јакшић, нарочито у њеном првом делу, довео до савршеног израза и она мутна, неодређена, субкосциентна стања душе, са њиховим језама, страхом, слутњама, визијамама чула, која се, изгледа, не могу изразити ни бојом ни речју. Насупрот званичној, укрућеној, кабинетској и хладној „Химни" Ј. Ђорђевића, стихови Јакшићеве песме „Падајте, браћо!" или „Отаџбине" претстављају праве, предестиниране националне химне српскога народа, наше „Марсељезе", непоколебљивих акцената, моћнога замаха, величанственог полета:

Падајте, браћо! Плиш'те у крви,
Остав'те села, — нек гори пламен!
Бацајте сами у огањ децу!
Стрес'те са себе ропство и срам!"

Кад се разгледа приватна кореспонденција Јакшићева, запажа се да у његовим писмима нема ни нарочитог стила ни довољног познавања језика, да су у њима честе и граматичке, и синтактичке, и ортографске грешке. Можда је то један од индиректних доказа колико је Јакшић прави и истинити песник, кад је из тако оскуднога школског познавања језика и образовања стварао, у беломе усијању својих осећања и фантазије, високо поетски језик и стил својих песама и драма, снажан, извајан као у камену, сугестиван, израђен до најфинијих прелива, богато колорисан, троструко ефектан.

Као сви они који су у људском друштву имали горког искуства и разочарања, Јакшић је осећао и волео Природу као велику заштитницу, утешитељку и измирителку:

Вид'ш како поток, раскидан, жури
Кроз хладну гору, камен и дол;
Смеје се грому, пркоси бури,
Па гором мирно пронеси бол.

Често над њиме орлови сами
Окрећу тихо лагани лет,
Па тамо горе, у вишњој тами
Презиру — давно презрени свет.

Не очајавај, стрпљиво само
Суђену своме ступај у коб!
Та, и ја и ти — ми једно знамо:
Да нам спасења доноси — гроб."

Његово „Вече" је један од најлепших описа природе. Њих има у многим лирским и епским песмама Јакшићевим. Изгледа да је нешто од свога сликарског дара пренео и у поезију — јер свака вредност има унутрашњу тежњу да се изрази; — зато су ти описи тако пуни боја, импресивни, дајући не само спољне него и унутрашње одлике пејзажа, „душу ствари", како се то каже, пошто и сваки пејзаж има своју индивидуалност, интимни дах, за разлику од свих других — као и људи. Јакшићев пејзаж је чисто српски, јер је он у Србији провео најбоље године живота и рада, осим тога што је тај пејзаж, својом разноврсношћу, био, како ми мислимо, и најсроднији песниковом темпераменту.

И ако је Јакшић каткад давао (као у песми „Кроз поноћ") примере дискретне, али уздрхтале еротике, његове љубавне песме, ни по броју ни по квалитету, нису такве да би их, са естетичкога гледишта, ваљало нарочито истицати. Он има циклус тих песама под именом „Љубав", који је јако хваљен и скоро редовно уношен у антологије нашега песништва. Ја се њима нисам никада одушевљавао. Оне су, за изражавање таквог осећања, сувише упрошћене, једноставне; имају одвећ патетичан, херојски тон, који, рекао бих, не одговара мотиву. Ако би ми за ово мишљење требало какве потврде, можда је најзгодније позвати се на осећање самога песника. У своме писму Ђорђу Поповићу од 22 маја 1862, Јакшић му, између осталог, пише: „Од Љубави (тојест поменутог циклуса) нема много; а откуда ће и бити много, кад сам их тек Марта и почео; а да ти кажем, и сам не држим много на њих."[1])

Али, као Виктор Иго, Јакшић је уопште имао много љубави за живот и једно широко човечанско осећање за све који пате, којима живот и судбина нису били наклоњени, за „понижене и увређене", почевши од незаштићене деце, радника, сељака до трагичних јунака прошлости и садашњости, читавога народа и човечанства. То се јасно види по мотивима његових епских песама, приповедака, драма, („Мученица", „Јан Хус", „Караула на Вучјој Пољани", „Сирота Банаћанка", „Станоје Главаш"), и његових слика („Исус пред Пилатом," „Усековање главе Св. Јована", „Исус диже Јаирову кћер из мртвих", „Рањеник".) И зато — ма да је тешко наћи мрачнијих тонова и снажнијих инвектива но што су Јакшићеве, кад је реч о човеку и друштву, — његово књижевно дело није у основи песимистичко, и поређење које се каткад правило између нашега песника и Бајрона, није особито срећно. По себи се разуме да Јакшић није оптимист, јер оптимистичких песника уопште нема; а оптимизам, кад није незрелост, онда је свакако прикривена иронија у овоме свету. У ствари, Јакшић је био сувише импулсивна, сувише активна природа, да би усвојио гледиште теоријскога и правога песимизма, да би веровао да живот уопште, и у суштини, нема никаквог смисла. Истина, он је у једном тренутку певао:

„Кога да љубим и шта да волим?
С несреће своје мрзим се сам;
Мрзим ни људе, мрзим... о, Боже,
Ја само мрзост у срцу знам."

Али, то је плаховити револт, тренутак афекта, значајан за дубину до које је ишло

[1]) Колекција професора М. Павловића.

песниково осећање; по томе моменту се не сме ценити Јакшићев општи став према свету и животу. Он је показао да је и после тога волео нешто, да није мрзео све, и да се активно залагао за част, победу и добро свога народа. То је био његов свагдашњи, ненапуштени став. И као што је од својих 17 година био у редовима бораца за одбрану српског народа 1848, тако је и у својој четрдесет петој години, 1876, само две године пре смрти, у устаничком табору крај Дрине, у Босни. Имамо концепт његовога писма од 6 августа 1876 Министру војном, чији почетак гласи:

„Господину Министру војном.

Познато ће вам бити господине, да се наше устаничке чете у Босни, на Грмечу, Рисовцу под командом Симе Давидовића, Тривуна Бундала, Остоје Веловића и мене потписаног налазе — на броју до 1.600 људи, сви под оружјем, али на несрећу морам признати да су нас одбори, што нас до пре месец дана потпомагаху напустили; и тако се ми данас у реченим позицијама, и без нужне хране (хлеба) налазимо..."

Човек који је имао толико виталне снаге и воље није могао бити апсолутни песимист, ни мизантроп. А витална снага Јакшићева била је заиста велика. Под најгорим околностима он је стизао да ради и на драми. Кад имате на уму да је драма не само најтежи облик књижевног стварања, него да захтева континуирани, систематски рад, и врло много техничког знања, онда се опет види снага овога песничкога талента који је написао и три драме чије се позитивне вредности не могу оспоравати, и које, у доброј режији, стоје и данас међу најбољима што их је наша литература дала. Са историјским мотивима, писане у стиху, оне показују и довољно познавање историје, и смисла за драмску интригу и ситуацију, и сигурне потезе у сликању људских страсти. Оне имају трагичнога патоса, а местимично неку Шекспировску снагу израза. Треба се, из његове „Јелисавете" сетити, поред добро дате главне јунакиње, охоле Венецијанке, и тако верно приказиваног типа примитивнога Црногорца, у епизодној улози перјанике Вује, и трагичне фигуре Радоша Орловића, кога дворске интриге терају у изгнанство, његова патријархалног национализма који не схвата да се може тражити турска помоћ у борби против домаћег непријатеља, који куне своју децу, да би, на крају, кад види мртве синове под чалмама, попадале у борби против Ђурђа Црнојевића, завапио из дубине рањеног родитељског нагона и љубави:

„Бошко! Богдане!
Сирота деца!
И сад се боје клетве очеве...
Неће вас клети... Неће, Бога ми!:
Кажте ми, ево, да се потурчим,
Понемчим, талијаним, арапим...
Алах из Алах!
Чујете л', децо?
Сердар вам седи турски говори.
И нисам Србин... Ја сам Муслиман!
А и како бих Србин постао,
Кад су ми деца Турци рођени?
На ноге, децо! Хајд' на ђавре!"

Јакшић је своје драме радио врло савесно. Из кореспонденције његове и Ст. Новаковића, види се, на пример, да му Новаковић даје извесне историјске податке: (писмо од 30 августа 1864.) да је Ђурађ имао три сина: Костадина, Соломона и Илију, да се тадашњи владика звао Вавила. Између осталога Новаковић му замера што је Ђурђа приказао као тиранина. Он вели: „Није ти невоља градити од Ђурђа тиранина, није ти невоља да он гине од Радивоја"... Што се тиче прве тврдње, ми смо пре склони да поверујемо песнику но историчару, али то је споредно.

Није без интереса да је наш песник имао осећања и за ствари које нису у непосредној вези са уметношћу, али су у вези са историјском истином на позорници. 22 маја 1863 он пише из Београда др. Андрејевићу у Нови Сад: „....Још у среду, тј. 15 маја стигао сам овамо, баш у онај дан кад су роле из „Сеобе Србаља" раздавали и када је Стева Тодоровић тек онако убрзо костиму српску од 7-ог столећа измислио, која у свему личи оним халиинама што их виђамо на јудама што распишу Христа..."[1]). У истини, не само тада, већ и данас, наши историјски костими на позорници су толико произвољни, да су немогући.

Као приповедач, Јакшић је најснажније изражавао своје социјално осећање према слабима и потлаченима, у својим историјским евокацијама, у својим сликама савременог живота, и сатирама. Те приповетке нису ни данас изгубиле лепоту својих описа; поједина места показују да је Јакшић, и ако романтичар, добро осећао реалан живот; оне, поред тога, имају једну локалну боју која их чини занимљивим; поврх свега — као што, по једној француској речи, каже Скерлић — у њима се увек показује таленат, као што тица, и кад иде, показује да има крила.

Тога крилатога талента фантазија и осећања има много и у Јакшићевим сликама. Ма да је још његов савременик, пријатељ и обдарени сликар Новак Радоњић говорио, да Јакшић не познаје довољно анатомију и да је у цртању несигуран, али да је у колориту мајстор, и ма да је то све до данас остала истина, вредност Јакшићевих платна све се више ценила, у колико се увиђало да се спиритуализација слике у истини врши бојом а не цртежом. Зато је, примера ради, Јакшићев „Таковски Устанак" много реалније и стварније вредности и ефекта од познатога декоративно-

га „Таковског Устанка" Паје Јовановића. Јакшићева „Смрт Карађорђева" одаје да је кроз душу овога уметника, у тренутку стварања, пролазила сенка језе и коби при реконструк-

Споменик Ђуре Јакшића на Великом Калемегдану

цији овога мрачнога догађаја из наше историје. Сличан утисак се добија и од његовога „Усековања". И кад су недовршени, његови портрети и композиције имају печат уметничке истине.

Духовно дело Ђуре Јакшића је разноврсно, обимно и значајно. Видели смо под каквим га је околностима стварао. Додајмо да је његов темперамент имао своје сенке. Сувише бујан, напрасит, страсан, он је стварао у једноме замаху. Кад му је Владан Ђорђевић, при покретању часописа „Отаџбина", затражио песму коју ће ставити на уводно место, Јакшић је обећао, али дуже времена није слао рукопис. И уочи дана када је цео лист требало дати у штампу, Владан га је срео у једној београдској кафани и прекорео. Јакшић га је утешио, рекао му да седне за други сто, а он је за пола часа испевао, у једноме даху, своју дивну „Отаџбину". Године 1878, 21 јуна, Пера Тодоровић му, покрећући новосадску Стражу, у друштву са Др. Лазом Пачуом, пише: „Врло би добро било кад би нам песму „Стража" могао послати кроз десетак дана. Молим те учини то, а Арса (Пајевић) ће одмах наредити Валожићу да ти изда онолико гроша, колико реди буде имала песма..." Из једнога писма од 19 јануара 1860 види се да му је Даничар послао 16 форинти за приповетку „Краљица" и „Грешницу".

Све је то лепо. Али се види да је увек захтевано да прво онај који је у најтежим приликама учини нешто, па да они који су у много бољим околностима, евентуално, ураде нешто за њега. Као да нису околности услов за рад, него рад услов околности.

У пркос свему, Јакшић је урадио врло много. Његова фигура је једна од најлепших, најмаркантнијих и најталентованијих у културноме животу Српског народа у XIX веку.

Са изразитим цртама истинскога песника и уметника, етичке личности, родољуба из речи и дела, борца за слободу и достојанство човека, Јакшић је заслужио да на његов пример укажемо, завршујући његовим скромним и видовитим стиховима:

„Немојте трошит' руже убаве
Китећи њима мој вечни дом;
Реците само: — Доста је славе:
Веран је био народу свом."

С. Пандуровић

О преписци Ђуре Јакшића

О важности и значају рукописа говорено је и писано већ доста пута. Тако је познати немачки писац Стефан Цвајг у своме говору који је доцније штампан „Sinn und Schönheit der Autographen" изнео осећања која се у нама јављају пред тим старим пожутелим хартијама, последњим, најинтимнијим земаљским остацима давно умрлих људи. Ми нећемо овде додиривати још једно осећање, истина профано и доста себично, али у овој прилици веома оправдано: радозналост. Шта се у тим старим рукописима крије, чега непознатог има у њима, шта ћемо у њима наћи? И радозналост ће бити награђена, јер нам ти стари пожутели рукописи откривају врло много и пружају драгоцене податке како о самом писцу, тако и о његовом делу. Ако узмемо, на пример, једно рукописно дело, видећемо из њега како је оно постало, да ли су речи, односно мисли, текле мирно, лако, или је било застоја, прекидања, прецртавања, брисања, нервозе. Видећемо, дакле, душевно стање и расположење самога писца, јачину његове инспирације. Видећемо даље и његово лично расположење и задовољство својим делом, ако рукопис упоредимо са штампаним и у њему пронаћемо још и друге измене које је писац доцније вршио. Писма су, можда, још интересантнија, било да су писана од самог писца, било да су иста њему упућена. Кроз њих упознајемо човека, интимног, правог, онакав какав је, његов приватни живот, назоре, осећања, однос према друштву и околини, што је уосталом и разумљиво, јер човек често пута лакше и слободније повери се преко писма него што би усмено чинио, лакше призна неки свој грех или својуману и замоли за опроштај.

*

Преписка Ђуре Јакшића, коју је Библиотека откупила за своје рукописно одељење, броји 128 писама, која ћемо, ради лакшег прегледа, поделити на три главне групе.

Прва група: писма која је Ђура писао својим рођацима и познаницима, уједно је и најмања група, што је разумљиво, јер сопственици његових писама или знају какве драгоцености имају па се нерадо одвајају од њих, или, што је такође могуће, нису знали да их цене, па су упропашћена.

Другу, највећу групу, сачињавају писма која су Ђури писали његови рођаци, познаници и пријатељи.

У трећу групу долазе писма која су после смрти Ђурине упућивана његовој жени и његовом сину Белушу, или их је, пак, овај писао своме стрицу Јовану Јакшићу.

Прва група писама, казали смо, најмања је, броји свега 11 писама, али су нам она зато најдража, јер су писана Ђурином руком. Кад поредимо та писма, њихову спољну страну, на први поглед пада нам у очи једна карактеристична чињеница, а то је велика разлика у рукопису. Рукопис писама упућених жени. Милутину (брату) и имењаку посве је друк чији од рукописа којим је писао своме оцу. Док је први: леп, читак, исписан, доста ситан; други је: нечитак, нервозан, угласт, са карактеристичним знацима старога правописа и са много више граматичких и ортографских грешака него први.

Писма која је Ђура писао оцу најранијег су датума, из године 1851, за време његовог првог боравка у Бечу. У свима овим писмима песник се жали на тежак живот, на нередовно примање новца, због чега мора да се задужује, те га моли да му редовно шаље месечну „плаћу" па ма како она мала била. У једном писму

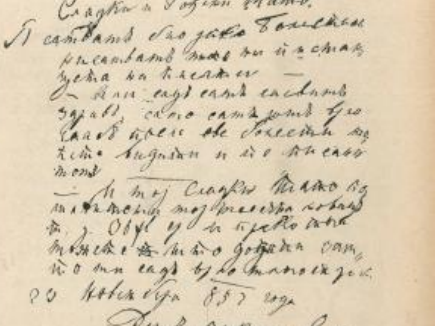

Писмо Ђуре Јакшића оцу из Беча

пише да нарочито уметници живе рђаво, а „молери" понајгоре, презрени су свуда због сиромаштва и многине њихове. У писму од 18 октобра јавља да је болестан, да очајава, да нема ни новаца, ни хаљина, ни јела, ни дрва, и додаје: „Зар у сиротињи и овде да скончам клети живот мој." У доцнијем једном писму, кад моли оца да му пошаље новаца за „хаљине", каже да ће бити и с малим задовољан, јер „хаљине човека не праве, већ човек хаљине". Да се је Ђура тих година, па и доцније још, осећао првенствено сликарем, а не песником, ма да је већ онда писао, сведочи

и једно његово писмо упућено оцу из Беча где каже да ће му, ако жели, увек слати по једну песмицу да се насмеје, али ником да је не покаже, а ако је и покаже ,да не ода ко ју је писао. У једном другом писму пише оцу да жели да се врати из Беча и да се нада да ће га отац из „леденх руку судбине примити у своју гостољубиву колебу, али не као блудног сина, већ као поштеног, младог, доброг уметника". —

Писма која је писао жени нешто су ведрија од осталих и пуна нежности према њој и деци. Дирљива је његова искреност којом признаје своју слабост према пићу и његова намера да се поправи. У писму од 23 јула 1866, из Сабанте, моли је да се са децом врати и уверава је да ће се поправити и оставити пиће. У истом писму јавља да је тражио поданство

Писмо Ђуре Јакшића својој жени Тини

и да је молио министра за премештај у град. У другом писму, које није цело и које је без датума и без ознаке места, пише да је био код министра који га је, преко очекивања, „љубазније примио". Нада се бољој будућности и опет је уверава да ће бити добар и моли је да му и она буде добра, као и да приволи оца да му опрости „стари грех". Последње писмо жени пише већ из Београда као коректор Државне штампарије, јер моли да му тамо пошаље неке ствари. Једно његово писмо, управо одломак, упућено је брату Милутину. У њему је пун црних мисли и предвиђања за будућност. Верује, каже у писму, да ће доћи и то „благословено време" да се и самој деци неће смети веровати, а деца, опет, своме оцу, „па како ће онда изгледати тај Христов свет?" Последње писмо из ове групе, упућено имењаку, само је започето. У њему, на једном месту, цитира Петефија, кога, каже, воли и наговештава да ће свог имењака позабавити и самим собом, „јер зашто је Бог дао перо, него да се њиме пише", али даље од овог увода, нема ништа.

У другу групу писама стављали смо писма која су песнику писали његови рођаци: отац Дионисије Јакшић, парох у Српској Црњи; браћа: Макса и Венијамин, синовац Милета, такође песник, и таст Сима Николић ,учитељ. Задржаћемо се само на писмима његовог оца, који је, као што писма сведоче, био добар и нежан отац и брижан родитељ. У писму од 15 децембра 1851 пише му, док је Ђура био у Бечу, да има наду у његов вешт и трудољубиви таленат и да ће се само трудољубљем и благонарављу високо попети. Али, кад га једном много дуже позива да дође у госте, пише: „Твој алат молераја остави код куће, јер нећу да ме портираш никако" — Верујемо да је овако писао из свештеничке скромности, а не што није имао вере у синовљев „вешт и трудољубиви" талент. Писмом од 30 априла 1862 јавља да се Ђури родио син Милош, који је „красно, величко и здраво детенце, прави Србијанац". —

Од писама која су Ђури писали његови пријатељи и познаници, најинтересантнија су писма Стојана Новаковића, нашег познатог државника и историчара, и Ђорђа Поповића-Даничара. Писма Стојана Новаковића одају дубоко, искрено и несебично пријатељство, које је везивало ова два велика човека. Новаковић је то своје пријатељство указивао песнику и речју, саветом и делом, у свакој прилици. У писму од 20 јуна 1864 демантује да је писао одговор „Србин Србенди" на брошуру Вл. Јовановића, јер да се он, Новаковић, поред својих јада и невоља, неће још и у политику „пачати". Јавља му даље, да му шаље педесет комада „Булића" од Ј. Јовановића, да их прода, ако може, по 6 гроша, као и да је чуо од Каћанског, да ће Јовановић да издаје у Пешти „Змаја", хумористичан лист „да се ко-

марцем тера". Писмо од 30 августа 1864 читава је књижевна студија. Свакако на молбу Ђурину, који му је послао на оцену своју драму, „Јелисавета", Новаковић му даје савете о композицији драме, ма да се, одмах у почетку писма, ограђује о своју стручност по овом предмету. При композицији историјске драме, пише Новаковић, треба се држати или историјске истине или народне традиције (приче, легенде итд.). Пошто је Ђура намеравао да Ђурђа Црнојевића прикаже као тиранина, он га одвраћа од тога, јер, каже, да нигде није нашао, ни у историји, ни у предању, да је Ђурађ такав био, већ је напротив за народну ствар радио. Саветује га даље како да прикаже Јелисавету, даје му и неке историјске податке према Историји Црне Горе од Милаковића. Новаковић је врло искрен и износи све мане ове Ђурине драме. Каже да му је други чин недраматичан и мирише јако на еп. Како су Ђуру ценили његови савременици, који су имали разумевања за поезију, сведоци најбоље ово писмо, које Новаковић овако завршава: „Некад сам те до обожавања поштовао за твоје лепе песме, а сад се поносим што си ми се пријатељ назвао, што ми своје поверење поклањаш и дичим се што сам и ја заслужио место међу таквом браћом". У писму од 5 јула 1866 саветује га на који начин да изда своју драму. Ту каже: „Од како је изашао почетак твоје драме у „Вили" требало би да су ти се до сада бар три до четири издавача понудила сама да ти откупе и издаду драму. Овако, место они тебе да траже, ето, тражиш ти њих. Е нису ли магарци? А за Жил Блаза се нађу, и за гаталице, врачаре и глупости има их довољно". У писму од 17 јула исте године, Новаковић пише да он не би никако допустио да Ђура прегледа штампање „Јелисавете", јер би он пропустио силне оне погрешке у правопису и језику који су сад тамо, а он би те ситнице шалећи се поправио. Ако ли би остале непоправљене, худиле би много делу, „јер незгодно је да у једном високо поетском створу знају гимназисте наћи погрешке". У истом писму саветује га да не узима олако пљување крви и захваљује Богу што се оставио пијанчења, само да хоће остати постојан. То је била, пише Новаковић „једна црна љага на твојем поштеном карактеру".

Искрено пријатељство гајио је према Ђури и Ђорђе Поповић, по своме листу „Даница" назван Даничар. Скоро у сваком писму он га саветује да не очајава, не клоне духом, не запусти се. Хвали му песме и приповетке, тражи их за свој лист и често га и новцем помаже.

У писму од 24 септембра 1859 тражи од Ђуре кратку биографију, да би је послао у Загреб Кукуљевићу, који издаје „Словник умјетника југословенских" и да у тај речник ставља кратке животописе свију „вештака српских, бугарских, хрватских и словенских". — И овде се већ срећемо са југословенском идејом, која је још тада почела занимати напредне духове онога доба.

У писму од 20 јуна 1860, којим тражи од Ђуре још једну приповетку „а ла Краљица", која се свима допада, саветује га да се, иако је у Сумраковцу, не подаје суморним мислима, да буде човек а не кукавица. Лако је, пише, очајавати, али, „на муци се познају јунаци". У једном писму из 1861 г., пише му да не треба да му захваљује, и да ће, „док је њега и на њему главе", увек и за Ђуру бити која „мангура", само нека му се јави кад му „понестане блага". У истом писму саветује га да буде марљив у академији (Ђура је по други пут у Бечу), да учи сада два пута више, да би постигао што је одавно требао постићи; да што више чита, нарочито историју вештине, добре романе, Нови завет и добре поезије. У писму које је писано на Бадњи дан 1861, јавља да му песму „Падајте браћо" не може сада објавити због политичких околности. Песму ће чувати, па кад се може пустиће је у свет. У једном доцнијем писму жали се како уредник „Јавора" ради противу „Данице".

За расположење и душевно стање у коме се налазио Ђура 1864, интересантно је писмо Ђорђа Борисављевића из Пожаревца, који пише да је из писма Ђуриног видео његове јаде и мане његовог друштва, али да он ваља да буде осим „пијете" и философ, па да се навикне и много којешта хладном крвљу отрпи.

Писма Тодора Стефановића — Виловског, књижевника и историчара, више су пословног карактера и без оне срдачности и пријатељског тона које налазимо код Новаковића и Даничара. Виловски је онда био уредник „Српске Зоре" у Бечу и тражио је од Ђуре књижевне прилоге за свој лист. Око приповетке „Чича Тиме" дошло је до неспоразума и оштријих речи од стране Виловског. Због тога се он у једном писму извињава Ђури.

И други Ђурини савременици, као што су: Стеван Ђурчић, Милош Поповић, Никола Капамадија, Пера Тодоровић, чија се писма налазе у овој колекцији, махом траже за своје листове књижевне прилоге. Тако Пера Тодоровић, у писму од 21 јуна 1878, моли га да песму „Стражи" пошаље што пре и каже: „Ја бих се јако радовао кад би твоја језгровита и бујна песма приказала свету ово наше првенче. Тако би му можда био срећнији пут, и можда би нашло више топле љубави у овом леденом свету о коме ти реваш: „У свету, брале, нема љубави."

Остаје нам још да поменемо трећу групу писама, тј. писма упућена Ђуриној жени Тини и писма Белушева. Жалосну слику о стању песникове породице пружају нам та писма. Ђура Јакшић умро је као сиромах, али, на глас о његовој смрти, народ се отргао апатије, увидио шта је изгубио и заинтересовао се за његову породицу. То сведочи велелепна пратња песникова, према опису од Вуловића. То

сведоче и изјаве саучешћа знаних и незнаних, од којих се у овој колекцији налазе две врло дирљиве, као и одбор који је, одмах после смрти Ђурине, основан за издавање целокупних дела песникових и помагање његове породице. Али ова искра искрене жалости и саучешћа није дуго трајала, брзо се угасила. Песникова породица пала је у заборав. О томе речито говори писмо Јована Јакшића, брата Ђуриног, упућено Тини Јакшић, у коме каже да му је жао што се на одбор тужи и чуди се да се, од толиких Ђуриних пријатеља, само Таушановић за њих заузима. Зет Тинин, Ђура Шакрак, парох, у писму од 27 априла 1879, каже да је примио њено пуно јада писмо и пита је шта је било са скупљањем прилога и колико има пензије. У писмо од 15 новембра, исте године, Јован Јакшић се чуди што тако малу пензију прима. Истине ради, морамо навести да су Ђурина браћа: Јован, Вениамин и Макса његову породицу материјално често помагали. Ти новчани прилози нису били велики: 20 форинта, 30, 35, како су кад били у могућности, а то није било довољно за једну породицу од пет чланова. Ђура је после смрти оставио четворо деце: Милоша, Левицу (Милеву), Тијану и Белуша. — Тешка, готово трагична, била је судбина ове деце.

Тијана Војислава Илића, рођена Јакшић

Тијана је, као што је познато, била удата за песника Војислава Илића и умрла врло млада. Милошу не иде школа, одлази на занат и често остаје без посла. Јован Јакшић у једном писму Тини каже да за Милоша за сад нема посла, већ нека иде у Влашку и добро „испече занат". Ђура Шакрак, у писму од 6 марта 1880 из Мајданпека, јавља да за Милоша тамо нема рада, јер су окна затворена и тражи да му јави који је занат учио, ковачки или шлосерски. Други син Ђурин, Белуш, наследио је, изгледа, нешто од очевог дара за сликарство и песму. У једном писму, без датума, упућено стрицу Јовану, са пуно радости пише да ће скоро ићи у Француску да „учи моловати" и да учи француски, немачки и италијански. Професор Силађи даће му, пише, препоруку за љубав милог и доброг покојног „бабе". Ова се његова намера, нажалост није испунила. У овој колекцији налази се и једна његова песма од две строфе коју шаље уреднику (не зна се коме) да је прегледа, па ако је добра и да је штампа. У писму од 19 септембра 1879, Јован Јакшић јавља Тини да су се Стева Поповић и Арса Пајевић заузели за Белуша и нашли му место код неког мађарског професора где учи цртање, „кад му већ школа не иде од руке". Али и ту Белуш није остао дуго. 22 новембра 1879 Јован Калтнар, учитељ из Новог Сада, пише Тини да неће више држати код себе Белуша, „јер је јак противник Мађара и једнако их грди" и додаје да Белуш никад неће бити онакав човек као што му је покојни отац био. — Истина да оно што је овоме учитељу изгледало страшно: бити противник Мађара и грдити их, нама изгледа симпатично и у томе видимо још једну од оца наслеђену врлину: патриотизам. У једном писму Белушевом стрицу Јовану јавља да ради београдским госпођама и господи фотографије, а да Тијана учи код њега цртање. Писмом од 5 августа 1882 из Београда, јавља стрицу да је болестан, кашље, има грозницу. 16 августа исте године моли стрица да му пошаље новац, јер се због болести задужио у апотеци. У другом једном писму пише да више себе у огледалу не може да позна, да никуд не иде, јер га на улици сви познаници питају зашто тако изгледа.

Умро је у двадесетој години.

*

Из ових писама видимо под каквим су околностима наши уметници и књижевници живели и стварали, како их је окружење мало разумевало, и да су се прилика од тада, у том погледу, врло мало измениле, тако да су ова писма још данас увек актуелна.

Ђурине песме, после ових писама, су нам много ближе и разумљивије, а његов песимизам оправданији. Имао је, дакле, пуно права када је певао:

О, мајко, мајко, свет је пакостан,
Живот је, мајко, врло жалостан: —

Боса Радовановић.

Шездесетогодишњице смрти Ђуре Јакшића у Градској библиотеци и музеју

— Свечана академија и изложба песникових рукописа. —

Ове године навршава се шездесет година од смрти нашег великог песника Ђуре Јакшића, који је умро у Београду 1878. Иако је отад прошло више од пола века, смрт је била немоћна да збрише његово име.

Колос за живота и по делу и по стварању, он је то остао и после смрти. Спадајући у ред наших првих великана духа, он се још за живота сродио са свима онима који су за дух имали осећаја, такав остао за све генерације после његове смрти, а такав ће остати и у будућности.

Да дâ израза дубоком пијетету који се за песниково име веже нарочито тамо где књига има да послужи васпитању, образовању и самообразовању наше омладине, у Библиотеци и Музеју града Београда приређена је 14 а-

Публика на свечаној академији приређеној у славу Ђуре Јакшића

прила о. г. *Свечана Академија* с предавањем и великим уметничким програмом. У исто време у просторијама Градског музеја приређена је успела *Изложба* песникових рукописа, које је Општина града Београда откупила за своју Библиотеку.

Заустављајући се и на једној и на другој овој манифестацији, мора се одмах истаћи да је и Академија и Изложба рукописа допринела да још боље, још дубље осетимо колико у суштини волимо Ђуру Јакшића, колико су његове песме с нама сасле, како нам је жао што је његова судбина била тако тешка — о чем његова кореспонденција, нажалост, и сувише јасно говори...

Интересантно је како се ствари мењају у вези с личностима. И тамо где иначе по правилу тешко долази до одлуке, све иде много лакше и другојачије кад су у питању лица која смо већ одавно научили волети и поштовати. То се видело и код откупа рукописа Ђуре Јакшића.

Познати интерес према рукописима великих људи, великих књижевника, који се на разне начине манифестовао још у доевној старини, пролазно је током времена кроз разне фазе, и према томе какво је место рукопис до проналаска штампе заузимао, као и према степену културе лица у чије су руке ти стари драгоцени рукописи долазили. Ново доба дало је рукописима ново место, али није умањило њихову вредност. Док су данас стасоји рукописи, већином старе рукописна дела, својина старих библиотека у којима се већ столећима прикупља духовно народно благо, рукописи књижевника, песника новијег доба налазе све више место у новим библиотекама, а превенствено у библиотекама градова где је писац живио, којима је по свом раду и боравку превенствено припадао.

Колика је магична моћ рукописног текста великих људи, па и самог власторучно написаног властитог имена, то се осећа у пуној мери кадгод се укаже прилика да такав рукопис или аутограф проматрамо. Слика није у стању да ствара такве емоције. Макар била и дело највећег мајстора, она је дело другога; рукопис је неотуђиви део личности која нас занима. Отуд и дубље дејство на наше емотивне способности.

Кад је нашој Градској библиотеци предложен откуп колекције кореспонденције Ђуре Јакшића, спонтан интерес према овој колекцији показао је и Културни одбор нашег града, на челу с градским већником и председником Културног одбора г. М. Костићем, и Помоћник Директора општег одељења г. Д-р Ђура Ђуровић, и шеф Културног отсека, књижевник г. Пандуровић, као и Градска библиотека и Музеј. Сама унутрашња вредност колекције оправдавала је овај интерес у пуној мери. Како се то види и из чланка чиновника Библиотеке и Музеја г-ђе Б. Радовановић, којој је срећивање ове колекције у Библиотеци било поверено, као и из написа Претседника К. о.

г. Костића, студије г. Пандуровића, колекција ових писама илуструје читаво једно доба у ком, поред Ђуре Јакшића, делују људи као што су Стојан Новаковић, Владан Ђорђевић, Вуловић, Виловски, Даничар и други, који су овом добу својим истрајним и великим радом дали духовни садржај.

Са свечане академије у славу Ђуре Јакшића: Претседник Културног одбора г. Милан Костић говори

Већ и пре откупа ове колекције постојао је у нашим градским Установама известан број рукописних дела наших старијих и млађих књижевника и научника; једна доста занимљива збирка писама и аутографа, али колекција Ђуре Јакшића, као срећно одабрана целина, претставља нарочиту вредност. Она у исто време даје могућност да се рад на прикупљању рукописа у рукописном одељењу Градске библиотеке постави на много шире основе, да им се да широки значај васпитни и научни који далеко прелази значај куриозитета. Сви ти мотиви допринели су да је предлог за откуп ове колекције наишао на добар пријем и одобрење од стране претседника Општине Господина Владе Илића.

Колекција је допринела да је и сама манифестација шездесетогодишњице смрти нашег великог песника могла бити приређена у једном посебном оквиру, оквиру Изложбе целокупне ове кореспонденције употпуњене илустративним материјалом који је стајао Установама на расположењу или који су Установе за ову прилику нарочито добиле.

У присуству великог броја гостију, који су испунили сва места лепо декорисане читаонице Библиотеке, отворио је Академију претседник К. о. г. Костић једним осећајним говором, под насловом *Пред старим рукописима*, у ком је изнео основни значај колекционирања рукописа ове врсте, као и главни састав откупљене колекције. Након тога одржао је књижевник и шеф општинског Културног отсека г. Сима Пандуровић своје документовано, пуно знаначких анализа предавање о Ђури Јакшићу — *Уметнички и друштвени лик Ђуре Јакшића* — подвлачећи нарочито борбу на коју су песници, као претставници напредног и сло-

Са свечане академије у славу Ђуре Јакшића: г. Сима Пандуровић говори

бодног духа, вечно осуђени; многостраност и дубину Ђуриног талента на свим пољима стварања, и као песника, драмског писца и сликара. За време говора г. Пандуровића ушао је у салу Претседник Општине господин Влада Илић, а мало после тога супруга г. Претседника г-ђа Олга Илић.

Уметнички део програма носио је искључиво национални карактер и био претежно састављен од рецитација песама Ђуре Јакшића, песама компонованих на основу његових речи,

као и композиција композитора Ђуриног доба. У извођењу уметничког програма учествовали су чланови Народног позоришта: концерт-мајстор Опере г. Јосип Немечек, госпођица Мица Бошњаковић, г. Свет. Никачевић. Затим концертни уметници Виргинија Старецка, Јелена Исајева, г. Добреско и г. Бож. Грујић. На клавиру је, као и увек с великим успехом, пратио неуморни пријатељ установа г. Димитрије Конради, члан Нар. позоришта.

Пошто је програм завршен, Претседник г. Влада Илић и његова Госпођа, окружени градским већницима који су присуствовали Академији, посетили су и прегледали приређену Изложбу рукописа Ђуре Јакшића, интересујући се у исто време за целокупни рад и развој установа.

Према програму, Изложба је затворена 30 априла. Већ само место што га је заузимао изложени материјал показује величину колекције. Распоређен у десет витрина, материјал је подељен на следећи начин: —

1) У централној витрини поред песникове слике његова дирљива писма писана жени, рукопис првог чина „Станија Главаша", неколико Ђуриних писама пријатељима и документи међу којима се налазе: песникова венчаница, крштеница песникове ћерке Милеве, песникова посмртна листа и изјаве саучешћа.

2) У другој витрини лево: Ђурина преписка с оцем Дионисијем Јакшићем, која обухвата укупно 17 писама. У овој је витрини изложена и слика Ђуриног оца, коју је за Изложбу ставила Библиотеци на располагање госпођа Зорка Милете Јакшића.

3) Десно од централне витрине изложена су писма Ђурине браће, Јована и Вењамина, синовца Милете, таста Симе Николића — укупно 14 писама.

4) У попречној витрини изложена је коресподенција Ђурине жене Тине Јакшић — 20 писама. Међу илустративним материјалом у овој витрини изложена је и фотографија Ђурине ћерке Тијане, која је била удата за Војислава Илића, али је умрла врло млада, већ у двадесет другој години живота. — Сећајући се ове болне смрти Војислав је испевао ону познату своју песму „Т....." у којој се сећа једне шетње, кад је идући са својом младом женом предосетио њен тако брзи, страшни крај...

5) Прва витрина до попречне садржи кореспонденцију Стефановића Виловског, укупно 10 писама.

6) Друга до ње преписку Ђурину са Стојаном Новаковићем, која по интересантности садржаја заузима главно место.

7) У трећој витрини налази се 14 писама Ђорђа Поповића-Даничара.

8) Последња витрина у овом реду садржи писма других Ђуриних пријатеља.

9) Као пандан горњој попречној витрини, у доњој попречној витрини изложена су сва дела Ђурина, као и дела Вуловићева, Недићева и Скерлићева, који су о Ђури писали.

10) Прва до доње попречне витрине налази се витрина с писмима Ђурине деце, највише његовог сина Белуша. Укупно 14 писама.

Како је већ истакнуто, целокупна ова кореспонденција даје могућност да се песников лик сагледа у новом светлу прилика и догађаја оног доба, а нарочито разоткрива многе интимне моменте његове породице који су у већини случајева дубоко трагични.

Од изложених докумената интересантно је навести документ о Ђурином венчању, који гласи:

ИЗВОД

Протокола венчаних цркве храма Свјатих Архистратига в Пожаревцу,

№ 79

По трократном в церкви оглашиниу..... венчает сја женик Георги Јакшич, учитељ и житељ Пожаревачки с невестом именом Христина кћером Симеона Николића, учитеља и житеља Пожаревачкога..... у Пожаревцу месеца Јунија дне 4 лета 1861, кум бист Стефан Лукић, начелник среза моравскога и житељ Пожаревачки.

— — — — —

у Пожаревцу Стефан Протић с. р.
11 сеп. 1861 лета МП парох пожаревачки

Овај документ припада колекцији. Посмртница Ђурина, коју је Библиотеки ставила на располагање за Изложбу г-ђа Зорка Јакшић, гласи:

✝

Катарина Јакшићка рођена Николићева са децом: Милошем, Белушем, Тијаном и Милевом, са рођеном браћом покојниковим Максом, Марком, Јоцом и Вењамином и са пријатељима, јављају тужну вест да је 16 новембра у зору, после кратког али тешког боловања преминуо

ЂУРА ЈАКШИЋ

у 47 години живота му.

Опело ће бити у Београду у Саборној цркви 17 новембра по подне у 3 часа.

Пријатељи се надају да ће становници Београда и околине у достојном броју похитати да одаду последњу почаст омиљеном песнику и сликару српском.

Лака земљица честитом Ђури нашем!

Стан је покојников у Скадарској улици бр. 38.

У Београду 16 новембра 1878 године.

Изјава саучешћа поводом Ђурине смрти, коју је једна група Београђана брзојавно упутила Ђуриној жени Тини, гласи:

„КЊАЖЕВСКО СРБСКО ТЕЛЕГРАФСКО НАДЛЕЖАТЕЛСТВО

ТЕЛЕГРАМ № 296

Катарини Ђуре Јакшића,

Скадарска ул. 38, Београд

Неочекивана смрт честитога Ђуре, страшно је потресла све његове пријатеље овде. Као што Ђура са својим бујним осећајем више пута није могао исказати све што је тиштало његово честито срце и племениту душу, тако и ми неможемо да с пријатељима Ђуриним искажемо онај претешки бол, што га осећамо сада, када с попришта јавнога рада, нестаде једног борца за човечанску мисао и слободу. — Утеха нека вам буде, што за Ђуром жали све, што поштено мисли, а уз то и поштено дела, и име његово, које ће живети у потомству.

Т. Вукотић, Стева Милићевић, Стевча Михајловић, Никола Протић, Катарина Милићевићка, Светозар Арсић, Борђе Борисављевић и П. Н. Тамбураш.

*

Откупом колекције рукописа нашег неумрлог песника Ђуре Јакшића, приређеном Академијом и Изложбом, Општина града Београда дала је израза свом дубоком осећању љубави и поштовања за његово велико дело.

Даљи систематски рад на прикупљању рукописа других наших великих песника и књижевника везаће нашу омладину још дубље, још интимније за културне Установе наше Престонице, а кад дође време и Установе буду смештене у дом који ће у целости одговарати њиховој намени, онда ће све ове збирке и за научнике добити сву ону привлачност и вредност, коју оне заслужују. Међутим, све позитивно што буде учињено, неће се изгубити, већ ће послужити афирмацији те будућности, будућег града и настојања.

Д-р М. И. А.

Богосав Вујиновић — Пеликан: „Београдски илекције".
(Са изложбе у Ратничком дому)

Случај Милице Јанковић или победа духа над материјом

— Поводом њене књиге „Људи из скамије". —

У доба када жене све више улазе у литературу, у доба које је дало такова имена као што су име чувене француске песникиње грофице де Ноај, енглеске књижевнице Манфилд, познатих шведских, односно норвешких књижевница Селме Лагерлеф, Марте Остензо и Сигрид Ундсет, руских књижевница и песникиња Ане Ахматове, Зинаиде Гипијус, Сејфулине, бугарске песникиње Багрјане, — дело наших књижевница постаје све актуелније.

Међу именима које је наша књижевност забележила још пре светског рата, — поред Исидоре Секулић, Јелене Димитријевић, Брлић-Мажуранић, — истакла се још као врло млада девојка Милица Јанковић, која је у књижевност ушла под псеудонимом Михајловић. Одмах се мора нагласити да је њен случај био нарочито интересантан. Она је спонтано наишла на допадање, а нарочито у женском свету. Ту су јој се срца одмах отворила. У њеном чистом, понешто суморном приповедању било је нешто што је жене, нарочито младе девојке, одмах освојило. У друштвима у којима се расправљало о књижевности, и где је за књижевност и књижевне новости постојао већи интерес, њено се име ванредно много и врло често спомињало, и, упоређено са сваким другим именом, оно је односило победу оним нечим интимним, чим је она везала од првог часа. Поједини пасуси њених првенаца, збирка прича „Исповести", цитирани су напамет, тако нарочито пасуси из приче „Љубомора", „Болничарка". У крајевима „преко Саве", Хрватској, Далмацији, нарочито међу југословенски оријентисаном омладином, — а то је била бројно јака и дивна омладина, — њено је име у исто време било и као неки симбол тежњи за Београдом као Пијемонтом из ког се она најпре јавила преко „Књижевног гласника". Тамо су често младе девојке своја лична осећања подвргавале и анализирале под спектром њених осећања, како су била изражена кроз њене списе.

Да, заиста, од првог часа кад се појавила, много је била вољена Милица Јанковић, а онда се још ништа није знало о томе како ће високи суд о њој дати наш књижевни маг Јован Скерлић, чија је свака реч у тој средини вредила као светиња, а није се ништа знало ни о болести, која се већ тада поткрадала да загорча живот ове омиљене књижевнице.

Од првих наших жена које су се бавиле књижевношћу, тамо од монахиње Јефимије преко Милице Стојадиновић-Српкиње до најновијег доба, ниједна није до те мере показала толику снагу духа као Милица Јанковић. Била је млада и здрава. Волела је свет и живот, иако га је гледала кроз песимизам младости; жељна је била знања и науке, осећала је како у њој гори нека ватра, која је покретала напред и њој самој много обећавала; а онда је дошло оно страшно и немило што се на овај млади живот срушило, као лавина у радосну долину, дошла је њена болест која је мучи много дуже, а већ десет година држи везану за кревет. Први симптоми болести јавили су се кад јој је било двадесет две године. Занешена младост Милице Јанковић није одмах могла посветити толику пажњу првим неугодним физичким осећањима, и болест је напредовала полако, али с крутом упорношћу. Отимајући јој се, Милица Јанковић је писала и учила. Данас већ није могуће правилно оцењивати њено књижевно дело ако се нема у виду и ово што је ту књижевницу тако младу задесило. Начин на који Милица Јанковић односи своју личну патњу претставља једно сасвим засебно поглавље, нешто што ће сваком ономе ко није упознат са тајном величине душе словенског човека — тако уздржљивом у несрећи, као што је осетљива у радости, — увек остати неразумљиво и несхватљиво.

Рођена у Пожаревцу 23-XI-1881, Милица Јанковић целокупним својим књижевним радом припада Београду, у који је дошла још као мала девојчица. Данас станује у улици Старине Новака, у једном доста суморном крају Београда, тамо где се ова улица сече с дугачком улицом Краљице Марије, која као нека река на свом путу пролази тако различитим деловима тог градског дела.

Људи увек с извесном нервозом очекују пролеће. Има нешто усађено у нашој психи што чезне за зеленилом, за сунцем. И колико год да је долазак пролећа лаган, онда кад оно уистину дође, кад сунце огреје и кад се природа обнови, увек изгледа да је тај преображај настао наједанпут. Уистину, он је прошао кроз свој нормални процес, зима се увек навраћа и бори с пролећем, јер неће тако лако да му уступи своје место. Међутим, ове године, заиста се, једно кратко време, могло рећи да је пролеће дошло наједанпут. Као да је нека тајна сила заповедила: „Нека буде пролеће" и препородила зимски пејсаж града мамећи на подмлађени Калемегдан децу, где их је уз њихов радосни врисак окупила око лањских љуљашки, које су их тако дуго чекале, целу зиму, читаву једну вечност кад су у питању деца, — младе парове који још незнају чему да приписују своје унутрашње узбуђење, старце који су се, зими замотани у своје шалове, умирили чекајући пролеће...

У ове и овакве дане како тежак постаје болеснички кревет! Душа болесникова испуња се носталгијом која се одржава у његовим очима и у немом протесту тражи помоћи не више

код људи, већ код те Више Силе која све на овако чудесан начин препорађа. Седећи једног оваког дана уз болеснички кревет Милице Јанковић, са извесном збуњом у души и са страхом да је то не умори, слушала сам оно што ми је она говорила кроз један племенити смешак, који тако много надопуњује у њеном приповедању и тако много о њој казује.

Проживети живот то је уметност посебна и велика. Можда највећа од свих; проживети га отимајући га од болести, то је подвиг који се обнавља сваког дана, сваке секунде, ком нема ни краја ни почетка и који стоји далеко изнад подвига једног часа, једног дана, па макар они били и највећи.

У свом говору Милица Јанковић подвлачи онај чудни контраст између психологије здравог и болесног човека и каже: „Док сам била здрава, била сам у извесној мери песимиста, сад, откад сам болесна, постала сам склона оптимизму..." Док она говори њен сат, који она назива својим великим пријатељем, равномерно куца одмеравајући време које је често тако дуго у болесничком кревету. Књиге, верни савезници њеног живота, али који данас често клоне из њених руку, јер су јој сувише тешки да би их дуже времена задржала, окружују је са свих страна. Неколико уметничких радова по зидовима, према кревету доста велики двокрилни прозор. С кревета се виде кровови високих београдских кућа и небо по ком облаци вечно путују саопштавајући о промени времена на земљи и потпомажући одвијање човекове мисли, која се, као и оно, никад не заустављa већ хита некад за химерама, а некад и за обичним људским стварима, — београдско небо које је болесница увек волела.

Како је живила Милица Јанковић кад је дошла у Београд, како као дете, како касније као већ одрасла ученица, то је она с толике искрене љубави за то прошло доба изнела у свим својим причама. Сећајући се у „Исповестима" тог времена она каже:

„Живим у Београду, учим шести разред гимназије, и станујем у једној дедној, великој кући, која своме газди купује полагано друге куће на лепшем месту."

Она је и у оној причици „Први дани" из њене најновије књиге „Људи из скамије", у којој се описује како десетогодишња београдска ученица Загорка, идући у школу Његошевом улицом, увек застајкује пред замамљивом фурунциницом — међу децом добро познатог београдског фурунџије Ставре код кога се продаје „диван београдски хлеб, са врускавом руменом горњом кором и са бледом, меканом доњом која је још слађа од горње". У то срећно доба сложиле су се у њеној души, као у некој камери, најразличитије импресије и запажања за којима је касније тако често постизала, нарочито онда кад је живот одузео могућности нових доживљаја. — Осећајући у себи неодољиву чежњу и склоност за сликањем, уписала се касније у Уметничку школу где је радила у главном под руководством наше познате сликарке госпође Бете Вукановић, и данас велике књижевничине пријатељице. По свршетку наставничког курса и по положеном испиту постала је наставница цртања у Крагујевцу. Тада јој је било свега двадесетдве године. Међу њеним ученицама било је и таквих које су биле старије од ње, али њена урођена благост и озбиљност одржавали су потребни ауторитет. Реума, од које се разболила након трогодишњег службовања, присилила ју је да даде оставку на службу и да се повуче у једно село у унутрашњости у ком су живеле њене сестре и мајка. Уморна и тужна, далеко од већег културног центра, тешко подносећи осаму, тражећи излаза и пред собом самом и пред околином, почела је писати. Најпре је писала за разоноду, а касније из душевне потребе. Први радови, прве приче које је написала, међу којима и „Истргнути листови из дневника једне девојке", послала је у Београд по једној пријатељици тадашњем уреднику „Књижевног гласника" — Скерлићу. Не верујући још сама у се, бојећи се потсмеха, она је своје првенце потписала псеудонимом „Михајловић", по имену свог талентованог ујака Михајловића.

„Књижевни гласник био је највећи догађај у тадашњој монотонији нашег провинцијског живота" — каже Милица Јанковић. „Први и петнаести били су два једина значајна датума у целом месецу. Сваки број смо очекивали с највећим нестрпљењем..." Сама не верујући својим очима, млада књижевница угледала је у том истом „Гласнику" једног дана — а тај свакако спада међу најсрећније у њеном животу — своју причу „Истргнути листови". Како у личностима изнетим у причи није тешко било препознати и поједина лица из њихове непосредне околине, сестре младе књижевнице су се у чуду питале ко је непознати писац који њих тако добро познаје...

После шест година пребивања ван Београда, без службе, још увек болешљива, враћа се у Београд. Кад је напослетку, благодарећи пријатељском заузимању, ипак добила службу, посвећује се поново свом душом наставничком раду у који уноси ванредно много самопрегора и љубави према својим ученицима. „Само онда кад би се болест погоршала, кад ми је долазило да гласно јаукнем, само онда сам постајала нестрпљива и нетрпљива." Сетан израз пролази књижевници преко лица док ово говори, као да ни до данас не може себи ово опростити... Али деца, њене ученице, погађајући много тога инстинктивно, иако нису знале прави узрок ових ретких појава дубоке депресије своје наставнице, осећале су и у тим часовима да њена душа њима у целости припада. 1926 уследило је пензионисање због болести. Две године које је од 1926 до 1928

провела у Паризу на лечењу, нису донеле веће олакшање. 1928, кад се поново вратила у Београд, пала је сасвим у кревет у ком непомична и непокретна, прикована страховитом реумом, лежи већ десет година...

Ко да се на овом месту не сети њених речи из „Исповести":

> „О, јаде и бедо! А горе, погле небо! О, небо, о, сунце, о, лепото, о, што моја, о, дивна природо, о, идеали, да ли ћете ми позајмити снаге да издржим, да поднесем, да победим живот — ради живота?..."

Она која је толико волела Русију и руску земљу, која је хтела да живи да може да плаче сузама Достојевског, да се нада Толстојевом Васкрсењу људи, да може топло и искрено веровати маштама Чернишевског, — понела је на својим слабим леђима нешто и од великог страдања ове широке и простране словенске земље, чије је име тако замамљиво одјекивало у њеној души.

Уздижући се над судбином, она је подносила с резигнацијом и не упадајући ни у какве крајности, њена душа као и раније остаје отворена за све што може да прими и што носи на себи, у једном или другом облику, одраз Вечног Стваралаца. У толико је случај Милице Јанковић јединствен у историји литературе, дубоко дирљив и у исто време узвишен.

Милица Јанковић у постељи

Иако тако тешко и претешко болесна, књижевница Јанковић је кроз све ове године непрестано радила. Нашла је свет у себи и описала га дајући га онако како га је она некад видела. То је слика једног времена и документат једне душе. Патње своје болести изнела је у књизи „Међу зидовима". То су у самој ствари „Записи из Мртвог дома", „Таминовања" Силвија Пелика, то је јаук с болесничке постеље, који се истргао с њених усана...

Свеукупан број њених дела представља читаву библиотеку. Написала је три романа: —

„Мутна и крвава"
„Пре среће"
„Плава госпођа"

осам књига приповедака: —

„Исповести"
„Калуђер из Русије"
„Незнани јунаци"
„Плави добровољци вали"
„Путем"
„Смрт и живот"
„Чекање"

седам књига за децу: —

„Жута породица и друге приче"
„Зец и Миш" — илустровала Б. Вукановић, ак. сликар
„Истините приче о деци и за децу"
„Приповетке за децу"
„Природа и деца"
„Душица"
„Људи из скамије"

и осим тога превела Толстојево: — Детињство, Дечаштво и Младост.

Кад се узме у обзир да је већина ових радова рађена на основу интроспективне анализе, код које се сам аутор највише троши, онда је нарочито тешко мислити о процесу целокупног овога стварања. Скерлић га је окарактерисао као суптилан, нежан, књижеван у свему. Уз то долази и прононсирана отменост њеног стила, која је тако консеквентно спроведена од прве странице, од првог реда што га је она написала. Никад ни најмање „стилске распојасаности", никад прекорачивања оних граница код којих реч престаје бити реч, а остаје погрда.

Као последња књига Милице Јанковић изашла је њена збирка прича „Људи из Скамије" (издање „Српске књижевне задруге", 1937). Писана, као и сва њена дела, врло књижевно, ова је књига, према интенцији самога писца, намењена омладини.

Иако добро књижевно дело не познаје доба читача, његов узраст, то ипак не значи да писац не може своју књигу намењивати превенствено за неки одређени круг читалаца. И госпођа Јанковић је добро учинила што је, пишући ову књигу, мислила на нашу омладинску књижевност, која је уистини код нас најмање развијена књижевна грана, тако да смо често у недоумици како да се попуни та празнина. Али би се одмах морало додати, да и остала дела М. Јанковић, осим њених књига за децу, која носе изразити карактер

дечје литературе, превенствено спадају у омладинску литературу, и то у литературу за сасвим младе девојке. Све је тамо кристално чисто, има много заноса и идеализма који карактеришу ово доба човекова развоја.

У књизи „Људи из скамије", почињући од прве приче „Први дан", где се описује први дан у гимназији већ споменуте десетогодишње мале београдске ученице Загорке, па до последње „Другови", све су приче и по мотиву намењене нашој женској омладини. С дирљивом конскевтношћу, из разреда у разред, с часа на час, књижевница прати и слика ову омладину онако како ју је она видела на раду, с оним бригама које је она у њиховој души упознала и осетила. Не упуштајући се у дубља психолошка анализирања појединог случаја, што би садржину књиге знатно отежало за овај круг читалаца, она нам је ту дала нашу девојчицу поред које свакодневно пролазимо на трговима и на улицама — просто, мило и заљубљено, сестрински и матерински у исто време. Преко ове збирке прича наша мала гимназисткиња ушла је на поетски начин у нашу књижевност и можда нитко није позванији од тих девојчица да прију књижевници онако како то указана љубав и пажња заслужују.

Дете наше социјалне средине дало је све типове са бескрајно великим варијацијама. Његове душевне особине су компликоване, склоност и нагони различити, предмет његове пажње често изненађујући, али је у прилично једнакој мери развијена суревњивост, „састезање". Служећи као база за јединствено изграђивање, она може дати много позитивних резултата. Кроз приче Милице Јанковић уравнотежиће се осећај другарства, природности и непосредности, и зато ће ова књига у рукама омладине корисно послужити.

И у њој, као и у ранијим књигама, налазе се реминисценције на Београд. „Највише сам волела Београд од Врачара до Калимегдана", одговара ми она на моје питање, али ипак је она Београд захватила много шире од означене црте, иако се мора нагласити да га она више доживљује кроз београдског човека, дете, које је с толиком љубављу описала.

Већ је касно. Излазим из књижевничиног стана и, огледајући се на кућу у којој она станује, двориште с испуцаном земљом које се поред ње протеже, намеће се жеља да се земљиште на ком се ова кућа налази издигне, да кућу окружимо зеленилом, а сама кућа да се претвори у једну од оних малих белих вила обраслих ружама и цвећем! Али, за то треба имати чаробњачку палицу, или — дубок џеп, а обични смртни немају ни једно ни друго... На улици већ горе сијалице увелико, али је овде све другојачије него у центру Београда. Другојачије се и дише и хода и говори и мисли и ове сијалице што горе другојачије су, као и људи и куће. Макар да овуд саобраћају два „јака" трамваја, двојка и седмица, које овамо долазе од стране Гробља, односно Хартвигове и Александрове улице, ово је изразита београдска периферија, где још преовлађује мирни темпо живота, где се људи који у тој улици станују познају, где је „бакалин на ћошку", односно његов мали шегрт главни колпортер новости, зна сваку кућу, број, врата стана... Улица са старом калдрмом, куће једнолике, сиве. Ниједна импозантнија грађевина, парк, не разбијају монотонију краја. Колико ли разлике између њега и пуног зеленила Топчидерског брда, Жељезничке колоније, Банова брда, Дедиња!... Како се сасвим другојачије дише кад се стигне до Калемегдана који, гледан кроз трамвајска стакла у овој тихој пролетњој ноћи, изгледа као зачарано место по ком се крећу неке загонетне сенке... То се младе грапчице подмлађеног дрвећа њишу на поветарцу у радости своје пролетње обнове. Почетак Кнез Михајлове изгледа као нека тријумфална капија кроз коју се улази у море сасвим другог светла него што је оно које је иза нас остало, у кићени свет, ревију пролетњих новитета која се указују оку и на људима и кроз безбројне необично укусно удешене излоге. Све је овде другојачије него тамо у суморној улици Старине Новака у којој на првом спрату једне од безбројних кућа живи, мисли и ради наша тешко болесна књижевница Милица Јанковић. Зар нема могућности да јој однесемо нешто од ове пролетње младости, од овог обнављања природе и света, а да не повредимо њену урођену гордост и осетљивост?! Књижевници и уметници су понос нације. По њима и преко њих, као и преко других својих хероја земље, мора, ваздуха и науке она „вуче" своју славу и води своје име. Култ живих мора да претходи култу мртвих. Милица Јанковић биће увек једно наше светло име. Морална јачина коју је показала у великој својој патњи, даће многима потстрека да штошта лакше поднесу и уз то стварају и раде. Ту је велики смисао и значај њене моралне јакости, који и њену душу могу испунити племенитом гордошћу и самосвести.

Ми бисмо морали размакнути њене зидове, проширити крај неба на ком се с болесничког кревета одмарају њене очи док мисао црта нежне ликове све наше омладине која се весело шета у првим топлим данима увек чаробног београдског пролећа.

Д-р Марија Илић-Агатонова

Пилот-поручник Кнап брани Београд

(Новела из београдског живота — награђена на књижевном конкурсу Градског поглаварства Београд)

(Наставак)

IV

Онда аеродром није био ово што је данас, тек се назирао. Била су само два хангара, неограђена пољана и једна касарна; а преко пута, никла је једне ноћи кафана „Аероплан" Пере Кокотовића.

Свако вече тамо се скупљало друштво: Глодић, Јаклић, Гргић, Калшек и бивши ђенерал Ледовски. Кнап им није долазио. То вече чим је сунце зашло, а настало пролећно предвечерје, друштво се упутило све један за другим Пери у двориште кафанско, где је мирисало на поквашену прашину између столова и на олистале брескве.

Пера их је дочекивао: жут у лицу, дугог шиљатог носа, широких ушију које су се провиделе, зафитиљених брчића, упалих прсију; стомака као да није имао, а предуге руке висиле му око тела.

— Добро вече желимо!... Здраво Јаклићу, здраво како си — дочекивао их је он услужно. — А је ли, момчићу, ко је изводио оне „лупинге" данас? фини су били...

— Море, расхлади ракију, остави се „лупинга", брецнуо се Јаклић. А ако ти опет буде као шора, ја ћу те једног дана стрпати у реп аероплана, па ћеш видети звезде усред дана...

Пера се смешио: хм, хм... одмах, одмах, — услужно је нудио, само изволи седи. Аиде Глодићу, ајте...

Они су седели. Настајало је ћутање. Међу собно нису имали шта да говоре, јер су цео дан заједно, Пера им је био досадан, касарна мрзовољна. Тек после друге, треће чашице, уз млад лук расположење се кравило.

— Нема нам га Кнап никако, навраћао се Пера, тек да отпочне разговор.

Они су се згледали, не слушајући га. Он ти је заљубљен, Перо, знаш ли ти шта је то заљубљен? Заљубљен и трчи сваки дан у варош.

— Море знаш шта је ново? упита их Глодић, не знаш, не знате.... Данас ти га зове командант и забранио му излаз у варош догод не очисти паучину у јединици... Е баш ми је мимо...

— А што ти је мило, будало! рече му Јаклић.

— Зато што се толико занео... он ми је све нешто екстра.

— Па шта хоћеш, Глодићу, од тебе је бољи: и пилот је бољи, и лепши и школованији, све.

— Ко? Он бољи пилот! скочи Глодић као убоден. — Он? Е ја ћу да се обесим, ако он направи бољи „вираж" од мене! Тражимо комисију... пристајем на опкладу од хиљаду динара. Господине мој, не признајем ја ни тебе да си бољи пилот од мене. Причај ти шта хоћеш... Он бољи пилот од мене! Кнап... Па бре, ево сад, важи ли сад, сад да истерамо авионе и да седнемо он и ја, па да видимо... Полажем хиљаду динара!

— Море, теби је криво на Кнапа, што он има успеха код девојака, а тебе не гледају, пецну га Јаклић.

— Коме криво, мени?... Господине мој, ја само да хоћу, ено она студенткиња што је самном летила...

— Да, да, само да хоће Глодић — додаје иронично Гргић. — Он ти је сила!

— Треба да знаш, треба да знаш само да хоћу! А што се тиче „виража" и „лупинга" опробаћемо се. Ја поједем све те акробације које ви направите боље од мене. Он устаде. — Ево: сад ћу да наредим да истерају две машине. Важи?... Него, Кнап ти се свуд прави екстра, а баш није ништа. Нека га мало.

Пера је доносио полиће и разговор је постајао бучнији.

— А, ево их, — повикаше сви, ево: ђенерала и Кнапа, долазе! Пази сад, Глодићу!

— Слушајте, рече Глодић приносећи кажипрст устима — сад ћу ја да га мало зафркавам, а ви ћутите, да видиш само.

Ледовски је нешто објашњавао Кнапу, и тако ућуте.

— О, о, љубавниче! где си, дочека га подругљиво Глодић. А где и гос'ин ђенерала! Добро вече гос'ин ђенерале — и он се комично подиже са столице сагињући главу. Перо! Столицу обриши за гос'ин ђенерала! Код мене, код мене изволте, гос'ин ђенерале... И ракију Перо, одмах... А зар ти ниси у вароши? обрати се Кнапу; а девојка?

Кнап је ћутао.

— Људи, слушајте, настављао је Глодић, сад ћу вам рећи једну ствар: ми имамо међу нама „љубавнике" које девојке избегавају а не могу да их се отресу. Имам доказа! један друг ми је студент причао, да „Кнапова" девојка бежи од њега ко ђаво од крста а не може да га се отресе. Он се прилепио као крља; а она девојка лепо васпитана, из боље куће, па не зна шта ће... Свако вече је јурење по коридору...

— Није истина! скочи Кнап, љут и задрхта.

— Истина је, потврди Глодић и поче да се смеје; видиш како га истина љути. Истина је, мој брајко, само ти не видиш, брукаш се... Не би ја то бре, не знам за које паре! Срамотиш се. Ти љубавник, цмоло! па она је бре, најлепша девојка... и има свога колегу. Шта си се навр'о где ти није место? Што не седиш овде са нама, к'о човек, него: све нешто екстра, ти као не припадаш нама, ми нисмо друштво за тебе...

— Доста, Глодићу, о томе, прекиде га Јаклић.

— Шта, доста! Нећу. Пусти ме да кажем... Гос'ин ђенерале — окрете се он Ледовском — кажите ви, ви сте човек... ђенерал, кажите ево: зар није то брука? Овамо љубавник, а девојка га презире... Срамота је од родбине и колега, али овоме не може да се докаже! Кажите, гос'ин ђенерале!

— А што, срамота, што? поче добраћудно Ледовски. — Па може да и воли... Кнап леп младић, он ће да дотера за официра; он ни као ми. Ви друго, а друго Кнап...

— Да, да, повикаше сви. Браво, гос'ин ђенерале! Тако је. Је л' ти кажемо ми, Глодићу.

Глодић се беше наљутио. — Е, ја сам мислио гос'ин ђенерале — окрете се он Ледовском — да ви разумете ствар, али извин'те, ви сте... за вас је само вотка. Сви сте ви ђенерали, знамо ми...

— Што? покуша да настави Ледовски — па Кнап, друго он не долази овде, он одлично лети, храбар, он има пред собом циљ.. он бежи одавде, тражи нешто светлије, овде загушљиво. Љубав даје пострека. Он отима се, а нас већ покрива дремеж... ми овде...

— Е, сад видим, света је дисциплина, господо — прекиде га Глодић. Слушајте! Да вам причам како је командант једанпут постројио гос'ин ђенерала. Саставио му копите. Слушајте! Ал' сам се смејао... Перо! бре, ракије овамо... Овако је то било... Причајте ви, гос'ин ђенерале!... Дакле да вам кажем: и госин ђенерал мрзи команданта, а и Кнап, зато се они слажу. — Слушајте, овако је било: гледам ја једанпут кроз прозор са спрата, а иде гос'ин ђенерал поред командантовог прозора, замишљен, не види команданта на прозору. Иде и чупа браду.

— „Гос'ин Ледовски, подвикну командант. Чиновник Ледовски!"

Мој ти чича стаде.

— А што ви не поздрависте? упита командант.

— „Извињавајте, гос'ин потпуковник, ја њешто замислио се"...

— „Нема ту: замислио се! Ви има да поздравите по правилу. Мислите код своје куће, овде нема да мислите. Ви овде пролазите као поред турског гробља! На лево круг! Вратите се и да поздравите како треба"...

И мој ти чика Рус стаде. Мислио се; шапуће нешто... Ја гледам: хоће ли да се врати или неће, ђенерал бре!... А он се врати, па поново поред прозора, а све испод ока гледа на команданта и кад је био близу, он подиже главу и скине шешир, па почне да иде у корак парадни... ха, ха... То ти је било... Сад се ту опет ђенерал збуни и стаде у месту, а гологлав, па гледа у команданта, не зна шта да ради. Ја побегнем с прозора.

— „На своје место!" викну му командант. И наш гос'ин ђенерал оде.

Је л' тако било, гос'ин ђенерале?

— Ха-ха, заори се смех после ове приче... Дисциплина, нема шта! У здравље гос'ин ђенерала, рече Јаклић... Живео и командант који тера капларску дисциплину.

— Здравствујте пријатељи, отпоздрави Ледовски. Ја ту причу што Глодић испричао већ заборавио. Красна вотка у Пере.

— Кнап не пије у здравље командантово — повика Глодић — Кнап не пије, јесте ли видели?

— Је ли, ђенерале — упита Јаклић — мрзиш ли ти команданта, зато што те муштра?

— Јок, пријатељу, јок... Ја никога не мрзим. А што? Заслужује он да га мрзим? Он човек, ја човек... а то значи јадник, који ће иструнути као глива. Ја мрзим нека виша бића која вечно живе и ослободила су се земље, пакла, а ми људи!... Е, вотка добра. Харашо!... То ти је живот... Вотка.

— Е таквог вас волим, гос'ин ђенерале, приближи му се Глодић. Перо, вотку овамо за гос'ин ђенерала!... Него, зар није Кнап уображена будала, подофицир, а овамо не иде са нама већ све нешто екстра, издваја се, а сад неће ни да пије. Љубавниче!...

— А шта ви пријатељу опет — окрену му се Ледовски — па Кнап нешто друго... Ја вам казао: он не пије, он има други циљ. Он има амбицију, он осећа у себи нешто више, светлије од овога. И љубав њега сада потстиче, то је добро... Он врло симпатичан... на свој начин — а ми на свој. Ми весељаци, не мислимо ништа даље, нама пригнули главу доле, ми њутимо, не отимамо се, ми задовољни. Кажу нама: овако живи! Ми њутимо... Ето, нама овакав живот леп, волимо вино, овај Перa нама интересантан, овако не мислити ништа је блажено... Идеш низбрдо, то ми сада осећамо као да идемо низбрдо, без тегобе, мило ти, и лако. Ми пијемо и весели... а он, он — не. Он осећа у себи да треба нешто друго, нешто више, светлије; зато увек замишљен, бори се. Он — слушајте пријатељу — он тај што хоће узбрдо, а то и тешко и има потајних радости: нада, обећања, чежња... Ја знам то стање!... Зато, он, чини вам се као да није за наше друштво; он није ни против, али осећа у себи друго. Пустите ви њега, пустите га, нека иде за својим... То је занимљиво посматрати. А ми овде, тако задовољни, блажени, весели... Пријатељу, ви нешто друго, а он друго, а оба тако симпатична...

— Опет ви!... ви сте излапели, гос'ин ђенерале. И Глодић направи кисело лице. Ех, ех!... Дисциплина је света! Из раја је она изашла! А да ја вама кажем: Кнап је будала; прави се да није за наше друштво, неће никад са нама овде, а за чије је он друштво? Да није за принчево? Да нисте и ви били принц?... Ех, што ти мрзим ја те стварі! Перо!... Плунуо бих на све то! Перо! Овима двојици по капуцинер, то су господа, а нама још литру пића и музику да доведеш, разумеш. Аконто овога, музику... Не могу да слушам више пеклапања... Дисциплина је света, она ће све да уреди.

— Њет, њет, капуцинер, брањаше се Ледовски. Мени вотку. Ну, драги Глодићу, што се љутите... Ја вас волим, Ми једнаки...

— Даље од мене, даље ђенерале. Немој и ја да ти саставим копите, да ти сад контрактујем „мирно". Ти си за мене контрактуални чиновник Ледовски, а ђенерал си на папиру. Немој да те постројим, ја тебе, па ћеш да се пушиш шта те је снашло...

— Остави човека на миру! викну му Јаклић.

— Но, ништа, ништа, накашљавши се, доброћудно одобри Ледовски — ја већ заборавио!.. Пријатељу Глодићу, ја био некад царски пуковник, а Врангелов ђенерал, моі син толики као ви, доктор тамо у Русији, а ја овде сам нико и ништа... и не љутим се на вас! Здравствујте! Ја пријем и пољубим вас. Тако!

Он прије и пољуби Глодића. А онда настави:

— А ја само кажем: Кнап, у себи нешто има, он нешто друго...

— Кнап, рече подругљиво Глодић — плати му три литре вина за ово, плати Врангеловом ђенералу...

— Доста бре, Глодићу, немој да ти ја устанем — исколачи на њега очи Јаклић... Престани!

— Кнап није пио у здравље команданто-во, господо! Повика Глодић. Шта ви мислите... Јесмо ли војска или нисмо! Предлажем у име закона да му се отворе уста и ова политрa успе... он мора, да — мора да пије здравицу! Неће и ту ваљда да буде изузетак... Напред! Ја командујем, има да му се саспе ракија...

Наста граја. Сви поустајаше; не разумшљајући почеше се мувати, викати, тражити. Неки су их умиривали. Да му се отворе уста! викали су. Наздрављало се команданту. Напред с њиме!...

Тада започе рвање. Кнап се отимао, они су неколицина нападали, Глодић се највише беше устремио. Требало је да испадне шала али наста опште гурање, мучна ситуација. Ракија се просу, разби се стакло, попадаше столице...

— Треба да пије! Није пошо...

— Ну другови, другови — устаде Ледовски и стаде одлучно између њих, — ја вама нешто кажем: шта ви то радите?

Због његовог израза лица они се мало умирише. Он настави полако са дејством:

— Мени жао гледати вас... ви јунаци, ви понос нашега доба, на вама стоји пук, ви браниоци ...али не, не то: — ви храбри изданак људски... за дивљење! — Ви у ваздуху орлови, а ту... но то жалосно! Мени жао, али и ја сам ситан, мени жао: ви летите као орлови, још већи јунаци него они, ви преставници оних који ће доћи, и изданак оних који нестају... Да! Ви летачи! Ја стари Вам скидам капу... Ко то сваки дан грми небом? Ви. Ко облаке пробија, ко се не боји грома ни буре? Ви... Ко онако збијено лети у групи, као јато један до другог изнад престонице, и људи гледају па расту, ко? Ви! Ви то... Ја ту већ годинама, ја ца прекретници двају доба, а некад плачем кад гледам вас. Плачем. Ви подмладак наш, изданак хероја који у нашем дому нестаје, ви бисер човеков... Ви падате доле, гинете, а сутра опет сте летачи, ви најхрабрији! Пријатељи! Ви заслужујете бољу судбину на земљи... Ја вам кажем: ко од вас заслужнији? Покажите ми га! Ко своје срце износи на олтар хероїства сваки дан, као ви?... Они родољуби, што се туку рукама у прса по зборовима и кажу: „ми, ми! Ми борци"... А кад само каменица зазуји они сагну главе и иду под катедру... а ви! Велико дело чините, огромно, браћо моја, велику жртву ,за будућа поколења. Ви хероји! — ви они што не траже ништа за своје заслуге... ви скромни јунаци... овога доба! Ледовски поћута, а и остали су ћутали. ...Шта вама ја могу? Ја тако ситан... посрнуо, шта могу, ја само плачем кад узлећете и пијем са вама. Али ја видим вредност вашу... Младост вашу, ваш живот: ваш секунд вечности који је сиуо једном у милијонима година... Ви дајете на олтар отаџбине... не отаџбине, не, то мали појам: на олтар рода свог, на олтар једног новог освојења. Ви за људе новог доба освајате небо!... Другови! Ви јунаци, а не знате. И нико то не зна. Сви ви тако огромно храбри... Као не људи. — Браћо, тако вас волим, вас подофицире пилоте, вас који светлате образ роду људском, који проносите небом његову славу, а тако ипак незнатни... Ви страшни дивни, љубљени хероји наши... Живели!

Ледовски се на крају заплака.

— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —

Кад се разиђоше, у ноћ. на Кнапа ове речи учинише дубок утисак. Он премишљаше у себи. — Прикупљао је снагу да истраје у својој одлуци, да иде правим путем ка циљу, још једну годину у овој средини; а после ће настати, ваљда, и за њега онај први, пуни живот, какав он одавно очекиваше.

V

Притвор потраја дуже времена, комадант на њега као да беше и заборавно. Једном само у пролазу видео Кнапа, а овај задрхтао по-

мисливши: сад' ће се сетити! Казаће: „Кнап, ја сам се уверио да си се поправио, да нема више паучине... Сад можеш у варош, па други пут памет у главу"... Али кад Кнап наиђе поред комаданта оштро га поздрављајући са погледом упртим право у очи командантове, овај га једва отпоздрави. Скоро га и не примети, загледан у даљину. Кнап се само снуждн и заборави куда је пошао и шта је пре тога мислио, продужи неколико корака у „парадном маршу" како је ишао пре тога да на себе сврати пажњу.

Прођоше затим опет неколико дана, сви налик један на други. Учинише се Кнапу као читаве недеље. Никаквог гласа није имао од Беле, баш као да она беше од њега удаљена читаве континенте. И успомена на њу поче да се губи и удаљи се веома, као да ју је проживео у неком ранијем животу, пре толико столећа. Чудно је то — мишљаше он — тако смо близу, а такав оквир, тако растојање!... Где ли је, шта ради? Он се неких дана аеропланом, у подне кад је најживље на шеталишту, спуштао ниско и гледао, зурио можда ће је видети! Али ко би могао распознати? Одозго су сви људи исти, сви подједнако ситни и ништавни.

Први пут сада, ових дана, поче Кнап да се осећа као да је у ропству. Заробљен и у непријатељском логору, окружен високом непремостивом браном, коју чувају стражари. А тамо преко бране су његови. Само је могао у ваздух, као некад што је пре много векова бежао из опасног лавиринта заробљеник Дедал, на својим крилима...

Тих дана Кнапу се интензивно наметаше мисао о Бели. То је задњи трзај — говорио је самом себи — док не ишчезне. А да ли је могуће да је више нећу видети? Зар је све прошло?... Навраћале су му се Глодићеве речи: „Лудаче један, па она те не воли! Где би она гледала једног подофицирца... Него девојка, лепо васпитана, не може да те се отресе... а ти изгубио главу"...

— Дакле тако... мишљаше Кнап... Можда је и истина. Глодић је злобан, али овде је можда помало и погодио. Довољно би било да је један и стоти део погодио! И боље што смо се растали, продужаваше он. — Боље, боље!... Али му опет искрсну однегде зрачак наде: немогуће да је тако, никако!... Сети се он свега: Како га је звала да свако вече излази, како се одмах радосно издвојала од другарица чим га спази, и загледала се у њега. Просто упијала свој поглед у његове очи. Она, Бела, дотле озбиљна, постајала је тако умиљата. Одлазили су у њихову алеју, а тамо... сели би на клупу и она би причала а он слушао. О томе како ће завршити школу, бити после слободна, он официр, како ће и он постати чувен пилот, славан, јунак изнад свих. — И онда њих двоје! Кнап би у тим моментима само ћутао и као прикупљао снагу. „Већ ћемо учинити све, што се тиче храбрости"... Она је настављала: биће лепо. На сваком митингу Ви победите... Награде, слава, новине, а највише осећај јунаштва, уздизање над осталима. Је ли тако? Кнап је климао главом као дете кад му причају лепу причу. Онда је опрезно узимао њену руку и замишљао та лепа времена; она су већ светлила у његовој души, за њих је он живео... „Биће ш моја — говорио је у себи, а гледао је — биће ш само моја... тад кад будем славан, и тада ће ти бити враћена сва захвалност за ово... Биће ш моја звезда сјајна"... Онда би се она, пошто би се сита напричала, спремила за полазак и тада би долазило оно најлепше: Аџе довиђења до сутра! говорила је. Загледала би се у њега и примакла би му рамена, као да их је нудила. Једном само он се преварио и привукао их грубо себи, али није стигла ни да се уклони, приграбио их као да их отима и пољубио је. Она је сва задрхтала, посрнула, прво малаксала и опустила се а онда се тргла и усправила. Наљутила се и без речи пошла. Али Кнапу је остало нешто врело на уснама, и те како врело. — То је само једном било.

Али је све то сада било негде далеко за њим. Да му је само да је види сада, макар и сакривен негде у прикрајку, он ћути а она иде, ево је: Бела је, њен је ход, њена усправна глава. Он би изашао! Али не, ћутао би. Не! Изашао би и казао: добро вече Бела, ево и мене... А она? Тргла би се и казала: извините, ја вас се не сећам... ја чекам колегу, имам састанак. Онда би се појављивао директоров син...

Усред размишљања прође му Глодић:

— Ба! Кнапе, шта је? Замислио си се...

Кнап претрну. Он га се увек прибојавао. И сад је опазио, њему тако познат лукав израз на Глодићевом лицу, испод осмеха.

— Па јес' кад је човек љубавник, тако ти је то — настављао је Глодић. — Него синоћ сам ти видео твоју бившу девојку. Била је са једним цивилом. Питам ког друга студента: ко је овај? а он каже син њеног директора... Ха-ха — насмеја се Глодић, видећи Кнапа да црвени. Је л' кажем ја теби! Море могао бих и ја да их имам на сваки прст, баш ми каже друг — студент да ме упозна, али џаба му било, нећу... Аџ' у здравље. И он је одлазио победоносно, насмејан, остављајући Кнапа утученог, како корача негде, ни сам не знајући куда.

То је само кратко потрајало, та криза, па се намах у њему нешто будило: он се трзао, трзао рамена, и однекуда се дизала снага. Само полако, Кнапе! Чинило му се да је растао, постајао атлетски велики и стабилан; рамена су му се напрезала. Дизао је главу. И само би удахнуо ваздух, као неки еликсир и продужавао препорођен, чврст, одлучан: напред, напред, Кнапе ...Само полако!

Осване једно јутро пуно расутог светла

небом, као да је долазила кроз неки решеткасти отвор. Кнап погледа горе и виде високо ситне облачиће, чак у своду, беле и пресјајне. Личили су на развучене повесмe беле кудеље. Они задржаваху светлост сунца и пуштаху је овако просуту. Али изнад њих — како ли је дивно! Кнап зажеле да се нађе тамо. „Можеш ако хоћеш, рече сам себи — а ко то још може тако? Зар није само то довољно, па да ја будем потпуно задовољан својим станьем — ко може тако као ја, да крене сада у тај тамо крај, сав сјајан и трептав и да се тамо сав у сунцу преврће до миле воље?... Требало би да сам срећан, али... Кнап није знао због чега није био потпуно срећан: требало је и Бела то да зна — да он иде горе, или можда и она са њиме да пође... Да, само то и ништа више! Човек је још и сувише привезан за земљу; небески предели су прекрасни, али још туђи; човек да би био срећан, нису му она довољна, мора се вратити земьи. Ко зна, то Кнап није знао — која ће покољења после њега бити ослобођена земље... Он толико жуђаше за земаљском срећом...

Ишао је ка хангарима, на летење. Пре тога је обишао војничке собе, баштицу, све просторије и круг и свуда је нашао примеран ред. Бујна светлост летњег сунца која обасја земљу испуни и њега нечим неодређеним: сетним и радосним. Био је готов да помисли како је живот ипак леп. То су говорили његових двадесет и пет година; избијала је однекуд из њега нада, да мора бити боље, да је то ту у зраку и само треба да падне. „Биће, биће боље, а и сад је добро" као да је чуо шапат око себе. Међутим само су шеве поред њега одушевљено узлетале из траве у ваздух. Његово предосећање да ће му се догодити нешто радосно није га преварило; таман када је био пред хангарима, сусретне га његов ординанс, са писмом у руци:

— За вас, гос'ин наредниче!

Кнапу, као и увек при изненадним догађајима, уздрхта срце; појури му крв у лице и он се после не могаше никако сетити: ни када узе писмо, ни када ординанс оде од њега погледавши га изненађено, ни када он брже сагледа од кога је... Све се то догоди трепутно, за њега отсутно; он загледа: Белин рукопис! Па опет уздрхта. Или је повољно, или је неповољно, или му јавља прекид, или га најзад зове да види шта је са њим... Он се савлада, да га не отвори, јер тек сада примети своје узбуђење; савлада се и силом стави писмо у џеп. Хтео је да загосподари собом, да се примири. Прочитаћу кроз пет минута, и погледа на сат. „Пет минута раније или касније, сазнаћу. ...Сад, шта је ту је, садржај се изменити не може. Осуда или помиловање! Друже!"

Он продужи. Хангари беху широм отворени, машине из њих истеране и неке већ стављене у рад. Механичари су трчкарали од хангара ка машинама и нешто доносили. Звук мотора се расплињавао по удаљеним осветљеним пољанама, на којима је још почивало августовско јутро.

— Кнап, на летење — чу он иза себе глас командиров. Тражи те војник, а тебе нема! Хајд, одмах се облачи, машина већ ради! Ти и Калшек бићете пратиоци поручнику Бољевићу; ти десни, Калшек леви... Задатак има вођа поручник Бољевић... Ми ћемо одоздо посматрати ваше ускупне акробације. А ти пази како пратиш.

Командир се заустави код задњих речи, и покаја се што их је изговорио, јер се сети да их није требало говорити Кнапу. Та он је и без њих беспрекоран! Никада му још није рекао ни речи примедбе. Зато га је и изабрао, њега и Калшека, и упутио са Бољевићем да их као најбоље акробате споји заједно и опроба шта могу да учине ускупно.

Кнап потрча према отвореном хангару, до своје кабине. Баци поглед на упаљене аероплане и тамо спази свој, већ спреман, а поред њега и остала два аероплана, такође спремна. Поред њих стајали су обучени Бољевић и Калшек и нешто се договарали покретањем руку.

Он брзо отвори своју кабину и поче набацивати одело на себе. Они су га чекали.

Он је знао: командир је добар, треба само добро да му лети, а остало је лако; — али нервозан и нестрпљив кад мора овако да чека пилота поред упаљеног аероплана. Комбинезон који је Кнап навлачио и у који хтеде просто да ускочи, као да се беше узјогунио; нога му је запињала јер га он доле не беше откопчао. То га наљути. Мораде поново извући ногу и полако откопчати доле ногавицу, па га тек онда обући. Иза себе чу пун звук мотора, значи: она два су већ сели унутра и пробају. — Он удвостручи брзину облачења. Командир је шетао поред хангара и наиђе баш поред њега, али само баци поглед и не рече му ништа. Опет му запе облачење: сада је хтео да навуче каску на главу неоткопчану! Командирови кораци се приближише одостраг, Кнап осети његов поглед на себи, и презнојн се.

— Аіде, Кнап, аіде, чекају те! Други пут позови механичара да ти помогне! — Прође Бољевићу, он је већ у аероплану, па нека ти каже шта ћете радити.

Кнап га захвално погледа.

— Разумем, г. капетане! одговори он предано, а осети у том моменту да би учинио све за тога човека.

Па потрча, најзад, обучен на своме аероплану. А писмо? сену му у памети, писмо непрочитано! Командир га је пратио погледом. Није било ни помена о могућности да писмо прочита; он брзо прође Бољевићу, а овај га отпоздрави другарски једним простом, и, кроз звук мотора, викну му из све снаге:

— Кнап, све оно што ми радимо то и

ти. Радићемо ускупне акробације. Ти само гледај добро и прати.

Он отрча до своје машине, ускочи у њу и увеза се до гуше; брзо проба мотор и диже руку у знак да је готово. Опипа руком место где стајаше писмо. И тек тада стиже да одахне.

Поручник Бољевић истера свој „Девоатин" напред, за њим изиђе и Калшек, а поће и Кнап. Постројише се на полазној линији и онда вођа погледавши у њих диже руку онима тамо у знак поласка; затим даде гас и тад сва три као привезани, прво као да отскочише од земље неколико пута отимајући се, запловише ваздухом. Одмах Кнап додаде јачи гас и залепи се вођи за крило, на неколико метара од њега и изнад њега. Гледао га је одозго, задовољан, осећајући се сигурним као да је у најудобнијој фотељи. Толико је био сигуран у своју руку.

Онда кад добише висину започеше ускупне акробације. Вођа, на неколико метара удаљен од Кнапа, тако да му је он лепо могао видети лице погнуто напред, и пратити покрете његових руку, — поче да повлачи аероплан право у вис вертикално — а то одмах учини и Кнап, и дође у положај да изгуби земљу, видећи само огромно небо над собом. Апарат се послушно усправи, обеси о елису; Кнап једва стиже да баци поглед на вођу и да сагледа и њега у истом положају, испод себе. Затим, непрестано га посматрајући, опази како се његов, вођин, апарат поче превртати преко главе — те тога истога секунда повуче и он, Кнап, палицу управљача на себе потпуно те се и његов „Девоатин" преврте уназад преко главе. Мотор зазуја некако потмуло и пригушено и, у једном моменту Кнап не знађаше свој положај — (то у моменту превртања) — али одмах се указа земља и он схвати да је „лупинг" готов. Сад је јурио к земљи свом снагом... Он брзо одузе гас и поче да га исправља; а још брже баци поглед на вођу и на десног пратиоца и види да су и они били у истим положајима. На њега је тога момента помамно јурио ваздух притискујући га, да га уништи. Земља се такође била устремила. Како је страшно а у исти мах и привлачно то вертикално понирање у дубину!

Ускупни „лупинг" испао је „као под конац". Као да их је неко повезао за елисе међусобом, па вукао заједно. — Кнап у једном моменту, у оном најбржем падању доле, погледа под собом и виде земљу сву обасјану сунцем, као у магли; а следећег секунда већ повуче команде к себи и исправи аероплан немајући времена да мисли о земљи, па се брзо подаде за вођом да га достигне. Устреми се и постави му се такорећи тик уз леђа.

Вођа — Бољевић их погледа насмешен кад му оба приђоше.

Били су сад над оним слојем беличастих облачића, далеко над земљом, где је сунчана светлост била пуна и обасјавала их, као ореол. Блештало је унаоколо као у најосветљенијој сали. Горе је био бездан, прво сјајан онда плав; са стране су нестајале недокучиве даљине, а доле замагљена земљина површина. Туђа. Вођа их сада погледа, а они и не скидаху очију са њега, већ схватише шта треба да чине, — повукоше једновремено опет машине право у вис у нови „лупинг". Оне шикнуше и полетеше, мотори пустише гласове као звери, и тако полетеше право у вис ка небу... али до извесне висине, па онда малаксало и у висећем положају очекиваше шта ће се даље са њима учинити. Ту им је снага била на измаку. Тада се опет једновремено сва три пилота погледаше, седећи у седиштима паралелно небу (и земљи), са главама уназад а ногама испруженим унапред и горе као да леже — и повукоше апарате да се преврну преко главе. — Преврте се и небо отскочи и земља са њима заједно, појави се облачић негде на небу, упре им у очи неки удаљени зрак сунца, забеласа им се и заплави далина пуна измаглице... и све то пошто им испуни очи оде нагло некуда из њих... а онда искочи доле земља којој они појурише усурсет као суманути. Истога момента, опет једновремено, одузеше они гас моторима и ови умукоше, али тада запишташе жице на крилима од силног падања. Кад исправише машине хоризонтално, пожурише пратиоци да сустигну вођу.

И други ускупни „лупинг" беше изведен као „под конац".

Наставише их затим, убрзано, повезано, један за другим. Као да се беху острвили на толики успех и на послушност машина, они појурише небом; пилоти као да изгубише меру и осећај, те се је сада све радило механички. Пратиоци прибоше сасвим близу. Кнап је просто чуо звук вођиног мотора, уз своје уво при једном таквом превртању. Ништа више није мислио: ни на земљу, ни на небо, ни на живот ни престанак његов... већ се сав предао том лудом превртању и игри пуној страве и страсти. А онда, вођа, ужагрених очију, сав занет као да више не влада собом већ се претворио и он у хијену која јури простором, осмотри их и даде им неки знак, па се са својим аеропланом стрмоглави, појури доле као бачен са сунца, и само осети да га свега прожма и обујми језа од падања; стомак му се подиже до грла, проби га хладноћа, очи му се раширише, чисто се надуше од притиска, а земља му појури усурсет као да су је милион ђавола издизали к њему... Истога секунда то учине и пратиоци. Једили су право доле, из висина, сва три, осећајући да падају из ко зна којих даљина. Апарати су били оборени главама доле, они се осећали као јахачи на коњима којима су пустили узде, заболи мамузе па се предали финишу; и сами су се налазили у том положају: главачке доле, са

ногама некако позади и изнад. Ваздух је помамно шибао и пиштао око њих. Свест им је мркла. Разум није радио. Ако би воћа продужио до саме земље тако, и они би са њим, ништа не мислећи; ако би воћа пролетео некуда поред земље, остављајући је са стране и одлетао у неки други простор, они се не би ни изненадили, пратећи га, мислили би тако треба да буде. Толико су му у тим моментима били предани. Али он одједном поче да умањује брзину, исправљајући апарат из страховитог јурења и трк се утишавао постепено, писак жица се ублажавао, и близу земље, на неких 500 метара, исправише се опет сва тројица једновремено и пођоше право.

Воћи као да још не беше доста. Још га не попушташе онаі силовити занос за падањем, за сечењем ваздуха, за помахниталим пиштањем крила, још му се зенице не навикоше на нормалиу гледање, он — опазивши доле реку, сјури се брзо до ње и исправивши аероплан на неколико метара од површине воде појури свом снагом преко њеног мирног огледала. Сада опет запишташе крила, зајаука мотор, разбесне се њихова удружена страст. Пратиоци га сустигоше и пратише у стопу. Појурише и они за њим, а он се сада није више ни обазирао, уверен да га прате ма куда ишао. Јурише тако изнад реке ниско, бесно, као да нису људи. Блиска водена површина и њено огледало заносила их је, сенила им очи одударајућа светлост.

Они то и не примећиваху! Аероплани, као полегали по површини, грабили су. Осетише мирис воде. Река као да се беше продужила у недоглед, а они јездили преко ње дуж њене траке као силни, правековни изумрли водени коњици... Кнап у једном моменту баци поглед доле и спази у води силуету свога аероплана; али му се слика помути. Све то пролети муњевито брзо и он диже поглед да га не занесе, па појури за воћом. Јурење га је испуњавало миљем. Воћа му ни за секунд није смео измаћи, то му је био главни задатак... У једном моменту, у том силном јурењу изнад воде, он сам не зна како, ни шта би: он само схвати брзином коју не могаше да поими, схвати толико да воћа прије ближе води, као да ће точковима да је додирне (воћа се играо смрћу). Као да ће да се окупа, тако се чинило Кнапу — приближи се аеропланом тик уз површину — и њему се учини да се вода уклони на том месту да прими воћу. Махинално и Кнап хтеде да следи воћу... али тога секунда — шта би? — точкови му ошинуше воду, нешто пљусну, блесну светлост — па је неста, а наста превртање аероплана преко главе. И он наједном осети над собом аероплан и воду, осети да виси доле (у води) и да му огромна нека тежина притискује лице, груди, навальује на уши и уста. Нарочито на уши. Оне зашумише. Аероплан се беше од додира водене површине преврнуо и у том положају налегао крилима на површину; точкови су стрчали горе, а Кнап висио главом доле, у води.

Све наједном заћута. Преста шум мотора, преста утисак јездења, сечења ваздуха, летења, преста осећаі управљања, нестаде ширине и светла, само у глави осети терет и поче да се надима. Наста огромна тишина. У једном магновењу Кнап схвати свој положај и остатком снаге потражи руком везе да се одвоји од аероплана. Покуша да отвори очи али му се зазелени љигава течност водурине и примора га да их затвори. Он их склопи и изазва у мозгу слику свога положја: он виси главом доле! Огромни млаз воде појури му кроз нос и уста у плућа јер беше неопрезно покушао да удахне ваздух. Радио је све необично брзо и прецизно. Кад откопча везе, он се последњим остатком снаге и свести отисну доле под воду, па, покушав да изрони, усправи главу, али се удари њоме о крило и примора га то да остане још под водом. Већ му беше силно тешко. Сви океани беху му срућили своју тежину на главу. Осети да му се груди напеше као земља, очи избечише, уши заглушише, и поче неко мрко светлуцање... Он рукама, које као да не беху његове, више их није ни осећао од набреклости, већ као да су ко зна чије, надувене и мртве, опипа крило и опрезно му нађе крај под водом и повуче нагло горе главу, и задњег момента изрони изнад површине. То беше баш на самој ивици крила, само неколико сантиметара да је промашио, не би имао више снаге да понова покуша да изрони испод њега. Он то осети и зарадова се срећном случају. Осети да би се предао судбини и остао доле под водом... Али не имаше времена да размишља. Истури главу и пуним грудима бљуну воду из носа и уста; погледа око себе и не виде никога и ништа, све беше мирно и пусто. Вода га је носила полако, аероплан изврнут тонуо је неприметно.

У почетку се не сети ничега, већ страшно осамљен као насред океана сагледа како му аероплан тоне под рукама. Он му се држао за крило, али се оно одмицало. Постепено Кнап се хватао за преостале његове делове и жалосно погледао у оне који су тонули. „Тако ћу и ја скоро" — помисли он. Малаксавао је. Аероплан изврнут са точковима горе поче да издиже реп, то га је мотор вукао доле. Кнап се овлаш хватао за њега, придржавао се да не потоне, а и да не убрза његово тоњење. Вода их је носила брзо. Каква огромна тишина око њега и какав положај! Он загледа у воду и као да опази тамо своју мутно-зеленкасту смрт...

(Наставиће се).

Живорад Вукосављевић

Комуникација у вазалној Србији

Прве деценије тек ослобођене вазалне Србије целокупан саобраћај са иностранством и у земљи вршен је друмовима: коњима и колима. Цариградски друм био је главна артерија земаљског саобраћаја, која је кроз средину државе од Београда ишла ка југу Србије и одржавала везу преко бугарског пашалука са Цариградом, а преко Ниша са Скопљем и Солуном.

Путовање је било дуго и мучно. Од Београда до Крагујевца стизало се једва за два дана, а до Ниша било је потребно најмање четири дана. У то време трговци који су путовали за Солун и Цариград обично су се кретали у друштву, у караванима, више њих заједнички. Крећући се на те даљне и опасне путеве претходно су правили тестамент, а родбина, пријатељи и комшије испраћали су их забринуо, са сузама у очима.

У то доба на главним друмовима често су се могли видети каравани камила, натоварених робом, које су се из Цариграда и Једрена спорим темпом кретале према Београду. Стигавши у Београд после вишенедељног путовања, истоварене камиле би се више дана одмарале испод градских бедема на Калемегдану. Из тих давно минулих времена оставили су нам каравани са истока један спомен све до данашњих дана. То је оно трновито жбуње на градским бедемима са љубичастим цветићима и црвеним минџушастим плодом, чије су семе каравани камила донели из Леванта и које се код нас одомаћило, да нас потсећа на та давно минула времена када су тамо камиле пландовале. Званичну пошту између Београда, Ниша, Софије, Цариграда и Солуна носили су такозвани татари. То су били нарочити регби-чиновници у државној служби, који су неминовно морали владати турским језиком, а неки од њих и бугарским и грчким. Њима је поверавана гранична државна пошта, као и новчане пошиљке, и они су у пратњи добро наоружаних момака на добрим коњима превађивали тај дуги пут од Београда до Цариграда. Они су се одвајали од обичних грађана и својим нарочитим скупоценим оделом од најфиније чоје, које је било опточено самуром и везено гајтаном и златом. О жељезници и пароброду у то време нико ни сањао није. Тек половином прошлога века, кад је било успостављен паробродски саобраћај на Дунаву, Кнежевина Србија дошла је у везу преко Аустрије и Мађарске са иностранством. Наступањем зиме свака веза са иностранством била је прекинута, јер су пароброди због леда на Дунаву обустављали пловидбу. У јесење доба саобраћај лађама је врло неуредан и несигуран; често су пароброди због велике магле морали по више часова да се задрже на неком месту, до кога су приспели. У Гашпаровој кафани код „Крагујевца" на Сави у те јесење дане путници су често по читав дан и ноћ у нестрпљењу чекали на долазак пароброда, који се негде због магле задржао.

Бивало је случајева да су се путници после дугог чекања поново враћали у варош у свој стан и тек сутрадан путовали са паробродом, који је једва једном приспео после вишечасовног задоцњења. Тек почетком осамдесетих година чуло се звиждање прве локомотиве у Београду и видео се први жељезнички воз. Тако је тек почетком осамдесетих година Кнежевина Србија ступила у сталну везу са Европом.

Први женски просветни завод

У почетку шесдесетих година прошлога века у Београд су се вратили многи млади људи, са солидном спремом, са својих студија у Берлину, Хајделбергу и Паризу и, према својим способностима, заузели су извесне положаје у државној служби. У то време опажала се велика разлика у интелектуалним способностима мушког и женског света. И док су мушкарци располагали знатном количином знања и интелектуално били много измакли напред, женски свет био је много изостао иза њих у том погледу. Изузимајући незнатног броја младих девојака, које су нешто више знања добиле у приватним заводима Ланговице и Шпацековице, остали женски свет једва је располагао елементарним знањем основних школа. Неправедно би било рећи да женски свет тога времена није испољавао јачу наклоност према књизи. Ту своју жељу, тадашњи женски свет задовољавао је читањем Доситијевих дела и Видаковићевих романа.

„Царица Касија", „Весели двори Иве Загорице", онда „Геновева", то је била обилна лектира тога доба. Седећи на доксату, или у врту под орахом, са плетивом и везом на крилу, девојке би на глас читале те романе,

док би им мајке, тетке и бабе, које су преле или крпиле, пажљиво слушале уздишући и гушећи се у сузама. Срећно доба породичне наивности!

У то доба Министар просвете био је Коста Цукић, човек ширих погледа, агилан и реформаторског духа. Примитивно стање тадашњег женског света у интелектуалном погледу није му било непознато и он је озбиљно почео да се носи мишљу да женски свет колико толико приближи по образовању мушкима. Тако је дошао на мисао да се у Београду отвори један виши девојачки завод, у коме би женски свет дошао до стручније спреме.

И тако почетком шездесетих година Министар Коста Цукић пре него што ће остварењу своје мисли оснивањем Више женске школе.

То би била једна врста женске гимназије. Једна случајност беше му добро дошла. У то време, једна млада девојка, ћерка пуковника Јована Ђорђевића, — који је био командант београдског гарнизона за време бомбардовања и који је био познат под популарним надимком „Јоца Шваба" — беше се вратила са свог школовања из Русије. То је било познато и министру Цукићу, те се реши да јој повери управу тог првог вишег женског просветног завода, који је наумио да оствари. Кад је било објављено отварање вишег женског завода и позив за уписивање ученица у тај завод, у Београду се беше подигла читава револуција; већина тадашњих мајки је негодовало, осуђивала је поступак министра Цукића и уздржавала се да да своје кћери у тај завод. Било је случајева да је по нека „строгоморална„ мајка задржавала Министра Цукића на улици и ословљавала га прекорно: „Забога, господине, што вам памда на памет да наше кћери постану сокакуше и да саме по четири пута на дан јуре улицама! Ја вам се заклињем да мојој девојци нећу дозволити да буде ученица те ваше велике школе." На овакве нападе Цукић би се само насмешио, или би одговорио: „Ево видите, ја сам своју најстарију ћерку Анку уписао као прву ученицу Више женске школе, и не бојим се да ће она постати сокакуша." И тако поред свих протеста и негодовања године 1863 био је отворен први виши женски завод. Виша девојачка школа, под управом госпођице Катарине Ђорђевићеве, дошиље Катарине Миловука. Разуме се, прве године школа је имала само један разред са свега петнаест ученица, друге пак године основан је и други разред и број ученица знатно је порастао. Треће године школа је добила још један разред. У сваком погледу овај завод стојао је на завидној висини. Спремом и заузимањем вредне управнице из године у годину овај завод је све више напредовао. Име Више девојачке школе нераздвојно је са именом Катарине Миловук. Под њеном управом Виша девојачка школа — која је у то доба била позната под популарним именом „Институт" — развила се до највишег просветног завода и достигла висину на којој се и данас налази.

Да се ово постигне, ваљало је уложити много труда, развити јаку енергију, истрајати у борби са најближом околином, „са јавним мњењем" и предрасудама, па чак и са меродавним, званичним факторима. А за све ово, требало је имати много воље и много љубави према овој институцији. Катарина Миловук успела је да све препоне савлада. И после других четрдесет година оваквог рада, она је створила нову напредну женску генерацију. Та генерација госпође Миловук броји велики број данашњих баба и прабаба неоспорна је заслуга Катарине Миловук што је и сталеж учитељица, који је у то време био запостављен и незавидан подигла и истакла на данашњу висину. У то време назив „учитељица" изговарао се могло би се рећи са неким сажаљењем; „она мора да буде учитељица" — говорило се као о нечем што није нимало ни привлачно, ни завидно. Катарина Миловук успела је да кадар учитељица уздигне високо и да се спомиње са респектом и уважавањем. Она је ово постигла на фини, дипломатски начин. Пошто је неке министарске ћерке, које су код ње биле ученице, дошиље поставила за помоћнице у Вишој женској школи.

У исто време када је отворена Државна виша девојачка школа, у Београду је постојало још неколико приватних завода за образовање женскиња. Завод Лањговиџе који се називао „Лер", био је посвећен учењу и неговању немачког језика. Кроз тај завод прошле су многе наше старамајке, које су у том заводу научиле „немецки" језик, који је у то време давао право на образованост и отменост. У заводу госпође Тефиковице, — бабе г. Драгомира Стефановића, бившег начелника Министарства Иностраних послова, — наш женски свет први пут се упознао са француским језиком и нешто са француском литературом. Знање француског језика приближило је наше српске госпођице француској култури и од скромних српских девојака начинило их дамама у правом смислу речи. Кроз тај завод прошле су кћери првих београдских породица: ћерке *тадашњег министра* просвете Димитрија Матића, дошиље супруге генерала Ђурића и пуковника Чолак-Антића; онда г-ца Рукавчевићева, унука кнеза Карађорђевића; кћи министра Рајка Лешјанина; унука министра Батаљаке госпођа пуковника Саше Симоновића; кћи Каћанског Старог Барда; госпођа Драга Миловановића кћи Арсе Ђурића; кћери угледног грађанина Николе Стефановића; госпођа Јована Авакумовића и њена сестра Лепосава Новаковићка; госпођа Драгутиновићка, и многе друге.

Са отварањем овог просветног завода немачки језик и немачко васпитање губе свој

прећашњи значај и уступају место француском језику и француској култури.

Дуго година тежња ка стручној спреми и чистој науци није се јављала у женскоме свету. Тек пошто се отварањем Више женске школе појавила нова генерација, појавиле су се на клупи велике школе прве студенткиње.

Почетком осамдесетих година на клупи Велике школе поред мушких колега виђају се прве две женскиње: госпођа Мајснер, жена тадашњег помоћника народне библиотеке, и млада, лепа и озбиљна госпођица Драга Љочићева, доцније супруга Раше Милошевића. Њој припада част да се помене као први српски жена-лекар. Она је била прва српска жена са универзитетским образовањем.

Две жене на клупи поред мушкараца! Каква новина! Какав је то био диван призор за младиће, који су читали „Париз у Америци" и одушевљавали се новим слободоумним идејама, које су долазиле из Швајцарске, земље наших снова и наших идеала. Студенти тога времена на Великој школи осећали су неки ванредан понос гледајући поред себе на клупи, за време предавања професора Панчића, два женска бића о чему су они тада само маштали. И младићке жеље и наде те студентске генерације невероватно су се брзо испуниле.

Није прошло много година па да пред собом видимо читав кадар жена од науке, које су пошле стопама Драге Љочић и достојно извршиле задаћу, коју су себи поставиле.

У исто доба са појавом две жене на клупи највишег просветног завода има да се забележи још једна врло интересантна новина. У то доба, поред осе две студенткиње, могао се приметити један млад попић у црној мантији, маленог стаса, бледог лица, са умним очима које су одавале интелигенцију и још више грозничаву жудњу за знањем, за науком, како пажљиво прати предавања професора природних наука са катедре.

Овај млади незнатни попић, који је тако ревносно пратио предавања природних науке заинтересовао је остале студенте исто тако као и појава двеју студенткиња. У то време нико ни сањао није да ће једнога дана овај скромни, слабуњави попић постати патријарх велике државе Срба, Хрвата и Словенаца. Суд му је као награду за његов огроман труд, спремио тако велику част и срећу, да први после Косова седне на столицу древних српских патријарха у Пећи. То је био Димитрије I.

Влад. Ст. Каћански

Неколико старих и значајних зграда

Још постоје неке зграде, у којима су се налазила, или се и сада налазе државна надлештва.

КОЛАРЧЕВА ЗГРАДА НА ПОЗОРИШНОМ ТРГУ

На целом првом спрату, до 1881 г. било је Аустро-Угарско посланство, а у приземљу, где је сада пошта, била је католичка црква. Кафана је и онда радила.

Зграда је врло стара. Милићевић је помиње још 1846.

Протићева кућа, у ул. Краљице Наталије бр. 74, односно на углу те улице и Балканске.

Ђорђе Протић је био попечитељ (министар) за време Кнеза Милоша. Држава је 1847 купила од Протића ову кућу, „заједно са лежећим од ове преко пута празним пространим плацем" и у њу сместила Врховни суд, данашњу Касацију. Кућа је била плаћена 4000 дуката. (в. Новине читалишта београдског).

Пред том кућом, и баш онде где се данас налази киоск, била је Абаџиска чесма коју је Протић подигао.

На празном плацу, који се овде помиње, данас је женска гимназија Краљице Марије, а пре је била Виша женска школа).

ДРЖАВНА ШТАМПАРИЈА У ПОП ЛУКИНОЈ УЛ.

Ову зграду Држава је купила 1847 год. од Јосифа Штајнлехнера, бравара, за 4.800 дуката. Белешку о томе донеле су „Новине читалишта београдског" од 11 априла 1847 са извештајем „да ће се у тој згради књигопечатња, заједно са литографијом и књигопродавницом сместити."

Државна штампарија раније се је налазила у Брзаковој кући, ул. Краља Петра бр. 8.

МИТРОПОЛИТОВА БАШТА

Кад се помене ова башта, увек се мисли на ону која је постојала у ул. Хиландарској. Међутим, постојала је јо шђедна Митрополитова башта на западном Врачару, и на том месту сада је један део Опште државне болнице.

И једна и друга башта биле су својина Митрополита Михаила. Његова кућа је била на десном углу ул. Милоша Великог и Вишеградске. кад се оздо иде ка болници.

Д. Ј. Р.

Прва болница у Београду

За време, док су Немци (Аустрија) држали Београд (од 1717—1738 и од 1789 до 1793), у немачком делу вароши ондашњег Београда, а то је на Дорћолу, постојала је грађанска болница. То нам потврђују: Др. Душан Пантелић и пок. Др. Драг. М. Павловић, који су писали о ондашњој владавини Аустријанаца у Београду. Место, где је баш била болница, нису означили, као и да ли се она налазила у сталној или привременој згради.

Виловски у својим списима о Београду каже да је за време прог устанка била велика болничка зграда на месту где је данас дворска башта и да је лице њено било из улице Александрове. Исказу Виловског тешко је поклонити вере, јер ниједан извор није означио, а нико од наших људи оног доба ту зграду не помиње. Да је она постојала, наши је сигурно не би рушили, јер би им у оно доба много користила.

Видимо даље да је једна болница постојала у Београду 1839, али се још не зна, да ли је она била грађанска или војна. У првој половини те године кнез Милош се налазио у врло тешкој ситуацији. Он је стварно био заробљеник Вучића, Петронијевића и свога брата Јеврема. Уморан од борбе и депримиран, он је вратио војску која је из унутрашњости пошла да га избави, па је чак и Вучића, свог најбољег непријатеља, послао да војску смири. А како је Вучић ту дужност извршио, то видимо из Мемоара Стевче Михаиловића који на једном месту пише:

...„Сад Вучић разређује везану господу српску. Његово Сијатељство Јована, брата кнежева, кога је до јуче у руку љубио, оковао га и у кућу Башкалфића (угао Јакшићеве и Обилићевог венца) под стражу метнуо, а капетане, официре, солдате, кметове и проче, све у шпиталъ (болницу) и у палилулску касарну."

Видећемо доцније да је у палилулској касарни била војна болница, али не те 1839 г. Стевча би рекао да је болница била у палилул. касарни да је то тако у ствари било: међутим, он те две установе јасно одваја, из чега излази да ту болницу треба тражити на другом месту.

Стална војна болница била је готова и почела да ради 1846 г. Према томе, у палилулској касарни, војна болница могла је бити од 1837, кад је касарна подигнута, до 1839; и од 1840 до 1846. Из једне белешке у „Српским новинама" од 6 нов. 1856 каже се за ту касарну: „Особито знамо да је то негда и касарна а негда и болница војена била."

За болницу коју Стевча помиње не знамо ни где је, ни чија је била. Не би имало смисла нагађати и правити претпоставке.

Прва грађанска болница у Београду изгледа да је основана 1841. У „Српским новинама" од 22 фебруара 1841 налазимо белешку, да је на Тодорову суботу, 15 фебруара, „Установило и завело Обшчество београдско, по височајшем одобренију и дозволенију у вароши своју шпиталъ за бедне, оскудне и сиромашне болнике"...

...У кући житеља овдашњег Аранђела Јовановића, коју је он драговољно уступио и која је простором својим по препоруци Обшчества за обшче и благополезно ово заведеније довољна, установиће се и започети, ако не раније, то о Ђурђевудне о. г. шпиталъ. За туторе и руководителе овога обшче полезног и потребног заведенија, изабран је и опредељен член управ. в. Београда г. Никола Х. Селаковић."

Даље видимо да је због заузетости службеним пословима Никола разрешен 26 априла исте године и за туторе постављени: Дука Пешика, Христа Величковић и Стојилко Стефановић.

Те исте године, марта мес. тутори су купили једну башту „од које се приход имати може и временом и шпитальски дом саздати." За куповину те баште браћа Симићи и Миша Анастасијевић приложили су по 200 форинта у сребру. (Срп. новине од 7-III-1842).

Одмах, при стварању болнице, Јеврем Обреновић је обећао да за три године из својих средстава плаћа „шпитальског" лекара, а његова жена Томанија дала је један кревет.

О грађанској болници писао је доста опширно Др. Јован Валента, управник болнице. У „Видовдану" од 10 фебруара 1866 он је писао:

„Варошка болница раздељена је у три куће: једна у Палилули, друга у кући Ценићевој трећа код Сака чесме. У свим тим кућама собе су мале и ниске и не допуштају вентилацију. Персонал болнички: 1 управитељ и лекар, 1 помоћник и 6 служитеља. Средством лутрије пр. год. набављен је инвентар".

Кућа у Палилули то је зграда (сад не постоји) до быв. Трг. Академије у ул. Жоржа Клемансо-а; Ценићева кућа, ту је сад основна школа у улици Краља Милутина до

треће београдске гимназије; а зграда код Сака чесме сада не постоји.

О кући Ценићевој Валента је у „Видовдану" од 21 јануара 1865 написао ово:

Осим једног одељења болнице, смештеног у кући која је била Ценићева, а коју је Његова Светлост књаз Михаило, с пространим уз њу плацем, благоволео откупити и за болницу обдарити, где се свега кад се сраземер узме, до 14 болесника сместити могу, остали болесници, којих се месечно до 120 лечи, налазе се у другим под кирију узетим зградама."

Из *Српских новина* од 15 фебруара 1861 преносимо ову белешку која се на кућу Ценићеву односи:

„Његова Светлост књаз Михаило купила је за 2000 дуката кућу г. Советника Ценића са врло пространим плацем, па ју је благоволела поклонити општини београдској да грађанску болницу."

Из ове белешке видимо да је одељење болничко у овој згради почело да функционише 1861. О оним другим одељењима не знамо још ништа. Доктор Валента није сматрао за потребно да то каже.

Чим је болница створена, одмах се почело и са прибирањем прилога за њу. Први прилози објављени су у Срп. новинама од 22 марта 1841.

Крупнији прилози почели су да падају 1843.

Највише прилога дали су Миша Анастасијевић и претседник Совјета Стојан Симић са браћом. Занимљива је једна белешка „Српских новина" о прилогу њиховом од 5 априла 1844:

„Браћа Симићи и Миша Анастасијевић по 1000 дуката, с тим да на те суме плаћају по 6% интереса годишњег и главницу чувају код себе, док ово заведење не буде укрепљено."

На дан 23 јуна 1849 болнички фонд је износио 22.954 форинта у сребру.

У корист овог фонда давани су и балови код „Српске круне (данашња општина). И те балове су врло често посећивали кнез Михаило и Паша.

Приређена је била 1865 и једна лутрија коју је организовала кнегиња Јулија.

У броју од 14 марта 1869 Др. Валента каже: „Болница има нека непокретна добра: једну њиву више Палилуле на Тркалишту, једну ливаду у огради до мајор Мишине и једну башту на Јалији, — све издато под аренду за 5.951 грош. У 1868 примљено аренде 4.751 грош."

2

У акцији за прикупљање прилога општина београдска живо је учествовала. Између осталих, она се је обратила и свима еснафима, што сведочи и писмо које им је она упутила. Колико су еснафи тачно дали не зна се.

Занимљиво је како су прилози скупљани. Имамо једно писмо „Примирителног суда" (Општине) од 4-X-1855 год. старешини дунђерског еснафа, у коме се излаже корист по грађане и државу од зидања болнице и каже се да за зидање још недостаје 103.120 гроша чарш. Ова ће се сума скупити добровољним прилозима од грађана. „Високославно правительство" — каже се у писму — не одобрава да се грађењу болнице приступи док се не скупи цела сума."

Значај болнице у писму се објашњава овим речима:

„Признато је и старим вековима, а у новије доба и потврђено, да су болнице између први благодетелни заведења; њих зидати и подизати позива чувство праверног и милосрдног христијанина, а кад представимо да нам је ту прилика притећи свакоме невољном у нужди и болести његовој у помоћ. Шта више видимо да места где постоје такове болнице, цветају, развија се у њима просвета, напредак у свачему видимо, а напротив у местима, где болница нема, тамо још непросвештеније стоји, следователно ни развијања материјалног нема. Ми фала Богу нисмо баш на овој тачки, нас је срећа послужила, те смо испод мрака изишли, познали смо шта је мрак а шта је видно. И ми дакле морамо следовати просвештеном свету. Ми смо већ сагласни да подигнемо прво благодетелно заведеније, а то је болница, да не гледамо браћу нашу, која су због разни случајева до сиромаштва или иначе старошћу, или другом болешћу до страдања и патња дошли, без помоћи христијанске на сокаку под чијим плотом на сокаку свој живот скончали, које би на поруганије целог обштества било".

Старешини еснафа се препоручује да свима члановима еснафа објасни ово гледиште „високославног правительства" и затражи од њих добровољне прилоге, „па кад тако ту ствар преправите, онда ћете јавити и запитати код суда овог, у који ћете дан моћи цео еснаф у салу општинску сазвати, да тамо пред одређеном комесијом која и књигу за то сочињену има, упише шта свесрдно који уписати жели", да тако исто пре видимо подигнуто зданије болничко, да се на њега после и огледати можемо, и да можемо слободно казати да смо и ми сретни између народа просвештени у Европи."

*

Док се је прибирање прилога вршило, и држава је нешто учинила. Из писма које ниже наводимо, види се да је палилулска касарна уступљена општини за болницу. Да ли је то и остварено не зна се.

То писмо, оштампано у Српским новинама од 6 новембра 1856 гласи:

„Високо Правительство наше поклања старање народу нашем у малом као и у великом. Оно је и досад имало призрења спрам Општине овдашње, па сад је опет призрело на њу, те јој је уступило за болницу зданије своје

у Палилули безплатно, у ком су досад Начелничество и Окружни суд били. Оно је и по пространству свом доста угодно здание да ће сасвим одговорити цељи. Особито знамо да је то негда и касарна, а неки пут и болница војена била. Предел где се оно налази, леп је и здрав и иначе а за болницу је да не може бити целисходнији. Сад ће Општина спокојна бити да ће се овим уступленијем послужити моћи бар за неколико година, и тако новце које има спремне, дајући их под интерес за неколико година толико умножити, особито кад знамо да је овај фонд с поклоном г. Вучића на 10.000. дук.. нарастао."

О овом поклону Вучићевом Српске Новине од 1 новембра 1856 јавиле су ово:

„Тома Вучић Перишић, војвода српски, поклонио је болници вар. Београда за умноженье фонда њеног 10.000 дук. поред тога једну башту и једну њиву. О томе је између Општине и г. Вучића и уговор начињен, који је дотичним судом потврђен и који толико условљава да Општина из признателности на тако знатном поклону г. Вучићу до смрти његове по 900 дук. издаје; поред тога да Општина опет из исте признателности кад болницу подигне, после смрти г. Вучића 8 кревета болнички подигне, и то да 4 носе име: „Задужбина Томе В. Перишића" а други 4: „Задужбина Томе В. Перишића за спомен супруге своје Агније.

Баш данас су (31-X-1856) одређена лица из Општине отишли г. Вучићу да ове новце дигну и у касу општинску ставе, одакле ће се после под интерес издавати за умноженье фонда."

Убрзо после овог завештања дошао је и крај животу Вучићевом. По доласку кнеза Милоша у Србију 1859, Вучић је затворен у војну болницу (на том месту је сада трећа београдска гимназија) и умро у њој 30 јуна исте године. Опште је уверење да је отрован. Ма шта се мислило о Вучићу, на потомке пада љага што ниједан услов из његовог завештања није испуњен. Осим тога, зар је тако тешко било поставити једну мермерну плочу и на њој урезати имена великих приложника: кнеза Михаила, кнегиње Јулије, Томе Вучића, владике Штросмајера, епископа Герасима, Мише Анастасијевића, Браће Симића, Јаначка Петровића, Ђорђа Ђурића и других? Непоштоване хуманих добротвора и уништаване њихових задужбина не може бити потстрек за будуће дародавце. Вучић је дао толике паре и имање и све се то одмах заборавило.

Исто тако, није се смела заборавити ни Општина београдска која је не само дала доста пара, него се је, као што напред изнесмо, деценијама борила да Београд добије болницу, и сав терет око подизања и одржавања њеног носила на својим леђима.

Темељ новој болници положен је 30 јуна 1865. О томе је „Видовдан" од 1 јула 1865 донео ову белешку:

„Јуче је у присуству Његове Светлости, гг. министара, државних саветника, општинара и више других грађана положен темељ болници, која ће у вароши нашој да се подигне."

Болница је подигнута на земљишту, које је, како каже доктор Валента, купио кнез Михаило и поклоно општини за болницу.

Зграда је била готова 1868 маја мес. Др. Валента каже о томе ово:

„Баш беше одређен дан да кнез Михаило дође и прегледа зграду, а паде као мученичка жртва крвника."

*

О томе, како је изгледала болница у оно доба, Др. Валента је писао у Видовдану од 28 фебруара и 2 марта 1869 ово:

„Зграда носи натпис: *Болница вароши и округа Београда*. Цела зграда има четири одељења: 2 горе и 2 доле, а свако се састоји из две велике и 2 мале собе.

Велике фуруне заузимају толики простор да праве не малу незгоду. Фуруна обухвата скоро 2 четвороугла хвата. Намештај и постеље тешко је наместити.

У подземном кату су кујне за готовљење и прање, али су положене незгодно, јер се задах из њих осећа и у горњем кату.

Ту се находи и парни казан, из кога чункови воде до тавана, где постоје два обична казана те се тако посредством паре врућа вода тера до ових казана а одатле разводи по катовима. Али је незгодно што ни чункови, ни казани нису озидани, па ни од мраза осигурани, те се у зимске доба вода мрзне."

Даље Валента наводи како је са палилулске чесме вода спроведена у кујне. Има, вели, и шмрк „који хладну воду вуче до тавана а одатле се спушта по катовима те увек има хладне воде. Проходи (нужници) у самој су средини до басамака, немају вентилације и зато се осећа јак задах."

И најзад, под 15-14-1869 Др. Валента понавља молбу из 1867 и 1868 да се у улици поред болнице направи калдрма и да се на капији намести фењер.

У априлу 1871 почело се је са грађењем парка око болнице. Кад су грађани то видели сами су својој иницијативи доносили дрвеће за засађивање. Зато им је управа изјавила захвалност преко „Српских новина".

Тако је изгледала ова болница пре 68 год. Колика разлика између ње и ових данашњих болница.

Драг. Ј. Ранковић

Ускршње честитке претседника Београдске општине г. Владе Илића Њ. В. Краљу Петру II, Њ. В. Краљици Марији и Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу

„ЊЕГОВОМ ВЕЛИЧАНСТВУ КРАЉУ ПЕТРУ II

Милочер

У непоколебљивој верности и поданичкој оданости подносим о светлим Ускршњим празницима Вашем Величанству најтоплије честитке Београда, његовог Градског већа и моје лично са најискренијим жељама за срећу и славу Узвишеног Наследника Великог Краља Ујединитеља.

ХРИСТОС ВАСКРСЕ!

Претседник
Општине града Београда
ВЛАДА ИЛИЋ, с. р."

„ЊЕНОМ ВЕЛИЧАНСТВУ КРАЉИЦИ МАРИЈИ

Милочер

О светлим празницима Христовог ускрснућа молим Ваше Величанство да прими најискреније честитања која захвална престоница шаље својој племенитој Краљици и узвишеној Мајци нашег љубљеног Краља.

ХРИСТОС ВАСКРСЕ!

Претседник
Општине града Београда
ВЛАДА ИЛИЋ, с. р."

„ЊЕГОВОМ КРАЉЕВСКОМ ВИСОЧАНСТВУ КНЕЗУ-НАМЕСНИКУ ПАВЛУ

Београд

Молим Ваше Краљевско Височанство да о светлим Ускршњим празницима благоизволи примити најсрдачнија честитања која становништво престонице, Градско веће и претседник Београда шаљу Првом Краљевском Намеснику са осећањем дубоке благодарности за сталну пажњу коју Ваше Краљевско Височанство указује нашем граду и са најлепшим жељама за личну срећу Вашег Краљевског Височанства, Ваше узвишене породице и славног дома Карађорђевића.

ХРИСТОС ВАСКРСЕ!

Претседник
Општине града Београда
ВЛАДА ИЛИЋ, с. р."

Скупштина друштва Црвеног крста

Педесета редовна главна скупштина Друштва Црвеног крста одржана је 10 априла т. г. у главној згради Црвеног крста. Били су присутни: Претседник Друштва Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, Њ. Св. Патријарх Гаврило, Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић, чланови владе, скопски митрополит Јосиф, маршал Двора г. Чолак-Антић, Министар Двора г. М. Антић, командант Београда армијски генерал г. Петар Косић, велики број угледних личности из престонице и делегата из унутрашњости.

Први Потпретседник г. Свет. Томић отворио је скупштину.

Скупштина је ове речи пропратила бурним клицањем и аплаузом.

Скупштина је затим пажљиво саслушала извештај о раду Друштва у прошлој години.

Њ. КР. ВИС. КНЕЗ-НАМЕСНИК ПАВЛЕ О РАДУ И ЗАДАЦИМА ЦРВЕНОГ КРСТА.

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, бурно поздрављен, одржао је леп језгровит говор, у коме је рекао:

„Идеја Црвеног крста задобила је до данас милионе оданих поборника, чији број непрестано расте.

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, претседник Друштва Црвеног крста, говори на скупштини

Када је ушао у салу Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, са својом пратњом, поздравио Га је г. Свет. Томић топлим речима, изражавајући топлу љубав и одданост према Њ. В. Краљу Петру II и целом Краљевском Дому.

Уверен сам да ће наш народ добро схватити и правилно оценити значај рада Црвеног крста, коме је извор милосрђе, и да ће у том раду учествовати поштујући га и помажући. У нашем Друштву црвеног крста наш народ треба да гледа не само једну хуману и

корисну своју установу, већ и једну од подлога наше државе и залогу за мир и братство међу народима.

Као што сте из извештаја Главног, бановинских и Београдског обласног одбора могли видети, рад друштва у прошлој години био је обилан и напоран. Много је постигнуто, али остаје још много да се уради. За тај рад потребна су нам знатна средства. Стога се морамо руководити оним што је пре и важније. Потребно је много труда, истрајности и воље и љубави према мисији коју имамо. Са поуздањем очекујем, да ћу код вас, код свих одбора и чланова Друштва наћи — као и до сада — на пун одзив свесрдне сарадње, да се заједничким потрудимо и заложимо, да што боље и успешније одговоримо нашој тако важној и часној дужности.

Захваљујем свима одборима и члановима на сарадњи и помоћи, а нарочито Претседништву и члановима Главног одбора. Вас, претставнике нашег Друштва из свих крајева, молим да ову захвалност уз мој срдачан поздрав пренесете свима члановима и пријатељима Друштва и умолите их да површе, да се идеја Црвеног крста што више распростре и учврсти у народу за добро његово и државе."

Пошто је одржао говор, који је Скупштина примила са великим задовољством и одобравањем, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле поздравио се са Њ. Св. Патријархом Гаврилом, са члановима владе, са неколико чланова Главног одбора, и, — праћен Својом свитом — сишао у дољу салу, где је примио делегате из унутрашњости и задржао се са њима дуже времена у разговору.

Скупштина је наставила рад и дала разрешницу Главном управном и надзорном одбору. Скупштина је једногласно одобрила буџет за ову годину, па се затим приступило избору чланова Главног управног и Главног надзорног одбора.

Годишња скупштина Ауто-клуба

Аутомобилски клуб Краљевине Југославије одржао је своју годишњу скупштину 3 априла. У извештају је истакнуто да је повећан број чланова Ауто-клуба. Скупштина је примила извештај без дискусије и једногласно.

Потпретседник клуба г. Велизар Јанковић говорио је о раду и програму клуба. Истакао је да у нашој земљи има свега око 12.000 моторних кола. Половина од тога је већ застарело. Зато треба радити на томе да се стално повећава број аутомобила и других моторних возила, како би се што пре обновио постојећи возни парк и повећао број савих кола.

Саопштава да је држава одлучила да за потребе војске предузеси фабрику у Раковици за производњу аутомобилских мотора. Ту ће се у прво време производити мотори само за теретне аутомобиле, али у догледно време вероватно ће се прећи и на производњу мотора за луксузна кола. У сваком случају, ово је почетак наше аутомобилске индустрије.

Док је наша потрошња аутомобила тако мала не можемо очекивати да код нас нека светска фабрика отвори филијалу.

Претставници аутомобилске индустрије траже да им се гарантује годишњи откуп од најмање 15.000 аутомобила, а то ми не можемо гарантовати јер укупан број наших аутомобила износи данас тек 12.000.

Морамо, дакле, засада наше напоре усредсредити на то да се олакша увоз и уопште употреба аутомобила код нас. То ћемо постићи с једне стране снижавањем увозних царина на аутомобиле и бензин, а с друге стране грађењем путева за аутомобиле у земљи.

Као утешну појаву за боље разумевање потреба земље наводи да је прошле године аутомобилско гориво појевтинило за 1.50 динара по килограму мешавине, а то није мало. Исто тако и царина на увоз је данас сношљивија него пре. Такође је и стварње за одржавање путева од стране државе нешто веће него пре.

Парола Аутоклуба за ову и наредну годину јесте: Што брже остварење путног фонда. У тај фонд треба да иду сви државни приходи од увоза моторних возила и горива за њих, да би послужили као база за обезбеђење сталног годишњег аванзита за један велики инвестиционни зајам за грађење путева у нашој земљи.

После тога скупштина прима буџет за наредну годину.

Аутомобилски клуб Краљевине Југославије најсрдачније захваљује Своме Узвишеном претседнику Њ. Кр. Вис. Кнезу Намеснику Павлу, као и Краљевској влади за последње значајне одлуке у погледу царина за југословенски аутомобилизам и опште земаљску моторизацију.

Лепа свечаност студената-једриличара

— Крштене су две нове студентске једрилице и основан клуб пријатеља Академског Аеро-Клуба —

На београдском аеродрому приређена је 3 априла лепа и интересантна ваздухопловна манифестација: Крштене су две једрилице које су чланови Академског аероклуба сградили у својој радионици на Техничком факултету. Те су једрилице способне за рекордне дужинске летове и акробације.

Овој пријатној свечаности присуствовали су: Изасланик Њ. В. Краља ваздухопловни пуковник г. Владимир Сондермајер, гувернер Њ. В. Краља г. Јеремија Живановић, Претседник Београдске општине г. Влада Илић, Министар правде г. Милан Симоновић, начелник Главног генералштаба г. Милутин Недић, командант ваздухопловства генерал г. Душан Симовић и многе друге угледне личности.

Крштењу су кумовали индустријалци гг. Милан Вапа и д-р Фердинанд Грамберг и дали су имена једрилицама: „Студент" и „Орлић".

Претседник Академског Аероклуба професор Универзитета г. Бранко Поповић изнео је у лепом говору задатке овог клуба, који је основан 1932.

Истакао је шта привлачи школску и другу младеж овом спорту, и поред очигледне опасности којој се излажу. То је бодри проналазачки дух човечији, то је младалачка жеља за подвизима. Плави спорт је спојио у себи неколико важних елемената који дају значајну садржину и дубок смисао. Он се састоји из науке и технике, што се обелодањује у грађењу једрилица, и из подвига, из способности и сјајности летења — дакле из спорта и морала. А практична страна једриличарства је да створи што већи број једриличара, који су се показали — то је признало и војно и цивилно ваздухопловство — као најбољи пилоти моторних авиона.

Г. Поповић је даље изложио рад секције Академског аероклуба и његове школе на Златибору, рад који је помагала Команда ваздухопловства и Аероклуб.

Пуковник г. Сондермајер поздравио је клуб и пожелио му успех. У име студената-једриличара оцртао је студент медицине г. Душан Парићевић занесним речима чар једриличарског спорта.

Када је завршена свечаност крштења, студенти једриличари приказали су гостима ваздушно једрење. Њихов моторни авион „Златибор", које је кумовала Њ. В. Краљица, изводио је једрилице изнад аеродрома и једрилице су, одвезане од моторног авиона, изводиле вандредно успеле фигуре и акробације.

У пристаништној згради одржана је затим конференција гостију, на којој је основан Клуб пријатеља Академског аеро-клуба. Задатак клуба је, објашњено је свакако конференције г. Бранко Поповић, да помогне наше једриличаре како морално тако и материјално, како би се обезбедио један сталан годишњи приход из кога би студенти градили што већи број једрилица.

У управи клуба су, поред кумова гг. Вапе и д-р Грамберга, још и следеће личности: Претседник општине г. Влада Илић, министар правде г. Милан Симоновић, начелник Главног генералштаба генерал г. Милутин Недић, командант ваздухопловства генерал г. Душан Симовић, помоћник команданта ваздухопловства генерал г. Милојко Јанковић и други.

За претседника овог клуба изабран је г. Бранко Поповић, професор Универзитета

Слава „Гвозденог пука"

Сваке године прославља Други пешадијски пук „Књаза Михаила" — због својих херојских дела у ратовима назван „Гвоздени пук" — дан када су предати кључи од српских градова Кнезу Михаилу, 19 април 1867. И ове године прослављен је тај дан у свечаном расположењу.

Слави је присуствовао Краљев изасланик пешадијски потпуковник г. Милан Крековић, Министар војске и морнарице арм. генерал г. Љубомир Марић, командант Краљеве гарде г. Александар Станковић, управник Војне академије г. Владимир Цуковић. Претставник Претседника Београдске општине градски већник г. д-р Душан Калановић, помоћник Министра народног здравља у пензији; претставници свих верозаконитости; официри београдског гарнизона, рашчи команданти овог пука као и велики број других угледних гостију.

По завршеном црквеном обреду, командант пука г. Драгомир Анђелковић одржао је војницима говор у коме их је потсетио на славне дане овог пука и јуначка ратничка дела у ослободилачким ратовима, балканским и светском, и нагласио је да ће пук увек служити јуначки Краљу и отаџбини.

Крај почасне трибине продефиловао је у ваннредном реду, мушким кораком, један одред пешака.

У лепо декорисаној сали приређена је затим закуска.

После подне је приређено војничко веселе и изведен леп концертни и позоришни програм, који су извели војници, подофициpи и официри „Гвозденог пука". Увече је приређен концерт.

Скупштина Београдског женског друштва

Своју шездесет и трећу редовну годишњу скупштину Београдско женско друштво одржало је 3 априла ов. г. у Вишој женској занатској школи, у Бранковој улици.

У отсуству претседнице г-ђе Лозанић, скупштину је отворила прва потпретседница госпођа Олга Барловац. Пошто је поздравила присутне, госпођа Барловац је прочитала поздравни телеграм упућен Њ. В. Краљици Марији, високој заштитници Београдског женског друштва.

По завршеном свечаном делу, чланица госпођа Атанасовић прочитала је извештај управног одбора, који исцрпно излаже рад овог друштва у току прошле 1937 године. Успех се показао на свима пољима делатности.

Пошто су госпођа Николић и госпођа Смиљанић прочитале извештаје благајне и Надзорног одбора отворена је дискусија.

У име Југословенског женског савеза друштво је срдачним речима поздравила госпођа Петковић, а у име Министра трговине и индустрије госпођа Кнежевић, и честитала Београдском женском друштву на успешном раду.

Скупштини су присуствовали, поред сто седамдесет делегата женских друштава из целе земље, изасланица Њ. В. Краљице Марије дворска дама госпођа Ела Хаџић, претседник Београдске општине г. Влада Илић, изасланик Њ. Светости Патријарха епископ г. Сава Трлајић, шеф кабинета претседника Београдске општине г. Љубомир Нинић као и изасланици министарстава.

И ЗЕМУН ЈЕ ДОБИО АУТОМАТСКУ ТЕЛЕФОНСКУ ЦЕНТРАЛУ

Важан догађај за становнике Земуна и Београда, који се служе телефоном, одиграо се 2 априла увече: пуштена је у промет аутоматска телефонска централа у Земуну. Око 20 часова телефонски претплатници могли су се користити својим апаратима преко аутоматске централе.

Тиме је знатно олакшан телефонски саобраћај између Београда и Земуна.

И Београђани и Земунци тражиће убудуће директно везу са својим саговорницима преко Саве, не чекајући дуго, као што су досад морали чекати.

Пуштању у саобраћај ове нове аутоматске централе био је присутан Министар пошта и телеграфа г. Војко Чарнић, помоћник министра пошта и телеграфа г. Ратајац и виши чиновници Министарства пошта и телеграфа.

ВЕЛИКИ МУЗИЧКИ ФЕСТИВАЛ У БЕОГРАДУ

Под високим покровитељством Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла приређен је у Београду Велики **музички фестивал** 10 и 11 априла, који је значио датум у развоју наше музике. Двоструко значајан датум: и по уметничкој снази наших музичара, — чланова Београдске, Загребачке и Љубљанске филхармоније, — који су са завидним успехом извели одабран музички програм; и по великом интересовању које је наша публика, у главном београдска, показала за овако грандиозне музичке манифестације. Показало се да имамо повољне услове за развој наше музике на широј основи.

За овај музички фестивал био је одабран највећи павиљон београдског сајмишта. За кратко време претворен је овај павиљон у акустичну концертну дворану, са изграђеним подијумом за музичаре и лепо распоређеним седиштима за публику. Тако адаптиран павиљон примио је сваког музичког дана преко 6.000 особа. То је рекордна посета за музичке приредбе и већих европских градова.

Ова посета доказује да је већ време да се у Београду изради стална дворана за овако велике приредбе, у првом реду музичке.

Фестивал су организовали заједничким напорима: Министарство просвете, Градско поглаварство Београд, Управа сајмишта и управе трију наших филхармонија, — Београдске, Загребачке и Љубљанске.

Преко двеста музичара изводило је пробран музички програм под мајсторском музичком интерпретацијом трију наших одличних диригената: Барановића, Штритова и Матачића. Чули смо те дане вечери, у савршеној музичкој репродукцији и чувене стране композиторе: Вагнера, Сметану, Чајковског, Дворжака, Бетовена, Мусоргског и наше даровите домаће композиторе: Бравничара, („Химнус славикус"), Барановића („Стрижено-Кошено") и Којовића (симфонијски тријптих „Коштана").

Симфонијски фестивал је посетио и Претседник Београдске општине г. Влада Илић и највиши државни функционери, — министри гг. генерал Марић, Магарашевић, Врбанић, Рогић и Новаковић.

Фестивал је доказао да је интересовање за музику врло велико у свима слојевима београдског друштва. То је значајна чињеница, која отвара лепе перспективе развоју наше музике.

Француско дело Коса: „Једна властелин"
(Са изложбе „Италијанских портрет кроз векове")

Свечано отварање Дома дечје заштите града Београда

Десети април ов. год. био је један од најзначајнијих дана у историји дечје заштите Београда. Тога дана свечано је освећен и отворен Дом дечје заштите града Београда, највећа и организационо најсавременија установа за заштиту деце на Балкану.

Освећењу Дома дечје заштите присуствовале су Њено Величанство Краљица Марија и Њено Краљевско Височанство Књегиња Олга у пратњи дворских дама г-ђе Еле Хаџић. Њ. Св. Патријарх српски Гавриило такође је дошао лично. У име Краљевске владе присуствовао је Министар просвете г. Димитрије

Претседник Општине г. Влада Илић поздравља Њ. В. Краљицу Марију и Њ. Кр. Вис. Књегињу Олгу приликом доласка у Дечје прихватилиште

Магарашевић. У име града Београда претседник г. Влада Илић са потпретседником г. Дрег. Тодоровићем и целим градским већем. У име главног одбора Уније за заштиту деце и својих чланских друштава за дечју заштиту учествовали су: претседница Уније г-ђа Нака Спасић, потпретседници проф. универзитета д-р Матија Амброжић и д-р Милош Ђ. Поповић, сви чланови средишње управе. Санитетски савет Београдске општине био је заступљен преко проф. д-р Тихомира Симића, проф. д-р Јована Мијушковића, д-р Љубе Стојановића, проф. д-р Александра Лека, д-р Стевана Ивановића, д-р Владе Николића и других. У име Дирекције за социјално и здравствено старање био је директор г. д-р Угљеша Давидовић, са свима референтима и шефом Централног уреда за заштиту деце г-ђом д-р Маријом Гајић. Међу угледним дамама, запажене су г-ђе Августа Стојадиновић, Олга Илић, Јела Демајо, Мара Хофмановић и др.. Исто тако приметен је велики број дечјих лекара и социјалних радника уопште.

Свештени чин водоосвећења и миропомазања зграде обавио је епископ г. Сава Трлајић, уз асистенцију протојереја г. Драгослава Поповића и два ђакона.

Затим је, Дом, и оне чијом је заслугом подигнут, благословио Њ. Св. Патријарх Гавриило јеванђелским кратким говором, у коме је, између осталог, рекао да је ова установа драгоцени прилог нашим државним и народним тековинама:

— **Нека Господ Бог,** — завршио је Њ. Св. Патријарх, — **благослови напоре свих оних који су својим умом и својим радом допринели да се ова установа подигне и да отлично своју благотворну делатност!**

Нека живи Њ. В. Краљица, Њ. Кр. В. Књегиња Олга, славна династија Карађорђевића!

Присутни су бурним клицањем прихватили овај поклич нашег црквеног поглавара.

Г. ВЛАДА ИЛИЋ, ПРЕТСЕДНИК БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ, О ЗНАЧАЈУ ДЕЧЈЕ ЗАШТИТЕ

Иза Њ. Св. Патријарха говорио је претседник Београдске општине г. Влада Илић, који је и омогућио да се ова значајна дечја установа заврши и оспособи за рад. Претседник г. Илић рекао је:

— **Са осећањем дубоког задовољства приступамо отварању ове дечје установе у присуству највеће и најзаслужније Мајке у нашем народу, Њеног Величанства Краљице Марије, која је поклонила сву своју пажњу, као почасна претседница Уније за заштиту деце, оним најмлађим члановима наше националне заједнице, који су због ране младости и нежности њихових организама изложени животним опасностима свеке врсте.**

Заиста, не може се замислити сретна будућност једног народа, ако се не поклони пуна пажња заштити његова подмлатка. Југославија спада у ред оних сретних народа код којих се још увек доста рађа; али, нажалост, ми исто тако долазимо и у

ред оних земаља где деца много умиру. На нама је, на свим позваним факторима и у држави и у самоуправним телима, да смишљеном организованом дечјом заштитом сведемо број смртности код деце на што је могуће мању меру.

Задатак није ни мали, ни прост. Дечја заштита налази се код нас у повоју. Истина, доста се радило, доста се писало, забележене су врло корисне иницијативе и врло лепе манифестације, али од тога до пуних резултата и у граду и на селу пут је још увек врло велики. Требало је, пре свега, усадити у свест нашег света да је јавна заштита детета и његове мајке насушна потреба и животни интерес целине, па тек онда, у тако створеним психолошким условима, прећи на дела. Благодарећи заузимању наше се имају на Највишем месту у нашој држави и у нашој општинској заједници.

Под кровом ове установе груписаће се читав низ установа за заштиту деце. У њој ће наћи места централа опште социјалне заштите деце, затим здравствена заштита предшколске и школске деце, дечје прихватиште, сабирни дечји дом, саветовалиште за породиље и служба надзора над колонијом за одојчад и малу децу.

Радећи на изградњи и уређају овога Дома и трудећи се, да заштиту матера и деце учинимо што ефикаснијом и што рационалнијом, ми смо следовали програмске речи наше вољене Краљице Мајке:

„СТАРАЊЕ О ЖИВОТУ, ЗДРАВЉУ И ВАСПИТАЊУ ДЕЦЕ НИЈЕ САМО НАЈСВЕТИЈА ДУЖ-

Са освећења зграде Дечјег прихватилишта: Епископ г. Сава чинодејствује. Десно: Њ. Св. Патријарх Гаврило

Узвишене Краљице, благодарећи Њеној активној сарадњи на идеји дечје заштите, код нас се ствара повољно расположење за већу заштиту мајке и детета, него што је то до сада чињено.

Организована дечја заштита на модерној основи спроводи се у Београду тек од 1931 године. За ових седам година, релативно узев, урађено је доста. Овај Дом, посвећен деци и њиховим мајкама, подигнут је и опремљен са жељом да буде израз модерних стремљења организоване дечје заштите, да пружи све погодности, без којих се брига о деци кроз једну јавну установу ових размера не да замислити.

Ми нисмо хтели да журимо, да не бисмо што пренебрегли. Ослањајући се на драгоцену сарадњу стручњака у питањима заштите деце, желели смо да овај Дом буде израз оних схватања дечје заштите која

НОСТ МАЈКИ И РОДИТЕЉСКИХ ДОМОВА, НЕГО ПРВИ И НАЈВАЖНИЈИ ЗАДАТАК ХУМАНИХ ДРУШТАВА, ОПШТИНА, ГРАДОВА, ПА И САМЕ ДРЖАВЕ."

Ове племените мисли наше Краљице Мајке садрже све наше дужности према нашој деци и претстављају наш радни програм за правилно одгајивање данашњих и будућих дечјих генерација. Незбринуто дете престаје бити предмет старања случајне хуманости појединаца; оно постаје предмет једног планског старања друштвене заједнице.

У овоме дечјем прихватишту биће посвећена пуна пажња и васпитном моменту.

Ја с правом очекујем, да ће све градско особље запослено у служби дечје заштите уложити максимум добре воље и сву своју енергију да мисија овога До-

на, онако како је она замишљена, буде потпуно остварена и у здравственом и у васпитном погледу.

Ја сматрам за особито задовољство, да се захвалим свима онима који су допринели да се овај лепи дом изгради и уреди.

Ваше Величанство,

Овај дом посвећен деци и њиховим мајкама обележава програм Градске општине у области заштите нашега подмлатка. Ми смо пресрећни што, извршујући

Са освећења зграде Дечјег прихватилишта: Претседник Општине г. Влада Илић говори

постављени план рада, одговарамо апелу Вашега Величанства. Ваше присуство на овој скромној свечаности даје нам новог потстрека у нашем раду за добро генерација које тек долазе на свет. Ми Вам обећавамо, да ћемо све чинити што је у нашој моћи, да у Београду, кроз ову установу, и оне које су у вези са њом, створимо један систем дечје заштите на који се могу угледати остали градови наше домовине. Дајући Вам то обећање, ми верујемо да изражавамо најдубљу благодарност Вашем Величанству и Њеном Височанству Кнегињи Олги на труду за добро нашега подмлатка и Вашем осведоченом интересовању за овај Дом.

Молим Поглавара Српске православне цркве Његову Светост Патријарха Господина Гаврила, да прими нашу благодарност што је сматрао за потребно да лично благослови наш рад.

Исто тако благодарим Министру просвете г. Магарашевићу, изасланицима појединих господе Министара и претставницима појединих друштава и установа.

Ја Вас молим да сви сложно, у знак наше оданости и верности славној династији Карађорђевића, кликнемо:

Да живи Његово Величанство Краљ Петар II!

Да живи Њено Величанство Краљица Марија!

Да живи Њено Краљевско Височанство Кнегиња Олга и цео Краљевски дом!...

ГОВОР Г. Д-Р М. АМБРОЖИЋА

После говора г. Владе Илића, о значају ове изванредне дечје установе говорио је у име Уније за заштиту деце проф. г. д-р Матија Амброжић, који је рекао између осталог ово:

„Идеологија новог Градског дома дечје заштите расла је и развијала се органски на нашем домаћем тлу. Органски се развијао и административни ток ствари око изграђивања Дома и око коначног одређивања његовог правца рада. Прва идеја за Прихватиште никла је у општинском Централном надлештву за заштиту

Њ. В. Краљица Марија, Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга, претседник Општине г. Влада Илић, потпретседник г. Драги Тодоровић са градским већницима и вишим градским чиновницима на освећењу Градског дечјег прихватилишта

деце. Референт тога Централног уреда, г-ђа д-р Марија Гајић, поднела је прве предлоге за подизање и дала је прве основе за правац рада Прихватишта, те је унела највише рада и труда око свих детаља организације Прихватишта до данашњег стања. Тадашњи шеф општинског санитета, г. д-р Драгутин Радишић, помогао је, а тадашњи претседник општине, г. проф. Милан Нешић, усвојио је предлоге, донео потребна решења и обезбедио зидање. Општински архитект г. Рајко Татић, израдио је планове зграде и водио грађење до краја.

Пошто је зграда, после првог елана, више година стајала незавршена, садашњи претседник града Београда г. Влада Илић поново је крезуо стзар са мртве тачке, створио финансијска средства и омогућио, њему својственом енергијом, довршење дома. Његова је и заслуга што је Дом, у квалитативном погледу, овако лепо и солидно завршен и што му је дат проширен делокруг рада. То је омогућило стручним консултовањима и претресањем целокупног проблема на широкој основи. Пре но што се приступило завршним радовима, г. Претседник је образовао ужи одбор, у који је делегирао, поред првог покретача ове установе, и г. д-р Угљешу Давидовића, директора, и г. Слободана Видаковића, референта Дирекције за социјално и здравствено старање Градског поглаварства. Предлози овог ужег стручног одбора изнети су пред санитетски савет Градског већа, под претседништвом г. д-р Љубе Стојановића, где су детаљно дискутовали на многим седницама. Срећан сам што ми се пружила прилика, да у овом кругу и ја допринесем свој оболус у појединим детаљима планова и предлога и у дискусијама у поменутим саветодавним телима."

Пошто је говорои професора г. д-р Амброжића била завршена свечаност отварања Дома, то се приступило детаљном разгледању истог. Њ. В. Краљица Марија и Њ. Кр. В. Књегиња Олга, као и Њ. Св. Патријарх Гаврило, у пратњи претседника Београда г. Владе Илића, проф. д-р Матије Амброжића, министра г. Магарашевића, директора г. д-р Угљеше Давидовића, шефа дечјег уреда г-ђе д-р Марије Гајић и осталих обишли су све спратове и прегледали сва одељења ове врло значајне дечје установе.

Сутра дан по свечаном отварању Дома, Њ. В. Краљица Марија поново је посетила Дом дечје заштите и, желећи да се детаљно упозна са идеолошко-организационим основама и планом рада Дома, провела у истом пуна два сата.

Слава друштва »Српска мајка«

Друштво „Српска мајка" прославило је своју славу Благовести на дан 7 априла. Славу су удостојиле Својим присуством Њ. В. Краљица Марија и Њ. Кр. Вис. Књегиња Олга. Чланице управе сачекале су на улазу у Дом Високе Госпе и предале Им лепе букете ружа. Претседница „Српске мајке" г-ђа Мила Лазаревић пожелела је добродошлицу Високим Госпама.

Слави су присуствовали још и ови угледни гости: Претседник Београдске општине г. Влада Илић, епископ рашко-призренски г. Серафим, г-ђа Аугуста Стојадиновић, супруга Претседника владе, г-ђа Љубица Марић, супруга министра војске и морнарице, и многе угледне даме.

При славском обреду чинодејствовао је прота г. Коста Луковић.

После славског обреда, питомци и питомице „Српске мајке" извели су лепи и занимљив програм.

Њ. В. Краљица Марија и Њ. Кр. Вис. Књегиња Олга интересовале су се за рад Друштва.

Њ. В. Краљица Марија, Њ. Кр. Вис. Књегиња Олга, претседник Београдске општине г. Влада Илић и епископ призренски г. Серафим на слави друштва „Српска мајка"

Изложба г. Војновића-Пеликана

Од 3 до 14 априла приређена је занимљива изложба слика г. Богосава Војновића-Пеликана у Ратничком дому. Било је изложено 120 радова, од којих многи са високом уметничком вредношћу. Изложба је показала да се г. Војновић непрестано развија и напредује, његова се техника усавршава.

Доживљаји из рата, у које је непосредно учествовао, најјаче и најнепосредније инспиришу уметника. У неколико ратних слика дао је нашу ратну епопеју, нарочито моменте бола и страдања. Једна велика слика, дугачка 14 метара, приказује тако изразито и речито повлачење Србије преко Албаније 1915 године. Ту су личности краља Петра, Престолонаследника Александра, Митрополита Димитрија, Војводе Путника, Николе Пашића и многе друге, дате тако верно, живе „само што не проговоре". Крај све те лирске драчи тешка трагедија Србије. Композиција маса изведена је добро. То је само скица за једну велику слику, која би се могла радити на виду у неким монументалним палатама.

Друга монументална слика из црних дана емиграције јесте „Логор седмог пука — Београђани на Крфу". То је убедљив и веран документ јединг судбине српских војника на Крфу. Смрт се тако изразито оцртава у целом логору, она даје основни тон целој композицији. Па ипак, из лицова преживелих војника, који се налазе поред својих мртвих другова, светлуца нада.

Г. Војновић је правио скице за време рата, у најстрашнијим моментима, кад су други гледали да спасавају голи живот. Према тим скицама, према сећању, које је код њега, нарочито за ратне доживљаје, врло живо, и према моментима које је после рата успео да реконструише, г. Војновић је радио своје слике. Зато су оне верни документи рата.

Али погрешно би било оквалификовати г. Војновића само као ратног сликара, као што се то обично ради. Он је исто тако непосредан и слажал када слика мотиве из Јужне Србије, за коју осећа нарочиту љубав, из Шумадије, са Јадрана, из Београда. Влада вешто свима сликарским техникама: пастелом, акварелом, уљем, темпером. Пејзажи му одишу свежином и топлином. Њега занимају предели, као и људи у пределу.

Симболични типови више него психолошки портрети. Па ипак у својим ратним сликама успео је да изрази исколико психолошки добро проучавања личности. То су истодобно и симболи и живи реални људи.

Изложба је показала и богатство уметничке природе, и дубоко истанчано осећање, и увежбаност сликарске технике г. Војновића-Пеликана.

Б-ц

Сликар г. Богосав Војновић - Пеликан са својим уметничким радовима на изложби у Ратничком дому

Пролетњи сајам у Београду отворио је Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле

Пролетњи сајам — II Међународни сајам у Београду — отворен је 30 априла о. г. у 11 часова пре подне вапредно лепом свечаношћу и задивио је одмах својом савршеном организацијом, лепотом и разсајма, чланови Краљевске владе гг. д-р А. Корошец, д-р Врбанић, Министар Двора г. Антић, маршал Двора г. Чолак-Антић, Претседник Београдске општине г. Влада Илић са госпођом; потпретседник општине г.

Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла и Њ. Кр. Вис. Кнегињу Олгу дочекују на улазу у Сајмиште претседник Београдске општине г. Влада Илић и претседник Одбора за приређивање Сајма г. Милан Стојановић

новрсношћу. Сајам је отворио Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле једним кратким и лепим говором и тиме дао доказа колико је велики значај постигла ова установа за кратко време свог опстанка.

Сви говори су преношени преко Београдске радио-станице.

Отварању сајма су присуствовали, поред управе Драг. Тодоровић и више градских већника; пољски опуномоћени министар г. Дембицки и енглески опуномоћени министар г. Кампбел, као и претставници осталих посланстава; претставници свих вероисповести; многи високи државни функционери и претставници многобројних привредних организација из земље и иностранства.

Задужбина Николе Спасића, где је обављена ова свечаност, била је пуна одабране публике.

Тачно у 11 часова свирање државне химне навестило је долазак Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла и Кнегиње Олге. Управа Сајма, на челу са својим претставником г. Миланом Стојановићем и са Претседником Београдске општине г. Владом Илићем, сачекала је на улазу Њ. Кр. Височанства и предала Кнегињи Олги леп букет цвећа.

Претседник сајма **г. Милан Стојачовић** поздравио је госте и изнео значај овог сајма. Подвукао је да је Сајам, потпомогнут више него сјајним одзивом својих излагача, у стању да за непуних седам месеци већ трипут покаже својим посетиоцима најновије напретке у производњи и да их упозна са свима тековинама модерне технике. Београдски сајам развија код најширих слојева потрошача смисао за бољим и потпунијим, за најбољим што модерна производња може да пружи. За извршење овог задатка најбољи су инструмент сајмови узорака, који су постали насушна потреба модерне привреде.

ПРЕТСЕДНИК ОПШТИНЕ Г. ВЛАДА ИЛИЋ ЗАХВАЉУЈЕ Њ. КР. ВИС. КНЕЗУ-НАМЕСНИКУ ПАВЛУ НА ПАЖЊИ И ПОТПОРИ КОЈУ ЈЕ УКАЗАО САЈМУ

Затим је узео реч Претседник Београдске општине и први потпретседник сајма г. Влада Илић и одржао овај значајни говор:

ВАШЕ КРАЉЕВСКО ВИСОЧАНСТВО,

Друштву за прирећивање сајма и изложби у Београду указана је висока част тиме, што је наш Узвишени владар Краљ Петар II благоизволео подарити му Своје покровитељство од самог почетка његовог рада.

Београдски привредници, а са њима и привредници целе наше земље, срећни су и поносити што је Ваше Краљевско Височанство удостојило данас Својим присуством озу значајну југословенску привредну манифестацију.

ПОД МУДРИМ РУКОВОЂЕЊЕМ ВАШЕГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА, НА СВИМА ПОЉИМА НАШЕГ НАРОДНОГ И ДРЖАВНОГ ЖИВОТА ВИДИ СЕ СТАЛАН ПОЛЕТ И НАПРЕДАК. Основица тога полета и напретка је снажење наше народне привреде, којој Ваше Краљевско Височанство показња увек Своју високу пажњу и бригу.

ОД САМОГ ПОЧЕТКА ИЗГРАЂИВАЊА БЕОГРАДСКОГ САЈМИШТА ВАШЕ КРАЉЕВСКО ВИСОЧАНСТВО ПОКЛОНИЛО ЈЕ ТОМЕ ПОСЛУ СВОЈЕ НАЈВЕЋЕ ИНТЕРЕСОВАЊЕ. И ЗАХВАЉУЈУЋИ СУГЕСТИЈАМА И ИНИЦИЈАТИВАМА ВАШЕГ КРАЉЕВСКОГ ВИСОЧАНСТВА, БЕОГРАДСКО САЈМИШТЕ ИЗГРАЂЕНО ЈЕ ТАКО, ДА ПОРЕД СЛУЖБЕ ЗЕМАЉСКОЈ ПРИВРЕДИ, ОНО ДАНАС СЛУЖИ И СВИМА КУЛТУРНИМ ПРИРЕДБАМА И МАНИФЕСТАЦИЈАМА ЈУГОСЛОВЕНСКОГА ДУХА.

Ја молим Ваше Краљевско височанство, да изволи примити најтоплију захвалност свих привредника на почасти коју им указује Својом високом посетом. Она ће остати као драгоцена успомена у њиховом сећању и служиће им као потстрек у њиховом раду на проширењу и унапређењу овог њиховог дела.

Исти осећаји испуњују и Градско веће престонице које је сматрало за своју дужност према Београду и према целој земљи да Београдском сајму укаже највиру помоћ. Захвалности привредника ја придружујем и захвалност целога Градског већа.

ВЕЛИКИ ПОТСТРЕК И ПРИЈАТЕЉСКУ ПОТПОРУ НАШЛИ СМО КОД ПРЕТСЕДНИКА КРАЉЕВСКЕ ВЛАДЕ Г. Д-Р МИЛАНА СТОЈАДИНОВИЋА, који је у самом почетку изразио жељу, да Београдско сајмиште буде изграђено на широким основама.

Увек смо наилазили на најлепше разумевање **И КОД СВИХ ЧЛАНОВА КРАЉЕВСКЕ ВЛАДЕ.** Нека им је свима наша усрдна хвала и молба да ту своју пажњу не ускрате ни у будуће нашем сајму.

И ако је Београдски сајам још у почетку свога развоја и Први пролетњи међународни сајам узорака показаће вам колико је сајам био потребан нашој престоници и целој земаљској привреди и какви су његови изгледи у будућности. **БЕОГРАДСКИ САЈАМ ЈЕ ВЕЋ ДАНАС ОГЛЕДАЛО ПРОИЗВОДЊЕ И ТРГОВАЧКЕ МОЋИ НАШЕ ЗЕМЉЕ.** Ако погледамо листу излагача уверићемо се да је сајам на најбољем путу да постане једно од главних места састајања пословног спета истока и запада. Тако Београд постепено заузима оно место у нашој привреди и у међународној трговини, које му је намењено његовим географским положајем и као средишту водених, сувоземних и ваздушних путева.

Допустите ми, да као Претседник града Београда поменем и значај који Београдски сајам има и као тековина нашега престоног града. Вршећи своје привредне и социјалне задаће, Београдско сајмиште је већ постало у исто време и најпогодније место за манифестације друштвеног живота престонице.

Упућујем најтоплије поздраве свима домаћим и страним излагачима који су узели учешћа на овоме Првом Београдском пролећњем сајму, желећи им пун успех.

Посетиоцима желим пријатан боравак у нашем граду у уверењу да ће они одлазећи из њега бити задовољни његовим гостопримством.

На завршетку ја вас молим да заједно узвикнемо:

ЖИВЕО ЊЕГОВО ВЕЛИЧАНСТВО КРАЉ ПЕТАР II!

ЖИВЕЛИ ЊЕГОВО КРАЉЕВСКО ВИСОЧАНСТВО КНЕЗ-НАМЕСНИК ПАВЛЕ И КНЕГИЊА ОЛГА!

ЖИВЕО ЦЕО УЗВИШЕНИ КРАЉЕВСКИ ДОМ! ЖИВЕЛА ЈУГОСЛАВИЈА!

Крај говора г. Илића присутни су поздравили бурним овацијама Њ. В. Краљу Петру II, Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу и целом Краљевском Дому.

МИНИСТАР ТРГОВИНЕ И ИНДУСТРИЈЕ Г. Д-Р МИЛАН ВРБАНИЋ О ЗНАЧАЈУ БЕОГРАДСКОГ САЈМА

Министар трговине и индустрије г. д-р Милан Врбанић одржао је овај карактеристичан говор о значају Београдског сајма:

Београдски сајам, који је прошле јесени први

пут отворио своја врата нашој домаћој и иностраној трговини и привреди, продужује ове године свој рад испуњавајући тако програм, који је себи поставило престоничко Друштво за приређивање сајма и изложби уз пуну подршку и помоћ Београдске општине. Успех првог јесењег сајма доказао је, да је одржавање великих међународних сајмова у Београду нашло жив одзив и у земљи и на страни. Посета прошлогодишњег сајма и обим послова, који су том приликом закључени, превазишли су наша очекивања и оправдавају наду, да ће ова установа, која је већ у првом налету њезином производном капацитету, њезиној конзумној снази и њезином географском положају, и припада. С једне стране тражимо ми стално нова и већа тржишта за продају наших продуката и нашег природног блага, а с друге стране постајемо, са враћањем просперитета и подизањем наше националне куповне снаге, једна привлачна и интересантна пијаца за стране државе. У средини тога сређног подударања наших националних тежња и иностраног занимања Београдски сајам као стална установа — поред својих посестрима у Загребу и Љубљани — нашао се у

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле и Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга присуствују отварању Пролетњег сајма

заузела видно место у низу европских приредби те врсте, вршити у будућности успешно свој задатак на општу корист и Београда и целокупног нашег народа и наше националне привреде. У тој жељи и са том намером приређен је и овај Пролећњи велики сајам.

Замисао о уређењу сајма остварена је у Београду касно, но у једном необично повољном моменту, кад је после дугих и мучних година кризе економска ситуација у земљи почела да се нагло опоравља, кад се осетило једно јако струјање привредне делатности и кад је углед Југославије у свету порастао, а њезина улога у међународној трговини и размени добара задобила значење, које јој, према повољном положају да буде центар прворазредне трговачке важности и један необично заслужан чинилац за развој и за унапређење наше унутрашње и наше спољне трговине. Већ сам положај сајма, до ушћа Саве у Дунав, на тој у историском, националном и географском правцу тако важној тачки симбол је његовог великог значења и залога за његов успешан будући рад.

Подносећи дубоку и предану захвалност Управе Сајма и целокупне престоничке привреде Вашем Краљевском Височанству на високој части коју нам је указало Својом Посетом, ја молим Ваше Краљевско Височанство да благоизволи отворити овај Први Београдски пролећњи Међународни сајам узорака.

„БЕОГРАДСКИ САЈАМ ЈЕ ВИДАН ДОКАЗ НАПРЕТКА КОЈИ БЕОГРАД СВЕ БРЖИМ ТЕМПОМ ЧИНИ" — ИСТИЧЕ Њ. КР. ВИС. КНЕЗ-НАМЕСНИК ПАВЛЕ ОТВАРАЈУЋИ САЈАМ

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле изговорио је затим на микрофону овај говор, којим је отворио Сајам:

„Нарочито се радујем што могу да присуствујем овој великој свечаности. Београдски сајам је видан доказ напретка који Београд све бржим темпом чини. Треба увек имати на уму да је Београд престоница једне моћне и велике државе од преко 15 милиона становника. Ови градски бедеми, под којима су се кроз векове водиле безбројне борбе, треба данас да буду сведоци развитка једне велике културе.

Начин и одушевљење којим наша публика прима сваку културну манифестацију најбољи је доказ да их је она жељна и достојна. За Вас, господине Претседниче, знам да ће то одобравање бити најбоља награда за Ваш труд и за напоре око грађења овог величанственог Сајма.

РАЗГЛЕДАЊЕ САЈМА

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле и Кнегиња Олга, — у пратњи Управе Сајма, Претседника Београдске општине г. Владе Илића и претставника привреде — разгледали су затим изложбене павиљоне. Навратили су прво у Чехословачки павиљон, где их је дочекао и срдачно поздравио г. д-р Новак, чехословачки трговински аташе. У овом павиљону, Високи Гости су прегледали све штандове, у којима су највише заступљени ванредно лепи узорци индустрије стакла, порцелана и других необично лепих украсних предмета. Њихова Височанства су са великом пажњом разгледала цео павиљон, задржавајући се нарочито поред примерака сервиза који су израђени за југословенски, енглески и египатски двор.

Затим су Њихова Височанства разгледала Први павиљон, у коме су укусно били распоређени врло лепи и добри узорци наше домаће текстилне индустрије, који су сведочили о знатном напретку ове младе индустрије код нас. И Кнез-Намесник и Кнегиња Олга показивали су велику пажњу изложеним примерцима у сваком штанду и тражили обавештење о производима и напретку наше домаће текстилне индустрије. Претседник општине г. Влада Илић давао је о томе конкретне податке.

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле и Њ. Кр. Вис. Кнегиња Олга на свечаном отварању Пролетњег сајма. Десно Претседник Општине г. Влада Илић са госпођом.

Затим су Њихова Кр. Височанства разгледала пољопривредне справе и моторе, производе наше домаће индустрије. Један велики мотор, производ наше металургије, био је у погону.

Затим су Високи Гости прешли у централни павиљон и разгледали пажљиво производе италијанске текстилне индустрије, а нарочито вуну и ткањине добивене од млека.

У павиљону где је изложен намештај, Њихова Високанства су се интересовала за напредак наше индустрије намештаја. У павиљону 2 разгледали су са интересом изложене артикле Савеза српских земљорадничких задруга и других задруга.

После читавог сата разгледања изложбе Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле и Краљица Олга напустили су сајмиште. При поласку са сајмишта Кнез-Намесник Павле се је обратио Председнику Сајма г. Милану Стојановићу овим речима: „Честитам Вам на овако сјајном успеху. Превазишли сте и са организацијом и са обиљем изложених предмета свако очекивање. Хвала Вам."

* * *

На овоме Пролетњем сајму појавило се 609 излагача. Искоришћени су сви павиљони, и наши и страни, осим италијанског, у коме се врше припреме за велику аеронаутичку изложбу. Зато је италијански концерн „Сина Вискоза" изнајмио скоро цео павиљон под сајамском кулом и ту изложио текстилне производе од целулозе и осталих вештачких сретстава.

На овоме сајму су заступљене све бранше, осим аутомобилске индустрије, која је недавно приређивала на овом Сајмишту врло успелу изложбу аутомобила.

У централној кули има своје одељење и Општинска штедионица, а у Спасићевој задужбини организована је врло интересантна изложба Градског поглаварства Београд „Београд од 1806 до 1904", где су изложене слике и историјски документи који илуструју Београд и његов живот у XIX веку.

*

Одмах првог дана сајма, који је био отворен 30 априла после подне за ширу публику, показала је публика велико интересовање за ову успелу привредну манифестацију. Велики број посетилаца из Београда, из земље и из иностранства прошао је кроз павиљоне сајма, обилазећи их до касно увече.

*
* *

ИЗЛОЖБА ОДБОРА ЗА ПРОПАГАНДУ МЛЕКА НА САЈМИШТУ

У оквиру Сајма, у павиљону бр. 4, организована је и изложба млекарских производа, у вези са недељом млека, која траје од 30 априла до 8 маја. Изложбу је организовао Одбор за пропаганду млека. Подељена је у два одељења:

Прво одељење приказује снабдевање Београда млеком из околних села, састав млека, његову хранљиву вредност упоређену са хранљивошћу и ценом осталих животних намирница, квалитет београдског млека у погледу масноће. Изложене су табеле и слике корисних бактерија које проузрокују кисело врење млека за производњу јогурта, модели хигијенски уређених штала и дворишта произвођача млека, нацрти модерних млекара и сл.

Друго одељење посвећено је сузбијању производње и продаје нездравог млека. Слике приказују потребу највеће чистоће при производњи млека, као и потребу хлађења и филтрације млека.

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле и Њ. Кр. Вис. Краљица Олга у пратњи председника Београдске општине г. Владе Илића излазе из павиљона Николе Спасића после отварања Сајма.

Око изложбе Одбора за пропаганду млека концентришу се приватни павиљони, где су изложени продукти млека и модерне справе за прераду млека и одржавање његове хранљивости и чистоће.

И ова изложба млека привлачила је пажњу публике. Одмах првог дана посетио ју је, поред других угледнијих личности, и г. д-р Антон Корошец, Министар унутрашњих дела.

Буџетска дискусија у Градском већу

— Примљен је општински буџет за 1938/39 год. —

Захваљујући околности што је буџет за 1938/39 годину био пропраћен једним штампаним експозеом, у коме је врло детаљно приказано целокупно пословање у Београдској општини за последње три године — 1935, 1936, и 1937, као и њено финансиско стање, буџетска дискусија по буџету трајала је свега два дана и Градско веће је једногласно усвојило предвиђене расходе и приходе у износу од 338,978.588 динара. Исто тако примљен је и Правилник о извршењу буџета за 1938/39 годину.

—•—

Прва седница одржана је на дан 18 марта 1938 год. и почела је у 18 часова. Дискусију је отворио својим говором Претседник г. Влада Илић:

„Господо већници,

Данашња седница Већа има на дневном реду претрес Предлога буџета расхода и прихода Општине града Београда за наступајући буџетски период 1938/39 године.

Претрес ће се вршити на бази предлога онаквог какав је он изишао из Финансијског одбора Већа, те се као такав нешто мало разликује од предлога који сам ја већу поднео. Такав предлог је већ раздат господи већницима, заједно са мојим експозеом и једним општим извештајем о пословању за последње три године.

Партија 1 позиција 1 „накнада Претседнику за вршење дужности" по предлогу Финансиског одбора повећана је према прошлогодишњем буџету за 26.376. — динара. Ово повећање није било у предлогу који сам ја поднео већу и извршено је без мога знања и ја вас молим да се оно брише, тако да оза позиција остане како је била у прошлој буџетској години.

Предлог буџета је рађен под околностима у главном сличним онима из прошлог буџетског периода. Због тога нови предлог нема никаквих битних измена Овај предлог буџета је нешто повећан према текућем буџету, али то повећање је више него оправдано, оно одговара порасту Београда и моћи Београђана. У моме експозеу је посвећена нарочита пажња обради питања: колики буџет Београду треба и колике терете Београђани могу поднети. Надам се да ћете се и ви, господо већници, сложити са мојим излагањима.

Полажући много и на то да о нашем пословању буду обавештени сви које оно тангира, изнео сам и пословања за протекли период од три године. Оправдано је претпоставити да смо доста радили и прилично урадили. Никад нам пред очима није било другог циља осим напретка Београда и благостања Београђана. На вама је и на Београђанима да кажете у колико смо успели, да ли је наша пословна политика у складу са интересима Београда и Београђана, као и да нам дате сугестије, потпору и савете и да нас помогнете да на том путу истрајемо.

Господо већници, користим ову прилику да изразим захвалност Краљевској влади на готовости са којом је излазила у сусрет оправданим молбама Београдске општине. Једна од значајних ствари коју је влада спровела кроз Финансиски закон уз буџет за 1938/39 годину јесте одредба, да се општинска земљишта која се експропришу за потребе железница плаћају Београдској општини онако исто као што се плаћају и свима општинама ван граница предратне Србије, а да јој се до сада неискоришћени, а заузети терени врате. Тиме је Београд правилно изједначен са осталим градовима и крунисана су успехом наша трогодишња настојања у томе правцу.

Има још један нерешен проблем у односима државе и општине, на коме је ова општинска управа упорно радила да се реши. То је питање накнаде Општини београдској од стране државе за заузета општинска земљишта. Уважајући оправданост да се ово питање регулише, г. Министар финансија одлуком својом од 29 августа 1935 године одредио је „Комисију за оцену накнаде Општини београдској од стране државе за заузета општинска земљишта. Ова је комисија завршила свој рад, одредила је базу на којој се овај обрачун има да изврши и поднела о томе извештај г. Министру. Ја верујем у предусрељивост г. Министра финансија, да ће он прихватити предлог те комисије и да ће тај обрачун бити извршен у најкраћем времену.

Надам се да сте имали времена да се упознате са Предлогом буџета и експозеом. Да би пак могли правилно судити о предложеном буџету као целини и о свакој партији посебно, као и да би за оцену свих тих елемената имали здраву базу и поуздану полазну тачку и мерило, ја ћу вам, господо већници, дати овде један кратак најновији преглед остварених прихода и учињених расхода за 11 месеци текуће буџетске године.

	Буџетом предвиђено за 11 месеци	Стварно примљено за 11 месеци	Остварен у %
Од пореза	11,732.704,50	12,463.675,14	106,23
„ трошарине	78,833.333,35	83,906.512,34	106,43
„ такса	20,907.287,50	23,458.096,41	112,20
„ имовине	8,151.227,33	2,755.951,68	33,79
„ разних прихода	14,868.817,33	11,016.312,97	74,13
„ Одељка Земун	3,910.906,09	3,940.333,33	100,76
„ привр. предузећа	161,313.166,66	159,057.542,22	98,59
„ непред. прих.	1,833.333,33	1,136.847,16	61,97
	301,550.776,09	297,735.271,25	98,73

Када се посматрају ове цифре, треба имати у виду да ће се цифра остварених прихода повећати за износе прихода у месецу марту, као и за све оне приходе који ће за рачун текуће буџетске године бити књижени тек у месецу априлу идуће буџетске године. Из свега дакле излази да ће предвиђени приходи бити остварени са преко 100%. Стање готовине општинске благајне на дан 15 марта 1938 године износило је округло динара 61.158.000.—

Господо већници, ви имате пред собом преглед рада и пословања, као и постигнутих резултата за последње три године, преглед буџета расхода и прихода и експозе мотива уз тај предлог, имате што је нарочито важно и поучно, последњи најновији преглед остварених прихода и учињених расхода у текућем буџетском периоду — дакле, све елементе да у потпуности видите и оцените нашу финансиску ситуацију, те да са пуним познавањем свих потребних елемената доносите своју одлуку.

Са тим циљем почињемо претрес предлога буџета расхода и прихода Општине града Београда за 1938/39 буџетску годину, те отварам начелну дебату.

ЕКСПОЗЕ БУЏЕТСКЕ КОМИСИЈЕ

Г. д-р Стеван Поповић као известилац буџетске комисије прочитао је следећи експозе:

„Господо Већници,

Дозволите да Вам у име Буџетске комисије изложим укратко слику предлога буџета за 1938/39 год., као и рада комисије на њему и измена које је она учинила.

На тај начин биће олакшано гг. већницима упознавање са главним карактеристикама предлога а то ће можда скратити унеколико и буџетску дебату.

Ви знате да је првобитни предлог који је Г. Претседник био поднео седници већа од 31 јануара износио у приходу и расходу суму од Дин. 336,813.739.— тј. за Дин. 7,849.256.— више од текућег буџета. Он је био изложен, по прописима Закона о градским општинама на увид грађанству за време од 5 дана. За то време стављене су свега две примедбе. Једна потиче од Окружног уреда за осигурање радника, који је поставио питање обезбеђења довољних сума за осигурање општинских службеника а друга од фирме „Бата" а. д. поводом снижења трошарине на готову обућу. По првој примедби Буџетска комисија је обезбедила довољне суме за разне видове осигурања, у вези са захтевом за директно осигурање извесних категорија општинских службеника од стране саме општине.

По другом питању наш трошарински одбор добио је налог од Г. Претседника да припреми једну нову ревизију трошарине тарифе у знаку снижења, пошто то приходи дозвољавају. Буџетска комисија је водила рачуна утврђујући цифру прихода од трошарине, да ће и ово снижење, ако га трошарински одбор нађе потребним и Веће то гледиште усвоји, моћи без сметње да се спроведе.

Студирајући предлог буџета, комисија је улазила у детаље захтева појединих дирекција и одмеравала их са најпрешнијим потребама Београда и општинске службе. Она је нашла да се извесни захтеви морају усвојити и није се уздржавала да извесне позиције повиси, налазећи да ће та повишења учинити да се односне службе боље отправљају у току идуће године. С друге стране комисија се је постарала да за та повишења наће одговарајуће приходе не уводећи нове изворе.

—•—

ПОВИШЕЊА И СМАЊЕЊА У НОВОМ ПРЕДЛОГУ

Значајнија повишења су учињена у односу према текућем буџету код:

Бесплатних лекова за сиротињу од Дин. 30.000.— на 60.000.—

Набавка алата за гробарске и вртарске радове од Дин. 40.000.— на 120.000.—

Ограђивање гробља и одржавање стаза од Дин. 50.000.— на 130.000.—

Трошкови и провизија држ. службеницима око наплате општ. прореза од Дин. 700.000.— на 1,090.000.—

За одржавање и подизање нових трошаринских станица од Дин. 190.000.— на 400.000.—

За проширење клaнице од Дин. 300.000— на 500.000.—

Телефонска претплата и инсталација од Дин. 152.000.— на 240.000.—

За израду цигле на општинској циглани „Пиониp" од Дин. 250.000.— на 500.000.—

Набавка делова, оправка и одржавање струјомера од Дин. 500.000.— на 550.000.—

За издржавање занатских школа од Дин. 1,171.046.— на 1,521.000.—

КОД ОДЕЉКА ЗЕМУН:

Текући и дужни порез за непокрет. имовину од Дин. 725.000.— на 850.000.—

Жигосање водомера и трошкови држ. контроле мера од Дин. 20.000.— на 50.000.—

Исплата електричне енергије друштву „Снага и светлост" по уговору од Дин. 35,000.000. на 35,500.000.—

За издржавање народних и грађан. школа у Београду од Дин. 6,910.269.— на 7,370.937.—

Осветљење улица и тргова од Дин. 435.000.— на 550.000.—

Изношење сметлишта из домова од Дин. 550.000.— на 770.000.—

Одржавање чистоће града и набавка материјала од Дин. 200.000.— на 330.000.—

Одржавање убогих и немоћних у Дому Кр. Петра I од Дин. 180.000.— на 200.000.—

Већ из саме намене ових повећања види се да су она заиста потребна и мислим да није потребно давати нарочита образложења.

Неке нове ставке, које нису постојале у старом буџету, морале су исто тако бити унете. Напоменућемо неке од њих:

За санитарне потребе амбуланте ДТО. и ручна апотека	Дин.	30.000.—
Стална помоћ Земунској сиротињи	„	70.000.—
Набавка гума за кола Пожарне команде	„	50.000.—
Набавка инвентара за дечја летовалишта	„	50.000.—

Набавка парних котлова и цевних водова у згради Дирекције за социјал. старање Дин. 100.000.—

Набавка 3 ком. колских вага за тросарину „ 270.000.—

Набавка 3 ком. колских вага за ВКО. „ 270.000.—

Набавка једне покретне машине за кување асфалта „ 90.000.—

Демонтирање и оправка хладног купатила код „Шест Топола" „ 300.000.—

Набавка машина и намештаја за водовод „ 160.000.—

Дотација Друштву за приређивање београдског сајма „ 500.000.—

За лекове и лечење општинских службеника и њихових породица „ 500.000.—

Најзад су понегде извршена и нека смањења. Тако код:

7% тек. рачуна од 7,500.000.— из 1933 год. од Дин. 1,692.000.— на 1,300.773.—

Зајма од 26,000.000.— шв. фр. од Дин. 18,500.000.— на 18,400.000.—

Сервисних трошкова по свима обавезама од Дин. 50.000.— на 30.000.—

Доприноси буџету ватрогасне закладе код Одељка Земун од Дин. 462.062.— на 300.000.—

Набавка и поправке струјомера са 120 на 220V од Дин. 449.500.— на 350.000.—

Израда гардероба на хладном купатилу од Дин. 90.000.— на 50.000.—

Калдрмисање улица модерном и обичном калдрмом (зајам) од Дин. 6,050.000.— на 3,800.000.—

ПРИХОД:

Код прихода повећања су учињена:

Привредних предузећа	за Дин.	10,936.400.—
Трошарине	„	1,000.000.—
Прирева	„	787.769.—

Смањења су пак учињена код прихода од:

Такса	за Дин.	2,140.150.—
Разних прихода	„	1,505.286.—
Непредвиђених прихода	„	500.000.—
Имовине	„	424.628.—

Међу привредним предузећима највеће повећање даје Дирекција трамваја и осветљења (11,210.000.— дин.) док код Водовода предвиђа се за 2,300.000.— мањи приход но у текућем буџету.

—•—

После свега овога рада, Буџетска комисија је дошла до суме од Дин. 338,978.588.— тј. за Дин. 10,014.105.— нови буџет би био већи од озбиљнијег.

По расподели нови предлог предвиђа:

На личне расходе	Дин.	99,930.619.—
На редовне материјалне	„	221,259.791.—
На напредне материјалне	„	16,548.178.—
Туризам	„	1,240.000.—

Повећање код личних расхода од око 6,000.000.— дин. изгледа превелико. Међутим, неколико речи ће га објаснити. Као што је гг. већиницима познато, крајем прошле године Краљевска је Влада донела одлуку о повећању принадлежности државним, самоуправним и општинским чиновницима. Наше Веће је одмах затим донело одлуку да се свима општинским службеницима повећају принадлежности на њихов износ пре смањења од 1 октобра 1935 год. односно 1 априла 1936 год. Ефекат само овога повећања изнаси преко 4,000.000.— дин. Он није постојао у текућем буџету али мора да се покаже.

Ово повећање принадлежности општински службеници у свему заслужују својим прилежним радом на пословима Општине.

Суми од 4,000.000.— треба додати суму од 374.926.— колико представља потреба за редовним упаређењима службеника по постојећим прописима и суму од Дин. 736.516.— која представља кредите за већ извршена пензионисања, за она која ће се извршити у току нове буџетске године као и за повишење раније смањених пенсија. На све ово долази и потпуно нова ставка од Дин. 400.000.— за потребе новога дечијег прихватишта, које ће почети рад пре почетка нове буџетске године.

Када се све ово сабере видеће се да су лични расходи за нова постављења повећана у незнатном износу и да се сва ова повећања односе у главном на већ постојеће особље. Нова се постављења предвиђају за трошаринску службу, за службу проширене Градске болнице и за Клиницу.

У редовним материјалним расходима предвиђене су потребе свих отсека. Осигурана је ануитетска служба за чије је осигурање ове године потребно много мање но ранијих година.

У експозе-у Општинског суда предлога буџета за 1933 год. констатовано је веома тешко стање општинских финансија, нарочито зато што је само за ануитете зајмова и обавеза потребно унети у буџет 150,000.000.— дин. тражена је са зебном солуције за решење тога тешкога проблема. Она се није нашла.

Ми можемо бити задовољни да је ова општинска управа, на челу са г. Владом Илићем, нашла то решење и потребе ануитета и обавеза смањене су са преко 100%. Оне у овом нашем предлогу износе свега 73,028.051.— дин. Општинске финансије су уређене и буџетска средства иду сада претежно на потребне радове и на унапређење Београда уместо на отплате дугова.

Једно друго болно место о коме смо ранијих година говорили ближи се тако исто своме решењу. Имовински однос између државе и наше Општине није био никако уређен и Београдска општина је била третирана горе од других градских општина у земљи. Г. Претседник је одмах у почетку предузео кораке да се тај однос правилно регулише и да Општина и у том погледу добије чисту ситуацију.

И овде можемо бити задовољни. Чл. 46а у предлогу измена Финансиског закона, који се сада налази пред Сенатом, предвиђа се плаћање закупа за општинска земљишта, које држава држи као што је то случај и код осталих градова. Предвиђа се и повраћај општинских земљишта које је до сада држава држала, у колико на овима нису већ изграђене железнице. Ми смо захвални Краљевској Влади за овај амандман који уноси правичност третирања и јасноћу у општинским финансијама.

Београдска општина има велике издатке због овога положаја Престонице. Само за обавезе по спе-

цијалним законима, ми смо морали и у овом буџету да унесемо суму од Дин. 15,295.334.— (Управа града, школе, итд.).

Ако већ не добијамо помоћ за ове издатке који нису сви чисто општински и за изградњу престонице, нисмо смо право да тражимо да се бар изједначимо са другим општинама у правилима.

Поред овога комисија је узела у претрес и буџете фондова и завода као и школске буџете. Претресајући сваки буџет појединачно констатовано је да су расходи предвиђени према стварним потребама, као и да су расходи и приходи уравнотежени. Поједини буџети износе:

Буџет фонда празничних течајева	Дин.	321.300.—
Буџет канализационог фонда	„	4,600.000.—
Буџет убожке завода	„	3.500.—
Буџет ватрогасне завода	„	718.239.—
Буџет грађевинско - регулационог фонда	„	1,182.800.—
Буџет ветеринарске завода	„	45.500.—
Буџет каналског фонда	„	485.000.—
Буџет полуприврелне завода	„	591.359.—
Буџет специјалног грађевинског фонда	„	25.000.—
Буџет чиновничког пензионог фонда	„	120.000.—
Буџет откупнине личног рада за оправку путева народном снагом	„	406.665.—
Фонд за грађење и одржавање путеза	„	1,700.000.—
Буџет регулационог фонда	„	7,265.000.—
Буџет фонда за помагање сиромашних инвалида и инвалидкиња	„	120.000.—
Буџет фонда за стварање и одржавање радничких установа у Београду	„	2,679.180.—
Буџет општег школског одбора	„	146.720.—
Буџет школског одбора за град Београд	„	8,200.983.—
Буџет месног школског одбора у Земуну	„	1,464.431.—
Буџет стручне продужне школе у Земуну	„	168.770.—
Буџет занатских школа у Београду	„	1,521.000.—
Буџет државне женске занатске школе у Београду	„	15.500.—

Буџет овакав какав се износи пред Вас има све одлике уравнотеженог буџета чије остварење је базирано на сигурним прорачунима досадашњег искуства и досадашњих остваривања. Ми смо убеђени да он никако не премаша платежну моћ Београђана. Приходи од такса и дажбина износе Дин. 126,132.776.— а од приврелних предузећа, тј. за директне против-услуге које Општина чини грађанима Дин. 211,178.419.—

Из овога односа види се да Општинска управа води строго рачуна и у овом предлогу буџета да што мање оптерети грађане дажбинама а она се уједно стара да и тарифе за против услуге смањи.

Што се тиче техничке обраде буџета, држимо да је он прегледан и да је у њега унето довољно јасноће. Приход од такса на странце морао се је по одредбама Закона показати одвојено и посветити сав унапређењу туризма. Тиме се Општина лишава суме од 1,200.000.— дин. која је до сада попуњавала потребе редовних општинских расхода. Буџетска комисија је учинила ово издвајање и распоредила ту суму на корисне издатке за унапређење туризма у Београду.

Исто тако, по налогу надзорне власти, морао се је издвојити и приход од бановинске трошарине чији део држава препушта бановинама и нашој Општини. До сада је тај приход служио за покриће редовних расхода. Сада смо га морали издвојити и посветити специјалним циљевима. Та сума од Динара око 2,200.000.— биће посвећена једним делом проширењу Градске болнице а једним делом узимању земљишта за школске и гимназиске зграде.

Из експозе-а Г. Претседника гг. већници ће се упознати са финансиским деловањем Општине у току три минуле године. Из њега ће видети и стање општинских финансија које су данас срећене. Овај предлог буџета већи је од текућег буџета, али то не треба ништа да нас брине, јер се и становништво Београда увећава. Са бројем становника пењу се и потребе Београда и буџет би према тим потребама можда требао да буде и већи. Међутим, комисија није хтела да за дугорочне инвестиције увећана редовна буџет, већ се за те ванредне потребе може остварити зајам у току идуће буџетске године и тако тај инвестирани терет распоредити на већи број година. Комисија није желела да се сада јаче искористи платежна моћ Београђана, утолико пре што стање општинских финансија дозвољава повољну реализацију једног зајма а ова Управа је у толикој мери олакшала ануитетну службу да се ануитет за овакав један зајам неће осетити у идућим буџетима.

Са нарочитим задовољством констатујемо, да су сви завршни рачуни за протекле буџетске године израђени и да ће и они — у најскоријем времену — бити изнети пред Градско веће. Овом приликом мора се нагласити, да је и завршни рачун за буџетску 1936/37 годину готов и да је то јединствен случај да се завршни рачун, тако рећи, тек завршене рачунске године износи заједно са новим предлогом на одобрење.

Прошле године пред буџетску дебату било је скептика који нису веровали да се предложени буџет може остварити. Ми смо испитујући добро ранија остварења и платежну способност Београђана тврдили да ће се он остварити.

Стварност је дала нама за право.

Сада већ можемо да констатујемо да се текући буџет остварио са 100%.

Са истом вером и овом приликом буџетска комисија предлаже нам да овај предлог буџета усвојите.

Известилац комисије,
Д-р Стева Поповић, с. р.

Чланови комисије:
Васа Димитријевић, с. р.
Танасије Здравковић, с. р.
Д-р Пера Марковић, с. р.
Божидар Матовић, с. р.
Инж. Јован Петровић, с. р.
Милан М. Стефановић, с. р.
Бран. Тодоровић, с. р.

ПАВЛЕ КАРА РАДОВАНОВИЋ

Као први говорник јавно се г. Павле Кара Радовановић.

У почетку свога говора г. Кара Радовановић је замерио што је у штампаном експозеу, који је разделен већницима речено: да када је дошла данашња општинска управа, да се Општина града Београда налазила пред банкротством. Он категорички тврди да никада није био дошао моменат да је Општина била пред банкротством. Општина, каже, може да дугује, а не да банкротира.

Г. Кара Радовановић изјављује да није задовољан са радом општинске управе. На првом месту замерио је што по дирекцијама нема директора, већ су све вршиоци дужности, а тако исто има и много шефова који су вршиоци дужности. Потребно је средити приликe и почети са решавањем чиновничког питања. Од правилног решења тог питања зависи и добро решавање и свих осталих општинских питања.

Са техничком политиком, политиком изграђивања и подизања Београда такође г. Кара Радовановић није задовољан. Има пуно примера да је грађевинска политика Општине ометала подизање Београда. Тако постоји случај са задужбинским имањем на Теразијама, где је подигнута једна величанствена палата која чини част Београду и која потпуно одговара унапређењу престонице. Међутим, одмах до ње постоји једна жалосна страћара, кафана „Ужице", која има плац једва 200 метара, а који се плац није могао откупити јер сопственик на то није пристао. Потребно је донети неколико законских одредби, да би се сметње ове врсте могле отклонити.

Г. Кара Радовановић позива се на своју брошуру „Крупни проблеми Београда", у којој је предложио да се на плацу између Крунске улице, једног дела Добрињске улице и једног дела Александрове улице подигне општински дом. Општинске управе раздвојиле су општинске плацеве, тако да сада нема повољног терена за један општински дом.

При спровођењу грађевинске политике мора се водити рачуна о томе да је Београд изграђен. Главне улице могу се проширивати, а остале имају да остану онакве какве су. Треба усвојити решење које је примењено код улаза у улицу Краља Александра. Ту је направљен велики кружни улаз и тај начин треба применити и на другим угловима и раскрсницама, што ће свакако дати добре резултате. Као пример рђаве грађевинске политике г. Кара Радовановић наводи то што се одобрило да у близини Општине, код Управе фондова, између великих грађевина Универзитета и код саме Општине улице буду широке 4 до 5 метара света.

Не би требало више дозволити грађење калдрме од ломљеног камена, јер је то бацање пара.

Код саобраћајне политике треба скренути пажњу да нема довољно трамваја, да они не могу да задовоље ни половину потребе града. Треба набавити 20 трамваја и 20 аутобуса и на томе не треба штедити.

Код трошаринске политике данашња тарифа омогућава шверцовање незапосленог света. Кад је трошарина на вино 2,50 динара а на ракију 3 до 5 динара, онда је разумљиво да се тај посао шверцовања исплаћује онима који немају другог занимања. Ставове трошаринске треба редуцирати и приходи би се повећали.

Исто тако г. Кара Радовановић је замерио и стању наших тржишта. Општина треба да установи политику подизања тржишта на подлози прихода од њих. Њих треба подизати на модерној савременој основи. Даље предлаже да се на Ади Хуји подигне кланица, како би нечистоћа из ње одмах отицала у Дунав, а тако исто и житно тржиште, које је Београду потребно, јер је ту Банат. Говорник је незадовољан са радом Правничког отсека, јер се Општина упушта у парнице за које и лаик може унапред знати да ће их изгубити.

Потпуно је задовољан са радом службеника у Општинском санитету, почињући од директора па са свима осталим лекарима и чиновницима. Само, потребно је људе правично награђивати. Г. Кара Радовановић предлаже затим да се одбори већа сваке године мењају, како би се општински одборници кроз разне одборе упознавали са свима гранама општинске службе. Са материјалним издатцима у будуће говорник је такође незадовољан и налази да сваки цифра у будуће треба да буде дупло већа. Он је изјавио да не би жалио да Београд дугује и две милијарде динара само да Београд има оно што му треба. Г. Кара Радовановић моли да се све његове напомене приме као да су дошле од добронамерног човека.

Г. ДУШАН ЂОРЂЕВИЋ

Биланс Београдске општине, рекао је г. Ђорђевић, изложен је најбоље у експозеу. Чика Павле рекао је да би желео да се свака цифра у будуће дупло повећа, али није исто тако рекао како би се и на који начин нашло покриће за то повећање. Ако се гледа на једној страни да се београдско становништво не преоптерети, не може се с друге стране захтевати да Београд да оно што не може да да. Поднети експозе служи као један документат, као доказ једне истинске финансијске политике и он је омогућио новим већницима да се упознаду са суштином послова Београдске општине за минуле три године. Г. Ђорђевић изјавио је да верује да је све што је у експозеу речено извршено од речи до речи. Сваки рад има позитивну и негативну страну. Чика Павле говорио је све о негативним странама. У експозеу је речено да је до пре три године вођена рђава финансиска политика, којом је била доведена у питање и сама Београдска општина као установа. Пратећи рад раније општинских управа „он је дошао до убеђења да је Општина, због финансиске политике прошлих општинских управа дошла у један доста критичан положај. Људи са периферије града најбоље знају колико су мука имали с тим управама да добију коју кола камена или шљаке, да би могли да изграде стазе и да дођу до својих дворишта. Данашња општинска управа урадила је ако не много а оно доста, њен је рад потпуно видан и он се нарочито истиче. Он може да похвали рад општинске управе на свима њеним делатности.

Прелазећи на поједине техничке послове г. Ђорђевић је прво говорио о калдрмисању Београда. Пашино брдо са Душановцем добили су доста и у току ове године очекује се завршење извесних ра-

дова у погледу калдрмисања и онда ће тај крај бити потпуно калдрмисан. Грађани тога краја задовољни су макар и са турском калдрмом и не траже никакве модерне калдрме. То су економски слаби грађани за које треба учинити бар то да имају улице којима ће моћи да се крећу.

За последње две године подигнуто је осам нових, архитектонски лепих, практичних и хигијенских школских зграда, што је доказ да се са великом вољом, пажњом и љубављу решавају културно просветна питања у Београду. Само би скренуо пажњу да се приликом изградњавања нових школа обрати боља пажња на избор места где се школе подижу, а исто тако да се огрев набавља бољег квалитета и у довољној количини. Иначе у погледу осталог снабдевања управитељи школа потпуно су задовољни, школе имају све своје потребе, добијају их на време и не оскудевају. Поред осталих ствари Душановац је добио и једну пијацу, која је калдрмисана, поплочана, озидана мерачница и канцеларија, али је потребно још подићи и неке бараке у којима би се могле сместити продавнице меса или осталих производа.

Г. МИХАИЛО ПРОФИРОВИЋ

Говорио је о подизању материјалне културе Београда, а потом о подизању духовне културе. Изградњи Београда треба посветити нарочиту пажњу и све репрезентативне зграде по могућству подићи у оним улицама које су нарочито уочљиве. Кад један гост дође у Београд, он са воза из Срема види једну грандиозну варош, веома лепог изгледа. Кад изађе са железничке станице, утисак је такође доста добар. Али, ако тај гост крене до Авале, проће прво улицом Булевара Ослобођења. Прво наилази на једно опште ругло Београда, на Јатаган малу. Зато треба што пре убрзати подизање станова за сиротињу и тиме искористити помоћ из државног буџета Министарства социјалне политике. Идући даље ка Авали странац види споменик Франше Депереа. А треба погледати оно ругло које окружује онај споменик. Затим се даље долази код Ауто Команде. Ту је на једном скверу остављено место за један споменик и треба што пре једном великану подићи споменик на томе месту. Даље према Дедињу види се опет једно ругло, једна караула, која је уступљена контроли мера, или контроли млека. Ту треба подићи једну репрезентативну зграду, а не бацати Педагошку школу, Професорски дом и Ветеринарски факултет даље ка Мостару. Кад се пође Авалским путем наилази се на један иструлисани поток. То је легло комараца и у случају прокале облака, наноси се велика несрећа. Тај се поток може искористити за једно велико вештачко језеро, где ће се становништво са Вождовца, Душановца, Пашиног брда и предграђа Франше Депереа моћи купати за време лета.

Велика потреба Београда је и подизање општинског дома, где би биле груписане све дирекције, чиме би се добило много у брзини отправљања послова, а и грађанство не би морало да обилази разне крајеве Београда да сврашава своје послове. Најгодније би зато био блок између „Три сељака", Немањине улице и Краља Милутина.

Још један недостатак који треба отклонити то је подизање општег тржишта. Гросисти који доносе намирнице Београду страдају зато што немају где да склоне намирнице. То би се избегло кад би се подигло тржиште са великим сместиштима и лађарнама.

Од других ствари које треба уредити у Београду г. Профировић је напоменуо чешћи преглед крава од којих се муже млеко за потребе Београда, уређење одржавање тротоара, преглед сељака који доносе намирнице у погледу њихове личне чистоће, установа писоара по разним крајевима Београда, контрола фирми и њихове израде, као и завршавање рада на наименовању улица.

Д-Р ВЛАДА НИКОЛИЋ

Као што и прошле године истицао, г. д-р Николић је и у овом своме говору нагласио да би за изградњу Београда била потребна сарадња целе земље, јер Београд треба да представља целу државу. Од када је општинска управа са г. Владом Илићем на челу дошла, отпочела је сарадња са државом. Први успех те сарадње била је накнада за уступљена земљишта за изградњу државних зграда, давањем у накнаду Панчевачког рита и Аде Циганлије. Други успех је уступање осветљења Авале Општини београдској, а трећи успех у амандману којим се укида застарели закон, тако да ће се у будуће Општини београдској давати накнада за терене који се буду узимале за потребе железница. Има још један амандман који ће се осетити нешто после неколико година, а то је овлашћење г. Министру правде и одобравање потребног кредита за изградњу Палате Правде. Општина ће поднети четвртину трошкова, што се неће много осетити, јер ће Општина уступити већи део земљишта за изградњу палате, а Општина ће бити ослобођена плаћања кирије за судове коју данас плаћа.

Било би корисно да се закључи аранжман између државе и Општине у погледу уступања Општини државног парка у Топчидеру. Исто тако има изгледа да ће у мало даљој будућности и Авала припасти Општини да је она искоришћава. Потребно је учинити да свобрађај од подножја Авале продужи се до врха, а ако данашњи концесионар то не може, онда да Општина учини у својој режији.

Затим је г. д-р Николић говорио о таксама и о фискалној политици. За таксе и тарифне ставове рекао да су рђаво распоређени и да би требало што пре донети нов правилник о наплати тих такса. Трошаринској одбор приступио је снижењу трошаринских ставова, али то још није изашло пред веће. Исто тако, још није донето пред веће и смањење тарифе за струју. Потребно је убрзати рад у колико су у питању тарифни ставови који су у пракси показали своје мане и недостатке. Данашњи ставови трошарински на алкохолна пића доста су високи тако да је доста лукративан посао шверцовати алкохолна пића. Трошаринској одбор дошао је на идеју о завођењу паушала на вино, што је најцелисходније решење и по Општину и по грађане.

Преко трошаринске тарифе жели се да врати велетрговина у Београд. Давањем дозвола за сместишта није се задовољно у Трошаринском одбору и најбоље би било кад би Београдска општина изгра-

дила магацине за смештај робе, који би служили за смештиште велетрговине. Најбоље би било ако би се делокруг Општинске штедионице могао тако проширити, да би она од својих прихода могла инвестирати и у етапама изграђивати магацине за транзитну робу.

Г. д-р Николић упозорио је на такође једну лепу појаву, а то је да је ова општинска управа успела да са законом о доприносу убраза изградњу центра. Похвално је што имања у центру нису прешла у руке страноца, ма да је констатовано да су приватни људи слаби за изградње у центру.

Као последње питање говорник је додирнуо питање Статута, а у вези са тим питање директора. Највећу одговорност зато сносе сами већници и г. д-р Николић предложио је да се поједини правилници који су били већ готови, изнесу поново пред Веће, као например Правилник о организацији трошаринске службе.

Г. ЈОСИП ХЕРМАН

У прошлој години, рекао је г. Херман, један већи део техничких радова извршен је у властитој режији. Режиске радове увео је Претседник Општине г. Милутин Петровић из нужде, зато што није могао друкчије да се ради, јер је у оно доба Општина београдска била рђав платиша. Данас су се прилике изменише и Општина београдска је уредни платиша. Приликом извршеног прегледа режиских радова у прошлој години нашло се да су ти радови квалитативно лоши и скупи, пошто извршени као што треба и нема никакве материјалне гаранције за солидност извршених радова. С тога је говорник мишљења да се у наредној години треба што мање да се ради у режији, јер су режиски радови штетни по општинске интересе.

Г. ПАВЛЕ ЛАУТАШЕВИЋ

На првом месту г. Лауташевић захвалио се г. Претседнику на заузимању за подизање Чукарице. Тај крај је прошле године добио једну од најмодернијих школа. Исто тако је добио сифон за неуспење Макиша. Радови на овом сифону треба да буду завршени у овој години, како би Макиш, који је легло маларије, био спасен од поплаве и они људи не би били више под водом. Незгода Чукарице је у томе што је највећи њен део ван грађевинског рејона. То доводи до тога да се на Чукарици сталио подижу бесправна насеља и долази у сукоб са властима. Жеља је људи тога краја да се што пре донесе регулација за тај крај, како би се та насеља уклутила како треба легално да поступају. Чукарица је удаљена 5 километара од Београда, али нема саобраћајне везе са центром. На пруги бр. 13 саобраћају дотрајали трамваји, због чега долази до несретних случајева. То стање треба поправити, а исто тако треба што пре донети одлуку о гробљу, јер су грађани тога краја упућени чак на Ново гробље. Главна улица на Чукарици, Радничка, одржава се уредно, али је иначе пуна због велике прашине. То се стање може поправити постављањем неколико хидраната.

Захваљујући г. Претседнику, Чукарица је добила кућну бр. 4. Чукарица са Макишем примила је прошле зиме прилично од зимске помоћи у натури и новцу. Потребно је приликом запошљавања људи у Општини да се води рачуна о томе, да се приме они радници који су били упућени на зимску помоћ.

Код трошарине треба водити рачуна да се по капаулама постави већи број особља, да им се да осветљење и телефон, како би могли да јаве коме треба ако би се шверц појавио.

Захваљујући на крају на свему што је до сада урађено за Чукарицу, г. Лауташевић је молио да се подигну потребне улице и изгради канализација, доврши водовод и осветљење и да се Макишко питање што пре и што коренише реши.

Г. БРАНИСЛАВ ТОДОРОВИЋ

Наш претседник Општине, почео је г. Тодоровић, штеди и води рачуна о општинским приходима и расходима. Али, потребно је да му и особље које је запослено у Општини и градски већници у томе помогну, колико је могуће. Нарочито треба штедити тамо где се никоме не смањује или одузима. Г. Тодоровић је скренуо пажњу на неке позиције, где се завлачи стотине хиљада и милионе.

Право, не води се довољно рачуна о рђавим неуредним платишама. Милиони су потраживани од дужника по асфалту, а пет година није тражено да дужници по тим позајмицама измире своја дуговања. Кад је скренута на то пажња г. Претседнику, одмах је предузео кораке и за два месеца наплаћено је преко један милион динара. То потраживање износило је 10 милиона динара и за пет година Општина је изгубила само на интересу око 300.000.— динара.

Друго, Општина потражује милионе за прирезе које пореске управе наплаћују за рачун Општине. Сараднике на томе послу треба наградити и од 2% треба им повећати на 4% на име награде и тражити да општинске прирезе наплаћују ревносније.

Треће, општински аутобуси често се кваре. Од тога је велика штета за Општину која износи хиљаде и хиљаде. Због тога, ако треба набавити резервне делове, треба то урадити нештедимице.

Четврто, на пијаци, код продавница риба, из славине цури хиљадама и хиљадама литара воде те пролазећи кроз водомер. Закупци плаћају месечну закупнину, а воду троше немилице и без сата. На томе се губе стотине хиљада годишње.

Пето, по улицама се хиљаде и хиљаде сијалица пале раније него што треба и гасе доцније него што треба. На тај начин Општина има непотребан утрошак од неколико стотина хиљада динара.

Шесто, сва општинска свобраћајна средства, тражаји и аутобуси стално су изложена свима временским непогодама. Општина нема гараже за та возила. Треба брзо начинити склониште и сачувати, колико је могуће ову имовину.

Таквих позиција има још и зато је г. Тодоровић предложио, да се образује један одбор од одборника који ће водити рачуна о таквој штедњи која никоме неправилно не одузима и никога не штети, али која Општини може много да користи.

Г. ГОЈКО НОВИТОВИЋ

Г. Новитовић говорио је о моралним и материјалним успесима осе општинске управе. Од како је г. Илић дошао за Претседника општине, каже г. Но-

витовић, запажено је у редовима београдских привредника велико задовољство, јер су сви знали да ће он допринети много привредном подизању Београда. То је он својим досадашњим радом доказао. Нарочито су видни успеси на смањивању општинских дугова. Г. Илић је домаћински водио Београдску општину, као што води и своје сопствено предузеће. Тако је дуг од милијарду динара смањио на половину.

Поводом покренутог питања о завођењу паушалне трошарине на вино и ракију, г. Новитовић рекао је да је паушална трошарина била уведена у своје време за целу државу од стране државе и да се показала као непрактична. У име свог стручног удружења предложио је да се на ракију од 45° напаљује трошарина по 2.— динара од литра, на ракију од 25° по 1.— динар, а на литар вина такође по 1.— динар. То би изнело тачно 25 милиона динара према досадашњој потрошњи, а толико и Општина очекује од трошарине. Ни тај начин не би били доведени у питање фискални интереси Београдске општине, а не би били оштећени ни интереси гостионичара. Око Београдске општине створио се један логор од хиљаду и више бесповичара који се издржавају од шверца. Треба чиновнике и службенике трошарнице једним правилником разрестати, одредити им боље плате и предвидети 50% од шверца, тако да не би били принуђени да примају мито. Што се тиче сместишта, говорник је рекао да би за трговце вином то било неизводљиво, јер вино тражи сталну негу.

Г. ЉУБОМИР МАКСИМОВИЋ

Осврћући се на говор г. Павла Кара Радоњића, г. Максимовић је изјавио да се не би могао сложити са његовим општим наводима у експозеу, јер сматра да је г. Претседник експозеом учинио једну велику услугу новим већницима да се лакше могу оријентисати. Недостатак у експозеу, по његовом мишљењу, јесте у томе што нису изнети социјални проблеми које ће Општина решавати у току 1938/39 године. У буџету се могу запазити извесне лепе појаве, које указују на нове социјалне тенденције. Али, има недостатака на извесним местима, као на пример: за издржавање радничких склоништа остављена је ове године иста сума од 450.000.— динара као и раније. Та оставка не одговара данашњим потребама и данашњем времену. Исто тако за летовалишта и прихватилишта прошле године била је одобрена сума од 700.000.— динара, а у овом буџету за ту сврху одређује се само 550.000 — динара.

Зимска помоћ дала је ове године много од себе Ове године помоћ је била много боља и издашнија и дата је могућност да се зимска помоћ фактички и спроведе како то потребе захтевају. Међутим, дешавало се да су извесне породице примале храну 15 до 16 дана, а после им је речено да морају да паузирају 14 дана, да би други дошли на ред. Г. Максимовић налази да та помоћ треба да се дели за све време. Исто тако он је замерио што је под ранијом управом инвалидима одузето право на повлашћену вожњу и предлаже да се инвалидима то право врати. На крају свога говора говорник је додирнуо загађена дворишта у центру вароши, молио да се поведе више рачуна о персоналној политици, како се не би дешавало да неки од већника не могу да постане ни једног човека.

Г. БРАНИМИР ИВАНОВИЋ

На почетку свога говора г. Ивановић је истакао интересовање које Претседник Краљевске владе г. Др Милан Стојадиновић показује за комуналне проблеме, изражавајући му признање и захвалност из томе.

О експозеу изјавио је да је он некомплетан, јер њему није приложен план инвестиционих радова које треба обавити у току буџетске 1938/39 године из предвиђеног зајма од 100 милиона динара. Међутим, тај проблем треба да претставља са буџетом једну органску целину.

Говорник је истакао затим недовољну координацију рада између појединих установа општине, што показује да је организација недовољна и да је систем рада непотпун.

Местимично се констатују појединачни напори, али они не могу дати жељене резултате, јер нису саставни делови једног планског рада.

Београд је туристичко место и зато би поред пропаганде за његово посећивање требало свабдети град потребним бројем аутобуса и трамваја из преноса тих туриста. За заштиту тих возила потребно је пак изградити гараже, да се тај скупоцени возни парк не би упропастио.

За калдрмисање улица предвиђена је сума од 3,613.000.— динара, што је више него преполовљена сума из прошле године, а питање је да ли ће се стварна потреба задовољити из великог зајма.

Што се тиче састава буџета говорник је упозорио да се на неким местима нису одвајали материјални од личних расхода и да материјални расходи садрже позиције у којима се предвиђају и исплате ради снаге, што није подесно за обрачун рентабилитета извесних радова. Даље, у буџету нису предвиђене потребне суме за подизање споменика Вожду Карађорђу, Краљу Петру I Великом Ослободиоцу и Краљу Александру I Великом Уједниитељу, а тако исто нису одређена места за те споменике.

У вези признања и захвалности коју је ранније учинио Претседнику Краљевске Владе, говорник је истакао да је Краљевска Влада у Финансијском закону предвидела подизање Палате Правде, чиме се растерећују општинске финансије од издатака за плаћање закупа за судске зграде, а тако исто да је кроз Финансијски закон спроведена одредба по којој се општини враћају сва заузећа и неискоришћена општинска земљишта од стране Министарства саобраћаја.

На крају г. Ивановић је изразио мишљење да што пре треба извршити ревизију такса за електричну струју, воду кратке релације у трамвајском или аутобуском саобраћају, тротоарина, извесних трошаринских ставова и т. д.

Г. ВАСА СТАНКОВИЋ

Г. Станковић је говорио у име економски најслабијих привредника, који су од 1919 године па до сада дали Општини београдској преко 200 милиона динара. Међутим, таксе које ове људи на пијацама плаћају редовно се повећавају а не смањују. Он је нарочито упозорио да услед застарелог тарифе и ТРБр. 397 створене су уличне пијаце и продаја се врши по шталамa и шупама, а све зато што је наметнута неповољна такса од 5% по килограму плус заузеће

земљишта по квадратури. Пијаце су неуређене и крајње је време да се више рачуна о њима поведе. Исто тако мало се води рачуна и о убирању прихода на пијацама и о персоналу на тим пијацама. Махом су људи који раде на пијацама пропали трговци или занатлије, који нису довољно верзирани у овој врсти пословања. Потребно је да особље које врши наплату по пијацама буде униформисано. Постоји факат да на пијаци има и шверцовања и разних подмећања. Разумљиво је што се то дешава, јер лица која врше наплату имају мале плате. Г. Станковић је молио г. Претседника да се звузме за укидање одредаба 2 и 4 Т.Бр. 397 таксене тарифе.

Исто тако да се што пре поднне једна гроспска пијаца, која би служила за истовар робе. што би одговорило нашим приликама и потребама времена.

На крају замолио је г. Претседника да се обрати пажња на Паичевачки рит, где се дозвољавају парцелисања имања и подизу разни кућерци; изгледа да се ту врши нека корупција од стране наших органа за зидање.

Г. МИЛАН КОСТИЋ

Г. Костић се задржао само на културном раду Општине београдске. Тај рад показује да је у томе погледу Општина постигла велики напредак. Треба поменути само на неколико установа које данас постоје и које чине част културном раду наше престонице. На првом месту је Библиотека са читаоницом и музејом Општине града Београда. Општина врши један огроман културан посао тиме што откупљује уметничке радове, подиже споменике знаменитим људима, прикупља и чува старине и историјске споменике, обележава историјска места, награђује књижевне радове одличних књижевника и уметника. У те послове спада и издавање Општинских новина. Ти издатци подижу националну свест нашег народа.

Општинска библиотека има данас 20.000 одабраних дела. Та су дела на разне књижевности и библиотека је данас склониште наше омладине. Исто тако она има 100 листова и часописа, што нема ни Народна библиотека. Музеј Општине града Београда има око 500 уметничких радова, са још око 400 разних слика и планова из прошлости Београда. Ту треба одати признање и Француској држави која је у неколико прилика поклонила леп број дела. Исто тако и покојном Ђорђу Вајферту, који је своје планове и слике старога Београда поклонио Општинској библиотеци. Библиотека даје разне приредбе, на којима се држе права академска предавања и које изилазе на врло леп пријем код публике. Сва та активност захтева једну нарочиту лепу зграду, у којој би се сместила библиотека са читаоницом и музејем и где би се створила једна лепа галерија слика наше престонице.

Што се тиче подизања споменика и г. Костић се залаже да се заслужним људима у нашој земљи што пре подигну споменици. Исто тако потребно је приступити обележавању историјских места у Београду. Сваког дана руше се куће у којима су живели, родили се и умрли поједини знаменити људи и од тога не остане никаквог трага. Потребно је извршити обележавање знаменитих места, подићи на неки начин споменике који су већ споменути. Општина београдска не би требала да смањује позиције које су постојале у буџету за поједине културне потребе, него што више треба да их повећава.

Г. НЕДЕЉКО САВИЋ

Прелиставајући буџет, позео је г. Савић, као и експозе који је г. Претседник уводно већницима, човек нора да запази да је цео овај посао Управе општине београдске уређен једним домаћинским путем и да кроз овај експозе провејава једно домаћинско и реално старање.

Ова је појава за привредника велика утеха и нада да ће се наша оспорена привреда оспособити за велике задатке који је очекују. У току дискусије избегавало се да се каже да је Општина била пред банкротством. Међутим од тога не треба бегати. Из Београда је као центра привреде и државе привреда силом терена и привреда је од тога морала да пати. Види се да је дизање и трговина у опадању. Да би се једна варош подигла, треба подићи привредни рад и радиност, па се онда могу правити буџети и чинити велики издатци. Међутим, ми данас у Београду немамо ни одређен крај за индустрију. Загреб и друга места дају терене бесплатно за подизање индустријских предузећа, јер ће им се ти терени исплатити путем трошарине и других прихода. Са занатством је код нас исти случај. Код нас је занатлија приморан да напушта залат и да тражи службу у Општини, да добије општинску мегку или да буде прегледач на трошарини. Гросиста трговина је у опадању. До пре неколико година у Београду је било око сто гросиста Данас их има свега осам и они се спремају да затворе своје радње. Колонијална трговина спала је на незнатан број трговаца. Да би се трговина могла привући Београду, треба урадити оно што су радиле друге велике варопи, као Беч и Пешта, подижући огромне транзитне магацине, да би се роба сместила, и не оптерећујући је никаквом специјалном трошарином. Београд нема ни честиту сточну пијацу, ни житну пијацу, нема никакве инсталације за спремање и транспортовање.

Разумевањем садашњег Претседника и добром вољом већника који су ову идеју потпомогли створено је сајмиште, које је већ показало благотворан утицај на привреду Београда. Та установа тако добре резултате даје, да ће, ако овако продужи, све инвестиције да исплати за две године и да створи један нови капитал, а шта ће тиме Београд добити, то се може лако закључити. Исто тако ако би се сутра саздали и транзитни магацини, све се то може тако организовати да Општину ништа не кошта;. све установе, које буду подигнуте у циљу развитка трговине, индустрије и занатства стоструко ће се вратити Општини у виду прихода.

У име привредника г. Савић захваљује г. Влади Илићу на његовом раду, који је показао за ове три године, а исто тако и градским већницима, који су указали пуну потпору у свима пословима.

Г. Д-Р ТИХОМИР СИМИЋ

Г. д-р Симић почео је свој говор са констатацијом, каква је била ситуација Савитета у ономе моменту када је ова општинска управа дошла. То жалосно стање које је констатовано и у једном комисионом извештају припада прошлости. Данас се са

радошћу може констатовати да је општински санитет показао прогрес у сваком погледу. На првом месту извршена је реорганизација и рационализација општинског санитета. Затим су многобројне санитетске установе смештене у једну зграду Градске поликлинике. Сем тога, многе санитетске установе су проширене, друге су из основа организоване и нове створене. Треба споменути недавно отворено Дерматолошку амбуланту, која представља јединствени пример за све културне земље. Сем тога припремљена је и здрава основа за решавање дечје заштите подизањем Дома дечје заштите. Све те чињенице остављају сву добар утисак на београдско становништво, које има све веће поверење према тим установама. Статистички подаци показују да број прегледа у тим установама све више расте, а број оболења све ниже и више опада. Морталитет у Београду знатно је опао у току последњих неколико година а исто тако и туберкулоза показује знаке опадања.

Санитетско социјални проблеми данас све више и више занимају и поједине општине и поједине државе. Зато је констатација г. Павла Кара Радовановића, који је критиковао рад општинске управе, да је задовољан радом Санитета, један доказ о високим схватања општинске управе за та питања.

Одговарајући г. Максимовићу о нехигијенским дворштима, г. д-р Симић навео је да је у току 1937 године извршено 259.000 прегледа, док је у току 1927 године таквих прегледа извршено свега 18.600. То што навесна нехигијенска дворишта пркосе свима временима произилази из тога, што у многим питањима београдски санитет игра само посредничку улогу, утврђивања стања, али нема извршну власт.

Г. д-р Симић је скренуо пажњу на појаву опадања физиолошког прираштаја становништва. Ма да се број становника повећава досељавањем, Београдско становништво постепено изумире. Та је појава утврђена у свима градовима после рата. Проучавајући тај проблем код нас нашло се да су зато два главна узрока. Један је у питању исхране, а други у питању стана. Нарочито треба подвући као значајно питање исхране деце млеком. Деца су упућена искључиво и једино на исхрану млеком, а то млеко већ годинама није исправно. Док је у свима земљама дозвољено да млеко сме да садржава 130 милиона клица у једном кубиком сантиметру, код нас се може бројати на милијарде. Неисправност млека констатовано је код нас у 60% случајева. То објашњава узроке велике смртности код наше деце испод 2 године. Код нас је покренуто питање млека и приликом спровођења те акције њој је на челу стајао Претседник г. Влада Илић. Г. Д-р Симић апелује на г. Претседника, који је био иницијатор за решавање тога питања да се оно једанпут реши.

Друго питање јесте питање малих станова. И ако смо ми успели да морталитет од туберкулозе смањимо од 36 на 22 случајева од 1000, ми и поред тога стојимо на челу туберкулозних варошиј. Што је најжалосније ми и даље подупиремо подизање разних Јатагана мала јер имамо неке сентименталности према тим несавесним грађанима. Треба инсистирати да се у колико је могуће још ове године почне озбиљно решавати питање малих станова. И ту г. д-р Симић апелује на г. Претседника, који је такође био иницијатор и овога питања. Нарочито опасна чињеница што у Београду преко лета има око 60.000 радника који долазе са стране. Код њих је у току прошле недеље констатовано 500 случајева шуге, а у току прошле године извршено је чишћење од вашиј код 20.000 особа. То је природно када ти људи немају где да се хране и спавају по шталама. Треба приступити решењу тога питања на тај начин што би се подигле специјалне установе и станове за те пролазне раднике, где могу да добију преноћиште.

Једно од важнијих питања јесте туберкулозно одељење при нашој болници. Београдска општина треба ла би да спроведе проширење њене болнице. Према модерним схватањима одустаје се од скупоцених санаторијума и питање туберкулозе се решава на други начин. При свакој болници могу се створити одељења за туберкулозне. Г. д-р Љуба Стојановић, који је велики поборник борбе против туберкулозе предирао је подизање што више туберкулозних колонија. Подизањем великог броја потпуно хигијенских барака у околини Београда омогућило би се да сиромашни грађани који недељом раде у нехигијенским радионицама, проведу бар недељу на здравом и чистом ваздуху.

Г. МИЛОРАД СИМОВИЋ

Еволуирајући успомену на Београд из времена рата г. Симовић констатовао је да Београд после једва две деценије учинио невероватан скок. На место старих турских удерица, почели су ницати облакодери, улице су се шириле и почеле добијати своје огромне правце. Београд је почео узимати тип европског града. Г. Симовић одбија примедбу, да је Београд још увек оријенталска варош да је нечист и закалан. Београд је један од најчистијих престоница на Балкану. Он је исто тако изванредно добро осветљен и канализан има и добру пијаћу воду. Једном речју, Београд има један релативно модеран живот. Београд се може поносити својим дрворедима, својим парковима, својим Сајмиштем које претставља један монумент у групи европских народа, где је Општина одиграла централну улогу, где је имала свој лавовски део, са сајмиштем који постаје зборно место наше и европске индустрије и чини част нашој метрополи. Београд се може поносити и са огромним радовима који су пројектовани на терену између Земуна и наших река Саве и Дунава и који потсећају на исушивање у суседној пријатељској Италији.

Градско поглаварство, рекао је г. Симовић, показало је велики успех у својој урбанистичкој политици. Треба напоменути само нашу Градску болницу, за коју се без скромности може да каже да она спада у ред најмодернијих у Европи.

Народне школе, са архитектонског гледишта, по распореду хармонијских линија и по естетском моменту, чине част нашем Градском поглаварству. То су модерне школе какве често Европа нема, или их мало има. Као претседник школског одбора, г. Симовић изјавио је да је био сведок племенитих настојања од стране Градског поглаварства, да се наше школе збрину у пуној мери училима и огледним инструментима.

Што се тиче буџета за 1938/39 годину, г. Симовић је изјавио да је он реалан, да су његови приходи и расходи уравнотежени. Дуг од једне милиар-

де динара смањен је у 1936 год. на 800 милиона, а ове године износи око 600 милиона. То су резултати буџетске политике, којој се мора одати пуно признање.

На крају свога говора г. Симонић је додирнуо питање општинског Статута. Хиљаде службеника чекају регулисање, унапређење, стицање права на пензију и сви упиру погледе у тај Статут, и зато моли да се чује и меродавна реч о доношењу Статута, јер се чују разни гласови, који уносе само забуну у општинско чиновништво.

Г. Д-Р ЈОВАН МИЈУШКОВИЋ

Г. д-р Мијушковић упозорио је у почетку свога говора да су једини буџети који су се могли реализовати, буџети за последње три године, од када се налази на челу општинске управе г. Влада Илић. Они су реализовани чак преко 100%. Према томе, ако се погледа финансиски ефект и ако се погледа све оно што је урађено у погледу напретка Београда, може се бити задовољан и према томе не може се приписати као неки грех, ако се у експозеу то констатује као признање и претседнику и Градском већу. Буџет од 336 милиона динара је мали буџет за све оно што се жели да постигне, али то треба протумачити као оскудност г. Илића, који жели да провери да ли је потенцијал Београђана такав да могу да поднесу ова плаћања. Београду треба много, а то зна и г. Влада Илић, али он жели још једанпут да опроба каква је кичма нашег платише. Г. Мијушковић убеђен је да ће се буџет реализовати више него ли за 100%, што значи да би могао да се има један већи буџет у интересу Београђана и у интересу многих проблема који стоје пред општинском управом.

Г. Мијушковић изразио је жаљење што Градском већу није сервиран програм рада за пет или шест година. Тада би се могао да види један планиски обрађен рад претседништва општине и већника за један период времена од најмање пола деценије. За велике проблеме који стоје пред општинском управом потребно је много финансиских средстава које треба створити. Сваки разуман човек има лепу реч да каже за данашњу управу, што служи на част и г. Претседнику и његовим сарадницима у већу. Г. д-р Мијушковић би желео да за годину дана г. Претседник са већницима изради један такав програм, тако да би се доцније увек водило рачуна да се приликом решавања свих проблема прво решавају они који су неопходни.

Г. д-р Симић је лепо изнео, рекао је г. д-р Мијушковић, шта је управа урадила на социјалноздравственом пољу за ове три године. Санитетске установе биле су у неким удеоницама, да то може служити за историју. Ова управа урадила је доста. Поликлиника то је једна лепа установа каква је ретка у старијим европским градовима. Дом за заштиту деце, који стаје близу 10 милиона динара, треба да буде једна универза, одакле ће се дириговати комунална заштита детета. Треба израдити програм за заштиту детета од рођења па до 18 године.

Исушивање које је дато Данцима, јесте један велики посао. То је једна велика фирма која је много послове у Турској спршила. 30 милиона динара јесу једна маленкост за исушење блата, где има толико комараца, који сеју маларију. Од тога новца много ће остати у самој земљи. У борби против маларије радиће се и даље путем затрпавања баруштина и профилактичним путем. Рад на социјално хигијенском пољу широк је и опсежан, за то треба великих материјалних жртава и систематског планског рада из године у годину, било путем једног санитетско-социјалног фонда, било путем зајмова. Не треба заборавити да се цела општинска политика са 90% налази на терену социјалне политике. Треба за то упоредо настојати да се створе и финансиске могућности да се та политика по једном плану реализује.

Ми живимо у тешким приликама живота у погледу хигијене. По периферијским кварговима 97% станова су нехигијенски, у којима по четири особе живе дању и ноћу. 97% људи спавају по два и три у једном кревету, а кад се зна да је Београд туберкулозна варош,, онда се може замислити какво су легло трагедије ти нехигијенски станови.

Постоји проблем млека. 50% мајки у Београду не доји своју децу, него се деца исхрањују млеком које се добија на један најпримитивнији начин. Свега 25% деце можемо рећи да се однегује на трудима мајке, док остала деца у замену добијају млеко које је у 68% случајева загађено. Питање млека мора се најозбиљније узети у обзир. Затим долазе питања заштите мајке, питања диспансера, саветовалиште за породиље и трудне жене. Све су то проблеми за које треба израдити један леп програм, у томе правцу да се он изведе у низу година. Г. д-р Мијушковић је похвално рад општинског службеника г. Слободана Вајдаковића на социјалној заштити мале деце.

На крају г. д-р Мијушковић указао је на појаву да је Краљевска влада у новом финансиском закону изашла центлеменски у сусрет Београдској општини да јој помогне у њеном раду и у име својих другова из Клуба Југословенске радикалне заједнице изјавио је да ће гласати за Предлог буџета за 1938/39 годину, одајући дубоко признање и поверење Претседнику г. Влади Илићу.

Г. Д-Р СТЕВА ПОПОВИЋ

На крају начелне дебате узео је реч известилац Буџетске комисије г. д-р Стеван Поповић.

Поводом тврђења г. Павла Кара Радовановића да експозе уз буџет садржи извесне самохвале, г. д-р Поповић је указао да је од 1918 године па надаље било много повика и критика општинских управа и општинског рада. Од када је на челу општинске управе г. Влада Илић и ово Градско веће, таквих критика и напада на општинску управу нема. У броју „Народног благостања" од маја месеца 1936 године речено је да Општина београдска не ужива кредит ни колико заштићени сељаци, а њени ликвиданти били су изгубили скоро сваку наду. Кад је општинска управа дошла са г. Владом Илићем на челу, Београд је био затрпан снегом. Кад је Г. Влада Илић затражио да се брзо почне са чишћењем, није било ни кола, ни делова за аутомобиле, ни гума, ни дасака, ни ексера да се даске закуцају. Г. Претседник је морао да тради да се на његов рачун пошаљу ексери и најпотребније ствари. И онда се из тога стања изашло. Док су раније стране фирме одуставале од закључених послова, већ после шест месеци, добијана су писма са понудама, јер се осетило да је на челу општинске

управе дошао један човек који плаћа. Плаћања су вршена за све старе затечене обавезе и чак се нишо дотле да су доцније карте слате повериоцима општинским, који су већ били изгубили сваку веру да ће бити исплаћени. То је успех целе ове општинске управе.

На примедбу да је буџет мали, г. д-р Поповић одговорио је да је у изгледу један зајам за инвестиционе потребе и тај зајам неће пасти тешко идућем буџету. Претстоји једна изградња сиротињских станова на широј основи, тако да ће и то крупно питање добити своје решење.

О питању паушала на алкохолна пића г. д-р Поповић је одговорио да је то једно од најосетљивијих питања у финансијама Београдске општине. Постоје велике тешкоће са шверцовањем, али снижење трошаринске стопе не би довело до укидања шверцовања. Ни калкулација г. Новитовића ни његов предлог о снижењу трошарине не би учинили да се шверцовање сасвим искорени.

Одговарајући г. Максимовићу, г. д-р Поповић је указао да у погледу дотирања социјалних радничких установа, поред суме од 450.000 за радничка склоништа постоји још и сума од 360.000 динара, колико Општина плаћа за анунитет за зајам од 10 милиона динара.

Што се тиче кредита за подизање споменика Краљу Петру Ослободиоцу и Краљу Александру Ујединитељу, 2 милиона динара који су били у буџету за 1937/38 годину резервисани су у Општинској штедионици за ову циљ г. Претседник писао је писмо г. Претседнику Краљевске владе, да се зиди шта ће Краљевска влада да учини и у погледу места и у погледу дотирања за тај циљ.

На крају г. д-р Поповић осврнуо се и на питање Сајма за који заслуга на правом месту припада Градском већу, али у главном г. Влади Илићу, који се био својски ангажовао да се да нешто лепо. Данашње сајмиште, то је једна пропаганда за Београд, која вреди више од средстава која је Општина уложила у то сајмиште.

Тиме је дискусија у начелу била завршена и Градско веће једногласно прихвати је у начелу буџет за 1938/39 годину.

Борба против маларије и комараца у Београду

— Конференција у Кабинету Претседника Општине града Београда одржана на дан 8 априла 1938 године по питању борбе против маларије и комараца у Београду. —

Пред ову као и раније општинске управе постављено се једно важно питање које стоји у тесној вези са здрављем и хигијеном београдског становништва. То је питање борбе против маларије, и више од тога, питање борбе против комараца, мува и других инсеката које преносе нечистоћу и заразу. У овој борби која се до сада водила више мање неорганизовано, недостајао је план рада, недостајала је повезаност и сарадња државних и општинских установа, које су позване да воде рачуна о јавној хигијени и здрављу становника.

Из тих разлога потекла је иницијатива Претседника општине г. Владе Илића за сазивање једне овакве конференције, која има за циљ да оствари планску сарадњу свих установа које су заинтересоване у овој акцији.

Конференцији је претседавао Претседник Општине града Београда г. В. Илић.

Били су присутни г.г. д-р Стеван Иванић од стране Министарства социјалне политике и народног здравља, инжињер Т. Филиповић, од стране Министарства грађевина, д-р Сима Милошевић, од стране Медицинског факултета, пуковник д-р Тадић, од стране Министарства војске и морнарице, д-р Штамбук од стране Централног хигијенског завода, д-р Велимировић од стране Управе града Београда; затим г.г. д-р Радовановић, д-р Гркинић и д-р Чолаковић.

Од стране Општине присуствовали су градски већници г.г. д-р Љуба Стојановић и д-р Јован Мијушковић и г.г. д-р Угљеша Давидовић, директор Одељења за социјално и здравствено старање, Др. Сергије Рамзин, шеф Отсека јавне хигијене, д-р Србислав Бошић, шеф Дезинфекционог завода, инж. Хуго Розенцвајг шеф Инжињерског отсека, инж. А. Кретић, шеф Отсека за паркове, инж. Слободан Петровић, управник водовода, инж. Миливоје Бркић, шеф Канализационог отсека и инж. Милан Јањушевић.

Отварајући конференцију **Г. Влада Илић** је образложио циљ и мотиве због којих је конференцију сазвао и апеловао на сарадњу тако потребну за ефикасну борбу против маларије и комараца.

За овим су саслушани стручни референти општинских лекара г.г. д-р **Сергија Рамзина** и д-р **Србислава Бошића.**

За оснивање антималаричке станице у Београду

Срески санитетски референт из Панчева г. д-р **Радовановић** изнео је стање маларије у Панчеву и околини селима и узроке обољења од маларије. Констатује да је све већи проценат обољења у тим крајевима. Маларија није пренета већ је ендемична — месна. За ефикасну борбу против маларије потребно је основати антималаричну станицу у Београду, која би пратила кретање болести, испитивала узроке и предлагала мере за њено сузбијање. Г. д-р Радовановић је предложио да се биновински кулук који остаје неискоришћен, употребити за асанационе радове подводних терена који претстављају најопаснији извор заразе.

Технички радови као најважније средство борбе

Као главно средство за борбу против маларије и комараца у Београду г. д-р **Стеван Иванић**, начелник Министарства социјалне политике и народног здравља, сматра велике техничке радове које треба предузети у циљу асанације многобројних терена око Београда. За Београд маларија није такав баук и покретно питање треба углавном свести на борбу против комараца. Предлаже да се оснује стална комисија која би била састављена од преставника Министарства гра-

ђевина, Министарства социјалне политике и народног здравља, Министарства саобраћаја, Министарства пољопривреде, Управе града Београда, Централног хигијенског завода, Медицинског факултета у Београду, Општине и других установа. Ова је комисија потребна по мишљењу г. д-р Иванића не ради тога да сузбија маларију него да изради план рада и предложи конкретне мере које треба предузети. Преко ове комисије Општина ће бити у могућности да остварн потребну сарадњу и потпору надлежних министарстава.

Обавезна пријава сваког оболења од маларије

Излажући поједине техничке и медицинске мере г. д-р Иванић је нарочито поменуо да треба појачати хигијенски надзор у самом граду. Треба уклонити нехигијенске нужнике и асанирати пољиџаре и загађена дворишта који су данас легло комараца и других опасних инсеката.

Општина би требала да уведе обавезну пријаву сваког оболења од маларије ради предузимања мера предохране и вођења тачне евиденције о кретању болести. То данас Општина не ради, а таква једна установа потребна је и може се остварити без великих жртава.

Како наука гледа на овај проблем

Д-р Сима Милошевић проф. медицинског факултета у Београду, излаже ово питање са гледишта медицинске науке. По његовом мишљењу било би потребно основати и антималаричну станицу и сталну комисију коју предлаже г. д-р Иванић. Станица би имала задатак да врши претходна стручна испитивања, да врши биолошке и ентомолошке студије, да прикупља податке, и да сав тај материјал предаје сталној комисији, која би на основу тога предлагала практичне и конкретне мере. Технички радови о којима је до сада било говора, долазе по реду на последње место. Они треба да спроведу у дело резултате до којих се дошло у току научних испитивања. Ако би се пошло обрнутим путем ризиковало би се, по мишљењу г. д-р С. Милошевића, да се баце огромна материјална средства и да се при том ништа не учини.

За енергичну и планску акцију

Претседник Општине **Г. Влада Илић** и сам дели мишљење о потреби оснивања једног одбора чија ће дужност бити да се стара за обављање послова и предузимање мера у циљу откривања маларије и комараца у Београду. Одбор треба да буде тако састављен, да у њему буду заступљени претставници свих заинтересованих министарстава и установа, јер без њихове сарадње Општина не може много да уради. Такав одбор имаће потребан ауторитет и послови ће се брже и лакше свршавати. Верује да успех неће изостати ако се акција буде водила енергично и ако се буде имало добре воље. Потребно је да се добро организујемо и енергично боримо — каже Г. Илић.

Београд као туристичко место несме имати комараца.

За овим је Г. Илић говорио о многобројним изворима маларије и комараца у Београду. Поменуо је нехигијенске нужнике, загађена дворишта, помијаре, свињце и др., и нагласио да треба повести енергичну борбу за њихово уклањање. Установиће се редовни месечни прегледи дворишта и домова и водиће се рачуна да се чисте и уредно одржавају. Друго легло комараца су баре којих има свуда око Београда. Ту се поставља најтежи задатак и он се може решити само узајамном сарадњом Општине и државе.

Маларија се мора лечити постепено. Али комарце треба таманити свуда без обзира да ли су маларични или не, јер Београд као туристички град несме имати комараца.

Панчевачки рит, Дунавски крај и Макиш

Говорећи о подводним теренима око Београда, Г. Илић се нарочито задржао на Панчевачкоп риту, Дунавском крају и Макишу.

Панчевачки рит треба исушити и испумпати сувишну воду. Ако то није могуће треба га претворити у језеро.

Целу обалу Дунава треба опасати каменим зидом и тако је претворити у пријатно шеталиште.

Макиш се може асанирати једино ако се цео експроприше и постане власништво Општине. Место подводног и нездравог Макишког насеља замишља се зелени појас и аеродром у зеленилу и пријатној околини.

У дискусији која је трајала пуна три часа, учествовали су још гг. **Инж. Т. Филиповић**, начелник Мин. грађевина, **д-р Тадић**, санитетски пуковник, и од стране Општине гг. **Александар Крстић**, шеф Одсека за паркове и **Слободан Петровић**, управник водовода.

Озбиљност и важност питања коме је била посвећена ова конференција изван је дискусије. У толико је њено сазивање имало више места и оправдања, јер опасност од комараца, и инсеката у опште, заиста је велика. Нарочито у великим градским агломерацијама.

Тај „непријатељ кога ми мало познајемо грдно нам се свети за наше презирање, нарочито нама, у нашој асили где се о њему води тако мало рачуна... Где год се окренете сретнете их. Они најдубље улазе у наш живот и прате нас стално свуда. Ноћу „уједају" нас комарци и дању пецају муве или улећу мушице у очи..."

Н.

Одлуке Државног савета

Комисија, која врши увиђај на лицу места поводом издавања грађевинске дозволе, треба да саслуша сва заинтересована лица и да покуша нагодбу о примедбама приватно правне природе

Један сопственик се обратио молбом Градском поглаварству у Београду и тражио издавање грађевинске дозволе за подизање грађевине на свом имању у ул. Краља Александра. Од овог тражења је одбијен одлуком Поглаварства са разлога, што је спорно да ли је тужилац сопственик имања на коме би хтео да подигне грађевину, јер је на његовом укњиженом праву власништва забележен спор ради признања сопствености на истом имању другим лицима, а по закону — § 85 Грађевинског закона — услов за издавање грађевинске дозволе је и подношење доказа о несумњивом власништву имања за које се тражи грађевинска дозвола. Министар грађевина својим решењем усвојио је разлоге одбијајуће одлуке Поглаварства, ту одлуку оснажио и жалбу именованог одбацио. Међутим, Државни савет, по тужби заинтересованог, својом пресудом бр. 27366 од 2 децембра 1937 год. поништио је министрово решење са следећих разлога: „Према § 89 ст. 1 Грађевинског закона — по пријему молбе за грађевинску дозволу општина мора у року од 10 дана извршити комисијски увиђај на лицу места, *саслушати све заинтересоване*, нарочито све суседе као и изасланика Грађевинског одбора (§ 106), саставити записник о току расправе и упутити предмет Грађевинском одбору на мишљење. У ст. 4 § 89 предвиђено је пак да ће примедбе приватно—правне природе покушати комисија да реши нагодбом, ако не успе, надлежна власт упутиће заинтересоване странке редовном суду, а молиоцу издати грађевинску дозволу на његову одговорност.

Поглаварство је било дужно да спроведе овај поступак и поводом тужиочеве поднете молбе за грађевинску дозволу. На увиђају је имало саслушати сва заинтересована лица, у која долазе и она лица са којима је тужилац у спору око власништва имања за које тражи грађевинску дозволу. Није искључено да би се тада, можда, постигла нагодба између тужиоца и тих лица, или би, можда, она пристала да тужилац на односном имању, на своју одговорност, подигне тражену грађевину. С обзиром на могућност оваквог решења спорних питања, закон је и предвидео спровођење назначеног поступка. Уместо тога поступка, Поглаварство је одбило грађевинску дозволу, чиме се сложио и Министар грађевина, позивајући се на т. 5 § 85 Грађевинског закона, по коме молба за грађевинску дозволу треба да буде снабдевена и доказом о праву власништва или дозволом власника да се предвиђени радови могу извршити на његовом земљишту. Закон, дакле, допушта подизање грађевине и на туђем земљишту, ако сопственик дозволи да се предвиђени радови могу извршити на његовом земљишту. У толико пре тужиоцу није требало ускратити грађевинску дозволу на земљишту које је укњижено као његово власништво, а додата примедба да је у спору око сопствености истог са именованим лицима, и без саслушања тих лица, чиме је искључена могућност постигнућа споразума између лица у спору путем нагодбе на увиђају и евентуално издавање дозволе на одговорност лица које је исту тражило, а такву могућност је закон у цитираним прописима пружио, те зато треба покушати њено остварење."

Смањење плаца због сечења улице представља оправдан разлог за одступање до 10% од најмање допуштене површине плаца

Сувласници једног имања у Београду тражили су од Градског поглаварства у Београду одобрење да изврше поделу свога имања у Брегалничкој улици — парцеле бр. 2699, у катастарској општини Београд 4. Градско поглаварство је одбило њихово тражење са тог разлога, што предвиђене парцеле својом површином не би одговарале „Условима за парцелисање земљишта у Београду", које је одобрио и Министар грађевина. По жалби заинтересованих Министар грађевина је поништио одлуку Поглаварства нашавши да парцелацију треба одобрити, јер су површине парцела мање за испод 10% од мере у условима одређених, а такво одступање је допуштено чл. 5 т. 6 Грађевинског правилника за град Београд, у оправданим случајевима какав је и спорни, где се парцеле смањују и због сечења улице. Поглаварство је тражило поништај министровог решења налазећи да је исто противно за-

kону, а тужба је одбачена од стране Државног савета пресудом бр. 22825 од 23 новембра 1937 год. са следећих разлога: „У Условима за парцелисање земљишта у Београду и поделу на потесе за парцелисање," које је одобрио и Министар грађевина својом одлуком бр. 19042/33, прописане су најмање површине парцела и најмање дужине лица по потесима. Од ових „Условима" утврђених мера допушта одступање до 10% чл. 5 т. 6 Грађевинског правилника за град Београд и то у изузетним случајевима где се не могу добити одређене мере.

Парцеле на које заинтересовани деле своје имање дужином лица одговарају „Условима", али су њихове површине мање за испод 10% од мера утврђених у пом. „Условима". Како је ово одступање у границама допуштеним по Грађевинском правилнику — чл. 5 т. 6, а пошто је и случај изузетан и такав да оправдава то одступање — парцеле се смањују и због сечења улице, што ће донекле бити надокнађено путем апропријације — то је и министрово решење о одобрењу парцелације путем тога допуштеног и оправданог одступања правилно, а тужба је неоснована и као таква одбачена."

И о изузетној грађевинској дозволи, за време забране грађења по § 118 грађев. закона, одлучује општина у пренетом делокругу као грађевинско управна власт првог степена.

§ 118 Грађевинског закона нормира питање забране новог грађења. У њему је предвиђено: „приликом израде новог или измене постојећег регулационог плана општина може забранити нова грађења. Новоградске или преправке постојећих зграда могу се дозволити само у толико у колико неће отежавати извођење новог регулационог плана. Ове дозволе општина може давати на основи пројектованог регулационог плана и то само по претходном одобрењу надлежне власти. Подручје на које се забрана протеже и време трајања забране, које не може бити дуже од 2 године, има се јасно означити и огласити."

О начелној забрани нових грађења због израде нових или измене постојећег регулационог плана из цитираног § 118 одлучује градско веће, јер је то у вези са одлучивањем о грађевинским уређајним основима (регулациони план, уредба у његовом извођењу и грађевински правилник), што је искључива надлежност градског већа, одлучивање о чему не може пренети ни на стално одредбе, сходно § 95 т. 10 Закона о градским општинама. Питање начелне забране новог грађења о којој говори § 118 је дакле једно питање из самоуправног делокруга општине, о коме општина, преко градског већа, одлучује као самоуправа. У овом погледу нема ништа спорно. Међутим, § 118 предвиђа да се, и за време оне привремене забране нових грађења, могу дозволити новоградње или преправке постојећих зграда ако то неће отежавати извођење новог регулационог плана. У вези са овим прописом поставило се питање, ко је надлежан да одлучује о овој изузетној дозволи новоградње за време оне начелне забране грађења, да ли о тој дозволи одлучује градско веће које је одлучило и о забрани грађења, у ком случају би и то био посао општине као самоуправе, или пак и о тој изузетној дозволи, одлучује општина не као самоуправна него као грађевинско управна власт првог степена у смислу § 85 грађевинског закона у вези са § 89 т. 3 закона о градским општинама. Једном речи — поставило се питање да ли ону грађевинску дозволу може издати *градско веће*, представљајући општинску самоуправу или *општина* замењујући грађевинско управну власт првог степена.

Поводом једног конкретног случаја, управни суд у Загребу, у својој пресуди бр. 278-37 од 12 јануара 1937 год. био је заузео оно прво становиште, т.ј. да је о оној изузетној грађевинској дозволи надлежно да одлучи градско веће. Образложење управног суда је следеће: „Суд је даље нашао, да је за пресуђење предлежећег спора одлучан пропис § 118 грађевинског закона од 7 јуна 1931, који гласи:

§ 118.

Забрана новог грађења. (1) Приликом израде новог или измене постојећег регулационог плана општина може забранити нова грађења. Новоградње или преправке постојећих зграда могу се дозволити само у толико уколико неће отежавати извођење новог регулационог плана. (2) Ове дозволе општина може давати на основи пројектованог регулационог плана и то само по претходном одобрењу надлежне власти. (3) Подручје на које се забрана протеже и време трајања забране, које не може бити дуже од 2 године, има се јасно означити и огласити. Из овог законског прописа следи да забрана грађења може бити одређена само што је 1) у изради регулациони план и 2) ако је подручје на које се забрана протеже и време трајања, које не може бити дуже од 2 године, јасно означено и оглашено.

Градска општина доприниела је доказ да је забрана грађења изречена закључком градског заступства од 20 новембра 1935 чл. 1160 те да је тај закључак прописно оглашен огласом од 21 новембра 1935 број 221582, подручје забране означено је као цијело подручје града Загреба. Заступник државног ерара све ово не пориче, па је тако утврђено да је забрана изречена према прописима закона. Крај оваквог стања ствари одлучно је за рјешење предлежећег спора питање, тко и под којим условима може дозволити грађење и унаточ горе наведене опће забране. На ово питање јасан је одговор у самом тексту закона, који прописује да овакове дозволе *може давати општина* и то под следећим условима: 1) само

у толико, у колико градња неће отежавати извођење новог регулационог плана (§ 118 став 1); 2) на основу пројектованог регулационог плана (§ 118 став 2); 3) само по претходном одобрењу надлежне власти (§ 118 став 2). Стараље о уређењу града, где долази и доношење регулационе основе као и њене промјене, спада у надлежност општине као самоуправног тела (Рјешење Државног савета од 30 октобра 1933 број 21597-1933). Према томе јасно је да једино општина као самоуправно тело, која доноси регулациони план и која изриче забрану грађења по § 118 грађевинског закона, може дозволити изнимку од те забране, предвиђену у §-у 118 став други. § 118 то изричито и одређује те даје искључиво општини овлашћење да ова може давати дозволу на основи пројектованог регулационог плана. Закон се ту служи изразом „може", а не „има" или „треба да", па из тога слиједи да општина не мора дати такову дозволу, него да она има право оцјене хоће ли дозволу дати или не. Тек кад општина одлучи да дозволу даде дужна је тражити претходно одобрење надлежне надзорне власти (§ 118 став 2), којој припада право надзора те која по §-у 10 грађ. закона одобрава регулационе планове или њихове измјене. У предлежећем спору одлуку у првој молби донело је градско поглаварство као грађевинско-управна власт у смислу § 89 тачка 3 Закона о градским општинама, а да није претходно тражен закључак градског већа, које је једино надлежно да решава о пословима, који спадају у делокруг града према § 88 закона о градским општинама. Градско поглаварство саслушало је, истина, грађевински одбор, који по § 106 Грађевинског закона постоји код града, но тај грађевински одбор по самом је пропису закона у грађевинским предметима савјетодавни орган општине, а не градског поглаварства у функцијама § 89 закона о градским општинама. По §-у 95 Закона о градским општинама градско веће не може ни на стално градске одборе пренети послове одлучивања о грађевинским уређајним основима, (§ 95 тачка 10) дакле онима који се односе на регулациони план града, па је с тога јасно да по закону једино градско веће може одлучити и о дозволи по § 118 грађевинског закона.

Кр. банска управа није се с тога утуженим рјешењем смјела упуштати у меритум ствари, него је била дужна првомолбену одлуку укинути и одредити да се прије свега исходи закључак градског већа о томе, да ли оно по §-у 118 грађевинског закона даје дозволу грађења.

Пошто Кр. банска управа није тако поступила, повређен је на закону основни интерес општине града Загреба, па је стога суд тужбу уважио и утужено рјешење на основу чл. 34 Закона о Државном савету и управним судовима поништио.

Међутим, Државни савет, по жалби управне власти чију је одлуку био поништио управни суд, поништио је цитирану пресуду управног суда и заузео оно друго становиште, да и о изузетној дозволи из § 118 грађевинског одлучује општина у својству грађевинско управне власти првог степена. Образложење Државног савета — његово рјешење бр. 8156/37 од 15 априла 1937 год. — је следеће: „Погрешио је управни суд када је ожалбеном пресудом стао на гледиште да је за доношење првостепене одлуке по овом предмету било надлежно градско веће а не градско поглаварство.

Према т. 10 § 95 Закона о градским општинама у надлежност градског већа заиста спада одлучивање о грађевинским уређајним основима какво одлучивање, према изричној забрани у овом пропису градско веће не може пренети на друге органе — сталне одборе. Ова надлежност градског већа и изрично је предвиђена у §§ 3–13 грађев. закона где се предвиђа поступак и надлежност органа за доношење грађевинских уређајних основа појединих градова, — варошица. Из овога излази да у самоуправни делокруг општине у грађевинским стварима спада у опште стараље општине о уређењу града где према изложеном спада: доношење регулационог плана, уредба о његовом извођењу и грађевински Правилник. У овакву надлежност општине спада и начелно одлучивање о забрани новог грађења приликом израде новог или измене постојећег плана које општина може изрећи по овлашћењу из § 118 (1) прве реченице грађевинског закона.

Међутим у случају који је предмет овог спора није било у питању никакво одлучивање које се односило на уређење основе града. У овом случају интересована странка тражила је да јој се изда грађевинска дозвола за подизање извесног грађевинског објекта. По овој грађевинској ствари у којој се општина према § 89 т. 3 Зак. о град. општинама у вези § 85 грађ. закона појављује као општа управна власт првог степена, она је имала поред чисто техничке оцене у првом реду, али као грађевинска управна власт, да одлучи да ли, и поред постојеће начелне забране из § 118 (1) прве реченице грађев. закона, може ипак издати грађевинску дозволу наиша је општина као грађевинска власт овлашћена другом реченицом истог прописа у колико то неће отежавати извођење новог регулационог плана. За доношење овакве одлуке којом се у ствари само одлучује хоће ли се у даном случају или не издати грађевинска дозвола надлежна је општина, као што је већ изложено, као општа управна власт првога степена у грађевинским стварима каква надлежност спада у њен пренесени делокруг а не у њен самоуправни делокруг, као што је то управни суд погрешно нашао, па је за доношење такве одлуке било надлежно градско поглаварство чи-

ју одлуку према § 143 Закона о градским општинама расматра надлежна Банска управа као хијерархијска виша управна власт која, према § 122 З. У. П. одлуку ниже власти може одобрити, или у сваком правцу изменити одн. надопунити.

Са ових разлога ожалбена пресуда управног суда поништена је на основу чл. 41 Закона о Државном савету."

На основу мишљења комисије која је извршила увиђај на лицу места, општина може донети решење о рушењу грађевине склоне паду која се не може поправити.

Општина је сопственику забранила употребу његових зграда-барака и наредила је рушење истих пошто је комисијским увиђајем на лицу места у смислу § 89 Грађевинског закона утврђено да те зграде не одговарају грађевинским прописима, ни основним условима намене, и да се путем преправке не могу довести у ред него да их треба порушити сходно §§ 94 и 95 Грађевинског закона. Сопственик је против одлуке општинске изјавио жалбу Министру грађевина, која је одбачена, а против министровог решења поднео је тужбу на Државни савет која је, исто тако, одбачена пресудом Државног савета бр. 25344/36 од 1 фебруара 1937 год. са следећих разлога:

„Из аката овога спора види се да је на основу §§ 94 и 95 у в. § 89 Грађев. зак. и чл. 83 Грађевинског правилника, Грађевински одељак Техничке дирекције Градског поглаварства у Београду увиђајем на лицу места утврдио да је зграде тужиоца у Солунској ул. бр. 15 не одговарају ни прописима грађевинског правилника ни најосновнијим условима намјене и да се исте не могу довести у исправно стање никаквим преправкама већ да их треба порушити. С тога је Општина као надлежна првостепена грађевинска власт на основу § 94 (2) Грађ. зак. била овлашћена да на основу мишљења ове комисије донесе одлуку о рушењу поменутих зграда. Према томе неосновани су сви приговори тужбе у колико се односе на надлежност органа и основаност одлука по овом предмету.

Исто тако из аката спора види се да је поменути увиђај Техничке дирекције вршен у присуству сопственика имања што се утврђује и њиховим потписима на записнику о том увиђају као јавној исправи која се чињеница у см. § 388 Грађ. парнич. поступка има сматрати доказном докле год страника не утврди њену неистиност а тужилац Блажек Ђорђе сем голог одрицања да је присуствовао пом. увиђају ничим не утврђује неистинитост истакнуте чињенице.

Са ових разлога тужба је, на основу чл. 34 Закона о Државном савету и управним судовима одбачена као неоснована."

За пријем у градску службу не могу се специјалним статутом постављати општи услови који би били у противности са општим условима за пријем у државну службу, који вазе и за градску службу сходно § 104 Закона о градским општинама.

Избор једног лица од стране градског већа за равнатеља градске електричне централе, по жалби конкурената за исто место, био је поништен од стране Банске управе по том основу да изабрани кандидат није испуњавао општи услов специјалног статута у погледу година старости, који се услов, међутим, не слаже са општим условом о годинама старости за пријем у државну службу, што по § 104 Закона о градским општинама важи и за пријем у градску службу. Управни суд одбацио је тужбу изабраног против поништаја избора, а Државни савет, ништећи својим решењем бр. 21219/37 од 24 новембра 1937 год. ожалбену пресуду, уважио је његову жалбу.

Случај је следећи:

„Одлуком градског већа града Загреба од 2 марта 1936 год. чл. 130 б) изабран је за равнатеља Градске електричне централе жалилац инж. Рибић Божидар. По жалби инж. Прикрил Божидара и других, као натјецатеља на дотично место, Банска управа је својим решењем бр. 42825/936 поништила одлуку Градског већа узимајући да изабрани кандидат не испуњава услов из § 4 под а) статута за чиновнике и службенике Градске електричне централе из 1925 год., јер је у моменту избора имао више од 40 година, а услов је статута да нема 40 година.

Противу овог решења инж. Рибић је покренуо спор код Управног суда, који је расправљен ожалбеном пресудом тако да је његова тужба одбачена као неумесна. У озир пресуди Суд је примио као исправно тврдње тужбе да за Градске службенике с обзиром на одредбу § 104 Закона о Градским општинама важе у погледу општих услова за пријем у службу одредбе које важе и за државне чиновнике тј. одредбе чиновничког законз, према којима лице које се прима у службу не сме имати 60 година живота (§ 3 тач. 7 Ч. З.), али је с друге стране узео да то не важи и за службенике Градских предузећа чији је положај регулисан посебним одредбама, као што је овде случај, јер је питање чиновника и службеника Градске електричне централе одређено статутом из 1925 године, те су стога одредбе овог статута одлучне за овај случај, како је у осталом и спорним решењем расправљено. У прилог овог гледишта узета је околност, што је у § 1 статута о градским службеницима изричито назначено да исти статут важи за све намјештенике града Загреба осим оних који су намјештени код Градских предузећа. Како је спорним решењем предмет већ расправљен тако, што је примењена одредба § 4 тач. а) статута о службеницима Градске електричне и, с обзиром на ову, поништена одлука градског већа, пошто тужилац Рибић

не испуњава прописани услов овог статута, његова тужба је као неумесна одбачена.

Поводом жалбе инж. Рибића на ову пресуду Државни савет је расмотрио наводе ове жалбе и разлоге ожалбене пресуде, па је нашао да наведено гледиште како спорног решења тако и пресуде није у сагласности са Законом, услед чега ови акти не могу опстати.

Стоје разлози како оспореног решења тако и ожалбене пресуде, према којима је питање службеника Градске електричне централе па и њеног равнатеља, било регулисано посебним статутом из 1925 године, из чега би следовало, судећи само по томе, да за пријем у службу равнатеља централе важе одредбе овог специјалног статута, а не одредбе општег статута о Градским службеницима. Али одредбе овог статута из 1925 године измењене су доцније, нарочито у погледу централе, Правилима предузећа општине и града Загреба из 1925 године, донетим у смислу одредаба новог закона о градским општинама од 1934 год. По § 51 ових Правила сваком градском предузећу као што је и електрична централа стоји на челу по један равнатељ кога бира градско веће на предлог одбора за градска предузећа, а на основу натјечаја објављеног мјесец дана прије избора, а овај избор одобрава надзорна власт по § 102 Закона о градским општинама. Из овог произилази, као несумњиво да је равнатељ електричне централе градски службеник, пошто је у § 102 Закона о гр. опш. реч о стручним референтима и стручни референт па стога и све што важи за градске службенике бар у погледу општих услова за пријем у градску службу важи и за равнатеља електричне централе. Године старости као највише границе до које је дозвољен пријем у градску службу, представљају општи услов за пријем у службу грађанских службеника, а не какав специјални услов који би био предвиђен за један специјални посао везан за електричну централу. Према § 104 Закона о градским општинама, одредбе које важе за државне службенике „о општим условима за пријем у службу...” имају се сходно смислу примењивати и на градске службенике, у колико овим законом није друкчије одређено”. А одредбе о општим условима за пријем у службу државних чиновника садржани су у чиновничком закону тј. у његовом § 3. У оном смислу у коме се ова одредба примењује на државне службе она се има примењивати (по § 104 З. о.гр.о.) и на градске службеника по тач. 7 наведеног § З Ч. з. за лице које се прима у службу услов је „да није навршило 60 година живота”, а тај услов Рибић испуњава.

У § 156, као прелазном наређењу, Закона о градским општинама прописано је да Градски статути Уредбе и правилници остају на снази у колико нису у противности са поменутим законом, док се не измени. С обзиром на овај пропис престале су важити оне одредбе статута за градске службенике о општим условима за пријем у градску службу, уколико су ови различити од услова примењених чиновничким законом, пошто су у противности са оним законом који у своме § 104 одређује да важе општи услови из чиновничког закона чији су прописи у погледу материје из ст. 1 § 104 Закона о градским општинама тиме постали саставни део поменутог закона. Статутом о службеницима град. електричне централе, као градског предузећа, био је у свему уређен положај службеника овог предузећа, па и равнатеља централе, независно од општег статута о градским службеницима, па према томе и питање општих услова за пријем у ову службу § 4-а). У колико се може узети, услед овога, да је овај статут остао у важности и поред наведених одредаба § 156 и § 104 Закона о градским општинама, као што је управни суд узео он је доцније измењен Правилима за градска предузећа (§ 51) од 1935 год. бар у колико се тиче равнатеља централе. Јер по овим правилима (§ 51) равнатељи несумњиво градски службеник — технички референт — и за њега као таквог важе они општи услови за пријем у градску службу који важе за градске службенике уопште тј. услови из чиновничког закона (§ 104 Закона о градским општинама, § 3 Ч.З.), поред специјалних услова у погледу техничке спреме прописаних статуом о службеницима градске електричне централе који су овде неоспорни. Према томе за равнатеља електрич. централе, као градског службеника не важи општи услов у погледу старости из § 4 а) статута електричне централе тј. 40 година већ услов из § 3 тач. 7 Ч.з. (тј. 60 год.). А овај услов жалилац Рибић испуњава.

И кад жалилац Рибић испуњава према изложеноме испуњава потребне услове за пријем у градску службу, а градско веће га изабрало у следству оцене својих потреба, онда је било места ништењу одлуке већа спорним решењем Банске управе.

Спорно решење према овоме показује се као противно закону, а тужба Рибића умесна. Стога је управни суд ову тужбу имао уважити и спорно решење поништити. Како је у ожалбеној пресуди противно поступљено Државни савет је морао жалбу уважити и ожалбену пресуду преиначити у овоме смаслу као што је то овде пресуђено.”

Саопштио
Љубомир Ж. Јевтић,
секретар
Државног савета

Некролог

† ЖИВКО Г. ПАВЛОВИЋ

генерал, академик

Живко Г. Павловић, дивизиски генерал у пензији и резерви, редовни члан Српске академије наука, почасни члан Латинске академије за науку, лепу књижевност и вештине у Паризу, почасни члан Академског друштва за међународну историју у Паризу

† *Живко Павловић*

итд. умро је 26 априла у 14 ч. 1938 год, у санаторијуму „Врачар" у Београду.

Велики војсковођа, десна рука у своје време славнога Војводе Радомира Путника, и академик склопио је своје паметне очи за навек... Отишао у „Пантеон народне захвалности" и заузео своје место тамо, поред Војводе Живојина Мишића, Војводе Степе Степановића, Генерала Милоша Васића... а у близини државника Николе Пашића, Стојана Протића, Андре Николића, Милорада Драшковића... недалеко и сви скупљени око Краља Петра I Великог Ослободиоца и Витешког Краља Александра I Ујединитеља.

Живко Г. Павловић и као човек и као војник једна је првозначајна личност новије историје Југословена.

Као човек:

Као човек син села, уреда Шумадије (Башин, срез Јасенички, округ Крагујевачки, Дунавска бановина), на граници крагујевачког и смедеревског округа, рођен 1 марта 1871 год. Родитељи његови, отац и мајка, неписмени сељаци, били су врло сиромашни.

Отац му Гаврило живео је на маломе поседу, у Башину, када је дошао из Рамаће срез Гружански, округ Крагујевачки. Стекао је нешто поседа, те су му два сина могли скромно живети. Мора бити да је и отац Живков Гаврило имао, иако неписмен и сиромашан неких нарочитих врлина; јер је био четовођа и чак командовао батаљоном у српско-турском рату 1876/1878 год. када је добио златну и сребрну медаљу за храброст.

Породица Живка Г. Павловића старинном је из Равне Сјенице, Новопазарски Санџак, стара Рашка, који је народ претставник неколиких наших најлепших особина. Често под њиховом неугледном свакашношћу крије се много „сиромашног, духозитога и моралнога" рекао је др Јован Цвијић. То су они великани, од највеће националне вере, који су се борили и жртвовали — и појединачно и у масама — за Слободу, за Правду, да ослобе Косово, да похају Сливницу. То су они џинови, који могу да се горостасно исправе — и као маса и као појединци, — и да круше и ломе пред собом све. То су они бесмртници, који су у своје идеале веровали без икаквих облачака сумње. То су они видовњаци, који у себи имају народни инстинкт за живот, „за напред", и, којима ништа није препона... који циљу долазе ма и по цену живота. Таква је породица била Живка Г. Павловића.

Живко је био бистар и обдарен. Његов отац иако сиромашан, напрегао је све снаге да свога сина Живка школује.

Живко свршава основну школу, у Церовцу, (срез Јасенички, округ Крагујевачки) пошто школе у Башину тада није било. Његов учитељ Матеја Ђорђевић много је Живка ценио као доброг ученика — чак, још у првом разреду, био је нека врста помоћника учитеља, цензор, како се тада звало.

Као ученик био је свима у очи. Његови другови из школе: Зарија Старчевић и Анаиије Јевремовић из села Башина, који су на погребу присуствовали кажу — „Живко је много волео школу. Док смо ми завршавали први разред, Живко је већ сам научио књиге и из другог разреда. Живко прочита једанпут књигу и то му је доста. Живко је свима нама импоновао, ми смо га волели — али, у исто време ми смо и њега

исто као и учитеља ценили, па помало смо се од њега и плашили."

Живко је ступио у гимназију у Крагујевцу. Тамо се тако исто истакао као добар ученик. Свршио је 6 разреда гимназије.

Као човек, од доба младости па све до смрти, кроз цео живот, имао је у себи неку урођену отменост, која се не да научити ни у једној школи, ни у једном заводу за васпитање.

Увек тих, миран, прибран. Свакад прво размисли о ствари, коју намерава да ради или жели да нареди други да ради.

Као човек увек је имао љубави према напредном, према лепом и према праведном. Рођен је за педагога и васпитача и, да није био по струци војник, сигурно би био професор универзитета.

Као човек био је према свакоме приступачан. Са сваким се опходио лепо, неусиљено, природно и није чудно што је њега сваки волео, ценио и поштовао.

Као човек по своме начину живота био је врло скроман. Он није волео надувеност, позоришност и охолост; чак му је то било и одвратно.

Код њега се увек огледала отменост једнога Шумадинца. И, када га је писац ових, можда овлаш набачених и непотпуних, редова (којима се жели макар и нешто да истакне живот и рад овога војног великана, научника и патриоте), замолио да му напише предговор за чланак „Шумадија и Шумадинци", он је то примио са задовољством.

Живко је, похваљујући тај мој рад, истакао; „да је у Шумадији никла прва идеја о нашем ослобођењу... да је у Србији као пијемонту имала важан удео... и, да тај и такав удео у стварању државе Шумадија је могла да оствари једино ваљаношћу Шумадинаца..."

Живко Г. Павловић истицао је Шумадинце као људе. Заиста, када се у потпуности хоће да претстави Шумадинац (можемо рећи, он није више жив те да нам се не припише нека особина, коју немамо) нека се загледа у свему и по свему **Живко Г. Павловић**... Он је у себи имао нешто крепко, живахно, врло активно, често нервозно — „активно и смело". Био је увек озбиљан, никада није волео да изнозета. Чак и у младости није се никад заборавио.

Живко је имао здрав разум, меру и смисао за стварност. Он је радио и бунтао; никада патио па и потцењивао, али то се није могло код њега да примети.

Био је способан да прима на себе одговорност, чак и у најтежим моментима. Када су сви гледали да се извуку, он је прокоио судбини и опасности (1915 год. најбољи је за то пример).

Живко Г. Павловић као човек имао је велику у себи националну свест, љубав према Народу и оданост према Отаџбини.

Као човек са свима врлинама (разборит, умешан, начитан, скроман, некористољубив, достојанствен) и свима лепим физичким особинама (леп и средњи стас, примамљива спољашност, здрав и крепак, добар јахач и издржљив на раду) чини тип одличног претставника по свему — Шумадинац достојан хвале и поштовања.

Живко Г. Павловић, био је као човек у свему и по свему — Шумадинац.

Као војник:

Као војник био је унеколико велики: као потчињени, као наставник, као командант, као личност најважнија у Врховној команди.

Ступа у Нижу школу Војне академије, пошто је волео војску и пошто је положио пријемни испит, 1 септембра 1889 год. са XXII класом. Из ње излази као артиљериски потпоручник 16 септембра 1892 год. као 7 у рангу од 50 другова.

Прних дана војничке службе обележио је таквим потезима, да је свака паметан и објективан посматрач у њему могао запазити војника од расе, човека рођеног за војсковођу.

Као потчињени био је дисциплинован, увек послушан и на служби савестан. Добар друг и пријатељ.

Волео је да ради, да се усавршава. Он се свеердно трудио да се што боље спреми за положаје у којима је очекивао.

Ступио је на Вишу школу Војне академије, после положеног пријемног испита, 1 септембра 1894 год., коју је завршио као 9 у рангу од 14 другова 1 септембра 1896 год.

По свршеном школовању на Вишој школи Војне академије предузима озбиљну припрему за више војничко образовање. И, чим је искомандован прописано време батеријом, изабран је по пријави за припрамника за генералштабну струку.

Завршио је припрему за генералштабну струку, 2 године, те по положеним испитима прекеден у генералштабну струку и произведен у чин генералштабног капетана II кл. 1901 год.

Као генералштабни капетан послат је у Немачку, где је као државан питомац у Берлину изучавао немачки језик и студирао немачку војску. Он је имао много лепих погледа и похвала за Немачку војску, коју је изучио и упознао врло подробно и савесно. Био је вишеструка, као и многи други официри који су у Немачку пошли да ће врло корисно слати официре у Немачку да у њој виде шта је ред и рад.

Утицај Немачке оставио је дубокога трага на Живка Г. Павловића. Он је стално чинио упоређења између Немачке доктрине — Клаузевица, мисионца и војнога немачкога филозофа, и Француске доктрине — Наполеона I, коју је озако сјајно изнео Жомини.

На свима радозима као генералштабни официр, дотиче 1906—1907 год. као потпуковник и командант 18 пешад. пука „Суворовски", осећао се дух Немачке доктрине: методичност, тачност, која иде у педантерију.

Завео је био као командант пука решавање тактичких задатака. Код њега и око њега сви су се скупљали официри Београдског гарнизона. То је био као неки „Народни војни универзитет" где су сви долазили да чују и виде, што дотле није нико у војсци практиковао (или бар ретко ко).

Живко Г. Павловић био је способан да свакоме одговори на постављено питање. Он се увек сећао тих дана војничкога рада и живота са гордошћу.

Свуда се говорило само о Живку Г. Павловићу. Стога је 1904 год. одређен за ордонанс официра Њ. В. Краља, док 1907 год. за ађутанта Краљевића Ђорђа; а 1910 и 1911 год. био је наставник Витешком Краљу Александру I Ујединитељу.

Живко Г. Павловић још 1910 год. буде запажен и позват од стране Војводе Радомира Путника као генерала и начелника Главног генералштаба на положај

начелника Оперативног одељења Главног генералштаба. И, ту, на томе положају, припремао је, уз Војводу Радомира Путника, све што је било потребно српској војсци да може да успешно води рат.

Ступа у рат 1912 год. као шеф за израду нацрћења у Оперативном одељењу Врховне команде. Шта је српска војска постигла овакве и оволике успехе уз Војводу Радомира Путника захвалност припада и Живку Г. Павловићу.

Кад црногорска војска у току рата са Турцима 1912 и 1913 год. употребљ и наше приморске трупе под командом генерала Дамјана Поповића за заузеће Скадра, није успела, образована је „Приморски корʺ у који су ушле 2 српске дивизије, сва црногорска војска око Скадра и велики део српске опсадне артилерије, коме је за команданта одређен Генерал Петар Бојовић а за начелника штаба (тада потпуковник) Живко Г. Павловић.

Заузеће и опсаду Скадра лепо је описао Живко Г. Павловић као генерал у пензији у своме дивном делу: **„Опсада Скадра 1912—1913ʺ** (прилог историји Првог балканског рата, Београд 1926). Његов план за заузеће Скадра био је тако савршено израђен, да је заиста по његовоме предвиђању Скадар могао да се за 2 сата заузме. Али, око поноћи стиже телеграм: Претседник владе Никола Пашић јавља, да се обуставе сваки рад.

Живко Г. Павловић као војник, иако тешка срца, обуставља рад 28 марта (10 априла) 1913 год.

Када је 1913 год. дошло до заплета између Срба и Бугара тада је Живко Г. Павловић као генералштабни потпуковник био начелник Оперативног одељења Врховне команде. На томе положају потпуно је оправдао поверење Војводе Радомира Путника.

Живко Г. Павловић слат је 1912 год., после Првог балканског рата, у Лондон заједно са Стојаном Новаковићем ради преговора за мир. Преговори су почели 3 децембра 1912 год., али без резултата, јер су уступке балканске државе захтевале за рачун Бугара уступиле Једрена, које је било још у рукама Турака.

Када је избио светски рат 1914 год. он је као најутицајнији и најкомпетентији све до 1916 год. био помоћник Начелника штаба Врховне команде. Његов је положај био веома тежак и деликатан: као у 1914 год. до доласка Војводе Радомира Путника, који се пред објаву рата налазио у Глајхенбергу (Аустроугарска) на лечењу, тако и нарочито несрећне 1915 год. при повлачењу српске војске и прелазу кроз Албанију и Црну Гору.

Живко Г. Павловић, када је вршена реорганизација српске војске на Крфу, одређен је за команданта Шумадиске дивизије, док је 1917 год. смењен и послат за војног изасланика у Атину (Грчка).

Када је завршен рат, при крају 1919 год., отворена је Југословенска Војна академија, чији је прва оснивач и управитељ Живко Г. Павловић (од 10 јуна 1919 год. до 7 октобра 1920 год.) унапређен у чин генерала. Био је командант Јадранске дивизиске области 1922 год. а потом помоћник команданта I и III Армиске области, када је 21 јануара 1923 год. пензионисан.

Живко Г. Павловић завршава своју активну службу у војсци, коју је у миру много унапредно и припремио за рат, а у рату сјајно помагао и управљао војском — српском војском у најтежим моментима и у сјајним победама. **Он се истакао и као научник, војни писац и књижевник.**

Публиковао је много оригиналних и преведених чланака у војном часопису „Ратник", као и у другим. Штампао је као засебна издања:

1) **„Српско-Бугарски рат"**, од мајора Кунца, превод с немачког, Београд 1906.

2) **„Ратовање и вођење војске"** од фон дер Голца, превод с немачког као додатак „Ратника", Београд 1907.

3) **„Дално-стратегијско извијање"** — Прва књига. Београд 1909. То је било дело од капиталне вредности које је било први и најбољи уџбеник напочато нашој књизи. Спремао је и други и трећи део („Тактичко, блиско" и „Борбено извијање"), које није успео због наступа ратова да публикује.

Живко Г. Павловић већ је стекао своје велико име: на ратишту као војсковођа и диригент војничких наоружаних маса, у миру као научник, писац, чији су радови пали у очи. То даје повода Краљевској српској академији наука, која је увек водила бригу да се свака научна вредност запази, похваље и уздиже, те је он предложен и проглашен **25 октобра 1921 год. за редовног члана (правога) Краљевске Српске Академије наука у Београду.**

Приступна Академска беседа Генерала Живка Г. Павловића прочитана на свечаном скупу, била је **„Београдска операција** (Ослобођење Београда новембра 1914 год.)

Претседник Краљевске Српске Академије наука д-р Јован Цвијић, прослављени научник, врло је интересантно истакао војнички таленат Живка Г. Павловића, генерала. Он је рекао, између осталог оно:

„...У данашњем приступном предавању открили сте нам један свој нов философски начин гледања на победу. По Вашем последњем чланку у „Српском књижевном гласнику" могло се мислити да Ви слепо верујете у моћ Врховне команде и, услед тога, њеним стратегиским потезима дајете огромну важност пред којом све друго бледи.

Можда Ви нисте сасвим тако мислили, али је то био утисак Вашега начина расматрања и Ваших закључака. Сада видимо, да Ви тако не мислите.

Може рад Врховне команде бити првокласна вредност — као што је то био рад наше Врховне команде — па опет не дати оне величанствене победе. И зато Ви с правом говорите о моралним и психичким елементима: о психичкој кризи, о душевној узбркапости, о моралној сондажи и о нашем народном карактеру, који се у овим великим моментима открио.

Ви сте тиме дирнули ОСНОВНИ УЗРОК СВЕГА СЛАВНОГА што се догодило. И, нема сумње да ће се у студијама, које се буду бавиле нашим великим ратовима и њиховим резултатом, данашњом нашом великом државом, на те узроке обратити највећа пажња. Јер, баш је у нашим ратовима имало основну, дубоку и пичим незаменљиву вредност морално-духовно стање народних маса..."

Његово научно, књижевно делозвање настаје у пуној мери када је проглашен за редовног члана

Академије наука. Он сада публикује своја дела као издања „Академије наука" и то:

1) **„Битка на Јадру"**, августа 1914 год., Београд 1924.

2) **„Битка на Колубари"**, Први део. Дефанзивна битка. Сveска прва. Београд 1928.

3) **„Битка на Колубари"** Први део. Дефанзивна битка. Сveска друга. Београд 1928.

4) **„Битка на Колубари"**. Други део. Офанзивна битка. Сveска прва. Београд 1930.

5) **„Битка на Колубари"**. Други део. Офанзивна битка. Сveска друга. Београд 1930.

Живко Г. Павловић припремао је још једно капитално дело: **„Операције 1915 године"**, које већ више година ради. Он је замислио да то дело буде у 3 дела и већ је био завршио 2 дела — остао му је још само трећи део недовршен. Врло је интересантно да је пред смрт говорио своме пријатељу Г. Ђорђу Јовановићу, пуковнику у пензији и резерви: „Само да ми је да поживим још две до три године, да бих могао да довршим своје дело — Операције 1915 год."

Живко Г. Павловић као војник за заслуге одликован је многим домаћим и страним одликовањима:

1) Карађорђева Звезда с мачевима III реда и двема IV реда с мачевима, као и Карађорђева звезда IV реда без мачева.

2) Бели орао II реда с мачевима.

3) Бели орао I реда.

4) Св. Сава I реда.

5) Све медаље и споменице рата.

6) Француска Легија части II реда, ратни крст с палмом.

7) Енглески Св. Михаила и Ђорђа.

8) Руски Св. Ане II реда.

9) Руски Св. Станислава с мачевима II реда.

10) Румунска круна II реда.

11) Румунска звезда III реда.

12) Грчки орден Феникс II реда.

Као знак признања за стечене заслуге у рату изабран за почасног члана Академског друштва за Међународну историју у Паризу 1916 год.

Изабран је 1917 год. за почасног члана Латинске академије за науку, лепу књижевност и вештине у Паризу.

Живко Г. Павловић као војник чинио је част српској, сада југословенској војсци. Он је имао у себи све одлике доброга, прзокласнога, великога војника.

Као потчињени дисциплинован, увек готов да изврши што боље наређење — често ако треба поднети и најтеже жртве.

Као наставник предан, савестан, са пуно воље да свакоме покаже, да га упути правилно.

Као командант и старешина правичан и строг, одмерен и отмен.

Као војсковођа разуман, хладан са много размишљања и стојичке издржљивости. Све диспозиције и директиве, које су проистицале из Врховне команде а помоћу којих су биле дириговане армије Српске војске и вођене на победе у победу, он је израђивао.

Његов ауторитет био је врло велики, који је базирао на његовој смелости да прими и предузме одговорност. Ту војсковођску особину он је имао, коју је ретко ко имао од његових сарадника.

Живко Г. Павловић разболео се пре краткога времена. Болест није трајала дуго — пао је 7 априла у постељу, а већ 11 априла пренет у санаторијум „Врачар", где су специјалисте констатовали дуталујуће запаљење плућа. Болест се лагано развијала ...најзад, подлегао је.

Умро је један заслужан, један честит човек, један велики војник, један научних, један велики Шумадинац. Напустио је овај свет са великом љубави према војсци и са жаљењем што је, као и још други, њу напустио пре и у доба када је његова помоћ била најпотребнија Краљу, Отаџбини и народу.

Свето име Живка Г. Павловића остаје у срцима свих Југословена, нарочито Срба, као име цењено и поштовано. Када је умро пре извање саучешћа упутили су Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле преко свога изасланика, Командант Београда Армиски генерал г. Петар Косић, лично је отишао да изјави саучешће, док су послали телеграме саучешћа: Краљевски намесници гг. д-р Рад. Станковић и д-р Иво Перовић, Његова Светост Патријарх д-р Гаврило, Претседник Краљевске Владе г. д-р Милан Стојадиновић, Министар војске и морнарице Армиски генерал г. Љуб. М. Марић, Министар финансија г. Душан Летица, Претседник Београдске општине г. Влада Илић и други.

Сахрана је извршена свечано. У одбору за сахрану били су: Армиски генерал г. Петар Косић командант Београда, Претседник Академије наука г. д-р Александар Белић, Проректор универзитета г. инж. Петар Мишић. Члан управе Српског културног клуба г. Драгиша Васић, Члан управе удружења за Његошев споменик г. д-р Миодраг Ибровац, г. Љубомир Покорни, генерал у пензији, и г. Милутин Лазаревић, пуковник у пензији.

Опело је било у Вазнесенској цркви 27 априла 1938 год. у 10 ч. Поворка, састављена из свих удружења и корпорација, елите Београда, ишла је у лицама: Милоша Великог, Краља Фердинанда, Краља Александра и Гробљанском.

Говоре су држали: **пред црквом** у име војске Армиски генерал г. Милутин Недић, Начелник Главног Генералштаба; у име Академије наука г. д-р Владимир Ћоровић; у име Удружења носилаца Карађорђеве звезде с мачевима пуковник у пензији г. Радомир Елезовић; у име Српског културног клуба г. д-р Данило Дашић; у име студентских удружења г. Милован Матић; **над гробом:** у име Удружења резервних официра и ратника г. Никодије Богдановић, потпуковник у пензији, у име Народне одбране г. д-р Марко Кретић; у име класних другова дивиз. генерал у пензији г. Милош Михаиловић.

Живко Г. Павловић, својим животом и радом, светли и светлеће свима, нарочито млађим поколењима: како треба радити за Отаџбину.

„Слава му и хвала му!"

Жив.

Власник: Градско поглаварство Београд. — Уредник: Ђуро Бањац, Молерова 16
Штампарија Драг. Грегорића, Страхињића Бана 75. — Београд

Београдске општинске новине

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 5–6
Година LVI

Редакциони одбор
МИЛОРАД СИМОВИЋ, Д-Р ДУШАН КАЛАНОВИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ
Уредник
ЂУРО БАЊАЦ

Мај-Јуни
1938 године

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

I Београдски међународни пролећни сајам — Д-р Стеван Поповић . . . 347
Резултати зимске помоћи у прошлој сезони — Д-р Ђура Ђуровић . . . 351
Снабдевање Београда млеком — Д-р Сергије Рамзин . . . 357
Дезинсекција станова — А. Брагина . . . 362
Иступи пред градским властима — Страхиња Ст. Којић . . . 367
Депатност јавне берзе рада у Београду — Милан Марковић . . . 370
Ново уређење Берлина — Арх. Драг. М. Поповић . . . 374
Токио . . . 377

Књижевни додатак:

Есеј о Београду и београдском човеку — Д-р М. И. А. . . . 380
Пилот - потпоручник Кнап брани Београд (Новела из београдског живота — награђена на књижевном конкурсу Градског поглаварства Београд) — (III наставак) — Живорад Вукосављевић . . . 345
Трнаести ред — Душан Стевовић-Јазмин . . . 392

Прилози за историју Београда:

Називи старих београдских улица — Драг. Ранковић . . . 398

Друштвена хроника:

Претседник турске владе г. Џелал Бајар и Министар иностраних дела г. Рушди Арас посетили су Београд . . . 401
Слава Коњичке бригаде Краљеве гарде . . . 403
Годишња конференција Југословенских ротара . . . 406
Скупштина Савеза сокола . . . 407
Скупштина Београдске берзе . . . 408
Скупштина Удружења југословенске стручне штампе . . . 409
Слава Певачког друштва „Никола Тесла" . . . 409
Слава београдских носача . . . 409
Слава Друштва за заштиту и васпитање деце . . . 409
Слава Удружења општинских чиновника и службеника . . . 410
Загребачки гимназисти у Београду . . . 410
Београд је свечано прославио своју традиционалну славу Спасовдан . . . 413
Слава Друштва за унапређење предграђа „Краљице Марије" . . . 421
Слава Друштва за унапређење котежа Франше д' Епере . . . 422
Слава Дома стараца и старица . . . 422
Слава београдске жандармерије . . . 423
Десетогодишњица „Аеропута" . . . 423
Голф утакмице . . . 423
Изложба дечјих радова у обданишту бр. 2 . . . 424
Изложба народних рукотворина . . . 424
Понтон за ново београдско пристаниште спуштен је у Саву . . . 424

Ваздухопловство:

Прва међународна ваздухопловна изложба 425
Ваздушне везе Београда са иностранством: Београд—Италија; Београд—Софија 435

Комунално-урбанистичка хроника:

Уговор са Данском групом о делимичном насипању терена између Дунава и Саве и државног пута Београд—Земун 438
Конференција градских техничких референата 440
Француски научник г. Потрије обилази београдске медицинске установе . . . 441
Београд је добио још две нове модерне гимназијске зграде 441

Социјална хроника:

Пропагандни дани млека у Београду 442
Прослава Дечјих дана у мају 1938 у Београду 443

Културна хроника:

Београд у XIX веку (Изложба Библиотеке и Музеја на Првом пролећном сајму) — Д-р М. И. А. 446

Позоришна хроника:

Реприза „Холанђанина луталице" од Рихарда Вагнера на нашој позорници . . . 452

Књижевна хроника:

„Војна енциклопедија" — Ж. Ранковић 454
„Здравље и социјална помоћ" — Д-р Светислав Поповић 457

Спортска хроника:

Прве аутомобилске и мотоциклистичке трке кроз улице Београда 458

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љубомир Ж. Јовтић 459

Наши градови:

Свечано откривање споменика оцу српске штампе Димитрију Давидовићу у Смедереву 466

Некролози:

† **Михаило Лукаревић** 468
† **Д-р Илија Бацковић** 469
† **Владислав Ст. Качански** 471
† **Давид-Дача Радуловић** 471

Слика на корицама: **Београд 1867 год.**
(Са изложбе „Београд у XIX веку")

Београдске општинске новине

Излазе једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 150·—, полугодишње 80·— динара. Појединн број 10·— дин.
Цена огласа: Цела страна 800·—, пола стране 480·—, четврт стране 300·— дин. Огласи на корицама 60% скупљи
Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54,300
Уредништво и администрација: Кнегиње Љубице 1/II — телефон 20-048.
Уредник прима сваког радног дана од 9-12 часова — Рукописи се не враћају.

Београдске општинске новине
Бр. 5–6 1938

Чланци и студије

I Београдски међународни пролећни сајам

Још једном су се капије на Београдском сајмишту широм отвориле, још једном су шалтери прорадили и стазе и павиљони сајмишта примили посету десетина хиљада људи.

Претседник Београдске општине Г. Влада Илић говори приликом отварања Пролећног сајма

Од 30 априла до 9 маја одржан је I пролећни међународни сајам на Београдском сајмишту.

Пре но што пређемо на сам пролетњи сајам, задржаћемо се мало на сајмишту, тој заиста лепој тековини Београда. Ми имамо једну чудну особину. Дуго се решавамо да изградимо неку већу установу ма да се за њом осећа животна потреба. Наћи ћемо сто разлога да ту изградњу одгодимо и оно наше балканско „сутра" отегне се често у већи низ година. Најзад, једног дана се пренемо и легнемо на рад. Са највећом вољом и напрезањем градимо, не жалећи ни средства, ни труд. У стању смо, загрејани, да инвестирамо многе и многе милионе и да такав већи објекат изградимо заиста добро.

Тада, када га изградимо, као да се уморимо или сматрамо да је све готово. Не бринемо се много о његовом даљем одржавању. Свест да је код многих градња главније одржавање но сама изградња, која је код многих других народа врло развијена, код нас је веома слаба. Ми сматрамо да је све свршено, када је изградња завршена и препуштамо више или мање, објекат самоме себи и природи. Доказ о томе су многи наши путеви и јавне грађевине.

Ја сам врло задовољан што се та наша особина није испољила код Београдског сајмишта, бар не у овом другом, негативном делу.

Дуго смо, предуго, чекали на изградњу сајмишта. Најзад смо се пренули и са заиста ретком брзином изградили га. Општина је са своје стране учинила много а Претседник г. Влада Илић управљао је и сам радовима, само да се изградња заврши по предвиђању и I јесењи Београдски сајам одржи у дан у који је заказан.

Београд је, благодарећи тим заједничким напорима, одржао задану реч. Јесењи сајам је одржан у заказани дан и он је био један леп успех и за Београд, и за целу земљу.

Ми смо у време одржања јесењег сајма дали његов преглед и опис и изнели смо, да су се Општини наплатили издатци које је учинила за изградњу сајмишта.

Оно што може да нам учини задовољство и чему ја приписујем нарочити значај то је да сајмиште није после јесењег сајма напуштено по нашем обичају. Оно је стално, и за време зиме, одлично одржавано и било је задовољство, ма у које доба године видети његове лепе павиљоне и чисте, правилне стазе. Морао је да Вас обузме заиста пријатан осећај пред марљивошћу са којом се сајмиште одржава у реду и чистоти.

То је учинило да је на сајмишту, могло да се одржи више приредби већега значаја. Оно је за неколико месеци — од јесењег до пролетњег

сајма — доказало да се наде које су његови оснивачи полагали у њега испуњују са ретком тачношћу. Сајмиште је заиста постало жариште југословенског духа и културе — стециште свих већих прегнућа нашега народа.

За кратко време од само седам месеци на њему су одржане три земаљске велике изложбе: у децембру прошле године изложба живине, кућних и сваца; у јануару ове Радио-изложба; у фебруару ловачка изложба. 10 и 11 априла велики павиљон сајмишта послужио је за одржавање величанственог музичког фестивала београдске, загребачке и љубљанске филхармоније на коме је узело учешћа 210 егзекутаната пред 6.000 слушалаца.

Осим ових земаљских приредби, одржан је у марту месецу велики међународни салон аутомобила. Међународни савез конструктора аутомобила и моторних возила дао је Београдском сајму најбоље дане, пред аутомобилску сезону — (5—15 март) —, за одржавање међународног салона аутомобила. Тим актом још једном је одато признање међународног важног центра Београдском сајмишту.

Поред ових великих изложби, на сајмишту су за сво кратко време припређивање и друге манифестације: бокс-мечеви, тенисни турнири, модне ревије, изложбе слика и карикатура. Сада пак од 28 маја до 13 јуна одржана је на сајмишту велика међународна аеронаутика изложба. Још се нису добро ни испразнили стандови од прошлогодишњег сајма а већ су извршене ужурбане припреме за ову интересантну изложбу. На њој су учествовали, поред наше авијације и наше авијатичке индустрије, и авијације и индустрије многих држава. Велики летећи колоси заузели су павиљоне сајмишта а изложба је имала и једну нову атракцију за посетиоце, — Аеро-клуб је изградио на сајмишту једну кулу, високу 70 метара, са које су посетиоци могли да се спуштају падобраном. Ова атракција привукла је већи број посетилаца који су имали прилике да виде гигантски напредак аеронаутике.

* * *

Техника и хемија су у сталном напредовању. Методи и процеси производње једнако се мењају и усавршавају. Индустрија је у сталном превирању јер јој наука даје све новије проналаске које индустрија примењује у корист човечанства.

Сав тај рад, међутим, одвија се у кругу људи који су посвећени у тајне научних теорија или у тајне њихове примене. Он се одвија у биронма, лабораторијама и у фабрикама и није приступачан ширим слојевима човечанства.

Нарочито после Светскога рата тај је рад врло обиман и разнолик. Алуминиум је на пример добио толико разноструке примене да су они који су се питали, не тако давно, када је он пронађен, чему ће он да служи, изненађени многоструком применом коју је он добио.

Шта да кажемо о вискози — вештачкој свили? Када је исто тако недавно пронађен начин да се из дрвене целулозе добија вештачка свила, хемичари су имали једну велику бригу. Ова свила је била крта. Требало је пронаћи начин да се она оплемени и да може да се употреби за рубље. Наука је и ту успела и онога тренутка када је вискоза оспособљена за производњу рубља, почела су да ничу многобројна предузећа по Француској, Немачкој, Италији и другим земљама, која су уложила стотине хиљада радника. Производња вештачке свиле добила је најразноврсниру примену а количина производње пење се таквом муњевитом брзином, да она туче све раније постављене рекорде у историји производње. Данас је већ наука дошла дотле да се из дрвета добијају предива најфинијих врста (fiocco, zelwolle) и често треба бити велики стручњак па у тканини разликовати вештачку од праве свиле.

У металима има исто тако великих промена. Лакоћа по тежини, у вези са тврдоћом по отпорности све више напредује. Нове легуре донеле су нам нове метале а и у челику има побољшања.

У погледу замене природних сировина сировинама произведеним синтетичним путем, постигнути су исто тако велики успеси. Израђује се вуна без овце, млеко без краве, бутер без млека, нафта из угља, гума из лабораторијума, а ту скоро смо видели у Немачкој шећер и бомбоне добивене из дрвета.

Што је главно, већ после кратког времена највећи део тих синтетичних сировина постаје веома јевтин, те њихов продир у производњи не може ништа задржати. Вештачка свила је јевтинија од некада најјевтинијега цица...

Све те и многе друге новитете у производњи обичан грађанин не може да прати. Заузет својим свакодневним пословима, он нема времена да прати иностраиу стручну литературу а — будимо искрени — нема ни интереса за то.

Међутим, то интересовање код нашега света треба пробудити. Проблем је много озбиљнији но што то на први поглед изгледа. У нас су гимназије пуне и све се више иде на то да свака варошица добије пуну гимназију. Из њих излазе младићи који имају једну општу спрему. Спрему са којом је тешко наћи упослење, јер је понуда тих младића многобројна а тражња мала. Основни економски закон понуде и тражње игра и овде улогу. Отуда огроман број младих људи са гимназијском, често и са факултетском спремом, који обијају прагове канцеларија у толикој мери, да су ове морале поред објава на свима вратима надлештава, да дају и огласе у листовима да су сва места попуњена и молбе за упослење неће се више примати.

То није случај са професионалним школама. У њих наш човек нерадо даје дете а оне су и иначе малобројне. Зато је и интерес нашега човека за производњу и промене у њој ништаван а то чини да у већини наших предузећа сваки иоле стручнији посао раде и данас, после близу 20 година од Уједињења, странци. Ми се противу тога бунимо, али нећемо да признамо да смо сами криви...

Нашим индустријалцима није лако да праве нарочите уговоре са страним стручњацима, по којима морају знатно више да плаћају, нама наравно и предузећа којима је корен у иностранству и која раде са страним стручњацима, али и њима је тешко то онемогућити, када у земљи стручњака нема.

Више наших младих људи у професионалне школе и у фабрике у иностранство! То би требало да буду пароле. Тамо ће они стећи знања и стручност да могу да предузму нашу производњу у своје руке.

* * *

Једно од места на којима се свет упознаје са новостима у производњи и са новим проналасцима су и међународни сајмови узорака. Једно такво место био је и I Београдски пролећни међународни сајам узорака који је одржан на сајмишту од 30 априла до 9 маја.

На њему је наша индустрија изложила своја производе и посетиоци су могли да виде да наша индустрија прати нове тековине на пољу производње и да се брзо прилагођава њима. То је се нарочито могло видети из упоређења наших производа са производима стране индустрије, који су такође били изложени.

На сајму су посетиоци видели да ми имамо и оне индустрије за које шира јавност и не зна да постоје у земљи. Јер, није ретка појава да и по неки наши интелектуалци не познају ни основне гране домаће индустрије и да мисле да се још увозе из иностранства многе израђевине које већ давно производи домаћа индустрија.

У павиљонима сајмишта за време сајма извршене су и неке демонстрације машинама. Посетиоци су имали прилике да виде како се из основне сировине долази до финалног продукта. У текстилу, у металу, у дрвету, у гуми, у стаклу има тако много новога да је свако имао нешто да научи.

* * *

У I павиљону, чија површина износи 2.100 м² излагало је 50 излагача текстилне прерађевине. У II павиљону чија површина износи 1.200 м² 40 излагача изложили су: намештај, хартију, фотографске апарате, клавире и музичке инструменте, дечија колица итд. У III павиљону, на простору од 5.100 м² учествовало је 120 излагача. Изложене су најразновршније израде металне индустрије. Писаће, шиваће, пољопривредне, канцеларијске, грађевинске, штампарске машине; мотори, електро-мотори, касе, касете, боје, фирнајзи, кухињски прибор, гвоздени намештај итд.

Површина павиљона бр. IV износи 1.600 м². У њему су 40 излагача излагали предмете исхране: кобасичарске, млечне производе, чоколаде, кексови, бомбоне, овомалтине, разна пића.

На површини од 1.600 м² изложили су у V павиљону 60 излагача: обућу, кожу, ташне, крзна, гоблене, ручне радове, завесе, израде од сребра, гумену робу, парфимерију, дрворезачке радове итд.

У централној кули поред Општинске штедионице била је изложба текстилне робе италијанске фирме „Ди Алтесано".

На изложбеним столовима и витринама видели смо бижутерију, везове, ружино уље, медене производе, минералне воде и освежавајућа пића, препарате за прање итд.

На отвореном простору од 4.000 м² биле су изложене пољопривредне машине и справе; алати и мотори, вршалице, дреш-машине, машине за дробљење камена, дизел-трактори, плачаре, звона, локомобиле, галица, бетонске израђевине, воћне саднице итд.

У павиљону задужбине Николе Спасића изложила је своје дуванске прерађевине Управа државних монопола и Југословенско друштво жижица а. д. Поред издања Српске Књижевне задруге и туристичке изложбе друштва „Путник" у овом павиљону била је и изложба ратних слика.

Осим ових сајамских павиљона и простора изложба је имала и приватних павиљона којих ниче све већи број на терену сајмишта. Приликом јесењег сајма ми смо говорили о павиљонима приватних фирми и предузећа. Поред свих тих постојећих, пролетњи сајам се је обогатио са још неколико приватних павиљона. „Ага-Руше" удружење југословенске творнице ацетилена и оксижена д. д. сазидало је свој павиљон у коме је изложила оксиген, кисеоник и дисугасацетилен као и апарате за аутогено заваривање. Нове павиљоне подигле су и фирме: творница за душик д. д., творница боја и лакова „Мостар" д. д., Босанско д. д. за електрику — Јајце, Осијечка лезонница жељеза и творница стројева д. д. и фирма „Солонит" — портланд-цемент из Сплита проширила је свој павиљон.

Од иностраних павиљона нарочито треба овом приликом истаћи Чехословачки павиљон. Овом приликом отпада замерка коју смо били учинили Чехословачком павиљону приликом јесењег сајма. Павиљон је био врло лепо уређен и дао је у једном заиста лепом прегледу шта може да да Чехословачка индустрија керамике, порцулана, кристала и стакла. Није било пренатрпаности кола и мотора и утисак о чехословачкој индустрији ове врсте, који је човек износио приликом изласка из павиљона био је заиста леп. Поред приватних предузећа, излагао је и Чехословачки експортни институт и Савез индустријалаца стакла. Нарочиту похвалу заслужује бокс чехословачко-југословенске привредне коморе, у коме су давана сва потребна обавештења о чехословачкој привреди.

У Румунском павиљону излагала је Унија румунских индустријалаца разне индустријске производе а Унија аграрних комора земљорадничке. Удружење индустријалаца петролеума изложило је производе петролејске индустрије а државне шуме леп преглед румунске шумске индустрије. Поменућемо још изложбу пољопривредних производа Централе румунских аграрних кооператива (Бекопава) и тешку индустрију коју су репрезентовали нарочито предузећа „Ма-

лакса" Н. фабрике С. А. Р. — Букурешта и „Астра" С. А. Р. из Букурешта својим аеродинамичким вагонима и локомотивама. Металургиска предузећа „Војна" С. А. Р. престављале су румунску индустрију гвожђа а државни монопол изложио је дуван и со. Целина је била лепа и дала је главне карактеристике румунске привреде.

Мађарски павиљон је овом приликом био мање пун. Поред производа удружених подрума и винограда, пиваре Дребер и производа фабрике саламе Пик из Сегедина, у њему су изложиле још и фабрика телефона и друштва за кућевну индустрију из Пеште. У накнаду за то у Мађарском павиљону давани су кинематографски прикази Мађарске. Надајмо се да ће за јесењи сајам Мађарска привреда богатије опремити свој павиљон.

Италија није опремила свој павиљон за пролетњи сајам и ми се надамо да ће то учинити за јесењи сајам, јер нам је она доказала и на прошлом јесењем сајму и на аутосалону да њена привреда има доста интересантних производа да прикаже. Италијанска фирма „Suia Viscosa" излагала је у Централној кули а у Италијанском павиљону био је смештен царински одељак који је функционисао за све време сајма, јер је сајмиште уживало привилегију слободног царинског сместишта.

*

Посета пролећног сајма била је знатно слабија но приликом I јесењег сајма. Томе је разлог, с једне стране, правило да су јесењи сајмови увек боље посећени од пролетњих, а с друге стране, и ђаво, кишно време које се ове године продужило током целога месеца маја. Уз то треба додати и изложбу „Италијанских портрета кроз векове" која је одржавана истовремено у музеју Кнеза Павла. На овој изложби оверавање су бесплатно легитимације за повлашћену вожњу док је на пролетњем сајму овера коштала. Све је то учинило да је посета била слабија, свега 76.096 платежних лица. Када се томе броју додају неплатежни улази, може се рећи да је сајам посетило 100.000 посетилаца. Приход од улазница изнео је Дин. 605.394, ипак више но што је се рачунало, и крај свих узрока који су утицали на слабу посету. Предвиђени приход од улазница био је 500.000 динара.

Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле и Кнегиња Олга у Чехословачком павиљону

Јесењи сајам било је посетило 189.998 посетилаца а приход од улазница износио је 1,907.443 динара.

Посета је било и из иностранства доста а нарочито из балканских земаља. Из 13 разних држава било је посетилаца а нарочито из: Бугарске, Грчке, Турске, Албаније, Италије, Немачке, Мађарске, Чехословачке, Румуније, Швајцарске и т. д.

Број излагача износио је 638 фирми:

Југословенски	383	Швајцарске	7
Немачке	137	Италијанске	3
Чехословачке	34	Енглеске	3
Румунске	22	Данске	2
Мађарске	11	Шведске	3
Француске	11	Белгијске, Грчке и	
Бугарске	9	Холандске по једна.	

Свега је учествовало у излагању 15 земаља.

Излагачи су закупили укупно 22.165 кв. м. изложбеног простора, од чега:

у 5 великих изложбених павиљона	12.5000 кв. м.
у павиљону Спасићеве задужбине	1.320 кв. м
у централној кули	570 кв. м.
у павиљонима страних држава	1.328 кв. м.
у приватним павиљонима	3.960 кв. м.
и на отвореном простору	2.478. кв. м.

Поменутих 633 фирме изложиле су робу 40 разних бранши и то:

	фирми		фирми
текстил	62	пољопр. машине	32
машине	58	грађевинарство	30
апарати	51	хемиј. производи	31
галантерија	45	исхрана	37
електротехника	27	радио апарате	7
металургија	19	пропаганда и рекл.	7
бижутерија	17	порцулан	6
мотори	17	шамот	5
музички инструменти	14	рукотворине	10
кожни производи	14	аутомобили	3
намештај	14	канц. уређај	3
козметика	12	књиге	3
азбест	12	дуван	2
стакло	11	минерална вода	2
хартија	10	туризам	2
керамика	10	графика	2
сатови и накит	10	пољопр. произв.	2
гума	9	спортске потребе	1
алкохолних пића	8	оптика	1
дрвени производи	7	разно	3

Гро излагача припада, као што се види, групама: текстила, машина и апарата.

Приход од излагача за закуп терена и станова износио је динара 1.024.333.

Какве су и колике послове закључили излагачи, то је тајна. Веома ружно време смањило је у многоме број посетилаца, па је то утицало несумњиво и на закључивање послова. Морамо, међутим, напоменути да је приликом пролетњег сајма примећено више правих интересената, познавалаца и купаца, но на јесењем сајму који је имао више радозналих посетилаца. У сваком случају Београдски сајам се је још једном афирмирао као редован ранде-ву за закључивање послова и обављени промет и на овом пролетњем сајму је свакако интересантан.

I Пролећни сајам имао је ту част да буде отворен од Њ. Кр. Височанства Кнеза Намесника Павла у присуству Кнегиње Олге, министара, дипломатског кора, генералитета, градских већника и великог броја одабране публике.

После говора Претседника сајма г. Стојановића и Претседника Општине г. Владе Илића, који је топло захвалио у име привреде и у име Градскога Већа на Високој посети и потпори, Кнез Намесник је отворио I Пролећни сајам говором који је оставио дубок и леп утисак на све присутне. Кнежев говор гласи:

„Нарочито се радујем што могу да присуствујем овој великој свечаности. Београдски сајам је видан доказ напретка који Београд све бржим темпом чини. Треба увек имати на уму да је Београд престоница једне моћне и велике државе од преко 15 милиона становника. Ови градски бедеми, под којима су се кроз векове водиле безбројне борбе, треба данас да буду сведоци развитка једне велике културе.

Начин и одушевљење којим наша публика прима сваку културну манифестацију најбољи је доказ да их је она жељна и достојна. За Вас, Господине Претседниче, знам да ће то одобравање бити најбоља награда за Ваш труд и за напоре око грађења овог величанственог Сајма".

По отварању Кнез и Кнегиња су у пратњи Управе Сајма и Претседника Општине прешли на разгледање изложбених павиљона. Са великим интересовањем Њихова Височанства су провела читав сат у разгледању изложбених предмета. Полазећи са Сајма Кнез Намесник је изразио своје задовољство и честитао на доброј организацији сајма.

* * *

Неколико речи о организацији самога пролетњег сајма и примедби које би се могле ставити.

Најпре, пропаганда и припрема. Пропаганда је се показала као посве слаба. Приликом одржавања I Јесењег сајма могло је се разумети и оправдати да је пропаганда била недовољна. Налазили смо се тада у пуној изградњи. Покренуто је било све изнова и технички моменат морао је примирити све да би се стигло на време да се сајам одржи. Није се имало ни времена, ни особља за систематску пропаганду. Она је била изведена на дохват. Па ипак, рекао бих, да је била боља но овога пута за пролетњи сајам.

Од септембра прошле године имало је се времена а Управа Сајма имала је и особља да у овом размаку времена изврши благовремено све припреме за једну продужну и ефикасну пропаганду и рекламу какву приредбе ове врсте апсолутно захтевају. Велики светски сајмови већ месецима раније пре одржања сајма разашиљу позивнице по целоме свету и воде рачуна о свакој личности у појединим земљама. Корпорације су снабдевене благовремено великим плакатима и летцима иностране жељезничке управе исто тако. Они више упославају и своја дипломатска и конзуларна преставништва са пропагандом за сајам.

У земљи пак развија се највећа делатност и већ неколико месеци пре одржавања сајма, сређу се по целој земљи, а нарочито у граду у коме ће се сајам одржати, потсетници у разним видовима за датуме идућег сајма.

За време самога трајања цео град је у знаку сајма. Излози радња пуни су плаката и разних ознака сајамских, улице, кафане, трамваји и друга превозна средства носе исто тако ознаке сајма итд.

Код нас се овом приликом учинило нешто, али недовољно. Плакати су израђени и разаслати али надгледање — контрола њиховог пласирања ради што ефикасније рекламе, није било обезбеђено. Излози трговачких радња по Београду били су празни. И овом приликом морамо да поновимо прошлогодишњи прекор београдским трговцима, да не поклањају довољно пажње пропаганди престоничког сајма. То се манифестује

мет када би тих дана и сви такси-аутомобили имали такве објаве напред истакнуте.

Да би се обезбедила што јача посета, мора се сада већ помишљати на остварење једне врсте забавног парка на самом сајмишту. Треба рачунати са психологијом грађанства. Свет воли када изађе да има разоноде и када би сајмиште имало један такав забавни део, посета би несумњиво била далеко већа. Човек хоће да у исто време изведе и децу, која неће много разумети на сајму али која ће наћи разоноду њима блиску. Он је на тај начин сам користио да на сајму по нешто научи и за то исто време и прибавио је забаву својима.

Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле и Кнегиња Олга, у пратњи Претседника Београдске општине г. Владе Илића, чланова Управе сајма и министара, обилазе Сајмиште

већ по други пут и изгледа мало чудно, нарочито људима који знају да су београдски трговци од увек имали пуно смисла за овакве подухвате и да су ови успевали благодарећи баш нарочито предузимљивости у својском заузимању београдских трговаца.

Управа сајма ће морати да обрати већу пажњу на ово важно питање да благовремено дође у додир са Београдском трговином и уреди са њоме организацију рекламе јесењег сајма.

На Теразијама ће се у близини водоскока морати подићи један већи објекат, који би и ноћу био осветљен и који би представљао прикладан позив на посету сајма.

Сви трамваји и аутобуси треба тих дана да имају видне објаве са крупним словима које ће исто тако позивати на сајам. Не би било на одмет да се и такси-аутомобили обележе на сличан начин.

За прво време, док се такав један забавни парк не изгради, ваља помислити већ за идући јесењи сајам, на организовање фестивала сличних овима које приредио Аеро-клуб за I Међународну Аеронаутичку изложбу. У томе циљу требало би продужити време докле је сајмиште отворено. Оно се не сме више ограничити на 7 часова вече. Лепих вечери, свет је тек тада расположен да остане на сајму и то му треба омогућити у толико пре, што је сајмиште заиста лепо и човек се на њему пријатно осећа. Преко дана могле би, као атракција, послужити животиње из зоолошке баште, од којих би се неке дале употребити за вучу или вожњу деце.

Намеће се и питање даље изградње сајмишта. Већ сада осећа се потреба за још неким сајамским павиљоном, јер неке државе које још

нису изградиле своје павиљоне траже од Управе сајма, за идући јесењи сајам, велике просторе, — читаве павиљоне — да би у њима изложиле своје производе. Неким државама пак треба обезбедити терен за изградњу њихових националних павиљона.

Управа сајма је овде заиста у тешком положају. Она је већ повукла велики кредит за изградњу сајмишта. Сада се налази у првим инвестиционим годинама а терен је такав да његово насипање и оспособљавање за изградњу кошта веома много. С друге стране пак, не треба застати са даљим изграђивањем сајмишта, коме су дате овако лепе основе. Надамо се да ће и за решење овог главног проблема сајам наћи потпоре код Општине и код установа које су му до сада дале своју издашну потпору. Израђен је већ један пројекат за насипање даљих 13.000 кв. м. и изградњу још једног павиљона сајамског. Са свима електричним, водоводним и канализационим радовима, ово проширење прве етапе изградње сајмишта стајало би око три и по милиона динара. Верујемо да ће се и та сума наћи, после чега ће инвестициони период морати мало да застане, јер се Управа сајма неће смети ангажовати даље у задуживање.

Приходи сада већ притичу све боље, они треба да послуже за одржавање сајмишта и организовање сајмова а једним делом и за отплату дуга који је до сада Управа сајма учинила. Тај дуг већ износи 10,000.000 динара, док је вредност израђених објеката наравно далеко већа. Овде би могли да помогну легатори којих је Београд од увек имао. Наша средина још има добротвора као што су били Илија Коларац, Лука Ћеловић, Никола Спасић, Браћа Радојковићи, Ванђел Тома и други. Ти добротвори завештавали су многе милионе за опште циљеве и по неки од оваквих легатора добро би дошао Београдском сајму. Циљеви Београдског сајма су такви да заслужују овакве легате у истој мери, као и циљеви којима су до сада овакви легати завештавани.

Управа ће морати да узме још једном у разматрање и питање цена улазница за сајам. Пештански сајам наплаћује улазницу 1.50 пенга без попуста (14 динара), са попустом 1 пенго (9.30 динара). Осим тога има породичних улазница за три особе у породици које долазе заједно 2 пенга (16.60 динара).

Бечки сајам наплаћује 1 шилинг (8.85 динара) а 0.60 шилинга са попустом за ђаке у групи и децу. Наш Загребачки велесајам наплаћује 10 динара од особе а за војнике, ђаке и децу 2—5 динара. Љубљански 10, односно 3 динара а за колективне посете 3—5 динара. Поред ових редовних улазница и Загребачки и Љубљански велесајам наплаћују комбиноване улазнице за посетиоце из унутрашњости земље који на сајму оверавају своје путне легитимације за повлашћену вожњу. Ови сајмови увели су тако зване зоне т. ј. наплаћују 10, 15 или 25 динара према раздаљини коју посетилац има да пређе, односно према величини повластице коју има да искористи. Истина, они зато посетиоцу издају улазнице за две или три посете сајма.

Овај систем зона усвојио је био и Београд приликом пролетњег сајма, али ће он морати да се мења јер су стигли многи протести, као што је се то и у Загребу десило.

Проспект Београда у вези са сајмом може се израдити, лепо, у заједници са туристичким одбором, који је Општина недавно дотирала довољним средствима. Цео износ хотелских такса које Општина наплаћује иде туристичком одбору. Он износи око 1,500.000 динара. Из те суме могу се израдити лепи проспекти који ће корисно послужити баш приликом припремања сајмова.

Управа сајма била је за пролетњи сајам израдила сајамске значке од метала. Оне су тако неукусно изгледале да се нису ни могле пустити у продају и то је био само један бесцилан издатак који у будуће треба избећи.

Како посета није била тако обилна, смештање посетилаца није било тешко, у толико пре што је Београд од јесењег сајма добио два нова хотела. Показало се да смо имали право када смо прошле године тврдили, да ће Београдски сајам дати подстрека за подизање нових хотела у којима Београд још оскудева.

Осветљење рефлекторима појединих објеката у вароши било је јаче за време пролетњега сајма и благодарећи сајму Београд ће ускоро заиста изгледати зачарана варош у сајамским ноћима, док се рефлекторско осветљење буде потпуно извело. Претседник Општине г. Влада Илић је већ издао потребна наређења и студије су извршене како би ово ноћно осветљење престонице било још успешније.

Било је примедби и у погледу продаје предмета у сајамским павиљонима. И то ће питање Управа сајма морати да регулише правилником. На сајму се само праве закључци и на њему се по правилу роба не продаје. Има међутим ситних предмета — успомена са сајмишта — који се могу продавати на за то нарочито означеним местима. Само је то осетљиво питање и мора се детаљно регулисати правилником.

*

Да завршимо пријатном констатацијом да Београдско сајмиште све више испуњава мисију која му је додељена. Оно је заиста постало центар приказа Југословенске духовне и материјалне културе и васпитна школа у разноврсним правцима за шире слојеве грађанства. Општина града Београда помогла је издашно његову изградњу и тиме допринела да углед престонице још више порасте и у земљи и у иностранству. Ту помоћ треба и даље указивати сајмишту јер је оно заиста једно лепо добро Београда кога треба и даље неговати и развијати. Добро које својим честим приредбама враћа издашно оно што му се даје.

Не заборавимо да није прошла ни година дана од како је сајмиште почело са радом и да ће искоришћена искуства за неколико година дати још боље плодове.

Д-р Стеван Поповић

РЕЗУЛТАТИ ЗИМСКЕ ПОМОЋИ У ПРОШЛОЈ СЕЗОНИ

И ако је привредна криза одавно прошла, помагање сиротиње спроведено је прошле зимске сезоне на већ уобичајен начин, у оквиру организације за зимску помоћ, која је створена неколико година раније, док је привредна депресија онемогућавала огромном броју способних људи и жена да својим радом обезбеде своју егзистенцију.

Има озбиљних људи који се с правом плаше, да се са зимском помоћи не промаши циљ и уместо помагања неспособних за привређивање, створи могућност за помагање лењиваца, и што је још горе, за стварање лењиваца и просјака.

Овакав утисак добија се, бар што се тиче зимске помоћи у Београду, на основу сасвим површних података о стварном стању код оних који помоћ добијају. Кад организација зимске помоћи не би располагала подацима о сваком помогнутом лицу, другим речима, кад би помоћ добио свако ко је тражи, онда би заиста напред изражена бојазан имала своје оправдање. Али помоћ се одавно не дели на основу обичног тражења већ на основу проверених чињеница на лицу места. Број оних који траже помоћ не поклапа се ни издалека са бројем оних који помоћ примају. У доста случајева помоћ се носи на лице места, и ако је нико није тражио. То су примери крајње беде коју су открили нарочити проверачи или реонски лекари градског поглаварства. С друге стране, благодарећи добро спроведеној организацији проверавања на лицу места откривене су велике злоупотребе „модерних" просјака, који се користе дневним листовима, дајући дирљиве огласе о својој измишљеној беди, и тако долазе до знатних сума новаца.

Кад ствар тако стоји, поставља се питање како то да организација зимске помоћи помаже скоро исти број лица кроз последње три године и ако је привредно побољшање одавно наступило, па према томе и створена могућност за зараду свакога ко хоће да ради. Бар у току прошле зимске сезоне требала је зимска помоћ да се сведе у далеко уже оквире и на тај начин да се прилагоди новим приликама у којима живе најсиромашнији друштвени слојеви.

Кад се резонује о интензитету и обиму потребе за помагањем београдске сиротиње преко зиме, мора се водити рачуна о чињеници да привредна криза није затекла погодну организацију за помагање сиротиње ни у општини, ни код приватне иницијативе, ни у радничким организацијама и установама. Тек у јесен 1932 године почиње се са организовањем исхране незапослених радника и намештеника, а организација зимске помоћи у своме данашњем облику спроводи се у јесен 1935 год. То све значи да је у току највеће депресије помагање сиротиње било недовољно и по средствима која су стајала на расположењу и по начину саме организације која је та средства прикупљала и делила. Ако, после оснивања Акционог одбора за зимску помоћ висина помоћи у свим облицима постаје приближно иста, то не значи да се прекорачила и стварна потреба за помагањем. А да се води рачуна о стварном стању и да се не губе из вида опасности којима би била изложена акција зимске помоћи, кад би се помоћ давала коме не треба и на тај начин стварали професионални беспосличари, довољан је доказ биланс Акционог одбора. Претекле суме у току све три године рада Акционог одбора нису ту зато што се нису могле утрошити, него зато што није било стварне потребе да се утроше. Новац је истина примљен да се утроши преко зиме за сиротињу, али само у границама стварне потребе. Он ће отићи за сиротињу, то је извесно, и отићиће за помагање преко зиме. А да ли ове или идуће зиме, то је ствар оних фактора који стоје на челу акције за зимску помоћ.

Ово кратко излагање треба да увери сваког ко се интересује за овај предмет, а нарочито прилагаче зимске помоћи, да се води строго рачуна да зимска помоћ не промаши свој циљ, т. ј. да помоћ иде онима који је заиста и заслужују по свим околностима у којима живе, а које се околности проверавају на лицу места.

Не треба из овога закључити да нема грешака. Кад се год ради са великим бројем известан проценат грешака мора се поткрасти. Само по тим грешкама, по тим изузетним случајевима не сме се и не може осуђивати сам систем. У систему помагања кроз организацију зимске помоћи број грешака је сведен на крајњи минимум.

*

Организација зимске помоћи црпи средства за остварење свога циља прво из удела појединих организација, установа и државних надлештава, затим из добровољних прилога појединаца и предузећа, и, најзад; од приредаба које она организује или их организују друге организације у корист зимске помоћи.

Укупан приход, не водећи рачуна о сумама које су обећане али још нису положене, износи у минулој зимској сезони 1,577.992.65 динара. Према ранијој зимској сезони (1936/37) остварено је повећање за неких 88.336.48 динара.

Добровољни прилози (530.742.90 дин.) подбацили су према добровољним прилозима из претходне сезоне (541.296.75 дин.) за 10.553.85 динара. Кад се врши анализа прилагача и прилога долази се до закључка, да је смањивање прилога извршено у главном од стране већих прилагача. С друге стране опет констатује се повећање броја мањих прилагача. Тако, примера ради, наводимо да је у 1936/37 зимској сезони било 314 прилагача преко 100 до 500 динара закључно; број тих прилагача у прошлој 1937/38 зимској сезони попео се на 683, дакле удвостручио се. Прилагачи од 5.000 динара попели су се од 13 у претпрошлој на 18 у про-

шлој сезони, док се број прилагача од 10.000 дин. свео од 4 на 2, а оних од 2.000 дин. од 20 на 16.

Треба констатовати да је од индивидуалних прилога, као и увек у осталом, највећи прилог Њ. В. Краља, и он у прошлој сезони износи 100.000 динара.

Приходи од Општине, радничких организација и разних државних надлештава и установа износе укупно 785.000 дин. Они су овако распоређени:

Од државе	Дин.	205.000.—
„ Општине града Београда	„	280.000.—
„ Радничке коморе	„	100.000.—
„ Средишне управе за посредовање рада	„	200.000.—
Свега:	Дин.	785.000.—

Према истој врсти прихода у 1936/37 ова сума показује једно повећање од 79.423.08 динара.

Трећи извор прихода, приредбе, показао се далеко издашнији него годину дана раније. Од 112.782.50 дин. колико су приредбе донеле у 1936/37, приход приредаба у 1937/38 попео се на 162.249.75 динара, што значи да се повећао за 49.467.25 динара.

Није без интереса да наведемо износ чистог прихода од сваке организоване приредбе у прошлој зимској сезони:

Бал зимске помоћи донео је чистог прихода 92.057 динара;

Бал нација, дело претставника стране штампе донео је чистог прихода 55.350 динара;

Хумористично вече, организовано од Удружења глумаца уз сарадњу г. г. д-р Бране Димитријевића, д-р С. Загорчића и Б. Бацкића дало је чистог прихода 12.121.25 динара;

Једно предавање које је организовало Друштво „Кнегиња Зорка" (1.500.— дин.) и Симфонијски концерт Радио А. Д. (1.221.50 дин.) дали су чистог прихода 2.721.50 динара.

Поред средстава која су прикупљена у току прошле зимске сезоне, организација зимске помоћи располагала је и једном готовином од 432.967.20 динара, која је остала на завршетку пословне 1936/37 године. Према томе укупна средства која су стајала на расположењу организацији зимске помоћи у прошлој зимској сезони, не водећи рачуна о прилозима у натури, износе Дин. 2,010.959.85.

У границама ових средстава организована је подела зимске помоћи. Колико је утрошено на коју врсту помоћи нећемо овде детаљно износити због тога што преглед прихода и расхода није још одобрен од стране Акционог одбора. Важно је само констатовати да сва средства нису утрошена. Остао је за наступајућу зимску сезону солидан износ који ће омогућити, као у осталом и прошле године, да се зимска помоћ организује благовремено док још нису пристигла довољна средства од прилагача.

—•—

По начину како се деле, све помоћи се могу груписати у две групе, помоћи које дели Акциони одбор за зимску помоћ и помоћи које дели Централни одбор за зимску помоћ. Ове последње односе се само на поделу хране преко сиротињских кухиња.

У прву групу долазе ове врсте помоћи: помоћ у намирницама, помоћ у дрвима и помоћ у оделу и обући.

1) Као прва партија зимске помоћи дељени су пред православне божићне празнике пакети са животним намирницама, које су куповане у великим количинама и у магацину. Пожарне команде паковане у пакете, којих је биле три врсте, мали, средњи и велики. Пакети су садржавали ове намирнице:

	мали кгр	средњи кгр	велики кгр
брашна	2	3	4
шећера	1	1½	2
масти	1	1½	2
сланине	1	1½	2
пиринча	1	1½	2
граха	½	1	1

Укупно је подељено 3.183 пакета и то: малих 1.349, средњих 1.260 и великих 574. Мали пакети су дељени породицама са 1 до 3 члана, средњи породицама од 3 до 5 чланова, велики породицама са преко 5 чланова. Сви пакети подељени су за један дан на основу упута који су достављени помогнутим породицама преко органа Градског поглаварства у току претходна три дана.

Независно од ове помоћи у животним намирницама, која је подељена само једанпут у току целе зиме, организовано је кроз тринаест недеља помагање сиромашних породица у којима има туберкулозних болесника. Ова помоћ дељена је сваких 7 дана уз сарадњу Градског антитуберкулозног диспансера, који је одабрао породице које треба помоћи и контролисао преко свога особља утрошак подељених намирница.

Према извештају шефа Антитуберкулозног диспансера, овај начин помагања дао је одличне резултате.

Овим путем помогнуто је 81 породица са 315 лица. За време од 13 недеља подељено је:

брашна	1.418.700	килограма
пасуља	560.425	„
сувих шљива	566.600	„
масти	439.800	„
шећера	433.425	„
пиринча	434.900	„
бутера	151.775	„
макарона	296.620	„
гриза	127.650	„

2) Друга су дељена првенствено породицама које имају ситну децу или болест у кући. Подељено је укупно 1669 метара од којих 1455½ у Београду и 214 у Земуну. Дељено је, по правилу, по пола метра на породицу. Изузетци су прављени у случајевима изузетне беде.

3) Одећа и обућа дељена је у два маха. Први пут, на православне Очеве, подељено је деци сиромашних родитеља 600 пакета. У сваком пакету биле су: ципеле, чарапе и вунени џемпер. Деоба је извршена на основу одабира-

ња сиромашне деце које је одабирање извршио Централни уред за заштиту матера, деце и младежи.

Друга подела обухвата одело, рубље, обућу, што је Зимска помоћ примила директно од прилагача и оно што је прикупљено помоћу соколске сабирне акције. У овој другој партији помогнуто је 495 породица.

—•—

Исхрана сиротиње организована је преко пет кухиња од којих су четири биле у Београду а пета у Земуну.

Кухиње су водили месни пододбори Црвеног крста. Изузетак чини кухиња у Земуну, која је организована од нарочите комисије градских већника, коју је одредио Претседник општине.

Задатак кухиња је био да по упутима издају сиротињи кувано варивo са парчетима меса и хлеба. Намирнице су куповане en gros за све кухиње и дељене по требовањима. На тај начин постигнуте су најповољније цене. Кухиње, дакле, нису имале да воде бригу о набавци намирница већ је њихова дужност била да припремају и деле храну.

Кухиња бр. 1 организована је у згради Фонда за стварање и одржавање радничких установа, Милоша Поцерца бр. 4. Ову кухињу водио је II пододбор друштва Црвеног крста. Кухиња је отворена 6 јануара.

Кухиња бр. 2. Организована је у Старца Вујадина ул. бр. 2. Ову кухињу водио је VII пододбор Црвеног крста. Кухиња је отворена 6 јануара.

Кухиња бр. 3. Организована је у ул. Војводе Степе бр. 82. Ову кухињу водио је IX пододбор Црвеног крста. Кухиња је отворена 6 јануара.

Кухиња бр. 4. Организована је на Чукарици, у ул. Радничкој бр. 69. Ову кухињу водио је XIV пододбор друштва Црвеног крста. Кухиња је отворена 23 јануара.

Кухиња бр. 5. Организована је у Земуну у ул. Бежанијској бр. 52. Кухиња је отворена 25 јануара.

Све кухиње обуставиле су свој рад 15 априла осим кухиње бр. 5, која је обуставила рад 11 априла.

Од главних намирница утрошено је за све кухиње:

	кгр	вредност Дин.
хлеба	149.167	320.812.15
меса	56.270,5	421.353.95
масти	12.288,2	141.126.20
кромпира	51.671	44.250.55
купус рибанац	23.734	18.987.20
пасуља	23.508	49.077.35
црна лука	5.746	13.081.60
брашна	7.675	18.347.10

Из овог табеларног прегледа види се обим рада свих пет кухиња:

Бр. кухиње	Улица и број	Број рад. дана	Укупно издато оброка	Дневно издавано просечно	Утрошено Дин.	Утрошено п.	Просечна цена обр. Дин.	Просечна цена обр. п.
1	Милоша Поцерца 4	100	100.854	1,009	259.581	30	2	57
2	Старца Вујадина 2	100	124.207	1.242	317.501	76	2	55
3	Војводе Степе 82	100	114.264	1.143	288.274	75	2	52
4	Чукарица (Радничка 69)	83	54.814	660	142.898	07	2	60
5	Земун, Бежанијска 52	77	51.170	665	118.062	90	2	30
	Укупно	460	445.309	968	1,126.318	74	2	53

Храна преко кухиња дељена је на основу прикупљених података на лицу места, о којима води сталну евиденцију Градска сиротињска картотека.

Привремено је издавана храна без ових података по предлогу радничких организација. У томе случају провера се одмах вршила и подаци уношени у картотеку. У случају да се провером утврди да привремено помогнути не заслужују помоћ, одузимати су им одмах издати бонови и то је констатовано на њиховом породичном картону.

445.309 оброка хране колико је издато у прошлој сезони преко свих пет кухиња овако су распоређени:

		оброка
На 815 самаца подељено је	(815 лица)	35.708
На 430 породица са по 2 члана	(860 лица)	41.683
На 507 породице са по 3 члана	(1.521 лица)	61.370
На 353 породице са по 4 члана	(1.412 лица)	74.388
На 301 породицу са по 5 чланa	(1.505 лица)	76.247
На 200 породица са по 6 чланa	(1.200 лица)	70.644
На 227 породица са по 7 чланa	(1.589 лица)	85.269

Укупно на 2.833 породице са 8.902 лица подељено је оброка 445.309.

Сва табела показује да број породица са три члана долази на прво место, мада је највише оброка подељено породицама са 7 чланова.

Треба знати да Градска сиротињска картотека располаже са подацима за 8.717 домаћинстава (породица). Од тих 8.717 породица са 27.846 чланова помогнуто је исхраном преко кухиња само 2.833 породице са 8.902 члана. Из тих чињеница јасно се види да је обрађана највећа пажња коме се помоћ даје. Никакав други критеријум осим стварног стања породице, односно сваког лица које се помаже, није узиман у обзир. Држати се само тога објективног критеријума за све време поделе помоћи није баш лака ствар. Успело се зато што се са врха организације зимске помоћи стално захтевало да се помоћ даје само онима који је заиста и заслужују.

Д-р Ђура Ђуровић

Снабдевање Београда млеком

Проблем млека је компликовано и сложено питање, које садржи многе елементе и тангира многе стране хигијенског, социјалног привредног и комерцијалног живота, те због тога решавање овог питања мора се заснивати на реалном познавању многих чињеница и елемената тога сложеног проблема.

Специјално за живот многих градских агломерација, као што је Београд, питање млека је претежно питање здравствено-хигијенско, јер је млеко основна и незаменљива храна у дечијој исхрани а такође у исхрани болесника и реконвалесцената. У исто време млеко је, у доба урбанизма и везане са њим авитаминозе и деминерализације организма градских становника удаљених од производа села, неопходна допуна и потребан коректив нерационалне градске исхране нашег становништва, упућеног у главном на претерани конзум меса, који се код Београђана пење до сувишне количине од 194 грама дневно по једном становнику, а док дневна потрошња млека износи свега у Београду 225 грама. Потрошња осталих млечних производа такође је минимална и према подацима градске хигијенске статистике износи свега око 16½ грама на једног становника без обзира на изванредне хранљиве особине ових производа, као што је путер, који садржи у концентрисаном стању већи број калорија и већу количину витамина А. Такви су односи између конзума меса и млека код нас заиста ретка дијететска диспропорција.

Говорећи о деминерализацији и авитаминози, морамо се сетити да млеко садржи 0,7% минералне соли, а сем тога у млеку су пронађене све врсте витамина. Млеко, као што је познато, садржи у већој концентрацији витамин А, који се с правом назива антиинфекционизи; затим витамин В са две компоненте овог антинеуритичког витамина и то са компонентом против Бери-бери и против пелагре. У сировом млеку налази се у осетној концентрацији витамин С познат као антискорбутични, као и витамин Д антирахитични фактор.

Утврђено је такође да се у млеку налази витамин Е антистерилитетни фактор, чије помањкање у храни изазива појаву стерилитета и сексуалне слабости и најзад пронађен је у млеку и кожни витамин Н, који чува организам од извесних кожних оболења.

Према томе, зашто би се прибегавало вештачким и синтетичним скупоценим производима фармацеутске индустрије, када имамо при руци готов јевтин, укусан и хранљив производ, здраво млеко?

Проблем дечје исхране и везане с њим дечије смртности јако хипертрофиране у склопу општег морталитета градског становништва у Југославији нарочито истиче значај питања хигијенског снабдевања млеком на рационалној и потпуно хигијенској бази.

Конкретно, код нас у Београду дечија смртност и ако је у опадању за последњу деценију и то: од 176,42 на 1000 живорођене деце до 89,56‰ — ипак је још забрињавајућа и висока. У склопу целокупног морталитета престоничког становништва смртност одојчади има тако рећи повећану специфичну тежину наиме 11,76%. Удео пак смртности мале деце до 2 године од неспецифичних летњих пролива, у чијој етиологији игра еминентни значај поред осталог и млеко, као дечија исхрана, такође је у опадању, али је још увек велика: 1927 год. заузимала је 26% опште дечије смртности а 1936 год. 19%, дакле опет скоро још једну петину дечијег морталитета.

Ради компарације навешћемо, да је на пример у Бечу, који је приближно 6 пута већи по броју становника од Београда, умрло 1935 год. 71 дете од пролива, док је у Београду са 6 пута мањом популацијом 1936 год. умрло 91 дете до 2 год. старости. У Берлину, где је питање снабдевања млеком такође организовано и рационално решено, морталитет деце од пролива је знатно мањи.

Значај недовољне хигијене млека, нарочито у процесу снабдевања и дистрибуције Београда, очигледан је у низу осталих важних фактора пуерикултуре а с обзиром на данашњи примитивни систем снабдевања млеком престонице са свима опасностима и реалним могућностима квара млека, примарно доброг и исправног, услед наглога множења убикветерних клица, које обично доспевају у млеко приликом његовог чувања, преноса и дистрибуције.

Негативна улога специјално на дечији организам убикветерних клица сапрофита, као што су b. proteus, b. coli, b. pyocyaneus, staphylococcus, b. perfringens, steptococcus и др. добро је позната стручњацима. Поред примитивне производње и чувања млека споним, дужим и неорганизованим транспортом стварају се нарочито повољни услови за повећавање бактериске флоре у млеку. Према томе, у данашњим приликама транспорта, значај удаљености места производње од града-центра снаб-

девања огроман је, јер је везан за фактор времена, који је поред фактора температуре одлучујући у биолошком процесу размножавања клица у млеку као одличне хранљиве подлоге. Имајући у виду, да је млеко услед својих биохемиских особина првокласна бактериолошка подлога, коју, као што је познато, бактериолози употребљавају у лабораторијама за вештачко одгајивање многих врста бактерија, онда је разумљиво да је начин снабдевања града обичним примитивним транспорним средствима од првокласног хигијенског утицаја на живот и здравље становника града.

Потсетићемо само да се број клица у млеку при температури 15°C повећава за 9 часова (по Микелу) од 9.000 на 31.700 клица, а при температури од 37°C (по Макринову) од 758 на 20,000.000 за 24 часа.

Додирујући питање температуре, учинићемо мали осврт на однос локалних метеоролошких прилика, специјално температурних Средња просечна температура у Београду за три последње године, према подацима београдске Метеоролошке Опсерваторије, износила је 11,7°, 12,4°, 12,7°C тј. показивала је вредност температуре, код које се процес множења клица приближавао темпу повећавања клица мало час назначеном по Микелу.

На основу метеоролошких података из прошле године имали смо 5 месеци са средњом температуром преко 18°C тј. температуру довољну за брзи развој клица и то: мај са 18,8°C, јуни са 21,8 јули са 21,9, август са 20,4 и септембар са 19,2°C. Према овим подацима о средњој температури може се закључити да скоро у току половине године у Београду владају нарочито повољни услови са брзи темпо множења клица за време чувања и транспорта, при чему се ова брзина под повољним условима може приближно узети као удвостручавање броја бактерија сваких пола сата.

Претпостављајући да изложено млеко при садањем примитивном начину производње садржи у једном кубном сантиметру најмање 30.000 клица а сигурно и више, онда би се за 1 сат транспорта млека број клица попео до 120.000, тј. млеко би било по садржини бактерија на граници бактериолошки доброг млека.

На бази оваких бактериолошких калкулација поделили смо целокупни реон производње млека за потребе Београда у три зоне: Прва зона то су села удаљена на одстојању једног сата транспорта коњским запрежним колима до 8 км., друга зона удаљена за 2 сата транспорта и трећа удаљена за преко 2 сата и више.

Као транспортно сретство при овој подели на зоне снабдевања узимамо у обзир првенствено транспорт коњским колима из разлога што је то засада најглавнији начин преноса млека, што се да видети из следећих података. Млеко се доноси:

чезама и др. коњским колима	87,14%
моторним колима и аутомобилима	6,10%
железницом	4,22%
пешице на обрамици	2,54%

Према прикупљеним статистичким подацима Отсека јавне хигијене, Београд са Земуном снабдева се млеком директно од стране 2.511 произвођача, распоређених у 48 општина и индиректно преко велико-продаваца. Количина млека, која се доноси директно од стране произвођача, износи 79%, док остатак од 21% млека пада на велико-продавце, који млеко доносе у количинама од 300—3000 литара дневно. На тај начин снабдевање Београда млеком врши се у главном појединачно-индивидуално и неорганизовано.

Целокупни конзум млека на основу статистичких података Отсека јавне хигијене, верификованих контролом у више правца и са више страна, износи дневно за последње месеце 1938 год. око 72.000 литара, што значи, *да један становник престонице дневно троши 225 грама непрерађеног млека*, рачунајући број становника Београда са Земуном *од 320.000* становника.

Ову целокупну количину конзумираног млека производи 9.000 крава распоређених у преко 2.500 газдинстава у 48 општина или 48 различитих места производње млека, која делимо на основу бактериолошко-хигијенских принципа у три горње зоне снабдевања.

У прву зону, према овој подели, спадале би следеће општине: Београд са 180 газдинстава, Земун са 328, Бежанија, Борча, Вишњица, Сланце, Мирјево, Мали Мокри Луг, Велики Мокри Луг. Целокупни капацитет снабдевања из ове зоне износи 39,2%.

У другу зону места производње спадају села удаљена од престонице на 1—2 сата транспорта коњским колима или села удаљена на 8—16 км. Целокупна количина млека, која се доносе из ове зоне износи око 20.236 литара или 28,11%. Овамо спадају следећа места: Калуђерица, Болеч, Бели Поток, Кумодраж, Јајинце, Пиносава, Раковица, Сремчица, Рушањ, Ресник, Кнежевац, Железник, Жарково и Овча.

Најзад у трећу зону спадала би сва остала села и то удаљена са преко 2 часа транспорта, тј. времена довољног да се млеко са бактериолошког гледишта осетно модификира и топлих месеца пре̂ге границе бактернолошки доброг млека. Капацитет снабдевања из ове зоне сачињава 32,69%. Иначе целокупни реон одакле се доноси млеко веома је пространи, чији се радиос протеже преко 220 км. У низ најудаљенијих долазе: „Бело“ — 220 км., Шид 101 км., Нови Карловци 61, км., Никинци 52 км.

Што се тиче дистрибуције — разношења млека за потрошаче, казаћемо неколико речи

Шема снабдевања Београда млеком

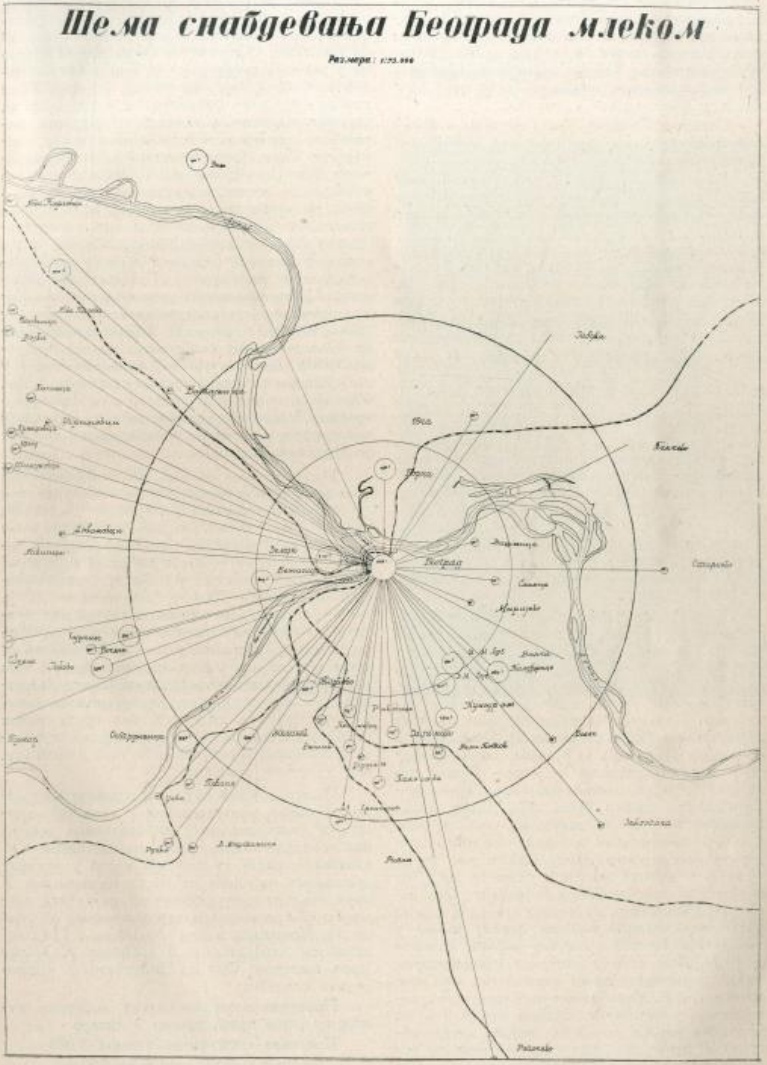

с напоменом да се већина Београђана, преко 4/5, снабдева слатким млеком директно од произвођача, а једна петина преко трговаца млеком, тј. преко радњи за продају млека и млечних производа. Скоро целокупна количина млечних производа добија се преко ових радњи, које Београд броји око 300.

Сем тога Градски Завод за дечју исхрану годишње издаје за малу децу око 100.000 литара стерилизованог млека.

Горе описани неорганизовани начин снабдевања млеком пружа нарочите тешкоће у погледу спровођења ефикасне контроле, а што је потпуно разумљиво, да контрола није у могућности, ма како разграната била, да прати у корак свакога произвођача, који појединачно носи и дели млеко својим муштеријама. Досадања хигијенска контрола, која се налази у компетенцији Отсека јавне хигијене Градског поглаварства, располаже са три покретне екипе контролних органа, од којих је једна моторизована и са две непокретне станице за преглед млека на главним улазним трошаринама: железничка станица и Земунски мост.

Према статистичким подацима у току 1937 год. контролисано је 2,637.817 литара млека, од којих је упућено на супер-анализу ради детаљног хемиско-бактериолошке анализе 39.657 литара сумњивог млека, од којих је конфисковано 10.598 литара. Капацитет терен ске контроле у 1938 год. знатно је повећан и износи месечно око 500.000 литара, те према томе у претходној години контролисано је свега 10% унесеног млека у град а 1938 год. око 20%.

Према подацима хемиске лабораторије, која врши хемиска испитивања млека (хем. г. Валдмана), најчешће су неисправности пијачног млека додавањем воде, које се пене на 88% свих неисправности. Проценат неисправности услед недовољне масноће релативно је мали с обзиром на сувише ниску норму масти (2,3%), прописану Правилником о ближим одредбама за вршење закона о надзору над намирницама за живот. Према подацима хемиске лабораторије ова врста неисправности износи - свега 3%. Такав низак проценат потпуно је разумљив, ако се узме у обзир да просечни проценат масноће у пијачном београдском млеку износи као минимум 3,6% априла месеца и пење се до 3,8% зимских месеци децембра и јануара. Ова несразмера законских прописа и стварних односа у погледу масноће захтева измену норме у смислу повећавања процента масноће најмање до 3,2–3,4% како у интересу становништва, тако и у интересу самог млекарства, као привредне гране. Неисправности млека услед повећавања киселинског степена преко 9% по Соксслету износи око 2%, (изузев летње месеце) а неисправности услед механичког загађивања млека, неисправних судова, поклопаца и др. око 7%.

Према подацима г. д-р Јовановића бактериолошко испитивање млека у градској бактериолошкој лабораторији, које се врши упоредо са хемиским, *није открило за последње године ни у једном случају у млеку присуство ни Коховог бацила, ни патогених клица.* Ради компарације наше епидемиолошке ситуације са страном, нарочито у погледу туберкулозе, навешћемо пример Данске, класичне земље млекарства. Тамо, према подацима извесног стручњака Банга, туберкулозом су заражене краве у 50% а у неким појединим местима у 70—80%. Негативан налаз у погледу бацила Коха потпуно се подудара са подацима о резултатима туберкулинизације, која се врши сваке године у околини Београда у реону снабдевања млеком по тражењу Градског поглаварства. Према званичним извештајима надлежних државних ветеринара, сређеним у Отсеку јавне хигијене, проценат туберкулозних крава у нашем реону снабдевања износи просечно 1,18%, при чему је он још знатно мањи у србијанским селима и износи свега око 0,5%. Узимајући поред тога у обзир да већина Београђана конзумира кувано млеко, *инфекција туберкулозом преко млека специјално код нас је практички искључена.*

Инфекциозним побачај, Бангова болест или болест будућности, како ју је назвао велики француски истраживач-бактериолог Ch. Nicolle. код нас бар у ужој околини ниједанпут није опажена, што значи да талас ове модерне болести, која се нагло шири по целој земаљској кугли, није још стигао у наше крајеве. Узимајући за пример Данску, напоменимо да је та болест тамо јако проширена и да има предела где су краве заражене у преко 50%. Према изложеној епидемиолошкој ситуацији ми се стварно налазимо у повољној ситуацији и баш сада је нарочито потребно приступити реорганизацији производње и снабдевања млеком, не очекујући да ситуација без предузимања озбиљних и планских мера на чувању и подизању млекарства постане исто тако неповољна, као у другим земљама.

Пошто смо већ казали о недостатцима пијачног млека, констатованим у градској хемиској и бактериолошкој лабораторији, приликом контроле млека, сада је интересантно констатовати, какве су особине млека у погледу хранљивих састојака на месту производње. У овом погледу инструктивни су резултати анализа проба шталских млека, извршених од стране д-р Мокрањца и хем. Лукићеве у Градској хемијској лабораторији и сређених у Отсеку јавне хигијене. Они су резултати у кратко речено следећи:

Просечна количина млека добивена мужом од једне краве износи 9 литара

Просечна специфична тежина 1.033

Просечни проценат лактозе 4,52%

Просечна масноћа 4,05%

Просечна рефракција хлоркалцијум серума 39,7° (код нас је узакоњена норма 38°)

Просечни киселински степен по Сокслету-Хенкелу 8,10° *).

Просечно време редукције метиленског плавила преко 5-6 час.

Из ових и горњих бактериолошких података следује да је млеко произведено у околини Београда релативно доброг квалитета и да кључ решавања проблема лежи у организованој и хигијенској производњи и рационалном снабдевању престонице. Индивидуално, неорганизовано и чак хаотично снабдевање града чини само по себи предмет за коренити реорганизацију. *Задружни систем* производње са сабирним станицама за филтровање и хлађење и даљим брзим и хигијенским транспортом за град истиче се као *прва етапа* решавања питања снабдевања. С обзиром да смо још далеко од производње идеалног, асептичног млека типа сертификајт, подесног за директну употребу, без икакве прераде, не само за одрасле, но и за болеснике и малу децу у довољној количини, бар за сада *као друга етапа решавања питања млека била би подизање у граду модерних млекарница за пастеризовање или стерилисање млека.*

Хигијенска важност проблема млека довољно је истакнута у предњем излагању, а сада смо вољни напоменути да и комерцијални интерес диктира потребу што бржег решавања овог питања, јер Београђани издају годишње за млеко прек 65,700.000,— динара, међутим вредност млека и млечних продуката, које се годишње производи у земљи, износи према калкулацији стручњака преко Динара 2.500,000.000,—.

Ови финансиски разлози, као и витални интереси грађанства престонице, захтевају да се питање млека покрене од стране меродавних и да се то питање реши онако како то захтевају јавно-хигијенски интереси и интереси народне привреде.

Иако ова излагања буду допринела макар и убрзавању решења питања млека биће мо задовољни, да је скромни циљ постигнут.

Д-р С. Рамзин

Пиетро Вануччи-Перуђино: „Непозната личност"
(Са изложбе „Италијански портрет кроз векове")

*) Титрација млека није вршена на лицу места.

Дезинсекција станова

— Сузбијање стеница, важна задаћа градова и насеља —

Крупан проблем сваке здравствене комуналне политике јесте борба око одржавања станова - по хотелима, преноћиштима пансионима и приватним кућама — и свих просторија где обитавају људи. Ту у првом реду долази сузбијање гамади, а нарочито стеница. Поред здравствених разлога самог становништва, ову борбу намећу општини и туристички разлози. Странац који долази у једно место тражи у првом реду чисту постељу, да се добро испава. Тек после тога долази у обзир други конфор, лепоте и знаменитости места. Иха насеља где је природа раскошно расула своје драги, али се туристи ипак не задржавају у тим местима, јер немају чистих и удобних постеља.

Градско ветеринарство Београда похвала овом питању велику пажњу. Поред санитетског надзора и хигијенске пропаганде, Општина има и свој дезинфекциони завод који врши и дезинсекциону службу и сигурно уништава гамад, најплаћујући од власника станова и локала минималну цену, колико стоји утрошени материјал.

Да бисмо се могли борити против најопаснијег паразита по људским обитавалиштима — стенице — треба да је што боље упознамо. Зато и доносимо овај чланак г-ђе А. Брајнке.

Уредништво

Кад сам једанпут, шале ради, запитала једног инжињера, колико ногу има једна стеница, — добила сам одговор: осам! — Међутим стеница, као инсекат, има шест ногу, и овај број ногу јесте једна од карактеристика ове класе животиња; инсекти се зову у зоологији Нехаподе тј. шестоношци, пауци пак и крпеље имају осам ногу, и они нису инсекти.

Ово наводим зато да покажем, како мало наш свет, чак и најобразованији, зна о створовима који нас окружавају, који су за нас понекад врло штетни и непријатни и са којима се треба одлучно борити. Међутим, неопходно је потребно, да се непријатељ, са којим се води борба, добро познаје. Али шта знамо ми о стеници сем тога да је она одвратна, да гадно смрди, да се брзо множи, да не да мира и т. сл.? Ништа! Сем личних утисака и рђаво проведених ноћи...

То је страшан непријатељ и заслужује да се о њему зна много више. Овој сврси посвећен је мој садашњи чланак.

ШТА ЈЕ СТЕНИЦА?

Дакле, стеница је инсекат, као што је инсекат мува, пчела, лептир, комарац итд. Кад се каже „стеница", свако зна да се говори о оним стеницама, које живе као паразити у нашим кућама. Међутим, тачније би било да се каже „креветска стеница", пошто инсеката, који у многим погледима личе на ову наше стеницу, има више врста. Скоро свако зна, да постоје и тако зване пољске стенице, шумске стенице итд. Дакле, има читав низ инсеката који се зову стенице. Сви ови инсекти одликују се тиме што имају четири крила, од којих је један пар, доњи нежан, опнаст, провидан, а други пар, горњи, који прикрива онај доњи, у горњем своме делу је чврст, а у доњем опет опнаст. Зато се све стенице зову полутврстокрили инсекти, којем реду (Hemiptera) у класи инсекта и припадају. Али креветска стеница (која се зове у ентомологији*) Cimex lectularius L.) нема крила. Када се добро прегледа једна одрасла креветска стеница, на њој могу да се примете изнад ногу на горњој страни тела један пар као шљокица. То су рудименти (зачетци) крила.

Ми замишљамо да креветска стеница можда није увек била стални паразит, нераздвојан од стана својих домаћина. Било је, можда, време — врло, врло давно — кад је она живела на слободи и као све друге стенице могла је да лети — имала крила — и нападала своје жртве, као рецимо комарци. Али током времена она се толико прилагодила паразитарном начину живота, нераздвојном од места спавања њених жртава, да су крила постала за њу непотребна, и она их је мало по мало изгубила. Дакле, њени рудименти крила су само од некадашњих правих крила.

Све стенице, и у том броју и наша креветска, узимају храну усисавањем: пољске и шумске сишу сок од лишћа и дрвећа, пуно грабљивих пољских стеница нападају друге инсекте и сишу њихову крв; креветска стеница сише искључиво крв топлокрвних животиња, човека и птица. Креветска стеница може да се храни на свима топлокрвним кичмењацима, чи-

* Ентомологија је наука која се бави инсектима.

ја кожа својом дебљином не чини препрека убадању њене сисаљке.

БИОЛОГИЈА КРЕВЕТСКЕ СТЕНИЦЕ

Креветска стеница је у главноме ноћни инсекат. Тек у изузетним случајевима, кад дуго није имала прилике да се храни, — напр., у стану где давно нико није становао, — она излази и дању из својих скровишта и напада на људе. Иначе, то чини тек ноћу и то у мраку. Она је много плашљива и бежи чим се упали светлост или чим се жртва макне. Понекада се толико уплаши да се више и не враћа за узимање хране.

Због ове своје плашљивости и страха од светлости тражи тамна места. Ако се креће, напр., по зиду — онда иде тамо, где има какве шупљине или око каквог ексера, и то баш са оне његове стране где ексер баца сенку. Иначе најомиљенија места за стенице су следећа:

Обично оне се крећу у непосредној близини кревета, у самом кревету (најрадије у његовим дрвеним деловима), у деловима постеље, тј. у душеку, мадрацу итд. У тепиху, који виси изнад кревета, и то и са једне и са друге његове стране, у рупицама од ексера. У завесама, у рамовима од слика, у позадини самих слика, у дрвеним деловима прозора и врата. У шупљинама свих дрвених ствари, које се налазе у непосредној близини кревета, и то, наравно, у деловима истих који су окренути од светлости

Далеко пак од места где спавају људи стенице се селе само онда кад је соба врло јако заражена. У овом случају оне се скривају већ свуда: у електричном прекидачу, у абажуру за лампу, ако је он од штофа, чак у оделу, које давно виси о чивилуку итд.

У свим побројаним местима женке бацају своја јаја.

Изгледа да се стенице после ноћног лова увек враћају на своја места, и ако су узнемирене ноћу (напр., изненадно упаљеном светлошћу) врло брзо налазе своја скровишта. Чак мале, тек излегле стенице, знају већ своје легло и брзо трче да се тамо сакрију у случају узбуне. Нека тек досељена стеница, која тако рећи нема свог одређеног „стана" у соби, — у случају узнемиравања трчи тамо-амо, не зна, где да се склони и њу је лако ухватити.

Мужјака има од прилике исто толико колико и женских. Парење креветске стенице врло је тешко посматрати, пошто су ове животиње врло плашљиве и одмах беже. Овако посматрање успева само стручњацима-ентомолозима, кад они прате биологију овог инсекта у нарочито створеним условима. Сигурно се зна да оплођена женка чува у својој копулационој кесици врло велики број сперматозоида, са којима у току неколико месеци може да оплођава своја јаја. Ово је факат од великог практичног значаја за нас, пошто он доказује да је и једна једина оплођена женка у стању и неки потпуно чист стан заразити за врло кратко време.

Има података да се стенице паре одмах, чим постану одрасле; а већ кроз неких 10 дана после тога женка почне да носи јаја. У њеним јајницима тих јаја има врло много, али она не сазревају одједном, и зато их женка носи сваки дан по мало.

Јаја стенице су просечно 1,5 милиметра дугачка и 0,52 милим. широка, дакле имају уван облик, који је лако искривљен. На горњем своме крају имају поклопац, као што га имају иначе увек и јаја свих других стеница. Јаја креветске стенице су беличаста са седефастим перленмутер сјајем кад су жива, тј. док се нису још излегла, и добијају мртво-белу боју без икаквог сјаја кад младе стенице већ њих легу, тј. кад остане само љуска. Ова разлика у спољашњем изгледу живих јаја и љуске треба да се запамти, а зашто — видећемо доцније, у глави за сузбијање стеница.

Јаја су прилепљена уз материјал, где их женска носи — на зиду, на намештају и т. сл., — уз помоћ и неке лепљиве супстанције, коју женка издваја приликом ношења јаја.

Кад женке креветске стенице носе јаја, односно у које се месеце стенице множе? Сада је сигурно познато: *у току целе године*. Међутим не само у широј публици, него често и код интелектуалаца (не етомолога) — постоји старо, давно одбачено мишљење, да стеница носи јаја четири пута годишње, и то: у априлу, у мају, у јулу и септембру. Ово мишљење је врло штетна заблуда, и треба да се заборави. Ношење јаја као и друге животне појаве код стеница, су функција хране и температуре. То треба да се зна.

У току целог свог живота стеница може да носи до 550 јаја. Али она не носи ова јаја одједном, него сваког дана по неколико (од 1 до 7 комада дневно). За ношење јаја њој је неопходно потребна претходна храна и одговарајућа температура. Гладне стенице не носе јаја. За ношење јаја потребна је температура собе не мања од 12° С, и тада још ношење јаја иде споро. У температури од 15° С, дакле у добро загрејаној соби, добро храњене женке носе много јаја, и то у свако доба године.

Из јаја се излегу *ларве* стеница, које су по својој спољашности врло сличне одраслим. Сасвим друкче дакле него код лептира или код комараца, где ларве ни мало не личе на одрасле. Зато у првом случају (код стеница, буба шваба) ентомолози говоре о њиховом развићу до одрасле форме као о *непуној метаморфози*, у другом (лептири, муве, комарци, пчеле и др.) о *пуној метаморфози*, јер у овом последњем случају ларве (напр. гусенице код лептира, упљувци код мува итд.) ни мало не личе на своје родитеље. Али у случају и пуне и непуне метаморфозе ларве инсеката у

току свог раста и развића неколико пута и то одређен број пута за сваку врсту инсеката) мењају кожу — „пресвлаче се". Зато се ларва тек излегла из јајета назива ларва I стадиума, или просто ларва I; кад она нешто нарасте и промени први пут кожу то је ларва II-ог стадиума или ларва II, итд. Ларва креветске стенице мења кожу четири пута, дакле постоје код стенице пет стадиума ларва: ларва I, ларва II, ларва III, ларва IV, ларва V. Ларва V је скоро одрасла стеница, али ипак још неспособна за парење и размножавање. Тек пошто ларва V промени кожу (дакле, пети пут у своме животу) добије она све особине одрасле стенице: развијене полне органе и зачетке крила. Жлезде које луче ону свима добро познату по мирису смрдљиву материју, код ларва свих тет стадиума се налазе на трбушном делу инсекта, и то на горњој површини, дакле са стране леђа; код одрасле стенице оза жлезда се налази у грудном делу и то на доњој страни груди.

Брзина са којом се ларва излеже из јајета (тј. *ембрионално* развиће стенице) зависи од температуре. Брзина даљег *(постембрионалног)* развића и раст ларва исто тако потпуно зависи од температуре и хране.

Јаја не могу да се развију у ниским температура (од —4° до +6°C), али и не *уђичу у њима*. Ова чињеница од несумњивог практичног значаја и опет руши једну распрострањену заблуду. Ако неки стан или кућа, загађена од стеница, стоји зими неложена са температуром унутра мало вишом од 0°, јаја стенице остају жива чак и после 1—1,5 месеци. Даљи огледи у овом правцу нису ми познати. Развиће јаја почиње тек кад температура није мања 10° С; ова температура (10° С — 12° С) није повољна за брзо напредовање јаја, и тек у обичној собној температури од 14° С до 22° С развиће тече нормално.

Како је већ горе наведено, ембрионално развиће ларва (тј. унутра у јајету) зависи од температуре, али ипак сва јаја не излегу се тачно у један те исти дан. То значи да кад једна стеница или неколико њих једновремено набацају своја јаја у једној те истој соби, прве ларве из ових јаја могу да се појаве кроз нет, а последње и кроз дванаест дана, ако је у соби топло; или прве ларве кроз петнаест, а последње кроз двадесет дана, ако је температура нижа, итд. Како ћемо видети даље, расправљајући о начинима сузбијања стеница, ова чињеница има врло важан значај и увек мора да се зна и да се узима у обзир. Иначе ембрионално развиће стенице у различним собним температурама траје од пет до двадесет осам дана. Исто тако и брзина развића ларва и претварања истих у одрасле стенице различна је и потпуно зависи од топлоте и хране. Лети, наравно, развиће је убрзано и свршава се за непун месец дана, зими у обичној температури ложених соба растеже се на 35—40 и више дана. Одрасла полно зрела стеница живи дуго од четири до десет месеци. Дакле, сав живот стенице траје од пет до једанаест месеци.

Скоро до саме смрти, већ једва стојећи на ногама, стеница ипак још напада своје жртве и сише крв. Али у последњим часовима живота она већ нема снаге да прободе кожу жртве својом сисаљком, и тек прави неуспеле покушаје.

Стенице могу врло дуго издржавати глад, чак по више месеца. Оне постају онда сасвим провидне, изгледају као празне кожице, али живот тиња у њима, и чим се у стану, у коме су оне провеле неколико месеци (посматрања су била до осам месеца) опет појаве људи, оне их жестоко нападају. У стању глади оне се не паре, не носе јаја, и у случају да су то ларве исте не напредују, не расту и не пресвлаче се, не мењају кожу, тј. не прелазе у идући стадиум. Овако стање обамрлости (анабиозе) продужава њихов живот. Отуда потиче мишљење да стеница може да живи и две године. Али све ове необично интересантне физиолошке појаве и њихове међусобне везе треба да се још детаљније проучавају и траже тачних експеримената.

Има још у овоме правцу једно врло интересантно посмтрање, моје лично, према коме изгледа као и да сасвим мале, тек излегле ларве из јајета, које се нису још ни један пут храниле, ипак могу да се одрже у животу дуже времена без нормалне хране. Наиме, посматрала сам, у току једног мог недовршеног рада са стеницама, како мале ларве тек излежене из јаја нападају веће стенице, у моме случају то су биле сасвим одрасле, и сишу их.

Иначе, што су јаја и ларве старије, то су издржљивије и против хладноће, и против глади и против сваких хемикалија. То опет треба да се памти у случају сузбијања стеница, како се стенице шире

КАКО СЕ СТЕНИЦЕ ШИРЕ

Креветска стеница је врло распрострањен космополитски инсекат. Али има земаља где је она врло слабо позната. Сећам се два случаја. На светском зоолошком конгресу у Будимпешти 1927 г. једна дама-зоолог, једна Холанђанка, причала ми је да она, која је иначе врло много пропутовала, није никад видела у својој земљи стеница у хотелима и упознала се са њима тек у Мађарској... Други случај био је у Хамбургу, у чувеном Institut für Schiffs und Tropenkrankheiten. Тамо су донели једном у ентомолошки лабораториум проф. Е. Martini, код кога сам онда радила, за његове радове флашу од литра (колбу), наравно добро запушену ватом, допола пуну живих стеница свију стадиума живота. Он је пружио ову колбу својој препараторки, једној врло љупкој и младој, која је сва поцрвенела од страха, кад угледа ову заиста страшну ствар. Са осмехом професор се окренуо мени и рекао: фрауленн К. не зна шта је ово!" На ове речи девојка је једва чујно изговорила са страхом „Wanzen", (стенице!).

Можемо да се ослободимо стеница, чак и много зараженим местима. Али, кроз извесно време оне су опет ту. Имају оне пуно начина да се шире и да долазе.

Сећам се приче професора зоологије, д-р Ј. Вагнера. То је било у Петрограду, у једном од царевих двораца, пре неких четрдесет година. Однекуд су се појавиле стенице. Читава узбуна! Сав дворац се чисти — нема стеница. Кроз који дан оне су опет ту. Проф. В. у то доба био је млађи зоолог у Академији. Његов шеф шаље њега, да извиди ствар. И, кад он лепо прегледа сав дворац, нађе над прозорима гнезда ласта, заражена стеницама. Одатле су ови инсекти и долазили у дворац. Гнезда су била уништена, и стеница је у дворцу нестало.

Да се осврнемо сада на прилике у Београду. Београд је доста заражен стеницама. Изгледало би, према ономе што нам је познато из биологије о овој одвратној животињи, да овде нема услова за њу, пошто се Београд модерно и хигијенски изграђује. Али не! и у најмодернијим зградама можете наићи на стенице! Где су, дакле, њихови извори?

О, њих има више, него што треба!

Доста је, да неко у ваш чисти стан донесе једну стеницу, оплођену женку, која се неприметно негде увуче. Кроз неколико времена ви већ осетите ноћу на својој кожи присуство њеног потомства. Ви сами, — у железничком вагону, у трамвају, у лађи, на пошти итд. — можете да прикачите на себе неку залуталу стеницу и донесете је кући. Ваша деца могу да је донесу из школе. Чак из канцеларије, или другог места службе, могу оне да се донесу са књигама из библиотеке. Сваковрсни ликференти, који вам долазе са дрвима, млеком итд.... Ово јесте једна група случајева Друга је много опаснија, пошто не долази само једна до две стенице, него одмах њих много. То је заражавање стана или куће са половним стварима или деловима зграда. Више пута се читају у новинама огласи: „Рушимо кућу, продајемо греде, врата, прозоре итд." А све то може лако да буде заражено стеницама. Неко са скромнијим средствима зида себи кров над главом, па нема доста новца да набави све ново. И ето, — доноси у своју нову кућу стару напаст.

Случај са гнездима ласте већ смо напоменули. Исто тако као извор заразе могу да буду и голубарници и иначе сва постројења за живину. Крајем 1932 г., кад сам прегледала на Јовановој пијаци кавезе, у којима стоји живина, била сам запањена и престрашена, као она девојка код професора Мартини-а у Хамбургу: кавези су били препуни стеница. Сад овог већ нема, а санитетски органи воде бригу о чистоти ових кавеза.

Један од врло опасних начина заразе, пошто је увек изненадан и неприметан у почетку, основан је на битној особини стенице — њеном нагону за лутањем. Стеница може и сама, као нежељени гост, да дође у ваш чисти стан, нарочито ако их код ваших суседа има доста.

ШТЕТА КОЈУ ПРОУЗРОКУЈУ СТЕНИЦЕ

О креветској стеници има огромна литература. Много је она била проучавана од научника свију култруних земаља. Много се са њом још и сада ради, детаљно, прецизно, и чисто научне зоолошке сврхе, а у главном ради практичних циљева, ради изналажења средства за уништење овог страшног зла.

То је најгора пољашутина стана; не само ови ужасни гадни створови, него и њихови измети, који кваре намештај, слике, тепихе итд. њихове кожице од пресвлачења и љуске од јаја, које дуго времена остају прилепљене у њиховим леглима.

Узнемиравање ноћног одмора је очевидно зло за сваког. Али не зна свако какве могу бити последице овог узнемиравања.

Од убода 50 одраслих стеница у организму једног здравог јаког мушкарца настају промене, које већ изазивају ненормално лупање срца; а од убода 100 одраслих стеница, сем тога, већ се диже температура, појављују се болови у зглобовима и човека хвата лака грозница. *Ово је последица отрова*, који стенице својим убодом уносе у крв своје жртве. Ове појаве *интоксикације* нису још темељно проучене, али и оне се проучавају код свију инсеката и крпеља, који сишу крв човека, животиња и птица На сваки начин отров, који убризгава стеница, мора да је јак: 180 стеница за 3/4 сата убију једног миша.

Као што је случај и са другима токсинима, нису сви људи једнако осетљиви и према токсину стеница. Има врло осетљивих људи. Има врло осетљивих људи, код којих један једини уједе стенице већ изазива по свему телу појаву копривњаче, а место на телу, где је баш био убод њене сисаљке, одмах јако отече. Има људи сасвим неосетљиви или који су постали *неосетљиви* (дакле, имунитет?); постоје и сва прелазна стања између ових двеју крајности.

Неиспавани људи нису за рад, нити за физички, нити за умни. Досад још, мислим, није било покушаја да се прорачуна економска, материјална штета проузрокавана стеницама, али она мора да буде велика, како за појединце, који губе на продуктивности свог рада, исто тако и за државу. Деца су бледа и истињена.

Живина, узнемирена од уједа стенице, ноћу се трза, више не спава, не одмара се и слаби.

Сем тога, сваки инсекат и крпељ, који уједају, увек је кадар да пренесе разне заразне болести.

СУЗБИЈАЊЕ СТЕНИЦА

Све наведено приказује креветску стеницу као *социјално зло*. Борба са њом мора да буде промишљено организована.

Неопходно је потребно да се нађу сретства за приморавање грађанства да води рачуна о сузбијању стеница.

За ширење свести у грађанству о неопходности сузбијања стеница надлежне власти морају да организују предавања са сликама, па чак и филмовима. У свакој школи, нарочито основној, мора да се одржи о стеници бар једно предавање годишње. Плакати о стеници морају да буду састављени што убедљивије и демонстративније и обешени свуда где се скупља нарочито ситан, мало интелигентан свет. О стеници треба отштампати научну брошуру и разделити што већем броју сиромашног грађанства.

Комунална и државна дезинсекција мора да буде што јевтинија, па чак и бесплатна за оне који нису у стању да плате за њу.

Најстрожији надзор мора се водити око продаје половних ствари, као што се већ води, а исто тако и половног материјала за зидање. Ове ствари пре нове употребе треба да буду дезинсектиране. У неким двориштима постоје читава слагалишта старог материјала за зидање, то су извори стеница, буба шваба и друге гамади

Што се тиче сретстава за тамањење стеница треба, при избору узимати у обзир степен загађености локала и његову величину. Кад локал није велик (обична соба) и чисто се држи — а то значи да се ствари, теписи и зидови стално прегледају и чисте — ипак може да се случајно деси загађеност стеницама; али њих је лако одмах уништити. Мазање петролејним гасом, а где је могуће *без квара* по ствари парење врелом водом, — и још боље љутом содом — делује одлично.

Петролејни гас одмах убије стенице и њихове ларве, али слабо делује на јаја. Врела вода и љута сода наравно уништавају све живо. Врло добро делује у погледу уништавања јаја сирћетна киселина („есенција"), кад се места где има јаја познају. Ова места треба премазати са киселином, али врло опрезно и пажљиво.

У Русији, у предратно доба, постојао је један врло добар и потпуно безопасан начин уништавања стеница: врућом сувом паром. У ову сврху конструисане су нарочите мале справице од плеха, где се уз помоћ шпиритуса кувала вода, а пара се пуштала тамо где се сумњало да постоје стенице. Овај начин био је погодан и за мале локале — за обичне собе — и за велике, и у случајевима слабе и у случајевима јаке загађености Чак и у великим размерама (напр. у казненим заводима) примењивали су овај начин тамањења стеница са успехом.

Врло је популарно и проширено уништавање стеница (и др. гамади) уз помоћ цијангаса (HCN) који се пушта у загађене просторије. За руковање са њима потребно је *стручно особље*, пошто је HCN најстрашнији отров. Зато постоје специјалне организације, тако звани „дезинсекциони заводи": државни, општински, приватни. Поред стручног техничког персонала, извршиоца дезинсекције, радња ових завода је стално под контролом лекара и надлежних Државних хигијенских завода.

Одлично је сретство за чишћење циан гас! Али је неопходно да се њиме послужимо само под условом предузимања свих законских мера предострожности.

У случају употребе циан гаса мора увек да се има на уму да су стенице у свим стадијима, осетљиве према HCN у толико више, у колико су млађе. Тек снесена јаја су нарочито осетљивија, него старија јаја, која су већ напредовала у свом развићу; младе ларве су осетљивије, него старије. За стара јаја и за старије ларве треба узимати дакле веће дозе отрова.

Пошто у случају загађености са стеницама постаје сви стадиуми стеница, треба увек рачунати на отпорност старијих инсеката и зато увек узимати дозу отрова већу него што се препоручује у упутству.

Дезинсекција мора да се води увек са контролним огледом, које треба да у неколико епрувета буду смештене живе стенице разних стадиума и у једну засебну епрувету већа количина јаја. Епрувете, запушене ватом, морају да буду исто изложене десинсекцији у истој соби, а то у сврху да се види после, да ли је заиста све то уништено. Наравно, контрола мора да буде од стране *ентомолога*, а никако од стране обичних дезинфектора.

Обично на крају неког чланка о штеточинама спомињу се природни непријатељи тих штеточина — болести, паразити, који дотичну штеточину тамане и на овај начин помажу човеку Мислим да ништа није познато о бактеријама, гљивама или ситним паразитним протозоома, од којих би боловале стенице! Нажалост, оне су врло доброг здравља! Али грабљиваца, који њих нападају има. Постоји једна доста крупна стеница, тако звана Reduvius personatus, врло грабљива, и она и њене ларве. Она се понекад сели тамо, где има стеница и напада на њих. Али она није од практичког значаја, пошто напада и уједа и људе. Једна друга, сасвим мала пољска грабљива стеница, звана Lyctocoris campestris F., сели се понекад међу креветске стенице, али она исто тако уједа и људе.

Овај чланак написан је према радовима Martini, Hase, Titschak и др., а такође и према мојим личним посматрањима.

А. Браћина

Иступи пред градским властима

По § 1 Казненог закона за Краљевину Србију од 29 марта 1860 године „сва казнима дела или су злочинства или преступљења или иступљења." За извиђање и пресуђење злочинстава и преступа у првом степену по § 2 Закона о поступку судском у кривичним делима за Краљевину Србију од 10 априла 1865 године надлежан је Окружни суд, а у Београду Суд вароши Београда, а по § 3 Уредбе како ће полицијска власт с полицијским преступницима поступати и како ће их она казнити, позната као полицијска уредба, донета 18 маја 1850 године, као и по чл. 94 тач. 6) Закона о општинама Краљевине Србије, за извиђање и пресуђење иступа надлежна је полицијска власт, односно општински суд. Изменом полицијске уредбе 17 јануара 1904 године општински судови врше полицијску и судску месну власт, извиђају и изричу казне о свима иступима предвиђеним у Казненом закону, и то само у местима где нема окружне и среске власти, а у местима где је има као и у Општини града Београда, могу извиђати и судити само она иступна дела која би се догодила у њиховом делокругу а није их узела у поступак окружна односно среска полицијска власт. Таква подела кривичних дела остала је све до ступања на снагу Кривичног законика за Краљевину С.Х.С., донетог 1 јануара 1930 године, који је данас у важности, и који је по § 15 поделио кривична дела само на злочинства и преступе, за чије је извиђење и суђење надлежан редован државни суд. Истога дана ступио је у живот и Закон о привременом продужењу важности законских прописа о кажњавању иступа, по чијем § 1, док за целу Краљевину не добије обавезну снагу јединствен закон о иступима, остају на снази прописи досадашњих општих кривичних закона, затим закон о иступима за подручје Апелационог суда у Новом Саду, као и сви други законски прописи о кривичним делима као иступи (прекршаји, преступци, престопки) уколико ова кривична дела нису обухваћена Кривичним законом од 27 јануара 1929 године.

По томе Закону, који садржи у себи свега седам параграфа, битне измене III части Казненог закона из 1860 године, које се односе на иступе, састоје се у следећем:

1 — Новчана казна не може бити мања од 10 динара ни већа од 500, док по § 313 Казненог закона новчана казна је најмања 5 а највећа 300 динара.

2 — Право на гоњење иступа застарева за шест месеци а право на извршење казне застарева за једну годину. Међутим, по § 396 Казненог закона иступљења застаревају по истеку три месеца, рачунајући од времена када су учињена, изузимајући крађе, преваре, и утаје, које по вредности прелазе преко десет гроша чаршијских, а који иступи застаревају за онолико времена колик оби застарело и само учињено дело за које је кривац осуђен, рачунајући од дана када буде пресуда извршна, или ако после тога кривац побегне из руку власти, од дана када побегне, што значи за три односно дванаест месеци.

По § 6 поменутог Закона као поступак о иступима примењиваће се досадашњи прописи, из чега произилази да и даље за поступак властима има да служи на територији 6. Краљевине Србије полицијска уредба из 1850 године.

Доношењем таквог закона, са малим изменама горе побројаним, остали су у важности и даље готово сви прописи о иступима који су предвиђени у III части Казненог закона, за чију су примену биле надлежне полицијске и општинске власти, и то општинске само у местима где није било полицијске.

У међувремену, 19 јуна 1929 год. донет је Закон о унутрашњој управи, који је ступио на снагу 21 јуна исте године, и који је током године у два маха претрпео извесне измене и допуне. По чл. 67 тога закона, овлашћене су власти опште управе, а то су Бан, Управник града Београда, срески начелник и градски начелник са функцијом среског начелника, да издају у полицијском делокругу а из чл. 66 истог закона потребне налоге и забране како у облику наредаба општег значаја тако и у облику наређења за поједине случајеве који се односе на јавни мир, безбедност, поредак, безбедност саобраћаја и јавни морал. Ради њиховог извршења предвиђено је да се могу установити и казне у величини наведене и предвиђене по чл. 69. Са таквим законским овлашћењем власти опште управе доносиле су наредбе општег значаја, као што је случај и са наредбама Управника града Београда, које су обухваћале иступе из III части, односно такозване полицијске иступе за чије су кажњавање биле и надлежне.

Што се тиче осталих иступа, који нису обухваћени наредбама власти опште управе, они су предвиђени у специјалним управним законима, донетим пре или после Закона о

унутрашњој управи, као што је случај са Законом о сузбијању и угушивању сточних заража од 14 јуна 1928 год., Законом о шумама од 21 фебруара 1929 год., Законом о лову од 5 децембра 1931 год., Законом о надзору над намирницама за живот од 8 фебруара 1930 год., Законом о риболову од 20 септембра 1937 год., и осталим законима за чије су извршење биле надлежне власти опште управе било по тексту самих закона или по изричном наређењу из чл. 73 Закона о унутрашњој управи.

Ступањем на снагу Закона о општем управном поступку 26 фебруара 1931 год., који је донет да би опште управне власти знале како имају поступити при доношењу одлука из управног законодавства, регулисан је поступак власти приликом изрицања казни. У § 173 изрично стоји, да ће до доношења Закона о управном казненом поступку важити и даље сви досадашњи прописи о томе. Па пошто још није донет Закон о управном казненом поступку — примљен је од Народне скупштине и послат Сенату — то и данас за поступак око иступа у границама б. Краљевине Србије важи полицијска уредба са њеним изменама и допунама.

Таква правна ситуација у погледу надлежности око ислеђења и пресуђења иступа била је све до доношења Закона о градским општинама који је ступио на снагу 23 септембра 1934 год. Њиме су извесни иступи управних закона као и полицијски, ако полицијску власт не врши држава, у погледу надлежности око изрицања казни пренети од првостепених власти опште управе на градске општине. Ту се оне појављују као помоћни органи државе, које поверене послове врше по делегацији и то преко Претседника, искључиво на своме подручју.

§ 89 Закона о градским општинама у другом ставу од тач. 1 до 5 закључно, лимитативно набраја делегиране послове градским општинама, из чега произилази да су оне надлежне и за иступе из следећих закона: санитетских, ветеринарских, тржних, о животним намирницама, о сузбијању скупоће и мерењу, грађевинских, пожарних, о чистоћи и одржавању путева, мостова, обала, река, потока, канала, бунара, појишта и уопште путних и водних направа, о унапређењу пољопривреде и сточарства, о шумама, о лову, риболову и пољској полицији. Министар унутрашњих послова може у споразуму са ресорним Министрима преносити у надлежност града и друге послове опште управе као и од града одузимати поједине послове опште управе набројане у § 89 пом. закона па их преносити на првостепене опште управне власти или месне државне полицијске власти, што значи, да на тај начин може проширити или одузети законом дату градским општинама надлежност за извиђање и пресуђење иступа по специјалним законима, само што до сада није био ни један такав случај.

При ислеђењу и доношењу пресуда градским општинама на територији бив. Краљевине Србије као поступак служи полицијска уредба, као што је случај и код полицијских власти. На изречену казну осуђени има права жалбе Бану а у градовима Београду, Земуну и Панчеву ресорном Министру.

Сада се још само поставља питање да ли је осуђенику који је незадовољан одлуком другостепене власти, јер сматра да је тиме повређено какво његово право или непосредни лични интерес заснован на закону, дата заштита путем тужбе Управном суду односно Државном Савету. По томе питању Општа седница Државног савета донела је одлуку 1 јуна 1929 год. под Бр. 21287: „по закону о Државном савету и Управним судовима није допуштена тужба на полицијско-казнене одлуке." Таквом одлуком Државног савета, која је обавезна за сва њена одељења, решено је, да је другостепена управна власт последња инстанца за решавање иступа, и да противу њене одлуке нема више правнога лека, нити заснивања ма каквог правног спора у коме би се могла оспорити казна.

Међутим, ступањем на снагу Закона о унутрашњој управи и његовим изменама и допунама од 9 октобра 1929 године, измењена је у многоме правна ситуација у погледу дотле важећег законодавства, па је стога са предњим питањем Државни савет морао поново да се позабави и да 29 априла 1933 године донесе по Општој седници под Бр. 13619 ново решење, које је потпуно супротно од оног из 1929 године, а које гласи:

„О разумевању чл. 15 и 18 у в. са чл. 23, 24 односно чл. 19 и 34 ст. 2 Закона о Државном савету и Управним судовима.

На основу чл. 14 Уредбе о пословном реду у Државном савету и Управним судовима од 5 септембра 1922 год. и чл. 4 Закона о Државном савету и Управним судовима од 17 маја 1922 год., Општа седница Државног савета донела је, ради једнобразности у јудикатури Државног савета своје решење бр. 21287 од 1 јуна 1929 године о разумевању и примени чл. 15 и 18 у в. са чл. 23 и 24 односно са чл. 19 и 34 ст. 2 пом. закона, пошто су одељења Државног савета о томе различито поступала а које решење гласи: да тужба није допуштена противу полицијско-казнених одлука. То решење донесено 1 јуна 1929 год., дакле, за време када је на територији Србије жалба противу одлука државне власти по иступним кривицама била допуштена редовном суду, и кад су у некојим областима наше Државе одлуке управних власти о полицијским казнама према чл. 48 Закона од 22 октобра 1875 године Л.Д.З. 36, по т. зв. Баховој патенти биле изузете од општих прописа за заснивање управног спора, дакле, док

није било изједначено законодавство у томе погледу. Но после тога донесен је Закон о унутрашњој управи од 19 јуна 1929 год. са изменама и допунама од 9 октобра исте године, којим је законодавство у овом погледу изједначено, јер је по одредбама § 73 и 76 Закона о унутрашњој управи кажњавање грађанских лица, у колико оно по закону не закону не припада судовима или другим властима, дато у надлежност управне власти и жалбе противу таквих одлука допуштене вишој управној власти па и тамо где су до сада биле допуштене редовном суду. Тиме су престале важити раније одредбе о томе па и поменути чл. 48 од 1875 као и одредбе по којима су противу одлука управних власти по иступним кривицама жалбе биле допуштене редовном суду. А услед тога постављено је и питање важности поменутог решења Опште седнице од 1 јуна 1929 године. Због тога је Државни савет у Општој седници по саслушању два известиоца, проучио ово питање па је нашао:

Како се из изложеног види, престали су важити напред наведени изузетци за полицијско казнене одлуке па је за њих наступила важност општих прописа за заснивање административног спора из чл. 15–18 закона о Државном савету и Управним судовима. У чл. 15 пом. закона прописана је надлежност управних судова т.ј. да суде по административним споровима. Према истој одредби „административни је спор између појединаца или правног лица с једне и управне власти с друге стране, а постоји онде где је актом управне власти повређено какво право или какав непосредни лични интерес тужиоца заснован на закону." Друкчије речено то значи, кад год појединац или правно лице нађе да је одлуком управне власти повређено у своме праву или оправданом интересу може поднети тужбу надлежном управном суду — правило које је изречено у чл. 18 истог Закона. То је дакле опште правило о надлежности управних судова. Та надлежност је као што се види одређена на један генерални начин а не набрајањем појединих случајева.

Но ова надлежност ограничена је чл. 24 односно 19 тога закона у којима су набројени текстативно случајеви кад је покретање административног спора код управних судова искључено. То су случајеви: 1 — у споровима који спадају у надлежност редовних судова (тач. 1 чл. 19); 2 — у дисциплинским стварима у колико законом не би било одређено (тач. 2 чл. 19); 3 — у стварима у којима су су и уколико управне власти позитивним правом овлашћене да донесе решења на основу слободне оцене (тач. 3 чл. 19 у в. чл. 34 ст. 2); 4 — противу управних послова редовних судова (тач. 4 чл. 19). Према томе, чим није случај ни један из ових ограничења, Управни суд је надлежан да по тужби расправља спор заснован противу сваке одлуке управне власти, у колико још специјалним законским прописима поједине врсте одлука не би биле од тога изузете. Па пошто ни једним законским прописом од тога нису изузете и полицијско-казнене одлуке управне власти, то су и за њих Управни судови надлежни т. ј. да по тужби засновани спор расправљају и противу таквих одлука. А ту надлежност одређује и чл. 23 истог закона кад каже: „тужити се може: 1 — што управна власт у своме акту није никако применила или није правилно применила какав закон или закониту уредбу; и 2 — што у поступку који је претходио није водила рачуна о прописима поступка.

Са ових разлога Државни савет је нашао: да се решење опште седнице од 1 јуна 1929 године бр. 21287 има преиначити на је на основу §§ 13, 14 закона о пословном реду, у Општој седници 29 априла 1933 године донео ово своје решење: о разумевању чл. 15 и 18 у вези са чл. 23, 24 односно чл. 19 и 34 ст. 2 Закона о Државном савету и Управним судовима: и на полицијско-казнене одлуке у колико то није изузето специјалним законским прописима има се применити чл. 15, 23, 24 Закона о Државном савету и Управним судовима уз ограничење чл. 19 тач. 3 и чл. 34 ст. 2 пом. Закона т.ј. и оне потпадају под Управне судове Ова решења су обавезна за одељење Државног савета према чл. 4 Закона о Државном савету и Управним судовима и § 13 закона о пословном реду. Увести у књигу Опште седнице Државног савета.

Из Опште седнице Државног савета од 29 априла 1933 године Бр. 13619."

Из тога произилази, да је осуђенику дата могућност да се тужи Управном суду односно Државном савету, који као највиша административна власт у земљи има права да одлучује, да ли је пресудом управне власти, односно градских општина повређено какво његово право или какав непосредни лични интерес заснован на закону.

Данас је надлежност Градских општина у погледу ислеђења и пресуђења иступа веома велика. Законодавац је сматрао, да преношењем истих са полицијских на градске власти, треба пре свега да растерети полицијске, којима је најглавније старање око безбедности државе као и због њихове обимне надлежности по другим законима, а осим тога, да је и дужност градских општина да строго воде рачуна о свима иступима из делегираних послова односно Закона, учињених од стране њених житеља на њеној територији.

Страхиња Ст. Којић

Делатност јавне берзе рада у Београду

Пре него што се осврнемо на рад ове социјалне установе, од које многи очекују помоћ, напоменућемо у неколико речи да је један од најтежих проблема — прекраћивање свег неупосленог радништва — решен тек оснивањем Берзе рада.

Старање о незапосленим радницима било је препуштено ранијих година приватној иницијативи, од које није било велике користи, и општинама, које су углавном водиле бригу о својој сиротињи. Ниједан закон није говорио о заштити најамних радника.

Берза рада основана је у Београду, по угледу на сличне установе у Аустроугарској Монархији, чији су се остатци могли наћи у већим центрима северних делова наше државе. Зачеци Берзе рада датирају из 1919 године. 1 августа 1919 године отворена је покрајинска аутономна Берза рада у Београду, а већ у децембру 1920 године оснива београдска Берза рада своју подружницу у Нишу. У тим првим данима свога рада наилазила је Берза рада на многе тешкоће како код радништва и послодаваца тако и код власти. Поред тога није имала ни израђеног плана, ни способно чиновништво, ни довољно средстава, ни простора. Борила се са многим недаћама. Из података може се видети да је 1919 године прошло кроз установу 3201 незапослен радник, док је посредовања извршено за 878 лица. Већ 1920 године број пријављених незапослених пење се на 4277 од којих је 950 женских; посредовано је за 834 лица. Године 1921 број пријављених пење се на 6700.

Тада је Берза рада била зависна од обласне самоуправе.

У том међувремену образован је при Министарству социјалне политике Отсек за посредовање рада, који је, обављајући неке функције на територији Берзе рада, издејствовао незапосленим радницима попуст од 50% у трећој класи на свима државним железницама и бродовима када путују ради тражења посла.

Законом о заштити радника (22-II-1922 г.) створене су државне Берзе рада, и Београд добија Средишну берзу рада као централу за све Берзе рада, и обласну Берзу рада, са ранијом територијом. Истовремено Београд добија, са истом територијалном надлежношћу, и Окружни уред за осигурање радника — друга социјална установа за старање над радништвом, која је такође потпуно нова. Радничка комора постаје тада, по Закону о заштити радника, пуноправни, легитимни правозаступник свега радништва.

Оснивањем државне Берзе рада гаси се краткотрајан рад подружнице у Нишу. Обласне управе и жупаније обављају, узгред, као и општине, неке функције које се једва могу назвати старањем о неупосленим радницима.

Сав тај рад, у том времену, претстављао је само припрему за установу посредовања рада, каква сада постоји. Услови под којима је тадашња установа радила били су врло тешки. Поред већ раније побројаних тешкоћа, осећала се велика несташица кредита, оскудица стручног особља и т. д.

Ни као државна, Берза рада, од 1922 до 1927 године, није показала бог зна какве резултате. Не постоје ни сређени статистички податци о том раду из првих година. Податци који постоје датирају из 1926 године. Из њих се може видети да је кроз ту установу укупно прошло 53361 лице, док је број незапослених у 1927 години био 55060.

Просторије у које је била смештена Берза рада још 1927 (код Батал-џамије), биле су недовољне и влажне, намештај сувише скроман, расклиматан; од чиновника постојао је само шеф, послужитељ и чистачица; није било словника, уредбе ни правилника, на основу којих би се рад обављао (постојало је само неколико одредаба Закона о заштити радника), није било формулара. Систем рада је био „лакав и неподесан", према изјави једног бившег шефа Берзе. Систем додељивања помоћи био је врло кратак: „Пошто би се сакупило више радника, са добијеним уверењима из Радничке коморе о незапослености и чланству код Окружног уреда, један би између њих покупио потврде и примио новац давши признаницу у којој је потврдио пријем новца како за себе тако и за остале другове, на којој нису, била назначена нити имена радника нити њихове професије"(из извештаја г. Н. Копача, б. шефа Берзе рада). Исто се тако радило и при издавању објава за путовање: није се тражила ни година старости ни брачно стање, нити ма шта друго.

Како се радило у другим нашим градовима на овом пољу није тешко замислити. Сав њихов рад, изгледа, да се састојао у издавању повластица за путовање незапосленим радницима.

Као државна, Берза рада егзистира до по-

ловине 1927 године, када постаје самоуправна установа.

Решењем Министра социјалне политике од 19 јула 1927 год. З.Р.Бр. 7044 и З.Р.Бр. 9570 државна Берза рада прелази под надзор Радничке коморе. То траје до 15 фебруара 1928 год., када се решењем Министра социјалне политике З.Р.Бр. 1490/IV, створио Управни одбор и Равнатељство. Тиме је створена једна засебна етапа, која је врло добро послужила за припремни рад ове установе као самоуправне.

У том раздобљу пада и решење Министра социјалне политике З.Р.Бр. 5311-I-IV од 8 јуна 1927 године, а по претходном споразуму Општине београдске са Радничком комором, да се Београдској општини да зајам од Дин. 10,000.000.— којим ће Општина подићи радничка склоништа, кухиње, Берзу рада, купатила, читаонице, библиотеке, радничке станове и установе за заштиту незбринуте деце. Том је сумом створен „Фонд за стварање и одржавање радничких установа у Београду".

Ово решење усвојио је и Општински одбор, 17 јуна, и одмах донео одлуку да се подигне једна зграда, у којој би се сместило централно радничко склониште. Крајем 1929 године све зграде су биле готове, и у Милоша Поцерца (где су се сместиле Средишна берза рада, Средишна управа за посредовање рада, Јавна берза рада, Дечје обданиште, мушко радничко склониште са купатилом и кухињом за прехрану незапослених), — и у Млетачкој улици (где се сместило Женско радничко склониште и Дечје обданиште). Овим се урадило много за радништво. Јер треба имати на уму да су радници, до отварања ових установа, проводили ноћи или по парковима или по недовршеним грађевинама, — гладни, пуни нечистоће, која је и болест доносила.

Од оснивања ових установа па до данас више десетина хиљада лица нашло је уточишта у њима. Годишње је до 12.000 неупослених налазило преноћишта у радничким азилима. А до 500 деце годишње проводило је у обдаништима сразмерно по 50 дана.

Године 1933 установљава се и Централни одбор за помагање сиротиње и незапосленог радништва, коме пуну сарадњу пружају Берза рада и Средишна управа за посредовање рада. Отворено је нових шест кухиња, које су издале 303.977 оброка неупосленим радницима и сиротињи. Тај је рад продужен, само на много широј размери, што се јасно видело приликом организовања зимске помоћи, где је Општина београдска са много смисла учествовала — а ових година и водила целокупну организацију зимске помоћи.

Берзе рада, установљене за посредовање рада, преузимале су на себе, силом прилика, као главну бригу помагање неупосленог радништва.

Законом о заштити радника предвиђено је осигурање радништва за случај незапослености, али се то није могло спровести пошто закон још није ступио на снагу. Тако је Берза рада морала делимично да прими на себе и ову дужност. Али због проширеног делокруга рада нису сретства повећана. И док је Берза рада могла да даје материјалне потпоре неупосленим радницима, није јој било могућно да нивелише радно тржиште, да збрине радништво, да подигне радничке станове. Па и упркос свега тога, она је за ових десет година много урадила. Јер треба знати да територијална надлежност београдске Берзе рада није мала. Она обухвата Северну и Јужну Србију и Црну Гору, Земун и Панчево и сву околину која потпада под Управу града Београда. Простор од 96.080 км.^{2} са 4,703.229 становника. Београдској јавној Берзи рада припало је више него једна трећина државе и по простору и по броју становника, док на осталих пет јавних берзи рада долази мање од две трећине. А што је најважније, то су делови наше државе са већим индустријским центрима, са јако развијеним рударством и са великом оскудицом у земљи — што је проузроковало и пауперизацију села и нагло повећање варошког радништва и појаву сеоског пролетера. Даље, територија београдске Јавне берзе рада обухвата и оне пасивне крајеве за које је један од најважнијих проблема — прехрана.

Када се узму подаци из Окружног уреда за осигурање радника, „Меркура", и Болесничке благајне трговачке омладине добија се цифра од 137.137 осигураника, од којих су 24.001 женских. Кад овоме додамо број осигураних радника и код осталих установа на територији београдске Јавне Берзе рада (Дубровник, Сарајево, Црна Гора, Санџак) видимо да је укупан број осигураника 171.018. Томе треба додати не више но 23.650 које незапослених које оних који не подлежу осигурању или су избегли осигурање, па ће се добити приближан број радника на територији Јавне Берзе рада од 194.660. То су подаци из 1930 године (до сада је тај број премашен). Значи да је око 28,63% од броја свег радништва у нашој држави пало на ово подручје.

Многе проблеме требало је решити. У почетку, то је било врло тешко. Јавна Берза рада није имала, као Окружни уред за осигурање радника и Радничка комора, своје месне органе и установе по скоро свима варошима, већ се морала задовољити извесним испоставама само у највећим нашим центрима.

Данас београдска Јавна берза рада има већ један довољан број пословница по целој својој територији: подружнице у Скопљу и Нишу, експозитуре у Котору и Битољу, повереништва у Крагујевцу и Подгорици, као и један отсек у Земуну. Ради олакшице у отправљању рада са неким општинама пренете су извесне функције Јавне Берзе рада на повереништва Радничке коморе, поимљиво по прет-

ходном споразуму. Сва повереништва имају одређен делокруг рада.

Да би изнели целокупан рад Јавне Берзе рада и њених органа не смемо заобићи питање радништва и незапослености.

На подручју Општине града Београда главни део запосленог радништва сачињавају занатски радници, којих има преко 30,92%. Индустријских радника има мање око 20,42%. Осталих радника, као трговачких, кућних, угоститељских радника и намештеника слободних занимања има у знатно мањем броју. Већина од њих је регрутована из унутрашњости, а немали број претставља и сељаци. Услед појаве кризе наступила је и појачана неупосленост радништва. Кажем појачана, јер сама криза у производњи није једини узрок неупослености. Јер појаве претрпаности радног тржишта јавиле су се одмах по доласку сељака у варош по надницу. Он је оставио земљу да је укућани обрађују, а сам пошао у надничаре. Због разних узрока прилив радног света са села током последњих година био је све већи. Као последица тога јавила се пауперизација села и пролетаризација земљорадника. Томе је требало стати на пут. Вратити сељака-земљорадника земљи, растеретити радно тржиште и решити питање незапослености на економско-социјалним принципима. Подизањем цена производима пољопривредним, омогућавањем рационалног обрађивања земље, колонизацијом и сличним начинима сељак би се вратио земљи и не би повећавао варошку сиротињу.

Варошко радништво из године у годину расте. Оно претставља већ једну огромну друштвену класу, пуну динамике. Док је у почетку порасту радне снаге одговарао и пораст опште привредне делатности, у последњим годинама, услед појаве трговачке и индустријске кризе, хиљаде и хиљаде радника остаје неупослено а хиљаде и хиљаде других са смањеном надницом. Тада Берза рада приступа њиховом збрињавању: посредовањем, помагањем, прехрањивањем.

Београд, са преко 300.000 становника, постао је највећи саобраћајни чвор наше државе, а неће много проћи па ће постати и један од веома важних међународних привредних центара. Као такав Београд пружа могућност запослења 70—80 хиљада радника и радница не само из његове околине већ из целе државе. Поставши центар индустрије и трговине, главно извозно место, он је постао и једно од најважнијих радних тржишта и за све сеоско радништво.

На целој територији београдске Берзе рада има 700 индустријских предузећа, од којих на Београд отпада 150; 27.000 трговачких радњи, које потпадају под Трговинску комору у Београду, односно 17.715 трговинских и извозничких, 313 банкарских, 6229 угоститељских итд., и близу 35.000 занатских радњи. Ове цифре, нема сумње, показују да је привредна делатност у сталном развоју. А то потврђује и статистика радничког осигурања. За последњих десет година Окружни уред за осигурање радника у Београду забележио је овај годишњи просечан број осигураника:

1928 г. 57143	1929 г. 67703
1930 г. 72600	1931 г. 89788
1932 г. 81858	1933 г. 78085
1934 г. 78734	1935 г. 80553
1936 г. 87750	1937 г. 95500

Томе треба додати и број осигураника Братинске благајне, који стално расте и који је ове године достигао цифру око 20 000 осигураника. Из статистичких података из 1936 године види се да је код Окружног уреда за осигурање радника у Београду било 18088, у Нишу 2932, а у Скопљу 3260 осигураних радница.

У току последње деценије прешло је у купно 498.000 незапосленог радништва, које мушког које женског, кроз београдску Берзу рада. Пораст незапослености био је јако велики у два маха, 1934 г. и крајем 1936, а продужио се и у 1937. Нарочито се јак прилив незапослених осећао, по годишњим добима, у јесен и у лето, услед повремених обустава рада у већим предузећима или услед прилива радништва тих месеца, већином печалбара. За све њих Берза рада била је уточиште. Она је морала да чини огромне напоре како би изишла на сусрет до највећих могућности сваком неупосленом раднику.

У току ових десет година 120901 незапослених радника и радница помагано је готовим новцем. Како је била лишена предвиђених државних субвенција, Берза рада је морала да употреби све своје резерве и извесне субвенције Радничке коморе, последњих четири године, да би на тај начин могла да омогући извесну потпору неупосленом раднику.

Интересантно је кретање просечне обезбеђене надниде радника. Од 31,50 дин. 1928 и 1929 год. она је падала све ниже. Тако да је 1930 год. износила 31,15 дин., 1931 — 30,16 дин. Од 1932 год. надница почиње нагло да пада: 28,13 дин.; 1933 год. 26,10 дин.; 1934 — 24,97 дин.; 1935 год. 23,81 дин.; 1936 год. 24,15 дин. Значи да је упослени радник просечно за ових десет година губио дневно 7,35 дин. или 2116,80 дин. годишње. Тим је радник био потпуно исцрпљен. Томе треба додати и појаву кризе, стагнацију у индустријским предузећима, па потпуно разумети у каквом се економском стању налазио наш радник.

У фебруару 1937 прописао је Министар социјалне политике и народног здравља Уредбу о утврђивању минималних надница, закључивању колективних уговора, помирењу и арбитражи, која ће свакако деловати на побољшање надница и општег положаја радника.

* * *

Пређимо сада на друго поље делатности Берзе рада.

Посредовање рада, из многих узрока, било је јако отежано. Ова институција, потпуно нова за нас, наилазила је на неповерење послодаваца према њој, — а што је најважније, послодавци нису били навикли да преко Јавне Берзе рада траже радну снагу.

У Београду су многи посреднички бирои, који су преко ноћи ницали, вршили и врше на разне начине посредовање рада не водећи нимало рачуна о интересима радништва. Поред тих веома штетних бироа, данас постоје у Београду разне синдикалне организације које се баве посредовањем рада. Па ипак велики део радништва остаје на пијацама или одређеним местима по улицама где чека послодавца. Јавна Берза рада, уместо да буде радно тржиште, да буде регулатор пијаца да се позабави главним питањем: збрињавањем радништва, Јавна Берза рада морала се задовољити да посредује само онолико колико су се послодавци обраћали њој за радну снагу.

За последњих десет година централа Јавне Берзе рада у Београду успела је да изврши посредовања релативно мало. Извршено је 33115 посредовања, за 10090 радница и за 23025 радника. Када се има у виду да је за ових десет година прошло кроз Берзу рада 407.041 радника, а само 91.459 радница, значи да је Берза рада успела да изврши процентуално више посредовања за женску радну снагу.

Поред горе реченог, а у оквиру збрињавања радништва, Берзи рада стављено је у дужност и решавање станбеног проблема код радништва.

Раније смо већ рекли да су из кредита од 10,000.000.— датих Београдској општини од стране Јавне Берзе рада, изграђене многе социјалне установе. Рад Београдске општине на социјалном пољу данас је веома развијен. Београдска општина посвећује велику пажњу старању о сиротињи, незапосленима, новорођенчадима, као и свима економско слабијим друштвеним редовима, и знатно олакшава посао Јавној Берзи рада. — Тиме спада у ред најнапреднијих градова Европе.

Берза рада није имала могућности до сада да реши станбено радничко питање, које је једно од најактуелнијих питања данашњице. Имајући пред очима све радништво са своје територије, — ово у Београду, где две трећине нема хигијенских станова, оно у Србији и Јужној Србији ,где радници живе у влажним њумезима на земљи, — а у немогућности да ма шта учини на проблему радничких станова, Берза рада је посветила сву своју пажњу изградњи радничких азила. И то са много смисла и разумевања. Радило се на томе, последњих шест година, да се подигну радничка склоништа и преноћишта у већим варошима, да се отвори што више кухиња за прехрану незапосленог радништва и да се подигне зграда у којој ће бити смештене просторије за централу и органе Јавне берзе рада у Београду. Захваљујући Средишној управи за посредовање рада, обезбеђена су средства помоћу којих се приступило извођењу горњих замисли. Добијени кредити овако су распоређени: 6,000.000.— динара употребиће се за подизање зграде у Београду; 2,000.000.— за подизање зграде подружнице у Нишу, у којој ће бити смештени азил, пословне канцеларије и кухиња; 1,500.000.— за подизање зграде подружнице у Скопљу, у којој ће бити склониште и канцеларије; 570.000.— дин. за експозитуру у Котору и 500.000.— дин. за повереништво у Подгорици. Изградњи ових зграда већ се приступило, сем оне у Скопљу, — и до пролећа биће све готово. (зграда у Београду је већ готова).

На крају, прегледа ради, изнећемо укупан број незапослених радника и радница које су се од 1 јануара 1928 до 1 новембра 1937 год. обратили Јавној Берзи рада у Београду и њеним појединим органима за помоћ:

Централи Београд	482.806.—
подружници у Нишу	159.828.—
подружници у Скопљу	160.660.—
отсеку у Земуну	20.628.—
експозитури у Битољу	17.931.—
експозитури у Котору	17.533.—
повереништву у Крагујевцу	6.795.—
повереништву у Подгорици	863.—
укупно	867.044.—

Кад би се томе броју додала и последња два месеца 1937 год., видело би се да се је око 900.000 неупослених радника и радница обратило за ових десет година Јавној берзи рада за разне услуге. Од тога су 240.248 лица добила помоћ у готовом новцу. За ових десет година издато је укупно 22,278.938.— дин., и то: на редовне помоћи 18,317.592.— дин., на ванредне 3,610.895.— дин. на путне 350.451.— динара.

Посредовање рада обављено је преко свих органа за 72.330 незапослених радника и радница.

Пошто изгради напред већ изложене заједничке станове ,склоништа и друге азиле за незапослено радништво, Јавна Берза рада моћи ће да се са много више енергије и љубави посвети овом економском најслабијем сталежу, — радничком, да штити његове интересе и да ефикасним збрињавањем отклони његово упропашћавање.

Милан Марковић

Ново уређење Берлина

Јануара месеца прошле године објавио је Фирер и канцелар Рајха г. Хитлер да жели да од Берлина направи праву и достојну престоницу немачког царства. Своје идеје поверио је инжињеру професору Сперу, кога је именовао за главног инспектора овога посла. Г. Спер је ту скоро израдио планове и објавио главне своје идеје које су израђене по замисли г. Хитлера. То су необично интересантне ствари у урбанистичком погледу јер постављају проблеме уређења градова мало под другим углом но што је до сада био обичај. Урбанизам се показује као жива наука која се из дана у дан развија и употпуњује.

Главни програм преуређења Берлина је ово: потребно је због саобраћаја и због монументалности израза створити две велике осовине север-југ и исток-запад, чувајући од експропријација што је могућно више стари историски део вароши. Осовине се морају продужавати до кружног широког аутомобилског пута који иде око периферије Берлина.

Садања саобраћајна мрежа (улице и тргови) показала се као недовољна. Са наглим развојем аутомобилизма улице постају закрчене толико да велике вароши имају штете од тога. Према најновијим подацима.

У Њу Јорку на сваких 4 човека долази један ауто.

У Паризу на сваких 16 људи долази један ауто.

У Лондону на сваких 18 људи долази један ауто.

У Берлину на сваких 40 људи долази један ауто.

Немци рачунају да ће се у блиској будућности саобраћај у Берлину више него удвостручити, а како само повећање садашњег саобраћаја за 30% доводи до неподношљиве закрчености, знак је да су нове широке улице, нарочито главне саобраћајнице, преко потребне. Положај, правац и ширине тих улица морају бити тако изабране да што боље послуже увећаном саобраћају. Нова осовина север-југ изабрата је својом ширином и положајем тако да ће моћи и у будућности да прими огроман саобраћај, а сем тога дуж ње ће се поставити све нове монументалне репрезентативне зграде, да би створиле снажан утисак.

Поред, дакле, чисто саобраћајних потреба Берлин ће се преуредити и у монументалном изгледу јер он, и ако је већи од Париза, нема онако дивних и монументалних перспектива као што их има Париз. Улица Унтер ден Линден са Бранденбуршком капијом изгледа скромно кад се упореди са Јелисејским пољима и Етоалом у Паризу. Да би се добило у монументалности, перспективама и донекле у престижу, одлучено је да се просече једна нова врло широка улица правцем север-југ која ће са стране примити све нове велике јавне зграде и тиме створити јединствен и снажан утисак. Улица ће ићи кроз најужи центар града. Заједно са продужењима до појасног аутомобилског пута око Берлина ова улица ће бити дуга 38,5 километара.

Из приложене карте се види да осовина север-југ не иде без прелома већ од центра града у парку Тиргартен ломи и иде кратко на исток до Бранденбуршке капије, да би опет скренула право на север. Ово колено у саобраћају у самом срцу града учињено је и из саобраћајних и из естетских разлога Из саобраћајних да би га добро каналисало разним погодним правцима и подвожњацима, а из естетских да би се у сред града имала једна затворена перспектива, јер ће у дну првог правца (иза колена) доћи највећа монументална зграда, која ће деловати као каква средишна тачка у граду и као нека значајна поента.

Да би се ово постигло морало се приступити градској хирургији и уклањању препека. Запажено је да садање железничке станице за путнички промет и сувише дубоко залазе у град и да својим станичним простором и осталим постројењима пресецају градски организам на квартове који су се око њих развили, али које је немогуће добро међусобно повезати. Да би се ово избегло, а како се показало и с друге стране непрактично да железница залази дубоко у град, одлучено је да се све главне станице повуку ка периферији а да се слободан простор које оне остављају претвори у корисна градилишта. Одлучено је да се станице Анхалтска и Постдамска на југу града укину и замене само са једном новом Јужном станицом у близини аеродрома Темпелхоф, која ће да прими дални саобраћај. Станични простори од скоро милион квадратних метара претвориће се у корисна градилишта и преко њих ће у главном ићи траса нове широке улице север-југ. Исто тако одлучено је да се Лертска и Штетинска станица на северном делу града укину и да њих замени једна нова Северна станица, северније

постављена. На расположењу ће остати око 600.000 м² грађевинског терена.

Нова широка улица има за задатак да споји ове две нове станице (Северну и Јужну) и да се продужи до кружног ауто-пута, који иде око Берлина.

Нова улица која иде нормално на ову, дакле правцем исток-запад, придружиће се (и продирати) у главном правцем Кајзер-Вилемове улице и имаће у свему око 50. километара дужине.

Осим овога извешће се и много зеленила

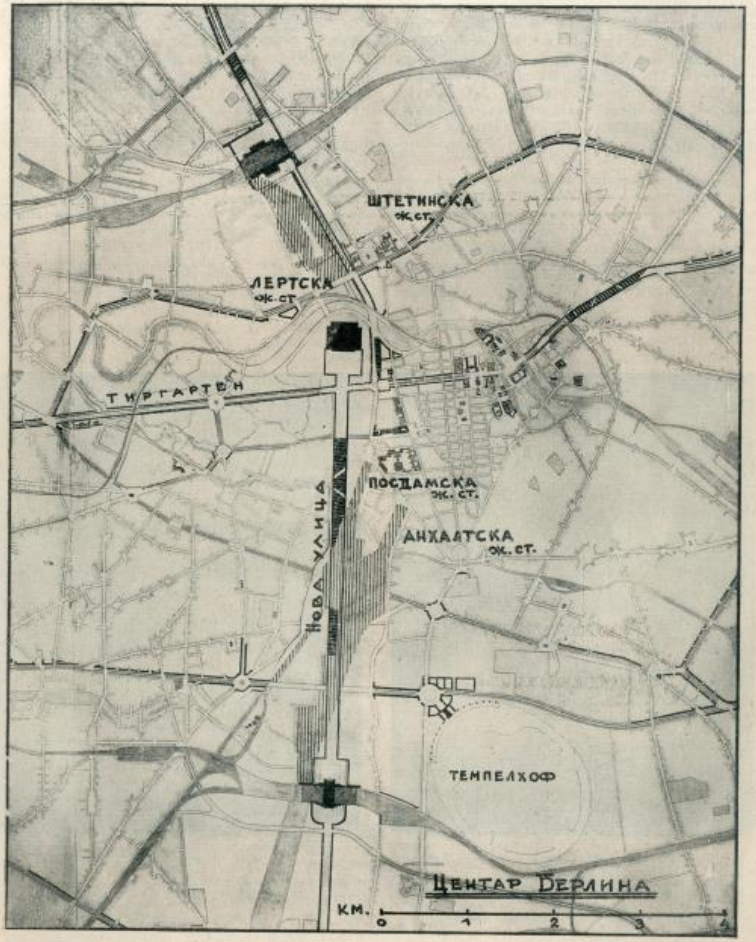

План преуређења Берлина

и огромне водене површине, нарочито око нове Северне станице.

До 1950 године морају све основне ствари бити готове; нова Јужна станица мора бити готова до 1945 год. и предата саобраћају, а нова Северна станица до 1948 год.

Али и поред ових чисто саобраћајних и естетских послова Берлин ће добити и у социјалном погледу. Одлучено је да се стари део града (сити) санира, да се у њему смањи број становника па да би у духу здравствене политике сваки грађанин могао добити здрав стан. Због тога ће се по новим грађевинским теренима, који ће се добити после уклањања железничких станица које смо споменули, зидати годишње по 20.000 нових здравих станова.

Садашња уредба о извођењу регулационог плана настојала је да град изгради у концентричне кругове, у којима су зграде у толико ниже у колико су даље од центра. То је имало као последицу да су код рашћења града ови претенови из Уредбе спречавали правилан развој града и спутавали његову очигледну тенденцију у ширењу.

Нове саобраћајнице север-југ и исток-запад изменићe сад ове прописе и неће дозволити да се велике грађевине гомилају само у центру већ ће се оне протегнути и дуж нових осовина, тако да ће допустити развој центра на све стране.

Најзад се предвиђају нове зелене површине, а нарочито велики број малих паркова расејаних по читавом граду, који ће послужити као дечја игралишта. Тенденција је да зеленило у великим површинама што дубље продре у град и да се међусобно повеже.

Све ће ово у многоме изменити лице Берлина. Цела замисао је доста смела, јер се у стручним круговима сматра као новост у урбанистичком погледу извлачење железничких станица из града и њихово постављање ближе периферији. Али темпо наших дана захтева да се за њим иде у корак.

Архитект *Драгомир Пајовић*

Антонио Гамберели — Ил Роселино: „Матео Палмиери"
(Са изложбе „Италијански портрет кроз векове")

Бенедето да Мајано: „Пијетро Мелини"
(Са изложбе „Италијански портрет кроз векове")

ТОКИО

Асистент при Комуналном институту на универзитету у Берлину г. др. Хари Геп објавио је у ревији „Самоуправа", органу Међународног савеза градова који излази у Бриселу, ову интересантну студију о организацији самоуправе града Токија. Из ове студије доносимо један извод најинтересантнијих појединости које се тичу велике јапанске престонице.

Многи не знају да се градовима и општинама јапанским управља сообразно старом пруском закону о општинама, који је још у важности у западним крајевима. Осамдесетих година прошлог века доведен је из Немачке један научник који је месну јапанску администрацију претворио у аутономну општинску управу у форми предвиђеној установом пруског магистрата и сеоских општина, са неопходним незнатним изменама. У 1889 години овај предлог реформе постао је закон и може се рећи да од тога дана постоји самоуправа у Јапану. Ипак то није била потпуна самоуправа у оном смислу како се она схваћа у Немачкој, јер уводећи само њене спољне форме није било могуће истовремено увести и њен дух у овој старој феодалној држави. Контрола коју је вршила држава била је врло јака и општине нису уживале сва своја права. Но и поред свега тога постојала је нека аутономија, на коју се јапанска управа која се развијала и модернизовала у једном изненађујућем ритму, привикла као и на све друго што је позајмљивала из иностранства. Од 1898 године самоуправа је постала релативно слободна, бар што се тиче великих градова.

У Јапану постоје две групе општина. Прву сачињавају села и мали градови. Њихови органи су општинска већа и скупштине претставника града. Њима на челу налазе се старешина општине и старешина града које бирају за четири године општинско веће или претставници града. Општине су груписане у сеоске кантоне на чијем се челу налази кантонални саветник, који је чиновник и зависи од начелства. Другу групу сачињавају велики градови (који по правилу имају више од 30.000 становника), који су сами по себи градска окружја и зависе једино од начелника, као власти која има да врши контролу. Органи ових градова су: а) скупштина претставника града, коју бирају на четири година сви становници старији од 25 година; б) магистрат који сачињавају градски начелник, који обавља функције претседника и његови помоћници, као и 6 до 12 других чланова које бирају претставници града на исто време колико траје и њихов мандат; в) старешина града, кога по правилу именује цар на четири године, између тројице кандидата које предлаже скупштина градских претставника. У великим градовима са неколико милиона становника, као Токијо, Осака итд. градоначелника увек бира скупштина градских претставника на четири године такође: од 1926 за њих није потребна потврда од стране цареве.

Над градским и сеоским окружјима стоји начелство, орган државне контроле. Начелник има широку надлежност. Он је непосредно потчињен Министру унутрашњих дела. У Јапану има 46 начелства. У земљи има 11,700 општина: око 10.000 села, 1.570 вароши и 129 градова са преко 30.000 становника, рачунајући ту и градове са по неколико милиона становника: Токијо, Кијото, Осака, Нагојо, Кобе и Јокохама.

Град Токијо

Токијо има данас близу шест милиона становника (5,960.000 у 1936 год.). Стара варош има површину 81 км а од 1932 године, после припајања нових територија, Токијо покрива површину од 553 км. У погледу становништва Токијо је друга варош у свету и долази одмах иза Њујорка.

Тек од 1868 Токијо је постао престоница царства, седиште микада и владе и поред других градова који су се развијали на један сличан начин, он је био полазна тачка економског и културног развитка Јапана. На дан 1 септембра 1923 пола вароши, нарочито центар, било је потпуно разрушено страшним земљотресом и пожарима који су услед тога настали. Ова катастрофа определила је нови развој Токија. То је за овај град значило смрт, после које ће доћи васкрсење; он је поникао из свога пепела лепши но што је икад био. Радови обнове трајали су око десет година. Успело се да се урбанистички потпуно уреди варош и 84 вароши и села околине Токија, која су такође била јако оштећена катастрофом. Најзад, ова је прилика искоришћена да се припоје 82 места, која су у урбанистичком погледу чинила целину са престоницом. Ово припајање извршено је 1 октобра 1932 године и имало је за резултат да од Токија направи варош са близу 6 милиона становника. Јапан је 1930 године имао 69.2 милиона становника, а са колонијама Корејом Формозом, Сахалином и Шан-Тунгом 98 милиона; значи да сваки дванаести Јапанац живи у Токију.

Устав града Токија копија је старог пруског општинског статута; од 1 октобра 1898 Токијо има свог првог градоначелника чије је функције раније обављао префект Токијске префектуре. Становници Токија прослављају сваке године овај дан као дан постанка

њихове локалне аутономије. Токијо је подељен у 35 административних срезова.

Постоји дакле централна управа и 35 управа срезова. Централна управа подразумева веће градских претставника, магистрат и градоначелника. Веће има 144 чланова. Изабрано је од свих мушких становника старијих од 25 година а настањених најмање годину дана у граду Од 1929 године постоји опште право гласа. Учешће становништва у гласању врло је повољно. Састав странака у већу врло је прост; после спајања старе конзервативне партије са старом либералном у партију „конзервативних либерала" није постојала друга странка у граду. Радничка странка, основана по угледу на енглеску радничку странку, могла је тек на последњим изборима да се у јачој мери истакне у већу. 10% градских претставника (њих 14) не припадају ни једној странци и претстављају разне професионалне групе града.

Магистрат је састављен од почасних чланова изабраних од већа градских представника за исто време колико траје и њихов мандат у већу. Први градоначелник је претседник магистрата; његови помоћници — потпретседници — такође су чланови магистрата. Број чланова магистрата је 16, рачунајући ту и првог градоначелника.

Први градоначелник биран је од већа градских претставника за период од четири године. Он претставља град и има извршну власт. Поред њега су потпретседници: први потпретседник је заменик претседников, главни благајник града и шеф разних административних одељења. Као шеф општинске администрације, градоначелник има под собом 35.000 чиновника, службеника и радника.

Град Токио подељен је на 35 срезова и на челу сваког стоји по један претседник. Они имају под собом контролу наставе, опште и професионалне, дечијих вртова и општинских добара која се налазе на њиховој територији. Као чиновник централне администрације, претседник среза извршава њене наредбе у своме срезу. Претседнике срезова поставља први градоначелник. Сваки срез има своје легислативно веће. Његова је надлежност ограничена на општу и професионалну техничку наставу, на заштиту деце итд. Чланови среских већа бирани су за четири године од грађана среза. Пасивно бирачко право за среско веће имају само они који већ врше неку почасну функцију у централној управи града Токија. Овим прописом осигурана је трајна веза између централне администрације и администрација срезова.

Што се тиче државног надзора, Токио стоји, као и све друге вароши јапанске,, под контролом једног префекта. За Токио и један низ малих општина, постоји префектура Токија. Министар унутрашњих послова има право врховне контроле. У погледу финансија потребна је сагласност Министра финансија за све важније мере. Ова многострука контрола дала је маха многим жалбама општинске управе, која се у престоници нарочито осећа спутавана надзором префекта, чији надзор иде до детаља, тако да се надлежности не виде јасно.

Приходи јапанских општина долазе у првом реду од њихових предузећа, затим од такса и дажбина, од државне субвенције и општинског прираза. Државна субвенција даје се да би општине могле испуњавати своје задатке на просветном пољу, на сузбијању заразних болести, на одржавању јавних државних путева и водовода. Постоје нарочите субвенције за мелиорацију земљишта намењеног земљорадњи.

Општински прираз може се установити тек пошто се исцрпу прва три назначена извора. Прираза има три врсте: а) допунски прираз уз једну од четири врсте државне порезе: порез на доходак, на некретности, индустриски и порез на фабрике; б) допунски уз среске приреске; в) специјални општински прирези на доходак који није оптерећен од државе.

Поред тога општине могу, по одобрењу државе, закључивати зајмове за ванредне расходе.

Издаци у 1935/36 год. изнели су 338,5 милиона јена (око 3,5 милијарде динара). Од тога 33% служи за покриће издатака око општинских зајмова.

Школе и настава. — Дужност је јапанских општина да подижу школе.

Токио издржава и своје више школе. Томе треба додати читав низ школа: индустриских, трговачких, разних женских школа итд.

Постоје и вечерње народне школе, које су установљене од маја месеца 1906 године. Оне омогућавају сиромашној деци која морају да преко дана зарађују за своје родитеље и тако су изузета од обавезног школовања, — да уведе следују часове свога образовања. Њихово је трајање три године и оне дају ученицима исту наставу као и обичне школе. Токијо има 26 народних библиотека, чије је посећивање бесплатно.

Јавна помоћ.

Она подразумева на првом месту општу помоћ и помоћ у беспослици. У томе циљу Токијо је подељен у 115 срезова јавне помоћи. У сваком срезу има неколико почасних комисија, које имају за задатак да предузимају све потребне практичне мере које се тичу јавне помоћи.

Варош одржава јавна преноћишта, народне кујне и народна купатила за сиромашне. Од пре шесет година постоји азил за бескућнике.

У циљу сузбијања незапослености установљено је преко 50 бироа рада који се старају о запошљавању. У децембру 1934 године

број незапослених износио је у целом Јапану 360.750.

Да би сиромашне жене могле да увећају породичне приходе, град је основао шест радионица т.зв. женског рада, у којима жене могу да науче неки домаћи или пољопривредни рад.

Јавна помоћ мајкама и деци указује се у врло широким размерама у Токију. Постоји читав низ породилишта, специјалних болница за децу, као и школа које се старају о деци и деле им млеко у случају потребе. Предвиђена су такође дечија забавишта и дечији паркови.

Јавна хигијена.

Један од главних задатака је борба против заразних болести које у Токију, где људи живе јако збијени једни уз друге, могу узети катастрофалне размере. Токијо издржава 21 градску болницу, од којих неке примају на лечење сиромашне слојеве уз минималну цену. Поред тога постоји и један санаторијум за туберкулозне.

Град издржава осам медицинских саветовалишта у којима становништво може добити савете и помоћ лекарску. Саветовалишта су најмодерније опремљена.

У област јавне хигијене спада канализација и изношење ђубрета, које се сагорева у великим инсталацијама.

Јавни паркови играју велику улогу у Токију. Они нису само „плућа великог града", већ нешто више: они треба у време великих земљотреса да приме масе људи који беже из својих домова. Тако град има 118 јавних паркова који сви скупа имају око 3 милиона квадратних метара. Ови су паркови у току последњих природних катастрофа спасли небројене људске животе.

Улице, мостови и канали.

Токијо има врло дуге и широке улице, које услед честих природних катастрофа не могу бити јако збијене. Земљотрес од 1923 године дао је могућности општинској управи да уклони читаве улице и да пружи нове могућности саобраћају. Укупна дужина улица Токија износи 7.700 км. Како се на истоку, северу и југу Токија налазе реке и канали, треба одржавати 4.517 мостова који прелазе преко река и канала на територији града.

Пристаниште Токија изискује брзо преуређење. Оно се брзо затрпа песком и изискује велике издатке од стране града за своје одржавање. Питање пристаништа сматра се као једно од најглавнијих и најважнијих у овом тренутку. Предвиђају се огромни радови реконструкције, који ће изискивати велике издатке.

Урбанизација.

Урбанизација је јако олакшана општинској управи великом трагедијом из године 1923. Скоро пола вароши било је разрушено у то време, тако да се могло приступити једној широкој новој урбанизацији. Индустриски и трговачки центар је реконструисан. Простране и широке улице просецају варош у свима правцима, а јавни паркови дају могућности за спорт, одмор и евентуално служе за уточиште. Варош је подељена у подвојене зоне за трговину и индустрију, становање итд. У великој мери граде се куће од камена. Док су се до 1923 године нарочито у Токију виђале дрвене куће са зидовима од хартије, данас се подижу облакодери и велике грађевине од камена. Подизање ових кућа од камена поставља у Токију сасвим друге захтеве него код нас. Услед опасности од земљотреса, потребно је спустити дубоко у земљу јаке челичне стубове да подржавају конструкције од камена. То, природно, изискује велике трошкове. У предграђима Токија преовлађују, као и раније, дрвене куће. Код њих се предузимају специјалне заштитне мере од пожара, као одређивање прописног отстојања између зграде, употреба незапаљивог материјала итд.

Привредна предузећа, саобраћај и пијаце.

У области привредних предузећа права Општине су прилично ограничена. Она има своје водоводне инсталације и варош се снабдева из три резервоара. Струју поизводи једно предузеће, које експлоатише и предузеће електричне железнице. Ипак град има један део разводне мреже и општина има могућности да утиче на тарифу електричне централе.

Електрични трамваји и аутобуси налазе се у општинским рукама.

Токијо, као и Осака, има подземну железницу. То је приватно предузеће и општина нема никаква утицаја на тарифу. Дужина подземне железнице износи свега 8 км. пошто је изграђена тек 1927 године. Ради се на томе да се продужи на 65 км. дужине.

Нарочита пажња обраћа се у Токију подизању привреде. Мали трговци и радници, као и сељаци из припојених села сачињавају средњу класу градског становништва. Да им олакша рад и припреми пијаце општина је створила специјалне институте за земљорадњу и рибарство за подучавање и подизање сељака и рибара. Постоји 60 великих пијаца за продају на велико и читав низ малих за продају на деталј, које одржава општина и које омогућују лакше пласирање производа.

Нова литература о Београду:

I

Есеј о Београду и београдском човеку

— Вл. Велмар Јанковић, „Поглед с Калемегдана" —

„Турци су Калемегдан назвали Фишир-Бајир, брег за размишљање. С духом је нађен тај назив, „брег за размишљање". Тај пространи плато око града, зарављак тај на ћу београдском позива на тканье мисли које су посвећене Београду и његовој судбини и које откривају скривени смисао нашега града."

Вел. Јанковић

Од „Београда некад и сад" Стерије Поповића до „Београда сад и некад" Бранислава Нушића; од „Кир Гераса" Стевана Сремца до „Дошљака" Милутина Ускоковића развила се у XIX и XX веку једна доста богата литература о Београду новог доба у којој су нашли своје место и комедија и драма, и новела, и роман, поезија народна и уметна, скице и забелешке, дневници и мемоари. И његова прошлост, и његов савремени живот, његови унутрашњи и спољашни контрасти, његова слава и величина инспиришу наизменично таленте најразличитијих склоности пружајући им са своје стране увек велику и обилну грађу.

Међу најновијим делима истичу се дела која је наградила Општина града Београда на својим књижевним конкурсима: „Трагедија бели" Голубовића, „Други дан, нови живот, други људи..." Зоре Ђорђевић, „Наша палата" Драг. Илића-Јеја, и „Пилот-потпоручник Кнап брани Београд" Жив. Вукосављевића; ново издање књиге угледног београдског писца Косте Н. Христића „Успомене старог Београђанина" и есеј Велмара Јанковића „Поглед с Калемегдана."

Есеј, иако као литерарна форма није толико стар као роман, новела, ипак има већ велику и славну прошлост на коју савременост, у пуном цвату ове литературе, достојно надовезује. Од Монтењ-а, који му је отац и кум, јер га је и створио и крстио, односно дао му име — 1571 — преко Бекона (свега неколике године доцније) до 18 века, кад поново цвате упоредо с првим развојем журналистике с Џонсоном — да споменемо само нека имена! — Адисоном, Ла Бријером, касније Ламбом, Сент-Бевом, Жосефом де Местр, А. Франсом, Бринетијером, Е. Фагеом до најновијих, које представљају: Морис Барес, Шарл Мора, Пол Валери, Гвидо Капасо, Г. Дебенедети, А. Хикслеј, Томлисон, Ајхенвалд, Карел Чапек, — есеј увек, као ванредно подесна форма, која стоји у родбинској вези и са журналистиком и с романом и са свим могућим другим књижевним формама и даје подједнако могућност за изражавање филозофских конструкција, моралних, социјалних и естетских —, остаје врло вољени облик нарочито у оним случајевима кад све то мора наћи место у једном једином саставу.

Духовити писац једне краће студије о есеју, Петар Ган (Ди Ноје Рундшау, свеска за мај 1938), с нарочитом способношћу за јасно и оригинално дефинисање ствари, каже да је есејиста, о чем и име сведочи: — онај који тражи, покушава и то у двоструком правцу, јер: „Er versucht sich und uns; sich an unserer Welt, uns mit der seinen. Er gibt zu, das seine Arbeit Stückwerk ist und sein Werk ein Versuch. Er sucht: *Also ist er im dunkeln, und also glaubt er ans helle. Und er versucht.*"*

Ми досад у литератури Београда нисмо имали есеја у овом смислу и зато је, већ и по својој спољашњој форми, књига која носи наслов Поглед с Калемегдана** познатог драмског писца и књижевника београдског Вл. Велмара Јанковића — изненађење, али не само зато!...

* * *

Гледајући књигу „Поглед с Калемегдана" у светлу литературе о Београду, књига је изненађење у двоструком смислу — и по својој књижевној форми и по свом садржају. Док је као књижевна форма новина у тој литератури, као садржај она је велика — дезилузија...

Калемегдан, име које се сања, место идеалне лепоте, место на ком се осећају векови,

---

*) Он огледа себе и нас: себе у нашем свету, нас у своме. Он признаје да је његов рад фрагментаран, а његово дело покушај. Он тражи: дакле у тами је, али верује у светло. И он покушава.

**) Вл. Велмар-Јанковић, Поглед с Калемегдана — Оглед о Београдском човеку —, Београд 1938 год. Наградила Српска краљевска академија из Задужбине П. и Р. Вуковића и сина им Петра.

макар да му зидине прекрива цвеће, а стари ровови се зелене и над увек спуштеним мостовима и широм отвореним капијама горе у старинске фењере маскиране електричне „тунг-

која носи његово име, читалац скоро застане као пред писмом дубоко вољене особе у ком зна да ће наћи потврду својих осећања. Наслов заварава. Док читалац чека да ће у њој, књи-

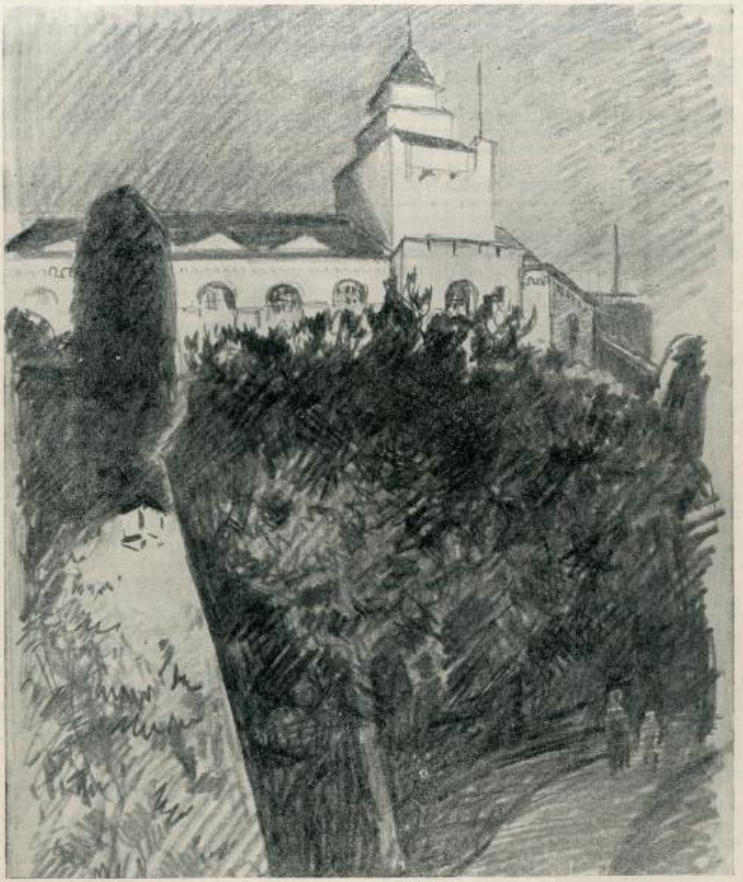

Калемегдан — Географски институт осветљен ноћу
(Скица акад. сликара г. А. Балажа)

срам" сијалице, — светиште је нације. Ходајући по њему нога лако поклекне, а душа задрхти. Узимајући први пут у руке књигу

зи с именом Калемегдана, наћи објашњење својих естетских емоција, немира, дознати скривене тајне старог града у песничким визионар-

ностима —, он се наједанпут мора потчинити нечем сасвим новом: озбиљном, строгом размишљању, унутрашњој полемици с аутором који и код њега тражи мисаоне, а не само осећајне процесе. Кад је тако, онда има и једно: осим тога — одбијање на први час, одбијање по закону непознаница, или онога на што се мање мислило. Непознаница се мора претворити у познаницу. Апстрахујући од старих легенда, предања и историје о Келтима, Византинцима, Хунима и Аварима, великом Деспоту и његовом Константину Филозофу, његовој „духовној" руши, деспоту Бранковићу, Јерини, Катарини, Цељским, Хуњадију, занесеном фратру и јунаку Јовану Капистрану, свему што претстављa стари Сингидунум, Албу Греку, Грихиш Вајсенбург, Нандор Фехервар, Дарол Чихад, Антемурале Кристианитатис, он мора поћи за аутором истина познатим веком, уз то великим и славним, највећим и најславнијим, али сасвим другим путевима, стати на сасвим нове осматрачнице куд се његова дотадашња „фићирбајирска" мисао, шећући Калемегданом, — није залетала.

У том је дезилузија и велика дезилузија, коју читалац и аутор морају један другом међусобно, пријатељски дашто, опростити, као што се опрашта сваки неспоразум, — са смешком, а онда се иде даље, сваки на своју страну или упоредо, а у овом случају свакако упоредо!

* * *

Подељена у три основна дела, књизи је задатак да нас кроз ауторова тражења упозна с појмом и суштином Београдског Човека. Не упуштајући се у део књиге који се не односи непосредно на Београд, мора се одмах нагласити, да ћемо узалуд у том Београдском Човеку ког аутор износи, или у методама којима се служио одређујући га, тражити онога човека који се обично мисли под тим појмом, а нећемо ни ићи у његовом тражењу уобичајеним путевима. Београдски Човек аутора књиге „Поглед с Калемегдана" није онај који се обично јавља као синоним појма београдског становника, да не кажемо његовог староседеоца; тражећи га аутор се није заустављао на уобичајеним детерминантама, које одређује град сам стварајући људе једног извесног градског типа, већ је посегао за оним што одређује човека не толико једне извесне уже оријентације везане за сам град, већ народносног човека уопште. Београд над њим лебди као један виши симбол нације, центар, који је на својим леђима понео народносни, револуционарни програм који почима с првим устанком, а завршава победом светског рата; методе се оснивају на гледању у „просеку", перспективама, насупрот гледању по спољашњем облику, или рељефу.

* * *

Стојећи на Калемегдану, том богоданом рту београдском, „клину забодену у равницу", где се уистину осећа „жива земља", стицајне сила с гора и равница, Космаја, Рудника, Повела, Цера; Фрушке Горе и Вршачког Виса, као и Срема и банатске равнице, Запад који Сава собом доноси —, мисао ауторова најпре се заустављa на самом Калемегдану. Кроз оно што он говори чују се речи Кочићеве „Молитве": „О, Боже, дај ми речи јаке као гром...", а ипак тихе да не кваре мир лепоте и мир безбројних мртвих који, кад град уснe, устају испод градских бедема и из дубина тако често људском крвљу обојених река....

Калемегдан аутора привлачи снагом својих видика. С њега види град, али му с тог места бука и врева градска не сметају одвијању мисли које слика изазива.

Преносећи мисао с Калемегдану на Београд, који је сјајно, с осећањем синтетичког смисла, у високој уметничкој и песничкој формулацији, нетом одредио описујући његов изглед са Звездаре (стр. 10) —, он се заустављa на судбини Престонице, гледајући град наизменично сад као Град-Храм, Град који остаје, или Варош која настаје, односно Варош изнађења, Варош пролазничку...

* * *

Оно што је речено на првих педесет страна књиге, скоро у целости има ванполемичну вредност и садржи много тога што даје кључ једној ванредно осетљивој, једној међу најкомпликованијим од свих градских психологија. Заустављајући се на прекретницама нашег града, писац га приказује раскошна од досадашње „дисциплине националне етике"; дајући сву незаконитост његовог урбанистичког развоја по којој се у центру, за тридесет година пре времена, подижу четвероспратнице; на периферији са тридесет година закашњења уџерице — које су нашле свој најнаказнији чвор у јатаганмалском страшилу —, он констатује да је у њему све рађено „како-тако": књига, реклама, излог, осветљење, намештај „какавтакав", па ипак, на крају, да све једно друго искупљује: мир — немир, хармонија — дисхармонију, позитиван човек — негативног: —

> „Ругло јатаган мале и Провоша искупљено је Медицинском вароши, промашеност Вождовца складношћу Топчидерког брда, неуредност периферије Пашиног брда или Чукарице, уређеношћу Професорског града или Неимара"...

За предратни Београд, онај који је и „спољa имао органски израз својих унутрашњих стремљења", који живи повучен у тихе улице: Врачара, Дорћола, Палилуле, Варошкапије, — констатује да живи и данас мање више својим некадашњим животом отимајући и саме своје улице архитектонским претеривањима, нескладима и нехармонијама...

Нагла урбанизација је, како се то каже, једна од особина нашег века. Градови са 100.000 становника су мали, осредњи; они са 1 милион нормални, а тек после тога велеградови, градови-монстр, као што су: Лондон, Париз, Њујорк. То нагло стицање маса у велеградове је велики проблем и социјални и етички и биолошки. Ко се из малога места — без већих конекција —, упушта у велики град, тај се упушта, како би рекао прота Матија Ненадовић, „на дебело море" и мора имати чврсту главу, велико срце. Ко не зна пливати, мора потонути. Од мирног живота, доколице, сеоске или маловарошке идиле, нема више ништа. Зато градски прилив обично претставља — како је то дубоко смишљено и поетски изнео у свом есеју о Паризу Пол Валери, а сјајни научник примењене психологије, велики психотехничар, професор Гизе, и научно доказао — најбољи елеменат нације. У Београд је дошао свет са свих страна. Од 5.000 колико је било пре једног века, Београд је данас скочио на 350.000. Па ипак, кад аутор спомиње то „мењање коже" нашег града, не можемо се отети једном поетском упоређењу. Пред очи нехотично излази сјајна слика што је још дао велики енглески приповедачки мајстор Киплинг описујући хиљадугодишњака питона Каа, змију каменарку, у часу када је променила кожу и кад и подмлађена, и у новој кожи, осећа како у њој говоре искуства и традиције векова које је проживела... Ни у физици, па ни у психици, животу људском, животу његове душе ништа се не губи, све остаје... Прилив новог београдског становништва, неустаљеност закона и санкција, чини, како аутор тачно запажа, да поштени и морални немају довољно задовољење за своје поштење и свој морал, али нако не лечи зло, свакако га ублажује оно што је аутор тако добро запазио и назвао „типичном прелазничком санкцијом", махнитим окретањем кола среће у ком се „не зна зашто су јуче неки били на површини, као што се нико и не пита и не зна зашто су отишли..."

Не само као подесна форма, већ и сам по себи, обзиром на условљену концизност и у исто време јасност стила, есеј често захтева нове речи, нове комбинације појмова, који су се досад мало, или који се уопште нису употребљавале. Код аутора „Погледа с Калемегдана" налазе се тако нови термини:

фићирбајирско размишљање,
београдски човек,
човек београдске оријентације,
прелазнички тип,
прелазнички човек,
прелазничка санкција.

и други.

Судбина нових речи и нових комбинација често је веома каприционза и не може се одржати ни уз најбољу вољу ауторову. У главном не може се одржати оно што не наће одјека у масама. Масе дају живот речима чак и безначајним, као што су оне које су настале од властитих имена личности које су се биле чим истакле, а што је маси пало у очи: шик — по имену елегантног бечког кројача Шика —, хулиганство — по имену једног Енглеза који се прославио прављењем нереда —, бојкот и друге. Слично оне које имају други смисао и значај. Код нас: владановштина, или друге још новије, које се интернационално примењују: керенштина, совјети....

Не знамо каква ће бити судбина речи и комбинација аутора „Погледа с Калемегдана", али су многе пронађене с духом и лако се примају.

Но аутор „Погледа с Калемегдана" не ствара само нове речи и нове комбинације, већ их и тумачи. На једном месту он говори о оном нашем толико изненађујућем „врло важно". Ограђујући се против вулгарне употребе ове изреке, он је у вишим комбинацијама веже за процењивање ствари и вредности које Београдски Човек гледа кроз призму нетом минулих историјских и народних трагедија у чијем се светлу губе уобичајени критерији. Ово је у исто време и прво тумачење ове изреке у књижевности. Мора се приметити да су у Београду у употреби и други слични изрази. Има их врло много. Могло би се рећи, и таквих који су пронађени са још више духа и смисла: „Да је боље не би ваљало"... и други.

Вулгарно „врло важно", свакако је пролазничка удобна формула не старих београдских грађана — који су, као и културнији дошљаци, везани за одређене традиције и морал —, већ оних дошљака који су се тек отргли из својих мањих средина и утицаја свог конзервативног морала и својих традиција, а друге још нису створили.

У првом делу књиге писац као да тражи и за се и за читаоца оне силе и снаге које ће га повести решавању другог дела, детерминисању питања о „Београдском Човеку."

* * *

Постављајући себи за задатак да компоненте његовог карактера одреди онако како се оне пројицирају у једном правцу — који можемо назвати његовим основним изражајним правцом — писац у другом делу своје књиге долази до закључка, да је Београдски Човек, односно Човек Београдске оријентације, што се означује као синонима, сваки онај човек (без обзира где живи) који живи духом и садржајем наше народне револуције, коју је извео „као колективно народно дело ослобођења српски хришћанских сељака", револуције која је „органски везана у једну историјску целину од 1804 све до 1918". Београд их веже као предводник народних циљева.

Износећи све оно што је тај човек жртвовао за ту и такву концепцију, за извођење те

револуције, која је ишла преко снага Београда и нашег народа кроз цео XIX век, он констатује да се то могло само тако што се није мислило на себе. Зато и Београд:

„До 1918 та варош није могла, сем у кратким предасима, да има своје локалне себичне мисли удобности и европства. Била је то вечита трагедија. Хатишериф је проглашен на пустом Ташмајдану. Начертаније се родило кад су Теразије једва престале да буду утрина, уставност је била врло високо цењена у вароши која је на Славији престајала. Ту није био никакав материјални експанзионизам. Ту је богат био само морал циљева".

Ту су били ставови на којима се градило. „Лепши живот остављен је другима". Напор је био тако велик да код оних који нису погинули није остајало довољно снаге да се осврћу на своје мртве (стр. 62). И зато је и Београд остао без натписа о томе зашто су народи и јунаци за њега гинули (стр. 23).

Логично се намеће питање: —

„Шта је омогућило такво умирање", које аутор поставља и налази одговор у сили и снази коју је народ црпео из: православља и цркве, патријархално-јуначког схватања, својих великих усмених предања...

Трећи део књиге односи се на сналажење београдског човека, односно Човека београдске оријентације у приликама које су настале после рата, које од њега траже једно сасвим ново држање, енергију и присебност у миру, који поставља питање:

„Шта дајеш човечанству?"

„Чим се претстављаш њему и онда кад те нико не пита?"...

Као и прва два дела, и трећи је израђен доследно основној концепцији да човек који је кроз цео један век био доследан највишим традицијама, неће изневерити тај свој став ни у двадесетом веку. Све се креће у смислу оне велике апологије Београда, која је изнета на стр. 116 и која почиње речима: —

„Београдска повест само је повест жеље за све већом и снажнијом слободом".

* * *

Мисли започете на Калемегдану, на њему и завршују. Макар да смо се на први час дезилузионирали, јер нисмо у њој нашли оно што смо као обични калемегдански шетачи очекивали, макар да смо морали поћи с аутором сасвим новим путевима, књига „Поглед с Калемегдана", и са ужег становишта литературе Београда, пружа много новога и по садржају и по форми, а као књига посвећена Незнаном Јунаку, који с плаве Авале чува и земљу и град, она је један од оних још неподигнутих споменика хиљадама мртвих који су тако несебично гинули на размаку једног века, не заустављајући се од 1804 нигде све до 1918.

Д-р М. И. А.

Тициан Вечелио: „Човек с плавим очима"
(Са изложбе „Италијански портрет кроз векове")

Пилот-пошторуčник Кнап брани Београд

(Новела из београдског живота — награђена на књижевном конкурсу Градског поглаварства Београд)

(Наставак)

VI

Био је скоро на средини реке. Обале бе ху, чинило му се, јако удаљене, као преко света. Огромна водурина, широка, снажна својом дебљином текла је између обала, равнодушна на цео живот земље. Кнап стиже да помисли, како је та иста маса безначајна одозго, једва приметна. Никада он на њу није ни помислио, и ту сјајну дугуљасту траку, презирао је што се тако вуче земљом, немоћно; он, јунак висина. А сада?

Апарат је тонуо, то се отеже минутима. Он је гледао: мотор је већ под водом, својом тежином вукао је остале делове и реп се одизао у вис, као да пружа руку на спас, али бивао све нижи. Кнап је померао руку према њему. Реп се некако жалосно опраштао са сунцем, није му се ишло под воду; Кнап сагледа на њему југословенску тробојку.

— Збогом! и хтеде руком да поздрави, али се предомисли и одлучи да гледа важнија посла.

Одело му је отежавало натопљавано водом. И тек сада, кад га је оно вукло доле, а и реп већ тонуо, поче Кнап да мисли о борби за живот. Погледа око себе: све мирно и мртво. Високе обале биле су пусте; он је путовао водом између њих. Небо такође пусто, сад већ и оно туђе... Пружала се пред њим водена површина, докле год је могао сагледати. Где ли су његови? Зар никог живог?... Он није могао ништа да мисли, већ онако механички чекао да и реп потоне па ће онда видети што ће. Колико водурине, како је влажна, мутна и одурна! Он се мрско загледао у њену чељуст. Реп је клизио ниже, још су га широка крила задржавала, а сад ће и потонути. Кнап је мислио: „и ја ћу за њим... Па на дно, на дно, шта има!" Није било изгледа на спас, а некако није било ни страха од смрти.

Ноге су га вукле доле. Он се ускоро већ заморен сасвим ослони на преостали део репа и као да га гурну доле, доње и његов задњи део. Кокарда са југословенском круном била му је под рукама па ето и она склизну. Збогом! прошапута Кнап кад изгуби једини ослонац под рукама, и беспомоћно још једном погледа према обалама. Аероплан потону, над њим се вода затвори и изравна, прогута га као да никада није ни постојао. А онда Кнап поче да плива.

Пливање га брзо замори, на ногама као да је имао привезано камење, вукло га је доле, руке су се покретале тешко. Он је њима шљапкао по води тек толико да се бори. Матица га је носила низ реку и он је покушавао ка обали. Али колико га је стезао кожни капут, као оклоп! Он ће га удавити — Помисли. „Па шта можеш, тако је ваљда суђено!"... Обала је била једно сто метара од њега, али му се учини да су километри, тако удаљена и једва видљива. Он одлучи да и не плива даље.... „Збогом, Кнапе, рече он самоме себи: беше твоје земаљско и прође! Сад постаје водено царство"... Чудо, свест му је радила веома прецизно.

Кад се већ толико замори да није могао више покренути руком, он преста да плива и окрете се на леђа. Пусти се низ реку. Лежећи на леђима није се морао напрезати, вода га је одржавала на површини, али носила паралелно обалама. Пуче му пред очима огромна сива бездан неба и учини му се никад је тако огромном није видео. Око њега је роморила вода, чуо је њено шуштање под собом и већ схвати да је мртав а водено царство под земљом пружило се у бескрај и спајало са висином. Какво мртвило! Једини знаци живота долазили су од шљапкања његових руку којима се одржавао на површини...

Воља је продужио лет, занет јурењем, опијен сопственим заносом није ни приметио Кнапов изостанак. Само је то видео Калшек и он одмах се издвоји те тренутно бацив поглед на Кнапов апарат, одлучи се шта да ради. Са својим аеропланом прође обали и реши се да сиђе. Обале су биле покривене обрађеним пољима и на једној чистој пољани пође му за руком да се исправно спусти, таман онда када је Кнапов аероплан још штрчао репом изнад воде. Калшек искочи из седишта и поче да вичe: у помоћ!... Али нигде никога.

Тад Калшек потрча до обале, баш кад и реп потону и виде да Кнап заплива. Треба га спасавати! — сину му у памети, — Држ' се, друже!"

Опет погледа око себе — свуд је било празно и пусто. Ни живе душе, сем неколико птица што су кружиле изнад реке. „Држ' се, Кнапе, још мало" — викну он, а не знађаше ни сам шта треба да ради. На једвите јаде угледа узводно један рибарски чамац, на око пола километра далине. Као без главе појури на ту страну. — Спасен си, Кнапе, спасен", повика он опет и тркну као да није земљу додиривао. Он виде да Кнап плива тешко према обали.

Али, авај несреће! Чамац је био узводно. Кнапа је вода носила низводно, а растојање било велико. То Калшеку не причињаваше тешкоће. Но чим се он затрча поред обале, песком, почеше му ноге упадати у муљ и блато. Што их је он више дизао то су дубље про-

падале. Најзад, са сузама у очима, он мораде да стане: пред њим је чамац био на око двеста метара, а Кнап баш тада престаде да плива и понесе га река својим коритом...

Кнап се освестио на обали. Над собом је опет видео небо, сад нешто мутније, а брижно лице Калшековo, које се, чим је он отворио очи, насмешило на њега. Око њих су били и два сељака, којима је Калшек нешто говорио. Кнап је чуо само реч-две које се развукоше, и небо се замрачи, а он понова негде потону...

После су му све причали. Био је већ у својој соби, повраћен, насмешен, само уморан. Испричали су му да су летели ниско над водом, силно им се то допало свима, па њега занело: дошао исувише ниско до воде јер је гледао само да следи вољу и тако ударио у воду. Испричали су му како је тонуо постепено, и како је се и Калшек одмах спустио и потрчао према чамцу али упао у блато. Кнапа је већ била понела вода, али срећа његова — заносила га је ка обали. Калшек се онда затрчао према њему и на једно десетак метара од обале, ускочио у реку, запливао до њега и извукао га, у задњем моменту.

Онда су се проф Кнаповог кревета смејали његовој авантури.

— Један љубавник би био мање на свету — рекао је Јаклић.

VII

Кнап је лежао у својој соби сам, у необичној тишини, чинило му се као оно насред реке после потонулог аероплана. Полако се присећао шта је све било, опрезно прибирао мисао по мисао; у том сећању је ишао само површно, јер слике догађаја су му се тек сад чиниле страшнима. При иоле оштријим утисцима прекидао је сам ток мисли, да се не узбуђује. И сад је још имао утисак љигаве водурине око себе и њене огромности. Али чим би се покренуо на кревету, визија се губила, он је опипкавао кревет ац и осећао се безбедно. Ван сваке опасности.

Био је миран као болесник после прележане кризе. Минути су му били слатки као никад дотле. Пријала му је тишина и општа малаксалост коју је осећао. Али наједном се узнемири, лице му оживе, трже се из духовне и физичке непокретности; прену се и устаде. Сетио се: пре поласка на летење добио је Белино писмо и оно је било још непрочитано. Образи му се заруменише. Потражи га у оделу, но међутим оно је било у кожном капуту са којим је он пливао по Сави. Кнап журно прође кожном капуту и завуче руку у џеп, напипа хартију и извуче је. Опет се узбуди. Како се није раније сетио? Писмо непрочитано, њено, а да се удавио? Нити би он знао шта му пише, нити би она знала да га није прочитао. А ко зна шта је... Он се опет устручавао да га отвори, држао га је у руци и тек сада опази да је све мокро и модро и да се сокро распало. Било је труло од влаге. Омот му се распао под прстима. Он га одбаци и извади писмо, али се веома изненади: видео је само плаву траку хартије, умрљану мастилом, без слова, само са понеким ретком.

— Баш ми се не да да га прочитам! А ипак се помно загледа у преостале редове. Тешко се шта могло разабрати, али је он ипак упирао очи. Понеки сачувани редови, исписани њеном руком, могли су се ипак прочитати: он је разабирао: „шта је... дуго... нема... а ја, директоров син... сутра важно...“ И то је било све. Доле се јасно распознавало: Бела.

Писмо је иначе било кратко, али никако није могао да разабере смисао, шта му је јављала: да ли прекид, или позив на састанак! Одриче ли га се и јавља да се помирила са директоровим сином или?... Шта ли је, боже, било, помисли он? Зашто га није прочитао одмах, па би знао тачно шта му пише.

Шта да уради, мишљаше он даље? Бела му је била тако далеко као да су их десет година раздвајали, а сада, после овог догађаја и овако уморном требала му је њена рука. Он се замисли: па кога и има осим нје? Да се јуче удавио, ко би га жалио, ко би плакао за њим... Ишао би погреб — он замисли себе у ковчегу — све званична лица постројена и озбиљна, другови и старешине, ишли би корак по корак од капелице до гробља, па или би ћутали или би разговарали о својим стварима. За ковчегом, само где треба да иде фамилија, не би ишао нико, или би било празно, или би ишао комадант... И тако би га оставили у оном пустом гробљу, на брду, увече ветровитом и језивом, оставили би га за вечна времена... Бела би можда плакала кад би сазнала, та он је прочитао понекад у њеним очима љубав! Она би га жалила, она и његови родитељи — да су живи.

...Јер зашто би му Бела писала? Па то је писмо од пре два дана, а чинило му се тако дуго како га је примио! Поче опет бујити у она разливена, расплинута слова која су означавала речи, њене речи, писане њеном руком. Како јој је топла рука! И она је морала мислити на њега тих момената; свакако је мислила, али шта?

Кнап седе, осети умор. Писала ми је писмо — помисли он даље, а то значи једино да ме зове да дођем.. *Моја* Бела! Испричао бих јој како сам се борио. То морам учинити! Кнап се одлучиваше.

— Кога имам ја другога, њу само. Писмо је стискао у руци. „То је било јуче, јуче сам га добио, а данас бих је видео“. Неодољиво му се наметну њена слика: па чим ми пише после дужег изостанка, значи да ме зове, рече сам себи! Идем!

Њен стас, њене очи, рамена, играли су му пред очима. Тако дуго је није видео.. а да јуче није испливао, оно би било последње виђење... Иђи, иђи! Иђи и кажи јој: „Бела, волим те и готово. Ево твоје писмо, шта си

писала?... Ја сам ту уз тебе, Бела, а како је било у Сави"... Њена једра рамена опет као да га додирнуше. И он се реши да иде.

И ако уморан, слаб и неодлучан спреми се и пође. Таман се беше спустило вече. Беше му добро дошло да се тако и прошета по сутону. Но кад дође у варош он се поче колебати. Појавише се слутње: ко зна шта му је писала, можда је оно значило и прекид?

Кад дође на корзо и нађе се међу масом, још више се збуни. Осећао је да је све то туђе, њему непознато и неприпадно, сва та маса која око њега са смехом врви. Он у једном огледалу виде да је блед и престрашен. Да се врати? Зар је тај свет тако туђ и уистину њему стран? Као да годинама није био међу њима. Шетачи га почеше гурати и он крете са њима, мотрећи пажљиво да сагледа њену главу.

Гомила је шумила, ћаци су се смејали гласно и безбрижно. — „Ала су сретни", — помисли Кнап, па зашто да и не буду све им се мисли остварују, живот им је леп... Они живе свој део — младост. А ја? Међутим погледом је и даље тражио, тражио њу; и желео је и подрхтавао да је види. Да јој не смета, да се врати? Та он и тако није за овај свет... Наједном: он претрну, пред собом на неколико корака спази Белу. Била је у друштву. Хтеде да избегне сусрет, да стане уза страну и загледа се у излог док не прође, или и да се сасвим врати, али погледи им се сусретоше. Он се још више збуни. Са њом су ишла два младића, господа, разметљива својим оделима, чија слобода покрета порази Кнапа, — један беше баш директоров син!

„— Тако дакле, — помисли он, — сад знамо"... Учини му се њен поглед као да је говорио: откуда овај сад?... И то га пренерази.

Међутим, она се приближавала, а он као да је стајао у месту. Сад ће бити бруке! сину му у памети. „Да се окренем ја лепо и да побегнем?"... Али он свој поглед никако не скидаше са ње, и то га још више збуни: шта сам се толико упињао? Шта досађујем"... Ноге су му клецале, као да је пропадао до колена у калдрму. — „Тако дакле... па бежи будало?".

Она му сама прође, остави пратиоце. Они се, он то опази — осврнуше да га виде. Пружи му руку и он осети да његово дрхтање пређе и на њу — и она задрхта. Ништа нису говорили, Кнап не би то ни могао, и кад га она посматраше њему би непријатно. Без повода, нагло он окрете да пође, а и она са њим, без речи.

— Да ли си добио моје писмо? упита га, а још дубље упре свој поглед у њега.

— Да, добио сам... али, интересантно — нисам прочитао...

Она га опет загледа.

— Замало што се нисам са аеропланом утопио јуче — поче он — а писмо је било са мном...

— Све малери! прошапута она, мислећи и на своје. — А како је било? И ја ћу ти после причати ...зато сам ти и писала.

Кнап заусти да прича. Али му се учини да је за њу тако безначајно тај његов пад у реку, пливање и летење пре тога, да хтеде да престане. Искористи ту прилику да је сагледа целу од главе до ногу. Она иста Бела, тако витка, права, чврста! И озбиљна, то му се највише свиђало.

— Како је било? Упита га она, готова да слуша.

— Па тако... летели смо ниско, над Савом, и ја упаднем у воду аеропла...

Он наједанпут умуче на по речи. На ћошку на којем су требали да скрену за парк, стајао је командант подбочен о сабљу; Кнап нагло задрхта. Али се морало туда, другог решења није било. Командант као да је њега и чекао, стајао је окренут леђима и гледао у излог, а тачно онда кад је Кнап наишао он се окрете. Једним прстом позва он Кнапа себи и овоме би намах јасно: притвор, бегство у варош, понижење пред Белом...

Кнап прође, а као да се земља отвори и да пропадоше негде у њу њих двојица сами. Бела се без речи удаљи. Управо Кнап и не виде како она оде: да ли љута, да ли их загледа, да ли се врати или продужи ка парку? Он стаде пред команданта и очекиваше шта ће даље бити.

Командант се ослони о сабљу и са ироничним смешком говораше:

— Ти пријатељу, имаш притвор а видим — у варошки си. Је ли тако, да се нисам ја преварио? Он је међутим то врло добро знао, само као да је уживао у томе. Па ослонивши се и на другу ногу понови:

— Јел' ти оно беше, или неко други коме сам ја забранио излаз?

Кнап је стајао у ставу „мирно" и гледао га право у очи. А командант се премештао са ноге на ногу, гледао мимо Кнапа на пролазнике и љубазно их отпоздрављао, пресладким смешком. Кнапу одједном као да дође снага, би решен на све, он се прибра и одговори одрешито и јасно:

— Јест, забранили сте ми излаз...

— А тако! И команданта прену овакав одговор, обрати пажњу и поче да постаје мрк. — У притвору си од стране потписатог, а ипак си у вароши. (На реч „потписати" он се и сам трже). — Па је ли теби наредниче познато правило службе и пропис тачке 81, где се каже како подофицир издржава казну притвора?...

— Познато ми је! Одговор Кнапов беше кратак.

— А, познато ти је, велиш, а ипак си дошао? продужи командант. То га наљути и он као да све више уживаше да самог себе дражи речима које је проналазио у овом кривичном делу. Па питам ја тебе, а сме ли подо-

фицир тако нешто да ради? Да бега у варош и да шета са којекаквим...

Кнапу се окрете командант заједно са ћошком на којем је стајао; он се побоја да је Бела могла то чути. Дође му мисао да му каже: да она није којекаква женска и да је његов излазак у варош да се састане са њоме за њега важно, веома важно, да он само њу има... А шта је то према ономе што је он јуче преживео? Шта је тако страшно учинио и где је *сразмера* важности једног и другог?... А да је погинуо, ово мрско командантово лице би ишло иза ковчега уместо фамилије. А Бела би плакала!... Где је сразмера?... Али не рече ни речи, увиде да је бесмислица. И то што беше важно за њега, за команданта — он виде — не имађаше ни трунке значаја. Зато му и ћошак и командант и пролазници почеше титрати пред очима, желео је што пре да се то сврши.

— Сме ли тако да чини подофицир: одговарај. Настављао је даље командант.

— Не сме. Познато ми је да не сме...

— Дакле све ти је то познато, велиш, а ти ипак против отвореног наређења иступаш... ти дакле...., ти, пријатељу, не зарезујеш војну дисциплину! Командант поче да грицка доњу усну, сад више није љубазно отпоздрављао пролазнике већ некако оштро, службено, приносећи ногу хитро, да се чуо удар мамуза. Наредниче! стани и немој да се клатиш! допре до Кнапа оштар командантов глас. Зар ти, бре, мене да оповргнеш... покажеш непокорност... Наредниче! Немој сад... И он не довршивши своју мисао, а хтео је да каже: да те сравним са земљом... Командант се беше силно наљутио као да је изгубио најзначајнију битку. — Марш у касарну. Марш! Ситан си ти... И да се јављиш дежурном официру да те одмах стрпа у затвор, а сутра мени на рапорт!

Па све му се чинило као да ипак није искалио сву гњев како је требало, још се не беше умирио; као да је био лабав и недовољно оштар према учињеном делу, према толиком иступу који би заслуживао,.. он, кад већ Кнап поздрави и пође, заустави га:

— Кажи да сам наредио, да те по прописима ошиша ...и да по прописима издржаваш затвор у Ћелији, и то један дан да добијеш нормално следовање, а други само воду и хлеб...

Кнап се запути ка аеродрому, клецајући. Али за чудо, он се није љутио толико на команданта, некако му је он ипак изгледао ништаван, безначајан према својој строгости. Он мишљаше о другом питању: како треба прекинути све досађење — мислио је на Белу — и поћи новим смером... И Бела је безначајна као и командант. Све су то ситнице! Важно је да он живи, да је млад и да лети! Да, то, да лети... То га испуни поносом.. Како из ваздуха све изгледа ништавно — он се сети својих утисака. — „Ја сам већ излечен... — рече он сам себи — ја имам нови пут!" И уздижући погнуту главу крете чвршћим кораком... Све су то ситнице... продужи он да мисли, хитајући пут аеродрома; све ће то бити па прођи. — Осећао је да му придолази снага, и док му је поглед блудио кроз месечинасту ноћ, мешали су се утисци: над у Саву, Бела, командант... и он наједном осети, појми — да је све то под њим, ниже, иза њега, и да он има снаге да све то једним потезом заборави.

Тако и би. Чим напусти варошку буку и заје у ропшена поља, он живну и пође чвршће. Свежина га преобрази и осећајући да добија снагу, он понови своју одлуку: — Новим путем!

Бела му оста далеко за њим, — за читава столећа.

Нису га поколебала ни задиркивања Глодићева, за време док је био у затвору. Чак нису га ни љутиле његове речи; сад се на све смешкао.

— Како си, љубавниче? добацивао му је Глодић. Где, а где је фризура?... бре, уреди-ше те. Хихи... Пази, како су га ошишали.. Доводио је другове и показивао им: пази љубавника! Хихи...

— Свима заборав! Понављао је Кнап.

Само је са Ледовским разговарао и после тога увек постајао миран и постојано — одлучан.

VIII

Било је то на двадесетак дана пред Светог Илију, а тај дан је заштитник и патрон ваздухопловаца јер грми небом као и они, беху настали један за другим дани пуни сунца и спарине. Јарина је долазила право одозго, из зенита, и трајала од првог изласка сунчевог па до смираја.

У канцеларији командантовој кроз широка четири прозора који гледају баш на исток и југ обилно сија и блешти. Београд трепти у сјају, а преко њега плави се Авала и Венчац, Букуља, Космај. Бели се и просијава као усијана трака ток Саве и Дунава и мами својом замишљеном свежином. Од те преобилне светлости, унутра, у канцеларији је загушљиво и тамно... Командант је седео и размишљао, управо, упињао се да се сети нити једне мисли од ноћас: тако он понекад ноћу када му се разбије сан кује планове како да се прочује и прослави, како да о њему говоре и пишу новине, како да буде јунак дана, што је већ неколико пута био. Иде слава, а тај дан амијатичари показују престоници ко су и шта чине. Само на тај дан могу цивили да привире унутра на аеродром, да виде и сагледају јунаштво свога доба, а после да оду и причају о томе месецима. Оно што они понесу тога дана, то остаје, па се после уџиле и разнесе... Команданта је ноћас та мисао мучила: он је видео себе у ореолу славе, окружен великодостојанственицима и масом која му се диви и гледа га као...

Требало је уредити аеродром за то прво престоничко славље, спремити програм, саставити говор, а мисли су му се бркале. Чудновато, као да су му све једне за другом бежале

чим би посегао да их ухвати. Коју год од речи смисли да каже учини му се обична, проста... Он се завалио у фотељу и жмиркао од јарине, ординансу пред вратима је строго забрањено да му ма кога пушта унутра.

— Да! Треба смислити нешто, кад кажеш да сече. Круг треба да је чист к'о сунце... А само летење, то је најлакше. То ће они — мислио је на подофицире. Треба све да се светли... дакле појурити их... Говор да буде језгровит и да почиње можда овако: „Свети Илија, наш узвишени патрон тера гром... а ми".. — па му се то учини одмах смешно: „грдм" и сетивши се свога бувавог поручника Веље „грома" хтеде да развуче усне. Али пред вратима чу објашњење ординансово са неким.

— Не може унутра, господине капетане! Не смем...

— Шта ти мени! Даље! Ваљда ја знам. — одговарао је други глас.

Командант већ прекиде мисао и поче да се припрема, прво лицем а онда нервима.

У то се кроз врата промоли ћелава глава ађутанта, капетана Николића, те и ако виде тмурно лице командантово ипак одлучно и пословно-озбиљно приђе.

— Ја наредих да нико не улази....

— Врло хитно госин...

— Магарац један ординанс... слушај ти бре! викну командант нагло, да искали суздржавани бес. — Ординанс улете као убачен и стаде избечив се. Глава капетана Николића се успркос свему приближи столу и поднесе акт на потпис.

— То... Команда места тражи хитно...

— Нико, разумеш, нико, па сам Бог да дође, — продужаваше командант, гутајући очима ординанса. — Ја овде радим! Међутим акт је био потписан и глава капетана Николића се изгуби. Ординанс се постави опет као статуа пред вратима.

Командант оста сам и покуша да ухвати мисао: — „Публику ће највише одушевити летење, као и увек, а ја, ја чиме бих иступио? Онако... требало би тај говор да буде нешто јаче! Круг ће разуме се бити чист, окречен, оријан... а говор би требао да почне"...

Али зазвони телефон. Неко се интересовао за славу, и чим се глас најави, командантова се мисао изгуби, одлете све испред њега и он се празно загледа у угао собе, а претвори се сав у уво...

— Биће, биће, само изволте доћи! Летења? Биће, биће... па и акробација. Да ли ћу и ја да летим? Па, овај, не знам, ја као командант... овај... да... јесте, јесте! Биће много, изволте!...

Чим се овај удаљи, после мале станке, опет зазвони. Командант трже слушалицу као поплашен. Узе из фијоке две пилуле за умирење и очекиваше — пренапрегнуте пажње. А кад се јави глас, он се преобрази, лице му се развуче у осмех, сав се у њега претвори и умиљаваше се хладној телефонској слушалици.

— „Интересује се господин министар... е па кажите: биће као и увек узбудљиво... и... овај, наравно лепо".

Кроз врата се опет појави ађутантова глава. — Чекајте! махну му руком и викну му нестрпљиво командант. Онај на телефону схвативши да то њему иде, одговори: чекам, чекам, ту сам... или јавићу се касније...

— Па не ви, останите само, викну командант у слушалицу... где сте!

Ађутант се опет појави.

— Одлази! викну му командант.

Онај кроз слушалицу поче да се буни. Ађутант схвативши озбиљну ситуацију, пође напоље. Ви останите, ало, чекајте! дозиваше командант... Где ћете? Ађутант опет стаде и реши се да поднесе акт, а глас кроз слушалицу се изгуби.

Командант прасну:

— Напоље! Моје наређење... Ординанс!

Овај улете и пре но што стаде, командант баци на њега писаљку коју држаше у руци.

Па се потпуно беспомоћно спусти у фотељу. Мисли се распламсаше, оста страшно осамљен. Учини му се да ће све пропасти, да нема спаса: он не зна да организује, неспособан је....

Поче махинално да се маша кутије са пилулама... И таман кад се примирио и једна мисао се јави, заигра као зрачак у његовој глави, он се прену за оловку да је запише — но ње не беше. Док он зазвони и улете ординанс чија обла глава буљаше око стола зурећи по теписима за оловком — зазвони понова телефон и мисао — онај титрави зрачак њен, изгуби се. Остаде он опет сам...

— Ах, шта има ту, прошапта он резигнирано и уставе. Осећаше се беспомоћан. — Шта има.... све ће то летење извући! Они ће то ⊢ и помислив на своје подофицире одмахну руком, — они ће као и увек одушевити и извести главни део.... Па се на једну мисао ипак узбиљи: само морам да их стегнем.

Као човек који нађе излаза своме немиру, он хоће да се успокојава. — Шта ја ту.... шапутао је, а једна мисао коју је он само појимао, назирао, избијала је однекуд из дубине, нејасна и топла, она га је бодрила: ма шта они учинили, ипак ће то у многоме бити његово...

Слава се ближила, собе се рибале, стазе се китиле цвећем, телефон зврјао. Маса је чекала да види своје љубимце, да их загледа изблиза. Престоница сваки дан диже главу у плави азур и слушајући звукове, осмехује им се: „ала су лавови"!! Маса се радовала; то њени чланови тамо горе хује облацима, превршу се близу сунца и бацакају се, као орли изнад крша. Свачије срце се дивило, надимало. Нису говорили ништа, само су дуго гледали искренулих глава и нешто им се преливало срцем... Јер, престоница је обожавала своје јунаке, своје чуваре неба, те неземаљске, модерне витезове, неустрашиве превртаче. У

свакоме се од тих посматрача будила однекуд клица заталог, утрнулог чојства још из косовских дана — и разливао се жар: ено их тамо, наши... они који ће олет једном показати ко је Србин...

Неколико дана пред славу командант позва своје особље. Премери их од главе до пете и одржа им говор.

— Господо, звао сам вас — обрати се официрима — а и вас подофицире — које пресече погледом — да вам кажем да ми ускоро славимо. Скрећем вам пажњу на чистоћу круга... мало је попустило. Ја чини ми се пре нађох паучину у једној одаји? Ту се окрене и тражаше Кнапа. Деси ли се то још једном и каже ли мени мој командант: па ти имаш паучине по одајама — држите се добро!

Његов поглед је сад секао по подофицирима.

— Криминал је... а ја ћу вам показати... Немој случајно да се нађе неки отпадак кости, хартије, дрво неко. Немој да ми се неко изговара летењем... Друго је оно горе, а друго ово. Дође старешина и види — па ће да каже: шта је то, а? Приметим ли ја код кога тако нешто, тај нека ми бежи!

Он поћута. Па настави, као завршетак:

— Сад за славу биће и летења, дефиловаће се поред трибина, а после и акробације. Ту нема шта да кажем... иди, ви подофицири можете да идете!

И подофициири: Калшек, Кнап, Глодић, Гргић, Јаклић... све бољи од бољега, лупнуше петама својих цокула и напустише командантову собу.

IX

После извршеног избора за летење и поделе улога Кнап и Калшек добише задатак на дан славе да изводе „ваздушну борбу", Кнап да нападa а Калшек да претставља нападнутог противника. То јест, за прво време биће он (Калшек) „нападнут" а ако успе да постане „нападач" даљом борбом, то ће бити његова заслуга, тада би Кнап имао да буде „побеђен".

Почеше свакодневна узлетања у ваздух, у рана јутра, и плавкасти етар изнад престонице постаде поприште борбе. Ко је помишљао одоздо, шта раде она два суманута човека што се гоне небом? Њих двојица су вршили нападе један на другог као прави противници: озбиљно, насртљиво, ратнички. Прво би се договорили на земљи — ко ће бити нападач, а ко бранилац, па затим полетали у ваздух: но та подела улога мало је трајала, држали су је се само у почетку, а онда је обично јачи узимао став нападача и остајао све док не би „оборио" слабијега. Борба је морала бити јака, напорна, јер су обично обојица слетали заморени и озношени, али и са смешком.

Кнап је био чешће нападач. Он се на „Авији" уздизао раније, грабио у висину и постављао се према сунцу — тако га противник теже уочава; заклоњен трептавим зрацима, обасјан и обљештен њима једва се видео са земље, а он је гледао јасно доле и видео све. Кружио је мирно и чекао на противника, да се уздигне на повољну висину па да га нападне. Вребао га је, под собом, као што јастреб узвинут осматра голуба, или као кобац слабушно пиле у шипрагу, или горди орао зеца под собом у кршу... Понекад је морао да чека подуже јер се под њим ништа није мицало, летилиште је било празно — он га је јасно видео — јер је Калшек ододино за минут-два. Затим би приметио дубоко у амбису, да се нешто црно и ситно земљом миче, брза и као отима се — то је Калшек узлетао на „Бреге"-у. Противник је дакле напуштао земљу. „Бреге" је грабио ка југу, прелазио Авалу и почињао да се пење. Кнап се спремао; подилазила га језа, узбуђивао се. Правио је мале кругове старајући се да се не ода, и размишљао: напашће га кад буде право под њим и то тако да се наједном сјури, да се обурва из висине, као бачен, и да прелети тик поред крила противниковог. Овај ће се престрашено тргнути. А кад буде близу њега, Кнап ће испалити „рафал" фотомитраљезом (снимци место погодака) и у колико буде било снимака толико је погодака и „рана" задобио противник. Да је стварност, он би тада морао бити мртав... А опази ли га противник на време и избегне ли му овај моменат изненадног напада, онда ће морати са њим да ступи у отворену борбу; Кнап је мора први заметнути.

У та рана, јулска јутра, препуна сунца, Кнап је кружио сводом и осматрао. Цео видокруг био је суверено његов: празан, модар, чист... На земљу се ретко осврнао пошто је „противник" већ ван земље, само је њега пратио. Земља, као да га је мало интересовала; све лежало под њим дубоко у дубодолини, из које је зјапила туђинштина, зеленкаста и непозната. Савршено туђа.

И ево, већ се противник уздигао; плови мирно ка југу, да прелети брда, не нада се ничему, мисли нападач је негде далеко. Већ је под њиме. Кнап се решава: сада ћу! И то ћу право доле, висинска разлика је 1000 метара. И онда је наједанпут падао. Обарао је нагло своју „Авију", бацао је доле, нишанећи право у „противника" под собом. Пиштало је све око њега, ваздух и сунце тискали су му се у уши, очи, плућа... земља се ближила, мотор јаукао, да, просто завијао од јаука али као радујући се што може да покаже своју моћ и — таман да исправи „Авију" на потребном одстојању и да окине плотун уверен да је изненадио — кад противник изви један оштар „вираж" изокрене свој „Бреге" тако да му Кнап угледа само трбух — и побеже у другом правцу... Ситуација пропаде.

Тада поче борба права, изистинска, а не она са фото-погодцима. Кнап љут на Калшека што му је „умакао", потера га „Авијом" да га примора на силазак. Поче да облеће око њега, да му се натиче уз крило, да му сече пут, да му се ставља тачно над леђа. Овај је морао да бежи да не би било судара; Кнап је користио моменте и „пуцао" а одмах по-

том се окомљавао као луд на „Бреге" и облетао га, гонио својим крилима његова крила, и тако оба клизили доле. Најзад секао му је пут, поставио се пред њега, претио најгорим, тако да је „Бреге" морао хтео не хтео под лудом навалом да клизи доле, к земљи.

А дође ли доле, значи да је признао пораз. Калшек једном заиста би приморан да сиђе признавајући нападачу „триумф". Кнап је то убрајао као своју прву победу, први „оборени противник"...

Већ десетак дана су се они борили тако свако јутро све док их не освоји умор, борили се, да на дан славе покажу гостима „ваздушну борбу" и силазили су већ кад се једва гледало на земљи. Онда су седали поред аероплана и уморно се подавали сунцу, несвесно погледајући горе у бездан, куда су се домалочас јурили.

Једном Калшек, тако седећи у хладу крила аеропланског, поред другог разговора, упита Кнапа:

— А шта је са твојом Белом? Сада ми више не причаш о њој, како сад?

Кнап је раније понекад само Калшеку препричавао поједине одломке разговора и догађаје са Белом. Али је то већ одавно престало. Сада га је ово питање тргло из некога стања које му је личило на сан. Просто ошинуло га њено име које дуго није чуо и он се наједном, као пробуђен, сети свега: растанка, некадашњих заједничких шетњи... Штрецнуло га је то изненада, као убод иглом.

— Скоро ништа, проговори он а једва самога себе чу и учини му се да га целог испуни нека празнина. — Тако, ништа..... Знаш — настави он — знаш, да ми се чини да је то давно било.... И изненада му дође нешто тешко. Нешто од груди поче да му се пење ка очима. Он се стеже. Силом је хтео да устави то сећање, да престане да мисли о њој, желео је да не буде прекинут из оног летаргичног сна-заборава, из успаваног њиховог заједничког живота.

— Уреди те лепо командант, додаде Калшек не гледајући у њега.

Кнапу дође још теже. Он склони очи у страну.

— Зар је пред њом морао да виче, настављаше Калшек, као да си извршио злочин!

Кнап устаде. — Море остави то! махну он руком.

— Па зар се после нисте састајали?

И збиља, Кнапу нешто пуче пред очима, као да му се отворише очи после сна, он се упита: како то да више није помишљао на њу? Као да не живи, као да никада није ни постојала, толико јој је он потиснуо у својој души. Једна Бела, његова Бела! Он је једним „потезом" заборавио!... Наредио себи, док је био у затвору, после онога догађаја — заборав, и њено име се успавало, он као да га је негде давно сањао. А тај делић свога живота исекао је из сећања, као режисер што одреже парче неуспелог филма... И отада Кнап није на то мислио. Шта ли је са Белом? Та она није пре-ко света... То је део њега, његовог живота, зашто га одбацује...

Али се само проше на прсте, као да ће да напусти земљу и решење поново би донето: доста с њом!...

— Ја сам је виђао у вароши, рече Калшек, гледајући га.

— Са киме? хтеде да упита Кнап — али ућута. А желео је то да сазна више од свега, у томе моменту. Не упита ништа, само осетив потребу да нешто каже о њој, рече Калшеку:

— Тако ти је то било... А знаш, ја тога дана, знаш онда кад си ме извадио из Саве, био добио њено писмо, таман ујутро пре поласка на летење. Нисам могао ни да прочитам. Кад после оног купања у Сави, сутрадан, сетим се — и узмем да прочитам, а оно како је било у кожном капуту мастило се разлило од воде, ништа нисам могао да разаберем шта ли ми је писала. Било је остало неколико незамрљаних редова, каже: „дођи... важно" само сам то могао да распознам... Ја одем и тамо... он ме отера. Ето, то ме је интересовало, то њено писмо, да сазнам; и таман ми почела прича-ти, кад — он на ћошку... — Кнап се као правдао. — Сад не знам ни сам шта је било — настављао је он — нисмо стигли ни да проговоримо. Он ућута али се видело да није рекао све. Много је још остало неречено, застало у грудима и у грлу. Кнап се борио да то не изиђе напоље.

— Ја, ја, тако ти је то са нама полофицирима, рече Калшек више за себе. — Горе си јунак, доле бараба. Али, нека... нека... Он не довршио своју мисао.

Кнап је опет заћутао. То што се потсетио на Белу беше га извело из спокојства и мира. Већ две недеље био је миран, ограђен од свега, затворен у се као у тврђаву. Снагом своје воље победио је све, није хтео да мисли на прошле догађаје, ни на свет даље од аеродромске ограде. Калшек му тим питањем повреди зацељену рану: Бела, Бела! Шта ли мисли о њему, да ли га је заборавила?...

Кад оста сам он се некако стеже и дође к себи. Поче да се умирује. И боље овако — мишљаше он — боље, по сто пута боље! Опет осети онај убод, осети да би над собом могао да заплаче, зашто су га од ње раздвојили? Осети да би то отац требао да га узме у заштиту и нешто горко му дође под само грло — али он то прогута и загледа се у даљину.

Победи опет себе. Он опет заборави „догађај", одбаци га устрану. „исече" га из свога живота и би му лакше. Поче да се осмехује тој својој снази. Одлука: да истраје тако би понова потврђена, битка над самим собом добивена и он јој се радовао. Радовао се томе у себи; бодрило га је то, уливало му наде, говорило му да та снага, та моћ мора кад-тад доћи до — израза. Доћиће!...

(Наставиће се)

Живорад Вукосављевић

Тринаести ред

1

Није то, да рекнеш, негде преко света... На периферији или у предграђу. Него баш у самом центру. Јер се хоризонт палата и вила протеже и изван ове околине о којој ћу вам причати. Широка, чиста, господствена и мирна улица Милоша Великог протеже се од истока ка западу и пресеца варош, као јабуку, на две поле. Калдрмисана и тиха, са помпезним мермерним палатама, из којих је светлуцао одблесак сунца, као из неких вертикалних језера. Прави овештали кутак спокојства и мира београдских богаташа и „лоодова". А на јужној страни, у њиховом залеђу, поред темеља њихових дворова, дуж леве падине „Карађорђевог Шанца", на стрмини окренутој ка југу, изграђена је читава варошица уџерица и чатрља од неколико хиљада становника свих класа, сталежа, професија, народности и раса. Ту „варош" беде и ругла старе српске и нове југословенске престонице подигли су њени оснивачи, како они веле, „на јатаган", па су јој тако и име дали. Истина, одмах по ослобођењу, ту су затекли само једну пусту усекотину између два брда, кроз коју је протицао један смрдљиви поток. А лево и десно два гола брда, и ништа више. Земља „ни царска, ни спајиска", како вели Давид Штрбац. Па свет поче да се распитује. Неки дочуше да је то имање наше бивше владарке, која живи у иностранству, и да је она то имање оставила сиротињи, па почеше да зидају у велико. Ницале су уџерице преко ноћи, „као печурке".

Београдска грађевинска делатност развијала се у два правца. На једној страни капитал је са најамницима по дану зидао облакодере и мењао изглед старом Београду савременом модерном архитектуром, стварајући раскошни, европски центар престонице; а на другој пролетаријат је ноћу дизао логор колиба. И док су „буржији" зидали себи хотеле, новчане заводе и трговинске куће — с правом, дотле су пролетери „градили" своје чатрљице — бесправно, по инстинктивном нагону за „кров над главом". Али то није ишло тако глатко. Они подигну, а полиција дође па поруши. Неки су и по седам пута подизали и полиција им је по седам пута рушила. Али живот је борба. Додуше, чуварима друштвеног поретка није стало ни да имају ови бедници своје „домове" ни да немају, али они су само оруђе закона и извршивали су његове одредбе. А закони су вечита ледена брда с којима се људи боре, као какви поларни ледоломци у арктичким лукама, па или прокрче себи путе кроз оркан и буру или се разбију и потону. Тако су и „јатаганци". Неки су се разбијали о закон и тонули, а неки су истрајали, као чељускинци, и победили.

2

Лепо човек устане ујутру, умије се, спреми се да пође на рад и кад изађе из куће он се запрепасти! До њега је већ освануо неки нови комшија са „кућом", огњиштем, женом, децом и позове га на кафу, да се упознају и спријатеље, као нови суседи. Довијају се људи па доскоче и закону. Довуку преконоћ греде, побију у земљу, подигну кров од јевтиних окрајака, а покрију га старим комадима од плеха од неких поцепаних канти, порцеланских лонаца, рекламним таблама фирме „Шихта" или „Елиде", разапну привремено около поњаве и черге уместо зидова, унесу неку стару „тобошару" или неки улупљени шпоретић, наложе ватру и уведу жену и децу; па сад нека дође неко да му разори огњиште и поруши кров над главом! Над његовим кровом се сада због закона пушио дим, и тај исти закон који му је пре тога рушио „кућу" сад га — штити.

4

Тако се формирала ова необична насеобина беде и срама, која је више личила на неко згариште или остатке неких рушевина, неголи на насеље. Улице су у цик-цак, неке узане, неке широке, неке праве, неке криве; неке су стрме и џомбасте, а неке опет као козје стазе и то са улазом а без излаза. Куће где-где збијене, а где-где раштркане. Без реда и икаквог плана. Неке су ниске и у рупи, неке опет више и натакарене по брду. У разним величинама и димензијама. Насеље ни у чему није изостајало од главнога центра вароши. Ту су отворили бакалнице, месарнице, радионице свију бранша и заната, кафанице, билијар-сале, коцкарнице, пиљарнице, народне кујне итд.

5

Велики сквер на булевару Војводе Мишића са бокорима расцветаних јасмина завршаваo је госпоштвену улицу Милоша Великог и спајао почетак „Тринајестог реда". Тако се зове једна од многих улица овог насеља са још чуднијим називима. Кад човек сиђе с трамвајске папучице једна му је нога на асфалтираном тротоару а друга у сеоском блату „Тринајестог реда". Идући њоме човек има утисак да се вере оним козјим стазама по кршним албанским горама. Куће једне као да лебде у ваздуху, а једне као да су у провалији. Левом страном, горе на брегу, ископано је удубљење од неколико кв. метара и подигнута кућа, с горње стране привезана жицом, а с доње подупрта гредама дубоко зарињеним у сипаву земљу, која се осипала у бујицама малих речица, које су се сливале у дно рупе стварајући наслаге у облику египатских пирамида, остављајући за собом дубоке бразде сличне планинским сувим потоцима. Нека испала напоље па стрчи, нека опет увучена у брдо. Десна страна упала сва у дубоку јаму те се само кровови виде од кућица, као несиметрични комплекс гомилица црвених црепова. Између кућица зјапе огромне рупе, као бунари, од којих вртоглавица хвата човека кад у пролазу погледа у њих. Ограде нема, па се често дешава да по који становник ове улице, кад напије пијан из вароши, упадне чим се мало поведе у десно. А „Тринајести ред" обилује обожаваоцима алкохола, који се несмело шали кад преузме власт над њиховом физичком снагом, не водећи рачуна о последицама њиховог тетурања и саплитања. Зато станица за спасавање често пута посећује ову чудну улицу. Кад је киша или суснежица ту мора поклизнути и најбољи вештак у одржавању равнотеже. Јер једна нога гази на џомбу а друга у рупу. Радници из ове улице, кад крену у јутру на посао, не могу друкчије проћи него један за другим. Главе им отскачу без ритма и такта, као циганска гудала кад свирају у групи. Толико се гегуцају у ходу кад пролазе овом улицом. Једна је страна виша, а друга нижа; човеку се чини да му је једна нога краћа од друге, па се и сам смеје своме необичном корачању, док не изађе на раван асфалт регулисаних улица.

6

Улица је пуна чатрљица и на једној и на другој страни. Њихови власници су: џамбаси, кочијаши, шкембари, продавци новина, чистачи улица, чистачи ложионица, Цигани-ковачи, Цигани-свирачи и торбари. Закупци су њихових станова: подводачице које издају собе „самицама" нижега ранга, које се за мали новац састају са лађарима, обалским радницима, шоферима, тестерашима, просјацима и скитницама; па онда врачаре; жене које живе од самаца; а њихови су самци: скитнице, просјаци, скупљачи старог гвожђа и крпа, препродавци пилића и воћа, коцкари, људи без сталног занимања, који лепе плакате, растурају рекламне и политичке летке, помажу слепим и сакатим просјацима да оду на „посао" и живе од разних других експеримената. Међу њима има и самаца са рангом уметничкога позива, као што су хироманти, графолози, артисти, назови песници и књижевници са дугим косама које одају ексцентричне типове, шиљастим брковима и ријетким шпицастим брадицама, какве су носили средњевековни шпански витезови. Онда самаца из „виших" друштвених кругова, као предратни пензионери, који никако не убрајају себе у пролетере, већ у бивше чиновнике; па онда бивше кафеџије и пропали трговци, који су некада стајали на врло високом друштвеном положају, а сад живе од милостиње својих рођака који још увек добро стоје и живе по унутрашњости. Већином власници кућа издају празне собе Арнаутима, који тестеришу дрва, продају бозу, алву, кокице, кикирике итд., или чистачима обуће, или Црногорцима и Личанима који преко лета раде на грађевинама и станују у групама.

7

Често пута кад је поледица долази до лома у овој улици. Људи који се поклизну инстинктивно се, у оном лелујању, хватају за проштаце од ограда на левој страни, па настане жучна препирка између власника и пролазника. Власници протествују јер им се ограда разваљује, а пролазници опасношћу по свој живот правдају своје право што морају да се хватају за ограду. И онда крв и нож међу њима.

Придржавајући се крадимице за расклиматану ограду, обазриво осврћући се да ме когод од власника не примети, извукох се до првог ћорсокачића који се издвајао из „Тринајестог реда" између две чатрљице излепљене блатом измешаним са плевом. Из тога сокачића улазило се у један затворени и мрачни ћумез. Ушао сам унутра и под ногама осетио чвороуге од блата што су их ногама наносили станари ове куће, а које су нарасле као кромпири побијени у земљу. Помрчина као тесто. Ништа се није видело. У дну сам спазио само једну сребрну звезду која је подрхтавала и, што сам се ближе примицао к њој, све више расла и ширила се, као зеница мачијег ока кад улази у дубљи мрак, док се на крају не претвори у један широки отвор између ћумеза и супротних врата, иза којих се указа комадић мутнога неба. Отвор је давао утисак неке распукле стене на пећини кроз који су се назирали сури облаци који су брзо промицали ка западу. А испод њих су грозничаво подрхтавале оне две дебеле жице, које су биле привезане за кућу и придржавале њене несигурне темеље.

„Ту смо", — помислих у себи. — „То је та коња коју тражим".

Ушао сам без куцања. Соба је била облепљена блатом и неокречена. А из њених дуварова светлуцале су жуте сламчице својим златним одблесцима при млазу светлости, која је кињала у мрачну собицу кроз пукотине на вратима. Прозора није било. Кад се уђе ништа се не види. Тек кад се мало очи навикну у мраку могу се распознавати ствари. У једном углу пуцкарала је ватра у некој прегорелој тобошари, из чијих су рупа рефлектори пламенова осветљавали један део собице. Са вратанаца је пламен фуктао и бацао шири млаз светлости, која је играла на сивом, блатњавом дувару, као нека чудна пантомима, осветљавајући лице једне старице, која је седела на гомили скупљених поњава и пушила пикавац. Крај фуруне стајала је нека млада, пуначка жена, забрађена у шамију и дрмусала црни тигањ који је јако цврчао на ватри. Пржила је неко смрдљиво месо, јер му се мирис још из далека осећао. На једном разваљеном и канапом увезаном гвозденом кревету играла су се два голишава и штркава детета, која су се церекала и вриштала од радости што ће данас да им се оствари жеља да умачу хлеб у ужежену маст са месом, чији их је мирис, као мачиће, подражавао. На асури седела су два брата и једна сестра, фараонске расе. Сви троје су деца бившег циганског кмета, који им је, још док су били мали, по једном истом шаблону поломио и руке и ноге да би се вукли на коленима и просили, и на тај начин зарађивали себи хлеба и користили њему и целој породици. Тако је, из чисто користољубивих побуда, створио од ове деце некорисне чланове друштва. Они су играли карте и коцкали се у онај новац што су га на прошњи зарађивали. Начин на који браћа узимају новац својој сестри има и своју легенду. Сестра им је много више зарађивала него они. Женско је, па још кад је виде да се вуче на коленима, свако се сажали и да јој, а нарочито женска срца, која према женама имају више сажаљења. Тако је сакупила и мало уштеђевине, коју је набирчила и давала на штедњу у једну банку. Кад се накупило око двадесет хиљада динара, она је новац извадила из банке и дала једном свом веренику Миљку, званом „Шатровац", који је лагао да ће је узети за жену. Па кад је новац прокоцкао он је онда оставио. То је њеној браћи било криво; па сад сав новац што заради преко дана на прошњи они јој узму на коцки, хватајући је у „маказе".

„Добар дан, госпођо!" — ослових жену која је дрмусала тигањ на ватри.

„Добар дан..." — промуца она са извесном зебњом и страхом, мислећи да сам ја неки човек из полиције.

Кад мало боље уочи љубазност на моме лицу, она се ослободи и упита ме:

— „А кога тражите?"

— „Тражим некога Милета, обућарског радника... Не знам да ли га познајете?" — Он ми рече да станује ту негде у Тринајестом реду... Кућа без броја. Биће отприлике у овој кући".

— „Па то је наш кирајџија", — дочека ме врло љубазним речима кућевласница. Издиже тигањ да га мало растресе, а пламен покуља на отвореним ринглама и осветли јој лице жуто-тамне боје избраздано са безброј бора.

— „Па ете га, ете, ту", — промумла старица сишући свој пикавац и трепћући, као мајмуница, мрзодљиви се на дим, који јој је ишао право у очи. — „Ете ту код куће је, спиже. Био ноћаске на бал, па се, ете, коца забавио".

Старица трже још један дим, пљујну кроз зубе и баци пикавац на земљу нагазивши га босом ногом.

— „Еее, не ваља, море, што тако ради", — настави она саветујући, — „здравље ће да изгуби".

— „А где је?" — упитах нестрпљиво.

— „Ете ту, одмах до нас", — промрмљаше обадве у један глас да их једва разумедох.

— „Иди, мори, покажи човеку!"

Подвикну жена оној девојчици што се нага играла с братићем на кревету. Ова скочи онако нага, ухвати ме за руку и поведе. Прво изађосмо у исти онај мрачни ћумез. Пипајући по мраку осетих под рукама нека врата.

— „Је ли ово?" — упитах малу.

— „А није то", — рече и погледа ме зачуђено што сам тако глуп. — „Ту су пуно мајстори."

И да би ме уверила она враголасто гурну врата ручицом и отвори их широм. Соба је била замагљена од дуванског дима. Из ње је заударао неки несношљив задах. На једини лежало је читаво једно друштво Личана, који раде по грађевинама. Пушили су на својим пипама и одмарали се, ћеретајући о свом тешком и напорном раду на грађевини, о циглама и малтеру, о малој надници и о беспослици. Они сви ућуташе и погледаше на врата. Мала се наивно и слатко зацерека што је то тако са дрскошћу учинила, па се својим пискавим гласићем пркосно смејала све до излаза из ћумеза.

— „Ето што су ти ђеца", — процеди неко од Личана.

— „Ах, враг ти бабин!..." — чу се неки други глас и опсова „пост детињи."

Затим неко од њих гурну врата ногом, која се прилепише истом онаквом лакоћом као што су се и отворила.

8

Ми изађосмо у двориште, које је једва могло да има, од прилике, три до четири квадратна метра.

— „Ето, чико, ту он станује."

Показа ми једна ниска вратанца од нерендисаних дасака, са коцкастим прозорчићем

од једног окна, које је имало највише петнаест сантиметара у пречнику, и одјезди кроз онај њумез право у своју собу. Окно је маркирало уједно и прозор, пошто другог није било, и давало права да се врата назову „стакленим." Једино кроз њега је собица добијала зрачак светлости. Мој поглед однесе босонога девојчица са собом, па и не приметих кад се преда мном отворише врата на собици. Тек ме неки глас пресече и ја се тргох.

— „А, ти ли то!... Аjде уђи!" — рече Милета и потруди се да ми направи места да седнем.

Собица је тескобна за кретање. Зидови су били од блата лепљеног по прикованим летвицама. Дуварови премазани танким слојем креча, који је испуцао. На плафону од дасака, који је исто тако био премазан кречом, виделе су се разне географске карте и шаре сличне облацима, који личе на разне животиње, изазване влагом од прокишњавања крова, који је био препокривен кровном хартијом од смоле. Као декоративни украс, на зиду је висио велики пропагандни плакат који је рекламирао велики сајам стоке у Будимпешти. Плакат је претстављао клише са огромном волујском главом репродукованом у боји. Један дувански сандук са жигом Управе државних монопола служио је као сто. На њему су стајале разне кухињске ствари, комадићи хлеба и воће; а лежале су и неке старе књижурине. Односно неколико свезака омладинског књижевног часописа „Венац", „Цар угља", роман, „Капитал" од Карла Маркса и једна најновија књига штампана на финој хартији, луксузно повезана, са илустрованим насловом, испод кога је писало плавим словима: „Основи модерног играња". Сандук је, уместо чаршава, био покривен плавим табацима пак-папира. На столу је, сем ових књига, лежало и неколико примерака старих радничких новина, и једна стара напрсла и раштимована виолина са кривим гудалом, покиданих струна, на коме је остало само још неколико масних длачица. А доњи део сандука служио је као орман за веш. По поду је лежало неколико партитура (разбацаних нота), преко којих је стајала једна крља тестија с водом, неколико старих дрвених обућарских калупа разних величина, парчад џона, неколико пари неискрпљених ципела, које су чекале на оправку, и разне обућарске алатке. По поду је било много дрвених експерчића растурених са отпатцима коже. За вратима је стајао леген с мутном водом, из које је вирила једна влажна, пребијена цигла, као какво блатњаво острво усред неког црног језера. Она је вршила чудну дужност. Њом је Милета суботом увече трљао своје закорелe длановe, са којих је скидао читава брда од жуљева. Он је то чинио да би имао нежније руке кад обухвати своју партнерку на матинеу у школи модерног играња, куда је одлазио сваке недеље по подне. Додуше, он је покушавао и другим средствима да лечи ову радничку бољку. Употребљавао је и лимун, и сокове од наранџе, и хемијски сапун, и гас, и бензин, и етер; али све је било узалуд. На крају крајева дошао је до закључка да је најбоље средство за скидање жуљева цигла, којом је рибао длановe и најрадикалније лечио и откланвао ругло са својих дланова, који су му много сметали у животу, а особито у љубавним односима у кругу модненског друштва, где се кретао инкогнито, под маском каквог елегантног мондена из виших друштвених кругова.

Милета седе на један крајичак кревета, да би ми направио места да и ја седнем до њега. Кревет је био на дрвеним ногарима, покривен изрешетаним ћебетом, кроз чије су се рупице назирале беле флекице прљавог чаршава. Испод кревета испадала је ситна слама из процепљене сламарице. Ја седох. Он забаци праменове кестењасте косе, која му је падала на слепоочнице. Механички превуче руком ка потиљку и разголити своје пљоснато чело, које је ишло укосо и давало утисак „високог чела". Речи су му врло осорне и зајеђљиве. Његов се јед најчешће примећивао на дебелим усницама, које су се пуниле кадгод би говорио о нечему што би га вређало, или што би са иронијом изражавао. Своје горке речи увек је пропраћао мрштењем мрких обрва, које су се јако акцентовале својом дебљином и размаком за два пста једне од друге. У рукама је држао једну ципелу и развлачио пертле, у намери да се обује.

— Добро се накани да дођеш?!" — пребаци ми неким увредљивим тоном.

— „Па, ето," — рекох, — „ни ти се не сетиш да дођеш"... — правдао сам се, иако сам знао да су исти разлози који су нас спречавали да учинимо посету један другоме.

— „Па јес', — кад да дођем?... Немам времена ни да се одморим честито."

— А како радиш?"

— „Радим „на парче." Устајем свако јутро у пет. Запињем као коњ, па једва истерам за трошак."

— А колико можеш да зарадиш на дан?"

„Па зарадим петнаест до двадесет динара. Па још кад ми се одбије за уред и порезу, не остане ми ни за кирију. А ето, већ одавно сам наумио да сашијем један капутић код кројача, па никако да напабирчим неку црквицу. Оскудица, а варош велика... Па никако човек да ухвати равнотежу. Потребе су велике, а зарада мала. Ах, да ли ће икада доћи време да и ми осетимо шта је то живот?! Да ли ћемо икада осетити онај живот којим живе толики људи што никад за рад, умор и муку нису знали?! То је истина. А горка је истина на коју се мора човек крваво да насмеје. Па да ли је Бог све то тако рекао?! Ако је Бог, онда је Он најнеправеднији створ кога сам икада у животу

упознао. Бог је, вели, праведан. Па кад је праведан, зашто је онда створио толику неправду међу људима?! Док једни живе а не раде, дотле други скапавају у муци и раду, а не живе?... Па и ја сам створ, и ја имам душу... Зар ја не волим — *живот*?...

Ту му реч застаде у грлу и он је присиљено прогута као дављеник воду. Нешто му љуто навре на нос и он се у тај мах усправи из нагнутог положаја, у коме је био док је везивао ципелу, коју је био навукао на ногу. Затим настави мало блажијим тоном:

— Ти знаш да ја волим по који пут да одем и у позориште"...

А не „по који пут", како он каже, већ скоро увек, кад год је могао. Ја то знам. Он је позориште много волео. Обожавао га је. А особито кад би на репертоару прочитао да се даје неки историски комад, он га није пропустио па макар се задужио негде за пет — шест динара. Али ипак пређутао је да каже нешто што је мимо свега највише и најстрасније волео. Нешто што је махнитом љубављу распаљивало жудњу његове страсти. Он је веровао да то није „етично" за његов строго пролетерски морал, али је био свестан да не може да одоли силинама страсти, јер је живот леп, величанствен и незасит, само ако ко уме да осети његове чаробне сласти. Свака чаша сласти велеградског живота значи, у исто време, и кап отрова за онога ко га пије.

Шта је то што је он то тако силно, пожудно и страсно волео, као пламен своје љубави, као лучу своје среће, о томе немо сада говорити, кроз историју беде, борбе и трагедије овога биће чији се живот угасио бедно у самом свом почетку, као симболична штафета, чија се факља угасила пре него што је стигла циљу. Роман није алегорија, већ истинити догађај.

9

Милета је остао без оца још 1912 године. Отац му је часно пао за отаџбину и слободу српскога народа. 1918 год. Милета је из рушевине извукао мртво тело своје мајке, која је пала као жртва бомбардовања Крушевца од баварских регименти. Мајчино је лице целивао и квасио сузама неутешног бола и сузама радости, јер је смрћу његове мајке васкрсавала мајка — отаџбина. Али заман! Сузе радоснице брзо су усахнуле у оку пуном обмане, жеља, беде и разочарења; а сузе бола и туге остале су скамењене, као вековна пустош и студен на северном полу. Само се један једини врачак наде уселио у његов горки живот и уносио веру да ће ипак једнога дана доћи бољи живот, који ће унети много више светлости у његову патничку душу.

10

Остављен тако самом себи, животу и улици, он се злопатио, мучио и потуцао од немила до недрага. Једнога дана се понуди тетка Милици да јој чува овце. Добра душа смиловала се и узела га под своје. Тако је он, с књигом под пазухом и са комадићем проје у руци, чувао овце и учио. Свршио је основну школу. Пошао и у гимназију. Али без средстава, са мање разумевања код других, није могао да настави. Зато се одлучи да оде на занат. Шеф ложионице прими га и одреди му вагон у коме ће становати. Ту је становао и лети и зими на голим даскама и сањарио о путовању, о великоварошком животу, куда ће често одлазити са својом локомотивом, коју ће сам гонити кроз српске горе и планине, преко брда и долина, преко мостова, река, кроз тамна тунелска окна... Али све је то тако споро ишло, а он је горео од нестрпљења и чежње. Једнога дана, кад се ложач скинуо с машине и отишао некуд, он се прикрао локомотиви, осврнуо се лево и десно, па кад се уверио да га нико не мотри, ускочио је у локомотиву и пустио је у покрет. Кад је већ прешао неколико метара, он ју заустави и брзо искочи, сав усхићен од среће и задовољства. Чинило му се да су се његови снови остварили и наде испуниле. Али је стварност грубља него што је он мислио. Ни сам не зна како је могао да буде примећен кад је учинио тај преступ, који је по закону кажњив, а који је за њега значио један срећан тренутак у животу. Главно да је то био узрок због кога су га одмах отпустили из ложионице. И тако су се срушили његови снови да једнога дана постане машиниста.

11

Светлости великог града осваја̀ле су његове мисли и он је сањарио само о томе како ће једнога дана сести на воз и отићи за Београд. Видети престоницу и живети у великоварошком хаосу и вртлогу, постао је његов идеал. Тај центар свезнања, раскоши, богатства, авантура, бурног живота и свих атракција и догађаја стварао је претставу у његовој машти о нечем најлепшем и најидеалнијем овога света. И та претстава имала је магиску моћ, да је једнога дана железна змија стварно понела Милету са собом звиждећи вијугавим путем кроз широке моравске долине засађене високим зеленим кукурузима, уз обалу змијасте Мораве, која је са бучним шумом јурила у истом правцу, у сусрет сунцу. Ноћ је била тиха и ведра. Он је целе ноћи седео крај прозора и са надахнућем поетског осећања пратио филмско пролетање силуета дрвећа, жбунова, брежуљака и телефонских стубова, који су муњевито промицали поред стакла на вагонском прозору. Њему се чинило да он седи у месту, а природа јури и промиче поред њега. Чинило му се да он само врши смотру те чудне ревије дрвећа, кућа и стубова, која је целе ноћи, док је лупа точкова свирала своју ритмичку музику, играла

чудну пантомиму на његовом прозору. Гвоздена ајдаја блувала је из својих задиханих ноздрва читави ватромет варница, које су, као киша, сипале поред прозора и палиле успут сасушену траву, стрњике и навиљке сена по ливадама. Њему се чинило као да се просуло небо звездама па засипа светли пут његове среће и радости, који ће му чаробни плашт ове тихе ноћи уткати нитима у његове дивне и вечите успомене. Успомене, које му никад неће изаћи из памети; успомене које ће вечито остати у сећању на ритмичку и монотону песму точкова, који су га први пут понели из његовог тихог завичаја у велики и бурни велеградски свет. Падале су искрице из ваздуха кроз ноћну тмину и слетале по ливадама, као светлаци по зрелом житу. А ноћ је измицала и губила се брзином локомотиве, која је ишла у сусрет зори, носећи својом брзином и нервозни дух његових немирних и чежњивих жеља. Зора је постепено смицала онај црни вео са стакла, разбистравајући тамни плашт, чији су и последњи крајеви одлазили некуд у неповрат и губили се на хоризонту, као какве разређене магле. Румен је запалила прозоре на вагону, локомотиву, брда, дрвеће и реке. Први јутарњи зраци сунца пали су кад је воз улазио у предграђе Београда и, као рефлектор, објасавали панораму београдских палата, које су због брдовитог положаја стрчале једна изнад друге и изгледале као њујоршки облакодери. Он се запањио пред комплексом величанствених, белих колоса, који су се дизали као какви огромни надгробни споменици, пробијајући се кроз јутарњи плашт, блештећи на сунцу, као какве углачане хридине оникса.

12

Воз је ушао у станицу. Носачи су се растрчали. Дежурни чиновници ужурбано трчкарали од канцеларије до канцеларије. Викали, издавали наређења. Светина врвила по перону, као на неком сајму. Милета се због тога било необично и ново. Грандиозно. Тај нагли прекорет у његовом животу пренеразио га је. Учинило му се као да сања. Учинило му се да је одједанпут запао у неки други, необични и непознати свет, који он никад није видео и какав још никад није наслућивао. Почео је да сумња у самог себе. Помисли у себи да га сад не врате ови људи из овог необичног града. Да ли ће га пустити! Да ли ће уопште смети да уђе без пасоша?! И тако се колебао докле не виде да и последње групе путника остављају перон и да ће сам остати на њему, па се брзо окрену-

жи о појури са оном последњом гомилом путника, у коју се умеша, као да хоће да се са њом прогура, да би се лакше прошверцовао и ушао у варош. Кад је изашао из станице, опет се збунио. Није знао на коју ће страну. Најзад се одлучи и крену кроз једну улицу, без обзира која је. Шта га се тицало. Он је имао циљ да дође у Београд. У велику варош. Ишао је улицом и зверао свуда. Освртао се, загледао је велике зграде и ишчуђавао се. Пиљио у сваки излог. Највише се дивио руци која је толике огромне кућерине изградила.

13

Убрзо се Милета навикао на великоварошку буку. Није потрајало ни два три дана, он је већ нашао место и ступио за ученика код једног крпача обуће у Сарајевској улици. Крпач је имао радњу у једној бараци, која се налазила на празном плацу Бајлоновог имања. Радио је Милета марљиво и вредно. Крпио обућу, чистио радионицу, прао судове код куће. Мајстор га је сецао на једну страну, мајсторица на другу. Видео је и то да ови људи овде нису такви као они тамо у паланци. Тамо су некако више фамилијарни. Осећао се као да је члан оне породице у чијој је средини радио и живео. Пријала му она патријахална атмосфера. А овде су људи тако груби, немилосрдни, пргави, нервозни. Немају ни осећања ни мере у опхођењу према своји млађим. Ноћивао је у бараци, на једној трулој сламарици, коју је свако јутро и свако вече износио и уносио, сејући успут сламу по дворишту. Радионица је увек била покривена дебелим слојем ђубрета, те је Милета морао свако вече да добро накваси водом под, како би угушио прашину, па тек онда да пребаци сламарицу преко оног слоја. Под главу је метао неколико пари калупа, на које издигне горњи део сламарице, да би му било узглављe више. И тако је у летње ноћи с највећим уживањем одмарао своје заморене мускуле. Али зими, — кад завеје кошава, кад зазвижди своју језиву песму, кад на прозору бараке извија своје ледене шаре, које личе на неке непроходне шуме, брда и облаке, кад зафијуче кроз звирке на вратима — то су за њега биле сибирске ноћи ужаса и мучења. Тако је трпео и мучио се док се није ослободио. Кад је већ постао калфица и почео да ради за надницу онда је, наравно према својој плати, узео себи и стан у „Тринаестом реду".

(Наставиће се)

Душан Стевовић-Јазмин

Називи улица у старом Београду

Данашњи велики Београд има 956 озваничених улица .Са новим улицама, чије озваничење још није извршено, тај број ће прећи 1.100.

Београд из 1882 год. — пре 56 год. — имао је 176 улица. Тринаест година доцније тај број се попео на 213. Што се Београд више ширио, и број улица се повећавао.

Ми не знамо колико је у Београду било улица пре 80 и 100 год. Пре свега, улице нису биле званично крштене, а затим оне су се називале: или по имену неког угледног човека у улици, или по некој знаменитости. Зато се је оријентација вршила по крајевима вароши, или малама. Трагови од тога и данас постоје, и увек ће постојати. Ако данас питате појединце где станују, они ће прво поменути име краја, па тек, ако тражите детаљнија обавештења, они ће рећи и име улице. За 95% први одговор увек ће бити:

— Станујем у Палилули, Савамали, Булбулдеру, на Дорћолу, Варош Капији, Карабурми, Чукарици, Чубури, Пашином Брду; у Маринковој Бари; код Старог Бермa; код Цветкове кафане, код Академије, Славије, Цветног трга, на Дедињу, железничкој станици, Зеленом Венцу, Врачару, код „Мостара" на „Неимару", код Борового парка, „Липовог Лада", на Теразијама, итд. итд. Можда ће једини изузетак бити кад неко каже да станује у ул. Кнеза Михаила, Васиној и онима испод ње.

Кад се ми данашњи, модерни људи, тако оријентишемо, онда није нимало чудно што су тако радили и наши стари, становници Београда, прво до „Руског Цара", па после до „Славије". Они су се међусобно сви познавали, а не као данас; породице годинама живе у некој палати, па нити се познају, нити показују жељу за упознавањем, изузев кад је по среди неки крупан лични, или материјални интерес.

Из неколико примера видеће се како се се је оријентација вршила у прошлости (пре неких 90 година):

„Кућа Станије Павла бакалина на чаршији прекопута Гавриловог дућана".

Ово се односи на главну чаршију, данашњу улицу Краља Петра. Али ,било је и других чаршија: *Фишекџиска*, сада ул. Краља Александра, у којој су биле барутиске радње; *Кондурџиска* која је била у једном кривом сокаку који је од данашње Управе трошарине на Краљевом тргу, (где је до 1868 била општина) излазио на улицу Краља Петра. У овој чаршији су постојале радње за израду дрвених ципела.

„Кућа с плацем Вула Богдановића до Шарене мејане према цркви и према Лицеуму".

Шарена мејана у 1849 год. угао Краља Петра и Богојављенске, до кафане под знаком питања. Лицеум је био у оној згради, испод двора Кнеза Милоша. Ту је сада уметничка школа.

„Кућа Саве Николића на Врачару, испод докторове куле".

Докторова кула — сад Болница за душевне болести.

„Кућа Јована Николића на Шанцу, идући од Варош Капије Теразијама."

Ово је Обилићев Венац.

Како је ишао шанац, то је описано у Општин. новинама за јануар ове године. Сад само једна допуна, по казивању г. Косте Главинића:

Све капије, кроз које се једино могло ући у Београд: Сава Капија, Варош капија, Стамбол капија и Видин капија, биле су у вези једним широким бедемом, по коме су и кола могла ићи, а испод бедема је био дубок и широк шанац.

До 1825 на бедему су били и палисади које је народ кулуком довлачио и намештао, па како је сиротиња београдска ноћу развалљивала ограду и носила својим кућама, то је врло брзо и тих палисада нестало.

После бомбардовања Београда 1862 год. нестало је и бедема и шанца.

Крштавање улица почело је 1870.

Прва улица која је званично крштена 1870 то је била ул. Кнеза Михаила. Крштење је извршила Управа вар. Београда. Те године извршено је њено проседање од „Руског Цара" до Академије Наука. Део улице од Академије до Калимегдана и пре тога је постојао.

По замисли Кнеза Михаила улица је требала да почне од палате „Риунионс" па улицом Чика Љубином све до Калимегдана. Разни утицаји то су омели.

Званично крштење осталих београдских улица извршено је марта 1872. На седници општинског одбора од 24 јан .исте године,

одборник Јован Валента питао је шта је са предметом наименовања и нумерисања улица. Претседник Алекса Ђурић одговорио је:

„Тај предмет предат је једној комисији и од ње се ишчекује какав било извештај. Досад је небројено пута писано истој комисији да ма шта одговори, а она никад ништа није одговорила. Но сада ће се и то представити одбору идућег састанка."

Чудно је да записник седнице, на којој је извршено наименовање, није објављен у „Српским новинама", док су и ранији и доцнији записници уредно објављивани.

На седници од 15-V-1872 решено је да се израда таблица плати из општинске касе, а после наплата изврши од сопственика имања.

На седници од 27-VII-1872 одређена је комисија за пријем таблица. Та комисија је 17 августа и. г. поднела извештај да таблице, као несолидно израђене, треба одбацити. Решено је, да се истој комисији дода још неколико одборника, с тим, да се, поред осталог „пази и на језик у именима појединих улица да се нигде не погреши".

На предлог Валенте решено је 21 децембра 1872 да се имена улица испишу масном бојом и да предрачун о томе састави водовођа „који се у томе добро разуме"; и најзад 18 јан. 1873 таблице су дефинитивно примљене и лиферант је имао да их о свом трошку прикуца свуда где је предвиђено.

Списак улица, званично крштених 1872, није нигде објављен. Дневна штампа није сматрала за потребно да ма и једну реч посвети томе питању, иако је оно онда била крупна ствар.

Посредним путем, читајући огласе оног времена, пронашли смо ове улице:

1) Душанову. — Те године 1872 — општин. одбор је решио да се све старинарске (теалске) радње, које су дотле биле расејане по Београду, преселе у ту улицу. Доцније су те радње пресељене у ул. Царице Милице, а око 1890 у ул. Краља Александра.

2) Космајску; 3) Скадарску; 4) Балканску; 5) Поштанску; 6) Савску; 7) Сарафа Костину; 8) Спасовску; 9) Ресавску; 10) Дунавску; 11) Рибарску; 12) Високу; 13) Пиварску; 14) Препеличку (пре тога Кађави сокак); 15) Топличин Венац; 16) Позоришну; 17) Васе Чарапића; 18) Кнеза Милоша; 19) Кнеза Милана; 20) Ресавску; 21) Београдску; 22) Болничку; 23) Поштанску; 24) Кастриотову; 25) Два бела голуба; 26) Бркину; 27) Љубићску; 28) Јеленску; 29) Јеврејску; 30) Јаворску; 31) Косанчићев Венац; 32) Топличин Венац; 33) Хајдук Вељков Венац; 34) Рељину; 35) Призренску; 36) Солунску; 37) Дубровачку; 38) Узун Миркову; 39) Косовску; 40) Два Јаблана; 41) Скопљанску; 42) Вишњичку; 43) Хиландарску; 44) Прилепску; 45) Доситејеву; 46) Градско Поље; 47) Обилићев Венац; 48) Југовићеву; 49) Симину; 50) Ноћајску; 51) Кондину; 52) Зетску; 53) Цетињску; 54) Зелени Венац; 55) Фишекџиску; 56) Видинску; 57) Писарску; 58) Чардаклину; 59) Краља Милутина[1] 609) Циглярску.

Потпун списак улица имамо из 1882 који је издао Милош Милисављевић, касничеј округа подринског у пензији. По том списку било је поменуте године у Београду улица и то:

1)	у кварту Варошком	38
2)	у кварту Теразијском	29
3)	у кварту Палилулском	24
4)	у кварту Врачарском	24
5)	у кварту Савамалском	19
6)	у кварту Дорћолском	42
	Свега	176

Милисављевић је описао и одакле се и докле која улица простире, осим за улице: Бачку, Банатску и Милионарску, у кв. Дорћолском.

По том списку последња улица на југу била је Београдска (сада Хартвигова).

Друго крштавање и прекрштавање улица извршено је крајем 1895 и потпун списак улица објављен у *Општинским новинама* у броју од 21-I-1896. Тада су све улице од „Славије" навише добиле званична имена. Последња улица на југу била је Шуматовачка, која се пре тога незванично звала „Најнижа Дојчинова". Тада је и улица Краља Александра добила данашње име. Пре тога звала се „фишекџиска", а још раније „Маркова".

Рад на овом другом крштавању улица отпочео је још 1890. У комисији, која је за тај посао била изабрана, био је и г. Коста Главинић. Не зна се, зашто се са тим послом одуговлачило више од пет година.

Улице које нису мењале своје име.

У броју од 956 званично крштених улица, само следеће улице никако нису мењале своје званично име: 1) Кнеза Михаила; 2) Кондина; 3) Косовска; 4) Доситијева; 5) Аврамова; 6) Велики степени; 7) Рајићева; 8) Васе Чарапића; 9) Југовића; 10) Симина; 11) Змаја од Ноћаја; 12) Космајска; 13) Ломина; 14) Кнегиње Љубице; 15) Призренска; 16) Зетска; 17) Скадарска; 18) Хиландарска; 19) Милоша Великог; 20) Јаворска; 21) Поп Лукина; 22) Солунска; 23) Будимска; 24) Гундулићев венац; 25) Зелени венац; 26) Јеврејска; 27) Душанова; 28) Кнеза Лазара; 29) Косачина; 30) Каменичка; 31) Косанчићев венац; 32) Мојсијева; 33) Обилићев венац; 34) Топличин венац; 35) Добрачина; 36) Балканска; 37) Краља Милутина; 38) Узун Миркова.

Овде нисмо узели у обзир улице, створене и крштене после рата, јер оне не спадају у стари Београд.

Улице које су више пута мењале своје име.

Биће од интереса да се помену и улице које су више пута мењале своје име, како званично, тако и незванично. Износећи њихова имена, скрећемо пажњу да је прво име данашње, а последње најстарије.

1) *Дечанска* — Два Јаблана.
2) *Поенкареова* — Македонска, Кастриотова.
3) *Жоржа Клемансо-а* — Битољска, Светогорска, Два бела голуба, Поп Исин сокак.
4) *Ловћенска* — Препеличка, Кађави сокак.
5) *Милорада Драшковића* — Сремска, Телеграфска, Рељина.
6) *Палмотићева* — Гундулићева, Пошганска.
7) *Маршала Пилсудског* — Кнез Мих. венац, Градско Поље.
8) *Крунска* — Краљице Драге, Крунска, Надеждина.
9) *Краљице Наталије* — Абациска чаршија и Министарска. Ова последња од Балканске до Мил. Великог.
10) *Босанска* — Савамала, Вознесенска.
11) *Ђорђа Вашингтона* — Видинска, Болничка, Ботаничка.
21) *Војводе Миленка* — Мостарска, Чардаклина.
13) *Кнеза Павла* — Кнез Милетина, Вишњичка.
14) *Краљице Олге* — Радничка, Баштованска.
15) *Вука Караџића* — Љубићска.
16) *Француска* — Позоришна, Глумачка, Вршачка.

До 1898 ова улица простирала се је само до ул. Страхиња Бана (Доње Јованове). Те године је просечена до „Две буле" које су биле на месту где је сада сквер пред црквом Алек. Невског.

17) *Дринчићева* — Вишњичка, Вишњички пут.
18) *Грачаничка* — Спасовска.
19) *Иванбегова* — Јеленска.
20) *Краља Петра* — Дубровачка, Которска, Дунавска, Главна чаршија.
21) *Задарска* — Златарска.
22) *Југ Богданова* — Једренска.
23) *Кајетан Мишина* — Војничка.
24) *Коларчева* — Цариградска
25) *Катанићева* — Чобанска, Светокрањска, Чобански пут.
26) *Косачина* — Кутулин сокак.
27) *Космајска* — Поп Пантина.
28) *Краља Милутина* — Орловића.
29) *Карађорђева* — Мали пијац, Моравска, Савска.
30) *Мутапова* — Два златна кључа.
31) *Ћетошева* — Приједворска.
32) *Пајсијева* — Лекарска.
33) *Принца Евгенија* — Давидова.
34) *Проте Матеје* — Бунарска, Мајурска.
35) *Светосавска* — Авалска.
36) *Скадарска* — Циганска мала.
37) *Краља Фердинанда* — Обренова.
38) *Јована Ристића* — Студеничка, Сарајевска, Урошева.
39) *Франкопанова* — Ресавска, Фрушкогорска, Луњевице.
40) *Таковска* — Тимочка, Цигларска.
41) *Цара Уроша* — Соколска, Ибарска, Немањина.
42) *Царице Милице* — Таковска, Поцерска.
43) *Немањина* — Споменичка, Житни пијац.
44) *Црногорска* — Лимска, Мајданска, Травничка.
45) *Чубрина* — Нова Јеленска.
46) *Скендербегова* — Прилепска.
47) *Душанова* — Дорћол.
48) *Фрушкогорска* — Високча.
49) *Хајдук Вељков венац* — Топлиски трг
50) *Ускочка* — Малајничка.
51) *Мишарска* — Љубовијска.
52) *Милоша Поцерца* — Колубарска.
53) *Сребрничка* — Скакавичка.
54) *Краљице Марије* — Ратарска.
55) *Сарајевска* — Железничка.
56) *Молерова* — Охридска.
57) *Добрињска* — Рудничка, Део Надеждине.
58) *Драгачевска* — Стражарска, Патролиска .
59) *Кичевска* — Пут два гроба.
60) *Баба Вишњина* — Послужитељска, Варваринска.
61) *Балканска* — Пиварска.
62) *Вишњићева* — Брзина.
63) *Дурмиторска* — Борова, Цветна.
64) *Јакшићева* — Лепеничка.
65) *Цара Лазара* — Сараф Костина.
66) *Цинцар Јанкова* — Коса.
67) *Кнеза Данила* — Тежачка.

Наши стари били су практичнији од нас у обележавању улица. Једна улица имала је само једно име. Данас неке улице носе по два имена, и бројеви не иду од 1 него се настављају, одакле нова улица почиње. Н. пр. улице: Адмирала Гепрата и Кнегиње Персиде. Даље: Скопље, престоница цара Душана, нема више улице у Београду. То је омашка, коју треба исправити.

Драг. Ј. Ранковић

Претседник турске Владе г. Џелал Бајар и Министар иностраних дела г. Ружди Арас посетили су Београд

Претседник турске владе г. Џемал Бајар и турски министар иностраних послова г. д-р Тевфик Ружди Арас учинили су званичну посету Београду, престоници Југославије, у понедељак 9 маја т.г. и задржали се овде 3 дана.

Под мудром управом Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла и Претседника Југословенске владе г. д-р Милана Стојадиновића разрађене су и продубљене ове везе између Југославије и Турске и уткане у систем савеза, који су најбоља гаранција за европски мир.

Претседник Владе г. д-р Милан Стојадиновић у разговору са Претседником турске владе г. Џелалом Бајаром и турским Министром иностраних дела г. Ружди Арасом

Турски државници вратили су овим дужну посету Претседнику југословенске владе и Министру иностраних дела г. д-р Милану Стојадиновићу, коју је овај учинио Анкари у пролеће 1936 године.

И ова посета је показала колико су чврсте пријатељске везе између Југославије и Турске, којима су дали основе Витешки Краљ Александар I Ујединитељ и г. Камал паша Ататурк, творац нове Турске.

Непосредни резултати ових веза јесте Балкански савез, који је повезао у чврсту заједницу државе које броје 60 милиона становника.

Турски државници, са својим госпођама и својом пратњом, стигли су на Београдску железничку станицу 9 маја у 10 и по часова увече. На станици им је приређен импозантан дочек. Били су присутни чланови Краљевске владе са г. д-р Миланом Стојадиновићем на челу, чла-

нови генералитета, посланици на нашем двору: турски, грчки, румунски и бугарски са особљем својих посланстава, градски већници Београдске општине, виши чиновници Министарства иностраних дела, месни одбор и нолодобори Југословенске радикалне заједнице, претставници Југораса, претставници турске колоније из Београда и велики број грађанства.

Председник Југословенске владе г. д-р Милан Стојадиновић сачекао је своје турске колеге пред вагоном и поздравио се врло срдачно најпре са турским премијером г. Џелалом Бајаром а затим са г. Ружди Арасом. Госпођа Стојадиновић предала је букете свеже цвећа госпођи Бајар и госпођи ружди Араса.

После обилазка почасне чете и поздрављања и увожавања са војним и цивилним функционерима који су присуствовали свечаном доченку, турски државници су се одвезли аутомобилима у варош. Масе света поздрављале су их дуго и бурно када су се појавили на Вилзоновом тргу.

Сутрадан, првог дана боравка у Београду, турски државници су се уписали у дворске књиге, конферисали су затим дуже времена са г. д-р Миланом Стојадиновићем у Министарству иностраних послова, били су у аудијенцији код Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла, који је том приликом благоволео одликовати Претседника турске владе г. Џелала Бајара орденом Белог орла I степена.

Њ. В. Краљица Марија и Њ. Кр. Вис. Књегиња Олга примиле су у аудијенцији госпођу претседника турске владе г. Бајара и госпођу турског посланика г. Али Хајдар Актаја.

Краљевски Намесници г. д-р Раденко Стаиковић и г. д-р Иво Перовић примили су у аудијенцији г. Џелала Бајара.

СВЕЧАН РУЧАК У БЕЛОМ ДВОРУ

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле приредио је свечан ручак у част г. Џелала Бајара, коме су, поред турских гостију, били присутни: Њ. В. Краљица Марија, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле и Књегиња Олга, Претседник Југословенске владе г. д-р Милан Стојадиновић, са госпођом, претседник Народне Скупштине г. Стеван Трифић, Претседник Београдске општине г. Влада Илић, Министри г.г. д-р Спахо, арм. генерал Љуб. Марић, Министар Двора г. Милан Антић, маршал Двора г. Бошко Чолак-Антић, начелник Главног генералштаба, генерал г. Милутин Недић, турски посланик на нашем Двору г. Али Хајдар Актај и многи други угледни гости.

После подне високи турски гости, са својим госпођама и са својом пратњом, посетили су музеј Кнеза Павла, у друштву са југословенским премијером г. д-р Миланом Стојадиновићем и још неколико југословенских високих функционера, и разгледали Изложбу италијанског портрета кроз векове.

ГАЛА ВЕЧЕРА У ГАРДИЈСКОМ ДОМУ

Истог дана, 10 маја увече, приредили су Претседник Министарског савета и Министар иностраних дела г. д-р Милан Стојадиновић и госпођа Стојадиновић гала-вечеру са концертним делом у Гардијском дому у част г. Џелала Бајара и г-ђе Бајар. Поред турских гостију, вечери су присуствовали: Претседник југословенске владе г. д-р Милан Стојадиновић и госпођа Стојадиновић, сви министри, претседник Народне скупштине г. Стеван Трифић, са госпођом, Претседник Београдске општине г. Влада Илић са госпођом и многе друге угледне званице.

На овој вечери измењали су југословенски и турски премијер значајне здравице. г. д-р Милан Стојадиновић је у својој здравици нагласио је да посета г.г. Џелала Бајара и Ружди Араса Београду и Југославији је не само један доказ срдачних и добрих односа који постоје између наше две земље, не само један повод за корисну измену мисли по свима питањима која нас интересују, него и једна прилика више за манифестацију онога конструктивног и мирољубивог духа, којим се руководи Балкански споразум, та драгоцена међународна организација која окупља и чврсто везује наше две земље са суседним и пријатељским Краљевинама, Румунијом и Грчком.

Турско-југословенско пријатељство, у оквиру Балканског споразума, има већ своју традицију и своје осигурано место у осећајима солидарности наших народа као и у одлукама наших влада.

Наша два народа, уједињена на својим националним територијама, воде данас једну исту реалну и широко схваћену политику међународног мира и сарадње. На једној и на другој страни, пријатељски односи са свима суседима допуњују гаранције које потичу из наших међусобних уговора и обезбеђују одржање постојећег поретка у овом делу Европе.

У осећању пуне безбедности и са пуном вером у будућност, наши народи могу посветити највећи део својих напора подизању свога благостања и стварању трајних тековина.

Г. Џелал Бајар, одговарајући на здравицу г. д-р Милана Стојадиновића, истакао је плодне резултате које је југословенско-турско пријатељство дало за скоро пет година. Руковођена истим идеалом, која не тежи ничему другом до да нашим народима обезбеди максимум благостања, заједничка политика наше две земље, у сарадњи са осталим савезницима Балканског споразума, Румунијом и Грчком, и одржавајући са суседима односе који су у складу са пријатељством које их везује, неоспорно је дала најсрећније и најстварније резултат. У томе осталом и треба тледати једну од карактеристика Балканског споразума, који, обезбеђујући с једне стране све јачу солидарност између својих чланова, омогућује тим члановима с друге стране да одржавају и развијају најбоље односе са другим силама. У толико чистој атмосфери, наши народи не могу да гледају у будућност друкчије него са поуздањем.

У МЛАДЕНОВЦУ, НА ОПЛЕНЦУ И НА АВАЛИ

11 маја посетили су турски државници, г.г. Џелал и Ружди Арас, са својом пратњом Младеновац, Опленац и Аваљу. У Младеновцу им је приређен срдачан дочек од стране грађанства.

Исто тако срдачан дочек приређен им је на Опленцу. Турски државници су положили на гроб Витешког Краља Александра лепе венце и одали пошту једним минутом ћутања.

Са Опленца су се одвезли на Аваљу и положили венце на гроб Незнаног Јунака.

Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић и госпођа Стојадиновић приредили су турским државницима интиман ручак у хотелу на Авали.

Са Авале су се турски државници одвезли аутомобилом у Београд и задржали се у пријатној шетњи по ближој околини Београда. Разгледали су Дедиње, Раковицу, Топчидер (где су посетили Завод за народу вољчанице).

После подне су били на чају код г. д-р Милана Стојадиновића и госпође Стојадиновић, а затим су посетили Народну скупштину.

Увече су г. и госпођа Бајар приредили вечеру у турском посланству у част г. д-р Стојадиновића и његове госпође.

Г. Џелал Бајар је то вече упутио преко београдског радија срдачан поздрав југословенском народу.

Скоро цео дан 12 маја провели су турски државници у разгледању Београда. Посетили су фабрику авиона у Раковици, Зоолошки врт и Војни музеј на Калемегдану.

Пре подне су имали дужу конференцију са г. д-р Миланом Стојадиновићем у Министарству спољних послова.

Госпођа Бајар и госпођа Стојадиновић посетиле су неколико социјалних институција: Женско радничко склониште и Дечје обданиште у Милоша Поцерца ул. Бр. 4 и Дом дечије заштите са Дечијим прихватиштем.

Увече су г. и г-ђа Стојадиновић приредили вечеру у Министарству иностраних послова у част турских државника.

СВЕЧАН ИСПРАЋАЈ ТУРСКИХ ДРЖАВНИКА

У вече, 12 маја, у 11 часова напустили су турски државници Београд. На главној железничкој станици приређен им је свечан испраћај.

ПУНА САГЛАСНОСТ У ГЛЕДИШТИМА ДРЖАВНИКА ТУРСКЕ И ЈУГОСЛАВИЈЕ

У званичном комуникеу који је издат приликом посете турских државника констатује се да је овом приликом дошло до измене мисли између турских државника и југословенског премијера г. д-р Милана Стојадиновића.

Вођени у атмосфери велике сердачности ови разговори показали су да у гледиштима државника Турске и Југославије влада пуна сагласност по свима питањима, како онима која интересују Турску и Југославију тако и онима која интересују цео Балкански споразум.

Констатовано је, сем тога да исти дух солидарности и међусобног разумевања инспирише све државе Балканског споразума. Благодарећи томе, ова међународна организација позвана је да развије, као и у прошлости, своју плодну политичку и привредну активност, водећи рачуна о оправданим интересима свих Балканских земаља и одржавању општег мира — каже се у комуникеу.

ГОСПОЂА ЏЕЛАЛА БАЈАРА ПОКЛАЊА 10.000 ДИН. ХУМАНИМ УСТАНОВАМА КОЈЕ ЈЕ ПОСЕТИЛА

Госпођа Џелала Бајара доставила је Претседнику Београдске општине г. Влади Илићу преко турског посланства у Београду, суму од 10.000 дин. да се подели београдским хуманим установама које је она посетила: Дечијем прихватишту, Женском радничком склоништу и Обданишту у ул. Милоша Поцерца бр. 4 — као успомена на ову посету.

Претседник Општине г. Влада Илић захвалио се госпођи Џелала Бајара преко турског посланства на нашем Двору.

Слава Коњичке бригаде Краљеве гарде

Тачно пре сто година, 1838 год. под кнезом Милошем, први пут је установљена коњичка гарда. Јачина те коњичке гарде била је један ескадрон. Током година, развојем државе и потреба специјалних служби, које су коњичкој гарди биле намењивање, кретао се и њен развој. Од једног ескадрона, у свом почетку, год 1924 добила је коњичка гарда садашњи свој састав једне коњичке бригаде.

Кроз све периоде свога развоја она је била достојна намењене јој функције и са пуно љубави и самопрегора бранила Краља и отаџбину.

Ове године 25 маја прославила је Коњичка бригада Краљеве гарде своју славу и стогодишњицу од оснивања прве Коњичке гарде у нашој земљи. Сви војници Коњичке бригаде Краљеве гарде, на челу са својим официрима, били су постројени у касарискоме кругу. Још пре 10 часова наврши се смотру бригаде генерал г. Жупљевац. Одмах потом дошао је и Претседник Краљевске владе и министар спољних послова г. д-р Милан Стојадиновић, који је, у својству заступника министра војске и морнарице, у пратњи помоћника министра војске и морнарице генерала г. Стојановића, извршио смотру бригаде. За то време на почасној трибини налазили су се већ сви чланови Краљевске владе, претседник Народне скупштине г. Стеван Тиријћ, претседник Сената г. д-р Мажуранић, претседник Београдске општине г. Влада Илић, потпретседник општине г. Драг. Тодоровић, командант Београда армијски генерал г. Петар Косић, министар Двора г. Милан Антић, изасланик Њ. Св. Патријарха архимандрит г. Владимир, врховни рабин г. Алкалај, и друге угледне личности.

Убрзо затим дошли су и Краљевски Намесници г. д-р Раденко Станковић и г. д-р Иво Перовић. Одмах после тога, тачно у 10 часова пала је команда „мирно", знак да долази Њ. В. Краљ Петар II са Њ. Кр. Вис. Кнезом-Намесником Павлом. Њ. В. Краља Петра II и Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесника Павла дочекали су Командант Краљеве гарде генерал г. А. Станковић и командант Коњичке бригаде Краљеве гарде генерал г. Жупљевац, као и први ађутант генерал г. Христић, командант Београда генерал г. Петар Косић и начелник главног генералштаба генерал г. Недић. Пошто су се поздравили са њима, Њ. В. Краљ Петар и Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле поздравили су се са Краљевским Намесницима г.г. д-р Станковићем и д-р Перовићем. За то време музика је интонирала химну.

По завршеној химни Њ. В. Краљ Петар II по-

Њ. В. Краљ Петар II и Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле са Краљевским Намесницима г.г. др- Раденком Станковићем и д-р Ивом Перовићем, са члановима Краљевске владе на челу са председником г. д-р Миланом Стојадиновићем, — долазе на славу Коњичке бригаде Краљеве гарде

Њ. В. Краљ Петар II и Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле честитају славу официрима Коњичке бригаде Краљеве гарде

здравио је војнике са „Помози Бог јунаци! Срећно вам слава!" — на шта су му млади коњаници громко одговорили „Бог Ти помогао!".

Затим је отпочео црквени обред. Пошто су очитали молитве, православни, католички и муслимански свештеник, командант бригаде генерал г. Жупањевац одржао је леп говор посвећен војницима о значају ове прославе. Напоменувши историјат коњичке бригаде Краљеве гарде, генерал г. Жупањевац истиче да су сви они који су прошли кроз коњичку гарду, по завршеној служби у Краљевој гарди, учествовали на многобројним биткама пуним у минулим ратовима за ослобођење и уједињење, које је отпочео неуморни Вођд Карађорђе, а довршили његови потомци Њ. В. Краљ Петар I Велики Ослободилац и Њ. В. Витешки Краљ Александар I Ујединитељ. Говорећи о овим гардиским коњаницима који су часно одужили свој дуг према Краљу и Отаџбини, генерал г. Жупањевац обраћа се војницима и каже:

.....а ви, њихови следбеници, имали сте срећу, да видите остварење највећег дела нашег Највећег Владара Витешког Краља Александра I Ујединитеља, Творца силне и моћне Југославије, које је дело откупио Својом крвљу и Својим животом, и предао нам, да га чувамо и сачувамо, остављајући нам у аманет и Свога Првенца Сина, Нашег Краља Петра II и Његов Краљевски Дом, да им под чврстим окриљем Њ. Кр. Вис. Кнеза Намесника Павла, будемо верна и неустрашима заштита и потпора у раду и животу.

...Наша бригада је данас моћна и спажна јединица, на њу могу поуздано рачунати Отаџбина и Њ. В. Краљ, јер је спремна да са заносом и одушевљењем у сваком моменту, изврши своје свете дужности.

Са том чврстом одлуком, дајмо израза наше захвалности и љубави са јуначким и громким поздравом: Да живи Њ. В. Краљ Петар II! Да живи Краљевски Дом!"

По завршеном говору из грла младих коњаника громко је одјекнуло „Живели!"

Затим је командант Коњичке бригаде генерал г. Жупањевац пришао Њ. В. Краљу и замолио Га да му дозволи да Га по старом нашем обичају послужи житом. Пошто се послужио житом Њ. В. Краљ и Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле, прешло се на специјалну почасну трибину поред пута којим је продефиловала бригада чврстим војничким кораком уз звуке војне музике. Пошто су, Њ. В. Краљ Петар II и Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле честитали сваком официру Коњичке бригаде посебице славу праћени најугледнијим достојанственицима, Њ. В. Краљ Петар II и Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник напустили су Гардиски дом.

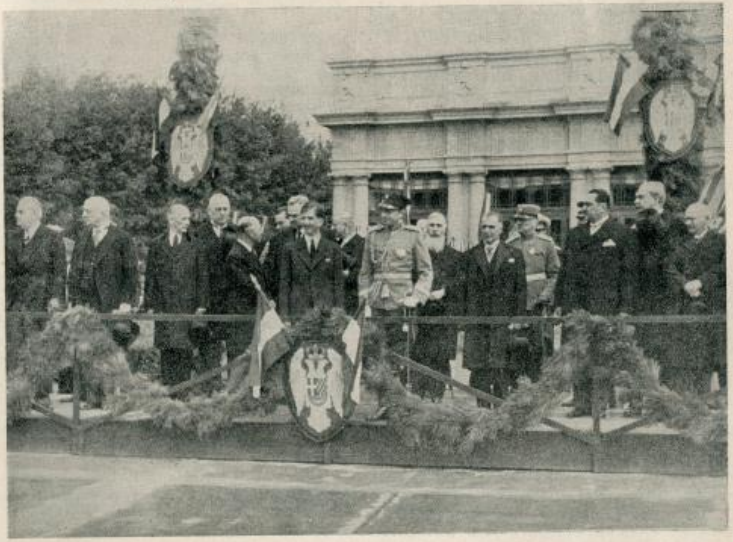

Њ. В. Краљ Петар II и Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле — окружени Краљевским Намесницима г.г. д-р Раденком Станковићем и д-р Ивом Перовићем, претседником Владе г. д-р Миланом Стојадиновићем, г. г. Министрима и перским поглаварима — посматрају дефиловање трупа коњице Краљеве гарде са почасне трибине

Кратко време после тога Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле вратио се и присуствовао је свечаној закуски која је приређена била у великој сали Гардеског дома. Закуски су присуствовали и Краљевски Намесници г. г. д-р Раденко Стаиковић и г. д-р Иво Перовић, као и претседник Краљевске Владе и министар спољних послова г. д-р Милан Стојадиновић, министар унутрашњих послова г. д-р Антон Корошец, изасланик Њ. Св. Патријарха архимандрит г. Владимир, претседник Београдске општине г. Влада Илић, потпредседник Општине г. Драг. Тодоровић и остале угледне званице.

Командант Коњичке бригаде Краљеве гарде генерал г. Жупањевац поздравио је Њ. Кр. Вис. Кнеза Намесника Павла, и изразио радост и срећу своју и својих официра што Га види у својој средини, у своме дому.

Захваљујући се на овој почасти генерал г. Жупањевац замолио је Њ. Кр. Вис. Кнеза Намесника Павла да код Њ. В. Краља Петра II буде тумач њихових осећања и љубави према Владалачком дому. „У име мојих официра молим Ваше Краљевско Височанство за одобрење да ову чашу вина подигнем за здравље Њ. В. Краља, Краљевског Дома и Ваше са жељом да у Вашим тешким и великим дужностима према Краљу и Отаџбини, искрено потпомогнути свима на које се ослањате, извршите Велики и Свети Аманет који на Вама почива.

Са тим жељама официри Коњичке бригаде кличу: „Да живи Њ. В. Краљ Петар II! Да живи Краљевски Дом!"

Њ. КР. ВИС. КНЕЗ-НАМЕСНИК ПАВЛЕ О ЗНАЧАЈУ ВОЈСКЕ

На здравицу генерала г. Жупањевца Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле одржао је следећи говор:

„Данас славимо стогодишњицу коњичке бригаде Краљеве гарде, коју је 1838 кнез Милош установио, иако је већ 1832 њој претходила пешачка гарда.

Одајмо сви заједно признање томе великом владаоцу, што је његовом иницијативом створено језгро будуће Краљеве гарде. Слава му!

Кад год прелиставамо анале нашег народа, видећемо на свакој страни колико је историја војске испреплетана са историјом наше државе. Наше династије увек су се идентификовале са војском помоћу које су ову моћну Краљевину и створиле. Војска је стуб и основица на којој Југославија почива. Са таквом војском као што је наша немамо се кога бојати.

Никад не заборавите нашу прошлост: она је довољно часна и сјајна да бисмо се њом поносили. Будите горди својим прецима, њиховим жртвама и резултатима тих надљудских напора. Само онај народ који уме да цени своје великане, који може да се загреје својом сопственом историјом, може и даље стварати велика дела.

Будите национални и одушевљавајте се оним што је наше. Будите свесни своје мисије и лепе будућности која очекује овај велики и снажни народ.

Наш млади Краљ који је данас присуствовао овој свечаности живи је символ наше нације око кога треба увек да се сви окупимо.

Честитам вам славу!

Живео Краљ!

Присутни су прихватили речи Њ. Кр. Вис. Кнеза Намесника Павла и великом дворском одјекнуло је „Живео!"

По завршеној закуски Њ. Кр. Вис. Кнез Намесник Павле заједно са Краљевским Намесницима напустио је Гардиски дом. Одмах потом разишле су се и остале угледне званице.

Годишња конференција Југословенских ротара

У Београду је одржана 14 и 15 маја о. г. шеста Дистриктна конференција југословенског ротара. То је међународна организација којој је циљ да развија споразум међу народима, да шири етичке принципе у радном животу, да развија љубав према заједници и друштву. Чланство у Ротари клубу стиче се изборном. У клубу једног места или града може бити само по један активан претставник сваког занимања или позива. При уласку у клуб сваки члан прима ротарске идеале и обавезује се да по њима живи и ради у свом свакидашњем пословном животу.

Први Ротари клуб основан је у Чикагу 23 фебруара 1905. Оснивач је Павле Харис, адвокат. Убрзо су основани такви клубови у свима већим градовима Америке. Ротаријанство се нагло раширило и у другим земљама, нарочито после светског рата. Основан је и Међународни ротари клуб, и тиме је овој установи осигуран утицај у свима народима.

Први Ротари клуб у Београду основан је 25 октобра 1928. Убрзо, за непуних 10 година, ротаријанство се раширило по целој Југославији. Основани су клубови у свима већим југословенским градовима.

Сви ротари клубови Југославије претстављају у међународној организацији један дистрикт, по броју 77.

Према правилима дистрикта одржавају сваке године конференције у другом месту, на којима се врши преглед годишњег рада свих клубова и манифестују се идеје ротаријанства.

Овогодишња конференција 77 дистрикта отворена је 14 маја у Београду, у дворани Београдске берзе, састанком Извршног одбора конференције, коме присуствују делегати свих клубова из земље.

После тога је отпочела прва пленарна седница, на којој је гувернер 77 дистрикта г. Стева Павловић поднео извештај о раду југословенског дистрикта у прошлој години.

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле доживотни почасни гувернер југословенског ротаријанства.

Свечана пленарна седница одржана је у недељу 15 маја у дворани Београдске берзе. Овој су седници

присуствовали, поред делегата, и многобројни пријатељи ротаријанства из целе земље.

Били су присутни и претставници ротаријанства из других земаља: Делегат Средишње управе Ротари интернационале и гувернер румунских ротари клубова г. А. Попеску; делегат чехословачких ротари клубова г. Хрижу, делегат бугарских ротара г. Бошков.

Дошли су на седницу и г. д-р Милан Стојадиновић, претседник Министарског савета, и министри г.г. Душан Летица и Добривоје Стоиловић.

Гувернер југословенског дистрикта г. Стеван Павловић отворио је седницу, поздравио је присутне и саопштио да је већ 77 дистрикта изабрало Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла за доживотног почасног гувернера југословенског ротарства, и Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле је овај избор благонаклоно примио.

Сви учесници на конференцији саслушали су ово саопштење стојећи и поздравили спонтаним и бурним аплаузом и одушевљеним овацијама Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла.

Пошто је претседник београдског ротари клуба г. д-р Николић поздравио присутне делегате и госте, гувернер југословенског дистрикта г. Стеван Павловић предао је плакете Београда претставницима страних ротара: г. А. Попеску, г. Хрижу и г. Бошкову. Саопштио је затим да су Краљевски намесници одликовали г. Мориса Дипереа, претседника Ротари интернационале из Париза, орденом Св. Саве I реда.

Г. Агриша Попеску, као делегат Интернационале, поздравио је југословенске ротаријанце и захвалио се на срдачном пријему. Говорио је Претседних владе г. д-р Милан Стојадиновић, који је међу ротарима зазузимао многа почасна места. Његов говор и његову појаву су присутни срдачно поздравили.

Говорили су затим делегати клубова из земље. Неки су од њих прочитали реферате о питањима која спадају у програм ротара.

Г. Павловић је предао затим трофеје најбољим клубовима и саопштио да ће се идућа конференција одржати у Суботици.

За новог гувернера југословенског ротарства изабран је г. д-р Иван Сколар, који је својим говором закључио овогодишњу конференцију.

Претседник Београдске Општине г. Владе Илић поздравља ротаријанце.

Претседник Београдске општине г. Влада Илић приредио је, после завршене конференције, у подне банкет у хотелу „Палаcу" учесницима конференције југословенских ротара.

Банкету је присуствовало близу 300 званица.

Од стране београдске општине били су присутни, поред домаћина г. Владе Илића, потпретседник Општине г. Драг. Тодоровић и многи градски већници.

Пред крај банкета Претседник Општине г. Влада Илић поздравио је своје госте овим говором:

Господе и господо,

Сматрам за особину част и задовољство да у име Београда, његовог Градског већа и у име своје средине поздравим учеснике конференције југословенских ротаријанаца и њихове госте из Чехословачке, Бугарске и Румуније. Београд је поносит што у својој средини види ваш елитни скуп и срећан је што вам може указати своје гостопримство.

Високи циљеви које ваша организација има у своме програму, учинили су да је грађанство југословенске престонице са живим интересовањем дочекало вашу конференцију. То је интересовање потпуно разумљиво и заслужено. Организација људи који су добровољно узели на себе обавезу, да ће се у своме животу и раду руководити само интересима заједнице, чији чланови у јавном животу теже само да часним и поштеним радом користе друштву, — таква организација, заиста, заслужује пуну пажњу. Са својим тежњама: да међу појединцима развије односе правог, искреног другарства, да појединац у друштву ради само у корист заједнице, а да преко средстава организација у другим земљама доводи до мирног споразумевања међу народима, — ротаријанство представља остварење оне хармоније која је била и остаће идеал човечанства свих времена.

Наш човек показао је у прошлости да уме да се жртвује за заједницу. Познато је исто тако и поштовање које наш народ гаји према туђој слободи. И ја мислим да идеје ваше организације имају плодно земљиште у нашој држави.

Желећи вам пуно успеха у ширењу ваших племенитих идеја, ја вам желим пријатан боравак у нашој средини и поздрављам вас:

Живели!

Присутни су поздравили живим пљескањем и поклицима говор г. Владе Илића.

Претседник Београдског Ротари клуба г. д-р Андра Николић захвалио је Претседнику Београдске општине г. Влади Илићу на гостопримству и истакао грађевински, привредни културни и социјални напредак Београда после рата, за који има знатних заслуга садашња општинска управа.

Гђа Јовановић, у име дама ротаријанки, поздравила је домаћина и госте из суседних земаља.

Скупштина Савеза сокола

Скупштина Савеза сокола одржана је 15 маја у свечаној дворани Соколског друштва Београд-Матица. Скупштини је присуствовао изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Дурбешић, изасланих Њ. Св. Патријарха викарни епископ г. Виђентије Проданов, врховни надрабринер г. д-р Алкалај; Делегат Претседника београдске општине градски већник и генерал у пензији г. Живан Ранковић, Министар за физичко васпитање народа г. д-р Вјекослав Милетић, изасланици многих министарстава и установа.

Скупштини су присуствовали званични претставници словенских земаља, претставници словенског со-

колства и бугарских Јунака. Чехословачко соколство претстављао је г. Еуген Кепл, Руски соколски савез старешина г. Дрелинг, а бугарске Јунаке г. Рашко Душков.

Скупштину је отворио први потстарешина Савеза г. Гангл и прочитао поздравне телеграме Њ. В. Краљу Петру II, Старешини југословенског соколства, Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу и Краљевским Намесницима г.г. д-р Раденку Станковићу и д-р Иви Перовићу, Савезу словенског соколства, Чехословачком и Пољском Соколству и Савезу бугарских Јунака. Читање свих телеграма скупштина је поздрављала одобравањем. Приређене су бурне овације Њ. В. Краљу и Краљевском Дому.

У свом говору г. Гангл је упутио поздраве Њ. В. Краљу, истичући заслуге и сјај Династије Карађорђевића, поздравио је југословенску војску и истакао идеје словенске солидарности које проповедају Соколи.

Секретар чехословачког и свеословенског соколства г. Еуген Кепл поздравио је бирањем речима Скупштину. Исто су учинили претставник бугарских Јунака г. Рашко Душков и претставник Руског соколског савеза г. Дрелинг. Њихови говори изазвали су одушевљене овације словенским народима и њиховом соколству.

У име свих делегата узео је реч г. Војислав Тодоровић и саопштио да су делегати на претходном радном делу Скупштине продискутовали и усвојили све скупштинске извештаје и предлоге да Скупштина одобри рад савезног старешинства у прошлој години. Предлог је једногласно усвојен.

Примљена је затим резолуција и закључена скупштина песмом „Хеј Словени!"

Скупштина Београдске берзе

Београдска берза одржала је 22 ов. месеца тридесет и осму своју годишњу скупштину, у присуству претседника краљевске Владе и претседника Београдске берзе Г. д-р Милана Стојадиновића, министра финансија г. Душана Летице, министра грађевина г. Добривоја Стошовића,. министра трговине и индустрије г. д-р Милана Врбанића, министра пошта и телеграфа г. Војка Чвркића, гувернера Народне банке г. д-р Милана Радосављевића, управника Државне хипотекарне банке г. Војина Ђуричића, потпретседника Београдске општине г. Драг. Тодоровића, потпретседника Аграрне банке г. Андрије Радовића, генералног секретара Београдске берзе г. Јована Гачића, као и великог броја претставника комора и осталих привредних организација.

Скупштину је отворио г. Михајло Ђурић, потпретседник Управног одбора Београдске берзе, и поздравио претседника Владе и претседника Берзе г. г. д-р Милана Стојадиновића, чланове Краљевске владе и остале делегате. Потом је изнео извештаје за прошлу годину, која је показала велики развој у свима областима привреде, а што изражава наду да ће у будућности наша земља бити оснажена и просперитет увећан. Одајући пуно признање претседнику Краљевске владе и претседнику Београдске берзе г. д-р Милану Стојадиновићу на великој бризи за унапређење привреде г. Ђурић каже да је прошла 1937 год. значајна као најбоља у привредној историји наше земље, а све то захваљујући претседнику владе г. д-р Милану Стојадиновићу.

Из биланса Берзе види се да су постигнути велики резултати који показују значајан напредак.

Види се да је укупан обрт био прекo две и по милијарде, што значи да је према 1936 год. порастао био од 49,50%. Обрт продуката порастао је за 97% по количини и за 110% по вредности. Такви резултати омогућили су Берзи да исплати целокупан дуг Хипотекарној банци Трговачког фонда, који је у своје време био направљен ради подизања Берзине зграде.

Пошто су прочитани поздравни телеграми, пропраћени бурним овацијама Њ. В. Краљу Петру II, Њ. Кр. Вис. Кнезу Намеснику Павлу и краљевским намесницима г. д-р Раденку Станковићу и г. д-р Иву Перовићу, — прешло се на дневни ред.

Прочитан је завршни рачунски део извештаја Управног одбора за прошлу годину као и извештај финансијског одбора. Прочитани извештаји примљени су без дискусије. Најзад се приступило избору шест чланова за Управни одбор, пет чланова за финансијски одбор и шесдесет судија за Избрани суд Берзе.

У управни одбор ушли су поново г.г. Михајло Ђурић, Милишић, Војислав Петковић, Милан Мих. Стефановић, Добривоје Лазаревић и Живојин Јанковић, који је изабран на место покојног Лукаревића, као нов члан.

У финансиски одбор такође су ушли досадашњи чланови као и у Избрани суд, сем што је на место пок. Кабилија дошао г. Едо Марковић, директор „Призада."

Објављујући резултат гласања г. Ђурић се захвалио свима учесницима скупштине и тиме закључио тридесетосму годишњу скупштину Берзе.

Управни одбор се одмах конституисао и за претседника изабрао г. д-р Милана Стојадиновића, претседника Краљевске владе, а за потпретседника г. Михајла Ђурића, сенатора и београдског трговца. Исто тако се конституисао и финансиски одбор, у коме је г. Тихомир Панић изабран за претседника.

У извештају, који је предат члановима Београдске берзе, нарочито је наглашен напредак металургиске индустрије, индустрије прераде камена, хемиске и текстилне индустрије, као и рударске производње. Тај повољан развој у прошлој години показао се и у извозу руда, који по вредности претставља 550 милиона динара, док је у 1936 г. изнео 204 милиона динара.

Што се тиче новчаног тржишта оно је показало у прошлој години знаке ликвидности и почело да улази у фазу постепеног опорављања. Пословања девизама и валутама на домаћем тржишту достигла су највећи износе за последњих неколико година.

У 1937 год. наша држава је закључила неколико споразума о регулисању платног промета са Швајцарском, Италијом, Белгијом и још неким државама, што је од великог интереса за нас.

Даље се из извештаја види да је динар у току 1937 год. био стабилан, како на Берзи у Цириху тако и на осталим берзама. На крају се подвлачи потреба оживљавања рада са продуктима и робом.

Скупштина Удружења југословенске стручне и периодичне штампе

У свечаној великој сали Лекарске коморе, на Зеленом Венцу, 8 маја т.г. одржана је четврта редовна годишња скупштина Удружења стручне и периодичне југословенске штампе.

У присуству великог броја чланова и делегата из унутрашњости, Загреба и Новог Сада, тачно у 10 часова г. д-р Бока Јовановић, претседник Удружења и професор Универзитета, отворио је једним лепим поздравним говором годишњу скупштину.

Одмах у почетку са скупштине упућени су поздравни телеграми Њ. В. Краљу Петру II, Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу и Претседнику Краљевске владе г. д-р Милану Стојадиновићу.

Из годишњег извештаја види се да је Удружење било активно у прошлој години, а као највећи успех треба истаћи успелу прву изложбу стручне и периодичне штампе Краљевине Југославије уз суделовање истог удружења братске нам Бугарске. Поводом извештаја развила се дуга и жива дискусија. На дневном реду, поред осталог, била је и измена правила, по коме је питању опширно реферисао Г. М. Обрадовић, те је после тога Скупштина једногласно одлучила да се изабере један ужи одбор од осам чланова, који ће детаљније проучити правила и у одређеном року по њима изнети пред напредну скупштину своје примедбе.

По завршетку дневног реда дата је разрешница старој управи, те се прешло на избор нове управе. Пошто су биле заступљене две листе гласање је било тајно.

У нову управу ушли су: г. Велибор М. Јовановић, као претседник, Момчило Обрадовић, Д-р Драгомир Арнаутовић, Синиша Л. Сретеновић, Војин Пуљевић, Тодор Хаџи-Димитријевић, Д-р Свет. Живковић, Александар Видак и Сава Ђорђевић. У надзорни одбор ушли су: д-р Бока Јовановић, д-р Свет. Д. Поповић, Емен Назор и Свет. Ђорђевић.

Слава невачког друштва „Никола Тесла"

Своју славу Св. Ћирила и Методија, 24 маја, прославило је певачко друштво Дирекције трамваја и осветљења „Никола Тесла". Свечаности су присуствовали: Изасланик Њ. В. Краља арт. мајор г. Милан И. Просен, изасланик Њ. Св. Патријарха Гаврила прота г. Вас. Бранковић изасланик Министарства војске, претставник Претседника Општине и Градског већа градски већник г. Миливоје Благојевић, бивши Министар г. Ђура Јанковић, в. д. директор Д.Т.О. г. Л. Шваби, бивши директор Д.Т.О. г. Бора Поповић, директор Општег одељења Београдске општине г. Божа Павловић, шеф трамвајског саобраћаја г. А. Дојчиновић и претставници разних културних друштава.

После црквеног обреда, изасланик Њ. В. Краља честитао је славу претседнику друштва г. Огњану Крстићу и предао поклон Њ. В. Краља.

Претседник друштва г. Огњан Крстић одржао је говор о раду друштва и његовим циљевима и захвалио се гостима који су својим присуством увеличали ову славу.

Друштво „Никола Тесла" отпевало је затим државну химну и извело одабрани концертни програм.

Присутни су са великом пажњом саслушали лепе песме и наградили извођаче срдачним аплаузом.

Већ 12 година ово друштво негује са успехом песму и сваке недеље одговара на јектеније у цркви Св. Александра Невског.

Слава београдских носача

Удружење београдских носача прославило је своју славу Ђурђевдан 6 маја и тога дана је осветило своју друштвену заставу, коју је кумовао Министар шума и рудника г. Богољуб Кујунџић.

Свечаности су присуствовали, поред кума заставе г. Б. Кујунџића: изасланик Њ. Св. Патријарха и г. Никола Јосић, члан Црквеног суда; претставник Београдске општине градски већник г. Спасоје Тајсић, апотекар; претставник бродарства „Галеб" г. Богдановић; претставник бродарства „Бакарић" г. Бакарић. Домаћин славе био је г. Петар Милосављевић, винарски трговац.

После сечења колача и осветења заставе Министар г. Богољуб Кујунџић одржао је леп пригодан говор.

Слава Друштва за заштиту и васпитање деце

Друштво за заштиту и васпитање деце прославило је своју славу Св. Ћирила и Метода на дан 24 маја у свом Дому. Ово је 58 слава Друштва. Свечаности је присуствовао делегат Њ. В. Краља капетан I класе г. Марко Аџарић; изасланик Претседника Београдске општине градски већник г. д-р Душан Калановић, помоћник Министра народног здравља у пензији; изасланик Министра просвете г. д-р Бранислав Крстић, као и делегати многих хуманих друштава и установа.

Претседник овог Друштва г. д-р Александар Костић изнео је у свом говору стање и циљеве Друштва. Истакао је значај заштите деце за један народ и велике успехе које је у том правцу постигла југословенска Унија за заштиту деце, која стоји испред многих унија старих и великих држава.

Деца „питомци овог Друштва, извели су врло леп програм. И овог пута је, као и сваке године, један малишан изрецитовао песму „Поздрав гостима" коју је Зеај Јован Јовановић спевао приликом осниваља

овог друштва. Зимај је био лекар озог Друштва, и ова се песма рецитује сваке године на слави Друштва као успомена на великог песника и великог пријатеља деце.

Управа Друштва и гости поздравили су добротвора Друштва г. Павла Милановића, земљорадника, који је поклонио Друштву велико земљиште у Буковичкој Бањи за Дечји дом Друштва.

Слава Удружења општинских чиновника и службеника

Удружење особља Општине града Београда за узајамно помагање у случају болести и смрти прославило је своју славу Св. Ђорђа, на дан 6 маја код „Империјала". Славу су организовали претседник озог удружења инж. г. Светозар Гевић, шеф Архитектонског отсека Београдске општине, и потпретседник г. Благоје Марјановић, општински пензионер.

Претседника општине г. Владу Илића заступао је на овој слави градски већник г. Миливоје Благојевић, који је предао Претседников прилог овом Удружењу од 1.000.— дин. Било је присутно још неколико градских већника.

На слави је свирала блех музика трамвајског особља и шофера општинског Возног парка.

Ово је удружење основано 1910 г. Циљ је озог удружења у основи хуман: да пружа лекарску помоћ и лекове, новчану хранарину за време болести, а у случају смрти новчану помоћ од 2.000 дин.

Поред хуманог циља ово удружење има и сталешки економски и културни циљ.

Члански улог је 17 дин. месечно. Друштво прима и субвенцију од Општине града Београда у износу од 20.000 за последње две године, а раније је примало само по 10.000 дин.

У овом је удружењу зачлањен само један мали део општинских чиновника и службеника, највише пензионера, па затим пожарника, који најчешће обољевају и којима је помоћ најпотребнија. За велико је жаљење што у овом удружењу нису зачлањени сви општински чиновници и службеници, којих има око 2.000.

Удружење располаже имовином у вредности око 95.000 дин.

Загребачки гимназисти у Београду

— Посета ученика и ученица Загребачких гимназија Београду и Београдској општини —

Београд као престоница и културни и политички центар државе привлачи неодољиво људе из свих крајева наше земље. Он привлачи човека од науке, као и послован свет, омладину као и одрасле. Али, чини ми се, више од свих омладина жељно хрли Београду. Београд узбуђује њену топлу и живу уобразиљу, и сусрет са престоницом за њу је увек

Претседник Београдске општине са групом загребачких матуранткиња на Сајмишту

догађај пун непосредних утисака, чији дубок и трајан ефекат остаје пријатно у сећању.

У низу бројних посета које је Београд у последње време забележио, треба са задовољством истаћи оне које су у више махова у току ове године учинили ученици и ученице загребачких гимназија. Ове посете биле су надахнуте жељом да се загребачки гимназијалци упознају интимније са Београдом; да упознају град, његове знаменитости, културне и просветне установе, историске споменике и места; да понесу утиске о животу Београда, који већ сада снажно малифестује динамику велеграда.

Београдска општина, чији су они били гости, примила их је срдачно, и са пуно топлине и симпатија. Претседник Београдске општине г. Влада Илић, за чије ће име остати везане ове посете, учинио је све са своје стране да њихов боравак у Београду буде што пријатнији и лепши.

Посете су ишле овим редом:

ТРЕЋА МУШКА ГИМНАЗИЈА

Прву посету Београду учинили су матуранти треће мушке гимназије из Загреба. 2 априла у 20 часова допутовао је у Београд, са три професора на челу, двадесет пет матураната. На станици у име Општине дочекали су их и срдачно поздравили г. Миливоје Благојевић, градски већник, и г.г. Јован Мишић и Александар Дојчиновић, шефови отсека. Сутрадан, у понедељак 3 априла, загребачки матуранти заједно са својим професорима разгледали су варош и посетили музеј Кнеза Павла и Италијанску изложбу, која је тих дана била отворена у Београду. У подне Општина им је приредила ручак на Дедињу. После подне матуранти су, као гости Општине београдске, присуствовали ногометној утакмици Пољска — Југославија. По завршеној утакмици одвезли су се у

хотел, где их је посетио Претседник Београдске општине г. Влада Илић и поделио им поклоне. За одмор су матуранти отишли на вечеру, коју им је Општина приредила код „Новог Београда". После вечере Претседник г. Илић примио је у своме стану загребачке професоре и са њима дуже остао у срдачном разговору. Истога дана гости су, у 22 часа, топло испраћени из Београда.

ПРВА МУШКА ГИМНАЗИЈА

После матураната Треће мушке гимназије посетили су Београд 19 априла ђаци Прве мушке гимназије из Загреба, под вођством једног професора. У групи је било 28 ђака. И њима је на београдској станици приређен срдачан дочек од стране Општине. Загребачки ђаци провели су три дана у разгледању Београда и околине. Тако су посетили музеј Кнеза Павла и изложбу Италијанског портрета кроз векове, Народно позориште и друге знаменитости Београда. У четвртак 21 априла направили су општинским аутобусом излет до Авале, где су пријатно провели време, разгледајући новоподигнути споменик Незнаног Јунака, који се налази на најлепшем делу Авале, одакле се пружа запредан поглед у околину. Сутрадан 22 априла учинили су посету Опленцу и гробу Блаженопочившег Краља Александра I Ујединитеља. Београд су напустили у суботу у подне.

ПРВА И ТРЕЋА ЖЕНСКА ГИМНАЗИЈА

1 маја посетиле су Београд ученице VII и VIII разреда Прве женске гимназије из Загреба, са директором г-ђом д-р Маријом Кочондом и двема наставницама. У недељу пре подне разгледале су музеј Кнеза Павла и изложбу Италијанског портрета. После подне направиле су шетњу кроз Београд. Обишле су Калемегдан и Зоолошки врт. Увече су присуствовале престави у Народном позоришту. У понедељак 2 маја ученице су отишле општинским аутобусом на Сајмиште, где су разгледале поједине изложбене павиљоне. На Сајмишту им је приређен ручак. Ручку је присуствовао и поздравио их Претседник Општине г. Влада Илић, раздељивши им поклоне.

Ученице III женске гимназије из Загреба на пријему у стану Претседника Београдске општине г. Владе Илића и г-ђе Илић

Ускоро затим, у недељу 8 маја, дошла је у Београд једна велика група ученица V, VI, VII и VIII разреда Треће женске гимназије из Загреба, са шест наставница. После посете музеја и изложбе, ученице су пошле у шетњу по Београду. Између осталог обишле су и земунски аеродром и београдски сајам. У понедељак 9 маја отишле су општинским аутобусом на гроб Блаженопочившег Краља Александра I Ујединитеља на Опленцу, где су се поклониле Његовој Сени. По повратку са Опленца приредила им је Општина ручак на Дедињу.

Увече био је велики пријем у дому Претседника

Општине г. Владе Илића и г-ђе Илић. Сутрадан ученице су у подне отпутовале у Загреб.

За време свога боравка у Београду загребачким ученицима и ученицама свуда је указивана срдачна пажња. Нарочито се Општина београдска постарала

После повратка у Загреб, директор III женске реалне гимназије у Загребу г-ђа Олга Остерман упутила је Претседнику Београдске општине г. Влади Илићу писмо у коме се захваљује у име своје и својих наставника и ученица поверене јој школе на сусрет-

Ученице I женске гимназије из Загреба приликом посете Сајма, са претседником Београдске општине г. Владом Илићем

да им покаже све лепоте и знаменитости Београда и његове ближе околине. Тако су загребачки ђаци, благодарећи напорима Општине и нарочито Претседника г. Владе Илића, могли да понесу из Београда истинске утиске о лепоти и културном напретку Београда, о живим манифестацијама духа и материјалне изградње које стоје у основи даљег развитка Београда.

ливости и лепој пажњи г. Претседника и Општине града Београда као и на поклону фотографија. Каже да су ученице одушевљене лепим пријемом и свим што су виделе и доживеле у Београду и да је срдачни пријем у Београду приближио млада срца ових ученица срцу Југославије.

Београд је свечано прославио своју традиционалну славу Спасовдан

—На слави је први пут ношен на челу литије и општински славски барјак са сликом Вазнесења Господњег, који је Општини даровао претседник г. Влада Илић —

Ове године је Београд своју славу Спасовдан, св. Вазнесење Господње, прославио свечаније него и једне године досада. На свечаности је узело учешћа преко сто хиљада Београђана.

АПЕЛ ПРЕТСЕДНИКА ОПШТИНЕ Г. В. ИЛИЋА БЕОГРАДСКОМ ГРАЂАНСТВУ

На неколико дана пре славе Београда, на дан 28 маја, Претседник Београдске општине г. Влада Илић упутио је грађанству Београда апел следеће садржине:

„БЕОГРАЂАНИ!

Поштујући своју прошлост и своје светле традиције које су му биле моралки ослонац у старим искушењима, које су достојанство његове данашњице и вере у будућност, БЕОГРАД СВЕЧАНО ПРОСЛАВЉА СВОЈУ СЛАВУ, ПРАЗНИК ХРИСТОВОГ ВАЗНЕСЕЊА — СПАСОВДАН — који ове године пада 2 јуна.

Претставништво Београдске општине, са благословом Свете цркве, а уз учешће свештенства, свију националних, просветних, културних и хуманих друштава и организација, наше славне војске, школске омладине и целокупног грађанства без обзира на вероисповест и професију, манифестоваће тога дана у величанственој поворци спасовданске литије непоколебљиву веру својих грађана у заштиту Свемогућега, њихово неподељено осећање заједнице и солидарности, љубав према своме граду и једнодушну вољу да упоредо корачају у чувању националне заветне мисли и заједничких добара Краља, Народа и Државе.

ГРАЂАНИ И ГРАЂАНКЕ!

Окитите на дан своје заједничке славе домове заставама и зеленилом, отстраните своје свакодневне бриге, изађите сви у празничноме руху и узмите учешћа у великој спасовданској литији. Уздижући своје мисли Богу, подредите тога дана све своје жеље једној и највећој: ДА ВАШ ГРАД БУДЕ СВЕ ЛЕПШИ И СРЕЋНИЈИ, И ДА СРЕЋНА БУДУЋНОСТ НАШЕГА НАРОДА И ЗЕМЉЕ БУДЕ НАГРАДА КОЈУ СВЕМОГУЋИ ДАЈЕ ЗА ЧАСНУ И СЛАВНУ ПРОШЛОСТ И САДАШЊОСТ.

Нека се кроз спасовданску литију манифестује дубоко поштовање свеколиког грађанства према славним традицијама нашег лепог Београда.

И сетите се наше народне речи:

„КО КРСНО ИМЕ СЛАВИ, ОНОМ И ПОМАЖЕ!"

28 маја 1938 год.
Београд

Претседник
Општине града Београда
Влада Илић с. р."

СВЕЧАН ИЗГЛЕД БЕОГРАДА

На Спасовдан, Београд је освануо искићен заставама, цвећем и зеленилом, и украшен пиротским шилимима. Из свију крајева Београда, још у рану зору, Београђани, свих сталежа, млади и стари, хитали су у свечаним оделима да заузму одређена места. Поворка се формирала у улици Милоша Великог. Они који нису учествовали у поворци заузели су, још пре осам часова, места на тротоарима улица: Милоша Великог, Краља Милана, Кнеза Михаила и Краља Петра I. Сви прозори и балкони на згродама у овим улицама били су начичкани светом. Свуда на улицама владао је беспрекоран ред. Чак се ни гласно није говорило, да се не би нарушио поболи мир, који је тога дана владао целим Београдом. Дан је био леп и топао. Са небеског плаветнила сијачани зраци обасјавали су Београд и његове грађане. Само побожно брујање црквених звона са звоника београдских православних богомоља наговештавало је, да се у тим светим храмовима упућују молитве Свевишњем за срећан напредак Београда, престонице велике, сложне и моћне Краљевине Југославије, Пијемонта свих Јужних Словена.

ПОМЕН ИЗГИНУЛИМ БРАНИОЦИМА БЕОГРАДА

Док се у варошки вршило формирање поворке и припремало за почетак свечаности, код споменика браниоцима Београда на Новом гробљу искупили су се преживели браниоци Београда из 1915 г. да присуствују помену својим изгинулим друговима, који им на дан своје славе приређује Општина града Београда.

Тачно у 8.50 часова на помен су дошли: изасланик Њ. В. Краља ваздухоловни пуковник г. Сондермајер, претседник Београдске општине г. Влада Илић, потпретседник г. Драг. Тодоровић са г.г. градским већницима, као и претставници ратничких, витешких, националних и других друштава и организација.

Међу присутнима запажен је и инж. пуковник г. Игњат Кирхнер, командант јуначког Сремског добровољачког одреда, који је без мало 1915 год. цео изгинуо у одбрани Београда.

Изасланик Њ. В. Краља Петра II ваздухопловни пуковник г. Сондермајер и претседник Београдске општине г. Влада Илић после помена излазе из костурнице бранилаца Београда

Чим су стигли, изасланици друштава и живи браниоци Београда, на челу са изаслаником Њ. В. Краља и претседником Општине г. В. Илићем, сишли су у костурницу бранилаца Београда, где је отпочео помен.

ГОВОР Г. СВЕТ. УРОШЕВИЋА, ПРЕТСЕДНИКА УДРУЖЕЊА БРАНИЛАЦА БЕОГРАДА

Одмах по завршеном помену у име живих бранилаца Београда, претседник њиховог Удружења г. Светолик Урошевић одржао је говор, у коме је, између осталог, рекао:

„Наш горди и мученички Београд прославља данас своју славу Вазнесење Христово — Спасовдан. За неколико трепутака сврстаће се Београђанке и Београђани у величанственој литији, да на дан своје заједничке славе једнодушно манифестују своју неизмерну љубав према нашем престопом граду и непоколебљиву веру у његову сјајну будућност...

Ову традиционалну свечаност Београд отпочиње на овом светом месту, одавањем пијетета палим браниоцима Престонице.

И овде смо упутили наше молитве Свевишњем за борце пале у одбрани наше славне престонице. Учинили смо помен јуначима, који мирно почивају вечити санак у овој костурници, као и помен Французима, Русима и Енглезима, који се борише и падоше под зидинама нашег престоног града, за част Београда и човечански идеал правде и слободе.

Кренућемо се за који час улицама Београда, носећи у душама својим славу прошлости Београда и славу целе историје...

8000 палих бранилаца Београда, довикује нам из ове костурнице: Чувајте слободу, јединство и потпуну независност!

Ми се овом приликом сећамо и оних бранилаца Београда, који су своје кости оставили на другим местима а, пре свега, нашег Витешког Краља Ујединитеља Александра I, чију ћемо успомену сачувати вечито у нашим срцима са заветом да ћемо и његовом Правнуку а нашој узданици Краљу Петру II бити увек верни, одани и да ћемо са највећим пожртвовањем чувати и бранити тековине Његовог Великог Оца и наших палих ратних другова.

Указујући данас дужну пошту и захвалност нашим палим браниоцима Београда, осећамо дужност да још једном одамо признање сенима оних који су с нашом браћом пали заједно у одбрани наше престонице...

У име Удружења бранилаца Београда захваљујемо Њ. В. Краљу Петру II на високој пажњи, коју нам је указао и овом приликом шаљући свога претставника, Господину Претседнику и већницима Општине града Београда на приређивању овог свечаног и тужног помена а присутнима на учешћу у овом одавању захвалности и пијетета према палим браниоцима Престонице."

ГОВОР ГРАД. ВЕЋНИКА Г. ЉУБ. СЕФАНОВИЋА

После г. Светолика Урошевића, у име Претседника г. Владе Илића говорио је градски већник г. Љуб. Стефановић, који је рекао:

„Пала ми је у део част да у име Претседника Београдске општине, Градског већа и грађанства престонице одам пошту земним остацима дивјунака, који почивају под овим спомеником. Овог свечаног дана, када се наше топле молитве уздижу Свемогућем Господу поводом крсног имена Београда, дошли ту свету дужност према оним који су својом племенитом крвљу натопили тле наше Отаџбине, ми се само одазивамо осећају наше дубоке захвалности према сенима великана, који су своје животе по-

Изасланик Њ. В. Краља Петра II ваздухопловни пуковник г. Сондермајер, претседник Општине г. Влада Илић, потпретседник г. Драг. Тодоровић, г. г. градски већници и претседник Удружења бранилаца Београда г. Свет. Урошевић пред костурницом бранилаца Београда пре полагања венца на споменик

ложили за слободу и независност народа и за остварење његових вековних идеала.

Заиста је тешко говорити пред овом костурницом у сећању на оне славне дане из наше недавне прошлости, на оне безбројне велике жртве и угашене животе, који најречитије говоре о страхотама минулога рата. Ми те жртве са осећајем топле побожности данас величамо и клањамо им се, јер су оне пале за идеале опште човечанске Правде, за које и ми треба, ако будућност наше земље буде то налагала, да се жртвујемо на позив наше Отаџбине са истим полетом и пожртвовањем, као и ови пали и славом овенчани хероји.

Пре двадесет година на читавом низу ратишта, од Атлантског Океана до Јегејскога Мора, где смо четири године одолевали, патили се и борили до последњег даха за Мир и Слободу, разиђоше се из знак о закљученом примирју густи облаци дима са хоризонта и кравље светске позорнице. Напојени идејом мира и свесни да је мир залога за слободу и напредак човечанства, наши савезнички народи увидеше да тешко стање одлучно налаже организовање победе мира. Та психоза, та свест, резултат су реалног схватања ствари. У њој смо још и данас, наши савезници и ми. Само у данашњој неизвесности није довољно једино пропевездити мир. Осећај о њему ваља имати у вољи и срцу. Потребно је не само веровати у њега, него му искрено и постојано служити и у границама моћи продужи дело народног сређивања и јачања. То нам налажу наше безбројне драгоцене жртве и беспоштедни напори нашега покољења. Не допустимо стварање уверења, да је смрт узалуд покосила ове наше хероје. Од њихових тробоја, који нас овде окружују, долази нам велика поука о слози, која ће нас учинити јаким за сва велика стремљења нашег народа, достојна његове сјајне прошлости и његове данашње величине.

Одужимо се сенима ових дип-јунака, витезова без страха и мане, који су дали класичан пример херојства и љубави према Отаџбини. Одајмо пошту најдубљег пијетета храбрим браниоцима Београда.

Нека им је вечна слава и хвала!"

Чело литије са општинским славским барјаком

На крају говора г. Љуб. Стефановића, присутни су одали пошту палим браниоцима Београда клицући: — Слава им!

По завршеном помену у костурници, претседник

Војна музика 2 пешад. пука у поворци

Општине г. Влада Илић положио је венац на споменик палим браниоцима Београда, са натписом: **„Претседник Београдске општине и Градско веће — Браниоцима Београда".**

У ВАЗНЕСЕНСКОЈ ЦРКВИ

Док се на Новом Гробљу одржавао помен палим браниоцима Београда, у Вазнесенској цркви, која такође слави св. Вазнесење Господње — Спасовдан, служена је свечана литургија. Чинодејствовао је Њ. Св. Патријарх Гаврило са епископима г.г. Савом и Дамаскином, уз асистенцију многобројног београдског свештенства.

Служби је присуствовао изасланик Њ. В. Краља Петра Другог пуковник г. Љубомир Ј. Полексић и домаћин славе Вазнесенске цркве г. д-р Душан Пелеш, министар у пензији, као и претставници војних и грађанских власти и многобројних београдских друштава. Црква је била дупке пуна света, као и црквена порта, кроз коју се једва могло проћи.

У току службе у цркви је Њ. Св. Патријарх

Група живих бранилаца Београда из 1914—1918 год.

Гаврило одржао веома леп говор о значају славе **за наш народ.**

После службе Бојже у порти је образована поворка, која је, на челу са црквеним барјацима и појцима, обишла три пута око цркве, певајући црквене песме.

Соколска музика

СВЕЧАНА ЛИТУРГИЈА У САБОРНОЈ ЦРКВИ

Истог дана у седам часова ујутро у Саборној цркви такође је отпочела свечана литургија. Чинодејствовао је Митрополит руски Анастасије са викарним епископима г.г. Викентијем и Платоном уз асистенцију двадесет свештеника и ђакона. И Саборна црква такође је била дупке пуна света, који је дошао да узме учешћа после литургије на литији. За време литургије на јектенија одговарао је хор Правог београдског певачког друштва.

По завршеној литургији Митрополит руски Анастасије са епископима и свештенством изашао је из цркве и заузео место под Небом, које су њосили ватрогасци под шлемовима.

Затим је поворка, на челу са црквеним барјацима, одредом војске и војном музиком, свештенством и грађанством кренула улицама Богојављенском, Краљевића Марка, Босанском и Гепратовом, да се споји са литијом од Вазнесенске цркве.

НЕПРЕГЛЕДНА ПОВОРКА КРЕЋЕ БЕОГРАДСКИМ УЛИЦАМА

У исто време кад је пред Вазнесенску цркву стигла литија из Саборне цркве, пред цркву је сти-

Скаути са заставама

гао са помена из Новом Гробљу и претседник Београдске општине г. Влада Илић са потпретседником г. Драг. Тодоровићем и г.г. градским већницима.

Пре него што је литија кренула, под Небом су заузели места Њ. Св. Патријарх Гаврило, изасланик Њ. В. Краља пешад. пуковник г. Љубомир Полексић и претседник Општине г. Влада Илић, а одмах

сиоци Карађорђеве звезде, па Белог Орла с мачевима, усташи и четници у униформи и под оружјем са заставом на челу.

Иза четника соколска музика такође је интонирала

Добровољна пожарна чета

Црквене заставе

иза њих потпретседник Општине са целокупним Градским већем и великодостојници.

Тачно у 10.30 часова спасовданска литија кренула је од Вазнесенске цркве.

На челу поворке ношене су на рипидама две упаљене свеће, а између њих један службеник носио је, ове године први пут, општински славски барјак, који је даровао општини њен претседник г. Влада Илић. На тој застави пише: „Општина града Београда 1938" а одмах испод овога налази се живописна слика св. Вазнесења Господњег. Са друге стране налази се икона св. Петке, крсно име претседника г. Владе Илића, испод које пише: „Ко крсно име слави овом и помаже". Иза овог барјака ношене су црквене заставе, као и државна застава са грбом Београда. Одмах иза ових застава ишла је војна музика другог пешадијског пука „Кнеза Михаила", која је целим путем свирала молитве. За њом су

Свештенство

Задругари са заставама

Епископи

ступали војници тога пука са својом заставом, пред којом су Београђани скидали капе. Иза војске прва је ступала група живих бранилаца Београда, којој је Општина уступила прво место. За њима су ишли по-

целим путем црквене мелодије, за којом су у корак ступали соколи у свечаним одорама. За њима је ишла дугачка поворка униформисаних скаута, па певачко друштво „Карађорђе" са заставом.

Кад је чело поворке било код кафане „Руски цар", свештенство се тек налазило код хотела „Лондон", а крај поворке још се налазио код Војне академије у Милоша Великог улици.

Иза певачког друштва „Карађорђе", сврстани по осморо у реду, ступали су ученице и ученици средњих школа са својим наставницима, на челу са униформисаним питомцима гимназије Краља Александра I. За ученицима београдских гимназија ишли су униформисани ученици железничке школе.

Веома лепу слику оставили су чланови Савеза земљорадничких задруга, млади сељаци и сељанке из околних београдских села, који су носили задругарске заставе. Одмах иза земљорадника са својом заставом ишло је Удружење занатлија. Иза њега ношене су црквене заставе, за којима је са својом заставом ступало, певајући црквене песме, Прво београдско певачко друштво.

Смерно и побожно ишли су по четири у реду, читајући молитве, монахиње и монаси, па дуга поворка свештенства у блиставим одеждама.

ПРЕТСЕДНИКА БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ И ГРАДСКЕ ВЕЋНИКЕ БЕОГРАЂАНИ СУ ЦЕЛИМ ПУТЕМ ПОСИПАЛИ ЖИТОМ

Иза свештенства ношена је патријаршијска застава. За заставом ишли су епископи, а иза њих ношено је Небо под којим су ишли Њ. Св. Патријарх Гаврило, који је целим путем са крстом благосиљао грађанство, изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Полексић и претседник Београдске општине г. Влада Илић.

Са балкона и прозора, по старом српском обичају, грађани и грађанке засипали су поворку житом и бомбонама, да би година била родна.

За Небом су ступали градски већници са потпретседником г. Драг. Тодоровићем, претставницима војних и грађанских власти, официрски кор Београдског гарнизона на челу са генералитетом.

Иза официрског кора корачали су ратни инвалиди са заставом, па Савез ратних добровољаца, Удружење Албанске споменице и чланови Јадранске straže са заставама.

Овде је поворку попуњавала музика Дома мало-

Њ. Св. Патријарх Гаврило крстом благосиља грађанство

летника, иза које су ступали: Опште хумано служитељско друштво, Удружење посаца, Козаци у униформи, Удружење бродара, Удружење настојника зграда и Удружење београдских пиљара.

Велики део поворке сачињавало је службено особље Општине града Београда.

Иза општинског особља, кретала се непрегледна поворка Београђана. Крај поворке сачињавали су: војна музика 18 пешад. пука, један одред војника истог пука са заставом и један вод артиљераца.

МОЛЕПСТВИЈЕ ПРЕД ДВОРОМ И ПРЕД ПАЛАТОМ АКАДЕМИЈЕ НАУКА

Спасовданска литија задржала се на два места: пред Двором и пред палатом Академија Наука, где су се некада налазили црквени записи. На тим местима

одржано је молепствије за срећан и дуг живот Њ. В. Краља Петра Другог и целокупног Краљевског дома, и срећну будућност града Београда.

СЕЧЕЊЕ СЛАВСКОГ КОЛАЧА У ОПШТИНСКОЈ ЗГРАДИ

Нешто пре 12 часова, кад је поворка стигла пред општинску зграду, искупиле су се званице у свечаној дворани Градског већа да присуствују свечаном чину резања славског колача.

За ову свечаност општинска зграда у Узун Мирковој улици била је нарочито украшена. У холу зграде свеју, а радинички певачки хор „Никола Тесла" Београдске општине отпевао је песму „Испоштите Деспота".

После кратке молитве приступило се резању славског колача, који су ломили: Њ. Св. Патријарх Гаврило, претседник Општине г. Влада Илић, потпретседник г. Драг Тодоровић и градски већници г.г. Живан Ранковић и Јован Петровић.

ГОВОР Њ. СВ. ПАТРИЈАРХА ГАВРИЛА

По обављеном сечењу колача, Њ. Св. Патријарх Гаврило, пажљиво саслушан, одржао је овај говор:

Изасланик Њ. В. Краља Петра II пешад. пуковник г. Љубомир Полексић и претседник Београдске општине г. Влада Илић под Небом

музика Добровољног ватрогасног друштва непрестано је свирала.

У свечаној дворани на столу украшеном цвећем и зеленилом, стајала је славска свећа са колачем, а уза зид била је приклоњена славска општинска застава са иконом св. Вазнесења Господњег — Спасовдана, заштитника града Београда.

На три минута пре 12 часова, кад су дворана и обе галерије биле дупке пуне, у дворану је ушао Њ. Св. Патријарх Гаврило са изаслаником Њ. В. Краља пуковником г. Полексићем и претседником Општине г. Владом Илићем, у пратњи г.г. Градских већника. Кад је у дворану ушао изасланик Њ. В. Краља, двораном се проломио снажан поклик:

— Живео Краљ!

Тад је претседник г. Влада Илић уручио славску

„Београд велики по својој прошлости, славан по својој историји и знаменит по својој вековној улози, доживео је ретку срећу, да постане престоница прво пашег Пијемонта, херојске Србије а доцније велике и моћне Југославије. Као такав он има, да својим просперитетом буде узор свима градовима и да предњачи свима осталим седиштима наше државе. Величина културне способности у целој држави биће посматрана и цењена преко Београда и са Београдом.

Због оваквог својства Београда и његове улоге у животу нашег народа и наше државе, његов напредак мора лежати на срцу сваком сину њене Отаџбине, а на првом месту његовом грађанству.

Неоспорна је истина, да само онај народ, који има својих светиња, својих аманета и својих традиција, тај

народ може имати своје сопствене прошлоости, своје сопствене садашњости и своје срећне будућности.

Апостол Павле у своје време обраћао се солунским грађанима са оваквим саветима:

„СВАГДА ИДИТЕ ЗА ДОБРОМ МЕЂУ СОБОМ И ПРЕМА СВИМА. МОЛИТЕ СЕ БОГУ БЕЗ ПРЕСТАНКА... ДУХА НЕ ГАСИТЕ, ПРОРОШТВА НЕ

ске Престонице. Свестрани напредак града Београда очигледни је доказ ваше жарке љубави, вашег дубоког разумевања и ваше самопожртвоване преданости у вашим дужностима, које ви обављате са ретким еланом и орловским замахом на корист и понос лепе југословенске Престонице.

Родољубиво и предано обављање ваших дужности

Градски већници у спасовданској поворци

ПРЕЗИРИТЕ... РАЗУМИТЕ ЈЕДАН ДРУГОГА У ПОБУЂИВАЊУ К ЉУБАВИ И ДОБРИМ ДЕЛИМА (Сол. 5. 18., 21. Ефес. X. 24) А псалмопевац Давид каже, да ТВРДИ ГРАД МОЖЕ ПОСТАТИ САМО ПОД ЗАШТИТОМ БОЖЈОМ, ЈЕР ЈЕ КРЕПОСТ У БОГА (Псал. 62).

Господине Претседниче,

У времену ваших тешких и племенитих дужности, са вашим предним сарадницима, ви имате у виду ове истине Св. Писма, па зато се и ваша настојања око унапређења града Београда крунишу видним успесима

за добро града Београда украшавао се и са вашом особитом љубављу и поштовањем к нашим верско-народним светињама и традицијама, чега је доказ и ово свечано славље, крсног имена града Београда, које данас грађанство, на челу са вама овако дивним свечаностима обавља.

Са особитим задовољством уједињујемо се са вама наше топле молитве, наше искрене осећаје и наше најбоље жеље, да Београд достигне највећи степен сјаја и величине. У оваквим молитвама, осећајима и

Виши чиновници Београдске општине, на челу групе особља Општине града Београда, у поворци

Претседник Општине г. Влада Илић припаљује славску свећу

заштитом БОЖИЈЕГ БЛАГОСЛОВА и уз признање и захвалност целокупног грађанства поносне југословен-

жељама благосиљамо овај Крсни Колач и честитамо славу Вама и целом грађанству града Београда. Нека

све Вас прати благодат Господа у сваком добром делу, на понос Узвишеног Краља и драге Отаџбине!

„КО КРСНО ИМЕ СЛАВИ, ОНОМ И ПОМАЖЕ!"

Амин."

По завршеном говору Њ. Св. Патријарх Гаврило честитао је славу претседнику г. Влади Илићу, који се Њ. Светости у име Београда и у име своје захвалио на чиодејствовању и пажњи коју указује Београду и Београђанима.

После завршеног славског обреда, у свечаној дворани Градског већа, претседник Београдске општине г. Влада Илић примио је честитања у своме кабинету.

* * *

Ову лепу свечаност са успехом је организовао нарочити одбор са г. Живаном Ранковићем, градским већником, на челу. Чланови одбора били су: в. д. директора Општег одељења г. д-р Бура Буровић, старалац сиротиње прота г. Драгољуб Поповић, директор Дирекције за социјално и здравствено старање г. д-р Угљеша Давидовић, шеф Културног Отсека г. Сима Пандуровић, шеф Отсека за помагање сиротиње г. д-р Реља Арнаутовић, референт Социјалног отсека г. Милан Мићовић, и референт месне контроле г. Бранко Јанковић, које је у одбор делегирао претседник Општине г. Влада Илић. Од стране Њ. Св. Патријарха Гаврила у одбору су били: протојереј г. Миливоје Петровић, протојереј и члан Црквеног суда г. Никола Јосић и архиђакон г. Угљеша Јелић.

Њ. Св. Патријарх Гаврило и претседник општине г. Влада Илић са потпретседником г. Драг. Тодоровићем и градским већницима г. г. Животом Ранковићем и Јованом Петровићем доме славски колач у свечаној дворани Градског већа

Слава Друштва за унапређење предграђа „Краљице Марије"

Вождовац је ове године имао ретко лепу свечаност, петнаестогодишњицу од како је једно његово насеље добило име Њ. В. Краљице Марије.

Истовремено када је славило своју славу Друштво за унапређење предграђа Краљице Марије прославило је и своју петнаестогодишњицу.

Још пре петнаест година на овоме простору, где се налазе сада лепо сграђене куће и зелени сквер, биле су ливаде и оранице са неколико кућа које су везивали каљави и излокани сокаци. Захваљујући изванредним вредним и агилним људима и увиђавности меродавних у Београдској општини, некадашње пространо и запуштено предграђе добило је и поред многе комуникационе везе са Београдом и модерне путеве

и канализацију и осветљење, што је све створило услове и за изградњу великог броја модерних вила, као и за подизање основне школе „Краљица Марија".

Још пре осам часова, пошто је обављена свечаност у вождовачкој цркви, образовала се литија која је прошла кроз цело насеље. Задржала се у скверу код улице Пазинске, где је обављена служба Божија. Одавде се кренула до основне школе, испред које је обављен црквени обред резања славског колача. Резање колача извршио је свештеник г. Драгољуб Марковић са дугогодишњим претседником Друштва г. Вукашином Поповићем и домаћином славе г. Миленком Филиповићем. Пошто је прочитао поздравне телеграме упућене Њ. В. Краљици Марији, која је благоизволела послати као дар за ову годину свој монограм са круном од неона, који је стављен на чело фасаде основне школе „Краљица Марија" — и претседнику Општине Београдске г. Влади Илићу, г. Поповић је одржао кратак говор. Указујући на све успехе које је друштво постигло за ово релативно кратко време, подвлачи нарочито заслуге свих чланова као и велику предусретљивост од председништва Београдске општине при улепшавању и подизању овог краја, који је пре шеснаест година припадао Општини кумодрашкој. Исто тако г. Поповић захвалио се и Краљевској влади која их је помагала у овом тешком подухвату.

Присутни су потом прегледали изложбу ђачких радова ученика и ученица основне школе и Женске занатске школе.

Ова свечаност петнаестогодишњице трајала је четири дана и била је испуњена разним културним приредбама а завршена је свечаном приредбом 5 јуна у дворани основне школе, коју су извели ученици спремљени од својих учитеља, и кермесом у парку.

Слава Друштва за уређење котежа Франше д'Епере-а

Друштво за улепшавање и уређење „Котежа" Војводе Франше д'Епереа прославило је своју славу Спасовдан.

У великој сали Дома породица палих официра у рату, у Звечанској улици, обављено је резање славског колача у присуству изасланика Њ. Св. Патријарха Гаврила, проте г. Петровића, изасланика Београдске општине г. Драг. Тодоровића, потпретседника општине, народних посланика г.г. Шушића и Вукићевића као и већег броја пријатеља и чланова друштва.

По извршеном црквеном обреду, претседник г. Алимпије Сенчић је одржао кратак говор у коме се, прво, захвалио присутнима што су својим присуством увеличали ову свечаност, а затим подвукао све успехе које је друштво постигло на улепшавању и уређењу Котежа Франше д'Епереа, великој предусретљивости Општине на помагању и подизању овог краја и, на крају, подвукао да целокупно становништво овог Котежа има пуно вере у Општинску управу која ће учинити све, као што је и досада чинила, да овај део Београда буде један од најлепших.

Слава Дома стараца и старица

Своју славу Цара Константина и царицу Јелену прославило је Дом стараца и старица ове године у свом Дому, у Делиградској улици.

Свечаност је почела тачно у 11 часова у присуству изасланика Њ. В. Краља капетана г. Раденковића, изасланика Њ. Св. Патријарха Гаврила протојереја г. Михаиловића, потпретседника Београдске општине г. Драг. Тодоровића као и већег броја градских већника.

Резање славског колача и водоосвећење обавио је прота г. Михаиловић са домаћином славе г. Ђорђем Попаром градским већником, једним старцем и једном старицом, сталним штићеницима овог дома.

Изасланик Њ. В. Краља капетан г. Раденковић, потпретседник Београдске општине г. Драг. Тодоровић и г. г. градски већници на слави Дома стараца и старица

Старци после доброг славског ручка, при чаши вина, причају о прошлости

Прота г. Милован Михаиловић је одржао кратак говор у коме је подвукао значај славе у нашем народу и хуманост Београдске општине, која у низу својих социјалних радова не заборавља ни изнемоглост ни старост, већ гледа да им и тај кратак период живота учини што сношљивијим.

Слава београдске жандармерије

На први дан Духова, као и сваке године, Команда жандармерије прославила је своју традиционалну славу, као дан успомене на херојску борбу наших жандарма са Турцима за време бомбардовања Београда 1862 год.

У десет часова пре подне довезао се изасланик Њ. В. Краља коњички бригадни генерал г. Жарко Мајсторовић. Он је честитао постројеним жандармима славу у име Њ. В. Краља и Њ. Кр. Вис. Кнеза Намесника Павла и осталих чланова Краљевског Дома.

На почасној трибини били су: Министар војске и морнарице, г. Љубомир Марић, Министар поште и телеграфа г. Војко Чаркић; изасланик Њ. Св. Патријарха епископ призренски г. Серафим; претставници војних и цивилних власти.

По свршеном црквеном обреду командант жандармерије г. Јован Наумовић одржао је постројеним жандармима говор евоцирајући успомене из 1862 године. Музика је интонирала државну химну. У савршеном поретку жандарми су продефиловали са заставом и музиком на челу испред присутних великодостојника.

Гости су затим послужени освежавајућом закуском.

На слави је прочитан списак награђених жандарма у овој години.

Градско поглаварство града Београда наградило је са по 1.100 динара командире жандармеријских станица са жандармима у Малом Мокром Лугу, на Смедеревском Тврду, Душановцу и Раковици. Са по 600 динара наредника Здолшека Михаила, поднаредника Станковића Владимира, каплара Вујића Јову и жандарма Андрића Страхињу.

Десетогодишњица „Аеропута"

Друштво за ваздушни саобраћај „Аеропут" прославило је на први дан Духова, 12 јуна, десетогодишњицу свога рада. Прослава је приређена на аеродрому. Испред хангара је био распоређен цео возни парк од 12 авиона са пилотима и осталим особљем. Прослави су присуствовали претставници свих војних и цивилних ваздухопловних установа и велики број ваздухопловних официра.

После водоосвећења, освећено је шест нових авиона: четири „Локида" и два „Кодрона".

Претседник Управе „Аеропута" г. д-р Рудолф Пиац у свом говору евоцирао је успомену на оснивање „Аеропута" пре 10 година. Било је то 1926 године, после Божића.

За ових десет година „Аеропут" је постигао велике резултате. У почетку је располагао малим средствима и малим возним парком. Одржавао је једва неколико линија. Свет је нерадо путовао авионима. Данас је Београд значајна међународна ваздухопловна раскрсница. Са београдског аеродрома лете авиони у свима правцима света. Преко наше неба лете свакодневно и наши и страни саобраћајни авиони. Публика се навикла на авионе, тако да су увек сва места попуњена.

У току ових десет година авиони „Аеропута" превезли су: 30.713 путника, 249.388 килограма пртљага, 15.688 килограма поште, 297.279 килограма робе, а имали су 21.202 часа летења, прешли 3.038.246 километара и 12.389 летова.

Претставник Команде ваздухопловства генерал г. Милојко Јанковић честитао је „Аеропуту" ово славље и десетогодишњи рад, којим управа друштва може бити не само задовољна већ и поносна. Команда ваздухопловства нашли највеће задовољство у сарадњи са „Аеропутом", — изјавио је г. Јанковић.

Голф утакмице

Прве овогодишње утакмице Голф-клуба одржане су 4 јуна, на игралишту Голф-клуба у Кошутњаку и биле необично занимљиве и веома интересантне.

Захваљујући одличном уређењу гривова као и сјајној организацији управе Голф-клуба и њеног генералног секретара г. Илића, Београд има један од најлепших терена за голф, иако има свега девет поља — док велика игралишта имају двоструки број.

Утакмице, које су одржане, дале су доста добре резултате а донеле су и велика изненађења. Прва група организована је од дама чије је такмичење отворила супруга Претседника владе г-ђа Августа Стојадиновић, и почела прву партију са г-ђом Емом Илић. Другу партију образовале су г-ђа Рибникар и г-ђа Милран. Победу и награду у овој групи однела је г-ђа Милран са 92 поена док је г-ђа Стојадиновић заузела друго место са 96 поена, иако је имала велике шансе да освоји прво место.

Господа су учествовала у другој групи у „медал-плеју". На опште изненађење, поред великих фаворита, енглеског посланика г. Кембела и немачког посланика г. Херена, прелазни пехар претседника Београдске општине г. Владе Илића однео је г. Брек, инжењер.

У трећој групи однео је прву награду г. Червински, саветник пољског посланства, са 82 поена испред г. д-р Милана Кићевца, који је имао 83 поена и г. Милрана са 85 поена.

Ови постигнути резултати слабији су од прошлогодишњих, што је сигурно последица слабог тренинга.

Вероватно да ће многима бити нејасно на који начин и како се рачунају поени при игрању голфа.

Поен уствари значи погрешку. Тежња је сваког играча да са што мање удара дотера лопту у зелено поље — грин. Уколико је број удара већи поени расту. У колико пак играч добије мање поена — са мање удара постигао да лопту утера у зелено поље — утолико заузима бољи пласман. Што мање поена — већи успех.

Изложба дечјих радова у обданишту бр. 2

Дечје Обданиште бр. 2., у улици Краљице Марије 46, приредило је у јуну месецу т. г. занимљиву и доста оригиналну изложбу дечијих радова. Изложба је отворена други дан Духова пријатним дечјим концертом.

У Обданишту бр. 2: деца раде у башти

У Обданишту бр. 2: деца се играју у башти

На овој изложби изложени су радови деце од три до шест година, које су та деца радила за време свога боравка у Обданишту, у здравим светлим собама или у врло лепој зеленој и цветној башти. Деца су имала на расположењу врло примитиван материјал, који не кошта ништа: кутије од шибица, картон, пластелин, семење од бундеве итд. И од таквог материјала израдила су разне играчке, читаве трпезарије, спаваће собе, собе за рад, аероплане, аутомобиле — наравно, све то као моделе, у минијатури. Од пластелина су израђени ликови и фигуре људи и животиња. Семе од бундеве, различито обојено, послужило је деци врло добро да израде разноврсно цвеће.

Од тих дечијих радова изложени су најуспелији. Млади уметници показали су при свом раду врло много познавања предмета које раде, тачности, прецизности и укуса.

Тако деца проводе своје слободно време, које им преостане од игре и дечије гимнастике, у забави и развијају код себе уметничке инстинкте.

Изложба народних рукотворина

Београдски новинари и београдска женска друштва организовали су интересантну изложбу народних рукотворина у сали Коларчевог народног универзитета, коју је отворио прзог дана Духова кустос музеја г. Петар Петровић. Изложба је показала необичну разноврсност и лепоту наших народних везова, пошви и ћилимова. Ткање и везиље, већином наше сељанке, показују необичан смисао за слагање боја и за орнаментику. На изложби је изложено неколико скупоцених ћилимова, више вакредно лепих и скупих народних костима (неколико лутака у природној величини носиле су најлепше костиме које женска друштва имају у својим домовима). Нарочито се истичу два скупоцена црногорска костима, од финог материјала и необично лепо израде.

Београдске занатске школе изложиле су успеле радове својих ученица.

Изложено је много лепих чипака, везова, украса за кућу и одела.

Намештена су у дворани два разбоја. Две жене за разбојима неуморно су ткале, једна ћилимове, а друга платно.

Понтон за ново Београдско пристаниште спуштен је у Саву

3 јуна спуштен је у Саву, на Чукарици, понтон за пристајање путничких бродова, намењен новом београдском кеју, који се изграђује. То је највећи пловни објекат на Дунаву и Сави. Израђен је у бродоградилишту Српског бродарског друштва, које је овим објектом дало доказа о својој конструктивној и организаторској способности.

Српско бродарско друштво је сада својина државе. Предаја овог друштва држави извршена је баш 3 јуна, и тим поводом је и спуштен у Саву овај џиновски понтон, као последњи продукт Друштва.

Овом приликом је приређена на Чукарици импозантна свечаност којој су присуствовали: Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић, Министар саобраћаја г. д-р Мехмед Спахо, Министар грађевина г. Добривоје Стошовић, чланови Управе Српског бродарског друштва, бродарско особље овог друштва и већи број омладине и грађана.

Када је Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић дао наређење, покренуте су машине и велики понтон је спуштен у Саву. Затим су г.г. д-р Милан Стојадиновић, д-р М. Спахо и Д. Стошовић, у пратњи чланова управе Српског бродарског друштва, обишли радионицу бродарског друштва.

Прва Међународна ваздухопловна изложба

— У својој посланици, којом је отворио изложбу, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле је изразио искрену жељу да снажна југословенска крила служе идеји мира и културног развитка —

— Последњи дан, изложбу је пажљиво и дуго разгледао Њ. В. Краљ Петар II — Изложбу је разгледао и Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле —

У суботу 28 марта отворена је, необично свечано, Прва међународна ваздухопловна изложба на Београдском сајмишту, која је трајала до 13 јуна т. г. Изложба је приређена под високим покровитељством Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла.

ОПШТИ УТИСАК И ЗНАЧАЈ ИЗЛОЖБЕ

Изложба је организована врло добро и стручно, распоређена у неколико павиљона, са разноврсним и интересантним материјалом. Заступљени су сви типови авиона, — путнички, спортски, војни, свих врста, од почетних школских авиона и ловачких једноседа до тешких бомбардера и хидроавиона. Изложени су и делови од којих се праве авиони, алати за њихово прављење, тако да се може пратити конструкција једног авиона у свима фазама. Прибор за пажњу и разни апарати и инструменти који су у вези са ваздухопловством, као авионске радиостанице, разне справе за мерење, аутоматски пилот, падобрани, авијатичарска одела, справе за дисање на великим висинама, справе за прецизно гађање из авиона итд. Као неопходна допуна изложби авиона, изложене су и све врсте оружја којим могу бити наоружани ратни авиони, —

Њ. В. Краљ Петар II обилази ***павиљоне*** *Ваздухопловне изложбе*

митраљези, топови, бомбе, — као и заштитно оружје од бомбардера — контраавионски топови, рефлектори, ослушне справе.

Нарочито је разноврсна и поучна изложба нашег војног ваздухопловства у Павиљону бр. 1. Ту је приказан прегледно и развој ваздухопловства и његово садашње стање.

Као особита новост, појавио се на овој изложби, испред Павиљона бр. 1, и један отсечак нашег војног ваздухопловства. То је авион без крила. Он има на горњем делу дугачке елисе, у облику звезде, које се окрећу и тако подижу авион и одржавају га у ваздуху. Његова је надмоћ у томе што може да се подигне са мале површине, и да се спусти на малу површину. Не треба му широк аеродром. У ваздуху лети споро. Употребљава се за извиђање.

И по квалитету, и по разноврсности, и по обиму изложба пружа прилично пуну слику модерне авијације и претставља једну приредбу од европског значаја. Она приказује прегледно и убедљиво прогрес ваздухопловне технике за последње три деценије, од првог успелог механичког лета до данас. Ту су изложени и први авиони, још несавршени, и најмодернији типови, који са сигурношћу носе врло велике терете и и нарушће их где хоће, или спортски типови који смањују носеће површине у лету (увлаче у свој труп точкове и стајни трап) да би појачали брзину. Прогрес је за ово кратко време невероватно велики, тако да наговештава чудне напретке у најскоријој будућности.

* *
*

Изложба је врло добра школа, не само за јавне раднике и за широку публику, него и за ваздухопловце, који су овде могли видети најсавршеније типове авиона, о каквима они често само сањаре. И видели су их у разним квалитетима и типовима, оспособљене за велике брзине, за прецизно гађање, за борбу у ваздуху. Ту су видели типове аероплана за сарадњу са трупама, или са морнарицом, ловце за тоњење противника, лаке средње и тешке бомбардере, прецизне, суптилне и чврсте спортске авионе, итд.

На изложби има нових типова, о којима нису још детаљније обавештени, ни сви светски стручњаци. Такав је италијански двомоторни ловац за стратегијска извиђања, за борбе и за брзо бомбардовање, „Бреда 88", који је сад први пут приказан публици. Њиме су постигнути следећи рекорди: 100 км. без оптерећења са средњом брзином од 554 км/сат;

1000 км. са оптерећењем од 1000 кг. са средњом брзином од 504,090 км/сат.

Још је тајанственији италијански ловачки апарат „Макки 200", — брз, лако покретљив, отпоран — поред кога стоји стаклена табла на којој пише да су подаци о

Моменат са свечаног отварања Ваздухопловне изложбе. Напред: Изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Влад. Сондермајер, претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић, командант ваздухопловства арм. генерал г. Душан Симовић. С леве стране претседник Општине г. Влада Илић

овом авиону површине природе. (Тај авион може, у ваздуху, да увуче у свој труп точкове са стајним трапом.)

Од особитог је интереса и највећи бомбардер на овој изложби, пољски „P. Z. L. 37", којим је долетео чувени пољски пилот рекордер г. Орлински. То је двомоторни бомбардер средњекрилац, са 4 седишта, брзине 465 км/сат, оптерећење 2,400 кг. бомби, конструкција потпуно метална. Велика даљина лета без спуштања. Аутоматске справе за избацивање бомби (које су распоређене испод трупа и мотора), било појединачно било у серијама, било целе количине одједанпут, по вољи команданта бомбардера. То је највећи бомбардер који се појавио на овој изложби. Израђен је у пољској државној фабрици. Сада је први пут приказан страној публици.

Интересантне новости у авијатици могу се видети и у немачком одељењу (где се истиче хидроавион До 18, који је постигао светски рекорд у лету на даљину), као и у чехословачком одељењу, где вреди видети лаке, брзе и прецизно израђене спортске авионе.

И наше домаће фабрике изложиле су неколико успелих типова, који не изостају иза одговарајућих типова страних фабрика. Неколико таквих авиона може се видети у Одељењу ратних авиона Војног ваздухопловства у павиљону бр. 1 Ту су ловачки једноседд, бомбардерски троседд, извиђачко-бомбардерски двосед и борбено-бомбардерски троседд.

У павиљону наше домаће индустрије привлаче пажњу посетилаца ловачки апарат „ИК 2" (земунске фабрике „Икарус а. д.") и лако покретљив прелазни авион двосед „Сим 10" (београдске фабрике „Рогожарски а. д.").

А што је за ваздухопловље практично још важније, ту су видели најмодерније и најфиније инструменте за сигурну навигацију, инструменте који помажу при пилотирању и контроли лета, при споразумевању између авиона и земље, при мерењу разних потребних даљина, при гоњењу непријатељских авиона и заштити од њих итд.

За широку публику од особитог је значаја одељење пасивне одбране у централном павиљону. Ту је изложен материјал који даје поуке о личној и скупној заштити при ваздушним нападима; изложена су средства потребна за ту заштиту, маске и склоништа. Приказано је смртоносно дејство бојних отрова на живе бића, утврђивање врсте отрова, мере које треба предузети за разликовање загађених простора и апарати помоћу којих се то ради.

Изложена су средства за заштиту од пожара и средства за пружање прве помоћи, која су потребна свакој кући, пре него што стигне организована помоћ. Ту су ручни апарати за гашење пожара, од најпримитивнијих до најсавршенијих, — помоћу воде, хемијских течности, пене, угљене киселине итд.

Приказана је и санитетска служба, апарати за пружање помоћи пострадалима од отрова, експлозива, рушевина. Изложене су макете са страшним ранама од бојних отрова, нарочито пликавања (иперита) и загушљивог фосгена.

Изложене су и маске за заштиту од отровних гасова (које се продају посетиоцима).

У Мађарском павиљону приказује се бесплатно сваког дана, од 18 часова, филм о активној и пасивној заштитној служби од ваздушног напада, који је снимио Војни географски институт под руководством Инспекције земаљске одбране. Тај филм служи врло добро као допуна изложби у Одељењу пасивне одбране. На филму је претстављен напад „непријатељске" авијације, служба обавештајних станица са границе о долазку непријатељских ескадрила, организована евакуација, полазак „наших" борбених авиона непријатељу у сусрет, битка у ваздуху (чак и пад једног авиона у пламену), пробијање једног дела нападача ка циљу, и пасивна заштита, — то јест како треба грађани да се владају, како школе и како даље. Изразито и живо је приказана улога београдске жандармерије и београдске Пожарне команде за време таквих напада из ваздуха. Уводно предавање држи и тумачи филм апотекарски капетан г. Душан Савић.

СВЕЧАНО ОТВАРАЊЕ ИЗЛОЖБЕ

И сама свечаност отварања изложбе била је интересантна и добро организована.

Лепу слику је давао шпалир подмлатка Аероклуба испред централног павиљона, који је био формиран још пре почетка свечаности. То су средњешколци, који праве аеропланске моделе; у укусним плавим униформама, са застављицама Аероклуба.

Свечаности су присуствовали: Изасланик Њ. В. Краља и Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла ваздухопловни пуковник г. Владимир Сондермајер; Претседник Министарског савета г. д-р Милан Стојадиновић са госпођом, Претседник Сената г. д-р Мажуранић, Претседник Народне скупштине г. Стеван Тирнић, Претседник Београдске општине г. Влада Илић, изасланик Њ. Св. Патријарха епископ г. Нектарије и претставници других вероисповести, чланови Краљевске владе, чланови генералитета и официрског кора, страни посланици са особљем својих посланстава, већници града Београда. Италију је заступао, поред посланика, и нарочити делегат генерал г. Приколо.

Свечаности је присуствовало нарочито изасланство Чехословачке Републике, које је предводио г. д-р Вацлав Роубик, бивши министар, претседник чехословачког аероклуба, као и бугарска делегација, коју је предводио ваздухопловни пуковник г. Бојдев. Били су присутни делегати ваздухопловних индустрија држава-излагача и делегати страних аероклубова, делегати пододбора Аероклуба из унутрашњости, делегати многобројних националних и културних установа и велики број других угледних званица.

Свечаност је отворена импозантним **дефилеом нашег ваздухопловства.** У савршеном реду појавио се доста високо цео пук двоседа, у групама, од којих је свака имала своја вођу. Прелетели су изнад сајмишта, остављши на присутне утисак необичне дисциплине. Кратко време иза њих, огромна хука мотора најавила је долазак пука борбених авиона и четири бомбардера, који су летели врло брзо и ниско, тако да су својом снагом и смелошћу узбудили гледаоце. И прва и друга група војних аероплана прелетела је затим у савршеном реду изнад Београда, изазивајући свуда дивљење.

Кроз шпалир подмлатка Аероклуба ушли су гости у павиљон Спасићеве задужбине, где је обављен остали део свечаности.

Павиљон је био врло укусно декорисан. По зи-

довима су висиле слике из живота наших авијатичара и авијатичарске омладине, били су изложени поред зидова лепи аероплански модели, у једној соби је инсталирана цела радионица за израду модела. У дворани се нарочито истицала једрилица „Комар" једриличарске групе „Девети".

Говор г. Тадије Сондермајера

Заменик претседника Краљевског југословенског Аероклуба г. Тадија Сондермајер одржао је говор у коме је нагласио да југословенски Аероклуб, — под високом заштитом Њ. В. Краља и под доживотним претседништвом Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла, — оличава идеју претходницу ваздухопловства нашег народа у његовом стремљењу ка једном одређеном циљу: снази и величини југословенских крила.

Последње године обележавају нагли напредак у свим гранама југословенског ваздухопловства, — рекао је г. Сондермајер. — Данас ми смо у стању да обезбедимо својим сопственим силама све потребне услове за његов даљи развој. Ми смо при том проживели вером да ће наш народ, и у ово доба које се може назвати ером ваздухопловства, и на овом пољу своје делатности, дати доказа, као и у прошлости, своје младе, снажне и несаломљиве виталности.

Корист за општи напредак ваздухопловства од међународне сарадње неоспорна је и то уверење деле сви народи.

Југославија у том погледу не чини изузетак. Напротив, од самог почетка, она је у границама својих могућности узимала живог учешћа у међународној ваздухопловној активности.

Данашња Међународна изложба „прва приредба ове врсте, не само у Југославији и на Балкану, већ и у целој југоисточној Европи, није ништа друго но један нови корак у томе правцу.

Краљевски Аероклуб је срећан што је ова изложба, благодарећи великом учешћу домаћих и иностраних институција и предузећа, били, како по количини, тако по вредности изложеног ваздухопловног материјала, изложба велике класе. Велико интересовање иностранства за нашу изложбу најбољи је доказ да је она постигла пун успех.

За тај успех, — каже г. Сондермајер — Аероклуб дугује најдубљу благодарност великом заштитнику изложбе Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу.

Г. Сондермајер изражава затим нарочиту захвалност Претседнику Краљевске владе г. д-р Милану Стојадиновићу, на свему што је учинио он лично и чланови Краљевске владе за организоване ове изложбе. Захваљује учесницима изложбе из иностранства, Команди Војног ваздухопловства, Савезу ваздухопловне индустрије, Инспекцији земаљске одбране, Београдској општини, Друштву за ваздушни саобраћај и свима другим установама које су помагале организоване ове изложбе.

Говор команданта ваздухопловства арм. генерала г. Д. Симовића

Командант ваздухопловства војске и морнарице армијски генерал г. Душан Симовић одржао је затим говор у коме је истакао значај ваздухопловства и ове Прве ваздухопловне изложбе у Београду.

Тек је тридесет и пет година, — рекао је генерал Симовић, — откако је човек успео да се издигне од земље на апарату тежем од ваздуха, а тек је двадесет и пет година откако је почела практична примена авијације за војне сврхе. За то релативно кратко време ваздухопловство је добило велики развој и у почетку неслућени замах.

Велики развој ваздухопловства, постигнут за сада и који се може очекивати у будућности, могућан је само благодарећи сталном усавршавању технике и наглом подизању ваздухопловне индустрије. Данашња изложба, као прва ове врсте у нашој отаџбини, има за циљ, да изнесе широј јавности и целом нашем народу резултате ваздухопловне технике и индустрије, како наше земље тако и страних држава.

Међународне ваздухопловне изложбе уопште од великог су значаја за будући напредак ваздухопловства.

Оне омогућавају и оним који нису стручњаци да уоче напоре, које поједине земље чине у овој области. Оне допуштају врло корисна упоређења развијеног изложеног материјала: указују са једне стране на недостатке, а са друге стране истичу нове успехе човечијег изума у неуморној тежњи за савлађивањем ваздушног простора.

Благодарећи тим изложбама напори стручњака се оријентишу у извесним правцима, што у многоме доприноси даљем развоју ваздухопловне технике.

У име Министарства војске и морнарице г. Симовић поздравља акцију Аероклуба на организовању ове изложбе под високим покровитељством Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла.

Претседник Београдске општине г. Влада Илић поздравља налагаче и истиче значај изложбе

Претседник Београдске општине г. Влада Илић одржао је, после г. Симовића, овај говор:

Краљевски Југословенски Аеро-клуб „Наша Крила" под покровитељством Њ. В. Краља Петра II и под претседништвом Њ. Кр. В. Кнеза Намесника Павла отвара данас прву ваздухопловну међународну изложбу у Београду.

Организација у овако сјајној приредби намеће ми дужност да Аеро-клубу изразим сваку похвалу и честитања на овако лепом успеху.

У име грађана југословенске престонице поздрављам еминентне преставнике пријатељских држава Европе, који су у наш град дошли по једном великом заједничком послу, у циљу да прикажу најмодернија саобраћајна средства за брзу везу наших узајамних ваздушних путева.

Граду Београду указана је данашњим даном велика почаст што се ова значајна смотра ваздухопловне технике приређује у њему као значајном ваздухопловном центру и раскрсници светских ваздушних и суводемних путева.

Нека би ова ваздухопловна изложба дала још јачи потстрек и веће успехе у овој грани технике, јер ће кроз те успехе и култура и економски напредак свих народа лакше долазити до жељених циљева.

Надам се да ће наши драги гости осетити да им престоница Југославије указује пуну наклоност за вре-

ме њиховог боравка те их са том вером, ја, као Председник града Београда, поздрављам, желим срдачну добродошлицу и кличем:

Живели!

ИЗЛОЖБА ЈЕ ОТВОРЕНА ЧИТАЊЕМ ПОСЛАНИЦЕ Њ. КР. ВИС. КНЕЗА НАМЕСНИКА-ПАВЛА

Г. Тадија Сондермајер прочитао је затим пред микрофоном, који је преносио целу свечаност, ову знавенски народ да поклони пуну пажњу овој пропаганди и да предано и са пожртвовањем, за које је он у својој прошлости дао ненадмашне примере, потпомаже у свако доба сваку акцију којој је циљ снажење југословенских крила.

Моја је искрена жеља да та снажна крила служе идеји мира и културног развитка Краљевине Југославије и да јој она обезбеде потребно спокојство.

Са задовољством констатујем да је ваздухопловној изложби у Београду поклоњена од

Претседник општине г. Влада Илић поздравља госте

чајну посланицу Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла, којом је изложба отворена:

„Ваздухопловство је постало засебан домен људске активности од највећег значаја. Оно даје веку у коме живимо нарочито обележје.

Сви културни народи такмиче се у подизању својих ваздухопловстава. У тим стремљењима стварање ваздухопловног духа у широким народним слојевима претставља врло важан задатак.

Краљевски Југословенски Аеро-Клуб „Наша крила" почиње данас ваздухопловну пропаганду широких размера у којој се нарочито истичу „Међународна ваздухопловна изложба" и циклус радио предавања наших признатих ваздухопловних стручњака.

Са Своје стране ја апелујем на цео југословенске домаћих и иностраних ваздухопловних институција пуна пажња, тако да ће изложба бити на достојној висини.

Са тим осећајем, желећи Аеро-Клубу пун успех у данашњем потхвату, од кога ће југословенско ваздухопловство имати велике користи, отварам ваздухопловну радио пропаганду и изјављујем у исто време да је „Прва ваздухопловна међународна изложба" у Београду отворена.

ПАВЛЕ."

Сви присутни су са пажњом саслушали ову посланицу и поздравили бурним аплаузима и Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла и Краљевски Дом.

РАЗГЛЕДАЊЕ ИЗЛОЖБЕ

Изасланик Њ. В. Краља г. Сондермајер и председник владе г. д-р Милан Стојадиновић — у пратњи претседника Београдске општине г. Владе Илића, Управе Аероклуба и чланова Краљевске владе — обишли су затим изложбу. Прво су разгледали хангар Краљевског аероклуба, у коме је изложено неколико спортских апарата. Затим су прешли у Павиљон бр. 1, где је врло укусно приређена изложба нашег Војног Ваздухопловства, па су после разгледали све павиљоне редом.

Пред свима страним павиљонима или одељењима дочекали су високе државне функционере претставници дотичних држава и поздравили их кратким срдачним говорима. Пред националним павиљоном поздравио је госте претседник Савеза домаће аеронаутичке индустрије г. Матић.

*

Свакако најинтересантнији део изложбе јесте ИЗЛОЖБА НАШЕГ ВОЈНОГ ВАЗДУХОПЛОВСТВА у павиљону бр. 1. Подељена је у више одељења. Историјски одељак даје леп преглед развоја нашег војног ваздухопловства.

Ту је изложен:

1) **„Рулер"**, мали модел авиона који не лети већ се само креће по земљи, на коме је Његово Величанство Краљ Петар II „рулао" у парку на Дедињу 1935 год.

Рулер су израдили и поклонили Његовом Величанству механичари 6 ваздухопловног пука.

Рулер има све команде као авион. Кретање по земљи осигурава један електрични мотор са акумулатором.

2) Авион **„Блерио XI"** са мотором Гном од 50 К.С.

Овај авион употребљен је од стране Српске војске у Балканском рату 1912—13 год. при опсади Скадра.

За време светског рата, током 1914 и 1915 год., употребљаван је за време наших веома успешних операција и контра офанзива за извлачења од изванредно великог значаја и неизмерне користи.

Највише летова на овом типу авиона извршио је наш ветеран, сада ваздухопловни потпуковник пилот ловац г. Миодраг Томић.

Највећа хоризонтална брзина овог авиона је 100 км/час. Највећа постигнута висина (архимац) 3.000 мет.

Конструктор овог авиона, Француз Луј Блерио, прелетео је на авиону истог типа а са мотором Анзани 30 К.С., 25 јула 1909 год. канал Ла-Манш из Калеа у Француској у Дувр у Енглеској.

Овај лет од 43 километра, који је трајао свега пола часа, изазвао је био у то време у читавом

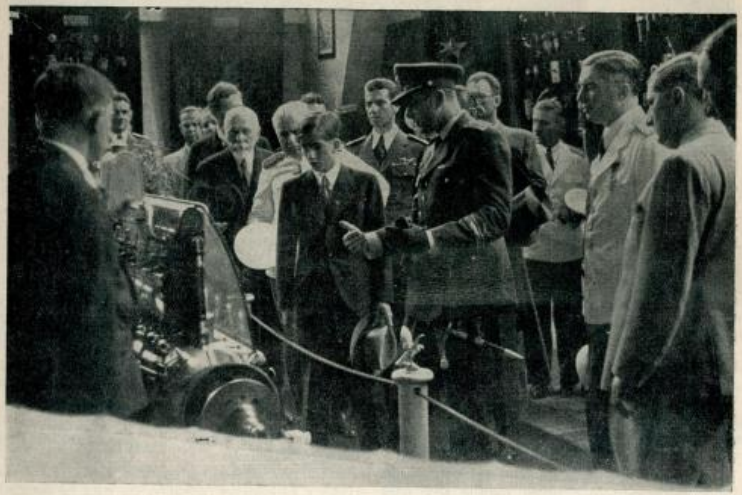

Њ. В. Краљ Петар II разгледа изложбу нашег војног ваздухопловства

свету исту сензацију као и прелет Линдберга преко Атлантског Океана 1927 године.

3) **Школски хидроавион типа ШМ-5** на коме је Блаженопочивши Витешки Краљ Александар I Ујединитељ извршио 25 септембра 1925 год. свој први лет као Краљ Срба, Хрвата и Словенаца над Боком Которском.

Хидроавионом је тада пилотирао тадашњи поручник бојног брода, а сада капетан бојног брода, Нарделија Никша.

Хидроавион има мотор „Мерцедес" од 120 К.С. и израђен је у домаћој фабрици „Икарус" чије су радионице тада биле у Новом Саду.

4) **Потез „Бомбајац"**.

Авион „Потез 25", двосед за извиђање, звани „Бомбајац" са мотором „Лорен Дитрих" од 450 К.С.,

Изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Влад. Сондермајер, Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић, Претседник Општине г. Влада Илић и остале званице обилазе изложбу.

са којим су резервни ваздухопловни капетан I кл. пилот ловац Сондермајер Тадија, заменик Претседника Аеро Клуба „Наша Крила", и ваздухопловни поручник (сада мајор) Бајдак Леонид извршили дални лет Париз—Београд — Алеп — Багдад — Басора — Баск — Карачи — Бомбај (Индија) и натраг до Новог Сада.

Лет је трајао од 20 априла до 2 маја 1927 год. Целокупна дужина овог пута износи 14.800 километара. Пређена је у 15 етапа за 11 дана путовања, односно 89 часова стварног лета.

Просечна дневна пут износи дужину од 1,345 километара, а просечна брзина 166 км/час.

5) **Ловачки авион Спад VII са мотором Хиспано Суиза 180 К.С.** француске је израде и употребљаван је за време светског рата у више хиљада примерака.

Овај тип авиона учинио је да је надмоћност у ваздуху прешла у савезничке руке. Највећи број савезничких победа постигнут је са овим типом авиона. Са овим авионом постигли су француски авиатичари Фоик 75 а Гинемер 54 победе. Србин, потпоручник Француске војске, Мариновић задобио је њиме 22 победе, Миодраг Томић 3, Тадија Сондермајер 2, а Миодраг Милетић, Бранко Вукосављевић и Мата Хоџери по једну победу.

Наоружање: један митраљез који гађа кроз елису. Авион је веома чврсте конструкције, што му је омогућило да се са велике висине устреми и слети право на непријатеља.

Највећа хоризонтална брзина је 200 км/час.

Врхунац 6.000 мет.

Пењање на 5.000 мет. за 25'.

6) Мотори старих типова.

а) Ротативни мотор „Ле Рон" од 120 К.С. француске израде који је за време светског рата коришћен и на српским авионима.

б) Мотор „Салмсон" од 120 К.С. коришћен за наше прве школске авионе после рата.

в) Мотор „Хиспано Суиза" од 300 К.С., чија је израда баш завршена била при крају рата, али није дошло до његовог искоришћења. После рата коришћен је на ловачким авионима старијих типова.

г) Мотор „Лорен Дитрих" од 400 К.С. коришћен одмах после рата. У своје време био је један од најбољих мотора.

Одељак наставе приказује механичарску и пилотску наставу. Ту су изложени школски авиони, мотори и модели авиона и њихових делова.

У одељку ратних авиона изложени су: ловачки једносед, бомбардерски тросед, извиђачко-бомбардерски двосед, борбено-бомбардерски тросед.

У одељењу наоружања изложене су разне врсте авионских бомби, авионски митраљези са муницијом, бацачи бомби, разне справе за обуку у гађању итд.

У одељењу Радио-фото изложене су аеропланске радиостанице и њихови делови, апарати за фотографско снимање, разни снимци из авиона итд.

У одељењу метеорологије изложени су барометри и друге многобројне справе за мерење атмосферских прилика.

У одељењу ваздухопловне стручне књижнице изложене су многобројне књиге и часописи, домаћи и страни, који обрађују питања из ваздухопловства. Ту су изложени и комплети добро уређеног часописа „Ваздухопловни гласник".

Постоје још: Одељак ваздухопловне медицине и Одељак авионских мотора.

Што је од нарочитог интереса, огромну већину ових изложених предмета израдиле су наше домаће фабрике.

*

Наше домаће фабрике показале су на овој изложби врло лепе резултате. Поред материјала који

Званице обилазе изложбу (напред Претседник Општине г. Влада Илић и изасланик Њ. Св. Патријарха епископ г. Нектарије)

је изложен у павиљону војног ваздухопловства Краљевине Југославије, југословенска ваздухопловна индустрија заузела је све штандове у павиљону бр. 4 врло интересантним материјалом, од потпуних ави-

она и једрилица до разних опрема за авијатичаре и ваздухопловних инструмената. Овде су изложили своје производе фирме: Кнебл и Дитрих — Инђија, Јасеница а. д. — Београд, Микрон — Београд, Телеоптик — Београд, А. Шпартал — Београд, Авиа — Сарајево, Рогожарски а. д. — Београд, Икарус а. д. — Земун, Змај а. д. — Земун, „Индустрија мотора" а. д. — Раковица—Београд, Једриличарска задруга „Утва" — Земун.

Готове авионе изложили су: земунска фабрика „Икарус а. д." један ловачки авион ИК2, (који је привлачно већи интерес и у који се полажу нарочите наде), и један бомбардерски двомоторни авион Бленхајм; београдска фабрика „Рогожарски а. д." један авион једносед за акробације и један авион двосед Сим Х; земунска фабрика „Змај а. д." један ловачки авион и један преласни авион ФП2.

Краљевски југословенски Аероклуб заузео је павиљон бр. 6 (Спасићеву задужбину) пропагандном изложбом, моделарством, једриличарством и ваздухопловном литературом.

Друштво за ваздушни саобраћај „Аеропут" заузело је својим пропагандним материјалом павиљон бр. 7 (Централну кулу).

Спортска и туристичка авијација заузеле су павиљон бр. 8, а ватрогастао — са својом изложбом ватрогасних одела, апарата за гашење пожара, ватрогасних кола и маски — павиљон бр. 9.

*

Стране државе и стране фирме узеле су необично видног учешћа на овој изложби. Нарочито су богато заступљене Чехословачка, Италија и Немачка.

Чехословачка је заузела десно крило у павиљону бр. 3, цео Чехословачки павиљон и један део централне куле. Чехословачке фирме су изложиле више авиона, разних типова, авионске моторе, авионске инструменте, разне аеропланске делове, падобране и авијатичарску опрему, једрилице и разноврстан пропагандни материјал. Нарочити интерес побуђују два лака, врло брза модерна спортска авиона.

Италијанске фирме су заузеле павиљон бр. 5 и Италијански павиљон. Изложиле су најмодерније типове авиона, мотора, авионских инструмената и разног авионског прибора. Овде има више савршених ратних и спортских авиона, који су освојили разне светске рекорде. Ту је најновији тип ловачког апарата марке Фиат, двомоторни бомбардер исте фирме, бомбардер Бреда 88 са брзином од 554 клм. на сат, туристички једномоторни четвороседе фирме Бреда, поменути већ ловачки авион МС 200 фирме Макки, двомоторни средњи бомбардер фирме Капрони, туристички тромотор Кант. З 1012 (са увлачивим стајним трапом), тромоторни бомбардерски и извиђачки авион С.М. 79 којим је постигнуто више значајних рекорда. Италијанске фирме су изложиле више модела познатих авиона рекордера, већи број најмодернијих авионских мотора, прецизних инструмената и авионских делова.

Италијански павиљон сведочио је о једној необично развијеној и усавршеној авионској индустрији.

Немачке фирме су заузеле цео павиљон бр. 2 и лево крило павиљона бр. 3. Ту се истиче хидроавион До 18 са великим дометом, којим је постигнут светски рекорд у лету на даљину од 8.500 км. Ту има више лепих школских, спортских и путничких

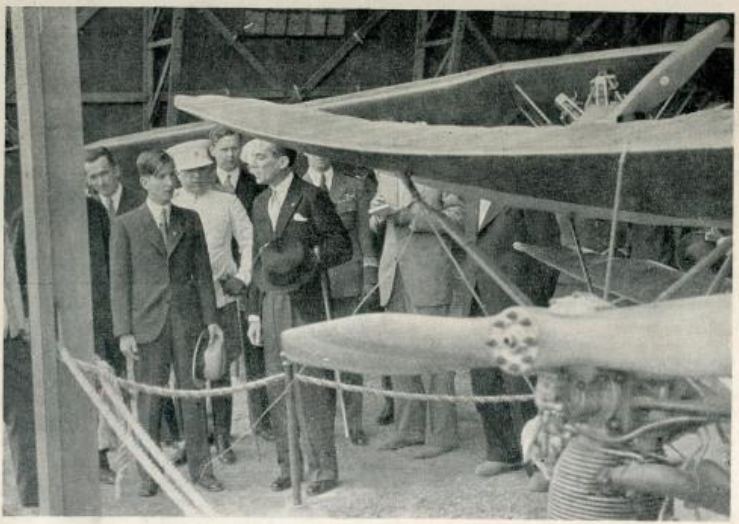

Њ. В. Краљ Петар II посматра бомбардере

авиона, прецизних авионских инструмената, мотора, делова авиона, једрилица, интересантног пропагандног материјала, итд. Ту привлачи пажњу апаратура авиона са аутоматским пилотом „Сам" фабрике Сименс, који управља авионом када се жели пилот замори, као и модел који приказује дејство ваздушних струја при кретању авиона.

Испред павиљона је изложен двомоторни борбени авероплан До 17.

Интересантне су изложбе: Енглеске (у павиљону бр. 3), Француске (павиљон бр. 3), Пољске (у павиљону бр. 3), Сједињених Америчких држава (павиљон бр. 3). Само је Пољска изложила целе авионе, (двомоторни бомбардер, санитетски авион и две једрилице), а остале су државе изложиле моторе и друге ваздухопловне апарате.

Узеле су учешћа, у мањим размерама, и Холандија (павиљон бр. 10) и Мађарска (павиљон бр. 3)

•

За наше становништво је од необичне важности изложба заштите од ваздушног напада, лепо и прегледно уређена у Централном павиљону. Само су приказане:

1) Озледе, које чине бојни отрови на човечији организам;

2) Разне врсте заштитних маски против бојних отрова, из разних држава као и наше маске;

3) Грађевинска заштитна средства — заклони у приватној кући и јавна (општа) склоништа, која треба да се подижу по градовима и по селима;

4) Апарати и средства за давање помоћи озлеђенима од бојних отрова; ту спадају апарати за вештачко дисање и т. сл.;

5) Апарати за издвојено (изоловано) дисање; Дрегерови апарати и т. сл.;

6) Заштитна одела против бојних отрова;

7) Слике појединих сцена при нападу непријатељске авијације: како треба и како не треба да поступа грађанско становништво у појединим случајевима: у кући, на улици, у полу изван насеља итд.

8) Справе и материјал за гашење пожара, који ће бити пратилац и последица сваког напада из ваздуха;

У овом делу изложбе посетиоци могу купити нашу цивилну маску против отровних гасова, по цени коштања, као и заштитно одело, а исто тако могу набавити и разне упуте — књиге — о заштити напада из ваздуха.

•

На Сајмишту је организован и **забавни парк**, који је отворен преко целог дана.

Поред других атракција ту се налази и висока кула за скакање са падобраном и један прави авион којим посетиоци могу да управљају, тако да имају осећање као да управљају авионом у ваздуху.

На овом делу Сајмишта изложена је и једна узорна сеоска кућа од дрвене грађе, коју је саградило Државно шумско предузеће Шипад. Ова је кућа израђена у Босни и монтирана у Београду за 8 дана.

Слична кућа била је изложена на Париској изложби и поклоњена Париској општини.

У кући је настањена и једна породица са Космаја, тако да посетиоци могу посматрати и живот у једној узорној сеоској кући.

Немачка је показала нарочито интересовање за ову изложбу и на тај начин што је упутила у Београд у посету Првој међународној ваздухопловној изложби, и другу борбену групу немачких бомбардера из Грајсфера на челу са генералом г. Ферстером.

Ова група немачких бомбардера, која броји 38 бомбардера, стигла је у Београд 29 маја у 10 часова пре подне. На аеродрому у Земуну приређен је Немцима свечан дочек, коме су присуствовали претставници нашег војног ваздухопловства на челу са командантом ваздухопловства армијским генералом г. Симовићем, претставници Аероклуба и немачки посланик на нашем Двору г. Херен са госпођом и са особљем посланства.

Вођа немачке групе г. Ферстер довезао се једним тромоторним бомбардером, кога је пратио један мали брзи ловачки апарат, а неколико минута за њима појавиле су се три ескадриле немачких двомоторних бомбардера, а одмах за њима једна група од седам тешких бомбардера.

Одмах по доласку г. Ферстер се је одвезао аутом у Маршалат Двора и уписао се у дворску књигу, затим је учинио званичну посету Министру војске и Морнарице, Начелнику Главног Генералштаба, Команданту Београда и Помоћнику Министра војске и морнарице.

У подне је приређен ручак немачким гостима на аеродрому. После ручка предата су немачким официрима наша одликовања. Г. Ферстер је одликован орденом Југословенске Круне II степена.

После подне генерал г. Ферстер је положио венац на гроб Витешког Краља Александра I на Опленцу (за то време, у знак почасти, кружило је над Опленцом 38 немачких бомбардера), затим је положио венац на гроб Незнаног Јунака на Авали и на Немачком гробљу на Бановом Брду.

У понедељак, 30 маја, немачки официри и цела посада немачких бомбардера посетили су Прву Међународну ваздухопловну изложбу.

Немачки бомбардери напустили су Београд 1 јуна изјутра. Приређен им је свечан испраћај на аеродрому.

•

И чешка и бугарска ваздухопловна делегација посетиле су Опленац 29 маја и одале пошту сени Витешког Краља Александра I. Вођа Чехословачке ваздухопловне делегације г. Вацлав Роубик положио је на гроб Краља Александра I ловоров венац, а вођа бугарске ваздухопловне делегације пуковник г. Бојдев букет свежих ружа.

ФЕСТИВАЛ НАРОДНЕ ПЕСМЕ И ИГРЕ

На нарочитом делу Сајмишта, у Забавном парку, организован је фестивал народне песме и игре за цело време ваздухопловне изложбе. Програм је врло интересантан и занимљив. Из свих крајева наше земље изређале су се групе са својом народном ношњом, приказујући своја кола, своје песме и свирку.

Позвано је и соколско друштво са Корчуле да изведе популарну корчуланску витешку игру „Морешку", која је извођена и на извесним дворовима и свуда изазвала допадање. „Морешка" је извођена три вечери на овом фестивалу и допала се много нашој публици.

ПОСЕТА ИТАЛИЈАНСКИХ ЛОВАЧКИХ АВИОНА

Поводом ваздухопловне изложбе стигла је 2 јуна италијанска група од 12 ловачких авиона типа „Фијат Ц. К. 32" у посету нашем ваздухопловству. На аеродрому је италијанским гостима приређен свечан дочек, у коме су узели учешћа: командант ваздухопловства генерал г. Душан Симовић, шеф штаба ваздухопловства генерал г. Дамјановић, заменик Претседника Аероклуба г. Тадија Сондермајер, италијански посланик г. Индели са вишим чиновницима свога посланства и велики број наших ваздухопловних официра и подофицира.

Једна наша ескадрила од 10 авиона пошла је у сусрет италијанским гостима и допратила их на аеродром. Вођа италијанске групе је био мајор г. Ремондино.

Ова група италијанских авиона, распоређена у две ескадриле, дошла је да учествује на аеромитингу. То су чувени пилоти-акробати, који су одшели другу награду на светском такмичењу војног ваздухопловства у Цириху прошле године. Они изводе у ваздуху невероватне бравуре, највратоломније акробације.

После учешћа на аеромитингу, отпутовали су за Италију 6 јуна.

МЕЂУНАРОДНИ АЕРОМИТИНГ

Велика сензација за Београд био је међународни аеромитинг, који је организовао Аероклуб, у оквиру ваздухопловне изложбе, на земунском аеродрому на дан 5 јуна. На митингу су узели учешћа авијатичари пет нација: Чехословаци, Немци, Италијани, Пољаци и Југословени.

Грађани су показали необично интересовање за ову приредбу. Неколико десетина хиљада грађана посматрало је митинг са аеродрома, а многобројни су гледаоци заузели Бежанијску Косу изнад аеродрома.

Митингу су присуствовали: Министар војске и морнарице генерал г. Љ. Марић, још неколико чланова владе, чланови дипломатског кора и многи виши војни и цивилни функционери.

Митинг је задивио необичном вештином, прецизношћу и смелошћу авијатичара који су изводили тачке програма. Најпре је приказано летење једрилице, затим дизање пољског балона, акробације немачке моторне једрилице, изванредно лепе вештине у ваздуху чехословачког малог туристичког авиона; шаљиву и опасну тачку „како не треба летети" извео је учитељ пилотаже г. Васа Стојановић на опште задовољство; немачки пилот г. Ахгелист извео је уметнички лепо неколико вратоломних акробација; југословенски пилот капетан г. Бјелановић извео је исто вешто и смело лепе акробације на елегантном авиону Сим XI, који се још испитује; борбом у ваздуху изазвали су дивљење код публике капетани гг. Антун Ерцигој и Миодраг Бјелановић; врло тешке и опасне акробације извели су у ваздуху на војним борбеним авионима Хокер капетани г.г. Ерцигој, Марковић и Вељковић. Један отожир војног ваздухопловства уалетео је, први пут пред нашом публиком, готово усправно са аеродрома, кружио је извесно време изнад публике и спустио се лако и врло косо на пољану. Десеторица наших падобранаца скочили су један за другим са авиона који су узлетели за ту сврху, и пали на терен подаље од аеродрома.

Последњи су наступили италијански пилоти-акробате. Они су извели двадесет необичних тачака, при којима се истицао нарочито њихов скупни рад: изводили су скупни лупинг ескадрила, лупинг целе групе, „точак" у ваздуху, и многе друге опасне и лепе акробације, са необичном вештином и лакоћом. Завршили су веселом тачком „чудо од летења — пијане ескадриле".

На овом митингу гледаоци су стекли убедљиве доказе о огромном напретку авијације.

Њ. КР. ВИС. КНЕЗ-НАМЕСНИК ПАВЛЕ РАЗГЛЕДА ПАЖЉИВО ЦЕЛУ ИЗЛОЖБУ И ИЗРАЖАВА СВОЈЕ ЗАДОВОЉСТВО

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле посетио је ваздухопловну изложбу 6 јуна и задржао се неколико часова у разгледању свих изложених предмета. Пред павиљоном Спасиће задужбине Високог Госта су дочекали Министар војске и морнарице армијски генерал г. Љубомир Марић, Министар Двора г. Антић, маршал Двора г. Чолак-Антић, командант војног ваздухопловства генерал г. Д. Симовић, и претставник Аероклуба г. Т. Сондермајер.

У аули задужбинског павиљона дочекали су и поздравили Високог Госта Претседник Београдске општине г. Влада Илић и чланови главне управе Аероклуба.

Кнез-Намесник је разгледао прво радионицу авионских модела, разговарао са младим конструкторима авиона и похвалио њихов рад. Затим је прегледао спортске авионе у хангару Аероклуба и задржао се после тога дуго при разгледању одељења нашег војног ваздухопловства, интересујући се до детаља за све изложене апарате и инструменте.

Затим је Високи Посетилац прошао кроз све стране павиљоне и штандове, где су га дочекали и поздрављали претставници дотичних држава, разгледао све изложене предмете, задржао се дуже при разгледању изложбе наших домаћих фабрика, за чије се производе особито интересовао, и завршио разгледање изложбе пролазећи кроз сталне павиљоне Италије и Чехословачке. При поласку обратио се Министру војном, команданту војног ваздухопловства и претставнику Аероклуба и рекао: **„Честитам вам свима на постигнутом успеху и враћам се горд и поносан оним што сам видео и што смо постигли".**

Њ. В. КРАЉ ПЕТАР II РАЗГЛЕДАО ЈЕ ИЗЛОЖБУ И ЧЕСТИТАО ПРИРЕЂИВАЧКОМ ОДБОРУ НА УСПЕХУ

Ваздухопловна изложба затворена је 13 јуна увече. Али је на изложби остало нетакнуто све и 14 јуна. Очекивао се долазак Њ. В. Краља Петра II.

Њ. В. Краљ Петар II посетио је изложбу око 9 сати. На Сајмишту, пред павиљоном Спасићеве задужбине дочекали су Високог Госта претставници нашег војног ваздухопловства и чланови Управе Аероклуба. У аули павиљона исто тако су Га дочекали и срдачно поздравили претставници Аероклуба.

Високи Гост се задржао дуже времена у павиљону Задужбине Спасић разгледајући изложбу Аероклуба. Прегледао је све моделе авиона и једрилица

које су израдили чланови подмлатка Аероклуба. „То је врло укусно израђено" — изразио се Њ. В. Краљ. Његовом Величанству је објашњено да ће сви ови модели учествовати на новим међународним такмичењима модела за пехар Њ. В. Краља, које ће се приредити у јулу у Љубљани.

Земунски чланови подмлатка Аероклуба предали су Њ. В. Краљу позлаћену иглу за кравату са моделом авиона. Њ. В. Краљ се захвалио на поклону.

Њ. В. Краљ се задржао и у радионици Београдске моделарске секције.

Затим је Високи Гост, са пратњом, прешао у хангар Аероклуба, где је разгледао спортске и туристичке авионе. Интересовао се особито за један авион без репа, најоригиналнији апарат израђен у нашој земљи, који се врло лако диже и брзо лети.

Њ. В. Краљ се је задржао дуго у павиљону нашег војног ваздухопловства. Ту је показао нарочито интересовање за војни отворен авион са хоризонталним елисама, који се диже на врло малом простору, скоро сместа право у вис, и служи за везу

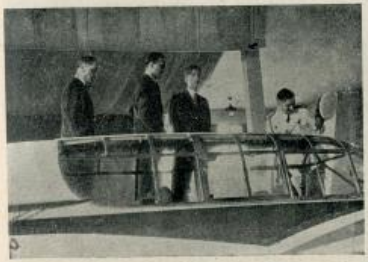

Њ. В. Краљ Петар II прегледа један путнички авион

између трупа. Разгледао је пажљиво велики бомбардер Бленхајм, који има брзину од 470 км. и знатну носивост бомби, као и тешки и брзи бомбардер До 17. За овај последњи се толико заинтересовао да је ушао у њега и прегледао сваки детаљ у пилотској кабини, тражећи о свему објашњења.

Пажљиво је прегледао први хидроавион израђен у нашој земљи, којим се возио Блаженопочивши Краљ Александар.

Пред немачким павиљоном дочекао је Њ. В. Краља немачки посланик г. фон Херен и поздравио Га. Њ. В. Краљ је прегледао са великом пажњом немачки павиљон, интересујући се, између осталог, и за аутоматски пилот.

У пољском делу ваздухопловне изложбе Њ. В. Краља су поздравили претставници пољског ваздухопловства и показали Му, са детаљним објашњењима, огромни бомбардер са најмодернијим апаратима. Њ. В. Краљ се је попео на авион и пажљиво га разгледао.

Њ. В. Краљ је затим прегледао изложбу француске и енглеске аеронаутичке индустрије, па се задржао дуже у разгледању чехословачке изложбе. Ту су Високог Госта дочекали и поздравили Га чехословачки отправник послова г. Шпачек, трговински аташе г. Новак и војни изасланик. Њ. В. Краљ је прегледао чехословачке лаке и брзе апарате и изразио се врло похвално о њима.

Затим је Високи Гост разгледао Централни павиљон, где је приређена изложба пасивне заштите од ваздушних напада, па се је задржао дуже времена у разгледању изложбе наших домаћих фабрика, и похвалио је изложене предмете.

Њ. В. Краљ је затим прешао у павиљон где су изложени авиони и авионски делови италијанске аеронаутичке индустрије. Ту је Високог Госта дочекао и поздравио италијански посланик г. Индели. Њ. В. Краљ је показао нарочито интересовање за изложене италијанске авионе, авионске моторе, моделе и инструменте.

Приликом прегледа немачке и италијанске изложбе, Њ. В. Краљ је добио на поклон два авионска модела.

Њ. В. Краљ је посматрао и скакање парашитиста са куле за скакање помоћу падобрана.

Пошто је разгледао целу изложбу, Њ. В. Краљ се је опростио са присутнима и рекао: **„Срећан сам што сам дошао да видим ову тако лепу изложбу. Честитам Одбору на успеху изложбе!"**

Њ. В. Краљ је, са Својом свитом, напустио Сајмиште срдачно поздрављен од присутних.

ИЗЛОЖБА ЈЕ ЗАКЉУЧЕНА СА ВЕЛИКИМ УСПЕХОМ

Прва међународна ваздухопловна изложба наишла је на велико интересовање публике, не само Београђана, него и посетилаца из унутрашњости и иностранства. О њој су писани лепи прикази и у нашој и у страној штампи. Преко 200.000 посетилаца обишло је павиљоне изложбе, изражавајући се врло похвално о ономе што су видели. Знање публике о ваздухопловству необично се много развило, што је и био главни циљ изложбе.

Ваздушне везе Београда са иностранством

Београд—Италија

Није прошла ни година дана од отварања ваздушне линије Београд-Рим, коју је отворила Ала Литорија, а већ је 2 маја ове године отворена још једна ваздушна веза са Италијом.

У заједници са нашим Аеропутом и румунском Ларестом овога пута је Авио Лине Италијане везала својим авионима Торино, Милано, Венецију, Загреб, Београд и Букурешт.

На овој новој и веома значајној линији долетео је на Београдски аеродром први велики путнички авион 2 маја. Први путници који су на овој линији долетели у Београд били су: претседници општина Торина и

Милана г. Форесто и г. Ротонди, претставник Италијанског министарства авијације г. Темпестија, као и четири италијанска новинара гг. Гвидо Палопа, Павиа, Вила и Пелегрини.

У част отварања ове нове линије на аеродрому је била приређена свечаност, којој су присуствовали: италијански посланик на нашем Двору г. Марио Индели, са вишим чиновницима посланства; пуковник г. Брента и ваздухопловни аташе г. Карамати; претставник Министарства спољних послова г. Светислав Предић; претставник Београдске општине г. Морц Демајо, градски већник; претставници Аеропута претседник г. Рудолф Пилц, директор г. Тадија Сондермајер са члановима управе гг. Пауновићем, Хоџером и др. А. Митровићем.

Пошто је г. Марио Индели пожелео добродошлицу г. Темпестију, претставнику Италијанског министарства авијације, г. Бјонџију, претседнику Авио Лине Италијане ,сервирана је закуска. За време закуске претседник Аеро-пута г. Рудолф Пилц поздравио је, на француском, госте из Италије, истакао значај ове нове линије и пожелео јој пун напредак. Г. Бјонди, у свом одговору, изразио је велику радост што ће се овим путем пријатељске везе између наших двеју земаља на овај начин још више учврстити.

После тога путници су авионом наставили лет за Букурешт.

Београд—Софија

Пакт о вечном пријатељству, којим је укључено југословенско-бугарско братство већ је показао и пуну ефикасност на пољу што тешњег зближења и рада између нас и Бугара. Хиљаде и хиљаде Бугара прошло је кроз нашу земљу; врло честе посете претставника индустрије, привреде, уметности и науке Београду, — као и посете многих Југословена Бугарској дају очигледан доказ корисности овога пакта.

Братске везе између Бугара и нас много пута су биле потврђиване разним заједничким културним и привредним манифестацијама. И опога пута то је подвучено успостављањем сталне ваздушне линије између Београда и Софије.

Чланови југословенске делегације, са г. Драг. Тодоровићем, потпретседником Београдске општине, на челу, пред спомен-плочом изгинулим бугарским војницима — полажу венац

На веома свечан начин отворена је 9 маја редовна ваздушна линија Београд—Софија.

Нов авион типа Локид однео је у Софију нашу делегацију, коју су сачињавали: пуковник г. Јовановић као вођа делегације, потпретседник Београдске општине г. Драг. Тодоровић, саветник Министарства спољних послова г. Милосављевић, генерални директор Аеропута г. Тадија Сондермајер, претставник Аеро-клуба г. Крстић и претставник Југословенско-бугарске лиге г. др. Миша Секулић.

Полазак авиона са београдског аеродрома био је веома свечан.

Док су нашој делегацији браћа Бугари срдачно стезали руке, истим авионом одлетела је са софијског аеродрома бугарска делегација за Београд.

Нашу делегацију дочекао је у Софији лично командант бугарског ваздухопловства пуковник г. Бојдев са претставницима војних и грађанских власти.

Пошто је г. Бојдев поздравио нашу делегацију, потпретседник Софијске општине г. Лекарски је кратком добродошлицом поздравио потпретседника Београдске општине г. Драг. Тодоровића, који му је у врло лепом и топлом говору захвалио, завршивши: „Да живи Његово Царско Величанство Борис, да живи Његово Величанство Краљ Петар II, да живи Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле", што су присутни срдачно прихватили.

Београдска делегација са г. Драг. Тодоровићем, потпретседником Београдске општине, на челу, са претставницима Софијске општине и бугарског ваздухопловства у Борисовој Градини у Софији

Пошто се уписала у златну књигу, наша делегација је положила венац пред спомен плочом изгинулим бугарским јунацима, а затим била примљена код претседника града Софије г. инж. Иванова, који је, у својој добродошлици, обраћајући се г. Тодоровићу, изразио жељу да поново види претставнике Београдске општине као своје госте. Увече је нашој делегацији приређен банкет, коме су, поред претставника војног ваздухопловства и нашег Министра на бугарском Двору, били присутни и претседник Софијске општине г. инж. Иванов са оба потпретседника.

* * *

На Београдском аеродрому бугарску делегацију дочекали су, поред огромне масе света: бугарски посланик на нашем Двору г. Иван Попов, заступник команданта ваздухопловства генерал г. Дамјановић, претставник Београдске општине градски већник г. Миливоје Благојевић,. претседник Југословенско-бугарске лиге г. Боривоје Ђурић. Бугарску делегацију сачекивали су: претставник бугарског ваздухопловства ваздухопловни потпуковник г. Константин Узински, потпретседник града Софије г. Христа Манолов, резервни ваздухопловни пуковник и претседник Аеро-клуба г. Поп-Кристев.

Заступник команданта ваздухопловства генерал г. Дамјановић пожелео је у име нашег војног ваздухопловства добродошлицу. Срдачно му се захвалио потпуковник г. Узински. У име града Београда госте је поздравио бираним и топлим речима градски већник г. Миливоје Благојевић,коме је одговорио потпретседник Софијске општине г. Манолов, истичући велику важност ове ваздухопловне везе која ће учинити народе наших братских земаља још ближим.

Са аеродрома гости су се, праћени срдачним и спонтаним овацијама, одвезли у Београд.

Пре подне бугарске делегате је примио претседник Београдске Општине г. Влада Илић у присуству једне групе градских већника, и топло их поздравио.

Увече је гостима Команда ваздухопловства приредила банкет у хотелу „Српски краљ".

Бугарски авиатичари у кабинету претседника Београдске општине са г. Владом Илићем и неколико градских већника

Сутрадан је бугарска ваздухопловна делегација, у пратњи наших војних и цивилних личности, отишла на Авалу, где је пуковник г. Узински положио венац на гроб Незнаног јунака. Одатле су аутомобилима кренули на Опленац. Пошто су положили венац на Гроб Блаженопочившег Краља Александра I — Ујединитела, гостима је био приређен од стране Београдске општине ручак у хотелу на Опленцу, коме су присуствовали од стране Београдске Општине потпретседник г. Драг. Тодоровић, који се био вратио из Софије, и г. Миливоје Благојевић, градски већник.

ЛИНИЈА ДУБРОВНИК — ПРАГ И ДУБРОВНИК — ТИРАНА

15 јуна отворена је ваздухопловна линија Дубровник — Праг, преко Загреба, Беча и Брна.

17 јуна отпочео је саобраћај авионом на линији Дубровник — Тирана.

Уговор са Данском групом о делимичном насипању терена између Дунава и Саве и државног пута Београд—Земун

На седници Градског већа од 31 јануара т. г. одлучено је да се закључи уговор са Данском групом, састављеном од Друштва Хојград и Шуљц А. Д. и Кампсакс из Копенхагена, о делимичном насипању терена, са осигурањем обале, између река Дунава и Саве и државног пута Београд—Земун под следећим условима:

1) — Да Група изврши насипање овога терена према надлежно одобреним плановима, и да за тај посао употреби своје пловне објекте и све потребне своје справе, алат, материјал и радну снагу;

2) — да вредност свих радова које се Група обавезује да изврши не може прећи суму од 30,000.000.— дин.;

3) — да Група ове радове изврши до првог октобра 1940 год., изузев више силе, с тим да за случ. | задоцњења плаћа пенале од 300.000.— дин. месечно;

4) — да се плаћање Групи за извршене радове врши по привременим ситуацијама од по 5,000.000.— дин.;

5) — да се рок гаранције за солидност извршених радова споразумно утврди;

6) — да Група за тачно извршење уговорених обавеза као и на име гаранције за солидност извршених радова положи основну кауцију у износу од 1,000.000.— дин.;

7) — да се извршени радови плаћају појединачним ценама које су утврђене у приложеном ценовнику. Ценовник са анализом цена, надлежно одобреним плановима и техничким условима има бити саставни део уговора.;

Органе за надзор одређиваће Претседник општине.

Финансирање овога посла извршиће се из зајма који ће Општина закључити код Државне Хипотекарне банке под следећим условима:

а) Износ зајма тридесет милиона динара, који ће се искоришћавати сукцесивно према напредовању радова;

Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић, у присуству претседника Општине г. Владе Илића и министара г. г. д-р Спахе и Стошовића, ставља машину у покрет

б) рок исплате зајма десет година;

в) каматна стопа 7% годишње;

г) подлога зајма прирез и приходи Општине града Београда.

Радови су почели

Радови на насипању овог земљишта почели су 20 маја т. г. Том приликом је Данска група при-

редила скромну свечаност на свом броду „Сидхофен", који је био искићен данским и југословенским заставама.

Свечаном почетку радова присуствовали су: Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић, Претседник Општине г. Влада Илић, министри г.г. М. Спахо и Д. Стошовић, гувернер Народне банке г. Радосављевић, Управник Државне Хипотекарне банке г. д-р Ђуричић, дански отправник послова г. Гулдберг, директор предузећа Данске групе г. Кампман, градски већници г.г. Јоца Петровић, Љуба Гођевац, Љуба Стефановић, д-р Димитрије Поповић и Божидар Живадиновић. Министарство грађевина заступао је начелник г. Целегин, Управу пловарства и речног саобраћаја Министарства саобраћаја директор г. Аца Петровић, општинску Техничку дирекцију: директор г. Марјан Вујовић, управник Водовода г. Слободан Петровић, шефови одсека г.г. Розенцвајг и А. Крстић и инспектор г. Јањушевић, као и неколико општинских инжењера.

„Господине Претседниче, Краљевска влада са интересовањем и са симпатијама прати рад на подизању југословенске престонице. У том погледу и Ви, Господине Претседниче, као и цело Градско веће, можете рачунати на пуну потпору и сарадњу од стране Краљевске владе.

Мени је мило што ове велике радове почињете са познатом техничком групом пријатељске нам земље Данске. Честитам Вам и желим свима брз и срећан свршетак радова!"

Претседник Београдске општине г. Влада Илић захвалио се срдачно Претседнику владе г. д-р Милану Стојадиновићу на овако љубазним речима.

Директор Данске групе г. Кампман, — обраћајући се Претседнику владе, Претседнику општине и осталим гостима, — одржао је кратак пригодан говор.

Гости су послужени шампањцем.

Почетак радова на насипању земљишта на левој обали Саве. Багер избацује огромне количине песка из речног корита

Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић повукао је жицу за коју је био везан машински покретач и ставио у покрет бродска постројења. Велика црпка, јачине 800 коњских снага, почела је да избацује из утробе брода песак помешан са водом, и да га разасипа поред обале.

— Нека буде срећан и благословен рад! — рекао је г. д-р Милан Стојадиновић, када је избио први млаз песка. Обратио се затим Претседнику Београдске општине г. Влади Илићу и рекао:

Данци су показали гостима како се црпе песак из воде, најпре на Сави, а затим на Дунаву. Брод „Сидхофен" је спуштао сифон на дно реке и црпао песак помешан са водом.. Укотвљен крај обале Саве брод је за неких 20 минута избацио 500 кубика песка. После се, заједно са гостима, отиснуо на воде Дунава, на одређено место за рад, и исто тако за неких 28 минута исцрпео из Дунава 500 кубика песка. Вратио се затим на своје старо место, на Саву, и наставио да ради.

Гости су са пажњом посматрали ове радове. За време вожње по Сави и Дунаву, Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић интересовао се за изглед овог терена после завршених радова и за могућност подизања зграда на насутом терену. Општински стручњаци су му дали исцрпна обавештења о свему. По њиховом мишљењу, на насутом терену, с обзиром на то што ће бити песковит, моћи ће се подизати само обичне зграде до три или четири спрата, а веће палате моћи ће се подизати само на шиповима.

Пошто је Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић показао интересовање и за општинске радове у Горњем и Доњем Граду, општински стручњаци су га и о томе детаљно обавестили. Вођени су разговори и о савском пристаништу које се подиже испод Калемегдана.

Гости су посматрали још неко време радове брода „Сидхофен", када се је овај вратио на своје старо место, опростили су се затим са Данцима и напустили брод и терен на коме се ради.

Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић, Претседник Општине г. Влада Илић и министри г. г. д-р Спахо и Станковић посматрају рад багера

Конференција градских техничких референата

— Одржана у Београду 28 и 29 маја 1938 године —

На иницијативу Савеза градова Краљевине Југославије и по претходној сагласности огромне већине наших градова одржана је у Београду, у дане 28 и 29 маја, конференција градских техничких стручњака, у великој сали за седнице Градског већа.

Конференцију је отворио Претседник Општине града Београда г. Влада Илић следећим говором:

„Отварајући овај састанак техничких стручњака наших градова желим да истакнем значај измене мисли између вас, који сте по своме положају позвани да извршујете одлуке градских органа на унапређењу градова наше велике и лепе отаџбине.

Ја се надам да ће овај састанак дати плодне резултате који ће послужити градским општинама да се користе међусобним искуством.

Мило ми је да констатујем присуство представника г. Министра грађевина и да заблагодарим на интересовању које Министарство показује према техничком развитку градова.

Та уска сарадња између државних и самоуправних власти најбоље ће допринети да се сви технички проблеми пред којима се налазе наши градови лако и успешно реше.

У нади да ће ова конференција дати плодне резултате, ја вас све поздрављам, желим вам успех у раду и пријатан боравак у Београду."

Овим речима Претседника г. Илића јасно је изражен циљ и предмет конференције техничких стручњака наших градова.

Конференцији су присуствовали градски технички референти из Загреба, Љубљане, Скопља, Осијека, Марибора, Сушака, Вел. Кикинде, Сиска, Панчева и Вршца. Неки градови делегирали су два и више стручњака.

Представник Министарства грађевина био је саветник г. Душан Миросављевић, који је за све време пратио пажљиво рад конференције.

Од стране Градског поглаварства у Београду у њеним су учешћа г. г. Божа Павловић, директор Општег одељења, инж. Марјан Вујовић, директор Техничке дирекције, инж. Слободан Петровић, управник Градског водовода, инж. Хуго Розенцвајг, шеф Инжињерског одсека, инж. Леонид Николајев, шеф Одељка за одржавање коларске, инж. Милош Анђелковић, шеф Одсека добара и велики број градских инжињера и архитекта.

За конференцију је унапред било припремљено неколико реферата, који су рађени по слободном избору.

Тако су прочитани следећи реферати:

О изграђивању југословенских градова са гледишта модерног урбанизма (референти г. г. Драг. Поповић и Ђорђе Ковачевски из Београда);

О организацији градских техничких привредних предузећа (референт инж. Слободан Петровић, управник Градског водовода у Београду);

О изграђивању мањих градова (референт г. Фај из Осјека);

О нејасноћи извесних одредаба Грађевинског закона (референт г. инж. Албер Поженек из Љубљане);

О калдрмисању градских улица и путева (референт г. Хуго Розенцвајг, шеф Инжињерског одсека Градског поглаварства у Београду);

О типским попречним профилима градских улица (референт г. Ђорђе Грицкат из Београда).

По овим рефератима, који су израђени савесно и са познавањем материје, развила се крађа дискусија, у којој су истицане локалне прилике и тешкоће са којима се градови боре у примени грађевинских прописа и решавању техничких проблема.

На завршетку рада образован је одбор у који су одређени г. г. инж. Слободан Петровић, управник Градског водовода, инж. Хуго Розенцвајг, шеф Инжињерског одсека, арх. Драг. Поповић и арх. Рајко Татић, сви из Београда, са задатком да среди целокупан материјал који је био претресан на конференцији, и да припреми са Савеза градова исцрпан елаборат по свима питањима која су дискутована.

Овај одбор замишљен је да буде стално тело при Канцеларији Савеза градова у Београду, које ће прикупљати, сређивати и проучавати материјал за будуће конференције и састанке градских техничких референата.

У друштву градских инжењера и архитекта из Београда, на челу са директором Техничке дирекције г. Марјаном Вујовићем, гости су разгледали поједине техничке објекте Општине београдске. Обишли су на „Пиониру" зграду која је пројектована као Дом за незбринуту децу и старце и станове за раднике и сиромашне грађане. Затим су посетили велику и модерну зграду Дечјег прихватишта и водоводна постројења и инсталације на Белим Водама. После ручка, који је приређен на Белим Водама, гости су разгледали Авалу и новоподигнути споменик Незнаног јунака.

Н. Ч.

Француски научник г. Потрије обилази београдске медицинске установе

— Г. Потрије се изразио необично похвално о уређају Градске поликлинике за кожне и венеричне болести и о санитетској политици г. Владе Илића —

Крајем маја т. г. боравио је у Београду, као гост нашег медицинског факултета, познати научник професор штрасбуршког универзитета г. д-р Потрије, који држи катедру дермато-венерологије. Г. Потрије је један од најбољих стручњака у Француској и научник светског гласа.

Он је одржао у амфитеатру Физиолошко-хистолошког института занимљиво предавање о једном ретком кожном обољењу, које је било интересантно и за ширу публику и за наше студенте медицине и за лекаре. Упознао се са свима медицинским установама, а нарочито са онима које су посвећене испитивању и лечењу кожних и венеричних болести. Задржао се дуже времена на клиници за кожне и венеричне болести г. д-р Милана Кићевца, па је, у пратњи г. д-р Кићевца, посетио 30 маја градску Поликлинику за кожне и венеричне болести у улици Ђорђа Вашингтона.

Шеф градске поликлинике г. д-р Јован Спасојевић, — са лекарима поликлинике, — дочекао г. д-р Потрија и срдачно га поздравио. Провео га је кроз сва одељења Поликлинике. Г. Потрије је прегледао пажљиво сва одељења и интересовао се за уређај и стручни рад на поликлиници. Био је изненађен огромном посетом болесника (тога дана било је 311 болесничких посета).

Интересовао се специјално за начин рада, врсте болести, лекове који се употребљавају на поликлиници и др. На крају је изјавио:

„Уређај градске поликлинике за кожне и венеричне болести тако је савршен и модерни, да ја нисам уопште видео на сличан начин озако уређену установу за ову грану медицине. Изненађен сам што је прва градска установа за кожне и венеричне болести подигнута у Београду."

Г. Потрије је затим рекао:

„Нарочито је похвално да је Поликлиника подигнута заслугом самог претседника Општине, за кога сам чуо да правилно схвата важност хигијенских установа, а ова зграда и рад у њој најбоље то потврђују."

Изразио је жељу да ово његово мишљење буде достављено г. Претседнику. „Радоваћу се ако се и други буду угледали на претседника Београдске општине, и овако правилно схватили борбу коју треба повести против венеричних болести" — додао је г. Потрије.

Професор г. Потрије провео је у Београду неколико дана, обишао све медицинске установе и присуствовао часовима предавања студентима медицине на дерматовенерологије, а и сам је том приликом одржао студентима једно кратко занимљиво предавање о два случаја кожног рака и два случаја лупуса еритематодеса, према резултатима својих научних испитивања.

Г. Портије је отпутовао из Београда авионом за Букурешт.

Београд је добио још две нове модерне гимназијске зграде

У последње доба Београд је добио још две нове модерне гимназијске зграде: за Прву мушку и за Прву женску реалну гимназију.

Нова зграда Прве мушке реалне гимназије на Дорћолу (Цара Душана ул .бр. 65) освећена је 26 априла т. г. Зидана је према најмодернијим урбанистичким захтевима. Ванредно је добро осветљена, нема ниједног кутка тамног. Намештај је нов и погодан за наставу. Има 17 удобних учионица, амфитеатралну дворану за хемију и физику, велику и леву гимнастичку салу (која служи и као свечана дворана), велику дворану за цртање, довољан број кабинета, ђачку књижницу, ђачку читаоницу, професорску књижницу, купатила за децу. Ускоро ће се проширити и уредити двориште, у коме ће бити засађена и цвећа.

Поред Прве мушке, у овој згради ће радити и Четврта женска гимназија.

Зграда Прве женске реалне гимназије саграђена у Палилули (угао Битољске и Абердарове ул.), исто тако је модерна, удобна и хигијенска. Освећена је 8 маја т. г.

Зграда има све просторије потребне за наставу и друге културне школске приредбе. Има 11 удобних и светлих учионица, велику свечану салу, леп и пространу гимнастичку салу, све кабинете, собе за књижнице, читаонице, канцеларије. Има лепа хигијенска купатила за ученице. Намештај је нов и погодан за наставу. Ускоро ће бити уређено и лепо двориште.

При освећењу зграде заступао је Претседника Београдске општине проф. г. Милорад Симовић, градски већник.

Пропагандни дани млека у Београду

од 30-IV до 8-V-1938 г.

Идеја организације пропагандних дана млека у Београду је поникла још прошле године, али је нашла своју реализацију тек овог пролећа. Иницијатори ове приредбе обратили су се на све стручне установе и организације у Београду, које се баве питањем млека као здравствено-хигијенским или привредним проблемом. Према томе, Одбор за пропаганду млека био је састављен од већег броја претставника јавних установа и удружења, а за покровитеља тога Одбора био је изабран претседник **Београдске општине г. Влада Илић**, пошто се цела акција у главном сконцентрисала на Београд и ближу околину. Стога акција приређивачког одбора првенствено је тангирала интересе престоничке потрошачке публике и произвођача са територије атара Београда и околине, одакле се престоница снабдева млеком.

Изложба Одбора за пропаганду млека на Сајмишту

Одбор за пропаганду млека био је конституисан из следећих претставника и на овај начин: Претседник г. д-р Тихомир Симић, професор универзитета и градски већник, потпретседници: г. д-р Милан Петровић, шеф дечијег одељења опште државне болнице; г. Стеван Шкорић, претседник удружења трговаца млеком, и Радован Антић из Калуђерице од стране произвођача млека; секретар инж. г. Васа Величковић, референт Министарства пољопривреде; благајник Милан Никшић, чиновник Главне набављачке задруге и секретар млекарске задруге из Сремчице; г. д-р Сергије Рамзин од стране Дирекције градског санитета; г. д-р Бојан Пирц, од стране Централног хигијенског завода; г. д-р Љубомир Вуловић од стране Српског лекарског друштва; г. д-р Милутин Гец, претседник Ветеринарског удружења; г. д-р Милош Поповић, претседник Гутемплерске ложе трезвености, и г. Михаило Херцбергер, произвођач млека из Бежаније.

Рад приређивачког одбора у главном се кретао у два правца: 1) у правцу пропаганде код београдског становништва за што већу потрошњу млека и млечних производа и то путем штампе, публикација, чланака у стручним часописима, написа у новинама, издавања популарне брошуре, као и усмених и радио предавања и приказивања филмова, 2) у правцу побољшања хигијене и хранљивог квалитета млека, које конзумира преузмира престоница, и то путем предавања по селима са нарочитим обраћањем пажње на хигијену штала, здравље стоке и хигијене производње млека у селима.

У погледу пропаганде млека путем штампе потребно је овде подвући улогу „Београдских општинских новина", које су пружиле широко гостопримство писцима чланака о млеку и илустровали подесним и уметничким сликама априлски број с обзиром на покренуту акцију — пропаганду млека.

Материјално пак највише одбор је био помогнут од стране Минист. пољопривреде и Општине Београдске.

У циљу извршења задатака одбора у оквиру пропагандних дана приређено је 17 предавања по селима, где су као предавачи били лекари, ветеринари и агрономи. Највећи број предавања био је одржао у срезу Врачарском, где су, захваљујући активном учешћу стручњака тога среза, била одржана предавања: у Малом Мокром Лугу, Миријеву, Калуђерици, Железнику, Пиносави, Ресинку и Вишњици. Одржавање већег броја предавања омогућено је учешћем лекара од стране Централног хигијен. завода и ветеринара Централног бактер. ветеринарског института и захваљујући Општини београдској, која је стављала на расположење аутомобиле за предаваче.

Ради успешније пропаганде млека издато је 20,000 примерака брошуре о млеку, у којој су третирана питања вредности млека у народној исхрани и производње здравог млека на селу. У исту сврху био је израђен специјални оригинални плакат у бојама: „Пијте више млека" и растурен је у 3.000 примерака у Београду и у унутрашњости.

Срећно подударање трајања београдског пролећног сајма са пропагандним данима млека дало је могућности за остварање изложбе о млеку са већом фреквенцијом посетиоца. Изложба је заузимала 35 м.² изложбеног простора и била је смештена у четвртом павиљону, а у кругу приватних штандова трговаца млеком и млечним производима, беле кафе и апарата за прераду млека. Потребно је назначити да је појава штандова са млеком и млечним производима на Сајму

била новина ,као последица акције на пропаганди млека.

Изложба одбора за пропаганду млека састојала се је из два одељења: већег и мањег. У већем одељењу били су изложени графикони, табеле, слике, које су прегледно пропагирале здраво млеко и млечне производе. У истом одељењу били су изложени узорци угледних млечних производа достављених Одбору ради излагања на овој изложби. У другом мањем одељењу били су изложени графикони, мулаже и уметничке слике, које су упозоравале произвођаче на штетне последице нехигијенског и нерационалног манипулисања са млеком и на опасности од нездравог млека. Ово одељење је било аранжирано под геслом „Сузбијмо производњу и потрошњу нездравог млека". Цео изложбени штанд Одбора био је укусно декорисан и намештен и привлачио је већ број посетиоца.

Као важна тачка у извођењу пропагандног програма била је Академија о млеку на Коларчевом Универзитету, која је била по садржини предавања веома интересантна, а и добро посећена од стране Београђана.

Програм Академије састојао се на следећих предавања:

1) г. д-р Милан Дебелић, професор ветер. факултета: „Млеко са хигијенског и привредног гледишта."

2) г. д-р Милутин Гец, претседник ветеринарског удружења, и г. д-р Сергије Рамзин, шеф отсека јавне хигијене: „Снабдевање Београда млеком".

3) Инж. агр. г. Никола Симић, директор пољопр. школе: „Снабдевање градова хигијенским млеком".

4) Приказивање филма о млеку.

Као кулминација и завршетак пропагандних дана млека према првобитном програму требало је да буде једна импозантна поворка кроз Београд, која би симболично приказала значај млека и важност решавања проблема млека. Али услед подударања дечјих дана са даном млека (8 маја) и услед других техничких околности, Одбор за пропаганду млека био је принуђен напустити првобитну замисао и ограничио се на сарадњу у поворци са организаторима дечје поворке. Ова сарадња се манифестовала у опреми и декорисању два велика камиона пуна деце, снабдевена плотненим таблама, на којима су биле исписане девизе и пароле за пропаганду млека.

У циљу унапређења млекарске културе Одбор је изабрао 22 произвођача излагача као најбољих, најсавеснијих, најчистијих, чије су штале одговарале хигијенским прописима а стока је здрава. Имена ових лица биће накнадно објављена, као и имена одликованих излагача и трговаца млечних производа.

За трговце излагаче биће издате дипломе а произвођачима похвалнице и награде у корисним справама за унапређење млекарства. Од 22 поклона-награда, 17 је дало Градско поглаварство и то: 15 филтрова (по Уландеру), једну буњкалицу и један сепаратор; 4 среска пољопривредни одбор среза Врачарског и 1 поклон за награду Савез набављачких задруга.

Као наставак пропагандне акције било је приређено 15-V т. г. предавање г. д-р Љубомира Вуловића, примар. дечјег одељења државне болнице, о значају млека, са приказивањем филма о производњи млека.

С. Р.

Прослава Дечјих дана у мају 1938 у Београду

Југословенска унија за заштиту деце, у споразуму и сарадњи са свима учљењним друштвима која су своју делатност посветили дечјој заштити и у сарадњи са општинским и Државним установама дечје

Претседник Општине г. Влада Илић са госпођама из хуманих друштава поздравља дечју поворку са трибине на Теразијама

Камиони са децом у поворци

заштите, организовала је и ове године „Дечје дане" у Београду од 1 до 8 маја.

Југословенска унија за заштиту деце издала је нарочиту брошуру под насловом: „Учимо родитеље како да одгаје своју децу". Београдска секција Уније организовала је обимни програм прославе дечијих дана

у Београду, где дечји дани већ имају и своју традицију.

Према програму за пропаганду проблема дечје заштите одржана су предавања на Коларчевом универзитету и на Радио станици Београд. Г. Васа Лазаревић, Претседник Београдске секције, одржао је предавање „Хуманитарност и јавна заштита деце";

Лепо одневана деца

г. д-р Матија Амброжић, професор универзитета, говорио је о „Носиоцима дечје заштите"; г-ђа д-р Марија Гајић, шеф Централног уреда за заштиту деце, предавала је о „Комуналној заштити деце у Београдској општини"; г. д-р Угљеша Давидовић, директор Одељења за социјално и здравствено старање, говорио је о „Помоћи породици и јавној заштити деце у Београду"; г. Слободан Ж. Видаковић, члан Средишње управе и стручни главни секретар Уније за заштиту деце, говорио је о „Животним приликама наше деце".

На дан 8 маја организована је манифестациона поворка, у којој су узели учешћа деца основних школа, штићеници обданишта и других дечјих установа, чланови омладинских организација, соколи итд. Најмања деца возила су се камионима украшеним зеленилом. Деца су носила заставице и пропагандне

Група награђених мајки са децом

натписе. Дечја поворка кренула је са Калемегдана у 10 часова пре подне, уз дечју песму и пратњу музике. На терасијама, код водоскока, била је подигнута трибина на којој су, у тренутку када је поворка дечја пролазила, били г. Влада Илић, претседник Београдске општине са градским већницима, са изасланицима појединих Министарстава, претседницом Југословенске уније за заштиту деце г-ђом Наком Спасић, и члановима Главног одбора и Београдске секције Југословенске уније.

Централни уред за заштиту мајке, деце и младежи организовао је у току ове недеље 10 пропагандних предавања о заштити деце по периферији града у разним дечјим установама.

У суботу 7 маја извршено је награђивање најбоље одневане деце и мајки, које су марљиво и редовно посећивале саветовалишта Централног уреда. Свечаности су присуствовали: У име градског већа већници г.г. Предраг Јовановић-Медицијан и Живко Константиновић, инспектор Министарства социјалне политике; г. д-р Угљеша Давидовић, директор одељења за социјално и здравствено старање; Главну Унију за заштиту деце претстављао је г. Слободан Видаковић, секретар Уније.

Окупљеним мајкама говорила је шеф Централног уреда за заштиту деце г-ђа д-р Марија Гајић. Она им је честитала одликовања и у своме говору нагласила колико се Градско Поглаварство стара о београдској сиромашној деци у току целе године, па, ето и у ове дане када се о дечјој заштити нарочито говори. Награђено је 260 деце и мајки, од којих

Г-ђа Милосављевић прима диплому за малу Љиљу, у Централном уреду за заштиту деце и матера у Ломиној улици

је 160 добило повојнице, хигијенска одела, ципеле и разне друге потребе, док су остала добила дипломе.

За време дечијих дана награђивање су мајке и деца и у саветовалишту Универзитетске дечје клинике, у саветовалишту друштва „Српске мајке" и у дому друштва „Материнског удруженьа". Сва дечја обданишта организовала су свечаности и награђивала су мајке најбоље одневане деце. Све београдске установе дечје заштите биле су ових дана нарочито активне у својој делатности. Отварене су изложбе о хигијени детета у згради Завода за здравствену заштиту матера и деце и у згради Дечјег обданишта на Вождовцу. Ове изложбе, организоване од завода, имале су одличног успеха и много стотина мајки разгледало је изложбу са великим интересовањем. Женска занатска школа наградила је ученице за најбоље саставе, које су радиле за време Дечјих дана. Сва друштва, која су своју делатност посветила дечјој заштити, скупљала су прилоге у корист деце и дечјих установа.

Београд у XIX веку

— Изложба Библиотеке и Музеја на Првом пролећном сајму. —

„Прост народ наш подиже јунацима своима у својим песмама народним дивне споменике: а што су остали измуђили, у изображен свет спадајући Срби за спомен својих славних људи учинили? Где су наши Пантеони, наше валхаве, и остали знаци изображеног духа? Но чега још нема, може, и треба да буде, само срца и воље на то треба имати, и уметницима и списателима својима на руку ићи".

Из „Изјашњења уз споменике српске".

А. Јовановића.

Угледни стари београдски писац Коста Н. Христић, чији су пуни занимљивости „Записи старог Београђанина" поново угледали светло крајем прошле 1937 год. у лепом издању књижаре Поповић, — каже у једној белешци о старом Београду: „Једно је само неоспорно: стари претставници нашег Београда предано су се трудили да га изведу из чаме и застоја, борили су се да савладају тешкоће на које су у свом раду наилазили, подизали га поред све немаштине и сиротиње, с љубављу су се старали о њему. Данашње претставнике Београдске општине они су задужили признањем и захвалношћу. Ни Београд није постао за један дан и оно што у њему видимо ми нисмо створили, него само продужавали зидати темеље које су они поставили".

У овим речима ,овако природно и једноставно реченим, истакнута је једна констатација која се непрестано, стопу у стопу, корак за кораком, потврђује пред очима оног ко загледа на доба и рад људи на које се ове речи односе. То доба, то је XIX век; људи који се овде мисле јесу они који су том веку дали смисао и садржај и испунили га оправданом гордошћу.

Макар да је историја Београда у свим својим периодама ,већ по својој основној особини — динамичности —, увек занимљива, а по великим догађајима за које се веже из века у век, увек значајна, XIX век нам стоји најближе срцу и души. То је наш легендарни век новог доба на ком се национално запајало, као дотад на предањима о старом царству и краљевству и косовској епопеји. И занимљива је чисто психолошка појава која свакако с тим стоји у вези :довољно је да видимо неки, на око и незнатан документат из тог тоба: слику, књигу, запис и ми осећамо како се у души одвија оно велико клупче које као филмска панглика изазива ред очи лик за ликом, догађај за догађајима — све у некој мистичној повезаности времена и догађаја и нас самих...

Национална етика тог времена, јавни и друштвени живот све се у њему хармонично поклапа уоквирено оквиром самог Београда, који са свим тим паралелно живи и напредује. Ни за длаку више ни за длаку мање.

*

Значај пропаганде искристалисао се за последњих двадесет година у пуној мери тако да је она од једне прелазне, и могло би се чак рећи презрене вредности, данас добила сасвим други значај. Она више не игра улогу само у трговини, већ исто тако служи и другим највишим друштвеним циљевима: науци, уметности, историји. На великим међународним изложбама, које се сад све више и све чешће приређују у свим великим интернационалним и националним центрима —, поред модних ревија, статистика и диаграма, плугова и других компликованијих машина за обраду земље, налазе своје место велелепни и ванредно занимљиви павиљони у којима се излажу уметничка дела, приказује развој штампе, излажу документи непосредне интелектуалне вредности и значаја.

Привреда наше земље, Београд и његова економска снага, чекали су деценијама да се оствари идеја организовања Београдског сајма која је на крају прошле године, кад је и приређен Први београдски сајам, и остварена. У основи организације београдских сајмова лежи идеја да они у исто време морају бити не само смотра нашег економског развоја и снаге, већ исто тако и развоја на духовном пољу. Остварајући овај племенити идејни дуализам, организатори Сајма већ су прошле године настојали да она што више дође до израза предвиђајући и за будућност паралелан рад и у једном и у другом правцу.

У том циљу, вежући се нарочито за Београд као место у ком се Сајам приређује, била је, поред других културних манифестација, приређена *Изложба Београда кроз векове*, која је, иако скромна, давала могућност да његови посетиоци у једном кратком прегледу, из слика и докумената, виде кроз што је Београд столећима пролазио и са чим је ушао у нови век и дошао до наших дана. У том истом циљу приређена је и ове године занимљива изложба, која је, ограничавајући се на *Деветнаести век* —, и то почињући од 1806, као године кад је Београд ослобођен под великим вождом Карађорђем, па до 1904, кад је на свечан начин извршено крунисање Краља Петра у Саборној цркви —, посетиоцима давала могућност да виде чим је овај век нарочито значајан за прошлост нашег града.

Делећи XIX век на краће отсеке, у њему се, међу догађајима који су непосредно везани за историју и прошлост Београда, истичу моменти у чијем светлу тај сваки отсек нарочито блиста и чији се основни карактер с њима покрива.

нагласити да Изложба не би сачињавала потпуну целину да Библиотеци и Музеју није, као и увек у свакој прилици кад је тражена њена помоћ —, тако свесрдно, са толиким разумевањем и љубављу за све што се на Београд и културни рад односи, изашла у сусрет наша

Са изложбе „Београд у XIX веку"

У научној литератури истицано је већ више пута ,да Београд, већ као град који лежи на српском територију и органски овом територију припада, није никад, ни онда кад су други у њему господарили, престајао бити српски. Па ипак, иако Београд није био изгубљено, залутало дете, није за то ништа мање величанствена 1806 година, кад он, благодарећи жртви и јунаштву, стиче право да се и пред Богом и пред људима — свима широм целог света — назове српским. Зато ће увек међу свима датумима, међу свима догађајима, ослобођење Београда 1806 испод јарма, који га је од кобне 1521 тиштао толико векова, остати најсветлији догађај његове историје. То је био и разлог зашто је у срећњању Изложбе та година постављена као почетни датум, а јунаци и носиоци историје Београда тог века у њен фокус. Ништа не значи што је та слобода била кратког века, што је 1813 требало опет напустити град, што се поновно за њ морало гинути и борити, јер ако је била 1813, дошла је и 1815 — која је логични и идејни наставак 1806 —, још касније, по истој логици и закону историјског збивања, 1830 са хати-шерифом ,односно 1867 са предајом кључева, 1876—1878 са ослободилачким ратовима, 1882 с прогласом краљевине и коначно 1904 с апотеозом XIX века у његовом прелазу у XX век — крунисањем великог љубимца народа, Краља Петра Првог, ком је историја дала истински заслужени назив Владара-Ослободитеља.

Излазећи из ове основне концепције, на Изложби Београда у XIX веку, око главних носилаца догађаја и њихових сарадника, био је изложен и груписан материјал који представља Београд у ужем смислу: његове улице, куће, типове; предмети, који, макар и у скромнијем облику, могу да даду појам о његовом духовном и друштвеном развоју. Одмах се мора

књижевница, одлични културни пропагатор, госпођа Катарина Јовановић, ћерка А. Јовановића, чија је кућа, и данас, као и за живота њеног оца, остала велики извор документације у свим правцима.

*

Изложба је, као и прошле године, била приређена у лепој Задужбини београдског трговца Николе Спасића на првом спрату, али не више у пролазу, у кружном балкону, већ у оној засебној дворани која се на том спрату налази.

Лепа и велика дворана, с особито подесним светлом, давала је могућност за далеко повољније излагање објеката, већу прегледност и слободу кретања самим посетиоцима. У главном је био изложен онај материјал Библиотеке и Музеја града Београда ,који је досад излаган само фрагментарно, а не као целина. Уз то је био изложен и онај врло драгоцени материјал, који су установе, као је већ истакнуто, за ову прилику добиле од госпође Катарине Јовановић.

Срећен по главним историјским моментима и у вези с општим друштвеним развојем Београда — кронолошким редом и по унутрашњој вези догађаја (уз натписе, одговарајуће изводе и тумачења) — целокупни материјал био је подељен у *седам* главних група и изложен на следећи начин: —

I — Ослобођење Београда 1806

У средишту материјала који је представљао ово доба налазио се портре Вожда Карађорђа, ког је радио наш познати сликар М. Миловановић. Поред њега две мале драгоцене сличице, које тако добро илуструју оно старо дело о Карађорђу: „Живот и дела Великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа" од Константина Н. Ненадовића (штампано у Бечу 1803). Једна претставља ослобођење Београда 1806,

а друга Карађорђа како кида ропске ланце док под његовим ногама леже главе злогласних дахија: Аганлије, Фоче Босанлије, Кучук-Али и Јусуф клета..... Лево од Карађорђевог портрета

Вожд Карађорђе кида ропске ланце!...

налазиле су се — узете из колекције „Знаменити Срби" и колекције А. Јовановића — слике других великих јунака тог доба: Васе Чарапића — са сликом која приказује његову јуначку смрт на Стамбол-капији —, Петра Добрњца, Илије Бирчанина, Младена Миловановића, Јована Ковача, војводе Јанка Поповића, Станоја Главаша и Арсенија Ломе. Непосредно уз Карађорђеву слику, лево, слика великог мемоариста Првог устанка, дипломате, незаборавног сина некадашње Ваљевске нахије Проте Матије Ненадовића, десно слика пророка и песника Првог устанка, слепог гуслара Филипа Вишњића.

Песма Његошева: „Посвета праху оца Србије" и извод из Вишњићеве песме „Буна на дахије" — исписане калиграфски, надопуњавале су овај део материјала.

На десно налазила се лепа слика Доситејеве Велике школе, рад академског сликара Голубовића, а испод ње, са леве стране, слика Доситејева. Поред ње калиграфски исписана позната Доситејева песма „Востани Сербијо", у средини тип првих београдских студената, десно слика Југовићева и на крају Мановићева слика „Споменик браниоцима Београда", који је подигнути у Карађорђевом парку на месту где је 1806 био логор славне устаничке војске. Десно и лево у витринама смештен је онај материјал који је свему овоме служио као згодна надопуна и потврда: у витрини лево факсимили писама Проте Матеје Ненадовића, једно старо јеванђелије, фотографије угледних личности овог периода — све из колекције ак. сликара А. Јовановића; у витрини десно лепо посуђе, књиге и документи који се односе на ово доба — поклон б. претседника Општине града Београда г. Косте Главинића.

У средини, међу витринама, непосредно испод Вождове слике, налазио се модел Куле Небојше, ове наше старе куле, која је доскора била једина очувана кула на целом одбрамбеном систему некад многобројних кула које су се уздизале дуж градских бедема. О Небојши је познавалац наше народне поезије г. Драг. Костић написао ону необично интересантну студију која је под насловом „Где је била Небојша" изашла у издању Општинских новина 1931 г. То је она иста кула на којој су према Вишњићевој песми дахије хватале звезде с београдског неба у тепсију напуњену водом из хладног Дунава испитујући што им судба каже; која је за време устанка служила као тамница; куд је, идући кроз страшну Стамбол-капију поред сина мученика Игумана Паисије, пролазила несретна мајка да у Небојши походи другог сина мученика... То је она иста кула у којој је још до нашег устанка уморен велики Грк Рига од Фере, у којој је... Али, зар је потребно о свему говорити: сива, препукнута, са својим зидовима чију дебљину нису могли пробушити ни тешки аустро-немачки мерзери за време Светског рата, она и сама по себи довољно јасно говори чему је у та тешка времена могла служити.

II — Кад Београд постаје средиште прве самосталне државе, хатишериф из 1830

Година 1830 спада међу најзначајније датуме новије народне историје, а исто тако и историје Београда. Те је године турска царевина, после петсто година, признала нашем народу, у оном делу у ком су усташе фактично владале унутрашњу самосталност, Кнезу Милошу Обреновићу наследно право његове династије. Београду је хатишериф осигурао полет какав се пре тога није могао ни замислити.

Сав материјал који се односи на ово доба био је сређен око портрета Кнеза Милоша, рад академског сликара Голубовића.

Почињући од леве стране, на првом се месту налазио портре Глигорија Возаревића, првог књижара, књиговезца и издавача обновљеног Београда у чијем се скромном дућанчићу

крај Саборне цркве скупљала сва духовна елита Београда: Вук, Д. Давидовић, Тирол, Баталака и велики пропагатор српске књиге, слепи Црногорац Ђура Милутиновић, „писмоноситељ међу блажене памети господарима Светим Петром Петровићем, владиком Црногорским и вождом српским г. Карађорђем Петровићем", ког су у Београду звали „браца Ђура", „Чича Ђура". Он је по ваздан ходио по оним тад тако скромним улицама београдским, нудио трговцима нове књиге, кудећи их ако нису куповали; био први старалац београдске деце, будно пазио на њихово понашање, добре хвалио, а несташне кудио као прави „џамбабаси", дечји душепопечитељ. За овим материјалом долазиле су слике других великих личности тог доба: Кнегиње Љубице, једне од наших најистакнутијих жена у целом XIX веку, Јована Стерије Поповића, писца позоришног комада: „Београд некад и сад", Вука, Ђуре Милутиновића, Јована Илића, Симе Милутиновића-Сарајлије, познатог писца „Србијанке", песника, историчара, драматичара, трговца, војника, писара, чувара баште, апелационог судије, пивара, учитеља бесмртног Владике Раде, човека најфантастичнијег живота и каријере, духа немирна и нестална, који се никад није могао излити у дефинитивну форму, за ког је Скерлић тако добро рекао, да је „један од најчуднијих, најзанимљивијих, најфантастичнијих типова у српској књижевности". Испод саме књежеве слике налазила се слика која претставља место, хумку код цркве св. Марка, на коме је, уз прво велико славље српског Београда, 1830, у присуству књежеву, књегевића и других угледних личности, прочитан тај тако дуго жељени хатишериф, основ касније државне и народне слободе.

Засебну целину, сконцентрисани око слике њиховог градитеља, познатог хаџи Неимара Живковића, сачињавале су слике, документи, првих јавних грађевина које се у то доба велике грађевинске делатности подижу по Београду освајајући старе и пробијајући нове улице, стварајући нове градске четврти у којима се постепено развио нов живот, нов дух на место оног старог оријенталног ком је било суђено да ишчезне. Завршни материјал престављао је портре Димитрија Давидовића — уметнички рад ак. сликара Бете Вукановић —, познатог редактора и издавача „Сербских новина" књежевог секретара, рођеног Земунца, који је пре сто година умро у Смедереву, где је и сахрањен и где му је и споменик подигнут.

III — Доба Кнеза Александра Карађорђевића

Како се ово доба поклапа с великим догађајима не само у животу младе књежевине Србије, већ скоро целог нашег народа, то је и Београд у том периоду добијао све већи значај. Ударају се основи не само правном поретку (доноси се грађански зак.), већ и одређују основи оне велике народне политике која је ишла за ослобођењем и уједињењем свих јужних Словена. Књићанин и његови добровољци учествују у борбама у Војводини; Илија Гарашанин, један од највећих државника што их је дао XIX век, у свом чувеном „Начертанију", одређује смернице југословенске политике. На културном пољу оснива се Друштво српске словесности (међу оснивачима налазе се: Димитрије Тирол, Стерија, Димитрије Исаиловић). Све то даје и самом Београду нови полет и замах.

Фотографије свих ових личности које том периоду, уз Кнеза Александра Карађорђеви-

Хаџи неимар Никола Живковић
— скица ак. сликара В. Станојевића —

ћа, дају основни правац и значај, биле су сконцентрисане око Кнежева портрета (рад ак. сл. Б. Стефановића), као и све слике Београд из тога доба.

IV — 1867

Због једног сукоба на старој чесми у Добрачиној улици дошло је до у историји добро познатог бомбардовања Београда. Енергично држање Србије, књежево залагање помогли су да је коначно дошло до тога да је овај већ стварно српски град то постао у пуном смислу. 1867, 6 априла пре подне, последњи турски паша, Али Риза паша, на све-

чани начин и уз велике церемоније, предао је кнезу Михајлу на Калемегдану кључеве старог града.

Илија Гарашанин

Претстављајући овај део прошлости Београда, на Изложби је, уз слику кнеза Михајла и велику слику Београда из тог доба, био изложен цео низ врло драгоцених докумената. Тако слика самог Али Риза паше — из колекције г-ђе К. Јовановић —, превод фермана којим султан уступа Београд кнезу Михајлу, програм церемоније предаје кључева, слика на којој је приказан сам чин предаје. Од великих личности тог доба: Анастас Јовановић, Јован Ристић, Миша Анастасијевић, Шафарик.

Велика слика Београда изнад портрета Кнеза Михајла, ова иста која се налази на корицама овог броја Општинских новина, има интересантну судбину (бар према ономе што је о тој слици навео г. Миленко Рајковић, златар из Загреба од ког је Суд Општине града Београда 11-V-1932 ту слику откупио).

Слику је наводно радио хрватски племић из Самобора крај Загреба, барон Шолтен, и то непосредно након 1867 год. Да је слика рађена око тог периода, доказивале би и заставе, наша и турска, које се на слици јасно разабиру. Први пут, поред турске, истакнута је и наша застава 1867; бандера турске заставе, како је то лепо и пластично описао историк XIX века Жив. Живановић, засечена је пред полазак српске војске у рат 1876.

Међу другим сликама у овој групи налазила се и колорисана фотографија Батал џамије, коју је кнез Михајло желео рестаурисати и у њој сместити државну архиву, а затим један леп акварел Београда тог доба (Паскалато) и укусно рађена позивница „на балове" Општине београдске.

V — Ослободилачки ратови

Мира није било и није могло бити ни у Београду ни у малој Кнежевини док се национални сан не оствари. Београд јача економски и политички, развија се културно, али не заборавља основне дужности пред народом. 1868 кнез Михајло је пао као жртва атентата. На престо је дошао Милан, унук Милошева брата Јеврема, који је 1876 објавио први рат Турској; 1877 други. Ратови су завршени Берлинским конгресом којим је Србији призната независност. 1882 проглашена је Србија краљевином.

Уз краља Милана биле су изложене слике Ђуре Јакшића, Војислава Илића, Лазе Лазаревића, Љубе Ненадовића, Виловског. Спољашњи изглед Београда лепо су илустровале фотографије из драгоцене колекције руског вој-

Акад. сликар Анастас Јовановић, 1817—1899

ног фотографа тог доба, које је Музеју поклонио б. Претседник Општине, професор Београдског универз. госп. Милан Нешић.

VI — 1904

С доласком Краља Петра на престо, његовим крунисањем у Саборној цркви, које је

на свечани начин извршено 8 септембра 1904, деветнаести век у историји Београда добија свој симболични и логични завршетак.

Претстављен портретом Краља Петра, поред ког се лево налазио портре плодног историчара XIX века, писца историјске топографије и толиких забележака о Београду тог доба, Милићевића; десно портретом великог државника нововеке Србије, Николе Пашића, — овај део су употпуњавале слике на којима су зафиксирани они споменици и делови ста-

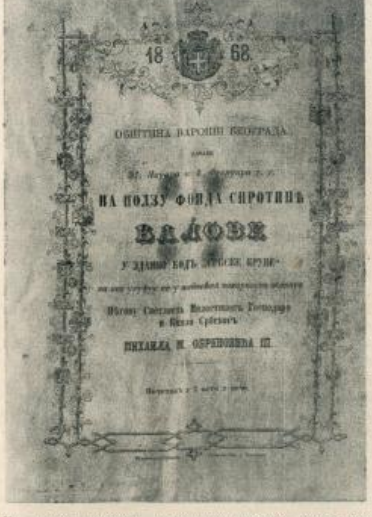

На списи штампана позивница општине београдске

рог Београда који су преживели деветнаести век и с којима је он ушао у ново доба.

VII — Друштвени живот, наша Општина

Засебну целину сачињавао је материјал који се односио на развој самог београдског друштва, као и на развој Београда у колико је он зависио непосредно од активности Општине.

У првом делу нарочиту привлачност сачињавала је колекција драгоцених фотографија разних личности из угледног београдског друштва у деветнаестом веку. Све су ове фотографије узете из колекције ак. сликара А. Јовановића, који је био не само велики сликар, већ у исто време и први наш аматер-фотограф. Овој његовој љубави за фотографију треба захвалити да се много тога сачувало што би иначе бесповратно пропало. Велики је интерес побуђивало и изложено венчано одело једне угледне Београђанке, поклон г-ђе д-р Обреније Поповић-Живковић.

Онај део који се односио на развој саме Општине нарочито је привлачио пажњу изложеним портретима бивших претседника д-р Владана Ђорђевића и Михајла Богићевића. Исто су тако велику пажњу привлачиле и мале сличице на којима се види први електрични и коњски трамвај са изгледом Београда из тог доба.

*

Иако су сви главни моменти у развоју и историји Београда у XIX веку били предочени на овој Изложби, многе није било могуће приказати онако како би то њихов значај тражио. Зато ипак интерес посетилаца није био мањи. Било је истина и таквих, као и на свим изложбама, који су пролазили механички, али су то редовно били они, мање више индиферентни посетиоци, које ни на једној изложби ништа не занима, који тамо одлазе само да кажу да су били, или који, јер су дошли да једно виде, погледају и све друго што се може видети. Таквих посетилаца било је мало на овој Изложби, јер је већина дуго проматрала све што је било изложено, читала с великим интересом тумачења и легенде, да онда сами, на основу тих скромних докумената, у духу оживе тај стари Београд, његове мале, кривудаве улице, кућице скривене у баште у којима је, кад се спусти блага летња ноћ, нека стара добра бака „Наумка" причала окупљеној деци како је било у она још старија времена Београда која је она запамтила почињући тамо од првих дана његове обнове у прасковзорју XIX века... Таква је већ човекова душа осетљива за прошлост! Један кратки запис, једна мала слика — тз јој је доста. Треба само да се у њој додирне онај „проводник" који је за ту прошлост веже. То и јест задатак ових докумената и оваквих изложби, које никад не могу саме по себи, у целости, без помоћи унутрашњег живота наше душе, дочарати оно чега више нема, што је прошло, а са чим смо ипак тако чврсто везани свим нашим атавизмима и свим што сачињава наше особине као људи једне земље, једног места, једног града... Али ипак треба, а то траже и људи и догађаји тог доба, да се Београд XIX века оживи много потпуније, са већим бројем докумената макар да се до њих тешко долази, да се оживи и у сликама наших младих уметника, које ће на мајсторским, проосећаним и дубоко студираним платнима приказати све оно што је тај век дао. То ће бити оне „валхаве" о којима говори угледни сликар XIX века А. Јовановић; она веза која ће помоћи да славна прошлост остане саставни део нашег живота.

Д-р М. И. А.

Поводом репризе „Холанђанина Луталице“ од Рихарда Вагнера на нашој позорници

„Wie aus der Ferne längst vergangner Zeiten
spricht dieses Mädchens Bild zu mir.
wie ich's geträumt seit bangen Ewigkeiten,
vor meinen Augen seh'ich's, hier ...“

. . . . . .

„Wohl kenn'ich dich! Wohl kenn'ich dein Geschick!
Ich kannte dich, als ich zuerst dich sah!
Das Ende deiner Qual is da! — Ich bin's
durch deren Treu'dein Heil du finden sollst!“

R. Wagner
(Der fliegende Holländer, из I и III чина)

Иако је несрећном судбином вечно гоњени велики песник Хајне забележио неколико саркастичних разиатрања на рачун жена у вези с легендом о Холанђанину Луталици, Вагнер је — обрађујући овај исти мотив по Хајнеовој верзији —, на један чудесан начин употпунио своју галерију женских типова, тако да је с пуно права сам себе могао назвати „обожавател ь жена“.

Сигурно међу најинтересантније и најоригиналније идеје у књижевности долази издање Вагнерових прича, прича у којима је овај велики, музички и књижевни геније у исто време, самостално и потпуно лично, обрадио старе и средњевековне легенде, које су због своје симболике и своје лепоте толико пута обрађиване и у лепој и у научној књижевности. „Дошао је к нама с причом која је задржала децу од игре, а старе људе од њиховa угла поред камина....“ Ове речи, које служе као мото енглеском издању Вагнерових прича, најбоље их карактеришу. Лепе су у толикој мери, да у целости окупирају свачију пажњу, без обзира и на доба и на нарочити укус.

Вокер Мк Спеден, аутор ове дивне књиге Вагнерових прича — Walker Mc Spadden, „Stories from Wagner“, George Harrap, London 1931 —, тумачећи њихов постанак, вели у уводу: „Била би дужа прича него све „Вагнерове приче“ узете скупа, да се растумачи, где су ове приче настале и како су се шириле. Прошли су векови пре него су оне у Вагнеровој души добиле своју музичку обраду. Некоје су певали око примитивне пољске ватре људи дивљег изгледа одевени у кожу од животиња, некоје су се шириле усменом предајом далеко раније него је била позната и најпримитивнија уметност писања; знали су их у разним земљама, иако у разним варијантама“. Но, у Спеденовој књизи су приче изнете онако, како их је Вагнер обрадио.

Но, иако је Вагнер за основу својих опера узео већ постојеће легенде и приче, он их је ипак обрадио потпуно самостално, уносећи у њих своје лично схватање филозофа и великог естете. Читајући их једну за другом, памтеће се цео низ великих проблема, али се јасно осећа и једна дубока и дирљива мисао, која их све веже у једну велику целину: Вагнерово решавање проблема љубави, њеног значаја и њеног остварења.

Љубави, праве, велике, љубави, као трајног и срећног осећаја — нема на земљи, љубав је ослобођење, а њено царство ван земаљских граница.

Страдање као елемената љубавн, а љубав као његово решење, ослобођење, ма колико да се јасно осећа у Нибелунгима, знаменитој Вагнеровој тетралогији, ипак ова велика Вагнерова мисао и схватање још много јасније долази до израза у осталим његовим причама: у љубави Лоенгрина и Елзе, Танхојзера и Елизабете, Тристану и Изолди, али најјаче у овом дивном, неупоредивом мореском-миту, најлепшој поморској причи, легенди о „Холанђанину Луталици“, коју је Вагнер, како је споменуто, обрадио према Хајнеовој верзији.

Прича је савршена и као уметничко дело и као замисао. Нарочито је привлачна тим, што је лик жене тако рељефно истакнут поред све дискретности тумачења. Док се познати лик Брунхилде из Нибелунга донекле распилњује у огромној машинерији једног компликованог, далеког мрачног народног епоса, дотле се лик Сенте из „Холанђанина Луталице“ очитује јасно у својој чистоћи: зоре, росе и свег оног што може да послужи као фигуративно приказивање једног узвишено чистог, нежног, замишљеног и сањарског душевног стања. Ту је достигнут максимални степен једне истанчане уметничке фантазије, која игра на врховима наших емотивних осећања и даје један од најдивнијих женских ликова.

Брунхилда одлази у смрт ради љубави и јури на свом белом коњу у пламен, који мора да је сагори — као Јунак-Жена. Она је на свом лику ипак задржала сву силу и снагу преставника старе теутонске расе, који су се, у свој својој физичкој снази барбарских народа, појавили из старих германских шума у светло једног новог дана, тако пресудног и значајног за сво човечанство. Сента је дух од почетка до краја, и у толико је више слична оличењу инспирације, него акције, улози, коју Брунхилда толико пута

на се узима поред свег пројављивања своје женскости.

Поморски капетан, Холанђанин Вандердекен, осуђен је морским духовима на страшну казну: да лута док је века и света по широким морским пространствима, док се не нађе жена која ће га волети и бити му верна до смрти. Једанпут сваких седам година, он има право да сађе на земљу и окупа своју срећу. Ако не нађе такву жену, онда мора поново наставити своје лутање на својој већ пристарој лађи, чија су једра од дугог лутања кроз безбројне године постала црвена, а лађари више слични на духове, него на живе људе. Прича о њему пошла је по свету. Лађу су му прозвали „Дух Лађа", а његово име изазивало је страх и трепет и у најсмелијем девојачком срцу. Друге су лађе сретале Вандердекенову лађу: пред каквом великом поморском несрећом, у доба највеће буре и невремена. Лађари су се крстили, јер су веровали, да им сусрет с Вандердекеном носи несрећу, а он је путовао даље — увек ношен својом злом коби и мучен жељом за пристаништем, својим домом и женом, која би га волела. Смрт га није могла ослободити мука, јер он нити је старио, нити је могао умрети. Штитило га је проклетство злих морских духова... У свом лутању, једне вечери, сусрео је лађу старог норвешког капетана Доланда, ког је вечно мучила чежња за богатством, а који је сад био на повратку у домовину, где га је у пријатном дому чекала Сента, његово једино дете. Благодарећи њој, Вандердекену је успело, да се у исто време кад и Доланд, искрца на пристаниште и да пред њим ничим не побуди сумњу, да је он проклети „Холандез Луталица", с којим нико није желео да има никакве везе. Дознавши да Доланд има кућу и одраслу ћерку, у Вандердекеновој се души буди нада да би Сента могла бити баш она жена, која ће радо пристати на жртву, која се неће бојати, која ће хтети да му буде жена и која ће му бити верна до смрти. Похлепни Доланд, ком Вандердекен нуди велико благо, пристаје да му унапред обећа Сентину руку и позива га себи.

Док су се оба капетана приближавала Доландовој кући, Сента је седила замишљена у кругу својих пријатељица под утиском старе приче, коју је толико пута слушала од своје дадиље. Била је то прича о „Холанђанину Луталици", која се причала и у Доландовој, као и у кући сваког другог поморца. Стојећи високо над својим пријатељицама по својој унутрашњој, душевној отмености, Сента је дирљивој причи придавала дубоки значај и осећала бескрајно сажаљење према човеку који је био осуђен на овако велико страдање. Једна стара слика у кући њеног оца, која је приказивала „Холанђанина Луталицу", давала јој је могућност да сама себи створи јасну представу о његовом изгледу. Помало се код ње створило уверење да ће се њезина судба решити са Вандердекеновом судбином. Његова појава, у друштву њеног оца, значила је за њу остварење нечег у што је већ давно веровала. У љубавној изјави, до које долази између Вандердекена и Сенте одмах код првог сусрета, Сента му открива своју вечну љубав и даје обећање о вечној верности. На Вандердекенове речи у познатом делу: „Wie aus der Ferne"... одговара Сента још дирљивије и нежније уздижући се до идеала Вагнерове концепције о жени: „Versank ich jetzt in wunderbares Träumen"...

„Луталица Холандез" је ослобођен страшног проклетства морских духова. Но, иза првог заноса долази кајање. Он зна да ће и најмања његова сумња у Сенту пренети проклетство с њега на њу. Чврста у својој одлуци, Сента се не боји. На други дан је свадба. Док се са Доландове лађе чује весела песма, на Вандердекеновој је лађи гробна тишина. Сента се праћа са својим бившим заручником, здравим, младим човеком, ког воле све девојке, а кога је она оставила ради Вандердекена. Вандердекен у том моменту напилази. Страшна сумња буди се у његовој души, и он, са очајним криком, бежи према морској обали, на море, на море до века и времена...

То је катарза за којом следи Вагнеровски расплет, бескрајно трагичан, али и бескрајно леп и узвишен: ослобођење преко љубави и жртве, и уједињење над земаљским простором.

Тиха, замишљена Сента, „unedlich weibliches Weib", која је толико година чекала Вандердекена, кад не може друкчије да му докаже своју љубав и своју верност, баца се у море, које је за Вандердекена проклето. Жртва доноси ослобођење: у истом часу, кад и Сента, у морској дубини нестаје и лађа са свим лађарима и ослобођеним Вандердекеном. Над морском површином појављује се лаки, румени облачак, који представља као неки диван пут по ком се Вандердекенова и Сентина душа, уједињене, уздижу према небу. „Unendlich weibliches Weib", бескрајна женска жена — побеђује!

*

Ову и овакву Сенту ми смо имали прилике да видимо на престоничкој позорници поводом репризе „Холанђанина Луталице" у дивној, да не кажем незаборавној интерпретацији госпође Вере Мајдић. Од почетка до краја она је своју улогу дала с дубоком осећајношћу оваплоћујући Сенту, вагнеровску Сенту, свим изражајним моћима које стоје на расположењу уметници дивног гласа, високе музичке културе, способној за интуитивна осећања и дубока психолошка преживљавања, психолошке преливе, којима су њене кретње, час сетни, час занесени, или екстатични израз, давали ваљску животну манифестацију. Таква је била док је у другом чину, удубљена у мистично сањарење, седела под Вандердекеновим сликом, таква док је у истом чину певала познату баладу у којој на крају открива да је она та предестинирана жена која ће спасти „Човека бледог лица", чија је визија пратила кроз целу младост. Њен присак, који изазива први сусрет с Вандердекеном, њено тоњење у секундама међусобног упознавања — били су на врхунцу непосредне, максималне уметности, као што је била и игра и певање њеног партнера, г. Пихлера, који је креирао улогу Холанђанина.

Незаборавно је било ово вече у нашој престоничкој Опери.

Д-р М. И. А.

„Војна енциклопедија“ *

„Војна енциклопедија“ — под тим именом већ се публикује у Београду једно опсежно и у исто време важно дело. Прво дело те врсте, које се код нас у Краљевини Југославији, публикује.

Потребно је на сваки начин обавестити читаоце бар нешто о томе значајноме делу, на коме ради наша скупљена и пробрана интелектуална елита, нарочито из редова активне војске и морнарице.

Војна енциклопедија рађена је на бази општих енциклопедија и стручних војних енциклопедија страних држава, које су их већ публиковале.

„Војна енциклопедија“, несумњиво корисно — чак и од великога значаја — дело, треба да интересује Београд:

— Прво, што је Београд херојски град, око кога су се стално одигравали важни војни походи који су у **Војној енциклопедији** описани или бар споменути,

— Друго, што су готово сви читаоци „Београдских општинских новина“ војници — активни или у резерви, те ће их војна литература интересовати.

Пре него бисмо изнели оцену Војне Енциклопедије, која се у Београду публикује, биће потребно да се следеће истакне:

I — **„Енциклопедија“**, као реч, у опште, грчког је порекла (значи: заокружена обука). Она је у суштини скуп краћих концизних — али јасних и ипак потпуних — популарних чланака из свих области људског знања и занимања.

Она може бити:

— **општа**, у којој се износи све знање, материјал из свих научних грана, и

— **стручна**, у којој се третира чисто стручно знање: војна, грађевинска, судска итд.

„Енциклопедија“, према начину излагања, како општа тако и стручна, може бити:

— **систематска**, с логичним распоредом материјала, који се у њој публикује,

— **реална**, с азбучним распоредом материјала, који се у њој износи,

— **научна**, с научним материјалом, који се у њој третира.

„Енциклопедија“ општте разликује се од „лексикоона“ како по начину обраде, тако и нарочито по обимности обраде појмова.

Али између енциклопедија и великих лексикона има доста сличности, зато се такви лексикони зову енциклопедијски. И они обухватају све појмове и проблеме, из живота и свих научних грана, само краће обрађене.

За израду ове „Војне енциклопедије“, коју овде истичемо послужиле су нам као извор и све чувене светске енциклопедије и енциклопедијски лексикони, нарочито они њихови делови који обрађују војне ствари.

Енциклопедије, као збирке свега знања, датирају још из старог века — из доба пре рођења Исуса Христа.

„Енциклопедија“ је у то доба била најлепше представљена у делима:

— **Аристотела** (384—322), најчувенијега грчкога филозофа, који је био и учитељ Александра Великог, чувеног војсковође.

— **Плинија Старијег** (23—79) чувеног римскога научника, природњака и енциклопедисте, који је написао чувено дело: **„Природна историја“** у 37 књига, која се сматра и истиче као прва енциклопедија.

И средњи век је имао енциклопедија. То су биле збирке теолошких или филозофских знања.

Али се Енциклопедија развила и усавршила тек у **новом веку**, кад почиње да се развија као научна дисциплина.

Најчувенија је Енциклопедија француских научника Дидро-а и Даламбера из XVIII века, на којој су сарађивали најблиставији умови тога доба. Та је Енциклопедија скуп целокупног знања тога доба и послужила је као основица и узор свима доцнијим енциклопедијама.

Из најновијег доба чувене су и ове енциклопедије:

Британска енциклопедија, (на којој је отпочет рад 1784 а завршен 1817), која је доживела неколико издања. И она је рађена на бази Дидро-ове и Даламберове Енциклопедије.[1]

„Руская Большевая Советская энциклопедиая“, у 64 тома у издању **„Международная книга“**, Москва 1930.

Чехословачка, Грчка, итд.

Југословенска: **„Народна енциклопедија српско-хрватска-словеначка“** од Стојоја Станојевића (Београд, 4 свеске),

„Illyricum sacrum“, 1751—1819, у 8 томова, 9. том 1909, Загреб. Најзначајније дело за прошлост Југословена, највећа наша црквена историја, коју је покренуо F. Ričepunti 1720 год., наставили Д. Фарлати и Ј. Колети, док је као 9. том допуњено, исправио и објавио Ф. Булић 1909 год. и,

„Свезнање“, издање Народног дела, Београд 1937., и друге.

* Поводом појаве новога дела **„Војна енциклопедија“** Београд 1938.

[1] The Encyclopedia Britanica, London 1929 у 24 тома.

Од енциклопедијских лексикона поменућемо само: немачки: Брокхаузов и Мајеров[2]; француски: Larousse dictionaire enciclopedique"; српско-хрватске: „Српски рјечник" Вука Караџића; „Рјечник хрватскога или српскога језика" у издању загребачке Југословенске академије знаности и умјетности (чији је први уредник био Ђура Даничић, а доцније М. Белавац, П. Будман и Тома Маретић); „Лексикон страних речи и израза" Милана Вујаклије, Београд 1937.

Али, што је за нас у овом моменту много важније, постоје и специјалне војне енциклопедије, које обрађују сва војна знања и појмове и служе војницима као неопходна лектира за војно образовање а цивилима као занимљиво штиво за упознавање војних ствари. То војно образовање постаје за време рата од непосредне користи и за цивиле, на чак и за жене. Нарочито сад кад се фронт, услед развоја авијације, проширује на целу земљу.

Чисто војне енциклопедије су најновијег датума. Навешћемо само значајније:

Руски **„Зборник, енциклопедија војних и поморских наука"**, под редакцијом Генрика Антоновића, Лера, генерала, директ. Николајевске Генералштаб. академије, Петроград 1892.

Француски „Dictionaire Militaire", енциклопедија војних знања у две књиге са једним додатком, Париз, 1900—1911 год.

Италијанска „Enciclopedia militare", arte — biografia — geografia — storia — tehnica militare, Милано 1928 у 6 књига опсежних и врло добро технички опремљених (рађена је 6 година).

И Немци имају своју војну енциклопедију. **Херман Франке**, Генералмајор уз сарадњу великога броја најистакнутијих војних и цивилних личности у Немачкој публикује у четири књиге војну енциклопедију под насловом „Handbuch der neuzeitlichen Wehrwissenschaften", Берлин 1936. Још није довршена.

II — **„Југословенска Војна енциклопедија"** под насловом **„Илустрована Војна Енциклопедија"** уредно Боривоје М. Срећковић, пешад. пуковник у пензији, уз сарадњу одбора официра свих родова оружја и струка почета је да се штампа у Београду 1936.

Наишла је на леп пријем код публике. Њу су одмах препоручили:

Министар. Војске и Морнарице, Ђ-штаб од., операт. отсек Ђ.Бр. 11696/1936 год.

Команда Краљеве Гарде, Ђенералштаб, Ђ.Бр. 1468/1936 год.

„Жандармеријски Весник", Каменица, Бр. 6 за јуни 1936 год. наводи: „Сви чланци писани су лаким стилом, документовани су и поткрепљени најтачнијим подацима и илустрацијама...

...Како је ово дело уз то и веома јевтино, то је корисно да се и жандармеријске станице претплате на ову корисну књигу..."

„Народна одбрана" Бр. 43, Београд од 25 октобра 1936. наводи: „...Бор. М. Срећковић, пук. у пенз. у друштву са групом истакнутих официра и писаца са стручним знањима прихватио се трудна посла да изда једну илустровану војну енциклопедију, у којој су заступљени и обрађени сви родови оружја и струка, сва знања, сви изуми новог времена који ће наћи примене у новом рату..." „Несумњивно да овај подухват заслужује пажњу и подршку свих војних кругова у толико пре и више што је дело овакве врсте насушна потреба не само за официре и подофицире, већ и сваког културног човека..."

„Спортско-туристички Лоја" Београд од 16 јула 1936. цитира: „...Чланци су писани потпуно стручно, па ипак лако разумљиво и невојнику. Њена пред вредност је у томе што представља приручник прецизних обавештења о свему што је потребно војсци..."

„Време" Београд од 29 августа 1936. истиче: „...Ово велико и корисно дело се намеће само од себе свима војним лицима као неопходно потребан потсетник за све што се тиче војске и што је с њом ма у каквој вези...

...Сви чланци су поткрепљени тачним подацима... Прве две свеске овог значајног дела, на коме сарађују наши најбољи официри свих родова оружја, струка и грана, јасно показују велику вредност „Војне енциклопедије" за нашу војну литературу..."

„Правда" Београд од 25 августа 1936. наводи: „...Данас у доба у коме се ратови воде готово искључиво техничким средствима, и када се техника залаже да својим проналасцима што више замени живу снагу војника и сваког дана донесе коју новину, када се сваког дана у војној литератури појављују нова гледишта о разним начинима употребе тих средстава и о модерном војсељу рата а материјална средства правих љубитеља књиге врло су скромна, „Војна енциклопедија" је једини начин да им се створи могућност за упознавање и праћење свих тих проналазака и мишљења..." „...Књига претставља огроман резервоар систематски распоређеног војног знања..."

III — **Наступила** је изненадна смрт оснивача уредника Б. М. Срећковића, пуковника. Створена је нова организација око израде овога великог дела, и по сагласности са Господ. Министром Војске и Морнарице изабран је

Редакциони одбор у који су ушли:

Главни уредник:

Живан Ј. Рашковић, ђенерал у пензији и резерви, директор часописа „Домовина".

Стручни уредници:

Душан Симовић, армијски ђенерал, Командант ваздухопловства војске и Тадија Сондермајер, инжењер, директор „Аеропута" а. д., Стеван Бошковић, геодетски ђенерал, Живко Станисављевић, див. ђенерал, Команд. армиске области, Александар Стојановић, див. ђенерал, помоћник Мин. вој. и м., Јован Наумовић, див. ђенерал, Командант жандармерије, Теодосије Луковић, див. ђенерал, инспектор артилерије, Петар Недељковић, див. ђенерал, Командант коњице и Велимир П. Раносовић, коњич. пук. за ђ-штабне посл., Командант коњич. школе, Владислав Костић, див. ђенерал, инспектор пешадије, д-р Жарко Рувидић, санитетски ђенерал, начелник санитета, Милан Антић, судски ђенерал, стални судија великог војног суда, Љубивоје Благојевић, интенд. бриг. ђен., пом. нач. екон. од. Мин. вој. и м., Чедомир Шкекић, ђ-шабин бриг. ђенерал, нач. Наст. од. Глав. ђ-штаба, Јован Веселиновић, ђ-штабни бригадни ђенерал у пензији, Владимир Лукић, арт.-тех. бриг. ђен., инспектор Вој. тех. инспекције, Милорад Радовић, пеш. бриг. ђен., кдт пешад.

[2] Franz Arold Brockhass (1772—1823) Leipzig 1796, Joseph Mayer (1796—1856), Leipzig 1840.

пука Краљеве гарде, Урош Тешановић, арт. бриг. ђен. за ђ-штабне посл. нач. штаба III армије, Јулијан Лугеротн, контра адмирал, помоћник Кдта морнарице, Панта Драшковић, бриг. ђен. у пенз., канцелар Краљевих ордена, Богумил Арнич, арт. пук., кдт тврђавске артилерије, Стеван Живановић, инж. пук., пом. нач. Инж.-тех. од. Мин. вој. и мор., Богдан Романић, пеш. пук., кдт Школе за рез. аутовозарске официре, Мирко Богићевић, арт. пук., кдт 1 противавионског пука, Живојин Јевремовић, пеш. пук., шеф кабинета Мин. вој. и мор., д-р Света Станимировић, ветер. пук., шеф ремонт. отс. вет. од. Мин. вој. и мор., Драгутин Покорни, виши војни капелник 1 класе у пензији Алекса Јовановић, виши војни свештеник, д-р Марија Илић-Агапов, управ. општинске библиотеке, д-р Ђорђе П. Паунковић, професор, д-р Стеван Јаковљевић, професор Универзитета.

Технички уредници и секретари Редакционог одбора: Б. Паунковић, С. Стефановић, Б. Деспотовић и П. Николић.

Нов **„Редакциони одбор"** после више заједничких седница, саветовања и консултовања приступио је најсавеснијe изради овога тешкога и деликатнога рада. Сваком члану одбора по стручности дат је на преглед већ прикупљен материјал, а потребно је било још много новога материјала додавати.

Рад је већ завршен, истина са много разних тешкоћа. Издавач није жалио, да и техничка опрема буде у складу са садржином дела.

„Војна енциклопедија" прерађена, и допуњена, у великом формату, израђена по азбучном реду несумњиво биће једно дело (не само једино и прво како код нас, тако и на Балканском полуострву) веома потребно и корисно како за војника по професији, тако и за невојнике — патриоте и родољубе.

„Војна енциклопедија" по свему и у свему, првим странама које су поново публиковане, Редакциони одбор живи у уверењу, да задовољава и испуњава једну празнину и скоро насушну потребу.

Редакциони одбор верује, да ће привући пажњу свих културних читалаца, како „Београд. општин. новина", тако и целе Краљевине Југославије. Он, у исто време моли, сваката добронамернога читаоца, да нам своје примедбе достави, те да би смо оправдане грешке могли у новоме издању или додатку исправити.

Ж. Ранковић

„Здравље и социјална помоћ"

У издању библиотеке Дирекције за социјално и здравствено старање Општине београдске изашло је веома значајно дело: „Здравље и социјална помоћ у Београду за 1935 и 1936 годину."

Мора се похвалити и признати одлична идеја Претседника општине г. Владе Илића, да се целокупан двогодишњи рад свих органа Дирекције за социјално и здравствено старање прикаже и изда у једном штампаном делу.

Књига „Здравље и социјална помоћ" не излаже само рад санитета градске општине, већ нас упознаје и са његовом сарадњом са многобројним приватним удруженима, друштвима и заједницама.

Ово је дело састављено од стране посебног уређивачког одбора, који сачињавају: г.г. професор д-р Тих. Симић и др. Јов. Мијушковић, г.г. д-р Давидовић, д-р Сергије Рамзин и Слободан Видановић, уредник а уз сарадњу осталих лекара и службеника градске општине. Књига има 400 страна са доста слика-фотографија, статистичких табела, цртежа и графикона, а подељена је на шест поглавља, поред предговора и увода.

Предговор је написао проф. универ. г. д-р Симић, већник града Београда, а у истом је истакао проблеме нормалног прираштаја становништва у вези са осетним смањењем рађања у целој Европи, па и код нас. Према тим расматрањима, а из анкете о наталитету и морталитету, види се да и код нас у Југославији, интензитет рађања показује јасну тенденцију опадања. Тај процес опадања наталитета нарочито је изражен у Београду, како је утврђено повећање интензитета склапања бракова у нашој Престоници. Тако је неисправљени индекс рађања опао за десет година од 18,83% колико је био 1927 год. на 13,94 процената у 1936 год., док се коригирани индекс смањио од 25,68% на 20,38 процената за 1936 год.

Све би то можда било задовољавајуће с обзиром на економско-социјалну структуру становништва у Београду, које је претежно заступљено од малих чиновника, занатлија и радника (скоро 90,57%), да није морталитет нарочито од туберкулозе на једном високом нивоу баш код овог сталежа нашега града. Мало даље у своме предговору, г. професор д-р Симић се задржава и на комуналној заштити деце, те према објављеним подацима у овој књизи, од све прибављене незбринуте деце, Уред за заштиту деце није могао збринути 60,97% процента у 1935 год., а 48,19% у 1936 год. Али се и при томе не сме и не треба заборавити, да данас у Београду живи око седамдесет хиљада (70.000) социјално или здравствено угрожене деце и да је према томе број незбринуте деце далеко већи него што износи онај број такве деце који Централни Уред за заштиту деце води у својој евиденцији.

„С обзиром на структуру београдског становништва, потребна би била јавна заштита за најмање 57 хиљада београдске деце". А за то су потребна знатно већа новчана средства, но што су она којима данас располаже Београдска општина. Из предговора још треба споменути и кратак историјат развитка општинског санитета од његовог оснивања па до данас.

Г. д-р Давидовић, вд. директор Дирекције за социјално и здравствено старање, у своме уводу говори најпре о развитку социјално-здравствене службе градских општина и о дужностима социјалног и здравственог старања Београдске општине. А затим излаже куративан рад новоотворене Градске поликлинике, Амбуланте за кожне и венеричне болести, Градске болнице и породилишта, као и антитуберкулозну акцију. При томе подвлачи, да је тек од доласка г. Владе Илића, на чело Београдске општине отпочело јаче пузирање целокупне здравствено-социјалне службе. А да је уз то Претседник г. Илић дао и личну ини-

цијативу за тај полет у преуређењу санитарне службе наше престонице. Даље у уводу је изложено: учешће Београдске општине у збрињавању и помагању незапослених радника и социјално и економски сиромашних грађана. На крају увода изнесен је врло успешан и активан рад посебног „Одбора за здравствено старање", као и „Одбора за социјално старање", који као саветодавно тело сачињавају једну врсту Санитетског савета. Шест поглавља која чине главни садржај књиге. „Здравље и социјална помоћ" иду овим редом: демографија Београда, јавна хигијена, комунална заштита деце, здравствена служба, социјална помоћ и сарадња са приватном иницијативом. Демографија Београда износи бројке венчања, рађања, мртворођене деце и умирања у Београду, као и главне тенденције демографске еволуције у Београду за последњих десет година.

Друго поглавље упознаје нас са доменом јавне хигијене, где је изложена: епидемиолошка и санитетско-хигијенска служба, школска хигијена, некрана Београда, хемија и бактериологија животних намирница, као и јавно старање о чистоћи.

Треће поглавље ове интересантне и корисне књиге бави се комуналном заштитом деце, а то је проблем од посебне важности, не само градских општина, већ један од централних проблема свих напредних држава.

По децу наше Престонице, то је тим већи проблем пошто је познато и доста писано (бар у нашој дневној штампи) о безпризорним малишанима-трговцима са београдских улица. Чак и из самих статистичких података Уреда за заштиту деце града Београда види се да број незбринуте деце расте из године у годину, и то рапидно. Тако број деце, за коју се није могло апсолутно ништа учинити, био је у 1935 години 817, а већ је у 1936 скочио на 1235, док је исте године пријављено 2562 случаја незбринуте и бедом угрожене деце. Према томе „Централни уред за заштиту матера, деце и младежи" није могао збринути или бар помоћи ни половину само од пријављене деце, а број непријављене деце је далеко већи. Изгледа да ће многе празнине социјалне заштите наше деце, бар донекле, бити попуњене отварањем новог Градског Дечијег дома у Звечанској улици. По признању самог градског Дечијег уреда и њихових референата, још увек се налазимо на самом почетку решавања овог најтежег социјално-комуналног проблема".

Исто тако референт, при крају својих излагања за што ефикаснију заштиту незбринуте деце, предлаже сасвим оправдано и умесно завођење једног комуналног приреза, чија би висина била прогресивна према већ одређеној порези. Али ми сматрамо, да би тај начин прикупљања приреза био неправедан с обзиром на породице које већ имају деце. Можда би много боље било одредити прирез за децу код оних који већ плаћају порез на неженење, а поред тога опорезовати и брачне који после проведених пет година немају деце. На сав тај новац са порезом на неженење употребити за социјалну и здравствену заштиту наше угрожене деце, која је у многоме непотпуна, пошто јој недостају новчана средства.

Поглавље које говори о здравственој служби веома је детаљно обрађено, а изложе целокупан историјат и организацију исте, са досадашњим радом свих својих одсека. Два највећа успеха здравствене службе Београдске општине, несумњиво, да су: отварање Градске болнице и нове Градске поликлинике за венеричне болести.

На крају књиге изложено је најболније питање Београда и Градске општине, а то је организација службе социјалног старања и сарадња са приватном иницијативом. Веома детаљно, на стотину страница, изнесено је ово питање са пуно искрених речи, а са много истинитих и тачних закључака. Најефикаснији рад „Зимске помоћи" био је у сабирној акцији старе одеће, која је успешно изведена уз свесрдну помоћ наших сокола.

Сва су поглавља ове прве књиге о здравственом и социјалном животу Београда обрађена са доста критике, а уз то су документована цифрама и детаљним статистичким подацима.

Др Светислав Поповић

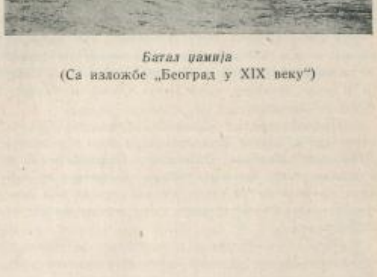

Батал џамија
(Са изложбе „Београд у XIX веку")

Прве аутомобилске и мотоциклистичке трке кроз улице Београда

— Награду Њ. В. Краља добио је београдски аутомобилиста г. Бошко Миленковић, а две награде претседника Београдске општине г. Владе Илића добили су г. г. граф Петар Орсић и Војин Иванишевић —

Аутомобилски клуб Краљевине Југославије приредио је први пут у Београду 22 маја о. г. мотоциклистичке и аутомобилске трке кроз београдске улице, које су успеле преко сваког очекивања.

Да би ово такмичење наших аутомобилиста у потпуности успело, Ауто-клуб био је потпомогнут и са највишег места, од стране Њ. В. Краља Петра II и

Публика посматра опасно сечење кривине код Бајлонове пиваре

Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла. Краљевска влада, Општина града Београда, Министарство војске и морнарице, Управа града Београда и друге установе и личности такође су овој приредби указали моралну, техничку и материјалну помоћ, у наградама, и помогли да наш аутомобилизам дође до потпуног изражаја.

Преко 70.000 Београђана, у потпуном реду, пратило је са великим интересовањем ток такмичења, које је често пута било тако пратоломно да је посматрачима застајао дах у грудима.

У свему је било шест такмичења: три бициклистичка и три аутомобилска. Учествовало је преко 30 такмичара из Београда, Загреба, Новог Сада, Шапца и један такмичар, гроф Петар Орсић, из Франкфурта — Немачка.

Стартовало се у Душановој улици, испред основне школе „Јанко Веселиновић" и возило улицама: Душановом, Маршала Пилсудског, Страхињића Бана и кривином код Бајлонове пиваре. Такмичари су највише правили по 22 круга, изузев мотоциклиста београдске саобраћајне полиције, што износи пуних 50 километара.

Њ. В. Краљ Петар II благоизволео је подарити веома леп стилски антички пехар, који се имао предати као награда оном такмичару, који на овим тркама постигне најбоље време дана свих категорија.

Низ ванредних награда такмичарима дали су: Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић, претседник Београдске општине г. Влада Илић (две награде: сребрну табакеру и писаћи прибор), претседник Народне скупштине г. Стеван Тирић, Министар војске и морнарице г. Љубомир Марић, управник града Београда г. Милан Аћимовић, Аутомобилски клуб Краљевине Југославије (централа и секција Београд), уредништва београдских дневних листова: „Политика", „Време" и „Правда", као и многе установе и личности.

Такмичење је почело тачно у 1 час, и тад је био укочен сав саобраћај у улицама кроз које су пролазили такмичари. У то доба већ су били сви тротоари и балкони на зградама начичкани светом.

На почасној трибини, која је била препуна елегантних дама из најелитнијих београдских кругова, налазио се изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Миливоје Дурбешић.

Прво су стартовали мотоциклисти кат. 350 ксм., њих осам, и кроз циљ је први прошао београдски мотоциклиста г. Воја Иванишевић.

У мотоциклистичкој трци, соло мотори 750 ксм., коју су извели мотоциклисти саобраћајног одреда Управе града Београда, први је на циљ стигао саобраћајни полицијски приправник г. Владислав Чорак.

Г. Воја Иванишевић опет је стигао први и у трећој мотоциклистичкој трци на мотоциклу кат. 300 ксм. Он је у овој трци постигао сјајан резултат. Стазу од 50 км. прешао је за 34 минута и 50 секунди.

У првој аутомобилској трци стигао је први г. Иван Ваинић на туристичком аутомобилу кат. III — до 2.000 сем. запремине. Стазу је прешао за 38 мин. и 48 секунди.

Први у другој аутомобилској трци стигао је гроф Петар Орсић, за 36 мин. и 12 сек., а други г. Радован Саватић за 41 мин. и 9 секунди.

У трећој аутомобилској трци први је стигао на туристичком аутомобилу г. Благоје Јоцић, превалиши стазу за 33 мин. и 23 секунде.

Награду Њ. В. Краља Петра II за најбоље време дана добио је београдски аутомобилиста г. Бошко Миленковић.

Награду Претседника Краљевске владе добио је г. Војин Иванишевић.

Од две награде Претседника Београдске општине, једну, сребрну табакеру, добио је гроф Петар Орсић, а другу, писаћи прибор, г. Војин Иванишевић.

Подела награда извршена је истог дана увече у просторијама Ауто-клуба.

Пехар Њ. В. Краља предао је победнику лично изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Дурбешић.

Организатори ових првих аутомобилских и мотоциклистичких трка у Београду могу бити задовољни, јер им труд није био узалудан.

Одлуке Државног савета

За питање престанка службе и права на пензију градских службеника меродавни су, сходно § 104 Закона о градским општинама, одговарајући прописи Чиновничког закона од 1931 год, а престале су важити одредбе статута које би им биле противне.

По тужби отпуштеног градског службеника управни суд је поништио одлуку о отпусту нашавши да није могло бити отпуста, пошто је службеник по статуту био стекао сталност, и без обзира на то што на дан отпуста није био стекао пензију. По жалби Градског поглаварства Државни савет је поништио пресуду управног суда својим решењем бр. 25238/37 год. од 25 новембра 1937 године, са следећих разлога:

„У § 100 Закона о градским општинама прописано је: „Градско веће има донети статут којим се уређују и систематизују звања градских службеника, одређује њихов број, квалификација и принадлежности за свако систематизовано место и назначује којем звању и положају државног службеника одговара звање градског службеника. У статуту има бити утврђено с којим местом је везано право на пензију. Одредбе статута о принадлежностима не могу предвидети плате и положаје додатке за градске службенике веће од оних које уживају државни службеници одговарајућег положаја". Овим су дакле одређена питања која се статутом имају уредити. Питање права на пензију и признање службе, овде није поменуто што значи да се оно не може уређивати статутом. Изостављање овог питања у наведеном § 100 од предмета који се имају уредити статутом учињено је с обзиром на даљу одредбу § 104 истог Закона, према коме се поред осталог одредбе за државне службенике „о престанку службе, о пензијама" имају „сходно смислу примењивати и на градске службенике уколико овим законом није друкчије одређено". Дакле примењиваће се одредбе Закона о чиновницима од 1931 године Што се тиче, пак, ранијих градских статута, Уредаба и правилника, они остају на снази док се не измене, само у колико нису у противности са Законом о градским општинама (§ 156). Како је према изнетоме за питање пензија и престанка службе одређено да се имају примењивати одредбе за државне службенике, то је Статут града Јагодине дерогиран у оним својим деловима који су у супротности са Законом о чиновницима, услед чега су, сходно § 156, односне одредбе престале важити.

Услед изнетог без важности је околност да није донета одлука по § 159 ст. 2 тач. 2, о привременом уређењу, којем звању и положају државног службеника одговара звање градских службеника, по овоме пропису. Јер је доношење одлуке из § 159 у зависности од одлуке Министра унутрашњих послова а овоме није остављен рок у коме треба да донесе своју одлуку. А затим примена прописа Закона о чиновницима од 1931 године, није условљена претходним доношењем поменуте одлуке.

Навод у разлозима пресуде да интересовани Павловић, није могао бити отпуштен пошто је стекао сталност у општинској служби сходно чл. 13 Статута града Јагодине, — не може се такође уважити. А ово стога што је ступањем на снагу Закона о градским општинама 22 септембра 1934 године, његовим одредбама §§ 104, 156 и 162, укинута сталност општинских службеника и на тај начин је дерогиран чл. 13 пом. Статута.

Пошто Павловић на дан отпуста није имао најмање 10 година ефективне службе у општини Јагодинској, то је могао бити отпуштен по слободној оцени власти.

Стога је Павловићеву тужбу ваљало одбацити и оснажити одлуку Бана моравске бановине II бр. 21201/36. Како Управни суд није тако учинио то је жалба морала бити уважена и ожалбена пресуда поништена."

Градски службеник без стеченог права на пензију може бити отпуштен по слободној оцени а имаће право на отпремнину ако је на дан ступања Закона о градским општинама већ био стекао сталност.

По овом основу одбачена је пресудом Државног савета бр. 1746 од 26 јануара 1938 год., тужба отпуштеног градског службеника, без стеченог права на пензију, против отпуста, а није му признато ни право на отпремнину пошто на дан ступања Закона о градским општинама на снагу није био стекао сталност, којом је условљена отпремнина, а после

тога је није могао ни стећи. Образложење пресуде је следеће:

„По закону о чиновницима од 1931 године, чије се одредбе сходно § 104 Закона о градским општинама, примењују и на градске службенике, службенику служба престаје кад то надлежна власт одлучи (тач. 16 § 104 Ч.з.). А по § 110 Ч.з. одређено је: да се одлука власти о престанку службе може донети ако овлашћени старешина нађе да је службеник неспособан, неподобан за службу или иначе то захтевају интереси службе. Питање да ли је наступио који од случајева предвиђених у § 110 Ч.з. регулисано је Законом о о аутентичном тумачењу § 110 Ч.з. у чијем је чл. 1 речено: „§ 110 Ч.з. има се разумети тако, да је самим тим што се одлука о престанку службе позива на тај параграф констатовано да је код службеника наступио који од случајева из овог законског прописа који повлачи престанак службе, па да је та одлука донесена у смислу закона." Дакле власт може у свако доба по слободној оцени да отпусти службеника ако овај није већ испунио услове за пензију. У колико, пак ова одлука не би била образложена у смислу Закона о општем управном поступку, та околност не утиче на њену законитост јер је (одлука) донесена у смислу закона самим тим што је заснована на цитираним прописима. Тужилац, како се види није испунио услове за пензију те је стога могао бити отпуштен из службе по овом основу.

У ст. 2 § 161 Закона о градским општинама, предвиђено је „службеници који су по досадашњим прописима имали сталност и који немају десет година општинске службе на случај отпуста добиће отпремнину у износу једногодишњих принадлежности ако имају најмање пет година ефективне општинске службе, а отпремнину у износу шестомесечних принадлежности ако имају мање од пет година ефективне општинске службе." У смислу овог законског прописа право на отпремнину имају само они градски службеници, који су по досадашњим прописима стекли сталност. А према досадашњим прописима (чл. 47 Статута општине града Београда) службеник београдске општине је стицао сталност после пет година општинске службе. Па пошто је у § 161 З.г.о. предвиђена отпремнина само за оне градске службенике који су имали сталност на дан када је, Закон о градским општинама, добио обавезну снагу (22 септембра 1934 године) то би евентуално могли имати право на отпремнину само они службеници Општине београдске који су до 22 септембра 1934 године стекли сталост по чл. 47 Статтута од 1929 године, тј. који су до тада имали најмање пет година општинске службе.

Из аката предмета види се да је тужилац ступио у општинску службу 11 августа 1931 године, што значи да на дан ступања на снагу Закона о градским општинама, није имао пет година општинске службе па следствено овоме није ни могао стећи сталност по чл. 47 Статута. Како је претпоставка за право на отпремнину (§ 161) да је службеник затечен као сталан, то тужилац пошто не испуњава овај услов нема ни право на отпремнину. Па када је тако онда је без утицаја на предмет спора, околност: да је (тужилац) на дан отпуста из службе имао преко пет година општинске службе, пошто сталност, није више могао стећи сходно прописима §§ 156 и 162 у вези са § 104 Закона о градским општинама, којима је у толико дерогиран чл. 47 Статута општине града Београда."

За парцелацију земљишта у атару општине београдске треба да су испуњени захтеви Услова за парцелисање земљишта у Београду, и без обзира на незавршени план парцелације тога земљишта док се оно налазило у атару друге општине

Један сопственик обратио се Градском поглаварству у Београду и тражио одобрење за парцелацију свога земљишта у Катастарској општини Београд 6, парцеле бр. 2970/1, по парцеларном плану израђеном од стране професора Андоновића 30 маја 1927 год., кад се односно земљиште налазило у атару општине жарковачке, са којим се планом иста општина сложила, а које земљиште је потпало под атар општине београдске, кад је атар ове општине проширен законом од 12 октобра 1929 год. Градско поглаварство га је одбило својом одлуком Т.ДБр. 52164 од 12 августа 1936 год. са разлога, што поднети парцеларни план величином парцела и дужином лица не одговара Условима за парцелисање земљишта у Београду, одобреним од стране Министра грађевина под бр. 19042/33, а да су ти услови меродавни пошто се парцелација под њиховом важношћу врши на атару општине београдске, а да парцелација по оном плану од 1927 год. није извршена, јер се цело земљиште у земљишним књигама води као једна парцела. По жалби заинтересованог, Министар грађевина својим решењем оснажио је одлуку Поглаварства са исправком да се парцелација одобри за парцеле на које су већ издате тапије, а уколико је имање по књигама обележено као једна парцела, ту се парцелација мора саобразити условима за парцелисање земљишта у Београду, односно чл. 5 закона о атару општине града Београда од 1929 године. Сопственик је поднео тужбу на Државни савет против министровог решења, која је одбачена и од стране Државног савета његовом пресудом бр. 30630/37 од 26 јануара 1938 године са следећих разлога: „Тужилац је код Градског поглаварства тражио одобрење за парцелацију односног свог земљишта које се у земљишним књигама води као једна парцела. Ова чињеница показује да је онај парцеларни план из 1927 год., о парцелацији тог земљишта

још док је оно било у атару општине жарковачке, остао неизвршен, односно да парцелација по њему није спроведена, иначе би та парцелација морала бити обележена и у земљишним књигама или би за сваку парцелу била издата посебна тапија, што би био доказ да је парцелација коначно извршена. Зато је Градско поглаварство односно Министар грађевина правилно поступио, кад се није обазирао на тај неизведени план парцелације из 1927 год., него је тражену парцелацију посматрао са гледишта сада важећих прописа о парцелацији — Услови за парцелисање земљишта у Београду, донети на основу § 54 Грађев. закона и одобрени од стране Министра грађевина под бр. 19042/33, односно чл. 5 Закона о атару општине града Београда од 1929 год., који су прописи једино меродавни, јер се у ствари спровођење парцелације тражи под њиховом важношћу. А како предложена парцелација величином парцела и дужином њихових лица не одговара условима сада важећих прописа, правилно је поступила управна власт — ст. 2 § 55 Грађ. закона — кад је одбила да одобри такву парцелацију, изузимајући парцеле за које су већ биле издате тапије, коју је исправку Министарство умесно учинило.

Стога је пресуђено као у диспозитиву, о чему пресудом у прешису известити заинтересоване стране."

> У делу грађевинског реона, за који је прописано да треба да има карактер вароши у врту и да куће морају бити слободне и окружене вртовима, не може бити зидања на граници суседних имања.

Један сопственик је тражио од Градског поглаварства у Београду дозволу за дозиђивање месарског магацина, гараже и перионице на свом имању на углу Кнез Арсенове и Видрићеве улице — парцела бр. 280 кварт XII. Од овог тражења је одбијен одлуком Поглаварства Г.О.бр. 4958 од 2 октобра 1936 год. са разлога, што је тужиочево тражење у противности са чл. 5 Закона о атару општине града Београда од 1929 год., према коме — имања у односној грађевинској зони морају имати 1000 кв. м. површине и зграде на истима морају бите слободне и окружене вртовима, а тужиочево имање нема ту површину, и дозиђивање је пројектовано на самој граници суседних имања. Заинтересовани је изјавио жалбу Министру грађевина против одбијајуће одлуке Поглаварства, али је та жалба одбачена оспореним министровим решењем са обзиром другог разлога првостепене одлуке, што би се дозиђивање извршило на самој граници суседних имања, док закон предвиђа за тај крај зидање слободно и окружено вртом. Сопственик је поднео Државном савету тужбу против министровог решења, која је одбачена и од стране Државног савета његовом пресудом бр. 5819 од 14 марта 1938 год. са следећим образложењем: „Према чл. 5 Закона о атару општине града Београда и о мерама за изградњу Београда и околине од 2 октобра 1929 године, који је пропис и данас у важности с обзиром на § 138 ст. 1 Грађевинског закона од јуна 1931 год., у делу грађевинског реона, у коме се налази и тужиочево имање на коме би се извело пројектовано зидање, има се очувати карактер вароши у врту тако, да све куће морају бити слободне и окружене вртовима. Спорно дозиђивање, за које је управна власт ускратила грађевинску дозволу, пројектовано је на самој граници суседних имања, што је противно цитираном законском прописи, према чему је управна власт правилно поступила, кад је одбила грађевинску дозволу за такво зидање, а тужба је неумесна и као таква одбачена."

> И кад се утврђује регулација само за једну улицу мора се спровести поступак законом прописан за општу регулацију.

Једно градско поглаварство утврђујући регулацију једне од својих улица, изазвану потребом подизања храма јеврејске општине на углу те улице, није се држало поступка законом прописаног за доношење општег регулационалног плана, у коме је предвиђено, поред осталога, и излагање на увид регулационог плана и уредбе о његовом извођењу, да би се омогућило стављање евентуалних приговора, свима заинтересованим лицима. По овом основу, Министар грађевина није одобрио регулацију односне улице, достављену му на одобрење од стране поглаварства у смислу § 10 Грађевинског закона. Против министровог решења, којим ускраћује одобрење, изјавили су тужбу на Државни савет поглаварство и заинтересована јеврејска општина, па су њихове тужбе одбачене и од стране Државног савета његовом пресудом бр. 30609/37 од 17 марта 1938 год., у којој је заузето горње становиште и образложено следећим разлозима: „При утврђивању регулације за Јукићеву улицу Поглаварство се морало придржавати поступка закона прописаног за доношење регулационог плана и уредбе за његово извођење, јер регулација оне улице је део опште регулације и као таква мора бити утврђена од стране истих органа и на основу истог поступка као и општа регулација чији је она део. У том законом прописаном поступку — §§ 8 и 9 Грађевинског закона — предвиђено је и излагање реуглационог плана и уредбе о његовом извођењу на јавни увид да би се омогућило свима заинтересованим лицима стављање приговора. То што је по закону обавезно код спровођења опште регулације, обавезно је и кад се изводи један део ове — регулација једне улице, као у спорном случају, јер и ту су ангажовани и интереси појединаца, те им треба путем излагања регула-

ције на јавни увид пружити могућност заштите, коју закон предвиђа.

Министарство грађевина је утврдило да Поглаварство није излагало на јавни увид предложену регулацију Јукићеве улице, чиме је повређена једна обавезна — законска форма поступка која повреда оправдава неодобравање регулације од стране Министра грађевина сходно § 10 Грађевинског закона.

Чим није одобрена регулација Јукићеве улице, није могао бити одобрен ни пројекат храма тужилачке Јеврејске општине на углу те улице и улице Принца Павла, јер је само Градско поглаварство у свом акту бр. 29399/36 од 19 новембра 1936 год. утврдило да одобрење пројекта храма је везано за одобрење регулације, условљено одобрењем предложене регулације, што значи да регулација Јукићеве улице треба да претходи одобрењу пројеката за храм у смислу § 87 ст. 4 Грађевинског закона. Према томе сви тужбени приговори и у овом погледу су неосновани.

Стога је пресуђено као у диспозитиву, о чему пресудом у препису известити заинтересоване стране."

Пре изрицања казне за бесправно зидање и наредбе за рушење бесправно подигнутог мора, у случају, заинтересовано лице бити формално саслушано.

Градско поглаварство је било изрекло новчану казну, на основу § 100 Грађевинског закона, за зидање без грађевинске дозволе и противно грађевинским прописима — § 93 ст. 3 Грађевинског закона — и без саслушавања лица које се кажњава. Поглаварство је сматрало да би ово саслушање било сувишно с обзиром на несумњивост бесправног зидања, које је и противно грађевинским прописима.

Министар грађевина потврдио је ову одлуку о казни и решењу бесправно подигнутог, а одбацио је жалбу заинтересованог. Међутим, по тужби заинтересованог Државни савет својом пресудом бр. 7126 од 21 марта 1938 године поништио је министрово решење нашавши, да је саслушање лица, које се кажњава, облигатно у сваком случају. Образложење је следеће:

„Поглаварство је према тужиоцу изрекло пресуду којом га је новчано казнило за бесправно зидање и наредило му рушење онога што је, према нахођењу Поглаварства, бесправно изграђено, а није претходно тужиоца о томе саслушало, што само Поглаварство признаје у свом акту Сбр. 44846 од 10 јуна 1937 год., правдајући то пропуштање мишљењем да се тим саслушањем не би ништа постигло с обзиром на несумњиву доказаност бесправног зидања. Међутим, овакво поступање, без обзира на то какав би био исход пропуштеног саслушања, у противности је са основним правним принципом, — по коме казни мора претходити саслушавање онога који се кажњава — који је изражен у чл. 7 Устава Краљевине Југославије од 1931 год., а спроведен је и кроз закон о општем управном поступку — § 70 З.У.П. Према томе, првостепена одлука садржи повреду обавезне — законом прописане — форме поступања, а то је разлог за поништај, у смислу чл. 26 Закона о Државном савету и управним судовима, оспореног министровог решења којим је оснажена неправилна одлука Поглаварства."

Измену регулације могу да оправдају само важни јавни интереси, а не и заштита приватних интереса којима се, ако су погођени регулацијом, пружа заштита давањем накнаде на основу прописа закона о експропријацији.

Заинтересована сопственица је тражила измену регулационог плана ради укидања нових улица бр. 1000—1002 које просецају њено имање. Од овог тражења била је одбијена одлуком Градског поглаварства Т.Д.Бр. 33173 од 30 октобра 1936 год. са разлога што исто тражење није засновано ни на каквом јавном интересу, чиме је по § 12 Грађевинског закона условљена измена регулације. Министар грађевина својим решењем одбацио је жалбу именоване и оснажио одлуку Поглаварства са разлога у њој наведених. У својој тужби на Државни савет, тражећи поништај министровог решења, заинтересована је истакла да није било никаквог јавног интереса да Поглаварство приступа изменама постојеће регулације и отварању улица које би пролазиле преко њеног имања, чије затварање она тражи. И Државни савет својом пресудом бр. 9176 од 11 априла 1938 год. одбацио је њену тужбу са следећих разлога: „Усвојивши оправданост тражења заинтересованих сопственика у односном крају, Градско поглаварство у Београду приступило је измени регулације ул. Стјепана Радића, затварању једног дела ул. Сердар Јола и отварању пасаја између ул. Стјепана Радића и Нове ул. бр. 1002. За ову измену регулације спроведен је потребан законски поступак, одлука о истој постала је извршна у смислу § 134 Закона о градским општинама, како се то види из приложеног овереног преписа акта Градског поглаварства Т.Д.Бр. 18406 од 8 маја 1936 год. Тужиља је незадовољна овом извршеном изменом регулације за односни крај, у коме се налази и њено имање, и тражила је укидање нових улица бр. 1000 и 1002, које су садржане у оној измени, а пролазиле би преко њеног имања. Тужиља, дакле, истиче своје тражење у циљу заштите свога приватног интереса, јер извршена измена регулације предвиђа отварање двеју улица — бр. 1000 и 1002 које би пролазиле преко њеног имања. Међутим, заштита приватног интереса, чиме је изазвано тужилино тражење, не може да оправда измену извршене регулације, такву измену могу да оправдају, сходно § 12 Грађевинског закона, само важни јавни интереси, а у колико

приватни интереси трпе због оне извршене регулације, њима ће се пружити накнада путем примене одредаба Закона о експропријацији.

Код таквог стања ствари, управна власт је правилно поступила кад је одбила тужилчино тражење, а њена тужба је неумесна и као таква одбачена."

Решење Министра грађевина као више грађевинске власти обавезано је за Градско поглаварство у Београду као грађевинску власт првог степена, али Поглаварство као градска самоуправа легитимисано је за тужбу на Државни савет против тога решења.

Градско поглаварство у Београду својом одлуком Г.О.бр. 2830 од 9 јула 1935 год. одбило је да изда грађевинску дозволу сопственику за подизање зграде на његовом имању у Раковици описатом у изводу из земљишних књига улошка бр. 1106 Катастарске општине Београд 7, пошто је нашло да за тражену грађевинску дозволу нису били испуњени законски услови. По жалби заинтересованог Министар грађевина својим решењем бр. 21444 од 12 августа 1935 г. поништио је ону одбијајућу одлуку Поглаварства нашавши да су неосновани сви приговори истакнути од стране Поглаварства против издавања грађевинске дозволе. Поступајући по министровом решењу бр. 21444/35 Градско поглаварство својом одлуком Г.О.бр. 4394 од 30 децембра 1935 год. одобрило је именованом подизање односне зграде, али под условом, да се он грађевински правно обавеже, у смислу §§ 113 и 114 Грађев. закона да неће тражити од Поглаварства никакву накнаду ако би се та његова зграда доцнијом регулацијом секла, рушила или оштетила. По поновној жалби сопственика Министар грађевина својим решењем поништио је ову одлуку Поглаварства у колико се истом ствара поменута грађевинско-правна обавеза за сопственика. Против министровог решења поднело је тужбу Државном савету Градско поглаварство тражећи његов поништај и истичући да је за ону грађевинско правну обавезу сопственика била основа у закону. Државни савет својом пресудом бр. 28305 од 11 априла 1938 год. одбацио је тужбу Поглаварства са следећих разлога: „Министар грађевина својим решењем бр. 21444/35 поништио је одлуку Поглаварства Г.О.бр. 2830/35, којом је била ускраћена грађевинска дозвола именованом Делу, пошто је утврдио да приговори истакнути од Поглаварства против издавања дозволе немају основа у закону. Градско поглаварство као грађевинско управна власт у смислу § 85 грађев. закона у вези са § 89 т. 3 Закона о градским општинама имало је, у свом својству, у свему да поступи по примедбама Министра грађевина као више грађевинске власти, јер су те примедбе за Поглаварство биле обавезне сходно § 122 Закона о општем управном поступку. Међутим, Поглаварство није тако поступило, извршујући обавезно министрово решење као више грађевинске власти није именованом лицу издало грађевинску дозволу из § 85 Грађевинског закона, за коју су према министровом решењу испуњени законски услови, него је ту грађевинску дозволу везало за грађевинско правну обавезу сопственика из § 116 ст. 2 грађевинског закона о којој није било речи у министровом решењу. Зато је Министар грађевина правилно поступио кад је својим оспореним решењем као виша грађевинска власт према Градском поглаварству као нижој грађевинској власти поништио одлуку Поглаварства Г.О.бр. 4394/35, јер та одлука, предвиђајући ону грађевинско правну обавезу за сопственика, представља неизвршење обавезних примедаба више хијерархијске власти од стране ниже власти, што законом не допушта. Према томе, и ова тужба Градског поглаварства као самоуправна тела против оспореног министровог решења показује се као неоснована и као таква је одбачена. Међутим, ништа није стојало на путу да Поглаварство као самоуправа поднесе тужбу против оног првобитног министровог решења бр. 21444/35, ако је налазило да се истим, које је Поглаварство обавезно да изврши као грађевинско управна власт првог степена, вређа неко његово право или легитимни интерес као самоуправе."

Имања у XIX потезу атара општине београдске се сматрају као пољопривредна добра и могу се делити на мања пољопривредна добра чија површина не сме бити мања од 2000 кв. м.

Један сопственик је тражио од Градског поглаварства одобрење за парцелацију свога земљишта — парцела 2215 у катастарској општини Београд 2. Од свог тражења је одбијен одлуком Поглаварства Т.Д.бр. 23761/37 са разлога, што предложене парцеле дужином линија не одговарају Условима за парцелисање земљишта и што све не леже уз улицу или постојећи јавни пут. По жалби сопствениковој, Министар грађевина као виша грађевинско управна власт поништио је ону одбијајућу одлуку Поглаварства као првостепене грађевинско управне власти са разлога, што се парцелација врши у пољопривредне сврхе, да се земљиште не налази поред главних друмова и да лежи поред постојећег службеног пута и да се, према томе, с обзиром на Услове о парцелисању, има одобрити. Против овог министровог решења Поглаварство као градска самоуправа, у циљу заштите свога интереса за правилну изградњу града, поднело је тужбу на Државни савет истичући оне исте разлоге који су наведени у одлуци Поглаварства као грађевинско управне власти. Државни савет својом пресудом бр. 996 од 14 априла 1938 год. одбацио је ову тужбу са следећих разлога: „Услови ма за парцелисање земљишта у Београду и поделу на потезе за парцелисање", које је прописало Градско поглаварство у

Београду а одобрио их је Министар грађевина под бр. 19042/33, цео атар општине београдске је подељен на потесе. Имање заинтересованог сопственика налази се, што је утврдило само Поглаварство, у XIX потесу, а то су, према поменутим условима, сва имања у заштитном појасу која се налазе изван границе грађевинског реона и напред одређених потеса (I до XVIII) а до границе регулационог плана имају се сматрати као пољопривредна добра, и могу се делити у најмање делове по 2000 кв. м. који се такође могу употребити само за пољопривреду. Ако се налазе поред главних друмова, ове парцеле морају имати најмање 30 м. лица.

Према томе, односно земљиште заинтересованог сопственика је, с обзиром на потес у коме се налази, једно пољопривредно добро, оно се као такво може делити на мања пољопривредна добра чија површина не сме бити испод 2000 кв. м., колико износи површина сваке предложене парцеле. Пошто се односно земљиште не налази поред главног друма, што је утврђено од стране управне власти, у погледу дужине лица појединих парцела, на које ће се поделити земљиште, нема ограничења у пом. Условима, парцела мора имати најмању дужину лица најмање од 30 м. само ако је поред главног друма, што са односним земљиштем није случај, те се парцелација није могла одбити по том основу што све парцеле немају дужину од 30 м. И овај други приговор Поглаварства против парцелације — да се земљиште не налази уз улицу или јавни пут — нема основа у пом. Условима нити у којем другом пропису са разлога, што није у питању парцелација којом би био циљ грађење него је у питању парцелација једног већег пољопривредна добра, на мања пољопривредна добра, у пољопривредне сврхе за који случај је довољно да се те пољопривредне парцеле налазе и поред службеног пута, какав у спорном случају делимично већ постоји а делом ће се створити извођењем саме парцелације.

Будући да приговори Поглаварства против спорне парцелације нису имали никаквог основа, Министар грађевина је правилно поступио кад је поништио одбијајућу одлуку поглаварства и уважио жалбу заинтересованог сопственика, према чему је и ова тужба Поглаварства неумесна и као таква одбачена."

> Кад регулационим планом буде утврђен заштитни појас морају бити уклоњене привремене грађевине у њему изграђене, пошто закон не допушта насељавање у заштитном појасу

Један сопственик је тражио од Градског поглаварства грађевинску дозволу за подизање зграде на свом имању. Од тог тражења је одбијен одлуком Поглаварства са разлога што се односно имање налази у заштитном појасу, у коме је, према § 17 Грађевинског закона, забрањено свако насељавање, па и подизање зграде. По жалби заинтересованог Министар грађевина својим оспореним решењем поништио је одлуку Поглаварства и нашао је да треба одобрити подизање привремене зграде, у смислу § 116 под 2 Грађевинског закона, пошто, у недостатку регулационог плана, још није утврђен заштитни појас, те се још не зна са сигурношћу да ли ће оно имање бити и обухваћено заштитним појасом, а ако то буде, зграда ће се срушити без накнаде од стране Поглаварства. Тражећи поништај министровог решења Поглаварство као градска самоуправа у тужби истакло је оне исте разлоге са којих је као грађевинско управна власт првог степена било ускратило грађевинску дозволу. Тужба је одбачена пресудом Државног савета бр. 6971 од 18 априла 1938 год. са следећим образложењем: „Према § 4 под 2 грађевинског закона — регулационим планом се одређује заштитни појас, а по § 17 истог закона под заштитним појасом разуме се појас земљишта који се не сме насељавати, а на ком појасу имају се одржавати постојеће и подизати нове шуме и зеленила, баште и вртови за цвеће и резервисати потребне површине за пољопривреду.

Градско поглаварство града Београда још није донело регулациони план, а у недостатку истог није могао бити утврђен ни заштитни појас, јер заштитни појас из § 17 Грађев. закона је, према § 4 под 2 истог закона, саставни део регулационог плана. Према томе, односно тужиочево земљиште се, за сад, не налази у заштитном појасу, а да ли ће се налазити у будућности, то ће се видети тек пошто буде донет регулациони план, којим ће бити тачно одређен и заштитни појас. Код таквог стања ствари потес на коме се налази тужиочево земљиште још не представља заштитни појас по прописима Грађевинског закона — §§ 4 и 17 — него је само евентуално резервисан за подмирење једна такве јавне потребе. А док то земљиште стварно не буде и употребљено за такву јавну потребу, него је само под резервацијом, у закону нема сметње да се сопственику дозволи подизање привремене грађевине на истом под условима из § 116 ст. 2 Грађевинског закона, како је и решио Министар грађевина, према чему се тужба показује неумесна и као таква одбачена.

Не стоје тужбени наводи да ова привремена грађевина може да буде сметња за стварање заштитног појаса, ово са разлога, што ако се, по доношењу регулационог плана, утврди да у заштитни појас треба да уђе и земљиште на коме се налази и односна зграда, она има бити уклоњена без давања накнаде од стране поглаварства. Према томе ова привремена зграда не мора утицати на заштитни појас, кад тај појас једном буде утврђен доношењем регулационог плана како закон захтева, него обратно постојање зграде је у зависности од тога појаса, јер ако се доцније пока-

же да улази у заштитни појас, она има бити уклоњена, пошто § 17 не допушта насељавање у истом. А кад ће наступити тај моменат, у ком ће се знати да ли је односно имање са зградом обухваћено заштитним појасом, зависи од самог Поглаварства, пошто је у његовој надлежности доношење регулационог плана као уређајног основа, који садржи и заштитни појас — §§ 3 — 13 Грађевинског закона. Не стоји ни тужбено тврђење о слободној оцени Поглаварства за давање грађевинске дозволе по § 116 ст. 2 Грађ. закона, ово са разлога што у том пропису не стоји да се односно привремено грађење само може а не мора дозволити, у том пропису је означено да је дозвољено постављење привремених грађевина под условом оне грађевинско правне обавезе сопственика, који је услов овде испуњен."

Ако Министар грађевина одобри, сходно § 87 ст. 2 Грађевинског закона, пројекат приватне грађевине намењене јавној употреби, против којег пројекта је Поглаварство било ставило приговор спроводећи ствар министру на решавање, дужан је да образложи дато одобрење.

Заинтересовани сопственик тражио је од управне власти одобрење за измену намене просторија своје зграде, која би се измена састојала у томе што би се постојећи дућан претворио у крчму. Градско поглаварство спро водећи Министру грађевина пројекте тражене измене на одобравање, сходно § 87 ст. 2 Грађевинског закона, истакло је да исте не би требало одобрити са разлога, што је у питању зграда бесправно подигнута, што ситуација стварног стања зграде није верно представљена и што је ниво пода постојећег локала већ нижи од улице а његова висина не одговара прописној висини од 4 м. (грађевински одбор Поглаварства града Београда, седница од 29 јуна 1937 год.). Оспореним министровим решењем одобрени су пројекти, с обзиром на акт Одељења Управе града Београда бр. 9641/37 да не постоје сметње из §§ 77 ст. 3 и 4 Закона о радњама, а узело се да пројект одговара и осталим законским прописима предвиђеним за ову врсту радња. По тужби Поглаварства као самоуправе Државни савет својом пресудом бр. 3577 од 18 априла 1938 год. поништио је министрово решење са следећих разлога: „Приговоре Поглаварства против одобрења пројекта измене намене просторија Министар грађевина није уважио, нити их је, одобравајући пројект, обеснажио. У оспореном министровом решењу истиче се једино као основ за одобравање пројекта, да према акту Одељења Управе града Београда бр. 9641/37 не постоје сметње из § 77 ст. 3 и 4 Закона о радњама и да пројекат одговара законским прописима предвиђеним за ову врсту радња. Непостојање сметњи из § 77 ст. 3 и 4 Закона о радњама значи само то, да се пројектована крчма не налази у таквој близини храмова да би њено постојање могло да омета службу божију и да се она не налази у улици у којој је надлежна власт из јавних и месних обзира забранила држање таквих радња, које случајеве предвиђају цитирани прописи, а непостојање тих сметња не значи, дакле, и исправност пројекта са гледишта грађевинско правних прописа, у ком смислу су и били приговори Поглаварства. Испуњеност законских услова за ту врсту радње, како се наводи у оспореном решењу, искључивала би основаност приговора учињених од Поглаварства — безправно подигнута зграда, непрописна висина локала и остало — али се из решења не види који су то докази о испуњености свих законских услова и непостојању оног што је Поглаварство било изнело против одобрења пројекта. То показује да је оспореним министровим решењем одобрен пројект измене намене просторија односне зграде и без претходно потпуно утврђеног чињеничног стања, које је имало да послужи као основ за одобрење пројекта у смислу § 87 ст. 2 Грађевинског закона. А доношење решења управне власти о спорном питању без претходно потпуно утврђеног чињеничног стања је разлог за поништај таквог решења у смислу чл. 26 Закона о Државном савету и управним судовима, како је оспорено решење и поништено по тужби Поглаварства као градске самоуправе, а управна власт ће донети ново решење у коме ће, ако одобри пројект, имати да образложи свој навод о испуњености законских услова за одобрење пројекта, односно о неоснованости приговора Поглаварства против тога одобрења."

Љубомир Ж. Јевтић
секретар Државног савета

Свечано откривање споменика оцу српске штампе Димитрију Давидовићу у Смедереву

— У име Београдске општине на споменик положили су венац градски већници г. г. д-р Душан Калановић и Живан Рапковић —

Три дана, 11, 12 и 13 маја о. г., трајале су у Смедереву свечаности поводом откривања споменика првом новинару обновљене Кнежевине Србије, творцу и првом уреднику „Новина Сербских" (садашњих „Службених новина" Краљевине Југославије), књижевнику, законописцу, писцу устава, дипломати и политичару, који је умро у Смедереву, лепом српском граду на Дунаву, године 1838, пре пуних сто година.

Споменик Димитрија Давидовића у Смедереву

Првога дана, 11 маја, свечаност је отпочела полагањем на гробу Димитрија Давидовића на смедеревском гробљу.

На први дан Духова, другога дана свечаности, откривен је импозантан споменик Димитрија Давидовића, који је извајао наш познати уметник г. Долинар. Испод бисте, на постољу споменика, уклесане су ове речи: „Димитрију Давидовићу оцу српске штампе".

Свечаност откривања споменика отпочела је архијерејском литургијом у смедеревској Саборној цркви.

Тачно у 10,30 часова, после завршене службе, кроз смедеревске улице, искићене заставама, по лепом и ведром дану, кренула је од цркве литија ка споменику Димитрија Давидовића, који се налази на скверу у улици Вожда Карађорђа, између две основне школе, мушке и женске, које је још пре сто година Димитрије Давидовић основао.

У литији су узели учешћа: Изасланик Њ. В. Краља пешад. пуковник г. Иван Божић; претставник Краљевске владе министар просвете г. Димитрије Магарашевић; званични претставници Општине града Београда градски већници г. д-р Душан Калановић, помоћник министра народног здравља у пензији и г. Живан Рапковић, генерал у пензији; претставници Сената, Народне скупштине, претседник Одбора за подизање споменика и претседник Смедеревске општине сенатор г. Живадин Стевановић; шеф Централног пресбироа; директор новинарске агенције „Авале"; претставник Српске краљевске академије наука проф. универзитета г. д-р Иван Ђаја, изасланик бана Дунавске бановине, претставници Југословенског новинарског удружења, соколи у униформама, музика ватрогасног друштва, ђаци смедеревских школа и многобројно грађанство. Између многих угледних личности, запажен је и г. Драг. Тодоровић, потпретседник Београдске општине.

После кратког помена код споменика, изасланик Њ. В. Краља Петра II и Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла пуковник г. Иван Божић открио је споменик.

Кад је споменик откривен први је узео реч министар просвете г. Димитрије Магарашевић, који је између осталог рекао:

„Пре непуних педесет година Смедерево је 18 септембра 1889 прославило 100-годишњицу рођења Димитрија Давидовића за кога у свом говору рече д-р Милован Миловановић да је „у дипломатској и организаторској радњи Кнежевој био највреднији, најум-

нији и како бар мени изгледа и најодушевљенији и најнесебичнији сарадник Кнежев." Ово мишљење ни данас није промењено, још мање погоршано на штету угледа и части Димитрија Давидовића...

Министар просвете г. Магарашевић говори

„Давидовић је провео у Србији 17 година најзрелијег доба свога живота, учествујући у изграђивању јавног политичког и културног живота њеног, у сваки функцијама, као књижевник и новинар, као организатор унутрашње управе, као дипломатски претставник и коначно као писац једног идеалистичког устава. У том раду он је поднео све испаде и увреде Кнеза Милоша, заједљивог Амиџе, насилног Лазе Теодоровића, па и Милосава Лаповца ,који је у то доба сматрао да је најбоље у Србији побити све учене људе, тврдећи да се „порез може резати у рабош", а место писмених решења и одлука „послаће се по момку јабука и поручити оно, што имам да му јавим". За разлику од Вука, који је за 11 година седам пута напуштао Србију, Давидовић је остао до краја живота, издржао до смрти у фанатичној љубави према Србији и српству."

У име званичне штампе говорио је шеф Централног пресбироа г. д-р Коста Луковић, а у име Одбора за подизање споменика, — који је стојао под покровитељством претседника Краљевске владе г. д-р Милана Стојадиновића и министара г.г. д-р Антона Корошца и Димитрија Магарашевића, — говорио је шеф агенције „Авала" г. Милан Стојимировић-Јозановић, који је у своме говору истакао рад члана Одбора г. Светислава Шумаревића, књижевника и новинара, на подизању споменика и организовању ове лепе свечаности. У име града Смедерева говорио је претседник Смедеревске општине г. д-р Живадин Стевановић, сенатор.

По завршеним говорима, приступило се полагању венаца на споменик. Венце су дали Краљевска влада, Београдска општина, Одбор за подизање споменика, град Смедерево, Српска краљевска академија наука, Централни пресбиро, Централна управа и Београдска и Новосадска секција Југословенског новинарског удружења, Уредништво споменице Димитрија Давидовића, Коло српских сестара из Смедерева, Друштво милосрдних сестара из Смедерева, смедеревско хумано друштво „Олук" и други.

У подне је Одбор званицама приредио ручак, на коме је пало неколико здравица. Претседник Смедеревске општине г. д-р Стевановић за време ручка срдачно је поздравио потпретседника Београдске општине г. Драг. Тодоровића и званичне претставнике Општине града Београда г.г. д-р Душана Калиновића и Живана Ранковића подвлачећи да је срећан што Београдску општину на овој свечаности претставља и један од бранилаца Смедерева у светском рату г. Живан Ранковић, генерал у пензији.

Трећег дана свечаност је завршена документованим и лепим предавањем новинара и књижевника г. Светислава Шумаревића.

† Михаило Лукаревић

У првој половини месеца маја изгубили смо два градска већника и одлична јавна радника: Михаила Лукаревића и д-р Илију Бацковића.

МИХАИЛО ЛУКАРЕВИЋ, — трговац, градски већник, и сенатор, — умро је 8 маја увече у Београду а покопан је на београдском новом гробљу 10 маја.

† *Михаило Лукаревић*

Михаило Т. Лукаревић, рођен је 24 октобра 1883 г. у Врању. Као дечко дошао је у Београд, где је као ученик, радећи код најугледнијих фирми, својим поштењем и исправним радом успео да прокрчи себи пут кроз живот.

У београдској чаршији, као и у осталим привредним круговима, уживао је неподељене симпатије. Био је члан управе: Београдске Берзе, Српског бродарског друштва, „Шумадије" осиг. друштва, Српског трговачког удружења, „Уједињеног" осиг. друштва итд. Члан је такође преко 20 културних и националних удружења у Београду и свом родном крају. Активно сарађивао је на соколству.

На изборима 1935 г. изабран је за народног посланика, а за последњим изборима за Сенат за сенатора.

За градског већника постављен је 1935 године. За члана Управног одбора Општинске штедионице изабран је 28 априла 1937.

Поч. Лукаревић бавио се активно политиком. Припадао је Радикалној странци и био је члан Главног одбора. Приликом оснивања Југословенске радикалне заједнице, приступио је овој као један од оснивача и учествовао врло активно у њеној организацији.

Г. Д-Р ЈОВАН МИЈУШКОВИЋ ОПРАШТА СЕ СА ПОЧ. МИХАИЛОМ ЛУКАРЕВИЋЕМ

На погребу опростио се са поч. Михаилом Лукаревићем г. д-р Јован Мијушковић, градски већник, у име Претседништва Београдске општине, Градског већа и у име клуба већника Ј.Р.З., овим дирљивим говором:

ТУЖНИ ЗБОРЕ.

Превасходно, изненада, испустио је своју племениту душу сенатор Михајло Лукаревић. Из наше средине опет је отишао на онај свет један ретко племенит и честит грађанин наше престонице, нашег лепог и историског града. Празнина, која настаје губитком покојног Лукаревића, остаће осетна у многим јавним институцијама, где је он деловао и радио, и где се је увек осећала његова воља, љубав за посао, и љубав према дужности, која му је поверавана. И мени је пала тешка дужност, да се са покојним Лукаревићем, као претседник клуба већника Ј.Р.З. и као члан Градског већа опростим у име Претседништва и својих другова. И зато добри наш друже, не замери једноме своме пријатељу, који те за неколико тренутака задржава, на твоме вечном путу. Али не може се друкчије, и ако знам да ти никад ниси волео да ти се ласка, никад ниси тражио признања за свој рад, кога си вршио, као добро дисциплинован члан друштва, као добро дисциплинован грађанин твога Београда, у који си као дечко дошао из твога родног краја, где си постепено својим радом и честитим држањем, у тада отменој и господској српској београдској чаршији заузео, једно лепо и завидно име, као и један општи углед. И зато Београд је у теби гледао доброга свога претставника у Градском већу, и увек, кад је требало учинити, какав потез, са којим се наш стари Београд, из нивоа паланке, изграђује у модеран град, ти си увек био први и на своме месту, да такав предлог потпомогнеш, чак

шта више да му даш и ширу основу и замашнији обим. Са чашћу и са пуно разумевања ти си своју дужност пришао, као што војник у рату и миру врши свој посао, појединачно, у корист опште заједнице. И Градско веће дубоко жали твој одлазак, дуго времена требаће да се твоје место замени, теби равним, дуго времена у дискусијама које се често развијају у комуналној политици твога лепога Београда, биће тешко замењена, твоја разборита и мудра реч једног зрелог паметног човека, који је себе изградио и формирао, не са катедре факултета и књишке наобразбе, већ у хуци и тешкој буци, напаћеног живота и друштва. То је много виша и много дубља наука, него што могу дати дебеле свеске написаних студија, о практичној вредности једнога човека.

Дошао си из једнога печалбарског краја, у опанцима, и без имена и какве тетке или рођаке у Београду, без икаквог ираза протекције, ти си ипак успео зато, што си из свога родног печалбарског краја, посао у себи елеменат честитости, оне лепе лозе коју даје источна Србија, а у мишицама и у уму, имао си један велики и неисцрпан резервоар вредноће. И тако наоружан, ишао си право путем, и дошао си до признања, које мора да свако друштво ода, бољем од себе. И зато те видимо, као врло активног политичког човека у некадашњој радикалној странци, где се није било лако истаћи, међу огромним и неизбројивим редом лепих глава, лепих памети и честитих карактера. Ето и тако једно отмено друштво, каква је била некадашња радикална странка у претежном своме броју, изабрала те је у своме главном одбору за благајника странке. Така висока партијска функција могла је бити поверена, само једном разумном човеку и једном страначки дисциплинираном члану.

Београд зна те као агилног раденика, у еминентним својим установама. Он ти је поверио чланство управе у најугледнијим својим заводима, где су примани и тражени само они, чија се вредност цени, и чије се практично знање тражи. Ми те знамо као члана Управе београдске берзе, ми те знамо као члана Управе Друштва „Шумадије", као члана Управе Српског трговач. удружења, као члана Управе Српског бродарског друштва, Југословенског кредитног завода, Општинске штедионице и т. д. И данас су та привредна предузећа на пола копља ставиле црну заставу, жалећи твој одлазак за сва времена. То је недостатак не само тебе, по имену као човека, већ тебе као незамењиве радне снаге.

И твој родни крај бирао те је за народног посланика, значи да и ако си га као дете напустио. да је у теби и даље остала она лепа носталгија за својим завичајем, и да си свој завичај задужио, радом, и ако си био житељ пашег Београда. Ти ниси био само цвет човека из наше лепе источне Србије, који је тамо исклијао, већ једно солидно стабло, са дубоким кореном за свој родни сиромашни крај, кога необично воле баш они напаћени печалбари, који сваке зиме иду изван свога завичаја, трбухом за крухом. Ти си био копличмепат свога роднога краја, сиромашног краја, мислим материјално сиромашног, јер си ти једно неизбрисиво сведочанство, да баш ти напаћени и печалбарски крајеви дају ретке карактере. И ако твој крај претставља материјалну немаштину, источна је Србија наша национална карактерна ризница.

Ето и најбољи твоји људи изабраше те недавно за сенатора, Ј.Р. Заједнице, хотећи на тај начин да ти се и са највишим одликовањем одуже за твој рад и за љубав према њима. Вардарска бановина, колевка наше државе, није се могла боље одужити своме доброме сину, него што је уградила твојим избором за место сенатора у великој Југославији.

И са највишег места са Краљевског престола био си ради свога рада запажен. Југословенска круна, Свети Сава високог степена, Бели орао високог степена јесу видна признања да је са највишег места твој рад цењен.

И напокон, стаза којом си пошао, то је друм коме греди цело човечанство. По речима песника великога, Гетеа „Окреће се коло среће, на сваког ће доћи ред, то је закон неминовни, закон хладан као лед". Али ипак ти одлазиш задовољан и миран да си на путу имао муке, али да си у животу успео и дао много. Дао си много друштву, и друштво ти је одало признање, и жали што твој век живота није био дужи. У томе напорноме раду ниси заборавио да створиш и своју честиту породицу. Твој дом преставља једну моралну социјалну ћелију, збринута и материјално и морално, она ће наставити путању рада коју си ти тако светло обележио.

Честита породицо, и ти опрости, што се ја оволико у разговору задржах са својим пријатељем личним и партијским, и што у вама свеципрах сретне дане онога лепог живота, кога вам је он давао у напону своје умне и физичке снаге.

А вас тужни зборе молим, да се са покојним Лукаревићем опростимо са једним топлим ускликом, нека му је слава и вечна успомена међу нама, нека му је лака српска земља у престолом Београду, кога је толико волео.

† Д-р Илија Бацковић

13 маја т. г. преминуо је Д-Р ИЛИЈА БАЦКОВИЋ, угледни београдски лекар, градски већник и претседник Удружења добровољних ватрогасаца. Сахрањен је 14 маја на београдском Новом гробљу.

Поч. Бацковић је рођен у Повији, у Пјешевцима, код Никшића. Гимназију је учио у Русији. Медицину је студирао у Русији, на ју је завршио у Београду. Специјализирао се је код познатог професора Медицинског факултета д-р Ђурице Ђорђевића.

Поч. Бацковић се истицао врло много као јавни радник, нарочито на санитетском, социјалном и хуманом пољу. По души добар, посвећивао се сав раду за друштво и своје ближње.

Поч. Бацковић постављен је за градског већника 1935 год. Учествовао је и активно у више одбора. Посвећивао се нарочито санитетским и социјалним комуналним проблемима.

Учествовао је активно и у политичком животу и био виђан члан Југословенске радикалне заједнице.

Г. МИЛОРАД СИМОВИЋ ОПРАШТА СЕ СА ПОЧ. Д-Р ИЛИЈОМ БАЦКОВИЋЕМ

На погребу опростио се са поч. Бацковићем, у име Претседника Београдске општине и у име Град-

† Д-р Илија Бацковић

ског већа, проф. г. Милорад Симовић, градски већник, једним дирљивим говором, у коме је истакао доброту

Проф. г. Милорад Симовић, градски већник, опраштa се са поч. д-р И. Бацковићем

и заслуге поч. Бацковића као хуманог, социјалног и политичког радника.

Г. Симовић је евоцирао болно детињство поч. који се у раним годинама грчевито хватао у кошгац као сви српски крштва, легендарних хомоза. Талас живота га немилосрдно носи пут руских степа, где заувата из научних руских врела и употпуњује своју интелектуалну фигуру.

Г. Симовић евоцира ратни ураган у коме узима учешћа поч. Бацковић као добровољац. Затим слика његову тешку животну борбу и приказује ширину човекољубиве душе која подржава при свачијем болу и дарежљива рука поч. Бацковића пружа невољнима и последњу лепту.

На крају, опраштајући се са покојником у име ратних другова, г. Симовић моли Провиђење које господари судбином векова да поч. Бацковића прими под своје вечне скуте.

КОМЕМОРАТИВНИ ГОВОР ПРЕТСЕДНИКА БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА О ПОЧ. МИХАИЛУ ЛУКАРЕВИЋУ И Д-Р ИЛИЈИ БАЦКОВИЋУ

На седници Градског већа од 13 маја одржао је Претседник Београдске општине г. Влада Илић овај комеморативни говор поводом смрти Михаила Лукаревића и д-р Илије Бацковића.

Господо већници,

Тужна срца приморан сам да Вам саопштим жалосну вест, да смо, у размаку од свега 5 дана, изгубили два изврсна сарадника и незаборављена друга, Михаила Лукаревића и д-р Илију Бацковића. Покојни Лукаревић, градски већник и сенатор, погребен је уз дужне почасти на Новом гробљу 10 ов. мес.; Д-р Бацковић, после дугог и тешког боловања, преминуо је јутрос, остављајући за собом супругу са двоје незбринуте деце.

Није потребно да истичем Вама, који сте их одлично познавали, колико Градско веће губи смрћу ових својих врлих чланова, чија је сарадња увек била искрена на свим пољима комуналне делатности.

Покојни Лукаревић је био позната фигура престоничког друштва. Он је у Београд донео живалост и прегалаштво свога родног краја. Помоћу тих својих врлина успео је да заузме, у току свога плодног живота, завидно место и у привредном и у политичком животу своје уже и шире заједнице.

И као привредник и као јавни радник, пок. Лукаревић је увек уносио, у сваки посао, сву своју темпераментност. Он је био од оних људи који нису стајали на пола пута. Отворен, енергичан, са развијеним осећањем за јавни интерес, лојалан друг и пријатељ, он ће остати у најлепшој успомени свих оних који су га добро познавали.

Сви кршевите Црне горе, пок. Бацковић је био блага природа, човек ретке доброте и непосредности. У сваки посао он је уносио осећајну ноту, трудећи се да на одлуке и закључке делује поред разума и људско срце. Мало је ко тако саосећао у болу и страдању руских избеглица као пок. Бацковић.

И у социјалном одбору и у одбору за санитетска питања, пок. Бацковић је, као ревносан члан, уносио

у сваки предмет, сваку дискусију и одлучивање ту своју осећајност за оне који се налазе у животним тешкоћама.

Та хумана нота у карактеру нашег прерано изгубљеног друга Бацковића остаће у трајној успомени код свих његових познаника и пријатеља.

Шаљући и са овога места изразе дубоког саучешћа ожалошћеним породицама, ја Вас молим, господо, да с дужном пошћу према сенима пок. Михаила Лукаревића и д-р Илије Бацковића, узвикнемо: СЛАВА ИМ!

† Владислав Ст. Кањански

У Београду је 14 маја о. г. умро у дубокој старости Владислав Ст. Кањански, књижевник, новинар и драмски писац.

Јединац славног српског песника Стевана Кањанског-Старог Барда, пок. Владислав рођен је 1857 го-

† *Владислав Ст. Кањански*

дине у Србобрану. По завршеној гимназији отишао је у Немачку и у Берлину завршио студије на филозофском факултету. Син великог Србина, песника и борца за слободу Срба-Војвођана, честити Владислав Кањански није хтео ступати у аустро-угарску државну службу, него је кренуо стопама свога оца. Одао се новинарству и књижевности, којима је посветио цео свој живот. Кад му је отац морао напустити уређивање листа „Велика Србија" онда се пок. Владислав са пуно смисла, разумевања и љубави приватно уређивања, залажући се за праведну српску ствар.

Негујући култ свога славног оца, пок. Владислав издавао је његове стихове, а исто тако помагао је врло много г. д-р В. Рашићу при издавању његове монографије о Староме Барду. Такође је много радио као драмски писац и на српској позоришној књижевности. Најзначајније његово позоришно дело јесте драма „Карађорђе", која је давана на свима нашим позорницама, а највише у Војводини.

У старости пок. Владислав Кањански писао је мемоарска дела. Његови описи старог Београда, и живота у њему, писани су са много познавања. Стил му је био лак и приступачан свакоме. Неколико његових написа о старом Београду штампани су у часопису града Београда „Београдским општинским новинама" у рубрици „Прилози за историју Београда". Ови документовани историјски прилози пок. Кањанског служиће као мало врело будућим историчарима Београда. Сарађивао је често и у свима београдским дневним листовима, нарочито у последње време у дневнику „Време".

Честити син Великог оца иза себе, после своје смрти, није оставио никакво богатство, али је народу своме оставио низ историјских документата и списа, који се као благо народно чувају у Народној библиотеци.

Преостале рукописе, у колико се они буду односили на стари Београд и живот Срба и Турака у њему, уредништво „Београдских општинских новина" постараће се да их набави и отштампа у своме часопису.

Земни остаци пок. Владислава Ст. Кањанског 16 маја о. г. сахрањени су на београдском Новом гробљу.

Нека је слава и вечан помен међу нама на пок. Владислава Ст. Кањанског!

† Давид-Дача Радуловић

Од срчане капи умро је 15 јуна о. г. Давид-Дача Радуловић, економ Градске болнице у Београду и познати национални трудбеник.

Пок. Радуловић рођен је 1885 год. у Крајини, у селу Вијуга среза кључког. По свршеној школи одао се финансијској струци, а бавио се и новинарством. Дуго година био је директор банке у Лесковцу. Службовао је у многим градовима предратне Србије, а после рата настанио се у Скопљу, где је био председник Трговачке омладине. У скопљу је као члан редакционог одбора пуне три године сарађивао у листу „Привредни гласник". Затим је једно време заузимао место шефа Економско-финансијског одсека новинарске агенције „Авала". 1934 год. ступио је у службу Београдске општине као хонорарни књиговођа, па је затим постављен за економа новоотворене Градске болнице, на коме га је положају и затекла изненадна смрт. Учествовао је у свима ратовима и био је одликован Албанском споменицом.

Скроман али вредан, пок. Радуловић је својим

поштењем и неизвештаченом срдачношћу освајао сваког с ким би се упознао. На утиранье сиротињских

† *Давид — Дача Радуловић*

суза и помагања другоме у невољи, он је утрошио велики део свога имања.

У београдском предграђу Булбулдер пок. Радуловић био је цењен и вољен, а нарочито од сиромашнијег света, јер је био члан свих хуманих и културно-просветних друштава овога краја. До смрти је заузимао места: претседника VI пододбора Јадранске страже; потпретседника Фонда за исхрану сиромашних ђака основне школе „Војвода Путник" и члана управе Друштава за улепшавање Булбулдера.

На погребу пок. Радуловића, 16 маја о. г., узели су учешћа сви ђаци основне школе „Војвода Путник", многобројни грађани Булбулдера, претставници свих националних, културних и хуманих друштава овог најстаријег београдског предграђа, као и многобројно више и ниже чиновништво Београдске општине и особље Градске болнице.

Са честитим покојником, величајући његову скромност и велике заслуге, дирљивим говорима опростили су се: у име Обласног одбора Јадранске страже г. Милан Милојевић, министар у пензији; у име учитеља и ђака основне школе „Војвода Путник" њен управитељ г. Благоје Јелисавчић; у име службеника Београдске општине г. Сава Ђорђевић, чиновник О. г. Б. и публициста; у име многобројних покојникових пријатеља г. Данило Стевановић, чиновник Привредно-финансијске дирекције О. г. Б.; и у име посилаца Албанске споменице г. Михаило Нушић, чиновник О. г. Б.

Грађани Булбулдера, да би очували трајан спомен на свога узорног сугрђанина, уписали су пок. Радуловића за добротвора Фонда сиромашних ђака осн. школе „Војвода Пуотник" и добротвора VI пододбора Јадранске страже, и одржали су комеморативну седницу, на којој су истакли његов користан рад и његову пренелику љубав за најстарије београдско предграђе Булбулдер.

С. М.

Власник: Градско поглаварство Београд. — Уредник: Ђуро Бањац, Молерова 16
Штампарија Драг. Грегорића, Страхињића Бана 75. — Београд

Београдске општинске новине

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 7–8
Година LVI

Редакциони одбор
МИЛОРАД СИМОВИЋ, Д-Р ДУШАН КАЛАНОВИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ
Уредник
ЂУРО БАЊАЦ

Јули–Август
1938 године

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Резолуција годишње скупштине Савеза градова — Божа Л. Павловић . . . 475

Туберкулоза и њене последице (Шта је, како постаје и како се сузбија туберкулоза) — Д-р Љуба Д. Стојановић . . . 478

Општинска статистика — Б. . . . 488

Хемијска и хигијенска анализа воде за пиће у околини Београда — Никола А. Тимофејев . . . 496

За унапређење туризма у Београду — Драг. Ј. Ранковић . . . 508

Пчеларство у Београду — Светозар К. Ђорђевић . . . 511

Књижевни додатак:

Духовни живот Београда пре 30 година (Успомене г. Симе Пандуровића из времена „Посмртних почасти" . . . 514

Смрт Милана Ракића — С. П. . . . 517

Кроз новију литературу о Београду — Д-р Марија Илић-Агапов . . . 518

Једна мала Београђанка — Милица Јанковић . . . 526

Пилот-потпоручник Кнап бранн Београд (Новела из београдског живота — награђена на књижевном конкурсу Градског поглаварства Београд) — Живорад Вукосављевић . . . 533

Тринаести ред — Душан Стевовић-Јазмин . . . 542

Ритам и естетика београдске улице — Марко Цар . . . 549

Прастари Сигмидунум и његови народи — Радивоје К. Новаковић . . . 551

Друштвена хроника:

† **Румунска Краљица Марија-Мајка** . . . 556

Свечано устоличење Њ. Св. Патријарха Гаврила на престо српских патријараха у Пећи . . . 557

Прослава француског празника у Београду . . . 559

Мађарски хотелијери у Београду . . . 559

Славе београдских установа (Слава Шестог ваздухопловног пука; слава пешадиског пука Краљеве гарде; слава аутомобилског пука и батаљона борних кола) . . . 560

Привредна хроника:

На територији Београдске индустријске коморе у Бору отворена је најмодернија електролична рафинерија бакра . . . 561

Комунално-социјална хроника:

Размена београдских и чехословачких омладинаца дала је изванредне резултате . 564

Министар-гувернер Атине г. К. Коцијас боравио је у Београду као гост претседника Београдске општине г. Владе Илића . . . 571

Књижевна хроника:

Песме Силвија Краљчевића у избору Симе Пандуровића 573
„Плима и осека" г. Властимира С. Петковића 582

Соколство:

Претставници Београдске општине на X свесоколском слету у Прагу 574
† **Ђура Пауновић** 577

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љуб. Ж. Јевтић 578

Слика на корицама: **Београд гледан са савске стране.**
Из збирке бакрореза акад. сликара Рихтера. Рад из 1918 год.

Београдске општинске новине

Излазе једанпут месечно као часопис, а једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 160·—, полугодишње 80·— динара. Појединн број 10·— дин.
Цена огласа: Цела страна 800·—, пола стране 500·—, четврт стране 320·— дин. Огласи на корицама 50% скупљи
Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54,300
Уредништво и администрација: Кнегиње Љубице 1/II — телефон 26-242.
Уредник прима сваког радног дана од 9-13 часова — Рукописи се не враћају.

Београдске
Бр. 7–8 општинске новине 1938

Чланци и студије

Резолуција Годишње скупштине Савеза градова

Савез градова Краљевине Југославије одржао је ове године своју главну годишњу скупштину у Љубљани 19 јуна. Као и ранијих тако су се и ове године претставници градова састали, да дискутују питања, која их све скупа интересују. Скупштина је одржана делимично у главној већници Општине града Љубљане и већници Трговинске коморе. Скупштини је присуствовао изасланик Њ. В. Краља, бан Дравске бановине г. Д-р Натлачен и претставник министра грађевина инж. г. Миросављевић поздравили су скупштину, први је у име Краљевске владе, а други у име свог ресорног министра. Из Београда су на ову скупштину дошли г. г. Миливоје Благојевић, градски већник, као заменик Претседника Општине, Д-р Јован Мијушковић, градски већник, као делегат Београдске општине, и Божа Павловић, као шеф Канцеларије Савеза градова у Београду.

Претседништво Годишње скупштине Савеза градова:
С десна на лево: г. Божа Павловић, шеф канцеларије у Београду; г. Миливоје Благојевић, заменик Претседника Савеза г. Владе Илића; г. д-р Тодор Пенчић, Претседник Савеза; г. д-р Јуро Адлешић, Претседник Савеза; г. д-р Емин Богдановић, главни секретар Савеза; г. д-р Миро Мајер, секретар Савеза.

Обим и оквир рада главне скупштине дошао је до свога конкретног израза у резолуцији, којом су обухваћена основна питања, од чијег правилног решења у многоме зависи успешан развој комуналне политике наших градова. Све досадашње резолуције, донешене ранијих година остале су више мање мртво слово на хартији. Да ли ће то бити и са овом резолуцијом? Веро-

ватно, ако се ограничи само на томе, што су изражене жеље и потребе. Савез градова треба свима путевима и свима средствима да настојава код надлежних органа државе, да се у потпуности остваре жеље, како оне изражене на овој годишњој скупштини, тако и оне раније година, у колико нису већ остварене.

Због њене важности, потребе што ширег публицитета, као и због могућности да се надлежни фактори и овим путем упознају са том резолуцијом, ми је доносимо у целини. Она гласи:

„I Савез градова констатује са жаљењем да је до сада испуњен сразмерно мали део његових тражења, и ако је увек настојао да та своја тражења усклади не само са интересима здравог развитка градских општина него и са интересима читаве државе, којој су градови жаришта свега привредног и културног живота и напретка.

II Најмање успеха могао је Савез да постигне на најважнијем подручју, које је главни основ целокупне комуналне делатности градова, наиме на подручју градских финансија. У систему финансија у појединим градовима, а још више у појединим деловима Краљевине, постојале су већ раније велике разлике законске и стварне природе, и оне се још увек чувају и подржавају, чиме је укочен слободни полет и напредак градова, који се сваки дан налазе пред новим комуналним проблемима на социјалном и културном пољу. Ти проблеми траже хитно решавање, а тога не може да буде без сређених градских финансија, и без слободног финансирања градова. К томе долази још и превелика повезаност градских финансија уз државне, и многа нова законска ограничења и стеге у градском финансиском газдинству, као и ограничења која се стављају у упуствима за израду градских буџета. Неопходно је потребно да се финансирање градских општина уреди јединственим законом за целу Краљевину, који ће свима градовима на једнак начин омогућити слободно изналажење и увођење градских дажбина, као и њихово диференсирање с обзиром на посебне потребе и прилике сваког појединог града, а истовремено одредити и границе између државних, бановинских и општинских прихода, са што мање међусобне зависности, како то Савез градова већ годинама тражи.

III Поред оних мера које су потребне од стране државе ради непосредног сређивања и оживљавања градских финансија, постоји још читав низ могућности да се градовима посредно олакша вршење њихових самоуправних дужности. Градови морају да троше велике суме не само за редовно вршење послова државне управе, који сваким даном све већма расту, него и на изградњавање државних полицијских и других надлештава, као и државних и бановинских просветних и социјалних установа, на одржавање зграда за државна надлештва и установе, а поред тога налазе се неке такве установе и у градским зградама, које би биле градовима неопходно потребне за властите културне, социјалне и административне сврхе. Уместо да се овакви терети из дана у дан повећавају, било би праведно да се поради око њиховог смањивања и ублажавања, односно да се градовима да накнада, у било којој форми, за вршење државних послова, како би се градови оспособили за што интензивнији рад на подручју њихових примарних, самоуправних задатака, који и онако траже велике жртве, ако се хоће да се градови урбанистички и културно развијају према захтевима напредне комуналне политике.

IV Интереси праве и истинске градске самоуправе траже да се што скорије донесе закон о изменама и допунама Закона о градским општинама, и то према предлозима који су усвојени на скупштини Савеза градова одржаној 18 јуна 1937 г. у Бањој Луци и поднесени Краљевској влади. Нарочито истиче Савез градова неопходну потребу укидања односно измене одредбе о аутоматском стицању чланства десетогодишњим боравком у граду, јер је ова одредба ванредно штетна за градове, и може да стави у велику опасност финансије градова, нарочито оних са абнормалним приливом сеоског становништва.

V Савез градова констатује да је интересна стопа по зајмовима код Државне хипотекарне банке за самоуправна тела већа него за приватнике, и ако градови добијају зајмове искључиво за јавне сврхе и премда пружају већу сигурност за примљене зајмове и, за разлику од приватника, не узрокују никакав ризик зајмодавцу. Зато је потребно и оправдано да интересна стопа за зајмове самоуправних тела буде бар за 1% нижа од стопе по зајмовима приватних лица.

VI Савез градова утврђује да још увек није испуњен захтев његових главних скупштина почеши од 1933 год. „да се што скорије донесе закон о самоуправним штедионицама са свим правима и повластицама које уживају повлашћене државне новчане установе". Рад наших самоуправних штедионица почива тако још увек на различитим основима, и оне се у позитивном законодавству наше земље још увек третирају на различите начине, услед чега настају бројне нејасноће и несигурности. Положај државних новчаних установа, који је утврђен нарочитим законима и мерама, фаворизује се и разним привилегијама, а њихова каматна стопа одређује се тако, да оне врше погубну конкуренцију самоуправним штедионицама, противно стању у другим земљама са далеко већим успесима на подручју новчарства, подизања духа штедње и стварања националних капитала. Уместо накнаде штете ради неплаћања предратних зајмова, преузетих у интересу државног кредита по упуствима Министарства финансија, нашим самоуправним штедионицама наметнуте су још и велике жртве за раздужење земљорадника, уз истовремено одузимање права на примање пупилнога новца, новца братинских благајни и сл. искључиво у корист Државне хипотекарне банке, којој је тиме омогућено да предузима и функције самоуправних штедионица у погледу кредитирања самоуправних тела. Због свега тога, и док положај градских штедионица не буде уређен у духу потребне равноправности, по угледу других земаља, како је то истакнуто у резолуцији скупштине Са-

веза штедионица одржане 22 маја 1938 год. у Сплиту, не могу ни наши градови успешно вршити своје задатке на економском, културном и социјалном пољу.

VII Поздрављајући настојања Краљевске владе око унапређења туризма у нашој Краљевини, Савез градова истовремено подвлачи потребу доношења измена и допуна Уредбе о унапређењу туризма, према предлогу конференције одржане 3—7 децембра 1937 год. у Београду, као и што живљег учешћа и делотворне помоћи Краљевске владе на свим подручјима туристичке делатности, а нарочито потребу да се што бржим темпом оствари програм предвиђен Уредбом о изградњи путова.

VIII Савез градова сматра за потребно, у интересу праведности, да се, нарочито за општине које не врше месну полицију, укине односно измени одредба § 77 Закона о пошти, телеграфу и телефону, по којој је општина дужна накнадити штете причињене на њеном подручју на телеграфским и телефонским линијама за јавни саобраћај.

IX С обзиром на то што градски службеници врше врло велик део послова државне управе, Савез градова обнавља поново своје раније тражење да се и градским службеницима законским путем, ако не у целости, а оно бар у извесној мери, призна право на повлашћену вожњу на државним железницама које уживају државни и бановински, као и други самоуправни службеници.

X Ради вршења систематске контроле целокупног газдинства у појединим гранама градске управе са општег и јединственог гледишта комуналних интереса, Савез градова препоручује већим градовима, да оснују нарочите контролне радне јединице, по угледу страних земаља, где је таква контрола показала велике успехе.

XI Савез градова препоручује својим члановима који су проглашени туристичким местима да обрате, у властитом интересу, пуну пажњу питањима промета странаца, а нарочито да уведу најстроже надзор над уређењем и пословањем угоститељских радња, и уопште да упознају своје грађане са користима које им доноси промет странаца, и да их спреме за ову врло важну грану привреде.

XII У вези са настојањем око унапређења туризма, Савез градова моли своје чланове да градске службенике других градова који су чланови Савеза градова кад дођу у град службеним послом или иначе ослободе од плаћања таксе (пореза) на странце".

Тексту ове резолуције нису потребни нарочити коментари. Оно што је потребно, то је да од стране државе има увек неко, ко ће пратити развој и потребе градова, и ко ће пратећи тај рад, преко Савеза и његових појединих института, моћи ефикасно и благовремено да уклања све препреке и ствара потребне олакшице за њихов развој. Садашњи систем надзора државне управе над градским и општинским самоуправама разбијен је према природи послова и функција у више министарских ресора, што за собом неизбежно повлачи заступање различитих гледишта и различиту примену и тумачење појединих текстова закона и осталих прописа, основаних на закону. Та шароликост у примени и тумачењу држави не користи, а градовима наноси катков огромне штете, и због тога би држава требала да пронађе целисходнији систем надзора, који би њој и самоуправама више конвенирао. Али то је питање које треба засебно третирати.

Божа Л. Павловић

Туберкулоза и њене последице

— Шта је, како постаје и како се сузбија туберкулоза —

УВОД

„Ако желиш мир, спремај се за рат" — стално се понавља ова крилатица код свих народа, јер, каже се, миру прети опасност од рата. И свет се грозничаво спрема за рат и троши грдне паре за ратни материјал, не марећи много ако баш та ратна ужурбаност и доведе до рата.

Здравље је, међутим, човеку драгоценије него мир и њему прете још веће опасности од разних болести, па опет зато не чују се много поклици: ако желиш здравље, спремај се за болести. Ми, истина, ценимо здравље и за њега дајемо много, све — али тек пошто га изгубимо.

Зашто ова разлика између мира и здравља? Има пуно разлога за то, али један од главних је, без сумње, овај: здрав човек не воли да говори о болестима, а још мање о смрти, поглавито када је у питању његова личност. То је, међутим, погрешно, јер то наше избегавање да се обрачунавамо са нашом свешћу и да истини, ма како горка она била, у очи погледамо, свирепо нам се свети. Када би свет живео бар онако како нас вера учи: „Ради као да ћеш вечито живети, а надај се као да ћеш сутра умрети" онда би он, вероватно, дуже живео и свештеници на опелу не би имали потребе, бар у већини случајева, да постављају мртвацу познато питање: „где је злато и сребро", јер би се знало да је благо отишло на чување и неговање здравља и за дуг живот.

И, доиста, када би свет живео не баш по строгим хигијенским прописима, који су, признајем, доста тешки, већ разумно и наметно — а толико готово сваки треба да зна — онда би се човечји живот продужио до крајњих физиолошких граница живота и смрт би била последица природног престанка органских функција живота услед истрошености животне материје и дотрајалости органа. Али то је песма будућности. Стварност је, да човек, ако жели да остане увек здрав, мора помишљати на болести и њихове последице.

И заиста, наше највеће беде и невоље а поготово бриге и туге долазе нам најчешће од болести, јер оне, не само да нам отежавају и загорчавају наш, иначе већ мучан и тегобан, живот, него га, на жалост, често и пре времена скраћују. Још ако је болест случајна или неизбежна али пролазна, човек се доста брзо мири са својом судбином и болест трпељиво подноси, трудећи се, наравно, да се што пре и са што мање штете од ње ослободи. Али, ако је болест дошла из незнања или несмотрености, а тим пре ако је хотимично изазвата, па још ако је дуготрајна и с последицама, онда је, мора се признати, врло тешко снаћи се у невољи како за самог болесника тако и за његову околину.

Па и смрт, иначе већ врло тешка појава у животу човека, не схваћа се подједнако у обадва случаја. Док у првом смрт увек изненађује, запрепашћује и изазива искрену тугу и саучешће, дотле у другом, она то постиже само у извесним приликама, али у већини случајева она се очекује и сматра за болесника као неко разрешење мука а за његову околину уклањање или бар ублажење разних беда и невоља понајвише материјалне природе, а све то, наравно, уз дужни пијетет за једним изгубљеним чланом друштва. Тако је бар у појединим, индивидуалним случајевима, када се тиче појединаца, док у колективним случајевима, када је у питању маса таквих смртника, онда, поред осећаја бола, туге и других невоља појединаца, искрсавају и осећаји опште беде и пустоши социјално-економске природе који су још претежнији не само за опстанак појединаца већ, што је важније, и за културно развијање како појединаца тако и целог друштва па и саме државе. Има више таквих болести, али од свих њих истиче се, својим ретким особинама, понајвише туберкулоза.

Овде ћемо говорити прво о туберкулози и њеном значају за друштво и човечанство а затим о њеном лечењу с обзиром на наше прилике, поглавито у Београду.

ИСТОРИЈА И РАСПРОСТРАЊЕНОСТ ТУБЕРКУЛОЗЕ

Туберкулоза је једна од најстаријих и најзанимљивијих болести. Појавила се на свет вероватно чим је човек почео да живи у заједници и својим ретким особинама она је, изгледа, одмах привукла његову пажњу тако да се он још у самом њеном почетку морао питати каква је то чудноватa болест. Али ако су наши стари морали да се распитују за ову болест, није ни чудо, јер нису познавали њену природу и њене особине, али је чудновато, а

и неразумљиво, да се и данас још, у доба високе цивилизације и културе народа, када су многа и то врло важна питања из медицине давно већ решена, питање туберкулозе стално ставља на дневни ред у нашем животу. Изгледа, заиста, чудновато али у ствари је оправдано, јер је туберкулоза, као што ћемо видети, једна ретко занимљива и загонетна болест у сваком погледу.

Туберкулоза је можда једна од најбриљивије проучаваних болести; о њој је писано и говорено, а то се и данас чини, више него ли ма о којој другој болести, па ипак кадгод се о њој поведе реч, увек се разговор почиње и завршава питањем: шта је туберкулоза? Ни за једну другу болест то се не чини. Један од узрока за то можда је тај што још није пронађен лек против ње. Али има других, много јачих разлога.

Пре свега питање туберкулозе не треба схватити буквално у смислу неке просте или научне радозналости или жеље за познавањем неког непознатог догађаја, предмета или узрока, већ у циљи објашњења једне друштвене појаве од многоструке вредности. Јер, треба знати, туберкулоза је кроз векове била готово једина болест која је подједнако занимала, а занима и сада још, људске умове свих народа и свих друштвених редова, како лекаре-научаре тако и социологе, економисте, политичаре, државнике, све грађане па и саме болеснике. Наравно, за разне ове групе људи, према добу историје света и степену културе и цивилизације народа, туберкулоза је имала разна значења. Тако, она је значила за лекаре једно, за лајике друго, за болеснике треће, за друштво четврто, за човечанство пето, најзад, за науку сасвим нешто друго. И стога питање туберкулозе треба посматрати са разне тачке гледишта па према томе и давати одговоре. Ево примера. Стари лекари постављали су себи ово питање због природе болести, данашњи пак лекари то исто чине због природе саме клице туберкулозе; социолози, државници и други јавни раденици питају се шта је туберкулоза због небројених људских жртава и огромних економских и других друштвених штета које је ова болест кроз векове починила и чини још широм света; сви пак остали питају се шта је туберкулоза било из незнања, било из необавештености или неразумевања, јер слушају да се говори да је туберкулоза заразна и преносљива болест, међутим њени болесници слободно се крећу у друштву и раде све послове као и здрави док другим заразним болесницима то се забрањује. Према томе има разлога што ово питање постоји и постојаће, без сумње, све дотле док се не пронађе бар лек против ње. И зато се сав свет пита још шта је туберкулоза, само с једном разликом, морам рећи, што се једни, културни народи, мање распитују за њу али се зато јаче и више боре против ње, док други, мање културни или немарни, само говоре о њој али је не дирају. У ову другу групу народа долазимо и ми, јер још држимо да је туберкулоза или пролазна болест и да ће сама по себи временом ишчезнути, као што су урадиле многе друге болести, па готово ништа не предузимамо против ње, или да је болест судбине па и не вреди да се штогод против ње предузима.

Последице овако двојаког понашања народа према туберкулози огромне су и разне. Главна је, што културни народи мање болују и умиру од туберкулозе него други, некултурни народи. Ми, додуше, не долазимо у ред најтуберкулознијих народа. Ту славу ми смо, истина тек од скора, уступили другим народима; ипак у погледу оболења и смртности од туберколозе ми смо још прилично далеко од културних народа. Ми смо били храбри и способни да савладамо многобројне спољне непријатеље и да постанемо један велики народ, док, међутим, не можемо или нећемо да се ослободимо нашег највећег домаћег непријатеља коме стално и равнодушно плаћамо тако велики данак у новцу и грађанима, онда — онда смо још један мали народ. Ми, дакле, морамо, и то са разне тачке гледишта, да и даље постављамо себи питање шта је туберкулоза — све дотле док најзад не започнемо и борбу против ње.

ШТА ЈЕ ТУБЕРКУЛОЗА У СУШТИНИ?

Стари лекари нису знали за реч туберкулоза, али су врло добро познавали саму болест. Јер, још у најстаријим књигама, од пре четири и више хиљада година, које су до данас сачуване, говори се о једној опасној и неизлечивој болести плућа код људи, чији се опис тачно поклапа са описом данашње туберкулозе. Шта више, стари лекари наслућивали су и њену заразну природу, јер су веровали да болест производи неко страно тело или биће, које спољa улази у плућа и ту остаје све дотле док их потпуно не уништи па онда излази напоље да би после опет ушло у плућа других лица. На основу тога веровања прописиване су строге мере предохране против ове болести, између осталих и ове: забрањује се брак лицима из породица у којима влада ова нечиста болест; болесници с оваквом болешћу морају бити изоловани; ствари умрлих лица од ове болести морају бити спаљене и др. Врло поучно за нас, који још верујемо да туберкулоза не иде на свакога.

Ова болест добијала је, у току времена, разна имена, било по извесном симптому (хеморагија, хектика) било по месту где се појавила или где је беснела понајвише (египатска, јеврејска болест), било, најзад, према степену цивилизације дотичног народа (скрофула, фтиза, туберкула и др.), а њеног агента називали су: жуч, флуид, етар и др. и тражили су га у начину живота људи, квалитету хране, атмосферским променама и др.

Векови и векови су пролазили у незнању и нагађању природе ове болести, док се она, благодарећи лакшем, бржем и тешњем мешању народа међу собом, све више ширила по свету, тако да данас нема ни једног настањеног места на земљи у коме не би било туберкулозе. Туберкулоза је, може се слободно рећи, болест цивилизације, јер се она с њом ширила.

Свет кошен овом болешћу умирао је на гомиле. Читаве породице уништаване су, друштво се пореметило и беда ширила, а лекари, немоћни, с горчином у души, посматрали су све то.

Тек пре два и по века од прилике (1689) почео је лагано да се диже вео незнања и мрака са ове колико тешке толико и загонетне болести, када су лекари успели да утврде да туберкуле, чворићи, које су још стари лекари опазили у оболелим плућима, нису ништа друго до почеци, први изданци, ове болести због чега ова болест доби име туберкулоза.

Пре седам деценија од прилике, (1865 г.), опитима је опажено да се ове туберкуле могу пресађивати од човека на животиње, на којима се развијају као и код људи. Овим опитима доказано је, да је туберкулоза заиста преносива болест.

Најзад 1882 г. откривен је у туберкулама и сам проузроковач болести, клица туберкулозе, којој због њеног облика (цртица) дадоше име бацил туберкулозе или Кохов бацил у част његовог проналазача. И тако, напослетку, би решено питање природе туберкулозе: туберкулоза је заразна болест, јер има своју клицу. Сем тога бацил је решио и многа друга спорна питања. Главно је, да је упростио појам туберкулозе: где је Кохов бацил, ту је и туберкулоза, и обратно, где он није, нема ни туберкулозе, иако болест по спољашности личи на њу. На основу овога многе плућне болести, различне по облику, ушле су у оквир туберкулозе, а многе, опет, које су дотле сматране за туберкулозу, испале су из овог оквира. Исто тако и извесне болести других органа, на основу бацила, ушле су у оквир туберкулозе иако не личе на њу. Најзад, и многе плућне болести код животиња поглавито стоке, на основу бацила, уђоше у оквир туберкулозе. Тако, бацил је не само упростио, већ и проширио оквир туберкулозе. Због ове разгранатости туберкулозе многи су почели сумњати у његову вредност. Али брзо се утврдило да је то тачно и да разноликост туберкулозних појава долази од нарочитих особина Коховог бацила.

Доиста Кохов бацил, поред особина које су заједничке свима клицама, има и неких које су својствене само њему. Многе од ових су већ проучене а друге још нису и због њих управо данашњи научари се питају шта је бацил. Од познатих сопствених особина туберкулозних клица ми ћемо овде изнети само главне. Пре свега да напоменемо да бацил туберкулозе спада у групу клица које нападају и човека и животиње, поглавито домаће животиње. Ово је било важно истаћи стога што и домаће животиње, које често болују од туберкулозе, играју знатну улогу у ширењу туберкулозе; оне то чине понајчешће млеком туберкулозних крава, које садржи каткад много туберкулозних клица и које, ако се неварено пије, може да зарази туберкулозом црева и друге трбушне органе. Од млека туберкулозних крава најчешће страдају мала деца.

Клице туберкулозе, противно осталим клицама, не нападају увек један исти орган или један део нашег организма, већ могу да нападну посебно и независно сваки орган нашег тела, а могу и цео организам наједанпут. Отуда има толико врсти туберкулозе колико има органа у нашем телу. Све ове туберкулозе, иако имају за проузроковача један исти бацил, ипак су и по начину постанка и по трајању и, најзад, по опасности сасвим различне једна од друге. По важности оболелог органа и туберкулоза ће имати одговарајуће особине. Тако, туберкулоза можданих опни (менингитис) је кратког трајна, непреношљива и увек смртоносна болест, док туберкулоза коже има са свим супротне особине, а све остале туберкулозе држе средину у томе погледу. Али од свих врста туберкулозе понајчешћа је туберкулоза плућа, јер су наша плућа најподесније место у нашем организму за живот и развијање ових клица. Сем тога туберкулоза плућа носи у себи све особине осталих туберкулоза. Тако, она може да траје кратко време и да се обично заврши смрћу болесника, а може, што је много чешћи случај, да траје дуже него и једна друга хронична болест и опет да не буде смртоносна. Другим речима туберкулоза плућа може бити акутна и хронична болест. Овај последњи облик је понајчешћи. Али ако хронична туберкулоза плућа не убија увек своју жртву, она је, поглавито када је отворена, т.ј. када болесник кашље и пљује, најопаснији облик туберкулозе за друге, јер она је управо та која шири туберкулозу по свету. Па и постанак ове туберкулозе разликује се од постанка других туберкулоза. Из ових чисто медицинских и још неких других, социјалних, разлога решено је да се под речју туберкулоза подразумева увек само хронична туберкулоза плућа или фтиза, наша јехтика, а за обележавање других врста туберкулоза потребно је уз реч туберкулоза додати и име оболелог органа, н.пр. туберкулоза коже, костију, црева, бубрега итд.

Према томе, на питање шта је туберкулоза, можемо сада рећи: туберкулоза је заразно, хронично оболење плућа, проузроковано Коховим бацилом. Овакав одговор био би можда довољан за друге заразне болести, али за туберкулозу није; недостаје му још одго-

вор на неке важне особине ове болести, поглавито на начин постанка туберкулозе.

* * *

КАКО ПОСТАЈЕ ТУБЕРКУЛОЗА?

Заразне болести уопште постају када њихове клице продру у наш организам и стану да се множе и развијају. Ово продирање клица у наш организам врши се на основу једног природног закона који се зове борба за опстанак и живот, а која борба у ствари значи борба за храну. Сва жива бића у природи, почев од најпростијих, једна ћелија, па до најсавршенијих, човек, да би могли издржати у животној борби, морају, поред осталога, и да се хране. Ову храну добављају на тај начин што једно, јаче, биће напада друго, слабије, биће, убија га и уништава. Пошто свако биће може бити нападач према слабијем а плен према јачем бићу, то су сва жива бића снабдевена оруђима и за напад и за одбрану. Према томе борба за живот и опстанак своди се у главноме на узајамно нападање и уништавање живих бића у природи. Свако живо биће има за ту сврху одређено поље деловања. Жива бића која носе име клице, или микроби, имају за циљ човечји или животињски организам, јер у њима оне налазе најповољније прилике за свој живот и своје развијање. Сукрет клица с овим организмима и њихов судар у циљу опстанка изазива у овим последњим једно напредно стање које ми називамо болест.

Начин продирања клица у наш организам као и последице тога чина различни су према врсти клица. Има клица које продиру у наш организам изненада и у великом броју тако да и организам за своју одбрану мора да одговори брзо и јако, друге чине обратно, па према томе и организам одговара на исти начин. У првом случају имамо тако зване акутне а у другом хроничне болести; прве трају кратко а друге дуго време. Свршетак болести, према снази противничких сила, може у главноме бити двојак: ако у борби победе клице, онда организам губи, умире, ако пак организам победи, онда се он лагано опоравља и оздравља а клице, које су остале још у животу, морају да напусте организам или временом да у њему сасвим угину. Ретке су клице које и после тога остају живе у организму, у коме случају неке од њих мењају свој став према организму. Напуштајући организам неке клице остављају му имунитет, т.ј. способност да поновни напад истих клица увек одбије, тако да оне не могу више код њега да изазову исту болест: то су тзв. болести које се не понављају, као: богиње, тифус, шарлах; друге пак чине, изгледа, обратно, као да остављају повољну ситуацију за поновни напад: то су т.зв. болести које се понављају, као: грип, запаљење плућа, ревматизам, црвени ветар.

Ово кратко и нешто сликовито објашњење постанка заразних болести било је потребно ради бољег разумевања постанка туберкулозе. Тактика туберкулозних клица сасвим је друкчија, па према томе и постанак туберкулозе нешто друкчији него код других заразних болести. Пре свега, клице туберкулозе могу напасти човечји организам нагло, брутално и изазвати акутну туберкулозу која се развија као и остале акутне заразне болести, с том само разликом што је акутна туберкулоза готово увек смртоносна, а могу нападати лагано, споро, готово подмукло тако да се и болест зачиње и развија на исти начин, т.ј. хронично. Овај други начин много је чешћи.

Постанак хроничне туберкулозе или јектике може се поделити у два дела: први је зараза организма т.ј. продирање и настањивање туберкулозних клица у организму, а други је појава саме болести туберкулозе. Између ова два чина може да протекне разно време, врло кратко и врло дуго а може, на срећу, врло често да се деси да овај други чин, појава болести сасвим изостане, тако да остаје у организму само први чин, т.ј. зараза. Ово је последица, да се војнички изразим, стицаја разних ратних околности и срећне који приморавају побеђене туберкулозне клице да промене свој став према победничком организму и да му од непријатеља постану нека врста савезника, који не имати за дужност да под извесним околностима спрече појаву другог чина т.ј. болести. Другим речима када туберкулозна зараза не успе да изазове болест, онда она остаје и даље у организму, али под видом вакцена, маје која даје организму имунитет против туберкулозе. То се развија од прилике овако.

Клице туберкулозе су многобројне око нас и нападају нас посведневно али у малом броју, често и појединачно, тако да наш организам понекад и не осети њихово продирање у своју унутрашњост па се одмах и не брани или се брани неозбиљно, тако да та одбрана нема нарочитог обележја. Дошта, мале јесе са или без температуре, главобоља, малаксалост и друге грозничаве појаве, које се том приликом могу приметити код зараженог лица, не изазивају никакву сумњу на врсту заразе, пошто се исте појаве могу опазити код свих болести у почетку и у већини случајева прва туберкулозна зараза прође обично незапажена. То се дешава понајчешће код мале деце, која су више изложена разним па и туберкулозним заразама, а међутим не умеју да се жале као одрасли. Мале температуре, лаки проливи, повраћање, кијање, плач, узнемиреност или необична мирноћа, који се често опажају код мале деце и које забринута мајка а често и сами лекари стављају на рачун покваренот млека, назеба, пробијања зубића и др. у ствари су често последица продирања туберкулозних клица у њихов нежни организам. Ово грозничаво стање у већини случајева

траје неколико дана, па ишчезне без трага, на радост родитеља и лекара, „јер није било оно чега су се највише бојали, туберкулоза" док, међутим, десило се баш то, организам се заразио клицама туберкулозе. Јер клице туберкулозе, када једном продру у наш организам, оне онда, било да изазову туберкулозу или не, остају у организму за увек. То успевају својом отпорном снагом, која је тако велика да их организам, ма како победоносан био, не може да уништи. Све што може да уради против њих, то је да их онеспособи за даљи напад на тај начин што их похвата у своје покретне ћелије, које му служе за одбрану, и тако повезане, спроведе, крвним и другим канализа, у жљезде, своја утврђења и ту затвори. Ради веће своје сигурности, организам временом облаже споља ове жљезде разним солима, које образују прави кречни зид, и потпуно их огради. Жљезде отекну и отврдну али клице туберкулозе остану у њима живе и увек способне за напад. Овако промењене жљезде зове назив туберкулозна жаришта или огњишта. Сваки одрастао човек, поглавито варошанин, носи у себи ова туберкулозна огњишта.

За ово своје уточиште клице мењају свој став према организму, своме домаћину, и од нападача и непријатеља постају му сада поданици и браниоци; пре отров — вирус, сада мађа — вакцен. Другим речима, организам стиче имунитет против туберкулозе. Само, како је овај имунитет функција живих заробљених клица, то је он несигуран и несталан, јер зависи од стања ових клица: док су оне у овом потчињеном стању и живе, дотле ће постојати и имунитет, а чим се оно измени, престаје и имунитет. Стога организам, кога се то највише и тиче, мора да пази да се у њему ништа не деси што би дало повода да се стање ових клица измени, било да угину, било да ојачају и пробију ограду свога логора, јер у обадва случаја значило би да је организам изгубио имунитет против туберкулозе и да мора поново да води борбу с туберкулозним клицама, у првом случају с новим клицама споља, у другом са својим заробљеницима и бившим савезницима, и то са слабим изгледом на успех у оба случаја.

У ствари, дакле, туберкулозни имунитет није прави имунитет, који се ствара на други начин и који је чврст и трајан; то је нека врста компромиса између две зараћене силе, подједнако јаке, с нерешеним исходом рата, тако да је свака од њих морала да учини извесне уступке само да би се међу њима направио један трајан мир: организам оставља у животу своје заробљене клице, само им одузима слободу кретања на својој територији и колонизира их у своја утврђења, клице, пак, за то гостопримство, иако скучено и ограничено, постају савезници и браниоци свога домаћина од туберкулозе. Нажалост, као што смо видели, то је слаб и несигуран савез, поглавито од стране клица, јер чим се укаже прилика, оне мењају свој став и нападају. Ово има много сличности са ратним заробљеницима, који силом околности могу бити добри грађани па и савезници ове отаџбине, али у повољним приликама за себе, они могу постати њени издајници и непријатељи.

Начин и ток туберкулозног зараживања организма или туберкулизација организма претстављена је овде сликовито ради бољег разумевања процеса стварања туберкулозног имунитета.

Сва тубепкулозна огњишта могу се образовати у човечјем организму у свако доба његова живота, али почињу да се стварају понајчешће још у раном детињству, управо одмах по рођењу детета. С првим пољупцем, који мајка даје своме новорођеном детету, даје му често и прву клицу туберкулозе, било своју сопствену, ако је и сама туберкулозна, било туђу коју је примила од неког туберкулозног члана породице или неког страног лица. Ако пак мајка ускрати свом детету овај први дар, онда ће се за то постарати неко други који „много воли малу децу и радо их љуби". То је тако звана колевкина туберкулозна зараза.

Међутим прави почетак образовања ових туберкулозних огњишта настаје тек када дете напусти колевку, почне да пузи по поду, обично прљавом и упљуваном, и да се игра са разним предметима, које нађе на поду, или са домаћим животињама, већином умрљани испљувцима, па прља своје прсте које после завлачи у своја уста, а често и саме предмете; то је зараза прљавштином. После овог доба наступа један мали застој у зараживању да би се наставило кроз детињско и младићско доба, када организам, још млад и њежан, мора, по дужности, да прође, кроз разне васпитне установе (школа, радионица и др.), у већини случајева неизигијенске, да би се завршило обично око његова пунољетства т.ј. у двадесетој години, до кога доба готово сви људи, поглавито варошани, који су више изложени овој зарази, добију ова огњишта. Присуство ових туберкулозних огњишта код људи може се утврдити још за њихова живота на разне начине зрацима и туберкулинском реакцијом која је проста и безопасна.

И тако, благодарећи особинама туберкулозних клица да могу, у извесним приликама, прећи од вируса у вакцен, ми природним, истина доста опасним, путем стичемо имунитет против туберкулозе. По оној нашој пословици „где несреће ту и среће има", ми једино овим огњиштима туберкулозних клица, које носимо у себи, имамо да заблагодаримо што сразмерно мање болујемо од туберкулозе него што би, према неизмерном броју туберкулозних клица које нас окружују са свију страна и неповољним животним приликама у којима већина од нас живи, требало да буде,

а никако неког наследног тековини, а још мање неког уображеног судбини.

Ову особину тебуркулозних клица покушали су, у последње време, научници да искористе па да вештачким, много сигурнијим, путем извршe вакцинацију детињег организма, а и одраслих људи, против туберкулозе. Према досадашњим резултатима изгледа да је постигнут извесан успех. Али ова вакцинација није још ушла у општу употребу. Према томе, и до бољих прилика, остаје нам засада само овај природни, иако опасни, пут за стицање туберкулозног имунитета. Да је бар чврст и сталан, онда би његова корист ипак оправдавала опасан начин његовог стицања, као што је у своје време, пре вакцинације мајом, опасна вариолизација, пред још опаснијом вариолом, била оправдана и радо примана од грађана.

Како било да било уосталом, овде се завршава први део туберкулозе плућа или туберкулизација организма. Ово би био медицински део туберкулозе за разлику од другог дела, појаве болести, који би био, као што ћемо видети, социјални део болести. Да је срећне па да дејство туберкулозних клица остане само на првом делу, на туберкулизацији организма, други део, појава болести, не би се никада извршила и свет би остао поштеђен једне од најтежих болести. Нажалост није тако, јер се туберкулозни имунитет лако и брзо квари и, што је жалосно, квари се нашом кривицом бар у већини случајева.

Попуштање и слабљење туберкулозног имунитета може наступити из два главна разлога: или наш организам западне случајно или силом околности у неку средину, пуну свежих туберкулозних клица, које својим бројем и снагом могу да сломиљу иначе слаби туберкулозни имунитет и да понова заразе организам, или отпорна снага организма толико ослаби да он не може више да контролише своје заробљене клице и ове онда провале ограду свога логора и по други пут, сада под бољим условима, нападну свога господара — домаћина. У првом случају имамо поновну заразу или реинфекцију, а у другом накнадну заразу или суперинфекцију. Реинфекција се дешава обично код лица која по дужности или по обавези морају да се баве око туберкулозних болесника, као лекари, болничари и друго особље по установама за туберкулозне болеснике, или са њима да живе у заједници као чланови туберкулозних породица, или најзад код лица који проводе већи део свога времена по затвореним просторијама, где се свет свакојакој здравља скупља у разне сврхе, као: кафане, биоскопи, и друге јавне просторије. Али, благодарећи бољим хигијенским прилкама у којима свет сада живи и бољем васпитању људи, данас је све мање туберкулозних клица око нас, па према томе мање су и опасности од туберкулозне реинфекције.

Нажалост, у колико је туберкулозна реинфекција данас ређа, у толико је туберкулозна суперинфекција чешћа благодарећи баш модерном начину живота са свима његовим могућним и немогућним животним потребама и прекомерним жељама за успехом које јако троше животну енергију човека, па још ако се томе придруже немаштина, и друге невоље модерног живота, између осталих, немилосрдна експлоатација радне снаге човека, поглавито жена и деце, неудобност стана и радионице, недовољност животног стандарда и др., онда организам брзо губи своју отпорну снагу а с њом и услове за имунитет и тако постаје пленом својих заробљених клица. Ово је дало повода веровању да је туберкулоза болест сиротиње. Међутим то је погрешно, јер туберкулозу могу добити и богати људи. Доиста, отпорна снага организма не смањује се само недовољним стандардом живота, прекомерним радом и другим мукама, већ и лудим и неразумним расипањем стечене енергије: неуредним животом сваке врсте, злоупотребом алкохола и других страсти, којима обилује модерни живот, који не само да троше отпорну снагу човека, већ му и кваре функцију органа тако да туберкулоза може код њих да буде и опаснија.

И разне болести могу да смање отпорну снагу човека и да униште његов туберкулозни имунитет. Отуда код нас верују да та и та болест, нпр. тифус, може каткад да прође у туберкулозу. У ствари, тифус је, слабљењем отпорне снаге болесника, био само изазивач заробљених туберкулозних клица да из мирног стања пређу у нападно стање.

Било којим начином да организам изгуби туберкулозни имунитет, код њега се онда ствара једно ново стање врло подесно за појаву туберкулозе или терен за туберкулозу. Према томе појава праве туберкулозе не значи последицу непосредне заразе као код других заразних болести, већ обнову или буђење старе, давно извршене заразе или песнички речено „свршетак песме започете још крај колевке". Другим речима за појаву праве туберкулозе треба два услова: клица туберкулозе и повољан терен. Шта више, пошто ми већ носимо у себи клицу туберкулозе, која нас чува од туберкулозе, а ова се појављује тек онда када се појави терен за њу, онда изгледа да је у туберкулози важнији терен него сама клица. Ово се потврђује и том околношћу што ми данас за лечење туберкулозних болесника, у недостатку правог лека, поред извесних хируршких интервенција, употребљавамо, са успехом уосталом, само средства која имају за циљ да болеснику поврате изгубљену отпорну снагу организма и још да је појачају.

Терен за туберкулозу, било да је последица немаштине, напорног рада и рђавих хигијенских прилика или неуредног живота и неразумног расипања животне снаге у разним

страстима, производ је данашњег друштва, јер за његово стварање криво је само друштво управо његове установе. Према томе можемо слободно рећи да је сваки за своју туберкулозу крив сам, односно друштво чији је он члан, а за туберкулозу, као народну болест, крив је цео народ: какав је народ, таква му је и туберкулоза. Отуда се за туберкулозу каже, и то с правом, да ју је лакше спречити него лечити.

У продужењу овог размишљања могли бисмо рећи још једно, истина смело али правилно мишљење, да је туберкулоза више један друштвени порок, зло, него права заразна болест. Јер, као што један расипкућа, трошећи нежилише свој стечени или наслеђени новац, иде неминовно у сусрет материјалном банкротству, исто тако и лице које, силом околности или вољно, неразумно троши своју животну снагу и енергију иде сигурно органском расулу или боље физиолошком банкротству т.ј. туберкулози. Овим се завршава други, социјални део туберкулозе, чији је први део, видели смо, био медицински, заразно-бациларни.

* *
*

ТУБЕРКУЛОЗА ЈЕ ПРЕНОШЉИВА БОЛЕСТ

Иако заразна, туберкулоза није ни прилепчива ни прелазна, већ је преношљива болест. Ово долази отуда што туберкулозне клице нису слободне ни код болесника ни изван њега да би могле, као многе друге, прелазити ваздухом или додиром с једног лица на друго сваком приликом, већ је потребно да их неко трећи пренесе.

Ако туберкулозни болесник не кашље и не пљује, онда су његове клице тако рећи затворене и не могу изаћи напоље. То је т.зв. затворена туберкулоза и њени болесници нису опасни за друге.

Туберкулозни болесници постају опасни за друге тек када почну да кашљу и пљују, јер се онда неизмеран број туберкулозних клица ослобођава веза са болесником и излази из плућа напоље. Али, на нашу срећу, ни онда туберкулозни болесници не морају бити опасни за друге. При кашљању и пљувању туберкулозне клице излазе из плућа напоље са капљицама пљувачке и испљувцима, који су, поглавито последњи, састављени из слузасте и лепљиве масе која држи клице чврсто привезане међу собом и за предмете на које падну, тако да, и када се одвоје од болесника, клице опет нису слободне. Према томе, када би туберкулозни болесници приликом кашљања, кијања и јачег говора, држали пред својим лицем своју шаку, или још боље марамицу, да би капљице пљувачке задржавали да не падну другима у лице, а своје испљувке хватали у пљуваоницу, цепну поглавито, и ову заједно с марамицама засебно кували и прали, онда би они највећи део својих клица, ако не баш све, уништавали и на тај начин не би били опасни за своју ближу околину.

Па и испљувци, који падну на под, не би били опасни за нас, када би смо их оставили на миру да се потпуно осуше, јер кора, која се образује на њиховој површини, затварала би клице потпуно, тако да би после извесног времена, поглавито ако су испљувци на слободном ваздуху или сунцу, клице морале потпуно да угину. То би била природна дезинфекција, јер сунце је највећи непријатељ туберкулозних клица.

Нажалост, у стварн тако није, бар у највећем броју случајева. Као што ми сами кваримо наш, мучно и с опасношћу по наш живот, стечени трошни имунитет против туберкулозе и тиме доводимо себе у опасност поновне туберкулозне заразне, исто тако ми чинимо све, свесно или не, свеједно, да ослободимо туберкулозне клице из затвора испљувка и да их мобилишемо против себе, наших рођака и других. Благодарећи безобзирности туберкулозних болесника, туберкулозних испљувака има код нас у изобиљу свуда без разлике, где један туберкулозни човек може доћи или само проћи, а понајвише тамо где се бави или станује. Подови наших домова су покривени испљувцима и први покрети које мала деца учине у кући доводе их у опасност да испљувке размажу и себе њима умажу. Ретке су, заиста, пљуваонице по нашим домовима и оне су више за украс или су незгодно постављене да се пљује више око њих него у њих. Многи болесници, да би прикрили свој избачени испљувак на земљи, згазе га ногом у нади да га униште док у ствари они га размажу и издробе а клице, ослобођене веза, разносе после свуда. То исто чине многобројне домаће животиње, поглавито муве, које радо посећују ове испљувке ради исхране и њима се пржају а после их разносе и преносе на разне предмете, јестива па и на лица. И сваки од нас донесе често у свој дом на обући делиће испљувка које је негде згазио и раздробио.

Из сувих испљувака клице се још лакше ослобођавају и мобилишу. При трешењу и чишћењу наших домова и ствари диже се, као што знамо, велика прашина по одајама. Ова прашина састављена је једним делом од истрошених сувих испљувака. Сваки делић ове прашине носи собом и понеку клицу туберкулозе и када дишемо ваздух с оваквом прашином, ми уносимо у наша плућа и прашину с клицама, а када ова прашина падне на јестива, ми с њима уносимо у своја црева и прашину с клицама.

И млеко туберкулозних крава преноси клицу туберкулозе; од оваквог млека страдају понајвише мала деца, чија је храна искључиво краваље млеко.

Ово неколико примера довољни су, мислим, да покажу да клица туберкулозе, да би

прешла с једног лица на друго, мора бити пренесена трећим и тај трећи понајчешће је сам туберкулозни болесник. Ако је непажљив и нечист, он је покривен по целом телу, поглавито око уста и по рукама, многобројним клицама, које он предаје свакоме ко се с њим рукује или љуби. А његова постеља прави је пакао и когод легне у њу, било с њим било без њега, тај ће сигурно добити клицу. У колико је постеља важна за изолацију и лечење туберкулозних болесника, у толико је она опасна када је заједничка у туберкулозним породицама или општа по хотелима и другим јавним преноћиштима. Ако туберкулозни болесник не стигне да он лично и непосредно пренесе своје клице на друге, онда се за то старају многобројни посредници: ствари, лица и животиње.

Туберкулозни болесници су произвођачи и слободни сејачи туберкулозних клица, а њихови испљувци су стоваришта, прави магацини туберкулозних клица, јавни и тајни, из којих ми на разне начине и бесвесно црпимо у изобиљу клице за себе и за друге.

*
* *

ТУБЕРКУЛОЗА НИЈЕ НАСЛЕДНА БОЛЕСТ.

Познато је свима нама да деца туберкулозних родитеља постају такође туберкулозна, бар у већини случајева. Ово је дало повода веровању да је туберкулоза наследна болест. То, међутим, није тачно. Сама болест, туберкулоза, није наследна, јер деца туберкулозних мајки рађају се скоро увек без туберкулозних клица у своме телу, и када би се та деца одмах по рођењу одвојила од својих туберкулозних матера и неговала у здравим породицама или хигијенским уређеним одгојиштима, она би остала здрава као и деца здравих родитеља. Од туберкулозних родитеља, као осталом и од нетуберкулозних, деца могу наследити само терен или склоност ка болестима уопште, а што она чешће добијају туберкулозу то долази отуда што су ова деца, живећи са туберкулозним родитељима или у клицама зараженим становима, изложена туберкулозној зарази више и чешће него деца са истим тереном у нетуберкулозним породицама. То је један од главних разлога што туберкулоза носи име породична болест. Не треба, међутим, из овога закључити да деца и лица уопште са наслеђеним туберкулозним тереном морају неминовно, кад-тад, бити жртве туберкулозе. Не. Све зависи од економских и хигијенских прилика у којима ће живети, као што то, осталом, важи и за сва друга лица. Али, да ли ће неко добити туберкулозу или неће, зависи много више од стеченог терена, који је важнији и чешћи, благодарећи модерном начину живота, него наслеђени терен који је споредније вредности и, на срећу, све ређи благодарећи већој култури народа и бољој заштити деце и матера.

Пошто сада знамо како постаје туберкулоза, онда, на питање шта је туберкулоза, можемо одговорити: туберкулоза је хронично, заразно и преносно оболење плућа, проузроковано Коховим бацилом а изазвано повољним стеченим тереном који је друштвени производ. Другим речима, туберкулоза је по природи заразна а по постанку друштвена, социјална плућна болест.

ШТА ЈЕ ТУБЕРКУЛОЗА ЗА ЛАЈИКЕ?

За остале посматраче и оцењиваче одговор би био различит према становишту са кога се пита. Место појединачног одговора, који би нас далеко одвео, ми ћемо овде дати један општи одговор.

Туберкулоза је једна од најчешћих и најраспрострањенијих болести на земљи; од ње болују и људи и животиње, поглавито домаће. Она је, такође, једна од најсмртоноснијих болести на земљи, јер од ње умире више света него од свих заразних болести укупно, више него од две досада најсмртоносније болести, од куге и колере, које су на срећу човечанства данас сузбијене и ограничене, и зато се за туберкулозу често каже да је бела или модерна куга. Истина, у новије време појављују се друге две болести, које својом смртношћу код људи прете да престигну туберкулозу у њеном разорном дејству. Доиста, благодарећи начину и потребама модерног живота као и разним новим напорима којима је данашњи човек изложен, рак и срчане болести све су чешћи и смртност људи од њих тако се нагло појачава да се већ приближила смртности од туберкулозе а у неким индустријским земљама она је и прелази. Па ипак, туберкулоза остаје и даље највећи бич за све цивилизоване народе и човечанство свих времена; иако сада можда нешто блажа у својој свирепости него што је некада била, она ипак и данас још захтева највећи број људских жртава у пуној продуктивној снази и тиме врло великим смртним таксама опорезује људску срећу.

Доиста, од свих умрлих на земљи од разних болести једна седмина од прилике долази на туберкулозу. Наравно, смртност од туберкулозе није свуда подједнака: у културним земљама она је испод овог броја а у некултурним или слабо културним она је изнад и иде до дванаест и више још, као на пр. код нас. У истој држави смртност од туберкулозе је различна према занимању и економском стању становника и креће се од 10–15% до 60–85% од укупне смртности Ова разлика у смртности од туберкулозе према државама још се боље истиче када се смртност грађана од туберкулозе упореди са бројем становника дотичне државе. Тако на 100.000 становника умире годишње од туберкулозе у неким земљама свега

50 лица док у другим земљама овај број се пење до 400 па и више. Код нас смртност од туберкулозе износи око 350 на исти број становника, што би за целу државу износило годишње око 50.000 душа. Дакле, читав један град становника ми губимо сваке године само због туберкулозе.

Што се пак броја туберкулозних болесника тиче, он се израчунава према броју умрлих од исте болести, по сразмери 10 до 15 пута више. Према тој сразмери у нашој држави било би око пола милиона туберкулозних болесника. Београд, наш по положају и с лица леши а с наличја ружни Београд, показује у погледу туберкулозе доста мрачну слику. Истина, у последње време статистике се труде да докажу да смртност Београђана од туберкулозе према броју становника опада. Међутим то је једна обмана. Београд се нагло насељава новим обично здравим грађанима и онда је сасвим природно да смртност од туберкулозе према наглом порасту становника опада. Али ако се упореди смртност од туберкулозе са укупном смртношћу Београђана, онда ће се видети да је сразмера остала иста 1:3, т.ј. од умрлих сваки трећи био је жртва туберкулозе. Није ни чудо, јер ми готово ништа не предузимамо против београдске туберкулозе. Свеједно, у Београду умире сваке године од туберкулозе око 900 лица, према томе број оболелих Београђана од исте болести, с обзиром на слабе хигијенске и економске прилике становника износио би око 40.000 станова, што би значило да у сваком другом стану Београда има по један туберкулозни болесник. Београд би, дакле, био једна велика болница за туберкулозне, с том само разликом што то не би била и права болница за туберкулозне, у којој сваки болесник има своју сопствену постељу, већ једна мешовита, управо рђава болница, пошто у њој око 75% туберкулозних болесника деле своју постељу са осталим члановима породице, поглавито с децом. Из ових разлога имамо права рећи да је Београд један туберкулозни град.

Али штета од туберкулозе не долази само од квантитативног броја умрлих од туберкулозе, већ и од њихове квалитативне вредности. Заиста, смрт од туберкулозе погађа, поред деце и младића, понајчешће зреле људе од 25 до 45 година, дакле лица у напону своје продуктивне снаге. Када се узме у обзир да се туберкулоза може избећи, онда се овај нежељени, готово насилни губитак великог броја продуктивних лица услед туберкулозе мора сматрати као велика штета за народну економију. По извесном рачунању вредност једног таквог човека износи око 60.000 златних динара, т.ј. толико може он да привреди у току свога радног живота. Ако овај број помножимо са бројем умрлих лица од туберкулозе у тим годинама и за одређено време, онда ћемо добити вредност претрпљене штете у народној привреди за исто време. Ова се штета цени на милионе и милијарде динара годишње за сваку државу или од прилике 250 до 300 динара од главе становника. Овде не улазе трошкови око лечења туберкулозних болесника као ни штета од туберкулозе домаће стоке која је такође велика.

Али велики помор људи од туберкулозе не претставља за државе само привредно-економску штету, већ и социјално-етничку, јер великим губитком активно-продуктивних становника једне државе смањује се истовремено и њена одбрамбена снага а тако исто и њен културни ниво, пошто туберкулоза радо посећује интелектуалце и све умне људе. Из ове тесне везе између туберкулозе и интелектуалаца и умних људи многи изводе закључак да је туберкулоза управо била код њих потстрекач, будилник њихове интелектуалне и духовне моћи. Како било да било, годишња смртност људи од туберкулозе готово сваке државе тако је велика да она за њу претставља губитак једног правог рата сваке године.

Најзад, велика смртност од туберкулозе активно-продуктивних лица утиче и на трајање средњег човечјег века који се смањује најмање за пет година. То се утврдило у државама које воде озбиљно и смишљено борбу против туберкулозе, јер са смањивањем смртности од туберкулозе сразмерно се повећавала дужина средњег века код становника, тако да у неким државама она износи преко 50 година. Код нас је средња дужина века становника врло мала, јер не прелази 30 година и за овако кратак средњи век наших грађана кривицу носи у главноме туберкулоза, која је јако раширена и врло смртоносна кад нас.

*
* *

На завршетку овог излагања о туберкулози вредно је споменути одвојено и мишљење о овој болести обичног света, народне масе, као и самих туберкулозних болесника којих се ова болест највише и тиче.

За прост свет, масу, нешто на основу површног лекарског обавештења а нешто из личног, обично погрешног, искуства, туберкулоза је само један грех, родитељски или лични; болест се или наслеђује или је резултат усудовог решења, судбине против које је излишно борити се; иако нешто боље обавештен и данас још свет мисли као и његови претци да је туберкулоза болест судбине а не заразна и преносна болест, и сваки је разно цени према томе да ли она напада њега или његове сроднике и у којој му мери она руши срећу.

Једино за болесника са развијеном туберкулозом, ако има јасну слику о туберкулози, туберкулоза значи муке физичке и моралне; он осећа и признаје да је у канцама једног страшног непријатеља који га немилосрдно стеже и хоће да угуши. За њега туберкулоза

није ништа друго до једна борба и чини му се да се с њом већ ухватио у коштац. Ма како велике органске промене да је болест изазвала код њега, прва и једина његова брига је да победи своја непријатеља. Стога сваки застој, а тим пре и најмања побољшања његове болести која су уосталом, врло честа, за њега је већ један сигуран знак победе. Ово поуздање у себе и нада на оздрављење објашњавају еуфорију, добро расположење туберкулозних болесника до краја њиховог живота.

*
* *

РЕЗИМЕ

Из овог разлагања о туберкулози треба запамтити:

Туберкулоза је заразна, хронична и преношљива болест плућа, проузрокована Коховим бацилима.

Ови бацили имају на нас двојако дејство: по природи су отров и нападачи а по невољи маја и заштитници.

За појаву туберкулозе треба два чина: први је зараза организма а други је појава болести; овај други чин врло често изостаје јер клице туберкулозе не могу увек после заразе да изазову и болест, и онда у организму остају само као зараза, која силом околности прелази у мају и штити нас од туберкулозе. Тако организам стиче имунитет против туберкулозе.

Према томе, туберкулозној зарази су изложени и подложни сви људи без разлике, док туберкулози само они који не носе у себи ову заразу — мају т.ј. који немају туберкулозни имунитет.

На жалост, овај имунитет није ни чврст ни трајан, јер се лако квари. Имунитет против туберкулозе траје дотле докле га ми сами чувамо, а то значи док је отпорна снага нашег организма довољно јака да туберкулозну заразу одржава у стању туберкулозне маје.

Међутим, ми се за то врло мало бринемо. Напротив, било из незнања или случајно (неком болешћу), било из невоље и нужде или из беса, из беса поглавито, ми чинимо све да бисмо отпорну снагу нашег организма толико ослабили да он не може више да контролише своје заробљене клице, и ове онда из стања маје понова прелазе у стање отрова-нападача и туберкулоза се појављује.

Туберкулоза, дакле, није ништа друго до израз физиолошког дефицита, банкротства.

Туберкулозна зараза је дело бацила, т.ј. медицинског порекла, док појава туберкулозе је дело самог човека, т.ј. друштвеног порекла, и сваки је за своју туберкулозу крив сам.

Туберкулоза је, дакле, једна заразна — друштвена болест или, још боље, један друштвени порок, зло, које се може избећи.

Према томе, лечење једног зла таквог порекла и обима захтева и подухват одговарајућег замаха. А то значи да за лечење туберкулозе треба организована сарадња и појединаца и заједница свих друштвених слојева: и здравих и угрожених па и самих туберкулозних. Здрави ће угрожене подупирати и крепити, а болесне лечити; болесни пак штитиће једне и друге од заразе.

Зато се лечење туберкулозе зове борба против туберкулозе, у којој морамо сви учествовати као у обичном рату за ослобођење.

Ако цивилизација шири туберкулозу, култура је сузбија и данас. Култура једног народа мери се још и по његовој смртности од туберкулозе: културнији је онај народ који мало умире од туберкулозе.

Д-р Љуба Д. Стојановић

Општинска статистика

Статистике, са савесно прикупљеним, стручно сређеним и обрађеним подацима, неопходно су потребне за све управе, — државне, самоуправне и већих предузећа. Оне омогућавају правилну оријентацију у пословима и уштеде много лутања и експериментисања. Ма како скупо стајале, — а оне нису скупе — исплате се вишеструко, и то за кратко време. Финансијски ефекат добрих статистика тако је видљив, нарочито у низу више година, не може се никад тачно утврдити. Увек је већи него што изгледа. А поред финансијског, много је важнији политички ефекат, — правилно доношење одлука од стране надлежних. А уштеда у времену и труду значи за управљаче исто тако врло много.

Кад се мери корист од статистике не треба узимати у обзир само позитивне резултате, оне који се виде. Још већа је добит избегавања штета и погрешних корака помоћу добре статистике.

Градски статистички бирои признати су већ од свих комуналних радника као неопходно потребни за правилно вођење комуналне политике у већим градовима. Што је град насељенији и његов живот компликованији, тим су такви бирои потребнији. Нажалост, они су добро организовани само у највећим и најмодернијим градским општинама. У многим великим градовима, па чак и у најкултурнијим земљама, ушли су само у организацију градског поглаварства, али нису још развијени толико да могу давати резултате који се од њих очекују.

Зато ћемо изнети неколико мишљења признатих страних стручњака за статистику о овом проблему. У овом броју доносимо извод из студије немачког научника **Вилхелма Моргенрота**, цитирајући само она места из његове одличне студије која могу да послуже приликом решавања овог проблема у Београдској општини.

1 — *Постанак*

Општинска статистика постала је у главном у великим градовима у последњем полустолећу (у појединим градовима и раније) и развијала се и разрађивала се нагло са брзим порастом становништва и повећавањем економског значаја градова.

Додуше статистички радови о становништву појединих градова постоје још у раније доба и давали су делимично правац развоју статистике као научне и практичне дисциплине; међу најстаријим градским статистикама истичу се нарочито, на пр., пребројавање становништва у Нирибергу и другим немачким градовима у XV столећу и доцније, затим у XVII столећу значајна статистичка истраживања John Graunt-а о кретању становништва града Лондона, Едмунда Халеја о бреславској статистици становништва и обрачунавање таблица умрлих на њеној основи, итд.

Почетке градских статистика треба тражити у главном у бројном сређивању рођених и умрлих на основу црквених књига и регистара умрлих. Препуштено је у главном неколицини научника и научних друштава у најраније доба да негују општинску статистику. Ови распарчани, нередовни, делимично случајни радови нису били довољни да се говори о правој статистици градова. Тада нису још, као од средине XVIII и нарочито од прве половине XIX в., државне власти тражиле од општина, а нарочито од великих градова, да прикупе једанпут или периодично статистичке податке за сврхе државне управе и градски статути нису прописивали редовно прикупљање извештаја о градској управи.

Тек од средине XIX в. морала су се установити нарочита градска статистичка надлештва, и тиме образовати нова варошка статистика, због пораста статистичких радова које су морали градови лиферовати државним статистичким надлештвима, као и због појављене потребе великих градова за властитом административном и економском статистиком. Управе великих градова увиделе су да би било од огромне користи да се створе нарочити статистички управни органи како за испуњење државних захтева тако и због властитих градских потреба. Пре свега, тешке нове задаће које су се наметале модерним управама великих градова у изненадном опсегу и компликованим формама, налагале су да се систематски негује општинска статистика, да би се створиле сигурније основице за правилније административне мере. Државне владе, државни статистички бирои, научна друштва разне врсте, међународни статистички скупови и други фактори давали су том правцу потицаја и потпоре.

1862 установили су Берлин, Беч и Рим засебна општинска статистичка надлештва („Статистичке бирое"); многобројни други градови пошли су овим путем из истих разлога, тако Њујорк 1866, Рига 1866, Будимпешта 1869, Париз 1879, итд.

У Немачкој се најјаче истицала потреба за нарочитом статистиком код слободних градова и градова Ханзе, где су непосредно сједињавз-

не државне и општинске управне задаће. Поред надлештва града Берлина, које је 1862 примило на себе послове статистичког бироа берлинске полиције (који је радио већ десет година), створиле су нарочите статистичке бирое или статистичка надлештва немачки градови: Бремен 1861, Франкфурт 1865, Хамбург 1866, Лајпциг 1867, Либек 1871, Алтона 1871, Бреслава 1873, Кемлиц 1873, Дрезден 1874, Минхен 1875, Герлиц 1878, Келн 1883, Магдебург 1885, Штрасбург 1888, итд. За примером ових градова пошли су затим готово сви други немачки градови који броје више од 100.000 становника, па и неке општине са мањим бројем становника. Данас има у Немачкој око 49 статистичких градских надлештава. Ако се урачунају и три немачка града Ханзе, Хамбург, Бремен и Либек, онда 52, а ако се урачуна Данциг, онда 53.

Комунална статистика развила се у разним државама врло различито. Од најјачег утицаја на тај развој био је однос између највише централне владе, покрајинских влада, провинцијалних и општинских управа. Где је слобода градова и градска самоуправа шира, као у Немачкој, Швајцарској, Низоземској, Италији, итд. — могла се градска статистика развити органскије, слободније и корисније, него у земљама јаче државне управне централизације и подјармљивања градске самосталности. И велике разлике које су постојале у организацији званичне статистике уопште, од државе до државе, као разнолик однос између статистичких централних надлештава државних, ресорне статистике других државних централних надлештава, покрајинске статистике, областе статистике итд. наметале су комуналној статистици готово свуда друкчији положај. Ове везе и њихов значај за градску статистику јасно се виде из постојећих форми државне, покрајинске и градске статистике у Немачкој, покрајинске и провинцијалне статистике у бившој Аустро-Угарској, француске општинске статистике, швајцарске градске и кантоналне статистике, енглеске статистике локалних самоуправних тела итд. Тиме се довољно објашњава врло мала једноликост градских статистика у разним државама и земљама. Као у Немачкој, комунална статистика развија се и у иностранству, иако обично у сасвим другим формама, у току времена непрестано све више и довела је и тамо до оснивања нових или проширења старих статистичких градских бироа.

У чињеници што се за сразмерно врло кратко време, нешто више од пола столећа, градска статистика необично развила, лежи најбољи одговор на питања која су раније често постављана, да ли је целисходно и потребно да се заводе и градска статистичка надлештва. Значајно је у овом погледу и то што после рата није дошло, под утицајем финансијске и економске невоље, ни до каквог јачег ограничења делатности градских статистичких надлештава, иако се са многих страна сугерисала могућност уштеда баш на овом подручју. После детаљног испитивања показало се да би се можда могло одређи једне или друге више научне и неважне статистике, али да укидање статистичког надлештва једног великог града не би донело никакве уштеде, него би повећало трошкове и изазвало друге штете, јер се многи неопходни статистички радови не би тада више водили систематски у једном нарочитом централном надлештву од стручног особља, него би се морали водити у разним децентралним местима управе, делимично само као пригодни и узгредни радови од бироа који имају претежно друге сврхе. У најновије време поново се доказало да градска статистичка надлештва нису поникла из неке нарочите склоности или прохтева или из статистичког спорта, него да су резултат добро промишљене поделе рада у општинској управи и помажу да се реше управни задаци од велике важности и од истакнутог практичног значаја.

2 — *Задаци*

Комунална статистика има, у оквиру општинских односа, у принципу да испуњава све задатке као и свака друга статистика; она мора, као и ова, да служи својим радовима практичним управним циљевима, знанственим циљевима, политичким и другим јавним задацима. Задаци општинске статистике деле се у главном у две велике групе: пренесене државне статистике (спровођења општих државних прописа и других државних статистичких операција у општинама), и властите комуналне статистике за општинске сврхе. Завођење систематске статистике у општинским управама постаје целисходно чим величина града, разноликост и начин његовог живота не дозвољавају више да се сви његови односи довољно виде сретствима једноставног посматрања, чим се дакле мора прибећи статистици као систематском посматрању у маси да се њеним методима и сретствима добију потребна сазнања из иначе непрегледног, комплицираног света појава. На овом степену градског развитка потребно је завођење систематске статистике исто тако као и код средњих или малих држава или код великих индустријских и трговачких предузећа чији је делокруг прешао одређен опсег.

Код градова са широким самоуправама вршење статистичких функција још је важније него код друге врсте општинских уређења; тим важније што више комуналних задатака прими град на себе, што се више одаје, а на повереном му подручју, слободној економској самоуправи, води велика економска предузећа, ствара и одржава трговачка и саобраћајна сретства, хигијену, социјално старање, уметност итд., што више настоји да свесном политиком економског и градског унапре-

ћења, у конкуренцији са другим градовима, подиже опште добро или га одржава на постојећем стању. За такво вођење велике градске управе неопходно је потребна властита статистика. Јер статистика може, ако се правилно развија и примењује, да оријентише детаљно градску политику о основицама општинског живота, да разјасни и измери узроке и дејства у компликованом саставу, да укаже на најбоље путеве за предузимање управних мера, да испита успех управних потхвата, итд. Према томе, градска статистика је у главном управна статистика. Веза између статистике и управе код градова је много ужа него код државе, исто као код приватних индустријских и трговачких предузећа.

Статистичка централна места великих држава не могу, из појмљивих разлога, да воде градску статистику овакве врсте; али ни мање циљеве и задатке комуналне статистике не може државна статистика довољно и исцрпно испуњавати, јер централна надлештва великих држава нису у стању да дају тако тачне и потпуне описе великоварошких стања и догађаја са до детаља рашчлањеним основама, како је потребно градским управама. Не треба потцењивати предност да органи градске статистике стоје ближе стварним односима и да је зато за њих једноставније спровођење свих градских статистичких операција него за државна статистичка надлештва која већином нису уско везана са подручјем свога посматрања. Личне и пословне везе олакшавају набављање, критичко проверавање и утврђивање материјала; приликом обраде материјала постоји могућност за финија разликовања и рашчлањивања, за примену нарочито суптилних метода и потпунијих техничких помоћних средстава. Све ово пружа градској статистици њену специјалну вредност.

Што се тиче задатака градских статистичких надлештава у појединостима, они се протежу на врло широко, стварно готово неограничено подручје. У средишту свега стоје подручја економске и социјалне статистике као и управне статистике. Као подлога за правилно просуђивање и процењивање свих статистика о свима културним питањима мора се и код градова највише неговати статистика становништва; она се овде чак мора даље развијати и још више рашчлањивати него код државне статистике. Код статистике сановништва градова игра главну улогу бројење становништва према полу, старости, породичном стању, рођењу, позиву, религији итд., даље детаљно правилно бележење бракова, рођења, смртних случајева, оболења, путовања, саобраћаја странаца итд. Са општим пописом становништва може се згодно узгред извршити попис варошких земљишта и зграда, домаћинстава, станова, пословних локала, кирија, занатских радњи, и других пословних предузећа, затим стање стоке, механичких покретача и много чега другог. На широком подручју економске и социјалне статистике треба да се градови позабаве, у колико поменути специјални пописи не расветљавају то, у првом реду испитивањем темеља целокупне градске привреде, њених производних, трговинских и саобраћајних потреба, условима и правцима трговине и саобраћаја, снабдевањем становништва животним намирницама, занатских радњи сировинама, подизањем грађевинске делатности, ступњем запослености заната и индустрије, ценама и наградама, незапосленошћу, положајем радника, социјалним старањем и још многим другим.

За специјалну управну статистику градова у првом реду је од важности да преко статистичког уреда изврши целисходну поделу града у изборне округе, црквене, школске округе и округе за разне друге управне сврхе; уз то долази задатак опширног скупљања и чувања статистичког материјала сваке врсте за давање извештаја, савета, мишљења у статистичким питањима, што је све стално потребно разним гранама градске управе у великом обсегу за извођење практичних радова.

Статистички уред има при томе истодобно да се брине за скупљање свега статистичког материјала који се може добити из других градских управних места, по потреби да вади из тога изводе, да држи на расположењу кад затреба за обавештавања, да публикује у издањима статистичког уреда, у градским званичним извештајима или на другом месту. Од необичног је значаја за сваки велики град да да овлашћење своме статистичком уреду да целокупну општинску статистику у свима гранама општинске управе стално надзире. При смишљеном уређивању градског статистичког уреда треба у првом реду утврдити које ће статистичке послове овај уред издвојити из других управних грана и примити на себе као централно статистичко место градске управе, а који ће други статистички послови пак остати при стварним управама (дакле „неиздвојени"); статистике које буду остављене да се воде ван централног уреда треба да се редовно испитују, да се не воде двоструко, или још чешће у разним гранама велике управе, да се по могућности правилно и рационално разрађују, да се не служе нецелисходним методама, погрешном скупоценом техником, итд.

Врло широко подручје специјалне градске управне статистике која се води у разним референтима, уредима, предузећима и другим надлештвима једног великог града, не може се овде исцрпно описивати; у првом реду долазе персонална статистика градског персоналног одсека, финансијска и пореска статистика, статистика сиротиње, школа, радничког осигурања, радника, станова, пословна статистика градских надлештава и предузећа у изобиљу и многостраности.

У многим градовима поверени су статистичким уредима и други задаци, нестатистички,

који стоје ван подручја праве комуналне статистике, који нису статистичке природе него су чисто управни задаци. То се нарочито догодило тамо где град није довољно велик да би потпуно запослио статистични уред и његовог академског шефа, или и тамо где су нарочито живи и вредни шефови, у жељи да што више користе граду, примили се и других послова ван статистичких. Врло често су предлози шефова статистичких одсека за решење великих управних задатака доводили дотле да се статистичару поверило и извођење тих предлога, а нарочито тада када су ови задаци били сасвим нове врсте и нису се могли лако подвести под постојећа одељења или референте општинске управе. Тада су шефови статистичких одсека делом постајали шефови одељења или референта градске управе и водили су статистички уред поред извесних стварних референата. У средњим градовима, напротив, давали су делом већ унапред једном градском референту или шефу одељења управу статистичког одсека као део његовог ресора или као споредно надлештво. Већином су у градским статистичким уредима као даљи задаци поверавани такви послови који су слични или имају какве било везе са статистиком, тако управа општинског станбеног уреда, спровођење јавних избора, склапање градских управних извештаја итд., с друге стране опет и задаци сасвим различити, као на пр. управа градске библиотеке, редакција општинских новина, вођење градске обавештајне службе, месне хронике, записника одборских седница, вођење пореског уреда, станбеног уреда, привредног уреда, уреда за осигурање, за време рата и у послератно доба много пута испитивање јавних цена, рационирање и набављање животних намирница, регулисање потрошње одела итд.

Нема сумње да није згодно да градски статистички уреди, код оних општинских управа чији су статистички радови толико обимни да могу окупирати једног шефа и његово помоћно особље, врше трајно такве узгредне послове. Зато се такви споредни послови налазе у много мањој мери код статистичких уреда великих градова, него код средњих и мањих градова.

3 — *Организација*

Организација општинске статистике врши се у првом реду према врсти и задацима самоуправе. Статистичке уреде провинцијалних и окружних управа, чији се задаци већим делом састоје само у прикупљању статистичких података за државне сврхе, треба у овом погледу друкче ценити него статистичке уреде великих градова који имају у главном да извршују властите статистичке функције самоуправе. У великим градовима опет различит је положај статистичких уреда према карактеру градског уређења; у Немачкој је он на пр. битно различит у западним немачким градовима са тако званим претседничким уставом и јаком централизацијом власти у рукама претседника, од положаја у другим немачким крајевима са тако зв. магистратским уставом са јаче истакнутом колегијалном управом и децентрализацијом вођства. У свима случајевима, положај статистичког уреда у великоварошким управама, нарочито положај вођећег статистичара, врло је тежак. Статистичару није додељен нарочито стварни управни посао, као другим градским чиновницима, али по потреби он мора да притече у помоћ свакој градској управној грани. Врло опширно опште знање, вештина и моћ брзог улажења у послове, спојена са озбиљношћу и тврдоглавом радном способношћу за савлађивање често врло великог крутог материјала цифара, то су особине које се траже за статистичара великог града. Од личности, иницијативе и способности вођећег градског статистичара зависи зато необично много и његов властити положај и положај његовог уреда. Градски статистички уреди и њихови послови јесу заправо оно што од њих направе њихови шефови.

Готово свуда имају шефови градских статистичких уреда академско образовање; већином су студирали државне и правне науке и стекли нарочито статистичко знање; пре су били делом и математичари међу њима заступљени. Стручни статистичар као шеф мора да има на расположењу потребно чиновничко особље; код уреда са широким делокругом рада додају се директору, да му олакшају послове и да га заступају, стручни асистенти са истим образовањем.

Питање где треба сместити статистички биро у градској управи решава се на разне начине, према задацима бироа. Извршавање радова за државну статистику, као пренесених државних задатака, захтевало би, изгледа, децентрално уврштење статистичког бироа у целокупни организам градских надлештава, као код бироа за осигурање, судова за трговину, за индустрију; напротив све важнији властити статистички задаци, као смо их горе описали, траже што централнији положај бироа, тј. његово уврштење по могућности при врху градске управе, код претседника, итд. За испуњење последњег захтева свакако је згодније већ поменуто „претседничко уређење" него „магистратско уређење". Уврштење вође статистичког бироа међу референте градске управе (општинске чланове) било би у извесној мери корисно за градску статистику, али може имати врло немиле последице, јер може да одвуче статистичара од његове праве задаће, може га увући лако у размимоилажења и противности са другим градским референтима, увући га делимично у велику партијску политику која је на жалост дубоко продрла у градска већа. Тада се чешће догађа да се статистички биро оптерећује другим задацима

који нису статистички. Најсрећније и најкорисније за општину решено је питање тамо где претседник уврсти у свој властити реферат статистичара и његов биро и, у уској сарадњи са њим, стваралачки искористи рад статистике. Нажалост ови примери нису до сад многобројни. Најновије време које је изазвао рат и поратне године тражило је често свакодневно нагло и све ново вођење управе, да су се нове мере морале предузимати често без тачног претходног испитивања односа који се решавају, без статистике, итд. Када дође опет време да се изграђују темељнији, трајнији закони, месни статути и друге управне мере, може комунална статистика у великим питањима општинске управе деловати још корисније.

Ако се статистички биро припаја неком одређеном референту градске управе или се ставља под овај реферат треба бар желети да постоји стварна веза или извесно сродство свих задатака тога референта са општинском статистиком. За садашње прилике изгледа најцелисходније да се опште привредне задаће града вежу са општинском статистиком, да се статистички биро дакле споји са општим статистичким привредним референтом, или да се статистички биро прошири у неку врсту „привредног референта", при чему свакако појам и делокруг рада привредног бироа треба протегнути на вођење великих општих привредних задатака града, на давање мишљења и линија делатности при великим новим предузећима итд. Данас се скроз различито схвата, већином погрешно тумачи појам градског „привредног бироа", тај се биро не сме изгубити у појединим привредним радовима, као на пр. у централном извршавању куповине и продаје материјала, у извршавању задатака снабдевања управе, лучке управе итд., што се често погрешно означава као градски привредни биро; такав „привредни биро", кад се тачно промисли, морао би да обухвати у себи сву градску управу, што је, наравно, немогуће; јер град има у главном да извршава економске задатке. Веза статистичке службе са правилно схваћеним „привредним референтом" може да буде необично драгоцена с обзиром на претежно привредне задатке модерног великог града. Била би заправо дужност претседника да узме вођство градског привредног унапређивања а тиме и реферат општинске статистике. При томе треба имати много у виду и статистику социјалних питања, јер су социјална питања нераздељива од економских.

У врло великој мери зависи корисна, стваралачка делатност комуналне статистике од одржавања градских слобода на економском пољу самоуправе градова. Тада градска статистика има много више могућности да се развија, него када се држава меша и прописује шеме за градове, па него и тада када држава општим прописима за све градове извесне величине помаже стварање статистичког бироа нормираног у свом раду и својим средствима и проводи опште регулисање покрајинскостатистичке и окружностатистичке службе. За тако исцрпну организацију целокупне општинскостатистичке службе није још дошло време; она би данас премашала постојеће потребе, делимично изазивала расипање а с друге стране многе градске статистичке уреде спречила у њиховом развоју. Значајна је, на пр., разлика која у овом погледу постоји између немачке и француске градске статистике.

Организација градске статистичке службе тражи правилну поделу централизације и децентрализације свих статистичких радова на подручју целокупне градске управе. Готово све важније, општије народнопривредне и социјалне статистике треба издвојити и централистички груписати у статистичком бироу, напротив треба оно што носи карактер пословне статистике и може се без нарочитих трошкова извршивати у бироима где се ти послови раде препустити као децентрализиране статистике њиховим управним надлештвима. Централни статистички биро треба само да се брине да све ове статистичке послове у целокупној општинској управи надзирава, да спречи двоструко вођење исте статистике на разним местима, да обележава децентралним местима праве методе и техничка средства за добивање и статистичко обрађивање материјала итд. Врло је тежак задатак пронаћи и применити праву меру поделе централизације и децентрализације статистике у целокупној управи, и то се у сваком граду друкче решава, а од тога у огромној мери зависи успех и коштање комуналне статистике. Само ако се отстране многе одавно увређене некорисне или мало употребљиве статистике или двоструко вођене статистике многих великих градских управа, исплатиће се смишљена организација преко једног нарочитог статистичког бироа.

Самоуправна статистика, нарочито градска статистика, није обично органски везана са државном статистиком. Па ипак су се у току рада развиле и јако прошириле везе између градске и државне статистике. Ово је долазило до израза пре свега у јачем учешћу државних статистичких централних бироа у градској статистици, у учешћу државних статистичара на конференцијама и већањима градских статистичара, у објављивању градских статистичких података од стране државног бироа, итд. У неким земљама су се градски статистички бирои удружили за заједнички рад, нарочито у интересу упоређивања података, или су ступили у везе приређивањем конференција. Нарочито у Немачкој постоји „Савез немачких градских статистичара" и периодичне „конференције шефова статистичких бироа немачких градова". Успостављене су још даље везе и учињени многи потстицаји за развој градске статистике преко међународних статистичких кон-

треса (I — IX, 1853 — 76) и међународних конгреса за хигијену и демографију (I — XIV 1876—1907), преко других међународних стручних удружења, изложаба итд. На међународном статистичком конгресу у Паризу (1855) предложио је Ш. Дипен програм за статистику великих градова, а на конгресу у Флоренци развио је ту ствар Коренти. Али тек на основу закључака петроградског конгреса (1872) унесен је у упоредну међународну статистику одељак о статистици великих градова. У седници перманентне комисије конгреса, који се 1873 састао у Бечу, предложио је Кереши други програм за статистику великих градова, и кад се састао конгрес у Будимпешти (1876) образована је потсекција (прве секције) за статистику великих градова. Тада су донесени закључци о обради финансијске статистике великих градова, о издавању билтена за ову статистику и објављивању у недељном билтену кретања становништва по градовима. На основу ових закључака Кереши је, на трошак града Будимпеште, објавио ова изворна дела: Statistique internationale des grandes villes, I Sektion: Mouvement de la population, tome I (Budapest 1876), са извештајима од 38 градова, II Sektion: Statistique des finances (Budapest 1877), са извештајима од 26 градова, и Bulletin annuel des finances des grandes villes, 10 années, (Budapest 1877 до 1890).

Међународни статистички институт, који је у јуну 1885 г. основан у Лондону и ступио на место перманентне комисије међународног статистичког конгреса, састао се први пут у Риму (1887). По градску статистику значајни су у овој организацији нарочито ови закључци. На другом заседању Института у Паризу (1889) предано је, на предлог Керешија, даље вођење „Билтена" у руке директора петроградског комуналностатистичког бироа; међународну статистику смртности великих градова преузео је Бертијон (Париз) а статистику рађања и венчања задржао је Кереши (Будимпешта). Образован је нарочити комитет за саветовање о израчунавању морталитета у великим градовима. На трећем заседању у Бечу (1891) образован је уједињени комитет за статистику великих градова (статистику смртности и становништва). На петом заседању у Берну (1895) објавио је Cheysson оквир за општинске монографије. На шестом заседању у Петрограду (1897) закључено је, успркос знатног предомишљања немачких градских статистичара, да се цифре смртности прорачунавају на основу идеалног (стандард) становништва. На скуповима у Кристијанији (1899), Будимпешти (1901), Берлину (1903) и Лондону (1905) покренуто је опет питање индивидуалне статистике сиротиње од ф. Инама-Стернег и Мишлера. Девета и десета скупштина (Берлин 1903 и Лондон 1905) донеле су значајне закључке о животној способности градског становништва према рефератима Балода и Блајхера. На сва четири заседања од 1903—1909 дошло је, на основу реферата Лексиса, Левасера и Бертијона, до нарочитих расправа о статистици туберкулозе, која је означена као нарочита грана градске статистике. Тирингов пројект једног „Annuaire statistique international des grandes villes" прихваћен је на 11 заседању (у Копенхагену 1907), али је на 12 заседању (Париз 1909) одбијено образовање нарочите комисије за то. 13 скупштина (у Хагу 1911) имала је за питање само посредно значење; на 14 заседању (у Бечу 1913) могао је Тиринг да поднесе први део међународне градске статистике. Сада је установљена и комисија за унапређивање овог рада, чији је мандат обновљен на 15 заседању у Бриселу 1923. Израђује се дело, које ће издати биро Међународног статистичког института у Хагу и које ће садржавати цифре различите врсте о становништву из времена од 1910. Од осталих новијих радова Института интересују градску статистику нарочито расправе о великоварошким агломерацијама (Мерио, у Хагу 1911) и радови комисије за студије о индексима кошгања живота, економског положаја, итд., о чему су у 1923 поднели извештаје у Бриселу Марш (March,) Диге де Бернонвиј (Dugé de Bernonville), Ш. Прибрам (Ch. Pribram) и Марсел Лисијен Леноар (Marcel Lucien Lenoir).

4 — *Дејство*

Деловање градских статистичких бироа подвргнуто је великим временским променама. Велики државни пописи — као пописи народа, позива и предузећа — доносе привремено поплаву послова, а тада наступа низ година са мањом радиношћу. Обим, стање особља и трошкови бироа мењају се према томе у врло великој мери.

Изузев примарностатистичке државне пописе и низа самосталних пописа градова, деловање градских статистичких бироа је претежно секундарно-статистичке природе, јер се може највећи део праве редовне општинске статистике добити из већ постојећих листа разних управа, и вођење ових листа треба делимично тако удесити да се из њих, поред праве управне сврхе, могу задовољити, без икакве муке, и статистички циљеви.

Круг делатности комуналне статистике мења се даље према томе да ли се статистички радови за државне сврхе предузимају сасвим у градском уреду, или градски уред спроводи само попис и прву контролу пописног материјала, а сређивање материјала итд. врши државни биро. Стварно би говорило много за то, да се и пребројавања, као и пописи, како за градске тако и за државне статистике, врше уједно у градском статистичком уреду; с друге стране централизована обрада пописног материјала у великом државном статистичком уреду има извесне предности, које свакако не би достизале користи раније поменутог поступка, када би постојали добро опремљени, способни за рад градски статистички уреди. Однос између градске и државне статистике није у овим односима још доволь-

но уређен; на разним подручјима статистике он је врло различит. Код пребројавања народа и других великих државних пописа имају обичај државни статистички уреди да задрже за себе централизовану обраду материјала који су градски статистички уреди покупили и испитали. На многим другим подручјима статистике жели држава да добије само готове резултате општинске статистике. Према томе је природно, у одговарајућој мери, обим рада и круг делатности општинске статистике мањи или већи.

Приближна, али никако потпуна слика о обиму делатности комуналне статистике може се добити из њених публикација. Да би се се резултати статистичких радова учинили приступачни управи и науци као уопште широким круговима, велики део статистичких бироа има своје властите органе за публикације. Опширнији радови појављују се у свескама, изводи из цифарског материјала, који се налазе у и изван градске управе, објављује се у годишњим или ручним књигама, вести о кретању становништва, метеоролошка запажања, цене, делатност појединих управних грана итд. у недељним или месечним извештајима. И управни извештаји градова, чија делимична обрада и целокупна редакција припада у разним градовима статистичким бироима, свечани списи и други пригодни списи, као и велики број општих и специјалних часописа о народној привреди, управи и статистици служе за објављивање богатог статистичког материјала. Напокон треба упозорити на публикације државних статистичких уреда, у којима се општинска статистика узима у обзир у толико што се у многим табелама дају подаци за све или један део градова.

Публикације градских статистичких уреда набујале су страшно у времену пред светски рат, донеле су много драгоцених података, али нису могле у многим правцима да задовоље. У недељним и месечним извештајима, годишњацима итд. нарастао је делимично необрађен сирови материјал цифара, који је остајао незапажен, тако да је Шот с правом говорио о „гроблима цифара", ових публикација. Друге публикације доносиле су делимично мале, мало значајне резултате. Рат је учинио да је знатно ограничен број ових публикација. Има неколико година како се појављују опет многе, срећом вредније публикације градских статистичких бироа.

О. Ландсберг описао је прегледно и исцрпно подручје рада немачке градске статистике и указао на њене публикације.

У Немачкој у статистичким градским уредима постоји стално, стручно особље, а за време великих пописа у зима се у великом броју помоћно особље, које достиже преко 100. Жене раде врло добро. Обим статистичких послова врло је разнолик. Принципијелно, градскостатистички уред води статистику свога града према захтевима градске управе, јавног здравља, научног, социјалног као и другог културног живота града, помаже државне статистичке пописе — имајући у виду специјалну месну статистику — напокон даје резултате ових и других радова управи или јавности.

Статистички градски уреди овлашћени су, генерално или ограничено, да воде директну кореспонденцију, што је не само целисходно него и потребно с обзиром на развијен сваобраћај бироа са статистичким покрајинским и државним надлештвима и другим државним надлештвима. Сви бирои морају, у интересу свога рада, нарочито интерлокалне упоредне статистике, даље у сврху размене штампаних дела, и из других узрока, да имају специјалне стручне статистичке библиотеке, у којима се још могу да налазе економске и комуналнонаучне као и административно-правне и административно-техничке расправе.

Односи између општинске и државне статистике добри су, међусобне везе развијају се све интимније. Има само случајева да градска и државна статистика раде упоредо двострука пребројавања истог материјала, тако да се двоструко троши време и новац.

Немачка општинска статистика добила је много удруживањем статистичких бироа. Створена је у многом погледу корисна веза између појединих статистичких бироа немачких градова преко Конференције статистичара немачких градова, која се састала прво 1879, која од 1903, на основу нових правила носи име: Савез немачких градских статистичара. Савез је основан у циљу да унапређује задатке градске статистике, нарочито да пропише једнолико прикупљање материјала и јединствено обрађивање и публиковање у интересу упоређивања резултата. Чланови Савеза су, принципијелно, шефови стат. градских бироа. На скупштини Савеза у Магдебургу 1922 донесена су нова правила, која означују као сврху удружења унапређивање задатака градске статистике и то редовном изменом искуства, смишљеном поделом рада између бироа, једноликим спровођењем статистичких пописа, јединственом обрадом у циљу упоређивања резултата, сарадњом са статистичким уредима државе и покрајина и издавањем статистичких публикација. Органи савеза јесу: претседништво, од 6 чланова, даље нарочити одбори Савеза или специјални заступници и савезне скупштине. Сада постоји 7 радних одбора Савеза: 1) за пребројавање народа, занимања и предузећа, 2) за школску статистику, 3) за привредну статистику, 4) за статистику насељавања и становања, 5) за социјалну статистику и социјалног старања, 6) за финансијску статистику, 7) за публикације Савеза. Скупштина се састаје по потреби, редовно једанпут годишње.

Расправе, које су штампане, протежу се на организацију конференције, однос општинске према покрајинској статистици, потиције за оснивање нових статистичких уреда у великим и средњим градовима, издавање стати-

стичког годишњака, једнолико обрађивање народног пребројавања и споредних пописа (земљишта, зграда, станова, домаћинстава), пописа занимања и предузећа, уписивање становништва између два пописа, агломерације становништва, кретање становништва (рођења, бракове, умрле, класификацију смртних узрока, проучавање цифара смртности, путовања, саобраћај страница), приказивање радничке питање, осигуравање беспослених, сиротињу, болесничке благајне, болнице, рачуне домаћинства, јавно старање, статистику цена, потрошње и награда, поделу на округе, статистику грађевинске делатности и цена грађевинског материјала, општинских финансија, нарочито њене имовине и дугова, школску статистику рачунајући ту и забавишта за децу, игралишта, и много друго.

Велики део радова Савеза немачких градских статистичара налази примену у познатом Статистичком годишњаку немачких градова, који је основао и издаје га проф. д-р М. Нефе (Бреслау). Изашло је 21 годиште овога дела на коме заједнички сарађују чланови Савеза, I 1890, XXI 1916. У годишњаку се обрађују сва важнија подручја општинске управе, економски и социјални односи становништва готово свих градова са преко 50.000 становника.

На послератним конференцијама претресана су у главном питања статистике кошгања живота, бројева скупоће, индексних цифара, станбених односа, промене својине земљишта, грађевинске делатности, пијаце станова, даље пребројавања народа, позива и предузећа, упоредне варошке финансијске статистике, и школске статистике. Поред Статистичког годишњака, изашле су 4 допунске свеске, од којих прва обрађује великоварошке агломерације немачке државе, друга питања општинског чланства, итд.

Због рата морало се обуставити и издавање Годишњака и допунских свезака. После рата Савез је издао „Тромесечник немачких градова" (доцније „Месечник"), али и од ових публикација могло се појавити само прво годиште 1921 и три свеске другог годишта 1922. У најновије доба створена је опет могућност за издавање Годишњака.

1876 створен је статистички биро (магистратски департман) у Бечу. 1884 израђен је програм за стручно организовање статистичког одељења. О начину прикупљања материјала расправљало се на Конференцијама са чиновницима статистике, под претседништвом директора магистрата. Департман је имао властити протокол, и властиту регистратуру, и кореспондирао је директно са свима другим статистичким бироима, као и са свима властима које нису претпостављене магистрату. Департман за статистику града Беча протезао је свој рад не само на целокупно подручје градске управе, него и на све чињенице и односе које пружају материјала за статистичко посматрање ради приказивања целокупног јавног живота града Беча. Биро је издавао врло важне публикације, међу осталим Годишњак града Беча од 1882 и читав низ публикација о разним питањима здравствене, социјалне и економске статистике. После рата делатност је овог департмана знатно ослабила. Он се налази у реорганизацији.

У Италији постоји Статистички савез (Унионе статистика) градова, од 1907, који издаје годишњак, одржава годишње конференције; задаци су исти као и немачког Савеза. Изашло је 6 Годишњака, од 1906 до 1916, а спремљен је VII за 1923/4.

У Швајцарској постоји Савез швајцарских статистичких бироа, који обухвата не само градску, него и кантоналну статистику, и савезнички статистички биро.

У Француској постоје у великим градовима бирои за хигијену и статистику, који издају већином статистичке публикације. Савремени статистички биро има Париз. Он је под префектуром сенског департмана. Уз њега стоји Комисија комуналне статистике, којој претседава сенски префект. Комисија је састављена из чланова муниципалног већа, Института, Академије за медицину, научника и чиновника обеју префектуралних управа, и даје савете о статистичким пописима и публикацијама. Има две нарочите задаће: 1) да прикупља податке које дају поједине управне гране града и да се брине о њиховој публикацији периодичној, 2) да обрађује статистичке пописе, односно стање и кретање становништва.

Публикације париског статистичког бироа су врло многобројне. Од особите је важности опширан Статистички годишњак.

Добро је развијена општинска статистика и у Низоземској, нарочито у Амстердаму, који је издао врло драгоцене статистичке публикације. Исто тако могу да послуже као узор градске статистике у великим градовима Данске (Копенхаген), Норвешке (Осло, Берген, Ставангер и Трондхјем), Шведске (Штокхолм), Финске (Хелзингсфор, Або и Виборг), Пољске (Варшава и још неколико других градова), Литве (Рига), Енглеске (Лондон), Сједињених Америчких држава (Њу Јорк, Бостон, Чикаго, Буфало итд.)

(Као што се види, има малих држава са необично добро развијеном градском статистиком, нарочито у престоници, док има великих културних земаља које у том погледу не би могле послужити као узори. Примедба преводиоца.).

Б.

Хемијска и хигијенска анализа воде за пиће у околини Београда

За израду ове студије као материјал послужиле су ми воде из села у околини Београда у радиусу отприлике до 15 километара. За ту сврху обишао сам више села и узимао воде из бунара за напајање стоке. Поставио сам себи за циљ да при узимању вода за преглед (анализу) водим рачуна о томе да узимам из бунара уређених и неуређених. Сва села, из којих сам узимао воду, означена су на карти коју уз рад прилажем. Сем тога ради бољег прегледа вршио сам снимања (фотографисања) бунара и њихове теренске околине, као и средства за напајање стоке — корита, кофе, и друго. Ово фотогрфаисање служи као допуна теренском прегледу, коју сам изнео у табели бр. 3 и 4. Цео сам свој рад поделио у три дела:

I — Теренски преглед бунара и околине.

II — Хемијско испитивање непосредно на терену, наиме фиксирање CO_2; O; H_2S.

III — Хемијско-лабораторијски рад, при коме сам највећу пажњу обратио на ова једињења: амонијак, албуминоидни амонијак, нитрити, хлор и органске материје, који у вези са теренским прегледом пружају јасну слику загађења воде. Зато су резултати мојих лабораторијских анализа смештени одвојено од од теренског прегледа. Лабораторијски рад радио сам у хемијској лабораторији фабрике „Биљана" а калориметријско одређивање, односно упоређивање са стандардима у државној хемијској лабораторији Централног хигијенског завода.

Пре него што почнем са расматрањем резултата као и извођења закључака извршених анализа, морам да се позабавим питањем, којем типу припадају воде које сам анализирао, а исто тако и да решим питање које се воде сматрају као добре воде.

Воде, које служе за напајање стоке најбоље је поделити на три групе.

I — Површинске воде — потоци, реке и језера. Углавном постају из атмосферских талога, извора и подземне воде. Обично су сиромашне минералним састојцима, а њихов хемијски састав знатно се мења од количине атмосферских талога и геолошког састава земљишта.

II — Подземна вода — односно вода која лежи на непропустљивом слоју и испуњава све капиларне просторе геолошког слоја у којем лежи.

III — Изворска вода — наиме воде које су у свом подземном току избиле на површину земље. Изворске воде треба поделити: 1) на плитке и 2) дубоке воде које пролазе дебеле слојеве земље. Овако подељене воде разликују се по свом хемијском саставу. Дубоке изворне воде за разлику од плитких имају знатно више минералних састојака, не садрже органских материја и раствореног кисеоника а раствореног угљен диоксида имају у знатно већим количинама. Из прегледа табела о резултату хемијских анализа, а на основу присуства у води органских материја кисеоника, као и незнатне количине минералних састојака, можемо изнети закључак: да наше воде треба сматрати као подземне и плитко изворне. Изузетак чине поједине воде из села Вишњице, које због присуства сумпор водоника, као и повећаних количина сулфата, могу се сматрати за воде дубљих слојева. Јер присуство сумпор водоника H_2S специфично је или мочварном терену или дубоким изворним водама. А пошто тај крај више личи на брдовит него ли на мочварни може се изнети закључак да воде у селу Вишњици су из дубљих слојева. Услови пак којима би требало да одговара добра вода за напајање стоке су следећи:

I — Да има воде у довољној количини.

II — Да има таква својства захваљујући којима стока радо пије воду.

III — Те особине и својства добре воде су следећа: пријатни укус и да нема мириса, то јест да има добре физичке особине. Да се вода радо пије треба да има око 9—12°C температуре, док је хладнија вода неугодна, а воде са температуром више од 15° постају сувише топле непријатног укуса — блуташе. Мирис и укус врло је тешко одвојити један од другог, јер сваки мирис даје води неки специфичан укус, док укус не мора давати и мирис. Укус и мирис воде обично долази од органских а понекад и од неорганских једињења. Мирис углавном настаје од распадања органских материја животињског и биљног порекла, земљишта, отпадака индустријских предузећа итд. Према томе загађене воде можемо поделити и атри групе: 1) Група фекалних материја:

а) Плеснив мирис од распадања органских материја — гноја поља.

б) Мемљив мирис проузрокован фекалијама.

ц) Одвратан, проузрокован распадањем анималних ткива.

2) Група микроорганизама:

а) Ароматичан, проузрокован diatomiceama или protocoama.

б) Мирис на рибу проузрокован chlorophyceama, protozoama.

ц) Мирис на краставац проузрокован protozoama (Rynura)

3) Група — околина.

а) Мирис на земљу и мочваре.

б) Различити мириси настали од отпадних вода техничких предузећа.

Да буде трајно слободно од свих проузроковача болести. Узроке различитих болести треба тражити од спољних загађења. Зато теренски преглед је од неоцењиве вредности као и преглед околине бунара. Пошто, у већини случајева, наши бунари немају већу дубину од 15—20 метара, а и на основу горенаведеног, све бунаре из којих сам узео воду можемо рачунати за бунаре из плитких слојева. То јест са водом подземном или плитком изворном. Код оваквих бунара треба чинити битну разлику између оних који су над водоносним слојем (носе тако звани водозаштитни — непропустљив слој иловаче или лапора) од оних, који нису заштићени водонепропустљивим слојем. Камен се може само у ретким случајевима рачунати као непропустљив. Обично је он распуцан, те кроз пукотине може да продре површинска вода директно до водоносног слоја. Код објекта са јаким компактним водозаштитним слојем, глином од неколико метара, теже долази до загађења кроз земљу до саме воде. Зато воде плитких бунара, незаштићених водозаштитним слојем, у многоме, ако не у главноме ,зависе од околине. Само ће у искључивим случајевима, вода у плитким бунарима, налазећи се у загађеној околини, остати незагађена, али ће и то кратко трајати. Дубина бунара донекле штити воду од загађења. Ово зато што вода пролазећи на свом путу кроз земљу постпено се ослобађа од неорганских и органских примеса. Тај процес чишћења воде, може се поделити у неколико процеса.

I — Механичко чишћење.

Филтрација, ултрафилтрација и апсорпција. Овај процес отстрањује делимично или потпуно суспензије и боје, које долазе од распадања органских материја. Под суспензијом разумемо органске и неорганске материје које је вода понела са собом са површине земљишта.

II — Минерализација.

Односно растварање, оксидација органских материја, може да се бива само у горњим слојевима земљишта, где има довољно неробних клица. Она је продукт деловања аеробних и анаеробних бактерија. Степен минерализације зависи наравно од дужине пута, од времена, од броја клица итд. Минерализацијом отклањају се из воде органске материје које прелазе при томе у последњи степен оксидације: N_2O_5; CO_2; SO_3.

III — Растварање минералних материја из тла.

Овај процес обогаћује воде атмосферских талога које су сиромашне минералним састојцима. При овоме процесу вода делимично растварa једињења која наилази, на пр.: хлориди, сулфати, нитрати итд. А делимично из нерастворљивих једињења помоћу угљен диоксида чини растворљива. На пр.: карбонати и бикарбонати.

Теренски преглед бунара и околина допуњује хемијске анализе и даје им могућност да утврдимо разлог загађења воде. Али ипак само на основу хемијске анализе ми можемо тврдити о безусловној загађености бунара (воде). Фактори који нам служе за то следећи су: кисеоник, угљен диоксид, органске материје и продукти њихове минерализације у главном NH_3, NO_2, NO_3. Кисеоник у исправним површинским или плитким подземним водама долази апсорпцијом из ваздуха. Зато оне воде које имају уврло мало раствореног кисеоника вероватно су богате органским материјама и клицама којима је кисеоник потребан за живот, па према томе и биће оправдана сумња о њиховој загађености.

Зато, при оцењивању прегледаних вода, ја сам обратио пажњу на количину раствореног кисеоника, наиме на дефицит кисеоника као и на биолошку потрошњу. Иако угљена киселина није толико изразит фактор, ипак код површинских вода може послужити као доказ загађења. Пошто нас њено присуство наводи на мисао да у води постоји живот микроорганизама, који за време ферментације издвајају угљен диоксид. У плитким подземним водама угљен диоксид јавља се као индикатор распадања свеже органске материје. Пошто прегледане воде спадају у површинске или плитко подземне то ћу присуство у њима угљен диоксида сматрати као знак загађености воде. Органске материје у води костатују се на основу редукције појединих хемијских једињења на пр. К Mn O_4 или на основу присуства једињења која се јављају као продукат распадања органских материја, наиме њихове минерализације. Узроци циркулације органских материја у природи су флора и фауна земље. Док се фауна храни флором, микроорганизми разоравају мртву материју флоре и фауне, припремајући је поново за храну флоре. Тај процес разоравања органских материја пролази много фаза, од којих су нам неке веома важне за оцењивање воде.

Само разоравање, наиме минерализацију

органских материја можемо шематски претставити овако:

Према томе амонијак показује колико има органских материја које су већ почеле да се распадају на мање компликована једињења. Албуминоидни амонијак индицира ону органску материју која је већ у распаду. Воде за напајање стоке не би смеле да га садрже, иако нам албуминоидни амонијак показује сасвим свеже загађење.

Даљу фазу распадања органских материја репрезентују нитрити, који, иако су сасвим минерална једињења, ипак показују да вода садржи органска једињења у распадању и да је тај распад у пуном јеку. То су лабилна једињења која се брзо на ваздуху оксидирају у нитрате, те управо услед те своје лабилности индицирају стални распад органске материје. У водама које немају никаквог приступа ваздуха, а садрже већи број клица, настају често нитрити редукцијом из нитрата. Мислим да је код наших вода редукција нитрита у нитрате искључена. Нитрати настају у природи као коначни продукт минерализације азотних органских једињења. А у крајевима са развијеном агрикултуром (много вештачких гнојења) биће их у водама више. Њихово присуство показује да су органске материје прешле септичку фазу. Ако их има у сувише великој количини у води, доказује да је извор загађења у близини. Количина хлора исто тако показује загађење али само у ономе случају где они прелазе нормалну садржину хлорида у води тог реона.

Иако сулфати са Хемијског гледишта не карактеришу загађење, ипак сам одређивао. Јер знатне количине сулфата у води чине воду горком ,коју стока нерадо пије.

МЕТОДЕ ИСПИТИВАЊА

Методе којима сам се служио при испитивањ ус уследеће:

I — *Методе теренског испитивања.*

1) Одређивање раствореног угљен диоксида.

У Нестлерову епрувету од 100 ст. са гуменим запушачем наспе се до марке вода, и дода се неколико капи фенол-флатеина — ако вода поцрвени, нема раствореног угљен диоксида, у супротном случају титрира се брзо из пипета са раствором $n/_{22}$ Na_2CO_3. Број cm^3 $n/_{22}$ Na_2CO_3 даје помножено са десет mgr/lit са даје помножено са 10 = mgr CO_2 у 1 lit.

2) Доказивање сумпор водоника и сулфида.

У воду се дода неколико капи разблаженог раствора Na : O Cl и неколико капи раствора натриум-нитро-прусида (1% воденог раствора); ако има сумпор водоника или сулфида, јавља се љубичаста боја.

3) Фиксирање раствореног кисеоника.

Вода у извесним приликама може растворити само одређену количину кисеоника. Приликом процеса распадања органске материје, кисеоник из воде брзо се троши, док апсорпције кисеоника из ваздуха иде лагано. Зато кисеоника у води где се врши распадање органске материје има обично мање него што би требало према њеној температури и барометарском притиску. При промени прилика вода лагано може изгубити део раствореног кисеоника, или га примети из ваздуха; зато се вода у којој се одређује количина кисеоника мора узети пажљиво, засебном боцом од 200 cm^3 а фиксирање је вршено са 2 cm^3 $Mn SO_4$ (480 gr у 1 лит. воде) алкалног раствора KJ (700 gr. KOH + 150 gr KJ у лит. воде).

II — *Методе лабораторног рада.*

1) Одређивање раствореног кисеоника.

Садржина боце, у којој је фиксиран кисеоник, има бледо-жуту боју до мрке боје, према количини раствореног кисеоника и њиме издвојеној еквивалентној количини јода. Течност у боци је безбојна ако у води није било раствореног кисеоника.

Титрација јода врши се са $N/_{40}$ $Na_2S_2O_3$ и раствора штирка као индикатора. Када се изгуби плава боја од скроба титрација је завршена. Ова реакција иде по формули: $2 Na_2S_2O_3 + 2 J = 2 Na J + Na_2S_4O_6$. Значи да је за два атома јода потребно два молекула тиосулфата односно два молекула тиосулфата претстављају један атом кисеоника. Молекуларна тежина $2 Na_2S_2O_3 + 8 H_2O = 496.2$. Пошто $n/_{40}$ $Na_2S_2O_3$ садржи у једном cm^3 — 6,205 mgr $Na_2S_2O_3$ то из пропорције 496,4 : 16 = 6,205 : x излази да једном cm^3 $n/_{40}$ $Na_2S_2O_3$ одговара 0,2 кгр. кисеоника. Према томе број cm^3 утрошеног тиосулфата даје количину кисеоника у 100 cm^3 течности.

2) Дефицит кисеоника

је количина кисеоника у мгр. на 1 литар која при датој температури воде недостаје до потпуног засићења. Вода у којој се распадају органске материје садржи мању количину кисеоника него што би га имала у додиру са ваздухом на датој температури.

Дефицит кисеоника одређује се рачунски из разлике сићења воде за дату температуру и нађене количине кисеоника (S — вредност сићења, A — нађена количина кисеоника). Дефицит = S—A Таблица сићења воде кисеоника узета је из: Untersukung und Beustreilung des Wassersund Abwossers. Примедба: Ако, у доба узимања воде, барометријско стање није 760 см³ мора се за врло тачно одређивање унети у вредност сићења коректура за промену притиска на датој температури. Код тог рада због незнатног варирања притиска није вођено рачуна о барометријском стању.

3) Биохемијска потрошња кисеоника,

ради одређивања загађености воде, много ја важнија него дефицит кисеоника. Док се дефицит одређује одмах из воде у којој је кисеоник фиксиран на терену, за биохемијску потрошњу кисеоника узима се друга проба и, без додатка ма каквих реактива, остави се се у мраку у добро затвореним, до врха пуним боцама, да стоји извесно време (најболе на температури 20–22° С или на собној температури) и онда се одређује кисеоник на обичан начин. Ако је А — количина кисеоника прве пробе, а Б — количина нађена после извесног времена, онда је А — Б = С биће биохемијска *трошња* кисеоника за то време. Као нормално време стајања може се сматрати 48 часова. Биохемијска потрошња кисеоника није пропорционална времену стајања (Pleissner). Зато, да би се добили резултати који се могу упоређивати, мора се задржати увек тачно време стајања проба. Због техничких немогућности нисам успео да одредим биохемијску потрошњу код свих анализа.

4) Количине органских материја

одређене су титриметријски по методи (Kubel-Teimann из потрошње $K Mn O_4$. $2 K Mn O_4 + 3 H_2 SO_4 = 2 Mn SO_4 + 3 H_2 O + 50$.

Количина утрошеног кисеоника на оксидацију, односно потрошња $K Mn O_4$, веома је важан индикатор; он показује колико још има у води органских материја које могу послужити као храна за бациле.

У 100 см³ воде додаје се 10 см³ разблажене сумпор водоничне киселине (1:3) и загрева се на воденом купатилу десет минута. Након тога из берете се дода петнаест $n/_{10}$ $K Mn O_4$ те се поново загрева на воденом купатилу 30 минута и титрише се до обезбојавања са $n/_{100}$ оксалном киселином. Разлика између узетог раствора калиум перманганата и утрошене оксалне киселине биће тражена потрошња.

5) Слободан амонијак.

Одређен је директном нелеризацијом. У Неслерову епрувету од 50 см³ се сипа до црте вода, дода се 3–4 капи 10% $Cn SO_4$ раствора и 2–3 концентрисаног $Na OH$. Створени талог је потребно филтрирати. Бистром филтрату се дода 2 см³ реактива Неслера; у присуству амонијака појављује се жута боја. Из интензитета боје при упоређењу са стандардима одређује се количина амонијака.

6) Албуминоидни амонијак.

Одређује се на тај начин што претходном дестилацијом воде са додатком $Na_2 CO_2$ истера сав слободан амонијак. После тога се преосталој води у колби дода 50 см³ алкалног раствора $K Mn O_4$ и поново се дестилише. Дестилат хватамо у Неслерову епрувету од 50 см³ и са Неслеровим реактивом одређујемо количину албуминоидног амонијака на исти начин као и код слободног.

7) Хлор.

Хлор се одређује титриметријски са $n/_{100}$ $Ag No_3$ индикатором $K Cr O_4$ Број утрошених см³ $n/_{100}$ $Ag No_3$ помножен са 0,0355 даје нам количину хлора.

8) Сулфати.

Сулфати се одређују гравометријски, таложењем закисељене соном киселином воде $Ba Cl_2$ Створени талог $Ba SO_4$ филтриран је и жарен у претходно измереној теглици. Разлика у тежини помножена је са 0,4116.

9) Сумпор водоник.

Сумпор водоник одређен је калориметријски по методи Вјусјер-а, За упоређење служи свежи амонијачни раствор арсен-трисулфида, а као реактив олово ацетат.

10) Нитрити

су одређени калориметријски. У Неслерову епрувету од 100 сипа се вода до црте и додаје се 2 см³ раствора α нафтил-амина у сирћетној киселини и 2 см³ раствора сулфонилне киселине у сирћетној киселини. У присуству нитрита раствор се боји црвено. Упоређивањем створене боје са стандартима одређује се количина нитрита у води.

11) Нитрити.

Нитрити се одређују такође калиремитријски. 100 см³ воде је испарено до суха на воденом купатилу. Суви остатак је наквашен са 2 см³ фенол ди сулфонске киселине, разблажен је са нешто мало воде и додат је јако концентрисан раствор (32%) $Na OH$. Додавање № ON траје док се не појави максимални интензитет боје. У присуству нитрата се ствара жута боја.

12) Суви остатак.

Суви остатак филтриране и нефилтриране воде одређен је испаравањем у претходно осушеној и измереној шољи. Талог се суши на температури 180° С. Разлика у тежини представља суви остатак који је извршен у мгр. на литар воде.

13) Суспендовани део.

Суспендовани део је разлика у тежини нефилтриране и филтриране воде.

14) Карбонатна тврдоћа.

Карбонатна тврдоћа одређена је титриметријски. 100 см³ воде титрирано је са $n/_{10}$ Cl — индикатор метил-оранж. Број кубних сантиметара утрошене соне киселине помножи са 28 даје нам карбонатну тврдоћу.

15) Целокупна тврдоћа.

Целокупна тврдоћа одређена је титрометријски са $n/_{10}$ К палмотинат по методи Winkler-a. У 100 cm^3 неутрализоване воде са Winkler-a (индикатор метил-оранж) додаје се 2–3 капи бромне воде за разоравање индикатора. Кувањем се истерује бром после чега у присуству индикатора, фенол-фталеина кисели раствор се неутралише са алкохолним раствором КОН. Неутрални раствор титришемо до слабе ружичасте боје са $n/_{10}$ К палмитината. Број утрошених кубних сантиметара $n/_{10}$ К палмитината множимо са 10 и са 0,56.

16) Стална тврдоћа.

Стална тврдоћа је разлика између целокупне и карбонатне тврдоће. Тврдоћа је изражена у немачким степенима.

Стандардије за калориметријско одређивање су направљени из смеша раствора К хлор плат. и Co Cl_2 различитих концентрација.

Из резултата мог испитивања могу изнети закључак: да је количина минералних соли просечно је око 550 мгр. Према овоме, воде које садрже више од 550 мгр. минералних соли већ су сумњиве, као воде које пролазе терет изложен загађењу. Изузетак у овоме случају сачињавају воде из села Пиносава, Бели Поток, Железник, код којих с уколичине минералних соли и сулфата. Воде из Белог Потока и Пиносаве, иако садрже знатно више минералних соли, ипак се не могу убрајати у врсту загађених вода. Јер то искључиво зависи од геолошког састава земљишта. А количине органских материја, азотних једињења пружају слику добре и исправне воде. У погледу количине азотних једињења, наиме амонијака, нитрита, нитрата, као и органских материја, потребно је поделити све воде које сам испитивао у две групе:

У прв угрупу убрајам воде које сам узео из Панчевачког рита, Макишког поља и села Бежаније. Код ове групе, због овогодишњих поплава, вода из Саве и Дунава још и сада има знатног утицаја на ехмијски састав воде, материја, слободног, као и албуминоидног амоНа. Овим је знатно повећана количина органских нијака. Количине нитрата су у знатним количинама и крећу се у великим размацима. Количине нитрата с уминималне. Из овога се може закључити :да је код дотичних вода процес распадања у пуном јеку и да се ове воде могу сматрати као нездраве. У прилог томе говори и прилично велика биолошка потрошња кисеоника, као и дефицит кисеоника. Присуство пак угљен диоксида говори о присуству микроорганизама.

Могућност локалног загађења воде, услед недовољне удаљености од клозета, штала, ђубришта, нисам констатовао и мишљења сам, да знатне количине једињења која илуминишу загађење треба тражити у непосредној близини бара са устајалом речном водом од овогодишње поплаве. У прилог тог схватања служи следећи пример, код којег сам узео две воде из истог реона, дакле са терена истог геолошког састава. Један од ових бунара налазио се на поплављеном терену а други изван њега, на отстојању око 300, 400 метара. Бунари су удаљени један од другог пола километра.

Из прегледа доње табеле падају у очи велике и знатне разлике у количини албуминоидног амонијака, нитрита, органских материја, дефицита кисеоника и биолошке потрошње кисеоника. Ово повећање налази се код бунара из поплављених реона. Иако већина бунара нису хигијенски сагрђени, отворени су а и начин вађења воде примитиван је, ипак сам мишљења да све то не утиче толико на загађење, колико утиче вода из устајалих бара образованих после поплаве.

Из прегледа резултата анализе воде из Макишког Поља види се да воде из добро сагрђених — цементираних и затворених бунара, са пумпом имају готово исту загађеност, као и воде из неуређених отворених бунара,

Рад на терену						Лабораторијски рад									Тврдоћа		
Растворени			Дефицит кисеоника	Биолошка потрошња кисеон.	Утрошено К $Mn O_4$	Слободног NH_3	Албуминаидни NH_3	Нитрат јон као N.	Нитрат јон као „N“	Хлор јон	Сулфат јон као „SO_4“	Сувог остатка испарит.	Сувог остатка фиат	Суспендован део	Целокупна	Карбонатне	Стална
CO_2	O	H_2S															
Непоплављено																	
12.1	11.7	—	—	—	4.7	0.44	0,01	—	0.4	17.3	21.4	876	876	—	22.1	19.9	1.3
Поплављене																	
4.7	6.9	—	4.9	3.8	18.2	1.8	0.3	0.04	7.0	19.4	18.9	773	733	42	24.2	15.8	8.4

код којих се вода вади кофом. Као допуну горенапоменутог наводим ова два примера:

	Рад на терену			Рад у лабораторији								
	CO_2	O	H_2S	Дефицит кисеоника	Биолошка потрошња кисеоника	Утрошено К $Mn O_4$	Слободни амонијак, као N	Албуминоидна амонијак као N	Нитрат јон као N	Нитрат јон као N	Хлор јон
	Затворени цементирани бунар са пумпом										
1.	5.9	9.2	—	0.3	0.2	16.9	0.7	0.07	0.04	27.0	10.2
	Отворени неуређени бунар — вађење воде кофом										
2.	8.3	9.6	—	1.1	0.4	7.8	0.8	0.1	0.05	30	13.9

Хемијска анализа дунавске и савске воде, које су у таквој знатној мери утицале на квалитет воде поменутих реона, биће умесна у моме раду утолико пре што и оне служе за напајање стоке.

Из свега што сам навео, није могуће извести дефинитиван закључак о квалитету односно о загађености воде из поменутог реона. Поплава као случајна појава у знатној мери променила је хемијски састав воде, и утицала је на загађење воде. На основу пак мојих анализа, ове воде треба сматрати као јако загађене воде.

У другу групу убрајам воде из села Овча, Борча, Железник, Бели Поток, Пиносава, Јајинци, Раковица. Код ове групе, као што се види из прегледа табела са резултатима теренског прегледа и лабораторијског испитивања, о двеликог је значења локално загађење. Код ових вода није било могуће константовати слично тотално загађење, као што је случај у првој групи. У појединим селима, узимајући воду за преглед, приметио сам да постоји знатна хемијска разлика између појединих вода, док би геолошки састав земљишта, по свему судећи, требао да буде исти. То се нарочито види код већих села, као што су на пример Овча и Борча. Тражећи томе разлога, наишао сам на публикацију д-р Марка Т. Леко о води за пиће (Српски Архив за целокупно лекарство. Година 2 од 1896 године стр. 570). Из те публикације се види да са насељавањем терен може толико да се загади временом, да се чак мења састав подземне воде. Мислим зато да те разлике у хемијском саставу углавном зависе баш од тога. Нарочито, ако се узме у обзир и то да воде у центру села садрже више минералних соли и имају знатно већу тврдоћу него воде на крају села. Упоређујући таблице резултата теренског прегледа у погледу загађености вода. Код непокривених бунара са неуређеном околином (теренском) увек имамо знатно веће количине азотних једињења, као и хлора. А то нарочито вреди за оне плитке бунаре у које и вода са површине може слободно да се слива. Количине пак амонијака слободног и албуминоидног, нитрита и хлора, индицирају нам свеже загађење, односно почетак загађења, као и загађења које је у пуном јеку. Дакле разлог том загађењу треба тражити искључиво у неуређеној околини бунара. Знатне количине нитрата, код појединих вода, изразито показују да је процес минерализације органских материја сталан. Чак шта више и уређени бунари са чистом околином, иако су довољно

Рад на терену			Лабораторијски рад														
Растворени												суви остатак			Тврдоћа		
CO_2	O	H_2S	Дефицит кисеоника	Биолошка потрошња O	Утрошено К $Mn O_4$	Слободни NH_3	Албуминоидни NH_3	Нитрат јон као N	Нитрит јон као N	Хлор јон	Сулфат јон као SO_4	Филтрирано	Нефилтрирано	Суспендовани део	Целокупна	Карбонатна	Стална
Сава																	
2.5	8.6	—	2.2	0.3	14.6	2.3	0.18	0.02	—	21.3	25.7	380	656	176	12.8	10.6	2.2
Дунав																	
1.1	9.2	—	0.7	1.2	10.7	0.2	0.2	0.05	—	10.6	19.4	358	596	238	10.9	9.3	1.6

заштићени од инфицирања, ипак у већини случајева садрже приличне количине азотних једињења као и хлора.

Мислим да је разлог томе недовољна удаљеност од извора фекалних загађења (нужници, штале, ђубришта). У прилог тог мишљења служи ми резултат испитивања воде из бунара у селу Борча за напајање стоке. Бунар је врло добро сграђен, бетониран, удаљен од села око пола километра и налази се на средини њиве.

Вода из овог бунара, која је по свом хемијском саставу скоро слична осталим водама из истог села, не садржи азотних једињења, сем минималне количине слободног амонијака — чему је разлог удаљеност од извора загађености основу литературе количне хлора у води константна је за сваки реон. Зато све оне количине које прелазе нормалну своју садржину у води, служе као доказ загађености бунара. Пошто пак ја немам сигурних података о количини хлора у појединим местима, а из незнатног броја анализа из појединих села нисам могао изнети дефинитиван закључак, зато сам као нормалну количину хлора узео минималан број који сам добио за хлор у сваком селу. Удаљеност бунара од штала, ђубришта и нужника, знатно мењају количину азотних једињења као и количину хлора. А специјално код оних бунара код којих није добра грађа, односно који су зидани крупним каменом без малтера или циглом на суво. Што се тиче количине растореног кисеоника као и угљен диоксида, границе у којима се крећу те вредности знатно с умање него што је случај код бунара из прве групе — поплављеног реона. Биолошка потрошња кисеоника исто тако знатно је мања. Све то говори у прилог томе да код наших сеоских бунара разлог сталног загађивања треба тражити у неуредној околини, недовољној удаљености од извора загађења, — клозет, штала, ђубриште, — као и у недовољној грађи самог бунара. Приметан изузетак чини вода из сеоских чесама, на пр. село Бели Поток. У овом случају нисам могао утврдити да ли је то вода изворна или подземна. Зато и нисам био у стању изнети на какав дефинитиван закључак. Али у сваком случају удаљеност од насељених места утиче на квалитет воде; за то сам нашао доказа испитујући воде из бунара који су се налазили у потпуно уређеним баштама; — те воде су биле са хигијенског гледишта исправне (воде из Мокрог Луга).

Воде из села Вишњица

По свом хемијском саставу, односно по количини сувог остатка, хлора, сулфата, као и тврдоће, воде из села Вишњице у многоме су сличне водама из Мокрог Луга. Изузетак чине воде из два бунара на северозападном крају села, које садрже незнатне количине сумпор водоника . Разлог томе је вероватно утицај дубоких подземних вода, које су у свом току избиле на површину. Код ових вода опасно сам веома карактеристичну појаву да једино оне немају растворено кисеоника. Тражећи томе разлога нашао сам у страној литератури тумачење, да у водама које садрже сумпор водоник не може бити слободног кисеоника. Према томе отсуство слободног кисеоника није случајна појава, него је у вези са саставом тих вода. Воде садрже знатно повећање количине сулфата, вероватно услед оксидације сулфида у сулфате због чега су и мало горке.

Морам се још позабавити и питањем на који се начин вади вода из бунара, и из чега се напаја стока. У већини случајева вода се вади из бунара кофом. Обично се стока напаја из кофа. Умесно је овде напоменути да се стока скоро никад не напаја из кофе ко-

Растворени			Лабораторијски рад													Тврдоћа		
CO_2	O.	H_2S	Дефицит кисеоника	Биолошка потрошња кисеоника	Утрошено K Mn O_4	Слободног амонијака као N	Албуминоидног амонијака као N.	Нитрата као N	Нитрата као N	Хлор јон.	Сулфат јон као SO_4	Сувог остатка фиатрираног	Сувог ост. неф.	Суспендовани део	целокупна	карбонатна	стална
			В а н с е л а															
22.5	11.3	—	0.7	—	1.7	0.03	—	—	—	7.6	2.6	494	494	—	15.1	14.2	0.9
			У с е л у															
26.0	7.8	—	0.9	—	22.6	0.4	0.04	0.01	30.0	25.7	11.7	567	551	16	16.8	16.4	1.4

	Бунарска вода	Рад на терену			Лабораторијски рад												Тврдоћа		
		H_2S.	Растворени		Дефицит киселиника	Биолошка потрошња киселиника	Утрошено К MnO_4	Слободног амонијака као N	Албуминоидног амонијака као N	Нитрата као N.	Нитрита као N.	Хлорјон Cl	Сулфат јон као SO_4	Суви остатак нефилтрован	Суви остатак филтрован	Суспендовани део	целокупна	карбонатна	стална
			CO_2	O.															
1	Железник	—	24.6	11.3	—	—	18.6	0.09	0.01	0.01	50.0	18.3	13.2	738	711	27	22.3	20.7	1.6
2		—	31.8	10 9	—	—	17.3	0.07	0.07	0.02	40.0	39.4	17.3	694	694	—	21.8	19.4	2.4
3		—	40.3	8.6	0.9	1.4	28.4	0.15	0.09	—	50.0	42.5	11.6	718	718	—	23.4	21.6	1.8
4		—	36.1	11.4	—	—	6 3.3	0.09	0.02	—	10.4	26.2	15.3	671	671	—	19.3	18.6	0.7
5		—	30.6	9.8	—	—	13.3	0.07	0.05	0.0_2	20	20.1	17.3	701	669	32	24.1	22.3	1.8
6	С. Вишњица	1.2	30.6	—	—	—	8.9	0,1	0.09	—	—	18 1	149.3	831	831	—	22.4	14.8	7.6
7		1.1	21.8	—	—	—	9.7	0.09	0.07	—	—	7.4	138.8	796	796	—	22.1	13.2	8.9
8		—	31.6	8.9	—	—	7.4	0.07	0.03	—	11.0	10.7	40.2	801	784	17	21.8	19.6	2.2
9		—	50.3	13.7	—	—	1.4	14.8	0.1	0.1	0.007	18.3	9.6	49.4	738	688	50	21.7	20.1
10	С. Борча	—	36.2	12.4	—	0.9	11.6	0.1	0.09	0.01	14.2	83	71.2	744	704	40	22.0	18.3	3.7
11		—	24.1	13.1	0.4	—	13.9	0.17	0.07	0.09	18.0	18.4	69.4	828	828	—	33.6	25.4	8.2
12		—	21.4	17.8	0.9	—	11.7	0.09	0,02	0.02	14.7	21.3	12.4	627	659	32	24.4	17.3	5.1
13		—	22.5	11.3	0.7	—	1.7	0.03	—	—	—	7.5	2.6	494	494	—	15.1	14.2	0.9
14		—	26	7.8	0.9	—	21.6	0.4	0.04	0.04	30.0	25.7	11.7	551	567	16	16.3	15.4	1.4
15	С. Пиносава	—	50,1	11.4	—	—	8.3	00,4	0.02	—	—	1.9	траг	719	718	—	20.1	20	—
16		—	38.1	11.8	0.9	0.6	12 4	0.2	0.09	0.02	5	4.3	1.2	732	709	23	21.8	20.2	1.6
17		—	36.2	12.3	—	—	16.5	0.09	0.03	0,07	10	2.6	траг	694	651	44	19.6	19.6	—
18		—	36.4	12.8	0,1	—	9.6	0,1	0.09	0.04	8	5.8	траг	748	714	34	23.2	21.8	1.4
19	С. Јајинци	—	26.3	12.4	—	—	6.3	0.04	—	—	5	1.4	2.6	638	638	—	18,6	18.6	3.3
20		—	26.8	11.0	0.4	0.6	18.3	0.3	0.07	0.02	7	18.6	5.4	696	696	32	18.6	15.3	—
21		—	25.7	11.8	0.2	0.4	12.7	0.09	0.07	0.01	5	17.4	8.3	704	704	—	19.2	17.8	1.4
22		—	26.1	11.4	—	0,1	9.6	0.07	0.03	0.01	—	6.9	9.3	686	664	22	19.6	19.1	0.5
23	С. Раковица	—	31.4	12.6	—	—	6.3	0,02	—	—	—	8.3	траг	711	71	—	24.1	23.9	0.2
24		—	24.6	10.3	—	0.6	18.3	0.1	0.05	0.01	5	16.1	траг	694	694	—	22.6	22.5	0.1
25	С. Бели Поток	—	44.4	10.6	—	0,02	9.6	0.1	0.05	0.01	10	26.1	18.6	804	804	—	28.3	26.9	1.4
26		—	36.6	10.2	—	—	7.4	0.09	0.04	0.02	12	28.4	11.4	781	756	14	26.8	25.3	1.5
27		—	37.1	12.4	—	—	11.2	0.09	0.02	—	30	24.3	9.8	734	734	—	21.9	21.1	0.8
28		—	28.8	9.6	0.9	0.2	14.6	0.07	0.03	0.02	18	42.3	17.3	794	763	35	25.6	23.7	1.9
29		—	32.6	11.8	—	—	3.6	0.03	0.07	—	—	11.3	16.8	811	811	—	26.3	25.2	1.1
30	Мокри Луг	—	25.0	14.2	0.1	—	4.7	0.1	0.09	0.02	14.0	21.3	21.6	618	611	7	21.8	21.6	0.2
31		—	18.7	15.6	—	—	0.4	0.18	0.05	—	20 0	7.1	13.4	611	611	—	20.7	18.3	1.2

Таб. 2.

	Бунарска вода	Рад на терену			Лабораторијски рад															
			Растворени															Тврдоћа		
		H_2S	CO_2	O	Дефицит кисеоника	Биолошка потрошња кисеоника	Утрошено K $Mn O_4$	Слободног амонијака као N.	Албуминоидног амонијака као N.	Нитрита као N.	Нитрата као N.	Хлор јон. Cl	Сулфат јон као SO_4	Суви остатак нефилтрован	Суви остатак филтрован	Суспендовани део	целокупна	карбонатна	стална
1	Панчевачки рит	—	8.3	9.8	1.1	0.4	7.8	0.8	0.1	0.05	30.0	13.9	42.9	499	499	—	18.9	15.2	3.7
2		—	7.6	8.6	3.8	5.6	19.3	3.4	0.2	0.02	19.0	19.8	18.6	517	517	—	19.4	17.1	2.3
3		—	5.9	9.2	0.3	0.2	16.9	0.7	0.07	0.04	27.0	10.2	30.7	481	481	—	16.7	12.2	4.5
4		—	6.3	11.0	0.1	17.3	0.4	0.2	0.08	3.0	18.2	21.4	61.8	618	618	—	17.3	15.5	1.8
5		—	7.1	9.1	0.1	0.2	19.5	0.6	0.9	0.05	—	23.1	27.2	781	731	55	22.4	19.9	1.5
6	Бежанијско поље	—	12.1	11.7	—	—	4.7	0.4	0.01	—	0.4	17.3	21.4	876	876	—	22.1	19.9	1.3
7		—	47.7	6.9	4.9	3.8	18.2	1.8	0.3	0.04	7.0	19.4	18.9	775	733	42	24.2	15.8	8.4
8		—	53.3	7.1	2.7	4.2	21.3	0.9	0.7	0.03	18.9	21.2	21.1	781	781	—	21.7	16.1	5.6
9		—	32.2	8.3	3.1	5.7	17.4	0.7	0.4	0.07	30.0	18.6	15.3	694	66	28	18.3	14.1	4.2
10		—	41.1	7.4	2.01	4.1	15.6	1.1	0.3	0.03	25.0	23.8	17.1	682	671	11	18.2	15.2	3.0
11	Макишко поље	—	5.3	7.6	1.7	5.9	18.3	2.1	0.1	0.07	40.0	31.7	21.6	428	428	—	17.3	15.5	2.8
12		—	7.2	11.3	0.4	7.1	19.4	1.4	0.3	0.03	25.0	24.8	19.4	526	508	18	21.2	19.7	1.6
13		—	9.6	8.2	13	1.2	17.2	0.9	0.7	0.03	50.0	25.6	7.2	581	581	—	24.1	24.1	—
14		—	10.2	7.4	2.3	4.2	21.3	0.9	0.7	0.01	70.0	29.8	14.3	635	614	21	18.6	16.7	1.9
15	Село Овча	—	50.0	10.2	0.4	—	5.6	0.09	0.02	0.03	12.7	4.7	15.5	718	694	24	19.8	17.3	2.5
16		0.8	36.1	73	1.8	—	13.9	0.08	0.05	0.02	5.0	12.4	9.9	451	441	10	20.8	19.7	1.1
17		—	21.8	14.1	—	—	11.5	0.02	0.01	0.01	20.0	35.0	16.3	840	840	—	31.8	29.4	2.4
18		—	39.2	35.2	—	—	14.1	0.17	0.02	0.08	10.0	13.4	7.1	447	447	—	19.1	18.6	1.04
19	Село Борча	—	24.1	13.1	0.4	—	13.9	0.17	0.07	0.009	18.4	18.4	69.4	828	828	—	33.6	25.4	8.2
20		—	21.4	17.8	0.9	—	11.7	0.09	0.02	0.02	14.7	21.3	12.4	659	627	32	24.4	17.3	5.1
21		—	22.5	11.3	0.7	—	1.7	0.03	0.04	—	—	7.6	2.6	494	494	—	15.1	14.2	0.9
22		—	26.0	7.8	0.9	—	22.6	0.4	0.07	0.01	30.0	25.7	11.7	967	551	16	16.8	15.4	1.4
23	Мокри Луг	—	11.3	6.8	1.4	—	18.5	0.7	0.07	0.04	30.0	30.6	18.6	613	594	19	17.9	15.6	2.3
24		—	27.0	14.3	—	—	11.	0.14	0.34	0.01	15.0	17.1	26.8	659	659	—	20.1	18.3	1.8
25		—	15.0	13.1	—	—	12.6	0.2	0.11	0.01	18.0	15.6	18.4	594	594	—	24.3	21.4	2.9

Таб. 3

ТЕРЕНСКИ ПРЕГЛЕД

	Вода из бунара села	Температура воде бунара	Дубина бунара у mt.	Дебљина воде у mt.	Стање бунара	Чиме се вади вода	Како се пије	На који се начин пуни корито	Околина
1	Панчевачки рит	19°	4.0	0.9	неуредан	кофом	из кофа	—	неуредна авлија
		18°	4.0	1.0	неуредан	кофом	корита	кофом	уредна авлија
		18°	6.30	0.8	неуредан	пумпа	кофа	—	неуред. авлија
		18°	6.0	0.9	добро грађен	пумпа	корита	дирек. пуњење	уредна
		19°	4.0	1.0	неуредан	кофом	кофа	—	неуредна близу свињака
		19°	8.3	1.0	добро грађен	кофом	кофа	—	уредна
		16°	6.1	0.75	стари	кофом	корита	кофом	близу бара
		17°	6.0	0.8	неуредан	кофом	корита	кофом	вода, штала, клозет близо
		16°	4.6	1.0	неуредан недовршен	кофом	корита	кофом	скоро на обали баре
		16°	4.2	0.9	неуредан	кофом	корита	кофом	уредна авлија, близу бара
		18°	6.3	0.8	добро грађен покривен	пумпа	пумпа	директ. из пумпе	авлија уредна
		19°	4,5	1.0	добро грађен покривен	пумпа	кофа	—	уредна башта
		18°	8.6	0.9	добро грађен	пумпа	кофа	—	авлија клозет близо
		19°	6.2	0.6	цементиран, покривен	пумпа	кофа	—	уредна башта
		18°	7.3	0.50	добро грађен	кофом	кофа	—	авлија близу отвор. канала
		19°	6.8	0.0	покривен	пумпа	кофа	—	уредна башта

Таб. 4

ТЕРЕНСКИ ПРЕГЛЕД

	Вода из бувара села	Температура бувара	Дубина бувара у mt.	Дебљина воде у mt.	Стање бувара	Чиме се вади вода	Како се поји стока	На који се начин пуни корито	Околина
1	Вишњица	12⁰	5,5	1.30	Уредан	пумпа	из ведра	—	уредна башта
		14⁰	5	1	Уредан	кофом	из ведра	—	уредно двориште
		14⁰	4	1.5	отворен, озидан каменом	кофом	из корита	кофом	близу је штала
		11⁰	4.5	1	стара грађа, неуредан	кофом	из ведра	—	неуредно двориште
		11⁰	5	1	неуредан	стара пумпа	из ведра	—	јако неуредно двориште
	Борча	14⁰	6	1.5	неозидан, отворен	кофом	из ведра	—	близу штала клозети
		13⁰	5.5	1	стара грађа	комом	из ведра	—	неуредно двориште
		14⁰	7	1.5	цемент., отворен, уредан	ђермом	из корита	кофом	усред њиве
		14⁰	8	1	дрвена грађа	кофом	из ведра	—	близу клозет
	Железник	12⁰	6	2	прилично уредан	кофом	из ведра	—	близо је свињак
		13⁰	5	2	неуредан	кофом	из ведра	—	неуредно двориште
		13⁰	8	1.5	добро грађен	кофом	из вежра	—	на крају села
		15⁰	6.3	1	отворен, стара грађа	кофом	из ведра	—	прилично уредно
	Макишко поље	15⁰	7.4	2	отворен, уредан	кофом	из ведра	—	неуредно
		18⁰	8,2	0.9	добро грађен, покривен	пумпом	из корита	директно из пумпе	авлија уредна близу бара
		19⁰	7.1	0.8	добро грађен, отворен	пумпом	из ведра	—	башта близу је бара
		18⁰	5	0.9	неуреоан	кофом	из ведра	—	близу је бара
		18⁰	5	1.0	уредан, непокривен	кофом	из ведра	—	терен био поплављен

јом је вађена вода. Врши се напајање наравно и из корита, како сопствених тако и сеоских (општинских). Мишљења сам да је напајање стоке из ведра много здравије него ли из корита. Код већине корита нема отвора за отицање воде, зато вода остаје у кориту, стоји не колико сати, мешајући се после са свежом водом. Корита се вероватно никад не пере. За преглед узео сам једну исту воду из бунара и корита у којем је вода остала после напајања. И то ми служи као доказ моје претпоставке да је вода у кориту много више загађена него у бунару.

Начин којим доспева вода у корита, у појединим случајевима, јавља се исто као извор загађења. Имао сам прилику да видим како вода из чесме доспева у корито по прљавом и блатњавом терену, пуном коњског измета и ђубрета. Пример: пуњење корита водом из чесме у Белом Потоку. У овим случајевима јасно је да вода, и при најбољим својим квалитетима, доспева у корита загађена. Утолико пре што су чесме прилично удаљене од корита, и вода цури полако. Као норме за здраву и добру воду код оцењивања узео сам вредности које су изнете у § 22 гл. 8 Санитетског законодавства.

Из детаљног прегледа табела са хемијском анализом, теренског прегледа, као и свега што сам горе изнео закључујем: да сви бунари из којих сам узимао воду немају водонепропустљивог слоја. Већина бунара је плитка, околина је јако неуређена (извори загађења су у непосредној близини) и због тога јако је подложна загађивању споља.

Да готово све воде не одговарају захтевима, бар примитивне хигијене. За наша села било би свакако од велике користи, да сељак схвати потребу чисте и здраве воде за напајање стоке.

Никола А. Тимофејев

ПРИМЕДБА

Код теренског прегледа:

1.) Дубина бунара означена је код појединих објеката на основу директног мерења са конопцем, а код неких путем распитивања;

2.) Уредно двориште означава чисто без фекалних нечистоћа.

Вода из	Растворено			Лабораторијски рад							
	CO_2	O	H_2S	Дефицит кисеоника	Биолошка потрошња кисеоника	Утрошено K Mn O_4	Слободног амонијака као N	Албумиоид. амон. као N	Нитрита као N	Нитрата као N	Хлор јон
Бунара	21.8	14.1	—	—	—	11.5	0.02	0.01	0.01	20.0	35.0
Корита	12.4	8.2	—	1.4	2.1	14.5	0.02	0.07	0.01	20.0	35.0

3.) Неуредно двориште терен пун нечистоће и фекалија.

4.) Ако је бунар удаљен за 15 метара од штала, клозета и сл. извора загађења означено је, да се налази „у близини".

5.) Појединe воде из села Железника садрже много хлора, вероватно у облику алкалних или земноалкалних метала, због тога су слане и као такве, како тврде сељаци рађо пије стока.

6.) Један део с. Железник има водоводску воду из Београдске водоводске мреже, чиме се постиже да бар једно село у околини Београда има воду, која одговара захтевима хигијене.

Овај рад ,који се штампа у Општ. новинама, разликује се од мог Св. Савског рада у толико, што сам ту изоставио све детаље и унео сам само најкарактеристичније податке.

ЛИТЕРАТУРА

1.) Д-р Х. Ивковић: Стандард методе за санитетску анализу воде.

2.) Српски Архив за целокупно лекарство 1896 г.

4.) Практикум Агрикулт. Хемије.

5.) Колективни рад под ред. И. А. Обергарда — Спутник пишчевика.

За унапређење туризма у Београду

Поред толиких других места у нашој држави и Београд је проглашен децембра 1936 за туристичко место. Одлука о томе резултат је фактичких прилика, а не какве сентименталности. Београд је не само значајно историјско место, него и по свом природном положају лепо и привлачно. Једино није климатско место. Ако би се ради овог последњег учинила замерка, одговор би био врло лак: а зар су Париз, Берлин, Беч, Рим итд. климатска места? Не долазе ли тамо са свих страна света туристи да виде те старе историјске вароши, њихове музеје, знаменитости, установе итд.

Београд има врло дугу и интересантну прошлост. Остатака те прошлости има из ранијег и новијег доба. Из старијег доба су Доњи и Горњи град, а из новијег још доста многобројне зграде, којих највише има у најстаријем делу Београда. Од маркантнијих зграда су: Конак Кнегиње Љубице, Саборна црква, оне две куће прекопута ње, Доситијева Велика школа на Јованову пијаци, неколико старих и типичних кућа у ул. Страхинића Бана, старо Министарство финансија у ул. Милоша Великог, Кнежева пивара у ул. Балканској, приличан број зграда расејаних по улицама; Грачаничкој, Иванбеговој, Косачиној, Солунској, Краљице Наталије и др.

Многе од тих старих зграда, стилских интересантних, требало би сачувати. У првом реду ону прекопута Саборне цркве: некадању Томину, а сада кафану под знаком питања. На ту кућу, као и на приличан број других требало би ставити натписе те да сваки зна: ко их је и када подигао и чему су служиле.

У ул. Краља Петра постојало је и „Старо здање" у коме је доскоро била Железничка дирекција. Ту зграду, коју ограничавају четири улице, подигао је од 1840—1842 Кнез Михаило. У њој је била и кафана код „Јелена" са великом салом, у којој су 1868/1869 држане седнице уставног одбора који је израдио нацрт устава од 1869. У тој сали су држани и отмени балови. Као нешто изванредно помиње се у једној белешци „Српског улака" како је на балу, одржаном 2 фебруара 1844, горело 200 миликерц свећа.

Та зграда, коју је држави продала Краљица Наталија, порушена је и на њеном месту биће палата Народне банке. Иако та зграда није била стилска, ипак је није требало рушити. Ради одржања традиције онога краја, и обзиром на то да је прекопута те зграде, а где је данас основна школа, било некадање „Читалиште", требало је ту зграду оправити и удесити за Народну библиотеку.

Београд има доста нових јавних зграда, али ретко на којој има натписа, по којима би се знало каквој сврси те зграде служе. Странац, док не буде питао, неће знати шта се налази: 1) У палати прекопута Војне академије, у којој се налазе четири министарства; 2) У палати, у којој је Министарство саобраћаја; 3) у зградама: Техничког факултета, Правног факултета на Краљевом тргу, Државне архиве; Министарстава: Грађевина, Просвете, Правде, Спољних послова, Окружног уреда, итд. итд. Не само да би требало на сваку зграду ставити натпис, него и годину грађења. И приватне зграде треба да имају обележену годину грађења, а поред тога прописати да свака зграда пре рушења мора бити снимљена и по два снимка предата Општини. Исто тако предати снимке и нових зграда кад на том месту буду подигнуте. На овај начин створио би се леп музеј који би за доцније историчаре био од великог значаја, а за туристе интересантан.

У парку, преко пута Господарске механе, налази се једна лепа чесма коју је општина подигла пр. год. То би требало написати на чесми, јер, ако нас данашње то не интересује, неће тај случај бити и са онима после нас.

Туристе, и уопште путнике, кад дођу у неко место, све у њему може да интересује, а може бити и обратно. Све зависи од тога да ли се у том месту има шта видети. Ако утисци буду добри, то ће допринети да и други туристи дођу. И обратно — неће нико долазити.

Београд има лепу околину. Предграђима: Дедињем и Топчидерским Брдом ми можемо бити поносни. За излете имамо доста лепих места, са којима треба омогућити бржи и јевтин саобраћај. Ради тога би било потребно линију трамвајску бр. 9 продужити до Вишњице, бр. 3 до Раковице и појевтинити аутобуски саобраћај до Авале, на којој се налази гроб Незнаног Јунака. Сада је доцкан жалити, али је штета што се тај гроб не налази у вароши, него чак на Авали, до које средњи сталеж и сиротиња тешко може доћи. Ако ми желимо да нам што више света долази у Београд, а тај свет се бави неколико дана па оде, такође мо-

рамо пожелети могућност да и наш свет из Београда оде недељом и празником негде изван вароши, те да се на чистом ваздуху, у лепој природи, мало освежи. И то може да буде средство пропаганде за наш туризам. Стран свет, видећи како наш иде у околину вароши, и сам ће зажелети да види ту околину. И градске зидине, и музеји, и знаменитости, све то, кад се неко дуже бави у вароши, постане досадно и стално се тражи нешто ново. Туристи ради тога и долазе.

Београд, као престоница и седиште свих највиших власти, привлачи масу пословног света из наше земље. Од тога ми имамо користи, јер се ствара већи промет и повећава производња добара, али не само са нашег локалног, већ и са општег, државног интереса, нама су исто тако потребни странци, који у земљу уносе новац са стране, па у знатној количини и девизе. Пошто се тиме економска снага земље подиже, види се јасно колико значајну улогу туризам игра, и колико је он данас важна привредна грана. И када је то тако, онда не треба жалити жртве, које ће се стоструко исплатити, нити ма шта пропустити, што би нашој вароши привлачило странце у знатној већој мери но досада.

За развијање Београда, као туристичког места, потребна је не само сарадња Општине, него и Државе, и осталих установа, као што су: Путник, Коморе и друге привредне установе. Заједничким трудом изнашле би се методе које би требало употребити па да Београд и фактички буде туристичко место, а не само на папиру.

Из незнања, неразумевања и наопаких схватања, многе старине у Београду су уништене. И та рђава схватања код нашег света и данас постоје. Од толиких старих чесама остала је само Теразијска, па и она се не налази на своме месту већ у Топчидеру, а остале су све уништене. У граду, и Горњем и Доњем — било је више чесама, од којих само једна још постоји. Да је у граду било више чесама и да би се, уз брижљиво тражење, нашли и канали, казује нам Драгутин Тумански који, описујући град кад су у њега Срби ушли 1867 каже:

„Чесме ће се морати очистити, почем вода није за пиће. Две су као шкодљиве већ затворене."

У Горњем граду постоји Сахат кула. Она би се могла оправити и пустити сат да ради. То би било и интересантно и корисно. Наша омладина у мислима би се преносила у оно доба када је Србија била под Турцима. Треба јачати национални дух и у данашња материјалистичка схватања унети мало идеализма.

У Горњем граду постоји Вилемова клупа, на којој је Вилем седео 1916 г. и наслађујући се посматрањем са ње природних лепота, мислио да је цео свет његов. На тој клупи нема никаквог натписа а требало би да га има.

Град је не само леп, него и интересантан. Историја векова избија из сваког кута његовог. Пошто је један део града уређен и реставриран, то би и остатак требало што пре предати Општини. Као војнички објекат за одбрану град је одавно то престао да буде. Он сад припада историји.

И ради туриста, и ради нас самих, потребно је да се натписима обележе све капије у граду и сва места, са означењем: где је шта било и чему је служило, и ти натписи да буду исписани на више језика.

Са Калемегдана и његових тераса, и из парка у Горњем граду, пружа се изванредно леп изглед, и у лепим летњим вечерима осећа се свежина која долази од Саве и Дунава. Учиниће се добро дело ако се набави што више клупа, али да седење и на њима и на столицама буде бесплатно.

Са модернизацијом вароши не би требало ићи у крајност. Београд је капија Истока и Запада. Нешто од старог, источњачког, треба да остане, да се чува, јер би општи колорит био живописнији и интересантнији. Кад то могу да чине велике вароши на страни, зашто да не бисмо и ми могли? Инстинктивно, човек радо чепрка по прошлости, тражећи у њој нешто тајанствено и мистично. Замишљају се: људи какви су некад били и живот који су водили. Из те љубави према старинама рађа се историја, исцрпна и верна копија прошлости.

Из тих разлога треба сачувати како сада стоје: у Скадарлији: Три шешира и Два јелена; у ул. Страхињића Бана кућу под бр. 28 и 56; на Косанчићевом венцу куће под бр. 18 и 20; у ул. Фрушкогорској, Босанској, Краљице Наталије, Косачиној по неколико старих и добро очуваних кућа. Свакако ће се таквих кућа још доста наћи и требало би да их једна стручна комисија изнађе и прегледа.

У самом Београду постоје места која се могу уредити за излете: Ладна вода или Вилине воде, Пашина чесма, чесма трећепозиваца у Булбудеру. Са мало жртава могу бити та места тако лепо уређена, да би за свакога била привлачна.

Теразијска тераса, о којој се толико дискутовало: да ли да остане, или да се на њој подигне нека велика палата, по нашем мишљењу треба да остане и да се још и прошири бар до ул. Краљице Наталије, ако не и даље. Просецањем те терасе, Теразије су добиле ваздуха и свежине. Идеално би било кад би се та тераса могла спустити што више доле ка железничкој станици. И озго, и оздо изглед би био изванредно леп.

Да би Београд и фактички био туристичко место и од користи својим грађанима, потребно је да сви буду свесни те чињенице и да одржавањем реда и чистоте пружају свима, а нарочито странцима, слику једне лепе и уре-

ђене вароши. У овом погледу има још много да се ради.

Развиће туризма не да се замислити без добре рекламе. Она мора бити врло интензивна, па да донесе добре резултате. Срећом, у том погледу постоје и туђа искуства. Одабрати их, и користити се њима неће бити тешко.

У погледу рекламе и чувања старина, странци нам пружају леп пример. Стари делови вароши: Париза, Рима, Ницe, Минхена итд. брижљиво се чувају и одржавају ради страница, којима се све то показује, па чак негде и ноћу. У многим старим кућама Улма, у Немачкој постоје добро очувани средњевековни дворези, који се у свако доба дана могу посматрати. Иако домаћини никакву награду не траже за своје узнемиравање, ипак путници сами налазе да треба дати и дају, и наравно те куће имају лепе приходе од тога.

Слично овоме, може се нешто и код нас урадити. Извесне приватне куће, по споразуму са сопственицима, могле би се дању ставити на расположење туристима ради разгледања, са означењем времена када се то може вршити, и одређивањем лица која ће публику водити и показивати јој. Да би се то знало, било би потребно да се све што се односи на туризам унесе у проспекте, штампане на више језика, и да раздавање истих, у извесним приликама буде бесплатно. Градско поглаварство је поступило сасвим добро издавањем укусног и добро уређеног проспекта за 1938 годину.

Овим се не искључује, већ напротив препоручује штампање репрезентативних албума за оне који би хтели да се ближе упознају са лепотом и живописношћу објеката и пејзажа Београда.

За унапређење туризма у Београду рађено је нешто и у прошлости. Општина наша дала је 1892 г. Пештанском Фремдемблатту 8000 дин. и он је 20 августа и. г. цео број посветио Београду. Издање је било лепо израђено и луксузно повезано. У њему, поред слика, било је чланака које су написали: председник општине Милован Маринковић, затим: Данило Живаљевић, Коста Таушановић, Пера Петровић, Стојан Новаковић, Пера Тодоровић, Милан Милићевић, Љуба Јовановић, Коста А. Симић и С. Ајхнер.

Књига је била великог формата, са четири ступца на страни, на српском, француском, немачком и мађарском језику.

За издатих 8000 дин. Општина је добила 4.000 примерака те књиге. То је била прва пропаганда туризма Београда, изведена тако смишљено, да и данас може као пример да служи. Још онда се јасно увиђало да се међу странцима може пропагирати с успехом само тако, ако се пише њиховим језиком.

Решење о издавању ове књиге донето је на седници одбора од 20 јуна 1892. Претседник Милован Маринковић између осталог тада је рекао:

„...и већина странаца обраћала ми је се молбом, да им дам какву књигу, из које би могли упознати Београд. Ја сам имао само ову књигу о општинским пословима, али је било муке ко ће да тумачи, кад је писана српским језиком.

Ја сам обавештавао и усмено и писмено на страни и чињо све да неки који треба прибаве обавештења о нама, али томе толико се не верује, колико би се веровало једном неутралном друштву."

Поменуо је затим пример како су се неки странци интересовали за Београд 1885, а ми смо их отерали.

Одборник Милан Капетановић казао је:

„Имао сам прилике да чујем да су се неки Американци више задовољили дворцем кнеза Милоша у Топчидеру него свима великим и лепим грађевинама. Кад би неко страно друштво представило Београд, онда би било више веровања, него кад бисмо ми то чинили штампањем књига у Београду...

Осим поменуте књиге, издате су о трошку Општине две књиге 1904 и једна 1911, све на српском.

Ово што је наведено указује нам пут којим се и данас може ићи. Ако смо досад били немарни, то више не треба да буде. Сваки наш грађанин треба да буде обавештен о корисности туризма. А то неће бити тешко. Имамо Сајмиште и сајмове, имамо друштво „Путник", „Аеропут" итд. који сви могу да понешто у том циљу ураде. Ту је најзад и Отсек за штампу и туризам, коме треба дати средства и проширити га, те да се целокупна акција за унапређење туризма по његовим интенцијама врши, јер он ради у име општине, у име Београда.

И држава је недавно нешто учинила. Одобрила је бесплатан повратак онима који се најмање 10 дана баве у Београду, а плате карту за 200 км. или више. То је врло добро, само мислимо да би се цифра од 200 км. могла спустити бар на 150.

Драг. Ј. Ранковић

Пчеларство у Београду

Нема спора да је у Београду било кошница са пчелама и за време турске владавине, јер су прилике за пчеларење биле доста повољне, а нарочито на његовој периферији, с погледом на огроман број ливада и воћњака његове најближе околине.

Срби су се усељавали у Београд после његовог ослобођења од Турака, и проширивали га. Зна се поуздано да су се такође многи од њих занимали пчеларством, јер је силан коров по бедемима, шанчевима и многобројним турским гробљима, уз разно воће и дрвеће и силне баште, давао пчелама довољну пашу за живот и развој, а и за нешто прихода према начину гајења пчела, којим се онда пчеларило.

Када се Београд почео да чисти и уређује и да изграђује добрим делом и данашњу своју чаршију, број кошница са пчелама се је у центру нешто смањио, али је зато на периферији одржан, па чак и повећан.

Кад је у Европи отпочело пчеларење са т.зв. модерним кошницама са покретним саћем Београд је одмах прихватио ту напредну новину и био проповедник новог начина пчеларења за ондашњу Србију.

У првим бројевима „Тежака", органа тек основаног Српског пољопривредног друштва, почињу и поуке из напредног пчеларства.

Београд је схватио свој културни задатак и у том правцу и из њега су се ширила прва знања о напредном пчеларењу.

Напредно, или како се то каже, рационално пчеларство, колико је било раширено у предратној Србији, па и у овој послекумановској, за свој развој највише дугује поукама које је Београд давао.

Но од интереса је да Београд није био само проповедник напредних пчеларских идеја, већ је све што се препоручивало народу рађено и испитивано у самом Београду.

Прве модерне кошнице, као се то говорило за кошнице са покретним саћем, израђивале су се и у Београду, и красиле баште старих Београђана, љубитеља пчеларства, а међу београдским напредним пчеларима нису били само школовани људи — чиновници, већ и занатлије, трговци па и његови Палилулаци, ондашњи земљорадници добрим делом.

Прва штампана књига за наше пчеларе са поукама за напредно пчеларење изашла је у Београду 1876 године као скупљени чланци отштампани 1875 године у „Тежаку" од Милана Р. Антића, а издата је о трошку „Друштва за пољску привреду у Београду".

Ван спора је да је ова књижица корисно послужила тадашњим пчеларима не само у Београду већ у целој земљи.

Већ почетком осамдесетих година Драгутин Посниковић издаје у Београду пчеларски часопис „Пчела".

То је прво пчеларско светило, које је из Београда, просуло своје зраке по свему српству, а не само по ондашњој Краљевини Србији.

Половином деведесетих година Београд је већ био зборно место пчелара Краљевине Србије, који се договарају о оснивању свога удружења ради што бољег усавршавања у напредном пчеларењу и ширења истог у народу.

Ускоро затим у Београду се ствара прво пчеларско Удружење: — Српско пчеларско друштво, које се прекидом услед рата — ради и данас, као пчеларска централа, на ширењу напредног пчеларства у народу и има на две стотине својих подружина у земљи.

Српско пчеларско друштво покреће одмах у Београду и свој лист „Пчелар", који је намирио четрдесет година свога излажења.

На освитку XX века у Београду се приређује и први конгрес Српских и Југословенских пчелара и прва пчеларска изложба у земљи.

Као нада Срба из свију крајева, Београд је постао прво зборно место и пчелара из свих српских крајева.

Београд организује и остале југословенске крајеве и на тај начин и у том правцу ствара духовну заједницу међу свима југословенским пчеларима.

Српско пчеларско друштво из Београда суделује 1900 године на светској изложби у Паризу и бива одликовано великим одликовањем.

Тако Београд и са те стране бива познат и страном свету.

Десетак година иза оснивања прве пчеларске организације у Београду оснива се још једна нова: „Пчеларско-воћарска задруга", која организује свој пчелињак у Топчидеру, а којој је био на челу много заслужни претседник Београда Милован Маринковић.

У Београду излази и други пчеларски лист „Српска пчела".

Затим се у Београду држи и други конгрес српских пчелара из свију крајева српства

и на њему је држао своје предавање Јован Живановић, онда најпознатији српски пчелар, и човек познат са свога рада на пчелирству широм целог пчеларског света.

Године 1911 држи се опет у Београду Свесловенски пчеларски конгрес на коме суделују пчелари свију словенских народа: Руси, Чеси, Словаци, Пољаци, Украјинци и Бугари, поред Срба и Хрвата.

У Београду се те године манифестује од стране пчелара идеја словенског братства, а тиме Београд добија не само у очима пчелара већ и непчелара Срба и Хрвата.

Рат је зауставио рад на ширењу напредног пчеларства. Али, чим је земља очишћена од непријатеља, у Београду почиње рад на прикупљању пчелара око Српског пчеларског друштва.

Затим Београд убрзо постаје и седиште Савеза југословенских пчеларских друштава и задруга и дочекује нови Свесловенски пчеларски конгрес и велику Свесловенску пчеларску изложбу, какве дотле никада није видео.

У Београду је приређена 1926 год. прва изложба меда.

Београд је од увек имао љубави за пчеларство, помагао његово напредовање, интересовао се за његов развој, како у земљи тако и на страни, и може се слободно рећи: Пчелари Београђани били су ваздa у првим пчеларским редовима, па су ту и данас.

Београд је такође показао не само велико интересовање за напредно пчеларство својом великом посетом свесловенске пчеларске изложбе 1934 године, већ се показао на висини и пропаганди потрошње меда, као најбоље и најздравије хране и лека.

У Београду се већ врши, као и у свима великим европским градовима, контрола меда од стране општинских органа; а у општинској хемијској лабораторији израђује се хемиска анализа наших медова да би се утврдио стандард састојака нашег меда, што је од велике важности за трговину медом.

Београд има модерно уређену продавницу меда Српског пчеларског друштва (Катићева улица бр. 5), која потпуно задовољава све хигијенске прописе.

Најзад, потребно је рећи да данас у Београду постоји и пчеларска задруга, која има такође своју продавницу меда модерно уређену.

Задруга има и свој орган „Југословенско пчеларство". Но осим овог пчеларског листа у Београду данас постоји и трећи пчеларски лист.

Као што се види, Београд је чинио и чини и сада много за напредак пчеларства јер се многи његови грађани интересују њиме и раде на његовом јачању и унапређењу.

Ни данашњи Београд није изневерио традиције предратног Београда. И данас има доста Београђана који се баве пчеларством, наслађујући се веселим зујањем пчелица, које се троше у непрестаном раду, ако се и не осладе сваке године којим килограмом правога меда.

Тако нам државна статистика из 1935 године показује да је у Београду било 2056 кошница са пчелама, а од тога старинских свега 16, док су све остале модерне, што значи да је Београд напредан у погледу пчеларења и да даје пример у том погледу другима, као што је то од увек било.

Мислимо да данас у Београду има још више кошница но раније, јер се јављају непрестано нови људи, који су загрејани пчеларством.

Може се слободно узети да на сваких 100 Београђана долази најмање по једна кошница. То би дошло било јако мало кад се не би водило рачуна да је ово град, и да град не пружа толико погодности за пчеларење као село.

Највише кошница има на Вождовцу, Топчидерском Брду и у Топчидеру са колонијама, где се може рећи да их је према паши доста.

По нашем уверењу Београд, са мало више пажње у погледу пчелиње паше, могао би да задовољи још један већи број кошница са пчелама, али о томе доцније. Готово се може рећи да нема краја у Београду у коме нема пчела.

Доклегод Београђани воле баште и воћке морају знати да нема воћа без пчела, па морају да се старају да се пчелиња паша повећа и у Београду, а то се може да учини са мало труда и трошка.

За данас са пчелињом пашом готово најбоље стоји дунавски крај и Чукарица, па по том Топчидер и западни Врачар, јер на овом последњем, кад је кишно лето, има довољно *белог босиљка*, који лепо меди, па тамошњи пчелари чешће осете сласт меда но остали. Белог босиљка има и на горњем делу Вождовца, али ће га бити само док се њиве не испарцелишу у плацеве, после ће се и тај крај лишити ове благодети.

Последња добра година за београдске пчеларе била је 1934. Прошле 1937 године медила је липа у Београду како није никако за последњих десетак година и пчелари који су били у крајевима где има липе довољно, и није окаштрена но цвета, осетили су шта је прави липов мед.

Да би се пчеларење у Београду помогло потребно је да се нешто уради за побољшање пчелиње паше.

Париска општина дала је, у великој и чувеној Луксенбуршкој башти, један крај Централном пчеларском друштву те је оно ту основало свој пчелињак. Пчелињак је лепо ограђен да сваки радозналац, мештанин или странац, може да задовољи своје љубопитство и посматра рад пчелица и кошнице без опасности од жаоке, јер је ограда мало удаљена од кошница,

таман толико да пчелама у раду не сметају посматрачи. Ту је подигнут и повећи павиљон у коме се држе предавања из пчеларства сваке године редовно.

Један од чувара парка објасниће свакоме, ко се интересује за то, систем кошница.

Све дрвеће је у пуном развоју и не кастри се као код нас но пусти да цвета редовно, и тако пчеле имају више паше но код нас.

Да би се пчелиња паша повећала и у Београду потребно је:

1) Да се дрвеће не кастри овако, као до сад, већ да се тако реже да на њему увек има цветова; шта вреди имати дрворед липа, а тек овде онде по који цвет на њима.

Нека и Београђани уживају у лепом мирису липа, бар оних 15—25 дана докле оне цветају.

2) Потребно је да Општина сади у дворедима и парковима медоносно дрвеће: липу, кестен, багрем обичан и мексикански, сафору, келрајтерију, каталпу, а тек после овога брест, јасен, туја и др.

Ово прво дрвеће више меди, а цвета у раздобљу од маја до августа, и тако пчеле имају пашу непрекидно, а и грађани више цвећа и мирисна ваздуха.

Липа има, као што знамо, више врсти и ако се почне од рано-липе па до кримске липе, цватња могу да трају пун месец дана и за то време грађани могу да имају ваздух пун мириса.

Ово дрвеће ваља садити систематски по свима крајевима, тако да у сваком крају има разноврсних дрвета и свега од ових главних врсти.

Паркови не треба да се пуне само кестеном и брестовима, већ треба да имају и другог дрвећа, дрена, глога, леске и др., које и пчелама служи за прах али истовремено и да се варошка школска деца упознају са разним врстама дрвећа, а не да им се доцније, као људима, смеју што не умеју да распознају ни огревна дрва.

Скверови би много лепши били да су оиви чени кариоптерисом јер он цвати дивним цветовима у јесен, кад већ цветова нема, а одлична је и паша пчелама.

3) Травњаци треба да су засејани белом детелином, јер се види да је она ипак најбоља трава за парк, пошто својим цветом непрестано даје травњацима ванредно леп изглед.

Осим беле детелине корисно би послужила и еспарзета на многим местима, а затим и друго медоносно цвеће, па би тиме била задовољена и естетика и пчелиња паша. И бели босиљак би врло лепо изгледао по шпаргању место садање обичне траве, као и фацелија.

Само се мора пазити при кошењу да бар један део сазри и остави семе, јер би у противном морали сваке године да изнова засејавамо.

На овај начин Општина би, са мало труда, али са више пажње и старања, омогућила да се број њених грађана пчелара повећа, а то би била стварна добит и за сам град.

Људи који се баве пчеларством неће да ломе дрвеће но ће га напротив штитити од неразумних, а деца која стекну љубав према пчели, пазиће на травњаке и неће играти ногомет по њима као досада. Свако ко пчеларство прати зна да је оно велики фактор у развијању племенитости душе јачања воље, а заједно сваки град има интереса да његови грађани буду и племенитији и вреднији, јер ће онда много што шта ићи и боље и брже и лепше но данас.

Једним разумним радом и пропагандом може да се учини да и паркови и травњаци буду боље сачувани но данас и да буду много више пожељни у Београду но што је то данас. А да град у коме има више цвећа и зеленила вреди више, то није потребно рећи.

Као што видимо, пчеларство се у Београду развијало, па се и данас одржава. Београд је првачио у том послу, а то чини донекле и сада, а са мало више старања, он би и у том погледу могао да буде многима не само заслужан него и за углед.

Пчеларство се у Београду сачувало, па му ваља помоћи да и у будућности остане примерно, јер би био грех да се сведе само на просту успомену једне лепе прошлости.

Светозар К. Борђевић

Духовни живот Београда пре 30 година

(Успомене г. Симе Пандуровића из времена „Посмртних почасти")

Београд је, почетком овога века, имао једну од највиднијих политичких, културних и националних мисија у српском народу и на словенском Југу. Прва десетина овога века обележена је преображавањем наше политичке оријентације и књижевности, која је увек израз и барометар општих стремљења и расположења Београдски Радио је, у циклусу предавања о нашим добрим књигама, изразио жељу да г. Сима Пандуровић, шеф Културнога одсека Београдске општине, одржи једно предавање о својој првој књизи „Посмртне почасти", које су по појавиле 1908, пре тридесет година, и које су забележене као један интересантан датум у нашој књижевности. Г. Пандуровић је, у облику својих успомена и исповести бацио мало интересантне светлости на то доба и на духовни живот тадашњега Београда. Ове успомене су тим значајније што је г. Пандуровић и својим радом и својим животом везан за Београд, осећа непосредно и интимно сва његова духовна струјања, његове лепоте, и уме једним уметничким, префињеним начином да их изрази.

УРЕДНИШТВО

Мислим да, на сваки начин, о једној књизи као таквој треба да говоре други, а не њен аутор. Био сам, дакле, мало изненађен љубазним позивом да одржим предавање о *Посмртним Почастима*. Ипак, сетио сам се: предавање, то ће свакако рећи нешто успомена о времену пре тридесет и више година, — да не кажем нешто исповести које су данас, у доба одомаћене неискрености и хипокризије, толико несавремене, да их почињемо по мало и желети.

А *Посмртне Почасти* нису ништа друго до књижица исповести. Како да кажем? — У свима стварима, па и уметности, људи једне генерације имају своја убеђења, своју веру, своја осећања, и свој став према животу и његовим питањима. Тада, на почетку овога века, ми смо веровали — и томе схватању остали верни — да је уметност, нарочито поезија, у суштини својој врста исповести. Једино као таква, као израз и слика најинтимнијега унутрашњег врења и осећања, она може бити интересантна. Из тога разлога, као део истинитог, духовног живота, она претставља неку вредност, прво за нас, па онда и за друге. Ми нисмо сумњали да је права поезија увек субјективна, лична, индивидуалистичка; али смо били далеко и од помисли да би јој то био какав недостатак, уверени да то иде у прилог њене опште и трајне вредности.

Били смо, међутим, без сујете да дајемо прогласе, манифесте, књижевну теорију и програме. Сваки програм је управо оквиравање, ограничавање поетске инспирације, и то а приори. А ми смо желели да она буде слободна: од баналности, подражавања, социјалних и моралних предрасуда, духовнога ропства и свију облика хипокризије. Ја вам, наравно, говорим о врло давном времену и наравима, и не мислим само на *Посмртне Почасти*. Треба се сетити Ракићеве песме „Са три свирача у црноме плашту", или његовога „Долапа"; па „Лакеја" и песме „Војводино стара, зар ти немаш стида?" од Вељка Петровића; и неких „Тренутака" Данице Марковић и Дисових „Оргија" или „Наших дана". Да, била је то поезија са изразитом нотом незадовољства, песимизма, револта, која над духовним животом личности није признавала никакве прописе, традиције, интересе, законе.

Шта се могло? — Та поезија је уносила мало изненађења међу читаоце, забуне у критичаре. Навикли да људе и дела разврставају, етикетирају, ови су нову поезију тога времена називали егоцентричном, антисоцијалном, ненародном, декадентском. Са данашњега гледишта тадашњи критичари су били савременији од песника; али за нас су они, још пре толико година, изгледали наивни и застарели. Њихово класицирање се није могло одржати, јер се српској поезији на почетку овога века најмање могло приговорити да је неаутентична и неоригинална.

Кад сам се, као младић од двадесет година, познао са Јованом Скерлићем, који је у нашем јавном и књижевном животу вршио тако поштену, значајну и благотворну акцију, он ме је, узимајући да штампа песму „У пролазу јуче..." запитао, као изненађен, можда сумњајући:

— Откуда код вас овакав стих: „Прошла си тихо с господином оним?"

Мислим да сам слегао раменима и да му нисам знао одговорити.

Али кад се у „Књижевној Недељи", 1904, појавила песмица „Сенке", сећам се да ме је мој професор, иначе познати и уважени филозоф г. д-р Бранислав Петронијевић запитао пред Народним Позориштем:

— Где ви налазите такве мотиве?

— Гледајући у себе, рекао сам.

Ми смо доиста имали навику да *гледамо у себе*, за шта данас већ нико нема ни воље ни времена. Можда је тај поетски егоцентризам тога времена ипак био бољи од данашњега друштвеног хелиоцентризма.

Понављам да говорим о времену које је давно прошло. За наше осећање, укус, оријентацију, мотиви су у животу, а у лирици пре свега, били важнији, интересантнији од идеологије, поступака, речи. Рећи ће се да су они и одвише људски. То је можда каква амбиција, жена, какав изглед стварности, пролазно осећање... Можда; али ти мотиви опредељују нашу идеологију, став према друштву, поступке у личном и колективном животу, наш „Weltanschaung". А затим, шта би нас могло интересовати више од онога што је људско? Ако на изглед ситни мотиви опредељују људе у њиховоме начелноме ставу, прави човек је у њима, а не у том ставу. Поезија је велика откровитељска интимнога живота, и то је њено реално, велико, драгоцено преимућство.

Посмртне Почасти су младићска књига спиритуализоване еротике. Потичући из осећања према личности којој су и посвећене, оне су, у ствари, искидани дневник душевних стања у напорима за духовну и моралну оријентацију свога аутора.

Штампане су појединачно у тадашњим београдским књижевним листовима између 1903 и 1908 године: у „Српском Књижевном Гласнику", „Новој Искри", „Књижевној Недељи", „Делу". Међутим, први пут су, као збирка, објављене у мостарској Малој Библиотеци, 1908. Једнога дана, у староме београдском ресторану „Коларац", г. Риста Кисић, уредник те библиотеке, замолио ме је просто да их може штампати, и ја сам му то одобрио, усмено, без икаквих нарочитих услова иначе. Односи су тада били патријархалнији, али срдачнији.

Кад су се појавиле, *Посмртне Почасти* су пропраћене рефератима, критикама, контроверзама у многим српским и хрватским листовима. У „Летопису Матице Српске" писао је о њима Милан Савић, у „Хрватској Смотри" Матош, у „Срп. Књиж. Гласнику" Скерлић. Критичари се нису слагали у суду о њима. Пишући опширно под насловом „Једна књижевна зараза", Скерлић је за њих имао и искреног признања и врло оштрих речи. Он је на првом месту осуђивао песимизам ових песама, налазећи да је он неприродан код младих људи. Чудновато је како сам се са овим нашим заслужним човеком и научником слагао у осећању, а разилазио у закључцима. Ја сам и онда осећао да песимизам младих људи није неприродан, кад постоји; а данас сам свестан да је он код младих много природнији, из простога разлога што млади људи живот јаче осећају а слабије искоришћују од старих. Наводећи стихове из песме „Светковина", критичар примећује да је то „крајња тачка до које се стигло у трци за оригиналношћу и ретким сензацијама." Он признаје да је утисак од *Посмртних Почасти* врло снажан, али болестан и да је то „прелаз из неврастеније у невропатију, са литературе на клинику." Ја знам само то да је песма „Светковина" постала у једном веома тешком душевном стању и да је израз неке неодређене, неодољиве тежње да се из овога света уклонимо, али не у какав надчулни, несхватљиви и имагинарни; и зато сам је првобитно и мислио назвати „Трећи Свет".

И с других страна су се чули гласови да је модерна поезија тога времена, као песимистичка, штетна за животни елан нашега народа, пред којим стоје велики национални задаци. Ја сам и ту другога мишљења; и кад год је реч о томе, мени пада на ум да је француска после реализта доживела Седан, а после својих декадената ревање у великоме рату; и да је наш народ, после својих „декадената", осветио Косово и дошао до победе и уједињења. Нажалост, то још не доказује да имамо разлога да свој песимизам заменимо оптимизмом.

Истина осећања не вара. Она је, да тако кажем, наговештај судбине, предестинације, неизменљивости. Није дакле чудно ако је српска и хрватска поезија тога времена тежила спиритуализацији света и ствари супротно данашњој механизацији духа и односа. Вероватно да је стога била помало и видовита. Углавном, гледајући свет кроз осећање, ми смо неговали једну спиритуалистичку поезију, јер нас је, пре свега, интересовала вредност живота и његов смисао. А без спиритуализације природе, односа и космоса, немогуће је налазити ту вредност и тај смисао. Ако смо долазили до искуства да они нису врло високи, то је стога што област осећања нисмо напуштали за мистику или утопију.

Што се тиче *Посмртних Почасти*, оне су, и ако их је критика огласила за одвећ егоцентричне и декадентне, наилазиле на одјек и љубав код младих генерација, и то више ван Србије него у њој. Један хрватски критичар је писао после рата да су *Посмртне Почасти* биле „омиљена, цепна књижица једне предратне генерације". Кажу да су хрватскоме песнику Фрању Галовићу, који је погинуо у светском рату, нашли мртвом само пушку, један број метака и ту књижицу стихова. „Мртви пламенови" су инспирисали Диса за његову песму „Плаве мисли", и нашега заје-

ничког друга, рано преминулога писца неколико финих песама, Милана Симића, за његове строфе:

У металном сандуку, у свили,
Мраморна, светла, под покровом плавим,
Међ својтом која стражари и чили,
Ко сном да слава анђеоским правим, —

Лежи на столу, сред собе, у сенци;
На покров свилни набацано цвеће:
Сањало бајно претрпали венци;
Ту душа моја и анђео слеће.

Пре неколико година, на платформи београдског трамваја број 2, поздравио ме је и ословио један човек пристојно одевен. Изгледао је мало весео. „Ви ме не познајете; али не мари", рекао ми је. Признао сам, извинио се, и замолио га да ми каже име. Он никако није хтео, тврдећи да то „није важно". Али је говорио:

— Ви не знате да је цела генерација била заражена вашим стиховима. Ја их и сада знам. Мислио је на *Посмртне Почасти* и почео доиста, и сасвим тачно рецитовати, после толико година, неке строфе и стихове. Видео сам да говори истину, и поново га запитао за име. Он је преко тога прелазио:

— То није важно. Сврати ћемо да попијемо нешто. Хоћете ли?

Било ми је неугодно да га одбијем. Ушли смо у једну кафану близу „Славије", попили чашу-две; он је и даље говорио о тој поезији. Растали смо се, јер сам ја журио; али нисам успео да сазнам ко је.

То су свакако ситне епизоде. Ја их наводим само стога што ми се чини да оне ипак нешто доказују. Поезија која полази од срца — иде срцима, што би рекао наш стари Јанко Веселиновић, — без обзира на мотив, мисао, намеру или концепцију. Али, у колико се тиче израза и форме, у толико више. Имајући љубави за оно о чему смо певали — па била то младост, жена, природа, отаџбина — ми смо, чини ми се сасвим логично, уносили у свој књижевни поступак врло много скрупула и пажње, свесни да поштовање једне ствари или једног осећања захтева коректну, адекватну, уметнички беспрекорну форму. Прво у погледу језика. Били смо за све слободе, изузевши тако звање „поетске слободе." У нашим стиховима није било оних многобројних елизија, онога насиља над речима, оних тако честих и неприродних реченичних конструкција, и неологизама, само зато да би се добио неки ритам и одређени број слогова у стиху, што се раније сматрало за некакво освештано право песника. Али смо, по нагону, тражили нове, неупотребљене речи за исказивање нових осећања која се дотле у српској поезији нису јављала. И према томе нове могућности ритма и стиха, који се ослобођавао традиционалних стопа, једноставности, монотоније. Волели смо *слик* који је израженој мисли давао сјаја. Одбацивали смо га међутим, ако није потпуно чист, правилан, и ако није звучао у дур — или мол — тоновима, према респективном расположењу. Димитрије Митриновић, који је имао ретко осећање за језик и његове преливе, одушевљавао се стиховима из „Покајања":

Са религијом своје младости,
Под суровом тегобом свог живота,
Ја ћу ти дећи, владарко моје радости...

Или онима из песме „У изнуреном осећању једном":

Али све прође, простије но када
Лист ових бреза, у дубоку јесен,
За неколико тренутака пада
И бива жут, и трун, и однесен.

Имали смо, дакле, амбицију да српску лирику уздигнемо на ниво европских схватања, и одбацивали смо благонаклону готовост да будемо цењени блажим мерилима и оправдавани историјским и културним околностима. Осећали смо да нам матерњи, српски језик, најлепши и најизражајнији од словенских језика, даје све могућности израза, облика и ефеката. Имали смо, међутим, по нешто да кажемо, јер смо живели духовним животом. Ракић је изражавао само наше опште уверење када је писао, у достојанственој резигнираности, о нашем поколењу:

..... нико неће знати
да некад бесмо први, премда мали,
колену своме да смо, као мати,
нов живот с новим осећањем дали.

Дужан сам још једно објашњење. Некима су *Посмртне Почасти* изгледале мутне и неразумљиве са чисто интелектуалистичког гледишта; а други су их примали као своје са гледишта осећања. Постоји ли у истини то неслагање разума и срца? Ми смо врло високо ценили разум, не допуштајући му само ингеренцију у стварима срца. И обрнуто. Јер су они само два инструмента наше оријентације у теоријској и практичној области живота. Зато постоји логика разума, подигнута на основи става идентитета, и логика осећања на основноме ставу правде. Ми смо говорили јасним, једним или другим језиком. Ако се данас ни један не разуме, ми не можемо за то бити одговорни. *То је крај.*

Смрт Милана Ракића

Последњега дана месеца јуна умро је у једном загребачком санаторијуму, по повратку из Париза, где је покушао наћи лека својој тешкој болести, песник Милан Ракић. Његово тело, пренето у Београд, где се родио, сахрањено је 4 јула на београдском гробљу, испраћено од војске и великога броја претставника књижевнога, научног и интелектуалног Београда.

Као личност и као песник, Ракић је уживао неподељене симпатије. Син старога српскога министра и одличнога преводиоца Иго-

Милан Ракић

ових *Јадника*, Хајнеових *Идеја*, Дреперовога *Умног развића Европе* и многих других књижевних и научних дела, песник је у кући свога оца, Мите Ракића, имао све услове за духовно развијање и једно отмено, лепо васпитање. Свршио је правни факултет београдске Велике Школе и париског универзитета. Вративши се у отаџбину, ступио је у службу Министарства спољних послова, у коме је остао до краја живота, као секретар, затим конзул у Приштини, која је тада била у саставу турске царевине, најзад као дипломатски претставник и министар на страни у Штокхолму, Софији, Риму.

У архивама нашега Министарства, у песниковој кући и посмртној заоставштини наћи ће се свакако доста докумената о његовом озбиљном и савесном вршењу дужности, и за-

је везан за најинтересантнији, најбурнији и најкритичнији период нашег државног живота: предисторију балканских ратова, саме те ратове, светски рат, и петнаест првих година политичкога сналажења Југославије.

Али ће име Милана Ракића остати трајно цењено у српском народу не по његовоме раду у државној служби, његовоме моралноме и достојанственоме ставу у животу, и несумњиво племенитом, човечном односу према другим људима, већ по његовоме књижевном делу које истина није обимно, али је добром половином одабране, антологијске вредности.

Почео је објављивати своје песме у „Српском књижевном гласнику" 1902, под псеудонимом Z. Оне су одмах примећене и с радошћу читане, јер су у нову српску поезију која се тада јављала уносиле нове мотиве, озбиљнији и дубљи поглед на свет и живот, један тон непосредности, проживљености и искуства, и, што је главно, једну прецизност и **израђеност облика, строфе, стиха и слика**, која је за нашу поезију тога времена била још нова, и која би се и данас могла пожелити.

Ракићевих песама нема много — једва шездесет. Али, као и његови љубимци из француске поезије, Де Вињи, Бодлер, Хередиа, он је квалитет претпостављао квантитету, и оправдано сматрао да је поезија најинтимнији и најпречишћенији део личности, и да само као таква има услова за трајност, уважење и одјек у другим срцима.

Зато се ниједна озбиљна антологија српске поезије не може замислити без његових песама *Мисао, Долаи, Једној покојници, Жеља, Наслеђе, На Газиместану, Вечити путник*, без његове *Љубавне, Очајне* и *Опроштајне* песме.

Проводећи већи део свога живота ван отаџбине, он је осећао извесну болну носталгију, и није искључено да је то један од разлога што је тако мало писао. Та носталгија се осећа у његовим строфама доцнијега времена. У песмама његове младости назире се тако често пејсаж Београда: Дорћол, Топчидер, Савска обала, београдска тврђава са Калемегданом, и пролећни, јесењи и зимски штимунзи Београда.

Поред Војислава Илића, Ракић је најтипичнији песник Београда, и један од најбољих које смо до сад имали.

Умро је у својој шездесет другој години, без ламентација, са филозофском резигнираношћу и стоицизмом којим је преливена и његова поезија.

Искрено ожаљен, спуштен је да лежи у родној груди коју је дубоко волео, и како је речито изражавао у своме *Вечитом путнику:*

...А у српској души никада не спава
жеља да се лежи сред рођене груде.

Кроз новију литературу о Београду

— „Записи старог Београђанина" Косте Н. Христића и дела награђена на књижевним конкурсима О. Г. Б.: „Fragmenta tragoediae belli" Мирка Голубовића; „Други дан, нови живот, други људи..." Зоре Ђорђевић; „Пилот-потпоручник Кнап брани Београд" Живорада Вукосављевића. —

Све што се учини за боље познавање једнога града има неоспорно велики значај и велику вредност, и то без обзира да ли нам то омогућује да лакше уђемо у његово историјско збивање, или да лакше схватимо његов савремени живот. Настављајући започети приказ новије литературе о Београду, мора се у првом реду зауставити на књизи Косте Н. Христића „Записи старог Београђанина". Писати, међутим, приказ ове књиге, то је задатак сасвим посебне врсте, посебне врсте, наравно, у вези са самом књигом. Како и само име књиге каже, овде се не ради о неком искључиво књижевном, уметничком делу, већ директно и непосредно о успоменама, скоро интимним успоменама једног човека, који је све што пише видео и проживео. Ради се о књизи у којој је Београд, истина, основа и грађа, у којој се све креће око њега и његових људи, а ипак то је таква књига у којој је све то изнето у аспекту личног схватања, осећања и појмања. Све то узето само по себи, нарав-

С. Тодоровић: Српска и турска полиција у Београду 1860 год.

но, није ни нарочити минус ни нарочити плус. То само одређује ужи карактер дела. Што се његове суштине тиче, већ на први поглед истичу се две особине ове књиге. У првом реду ауторова непретенциозност, његова жеља не да себе отме од заборава овом књигом, већ оно што је видео, а што нам овај наш Београд, на један или други начин, чини дражим, милијим. Изгледа нам као да пролазимо кроз собе старе породичне куће. Пред нама стоје отворене фиоке ормана и столова, тако да можемо листати писма која се односе на чланове ове породице и на њихове многобројне пријатеље. Одлазећи у други свет, они су све ово оставили са интимном намером и жељом, да оно што су толико волели на свету не буде сувише брзо заборављено. Друга особина књиге је сам избор и третирање тема, онога што се описује и како се описује. И ту превлађује карактер непретенциозности, интимности, непосредности, па ипак све што је изнето претставља један виши интерес. Стил се покорава фактима, али има места где он и сам по себи долази до пуног књижевног изражаја. Али је свакако главна особина ове књиге у томе што сваки пут, без обзира колико је пута читамо, увек нађемо нешто ново.

Записи су први пут објављени 1923 год. у пишчевом издању. Ово друго издање (књижаре А. Поповић), о ком пишемо, појавило се 1937 г. и то на сам Божић, као дар грађанима из прошлих старих времена. Посебну драж књиге у њеном новом издању претстављају миниатурне илустрације, у које је њихов аутор, наш познати сликар и илустратор Стојановић, унео много топлине, интимног осећања и схватања мотива. Таква је нарочита сличица на првој страни која претставља нахерен стари фијер, а поред њега две фигурице у старом грађанском оделу. То је последњи фијер ког су протерале електричне сијалице. Он сећа на страствене дебате вођене у нашем Градском већу за и против електричне расвете, као и на ону лепу, дубоко филозофску и поетичну Андерсенову причу о старом ислуженом фијеру који одлази у заборав, иако је толико година верно служио.

Причање почиње сећањем на прве балове, описом старог београдског друштва у ком је уз мајку, обучену у старо, тако необично елегантно и господско грађанско одело, ишла ћерка или снаха у кринолину. Једна мисао изазива другу, сећања се сустижу. Често у истом чланку износе се сасвим разна сећања било из личног, друштвеног или политичког живо-

та, али то доприноси да цела једна галерија људи века који је већ прошао у кратком размаку пролази пред нашим очима. Читалац се полако приучава на њихова имена. Она му постају интимна и блиска: кнез Милош, кнез Михајло, Александар Карађорђевић, краљ Милан, Вучић, Гарашанин, Книћанин. Њихов удес постаје му близак као што се постепено срађа и са догађајима тог века: Светоандрејском скупштином, Катанском буном, догађајима на Метином Брду, Бомбардовањем Београда, Предајом кључева. Па и сам стари живот Београда постаје му близак: и живот у старим гимназијама, Великој школи, па и у самом двору где се у интимном декору креће тако симпатично описане фигуре Великог Кнеза Михајла, Књегиње Јулије. Читаоцу све постаје некако блиско, све до белих руку књегиње Јулије, која је описана у часу кад на свечаности Материца дели у Двору својим великим и малим гостима млеко и кафу. А колика ли је разлика од Београда тада и Београда данас! Горди Београд двадесетог века једва има што заједничко са тим малим градом. На безбројним раскршћима данашњег Београда чекају многобројни такси; Београд 60-тих година прошлог века нема ни фијакера, нема га ни сам министар претседник. Званице на књежевом балу појављују се у старим оделима, тако да нам изгледа, као да су то људи који су сишли с породичних портрета да нас забаве. А ипак, све је то било! Било је то онда кад је Калемегдан био још неуређено голо поље, кад се за корзо још није знало; кад је главно место шетње била садашња кнез Милошева улица, од Лондона до Војне Академије; кад је Београд био подељен на 6 квартова, сваки са појединим старешином „*кварталником*", са понеколико пандура „*дозорника*", који су се сви носили по турски и били наоружани са по два пиштоља и јатаганом за силајом. Поред њих су били и ноћни стражари, „*патролије*", које је бирала, плаћала и стављала Управи на службу наша стара Општина, па ипак, како вели писац, од свих скупа, није било велике користи... То је Београд у коме је још далеко било до модерног водовода, у ком се вода црпла из бунара, чесми, или куповала од сакација који су је возили на својим двоколицама у буретку; кад још није било железница, кад је пошта преношена чезама, кад поштанских кутија још није било, кад се поштарина плаћала у готовом и плаћена писма бележена црвеном писаљком у накрст преко адресе (поштанске марке уведене су тек 1866). То је Београд „ханова"; Београд српски и турски; Београд страствених политичких и великашких расправа; Београд кнез Милошев и Вучићев — „Повељитеља волненија народног", у коме у свечане дане горе на раскршћима главних улица на мотке натакнуте мешине с катраном, који запаљен капа по калдрми док се на главним просторима и пијацима пеку цели целцати волови, унаоколо лежи изваљена бурад са вином и ракијом — банкет Општине београдске њеним раздраганим грађанима. То је Београд у ком борба владе и новоизабраног претседника Општине изазива читаву омладинску револуцију; у ком на свечаности сваки сталеж долази у свом оделу: чиновници у капутима на форму „атиле" („са убраним струком, плетеним петлицама и тврдим дугметима од гајтана с мердјаном у врху, на глави с црном чиновничком качкетом из под које се спуштају широки глатки и равно посечени зулуфови"); еснафлије у чоханим чакширама, јечермама, танкој кошуљи од српског платна; Цинцари у дугачким антеријама, ћурчету, фесу, бројаницама или струком босиљка у руци, бурмутицом за појасом и шареном мараном која вири из антерије; варошанке у фистанима, бајадерима, са тепелуцима од бисера, шамијама са брилијантским гранама; занатлије и мајстори у турском оделу... То је Београд с једном једином гимназијом и једном полугимназијом; Београд положајника, кириција, рабација (стр. 260,264); Београд енергичних жена: књегиње Љубице која се поред

Једна угледна Београђанка у лепом и богатом грађанском оделу

Кнеза Михајла бори против усташа; неустрашиве Драге Станојловице, која из масе Коларчеве тражи накит своје сестре, Коларчеве жене, кунући на суду тако да је М. Ђ. Милићевић, изасланик задужбине, „ни жив ни мртав од чуда и страха," дрхтећи потписао протокол и безобзирце из суда побегао... (стр. 310); Београд из кога, као људи путују у бању, носе собом цео инвентар и путују као некад руске спахиње на својим тарантасима, — Београд XIX века ког је писац *забиса* оживео и сачувао од заборава, њега и његове људе.

Количина сећања свакако је проузроковала да ред којим иде писац у својим успоменама није ни кронолошки, а није ни по некој унутрашњој вези догађаја. Он следи капрису сећања, случајним асимилацијама идеја, спољашним узроцима, за које се веже сад једно, а сад друго сећање. То је један минус — строго узевши —, јер се теже памти оно што је писац забележио, али одговара нарави ствари. И живот који се описује био је такав. Све у њему почиње, прекида се и опет наставља. Ипак, кад бисмо покушали провести извесну групацију по садржају, онда бисмо добили следеће групе:

1) сећања повезана за кнеза Михајла, у која спада цео низ чланака

2) сећања у којима се одређује карактер других главних личности тог доба (46, 55, 62, 322)

3) сећања претежно личног карактера и значаја

4) сећање биографског карактера, нарочито чланак посвећен Борђу Вајферту.

Ова доста упадљива несистематичност грађе дала би се уклонити на тај начин, да се за ново издање Записа изради индекс. То би без сумње вредност ове књиге, као извора за документацију, знатно повећало. Грађа која се односи на стари Београд, узето у ужем смислу, разбацана је по свим чланцима, у целој књизи. Ипак главна количина података, који су од нарочитог значаја за реконструисање слике некадашњег Београда, налази се у чланцима на стр.: 38, 148, 433, 437. Иначе, идући редом изложеног материјала, истиче се неколико момената: на стр. 122 опис смрти краља Милана; на стр. 152 опис славе цркве светог Марка, који свакако спада међу најбоље описе старог београдског друштва. Овде је дана слика једног града који је још у пуном локалном колориту, далеко од савремене „интернационализације". Опис је импресиван. Сећа нас на описе славе светог Дениса, заштитника Париза, како су изнети у старим причама и легендама о Паризу, или како смо још пластичније гледали ово велико народно париско весеље на недавном дубоко уметничком филму „Царица". На стр. 123, 156, 165, 286 налазе се и подаци аутобиографског карактера, на основу којих се може пратити дипломатска каријера пишчева. Такав положај у друштву је ван сумње много допринео његовом познавању људи и догађаја. Марљив у својим забелешкама, аутор Записа није заборавио ни списак прилагача за прву Београдску болницу (365), резултате лутрије намењене у корист болнице, која је, руковођена кнезом Михајлом и Кнегињом Јулијом, дала милион педесет и девет гроша и тридесет пара, или 1.667 дуката (367), а није заборавио ни „бухарицу", чувени црногорски прашак против буба, поклон кнеза Николе државном саветнику Ђорђу-Ђоши Миловановићу.

Живот великих градова је ванредно сложен. Тешко је замислити једно тако идеално стање кад је све јасно и кад се све види о бичним људским оком, као у неком кристалу. „Записи" старог Београђанина Косте Н. Христића улазе у литературу Београда као грађа у којој се нижу факти из необично интересантне прошлости Београда, оне прошлости која би нам без овакових књига и записа била много неразумљивија и неприступачнија. Иако факти изнети у Христићевој књизи нису међусобно везани неком нарочитом идејном споном, иако не иду кронолошким редом, они су од несумњивог значаја и вредности. За овим ће се успоменама увек посизати, кад будемо хтели знати нешто интимније о Београду, о људима који га претстављају у XIX веку почињући од најскромнијих његових грађана, скромних градских забава, па идући до највећих личности: кнежева, краљева и њихових великодостојника, великих политичара као и најотменијих друштвених забава и разонода. Као дело са изразито мемоарним карактером, Христићеви Записи су наставак оне литературе о Београду коју су започели Сретен Л. Поповић и М. Ђ. Милићевић. У ствари се од ова два старија писца може према Христићу повући права линија. Чак има и извесних стилских и наративних сличности. По форми и начину писања слични, сва три ова писца, сваки за своје време, своје прилике и своје доба, фиксирали су по један период, односно поједине исечке, нама миле и драге, с оном дубоком љубави према Београду, која је једна заслуга више и једна спона више и реципрочно међу писцима и међу писцима и њиховим читаоцима.

* * *

Од три књиге које су досад награђене на годишњим конкурсима Београдске општине „Fragmenta tragoediae belli" Мирка Голубовића је прво по реду.

Живот јури. Данашњи Београд је као бели лабуд: град с великим кућама, бескрајно дугим, чисто асфалтираним улицама, дивним парковима. Где да нађемо трагове рата?! Је ли се овде уопште ратовало?! На ово питање — и са обала плавог Дунава, тамо са некад страшног Дунавског кеја, и са у зеленило обраслих ада Дунава и Саве, стрмих београдских улица, што се као у неком полету сручују у стару Јалију, — мртви као да подижу главе, рањени исто тако, и одговарају: „Зар тако смете питати?!" Јест, истина је, баш за-

то јер тако не бисмо никад смели питати, дела као што је дело Мирка Голубовића нису само значаја као прилог новијој литератури о Београду, већ имају и једну другу дубоку и неоцењиву вредност.

Свест о нужности рата на неослобођеном Балкану, у предратној Србији, била је јасније него игде. Та само неколико корака ван Београда била је наша земља, али туђа држава. Али, ако је свест о рату била јасна на овом територију, било је где и да се мисли о миру, чију је идилу, како је изгледало, могао уживати цео други пространи свет. Но дошло је време кад је дошао рат не само за Београд, већ и за тај „пространи свет", време свеопште борбе, борбе милиона с једне и с друге стране! Дебели томови, волуминозне књиге које причају о тим ратовима, сачињавају саме по себи читаве библиотеке. Ту долази на првом месту она велика грађа о ратовима у којој се сналазе само прави стручњаци, која је за њих и писана. У књижевност је светски рат ушао најпре као протест. (Ремарк: „На западу ништа ново".) Београд, ког је рат тако рекући сравнио са земљом, растерао његово становништво, који није залуд добио највише ратно одликовање, везао је своје име за та дела на безброј страница. Међу првим делима о Београду у светском рату појавила се код нас књига „Агонија Београда у светском рату", Београд 1932 г., издање живих бранилаца Београда. После „Агоније Београда" дошла је књига Мирка Голубовића „Fragmenta tragoediae belli", која је, уз књигу Немца Макса Венера „Фирхтенихтсторм", остала засад главни књижевни прилог борби под Београдом и за Београд.

Ништа на свету није могло наелектрисати васколику нашу предратну омладину до те мере, у једном великом колективном замаху, као вест о борбама под Београдом. Школа, књиге, школске клупе, то је све овој омладини изгледало као бескрајно сиђушна мизерија према овоме. „Вихор" што га је некад уздизао Владимир Черина захватио их је све, и, да су могли, сви би дошли овамо да бране београдске зидине, као што су и дошли сви они који су могли. То је био занос сличан заносу омладине из 48 године прошлог века. Кога није хтела војска, ишао је у комите. Голобради, сви деца, петнаест, шеснаест година, разапињали су се ови млади ратници, мрштили, само да би изгледали старији. Чувени Сремски добровољачки одред, полубатаљон, петсто војника, био је такав. Заповедали су им чувени Воја Танкосић, Кезић, Кирхнер. Место где су се борили: Ада Циганлија, Дунавски кеј, улице београдске. Од петстотина остало их је најпре сто, онда све мање и мање, док није преостала једна мала шачица која је на се преузела да као аманет чува успомену на оне који су тако рано отишли у Царство вечних снова. У књизи „Фрагмента трагедије бели" ти млади јунаци добили су свој колективни споменик, јер је ова књига врло књижеван, дубоко дирљив, историјски веран исечак борбе под Београдом 1915, како је видео, доживео и преживео један од тих младих јунака из Сремског добровољачког одреда, написана обзиром на колективну психологију свих учесника. У средишту радње су они трагични дани 1915 год., кад је, прелазећи велике реке, сучелице Београда стао фелдмаршал Макензен са својим дивизијама. Књига је сва засићена догађајима, који се смењују један за другим вртоглавом брзином. Радња почиње на Ади Циганлији. Војници се одмарају, шале, док се једног дана кроз ровове, као авет која носи смрт и страх од смрти, не пронесе глас да се непријатељ приближује. Тад сва та безбрижна младост, међу којима се налази и глазни јунак дела, први пут инстинктивно задрхће. Главни јунак, редов четник Сремског одреда, Мирослав Голубовић, рођен 6 јуна 1898, још не осећа страха, али осећа одговорност која се сваком ратнику намеће у оваквим опасним часовима. Шале, типичне београдске шале, које нађу пут и начин да разведре људе и онда кад то изгледа немогуће, ипак не престају. Једна млекарица, сељанка, коју је бомба завила у облак прашине, излазећи из тог чуда жива и здрава, само се стресе, нешто грдно опсује, али продужује пут завршавајући псовку речима: „ух, што ме уплаши!..." Војници су премештани у Град. У очекивању даљих наредаба шале се настављају. Са добијеном двомесечном платом од 60 динара отпочиње игра: „шмендефер, конген, аџиц, фарбуле, мунте"... Но други чин драме је већ ту. Окреће се страница судбине. Започиње борба која је за овај одред нашла свој дефинитивни облик на Дунавском кеју. Артилерија урла, обасипа младе јунаке. Симпатични кувар Срђан, познат и из „Агоније Београда", долеће сав задуван и усплахирен: граната му ударила усред кухиње, избацила велики казан у ком се кувао пасуљ и тако уништила војничку вечеру... Оно најгоре дошло је једне ноћи с клокотањем непријатељских митраљеза са Дунава, онда кад је Макензен покренуо своје плаве војнике да пређу широки басен ове наше гигантске реке. За Сремски добровољачки одред пада наредба: „Прва и Друга чета трчећим кораком, правац Дунавски кеј"... Младићи лете. На крају улице цара Душана очекује их други батаљон седмог пука. Овај батаљон остаје као заштитница, а они иду напред, пошто им је прочитана наредба с којом се Команда с њима опраштa, као с онима који су већ избрисани из списка живих.

Што је затим наступило, то је оно што је дало право да се ова књига назове „Фрагмента трагедије бели", трагедија рата. У крвавом и љутом боју од тристочетрдесет четника остало је само сто. Гину највише млађи, који још нису успели да уђу у ратну вештину.

Десно, лево, по улицама, под рушевинама на све стране мртви, рањени. Кроз бесомучну и заглушну хуку оружја парају уши јауци.

Судњи дан вољеног града и његових бранилаца. Трагичну пластичност описа ове борбе не могу мирно издржати ни најјачи живци. Филозофски проблеми се не постављају. Ово није филозофија рата: сме ли рат бити, или не сме. Ово је рат као такав и понашање оних људи у њему који су вођени основним људским, етичким и патриотским законима: самоодбране и одбране родне груде од нападача. Има ту величине која се не може порећи. Веди. За сваког би се могло рећи по оној из Ченгић-аге: „Види му се, мријет му се не ће, А јест нјешто, што га напријед креће": Иду напред, за град, за бели град, где су детињство провели, где им је знана свака стопа земље...

На стр. 455 „Агоније Београда" налази се слика под којом пише: „Мирко Голубовић, добровољац из Сремског одреда, који је, поред осталих тешких рана, изгубио и ногу до самог кука на Дунавском кеју 1915 год."

Пети дан борбе за редова-четника Мирка Голубовића запечатила је судбина на тај начин, што му је митраљез, који сруја и погађа

Костури бранилаца Београда изгинулих септембра месеца 1915 године, а пронађени 7 априла 1934 године на углу улице Маршала Пилсудског и Душанове улице

личине извршене дужности. Све теорије остају иза тога далеко. Филозофија долази тек касније, кад очи јасно виде наказно ругло рата: искасапљена људска тела, где се на операционим столовима завршава оно што је рат започео: отстрањују, ампутирају ноге, руке, као сухе гранчице са стабла.

Одбијена су два непријатељска напада. Борба траје пети дан. Непријатељ је све надмоћнији. Настаје повлачење према Душановој улици, па онда према Граду. Бори се Сремски добровољачки одред, али га олово не штеду живо месо, откинуо десну ногу. Многи други су прошли још горе. Ово је кратки садржај. У њему ништа није измишљено. Све је то истина, страшна, ђаволска истина.

Одговорити на питање, како смо данас далеко или близу рата, то би било прогностицирање у које се је немогуће упуштати. Наша времена, уосталом, нису толико за разум, колико за нагађање вјештаца. У сваком случају ова прва књига коју је Општина београдска наградила на својим књижевним конкурсима добила је заслужну награду. Ово није

романсирана историја рата под Београдом. Ово је веран опис онога што се збивало и како се збивало и то дат у форми и на начин у ком страшни факти подређују себи све остале законе. У стилу има и патетике и једноставности; има трагике с хумором и трагике без хумора. Од надасве успелог описа оног преношења гласова о доласку непријатеља, који као авет иде из рова у ров, од војника до војника, па све до трагичног виђења тешко рањеног сина с његовом несретном мајком у болници препуној ратних жртава, писац је дао своју књигу у једном напону, у једном грчу. Она је лекција племенитог јунаштва, заноса и идеализма. Читави њени делови спадају у школске антологије. Кад се ова књига прочита, онда се сасвим друкчије прилази оним реликвијама које се налазе у Градском музеју, а на којима пише:

„Један део остатака војничке спреме ископаних на Јалији 7 априла 1934 год. са костуровима бранилаца Београда изгинулих 1915 год."

Друкчије се пролази поред војничке костурнице у Граду, с друкчијим осећајима поред Споменика бранилаца Београда на нашем гробљу и на Спасовданској литији гледа на оне сад већ све зреле људе, некад чланове Сремског добровољачког одреда, који носе таблу: „Удружење бранилаца Београда." Утолико ова књига има огроман значај. Требало би је поново издати, илустровану сликама најбољих сликара и тад као поклон делити по школама. Као лекција јунаштва, патриотизма, заноса и идеализма, она би срцу омладине рекла много више од сваке књиге писане на основу фантазије. Облик дневника, који је писац усвојио за ово своје дело, омогућио му је да догађаје следи један за другим онако како су се збивали и да тако у целости изнесе трагичну историју живота Београда у периоду који је описао.

*

* *

Иако по сижеу различито, друго дело које је наградила Општина града Београда, књига г-ђе Зоре Ђорђевић „*Други дан, нови живот, други људи...*" претставља као неки наставак овог првог дела не само обзиром на место где се радња догађа, већ и обзиром на унутрашњу логику. Док прво дело слика живот Београда за време најстрашније ратне периоде, друго га износи онако како се он развио непосредно после рата под још свежим траговима које је рат за собом оставио. И за ово је дело усвојен облик дневника. Кад се писац не би објективизирао, онда би се могло помислити да је ово учињено стога што је писац жена, а дневник је, како је познато, одувек био једна од најомиљенијих форма коју су жене усвајале у књижевности.

Госпођа Зора Ђорђевић се овом својом књигом први пут појавила у књижевности, али зато одмах с одређеним личним стилом, смислом за композицију и с добрим познавањем средине коју описује. Као прилог литератури о Београду, за нас је ово њено дело нарочито значајно у толико што она износи у њему београдског човека, и то оног најбољег, онако како он ради и мисли, ако би се тако могло рећи, „у породичној конструктивности." Покушај који је у том правцу овим делом учињен дубљи је и озбиљнији него што је то досад чињено. Тешки ратни инвалид, члан старе, угледне београдске породице Воја Николић, који понешто сећа на доброг ујака из Превових „Летр а Франсоаз," одрекао се свог личног живота, да се сав посвети својој породици, у првом реду својим младим нећацима, чији су очеви погинули у рату: матуранткињи Јелисавети, Дуди од шеснаест година, Бобу од двадесетдве године, Кости, и медицинару Сашу. Иако сваки са својим особинама и склоностима, сва је ова младеж углавном добро васпитана. Уз млади, постојн и стари свет. Тај стари свет сачињава осамдесетопетогодишња инвалидова бака, његова мајка и ујак Павле. На средини стоји његова сестра Анастасија, њен заручник Миша, удовице инвалидове браће Зага и Деса. Чика инвалиду у васпитању све ове омладине помаже сестра Анастасија, чија племенитост и самоодрицање не познају граница. Зага и Деса нису добри васпитачи, јер се једна сва предала раду у хуманим друштвима, а друга је и сувише монденка. Као зао кобац у ово друштво упада несрећни Далматинац Стеван Осаковић. Он није само убедљив у својој јужњачкој реторици, већ има и изражене хохштаплерске, више од тога — злочиначке склоности, које ће у згодном моменту ставити у покрет. У ову стару богаташку породицу он улази благодарећи наивности Јелисаветиној, која се у њ заљубљује, верује му, и моли чику тако дуго док цела породица не пристане на њену удају с њим.

Као антитеза оном што ће под крај доћи, и што сачињава заплет овог романа, стоји друштво бакино и сама бака, која је са својих 85 година још увек свежа и има интереса и за музику и за уметност. Књига заправо почиње бакиним даном примања, „журом", на који долазе њене верне пријатељице: г-ђа Гретика, осамдесетпет година, која је некад у младости дошла овамо из Беча, и која унаточ свог немачког порекла и слабог познавања српскохрватског језика (падеже није никако могла савладати!) сматра себе пуноправном „Београђанком"; г-ђа Михајловић, коју већ издаје меморија, која зна што ствари значе, али је „заборавила како се зову"; Бора Симић, велики мајстор на клавиру; г-ђа Драговић, која живи у обожавању Краљице Драге.

Код старијих чак и лични живот изгледа прост, код млађих је све далеко компликованије. Јелисаветин брак није срећан. Наскоро после удаје она је чики морала признати своју

трагедију: њен муж је играч, и то заправо играч најгоре врсте, фалшшпилер, који опкрада сву Јелисаветину родбину и својим лошим примером води злим путем сву ту омладину. Коста је већ сасвим материјално упропашћен. Не остаје дуго, већ да га чика упути неком свом пријатељу у Америку. Саша је због сличних разлога, комбинованих с једном личном тајном, на прагу самоубиства. Мора се тражити излаз. Чика је енергичан. Јелисаветин муж бива на крају демаскиран. То је, углавном, учинила сама Јелисавета. Ујак Миша (за ког се међутим удала Анастасија) и Јелисавета, уз помоћ једног детектива, дошли су до непобитних доказа да је Стеван хтео убити Јелисавету, како би се дочепао њеног иметка. Пошто је утврђена ова његова злочиначка намера, Јелисавета предаје мужа полицији, која га протерује преко границе. Тајна Сашина садржана је у његовој писменој исповести, коју открива Дуда, млада девојка, напола „анфан терибл", а напола строго рационална девојчица: то је ђачка љубав с једном младом Рускињом, Тањом, с којом је имао и дете. Тања се од Саше скрила, јер је хтела живети и борити се за своје дете сама уз помоћ своје мајке Варваре Андрејевне. Сви ти доста компликовани заплети решавају се демаскирањем Стевана Осаковића. После његовог одлазка, углавном, се све враћа на своје право место: Јелисавета добија развод и сачува имање; Саша се венчава с Тањом, коју у кућу доводи Дуда; Коста постаје добар човек и понос породице. Сувишни чланови, као монденска Дудина мајка Деса, отпадају сами по себи.

То би била фабула у чијем се оквиру решавају врло компликовани проблеми једног града на прелому, једног друштва на које се сручио нов живот и нови људи. Одмах се мора приметити, да није оправдано везати један изразито злочиначки тип за одређену покрајину (Стеван Осаковић, Далматинац), јер таквих има диљем целе наше простране отаџбине. У роману, уосталом, проблем односа старих и нових није решен удаљивањем ове личности. То би био главни приговор. Исто би се тако морало приметити на чикин монолог (стр. 75), да у престоницу није навркуо само „олош". У престоницу су дошли сви, и добри и зли. За све њих треба и времена и стрпљења. Вредност романа није у решавању ових проблема, који су и сувише компликовани за овакав роман који је остао више у области скице. Вредност романа је далеко више у оној свежини с којом су описани стари чланови породице Николић: бака и њене пријатељице; пијетет с којим се говори о старој породичној башти; рељефност и доследност неколико типова: племените Анастасије, чика инвалидове сестре, негативне Дудине мајке Десе. Рускињица Тања је по замисли епизодична личност, као и њена мајка, али их њихов став према Саши, као члану ове ванредно богате породице, веома високо уздиже. Кад је Тањина мајка дознала шта се догодило, она се, макар да су обе у великој беди, повлачи с ћерком у анонимност и ту живе само за малог Петју. Чак и ово узалудно настојање г-ђе Варваре Андрејевне да под старе дане, после свег великог господства, научи „месити колаче", више је дирљиво него комично, као се то учинило чикиној повереници Дуди, која чини тактичку грешку кад проматра стару госпођу, а да она за то не зна, кроз прозор њиховог бедног сутеренског стана. Зидови куће нису само зато ту да чувају имовину, већ исто тако и нашу мизерију и наш интимни живот од туђих погледа. Једно упоређење између романа г-ђе Ђорђевић и Ускоковићевих „Дошљака" намеће се само по себи. Млада Београђанка Јелисавета је далеко рационалнија, њена виталност много већа, него што је то случај с увек романтично расположеном, дубоко осећајном Ускоковићевом Зорком. Штета је напак да је реализам у Јелисаветином случају дан у свој својој грубости. Колико је финије изведен донекле аналоган случај из познатог Прево-ог романа „Пјер и Терез." Ми смо уопште научени да жена у породици поступа са много више обзира, финоће и такта, него што је то изведено у финалном делу овог романа. Нелогично је, а вађда и јуридички немогуће и само протеривање Осаковићево.

* * *

Новела „Пилот-Потпоручник Кнап брани Београд" Живорада Вукосављевића треће је дело по реду које је Општина града Београда наградила на свом конкурсу. С овим трећим делом обрађен је у литератури Београда један сасвим нов мотив: небо над Београдом и по њему оне нове сјајне „звезде" што се са земље к њему уздижу. У стилу уметничке и динамичке новинске репортаже, у центру ове новеле стоји такмичење светских „асова" авијације. Наш „ас", уплашен, дезертира у задњи час. Замењује га млади потпоручник Кнап, јунак новеле, бивши наредник-пилот, који је у несретној љубави према гимназисткињи Бели проживео неколико наредничких година, а касније и све своје потпоручничке године. Та му је љубав, углавном, дошла главе. Бела припада високим круговима, родитељи нису вољни да је удаду за њега; она долази у Кнапов стан, ту их затечу и онда Кнап долази пред дисциплински суд. Из дисциплинског суда избавила га је утакмица асова, али је у њој дефинитивно настрадао.

Оригиналност новеле углавном је у типовима из воље средине: ситничавом команданту, увек занешеном руском генералу Ледовском. Читајући с коликим је смислом писац изложио све перипетије своје новеле, мора се зажалити што није обрадио који моменат из историје наше авијације нетом минулих ратова. Кнап би онда могао бити наш Гинемер. Али се моти-

ви писцу не намећу, они долазе спонтано. Свакако је ова новела из живота наше младе авијатичке средине од ванредног интереса. „Кнап" је писан сав у једном замаху, једном елану, како и доликује ономе што се описује: заносном, метеорском животу једног младог пилота. Има нешто свежег, младалачког у свему. Чак и у оном понешто ироничном, али сниходљивом опису мушичавог команданта. Ту је теза и антитеза. Младић-пилот мисли само на летење, командант и на ред: паучину, светло круга, јер ред је пре свега! Младићка је и цуна обести и она врло успела сцена код телефона, у којој се не зна ко мора ући, а ко мора изаћи. Све се колеба између захуктале репортаже и књижевног стила и књижевног начина третирања. Књижевни су и с духом описани моменти у сферама. То је већ Гинемер! А одлична су и психолошка запажања о публици, као што је ванредно описана смрт пилота Калшека, као и самог Кнапа. Опис љубави је младићки занешен. Ко би могао тако добро разумети и волети младе гимназисткиње, ако не млади официри. Па и сам развој ове љубави схваћен је с младићком „фугом". Све кипи, ври, кува у велико, као у Пипиновом лонцу у ком нагомилане и кондезиране паре једва чекају да нађу макар и најмањи отвор. „Поет думает в образах" — песник мисли у сликама —, рекао је Пушкин. Код нашег писца има заноса прве младости, има песничких инспирација пуних слика, које долазе и од предмета и од писца. Док описује авион, ту механичку птицу којој пилот даје живот, која се спремала на летење још од легендарног Икара, — он у песничком заносу, пун одушевљења даје у својој новели много кристалне

У плавим облацима над Београдом

лепоте. Наредник-пилот Кнап (касније потпоручник) познат је у својој средини као одличан пилот. Мало је ко као он. Лупинзи, виражи, то је његова домена. Ово су истина лупинзи и виражи за забаву, обуку, али нас не оставља мисао да се иза свега тога крије један велики императив: бити спреман кад то судбина затражи. Ону гомилу света која данас гледа те јунаке забаве ради, замениће сутра маса која ће их испраћати у бојне, можда последње летове. Је ли чудо да се млада, добро васпитана Бела заљубила у овог јунака?! Што значи, што је он наредник, кад је он јунак неба! Ова млада девојка осећа значај те речи инстинктивно, као што је Рус генерал Ледовски осећа свесно. Па ко би се у пилота заљубио, ако не би младе девојке које све гледају очима заносне младости. Што је идеалније од човека-птице, човека који плива сам самцат бескрајним, безграничним плавим просторима васионе!... Али што треба доказивати тезу потпоручника Кнапа! Шта све не говоре очи наших гимназисткиња, кад упућене према небу траже те смеле, модерне јунаке за којима њихово срце чезне...

Авијација је открила за литературу једно ново поље инспирације. Дала јој је небо не више као недостижив кров земље на ком се крећу сјајне звезде и шета бледи за песнике тако примамљиви месец, већ као ново поље људске активности, оно куд је он пренео своје грозничаве темпове двадесетог века. И још је нешто дубоко осетио и изнео аутор Кнапа: „сљубљење" авијатичара с небом, као капетана с морем. Та нова веза човека с једним бескрајним природним елементом је овде схваћена у пуној мери. Ти су описи најуспелији и најпоетичнији. Кнап воли небо, као златни медиј својих снова. Оно му даје могућност да се вине у висине, да прође сунцу, Икаровом сунцу. Дедала није било да га упозори, али што би му Дедал!? Ни Икару нису помогли његови савети. И Икар је погинуо, а наш Икар, поручник Кнап је одиста једна заносна фигура наше новије литературе, која је згодно и с успехом везана за Београд. Писац се преко њега приближио београдском небу врло интимно и врло близу. Можда то нитко досад није учинио тако као он. Толико снажно и толико истинито! Он воли небо, као што смо досад волели поље прекривено цвећем, шуму за време летње оморине, или тиху летњу ноћ, кад у њој све дрхти од тајанствених очекивања.

Док је главна вредност Христићеве књиге у њеној документарности, књиге које је наградила Општина града Београда имају осим тога и дубљу уметничку и књижевну вредност. Све те књиге скупа олакшавају познавање Београда у разним периодама, његовим разним манифестацијама и његовим тежњама пуним полета за изграђивањем новог и бољег живота.

Д-р Марија Илић-Аћимовић

Једна мала Београђанка

Колико година је прошло откад је умрла Мара Ј.!

Ма да је скромно проживела свој кратки живот, за мене је та девојка једна изузетна личност.

Било је нешто ватрено у њој, али не физички, већ душевно. Мислим бар да се једно њеном духу слично тело не би никаквом вољом могло укротити тако до смирености, до невиности цвета. Чудан и необично симпатичан темперамената. Била је и телесно и духовно толико лепа да јој готово није сметала њена физичка мана. Кад вам кажем да је била саката и да је ишла са штаком, ви ћете можда одмахнути главом и пожелети да вам о њој више не причам. Да сте је познавали, дрикчије бисте мислили. У њу су се заљубљивали дечаци, младићи и старији људи. Њима ништа није сметала њена штака.

Али је сметала њој. Она је патила због тога што није сасвим здрава, што није цела лепа. Патила је што није нормална, што је изузетак. И крила је ту своју патњу.

Јуначки се она хрвала са животом. И у прво време младости што се више борила, снага јој је све више расла. Борила се духовито и саркастично, искрено, па и мало лукаво. Њена природа се манифестовала понекад и кроз једну дивну срдачну веселост која је готово усрећавала човека који је гледа и слуша. То су били тренуци заборава кад би њена нарав пробијала и показивала је онаквом каква би била да судбина није осакатила савршенство склада њене лепоте. У духовном смислу била је изузетно обдарена као у накнаду за телесни дефицит. За два копља је она отскакала од просечне здраве школоване девојке.

Била је Београђанка и може се рећи да је била готово горда због тога. „Волим Београд душом и срцем, животом... и смрћу." Знала га је као своју кућу и башту. Имала је своја омиљена места. Дрвеће и цвеће је тако неодољиво волела да вам се понекад наметала мисао да је можда некада била цвет, па ју је каква зла вила претворила у људско биће. Радо се шетала по гробљима и обожавала је Калемегдан. И сада, после толико преживљених катастрофа, и сада после толико других снажно радних, захукталих година пуних промена, откад она мирно спава у Новоме гробљу, извесна места, извесни кутови Београда као да још чувају нешто од топлине њених ватрених погледа и од чари њених осмеха. Можда стари бокори јасмина са снежно белим цветом и силно чежњивим мирисом још памте њен глас и речи љубави и вере у Београд и у Калемегдан. Али зацело многе нове лепоте често потресају душу њених пријатеља као да им из неке даљине Мара са осмехом каже: Зар није тако као што сам вам говорила! Ни у какав пораз Београда она није хтела да верује. За време рата мрзела је и презирала окупаторе, али ни за часак није посумњала да је њихова сила привремена и да ће врло брзо они бити понижени а Београд ће остати победник. Врло интелигентна, знала је она добро и наше мане, али је непоколебљиво била уверена да смо најбољи народ. И патриотизама има разне врсте, па и љубави према родноме месту. Ова лепа, озбиљна и, ма да не довољно школована, ипак, заиста културна девојка могла би вас силно омрзнути ако бисте озбиљно увредили њен народ и њен Београд. Свој лични песимизам затварала је у најскривенији кут и ограђивала га високим зидом; али кад се тицало њеногa народа и њеногa родногa места њена вера у њихову будућност и у њихову ваљаност била је не само дубоки оптимизам, већ једно радосно одушевљење. Ма да је мало видела од туђега света, она је чврсто веровала да је Београд по природном положају једно од три-четири најлепших места на свету. Њени пријатељи су јој у шали говорили да је шовиниста и да не зна да бар пет стотина градова сматрају себе за најлепша места на свету. Она је кроз бајан ироласт осмех одговарала да није искључено да би она, да је видела Неапољ, Болоњу и Цариград, и њима оспоравала првенство над Београдом.

Колико се једна њена наставница сећа, дванаестогодишња гимназисткиња Мара била је лепо дете са као снег белим лицем и као угаљ црним очима, које је у каталогу рекло одличне оцене. Са свима најбољим ђачким особинама та кротка девојчица са штаком изазивала је пре свега сажаљење. Фина кожа била јој је разапета на костима страшно мршавога лица које је потсећало на самртницу, а у живим тамним очима дрхтала је и у трепавице се скривала нека тешка несрећа. Мора да је тада имала и јаких физичких болова. А носила је и црнину за оцем. Сасвим други утисак је оставила кад се после неких седам година поново срела са својом учитељицом. Девојчица коју је облачила мајка по

своме укусу и на коју су тада биле навалиле многе невоље прекризила је кризу и постала господар свога живота, потпуно самостална личност која зна шта хоће и шта неће и која хоће само оно што је најбоље и најлепше. Њена штака је некако изгубила од своје судбоносне важности и изгледала готово безначајна ситница. Госпођица Мара стекла је своју сопствену вредност и као лепа девојка и као необичан човек и та вредност је засењивала и чинила ништавном њену њој тако болнуману. Не, нисте је више могли ни смели сажаљевати; морали сте је поштовати, и дивити јој се.

Изгледала је потпуно здрава. Није више била упадљиво мршава; било је и мало природнога руменила на њеноме светло белом лицу. Уопште сасвим правилно израсла и лепо развијена. Само једна згрчена нога у нарочитој ципели вирела је испод пристојно подугачке хаљине. Ту ногу је замењивала штака са дебелим гуменим подметачем који ју је чувао од лупкарања при ходу. Друга нога у беспрекорно елегантној ципели била је дискретно храбра у усамљености својој. Средњег раста. Стас и струк су јој били витки, груди, не сувише пластичне, имале су неку нарочиту овалну чедну љупкост. Била је од оних изабраних људи којима и набори одела падају складно и делују пријатно. Боје је увек умела да изабере према лицу и коси. Изврсно скројен костим са каквом нежном блузицом био јој је наомиљенија одећа.

Морали су после очеве смрти једно време бити јако сиромашни. Зато је Мара угушила своје жеље, и амбиције можда, и свршила школу која се тада најбрже свршавала. У осамнаестој години већ је имала службу, у којој се одмах истакла и напредовала са најбољима. Ма да је тај посао био напоран, она није престајала да ради и за себе, да учи, да се развија, да иде са временом. У деветнаестој години била је свој човек и издржавала је кућу. Све је било у пару израчунато, али све је било засађено цвећем.

Улицом је ишла опрезно, одмерено и скромно. У непознатом друштву држала се врло повучено. Била је још лепша без шешира. У позоришту њена лепота је изгледала некако блиставо, аристократски. Имала је дивно скројену главу са густом таласавом косом, топло смеђом као кестен калемегдански ток испао из љуштуре. А црне њене очи сипале су на вас неко тако заносно и утешно миље нежности и топлине; али су умеле и да бунтовнички плану у протесту против неправде и да проспу мује гнева на вас ако сте јој само такли оно што она воли и поштује. Код куће, или у служби, кад би седећи разговарала, или пословала, нови познаници не би ни опажали њен недостатак, а њени пријатељи су заборављали на њега; а кад би хитрим покретом дохватила штаку и похитала да испуни какву дужност, то би изгледало тако природно као да је лађар узео весло, вредна прела преслицу, или добар млад коњаник усео на коња. И та вам је штака постајала некако блиска и мила као да је саставни део ње саме.

Једни су говорили да она има и мане: да је доста плаховита, прилично скривена и да је врло горда; да је она изградила себе силом своје воље, да је постала таква каква је зато што је хтела јаким добрим особинама да заташка, умањи свој телесни недостатак, да се нечем одликује, да надмаши друге који имају две ноге. Можда је у томе било доста истине, али ако ју је пратила пакост, она већ више није била истина. Сасвим је природно да једно младо нежно биће које је много патило и телесно и душевно постане лако узбудљиво, нервозно; али кад се једна плаховитост уме да изрази мудро и духовито, па и саркастично и да побори за нечију правду, онда то није мана, него врлина. Била је и скривена и горда. Из гордости није своје јаде износила пред туђе сажаљење. Мислим да је сажаљење било једна од оних ствари које је она мрзела плаховито, као што је друге тако исто волела. Било је неке душевне страсти у тој девојци која се јављала у свакој њеној акцији. Сасвим је разумљиво да је она више волела да се смеје са другима за њихове смешне ствари, него да их нагони да плачу због њене угинуле ноге. Вероватно да је она себе изградила и да је воља ту имала много удела, али да она није имала на расположењу сјајних природних способности, та би воља њој можда донела и неких бенефиција у животу, али је не би могла начинити овако ретком топлом личношћу. Садржала је у себи неку јединствено љупку хармонију и била чудесно мила, и као уметник, и као уметничко дело.

Било је старијих људи који су јој се дивили и тврдили да је њен недостатак чини још привлачнијом. Ту је већ било — како да кажем? — неке сродничке пристрасности, или потсвесног самосажаљења, јер и они су већ нешто морали прегорети: своју драгу младост. Несумњиво да је њена умна, лепа и темпераментна младост вредела много више него оно што је њима још остало.

Други у пуној снази зреле младости су са тугом мислили: штета што није сасвим здрава, али је зато милија што је тако храбра.

Један поштовања достојан господин причао је доцније и уверавао на часну реч да није у њу био заљубљен, али га је нешто неодољиво гонило да је сваког дана сачека кад изиђе с посла, само да би је видео, поздравио и за тренут био обасјан сјајем нежних црних очију и блистањем њених дивних зуба. Зуби њени и осмех било је оно што је највише примамљивало чудесном финоћом и љупкошћу. Ако би пренаглила у препирци и увредила вас, требало је само да се тргне и да се насмеши, па јој је одмах било опроштено, све заборављено, поправљено.

Младићи и дечаци су налазили да је она

бајна као најдивнија песма, да је светитељка и да се ни једна друга девојка не може са њом мерити. Било је и таквих који су јој писали одушевљена писма и молили је да им учини част да постане њихова жена. Понекад је била дирнута до суза; понекад се горко, саркастично смејала. Јер она је одлучила да се одрекне љубави, то јест, да се одрекне удаје, пошто тада, и по њеноме моралу, није могло бити љубави без удаје, ма да је било удавања без љубави. Да, хтела је да се одрекне љубави због ноге, због штаке. Одлучно, иако јој се чинило да се одриче нечега најдрагоценијег у животу.

У деветнаестој и двадесетој години била је најведрија, јер се још надала. Надала се у операцију. Лекари су јој саветовали да сачека док наврши двадесет и једну годину, док њено тело достигне свој потпуни развој, а после ће је оперисати. Они су се надали да ће после операције и мало дужег ортопедског лечења моћи потпуно да оздрави. Али у двадесет другој њеној години показало се да Мара има *„малу срчануману" и операција је морала бити „за неко време" одложена.* Она је одмах схватила у чему је ствар. И од тада била је мало нервознија и мало више горчине избијало је понекад из њених речи.

Пријатељство је много ценила и волела. Лепо мишљење другова и старијих колега о њој чинило јој је задовољство и ласкало јој. Чак се безазлено као дете хвалила једном својој пријатељици комплиментом старог књижевника који је код ње имао неки службени посао. На његову поновну молбу да тај посао одмах сврши, она је одговорила:

— Не брините, господине. Иако сам ништавна личност, умем да ценим величине, а обећање никад нисам изневерила.

Он је енергично протестовао:

— Немојте, госпођице, звати величинама никога осим правих величина, а оне су врло ретке, и немојте потцењивати себе. Ви сте лепи, умни и способни на своме послу, а то су три ствари од велике вредности.

Али издалека је одбијала оне који би покушали да јој се приближе са изјавама љубави. Уображене намећљивце је духовито и немилосрдно исмевала. Умела је да буде пријатељ, али и да види туђе мане, умела је да критикује, па добро и да пецне другога, или саму себе. Било је у ње много доброте, али осећање правде било је још јаче — можда баш зато што је судбина њој учинила неправду. Заступајући слабије, она је имала храбрости да „исправља криву Дрину" и успевала је често да је исправи.

Она је о свачему имала своје мишљење, и свој укус. Допуштала је себи да јој се не свиђа много неки чувен писац, а да јој се више свиђа неки скромнији. Људе је још сасвим млада одлично познавала. Умела је мало и да им подвали кад јој је то требало — за другога. Умела је да воли и да поштује, али је умела исто тако ватрено да мрзи и да презире. Али ако би је неко логично уверио да њено мишљење рецимо о нечијем поступку није тачно, она би га променила. Само њено мишљење врло ретко није било тачно.

Била је мала чиновница у великој варош. Волела је лепо да се обуче, да репрезентира Београђанку, да буде елегантна и модерна, али да не изиђе из оквира скромности. Живела је са мајком у малом стану од две собице које је љупко уредила и у којима је увек мирисало цвеће. Скромна плата је морала да стигне за оно што је она хтела. Читала је много, али много књига није куповала. „Немам новаца да купујем књиге, али имам познаника и пријатеља који ће ми сваку нову добру књигу препоручити и позајмити да је прочитам." Осим мало немачки, стране језике није знала, па ипак јој је све што смо имали преведено из стране књижевности било познато.

Врло слободна у разговору, у изражавању свога мишљења, била је васпитана ипак мало на старински начин, по традицијама добрих старих београдских кућа. Једном је била у посети код пријатељице, где је нашла мало пријатно друштво. Разговор је био врло занимљив, али кад се један духовит студент окомио на Мару и кад она стаде да му враћа равном мером, запраскаше досетке као ракетле. Смех се орио, младост заборави на време. Одједном Мара устаде да иде. Навалише на њу да остане још мало.

— Не, хвала, не могу. Осам је сати, мајка ме чека на вечеру.

— Останите да вечерате код нас, па ћемо вас испратити.

Мара се уплаши:

— Јао, молим вас, немојте ме заустављати, јер ми се може десити и да останем! Морам да идем кући — мајка ми носи фес. Не могу ни минута више; већ сам задоцнила.

После неколико дана онај исти студент опази Мару на једној калемегданској клупи, разговарала је са својом некадашњом учитељицом коју је он добро познавао. Он се изгуби, а мало после им приђе са једним другом. Започињао је разговор, покушавао да изазове Мару да буде духовита, али је она остајала хладна и одговарала најобичнијим фразама. Мислио је да је дошао у незгодан час, да њима треба можда да буду саме и одведе друга. Тада се Марина пријатељица осмехну и рече:

— Разочарење.

— Да — насмеја се Мара — довео друга да му покаже жирафу. Нема то сваки дан. (Тада још није ни трага било од зоолошког врта на Калемегдану).

Млад, образован господин са изгледима на врло лепу будућност заљубио се у Мару, а већ је имао вереницу. Пошто га је она одлучно одбила, не давши му ни да се доволно изјасни, он се вратио вереници, оже-

нио се и постао отац. Но нису били срећни ни он ни жена. Али шта вам ја то причам? То је читав роман који се није срећно завршио. А ја сам хтела да вам испричам само једну кратку причу, готово анекдоту о томе како је Мара била храбра и како је променила једно своје мишљење. Тако се човек изгуби кад стане да говори о некоме кога је волео, који је много вредео, а кога више нема.

Одлучно је остала при намери да се одрекне брака и љубави. Пријатељица, старија особа која је и сама била здравствено осуђена и којој се Мара једино покаткад поверавала, говорила јој је да греши, да она има права на срећу и да има тако много услова да усрећи некога. Зашто се одрицати? То је претерана гордост.

— Можда... — одговорила је Мара са бледим горким осмехом. А замислите, удам се ја за онога ко ме највише обожава, или кога ја највише волим, па ми мој најмилији, тек једнога дана каже: Ах, додијале сте ми ти и твоја штака!

— Али зашто ви тако трагично схватате ту штаку? Да ли бисте више волели да имате две здраве ноге а да сте ружни и глупи?

— Не, хтела бих да сам лепушкаста као што кажете да јесам, и макар не паметнија него што сам, али да имам као цео остали свет две здраве ноге. Или да сам барем само хрома, да храмљем, то не би било ништа страшно, али овако вечито да поцупкујем уз штаку као мајмун уз мотку...

Пријатељица је била поражена свирепошћу упорећења и требало јој је да се прибере док примети:

— Али ви са штаком ништа не рамљете, идете сасвим лако и право.

— Могу и да трчим и ништа ме не боли ни испод мишице. Ја сам иначе сасвим здрава...

И Мара потрча, смејући се као дете, по великом дворишту засађеном травом. Пријатељица се бринула да не падне, али је налазила да и у томе трчању има нечега лепог, нечега налик на неки нов спорт са неком новом справом. Али се Мара враћала, и на стару тему се враћала:

— Замислите, посвађам се ја са својим драгим супругом, он се разбесни на мене, јер ја умем бити врло упорна и не умем да будем покорна, па ми он отме штаку, поломи је, или баци, и оде од куће. Ја онда треба да скачем на једној нози док не дозовем кога у помоћ. Пристајем на самоћу, на трагедију, али никако не пристајем да будем жалосно смешна.

— Мислите ли ви да жене без штаке не доживљују грубости и неправде од својих мужева? Или да друге опет жене не загорчавају живот својим мужевима? Кад већ некога будете тако много волели, научићете и да будете послушни и покорни, па и да опростите грубост.

— Ако је брак таква мизерија, онда неће бити тешко ни одрећи га се. Не, ни на какво понижење не пристајем.

Пријатељица је желела да прекине тај мучни разговор и рече:

— Боље да идемо на Калемегдан или у Топчидер на ваздух, него што узалуд разговарамо о томе шта може и не може бити. Биће онако како судба хоће, а не како ви одлучите.

— Не. Господња судба може мени да узме ногу, или живот, али не може да ме уда ако ја нећу. То је моје право и не допуштам никоме да се меша... Него немојте сад на Калемегдан! Боље да идемо на гробље. Тамо се ја смирујем; оно ме тако лепо укроти. Под земљом са цвећем — то је још најутешније. Али зашто смо се онда рађали, мучили и борили?

На гробљу, старом, или новом, налазила је стотину занимљивих ствари и казивала доста оригиналних и срдачних мисли. Једном су случајно нашле гроб Ђуре Јакшића. Мара се много узбудила, растужила се, побледела, приклонила своју лепу руку уз ружичасти хладни скромни камен и казала тихо:

— То је све што смо за тебе учинили.

Снажно обдарени, темпераментни Ђура морао је њеној природи бити нарочито драг. На његовом ненегованом гробу нашла је неколико пољских љубичица које су саме ту никле, дошле да га утеше, као „сирочићи мали", оне птице на Липару. Са сузама у очима она је узабрала три љубичице и један лист, побожно их пољубила и закитила се. (После их је дуго суве чувала у књизи) — Да, Ђуро Јакшићу, ништа ми теби нисмо дали. И сад кад ти прилазимо, прилазимо ти да нешто од тебе узмемо. Увек ти имаш нешто нама да даш. Страдалниче овога света, како ти завидим што си, сиромашнији од најсиромашнијих, био тако бескрајно богат у давању, и за живота и после смрти.

Она је знала већину Ђуриних песама напамет и рецитовала их са неком дубоко природном срдачношћу какву наши уметници ретко достижу. Молила је пријатељицу да једном иду у манастир Горњак да „види Ђурину песму" Пут у Горњак. Упоређивала га је по снази израза са Лермонтовом, јер је у то време почела да учи руски и одушевљено да преводи Демона и друге сјајне ствари из руске литературе. Тада, на гробљу, са болом је казала:

— Ми нисмо умели довољно да ценимо своје велике људе. Ми често нисмо знали кога смо и шта смо имали.

— Знали да нисмо добри, да смо незахвални — одговорила је пријатељица.

— Да... али само зато што смо и сами увек били претрпани јадима и невољама. И... то би могло значити и да смо скромни, неуображени, неохоли, а не да их не волимо. Боље и то него дизати у небеса некога ко не вреди.

Пријатељица се осмехнула и очутала своју мисао.

На Калемегдану је Мара била сасвим други човек.

Она га није волела само као парк у коме има кутака за уживање у одмору, свежини и лепоти; она га је осећала као комплекс, као ненадмашну целину и обожавала га побожно и страсно и љубоморно, као једно нарочито благо Београда, јединствено у свету.

— Каква ширина на висини, какав поглед! Просто један чудесан срећан случај! На платоу, над двема великим Европским рекама наш Калемегдан и наш град! Ове бедеме, ове старине треба оковати у злато и чувати као очи у глави. Ружица црква, кула Небојша, какви споменици, колико поезије! Ми смо тај народ који је умео да испева поред толико других и песму Диоба Јакшића, где месец звезду Даницу кара што је „дангубила три бијела дана". А она се брани да је над Београдом стајала и гледала чудо: како браћа Јакшићи деле очевину. Колико истине, узвишене поезије и дубоке филозофије има само у тој једној песми.

Погледајте! Величанствена је ствар ушће Саве у Дунав. Зар не? То је догађај који не престаје догађати се пред нама. Блистава, љупка ,млада ,али снажна и моћна Сава која је довде имала свој лепи живот и своју личну славу пред нашим очима престаје да живи сама за себе, губи своју индивидуалност, предаје се Дунаву и постаје једно с њим. Даје му своје име и свој живот. Волим Саву, она тако освежава наш Београд, волим је, пољубила бих је, плакала бих... Али Дунав... Дунаву се дивим, он ми импонује својим достојанством и својом моћи. Има нешто древно у њему, нешто вечно што траје од постанка света и што ће трајати до смака света. Мени срце лудо куца од радости кад уђем у коју нашу лепу лађу и спустим се поред Гроцке, Смедерева, Дубравице, Рама, Градишта и Голупца низ Дунав до Ђердапа. Чини ми се сасвим природно што ти наши градови и градићи нису раскошни, што су скромно лепи, јер главно је на томе путу Дунав, његов ток, његове обале, острвца, његов песак, његове шуме и редови врба што га поданички верно закланјају својим штитовима од сунца. Истина и Дунав се улива у море, али он ту стаје, престаје да иде даље, а не умире, већ целим својим током живи вечним животом на овоме свету.

И Београд тако волим, и још више. И он је древан и вечан. Много се борио, многе навале одбијао — Небојша који је своје име дао кули Небојши стајао је на мети целоме свету, истоку и западу, северу и југу — много је страдао, много је жртвовао, много крви низ бедеме у Дунав пролио, али је увек остајао неустрашиви јунак. Много је чуда видео, али он још није проживео свој живот, тек има да живи и да се развија, и он неће никад умрети.

И — кажите! — каква разборитост и великодушност Београђана што под овим бедемима, уз њих и око њих нису назидали и начичкали куће, већ су ту ширину оставили својој души за уживање. Има у нашим људима уопште неке недостижне дубине и логике, правде и истине, нечега чиме као да заиста управљају невидљиве, разумне силе; а мане наше, то су бубуљице, огреботине, чиреви, инфекције, ако хоћете, које су често гадне и мучне, понекад кобне и убиствене, али које долазе споља и које су нам зле околности наметнуле. Колико је наш народ пропатио, колико му је туђинштине калемљено, колика је страдања преживео, још смо ми доста и добри и здрави. Видите, ми смо допустили да се један Ђура Јакшић мучи у сиротињи целога живота, ми му нисмо после смрти подигли усред Београда сјајан споменик кроз чији ће камен или бронзу да прострује моћни таласи његове поезије и да нас натерају да задршћемо; али нема тога човека који нешто зна и осећа да у срцу не носи љубав и захвалност према Ђури, чак и осећање наше кривице и неодуженога дуга према томе великоме песнику и сликару. А како чувамо успомену на нашег београдског мезимца, на Стевана Луковића? У књижарама нема ни једне његове књиге песама да се купи; па ипак најосетљивији људи, најнежније душе памте његове песме и кажу да им је он најмилији песник. Оно што вреди не пропада код нас, оно не излази на површину, али живи у срцима.

Молим вас, видите Авалу, па онда Земун и ова поља пред нама, ту ширину и милину са најчудеснијим небом, по коме се стварају и растварају симфоније боја, зидају и руше градови из бајке, по коме се нешто као крв човекова меша са небеским плаветнилом, златом сунца и сребром наших река и облака. Па Топчидер, Кошутњак и Дедиње са валовима брда, шумама и виноградима. Шта се све од тога може начинити? Шта ће будући људи и култура створити од нашег Београда? То бих волела да видим. Биће тада већ давно мртва. Али доћи ћу ја, претвориће се у птицу и долетети макар само за часак, да видим...

Слушајте, ја сам се уморила. Нисам тешка, али ме целу носи ова једна нога, а много смо шетале. Да седнемо у хлад. Под кестен. Због Саво, лепотице! Због Дунаве, диве! Да, ту. Ох, како је пријатно! Волим кестен: и снажно стабло, и круну, и лишће што личи на отворену шаку, и богати цвет, и плод тамне боје и глатке округлине. Лане ту неко рече: дивљи је, горак је. Е није него, све ти је дао, па хоћеш још и нешто од њега да појеш! Баш волим што је горак!... Погледајте овај бокор јасмина како се дрско расцветао и размирисао. Као да се кикоћу девојке са лепим зубима. Ах, да ми је да га загрлим и да зароним лице у њега! Али шта би рекао свет? Ми смо пристојне особе. Волим Ка-

лемегдан. И крупне ствари и ситнице — сунчане пеге по земљи и сенке дрвећа и бусења, и умилни погледи које студенти и студенткиње бацају једни на друге и њихови озбиљни лепи разговори — све то овде чини једну ненадмашну целину... Налазите ли ви да сам ја нека страшна брбљивица?

— Заиста, данас... — одговори јој пријатељица са осмехом.

У такве дане је Мара кад се врати кући грлила и љубила своју мајку и са бајним осмехом јој причала где је и с ким била. Мајка се радовала; то јој је била накнада за оне дане кад Мара дође с посла суморна и шапатом јој каже: Ништа ми немој говорити, уморна сам до несвести. И за оне ноћи кад се нервозно срце узнемири и кад млада девојка не може да заспи од куцања зиднога сата, који прво покрива својим хаљинама док га најзад не избаци у претсобље. Али јој се чини да га и тада чује и моли мајку да га носи у кујну.

Тако је она волела свој Београд. И дошло је време да га остави. Велика је сила била која ју је на то натерала. Кад су за време Светског рата сва надлештва из Београда била евакуисана и Мара је по дужности морала да пређе у Ниш. Толико је била огорчена да је чак једно време и Ниш мрзела. Ниш, у који се сјурило пола Београда, изгледао је врло неугодан и тесан. Живот и навике били су много друкчији него у Београду. Али су Нишлике биле вредне и баште иза старинских турских кућа биле су пуне цвећа, а Мара је свакоме цвету умела да се осмехне и да му, као малом детету, каже коју слатку реч. Зато су је све газдарице одмах заволеле, и она је смела да обере од сваког бокора прву ружу, а за ружама је лудовала. Убрзо је она разумела тај свет и склопила неколико лепих пријатељстава.

На послу је била савршена. Зато што је била лепа, млада и паметна смела је у служби да старешинама каже истину у очи, да протестује и да тражи правду, нарочито за неку запостављену другарицу. Људи су се смешили на њу и било им је пријатно да јој учине по вољи. Поштовали су је и нису хтели да она има рђаво мишљење о њима. Жене су је волеле, јер је она тражила право жене. Не свесно политички, него нагонски, природно.

Тада су несреће тукле са свих страна. Дошла је окупација. Ниш су, као што је познато, окупирали Бугари. О невољама и неправдама за време окупације нећу сада да говорим. Сад причам само о Мари. Она је са својом мајком живела повучено и скромно од мале уштеде. У Нишу је становао и њен ујак, материн брат, имућнији човек, на кога би могла рачунати у случају невоље. Али она није волела ни на најрођеније да се наслања; била је већ навикнута да рачуна само на себе. Та лепотица са штаком обожавала је независност, Српство, самосталност и слободу. А била је у ропству под Бугарима. Испод дугих трепавица њене црне очи бацале су отровне стреле на окупаторе који су се окретали за њом и смешили се. Мржња је киптела у њој. Лице јој је постало још беље и блеђе, а мирно њено тело као да се следило. Ни раније оно није никад задрхтало у жељи да заиграа, или у оној опаснијој да буде загрљено, као да га је Мара неким страшним прекором постидела и за увек умртвила. Међутим оно је било живо и витко. Неки млади бугарски официри су је вребали и често јој поред прозора пролазили кад би она стрпљиво везла да штогод заради.

— Постајем зла и желим силно да једнога млатнем овом штаком... — казала је она дубоким и некако промукло огрубелим гласом.

Шта се чини од човека кад мрзи? Где је љупкост њеног гласа која продире до срца? Ту је она, још лепша и духовитија, она јој се враћа кад говори о Србима, о Југословенима, о нашој мученичкој војсци. А бугарски младићи облеђу око куће и смеше јој се пријатељски. Они у њој виде само лепу младу девојку.

Познато је да никада нисмо били такве патриоте, никада нисмо тако чували традиције и обичаје, никада нисмо били ватренији Срби, него за време рата под окупацијом Аустријанаца и Бугара, никада више нисмо ценили слободу него тада у ропству. Крадом смо славили славу, ишли у цркву, плакали на Светог Саву кад је свештеник, не обазирући се на два стражарска бајонета, при изношењу путира молио Бога за здравље нашега краља и наше војске.

И Марин ујак славио неку летњу славу. Позвао своју сестру и Мару на цео дан. Било је још гостију. Људи жељни разговора и новости, а и колачи, и који бољи залогај, били су тада реткост. О слави људи не штеде, то је код нас познато, а Марин ујак пронашао негде изврсно вино. Здравице, лепе жеље, мало слободнији смех, у тренуцима се и на ропство заборављало. Одједном снажно куцање на вратима. Скочи домаћин и отвори врата. Славско расположење паде, људи се укочише на месту, а погледи се разбежаше по угловима собе, па се невољно опет вратише вратима. На њима су стајала три млада бугарска официра и смешили се мало дрско, мало збуњено.

— Срећна слава, домаћине! — рече један доста одрешито. — Хоћете ли госте?

— Изволите, господо! — ужурба се стари човек, пружајући им столице.

— Нас много занима ваша слава — објасни други, као правдајући се, и гледајући у Мару — па смо дошли и незвани.

— Изволите седите, господо, и служите се. На славу се, овако на вино, и не зове, већ пријатељи којима је воља сами дођу — мало сервилно је говорио Марин ујак који није волео никакве изгреде.

Официри су били добро расположени, а славско вино и присуство Марино их још више одушевише. Они су бацали љубазне погледе на младу девојку која је седела у углу крај отвореног прозора и ћутала, али узбуђено пратила очима сваки њихов покрет. Њене очи су севале и она није била у стању да савлада неку подругљиву мржњу, или није хтела.

— Госпођица Београђанка? — питао је један.

— Да... — одговорила је Мара кратко.

Ни њима није сметала њена штака. Они су у њу гледали са осећањем са којим се гледа лепота.

Полагано кравили су се и остали гости — ради домаћина — и разговор је постајао живљи. Некима се чинило да се Бугари осећају као господари, а да је домаћин не само домаћински љубазан, већ мало ропски понизан. Можда су имали право. Јер, ево, диже се један јаче загрејан официр и рече свечано:

— А сада да наздравимо коме треба. Да попијемо по једну чашу у здравље нашега великога... Хајде прво ви домаћине.

Домаћину мало задрхта рука, али он никако није желео да буде интериран. Зато диже чашу и покорно рече:

— Пијем у здравље бугарскога цара Фердин...

Још он није довршио реченицу, ни реч, још се српски гости нису међусобом добро ни погледали, а нешто се муњевитом брзином догоди. Једна танка бела рука зграби нешто поред себе, стави штаку под мишицу и, као да полете, млада лепотица се једним скоком створи поред свога старога ујака, већто му ишстрже чашу и, да ни кап не прели по поду, баци је кроз прозор на неравну турску калдрму. Расу се срча у сто комада, а вино као крв обоји двориште. Бледа, севајући очима, она рече гласно, скоро заповеднички:

— Не, ујаче! Господа бугарски официри могу наздрављати своме цару ако им је воља; али ти, домаћин славе, можеш наздрављати само нашем краљу Петру! Ово је српска слава и на њој се пије у здравље српскоме краљу! Ако су нам заробили земљу, не треба да им дамо да нам заробе и душу!...

Гости су се скаменили, ујак, блед као мртвац, занемео, престрашена ујна чека да се после вина пролије крв. Али силници не исукују сабље: три бугарска официра стоје и гледају у Мару — један тренут. У њеноме лицу нема капи крви, али она није тако бледа од страха, већ од гнева, бола и огорчења, она је дивна у заборављу на себе. Бугарски официри запљескаше и повикаше одушевљено:

— Браво, госпођица! Браво Српкиња! То нам се допада. Живела лепа српска госпођица... јунак Београђанка!..

Ново запрепашћење. Али гости су одахнули. Две три жене окрећу главу да сакрију сузе. Другима се опет из очију чита мисао: да ниси млада и лепа, и да ниси саката, не би смела тако да говориш и друкчије би они то примили.

А Мара стоји и гледа тим туђим људима у очи испитивачки и с неповерењем. Али кад у њима виде само истинско одобравање и искрено дивљење, тада њене очи поплаве тако љупка топлина, лице јој се прели лаким стидљивим руменилом, а иза грозничаво црвених усана сину блиставо бели дивни њени зуби. И она прихвати редом три пружене руке непријатеља. Они се поклоните и одоше.

Тада се у Мари нешто преокренуло: променила је једно своје јако убеђење. Њено је мржња попустила. И непријатељи су могли бити људи.

То је та прича коју сам хтела да вам испричам.

Свршио се рат, а пет-шест година после рата умрла је Мара. Умрла је кад је пребродила све душевне невоље и патње, кад се вратила у свој драги Београд, кад је у служби толико напредовала да је могла много угодније да живи, кад је могла у слободи и миру да буде срећна. Умрла је у својој тридесетој години — од срца — не изгубивши још ништа од своје дирљиве лепоте. Умрла је жалећи за животом, за Београдом, за младошћу својом, а можда и за љубављу које се одрекла. Та лепота, та воља, темперамент, храброст и ум сахрањени су заједно са кобном штаком у београдском Новом гробљу. Не знам да ли јој је у земљи под цвећем добро. Ни да ли има цвећа. Не знам ни да ли ко обилази њен гроб. Јер ја не могу. Мајка јој је умрла неколико месеца после ње од туге. А једини брат којег је она у школовању помагала и који јој је у болести био много добар живи стално ван Београда.

Београд се нагло развија и расте. Живот јури и доноси и односи и зло и добро. Калемегдан је постао једно велико уметничко дело. Дешавају се нова чуда, и Сава се још увек пред нашим очима улива у Дунав. Ако над бедемима пролети каква љупка птица, то је можда Марина душа, долетела да види свој љубљени крај...

Годинама спава она у гробљу које је волела. И њој пада у део оно што и најмањима и најнезнатнијима, о којима нико није водио рачуна, оно исто што и највећима и најзаслужнијима којима смо се на гробу клели да ће вечно живети међу нама — заборав, заборав...

Често ме спопада туга од мисли да од Маре нема више ни трага и да се ничим не може спасти од те друге јаче смрти — од заборава. А зашто? Њој је можда тако много боље. Сан и мир.

Ова прича би могла само да новим Београђанима потврди Марино мишљење да ми старији заиста често нисмо знали кога смо и шта смо имали. Али и то је сад свеједно...

Милица Јанковић

Пилоти-пошторуčник Кнаи брани Беоīрад

(Новела из беоīрадскоī живоша — наīраīена на књижевном конкурсу Градскоī поīлаварсшва Беоīрад)

(Наставак)

X

Дође и свети Илија, патрон авиатичара, њихов колега по струци и заштитник. Аеродром тога јутра осване као умивено и лепим хљиницама прињовљено дете, осване у заставицама и цвећу. Красно августовско јутро, мирно, сјајно, повећавало је утисак свечаности. Врелина се још није осећала, само је треперила у висинама. По пољима се сјајила роса, жутила презрела летина, на небу било тихо, узвишено, неземаљски тихо. Докле се год могло сагледати горе, плаветнило је почивало у своду, модро, као разапето море... Та вечна мирноћа висина, та величанственост, силазила је помало на душе оних који тамо узлећу. Авиатичари су били мирни, и само погледали у небо.

Много дана пре тога припремало се за овај чин. Војници су рибали своје собе, чистили хангаре, китили их цвећем и зеленилом и онда дотеривали и себе: своја одела, спремали вежбе, учили парадни марш... а пилоти вежбали своје задатке — да иступе у ваздуху.

Рано дође и командант. Он је био избријан, озбиљан, узбуђен; али се савлађивао и желео да изгледа миран. Говорио је сам себи: смири се, то је обичан дан, дочек као и други! — Лепо ћеш командовати, дочекати госте, одржати здравицу и говор, и то је све, — све тако обично"... Али при помисли на све то, он се ипак узбуђивао. Ако се збуни и запне готово је!

Био је искићен многим одличјима, преко целих груди. Већ се почео знојити у утегнутој униформи. Прво поће да обиће касарнске собе. Неколико му се учинише одлично уређене, његово веома извежбано око да примети паучину, прашину, остатак крпе тамо где се нико не нада, не пронаће овога пута ништа. Он се одоброволи. Али у следећој соби, чим уће, одмах стаде још при улазу. Један кревет је стрчао између осталих вероватно померен војничким покретом; равнање са осталим није се поклапало. — Ето — помисли он — мора нешто да не ваља! Он осмотри даље: шињели војнички завијени, па обешени у другом реду као људи на вешалима, нису му чинили повољан утисак.

— Чија је соба? упита дежурног официра који га је пратио. Овај слеже раменима и немим покретом главе упита каплара иза себе. Каплар само увуче главу у рамена и прогута пљувачку.

— Ко је наредник јединице? понови командант, а већ почињаше да се љути, образи му се почеше руменити. — И данас мора да буде нешто — помисли, а осети: већ долази!... Он погледа оштро по присутнима, после другог питања.

— Наредник Калшек! изговори дежурни официр тек да каже нечије име. — Његова је соба.

— Калшек? изненађено упита командант. Па зар и он? а... нећемо тако! А где је он? Да се доведе одмах!

Калшек није био ту, он је своје собе рано прегледао и изашао на летилиште. Сада је био поред свога аероплана, обучен, спреман за летење, расположен и чио. Кад га позваше он дотрча изненађен пред команданта и једва предахну.

— Зар и тебе морам да апсим, бре Калшек, јесам ли ја наредио какав мора да буде ред... сручи се на њега командант — а шта је ово? А? Погледај! Видиш ли ти или не видиш? Питам те: зар и ти да грешиш? Јесам ли ти за кадгод ставио примедбу?

— Никада, проговори Калшек.

— А шта је ово сада? Командант ману руком. Ја бих те пријатељу одмах уапсио, да ниси за летење и да има тамо ко да те замени, разумеш? Па пошто му се учини да је био благ према њему и видећи Калшеково снуждено лице, доби вољу да га прегази. — Одмах да се смени са летења — настави он строго — и да иде у затвор! Био се окрену дежурном официру и издавао наређење: драстично и незаслужено, осећао је и сам да је престрого и сам није знао због чега то тако, али је осећао неко уживање због тога. — Је си ли разумео наредниче? — упита га на крају.

Калшека то силно дирну. Он је био осетљив и једва стиже да одговори да то нису уопште његове собе, да су његове све исправне.

— Иди, прекиде га командант кад то чу: и пресече погледом дежурног официра. — А

баш ми је жао што нису твоје, додаде за њим — ја бих ти одмах на лицу места показао... И њему би криво што Калшек испаде невин и уместо да се каје за своју грубост, он се љутио. — То је знак нервозе — помисли у себи и маши се за пилуле.

Калшек отрча аероплану. И ако сунце још јаче расу зраке на земљу, њему се учини да све поста тамније, снуждено прије и наслони се уз бок свога аероплана.

Међутим, ближило се време да отпочне свечаност. Беху већ сви постројени. Прво пред хангарима били су војници у новим оделима, са официрима. Лево од њих место за грађане: прво преставници власти, па публика, па ђаци... Испред свих на пољани стајали су аероплани, поред њих летеће особље обучено у летње комбинезоне.

На крајњем левом крилу постројених аероплана поред последња два аероплана стајали су Кнап и Калшек а према њима гимназијалке у црним кецељама у групи, збијене једна уз другу; њихова лица су блештала према сунцу.

— Пази што су златна ова два, говориле су неке, показујући на Кнапа и Калшека.

— Који ти се више свиђа? питала је једна.

— Ја бих смела да седнем са њим и да летим високо....

— Па то је Белин авиатичар, тргне је за рукав другарица. Бела, Бела! Ево ти га твој Кнап!... Међу њима поче шапат....

— Летши је онај други...

— А, не, не!

Звуци војне музике објавише почетак свечаности. Кроз мегафон објавише долазак високих личности; сви пред аеропланима заузеше став „мирно". Командант се упути улазу да дочека госте, за њим и цела свита официра, само ови поред аероплана махом подофицири остадоше на својим местима. Они престајаше ту за све време свечаности, за време говора и честитања, предаје одликовања и љубљења са командантом. Нико их није ни запазио, ни упитао: ко су, ни ко ће то лететети, ни због чега и због кога су уствари та одушевљења честитања авиатичарима. Изоловани од свих, поред својих аероплана, они очекиваху свој ред да полете.

Најзад, високодостојници заузеше своја места, говори и стискање руку престадоше, командант црвен у лицу од узбуђења и радости на добивеним комплиментима за одважност авиатичара — заузе смерно своје место позади њих.

Сви очекиваху нестрпљиво.

Звучник постављен на једну кулу, у близини великодостојника, поче да објављује ред прославе. И кад објави да започиње ваздушни дефиле поред трибина, маса се примири и притаји. Глас звучника се грубо разлегао изнад глава: — „Позор! Започиње ваздушни дефиле поред трибина, предводи капетан пилот ловац Марјановић! Учествују двадесет аероплана. Позор!... Ево их — наилазе!"...

Звуци мотора почеше продирати отуд с лева и све главе окренуте тамо тргоше се као од фијука бича; звуци су долазили пре оних који су наилазили и таман они одјекиваху изнад глава масе, кад наиђе одједном — искрсну, груну војни аероплан, и дефилујући тик поред трибина прохуја и изгуби се као црна авет. Гледаоци само чуше цику мотора, читаву грмљавину, и видеше да поред њих пројури нешто црно тело, телесина облика тице, незгрално и полу-лудо и прозуја док су оком тренули. Таман кад је била близу задњих редова публике, а телесина још јаче рикну, ваздух се проломи и фијук ошину Бежаниску Косу — аероплан се нагло пропе и отскочи у вис... Публика више схвати него што сагледа: то беше мгновење а ипак стварни догађај; чинило им се да је то огромна тичурина у потери за пленом прохујала поред њих и запахнула их својим дахом. Све главе су још биле окренуте за оним што оде, а разлеже се нова цика. Сви се опет окретоше, јер звук беше оштрији и љући — и сви устукоше као да су животи у питању: отуда је јурио следећи аероплан, ваљда још ниже но воћа, са погнутом главом и издигнутим репом, чинило се елиса ће му сад окрзнути земљу. Видело се лепо — аероплан се отимао, а пилот га гурао доле. Сви претрнуше. Мумлало је то побеснело страшило као сто громова и јурило земљом, отимајући се свом снагом да прне у вис. Кад наиђе поред масе, ова осетив снажан ветар и јеку преста да дише и упре своје погледе у њега да му не измакне. А аероплан, сав мрк, озбиљан, надувен, прохуја у секунди и изгуби се за воћом, у озарени простор неба... Тако један за другим сручише се двадесет огњених змајева.

Нико није стигао ни да трене кад се губио одлазећи, а наилазио нови. Све писак за писком, јачи од јачега. Маса се само комешала: није било времена за речи, за хвале, за одобравање... То после, а сад је требало гледати, упити у се те клике које се не заборављају. Свакоме су се груди надимале, осећали су да расту к нешто као да их је одизало од земље; са оних двадесет крилатих дивова њихове крви што пројурише поред трибина у знак поздрава — одоше и њихове мисли, жеље... однеше им срца и разум те црне тачкице које се сад светлуцаху према небу. Спикер је објављивао имена: Марјановић, Николић, Васић, Глодић, Кнап, Калшек, Гргић, Јаклић... и те речи осташе да блуде у ваздуху.

И Ледовски је био међу масом, са својим пријатељима, Русима. При сваком узлету, он се од хуке није чуо али је рукама и лицем објашњавао, сав се тресао од доказивања; остали Руси су га предано гледали и слушали, не разумевајући ни речи. — То све лодофицир — објашњавао је он, — то они: моји љубимци! Ала грмију! Ала лете! Пазите само: ко боље? види там' неко плаче... А ја не, ја то гледам сваки дан... Бог вас живео, ви храбри!....

Тима осамнаестим, деветнаестим и двадесетим најтеже — доказивао је Ледовски — они у секунд мора да налете, тачно да не дођу пре а и не закасне, а после — он је важно дизао руку — знајте: после аеродрома долази празан ваздух, струја, онај што наилази мора да пази да не налети у ту струју... Али то асови! Ти последњи су Калшек, Кнап, Јаклић... чули сте"...

Дефиле остави снажан утисак: толико да се маса после њега и не покрете већ остаде у истом ставу као хипнотисана. Очекиваху да виде ко ће први рећи реч и шта ће казати.

Звучник их поново тргне. Он је објављивао: Долази на ред, после врло успелог дефилеа, ваздушна борба, дуел два противника који ће вам показати призор из прошлог и будућег ваздушног рата, и подвиге који се не виђају сваки дан... Прочитаће вам се ситуација, ево:

Ратно је доба; рат је тек најављен, нема три сата како је нашем министарству спољних послова предата ратна нота, три сата су од баченог непријатељства, а већ: погледајте горе — ескадрила непријатељских тешких бомбардера долази нам у посету. Њен први циљ је престоница и њен аеродром. Погледајте их како подмукло са велике висине наилазе. Њихов построј је савршен; апарати су им пуни бомби; на крилима имају бојне митраљезе да се бране од напада. На десет аероплана, збијених око вође, има 40 митраљеза! Сваки избацује 120 метака у минуту! За четврт сата надлетеће нас... просути бомбе — отров, бактерије, пожар, знајте то нам противник шаље први поздрав, срчаће нам те поклоне на главе и достојанствено се кренути натраг своме завичају... Али, господо, и ми имамо чуваре свога неба, нисмо ни ми тиква без корена. Наши авиатичари су достојни ривали својих противника. Ево... наша команда, чувши да непријатељски бомбардери налећу, а наши ловци још нису спремни, шаље једног од најхрабријих, наредника Кнапа, као извидницу, њега самог пред моћног противника, са задатком: да нападне вођу и одвоји га, па заметне са њим борбу, и тако да целој групи омете бомбардовање... Јер, господо, код таквих ускупних формација, само вођа нишани а остали су уз њега. Дакле, кад он буде нападнут, поремећен, и буде ли морао да напусти место, онда је и њихов циљ промашен. Тај налет је пропао. У таквим случајевима — најодважнији им се шаље у сусрет, па ма се и жртвовао, јер снаге су неједнаке... и ево наш пилот ловац Кнап храбро узлеће усусрет непријатељу!"

Све главе се дигоше као конопцем повучене; отуда чак преко Смедерева, чуо се удаљен потмуо хук. Високо према сунцу, могло је бити на око 2000 метара, пловила је група аероплана збијена у јато, предвођена најхрабријим, упућена на далека, да загрози нашој престоници.

Тад се и Кнап уздиже у ваздух.

Како се он пео, маса га је омамљено пратила. Узбуђена и сликом рата и очекивањем призора, она не скидаше очију са тих двају објеката: са Кнапове „Авије" и са црних тачкица које су долазиле да створе пустош и донесу смрт.

Звучник поново објави: „Наш ловац полеће у борбу, он узлеће према њима, и стара се да их надвиси, да се заклони светлом сунца и постане невидљив, па тако да се изненада, одозго сјури на вођу... Јер, господо, не заборавите, он је сам"...

Кнап се уздизао све више и више.

Спикер настављаше: Приближује се, господо, моменат борбе: непријатељски бомбардери надиру, они га не виде, они мисле без одбране смо... а Кнап је изнад њих, ено, он је она црна тачкица према сунцу. Противници надиру са пуним достојанством... Позор! Кнап спрема напад!"...

Тога момента Кнап се сјури као стрела из висине и пролети поред саме групе бомбардера, само што не окрзну вођу. Свима са земље се учини да му је он својим аеропланом отсекао крило.

— „Позор! Напад је извршен. Наш ловац је опално у паду „рафал метака" на непријатељског вођу и... вођа погођен напушта групу и пада".

Вођа црних тачака у висини заиста поче да пада. Напусти групу, тамо настаде комешање, збрка. Многи измењаше места: наста међу њима потмуло зујање, као договор. Убрзо се формација опет уреди, прикупи се, и нови се истаче за вођу; али променише правац летења пошто им је бомбардовање поремећено и кретоше назад да узму пононан налет.

— „Позор! Позор! — јави се поново мегафон. — Вођа непријатељских бомбардера је издвојен. Са њим Кнап започиње борбу... Борба је сад самостална, два противника су на мегдану... Ево их тачно изнад аеродрома и непријатељ, иако погођен, ипак спрема отпор. Борба започиње"...

На небу започе борба. Кнап је нападао храбро спреман да налети на „противника" а он се бранио. Покушавао је да избегне напад, да надвиси нападача те тако омогући својим митраљезима дејство, али је тешко успевао.

— „Позор! Наш ловац је у надмоћности — загрми мегафон... Он држи противника пред собом не дајући му времена да се прибере. Он га напада и гађа рафалима метака. Противник је, види се, одличан борац, господо, то је пилот ловац наредник Калшек, то је вођа непријатељске бомбардерске групе, коме је поверен важан задатак: да бомбардује нашу престоницу".

Борба потраја неколико минута... већ десет, петнаест. Главе посматрача су биле уздигнуте, лица развучена, уста отворена. Чинило се нико није дисао. Ледовскога очи су сјале. Кнап је својим аеропланом правио круг изнад про-

тивника изокренут према њему облећући га, приморавао га је да се и он креће по том кругу, а круг је бивао све нижи и ужи. Испаљивао је „рафал" све краћи и краћи који се чуо и доле међу масом. Борба је била све узбудљивија. Једнога момента и мегафон је био престао да даје обавештења, занет и сам призором.

Као кобац голуба терао је Кнап „противника" у све ужи круг. Видело се борило се на смрт и живот...

— „Позор! Позор! — чуло се спикерово објашњење — борба је све узбудљивија, наш ловац неустрашиво напада; „противник" је исто тако велики јунак, храбро се брани... Господо — глас из мегафона поста оштрији и као да разбуди гледаоце — позор, пазите: противник пада у „ври" погођен, он"...

Калшеков „Брегe" је заиста падао у „вријy" право к земљи. Да ли је то Калшек хтео да драма борбе буде узбудљивија, или је био приморан да оде у „ври" није се знало. Само се је он примицао земљи, а нападач га је пратио. Врхунац узбуђења је достигнут. Тада један страни посланик устаде ван себе од узбуђења, прије команданту да му честита:

— Ја сам очаран, ја вам честитам, немам речи, то је драматично витештво...

А истог момента мегафон објави: „Позор! страни посланик узбуђен призором борбе прилази нашем команданту и честита му"... Господо!... „Брегe" је у „вријy" близу земље, наш га победник прати сасвим близу... Моменат је узбудљив... победа је сјајна, али... Сад ће противник да се исправи".

Међутим Калшек је ишао све ниже и ниже. У публици се чу пригушен врисак. Неко паде. Други су га дизали и уњуткивали... „Позор! чу се опет спикер. Противник је у „вријy" сасвим близу земље... Победа је изборена, сјајна... Позор! Ово је сада... Поз... Ено"...

Мегафон се нагло загуши.

Калшеков „Брегe" те секунде удари у земљу и диже облак прашине и дима. Удари у Бежаниску косу, која се чисто угну под његовим треском. Мотор умуче. Публика занеми.

Красан момчић, храбри наредник Калшек био је сравњен са земљом, заједно са својим „Брегеом" сав у крви и рушевинама.

Борба се завршила.

А кад Кнап са својом „Авијом" сиђе, мегафон објави некако скромно, дирљиво: „победник силази!" Нико се не маче, нико не отвори уста да не наруши моменат одавања поште и див захвалности храбром војн бомбардера нареднику Калшеку, који изврши своју дужност до краја!

XI.

Убрзо после ових догађаја дани су јурили некако ужурбано. Кнапа позваше на потпоручнички испит, он га положи и у јесен те године постаде потпоручник.

Тај догађај га наједном измени. Као да га препороди, он са првом официрском униформом навуче на се ново обличје, а са свученом наредничком блузом остави за собом један протекли „туђи живот" тескобан и пун касарнске атмосфере. И тек кад први пут изађе у варош он схвати шта је и шта је пре тога био. Као да прође кроз нове двери, окајања, победе, чистилишта, кроз двери вере, он се осети препорођен, чио и подмлађен. Крочи тамо у нов живот.

Оно тешкоћа што је проживео у подофицирском позиву и око спремања и полагања испита, као да изчезоше, учини му се да нису ии биле тако страшне. И сада, после свега тога, он себе није могао да препозна, толико се осећао новим човеком. У задње време свога живота, за време оних борби, он као да стече, ненамерно, једну драгоцену особину: могао је непријатне ставке свога живота једним потезом воље да збрише из сећања. То се вежбао и спремао, ни он сам не знајући када и зашто, и одједном је осетио да може себи да нареди: заборави! и тај део је заборављан; а он онда као да се будио из каквог сна, исекавши оно што је било непријатно из себе, и своје прошлости, осећао се нов и препорођен.

Тако је било и сада. Кнап се у потпоручничкој униформи осетио угодно, веома лако и пријатно; прво се стидео самога себе, загледао се у сваком стаклу и огледалу, одмеравао своју сенку, намештао капу и неспретно отпоздрављао војницима, али убрзо и тога нестаде. Он се уживе у свој нови положај и осети бескрајно задовољство што једном сме да остави касарну за собом а да не мисли на повратак у одређени час.

У вароши није могао довољно да се нашета, обилазећи сва она места по алејама и парку куда се некада крио. По читаве сате седео је на клупама и размишљао. Осећао је срећу, неко тихо неисказано задовољство што и он са пролећем око њега може слободно и пуним грудима да дише. Све око њега било је у зеленилу и цвећу, мирисало је. Њему је требало десетак дана да овако проседи у парку, сад, да се смири, да схвати где је сада и шта је све пребродио за собом. Није желео нико да га препозна, нити да га ослови, он се опорављао само удишући мирис процвалих липа. По читаве сате је тако седео непомично, а да скоро никога није ни примећивао. Тек кад се хватао сутон, кад су већ и птице са дрвећа одлазиле, дизао се тада и он и полазно у варош, али и тада не на корзо, већ право кући.

Требало је прво добро да се одмори па тек да ступи, уђе у нов живот. Он се то полако припремао.

Први га Ледовски поче уводити у друштво. Он му даде доста књига, наговори га да чита, поче да га поучава и прошитује и предложи му да почне да пише неку врсту

свога дневника, бележећи свако вече све дневне утиске. Кнап то поче и тек онда му се наједном отворише очи: шта је све прошао и шта сада проживљује. Тек тада поче дрхтиће да посматра свет око себе, испитујући свако вече своју душу.

Нарочито му омилише књиге. Поче да их чита од реда, да се преноси у њихова збивања и да увиђа каквих све догађаја има у свету. Ледовски је и ту дириговао: није му дао да га књиге и сувише занесу, он му је одређивао границу.

У свој дневник бележио је Кнап свако вече најмању ситницу, сваки догађајчић, који би му остао у сећању. Поред осећања, које је покушавао да стави на хартију пред собом, почеше да се појављују и пасуси са девојачким погледима, прва добацивања, наговештаји наивних шипарица-гимназисткиња које су Кнапа одушевљавале, до драгости.

Тек сада му и Бела отвори своје срце. Она заврши тога лета гимназиску матуру и поче са њим јавно да се шета; беше постала отворенија, присмија, умиљатија, ближа. Причала му је о својим плановима, говорила о школи, сматрала га равним себи. Поче да га испитује и за његову будућност.

Како су дани и месеци пролазили, како се Кнап уживљавао у свој нови положај он је све више престајао бити нередник а постајао потпоручник, скоро раван онима из војних школа. Униформа га подмлади, пролепша. Пола године после тога, с јесени, он се поче допадати девојчицама, пронађоше да је леп, поче да осваја — и тад започе да плива од среће, тад писаше: „да је наступило право његово време, да му је сваки секунд драгоцен"... јер Кнап није имао свога детињства ни младости, тек му је оно сада настајало, спајајући се заједно.

Бела осети све то и још више се прити уз њега. Поче она изистински да осећа ко је Кнап, и први пут се побоја да га не изгуби. Тек се тада поче у ње помаљати прво дубље осећање; осети она, не трзаје и неизвесност, оне прве знаке љубави: бол од уображеног запостављања. То је била и њена прва љубав. Она горда Бела, што је из својих неких „начелних" обзира погазила „малограђанске" прин ципе своје средине и упркос свима пришла Кнапу нареднику, најхрабријем од свих, сада поче да увиђа да сама пада у своју замку. За Кнапа су се сада интересовале и друге девојке, он се почео гледати и са другима и Бела се први пут осети без снаге и осети потребу заштите, и жељу да понекад сама заплаче.

Једном је Кнап седео на клупи у парку и по обичају читао књигу. Клупа је била повучена устрану од главне стазе и скоро сва у лишћу, он се једва видео. Био се занео и није ни обраћао пажњу око себе, ни на шетаче. Прошла је главном стазом Бела са једном својом другарицом и кад су биле близу Кнапа, плавокоса Вера је рекла:

— Бела, сада ћу ти показати једног лепог потпоручника; ено га седи и чита тамо. Он је најлепши официр....

Бела је погледала, то је био Кнап. Она је задрхтала, али се није одала, само је рекла: ја га познајем.

Вера је захтевала да је упозна са њиме. Немајући куда, Бела му приђе.

Ни сам не зна зашто, можда што није знао да треба, или се збунио — Кнап не устаде кад му девојке приђоше, већ остаде седећи. Бела му престави своју другарицу, а он ни тада не устаде. Девојке се збунише. Насупрот томе Вера опази да је Кнап изблиза још лепши и не обрати нарочиту пажњу на његову нетактичност. Не знајући шта ће да раде у том незгодном положају, девојке се опростише и пођоше, а Бела осети горчину у грлу и зато што Кнап не устаде и што им не обрати довољно пажње, — а можда и нарочито зато што је упознала са њим Веру, јер инстинктивно осећаше извесну опасност са те стране.

Неколико дана после тога Кнап виде да господа устају с места кад им приђе даме и сети се са грозом свога понашања. Он просто као да сагледа како Бели лизнуше образи пламеном кад му је била пришла а он остао седећи. Силно се постиде и реши се да је не виђа, толико му је било нелагодно. А он је могао све да учини, штогод би себи наредио.

Издржа тако пет дана, а онда изађе. На тој истој стази он опази Веру, која је вероватно ту више пута наилазила у нади да га види. Она му иђаше у сусрет. Неколико корака пред њим, збуни се и неочекивано му приђе са речима:

— Тражим свуда Белу... да ли је нисте видели?...

То је био њихов први сусрет и Кнап одмах увиде да би он могао постати господар тога размаженог детета, само ако би хтео. То га у исто време испуним нечим необичним, он живну и као да тек сада поми како то око њега струји живот, пун, садржајан, управо срећан, а да он досада за њега скоро није ни знао. Њему се Вера свиде дрхтиће но Бела, он у њој откри сасвим нешто ново, што у њему разбуди осећања која као да беху дотле сасвим успавана.

Вера га је гледала кришом и збуњивала се. Скоро при сваког речи је сагињала главу и пламен ватре лизнуо би јој преко лица. То јој је лепо стајало и Кнапу се учини веома привлачном. Како је то друго лице, други дах, други покрети! Они стајаху једно према другом. И Кнап је посматраше. И кад најзад, незадржавана, Вера пође и пружи му руку, а она топла и предана задрхта у Кнаповој, он се прену, пређе и њему лицем онај плам са њених образа и он се загледа за њом...

Следећих неколико сусрета са Вером и њени погледи уверише га да је оно што он у први мах осети истинито: да она са нарочитом преданошћу, са нечим што он не могаше да изрази, задржаваше свој поглед на њему.

И ето тај догађајчић деловаше на њега веома живо. Изазва у њему нешто ново, разбуди га, загреја. Ко зна шта од тих погледа заче да се покреће у његовој души. Понесе га то нечем новом, изгуби сасвим онај нелагодан осећај што не устаде пред Вером и Белом и увери га да и он вреди. Јер, Вера, тако дивна, ружичаста, нежна и плава, као цвет, упућивала му је сада, при сусрету, и своје осмехе, који су заносили. Он подиже дотле спуштена рамена и ониско нагнуту главу, тргне се, љубопитљиво загледавши око себе, и као да му се тек сада отворише очи: сагледа он прави свет... Живот, живот је струјао око њега, за њим, пред њим, на свима странама, а он, као да се био увукао у љуску, није га ни осећао. Сад се будио. — Само ипак, иако наилазаше срећа, — он ју је осећао сваки дан све више, — ипак понекад избијаше и нешто опоро у њему, а то је мисао — да је „подофицирац", да није оно што и други, са школама, већ нешто ниже, са житом, коме сваки може да каже у пролазу: пази га, до јуче био наредник. Он нарочито страховаше шта ли ће рећи Вера када то буде дознала.

И при том би Кнап опет спуштао рамена и пригињао главу.

Али, временом, нарочито после недељних аеро-приредби, на којима је он односно увек главне аплаузе и прибирао оно „браво-о-о! и живео-о-о!"..., после својих фотографија у листовима и часописима, он је почињао налазити смисао, подлогу, почињао уверавати себе да и он, иако без школа, има својих идеала, лепих часова, светлих циљева и да, ето, има путева преко којих може да покаже шта вреди.

— Ето, летење, мишљаше он. — Ту је моје поље, не питају за школе... и он се сети, а прели га руменило, сети се колико је пута, силазећи после победе у ваздуху, чуо своје име међу одушевљеном гомилом:

— Кнап! Кнап... Овамо... Бравоооо!... Живела авијатика!

Поче, дакле, у њему да ниче то што му утираше пут животни, што му одређиваше смисао, што га је оспокојавало и уливало веру и наду у лепе дане, у најбоље дане његовог живота. Он је у тим часовима слободно помаљао главу; отресао је са себе онај застрашени, превише обазриви изглед што га је навикао носити са подофицирским звездицама. Осећао се сигурнијим, равним својој околини; и тад пуним грудима удисаше ваздух, а очима стиснутим и упртим у даљину назираше он оно што други нису видели — једну светлу траку, као дугу на небу, која му се морала приближити.

То га је мењало из дана у дан. Прошло је неколико месеци, па и година, дошло је једно пролеће па и друго, и Кнапа затекло измењеног, преображеног. Он осећаше радост што живи. Сваки дан му је био пун, свакоме се нешто радовао, устајао јутром испуњен надама, а легао увече са осмехом на уснама.

— То ли је дакле срећа, шапташе он самоме себи... то: официрски чин, углед, слобода, успех у летењу и у љубави... Јер, Бела беше сад заљубљена у њега, заљубљена, он је то видео по њеним очима, издавале су је и речи и постунци. А Вера? На њу је једва смео и да помисли, толико би нека нова врста осећања навирала и обузимала га да их се бојао.

Он сад стизаше да увиди како су дивни и пролетни дани; како су ноћи и вечери у парку, испуњене мирисом расцветалог дрвећа, опојне, како и из њих самих струји живот, како омладина, раздрагана, проноси смех стазама парка, како до дубоко у ноћ брује песмице, како се уз дискретне кораке заљубљених парова, док иду полу-осветљеним стазама, чује шапат... Све то он раније, притиснут нечим, није примећивао, као да није ни постојало.

А сада? Све је било тако лепо, радосно. Дани пуни светла, ноћи месечине, а вечери мириса, тишине и неког страсног зова, што је Кнап, само наслућивао. — Омилише му и књиге, и разговори са Ледовским, омили му и његов „дневник", те речи из тих дана имаћаху снагу звона, звука којих се Кнап сећаше давно из својих првих дана детињства...

Да, настадоше сретни, његови дани. Настаде прекрасно лето те године. Кнап писаше тих дана у свом дневнику:

„Ето како човек може да буде сретан, ја се овако никада још нисам осећао. Овако бих живео сто година! Ej — Кнапе, па тек си настао да живиш, дошло је и твоје право, свак има право на делић среће... Сети се само: до сада си бивао увек презрен, увек по страни, увек ти је срећа била мађеха...

...Па да се упитам: због чега сам ја управо тако раздраган? Због потпоручничког чина, због ових лепих пролетних дана, због мојих победа пилотских, због младости, па и лепоте (како други кажу), или због моје мале Вере и због моје... горде и заљубљене Беле?... Ја их обадве називам својима, и волим их обе, једну више другу мање, јер једна има оно што нема друга и тек ...али не, не. Бела, она је моја, само она заслужује да је волим... Вера има женскост, пут, узбуђује ме њен стас, њен ход, а Бела, она има душу узвишену као небо, ја се пред њом осећам као над земљом, у сферама чистим, нематеријалним... где струји нешто као измирна у цркви.

Па коме сада? Кога да волим? Једну или... Бела, Бела! ја те вређам. Видим сада твоје лице и оно ми даје снаге да истрајем...

Али живот је преда мном, — ej Кнапе, ти си извојевао своје право! Постаћу поручник па ћу се оженити... Иха, којом од њих двеју, којом бих — оженићу се обема!... Преда мном је живот, видим већ како ћу се окућити, добити пород, како ће ми дани бити мили, како ћу дочекивати пролеће и зеленило, како ће се низати лета, па овакве сетне и сањиве јесени... а ја већ стар, све старији... чувен, славан, вољен. Око мене једна од њих: са децом. И право је друже, право — да будеш срећан; мучио си се доста, ред је да проживиш... Онај ко је успоставио тај божански ред, како каже Ледовски, учинио је тако да сва бића његова осете подједнако мало среће у животу. Иначе?... Ја сам, ево, срећан! Могу да викнем у целом свету. Наступило је ево и моје време, како је говорио Ледовски. Тај Ледовски, сиромах, колико зна! И колико ме воли, као рођеног сина... Захваљујем томе бићу, коме не знам имена ни облика, томе Богу у висинама, који је тако...

Сада је поноћ, а мени се још пише. Колико сам заволео свој дневник! Кад бих могао да фотографишем своје срце, па да пренесем у дневник оно што оно осећа овога момента! Напољу месец плови небом, под прозором ми мирише сасушен цвет, а ја сањам будан. Мисли су ми тако јасне, бистре, устао бих и ишао к месецу. Кнапе!... Али доста; сад је доста.

Сад спава моја Бела; и лежи у кревету топла, претопла моја мала Вера, набрекших мишица и врелих усана... Ево... 12 је часова!"

XII

Прођоше још неколико месеци. То је прошло страсно, жарко лето, сад се парк, у чијој близини Кнап становаше, беше сав спарушио и као примирио, када су му само ноћи обнављале живот. Кнап готово и не осети када то прође, тако су му дани летели. Све је и надаље било тако лепо, лако и пуно смисла и радости. И оно рано устајање за одлазак на службу — када је још у вароши све било тихо и непомично, и помаљање сунца кроз дрвеће парка и цвркут рано пробуђених птица, које га поздрављаху када је поред њих пролазио, све је то било некако присно и мило, интимно и пријатељски, као никада дотле. Па затим и служба, и она му је ишла као од шале; ни замора ни тразивца. Просто се изненађивао како је то брзо долазило време за одлазак кући! Као и дотле, сваки дан је он узлетао, и то је волео да узлети рано, чим стигну на аеродром, али сада, узлетање је било удвостручено уживање. Као да су му се још једне очи биле отвориле он је успевао да сагледа и осети и оно што му пре никада није падало напамет. — Например зелена поља, каква изгледају одозго! Он се са висина у њих загледао, упијао се да распозна међе, стазице и појединo дрвеће. Поља су прво била спролећа сва у зеленилу, па су после пожутела, отромпала, пшеница дозрела, а трава силно изђикала, набујала па полегла. И најзад, све скинуто, само остали пашњаци и рудине — ливаде. Како је то одозго било чисто, светло, пријатно! Као да су се мирноси и горе пели и осећали!... Кнап је онда, заситив се тих погледа на поља, која су га освеживала као и јутарњи ваздух, одвраћао главу од њих и очима тражио села, варошице и Београд. Лака измаглица вила се изнад града, а под њим све дисало још у сну. Сунце тек изгревало, али Београд, заморен дневном жегом, излазио је ноћу, оживљавао, замарао се и сада спавао... А после летења и после службе Кнап се одмарао у својој собици што је гледала на остареле липе у парку и размишљао. Одлазио је и на купање, тамо се састајао са Белом и тек тада, ту у врелом песку, седећи присно једно уз друго, осети он жељу од које задрхта, први пут он се усуди да упита Белу — да ли би му била жена.

Бела беше израсла, окрупњала и потамнила, као шљива кад сазри. Он је први пут на купању сагледа у целини. Њени облици га почеше узбуђивати, али се он стидео и да је гледа. Она се излежавала поред њега на песку, обично ћутала, или слушала његово причање, и то слушала занешено, расејано, гледала купаче, небо и воду. Он је само био опазио да је она у задње време била заћутала, примирила се, и као да нешто потајно ишчекиваше.

Кнап је ноћу сањао њено тело у купаћем костиму, гледао је како улази у воду и осмехује му се. А и даље је загонетно ћутала, али се није бранила кад ју је он хватао за руку и обухватао око струка... Чинило му се да је то горска вила која слази ноћу, спрам месечине, да се купа. — Кад се будио из сна, тргао се и пипао по јастуку да ухвати њену руку коју је до тога секунда чврсто држао у својој...

Тих дана, баш кад је било највреліје, кад је августовско сунце пржило свом јачином, а они се били осамили у песку, Кнап јој се приближи и сам не зна кад им се усне састависше. После се увек сећао да се опекао о њене усне. О, шта му све није изазвао тај додир, дах, ватра из њених уста, шта нису рекле њене полуотворене очи и онда стиснута и уздрхтала рамена! Он никада не би одвајао својих усана од њених, врелу и од сунца и од сопственог плама, стиснуо би на прса и однео негде где не дише нико живи сем њих двоје. Да, на острво неко, само за њих створено. И кад је понова упитао да ли би му била жена, после тога пољупца, Бела, не одижући очију са крунице усијаног песка у који се била сва упила, климнула му је главом у знак пристанка. И само му чврсто стисла руку. Тад први пут, Кнап је инстинктом му-

шкарца схватио њен замишљени поглед; он је одавао разбуђену женку...

Он не издржа. Устаде, остави је без речи и побеже у воду. Дуго је пливао, изокренут на леђа, и гледао, опкољен водом, како се облаци негде тамо у висини небом преплићу.

XIII

Једне недеље, већ осваја̀ше јесен, Кнап и Ледовски, обучени у парадно одело, расположени и пријатно узбуђени, после дугог договарања упутише се кући Белиних родитеља да за Кнапа траже руку њихове кћерке. — То је била идеја Ледовског; Кнап се дуго опирао, али сањајући сваку ноћ Белину слику у песку, у купаћем костиму, он се једне непроспаване ноћи одлучи и пошаље.

Успут нису говорили. А кад уђоше у лепо зидану кућу, са чистом и скромном баштицом, што је сигурно Белина рука уредила, Кнапу задрхта срце. Дочека их Бела и Кнапу се учини да им се она веома изненадила. У собама затекоше друштво и то баш оно којег се Кнап највише плашио: господствени директоров син, кога звааху „млади директор", његови другови и још неки младићи и девојке које Кнап не беше до тада видео. Сад се већ није имало куд, морало се ући и остати, мада би се Кнап најрадије још са прага вратио натраг.

Сви их дочекаше са скривеним чуђењем, изненађено. Млади директор, после поздрава — јер он је водио главну реч — прво прекиде ћутање и обнови разговор о рентабилним предузећима, који се дотле водио. Продужише га без обзира што придошли гости нису били упућени ни у почетак ни у суштину питања. Они викаху, као да су сами, као да су свакоме другоме ван њиховог круга хтели да ставе до знања да се овде само њихова реч слуша и поштује.

Бела седе поред њих и, видело се, трудила се да их занима, да ублажи општу нелагодност и да им таи први долазак у њену кућу учини поле пријатним. Али јасно се видело и она је нешто страховала: као да је предосећала зашто је Кнап дошао са својим пријатељем, бојала се, због момента и расположења, непријатних сцена. Јер она најбоље осећаше какав је јаз постојао између тих њених свакидашњих гостију и ових нових, њој милијих — Кнапа и његовог пријатеља. Зато се силно трудила да према њима удвоји нежност.

Кнап је крišом посматраше. Први пут виде Белу са помало збуњеним, успламтелим лицем; он беше научио да је види увек озбиљну, самосвесну, горду. Поносну на све. Сада је све нешто расејано гледала, неприбрано, видело се, мисао јој нека изнутра није никако давала мира. Сада је, како Кнап виде, први пут слушала и говорила у исто време и у исти мах бацала погледе и осматрала и покрете родитеља јој и друштва око младог директора.

А највише од свега мишљаше она на букет цвећа који је донео Кнап и кога она сакри у претсобље, да нико не види, чим су гости били дошли.

Убрзо, друштво око младог директора позва Белу к себи:

— Бела, код нас! — јави се он надмено. — Нешто важно. Једно питање, у коме је неопходно и твоје мишљење.

Бела оде, а Кнап и Ледовски остадоше сами.

Кнап није био нимало салонски човек. Он скоро никада није ни залазио у већа друштва; већ по природи беше скучен, повучен у себе, усамљен. А ту особину илиману, ту бојажљивост и зазирање од света, појачаваше и његов дојучерашњи положај наредника-пилота. — Он је знао изврсно да прави вираже и спирале, да баца и вади аероплан из најтежих акробација у којима се мозак мути и стаје, а земља дрхти као да је у грозници... умео је да нападне и обори најопаснији противнички аероплан, и тако да, например, узлети и стигне где га пошаљу старешине по најгорем времену какво се само замислити може. Да изврши најсмелији ратни ваздушни задатак, све то, много лакше и са мање напора него овако да седи у друштву... Тамо је његово поље рада, тамо где се слободно дише и војује срцем! Например, на утакмицама. Како је он одмах умео да прозре на први поглед тактику борбе противника и да створи свој начин, своју одлуку која, спроведена одлучно, увек побеђиваше! Све је то, ма како ризично и страшно за лаике, много лакше него ово у салону, нарочито ових момената, када се Кнап отпоче презнојавати.

Он слушаше шта причају тамо млада господа; чу разговоре о трговини, моди, журевима, тенису и нарочито страсну расправу о некаквој покер-партији. И беху му ти разговори тако страни и туђи, као да га векови раздвајаху од ових његових савременика.

Слушао је мало, слушао, и опет се мислима враћао на своје поље, тамо где му је блештало сјајно и познато — на свој аероплан и на небо. — Неће нико да почне нешто о летовању, мишљаше он, већ све о којечему, тако безначајном... А то је тако важно — летети — тако заносно, ново и велико, мишљаше он, да нема примера са којим може да се упореди. Само ови, ето, немаћаху за то ниједне речи.

Кнап не могаше никако да појми како то да се ови људи: младићи, интелигенција, студенти, цвет напредности човекове, ниједном речју не интересоваху за идеју летења, за ту — како Кнап неоступно држаше, победу човекову над природом! За Кнапа већ значајнијег и узвишенијег занимања није ни било. А ови овде... у добу када се лети, у веку освајања ваздуха, када људи узлећу са земље и одлазе такорећи у небо, када се остварило чудо, ови овде који су то случајем прилика дочекали да виде јер су се родили у томе

веку, не помињу то ниједном речју, већ воде заносне разговоре о покер и брић партијама, коњским тркама, журевима и... о најбољој експлоатацији радне снаге, о којој баш тада, са највећим жаром говораше млади директор.

Кнап се и даље чудио. Ни један од њих још не беше отишао на аеродром, нити присуствовао ниједној аероприредби, нити шта чуо, ни изблиза видео аероплан, човечија крила. Кнап се сети да му је Бела причала како млади директор говори и мисли о аеродрому: када га је она једном наговарала да пође и види шта ће изводити наши и страни асови, који су специјално из свих држава зато дошли, он је одговорио: »Имам паметнија посла«... и цело пополдне није дизао главу са покер партије...

— Је ли могуће? — питао се Кнап и кришом посматрао друштво, — је ли могуће живети у нашем веку, а не жалити, не видети, не опипати аероплан? живети поред аеродрома, гледати и слушати сваки дан људе у небу, а не запитати се и не зажелити да човек и сам бар једном узлети!... Зар их ништа баш не привлачи тамо куда путују само облаци, зар им звуци, звуци тако поносни, тако узбудљиви, звуци одозго не изазивају жеље!...

Опет Кнап ослушну разговор, водио се сада о уновчењу артикала које је производила радионица младог директора.

— Шта ти мислиш, Бела? — разметао се питањем млади директор. — Да чујем и твоје погледе. Твоја ми је реч важна!

— Ми ћемо нашу Белу, да студира експорт, — умеша се мајка и седе близу Кнапа и Ледовског, видећи да су сами и да су заћутали.

— Неће! — одговори Бела и покуша да се насмеши.

— Ах, нећеш; то ти само тако кажеш, — дочека је мати. — Знате, — обрати се она сада Кнапу — завршила је одлично матуру и сад ми хоћемо да студира експорт, тако и наши пријатељи је наговарају, а она се нећка... она би уметност... А ви, господине, које сте школе свршили? — упита она Кнапа.

Цело друштво као да тада баш беше престало да расправља своју тему, ослушну, готово да се умеша у овај разговор.

— Нижу војну школу, — рече уместо њега Ледовски.

— Подофицирску школу, рече Кнап и погледа по осталима — Артиљериску и...

Млади директор се накашља. Неко из друштва додаде:

— Богами добро. Дотерали сте и за официра.

— Како! Па он одличан пилот-ловац, поче Ледовски скоро љутито. — Он...

— А, тако, рече опет неко. — Ја, ја... данас имамо и авијатику...

— Ја ти, право да ти кажем, не марим много за те аероплане...

— Ни ја...

Ледовски поче да протествује како никада нису чули за Кнапа, чије име помињаше сва престоничка штампа, и како се онај изненађивао »што је он дотерао до официра«... али Кнапу би свега доста, он ухвати Ледовском руку и снажно је стеже, да престане.

Најзад опет мајка настави:

— Ја зато кажем нашој Бели да студира експорт, јер то и наши пријатељи желе: господин отац младог директора. А овај младић, знате, који ће ускоро наследити оца, сад већ има плате осам хиљада... И — настављаше мајка тише, — надамо се, у идућу недељу биће, ако Бог да, званично објављене и заруке Белине са сином нашег пријатеља. То за сад нико не зна, али ће бити силно изненађење. — Она удивљено баци поглед на младог директора.

Ледовски и Кнап без речи увидеше да је боље и не говорити оно због чега беху дошли. Једва су чекали време да пођу.

Бела их испрати до врата тужних очију, које је једва смела подићи до Кнапа, али се не усуди да се сусретне са његовим погледом.

(Наставиће се)

Живорад Вукосављевић

Тринаести ред

(Наставак)

14

Милета је често одлазио у једну вилу на Топчидерско Брдо, старинског стила, која је личила на неки средњевековни дворац.

У њој је становала — и то само преко лета — стара госпођа Полексија са својом ћерком, уседелицом. Она је мати једног опуномоћеног министра на страни. Али ипак врло штедљива жена, а веома издашна у погрдама и злоби. Може се рећи да је оличење цицијаштва и тврдичлука. Стога је и морао Милета почешће да је обилази, јер је увек имала по који пар обуће за оправку. Понекад би слала чипеле и по девојци, једној лепушкастој плавуши, која је на први поглед запала Милети за око и прирасла му за срце толико да више није имао мира ни дању ни ноћу. Она га је својом лепотом и чедном скромношћу толико опчинила да је више мислио на њу него на свој посао.

При раду је врло често чинио фаталне грешке. Ушивао је „ерслове" без поставе; укивао је мушка пенџета без кедера; прикивао по неки пут штикле на прстима; парао и наново укивао, и тако је по два три пута радио један исти посао.

Срце га је непрестано вукло к њој и он је једва чекао да оправи по неки пар чипела и да однесе у вилу госпођи Полексији, која је непрестано чепркала нешто по башти, усред свог винограда. Гајила је перунику, хризантеме и црни лук заједно. С њом је увек морала да буде у друштву и лепа плавуша, Јасминка. Иако није имала шта да јој помаже, ипак је морала да двори поред ње и да гледа како она ради. То ће јој, — вели, — требати да зна „за будућност".

Милета је због свог честог посећивања постао стари познаник госпође Полексије и она га је ипак помало симпатисала.

15

Једнога дана, то је било у јесен, донео је Милета госпођи оправљену обућу.

Она га је задржала на кафи, јер је слабо марила да даје част у новцу. Увек је гледала како ће јевтиније да прође.

У разговору питала га је где станује.

Милета јој је рекао: — „У Тринаестом реду"

Она му је понудила један станчић у свом винограду, где би имао да станује бесплатно, али да јој зато преко зиме чува вилу и виноград док се они на пролеће опет не доселе.

Госпођа Полексија је преко зиме одлазила у варош, у своју палату, а преко лета је становала са својом ћерком у вили на Топчидерском Брду, на ваздуху и сунцу.

Милета је примио понуду као главни згодитак класне лутрије. Чинило му се тога часа као да је добио орден. Био је усхићен од среће што ће бити у близини срца које је обожавао као нешто узвишено и свето. Јасминка је постала његов идол и циљ његовог живота.

Госпођа Полексија му показа собицу у једној страћари зиданој још за време Турака. Сасвим слична оним уџерицама у „Тринаестом реду". У њој станује преко лета њен виноградар, који зими одлази кући у село.

Показа му један гвоздени кревет са сламарицом.

Милета је те вечери пренео неке своје ствари и уселио се у нови стан.

Иако у винограду, страћара је била близу виле, недалеко од улаза. Само их је чесма раздвајала. Дивота божја, — помислио је Милета у себи.

16

Немаштина је најсвирепији злочинац младости.

Ја не знам — зашто људи грабе само за своју старост, кад им је за младост много потребније?

У младости се живи, а не у старости.

Како је ово људско друштво несавршено. Људи су просто глупи. Нису још одрасли ни да схвате свој живот реално, а још мање да решавају најосновније проблеме.

Ето, Милета на пример. Он је желео, а и хтео пошто-пото, да увек буде пристојно одевен. Али никад није могао да заштеди од своје мизерне наднице ни толико колико би му требало за једно лепо одело, које би обличио само недељом и празником.

Једног дана отишао је на телалницу и купио један половни тегет капут, који је увече према светлости изгледао црн, и једне грао каша панталоне, које је дао да се обоје у црно, и тако је саставио свој вечерњи, а и празнични — „сако".

Он је најбоље умео да осети дух празничног расположења. Зато је једва чекао да дође његова недеља, да је употпуни свима формама, како би осетио сву драж детињске радости празника. Чим дође недеља, он се обрије жилетом, метне белу круту крагну, привеже црну лептир машну и узме виолину у руке да превуче неколико пута гудалом преко жице: „I", „Д", „А" и „Е". Вукући гудалом преко жица мрсодно је зурио у своје троме прсте, који су се лено мицали по врату виолине тражећи скалу омиљене „Марсељезе", коју је Милета учио из нота, али је већином свира по слуху.

17

Госпођа Полексија је жена од око шездесет до шездесет и пет година. Ниског раста. Имала је улупљени нос са широким ноздрвама, између два буљаста ока, која су вечито сузила. Њушку правог неког аристократског мопса. Горњи зуби су јој стрчали над доњим усницама, као нека бела стреја. Она је ушла на врата и изразила своје негодовање. Милета је одмах престао да свира чим ју је угледао.

— То ја овде нећу да трпим, — рекла му је врло осорно. — Боље да унесеш она дрва у подрум и да сложиш. То је корисније, него да дридаш у те гусле.

Милета за трен ока спусти виолину на кревет, пребаци крајичак чебета преко ње и одјезди право у подрум.

Био је очајан што је морао и недељом да ради. Судбина је немилосрдно тровала његов живот. Он је слагао дрва која је био већ сва унео у подрум, и премишљао шта ће после да ради. Опет ће му она матора вештица пронаћи неки посао и недеља ће му пропасти без одмора, а и без икаквог душевног задовољства. Његови ће другови играти окретне игре, ићи у биоскопе, можда и у позориште, да гледају неки леп комад, а он ће своју недељу провести у подруму слажући дрва. Нека му љутина удари на нос. Његовом гњеву нико није могао да одмери тежину. У грлу му застаде нешто тешко. И као да прогута неки орах.

Нека сива сенка прекиде млаз светлости, која је куљала на једнокрилна подрумска врата и играла чудну пантомиму на дуварy. Зидови се замрачише и намрштише се, као и његове мисли. Сваки топот нечијих ногу, које су се спуштале низ прагове подрумских степеница, умањивао је за један степен сенку на зиду, која се сужавала центрипетално, као зеница мачијег ока кад се помаља из мрака на светлост. Најзад сенка се изједначи са његовом, која је шетала по редовима наслагања трупчића. Милета је слагао и последњи ред, не осврћући се на појаву која је ушла. Једна бела нежна ручица у исти мах паде на један трупчић који је он баш у тај исти час ухватио својом широком шаком и не допусти му да га дигне. Он се окрете да се извини особи која подиже трупчић и метну га у корпу. Али га проже додир њене косе коју Милета осети на своме образу. Њен природни мирис опи му душу неком чежњивом жељом душевне глади за љубавним заносом, за девојачким загрљајем!... Он се механичким осмехом извини са „пардон", али му се поглед пун чежње прикова за њено лице. Њој се учинило као да ће да кидише на њу. Али његово је срце потресла једна племенита мисао:

— „И она — *служи!*"

Милета је имао префињена осећања и строго је водио рачуна да ни у помислима не учини какав понижавајући гест или примедбу на положај лепе Јасминке. Ипак је видно сажаљевао њену злехуду судбину.

— Нека, немојте Ви, ја ћу Вам унети дрва... — понуди јој Милета своју услугу, коју је сматрао као џентлменску дужност.

— Хвала, могу и сама, — рече Јасминка, али тоном у коме се осећало милосрђе, тоном који је виртуозно изговарао мелодију њених осећања и мисли:

„Немојте Ви, сама ћу; нећу да Вас мучим."

Милета, као да разумеде њене мисли, грубо истрже корпу из њених руку и понесе за њом. Она је ишла пред њим, носећи неколико трупчића у рукама.

18

Судбина класне једнакости убрзо је здружила и спријатељила ово двоје дошљака, које је великоварошка *центрипетална* снага привукла у вртлог свога живота. Престоница је бајка, која развија бујну машту код паланачке омладине, која вечито сањари о зачараној нашој метрополи. Они су се брзо здружили и заволели. Али и дан њиховог растанка је исто тако брзо дошао.

Јасминка је учестала са новим наредбама које је издавала госпођа Полексија. Милета више није могао да поднесе. Додијало му је. Већ му је и живот загорчао. А највише га је вређало што га је госпођа Полексија називала „слугом." Кадгод је давала неки налог Јасминки за Милета, увек је гласно наглашавала „реци *слузи* да уради то и то." А он је имао свој раднички понос и није допуштао никоме да га понижава и вређа. За цео свој рад и труд имао је као награду ту једну собицу од пет-шест квадратних метара, која се ни са шупом не да упоредити. Али он је све то подносио и био роб те собице само Јасминке ради. Хтео је да буде ту, поред ње, у њеној непосредној близини, јер је за њега и његов живот само она значила нешто.

Цео дан је у радионици радио као роб, а кад дође с рада чекале су га нове дужности: да нахрани живину, да је с вечери утера у кокошарник на легало, да по винограду похвата ћурке па да и њих затвори у кокошарник, да затрпава руже у земљу, да разноси ђубре по винограду, да чисти снег око виле да јој се темељи не овлаже, да отвара и затвара капију кад неко дође или оде, да завија чесму у сламу да јој не би цеви попрскале од мраза итд.

Једнога дана Милета се задржао увече до неко доба. Дошао је око дванаест ноћу. Госпођа Полексија је закључала капију и кључ није оставила на одређено место, где обично стоји, него га је однела у собу. Милета, кад је дошао, морао је да прескаче капију. Сутра дан је био толико изгрђен да није могао више никога у очи да погледа. Једнога дана је отишао да купи кукуруз за живину и мало се дуже задржао. Она је надала вику:

— Где сте ви — *господине?!*

— Па задржао сам се, госпођо, јер сам морао чак код Лаше да одем за кукуруз."

— Зашто баш код Лаше?

— Па ови су овде скупљи. А код Лаше је кукуруз за пола динара јевтинији.

— А шта се то тебе тиче, магарче?! Шта ти имаш мене да штедиш. Имаш да узмеш где ти ја рекнем, а не...

Милета је био изван себе од гњева и љутине. Био је узбуђен од огорчења. Та тврдица, која је гледала и на пару, да јој не оде излишно, сад, кад је он хтео да је помогне у њеном тврдичлуку, осетила је то као увреду и избрецнула се на њега са најувредљивијим тоном. Милета је лепо осетио како му неки млак поточић пође од пупка на горе. Ништа није умео да проговори. Нешто је тешко прогутао у грлу. Хтеде да јој добаци један узвик који би претећим тоном наговештавао неки догађај, али га мисао на ђаве последице потсети и он се уздржа.

19

Те исте вечери дотрчала је у његову собицу Јасминка сва уплакана, са очајним изразом на лицу, које је будило осећање сажаљења.

— Шта је, Јасминка? — упита је Милета тоном пуним сажаљења и нежности, а у души је носио бес раздраженог риса.

— Ја ово не могу више да издржим, — јецала је она. — Гледај какве су ми руке. Четрнаест одељења... све сама... чистим, спремам... Паркет жицом стружем сваке недеље... Све сам руке израњавила и искрвавила... То је грозно, ужасно што та жена чини са мном. Непрестано виче и незадовољна је. Туче ме и тиранише за сваку ситницу. И ноге сам упропастила...

И она сремежљиво подиже своју хаљиницу испод беле кецељице и показа два црномодра колута на коленима, која су набубрила од претераног физичког рада на паркету, који је морала сваког дана да гланца и да чисти од масних мрља. Два модра обруча отскакала су из прозирно-ружичастих боја њених дражесних листова. Милета је са узбуђењем гледао савршену симетрију њених ногу. А она је настављала са својим јадиковањем:

— Ја очистим, а она дође па намерно испрља, само да би ме запослила да не седим. *„Не плаћам те да седиш него да радиш", говорила је. Она не да да се седне. Она не да одмора. Чим види да сам завршила један посао, одмах ми нађе други. Ја просто стрепим од ње.* Почела сам да страхујем од сваког њеног погледа. Трети да ће ме ухапсити и протерати у место рођења ако не радим како она хоће. Не знам шта ћу да радим... Полудећу. Мени је већ црно пред очима. Мало им је што перем њихове прљавштине и износим свако јутро ноћне судове, него их чак и дању употребљавају... Као да су болесници, који ни из постеље не могу да устану. Ах, Милета, да знаш како ми је тежак и горак живот.

Они ми живот отроваше. Ни са ропкињом се тако не поступа.

— Мислиш ли ти да ми нисмо робови? — прогунђа Милета са неком љутином.

Јасминка бризну у још јачи плач, осећајући своју немоћ као створ без утехе и заштите. Беше још огорчења на своју тешку судбину,

— Шта смо ми? — продужио је Милета са неком горком иронијом. Ено, видиш ли ону панораму?... — Он подиже руку и показа на комплекс палата, које су се поносно уздизале на висоравни изнад Дунава и Саве, парајући врховима својих торњева плаветнило небеског мора. Једне упале у долине, у подножју брда, а друге стрче на брду изнад њих, те се чини из далека да човек види њујоршке стокатнице, које се издвајају из свог средишта бежећи у висину попут вавилонских кула.

— Како је леп, диван овај наш град са високим торњевима, кубетима и споменицима! — рече Милета са неким заносом. — Просто се дивим овим новим рељефима и перспективама мога националног поноса! Осећам се срећан и усхићен овим колосима!... И поносан сам што ми Срби имамо тако нешто велико, грациозно, — помпезно! Ја волим овај велики град као свој идол! Волим га исто тако као оне своје планине; волим његово име, као свој завичај; волим људе што врве по њему и слушам бујицу њиховних речи, као најлепшу музику божанствених мелодија и скала; волим његове узвишене колосе, као симболе своје вере; волим његове градске бедеме и древне бастионе, као да сам и ја некада ту боравио, с њима живео вековима и чувао их за нова поколења; волим његове носталгичне обале, као романтику своје душе; волим и оне

беле палате што се пркосно умивају на светлости јутарњега сунца, као лабудови испод бистрог и сјајног небеског водоскока. Све је то дело — радничких руку.

— Ја нисам противник палата. Баш напротив, ја сам најогорченији противник *колиба*. Ја бих их све полио бензином па запалио, а на њиховo место подигао бих највеће и најраскошније палате, али да у њима станују и живе само они прави зидари, не само они са најтврђим жуљевима на рукама, који су их и стварали, дизали, него и зидари човечанског напретка, сви они који стварају, продужавају и усавршавају дело природе, било умом било рукама. Рушење колиба и дизање гранитних зграда човечанству, то ће бити мој идеал, моја борба и мој живот. Ми смо их дизали и изграђивали, ми ћемо их и даље дизати. Мој отац је пао и својом сопственом крвљу извојевао њихову слободу; и ја ћу можда још сутра источити своју крв мајци Србији за њихову слободу. Доста је било ругла и срамоте! Ни једне колибе више, која срамоти друштво, народни понос и нашу јуначку част! У палатама седе они који се ни руком нису дотакли цигле, а њихови прави зидари — ено их у Тринаестом реду. Њихови творци живе у гробницама. Па је ли то правда?!

Можда још сутра, па ће и тај „Тринаести ред" бити збрисан са карте Београда, да би се на његовом месту подигли раскошни паркови где ће шетачи наћи пријатног одушка и уживања у свежем ваздуху натопљеном мирисима ружа и јоргована. А ми ћемо и даље теглити јарам беде, радити и градити, а за награду бити шибани кнутом непризнања, понижења и увреде. Бити угњетавани и потлачени. Да би и ово мало животних горчина осећали као посластицу или ретку част. Ето, такав је наш живот у овом гигантском граду. А ми смо мислили да је сасвим друкче, дошли смо овамо са једним вишим идеалом и другим циљем.

Она је само ћутала, слушала га и дивила се његовој речитости и оштроумљу. Гледала га је нетремице својим плавим очима, које су биле већ орошене сузама. Слушала га са напетошћу и гутала сваку његову реч, осећајући њихову топлину. Његове речи су је храбриле, челичиле њену вољу, да би све своје патње и невоље у животу подносила као Спартанка, као и њена отаџбина — мала Србија, која је кроз векове ишла на Голготу са крстом борбе и слободе на леђима и трновим венцем на уздигнутој глави, са проницљивим, далековидним погледом у своју далеку будућност.

Она га је најбоље разумела јер је и сама остављена истој судбини, и сама је преживела исту трагедију.

И она је ратно сироче као и он, изгубила је оца у рату као и он; њена је мајка пала као жртва великога рата, нашла је смрт у рушевинама свога дома, који су разорили топови баварских регимената.

А отац, — он је пао у редовима бранилаца Београда.

Једнога дана била је на гробу своје вољене другарице. Узгред је свратила у велику костурницу, да се поклони и сенима наших ратника. И шта се тога дана догодило! Као да је сам случај тако хтео. Један тужан сусрет откравио је рану њеног вечитог бола и туге. На једној касети са моштима погинулог покојника прочитала је име свога оца. Она је заплакала. У срцу је осетила неки понос и гордост. Стекла је уверење да би и она, због заслуга својих родитеља, морала да има неких привилегија у овој симболичној престоници, око које су се ломила копља српских хероја и германских витезова.

Па ипак, изашла је са стиснутом песницом. Кивна на судбину, која ју је оставила незбринуту на улици, да се потуца и злопати, да је киње и угњетавају баш они који најмање на то имају право.

— Ето, — рече Јасминка, — јуче ме је казнила да останем цео дан без јела само зато што нисам стигла на време да испрашим тепихе. Кад не стигнем нешто да свршим, она ме ухвати за косу и одувче ме до оног места да ми натрља нос. Пре неки дан липсале су две кокошке... Она их је урачунала мени у плату. Као да сам ја крива што су оне поцркале. Јело увек или сакрива од мене или закључава у шпајз, а мени остави парче хлеба и мало чаја. То ми је све. Јело добијам само онда кад се укисели. Јуче је од њиховог ручка остало једно парче гибанице, ја сам мислила да је то за мене... Тако сам га била жељна... „То је за Хектора", — рекла је и морала сам у њеном присуству да га дам псету... Па то је пакао...

Милета је слушао и осећао како кипи неки револт у њему. Чекао је само једну реч маторе деспотице, па да из њега прсне обруч гњева.

И само што је помислио на то, стара се указа на вратима. Хтела је ваљда опет нешто да заповеди — по својој старој навици да само издаје налоге: да се нешто уради, донесе, изнесе, почисти, окопа итд. Још успут је гунђала и сиктала као змија. Још кад их виде заједно у његовој соби, злоба и пакост нагрди још јаче њено наборано лице.

Милета задрхта и рикну:

„Шта је?! — Шта хоћете? Хоћете ли, можда, крв да нам попијете?! Уосталом, шта сте Ви? Ко сте Ви, да нада мном показујете неку силу! Ви, ништкови једни!..."

„Не вређај, животињо!" — Пресече га Полексија, решена да очува свој ауторитет. „Знаш ли коме одговараш!"

„Коме? Шта значите Ви у овом друштву? Чему служите? Коме користите? — Крвопијо! Паразиту!... Гусеницо!... Толико имате дрскости да нећете да осетите ни своју сувишност.

Вас треба полити бензином па запалити. Шта мислите, да сам ја ваш тепих, па да газите по њему по своме ћефу?... Њушко сатанска! Треба да будете захвални што живите само! С каквим правом? Јесте ли Ви власник нашега живота па да се титрате с њим, као са каквом играчком... С каквим правом Ви присвајате власт над нашом судбином?"

Стара властелинка, која је била навикла да сваки потчињени створ задрхти пред њеном личношћу и да се роптски са страхопоштовањем повињава њеној вољи, беше до срж ражена под ударцима речи овога радника, који у њеним очима није значио ништа, а који је први у њеном животу имао смелости да јој откаже послушност и да се тако чврсто испрси пред њеним ауторитетом.

Била је ван себе. Киптела је од узрујаности. Њено беснило је достигло врхунац из којег је прснула само једна једина реч, која је резала као оштрица мача:

— Не лај!

— Не лај ти, шкорпијо!... — цикнуо је Милета још гњевније, разјарен толико да је био готов да све учини, само да пред њим није стајала једна стара и нејака жена.

Било му је испод достојанства да дигне руку на жену. Његов урођени обзир према слабоме полу, без обзира на класну припадност, поврати му присебност духа.

Образи су му горели од узавреле крви. Усне су му дрхтале као у грозници. А очи севале као у пантера који се устремио на своју жртву... Мишићи на вилицама играли су, као да их је неко руком дрмусао.

Она се преструшила од његовог унезвереног погледа и бојажљиво измицала из његовог собичка, као мачка која се искрада после учињене штете, видећи да ту више нема шале. Милета ју је гонио својим мрким погледом и стиснутим зубима све док није ишчезла у своју вилу и затворила се у собу, оставивши Милета да потоње речи изговори без њеног присуства. Али је јасно чула кад је претећим тоном и са шкргутом зуба викнуо:

„Ако само и једна длака буде фалила овој девојци — напишите тестаменат!"

Његов шкргут зуба запечатио је њена врата за три дана. Ни мати ни ћерка нису излазиле из собе, нити су поручивале Јасминки, нити су захтевале да им се што донесе за јело. Целе прве ноћи и мајка и ћерка дрхтале су у грозници. У вили је завладао дубоки тајац.

20

Милета је зграбио своју виолину и већ се нашао на улици. Мислио је на неки бољи, лепши и слободнији живот. Нешто га је инстинктивно тонило да побегне негде у — слободу! Али где је та слобода? Где је та лепша и идеална земља, која поштује и цени своје поданике, своје синове — раднике и носиоце стварнога живота?! Помишљао је да оде на обалу Јадрана, да се кришом увуче у нечију лађу и да се отисне на пучину мора, чији би га бурни вали однели негде у далеки свет или на неко пусто острво далеко од белаца и цивилизације. Али пусти Београд везивао га је неким невидљивим ланцем и он је своје утопистичке идеје замењивао реалним перспективама свога живота. Остао је прикован за Београд као Прометеј за стену испаштања зато што је људима донео ватру. Волео је његове улице, волео је његове блатњаве периферије, његове бучне и веселе ноћи, његове песме севдалинке, музичке симфоније, његова позоришта и биоскопе, све што је у њему и његово. Сваки камен га је потсећао на успомене из прошлости, свака стопа земље потсећа га на нешто што га тако снажно и махнитом љубављу везује за тај град, сваки предмет му је познат и близак, као његова душа; сваки човек му је присан као да су му сви људи браћа или рођаци; свака реч, глас, све му је то тако блиско, нераздвојно, своје, све своје... Куд год крене где год прође ма којом улицом, свуда га сретају његови другари, познаници, скида им капу, јавља им се, а и они њему, поздравља се с њима, разговара, нашали и насмеје и раставаља, да се сутра и прекосутра опет сретне с њима, види и поздрави.

„Здраво, Милета! — Како си?"

То су речи које слуша на сваком кораку. И он то не може да остави. Ништа га више не може раздвојити од ове дивне вароши, која му је за срце прирасла. Он себе не издваја као дошљака, већ сматра као да је ту рођен, као да је ту одрастао, ту се школовао и ту живео од свога доласка на свет. Срце му је лупало немирно и с неком ужасном слутњом, као да је нешто инстинктивно говорило у њему о болном и трагичном крају и скором удесу, када ће стварно и за навек оставити овај град и никад га више, никада неће видети. Он помисли, како ће једнога дана отићи за увек из њега. Неко тужно осећање притиште му душу и би му веома жао и тешко. Пала му нека тешка туга на срце, као токе од олова, а на очи му навреше вреле сузе.

„Да, отићи ћу," — говорио је у себи, — „а Београд ће остати исти такав, као што је: жив, весео, осветљен са безброј сијалица, са светлим рекламама у разним бојама, са гомилом која се — као бурни вал — таласа и креће улицама, — господа у лепим хаљинама, даме у луксузним и укусним тоалетама; са лупом трамвајског звона и писком аутомобилских сирена, са дреком деце и жагором светине на корзоу; а ја ћу трунути негде на Новом гробљу и никада више нећу доћи да видим мамутске зграде, кубета и торњеве, улице и путање где сам некада пролазио, места која сам урезао у успомене својих мучења и патњи док сам био мали, шегртовао и маштао о моћаству, лепој гардероби и часовнику с ланцем, о девојци коју волим... Да, то једном мо-

ра бити и то ће доћи, а за мном неће нико заплакати, нико жалити!... Да ли ће ико још жалити за овом улицом и овом калдрмом као ја?!...”

Кад се пробудио из свог злослутног заноса и мисли, видео је да се већ налази на булевару Војводе Мишића. Милета се упути право у свој стари стан у „Тринаестом реду”.

21

Недеља. Са црквеног торња брујала су метална звона. Свуда се осећао празник. Милета је био расположен и весео. На њега је необично утицало празничко расположење. Томе дану одмора, разоноде и провода радовао се као дете најслађем слаткишу. Не само сада, недељу је увек с нестрпљењем чекао. Кад дође дан да обуче празнично одело за њега је то значило праву срећу.

Нагнут над плеханим легењом, Милета је с оном циглом снажно рибао своје жуљеве на испуцалим длановима, који су личили на пукотине расушене земље. С истом водом испра и зубе, које протрља неколико пута једним прстом. Лице је избрисао крајичком креветског чаршава, који извуче с оне стране до зида, јер је предњи део чаршава био сав штрокав и блатњав. Преко шарене кошуље, која је била већ сва искајишана, натуче беле уштиркане „груди”, намести белу круту крагну и завеза црну „лептир” машну. Преко црног „сакоа” навуче свој, већ скоро сав излињављени зимски капут, који се осипао око џепова. Спремао се да пође.

— Ајде, ако хоћеш да ми правиш друштво, — позва ме, али је очекивао негативан одговор. Није волео да ја знам куд он иде. Бојао сам се да му не покварим расположење, па сам нарочито нагласио да хоћу, али само донекле, па ћу после да скренем горе, јер имам нешто посла на Чубури.

Њему се разведри лице.

Изађосмо врло весели.

Небо је просипало ројеве белих лептирова снега, који су падали по влажном блату и давили се у јамицама од људских стопала, које су пролазници остављали за собом, као зверови своје трагове у снегу. Поneки су се гомилали у танким наслагама на врху меканих громбица од блата, које су се гњечиле под нашим ногама, као тесто. Изашли смо из блатњавог „Тринаестог реда” и стали на суви и чисти тротоар од асфалта. Широке алеје травњака пратиле су нас дуж велике и господствене улице са грандиозним палатама и вилама последњег стила савремене архитектуре, чије су модерне фасаде биле украшене уметничким рељефним статуама.

Пред једном дивном палатом Милета застаде и подиже главу увис. Гледаше у врх њених фасада са црним металним копљима која су парала сиви јастук неба из кога се просипао густи млаз снежнога перја, које је засипало њене зелене архитектонске перспективе.

— Ух, ал' је ово лепа палата! — рече са неким дивљењем, а врат и кичму савијаше ка потиљку док не изгуби равнотежу те се поведе, умало да падне на леђа.

— Лепа. — Рекох резигнирано, јер ме њена лепота баш ни мало тога часа није одушевљавала, пошто сам био отсутан мислима.

Кренусмо даље.

На неколико десетина корака он опет застаде и ускипте неким гњевом. Стисну вилице и омуси се. Нешто га је гануло, али не проговори ни речи. Пођосмо опет.

Код првог угла он ме тобож потсети:

— А ти ћеш сад горе?

— Да....” — рекох и растадосмо се једним искреним стиском руке.

Он окрете низа стрму улицу Војводе Миленка и журно одједи иза угла. Ја сам га пратио све до завијутка. Видох га где уђе у једну гломазну и оронулу зграду са спратом. Нестаде га у једном мрачном ходнику у који се улазило из Хајдук Вељковог Венца. Као да га прогута она помрчина.

Он аутоматски скрете уз неке дрвене степенице. На одморишту степеница застаде пред једним огромним огледалом. Скиде свој браон шешир и чешљићем заглади своју кестењасту косу, која се, као свила, сливала на потиљак. Затим скиде олињали зимски капут, пребаци га преко руке и окрете на други прелом степеница које су водиле у један велики и осветљени ходник, из кога се улазило у велику паркетирану салу за дансинг. Џаз-банд је трештањем веселе музике понављао рефрен омиљеног ванстепа:

„Купите Јеврeке...”

Он предаде свој капут гардероберки, која га издвоји на страну, и шеретски, с цигаретом у руци, уђе у салу за играње.

22

Кавалери у црном оделу и лакованим ципелама темпераментно су витлали своје лепе партнерке у дивним свиленим тоалетама са широким деколтеом и дражесним чарапама. Мирис пудера, измешан са разним мирисима јефтиног парфема, којим су се прскали „мондени” и даме из нижег и радничког сталежа, причињивали су праву пријатност овом становнику „Тринаестог реда”.

Милета, који је обиловао отменим манирима, газећи врло суптилно на прстима, прође једном пару и поклони се у знак да моли за даму. По школском правилнику форма је механички испуњена. Он је, по такту музике, са заносом носио своју партнерку кроз вртлог опијених парова, који су се окретали у једном и истом кругу блудећи бесцильно, шарајући чудне фигуре по углачаном паркету. Милета је, неоспорно, био изврстан играч и даме су се отимале о њега, кад је био ред на њих, да оне бирају кавалере. Музика је престала. Парови

су неки шетали у кругу, неки опет седели са стране за столовима, пили и ћеретали.

Двораном се проломи једна громогласна музика, коју изведе џаз-банд, и жагор се у публици утиша. Кружни корзо, — који су сачињавали млади парови који су се за време паузе шетали, шапутали, церили и удварали — одједанпут се заустави, као неки ринглшпил и настаде општи тајац.

„Даме бирају!" — заори се двораном пискави, али строги глас учитеља модерног играња.

Жагор се разлеже поново.

Кавалјери заузеше своја места, а даме се расплинуше по сали да овога пута саме, по својој слободној вољи, бирају себи партнере.

Неки су страховали да их не мимоиђу оне даме на које су они по своме укусу рефлектирали. Милета, као прави џентлмен и добар играч уживао је велики глас у школи играња, што га је популарисало да стекне симпатије једног великог броја страсних играчица. Обожавале су га и због савршеног извођења разних и нових фигура, које је сам у току игре компоновао и лансирао међу играчима који су са интересовањем присвајали сваки његов покрет.

Изненада пред њим стаде нека појава, чија сенка паде на његово лице и заклони му светлост. Можда једино женско створење чије се лице није скривало под маском шминке. Он се скамени. Није могао да верује својим сопственим очима. Претрнуо је од узбуђења. То је била — она, — Јасминка!...

Његовом изненађењу није било краја! Откуд она ту! И како! Она јој матора вештица није дала никуд да изађе! Али он није имао речи ма шта да упита. Пожудно је и лудачки страсно пригралио Јасминку и понео је уз опојне звуке музике, као крилати змај божанство своје среће! Носио ју је, на невидљивим крилима божанствене мелодије џаз-банда, кроз вртлог парова опијених звуцима музике, не додирујући ни хладном хаљине занешених играча. Као неке гломазне чигре, механички су се окретали плесачи и промицали поред њега, док је он са заносом, опијен мирисом њене косе, везао чудне сплетове по углачаном паркету, који су личили на шаре тужних испреплетаних ђеврека, као да је судбина плела трагичну игру његове љубави.

„Купите ђевреке..."

Понављала је музика рефрен песме коју је Милета обожавао и заносио се њеним омиљеним мелодијама осећајући једну младост и живот на својим грудима који је обожавао до занешењаштва, до лудила. Девојачке груди, са којих је пио сласти животног даха љубави и среће!

И док је музика трештала у лудом темпу, Милета је по такту музике, везући своје фигуре заносно и живо, разговарао у ритму са Јасминком за све време док су други само играли и ћутали, као каква механичка бића без душе, без живота.

— Ти, како си смела да дођеш?

— Господја ме пустила... Од онога дана не поступа више са мном онако рђаво. Није више ни груба као пре... А нисам ни ја више кукавица...

— А од куд баш овамо да дођеш?

— Дошла сам због тебе... Знала сам да ти увек недељом одлазиш на матине...

Милета се топио од среће и милоште. Није знао од силне љубави шта да јој каже, како да јој изрази своју радост и милост. Биле су му миле те њене речи... Живот његов бедан и до скоро очајан, као да је добивао нову вредност.

Она показа осмехом, који заноси и опија, да га разуме, као да је из отворене књиге читала његове мисли и осећања. Он дрхташе од бескрајне топлине, од неке луде жеље и милине. Горео је од узбуђења, од њеног умилног погледа, од њеног уздаха и нежне љубави. Нем, без иједне речи, џентлменски ју је стезао око витког стаса, притискивао на своје мушке узбуркане груди и носио као на крилима урагана, по паркетираном језеру у коме су се утапале њихове силуете, које су клизиле жутим језером, као две приљубљене једрилице ношене бучним звуцима музике, која већ по стоти пут стапаше у њихова срца стару и њима најомиљенију ванстеп мелодију песме, која им беше већ и у мозгу и за срце прирасла:

„Купите ђевреке..."

Приљубљени, припијени једно уз друго губили су се у нијанси таласа one бујице играча који су са истим циљем, са истим жудњама и са истом жељом бдудили по такту магијске музике, која је трештала под разиграним прстима бесних и разиграних џазбандиста, који су од одушевљења и сами подигравали и тресли се свим својим бићем. Њихове сладострасне речи, од лупе џаза, нико није чуо, али мимика и гримаса њиховог лица одавали су изражај њиховог задовољства, усхићења, веселост и блаженство.

Било је већ касно увече. Јасминка је морала на своју дужност.

— Већ је мрак увелико, — примети Јасминка забринуто.

— Ако је време да идеш, да те допратим до куће, Јасминка, — рече Милета, који је осећао да му нешто гори у образима.

— Ако хоћеш, ја немам ништа против, само нисам рада да ти покварим расположење. Можда би волео да останеш још да играш?

— А, не. Пођи ћу с тобом... — рече Милета и изађе у ходник да узме свој зимски капут из гардеробе. За њим изађе и Јасминка. Милета јој придржа капут да обуче. Кад су излазили музика је свирала као претпоследњу тачку свога програма „Чешку беседу".

(Наставиће се.)

Душан Стевовић-Јазмин

Ритам и естетика београдске улице

— Козерија —

Стари патријархални Београд ишчезава из дана у дан под ударцима рушилачког будака, као и пред све то јачим дејством космополитске културе и урбанизма. До пре самих тридесет година, кад би неки странац дошао на краћи или дужи боравак у ову нашу, у то доба још помало паланачку варош, те кад би од своје газдарице затражио кључеве од стана и капије, она би га погледала у чуду и, готово увређена, подвикнула: „Какве кључеве, Бог с вама, та код нас нема лопова"!

Прилике су се у међувремену из основа промениле. Данас би, у Београду, ваљда тешко било наићи на газдарицу која би ланчић безбедности, на вратима свога стана, сматрала као ствар сувишну. У последња три деценија се у нашој средини много штошта изменило, а највише ритам и спољашњи изглед престоничке улице. Београђани који су некад живели више с календаром, но са часовником у руци, данас своје ужурбане часове броје друкчије. Они много чешће загледају у сказаљку која бележи секунде, но у ону која показује минуте.

—•—

Погледајте, молим вас, београдску улицу. Погледајте је у строгом центру, између Калемегдана и Славије. Ту се можда најживље осећа било његова живота. Ту може најбоље да се оцени и његова естетика. Јер улице великих вароши, поред ритма којим обично живе, имају и своју естетику. Естетика улице је у суштини одељак оне шире и сложеније естетике, — естетике вароши, — којој се у новије време, свуда у свету, поклања нарочита пажња. По изгледу њених улица, човек може доста поуздано да оцени колико смисла за лепо имају становници једне вароши, и нарочито колико укуса имају људи који управљају јавним добром.

Што се специјално Београда тиче, признати се мора да је општинска управа много учинила за његову улицу. Ипак, остаје још доста тога да се учини. На томе сада ревносно ради иницијатива приватна, а то значи: сопственици луксузних радњи, кафана, апотека, књижара, биоскопа, цвећарница итд., који се сви примерно труде да им је лице што лепше и привлачније. Не водећи овде рачуна о главној улици, шетач који се данас, пошавши од Калемегдана, упути Васином улицом према Теразијама и Краља Милана улици, може одмах да констатује, како се београдска улица, постепено али стално, развија и напредује у знаку лепоте. С једне и друге стране улица, кроз које човек пролази, његово око лети непрестано са једног на други ћепенак, са једнога на други излог. То вам је читава једна поликромија најразноврснијих ствари, које су размештене и груписане са много укуса и елеганције. Мануфактурне радње излажу са много „шика" своје свилене машне, разне рукавице и фуларе; шеширџије се живо брину како да нам лепше понуде своје „Борсалине" и своје „Хабиге"; модискиње се труде да што кокетније изложе своје спретне шешириће, израђене и искићене на све могуће начине, — док се јувелири, са своје стране, довијају да наше погледе и нашу пажњу скрену на свој блистави адиђар. Кафане и посластичарнице, које врве светом, привлаче нас, напослетку, сјајем својих огледала, елегантном модерношћу свога намештаја и, ноћу, обиљем својих електричних лампи.

—•—

У Кнез-Михаиловој улици је увече, између 7 и 9 часова, највећа светлост и највећи живот. Уз тутњаву аутомобила и хуктање моторних точака, ту се највише разлежу гласови продаваца новина. Ту је свакако (и дању и ноћу) центар естетичког живота престонице, и ту може најбоље да се види поступно сволуисање једног друштва, које није још сасвим изгубило своје оријентално обличје, али које убрзаним темпом стреми ка свима могућим облицима живота великих вароши на европском Западу.

Радње су, разуме се, душа улице; оне могу да се сматрају као велика атракција и главни фактор саобраћаја, те према томе, шаренила и лепоте на улици. Али покрај живих створова који се на улици крећу и по њој возају, овде треба споменути и једну другу, своје врсте лепоту — једну непокретну и немушту лепоту — којом је улица украшена и у којој неки назиру највећу оригиналност модерне улице. А то су разни рекламски огласи по кућама и киосцима. С вечера то узме вид читаве једне симфоније трепељивих жижака и пламенова у разним бојама.

Те шарене афише на бази електричне светлости могу да се сматрају као једна скроз модерна појава. Њихову улогу су некад вр-

шили јавни гласници и добошари, који су око себе скупљали радозналу светину. Данас то врше рекламски огласи. Разуме се да ти огласи — нарочито они на кућама и над крововима — коликогод могу да послуже естетизовању улице, они исто тако могу да допринесу њеном накажењу. Све зависи од вештине и укуса уметника, који те ствари раде. Има, међутим, плаката и ноћних афиша у шареном пламену, које су мала ремек-дела у своме роду.

Физиономија Београда није једнолика; она се мења на разним његовим странама. Улица је Протеј који непрестано мења облик и показује ново лице. Ако, на пример, напустите главну артерију, узнемирену и усковитлану улицу Кнеза Михаила и Теразије, па се поред хотела Лондона спустите у Милоша Великог улицу, имаћете утисак као да сте зашли у неку париску авнију. Та улица има своје посебно обличје. У њој нема ничега што би потсећало на борбу за живот; све је у њој елегантно и за пријатан одмор удешено. Ту се свет шета шетње ради, пешице или на коњу, али осећате да су људи, који ту шетају, оставили на страну сваку бригу. Види се јасно да то није свет великоварошких улица, који равнодушно јури за својим послом и нема очију за живе створове, који мимо њ пролазе.

Милоша Великог улица, у којој су нека од важнијих министарстава и два три страна посланства, лишена је готово сасвим хотела за странце и кафана са облигатним „Цазом". Чак и сабраћајци, који на њој одређују правац колима, као да својом силуетом додају нечег отменог општој физиономији те београдске улице. (Неестетски може да утиче само жандарм кад се по улици шета с натакнутим бајонетом.)

—•—

Јединствен природни положај овог белог града на падинама Дунава и Саве, чини да се странци врло брзо у њему снађу. Београд, истина, нема још толико скверова и маних паркова, колико би захтевала збијена насељеност његова центра; али се зато његов Калемегдан непрестано проширује и пролепшава. Поглед са тог омиљеног београдског шеталишта, нарочито ноћу, кад хиљаде сијалица описују џиновски полукруг што се пење ка Славији и Бањици, те преко Топчидерског брда спушта на Чукарицу и Савску обалу, тај поглед је просто и просто величанствен. Странци то једнодушно признају.

Али би они — ако хоће да буду искрени — овом старом и напаћеном граду морали још нешто признати. Они би морали признати да су га непријазни суседи и ратови стално спречавали у његовом грађевинском развоју. Сваки камен у њему бивао је преливан крвљу у борби за опстанак и политичку слободу. Ипак, Београд је данас углавном изграђен. У њему се буди нов живот, почиње да израњује нова судбина.

Нека би Бог дао да срећна иницијатива, која је руководила његов материални напредак, београдске грађане упути стазом умерености и реда да би тако могли да целој земљи послуже као пример за поштовање и мета за угледање.

Марко Цар

Прастари Сигиндунум и његови народи

1

А) *Један поглед*

Београђани и не слуте каква је сјајна, узбудљива, бујна и чудесна прошлост града у коме проводе свој живот. Па ипак, велика већина Београђана, сем оних који се баве испитивањем београдске прошлости, постала је равнодушном према овоме славноме месту. Али је Београђане морало узбудити, када слушају поједине људе који говоре са највећим самохвалисањем о некаквој чувеној прошлости какве мале балканске вароши, као да је ова средиште свељудске цивилизације и културе на свету. Јер, када се завири у прошлост, видеће се, да такво место није давало никаква повода каквоме светскоме догађају, никаквој слави оружја или части његових грађана. Ови су били мирни и покорни поданици свих спахија и свих господара! Београд пак, не само што је у прансторији показао да је био спона културе између Балтичкога и Егејскога мора као и јужне Русије, него се је често пута у његовим зидинама, или испред ових, одигравао какав судбоносни догађај, који је затресао сву Европу и од чега је зависио и њен сам опстанак. У прошлости, тешко је наћи место око кога су се народи више грабили, отимали, борили и крвавили, као што је то био *Сиинидунум*, доцније *Београд*. Зато је тачно речено да су народи готово свакога столећа ишли у крвави бој за Београд, као за какво *златно руно*, јер је он вратнице кроз које се улази у Балкан, ако није и сама глава Балкана. Природни положај Београда такав је, да му треба тражити премца у свету, што је још више мамило народе да му они буду господари. Покушаћемо, у колико нам је то могуће, да изнесемо један листак из прошлости овога древнога града, из онога доба када је постајао *прастари Сиинидунум*, далеко иза нас близу две, до две хиљаде и пет стотина година.

Б) *Прастари Сиинидунум и његови народи*

Познато нам је из историје, да су најстарији народи на Балканскоме полуострву били Трачани, Илири и Пелазги, доцније Јелини. Сви су ови били аријевскога порекла, јер су сви постали из једнога аријевскога стабла. Аријевци су некада живели у једној заједничкој домовини близу Памира и на изворима Оксуса (Аму-Дарје) и Јаксарте (Сир-Дарје), говорећи једним *истим* језиком. Они су били пастирски и ратнички народ, живећи *патријархалним* животом, где је у породици кућни старешина био и отац, и свештеник, и судија и цар, те је њом неограничено управљао. После много векова, Аријевци напустише ову домовину и разиђоше се: једни на запад: Трачани, Илири, Словени и т. д.; а други, који су говорили санскритским језиком одоше у Индију, трећи, говорећи зендски, одоше у Иран. Одавде се издвојише племена, као што су били Мијани и Персијанци[1]).

Али, ни Трачани ни Илири ни Мезијанци, као најстарији становници Београда, нису овоме дали своје име, па зато и не знамо како се је он називао у њихово доба. Тек када дођоше *Сиинии*, а после ових *Келти* или *Гали* из племена Скордиска, овај рт над Савом и Дунавом доби своје име: он се назва *Сиинидунум*. И то би његово најстарије име, које је трајало близу 850 година, када би замењено са другим именом чисто српским, Бели Град.

Нека нам буде допуштено прећи, у колико нам је то могућно, редом, бар најглавније и најстарије становнике и народе Сигиндунума, све до I века хришћанства. Тада се завршава прастари живот ове вароши, и почиње онај римске државне цивилизације, напретка и културе.

1 — *Трачани и Мизијанци или Мезијанци.*

У Омировој Илијади (XIII) спомињу се Трачани и Мизијанци. Омир их је опевао. У песми, где Зевс гледа на Трачане са Сигијона (а то је гора у пројанскоме приморју у Малој Азији) он вели: „Зевс се обазре, погледавши на земљу витешких Трачана и Мизијанаца, који се боре изблиза.“

Одавде се види да су Мизијанци (Мезијанци), били људи јуначкога духа. Са азијским Мизијанцима било је већ друкчије: они су прешли у пословицу као презрени робови. Мизијанци који су насељавали ондашњи Сигиндунум и Србију били су увек слободни, раздељени по својим племенима, живећи својим племенским животом, као што је то било и код других народа. Они су задржали своје прастаро име све док Римљани нису освојили ове крајеве, који су их назвали Мезијом, а то је област од Саве па све до ушћа Дунава у Црно Море. Али, када је у доба цара Ан-

[1]) Прокић, с. 148—149 (Ст. Ист. И. народа).

тонина (138—161 год.) изведена подела, на Горњу и Доњу Мезију, онда је прва обухватала Србију, те је Сигиндунум био у Горњој Мезији.

Грчки земљописац Страбон (рођен у Амасији у Понту, Старој Кападокији, 57 год. пре Христа, умро 25 год. после Христа), сматра, да треба у Омировој Илијади подразумевати европске Мизијанце, од којих су произашли азијски за време тројанских ратова. За Мизијанце и Трачане Страбон вели да живе покрај обале са обе стране Дунава, па дакле и у Сигиндунуму. Дионисије Александринац Перјегит (под царем Августом) вели: „Панонци и Мезијанци даље су на северу од Трачана, а ови имају бесконачне земље." И Панонци и Мезијанци простирали су се од Норикума, Крањске, па до Црнога мора, а у свему су били сродни народи са различитим именима. Обоје, раздвајала је река Сава. Иродот (484—425 пре Христа) вели, да је, после Индијанаца, племе Трачана највеће. Обичај и мишљења била су им једнака, што доказује њихову сродност.

О Трачанима вели Иродот (V-3): „Кад би над њима владао један владар, и када би га одушевљавала једна мисао, био би најмоћнији народ и не би га нико могао победити".[1]) Он даље вели, да су над гробовима правили хумке или могиле (хома), од којих се многобројне и данас могу видети у Тракији од Једрена па до Цариграда. Најглавнија Трачка племена између Дунава, Црнога, Мраморнога и Егејскога мора, а то је предео Доње Мезије и Тракије, била су ова: Гети, између Дунава, Балкана, Црнога мора и реке Чибре (Себрус); Кробизи, поред Црнога мора; Мизи, у долини Чибре; Тривали, између реке Искре и Дрине; Тимохи, око Тимока; Певцини, у Добруџи или Малој Скитији; Пеџени, око реке Пека; Серди, око реке Несте (њихови свештеници беси приносили су жртве боговима на најузвишенијем брду, одакле реч „беса"); Одризи, око реке Марице, главни град Јакудан, сада Једрене, најјаче трачанско племе; Цикони, са леве стране Несте; са десне Сапеји — Шопови; Поџери, Неропси, Далонци, Синти, Елони, Корали, Марви, Безанти и Боти. Свега двадесет племена.

Међутим, по *Пуцгеру*,[2]) простирање Трачана било је много веће; они су држали крајеве почев од реке Тисе па све до реке Прута (Поретуса), дакле држали су цео Банат, Румунију, Бесарабију, па дакле и Београд, заједно са облашћу између Мориша и извора реке Тисе. Зато су и могли бити становници Сигиндунума.

Њихов живот. Као староседиоци бавили су се овчарством и сточарством, па ипак су били чувени јунаци на гласу. Како су Грци баш на трачанским обалама основали своје градове и насеобине, као што је *Византија*, данас Цариград, Анхијало на Црноме мору, Кардија на Егејском, то су Трачани, у додиру са Грцима, постепено прилазили грчкој култури. Трачани су живели у селима и градовима. Вели се да су ратовали само ради пљачке и грабежа, али је ово одлика и осталих племена у то доба. Били су многоженци. Код њих је био један чудан обичај: веселе се, кад код умре, а плачу, када се дете роди! Па ипак зато о своме празнику „Котису" много су се веселили и шарали или тетовирали. Веровали су у бесмртност душе; своје су мртваце сахрањивали у земљу, а са њима и њихово оружје, судове, одело, новце. Када умре муж, са њим је сахрањена и жена. Над гробом су подизали хумке или могиле, којих и данас има врло много од Једрена па све до обала Црнога и Мраморнога мора.[1]) Око 450 год. пре Христа, трачанско племе Одрисци, оснује своју државу, и заиста под краљевима: Терезом, Ситалком и Севтесом, сви трачански крајеви, од Егејског Мора па до Тисе и Прута, били су сједињени. Али, Одриске разби Македонски краљ Филип (359—336 пре Христа), те оснује на реци Хебрусу (Марица) Филипопоље или данас Пловдив, заузме све златне трачанске руднике и сву трачанску егејску обалу. Затим, његов син цар Александар Македонски (336—320 пре Христа), заузме сву Тракију, а после њега Келти у III в., Скити у II в. и најзад Римљани, заузеше земље Трачана, те Одрисци изгубише и слободу и државу. Најпосле, Тракија постаде Римска област у 46 год. после Христа за владе императора Клаудија. Тако Трачани, иако многобројни, — немајући над собом никакву државну власт, лишени државног уређења, — пропадоше пред јаком централистичком царевином, као што је је био Рим. Од слободних људи, Трачани постадоше робови, а под царем Јустинијаном (527—567) ишчезе за навек и сам трачански говор.

Ето, таква је била прошлост ровних становника Сигиндунума. Њихов живот у овој вароши морао је бити приближан ономе, кога су они водили у својим племенима.

2 — *Илири*

Све крајеве између Саве, Драве и Јадранскога мора па до Епира, заузимали су Илири. Ево њихових племена из тога доба: Истри у Истрији, престоница Тергеста (данашњи Трст); Либурни између Зрмање и Крке; Далмати — између Крке и Неретве; Илири — између Неретве и Шкумбе; Аутаријати, брђани, средиште Косово, Дибра (Галис); река

[1]) Срећковић, Историја, стр. 14.

[2]) Пушгер „Historischer Atlas — Die Alte Welt, 1—2, 3." Bielfeld ind Leipzig.

[1]) Године 1913 би разорана једна велика хумка на српском сектору Једрена, где је била српска војска за време опсаде овога града. Тада се најпре остаци од костура човековог, неки новци, врови од стрела итд.

Тара од њих води своје име; Дардани, источно од ових, од Црнога Дрима до Мораве и Пчиње; Пеони, чији су главни градови: Разлог, Дивар и Билазора (Велес). Пеони су живели у кућама саграђеним на колу и хранили се рибом; други су живели у кућама на колу у Пресбанском језеру (село Наколци). У доба Македонског краља Филипа, био је старешина над Илирима Брадил, кога је Филип победио 359 пр. Хр. и чију је престоницу Охрид заузео. Брадил је погинуо у овој битци.[2]) Сингидунум освојиште Аутарејци, када потиснуше Тривале из њихових седишта, те су Илири, Аутарејци, постали господари тривалских крајева. Али, и ово освајање Сингидунума од стране Аутаријата није било дугога века. Њих потиснуше други народи.

3 — *Сиґини*

Ко су ти Сигини? Одакле они дођоше? Јесу ли имали какве племенске везе са другим народима или нису? На сва оваква питања, покушаћемо да одговоримо, у колико нам је год то могуће, према историјском материјалу кога имамо под руком. Раније од 500 год. пре Христа, *Сиґини*, једно *скитско*-мињанско племе, основаше свој град на ћу више Саве и Дунава. У 300 год. пре Христа, Келти из племена Скордиска, насељавају тај рт, на коме оснивају свој главни град, који доби своје име, чувено у историји света, *Сиґиндунум*. Бедеми овога града, по свој прилици беху начињени од једнога неотесанога џиновскога зида.[3])

Иродот, отац историје, ево шта вели о Сигинима:

Пошто је претходно споменуо Трачане, он овако вели: „Што се пак тиче ове области преко Дунава, која се простире на северу (Панонија), нико нам извесно казати не зна, какви људи тамо живе; него, види се да је врло велика и бескрајна пустиња. Све што сам о томе могао сазнати, јесте то, да се тамо налази некакав народ који се назива *Сиґини (Сиґиной)* и да носи *мињанско* одело. Њихови су коњи по читавоме телу космати, дугачких длака по пет палаца и широка носа; они су мали, као погрбљени и неспособни да на себи носе јахача. Али, упрегнути у кола, они су врло брзи, и због тога се становници служе понајвише колима. Ови Сигини простиру се до суседства Венета на Јадранском Мору. Прича се, вели Иродот, да су ти Сигини мињански насељеници; али, ја не могу никако замислити, како су Мињани могли основати такву далеку насеобину. Међутим, дужина времена која доводи у ред све ствари ово оправдава. Лигури, који живе више Масилије (Марсеља) називају трговце Сигинима. Кипријоти пак тако називају своја копља".[1])

Мињани и Персијанци[2]) живљаху у пределу који је познат под именом *Иран*. То је једна азијска пространа висораван, која се протеже од реке Тигра па на запад до области реке Инда, и од Каспијскога Мора и степа на северу, до Персијскога Залива и Индијскога Мора на југу. Планине су на истоку, западу и југу, где има поред река и плодне земље. *Мидија* је на северу Ирана, између Каспијскога Мора и реке Тигра; на северу је бреговита, а долине су између брегова плодне и наквашене потоцима и речицама, које са брегова највише теку Тигру. Брегови су покривени боровом и храстовом шумом; у долинама обделавано је жито, подизати воћњаци са свима нашим воћним дрвећем: трешњама, јабукама, шљивама итд. Мидија је била сточарска земља, и њени коњи у старо доба били су чувени. Престоница Мидије била је Екбатана. Како је цар Кијаксар (632—595) управљао Мидијом која се је простирала све до Црнога Мора, где је био њен град Амиз, то је могућно да су Мињани могли прећи одатле на ушће Дунава и допрети у Сингидунум. Као добри одгајивачи коња, Мињани су то наставили и у овоме месту.

Сигини, вели проф. Лефевр, трговци и извозници оружја од метала и гвожђа, били су као и Скити обучени по мињанскоме начину у дугачко одело, које су они опет позајмили од Келта. Заиста, Скити су могли доћи из Мидије, где су Скити врло дуго живели. Тако Халиби, настањени између Јерменске и Антропатене, израђивали су гвожђе које је Ескил називао халипским. Међутим ово су били Скити.

Омир спомиње као суседе Трачана и Мизијанаца у својој Илијади (XIII) и некакве Галактофаге „најмудрије и најпаметније људе". У VIII в. пре Христа, на место ових појављује се име *Скита*, које се спомиње у песника Хезиода, из тога доба. Ово име знали су Грци настањени на обалама Црнога мора. Јер ови Скити, прешавши Кавказ нападоше Мињане за време мињанскога цара Кијаксара, и пленише Мидију 28 година. Други део Скита одбаци Гете и Трачане, па заузе лезу обалу Дунава, која се после назва Малом Скитијом. Скит Анархазис у VI в. пре Христа, сматран је за грчкога мудраца, а 508—506 г. пре Христа Скити потукоше персијскога цара Дарија, када је ова[1] прешао на леву обалу Ду-

[1]) Лефевр 159—160 (Germains Atlaves, origine et croyances par André Le fèvre Professeur à l'Eco d'Antropologie — avec unatlas de 32 cartes — Paris 1903). Катанчић, стр. 114. — 2) Лефевр, стр. 160.

[2]) Прокић, „Стара Историја" стр. 151.

[2]) „Одломци" с. 195 М. С. Милојевића, 1872.

[3]) Карић, „Србија", 1887 г.

нава.[3]) Услед тога ратнички глас Скита би раширен врло далеко. Они су били номади, сточари и земљорадници. Скити са Азовского Мора (краљевски Скити) продавали су Атини своје жито. Скити су били непосредни суседи Иранијеваца, те су припадали аријевској раси, што сведоче имена скитских краљева: Арија, Аријопета, Паризада. Одавде се види да су Скити били индо-европского порекла. Према Иродоту, скитска је пространост у V в. пре Христа била врло велика: од Карпата па до Каспијского мора.

Међутим, Скитија је обухватила део онај огромни простор од Волге па све до Јадранского Мора.[1]) Иродот вели да су седам наречја била говорена између Каспијского мора и Истроса (Дунава), те су старешине најглавнијих племена употребљавали седам разних тумача, како би се Скити споразумели међу собом. У ствари, то је био само један језик — скитски.

У врло давно доба продреше скитска и словенска племена у дунавску равницу, па се настанише између Њемена и ушћа Дунава: Роксолани, Бастарни и Пеуцини, а друга, истакнутија напред, на западу и југу: Лугејци (Пољаци), Венеди или Венети на Јадранскоме Мору.[2]) У Иродотово доба, вели проф. Лефевр,[3]) а то је у V в. пре Христа, народ који је дуго времена давао своје име целој тој огромној маси словенских и пословењених народа, био је народ *Сармата* или *Сауромата*. Они су били настањени између Каспијского и Азовского мора. Ево шта вели о њима Иродот (IV—21): „Прелазећи Танаис (Дон), ми више нисмо у Скитији, већ улазимо у Сармате (Сауромате), који су настањени од Палус Меотида (Азовского Мора) у простору од 15 дана хода, где нема никаквога дрвета, ни дивљег ни плодног. Више њих су Будини, чије је земљиште покривено сваковрсним дрвећем." То је дакле једна задобијена тачка.

Према Иродоту, Сармати су били у ствари само једно *скитско племе*. Они и Скити, њихови суседи, говорили су наречјем једнога истога скитскога језика, иако су ова наречја била многобројна. Отуда су и имали седам тумача да би се споразумели. Али, како је даље било кретање ових Сармата, што се тиче баш овога нашега излагања? Ево како је било. Од V в. пре Христа, према проф. Лефевру, оно је било овако: Северно од Кавказа па до реке Бористена (Дњепра), пут им је био заједнички; одавде се крећу *Пеуцини* и заузимају садашњу Добруџу као и део источне Бугарске. У III в. пре Христа они су на ушћу Дунава на острву Певку, које се сада зове Св. Ђорђе. Бастарни, заузеше сав онај простор од Тираса (Дњестра), па све до садашње западне Бугарске. У III в. пре Христа, Персеј, македонски Краљ, узео их је као своје најамнике и плаћао, а поводом борбе противу Рима. Они нападоше на Скордиске у Илирији. Једно пак племе, под именом *Словени*, спусти се од Дњепра преко Карпата и Београда, те се заустави у данашњој Херцеговини, а од Карпата спустише се и *Венеди* или *Венети*, који населише данашњу обалу Венеције на Јадранскоме мору. Сигини, заузеше крајеве почев од Словенчаких Алпа, па долином Саве и Драве до утока ових река у Дунав, затим утоком реке Тисе и током Дунава, допреше до у самоу средину данашње Румуније, где се измешаше са Бастарнима. Према овоме *Сарматија* је у томе добу (V в. пре Христа) обухватала сав онај простор од Карпата па до Јадранского мора, чији су јужни део населили и држали *Сигини*. Та пак Сарматија била је у ствари део Скитије, а ова се је простирала све до реке Волге. Историја нам није изнела ниједан рат између сарматских племена, већ је између њих и Скита владао мир.[4])

Име ових Сигина, Сармато-Скита, остало је Београду, који је се називао *Сигиндунум*, што значи „Град Сигина". Реч пак „дунум", означава и брег, као што је јелински географ Страбон, у својој географији, брег узимао за варош или град. Како су пак по Иродоту, Лигури називали трговце Сигинима, онда је Сигиндунум значио тржиште или трговачко место.[5])

Клаудије Птоломеј први спомиње на грчком *Сиђин-донон* међу варошима *Горње Мезије*, садашње *северне Србије*. Његов је назив тачан, јер вели „*Сиђин*" а дални оснивачи Београда били су заиста Сигини, а не *Синђини*, што се у даљем току времена није држало.

За *Птоломеја, Сиђин-дунум* јесте прва варош на *Дунаву*.

[1]) Дарије пређе Дунав на мосту од чамаца, па заје дубоко у степе Скита (сада Јужна Русија). Између Дунава и Дона, лутао је два месеца, не могући никако достићи скотске коњанике, који се пред њим повлачаху, пошто иретходно опустоше и уништише цео крај у коме отступаху пред Даријем. Када глад нападе на Даријеву војску он се поврати на Дунав, да би отступио. Тада му Скити послаше чудноватe поклоне: птицу, миша, жабу и 5 стрела. То значи: „Персијанци! Ако не одлетите у ваздух као птице, ако се не сакријете под земљу као мишеви, или не поскачете у воду као жабе, ви нам нећете умаћи, већ ћете изгинути од наших стрела". Мост је на Дунаву чувао Хестија, тиранин из Милета, кога су Скити молили да мост разруши, како ниједан од Даријевих војника не би изнео главе. А Дарије је пошао на Ските са 700.000 војника и 200 лађа. Хестија одбије ову молбу Скита и Дарије са остацима своје војске пређе у Добруџу, па одатле у Тракију, коју целокупну заузме. (Прокић, „Стара Историја" стр. 146—147).

[2])—[4]) Проф. Лефевр, стр. 157—160, вид. карте под бр. 16 и 17.

[5]) Катанчић, стр. 129.

Према итинереру-ходепорикону-*Антонинов*у,[6]) Сингидунум јесте град. *У опису царства* стоји забележено, да је *Сингидунум седиште Четвртога Флавијевога Легијона*, а под војводом *Горње Мезије*, сада Србије. Тадањи *Сингидунум* био је *велика* и *лепа варош*. Ово сведоче и нађене плоче, како вели Катанчић у „Спомен Београду", и *49 гробних споменика* са натписима, које су Аустријанци пронашли копајући шанчеве, приликом освајања Београда.

Даљи писци као: *Сократ, Никифор, Калист* и *Прокопије* спомињу *Сингидунум*, да је он *прва варош на Дунавскоме брегу*, као што то спомиње и *Цезарије*. Они га називају *Сингедон, Сингедон* и *Сингедонијани*. *Хиеродес* вели „Сингидонос, управитељство *Мезије*." *Зосим* пак тврди, да је *Грацијан*, бежећи, ухваћен и убијен од *Андротација* на мосту код *Сингидуна*. Ко из *Паноније* у *Мезију* прелази, тај мора прећи преко Саве, те је морао ту бити и град.

Теофилакт Симоката вели „*Сингедон* опасују две реке", па за једну вели да је Сава. *Филостиј* „*У Сенгидону Мизије*." *Теодорит* назива *Сингидонум* а *Кедрин* „*Сингидона*." Професор *Лефевр* назива га *Сингидунум*.

После овога, ишчезава име *Сингидунума* или *Сингидунума*, па за увек остаје српско име *Београд* или *Београд*, о чему нам цар *Порфирогенит* пружа доказе (Катанчић, Спомен Београда, Гласник V, 128).

Са оваквим завршетком речи „дунум", Сингидунум показује дуго сусестно или стапање Скита са келтским народима Таурисцима и Скордисцима, који оставише своје трагове у долинама река Драве, Саве и Дунава. Тако од народа Гауриска постадоше вароши Нореја, сада Љубљана, Таурунум, сада Земун, а од Скордиста Дуростору, сада Силистрија, и Сингидунум, сада Београд.[1])

Словени се, дакле, кретоше западу и југу, под именом Сигина, те заузеше све крајеве до Јадранског Мора. Име *Словен* носило је једно сарматско племе, те се оно доцније распростре на све народе који су говорили, иако наречјем, ипак једним истим језиком. Реч „слав", равно је грчком „клевос", или „клес": Хераклес, Периклес итд. — од Индо-Европског корена „клу" или „слу", а то је размишљати, схватити — што значи *глас, слава*. Тај нови свет из непосредне близине Иранијеваца обухвати цео онај огромни простор између Каспијскога мора и Висле, између Волге, Црнога и Јадранскога мора.[2]) У Иродотово време то је била Сарматија, од имена Сармата, те се Сармати и јављају као оснивачи Сигиндунума или Београда. А доцније, на место име Сармата јавља се име Словени.

Какав је био живот у Сигиндуниуму, за време од V в. пре Христа па до I в. хришћанства? На ово питање тачног одговора нема. Једино што би се могло рећи, то је, да су Сигиндуњани живели онаквим племенским животом као и остали Сармати, и Скити, измешани са Галима или Келтима. Што знамо, то је да су Сармати, као Сигини у Сигиндуниуму, говорили сарматским наречјем али скитским говором. Упоредна граматика језика, чија би основа била санскритски језик, могла би нам дати приближан одговор на питање којим су говором становници Београда говорили. Али што знамо, то је да су и Скити и Сармати, па дакле и Сигини, чисто аријевскога порекла, као што сведоче напред изнета имена скитских краљева. Сигиндунски говор или скитско-сарматски био је прелаз од говора источних Аријеваца у Азији ка европским Аријевцима у западној Европи. Скитски говор, а наречје сарматско, јесте онај који се је говорио у Сигиндуниуму у то доба. Обичаји су морали бити у Сигиндуниуму приближни обичајима племена из којих су постали становници овога места. Узмимо ратовања. Код Сармата је био обичај да погубе само стотога заробљеника, а не остале, што је доказ колико толико поштеде живота осталих људи. Код ондашњих других племена овога није било, већ се је дешавало, да су сви заробљеници побијени. Могућно је, да је овакав начин ратовања био и код Сигина. Врачбине и врачања тада су била права вера код свих народа, па и код Сармата, Скита и Сигина. Код Сармата врачеви су врачали: кору од липе обавију око прста, па када одавијају ову кору, онда врач изговара пророчке речи и врачбине, вели Иродот. Исто тако можемо веровати да је овако било и код Сигињана. Из једне приче се види, код Иродота, да сарматске жене иду у лов, да јаше коње и да се облаче као људи, што је све доказ њиховога јунаштва и храбрости. Сармати, вели Тацит, проводе свој живот на коњу и иду за плугом. Као што се одавде види, Сигињани, који су сарматско-скитско племе, могли су имати исте овакве обичаје, те су Сигини били и сточари и земљорадници и трговци и ратници, а њихове жене храбре и јуначне. На 2380 година, раније од нас данашњих Београђана, овакве одлике Сигина могу бити само похвалне, што је доказ да Београд и у томе давноме добу показује исте особине које је показао до данашњега дана, а то је рад, рат и трговина.

(наставиће се)

Радивоје К. Новаковић

[6]) Антонин Побожни, римски цар од 138—161. Итинереp, јесте речник места у римској царевини са растојањима од Рима.

[1]) Проф. Лефевр, стр. 160.

[2]) Проф. Лефевр, стр. 156—157.

† Румунска Краљица Марија Мајка

— Изјаве саучешћа Претседника Београдске општине г. Владе Илића —

Румунска Краљица Марија Мајка преминула је 18 јула т. г. у 17,38 часова у дворцу Пелишор у Румунији. Блаженопочивша Краљица је боловала дуже времена од ретке болести, од склерозе јетре и слезине, и била је на лечењу у Дрездену. Кад је предосетила да ће умрети, захтевала је да је пренесу у Румунију у дворац Пелишор, где је умро и Њен Супруг Краљ Фердинанд I. Сама ова упорна жеља да је пренесу у отаџбину, тешко болесну, макар тиме прекратила себи и живот, доказује колико је жарко во-

Блаженопочивша Румунска Краљица Марија

лела Румунију. Цео Њен живот, од удаје до смрти, био је посвећен слави и величини Њене нове отаџбине.

Сахрана је извршена 24 јула у манастиру Куртеа Арђеш, у краљевској породичној гробници, поред гроба Краља Фердинанда I.

Краљица Марија је рођена 29 октобра 1875 у Иствел Парку (грофовија Кент), као старија ћерка војводе Алфреда од Саксен Кобург-Готе и војводе од Единбурга, другог сина енглеске краљице. Мајка Јој је била руска велика кнегиња Марија. Била је тако унука Краљице Викторије и руског цара Александра II. Венчала се 1892 са румунским престолонаследником Фердинандом, који је постао Краљ 1914.

Краљица Марија се сва предала вршењу своје краљевске мисије и живела је само за Свој румунски народ. Делила је све патње са њим. За време крвавог светског рата појављивала се и у рововима, под пљуском шрапнела, да улије наде и храбрости малаксалима, долазила је и у болнице да лечи рањенике. У тешким политичким кризама показивала је увек задивљујућу присебност, храброст и дубоку мудрост.

Као списатељица великог талента позната је и у Румунији и у иностранству. У својим делима, која се радо читају, показала је велики дар посматрања и уметничког изражавања. У њих је излила целу Своју личност.

Зато је разумљива Њена велика популарност у румунском народу, који је искрено оплакује, од најсиромашнијих колиба до богатих двораца. Овој дубокој тузи придружује се и југословенски народ, који учествује у болу Своје љубљене и узвишене Краљице Марије Југословенске, ћерке Блаженопочивше Румунске Краљице Марије.

Бол југословенске Престонице због смрти племените Румунске Краљице Мајке изразио је Претседник Београдске општине г. Влада Илић у овим депешама:

ЊЕНОМ ВЕЛИЧАНСТВУ КРАЉИЦИ МАРИЈИ

Букурешт

У часу превелике туге која је задесила Ваше Краљевско Величанство смрћу Ваше Узвишене Мајке Њеног Величанства Краљице Марије молим Ваше Величанство да благоизволи примити искрене изјаве саучешћа грађанства престоног града Београда, његовог Градског већа и моје лично.

ВЛАДА ИЛИЋ

Претседник Београдске Општине

Господину ЈУЛИЈАНУ ПЕТЕРУ,

Претседнику града Букурешта

Хитам да Вас уверим да грађанство Југословенске престонице узима у великој мери учешћа у великом болу, који у овом моменту осећа становништво Букурешта, услед смрти Њеног Величанства Краљице Марије.

ВЛАДА ИЛИЋ

Претседник Општине града Београда

Свечано устоличење Њ. Св. Патријарха Гаврила на престо српских патријараха у Пећи

— Честитка Претседника Београдске општине г. Владе Илића —

Величанствена црквена свечаност обављена је у Пећи 2 августа т.г.: Уведен је на свечан начин Њ. Св. Патријарх Гаврило у стари престо српских патријараха. Ово је 42 устоличење од устоличења првог српског патријарха, а треће устоличење од успостављања старе српске патријаршије после светског рата. Варош је била необично жива, свечано расположење осећало се свуда још неколико дана пре главне свечаности.

Изјутра после 8 часова кренула је свечана поворка архијереја и свештенства на челу са Њ. Св. Патријархом из патријаршије у Манастир. Војна музика је интонирала химну. Њ. Св. Патријарх и архијереји били су обучени у нарочито свечане одежде. Пролазећи кроз шпалир народа и војске Њ. Св. Патријарх је благосиљао присутне. На улазу у стари пећски манастир Патријарха су дочекала разна изасланства, поређана већ раније према програму. Огромне масе света испуниле су и цркву и порту, тако да се поворка једва кретала.

У 8 и по почела је свечана литургија, коју је служио Њ. Св. Патријарх Гаврило.

Свечани чин устоличења

Овој свечаној литургији присуствовали су, поред претставника многобројних друштава и установа, ови званични претставници: Изасланик Њ. В. Краља Петра II генерал г. Христић; претставници Краљевске владе министри г.г. Милан Симоновић, Добривоје Стошовић и Богољуб Кујунџић; претставник Народне скупштине потпретседник г. Вучетић, претставници Сената сенатори г.г. Крстић, Спасојевић и Кујунџић; претставник Министра војног генерал г. Копчалић, бан зетске бановине г. Пера Иванишевић, претседник Пећке општине г. Протић, командант града Пећи мајор Прокеша и др.

После заамвонске молитве, Њ. Св. Патријарх изађе са архијерејима кроз царске двери. Најстарији архијереји митрополити г.г. Јосиф и Доситеј узимају га за руке и уводе на свечан начин у древни престо српских патријараха.

Загребачки митрополит г. Доситеј пропратио је устоличење Патријарха говором у коме је честитао Патријарху и објасњио значај овог светог чина.

Са престола српских патријараха одржао је Њ. Св. Патријарх Гаврило језгровиту беседу у којој је истакао значај православља за наш народ и његову слободу.

Велике тековине светосавског православља — рекао је Њ. Св. Патријарх — биле су најчвршћи ослонац наше старе националне славе и величине. Оне су и после па и до наше државне слободе биле и остале стуб одбране, стуб самоодржавања и стуб утехе и наде на поновни васкрс државне самосталности и слободе.

Жичка архиепископија и пећка патријаршија, носиоци и чувари светосавског православља, били су Богом надахнути руководитељи и путовође српског народа кроз сва тешка времена нашег мучног живота под игом туђина и непријатеља. Кад је наша стара држава политички и физички била угушена, остала је била она непобедива и животворна снага духовног јединства и верског национализма коју је нашем народу чувало српско свештенство преко и кроз хришћанско православље. Ову животворну снагу нису могле уништити ни све физичке силе непријатеља и туђина, јер је она била чврсто усађена и утемељена у души и срцу српског народа. Отуда је наша историја и политичка и национална у исто време и историја светосавске цркве и обратно.

Њ. Св. Патријарх је даље оцртао патње српског народа под турским ропством које су морали да подносе и пећски патријарси. Извесни су патријарси морали да беже са својим народом, други су, — као и остали архијереји, свештеници и народни прваци — завршили свој живот као мученици на вешалима, неки су тровани, неки на коље набијани и дерани, черечени. И са овог светог престола много је српске крви просуто у току векова за остварење великих идеала, који су остварени у данашњој моћној Краљевини Југославији.

Затим је споменуо посебно све патријархе који су погинули мученичком смрћу, истакао значај обновљења пећке патријаршије, које је извршио Витешки Краљ Александар I Ујединитељ, и упутио Богу топле молитве за душе свих патријараха српских, свих бораца за слободу и независност, свих осветника Косова и ослободитеља наше народа на челу са највећим Ујединитељем Блаженопочившим Краљем Александром.

Помолимо се Богу, са светог патријаршијског престола, за живот и здравље Краља Петра II и Његов Краљевски Дом, Краљевског намесништва на челу са Њ. Кр. Вис. Кнезом-Намесником Павлом.

Народ и свештенство поздравили су Њ. Св. Патријарха певајући „Много лествија", приредили су овације Њ. В. Краљу Петру II, а војска у порти одала је почаст Њ. В. Краљу плотуном.

Изасланик Њ. В. Краља први ађутант генерал г. Христић честитао је Патријарху устоличење, а Патријарх га је благословио и пољубио у чело. Министри и остали званични представници приказали су редом Патријарху и честитали Му љубећи Га у руку. Патријарх им је делио благослове. Сви присутни су прошли поред Њ. Св. Патријарха и добили благослов.

Свечана поворка архијереја и свештенства, са Њ. Св. Патријархом на челу, изашла је затим из цркве. Појава Њ. Св. Патријарха у парку изазвала је бурно одушевљење. Почасна чета пали плотун, а музика интонира химну. Народ кличе „Живео Патријарх!", а Патријарх одговара „Живео Краљ!". Овај поклик сви присутни прихватају радосно.

Њ. Св. Патријарх приредио је у 13 часова традиционални ручак. За време ручка Њ. Св. Патријарх је наздравио Њ. В. Краљу Петру II, захвалио се Краљевској влади, Народној скупштини и Сенату на високој пажњи коју су указали цркви поводом овог свечаног чина шаљући своје делегате.

Министар правде г. Милан Симоновић одговорио је на здравицу Њ. Св. Патријарха истичући значај и велика историјска дела Српске православне цркве и њених пастира.

После подне приређено је на једној пољани поред патријаршијског манастира народно весеље и ручак за народ.

ЧЕСТИТКА ПРЕТСЕДНИКА БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА

Поводом ове историјске свечаности у Пећи упутио је Претседник Београдске општине г. Влада Илић, у име Престонице, Градског већа и своје лично, ову депешу:

АРХИЕПИСКОПУ ПЕЋСКОМ
МИТРОПОЛИТУ БЕОГРАДСКО-КАРЛОВАЧКОМ
ПАТРИЈАРХУ СРПСКОМ
ЊЕГОВОЈ СВЕТОСТИ
ГОСПОДИНУ ГАВРИЛУ

П е ћ

У моменту када се обавља свечано увођење Ваше Светости у древни престо српских патријарха молим Вас да изволите примити најискреније честитке и најлепше жеље које Вам шаљем у име престоног Београда, Градског већа и своје лично.

Данашња величанствена свечаност оживотворава славну традицију Светосавске цркве која је како у доба српске славе и величине тако и у доба страдања и искушења била средиште духовног, верског и народног живота.

Као Поглавара свете православне цркве који данас свечано улази у престо својих славних претходника Београђани преко свога Претседника поздрављају Вашу Светост молећи је за патријаршиски благослов и топле молитве.

ВЛАДА ИЛИЋ
Претседник Београдске општине

Прослава француског народног празника у Београду

Француски државни и народни празник 14 јули, успомена на освајање Бастиље и почетак Француске револуције, прослављен је и ове године у Београду манифестовањем љубави и дивљења према великој човекољубивој француској нацији. У прослави је узео учешћа цео Београд, непосредно или преко својих многобројних организација.

На свечаном пријему код француског посланика г. Ремона Брижера, пре подне у француском посланству, били су претставници државних и самоуправних власти, претставници официрског кора, дипломатски кор, делегати разних националних, ратничких, културних и хуманих удружења.

Г. Брижер је том приликом одржао значајан говор, у коме је нагласио да Французи и Југословени иду и даље раме уз раме, као што су одувек ишли.

Говор је пропраћен живим овацијама Њ. В. Краљу Петру II и Претседнику Француске Републике г. Лебрену.

Удружење бивших француских ђака приредило је увече свечану академију у дворани Правног факултета у част француског народног празника. Дворана је била препуна грађана. Појава француског посланика г. Брижера на овој академији пропраћена је бурним овацијама и свирањем француске химне.

Говорници на тој академији — г.г. д-р Нико Мильанић, професор универзитета, д-р Ђорђе Тасић, професор универзитета, д-р Иван Бајa, професор универзитета, Светислав Петровић, Луја Ловрић и један претставник студената г. Минић — изнели су шта је све Француска учинила за наш народ, нарочито за време последњег крвавог рата, колико је утицала на развој наше културе; истакли су значај француске револуције, која је донела демократију и слободу на Континенту и отворила пут за признање равноправности свих народа. Г. д-р Бајa је истакао да француска наука стоји у служби целог човечанства, она није измислила ни бактериолошки рат ни бојне отрове; зато данас очекујемо спас од великог духа француске науке.

После ових говора, једна девојчица предала је г. Брижеру лепу лутку обучену у шумадијско одело као поздрав српбјанске деце г-ђи Брижер и свима француским мајкама.

Исто вече је у просторијама Аутоклуба приређено свечано манифестационо вече поводом француског националног празника.

Ова спонтана и срдачна прослава у Београду још је једном освежила успомене на заједничке борбе и патње Југословена и Француза у светском рату, показала колико је велика захвалност свих оних Југословена које је Француска примила и помогла за време избеглиштва, као и колико су француска култура, француске политичке и социјалне концепције постале саставни део југословенске народне душе.

Мађарски хотелијери у Београду

Једна група мађарских хотелијера боравила је у Београду 10 и 11 јула. Двадесет претставника највећих будимпештанских хотела посетила је престоницу Југославије да се упознају са нашим хотелима и хотелијерима и да утврде модалитете сарадње између југословенских и мађарских, а специјално између београдских и будимпештанских хотелијера: странн туристи би били упућивани из Југославије у Мађарску са свима потребним упутствима о мађарским, а особито будимпештанским хотелима, а мађарски би хотелијери упућивали опет своје посетиоце, стране туристе, у Београд и у остале градове Југославије, дајући им све податке о југословенским хотелима.

Оваква сарадња вршена је дуго времена између мађарских и аустријских хотелијера, а специјално између хотелијера Будимпеште и Беча, и давала је сваке године лепе резултате. После аншлуса смањена је знатно посета туриста Аустрији из Енглеске, Француске и Америке, а тиме је смањена та посета и за Мађарску, јер су странн туристи прелазили обично из Аустрије у Мађарску. Овим споразумом између мађарских и југословенских хотелијера накнадно би се у извесној мери тај губитак за Мађарску, а повећао би се и број туриста у Југославији.

Београдски хотелијери дочекали су срдачно своје мађарске колеге и примили их оба дана као своје госте, стављајући им бесплатно собе у својим хотелима. Приредили су им заједнички ручак код „Коларца", а мађарски хотелијери су приредили својим београдским колегама заједничку вечеру код „Српског Краља."

Мађарски хотелијери су разгледали београдске хотеле, прегледали су београдске знаменитости и положили венац на гроб Незнаног Јунака на Авали. Из Београда су отпутовали за Нови Сад.

Славе београдских установа

СЛАВА ШЕСТОГ ВАЗДУХОПЛОВНОГ ПУКА

Шести ваздухопловни пук прославио је своју славу св. Илију у кругу пука. Од улаза у круг па до самог великог хангара, где је обављена главна свечаност, стазе су биле искићене југословенским заставама, а сам хангар је укусно украшен заставама, цвећем и зеленилом.

Слави су присуствовали: изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Миливоје Дурбешић; изасланик Министра војске и морнарице први помоћник Министра генерал г. Александар Стојановић; начелник Главног генералштаба г. Милутин Недић; командант Дунавске дивизије генерал г. Петар Арачић; командант Коњичке бригаде Краљеве гарде генерал г. Милутин Жупањевац; претставници осталих војних власти, ваздухопловних институција и верноисповести.

Госте су дочекивали командант ваздухопловства генерал г. Душан Симовић, начелник штаба команде ваздухопловства генерал г. Миодраг Дамјановић, командант аеродрома пуковник г. Светозар Димитријевић и командант Шестог пука потпуковник г. Драгутин Рупчић.

После обављеног верског обреда одржали су говоре командант ваздухопловства генерал г. Душан Симовић и командант пука потпуковник г. Драгутин Рупчић.

Изведен је импозантан дефиле, а после је приређена закуска.

СЛАВА ПЕШАДИЈСКОГ ПУКА КРАЉЕВЕ ГАРДЕ

Пешадијски пук Краљеве гарде прославио је у Гардијском дому у Топчидеру дан 1 августа као успомену на дан када је 1919 године формиран овај пук у свом садашњем облику.

Слави је присуствовао изасланик Њ. В. Краља бригадни коњички генерал г. Жарко Мајсторовић, (који је обишао постројене војнике и честитао им славу), претставник Министарства војске дивизијски генерал г. Александар Стојановић, претставник Команде Београда бригадни генерал г. Влада Милојковић, командант коњичке бригаде Краљеве гарде генерал г. Милутин Жупањевац и претставници других војних власти.

После отслуженог верског обреда, одржао је говор командант пука генерал г. Радовић у коме је изнео историјат пешадије Краљеве гарде од момента када је Кнез Милош 1820 образовао своју личну гарду од по шест младића из свих нахија, па до 1919 и 1920 када је пешадијски пук Краљеве гарде формиран у свом садашњем саставу и концентрисан у Београду. Изнео је заслуге пешадије Краљеве гарде у ратовима, одао пошту погинулим гардистима и позвао војнике да не забораве никад службу Њ. В. Краљу и Краљевском дому.

Изведен је затим сјајан дефиле пука. Приређен је после тога ручак гостима у сали Гардијског дома. За време ручка измењане су здравице између Краљевог изасланика генерала г. Мајсторовића и команданта пука генерала г. Радовића. Клицало се одушевљено Њ. В. Краљу и Краљевском дому.

Због жалости за Блаженопочившом румунском Краљицом Маријом ове године није приређење никакве нарочите свечаности. Изостало је и уобичајено пуковско веселье после подне.

СЛАВА АУТОМОБИЛСКОГ ПУКА И БАТАЉОНА БОРНИХ КОЛА

Аутомобилски пук и Батаљон борних кола прославили су заједнички своју славу Св. Илију 2 августа у просторијама Аутомобилског пука, које су биле свечано украшене. Слави су присуствовали: изасланик Њ. В. Краља потпуковник г. Петар Покорни; изасланик Њ. Св. Патријарха прота г. Трбојевић; изасланик Претседника Београдске општине генерал г. Живан Ранковић, градски већник; изасланик Министра војске и морнарице генерал г. Божин Хаџи-Илић; изасланик Управника града Београда шеф Саобраћајне полиције г. Живановић.

Пошто је обављен славски обред, командант Аутомобилског пука потпуковник г. Светозар Живановић одржао је пригодан говор у коме је истакао значај Аутомобилског пука и одртао улогу коју су шофери са својим аутомобилима одиграли у светском рату.

Гости су добили послужење, а после подне је приређено војничко веселье.

На територији Београдске индустријске коморе у Бору отворена је најмодернија електролитична рафинерија бакра

На територији Београдске индустријске коморе, у Бору, освећено је 2 јула т. г. постројење за електролизу бакра у Борском Руднику. То је дело од необично великог значаја и за нашу индустрију и за

г. Богољуб Кујунџић, Министар трговине г. Милан Врбанић, Управа Друштва Борских Рудника, Претседник Београдске трговинске коморе г. Милутин Станојевић и већи број угледних званица, претставника

Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић и претседник Београдске општине г. Влада Илић, са гостима, обилазе постројења Борских рудника

народну одбрану Краљевине Југославије. Новоподигнута електролитична рафинерија бакра последња је реч технике. У њој су примењена техничка средства која досад нису примењивана у другим рафинеријама.

Приликом освећења приређена је импозантна свечаност у Бору, којој су присуствовали: Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић, француски посланик на нашем Двору г. Брижер, Претседник Београдске индустријске коморе и Претседник Београдске општине г. Влада Илић, Министар финансија г. Душан Летица, Министар шума и рудника

индустрије, велики број радника Борских Рудника и грађана из околине.

Значај овог постројења истакнут је довољно јасно и прецизно у говорима који су одржани приликом ове ретке свечаности. Претседник Друштва Борских Рудника г. **Мирабо** узео је први реч и поздравио Претседника Краљевске владе г. д-р Милана Стојадиновића. Констатовао је да је ово велико дело већ остварено и да је израда електробакра ушла у широки програм који је инаугурисао лично г. д-р Стојадиновић.

МИНИСТАР ШУМА И РУДНИКА Г. БОГОЉУБ КУЈУНЏИЋ ИЗЛАЖЕ ВЛАДИН ПРОГРАМ О ПРЕРАДИ РУДА У ЗЕМЉИ

Г. Богољуб Кујунџић, Министар шума и рудника, изнео је у свом говору детаљно сав значај овог постројења, којим је остварена једна крупна тачка великог индустријског програма Претседника Владе г. д-р Милана Стојадиновића. У Зеници је инвестирано око 200 милиона дин. у постројења за прераду железне руде у челик. Тиме је омогућено да се око 400.000 тона најбоље гвоздене руде годишње, која је досад извожена у иностранство по врло јевтину цену, прерађује код нас и тиме да се знатно смањи увоз прерађеног гвожђа и челика, који сад плаћамо скупо. Основано је друштво „Југословенски челик" са капиталом од 600 милиона дин., које ће се побринути да прерадом наших руда у нашој земљи, са нашим горивом и нашом радном снагом, подмирујемо све потребе наше народне привреде, а нарочито наше народне одбране, као и да извозимо наш првокласни челик. Ускоро ће се приступити изградњи великих топионица олова код Косовске Митровице, па ћемо моћи извозити олово у знатним количинама, место што данас извозимо годишње око 80.000 тона оловног концентрата, који се претапа у иностранству и зарађује на томе иностранство. Исто тако ће се приступити изградњи велике топионице цинка у Шапцу, па ћемо извозити цинк најбољег квалитета, место што смо досад извозили сирову руду.

Недавно је отворена у Лозовцу код Шибеника електролиза алуминијума, па ћемо добивати алуминијум, који смо досад морали плаћати око 300.000 дин. по вагону, а извозили смо алуминијеву руду — боксит по багателној цени од 1.300 дин. по вагону. Та ће руда сада бити прерађивана код нас.

У Југославији се налази један од светских рудника бакра и производи се годишње око 40.000 кг. топљеног црног бакра, у коме има око 2.000 кг. злата и око 6.000 кг. сребра. Тај црни бакар морао се извозити у иностранство, зато што му је био потребан само још један процес у производњи, да би се као бакар могао употребити. А ми смо из иностранства морали увозити сваки килограм бакра који нам је био потребан.

Ово постројење за електролизу бакра, које се данас освећује, учиниће крај тој аномалији и отвориће нову еру у нашој рударској индустрији. Од данас ћемо имати у земљи бакар најбољег квалитета и нећемо га увозити, а злато и сребро које се у њему налази у завидним количинама вадиће се овде и остаће у земљи. Нашој народној одбрани пружа се основни метал.

ЗАВРШЕН ЈЕ ПРВИ ПЕРИОД, А ОТПОЧИЊЕ НОВИ ПРОГРАМ РАДА — ИЗЈАВЉУЈЕ ПРЕТСЕДНИК КРАЉЕВСКЕ ВЛАДЕ Г. Д-Р МИЛАН СТОЈАДИНОВИЋ

На банкету који је приређен гостима одржао је значајан говор Претседник Краљевске владе **г. д-р Милан Стојадиновић**, у коме је констатовао да је за две године остварен у целости програм владе о преради наших рудног блага у нашој земљи и са нашом радном снагом, који је обухватао прераду гвоздене, алуминијеве и бакарне руде. Данашњим свечаностима у Бору завршава се први период рада, али одмах има да дође нови програм рада.

Овај програм обухвата на првом месту да се и у погледу на олово и цинк има одмах да спроведе оно што је већ учињено са бакром. Нове топионице у Косовској Митровици и у Шапцу имају да послуже томе циљу. Код гвоздене индустрије наш нови програм предвиђа производњу челика, ради чега је основано акционарско друштво са државним капиталом од 600,000.000 динара. Код бакра ми желимо створити једну фабрику за изградњу телефонских каблова. Пре је постојао предлог да се готови каблови купе у иностранству. Ми смо ту идеју сада одбацили. Подићићемо своју фабрику каблова и она ће добити све наруџбине, које иду у стотине милиона динара, а чији ће износ тако највећим делом остати у нашој земљи.

Г. Претседник владе је говорио о улози страног капитала у нашој земљи, изјављујући да правичан интерес на уложени капитал мора да буде обезбеђен, али државни и национални интереси морају бити изнад свих других. Захваљује управи Борских Рудника на сарадњи и пиће у здравље Претседника Француске Републике г. Лебрена.

ФРАНЦУСКИ ПОСЛАНИК Г. БРИЈЕР КАЖЕ ДА СВИ ФРАНЦУЗИ ОСЕЋАЈУ ЉУБАВ ПРЕМА ВЕЛИКОЈ И ВИТЕШКОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ

Француски посланик на нашем Двору г. **Бријер**, у свом говору, каже да Француска не може да буде равнодушна кад год се ради о Југославији. Зато он и други Французи узимају живог учешћа на данашњим манифестацијама. Творница за електролизу бакра, која је створена за две године, јесте речито сведочанство о виталности Југославије, која је данас у свом потпуном полету. Честита Претседнику владе на оствареном делу, које потиче из његове, Претседникове, личне иницијативе, без кога би било тешко замислити праву економску, па, разуме се само по себи, и политичку независност. Са највећом радошћу поздравља могућност извоза пречишћеног бакра за Француску. Ово дело, као и многе друге ствари учињене за добро ове земље, носи француско-југословенску сигнатуру.

ОДЛИКОВАЊА УПРАВЕ БОРСКИХ РУДНИКА

Министар шума и рудника г. Б. Кујунџић саопштио је да је Краљевско намесништво, на предлог Краљевске владе, одликовало високим одликовањима претседника и чланове Управног одбора Борских рудника.

ПРЕТСЕДНИК БЕОГРАДСКЕ ИНДУСТРИЈСКЕ КОМОРЕ И БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ Г. ВЛАДА ИЛИЋ ПОЗДРАВЉА ОВО ВЕЛИКО ДЕЛО И ИСТИЧЕ ЊЕГОВ ЗНАЧАЈ

Претседник Београдске индустријске коморе и Београдске општине **г. Влада Илић** одржао је овај говор:

Ја сам срећан што могу данас да поздравим ово велико дело највећега предузећа на територији београдске Индустријске коморе.

Рад Друштва Борских рудника прати наша Комора са пажњом и симпатијом коју дугује свима већим индустријским подухватима. Код Борских рудника та пажња и те симпатије увећане су чињеницом да је Борске рудиике отворио и оживотворио баш почасни претседник Коморе, неуморни Ђорђе Вајфферт.

Он је по тада беспутним пределима Србије неуморно истраживао рудна богатства, не жалећи ни себе ни средстава. Свестан тога да скривена богатства у утроби земље не значе ништа док се не пронађу, он је тражио начина да народу овога краја да запослење и ослободи га дотадашњег одласка у печалбу, где је морао да зарађује кору хлеба далеко од својих.

Како у тадашњој Србији није било расположивих капитала за експлоатацију већега обима, пок. Вајфферт се обратио увек пријатељској Француској и остварио још тада економску сарадњу француског и нашег народа.

Та сарадња дала је одличне резултате. Продукција руде пела се стално. Она се од 700 тона у 1905 г. попела пред рат, 1913 г., на 125.000 тона, да већ 1925 г. пређе 170.000 тона, а 1935 и 670.000 тона.

За то време Француско друштво је чинило све нове и нове инвестиције. После топионице уведена је флотација за прераду и сиромашније руде, подигнута је властита железница, раднички станови, болница, школа. Читава једна велика насеобина, у којој преко 5.000 радника налазе своју сталну зараду.

Борска руда је богата. Она даје преко 4% бакра финоће 99,50%. Поред тога, руда садржи око 54 грама злата и 150 грама сребра по тони.

Већ неколико година Друштво продаје нашој Народној банци око 2.000 кгр. злата годишње и на тај начин увећава нашу златну подлогу.

Огромне користи дао је нашој земљи рад Борских рудника. Ипак је свему томе раду нешто недостајало. Ми смо морали увозити прерађевине нашег бакра у вредности преко 100 милиона динара годишње. Требало је наћи начина да се оспособи домаћа радиност и за прераду.

Француско друштво Борских рудника прихватило је нову економску политику наше Владе и решило је да уведе инсталације за електролизу бакра.

Пре непуне две године, претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић, чија привредна политика већ три године даје снажне потстреке нашој прерађивачкој радиности, ударио је камен-темељац фабрике за електролитичну рафинерију бакра на овоме месту.

Данас смо присуствовали освећењу овога значајнога предузећа по нашу земљу.

Рафинерија ће учинити да се наше злато издваја у нашој земљи. Она ће давати електролитични бакар способан за прераду и на тај начин омогућити развој металургијске бакарне индустрије код нас, за коју до сада није било услова. Како цела потреба земље не износи ни трећину капацитета рафинерије, то ће Југославија постати јак извозник прерађеног бакра и израђевина од њега.

Наша индустрија, а кроз њу и цео наш народ, добија данашњим даном много, и ја са узбуђењем поздрављам освећење и почетак рада електролитичке рафинерије.

Пријатно ми је да и овом приликом изразим велику захвалност Француском друштву Борских рудника, које није застало ни пред овако великом инвестицијом да би проширило поље економске сарадње Француске и Југославије. Сарадње која је већ до сада дала тако лепе резултате.

Овом приликом да нагласим нашу захвалност претседнику Владе г. д-р Милану Стојадиновићу, који консеквентно спроводи своје начело економске независности Југославије.

Господине Претседниче,

У име Индустријске коморе у Београду ја дижем ову чашу за напредак Француског друштва Борских рудника. Дижем је у знак наше захвалности за све оно што је Друштво учинило да прошири и учврсти економску сарадњу између Француске и Југославије. Та сарадња је давала увек одличне резултате и Индустриска комора хоће да вам потврди своје убеђење да ће се они још увећати.

Хвала и — добра срећа!

Говорио је и Претседник Трговинске коморе г. Милутин Станојевић о значају Борских Рудника за целу нашу народну привреду и поздравио активност наших пријатеља Француза на проширавању и јачању веза између наше две привреде.

После банкета Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић, Претседник Београдске општине г. Влада Илић и остали гости разгледали су све инсталације Борских Рудника. Г. д-р Милан Стојадиновић је затим предао одличја одликованим члановима Управе Борских Рудника.

*

Француско друштво Борских рудника издало је поводом ове значајне свечаности „Споменицу", технички врло укусно опремљену, на српско-хрватском и француском језику, у којој је описана цела свечаност, истакнут значај освећеног постројења за електролизу бакра, и штампани сви говори изречени том приликом.

Размена београдских и чехословачких омладинаца дала је ванредне резултате

— Срдачан дочек југословенских омладинаца у Чехословачкој, као и одушевљен и гостољубив пријем чехословачких омладинаца у Југославији осигурава југословенско-чехословачко братство будућих генерација — Као гости Претседника Београдске општине г. Владе Илића, Чехословачки омладинци су разгледали Београд, Шумадију и Јужну Србију —

Везе између Прага и Београда необично су присне, нарочито од посете приматора града Прага г. д-р Петра Зенкла Београду, када је између њега и претседника Београдске општине г. Владе Илића дошло до споразума о сарадњи ове две престонице. Те везе се од то доба стално продубљују и разрађују. Као једна од корисних последица ове сарадње јесте размена, која се врши од 1937 године, чехословачких и југословенских средњошколаца за време школских ферија.

Идеју о тој размени дао је претседник Београдске општине г. Влада Илић. Удружење чехословачких жена у Београду доставило је Прагу ту жељу г. Владе Илића.

Пражка организација „Домовина заграничних Чехословака" примила је радосно ову идеју и радила на њеном остварењу. Тако су утврђени врло брзо сви модалитети извођења ове корисне акције и она је приведена у дело већ преко ферија 1937 године.

Чехословачки омладинци на пријему код претседника Београдске општине г. Владе Илића. Присутан је и гувернер-министар Атине г. Коцијас (лево од претседника г. Илића)

Поред здравствених разлога који су диктирали ову размену — одмор и опоравак наших и чехословачких омладинаца после напорног школског рада — много су важнији културни и привредни циљеви: Ова размена треба да омогући омладинцима реципрочно упознавање привредних, културних и друштвених прилика у Југославији и Чехословачкој и да створи темеље за братство и конструктивну сарадњу генерација

које ће после неколико година ући у јавни живот. То истодобно треба да буде употпуњавање студија и проширивање знанствених хоризоната ових омладинаца, који имају срећу да путују у братску земљу. Наши омладинци имаће много штошта да виде у братској Чехословачкој: развијену индустрију, нарочито челичну и прецизну механику, успешно решавање комуналних проблема (нарочито урбанистичких и социјалних), високу свест о народној и државној заједници и ванредну добровољну дисциплину у потпуној демократији, итд. Чехословаци ће имати прилике да се диве необичним природним лепотама наших крајева, живописном и ретком фолклору, остацима високе средњовековне културе по манастирима Јужне Србије итд.

Већ прве посете југословенских омладинаца Чехословачкој и чехословачких Југославији прошлог лета оправдале су наде твораца и организатора ове размене.

Наши средњошколци, који су прошле године летовали у Чехословачкој, дочекивани су свуда са ентузијазмом, припремани су им дочеци и указивана пажња у свима местима кроз која су пролазили каква се указује само високим претставницима државе. Чехословачки народ није гледао у нашим ђацима обичне екскурзисте, него претставнике југословенске нације и њене будуће интелектуалне вође. Свечано су их примили претседник Општине Братиславе, претседник Општине Пиштани, претседник Општине Моравска Острва и претседници свих општина кроз које су пролазили. Провели су лето у месту Оравски Подзамак, где им је приређен врло срдачан дочек у нарочито припремљеном табору за летовање. Одавде су правили излете на Татре, где су видели дивна језера, највећи чехословачки водопад (код Старог Смоковца), чувену пећину у Деменовским Јеслинама, кроз коју су ишли пуна три сата дивећи се разним уметничким фигурама од сталактита и сталагмита.

Нарочито импозантан дочек био је приређен нашим средњошколцима у Прагу, где их је дочекала велика маса света у народним ношњама, соколи, скаути и велики број грађанства. У станичној чекаоници поздравило их је 9 говорника. Претседник Прашке општине г. д-р Петар Зенкл примио их је у свом кабинету у градском дому и поздравио их је срдачним говором. Били су примљени у југословенском посланству, у чехословачком Министарству иностраних послова; у Масариковом двору примила их је Масарикова ћерка и приредила им чај; у Храдчанима их је примио Претседник Чехословачке Републике г. д-р Бенеш. Прашка општина им је приредила увече банкет, после је присуствовало 80 угледних званица, међу њима и заступник нашег посланства. На банкету их је поздравило седам говорника.

Пошто су разгледали Праг и околину, отпутовали су у Карлове Вари, где им је приређен исто тако срдачан дочек. Затим су били у Пардубицама као гости народног посланика г. Јиндриха Жилке, претседника друштва „Домовина заграничних Чехословака". Варош је била осветљена у њихову част. Приређен им је и ту банкет. Г. Жилка их је одвео на своје имање где их је лепо угостио. После још неколико лепих излета и својих дочека, вратили су се наши средњошколци у Југославију, одушевљени гостопримством браће Чехословака.

БОРАВАК ЧЕХОСЛОВАЧКИХ ОМЛАДИНАЦА У ЈУГОСЛАВИЈИ

СРДАЧАН ДОЧЕК У БЕОГРАДУ

Ова размена чехословачких и југословенских средњошколаца пређо школског распуста, која је дала прошле године врло лепе резултате, проширена је ове године. Прошле године је летовало у Југославији, у Брусу и Ковиљачи, 25 чехословачких средњошколаца, ове године дошло је у Југославију 50 чехословачких омладинаца од 14 до 20 година, да летују у Брусу и Охриду. Ово удвостручавање броја младих Чехословака, који желе да упознају братску Југославију, видаи је доказ колико Чехословаци цене нашу земљу, хоће зато своју омладину да упознају са њом и да улију љубав према њој.

Братски чехословачки омладинци стигли су у Београд 9 јула, у 18,40 часова, бечком лађом на земунски штек. Ту им је приређен срдачан дочек од стране Градског поглаварства Београд и грађанства.

Читав сат пре доласка брода „Александар I", који је из Братиславе возио наше драге госте, окупило је земунско пристаниште. Ту су се налазили претставници Београдске општине, секретар чехословачког посланства г. Штефан, велики број грађана из Београда и Земуна, међу којима и известан број Чехословака који станују у престоници.

Појава брода „Александар I" поздрављена је френтичним поклицима са пристаништа: „Живела браћа Чехословаци!", „Живела Чехословачка!", „Живео Бенеш!".

Као одјек са брода чули су се гласови младих Чехословака: „Живео Краљ Петар!", „Живела Југославија!", „Живели Југословени!".

Уз бурне поклике „Живели!", „Наздар!", који су се мешали, сишли су млади Чехословаци на штек. Ту је настало неописано весеље, поздрављање, грљење. Чехословаци су носили машне са југословенским тробојкама.

Чехословачки омладинци у Београдском зоолошком врту

Формирана је поворка, са музиком и чехословачким заставама на челу, која је кренула ка мосту Краља Александра I. Иако су чекали на штеку општински аутобуси, Чехословаци су волели да иду пешке у поворци кроз цео Земун и Београд. Иако уморни од дугог пута, прешли су тих неколико километара бод-

рим соколским кораком, весели и раздрагани. Грађани су их свуда бурно поздрављали, а они су звонко и срдачно одговарали клицући Краљу Петру и Југославији. Најживље и најспонтаније овације су приређиване чехословачким гостима у улици Кнеза Михаила па све до „Лондона". Тек код „Лондона" су сели у аутобусе и одвезли се у Дом дечије заштите, у Змајевачкој улици, где су спавали и ручали се за цело време свога боравка у Београду.

Групу чехословачких средњошколаца предводили су гг. д-р Радековски и д-р Вејвалка.

Првог дана боравка у Београду, 10 јула, млади Чехословаци су посетили редакције наших дневних листова „Политике" и „Правде", (доцније су посетили и „Време"), и били примљени од посланика Чехословачке Републике г. Липе у Чехословачком посланству.

Другог дана, 11 јула, разгледали су Горњи Град. Задржали су се дуже у Зоолошком врту, где су се врло пријатно осећали, обишли су затим цркву Ружицу и прегледали цео Калемегдан, Велики и Мали, који је на њих учинио необичан утисак. Прегледали су Војни Музеј, где су са нарочитом пажњом разгледали просторије у којима су изложене успомене на Витешког Краља Александра I Ујединитеља.

Свечани пријем код Претседника Београдске општине.

У 11 часова тога дана примљено их је у свом кабинету Претседник Општине г. Влада Илић, у присуству неколико градских већника. Вођа Чехословака г. д-р Радековски поздравио је г. Илића овим речима:

„Господине претседниче, полазећи из своје отаџбине пошли смо са пуно радости и жеље да што пре дођемо до граница братске нам Југославије, а када то велим, можете појмити колика је била наша радост када смо угледали дичну престоницу Југославије, ваш и наш Београд.

Радосни смо што долазимо у братску земљу. Све што видимо код Вас, све нам је лепо и мило, јер то је наше браће. А колико смо Вам тек захвални што ћемо видети лепоте нашега Југа, што ћемо видети српско Скопље, Битољ и Охрид и што ћемо, кад се пратимо у своју отаџбину, рећи чехословачком народу да смо се купали у Охридском Језеру и јели рибе из Охрида.

За све ове радости које да кажем хвала, но вама, господине претседниче! И сада су ми у памети речи господина проте Драгољуба Поповића, који нам је прошле године рекао да сте, предајући нас њему, казали да му предајете своју децу и да о њима родитељску бригу води. Те речи су допуне да осетимо родитељску бригу вашу о нама.

Ваше име познато је Чехословачком народу. Као што се Праг поноси својим претседником г. Зенклом, исто тако, уверени смо, да је и Београд поносан што вас има за претседника престонице.

У име све ове омладине ја вас, господине претседниче, поздрављам као нашега домаћина чији смо ми гости, благодарим на вашој лепој пажњи, на вашој родитељској љубави, поздрављајући вас са: Живео претседник братске Београдске општине г. Влада Илић!"

Млади Чехословаци приредили су затим овације г. Влади Илићу. Дирнут овим изразима пажње и одушевљења, г. Влада Илић одговорио је овим топлим речима:

„Хвала вам на лепим речима које сте ми упутили. Ви сте дошли да видите и осетите ону братску љубав коју Београд према вама гаји. У српском делу ваше земље ви ћете осетити ту љубав као и у самом Београду, упознаћете се са нашим крајевима и видећете колико је наша земља за ово време напредовала.

Ваша је земља напредна, она је одавно изградила многе ствари које ми тек данас изграђујемо. И у томе погледу можемо се угледати на вашу земљу.

Ја вам желим да вам боравак у нашој средини буде пријатан и да понесете најлепше успомене својим домовима. Живели!"

Крај говора поздравили су Чехословаци громким узвицима: „Живео Претседник Влада Илић!".

Ручак у хотелу „Занатски дом"

У част младих Чехословака приредио је ручак г. Жика Белић, закупац хотела „Занатски дом", у свом хотелу. Ручку су присуствовали и претставници Београдске општине градски већници гг. Милорад Симовић, Живан Ранковић и Михајло Професировић, директор Санитетске дирекције г. д-р Угљеша Давидовић, старалац сиротиње прота г. Драгољуб Поповић (који је пратио стално младе Чехословаке и бринуо се о њима за цело време њиховог боравка у Југославији) и закупац хотела г. Жика Белић.

За време ручка поздравио је други вођ Чехословака г. д-р Вејвалка Њ. В. Краљу Петру II жељећи Му здравље, срећу и дуг живот.

„Живео Краљ Петар II!", — заорило се из свих грла.

Градски већник генерал г. Живан Ранковић одговорио је г. д-р Вејвалки једним живим и импресивним говором, у коме је изнео незаборавне утиске из Прага, где је био на X свесоколском слету као делегат Београдске општине.

— Дижем ову чашу у част и здравље великог претседника Чехословачке Републике г. д-р Едуарда Бенеша, као и на срећу и напредак Чехословака! — рекао је на крају говора г. Ранковић.

Г. д-р Радековски, први вођ чехословачких омладинаца, захвалио је угоститељу г. Белићу на срдачној дочеци и ручку, изјављајући да у томе гесту иди незваничну љубав југословенског народа према чехословачком народу.

Чехословачки омладинци су отпевали затим „Хеј Словени!".

Госте су поздравили топлим речима и градски већници г. Милорад Симовић и г. Михајло Професировић. Одговорио је у име Чехословачких омладинаца г. Јурај Јенчи, студент права.

Полагање венца на гроб Незнаног Јунака на Авали.

После подне су се чехословачки омладинци извезли на Авалу, где су положили венац на гроб Незнаног јунака и разгледали шумовиту Авалу. При повратку су разгледали Раковицу, Кошутњак и Топчидер, где је био вашар код топчидерске цркве, који је младе Чехословаке много занимао.

Разгледање Народне скупштине, Музеја Кнеза Павла, аеродрома и Кошутњака.

Трећи дан, 12 јула, посетили су млади Чехословаци Народну скупштину и разгледали целу зграду, која је на њих оставила врло леп утисак. Особито су им се свиделе слике Њ. В. Краља Петра II и Њ. В. Краљице Марије. Видели су и књигу коју је чехословачка Народна скупштина поклонила нашој Народној скупштини.

Чехословачки омладинци пред зградом Народне скупштине

Посетили су затим Музеј Кнеза Павла и разгледали пажљиво сва уметничка дела, која су посматрали са великим уживањем. Задржали су се нарочито пред грандиозним Мештровићевим скулптурама.

После подне су посетили аеродром у Земуну. Ту им је приређен срдачан дочек од Команде ваздухопловства. Разгледали су са интересовањем хангаре и околину.

После тога су се одвезли у Топчидер и Кошутњак, где су угодно провели неколико сати у свежем зеленилу. Задржали су се опет са интересовањем на вашару код топчидерске цркве.

ОДЛАЗАК ЗА ОПЛЕНАЦ И ШУМАДИЈУ

Сутрадан рано, 13 јула, кренули су чехословачки гости општинским аутобусом, у пратњи претставника Београдске општине г. Драгољуба Поповића, на Опленац, да положе велики венац на гроб Витешког Краља Александра I. Пошли су и други венац да положе на гроб Чехословака у Крагујевцу, које су стрељале аустријске власти за време светског рата.

При одласку из Београда говорили су:

— Шумадија је света земља не само за Југославију, већ и за Чехословачку. Наши су у Крагујевцу пали зато што нису хтели да дигну оружје на вас, своју браћу.

Замолили су редакције да објаве ову њихову захвалност Београђанима и Претседнику Београдске општине:

— **Много нас дира гостопримство ваше. Ми смо вам безгранично захвални на љубави братској коју нам указујете на сваком кораку. Југословенски народ нас је примио као најрођеније. То је за нас више него ништа. То је најчистије братство. Захваљујемо Београду и Београђанима на великој пажњи и широкогрудости, захваљујемо југословенском народу. А немамо речи за благодарност коју дугујемо г. Влади Илићу, претседнику Београдске општине, нашем љубазном домаћину и угоститељу. Још једном, свима хвала на толикој предусретљивости.**

На свом путу млади Чехословаци су се заустављали пред основном школом у Орашцу. Њихов пратилац прота г. Драгољуб Поповић објаснио им је историјски значај Орашца, где је изабран, 1804, Карађорђе за вођу устанка и одакле је планула борба за ослобођење Срба испод турског јарма. Чехословаци су са пажњом и поштовањем разгледали ово историјско место.

Одатле су се одвезли у Аранђеловац, где су разгледали Буковичку Бању, пили минералну воду са извора „Кнез Милош", и одмарали се у парку. Ту су са уживањем слушали музику бањског оркестра, и отпевали су неколико чехословачких народних песама. Велики број бањских гостију и грађана из Аранђеловца награђивао је живим аплаузом песме младих чехословачких певача. После песме „Хеј Словени", коју су отпевали Чехословаци, приређене су живе манифестације Чехословачкој и Чехословацима.

Пошто су ручали у Аранђеловцу, продужили су пут за Опленац. Успут су посетили Венчачку винограђарску задругу и прегледали њене подруме. Сељаци-задругари приредили су им овде срдачан дочек.

Успут до Опленца стално су их поздрављали сељаци са својих њива и они су живо и срдачно одговарали.

На Опленац су стигли у 14 сати. Дочекао их је и срдачно поздравио директор задужбинског имања на Опленцу г. Милетић.

Чехословаци су отишли у крипту да се поклоне сени Витешког Краља Александра I и да положе венац на његов гроб. Над гробом је вођа чехословач-

Чехословачки омладинци на Опленцу

ких омладинаца г. д-р Радековски, у немој тишини, одржао овај дирљив говор:

„Чехословачки омладинци долазећи у Југославију на гостовање сматрају за своју свету дужност да дођу на Опленац да се поклоне гробу највећег пријатеља чехословачког народа, гробу југословенског Краља Александра I Ујединитеља и творца Мале Антанте. Кад је он погинуо, плакао је цео југословенски народ, али исто тако заплакао је и цео чехословачки народ.

Другови клекнимо и одајмо пошту нашем највећем словенском Краљу и у тишини помолимо се Богу за покој душе нашег братског великог Краља!"

Сви су клекнули и у највећој тишини одали пошту ћутањем од два минута, а затим, устајући, побожно узвикивали: „Слава највећем словенском Краљу Александру I Ујединитељу". Затим су положили на гроб леп ловоров венац украшен свиленим тракама чехословачких државних боја на којима је натпис: „Витешком Краљу Александру I Ујединитељу — чехословачки омладинци".

Омладинци су затим разгледали задужбину, задржавајући се код ратних застава и скупоцених уметничких фресака. Изражавали су своје дивљење високој уметничкој и архитектонској лепоти задужбине. Разгледали су и Музеј, па су се мало одморили у задужбинском хотелу.

У 16 часова кренули су аутобусима за Крагујевац, где су стигли око 17 часова.

Манифестације чехословачко-југословенског братства у Крагујевцу

У Крагујевцу је приређен Чехословацима срдачан дочек. Велики број грађана приредио им је дирљиве овације. Код ватрогасног дома дочекао их је претседник Крагујевачке општине г. Драгомир Симовић. Измењани су срдачни поздравни говори између вође чехословачких омладинаца г. д-р Радековског и претседника општине г. Симовића.

Увече је Крагујевачка општина приредила банкет чехословачким гостима у Официрском дому. После вечере је приређено весело вече у крагујевачкој гимназији, у коме су узели учешћа чехословачки омладинци, ученици и ученице крагујевачких средњих школа и многи грађани. За цело време боравка у Крагујевцу шумадијски омладинци су ступали у пријатељске разговоре са својим чехословачким друговима и трудили се да им учине боравак што пријатнијим.

Сутрадан, 14 јула, рано изјутра чехословачки омладинци су, у пратњи претседника Крагујевачке општине и већег броја Крагујевчана, обишли знаменитости града. Најпре су разгледали споменик палим Шумадинцима и одали пошту херојима којима је подигнут споменик. Посетили су затим споменик Витешком Краљу Александру I и одали пошту сени Благопочившег Краља.

У 9 сати одвезли су се аутобусима на гробље 44 Чехословака које је аустријска власт стрељала за време окупације као бунтовнике, а којима је Шумадија подигла споменик. Ту их је сачекао велики број грађана. Директор учитељске школе г. Милоје Павловић говорио је о јуначком подвигу Чехословака који су се 1918 у Крагујевцу побунили против Аустрије и смрћу запечатили своју љубав према слободи и братству словенских народа.

Један чехословачки омладинац, одговарајући г. Павловићу, одржао је овај значајни говор:

— **Хвала вам на речима које говоре о љубави. У нашем братском Крагујевцу ми смо свуда срели само љубав. На нас је узбудљиво деловало све што смо овде видели и чули. Пријатељски погледи и искрени поклици „Наздар" пратили су нас на сваком кораку. Ми то нећемо заборавити. На гробовима Чехословака, који су погинули бранећи чехословачку и српску слободу, ми се заветујемо да ћемо њихови стопама и да ћемо остати верни идеалима Масарика и Бенеша. Ми ћемо, ако буде требало, и својом младићком руком бранити нашу и вашу слободу.**

Чехословачки и шумадијски омладинци отпевали су сложно „Хеј Словени" и тиме завршили ову дирљиву свечаност.

У 10 часова Чехословаци су кренули за Краљево. Пред полазак г. д-р Радековски захвалио је, краћим говором, Крагујевачкој општини и грађанству на срдачном дочеку. Одговорио му је претседник општине г. Симовић.

Испраћај из Крагујевца био је необично срдачан. Чехословачки омладинци су се грлили и љубили са својим крагујевачким друговима. Поклици „Наздар" и „Здраво", „Живели" проламали су ваздух.

Посета манастиру Жичи

У Краљево су чехословачки омладинци стигли око подне. И ту им је приређен спонтан дочек. Прво су посетили манастир Жичу, где их је срдачно дочекало братство манастира и послужило медом и хладном водом. Чехословаци су скоро два сата разгледали са интересовањем цео манастир.

После тога су се вратили у Краљево, где им је приређен ручак у хотелу „Париз". За време ручка их је поздравио топлим говором претседник Општине г. Душан Крстић.

Летовање у Брусу

У 14 часова гости су отпутовали из Краљева за Врњачку Бању. Пошто су разгледали Врњце, одвезли су се у Крушевац. И овде им је приређен срдачан дочек. Из Крушевца су се одвезли у Брус, где су остали на летовању 15 дана.

Дочек у Скопљу

После дужег одмора у Брусу, који им је необично пријао, млади Чехословаци су отпутовали за Јужну Србију. У Скопље су стигли 2 августа у 7 часова изјутра. На железничкој станици су их дочекали претставници бановинских и општинских власти, претставници школа, Чехословачко-југословенске лиге и велики број омладинаца, нарочито средњешколаца и студената. Бурним и срдачним усклицима и са једне и са друге стране није било краја. Чехословачке и југословенске заставе лепршале су на све стране.

Општинским аутобуси су одвезли чехословачке госте у Трговачку академију, где су им припремљени станови.

У Скопљу су млади гости остали два дана и разгледали знаменитости града. Грађани су их свуда срдачно примали и спонтано и френетично поздрављали. Југословенско-чехословачка лига је приредила закуску у ресторану парка. Непрегледна маса народа била је закупљена у парку, а сва места у ресторану су била заузета. Потпретседник лиге одржао је патриотски говор.

Посетили су и Скопску Црну Гору где су били на сабору у једном малом манастиру. Видели дивну богату народну ношњу и посматрали народне игре дивећи се оној гипкости, оним покретима играча за које

су у почетку мислили да су то неки уметници који за новац показују вештине у игрању.

Охридско Језеро очарало је Чехословаке

Из Скопља су Чехословаци отпутовали у Охрид, где су стигли 4 августа у 21 сат увече. И ту им је приређен импозантан дочек од државних и општинских власти и великог броја грађанства, нарочито омладине. На станици их је поздравио претседник Охридске општине г. Анастас Чорбевић. Одговорио је на поздрав вође младих Чехословака.

Млади Чехословаци кренули су у поворци кроз град. Чим се сазнало у Охриду за њихов долазак, стизали су грађани са свих страна да их поздраве. Поворка је расла све више. Дошли су нарочито омладинци, студенти и средњешколци, како они који живе у Охриду тако и они са стране који летују овде. Студенти Београдског савеза нарочито су живо манифестовали. Отпевана је чехословачка химна, коју су сви присутни бурно поздравили, а затим је отпевана песма „Хеј Словени", која се орила кроз све крајеве куда су пролазили Чехословаци.

На пристаништу је чекала лађа „Краљ Петар II", у коју су се укрцали млади Чехословаци, да отпутују у манастир Св. Наум, где ће провести пет дана. Испраћај на пристаништу био је нарочито дирљив и братски.

Охридско Језеро задивило је чехословачке омладинце својим пространством и дивним бојама, које се мењају у свако доба дана и у сваком крају, према времену и околини. Нарочите драги овог Језера у њој оживиле су младе чехословачке душе. Они су гласним усхићењем изражавали своје дивљење. Просто их је изненадила величина Охридског Језера. Они су замишљали да је дугачко и широко 2—3 км., а сад су сазнали да је дуго 39 а широко 15 км.

У манастир св. Наума стигли су тачно у поноћ у 24 часа. И ако је била поноћ чекала их је постављена вечера а по вечери пошло се на спавање. Ништа лепше нису могли замислити но сутра дан када су са прозора својих соба погледали на дивно бистро Охридско Језеро опкољено високим брдима. За свих 5 дана колико су били у манастиру Св. Наума Чехословаци су сво време проводили на језеру, у купању, пецању рибе и вожњи на чамцима. Из Св. Наума пошли су 9-ог у 13 час. а у Охрид су стигли у 14 час., те су у Охриду остали све до 16 час. и разгледали цркву Св. Климента, Св. Софије и друге знаменитости Охрида. У 16,30 са 3 аутобуса кренули су за Битољ, где су стигли у 19,30.

Величанствен дочек у Битољу

У Битољу су их дочекали претставници месних власти и непрегледне масе грађана. Готово цео Битољ изашао је да их дочека. Поздрави Чехословацима и клицања г. д-р Бенешу и Чехословачкој испуњавали су ваздух цело време дочека. Чехословаци су узвраћали веселим поклицима Краљу Петру II, Југославији и Југословенима.

Кад се одушевљење стишало тада је Претседник Битољске општине са неколико пробраних речи поздравио чехословачке омладинце, на шта му је одговорио г. д-р Радековски, који је рекао: Немамо речи којима бих описао нашу радост што видимо ове тако лепе, величанствене крајеве ове лепе земље. Ми смо захвални претседнику Београдске општине чији смо и гости што нам даде прилике да све ово видимо и да се свему дивимо. Захвални смо му што нас посла у Србији Верден, Битољ, да му се поклонимо. Битољ и Шабац то су два места страдања и патње из времена од 1914—1918 год. и када је славна српска победоносна војска 1918 ушла у Битољ тад је запевао сав чехословачки народ. И зар Чехословаку може бити што милије но видети српски Верден и поклонити му се.

Формирана је поворка, у којој су узели учешћа сви грађани који су дошли на дочек, која је прошла са чехословачким гостима, уз срдачне бурне манифестације, кроз град до зграде богословије, где је чехословачким омладинцима био припремљен конак.

Сутрадан су гости разгледали варош и околину. Били су и даље нарочити предмет пажње грађана, нарочито битољских омладинаца, који су се купили у великом броју око својих чехословачких другова, ступали са њима у пријатељске разговоре и давали им сва потребна објашњења о знаменитостима града. Увече је чехословачко-југословенска лига приредила у част чехословачких гостију банкет у „Гранд хотелу", коме су присуствовали многи угледни грађани Битоља и око 100 битољских омладинаца.

И 11 августа пре подне гости су провели у разгледању вароши и околине, па су око 13 и по сати кренули за Београд, где су стигли сутрадан, 12 августа, у 7 и по сати изјутра. Пошто су били уморни, са београдске железничке станице одвезли су се право у Дом дечије заштите, да спавају.

Претседник Београдске општине примио је чехословачке госте у свом дому

Претседник Београдске Општине г. Влада Илић примио је чехословачке омладинце 12 августа увече у свом дому. Са њима је дошла и претседница Удружења чехословачких жена у Београду г-ђа Матилда Хусник. Чехословаци су ее најсрдачније захвалили своме домаћину г. Влади Илићу што им је омогућио да виде лепоте Југославије, којима су очарани, и да се одморе.

Студент права, Словак г. Јурај Јенчи поздравио је г. Илића дужим говором. Он је између осталог рекао:

— Чим смо стигли у Београд, г. претседниче, осетили смо, да се налазимо под вашом заштитом. Прота г. Поповић, кога сте нам одредили за пратиоца кроз братску Југославију, свуда се очински старао о нама. И ми смо сада дошли да вам се захвалимо на свему што сте за нас учинили, а нарочито на томе што сте нам омогућили да видимо оно чему се ниемо надали.

У даљем говору г. Јурај Јенчи описао је цео пут, који је прешао са својим друговима.

Када је г. Јенчи завршио свој говор, чехословачки омладинци су поздравили г. Владу Илића бурним клицањем.

Дирнут овом пажњом, г. Влада Илић је исказао захвалност г-ђи Матилди Хусник, претседници У-

дружења југословенско-чехословачких жена, што је, са својим сарадницама из Београда и Прага, омогућила да ова група младих Чехословака дође у нашу земљу, а да исто толика група наших омладинаца оде у Чехословачку. А онда је поздравио младе Чехословаке.

Г-ђа Хусник се захвалила затим г. Илићу за свему што је учинио за младе Чехословаке.

Гости су послужени. Г. Илић је разговарао са гостима и интересовао се да ли су научили наш језик. Видео је да многи знају прилично да говоре српскохрватски, а сви су лепо разумевали. Говорили су да ће продужити студије нашег језика, који им је омилео.

нагласила нарочиту захвалност коју студенти дугују претседнику Општине г. Влади Илићу који је свесрдно омогућио њихов боравак код нас.

Затим је говорио г. Драгољуб Поповић, проте, који је за време читавог пута пратио чехословачке студенте.

Одлазак за Чехословачку

Чехословачки омладинци су отпутовали за Чехословачку лађом у понедељак изјутра 15 августа. На пристаниште су их испратили Претставници Београдске општине, претставник чехословачког посланства, претседница Удружења чехословачких жена у

Претседник Београдске општине г. Влада Илић са својим чехословачким гостима у свом стану (у средини: г. Влада Илић и г-ђа Матилда Хусник)

Пријем код чехословачког посланика г. Липе

Чехословачки посланик на нашем Двору г. Липа примио је у чехословачком посланству младе Чехословаке на дан 13 августа, остао са њима у пријатном разговору око пола сата и интересовао се како су провели у Југославији и шта су све видели.

Вечера у Удружењу чехословачких жена

Удружење чехословачких жена приредило је младим Чехословацима свечану вечеру 13 августа у Чехословачком дому. Вечери је присуствовао и чехословачки посланик г. Липа. За време вечере претседница овог Удружења г-ђа Матилда Хусник поздравила је госте говором у коме је истакла потребу што тешњих веза Чехословачке и Југославије и Београду г-ђа Хусник и већи број грађанства. Испраћај је био срдачан. Чехословаци су и овом приликом изражавали своје задовољство боравком у Југославији. Кад се брод отиснуо од обале, још су дуго махали марамицама и рукама из брода, поздрављајући своје домаћине и грађане.

Општи утисци са екскурзије.

Ова екскурзија младих Чехословака, који су провели 38 дана у нашој земљи као гости Претседника Београдске општине г. Владе Илића, оставила је незаборавне утиске не само код екскурзиста, наше драге браће чехословачких омладинаца, него и код свих оних који су долазили у додир са њима приликом њиховог пута кроз Југославију, а нарочито код београдских, шумадијских и јужносрбијанских омладинаца.

То су били поводи за спонтане изливе осећања чехословачко-југословенског братства и пријатељства, свечаности какве се ретко доживљују. А пошто су ово биле углавном свечаности младости, чехословачке и југословенске омладине, оне имају нарочити значај за нашу будућност.

Утисци које приме младе душе необично су јаки и трајни и делују на формирање осећања и мишљења. Верујемо да су ти утисци које су млади Чехословаци примили у Југославији, као и они које су југословенски ђаци примили у Чехословачкој, такви да ће изазвати трајну љубав према земљи и народу у коме су боравили и да ће их потстаћи на проучавање материјалне и духовне културе дотичног народа.

Трудили смо се да створимо од младих Чехословака трајне пријатеље југословенске нације, као што Чехословаци стварају искрене пријатеље од својих југословенских младих гостију.

„Весник Домовине заграничних Чехословака", патриотске чехословачке организације чијом је сарадњом и дошло до ове размене средњошколаца, пишући о боравку југословенских ђака прошле године у Чехословачкој резимирао је резултате тога боравка у овој згодној изреци једног југословенског омладинца: „Дошли смо у Чехословачку као туристи, а враћамо се дома као пропагатори чехословачко-југословенског братства".

Радовали бисмо се кад би исто тако могли казати и чехословачки омладинци када пођу у своју отаџбину. Наши средњошколци су долазили у везу са својим чехословачким друговима, међусобно су се упознавали и спријатељили. Млада срца се брзо зближе. Ми верујемо да ће ово пријатељство које се развије између југословенских и чехословачких младих другова трајати и после њиховог растанка. Они ће забележити једни другима адресе и дописиваће се преко школске године. Прошлогодишња летовања створила су више оваквих трајних веза између младих пријатеља братских народа.

Верујемо да ће доживљаји младих Чехословака у Југославији као и они младих Југословена у Чехословачкој бити за њих само почетак упознавања и проучавања наших двеју земаља и да ће ове екскурзије инспирисати младе душе за нова стварања у техници, индустрији, литератури, политици и другим областима културе, која ће све више зближавати ова два братска народа. Одјеци ових екскурзија свакако ће изазвати много веће интересовање на обе стране и посећаће посету Чехословака Југославији, која је и изнад доста велика, као и посету Југословена Чехословачкој, која је исто тако, нарочито у циљу студија, приличита.

Примери ових ђачких екскурзија показују да би било корисно и по једну и по другу страну проширити ове посете и код ђака и код других професија.

Б-ц

Министар-гувернер Атине г. К. Коцијас, боравио је у Београду као гост Претседника Београдске општине г. Владе Илића

Министар-гувернер Атине г. Константин Коцијас при своме повратку из Прага посетио је и нашу престоницу и био гост Претседника г. Владе Илића за време свога дводневног бављења, 10 и 11 јула.

Приликом ове своје посете г. Коцијас је желео да се упозна са напретком Београда и са радовима који су у њему изведени или су у току извођења. Исто тако, г. Коцијас је желео да Претседника г. Илића и лично позове да посети Атину. Г. Коцијас је то и писмено учинио преко нашег Министарства спољних послова. У писму које је упутио нашем Министру у Атини, а уз које је достављено и један Албум великих радова Атинске општине који су извршени у последњим годинама, г. Коцијас је рекао: „Из овог албума се виде велики радови које је општинска управа за време мога претседниковања за непуне три године извела. Овај један примерак дајем Вама, претставнику пријатељске и савезничке земље уз молбу да проучивши га, изволите заинтересовати Претседника Градског поглаварства Ваше престонице и саопштити му мој срдачан поздрав, да нас на јесен почаствује својом посетом, заједно с члановима свога већа техничких стручњака, јер је и у духу наших пријатељских односа а и у интересу обеју престоница, да један другоме покажемо све што смо учинили за улепшање наших главних градова, а и да се посаветујемо о пројектима будућих радова. Рад бих му после вратио посету у лепом Београду, о чијем сам напретку с много задовољства слушао."

Г. Константин Коцијас последњи је изабрани претседник Атинске општине. Доласком на власт ауторитативног режима г. Метаксаса г. Коцијас је добио положај члана владе с називом „Министар-гувернер престонице", док је за претседника општине именован један ранији општински већник. Садашњи претседник обавља чисто административне послове, које му Министар-гувернер доделя, док је овај главни претставник милионског града Атине и шеф општинске политике, с великом моћи и с великим правима.

Г. Коцијас је иначе истакнута политичка личност у данашњој Грчкој. По завршеним студијама ушао је у политички живот, основао је лист „Кроника" и сарађивао са данашњим претседником владе г. Метаксасом. На градским изборима 1934 године кандидовао се за претседника Атинске општине и победио је два опасна противника, бив. шефове странака.

За време његовог претседниковања Атина је знатно напредовала, а градска служба је боље организована, финансије поправљене тако да су градски приходи порасли од 48 милиона на 100 милиона. Израђени су многи асфалтирани путеви, повећан број паркова и булевара и уопште унапређена свеколика служба Грчке престонице. Г. Коцијас нарочито се стара о збрињавању деце, у коме циљу је основано доста општинских дечијих установа.

Г. Коцијас је допутовао у недељу 10 јула око 10 часова увече.

Од стране Претседника г. Илића г. Коцијаса по-

здравио је већник г. Љуба Стефановић, а од стране Градског већа већници г.г. Миливоје Благојевићћ и генерал Живан Ранковић. Дочеку су присуствовали још: Грчки посланик г. Раул-Бибика-Розети са особљем посланства и чилеански посланик у Београду г. Гарсес Силва, који је акредитован и у Атини. После узајамног упознавања г. Коцијас се је у пратњи присутних одвезао до хотела „Мажестик" где је за њега био резервисан апартман.

Сутра дан, у понедељак 11 јула, г. Коцијас је учинио посету Претседнику г. Влади Илићу у његовом Кабинету. Пријему је присуствовао већи број већника. Случај је хтео да је у исто време г. Илић примио и чехословачке ученике, који су допутовали дан раније у Београд, да би одатле путовали на летовање по нашој земљи. После ове посете претседник

Министар-гувернер Атине г. Коцијас са Претседником Београдске општине г. Владом Илићем и градским већницима у кабинету Пертседника Београдске општине

г. Влада Илић, са присутним већницима, повео је г. Коцијаса на разгледање Београда. Најпре су отишли на леву обалу Саве, коју насипају Данци за пропирење и зидање новог модерног Београда. На разгледању ових радова пробавили су више од пола сата и том је приликом приређена мала закуска на самоме броду од стране предузећа које обавља овај посао. После разгледања Сајмишта, г. Коцијас је обишао Земун и радове који се у њему изводе, а по повратку из Земуна Претседник г. Илић одвео је г. Коцијаса у Зоолошки врт, где се гост забављао разгледајући доста дуго разна одељења врта.

У подне грчки посланик на нашем Двору г. Бибика Розети приредио је у част г. Коцијаса ручак у посланству.

По подне истога дана г. Коцијас је употребио на разгледање санитетских и социјалних установа Београдске општине. Тако је посетио Амбуланту за кожне и венеричне болести и Градску болницу. Ове су установе нарочито одушевиле својим уређењем г. Коцијаса, тако да је он био изразио жељу да их и сутра дан посети и детаљније разгледа. У исто време замолио је да му се израде планови установа које је посетио, како би се Атинска општина могла њима користити приликом стварања сличних установа.

У Пожарној команди извршена је у присуству г. Коцијаса демонстрација припремања за полазак на гашење пожара, а пред пожарничком централом прошле су све врсте возила Градског поглаварства.

Истога дана увече приређен је на Авали банкет, који су у част г. Коцијаса приредили госпођа и г. Влада Илић. Банкету је присуствовало око 30

званица. Између осталог присуствовао је грчки Министар на нашем Двору г. Розети са првим секретаром посланства г. Кируом, шеф Централног Пресбироа г. д-р Коста Луковић и известан број градских већника. На крају банкета Претседник г. Илић подигао је здравицу у част г. Коцијаса, на коју је одговорио г. Коцијас, поздрављући г. Илића са господом у госте Атинској општини, где ће се упознати са напретком који је учинила грчка престоница.

Другог дана г. Коцијас је наставио са обилажењем општинских установа које су га интересовале, а то су биле у првом реду здравствене и социјалне установе. Разгледао је нови дом за старце и старице и за напуштену децу, мале радничке станове, поново је посетио Градску болницу, а затим је разгледао Дом дечје заштите. Ова последња општинска установа то-

лико се свидела г. Коцијасу да је замолио да му се и од ове зграде такође достави копија планова, изјављујући да ништа слично није видео.

У подне је г. Коцијас био гост Претседника г. Владе Илића и његове госпође који су у своме дому приредили ручак у његову част. Ручку су присуствовали грчки министар г. Бибика Розети, секретар посланства г. Киру, адвокат и публициста г. Обрад Симић, и известан број градских већника.

После ручка, у пратњи г. Илића и госпође и осталих присутних на ручку, г. Коцијас је отишао да присуствује великој тениској утакмици на Таш Мајдану, на којој су узели учешћа чувени светски играчи у тенису Баџ и Мако.

После подне г. Коцијас је употребио за одмарање и за приватне посете, које је желео да још учини.

У среду 13 јула Претседник г. Влада Илић изашао је лично на станицу са извесним бројем градских већника да испрати г. Коцијаса. Растанак је био веома срдачан и г. Коцијас је поновио своју жељу да на јесен види у Атини г. Илића са извесним бројем градских већника, где ће бити гости Атинске општине.

Пре свога одласка за Атину г. Коцијас је дао претставнику Агенције „Авала" следећу изјаву о својим утисцима у Београду.

„До сада још нисам био у Београду, па сам сматрао за своју дужност да се по повратку из Прага у њему задржим. Прекјуче, кад сам стигао, успео сам да отстраним неке обавезе програма и да се сасвим сам један час прошетам по граду, како бих прихупио непосредне личне утиске. Морам да признам да су ти моји утисци изван сваког очекивања. Одмах ми је био јасан сјајан географски положај ваше престонице и лепота њених булевара и улица. С друге стране, велика социјална и културна надлештва која сам обишао, посебно она за заштиту деце, чине част не само Београду и Југославији већ и целом Балкану. То су сјајна остварења цивилизације и осећања хуманости.

Мој пријатељ г. Влада Илић опширно ми је генерални план о изградњи Београда у коме се много води рачуна о будућности. Велики радови на изградњи пристаништа, као и радови на исушивању леве обале Саве, дубоко су ме импресионирали. Г. Илића и г-ђу Илић, као и једну делегацију општинских већника Београда, позвао сам да ми врате посету. Желим да искористим боравак г. Илића у Атини и да од њега затражим гледиште о извесним радовима које намеравам да предузмем на модернизовању и улепшавању Атине. Утисци које носим из Београда тако су дубоки да морам рећи: „Дошао сам као посетилац а одлазим као ученик".

Најзад, користим ваше присуство како бих изразио своју захвалност београдској штампи на свему што је о мени писала за време мог боравка у Београду.

У Београду сам се осећао као код своје куће. Дубоко ме је дирнула пажња коју ми је стално указивао мој пријатељ г. Илић, као и сви они са којима сам долазио у додир. Утисци срдачне атмосфере, које сам овде стекао, још више су ме убедили у грчко-југословенско пријатељство. Напредак Југославије и њене лепе престонице Београда срдачно нас радује. Осећања која везују наша два народа су искрена и дубока."

Књижевна хроника

Песме Силвија Крањчевића у избору г. Симе Пандуровића

У својој збирци „Одабране страже југословенских писаца" Државна штампарија је издала песме Силвија Крањчевића у избору г. Симе Пандуровића, књижевника. Г. Пандуровић је извршио избор песама са сигурним укусом и необичним познавањем. Не само да је изабрао лепе песме, по чисто естетском мерилу, него је изабрао по неколико најлепших песама из сваке области песничке делатности — родољубиве песме, римски мотиви, историски аспекти, унутрашње побуне, поеме мисли и пригодне песме, — тако да је приказао целу песникову личност у његовим најуспелијим песничким изразима. Опасак начин састављања антологија, бар кад се ради о збиркама појединих песника, неупоредиво је бољи него када се антологичар држи само естетских мерила, па песници у тим збиркама изгледају сувише једностране. Читаоцима није циљ само да се наслађују лепим песмама, него и да упознају песнике, многостране манифестације њиховог душевног живота, њихов и занимљив начин, преко њихових најбољих дела из сваке врсте поезије.

Личност знаменитог хрватског песника Силвија Стр. Крањчевића врачи из ове збирке песама сваим својим снажним осећањима: и борбеним родољубљем, и дубоким мислима, и танаким елегичним потама, и непосредним реаговањем на пригодне моменте.

Предговор г. Симе Пандуровића „Поглед на Крањчевићеву личност и поезију" јесте успела заокругљена студија о овом суморном и огорченом хрватском песнику, кроз чије душевно расположење провејава зла судбина напаћеног хрватског народа. Г. Пандуровић је, са мало израза, мајсторски анализирао песников таленат, осветлио мотиве његовог певања и насликао рељефно изразито његов песнички лик. Успело је и до краја тачно спроведено поређење између Ђуре Јакшића и С. Крањчевића.

Овај есеј г. Пандуровића приближио је Крањчевића још више српским читаоцима, којима је он и иначе својим мислима и осећањима био близак, али нажалост недовољно познат. Књига је штампана ћирилицом, јер је намењена српском делу нашег народа. Техничка је опрема врло добра. Добро би било кад би се неколико штампарских грешака, које кадкад замарчују смисао песме, исправиле на заседном листићу, који би се додао сваком примерку песама.

Б-ц

Претставници Београдске општине на X свесоколском слету у Прагу

— Бурне манифестације југословенско-чехословачког пријатељства трајале су више од месец дана —

Највећи и најимпозантнији свесловенски соколски слет од постанка соколства одржан је у јуну и јулу т. г. у Прагу као X свесокољски слет. Уводни дани почели су 29 маја вежбом деце пражких основних школа, а последњи дан је био 6 јула, на празник Јана Хуса, када је пре подне кроз Праг прошла грандиозна поворка сокола из словенских крајева и гимнастичари из Француске, Белгије и неколико других држава. Слет је завршен тога дана после подне највредно успелим вежбама војника Мале антанте.

Три генерације су учествовале на овом слету, који је трајао 39 дана, и свака је изненадила и бројем и дисциплином, сјајем и националном свешћу коју су показивале: Први део слетских свечаности, од 29 маја до 20 јуна, био је посвећен ђацима из основних и средњих школа и соколским дечјим организацијама; други део, од 26 до 29 јуна, био је испуњен нараштајским вежбама и манифестацијама; а трећи део, главни слетски дани од 2 до 6 јула, био је посвећен наступу старијих сокола и војске.

У оквиру овог слета приређене су вежбе војника Мале антанте, IV средњешколске игре и XI међународне гимнастичке утакмице, тако да је слет прешао оквир чисто соколских и словенских манифестација.

Исто тако организована је и занимљива соколска изложба, где је приказан развој соколства, његов рад, значајна документа, слике и статуе личности заслужних за соколство итд. Југословенски део изложбе био је живописан и нарочито је привлачио пажњу посетилаца.

Југословени су узели живог учешћа у свим приредбама, постигли су завидне резултате на утакмицама, а у манифестационим поворкама чинили неодољив утисак. У средњошколским играма узело је учешћа 107 југословенских ученица и 172 ученика, у нараштајским свечаностима учествовало је преко 1000 наших нараштајаца, а у главним слетским свечаностима било је близу 10.000 старијих југословенских сокола и соколица, у соколским одорама и народним ношњама. Југословенска војска узела је учешћа у завршним војним вежбама Мале Антанте са одредом од око 200 војника-сокола и морнара под командом ваздухопловног мајора г. Камила Лукановића.

Југословенску Краљевску владу заступао је на слетским свечаностима Министар за физичко васпитање народа г. д-р Вјекослав Милетић (у соколској одори), а Београдску општину градски већници генерал г. Живан Рапкопић и г. д-р Јован Мијушковић. Југословенску војску заступала је нарочита војна делегација под вођством генералштабног бригадног генерала г. Јове Кукавичића. Народну скупштину и Сенат заступали су по неколико народних посланика и сенатора.

Све југословенске групе и делегације дочекиване су у Чехословачкој френетичним одушевљењем. Од чехословачке границе до Прага све су станице биле искићене југословенским и чехословачким заставама, цвећем и зеленилом, натписима „Наздар" и „Добро дошли". Почевши од пограничне станице Старе Замке, где су свима југословенским групама биле приређене закуске, па преко Братиславе, где су организовани дочеци већих размера, све до Прага — где су се дочеци претварали у френетичне манифестације чехословачко-југословенског братства, где су Југословени газили по цвећу, а често је срдачност испољавана и сузама — цео тај пут претворио се у један непрекидни одушевљени дочек. Сви чехословачки крајеви кроз које су пролазили југословенски возови трудили су се да што видније покажу своју љубав према Југословенима. Све генерације, од мале деце у мајчином наручју па до старица са седом косом, учествовале су у овим дочецима. Дуготрајност и често понављање ових свечаности није могло ослабити срдачност Чехословака. Испраћаји Југословена били су исто тако срдачни, испуњени ентузијазмом.

Дочек југословенских и румунских војника 4 јула пре подне надвисио је, и по срдачности и по величанствености, све раније наразе одушевљења које су Чехословаци обилно и спонтано манифестовали кроз читав месец дана према свима југословенским групама. Југословенски војници су лађом путовали до Братиславе, где им је приређен сјајан дочек, а одавде возом до Прага. Успут им се придружила у возу и делегација румунске војске.

У Прагу, — испред Вилсонове станице, са тротоара улица кроз које ће проћи војници, са балкона и кровова — неколико стотина хиљада грађана манифестовало је френетично своје одушевљење клицањем, махањем марамица и застава, бацањем руковети цвећа. Марш кроз пражке улице, од станице до касарне, био је у буквалном смислу триумфалан. Војници су газили по цвећу, а раздрагани поклици маса таласали су се и преносили као плима у правцу кретања војника, постајући све снажнији и снажнији. И Чехословаци и странци, који су посматрали овај дочек, изјављивали су да овакав дочек последњих десет година Праг није ником приредио.

Претставници свих југословенских група и делегација посетили су гроб Т. Г. Масарика у Ланима, положили венце и одали пошту овом генијалном творцу и организатору чехословачке државе и апостолу модерне демократије.

Видовдан је ове године у Прагу прослављен наро-

чито свечано у Тиршовом дому, као део сокољских слетских свечаности. А после подне на Видовдан је приређена импозантна сокољска поворка нараштаја, као завршни део нараштајских слетских приредаба.

Манифестационе поворке кроз Праг — средњошколаца, сокољске деце, нараштаја и старијих чланова и чланица — претстављале су прави триумф сокољске идеје. Нарочито нараштајска, 28 јуна по подне, у којој је узело учешћа око 50.000 нараштајаца, и чланска, 6 јула пре подне, у којој је учествовало 73.418 старијих сокола и соколица у сокољским одорама и народним ношњама, (од тога 60.075 само чехословачких сокола и соколица). Ове две последње поворке, због учешћа већег броја Југословена, изазивале су врхунац ентузијазма и френетичних поздрава Југославији и Југословенима. Усклици: „Наздар", „Живео Краљ Петар", „Живела Југославија!" проламали су дуго и често ваздух. Такве експлозије одушевљења изазивале су и појаве југословенских војника на прашким улицама и на слетишту, као и појаве југословенских сокола на вежбалишту.

Последња сокољска поворка кроз Праг, 6 јула, надвисиле је својим разноврсним лепотама, величанственошћу, драговољном дисциплином све што се да замислити. Раздрагано ритмично таласање сокољских одора и народних ношња, уз звуке музике, лепршање застава, мирис и шарењило цвећа — које је трајало од 9 сати изјутра до 2 и по после подне — струјало је као моћна река прашким улицама, да се слије, као у море, на трг пред огромним спомеником Јана Хуса, одакле је опет продужило свој ток кроз главне прашке улице, да се на крају разиђе у станове појединих жупа. Непрегледне масе света заузеле су тротоаре, споредне улице, прозоре, балконе, кровове, торњеве и својим клицањем до промуклости, махањем заставицама, рукама, бацањем цвећа узеле непосредног учешћа у овој дирљивој свечаности и стапале се у хармоничну целину са сокољима из поворке. То је била уметничка и складна композиција маса, у тако великим размерама, какву најсмелији филмски режисери могу само у машти да прижељкују за своје најмонументалније филмове, али је не могу остварити.

Нарочити истакнути детаљ у овој огромној композицији била је главна трибина пред палатом Прашке општине, на којој су се налазили: Претседник Чехословачке Републике г. д-р Едуард Бенеш са Госпођом, приматор града Прага г. д-р Зенкл, старешина свесловенског и чехословачког соколства г. д-р Станислав Буковски, чехословачка влада, претставници страних држава и градова, претставници свих сокољских савеза и гимнастичких организација које су узеле учешћа на слету. Пред поглаваром Чехословачке Републике г. д-р Бенешом извршен је дефиле целе сокољске поворке. Чело поворке је стигло пред Претседникову трибину у 10 сата, а последњи редови поворке завршили су дефиле у 14 и по сати.

Слетско вежбалиште је опет пружало неупоредиве слике другог жанра. И приликом нараштајских и приликом чланских вежби чехословачки соколи су наступали у тако великом броју да су импоновали самим бројем. По 16.112 нараштајаца, затим по 16.640 нараштајки, двапут по 17.500 чланица, а једном чак 30.000 чланица, по 30.000 чланова (у два маха) наступало је у савршеном реду и вежбало по такту музике, без погрешке, еластично, природно. Гледалац не зна да ли да се више диви самом наступу на вежбалишту и одласку са њега, савршеним ритмичним вежбама, или колористичком ефекту који изазива таласање боја појединих делова сокољских вежбачких костима. Нарочито су вежбачице комбиновале дивне слике овим бојама: одједном поплави вежбалиште као море плава боја суканља, затим као снег бела боја блуза, па цврене мараме као булке расуте по широком пољу. Затим складни преливи и мешање свих тих боја, покрети маса као кад ветар заталаса шарока поља зрелог жита!

Појава 30.000 чехословачких сокола на вежбалишту 3 и 4 јула, необичан ред приликом наступа, савршена хармонија вежби, певање хорала „Заклетве Чехословачкој Републици" изазивали су код публике осећаје дубоке религије, сокољске религије слободе и достојанства човека.

Исто дивљење изазвао је наступ 30.000 соколица 4 јула, које су својом вртоузношћу, еластичношћу, извођењем необичних геометријских фигура (кругова, елипси, квадрата) надвисиле све што се чак и на овако грандиозном слету могло видети.

Овде се није истицала снага и вештина појединаца, као на олимпијадама, него духовна дисциплина, хармонична лепота покрета и увежбаност маса, снага и свест народа, — чиме се одликује Соко од осталих спортских организација. Тиршов систем телесног васпитања показао је на овом слету необичне резултате и однео је победу над свим другим системима. Здрав и хармонично развијен појединац добива свој значај тек као саставни део народа. Преко својих сокољских организација чехословачки народ неколико пута умножава своју снагу и даје утисак великог народа, бар пет пута по броју већег него што је стварно

(Чехословачки соколи могу врло лако изводити приредбе са овако великим бројем, јер имају, према статистици до краја 1937 године, 816.445 чланова (деце, нараштаја и старијих чланова-ица). Од тога око 400.000 отпада на старије сокоље и соколице. У текућој години се сигурно број повећао. Имају 1.105 сокољских домова и 1.721 летње вежбалиште. Соко је подељен на 52 жупе са 3.255 јединица.

Поред тога, Соко не обухвата целокупно физичко васпитање чехословачког народа. Постоје и две сличне велике теловежбене организације: Савез радничких теловежбених друштава (ДТЈ) са 145.755 припадника и Чехословачки орлови са 161.752 припадника. Да и не спомињемо многобројне спортске клубове,. чији су чланови обично припадници неке од ове три велике организације).

ПОЈАВЕ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ СОКОЛА И ВОЈНИКА НА ВЕЖБАЛИШТУ

Поред многобројних повода за манифестовање чехословачко-југословенског братства, два момента су нарочито била истакнута. Први главног дана нараштајских вежби, 26 јуна, предали су југословенски нараштајци чехословачким нараштајцима, на свечан начин, уметничку слику Њ. В. Краља Петра II у сокољској одори. У међувремену између вежби, наступио је на

слетско вежбалиште цео југословенски нараштај. На челу колоне ношена је слика Њ. В. Краља Петра II и соколска застава. Са бочних улаза кретале су се колоне чехословачких нараштајаца према слици. Појава Краљеве слике и кретање нараштајских колона поздрављено је бурним усклицима из стотина хиљада грла са трибина. Заменик старешине југословенског соколства г. Бура Пауковић предао је, а у име чехословачког соколства примио је дар г. д-р Буковски, старешина чехословачког и свеславенског соколства.

Као уздарје чехословачког нараштаја југословенском, г. д-р Буковски је предао кристалну вазу.

Други моменат је, када су 3 јула на вежбалишту старији чланови југословенског соколства предали чехословачком соколству као поклон поприје Краља Александра I, рад вајара пок. Гангла,- а примили као уздарје бисту Масарикову, рад вајара Карела Дворжачека. Свечана размена ових дарова дала је повода за бурне манифестације чехословачко-југословенског братства.

Југословенски вежбачи су извели вежбе прецизно и сигурно. И наступ југословенског нараштаја на вежбалишту 25 и 29 јуна, као и заједнички наступ старијих чланова и чланица 3 јула, сјајно изведене вежбе, изазвали су раздрагане и живе поздраве са свих трибина. Пљескање, клицање, маханье марамицама трајало је за све време док су југословенски соколи отступали, у савршеном реду, са вежбалишта.

Претседник Чехословачке Републике г. д-р Едуард Бенеш, који је са своје трибине пратио све важније наступе на вежбалишту, позвао је у своју ложу г. д-р Вјекослава Милетића, југословенског министра за физичко васпитање народа, и г. д-р Василија Протића, нашег посланика у Прагу, и изразио своје задовољство због лепог наступања југословенских сокола на слету.

Наша војна делегација извела је последњег дана слета, 6 јула, са необичном вештином и прецизношћу вежбу „Југословенска епопеја", у којој је симболично приказано ропство нашег народа, борбеност и непрекидна тежња за слободом, најзад ослобођење свих југословенских покрајина. Лепота ове вежбе, њена дубока симболика и прецизност са којом је изведена изазвали су неописано одушевљење публике. Ваздух се проламао од поклика Југославији, југословенској војсци и Краљу. Претседник Чехословачке Републике г. д-р Бенеш позвао је у своју ложу југословенског посланика г. д-р Василија Протића и вођу наше војне делегације генерала г. Јову Кукавичића, честитао им на ванредном успеху и рекао: „Изванредно је лепа вежба, егзактно је изведена и импресионира. Као доказ тога видите ово што се догађа на трибинама: Видите каквим је одушевљењем и одобравањем награђено овакво вежбање".

* * *

Последња два дана нараштајског слета, 28 и 29 јуна, вршене су утакмице на Масариковом стадиону између чехословачких и југословенских нараштајаца у лакој атлетици. Југословенски нараштајци су постигли врло лепе успехе. Друго место добила је врста љубљанског соколског нараштаја, а као појединац прво место је освојио југословенски нараштајац из Земуна Стеван Суботић. Као победник у петобоју, као појединац, изашао је опет југословенски нараштајац из Суботице Иван Јовић.

За време главних слетских дана одржане су утакмице чланова за првенство Савеза словенског соколства у лакој атлетици, у којима су узели учешће Чехословаци, Југословени и Бугари. Југословени су однели победу у мушком штафетном трчању. У осталим лакоатлетским утакмицама прво место су заузели Чехословаци, други Југословени, а треће Бугари. У неким утакмицама Бугари нису ни учествовали.

ДЕЛЕГАТИ БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ БИЛИ СУ ГОСТИ ПРИМАТОРА Г. Д-Р ЗЕНКЛА И ПРЕДМЕТ НАРОЧИТЕ ПАЖЊЕ

Делегати Београдске општине, градски већници генерал г. Живан Ранковић и г. д-р Јован Мијушковић, били су гости приматора града Прага г. д-р Петра Зенкла. Уступљена су им два апартмана у хотелу „Алкрон" (где је сад резервисан стан за лорда Рансимана). **Указивана им је нарочита пажња за цело време боравка у Прагу. Примио их је приматор града Прага г. д-р Петар Зенкл и показао особито интересовање за престоницу Југославије и њену општинску управу. Пражка општина им је ставила, за цело време боравка у Прагу, на расположење аутомобил. Обишли су Масарикове домове у Крчу, предграђу Прага, који су узорно уређени.**

Делегати Београдске општине били су стално у друштву претседника Букурешке, Софијске и Атинске општине — гг. д-р Петера, инж. Иванова и министра-гувернера Коцијаса.

За време пријема страних делегација код Претседника Републике г. д-р Бенеша, г. д-р Бенеш се је задржао дуже времена у разговору са генералом г. Живаном Ранковићем, са којим се зна из 1916 год., из доба емиграције, оживљујући успомене на те трагичне дане. Г. Бенеш се сећа свега из тог доба, чак и српског пасоша са којим је живео у Паризу као секретар Народног одбора, чији је претседник био Т. Г. Масарик.

Иако су стране делегације имале нарочите ложе на Масариковом стадиону, за време јавних вежби на вежбалишту позвао је генерал г. Крејчи, начелник чехословачког главног генералштаба, генерала г. Живпла Ранковића, као свог старог пријатеља, у своју ложу.

Генерал г. Живан Ранковић је био као гост и на вечери коју је приредио г. д-р Петар Зенкл у библиотеци, чији је претседник чувени слависта г. д-р Мурко.

За време великог соколског дефилеа 6 јула генерал г. Живан Ранковић био је на главној трибини пред општинским домом, где се налазио и Претседник Републике г. д-р Едуард Бенеш и приматор града Прага г. д-р Петар Зенкл.

При испраћају из Прага, г. д-р Зенкл је замолио г. Живана Ранковића да изручи срдачне по-

здраве Претседнику Београдске општине г. Влади Илићу, према коме гаји особито поштовање.

УСПЕСИ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ТАКМИЧАРА НА МЕЂУНАРОДНИМ ГИМНАСТИЧКИМ УТАКМИЦАМА

У оквиру овог слета, приредила је Међународна гимнастичка федерација XI међународне гимнастичке утакмице у Прагу. Утакмице су одржане 31 јуна и 1 јула на малом спортском стадиону. Учествовало је осам нација са мушким врстама и четири са женским.

Утакмице су вршене на справама и у лакој атлетици са простим вежбама. Југословене су заступали само соколи и постигли су врло лепе резултате; мушки су освојили треће, а женске друго место. Прво место су освојили Чехословаци-соколи. Две југословенске такмичарке су успеле да уђу међу десет најбољих такмичарки.

Резултати утакмица су ови: Код мушких: прво место Чехословаци, друго Швајцарци, треће Југословени, а иза њих долазе по реду: Французи, Пољаци, Луксембуржани, Белгијанци и Бугари; као појединац проглашен је за гимнастичког првака слета Чехословак г. Јан Гајдош. Код женских: прво место Чехословакиње, друго Југословенке, треће Пољакиње, а четврто Бугарке. Две Југословенке (Лидија Рупникова и Аница Хофнерова) ушле су у ред првих десет најбољих такмичарки.

ПОБЕДА ЈУГОСЛОВЕНА НА СТРЕЉАЧКИМ УТАКМИЦАМА

У оквиру слета приређене су 5 јула и стрељачке утакмице на чехословачком војном школском стрелишту у Кобилисцима, на којима су узели учешћа и југословенски стрелци-соколи. Биле су свега две утакмице. Југословени су однели победу у међународној мети са малокалибарским прецизним пушкама. Као појединац победио је г. Немања Марковић из Крагујевца.

ЈУГОСЛОВЕНСКИ НАРАШТАЈЦИ И СЕОСКИ СОКОЛИ ОСТАЛИ СУ КАО ГОСТИ ЧЕХОСЛОВАЧКОГ СОКОЛСТВА

Југословенски нараштајци и нараштајке остали су у Прагу и у Чехословачкој и после слетских нараштајских дана, као гости чехословачког соколства, све до 17 јула и направили су неколико лепих излета. Исто тако остали су и чланови југословенских сеоских сокољских чета, на позив вођства чехословачког соколства, као гости још два дана после слета и направили неколико занимљивих излета да се упознају са чехословачком пољопривредом и животом чехословачког сељака.

Б-ц

† Ђура Паунковић

17 августа увече преминуо је у Бечу, где је био оперисан, Ђура Паунковић, заменик Старешине Савеза сокола, сенатор и претседник Савеза осигуравајућих друштава у Југославији. Његово тело је пренесено у Београд и било је изложено у дворани Савеза сокола 20 и 21 августа. Поред катафалка, око кога су соколи у сокољским одорама чували почасну стражу, продефиловао је врло велики број грађана и сокола, одајући пошту покојнику.

† Ђура Паунковић

Пред катафалком је одао пошту покојнику и г. Влада Илић, претседник Београдске општине и старешина соколског друштва Београд XI, изразио саучешће Савезу сокола и породици покојниковој и положио венац на одар.

Погреб је извршен у недељу, 21 августа, после подне. У погребној поворци је учествовала маса народа из Београда и унутрашњости, нарочито велики број сокола.

Ђура Паунковић је рођен 8 августа 1877 у Вршцу. Чиновничку каријеру је започео у Русији, као наставник војне гимназије у Орелу, а затим као чиновник осигуравајућег друштва „Росија" у Петрограду. 1909 године постао је директор филијале тога друштва у Београду. Као генерални директор и члан Управе тога друштва, које се доцније претворило у Росија-Фонсијер", остао је до смрти.

Од своје младости бавио се активно јавним пословима. Посветио се нарочито раду на соколству. Од 1919 је заменик старешине Савеза сокола.

Његова је смрт болно одјекнула у свима сокољским редовима. Породици и Савезу сокола стигле су многобројне депеше саучешћа: од Њ. В. Краља, од Краљевских Намесника, од Претседника владе и Њ. Св. Патријарха, од министара, од Народне скупштине и Сената, од бугарске и чехословачке владе, од старешине свесловенског сокољског савеза, од старешинстава свих словенских сокола и бугарских јунака, од многих југословенских градова и установа, од југословенских сокољских организација итд.

Одлуке Државног савета

Дозвола за употребу нове зграде не може се добити ако нису задовољени сви услови прописани одлуке о одобрењу планова за подизање те зграде.

Сопственик је тражио од Градског поглаварства у Београду дозволу за употребу зграде коју је подигао на свом имању према одобреном плану под Г.О.бр. 1706 од 25 маја 1937 год. Од овог тражења је одбијен одлуком Поглаварства Г.О.бр. 7425 од 27 октобра 1937 год. са разлога, што је комисија на лицу места констатовала, да је власник односну зграду већ делимично употребио, да је зграду извео по одобреном плану под Г.О.бр. 1706 од 25 маја 1937 год., али да није порушио део старе зграде из дворишта у дужини од 5,0 мет. како је то поменутим одобреним планом условљено. Против ове одлуке именовани је изјавио жалбу Министру грађевина која је одбачена министровим решењем, с позивом на § 91 Грађевинског закона, са истих разлога као у првостепеној одлуци. Против министровог решења поднео је тужбу на Државни савет истичући да је односна дворишна зграда пуноважно подигнута по онда важећим прописима, да као таква не може бити сметња за подизање уличне зграде, па ни за употребу исте, подигнуте по одобреном плану, а да је у том смислу према тужби, и пресуда Државног савета бр. 14653/37, донета по једном сличном случају. Ову тужбу одбацио је и Државни савет својом пресудом бр. 10119 од 7 маја 1938 год. са следећих разлога: „Према § 91 Грађевинског закона — Доврешене приватне грађевине општина ће комисијски прегледати најдаље у року од 10 дана по пријему молбе, и, ако нема примедаба, одобриће употребу; у противном наредиће да се поступи по примедбама, које су обавезне. Без овог одобрења власник не сме грађевину употребљавати, нити другом на употребу дати....

Комисија која је, у смислу наведеног законског прописа, извршила увиђај на лицу места констатовала је, да је тужилац односну нову зграду извео по одобреном плану, али да није порушио део старе зграде из дворишта у дужини од 5 мет. како је то било условљено у одобрењу планова. С обзиром на ову примедбу комисије, да није задовољен један услов — рушење старе дворишне зграде за 5 м. — под којим је дато одобрење планова за подизање нове уличне зграде, управна власт је правилно, сходно цитираном § 91, поступила кад је одбила да изда дозволу за употребу нове зграде све док се не испуни и тај услов.

Ако је тужилац налазио да пуноважно подигнута дворишна зграда не може представљати сметњу за подизање и употребу нове уличне зграде, изведене по важећим прописима, што у тужби против министровог решења износи, ништа није стајало на путу да то истакне у виду жалбе на вишу власт против одлуке Градског поглаварства Г.О.бр. 1706 од 25 маја 1937 год., којом су му одобрени планови за изградњу уличне зграде под условом да рушењем постојеће дворишне зграде у дужини од 5 м. створи потребно растојање између нове уличне и постојеће дворишне зграде. Он то није учинио, она одлука о одобрењу планова под оним условом постала је правноснажна и зато тај услов, који она поставља, мора бити задовољен пре издавања дозволе за употребу нове грађевине, како је и решила управна власт.

Са овог разлога је неумесно и тужиочево позивање на пресуду Државног савета бр. 14663/37, јер у спору окончаном овом пресудом предмет спора је била правилност одлуке о одобрењу планова, а овде у правилност те одлуке не може се улазити, јер је та одлука постала правноснажна и сад је у питању само њено извршење.

Стога је пресуђено као у диспозитиву, о чему пресудом у препису известити заинтересоване стране."

Сопственику се може наметнути обавеза о рушењу своје зграде без права на накнаду од стране општине само у случају, ако је зидао привремену грађевину на земљишту које је већ било регулационим планом одређено за саобраћај или друге јавне потребе.

Сувласнице имања у улици Канарево брдо — парцела бр. 2395 — Београд VII (Раковица) тражиле су код Градског поглаварства у Београду грађевинску дозволу за подизање зграде на том имању. Одлуком Поглаварства Г.О.бр. 6031 од 15 септембра 1937 год. одобрени су им планови за подизање те зграде, али је то одобрење поред осталог, везано и за услов да се сувласнице обавежу, у смислу § 116 ст. 2 Грађевинског закона, да ће сносити ризик од евентуалног оштећења зграде будућом регулацијом, пошто је по пројекту регулационог плана односно земљиште резервисано за саобраћајне потребе. Сувласнице су се жалиле Министру грађевина у погледу наметнуте им обавезе, па је њихова жалба одбачена. Подигле су тужбу и на Државни савет против министровог решења и истакле су, да у закону није било основа да им се наметне грађевинско правна обавеза из § 116 ст. 2 Грађевинског закона. Својом пресудом бр. 5813 од 3 маја 1938 год. Државни савет је уважио тужбу сувласница дајући следеће образложење: „Према § 116 ст. 1 Грађевинског закона — земљиште одређено регулационим планом за саобраћај или друге јавне

потребе, може се искоришћавати за све друге сврхе само не за грађевинске све дотле, док га општина законским путем не преузме, а ако на таквом земљишту постоје и зграде оне се могу одржавати и оправљати само по претходном одобрењу општине, али се овим радом увећана вредност приликом експропријације неће признати... А према ст. 2 § 116 **на таквим земљиштима** дозвољено је и постављење привремених грађевина, али је власник обавезан такве грађевине, без права на општету, с свом трошку порушити и одвести чим затражи општина, а ако он то не учини у остављеном року, рушење и одношење извршиће општина на његов трошак. Овакова обавеза мора се учинити видљивом у земљишним књигама односно у интабулационим где не постоје земљишне књиге.

Из цитираног законског текста јасно се види да сопственику може бити наметнута обавеза, да од општине не тражи никакву накнаду за рушење своје зграде због извођења регулације, само и једино у случају ако је то **привремена** грађевина; тј. ако је била подигнута на земљишту које је регулационим планом већ било предвиђено за саобраћај или друге јавне потребе.

У спорном случају, решењем управне власти, одобрење за подизање зграде на имању именованих сувласница, с позивом на цитирани § 116 ст. 2 Грађевинског закона, везано је за ону обавезу сувласница зато што је **пројектом регулационог плана** односно земљиште резервисано за саобраћајне потребе.

Управна власт је, дакле, проширила једно законско ограничење права својине, допуштено једино у случају ако је једно земљиште регулационим планом као перфектним уређајним основом из §§ 3—13 Грађевинског закона одређено за саобраћај или друге јавне потребе, и на случај у коме је једно земљиште само пројектом регулационог плана евентуално резервисано за саобраћајне потребе. Такав поступак управне власти није у складу са законским прописом на коме је заснован — § 116 ст. 2 грађевинског закона — јер је примењен овај законски пропис а није био испуњен услов који претпоставља његова примена, (постојање регулационог плана као перфектног уређајног основа), а поред тога, такав поступак управне власти представља и огрешење о принцип заштите приватне својине, спроведен кроз Устав и остале овозаконске законе. Зато је решење управне власти, које садржи ту повреду, морало бити поништено."

> Општина може наредити рушење изграђеног **без грађевинске дозволе** само ако је претходно утврђено да је то грађење изведено и противно прописима грађевинског закона и грађевинског правилника.

У овом погледу је карактеристично решење Државног савета бр. 3372 од 23 марта 1938 год., којим је, поводом жалбе Градског поглаварства у Загребу, оснажена пресуда Управног суда у Загребу у предмету рушења једне зграде изведене без грађевинске дозволе. Образложење саветске одлуке, у којој је наглашен горе цитиран законски принцип, је следеће: „По ставу 1 § 84 Грађевинског закона, ниједно ново грађење у смислу овог закона не може се отпочети без грађевинске дозволе. Повреда ове законске одредбе повлачи санкцију предвиђену § 93 истог закона, где је одређено, да ако се грађење врши без грађевинске дозволе, или ако се оно не изводи према грађевинској дозволи и техничким прописима, да ће општина забранити даље грађење. Само ту су могуће две ситуације: грађење се врши без дозволе а по прописима закона и правилника и грађење се врши без грађевинске дозволе, а не одговара прописима закона и правилника.

У првом случају ако се грађење врши без дозволе а по прописима закона и правилника, власник мора тражити претходно дозволу за продужење грађења (ст. 2 § 93), коју му власт под законом прописаним условима мора издати, пошто је дозвола под условима означеним законом (§ 84 и даље) право појединаца и као таква не зависи од дискреционе оцене управне власти. Сем означене санкције — обуставе грађења док власник не прибави претходну дозволу за продужење грађења — управна власт има у овакком случају да примени и казнену санкцију према предузимачу или извођачу грађевине (ст. 5 § 88) сходно одредби § 100 пом. закона.

Ако се, пак, грађење врши без грађевинске дозволе а противно прописима закона и правилника, онда ће општина, према ст. 3 § 93 пом. закона, наредити рушење грађевине или појединих непрописно изведених делова. Ако власник ово наређење не изврши, општина ће извршити рушење о трошку власника, опет уз примену казнене санкције из § 100 истог закона.

Према томе, за повреду одредбе ст. 1 § 84 — грађење без грађевинске дозволе — предвиђене су нарочите санкције, а примена истих зависи од околности, да ли се грађење изводи по прописима закона и правилника или не. Ово, пак, има да се цени поред осталог и по одредби § 118 пом. закона, нарочито ст. 2 овог §, по коме пропису општина може, у периоду забране грађења, у колико таква забрана постоји, давати по претходном одобрењу надлежне власти (§ 10) дозволе на основу пројектованог регулационог плана за новоградње у колико то неће отежавати извођење новог регулационог плана.

Међутим, према списима предмета, у поступку управне власти по предметној ствари није проверено и утврђено, да ли је грађевина интересованог Паскијевића на Паролинској цести бр. 86 извођена по прописима закона и правилника, дакле у управном поступку није утврђена битна чињеница од које зависи решење спорне ствари — чл. 26 Закона о Државном савету и управним судовима — јер се из записника комисије која је извршила 7 августа 1935 год. увиђај на грађевини именованог Паскијевића види, да се комисија ограничила само на констатацију факта, да се односна грађевина гради без дозволе не упуштајући се у испитивање, да ли се грађење изводи у сагласности са прописима закона и правилника или не. Обзиром на ово не може опстати навод решења Кр. банске управе у Загребу бр. 36246/935, да односна грађевина „не одговара регулационој основи дакле прописима закона и правилника", јер то није утврђено у управном поступку. Код таквог стања ствари, управни суд је правилно у смислу пом. прописа поступио, кад је по тужби интересованог Паскијевића поништио пом. решење Кр. банске управе у Загребу, али је, обзиром

на напред изложено, имао упутити надлежну власт на поступак у смислу чл. 2 и 3 § 93 у вези § 118 Грађевинског закона, а не на § 95 истог закона, пошто се у конкретном случају ради о повреди ст. 1 § 84 — грађењу без дозволе, а не о испитивању хигијенских услова постојеће грађевине, о чему говори § 95 гр. закона.

Самоуправном службенику може се упразнити место само ако је у посебном поступку утврђено да се **по својој кривици** у предвиђеном року није јавио на дужност.

Упражњење места је за службеника, како државног тако и самоуправног, начин престанка активне службе са најтежим последицама. Службеник, коме је служба престала по овом основу, губи не само дотле проведено време у служби и права дотле стечена, чак и стечено право на пензију, него му је за увек затворен пут за повратак у службу — §§ 104 т. 9, 105 и 3 т. 11 Чин. закона. Услов је увек за упражњење места службенику да се **по својој кривици** није јавио на дужност у одређеном року после боловања, после отсуства, премештаја или удаљења са дужности без одобрења.

Овде износимо један такав случај, који је коначно расправљен пред Државним саветом. Интересантан је по томе што је одлуку општинског одбора о упражњењу места општинском службенику оснажио срески начелник, одбацујући службеникову жалбу, затим оснажио је ову и управни суд, одбацујући његову тужбу, а Државни савет пак својим решењем бр. 12358 од 23 маја 1938 год. уважио му је жалбу и поништио пресуду управног суда, налазећи да није утврђена **кривица службеникова**, без које не може бити упражњена места. Случај је следећи: „Жалиоцу је као службенику општине властотиначе на главном службеничком месту било одобрено боловање од месец дана, које је започео 15 децембра 1936 г., те се тако имао јавити на дужност 15 јануара 1937 г. Али тога дана он није дошао већ нарочитом претставком известио општину да још не може доћи на дужност по савету лекара за 30 дана, а и лекарско уверење приложио. Међутим општинска управа ово није уважила, већ донела одлуку бр. 683/37 којом га позива да се јави на дужност, а ако се осећа болесним да се редовним путем јави на боловање када ће бити комисијски прегледан, иначе ће се сматрати да се удаљио од дужности без надлежног одобрења. Ова одлука жалиоцу је саопштена али се он позиву није одазвао. После овога претседник општине је предложио општинском одбору да се овом службенику упразни место по § 16 тач. 6 Уредбе о општинским службеницима, што је одбор својом одлуком и уважио. Среско начелство одбацило је жалбу жалиочеву спорним решењем, а управни суд исто тако одбацио је његову тужбу.

Државни савет је нашао да је ова жалба умесна. У § 16 тач. 6 Уредбе о општин. службеницима прописано је да службенику престаје служба ако се по својој кривици не јави на дужност у року од 8 дана по истеку отсуства односно боловања. Жалилац се по истеку одобреног боловања није јавио на службу у року од 8 дана, па се стога поставља питање да ли је то учинио без своје кривице или по својој кривици. За расправу овога питања одлучне су одредбе Чин. закона, на које упућује § 15 Уредбе у недостатку сопствених одредаба. Према § 83 овога закона ако је службеник ма са кога разлога спречен доћи на дужност мора у року од 24 часа известити свога старешину и оправдати свој изостанак. Ако је пак спречен болешћу дужан је (§ 84 Ч.з.) поднети лекарско уверење, и то ако му то старешина затражи. Осим тога старешини је остављено да нареди, ако нађе за потребно, да се преглед службеника изврши од стране државног лекара или комисије. За трошкове овакког прегледа одређено је (§ 84 Ч.З. да их сноси службеник ако се утврди да је стање здравља допуштало вршење дужности, иначе сноси их држава. Аналогно овим одредбама има се и овај случај расправити. Жалилац је у овоме случају известио општинску управу у року од 24 часа да је болестан и о томе поднео лекарско уверење, и тиме, с обзиром на наведене одредбе, удовољио дужности коју му закон у таквом случају наређује. Општинска управа тиме је била стављена пред дилему или да томе верује и боловање по поднетом уверењу одобри, или, ако томе не верује, пошаље општинског лекара, (или комисију) који ће та у стању прегледати, па с обзиром на то о његовом захтеву одлучити. Трошкови таквог прегледа пали би на општину, у колико би престављено стање о његовом здрављу било тачно, док у противном они би пали на жалиоца. То је истовремено и поступак којим би се утврдила његова кривица која је иначе услов за примену тач. 6 § 16 Уредбе. Међутим овде није тако поступљено, па и његова кривица није утврђена. Услед тога на њега се није могла применити тач. 6 § 16 Уредбе и по томе основу упразнити му место.

Околност што је општина донела одлуку којом не уважава захтев за боловање и позива га на дужност, овде је без важности. Јер жалилац овоме позиву није морао следовати све док се накнадним лекарским прегледом не би утврдило да је стање његовог здравља такво да би могао продужити службу, на супрот лекарском уверењу које је поднео као оправдање за **недолазак.**

Исто тако овде је без важности разлог ожалбене пресуде, према коме жалилац није био толико болестан да се не би могао јавити на дужност, пошто се иначе виђао и изван куће, јер је то само једна претпоставка. Ова околност могла је бити само разлог да се не поверује поднетом уверењу и да се по налогу општине подвргне новом лекарском прегледу и на тај начин накнадно утврди кривица, а не и да се ова претпостави, па с обзиром на ову претпоставку место упразни. Са ових разлога жалиочеву тужбу управни суд је имао уважити и спорно решење поништити пошто је овим предмет био противно расправљен. Међутим у ожалбеној пресуди управни суд није тако поступио, те се и ова пресуда са истих разлога показује као противна закону. Стога се жалба морала уважити, ожалбена пресуда преиначити и пресудити да се тужба уважи и спорно решење среског начелства поништи, као што је овде и учињено."

Градском службенику, коме служба престаје пре стечене пензије, може се, уместо пензије, једном за свагда, признати одређена отпремнина,

и изван случаја предвиђеног §§ 159 и 161 Зак. о град. општ.

О отпремнини градских службеника говори § 161 у вези са § 159 Закона о градским општинама и предвиђа је као право оних градских службеника који су затечени са сталношћу стеченом по раније прописима а буду отпуштени из службе пре него што су навршили десет година службе — (§ 159). Величина ове отпремнине зависи од броја година ефективне службе. Поставило се питање, да ли се градском службенику може одредити отпремнина и изван прописа §§ 159 и 161. На пр., једном градском службенику престала је служба због утврђене неспособности за даљу службу, а није испуњио услов за пензију. Може ли се једном таквом службенику, уместо пензије, једном за свагда, признати извесна отпремнина. Такав је случај расправљен решењем Државног савета бр. 13257 од 19 маја 1938 год. и то у прилог службеника. Случај је следећи: „Одлуком градског већа града Призрена од 24 марта ове године констатовано је да је службеник Рамиз Коре неспособан за даљу службу и одлучено да му ова престане, а истовремено му признато „у место пензије једном за свагда" сума од 6000.— динара, колико износе његове годишње принадлежности. Решењем Банске управе ова одлука већа је задржата од извршења, на основу § 134 Закона о градским општинама, узимајући да се на овај случај нису могле применити одредбе § 159 и 161 Закона о градским општинама, док чиновнички закон који важи и за градске службенике, према § 104 Закона о градским општинама, отпремнину не предвиђа. Противу овог решења сада се жали градска општина.

Државни савет је нашао, да је ова тужба умесна.

У § 161 Закона о градским општинама, на који се ожалбено решење позива, предвиђа случај када се службенику отпремнина мора признати односно када на исту има право, али то не искључује могућност да градско веће призна отпремнину и ономе који на ову нема права и у већем износу од предвиђене. Напротив закон не садржи одредбу која би забрањивала градском већу да ово учини, из чега следује да одлука већа о овоме није противна закону, па да се стога није ни могла задржати од извршења по § 134 Закона о градским општинама.

Осим тога ова одлука се показује као нужна допуна неуређеног стања градских службеника. Јер иако је законом предвиђено доношење статута (§ 100) којим би се уредило питање ових службеника, а §-ом 161 Закона о градским општинама и могућност признања раније проведене службе до 10 година, са колико се стиче и право на пензију према § 113 Ч.З. у вези §-а 104 Закона о градским општинама, то ипак није учињено током неколико година. Тако се дошло у ситуацији да један дугогодишњи службеник који је већ онеспособио за вршење службе остане без икаквог осигурања и поред тога што је ово законом предвиђено. А одлуком градског већа њему је призната отпремнина у износу једногодишње плате, уместо пензије и осигурања, и тиме бар донекле ово стање исправљено. Законом ово стање није забрањено, бар ожалбено решење такву одредбу закона не истиче, а без тога није ни било места задржању одлуке већа по § 134 Закона о градским општинама. А пошто је овде противно поступљено, жалба се морала уважити и ожалбено решење поништи.

Општина као грађевинска власт првог степена оцењује законитост пројекта за подизање нове грађевине само ако су потписани од сопственика новоградње.

У једном случају општина је одбила да изда дозволу за употребу новосазидане грађевине из § 91 Грађевинског закона, налазећи да грађевина није изведена по одобреним плановима. Због овога је настао спор између сопственика грађевине и предузимача који је изводио грађевину. Предузимач није спорно да је у одобреним плановима, са знањем сопственика, учињено извесне измене и тврдио је да су и те измене, према којима је изведено грађење, у складу са грађевинским прописима. Да би доказао ово своје тврђење о законитости измена у одобреним плановима, предузимач је тражио уверење од општине, у коме би она имала да се изјасни, да ли су поднети измењени планови у складу или су противни грађевинским прописима. Општина је одбила да изда такво уверење, са чиме се сложила и банска управа као другостепена грађевинска власт. По тужби заинтересованог предузимача, управни суд у Загребу својом пресудом бр. 10382 од 2 новембра 1937 године поништио је решење управне власти у овом погледу, нашавши, да је општина била обавезна на издавање траженог уверења. Разлози управног суда су следећи: „Напротив нема законског основа, да грађевна власт не узме на молбу градитеља у оцену предложене промјењене нацрте и статичке рачуне па макар их власник градње и не потписао. Истина је, да према пропису § 88 грађевног закона грађевне нацрте има потписати власник градње односно његов пуномоћник а статичке рачуне и технички опис само пројектант (градитељ) али нема законског разлога, да у случају сличног спора а на молбу градитеља не узме грађевна власт у оцену и нацрте по власнику непотписане по готово ако градитељ о законитости промене тражи само уверење а не и грађевну дозволу за изведене промене.

Грађевну дозволу издаје односно украћује грађевна власт на темељу молбе власника засноване новоградње или његовог пуномоћника. Уверење пак о законитости грађевног пројекта може тражити оно лице, које на таквом уверењу оснива неко право било оно јавно или приватно правне нарави. Непрепорно је, да издавање уверења о неким јавноправним околностима спада у надлежност управних власти, те оне у ту сврху имаду да проведу поступак према начелима садржаним у отсеку II и III ЗУП.

Прописе § 69 ЗУП изричито прописује, да управна власт покреће поступак по природи ствари или по службеној дужности или по предлогу (молби) странке.

У конкретном случају замолио је градитељ инж. Неубрегер Лео од грађевне власти издање уверења, да по њему предложени промјењени нацрти и статички рачуни одговарају законским прописима. Обзиром на горње образложење као и на чињеницу, да је градња већ изведена самовољним отступањем од грађевне дозволе, као и да по грађевном подузетнику предложени нацрти коначно буду ипак морали бити испитани ради тога, да се установи, да ли отступање од грађевне дозволе према тим нацртима одговара законским прописима, те да ли се врху такове промјене

извођења може издати накнадна промењбена дозвола, као и обзиром на чињеницу, да је власник градње већ једном потписао нацрте и тиме пристао на изведена отступања од грађевне дозволе, а који су нацрти одбијени само с разлога тога, што је у њима била предвиђена изградња другога спрата.

Нема законског разлога, да се грађевном подузетнику овакво уверење неизда у претпоставци, да нацрти и рачуни одговарају закону.

Пошто су на новоградњи Вурм-Фале Шапире установљени недостаци и одступања од одобрених нацрта и издане грађевне дозволе, управне су власти правилно у смислу §-а 91 грађевинског закона укратиле издање употребне дозволе и уједно издале сходне одредбе гледе одстрањења установљених недостатака.

Неправилно су напротив поступале када су градитељу инж. Неубергер Леону укратиле горе наведено уверење."

Међутим, по жалби противне стране, Државни савет својим решењем бр. 2931 од 18 маја 1938 год. поништио је цитирану пресуду управног суда, налазећи да општина није обавезна на издавање траженог уверења и то са следећих разлога: „Да је управни суд ожалбеном пресудом погрешно нашао, да је грађевинска власт била дужна, сходно одредби § 88 Грађевинског закона, на молбу градитеља инжињера Неубергера, узети у оцену промјењбене нацрте и статичке рачуне, и ако их власник градње није потписао, па издати молиоцу уверење о томе, да ли исти одговарају законским прописима.

Јер, како то произилази из § 82 Закона о општем управном поступку, управне власти издају уверења о чињеницама утврђеним у границама свог службеног делокруга. А према § 88 ст. 1 у вези § 87 грађевинског закона грађевинска власт првог степена испитује само оне пројекте који су потписани од власника градње и законом овлашћеног пројектанта. Према томе не лежи у границама службеног делокруга, (надлежности) грађевинске власти првог степена испитивање и оцена оних пројеката, **који нису потписати и од власника градње**, из чега произилази, да о законитости тих пројеката та власт по закону не може давати никаква уверења. Са изложеног ожалбена пресуда је у означеном делу поништена."

И службеници Дирекције трамваја и осветљења имају право на рачунање ратних година за пензију (§ 270 ст. 1 т. 6 Чин. зак.), а Статут Д.Т.О. од 1929 године у колико не садржи одредбу о овоме противан је закону о градским општинама и као такав не важи у том погледу.

Пензионисани службеник Дирекције трамваја и осветљења, коме нису урачунате за пензију и ратне године, тражио је признање истих позивајући се на § 270 ст. 1 т. 6 Чин. зак. у вези са § 104 Закона о градским општинама. Од овог тражења је био одбијен са разлога, што у Статуту Д.Т.О. општине града Београда од 1929 год. нема одредбе по којој би се за пензију рачунале и ратне године, а да је тај Статут, што се тиче рачунања времена за пензију, на снази у смислу § 156 у вези са § 159 Закона о градским општинама. Међутим, Државни савет својом пресудом бр. 10341 од 5 маја 1938 године уважио је тужбу заинтересованог службеника и поништио је министрово решење у овом питању са следећим образложењем: „У § 104 Закона о градским општинама, одређено је, да одредбе о пензијама за државне службенике имају се сходно смислу примењивати и на градске службенике у колико овим законом није друкчије одређено. У оном смислу дакле у коме се ове одредбе примењују на државне службенике, а одредбе садржане у чиновничком закону.

Према одредби § 156 Закона о градским општинама градски Статути, Уредбе и Правилници остају и даље на снази док се не измене у колико нису у противности са овим законом. Како међутим Статут Д.Т.О. Општине града Београда од 1929 год., донет на основу чл. 7 Статута Београдске општине од 1929 год., не садржи одредбу којом би се општинским службеницима признавала бенефиција одговарајућа бенефицији из § 270 ст. 1 т. 6 Чл., то је овај Статут противан Закону о градским општинама (§ 104), јер с обзиром на одредбу § 104 Зак. о град. општинама, из које произилази да је законодавац желео изједначење градских службеника са државним у погледу пензије, градски Статути, Уредбе и Правилници су противни овом закону не само онда кад они садржавају одредбе које градске службенике у том погледу стављају у бољи положај, већ и онда кад су градски службеници у односу на државне службенике у горњој правној ситуацији."

Саопштио **Љубомир Ж. Јевтић**,
секретар Држав. савета

Књижевна хроника

„Плима и осека" г. Властимира С. Петковића

Г. Властимир С. Петковић је познат читалачкој публици својим доживљајима из рата — писаним занимљиво, верно и уметнички, тако да могу да послуже као документи из тих тешких и бурних дана — као и духовитим сатирама из нашег друштва.

Најновији његов роман „Плима и осека" (у издању књижаре В. Н. Рајковић и комп.) јесте дело ширих размера и дубље психолошке анализе. Ту је дао пресек нашег послератног друштва, са немилосрдним демонстрацијама свега трулог, хохштаплерског, корупционашког. Повезао је на згодан начин савремено село и град, откривши њихов заједнички кровоток, струјање из села у град („плима") и обратно („осека"). Рат је сувише приближио село и варош. Не само сељаци, него и сељанке се спалале врло брзо у вароши, примају, са варошким оделом, и политуру варошке цивилизације. „Високо" варошко друштво, које цени само новац и телесна уживања, није много одмакло од покретног слоја села, које се лако сели. А кад то село донеси здравље, телесне примамљивости и новац, онда се врло брзо уздигне до својих рођака у вароши.

Г. Петковић је живо и непосредно оцртао село, уносећи у своје описе свежине и топлоте. Зна да уочи карактеристичне детаље и да их лепо саопшти; вешто анализе душе и појединаца и есоских маса. Неколико добро оцртаних типова, како су верно копирани на живота, постају репрезентанти извесних струја и појава у животу, читавих друштвених група.

Б-ц

CATERPILLAR GUSENIČAR TRAKTORI SNABDEVENI SA CATERPILLAR DIESEL MOTORIMA

PRUŽAJU OPŠTINAMA RACIONALNE, JEVTINE I SIGURNE METODE ZA IZVRŠENJE RADOVA NA:

IMANJU — Oranje, drljanje, dreniranje, vršidba, kultiviranje, pogon pumpe itd.

ĐUBRIŠTIMA — Izvlačenje kamiona, nivelisanje, planiranje itd.

ULICI — Čišćenje snega, postavljanje električnih stubova, pogon kompresora.

VODOVODU — Postavljanje velikih cevi, vuča tereta.

W. H. SMYTH BEOGRAD, Miloša Velikog 3
ZAGREB, Gundulićeva 15

ИЗДАВАЧКО И КЊИЖАРСКО ПРЕДУЗЕЋЕ ГЕЦА КОН А. Д.

БЕОГРАД — КНЕЗ МИХАИЛОВА УЛ. 12

има на стоваришту
НАЈБОГАТИЈИ ИЗБОР

СРПСКОХРВАТСКИХ И СТРАНИХ КЊИГА

које даје под најповољнијим условима

ЗА ГОТОВО И НА ОТПЛАТУ

ТРАЖИТЕ БЕСПЛАТНО КАТАЛОГЕ КЊИГА ЗА ПОЈЕДИНЕ СТРУКЕ:

I Закони, право, финансије, економија, политичке и друштвене науке.
II Филозофија, педагогија, историја и природне науке.
III Географија, етнографија, фолклор, историја књижевности и критика, уметност, музичка литература.
IV Теологија.
V Лепа књижевност.
VI Позоришна дела.
VII Повремени списи.

СВАКИ ОПШТИНСКИ СЛУЖБЕНИК

Може добити под најповољнијим условима

КЊИГЕ НА ОТПЛАТУ

Према посебним каталозима

I Издања »КОСМОС«
II Стандард издања »Нове зоре«
III Филозофија, педагогика, књижевност
IV Закони
V Коментери

ЦИНКОГРАФИЈА **ЈОВАНА МЕЛИХАРА**
ВЛАЈКОВИЋЕВА 4 БЕОГРАД ТЕЛЕФОН 25-819

израђује:

све врсте рекламних ЕЦОВАНИХ ТАБЛИЦА у једној и више боја у свим МЕТАЛИМА.

као и све

врсте КЛИШЕ-А на ЦИНКУ, МЕСИНГУ и БАКРУ у једној и више боја и СТЕРЕОТИПИЈЕ.

ЦЕНЕ СОЛИДНЕ. ИЗРАДА ПРВОКЛАСНА

Власник: Градско поглаварство Београд. — Уредник: Ђуро Бањац, Молерова 16
Штампарија Драг. Грегорића, Страхињића Бана 75. — Београд

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 9
Година LVI

Редакциони одбор
МИЛОРАД СИМОВИЋ, Д-Р ДУШАН КАЛАНОВИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ
Уредник
ЂУРО БАЊАЦ

Септембар
1938 године

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Шести септембар (Свечана прослава Рођендана Њ. В. Краља Петра II) . . . 585
Његово Величанство Краљ Петар II (Поводом 16 Рођендана) — Живан Ранковић 591
II Београдски јесењи међународни сајам узорака — Д-р Стеван Поповић . . 593
IX Балканске лакоатлетске игре у Београду — Љубомир Вукадиновић . . . 602
Социјално старање у разним земљама 607
О заштити школске деце од дифтерије у Београду — Д-р Милош Бајшански . 612

Књижевни додатак:

Библиотеке и музеји великих градова (Венеција и Фиренца) — Д-р Марија Илић-Арапов 614
Пилот-потпоручник Кнап брани Београд (Новела из београдског живота — награђена на књижевном конкурсу Градског поглаварства Београд) — Живорад Вукосављевић 628
Трнавести ред (крај) — Душан Стевовић-Јазмин 634

Прилози за историју Београда:

Прастари Сигиндунум и његови народи — Радивоје К. Новаковић . . . 641
Општинска самоуправа у Београду у доба заснивања 1839 до 1845 год. — Драг. Ј. Ранковић 647

Друштвена хроника:

Прослава Краљевог Рођендана у Београду 650
Београд је срдачно дочекао француске ратнике са Солунског фронта . . 663
Посета лорда Џорџа Лансберн-а Београду 665
Бивши француски министар трговине и индустрије г. Пол Бастид посетио је Београд, да отвори Француску изложбу на сајму 666
Нови градски већници 666
XI међународни конгрес за историју медицине 667

Привредна хроника:

Нова Државна ковница за израду металног новца 670
Међународна конференција за слатководно рибарство у Београду . . . 671

Социјална хроника:

У Београду се све више побољшавају услови за развој деце 672
Слава хуманог друштва „Добро срце" 673

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љуб. Ж. Јевтић 674

Некролог:

† **Стеван Хакман** 677

Приватни огласи

Слика на корицама: **Светлосни украси на Теразијама за време Рођендана Њ. В. Краља Петра II.**

Београдске општинске новине

Излазе једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 120·—, полугодишње 60·— динара. Појединн број 10·— дин.
Цена огласа: Цела страна 800·—, пола стране 500·—, четврт стране 300·— дин. Огласи на корицама 50% скупљи
Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54.300
Уредништво и администрација: Кнегиње Љубице 1/II — телефон 26-242.
Уредник прима сваког радног дана од 9-12 часова — Рукописи се не враћају.

Београдске општинске новине
Бр. 9 1938

Чланци и студије

ШЕСТИ СЕПТЕМБАР

СВЕЧАНА ПРОСЛАВА РОЂЕНДАНА ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА КРАЉА ПЕТРА II

Ретроспективан, историјски поглед даје увек довољно доказа о традиционалном, трајном и непоколебљивом монархистичном осећању нашега народа. Његова судбина и његова историја биле су увек тесно, интимно везане за његове вође, цареве и краљеве, који су опевани у народној поезији, који су били народни владаоци, и који су то остали кроз многобројне перипе-

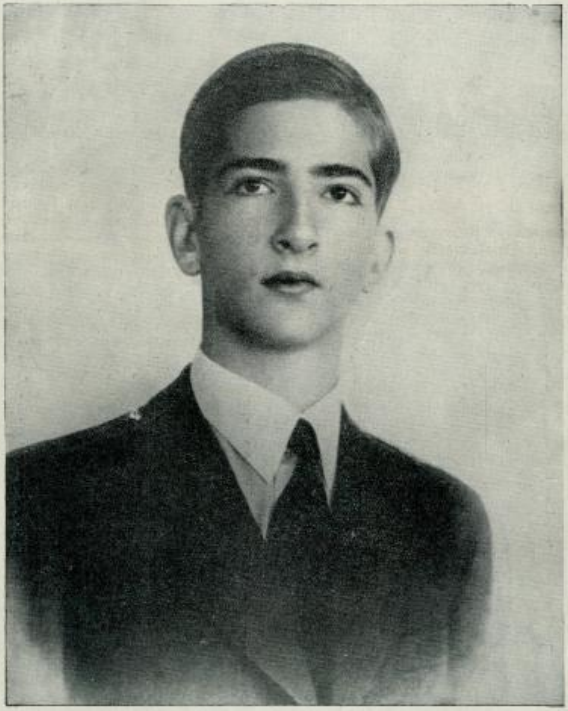

Његово Величанство Краљ Петар II

тије једне од најбурнијих и најнеобичнијих националних историја.

Ослобођена и уједињена Југославија такође је постала заједничким и несаломљивим напорима народа и његове славом увенчане династије Карађорђевића, око које се, у данима искушења и славе, једнодушно и са одушевљењем прикупљао цео наш народ.

Шести септембар ове године, дан рођења Краља Петра II, показао је још једанпут и на најсјајнији начин неограничену љубав Београђана према Краљу и Династији. Та љубав је била спонтана, и топлија у тренутку када се навршава двадесет година државног живота Југославије. Млади Краљ је носилац и симбол наших нада и наше вере у срећну будућност Отаџбине.

Не само Београдска општина него и сви Београђани без разлике пола, узраста, професије желели су да Шести септембар ове године одушевљење, достојанственије и свечаније посведоче народну љубав и верност младоме праунуку великога Вожда Карађорђа, који је пре тринаест и по деценија запалио прву буктињу ослобођења нашега народа и ударио темеље нашој данас пространој и лепој Отаџбини.

Неколико дана пред ову свечаност Претседник Београдске општине г. Влада Илић упутио је проглас грађанима Престонице који гласи:

БЕОГРАЂАНИ!

Шести септембар је дан рођења Његовог Величанства Краља Петра II.

Увек веран узвишеној династији бесмртнога Вожда Карађорђа, са којом је наш народ ишао историјским путем славе и величине, Београд ће прославити тај дан, манифестујући своју непоколебљиву љубав и оданост према младоме Краљу.

По утврђеном програму, у очи Краљевог рођендана, 5 септембра у 19 часова, одржаће се свечана седница Градскога већа у присуству претставника свих националних, културних, просветних, хуманих и других организација и удружења. У 20 часова истога дана топовским пуцњима ће се објавити полазак образоване импозантне поворке која ће, са запаљеним буктињама, проћи Београдом од Калемегдана до трга Славије.

Шести семптембар ће бити дан народне радости. Таласи одушевљења ће показати тога дана моралну снагу народа окупљеног око младога Краља. Величанствени реви трупа приказаће снагу наше војске, наше узданице. Сви редови нашега друштва, дајући израза својој радости, биће уздигнути надом и вером у најлепшу будућност отаџбине под скиптром Петра II Карађорђевића.

ГРАЂАНИ И ГРАЂАНКЕ!

Ваша срца ће 5 и 6 септембра закуцати живље и веселије.

Окитите тих дана своје домове државним заставама, осветлите их и украсите.

У овом значајном и свечаном тренутку нека се из ваших густих редова пренесе до последњих села наше земље, и нека у сваком срцу одјекне једнодушни, одушевљени и моћни узвик београдског грађанства:

ЖИВЕО КРАЉ ПЕТАР II!

1 септембра 1938 г.
Београд.

Претседник
Општине града Београда
ВЛАДА ИЛИЋ

Апел свога Претседника београдско грађанство је дочекало отворена и радосна срца.

Уочи Шестога септембра Београд је добио нов, неочекивани, сјајан изглед. Цео град, од историјског центра, Теразија, па до најудаљенијих предграђа заблистао је уочи тога празника чаробном светлошћу. Четири импозантна стуба у теразијским скверовима украшена блиставим крунама и живим ватрама на врху симболизирали су достојанствено и одушевљено расположење Престонице. Сваки прозор великога града био је осветљен. Јавне зграде и значајнији објекти блистали су у пријатној светлости: Скупштина, цркве, Градско пословарство, Берза, мост Краља Александра I, Сајмиште, Команда ваздухопловства, школе, надлештва. Гирланде сијалица у бојама државне и народне тробојке опасивале су цео град, низале се улицама и у читавим, укусно израђеним мрежама и сплетовима покривале тргове и паркове, обасјавајући их дискретном светлошћу. Сви трговачки излози у граду били су раскошно осветљени и украшени Краљевим сликама и зеленилом. Многобројни Краљеви монограми и натписи треперили су у светлости на трговима, великим зградама, улазима у паркове.

Безбројне заставе лепршале су се са свих београдских кућа, трамваја, аутобуса, аутомобила, са бродова и чамаца на Сави и Дунаву.

Најразноврснији и најраскошнији светлосни ефекти изведени су на Теразијама и на Калемегдану. Теразије су блистале у светлосним украсима. Од раскрснице код „Лондона" па до Кнез Михајлове улице пружале су се, поврх зелених дворeда, гирланде сијалица у бојама тробојке. На теразијском тргу су ове гирланде умножене и изукрштале су цео Трг. На средини Теразија раскошан водоскок обасјан многобројним рефлекторима, бацао је увис плаве млазеве воде, која се распрскавала у ситне капљице и падала обасјана рефлекторима, као чаробна киша на земљу.

Улаз на теразиску терасу привлачио је особиту пажњу: увис су се дизала два висока четвртаста стуба, на којима су блистале дивне краљевске круне израђене од сијалица, а између стубова је пламтео у сијалицама велики раскошно израђен Краљев монограм („П II" са краљевском круном).

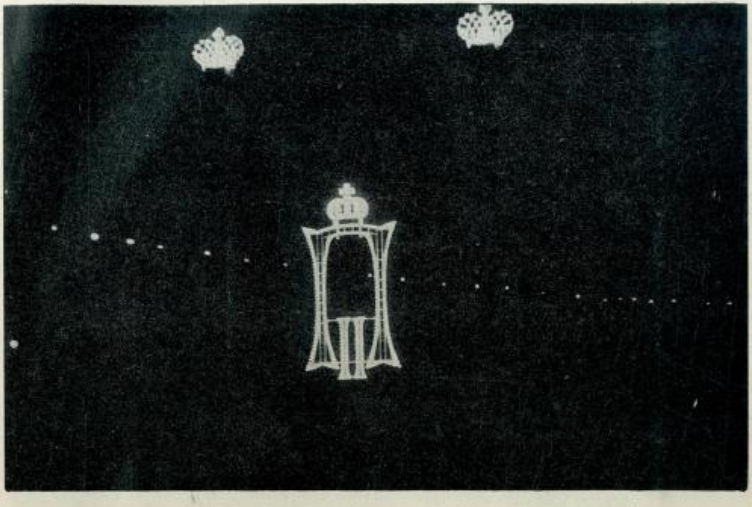

Монограм Њ. В. Краља Петра II и стубови са краљевским крунама на теразијској тераси

Претседник Општине г. Влада Илић, градски већници и остали учесници на свечаној седници, при изласку из општинске зграде примају бакље

Калемегдан је тих вечери блистао необичном лепотом. Главни улаз на Калемегдан из улице Кнеза Михајла био је украшен натписом

„ЖИВЕО КРАЉ!"

израђеним крупним словима од сијалица. Иза тог натписа два дивна Краљева монограма од тробојних сијалица. Мало позади, кад се уђе у парк, и на десном и на левом пропланку, по један мањи Краљев монограм, осветљен белом светлошћу, чији се извор не види. Рефлектори, заплетени у зелене крошње дрвећа, распоређени по главним деловима парка, обасјавали су цело шеталиште. Главни простор, око „Рибара" и споменика захвалности Француској, илуминисан је густим венцима сијалица у разним бојама, највише у бојама тробојке. Из грања дрвећа електрични лампиони просипају благу црвенкасту светлост. Из „Рибареве" змије шикља увис јак млаз воде, кроз који се, од прелома електричне светлости, просијава дуга.

Споменик захвалности Француској дискретно обасјан рефлекторима. Средњовековни замак Земуну, где је ванредно лепо осветљена зграда Команде ваздухопловства и кула Сибињанин Јанка, а са аеродрома блиста велик Краљев монограм? Чаробном пејзажу на Сави, — где је мост Краља Александра сав обасјан венцима сијалица, а испод моста богат водоскок (конструисан на шлепу са електричним моторима, који бацају у вис седам моћних млазева савске воде, осветљених јаким рефлекторима) дочарава слику дивног гајзера; где централна кула на Сајмишту са својим осветљењем црвенкастожуте и плавкасто-зелене боје, са Краљевим монограмом од белих сијалица на свом врху, у овом мору светлости изгледа још лепша но обично; где обале Саве, све до ушћа у Дунав, горе венцима разнобојних сијалица; где лађе, шлепови и чамци употпуњавају својим осветљењем чаробну слику венецијанске ноћи? Или треба зауставити око на Сењаку и Топчидеру, куда нас магијском снагом привлаче романтично обасјане цркве и школе, и у безбројну разасуте сијалице по вилама, баштама, улицама, шумама?

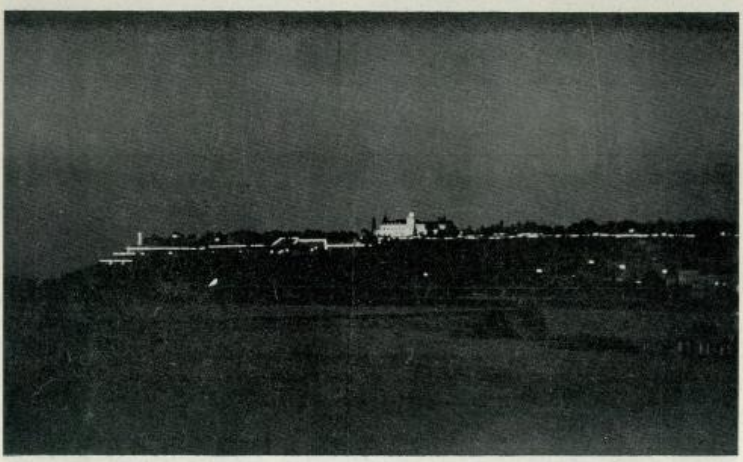

Горњи Град и калемегданска тераса — ноћу — за време Краљевог рођендана

Географског института купа се у жућкастој натриумовој светлости, као у јакој месечини. Цела тврђава Горњег града обухваћена венцем сијалица. И споредније стазе на великом Калемегдану осветљене су бар по једном гирландом сијалица, у разним објама.

Са високих тераса Калемегдана пуцају пред очима на све стране необични видици: Светлосни украси, у разним уметничким комбинацијама, блистају кроз тамну ноћ из свих крајева Престонице. Не зна човек чему више да се диви:

Главна општинска зграда у Узун-Мирковој улици блистала је исто тако богатим и укусним светлосним украсима. На средњем прозору, на кабинету Претседника општине, ванредно леп Краљев монограм од сијалица у бојама државне заставе. На суседним прозорима, десно и лево од монограма, по један рељефно израђен грб града Београда, у бојама, осветљен изнутра сијалицама. Сваки детаљ грба био је истакнут и диференциран, тако да се видело колико овај грб симболизује Београд у свој његовој

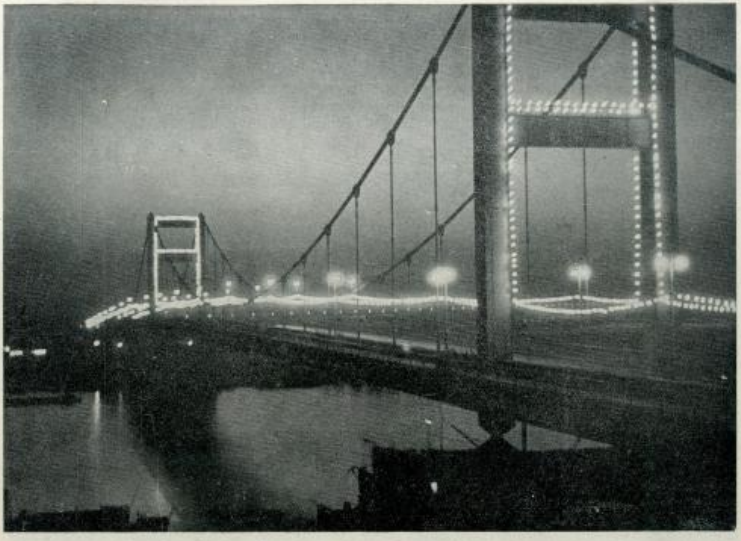

Мост Краља Александра I осветљен за Краљев рођендан

Чело бакљаде, са председником г. Владом Илићем, полази од Калемегдана

разноликости: његове реке, куле, капије, тврђаве и његово зеленило.

Главна капија општинске зграде била је окићена зеленим венцем од четинара, из кога се спуштају гроздови плавих, белих и црвених округлих малих сијалица, које су правиле тробојку. Испред капије, десно и лево, два лепа витка ловорова дрвета, из чијег зеленила пробија светлост плавих, белих и црвених сијалица. На прозорима око капије државни грбови са по три државне заставице. Венци сијалица обавијају целу фасаду зграде и допуњују поменуте светлосне ефекте.

Преко пута од општинске зграде богато украшен и осветљен излог радње Филипс, са великим Краљевим монограмом од неон цеви и округлих сијалица. Зграда Берзе осветљена рефлекторима. Коларчев народни универзитет украшен светлим Краљевим монограмом, прозори илуминисани свећама. Све околне зграде на Краљевом тргу обасјане сијалицама, а неке и свећама на прозорима. Зграде до Калемегдана исто тако. Међу њима се нарочито истицала зграда хотела „Српски краљ", са светлом круном више врата, са великим блиставим Краљевим монограмом, великим државним грбом од срме, државним заставама, као и заставама држава чији су делегати баш тада учествовали на међународном медицинском конгресу. Уочи Краљевог рођендана тераса овога хотела била је осветљена свуда около живим ватрама.

Никада на београдским улицама није било толико света као петог септембра увече и целога дана Шестог септембра до у касну ноћ. И Београђани и становници београдске околине осетили су потребу да тог дана манифестују своју личну и националну радост. Људи, жене, деца, празнично одевени, провели су те дане у заједничком расположењу и одушевљењу за младога Краља.

Кад се после свечане седнице у 20 часова Градско веће са Претседником г. Владом Илићем на челу појавило са запаљеним буктињама, таласи огромне уређене поворке свих организација, друштава, грађанства, са музикама, заставама, факљама прошли су од Калемегдана до „Славије" кроз непрегледне масе Београђана, који су клицали Његовом Величанству Краљу Петру II, понети националним поносом, вером у будућност и моралну снагу нашег народа, несаломљивом верношћу и одушевљењем према младоме Краљу, нашој заједничкој узданици.

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, са пратњом, на ревију трупа

Служба у свима храмовима за дуг живот и срећу Његова Величанства Краља Петра II, величанствени реви трупа на Бањици, народно весеље у свима парковима Престонице, учинили су да је Шести септембар давао утисак великога и сјајнога народнога празника.

Његово Величанство Краљ Петар II

— Поводом 16 Рођендана —

Његово Величанство Краљ Петар II, дични и млади Краљ Краљевине Југославије навршио је 6 септембра 1938 год. 15 година живота.

6 септембар је дан среће и радости Краљевине Југославије и свих Југословена. Тај дан, не само да радосно узбуђује младога Краља, не само да освежава наду узвишене Краљице-Мајке Марије, не само да поткрепљује у раду Краљевога најважнијега помагача и васпитача Кнеза-Намесника Павла и цео Краљевски Дом, него то је дан славља целокупнога Југословенскога народа — свих Срба, свих Хрвата и свих Словенаца, у границама и ван граница Краљевине Југославије.

6 септембар је свечан дан за све Југословене. То је дан, који треба да буде посвећен љубави и оданости Краљу и Отаџбини, који треба да напаја, освежава и покреће све Југословене у што јачој и бољој привржености Дому Карађорђевића, те да код свих Југословена буде укорењена вера: Да уз Краља и са Краљем Петром II имамо и можемо постићи у будућности најлепши успех и најбољу срећу у свима пословима Отаџбине и свих Југословена; — Да сакупљени око Краља Петра II будемо и останемо највернији чувари Краљевине Југославије, тако тешко и скупо извојеване и створене.

Његово Величанство Краљ Петар II, узданица и понос Краљевине Југославије и свега југословенскога народа, на дан 6 септембра 1938 год. прославио је свој четврти Рођендан од како је чудним случајем тешка судбина одлучила да још као дечко прими и понесе Краљевску круну — круну, коју је по милости Божјој и вољи Народа Краљевине Југославије преузео иза Свога оца-Краља Витеза, Краља Мученика.

Њ. В. Краљ Петар II у Своме кабинету за рад

Његово Величанство Краљ Петар II, — уз изванредно старање племените Краљице-Мајке Марије, помоћ и ободравање неуморног Му стрица Кнеза-Намесника Павла, — посветио се, са највећим интензитетом спреми и образовању, које је потребно Суверену, Владаоцу велике земље — земље, која за своју величину има да је захвална мудрој управи Дома Карађорђевића и патриотизму њених поданика:

Као ђак, по свима извештајима Његових најближих предавача и помагача, показује у свима предметима разумевање и жељу за разумевање, оштроумност, схватљивост, тежњу и марљивост да уђе у подробности.

Као младић, који већ улази у 16-у годину живота истиче се по свему, где се опажа: ведрина, бујност уз пријатну спољашност и дивне ознаке нежности и финога такта.

Његово Величанство Краљ Петар II, тај дивни плави младић, чије очи са толико топлине гледају све око Себе, код кога се у свакој речи види благородство и осећа несебичност и жеља да свакоме помогне у Своме животу и раду, доцније као човек, има да иде већ добрим и опробаним путем живота и рада Својих Славних Предака: Свога легендарнога Прапрадеде Вожда Карађорђа, који је онако смело и мушки отпочео Ослобођење; Свога чувенога Деде Краља Петра I Великога Ослободиоца, који је са онолико тешкоћа продужио и вршио дело Ослобођења и Уједињења; и Свога племенитога Оца, Витешкога Краља Александра I Ујединитеља, који је за добро Отаџбине и Југословена, поред 1 милион и пет стотина жртава најбољих Југословена и Себе жртвовао.

Кроз кратко време млади Краљ Петар II (1941 године по Земаљскоме Уставу) има да преузме и Своје велике тешке и деликатне дужности. Зато је човечанска дужност, као грађана, свих Југословена, у границама и ван граница Краљевине Југославије, поданичка часна обавеза свих који живе у Краљевини Југославији: да уложе све своје моралне, умне а и физичке и материјалне снаге, да сви удруже све своје конструктивне чиниоце, да ангажују све своје напоре, те да Његово Величанство Краљ Петар II прими у Своје младе и бујне руке снажну и напредну Краљевину Југославију са формираним и коначно утврђеним не само државним, већ и духовним јединством југословенскога народа. Југословенска Краљевска влада, којој стоји на челу већ опробани државник г. д-р Милан М. Стојадиновић уз мудро и хладнокрвно дириговање Кнеза-Намесника Павла, довољна су гаранција и Његовоме Величанству Краљу Петру II и свему Југословенскому народу, да је Краљевина Југославија у сигурним и ваљаним рукама и ако нас памет сачува може се ведрим погледом очекивати још боља и срећнија будућност.

Његово Величанство Краљ Петар II понос је и дика свих Југословена у и ван граница Краљевине Југославије. Он је у исто време и главна снага свих Југословена. Он је покретач, мотор и ујединитељ свих племенитих стремљења свега Југословенскога народа, кога треба сви да помажу, јер тиме помажу себи.

Његово Величанство Краљ Петар II са уласком у 16-у годину живота нека види и чује свуда радост и поклич сливен у један глас:

— „Нека живи и нека се срећно развија Његово Величанство Краљ Петар II у топломе загрљају савршене Краљице-Мајке Марије, под окриљем буднога Му стрица Кнеза-Намесника Павла и уз помоћ целога Југословенскога народа!"

— „Нека напредује и цвета Краљевина Југославија!"

— „Нека живи цео Југословенски народ!"

Живан Ранковић

Краљев дворац на Дедињу

II Београдски јесењи међународни сајам узорака

(9—19 септембра 1938)

Сада пошто је протекла година дана од како је, благодарећи издашној помоћи и сарадњи Општинске управе, изграђено Београдско сајмиште, можемо мирне душе рећи да се је Београдски сајам афирмирао.

Његова изградња, први кораци, били су тако брзи да се и нама који смо преживљавали прве тренутке и цео његов ход чини да је од почетка — мочварног земљишта — до данашње лепе, илуминиране вароши која је дала већ многобројне значајне приредбе — прошао читав низ година. Међутим, све се је то одиграло за цигло једну годину дана. Афирмирање Београдског сајма је било брзо али и потпуно.

Београд се је већ сродио са овом својом лепом тековином. Грађанима је већ ушло у навику да бар два пута годишње проведу неко време у овој зачараној међународној вароши и да у њој виде новости у производњи света и осете напредак науке и технике. Када би их неко сада лишио сајмишта, Београђани би осетили велику празнину. То је најбољи доказ како је брзо сајам успео да се учини блиским, неопходним.

Није он ушао само у навике Београђана. Унутрашњост земље је исто тако осетила значај Београдског сајма. Нарочито Војводина и Босна. Не само да су пуни возови доводили посетиоце сајма из свих крајева земље, него су читаве колоне бициклиста, из Баната и Срема

Београдско сајмиште

нарочито, заустављали своје точкове пред капијом сајмишта. Благодарећи добрим, модерним путевима многи и многи Банаћани и Сремци користили су место жељезнице бицикле и своја кола да дођу у Београд на сајам. Улице Београда биле су пуне ових дана света, који се иначе не виђа по њима. Извесних дана било је праве закрчености тако да се је с муком могло кретати тротоарима. Трамваји и аутобуси били су пуни, а Бога ми и хотели, ресторани, кафане, бурекџинице и неизбежни „Пеливан".

Можда ће изгледати чудно, али ја бих предложио нарочиту сајамску контрибуцију првенствено на „Пеливана", па онда на београдске бурекције и неке ресторане и кафане. Поред „Тате", великога магацина преко пута „Руског Цара", у чијим се просторијама свет просто гушио, купујући разноврсну робу, они су највише зарадили. У тим свима радњама послуга је падала с ногу и оне су направиле одличне послове за време сајамских дана, да би могле да постану легатори сајма. Многе и многе београдске трговине са већим капиталом и далеко скупљом режијом нису ни издалека пазариле колико те радње.

Трећи доказ афирмације Београдског сајма је све јаче интересовање иностранства за њега. Поред досадашњих репрезентативних павиљона страних држава (Италија, Чехословачка, Румунија, Мађарска) сајмиште је ове године обогаћено и лепим павиљоном Турске републике. Све већи број држава учествује својим колективним изложбама, а и број домаћих и страних излагача порастао је на овом другом јесењем сајму.

* * *

Пословна страна II јесењеног сајма изгледа овако:

Излагачи су закупили изложбену површину од 24.795 м². Повећање изложбеног простора је знатно, јер је он износио на I пролетњем сајму 22.176 м², а на I јесењем само 21.148 м².

Број излагача исто се је тако попео. Он износи 910 према 883 на I јесењем и 638 на I пролетњем сајму. Домаћих излагача било је 474 према 436 страних.

Учешће страних држава појачало се на 16, од којих су овом приликом учествовале 10 са својим колективним изложбама: Италија, Чехословачка, Румунија, Турска, Француска, Холандија, Швајцарска, Бугарска и Грчка. Престављене

Београдско сајмиште са падобранском кулом

су пак на сајму преко својих индивидуалних фирми: Енглеска, Немачка, Белгија, Шведска, Данска и Персија.

По броју излагача стране државе су биле представљене:

Државе	број излагача	Државе	број излагача
Француска	165	Мађарска	21
Немачка	149	Швајцарска	14
Грчка	80	Бугарска	11
Италија	71	Енглеска	6
Холандија	45	Шведска	6
Турска	38	Данска	2
Чехословачка	34	Белгија	1
Румунија	27	Персија	1

Од 910 излагача по врстама изложене робе, однос је био:

Струка	број излагача	Струка	број излагача
Текстил	174	Спортска потрепш.	27
Машине	76	Туризам, пропаганда, информације	35
Метал и изр. од метатала	57	Музички инструм.	17
Апарати	27	Дрвна индустрија	2
Мотори	37	Галантерија	10
Намештаји	26	Бензин и нафта	4
Ратна индустрија	10	Књиге и муз. изд.	26
Аутомобили	26	Графика	1
Електро-техн. мот.	10	Кожа и обућа	27
Радио-апарати	40	Крзно	3
Грађевинарство	20	Санитарни уређаји	4
Хемија	51	Руде	5
Стакло и порцелан	12	Керамика	12
Рукотворине, резбарство	42	Ужарија	8
		Скулптуре	5
Авиони и делови	4	Ароматско биље	4
Папирна идустрија	19	Колон. производи	3
Исхрана	50	Дуван	10
Бицикли и мотоц.	22	Фото-апар. и приб.	3
Алкохолна пића	25	Канцел. потрепшт.	5
Безалкохолна пића	6	Сунђери	5
Фармација	32	Цвеће	2
Парф. и козмет.	39	Лутке	2
		Гума	10

Овом приликом је Француска својим колективним учешћем премашила Немачку која је до сада била на челу по броју излагача. Француских излагача било је 165, тако да је она дошла на прво место по броју излагача. Немачких излагача било је 149. На пролетњем сајму однос је био 137 према 11 у корист Немачке.

Пада у очи нагао скок излагача из Грчке и Холандије, које су на пролетњем сајму биле заступљене само са по једном фирмом. На II јесењем сајму број њихових излагача пење се на 80, односно 45. Чехословачка је задржала свој стари број од 34 излагача, док се је Турска, која на пролетњем сајму није имала ни једног излагача, појавила сада са 38. Швајцарска и Мађарска су готово удвостручиле број својих излагача (14 :7, односно 21:11). Исто се може рећи и за Шведску, а број енглеских излагача попео се од 3 на 6.

Врсти изложене робе било је 46. И овом приликом главне су групе: текстил, машине и апарати — металургија. Запажа се појачање излагача ратне индустрије, не само код колективних или иностраних, него и код домаћих излагача. Хемијска индустрија скочила је од 31 на 51 излагача, а овом приликом активније учешће Француске учинило је да је број излагача фармацеутске робе достигао 32, док је парфимерија и козмтика дала 39 према 10 излагача на пролетњем сајму. Колонијални производи појављују се први пут активно са 3 излагача, благодарећи Холандији, а ароматично биље дало је први пут 3 излагача. Кожа и обућа скочила је од 14 на 27.

Број платежних посетилаца био је 131.323 што значи да је посета подбацила у поређењу са I јесењим сајмом, која је била близу 200.000, а надмашила I пролетњи сајам који је имао око 70.000 посетилаца. Овера легитимација за железничку вожњу била је знатно мања но код I јесењег сајма (24.268 дин. према 41.825). Томе је разлог што су многи посетиоци из ближе околине Београда користили лепо време и дошли на сајам колима или бициклима, што су били организовани и специјални возови са поластицама за посету сајма, те није било потребно оверавати легитимације на самом сајму, а утицала је и на саму посету тешка политичка атмосфера услед сукоба око Судетских Немаца, што је довело до ратне психозе.

Приход од улазница кретао се:

10	септембра	Динара	39.429.—
11	,,	,,	244.027.—
12	,,	,,	118.042.—
13	,,	,,	100.886.—
14	,,	,,	118.316.—
15	,,	,,	124.898.—
16	,,	,,	76.446.—
17	,,	,,	111.241.—
18	,,	,,	288.310.—
19	,,	,,	86.981.—
		Свега: Динара	1,308.576.—

И овде запажамо подбацивање у приходу од улазница према I јесењем сајму који је био дао 1,907.443 динара, али и пораст према I пролетњем сајму чији је приход био само 605.394 динара. У сваком случају, па и сада, приходи од улазница премашују суме које су организатори сајма били предвидели и с те стране може се бити задовољан.

У суму од 1,308.576 динара ушао је и приход од Динара 118.752 од улазница за приказе телевизије.

У тренутку када овај приказ дајемо још се нема података о приходу од закупа штандова и изложбених простора. Можемо са сигурношћу рећи да су они премашили досадашње приходи, с обзиром на повећан простор који је закупљен и на повећан број излагача.

* * *

Сајам је отворио Министар трговине и индустрије г. *Никола Кабалин* у присуству Министра финансија г. Летице, Министра правде г. Симоновића, претставника Народне скупштине г. *Драг. Стојадиновића*, Претседника Општине г. *Владе Илића*, Команданта Београда Генерала г. *Петра Косића*, Вице Гувернера Народне банке г. д-р *Белина* и Главног директора г. д-р *Протића*, дипломатског кора и преставника вероисповести, трговачко-индустријских и занатских комора и организација и многих угледних званица.

Свечаност је обављена око 11 часова деветога септембра, чим је стигао изасланик Њ. В. Краља, ваздухопловни пуковник г. *Сондермајер*. У средњем павиљону бр. 3 била је подигнута трибина декорисана зеленилом. На њој су била резервисана места за изасланика Њ. В. Краља, г.г. Министре, дипломатске преставнике и угледније званице. На њој је била и Управа сајма.

По отварању сајма прешло се је у Турски павиљон који је тек подигнут и кога је исто тако требало свечано отворити. Турски посланик г. *Али Хајдар Ахтај* отворио је турски павиљон једним топлим говором у коме је указао на чињеницу, да је Влада Турске Републике хтела својим павиљоном на Београдском сајму да покаже своје искрено интересовање за економску делатност и сарадњу са пријатељском и савезничком Југославијом а и да у исто време упозна југословенске привреднике са привредним развојем нове Кемалове Турске.

Одатле су све званице прешле у павиљон Прве земаљске изложбе слатководног рибарства, који је отворио помоћник Министра пољопривреде г. *Новаковић* говором, у коме је изнео развој нашег слатководног рибарства и поздравио ову прву земаљску изложбу као веома погодно средство за пропаганду рибарства.

Овај рибарски павиљон је као новина привлачио интересовање посетилаца. У њему је из-

Са свечаног отварања Јесењег сајма: Претседник сајма г. Милан Стојановић говори

Претседник сајма г. *Милан Стојановић* одржао је говор у коме је изнео историјат и карактеристике Београдског сајма, као и један леп приказ II јесењег сајма. После њега је Министар г. Кабалин одржао леп, пригодан говор у коме је изнео слику нашега међународног промета добара и трговинских уговора и споразума закључених у последње време. Затим је уз звуке химне прогласио сајам отвореним.

ложено све што се односи на рибарство, тако да се је добила слика живота наших рибара. Стари и модерни прибор за риболов, препарирање рибе као и птица које се хране рибом, све што се односи на исхрану и живот рибе, рељефи наших већих рибњака, графички прегледи развоја и садашњег стања нашег рибарства, прве касе старих рибарских еснафа, један мали акваријум са свима рибама наших вода итд. Све је

то могло да се види у павиљону. Испред павиљона пак је било начињено вештачко језеро где су посетиоци имали прилике да пецају рибе. Страсни пецароши су широко користили ову могућност, да би мало после у сласт појели свој лов спремљен у ресторану.

Италијански павиљон

Из овог павиљона прешло се је у просторије Филипсовог павиљона у коме су била инсталисана три телевезиона пријемника. У студиу су позвани имали прилике да виде Жанку Стокић, Марицу Поповић, Душана Раденковића и друге, нашминкане за телевизионо снимање.

Посетиоци пред француским и холандским павиљоном

Мало после присутни су имали задовољство да се диве овоме новоме чуду електро-технике и да у замраченој сали виде и у исти мах слушају скеч наших уметника. Слике на телевизионим таблама биле су врло јасне и потпуно у складу са гестовима и речима уметника репродуктованим кроз радиопријемнике.

Најзад су угледни гости прешли у павиљон Спасићеве Задужбине и разгледали француску колективну изложбу коју им је приказао г. Моније организатор павиљона.

Затим је пуштена публика. Стазе сајмишта су оживеле и испуниле се нестрпљивом публиком, која је чекала да се овај званични део отварања обави па да и она може да уђе.

* * *

Учинићемо један преглед павиљона који ће дати слику сајма онима који нису имали прилике да га посете.

Италијански павиљон дело професора Петрони-а садржао је леп приказ италијанске индустрије, који је организовао Национални фашистички институт за спољну трговину. Мале дизл машине за погон с нафтом и бензином једноставне и економичне, које могу да осветле једну целу кућу или вилу привлачиле су многе интересенте као и моторне пумпе за воду. Електричне пећи за печење хлеба, упрошћени швајс апарати, разне турбине, моторна тестера којом се

Турски и чехословачки павиљони

врло лако рукује, тешка машинерија за обраду разних метала.

Разне практичне машине за домаћу употребу. Све је то у раду и публика их је посматрала уз хуку мотора.

У другом одељењу је мир. Ту су пољопривредне машине. Две велике дворане пуне су узорака електро-индустрије. Струјомери, осигурачи, електрични мотори, сатови, електричне турбине за бродоградњу, разни апарати и инструменти. Челична индустрија је приказана најразноврснијом прерадом челичних предмета.

Посебан штанд заузима кино-механика. У њему се, поред најмодернијег аутоматског пројекционог апарата (40.000 свећа) у природним бојама за тон, видела и најмања практична тон-апаратура, чији комплетан уређај не стаје ни 60.000 динара, а с којим се може руковати после обуке од 15 минута. То је тако звани популарни тип пројекционог кинематографског апарата.

Мотоцикли, аутомобили, писаће машине, шиваће машине, машине за рачунање, радио-апарати, медицински препарати, књиге итд. Дуго би било поређати све што је италијанска радиност дала на овом сајму.

Напоменимо да се је овај павиљон показао као премали са својим 900 м² корисне површине

и да Италија намерава да ускоро подигне један знатно већи павиљон од 2.000 м². Овај павиљон пак изгледа да је већ нашао купца.

Италија је много напредовала на пољу железничке моторизације и италијанско Министарство саобраћаја је, користећи Београдски сајам, показало како функционише аутомоторни воз. За све време сајма аутомотори Бреда превозили су путнике из Загреба за Београдски сајам за 4 сата и 15 минута.

Француска је заузела готово цео павиљон задужбине Николе Спасића. Само десно крило приземља било је резервисано за Холандију.

Француски павиљон отворио је г. Бастид, бив. Министар трговине и индустрије, који је дошао из Париза нарочито због овог отварања.

Изложба књига дала је сву финоћу француског укуса а брошуре и туристичке карте задржавале су дуго публику, јер Француска, земља туризма, имала је заиста шта и да прикаже. Њене бање, летовалишта, плаже, алписки предели и онда вечити Париз са својим уметничким богатством, морали су да привуку сву пажњу. Фине изводи француске парфимерије и апотекарских специјалитета и индустрије боја.

Правоугаона сала првога спрата била је резервисана за француске фирме које раде у Југославији. Ту смо видели Борски рудник, Бродоградилиште „Сплит", „Батињол" итд.

У кружној галерији првога спрата били су штандови француског националног друштва за железнице, Министарства ваздухопловства и Министарства колонија и протектората. Ту су нарочито привлачили пажњу колонијални производи: кафа, каучук, ванила, пиринач, палмино уље, рицинус, ароматичне есенције, рафиа итд.

У сопственом павиљону Чехословачка је и овом приликом дала леп приказ своје индустрије.

Грађевинска, кућна и хигијенска керамика била је заиста лепо заступљена. Порцуланска индустрија, позната у целоме свету, била је веома лепо представљена од фирме „Бохемиа", која је, поред других фирми, дала је и уметничке израђевине брушеног и кристалног стакла, које је заиста задовољство видети. У витринама дивили смо се лепим израдама вештачког накита

Теразијска тераса за време сајма — дању

свилене тканине — чувена лионска свила — српски порцелан, вајарски уметнички радови, стакларија, исто су тако привлачили као и производи украса. Чехословачка метална индустрија била је исто тако добро заступљена а индустрија прецизне механике дала је лепе примерке микро-

скопа, геодетских инструмената, пројекционих апарата итд. Текстилна индустрија дала је лепе израђевине штофова за намештај, тепиха, завеса итд.

Експортни институт из Прага и Југословенско-чехословачка Привредна комора у Београду имале су своје штандове и давале су услужно сва обавештења интересентима.

У своме државном павиљону Румунија је дала приказ своје индустрије пољопривредних машина и справа, индустрије петролеја и дрва. Хол павиљона био је заузет лепим пропагандним материјалом Националног туристичког завода.

Теразијска тераса за време сајма — ноћу

Врло је лепо био уређен штанд државних монопола Краљевине Румуније, као и приказ пољопривредних производа.

Интересантно је и похвално да су фирме излагачи одобриле да изложени предмети остану стално у румунском павиљону тако да је из-

Румунски павиљон

ложбени павиљон Румуније претворен у музеј отворен преко целе године. Иницијатива румунског трговинског аташе-а у Београду заслужује да буде похваљена.

Холандија је ове године направила сензацију као новост. Када је холандски Министар пољопривреде објавио да ће Холандија званично учествовати на Београдском сајму, пријавило се одмах толико учесника да је резервисани простор био премали. Морао се накнадно резервисати и један део простора у великом индустријском павиљону бр. 3. Трговинско одељење Краљевског колонијалног института у Амстердаму дало је одличну изложбу експортних производа Холандије и Холандске Индије.

Једна огромна карта у холу давала је посматрачима, помоћу електричних знакова, средишта производње холандске Индије. Одмах затим посматрач је могао да прегледа и све те колонијалне производе. Кафа, капок (врста холандског памука који добро држи топлоту и веома је у употреби у нордијским земљама) и разне врсте зачина, арак итд.

Холандска индустрија дала је приказ свих врста авиона, трговачких и ратних бродова, багера, докова, жељезничког материјала, предива из вештачке свиле, бицикле, старохоландске сребрне израђевине, млечне производе, хемиске производе, боје и лекове итд.

Једна од огромних карта Зојдерског Језера приказивала је чудо које су Холанђани стрпљиво учинили исушујући и претварајући у плодно тле и чврст терен мочваре и део Зојдерског Језера. Нарочиту драж имао је оригиналан Јавански бар у коме се служила *Јава*-кафа.

Мађарска је у своме репрезентативном павиљону приказала у великој сали табеларни и графички преглед рада будимпештанског слободног пристаништа. Мађарски завод за спољну трговину са путничким биро-ом дали су статистички преглед путничког и туристичког промета између Југославије и Мађарске уз лепе и укусне фотографије најлепших предела Мађарске и Пеште.

Од индустрије Мађари су нам овом приликом дали нарочито најлепше израђевине текстилне и кожне индустрије.

Посетиоцима су дељени примерци „Југословенско-Мађарске ревије", часописа који се штампа у Пешти на мађарском и на југословенском језику.

Бугарски Експортни институт организовао је колективну изложбу бугарских производа на овоме сајму. Још од почетка у Бугарској влада велико интересовање за Београдски сајам, али одкако је на последњем сајму у Варни штанд Београдског сајма изазвао велико допадање и добио велику медаљу првога реда, од тада је то интересовање порасло још више.

Дирекција бугарских државних жељезница дала је у великим дивним фотографијама и приказима лепоте бугарских пејзажа, планина и манастира. Од пољопривредних производа изложена је зрнаста храна и поврће, памук, пиринач, ружино уље и етеричне есенције. Ћилими и теписи са чувеном бугарском керамиком допуњују овај део павиљона, а уз то резбарије, прерађевине од коже, гајтани и украси.

Интересантно је да су Бугари донели на Јесењи сајам и производе своје текстилне индустрије, која је још врло млада и којој неће бити лако да освоји друга тржишта.

И Грчка је за јесењи сајам дала 74 излагача. Поред пропагандног материјала, грчки излагачи дали су узорке: уља, вина, ракије, дувана, тканина, сунђере, алуминијске израде и гумене, тепихе, пиринач, конзервисано воће и поврће, смокве, суво грожђе итд.

Турска је у своме лепом новом павиљону дала у главном пољопривредне медитеранске

Група сељанки Домаћичке школе из Умке разгледа сајам

производе, екстракте, рударске производе, керамику, кожне, текстилне израде и тепихе, поред одличног турског дувана.

Из обима изложених предмета види се да је пре било воље да се дође на Београдски сајам него ли трговачке претензије. Међутим, чудо које је Турска учинила у своме индустријском напретку може да нам да много богатију изложбу идућих сајмова и овај павиљон може да се покаже премален, као што је то већ случај код неких држава.

И Швајцарска је ове године најавила своју намеру за продирање на Балкан кроз Београдски сајам. Она је у павиљону бр. 3 дала изложбу која се може поделити у два дела. Један комерцијални, у коме су изложени предмети електротехничке индустрије (прецизна механика, геодетски инструменти, разни апарати и алати, машине за писање и рачунање итд.). Други — туристички део, који се састоји из графикона, карата и фотографија ове по превасходству туристичке земље.

* * *

Овај непотпуни приказ, учињен без нарочитог реда, даје ипак слику појачаног интересовања иностранства за Београдски сајам. Простор не дозвољава приказ учешћа домаће радиности који је исто тако на Јесењем сајму одскочио далеко. Њега ћемо оставити за други пут. Поменимо само да је на десној страни од улаза за Сајмиште, на доскора запуштеном земљишту пуном рупа и камења, Општина београдска дала преко свога расадника једну лепу изложбу садница, шибља и цвећа. Терен је био уређен, заравњен и кроз лепе стазе, које су преко ноћи никле на њему, љубитељи зеленила и одгајивачи воћа и цвећа одабирали су саднице и примерке, које ће после Сајма потражити у Општинском расаднику.

* * *

II Јесењи сајам београдски успео је потпуно. Управа Сајма је овом приликом лепо искористила досадања искуства и организација је била далеко боља но ранијих сајмова. Још у петак увече, осмога септембра, сајмиште је изгледало као

Са рибарске изложбе

нека велика радионица, у којој се лупа, кује и откива. Камиони с робом су једнако кружили стазама сајмишта. У суботу, ујутру, одједном је настао апсолутни мир. Све је било на своме месту, у најбољем реду. Овога пута обрађена је много већа пажња и на лепоту стандова и декорација. Управа је већ раније уклонила неке неестетске објекте, тако да је естетика била заступљена и у целини и у детаљима.

Стазе су биле право шеталиште, осветљење појачано а ресторани су примали у себе многобројне посетиоце, који су у њима и по клупама сајмишта тражили одмора између прегледа два павиљона.

Цео Београд имао је зачаран изглед сајамских дана. Како је Рођендан Њ. В. Краља био само 3 дана пред отварање Сајма, то је Председник Општине наредио да се оставе све инсталације и илуминације које су биле изведене за свечану прославу Краљевог Рођендана. Терасије су пливале у мору разнобојних светлости, а водоскок се је преливао у лепој плавој боји. Мост, Калемегдан, тврђава и многи други објекти у Београду били су осветљени моћном рефлекторском светлошћу.

Овом приликом Сајам је имао интересантне атракције, као што је телевизија, рибарски павиљон са пецањем риба, Јаванска бар-кафана у оригиналном стилу итд. Само се и овом приликом могао приметити недостатак једнога забавног парка који би радио и ноћу. Управа Сајма мораће да учини још један напор да сајмиште дође до оваквог једног парка.

За време сајамских дана одржане су у Београду и многе друге манифестације: Конгрес историје медицине, IX Балканијада, Конференција земаљских комора итд.

Општина је и овом приликом учинила много и њој и Претседнику г. Влади Илићу, који има највећих заслуга за Београдски сајам, припада велика захвалност. Сајам је све то широко надокнадио. Многобројни посетиоци из земље осетили су, овом приликом више но икада, да су дошли у престоницу и однели су утиске о којима ће дуго и дуго код својих кућа говорити. Појачани приходи од трамваја и аутобуса, као и од хотелских и других такса, надокнадили су и материјалну издашност Општине.

Једно питање се само поставља. То је какве су послове направили излагачи? По свему изгледа да су први дани били богати и обећавали све богатије дане, јер је интересовање трговаца било велико. Прављени су лепи закључци. Међутим, ратна опасност, коју је произвео захтев Немачке према Чехословачкој и изгледи на све већу могућност оружаног сукоба, изгледа да су утицали да се ти лепи изгледи за послове не остваре у потпуности.

Ипак су, и поред тога, послови прављени и што нас може нарочито радовати, учињени су интересантни закључци не само за Југославију, него и за околне земље. Нарочито је Холандија са пласирањем својих колонијалних производа задовољна. Београдски сајам постаје центар на коме ће се закључивати директни послови и за околне земље.

Д-р Стеван Поповић.

IX Балканске лакоатлетске игре у Београду

Најзначајнија балканска спортска манифестација, Балканске лакоатлетске игре, одржане су ове године од 11—18 септембра у нашој престоници. То је било најлепше и највеће спортско такмичење које је до сада одржано у Београду. Моралан успех ове приредбе је од неоцењиве вредности по наш лакоатлетски спорт и његову будућност. Може се слободно рећи да су IX Балканске игре ударила камен темељац лакоатлетском спорту у престоници и да ће се овај најкориснији и најлепши спорт у скорој будућности развијати гигантским корацима.

Историјат Балканских игара

Идеја о остварењу једног великог лакоатлетског такмичења, на коме ће узети учешћа претставници свих балканских народа, поникла је у Грчкој. Још после обнављања Олимпијских игара и прве модерне Олимпијаде, која је, као што је познато, одржана у Атини, Грци су помишљали на организацију једног великог лакоатлетског такмичења, које би одржало и сачувало код грађанства, а нарочито код омладине, дух олимпизма.

Остварење ове идеје почело се приводити у дело тек крајем 1928 године, после Олимпијаде у Амстердаму. Следеће године, приликом лакоатлетског двобоја између Атине и Софије, поведени су поново разговори и већ неколико месеци доцније сви балкански савези, сем албанског, који је две године доцније приступио овој организацији, основали су Балканске лакоатлетске игре. Септембра месеца 1929 године одржане су у Атини прве, Балканске игре, на којима су учествовали Грци, Румуни, Бугари и Југословени. Моралан успех овог такмичења омогућио је потпуно ове значајне идеје. Већ идуће године одржане су прве званичне Балканске игре у Атини и од тога доба одржавају се стално, сваке године.

Балканске лакоатлетске игре једино је стално спортско такмичење, које је окупило омладину балканских држава и које се, као највећа спортска манифестација балканских држава, одржава сваке године. По броју такмичара и националних репрезентација Балканске игре су, после Олимпијаде и европског лакоатлетског првенства, највеће лакоатлетско такмичење на свету.

Значај Балканских игара

Оснивањем Балканских лакоатлетских игара постигнут је узвишени циљ оснивача: ширење љубави и братства међу балканском омладином путем витешких утакмица на спортском пољу. Другим речима, желело се да се омладина балканских држава међусобно упозна, здружи, спријатељи, и да се на овај начин уклоне сви неспоразуми и успостави мирољубиви и братски однос између балканске омладине.

Балканске лакоатлетске игре биле су, према томе, претеча Балканском политичком споразуму, који је недавно остварен.

Сасвим је разумљиво да једно спортско такмичење с овако мирољубивим и узвишеним идејама и задатцима, наиће на најтоплији пријем у свим балканским државама и развије се у један значајан спортски покрет. Отуда потиче да су увек до сада Балканске лакоатлетске игре наилазиле на пуно разумевање код одлучујућих фактора свих балканских држава, да су помагане и неговане онако како то оне заслужују по својим узвишеним циљевима.

Спортски значај Балканских игара још је дубљи и обимнији. Кроз мушку и витешку борбу на спортском пољу Балканске лакоатлетске игре развијају код омладине борбеност и племенитост, јачају јој мишиће, челиче здравље, стварају од њих корисне и здраве чланове људске заједнице.

Балканске игре први пут у Београду

Наша лепа престоница све више постаје центар свих спортова који се код нас упражњавају. У спортском погледу, као и у многим другим тековинама, које су учињене у последње време, Београд се развио на завидну висину. Велики кадар прекаљених и способних спортских функционера у стању је да спроведе и најтежу организацију, а стално и запажен напредак београдске омладине на спортском пољу доприноси много да се спорт у престоници све више развија и популарише и из дана у дан стиче све више нових поборника и пријатеља.

Под оваквим околностима сасвим је разумљиво што је организација IX Балканских игара поверена београдским спортистима. То су прве Балканске игре које су одржане у Београду. То је, уједно, највеће лакоатлетско такмичење које је до сада одржано у престоници.

Читава чета најпознатијих и најспособнијих престоничких спортских функционера уложила је много труда, љубави и воље у организацију овог великог и значајног такмичења. Посао, међутим, није био мали и требало је неколико месеци рада да све припреми, доведе у ред и организује ова утакмица омладине балканских народа, која је окупила у нашој престоници преко 10 страних такмичара и њихових вођа.

Градски већник проф. г. Милорад Симовић говори на Теразијама за време дефилеа учесника на Балканској олимпијади. Други с лева: градски већник г. Живан Ранковић

Да би се овако огроман посао око организације што боље обавио основан је Организациони одбор IX Балканских игара чији је претседник познати београдски спортски радник г. Александар Тадић, претседник београдске „Југославије". Чланови одбора су исто тако прекаљани спортски борци као г. д-р Михаило Андрејевић, претседник ЈНС-а, г. Бошко Симоновић, Драган Михаиловић, Ђорђе Власенко, Љуба Симић, Лаза Јовановић, Лео Фишер и још неколико истакнутих спортских функционера. Секретар је веома агилни г. Марио Криспер.

Овај одбор са својим пододборима, учинио је све да организација IX Балканских игара буде достојна реномеа престоничког спорта. Он је учинио још и више: показао је да је Београд у стању да организује и највећа спортска такмичења, па чак једнога дана, ако се наше наде остваре, и једну тако гигантску манифестацију као што су Олимписке игре.

Београдска општина и Балканске игре

Организациони одбор IX Балканских игара имао би заиста много тешкоћа да није наишао на пуно разумевање код претставника Београдске општине. Г. Влада Илић, претседник Београдске општине, схватајући потпуно значај спорта и једног тако великог такмичења као што су Балканске игре, примио се домаћинства и у сваком погледу излазио је у сусрет београдским спортистима. И већници Београдске општине с пуно разумевања прашили су рад око организације Балканских игара и помагали га колико је год то било могућно. Тако је и Београдска општина много допринела успеху организације IX Балканских игара у престоници.

Приликом дефилеа балканских лакоатлетских репрезентација кроз најживље београдске улице, који је одржан у очи свечаног отва-

Пријем вођа Балканске олимпијаде у кабинету претседника Београдске општине

рања IX Балканских игара; делегат г. Владе Илића, градски већник проф. г. Милорад Симовић, поздравио је стране екипе на Теразијама. Том приликом г. Симовић је у импровизованом говору између осталог рекао:

„Балканска спортска омладино,

У часу када се спуштају ноћне сенке на легендарни Београд, метрополу велике и слободне Кра-

љевине Југославије, радујем се што ми се је указала прилика да вас са овог места — из овог искрвављеног града, са чијег је тла одјекивао крик бола поломљених и осакаћених непријатељским гранатама — од срца поздравим у име Претседника Београдске општине г. Владе Илића, великог љубитеља спорта и поборника мира међу балканским народима.

Човечанство је наследило љубав према спорту још од старих Грка и Римљана, који су спорт подигли на степен култа и вајали психичке и телесне човечанске силе. Олимпија са својим такмичарима и легендарни маратонски весник су симболи савечовечанског спортског потхвата. Спорт је божанска хармонија душевних и телесних савечовечанских сила.

Затим се г. Симовић обраћа претставницима балканских народа и велича братски сплет који кроз векове крвавој балканској историји стазља братски ореол око главе. Одушевљено поздравља претставнике кршевите Албаније, јуначке братске Бугарске, класичне Јеладе, пријатељске и савезничке суседне Румуније и поуздане пријатељске Кемалове Турске."

Присутни су пажљиво саслушали говор и клицањем поздрављали говорника.

Бакљада кроз београдске улице потпуно је успела и привукла је велику масу народа. Спортисти су дефиловали Кнез Михаиловом улицом, задржали су се на Теразијама, где је после говора г. Симовића приређен леп ватромет, а затим су продужили улицом Краља Милана до „Славије".

Сутрадан пре подне делегације страних екипа и чланови организационог одбора били су примљени у Београдској општини, где су дочекани веома срдачно.

Неколико дана доцније г. Влада Илић, као домаћин, приредио је учесницима на IX Балканским играма банкет у Официрском дому. Том приликом изменьане су веома топле здравице. Поред тога Општина је приредила гостима из иностранства и ручак на Опленцу, приликом посете гробу Блаженопочившег Краља Александра, где су се балкански спортисти поклонили сени Великог Покојника.

Теразије за време Балканске олимпијаде — дању

Грчка је најјача у лакој атлетици на Балкану

Од оснивања Балканских игара Грчка национална екипа увек је доминирала у спортском погледу на утакмицама. Грчки репрезентативци већ девет година узастопце суверено чувају првенство Балкана у лакој атлетици и досада ниједна друга екипа није успела да их скине са спортског престола.

Југословени су у неколико махова покушали да достигну Грке у лакој атлетици. Пре неколико година, у Загребу, Грци су једва успели да сачувају своју превласт, само са

9 бодова разлике. Од тог времена наша лака атлетика знатно је напредовала, али и поред тога нисмо успели да победимо на Балканским играма.

Тек ове године, после марљивог припремања, као никада досада, после изванредног напретка наших младих атлетичара, с много оптимизма очекивали смо такмичења. Имали смо много разлога да верујемо у повољан завршетак IX Балканских игара.

Наше наде постале су још чвршће после првог дана такмичења, када су наши спортисти, понесени ретким пожртвовањем, успели да освоје пет првих места и да постигну $15^1/_2$ бодова испред грчке репрезентације.

Грчка застава се по девети пут узастопце залепршала на победоносном стубу. Ни ове године нисмо успели да освојимо прво место.

Велики моралан успех

И поред тога што је Грчка освојила прво место у укупном пласману, IX Балканске игре донеле су велики моралан успех нашим репрезентативцима. Велики напредак Југословенског лакоатлетског спорта дошао је потпуно до изражаја. Због тога с много оптимизма можемо гледати у будућност и спокојно очекивати следеће борбе.

Грци су победили са $10^1/_2$ бодова разлике, али њихови такмичари нису ипак сувеника застава се по девети пут узастопце залепршала на победоносном стубу. Ни ове године нисмо успели да освојимо прво место.

Теразије за време Балканске олимпијаде — ноћу

Другог дана такмичења, и поред максимума воље и снаге коју су наши репрезентативци уложили у борбу, Грци су успели да смање разлику у бодовима на $9^1/_2$ поена. И поред тога веровали смо да ће се наш давнашњи сан остварити: да ћемо најзад освојити првенство Балкана у лакој атлетици.

Срећа нам је, међутим, пред самим остварењем нашега лепог сна, окренула леђа. Неколико наших најбољих репрезентативаца разболело се и ми смо изгубили бодове које бисмо под нормалним околностима сигурно освојили. Захваљујући том несрећном удесу грчки прваци Балкана. Једанаест појединачних првенстава освојили су наши лакоатлетичари и то:

100 метара трчање: Стефановић за 10,8 секунди

200 метара трчање: Клинг за 22,5 секунди

800 метара трчање: Горшек за 1 минут, 58 секунди и 8/10

1.500 метара трчање: Горшек за 4 минута, 5 секунди и 4/10

5.000 метара трчање: Кревс за 15 минута и 39 секунди

Штафета 4 X 400 метара: Репрезентација Југославије (Плетершек, Никхази, Клинг, Деспот) за 3 минута, 2 секунди и 8/10

Балканска штафета: Репрезентација Југославије (Горшек, Никхази, Клинг, Бауер) за 3 минута, 25 секунди и 2/10

110 метара трчање с препонама: Ханжековић за 15 секунди

Бацање кладива: Гоић са хицем од 47 метара и 10 см

Бацање кугле: Ковачевић са хицем од 14 метара и 58 см

Скок у вис: Мартини са скоком од 185 см.

Велики број нових рекорда

То није све. Наши лакоатлетичари постигли су још један велики моралан успех, оборили су неколико југословенских и балканских рекорда и поставили нове, а поред тога неколико југословенских рекорда изједначили.

Клинг је изједначио југословенски рекорд у трчању на 100 и 200 метара са 10,7 и 22,4.

Ковачевић је у бацању кугле поставио нов балкански рекорд хицем од 14,10

Наша штафета 4 X 400 метара поставила је нов југословенски и балкански рекорд са 3:25,8.

Кревс је на 5.000 метара поставио нов балкански рекорд са 15:39.

Никола Клеут је поставио нов југословенски реокрд у бацању дискоса хицем од 46 метара и 18 см.

Наша екипа је у балканској штафети поставила нов југословенски рекорд са 3:25,2.

Ханжековић је изједначио југословенски рекорд на 110 метара с препонама са 15 секунди.

Ови резултати јасно показују напредак наше лаке атлетике. Они су још значајнији када се зна да је наша лакоатлетска репрезентација знатно подмлађена и да имамо приличан број лакоатлетичара који су још јуниори. Они тек има да се развијају и кроз неколико година биће на врхунцу својих способности. Тада можемо од њих очекивати и веома значајне успехе у лакоатлетском спорту.

Београдска публика заволела је лаку атлетику

Балканским лакоатлетским играма присуствовало је преко 25.000 гледалаца. То је највећа посета која је до сада постигнута у Београду на лакоатлетским утакмицама. Овако велико интересовање спортске публике показује да ће лака атлетика у престоници имати подршку од публике и то ће јој још више омогућити правилан развој.

Сви они који су присуствовали лакоатлетским играма одушевљени су такмичењима. Лака атлетика је веома узбудљив спорт, узбудљивији и од фудбала и од свих осталих спортова, и као такав изазива код гледалаца најразличитије емоције. Нарочито су трчања узбудљива и изазивају код гледалаца неописиво одушевљење. Витешка борба, ако је још равноправна, сама по себи узбудљива је и лепа, па је разумљиво да су се Београђани заинтересовали за овај лепи спорт и заволели га. Сигурно је да ће сви они који су присуствовали Балканским играма и у будуће посећивати велике лакоатлетске утакмице, а добра посета на лакоатлетским такмичењима омогућиће напредак лакоатлетског спорта у престоници.

На IX Балканским играма освојили су прво место у појединим дисциплинама ови лакоатлетичари:

100 метара: Стевановић (Југославија) 10,8

Скок увис: Мартини (Југославија) 185

800 метара: Горшек (Југославија) 1:57,8

Бацање кугле: Ковачевић (Југославија) 14,58

10.000 метара: Д. Кристеа (Румунија) 32:15,1

Штафета 4×400: Југославија (Плетершек Никхази, Клинг, Деспот) 3:25,8

200 метара: Клинг (Југославија) 22,5

Скок у даљ: Ламбракис (Грчка) 6,94

Бацање кладива: Гоић (Југославија) 47,10

400 метара с препонама: Мантикас (Грчка) 56

5.000 метара: Кревс (Југославија) 15,39

Бацање дискоса: Силас (Грчка) 49,60

Балканска штафета: Југославија (Горшек, Никхази, Клинг, Бауер) 3:25,2

Маратон: Рагазос (Грчка) 2:30:38

110 метара с препонама: Ханжековић (Југославија) 15

Скок с мотком: Танос (Грчка) 3,91

Бацање дискоса: хелински стил: Силас (Грчка) 40,12

400 метара: Герен (Турска) 49,4

1.500 метара: Горшек (Југославија) 4:05,4

Троскок: Паламиотис (Грчка) 14,45

Бацање копља: Папагеоргиу (Грчка) 58,48

Штафета 4×100 метара: Грчка 43,4

У укупном пласману Грчка је освојила 125, Југославија 114½, Румунија 58, Турска 28½ и Албанија 4 бода.

Према томе Југославија је опет заузела друго место. Иако овога пута нисмо успели, с много оптимизма очекујемо будућност и надамо се да ће већ следеће године, на X Балканским играма, наши талентовани и марљиви репрезентативци освојити првенство Балкана у лакој атлетици.

Љубомир Вукадиновић

Социјално старање у разним земљама

„Самоуправа", званични орган међународне Уније градова, доноси из пера д-р Хари Геца, асистента на комуналном институту Универзитета у Берлину, један интересантан преглед социјалног старања у разним земљама, који у овом броју објављујемо прерађен и нешто скраћен:

ФРАНЦУСКА

У току њене историје, у Француској је социјална помоћ зависила час од приватне иницијативе, час од јавних власти. До краја средњега века социјалну помоћ указивала је готово искључиво црква, а од XVI столећа влада је узела на себе ову мисију и основала је 1534 године „Главни биро за социјалну помоћ". У XVII столећу Свети Венсан установио је веома активну социјалну помоћ, коју су доцније наставила друштва Светог Венсана. Револуција од 1793 укинула је већину установа социјалне помоћи, а остатак је био поверен државним властима. Међутим, од краја 1796, после реорганизације државне администрације, већина интервенција јавних власти у погледу социјалне помоћи била је јако ограничена и старе установе биле су поново установљене. Године 1871 законима треће републике извршена је нова измена у томе погледу и установљен је начин учешћа државе и општина у социјалној помоћи, која је била знатно побољшана. Од тада она је била предмет сталних измена и трудило се да се милостиња коју је указивала јавна помоћ претвори у једну социјалну политику.

Није лако да се човек информише на први поглед о организацији социјалне помоћи у Француској. Општине имају нарочиту дужност да се старају о умоболнима, сирочићима и потребитој деци, о породицама и о збрињавању болесне сиротиње и богаља. Од 1913 године држава плаћа месечне помоћи сиромашним породицама са много чланова.

Социјална помоћ уопште не пада ипак ни на државу ни на општине. Она спада у надлежност бироа јавне помоћи, који су органи јавнога права. Ови су бирои били створени године 1893. Они указују директну помоћ, специјално помоћ сиромашима. На основу једног декрета од 11 новембра 1931 године, они могу такође да указују и помоћи у случају беспослице. Тим поводом треба напоменути да у Француској не постоји општа помоћ незапосленима, организована од стране државе. Зависи од ових бироа да одлуче да ли су и у којој мери у могућности да помогну несрећнике који су осуђени на незапосленост. Помоћи се исплаћују из једнога фонда за незапосленост у који општине и држава уплаћују одговарајуће улоге. Управу над овим бироима врши административни савет, коме је на челу један претседник општине као претседник, затим два делегата које именује општинско веће и четири члана које именује префект полиције. Као што се види, општина је у мањини у управи бироа, што је дало повода многим жалбама у последње време.

Поред ових бироа, постоје и бирои који се старају о сиромашним болесницима. Они су такође органи јавнога права, чији се административни савет састоји из истих чланова као и код првих бироа. Њихови приходи проистичу од доприноса државе и општина, као и од добровољних завештања.

Треба нарочито истаћи да су болнице аутономне установе, које имају свој сопствени правни статут. Њима такође управља један административни савет.

Приватна помоћ узимала је све више маха и значаја од 1880 године. Од тада установе приватне хуманости, као оне верске тако и установе милосрђа, уживају велику слободу и поред извесних ограничења која су им била наметнута француским законом о удруженима од 1901.

Приватна хумана иницијатива може се сада из више разлога сматрати као много ефикаснија него државна. Према подацима из 1928 године две трећине сиротишта, домова, и установа за обуку које издржава социјална помоћ, зависе од приватне хуманости.

Да би се установила тешња веза између јавне и приватне помоћи, да би се избегле колико је могуће дупле помоћи и да би се остварила правичнија њена подела, установљен је у Паризу 1890 године Централни Офис хуманих удружења, који одржава ову везу. Инспиришући се овим примером, већина округа створили су сличне централне офисе.

БЕЛГИЈА

Организација социјалног старања у Белгији слична је у многоме са Француском. И у Белгији такође социјално старање спада у надлежност једног специјалног организма јавног права, комисије за социјалну помоћ. Ова комисија мора да буде створена у свакој општини. Њена дужност састоји се на првом месту у томе да сиромашне болеснике смешта по болницама, или кад је то немогуће да се стара о њиховом лечењу код куће. Мада социјално старање не пада директно на белгиске општине, оне одржавају тесне везе са овим комисијама. Општинско веће мора да именује комисије на шест година и да контролише годишњи буџет комисије. Комисије имају један низ извора прихода који долазе од разних завештања, фондова итд. Када њихов буџет показује дефицит, дужност је дотичне општине да га попуни. Како је ово редован случај и како су се расходи за јавну помоћ необично повећали услед економске кризе, терети јавне помоћи падају веома тешко на велике општине и велике градове. Установе за јавну помоћ нису довољне да се одговори

свима потребама. Поред тога њихова организација није још потпуна услед тога што помоћ није заснована по месту становања, услед чега произилазе многе тешкоће у погледу накнаде трошкова и пребацивања расхода на терет општине којој припада лице коме је указана помоћ. Зато се предвиђа један низ реформа које имају за циљ расподелу терета између различитих општина стварањем савеза и фондова заједничке моћи. У погледу помоћи болеснима предвиђа се такође већа концентрација и унификација, да би се избегле разлике у помоћи, које су често веома значајне код различитих општина.

Као и у Француској, постоје и у Белгији многобројне приватне установе у свима областима социјалног старања, без којих, за моменат бар, не би било могуће задовољити све потребе јавне помоћи. Ова милосрдна приватна удружења врше једно значајно дело, нарочито на пољу хигијене и збрињавања деце. У овоме погледу, специјално, Белгија је врло напредна.

Нажалост, не постоји још општа организација која би била изнад поменутих установа и која би простирала своју власт на земљу и одређивала дужности јавне помоћи с једне и приватне с друге стране. Као и у Паризу, у Бриселу је створен Централни биро чија је дужност да установи сарадњу између јавне и приватне помоћи, на првом месту у Бриселу и да спречава двоструке помоћи. Друге установе ове врсте биће ван сваке сумње створене. Савез градова и општина белгијских допринео је ефикасно да се слична сарадња протегне на целу Белгију, на тај начин што је публиковао једну књигу, у којој су назначене све организације јавне и приватне, које су тако многобројне да их не би било могуће упознати, а које су пласиране према природи своје активности. Ова књига омогућује да се упознају и искористе у згодном моменту организације чије је поље акције врло различито.

ЕНГЛЕСКА

Јавна помоћ у Енглеској заснована је на закону о сиромашима, који је објављен 1601 године од Краљице Јелисавете. У почетку јавна помоћ спадала је у дужност различитих парохија, најмањих локалних власти, које су се доцније показале као недовољне да обављају ефикасну помоћ. Зато су године 1834 створена удружења за сиромашне, и организована помоћ под управом једног савета јавне помоћи. Ова се установа одржала до 1929 године као посебна специјална установа, поред општинских сличних установа. Границе надлежности ових удружења нису се врло често подударале са територијалним границама великих општина или удружења општина, већ су се појављивале често забуне, тако да је велики део административног посла вршен два пута. Закон о локалној самоуправи из 1929 године донео је радикалну промену, укидајући потпуно јавну помоћ као нарочиту управу, а преносећи на општинску самоуправу њене дужности почев од 1 априла 1930 године. На тај начин целокупно пословање у овоме погледу пренето је на општине. Од 1906 године показује се у Енглеском законодаствву нова тежња за проширењем социјалне помоћи. Из те тежње произишли су значајни закони који су установили бесплатан школски ручак за децу, помоћ матери и детету итд., а исто тако закони о пензијама и друштвеном осигурању.

Приватна социјална делатност одувек је заузимала важно место поред јавне социјалне делатности у Енглеској. Као организатори појављују се верска добротворна братства и велики број удружења и друштава приватне помоћи, која се посвећују специјално заштити детета и младежи. Она издржавају многобројне домове за дечаке и девојчице, бирое за указивање помоћи одојчади и бирое за давање савета матерама, дечје паркове итд. Ове приватне организације су у вези са приватним болницама. Средства која су потребна приватним добротворним друштвима за обављање њихових дужности и за одржавање многобројних установа, долазе од добровољних радова. У свима великим варошима постоји добротворно удружење, специјалан орган за координацију установа приватне добротворне делатности.

Тек од 1906 године може се констатовати тешња сарадња између јавне и приватне добротворне делатности. Односи између њих увек су били добри. Као што је случај са већином јавних и приватних установа у Енглеској, не намерава се никаква измена било јавних установа, било приватних, све док се њихово функционисање обавља без сметње и док се постиже циљ, олакшање свију беда.

ХОЛАНДИЈА

Организација јавне помоћи, сматрана као доброчинство у ужем смислу, врло је интересантна у Холандији. На основу закона о помоћи од 27 априла 1912 још увек доминирају два принципа историјска према којима:

а) приватна и верска добротворна делатност има у принципу приоритет над јавном, и

б) јавна помоћ пада у надлежност самоуправа.

На основу првог принципа, још увек важи пропис да организација јавне помоћи не може указати помоћ све док се не утврди да верске и приватне установе не могу исту указати. У пракси произилази да у данашње време највећи део помоћи, нарочито помоћи у новцу, пада на терет јавне социјалне помоћи.

Други принцип, на основу кога помагање сиротиње пада у надлежност општинских управа, врло је строго поштован. Држава не интервенише радо у области помагања сиротиње, било у погледу организације, било у финансиском погледу, било као контролна власт. Она је за себе задржала неколико надлежности у погледу помагања умоболних, те према томе не постоји никаква централна власт за помагање

сиротиње. Како свака општина организује помоћ сиротињи по својој вољи, не може се говорити о једнообразности у помагању сиротиње у Холандији. У већини општина помагање сиротиње не врши се директно од стране општинске управе, већ преко специјалне организације која функционише поред општине и која носи назив „Грађанска власт за помагање сиротиње". Ове организације зависе више или мање од општинске управе, онако исто као што су зависила удружења за помагање сиротиње која су постојала у Енглеској пре 1930 године. Овде се такође показује јака тенденција за укидање ових власти као независних установа и преузимање њихових послова од стране општинских управа.

Чињеница да се држава не стара о помагању сиротиње има за последицу то да се општине уздржавају намерно да организују и да уреде како треба своју социјалну политику, из страха да не би привукле на тај начин многобројну сиротињу, а нарочито оне које немају стално место становања.

У сваком општинском кантону могу се специјалним краљевским декретом створити „Савети за помагање сиротиње", који треба да омогуће у једном месту сарадњу између установа јавне, верске и приватне социјалне помоћи. Секретар једног таквог Савета врло често је неки државни чиновник.

ШВАЈЦАРСКА

У Швајцарској су кантони и општине по закону дужни да организују социјално старање. Федерална влада до сада се држала по страни у овим питањима. Друштвено осигурање је још у своме зачетку. Кантони и општине уживају широку самоуправу у вршењу јавне помоћи.

За заштиту младежи постоје свега неколико централних уреда, кантоналних и општинских. Тамо где ови не постоје, власти учествују у приватној акцији у корист омладине. Одувек је приватна социјална помоћ имала срећног дејства у Швајцарској. Од пре кратког времена постоји ефикасна верска помоћ сиротињи. Многобројна женска друштва и велике специјалне организације врше једно значајно дело у погледу помагања сиротиње.

Чињеница да у Швајцарској постоји само пролетаријат великих индустријских градова, који је релативно малобројан, и да не постоје велике масе пољопривредних радника који немају своју земљу, има за последицу да организација за помагање сиротиње није до сада имала потребу за великим апаратом и да није још организована на један јединствен начин. Помагање сиротиње и социјална политика зависе великим делом од иницијативе и од акције приватних удружења.

СЈЕДИЊЕНЕ ДРЖАВЕ АМЕРИКЕ

Сједињене Државе Америке су земља која се сматрала као типична у погледу преовлађивања приватне иницијативе у помагању сиротиње. У ствари опште старање о сиротињи није једноставно у Сједињеним Државама. Не постоји једнообразно законодавство у томе погледу, које би се примењивало у целој Унији, пошто законодавна власт по овим питањима не припада Унији, већ је резервисана за поједине државе. Приватна иницијатива је веома јака и многобројна и разноврсна. Велики број верских секта, које постоје у Сједињеним Државама, чини да је приватна иницијатива у погледу помагања сиротиње јача од државне. Разлог што је јавна помоћ сиротињи гурнута тако у позадину лежи у либеларним схватањима, по којима се држава искључује од сваког мешања у слободној игри географских снага. Стари закони различитих држава у погледу породичне заштите, например, јавна акција у сваком погледу уступа место приватној акцији. Јавна акција игра значајнију улогу у погледу заштите младежи, али и овде је велики део посла обављен од стране великих организација. У погледу помоћи напуштеним материма са малолетном децом државна интервенција била је мало енергичнија. Ипак, и овде приватне установе морају да допуњавају акцију државе, пошто су девојке-мајке најчешће искључење из помоћи коју организују поједине државе.

Организације приватне социјалне помоћи располажу знатним средствима која произлазе из добровољних прилога и од милионских фондова. Само у Њујорку има око две хиљаде приватних организација. Може се рећи да су ове велике организације иницијатори прогреса на пољу социјалног старања у Сједињеним Државама. Мноштво приватних установа даје могућности многим забунама и због тога у већини великих вароши постоји савез добротворних организација који има за циљ да одреди границе активности различитих удружења и да избегне двоструко давање помоћи.

Верске добротворне установе нису јако развијене, али оне ипак одржавају највећи део домова за старце и од прилике 1/3 установа одређених за заштиту младежи. Не примећују се никакви сукоби нити затегнути односи између јавне и приватне добротворне делатности.

НЕМАЧКА

Као и у другим земљама, и у Немачкој је добротворна акција поникла из активности верских добротворних удружења. Али јавне власти, најпре општине а потом држава, почеле су се релативно рано бавити социјалном помоћи. Разлог треба тражити у конфисковању имања црквама и у укидању многих манастира после реформације. Правилници које су о социјалној помоћи издале општине у Ипру, Аугсбургу, Нирнбергу, Страсбургу, Бреслави, Регенсбургу и Макденбургу у годинама 1522–1524 садржавали су прве одредбе јавног карактера о добротворној делатности коју су

преузеле општине. Приватна добротворна делатност имала је и поред тога врло пространо поље рада. При крају XVIII столећа раније полициски карактер јавне социјалне помоћи био је ублажен благодарећи новим правним схватањима. И поред многих срећних реформи, преовлађивале су врло често тежње ка једној претераној хуманости. Од тада, па до данас, облик, услови и значај мера јавне безбедности често су се мењали. Они су се инспирисали схватањима момента, која су схватања имала утицаја и на социјалну делатност. Тако је добротворна делатност до 1933 године имала у Немачкој различите облике, који нису били увек сасвим јасни.

Добротворна јавна делатност почива у Немачкој на три велика закона:

а) правилник о обавезној јавној помоћи од 13 фебруара 1924 године;

б) закон за заштиту младежи Рајха од 9 јула 1922 год.

в) закон о запослењу и о осигурању у случају незапослености од 16 јула 1927 године.

Правилник о обавезној јавној помоћи основа је помоћи свима невољнима. Како је после Светског рата број оних којима је помоћ била потребна постао врло велики, намерно је избегнута реч „помагање сиротиње" и замењена је изразом „социјално старање". Социјално старање спада у надлежност специјалних јавних удружења: среска удружења, као нижи степен, и земаљска удружења као виши степен. Ова удружења поклапају се територијално и органски са законским удруженима, што чини да удружења градова и земаљска удружења обављају функције среских удружења, а провинције функције земаљских удружења. Јавна социјална помоћ обавља се дакле у Немачкој преко јавних општина и преко удружења општина.

Последице рата и инфлација која је следовала донеле су Немачкој нарочите облике добротворне делатности: помоћ ратним инвалидима, породицама ратника палих у рату, жртвама инфлације и малим рентијерима. Постојале су још и специјалне врсте помоћи: тешким рањеницима и инвалидима на раду, сиротој малолетној деци, помоћ породиљама и избеглицама.

Акција јавних власти у корист заштите омладине подразумева физичко васпитање омладине и друге превентивне мере, као старатељске дужности, контролу чувања деце и њиховог васпитања. Ове дужности падају на „Уреде општинске младежи" и на „Уреде земаљске младежи". Мере за заштиту деце биле су у употпуњене доцније установом службе добровољног рада, пољопривредном помоћи и годишњом пољопривредном службом, као и установом дечијх колонија.

Помоћ незапосленим била је потпуно реорганизована после рата у томе смислу што су чиновници и радници доприносили да се створе потребни извори за помоћ незапосленим. Основни закон од 1927 установио је осигуране у случају беспослице. Помоћ незапосленима у надлежности је „Националног института за запослење и осигурање незапослених" и државних уреда рада који од овог института зависе. Док су раније незапослени после годишње помоћи падали на терет општинске добротворне делатности, што је на један неподношљив начин оптерећивало буџет општина у време криза, на основу закона од 22 децембра 1933 незапослени примају сталну помоћ. Они су дакле потпомагани од државе и од општина. Треба напоменути озом приликом да је благодарећи ванредним мерама које је Рајх предузео у погледу запошљавања број незапослених, који је у почетку 1933 године био 6 милиона, сведен на 600.000 на крају 1937 године. На тај начин издаци за помоћ незапосленима били су сведени на минимум.

После 1933 године приватну добротворну акцију обављала су у Немачкој 7 главних националних удружења, која су се фузионисала у једно: „Немачку лигу приватне добротворне делатности". Организације приватне добротворне делатности издржавале су велики број установа за сиромашне, децу и сиромашну младеж, за оне који су физички и умно неспособни, инвалиде, глувонеме. Ипак је постојао претеран број организација, што је имало за последицу рђаву расподелу средстава и многобројне случајеве двоструког помагања итд.

Промена управе, која се десила у Немачкој 1933 године, довела је такође до радикалних измена у области приватне добротворне делатности, што се нарочито огледало у односима између приватне и јавне помоћи. Национал-социјалистичка политика у области добротворне делатности пошла је од принципа да се општине и удружења општина треба да уздржавају од издржавања добротворних скучих установа кад је приватна добротворна делатност у стању да обезбеди исте услуге исто тако добро па и јевтиније. Извори јавне помоћи треба пре свега да буду употребљени за очување становништва. За оне који трпе од каквог физичког, умног или моралног недостатка јавна помоћ треба да се ограничи на оно што је неопходно у погледу медицинском и економском. Свако друго старање и друге мере помоћи треба да падну на приватну и добротворну делатност.

Целокупна служба добротворне делатности реорганизована је у Немачкој од 1933 године. Иде што већа помоћ, већ да се сиротим слојевима наметне схватање личне одговорности и да се код њих развије инстинкт самоодржања. Поред права на потпору, ставља се обавеза да свако ради и да на тај начин задовољава своје потребе.

Приватну добротворну делатност врши сада „Народна заједница приватне добротворне делатности". На првом месту она подразумева Виши уред за добротворну акцију радничке национал-социјалистичке немачке странке. Овај Уред има као извор својих прихода

добровољне приходе. Сарадња у овој институцији је почасна. Главне функције овога Уреда јесу организација зимске помоћи, помоћ матери и детету и помоћ породицама.

Овај уред сарађује са другим институцијама приватним: верским мисијама, црквеним костом и женским организацијама. Главне функције ових приватних организација састоје се у одржавању домова за старце, склоништа, домова за сакате, глуве и слепе, дечјих домова итд. Немачки црвени крст има специјалну дужност да одржава санитетску службу и да се стара о болеснима, а женске организације да одржавају сиротињске кујне.

У мају 1936 године остварена је сарадња и установљено је једно нарочито тело за координацију јавне и приватне помоћи омладини.

ИТАЛИЈА

У колико се социјално законодавство развијало, поље делатности приватне хуманости било је ограничено у Италији. То је једна од карактеристика фашистичког схватања државе да се, на основу принципа потчињености појединачних интереса општем интересу, тежи да сва питања која интересују заједницу регулишу од стране државе.

У току историје добротворна делатност имала је разне облике у Италији на исти начин као у већини латинских држава. Добротворна делатност у почетку обављана је готово искључиво од стране црквених свештеничких организација. Од 1870 године почиње контрола државе над свима установама од општег интереса које имају социјалан, културни или васпитни карактер. Врховни орган контроле је Министарство унутрашњих послова, које је пренело своју надлежност на месне власти. Свака општина мора имати нарочити биро који сарађује са различитим локалним установама добротворне делатности. Ови бирои општински имају велики значај. Али, и поред државне и општинске добротворне делатности, остало је широко поље рада за приватну делатност. У погледу хигијене, делатност јавних власти комплетирана је хигијенском службом приватних хуманих удружења. На пољу мера за заштиту матера и деце јавна добротворна делатност стоји у тесној сарадњи са приватним организацијама. То су специјално омладинске фашистичке организације које сарађују на примени легалних мера и које примају субвенцију од државе.

Уопште, у погледу добротворне делатности постоји тесна сарадња између општина и фашистичке странке. То питање није регулисано никаквим законским прописима, али се та сарадња обавља у духу савршене слоге. Као и немачка национал-социјалистичка странка, фашистичка странка има своје установе за помоћ које се одржавају добровољним прилозима грађана.

ЈАПАН

Социјално старање у Јапану пада у главном на државу и на општине. Општа помоћ, као главни део добротворне делатности, организована је по систему помоћи од стране породице. Невољник мора на првом месту да буде потпомогнут од шефа породице. Пошто је у Јапану породица врло разграната, држава нема велики терет за помагање незољних и она интервенише само у случају кад породица није у стању да пружи помоћ.

Помоћи које држава додељује нису велике. Ако те помоћи нису довољне, онда долази специјална помоћ од стране општине. На истом принципу организована је и помоћ у случају беспослице. У сваком вароши постоји добротворни биро. У великим варошима постоје комисије у различитим крајевима вароши. Нарочито је у Јапану развијена помоћ матери и детету. Тако постоји велики број домова општинских за породиље, дечјих паркова итд. За сиромашно становништво постоје специјалне општинске болнице, које примају оболелу сиротињу по врло јевтиној цени.

ЗАКЉУЧАК

Као што се из овог прегледа види, у разним земљама постоје различити системи социјалне помоћи и добротворне делатности, који се између себе тешко могу упоређивати по вредности и класифицирати. Сваки систем тесно је везан за национални карактер и за прилике које владају у једној земљи, тако да је немогуће систем једне земље потпуно пресадити у другу земљу, јер то не би одговарало ни осећањима ни схватањима тамошњег становништва. Може се ипак констатовати једно: да постоји извесна сличност у погледу социјалног старања код оних земаља које имају сличне политичке и економске концепције. У колико су политичка и економска схватања либералнија, у толико се више и добротворна делатност ослања на слободну игру економских снага и у толико је поље приватне делатности шире. Најбољи доказ су за то Сједињене Америчке Државе. С друге стране, у колико су више интереси појединаца потчињени интересу заједнице у толико је више приватна делатност ограничена и пренета на државну администрацију. Код ових држава примећује се још и то да се све више истиче одговорност породице према једном свом сиромашном члану, као што је на пример случај у Јапану и као што се већ појављује и у Немачкој. На првом месту дужни су да укажу помоћ чланови уже фамилије, између којих постоји крвна веза, па тек доцније велика државна заједница.

Код свих земаља уопште констатује се тежња да се социјално старање, у колико већ то није учињено, пренесе на општине. То је извршено у Енглеској у години 1929, а француске општине све више испољавају своје незадовољство због незнатног удела који имају у бироима добротворне делатности. У Холандији такође јавља се жеља да се сва надлежност око социјалног старања пренесе на општине.

О заштити школске деце од дифтерије у Београду

Рад на заштити школске деце од акутних заразних болести, а специјално од дифтерије, чини данас један од најважнијих задатака профилактичне школско-хигијенске службе.

Начин организације тога рада и практично извођење свих профилактичних мера зависе у многоме од локалних прилика и могућности које стоје на расположењу оној установи која има да руководи тим радом. Код нас, у Београду, тим радом управља Референтство школске хигијене Градског поглаварства под директивама Отсека Јавне Хигијене и Школска поликлиника, као орган Централног Хигијенског Завода у Београду.

Целокупна школска епидемиолошка служба је сконцентрисана у Школском епидемиолошком одељењу, које изводи све практичне радове на сузбијању заразних болести код школске деце у Београду.

Извршни орган тога одељења су школски лекари и школске сестре. Све школе су подељене у 15 школских реона у којима врше теренску службу школске сестре по упутствима које редовно добијају од школског епидемиолошког лекара. Свака школска сестра врши у своме реону и школско-хигијенску и епидемиолошку службу. По завршеном послу у школи, школска сестра обилази оболелу децу по кућама, изостаду од похађања школе за време дуже од 2 дана. Обилазећи оболелу децу, школске сестре прикупљају све епидемиолошке податке, ако оболело дете лече приватни лекари. Ако пак лекар није био позван да утврди болест, школска сестра извештава хитно епидемиолошког лекара, који накнадно обилази болесно дете, утврђује болест и предузима све потребне профилактичне мере.

Сваки случај обољења од дифтерије одмах се издваја од остале здраве деце било у кући, било упућивањем у инфективну болницу, ако су станбене прилике неповољне. Истовремено се о обољењу извештава Отсек Јавне Хигијене Градског поглаварства, који предузима — преко Дезинфекционог Завода Г. П. — даље мере: истицање табле о забрани посета ако дете лежи код куће, или дезинфекцију стана ако је пренесемо у болницу.

Болесно дете, које болује код куће, обилази повремено школска сестра и даје родитељима потребне савете за вршење дезинфекције у току болести.

Остала здрава деца у породици, ако иду у школу, задржавају се од похађања школе за оно време колико најдуже може трајати инкубација саме болести, дакле код дифтерије за недељу дана, под условом да је болесно дете строго издвојено. У случају, да нема могућности за строгу изолацију, задржавају се и та деца за време од четири недеље а тек пошто се изврши контролни преглед у Епидемиолошком одељењу допушта им се поновно похађање школе.

О сваком случају обољевања школске деце од заразних болести извештава се хитно и Управа школе, у коју дете иде, да би се и у школи могле предузети потребне профилактичне мере, које имају за циљ ограничење могућности даљег и наглог ширења једне заразне болести међу школском децом. Те мере су: распуштање разреда, који је похађало оболело дете. Разред се распушта за време од два дана; колико је потребно за вршење дезинфекције учионице. (По чл. 8. Правилника о сузбијању заразних болести по школама).

Код појаве мањих епидемија у једној школи, одељење предузима појачани лекарски надзор над свима ученицима те школе, вршећи потребно редовно истраживање извора заразне болести и прегледа ради утврђивања клицоноша, као и издвајање појединих сумњивих ученика.

Сва школска деца која су преболела ма коју заразну болест, као и она деца која су превентивно задржана од похађања школе, подвргавају се контролном лекарском прегледу у школском епидемиолошком одељењу.

Тек после тог прегледа, ако је резултат негативан, односно ако су испуњени услови чл. 22. Правилника о сузбијању заразних болести, допушта се поновно похађање школе и издаје писмено уверење, које дете предаје управи школе.

О свима случајевима обољевања од заразних болести води се у епидемиолошком одељењу стална и стриктна евиденција. У томе циљу урађена је специјална картотека заразних болести.

Свако оболело дете има своју засебну карту са свима епидемиолошким и социјалним подацима, као и са подацима о извршеној имунизацији и о току саме болести.

Свака карта претставља у ствари извод епидемиолошке анкете извршене у стану оболелог детета од стране школске сестре и школског епидемиолошког лекара.

Вођење картотеке заразних болести има врло велики значај, јер је на тај начин олакшана могућност контроле целокупног рада на сузбијању заразних болести код школске деце као и постигнутих резултата у томе раду.

Све поменуте профилактичне мере, које имају за циљ заштиту школске деце од заразних болести, чине један важан комплекс, у чијој примени суделују школски лекари, ђачки родитељи, управитељи и наставници основних школа са школским сестрама Град. поглаварства.

Поред примене тих општих мера, Референство школске хигијене са Школском поликлиником у Београду, изводи сваке године, у врло широком опсегу, и заштитно пелцовање против дифтерије. Са пелцовањем школске деце против дифтерије је почето 1931 год. — пре седам година. Ранијих година су деца имунизована по претходном родитељском одобрењу, пошто пелцовање против дифтерије није било облигатно, све до почетка прошле школске године (1937/38).

Епидемиолошко одељење школске поликлинике је због тога достављало сваке године ђачким родитељима пропагандне летке, који су укратко садржавали значај и потребу пелцовања деце против дифтерије као и потпуну безопасност самог пелцовања. Одзив родитеља је био врло добар. Пелцовање деце је вршено по школама и по школским поликлиникама мајом, која је створена у Центр. хигиј. заводу у Београду, а набављана од стране Градског поглаварства преко Дирекције за соц. и здр. старање.

Референство школске хигијене је до сада укупно пелцовало 15.967 ђака — дакле скоро 16.000. Резултати тог заштитног пелцовања су врло повољни. Од пелцоване деце оболело је за 7 година само 28 ђака, док је од неимунизоване деце оболело 728 ђака.

За свих седам школских година умрло је, од дифтерије, само 1 дете од пелцоване деце, док је од непелцоване деце умрло 28 ђака.

Заштитно пелцовање против дифтерије дало је код нас, према томе, најбоље резултате који се, сматрамо, у опште могу постићи.

Осим имунизације против дифтерије, Референство школске хигијене је предузело, на предлог г. д-р Рамзина, шефа Јавне хигијене Г. П., и комбиновану имунизацију код извесног броја деце смешаном мајом — против дифтерије и против шарлаха истовремено. Пелцовано је укупно 1.183 ђака. Од значаја је истаћи, *да од деце, која су на тај начин била пелцована, није оболело ни једно дете — ни од дифтерије ни од шарлаха.*

Када се има на уму, да је од свих осталих заразних болести, за време од девет школских година укупно умрло 16 деце, а само од дифтерије 29 — скоро две трећине свих смртних случајева отпада на дифтерију — онда се тек може правилно схватити и оценити од коликог су значаја пелцовања у раду на заштити школске деце од дифтерије.

Тај рад треба потпомоћи и олакшати. У погледу боље организације школске епидемиолошке службе и ради потребе брзог и ефикасног спровођења профилактичних мера, потребно би било:

1.) Повећати број школских сестара. У току прошле школске године Референство је располагало само са 14 школских сестара које су радиле на терену; док је број основних школа био 33 са укупно 18.048 ђака. Кад се има на уму, да су неке школе врло удаљене и да обухватају врло простране реоне, онда се јасно увиђа, да је садашњи број школских сестара недовољан;

2.) Обезбедити превозна средства за школске лекаре и школског епидемиолошког лекара, ради што бржег обилажења оболеле деце, а специјално оне сиромашног стања, чији је број све већи, а најчешће станују на крајњој престоничкој периферији;

3.) Како су се пелцовања против дифтерије, показала као врло успешно заштитно средство, и даље их треба конзеквентно спроводити код школске деце. —

Д-р Милош Бајшански

Библиотеке и музеји великих градова

— Венеција и Фиренца —

„Urbs mater scientiae"
„Расте но не старее"
(Из комуналних листова града Болоње и Софије)

Данас путују људи с малим новцем, као и људи с великим новцем. Путују људи чак и на кредит, као што се често на кредит облаче, једу, станују. У француском радничком свету постоји и нови термин „les congés payés", — плаћени одмор. Не само појединци, већ и послодавци и државе, без обзира на унутрашњи систем управе, сматрају да је новац који се тако потроши улагање капитала на двоструку амортизациону стопу, да се све то враћа у плус производњи, у плус радном капацитету. О тој новој циркулацији света по: железницама, лађама, у малим и великим аутобусима и аутомобилима, па чак и авионима, велике илустрације пуне су слика и занимљивих репортажа. „Путовати, путовати", „voyager, voyager", узвикује редакторка познатог листа „Les Annales", — то је гесло времена. Путују ђаци, радници, мали и велики чиновници, уморне домаћице, деца, сви путују, или бар стављају путовање у свој годишњи програм, желе да путују — свако како може и куд може. Једни путују искључиво одмора, или забаве ради, други с посебним циљем упознавања непознатих земаља, градова, живота како се манифестовао или манифестује у једном или другом правцу. Има и комбинација где долази до задовољења и једна и друга потреба. А шта поједине земље све не раде да у своје границе привуку што већи број тих, који понукани једним или другим захтевом овог свог унутрашњег императива остављају на крају или дуже време своје стално место боравка... То заиста иде до виртуозитета, до виших уметничких изражаја, који и задивљују и изненађују. Је ли онда чудо што велики путник Claude Farrère с толиким усхићењем говори о путовању — „Forces spirituelles de l'Orient". Путовање је школа, највећа и најочигледнија савремена настава. Она велика група путника која путује одмора ради, тражи у првом реду природне лепоте гледане кроз оквир удобних хотела и пансиона — изузев кад се ради о скаутима или љубитељима чисте егзотике који све то замењују за директан живот у природи; мондени путници траже и могућност разоноде монденског стила. Путник кога на пут вуче неки опредељени културни или научни интерес бира земљу која му у његовим приликама изгледа најзгоднија, пут с максимумом могућих резултата. За љубитеље библиотека и музеја велики градови, стари и нови, претстављају посебне привлачне тачке. Великим талијанским градовима припада међу њима једно од најглавнијих места, као што међу самим талијанским градовима Венецији и Фиренци припада ако не главно, онда свакако ванредно велико место.

Југославија је земља скривених драži и скривене лепоте. Од тајанствених вода Охридског Језера, старих градина расејаних по бреговима над нашим рекама, до плавих вода Јадрана и градова који се у њему огледају, има још толико несхваћене и непознате лепоте, која тек полако осваја и једва долази до израза и у најновијим странм путописима, као што су: A. T. Serstevens, L'itinéraire de Jougoslavie; Lovett Fielding Edwards, Profane Piligrimage — Wanderings through Jugoslavie, или оно наивно напарфимисано Fechner-ово дело „Hochzeitsreise mit Theresa. Но не само као место трајног туристичког боравка, већ и као транзитна земља, Југославија све више привлачи. Она својом лепотом припрема у многим случајевима на ону лепоту која долази преко њених граница. Тако је и с Италијом. Нарочито кад се у њу иде оним путем који из наше земље води морем преко Сушака. Тешко је рећи што више импресионира, што оставља трајнији утисак. Да ли видик мора, град, високе планине које се уздижу с десна и с лева брега на ком се град налази и у мору огледа своје светлобело лице, само море и морски пут који најпре води поред многобројних острва и живописних обала док се не изгуби у плавој морској пустињи на којој се сатима ништа не види, па ни плави дим лађа које по њему плове, ни врхови танких катарки, ни стара окрпљена рибарска једра.

Одабирући овај пут за Венецију обично се бар једно после подне и ноћ проводи на Сушаку. Таман толико да се види све оно што је у њему занимљиво, осети његов живот који је сад у првом размаху. Серстеван, који у доста живахном стилу, и не без духовите иронije, описује пограничне незгоде Ријеке и Су-

шака, које су се испољиле и приликом деобе градских зона, као што се и данас очитују сваки дан, — иако сматра да Сушак, нормално узевши, нема услова за развој, јер нема равног земљишта, јер мора подизати куће по брегу на ком више као „nids des faucons", — соколова гнезда, на крају ипак завршава своје разматрање речима које су за нас занимљиве и у својој општој релацији:

„Tout de même lentètement slave finira peut-ètre par creuser la montagne pour y battir une ville . . ."[1]

Број нових кућа, великих палата, умиљатих вила, развијени лучки живот, његов живахни темпо у самом граду Серстеванову прогнозу изречену воленс ноленс потврђују у целости. Какве све теренске тешкоће нису побеђивали словенски народи, кад се радило о остварењу неког предузетог циља, па зашто не би и овде?! Макар да се овај наш град диже на брегу, он чврсто стоји на свом месту, ветрови не ће разнети његова „гнезда". Он ће с њима и с морем ведар и весео певати своју песму развијајући се и јачајући сваки дан и у економском, друштвеном и културном погледу. Међутим ко би и данас пропустио да не посети његову акрополу, стари град Трсат који се попео сасвим на врх брега и који живи под окриљем чудотворне Мајке Божје трсатске, велике заштитнице читаве околине и свих оних који путују по далеким морима. Написи и слике по зидовима трсатске цркве су као неки просек кроз религиозну психологију људи који овамо долазе. Простим, обичним стилом, скромним сликама изражене су толике наде, изречено толико топле захвалности да човек остаје дуго замишљен док му пред очи излазе сцене које су се у животу иза свега овога одигравале. Уопште цркве приморских градова, као и цркве по нашим острвима, имају један сасвим посебан карактер, далеко су чврше и интимније везане за живот човеков него што је то иначе. На једној слици види се нов брод. Испод ње пише: „На част мајке божје дарована је ова нова Марјета на дан 18-I-1854". Испод друге, на којој се види лађа како се бори с узбурканим морем, исписан је завет на талијанском језику: „Il piroscafo „Arad" viene sorpreso da un terribile uragano dal 21 al 24 dicembre 1912."[2] Нарочито је дирљива једна слика о чудесном спасењу једне мале девојчице испод које такође на талијанском језику пише: „Nella località Belvedere da Fiume 1894 Ant. Ciesa d'anni $3^1/_2$ innaveduta si calò da una finestra dal I piano arrestatasi nella sottoposta cornice e per la intercessione della Beata Vergine Maria fu salvata."[3]

Та вера која је покренула људе на писање ових записа чита се и данас са њихових лица. Сунце на залазу кроз растворена црквена врата дискретно осветљује лица оних који се моле. И склопљене руке и цела поза еворирају у сећању нежну и дирљиву Хејнеову песму, можда једну од најлепших великог песника, „Die Wallfahrt nach Kevlar": —

„Marie, dir bring' ich ein Wachsherz,
Heil' du meine Herzenswund'

Heil' du mein krankes Herze —
Ich will auch spät und früh'
Inbrünstiglich beten und singen:
Gelobt sei' st du, Marie[4] . . ."!

Поред цркве је стари град Франкопена око кога се плету многе приче и легенде. Данас је власништво старе слепе грофице Ногент, једне од привлачних фигура страних туриста, којој је и Сердеван посветио доста места у својој књизи о Југославији. Неколико минута хода даље налази се гробље са градским парком. Нека скоро иреална тишина и мир владају на овим местима. То даје могућност пуне концентрације док око почива на водама Кварнера, који у сунчевом залазу изгледа сав протканог сребреним и златним жицама у сенци високих планина и острва. То су осећаји и видици трсатски с којима се као с неизмерно драгим успоменама много лакше полази на сваки па и на овај пут према суседној јадранској обали...

Југославија се може поносити својим лађама које овуда плове. Такова је лађа и „Куманово". Удобна, велика, господствена, с хитром момчади која љубоморно пази на њену чистоћу и ред. Ујутру кад из сучашке луке испловиш изгледа као лабуд који је раскрилио крила и једва неприметно клизи по површини мора. Око један сат нестаје копна. Глатка, мирна, сребрено-плава површина на све стране. Кудгод око погледа. На једном крају спустила се маглица. Изгубила се црта на хоризонту, претопила се једна у другу боја неба и боја мора, па лађа која тим делом плови изгледа као да не плови водама, већ по небу. То је слика која изненађује и заноси. Онако како се указује из даљине, Венеција изгледа сва као у плавом смарагду. Све је плаво: и небо, и море, и једра далеких барки, и високи торњеви старе Републике. Од Сушака до Венеције лађа се нигде не заустављa. Хита као да иде на најмилији састанак, као голуб ношен космичким жељама.

„Толико је већ писано о Венецији да су нови покушаји сувишни", пише у приказу једног савременог романа чија се радња догађа у Венецији. Па ипак се о Венецији још увек пише, и увек ће се писати, и сваки од тих радова даје нешто ново о њој, било да је изнета општа импресија града, било да је то поглед на његову дивну и богату архитектуру, опис његових уметничких збирки, или излет у његову прошлост. У вези с библиотекама и музејима, нарочито онима о којима се брине сам град, пут води на знамениту Piazzu di san Marco, према Старим и Новим Про-

куративима, како се зову палате у којима су некад становали виши чиновници Републике. На месту где се завршава стара, сваком добро позната кафана „Флоријан", и почиње друга, улази се у канцеларију венецијанске Градске библиотеке и Градских музеја, као и саму Градску библиотеку. Венеција је још од средњег века била позната као врло важан књижарски центар и обзиром на стара рукописна дела, уметнички, раскошни начин повезивања књига, а касније и обзиром на своју велику штампарску активност. То се све најбоље види и у њеним садашњим библиотекама у којима је све то добрим делом сачувано. У Градској библиотеци — Biblioteca Civica Correr — има око 100.000 свезака. Број инкунабула — првих штампаних књига, — као и број рукописа је ванредно велик. Оснивач Библиотеке је богати венецијански племић Teodor Correr, један од оних великих културних радника, који су у исто време били и одани грађани свог града и исказивали му своју љубав и стварним доказима. Од 1836 ова је Библиотека *Јавна*, али не у смислу савремених комуналних библиотека, чији је задатак претежно у области народног просвећивања, и чији се састав књига према томе оријентише, већ у смислу научне библиотеке посвећене прошлости, друштвеном, културном, економском развоју града.

Маколико да су венецијански градски музеји прегледно уређени, богати, ипак је у сваком случају, па и за оног ко релативно добро позна историју овог града, корисно заустављати се пре свега у самој Градској библиотеци. Тако се добија бар приближна идеја о свестраном научном и уметничком интересу што га је овај град увек везао за своје име, а и сами предмети изложени по музејима гледају се онда с новим осећањем и разумевањем.

За сваки, а нарочито душевни рад је питање миљеа, реда, атмосфере која у њему влада од огромног значаја. Просторије које су у Библиотеци Correr одређене за читаонице, иако по својој величини прелазе тај тип, по свом основном карактеру имају нешто што сећа на манастирске ћелије. Па и штимунг је донекле сличан, нарочито у оном случају кад читалац има срећу — услов је једноставан, да дође што раније! — да добије место за једним од малих столова који се налазе у удубљеним испод прозора. Окружен књигама, оноликим бројем колико жели, у удубљењу прозора који с ове стране гледа на дивни залив св. Марка, велелепне цркве св. Ђорђа и Марију дела Салуте, острво Ђудеку, и највећи гурман естетике једва може пожелети што лепше. У сваком случају дани који се проведу у овој Библиотеци не заборављају се. Залив се приказује у безброј облика, према добу дана и времена. На њему влада и „dolce far niente" и ужурбаност модерног живота. С једне стране лађе и лађице у којима се на божјем сунцу, ношени валовима, љуљушкају деца с ногама безбрижно опуштеним по површини воде, и господа у црним лађицама, што имају „врат као лабуд" и које носе старо, с Канал гранда добро познато име: гондоле. С друге стране трка вапорета, моторних лађа и лађица с путницима којима је „време новац".

Колико је писано о Венецији види се најбоље из библиографских дела која се на ово питање односе. Познато дело Emmanuela A. Cicogne, Saggio di bibliografia veneziana, разделено у шест секција: црквена историја, политичка и грађанска, генеалогија и биографија, историја књижевности, историја уметности, наука — иде до броја 5.861. Дело је објављено половином прошлог века, 1847. Ако се овамо додаду дела библиографирана у књизи „Sagio" од G. Soranze, које обухвата период од 1847—1872 и иде од броја један до броја 10.502, као и дела изашла после тога, онда се добија огромна цифра од 25.000 разних дела која се односе искључиво на Венецију. Огромност и значај ове цифре сувишно би било подвлачити.

Познавање сваког новог историјског дела омогућује правилнији однос према сличним делима која код нас постоје. Наша градска историјографија је још доста неразвијена. У толико је интерес према сличним публикацијама на страни двоструко већи. Као најбоља историја о Венецији, документарног карактера, истичу се дела ових талијанских аутора: Molmenti (Storia di Venezia nella vita privata, илустр.), Gallicciuolli, Filiasi. Romanin, Cappelletti; популарно писана: Zanotto, Fontana. Све су ово опширна, велика дела од неколико томова. (Gallicciuolli — 8, Filiasi — 7, Molmenti — три велика волумена...) Од страних аутора најпознатије је и најауторитативније дело Heinricha Kretschmayera, Geschichte von Venedig 1905—1934, 3 св. Исто је тако од великог интереса, већ и обзиром на његову специјалну спрему, дело познатог историјског писца Charles Diehela, Venise. Уз ова дела свакако треба додати сјајни, с великом научном ерудицијом писани Водић управника Градске библиотеке и Музеја, г. Giulia Lorenzettija. Venezia e il suo estuario, guida storico-artistica (изд. Bestetti e Tuminelli, 1926). И само основно познавање ових дела ствара могућност да се са другим осећањима излази из Библиотеке на тргове, пролази обалама овога града за ког је Петрарка лепо рекао: „Nescio an terrarum urbis parem habeat" и за чије је име најдено духовито етимолошко тумачење: „Venezia" — „Veni-etiam", Дођи поново... Посебно место у литератури о Венецији заузимају дела која се односе на период познат под именом „Risorgimento", а који обухвата време од 1789 до 1868. Међу главним делима која се на ово доба односе убрајају се дело Vin. Marchese, Storia documentata della revoluzione e della difesa di Venezia negli anni 1848 — награђено на научном конкурсу града Венеције — и дело Cesare Spe-

llanzoni, Storia del risorgimento e dell'unità d'Italia, које је ванредно прегледно, пуно оригиналних илустрација.

Као пандан Библиотеци Correr долази чувена библиотека Marciana—Biblioteca Nazionale Marciana — Народна венецијанска библиотека, која се убраја међу највеће библиотеке у Италији. Уз њу, као органски једно тело, долази ванредно значајна Biblioteca Vecchia, Стара библиотека. Марчијана је смештена у лепој згради бивше Ковнице (Zecca,) док је Б. Векија смештена у згради која је директно подигнута за библиотеку. Обе монументалне грађевине су дело генијалног венецијанског архитекте 16 века Сансовина. Кад се гледају ове грађевине, онда постаје јасно зашто је њихов градитељ носио поносни назив „l'architetto principe di Venezia cinquecentesca". Његов уметнички геније није га никад тако сигурно водио као баш код ових грађевина, толико је савршенство њихових облика и општег хармоничног утиска.

Библиотека Марчијана је јавна. Организација почива на ванредно демократским основима. Непрестано се осећа жеља да се читаоцу изађе што више у сусрет. Број књига износи преко пола милиона, инкунабула има око 3.000, рукописа 23.000, писама 40.000. Оснивачи су јој Петрарка (1382) и учени кардинал Бесарион, који је Библиотеци поклонио преко 1000 грчких рукописа (кодекса). Док су књиге које је поклонио Петрарка већином пропале, библиотека кардинала Бесариона се у главном сачувала. Као и Библиотека Correr, и Марчијана има свој посебни унутрашњи „штимуиг". Главна разлика је у томе што су сале за читање у Марчијани много веће, што се кроз прозоре место мора виде врхови дрвећа из суседног Giardino Imperiale. Обе су библиотеке у непосредној близини, у средишту града, на најпрометнијем месту, на Пијаци ди сан Марко, па ипак и у једној и у другој влада највећи мир и тишина. Само се чују с времена на време сирене лађа и звона с венецијанских цркава, та два тако карактеристична и за овај град пуна симболичног значења звука. Поред заједничке читаонице постоји и тзв. Sala riservata". Ова сала прави утисак зачараног дворца. Скоро никога унаоколо, чак ни увек сумњичарски настројених чувара који бацају испитивачке и индискретне погледе. Тек по који читалац који је потпуно задубљен у своју књигу. Около, на све стране, високо као да иду до неба — стелаже с књигама које посетиоци ове привилегисане сале узимају како хоће и колико хоће. Седећи тако и размишљајући о венецијанским библиотекама уопште, постаје јасно да је њихова главна привлачност у томе што се не само осећа и види да у њима има књига: каквих се жели и колико се жели, већ и да се овде књигама може служити без нарочитих церемонија, као код куће, као у свом радном кабинету. Тако је и у овој сали лепе Марчијане. Стотине и стотине лепо укоричених и по групама подељених књига леже унаоколо као златне јабуке, које не изчезавају кад им се приближиш, већ као да имају тенденцију да саме падају у крило... А све је тако лепо, с естетиком се рачунало у највећој мери. Под таквим условима и вредност књиге осећа се интензивније. Леп стил, лепе мисли фиксирају се у сећању саме по себи. Доживљује се двострука емоција: и интелектуална и естетска.

Чувена венецијанска „Стара Библиотека"

Библиотека Векија која припада Марчијани је у самој ствари Музеј књиге — Mostra di libro miniato. У две прекрасне сале у које се долази преко монументалних степеница, сличних степеницама у Дуждевој палати, званим Scala d'oro — Златне степенице —, у елегантним витринама у којима се са зидова и плафона огледају радови Тицијана, Тинторета и других венецијанских сликара, с прозора види раскошна Пиаца ди сан Марко, изложене су највеће реткости, читаво милијунско благо у књигама. У првој сали, у шест витрина, сређени с много смисла и елеганције, изложени су примерци раскошно укоричених књига и то овим редом: I витрина — књиге с византиским корицама „a smalto" из X, XI и XII века; II витрина — корице из XV века на којима се још види уплив сјајне византиске раскоши. Већином су књиге укоричене у кожи. III и IV

витрина садрже тз. „Legature aldine" и венецијанске из XVI века, већином црвена и жута кожа са златним написима и украсима; V витрина — књиге с венецијанским корицама из XVIII века на којима се уз кожу као материјал појављује сомот и свила; VI витрина садржи разне примерке иностране технике коричења књига. Друга сала, управо салон огромних димензија, дивне раскоши и лепоте, у дванаест једнаких, пространих, смишљено грађених витрина садржи стара драгоцена рукописна дела украшена мајсторским минијатурама, затим исто тако минијатурама украшене јединствене инкунабуле међу којима се налази и Петраркин Canzoniere, Тит Ливије, Херодот, разна издања Дивине Комедије (1481, 1487, 1497, 1521, 1544), Бокачио, св. Августин... Да се добије бар приближна представа свег овог блага, довољно се сетити речи Буркхартових, да су људи Ренесансе — а већина најдрагоценијих књига које су овде изложене скупљене су у то велико доба — имали две велике страсти: *Страст грађења и страст куповања старих драгоцених књига*. Учени људи, преписивачи scrittori —, као и скупљачи књига били су најпоштованије и најрадије виђене особе на свим дворовима, код свих великаша и имућних људи, били су дакле људи чија је судбина била осигурана. Па и већ споменути кардинал Бесарион, чија је драгоцена библиотека саставни део венецијанске Марчијане и Библиотеке Векије, још као монах потрошио је цело благо на књиге, да и не спомињемо друге могућнике и ученьаке тога доба, као Федерика де Монтефелтро, Медичије, Никола Николи, учене скупљаче књига: Поџија, Јоханеса Ласкариса...

У засебној собици изложена је знаменита „mapamondi", коју је на пергаменту израдио венецијански монах, чувени фра Мауро, космограф и цртач географских карата.

Није нам циљ да говоримо о свим венецијанским библиотекама, али има још једна преко које није могуће прећи. На мору пред Венецијом лежи мало острво. Таман толико да се на њему могла сместити: црква, манастир и манастирски врт у ком зелени цимпреси, ловори и друго јужно дрвеће већ одавно бацају своју протекторску сенку по уским путевима и путељцима који се међу дрвећем вијугају. То је острво познато под именом „Isola degli Armeni", или San Lazzaro. Оно је забележено у свим добро састављеним водичима Венеције. Лорендети му посвећује странице испуњене чистом поезијом. Оно је остатак старих веза Венеције с Истоком. Ту на том острву, у 17 веку, бежећи пред Турцима склонили су се јерменски монаси из Мале Азије, реда тз. мекитариста, са својим оснивачем Мекитарем, да се овде, заштићени, посвете у самоћи одржавању и пропагирању културе свог несретног народа. Истрајним радом, знањем и љубављу, они су на овом острву постепено створили центар од великог значаја и по општу културу, јер су спасли многа културна блага која би иначе без трага пропала. Слава манастира, његов положај, привлачили су му посетиоце целог света: књижеве, краљеве, уметнике, књижевнике, песнике и ученьаке свих земаља и народа. За ово је острво нарочито везано име великог енглеског песника Бајрона. После свог несретног развода са женом, који је уз витлао толику друштвену пражину, и после краћег боравка у Швајцарској, песник је проживио неколико месеци (од децембра 1816 до јуна 1817). Сваки дан, неуморно он је долазио на ово острво, сатима радио у манастирској библиотеци, или у посебној соби која и данас носи песниково име. Исто тако сатима, сам или у друштву учених монаха, седио је у манастирском врту предавајући се меланколији венецијанске лагуне и тихој сети првих вечерњих сутона. Ту на том острву, у том манастиру постоји велика библиотека, смештена у дворани коју у свако доба дана испуњава свечани мир, која је пуна разних успомена и уметнина велике вредности. У Библиотеци се налази преко 35.000 дела и 2.000 старих арменских рукописа. Чудни су осећаји који овде човека захватају. Књига овде господари као неко живо биће. Њена се власт осећа много снажније, императивније од свих оних за којима се дуже или краће окреће свет.

У једном малом, с уметничким и историјским смислом писаном водичу кроз Венецију, каже се о њеном постанку да је Судбина нарочито прекрила историју Венеције у њеном постанку густим велом, како би њена лепота изгледала што чудесија, како би је легенде што више обавиле, а фантазија песника који о њој говоре била што неисцрпнија; да се она као и Венера родила из пене морске. И очима великог познаваоца и историка Ренесансе и њене културе, Јакобу Буркхарту, постанак Венеције изгледа тајанствен. Говорећи о томе он каже: „Venedig erkannte sich selbst als eine wunderbare, geheimnisvolle Schöpfung, in der noch etwas anderes als Menchenwitz von jeher wirksam gewessen" (J. B., Die Kultur der Renaissance).[5] Кад се види Венеција, онда ово мистичко тумачење њеног постанка уистину не изненађује. Било да је гледамо на плану или у птичијој перспективи, она сличи на неки мозаик у ком се смењују две главне боје, боја земље и боја мора, као два главна елемента овога града који је изграђен на архипелагу од преко сто острва и острвчића данас међусобно спојених са око 400 мањих и већих мостова. Први становници, илирско племе Венета, који су ова острва постепено населили, бежећи из подножја тадијанских Алпа пред барбарском инвазијом средњег века, у седмом веку већ су били толико напредни да су приступили својој унутрашњој организацији проводећи је смишљено и с планом.

Оснива се висока магистратура дуждева који су од оснивања па до краја водили венецијанску републику кроз најразличитије перипетије, дајући из своје средине неколико људи чија су имена за увек остала спојена с именом Венеције, њеном славом и њеном моћи. Моћ венецијанске републике била је нарочито велика у раздобљу између 11 и 15 века. То је доба кад она задаје бриге не само суседним земљама, већ и земљама на далеком истоку. С мудром и успешном политиком гомилало се у домовини благо, с благом је постепено дошло и остало што је створило овај јединствени град на свету. Чувени Ponte di Rialto постао је центар целокупне трговине између Истока и Запада; венецијанске лађе плове свим морима, а кад дотле познати путеви постају недовољни, Марко Поло открива друге... Подижу се дивне палате и цркве, отимље земља мору и од мора све што се може. Откриће Америке, долазак Турака у Европу заустављи су напредовање Венеције, али је она и у XVI веку још увек велика. То је век венецијанског сликарства које почиње с Белинијима, преко тројства: Биорђионе, Палма Векио и Тицијана иде Веронезу, Робустију, Тинторету, Карпачију све до Парис Бурдона, Тиепола, Лонгија, Каналета. У науци остаје забележено име споменутог космографа фра Маура; у новинарству Гаспара Гоци; у позоришној уметности Карла Голдонија; у меморарној литератури Казанове... Све је то Венецији уистину дало „un genre de vie et un type de culture". Па и после пропасти републике — 1797 —, па кроз даље борбе и патње до дефинитивног уједињења с националном талијанском државом, стари дух се није гасио, тежња за слободом долазила је до израза убележавајући у градску историју имена: Силвија Пелика, нашега Томазеа, Даниела Манин.... Сва богата прошлост изражена у: архитектури, сликарству, старим библиотекама и збиркама сачувала се у целости. Зато су и венецијански музеји, као и сам град, жива, великим богатством и бројем често презасићена слика.

Град има три музеја: —

1. Градски музеј Корер, Civico Museo Correr — са укупно 40 сала. С њим у истој згради налази се и музеј „Del Risorgimento" са укупно 12 сала;

2. Музеј седамнаестог века, Settecento — Cà Rezzonico — са укупно 50 сала;

3. Градски музеј уметног стакла у Мурану — Museo civico vetrario di Murano.

На првом месту долазе у обзир Museo Correr и Museo del Risorgimento, први као музеј града Венеције од њеног постанка па до пропасти Републике, 1797; други као музеј оног века из прошлости овог града, који обухвата период туђинске доминације, период револуција и борбе за слободу и завршава у главном уједињењем некадашње републике с краљевином Италијом (1797 до 1868).

Као и Градска библиотека и ова два Градска музеја налазе се у најужем центру града, на Пијаци ди сан Марко, у оном делу дивних палата које ову Пијацу уоквирују, који стоји насупрот цркви св. Марка (Procuratie nove и l'Ala Napoleonica). Подељени су на два спрата. Администрација се, како је споменуто, налази тамо где се налази и Градска

Монументални улаз у венецијански Градски музеј — Корер

библиотека. Деоба материјала Музеа Корер извршена је на тај начин што се на првом спрату налазе све оне збирке историјског карактера, које су нарочито интимно везане за славну прошлост Републике и које су такове да у очима и души гледалаца ту прошлост лако оживљују. На другом спрату налазе се уметничке колекције које иду дубље у појединости и реконструкције карактеристичних амбијената. На првом и другом спрату Музеј Корер заузима укупно, што већих што мањих, 40 сала, дакле цео један дворац. Музеј Рисорђимента смештен је у целости на другом спрату и заузима укупно 12 сала и то с оне стране палате с које се пружа поглед на море. Из Музеја Корер пред увек заинтересованим очима посетилаца с прозора и прекрасних балкона пружа се поглед на Пијацу ди сан Марко.

Први Музеј дугује своје порекло већ споменутом венецијанском патрицију Теодору Корер (1750—1830), који је на самрти своје богате уметничке и историјске колекције оставио граду Венецији. Други је Музеј основан такође добрим делом благодарећи великим и богатим поклонима. Није могуће, а није ни потребно упуштати се у детаље описа. За нас су главне неке основне карактеристике

и напомене. Преко монументалних степеница, пролазећи кроз једну мању салу у којој је изложен цео низ портрета угледних Венецијанаца и две сале с радовима венецијанског скулптора Канове, улази се у онај део Музеја који нас својим објектима непосредно уводи у прошлост града. Једна за другом следе: сала свечаних састанака, сала тз. „Commissioni ducali", уистину сала која садржи прекрасну збирку дивно илустрованих рукописа; сала у којој су изложени богати и занимљиви костими високих градских и државних функционара; мала сала с портретима дуждева, богате сале оружја, сале у којима су скупљене успомене великог венецијанског дужда Француска Морозинија, нумизматичка сала, све до чувене „Quadreria", сала у којој се налазе највеће сликарске уметничке реткости Музеја. Уметничке слике налазе се и у осталим салама, било да својим мотивима надопуњују изложене предмете, било да служе као илустрација уметничког развоја доба на које се изложене збирке односе. Осим једне једине собе „Salletta dei ritratti ducali", све су сале тако пуне објеката, да се око на њих тек постепено привикава и да се тек врло полако добија могућност индивидуализације. Ова иста велика количина објеката запажа се и на другом спрату Музеја Корер, у ком је редовно број посетилаца далеко мањи. Међу колекцијама које су смештене на овом спрату налазе се и „Изгледи Венеције" почињући од петнаестог века. Ова збирка сећа на збирку нашег Градског музеја, поклон почив. индустријалца Ђорђа Вајферта, која обухвата изглед Београда почињући приближно од истог доба. Наочито се угодно дојима и сала која садржи тз. „Mariegole", разне „regolamente" братовштина, уметничких удружења.... Њихов наочити интерес лежи у богатим минијатурама којима су украшене, дивним корицама, а тако и у читавом уређењу сале у којој су изложене. Уопште, и на првом и на другом спрату поред великог броја задивљује исто тако само богатство и лепота објеката, њихова уметничка и историјска вредност, која се у богатом декору палате Музеја још јаче истиче.

Музеј Рисорџимента упоређен с Музејом Корер пружа сасвим другу слику. Нема више тог обиља објеката, луксуза, богатства, али он привлачи самом својом идејом, епохом и људима које представља до те мере, да то у многом погледу све остало надокнађује. Међу изложеним објектима главно место је дато фотографском и штампаном материјалу. Интересантне су и ванредно духовите и карикатуре које се односе на поједине периоде туђинске власти, као и разне иронične и саркастичне песме. Ту се још једном потврђује главна идеја овог музеја: не материјална вредност објеката, већ њихов значај у идејном погледу, вредност евокација коју они изазивају, успомена које претстављају. И сам систем излагања је потпуно други: строго хронолошки, с већом индивидуализацијом сваког појединог предмета. Наочити утисак производи соба у којој се налазе слике и документи, који се односе на револуционарну 1848. Ту се налазе и слике С. Пелика, браће Бандијера, успомена на Н. Томазеа и тако редом. Исто тако интимно и занимљиво, па макар да је сасвим скромно, делује одељење у ком су прикупљене успомене на Гарибалдија. Испод сваког објекта доследно је проведен систем написа, осим тога и свака сала, а свака сала је један завршен период, носи своје посебно име.

Венецијански Градски музеј „Settecento" — „Cà Rezzonico" на Канал Гранде

Трећи градски музеј, Музеј седамнаестог века — Mostra del Settecento — смештен је у импозантној палати Cà Rezzonico, једној од оних које маме погледе задивљених путника док се возе венецијанским, увек, а наочито у ноћи толико привлачним Каналом Гранде. И палата и изложени објекти, све то оживљује један сјајни век венецијанске прошлости. У Рецонико град је хтео да оживи раскошне амбиенте венецијанских племића седамнаестог века! Кроз дивне и простране сале, у којима са плафона и зидова гледају фреске и слике: Пиетра Лонгија, Росалбе Кариера, Тиепола, Пулчинела, посетилац пролази с осећањем истинског дивљења. Сваки час изгледа као да ће сјајна поворка богатих дама и господе у раскошним оделима овога века испунити празне просторије у којима је све спремно за њихов дочек, све до пуне штимунга сале за свирање.

Али има на овом истом Каналу још једна не мање привлачна палата, која се као и Рецонико огледа у његовим водама. Она се, и обзиром на своје спољашње, као и унутрашње господарство, уметнички уписак саме грађевине као такове, не може ни са чим упоредити, нема такмаца. То је знаменита Palata Cà d'Oro, која је такође претворена у музеј. Сва у венецијанској готици, она дише једним посебним духом прошлих векова. Дубока су-

гестивност, моћ места овлада посетиоцем непосредно код самог улаза. Господство овде не вређа и не буди завист, већ покорава остављајући само дубоку сету у души због вечне пролазности ствари. Кроз мали, пун мириса

Златна кућа — чувена „Cà d'Oro" на Канал Гранде, сад музеј

вртић улази се у дивни атриј, који је делимично, тамо где се налази и ванредно фини зденац, отворен, тако да се повећава контраст светла и таме, игре сенке и светла, које се тако хармонично укрштавају. Све је пуно благих сенка, финих линија, све је у звуку гукања голубова у врту и дворишту, безбројних гласова других птица, њиховог безазленог цвркутања и певања изазвана светлошћу дана и топлином сунца. Налазећи се у атрију, човек двоји да ли би даље ишао. Ту је све што треба: тишина, мир, лепота, говор прошлости, којој се још нитко жив није могао отети. Два голуба играју се, лете високо према плафону атрија. Фино им шуште крила, елегантно кружећи спуштају се на поломљене колоне. Пар је. Она би очито хтела да остану скупа на истој колони, али он игру наставља, прелеће на другу, и тако у непрестаном кружењу, мењајући улоге, круже по цео дан. Стари богови и божице који су овде нашли своје место: Дијана, Хермес, Аполо са својих стубова гледају се, и макар да су од камена, изгледа као да се радују радостима живих људи. Није ни чудо, сунце их тако благо осветљава. Међу њима, који су тако бели, пролазе високе фигуре двају младих монаха, чије се црне хаљине одбијају о њихову белину. Над зденцем, са прозора славуј се заноси својом песмом. Пред клупом која гледа према зденцу, на сломљеној колони остало записано име племића Франкетија ком је Палацо припадао. Негде у оваквом атрију мора да је седео наш госпар Иво кад је сањао сан о својој „Господи са сунцокретом". У унутрашњости Палаца, поред мајсторских радова венецијанских и страних сликара, задивљује старински намештај, резбарије и сам распоред појединих одељења. На све стране балкони, високи прозори, а одасвуд јединствено привлачан поглед. Преко уских степеница води пут у најинтимнији део Палаца, две последње собе, које су својим положајем достојне сањарске Десдемоне, или племените и проницљиве Порције. Лево се види Понто ди Ријалто, десно Палацо Вендармин. На Ријалту врева као од искона. Не треба много да, гледајући одавде, замислимо и племенитог Антонија који узалуд чека своје галије, и погрбљену фигуру Шајлокову... Одлазећи из овог Музеја, пуна интимности и топлине, одлази се као из неког драгог, давно знаног места, које је човеку нешто дало и у ком је и он оставио нешто од својих осећаја и мисли.

Својим радостима, надама, жалостима, изразу захвалности Венецијанци су давали израза у подизању дивних колективних домова, цркава, чији је не само број ванредно велик, већ које су исто тако предмет дивљења и као архитектонске творевине, и, свака за себе, као прекрасни музеји у којима су венецијанско сликарство и уметност нашли своју пуну примену. Поред величанствене и по својим мозаицима јединствено богате цркве св. Марка, која се указује оку у свакој секунди, јер се и данас као и у читавој прошлости око ове цркве окреће сав јавни и друштвени живот града, нарочито се истичу, као надопуна историјске и уметничке мисли, две величанствене цркве: Frari i San Giovani e Paolo, Пантеони Венеције, у којима су сахрањени венецијански дуждеви и други велики Венецијанци. У Фрари се налази гроб Тицијанов и Канованин. Овде се налази и знаменита Тицијанова Мајка Божија, звана „L'Assunta", која ову цркву чини једном од најпривлачнијих. У непосредној близини цркве налази се градски Архив, један од највећих архива на свету. Смештен је у старом манастиру, чије прекрасно двориште са својим осамљеним и никад ничим не нарушаваним миром даје пуну могућност да се схвати и осети лепота архитектонске мисли која је у овим старим манастирским двориштима нашла свој израз. Одавде се види и црква Фрари. Млади архивар који ми је показивао архиву, и тумачио све што је с тим у вези с много ерудиције, показујући манастирско двориште и суседну цркву Фрари, није се могао суздржати да не истакне њену лепоту, додајући као под неком психичком пресијом, да се тамо налази „l'Assunta"!... Сан Ђовани е Паоло налази се на сасвим другом крају града, у непосредној близини тако званих „Fundamentna nova", где се, између копна и острва на којима се налази Венеција, шири лагуна. Пред црквом се налази диван скулпторски рад Верокија (приказује чувеног венецијанског војсковођу Барт. Колеонија на коњу), понос ренесансе. У цркви, у тихом миру, уз молитве с олтара, почивају венецијански дужде-

ви у својим сјајним гробовима... И у овој, као и у осталим венецијанским црквама, на клупама, пред клецалима, уоквирене су у исписане молитве, чији је стил пун дубоке поезије, а називи Божанству, светитељима пуни бескрајне нежности и умилности: „Најмилији, најбољи, најслађи, изворе вечног светла, пресвета Мајко заштитнице, gentilissima, suavissima". Божанству се говоре све личне невоље и патње, чак и ученик моли пре него иде у школу, да Мајка Божја просветли његов разум. Тако Бог постаје интимни сведок свега, целог живота и свих радња..... Т.з. „Rio Mendicanti", тротоар, уз канал који туда протиче, води према обали Фундамента нова. Одавде иду лађе за острво San Michele i Murano. Ова је острва немогуће мимоићи. На првом се налази гробље, на другом Градски музеј умегничког стакла — Museo civico vetrario di Murano.

Венеција је позната као град радости. Па ипак, по чудном контрасту, има у њој и једна дубока нота туге, која долази од видика по њеним лагунама, од оног нечег што се не да дефинисати, што се нарочито у извесне часове дана и вечери над целим градом носи. Једно од најтужнијих гробља на свету је венецијанско. Нека Немица, не видећи у граду нигде гробља, упитала је наивно: „Stirbt man in Venedig?!..." — Умире ли се у Венецији... И то још како! Како често у овом делу града плове црне лађе са златним анђелом смрти, како је много мртвих на острву сан Микеле! Они почивају уско збијени један до другог, у малим уским гробовима тако да изгледа као да смо на дечјем гробљу. Осамљеност гробља потенцира и његов положај на острву усред мора. Ово је гробље везано с именом песника и књижевника, револуционарца Силвија Пелика, који је овде био затворен у једној ћелији старог манастира. Њему у спомен Општина венецијанска поставила је на улазним вратима гробља велику мермерну плочу на којој пише:

„Silvio Pellico delle carceri dei Piombi fu con generosi compagni rilegato in quest isola di san Michele donde affranto di corpo ma d'anima non domo mosse al martirio dello Spilberg. Il commune di Venezia celebrando il cinquantesimo della riconquistata libertà ricorda il nome di tanto ospite che nell'amor a Dio ed all'Italia rese veneranda la sventura e i tristi giorni di questa dimora narro con mesta poesia nelle eterne pagine delle Mie Prigioni. MCMXVI."

Мурански музеј је за стручњаке. Али се и обичан посетилац диви лепоти изложених примерака. Као величанствени музеј делује и стара мураиска црква, базилика Santa Maria e Donato из VII века венецианско-византиског стила у којој се налази у мозаику израђени лик Мајке Божје. Тицијанова Assunta и Мајка Божја мураиска су два велика доживљаја. И једна и друга стоје високо, далеко над сагнутим главама људи, али док код Асунте имамо осећај да она одлази, да се удаљује у небо по закону својих божанских заслуга, дотле, код Мајке Божје мураиске имамо осећај, да она с небеса силази међу смртне људе по божанском закону свог бескрајног милосрђа.....

Остављајући ове музеје и цркве, који се настављају и надопуњавају у другим сличним музејима и црквама, мисао се с новим осећањем и појимањем враћа граду, друкчије га проматра, њега и његове становнике, који су у себи много сачували од основног градског типа, како га видимо приказана на сликама, или описана у појединим делима: увек спремна на забаву, помало сујеверна, склона шали и иронији, ком ситнице помажу да заборави и веће невоље, пуна љубави за музику и за своју дивну Венецију. Једна од оних свечаности, које дају могућност да се град види у свом исконском колориту, то је чувена свечаност посвећења цркви Спаситеља (festa del Redentore) на Ђудеки. То је дан 16-VII —, боље речено вече кад се радује цела Венеција, па не само она већ и сво околно становништво: Местре, Падуа, сва тај дан овамо долази. То је велика пучка свечаност слична свечаности светог Марка код нас. Небо у овој свечаности игра велику улогу, јер је код тога главно ватромет. „Чудо невиђено, које премашује сваку фантазију", како кажу Венецијанци. Већ од пет часова после подне на дан свечаности по мостовима, по лепој „Riva degli Schiavoni", на којој је и иначе пуно света, масе бивају све гушће и гушће. Свет иде тамо и овамо, напред и натраг. Изгледа као да се игра кадрила с неизмерно великим бројем парова, и то кадрила која је и без режисера савршено режирана. Лађари и гондолијери киге своје лађе и гондоле: зеленилом, папирнатим балонима. У ноћи то све фантастично изгледа... Измиле и најстарије, већ давно одбачене гондоле и барке. И оне ће на свечаност! Ту је и ветеранима место..... У лађама двоструки редови густо набијаних столица. Кад седну путници, лађа се једва креће, изгледа надувена као морски коњ. Гондолијери на трагету према Палаџо Дукале трљају руке у нади на добре послове, псују се, галаме, куну. Ганцери, она најбеднија бранжа људи код овог господског промета с гондолама, као неки Харони из пакла, сви стари, једва вукући ноге, обилазе и где угледају гондолу држе је чврсто својим трозупцем, док се господа не сете напојнице..... У општој гунгули најбоље пролазе деца. Наравно по њиховом, дечјем схватању. Једна мала шестогодишња девојчица несметано до миле воље притискује стомак гумених лутка које висе о тезги продавца „под ведрим небом"; један шестогодишњи дечак милује исто тако до миле воље једног огромног вучјака. Његова мала ручица, коју би страшно псето могло у секунди смрвити, лети и тамо и овамо по густом крзну животиње, која звера, али

се ипак подаје миловању детета. Друга стотинама, као врапчићи на гранама, седе уздуж Риве над морем с ножицама које само што не додирују морску површину. Сви слободни, сами, без надзора, као птице божје.... Мало подаље група сељака и сељанки, малих занатлија из околине са својим куферчићима чекају полазак лађе која ће их пренети на Будеку. У девет је отпочела слава и било је то нешто што заиста заслужује видети. Трајала је све док се није растворило небо, и док у млазевима густе кише нису погасле чудотворне ракетле, уметна светла, распламнули се папирнати балони..... Сву ноћ је грмело, севало, пуцали громови, а кад је свануло следеће јутро, опет је сјало сунце, небо имало свој чисти колорит, у ком се губе очи уживајући у његовој лепоти.

„Арена arrivado, Corriere, Corriere ....."[7] Венеција је град звукова, узвика, крикова, све се креће, све говори, све се жури. Продавци новина, кад им дође време, размиле се по Пијаци ди сан Марко узвикујући називе новина, али изговарајући речи баш као и наши тако да је то ономе ко савршено не влада језиком немогуће разумети... „Pænem et circenses" остало је од старих времена. Велику улогу играју и лутрије. Сваки час је негде неко вучење. Како се често чује позив: „La grende lotteria di ....." „Non perdere l'occasione di diventar miglionario"[8] — а ко не би хтео! —, а затим тек што си то чуо, прошиша крај тебе дечак дерући се што га грло носи: „Ultimo biglietto, ultimi due, ultimo, ultimo di fortuna..."[9] Крилата Фортуна изгледа да се у Венецији по својој вољи зауставила, или да су је овде зауставили силом и подрезали јој крила да не би побегла, као кокош коју спремају за лонац. И како сви верују.... Желиш ли чути мало шале, доста је посетити Палацо Дукале недељом кад овамо наврне сиромашнији свет и градска младеж. Провинцијалци обавезно желе видети и злогласне „piombe", тамнице под оловним кровом; млађарија, тискајући се кроз ходнике мрачних ћелија, кад на крају угледа мало светла, ћелију нешто човечнијег изгледа, узвикује: „Che lusso, questo iera per i alti funzionarii, per i dogi anche ..."[10] Са обале међутим доноси се глас грлатог продавца сладоледа: „Latti, latti! A una lira l'uno! . . ." [11]

Град који живи до касно на вече не улази рано у дневни ритам живота. Радње се отварају, па и цео живот у Венецији заправо почиње тек у девет часова. Дотле је у главном све пусто. Прокуративе, „Mercerie", ти главни друштвени и трговачки центри, са спуштеним ролојима по дућанима изгледају као соба у којој су затворили двоструке капке; нема рефлекса сјајног, блештавог стакла који мами заљубљене женске погледе. Једино се на Ријалту већ рано осећа кретање, довозе се тезге, намештају. Но и ово је време за нешто подесно. Ето, да се прегледају и забележе написи по појединим зградама. А, вере ми, овај је посао сваке пажње достојан, јер боље и поетичније, културније инспирисане општине у овом погледу од венецијанске општине ваљда нема на свету. Ево написа на Палацо Реконико, Алберго Луна, на Театро Голдони! На Реконико, гледано с Рио ди сан Барнаба, на великој мермерној плочи — мермер се овде не штеди! — запис је посвећен енглеском песнику Браунингу, који је као и Бајрон, волео Венецију. На њему пише: —

„A Roberto Browning morto in questo Palazzo il 12 dicembre 1889 Venezia pose"[12] — а испод тога стих самог Browninga:

„Open my heart and you will see graved inside of it „Italy".[13]

Запис на Алберго Луна говори о немачком сликару Фојербаху овим речима:

„Qui ospite di questa augusta città morì il 4 genaio 1880 un grande nel regno dell'arte Anselmo Fuerbach pittore".[14]

и немачким речима:

„Hier starb am 4 januar 1880 einsam und verkannt ein grosser im Reiche der Kunst — Anselm Feuerbach."

До ове спомен плоче налазе се друге две. Једна посвећена Силвију Пелику, друга великим историјским моментима. Напис посвећен Голдонију, уклесан на огромној мермерној плочи на фасади Позоришта, изражен је овим речима:

„In questo teatro eretto nel 1622 dai nobili Vendarmin Carlo Goldoni dal 1752 ad 1762 poeta e direttore consegvo i maggiori trionfi con i „Rustechi", „Casa nova", „Sior Todor brontolon", „Le baruffe chiozzotte" e rivolso l'addio alla sus Venezia in „Una delle ultime sere di Carnevale".[15]

Напис на Палацу Вендармин у ком је умро Вагнер саставио је један од највећих песника савремене Италије, недавно преминули Данунцио. На Рива дељи Скјавони, у прекрасном хотелу „Даниеле" и данас се љубоморно чува успомена на два знаменита странца, који су овде боравили 1836 године, „Amants de Venise", George Sand i Alfred de Musset. Тај боравак и проживљена трагедија инспирисали су песнику најдивније његове песме: „Souvenir, Nuits, Lettres à Lamartine . . ." а Жорж Сандову изложили нападајима који су се наставили и до наших дана (Charles Mauras, Les Amants de Venise). Овде је некада боравио и велики романописац Чарлс Дикенс.

Још има нешто на што се може обратити пажња у ове ране сатове, то су називи улица и мостова: „Campo degli Arditi", „Ponte delle pignatte", „Delle Ostrighe", „Calle di donne oneste", „di Monache", „dei Frati...",[16] који својим називом опредељују историјски карактер самог места, улице, моста, а не неки преносни који се за ово место произвољно веже. Дани, године, деценије, векови пролазе, све се мења, али ова имена остају као успомена. Има

ту поезије и има ту много смисла и осећања вредности и значаја назива улица и места.

На ономе што је лепо увек остаје још нешто што бисмо желели видети, или што нам изгледа да нисмо довољно добро видели и довољно уочили. Отуд и жеља да се опет на исто место вратимо, да не говоримо о жељи која је скопчана с потребом обнављања импресија.

Железнички пут од Венеције према Фиренци води кроз најлепше талијанске крајеве, поред дивно обрађених поља, кроз валовити и таласасти терен пун лековитих извора, чаробних видика.

Чувени венецијански мост, дуг осам километара, сагрђен 1846, спаја венецијанску железничку станицу преко лагуна са њеним садашњим предграђем на копну, местанцем Местре. Возећи се тим мостом, најбоље се види што значе лагуне, вода која се бори са земљом сопствених наноса.. Постепено бива воде све мање, а земље све више, док не ишчезне и последњи део њене плаве површине у зеленилу траве ,воћњака. Свака станица пред којом стаје брзи воз значи по једну страницу историје не само ове земље, већ културне историје уопште — Падова, Болоња, Ферара — тако да цео овај пут до Фиренце изгледа као неко ходочашће пуно културних реминисценција. Он припрема на саму Фиренцу, тај дивни цвет у срцу старе Етрурије, Тоскане, за ког у ванредно поетској формули један од сјајних историка Ренесансе, Herman Grim („Michelangelo"), каже да је „Eine Blume die in dem Moment, wo der Trieb des Wachtums am vollsten war, statt zu verwelken, gleichsam in Versteinerung überging"[17] и даље: „Mit Bewustsein in Florenz zu leben, ist für einen gebildeten Mann nichts anderes, als ein Studium der Schöncheit eines freien Volkes bis in ihre feinsten Trieben".[1]

Одиста речи које могу испунити поносом сваког грађанина овога града. За југословенског човека овај пут је и у другом погледу привлачан. Скоро му се чини да се ради о оптичкој варци, толика је сличност с нашом

Општи поглед на Фиренцу са Катедралом

валовитом Шумадијом. Тај је осећај једнако интензиван и кад се с дивног брега сан Миниато гледа на околину и град у долини с реком Арно која га пресеца и вијугајући се губи у зеленилу фирентиских поља.

Названа „колевком уметности", „culla dell' arte". Фиренца је у погледу библиотека и музеја центар без конкуренције. Музеј је и цео град, цркве, тргови. Да се искрено и дубоко заволи уметност треба отићи у Фиренцу, да се схвати психологија унутину великих људи, љубитеља уметности, њених стваралаца и носиоца, слободног и културног човечјег духа уопште — треба отићи у Фиренцу. Ово је град Козима и Лоренца Медичи, који су генијалношћу финих психолога схватили љубав грађана за уметност. Тако је овде уметност постала „une affaire d'Etat". И један и други широком руком, „шаком и капом" грабе новац из својих препуних благајна и бацају га на преписиваче, скупљаче старих драгоцених књига; ученјак Николо Николи, пасионирани љубитељ књиге, кад је на књиге потрошио сав свој иметак, добија га од свог протектора Лоренца господском широкогрудношћу, ничим неоказаним поверењем. Никаква цена, кад је у питању књига, није велика. Антоније Маљабеки (1633—1714), књежевски библиотекар с лицем искривљеним у волтеровску гримасу, — о ком постоји једна колико интересантна толико и похвална примедба: „Das er nie ein Buch zu Ende las und doch alle Bücher kannte und als lebende Bibliothek galt" (Lexikon des gesamten Buchwesens, K. Löffler und J. Kirchner)[18]— посветио је цео свој живот само књизи ,за књиге и међу књигама живео, у свом стану само њима давао место, тако да је његова приватна библиотека бројила преко 30.000 књига... Град Петрарке, Данта, Бокачија, уметничких колоса Микеланђела, Давинчија, Рафаела, Ђиота, Брунелескија, Дела Робије, град чија се историја од XI века пење према заносној епохи Ренесансе, да се с њом стопи и постане њен синоним — у њему је доиста домовина и књизи, и историји, и уметности. Међу најстарије библиотеке долази Библиотека Лауренцијана, поносно дело Лоренца Величанственог. Библиотека се налази непосредно уз цркву Сан Лоренцо. Њен архитекта био је нико други већ сам Микеланђело. Преко дивних степеница, које је по Микеланђеловом нацрту довршио Вазари, улази се у некадашњу читаоницу која је и до данас задржала свој првобитни облик и вреди као једна од најзанимљивијих. Она нам и данас показује систем и уређење некадашњих библиотека. По средини пролаз, а десно и лево дуги редови клупа за седење с пипитрима на којима су се држале књиге привезане лаким ланцима — сваке сигурности ради. Са стране, на сваској клупи више дугачке дрвене таблице с исписаним каталозима. Из читаонице се улази у друга одељења у којима су у скупоценим и прекрасним витрина-

ма изложене старе рукописне књиге. Пред овим витринама човек остаје задивљен, јер не зна ни сам што пре да гледа: да ли оне сјајне минијатуре којима су књиге украшене, да ли текст, или опште богатство опреме. Све оно што се

Степениште Библиотеке Лауренцијане у Фиренци (по нацрту Микеланђела извео Вазари)

досад видело, изгледа према овоме мало. Овде и књига и гледалац одлазе у висине; жеља човекова да нађе средство за фиксирање човечјих осећања и мисли, указују се у новом светлу и осећа у свој огромности свог значаја. Сваком се с лица чита иста мисао. Као тихо зујање пчела, као нека виша музика доносе се из цркве речи молитве. Не бисмо се зачудили кад би се појавио сам Лоренцо праћен својом ученом свитом, задубљен у филозофску диспуту. Та ионако нам се непрестано чини да га видимо и да слушамо његов убедљиви говор који заноси све присутне и који од ружног Лоренца прави најлепшег и најпривлачнијег човека... На изласку чека контраст улице која је овде бучна, јер се ту нашло место за сиротињу: продавце карата, папирнатих играчака, јефтине робе што је велики магацини избацују. Трговци вичу што их грло носи, а сиротиња се тиска. Жене кроз израђене и смежуране прсте пропуштају пожуте чипке, плетене дечје мараме, џемпере за које их продавац уверава да су најбољи што у Фиренци има. Све ово, овај крај изненађује, јер је у Фиренци тешко нешто слично видети. Фиренца настоји да свагде одржи господствену линију старих времена. Нешто слично постоји само на сиротињској пијаци око палаче Пити.

Народна библиотека, понос Италије, налази се у непосредној близини једне од најлепших фирентиских цркава, Santa Croce.¶ Црква је Пантеон великих Фирентинаца. У њој је гроб: Микеланђела, Макијавелија, Росинија, Бустија и споменик Дантеу. На гробу Макијавелијевом уклесане су речи: „Tantum nomine nullum par elogium", на споменику Дантеовом: „Onorate l'altistimo poeta!" Фасада Библиотеке окренута је према Арну, дивним тосканским бреговима и гледа у море цимпреса, пинија, олеандера... Како је грађење зграде дуго трајало, то се по њеној спољашњој архитектури никад не би могло претпоставити, да је ова Библиотека оно што у самој ствари јест, не само једна од највећих талијанских библиотека, већ у исто време и најмодернија, уређена и вођена по најмодернијим библиотекарским принципима, с удобним и великим читаоницама, специјалним салама, богатим збиркама приручних дела, сјајним сервизом књига, дивно уређеним изложбеним салама, богатим и смишљено грађеним магазинима. Гледајући зграду споља, око се само заустављ на импозантним фигурама Данта и Галилеа Галилеји, који стоје с једне и с друге стране главног написа зграде, који нам каже да се налазимо пред фирентиском Народном библиотеком. Испод Дантове фигуре налази се цитат узет из његових дела: „Questo sara luce nova"; испод фигуре Галилеове: „A più diritto cammino".

Враћајући се из Народне библиотеке природно се следи пут Арна. Пред нама стоји Ponte Vecchio, који је сам по себи најлепши сликарски мотив, с ког се у свако доба дана пружа тако леп поглед. Кад сунце заће и ухвати се прва ноћ, црвена светлост сунца још дуго се задржава и на небу и на води. Тад је мост најлепши, тад је и Фиренца најлепша. Све је у мистици ноћи и њених тајни. Колосална архитектура овог града више се слаже са сенкама ноћи, него с оштрином дневног светла. Па и цела историја Фиренце у то доба изгледа разумљивија. На овом је месту некад Данте сусрео Беатричу, ту дивну Фирентинку која је и сама била спиритуална и коју је он спиритуализирао издижући је над свим смртним женама. Одавде води пут и према улици Торнабуони, оној истој, с истим именом, коју Мерешковски спомиње у Васкрслим Боговима, у часу кад нам приказује како по њој иде велики див Ренесансе Леонардо Давинчи погружен у размишљања на последњи сасатанак с Мона Лизом. Макар да је Ренесанса створила тип ученог жена — dotte eroine — које савршено владају класичним знањима, макар да је дала и тип тзв. вираго (Ариостове и Бојардове јунакиње), у литератури и уметности жене овога града остале су бесмртне преко Беатриче и преко Мона Лизе, дакле преко чисто спиритуалних и спиритуализираних жена. Људске осећаје према Мона Лизи Давинчи је откланао, јер „увек кад би умртвио у себи живу лепоту Мона Лизе, њен лик би на платну постајао све живљи и природнији..." (Мерешковски оп. ц., 647). Као и улица Торнабуони, и друге старе улице задржале су све своја некадашња имена. У толико су и историјске шетње много лакше. Гледајући на сам град мора се истаћи гигантност његових размера. Све је према човеку, а људи који су градили овај

град нису познавали граница својој вољи, као што није било граница способности оних великана који су ту вољу обличавали у чудесна архитектонска или скулпторска дела. Ето, Домо! Ако је град хтео да добије једну од највећих богомоља на свету, он је то и постигао. Свака велика грађевина овога града долази до израза у свој својој монументалности. Ништа је не сме заклонити, ништа бацити своју профану сенку на њу. Столна црква (Домо), у срцу града, стоји тако као да је она сама град по себи. Док је обиђемо, заморимо се; откуд је год гледамо видимо је увек једнако монументалну, у свој величини њених димензија и њеног огромног радијуса. Систем „piazza“ овде је доведен до таквог уметничког уобличавања (са оним грађевинама које се на њима налазе), да је тешко замислити већи утисак. На свакој је по једна црква великих размера, дивне архитектуре, неоцењиве уметничке вредности. Центар града, Piazza della Signoria са Loggiom, цистерном, Старим дворцем, Palazzo Vecchio, сад главном општинском зградом, скулптурама, суседним дворцем Uffici ремек је дело сама по себи.

Чувени „Palazzo Vecchio“ у Фиренци, сад главна општинска зграда

У Фиренци се налазе две међу највећим галеријама света: споменута галерија Uffici на Piazzi della Signoria и Pitti с ону страну Арна, идући преко споменутог моста Ponte Vecchio. Засебно, и по значају и по свом карактеру, стоји Cappella Medici пред којом се, како би рекао наш песник Видрић, мора пасти „нице“, као пред делом у ком је нашао своје највише оличење велики Микеланђелов геније. Оно узбуђује до суза и оставља утисак који се никад не може заборавити. И највећа одрицања вреди поднети да се ово дело види.

Проучити галерију Уфичи и Пити, то је ствар дугог и великог уметничког студија. Данима и данима долази се овамо и тек онда кад су већ познати сликари и радови с којима су заступљени, постајемо свесни привлачне снаге ових галерија. Чимабуе, Масачио, Ботичели, Верокио, Андреа дел Сарто, Рафаел, Тицијан и колико још других великих и славних имена с којима се овде посетилац упознаје и види њихове радове! Дело Микеланђелово у Капели Медичи нашло је своје уобличење у познатим фигурама: Дан, Ноћ; Зора, Вече. Симболично приказано време: Дан као снажан, јак човек, — Ноћ као жена која спава; Вече као човек чије се тело одмара, — Зора као жена у часу буђења.

У другим ходницима галерије Уфичи смештене су грчке и римске скулптуре. Према једном прозору, у профилу окренута према Арну, елегантно завађена и наслоњена на руку седи римска матрона на каменом „почивалу“. Њена дугачка туника обавија у дивним фалтама њено тело спуштајући се до малих сандала у којима почива њена нога. Цело тело има позу одмора, али у исто време изражену кроз толику грацију и фино достојанство. Кад сунце залази и одбија се о воду много опеваног Арна, оно у исто време злати и горе, и реку, и небо, али и седећу матрону. Изненађени и задивљени гледалац хтео би проћи поред ње, али не може. Полази, застаје, враћа се губећи преставу о реалности простора, ствари и облика око себе. Чини му се као да залазеће сунце оживљује бели мермер матроне, а његова удвостручена снага да је буди из мртвила и уздиже к себи остављајући у галерији међу толиким фигурама једно празно место... Како овде постаје разумљив Данунцио и његово поетско оживљавање мермерних фигура!.. Гледајући на град, било с брега Сан Миниато, или с брега на ком се налази стари етрурски град Фиезоле, док ноћ лагано силази, још дуго, дуго остаје ова слика пред очима, као и толико тога чим се овај град поноси и чим он с толиком снагом привлачи.

*

Хорације, велики песник антике, рекао је да је себи својом поезијом подигао споменик дуготрајнији од бронзе и већи од царског положаја пирамида:

(Exegi monumentum aere perennius
Regalique situ pyrumidum altius)

Талијански градови, међу њима Фиренца и Венеција, то би са још већим правом могли рећи за себе и обзиром на своје библиотеке, своје музеје и своје галерије. Култура која је у њима створена, створена је у главном напорима самих градова. Ту и леже главне сугестије, које ови градови и данас могу дати.

Д-р Марија Илић-Аћимовић.

---

[1]) „Ипак ће словенска тврдоглавост можда свршити с тим што ће проровати брег да тамо сазида град.“

[2]) „Лађа „Арад“ коју је од 21 до 24 децембра 1822 захватио страшни оркан.“

[5]) „На месту Белведере у Фијуми 1894 Ант. Чијеза од 3½ год. несмотрено је пала са једног прозора првог спрата, али се спасла посредовањем Пресвете Дјевице Марије, пошто се задржала на карнишн доњег прозора."

[4]) Ходочашће у Кевлар

„Марнјо, доносим ти воштану срце,
Излечи ране мога срца,
Излечи моје болесно срце —
Ја ћу и сраво и касно
У души својој молити се и певати:
Нек си хваљена ти, Маријо!..."

[5]) „Венеција је сама увидела да је она прекрасно, пуно тајних чари дело у коју је поред човечијег оштроумља још нешто друго учествовало."

[6]) „Силвнјо Пелико из Ћелија оловних тамница био је заједно са племенитим друговима затворен на овом острву св. Михајила са ког је телесно измучен, али духовно несавладан кренуо на страдање у Шпилберг. Општина венецијанска славећи 50-годишњицу враћене слободе сећа се имена великог гоета који је у љубави према Богу и према Италији ову трагедију подигао до светиње, а жалосне дане овог боравка испричао са тужном поезијом у бесмртним страницама „Моја тамновања", Год. MCMXVI."

[7]) „Тек што је стигао, Корнере, Корнере".

[8]) „Велика лутрија у..." „Не губи прилику да постанеш милионар".

[9]) „Последња срећка, последње две, последња срећка која добија."

[10]) „Каква раскош, ово је било за високе функционере, такође за дуждеве."

[11]) „Сладолед, сладолед, само за једну лиру".

[12]) „Роберту Браунингу који је умро у овом дворцу 12. децембра 1889 г. постави Венеција."

[13]) „Отворите моје срце и Ви ћете видети у њему урезано „Италија".

[14]) „Овде гост овог величанственог града умро је 4. јануара 1880 г. један великаи из царства уметности Анзелмо Фојербах, сликар."

[15]) „У овом позоришту које су 1622 г. подигли племићи Вендармин Карло Голдони песник и директор од 1752—1762 постигао је највећу славу са „Простацима", „Новом кућом", „Г. Тодором ђандрљиком", „Чозотским свађама" и упутио опроштајни поздрав својој Венецији у „Једној од последњих вечери Карневала".

[16]) „Трг смелих", „Мост шерпа", „Мост острига", „Улица поштених жена", „Улица монахиња", „Фратерска улица".

[17]) „Цвет који се у моменту кад је његов развој био завршен место тога да увене сместа окаменио."

[18]) „Свесно живети у Фиренци, то за образованог човека не значи ништа друго, него проучавати лепоту једног слободног народа све до њених најфинијих извора".

[19]) „Да он није никад прочитао ниједну књигу до краја, па ипак да је све књиге знао и вредио као жива Библиотека."

Пилот-поручник Кнап брани Београд

(Новела из београдског живота — награђена на књижевном конкурсу Градског поглаварства Београд)

(Наставак)

XIV

После овога догађаја Кнапу се отворише очи, он схвати и свој и Белин положај и појми каква их провалија раздвајаше; као да то беху два добом одвојена света, тако су била различита: његов који се простирао само на аеродром, авионе, небо и безумну надљудску храброст, и други који је обухватао друштво, околину, живот и схватање Белиних родитеља и младога директора.

Он осети да би могао лако изгубити Белу. Тај осећај га у први мах порази; са необичном, дотле непознатом жудњом поче он мислити о њој. Са оном њеном неизгладивом сликом у ужареном песку, и стиском руке после врелог пољупца мешаше се у њему и жалост од помисли да је потиснут у страну и да она може припасти младом директору. Бела, његова Бела дивних младих облика као нимфа, Бела чије очи засјаше блеском кад му се обећала, а рамена и цело тело на врелом песку као да се лако згрчи од језе и загонетне неизвесности, зар да буде продана тамо онима, који су и дан и ноћ сањали о дивидендама, искоришћавању људске снаге и уновчењу производа?...

Кнап поче да кује и да жуди.

Но све се то удвостручи кад следећих дана Бела не излазаше из куће; или бар није излазила тамо где су се они дотле састајали, нестаде је као да је родитељи затворише. Прође тако цела недеља, дан за даном се вукао, Кнапу су се они чинили веома дуги, нарочито вечери и ноћи. Свако вече ју је он изгледао и спремао речи којима ће је прекорети, изгрдити, а онда опростити... Где си забога — рекао би — зар тако ти?... Добро, само кад си ипак дошла! Мила, како је?... Она би му се осмехнула и пружила му руку...

Али се она не појављиваше.

Одавна Кнап није био навикао на ове неизвесности и мучна стања; беше то прошло, потонуло у прошлост заједно са добом у коме је био наредник. Сада му поче то поновно страховање тешко да пада. Повратише му се оне сумње и потајни страх да је сасвим не изгуби и празнина шта би без ње, као оне страшне и кобне неизвесности кад је био затворен у касарни, а она слободна гимназисткиња, свакодневно у шетњи са колегама који су се натурали за њеним друштвом. Те дане он већ беше заборавио. Али мора да су дубоку рану они оставили у његовој души, јер када их помену, отуд из дубине, као из неког тамног бунара покуљаше тамни млазеви бола.

И сада се ти дани са првим јесењим измаглицама, са влажним вечерима, и првим сутонима са удаљених поља, повратише. И он сада тек поче да увиђа колико воли Белу и шта она за њега значи. Пуста би празнина била да није ње, мртвило као зими у шуми; био би бесциљан и цео живот, и њему дође сасвим јасно: да није ње и да није летења, не би било вредно живети.

Како су били тек настали лепи дани, онда кад је он оно био сигуран у њу и она помало љубоморна на њега због Вере! Па они незаборавни часови на песку, лежање поред ње, први случајни додир њихових ужарених тела, први пољупци и онда оне страсне жеље које су расле ноћу... Она му се обећала! Ти часови му искочише јасно пред очи, дозваше му интензивно слику прохујалог лета, јединог његовог сретног лета откада је памтио, лета који би радо дао за десет других. И учини му се да му се Бела опет наслони на раме, и да су у ужареном песку, и осети њен врео дах на своме лицу...

Али она не излазише.

Онда му почеше наилазити све црне, тегобне мисли. Зар ће се Бела заиста дати ономе дерану, надменом, са одвратном јасно израженом грамзивошћу за новцем? А она, тако мила, горда, толико различита од његовог карактера! Зар је на крају крајева — мишљаше Кнап — мени говорила неистину онда на песку, под сунцем? Или се можда у њој тада разбудило нешто и то утицало, а сада?.. Зар онај пољубац и трзање раменима и луд, грчевит стисак руке, није његов, њему и због њега? Страшна би мисао била да она, каквом је Кнап дотле замишљаше, припадне другом. Страшна, немогућа мисао, мисао и слика да Бела тако исто грли и младог директора...

Ноћи су му биле испуњене њеним ликом, она га не напушташе, а најгоре му је бивало када се поред ње, наједном, појављивало и надмено лице младог директора, који ју је са дрским осмехом некуда одводио. Он је остајао сам, трзао се и будио из сна, па буљио у прозоре. — Бела, зар тако?...

Како су се дани и ноћи ређале, како су његова очекивања бивала све узалуднија и наде се губиле одношење тмурним јесењим мраком који је обвијао стазе, стазе откуда је он жудно очекивао да се појави њен стас, Кнапа поче да тишти љубомора и увређени понос... јер он се сад тек сети, пуче му пред очима: та он је бивши подофицир, шта је и имао да тражи Белу, јединицу богатих родитеља: њу очекиваше пуна срећа на другој страни — заруке са младим директором, наследником оца, у чијем су предузећу њени — Белини родитељи и стекли своје имање! Зар он да им свима то поквари?

Њега та мисао жацну. — Колико си ти далеко од тога, друже! — говораше он резигнирано самоме себи. — Куда си и био запео? Ко си и шта си, ко шта даје на твоје јунаштво од оних који икада нису привирили на људско узлетиште! Зар речи: *пилот-ловац* изазивају у њима неку мисао, покрећу каква осећања, зар летети, бити храбар, односити ваздушне победе буде у њима нешто?... Како је то све њима савршено страно и како је реч пилот-ловац за њих празна? Он се присети како је настала тишина кад неко у њиховој кући упита једнога: иде ли на аероприредбе, и да је читао из новина да је било сјајних и узбудљивих тачака, а упитани је, у општој ћутњи, одговорио: имам ја паметнија посла!... Па када се затим рекло да је један од најхрабријих пилота ту скоро имао пад, нико и не мрдну уснама, савршено их се та реч не тиче.

И шта је он престављао за њих, сем бившег подофицира који је »догурао« за официра? А Бела? — питаше се он — зар да је изгубим? Зар никада више?... Па нека! — покуша он да се охрабри, као некада, да силом своје воље натури себи заборав. — Нека је, нека се уда за директора, нека је он љуби... он има више права! Нека је он уз њу вечито, а ја — заборав! — Али како горке то беху мисли, како их је било тешко изговарати! Он се сажали на себе и увиде да је у том питању далеко од оне снаге коју је имао некада, када је наређивао себи све да заборави... Али и њој ће бити жао — одоше његове мисли — зажалиће и она за мном, кад буде чула за моје име, кад... а ја ћу учинити, осећам да имам снаге да учиним — да оно буде чувено...

Протегоше се, нанизаше се, као да су се на њега пели, и читавих петнаест дана, док једнога дана он не спази Белу како журно шета стазом испред његовог стана. Он не поверова себи у први мах, помисли да му се учинила сличном, али му се испак ноге пресекоше. Бела му се близила, брижна. Осмехну му се опет, као му приђе, опет онако као некада, као оно на песку, а у очима јој он сагледа крајичак оних жудњи које су га толико палиле.

Рече му у две три речи шта се догодило и зашто је није било ових петнаест дана: вересија је била утврђена, она ју је одбила; спречила је, успротивила се, а родитељи су је приморавали. Забранили су јој излазак, а у кућу је могао долазити само млади директор... И ево, једва је данас могла изаћи, давши реч да јој дозволе три дана размишљања и слободу изласка па ће се можда одлучити...

Али каква одлука, она је дошла њега да нађе! И ослонила му се о руку, па су пошли одмах стазом где никога није било.

Кнапу се одмах срце беше смирило. Бела, она његова Бела, онаква какву ју је у дугим ноћима замишљао, корачала је поред њега, ослоњена овлаш о његову руку, тако да је осећао њен ход и почивао да црвени, да јој у мраку тражи руку.

Шетали су тако две вечери, узастопно, дуго, стазама којима нико није залазио. Каткад само чинило им се да им се неко лице ближило и опет губило. Треће вечери, кад ту исту особу спазише на стази још изнад̀ене, пре но што и кретоше у шетњу, они постадоше неспокојни. И онда, ко зна чиме понети, какав им унутрашњи глас шану да се те треће, последње вечери, склоне од свих погледа, они кретоше у Кнапов стан, ту одмах до стазе, учинивши само неколико корака и журно замакоше у врата.

Дрхтаху обоје као у грозници, кад ступише унутра; Бела од страха, Кнап од страха и узбуђења, не знајући чисто да ли сања или је то јава, дожеви да није то једна од оних многобројних ноћи које беше провео у мислима са њом, кад ње није било... У соби је било мрачно. Тако и остаде. Месец се пробијао кроз завесу и шарао собу. Каквом пријатном и чаробном светлошћу, чаробнијих сенки они не осетише у животу! Седоше, без речи. Кнап је обухвати око паса, а Бела му спусти главу на раме... Око њих као да се све затвори, свет замре иза зидова, остадоше они сами на кугли, довољни сами себи у целој васиони. Као да утонуше негде, али у бајне неке пределе; мрак их силно зближи, самоћа их опи, Кнап јој потрже усне и дах њен га занесе. Један луди полуубац који је не зна се колико трајао... све док Кнап не чу, као из огромне даљине да долазиште, куцање у врата. Он ту моску визију одагна и понова се предаде сну каквога никада још није сањао, али куцање се понови и он се разабра — сад је било јасно: неко је звао.

— Отварај!

А онда се куцање понови јасније, па допреше и речи:

— Отварај у име закона!...

Кнап скочи, а Бела му паде са крила; и он стиже да сагледа како јој се у мраку забеласаше дивна, бела као алабастер, пуначка колена; никада лепшу слику он није видео од тих колена, тако облих и меких, тога вечера, у заносу овлаш раширених. Упи му се то у саму душу. Бела оста тако, а већ трећи пут се понови:

— Отварај, у име закона!...

Кнап се загледа кроз прозор и спази на улици неколико лица, па кад боље осмотри постаде му намах јасно: међу њима је стајао директоров син, и нешто објашњавао. Неколико старијих људи су га слушали, скоро са неверицом. Клопка — помисли Кнап — уходио ме и довео полицију.

Клопка беше успела.

*

Кнап се после дуго сећао тога вечера. Слика му се интензивно упила у сећање... Групица људи пред његовим станом чекала је да он отвори врата па да јурне победоносно, са уживањем и злурадошћу у собу. Мамио их је призор. Директоров син, младић, са цигаретом у зубима, подигнутом јаком капута и рукама у џеповима гледао је помно у прозоре, а лице му говорило: »Аха! ту смо... Нећеш ти мени преотимати... Умемо и ми да покажемо ко смо...« Младић је био и живан и ликовао је злурадо. Нервозно је корачао и гризао цигарету, нервирано бацајући погледе на мрачан прозор. — Умаћи нам нећеш; шапутао је самом себи, организовали смо ми то добро! А при том се смешкао. Али какав осмех, лице му се кисело грчило.

Остали су буљили у њега, у тмину и у прозоре и корачали горе доле. Кнап познаде неколико младића који су онога вечера били у кући Белиних родитеља, као друштво младога директора. Кад се врата отворише цела та дружина навали да одједном уђе унутра, сви заједно, узнемирени, дивље радознали; претерано похлепни на слику призора коју су сами себи приређивали. Неколико младића са предводником улетеше први и помно загледаху унаоколо.

Кнапу је киптело. Кад га директоров син загледа изблиза уневши му се у лице и хтеде да му покаже: Видиш ли ме добро, познајеш ли ме? Ти подофицирац... — Пази како ја знам... Кнапу се навуче мрак на очи. Кад му младић — организатор клопке, скривен иза леђа другова, кривећи лице добаци: „Зар и то знају бивши подофицири...“ Кнап стиште песнице, па замахну на жгољавог господчића. — Да га згромим па куд пукло — сену му у памети. Али га само окрану, његова снажна песница захвати му уво, шешир паде, а младић зајаука и побеже напоље.

Притрчаше остали и стадоше пред Кнапа:

— У име закона, руке у вис! — повикаше му полицајци.

Кнап гневно погледа на престрашено лице организатора, који се још крио иза леђа чиновника, сретан што га је мимоишао ударац; сав је дрхтао, а покушавао је да се цери — Кнап помисли: какво би уживање било размрскати ту одвратну, дегенерисану њушку — какво уживање! Али гомила других стајала је између њих и он само шкрипну зубима а блесак очију, од којег младић устукну, одаде његову жарку жељу.

И онда наједном, Кнап не знађаше како, створи се пред његовим станом и војни иследник, Кнапу познати капетан Стојко, и улазећи унутра, широм отворивши врата, он важно рукама направи себи место. Сагледа све унаоколо као Наполеон, начини око себе круг, проширујући га одмахивањем руку и седе да пише. Писаше, распитиваше: ко је кога ударио, колико је младића повређено, величина озледе, трагови крви... Кад би готов, позва неке да то потпишу и скуп се разиђе.

Одоше сви...

Али тад поче да бесни војна истрага. Како отпоче тога вечера она се протеже читавих пола године и то систематски, убиствено, сецкајући. Сваки дан по неки детаљ, по једно слово, сваки дан само да још више озледи, продуби рану, утисне у њу отров и разједе даље...

Иследник Стојко, бивши полицијски писар, поступио је као детектив, хтео је да се прослави. Радовао се сваком новом пацијенту којима су били прикачивани на леђа војни параграфи. Имао је нарочити систем у истрази: правио се добар, говорио благо, звао пацијента „другар“, опходио се потпуно пријатељски; заједно са окривљеним грдио је власт — па тако мамио признање. Кезио се (то се силом смешио), а боре му искакале по лицу; слушао веома пажљиво, чинећи се немарним и чупао речи.

Кнапу се дубоко урезало у душу његово сатанско лице:

— Па како је било? причај друже; ајде, спасаваћемо! Оца им цивилашког... Мало си га ударио, требао си...

Он је трљао руке; очи су му сјале. Биће признања!

— А колико их удари? Чиме, боксом? Тако, тако...

— Нисам ударио, — одговорио је Кнап.

— Море ако си, него!... Па де причај ми како је било. Признај, мени можеш све да кажеш, ово је сад ван истраге. Ја сам ти, друже, пријатељ. Признај: знам ја како је то, узнемирили те, ти имао припремљен бокс и приредио им меч... Ха-ха! — смејао се он да су му се сви зуби видели, и облизивао усне. Дакле признајеш — дизао је он глас — при-

знајеш — ударио си их боксом и то више њих. Је ли који пао?...

Кнап га се гадио.

Иследник је одмах устајао и одлазио код команданта да му реферише, да се похвали. Ова истрага му је требала да донесе нарочити реноме. Командант је био добио и од војних и од грађанских власти строго наређење у вези са овим догађајем.

— Шта је, шта је? — дочекивао је он иследника.

— Пола признаје! — Стојко се клањао, правећи скрушено, преподобно лице, као да он врши само своју дужност и не заслужује тих похвала.

— Признаје! — скакао је командант. — Зови га!

У једном таквом објашњењу Кнапу превршн, он се узбуди, али тада баш оста хладан и доби невероватну храброст; усуди се и рече команданту у лице ове речи:

— Сада ме прогоните невиног, а кад вам требам да летим свугде и по сваком времену онда сам добар... И ја и покојни Калшек и други. Уместо праведне заштите, тражите криво признање, зато што то захтевају интереси једног богаташа!...

— Ћут'! Став мирно, потпоручниче, грмну командант. И на питања само да одговарате!

...И истрага се дужила у бескрај.

Око овога догађаја се беше начинила читава афера: Стојко је умео особито да је надува, видећи како је и команданту било стало да је „успешно" заврши. А „успешно" би било само тада ако Кнап буде признао да је боксом напао младиће, изазвао јавни неред, нанео телесне повреде...

Осим тога, сада се истрага пренесе и на предмет: увреда команданта, што се Кнап беше усудио да му каже оне речи.

Насташе саслушања, дуга и заморна, при којима је иследник Стојко нарочито уживао, вежбајући своје правничко искуство. Започеше, одужише се сецкања, претње, суочавања, потписи, ситна зивкања по два пута на дан, тек да се зна, да се „окривљени" потсети, да не би заборавио на кривични предмет.

Кнап се и ноћу трзао: изазивао му пред очи војни суд, Стојко иследник, са насмејаним, искеженим лицем, откуда је — чинило се Кнапу — јако личио на слику фалсификатчовека, и како га тај Стојко, после дугих саслушавања пита: „Друже, требало би ми нешто пара на зајам"...

Сто пута иследник је покушавао свој трик; нервирало га је већ што се обелодањавало да Кнап није крив. Зар сав друг око истраге — узалудан? Онда се он једнога дана ушуњао Кнапу, да га други не виде и понашајући се другарски, говорио му:

— Море ништа ти они не могу, ја знам најбоље: нема доказа, а хоће да га створе. Али признај мени, онако ван истраге — ето само ово: где си сакрио бокс? Знам да си га имао, само где га сакри тако брзо, а?

Стојко се нервозно церио. А у ходнику, пред улазом био је поставио два човека, сведоке, да чују како је Кнап дао незванично признање.

Истрага, истрага!... То је био повод да Кнапов живот потече опет црним линијама. Прекиде се нит среће, која је тек била настала, ручи се на њега изненада вал тежине, наједном; смрче се опет, као што је то умело да буде често из подофицирских дана. — Тако то бива понекада у животу, он је то добро познавао: иде све мило, глатко, све красно, помислиш: ево среће... док наједном не загрми нешто као гром, спусти се нагло и прекрили, замрачи, зацрни цео светао видик.

Тако и сада.

Пресекоше се нити Кнапових снова. Живот тек започет, у освиту, као пролетња зора, — постајаше ево црн и мучан. Кнап се опет повуче у се, затвори се, као оно пре док је био наредник. Почеше и другови да га избегавају, нарочито откада се чуло да је команданту у лице рекао оне речи. Сви су га се клонили, јер ко зна — како би се мислило и о њима да их командант види са Кнапом.

— Он је под истрагом! — говорили су.

О Бели није знао ништа. Како се расташе оно вече, нико му о њој није знао рећи ни речи, а колико је, поред свих својих невоља желео да сазна! И колико му, поред све тежине која га притискиваше, излазаше пред очи слика тих задњих три дана њихове љубави, три најлепша дана у његовом животу. Као да су знали обоје, да су им то можда уистину последњи, они су били отворили једно другом цело срце; како је она била испуњена нежношћу, како га је гледала!

Али, нестаде је, однесе је, отеше, за другога.

Дође и прва недеља, јесење пополне: тихо, сетно, као што уме јесен да дâ. Зеленило замењено жутим, поља су се одозго златила и пресијавала, суиде се отимало да сја жарко, али је само блештало без јачине; ваздухом је летела паучина. Тих јесењих пополдне, недељом, Кнап је увек ишао на аеро-митинге и увек побеђивао, а сада не беше одређен. Под истрагом је!

Он је био дошао ипак да посматра. Сакрио се био у гомилу, пре почетка, мислећи да га не познају и очекивао почетак. Маса се тискала. Чуо је и своје име. И побојао се да га не би ипак препознали, кришом се извукао и отишао ван масе, у поље и отуда се спремао да посматра акробације својих другова.

Мучно му прође та прва недеља, а онда и друга. Ни друге он не беше позван, ни поменут за утакмицу. Не сазнаде опет ништа о Бели, Ледовски му не донесе опет никакве податке. Рече му само да је чуо како је Бела

отпутовала, а да ли на свадбени пут са директоровим сином, или сама, или са родитељима, то није знао.

И тако протекоше дан за даном. Он се увуче у своју љуску, опет мораде да нареди себи: заборави! Скретао је свој поглед са сретних парова да се не би потсећао; није смео дуго да остаје у парку да га не би опоминьао и на његово лепо доба. А како га је тек рцао посред срца шум његовог мотора, Кнапу тако познат шум, на којем је други недељом изводио бучне и вратоломне акробације!

Чему сада да управи свој животни смер? Ни Беле, ни летења. На сваком лицу из раније своје околине могао је да прочита: истрага, истрага!...

*

Кнап је омршавео, побледео, изгубио боју и израз. Јесен је дубоко освојила; небом су јурили облаци. А тако је било и у његовој души.

Вај! Зар тако брзо прођоше они лепи дани?

XV

...Грануло је ново пролеће: заплавило се небо, озеленила земља, набујале, рекло би се, набрекле воде; Сава и Дунав су јуриле брже него икада, журиле се не стижући чисто ни да се осврну на обале, већ су озбиљно одмицале даље. Необично занимљиво је гледати то са престоничких бедема: како надошле реке у пролеће грабе своме циљу: Као змија у бегу што вијуга својим телом, тако и широки костур Дунава пољуљује, угиба се и жури, жури трком... Куда ли тако јуре воде?

Али пролећа у ваздуху, у висинама! Тамо где још никада није крочила људска нога, тамо у пределима вечите, свемирске тишине и величанствености, пролећа, ближа сунцу — она су неописива! Ваздух је згуснут, модрикаст, опојан; облачићи, као бела божија стада разасута по пространству, отварају огромне видике, визије неизмерности. — Некада се под вама изгуби и земља, застре је какав облак, а над свима странама тад пукне — васиона. Ко би желео да се увери како је наша личност малена, како је живот ништавно кратак, како су такозване земаљске величине сасвим безначајне, ко би, кажем, желео да осети само за један сат дах *свемира:* мирис вечности и крајичак простора, тај треба у пролећни дан да узлети на пет хиљада метара ван земље и да пробави тамо, ван људских и животних домашаја, један сат. Вратио би се преображен, прожет нечим што земни људи никада не осете. Понео би отуда на себи дах онога вечнога неба, дах васионски, преиспољни, дах бића које успето милионе година под собом гледа вековну трагедију земље... Тај дах узвишује. Диже човека над свакидашњицом и отшкриње му трачак копрене са тамне вечности.

Такви пролећни дани су настајали ове године. Сунце је миловало земљу, ваздух постајао топао, а земља се покретала, као жива, оваплоћена тим божанским изливима. Све се на њој будило... Али Кнап је остајао ћутљив, затворен у се као пуж у љуску, да ништа не осети од свега тога.

Видео је он већ ко зна по који пут у животу, уверио се на себи, да не сме човек много да осети среће наједном, не сме, јер онда нагло дође несрећа. Он је већ свако задовољство платио испаштањем. Зато ни сада није смео да се подаје осећањима која су с пролећем избијала из њега, сузбијао их је, повлачио се у се и скривао од света. Шетао је сам парком и то у оно време кад никога није било: дубоко у ноћи. Разне мисли су му долазиле тада, као никада пре тога: да је живот људски нешто мајушно, ништавно, као и живот муве; да се овај месец што сија над полутком земље нагледао милијарде живота, милијарде покољења, која су сва одоздо упирала своје погледе горе — ка сунцу..., да су сва она — та покољења — била и изумрла, а на место њих долазила нова, међу којима је и он... Па даље, мислио је, ево: сва та ишчезла покољења свих раса и народа, све су то били људи, биће са срцима и умом, и имали су — разуме се — и своје љубави и своје тежње, своје болове које су сматрали непребродивим... Па где су сада? Да, где су сада ти светски боли и уздаси? Где су толике љубави, и толике снаге, толике младости?... Ледовски му је говорио о свему томе. — Где су, јест, где нестадоше толике жарке љубави, као и ова његова?... Лебде у висинама?... Леже доле покопани? Да, све лежи доле под ногама нашим, све је на земљи постало и на земљи остаје; ван ње не допире ништа, сем што ово сада, са ње узлеће човек...

Кнап се побојао скоро тих мисли, али је ишао за њима; јер у колико су му оне отварале огромне видике за људске појмове, у толико му је његова сопствена невоља бивала незнатнија. Она је збиља и незнатна — помисли Кнап, — Па, тако је! Шта је у ствари то *„војна истрага"?* Онај бедник Стојко и други и трећи... шта су они? Ледовски га је био научио да људе не треба да мрзи јер су то јадници, ситни, још у полу-мраку, дакле мизерија коју пре треба жалити. Данас је нека сила, ауторитет: све му се живо клања, а преко ноћи му се загнојило слепо црево, и она људина се превија у болу као црв, превија се неколико сати, настаје борба организма и нечег невидљивог и — долази смрт — такозвана. Шта би са оном силном људином — која је сејала страх и трепет око себе? Постала лешина, одвратна мртва телесина, као обљен храст, модра, надувена, искежена. Зар то може неко да мрзи? Зар ту лешину коју ће кроз дан-два црв гристи, а кроз годину дана, да, само кроз годину дана, па неће бити ни те-

лесине, већ — буди бог с нама полупоједен леш, наказа, коју нико не би познао; а кроз десет година — црна земља!... Ето, то је човек. Па зар га мрзети! Не, жалити га треба, као што вели Ледовски, жалити сва људска бића. Да жалити, јаднике! јер умиру са жељом на уснама, са последњом мишљу упућеном Богу — што се зове молитва — за спасење. Боре се, боре са смрћу, од памтивека, боре се, неједнаком борбом, и подлежу, а задњи дах упућују Богу: Боже, спаси ме! Или, што је још комичније и драматичније, мајка на умору са својим последњим дахом изговара речи: Боже, спаси ми децу! А чему да их спасе, колико да остану за њом — десет, тридесет, педесет година! Па зар је то спас?...

Кнап се већ губио у тим мислима, желео је да их прекине. Он је био реалан, и изазивао их је и ишао за њима колико су му оне отварале видике и чиниле да његова сопствена невоља испадне мања... али даље не. Чак и оно Ледовскога: да човек не заслужује да се мрзи, и то није капирао, он нипошто не би могао да се ослободи мржње према, рецимо, директоровом сину, иследнику Стојку и помало и команданту... јер, на крају крајева, они су му загорчали живот, а шта има важније на овом свету од живота? Кнап као да опет беше ухватио нит мисли: а, тако дакле — упита се он, — живот је најважнији... Ледовски каже — он (наш живот) се појавио само једном у вечности, кроз милионе година, само једном. Једном у милионе година Кнап је понео главу на својим раменима, постао од ничега, угледао светлост сунца, стасао до зрелости и живи свој век... једном, једини — а и тад му не даду. Ту смо дакле — говораше он сам са собом — не даду ми да живим, а ко? Па ти, такви: Стојко, директоров син... они су отели Белу, а тек са њом живот је имао пуног смисла... „Ти си, друже, слабић, кад не можеш да се бориш и да избориш своје право на живот" — неко му дошапну... „Бори се мушки, јуначки, бољи си од свих њих"... Бори се за Белу, да ти она припадне, истакни се, прослави се... Да, да, ти имаш у себи снаге, донео си је на свет довољно, само је умеј разумно да употребиш. Прослави се — и Бела је твоја. Она ће ти бити жена и тад, тад би твој живот био пун... твој секунд који је синуо једном у милијарди година, откад месец гледа драму на земљи... засјаће пуним сјајем, ти ћеш га срећно изживети...

— И учинићу тако, заречe се Кнап. Уздахну ваздух као да удише снагу, као да је прикупља за борбу.

Зора се већ беласала, пролећна, кад он оде на спавање, са главом пуном неразумљивих и разбуђених мисли. Много од њих није разумевао, или само упола.

Да је могао да прочита, месец му се осмејкивао. Можда су му његови флуидни зраци и изазивали оне чудне мисли које он није разумевао, мисли које су му показивале пут ка животу, ка том једином благу, а Кнап се баш окренуо сасвим супротно од тога пута. Сасвим на другу страну! Али он није могао да докучи шта му то месец шапуће. Или му је можда било тако суђено, то му је био крст...

Живорад Вукосављевић

(Наставиће се)

Тринаести ред

23

Ишли су Сарајевском улицом. Напољу је падао јужни снег, који је влажио. Они су се заклањали под стреје старих кућерина турског стила. Из утроба извиканих кафаница чула се дрека кафанских певачица, чији је рапави, неартикулисани глас парао уши пролазника. У великим кафанским ардун-капијама стајале су посрнуле жене у танким циганим хаљинама, полубосе. Цвокотале су зубима и чекале „муштерије" да направе „пазар" за кору насушног хлеба и „собу" коју морају унапред да плате, да би имале право на преноћиште. Оне су оцењивале пролазнике и хватале за рукав кочијаше, амале, тестераше, људе са дна, увлачиле их у капију и отворено им нудиле своје тело за мизерну награду. Они су радо пристајали и одлазили са њима у штале, и шупе које су се налазиле по механским двориштима или у оне бедне кафанске собице у којима су оне у групама становале као „самице" код жена које специјално живе од тога.

Милета се згрозио од њихова лица и тела, а у души је осећао сажаљење према њиховој беди и судбини.

— „Чији ли је то грех?" — Питао се у мислима Милета, а савест му је већ учинила једну алегоричну алузију на друштво, систем, цео људски живот и цео свет.

Јасминка је гледала у страну и презирала њихове гадости. Хоризонт њене савести и разума није ишао тако далеко да види где лежи прави узрок таквог живота. Кроз њене мисли прострујала је само једна реченица:

— „Београде, како ли си пун беде и мизерије!"

24

Ишли су журно. Кроз густу маглу суснежице једва су се назирале уличне сијалице. Кад су стигли у велику госпотствену улицу, Јасминка се заустави пред оном палатом што је Милету одушевила својом величанственом лепотом.

Она завуче кључ у браву и отвори их.

Милета се запањи!

— Уђи! — Рече Јасминка, која примети да се Милета збунио.

— А, нека, хвала... — извињавао се Милета, јер је налазио да није довољно пристојан за такав један великашки дворац, који је изнутра бљештао од мермера и украса од оникса.

— Ја ћу сад право у свој *стан*... — И хтеде да пође, али га Јасминка ухвати за рукав и поведе са собом.

— Ајде ти са мном! Код куће нема још никога, сем настојника и куварице. Ја сам сама. Господа су отишла на Авалу. Позвани су на неки банкет и тамо ће можда целе ноћи да остану. Ми ћемо седети, разговараћемо.... Скуваћу ти чаја...

Милета је ушао, али кад му сјај мермера засени очи он хтеде да се врати. Јасминка му својим благим очима осујети бегство. Он поцрвене. Осетио је да се осрамотио. Ипак је веровао да његова каљава нога није достојна да гази по таквом раскошном тепиху, који се таласао преко белих, мермерних степеница.

„Какав диван тепих", — помисли он у себи, — „а ја газим по њему са оваквим блатњавим ципелама! Каква штета. Кад бих ја имао овакав покривач..."

И већ је кројио план како би га могао украсти, иако није имао храбрости да то и стварно учини.

„Други свет!" — Прошапта он у себи, а очи су му играле и летеле свуд по зиду. Чудио се претераном раскошу и дивио се лепотама. Рељефи, фреске, фантастичне игре измалане дивним бојама на стаклу.

Ушли су у претсобље.

Опет драгоцени дрворези. Читаво богатство. На зиду уметничке слике са широким, скупоценим оквирима, које претстављају дивне пејзаже, мртву природу, оријенталске и босанске мотиве, разбуктале страсти, акт, итд. Пролазили су кроз многа одељења. Ушли су у салон за картање, чији је под био од живописно насликаних карата у дрвету. Милета, пренеражен, трже ногу, којом је хтео да коракне у салон, јер му се учинило да ће каљавом ногом да нагази на нов шпил карата разбацаних по паркету. Он се саже и поче да чепрка и да гребе по патосу ноктима трудећи се да их покупи и подигне. Жучно је копкао ноктима једног „пуба" који је био чврсто углављен у дрвету. Јасминка се доброћудно насмеја. Он поцрвене и диже се постиђен. Никад није видео такве салоне.

Био је поражен овом оптичком варком, која га је жигосала као простака и осрамотила пред њом. То га је жестоко увредило, па ипак се чудио и дивио оној руци која је са толиком убедљивошћу могла да створи халуцинацију код човека да не гази по обичним шареним сликама, којима је соба патосана, већ као да гази по читавом брду растурених карата.

„То је салон за картање", — објашњавала му Јасминка успут, иако он није испољавао своју радозналост. Ушли су у други салон. И ту је Милета доживео скоро исти случај, само мало у блажој мери. Тек што је откинуо очи од чудотворних карата просутих по поду, а већ му се учинило да ће да нагази на неког пиона, лауфера, краља или краљицу на безброј шаховских поља која су лежала на поду у новом салону.

„Ово је невероватно!" — помисли он у себи, али се потруди да забашури своју забуну.

— Привиђење... Шта ли је ово?!... — рече Милета.

— То је сала за играње шаха, — рече Јасминка и отвори и друга врата, која су водила у салон за домине, чији је под био израђен од белих коцкица оникса у виду домина са безброј црних поена. — А ово је сала за играње домина...

Милета се више није чудио мајстору који је створио ову уметност. Али раскош београдске госпоштине бацио га је у дубоко размишљање.

25

Били су већ у соби за млађе, кад је Милета чуо електрични прекидач који је шкљоцнуо. Вода је брзо почела да струји у електричном казанчићу за чај. Јасминка се трудила да свога госта услужи са свима церемонијама, као и своју господу. Чај са слатком у засебној тацни и са бисквитима. Али Милета је гошћење примио врло хладно и без воље. Није се осећао добро. Нешто га је притискивало. У лицу је добио необично руменило, као да су му образи горели од неког стида. Осећао је неку језу, умор, укоченост и болове у леђима. Савлађивала га нека малаксалост и главобоља. Нерасположење је расло, али он се трудио да га пред Јасминком не испољи. Она примети на његовом лицу да му није добро па устаде и отвори прозор. У собу покуља чист ваздух с мирисом зеленог лишћа и липовог цвећа. Милета приђе к прозору и зину од изненађења. Није могао својим очима да верује. — Да ли је ово сан или јава? — питао се у чуду! Учинило му се да се пред њим стварно одиграва Шекспирова алегорија „Сан летње ноћи". Богата флора и фауна указа се пред његовим суморним очима, — намештена на огромној тераси куће, покривеној стакленим кровом, са инсталираним парним грејањем, — која је бујала, цветала, и мирисала као право пролеће под мајским сунцем. Птице су летеле и певале, а лимунови сазревали. Из фантастичног врта куљао је мирис расцветаних ружа и љиљана. Он уздахну, а из уздаха му се пролише жучне и отровне речи:

— Нисам знао, до данас, да у суштини постоје два Београда! Да, Јасминка. Ти се чудиш, али ја велим два Београда. Један град, али два Београда; један народ, али два света! То је теби мало чудно, али је — истина. Да, — невероватна истина...

И он једним силовитим покретом дочепа свој похабани капут и навуче га на себе.

— Здраво, Јасминка, ја ћу да идем!...

— Па зар већ?!... — зачуди се она што тако брзо одлази.

— Морам. Не могу више да издржим овде. Тешко ми је. Хоћу да идем тамо у свој свет. Ја презирем ову вештачку раскош. Данас или сутра... — Ту Милета прекиде своју реченицу, јер није могао да је изговори од једа и неке грудве, која му беше у грлу запала. — — Не, нећу то теби да кажем, — продужи он врло благо и оптимистички. — Морам да идем, Јасминка. Идем да се одмарам, а сутра ћу на рад. Чека ме велики посао. Трудим се да зарадим неку парицу па да створим себи мало бољи живот. Али то се постиже само борбом. Крвавом борбом. Не можеш, Јасминка. Награда је врло мала, бедна, а од нас се тражи много. Врло много. Оно мало црквице, што знојем и муком зарадим не стиже ни за голи живот. Решио сам се да одем на пролеће на море. Још никада нисам видео море, али ипак знам како је тамо. Знам да је лепо, знам да нема снега, зиме. Чуо сам да је тамо увек топло, да увек греје пролетње сунце. Причају да тамо усред зиме зру лимунови и наранџе... Па ћу и ја да одем тамо, да се настаним негде на обали. Гајићу пчеле и ангорске зечеве, па ћу живети од продаје меда и вуне. Не, Јасминка, немој ти да мислиш да сам ја нека сањалица, која се загрева само илузијама. Прво ћу саградити једну малу кућицу од крша, а у њу ћу...

Милета ту прекиде реченицу, али је Јасминка инстинктивно чула његове унутрашње речи које је само помислио, а није хтео да изговори:

„А у њу ћу довести тебе."

Она је са заносом слушала сваку његову реч и већ је стварала претставу и маштала о малој лепој кућици на обали плавог Јадрана; о малој баштици са палмама, ловорикама и наранџама, а у њој кошнице са пчелама и кавезићи са белим ангорским зечевима... О њиховом идеалу... И као у сну прошапута:

„Како су овде горки залогаји..."

— Не очајавај, Јасминка, — рече Милета, као човек, који хоће да улије утеху и наду. — Доћи ће и наш дан. А то није далеко кад

ћеш и ти бити срећна и задовољна. Ја ћу се борити да ти будеш срећна и да теби буде боље.

Јасмина је ћутала, сањарила о свему томе што је Милета причао и налевала чај. Он је силом сркао. Више да угоди њој, јер је она желела да га што боље угости и уживала је у његовом задовољству. Залагаји су му застајали у грлу, али он је и у свој својој горчини осећао неку сласт живота, јер је она поред њега. Ипак је нешто љуто тровало у њему ону дечијску радост, која је у његовим плодним мислима стварала имагинацију о о скорој будућности, која ће се, можда, иронично насмејати његовим жељама.

Било је већ позно у ноћи кад га је Јасминка испратила на главни излаз из улице Милоша Великог. Тротоари су били већ покривени дебелим слојем снега. Крупне пахуљице, као густи ројеви белих лептирова, пролетале су поред електричних стубова, измешане са млазевима светлости која је сипала из запаљених сијалица.

Она је погледом испраћала његову црну силуету, која се губила у сенци ноћног плашта, све док није сасвим утонула у њу. Трагови његових стопала остављали су за собом грубу, дебелу и рапаву пругу у белом снегу, која је, као неки симболични ланац, везивала те ноћи ову палату раскошни са бедом „Тринаестог реда."

26

Понедељак је освануо са великим снегом. Милета је устао и спремао се да иде на рад, али се није могао ни маћи с места. Нешто га је тешко притискивало и обарало, као нека невидљива џиновска рука.

Дисао је усамљено и тешко.

„А, ја... — Не... — могу..."

Прошаптао је и понова пао у постељу. Грчио се под изрешеталим ћебетом. Час је један крај ћебета вукао с ногу на рамена, час с рамена на ноге. Ћебе је било толико кратко да није могло да му стигне да покрије и рамена и ноге. Једно је морало да се жртвује за рачун другога. Ако га повуче на рамена остану му ноге откривене, ако га повуче на ноге остану му рамена откривена. Зато је био принуђен да се купи и савија у клубе и да тако сатима лежи.

Како је легао тога јутра више се није дизао.

Напољу је стезало. Собица се охладила тако да се температура изједначила са спољашњим ваздухом. Из његових ноздрва и уста куљала је врела пара, која се брзо растварала у хладном ваздуху и ишчезавала.

Нико ватре да му наложи; нико воде да му принесе; нико шољу чаја да му пружи; нико ни за име да га упита.

Страшно је то бити међ' својима, а никог свога немати.

И никад снажније није осетио речи нашег великог песника Ђуре Јакшића, него сад:

„У свету, брале, нема љубави."

Нема више ни његове тетка Милице. А да је она неком срећом жива, од своје би сиротињске црквице одвојила, појурила би првим возом и дошла би да га брижљиво негује и чува; да га упита, да га понуди, да му сваку жељу испуни, да се за њега забрине и да ту поред њега заплаче:

„Шта је, Милче... Шта, чедо моје?!... Шта је душо?... Кажи ти само твојој тетка Милици, па ће она све да ти учини..."

И све би учинила само њега да спасе... — Живот да му сачува. Али заман!... Њему још и сада стоје у глави оне страшне слике њене трагичне смрти. И сад се сећа како је тога дана прала веш и пала поред корита. У лицу је сва помодрела и поплавила, а на уста јој куљала нека црна пена од отрова, који јој дала њена свекрва.

Па опет, зар није међ' својима? — Зар није у престоници своје отаџбине? Зар није међ' — *Србима?* Ипак има међу нама и Срба и *људи.*

27

Трећи дан већ, а он не излази из своје собе.

То се чика Сави учинило сумњиво.

Његови земљаци лешкаре у соби и „дивање", а он не може а да не оде и не види шта је с тим „ћететом", што не излази из собе никако.

Ушао је у његову собицу и погледао. Његова плећаста појава заклони сву светлост, која је кроз оно окце на вратима надирала у собицу и наједном настаде мрак. Али он је навикао да целог свог живота живи у мраку и ништа му то очима није сметало. Он је добро видео и у мраку. Видео је Милету где лежи у постељи. Стари Личанин не рече ни речи. Његово испијено и сувоњаво лице са малим, упалим очицама, овнујским носем и широким, искрзаним брковима, који су му падали преко уста, давало је израза дубоке забринутости. Он се окрете око себе, саже главу ка вратанцима на „тобошари", која је била хладна као лед. Отвори их и погледа. Затим трагаше очима око себе и промрмља више за себе:

„А оклен ћу сада?!... — 'Ес, врага... Ниће ни дрвцета..."

Оно мало уштеђевине, што је спечалио радећи по грађевинама, испослао је својима у кршну Лику, па сад ни сам нема. Мислио је да ће га неко предузеће опет најмити на грађевини да иде циглу и малтер, али ето ти белаја изненада, паде велики снег, покри и укочи све.

Али он не остаде скрштених руку. Отиде међу своје земљаке, узајми неколико динара и

донесе у вређи мало дрва да се болник од студени открави.

Собица се убрзо загреја. Чика Сава царну угарке и убаци у фуруну неколико подебелих трупчића да држе ватру.

— Ама, 'еси л' ти плаћа они уред? — Упита га чика Сава.

Милета, који је јогунасто само ћутао, окрете се и мргодно рече:

— Јесам.

— А колико?

— Плаћам га већ четири године.

— Па што, јадан, не иштеш сад помоћи од њи'?

— Искао сам.

— Па? — Шта ти веле?

— Ништа... — Веле да немам право ни на храњарину ни на лечење.

— А што?!

— А, ето... што. Пронашли су да сам од исте болести лежао и лане.

— А од шта си болова' лане?

— Неко мало запаљење... Па и то сам више на ногама одлежао.

— Па 'еси ти плаћа од лане опет?

— Јесам.

— Па?... — Зар се више не смијеш разбољети? Па и иста болест нека је, па шта? Зар онда треба умријети, а, 'ели? Зар ти и од устију одваја и дава, па сад ни лијека не добити?

— Е, шта ћу! — промуца Милета и окрете се на другу страну.

— Идем ја, па ћу позвати општинског љекара, — рече Чика Сава и дуну на врата.

По подне око четири сата стигао је општински лекар. Чика Сава устаде и с неким страхопоштовањем направи лекару места да може комотно да приђе болеснику.

— Је ли то тај младић? — упита лекар.

— 'Ес, то је, — рече Сава.

— А има ли он сиротињско уверење?

— А, оклен ће имати, јадан!... А, ето и сам видиш да је сиротиња.

— Знам ја, стари, али ја немам право ни једно лице да прегледам ако ми не покаже сиротињско уверење.

— Ама шта ће њему увјерење, — ишчуђавао се чика Сава, — кад ето и сам видиш да је јадан и болан? А сирома' је, ето, заклећу се ушта 'оћеш...

— Па то за мене није меродавно.

— Па, да јашта ћеш, чо'че, кад, ето, — нема. А и ће ће он сад тражити те папире, кад не може ни на ноге стат! Болесно чељаде, па, ето, то... — Снисходљиво га мољаше чика Сава. — Него виђи ти шта је ћетету, па да, ако му можеш икако само живот спасти, па ти неће бити ћаба, Бога ми!... Шта ће теби увјерење, кад можеш ти и без увјерења прегледати.

— Ти баш хоћеш да се ја огрешим о дужности, а добро знаш да могу за то службу да изгубим.

— Ада нећеш, Бога ми! Ће би ти изгубио службу што ћеш сиротињи у невољи помоћи... Кад, ето, зато те и држе у служби, а зато те и плаћају...

— Плаћају ме, али да вршим своју службу правилно.

— Ама зар нијеси чо'ек, зар нијеси ришћанин? Па да нијесу јади и сиротиња зар би те иће ко звао? А ти ако си Србин, — помажи, па ће бити право и Богу, и људима, и закону. Ако имаш душу, реци само што је и како је, шта ваља чинити, а шта опет не ваља, па ћемо ми то сами, ето?... Ће ће он сад овако болан ићи увјерење вадити?!... Да није сиротиња, зар би лежа' у ови кокошарник и у ове прње... Па зар не видиш, невјеро, да не може ни маћи из постеље?! А теби је баш исти ћаво, прегледава га с оним артијама или без њи'... И ће ћеш ти сад, болан, кад си већ доша' у кућу — отићи, а и не привирити у болесно чељаде само зато што нема увјерење да освједочи своје црне јаде, кад их ето ти и сам видиш. Нећеш га, ваљда, пустити тек онако да крепа, ка' живинче! Пусти ти то црно увјерење к врагу, ватра га изгорела, па исцијели ово дијете да не умре, душе ти! Па дадне ли Бог те се придигне, неће ти бити ћаба.

Наваљиваше чика Сава и мољаше као што се Бог моли.

Лекар му попусти и приђе Милети. Метну му кашичицу у уста, погледа и рече тоном који је значио нешто безнадежно:

— Грип са крвављењем.

Испрва нико не схвати тежину болести. Кад изиђоше напоље упита га дискретно чика Сава:

— 'Ће ли лако пребољети, јадник?

— Врло је опасно, — рече лекар.

— А има ли икаквог спаса, надо?

Лекар га погледа у очи и ништа не рече. На његовом лицу се видело да нешто крије.

Чика Сава обори главу, а из очију му полетеше две сузе, које се скотрљаше низ његово смежурано лице и падоше у снег. Лекар му стиште руку и без иједне речи оде кроз мрачни ћумез. Он, чика Сава, отвори своје зенице, које су имале неки неодређен поглед и прошапта:

„Они нијесу знали... — Ето, ће није иста болест."

Он заклопи очи и остаде тако неко време на мразу, као да хтеде својим заједљивим изразом ироније целом свету да каже:

„Ето, како сте слијепи!"

28

Последњи пут сам га посетио једне суморне и хладне вечери, кад су дивље гуске дисциплиновано, у правој линији, прелетале

изнад кровова београдских облакодера и „Тринаестог реда." Летећа стрела њиховог јата није се видела, али се кроз сиву маглу чуло њихово гакање и замрзле атмосфере.

Милета је кашљао и избацивао из груди локвице водњикаве крви. Ја сам крио свој поглед да у њему не прочита бол и очај, који ми је сламао срце. Бојао сам се да не прочита моје мисли које су га већ у души оплакивале, јер сам знао да ћу га скоро изгубити за навек... Сваки његов минут значио је живот на белом хлебу на смрт осуђенога, коме су све молбе за помиловање одбијене.

Изашао сам из његовог стана касно у ноћ. Улица је била пуста. Ишао сам и мислио како ли ћу наћи неки посао да му бар сада у овим најцрњим часовима помогнем? Ноћни плашт децембарске студени застрашивао ме својом језом и ја сам губио сваку наду.

Ишао сам угањеном путањом по снегу, која је вијугала између уџерица „Тринаестог реда", и мислио дубоко и забринуто. Увукао сам главу у задигнут оковратник од зимског капута и тако утонуо у мисли ишао сам без циља и компаса. Осећао сам само како ми снег гризе подадуле и од зиме испуцале потиљке на петама, који су вирили из подераних чарапа више лубова од ципела. Бич мраза није промашао ни чланкове мојих руку, који су услед кратких рукава и плитких џепова стрчали на ваздуху, као какви црвени чворови. По ушима сам осећао као да ме неко шиба танким прутићем, те ми се чинило као да ће крв да шикне из њих.

Изгледао сам као нека црна тачка на дугачком простртом платну, или као мрав који мили по њему тражећи мрвице хлеба да их одвуче у своју рупицу.

Мало, мало, па тек испред мојих ногу прне по која црна птица која је шетала улицом тражећи штогод за храну.

Од шкрипе снега, испод мојих ногу, нисам чуо никакав топот иза себе. Нисам ни слутио да ме прати некакав човечуљак у дугачком, црном капуту и шеширу са великим ободом. Он је ишао у стопу за мном, као какав фантом. Од једном ме препаднички глас уходе изненади и ја се тргох:

„Господине!" — викну он и ухвати ме за рукав. „Станите!" — заповеднички ми нареди и ја стадох. Његов глас је реметио мртву тишину улице, а ехо, из неке шупљине у далини улице, понављао је његове речи, као да се неко подругљиво подсмевао његовом гласу. То је био тајни полицајац.

— Где радите? — упита ме он строго.

— Ја сад не радим нигде...

— Од чега живите?... Чиме се занимате?

Шта сам умео да му кажем?... Просто сам се збунио.

— Имате ли исправе? — продужавао је он механички свој наелектрисани службени речник.

— Имам.

— Покажите их!

Ја извадих своју легитимацију и дадох му. Он је отвори, прелете очима преко слова, сави је и метну себи у џеп. Ја се згранух. Знао сам шта ме сад чека.

— Пођите са мном! — то је била његова последња реч.

Сутрадан су нас неколицину „беспосличара" спровели из суседног кварта у управу полиције, одакле су нас — по издржаној казни од пет дана затвора због „беспосличења", — протерали у место рођења.

Узалуд су биле све моје речи, молбе. Нико није хтео ни да чује за моје јаде. Објашњавао сам им цео случај, излагао моје стање, говорио им о незбринутом болеснику и о мојој јединој бризи која је неопходна болеснику као свето милосрђе, али се мој вапај одбијао од њихове суровости, као од хладне стене у чијим грудима нема живога даха.

А он? — Он је, можда, са зебњом чекао да ме види на вратима са бременом дрва... Али... мене није било. Данас... сутра... прекосутра... — Како ли је онда тек њему било?!... И шта ли је он мислио, ко то може да зна?! Само знам да он није знао за моја запомагања, која није хтео нико да чује, за моје молбе које није хтео нико да услиши, за моје речи које није хтео нико да разуме. Њихова срца хладни и слеђени параграфи, без разума и свести, без топлине и осећаја, који тупо и сурово извршују своју службену форму. И без речи даље. Лишен си слободе јер си нађен на улици без посла, и то је све. Покушаш ли штогод да проговориш у своју одбрану или да молиш, њихова те строгост пресече, као сабљом, и ти си немоћан ма шта да учиниш. Свако оправдање узима ти се у обзир као покушај да си хтео да се „противиш властима".

Био сам очајан. Бесане ноћи пролазиле су тако споро као да су хтеле да ме доведу у стање лудила. По сву ноћ сам седео и мислио на њега. Осећао сам његов болни и тупи поглед уперен у мене, који је немо вапио за помоћ, за спас. Киптио сам од гнева и у мени се гомилао хималајски бунт. За ноћ сам се преобрлатио у тип из друштвеног олоша, који је гневно псовао најбруталније и најгадније, изговарајући најпогрднији речи што су се икада могле чути.

„Подлаче!..." — викао сам гласно из своје ћелије.

Жандарм, који је сву ноћ шетао са шиљком поред мога прозорчића, застајкивао је и ослушкивао. Ја сам се све јаче драо и претио:

„Да ћу, као Мефистофелос, у све подруме пустити славине од водовода да направим мочваре испод темеља ове одвратне куће, да се сва у комаде распукне и расплине."

Али врага. То је била само илузија револта и ја помислих у себи:

„Све је то механизам... — Све је то машина од човека".

29

Једно тмурно и суморно пополне ја сам се враћао из прогонства. Ишао сам великом и господственом улицом и журно сам хитао ка „Тринаестом реду". Снег је шкрипао под ногама. Иње се хватало на жице и дрвеће. Птице су слетале на снег и питомо трчале улицом испред пролазника. Са неког црквеног торња чуло се брујање звона, која су објављивала вечерње.

Суро небо, тихи ваздух и јецање звона све се то претварало у неку хармонију јесе, бола и туге, која је у души човековој стварала горку пустош и студен.

Журио сам да што пре стигнем, да му се изјадам, да му кажем шта је све било и шта ми се десило. Можда ме чека, можда брине... Можда — сумња?! — Ужасно!.. Срце ми се цепа при помисли на његово очајање. Јер он не зна шта је све било са мном.

Што сам се ближе примицао „Тринаестом реду" све се више размицала сива магла и постајала прозрачнија. А на рубу њеног вела појављивала се нека црна гомила која се вукла тротоаром у сенци мермерних облакодера. Ја сам прилазио гомили све ближе, а гомила је, на граници хоризонта расла све већа. Срели смо се пред самом оном зеленом палатом. Скаменио сам се. У мени је нестало даха. Кад сам видео тај чудан, убоги погреб, на мојим уснама се развукао неми осмејак... Онај осмејак који значи израз сваке немоћи према судбини, према грубости живота.

Умро је Милета!

Четири кршна Личанина носили су на својим кошчатим раменима црни ковчег од нерендисаних дасака, а испред њих побожно је корачао Чика Сава са још једним својим земљаком, држећи руке завучене у рукаве од гуњева. Чика Сава је носио под пазухом једну бедну крстачу од две црне дашчице прикуцане унакрст, на којој је у место имена распета његова радничка буквица са последњом фотографијом на којој се сликао у свом црном „смокингу" са крутом крагном и црном лептир машном, испод које је стајао његов своједручни потпис. А уместо посмртних плаката на ковчегу су прикуцали његову уредску и пореску листу, на којој су биле излепљене маркице до последњег месеца. Међу њима не беше ни једног писменог па су, место да испишу његово име на крстачи, прикуцали његову фотографију те — „Ако имаде ње кога свога на свијету, да може бар гроб да му нађе" — рекао је чика Сава.

Умро је Милета! — Трубио је његов бедни погреб великом улицом. Умро је са отвореним очима јер је био жељан живота; умро је са две слеђене сузе у очима јер је оплакивао сам своју смрт. Једна суза је оплакивала мене, јер ме није сачекао, а знао је колика је велика била моја љубав према њему и знао је колики ће бити мој бол! Једна је суза оплакивала њу, — Јасминку, — његову љубав, јер је знао да ће га она чекати, а он неће више никада доћи, никада... Знао је да ће она мислити што ли га нема, а никада више неће сазнати шта је било са њим. Једна је суза оплакивала његову младост која се тако брзо угасила, а једна је суза оплакивала његов бескрајно, неизмерно и неизвециво вољени Београд, који сада за навек оставља и који више никада неће видети, чије песме и музике никада више неће чути, кроз чије улице више никада неће шетати...

Његова последња шетња улицом његове среће и најлепших успомена, улицом његових идеала, кретала се тихо и побожно. Пред том тужном шетњом устави се понеко да скине капу и да ода последњу пошту једном младом раднику и човеку који се с толиким болом растао са овим светим градом махните љубави своје!

На зеленој палати отворише се прозори на спрату и с нова одјекну сетна песма:

„Купите ђевреке..."

То је Јасминка отварала прозоре да се проветре просторије од вина, дима и јела, у којима је њена госпоштина целе ноћи пировала дочекујући, уз музику и крештаву песму, своју величанствену Нову Годину.

Пир је трајао целе ноћи и цео дан до три часа по подне, када су аутомобилима одјездили авалским друмом, да у ресторану на Авали наставе весеље уз грохотан смех и сладострастан кикот женских гласића.

Јасминка је остала сама. Спремала је неред који су за собом оставили. Искористила је слободу и на велики радио-грамофон ставила плочу са песмом коју је њен Милета најрадије волео да слуша и пева. Песма је одјекивала са висина, а њен ехо као да је одговарао из дубине:

„Купите ђевреке..."

Уз звуке музике, певајући и сама, журно је спремала по соби... Хтела је што пре да буде готова, како би раније стигла на матине где ће је, мислила је, жељно очекивати њен Милета, као и пре, да му бар још једном падне на развијене груди.

Свеж ваздух са замрзле улице покуљао је у салон и освежио јој лице. Она се помоли на прозору и поглед јој се нехотично оте и паде испод палате на тротоар којим се је кретао овај тужни и бедни спровод, који ју ражалости и до сржи гану.

Погреб је прошао и измицао тихо и побожно, а она није прочитала његово име на хришћанском симболу смрти нити ће га икада прочитати.

Умро је Милета! — Али она то не зна и никада неће сазнати. Видеће само да га нема кад дође на састанак...

Џаз-банд ће свирати сезонски шлагер ванстепа:

„Купите ђевреке..."

Она ће га чекати, а он неће доћи. Ко зна шта ће она тад помислити?! Да ју је преварио и оставио; да је, можда, нашао другу... Ко зна шта све може мислити!.. Време ће пролазити...

личанственог облакодера одавала последњу пошту покојнику са сузом у оку и не знајући да је то баш онај велики погреб њене среће, погреб који дубоко задире у душу и болом скрхано срце обара и сагорева, пустоши... Погреб њених порушених идеала!

А са висине гранитне палате, уместо тужног Бетовеновог марша, брујала је са гра-

Она је лепа као јасмин; млада, као љубичица! Чекаће га и играће с другим. У томе ће га и заборавити. Само ће славуј на његовом гробу тужно извијати свој пој. Гроб ће му бити запуштен и обрастао у коров и џбуње...

Погреб је одмицао лагано и побожно у сусрет сунцу и пролећу; а она је са фасаде ве-

мофона мелодија веселог ванстепа њихове омиљене песме:

„Купите ђевреке..."

Као да је и сам живот са иронијом певао последњу посмртну песму овом убогом погребу „Тринаестог реда".

Душан Стевовић-Јазмин

КРАЈ

Прастари Сигиндунум и његови народи

II

4) *Тривали*

Они су били први суседи Сигиндунума, и зато је могућно да су били и насељеници у њему. Иродот спомиње и Тривале и Мораву — Маргус, која тече кроз њихову земљу. Тако он вели: „Из Илирика северу, преко тривалских равница текући Ангрос (Ибар) излива се у реку Маргус (Мораву), а ова у Дунав." Стара седишта Тривала налазе се усред Србије, која су они преко Агријеваца, пеонског народа у Тракији, раширили до Дунава. Године 376 пре Христа Тривали су освојили Тракију и изашли на обале Белога (Егејскога) Мора. Али доцније, њих су одатле Грци одбацили. Тривали су били груб народ. Плиније прича да су се тетовирали или шарали исто онако као и Трачани, као и да сваки Тривалац има на једноме оку две зенице. За Тривале вели Мавро Орбини (стр. 142) да су имали тако страшне урокљиве очи, којима су могли убити младића чим се разгневе. Уопште се види да су били у тесној вези са Трачанима.[1])

Чувени су били Тривали у време Филипа краља Македоније (359–336 пре Христа) и сина му цара Александра Великог (336–323) са којима су водили огорчене ратове, бранећи очајно своју слободу. У време рођења Александра Великога, будућега цара Македоније, Филип успе да победи Илире помоћу својих савезника Трачана и Пеона. Он упаде у Илирију, па пошто у Дарданији разори многа места, поврати се у Македонију. Међутим, када се је враћао из рата са Скитима на Дунаву, њега у повратку нападоше Тривали тако жестоко, да му разбише војску, која се сва распршта (пре 338 пре Хр.) Филипа тешко ранише у бок, убивши му коња, и да не беше Александра, који га спасе, Тривали би га убили. А Филип, докле год је био жив, остави Тривале на миру, сећајући се свога страшнога пораза.

Александар Македонски, после очеве смрти, да би осветио пораз у коме је и сам учествовао, нападе на Тривале и 333 год. избије на Дунав. Да ли код Београда или на линији Београд-Неготин, то се данас не зна, иако је та цела линија била у тривалским рукама. Тек после великих напада и крвавих борби, он савлада Тривале. Краљ ових, *Сирмо*, утече на дунавско острво Певки; доцније се Александар са њим измири. Када је Александар спремио поход на Персију, он покупи војску од Тривала, Илира и Дардана, коју сједини са Грцима-Македонцима. Опште је позната ствар, да су му се Тривали и остали народи показали увек верни, све док није завршио ратове у Индији. Вели се, да им је дао Привилегију или Повељу да Тривали могу слободно владати свима земљама од Јадранскога до Балтичкога мора. Имена пак неких илирских владара показују словенски карактер, као што су имена Плеврата I и Плеврата II. Сем македонскога цара, ударе на Тривале Аутаређци, илирски народ који је дошао са Неретве, па Тривале потисну на север и на исток те многи Тривали пређу Дунав и оду у Гете, који су им били сродни. Тада Аутаређци завладаше Сигиндунумом. Граница илирскога и трачанскога народа била је у Београду. У доба Апијана име Тривала било је врло живо а то је у II веку после Христа.

ДА ЛИ СУ СТАРОСЕДЕОЦИ БАЛКАНА БИЛИ СЛОВЕНИ ИЛИ НИСУ?

О овоме питању одговори су подељени као и мишљења научара. Али да пођемо редом. Срби се појавише у старим седиштима Тривала, где им је главни град Сигиндунум. Зна се да су Тривали дуго времена пробавили код Гета када су их Аутаређци истерали из њихових седишта. Али, по сведочанству Апијана, ипак су Тривали заостали око Мораве и Ибра у старој својој отаџбини, те је тривалско име трајало све до императора Константина Великог (274–337). По Зосиму (писцу из V в.), који је написао римску историју од Христа па до 410 год., можда су се Тривали у старва времена и називали Србима, зато што Грци, желећи умекшати реч *Срб*, називали су ове Тривалима, јер су у место *с* изговарали *т* по атичкоме говору, те је од Србљи постало Трбљи, Трибли и Тривали. Ови су пак били увек орни за битку по својој трачанској крви. Зна се из историје да су Грци Србе за сво време средњега века, па

[1]) Историја Српскога народа од Јиричека, стр. 6.

дакле и за време Цара Душана (1331—1353), називали Тривалима.[2]) Тако су Душана, док је био млади Краљ, називали краљ Тривала.

Да ли су Илири били словенскога рода и језика? Мавро Орбини (с. 151—153) тврди да су то били словенски народи. За доказ наводи Св. Јеронима, превод старога и новога завета на словенски језик, којим су Далматинци говорили на 200 год. пре него ли што су Словени дошли у Илирик. Тако он наводи и имена: Грапсо — Корита, Била Зора, што је доказ словенских имена. Дифрен наводи да је Сармација била општа колевка свију Словена, а сем тога у IV в. после Хр. са Хунима су били и Срби и Хрвати, који сви дођоше у Илирик.[3]) Да су Срби дошли из Сармације у Илирик, то смо видели у ранијем излагању. Горњу Мезију *цар Ираклије* уступио је Србима за показану храброст,[4]) што су ови и заслужили.

Да ли су староседеоци Балкана били словенски народи? О овоме питању постоје два мишљења код историчара. Јиречек, Нидерле и др. тврде да нису; на против, друго мишљење тврди да су староседеоци Балкана били словенскога порекла. Тако је мишљење код Шафарика, Куна, Лелевела, Беловског, Буткова, Черткова и осталих. О свему овоме, читалац ће најбоље наћи расправљено питање у делу Бугословскога: „Einführung in die Geschlichte der Slaven" — Jena 1904.

5) КЕЛТИ

Када су *Келти* били толико векова господари *Сигиндунума*, било би од потребе овде изнети укратко њихову *прошлост*, као и то каквим су животом живели, наравно у вези са *Сигин-дуном*, или Београдом.

А) *Прошлост.*

Порекло и језик

1) *Порекло.*

Први помен имену *Келта* налази се у земљопису *Хекатеа* из *Милета* (550—475 пре Хр.) у Малој Азији. Први историк који их спомиње јесте Иродот у својој II књизи. Именом Гала, Римљани су обухватили све колтске народе, настањене у Галији, Северној Италији, Јужној Немачкој, или тачније у свима земљама између Дњестра, Црнога Мора, Дунава, Рајне, Алпа, Пиринеја и Океана, па прелазећи преко Ламанша и обухватајући британска острва где су Енглеска, Шкотска Ирска. *Али одакле су дошли?* Мисли се, да су *Келти* око 1600 год. пре Христа, а то је већ доба бакра и гвожђа, дошли *из равнице* Средње Азије, заједно са претцима *Пелазга* или првим становницима *Јеладе* и *Италије*, као и оним *Словенима* који остадоше неколико векова у источној Европи, али, много пре Германа, тако, да Грци заузеше Јеладу, Латини Италију, а Келти остадоше неколико векова у Средњој Европи. Док је трајало ово велико кретање, многи се делови, Келта зауставише у *Дунавској равници* и, поред Алпа, докле се њихова главна сила упути на Запад, све донде, докле допираше земља, када угледаше свуда око себе *бескрајно море*. Велико путовање Келта, започето из *Бактрије* у средњој Азији, би овим завршено на *девет стотина година пре Христа.*

2) *Језик.*

Каквим су језиком говорили? Њихов језик, келтски, спада у индоевропске језике, јер се битним одликама везује са групом језика у Индији, и онима најгласнијим у Европи. Он нам је познат по изразима које су нам оставили грчки и латински писци; по *натписима, личним именима и именима места*, као и по савременим говорним наречјима посталим из *келтскога језика: ћаелишки*, сада у *Ирској* и *Шкотској*, бретонски, у *Бретањи*, у Француској. Тако у Ирској, тим језиком говоре 500.000 људи; у северозападној Шкотској 100.000; у Енглеској, у Галској Области (Bleicxe) 1,000.000 и у Француској, у доњој Бретањи 1,000.000 људи. Према келтским речима види се веза са Латинима, Германима и Словенима, али је ова јача између Келта, Латина и Германа.

Према овоме, језик говорен у то доба у Сигин-дунуму био је келтски, а то је онај исти који се је говорио у Галији.

3) *Келтско ратовање и ширење од 160—126 пре Христа, а затим нестанак.*

Келти из *Галије*, покренути њиховим ратничким духом, као и они са *Дунава*, кретоше се напред; први прећоше *Алпе* и *Пиринеје*, а други одоше у Грчку и Малу Азију. Тако је освојена од *Ибера Шпанија*, где постаде нов келт-иберски народ, који је давао силнога отпора надирању Римљана у те крајеве. У години 1400 пре Христа Келти продреше у Италију, под именом Умбријанаца, где населише целу равницу реке По-а (Еридан у Грка) и обалу Јадранскога Мора до Анконе. Даља кретања објаснио нам је Тит Ливије.

У то доба *Битуригија* у Галији имали су првенство. Њихов краљ *Амбигат* владао је над целом Келтијом. Али, иако је земља била напредна, ипак она није могла исхранити становнике. Тада Амбигат повери својим младим синовцима *Сетовезу* и *Белловезу* бригу око освајања нових земаља, куда ће одвести многобројне ратнике. Сетовезу свештеници, вра-

[2]) Срећковић, с. 544 нап. 1 „Свеопшта историја"; исто у делу О жупанијском добу.

[3]) и [4]) Рајић, „Историја" II, стр. 6—18.

чи, одреде равнице Средње Европе, далеко иза Херцинске Шуме (Шварцвалда), а Беловезу Италију. Обојица се кретоше у одређене крајеве и поведоше са собом људи колико су год могли, заједно са њиховим женама и децом, те су натоварена кола продужавала у бескрајност трупу освајача.

Заиста *Беловез* у 587. пре Христа упаде у Италију на челу *Инсубра, Боја, Сенона и Ceномана*, те и по други пут освоји север Италије, где оснива Медиоланум — Милано, прву келтску насеобину. Када Сенони продреше у Етрурију, тада наста сукоб са Римом, али Келти натерају Римљане, те се ови затворе у Капитол 16 јула 390 пре Христа. Ипак, *Сулпицијус*, војнички трибун римски, уговори с Бреном (вођом Келта или Гала), да се ови повуку из Рима и удаље, пошто им се плати *1000 ливара злата или 337 килограма*. Како су при мерењу Гали употребили *лажне мере*, то се Сулпицијус узбуни, на што Брен узвикну: Vae victis (Тешко побеђенима!) бацајући на теразије свој широки мач и свој појас.

Када је Беловез упао у Италију, тада се је *Сеговез* са *Битурзима*, Келтима из Галије, кренуо долином Дунава, пресавши његов средњи и доњи ток. *У четвртоме веку пре Христа, келтска сила била је највећа, јер су се тада Келти простирали од Дњестра у Русији, па до морских обала у Шпанији*. Године 385 пре Христа Келти нападоше на Илире, становнике западног дела Балканског Полуострва, а затим помогоше 356 пре Христа *Филипу краљу Македоније* и његовом сину *Александру*, те ови победише Илире, своје упорне непријатеље. Вели се да је Александар, у кретању ка Дунаву, срео келтско посланство упућено њему. Тада их је он запитао: „Чега се ви плашите?" „Да небо не падне", одговоре му они. Плод пак од својих победа задржаше Келти за себе, *јер од краја IV века пре Христа* они се утврдише у Панонији, а на северу Балканског Полуострва, основаше *Сингидунум*, данас *Београд*.

Око *300 година пре Христа*, север Галије, између Рајне, Марне и Сене, заузеше *Белги* — Белгијанци, код којих је била очувана сва *чистота верске* келтске прошлости. Од осталих Келта они су се разликовали што су били суровији, плаљи, вишљи по стасу и мање приступачни култури; за њих *Страбон* вели да су по изгледу слични Германима. У години 280 пре Христа Белгијанци на племена *Толистиби, Трокми, Тектозаги*, са Келтима на *Дунаву*, — а то су они које је ту довео *Батанат* поглавица, вели Атеној — *Скордисцима*, нападоше на Македонију и Тракију. Брен победи три македонска краља који погибоше у бољу, освоји равнице и поврати се натраг. Један од њих био је Птоломеј Кераун („муња"); Келти му понудише мир, ако хоће да га плати. Птоломеј захте од њих да положе оружје. Белгијанци се најсмејаше, нападе га и убише у бољу (280). Идуће године 279, Брен поново напад; упаде у *Делфе*, светилиште бога Аполона, где је пророчица (Питија) на троношцу проричала судбину људи и држава. У Делфима је чуван новац свију савезничких грчких држава, под управом *Амфиктиона*. Брен опљачка све злато које тада нађе, али, оно је за Келте било судбоносно. Вели се, да је свима његовим имаоцима произвело пропаст, докле није остављено на дно свете баре у Тулузи, посвећене келтском Аполону. Одавде га је украо римски консул *Сепијон*, да затим падне у руке Цимбра, и да буде почетак свију њихових зала.

Инак, одбијени од Делфа, Келти се повукоше, али је ово повлачење за њих било страшно. Глад, зима и напади планинаца створише Келтима страшна трпљења. Да би избегао своју рођену пропаст, Брен се уби 278 год. пре Христа.

Келти на Дунаву.

Остаци келтске војске повукоше се на север. Једни остадоше на северу, где су као велики народ познати под именом *Скордиска*, који у својим рукама држи *кључ Саве и Дунава: Сиинч-дунум или данашњи Београд*. Други одоше у Тракију, трећи у Скитију, а четврти прођоше 278 *Босфор* и одоше у Малу Азију, где у источној Фригији пре Христа створише Краљевину *Галатију*. Ова је трајала све до 25 године пре Христа, када постаде римском облашћу.

СКОРДИСЦИ[1])

Област

Област. Ево шта вели о њима грчки земљописац Страбон: „Они су живели поред Истра (Дунава) раздељени на две половине. Једни су били велики а други мали Скордисци. Први су били настањени између две реке које утичу у Дунав: Ноаре (Саве) и Маргуса (Мораве); Мали Скордисци живели су са друге стране Маргуса, те се граниче са Тривалима и Мизинцима". Према овоме Сигиндунум је био у власти Великих Скордиска.

Карактер. Њихов карактер, обичаји и језик био је као и код свих осталих Келта или Гала, о чему ће бити речи. Вели се да су једном приликом уништили читаву римску војску, па се затим сами кретоше у Италију, пошто су претходно сав Илирик опљачкали и опустили. На томе њиховоме путу заустави их Јадранско Море. Љутити због тога, Скор-

[1]) Катанчић, г. V., стр. 136—138; Н. Вулић, „Далашња Србија под Римљанима" Просв. гл. 1901 г.; Глас I XXII, 1910 год. „Прилози Историји данашње Србије у римско доба".

дисци пустиште своје стреле на морске валове да би казнили и само море.

Ратовања. Први почеци. Скордисци су били веома ратнички народ. Са обеју обала Саве и Дунава, на којима су били настањени, они се кретоше у ратне походе. Мир нису волели. Волели су рат, борбе, победе и освајања. Као такви они су били освајачи. Прво су себи покорили Аутаријате, једно илирско племе које живело у ново-пазарском крају, затим се потукоше са Тривалима. Страбон вели да су допрли до илирских, панонских и трачких крајева. Варош Еорта на Дунаву блиа је њихова. Али на томе није остало. Када су Римљани 168 пре Хр. Македонију прогласили за римску област, природно је морало доћи до сукоба између Скордиска и Римљана. И заиста на 33 год. после освајања Македоније, а то је 135 год. пре Хр., сукобише се Римљани под римским претором Марком Касканијем са Скордисцима. Вели се да је овај у овоме рату био срећан. Рат је дакле са Скордисцима започет са југа.[2]) Ко би веровао: он је трајао са већим или мањим прекидима, равно сто и педесет година, т.ј. од 135 год. пре Хр. па до 15 год. после Христа.

Даље ратовање: Хтевши да покори Илире и Далматинце, Гајус Порцијус Катон удари 114 год. пре Хр. на Скордиске, али буде потучен. Сједињени са Трачанима и Дарданцима, Скордисци потукоше до ноге римску војску, а оно што није пало у борби то заробе. Тада допреше до Делфа у Грчкој и избише на Јадранско Море. Овај велики успех Скордиска није био дугога века, јер већ идуће године почињу за Скордиске порази. Када су Скордици пустошили и пленили Тесалију и Македонију, 113 год. пре Хр. дочека их Дид и протера у Тракију. Још их је даље гонио Марко Ливије Друз, 112 год. пре Хр., спречивши им прелазак преко Дунава Трачанима, којих је било на другој дунавској обали. Такво је мишљење код Конса.[3]) Одавде произилази то да је Друз, непрекидно гонећи разбијене Скордиске, морао допрети до самога Дунава, те је он био први римски војвода који је избио на дунавску обалу, као што мисли немачки историчар Момзен. И после свега овога, ипак ратоборни Скордисци продреше до реке Хероуса (Марице), али их је 110 год. пре Хр. потукао Муниције Руфус, прешавши коњицом преко залеђене реке, тако, да су у овој крвавој битци Римљани исто тако поступали према Скордисцима као што су ови према својим непријатељима. Римљани су их убијали ватром и гвожђем, секући им руке, — вели Конс. Апијан казује да је Римски конзул Луције Сципион 83 год. пре Хр. уништио Скордиске, али ово није потврђено доцнијим догађајима.

[2]) Н. Вулић: „Данашња Србија под Римљанима" Пр. Гл. 1901

[3]) Cons „La proyince Romaine de Dalmatie". 1881.

До Родопе и Хемуса (Балкана) дошао је Луције Калпурније Пизон; Гајус Скрибоније Курион имао је највише среће у ратовању са Скордисцима. Он је од 75—73 пре Хр., према историчару Фестусу,[1]) победио у рату Скордиске и први од римских војсковођа дошао до Дунава. Том приликом победио је Дарданце, који су живели у пређашњој Старој Србији, и Мезијанце, чија је област била данашња Северна Србија. Исто ово потврђује Еутропије.[2]) Према овоме *Курион* био је *први* римски војсковођа који је 73 год. пре Хр. ушао у Сигиндунум као освајач. Римски логор, *Каструм Романдум*, према римској стратегији, морао је бити одмах подигнут у Сигиндунуму, чим је овај освојен, а то је 73 год. Међутим, све је ово било привремено, чак и онда кад је Курион и добио триумф у Риму. Скордисци, господари Сигиндунума, нису мислили да се просто покоре и савију пред Римљанима. Они су борбу наставили до краја.

У времену од 79—70 пре Хр. Апиус Клаудиус Пулхер, у своме ратовању, допро је до Сармације, а Теренције Варон и Лукулус до реке Дона у Русији. Апијан пак вели да се је тукао на граници Илирика, око ушћа Дунава. На ипак, римска власт над београдским пределом још није била учвршћена, те је рат и даље трајао. Антоније, римски проконзул 63 год. пре Хр., доста је неуспешно ратовао са Трачанима, те је ово стање остало све до 43 год. пре Хр., када је Марко Брут ратовање наставио. Али се деси 62 год. пре Хр. да се Дарданци побуне и ослободе испод римске власти, те постану потпуно слободни. А они су били непосредни суседи Скордиска. После 30 год. пре Хр., *Бастарни* са севера прећу Дунав, освоје велики део Мезије (данашње Србије), и покоре себи и Тривале и Дарданце, вели Дион, суседе Мезијанаца у Тривалској земљи. После 30 год. пре Хр. Сигиндунумом овладају *Бастарни*.

Од 35—33 год. пре Хр., Триумвир Октавијан, будући римски цар, нападе на Гепиде, Панонце и Далматинце, те је ушао у Илирик сувим. Он допре до Сења и Сиска (Сисције). У то време он је освојио Босну и западну Србију, где су били настањени Скордисци. Не зна се да ли је Октавијан допро до Дунава. Бастерне пак Марко Лициније Крас, син чувеног римског богаташа Краса, 29—26 пре Хр. претера преко Балкана, када су Бастарни били продрли до реке Хебруса (Марице). У томе рату он победи и Мезијанце и Трачане, што је доказ, да су се сви они народи били подигли против Римљана. Али 29 год. пре Хр. Крас освоји источну Србију, те је Сигиндунум пао у римске руке. Међутим, Трачани се побуне противу Римљана, али их Пизон победи и понова поврати римској сили. За то време

[1]) — [2]) Н. Вулић, Просв. Гл. 1901.

Мезијанци су били мирни. Када је цар Тиберије (14–37) хтео победити Панонце, вели се да су му тада Скордисци били на помоћи. Ипак је Панонце победио, на реци Драви, Север, царски легат. И најзад римски цар Тиберије присаједини римској царевини Илирик, Мезију и Скордиске, те сви ови крајеви постадоше римска област. Тако се обистинише оне речи са Трајанове табле на Дунаву: „Шта све не укроти сила Римљана". Тада су оне постале стварност. Рајић[3]) вели: „То је био велики народ... са Римљанима се је много пута борио и ратовао, докле се није иселио у Гетске степе и ишчезао". Сигиндунум остаде у римским рукама, а Скордисака неста из Београда и са Балкана.

Пропаст Келта.

У ратовима са Римом, *од 283–192 год. пре Христа*, Келти изгубише *Цизалпијску Галију*, т.ј. *Галију до Алпа*; од 236–218 Картагењани им одузимају *Шпанију*, а од ових 218–206 *Рим*. У 212 пре Христа Келти изгубише *Тракију* и *Витинију* у Малој Азији, а од 125–50 год. пре Христа изгубише и *Галију*, коју најпосле освоји целокупну *Кајус Јулијус* Цезар. Галија, као и све ове земље, постадоше римске области. *Германи, у III веку пре* Христа, упадоше у *Немачку*, те је ова за увек била за Келте изгубљена. *На крају I века пре Христа* остао је свега један келтски народ, *Готини*, у брдима *Судета*; али после сто година и њега *нестаде*. *Алпијске Келте* покори римски цар *Октавијан Август*; *Велику Британију* у I веку после Христа освојише Римљани. Једино *Келти* могоше избећи у Ирску, од својих неумољивих непријатеља *Римљана*, где се *задржаше* до данас, али у *малом* броју.

Узрок пропасти.

Зашто је келтски народ пропао? Зато што *између келтских народа у Европи није било никакве трајне везе*, те су их римске легије тукле једнога по једнога, докле нису Келти подлегли; затим у *Управи је владало безвлашће, јер су скупштине биле без вредности*, те су се келтске државе *узајамно тукле и свађале*, чиме се је Рим највише и користио, па их је све и покорио. Није било *никакве свести о дужностима, покоравања једноме човеку или телу*, није било никога ко би их *натерао на покорност*, те није ни било *никакве трајно организоване средишне силе, која би прикупила све Келте око себе, и чије би се заповести у миру као и у рату извршивале*. Келти су дочекали да их покоре Римљани и Германи, царство им се распало и они за увек ишчезли са позорнице света.

[3]) Рајић „Историја" II, с. 99.

Б) Какви су били Скордисци, који су држали Београд?

1) *Карактер.*

Како су сва келтска племена имала исте обичаје, то су у очима странаца претстављали један исти народ. Ево шта говораху Грци и Римљани за Келте, а што се може потпуно односити и на Скордиске: „Неукротим народ, који не ратује само са људима, већ и са природом и боговима. Са мачем у руци они иду противу изливене реке и разбеснелога мора". Великодушна и храбра природа чинила их је још страшнијим. Увереду једнога сви свете. Имали су дара за говорништво и подражавање; били су отворени, али и хвалисавци и разметљиви.

2) *Изглед.*

Диодор из Сицилије овако описује Келте: „Висока раста, беле коже, плаве косе. Једни брију браду, а други је умерено пуштају; племићи остављају два *велика брка*, да би били страшнији. Гали су страшнога изгледа; глас им је јак и суров; мало говоре; изражавају се у загонеткама, показујући да знају много ствари. Преувеличавање много употребљују; у говору прете, охоли су и све своде на страшно, али имају памети и способности да се поуче. Имају песнике – *барде* који певају песму пратећи је неком харфом слично *лири*."

3) *Обичаји.*

Живе расејано у породицама патријархалним по њима у древним кућама, покривеним стрњиком. Покретност, неколико лонаца и ваза од метала. Живе од *белоћа смока и свињскоћа меса*; пили су *јечмено пиво*, пшеницу са или без меда; ручају чучећи на кожама од вукова и паса. *Оџишта су са бакрачима и режњевима черека меса*. На гозбама износе мало врста јела, али у изобиљу. Често се пута у току гошћења потуку, јер презиру живот.

4) *Одело.*

Келти имају *кратку и тесну туницу*, ишарану разним објама; *чакшире* су им широке; *оџртач* им је од штофа, са разнобојним квадратићима, а овај је зими дебљи а лети лакши; сав шарен од живописних боја, кога прикаче копчама на рамену. Сви се Келти лепо и укусно одевају. И људи и жене накићени су сребрним и златним накитом. Кад је мир, не носе капе већ пусте да им косе расту, савијајући их у круг и стављајући их наврх главе. Ратничке воље брију лице, пуштајући два дугачка брка, који им падаху до рамена.

5) *Како се боре?*

Келти су се вековима служили двоколицама са два коња. На колима је један кочијаш и један ратник. Прво баце копље, па сиђу са кола и нападају мачем. Они ово раде свом силом, како би непријатеља разбили још у почетку. *Неки толико презиру смрт, да улазе у борбу без икакве оружја сем појаса око тела.* Пре битке позивају на двобој најодабранијега непријатеља, машући оружјем, да би га уплашили. Када ко ово прими, остали Келти певају, хвалећи своје претке и њихово јуначтво, а вређајући непријатеља. Побеђеноме непријатељу секу главу, па ако је то чувени непријатељ, неће да продају главу ни за оволико злата колико би глава била тешка.

6) *Вера.*

Као и остали народи, Келти су обожавали природне силе. Кирк, био је најстрашнији ветар; *Торан* дух грома; *Бел*, бог сунца; *Теутат*, бог трговине, проналазач вештина; *Огмијос*, бог песништва и беседништва, кога су представљали са златним ланцима из његових уста, да би загосподарио слушаоцима, и тако даље.

Свештеници били су *Друиди*. *Друидизам* није био написан, и ако су друиди имали узвишена веровања, која као да су добили из Индије. Састојао се из 20.000 стихова напамет изговорених. Није било допуштено да се ови стихови напишу, и ако су се Келти служили *грчким* словима. Веровали су у *бесмртност душе, у награду и казну* на другом свету, али су *жртвовали живе људе*, да би се *откупио други човек*, те да се богови умилостиве. Друиди су учили да душа после смрти не пропада, већ прелази из једног тела у друго. Тако су Келтима усадили храброст. Говорили су *о кретању звезда*, огромности васионе, величине земље, сили и моћи богова итд. То је била филозофија донета у Европу са британских острва, где су келтске традиције најраширеније. Ево неколико изрека: „Треба се много бринути о васпитању своје деце. — Позајмљени новац на овом свету биће враћен на ономе. — Сви су оцеви породице краљеви у својим кућама." — Друидизам је у VI веку после Христа ишчезао.

7) *Управа.*

Келтима су управљали *Друиди* или свештеници. На 300 година пре Христа воће племена разбише друидски јарам и прозваше себе краљевима. Али се побунише келтске вароши, којима прију друиди, те се власт краљевска уништи и створи се демократска владавина, племића и друида. Сенат је именовао годишње *вертобрета*, војсковођу и судију. Дејство сената било је неправилно, а права сужена.

8) *Право.*

Жена је била слободна у избору мужева. Она је доносила *мираз*, али и муж у свом имању треба да има равну вредност миразу. Оба дела смешају, те је све ово припадало ономе супругу који другога надживи. А овај је наследио и сву уштеђевину. Муж је имао право живота и смрти над женом и децом, као што је то било и у првобитном римском праву. Воће, имале су право да имају више жена. Оцу је било забрањено чувати сина код себе, све докле овај не буде у стању носити оружје, а дете је расло у некој другој усвојеничкој породици.

9) *Какав је био језик Скордиска у Сиднидунуму?*

Даје се извести да је то био језик сличан бретонскоме, који се данас говори у Бретањи, у Француској. На пример, један текст који се односи на Еванђеље: „Раг евел — се ео ен деус Дуе карет ар бед, ма ен деус роед е Ваб уник — ганет, евит на везо кет колет пилубенаг а гред енен мес ма ен девезо ар вуез етернел."

Како су Бретонци данас остаци Келта, око 1,000.000 људи, то мислимо да је се овим језиком говорило и у Сингиндунуму, за то што су Арморикинци и Битуризи, одакле је и пошла силна навала на Дунав, били једно исто.

Ето, такав је сличан живот био у *Скордиска* у *Сиднидунуму* 300 година пре Христа, па све до освајања овога града од стране Римљана. Са овим је завршен *прастари Сиднидунум* пре Христа. После Христа у њему ће се појавити нови народи, па ће назад ишчезнути и сам прастари назив града, те ће се појавити сасвим нови, а то је *Бели Град* или *Београд*, назив који су му дали нови становници, *Бели Срби*.

ЗАКУЉАК

У прастаром Сигиндунуму, били су ови народи:

1) Трачани — 2) Илири — 3) Мезијанци 4) Сигини — 5) Тривали — 6) Лутарођати — 7) Бастарни — 8) Келти.

Радивоје К. Новаковић

Општинска самоуправа у Београду у доба заснивања 1839 год. до 1845

— Први претседници Општине београдске —

1

Општинска самоуправа у Београду почела је да функционише септембра мес. 1839 а на основу Закона о општинама од 13 јула исте године. Може се поставити питање: ко је водио рачуна о пословима вароши пре доношења тога закона. Маколико да је у оно време живот био примитиван, ипак су саме прилике наметале проблеме које је требало решавати. Пре но што је самоуправа створена, постојала је једна врста незваничне самоуправе, незванична организација, која се бринула о општим потребама вароши и коју је државна власт признавала, премда никаквог закона о томе није било. Та организација звала се *Обшчество* и исто су сачињавали старешине (устабаше) Еснафа и виђенији грађани.

Никакав, ни административни акт није постојао о правима и дужностима Обшчества, али, држава га је прећутно признавала, радила у договору са њим и помагала га. Чак је постојао и буџет који се слао на одобрење Кнезу Милошу, у чијим је рукама и сва власт била.

Обшчество је обављало послове преко кметова, који су први пут постављени у Београду 1822, а пре њих, уз помоћ Народне канцеларије, чије су функције 1826 прешле на Магистрат, односно Суд за варош Београд. До 1826 постојало је и звање *Кнеза*. Он је био члан Народне канцеларије, у којој је заступао Београд, договарао се са Обшчеством и био његов извршни орган.

И кметове, и кнеза постављао је Кнез Милош у договору са Обшчеством. Врло су чести били случајеви да је Милош давао право Обшчеству да само врши избор, а њему само поднесе извештај.

Обшчество се је створило спонтано, силом прилика, јер централна власт није била у стању да види и локалне потребе вароши. Грађани, којих су се локалне потребе највише и тицале, морали су се довијати да и сами нешто раде, и да поред дажбина за државу створе дажбине и за своје потребе.

Према томе, доношење закона о општинама санкционисало је стање које је већ постојало, дало му званично обележје и савршенији облик и стављена општина под контролу државе.

Законом од 13-VII-1839 предвиђео је три класе општина. У прву је спадао Београд, у другу округне, а у трећу све остале општине.

Општинска самоуправа у Београду имала је велики делокруг рада. Поред суда, који се звао Примирителни, постојао је и одбор од општинара, састављен „из свију класа житеља." Кад је у питању било решавање ствари које су се тицале целе општине, онда су у седницу позивани сви општинари, а кад су се решавале ствари од мањег значаја, довољна је била и ¼ општинара.

Општина београдска имала је три врсте власти: судско-извршну, самоуправну и полицијску. По судској грани Примирителни суд је судио судске спорове до 100 гроша, а могао је и преко те суме, чији максимум није био одређен, ако су то парничари желели.

По полицијској грани Суд је могао казнити до 3 дана затвора, или до 10 батина.

Примирителни суд и Управа вароши носили су име *Управителство вароши Београда*, али то није дуго трајало. Указом од 20 децембра 1841 управа је издвојена од општине и постала чисто државна установа.

Суд су сачињавали главни кмет и два помоћника. Закон је био доста непотпун и нејасан. По закону, претседник Примирителног суда био је у исто време и управитељ вароши. Логично је било да главни кмет буде и управитељ вароши. Тако је резоновала и прва општинска управа, али не и државна. Око тога се општина с правом спорила са државом, али без успеха. Противно духу закона, држава је задржала за себе право да поставља управитеље вароши, а тим самим и претседника Примирителног суда, односно претседника општине.

Држава је најзад увидела да није била у праву, па је крајем 1841 одвојила управу вароши од општине и тиме прекинула неприродан однос између те две разнородне установе.

Општина је имала права да води непосредну преписку са свима попечитељима (министрима) „и од њих налоге и наставленија прима."

До краја 1841 Општина је плаћала целокупан персонал полиције, сем управитеља вароши.

Иако је стварање општине било нешто ново, то за оне прве раднике у општинској самоуправи није било необично и тешко. Рад у ранијем Обшчеству био је подлога за рад у самоуправи. Наши стари не само што су били способни да раде, него су умели и да бране своја права. То су најбоље показали у спору који су водили са државом око постављања управитеља вароши. Осим тога спора било је и других и неке од њих објавили смо пр. год. у „Општинским новинама" и „Политици". Вођење тих спорова показало је не само способност и умешност наших старих у раду на пословима, него и несавитљивост, неподложну компромисима, када су у питању биле ствари начелне природе.

Један интересантан спор био је 1840 г. Управник вароши и претседник Примирителног суда наплатили 1000 талира касапске аренде и с пристанком Суда исплатили дужну плату за 4 месеца четворици пандура, а међутим ти пандури били су преко оног броја — осам — које је одбор буџетом одобрио. По среди је био ванбуџетски издатак. Кад је то одбору достављено, он се је огорчио и овако одговорио:

„Кад управитель вароши налоге наше не прима и може без нашег дозволења служитеље исплатити, то ми од данас престајемо бити обштинари, од свега се у будуће отричемо и управительство нека нас више не позиваље, нити ма шта оћемо да знамо."

На све ово, пошто је од управе извештено, Попечитељство је одговорило овако:

„Што се наших момака тиче, попечитељство не може таково определити, него обшчество је дужно онолико пандура издржавати колико Управительство општини докаже да је необходно нужно и да се без њи поредак у месту одржати не може."

Општина је овај спор добила, јер управник је био дужан да докаже неопходност потребе. Према буџету за 1841 управник није успео да убеди општински одбор, јер је и даље остало 8 пандура код полиције, које је општина плаћала.

Чињеница: да је управник вароши био у исто време и претседник Примирителног суда, чинила је да су односи између управника-претседника с једне стране и Суда и одбора с друге стране били чудни и ненормални.

У самом почетку деловања општинске самоуправе, у децембру 1839, Општина је под потписом кмета Јевте Поповића, који је иначе био трговац и старешина болтаџиског еснафа, и писара А. Араницког, тужила Попечитељству правосудија управника Илију Чарапића, односно и свога претседника, што је пустио из апсе Лудвика Винклера, кога је Суд казнио затвором због непристојног понашања.

Тај акт из Попечитељства правосудија упућен је Попечитељству внутрени дела, које је дало овај одговор:

„Управитель вароши у исто време је и претседник примирителног суда и ако је путшањем Винклера из апса управник учинио какву кривицу, онда је за то надлежно Попечитељство правосудија, под којим је управник вароши по струци судејској. Попечитељство вн. дела могло би узети на одговор управника само онда да је учинио какву кривицу по струци полицајној."

У овом случају општина није успела. Очевидно се виде празни изговори, да се не би донело никакво решење.

У доба, кад је општинска самоуправа створена, Београд није био тако мала варош., како би се иначе могло мислити. Из једног извештаја комисије која је 1841 г. на ограничењу атара радила, види се да „атар остане који је и био, као што је познато, до Лауданових шанца." Из једне пресуде општинске из 1845 види се да је Општина београдска решила један спор о својини земљишта које се налазило у Булбулдеру.

Из једног предмета из 1839 може се видети да је општина те године имала козару на Ташмајдану.

Означени примери потврђују да је атар општински био велики. Није тако мали био ни реон саме вароши која је била ограничена шанцем. Ту варош, у погледу безбедности, чували су прво 10 патролија и 36 грађана, одређиваних по реду, па се је 1842 број плаћених попео на 72, од кога броја 36 је плаћала држава. У 1842, кад се управа вароши издвојила од општине, број кварталника од 4 повишен је на шест, с тим, да се, кад потреба престане, двојица укину.

Прве општинске управе имале су пуне руке послова. Желело се да се што више уради и то првенствено у погледу унапређивања трговине и занатства, али не занемарујући никако ни остале потребе. У 1845 општина је изабрала одбор који ће сваког четвртка, у присуству једног члана суда и деловође, расправљати трговачко-занатска питања. Седнице су имале да се држе „у школском зданију."

Попечитељство је одобрило ову намеру, али са великим изменама. Општини је одобрено да из средине општинара изабере неколико њих, који ће се о поменутим питањима договарати па све то доставити општинском одбору на коначно решење.

Пошто је општина ставила у изглед доношење нарочитог статута „то се, како је се Попечитељство изјаснило, више не може одобрити, док се штатути не сочине и на одобреније не поднесу."

Исте године основана је и Трговачка школа и Општина је одредила школске просторије за држање предавања.

Опет 1845 Општина је тражила од управе вароши одобрење да може направити један канал од нужника у школи.

Из овог акта видимо да је и онда постојала канализација.

Није познато колико је и шта је урађено у периоду 1839—1845 на уређењу вароши. Досад познати буџети за 1840, 1841 и 1842 нису имали позиције за грађевинске послове. Међутим зна се да је Општина правила зајмове и вероватно су технички радови из зајмова исплаћивани.

Исто тако зна се да је држава о свом трошку изводила радове у Београду изван шанца.

У 1842 по Височајшем решењу ВН 854 од 4-VIII-1842 решено је:

„Да се криви сокаци од Стамбол капије до Батал џамије по могућству исправљају и где без великих трошкова бити може да се сасецају, просецају, или оно с њима чини, што се без велике муке и големог трошка чинити може."

Исте године рађен је пут од Совјета до Докторове куле (Болнице за душевне болести).

Требало је те године просећи пут од Теразија до пиваре, али Совјет није одобрио, јер би пут био много стрм. Тај пут, то је данашња Балканска ул.

По решењу ВН 475 од 12-IV-1844 калдрмисан је пут од Стамбол капије до Двора.

По решењу ВН 925 од 11-VII-1844 „да се о трошку Правительства покалдрми оно парче сокака водећег од пиваре, поред Совјета ка касарни."

Ово је данас улица Адмирала Геприта. Совјет се налазио преко пута Вазнесенске цркве.

У 1843 Совјет је решењем бр. 526 од 8 маја забранио да се плаџеви изван шанца, око касарне, заграђују док о томе уредба не изађе. Држава је овим хтела да већи број плаџева задржи за себе.

Абациска чаршија, данас ул. Краљице Наталије, израђена је око 1843. Те године Совјет је под бр. 266 од 16-III-1842 решио „Да се на 42 пореске главе Еснафа абациског подели правителствена ливада код овдашњег окружног суда ,с тим да сваки дужан буде за 2 године на свом плацу подићи зданије, иначе ће се плац од њега одузети и другоме дати."

Као што се види држава је радовима ван шанца много помогла општини и благодети тог помагања осетиле су се много доцније, кад је општина, имајући финансијских средстава, почела да ради на модернизовању Београда.

3

Тешко је утврдити имена претседника Београдске општине од 1843—1870. Међутим знају се имена претседника за 1839 до 1841 закл. и то захваљујући томе што су ти претседници у исто време били и управитељи вароши Београда.

Први претседник Примирителног суда био је *Илија Чарапић*, син Васе Чарапића. Постављен је 7 маја 1839, а смењен 27 маја 1840. Умро је 1842. Његовој удови, пошто онда још није постојала пензија, дато је на име помоћи из државне касе 100 дуката.

Други је био *Милош Бојићевић*, од 28 маја до 24 септембра 1840. Стрељан је 1844 у Шапцу, као учесник у Катанској буни.

Трећи је био *Младен Жујовић*, од 25 септембра 1840 до краја 1841.

Младен је рођен у Јешевцу, окр. крагујевачког 20 јула 1811, а умро 16 маја 1894 у Београду, као државни саветник у пензији.

Као војни питомац био је 1833/4 у Русији и по повратку постао официр.

По одласку Кнеза Михаила из Србије, био је окован и осуђен на 5 година заточења. Виши суд га је помиловао и прогнао у Немичкуће (Космај).

Државни саветник постао је 1861 и у том звању пензионисан 1878.

Младена је неко доставио Попечитељству 1841 г. да не долази на седнице Примирителног суда. На то је он овако одговорио:

„Да је свагда при важнијим потребама у примир. суду као председатељ заседавао... Ако је предпостављено Попечитељство извешћено да долеподписани управитељ никако у Примир. Суду не заседава, то покорно моли да тога достављача именује и допусти да се с њим пред судом судити може. Иначе, ову пребачену немарљивост онда ће само управитељ претрпети ако чланови Примир. суда противу чисте совјести могу казати да он по потребама у заседанија Примир. суда не долази."

Септембра идуће године биће стогодишњица од оснивања прве општинске самоуправе у Србији. Добро би било да се она тада ма на који начин обележи.

Драг Ј. Ранковић

Прослава Краљевог Рођендана у Београду

— Огромно учешће грађанства на прослави претворило је Рођендан у велики народни празник —

У јубиларној години народног ослобођења и уједињења прослављен је Рођендан Нђ. В. Краља Петра II, 6 септембар, на много широј основи и много величанственије него раније. На позив Претседника Београдске општине г. Владе Илића, београдско становништво је листом узело учешћа у овој прослави и претворило је тако у општи велики народни празник. Срдачно и спонтано манифестовали су Београђани своју љубав према Краљу и Династији Карађорђевића.

Општинска управа, на челу са Претседником г. Владом Илићем, извршила је обимне припреме за овај велики дан. Све је било до детаља простудирано и изведено прецизно и благовремено. Разноврсни, укусни и богати украси Престонице, као и организација прославе, а нарочито многобројно учешће грађанства у бакљади уочи рођендана, — у самој поворци, на тротоарима, на прозорима и балконима зграда — превазишли су све што је досад Београд доживео после свадбених свечаности Краља Александра I и Краљице Марије.

Свечана седница у Градској већници

Народна светковина почела је свечаном седницом у Градској већници Општине града Београда, у којој су на окупу били сви градски већници, општински директори и претставници свих београдских националних, витешких, привредних, хуманих, културних и других организација, на челу са претседником Београдске општине г. Владом Илићем.

За ову свечаност зграда Београдске општине у Узун Мирковој улици била је нарочито украшена споља и изнутра. Поред дивних светлосних украса на фасади, које смо описали у уводном чланку, и унутрашњост зграде је одавала свечано расположење. Хол, степениште и ходници зграде били су украшени заставама и зеленилом. Градска већница такође је била веома лепо декорисана. На челу већнице налазила се уметничка слика Нђ. В. Краља Петра II у одори из доба Вожда Карађорђа. Безброј упаљених сијалица давао је дворани свечан изглед.

Још пре 18.30 часова сва места у Градској већници била су заузета. Обе галерије такође су биле препуне.

У првим редовима у већничкој сали седели су претставници вероисповести: православне епископ г. Дионисије, римокатоличке г. проф. Јустин Смелар, старокатоличке бискуп г. д-р Калођера, јеврејске рабин г. проф. Калдерон и муслиманске имам г. Абдула Хаџић.

Своје изасланике на ову свечану седницу послале су ове организације и установе:

Националне и витешке:

Удружење резервних официра и ратника, Удружење ратних инвалида, Савез ратних добровољаца, Удружење четника, Удружење бранилаца Београда, Удружење носилаца Карађорђеве звезде са мачевима, Удружење белог орла са мачевима, Удружење носилаца албанске споменице; Соколска жупа Београд, Савез руских Сокола, Народна одбрана, Јадранска стража, Савез скаута; Добровољна ватрогасна жупа — Београд, Добровољна ватрогасна чета Београд I.

Привредне и професионалне:

Трговинска, индустријска, занатска, адвокатска, лекарска, инжињерска и апотекарска комора; Општинска штедионица; Београдска трговачка омладина, Трговачко удружење — Земун, Удружење трговаца разних струка, Удружење трговаца стакларске струке, Удружење трговаца аутомобила, Удружење дрвара, Удружење трговаца мануфактуриста; Савез рударских и топионичарских предузећа, Удружење млинске индустрије; Удружење грађевинара, Кожарско удружење; Удружење бифеција, Удружење млекара; Друштво женских лекара, Удружење званичника и службеника П.т.т., Удружење сопственика аутотаксија, Удружење домаћица, Удружење носача, Удружење школских службеника и ложача;

Хумане, културне и друге:

Савез хуманих друштава Краљевине Југославије, Удружење породица погинулих и умрлих официра у рату, Заштита слепих девојака, Друштво „Симеон Мирочитиви", Друштво „Српска мајка", Добротворна задруга Српкиња — Земун, Материнско удружење, Хумано друштво „Д-р Драгослав Поповић", Опште хумано друштво службеника, Хумано друштво „Милосрђе", Друштво „Мајка Јевросима", Хумано друштво „Са-

виначко сирозе", Дечје обданиште бр. 2, Дунавско дечје обданиште, Обданиште Кола српских сестара на Насељу Краља Александра I, Дечје обданиште „Краљевић Томислав", Дом стараца и старица Мојсијеваца, Јеврејско женско друштво „Добротвор", Хумално-културно друштво „Шемајо де Мајо"; Југословенски женски савез, Београдско женско друштво, Друштво „Кнегиња Зорка", Друштво „Краљица Марија", Друштво „Кнегиња Љубица", Друштво „Карађорђе", Коло српских сестара, Коло госпођа, Удружење „Народна свест"; Певачко друштво „Станковић", Певачко друштво „Никола Тесла"; Удружење пријатеља уметности „Цвијета Зузорић"; Женски хришћански покрет, Православна хришћанска заједница — Земун, Руско женско друштво, Јеврејско женско друштво; Савез јеврејских верисповедних општина Краљевине Југославије, Јеврејска верисповедна општина Ешкенаског обреда, Јеврејска сефардска верисповедна општина, Јеврејска читаоница, Исламска верска заједница, Удружење Јермена Краљевине Југославије.

Пре почетка седнице сви присутни уписали су се у спомен-књигу Општине града Београда за свечане седнице.

Тачно у 19 часова у Градску већницу ступио је претседник Београдске општине г. Влада Илић, кога присутни дочекују аплаузом.

У истом тренутку кроз прозоре општинске зграде, у којима су гореле свеће у част рођендана Њ. В. Краља, допиру поклици раздраганих Београђана са улице и звуци маршева које су интонирале музике, одлазећи на заборно место, одакле има да крене бакљада.

Говор претседника г. Владе Илића

У потпуној тишини, која је завладала двораном, претседник Београдске општине г. Влада Илић отворио је свечану седницу Градског већа посвећену рођендану Њ. В. Краља Петра II. Једгровит говор г. Претседника, одржан том приликом, гласи:

— Господо градски већници!

Уважене даме и господо!

Сутра се навршава петнаест година од оног радосног дана када се родио у престоном Београду наш млади и толико вољени Владар Њ. В. Краљ Петар II. (Бурно клицање: Живео Краљ!)

За првенца Витешкога Краља Ујединитеља, још док је био у колевци везиване су најлепше наде, и његов сваки корак у будућност пратио је цео наш народ са највећим интересовањем и љубави.

Али од како је, у изузетно трагичним приликама ступио на престо својих славних предака, наш млади Краљ постао је предмет сталне пажње свих грађана ове земље, који за његов успех и срећну владавину Његову гаје најлепше и најтоплије жеље. У Престолу и Карађорђевој династији наш народ види најсигурнији стожер националног окупљања и најбољу гаранцију за напредак недељизе Отаџбине и у садашњости и у будућности.

Наш млади Краљ је симбол младости наше националне државе. Ми гледамо у Њему оличење свих врлина Његових славних предака почев од неумрлог Вожда, оснивача националне независности па до Његовог великог родитеља, Краља Мученика, Витеза и

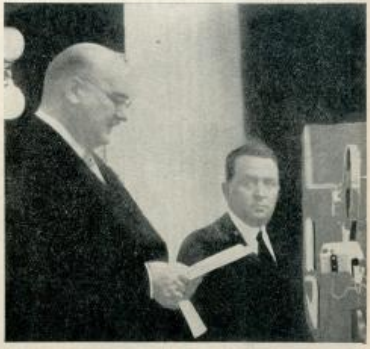

Претседник Општине г. Влада Илић говори на свечаној седници Градског већа

Ујединитеља. (Поклици: Слава Краљу Мученику!) Још док је далеко од државних послова, Он је освојио срце свога народа, и кад Га поздрављамо данас, уочи Његовог шеснаестог рођендана ми изражавамо најинтимнија и најдубља осећања целокупног становништва нашег лепог града. Кроз овај свечани скуп, преко својих званичних и незваничних представника, Београд, пуних груди, кличе своме младоме Монарху: да дуго живи и срећно влада овим народом југословенским, из којега је поникао и за који га везује, уз прописано Свемогућега, славна прошлост Његовог Краљевског дома. (Одушевљено и дуготрајно клицање: Живео!)

У овом свечаном тренутку када упућујемо срдачне честитке, пуне искрености и топлине, нашем младоме Владару, ми не смемо заборавити ону добру и племениту пример Мајку, (Клицање: Живела Краљица Марија!) која би над младим Краљем Југославије, усађујући у Његово чедно срце и Његову племениту душу осећање дужности за велике послове који Га очекују у скорој будућности и свету искру прелелике љубави за узвишени владарски позив који Му је судбина доделила.

Изражавајући Краљици Мајци дубоку благодарност, ми у исто време дугујемо не мању благодарност мудрости високо просвећеног и умног Кнеза Намесника Павла, (Дуготрајно клицање: Живео Кнез-Намесник Павле!) који за преме малолетства Њ. В. Краља води сигурном руком брод наше државе кроз узбуркано море међународних односа у све тише воде мира и благостања.

Ја вас позивам, господе и господо, да дамо израза нашој поданичкој оданости и верности Краљу

Југославије Петру II и славној династији Карађорђевића, искреним поклицима, који долази из дубине наших срца:

ДА ЖИВИ КРАЉ ПЕТАР II!

ДА ЖИВИ СВЕТЛИ ДОМ КАРАЂОРЂЕВИЋА!

ДА ЖИВИ НАША ЛЕПА, ВЕЛИКА И НЕДЕЉИВА ОТАЏБИНА ЈУГОСЛАВИЈА!"

са присутним претставницима свих националних, витешких, културних, привредних, сталешких и хуманих организација, шаље своме младоме Краљу у име целокупног становништва Београда најсрдачније честитке и изразе непоколебљиве поданичке верности и неизмерне љубави.

Београд је вечито свестан колико наш херојски народ дугује славној Династији неумрлог

Са свечане седнице у Градској већници

Крај говора претседника г. Владе Илића дочекан је бурним и дуготрајним одушевљеним клицањем Њ. В. Краљу Петру II, Њ. В. Краљици Марији, Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу и Југославији.

Телеграфска честитка Њ. В. Краљу

Кад се клицање стишало, претседник г. Влада Илић рекао је:

— Сматрам да тумачим осећање не само свих нас овде присутних, већ и целокупног становништва нашег славног града, ако вам предложим да Њ. В. Краљу упутимо телеграм следеће садржине:

„ЊЕГОВОМ ВЕЛИЧАНСТВУ КРАЉУ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПЕТРУ II

БЛЕД

Са своје свечане седнице одржане данас у част шеснаестог Рођендана Вашег Величанства, Градско веће Вашег Престоног Београда, заједно Вожда за срећан исход исполинске борбе за ослобођење и уједињење наше лепе и велике Отаџбине.

Он је дубоко уверен да ће под срећном владавином Вашег Величанства наша племенита, велика и недељива Југославија, коју је Ваше Величанство примило у наслеђе од својих неумрлих предака Петра Ослободитеља и Александра Ујединитеља, бележити деценије срећног напретка у миру и благостању.

Са том вером Престоница Ваше недељиве Краљевине кличе своме младоме Монарху из дубине свога радосног срца:

ДА ЖИВИ ЊЕГОВО ВЕЛИЧАНСТВО КРАЉ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПЕТАР II
ДА ЖИВИ СЛАВОМ ОВЕНЧАНИ ДОМ КАРАЂОРЂЕВИЋА!"

Читање телеграма присутни су саслушали стојећи, и срдачно су клицали Њ. В. Краљу, и Краљевском дому Карађорђевића. Кад је претседник г. Влада Илић завршио читање телеграма, хор певачког друштва радника Ди-

рекције трамваја и осветљења „Никола Тесла" отпевао је снажно и грохко државну химну. Крај химне такође је дочекан одушевљеним клицањем:

— Живео Краљ!

У 19.15 часова претседник Општине г. Влада Илић закључио је седницу и позвао присутне да уз музику учествују у бакљади коју Београдска општина организује у част рођендана Њ. В. Краља Петра II.

Свечана седница Градског већа преношена је преко радија.

Формирање поворке

За време док се у Градској већници одржавала свечана седница Београђани су у масама хитали ка улици Маршала Пилсудског, где се је имала формирати поворка за бакљаду. Многобројна београдска друштва и организације, са својим музикама на челу, пролазиле су улицама у савршеном реду и достојанствено. На углу улица код хотела „Српски Краљ" организатори свечаности дочекивали су друштва и организације и распоређивали их на места одређена према програму свечаности. Поворка је све више расла и добивала све импозантнији изглед. Нешто после 19 часова све организације и друштва били су на својим местима. Цео простор, одређен за формирање поворке, у улицама Маршала Пилсудског и Риге од Фере — све од главног улаза на Велики Калемегдан па до Душанове улице — био је испуњен светом.

Трговци и занатлије позатварали су своје радње и радионице још пре 19 часова.

Десетак минута пре 19 часова пљуснула је јака киша. Али то није могло ни за часак да поколеба групе грађана које су ишле ка збирном месту, као ни оне који су већ заузели своје место. Музике су трештале весело, грађани, добро расположени и раздрагани, распоређивали су се према програму, не жалећи ништа што ће покиснути. Нико није ни помишљао на то да напусти поворку и да се заклони од пљуска.

Срећом, киша је брзо престала, опране улице су заблистале, под чаробним електричним осветљењем, као огледала.

Непрегледне масе света на тротоарима

У поворку су се сврставале организоване групе грађана. Али су и огромне масе неорганизованог грађанства узеле учешћа у овој великој народној свечаности правећи густе шпалире десно и лево на свима тротоарима улица кроз које је имала да прође бакљада. Од улаза на Велики Калемегдан па све до „Славије" тротоари улица Краља Милана, Престолонаследникова трга, Кнез Михаилове као и тротоари по свима пограничним попречним улицама, били су просто опседнути светом. Тако исто и сви прозори и балкони у горњим улицама били су начичкани грађанима.

На Теразијама од угла улице Кнеза Михаила до угла улице Краља Александра било је толико света, да су се многи морали попети на кафанске столице и столове. Гости у кафани „Москва", док је бакљада пролазила, сви до једног стајали су на столицама. Код хотела „Лондон", на Цветном Тргу и на „Славији" тротоари су толико били закрчени да се није могло проћи. Ову непрегледну масу света с времена на време осветљавала су два снажна рефлектора, који су били постављени на врху Светосавске улице, испред Савиначке цркве. Њихови густи снопови светлости допирали су и објасњавали простор чак до почетка Кнез Михаилове улице. Слика је била импозантна и величанствена. Са нестрпљењем Београђани су очекивали пуцњаву топова са Горњег Града, који су по програму имали да објаве полазак бакљаде од Калемегдана.

Полазак бакљаде

Нешто пре 20 часова претседник Београдске општине г. Влада Илић, са градским већницима и претставницима београдских друштава и организација, који су присуствовали свечаној седници Градског већа, са запаљеним бакљама у рукама, прешли су из општинске зграде, Узун Мирковом и Париском улицом, и стали су на чело поворке испред хотела „Српска Круна".

Тачно у 19,55 часова, по утврђеном програму, са бедема Горњег Града одјекнули су топовски пуцњи. На тај знак да бакљада треба да крене, затрубила је соколска фанфара.

Прва група поворке — Претседник Општине г. Влада Илић, градски већници и претставници организација и установа који су учествовали на свечаној седници — кренула је напред са запаљеним бакљама.

Чим је поворка кренула, почели су да падају поклици дуж целе поворке, које је прихватила маса света на тротоарима и у самој поворци:

— Живео Краљ Петар II!
— Живела Краљица Марија!
— Живео Кнез-Намесник Павле!
— Живео Краљевски Дом Карађорђевића!
— Живела Југославија!

С једне и с друге стране поворке образују огњени ланац униформисани скаути и соколски нараштајци, носећи у рукама запаљене бакље.

Редови нараштајаца са пламтећим бакљама нарочито су густи око групе сокола, која под блеском буктиња, изазива нарочито леп утисак.

Распоред поворке

Према програму који је утврдио одбор за организовање ове прославе, поворка се кретала овако:

Испред поворке, на неких педесет метара, ишли су хероли-весници, у соколским одорама, на коњима: напред три сокола са упаљеним бакљама, у средини осам сокола трубача са диригентом, а иза њих два сокола са упаљеним бакљама.

них организација. Ову групу завршавали су скаути, у својим одорама, у савршеном реду.

Наступала је затим нова група са музиком. Ту су била сврстана певачка друштва, женске организације (међу којима је било и чланица у живописној народној ношњи), хумана, културна и друга друштва.

У поворци је узело учешћа неколико хиљада чланова Југословенске радикалне заједнице. На челу је ишао Београдски месни одбор са својим првим потпретседником г. Ђуром Јанковићем. За њим су

Чело бакљаде: Претседник Београдске општине г. Влада Илић са градским већницима и делегатима друштава

На челу поворке ишли су, са упаљеним бакљама у рукама, претседник Општине г. Влада Илић са члановима Градског већа и ес а им учесници а са сл.ске седнице у Градској већници. На малом размаку корачала је војна музика, која је целим путем свирала разне маршеве. Иза војне музике у групама су ишли чланови Удружења посилаца Карађорђеве звезде са мачевима, Удружења ратних инвалида, Удружења посилаца Белог орла са мачевима, Удружења бранилаца Београда, Савеза ратних добровољаца, Удружења четника, Удружења резервних официра и ратника и Удружења посилаца Албанске споменице. За ратницима су у свечаним одорама маршерали београдски соколи са музиком, иза којих су ишли чланови Народне одбране и Јадранске страже.

На овом месту поворку је прекидала војна музика, иза које су ишли претставници свих комора и привредне ређали београдски пододбори као и организације из околине Београда. Омладинци су ишли у својим униформама. На челу целе групе Ј.р.з. ишла је партијска музика.

Затим се кретала велика поворка општинских чиновника и пензионера, а за њима многобројно грађанство. Ову групу је завршавала Занатска школа Дирекције трговаја и осветљења.

Нарочиту групу су образовали поштари са својом музиком на челу.

Последњу групу у поворци су сачињавали добровољни патрогасци, у униформама, са својом музиком.

У бакљади су, поред Београђана, узели учешћа и сељаци из околних села.

Поворка пролази кроз Кнез Михајлову улицу, чији излози, богато осветљени, рефлектују лелујаве пламенове бакљи које се крећу.

Скоро у сваком излогу блиста слика Њ. В. Краља, уметнички осветљена и украшена тробојкама. По прозорима пламсају упаљене свеће. Живописни пиротски ћилими и зеленило красе прозоре и балконе. На извесним местима бљеште Краљеви монограми.

Ова величанствена поворка, уз непрекидне бурне патриотске поклике, избија на широки теразијски простор, раскошно и магијски осветљен. Дим из многобројних бакљи постаје видљив и диже се у небо као топла молитва. С времена на време прелеће по један аероплан изнад поворке и даје целој свечаности још величанственији изглед. Сијалице на аеропланима блистају високо као покретне звезде, и виде се далеко још и онда када замукне хуктање мотора.

Пред Њ. Кр. Вис. Кнезом-Намесником Павлом огромне масе Београђана манифестују љубав и оданост Њ. В. Краљу Петру II

За све време док је поворка пролазила, народ је одушевљено клицао Њ. В. Краљу Петру II, Краљевском Дому Карађорђевића и Југославији. Ово манифестовање неизмерне

Скупљање догорелих бакаља на Славији: Претседник Општине г. Влада Илић са градским већницима и претставницима друштава при завршетку бакљаде

љубави и оданости народа према своме младоме Краљу нарочито се појачало и достигло кулминацију када је поворка пролазила поред старог Двора, на чијем је балкону, искићеном тешким ћилимовима са грбом и Краљевском круном, стајао Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле са Краљевским Намесницима г.г. д-р Раденком Станковићем и д-р Ивом Перовићем.

Приметно дирнут овако великом и искреном љубављу народа према Краљу и Краљевском Дому, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле одговарао је на народне поздраве махањем руке и војничким поздравом.

Појава и држање Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла толико је раздрагало масу, да се њено манифестовање претворило у делиријум одушевљења.

Клицање из хиљаде грла слило се самоћним хуктањем авиона, који је прелетао преко Теразија, као да је хтео да понесе са собом у небеске просторе изразе одушевљења ове раздрагане масе.

Поворка се креће даље ка „Славији".

Рефлектори од светосавске цркве сипају јаке млазеве светлости кроз целу Краљ Миланову улицу и преко целих Теразија, све до старе „Албаније". Обасјавају реку грађанства. Претварају ноћ у сунчани дан. Светлост засењава очи, сијалице и бакље бледе. Дим од бакљи изгледа као сребрнаста магла.

Говор г. Владе Илића на „Славији"

Кад је чело поворке стигло на трг код „Славије", крај је тек кренуо од хотела „Српска круна". Поворка је непрестано ишла, пуних четрдесет минута. На тргу „Славије" сливала се као огромна река и брзо испунила цео простор. Како се сви учесници поворке нису могли сместити на пространом тргу, задњи делови поворке распоредили су се, у облику звезде, по суседним улицама.

На тргу „Славије", испред Светосавске улице, горела је света симболична ватра на два висока четвртаста стуба. Између њих је блистао велики натпис од неон цеви *„ЖИВЕО КРАЉ"*. Испод тога натписа била је постављена трибина, украшена зеленилом и живописним пиротским ћилимима. Простор око трибине украшен ловорима у полубуриће, кугластог и пирамидалног облика. На електричним стубовима, са којих лепршају заставе, постављени гласноговорници.

Пред усталасаном масом грађанства одржао је Претседник Београдске општине г. Влада Илић са трибине овај узбудљив говор, који су гласноговорници преносили по целој околини:

„БЕОГРАЂАНИ!

Са свом силином свога узбуђења хоћу да вам кажем:

ХВАЛА ВАМ!...

Хвала вам што сте у предвечерје Рођендана нашега младога Краља-Сокола осветлили и окитили своје домове и што сте у овако импозантном броју дошли да манифестујете своју љубав и оданост љубљеноме Краљу Петру II. (Поклици: Живео Краљ!)

Огромна поворка коју сте образовали, а чији крај не може да се сагледа ни са овога места; топли усклици који се из ње непрестано чују; атмосфера дубоке симпатије проткане обожавањем и топлим жељама — која лебди над поворком, показује сву величину те ваше љубави, те ваше оданости...

Они искрени отклицаји била престонице, заиста су најлепше честитке ономе који се ближи часу када ће предузети пуно одговорности управљање државним бродом. Дивни син Краља Мученика (Поклици: Слава Краљу Мученику!) осетиће данас да су његови Београђани са њиме, да ће то увек и бити и да су они неисцрпни извор своје љубави пренели недирнут са ока на сина.....

Београд, борбени, напаћени, стваралачки Београд, веран својој прошлости, сигуран у своју будућност остаје доследан себи. Он, по чијим су бедемима риле гранате и чије су улице крвариле краљу најбољих његових синова у спровођењу једнога исполинскога завета, једне историјске мисије — започете са Вождом Карађорђем, продужене са Петром Великим Ослободитељем и Краљем Витезом Александром Ујединитељом, истрајаће до краја уз Унука Петра I, уз сила Александра I. (Бурно клицање: Живео Краљ Петар II!)

БРАЋО!.....

Младост нашега Краља подмлађује и обнавља снагу и енергију Београда и целога нашега народа. Окупљени око престола Карађорђевића поникло га из срца народа и увек тако блиског народу, завештујемо се још једном да ћемо увек бити спремни да све

Претседник Београдске општине г. Влада Илић говори са трибине на „Славији"

жртвујемо за испуњење историјске мисије коју наша славна Династија Карађорђевића остварује и по цену живота најзаслужнијега међу заслужнима.

ГРАЂАНИ!.....

Честитајући од срца шеснаести Рођендан Првоме Грађанину Београда, нашем младоме Краљу, упутимо уједно и наше најтоплије жеље и молитве Свевишњему да му да челично здравље и пуно среће на добро Краљевскога Дома и целога нашега предног и јуначког народа.

ЖИВЕО КРАЉ ПЕТАР II!

ЖИВЕЛА КРАЉИЦА — МАЈКА МАРИЈА!

ЖИВЕО КНЕЗ-НАМЕСНИК ПАВЛЕ!

ЖИВЕО ЦЕО КРАЉЕВСКИ ДОМ КАРАЂОРЂЕВИЋА!"

Бурним и громогласним клицањем Њ. В. Краљу, Њ. В. Краљици Марији, Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу и целокупном Дому Карађорђевића, Београђани су прихватили крај говора претседника г. Владе Илића.

Тиме је завршена свечана бакљада. Претседник г. Влада Илић замолио је народ да се разиђе у миру својим домовима.

*

Како је инсталисано и распоређено по Београду украсно осветљење

Пошто је овога пута украсно осветљавање Београда изведено у врло широком обиму и, по признању свих посматрача, необично успешно, биће од интереса да изнесемо исцрпно, према информацијама Дирекције трамваја и осветљења, како је сваки детаљ

алуминације изведен и где су све светлосни украси постављени:

Поред венаца са сијалицама и рефлектора за осветљавање зграда направљени су натписи од сијалица и неонских цеви, круне, огромни иницијали Њ. В. Краља, светлећи водоскоци. У рефлекторима за осветљавање зграда и водоскоча употребљене су скоро искључиво сијалице са живином и натријумовом паром зеленкасто-плаве односно жуте боје. Осветљавање за декоративне сврхе помоћу ових сијалица има велику предност према осветљавању са обичним сијалицама, пошто контуре изгледају много јасније и лепше, како у близини тако и на већој удаљености од осветљеног објекта. Сијалице са живином паром троше двоструко мању количину електричне енергије а трају двоструко дуже од обичних сијалица. Код сијалица са натријумовом паром светлосне струје су за 3 до 4 пута веће у односу на обичне сијалице исте јачине, а трајање износи преко 3000 сати.

Осветљавање фасада истакнутих зграда у Београду отпочето је пре годину дана по иницијативи Господина Претседника општине и може се рећи да је за годину дана доста урађено. До данас Дирекција трамваја и осветљења извршила је следеће стално инсталације за декоративно осветљавање, и то:

1) На Калемегдану осветљен је Географски институт са 13 рефлектора натријумовом светлошћу укупне снаге 1620 W.; ова инсталација пуштена је у погон крајем марта месеца ове године. А пред саму прославу рођендана Њ. В. Краља по извиђача зидова Калемегданске тврђаве извршено је намештање једне гирланде у дужини од 900 мет. са 600 сијалица укупне снаге 15000 W.

2) Црква на Сењаку има инсталацију од 14 рефлектора са натријумовим сијалицама од 53 до 140 W, укупне снаге 1186 W.

3) Школа на Бановом Брду има 12 рефлектора са натријумовим сијалицама укупне снаге 1680 W.

4) Кула на Сајмишту има 8 рефлектора са живиним сијалицама 1540 W и 8 са натријумовим 1120 W.

5) Општинска штедионица осветљена је са 8 рефлектора са живиним сијалицама од 2120 W.

6) Саборна црква осветљена је са 10 рефлектора. У овој инсталацији употребљене су обичне сијалице од 1000 и од 750 W, укупне снаге 8550 W.

Поред наведених инсталација, које припадају Градском поглаварству, Дирекција трамваја и осветљења извршила је намештање 8 ком. рефлектора укупне снаге 2280 W (са живиним сијалицама), које осветљавају зграду Београдске берзе.

Од државних зграда стална инсталација са живиним и натријумовим сијалицама изведена је само на кули Министарства саобраћаја, а за прославу Краљевог рођендана Министарство грађевина осветљавало је помоћу привремене инсталације зграду Народне скупштине.

Уочи дана и на дан 6 септембра тек. год. биле су упаљене све назначене инсталације, а поред тога:

У центру града на Престолонаследниковом тргу намештене су: на великим стубовима две круне просторног облика величине 2,33×1,75 мет. са 236 ком. белих сијалица.

На Тераси код „Москве" Краљев иницијал 4×8 мет. са 421 сијалицом, а на стубовима који су носили овај иницијал две круне са по 92 ком. сијалица. Од „Лондона" до Кнез Михајлове улице 3034 ком. сијалица у државној тробојци. За водоскок на Теразијама изведена је стална инсталација декоративног осветљавања од 15 ком. живиних рефлектора са сијалицама снаге од 130 W и укупно 1950 W. Рефлектори су смештени у лонцима од ливеног гвожђа тешки око 200 кгр.

Мост Краља Александра I осветљен је са 1990 сијалица од 15 W, и 378 сијалица од 25 W.

За осветљавање моста Дирекција трамваја и осветљења предложила је Градском поглаварству једну сталну инсталацију, која би дала ноћу врло лепу слику свих контура моста. Испод моста импровизиран је један водоскок који је бацао млазеве воде у виду лепезе до висине од 15 метара, а осветљаван је са два рефлектора живиним сијалицама. Пумпа овог водоскока имала је око 60 КС и притисак 6 атмосфера. За напајање обе пумпе ДТО. монтирала је нарочити кабл на мосту у дужини од 250 метара.

На врху куле Сајмишта постављен је иницијал Њ. В. Краља димензије 4,35×2 мет. са 248 ком. сијалица. Исти такав иницијал намештен је на брежуљку при крају улице Краља Петра у Земуну. Поред тога у реону Земуна подигнут је један огроман иницијал на Бежанијској коси дужине 70 мет. а ширине 38 мет. са 200 ком. сијалица од 25 W и 80 ком. од 40 W. Код овог иницијала искоришћена је висина саме косе, а на гребену косе намештена су 2 стуба висине од 21 мет.

Кула Сибињанин Јанка украшена је венцима са сијалицама које су ноћу давале светлећу силуету целе куле, употребљено је 400 ком. сијалица од 15 W.

На новој згради Државне штампарије на Сењаку намештен је Краљев монограм величине 25×35 мет. са 293 ком. сијалица од 40 W.

На „Славији" подигнут је неонски натпис „Живео Краљ".

На Калемегдану извршене су следеће декорације: на главном улазу натпис „Живео Краљ" од 160 ком. белих сијалица, укупно 4000 W. Даље на главној стази лево и десно од улаза два Краљева иницијала димензије 3,05×1,38 мет. са по 172 сијалице од 15 W. у државној тробојци. Затим поред назначене сталне инсталације за осветљавање Географског института и низа калемегданских зидова извршене су декоративне инсталације: стаза, дрвеће, водоскока, споменика захвалности Француској и победника. На овој инсталацији употребљено је 40 рефлектора са сијалицама од 500 и 750 W, као и 3 рефлектора са живиним и натријумовим сијалицама, венци са сијалицама на стази према Сави у државној тробојци, а на споредним стазама жуте и црвене сијалице и то: 1304 ком. сијалица од 15 W.; дрвеће у кругу око водоскока, осветљено мешаном светлошћу помоћу једног живиног рефлектора од 120 W и једног са обичним сијалицама од 750 W., декорисано са 60 ком. црвених лампиона са сијалицама од 60 W.

Отљени стубови на Теразијама и на „Славији".

Нарочито интересовање у илуминацији Београда изазивали су високи стубови, на којима је горела жива ватра. Два таква стуба изграђена су на Теразијама а два на „Славији", према пројекту општинског архитекте г. инж. Ковачевског.

Са стубова високих 15 метара дизао се пламен широк 0,60 м. а висок један и по метар. Пламен је добиван од Шел-гаса, који се доводио на врх стуба цевима из боца за гас постављених у подножју стуба. За сваки стуб употребљено је по осам боца Шел-гаса.

Паљење је вршено електричним путем, помоћу варничних индуктора.

С обзиром на високу температуру самога пламена, морао се горњи део капитела добро осигурати металним лимом и шамотом.

Пламен је био боје „живе ватре", и јасно видљив, тако да су околне зграде на комплексу око Теразија биле чак осветљене рефлексом његове светлости.

И мада је првога дана увече (5 септембра) почела да пада јака, права јесења киша, ипак је паљење ватре извршено беспрекорно тако да су сва четири ватрена стуба давала величанствен изглед нашој Престоници.

Ватре су гореле обе вечери, и 5 и 6 септембра.

Реви трупа на Бањици

На дан Краљевог рођендана, 6 септембра пре подне, изведен је на Бањици необично успели реви трупа.

Претседник Општине г. Влада Илић, командант Београда генерал г. Петар Косић и министар грађевина г. Димитрије Стошовић разгледају радове на новом бањичком путу

За овај реви извршене су претходно обимне припреме од државних и општинских власти. Општина града Београда проширила је знатно бањички пут, који иде од Дедиња до Аваског друма, како би се могла комотно

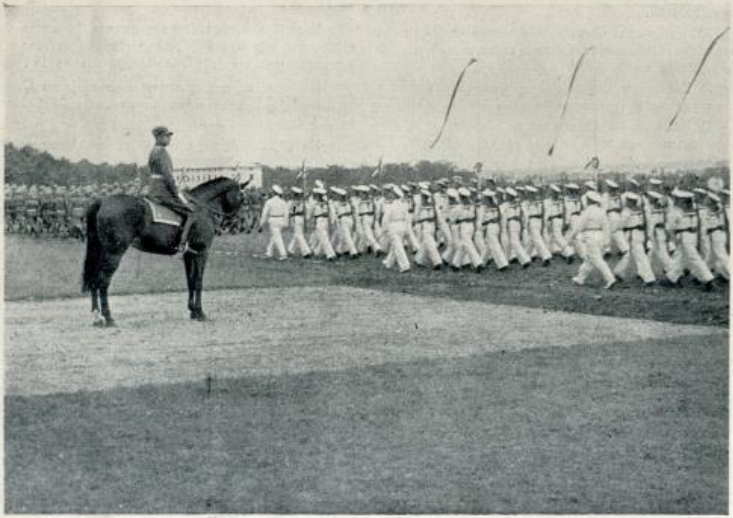

Краљевска морнарица дефилује испред Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла.

Краљевски Намесници г. д-р Раденко Станковић и г. д-р Иво Перовић; десно: претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић и претседник Скупштине г. Стеван Бирић; лево: Њ. Св. Патријарх Гавриило, врховни рабинер г. д-р Алкалај и београдски надбискуп г. д-р Ујчић — посматрају реви трупа из Краљевске ложе. Доле: Управник града Београда г. Милан Аћимовић и претставници војске

Претседник Општине г. Вукда Илић посматра реви трупа

да креће публика и превозна средства за Бањичко поље. Пут је проширен скоро за 20 метара и уређене су стазе за коњанике и пешаке. Уређени су и споредни прилази до

Пешадија Краљеве гарде са заставом

овог пута. Радове на овом путу прегледали су, при њиховом завршетку, Претседник Београдске општине г. Влада Илић, Министар грађевина г. Добривоје Стошовић и Командант

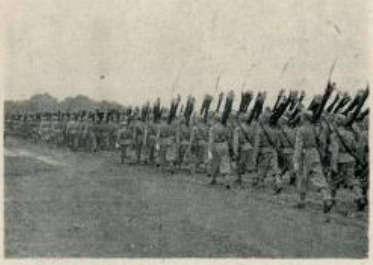

Планинска чета са скијама

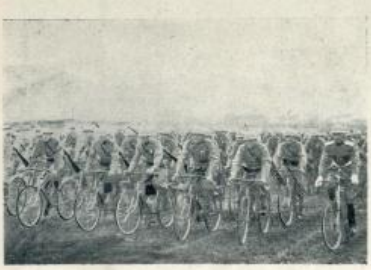

Бициклисти

града Београда армиски генерал г. Петар Косић.

На сам дан Краљевог рођендана Дирекција трамваја и осветљења осигурала је велики број превозних средстава за превоз публике на Бањичко Поље, на реви трупа. Поред појачаног броја трамваја и аутобуса, подешени су за превоз и нови камиони, који су превозили обично читава друштва и депутације.

Трибине на Бањици и цео простор одређен за стајање били су пуни до последњег места. У Краљевској ложи били су Краљевски намесници г.г. д-р Раденко Станковић и д-р Иво Перовић, Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић, Нђ. Св. Патријарх Гаврило, београдски надбискуп г. д-р Ујчић, врховни рабинер г. д-р Алкалај, Претседник Скупштине г. Стеван Ћирић. У почасним ложама до Краљевске ложе били су: Претседник Београдске општине г. Влада Илић, чланови Краљевске владе, чланови дипломатског кора, генералитет, бивши министри и други великодостојници и високи функционери државни, војни и верски.

У 8,45 појавио се Нђ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле на коњу, у униформи коњичког

Артилерија

бригадног генерала са лентом Карађорђеве звезде на грудима. У Његовој пратњи су били: Министар војске и морнарице армијски генерал г. Милутин Недић, први ађутант Нђ. В. Краља див. генерал г. Никола Христић, заступник начелника Главног генералштаба бриг. генерал г. Милутин Николић и ађутант Нђ. В. Краља пуковник г. Сондермајер.

Музике су засвирале дочек. Нђ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, са својом пратњом, обишао је постројене трупе, примио рапорте и извршио смотру. Заузео је затим место испред Краљевске трибине, бурно акламиран од грађанства.

Дефиле трупа испред Нђ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла изведен је у савршеном реду, по утврђеном програму. Још једном су грађани имали прилике да се диве гвозденој дисциплини, увежбаности, спреми и моралној сна-

зи наше војске. Дефиле је отворио Командант Београда генерал г. Петар Косић, са својим штабом, издвојио се из штаба и при-

Добровољне сестре болничарке

Рефлектори

дружио пратњи Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла. Затим су продефиловали питомци Војне академије елегантним кораком, одреди пи-

са својом фанфаром на челу, па коњичка пољска артилерија; бициклисти су проклизили лако и нечујно; прошла је затим планинска чета

Соколи и девојке са села посматрају реви трупа

томаца Подофицирске школе мушким оштрим кораком, Војна морнарица, пешадија Краљеве гарде и један ескадрон артиљерије Краљеве гарде, за њима је пројахала у галопу, у дивном поретку, бригада коњаника Краљеве гарде моторизована артилерија и други родови оружја.

Сваки одред војске публика је поздрављала бурним поклицима и одушевљеним аплаузом.

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле излази из Саборне цркве после благодарења

Краљевски Намесници г. г. д-р Раденко Станковић и д-р Иво Перовић излазе из Саборне цркве после благодарења

Свечано богослужење у Саборној цркви

У свима београдским богомољама извршено је 6 септембра пре подне свечано благодарење. Главно богослужење одржано је у Саборној цркви у 11 сати. Чинодејствовао је Њ. Св. Патријарх Гаврило, уз асистенцију 6 епископа и великог броја свештеника.

Присуствовали су: Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле, Краљевски намесници г. г. д-р Раденко Станковић и д-р Иво Перовић, Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић са неколико министара, Претседник Народне скупштине г. Стеван Ћирић, Претседник Београдске општине г. Влада Илић, чланови дипломатског кора, генералитет и многи високи државни чиновници.

Њ. Св. Патријарх, пошто је отслужио службу, одржао је пригодан патриотски говор, молећи се усрдно за здравље Њ. В. Краља, за срећу и славу Његову и Његовог Краљевског Дома, за напредак и величину Његовог верног народа.

Венецијанска ноћ на Сави

На дан Краљевог рођендана свирале су војне и ватрогасне музике на трговима и по парковима Београда.

Увече је приређена венецијанска ноћ на Сави. Поворке лађа и чамаца, окићене заставама и осветљене лампионима, продефиловале су Савом испод Горњег Града. Светлосни украси са моста Краља Александра, са обала Саве и са околних зграда и објеката горели су и огледали се у широкој савској води. Вештачки водоскок испод моста, осветљен рефлекторима, шикљао је увис снажне млазеве воде. Војни рефлектори су бацали млазеве светлости са разних страна Београда, који су се укрштали у висинама и хватали авионе у своје светле маказе. Два ватромета, један са падобранске куле на сајмишту а други са обале Саве, бацали су ракетле, које су се распрскавале у разне фигуре и боје.

Цело вече је падала киша, и много је ометала дефиле чамаца и лађа са лампионима, као и ватромете.

И поред кише, све калемегданске терасе биле су пуне света, који је посматрао дивне призоре на Сави, и са усхићењем гледао разнолике светле фигуре по свима крајевима Београда и Земуна.

* *
*

ЗА ЦЕЛО ВРЕМЕ САЈМА И БАЛКАНИЈАДЕ БЕОГРАД ЈЕ БЛИСТАО УКУСНИМ И ЛУКСУЗНИМ СВЕТЛОСНИМ УКРАСИМА

Необично укусно и разноврсно светлосно украшење Београда за време Краљевог рођендана задржано је готово у целости и за цело време трајања Јесењег сајма и Балканске олимпијаде, која се одржавала баш у време овог сајма. Извршене су измене само утолико колико је потребно да се ово осветљење прилагоди приликама Сајма и Балканских игара. На високим стубовима на теразијској тераси, где су раније биле блиставе круне, постављена су два рељефно и живописно израђена грба града Београда. Између стубова монтирана је силуета централне сајамске куле изрезана од дрвета и сва украшена сијалицама. Изнад куле велики натпис од сијалица „Београдски сајам", а испод куле натпис, исто од сијалица, „10–19 IX 1938". Цела композиција је изазивала ванредно леп утисак и по дану и по ноћи, када је била осветљена. Ноћна слика је била, наравно, много импресивнија.

На Теразијама су по свима стубовима биле истакнуте заставе балканских земаља, а на два велика стуба, место краљевских круна, биле су постављене велике полукугле са којих су се лепршале, у већем броју, исто тако заставице балканских земаља, у духу Балканске олимпијаде.

У вече 10 септембра, за време дефилеа балканских лакоатлетичара, Општина града Београда приредила је на Теразијама необично успео ватромет. Ракете су, са пригодним фијуком, летеле високо у вис, распрскавале се у више разних боја, правећи више пута изненађујуће фигуре. Ватромет је трајао око 20 минута и огромне масе грађана посматрале су га из свих крајева Београда.

Београд је срдачно дочекао француске ратнике са Солунског фронта

При пролазу на прославу пробоја Солунског фронта пропутовала је кроз Београд група француских ратника, њих 200, са својим вођом г. Шантераком. Сви су учествовали у крвавим биткама при пробоју Солунског фронта. Француски ратници су стигли у Београд 9 септембра увече. На станици им је приређен врло срдачан дочек од стране претставника војске, ратничких удружења, разних француско-југословенских организација и великог броја грађанства. Са старим заставама Повли д' Орвана прошли су француски ратници у поворци од железничке станице преко Теразија до Ратничког дома. У поворци су узели учешћа југословенски ратници, а велике масе грађана поздрављале су Француске са тротоара за цело време њиховог марша. Клицало се одушевљено Француској и Француима.

Сутрадан је вођство француских ратника посетило Команданта Београда армијског генерала г. Петра Косића и Министра војске и морнарице армијског генерала г. Милутина Недића.

Француски ратници, у пратњи својих југословенских другова, отишли су на Авалу, где су одали пошту гробу Незнаног јунака. Вођа француских ратника г. Шантерак положио је венац на гроб.

Жења ратних заробљеника из 1870 и 1871 положио је на гроб металну споменицу са натписом: „Блаженопочившем Краљу Петру ратни другови из околине Тулузе".

Француски ратници пред гробом Незнаног Јунака на Авали

Са Авале су се француски ратници одвезли на Опленац, где су одали пошту сени Витешког Краља Александра I. Положили су на гроб букет свежих ка-

Градски већник г. д-р Стеван Поповић у име Београда поздравља француске борце са Солунског фронта на банкету код „Српског Краља"

ранфила и металан венац. Затим су одали пошту и сени Краља Петра I Ослободиоца. Један члан Удру-

Ић у Тополи и на Опленцу приређен је француским ратницима врло срдачан дочек, у коме су учествовале велике масе народа.

После ручка, који им је сервиран у хотелу на Опленцу, француски ратници су отишли да разгледају Венчачку виноградарску задругу и Буковичку Бању. Увече су се вратили у Београд.

Банкет Београдске општине француским ратницима

Тога дана увече Београдска општина је приредила банкет француским ратницима у хотелу „Српски краљ". Градски већник г. д-р Стева Поповић пожелео је добродошлицу, у име Претседника Општине г. Владе Илића, француским ратницима.

Затим је наздравио француским друговима претседник Удружења бранилаца Београда г. Света Урошевић.

Вођа француских ратника г. Шантерак одговорио је на обе здравице и захвалио се Београђанима на срдачном дочеку.

Одлазак на прославу пробоја Солунског фронта.

Из Београда су француски ратници отпутовали у Јужну Србију, на места страховитих битака, где су гинули њихови другови а где су и многи од њих изгубили делове свога тела. Отишли су да евоцирају успомене на ове страшне али херојске часове.

Дочекани су спонтано и одушевљено и од власти и од народа у Скопљу и у Битољу. Из Битоља је 50 француских ратника кренуло на Кајмакчалан и Добро Поље, а остали су отпутовали за Солун. На кајмакчалану су одали пошту својим изгинулим друговима, разгледали са пажњом положаје на којима се водила историјска битка и саслушали предавање мајора г. Ристе Петровића о кајмакчаланској битци. Са Кајмакчалана су отпутовали на Добро Поље, где су преноћили.

Сутрадан, 15 септембра, обављена је свечана прослава двадесетогодишњице битке на Добром Пољу. Извршен је помен палим херојима, коме су присуствовали и француски и наши ратници, са великим бројем претставника војних и цивилних власти и делегата разних националних и културних друштава. После помена откривена је спомен-плоча, уметнички рад француског вајара-ратника г. Сел л' Гошеа, који је учествовао у битци на Добром Пољу и дошао је да лично присуствује овој реткој свечаности. Спомен-плоча је монтирана на једној стени на Добром Пољу, као успомена на пале француске и српске ратнике, и као поздрав француске пешадије славној српској војсци.

После освећења спомен-плоче, француски ратници су положили у једно удубљење у стени четири кесице земље напуњене са Вердена, из Алзаса и Лорена, која је натопљена крвљу француских ратника.

Саслушано је занимљиво и добро обрађено предавање о добропољској битци, које је саставио г. Казеј, француски официр који је учествовао у добропољској битци, а прочитао га је пуковник г. Валет.

Потом су ходочасници разгледали положаје на којима су вођене крваве битке и на којима је извојевана заједничка победа француске и српске војске.

Обе групе француских ратника, и она која је отпутовала у Солун и она која је била на прослави на Кајмакчалану и на Добром Пољу, састале су се у Београду 18 септембра. Ту им је поново приређен срдачан дочек.

Министар војске и морнарице примио је претставнике ратника и предао им одликовања. Међу осталима одликован је и вајар г. Марсел Кангијем, звани Сел л' Гоше (Марсел Леворуки), који је изгубио десну руку у битци на Добром Пољу, а ради и даље врло добре уметничке вајарске радове само левом руком. Он је радио и спомен-плочу, која је монтирана и освећена на Добром Пољу.

19 септембра изјутра напустили су француски ратници Београд и отпутовали за Француску.

Посета лорда Џорџа Лансбери-а Београду

Лорд Џорџ Лансбери, вођа енглеске лабористичке странке допутовао је у Београд 27 августа и задржао се овде три дана. Он је дошао после посете Софији и Букурешту. У његовој пратњи допутовали су његов сарадник г. Картер и његов секретар г. Бартлет. Циљ пута г. Лансберија по Балкану, према његовој изјави, јесте да од балканских држава добије потпору за сазивање једне нове конференције

Лорд Џорџ Лансбери, у кабинету претседника Општине, разговара са г. Владом Илићем

свих сила ради расправљања економског положаја у свету. Г. Лансбери и његови сарадници чине апел на разне владе да оне инсистирају да би се план бившег претседника белгијске владе г. Ван Зеланда узео у разматрање. Г. Лансбери је добио за ово потпуни пристанак у Софији и Букурешту.

На Савском пристаништу дочекали су и поздравили енглеског државника: виши чиновници Министарства иностраних послова, у име Претседника Краљевске владе и Министра иностраних послова; у име Претседника Београдске општине градски већници г. Јевремовић са госпођом (која је Енглескиња); претставници енглеског посланства, претставници пацифистичких друштава у Југославији.

Г. Лансбери је одмах после краћег одмора у хотелу „Српски краљ", где је отсео, посетио Главни савез српских земљорадничких задруга, где га је дочекао и поздравио министар без портфеља г. Воја Ђорђевић. Г. Лансбери је провео сат и по у разговору са г. Ђорђевићем интересујући се за наше задругарство и социјални положај нашег сељака. Распитивао се за везе нашег задругарства са задругарством Бугарске и Румуније.

У недељу после подне је лорд Лансбери, у друштву са министром г. Ђорђевићем, посетио неколико шумадијских села. Прегледао је Врчачку задругу, где су му задругари приредили топао дочек и спремили закуску.

Г. Лансбери се врло пријатно осећао међу шумадијским сељацима, разговарао је са њима врло срдачно интересујући се не само за њихов живот него и за њихове погледе на опште човечанске проблеме. При томе се дивно разумним примедбама које су сељаци стављали и питањима која су му постављали о општим политичким проблемима. Видео је да се наш сељак интересује и за приливе у другим земљама и да нарочито радо прати догађаје који су у вези са миром и ратом. Саветовао их је да се може за мир и срећу човечанства, имајући увек на уму да је мржња — смрт, а љубав — живот.

Г. Лансбери је за време свога боравка у Београду посетио Претседника Министарског савета и Министра иностраних дела г. д-р Милана Стојадиновића, министра грађевина и социјалне политике гг. Стошовића и Цветковића и Претседника Београдске општине г. Владу Илића. Приликом пријема у кабинету Претседника Београдске општине г. Лансбери се задржао дуже времена у разговору са Претседником г. Владом Илићем, интересујући се за комуналне проблеме Београда.

Г. Лансбери је, на чају у Енглеско-америчко-југословенском клубу, одржао врло карактеристичан говор где се изразио необично похвално о хирољубивим тежњама балканских држава. „Кад би и остали народи — рекао је г. Лансбери — пошли примером балканских народа, онда у свету уопште не би дошло никад до рата. Колико у томе балканске државе предњаче осталим земљама најбољи су доказ Солунски споразум и резултати последње конференције Мале антанте на Бледу. И зато ми баш све више изгледа да су мали народи они који су примили на себе задатак да поведу свет у правцу боље будућности".

У хотелу „Српски краљ" приређена је вечера у част лорда Лансбериа, којој су присуствовали, поред енглеских гостију, министри гг. Добривоје Стошовић и Воја Ђорђевић, Претседник Београдске општине г. Влада Илић, виши чиновници Претседништва владе и Министарства иностраних послова, претставници Сената.

Г. Лансбери је отпутовао из Београда 30 августа задовољан утисцима које је овде стекао и расположењима на која је наишао. Отишао је за Будимпешту, да продужи рад на својој племенитој мисији.

Бивши француски министар трговине и индустрије г. Пол Бастид посетио је Београд, да отвори француску изложбу на сајму

За отварање француске изложбе у Спасићевој задужбини на сајму допутовао је нарочито у Београд г. Пол Бастид, бивши француски министар трговине и индустрије. Он је отворио француску изложбу 13 септембра пред великим бројем угледних гостију. Од стране Краљевске владе били су присутни министри гг. Кабалин и Буић, затим француски посланик г. Бризер са особљем посланства, делегат претседника Београдске општине, г. д-р Стева Поповић, чланови Управе сајма, претставници београдске привреде и банкарства и делегати многих културних организација.

У свом говору г. Пол Бастид је похвално Београдски сајам, за који је рекао да се сасвим слободно може мерити са сајмовима у многим већим европским центрима. Учешће Француске на Београдском сајму треба и мора да постане традиција.

Министру г. Бастиду одговорио је претседник Друштва за приређивање сајма г. Милан Стојановић изјављујући захвалност и пијету и целој Француској за учешће на овом сајму.

Г. Пол Бастид је говорио после подне на радију, а увече је приредио вечеру код „Српског краља" организаторима изложбе и претставницима Београдског сајма. Сутрадан увече је управа Сајма приредила вечеру у част г. Пола Бастида.

Нови градски већници

Решењем Министра унутрашњих послова III Бр. 29385 од 3 септембра 1938 год. разрешено је дужности петнаест градских већника Београдске општине, а постављено је осамнаест нових (четири већничка места била су од раније упражњена).

Разрешени су положаја градских већника гг.: Ивановић Бранимир, машински инжињер, Јовановић-Медицијан Предраг, типограф, Каралић Рајко, пензионер, Константиновић Живко, пензионер, Крстић Милорад, индустријалац, Максимовић Љубомир, типограф, Маринковић Сима, бравар, Радосављевић Драгутин, столар, Станојевић Илија, кафеџија, Стојчевић Станоје, кафеџија, Кара-Радовановић Павле, пензионер, Смедеревац Д. Миша, гостионичар из Земуна, Томић Тома, кафеџија и Лауташевић Павле, кафеџија.

Истим решењем за градске већнике Општине града Београда постављени су г. г.: Богдановић Димитрије, бродовласник, Јанковић Живојин, трговац, Зекавица Драгољуб, директор гимназије у пензији, Михајловић Д-р Велимир, лекар, Крстић Стојан, кафеџија, Миловановић Будимир, рентијер, Мисимовић Милан, грађевинар, Милисављевић П. Петар, трговац, Поповић Душан, извозник, Недељковић Бранко, инжињер, Петронић Чедомир, трговац, Поповић Милош, индустријалац, Поповић Димитрије, месар и кобасичар, Костић Лазар, инжињер, Перишић Тадија, трговац, Шиђански Власта, инжињер хемије, Митрашиновић Сава, рентијер, и Грбовић Богосав, пензионер.

Новопостављени градски већници положили су заклетву на седници Градског већа од

Заклетва новоименованих градских већника

5 септембра т. г. пред протојерејем г. Братиславом Маринковићем.

XI међународни конгрес за историју медицине

XI међународни конгрес за историју медицине одржан је ове године у Југославији, од 1 до 13 септембра, под покровитељством Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла. Конгрес је почео 2 септембра у Загребу, у банској саборници, уз присуство изасланика Њ. В. Краља и Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника, претставника цивилних и војних власти и великог броја угледних гостију. Настављен је затим у Београду, Сарајеву, и Дубровнику. На конгресу је било заступљено 38 држава са 158 делегата. Међу делегатима било је неколико стручњака светског гласа.

На конгресу је одржан велики број предавања из широке области историје медицине, који су осветљавали не само прошлост лекарске науке и вештине него износили и законе који управљају њеном еволуцијом. Приказан је удео сваког народа на овој великој науци. Било је неколико тема из области југословенске медицине.

Учесници конгреса стигли су у Београд у недељу 4 септембра у вече, где им је приређен срдачан дочек. Рад конгреса у Београду почео је 5 септембра у 10 часова пре подне у великој дворани Коларчевог Народног универзитета. Свечаном отварању београдског дела конгреса присуствовао је изасланик Њ. В. Краља и Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла капетан фрегате г. Зденко Вуковић, претставници Краљевске владе, чланови дипломатског кора, претставници Београдске општине, претставници верозисповести, Академије наука и Универзитета. Конгрес је отворио Министар социјалне политике и народног здравља г. Драгиша Цветковић поздрављајући госте и истичући значај овог састанка. Претседник академије наука г. д-р Александар Белић одржао је интересантно предавање о историји медицине, у коме се нарочито осврнуо на југословенску медицинску прошлост и на необично богати југословенски медицински фолклор, који треба открити и обрадити, као што је Вук Караџић открио неслућене лепоте наших народних песама.

Г. д-р Ристa Јеремић је на латинском језику приказао историју здравствене културе у Југославији. Затим су разни референти говорили о медицини у народној поезији код Пољака, Турака, Неаполитанаца, Румуна, Грка и Југословена.

ПРЕТСЕДНИК БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ Г. ВЛАДА ИЛИЋ ПРИРЕДИО ЈЕ БАНКЕТ УЧЕСНИЦИМА КОНГРЕСА И СРДАЧНО ИХ ПОЗДРАВИО

Истог дана у подне приредио је Претседник Београдске општине г. Влада Илић банкет учесницима конгреса у хотел „Бристолу", коме су присуствовали и претставници Краљевске владе министри гг. Драгиша Цветковић и Димитрије Магаршевић.

Говор Претседника Општине г. Владе Илића

За време ручка госте је поздравио г. Влада Илић, на немачком језику, овим срдачним речима:

Госпође и господо,

Срећан сам што могу да вам изразим радост и задовољство наше престонице Београда, коју сте Ви почастили посетом тако великог броја изврсних претставника медицине из двадесет две пријатељске државе.

У нашем граду састао се XI међународни конгрес посилаца медицинске науке, да узме у претрес резултате стрпљивих и дубоких студија, које су у последње доба могле сазрети у занимљивој и неограниченој медицинској науци.

Ниједна наука није се могла одједном развити, а специјално медицинска наука морала је тек да савлада безбројне тешкоће да унесе светлости у тамну материју. Ова настојања и напори нису били узалудни, него су баш у последње доба крунисани добрим успесима. Напори изванредних медицинара целог света настављају се и ја сам сигуран да ће исти и у будуће давати добре резултате за срећу и здравље целог човечанства.

Ви, господе и господо, водите вечну борбу живота са смрћу. Ми као лаици у Вашој науци дивимо се Вашем раду и издржљивошћу. Ми Вас можемо само поздравити и потстаћи на даљу корисну делатност за опште добро.

Београд зна да цени вредност и корисност Вашег рада, већ и због тога што је Београд као престоница морао при свом наглом развоју да решава многе проблеме, нарочито проблеме на подручју здравственог старања.

Као претседник престоног града Београда могу Вас уверити да ће Вас цео наш град примити искрено и гостољубиво. Ми смо поносни што се XI међународни медицински конгрес одржава у нашем граду и што су у код нас у гостима тако многобројни изванредни преставници медицинске науке. Нека Ваше дискусије и расправе уроде добрим плодом, који треба да се разлије на срећу и добро целог човечанства. Можете бити убеђени да ће Вас наше лепе жеље пратити при Вашем раду.

У то име дижем ову чашу као добродошлицу и пијем је за добар успех Вашег рада.

Живели наши многопоштовани гости! Живели! Живели!

Претседнику г. Влади Илићу одговорио је професор берлинског универзитета г. д-р Паул Дибген, који се је захвалио на срдачном дочеку и лепој организацији конгреса и изразио своју радост што Београд тако брзо напредује.

Говор г. д-р Јована Мијушковића

Г. д-р Јован Мијушковић, градски већник и професор историје медицине на београдском медицинском факултету, поздравио је присутне госте и изнео значај историје медицине за медицинску науку и за човечанство.

Говор г. д-р Мијушковића гласи:

Поштоване госпође и господо,

После лепе речи, изишла вољезног и цењеног Претседника Општине, престонице моје отаџбине, древног града Београда. Г. Владе Илића, за чије је име тесно везан напредак и урбанистички и хигијенски опоз историског града, који се од једне турске паланке, убрзаним темпом развио у један модерап град, ја, као одборник Општине, могу само да подвучем жељу Господина Претседника, да се овде осећате као код своје куће. Ручак који он даје, са својом отменом Госпођом, подвлачи ову чињеницу, да Вас Београд преко њега дочекује, интимно и пријатељски, као што се драги гости дочекују у кругу своје породице.

Али ја сам узео реч, не само као одборник Општине Београда већ и као наставник Историје медицине на Београдском медицинском факултету. Ја ову катедру држим пуне две године, и захваљујући марљивости својих ђака, који са пуно љубави слушају моја разлагања о овоме интересантном предмету, ја имам завидан број слушалаца, који са пуно разумевања скупа са мном праве духовне екскурзије у интересантне епохе историје медицине.

Данашњи XI Међународни конгрес за историју медицине, чији је други део јутрос започет, и који ће трајати пуна четири дана научнога рада, у којем узима видног удела један завидан број наших научника, са темама од пуног интереса, еминентан је доказ наше интелектуалне виталности, да скупа са вама, брилијантним преставницима медицинске знаности целог света, узмемо видна удела, на заједничкој изградњи медицинске науке, која не зна за државне границе, и која топлином љубави даје све од себе, за првог ближњега, не питајући којој држави припада, и чије је народности.

Целокупна култура зна само за један празац, и за једно духовно стремљење, на име да интелектом савлада механизам природе, и да га учини корисним за опште добро. Између два пола, бескрајне немоћи и идеалнога медицинског циља, исцељења, има један непрекидни ред застоја, и описивање и проучавање тога процеса, где срећемо идеалне успехе, као и векопске заблуде, јесте задаћа историје медицине.

Ми у овом XI Међународном конгресу историје медицине, приликом свог интелектуални обол, сваки колико може, и настојимо, да оставимо трага у нашој епоси, али и за оно што ми данас дајемо човечанству, дугујемо мртвима!

Нека је слава и част нашим мртвима. Одајући пошту њиховој успомени, ми на тај начин одајемо пошту њиховој успомени, ми на тај начин одајемо пошту и нама самима! Наше претече имају пуно права на нашу успомену и на наша признања, јер је то у складу са чињеницом, да ми нисмо заборавили њихове напоре за данашњи прогрес. Погледом у назад, ми далеко у историји тисуће година, видимо једну широку интелектуалну путању, која је довела модерну медицину до последњих успеха, пред којима се клања цело човечанство, и зато ми не можемо заборавити напоре наших претеча као и њихова открића, преко којих смо дошла до великих резултата и у дијагнози и у прогнози.

Ми немамо илузију да је наша епоха велика, упоредивши је са епохама разних столећа, јер смо ми свесни да данашње величине високо стоје зато што су се чврсто усадиле на плећа својих разних претеча — генерација.

Човечија меморија јесте кратка, захвалност још краћа. И зато данашњи учесници XI Међународног конгреса за историју медицине не желе да им се незахвалност превади. Евоцирајући величанствене напоре наших претеча, ми хоћемо да признамо њихову вредност, и да одамо дубоку почаст њиховој успомени.

Модерна историја медицине не пише поглавља само о великим лекарима, јер има много великих лекара који нису остазили забележено име у историји медицине, али су помогли са пуно жара и истинске лекарске мисије безбројном броју људи, који су патили и у невољи били. Ти непознати херојн многе су сузе утрли, и много су среће сијали напаћеним људима. Погледајмо у прошлост, пред нама се јавља читава ар-

мија, тих непознатих хероја лекара! У тој армији има свих народности, има свих језика, има различног социјалног положаја, разнолике одеће. Њих је историја заборавила, заборавио их је и човек, јер су и они смртни.

Само људима који стварају епохе потомство издашно кити главу лаворовим венцем. То су изабрани људи, који у себи носе божанствену искру. И таквих божанствено-генијалних лекара није мали број: Хипократ отац медицине, Талес са острва Милета, Диоген из Аполоније, Питагора са Самоса, Алкмајон са Кротона, Емпедокле из Агригента (филозоф, врач, свештеник и државник, у исто време, а може се сматрати и претечом Дарвина), затим Анаксагора, Периклов пријатељ, Демокрит, који наслућује и узрок лисе. Затим Сорано, велики Гален, (који не сме да греши, пре може грешити Библија него Гален, тако су мислиле генерације читавих 15 столећа), Херофил, Еразистрат, Разес и Авиценa, Констатин Африканац, револуционар и отац анатомије Андреја Везал, отац хирургије Аброаспаре, Мортон који је проналазио етар, Пастер и Кох, Листер, Ерлих, и још велики број, који су корак по корак стварали прогрес и умним радом свазидали величанствени храм медицинске науке и вештине лечења. Свака епоха, сваки народ доноси свој камен за изградњу овога величанственог храма, данас више него јуче, сутра боље него данас, — како лепо каже Сент Жак, професор Универзитета из Казаде.

Али, шта би био Бетовен, Моцарт и многи генијални музичари, без уметника-работника, који њиховим оригиналним мелодијама дају звук — мртвих за историју. Пастер и Кох узалуд би живели, и не би била славни, без обичних практичних лекара који су њихову науку следили и њиховим стопама ишли. И зато ја напијам ову здравицу безименом практичном лекару, који служи истом великом циљу као и горостаса од Бога послати, јер обичан практичан лекар престаља мобилизирану армију у борби противу свакодневних обољења и бич свих страховитих епидемија.

Нека живи савестан практичан лекар, кога лепо оцртава Нотнагел реказши: „да само један добар човек може бити добар лекар". И томе непознатом пријатељу човека ја напијам ову здравицу.

На говор г. д-р Мијушковића одговорили су гг. д-р Сигерист, професор универзитета из Балтимора, и д-р Лење Лавастин, професор париског универзитета.

На дан Краљевог рођендана, 6 септембра, конгрес није радио. Конгресисти су присуствовали ревију трупа на Бањици, а увече на балу у Официрском дому.

Београдски део конгреса завршен је 8 септембра после подне. Прочитано је више врло интересантних реферата о медицини код разних народа. Сутрадан завршна седница одржана је тога дана после подне којој је присуствовао велики број гостију и ван медицинских кругова. Претседник Међународног удружења за историју медицине д-р Виктор Гомој у свом завршном говору изнео је богате резултате конгреса у Загребу и Београду, захвалио члановима одбора у Загребу и Београду који су учинили да конгресисти понесу најлепше утиске о раду конгреса, о Југославији и њеном народу. Нарочито је изразио захвалност Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу као протектору конгреса, Претседнику Краљевске владе г. д-р Милану Стојадиновићу, министрима гг. Драгиши Цветковићу и Димитрију Магарашевићу као и целој Краљевској влади, Претседнику Београдске општине г. Влади Илићу, претседнику Загребачке општине г. Пејчићу и осталим члановима приређивачког одбора и претставницима универзитета и осталих установа које су узеле учешћа, преко својих претставника, на конгресу или су помогли организацију његову.

У име београдског одбора са гостима се опростио почасни претседник г. д-р Александар Костић.

За време овог београдског дела конгреса, у Београду је основано научно друштво „Хипократ" за историју медицине.

Увече је, после завршеног конгреса, Министар социјалне политике и народног здравља г. Драгиша Цветковић приредио конгресистима свечану вечеру у хотелу „Српски краљ". У здравицама које су изречене за време ове вечере претставници страних научних израсили су се необично похвално о организацији конгреса у Југославији и о резултатима које је он дао. За конгрес у Београду рекао је г. д-р Роаје, професор универзитета у Анверсу, да је био бриљантан.

Учесници конгреса отпутовали су 9 септембра изјутра за Сарајево, где је настављен конгрес.

Конгрес је завршен 13 септембра последњом седницом у Дубровнику, на којој је одата пошта највећем лекару рођеном у нашим крајевима, Дубровчанину Ђури Бољивићу. Говорници су у својим говорима истицали значај овог нашег великог земљака за историју медицине.

На овој седници проглашени су закључци конгреса, донесени у Загребу, Београду, Сарајеву и Дубровнику. Закључено је да се идући конгрес одржи кроз две године у Берлину.

После завршеног рада, гости су разгледали Дубровник и Цавтат, где су били гости г-ђе Ђурђине Пашић и њене кћери г-ђе Паве. Дубровачка општина је приредила конгресистима банкет.

Гости су отпутовали из наше земље задовољни гостољубивим дочеком градова у којима су боравили, напредном организацијом конгреса, занимљивим материјалом који су нашли за употпуњавање својих научних студија и очарани лепотама Југославије.

Нова Државна ковница за израду металног новца

Београд је добио још једну важну привредну установу: 7 септембра освећена је новоподигнута Државна ковница за ковање металног новца, која је инста-

Државна ковница пружа све потребне гаранције за садржину, финоћу и лепоту новоискованог новца. Данас имамо искованог металног новца у незнатној

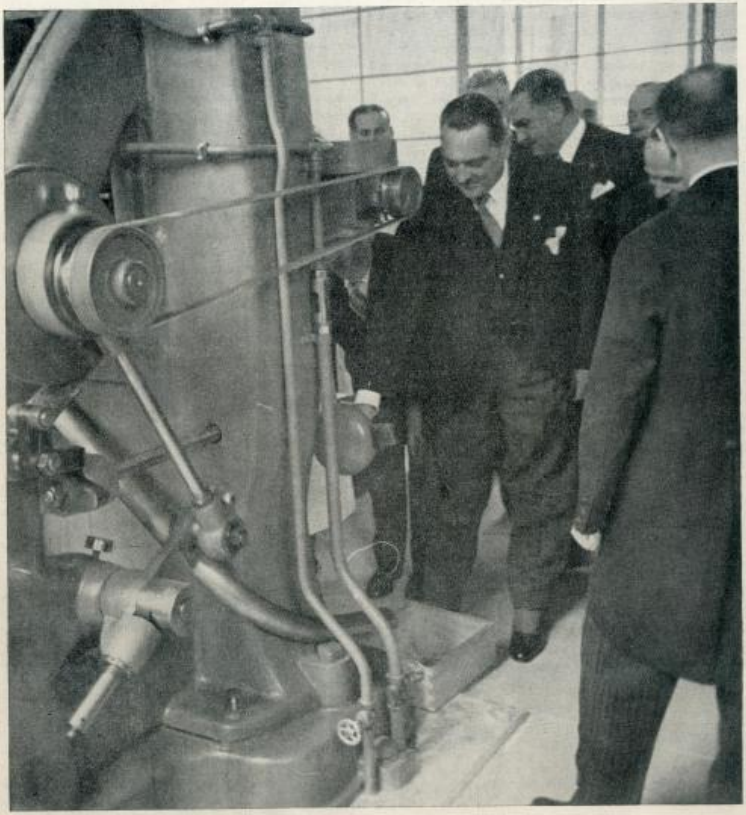

Председник владе г. д-р Милан Стојадиновић ставља у покрет машине у Ковници

лисана поред Завода за израду новчаница Народне банке, и цела организација овог Завода проширена је на ову нову државну установу. Завод за израду новчаница управљаће ковницом без икакве чисте зараде за свој рачун. Целокупну предузимачку добит, коју су досад остваривали приватни предузимачи, убраће држава као своје приходе.

вредности од 1.212 милиона динара. Израђен је већином у иностранству. Тај новац не задовољава потребе лаког, сигурног и згодног руковања — комади од 25 пара, 1 дин. и 10 дин. тешко се разликују и у промету се лако замењују, комади од 2, 20 и 50 дин. су гломазни и неподесни за промет. Зато је Краљевска влада, када је закључила уговор са Народном банком о

стварању државне ковнице, донела у јулу месецу прошле године закон о повлачењу из оптицаја старог и о ковању новог металног новца. То повлачење вршиће се поступно, а у истој мери ће се пуштати у промет нови метални новац искован у новој државној ковници.

У нашој земљи постоје сировине и полуфабрикати — бакар, злато, сребро, алуминијум — потребни за ковање новца. Тиме ће наша привреда постати још самосталнија и независнија од иностранства. Ова одлука о ковању новца у нашој земљи само је саставни део програма Краљевске владе г. д-р Милана Стојадиновића о развоју металне индустрије у нашој земљи. Она долази као природна последица одлуке о подизању инсталација за електролизу бакра у Борским рудницима.

Према закону о ковању новог металног новца, биће у току две године искована свих врста новог новца до максимално 1.300 милиона динара.

Свечаном освећењу ове државне установе присуствовали су: Изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Полексић, Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић са члановима своје владе, виши функционери Народне банке, Претседник Народне скупштине, претставник Сената, Командант града Београда и већи број виших државних функционера и претставника наше привреде. Говорили су вицегувернер Народне банке г. Милорад Зебић и Министар финансија г. Душан Летица и у својим говорима изнели значај и задатак ове важне установе као и историјат њеног постања.

После обављене свечаности, гости су обишли сва одељења нове ковнице, разгледали инсталације и упознали се са начином рада. Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић пустио је у рад симболично све машине. Припређен је затим ручак гостима и целокупном особљу Ковнице. По жељи Претседника владе г. д-р М. Стојадиновића, ручку су присуствовали у већем броју и радници и раднице Ковнице.

Међународна конференција за слатководно рибарство у Београду

У месецу септембру т. г. Београд је доживео неколико приредби које служе као лепа пропаганда за рибарство: На Сајму је привукут приређена изложба рибарства; одржана је IV Међународна конференција за слатководно рибарство; и изграђен је у зоолошком врту Београдске општинске базен са канадским пастрмкама, које су пренесене са Сајма, где посетиоци могу пецати удицом пастрмке и плаћају за сваку упецану рибу по 8 динара.

Како се Београд налази на две велике реке, богате рибама, а Београђани троше велику количину риба, ове приредбе су биле необично потребне за Београд. Од риболова живи приличан број Београђана, у првом реду сиромашног света. У Београду је доста омиљен и рибарски спорт. Ради овог спортског рибарства долазе у Југославију и многи странци. Тако развијено рибарство појачава и туризам.

Поред свега тога рибарству у Београду и околини није досад посвећивана довољна пажња. Нити је у довољној мери вештачки размножавана риба у Сави и Дунаву, нити су стварани велики рибњаци. Највећа количина риба која се продаје по београдским пијацама довози се из рибњака који се налазе далеко од Београда. Тиме риба мора да поскупљује за потрошаче, а одузима се и зарада многим домаћим људима која би се постигла гајењем рибе у Београду и околини.

Међународна конференција за слатководно рибарство почела је у недељу 18 септембра, још у доба док је на Сајмишту трајала изложба рибарства, и завршила се 22 септембра. Циљ је ових конференција да се изврши пропаганда за што рационалније искоришћавање риболова и за што већу потрошњу рибе. На београдској конференцији узето је у претрес и питање колаборације рибарске производње у заинтересованим земљама, као и питање уновчавања слатководне рибе.

Конференцији су присуствовали делегати девет држава: Пољске, Чехословачке, Мађарске, Швајцарске, Француске, Немачке, Бугарске, Грчке и Југославије.

Конференцију, која је држана у малом амфитеатру Коларчеве задужбине, отворио је г. Милан Новаковић, помоћник Министра пољопривреде и почасни претседник одбора за организовање ове конференције. У свом говору истакао је значај и задатке ове конференције. Изнео је стање слатководног рибарства у нашој земљи, за које је рекао да, захваљујући повољним климатским и географским условима, пружа разнолику слику: гајење пастрмки и спортско рибарство у горским крајевима, гајење шарана и велика рибогојилишта у многобројним рекама у равничким крајевима, и најзад језерско рибарство најразличитијих врста у неким од великих језера. Све то доприноси, наравно, да се у Југославији примењују и различите методе експлоатације рибарства.

Данас се годишње троши у земљи или извози у иностранство око 8 милиона кг. риба, што претставља вредност од око 40 милиона дин. Југославија узима прилично удела при снабдевању иностраних пијаца рибом. Тако се доста шарана извози у Немачку, Чехословачку, Пољску и нешто у Палестину. Извозе се јаја од пастрмки, младе и одрасле пастрмке.

На овој конференцији одржано је више стручних предавања о рибарству.

Донета је одлука да се оснује удружење под именом „Међународна унија централних рибарских организација", које ће убудуће бити чланови ове Уније. Унија ће одржавати конференције сваке године. Идућа конференција одржаће се у Цириху.

На конференцији су донесени значајни закључци о промету свеже рибе, о пропаганди за већу потрошњу рибе, као и о међународној трговини рибом.

Претставници страних држава изражавали су се врло ласкаво о рибарској изложби која је приређена на Сајму. Отишли су из Београда задовољни и успешима конференције, и дочеком на који су наишли, и лепотама Београда.

Приређивачки одбор приредио је учесницима излет пародродом до нашег највећег вештачког рибњака за узгој шарана код Павлова, који је по својој површини највећи вештачки рибњак у Европи.

У Београду се све више побољшавају услови за развој деце

Заштита и физичко васпитање деце и омладине спада у нарочиту бригу Београдске општинске управе. Општина врши јавну заштиту над свом београдском децом, преко Централног уреда за заштиту матера, деце и младежи. Дужност је Централног уреда да прихвати свако дете, социјално или здравствено угрожено, и да за њега врши све потребне интервенције, како би му се осигурале основне животне могућности. Централни уред сарађује у том циљу са сличним државним и приватним установама.

Градски дечји диспансери (поликлиничке и саветовалишта за одојчад и малу децу) имају задатак да здравственим васпитањем мајки смање смртност одојчади. Шест градских саветовалишта ради у разним деловима Београда и служе бесплатно свима београдским мајкама без разлике имовног стања, док се у поликлиникама лече само сиромашна деца. Природно је да се овим установама служе највише радничке породице.

Штићеници Градског дечјег уреда добивају помоћ и у одећу, нарочито за време зимских месеца, а сиромашни дечји родитељи добивају помоћ у дрвима, новцу и храни код Акционог одбора Зимске помоћи.

Недавно је завршена изградња и уређење новог Градског дечјег дома, где су смештене градске установе које воде бригу о заштити матера, деце и младежи. У њему је уређено Дечје прихватиште и Сабирни дечји дом, који ће моћи примити 200 деце од рођења па до навршене 14 године живота.

За овај дечји дом подигнут је парк и уређује двориште на земљишту од 10.000 кв. м. У парку се изграђују басени за купање и плаже за сунчање деце, пет игралишта за децу разног узраста и једно велико игралиште са гимнастичким справама.

Овај дом је изграђен по свима прописима савремене хигијене и у том погледу претставља последњу реч технике. Дечји врт ће претстављати прави дечји рај.

Општина исто тако поклања велику пажњу уређењу школских дворишта и вртова. Данас више нема основне школе у Београду без уређеног врта. Нарочито код нових школа ти су вртови уређени добро и имају специјална вежбалишта за гимнастичке часове.

И у свима другим дечјим установама и домовима обраћа се нарочита пажња на те дечије вртове, и они се данас сматрају као саставни део акције на дечјој заштити.

Општина издашно помаже и приватне хумане и социјалне установе, нарочито оне које воде бригу о деци. Поред редовних новчаних дотација сваке године у свом буџету и повременим помоћи у материјалу, Општина даје овим друштвима бесплатно земљиште за подизање домова.

У ову категорију комуналних проблема свакако спадају и зоолошки врт, дечије игралиште, излетишта у околини Београда, вежбалишта и објекти за све врсте спортских дисциплина, купатила и пливалишта и све оно што има да служи за физичко и културно васпитање народних маса, а у првом реду омладине. За оне најмлађе, тј. ваншколску децу, по свима јавним парковима и шеталиштима, па чак и вртларски уређеним скверовима, изграђена су и стално се изграђују по свима крајевима вароши дечија игралишта. То су простори, у зеленим варошким оазама, резервисани искључиво за децу. Ту се она могу слободно на чистом ваздуху, сунцу и у зеленом декору играти, трчати и забављати без ограничења. Та места имају басене са хигијенским песком за игранье, клацкалице, љуљашке, вртешке и друга гимнастичко-атракциона постројења. Општина се нарочито стара да награди што већи број игралишта ове врсте, како би сваки крај вароши имао бар по једно такво игралиште. Само за последњих неколико година изграђена су 22 таква игралишта.

Недавно је баш изграђено једно дечије игралиште у зоолошком врту, где деца долазе у директан додир са младим животињама, да их милују и да се са њима играју. Ово све у циљу пропагандистичко-поучном, како би се и варошка деца упознала са разним врстама животиња и како би се код њих још из малена развила љубав према животињама. Ту је и једно јахалиште за децу, како би љубав према овом спорту Београђани неговали још из детињства.

Општина и Црвени крст из ву и своје дневно летовалиште у Košутњаку, у шуми крај Београда где је изграђено игралиште са басенима за купање. Ту деца долазе на одмор преко целог дана, ту добивају и храну, а увече се враћају кућама у специјално за њих резервисаним трамвајима. Општина намерава да ово летовалиште прошири, а евентуално да изгради и друга у околини Београда.

Велико Општинско купатило код „Шест топола" на Сави изградило је два дечја басена, где се деца могу без опасности купати и сунчати. Ту су врло погодне прилике да деца уче пливање и да се играју по води. Тако се измалена припремају за спортове на води, који спадају међу најлепше и најздравије спортске дисциплине.

Тако је, старањем и правилним разумевањем Општинске управе, — а нарочито Претседника градске општине г. Владе Илића, који показује велику љубав према деци и не жали ни труда ни кредита кад год треба помоћи здравље и развој београдске деце, — Београд припремљен да пружи угодно летовање и овој деци која немају прилике да оду у даља летовалишта и климатска места.

Поред тога спроведена је успешна организација одашиљања београдске деце на летовање ван Београда, о којој ћемо доцније писати.

И ове године су прошле две веће групе београдске деце у врло лепом и здравом дечјем летовалишту у

Кошутњаку, једна група у јулу, а друга у августу. Ово летовалиште водно је, као и прошле године, Црвени крст уз помоћ Београдске општине. Надзор над децом водила је и овог лета г-ђа Љуба Кујунџић, која се сва предала бризи око деце. Београдска општина је стављала на расположење деци сваког јутра трамвај за бесплатан превоз од куће у Кошутњак и увече из Кошутњака кући.

Два дечја басена са свежом водом за купање и пливање била су и ове године највећа радост за децу. Соколски предњаци проводили су по цео дан са децом, пазили на њих и бринули се о њиховом физичком васпитању. Исхрана је била здрава и довољна.

Пред свој одлазак из летовалишта деца су приредила јавни час, на коме су приказали игре и лаке гимнастичке вежбе које су научили у летовалишту.

Слава хуманог друштва „Добро срце"

— Домаћин славе био је претседник Београдске општине г. Влада Илић —

Хумано друштво „Добро срце" свеобухватног особља Дирекције трамваја и осветљења, које стоји под покровитељством Њ. Кр. Вис. Краљевића Томислава, прославило је на дан 6 септембра о. г. своју славу св. Евстратија, дан рођења Њ. В. Краља Петра II. Свечаност је обављена у кафани „Бојадић". Домаћин славе био је ове године претседник Београдске општине г. Влада Илић, а заступао га је г. Милорад Симовић, професор и градски већник, са госпођом, јер је претседник г. Влада Илић у то доба био на свечаном благодарењу у Саборној цркви у част Рођендана Њ. В. Краља Петра II.

Тачно у 11 часова у свечано декорисану салу кафане „Бојадић" дошао је изасланик Њ. В. Краља Петра Другог капетан II класе г. Колунџић, кога је на улазу дочекао заменик домаћина славе г. Владе Илића градски већник проф. г. Милорад Симовић. Чим се изасланик Њ. В. Краља појавио, у дворани се захорило громко клицање:

— Живео Краљ Петар II!

— Живео Краљевски Дом Карађорђевића.

Хор певачког друштва „Никола Тесла" радника Дирекције трамваја и осветљења отпевао је државну химну.

Пет минута после 11 часова отпочео је славски обред. Славски колач преломили су заменик домаћина славе г. Владе Илића градски већник професор г. Милорад Симовић, претседник друштва трамвајски патконтролор г. Матеја Крашевић, домаћин славе за идућу годину фотограф г. Спасоје Јанковић и свештеник г. Сестозар Радовановић. На јектенија одговарао је складно и увежбано хор „Николе Тесле".

По завршеном славском обреду свештеник г. Радовановић одржао је присутнима пригодан говор.

Затим је градски већник проф. г. Милорад Симовић, у име домаћина славе претседника Београдске општине г. Владе Илића, поздравио изасланика Њ. В. Краља и остале госте бираним речима, износећи историјат ове хумане установе, која већ пуних 11 година облачи сирочад. У своме топлом и језгровитом говору г. проф. Симовић је нарочито подвукао велики значај прославе Рођендана Њ. В. Краља Петра II, који се снажно развија покрај Своје узорне и племените Мајке Њ. В. Краљице Марије, а под мудрим оком Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла, који бди над Њ. В. Краљом Петром II.

Крај говора проф. г. Симовића присутни су дочекали бурним и одушевљеним клицањем Њ. В. Краљу Петру II, Њ. В. Краљици Марији, Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу, Покровитељу друштва Њ. Кр. Вис. Краљевићу Томиславу и целокупном Краљевском Дому Карађорђевића. Певачко друштво „Никола Тесла" отпевало је „На многаја љета..."

Око 13 часова **на славу је дошао**, са благодарења из Саборне цркве, **и домаћин славе претседник Општине г. Влада Илић**, у пратњи градског већника г. Миливоја Благојевића и шефа свога кабинета г. Љубомира Нинића.

Претседник општине г. Влада Илић на слави хуманог друштва „Добро срце". Лево: градски већник проф. г. Милорад Симовић са госпођом. Десно: претседник друштва г. Матеја Крашевић.

Домаћина славе г. Владу Илића дочекали су присутни, а нарочито одевена сирочад, снажним аплаузом и одушевљеним клицањем:

— Живео!

Хор певачког друштва „Никола Тесла" отпевао је, у знак дочека г. Владе Илића, песму „Домаћину".

Затим је приређен ручак за сирочад и звањице. На ручку је остао са чановницма управе хуманог друштва „Добро срце" и сиромашном дечицом, и домаћин славе, г. Влада Илић.

По ручку проф. г. Милорад Симовић одржао је здравицу у част претседника и домаћина славе г. Владе Илића, изражавајући неописано задовољство и радост, што види да за једном трпезом, заједно са својим свеобухватним особљем и сиротном београдском дечицом, седи претседник највећег југословенског града г. Влада Илић.

*

Ове године хумано друштво „Добро срце" одевнуло је 50 сиротне дечице.

Одлуке Државног савета

Санитетско технички услови меродавни су за санитетске власти кад издају претходно одобрење за подизање и вођење болница и санаторијума, а не долазе у обзир код издавања грађевинске дозволе за подизање зграде за становање у суседству санаторијума.

Управна грађевинска власт издала је сопственику плаца грађевинску дозволу за подизање грађевине за становање на том плацу. Сусед, сопственик граничног плаца на коме има санаторијум, истакао је приговоре против оне грађевинске дозволе тврдећи да су повређени његови интереси и да се при издавању те грађевинске дозволе није водило рачуна о санитетско техничким условима, који предвиђају нарочиту удаљеност стамбених зграда од санаторијума. Ови приговори, изјављени у виду жалбе, одбачени су од стране управне власти, а незадовољни сопственик суседног имања са санаторијумом изјавио је тужбу на управни суд, који је исту одбацио. Против те пресуде управног суда у Дубровнику У 343/34-13 од 19 новембра 1937 год. изјавио је жалбу Државном савету, која је, исто тако, одбачена решењем Државног савета бр. 1259 од 9 јуна 1938 год. и на тај начин ова оспорена грађевинска дозвола постала је правноснажна. Образложење управног суда, које је усвојио и Државни савет, је следеће: „Тужитељ оспорава законитост уважене одлуке у главном и превенствено зато што се при издавању грађевинске дозволе није водило рачуна о предусловима, нарочито о удаљености између дозољене грађевине и његовог санаторијума и то у смислу уредбе С.Н. број 12322 о санитетско-техничким условима за грађење јавних болница, донијете на основу закона о болницама. На ово истаћи је одмах, да у конкретном случају поменута уредба не долази апсолутно никако у обзир, јер се овде не ради о подизању какве болнице или санаторијума, већ искључиво о подизању стамбене зграде, па могу да дођу у обзир само прописи грађевинског закона. Прописи речене санитетске уредбе мјеродавни су једино за санитетске власти при издавању претходног одобрења (односно концесије) за подизање и вођење болница односно санаторијума и о истима имало се водити рачуна приликом издавања концесије за санаторијум, а никако и сада кад се ради о издавању грађевинске дозволе за стамбену кућу. Према томе а приори сви приговори који се у вези са том санитетском уредбом праве неумјесни су и суд их је одбацио. Остаје дакле једино да се види да ли је при издавању грађевинске дозволе повријеђен какав позитивни законски пропис данас важећег грађевинског закона. Суд налази да није. Претходно ради разјашњења ствари и ако то није од битног утицаја за решење овога спора треба напоменути, да је зграда у којој се сада налази санаторијум подигнута много година раније него је дата концесија за вођење санаторијума. Да је за ову зграду прије издавања концесије за санаторијум, издата д-р Младинову у години 1934 дозвола за вођење угоститељске радње под називом „Пенсион Младинов" како се то види из уверења Начелства среза Дубровачког бр. 21021/37 од 9 јуна 1937 год., да је тек у 1936 години д-р Младинову дата концесија за вођење Санаторијума у тој згради од стране Кр. Банске управе на Цетињу под VI број 11327 од 10-VIII-1936 год., да је против сад поменутог решења о издавању концесије за санаторијум од стране више мегјашниха па и Ђивановић—Камерландер изјављена жалба Министарству Социјалне Политике и Народног Здравља и да по жалби Министарство није још донијело ријешење и према томе да решење о издавању концесије за санаторијум није још постало правоснажно што се види из уверења Кр. банске управе на Цетињу VI број 21228 од 27/X-1937 год.

Из аката наиме овога предмета види се, да је у свему поступљено према односним прописима грађевинског закона (§§ 84—91) који третирају питање издавања грађевинске дозволе. У осталом ни сама тужба не указује на ниједан законски пропис из грађевин. закона, који би издавањем грађевинске дозволе било у формалном било у материјалном погледу био повређен.

Овђе је нагласити да они законски прописи из грађевинског закона, који су условљени и о доношењу регулационог плана, уредбе о издавању истога и грађевинског правилника по слову и смислу закона (§§ 3—15 грађ. закона), не могу се приједнити све дотле док се све то не донесе, а како за град Дубровник није још донијет регулациони план као ни уредба о издавању истога ни грађевински правилник то се сви приговори, које тужба износи имајући евентуално у виду те прописе — изричито их не поминье — не могу одржати.

Тако поред осталога и питање међусобне удаљености између дозољене зграде и тужитељеве зграде (на био то и санаторијум) је ирелеванто, док како је речено у времену издавања грађевинске дозволе није постојала нити још постоји уредба о издавању регулационог плана, која према мјесним приликама и потребама, а сходно одредбама грађевинског закона има

да третира то питање, (§ 5 број 2 став први грађевинског закона) па кад је грађевинска власт нашла за сходно да дозволи грађевину у пројектованој дистанцији није се огрешила ни о који законски пропис.

У колико би пак дошао у питање правилник о удаљености грађевина у градовима и варошицама од 27 децембра 1932 год. донијет на основу § 115 грађевинског закона истаћи је да тај правилник третира питање удаљености особених зграда у конкретном случају болница, санаторијума од стамбених зграда, а не и питање удаљености станбених зграда од болница и санаторијума чл. 21, 22 истог правилника.

Дакле при издавању дозволе за подизање болница, санаторијума итд. има се водити рачуна о тој удаљености, а не и при издавању грађевинске дозволе за подизање обичне стамбене зграде као што је овде случај. У осталом и кад би се стало на супротно становиште опет питање удаљености из тог правилника не може доћи овде у обзир јер и тај правилник прије свега треба да буде у том погледу реципиран у уредби о извођењу регулационог плана (§ 5 грађ. закона) дакле повезана је важност истога са доношењем регулационог плана, уредбе о извођењу истог и грађевинског правилника за сваку поједину варош, а осим тога означене удаљености у правилнику, према одредби из чл. 39 истог правилника могу се и мијењати обзиром на мјесне теренске, геолошке, климатске и друге мјеродавне прилике појединих крајева, а које се измјене уз регулациони план имају доставити на надлежно одобрење.

Према томе ни са тог гледишта нема повреде закона.

Остали појединачни приговори тужитеља да се дозвола градње није могла издати с обзиром на техничке, санитетске, естетске итд. разлоге којима да наводно новоградња Бивановић—Камерландер не удовољује не могу се такођер одржати, јер је то питање слободне оцјене грађевинске власти, која је све то цијенила и нашла, након редовито проведеног поступка, да нема повреде јавних обзира, па су такови приговори неприпуштљиви (чл. 19 т. 3 Зак. о Државном савету и управним судовима).

У колико пак тужитељ истиче да му се дозвољеном грађевином вриједњају извјесни његови и његових сусједа интереси, то су сва питања приватно правне природе за решавање којих овај суд није надлежан (чл. 19 т. 1 Зак. о Државном савету и управним судовима).

Са изложеног, а на основу чл. 27 и 34 Закона о Државном савету и управним судовима ред је било пресудити као у диспозитиву."

> Грађевинска дозвола за преправку постојеће зграде не може се ускратити с позивом на прописе који говоре о условима дозволе за изградње нове грађевине.

Сопственик спратне зграде за становање тражио је грађевинску дозволу за преправку, дозиђивање и надзиђивање те зграде. Од овога тражења је одбијен одлуком Градског поглаварства у Београду са разлога што је крај у коме је та грађевина наменьен изградњи слободних зграда и да би најрационалније решење и за односну зграду било ако би се она пројектовала као слободна. Против одлуке поглаварства сопственик је изјавио жалбу Министру грађевина, који је жалбу уважио налазећи да је неоснован онај разлог првостепене одлуке с обзиром на то да није донета Уредба о извођењу регулационог плана, у којој треба да су садржане ближе одредбе о грађевинским зонама. Против министровог решења Поглаварство као самоуправа изјавило је тужбу на Државни савет која је одбачена пресудом бр. 15911 од 18 јуна 1938 год. са следећих разлога: „Као што је напред изложено Градско поглаварство као првостепена управна власт одбила је интересовану Божану од истакнутог тражења са разлога, што њезина грађевина, није пројектована као слободна. Тај разлог, као што је то исправно утврђено оспореним решењем, не може опстати пре свега због тога, што још није донета уредба о којој је реч у разлозима оспореног решења, а, затим, и због тога, што се у конкретном случају уопште не ради о пројектовању нове грађевине, већ о преправци, дозиђивању и надзиђивању постојеће спратне грађевине на означеном имању интересоване Божане.

Приговор тужбе, да би удовољење тражењу интересоване Божане у погледу одобрења преправке, дозиђивања и надзиђивала пом. зграде било противно одредби ст. 4 § 22 пом. закона, јер да би тиме била наружена престоница, Државни савет није узео у обзир, пошто тај приговор Градско поглаварство, није истакло као разлог у одлуци Г. О. Бр. 4319/37, нити је та одлука заснована на одредби ст. 4 § 22 Грађевинског закона, као и због тога, што се из података предмета не види, да је то утврђено у управном поступку."

> И у густом насељу није искључено подизање зграде намењене за штампарско предузеће, ако се утврди да је то доведено у склад са јавним интересима, суседним односима и начином изграђивања.

Била је оспорена од стране заинтересованих лица издата Грађевинска дозвола за подизање зграде за штампарско предузеће у густом насељу. Пошто је Министар грађевина као виша грађевинска власт оснажио одлуку Градског поглаварства у Београду о тој дозволи као првостепене грађевинске власти а жалбе одбацио, заинтересовани су против министровог решења изјавили тужбе на Државни савет, које су, исто тако, одбачене пресудом бр. 13438 од 21 маја 1938 год., чиме је дотле спорна одлука о грађевинској дозволи постала правноснажна. Случај расправљен наведеном саветском пресудом је следећи: „Тужиоци својим посебним тужбама траже поништај решења Министра грађевина бр. 44378/37 од 25 јануара 1938 год., којим је оснажена одлука Градског поглаварства у Београду Г. О. бр. 6810 од 15 октобра 1937 год. о одобрењу планова и издавању грађевинске дозволе Штампарско издавачком предузећу „Време" А. Д. за подизање зграде на свом имању у Дечанској ул. бр. 31 кварт I у Београду. Тражећи поништај наведеног министровог решења, како суседи са напред означеним имањем на коме се изводи зидање, тужиоци

у својим тужбама истичу: Да је управна власт у спорном случају одобрила искоришћење површине градилишта за подизање зграде у већој размери него што по чл. 6 т. 1 Грађевинског правилника за град Београд износи максимум допуштеног искоришћавања површине градилишта — овај пропис допушта искоришћавање најзише до 80% а, према тужби, у спорном случају површина градилишта ће се искористити за зидање до 90%. Затим, у тужбама се приговара да је у конкретном случају одобравањем планова и издавањем грађевинске дозволе, што је оснажено оспореним министровим решењем, повређен и пропис чл. 53 т. 3 Грађевинског правилника за град Београд, који забрањује подизање у густом насељу радионица, предузећа и творница које производе велику лупу и ларму, у који ред, према тужбама, спада и предузеће о чијој се изградњи овде ради. Исто тако, тужбе приговарају и због повреде Грађевинског правилника за град Београд — чл. 8 ст. 2 т. 1 и ст. 4 — који говори о удаљености уличне од дворишне и удаљености дворишне зграде од суседне границе — зачела градилишта, а ни ови прописи, према тужбама, нису задовољени, јер постоје две зграде улична и дворишна, а нема прописног растојања ни између уличне и дворишне, нити између дворишне и суседне границе — зачела. Најзад, у тужбама се истиче и то, да је Поглаварство заказало ранију расправу из § 89 Грађевинског закона по решењу Министра грађевина бр. 24988 од 28 јула 1937 год. и не чекајући на правноснажност тога решења, да та расправа, поред тога, није била спроведена у смислу § 89 Грађевинског закона, јер није извршен заједнички увиђај власти у чијој је надлежности издавање одобрења за подизање односног предузећа — Поглаварство као грађевинска власт и Одељење за радње Управе града Београда — и да на ту расправу није био позван један од сопственика суседних имања.

Државни савет налази:

У конкретном случају било је основа за прекорачење максималног искоришћавања површине градилишта за подизање зграде из чл. 6 ст. 1 т. 1 Грађевинског правилника за град Београд, пошто је у питању грађевина чије је изграђивање допуштено и **на целокупној површини градилишта**, по чл. 6 ст. 5 Грађевинског правилника за град Београд, а уколико у спратовима те грађевине има станова и одељења за дуже становање иста је прилагођена, што се види из приложених планова, последњој реченици пом. чл. 6 ст. 5 Грађев. правилника. Према томе, искоришћеност површине односног градилишта, које по тужбама износи 90%, у складу је са прописом чл. 6 ст. 5 Грађев. правилника, а тужбени приговори у овом погледу су неосновани и као такви одбачени.

Члан 53 ст. 3 Грађевинског правилника за град Београд забрањује подизање у густом насељу радионица, предузећа и творница које производе велику лупу и ларму, али од ове забране изузима такве радионице за које надлежна власт утврди да се могу сложити са јавним интересима, **суседним односима** и начином изграђивања предвиђеним регулационим планом и Уредбом о његовом извођењу. Надлежна власт — Одељење за радње Управе града Београда — путем нарочите комисије у својој одлуци бр. 12.487 од 25 септембра 1937 год. установило је да се кв поднетих планова види да ће у задњем делу зграде у приземљу бити подигнуте и монтиране три ротационе штампарске машине, које ће бити постављене на темеље изоловане корком према опису у наказаном поднетом акту бр. 11996/37 што потпуно обезбеђује суседне зграде и саму зграду штампарије од утицаја потреса и вибрације при раду ротационих машина и задовољава прописе чл. 59 ст. 2 Грађевинског правилника за град Београд." У истој одлуци је наведено и да „према подацима у поднетом акту бр. 11996/37 зидови сутерена зграде штампарије изведени су од набијеног бетона и од суседних зграда изоловани изолационим плочама „таролит" дебљине 5 см. ради онемогућавања преношења звука у одељења суседних зграда; зидови ће у приземљу имати одстојање од суседних граничних зидова 5 см. тј. ваздушну изолацију, а бетонске таванице одозго ће бити облоџене изолационим таблама, чиме ће бити задовољени прописи чл. 45 ст. 3 Грађевинског правилника за град Београд и суседи ће бити поштеђени од неподношљивих сметњи од лупе машина и ларме при раду у штампарији." Будући да је на напред изложен начин суседним односима пружена пуна заштита, без повреда тих односа управна власт је могла, с обзиром на последњу реченицу чл. 53 ст. 3 Грађев. правилника, да у погледу подизања односне грађевине, намењене за штампарско издавачко предузеће, учини одступање од оне опште забране о подизању зграда за таква предузећа у густом насељу, према чему се показује неосновани тужбени приговори о повреди тих односа подизањем односне грађевине и као такви су одбачени.

Грађевинска управна власт — Градско поглаварство као првостепена и Министар грађевина као виша власт — утврдила је преко својих стручних грађевинских органа да у случају спорног зидања не постоје две посебне зграде — улична и дворишна — него два дела једне зграде, тесно везани један са другим, који чине једну конструктивну целину. С обзиром на ову чињеницу, утврђену од стране управне власти сходно чл. 25 Закона о Државном савету и управним судовима, отпадају тужбени приговори о повреди прописа чл. 8 ст. 2 т. 1 и ст. 4 Грађевинског правилника за град Београд, који говоре о удаљености уличне зграде од **засебне дворишне зграде** и удаљености **засебне дворишне зграде** од суседне границе — зачела градилишта, каква у спорном случају не постоји.

Неосновани су, исто тако, и тужбени приговори да има повреде закона у томе што Градско поглаварство поступајући по решењу Министра грађевина бр. 24988/37, којим је била поништена одлука Поглаварства Г. О. бр. 3109/37 о одбијању грађевинске дозволе, није чекало на правноснажност министровог решења, него је, и пре тога, у извршењу тога решења заказало јавну расправу из § 89 Грађев. закона. Примедбе наведеног министровог решења као више грађевинске власти биле су обавезне за Градско поглаварство као нижу грађевинску власт — § 122 Закона о општем управном поступку — по њима као таквим морало је да поступи, односно да изврши министрово решење, у коме су биле садржане те

примедбе, и то не чекајући на правноснажност тога решења, јер према чл. 36 ст. 1 Закона о Државном савету и управним судовима и кад постоји тужба противу управног акта то не спречава његово извршење, а против односног решења чак ни тужба није постојала.

Најзад неумесни су и тужбени приговори о повреди § 89 ст. 1 и 3 Грађев. закона, која би се повреда састојала у томе што на јавној расправи није био позван један од суседа, док § 89 ст. 1 предвиђа саслушање свих суседа, и што надлежне власти — Градско поглаварство и Одељење за радње Управе града Београда — нису извршиле заједнички увиђај, који предвиђа § 89 ст. 3 пом. закона. Тужиоци као суседи присуствовали су јавној расправи из § 89, где им је пружена прилика да оживотворе и заштите своја права и правне интересе (§ 70 ст. 1 З. У. П.), а ако неки од суседа евентуално, противно § 89 ст. 1 није био позван на јавну расправу ништа не стоји на путу да тај сусед употреби законом допуштено правно средство у циљу заштите свога права, које право нису овлашћени (чл. 15 Закона о Државном савету и управним судовима) да штите тужиоци. Према § 89 ст. 3 Грађев. закона **по могућству** се врши заједнички увиђај у случају кад је у питању подизање приватних грађевина за јавну употребу, за које је, поред грађевинске, потребно и одобрење других власти. По закону, дакле, заједнички увиђај није облигатан него се заједнички врши само по могућству, а кад та могућност постоји оцењује сама управна власт. Будући да је заједнички увиђај установљен само у циљу убрзања поступка око издавања дозволе за подизање приватне грађевине намењене за јавну употребу, ако је у конкретном случају свака управна власт у кругу своје надлежности извршила засебан увиђај, то је могло да буде евентуално од штете за лице које је тражило односну грађевинску дозволу, а тиме није повређено никакво право нити интерес тужиоца као суседа. Зато се тужба и у овом погледу одбацује.

Код таквог стања ствари, правилна је односна грађевинска дозвола издата Штампарско издавачком предузећу „Време" а. д. за подизање грађевине на свом имању у Дечанској ул. бр. 31 кварт 1 у Београду, а поднете тужбе именованих тужилаца су неосноване и као такве одбачене."

Љубомир Ж. Јевтић,
секретар Држ. савета

Некролог

† Стеван Хакман

Стеван Хакман, књижевник и новинар, преминуо је 4 септембра т. г. Пок. Хакман је сарађивао у неколико наших листова и часописа. Био је сарадник и часописа „Београдске општинске новине". Издао је две збирке песама, које су наишле на леп пријем код читалачке публике због своје оригиналности и свежине.

Стеван Хакман

Стеван Хакман је рођен 1897 у Бањој Луци. Истакао се је својим јавним националистичким радом још као ђак тузланске гимназије. Ушао је свом душом у југословенски националистички покрет, који се је после балканских ратова развио до фанатизма. За време другог балканског рата, као шеснаестогодишњи младић, препливао је Дрину са неколико својих другова и учествовао у борбама као добровољац у српској војсци. У слободној Србији још се више загрејао за идеје ослобођења и уједињења целог нашег народа, стекао је извесно искуство у практичном националистичком раду. Зато је, када се је после свршеног рата вратио у Тузлу, могао са много више успеха да развије активност у националистичком покрету.

Пред сечени рат, када су аустријске власти хапсиле свуда истакнуте југословенске националисте, ухапсиле су и Стевана Хакмана. Он је изведен пред суд са групом тузланских ђака и осуђен на две и по године робије, коју је одлежао у главној казниони за за Босну и Херцеговину у Зеници.

За време слома Аустроугарске, после славних победа српске војске, Стеван Хакман се стаиља на расположење Народном већу у Загребу, као и многи други омладинци, и ступа у народну гарду, која је одржавала ред до доласка победоносне српске војске у ове крајеве.

После стварања уједињене Југославије, пок. Хакман завршава студије и одаје се журналистици. Смрт га затиче као сталног сарадника агенције „Авала".

Отвореним карактером, добрим срцем и пријатном духовитошћу Стеван Хакман је осигурао себи симпатије у друштву у коме се је кретао и радио. Био је поуздан друг и пријатељ, добар члан породице — син, брат, муж и отац.

Његово тело почива на београдском новом гробљу, Београд — о коме је он као младић толико сањарио, за који је живео и борио се, у коме је гледао оличење свих својих политичких идеала — пружио му је последње и вечно уточиште.

ТЕХНИЧКА РАДЊА

Инж. М. СЛУЦКИ и КОМП.

КАЈИШИ, ПУМПЕ, ЦЕВИ, АРМАТУРЕ, ЦРЕВА СВИХ ВРСТА, МЛИНСКА СВИЛА ДИФУР, ЧЕЛИЧНИ КОНОПЦИ, „САЈЛВОЛФ" ШЛАЈФМАТЕРИЈАЛ ОРИГ. — КАРБОРУНДУМ, БОШ-СЛУЖБА, РУДАРСКЕ ЛАМПЕ, ЕНГЛ. КОМПОЗИЦИЈА ХОЈТ, ЗАПТИВНИ МАТЕРИЈАЛ, ЛИВАЧКЕ ПОТРЕБЕ.

ТЕЛ. 209-33, БЕОГРАД, ТЕРАЗИЈЕ 23

САВ ТЕХНИЧКИ МАТЕРИЈАЛ.

„Све врсте битумена за цестоградјевне сврхе као и све врсте петролејске смоле и оксидираног битумена за индустријалне и изолационе сврхе

»MEXPHALTE« „SPRAMEX« »SHELMAC« (текући битумен) »FLINTKOTE« емулзије

УПУТЕ И ПРОСПЕКТЕ НА ЗАХТЕВ БЕСПЛАТНО.

JUGOSLAVENSKO SHELL D. D.

ЗАГРЕБ
ГАЈЕВА УЛИЦА БР. 5
Телефон бр. 22-641

БЕОГРАД
КН. МИХАЈЛОВА УЛ. 36
Телефон 23901, 23902

ШТАМПАРИЈА **ДРАГ. ГРЕГОРИЋ**

БЕОГРАД, КНЕГИЊЕ ОЛГЕ 21

РАСПОЛАЖЕ ОНИМ ШТО ПОСЛОВАН ЧОВЕК ТРАЖИ:
МОДЕРНА СЛОВА
УКУСНЕ ШАРЕ
ПРЕЦИЗНА ШТАМПА
ПРИХВАТЉИВЕ ЦЕНЕ.

ТЕЛЕФОНИ: 26-516, 23-300

Власник: Градско поглаварство Београд. — Уредник: Ђуро Бањац, Молерова 16
Штампарија Драг. Грегорић, Кнегиње Олге 21. — Београд

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 10
Година LVI

Редакциони одбор
Д-Р СТЕВАН ПОПОВИЋ, Д-Р ДУШАН КАЛАНОВИЋ, ДРАГОЉУБ ЗЕКАВИЦА, МИЛОРАД СИМОВИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ и Д-Р ВЕЛИМИР МИХАИЛОВИЋ
Уредник
ЂУРО БАЊАЦ

Октобар
1938 године

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Педесетогодишњица занатског покрета и I земаљска занатска изложба (8—25 октобра) — Д-р Стеван Поповић 681
Туберкулоза и њене последице (Село за туберкулозне) — Д-р Љуба Д. Стојановић 686
Задаци градских статистичких бироа — Б-ц 697
Економско-социјални значај етажне својине — Ахмед Кемура 701
Слатководно рибарство у нашем законодавству — Страхиња Ст. Којић . . 705
Услови за развијање техничког спорта у Београду — Љубомир Вукадиновић . 710

Књижевни додатак:

„Карнавале" — Музеј града Париза и француске револуције — Ф. П. . . . 714
Јавне библиотеке и слободно радничко време — Боса Радовановић . . . 717
Пилот-потпоручник Кнап брани Београд [Новела из београдског живота — награђена на књижевном конкурсу Градског поглаварства Београд — Крај] — Живорад Вукосављевић 723

Прилози за историју Београда:

Турске старине у Београду [Чесма Мехмед паше Сокоповића] — Мехмед Р. Делић 734
Бомбардовање Београда 1862 године — Д. Р. 737
Из београдске прошлости — Д. Р. 740

Друштвена хроника:

Жалост Београда за Благоупокојеним Кнезом Арсеном 741
Личност и заслуге Благоупокојеног Кнеза Арсена — Жив. Ј. Ранковић . . . 745
Помен Витешком Краљу Александру I Уједниктељу и палим браниоцима Београда пред Костурницом на Новом Гробљу 747
Слава Претседника Београдске општине г. Владе Илића 749
Слава Удружења носилаца Албанске споменице 780
Слава Удружења удовица погинулих и умрлих свештеника 780
Ђаци загребачке Средње техничке школе у Београду 781
Нова зграда Поштанске штедионице 781

Политички живот:

Изложба „Три године владе д-р Милана Стојадиновића" 782

Социјална хроника:

Други међубалкански конгрес за заштиту деце у Београду 786
Међународна изложба дечје заштите у Београду 789
Годишња скупштина Савеза здравствених задруга 791
У Предграђу Петра Мркоњића подиже се Дом културе 791

Комунална хроника:

Посета загребачких градских већника Претседнику и Градском већу града Београда 792

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љуб. Ж. Јевтић 793

Приватни огласи

Слика на корицама: Са занатске изложбе у Београду: **Грб града Београда**, кован и цеселиран од злата и сребра. Уметнички рад дворског јувелира г. Стефановића. (Један примерак овакзог грба налази се на торпиљеру „Београд", други на лађи немачке Левант линије „Белград", а трећи у радњи г. Стефановића.)

Београдске општинске новине

Излазе једанпут месечно као часопис, а једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 150·—, полугодишње 80·— динара. Појединн број 10·— дин.
Цена огласа: Цела страна 800·—, пола стране 500·—, четврт стране 300·— дин. Огласи на корицама 50% скупљи
Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54,300
Уредништво и администрација: Кнегиње Љубице 1/II — телефон 26-242.
Уредник прима сваког радног дана од 9-12 часова — Рукописи се не враћају.

Београдске општинске новине
Бр. 10 1938

Чланци и студије

Педесетогодишњица занатског покрета и I земаљска занатска изложба
(8—25 октобра)

Наше занатлије имале су октобра месеца велике јубиларне свечаности које заслужују сву нашу пажњу. Прослављали су педесетогодишњицу оснивања прве земаљске организације „Занатско удружење" и покретања првог занатлијског листа у Србији „Српски Занатлија".

У вези са овом прославом одржан је XVII конгрес Главног земаљског савеза занатлијских удружења Краљевине Југославије 16 и 17 октобра и приређена I земаљска занатска изложба од 8—25 октобра. Све су ове прославе и приредбе одржане у Београду.

* * *

Са пропашћу српске националне државе нестало је и српске властеле, а српски живаљ повукао се из градова у села и планине. У варошима су остали Турци, а поред њих Грци и Цинцари. Трагови лепих израђевина српских занатлија почели су да ишчезавају а занат је постао привилегија владајућег елемента, Србима недоступна.

Не би се могло рећи да се Срби у опште нису бавили занатима. Они се нису бавили занатским радом за зараду, за другога, али су своје потребе у занатским пословима ипак обављали у селима, код својих кућа. У породичним заједницама — задругама, наступила је била извесна специјализација у раду. Један члан Задруге био је ковлар, други ковач, трећи месар, зидар итд. Жене су обављале ткачке и конфекцијске радове.

Та породична специјализација на селу остаје и после стварања Карађорђеве и Милошеве Србије. Србин се није смео одвојити од свога пољопривредног рада и рескирати да живи само од заната. У толико пре, што је из градова било нестало богатих потрошача — Турака. Два примера у спомен-књизи, која је издата поводом прославе, јасно сликају тадање стање. Кнез Милош је морао 1824 године да зове из Јагодине зидара Антонија, који је био Италијан, ради неких оправки на своме конаку у Крагујевцу. Кнез је желео да Антоније обучи примитивне, домаће зидаре те се у позиву и вели да Италијан има да начини: — штокатор, а не по овим обичајима таван, и то само да покаже како ваља, па ће после ови мајстори радити моћи".

Шабац ни 1837 године није имао кројача који би био способан да израђује униформе. Да би се наши људи обучили, као и да би се увели извесни занати, довођени су са стране мајстори којима је плаћан путни трошак и даване разне повластице.

И када се занатство већ било развило, све до 1847 године није било никаквих законских прописа који би регулисали његов рад. Владало је обичајно право, примењивано од еснафа. Један или више заната образовали су еснаф. На челу еснафа био је бирани претседник — устабаша, а сви мајстори истог еснафа сачињавали су лонџу (скупштину).

Еснаф је продавао сировину мајсторима, а лонџа је одређивала цене испод којих није смео ни један мајстор продавати, иначе га је строго еснаф кажњавао. Као што видимо, први зачеци данашњих картела били су баш у занатским лонџама. Лонџа је била обавезни суд за спорове између мајстора и калфи, а сваки еснаф имао је своју касу — еснафску кутију, у коју су притицали приходи од чланарине, прилога, казни и такса које су калфе плаћали приликом свога „ваљења" за мајсторе.

Да би неко постао шегрт морао је добити одобрење од установе и уплатити у еснафску кутију форинту сребра.

Да би постао мајстор, калфа је морао да полаже испит пред устабашом и комисијом еснафа. Морао је да изради одређен предмет који се звао „ремек" или „проба". Ако је имао до три грешке, могао их је искупити уплатом у еснафску кутију. Преко три грешке морао је поновити испит. Ако ни овога пута не успе, више не може бити мајстор него само парчетар код других мајстора.

Занатлије су биле виђени људи. Индустријски производи нису још надирали, најезде страних производа још није било. Занатски су про-

изводи имали одличну прођу. Сам Кнез Милош жели да уда своју сваствику за неког занатлију. У деловоднику кнежеве канцеларије под бр. 856 од 5 маја 1822 године стоји:

— Писано господару Јефрему да потражи у Ваљеву или Шапцу поштено какво момче са занатом, прилежно и од добрих родитеља, и да би било посиромашније, за Мирјану сестру Госпође Љубице која се налази у Крагујевцу.

* * *

Четрдесетих година прошлога века почиње прво надирање страних фабриката и израђевина. Нешто то, а нешто и неоправдано мешање Кнеза Милоша у еснафско обичајно право, учинили су да је покрет за доношење једнога закона јачао. Овај је и дошао 14 августа 1847 године, за владе Кнеза Александра Карађорђевића. Назив му је био „Уредба о еснафима" и нешто допуњавана она је регулисала рад у занатима и трговини све до модерног Закона о радњама од 1910 године.

Уредба је увела обавезно еснафско уређење заната са старешином и помоћником на челу и скупштином. Она уводи калфенски испит, а код мајсторске комисије предвиђа два члана еснафа, једнога кога одреди полицијска власт и једнога кога да сам кандидат.

Ако кандидат падне на испиту имао је право да преко полицијске власти тражи да му Министарство унутрашњих послова одреди други испитни одбор.

Уредба као што видимо више поштује право кандидата и не оставља га на милост и немилост лонџе из обичајног права.

Мајстор је имао право да држи колико хоће број шегрта и калфи, а удова умрлог занатлије, или његова сирочад, могли су наследити мајсторско право.

Проблем заштите домаће занатске радиности већ се почео да поставља крајем прве половине прошлога века. Из Аустрије су почели да надиру страни производи. Србија је била везана уговором и није могла да повиси царину према Аустрији преко 3% од вредности и 2% од других такса. Еснафска Уредба је имала да једном својом одредбом уведе заштиту домаћих заната. Она у § 83 уводи принцип и ако не довољно ефикасан. По томе параграфу трговци могу продавати: „готове израђевине од оних заната, који се у нашој земљи још никако не раде, или се мање или лошије раде, него колико и какови се од живља траже".

Уредба је дала организацију заната и донекле њихову заштиту. Држава се све боље организовала и градови постајали многољуднији. Занати су и даље напредовали, што се најбоље види из њиховог броја према броју становништва. 1836 године било је у Србији око 700.000 становника, занатлија је било око 2.200. 1884 године број становништва се пење на 1,900.000 а број занатлија на 16.000. Пораст становништва је за 171% а пораст занатлија, за непуне четири деценије после Еснафске уредбе, за 627%.

Осамдесетих година почињу тешкоће и криза занатства.

Два рата са Турском коштала су много. По предузетој обавези Србија је морала да изгради жељезничку пругу Београд—Врање. Српско тржиште постало је сасвим отворено аустријским индустријским производима. Аустрија је уз то наметнула и трговински уговор са клаузулом нај већег повлашћења.

Незадовољство код занатлија расте. Министар ново-изабраног Министарства народне привреде Драгомир Рајовић осећа да за занате треба нешто учинити. Он позива све старешине еснафа да се састану и да му чине предлоге. Тако је 1883 године дошло до првога заједничког форума занатства, до такозваног Старешинског одбора.

Занатлије нису биле задовољне радом Старешинског одбора. Налазе да он није довољно агилан. Почиње рад на стварању једне борбене организације свих занатлија и на покретању једног сталешког гласила.

Оснивачки одбор је израдио правила једног земаљског удружења занатлија, која је Министар народне привреде потврдио 1887 године.

Изабран је привремени Управни одбор који је имао да припреми све за покретање листа и за сазив редовне скупштине ради избора сталног управног одбора.

* * *

Долази 1888 година, година организације занатског покрета. Иако је Уредба о еснафима донекле обезбеђивала монопол занатским еснафима, ипак су занатлије осетиле потребу за јединственом организацијом која би се борила за побољшање положаја и унапређење занатства.

14 јануара излази први број новога листа „Српски Занатлија" у коме излази и проглас Главног управног одбора Занатског удружења и програм листа.

Програм у главном предвиђа: испитивање узрока пропадања појединих заната и утврђивање који занати имају највише услова да би се они нарочито неговали; унапређење заната; борба противу иностране навале; изношење повезаности разних грана народне производње; регулисање посла између мајстора и помоћника на бази правичности и човечности; чување достојанства и угледа занатског реда.

Проглас позива на сарадњу и све српске интелектуалце: — „јер је и која кап зноја српског занатлије помогла њиховој спреми". И заиста, већ у првој години, лист је донео низ чланака који излазе из оквира чисто занатско-сталешког. Једно време уредник листа је био Раша Милошевић, каснији управник Државних монопола и Министар Народне привреде, а међу сарадницима било је доста интелектуалаца. 1894 г. лист је обустављен, поново покренут 1910 год. ускоро је престао да излази.

Прва редовна скупштина Занатлиског удружења „одржана је 10 августа 1888 године у Београду код Булевара". На њој је изабран стални управни одбор, чији је претседник постао Раша Милошевић.

вићем. То је било санкционисање признања нове организације.

Када је покренуто питање стварања заједничке Трговачко-занатске коморе, „Занатлиско Удружење" се изјаснило одлучно противно за-

БРОЈ 1 У БЕОГРАДУ 14. ЈАНУАРА 1888 ГОД. 1

СРПСКИ ЗАНАТЛИЈА

ОРГАН „ЗАНАТЛИЙСКОГ УДРУЖЕЊА"

ИЗЛАЗИ СВАКОГ ПЕТКОДНА. — Цена за Србију на год. 10 дин., за 1/2 год. 5, за четврт год. 2.50 дин., месечно 1 дин. — За остала Краљ. по год. 15 гр., за пола год. 8, а за четврт год. 4 гр. | Уредништво и администрација налазе се у кући пр. Михаила Бр. Протић у новој улици звана „Краља Милана" број „Нови Дворишта". Рукописи се не враћају. — Писма франкована се. — Рекламације франко.

— ОГЛАСИМА ЈЕ ЦЕНА 5 ПР. ДИНАР. ОД ПЕТИТОВОГ РЕДА. ВЕЋИ ОГЛАСИ ДОНОСЕ РАЗМЕРНИ РАБАТ. —

СРПСКИМ ЗАНАТЛИЈАМА

Српске занатлије осетиле су потребу још у једно доба, кад су почеле да се ослобађају од свога ропског положаја, да се удружавају сваком спонтаном удруженом приликом. Ова потреба јачала се јакалте мењавине, кад су почеле да се укидају цехови, кад су се стварали разни еснафи, кад су се стварали разни еснафи, кад су се стварали разни еснафи

зи са политичким догађајима који су се тада одигравали у Србији. 1892 оснива се „Занатлиско-раденички савез", који већ 1894 год. престаје да живи. Лист престаје да излази и једина тековина из тога доба је занатлиски пензиони фонд, који и данас постоји. У њега су морали сви еснафи да уложе 50% своје покретне имовине.

После политичких трзавица, у којима занатлиски покрет није могао напредовати већ се и сам цепао, долази слободоумни Устав од 22 децембра 1888 године, који је дозволио да занатлиство може одлучније да постави своје захтеве. Како су њиме била скинута са дневнога реда основна политичка питања, нови режим је могао да се посвети више привредним питањима. Уз то је још дошла сретна околност да су за Министра народне привреде долазили осведочени пријатељи и ранији сарадници занатлиског покрета, као Стева Р. Поповић, Коста Таушановић, Раша Милошевић.

Тај период обележен је доношењем врло важних закона:

Закон о затварању радња недељом и празником од 17 априла 1890 год., који је омогућио трговачкој и занатлиској омладини посећивање недељних школа;

Закон о изменама и допунама Закона о сеоским дућанима од 20 фебруара 1891 г., који је ишао на то да спречи ширење страних прерађевина међу наш сеоски живаљ;

Закон о установљењу Привредног савета од 18 марта 1891 г. Тело, чије оживотворење и данас привреда тражи и које је омогућило занатлиству да истакне на надлежном месту прешност и важност решења својих проблема;

Закон о Занатским школама од 27 марта 1892 г., који је омогућио државне занатлиске школе са радионицама и стварање кадра способних занатлија.

После Устава од 1901 год. обнавља се покрет за организацију занатлиства. Већ 2 августа оживљује лист који сада почиње да излази под називом „Занатлијски Савез". У другоме броју излази чланак „Наши захтеви". Тражи се:

1) Доношење савременог Закона о радњама који би права занатског рада дао само стручним правним мајсторима;

2) Да се при Министарству народне привреде оснује „Занатлијска Комора";

3) Да се што пре отвори већи број привредних и занатлијских школа.

Истовремено са покретањем листа, оснива се и „клуб занатлиског савеза" који на својој скупштини одржаној јануара 1903 год. доноси једну „посланицу влади Њ. В. Краља Александра I".

У посланици се излажу горњи захтеви а поред њих тражи се и забрана продаје пресних опанака; забрана оснивања фабрика за оне врсте прерађевина, за које постоје домаћи занати; оптерећење обртном порезом и увоз предмета за личну употребу; забрана примања приватних послова државним радионицама и Официрској задруги и онемогућавање државних радионица за оне занатске гране које већ постоје итд.

После листа и клуба, дошао је ред на организовање занатлија у једну заједничку централну организацију. 24 јануара 1903 године, Министар народне привреде потврдио је Правила „Главног занатлијског савеза", који 1906 године мења име и постаје „Савез занатлијских еснафа", док се лист и даље зове „Занатски Савез".

* * *

Улазимо у период новога Закона о радњама од 29 јуна 1910 године. После чешћих захтева и дужих предрадњи, до њега је дошло за време министровања Јаше Продановића. Царство еснафске уредбе престаје, и као што је она била један значајан корак напред према дотадањем обичајном праву, тако је нови Закон о радњама био велики корак напред према еснафској уредби.

Нови Закон је поделио занате на еснафске и нееснафске. Он је нарушио дух монопола еснафске уредбе и дао услове за већу слободу рада, омогућујући удруживање капитала и подузетничког духа са стручном спремом. И правна лица могу водити од сада занатску радњу помоћу стручног деловође. Закон предвиђа и потребне хигијенске услове за занатске радионице. Мајстором се сада може постати и свршавањем које стручне школе, а за спорове Закон уводи судове добрих људи, састављене на паритетној основи са претседником незаинтересованим.

Закон је увео занатлијски пензиони фонд у који су ушле и заоставштине ликвидираних еснафа, поред годишње државне дотације, од најмање 50.000.— динара.

Мајстори нееснафских заната не морају бити чланови еснафа.

Велика новина, коју је Закон донео, била је Занатска комора за целу земљу са седиштем у Београду. Она је постала врховни форум занатлијског сталежа. 2 августа 1910 године, привремена Заматска комора се је конституисала, а у законском року од две године извршен је избор сталне Коморе.

Нови Закон је увео и обавезу стручних занатских школа у свима местима где има више од 50 ученика занатских, трговачких и занатских радњи. Он је увео и принцип повластица за домаћу радиност. При расписивању јавних лицитација (држава, округи, срезови, општине), имало се пазити да се омогући учешће и мањим занатлијама, а понуде домаћих имале су се претпоставити иностраним и ако би ове биле јефтиније за 5 до 10% од домаћих.

Државни надзор имали су да врше привредни инспектори.

Занатлије нису показале нарочито задовољство са новим законом мада су се борили за његово доношење. Замерали су му нарочито да су стварањем нееснафских заната отворена су-

више широко врата за улаз у занатски ред, што ће неминовно довести до повећања броја занатлија и отежавања њиховог положаја.

Ипак су они увиђали и корисне стране новога Закона, јер је он узео у заштиту занате у доба када се већ са неких страна претсказивао њихов нестанак пред индустријском навалом (Карло Маркс).

После доношења Закона у занатском покрету настаје опет поцепаност и тржавице проузроковане углавном услед партијске подвојености. Светски рат затекао је занатлије подвојене у два табора.

Опасност у коју је дошла земља здружила их је као ратнике у њеној одбрани.

* * *

Наше народно ослобођење и уједињење затекло је српбијанске занатлије поцепане у два табора, осиромашене, порушених радионица и без алата. Требало је све кретати изнова.

Већ 6 јануара 1919 године одржана је заједничка седница ради измирења и стварања јединства у покрету. Из дотадања два главна одбора изабран је један заједнички главни одбор Савеза, као претставник занатства.

Нови главни одбор Савеза ступио је одмах у везу са Занатском комором и једном заједничком резолуцијом тражено је од Краљевске владе да се демобилишу занатлије које су још на војној дужности, да се занатлијама укаже хитна помоћ ради обнове рада и да им се да пуна накнада за ратом упропашћене радионице.

Убрзо је почео рад на стварању опште земаљске занатлијске организације за целу Југославију. Акциони одбор упутио је проглас и 3 маја 1919 год. састали су се у Београду делегати занатлијских савеза из Загреба, Новог Сада, Тузле, Митровице, Кикинде, Руме, Приједора, Дервенте и других варош. Прихваћена је у начелу идеја о стварању Централног савеза занатлија за целу Краљевину са седиштем у Београду.

На жалост, до његовог стварања није дошло, али су ипак сви савези радили заједнички на главним проблемима, нарочито на стварању Занатске банке и на обавезном осигурању занатлија.

Лист је поново покренут под именом „Занатлија" крајем 1921 године. Пре тога 6 и 7 маја одржан је у Ћуприји конгрес који је дао смер нице новом занатском покрету под именом „Савез занатских удружења и еснафа".

У лето 1922 године извршени су избори за Занатску комору и срећивање прилика у занатству врши се споразумним радом Коморе и Главног савеза занатских удружења.

Савез има 220 учлањених организација са преко 60.000 организованих занатлија и претставља довољно моћну организацију у служби унапређења нашег занатства.

(Наставиће се)

Д-р Стеван Поповић.

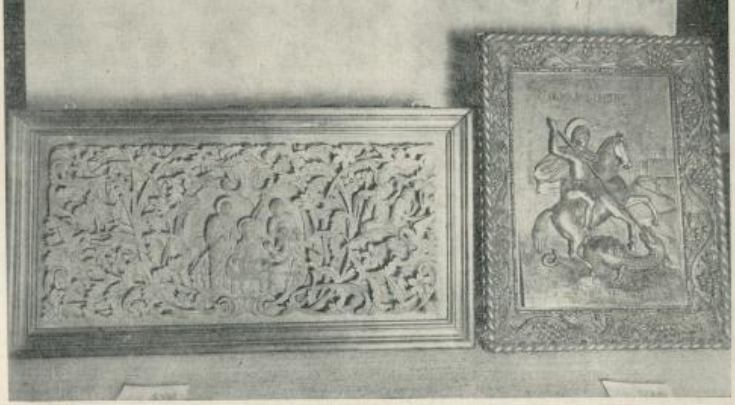

Са I Земаљске занатске изложбе у Београду: Дубо рез, рад Нестора Алексијевића, дуборесца из Скопља

Туберкулоза и њене последице

— Село за туберкулозне —

Туберкулоза је, видели смо у прошлом чланку, једна хронична заразно-друштвена болест плућа: заразна је, јер има своју сопствену клицу, бацил, а друштвена је, јер је друштво изазива и одржава. Туберкулоза налази своје жртве свуда на земљи и у свима друштвеним редовима, почев од најсиромашнијих па до најбогатијих, од најслабијих па до најмоћнијих грађана; она је једна од најраспрострањенијих и најсмртоноснијих болести на свету. За друштво и човечанство свих векова туберкулоза је претстављала и, нажалост, претставља још и данас, праву неман, јер за собом оставља само беду и пустош. Огромне жртве људске, материјалне и друге, које она причињава свету, не могу се ни приближно проценити.

Према томе, лечење туберкулозе није само питање лично, индивидуално, тј. лечење туберкулозног болесника и предохрана његове околине, већ је питање лечења вечито туберкулозне масе са сталном предохраном целог друштва, човечанства. Лечење и предохрана других заразних болести олакшано је тиме што су болести обично повремене и краткотрајне, а њихови болесници малобројни и болешћу привезани за постељу, и, најзад, што за многе постоји специфичан лек. Код туберкулозе, напротив, све је обрнуто: болест је стална и дуготрајна, њени болесници су многобројни, слободни и јако покретљиви а, међутим, за њу не постоји сигуран лек. Али баш и да постоји лек, који би за болеснике можда био од користи, опет питање туберкулозе не би тиме било решено, јер ће увек бити туберкулозних клица и терена, а док они постоје, биће и туберкулозе. Слично имамо и код маларије. Кинин је, као што знамо, сигуран лек против ове болести, па опет зато питање маларије постоји још и постојаће све дотле док буде плазмодија (клице маларије), комараца и њихова излежишта, баруштина. Једини можда сигуран лек против туберкулозе био би вакцен или маја, која би створила у човечјем организму сталан имунитет против ове болести, као што је учинила маја, вакцен, против великих богиња. На жалост такве маје нема и вероватно да је никада неће ни бити из простог разлога што и сама болест, туберкулоза, не даје такав имунитет. Али то је песма будућности.

Према томе, за лечење туберкулозе не остаје за сада ништа друго него да чинимо оно што смо и до сада чинили, само још јаче и интензивније, а то је да, с једне стране, уништавамо клице туберкулозе, а, с друге, да одржавамо и појачавамо отпорну снагу човечјег организма, који је већ туберкулизинар, да би спречили појаву туберкулозног терена и напрамно, туберкулозе. На тај начин лечење туберкулозе постаје један друштвено-медицински проблем за чије је решење потребна организована сарадња свих чланова друштва, стручњака и лајика, здравих и болесних, с подједнаком ревношћу, пожртвовањем и одушевљењем. Једно опште, колективно, зло може се сузбити само општим, колективним, деловањем, у коме би учествовали сви, како појединци, приватна иницијатива, тако и званична тела: друштва и општине, градови, па и сама држава.

Трошкови за вођење ове борбе велики су, мора се признати. Ипак су мањи од материјалних и других штета које причињава ова болест, јер само камата од ове штете довољна би била за подмиривање трошкова око борбе против туберкулозе.

Могу се градови улепшавати и хигијенски дотеривати до савршенства, ипак ће у њима бити клица туберкулозе и услова за стварање туберкулозног терена; ако у тим градовима нису предвиђене и мере предохране против туберкулозе, као што се чини за друге заразне болести, на пример болнице за изолацију туберкулозних болесника, туберкулоза, и ако можда у слабијој мери, владаће ипак у виду и ендемије и епидемије. За доказ можемо узети наш Београд: он се нагло подиже, улепшава и хигијенски уређује, па ипак туберкулоза у њему не попушта у својој јачини, јер у Београду нема болнице за изолацију туберкулозних болесника. Погрешно је мишљење многих код нас да је улепшавање и хигијенско уређивање једног града довољно и за борбу против туберкулозе. Не, они су само једно од оруђа за борбу против туберкулозе. Јер за успешну борбу против ове болести, потребна су поред ових још и друга оруђа, нарочито подешена за ову борбу, као: диспансери, болнице, санаторије, колоније и др. као и побољшавања животног стандарда становника. Примере за то дају нам све културне државе које, поред хигијенских и

естетичних уређивања својих људских насеља, од најмањих села па до највећих градова, озбиљно воде и борбу против туберкулозе. Желети је, дакле, да и управљачи и претставници наших људских насеља, поглавито већих људских агломерација, варошки и градова, поред редовних брига за унапређење ових, буду прожети и неопходном потребом борбе против туберкулозе, јер само тако можемо се надати да ће наша туберкулоза почети да опада. Најзад, не треба заборавити да је много лакше и јевтиније чувати се него лечити се од туберкулозе.

За Београд борба против туберкулозе је насушни хлеб и он је мора отпочети што пре и што озбиљније, да би скинуо са себе обележје туберкулозног града. Ми ћемо овде укратко изнети у чему се састоји ова борба и у исто време показати пут који би био најподеснији за Београд да би што брже и јевтиније до циља дошао.

Борба против туберкулозе, као уосталом и против сваке друге заразне и преносне болести, обухвата два дела: лечење болесника и заштиту здравих. Ово се постиже најлакше и најсигурније издвајањем, изолацијом болесника у засебне одаје или постеље, према врсти болести. У већини заразних болести ово се више мање тачно спроводи у свима културним земљама, док за туберкулозне болеснике то иде тако тешко да је готово и неизводљиво из разлога које смо раније видели. Па ипак сама болест туберкулозе даје нам могућности да и код ње применимо доста добро изолацију болесника.

Борба против туберкулозе обухвата, као што рекох, лечење болесника и заштиту здравих од исте болести. Први део, лечење болесника или индивидуално-терапевтички део, има за циљ исцељење и оздрављење болесника; то би био чисто медицински део борбе.

Други део борбе, заштита здравих или социјално-превентивни део, има за циљ да спречи ширење болести; то би био социјални део борбе. Овај део је врло важан и по задатку врло обиман. Он се састоји из једног дужег низа разних социјално-хигијенских установа и обавеза у које ми овде не можемо да улазимо. Споменућемо само имена тих оруђа и њихове циљеве.

1 — Борба против наклоности, диспозиције, ка туберкулози крепљењем индивидуалне отпорности према заразни што се постиже социјално-хигијенским реформама и установама за заштиту матера и одојчади, побољшањем исхране становника, хигијеном рада, радионица и станова, асанацијом земљишта, борбом против штетних предрасуда, страсти, порока и другог.

2 — Борба против излагања, експозиције, туберкулозној зарази, било непосредно болесниковим додиром или прскањем у лице његових капљица пљувачке приликом кијања, смејања, говора итд., било посредно: његовим испљувцима, стварима и животињама њима упрљаним. Овде су у питању поглавито мала деца и слабуњава лица и стога ова борба мора отпочети још у дому и треба је спроводити по школама, радионицама, јавним местима, на путу итд.

3 — Изолација тешких болесника у кући или по нарочито подигнутим установама (азили, болнице).

4 — Оруђа борбе: антитуберкулозни диспансери, саветовалишта, опоравилишта, превенторије, школе на слободном ваздуху и др.

5 — Организација борбе.

6 — Финансирање борбе.

7 — Метода и тактика борбе.

8 — Закон против туберкулозе.

Овде нас више занима први део борбе, лечење туберкулозних болесника, и о томе ћемо говорити опширније.

Једино право и правилно решење овог питања јесте, нема сумње, потпуно исцељење и оздрављење болесника, тј. поправка болешћу оштећених органа и ослобођење организма од туберкулозних клица. Нажалост, лек против туберкулозе не постоји и према томе не можемо потпуно очекивати ове резултате, поглавито последњи. Уосталом, према ономе што већ знамо, не би било ни корисно за болесника да се сасвим ослободи туберкулозних клица, јер би онда изгубио свој имунитет против туберкулозе. Што се пак тиче првог циља, поправке оштећених органа, то можемо постићи, и без лека, средствима која нам данас стоје на расположењу под условом, наравно, да лечење отпочне на време и да се продужи док се не постигне циљ, поправка оштећеног органа. У ствари, дакле, под оздрављењем туберкулозног болесника треба разумети: стишавање и ограничење активности његових туберкулозних клица, поправку клицама учињене штете његових органа и његово оспособљавање за живот и рад.

Основно правило, принцип, за правилно, рационално лечење туберкулозних болесника јесте да сваки болесник има своју постељу, јер само под тим условом могу да се болесници правилно лече и да се здрави сачувају од болести. Нажалост, пред огромним бројем туберкулозних болесника разног економског стања и физичке моћи тај услов је неизводљив. Ми бисмо, на пример, морали имати таквих постеља у нашој држави око пола милиона.

Пред том немогућношћу морало се од правила нешто одступити и сада се захтева да свака држава има бар онолико постеља за своје туберкулозне болеснике колико у њој годишње умире туберкулозних болесника. Мада је и овај захтев доста тежак, он се ипак поступно остварује у свима културним земљама. У Данској и још неким земљама број туберкулозних постеља прелази број умрлих од туберкулозе за годину дана у истој држави. И зато је смртност од туберкулозе у тој др-

жави сведена на најнижу меру. Ако цивилизација помаже ширење туберкулозе по свету, култура је сузбија и данас се култура једног народа мери, поред осталих услова, по његовој смртности од туберкулозе: културнији је онај народ који мање умире од туберкулозе. Према томе, Данска о којој се до скора неповољно говорило, има права да се назива најкултурнијом државом, јер њени становници најмање умиру од туберкулозе.

У овом погледу ми стојимо врло жалосно, јер на 45.000 смртних случајева од туберкулозе, који се сваке године забележе у нашој држави, ми једва да имамо око 2000 јавних постеља за туберкулозне, растурене по разним установама. У Београду је, у томе погледу, и горе још, јер на 900 смртних случајева — а биће их и свих 1000 — који се сваке године редовно у њему дешавају, за туберкулозне Београђане нема тако рећи ни једне сигурне постеље. У Београду постоји, истина, једна болница за туберкулозне болеснике са 100 постеља, али она је државна установа и намењена је за туберкулозне болеснике из целе земље, тако да се само оне постеље, које претекну, могу ставити, више из милосрђа, Београђанима на расположење.

Под постељом за туберкулозне разуме се и све остало што је потребно за лечење ових болесника, као: добра храна, чист ваздух, сунце, душевни и телесни одмор и др.

За сада се туберкулозни болесници најправилније и најбоље лече по заводима који носе име санаторије за туберкулозне. У овим заводима болесници се лече нарочитим режимом, који има за циљ да појача отпорну снагу болесника да би се могао сам борити против своје болести. Овај режим састоји се, знамо већ, из добре хране, чистог планинског ваздуха, сунчаних и других лековитих зракова, одмора, потпуног или делимичног, целог тела лежањем или само оболелог органа постигнутог разним завојима, операцијама од којих пнеумоторакс заузима данас прво место, готово раван специфичном леку, и најзад, извесним лековима, као што су: туберкулини, арсеник, калцијум, фосфор, гвожђе и др.

Санаторије су, нема сумње, за данас најактивнија оруђа за рационално лечење туберкулозних болесника, јер се у њима постиже највећи проценат оздрављења, под претпоставком, наравно, да се лечење отпочне на време и продужи довољно дуго.

Нажалост, поред свих добрих страна у погледу индивидуалног лечења болесника, санаторије имају озбиљних недостатака када је у питању лечење туберкулозне масе. Доиста, санаторије су скупе установе, и према томе, приступачне само једном малом, привилегованом броју болесника, доброг имовног стања и код разних друштава осигураних лица, док за сиромашне и средњег стања болеснике, — интелектуалце, чиновнике, занатлије и др., који управо претстављају туберкулозну масу, — оне су затворене као и да не постоје. На тај начин највећи број туберкулозних болесника, не могући наћи места у санаторијама, остаје не само без могућности правилног лечења нарочитим режимом, већ и без могућности изолације и на тај начин постаје извором туберкулозне заразе.

Ова скупоћа лечења туберкулозних болесника санаторијским режимом долази углавном од великих инвестиционих и режијских трошкова ових установа. Јер, као што је по знато, оне се подижу већином по планинама и висинама где многе потребне ствари недостају па се морају из дубине набављати, што повећава издатке.

Сем ограниченог броја постеља по санаторијама, скупоћа санаторијског режима утиче још и на трајање самог лечења болесника, што доста смањује терапевтичну вредност санаторија. Заиста, врло мали је број болесника којима материјална средства допуштају да могу остати на лечењу у санаторијуму до потпуног оздрављења. Велики број болесника, напротив, принуђен је да већ после три а најдуже после шест месеци напусти санаторијум, а то време, у већини случајева, једва да је довољно да се болесни процес само стиша. То је један од доста честих узрока за, додуше неоправдан, рђав глас ове заиста корисне установе.

Нажалост, није само скупоћа једини недостатак санаторија; има и других. Један од тих, и то доста озбиљан недостатак, јесте тај да санаторије својим режимом и нехотице одвикавају своје болеснике од рада, што за сиромашне може од велике штете да буде. Заиста, многи болесници, проводећи свој живот, за време лечења по санаторијама, у излежавању и нераду, гоје се и пролењују, или, боље речено, губе вољу и радну способност за свој редован посао тако да, када се врате из санаторијума кући, они не могу за дуго да се реше на продужење свог редовног живота, већ или траже неке друге, лакше послове, који често не одговарају нити његовој вољи нити његовој радној способности, или, што је чешће, продуже да живе у нераду, удружен врло често са бедом и оскудицом, док се, најзад, болест, стишана само, опет не појави и болесник, хтео не хтео, мора поново да се враћа у санаторијум. Ако се ово понавља више пута, може код извесних болесника да пређе у страст, тако да се болесник и душевно промени, просто деморалише толико да постаје бескористан за породицу и за друштво.

И заиста, живот туберкулозних болесника по санаторијама под једним тако рећи размаженим режимом од добре хране, чистог ваздуха и нерада, проткан пријатним забавама у занимљивом друштву у цељи разоноде, а све у оквиру дивне природе, може да утиче на душевно стање болесника и да га толико измени да се после тешко може поправити.

Један санаторијски лекар назвао је санаторијум: „Зачарана горска атмосфера", из које болесник не жели никад да изађе.

Кад један такав болесник напусти санаторијум он, прво из страха да му се болест не поврати, не сме или неће да преузме свој редовни посао, већ непрестано тражи да се поново врати у исти или неки други санаторијум на лечење. Ако му то успе први пут, онда ће он поновити други, трећи и не знам који пут, док најзад страх не пређе у страст и неизмерну љубав према санаторијуму, тако да без њега не може више да живи и онда чини све, и допуштено и недопуштено, да своју болест одржава у активном стању како би оправдао потребу повратка у санаторијум, за њега „зачарану горску атмосферу". Наравно, овакви случајеви, иако ретки, не само да су незгодни, пошто могу послужити као пример и другима, већ су и опасни, јер ови болесници могу, под заштитом санаторијског обележја, несметано ширити болест међу члановe своје породице и друштва.

Да је санаторијски нерад заиста један велики недостатак ове установе, тарде околности да су многе санаторије увеле у свој режим разна занимања за своје болеснике за време самог лечења. Неки су пошли и даље па су у свој режим завели праве радове за болеснике, али не као лек за време самог лечења већ као средство за навикавање болесника на рад после правог медицинског лечења, тако да, када болесник изиђе из санаторијума, буде способан да одмах преузме свој обичан посао. Овај додатак добио је име накнадно или послесанаторијско лечење.

Први покушај са оваквим санаторијама дали су одличне резултате, тако да се данас нерад из обичног санаторијског режима све више изоставља и замењује радом болесника и за време самог њиховог лечења. Рад је, дакле, постао прави лек а не само средство. Радом за рад.

Увођењем рада у санаторијски режим постигло се, сасвим неочекивано, двоје: скраћење и појевтињавање санаторијског лечења, а ово, опет, повукло је као последицу: већу приступачност и бољи глас санаторија. Појевтињавање санаторијског лечења, немам потребе, мислим, нарочито истицати, долази, прво, од самог скраћивања санаторијског лечења, и друго, што болесници радом привређују често толико да могу сами плаћати све или бар један део трошка за своје лечење. Многе санаторије су противне раду болесника из појмљивих разлога.

Затим је дошао светски рат, који нас је научио многим корисним стварима, између осталих и овим: да за успешно лечење туберкулозних болесника није потребно да они живе по планинама, у луксузним зградама, и да се кључају бираним и скупим јелима, већ да се све то може постићи и по шумовитим равницама, у скромним али удобним зградама, по потреби и у дрвеним кућама, баракама, па и под шаторима а храном простом само, наравно, у довољној количини. Најзад, појавила се општа економска криза која је цео наш живот изменила и упростила, тако да је и санаторијум, „вилински дворац", морао напустити своју „зачарану горску атмосферу" и сићи доле, међу обичне смртне, у равницу и претворити се у колонију или село за туберкулозне.

Колоније или села за туберкулозне.

Туберкулозне колоније или села су скоро нове установе у којима се туберкулозни болесници лече, иако потпуно рационално, на најпростији и најјевтинији начин. Сем тога, колоније и села, с обзиром на њихове мале инвестиционе и режијске трошкове, могу да приме на лечење не само већи број болесника него по цени одговарајући санаторијум, већ и породице појединих болесника, што је за морал болесника и за профилаксу здравих од врло велике користи; а то, међутим, обичан санаторијум, ма како он простран и добро уређен био, не би могао да чини. Доиста, за једне исте паре може се подићи и уредити једно село за несразмерно већи број болесника, него што би могао примити један санаторијум сграђен за исте паре.

Јевтиноћа ових установа долази из више разлога. Први разлог је само место једног и другог. Док се за санаторије траже обично брдовити и планински предели, где је све скупље, дотле су за колоније и села погодне равнице или уопште плодни предели, а могу бити и у околини градова, што би само још више појевтинило њихову режију, под једним условом, наравно, да је земљиште пространо, узвишено, оцедно, здраво и нешто заклоњено од ветрова шумом или неким малим брдом.

Други разлог јевтиноће су зграде. Санаторијске зграде су обично велике, великолепне и простране грађевине, док колонијалне, сеоске зграде, напротив, могу бити од најпростије конструкције, наравно с хигијенским уређајем. Само главна зграда, зграда за болницу и администрацију, треба и мора да буде солидно зидана, док остале — станови за радне болеснике и особље, радионице и др. — могу бити или од дрвета или кога другог јевтиног материјала.

И инвестиције за водовод и канализацију биле би вероватно овде мање него у једном санаторијуму.

Трећи и главни разлог јевтиноће ових установа јесте њихова мала режија. Ова мала режија долази, прво од упрошћене администрације, а друго и поглавито, отуда што болесници у колонији за време лечења раде своје занате или друге послове тако да они зарадом могу да плаћају сами цео или бар један део трошкова око свог лечења и на тај

начин смање режијске издатке установе. Продуктивна моћ извесних болесника може бити велика да неки од њих успевају да зараде довољно, не само да могу плаћати све трошкове око свог лечења, већ и да издржавају своје породице, а поврх свега каткад још и нешто да зашгеде.

Једини већи издаци, који би на први поглед поскупљивали инвестицију и режију ових установа, јесу издаци за набавку разних машина, инструмената, алата и других оруђа за рад у установи као и издаци за плаћање учитеља, наставника, мајстора, пословођа и других потребних лица за наставу и правилно функционисање рада. Али не треба се плашити ових издатака, јер први би се брзо радом болесника амортизирали а други би временом сами отпали, пошто би места ових плаћених лица могли да заузму сами болесници, било оспособљени у самом заводу, било да су као стручњаци примљени у завод на лечење.

Укратко, колонија или село за туберкулозне претставља у истини једно право село са сеоским или још простијим кућама с тим само што је овде све, и куће и земљиште, регулисано и на хигијенској основи уређено.

У селу су заступљени готово сви занати и професије као и пољопривредни и други радови из домаће економије; постоје и разне врсте школа. Једном речју село за туберкулозне треба да личи на један модерно уређени град или боље предграђе с том само разликом, што у предграђу живе здрави док у нашем селу живе туберкулозни грађани.

Ја сам овакве колоније и села, — сграђена од најпростијег материјала: дрвених кућа, ратних барака, обичних дашчара и друге јевтине грађе, — видео у Америци и Холандији, две врло богате државе са многобројним правим санаторијама. Где више где мање, ових колонија и села за туберкулозне има данас готово у свима културним државама и, ако баш не конкуришу санаторијама, они их бар корисно допуњују.

Станови за самце у једном енглеском селу за туберкулозне.

Једно лепо уређено село за туберкулозне, познато у целом свету под именом места у коме се налази, Пап Верс, постоји већ више година у Енглеској и служи као пример за углед у сваком погледу. А Енглеска је, као што је познато, такође богата земља и има многобројне санаторије за туберкулозне. Када већ богате државе, поред санаторија, имају и туберкулозна села, зашто онда да ми немамо бар једно такво село, када имамо само неколико мањих санаторија с неизатним бројем постеља.

Рад као лек против туберкулозе.

Рад као лек за лечење туберкулозних болесника не треба сматрати као један чисто физички појам по формули: рад, снага и путања, тј. што дужи пут или што већи терет тим је већи рад, јер овако схваћен рад више би изнурио него окрепио болесника. Овај рад, напротив, треба сматрати по социјалном схватању рада, или као учешће у друштвеном радном процесу или функцију појединачне радне снаге у многоструко, нарочито јако диференцираној организацији као што је модерна народна економија. У тој радној организацији радни простор је место са одређеном функцијом. С друштвене тачке гледишта сваки је човек једна радна снага која је способна да испуни један одређени простор и изврши његову функцију. Када ова радна снага болешћу ослаби, онда радни простор трпи штету и лекарева је дужност да ту снагу поправи.

Када се овако схвати рад, онда настаје за лекара нове дужности. Лекар се не сме ограничити једино на то да болеснику само болсет уклони, већ треба да му поврати и његову друштвену употребљивост, способност за одређено место у радном простору. Предмет лекарског лечења није само болест, болестан орган, у опште неки апстрактан човек, већ човек извесних особина, једна радна снага за одређене циљеве. Ове ће циљеве постићи лечење радом на тај начин што ће се болесник нагнати да још у почетку лечења почне да ради. Укратко: радом за рад или оспособљење за рад. Рад је прво средство а после циљ.

Овај рад болесника не треба мешати са занимањем болесника, које често не одговара ни вољи ни способности болесника. Занимање има за циљ да болесника у току његовог дугог лежања и нерада одврати од мисли на његову тешку болест и да га душевно подигне, док рад, и то прави рад који одговара и вољи и способности болесника, има за циљ да болесника редовним запослењем одржава у уверењу о његовој личној вредности и способности, а то се у погледу психичког разоноћења, тако потребно овим болесницима, много боље и лакше постиже радом него ма којим другим средствима.

Истина, и разна занимања могу да разбију болесницима досаду од дугог и моно-

тоног живота у санаторијуму. Али, нажалост, та занимања могу често и да их одвикну од њиховог редовног посла. Сем тога, како санаторијски режим често преко мере гоји поједине болеснике, то се неспособност и неодлучност за рад повећавају још и тежином и тромошћу болесника. Код болесника, који се радом лече, то се не дешава никада. Напротив, многи болесници разних професија излазе из ових лечилишта усавршенији у своме послу, а други, без професије, изучени и оспособљени за живот и рад.

Наравно, мора се признати, увођење и одржавање рада по лечилиштима није ни лако ни просто. Тешко је, заиста, сложити два циља: лечење болесника и његово оспособљавање за борбену конкуренцију радом са здравим радницима. Ипак, са мало труда и истрајности може се и то постићи. За то су нам доказ многобројна таква лечилишта која функционишу на опште задовољство и болесника и завода. Понављам, рад, ма какав он био, мора да одговара и вољи и радној способности болесника. Болесник који је научио да ради тешке послове не сме добити други неки, лакши, посао, поглавито ако му није по вољи или не одговара његовој способности. Ако је болесник сувише слаб за свој обичан посао, онда се он или прво подвргне строгом лечењу по санаторијском режиму до потребног окрепљења, или му се одмах да да ради неке споредне, лакше, послове из његовог редовног заната па се после поступно прелази на цео рад.

Столарска радионица у једном енглеском селу за туберкулозне.

Што се пак тиче врсте послова који се могу вршити у овим колонијама, напоменућемо да нема заната ни професија који се не би могли овде обављати. Сви, почев од најпростијих и најлакших па до најсложенијих и најтежих заната, могу се радити у колонији.

И сви пољопривредни, сточарски, живинарски, пчеларски и други радови из народне економије могу се вршити у колонији, док у санаторијуму, ови последњи поглавито, не могу се применити из недостатка простора и због скупоће. И та околност иде у прилог колонији.

И све врсте школа могу се отварати у колонији. Али то су већ детаљи, у које не могу овде улазити.

Укратко, циљеви лечења радом туберкулозних болесника ови су:

1) Подизање морала код болесника да не би дуготрајним лежањем и нерадом падали у очајање и разне психичке поремећаје.

2) Оздрављење с подизањем воље за рад болесника, јер ништа боље не даје једном човеку самопоуздање и вољу за живот него осећање и уверење да он може још бити друштву од користи; а добро душевно расположење, познато је већ, утиче добро и на тело.

3) Одржавање радне дисциплине. Рад је најбољи васпитач човека, здравог и болесног. Прави рад, заиста, захтева од човека: тачност, савесност, бришљивост, пажњу, осећање дужности и одговорности и све друге карактерне особине потребне за један дисциплиновани рад у друштвеном радном уређењу. Када један човек мора због болести да месецима лежи и у нераду живи, у опасности је да изгуби те особине. Рад, међутим, спречава то.

4) Одржавање радне навике и лакоће (спретности у раду). Болесник, који за време своје дуге болести ради, никада неће изгубити ни навику ни лакоћу у послу толико да би се после плашио рада. Дугогодишњим радом болесник стиче аутоматску психичку готовост за рад, а дугогодишњим вежбањем у раду стиче аутоматску лакоћу. Нерад то све смањује па и уништава, јер ко једанпут напусти свој посао тај га после тешко опет прихвата. А дођу ли још и неки други разлози за нерад, као: појава крви, температура или само сумња да се болест не поврати па да опет мора лежати, аутоматска готовост и способност за рад још се више смањују док се најзад не појави прави страх од рада. Губитак радне навике и лакоће је, дакле, штета за радну способност, јер се ова тешко повраћа.

5) За мерење радне способности. Једини сигуран начин да се оцени радна способност једног туберкулозног болесника јесте: контролисати болесника, управо стање његових плућа при самом раду.

6) Прилагођавање болесника за нормалан рад. Прелаз болесника из обичног санаторијума са нерадом и лежањем у обичан живот, пун свакојаких тешкоћа, брига, напора и других многобројних невоља, често је врло груб и може да утиче рђаво на душу болесника. Лекар мора имати ово на уму и припремити болесника, тј. запослити га онако и онолико као и у обичном животу, јер ако би болесник, навикнут да ради тешке послове, добио у лечилишту лаке послове да ради, он

би изишао из лечилишта неспособнији за свој рад него када је у њега ушао.

7) Најзад, рад у колонијама има још за циљ, прво, да болесника оспособи да може сам плаћати трошкове за своје лечење што би га, поред осталога, ослободило тешких брига и мисли да је некоме на терету и, друго, да се да прилика појединим болесницима да нешто и заштеде како би при изласку из лечилишта могли, за време док не нађу запослења, да издржавају себе и своју породицу.

Ово је у главним контурама слика једне колоније за туберкулозне или простије једног туберкулозног села које данас све више осваја земљишта у борби против туберкулозе, јер је установа јевтина, практична и може да функционише и са најмањим бројем болесника.

Да ли је Београду потребна борба против туберкулозе и које би, за извођење ове борбе, било најподесније оруђе?

Наш Београд има три разна лица, од којих свако за себе својим особинама нема такмаца. Прво лице Београда је бели, окречени, дивног положаја, широких улица и величанствених палата Београд. То је наш, свуда већ познати, лепи Београд којим треба да се поносимо. Друго лице Београда је Београд град иза дивних фасада великих београдских зграда, тј. мрачних, тесних и влажних соба, нечистих дворишта, блатњавих и прашњивих улица. То је прљави Београд, кога треба да се стидимо. Најзад, треће лице Београда је туберкулозни Београд, због кога треба ми сви да се забринемо. Доиста, Београд је најтуберкулознија престоница у Европи; у њему умире од туберкулозе свако треће лице или просечно по три лица дневно, што за годину дана износи од прилике 900 до 1000 жртава само од туберкулозе или 300 на 100.000 становника. То је много.

Што се пак броја оболелих од туберкулозе тиче, он би, према свима околностима и вероватноћама за Београд, износио најмање 20 пута више или око 20,000, што би значило да у свакој другој кући Београда има по један туберкулозни болесник. За Београд би се, према томе, могло рећи да је једна велика болница за туберкулозне, с једном разликом, ипак, што врло велики број туберкулозних болесника нема у њој ни своје засебне постеље, а камо ли засебне одаје.

Економска привредна штета коју Београђани трпе од туберкулозе износила би око 65.000.000 динара годишње или, од прилике, 250 а можда и нешто више динара, од главе становника Београда.

То је, истина, у кратким потезима слика београдске туберкулозе, али је слика ипак врло јасна да је Београд један јако туберкулозни град и да је крајње време да се против ове наше туберкулозе нешто озбиљно предузме.

А да ли је већ нешто учињено у томе правцу? Врло мало.

Још пре 28 год. основано је друштво за сузбијање туберкулозе у Београду, а после рата ово је друштво претворено у Лигу против туберкулозе.

1921 год. отворен је у Београду први — први је био и у целој нашој држави — Антитуберкулозни диспансер, а 10 година доцније и други; први је државна а други општинска установа.

Лига против туберкулозе и оба диспансера ,сви створени, узгред речено, мојом иницијативом, учинили су а чине и данас још неоцењене користи Београђанима у погледу предохране од туберкулозе. Само њима има се приписати у заслугу што су Београђани данас боље обавештени о овој болести и од ње се боље чувају, па и лече. Статистика тврди, заиста, да се оболење и смртност од туберкулозе у Београду лагано, истина, али поступно смањују.

А како се лече Београђани од туберкулозе? Имућни и осигурана лица доста добро, по санаторијама и другим климатским местима, а сиромашни и средњег стања лица, интелектуалци и др., како ко може, али готово никако.

Зашто? Зато што им недостају за то потребна средства, оруђа, инструменти. Другим речима, недостају постеље за туберкулозне. Ми смо, заиста, видели да је за правилно лечење туберкулозних болесника потребно, поред осталога, да сваки болесник има своју засебну постељу.

А имају ли их туберкулозни Београђани? Богати можда, сиромашни не.

Све до 1910 год. туберкулозни болесници по болницама у нашој држави лежали су заједно у истој соби, а кадкад и у истој постељи с другим болесницима, и тек тада испословао сам код надлежних власти одобрење да се туберкулозни болесници у Општој државној болници одвоје, први пут код нас, у засебно одељење. И данас још, можда, није се много изменило код нас по болницама.

1912 год. отворена је у Београду прва болница за туберкулозне ,која је била прва и у целој нашој држави. Ову је болницу подигла, на мој предлог, Општина града Београда и свечано предала нашој држави на слободно руковање. Нажалост, после рата и Министарство здравља враћа ову болницу Општини да би је ова затим предала Медицинском факултету за школу.

1932 год. држава је, опет на моју интервенцију, подигла у Београду једну великолепну болницу-санаторијум са 200 постеља за туберкулозне болеснике и то не, одмах додајем, за болеснике само из Београда већ и из других крајева наше домовине. На тај начин, место 900 постеља, како захтева правило; туберкулозни Београђани могу се користити само „мр-

вицама" од постеља у државној болници, које претекну иза болесника ван Београда.

Није боље ни са туберкулозним Београђанима по својим домовима. По извештају Антитуберкулозних диспансера 70% туберкулозних Београђана немају ни у својим домовима засебних постеља, већ их деле са члановима своје породице, обично са децом, а већ о засебним одајама и да не говоримо, јер су оне још реће.

На тај начин, према садашњем стању нашег Антитуберкулозног наоружања, о неком рационалном лечењу туберкулозних Београђана а тим пре о некој активној и ефикасној борби против туберкулозе у Београду не може бити ни речи — осим само да разговарамо, а то већ непрестано чинимо.

Према томе, ако смо вољни — а крајње је већ време за то — да поведемо одлучну и ефикасну борбу против наше, београдске туберкулозе, онда је потребно да Општина града Београда, сама или још боље у друштву са приватном иницијативом, спреми, и то што пре, јер је непријатељ ту, међу нама, — потребна оруђа за ту циљ. За сада су најпотребнија ова оруђа: још два Антитуберкулозна диспансера и довољан број постеља за туберкулозне болеснике, рањенике туберкулозом, да употребим ратни израз.

болницама, санаторијама, азилима, преноћиштима, колонијама итд. Али ма где биле, оне морају бити јевтине, да би биле приступачне свима болесницима.

По реду потреба и могућности Општине требало би, по моме скромноме мишљењу, борбу против туберкулозе у Београду отпочети једном болницом за излечиве и једним азилом за неизлечиве туберкулозне болеснике, па тек онда долази и санаторијум за особне туберкулозне болеснике. Наравно, ако би било довољно пара, могле би се истовремено подићи све три установе, успех би био само сигурнији.

Према ономе што већ знамо о овоме, прва и друга, а донекле и трећа установа могле би се корисно заменити једном добро уређеном колонијом која потпуно одговара свима њиховим захтевима, а сем тога има још и своје сопствене особине. Наравно, понављам, колонија не искључује санаторијум, напротив, они се могу само корисно допуњавати.

Ако би се Општина града Београда решила — то мора бити кад тад — да подигне једну болницу за туберкулозне, као што је, уосталом, то једном већ и учинила, онда би корисно било, у сваком погледу, да се та болница подигне негде у околини Београда, јер поред других корисних страна, она би имала и ту што би временом могла постати центар

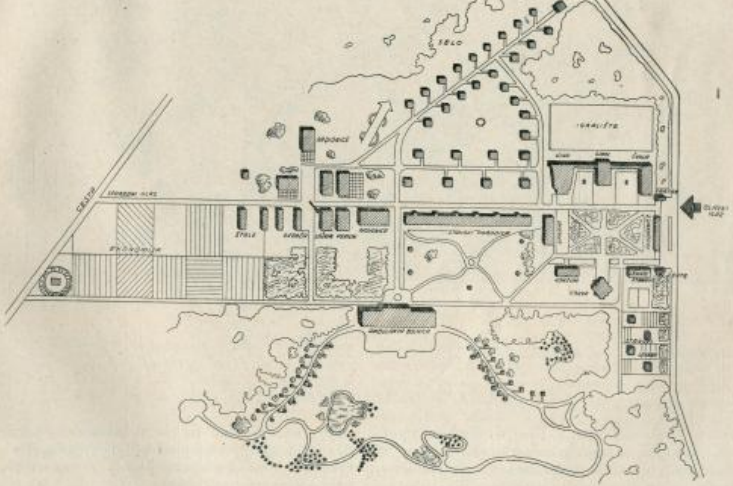

Распоред зграда у селу.

Ове постеље, број произвољан, могле би се распоредити по разним установама, према циљу, стању болесника и његове болести, по једне туберкулозне колоније или села. Али наш што ово крпарење. Ако се Општина реши за болницу, зашто не би подигла одмах и целу

колонију, када разлика у суми новаца не би била велика, поглавито ако се има на уму да колонија може функционисати и са врло малим бројем болесника.

Како било да било, тек и за ово треба пара, рећи ће ми се. Наравно да треба. Али није место овде да истражујем изворе за ове паре. Тек оне се морају наћи, прво, што то захтева напредак Београда а, друго и поглавито, што су колоније за лечење туберкулозних болесника више привредног карактера него чисто медицинског, пошто се добром организацијом могу развити толико да се после саме издржавају.

У сваком случају, сума новца, потребна за једно скромно село за туберкулозне није велика; мања је, свакако, од суме потребне за један скроман и много мањи санаторијум. Сума, коју ја предвиђам, за почетак, тако је незнатна, према годишњем општинском буџету, да би се она могла исплаћивати из редовног

У сваком случају овај зајам био би један од најоправданијих зајмова које је Општина града Београда закључила или ће закључити, јер је намењен за спасавање Београђана од туберкулозне поплаве.

Исто тако и издржавање туберкулозне колоније не би било скопчано са великим издацима, као што је случај са санаторијумом за сиромашне. Чак, шта више, строго узев, издржавање колоније било би јевтиније него издржавање једне обичне болнице, а то стога што, видели смо већ, болесници у колонији раде и привређују, док у санаторијуму и у болници то не чине. Довољно је да болесници производе у колонији само поврће за своју исхрану па би се трошкови око њиховог издржавања у колонији знатно смањили. Али пошто болесници у колонији могу радити и све друге пољопривредне и друге у вези с домаћом привредом радове, то се издаци за њихово издржавање у колонији могу свести на најмању

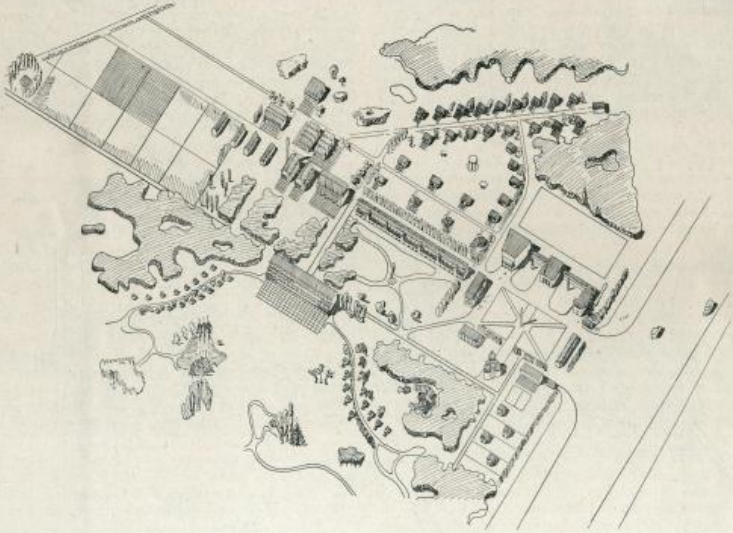

Општи поглед на село за туберкулозне.

буџета Општине града Београда. Али претпоставимо да се мора и зајам правити, опет за Општину то не би било велико оптерећење, јер би зајам био мали, једва ако би износио двоструку годишњу камату од привредне штете коју Београђани трпе сваке године од туберкулозе. Овим сам хтео рећи, да би се овај зајам неосетно исплатио.

меру, ако се баш не могу сасвим избрисати, било да они те производе употребљавају за себе било да их претварају у новац и онда плаћају своје издржавање.

Једном речју једна добро уређена колонија за туберкулозне треба да представља једну велику привредну задругу. Али ово залази већ у финансијске економске детаље и не може се овде о томе говорити опширно.

Али питање издржавања туберкулозног села или колоније Општина града Београда могла би решити и на један други много лакши и кориснији начин за обе стране. Општина града Београда је велики потрошач многих индустријских, занатских и других домаћих производа и она би могла све, или бар највећи део својих потреба, подмиривати у селу за туберкулозне и то без бојазни од преношења болести и без страха било од пребацивања пој-

•

Овде прилажем план једног села за туберкулозне. план је рађен у Ц. Х. Заводу а радио га је, по моме упутству, познати стручњак за болнице и медицинско-хигијенских установа инж. архитекта г. Петрик.

Ради лакше контроле и кретања по селу, г. пројектант мисли да би корисно било да ово насеље просеца једна главна улица тако да би само један човек могао погледом да обухвати цело насеље и

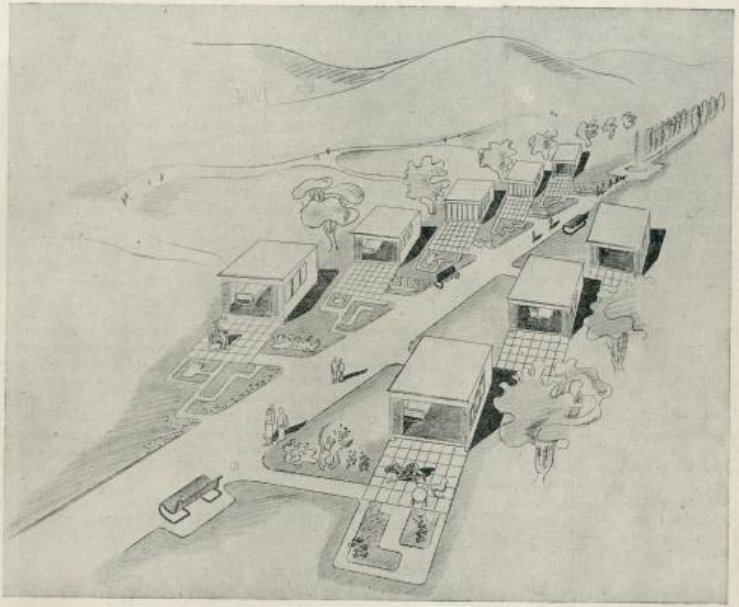

Главна улица у селу.

динаца због неке уображене експлоатације болесника, било од протеста од стране разних комора и синдиката због отимања хлеба здравим радницима, пошто су и сами болесници радници.

Да завршим.

Најподеснија оруђа у сваком погледу, бар за сада, за савлађивање београдске туберкулозе јесу, по моме скромноме мишљењу, диспансери за предохрану од туберкулозе и колоније или села за смештај и лечење туберкулозних болесника. У селу, болесници, сами или са својим породицама, остали би до оздрављења и на тај начин вршила би се истовремено и заштита здравих од туберкулозе.

контролише саобраћај у њему. Ова улица треба да је доста широка да би једна њена страна могла служити за колски, теретни саобраћај а друга за људски и пешачки саобраћај. У овој улици налазе се административне зграде, радионице, продавнице и друге комуналне установе. Од ове главне улице одвајају се уже пешачке стазе које воде ка болници, амбулантн, становима, магацинима и другим зградама насеља.

Цело насеље дели се, према циљу, у четири главна дела: први део заузима Управа — општина са главним комуналним зградама, у други део долазе болница и амбуланта — стан за болеснички особље, —у трећи део — станови за покретне болеснике и њихове породице а четврти део заузимају радионице,

радње и остале трговачке зграде. Све зграде одвојене су једна од друге травњацима, стазама, дворедима, али су лако приступачне ради брже и лакше комуникације и пословних веза.

Непотребно је, мислим, износити овде све детаље плана као и зграда, које је г. пројектант у своме извештају навео. Довољно је само бацити један поглед на план села па стећи појам о свеобухватности и уређењу села.

Ту је предвиђено све што је потребно за једно примерно хигијенски уређено људско насеље али тако да служи погодовању за лечење својих туберкулозних грађана. У тој циљи све зграде, изузев управе, болнице и још неких споредних, удешене су тако да им је једна страна увек отворена, али да се може лако и затворити у случају невремена, да би болесници, било да раде или не, стално били на слободном ваздуху.

Предвиђене су ове зграде: Управа или општински дом с тргом где се налазе станови за лекаре и особља Управе, пошта, продавница, ресторан, библиотека, сала за разоводу и др.; даље у селу: болница за грозничаве болеснике, амбуланта за пријем нових и лечење покретних болесника и њихових породица, становника села; комплекс разних станова за болеснике, са и без породице, колибе за неизлечиве болеснике, одморишта и лежишта, радионице за све врсте заната, школе за децу и одрасле, вежбаонице, дућани, црква, капела, магацини, игралишта, зграде за стоку и пољопривредне алате и справе, општи клозет, кухиња, трпезарија, перионица централа за електричну и калоричну енергију итд.

У плану нису предвиђени водовод и канализација који ће се доцније према земљишту поставити.

Што се тиче места за ово село, оно није тако важно као за санаторијум. Главно је: да је земљиште близо града или у његовој околини и везано с њим добрим путевима ради лакшег сообраћаја између њих, да је по могућству пошумљено, довољно пространо и способно за обрађивање и потребног проширавања, и, према мишљењу г. пројектанта, да одговара грађевинско-хигијенским захтевима тј. да је суво и порозно, да је у извесном нагибу ради лакшег отицања метеоролошке и друге воде као и за извођење потребне канализације, да је окренуто сунцу, поштђено од ветрова — магле, и да има питке воде у довољној количини. По себи се разуме, додајем, да је у лепом и веселом крају природе да би боравак туберкулозних болесника у селу био не само користан већ и пријатан што је један од главних услова за успешно лечење ових болесника.

У вези с овим потребно је да и саме зграде у селу својом лепотом и удобношћу доприносе истом циљу.

Трошкови око подизања и уређења овог села износили би, по мишљењу г. пројектанта, око 12—15 милиона динара. Наравно, то би била цена за једно примерно па и раскошно село за туберкулозне. Међутим за наше прилике и за почетак потребна би била много мања сума, јер, пре свега, многе зграде могле би изостати, за прво време бар, друго, грађевински материјал могао би бити сасвим прост, примитиван и, треће, број болесника за почетак, могао би се свести на најмањи користан број, јер ова установа допушта, више и лакше него санаторијум, у финансијском погледу разне комбинације без штете за крајни циљ. Најзад, не треба заборавити да уложен капитал у ово предузеће надокнађује се малом режијом установе, пошто је она по својој функцији и здравствена и привредна установа, јер, ако је добро организована и правилно функционише, може сама себе да издржава па да и привређује у извесној мери.

На крају желим да изјавим своју благодарност на предусретљивост и директору Ц. Х. Завода Г. Д-р Б. Константиновићу да се овај план изради у Заводу, директору техничког одељења О. Г. Б. г. Вујевићу да се у одељењу план прекопира; особена благодарност иде наравно Г. Петрику који је уложио не само своје богато искуство, већ и велику љубав и одушевљење да овај план замисли и оствари.

Д-р Љуба Д. Стојановић

Задаци градских статистичких бироа

У прошлом броју смо донели извод из студије познатог немачког научника Вилхелма Моргенрота, у колико може да има интереса за нашу читалачку публику. Сада ћемо, — у истом циљу, да потстакнемо проучавање и организовање комуналне статистике у Београду — изнети изводе из студија исто тако чувених светских стручњака за статистику: Швајцарца д-р Густава Шмидта и Немца Фридриха Цана.

О задацима градских статистичких бироа пише д-р Густав Шмидт (Цирих):

Кереши, директор будимпештанског бироа, означио је статистичке локалне бирое као демолошке посматрачке станице, као опсерваторије, од којих се пре свега очекује да своја посматрања непрекидно настављају методички тачно. Да би осигурале континуитет рада, све су културне државе установиле метеоролошке посматрачке станице. Помислите сада, колико је важније посматрање целог становништва него облака и ветрова. Помислите колико нам мора бити драгоценија гарантија да ће бити пажљиво и без прекида посматране појаве у физичком и интелектуалном животу становништва, значајни покрети његове привреде или његове културне и знанствене тежње, него гарантија за континуитет посматрања стања барометра или термометра или оцонометра, па ће нам онда постати јасно колико нам је необично потребна установа статистичких бироа.

Захтев за градско-ститистичким радовима формулисан је већ на међународном статистичком конгресу 1853 у закључку: „Да би се морале, с обзиром на специјалне појаве које пружају јака нагомилавања народа, с обзиром на стање јавног здравља, моралност, криминалитет, итд., успоставити нарочите и опширне статистике у свима великим градовима". Од 1855 баве се интернационални конгреси са комуналном статистиком. Конгреси су имали поглавито у виду научну страну, али је при васпостављању статистичких бироа у великим градовима била много важнија практична страна.

Обрада и објављивање цифарског материјала од стране нарочитог статистичког бироа, место од стране појединих управних надлештава, пружа не само јединствену обраду и бољи преглед, него и већу гарантију да ће статистички материјал бити објављен по правилним методама. Ако на медицинском подручју статистичар нема стручног знања, омогућена је ипак стручњаку даља обрада. Али званични статистичар не може доцније поправити грешке такозване статистике које почини неки статистички дилетант у каквој административној канцеларији и поред стручности у материји. Није потребно доказивати да нестатистичка статистика има мало вредности и за стручњака.

Статистичар се не може при медицинским и криминалним пописима оглушити о стручњачке савете, нарочито с обзиром на састављање пописних картона (формулара), на класификацију и знанствено обрађивање. Али исто тако, као и статистичар, и медицински чиновник је ограничен на више или мање добро испуњене формуларе.

А шта смета да у таквим стручним стварима сваки ресор отворено изложи онај циљ који жели постићи статистичким радом, и тиме статистички биро постави на његов властити стручни ниво? У таквим стручњачким питањима треба статистички биро да пази при таквим радовима на оне инструкције које му долазе од појединих управних места, али ће се при томе уважити и сва она гледишта која се у управним одељењима могу једва узети у обзир јер се налазе изван хоризонта административних послова.

Управни департман занимаће се по правилу само за оне ствари које имају директан административни практични интерес. Становиште статистичара је општије него што становиште административне власти уопште може бити.

Али и поред санитетског отсека, врло је потребан статистички отсек. Ако на пр. санитетски отсек региструје и узроке смрти, једва да ће приступити досадним прорачунавањима. За то нема не само времена, него ни стручног знања. Везу између благостања и смртности култивисали су статистичари са више љубави него санитетски отсеци. Тако и законе плодности, односа између полова, цело подручје брачне статистике. Статистика морбидитета и морталитета потребује много детаљније рашчлањавање и комбинацију са чињеницама, што је немогуће санитетском отсеку. Није потребна само најдетаљнија комбинација болести и смртности са станбеним приликама, него исто тако и са занимањима и са приходима.

Исто тако школска статистика није домен општинског или школског лекара. Откад постоји знанствена статистика, школска статистика је била предмет тежњи свих статистичара. Што далекосежније утврђивање чињеница у школству означује магдебуршки ста-

тистичар Ото Лакнер као природни задатак градске статистике. На сваки начин целокупно подручје школе обухвата тако многа више или мање повезана засебна подручја, да, при обради целине, делови могу да испадну сувише кратки. Ту спадају, поред ученика, и школски заводи по врсти и положају, разреди према простору, уређење, осветљење, наставници: њихов број према ученицима, њихово образовање, старост, плате, обука по обиму и начину. Свуда продире тежња да се утврде и хигијенске прилике под којима ученици живе, у школи као и у породици. Иако се не може порицати важност савесне школске хигијене, ипак проучавање хигијенских односа ученика и школских просторија не сме никад обухватати целу школску статистику (као што то траже лекари).

Треба споменути да се и интернационални статистички конгрес поново и детаљно бавио школском статистиком. Аустријски статистичар Фикер развио је на Бечком конгресу од 1857 ваљан програм међународне школске статистике, који је конгрес усвојио. Исто тако је Ернст Енгел саставио питања (Фрагебоген) за једну општу школску статистику, која су систематски управо узорна.

У Берлину, као и у Магдебургу већ је утврђен однос између онога што се од ученика тражи и онога што они дају и тако је добивен материјал за питање преоптерећености.

Према томе, можемо са правом рећи, да је школска статистика у рукама статистичара увек добро прикупљена, али не треба заборавити ни то да сва таква детаљна прикупљања треба да буду драгоцено и пажљиво обрађена.

Задаци статистичког бироа моћи ће се у појединостима тек временом установити. Не смеју се одмах у почетку сувише опширно поставити, него се мора удесити да постепено израстају из захтева управе. Проширење ће зависити у главном од склоности шефа управног одељења да се ограничи на подручја управе и тако пренесе све више материјала на статистички отсек за статистику становништва, о пороћајима, закључивањима бракова, смртним случајевима, полицији и тамницама, о финансијама и порезу, о снабдевању водом и гасом, као и о збрињавању сиротиње, о школству и занатима, изборима и другим приликама. Без сужавања своје компетенције, могли би управни отсеци напустити статистичко обрађивање цифарског материјала, и тиме би се постигло јединство и бољи преглед и јасноћа најразличнијих варошких односа који се претстављају у цифрама.

Статистички биро растеретиће управне власти од обраде статистичког праматеријала у компликоване табеле, која обрада не пристаје добро у оквир њихових послова. Скупљање првобитног материјала или утврђивање чињеница спада несумњиво у задатак управних одељења, у колико у појединим случајевима не постоје нарочити органи за прикупљање података. Али при правилној подели рада, са скупљањем материјала завршен је задатак управних одељења. Даља обрада тога материјала припада статистичком отсеку. Досад је апеловано на издашнију помоћ управних одељења и за чисто статистичко-техничке радње само зато и дотле док нису организовани градски статистички бирои; тако ће се морати радити док год се ти бирои не осигурају финансијски.

Али само статистички биро омогућава употребу опробаних метода при обради и пуно искоришћавање пописа израдом разноврсних и комбинованих табела. Ако се повери неком управном одељењу израда табела, мораћемо се задовољити са малим бројем рубрика. Детаљно рашчлањавање и комбинације у табелама морају изостати, с једне стране што нестатистичка надлештва нису вешта специјалној техници која се тражи за ово, и према томе нису у стању да дају поуздане резултате, а с друге стране због тога што ће се управна надлештва с правом све више бунити против чисто статистичко-техничког посла, што је тај посао заплетенији. А баш што детаљније рашчлањавање и комбиновање јесте најзначајнија одлика статистичког истраживања. Нису дакле само спољни обзири према надлештвима и према употреби техничких најбољих средстава за обраду и искоришћавање, него истодобно и крупни унутрашњи разлози који траже специјалне статистичке бирое.

Када постоји градски статистички биро не треба се уопште бојати да ће бити ометано пажљиво испитивање и евентуално срећивање бележака, као што се то код удаљеног централног државног бироа може на штетан начин догодити.

На приговор да управна одељења на тај начин губе преглед својих послова, и морају га опет успоставити заобилазним путем преко статистичких бироа, треба одговарати да тек финија статистичка обрада дозвољава појединим управним одељењима веће обиље разјашњења.

Тек у најновије доба обратила се статистика интензивније подручју социјалних појава и тиме постигла снажно продубљење. Додуше, можемо забележити само почетке у овом правцу, али они много обећавају с обзиром на благостање народа. Проширујемо, на пр., проучавање односа смртности привлачећи у круг нашег посматрања звање и приходе покојника. Већ подаци о обогаћавању с обзиром на занимање покојника драгоцени су, а биће у будућности још драгоценији што се више буду могли узети као основа за упоређивања следећих година. Није важна само различита смртност класа појединих занимања, него су важне и промене које она претрпи у току времена: због тековина јавног санитетског старања, због мера за заштиту радника и отклањање

несрећа, из чега се види да мере и установе нису остале само на хартији. Морамо да установимо њихова благотворна дејства.

Ови радови не постају никако сувишни због опширних елабората државних статистичких бироа; они допуњавају ове на начин који може бити само користан и овим установама.

Особитости великог града дозвољавају њиховој статистици да улази у детаље веза узрока и последица у народном животу. А искуства великоварошке статистике, која продире до детаља, могу да послуже као путоказ за живе снаге и развој односа и у великом подручју. На пр., разлике делова града имају у првој линији и како изгледа искључиво локални интерес, али у колико почивају на разноликости у народном карактеру (разлика у имовним приликама, позиву, трговини, индустрији, становању, старости, закључивању бракова, рађању у граду, рађању у туђини, итд.), у толико то нису особитости појединачних градских делова, него опште ознаке за то како такве социјалне особитости делују на народни живот; и у толико њихова вредност прелази далеко преко подручја појединог града. Ако на пр. једна великоварошка статистика може сигурно да докаже да је у једном градском делу са преко 30.000 становника наједанпут само због завођења новог снабдевања водом смртност опала од просечно 45 на 25 про миле, то је чињеница која није само од значаја у границама тога града, него је од велике практичне важности за народ и државу уопште. Али она узгред доказује и то да месна статистика неће ни у свом значају за опште добро постати сувишна због рада државне статистике, да је ова неће никад ни у будућности моћи надокнадити, јер државна статистика неће никад моћи узети у обзир такве детаље у великом оквиру своје радне организације. — Карактеристика градске статистике јесте многостраност комбинација, анализа утицаја који истодобно делују.

Задаци градских статистичких бироа обухватају пре свега детаљније искоришћавање државних пописа, у колико се односе на град, за нарочите интересе града, исцрпније него то могу учинити државни бироа.

Већ 1862 рекао је Ернест Енгел, бивши директор пруског статистичког бироа, да би било потребно да сви градови преко 50.000 становника имају сталне статистичке бирое. А на париском конгресу од 1855 препоручена је норма за статистику великих градова, која би се имала протезати на ове предмете: 1) топографију, 2) површину, 3) јавне и приватне зграде и станове, 4) комуникационе путеве, 5) становништво, 6) старање о здрављу, 7) потрошњу, 8) индустрију и трговину, 9) муниципалну организацију, 10) муниципални буџет, 11) јавне забаве, 12) јавно доброчинство, 13) институте самопомоћи, 14) јавну безбедност, 15) цивилну и криминалну статистику, 16) јавну и приватну наставу, и 17) религије.

Овај је план свакако већ по својој спољашности недовољан и мало логичан, и специфично француски у специјалитетима појединих поглавља.

Посматрајмо укратко задатке како их је берлински статистички биро поставио и решио (Види Статистички годишњак града Берлина!).

Број становништва треба дати по деловима града, мањим од квартова, који би били заокружење економске целине, затим према приликама домаћинства и станова, према годинама старости (групама година) и породичном стању, према месту рођења и завичајности, према начину исхране деце, према групама година старости, позиву и приходима родитеља.

За утврђивање многих ових чињеница потребно је да се води непрекидно правилно регистровање: рођених, венчаних, умрлих; други се подаци могу само периодички прикупљати, као пописи становништва; а поред тога има још пописа који се врше само једанпут, било да се на најбено стање надовеже стално дописивање, које би учинило непотребним ранији компликовани и заобилазни рад. Последње је случај при попису станова.

У статуту будимпештанске општине стоји: Статистички биро општи при скупљању и сауопштавању статистичких података, као и при набавци књига, са градским надлештвима, са полицијом и државним органима, и са свима спољним надлештвима и установама. Сва самоуправна и државна надлештва и органи обавезни су да што брже и што непосредније пошљу статистичком бироу тражена објашњења и податке. Ако би постојала каква запрека за то, треба о томе одмах известити биро.

ШЕФОВИ И ЧИНОВНИЦИ СТАТИСТИЧКИХ БИРОА

Немачки научник Фридрих Цан пише врло занимљиво о избору особља — шефова и чиновника — за статистичке бирое. Он каже:

Статистички бирои, захваљујући уској вези између њиховог постанка и развоја статистике у њеном данашњем смислу, постали су не само специјална места за продукцију материјалне статистике, него — поред универзитета, у колико се тамо негује статистика — најважнија места за неговање статистичке знаности и методике. Шта више, можемо, са Лексисом, да кажемо да основна наука статистике као знаности није ништа друго него теорија практичне делатности коју врше бирои. Из ове квалификације статистичких бироа извире, да они не смеју сматрати да је њихов задатак извршен када у табелама среде цифарски материјал, него морају још да текстовима објашњавају народно-привредни, социјални и културни значај бројева, при чему треба указивати на делотворне снаге иза појава фиксираних цифрама и доказати тенденце развоја просторним и временским поређењем. Статистички би-

бирои нису, према томе, никако машине или надлештва за рачунање, како се често тврди, него испуњавају, поред својих управних задатака, још и функције државнознанствених института за испитивање, народноприврелних опсерваторија.

Уске везе званичне статистике са научном статистиком показују се и у томе што се многобројни претставници званичне статистике истодобно налазе на катедрама државних наука, често специјално статистике, или иначе посвећују своје снаге знанственом унапређивању статистике. Тако је било већ у почетку званичне статистике новог типа...

С обзиром на далекосежне задатке званичне статистике врло је важно неговање употребљивог подмлатка, који ће очувати досадашњи ниво или га по могућности уздићи. Млади статистичари регрутују се делом из правника, претежно из студената економских наука после положеног докторског испита. За њихово статистичко образовање згодно је што се у Немачкој при полагању дипломског испита из економских наука, а већином и код економских докторских испита, полаже статистика, као обавезан предмет, што се већа брига посвећује статистичком образовању, тим се више оправдава захтев да у статистичке бирое, као вође и сараднице, дођу људи са стручном спремом. Само доказане организаторске снаге са солидним економским и статистичким знањем могу са малим средствима много да учине и да воде довољно рачуна о данашњем времену које захтева највећу штедњу. Избор особља за статистику није споредан, јер уопште за начин, меру и успех деловања не одлучује толико организација колико вредност особља запосленог у овој организацији. За вођство статистике потребан је искусан управитељ са солидним економским и статистичким образовањем, особа јаке воље, која оживљује, одуховљава и претвара у дела и акције сувише сувопаран материјал, а исто тако често и сувише педантан начин рада.

За научне сараднике траже се снаге које сједињују у себи поред статистичког стручног знања, економско образовање изнад обичне мере, знање језика и истодобно списатељске способности, и у стању су да изврше више задатке званичне статистике постављене од политике и знаности. Огромна је погрешка и стварна и финансијска, када се статистички бирои сматрају као склоништа за пропале, радом исцрпене или одбачене намештенике других надлештава. *Б-ц.*

Економско-социјални значај етажне својине

Станбено питање је за градове један од најважнијих економско-социјалних проблема данашњице. Оно је нарочито актуелно и важно у већим градским насељима. Томе питању јавност и надлежни у последње време посвећују велику пажњу и траже путеве за његово најповољније решење.

Један испробан начин успешног решавања станбеног питања је увођење, односно законско регулисање, система поделе зграда на делове: спратове, станове и локале.

Заједничко власништво у зградама може бити идеално, где више правних или физичких лица поседују идеалне делове зграде. Овај класични облик сувласништва познат је у свима системима грађанског права.

Други облик сувласништва је на појединим деловима зграде, где је конкретно, реално, утврђена сопственост одређеног дела зграде (спрата, стана, локала) свакога појединога сувласника засебно.

Реална сусвојина на деловима зграда значи, дакле, бити стваран власник једног спрата, стана или локала, њиме слободно располагати, моћи продати га, задужити, поклонити, оставити некоме у наслеђе.

Међусобни правни и материјални односи сувласника у заједничким зградама регулишу се посебним законом о етажној својини, који прописује оквирне одредбе ових односа, док правилник, односно уговор о сувласништву, који мора бити састављен у границама поменутога закона, детаљно регулише однос сувласништва, утврђује обим засебних и заједничких делова у згради, одређује висину доприноса за одржавање заједничких делова, прецизира права и дужности појединих сувласника и органа сувласништва (скупштине, управног одбора, односно управника).

Закон о етажној својини установљује, пре свега, могућност да делови појединих зграда, као што су спратови, станови и локали, могу бити предмет посебне својине. Како посебни делови не могу постојати без главних зидова, темеља, крова, степеница, инсталација итд., што служе власницима свих засебних делова, то се законом прописује сувласништво, на свим тим деловима који постају заједнички свима сувласницима у сразмери са вредношћу појединих засебних делова (спратова, станова, локала). Одржавање тих заједничких делова пада на све сувласнике у сразмери са вредношћу њиховог дела зграде. За покриће тих заједничких трошкова обично се ствара и засебан фонд за одржавање заједничких делова.

Закон о етажној својини мора да садржи изричите одредбе у погледу грунтовног укњижења засебних и заједничких делова, што се веома лако може постићи и код нас, где земљишне књиге нису стваране за систем хоризонталне поделе у зградама. Закон исто тако, мора да утврди права и дужности уговорача код куповине делова зграде на отплату, као и у случајевима кад купац или продавац оваквих делова падне под стечај.

Задатак је законског нормирања установе посебне својине на зградама (етажне својине) да омогући и мање имућним грађанима да дођу до сопственог крова над главом. Данашња несразмера између понуде и тражње у погледу броја и квалитета станова и између прихода средњих и сиромашнијих слојева градског становништва не допушта да се задовоље ни елементарне потребе за становањем, а да и не говоримо о основним потребама хигијене, конфора и културним потребама савременог човека.

Проблем здравог и јевтиног стана је изразито социјално-политичко питање, коме свака културна држава поклања своју пуну пажњу и ствара законска и материјална олакшања за његово најбоље решење. Примери Италије, Француске, Енглеске, Белгије и Бугарске потпуно убедљиво доказују да се ово питање најуспешније решава установом етажне својине. У интересу саме државе је да задовољи што већи број својих грађана у њиховим основним потребама, међу које спада и стан. Највећи број станара, међутим, никада неће бити у могућности да дође до сопственог дома, стога што њихове приходе конзумира станарина, док би им систем етажне својине пружио могућност да добар део станарине употребе за откуп властитог стана. На тај начин систем етажне својине претвара чисти расход — станарину — у продуктивну штедњу у виду постепеног откупа стана, што необично привлачно утиче на стварање култа штедње у ширим слојевима грађанства.

Позната је и традиционална привржености нашега народа „кућњем прагу", што, вероватно потиче отуда, што се наш народ одувек бавио пољопривредом; био, како се то каже, везан за земљу, насупрот осим народима који потичу од номадских, скитачких и ратничких племена. Стога је код нас реч „бескућник" го-

тово идентична са појмом „пропалица' и „скитница". Љубав и наклоност ка свом дому лепо се види и из изреке: „Своја кућица, своја слободица." Пружањем могућности ситном и средњем сталежу градског становништва да дође до сопственога стана стварају се услови за неговање култа дома, чиме се уједно ублажују класне и социјалне супротности у редовима градског насеља и ствара елемент конструктивних грађана. Сопственик стана много пажљивије поступа са својим него са изнајмљеним станом. Труди се да се у њему снабде што већим конфором, хигијенским уређајима, чиме се уједно повећава и вредност целе зграде.

Са гледишта појединаца, отплата стана претставља најбољи и најуноснији начин штедње јер је сигурност уложених уштеђевина повећана тенденцијом пораста цена земљишта и зграда, што је карактеристично за све градове који су у развоју. Стицање стана као својине истовремено је и обезбеђење породице од неочекиваних материјалних потреса (болест, смрт домаћина и сл.). Стицање сопственога стана у систему етажне својине, међутим, не значи потпуно брисање издатака за стан. И овде се мора допринашати за одржавање засебног, свог, и заједничких делова зграде и сносити део јавних дажбина. Но и при свему томе ти издаци неће никада претстављати онај износ који је раније плаћан у виду станарине (кирије) кућевласнику.

Велики део уштеда у новчаним заводима био би мобилисан применом етажне својине, што би оживело грађевинску делатност, а с тим у вези и друге привредне гране. Овај систем створио би могућност и многим презадуженим кућевласницима да се лакшом продајом појединих станова или спратова, ослободе дуга и спасу бар један део своје имовине. На исти начин олакшао би се положај и Државне хипотекарне банке активирањем умртвљених капитала који леже у зградама преузетим од њених дужника.

У доба привредних депресија једино зграде колективног власништва могу одолевати кризи станарине. То нам најбоље потврђује искуство Државне хипотекарне банке, којој у доба слабе рентабилности некретнина све већи број хипотекарних дужника предаје кључеве. Данас је Државна хипотекарна банка наш највећи кућевласник. Билансна вредност некретнина које је она морала да преузме од својих дужника већ сада пење се на неколико стотина милиона динара. Искуство Држ. хипотекарне банке, међутим, истовремено нам доказује да сопственици мањих породичних зграда много лакше подносе плаћање ануитета него власници рентних зграда.

Заједничком градњом станова постиже се знатна уштеда у трошковима изградње, куповини градилишта, радној снази и разним инсталацијама које служе рационалној употреби, хигијени и конфору савремених станова. Од увођења етажне својине може се очекивати и смањење станарина у постојећим зградама. На тај начин би реформа станарства путем етажне својине посредно побољшала положај и оних редова грађанства који се њоме не могу користити, било услед немања средстава, било што због своје професије немају сталног боравишта.

Здравствени интереси народа, а тиме и интереси народне одбране, налажу да се неодложно приступи решавању станбеног питања. Како тешке прилике владају у том погледу у престоници наше државе — а слично стање је и у свим већим нашим градовима — види се само из ово неколико чињеница. Према анкети Београдске општине из 1935 године, у Београду има 48,3% станова са много влаге, 23% са земљаним подом, 50,5% са премало светлости, 87% од слабог грађевног материјала, 69% са нехигијенским клозетом, 91,5% су нехигијенски и опасни по здравље.

Вероватно је да су станбене и хигијенске прилике у Београду унеколико измењене у току последње 2—3 године, кад је вршена предња анкета. Подигнут је знатан број великих и модерних грађевина, делимично су уклоњена нехигијенска насеља, калдрмисан је и асфалтиран велик број улица. Међутим, истовремено је знатно порастао и број становника Београда приликом радног света, који непрестано ствара нова насеља на периферији, или тражи склоништа по разним буџацима и нездравим становима у ужем и ширем центру града.

Истраживањем Радничке коморе у Београду утврђено је да радник плаћа за стан 30—50% од својих прихода, док нижи државни и приватни службеници морају за стан да издају 40—60% од својих принадлежности.

Испитивањем од стране Централног хигијенског завода утврђено је да се код сиромашних и средње-имућних становника Београда смртност од туберкулозе креће између 48—97% од укупне смртности, док код имућних слојева, дакле код оних који имају здраве станове, смртност од туберкулозе износи 17—21%.

Према подацима г. д-р Секулића, шефа одељења Београдске општинске болнице, број умрлих од туберкулозе у 1936 години на 1000 становника износи у Берлину 91,35, у Бечу 114,29, у Паризу 198,85, а у Београду 230,64. Међутим, та велика смртност ни у самом Београду није једнако распоређена; највећа је у оним градским деловима где сиромашни свет живи под несносним станбеним приликама.

Упоређење станарине за мале и велике станове у Београду показује да су, с обзиром на један кубични метар простора, мали станови готово два пута скупљи од великих, што се види из следећег прегледа станарине:

стан од 5 соба 2200 д. месечно тј. 5,03 д. за 1 м³ простора;

стан од 3 собе 1500 д. месечно тј. 6,25 д. за 1 м³ простора;
стан од 1 собе 307 д. месечно тј. 9,30 д. за 1 м³ простора.

Са становишта комуналне политике градова и савременог урбанизма етажна својина је веома погодан инструменат за модерно уређење градова, јер уколико се један град више развија у вертикалном правцу, утолико општина може боље, рационалније и јевтиније проводити јавна постројења као што су: саобраћајна мрежа, електричне и водоводне инсталације, уређење улица, тргова, паркова, спортских терена, канализација итд. Напротив, неограничено ширење градова у хоризонталном правцу, како се данас градови силом прилика морају да развијају, доводи градове у финансијску и техничку немогућност да удовоље основним потребама урбанистике. Очигледан је пример за ово улица Краља Александра у Београду, која је дуга преко пет километара, а чије би се целокупно становиштво, које данас станује у малим приземним и једноспратним кућицама, могло много лакше, под несразмерно бољим хигијенским условима и са већим конфором, сместити у неколико модерних вишеспратница.

Услед недостатка здравих и јевтиних станова, који би одговарали куповној снази већине становника, у свим већим градовима стварају се дивља насеља, која претстављају легла заразних болести и склоништа беспризорних елемената. У тим уџерицама, подрумима, таванима, баракама, напуштеним зданьима, у томе смраду и блату подижу се нова покољења умних и физичких дегенерика, који већ од рођења, утицајем средине у којој се налазе, носе у себи клицу социјалне деструктивности. Статистика наталитета и морталитета у тим насељима беде, разним „Јатаган" и „Пиштољ"-малама, како их у Београду зову, показује поражавајуће резултате.

Услед оваквих и сличних прилика, какве су напред изложене, потпуно је разумљива и оправдана интервенција државе, самоуправних тела и кооперација у решавању овог тешког социјално-привредног проблема, какав је, заиста, станбено питање.

Интервенција државе може бити пасивна, када држава путем законодавства и других административних мера прописује начин и услове градње, заштићује уговорна и законска права станара, врши дистрибуцију станова, надзире рад и регулише односе у станбеним заједницама (задругама, етажним зградама и сл.). Активна интервенција државе састоји се у непосредном или посредном (задруге, општине) финансирању изградње станова, нарочито за своје службенике и за материјално довољно неопскрбљене грађане. Финансирање се врши на разне начине: директном помоћи, пореским олакшицама, повољним кредитовањем, преузимањем јемства, уступањем градилишта, помагањем станбених задруга итд. Извесну активност у овом правцу показало је код нас Министарство саобраћаја, које је подигло око 1000 станова за своје службенике.

Самоуправна тела (општине, градови, бановине, коморе, верске заједнице и сл.) интервенишу у решавању станбеног питања углавном на исти начин као и држава. Самоуправна тела, а нарочито градске општине, покањају много више пажње изградњи јевтиних и здравих станова за своје особље и раднички сталеж. У неким земљама самоуправна тела узимају непосредно учешће у колективним акцијама за подизање станбене културе. Бечка општина после рата изградила је, на пр., око 60.000 радничких станова. Наши примери су веома скромни: Љубљана око 600 станова, Загреб око 1500 станова, Београд, доскора, свега око 400 станова. У последње време Београдска општина поклања овом питању већу пажњу и већ подиже две-три колоније радничких станова.

Задружна акција у станарству заснива се на бази самопомоћи самих интересаната, који заједничким малим снагама, помоћу јевтиних кредита из установа јавне руке (државе, самоуправа, завода за социјално осигурање) подижу станове за подмирење својих потреба, а без икаквих спекулативних намера. Познати су разни облици станбених задруга, које овде само узгред поменьемо. „Задружна режија" нпр. такав је облик станбене задруге у којем сарађују држава, самоуправе и задругари. Оне су дале необично лепе резултате у многим земљама. У Белгији је на овај начин подигнуто око 54.000 станова, у Италији 52.500 станова. Исто тако у Француској, Шведској и другим напреднијим земљама. Обичне станбене задруге помажу својим члановима на разне начине: подизањем засебних домова, градњом заједничких станова (етажна својина), набавком средстава (финансирање). Код нас су ове задруге дале извесне резултате међу радницима у Словеначкој. Веће станбене колоније подигле су железничарске станбене задруге у Сарајеву (око 1000 станова), нешто у Загребу, Петровграду и другим местима. Познати су случајеви и неуспелих покушаја оваквих задруга (Београд—Вождовац). Штедно-станбене задруге имају задатак само да прибаве новчана средства својим члановима за снабдевање становима. Ове задруге су нарочито добро раширене у Немачкој и Енглеској, где је 1934 год. било 1007 таквих задруга са 1,856.000 чланова и са активом од преко пола милијарде фунти штерлинга.

Једно од најважнијих питања за успешну примену система етажне својине је питање прибављања финансијских средстава. Социјално оправдање за стварање овога система и лежи једино у томе да се широким слојевима грађанства, слабим и средњеимућним, пружи могућност да дођу до сопственог крова над гла-

вом. И поред свих напора, које ти интересенти, до граница самопрегора, могу да уложе у ту сврху, њима је потребна финансијска помоћ већих размера. Средства за ту акцију морају бити и издашна и под нарочито повољним условима. Она се могу прибавити концентрацијом ситних задружних капитала, али безусловно и капиталима јавне руке и из установа социјалног осигурања.

Поред финансијске помоћи од стране државе и самоуправних тела за остварење система етажне својине морале би се дати и извесне фискалне олакшице, као што су нпр.: пореске повластице, смањење или потпуно укидање преносне таксе, олакшања за увођење канализације, водовода, осветљења и регулације.

Јавно мишљење код нас већ одавно изразило је своју жељу да се створи законска могућност за увођење установе етажне својине, од чега мали људи очекују олакшање тешких станбених прилика у којима данас живе. Потребу за увођењем етажне својине истакли су јавно путем штампе (анкета· „Политике") и многи претставници државних власти, научних кругова и привредних организација. Међутим, и поред једнодушности која постоји у погледу захтева за увођењем етажне својине, ипак је ово питање све до данас остало нерешено.

Савез економиста Краљевине Југославије и Удружење инжињера и архитеката уз сарадњу других стручних удружења и претставника широких слојева интересената (задружни савези, занатска и радничка комора, удружење кирајција) повели су, већ од подуже времена, једну систематску и озбиљну акцију за увођење система етажне својине код нас. Поменуте установе израдиле су и нацрт закона о етажној својини, који је састављан по угледу на сродне законе других земаља, као и на основу искустава стечених применом тих закона. Нацрт је прилагођен нашим потребама и могућностима. Уз нацрт израђено је и документовано образложење потребе завођења ове новине.

Верујемо да ће надлежни чиниоци увидети оправданост разлога који диктују доношење овог закона и у најскоријем времену приступити његовом увођењу.

Ахмед Кемура

Слатководно рибарство у нашем законодавству

Све до доношења једног јединственог Закона о слатководном рибарству 20 септембра 1937 године, као и Правилника о његовом извршењу 21 јануара 1938 године, донетог од стране Министра пољопривреде на основу законског овлашћења, била је на снази готово за целу земљу Уредба са законском снагом о риболову и раколову, чија је важност била скоро годину дана. Поред те Уредбе била су на снази и четири разна рибарска закона, као и Уредба о риболову из 1929 године за бившу Љубљанску област, доцније проширена на подручје целе Дравске бановине, и прописи о риболову у Скадарском, Охридском, Преспанском и Дорјанском језеру.

Рибарство у нашој земљи почело је нагло да се развија. Неизједначено законодавство много је сметало за једну одређену и рационалну рибарску политику, што је и допринело да се о њему поведе рачуна доношењем јединственог законика. Ступањем на снагу закона заједно са правилником престали су важити сви дотадашњи закони, уредбе и законске одредбе о рибарству и тиме се успело, да се најзад после скоро двадесет година од нашег уједињења поведе једна државна рибарска политика која потпуно одговара и рибарским приликама у нашој земљи.

По § 1 Закона под рибарским правом сматра се право ловити, присвајати и гајити у одређеној слаткој води рибе, раковс, корњаче, шкољке и друге корисне водене животиње у колико те животиње нису предмет права лова. Слатке воде могу бити двојаке: затворене и отворне. У затворене воде спадају рибњаци, полурибњаци и мање текуће воде које су вештачки преудешене за гајење риба и које су стално прегрђене док служе тој сврси. Све су остале воде отворене. Одлуку која се вода има сматрати затвореном доноси првостепена општа управна власт тј. срески начелник или претседник градске општине, ако се вода налази у граду или пролази кроз град, а у спорном случају Бан. Рибарско право припада у затвореним водама које су технички уређене власнику тих уређаја, а у осталим власнику земљишта, док у отвореним водама држави у колико непостоје рибарска права других правних или физичких лица која и даље остају на снази са извесним законским ограничењима. Своје рибарско право држава је пренела у погледу њеног вршења на бановине под условом да се у свакој бановини оснује бановински рибарски фонд за унапређење рибарства у који улазе приходи рибарства из појединих бановина. Само постојећа рибарска братства, села и племена на Скадарском Језеру и осталим водама у Зетској бановини, остају и даље на снази као што су и била до доношења закона под условом да своја права у року од шест месеци по ступању на снагу новог Закона пријаве банској управи, означујући и доказујући правни основ, садржај и опсег свога права.

Одредбе овога закона искључиво важе за отворене воде, а за затворене само колико је то у њему изрично наведено. Отворене воде могу бити мале и велике. Ту деобу морао је узети законодавац да би из ње могао успоставити рибарске ревире и одељке у којима је дозвољено вршење рибарских права. Деобу вода на ревире и одељке као и вршење рибарског права у њима остављено је да пропише Бан на своме подручју а по упуствима Министарства пољопривреде, но с тим да се само мале воде могу поделити на рибарске ревире, а велике на рибарске одељке. Под рибарским ревиром сматрају се оне ограничене водене површине или ограничени делови малих вода, које се могу искоришћавати као самостални риболовни објекти било у погледу риболова или у погледу трајног и успешног гајења одређених врста рибе. Под ревир потпадају поред главне воде и све притоке у колико нису подесне за самосталан ревир, као и све бочне воде, текуће или стајаће, природне или вештачке као и рукавци, осим канала водних задруга и мале текуће воде које су вештачки преудешене за гајење риба и које су стално прерађене док служе тој сврси. Исто тако под ревир потпадају и стајаће воде ако су са главном водом у трајној или повременој вези погодној за пролаз риба најмање прописане или веће дужине, уколико нису подесне за самосталан ревир. Рибарским одељком подразумева се одређени део велике отворене воде или читава једна велика отворена вода која је подесна за самосталио искоришћавање, било у погледу риболова или погледу трајног и успешног гајења рибе. Он обухвата целу ширину реке од једне до друге обале, осим у случају где државна граница пролази коритом реке, као и поред главног тока и све притоке и све битне воде, стајаће или текуће ,природне или вештачке уколико нису подесне за самосталан одељак или ревир. Границе ревира односно одељака треба да су одређене таквом природном границом као што је водопад, ушће

реке, полуострво, северна или јужна страна острва, или каквим битним објектом на води у виду моста жељезничког или пешачког. Ако нема ниједног видног објекта по којима би се могла обележити међа, онда се обележава нарочитим знаком.

Ревери и одељци могу бити: лични (властити), закупни и бановински. Лични су они где постоји само једно рибарско право и то било једног или више лица, а који испуњавају све законске услове за добијање тога права. Но Бан може прогласити за самосталан одељак и ону воду на којој постоје два или више рибарских права у власништву два или више физичких лица, ако га само они могу заједнички искоришћавати, ако имају једно лице које ће их заједно претстављати, и ако се могу споразумети о процентуалном уделу у вредности рибарског одељка. Одељци и ревири могу се искоришћавати у властитој режији, издавањем под закуп и издавањем риболовних дозвола. Закупни су они, где власници рибарских права не могу исто вршити самостално у водама на којима се за такво право не установљује властити ревир или одељак, већ се те воде проглашују за закупне ревире. А бановински су они, ако на једном ревиру или одељку рибарско право припада држави, које она уступа бановини ради њеног искоришћавања у властитој режији, издавањем под закуп, издавањем риболовних дозвола или уступањем ради вештачког гајења риба.

Сваки власник ма каквог рибарског права дужан је да плати годишњи допринос у корист бановинског рибарског фонда. Ако на једном ревиру или одељку постоје два или више рибарских права, допринос ће се наплаћивати тако да сваки власник рибарског права плаћа онај део који сразмерно одговара његовом праву. Тај допринос обично је 15%, и то било од стварно постигнуте закупнине ако се издају у закуп или од оне за коју би се веровало да би се могла добити.

Рибарски овлашћеник на отвореним или затвореним водама као и његово особље имају права приступа месту риболова и преко туђих имања. Ако је на дотичном месту толико развијен риболов да је успостављена и трговина рибом, онда имају права као и сами купци приступа дотичном месту и превозним средствима ради отпреме рибе са ловишта под условом да се приступ не врши кроз туђа дворишта, ограђене вртове, воћњаке и земљишта која служе за индустријске циљеве. Изузетно Бан може дозволити вршење риболова и на таквим местима али само ако од тога зависи успех у риболову. У том случају власник земљишта има право накнаде штете ако би му била нанета од рибарског овлашћеника или његовог особља. На местима где општи интереси исхране и трговине рибом захтевају дужни су власници земљишта поред риболовних вода уступити на употребу путем закупа рибарском овлашћенику потребно земљиште за подизање зграда, које имају служити за рибаре, рибарске справе, продају или прераду риба итд. Потребу за уступањем, величину земљишта као и закупнину утврђује општа управна власт. Ако би уступањем земљишта морала престати дотадања сврха целог земљишта онда сопственик може тражити да му се закуп плати за цело земљиште а не само за уступљени део, или да му се цело земљиште откупи.

У вршењу свога права рибарски овлашћеник и његово особље могу употребити у ширини земљиште поред риболовне воде, колико захтева начин риболова, али највише десет метара од воде, које ће служити за извлачење мрежа, сушење и оправку рибарских справа, остављање чунова итд., али само под условом да се употребом обале не чини сметња или препрека бродарској служби.

Забрањено је загађивање рибљих вода текућим или чврстим отпатцима индустријских или привредних предузећа или ма којим материјама које штетно делују на рибе као што су стрвине, струготина и кора од дрвета. Исто тако забрањено је мочење лана и конопље. Постојећа предузећа која у преради материја употребљавају воду, као и рударска, дужна су да подигну потребне инсталације за хемијско односно биолошко пречишћавање употребљене воде пре него што се та вода поново испусти у риболовне воде. Штету која би настала од рада таквих предузећа пуштањем шкодљивих материја рибама, дужна су да надокнаде рибарском овлашћенику. Индустриским и другим предузећима може се дозволити употреба риболовне воде само у том случају, ако се тиме не проузрокује смањење или пресушивање воде у толикој мери да се рибе не могу одржавати или ако се тиме не спречава слободан пролаз рибе.

Под рибаром наше законодавство сматра оно физичко лице које лично рибу лови за продају. Лица која лове за своју домаћу употребу или из спорта, не сматрају се рибарима и она не смеју продавати уловљену рибу, осим ако су власници закупа или ревира из којих риба потиче. Исто тако не сматра се рибарима помоћно рибарско особље све док не испуни законске услове да би могли постати рибари, а то су: да су стални житељи оне општине која потпада под првостепену општу власт, надлежну за вођење рибарске матице, да су навршили осамнаест година живота и да су најмање једну годину рибарски помоћници. Надлежна власт дужна је да води рибарску матицу у коју има уписати сваког рибара као и списак риболоваца у коме ће водити сва остала лица која се баве рибарењем а нису рибари по дефиницији нашег закона, већ аматери-спортисти и рибарско помоћно особље. По упису у рибарску матицу издаје се рибарима рибарска исказница, а по упису у списак риболовница издаје се свим осталим лицима риболовница. Да би се могла добити риболовница мо-

рају се испунити два битна услова као и код издавања рибарске исказнице: да је дотично лице стално житељ општине и да је старије од осамнаест година. Изузетно може се издати риболовница и млађем али под условом да молилац има одобрење родитеља или старатеља да се може бавити рибарењем. Законодавац није изричнo рекао до које се године живота дозволе не могу добити. То је оставио дискреционом праву саме власти која их издаје, али без сумње да се деци, по појму нашег законодавства, не може издати. Испуњавање услова које тражи закон за добивање рибарске исказнице или риболовнице, мора странка доказивати уверењем своје општине, које је ослобођено сваке државне или самоуправне таксе.

Рибарска исказница као и риболовница гласи на име лица коме је издата, важи за једну календарску годину и не сме се другом лицу уступати. Она се сматра као нека врста рибарске легитимације по којој се може само утврдити идентитет дотичног лица, али са њом се не може ловити. Да би се стекло право на риболов мора се имати и риболовна дозвола која исто тако важи за једну календарску годину. Риболовна дозвола за удицу и мање справе уписује се у рибарску исказницу или риболовницу, а за све остале мора се издати нарочита дозвола као што се и нарочита дозвола издаје само рибарима. У дозволи мора бити тачно назначен ревир или одељак у коме се сме ловити као и рибарске справе које имају да служе за риболов. Ако је издата професионалним рибарима, мора гласити на име и у њу се морају ставити поред рибарских справа и пловила која се смеју употребљавати приликом риболова. За риболов само удицом могу се изузетно издавати и дневне дозволе за један до петнаест дана и лицима која немају рибарску исказницу или риболовницу. Дозволе за риболов на бановинским ревирима или одељцима ако се исти искоришћују путем издавања риболовних дозвола, као и дозволе за риболов на рибарским ревирима издаје првостепена општа власт односно градска поглаварства и то по цени коју одреди Бан с обзиром на рибарске справе и пловила. Једини је изузетак Београд са Земуном коме цену одређује Министар пољопривреде. Приход од дозвола издатих од стране бановина иде у корист бановинског рибарског фонда, а од Градског поглаварства у Београду у корист фонда Министарства пољопривреде за унапређење рибарства при Државној Хипотекарној банци. Исто тако власници и закупци рибарских ревира или одеаљка могу издавати дозволе за риболов у њиховим одељцима или ревирима али са извесним ограничењима. Ако је тако дозвола издата нарочите врсте и по обрасцу који је прописала држава, мора се оверити код управних власти да би имала пуну важност. Према томе, из текста закона произилази: ко лови рибу у отвореној води, мора имати рибарску исказницу или риболовницу, риболовну дозволу за ревир или одељак на коме лови као и за справе са којима лови, а лица са пловилима поред тога и дозволу надлежне власти. Изузетно лица са дозволом највише за петнаест дана не морају имати рибарску исказницу или риболовницу као ни особље државних или бановинских рибарских биолошких завода или станица, особље јавних научних установа којима је задатак испитивање биологије слатких вода у научне сврхе и сврхе унапређивања рибарства ако то врше по службеној дужности, као и стручна лица која врше риболов ради проучавања. Исто тако не мора имати рибарску дозволу помоћно особље кад лови у друштву власника рибарске дозволе, већ само рибарску исказницу. Али ако лови у отсуству власника мора имати код себе дозволу лица за чији рачун лови, као и писмену потврду да за његов рачун и на његову одговорност врши риболов.

Нарочиту је пажњу законодавац обратио рибњацима и полурибњацима. Рибњаци су ограничени, затворени простори у којима се гаје рибе а који се могу по вољи нарочитим постројењем пунити и празнити водом. Полурибњаци су затворене воде, у којима се гаје рибе, а који се не могу пунити и празнити водом. Канали којима се доводи вода до рибњака и којима се испушта, сматрају се саставним делом и за њих важе исти прописи као и за рибњаке. У рибњацима и полурибњацима забрањен је риболов, вожња чамцем, купање, пуштање стоке и живине као и свака друга радња која може да шкоди размножавању риба, осим у случају споразума са власником. Затим је забрањено свако загађивање вода којима се пуне рибњаци као и у самим рибњацима. Осим тога за мрестење и размножавање рибе Бан може поједине делове отворених вода или просторе покривене водом, који су нарочито погодни, прогласити плодиштима.

Државне и самоуправне власти дужне су да штите и унапређују рибарство путем подизања мрестилишта и станица за расплођавање на већим риболовним објектима угледних рибњака, помагањем установа и предузећа која се баве расплођавањем и гајењем риба, давањем новчане помоћи, награда за индустријализацију риболова и успехе у прерађивању рибе, за узорно организован промет свежом рибом. Осим тога давањем бескаматних или јевтинних позајмица рибарским задругама, организацијама, стипендија и помоћи лицима која се желе теориски и практички усавршавати у рибарству, итд. Нарочите повластице и користи предвиђене су рибарским задругама, рибарским удруженима за унапређење рибарства и спортским рибарским друштвима преко којих држава жели да развије рибарство у земљи до максимума. Да би се што више повело рачуна о унапређењу рибарства имају се образовати саветодавни рибарски одбори при бановинама као и Врховни савето-

давни одбор при Министарству пољопривреде, који са својим стручним мишљењем и саветима имају у многоме да помогну Министру у његовим намерама и решењима по питању слатководног рибарства.

На све могуће начине држава се постарала преко законодавства да обезбеди правилно развијање гајења рибе као и риболова, те је стога забранила ловити рибу помоћу наркотичних и експлозивних материја (динамита, бомби, карбита, креча, отрова, итд.) и свих других материја и средстава која омамљују или убијају рибу. Затим је забрањено ловити рибу пуцањем из ватреног оружја или набадањем оствама и харпунама, продавати и уопште стављати у промет уловљену рибу горе означеним средствима, пребрађивање риболовне воде сталним или привременим риболовним средствима или постројењима која онемогућују пролаз рибе на пропустима ,бранама и сличним постројењима намештењем справа за лов рибе. Исто тако забрањено је ловити рибу, осим удицом, на отстојању мањем од од педесет метара од сваке бране, сплавнице или неке друге сличне водограђевине, уносити поједине врсте риба на ма који начин у риболовне воде којих иначе у њима нема, сем по изричној дозволи Министра пољопривред или Бана. Све се ове забране односе на отворене и затворене воде но с тим да су власници рибарских права на рибњацима и полурибњацима изузети од појединих забрана у своме раду на закупним или сопственим добрима.

Остављено је право Бану да на територији своје бановине пропише наредбу у којој ће обухватити најмању величину испод које се не смеју ловити поједине врсте риба, време када се поједине рибе не смеју ловити познато као ловостај, прописе и ограничења у погледу рибарских справа и величине окаца на рибарским справама. Затим, прописе у погледу појединих начина риболова као и ноћног риболова, за заштиту икре и икришта, за заштиту животиња које служе рибама за храну, прописе у погледу вршења риболова као и да се омогући лакши надзор над вршењем риболова, и све остало што би корисно имало послужити за рационално развијање рибарства у бановини. Пре него што донесе такву наредбу, Бан је дужан саслушати бановински рибарски одбор и не сме је објављивати и пуштати у дејство све док за њу нема сагласност од стране Министра. Ма колико да се оставило право Бану да на својој територији доноси наредбе према рибарским приликама које владају у његовој бановини, ипак се осећа тенденција да је законодавац желео да све наредбе разних банова координирају између себе те је зато и предвидео да се оне имају подносити пре објављивања Министарству, без сумње, да би се у целој земљи водила једна истоветна рибарска политика диктована из надлежног централног надлештва, односно Министарства пољопривреде.

Осим тога, изричним законским прописом забрањено је продавати и стављати у промет рибе које немају најмању прописну величину, већ одмах чим се уловe имају вратити живе у воду. Пет дана пошто је наступио водостој, забрањено је продавати и стављати у промет оне рибе за које је донет. Рибе уловљене за време водостаја имају се одмах живе вратити у воду. Исто важи и за рибе које се уловe нарочито одређеним справама за време док је забрањена употреба тих справа. Нико не сме ловити рибу ако није овлашћен по одредбама закона. Куповање, продавање и уопште стављање у промет рибе уколико постоји сумња или је познато да је она неовлашћено уловљена забрањено је, као и имати код себе или чувати справе са којима риболов није дозвољен.

Закон о слатководном рибарству предвидео је две врсте кривичних дела учињених од стране лица и то: рибарске преступе и испуне. Извињање и кажњавање рибарских преступа из § 59 ставио је у надлежност среским државним судовима, а испупа из § 60 и 61 у надлежност власти опште управе првога степена. Казне које изриче сресни суд не могу бити веће од шест месеци затвора или новчане од 5.000.— дин., а за које је надлежна власт опште управе не могу бити веће од 30 дана затвора или новчане од 1.500.— дин., у колико дела нису учињена по неком другом закону. Осим тога пресудом се морају одузети рибарске справе ако су приликом риболова употребљавана средства и справе које су забрањене законом, и које ако не одговарају прописима, морају се уништити, иначе продати на јавној лицитацији у корист бановинског рибарског фонда. Исто тако рибе уловљене на недозвољен начин или које немају прописну величину, као и које су уловљене за време њеног водостаја, уколико не би било могуће да се врате у воду, имају се одузети и продати путем јавне лицитације у корист фонда. Половина од досуђене и наплаћене казне исплатиће се органима власти као и приватним лицима која су кривца потказала, али то само од учињених дела теже природе, односно рибарских преступа предвиђених у § 59 Закона. Осуђенику за дело преступа одузима се рибарска исказница или риболовница као и риболовна дозвола и не може се друга издати за време од три године. Ако је кажњен за мање дело, односно за испуп учињен два пута у години, исто тако одузеће му се рибарска исказница или риболовница с тим да се друга не може издати за време од једне године.

Органи власти за вршење надзора и заштиту рибарства јесу органи управних, општинских и царинских власти, затим жандарми, полиција, органи финансијске контроле, чувари поља, путари, лугари, чувари шума,

насипа, канала и пловних река, као и јавни заклети наоружани органи који се ради тога постављају од стране Министарства пољопривреде. Сви су они надлежни да се строго придржавају законских прописа и да спречавају незаконито вршење риболова као и осталих радњи које би штетно утицале на рибарство у нашој земљи.

Застарелост дела иста је као и код осталих иступа из управног законодавства. Право на гоњење застарева у року од шест месеци од дана учињеног дела, а право на извршење казне у року од једне године дана од дана извршности пресуде. За прекид застарелости важе општи прописи.

Опште управне власти првог степена надлежне су за доношење одлука и издавање дозвола по закону о слатководном рибарству, осим у случајевима који су изричнo остављени Бану или Министру. Према томе надлежна су среска начелства и градска поглаварства за све рибарске послове на њиховим територијама, јер је § 89 закона о градским општинама вршење рибарских послова у градовима са државних власти пренео на Поглаварства. Велики делокруг послова остављен је у надлежност Банова и из свега до сада изложеног може се слободно рећи да су они носиоци главних послова. Врховни надзор над целокупним слатководним рибарством као и над унапређењем и рационалним организовањем у нашој земљи врши Министарство пољопривреде, као и све послове на подручју Управе града Београда осим за Панчево, који су стављени у надлежност Бана.

Кривични отсек Градског Поглаварства у Београду већ је четири године надлежан за вршење рибарских послова. Ступањем на снагу закона и правилника о извршењу закона може се слободно рећи да је наступила нова ера у нашем рибарству. За време од 1 маја па до 1 септембра 1938 године Кривични отсек издао је 1.008 риболовница за спортско рибарење и 107 рибарских исказница професионалним рибарима. Од свих рибарских исправа као и од риболовних дозвола наплаћено је 48.150.— динара у корист фонда при Државној хипотекарној банци за унапређење слатководног рибарства.

По решењу Министарства пољопривреде Градско поглаварство у Београду издаје риболовне дозволе за ревир који обухвата десну обалу Саве и Дунава од ушћа Колубаре у Саву па све до села Винче тј. до границе среза врачарског. Рибарских дозвола има две врсте: за рибаре спортисте и професионалце. Спортске коштају 20 и 60, а за професионалце 100 и 250 динара. Разлика је међу њима у томе, што свака дозвола означује справе са којима се сме ловити. Дневна риболовна дозвола за време од петнаест дана стаје 10.— дин. Осим тога за издате рибарске исказнице и риболовнице наплаћује се 20 односно 10 динара (само од чланова каквог рибарског удружења или задруге).

Ма колико да је било и много добре воље и много труда док се није донео један нов Закон са Правилником о слатководном рибарству, коме је циљ да изједначи и употпуни рибарство у нашој земљи, не може се рећи да је њиховим доношењем све битно предвиђено. Извесне празнине и нелогичности постоје. Тако, по тексту самога Закона изричнo стоји, да се рибарска исказница може издати оном лицу које је стално житељ општине и које је навршило 18 година живота, што има доказати уверењем своје општине. Из тога произлази да се поданици страних земаља и дипломатски претставници акредитовани код нас, не могу бавити риболовом у нашој земљи, јер појмљиво нису стални житељи општине у којој станују, а о њима ништа особено закон не говори. Исто тако нелогично је наручитим општинским уверењем доказивати испуњавање потребних услова, када се могу доказати и другим јавним исправама као што су за државне чиновнике легитимације њиховог надлештва, општинске грађанске карте, крштенице итд., тим пре што су општинска уверења ослобођена плаћања сваке таксе.

Кривични отсек Градског поглаварства ма колико да је надлежан да примењује само закон, уверивши се у пракси о нелогичности закона у погледу доказа услова путем уверења као и наишавши на лица која су волља да се баве риболовом а нису у стању да испуне битни услов о сталном житељству општине јер су страни поданици, затражио је од Министарства пољопривреде одобрење да се место уверењем услови могу доказивати и другим јавним исправама што би странкама било много олакшано, као и тумачење како се има поступати са страним поданицима и дипломатским особљем страних држава. Министарство пољопривреде потпуно схвативши оправдан захтев Поглаварства, одобрило је издавање дозвола свима који ма на који начин докажу испуњавање законских услова као и да се страним поданицима дозволе могу издати на основу дозвола боравка у Београду, а дипломатском особљу на основу њихових легитимација.

Таквим тумачењем много је олакшано вршење закона и попуњене су извесне празнине, истина не редовним путем већ обичним актом административне власти, што није у складу са законом. Али с обзиром да је на тај начин решено једно питање које иначе није нимало штетно по државу, мора се прећи преко тога с тим да се првом приликом томе дâ и форма закона.

Рибарство је у нашој земљи за сада на добром путу. Сви су услови ту. Још само добре воље код свију нас па ћемо се моћи ставити у ред рибарских земаља.

Страхиња Ст. Којић

Услови за развијање тениског спорта у Београду

Југословенски спорт, који се још увек налази у развоју, није достигао потпуно вредност најјачих спортских држава на свету, али је на најбољем путу да у будућности одигра веома важну улогу у међународном спортском покрету. Наду за овај успон, ни мало лак, напротив веома тегобан, прожет радом, жртвовањем, стрпљењем и чврстом вољом, уливају нам наши досадашњи успеси, значајни баш због тога што су постигнути у периоду развоја нашега спорта, у доба када се налазимо пред почетком једног историског догађаја у нашем спорту: планским и организованим радом, под надзором и са потпором државе. Резултати оваквог делања морају се у најскоријем времену испољити.

Наши гимнастичари први су скренули пажњу иностранства на наш спорт. Двострука победа Штукеља на олимписким играма претстављала је уједно и наше прве успехе у иностранству. Затим су се подвизи ређали: наша фудбалска екипа постигла је веома значајне успехе на светском првенству у Монтевидеу и заузела је треће место. Фудбалери су поред тога освојили многе значајне победе у међународним сусретима и данас наш фудбал игра значајну улогу у Европи.

Наши веслачи учествовали су с много успеха на европским шампионатима, па су једном освојили првенство Европе у веслању. Наши једриличари, а нарочито г. Карло Бауман, постигли су исто тако значајне победе. Ове године и наш пливачки спорт скренуо је на себе пажњу иностранства. Резултати који су наши пливачи постигли у овогодишњој сезони толико су добри да већ сада оптимистички очекујемо следеће олимписке игре у Финској.

Наш највећи успех

Па ипак, иако су ови успеси веома значајни и вредни сваког признања, они нису наше највеће и најлепше победе. Највећи успех нашег спорта од Уједињења до данас постигли су наши тенис играчи. Пунчец, Кукуљевић, Палада и Митић успели су да се пробију у ред најбољих тенис играча на свету и њихове победе претстављају најзначајнији период у досадашњем нашем спортском животу.

Пре неколико година није се могло претпостављати да ће Југославија, чија је прошлост у тениском спорту била прилично бледа, играти тако значајну улогу у овом спорту. Баш због тога што је тенис један од најнеприступачнијих спортова за широке народне масе, ценећи бар по досадашњем раду који се спроводи на његовом популарисању у већини држава, баш због тога што је прилично скуп и што захтева скупе тренере, много слободног времена и пуно других потреба, иностранство је било изненађено да је Југославија успела да одгаји не једног, већ неколико изванредних играча.

У нашој држави, међутим, за све врсте спортова има безброј талената. Можда као ни једна друга нација, ми имамо небројено младих, снажних, здравих младића у којима тињају таленти за многе спортове. Ти таленти су расејани по целој држави и неким случајем избијао је по неки од њих на површину. Остали чаме по својим селима, јер досада није било могућности да се пронађу и изведу на спортске терене. Када се то буде догодило, а тај час изгледа није далеко, ми ћемо имати веома јаке екипе у свим спортовима.

Наши тениски асови нечујно су се појавили из те гомиле непознатих талената и за врло кратко време, не баш под најидеалнијим околностима, развили су се до завидне

Пунчец

висине. Тек када су постали славни о њима се почело више говорити и тек тада се дознало да су од малих сељачића постали мајстори тениске ракете.

Фрања Пунчец, један од десеторице најбољих на свету

Ове године најчувенији тениски стручњаци уврстили су нашег првака Фрању Пун-

чеца у листу десеторице најбољих тениских играча на свету. Ово је првипут да је један наш играч стекао ту част. То је уједно прво признање иностранства нашем тениском и целокупном спорту.

Своје место на светској ранг листи Фрања Пунчец је стекао после многих успеха. Меродавни тенисти стручњаци ће признају му још његову праву вредност, али то не треба да нас брине, јер је добро познато колико су сви љубоморни због наглог успона и напретка нашег тениса. Чињеница да Пунчеца ипак нису могли да заобиђу приликом састављања светске ранг листе, толико је значајна да би требало без огорчења примити оцену меродавних стручњака о вредности нашега првака. Значајна је због тога што приликом састављања светских и европских ранг

Палада

листа није одлучивала вредност појединих играча, њихови резултати и победе, већ пристрасност и форсирање својих играча. Необјективност је толико очита да су се чак и многи страни листови побунили против оваквог одређивања десеторице најбољих на свету.

Ми смо ипак задовољни. По укупној оцени свих стручњака наш Пунчец би требало на једној заједничкој листи да заузме осмо место. То је велики успех, тим пре што је Пунчец данас неоспорно најбољи тенис играч у Европи. То му признају и многи страни спортски функционери. То се најбоље опажа и по многобројним позивима које Пунчец редовно прима и на које све не може да одговори.

Значајни успеси у Девис купу

Ове године наша тениска репрезентација успела је по другипут да се пласира у финале европске зоне за Девисов куп. Пре две године изгубили смо у финалу од Немачке, која је тада имала фон Крама, а ове године исти противник опет је успео да нас елиминише у моменту када смо се надали да ће се наши играчи пласирати у међузонско финале.

Моментана индиспозиција нашег Паладе, који је у Берлину под чудним психолошким околностима изгубио два важна бода, донела је Немачкој победу. Ситуацију није могао да поправи чак ни сјајан успех Пунчеца над Хенкелом. Та победа, као што је познато, изазвала је велико изненађење у свим спортским круговима.

Изгубили смо финалну борбу, али смо добили све претходне. Наши играчи савладали су Чехословачку са 3:2, Енглеску са 5:0, Белгију са 5:0 и Шведску са 4:1. Нарочито су значајне победе над Чехословачком и Енглеском. У првој екипи играо је чувени Менцел, који је подлегао Пунчецу у четири сета, а пораз Енглеске, која није успела да освоји ни један бод, изазвао је сензацију у европској спортској јавности. Енглеска је неколико пута освојила досада Девис куп и увек је играла веома видну улогу у овом великом такмичењу. Овога пута она је елиминисана као никада досада од наше екипе.

Занимљиво је да наш првак Пунчец није изгубио ни један меч у Девис куп утакмицама. Он је победио све своје противнике и то врло убедљиво, најчешће у три сета. Те победе допринеле су много његовом реномеу у иностранству.

Девис куп утакмице најпопуларније је тениско такмичење на свету. Резултате са ових утакмица бележе скоро сви светски листови. Због тога је пропаганда, коју су својим победама постигли наши играчи, од неоцењиве вредности за нашу државу. Пунчец, Палада, Кукуљевић и Митић због тога су веома заслужни за наш спорт и оправдано су одликовани за своје лепе и значајне успехе.

Подвизи нашег првака Пунчеца

Фрања Пунчец није освајао лаворике само у Девис куп туакмицама. Он је ове године учествовао на свим већим турнирима у Европи. У целој сезони он је изгубио само неколико мечева и то од најбољих тенис играча. Његове победе су многобројне.

Пунчец је у овој години освојио првенство Будимпеште, првенство скандинавских држава, био је први у Монте Карлу и Болињеу, први у Бирмингему и Лондону, трећи на вимблдонском, а четврти на париском турниру.

Првипут ове године наша два играча позвана су у Форест Хил на такмичење за интернационално првенство Америке. На овом турниру учествују само најбољи играчи из-

ван Америке. Американци позивају само тениске асове, а ако још неко жели да учествује онда може доћи о трошку свога савеза. Из Европе ове године били су позвани само Французи, Енглези и Кукуљевић и Пунчец.

У Форест Хилу Пунчец је изгубио у осмини финала од Макоа. Овај резултат изгледа на први поглед неповољан, али није тако. Пре свега, Мако се у Форест Хилу налазио у изванредној форми. Он је победио чак и Бромвича, првака Аустралије, кога спомињу као наследника Доналда Баџа, ако овај пређе у професионалце. Мако се пласирао у финале, а то значи да је Пунчец изгубио од играча који је после Баџа имао највише успеха на овом турниру.

Европски играчи уопште тешко могу да продру на америчким турнирима. Само се игра под сасвим другим околностима него у Европи. Игралишта су покривена травом, а киша врло често пада. По клизавом терену тешко се креће и још теже се управља лоптом, јер она другојачије одскаче него на тврдим теренима. Амерички играчи су навикнути на игралишта покривена травом, јер на њима играју преко целе године, а поред тога, да се не би често клизали, носе ципеле са дугачким клинцима. Исте овакве ципеле носе лакоатлетичари. Терен се, наравно, квари од оваквих ципела, појављују се рупе и када лопта у њих удари онда мења правац и не отскаче добро. На све те околности европски играчи нису свикли и отуда се догађа да неки сасвим непознат амерички играч елиминише већ у првом колу неког познатог европског играча, као што се то догодило ове године са Французом Дестермоом.

Амерички играчи, приликом гостовања по Европи, пролазе исто тако лоше као Европљани у Америци. Код нас су терени тврди и не одговарају игри Американаца. Мако је, на пример, приликом турнеје са Баџом по Европи, прошао врло рђаво. Тучен је често од сасвим безначајних играча. Због свега тога Пунчец и Кукуљевић прошли су доста добро у Америци. Обојица су елиминисани од најбољих америчких играча, Пунчец од Макоа, а Кукуљевић од Сиднеја Вуда.

Престоница се све више интересује за тенис

У Београду тениски спорт се није развијао тако брзо и успешно као у Загребу. Разлози су многобројни. Пре свега, Загрепчани су имали ту срећу да пронађу неколико изванредних талената, који су својим успесима успели да заинтересују публику и да створе леп број сталних тениских посматрача. Повећањем броја гледалаца порастао је и приход и Загрепчани су кратко време имали довољно материјалних могућности да тениски спорт популаришу у Загребу.

Југословенски тенис савез, нажалост, није обраћао пажњу и на остале спортске центре и отуда се тениски спорт развијао гигантским корацима само у Загребу. Иако му је то била дужност, Савез није учинио ништа да се публика и у другим местима заинтересује за тенис, а нарочито омладина, чиме би се, неоспорно, учинило много за напредак наше тениске класе.

Због оваквог става ЈТС-а београдски функционери дуго времена нису могли ништа да учине за развој тениског спорта у Београду, тим пре што су наши тениски асови били толико заузети утакмицама у Загребу и иностранству да нису могли да гостују и у Београду. Почетком ове године ситуација се, међутим, знатно поправила. Београдски функционери постали су веома марљиви и успели су да изазову прилично интересовање међу београдском спортском публиком за тениски спорт. Њихов рад био би знатно олакшан да је наишао на потпору савеза. Да је ЈТС одредио да се неколико утакмица за Девисов куп одиграју у Београду, у престоници бисмо већ данас имали исто тако бројну публику као у Загребу. Међутим, за последњих десет година, у Београду није одиграна ни једна међународна тениска утакмица. То је, углавном, разлог декаденцији која је претила да сасвим уништи овај леп спорт у престоници. Срећом, Београђани су се на време

Митић — Кукуљевић (карикатура Бранка Петровића)

трги из нерада и резултати њихове активности испали су сјајнији него што се очекивало.

Зимски терени на Сајмишту

Предусретљивошћу Београдске општине у једном павиљону на Сајмишту направљен је прошле зиме тениски терен. То је прво покривено тениско игралиште у нашој држави. На новом терену одржано је прошле зиме неколико утакмица. Гостовали су мађарски играчи и наш првак Фрања Пунчец.

Зимски терени веома су важни. Они омогућују да наши тенисни играчи тренирају и преко зиме и да одржавају утакмице. На тај начин они дочекују пролећну сезону потпуно спремни и у пуној физичкој кондицији. Због тога је акција београдских тениских функционера веома похвална, јер је омогућено да се и ове зиме на Сајмишту одржавају занимљиве и лепе тениске утакмице.

Колико нам је познато у изгледу је неколико великих турнира. Још пре него што се Пунчец и Палада врате из Јужне Америке, а Кукуљевић из Северне Америке, одржаће се на Сајмишту један велики турнир на коме ће узети учешћа најпознатији европски играчи. Од наших асова такмичиће се Митић и Љубиша Радовановић.

Када се наши играчи врате са турнеје онда ће се приредити турнир за интернационално првенство Београда на покривеном игралишту. На овом турниру учествоваће неколико француских играча, немачких, чехословачких и енглеских. То ће, по свим изгледима, бити највећи тенисни турнир који је досада приређен у Београду.

Гостовање светских првака у Београду

Један од најзначајнијих овогодишњих спортских догађаја у престоници било је гостовање светских тенисних првака у Београду. Американац Доналд Бад, овогодишњи победник париског, вимблодонског турнира и такмичења у Форест Хилу, члан америчке Девис куп екипе, која је и ове године освојила овај леп трофеј, први играч на светској ранг листи, на својој турнеји по Европи дошао је и у Београд заједно са својим партнером у дублу Џеком Макоом.

За гостовање Бада и Макоа владало је велико интересовање и оба дана утакмицама је присуствовао знатан број гледалаца. За пропаганду тениског спорта у престоници гостовање ове двојице тениских асова значило је веома много. Дошли су чак и они који се не интересују тениским спортом и којима је ово првипут да присуствују тениској утакмици. Сасвим је разумљиво да је међу тим новајлијама приличан број постао велики поборник тениског спорта, јер је на овим утакмицама приказана сва лепота тениса и све његове одлике.

И у спортско моралном погледу гостовање Бада и Макоа веома је значајно по наш спорт. Првипут на турнеји по Европи светски првак је побеђен у Београду. У игри која ће се дуго памтити, после једне веома узбудљиве и веома лепе борбе, Кукуљевић је успео да савлада свог великог противника у два сета. Кукуљевић је на овој утакмици играо као никада досада. То је била најбоља игра у његовој спортској каријери.

Поред победе у синглу наши тенис играчи успели су да триумфују и у дубл партији. Кукуљевић и Пунчец победили су Бада и Макоа. Ти резултати су веома значајни и биће записани као највећи успеси нашег тениског спорта.

Изгледи за лепу будућност тениског спорта у престоници

Пунчец, Кукуљевић, Палада и Митић постављени су, одлуком министра за физичко васпитање народа, за чиновнике овог министарства. На тај начин наши најбољи тенисти играчи премештени су у Београд. Њихова ће дужност бити да одржавају течајеве у МФВН-а и да раде на популарисању и напретку нашег тениског спорта.

Боравак наших „тениских мускетира" у престоници имаће велики утицај за напредак тениског спорта у Београду. Сваки наступ наших тенисних асова изазваће велико интересовање и тако ће се све више стварати кадар сталне тениске публике. Чим за један спорт влада интересовање у јавности, онда се повећавају и приходи клубова, а то значи да се може много више учинити за напредак тога спорта и за његову пропаганду међу омладином. Најзад, присуство тенисних асова допринеће много да се омладина све више окупља на тениске терене, а то значи да ће се лакше пронаћи таленти и на тај начин стварање се све бољи и напреднији тенисти подмладак.

Сви ови разлози с пуно права дају нам наде да је будућност тениског спорта у престоници обезбеђена.

Љубомир Вукадиновић

»Карнавале« — Музеј града Париза и Француске револуције

Савремени Париз, — град пространих, светлих булевара и прометних тргова, — својом наглом модернизацијом угрожава сваким даном оно древно и специфично, у његовој прошлости, које нестаје. Свест о овоме дала је још у прошлом веку потстрека акцији за сакупљање докумената из историје старог Париза. У вези с том акцијом откупљена је 1870 и палата Карнавале,*) — некадање обиталиште Маркизе де Севиње, — својим изгледом и диспозицијом нарочито подесна за музеј грађа Париза. Збирке новооснованог музеја „Карнавале" биле су у почетку незнатне, али су доцније увећане поклонима многих старих француских породица, које су, свесне значаја ове културне установе, уступале своје богате колекције слика, цртежа порцелана и читаве ентријере из старих палата. Тако је Конт де Лиезвиј, нешто мало по оснивању музеја, поклонио своју збирку Француске револуције данас највећу драгоценост „Карнавале"-а.

Богаћењу и развоју музеја много је допринело и Друштво пријатеља музеја „Карнавале", основано 1927 год., које је сву своју активност усредсредило на разграђивање и употпуњавање постојећих колекција. Разуме се да је корист од акције овога друштва могла бити у потпуности искоришћена захваљујући у првом реду правилном схватању главних циљева који се намећу вођењу овакве културне установе. Данас овај музеј претставља један од најдокументованијих и најбоље сређених општинских музеја у свету. То није постигнуто ни искоришћењем простора ни многобројношћу објеката, мада су то битни, али не и једини услови доброг музеја. Многе земље предњаче величином и богатством оваквих установа пред

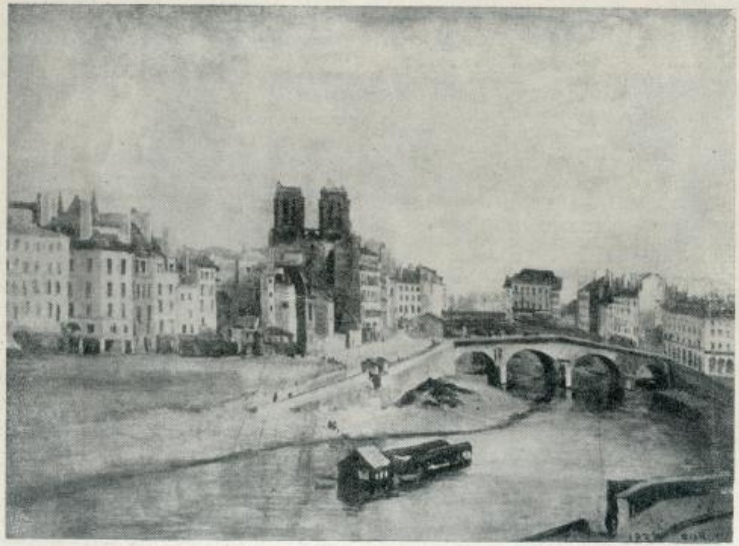

Изглед Сене и Париза 1833 — К. Коро

*) Назив Карнавале потиче од имена власнице зграде из краја XVI века, Франсоазе Керневенов (Françoise Kernevenoy) које је у париском жаргону изговарано Карнавале (Carnavalet).

Француском, али се за мало њих може рећи да су приближно тако добро уређене као „Карнавале." Тиме не мислим да кажем да је „Карнавале" сасвим беспрекоран. Овде-онде и њему би се нашла по која замерка (можда местимична утрпаност или осветљење просторија) — али постигнути ниво у његовом случају пре свега сведочи о надмоћној културној перспективи и стручној квалификованости његових управљача.

Најстарија зграда музеја „Карнавале" подигнута у стилу ренесанса, датира још из 1546 године. Конструисао ју је познати француски архитекта Пиер Леско, а декорисао скулптор Жан Гужон. У XVII веку на њеном проширењу радио је Франсоа Мансар. Нови делови дозидани су поново када је поклоњена збирка Револуције.

Документи су распоређени у приземљу и на спрату у 79 сала. То нису дворане попут оних у Лувру или неком другом великом светском музеју. Мада је простора било довољно, музеј је подељен на много мањих салона, у стилу оних из ранијих векова, јер је тежња архитеката била да у њему остваре атмосферу некадањег обитавалишта Маркизе де Севиње (где је она написала своја чувена Писма), да би сачували и саму зграду као један историски документат за себе. Отуда потиче она нарочита интимност и драж „Карнавале"-а али уједно и његова највећа мана, — сувише дискретно осветљење.

У прва четири салона налазе се архитектонски детаљи од XIII в. надаље, који су украшавали старе париске тргове и зграде. Неколико следећих салона упознају нас са ношњом прошлих векова. (Поклон „Друштва пријатеља музеја Карнавале"). Они привлаче на себе пажњу посетилаца, јер се у њима могу видети не само костими из доба Директорија до краја II Царства, већ одела и тоалетни прибор многих познатих личности из француских политичких и уметничких кругова. Кроз одељење планова, слика и модела старог Париза улази се у топографско одељење. Платна у уљеној или акварелској техници, од којих многа имају велику уметничку вредност, пружају питореске слике Париза, обала Сене, старих здања на мосту Нотр Дам, официјелних здања, трговa, као и многих традиционалних народних светковина. Салони у ренесансном и рококо стилу декорисани од француских скулптора и сликара из тога доба (Лебрена, Бурдена, Перие-а, Коазевокс-а) дају свему овоме сликовит оквир. Један од њих припадао је некада кардиналу Мазарену, а пренет је у музеј из палате Колбер са свим зидним декорацијама из XVII века. Неколико дворана, званих Ферман, пренето је из истоимене палате, а једна је посвећена успомени на сликара и архитекту Демаши-а (1723—1807), савременика и такмаца Ибер Робера, чије се многобројне слике Париза налазе такође у музеју. Још много делова старих палата, са свим украсима, фрескама, гобленима и сликама смештени су у ово интересантно одељење „Карнавале"-а уз много напора и пожртвовања и тако сачувани од евентуалне пропасти.

Велико, уметнички орнаментирано, степениште (пренето такође из једне париске палате) води на спрат међу успомене на Француску Револуцију. Ту сусрећемо трагове активности свих оних личности које нам се појављују као речити доказ о великим и судбоносним данима из историје француског народа. *Значај тих докумената сакупљених и сврстаних према плану, који одаје велико познавање ове најзначајније епохе француске историје, у томе је што историске чињенице престају за човека бити само део његове теориске образованости и тако сврстане постају податак који има вредност реалног доживљаја.*

На улазу у просторије које причају повест Француске револуције налазе се *Прокламација права* и *Први грађански републикански устав*. Почеци Револуције заступљени су успоменама на Луја XVI и краљевску породицу. С обе стране улаза смештена је колекција лепеза с призорима из Револуције и табакере из исте епохе. На зидовима портрети Луја XVI Мирабоа, Некера, Камија Демулена, Лафајета говоре нам о претстојећим догађајима. Централне витрине чувају успомене на Марију Ан-

Двориште Музеја са статуом Луја XIV од Коазевокса

тоанету и краљевску породицу: лепезу коју је Марија Антоанета носила кад је дошла први пут у Париз, њену минијатурну бисту у пор-

целану, медаљон са ликом принцезе де Ламбал, најприснијe другарице Марије Антоанете, и колекцију порцелана из те епохе. Два историска документа у овој сали привлаче на себе пажњу: Апел Луја XVI састављен од његовог адвоката Де Сеза у циљу одбране краља, и Конституција од 1793 увезана у човечију кожу. Још четири одаје са мање или више карактеристичним предметима односе се на прве две године Револуције.

Интересовање постаје интензивније у колико се ближимо данима пада Бастије. Серије накита, минијатура, капа и успомена на Револуцију, модели гиљотине и апел Сен Жиста у којему упозорава грађане да су на реду Правда и Добро, дочекују нас пред одељењем Бастије и Конвента. После теориских знања о данима Француске револуције скрећемо се очи уочи са предметима који су били део те стварности. Четири акварела од Уе-а(Houet-a) приказују пад Бастије. Испод њих поређан је најдрагоценији материјал из те епохе: сабље победника Бастије, њихове дипломе, капе, интересантни модел Бастије направљен из њеног камена, бубњеви, трофеји, оригинали наредби о хапшењу или изгнанству грађана и племића итд. Најзначајнији документат у сали Конвента је апел Париске општине од 27 јула 1794 године на којему се види последњи недовршен потпис Робеспијера с почетним словима „Ро...“ Ређају се још многе успомене на њега, Дантона, Сен Жиста, Мара-а Пелетие-а, Шатие-а. Последња одаја сећа нас на дане заточења краљевске породице у Танплу, које су толики писци и историчари описали у својим делима. Међу многобројним предметима налази се фотеља Луја XVI, кревет и његове собне хаљине, кошуља од грубог платна Марије Антоанете (у којој је од многих сликара и гравера портретисана), сто за тоалету и карактеристични примерци намештаја. По намештају поређане су мање успомене, неколико модела гиљотине у слоновој кости, а на зиду поред портрета Луја XVI виси и портре д-р Гиљотена, конструктора гиљотине. У витрини је смештена последња краљева наредба издата 1792, годину пред погубљење.

Салон Луја XVI продужује се у низ просторија резервисаних за личности и догађаје из XVI–XVIII века, који су претходили Револуцији или је припремили. Прве четири одаје припадају Мадам Де Севиње. Портрети, историске слике, намештај, писани документи, колекције порцелана и декоративних предмета уводе нас у епоху Луја XIV и XV. Осим тога збирке цртежа Ватоа, Ланкре-а и Патера помажу уживљавању у прошлост Париза, прибављајући уједно посматрачу ретко уметничко уживање.

Нарочита пажња посвећена је успомени на Жан Жак Русо-а и Волтера. Сакупљено је све што је могло ма и из далека да осветли живот и рад ових великих просветитеља из француског „Гран сиекла“ (важнија кореспонденција са савременицима, писаћи прибор, намештај, њихови портрети).

Поред тога заступљено је и француско позориште XVIII века са портретима писаца, глумаца са сликама чланова „Комеди франсез“ и нацртима за сцену. Још једна велика жена из француских књижевних кругова нашла је у „Карнавале“-у истакнуто место, — списатељка Жорж Санд-ова. Њен портре из кичице Делакро-а најубедљивије говори о свој интелектуалној снази и племенитости велике и напредне Францускиње.

Историја Револуције завршава се необично интересантним збиркама медаља, новаца и марака из XVII и XVIII века, које такође представљају ретког овог музеја.

Из одаја Револуције силази се поново у приземље међу успомене на Париз XIX века. Непрегледан број предмета, слика, скулптура, докумената упознаје нас са епохом Наполеона I, Луја Филипа, Револуције 1848, Другог Царства, Комуне 1870 и савременим Паризом из Светског рата. Позоришна уметност XIX века, књижевници и музичари заузимају и овде засебно место. Пред нама се ређа непрегледан број имена и портрета великих француских људи, као и оних странаца који су највећи део свог века провели у Паризу и у њему створили своја најбоља дела. Посетиоци имају и ретко уживање да разгледају студије у уљу од Делакроа, од којих су неке рађене у вези са декорисањем зграде Париске општине. — Прегледајући трофеје Француске из Светског рата налазимо се на излазу из музеја „Карнавале.“

Заинтересовани посетиоци могу у „Карнавале“-у црпсти многе корисне поуке и сугестије. Изнад свега може да послужи као узор његово унутарње уређење. План по коме је сврстан толики број важних историских докумената уверава нас у пуну стручност управљача и њихово разумевање оних задатака који се постављају свакој културној установи те врсте. Ове задатке остварили су подизањем музеја на научни пресек културно-историске прошлости и живота људи у одговарајућем друштвено-историском моменту. Тако је „Карнавале“ избегао судбину многих музеја који су — претрпани многобројним безначајним предметима из прошлости — спуштени на ниво музеја магацина.

Захваљујући пажњи са којом је ово настојање изведено посетилац музеја „Карнавале“ не види у сакупљеним документима фосиле некадашњег живота већ неизбежно осећа струјање тога живота и његово утапање у токове, прошлошћу оптерећене, данашњице. Пружити посетиоцу у првом реду „лекцију из историје“, омогућити му правилну преставу о прошломе, то је пре свега био циљ свих оних вредних научника који су партиципирали на стварању и разграњавању овог јединственог музеја.

Ф. П.

Јавне библиотеке и слободно радничко време*)

Осмочасовни рад, четрдесеточасовна радна недеља један је од многобројних социјалних проблема данашњице, који, као и свака друга новина, има своје ватрене привржснике, а исто тако и противнике.

Једни виде у успешном решењу овог проблема смањење беспослице и суперпродукције, други, опет, оштећење привреде. Како ће се то питање решити и када, — у неким се земљама већ чине покушаји да се оно и у пракси примени, — зависи од разних услова и чињеница.

Нас, међутим, ово питање интересује само у толико што је оно у тесној вези са другим једним питањем, а то је корисна употреба слободног радничког времена.

Ма да, казали смо, све земље нису усвојиле овако радно време, ипак, радништво данас има много више слободног времена него што га је имало до пре једно двадесетину година, када се радна снага искоришћавала до максимума, до исцрпљења.

На који начин искористити ово слободно време? Пружити раднику осим телесног одмора још и духовног задовољства, пружити му забаве и разоноде које ће не само разведрити и развеселити његов дух, већ му бити и од користи, то је тај други проблем којим се баве не само радничке организације, синдикати и друге социјалне институције, већ у неким земљама и сама држава узима иницијативу за целисходно и брзо решење овог питања.

Откуда одједном то велико интересовање за радништво, за његов одмор, па чак и за његову разоноду?

Политика је то, али паметна, најкориснија и најздравија од свих политика. Створити од радника задовољног члана друштва, привезати га за родну груду, одстранити од разних деструктивних утицаја под које неминовно долази уз безпослено седење по кафанама, значи избити комунизму многу оштрицу из руку, парирати га на један хуман и, по цео један велики сталеж, користан начин. — Али оставимо на страну комунизам, тај можда и превеличани баук, свеципајмо само за часак ону тешку и болну слику коју је свако од нас ако не видео, онда о њој слушао или читао, слику радника који своју тешко стечену недељну зараду пропије и прокоцка у кафани, док код куће жена и деца у очајању и страви чекају мужа и родитеља. Довољно је, понављамо, сетити се тога па увидети од колике је социјалне важности и потребе повољно и брзо решење овог питања.

Како су га и на који начин поједине земље решиле, у колико су уопште томе и приступиле, није нам познато, али једна земља је много учинила у том правцу, Немачка.

Иницијативом државе, у Немачкој је створена моћна организација Kraft durch Freude — снага кроз радост — којој је стављено у задатак да реши ово питање. Ево како је она то урадила: водећи кругови ове организације на челу са Dr. Ley-ом стали су на гледиште да слободно радничко време треба искористити у циљу подизања културног нивоа радника, појачања квалитета његове стручне способности, очвршћења тела и упознавања отаџбине.

Ради тога, да би радништво упознали са културним тековинама народа, организација Kraft durch Freude унела је у свој програм посећивање музеја и историских споменика Немачке и приређивање уметничких изложби у самим индустриским предузећима. Тако је само у једној години приређено у разним предузећима 602 изложбе. — Да би радништву омогућило чешће посећивање позоришта, K. d. F., поред својих позоришта, има уговоре са скоро свим већим немачким позорницама да се специјално за раднике и уз повлашћене цене дају повремене претставе; осим тога 30 путујућих позоришта (Wanderbühnen) уговором су обавезни да по мањим местима приређују претставе за раднике. Исто тако приређују се и разни концерти инструментални и вокални, на којима учествују познати певачи и диригенти као Furtwängler и Schuricht а често се ти концерти одржавају и по фабрикама.

За појачање квалитета способности у појединим струкама одржавају се нарочити вишенедељни течајеви, као и течајеви немачке историје, фолклора и страних језика.

Телесној култури поклања се велика пажња. Лака атлетика и сви други спортови негују се не само у нарочитим спортским центрима, већ и сва већа предузећа имају своја вежбалишта где цело особље, на смену, учествује у вежбама.

Велики годишњи одмор спроводи се с планом и тежњом да радништво у екскурзијама и излетима упозна лепоте своје земље. K. d. F има своје специјално лађе којима радници праве излете дуж Рајне, а одлазе и у иностранство: Норвешку, Шпанију, Италију. Ове године дошла је једна група излетника и на наше море.

Да би се све ово извело треба, наравно, имати организационог смисла, а тога Немци имају довољно, а затим и материјалних средстава. Држава је помагала организацију док је ова ступила на снагу. Сад K. d. F. сама изводи све ове подухвате јер сваки њен члан плаћа годишње 0.30 -0.50 марки а за учествовање на појединим курсевима још по 3.50 марки, незапослени плаћају упола. Радници имају

*) Поводом књиге „Bibliothèques populaires et loisirs ouvriers".

плаћени годишњи одмор а путни трошкови за екскурзије минимални су. Када се има у виду шта све радник за то добија и колико му то користи онда су ти издаци незнатни, а радник је при том свестан да не добија никакву милостињу, већ да својим слободним и вољним учешћем пружа свима задовољство а уједно користи и себи и друштву, а то и јесте циљ ове организације.

Слична установа постоји и у Италији под именом „Dopolavoro" – „после рада".

И држава и радничке организације у Француској и Енглеској учиниле су необично много за подизање културног нивоа радника, и за побољшање његовог животног стандарда. Али, то би био предмет за једну нову студију.

Видели смо, дакле, на који све начин радништво може корисно да употреби своје слободно време. Али још један начин, и то најбољи, да се добро и корисно употреби слободно време и које се у великим западним државама никако не пренебрегава, намерно смо изоставили, пошто ћемо се на њему највише задржити, јер то и јесте наша главна тема: посећивање библиотека, читање. Јер може ли човек наћи боље разоноде, већег уживања па и одмора од добре књиге? Има ли бољег, сигурнијег и непресушнијег врела за употпуњавање и стицање знања и културе од библиотека? Нарочито данс, када је књига скупа и тешко приступачна сваком и кад због њеног обиља на књижарском тржишту треба умети разликовати добру књигу од лоше, а библиотеке су позване да по извршној селекцији пруже читаоцу само оно што је добро и од вредности; њихов је културни значај огроман.

Просветну улогу библиотека и њихов васпитни значај запазили су и раднички вође и заступници и на њихово питање како да се јавне библиотеке учине што приступачније радништву, по спроведеној анкети, постала је књига Bibliothèques populaires et loisirs ouvriers.

27 марта 1931 год. директор Интернационалног радничког уреда, поч. Албер Тома, упутио је Међународном институту за интернационалну сарадњу, на молбу делегата француских радника, г. Жуо-а, предлог, да се испита на који начин искористити јавне библиотеке да раднику у његовом слободном времену буду што приступачније. Извршни комитет Међународног института за интелектуалну сарадњу обратио се на поједине националне комисије за међународну сарадњу с молбом да свако у својој земљи проучи ово питање. – Резултат те анкете изложен је у горе поменутој књизи, која је изашла у издању Друштва народа 1933 год., у виду извештаја најкомпетентијих за то лица: директора, управника и инспектора великих јавних библиотека европских и ваневропских земаља, као и једног резимеа учињеног на основу тих извештаја какве треба да буду библиотеке па да одговарају постављеном задатку, тј. да буду што приступачније радништву.

Ми ћемо се овде прво задржати на резимеу свих тих извештаја, а затим ћемо укратко приказати и сваки извештај, да би бар у неколико видели стање јавних библиотека у појединим земљама, наравно онима за које постоје извештаји. О нашој земљи, на жалост, нема података.

Према спроведеној анкети средства која доприносе већем искоришћавању јавних библиотека* од стране радништва следећа су:

1) да је библиотека отворена и у време кад је радиште слободно, у подне, увече и празником бар пре подне;

2) унутрашње уређење библиотеке да је пријатно и удобно; сале за конференције са пројекционим и радиофонским апаратима;

3) изложбе књига;

4) истицање листе нових књига са кратким објашњењем, објављивање оваквих листа преко локалне штампе;

5) каталози рађени по предметима са простом класификацијом и кратким објашњењем уз сваку предметну групу;

6) конференције о корисности библиотеке;

7) упрошћење формалности за посећивање библиотеке, позајмљивање књига бесплатно или уз минималну цену;

8) тесна веза са школом, Народним универзитетом и организацијама које се старају о радничком васпитању;

9) чешћи састанци између библиотекара једног места;

10) лична веза између библиотекара и радника или њихових претставника; заступање синдиката или радничких група у комисији за библиотеке;

11) издавање дела популарног карактера;

12) оснивање дечјих одељења у јавним библиотекама, да би будући радници навикли на књигу и заволели читање;

13) стручна спрема библиотекара;

14) оснивање што већег броја јавних библиотека.

Реферати известилаца појединих земаља веома су опширни, јер износе не само стање и рад библиотека у земљи већ често и постанак и развој библиотеке, као и предлоге за њихову реформу. Ми ћемо, пак, овде покушати да у што краћим потезима изнесемо те реферате, тј. стање библиотека у дотичној земљи, држећи се азбучног реда као што је у књизи.

У *Немачкој* јавне библиотеке зависе и издржавају се већином од општина. Од 544 општина, колико их је 1930 год. било са преко 10.000 становника, 250 њих имају библиотеке. Ових 250 библиотека издаје годишње око 20,000.000 свезака на 750.000 читалаца. На из-

*) Под јавним библиотекама подразумевамо васпитно-социјалне установе општег карактера, намењене како интелектуалцима, тако и радништву.

државање библиотека издаје се годишње 6,000.000 марака.

Од свих својих библиотека по унутрашњем уређењу, организацији рада и резултатима које постиже, Немци истичу Лајпцишку градску библиотеку, односно библиотеке. Уместо једне централне библиотеке Лајпциг има у четири главна кварта по једну библиотеку, које само својом организацијом, методама и циљем чине целину. У Лајпцишким библиотекама каталози који стоје на расположењу читаоцима, међу којима има највише радника, срећени су по предметима културног или актуелног значаја. Свака књига окарактерисана је са по неколико речи; ново набављене књиге приказују се читаоцима у њиховом дневнику: „Дневник читалаца." Да би читаоцима, нарочито новим, помогли да се снађу у библиотеци, стоји им на расположењу нарочито одређени библиотекарски чиновник, који даје упуте, савете, објашњења. На тај начин ствара се тесна, интимна веза између читалаца и библиотеке. Да би веза између читалаца-радника и библиотеке била тешња и трајнија, организована је сарадња између радничких синдиката и библиотека. Лига радничких синдиката у Лајпцигу одредила је 5 радника да је претстављају у комитету, где они износе мишљења и жеље својих другова. Тесна веза постоји и између библиотека и Народног универзитета. У Лајпцишким градским библиотекама, поред сале за читање и издавање књига, постоје сале за читање новина и часописа као и специјалне сале за децу. Велика већина деце, којих има почев од 10 година ,припада радничком сталежу.

Обим и делокруг рада Лајпцишких градских библиотека приказаће нам најбоље следећа мала статистика:

Лајпциг је 1930 год. имао 700.000 становника. Исте године његове библиотеке посетило је 30.000 читалаца, а издато је 369.000 свезака. Од поменутих 30 000 читалаца, радника је било 14.000, тј. 49%. Од тих 14.000 радника 21% су од 14–18 година, а 79% су старији; 25% припада женском полу а 75% мушком. Једну трећину од целокупног броја читалаца сачињавали су незапослени. Трошкове око изражавања градске библиотека у Лајпцигу сноси општина и они су 1930 год. износили 450.000 марака.

У бившој *Аустрији* јавне библиотеке припадају махом приватним удруженима и издржавају се од чланарине коју плаћају читаоци, и која месечно износи до 1.50 шилинга. Општина не даје никакву субвенцију, али се зато само у Бечу 66 радничких библиотека налази у општинским зградама. Главна бечка јавна библиотека је Zentral Bibliothek и служи као допуна универзитетске библиотеке, јер има врло велики број научних дела. 1930 год. поменута библиотека имала је 21.000 читалаца, а издала је 750.000 свезака. Радничке библиотеке имале су исте године 20.000 читалаца а издато је преко 2,000.000 књига.

У *Белгији* је култ књиге од увек био јако развијен, а од увођења осмочасовног рада, одмах после рата, библиотеке добијају још већи значај и зато је још 1921 год. донет закон о отварању јавних библиотека. Овим законом ишло се за тим да што већи број општина оснује библиотеке, ма да нису формално обавезне да то чине, као што је случај у Чехословачкој.

По том, белгиском, закону, ако у некој општини не постоји ни једна библиотека, општина је дужна да оснује и издржава библиотеку ако то тражи једна петина гласача; дозволом краљевом могу се и две или више општина сложити да оснују заједничку библиотеку. Свака општина која има библиотеку дужна је да даје на њено издржавање бар 25 сантима на сваког становника; само што је овај минимум скоро увек премашен. Тако само једна од осам општинских библиотека у Лијежу располаже годишњим кредитом од 100.000 франака за набавку књига. Што је нарочито важно, све те библиотеке и држава помаже материјално ако одговарају постављеним условима, од којих су најважнији: да је библиотека смештена у пристојну зграду; да је бесплатна; да се потчињава државној контроли и да библиотеком управља библиотекар, без разлике пола, који има стручну сведоџбу или више образовање.

Овај закон донет је 17 октобра 1921 године, а 1922 год. Белгија је имала 1.370 јавних библиотека признатих од државе, које су у току поменуте године издале 2,686,313 свезака. Из године у годину број библиотека се стално увећавао, тако да је 1929 године број јавних библиотека износио 2.188, а на читање је издато 7,181.437 свезака.

У *Шпанији* до 1931 год. држава није учествовала ни у стварању ни издржавању јавних библиотека. Маја 1931 год. поетседничким декретом установљене су Педагошке мисије, потчињене Министарству просвете, а којима је управљао комитет од 16 чланова, с циљем просвећивања становништва, нарочито сеоског. Да би се у томе успело највећа пажња поклоњена је оснивању мањих јавних библиотека, сталних као и покретних. Од маја 1931 до маја 1933 год. основано је 1487 библиотека у свима шпанским провинцијама, а нарочито по забаченим селима где је дотле било немогуће доћи до књиге. Библиотеке су махом отваране по школама, радничким и другим удруженима.

Осим ових библиотека, које су основале поменуте педагошке мисије, и поједине општине оснивале су и издржавале јавне библиотеке.

У *Француској*, као уосталом у већини других држава, јавне библиотеке приступачне су како интелектуалцима тако и радништву. Париз има поред 20 централних библиотека и 60 библиотека по квартовима, смештених већином по школама и које најчешће посећују

радници, занатлије и ситни трговци. Алжир има 9 јавних библиотека, Лил пет, Лион четири итд. Приватна иницијатива много је учинила за напредак библиотека. Тако је Удружење металуршке индустрије уредило око 50 библиотеке, којима се служи око 65.000 радника. Ове библиотеке снабдевене су највећим делом романима, позоришним делима, путописима, као и научним делима популарног издања. И многа велика индустриска предузећа имају библиотеке за своје раднике, али је примећено да врло мали број њих чита, међутим они који једном почну да читају постају врло ревносни читаоци. Школске јавне библиотеке намењене су да село снабдевају књигом, у чему их помаже известан број приватних друштава: Тако Ligue de l'Enseignement бесплатно шаље мале библиотеке смештене у нарочите сандуке за транспорт, а le Comité Nacional des Loisirs основао је покретне књижице које су одлазиле и у најудаљенија села и доносиле књиге одраслим и деци.

У Енглеској, са изузетком неколико области, сви становници доприносе издржавању општинских библиотека у које зато имају слободан приступ. Свака јавна библиотека у Енглеској може по потреби да позајми научна дела од Централне народне библиотеке „National Central Library".

Све јавне библиотеке труде се да радништву изађу што више у сусрет; тако једно одељење библиотеке, сала за читање новина, служи искључиво радништву. Та се сала скоро никад не празни, нарочито у областима где има доста незапослених. Да би се удовољило сваћијем укусу иде се чак дотле да се често набављају књиге врло сумњиве књижевне вредности, али известилац констатује да се све више траже дела која се односе на поједине професије. Сваки члан једне од ових јавних библиотека може се и непосредно обратити центр. националној библиотеци за потребну књигу.

По своме саставу јавне библиотеке у Италији намењене су више интелектуалцима него радништву, јер су већином научног карактера. Међутим, фашистичко удружење l'Opera Nazionale Dopolavoro основано 1926 год., и чија је дужност да се стара да радништво употреби свој одмор на корисну и здраву разоноду, као прву своју меру за реализацију своје намере почело је отварањем библиотека за радништво. Крајем 1931 год. број ових библиотека износио је 2.888. Ове библиотеке издржавају области подружнице удружења Dopolavoro, в централа удружења помаже их књигама и часописима.

Јавних библиотека које нису намењене искључиво радништво и које су више научног карактера, било је 1929 године свега 5.198 са 4,000.000 свезака и 5,000.000 читалаца. Велика се пажња полаже у Италији дечјим библиотекама, од којих су највеће у Венецији, Фиренци, Риму, Напуљу и Калабрији. Мали читаоци имају на расположењу, поред књига, још и играчке, грамофон и велику башту. Књиге се врло савесно одабирају ,а за најмање, који још не знају читати, набављају се само илустроване књиге. Кад мали читалац врати позајмљену књигу он, у једну зато одређену свеску, запише своје утиске. На крају године најбољи овакав састав награђује се.

У *Јапану* многе фабрике и рудници имају своје библиотеке; поред тога, и јавне библиотеке, да би код радника развиле што више вољу за читањем, деле им колективне карте за узимање књига. У Јапану су јавне библиотеке отворене, због радника, до 9 часова увече, докле се врши и издавање књига. Сала за читање новина и часописа, где радници имају слободан приступ, отвара се увек раније од саме библиотеке. Извесне библиотеке, нарочито оне по индустриским квартовима, одржавају по више пута преко године конференције, којом приликом библиотекар говори о библиотеци и о књигама које она има. 1931 године организована је, библиотекарска недеља" и том приликом по целој земљи дељени су плакати са натписом: „Читајте за време одмора, живот је кратак."

У *Летонији* општине већином издржавају јавне библиотеке, а ове издају књиге бесплатно, па и без кауције. 1930 год. општина у Риги издржавала је 10 јавних библиотека, 4 дечјих и 28 помоћних по предграђима. Поред Риге још 23 вароши имају своје библиотеке. Из доње табеле види се колико општине троше годишње на издржавање библиотека:

Град Ruga	366.000	летон. лата,	што чини	око 1 л.л.	на	стан.		
„ Cesis	13.700	„	„	„	„	1.50	„	„
„ Valmiera	8.000	„	„	„	„	1.—	„	„

Број сеоских библиотека такође није мали 446 сеоских библиотека имало је 1931 године укупно 394.258 свезака, 28.183 читалаца, а издало је 366.083 књиге.

Секретаријат за Национално васпитање у *Мексику* основао је по целој земљи библиотеке са почетним бројем књига од 300 до 1.000 комада, према броју становника и условима живота оног краја у ком се библиотека налази. Испочетка је публика, нарочито радништво, било доста неповерљиво према установи, доцније се тај резервисани став изменио благодарећи предусретљивости библиотекара, који не само што издају књиге већ су у сваком погледу саветодавци читалаца.

Амбулантне, покретне, библиотеке носе у најудаљеније крајеве земље мале колекције књига, које су тако састављене да сеоском становништву и радништву пруже могућност да усаврше своје професионално знање и тако постигну у раду више успеха: Ове мале библиотеке задржавају се у једном месту по 15 дана, а смештене су у кући најугледнијег домаћина.

Пољска је 1930 године имала 8.526 јавних библиотека, од којих 3.412 градских а 5.114 сеоских. Број књига износио је 6.163.590, и то у град. библиотекама 5,000.000 свезака а остало у сеоским. Све ове библиотеке издају књиге кући на читање. 2.957 имају и салу за читање у самој библиотеци.

Приватна удружења и друштва издржавају 88,3% од целокупног броја библиотека, 2,7% односно 233 библиотеке издржавају општине, а остало парохије и разна приватна лица.

Највише има малих библиотека са 25 до 100 свезака, затим са 200—500 свезака. Једна трећина од целокупног броја књига (6.163.590) налази се по библиотекама са 1000—5.000 свезака.

399 градских библиотека врше и амбулантну службу, тј. снабдевају књигама библиотеке по унутрашњости, а које нису ушле у ову статистику. У 4.729 библиотека приступ је бесплатан, а код 3.797 плаћа се. Деца имају приступа у већину јавних библиотека, а по малим библиотекама 25% књига одређено је за децу. По великим градовима као Варшави, Лођу и др. деца имају специјалне библиотеке које су примерно уређене. Радништво је радо примљено у свима јавним библиотекама и сви се труде да им се приступ што више олакша.

У *Шведској*, земљи велике просвећености и ако 2/3 њеног становништва чини сељаштво, библиотеке су многобројне и врло добро уређене:

Доња скала приказује тачно стање јавних библиотека у Шведској 1929/30 године:

Јавне библиотеке	Број библиот. 1930 год.	Број књига 1930 год.	Број читалаца 1929 год.	Број позајмљ. књига 1929 год.
Град	94	943.000	186.000	3,541.000
Село	1143	962.000	144.000	1,521.000
школ. библ.	1492	1,177.000	285.000	3.180.000
болнич. биб.	50	26.000	11.000	86.000

Највећи број књига има библиотека града Штокхолма. Годишњи буџет штокхолмске библиотеке износи око 1,000.000 шведских круна. Известан број библиотека у Шведској има зграде зидане специјално за ту сврху. Најважније је зграда штохолмске градске библиотеке, зидана 1927 године, која има следеће просторије: салу за издавање књига у којој може стати 40.000 књига, 2 сале за читање са 300 седишта, салу за часописе, салу за дневне листове, салу за децу са 100 седишта и у којој је смештено 10.000 књига, магацин за 100.000 књига, известан број сала за конференције, канцеларије за чиновнике итд. Зграда је коштала око 2.250.000 шв. круна и показала се одмах као недовољна. Поред ове главне зграде градска библиотека у Штохолму има 5 великих и 13 малих филијала.

Оснивање и издржавање јавних библиотека у Шведској регулисано је законом од 1930 године.

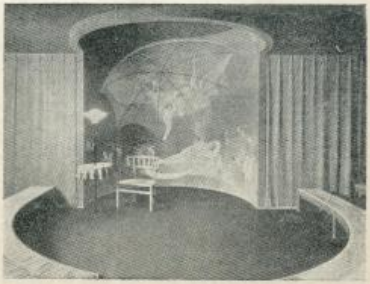

Соба за бајке у дечјем одељењу градске библиотеке у Штокхолму

У *Швајцерској* најважније јавне библиотеке налазе се у Женеви, Цириху и Берну У Женеви главна је библиотека Bibliothèque moderne" основана од општинских власти 1930 год. по енглеском узору. У тој библиотеци, читаоцима је дозвољено да сами бирају књиге из рафова. У Цириху је 1881 год. основана за раднике прва сала за читање, коју су ускоро, као и остале две доцније основане, посећивали читаоци и других друштвених класа. Ове сале служиле су истовремено за популарна предавања, концерте итд. 1896 год. приликом 150 годишњице рођења Песталоција, 9 малих цириших библиотека удружено је у једну велику „Песталоцијеву библиотеку", која се налази у центру града, а по удаљеним предграђима има своје филијале.

Према једној статистици из 1911 године Швајцарска је те године имала укупно 5.798 библиотека са 9.384.943 свезака. Од горњег броја 1355 библиотека је чисто научног, а 4.443 библ. опште васпитног карактера. Библиотеке издржавају поред општина и кантона врло често и разна удружења, основана специјално у ту сврху.

Законом од 22 јула 1919 године све општине у Чехословачкој обавезне су да издржавају јавне библиотеке. Као последица овог закона Чехословачка је крајем 1930 године имала 16.460 библиотека са 6.635.844 свезака и 953.775 чланова, који су поменуте године позајмили укупно 16.226.805 књига. Поред општина које су дужне да издржавају библиотеке и држава их помаже великим поклонима књига.

Сваком библиотеком управља нарочито изабрани савет, у коме су пропорционално за-

ступљене све друштвене класе, општина је заступљена са половином чланова.

Читаоци библиотеке припадају свим друштвеним сталежима, а у индустриским местима више од половине читалаца, некад и 90% припада радничкој класи.

Известилац *Совјетске Русије* приказујући стање библиотека у својој земљи врши поређење са стањем у предратној Русији и резултат тог поређења иде, наравно, на штету предратне, царске Русије.

У предратној Русији, по известиоцу, сеоске библиотеке, у колико их је било, биле су врло сиромашне књигама. Индустриска предузећа нису имала своје библиотеке за раднике, већ само мале техничке библиотеке за употребу инжињера и директора.

Међутим, у Совјетској Русији, поред библиотека професионалних удружења, којих је: 1929 год. било 7.151, број јавних бесплатних библиотека износио је 1931 године 18.000 са 58,000.000 свезака. Занимљива је табела која упоредо приказује инвентар библиотека Љењинградског среза из 1914 и 1926 год. Инвентар је рађен по децималној класификацији.

Научна литература	Број књига у 19 библиотека г. 1914	Број издатих књига исте године	Број књига у 20 библиотека г. 1926	Број издатих књига 1926 г.
0	1.812	1.148	10.875	24.009
1	2.528	4.573	4.827	8.012
2	3.674	1.363	4.097	2.569
3	1.349	1.497	75.411	115.861
4	786	576	1.982	2.970
5	5.697	9.064	22.709	66.314
6	1.476	2.678	25.696	84.393
7	1.497	903	17.205	11.002
8	1.615	12.055	14.905	45.636
9	5.278	6 578	91 415	101.486
91	8.276	3.911	13.162	17.495
Лепа књижев.	28.774	182.225	164 671	562.105
Свега	57.762	226.570	447.065	1.041.632

По овој табели 1914 године библиотеке су имале за 2,7 пута више религиозних књига од социјалних (рубрика 3), док су 1926 год. књиге из социјалне и политичке литературе врло добро заступљене и много читане, 77 пута више него 1914 године.

Остаје нам још да се осврнемо на нашу земљу, да видимо како је код нас решено питање слободног радничког времена и како стојимо са јавним библиотекама.

Прво питање, искоришћавање слободног радничког времена код нас се формално још не поставља, јер је наша земља до скора важила као чисто земљорадничка, а тек у последње време почела се бржим темпом развијати и у индустриском правцу; због тога ни само радно време за све раднике није још законом регулисано. Што се тиче библиотека, поменули смо да међу извештајима из разних земаља нема нашег, нема никаквих података о нашој земљи. То је уосталом и разумљиво, јер би се сваки известилац нашао у неприлици шта да пише и како да пише ако хоће да буде искрен и изнесе тачно стање библиотека код нас.

Скоро све наше библиотеке, а њихов број је врло мали за земљу од 14 милиона становника, кубуре с кредитима и зградама. Не постоји закон који би регулисао и ударио темеље оснивању и издржавању јавних библиотека. Све је у стагнацији, оно што смо имали пре рата то имамо и сада. У толико је за већу похвалу Престоничка општина која је, не чекајући никакав декрет ни закон, сама, још пре десет година, увидевши културни и социјални значај библиотека, основала јавну библиотеку и уз минималну уписнину ставила је бесплатно на расположење грађанству. И у Скопљу је, исто тако, пре неколико година основана јавна библиотека коју издржава општина.

Благодарећи дањем непрекидном старању и разумевању меродавних за њене потребе, Градска библиотека у Београду дала је за ових десет година одличне резултате. Њени магацини књига одлично су снабдевени како лепом, тако и научном литературом. Читаонице су пуне посетилаца, а издавање књига врши се, са изузетком неколико летњих месеца, пуних десет часова дневно без прекида Ма да градска библиотека нема зграду зидану специјално за њене потребе, ипак има она одељења која свака већа, модерна библиотека треба да има: салу за читање и издавање књига, салу за читање дневних листова и часописа, дечју и младинску читаоницу, магацине за књиге итд. У библиотеку долазе сви друштвени сталежи, а ни радници нису баш тако ретки посетиоци; долазе најчешће између 12 и 14 или после 18 часова.

Читаоницу одраслих посетио је 1937 године 34.898 посетилаца, омладинску читаоницу 6.056 а дечју 1430 врло ревносних малих читалаца.

Међу овим малим посетиоцима највећи је број оних чији су родитељи радници или занатлије, и ова би деца, да није библиотеке, своје слободно ваншколско време проводила сигурно на улици, препуштена њеном разорном утицају. Тако се и у овом, као и осталим случајевима, види велики социјални значај ове, као и других библиотека.

Боса Радовановић

Пилот-поручник Кнап брани Београд

(Новела из београдског живота — награђена на књижевном конкурсу Градског пливарства Београд)

(Наставак)

XVI

На аеродрому једнога дана поче договарање:

— Јеси ли чуо новост?

— Не. А шта има?

— Па где живиш ти... И ниси чуо за аеромитинг пилота-ловаца свих држава, који се припрема код нас? Можеш да стекнеш светску славу, друже, и... паре! Постасмо ти ми сила. Дакле, ево: почетком јуна у Београду ће бити аеромитинг какав се не памти; долазе асови скоро целе средње Европе да овде, на тлу жилавог Балкана окушају срећу; доћиће: Немци, Талијани, Французи, Пољаци, Чеси, Шпањолци, Турци, и не знам још ко — и са некима од наших приређују утакмицу у обарању балона. Разумеш? У обарању балончића, који ће представљати непријатељске балоне и дирижабле. Ти се смешкаш, видим, мислиш да је то лако, али, мој брајко: је си ли пробао када да нападаш и обараш балончиће? Ниси, е пробај. Изабрали су они добро средство и начин да опробају спремност и одважност пилота-ловаца. То је чисто ловачка утакмица... Само не знам како су наши на то пристали! Јер изаћи са једним Дореом Французом, Немцем Кепнером, једним Бајаном и другим светским асовима... значи у најмању руку наш пораз, међународни бламаж. То ће бити да у земљу пропаднеш...

— А зашто, па биће и наших, — говорио је један.

— Море, остави се. Далеко смо ми од њих, оха: далеко. Друге су њине околности и могућности! Умеју они људи од својег особља да извуку максимум снаге и моћи, а ми... само се трвемо. Ја ти кажем — поручник Бољевић је то говорио са пуном искреношћу — то ће бити наш пораз и ја ћу тих дана да тражим осуство, да не бих црвенио.

— Шта нам је требало, шта нам је требало! Он је корачао по сали горе-доле. — Али ето, наши се увек залете. А ја већ замишљам како ће бити, — пази само, овако... као да гледам: слегло се доле око педесет хиљада глава, све наши, онако галантно југословенски дошли да виде своје асове — дигли главе и посматрају борбу ловца и балончића. Балончић, као живо биће, измиче испред елисе гоњен ветром, а наш га јури — по целом небу. И рецимо: Талијан обори пет, Немац три, Француз пет или: Француз седам, Пољак не знам колико... а наш се подигао и грми небом као олуја. Сви наши престали да дишу, сад ће, сад ће — отворили већ уста да вичу: „ура — живео" ...већ их обузео вал националног заноса, подилазе их жмарци, наелектрисани су поносом, готови да експлодирају — кад наш „изабраник" никако да обори први балончић! Види се: мучи се, мучи, али балончић бежи, а време пролази. Оних доле педесет хиљада срдаца чекају и бију... „Сад ће, само што није" — говоре једни другима и хтели би да се теше, да умање разочарање! — „Није то, море, лака ствар — говоре неки — рђа је то, тај балончић... ала га наш и напада јуначки!... боље нег' сви остали"... — — „Јесте, боље, а што га не обори?" — пита подругљиво други. И сад долази скоро до гужве: овај други се усудио да пецне где смо најосетљивији — у национални живаџ, у наше чојство и јунаштво. Јер, навикнули су наши на своје људе да им свугде осветљавају образ, размазили се од Милоша до Стеве Синђелића, Јове Курсуле, Хајдук-Вељка, сваки је победио Турчина... па се надају наши и сад ће — кад тамо, а онај кењаџ горе јури као луд за балончићем а никако да га обори!

— Сад ће, сад — теше се наши, ено га! — и таман заусте да викну „урааа", а оно балон се измакне. — о, брате!... — шапућу, а види се, желели би чисто да му помогну, треба спасавати част нације, али не могу ништа, само се дижу на прсте.

— А време пролази, и мој друже — већ је скоро и завршетак, а ми ниједног балончића!... Главе се покућују, нико никога не сме да погледа у очи, нешто бајаги траже по цеповима, да не би разговарали... просто у земљу да пропаднеш! И напослетку ево још само три минута, па крај, а онај горе се још мува док му балончић мајсторски бежи, а и он сам, просто се види, црвен је од срамоте — најрадије би се сјурио доле и убио се заједно са балоном, или одлетео негде ван тла југословенског... кад, а мегафон објави: „Позор! Резултат је нула... наш ловац није успео да обори ниједан балон, према томе није одбранио престоницу!... Крајњи резултати су ови: Талијан пет, Турчин три, Пољак шест... Југословен нула! Нула, цела нула".

— Замисли тај народ доле! Замисли... познајем ја добро наше — ништа горе него кад га увредиш у његовом националном самољубљу, кад он дође — кажем — пун наде и очекивања, готов унапред на бучну галаму победе, и ти га разочараш! Он ће да ћути, накашљиваће се само, али шта мисли! Тај

ти то никада неће више заборавити. Оде наш углед!

— Зато, братац, не бих ти ја ишао ни по што међу те... на ту утакмицу, чак јој нећу ни присуствовати ни као обичан гледалац, јер не знам шта бих радио да се и деси, као што сам вам рекао, да спикер објави устрепталој маси, готовој на урнебес славља у случају победе — коју *она* са правом очекује — да јој кажем — објави: југословенски резултат нула!... А дед' реци ми: кога да пошаљу наши па да им осветла образ?...

— Оно јес', може тако да буде — одговарали су му неки — али може богами и неки наш ђидо да распали, па све да их остави за собом. А замисли опет, да тако нешто буде, а? Куд би ми онда?...

— Сумњива посла! — додавали су други.

— Ја мислим, господо, овако: можда би неки наш и победио, или се бар пристојно пласирао, али проблем је у томе — наћи тога ђиду! Дед', ко ће?..

Разговори су се настављали, а наши ловци су и стрепели и радовали се дану утакмице. Слава би била велика — победити, али и бламаж нечувен — подбацити. Па ипак, сваки се потајно радовао да буде одређен. Само то је ствар старешина, они ће одабрати, а онога кога одаберу, тај неће жалити снаге ни храбрости.

— Би ли ти ишао, да те одреде? — питали су један другога.

— Ја бих, зашто не; мислиш они су много бољи!

— Ја никако, додавао је други. — После те ни Сава ни Дунав не би опрали — сиђеш ли, а ниси оборио ниједан балончић, као што каже Бољевић. — А може да се деси.

— Па неко ће ипак ићи...

— Тај који пође, нека се добро поткује...

Међу свима њима један је потајно снажно желео да буде одређен, да се прочује и прослави. Није он био богзна каква класа-пилот, али је умео око команданта и био његов љубимац. То је био капетан Перић, кога другови нису симпатисали због улагивања, али су га старешине, нарочито командант, волели.

Сви су међутим нестрпљиво очекивали да падне одлука: ко ће?

Штампа је још сада, на месец дана раније, трубила о утакмици и потстицала наше. Припремало се широм државе; на аеродрому је брујало. Био је то догађај од велике важности за наше авиатичаре, највећи од кад се наше име чуло у ваздуху, а за нацију њен престиж. Ловци, пилоти-ловци, престоничка одбрана, њен понос, — имали су да покажу своје. Ловци, ти који су се сваки дан јуначили над Београдом и задивљавали наивне, имали су да се ставе на пробу са себи равнима и бољима, а да их одоздо гледају и суде им оних триста хиљада које су они навикли сваки дан да мазе. Сад им је дошао испит.

Најзад и званични се забринуше; увидеше да је питање озбиљније него што су дражали. Није у питању само занимљивост у атракцији публике, као на досадашњим аероприредбама: у питању је нешто друго — престиж нације. „Пренаглили смо можда?" упиташе се. Можда нисмо још дорасли осталима? У сваком случају, рескира се много; — успемо ли, част је велика, пропаднемо ли, бламаж је неподношљив... Маси је тешко доказивати, она, као и свака руља, тражи успехе по сваку цену. Али — повратка није било. Пристанак је већ био дат.

Нарочито се надлежни збунише пред питањем: кога да одреде? Сви су добри, изврсни, одважни до пожртвовања, али има ли неко који баш отскаче; који би био тај југословенски ас над асовима да се пусти на међународну арену са избраницима најбољих да нас — бар пристојно — престави? Јер, далеко од победе; треба очувати пред масом која већ ври, — очувати образ, понос, част...

Командант је студирао редом имена својих пилота-ловаца. „Одличан, одличан... одличан", говорио је поред сваког имена и кад је завршио читање, он се празно упита: „шта сад?" Опет остаде на истом. Ни на једном се имену не задржа нарочито, ничије га не привуче да је могао рећи: овај и нико други.

Кнапово име је, при том, увек прескакао, клонио га се као окуженог... А задржавао се двапут-три на имену свога љубимца капетана Перића, код којега увек беше најчистији круг, а он увек учтив и добре воље према старијима. Увек из његових уста чујеш све саме пријатне речи, увек нађе нешто што ће старешини да поласка и да га обрадује... Али ипак, командант не сметде да рескира тако лако. — Да је по симпатијама, он је, Перић, али по срцу, по одважности... по пилотској руци — није. Има и бољих и те како бољих. — Куд је он и рецимо — Кнап, оте се команданту мисао. Но он ту мисао одмах одагна, па опет узе да листа имена својих пилота.

Недељу дана је командант тражио решење, па увек после два-три сата проведених над именима дизао немоћно главу и бацао писаљку. Дуго се задржавао над Перићевим именом, баш га је јутрос био видео: Перић стаде, лупи чизмама и поздрави га оштро, гледајући га, а готов да се упусти у разговор... али командант продужи. — И опет не сметде да узме његово име.

Најзад, победи и у њему правичност, он дође на срећну мисао: да овде збиља има да одлучи само срце, те прихвати идеју: извршиће пробу свих, па ко обори највише балончића, тај ће бити претставник. Додуше тако је жртвовао свој део „дискреционог" права да одреди свога љубимца, али — морало се, морао се тај најбољи ас сам истаћи — срећом или способношћу.

И тако отпочеше пробе. Сви пилоти су седали у аероплан и обарали балончиће. Узлетали су са тремом, пели се изнад аеродрома и отуд кружећи посматрали место одакле се пуштао балончић. Па чим би га опазили

да се пење са земље, као да га неко вуче конопцем горе, устремљивали су се. И на пет стотина метара висине почињала је борба...

Ђаволски се отимао тај мали омот испуњен водоником! Бежао је као жив створ, клизио, лако измицао, просто се играјући са пилотима. А они су јурили за њим заборављајући на правила пилотаже, занети само једном мишљу: оборити га по сваку цену. Више њих најбоље се неочекивано у „ври-у" и другим неправилним положајима, не примећујући ни сами када су и како то падали, а балончић је измицао.

Ови одоздо су гледали и оштро критиковали. Сви су држали да је то лако и једноставно — оборите их најмање десет... али када су се пели и почињали јурити за малом саблазни, онда је испадало друкчије, тек онда су видели шта то значи. Сви су се пре поласка зарицали да неће сићи бар без пет оборених, а оно — силазили су покуњени.

Кнап није уопште ушао у обзир да се такмичи, њега командант није ни предвиђао. Он је одоздо стиснутих зуба посматрао своје колеге и ћутао, — љут, увређен. Иако већ навикао на понижења, ово га је веома погађало, значило је то отворено одбацивање; другим речима: Кнапе, ниси нам више потребан! Ни твоја храброст, ни твоја умешност, излишан си — излишан... Он је био потиштен, осећао јасно да је одгурнут, нечијом руком, незаслужено. Када су неки команданту поменули Кнапа, као најозбиљнијег, он је само презриво одмахнуо руком: оставите! А истрага?

Шта је могао Кнап, ћутао је и по своме начину савлађивао се; подносио је јуначки и ту увреду као што је јуначки и узлетао и правио браруре када су то од њега тражили. Једном је само помислио, огорчен, да се пријави Талијанима и да се бори против рођене земље, гарантујући им победу. Али је ту мисао одмах одбио. Само је уздахнуо и прикупљао снагу самосавлађивањем.

Кад су му другови обарали балончиће, управо кад су водили борбу са њима, он је шкргутао зубима при сваком измицању балончића! Да му он седне на врат, не би га се мајци извукао! Па онда љут, напуштао је даље посматрање борбе и одлазио... и тек тад би избијала сва жалост што и он није у том реду који обарају балончиће. Зашто? Зар он не може часно и поштено да покаже своју снагу, зар ни ту, у вазудуху где је једино позван? Зар његово срце не заслужује да погине јуначки, и ту зар треба избор, симпатија, господска крв?... И Кнап је већ замишљао себе како га пуштају на главну утакмицу и он односи победу, колику... победу нечувену, да све доле прска, брујући; његово име трешти! Кад је сишао на земљу, а онај талас масе појурио сав к њему и диже га урнебесно... раскиде и њега и аероплан и он на њиховим леђима негде ишчезе... „Пут, пут за победника!" викали су, урлале људине, пиштале сирене, драла се дечурлија... Е онда би им он показао ко је, он би устао лепо и одржао говор овакав: Господо и браћо, ја јесам победио, али су ме кињили и мучили пре тога, да ево ја... ја одричем се славе, поклањам је команданту, ја сам је њему извојевао... Само да покажем ко сам, да им докажем свима, а сад ево ја, ваш победник, убијам се!... Да, тако би им казао и то би учинио, па нека се они мало заплачу као ово он сада...

Кнап се борио са сузама. „А ту би била и Бела и њени, и они би онда видели ко сам ја!"... Ту се он присети нечега што га још више ражалости: Ледовски је, видећи га свег очајног због Беле, ишао њеним родитељима да је понова тражи за Кнапа, да тражи њену руку, да јој дозволе веридбу и кроз годину дана и венчање. Ледовски је говорио да је Кнап најбољи, најхрабрији младић кога је он дотле видео и да воли Белу, свим својим бићем, чезне за њоме; да он заслужује да му је даду, а он као вереник би се препородио и тад... о шта би све учинио! Али га одбише, сурово га одбише. Само што га не изгураше напоље, а одговорише да њихова Бела није за бившег подофицира, и да је она само пуким случајем и рђавим друштвом дошла до познанства са њиме. Али да је он неће никада више видети, у то нека буде сигуран, она је у најбољем друштву које јој и одговара, а сада је баш на ривијери француској"... Ледовски то у целости саопшти Кнапу и посаветова га да заборави, својом снажном вољом да и то победи, али канда беше наишао у рђав моменат, у „секунд слабости", то беше Кнапу као да му посу живе ватре на рану. Силно га узбуди. И сада, када је имао прилике да им свима покаже шта је и шта све може, не даду му, презиру га, „бивши подофицир" — не може да покаже ни своје јунаштво"...

*

Резултати обарања испадоше различити, али углавном слаби: неколико њих оборише по један, многи ниједан, а Перић, поће за руком да обори *два*. Он онда сиђе гордо из ваздуха, самоуверено стаде пред команданта и рапортира у басу:

— Господине потпуковниче, капетан Перић оборио два балона...

Остали га посмешљиво погледаше. Он се прсио, шепурећи се. Није хтео да гледа никога.

Команданту сада беше лако: између њих петорице, колико их је било са Перићем, њему није било тешко да изврши избор. Одмах изабра свога љубимца, и би му мило да су се тако стекле прилике. Јер би се у задње време чврсто носио мишљу да ипак њега — Перића — тога „пријатног и умешног, углађеног младића"... одреди.

Тиме избор би завршен и би саопштено: на утакмици ће нас представљати капетан Перић?

— Перић! Перић! Ура! — повикаше сви, кад чуше.

— Зар он да нас преставља: парадни пилот? Рекламер?

— Па он је оборио највише...

— Море, како највише — један више, и то случајно... А можда му је и записано, нико није видео...

Но решење остаде. Њему дадоше најбољи апарат и отпочеше свакодневне вежбе. Он затражи да вежба ван аеродрома, да га не би гледали; одредише му место далеко ван летилишта, дадоше му све што жели и рекоше му: пази! ти си један у име свих, ти си знај — југословенски ас, у тебе су упрте очи целе нације... Пази!

Остаде још око двадесет дана до главне утакмице. Учиниште се огромне припреме. Сагради се стадион да прими око педесет хиљада људи; почеше да пристижу делегације и појединци из целе земље, да би очима видели национално славље. Новине писаху прво целих страна, скоро свакодневно. И најмлађи грађанин земље сазнаде за питање победе или пораза и ти најмлађи почеше коментаре, почеше се бусати у прса и говорити: „ја сам Перић, југословенски ас са десет победа! а ти, ко си ти?..“ Шврће су се прсиле и заметале мегдан са Пољацима, Турцима, Швабама... Аеродрому већ најављиваху своје посете најугледнија лица, телефони су звонили по сто пута питањем: Како стојимо? Хоће ли бар бити средине? Има ли наде, бар какве наде у победу?... па мајка му стара увек смо ми осветљавали образ, неће ваљда сад...

— Тхе, не зна се — одговарао је командант.

— Ех, ех, ви увек тако, а ипак победите; знамо ми. Него држ'те се добро! Талијан носи за сад рекорд, оборио је осам... Ако изгубите испод њих — пропали сте!

— Па не може се знати...

— Не, не, немојте тако. Ако одемо испод Чеха, а они имају пет, онда више не разговарамо. То Вам је!...

Пристизаху већ један по један у престоницу и страни асови наши „конкуренти“. И њих штампа дочека одушевљено. Донеше им слике, биографије, број оборених балончића у претходним такмичењима и прогнозе. Њихова штампа је исто тако пријатељски писала о нашима.

Дан се очекивао са највећим нестрпљењем. На свим лицима је лебдело питање: како ли ће наши проћи? Да л' ће дати бог, да буду бар други, трећи... по реду; само наопако никако последњи! То би било.....

*

Перић се међутим борио са балончићима: Какав је резултат он тамо постизавао није никоме било познато. Он је ћутао сам, није ни долазио међу остале, нити је новине читао, тако није знао ни шта је све било припремљено, ни шта се о њему и осталима писало, ништа није хтео да зна — па чак није хтео доћи ни да се упозна са својим колегама странцима. Тако све до последњег дана пред утакмицу.

Он је преживљавао сам своје мисли; прикупљао је снагу. Биће повучен овако — мислио је — сакривен од свих до задњег момента, а онда изаћи наједном и дати све од себе! Тако је било и најбоље. Двадесет дана он је био као у пустињи, изолован, усамљен ван људи и догађаја. Шта се све у његовом осуству учинило, шта припремило и како наелектрисала јавност, колико ли је његових слика изашло у новинама... он то све није знао. Читаво бреме жеља срочило се на његово име; престоница је била узбуђена, нервозна, а и цела јавност; погледали су у сваки аероплан који би тих дана надлетао варош и говорили: ево, ево га Перић!

Да би га ободрили, наши учиниште једну несмотреност: доведоше га дан пре утакмице из оне пустиње и духовне изолованости и показаше му наједном огромне стадионе, упознаше га са колегама — асовима страних држава и рекоше колико који има оборених балончића... Показаше му рпу новина са његовим сликама и именом и толике наде целе нације просуте и везане за њега! Перић се само забезекну. Он је био частољубив, амбициозан више него што требаше, умео је да се залети, да жеље не одмери према снази, — и кад све то виде, кад сагледа оне превелике трибине за свет, замисли масу, великодостојнике, ђенерале, министре (рекоше му ко ће све бити) он изгуби присуство духа и морал поче да попушта. Толике наде га просто смрвише.

Док је био тамо у пустој пољани, сам, далеко од вреве, док није знао за буку новинарску и таласе јавности загрејане толико за његово име, он се храбрио и напајао снагом и решеношћу, замишљао је и победу. — Али сада, пред свим тим што сагледа, он клону. Поче да га мучи сумња: — а ако нешто не оборим ниједан, као што ми се дешавало неких дана... шта онда? Изаће му пред очи слика масе уздигнутих глава, сви претворени у очекивање, набијени жељом да викну, не, већ да заурлају громогласно „ураа“ кад он обори балончић — а он ништа: балончић бежи и бежи, као што је већ чинио, а он јури за њим. Јури, нервира се, баца погледе доле, време пролази, сви га гледају... маса под њим дахће, врпоља се и чека, чека, а ниједног бода нема. Па кад понова сагледа резултате и упореди своје, као да то дотле не беше видео, изгуби се још више.

И оно што га је командант бодрио:

— Како је, Перићу! Ми очекујемо; држ'те се добро, увек сте нам били најбољи... — учини на њега још горе, те он не могаде да одговори ништа тога момента, само осети да бледи.

Сви су га загледали, и који су га знали и који нису, и сви су налазили за потребно да му упуте по коју реч охрабрења, жеље за успехом и да нагласе: ми се надамо, нећете им дати ока да отворе... Сви веле — победићете!

Он се поче осећати необично, на махове врло слабим, да га је зној обливао. Чинило му се да неће умети ни пилотирати честито, а камо ли борити се са таквим алама као што су ови. Кад помисли само на моменат поласка у борбу, њему просто још сада рука малакше... „да ли ћу умети и пилотирати" — шапуташе он, — „да ми се не деси да се још при узлетању преврнем... Ево, сада на пример — ако ми ареоплан бежи у десно — нисам начисто: да ли треба додати леву или десну ногу..."

Дођоше новинари да га фотографишу, доведе их командант, и опет падоше ласкаве речи. А он је био као у буњилу. Какве му све мисли не излажаху пред очи! Њиједна да га ободри, улије снаге, повећа решеност, већ све некакве... што убијаше веру, бркаше и оно основно знање без којега се није могло ни замислити летење.

Усред те вреве и буке што му се чинило да је врило око њега, њему наједном паде на памет: боље и не ићи! По сто пута боље. Боље часно и на време се повући, кад ти ево и сад ноге дрхте, боље сачувати... и себе и свој глас и држави престиж и не дозволити бламаж... боље, али како сад отступити?... — Па разболети се, као да му неко прискочи у помоћ (и он од тога одмах осети олакшање), разболети се и отказати. — Ох како би то било дивно, не бити сад у овој кожи... ко те је терао да се истичеш!...

Нова мисао поче се тискати по његовом мозгу, страшна, али једино спасоносна.

Остадоше само још два дана, петак и субота, а за недељу маса се већ унапред тискала око стадиона, споља, да осмотри места. Сунце је сјало као за инат, дивно, блиставо. Недеља је морала осванути прекрасно светла, то су четрнаест милиона Југословена желели!

Перића поче сасвим издавати снага и самопоуздање. — „Побегни, човече, док је време — шапуташе сам себи — мањи је то бламаж него срамота ако не обориш ниједан балон. Разболи се, а то се може свакоме десити. Замисли да те заиста заболи... рецимо глава? Разумљиво... дакле — побегни!" Њему случајно паде поглед на једне новине из тих дана у којима писаше: „Наша нада, наша узданица, наша млада авијација, слави у недељу своје славље! Напред ко је Југословен, дођите, потеците, сви листом, да својим откуцајима срца ободрите онога што се за нас бори, нашег дичног капетана Перића, лист наше горе, дете наше крви — да нас достојно престави! Скупите се, наш понос је тамо, вије се југословенска застава, гордо лепрша, а наш оро брани наше плаво небо... Напред, Југословени! Твоји синови ће ти осветлати образ и овога пута!"...

Рубац се пресамити.

— А ако не осветлам? — прохуја му у ушима. — Шта онда? Боље теби, друже, да не излазиш! Ова мисао му се силно провлачила вијугама. — Остани у сенци ове сл ве, боље него да обрукаш себе и своју нацију сутрадан... Вала, шта ми је ово требало? Колико бих дао — јадиковао је он искрено — да сам сад само миран посматрач, спокојан и безбрижан... да очекујем славље нације као и ови други — од другога. Па лепо да читам новине! И ја бих се искрено радовао. Али овако"...

Паде задња ноћ, освојише звезде, Перић се све више узбуђивао; сад није више било излаза — ни тамо ни тамо. Немађаше куд...

...Али као гром из ведра неба погоди команданта писмо које му донесе војник у ноћи, писмо од Перића да се разболео и отказује утакмицу. „Не могу, па ма шта било са мном"... писао је у очајању.

Он се реши да тајно отпутује те ноћи, чим отпосла писмо; остави за собом узбуну, понор... а он пред њим силом затвори очи — и крете. Побеже као испред ватре, а чврсто се реши да се не врати све док се та брука не заборави, а дотле ће прележати у војној болници.

*

Ноћ се губила, а појављивао се дан баш онако сјајан и трептав као што се и очекивао. Просијавао је мај, празник пролећа, сунца и новога живота. Све се будило и дизало главу према сунцу, и као змија што се пропиње на репу да буде виша, тако су се и људи напајали новога сунца издижући главе у висине.

У ноћи се одигра читава бура на аеродрому; стадиони су чекали спремни, милиони су заспали са задњом мишљу: сутрашњи узбудљиви митинг!... Странци су стрепели за исход бојећи се за своје постигнуте резултате, — све је чекало да се дигне ноћ, а југословенског аса није било. Перић је отишао, а нови?.

— Шта ово би? питао се у чуду командант. — Шта је ово? — само је ту реч понављао, кад му у ноћи војник донесе писмо и кад га беше прочитао.

— Питам те: шта је ово? — грмео је на војника, још полу-бунован, а војник само слегао раменима.

Онда командант искупи све своје, рано, још од зоре нигде није било помена, па ходајући нервозно наједном стаде пред њих и поново само оне речи које је једино могао да изговара:

— Питам вас: шта је ово? Шта је? — а дизао је писмо у вис. — Одговарајте! — Па и не сачекав одговор, продужавао је да корача.

Сви су га гледали ћутећи.

Командант најзад поче да изговара и друге речи:

— Зар то да ми се деси, говорите! Кога ћемо сада, шта ћемо! Говорите! Шта је ово? — опет је понављао, дизао писмо и хватао се за главу. — Ја видим шта ће бити — настави утучено: пропаст је сигурна! Ево ја је видим, као што видим овај дан да долази: кад будем саопштио господину Министру да немам пилота за утакмицу, он ће ми рећи: — „па куши и ти своје прије па се губи. Хајд' нећу да чујем. Изгубио ти се пилот, губи се и ти"... — Ах, Перић, Перић... А моја очекивања, наде, а општи бламаж... а мој углед, — а... Шта ће рећи престоница, јавност, наши, странци? Ах, Пе...

Свима дође жао команданта. Он, маколико да је био ситничар, волео чист круг и терао дисциплину, био понекад, неправичан, ипак је био стари, ратни летач, и држао је силно до престижа свога пука и лежали су му дубоко у срцу понос и слава авијације. Како је био сада утучен! Ко зна, да је био нешто млађи, можда би он сам сео у аероплан, па јурећи балончиће или их оборио највише, или би ударио са аеропланом тачно у кулу испред трибине, па куд пукло!

Што се дан више ближио, што се беласало отуд са Саве, он је бивао све блеђи, све узбуђенији.

— Кога ћемо? Шта ћемо... шта је ово?

У крајњем моменту после свих испрних предлога и дискусија, команданту приђе мајор Николић и поче нешто да му говори. — Послушајте мене једном и ако ме никада више слушали, рече му он.

Командант му се окрете изгубљеног израза:

— Шта? — упита скоро презриво.

— Узмите Кнапа! Нећете се покајати, а ја сам убеђен, не — мало је то „убеђен" — ја дајем своју главу да ће он или поломити аероплан, или убити себе, или пролетети кроз земљу... или однети победу! Дајем главу. Буде ли друкчије — и ја ћу се изгубити за Перићем. Али пазите што вам кажем: тај човек ће нас спасти!

Командант се колебао. Стално је мицао уснама, говорио нешто самоме себи; и мрдао руками, одмахивао као да некога одгони од себе, као да самом себи нешто доказује, а онда су одмахивања постајала блажија. Па ће наједном упитати мајора Николића:

— А да ли би хтео Кнап?

— Оставите ви то мени. И Николић чисто опет скочи.

Кад Кнап ступи пред команданта, овај хтеде да га загрли:

— Кнапе, јеси ли се решио? Осветлаш ли нам данас образ — позлатићу те. Па увидев да је то мало речено, он се залети да га пољуби, али се предомисли, само га загрли, сетивши се валда свих неправди које му беше учинио.

— Кнапе! Глас му је дрхтао — не знам шта да ти кажем... али ти видиш. Хоћеш ли моћи? Заборави све, ми смо пренаглили. А осветлаш ли нам образ... онда... ја не знам — ја ћу... побећи. Јест — скочи он од те мисли — осветлаш ли нам образ нама и нацији, значиће ја сам био крив, ја ћу побећи као главни кривац пред тобом и пред свима, као ово сад што побеже наш фаворит Рубац. Тако ће бити. Аиде сад'... Ја јављам нашим старешинама; нашао сам југословенског аса!

XVII

И осване 21 мај, дан цара Константина и царице Јелене, дан смрти заслужних хришћанских владара. Ко би рекао, да ће се њихов дан, двадесет векова после, овако борити људи за ваздушно царство, за небо! Они су се борили за небеско и умрли за њега, а данас, двадесет векова после, или четрдесет поколења за њима, Кнап ће показати шта све чине људи освајајући плаво ваздушно царство. Да! Четрдесето колено цара Константина...

Маса преплави спремљене трибине, нагрну као бујица реке и широким млазом уђе на подијум кад се отвориле аеродромска врата. За непуних пола сата слеже се око педесет хиљада људи. Сви су дошли устрептала срца, радознали, дрхтави од очекивања, надражени, жедни узбуђења. Као оне гомиле за римског царства, пред циркуском ареном...

Штампа је дала огроман импулс, загрејала их и наелектрисала; сваки кутић душе она је постепено распиривала и обећавала узбуђење, узбуђење... „Састаће се данас на нашем тлу десет нација, престављених са по једним изабраником, најбољим међу најбољима, кога шаљу милиони; састаће се да покажу шта ко вреди... Ми не треба да страхујемо. Дођите да преживите дан који ће вам остати незаборавним; ваздушна борба асова над асовима прожимаће вас целог, ви ћете узбудљиво дрхтати за сре време борбе држећи уздигнуту главу... Дођите, да као припадник нације, коју љубите свим срцем, наше прослављене нације, коју су духом уздизали још наши прадедови — да присуствујете нашем слављу... Југословени! Наше вас плаво небо зове!..."

Под сјајном светлошћу мајског дана, маса се тискала, заузела места и већ се смиривала, претварала у очекивање. Одвојена кордоном од летилишта где су били постројени аероплани наши и страни, она је жудно погледала на њих: кад ће узлетети? Музика их је забављала и њени су звуци изумирали негде у плаветнилу. На десној страни стадиона, који се угибао под тежином, беше уздигнут велики стуб као сахат кула, са жиријем и спикером који ће мегафоном објављивати ред поласка такмичара и резултате. Код њих је била телефонска веза са местом одакле ће се, са друге стране летилишта, пуштати балончићи.

У душама свих било је неко свечано, изванредно расположење измамљено пролећем, сунцем, надама и нејасним, веома немирним о-

чекивањем. Тих момената, све њихове мисли беху упућене асовима, а највише нашем: југословенском изабранику пилоту-ловцу потпоручнику Кнапу.

Наједном, маса као да оживе: поче да се покреће, да дише; један аероплан поред њих беше стављен у рад, отуда од жирија прије му млад висок пилот и спикер поче да објављује:

— „Позор! Ваше Височанство, господо Министри, Ваша Светости, госпође и господо! Међународна утакмица ловачке авијације почиње. Поприште борбе је небо изнад наше престонице... Талијански ас, капетан Черути, полази први. Борба ће трајати четрдесет и пет минута, за то време број оборених балона значиће победу нације коју ас представља... Позор! Капетан Черути ево узлеће, чујете бесни звук његовог мотора, који у нама изазива дивљење!... Ено, он нагло пропиње апарат и отскаче у вис да добије што више у висини. Балончић је већ пуштен, видите га како одмиче, граби горе где је слободнији. Капетан Черути га је већ стигао и ево борба почиње! Чујете ли силан хук мотора, то се ас устремљује... а видесте ли? Јесте ли видели — како му балончић измиче... о, бога му!... Госпође и господо!... Черути се спрема на други напад, а балон одмиче у вис; пусти ли га изнад две хиљаде метара висине, онда је ствар пропала... Капетан Черути је одлучан, видите ли: под његовом руком дрхти машина, грми небо, нас подилази језа од силине и моћи човекове и... ево! Госпође и господо! Черути обори први балон...“

Масом наста пљесак и гибање. У таквом моменту људи нису гледали на нације и ситнице, они су гледали *човека*, његову снагу. Талијан, Немац, Словен... Свеједно, човек је то, чије дело нагони крв у лице. Из хиљада грла допре једнодушно: браво! браво! Живео!... Живели....

„— Позор! Позор! прекидао их спикер — пуштен је други балон. — Госпође и господо, моменти су узбудљиви, видите ли: Черути сада чека да балон измакне па да га нападне одозго... Ево, балончић бежи, а он се поставља испод, узима мету, он нишани као и сваки стрелац, пропиње свој апарат и устремљује се... Госпође и господо; пилот у оваквим моментима не обраћа пажњу, не гледа, не мисли у каквом ће се положају наћи са својим апаратом. Ви видите: Черути је сада потпуно одигао свој апарат, он га нагло пење, чини све само да достигне балон, занео се потпуно нападом, упутио се навише, и спреман је већ...

На плавом небу, коме су све главе биле уздигнуте, видео се само балончић, већ и сам плавкаст и скоро невидљив, једна плава мрља, и видело се како се ловац устремљује и изокреће се да га нападне. Намештао се он тачно испод циља и очекивао сваког момента да јурне... И одједном, кад је био већ сасвим близу балончића, кад га је сустигао, поставио се тачно испод њега и прикупив' брзину, он изврши напад: маса прво чу рик мотора, и већ — ваљда пре но што рик и стиже до земље — аероплан полете у вис, отскочи, направив' „шанделу“, оштро се баци и балончић прште у парампарче... Нестаде га, а масом одјекну громогласно: Ура-а-а-а! и мегафон опет објави у општем хору: Госпође и господо... Черути обори у првом нападу и други балон!...

Маса сада опет поче да се покреће. Сви почеше нешто да говоре, да се објашњавају, не слушајући једни друге. Неки наш скоро завидљив на ову победу протестовао је полугласно:

— Море није ово на добро, баш тако... Овај их обори много, а наши? Шта ће за њих остати... Па онда викну гласно, тако да се само његов глас чу: Деде нек' излази тај наш, камо га?...

Борба се настави. Чим је пуштан нови балон, маса је престајала да дише: притајивала се, упињала се на прсте, гурали једни друге, дували им у лице и буљили очи у правцу попришта борбе.

Сви напето очекиваху. Главе су биле одигнуте и пратиле сваки покрет балона и нападача. Као да их је хук мотора очаравао, толико су га зането слушали и као да је сваки покрет аероплана и њих дотицао толико су се били срцем пренели на ваздушну арену. Сваки се замишљао да је и он у аероплану и да он то повлачи руком палицу-управљач и узлеће у вис. А ситуације су постајале занимљиве и узбуђујуће. Нигде се тако ваљда не надражи маса као на ваздушним борбама; њих већ и сам лет човеков опсени, а камоли и његова надљудска борба са замишљеним демоном неба! Колико ли људских срдаца повуче онај ловац за собом, кад — устремљујући се на балон доведе их до крајњег нестрпљења и онда наједном, — залетом као да пробија најчвршћи зид, са силном руком и потскоком баци се на балон... То прожме и обузми све доле. Они затварају очи и предају се срцу. Напад је успео, балон је прско, а маса устрепти, узвре и диже руке да дохвати свога избраника.

...Јер силно је то, неописиво речима, посматрати одоздо ваздушно борење, то: како се човек, биће од крви и меса, уздигао горе и са огњеним; нељудским крилима, прогони неман. Силно и беспримерно, јер никада се смртни човечуљак није могао одићи од земље, никада маса као ово сада није одизала главе да посматра у небу себе, своје биће, никада сем Христа, пре 2000 година и ово сада када човек лети... Славље је то којем нема равна, задрхти при том слабо, крвљу испуњено парче меса што се зове *срце* задрхти јер се човек, његов брат одигао у небо и тамо војује. Борба је то какву људи за свога постојања још не видеше. Јер борбе на земљи, битке људи и људи, људи и животиња, људи и природе, тога невидљивог бога, гледаху они већ од памтивека; али битку човека у небу, још не видеше. То посматраше сада маса од педе-

сет хиљада, покољење двадесет векова за Христом; срећни израст који је дочекао да стекне крила и да гледа у небу себе, да озго слуша најлепшу убојну песму која се икада чула, у плавом простору божанског неба. Убојну песму, коју пева крилати човек.

Маса се била сва пренела духом у небо и рекло би се заједно са онима горе била битку. Па у колико онај горе јаче грми, њој јаче годи. Она стиска вилице и са њим заједно, несвесно, пуни своје срце крвљу. Па кад борац, горе, заборави да је човек, већ пренет сав у улогу убојног оклопника претвори се у једно огромно крилато срце, кад бесно и силовито, јурне, онда и ови доле затворе очи и следе његовом нападу... Јер ко да се не задиви, и не уздрхне, ко да не стисне песницу у набујалом поносу и не осети да и њега нешто уздиже, кад види како то човек, безгранично превазилазећи себе, силовито грми небом...

Напослетку, после пуна три сата узбудљиве, најдрљивије борбе, спикер објави већ замореној маси: „Позор! Господе и господо, ...резултати досадашњих утакмица су ови: Талијански ас, капетан Черути, четири оборена балона; Турски, капетан Бајар четири оборена балона; Француски ас, поручник Доре, пет оборених балона... Пољак Бајан шест... и то је господо фаворит; до сада је победа његова! Сада, господе и господо, чујте! (спикер повиси глас) сада долази на ред ас Краљевине Југославије!"

Масом прође језа од првог до последњег човека; осетише као да их запљусну врео млаз, чисто малаксаше. Нико не трепну, не чу се ни речца. Очекиваху притајено један моменат. Та све досадашње узбуђење је узалуд, све су то туђи, туђи. Наше горе лист имао је да дође на поприште. Наше име да се чује, наша крв да устрепти. Почеше да дрхте од узбуђења. Очи су им сјале, срца бурно куцала. Спикер настави што може свечаније:

„— Потпоручник Кнапе! Командант одбране Београда издаје вам овај задатак (спикер читаше и даље повишеним гласом): — „Београд је нападнут непријатељским балонима и балон-дирижаблима, који надлећу и бомбардују варош... За одбрану престонице, — при чему највећу улогу игра лична храброст — позвани су најчувенији пилоти пријатељских нам земаља. Уиме југословенске нације, ви сте одређени да браните престоницу обарањем непријатељских балона. Позивам вас да кренете у извршење свога задатка!"

Кнап, који је дотле стајао у близини своје „Авие" тих, незнатан, смеран, пређе машини и поче да се пење у седиште.

Наједанпут из масе избезумљено се отеше дотле суздржавани узвици, који су плавили као лавина: Живео наш бранилац!

— Живео!

— Живела наша узданица...

— Аиде, Кнапе... па пази, држ' се, соколе!

— Одобри их, надмаши их...

— Не дај се! Покажи им...

— Живела нација коју нико не победи... и њени авијатичари!

— Аиде, узлећи! Полази, полази!..

— Ура! ура!... Јуриш у непријатеља!...

Викало се и даље, без реда, одушевљено, на сав глас, из хиљаде грла, те су ти спонтани необуздани узвици палили и друге и наговили их да и они устају и придружују им се.

— Наши! Наши!... Да видимо!...

— Напред Југославијо!...

Кнап, усред те буке уседе на леђа своје — „Авие" завеза се, махањем руке поздрави масу — пошто она још громогласније поче да урла: браво! Чекамо те! Живео наш понос... Кнапе!... — авион фијукну и отскочи у вис, а спикер објави:

— „Позор! Југословенски ас потпоручник Кнап пошао је у извршење свога задатка... Балон је пуштен. Господе и господо: позивам вас да прибрано и са достојанством пратите ток ове узбудљиве борбе... Ја знам, да ваша срца не могу да мирују — јер то се наша крв уздигла да горе покаже своје! Ја знам да би му ви сада дали по делић своје снаге... ја знам — да сваки Југословен дрхти... али савладајте се! Верујмо у њега, у нашу расну снагу, у срце наше нације које... Позор! потпоручник Кнап надвисује балон, ено га сад изнад њега, он га пушта у вис... То је нова тактика"...

Ма колико да су сви били занети и одушевљени борбом асова страних држава наши осетише нарочито узбуђење кад би објављено име „југословенског аса потпоручника Кнапа"... и кад се он појави над њиховим главама. Поче да их подилази нешто налик на језу, неизвесност, на потајну зебњу. Како ли ће бити?...

„Авиа" је хујала висином, а њима срце бурно куцало. Најзад се, после одличних победа странаца, појавило горе и наше име, и то што се чује да хучи одозго, то је наш глас. Али, шта ли ће бити? Пилот је нов, без припреме је, а странци су се дуго и дуго тренирали? Зар би могле наде да изневере?.. Зашто га нису припремили?..

Маса, глава и последњег човека просто се уши у сваки покрет Кнапове „Авие".

Балон се уздизао, а Кнап му се ближио са друге стране.

— Па он ће га пустити да оде! — продера се један, изгубивши стрпљење. — Их, бога му, шта ради! Слушај ти — обрати се он спикеру — па кажи му, бре: оде му! Нека пази!...

Балон пође брзо, право горе.

Кнап га је пуштао да се пење, а он не хте да га напада одоздо, као што су сви пре њега чинили, већ се трудио да га сустигне, да га надвиси, успне се изнад њега и нападне га одозго. Он је то студирао док су се остали борили, и тако решио. То је много ризичније, али ко и на то гледа! Балон је одмицао у вис, Кнап га је сустизао, минути пролазили. Маса се већ била устрептала.

— Господе и господо... чу се спикер — — балон се пење, сад је ваљда на око хиљаду

и двеста метара, ако пређе две хиљаде... онда... ништа!

Још су се дизали у вис обоје. Видело се лепо како се „Авиа" пуним гасом пење, са главом уздигнутом на више. И сад, сустиже балон у висини, и пређе га.

Опет на земљи као да беше све замрло. Кад Кнап погледа на висиномер остало још само стотину метара до критичне висине. Али он је већ над балоном и, кад би тачно изнад њега, он нанишани целом машином, стрмоглави се и јурну доле... Даље не зна шта је било... Само, извршивши напад, кад се освести, исправи аероплан и сагледа око себе: балончића више није било!

А доле спикер се упињао:

— Госпође и господо... — али га маса загуши... Госпође и господо — покушавао је он поново да дође до речи, али опет се од урнебеса једва шта чуло. Маса је лупала ногама и драла се на сав глас. — Госпође и... — покушаваше спикер — видесте ли шта би! Саслушајте ме: Наш потпоручник Кнап у једном налету обори балон! (Маса је већ то била видела, и мера превршн). Спикер се отимао: Ама јесам ли рекао, госпође и господо... он ће нас... Само мирно! Ја сам казао... Позор! Позор! Саслушајте молим! Тактика борбе потпоручника Кнапа је да пусти балон у вис, да иде слободно, а он да се над њим узвиси, да се успне, па да га нападне онда право одозго, сручи се на њ и обори га — његов је... Господо, ми можемо само да се поносимо таквом тактиком и његовим срцем... Видите ли га: под њим дрхти она „Авиа" као од воска да је, он лети на њој као да су његова сопствена крила... ја вам тврдим: Кнап неће промашити!"

— Живео-о-о!

— Још, још... још пуштај балона!

— Ура!

— Хоћемо победу, победу!

— Напред наши! У бој!...

Даље се није знало ни ко виче, ни ко кога умирује. Подиум се угибао. Неки почеше да устају са својих места и да се крећу, други су их задржавали... направи се мали метеж. Није ни чудо, тај први балон који беше тако ненадно оборен силно узбуди масу.

— „Позор! Позор! објављиваше спикер — пуштен је други балон... На то маса поче да се примирује. Опет уштраха очи горе, пратећи балончић и нападача.

Кнап пође за њим, а спикер поче да објављује:

— „Балон узлеће, господо, горе, видите ли, несметано, Кнап га опет пушта, не дира га, већ он иде изнад њега — надвисује га. Ено га, нама се чини да ће му побећи, као и први пут, али...

Кнап је и сада пуштао балончић да узме висину, а он да га нападне одозго. Пео се он са њим заједно, и испуњавало га неко неописиво задовољство. Осећао је да је то његов дан, да су то његови простори докле их год види очима... Гледао је у балончић како одмиче, као да је живо биће и бежи да спасава живот, али није хитао: знао је, сустићиће га! Да га ипак не би преварила досадања тактика он пожури, па се успе, сустиже га и надвиси. И сагледа га под собом, упи се сав у њега. А опет му задрхта срце од миља које га прожима. Но није било времена за размишљање, балончић се отуда пео и ближио му се. Кнап га добро загледа под собом, нанишани и баци се стрмоглавце на њега, сјури се као кобац... и балончић прште! А он исправи аероплан и не предахнув, осмехну се само, осети поново да је цело сунце његово, и оде са стране, да сачека нови балон...

Како је Кнап обарао балончиће тако је доле свирала после сваке победе државна химна. Звуци су се мешали са гласовима одушевљених грађана. Кроз ларму, једва је продирао глас из мегафона који је покушавао да објави: „Браћо! Јесте ли видели, господо!... наш ас својом јединственом тактиком, управо својим срцем обори први, други и трећи балон... и браћо: остало је још више од пола времена... а ја се надам, а ви сви браћо са мном заједно, ја се надам, да ће нам наш први преставник, кога смо ми, кога ми добро познајемо... и кога... осветлати образ"...

И даље су пуштени балончићи; сад већ Кнап добивши необјашњиво самопоуздање беше стекао неку врсту мирноће, сигурности потеза и уверење да ће сваки балончић бити његов. Како га је само нападао! Као да му је сам Бог дао снагу, пружио му надчовечанску помоћ, хтевши тиме да му поврати, да му се одужи за све оно што му је досада ускраћивао у животу; или му моћи, тако да Кнап узвиси, превазиђе самога себе. Оно слатко миље, које му се појави после првог и другог оборено балона испуњаваше му душу. Беше му све светло, титраво као у цркви, све јасно, све мирисно као измирна, све присно, сви простори које је гледао. А очи су му биле пуне заноса, оне блештаве светлости што опија. Како га је рука прецизно водила, како га је „Авиа" слушала, као никада дотле! Како је срце силно куцало. Како је то преслатко бити јунак и побеђивати! Како су га, чинило му се, поздрављала удаљена брда, магличасти простори, и сунце, оно га је бодрило, а како је свакако и она маса под њим дрхтала, већ изгубљеног гласа, маса, његове крви, чији је он био јерини преставник, за коју се сада борио...

Победа је долазила једна за другом. Кад би пуштен и би убрзо оборен и шести балончић (Кнап им је био изгубио број), доле у маси изби плима одушевљења, наста урнебес, завлада невиђено узбуђење. Већ и они најмирнији поскакаше са својих места и сад гледаху стојећи. Многи су се били уморили од викања, и сад посматраху само отворених уста; па кад би балончић под нападом разбеснеле „Авие" у моменту највеће напетости пркосао, они су само мрдали уснама, млатарали рукама и махали нешто ономе горе.

Један од таквих необуздан, понет заносом којим није могао да господари, трчао је и викао на сав глас, избацујући из себе оно што је навирало из срца, из душе и гушило га...

— Оборисмо!... Оборисмо... Оборисмо... Јесмо ли Обилићи, или нисмо! Јесмо ли потомци наших устаника или нисмо... Где су наши дедови да виде!... Ко нас је победио до сада, питам вас, ко?...

Па онда је опет стајао и примиривао се. Колико се тај човек бескрајно радовао, дрљаво га је било погледати; прилазио је затим сасвим непознатима и са њима започињао разговоре:

— Видите ли, видиш ли брате и пријатељу! Кажи: Турци се припремају за ове бравуре годину дана, целу годину, хоће људи да им се нација покаже. И лети тај њихов Бајар, алал му вера!... Али, бре, нама не треба ништа! Видиш ли ти: наш се није припремао, али он виде како наши даше силне аплаузе странцима, па хоће да осветла образ својима. То је, и ја као да га гледам! Побојао се да ће странци превазићи наше и онда вели: Главом у зид ако треба!... И пријатељу и друже, ово је својим очима да не верујеш... И јесу летели лепо и Турци, Талијани, Чеси, Пољаци... Румуни... и ко још... али бре брате кад узлете овај наш, у мени нешто поче да бије као топ...

— Јесте, јесте, одговараше други ганут. — Наш се не да!

— И неће им се ни дати! И молим те опет ово: сви су се годинама за ово припремали, и изводили су, наши су дрхтали, и ја знам и *он* је дрхтао и припремао се да им достојно покаже... И друже, и брате, и пријатељу, ја те сад први пут видим, опрости, али ја бих сад овог нашег човека ижљубио као икону, разумеш ли, толико се нешто у мени разиграло, ја бих га лепо целивао као своју славу часног оца Алимпија... Толико ми је мило!

Човеку су очи сузиле.

— Ето, пријатељу, има монетата кад бих плакао од радости што сам Југословен... Силно, брате, кажем ти: не да им се он...

И са сузним очима оде некуда да му сузе прође; беше га и стид. Али мало-мало, па је застајкивао и говорио.

Видело се, наступило је и оно што се није ни очекивало. Нарочито командант и многи други ипак нису толико очекивали од Кнапа. Командант је био силно ганут; све је проналазио речи које ће изговорити Кнапу кад буде сишао као победник, али их је брзо заборављао, па се само гризао за усне.

Код седмог балончића, који је имао да значи и победу, међународну победу, нашу премоћ високог стила, доле је био завладао мир као да је све замрло. Музика је завршавала химну после обарања шестог балона, а кроз мегафон је спикер распиривао речима жар који је и без тога био превелик... „Браћо, господо, сестре... шта има да вам кажем? Ви видите... Ви сте данас сведоци, наш Кнап је задивио не само странце него и нас саме. Браћо, и они кажу, признају да тако нешто нису — видели... Браћо: ако ми данас на своме тлу, на своме јасном југословенском небу, изнад наше дичне престонице, однесемо победу... ако између најодличнијих асова пријатељских нам држава победи наш изабраник... ако то буде, као што је браћо моја близу... ми ћемо нашег Кнапа..."

Одједном однекуд искочи Ледовски, и уздигнут на нечија рамена, појави се за читав стас изнад масе и поче да виче:

— Браћо, слушајте, овамо, овамо!... Ово не Перић, а Кнап, ово Кнап бори се! Он није припремао се и видите њега!... Он то... наш соко показује...

Неко га свуче, скинуше га одозго па га почеше негде силом вући. И маса се брзо занесе у нову борбу која се спремаше горе. На Ледовског заборавише.

Борба се горе развијала, жестоким темпом; крајњи елан је био већ узет. Сунце је високо отскочило, његови зраци су бљештаво сребрили небо. Кнап је као опијен. Није се ни сам надао ономе што чини; и за чудо он беше прибран — како му се чинило неузбудљив, без трунке замора и треме. Или је толико био узбуђен прожет еланом борбе и жељом за победом, да није ни осећао да је трепериo, а не дрхтао. Тек у борби са петим балоном осети да му рука на палици дрхће... Доле под собом гледао је реку, варош и аеродром са масом, све у дубокој дубодолини као да је све то сада припадало некој другој планети...

Да нападне седми балончић Кнап се опет уздиже изнад њега. Обилна сунчана светлост већ му је помало сметала и да гледа. Али он је и даље био омамљен. Све се у њему било разиграло, срце се раширило да пукне. Као да у аероплану за управљачем није седео човек чији мишићи реагирају на страх и на живот, већ кип, тако је Кнап јуришао. До победе! то је била његова одлука. — До победе! да покаже своју снагу, да покаже нашим и странцима, да покаже за све оно што су му дотле ускраћивали... Његово срце није знало за умор ни за страх, тек се сада разиграло! Сада код седмог балона, док су други малаксавали већ код трећег, петог... Његово срце! Оно се нечувено раширило, да покаже нашима — да не страхују, њима и странцима: да нико не сме да буде јачи на нашем небу...

Као и све друге, пуштао је он и овај балончић у вис, а и он се пео за њим, да по већ осведоченој тактици борбе узвиси га и нападне стрмоглавим нападом. Узвисио се над њим већ преко пет стотина метара, највише од свих досадашњих напада, а балончић се пео полагано. Сад су већ и њим почеле да титрају ваздушне струје. И онда, кад је као и дотле осмотрио да је време, да је балончић тачно под њим, Кнап махинално баци поглед унаоколо и онда наједном: полу-затвори очи,

задрхта још јаче, обори главу „Авии" и сјури се на балон, престајући да дише... Кроз полуотворене очне капке, за време силовитог падања, он је пратио балончић, упијао га погледом и муњевито му се ближио. Јер, главна ствар при овим нападима и беше груб и што бржи налет обрушавањем, нагао и најоштрији „пике", да балончић тако рећи и не стигне да измакне, нити да имадне времена да склизне од струје самога аероплана. Кнап се тако и баци...

Какав је то био јуриш!... Балон прште. Он не зна шта се доле зби, а тамо изби као из вулкана... Свирала је химна, сад већ химна победе, три пута узастопце. Спикер је промукло покушавао да надјача ларму својим гласом: „Господо, браћо, сестре, у име четрнаест милиона Југословена,... ја вам данас чести..." Однекуд опет изби Ледовски; масом се проломише звуци који све надјачаше. Живео победник!... избише узвици. — Наша је победа!.. Утисак је било тешко описати. — — — —

А онда убрзо дође на ред и осми балон. Пустише га одоздо и он оде Кнапу. Па га ветар занесе мало и однесе над Дунав, и кад се Кнап постави да га нападне, он испод себе и испод балона сагледа плаву траку како се вуче равницом. Сунце је сјало јаким блесском. Оно је Кнапа бодрило.

На тај осми балон, као да беше ушао сасвим у вештину, уверен да му се више не може отети — он се реши да изврши напад не одижући се високо над њим. Није потребно, сматрао је, јер он је сада већ тачно знао како је требало.

Надвиси га мало, свега око стотину метара, а и балон беше уздигнут свега на око осам стотина метара, надвиси га па очекну. То је он као и дотле узимао ваздуха, а сад удахну два три пута пуним грудима. И осети пононован прилив снаге, срце му — од једне изненадне мисли — полети јаче но икада... Нишанио је на балончић под собом. Па кад осмотри да је време, он се напе и јуришну... Био је то напад бешњи од свих досадашњих; беспримеран, нечувен и невиђен на овоме небу. Овај као да је премашио све друге. Чу се само страховит рик разбеснеле „Авие" која одаваше сву снагу и решеност нападачевог срца, доле и земља задрхта под масом, један странац — ас — једва стиже да изјави да се оваквом нападу ништа не може отети... „Авиа" фијукну као олуја и — балончић прште.

Прште и осми балончић, маса доле крикну у делиријуму. Дигоше се, устрепташе, проломише се узвици победнику из хиљаде грла, одигоше руке у вис да га благослове... али у то Кнапова „Авиа" у лудом „пике"-у продужи ка таласима. Јурила је као метеор, главом доле и трзала се под руком свога господара, који је покушавао да је умири. Узалуд. Сасвим ниско над мирном и неосетљивом површином Дунава Кнап виде да нема спаса: да се „Авиа" из таквог „пикеа" не види, да је за напад одозго била мала висина, да је овога пута пренаглио...

Вода се силно ближила, он јој летео као камен, очи су му једва реагирале. Дође секунд неумитности! Осети већ и мирис воде, и муњевито појми: да је то крај. На док је још падао, док су их од воде раздвајали свега десетак метара, стиже да баци још једном поглед на бескрај над собом. Али површина већ сустиже! Муњевито му засени очи. Од силног пада и пред неминовношћу он дубоко напе груди спремајући се сада на најочајнију битку. И истога секунда — још се звуци из педесет хиљада грла и не изгубише над Бежаниском косом — Кнапова „Авиа" се зари у плаве валове. И као да продужаваше лет и даље, не заустављајући бесни налет, клизила је некуда... Кнап затвори очи, стиште вилице и очекиваше. Око њега се све заплави; притиште га нека огромна тежина; учини му се да је сад тек настала она права битка и да он то и даље лети некуда... Површина се над њим затвори. И још ни звуци химне не умукоше, лебдели су над главама масе, а он и „Авија" стигоше на дно чак до муља. Кнап осети да је он љигав, бљутав, огаван, навираше му кроз уста и нос у плућа.

— Нема спаса! — сену му задња мисао.

Та мисао му дозва последњу слику светла и плаветнила тамо горе, које се над њим затвори. Он покуша да отвори очи, али не могаше. Муљ је навалњивао. Некуда се котрљао, а над њим нешто огромно шумило. Страховита тишина поче да га обвија. Поче и она последња светла слика из очију да му ишчезава, а настајаше црн, тежак мрак...

Васиона се губила из његове свести. Кнап стезаше рукама управљач и додаваше гас... али он није више прихваћао. Муљ га још више занесе и понесе. Он покуша да удахне, да грудима узме тако потребног ваздуха али тамо покуља нагло љигава маса. Црнило му затрпа сасвим очи... Са остатком свести он схвати: крај! и са остатком снаге која тако дичко осветла данас југословенско име, он зари главу још дубље у муљ и нестаде сасвим светла у његовим плавим очима. — — — —

Над њим затим мирно продужи да шуми Дунав...

—•—

Сутрадан новине јавише да је приликом међународне одбране Београда победно и славно пао за част нације и југословенског неба храбри потпоручник Алоја Кнап.

Живорад Вукосављевић

(Крај)

Турске старине у Београду

— Чесма Мехмед паше Соколовића —

Плодним и симпатичним радом Градског поглаварства Београд око оживљавања историских објеката београдске тврђаве откривена је још једна старина турскога порекла, која ће као и оне друге, без сумње бити реновирана и, уколико је то могуће доведена у њено првобитно стање. Откривена је чесма нашег знаменитог Мехмед паше Соколовића, без сумње сграђена као добротворни споменик неког његовог ратног успеха. Чесма је пронађена баш на месту на коме је њено постојање забележио познати турски путописац и географ Евлија Челебија, још 1660 године, означивши да се иста налази у хендеку (опкопу) Наринкале (централног утврђења), онога нашега старог утврђења какво су Турци преузели од Мађара.

Ров у коме се налази ова чесма засули су Аустро-Немци приликом изграђивања својих нових утврђења, која су изграђена после 1718 године, и претворили су га делимично у пролаз на капију кроз коју се из овог дела града доскора силазило у Доњи град, а који су Турци једно време називали Тефтердаровом капијом. Истом након рашчишћавања терена око ове чесме показале су се делимично контуре овога рова.

Што се тиче чесме, она је исто тако потпуно била изгубила свој спољашњи изглед. Ништа више није било остало на њеној спољашности што би јасно обележавало да је та прилично руинирана грађевина била некад лепа и красна чесма бистре и здраве горске воде. На њеном источном главном источишту (1) отворена су једна незграпна врата а на северном споредном (које се на фотографији не види) није остало готово никаква трага ни знака да је некада ту чесма уопште имала своје источиште. Нема више ни једног корита, нема ни једне луле (славине), нема натписа, нема готово никаква украса, није остало ничега више што би одавало изглед једне чесме, осим неколико лукова који би могли украшавати и какву другу грађевину. Горњи украсни део чесме, на коме су били рељефни натписи и други орнаменти, потпуно је скинут. Од свега тога остала је само једна конзола у углу између чесме и градског бедема (2). На солидним основама ове чесме наздан је био један груб зид од опеке и камена, на коме је била подигнута нека зграда којој је јаволико озидани тврди мусулук (резервоар) служио као подрум. И та је зграда временом нестала, а на њеним је остацима и насипима на левом крилу чесме била израсла врба у величини дудова (3), који се виде на углу између два лица чесме.

Остаци чесме Мехмед паше Соколовића у Горњем Граду

При рашчишћавању околине и површине ове чесме није пронађен ниједан натпис које је забележио споменути Евлија 1660 године, приликом свога боравка у Београду. Ко зна

у коме су они бедему затрпани за време изграђивања данашње тврђаве, или се вероватно налазе као ратни трофеји и украс у неком парку замка неког аустриског војсковође или вишег официра, онако као што се онај дивни натпис из 1739 године са Стамбол капије и надгробни камен Елчи Хаци Ибрахим паше налазе у парку Лауданова дворца у Кајзердорфу код Беча.

Лукови на зидовима чесме, како они комбиновани тако и они једноставни, заједно с капарисима (4) у њима, како они са предње стране чесме тако и они са северне стране, јесу изразито онакви какве су Турци већином истицали на својим зиданим чесмама.

Споредно северно источиште исто тако нема више никаквих знакова да је ту била некада чесма. Само на овој страни, десно мало даље од места где је била лула, примећује се једно место на коме је по свој прилици био причвршћен ланац, на коме је био привезан тас или кевчија за пијење воде. Код Београд за време Турака никад није имао изобиља пијаће изворске воде, није искључено да је ту на томе ланцу била привезана бакрена терезија у коју се сливала вода из славине а која је одатле отицала новим водом у неку чесму, по свој прилици у Доњем Граду, кад није више била потребна на овој чесми.

Кад је постепено и пажљиво рашчишћена површина изнад резервоара ове чесме од наслага цигле, камена и земље, наишло се прво на један ред водоводних земљаних чункова који долази испод просторија саданьег војног суда, некаданьих турских официрских соба које се налазе на самоме бедему изнад градске капије кроз коју је, како рекох, водио пут у Доњи град. Ова линија водовода долази с источне стране, прави један неправилан лук паралелно поред зида, чији се један део види на фотографији (5) и слива се с јужне стране у широки отвор при врху пространог резервоара. Даљим откопавањем пронађена су још два реда водених цеви, од којих један долази са запада (6) а други (7) обилази поменути зид, скреће према истоку и улази и овај под поменуте судске просторије. Ова два водовода сливају се у резервоар са западне стране. И ова оба вода уведена су, исто као и онај први, у поменути отвор на резервоару, само с друге стране. Водене земљане цеви истоветне су код сва три водовода, кратке и прилично широке, повезане и облепљене лучумом смесом од живог креча и уља.

—•—

Наш познати Соколовић Мехмед паша, за разлику од других царских паша под именом Мехмед — којих је било врло много — добио је надимак Тавил (Високи-дуги). После смрти добио је почасни назив Атик (Стари-старина).

Евлија Челебија, пишући о овој чесми, каже да је она Соколовића Пир Мехмед паше. Перзиска реч „Пир" значи исто што и арапска Атик. Евлија је дакле нарочито нагласио да је ова чесма дело знаменитог Соколовића I, да се не би помислило да је исту подигао млађи Соколовић Мехмед паша звани Лала (васпитач-гувернер неког прин.), вероватно баш зато што је на истој постојао и један натпис из године 1006, дакле из доба кад велики Соколовић није више био међу живим.

Тако Евлија, пишући о познатој великој Сулејмановој џамији и њеној високој и виткој мунари у горњем београдском граду, о овој чесми пише овако:

„У хендеку (рову) Нарин-кале (централног утврђења) а пред мунаром ове џамије налази се једна чесма воде-живота Соколовића старог Мехмед паше. Датум је чесме ово (на турском): „Гел бејим ичмек дилерсен дунјаде аби хајат 1006." (што у преводу значи: приђи, мој беже, ако желиш да се овога света напијеш воде-живота; (година) 1006*) Кад се арапска слова горње турске реченице саберу по своме бројчаном значењу збир заиста износи тачно годину 1006 (1597/98) као што је то и бројкама назначено.

На другом месту**), описујући даље Београд, истиче да у целом Београду има свега 26 чесама и наглашава да је датум чесме Соколовића Мехмед паше која се налази у опкопу Горњег Града (на арапском): „Џедеде хазес — себи ле аала, сахибул хајр Мехмед паша (год.) 984".

Ова два стиха у преводу значе: Овај одличан водовод основа добротвор Мехмед паша године 984. Кад се оно: Џедеде хазесебила аала, бројчано израчуна, збир износи годину 960 (1552) а не 984 (1576), како је то бројкама означено. Пада у очи да је у стиху датума употребљена реч „Џедеде", која може да значи како „подиже на ново" тако и „обнови" — уместо речи прецизнијег значења: „бена" (подиже) или „есесе" (утемељи); изгледа само зато, да би реченица дала тражени износ: 960.

Ово последње истичем зато, што је Соколовић још као румелијски беглербег ове 960 (1552) био под Темишваром и освојио га, па би се могло довести и првобитно подизање ове чесме у везу с тим његовим првим значајним успехом на ратном пољу. Обзиром на чињеницу да се бројчано означена година 984 не слаже с претходним јој словчаним датумом 960, није искључено да је овај бројчани датум накнадно по трећи пут неким поводом додат. А ако је по среди преписивачева или штампарска грешка у погледу средишње бројке датума 8, што је врло лако могуће обзиром на сличност турских бројки V = 7, 1 = 8, па је у ствари односни датум 974 а не 984, онда би се година 974 (1567) сложила

*) Св. V, стр. 372.
**) Св. V, стр. 378.

с освојењем Сигета, у коме је Соколовић заједно са султаном Сулејманом учествовао. То све због тога јер су султани па и њихови доглавници имали обичај да поводом својих успеха подигну неку добротворну установу, џамију или чесму, као споменик и Богу угодно дело на име захвалности.

Ако се пређе преко свих ових могућих помисли које се саме од себе намећу, онда се из Евлијиних забележака разуме да је Соколовић 984 (1576) год. ову своју раније подигнуту чесму обновио и да је 18 година после његове погибије, вероватно неком значајнијом оправком или приликом довођења неког новог водовода, додат онај други датум из 1006 (1597/98) године, када су његов син Хасан паша, као румелијски беглербег, и његов стричевић Лала Мехмед паша, као анадолијски беглербег, учествовали у познатом петнаестогодишњем рату против Аустријанаца. Шта више Хасан паша је у јесен 1005 (1596) био одређен да као генералисим северне војске зимује у Београду, што је касније измењено. Исто је тако и Лала Мехмед паша Соколовић, као беглербег анадолијски, касније румелијски, па и као велики везир, у својим победничким походима пролазио и боравио више пута у овим крајевима.

Да ли су ова два односно три датума имала какву везу с она три разна водовода, који су се сливали у ову чесму, о томе нема позитивних података, али свакако је датум из 1006, који је и словчано утврђен, морао имати везу бар с једним од она три водовода и с неким од ове двојице млађих Соколовића. Особито година 1005, кад је син великог Соколовића боравио у Београду и онај натпис из 1006 много упућују на то да је син додао бар онај један водовод споменику свога великог оца.

—•—

При откопавању ове чесме наишло се и на један доста широк зидан канал (8) спојен с једном цистерном. Канал је широк тако да се је могло кроз њега сићи у цистерну. Откривени су и рукави с обе стране канала кроз које се кишница сливала у чатрњу и један камени левак који је испод олука с неке зграде одводио кишницу у рукав канала. Садања дубина ове цистерне затрпана је својим највећим делом и претворена у ледару. Она је сва изидана од тесаног камена и кад се почело с чишћењем, осетила се у поду нека шупљина под ударцима будака, па је даље чишћење напуштено из бојазни да се не би догодила несрећа. Овде је од прилике и Евлија забележио да постоје извесне цистерне, а у пронађеном једном турском плану београдског утврђења ова је цистерна означена као ледара. Очито је цистерна засута деломично као непотребна кад су аустријанци изградили, на месту Римског, овај свој садањи бунар.

Мехмед Р. Делић

Риста Вукановић: „Дахије"

Бомбардовање Београда 1862 год.

— Погрешан натпис на споменику у Добрачиној улици —

На споменику у Добрачиној ул. стоји написано:

У спомен догађаја 26 маја 1862.

И дан, и месец на овом споменику нетачно су забележени. Сукоб на некадањој Чукур чесми збио се 3(15) јуна 1862. Тај дан био је недеља. *Трговачке новине* у броју од 4 јуна 1862 овако приказују сукоб:

„Синоћ око 7½ сах. задене опет кавгу код Чукур чесме један Турчин што је тукао једног Србина који је тамо по воду дошао. Жандарм укори Турчина, но Турчин опали *пиштољ и убије жандарма*. На то ухвате Турчина да га спроведу српској полицији, но пролазећи покрај турске полиције, низами из здања турског опале плотун на пратиоце и убију 4 или 5 наших.

Турци су стајали под оружјем на Дорћолу и по разним својим кафанама. Турске страже на капијама затворише исте и почеше пуцати на наше људе. Сад се наоружају и Срби, растерају страже са Савске, Видинске и Варош капије и почну рушити те гадне њумезе. После поноћи беху сурване те назови капије..."

У даљем опису прича се како се борба водила и код Стамбол капије код џамије у ул. Вука Караџића и на Великој пијаци. На Стамбол капији низами су затворили врата и кроз мазгале(рупе) пуцали на наше. Из џамије код Лутеранске цркве у ул. Вука Караџића Ерлије су пуцале са прозора и минарета. Око 3 с. ујутру 4 јуна предали су се нашим и сви су са женама и децом спроведени у српску полицију.

Ујутру 4 јуна, око 7½ сах., на свима конзулатима страних сила дигнуте су бандере у знак да су се Турци предали. Истовремено, оаздавана је прокламација српске владе коју је потписао Министар унутрашњих дела Никола Христић, у којој је народ позиван, „да послушношћу својом спрам наредаба власти, мирољубивим владањем, човечношћу и добрим опхођењем спрам муслиманских обитеља ове вароши, оснаже правительство у испуњавању његовог тешког задатка."

Видовдан, такође каже да је сукоб избио у недељу, 3 јуна 1862 у 7½ сах. увече. Његов опис догађаја овакав је:

У недељу, 3 јуна, око 5 с. по подне наша власт сазна да је на Дорћолу пеpед. И наши и Турци одмах оду тамо и утврде ово: у једној турској кући становао је неки јеврејски учитељ кога Турци никако нису трпели. Хоћа са двојицом ерлија дошао је да учитеља избаци из куће. Јеврејин се поплаши и побегне од куће. Турци упадну у кућу и почну је пустошити. Кад су наша и турска власт стигле, ухвате сва три нападача и отерају их у град, одакле су око 6 с. увече пуштени и вратили се у варош са ерлијама.

У исто време после 6 с. увече, 3 јуна дотрчи у нашу полицију један дечко и јави да је код Чукур чесме погинуо један наш човек. Полиција одмах тамо упути Симу Нешића, терџумана са 4 жандарма. Они заиста тамо нађу једног нашег избоденог који при издисају изјави да су га убили три низама. Жандарми понесу тог човека, али кад су пролазили поред турске полиције (угао Симине и Капетан Мишине) низами истрче па убију и Симу Нешића и сва 4 жандарма.

Народ се узбуни. Полиција да знак да је настала опасност по мир. Свет се наоружа. Једно одељење низама из града појави се из турске махале, под вођством једног официра и почне нападати на народ. Гарашанин, који је тада стигао, умири Турке и склони их да се врате у град. Они пристану, али да им се да пратња. Одредише им за пратиоца Ивка Прокића, жандарм. официра са 4 жандарма. Тек што су мало замакли у улицу, турски официр командова плотун и побије све наше пратиоце.

Даљи ток догађаја је исти као и код „Трговачких новина."

По опису у *Видовдану* најжешћа борба је била код Стамбол капије. Тамо се тукло до 8 с. ујутру 4 јуна. Битку је прекинуло закључено примирје, које су потписали: Илија Гарашанин; командант града Ашир паша, и конзули: енглески Х. Лонгворт; француски Е. Тасти, руски Вланган и жерап аустриског конзулата Васић.

Према писању поменута два листа, као и према званичним извештајима, објављеним у „Срп. новинама", сукоб је почео 3 (15) јуна у 7½ сах. увече. Опис догађаја углавном је истоветан и у „Трговачким новинама" и у „Видовдану". Та два листа у једној ствари нису сагласни. Док први каже да је 3 јуна погинуо код Чукур чесме жандарм, други у броју од 4 јуна наводи да је погинуо један српски чиновник при вршењу званичне дужно-

сти, а у броју од 7 јуна да је погинуо један човек и то изобден ножевима. По првом листу, дотично лице убијено је из пиштоља. Шта је овде тачно, ми то данас још не знамо.

Име погинулог штампа није објавила. У оно доба штампа је била слаба у добијању информација. Међутим, Јован Ристић у књизи „Србија по бомбардовању Београда" каже да је 3 јуна погинуо Алекса Николић, слуга код једног српског трговца. Видећемо мало доцније да се то слаже са описом Николе Христића, само што је име Алекса било трговачево а не слугино. Поштo је Ристић тада био дипломатски агент Србије у Цариграду, он је вероватно писао према туђим информацијама. Иначе, целокупан опис догађаја слаже се са оним у „Видовдану".

Ристић је живо описао напоре енглеског конзула Лонгворти-а да се дође до примирја. С опасношћу по живот, конзул је четири пута ноћу, између 3 и 4 јуна, одлазио у град и одатле ишао Гарашанину. Ласкава је Ристићева оцена о држању Лонгворти-а у тренутку кад су Турци прекршили примирје и почели бомбардовање. На позив пашин да иде у град, конзул је одговорио „да неће да има посла са варварима који бацају бомбе и картече, без законита разлога и претходне објаве, на варош трговачку, мирну, пуну жена и деце и да ће остати да дели судбину београдских становника."

Ово је ситуација догађаја према писању Јована Ристића и поменута два листа. Нигде у штампи није забележено да је 3 јуна код Чукур чесме погинуло једно српско дете. Међутим, стари људи — Исидор Николић и Мунк — кажу да је тада убијен један терзијски шегрт.

Сад да видимо шта каже Никола Христић. Он, у књизи „Пре 50 година", даје друччији опис догађаја. По његовом казивању, 3 јуна на Чукур чесму дошли су и 3—4 низама. Они су гурали Србе и хтели да преко реда напуне тестије. У гужви „једном низаму разбију тестију и он њоме по глави удари неког Саву који је био шегрт код Алексе Николића, бакалина код „Турског хана" (Хотел „Империјал"). *Дечко падне обливен крвљу и после га пренесу кући.*

Даљи опис сличан је оном из новина, с овом разликом: поред Симе погинуо је и жандарм Ђорђе Нишлија, а не 4 жандарма. За ону чету, коју су наши спроводили у град, каже да је неко од наших убио турског официра, а Турци онда убију Ивка и још једног жандарма.

За овај случај Христић криви Влајковића, о коме се неповољно изражава, називајући га хвалишом који влади прави сметње својим слободоумним држањем и који је за време ових догађаја био главни потстрекач. Међутим, то није било истина. Влајковић је био омиљен у народу и неустрашив борац. Иако је ишао на штаци, јер је једну ногу изгубио у Кримском рату, он је ишао врло брзо, а такође добро јашио. За време бомбардовања, кад би у његовој близини пало ђуле из топа, он је врло брзо сјахивао с коња, јатаганом сецао фитиљ и тиме спречавао експлозију.

Колико је Влајковић био омиљен, сведочи прва строфа песме која се онда, па и много доцније певала у Београду:

Влајковићу Ђока
С неколико момака
И бећара, и жандара
Ej море, до зоре!

Кнез Михаило је ценио Влајковића. У указу, којим је Влајковић, и ако без једне ноге, примљен у војску у чин капетана II класе, стоји да му се тај чин даје „за показано човечно јунаштво, којим се одликовао при последњем нападу турском на варош Београд."

Указ је од 15 јуна 1862.

*

Кад је почело бомбардовање? Према поменутим листовима оно је почело 5 јуна у 5 *с. по подне*. Ристић и Христић кажу да је почело у 9½ *с. пре подне*, кад се је кренуо спровод убијених: Ивка Прокића, Нешића и осталих. По Христићу, бомбардовање су изазвали турски војници, незадовољни током догађаја. Ристић тврди да је бомбардовање израније припремано и да је то утврђено истрагом коју су наше власти водиле.

Чудна је несагласност између Ристића и Христића с једне, и писања штампе с друге стране о почетку бомбардовања. Ко је од њих у праву? Они који памте бомбардовање, Исидор Николић и Мунк, тврде да је бомбардовање почело ујутру. Према томе, Ристић и Христић су у праву.

*

За пет часова колико је трајало бомбардовање, на варош је избачено око 1800—200 топовских зрна. Турске топџије нису били добре нишанџије ,те штета није била онолика колика је могла да буде према броју избачених зрна. Од бомбардовања било је оштећено кућа, према званичном извештају: у варошком кварту 145, на Сави 41, на Дорћолу 69, на Теразијама 82, у Палилули 20. Свега 357.

Сасвим изгорело 20. Укупно 377.

Од турских кућа: слабо повређено 15; сасвим изгорело 4 и једно минаре оборено.

Између барикада и града оштећене турске куће нису се могле избројати, јер тамо нико није пуштан.

Рањених 3, 4 и 5 јуна било је: у варошкој болници 24, а у војној 7. Погинуло 30, чија се имена знају, и 20 чија су имена непозната.

Приликом борби тих дана и при прављењу барикада нарочито се одликовао Ђока Влај-

ковић ,који је због тога, као што споменусмо произведен у чин капетана.

Бомбардовање је престало 5 јуна у поноћ захваљујући двема чињеницама: интервенцији страних сила, и отпору српском који је био све јачи, јер је српска војска у великом броју долазила у Београд. Примирје је поново закључено и за сигурност француски конзул седео је под шатором на градском бедему, а енглески и руски конзул на Калемегдану.

На предлог владе кнез Михаило је имао сву власт у рукама. Он је био диктатор за све време док је трајало ванредно стање.

По наредби Министра војног Мондена, од 6 јуна 1862, војни команданти били су овлашћени да сместа стрељају сваког који би се ухватио у пљачки, или према војним властима био непокоран. Наредба се завршавала речима: „Зато сваки нека се узме у памет."

Наредбом истог министра од 10 јуна било је прописано „да ће бити предан преком суду сваки који би ма шта непријатељско предузео против страних поданика, као и друге на мржњу против њих наводио и потстрекавао."

У тим тешким приликама ред је био савршен. Поменуте наредбе и прокламација владина били су акти велике политичке мудрости и увиђавности.

Из ових излагања види се да је исписани датум — *26 мај* — на Споменику у Добрачиној ул. нетачан. Један крупан историски догађај везан је за погрешан датум. Да не би и даље изгледало да ми Срби не знамо своју историју, треба извршити исправку и ставити датум: 3 (15) јун 1862.

Дечко, приказан на Споменику, одговара историјској истини. Да ли је тај дечко био шегрт терзиски, трговачки, или слуга, то је споредно. Можда ће се некад и нешто више о томе знати.

Да учинимо и ову напомену. Три капије срушене су ноћу између 3 и 4 јуна. Стамбол капија срушена је маја 1864.

Видин капија била је тачно на месту где је сада нова зграда Прве мушке гимназије у Душановој ул. Из националних и туристичких разлога то би требало обележити на самој згради. Довољно ће бити да се ту узида мермерна плоча и на њу стави потребан натпис.

И у погледу рушења капија, Христић друкчије говори. Он, у књизи „Пре 50 година", тврди да је те капије срушила полиција по његовој наредби. По нашем мишљењу тачније је оно што су изнеле новине. Ноћу, између 3 и 4 јуна полиција је имала толико брига да није могла имати времена да се и тим послом бави. Пошто је Христић тада био министар унутрашњих дела, ми му верујемо да је издао наредбу за рушење капија, али народ, на кога се пуцало иза тих капија, који је због тога морао бити страховито узбуђен, сам је те капије срушио. То је била природна последица душевног стања, у коме се је народ тада налазио.

О бомбардовању Београда 1862 писаће се са више детаља онда кад се буде прегледала архива Управе града Београда за дотичну годину. Када ће се доћи до могућности тог прегледа, данас се још не зна.

Д. Р.

Из београдске прошлости

ПРАВО НА НАПЛАТУ КАСАПСКЕ АРЕНДЕ ОД КАФЕЏИЈА И МЕХАНЏИЈА ОПШТИНА ЈЕ ДОБИЛА 1886

Уредба о касапницама од 8 априла 1839 важила је и за Општину београдску. По тој уредби, кафеџије и механџије могли су да слободно, не плаћајући никакву таксу, кољу стоку за потребе својих радњи. Општина је ту губила око 30.000 дин, годишње, према једном прорачуну из 1886. Губили су и сами касапи, јер им је потрошња меса била знатно мања.

Заступник министра Народне привреде, министар финансија Чеда Мијатовић, који је искрено желео да се Београд унапреди, поднео је 12 октобра 1886 предлог Народној скупштини да тач. 4 поменуте уредбе не важи за Београд. Та тачка односила се је на кафеџије и механџије, који су по овој измени морали да плаћају општини таксу за свако грло које у својој радњи закољу.

На седници скупштинској од 16 октобра 1886 ова измена је једногласно усвојена. Општина је тиме добила око 30 000 дин. годишње прихода више, што је за ондашње прилике била лепа сума. Према данашњој вредности новца, то би било око 400.000 дин.

БЕОГРАДСКО „ОБШТЕСТВО" БИРАЛО ЈЕ И ПОСЛАНИКЕ

Пре установљења Општинске самоуправе, све послове у вароши обављало је *Обшчество*, састављено из претставника Еснафа и извесног броја виђенијих грађана.

Поред осталих дужности *Обшчество* је бирало и народне посланике.

У једном писму Народне канцеларије, упућеном Кнезу Милошу 12 маја 1828, читамо ово:

„По писменом вашем налогу од 30 пр. мес. шаљемо вам од стране Обшчества београдског кметове: „Николу Хаџи Брзака, Насту Пејића, Бранка Марковића, и Наума Ђурлију који ће тамо у садашњој ђурђевској скупштини учествовати".

Ондашњи Београд, који није имао ни 10.000 становника, бирао је четири посланика.

ТОПЧИДЕР 1840 ГОД.

„По решењу Књажевском од 14-III-1840, ОН 57 Топчидер је уступљен Књ. Михаилу са свима зданијама и црквом на управленије Књажеском достоинству, које да дужно буде зданија ова својим трошком поправљати и капелана у цркви издржавати, с примјечанијем тим да ако би оно нова каква зданија онде построило, такова да се не сматрају као Књажеска фамилијарна, него да остају Књажеског достоинства".

Оригинал се налази у архиви Државног савета за 1844.

АДА ЦИГАНЛИЈА

Ово имање је државна својина, а некад је било Младена Миловановића.

Тапија од 7 априла 1809 гласи:

„Даје се свакоме на знање од мене врховног вождa народа Сербскога како ја поклони аду циганлију на реци Сави господ. Младену Миловановићу, председатељу Совјета сербског, за његове превелике заслуге нашем отечеству".

Поред Карађорђа тапију су потписали и совјетници: Илија Марковић, Милија Здравковић, Василије Радојичић, Милутин Васић и Петар, совјетник Пожешки.

КОНАК КНЕГИЊЕ ЉУБИЦЕ

Једне знаменитости старог Београда нема више. Конак Кнегиње Љубице у ул. Краља Петра бр. 8 порушен је. На том месту један ће странац подићи потоспратну зграду.

Поменути конак, као и зграду до ње, у којој је кафана под знаком питања, подигао је пре 130 г. Наум Ичко. Кнез Милош је од њега купио зграду и у њој је становала Кнегиња Љубица са децом. У тој згради се је једно време налазила и прва српска пошта која је установљена 1843. Доцније је у њој становао Драгомир Брзак и по њему се је она звала и „Брзакова кућа."

Последњи сопственик те зграде била је Београдска банка. Она је исту и продала.

До ове порушене куће била је још једна зграда ,саставни део Конака. Она се је навише простирала до бив. „Здања" које је такође маја мес. о. г. порушено. Позади зграде била је башта. Та зграда је порушена 1929 ради продужења Чубриће ул. од Иванбегове до Краља Петра.

Стари људи причају да је у овој, сада порушеној кући, било на видовима измалаених слика од уметничке вредности. То је све одавно пропало.

У обема зградa Љ. Конаку, и кафани под знаком питања, постојали су бунари. У кафани и сад постоји. Пошто је прекопута тих зграда била чесма, за коју се зна да је још 1834 постојала, намеће се питање: зашто су копани бунари. Вероватно да су били ископани пре него је чесма инсталирана. Бунари су, према томе, из исте године, из које и дотичне зграде, а то је 1808 г.

Д. Р.

ЖАЛОСТ БЕОГРАДА ЗА БЛАГОУПОКОЈЕНИМ КНЕЗОМ АРСЕНОМ

У Паризу је умро 19 октобра, у 13,30 часова, Њ. Кр. Вис. Кнез Арсен, отац Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла, а брат Краља Петра I Ослободиоца, армијски генерал и бивши ратни командант српске коњичке дивизије у балканским ратовима 1912 и 1913 г.

Благоупокојени Кнез Арсен

Његова смрт изазвала је дубоку жалост у целој Југословији, од Краљевског Дома до последње сеоске куће.

Кнез Арсен је рођен у Темишвару 4 априла 1859 као син Кнеза Александра Карађорђевића и Књегиње Персиде. Лицеј је свршио у Паризу, а официрску школу у Русији. Произведен је за руског коњичког потпоручника 1877 г. и напредовао је редовно у руској војсци. За генерала српске војске произведен је 1912 год. Као командант коњичке дивизије учествовао је активно у балканским ратовима у борбама на Куманову, Битољу и Брегалници, ослободио је својим трупама 1912 г. Велес и Прилеп. У светском рату учествовао је на Пољском фронту, где се истакао у биткама код Варшаве и код Риге. После светског рата повлачи се у миран живот.

Кнез Арсен је био необично омиљен у народу због свог искреног родољубља, храбрости и паметног командовања у војсци. Био је узоран војни старешина, кога су поштовали и волели сви потчињени.

Велики број саучешћа стигао је Двору и из земље и из иностранства.

САУЧЕШЋЕ ПРЕТСЕДНИКА БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА

Претседник Београдске општине г. Влада Илић упутио је, поводом смрти Кнеза Арсена, ове телеграме саучешћа Њ. В. Краљу Петру II и Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу:

ЊЕГОВОМ ВЕЛИЧАНСТВУ КРАЉУ ЈУГОСЛАВИЈЕ ПЕТРУ II

У превеликом болу који је задесио Узвишени Краљевски дом смрћу Кнеза Арсена, молим Ваше Величанство да благоизволи примити дубоко саучешће београдског грађанства, Градског већа и моје лично.

Свестан заслуга које је Благоупокојени Кнез стекао у преданој служби Краљу и држави, Београд се клања пред Његовим одром и побожно кличе:

Слава Кнезу Арсену!

Претседник
Београдске општине,
Влада Илић

ЊЕГОВОМ КРАЉЕВСКОМ ВИСОЧАНСТВУ КНЕЗУ- НАМЕСНИКУ ПАВЛУ

Смрт Вашег Узвишеног родитеља Његовог Краљевског Височанства Кнеза Арсена дубоко је потресла срца грађана југословенске престонице којима је још у свежој успомени са каквом се готовошћу Благоупокојени Кнез Арсен стављао на расположење своме народу у моментима када је требало бранити ствар отаџбине. У име Већа Београдске општине и у име своје молим да верујете да целокупно грађанство Београда искрено и топло учествује у неизмерном болу Вашег Краљевског Височанства.

Слава Кнезу Арсену Карађорђевићу!

Претседник
Београдске општине,
Влада Илић

КОМЕМОРАТИВНА СЕДНИЦА ГРАДСКОГ ВЕЋА БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ

Градско веће Београдске општине одржало је 22 октобра у 14 часова комеморативну седницу поводом смрти Кнеза Арсена, којој су присуствовали сви градски већници и виши чиновници Општине.

Претседник Општине г. Влада Илић, отварајући седницу, одржао је овај говор:

Господо Већници,

Дошла нам је потресна вест да је Кнез Арсен Карађорђевић, унук великог Вожда, син племенитог Кнеза Александра, брат Блаженопочившег Краља Петра Великог Ослободиоца и отац Његовог Краљевског Височанства Кнеза-Намесника Павла, преминуо у Паризу.

Кнез Арсен рођен је пре скоро осамдесет година у Темишвару. Са наслеђеним особинама витештва, духа и карактера својих славних предака, Он је своју младост провео на брижљивим студијама у Француској и Русији. Као официр француске и руске војске, Он је био достојан претставник своје расе и свога народа, одликујући се племенитошћу, храброшћу и самопрегоревањем. На пољу части и славе учествовао је у борбама у Алжиру и Тонкину као млади официр француских трупа. За време Руско-јапанског рата командир је ескадрона, а затим командант коњичког пука руске војске у чувеној и великој битци код Мугдена, у којој показује сјајне особине храбрости и командовања.

Оних великих дана када је Србија 1912 године почела активно и брзо остваривати своју националну, историјску улогу на Балкану, Кнез Арсен је био један од најодушевљенијих и најсмелијих војника, који је своје прекаљено иску-

Претседник Београдске општине г. Влада Илић говори о Благоупокојеном Кнезу Арсену на комеморативној седници Градског већа

ство, своју дубоку љубав према народу ставио у службу своје отаџбине.

Као командант наше коњичке дивизије, Он је у биткама на Куманову, Битољу и Брегалници пожњео велике успехе доприносећи да победе српске војске у балканским ратовима буду забележене у историји ратне вештине као примери брзине, храбрости и војничког успеха. Лик Кнеза Арсена остаће нераздељиво везан за те славне дане и рељефно истакнут у успомени и захвалноме сећању народа.

Извршивши у своме зрелом добу оно што је желео и сањао у својој младости, видећи свој народ ослобођен и уједињен, Кнез Арсен Карађорђевић показао је редак пример скромности и духовне величине. Не тражећи никаквога нарочитог признања, Он је попут класичних јунака провео последње године свога живота далеко од дневних догађаја.

Смрт Кнеза Арсена нашла је дубоког одјека у нашем народу. С њим нестаје један изразити Карађорђевић, који је у току свога дугога живота испољио све карактерне особине својих великих предака: витештво, храброст, чврстину духа, племенитост и неизмерно родољубље.

Сутра ће посмртни остатци Благоупокојеног Кнеза Арсена бити пренесени кроз Београд који је Он волео и који га се благодарно и у овоме тужноме тренутку сећа, узбуђен и тронут.

Жалобне заставе на нашим домовима одаће последњи пут поздрав племенитоме Кнезу на његовом путу за вечни одмор међу славним претцима на Опленцу.

Господо већници, поклонимо се Сени Кнеза Арсена!

Нека Му је слава и захвалност у нашим срцима!

Слава Кнезу Арсену!

Посмртни остаци Блаженоупокојеног Кнеза Арсена пренесени су из Париза у Југословију ноћу између 22 и 23 октобра. На граници у Ракеку сачекали су ковчег са телом делегати Двора, цивилних и војних власти. У Љубљани су сачекали вагон са посмртним остацима Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле и Књегиња Олга.

У Љубљани је формирана композиција дворског воза, у коју је укопчан вагон са посмртним остацима. У тај вагон су ушли Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле и Књегиња Олга. Све делегације су ушле у воз, који је отпутовао за Београд.

Дворски воз са ковчегом стигао је на београдску станицу у Топчидеру 23 октобра пре подне. Ту су Високом Покојнику одане војне почасти. Воз су сачекали Њ. В. Краљ Петар II и Краљевски Намесници г.г. д-р Станковић и Перовић, изразили су саучешће Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу и Књегињи Олги, и сели у воз да отпрате посмртне остатке за Опленац.

Њ. В. Краљ Петар II, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле и Њ. Кр. Вис. Књегиња Олга на Опленцу присуствују погребу Благоупокојеног Кнеза Арсена

Њ. Св. Патријарх Гаврило, Краљевски Намесници г.г. д-р Иво Перовић и д-р Раденко Станковић, и Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић излазе из цркве на Опленцу после сахране Благоупокојеног Кнеза Арсена

Претседник Београдске општине г. Влада Илић излази из цркве на Опленцу после сахране Благоупокојеног Кнеза Арсена

Специјалним возом отпутовали су из Београда за Младеновац: Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић са министрима, претседници и делегати Народне скупштине и Сената, Претседник Београдске општине г. Влада Илић, претставници страних држава и претставници војске. Ту су сачекали дворски воз са посмртним остацима и узели учешћа у погребној поворци.

У Младеновцу је дочекан дворски воз са војним почастима. Команданти јединица којима је за време ратова командовао Кнез Арсен изнели су из вагона ковчег са телом Благоупокојеног Кнеза Арсена и унели га у погребна кола.

Образована је погребна поворка, која је кренула за Опленац. За колима са посмртним остацима ишли су чланови Краљевске породице: Нх. В. Краљ Петар II, Нх. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле и Кнегиња Олга; иза Њих Краљевски Намесници г. г. д-р Станковић и д-р Перовић са члановима Краљевске војне и цивилне куће, а за њима остали учесници.

У само подне поворка је прошла кроз Тополу и стигла на Опленац у 12 сати и 15 минута.

Нх. В. Краљ Петар II, Нх. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле и Кнегиња Олга издвојили су се из поворке и стигли пред задужбину на Опленац неколико минута раније, да сачекају посмртне остатке. Пред задужбином су већ били постројени ратни другови Кнеза Арсена, да приме ковчег са његовим земним остацима. У порти су биле постројене трупе Краљеве гарде спремне да одају последње посмртне почасти.

Уз тужан звук звона унели су стари ратници, виши официри, ковчег у цркву и поставила га испред олтара.

У присуству чланова Краљевске породице, Краљевских Намесника, чланова Краљевске владе, Претседника Београдске општине, Претставника Народне скупштине и Сената, војске, посланика страних држава и огромног броја изасланика разних градова, друштава и установа — отслужено је опело. Чинодејствовао је Нх. Св. Патријарх Гаврило уз асистенцију епископа и свештеника.

Нх. Св. Патријарх Гаврило одржао је са амвона посмртно слово, у коме је истакао заслуге Узвишеног Покојника за Династију Карађорђевића, за отаџбину и народ.

Ратни другови Кнеза Арсена, који су за време опела чували почасну стражу поред катафалка, однели су ковчег у крипту и спустили га у гробницу. Звонима са Задужбине и почасном паљбом трупа око храма објављен је овај тужан и свечан тренутак полагања у гроб. Нх. Св. Патријарх Гаврило прелио је ковчег вином и посуо земљом. Нх. В. Краљ Петар II положио је грумен земље на ковчег, а затим су то исто учинили Нх. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле и Кнегиња Олга.

После извршене сахране Краљевска Породица је отпутовала за Београд. Мало доцније отпутовали су и остали учесници у погребној поворци.

Разне делегације положиле су венце и свеже цвеће на гроб Кнеза Арсена. Дошао је и народ из Тополе и околине да ода последње почасти Високом Покојнику и да окити његов гроб свежим цвећем.

* * *

Личност и заслуге Благоупокојеног Кнеза Арсена

Великан из велике плејаде виликог поколења, отац Његовог Краљевског Височанства Кнеза-Намесника Павла и стриц Витешког Краља Александра I Ујединитеља, по свима својим особинама и као човек и као војник заслужује пажњу и поштовање и истиче се као великан. Он оставља иза себе врло дубоке бразде и сјајне успомене, које све блистају отменим врлинама — патриотизмом, храброшћу и одлучношћу, самопрегоревањем, хладнокрвношћу и разборитошћу.

Кнез Арсен је у себи садржавао све расне одлике Карађорђевића: прегалаштво, храброст и ратнички дух Вожда Карађорђа, разборитост и методичност са потребним стојичким стрпљењем Књаза Александра.

Рођен 4 априла 1859 год. у Темишвару (Аустроугарска), где су му се родитељи привремено настанили, у доба када је Србијом владао Кнез Милош Обреновић. Ту је 1866 год. започео учити основну школу, па је одатле, када је букнуо 15 јуна 1866 год. аустриско-пруски рат, прешао са родитељима у Француску, где је у Паризу ступио у лицеј „Louis le Grand".

По свршетку лицеја 1870 год. ступа у Константиновско војно училиште за коњичке официре у Русији (Петроград) 1871 год. Ту се нарочито истицао својом одважношћу, тако да су за њега говорили: „Одличан дечко, али и сувише одважан!"

Произведен је у чин руског коњичког потпоручника 24 априла 1877 год., баш пред улазак Руса у рат против Турака. У овоме рату није учествовао, као што нису употребљени ни многи други одлични официри, јер Руси нису хтели да ангажују све трупе, сматрајући да то није потребно.

Као коњички официр у царској гарди у Петрограду у Кавалјер. гардиском коњичком пуку царице Марије Федоровне (Прва коњичка гардиска дивизија) својим држањем пао је у очи и себи већ условљава сјајну каријеру.

Па, ипак 1881 год. он напушта Русију и ступа у Француску војску, када 1883 год. учествује као официр Страначке легије у Тонкинској експедицији. Доцније пак 1889 год. учествује опет као официр у Страначкој легији у Алжирској експедицији.

Враћа се по том у руску војску 1890 год. У њој се као коњички поручник, гардиски официр, веома истиче. Он учествује у царско-селским коњичким тркама, у којима редовно односи победе са својим коњима „Бородино" и „Плевна". Пада у очи својим отменим држањем и тактом, и најотменијим круговима у Петровграду. Жени се са лепотицом Принцезом Аурором Демидов 1892 год.; тај је брак растављен 1895 године.

Као руски официр унапређен је у чин коњичког капетана 1898 год.

За време руско-јапанског рата 1904—1905 год. учествује понајвише у коњичком одреду генерала Павла од Ренекампфа где је командовао сатнијом (коњичким ескадроном) а неки пут и самосталним извиђачким коњичким одредима. Он је у томе рату вршио смела извиђања у позадини јапанске војске генерала Тамезада графа од Куроки-а, када се много истицао смелошћу и када је својим коњичким успесима задивљавао руску војску и био истицан по руским дневним листовима. На крају рата 1905 год., а после битке код Мугдена, када се опет истакао као командир коњичког ескадрона и командант коњичког пука, унапређен је у чин коњичког пуковника.

Напустио је потом добровољно руску војску, када му је дато право ношења униформе једнога рускога козачкога пука, што се тада у руској војсци сматрало као врло велико одликовање.

Као руски официр унапређен је у чин бригадног коњичког генерала 1914 год., када се пријавио на службу Руској врховној команди при огласу светског рата. Тада се одликује на Пољ-

Замена застава на Баљици год. 1930.
Витешки Краљ Александар I, Кнез Арсен и Њ. Кр. Вис. Кнез Павле за време овог историјског чина

ском фронту истичући се у биткама код Варшаве и код Риге.

Када је на престо Србије ступио *Краљ Петар I* тада је 12 јуна 1903 год. уписан у редове српске војске и *Кнез Арсен*. Када је Краљ Петар 1912 год. позвао под оружје сву оружану силу Краљевине Србије у рат против Турске, тада је Кнез Арсен, већ опробани ратник и чувени коњаник, примио у чину коњичког пуковника, 6 октобра 1912 год., команду над коњичком дивизијом (тада самосталном и једином).

Као командант коњичке дивизије српске војске у рату с Турском 1912/1913 год. која је била у саставу Прве армије, — којом је командовао *Престолонаследник Александар*, начелник штаба армије био је војвода (онда генералштабни

пуковник (Петар Бојовић), а помоћник начелника штаба армије армиски генерал (онда генерал-штабни потпуковник) Петар Пешић, — своју дивизију водио је с највећим поносом и највећом храброшћу — увек на челу, свагда први пред свима.

За време кумановске битке 10 и 11 (23 и 24) октобра 1912 год. Коњичка дивизија била је са Дунавском дивизијом I позива (којом је командовао генерал — тада инжињерски пуковник Милош Божановић) на крајњем левоме крилу битачнога распореда Прве армије српске војске, где је битка и решена. Тада је у бици коњичка дивизија, — иако је земљиште било неугодно за рад коњице, иако временске прилике нису биле повољне, као што ни ситуација није била погодна за употребу коњице, — својом артилеријом и својим митраљезима и својим радом као пешадија много допринела, те је битка решена у корист српске војске.

Кумановска битка прославила је оружје српске војске, где је коњичка дивизија имала своја виднога удела. Та битка ударила је и печат уједињења Срба, као што је ту афирмирано јединство Краљевине Југославије.

Коњичка дивизија — после пада Куманова и после уласка српске војске у Скопље 13(26) октобра 1912 год. на челу са Престолонаследником Александром и после заузимања Овчег Поља — заузима 15(28) октобра 1912 год. Велес — важан географско-стратегијски објект. Потом коњичка дивизија после одлучне борбе на коти 332 на левој обали Вардара пресеца чвор путева код Велеса и осигурава српској војсци прелазе на десну обалу Вардара.

Кнез Арсен је узео учешћа за време Прилепског боја при освајању Бабуне и у борбама на Присату и Плетвару 19-23 октобра (1-4 новембра) 1912 год., и при заузимању Прилепа 5 новембра 1912 год. ушао је Кнез Арсен у Прилеп са највећом помпом.

За време Битољске битке 3-5 (16-18) новембра 1912 год. и после битке коњичка дивизија гонила је Турке преко Кенали и заузела Лерин. Ту се Кнез Арсен истакао својим енергичним радом и схватањем улоге коњице за време битке.

Као командант коњичке дивизије српске војске у рату с Бугарима 1913 год. узео је видног учешћа:

За време Брегалничке битке 17 јуна до 18 јула (1-31 јула) 1913 год. коњичка дивизија врло енергично и са великим жртвама борила се на Овчем Пољу у међупростору између Прве и Треће армије српске војске. Онда је ту на тим положајима у улози пешадије садејствовала пешадији обе суседне армије и много допринела освајању чувене, историске коте 550, после чијега је заузимања и пада решена и битка у корист Срба.

Кнез Арсен после светског рата 1918 год. повлачи се из војничке службе и највећи део свога времена проводи у Паризу (Француска), где живи скромно и повучено, али увек показујући највеће интересовање за догађаје у Краљевини Југославији — својој милој Отаџбини. Трагична вест, погибија синовца му Витешког Краља Александра I Ујединитеља у Марсељу 9 октобра 1934 год., одвела га у Сплит, иако већ од рата измученог, где је дочекао мртво тело Великог Бесмртника и отпратио га у Београд и на Опленац.

Кнез Арсен, — као човек изразит Шумадинац са свима одликама витештва и смелости, по карактеру отворен, доброга срца, простодушан, приступачан и врло лепо васпитан, и као војник који је умео да командује и да се високо уздигне изнад других, који је награђен за своје подвиге: Златном сабљом за храброст код Руса, Карађорђевом звездом с мачевима II, III, и IV реда код Срба, као и многим другим орденима других држава, — стекао је славу и признање. И његово име историја је већ видним словима забележила на својим странама.

Слава и хвала нека је Кнезу Арсену!

Жив. Ј. Ранковић.

Помен Витешком Краљу Александру I Ујединитељу и палим браниоцима Београда пред Костурницом на Новом Гробљу

Удружење бранилаца Београда, у заједници са Удружењем кандилара на Новом Гробљу, приредило је 9 октобра т. г. четворогодишњи помен Првом браниоцу Београда Витешком Краљу Александру I Ујединитељу и свима браниоцима Београда изгинулим у Светском рату 1914—1918 године.

Датум погибије Витешког Краља Александра I у Марсељу (9 октобар) 1934 поклапа се са датумом када је 1915 године изгинуло преко 6.000 храбрих српских официра и војника, борећи се славно на обалама Саве и Дунава, и када је Београд пао у непријатељске руке. Зато Удружење бранилаца Београда и приређује заједнички помен Витешком Краљу Александру и изгинулим браниоцима Београда.

Помену, који је одржан пред Костурницом бранилаца Београда на Новом Гробљу, присуствовали су: изасланик Њ. В. Краља пешадијски потпуковник г. Крековић, Министар војске и морнарице арм. генерал г. Милутин Недић (који је такође као мајор учествовао у одбрани Београда); претставник Општине града Београда градски већник г. Миливоје У. Благојевић; претставници Скупштине, вероисповести, државних и

војних власти и изасланици многобројних београдских витешких, националних, привредних, хуманих и културних друштава и установа.

Међу живим браниоцима Београда нарочиту је пажњу привлачио легендарни јунак из одбране Београда сада инж. пуковник г. Игњат Кирхнер, командант неустрашивог Сремског добровољачког одреда (који је скоро цео изгинуо 1915 год. на Дунавском Кеју) као и сељак Петар Никшић из Сремчице, стари борац из другог позива VII пешад. пука, чија прса красе две Карађорђеве звезде с мачевима.

Око хиљаду бивших ратника и чланова породица изгинулих бранилаца Београда такође је присуствовало овом тужном помену.

Тачно у 11 часова претседник Удружења бранилаца Београда пешад. потпуковник у резерви г. Светолик Урошевић, који је у одбрани Београда командовао четом VII пешад. пука, дочекао је пред Костурницом изасланика Њ. В. Краља пешад. потпуковника г. Крековића. Чим је Краљев изасланик заузео место, отпочео је помен песмом „Вечнаја памјат", коју је певао хор певачког друштва „Никола Тесла" радника Дирекције трамваја и осветљења. Чинодејствовао је викарни епископ г. Дионисије уз асистенцију осам свештеника.

Министар војске и морнарице арм. генерал г. Милутин Недић са браниоцима Београда пред Костурницом после помена

За време помена у Костурници пламсало је безброј упаљених воштаница за покој мученичких душа изгинулих бранилаца Београда, које су им припалили њихови другови и чланови породица.

После помена епископ г. Дионисије одржао је дирљив пастирски говор.

•

Истог дана, по завршеним службама божјим, у свима београдским богомољама одржани су помени Витешком Краљу Александру I Уједниттељу. У Саборној цркви за време помена чинодејствовао је лично Њ. Св. Патријарх Гаврило уз асистенцију целокупног свештенства Саборне цркве.

Слава Претседника Београдске општине г. Владе Илића

Претседник Општине г. Влада Илић прославио је са својом господом своје крсно име Свету Параскеву, на дан 27 октобра.

У жељи да своме Претседнику одаду један видан знак поште и признања, градски већници сакупили су се у Општинском дому и корпоративно отишли кући претседниковој да присуствују сечењу колача и да изразе своје честитање.

Сечење колача обавио је у 11 часова свештеник г. Светозар Радовановић, а хор радника Дирекције трамваја и осветљења „Никола Тесла" певао је за време верског обреда.

У име Краљевског дома г. Илићу и господи честитао је славу изасланик Њ. В. Краља капетан г. Раденковић.

Свечани моменат са славе: У средини изасланик Њ. В. Краља капетан г. Раденковић, лево г. Влада Илић, десно г-ђа Илић

Сечењу колача присуствовао је и честитао славу Његова Светост Патријарх српски Господин Гаврило са епископом г. Јосифом.

Маршал Двора г. Чолак-Антић, сенатор г. Јосиф Костић, виши чиновници Београдске општине и

велики број личних пријатеља и познаника присуствовали су такође сечењу колача.

Преко целог дана господја и господин Илић примали су честитања у своме дому од многобројних гостију, а примили су велики број честитака и путем телеграма.

Слава претседника Општине г. Владе Илића: Изасланик Њ. В. Краља капетан г. Раденковић, Њ. Св. Патријарх г. Гавризо, митрополит скопски г. Јосиф са домаћинима г. Вл. Илићем и госпођом Илић и са осталим гостима

Слава Удружења носилаца Албанске споменице

Удружење носилаца Албанске споменице прославило је своју славу 13 октобра у великој сали Официрског дома, у присуству изасланика Њ. В. Краља пуковника г. Дурбешића, изасланика Њ. Св. Патријарха епископа г. Дионисија, претставника Београдске општине градског већника г. Милана Костића, претставника великог броја ратничких, националних и хуманих друштава. Госте је поздравио претседник Удружења г. Живко Јоксимовић, домаћин славе.

Слава Удружења удовица погинулих и умрлих свештеника

Удружење удовица погинулих и умрлих свештеника прославило је своју славу, Покров Богородичин, 14 октобра у својим просторијама у Светосавској улици бр. 35, уз присуство епископа г. Дионисија, изасланика Претседника Београдске општине г. Ђорђа Попаре и изасланика свештеничког удружења.

Том приликом су послали Удружењу свој прилог Њ. В. Краљ Петар II и Претседник Београдске општине г. Влада Илић.

Ђаци загребачке Средње техничке школе у Београду

Загребачке школе у последњих неколико месеци врло често су чиниле излете до Београда и у свакој прилици свима се, на иницијативу претседника г. Владе Илића, излазило у сусрет, предузимало се све да им се боравак у престоници учини пријатним и да одавде понесу што пријатније успомене.

Државна средња техничка школа из Загреба посетила је Београд са једном групом од преко 80 ученика, под вођством директора инж. г. Шаја и професора г.г. д-р Владе Престинија, инж. Александра Валентековића и инж. Крајновића.

Претседник г. Вл. Илић изразио је жељу да загребачки ђаци са својим наставницима буду гости Општине на вечери која им је приређена у хотелу „Бристол". Г. Претседника је на овој вечери заступао већник г. Миливоје Благојевић, адвокат.

У најлепшем расположењу уз узајамне поздраве Београду и Загребу, протекло је ово вече, пуно омладинске веселости и живахности. Неколико ученика, из разних крајева, изразили су захвалност претседнику г. Илићу на овако лепом пријему, па су то уредили и г.г. директор и наставници.

На крају упућен је Претседнику г. Илићу следећи телеграм, потписан од свих наставника и ђака:

„Омладина државне средње техничке школе у Загребу са својим директором г. инж. Д. Шајем и професорским зборм од срца захваљује на топлом пријему у Београду и усхићена утисцима у Београду и на Опленцу увјерена је да ће ови дани остати неизбрисиво у успомени омладине, а на добро и будућу бољу будућност југословенске мисли и наше красне уједињене отаџбине Краљевине Југославије са својим Младим Краљем Њ. В. Петром II.

Да живи Краљевски Дом и уједињена домовина Краљевина Југославија и Београдска општина. — Живели.

Нова зграда Поштанске штедионице

Београд је добио још једну нову монументалну палату. На комплексу земљишта око цркве Св. Марка, у улици Краља Александра, подигнута је нова зграда Поштанске штедионице и освећена 10 октобра т. г. Рад је већ почео у тој згради. Сва одељења су пресељена из палате „Москва", где се досад налазила Поштанска штедионица.

Зграда је масивна, од гранита и армираног бетона. Унутрашње просторије су велике, врло удобне, модерно уређене, иако без икаквог нарочитог луксуза. Искоришћена су искуства других сличних завода и инсталирана најмодернија постројења за олакшање и брзо свршавање најпречег посла. Има 32 шалтера за публику. Уведене техничке новине убрзаће рад са публиком троструко.

Грађење ове палате отпочело је пре три и по године. Цела изградња стаје 44 милиона динара.

Поред просторија за рад у новој згради постоје и нарочите просторије за удружење чиновника Поштанске штедионице, за њихову стручну школу и мензу.

Приликом освећења зграде, генерални директор Поштанске штедионице г. д-р Милорад Недељковић одржао је кратак говор у коме је истакао развој и напредак ове установе. За 15 година свога рада, ово је постао неоспорно највећи новчани завод Југославије, — истакао је г. Недељковић — са годишњим прометом од око 3 милијарде динара, са преко 500.000 улагача, преко милијарду и 300 милиона динара улога. Број чековних рачуна износи преко 27.000 са преко милијарду 800 милиона динара улога. Просечан улог на штедњу износи нешто преко 2.000 дин., што значи да су улагачи сиромашни и мали људи. Поред грађана из свих редова у земљи, међу улагачима има и велики број исељеника на свима континентима. Штедионица одржава најприснији везе с нашим исељеницима, даје им сва потребна обавештења и чува брижљиво њихове уштеђевине.

Изложба „Три године владе д-р Милана Стојадиновића“

У павиљону „Цвијете Зузорић“ отворена је 2 октобра т. г. интересантна графичка изложба „Три године владе д-р Милана Стојадиновића“, на којој су приказани — графиконима, сликама, статистичким подацима, карактеристичним изводима из говора Претсједника владе и Министара, владиних програма и одлука, исечцима из домаће и стране штампе и другим документима — прегледно и убједљиво резултати трогодишњег рада владе г. д-р Милана Стојадиновића, његове унутрашње и иностране политике и циљеви ка којима тежи. Изложба је распоређена у двје сале.

Г. д-р Милан Стојадиновић пушта у покрет нова металуршка постројења у Зеници.

У великој сали, препуној угледних гостију, изложбу је отворио шеф Централног пресбироа г. д-р Коста Луковић једним једгровитим говором у коме је истакао сврху изложбе и изнео резултате трогодишњег рада владе, од 24 јуна 1935 до данас. Истакао је да је за време владе г. д-р Стојадиновића савладана политичка и економска криза у земљи. Претсједник владе г. д-р М. Стојадиновић је створио јединствену странку од партија на које се влада наслањала и тиме ударио основ за нормалан живот Југославије. Та је странка одмах показала снагу и на сенатским и на општинским изборима, добивши огромну већину какву раније није добивала ниједна странка.

После мира у земљи, г. д-р М. Стојадиновић је — рекао је даље г. Луковић — остварио мир и на границама. Његова спољна политика обележила је такође ново доба нашег државног живота, и донела нам еманципацију, сигурност и мир.

„Југославија данас, по једној лепој фигури свога Претсједника владе, не плови више као мала барка

У павиљону „Цвијете Зузорић“ отворена је 2 октобра т. г. интересантна графичка изложба „Три године владе д-р Милана Стојадиновића“, на којој су приказани — графиконима, сликама, статистичким подацима, карактеристичним изводима из говора Претсједника владе и Министара, владиних програма и одлука, исечцима из домаће и стране штампе и другим документима — прегледно и убједљиво резултати трогодишњег рада владе г. д-р Милана Стојадиновића, његове унутрашње и иностране политике и циљеви ка којима тежи. Изложба је распоређена у двје сале.

У великој сали, препуној угледних гостију, изложбу је отворио шеф Централног пресбироа г. д-р Коста Луковић једним једгровитим говором у коме је истакао сврху изложбе и изнео резултате трогодишњег рада владе, од 24 јуна 1935 до данас. Истакао је да је за време владе г. д-р Стојадиновића савладана политичка и економска криза у земљи. Претсједник владе г. д-р М. Стојадиновић је створио јединствену странку од партија на које се влада наслањала и тиме ударио основ за нормалан живот Југославије. Та је странка одмах показала снагу и на сенатским и на општинским изборима, добивши огромну већину какву раније није добивала ниједна странка.

После мира у земљи, г. д-р М. Стојадиновић је — рекао је даље г. Луковић — остварио мир и на границама. Његова спољна политика обележила је такође ново доба нашег државног живота, и донела нам еманципацију, сигурност и мир.

„Југославија данас, по једној лепој фигури свога Претсједника владе, не плови више као мала барка

Даље је г. Луковић оцртао успехе г. д-р Милана Стојадиновића на привредном подизању земље, истакавши огромне помоћи које је осигурао земљорадницима, трговцима, индустријалцима, занатлијама, чиновницима, инвалидима, приватним намештеницима, радницима. Истакао је огроман напредак нашег рударства, велике јавне радове, снабдевање војске најмодернијим

Г. д-р Милан Стојадиновић са господом, у пратњи шефа Централног пресбироа г. д-р Косте Луковића, разгледа изложбу

наоружањем, акцију у корист народног здравља, огроман полет у народној просвети, преокрет у нашем културном животу стварањем великих институција за највишу културу и научни рад.

годишњи план владе. Планом се предвиђа: милијарду и по за земаљску одбрану, милијарду и по за нове железнице, пола милијарде за исушивање земљишта и две милијарде за нове друмове.

У великој сали графикони и слике показују трогодишњи рад владе по ресорима. Свуда се подвлачи разлика између стања у земљи какво је затекао г. д-р Милан Стојадиновић када је образовао владу и данашњег времена. Нарочито пада у очи симболична слика стављања у покрет постројења у Зеници: Г. д-р Милан Стојадиновић пушта у покрет нова металуршка постројења у Зеници, а на супротној страни од њега пуше се фабрички димњаци, јуре локомотиве, раде мотори. Јединствена слика привредног напретка земље под управом г. д-р Стојадиновића.

Приказујући унутрашњу политику, организатори изложбе изложили су фотографије најзначајнијих догађаја из те политике: Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић на говорници у Народној скупштини, на конгресу Југословенске радикалне заједнице, при дефилеу чланова Југораса, разне занимљиве слике које приказују срдачан и непосредан контакт г. д-р М. Стојадиновића са народом, графичке карте које показују победе владе на општинским и сенатским изборима по бановинама.

У одељку који илуструје спољну политику падале су у очи нарочито две географске карте наше земље: На једној је приказано стање из 1935, где је наш народ, као војник, стајао у пуној ратној спреми, а на њега је више наших суседа иза границе уперило пушке; на другој је приказано данашње стање, где наш

Пошто је завршен говор г. д-р Лукозића и отворена изложба, Претседник владе, у пратњи Министара и осталих гостију, прегледао је пажљиво целу изложбу.

Испред велике сале преко целог зида истакнута је карта Југославије, на којој су фотографије главнијих градова, индустријских средишта и значајнијих места. На њој је у цифрама приказан нови шесто-

народ мирно оре, а иза граница суседи су одложили пушке, неки су нам пружили и пријатељски руке, а други се баве својим привредним пословима. Остале слике приказују г. д-р Милана Стојадиновића на разним састанцима са претставницима страних држава. Једна фотографија приказује га како ставља свој потпис на један међународни уговор, а поред ње је објашњење да је г. д-р Стојадиновић као министар

иностраних дела потписао читав низ међународних уговора и конвенција и три пакта о пријатељству, осигуравајући на тај начин границе, појачавајући извоз из земље и проширујући круг пријатеља Југославије.

Привредна обнова земље заузела је нарочито лепо место и приказана објективно, изразито и прегледно. Илустровани су резултати реформи у државним финансијама, који су допринели да се ликвидира дефицит из ранијих година и покаже, први пут после 1931/32 г., активан салдо; државни приходи су знатно порасли, и налазе се у сталном порасту, иако су многи непосредни порези смањени и многе дажбине укинуте. Приказан је пораст улога на штедњу, скок државних папира, стање државних финансија према завршним рачунима итд. Приказано је и пуштање у рад државне ковнице металног новца, која ће донети земљи знатне привредне користи. Илустрован је напредак наше спољне трговине приказивањем нових међународних пијаца за наш извоз и вишкова из којих се види да је наш биланс плаћања био пасиван 1935 године за 164 милиона, а 1937 активан за 1.200 милиона динара.

У индустријском делу приказан је београдски сајам, постројења у Зеници, Бору, карта на којој су обележена места у басену од Зенице до Сарајева где се подижу велика индустријска предузећа „која ће бити наш Рур, центар железне индустрије и основица народне одбране" — према речима г. д-р М. Стојадиновића, које су уписане испод те карте.

У одељку за шумарство приказано је шта је учињено на пошумљавању голети и заштити шума, на искоришћавању шумске производње. Приказано је повећање извоза дрвета, оживљавање трговине дрветом, индустрија бродоградње у Југославији.

Нарочито је интересантан и сликовито приказан напредак пољопривреде за време ове владе. Један графикон приказује шта је све г. д-р Стојадиновић учинио за земљорадника. **Смањио му порезу:** на приход за 10%, земљарину за 33%, продужио рок плаћања дужне порезе; **раздужио га:** смањио му дугове за 40%, а код сиромашних за 50%, укупни сељачки дугови смањени су за две милијарде 700 милиона динара или за половину целокупног нашег повћаног оптицаја, држава је за то допринела једну милијарду, камата је смањена на 4 и по %; **привредно га подигао:** подигнута је цена земљорадничким производима склапањем повољних уговора са иностранством и регулисањем трговине, сељаку су отворени кредити код Народне и Аграрне банке, дато је 220 милиона дин. за силосе, реорганизовано је целокупно задругарство, смањен је број трговинских посредника. Једном речи, учињено је да је земљорадња постала рентабилан посао. Друге слике приказују пораст благостања код земљорадника, скок цена пшенице, оживљавање пољопривреде итд. Карактеристична је слика г. д-р Милана Стојадиновића како показује на један нови силос и каже: „...Не дам да се наше жито продаје у бесцење...." Исто тако су интересантне слике које га приказују са сељацима.

Изразито и лепо су приказани и јавни радови. Један графикон приказује распоред кредита за јавне

радове из зајма од четири милијарде динара по бановинама. Особиту пажњу су привлачили модели моста на Тари, државне кратковалосне радиостанице, др-

жавне штампарије и фабричких постројења у Зеници. Једна карта приказује мрежу модерних путева који су у изградњи, друга обележава број места у Хрватској и Далмацији која су добила воду за време ове владе, трећа приказује нове електричне централе. Поједине фотографије приказују: нови аутомобилски друм Београд — Нови Сад, грађевину модерног пута Љубљана — Краљ, изградњу модерног пристаништа у Београду, исушивање леве обале Саве код Београда.

У одељку за саобраћај приказан је рад на изграђивању нових железничких пруга, као и на појачању паробродских линија. Нарочито је активно рађено на изграђивању нових веза са суседним земљама, као и приликом подизања нових друмова. У духу балканске сарадње, отворена је прва балканска пловидбена линија Сушак — Константца. То је илустровано лепом сликом парода, који плови морем, а на слици је на згодан начин уцртан цео пут тога парода са свима важнијим пристаништима. Један графикон приказује нове железничке пруге, које су предане саобраћају за владе г. д-р М. Стојадиновића: Београд — Паичево, Велес — Прилеп, Косово Поље — Пећ, Копривница — Вараждин, Билеће — Никшић. Изложена је и железничка карта Југославије, на којој су уцртане и пруге у грађењу. Изграђено је за три године преко 300 клм. нових пруга, а у раду се налази још 900 клм. Све ће се ове пруге завршити у шестогодишњем владином привредном плану. Укупно ће се утрошити на грађење пруга око две милијарде динара.

Једна успела фотографија приказује композицију моторног воза Београд — Дубровник, који је израђен у домаћим радионицама, за време ове владе. Други графикон показује да се у 1937 години превезло 15 милиона путника више него 1934 г. Једна карта приказује нове ваздушне линије које су отворене за последње три године. Југословенска крила данас везују директно Југославију са Румунијом, Бугарском, Грчком, Албанијом, Италијом, Чехословачком, Немачком.

Приликом приказа поштанско-телеграфске службе истакнут је стални пораст поштанских прихода, нагли развитак радиографије и пораст броја радиопретплатника; једна слика приказује нове аутоматске телефонске централе, а испод ње пише да је за побољшање телефонског саобраћаја учињено за последње три године више него за десет година раније; друга слика илуструје успостављање директне телеграфске везе Београд — Париз, која везује Балкан са Америком, полагањем подморског кабла Игало — Тунис — Марсељ 1937 г.

Нарочиту пажњу је привлачило одељење које илуструје рад на војној одбрани земље. Ту су изложене лепе фотографије Њ. В. Краља Петра II како се рукује са претседником владе г. д-р М. Стојадиновићем, Њ. Кр. Вис. Кнеза-Намесника Павла на коњу, приликом ревија трупа на Бањици; једна слика приказује пуштање у море првих ратних бродова изграђених у нашем бродоградилишту, — „Загреб" и „Љубљана" — који су пуштени 30 марта и 28 јуна 1938 г.; следеће слике приказују најмодерније наоружање наше војске и разне занимљиве сцене из војног живота.

Илустровани су главни моменти из владиних напора да се војска подигне на што виши степен техничке опреме и бојне готовости. Целокупна војна сила снабдевена је најмодернијим наоружањем и муницијом. Предузето је утврђивање наших граничних фронтова, проширење постојећих и подизање нових фабрика за војне потребе, обезбеђење потребних сировина итд. Нарочито је истакнут значајан напредак наше аеропланске индустрије, чиме се ова грана војне одбране у многоме еманципује од иностранства. Ова еманципација од иностранства извођена је у свима гранама војне индустрије, не само непосредно, него и целокупне наше индустрије која служи војним потребама. Нарочито је у том погледу важна металургијска индустрија, чији је напредак већ приказан у другим одељењима.

Исто тако живо и прегледно приказан је напредак у ресору народног здравља и социјалне политике. Ту су истакнуте слике нових болничких зграда и зграда социјалног старања.

У ресору Министарства просвете приказани је плодан и разноврстан рад. Једна слика приказује г. д-р М. Стојадиновића како полаже темељац камен нове гимназије у Приштини, друга како потписује повељу за темеље нове гимназије у Требињу; остале слике приказују нове школске зграде, удобне и лепе; две географске карте Југославије илуструју подизање нових гимназија и развој средњих школа уопште за последње три године.

Приказан је затим рад на физичком васпитању народа (једна слика приказује г .д-р М. Стојадиновића како дарује заставу соколском друштву у Високом) и законодавни рад за последње три године.

За нас је од особитог интереса графички приказ урбанистичког напретка Београда за последње три године. У 1935 години подигнуто је 312 зграда у вредности од 93,572.000 дин., у 1936 г. 291 зграда у вредности од 106,382,500 дин., у 1937 г. 333 зграда у вредности од 128,233.200 дин.

За цело време док је била отворена, од 2 до 14 октобра, изложбу је посећивао свакодневно велики број грађана, и из Београда и из унутрашњости. Изложбу су посетили и многи угледни претставници страних држава, између осталих и немачки министар привреде г. д-р Функ, који се тих дана бавио у Београду и разгледао изложбу баш на сам дан отварања у друштву са немачким послаником на нашем Двору г. фон Хереном.

Павиљон „Цвијете Зузорић", где се приређују многе значајне и популарне изложбе, није никад био овако пун као за време ове изложбе. Све сале су биле пуне посетилаца, тако да се често тешко могло кретати кроз њих. Нарочито последњег дана, 14 октобра, дошао је велики број посетилаца из унутрашњости. Пошто сви нису стигли на време да прегледају изложбу, изложбене сале су остале отворене и дубоко у ноћ.

Из Београда је ова изложба пренесена у многе веће градове у унутрашњости, и свуда је наишла на велико интересовање.

Други међубалкански конгрес за заштиту деце у Београду

Месец октобар био је ове године од великог значаја за рад дечје заштите у нашој земљи и у осталим земљама Балканског Полуострва. Други међубалкански конгрес, који се ове године одржао у нашој Престоници у Београду од 1—7 октобра, окупио је еминентне претставнике и научне раднике на заштити деце из свих балканских земаља, из Француске, Немачке, Италије и других европских земаља. На програму конгреса било је питање заштите деце на селу и васпитање медицинско-социјално: особља.

словенске уније за заштиту деце и угледних личности, — један шпалир деце из Градског дечјег дома и других београдских установа, која су одушевљено клицала својој Високој заштитници. Двоје малишана предали су Њ. В. Краљици букете цвећа.

Свечаном отварању конгреса присуствовали су: Њ. Св. Патријарх Гаврило са епископима, Министар социјалне политике и народног здравља г. Драгиша Цветковић, Претседник Београдске општине г. Влада Илић са градским већницима, стране делегације и

Долазак Њ. В. Краљице Марије на свечану седницу II међубалканског конгреса за заштиту деце.

Свечана седница конгреса одржана је 2 октобра у 11 часова у великој сали Коларчевог универзитета.

Њ. В. Краљица Марија, Висока заштитница Југословенске уније за заштиту деце и почасна претседница Другог међубалканског конгреса, почаствовала је ову свечаност Својом високом посетом. Њ. В. Краљицу Марију дочекао је, поред претставника Југословенске уније за заштиту деце, посланици свих држава које су учествовале на овом конгресу.

Претседница Југословенске уније за заштиту деце г-ђа **Анастасија Спасић** отворила је конгрес овим говором:

„Дубоко сам захвална Њ. В. Краљици Марији, узвишеној заштитници све наше деце, на њеном при-

суству, Њ. Св. Патријарху, и свим пријатељима Уније за заштиту деце.

По високом налогу, и у име Њ. В. Југословенске Краљице, наше Високе покровитељице, имам част да отворим Други балкански конгрес за заштиту деце. — Џон Раскин, велики енглески естета, рекао је да нема лепше боје од руменила са дечјих образа. Томе бих још додала да нема лепше песме и захвалније провођењу него што је песма деце заштићене, весеље и радосне. Међутим чак и у нормалним приликама сва деца нису довољно заштићена и зато људи и жене од срца, с друштвеном свешћу, бацили су се одлучно на посао да би створили, кроз јединство свих снага, боље услове за живот деце вароши и села. Припремајући овај конгрес, овај Балкански конгрес за заштиту деце, ми, балкански народи, манифестујемо своју солидарност и своју одлучност да организујемо једну заштиту, потпуну здравствену и моралну, деци којој прети опасност. У уверењу да ће се програм и жеље балканских унија за заштиту деце спровести у дело на добро све балканске деце градова и села, ја поздрављам све чланове конгреса."

за заштиту деце г. д-р Александар Костић одржао је кратак пригодан говор.

ПРЕТСЕДНИК БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ Г. ВЛАДА ИЛИЋ О УСПЕШНОЈ ЗАШТИТИ ДЕЦЕ У БЕОГРАДУ.

Затим је говорио Претседник Београдске општине г. **Влада Илић** који је, рекао:

„Ваше Величанство,

Ваше Краљевско Височанство,

Ваша Светости,

Господо Министри,

Господо претстављаци Друштва Народа,

Господо претстављаци Међународне уније за заштиту деце,

Госпође и господо делегати Националних савеза за дечју заштиту балканских земаља,

Београду, престоници Југославије, указана је ретка част тиме што се у његовој средини одржава Други балкански конгрес за заштиту деце и проширена ме-

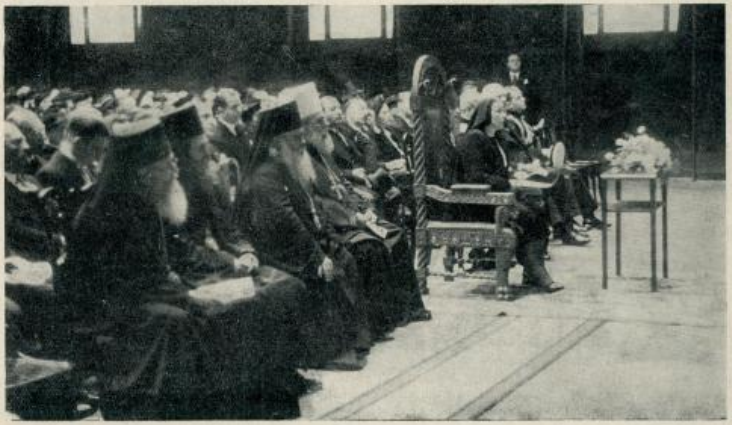

Њ. В. Краљица Марија на свечаној седници II међубалканског конгреса за заштиту деце. Лево Њ. Св. Патријарх Гаврило

Затим је узео реч Министар социјалне политике и народног здравља г. **Драгиша Цветковић**, који је, између осталог, рекао: „Краљевска влада схватила је проблем заштите сеоске деце као једно од најважнијих социјалних и најактуелнијих питања у нашој земљи, па је преузела низ целисходних мера. Овим мерама и реформама држава посредно ради на остварењу проблема, утичући да се повећа економско благостање и јавно просвећивање сеоског становништва."

Декан медицинског факултета и претседник Комитета за организацију Другог балканског конгреса

њународна изложба дечје заштите. Као претседник Београдске општине ја вам из свег срца благодарим на овој лаској одлуци и мислим да ћу најбоље одговорити својој данашњој мисији ако вам у најкраћим потезима истакнем шта је Београд последњих година урадио на пољу дечје заштите.

И Београдска општина, попут других европских престоница, ставила је проблем дечје заштите на завидно место у своме програму рада, дајући својој активности на томе пољу све пуније замаха. Тежња је наша да се ова спасилачка акција из дана у дан све више шири и да стаи под окриље што већи

број деце, угрожене било у материјалном, било у здравственом или моралном погледу.

Данас је око шест и по хиљада београдске сиромашне деце под социјалном заштитом Београдске општине, а преко четрдесет хиљада београдске деце налази се под здравственом заштитом наше санитетске службе. Стојећи на принципу, да се дечја заштита може најуспешније спровести кроз заштиту породице, Београдска општина покаже све социјално и здравствено угрожене породице са децом. Више од четири и по хиљаде породица са децом исхрањивано је, преко хиљаду породица помогнуто са огревом, преко хиљаду са одевањем деце итд.

претседник међународне Уније за заштиту деце, г. Телен, претставник бироа рада у Женеви, г. Качули, секретар Албанског посланства, професор С. Ватев у име Бугарске, д-р Сароуглу, делегат Грчке, Мехмед-Али Сандактар, директор заштите деце у Турској, госпођа Георгију у име Румуније, професор г. Рот у име Немачке, госпођа Елиан Бро, шеф дечје заштите у француској, секретар енглеског посланства г. Гаран, г. Роберт Џеје из Америке, маркиза Медичи дел Вашело у име Италије и аташе за штампу пољског посланства г. Сједлицки.

Претседник конгресног одбора г. д-р Костић закључио је свечани састанак. Њ. В. Краљица Марија

Претседник Београдске општине г Влада Илић говори на свечаној седници II међубалканског конгреса за заштиту деце.

Оно што ми нарочито испуњава душу радошћу, то је факат, да сам дечју смртност у Београду последњих година смањили на половину. Овако велики успех на смањењу дечје смртности у нашој Престоници резултат је не само наведене социјално-здравствене дечје заштите, него и свих комунално урбанистичких старања Београдске општине скупа, почев од изградње града, калдрме, водовода, хигијенских станова, па до подизања хигијенске културе ширих слојева београдског грађанства.

На томе пољу урађено је до сада доста и одговорни радници на јавној дечјој заштити могу бити тиме поносни. Мени је особито пријатно да констатујем исто тако задовољавајуће стање са оним што је последњих година урађено за осталу децу Балкана у другим балканским земљама.

Благодарећи вам на овако значајним манифестацијама љубави према деци Балкана, ја вам, господо научници и борци за бољи живот балканске деце, желим од свег срца успешан и срећан рад."

* * *

Своје поздраве конгресу са неколико речи упутили су затим поједини делегати и то: г.г. Ван Нотен, напустила је са својом пратњом Коларчев универзитет срдачно поздрављена.

Радне седнице конгреса одржане су у дворанама Трговачке коморе. Од референата нан балканских земаља запажена су предавања г. д-р Тантлера директора медицинске и санитетске службе у Амстердаму, госпође Елиане Бро, шефа дечје заштите у Француској.

Рад конгреса био је врло интензиван и документован са много интересантних података, пошто је сарађивао велики број референата из свих балканских земаља. О дужностима сеоских општина на раду заштите деце реферисао је г. Слободан Видаковић, генерални секретар Југословенске уније за заштиту деце. О улози здравствених општина за здравствену заштиту сеоске деце у Југославији реферисао је г. д-р Угљеша Давидовић, директор Одељења за социјално и здравствено старање града Београда. О установама за збрињавање градске деце на селима реферисала је госпођа д-р Марија Гајић, шеф Централног уреда за заштиту деце, приватне иницијативе и другим разним проблемима који су важни за живот сеоске деце и васпитање социјално-медицинског особља. Утврђено је да је смртност деце у балканским земљама огромна. Тако умире на 1000 живо рођене деце у првој години живота:

у Грчкој 112, у Бугарској 131, у Југославији 150, у Румунији 182 детета. Ова се смртност односи на раздобље од 1931—1935 године. Становништво ових земаља састоји се према својој социјалној структури превасходно од земљорадника, према томе је и смртност сеоске деце највећа. Стога је неопходно потребно да заштита деце свих ових земаља посвети велику пажњу заштити све сеоске деце. У том смислу донете су и резолуције овог конгреса које захтевају да превасходно треба радити на томе да се подигне здравствени, културни и економски ниво села у балканским земљама. Сем тога захтева се да се што већа пажња посвети школовању потребног особља почевши од лекара, заштитних сестара, дечјих неговатељица па све до бабица.

Учесници конгреса посетили су гроб Краља Александра I Ујединитеља на Опленцу, гроб Незнаног јунака на Авали. Овом приликом положили су страни делегати венце. За учеснике приређен је банкет код „Паласа" на који их је позвао у име града Београда и већа Претседник Београдске општине г. Влада Илић. На банкету поздравио је учеснике у име г. Владе Илића г. д-р Тихомир Симић, професор универзитета и градски већник. На овом банкету нагласио је између осталих говорника г. Ван Нотен, претседник међународне уније и г. Радеф, претставник града Софије, значајан рад Београдске општине на раду дечје заштите и напоре око подизања савремених институција за збрињавање деце. — Последњи дани конгреса били су посвећени разгледању институција дечје заштите у Београду.

Југословенска унија за заштиту деце — на челу са својом неуморном претседницом г-ђом Анастасијом Спасић, главним одбором и конгресним одбором — уложила је много труда за организацију овог конгреса и издала је, у заједници са унијама других балканских земаља и Међународном унијом у Женеви, књигу реферата овог конгреса на француском и немачком језику. Ово издање служи као документација стања и рада балканских земаља за стручњаке на пољу дечје заштите широм целог света.

Међународна изложба дечје заштите у Београду

У вези са радом II Међубалканског конгреса дечје заштите отворена је 1 октобра Међународна изложба дечје заштите на Сајмишту, која је трајала до 25 октобра. Ову Међународну изложбу — прву своје врсте у Европи, — отворио је Министар Социјалне политике и народног здравља г. Драгиша Цветковић. Свечаности су присуствовали изасланик Његовог Величанства Краља Петра II пуковник г. Антон Кокаљ, Од стране Његове Светости Патријарха био је присутан Епископ г. Дионисије. У име града Београда присуствовао је Претседник Београдске општине г. Влада Илић са већницима.

Изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Кокаљ, Министар социјалне политике и народног здравља г. Драгиша Цветковић и претседник Београдске општине г. Влада Илић (у средини стоји) на свечаном отварању Међународне изложбе дечје заштите у Спасићевом повиљону на Сајмишту

Били су присутни и посланици балканских држава, — грчки, турски и бугарски — и пољски и чехословачки посланик, ректор београдског универзитета, представници Лекарске коморе, страни делегати који су дошли на Други међународни конгрес за заштиту деце, као и многи други угледни гости.

У великој дворани задужбине Николе Спасића, чији су зидови били покривени огромним мапама, на којима је графички изражено стање дечје заштите у балканским земљама, у 3 часа по подне обављено је отварање Међународне изложбе. Први је узео реч декан Медицинског факултета г. Проф. д-р Александар Костић, претседник Конгресног одбора, и истакао значај заштите деце и потребу овакве Међународне изложбе.

Министар соц. политике и народног здравља г. Драгиша Цветковић, отварајући изложбу, рекао је између осталог;

је смештена изложба балканских земаља. У средишту павиљона смештени су графикони који показују здравствену статистику балканских земаља, рад на заштити деце у овим земљама и компарацију стања демографије и здравствене статистике у балканским земљама са стањем у другим културним и напредним земљама у Европи.

Уметнички део ове изложбе извео је г. Михајло Петров, академски сликар. У овом павиљону смештене су и изложбе Бугарске, Турске, Грчке, одељење Међународне уније за заштиту деце и Међународног бироа рада и Друштва народа, као и изложба трпеза Њ. В. Краљице Марије.

У павиљону бр. 2 смештена је изложба Београдске општине, Београдске секције Уније за заштиту деце, града Загреба и Љубљане, Драваске секције Уније за заштиту деце, и Државне дечје заштите са Савском бановином.

Један део изложбеног одељења Београдске општине на Међународној изложби дечје заштите.

„Заштита деце, тако свестрано приказана на овој изложби, постала је данас један од најважнијих задатака савремене социјалне политике. Сасвим је природно да се држава данас нарочито интересује за нове генерације и неопходно је потребно да она на себе прими бригу за њихов морални и физички развитак. Обезбеђујући повољне услове за подизање нових генерација, држава испуњава не само једну хуману дужност, већ она осигурава и бољу будућност своме народу. — Високо покровитељство Њ. В. Краља и почасно Претседништво Њ. В. Краљице, као и потпора пружена од стране, Краљевске владе, даје нам најбољи доказ коју пажњу Југославија поклања питању заштите деце."

Присутни су затим обишли изложбене павиљоне. Прво су разгледали павиљон **Николе Спасића**, у коме

У ванредно успелом одељењу изложбе Београдске општине приказана је на уметнички израђеним графиконима здравствена статистика града Београда за последњих 10 година. Исто тако приказани су резултати рада дечје заштите града Београда. Нарочиту пажњу привукли су графикони који показују с једне стране урбанистичко изграђивање наше престонице, а с друге стране огромно опадање дечје смртности. Тако је последњих година изградила Београдска општина 24 хигијенске основне школе са 260 учионица, пошумљено је 834 хектара земљишта, изграђено је 27 игралишта, уређено је 18 паркова, изграђено је 107.000 метара канализације итд. У том раздобљу од 1929—1937 год. опала је смртност одојчади за 48,1%, смртност деце од 1 до 5 године старости за 31,5%, а смртност деце

од 6 до 10 година за 58,1%. Према томе, у Београду смањена је дечја смртност, за последњих десет година, за 50%. Врло су интересантни графикони о смртности деце по кварговима који поновно документују да је смртност деце зависна од социјално-економске структуре средине. Док је смртност у асанираним и савремено изграђеним кварговима минимална и може да се упореди са резултатима културних средишта запада, дечја је смртност на пример у IX кварту (познатој Јатаган-мали) још увек огромна. Из других графикона који показују рад града Београда на дечјој заштити види се да је 1937 год. било под социјалном или здравственом заштитом 47.500 београдске деце. Живот заштићене београдске деце приказан је на врло успелим фотографијама и фотомонтажама. Детаљно је приказан живот деце у Градском дому дечје заштите, чија је макета смештена у средишту изложбе.

Изложбе Француске, Енглеске, Америке и Немачке смештене су у павиљону број 1. Врло интересантне и успеле изложбе Чехословачке и Италије смештене су у својим националним павиљонима на сајмишту. Сви одељци појединих земаља на оригиналан начин документовано су изнели колико пажње посвећује савремено друштво одгоју детета.

Њено В. Краљица Марија, висока заштитница Југословенске уније за заштиту деце, посетила је међународну изложбу дечје заштите на Београдском сајмишту. За ову изложбу интересовали су се и Краљевски намесници гг. д-р Раденко Станковић и д-р Иван Перовић.

Изложба је одлично успела и била је посећена од више десетина хиљада посетилаца.

Годишња скупштина Савеза здравствених задруга

Годишња скупштина Савеза здравствених задруга одржана је 16 октобра т. г. у 9 часова пре подне у сали набављачких задруга у Поенкарејој ул. бр. 21. Београдску општину заступао је г. д-р Велимир Михаиловић, градски већник.

Скупштину је отворио Претседник г. д-р Прохаска и поздравио Краљевог изасланика, изасланика Министра социјалне политике и народног здравља, изасланика Претседника Општине града Београда, као и све остале многобројне изасланике.

Г. д-р Прохаска је са неколико бираних и топлих речи захвалио Њ. В. Краљу Петру II на интересовању и сталном старању за ствар задругарства. Потом захваљује Господину Министру социјалне политике и народног здравља на потпомагању идеје задругарства и новчаној помоћи. Био је врло дирљив моменат, када је поздравио са пуно поштовања, топлим и искреним речима најстаријег задругара у земљи г. Главинића, министра у пен. Овај поздрав изазвао је буру одушевљења и спонтане изливе симпатија према уваженој старини г. Главинићу.

Већина изасланика је поздравила годишњу скупштину са много лепих жеља за будући рад здравствених задруга, подвлачећи уз то досадашњи успешан и користан рад здрав. задруга за народ и државу.

После поздрава претседник г. д-р Прохаска говорио је о значајном раду здрав. задруга на унапређењу народног здравља и великој делатности на културном и просветном пољу. Констатује да је врло много до сада урађено, али исто тако да има још много да се ради. После овога говора прешло се на дневни ред.

У Предграђу Петра Мркоњића подиже се Дом културе

Друштво за подизање Предграђа Петра Мркоњића ради марљиво на унапређењу овог краја. Београдска општина, а нарочито садашња управа са г. Владом Илићем на челу, изашла је у сусрет сиромашним становницима овога предграђа и увела им осветљење, водовод и изградила калдрму. Али становници предграђа, нако живе у Београду, далеко су од београдских културних установа. Заморени радом и заузети својим бригама они не могу да искористе ни позориште ни Коларчев универзитет.

Зато је Друштво за подизање овог предграђа повело акцију још пре десет година да се у овом крају изгради Дом културе, где ће бити смештене све културне и националне установе овога краја и одакле ће врачити просвета по целом предграђу. Сакупљен је новац и купљено земљиште, сакупљен је затим, највише добровољним прилозима у натури, материјал за градњу зграде. Београдске циглане су дале циглу. И Претседник Општине г. Влада Илић приложио је хиљаду динара и пет хиљада цигала.

16 октобра освећен је камен темељац за овај Дом. Овој лепој свечаности, на којој се искупио велики број становника овог предграђа присуствовао је и претставник Београдске општине градски већник проф. г. Милорад Симовић, који је бираним речима истакао значај ове културне установе и одао признање становницима овог краја на овако великој љубави према просвети и снажној вољи и способности да своје племените намере приведу у дело.

Претседник Одбора за подизање Дома г. Ђорђе Станишић, молер, поздравио је госте и једгровитим и јасним реченицама изнео побуде које су руководиле становнике овог краја да приступе подизању Дома културе. Рекао је да тај дом треба да буде за овај крај Коларчев универзитет, Народно позориште и школа и за децу и за одрасле. У овај дом моћи ће становници овог краја, нако уморни после дневног посла, да навраћају увече, јер им је близо и моћи ће у њему много користи да науче.

Захваљује свима дародавцима који су својим прилозима омогућили да се приступи овом корисном послу и нада се да ће се и у будуће одазивати добри и племенити људи апелу претставника овога краја и да ће омогућити да се започети посао заврши. Њихова помоћ улиће грађанима овог краја нову вољу и снагу за културну саморадњу — завршио је г. Станишић.

Комунална хроника

Посета загребачких градских већника Претседнику и Градском већу града Београда

Једна група загребачких градских већника и привредника, под вођством претседника Загребачке општине г. д-р Теодора Пеничића, боравила је у току октобра у Београду неколико дана.

Претседник Београдске општине г. Влада Илић хтео је да искористи ову прилику да се градски већници београдски упознају са својим колегама из Загреба, па је у малом салону хотела „Српски Краљ" приредио банкет, на који су позвани и сви већници Београдске општине. Велики број већника одазвао се позиву. Пошто је г. Илић био спречен у последњем моменту важним послом, на банкету га је заступао г. Љуба Гођевац, градски већник.

Министар трговине и индустрије г. Кабалин увеличао је својим присуством овај интимни састанак загребачких и београдских градских већника и привредника.

Г. Гођевац је, за време вечере, поздравио загребачке госте у једној краћој здравици. Пошто је извињио г. Владу Илића, који је био спречен неодложним послом, г. Гођевац је изразио задовољство београдских већника што могу са својим колегама да изменјају мисли у једној пријатељској атмосфери. Затим је истакао жељу да узајамне посете загребачких и београдских већника буду што чешће. Наздрављајући Загребу, његовом симпатичном градоначелнику г. д-р Пеничићу и градским већницима, г. Гођевац их је замолио да један део своје велике љубави према граду Загребу резервишу за заједничку престоницу Београд.

После тога прочитан је поздравни говор Претседника г. Владе Илића:

Искрено и дубоко сам захвалан своме колеги из Загреба, г. д-р Пејичићу, што ме је приликом садашње своје посете Београду двоструко обрадовао. Прву радост причинио ми је својом посетом, која ми је увек драга и пријатна. Другу радост приредио је и мени и целом Градском већу Београдске општине тиме што нам је омогућио да проведемо неколико пријатних часова са његовим сарадницима из загребачког Градског већа, као и са угледним претставницима загребачке привреде.

Господо, ја мислим да није потребно да нашим драгим г тима из Загреба нарочито образлажем зашто нам ј ова њихова посета драга. Ја лично, а мислим да то могу рећи и за своје колеге из Градског већа, не сматрам да неког у тс треба нарочито да уверавам. Извините за ову нескромност, али ја не допуштам да се у то сумња, јер смо и ја и моје колеге у свима приликама испољили отворено и спонтано наше осећаје према свима онима који су нам у посету долазили из братског града Загреба.

Зато, господо, ја и немам намеру и жељу да вас у то уверавам. Ја са својим другозима имам једну другу жељу, коју морам да вам образложим.

Сви ви, господо, који долазите у Београд, доносите са собом и своју жарку љубав и оданост своме родном месту: сељак према своме селу, маловарошанин према својој варошици. Ви, Загрепчани, доносите љубав према своме лепом Загребу, центру културног и економског живота Хрватске. Али, поред те љубави сви сте ви у могућности да осетите и љубав према своме престоном граду, Београду. Према Београду који не припада само Београђанима, већ сваком сину ове земље подједнако, било из ког краја њеног он долазио. Београђани осећају да Београд није само њихов, да је он заједнички нас свију. И. ето, Београђани замало да испадну пасторчад ове земље. Ту бих ја, господо, изразио ону жељу коју имам вечерас. Ја вас молим да у свој лепи Загреб одиђете уверење да је Београд свестан своје улоге, да су Београђани свесни да њихов град није само њихов, да је он заједничко добро целе Југославије, оличење њене националне снаге и њеног снажног полета. И ако Београђани немају свој град само за себе, они у накнаду имају љубав коју гаје подједнако према свима крајевима наше простране домовине. Они су поносити због улоге која им је додељена и ја ћу бити срећан ако сте и ви за време вашег боравка у Београду осетили да је он део и ваше и наше заједничке домовине и да је у њему сваки син Југославије у својој кући.

Завршавајући овај кратки поздрав драгим гостима из Загреба, ја захваљујем Министру трговине и индустрије г. Кабалину што је и поред своје велике запослености нашао времена да буде вечерас међу вама.

Желећи напредак града Загреба и његових вредних грађана, кличем Вам: Живели!

Г. Д-р Пеничић захвалио се на здравици и изразио своје жаљење што је г. Влада Илић спречен да присуствује овој вечери. Даље је г. Пеничић говорио о потреби што тешње сарадње између већа града Загреба и већа града Београда, љубазно позивајући Београђане у посету Загребу.

Вече је протекло у најлепшем расположењу и у пријатељском упознавању и измени мисли. Говорило је још неколико говорника — г. М. Симовић, г. д-р Јован Мијушковић, г. д-р Стеван Поповић и др. Сви су истицали потребу што бољег узајамног упознавања, у циљу јачања наше националне и државне мисли.

Одлуке Државног савета

Постојеће циглане, као и постројења која су саставни део истих, могу постојати у грађевинском реону ове док им се Уредбом о извођењу регулационог плана не одреди место изван грађевинског реона

Заинтересовано лице је тражило код Градског поглаварства у Београду дозволу за подизање магацина за калупе и шупе за сушење црепа на имању које се налази на углу улица Мријевски пут, Јужни булевар и продужење Прешевске улице — VI кварт. По овом тражењу Поглаварство му је издало грађевинску дозволу под Г.О.Бр. 5542/35 везану за услов, да има о свом трошку и без икакве накнаде да поруши односне зграде и да их премести ван грађевинског реона кад за то буде наступио моменат из чл. 56 т. 2 Грађевинског правилника — тј. кад Уредба о извођењу регулационог плана одреди место ван грађевинског реона на коме ће се такве зграде моћи подизати и утврди рок у коме се такве постојеће зграде у грађ. реону имају преместити на одређено место. О овоме се именовани и грађевинско правно обавезао. Међутим, по жалби Друштва за уређење и улепшавање Булбулдера и околине, Министар грађевина својим решењем бр. 35672/36 поништио је грађевинску дозволу издату од стране Поглаварства и упутио га на свестрану оцену жалбених приговора пом. Друштва. Против министровог решења о поништају Општинске одлуке о грађевинској дозволи био је поднео тужбу Државном савету заинтересовани, чија је тужба одбачена пресудом Државног савета бр. 756 од 3 марта 1937 год. и он упућен да сачека нову одлуку Поглаварства у извршењу министровог решења. Поглаварство је донело ту одлуку, то је одлука Г.О.бр. 1885 од 13 августа 1937 год., којом је заинтересовани одбијен од грађевинске дозволе за подизање односних грађевина са разлога што чл. 56 ст. 1 Грађевинског правилника не допушта подизање истих у грађевинском реону. Министар грађевина оснажио је ту одлуку, а Државни савет својом пресудом бр. 14132 од 2 септембра 1938 год., по тужби заинтересованог, поништио је министрово решење са следећих разлога:

„У чл. 56 ст. 1 Грађевинског правилника је предвиђено да се циглане и кречане за печење креча и друге пољске пећи не могу подизати у грађевинском реону, а ван грађевинског реона само на местима где се одреди Уредбом о извођењу регулационог плана. А према ст. 2 чл. 56 постојеће циглане и кречане у грађевинском реону имају се у року, који ће се одредити Уредбом о извођењу регулационог плана, преместити изван грађевинског реона.

Грађевински правилник, дакле, не допушта подизање нових циглана у грађевинском реону, али толерира постојеће циглане у грађевинском реону све док Уредба о извођењу регулационог плана не одреди место за њихово подизање ван грађевинског реона и не одреди и рок у коме имају бити премештене на то место.

Кад Грађевински правилник допушта да постојећа циглана остане до одређеног момента у грађевинском реону, самим тим је допустио постојање у грађевинском реону до тога момента и свега онога што је нужно за несметан и нормалан рад циглане.

Само Поглаварство је утврдило да је односна сушара црепа, за коју је тражена грађевинска дозвола, једно од постројења органски везаних за дотично предузеће — циглану, значи односна сушара је саставни део постојеће циглане и као таква може да постоји у грађевинском реону све дотле док у њему постоји и циглана чији је део, а то је док Уредба о извођењу регулационог плана не одреди рок у коме се оне имају преместити из грађевинског реона на то место.

Према томе, управна власт није правилно поступила кад је ускратила тужиоцу грађевинску дозволу за односну сушару, услед чега је њено решење поништено а тужба уважена."

Ниједно ново грађење не сме се извршити без претходно добијене дозволе; општинској одлуци о рушењу изграђеног без граћ. дозволе мора да претходи поступак у коме би било утврђено да је то зидање и противно грађевинским прописима

Један сопственик тражио је код Градског поглаварства у Београду да му се одобри довршење ново подигнуте грађевине и одобрење планова те грађевине на имању у ул. Ново Витановачкој, парцела бр. 6234, кварт XI у Београду. Поводом овога тражења Поглаварство је донело одлуку Г.О.бр. 7273 од 10 новембра 1937 год., у којој је констатовано да

је именовани зидао без грађевинске дозволе и да због тога треба да буде кажњен, а да се тиме изложио могућности и да буде кажњен рушењем изграђеног. По жалби заинтересованог, Министар грађевина својим оспорним решењем поништио је општинску одлуку нашавши да пре одлуке о рушењу изграђеног без грађ. дозволе треба утврдити да ли је то грађење и противно грађевинским прописима, јер да закон само у таквом случају допушта рушење. Затим, Мин. грађевина је нашао да нема места ни одлуци о казни новчаној и ако је зидано без грађевинске дозволе, пошто за подручје у коме је изведено зидање није постојала забрана зидања по § 118 Грађевинског закона. По тужби Поглаварства Државни савет је својом пресудом бр. 12450 од 8 септембра 1938 год. делимично уважио тужбу а делимично оснажио министрово решење са ових разлога:

„Према § 93 ст. 3 Грађевинског закона: Ако се грађење врши без грађевинске дозволе, а не одговара прописима закона и правилника или противно датој дозволи, општина ће наредити рушење грађевине или појединих непрописно изведених делова. Ако власник ово наређење не изврши, општина ће извршити рушење о трошку власника.

Дакле, по закону одлуци општине о рушењу грађевине изведене без грађевинске дозволе мора да претходи поступак у коме би било утврђено да је то грађење, поред тога што је изведено без дозволе, и противно грађевинским прописима. Закон само за такав случај везује могућност рушења онога што је изграђено.

Зато у спорном случају општина је морала, пре него што је одлучила да се заинтересовани изложио могућности рушења онога што је изградио без дозволе, да утврди да ли је зидање противно и грађевинским прописима, јер од тога зависи да ли ће се применити цитирани § 93 ст. 3 који говори о могућности рушења или пак ст. 2 истог § 93 који говори само о обустави зидања док се не добије грађевинска дозвола. Општина није тако поступила те је према томе Министар грађевина у овом погледу правилно поништио одлуку општине, у ком погледу је и њена тужба неоснована.

Међутим, министрово решење је противно закону у свом другом делу, где је речено да општина није могла изрећи новчану казну за односно зидање без грађевинске дозволе и да је заинтересовани могао да зида без грађевинске дозволе, пошто није постојала забрана зидања из § 118 Грађев. закона. Према § 84 Грађевинског закона, који је на снази, ни једно ново грађење у смислу тога закона не може се отпочети без грађевинске дозволе. За огрешење о овај пропис, тј. зидање без грађевинске дозволе предвиђена је, поред онога што за тачав случај предвиђа наведени § 93, санкцију у виду новчане казне у § 100 Грађевинског закона. Пошто се и у спорном случају ради о зидању без грађевинске дозволе општина је овлашћена § 100, и независно од тога да ли ће на спорни случај доћи до примене ст. 2 или 3 § 93, на изрицање новчане казне, како је и одлучила. Услед чега је њена тужба у овом погледу уважена а министрово решење поништено."

Прописи Грађевинског правилника за град Београд важе у потпуности само за подручје ограничено грађевинским реоном који је утврђен регулационим планом

Заинтересовани сопственик тражио је од Градског поглаварства у Београду грађевинску дозволу за подизање зграде на имању у продужењу улице Војислава Илића парцела бр. 3603 и 3604 кварт XI у Београду. Од овог тражења је одбијен одлуком Поглаварства Г.О. Бр. 2415 од 27 децембра 1937 год. са разлога што је Поглаварство нашло да односна зграда не испуњава услове прописа чл. 49 и чл. 8 т. 6 Грађевинског правилника. По жалби заинтересованог, Министар грађевина својим решењем поништио је одлуку Поглаварства нашавши да се Поглаварство у својој одбијајућој одлуци није могло позивати на прописе Грађевинског правилника, јер је у питању подизање зграде у крају ван грађевинског реона, за који нема израђеног регулационог плана нити Уредбе о његовом извођењу и за који као такав не важе одредбе Грађевинског правилника према самом чл. 87 под 1 Грађ. правилника. Против министровог решења Поглаварство је изјавило тужбу на Државни савет која је одбачена пресудом бр. 15308 од 8 септембра 1938 год. са следећих разлога:

„Према изреченом пропису чл. 87 ст. 1 Грађевинског правилника за град Београд, овај правилник важи у потпуности за подручје Београда ограничено грађевинским реоном утврђеним регулационим планом. За подручје Београда за које још није израђен регулациони план по грађевинском закону овај Правилник важиће тек онда када се за цело подручје или за његове поједине делове изради регулациони план и Уредба о његовом извођењу.

Министар грађевина је утврдио да се односна грађевина подиже на подручју за које уопште не постоји регулациони план нити Уредба о његовом извођењу, дакле у питању је подручје Београда за које, сходно чл. 87 ст. 1 Грађев. правилника, не важе одредбе Грађевинског правилника, те према том Поглаварство није могло, позивајући се једино на прописе тога Правилника, да одбије издавање тражене грађевинске дозволе. Због чега је министар правилно поступио кад је такво решење поништио, а тужба је неоснована и као таква одбачена."

Смањење принадлежности општинских службеника општинским статутом не представља повреду стечених права

Позивајући се на § 146 Закона о општинама, који говори о заштити стечених права по ранијим прописима, један општински службеник засновао је спор против смањења његових принадлежности новим општинским статутом. Управни суд у првом степену и Државни савет, по жалби заинтересованог против пресуде управног суда, нашли су да у смањењу службеничких принадлежности новим општинским статутом нема повреде стеченог права. Образложење је следеће (решење Државног савета бр. 4783 од 1 марта 1938 год.): „Под правом се подразумева овлашћење које за појединца произилази из постојећег правног поретка, по коме он може да од власти захтева неку делатност одређеног садржаја и правца. Када је тако једно право дато неким ранијим законом а заштићено и новим законом, онда је то у питању стечено право. Обим и садржина оваквог једног права зависи од закона којим је оно конституисано. Према томе једно право је стечено у онолико и у оном обиму у коме је признато ранијим законом. Следствено овоме § 146 Закона о општинама штити, као стечена, само она права која су конституисана ранијим законским прописима и као таква су егзистирала у пуном свом обиму у време ступања на снагу новог закона о општинама. Ово све под претпоставком да су у питању права која се ни ранијим прописима нису могла ни одузети, нити изменити. Уколико би, пак такво једно право било подложно одузимању или измени ма са којег разлога, онда се оно не може сматрати као стечено право, јер ако се могло модификирати раније, то је могуће учинити и данас. Другим речима такво право није заштићено у потпуности (пуном обиму), ранијим прописима, стога се не може сматрати као стечено у пуном обиму по новим прописима. У конкретном случају право на принадлежности је стечено у оном обиму у коме је ранијим прописима признато. А ти ранији прописи су §§ 65 и 66 Законског чланка XXII од 1886 године за Војводину. По § 65 „плату установљава општина правилником" а по ст. 4 § 66: „она плата, која је досад већ установљена и у опште једном већ установљена плата не може се смањити. Гледе тога има места изузетку само онда ако општина докаже да је преко мере оптерећена а муниципија одобри смањење плате..." Плате су биле заштићене законом. Али то није било неизменљиво правило у погледу висине јер су се ипак могле смањити услед економских прилика општине а по одобрењу муниципије. Доследно принципу да су права стечена у онолико и у оном обиму у коме су ранијим прописима призната, плате општинских службеника се и сада могу мењати односно смањити садашњим општинским статутима од бановине јер су то и раније могле чинити уз одобрење муниципије, чије је функције наследила сада бановина. Да ли у конкретном случају постоје услови за смањење принадлежности односно да ли је општина преоптерећена ту околност цени сама општина а санкционише је бановина. Тиме што бановина одобри статут којим су смањене принадлежности општинских службеника, она је у исто време констатовала да је општина, у питању, преко мере оптерећена," односно констатовала је постојање услова за смањење принадлежности.

Са изнетог смањења принадлежност општинским статутом, како је ту у конкретном случају учињено, не представља повреду § 146 Закона о општинама, услед чега је морало бити решено као у диспозитиву."

У овом смислу је и решење Државног савета бр. 15892 од 30 августа 1937 год., којим је расправљан сличан случај: „Примени § 146 Закона о општинама из године 1933 није било места у овом случају с разлога, што се поменутим законским прописима признају као стечена само она права општинских службеника, која су они ранијим прописима већ стекла.

У јавном праву нема стечених права према правним прописима опште важности (законима, уредбама и сл.) већ само према одлукама управних власти појединачно — личним (индивидуалним управним актима) донетим у примени првопоменутих правних прописа односно према општим правним прописима нижега ранга с обзиром на оне вишега (уредбама према формалном закону на основу које га су издане).

Овакво стечено право не може се према томе одузети или изменити на штету заинтересованог поменутом одлуком власти већ само оном врстом прописа опште важности, каковим му је оно дано.

У овом случају су принадлежности општинских службеника писарске струке и по ранијим законским прописима регулисане општинским статутом, па су се таковима могле мењати и пре ступања на снагу новог закона о општинама. Нису према томе ни тада била стечена права према општинским статутима. Када је пак то био случај по ранијим правним прописима, може измена принадлежности да се изврши истим путем и начином (статутом) и по ступању на снагу Закона о општинама од године 1933."

Љубомир Ж. Јевтић
секретар Држ. савета

РУДНИК »КОСТОЛАЦ« ЂОРЂЕ ФАЈФЕРТ А. Д.

ДИРЕКЦИЈА — БЕОГРАД

ТЕЛЕФОНИ: Бр. 26171 и 29454 ВУКА КАРАЏИЋА УЛ. БР. 3/II
(ПАЛАТА ФРАНЦ. СРП. БАНКЕ)

И С П О Р У Ч У Ј Е:

Најбољи угаљ — лигнит за индустријски погон и грејање приватних станова.

БРОДАРСТВО РУДНИКА „КОСТОЛАЦ" ЂОРЂЕ ВАЈФЕРТ А. Д.

Врши реморкажу пунотеретних шлепова и др. објеката својим реморкерима.

Превози: угаљ, дрва и др. сопственим шлеповима на Дунаву и притокама а по најповољнијим условима и тарифама.

»ШУМАДИЈА« А. Д.

ЗА ОСИГУРАЊЕ И РЕОСИГУРАЊЕ
БЕОГРАД — ВУКА КАРАЏИЋА БР. 6
ТЕЛЕФОНИ: ДИРЕКЦИЈЕ 24-675, ОПШТИ 20-803 ПОШТ. ФАХ 358

ОСИГУРАВА И ТО:

Против штете од пожара: зграде, робу, покућанство, пољопривредне производе, индустријска предузећа итд;

Против штете од опасне (провалне) крађе: робу, покућанство, касе новчаних завода и приватних лица;

Стакло против лома;

Несрећних случајева (незгода), појединачно или колективно;

Законске одговорности према трећим лицима (јемство);

Аутомобила од каско-штета, незгоде и јемства т. зв. ауторизник;

Транспорте свих врста на суву и води;

По свима комбинацијама врши осигурање живота и то: на случај смрти и доживљења; осигурање мираза женској и капитала мушкој деци; осигурање ренте за случај старости, неспособности за рад и друге повољне комбинације са учешћем у добити друштвеној.

ОПШТИНСКА

ШТЕДИОНИЦА

И ЗАЛОЖНИ ЗАВОД
ГРАДА БЕОГРАДА

ФИЛИЈАЛИ: БЕОГРАД Кр. Александра бр. 97. ЗЕМУН Кр. Александра бр. 8.

У СОПСТВЕНОЈ ЗГРАДИ У **БРАНКОВОЈ ул. бр. 2**
ТЕЛЕФОНИ: 26-722, 26-723 21-313.

Прима улоге на штедњу, повољно укамаћује и исплаћује на захтев улагача.

Издаје књижице са 3% камате.

За улоге одговара Општина града Београда неограничено и неопозиво. Издаје касице за дечију штедњу.

Есконтује менице и даје хипотекарне зајмове.

ПРИМА:

У ЗАЛОГУ: хартије од вредности, злато сребро и остале драгоцености, као и све друге ствари

У ДРАЖБОВАОНИЦУ: ради добровољне продаје путем јавног надметања покретне ствари.

НАПЛАЋУЈЕ:

без икаквих трошкова рачуне за утрошену електрику, воду, таксе за одржавање гробница и обнову њихових закупа као и остале општинске таксе.

ШТЕДИОНИЦОМ УПРАВЉА САМОСТАЛНИ УПРАВНИ ОДБОР.

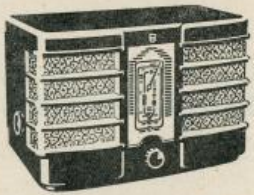

Већ данас треба мислити на божићни поклон!

ТРАЈАН ПОКЛОН ЗА ЦЕЛУ ПОРОДИЦУ

PHILIPS

ОДЛИЧАН СУПЕР ЗА МАЛЕ ПАРЕ — ДИН. 175 МЕСЕЧНО

ПРОДАВНИЦЕ У БЕОГРАДУ:

VIKING, Кнез Михајлова 18
ДРАГОР, Балканска 14
МИЛОШ МИЛОЈЕВИЋ, Сарајевска 26
СВЕТОЗАР НЕЦКОВИЋ, Кр. Фердинанда 19
МИТАР НЕШКОВИЋ, Кн. Павла 47
МИЛОВАН ПОПОВИЋ, Цара Николе 79
НОВА ТЕХНИКА, Зелени Венац 6

„ЦЕМЕНТ“ А. Д.

БЕОГРАД

БРАЋЕ ЈУГОВИЋА 17.

НУДИ И ПРОДАЈЕ:

ПОРТЛАНДЦЕМЕНТ и ВИСОКОВРЕДНИ ПОРТЛАНДЦЕМЕНТ СВИХ ДОМАЋИХ ФАБРИКА.

„СРБИЈА“

ПРВО СРПСКО ДРУШТВО ЗА ОСИГУРАЊЕ У БЕОГРАДУ

Централа: Угао К. Михајлове 26 и К. Љубице
Телефони: Општи 26-713
Генер. Директор 22-583
Филијала: „ДОБРОТВОР“ — Нови Сад
Заступништва: САРАЈЕВО, СКОПЉЕ, СПЛИТ, НИШ, КРАГУЈЕВАЦ, СУБОТИЦА, ЦЕТИЊЕ.
Повереништва: У свима већим местима Краљевине Југославије.

ОБЕЗБЕЂУЈЕ СВОЈИМ ОСИГУРАНИЦИМА:

ГАРАНЦИЈЕ:

Акцијски чисто домаћи капитал — уплаћен	Дин.	10,000.000,—
Фондови	„	8,423.236,83
Резерве	„	32,027.126,65
Непокретна имања	„	23,000.000,—

I.

Капитал или ренту непосредно осигранику или његовој породици;
Накнаду у новцу, за случај смрти или неспособности осигураника; која би настала услед несрећног случаја;
Капитал и мираз женској деци осигураника.

II.

Накнаду штете од пожара, грома или експлозије,
Накнаду штете услед провалне крађе, покретне имовине осигураника
Накнаду штете од лома стакла;
Накнаду штете, која би се десила роби приликом њеног транспорта на суву и води;
Накнаду штете, која би се десила аутомобилима, мотоцикима и осталим возилима (каско);
Сва обавештења дају заинтересованима одмах на захтев: Централа у Београду, филијала у Новом Саду и сва заступништва и повереништва у Краљевини.

„СРБИЈА“ је потпуно домаћа установа са чисто домаћим капиталом.

Полисе прима Државна Хипотекарна Банка као супергаранцију при давању зајмова.

ДОМАЋИ ЗАВОД ЗА ОСИГУРАЊЕ

„ЈУГОСЛАВИЈА"

У СОПСТВЕНОМ ДОМУ: ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИКОВ ТРГ 10 ТЕРАЗИЈЕ

ТЕЛЕФОНИ
20-151, 20-152, 20-153

АДРЕСА ЗА ТЕЛЕГРАМЕ
ЈУГООСИГУРАЊЕ

ЗАКЉУЧУЈЕ УГОВОРЕ ОСИГУРАЊА ПОД ВРЛО ПОВОЉНИМ УСЛОВИМА И ТО:

ЖИВОТА И РЕНТЕ по разним практичним комбинацијама;
ПОЖАРА (зграде, робе, намештаја, фабрика и т. д.)
ШОМАЖА
ОПАСНЕ КРАЂЕ (провалне крађе, трговина, магазина, станова и т. д.)
СТАКЛА ОД ЛОМА;
НЕЗГОДА И ЈАМСТВА (несрећних случајева, законске одговорности, за накнаду материјалних штета, триптике Аутомобилског клуба Краљевине Југославије, каско аутомобила и авионских ризика);
ТРАНСПОРТА на суву, води и ваздуху;
СТОКЕ (коња и говеда)
ГРАДА (осигурање пољских усева)

ДРУШТВЕНА ГАРАНТНА СРЕДСТВА ПРЕКО 100,000.000.— ДИНАРА НАЛАЗЕ СЕ ИСКЉУЧИВО У ДРЖАВИ ПРЕМА ТОМЕ ПРУЖА О. О. Д. „ЈУГОСЛАВИЈА" СВОЈИМ ОСИГУРАНИЦИМА НАЈВЕЋУ СИГУРНОСТ.

КРАЉЕВСКИ ДВОРСКИ ЛИФЕРАНТИ

МАРИЧИЋ И ЈАНКОВИЋ

БЕОГРАД, Кнез Михајлова ул. 26
ФИЛИЈАЛА У СУБОТИЦИ — Карађорђев трг број 3
ТЕЛЕФОНИ 20.647 и 20-172

НАЈВЕЋЕ СТОВАРИШТЕ
ХАРТИЈЕ И КАНЦЕЛАРИЈСКОГ
МАТЕРИЈАЛА — ФАБРИКА
ЗА ПРЕРАДУ ХАРТИЈЕ И
МОДЕРНА ШТАМПАРИЈА.

ЈУГОСЛОВЕНСКО ЕЛЕКТРИЧНО А. Д.

БРАУН БОВЕРИ

Теразије 45/III Тел. 26-405

ИСПОРУЧУЈЕ:

Парне турбине, електромоторе са прибором у нормалној и специјалној изведби за све врсте погона **електричне машине** као генераторе, трансформаторе, апарати за заваривање **електричне хладњаке** и т. д. Сав **инсталациони материјал.**

На стоваришту стално мотори хладњаци и сав инсталациони материјал.

ЦЕНЕ ВРЛО ПОВОЉНЕ

КОЛОНИЈАЛНА РАДЊА НА ВЕЛИКО

ВОЈИСЛАВ ПАВЛОВИЋ и Комп.

НАЈБОЉЕ СОРТИРАНА КОЛОНИЈАЛНОМ РОБОМ И САВРЛО ЈЕФТИНИМ ДНЕВНИМ ЦЕНАМА. КОД ПОТРЕБЕ ТРАЖИТЕ ЦЕНЕ, КОЈЕ ОДМАХ ДОСТАВЉАМО.

БЕОГРАД, Кнегиње Љубице ул. бр. 28
ТЕЛЕФОН 21-029 — ПОШТАНСКИ ФАХ 387

ЈУГОШКОДА А. Д.

БЕОГРАД:
Централа
Париска ул. бр. 13/III
Тел. 20-618, 30-973

ЗАГРЕБ:
Филијала
Мартићева ул. бр. 13
Телефон бр. 62-06

ПРОИЗВОДИ:
Комплетна постројења за кланице, електричне централе, локомотиве, челичне производе, успињаче, дизалице, парне турбине, водене турбине, парне машине, парне котлове. Дизелмоторе, компресоре, пумпе, теретне аутомобиле на бензин и нафту и луксузне аутомобиле, тракторе, динамо-машине и електричне апарате, све врсте гвоздених конструкција, каблова итд. — Израђује све пројекте и на захтев шаље своје стручне инжењере.

ШКОДА
АУТОМОБИЛИ

»НОРИС« К. Д.
ВЕЛЕТРГОВИНА И ВЕЛЕСКЛАДИШТЕ ЕЛЕКТРОТЕХНИЧКОГ МАТЕРИЈАЛА

ЗАСТУПНИШТВО 30 СВЕТСКИХ ТВОРНИЦА

ДОБАВЉАМО ЦЕЛОКУПНИ ЕЛЕКТРОТЕХНИЧКИ МАТЕРИЈАЛ

САМОПРОДАЈА ФАБРИКАТА „ЕЛЕКТРОПРОИЗВОД" К. Д. ЗАГРЕБ

БЕОГРАД ЦАРА ЛАЗАРА УЛ. 10 ● ЗАГРЕБ ГУНДУЛИЋЕВА УЛ. 26

Власник : Градско поглаварство Београд. — Уредник : Ђуро Бањац, Молерова 16
Штампарија Драг. Грегорић, Кнегиње Олге 21. — Београд

Београдске општинске новине

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 11
Година LVI

Редакциони одбор
Д-р СТЕВАН ПОПОВИЋ, Д-р ДУШАН КАЛАНОВИЋ, ДРАГОЉУБ ЗЕКАВИЦА, МИЛОРАД СИМОВИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ и Д-р ВЕЛИМИР МИХАИЛОВИЋ
Уредник
ЂУРО БАЊАЦ

Новембар
1938 године

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Педесетогодишњица занатског покрета и I земаљска занатска изложба (8—25 октобра) II — Д-р Стеван Поповић 803
Београдска Велика школа Карађорђева доба — Милован Ристић 813
Општине као носиоци судске извршне власти — Страхиња Ст. Којић . . . 821
Најподеснији и најхуманији начин клања стоке — Д-р Иво Ликар 823

Књижевни додатак:

Академија Градске библиотеке и музеја посвећена Његошу (Предавања г. Симе Пандуровића и књижевнице г-ђе Катарине Јовановић) 825
Дан мртвих на београдском гробљу — Д-р Марија Илић — Агапов . . . 832
За своју груду (Записи из прошлих дана) — Драгица Лазовић 837

Прилози за историју Београда:

Из београдске прошлости — Д. Р. 846
Београд је ослобођен 1 новембра 1918 — Света Милутиновић 849
Београд је, окићен заставама, прославио двадесетогодишњицу свога ослобођења 854

Политички живот:

Избори народних посланика 11 децембра 1938 861

Друштвена хроника:

Слава београдских друштава: Слава Академског певачког друштва „Обилић" — 864; Слава Нь. Св. Патријарха Гаврила и Београдске Саборне цркве — 866; Слава друштва „Кнегиња Љубица" — 866; Слава Ауто-клуба — 866.
Дан примирја у Београду 867
Шеста међународна радио изложба у Београду 867
Јеврејски Дом за заштиту деце освећен је у Београду 868

Привредна хроника:

Претседник Београдске општине г. Влада Илић о унапређењу Дунавске падине 869
Освећење Гостионичарског дома и отварање Више угоститељске школе у Београду 869

Здравствена хроника:

Дипломе и похвалнице произвођачима млека и власницима млекара — С. Р. . 871

Уметничка хроника:

XI јесења изложба београдских уметника 872

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љуб. Ж. Јевтић 873

Слика на корицама: **Рам у дуборезу** — рад Нестора Алексијевића, дуборесца из Скопља.

Београдске општинске новине

Излазе једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 150·—, полугодишње 80·— динара. Појединн број 10·— дин.
Цена огласа: Цела страна 800·—, пола стране 500·—, четврт стране 300·— дин. Огласи на корицама 50% скупљи
Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54,300
Уредништво и администрација: Кнегиње Љубице 1/II — телефон 26-242.
Уредник прима сваког радног дана од 9-13 часова — Рукописи се не враћају.

Београдске општинске новине
Бр. 11 1938

Чланци и студије

Педесетогодишњица занатског покрета и I земаљска занатска изложба
(8—25 октобра)

II

Већ пре рата на конгресима Занатског савеза изношене су тешкоће које занатлије имају у добављању потребних кредита. Осећала се оскудица у подесним кредитним установама за повољно кредитирање занатлија.

жење основано, ово питање добија конкретнији вид и расправља се готово на свима конгресима. Већ на скупштини од 1889 године одржаној у Крагујевцу износи се захтев да се „од садашњег еснафског новца и од занатлиско-радничког фонда, уз припомоћ државе, оснује „Занатлиска бан-

Један кутак са I земаљске занатске изложбе

Нешто је пре рата било покушано. Стварене су кредитне занатлијске задруге под утицајем идеја Светозара Марковића. Међутим, оне су остварене у малом размеру и нису могле да одговоре своме циљу. Чим је занатлијско удружка" чијим ће се кредитом користити само занатлије . . ."

Док се рад на стварању Занатлиске банке одвијао, занатлије су покушали да унеколико попуне празнину оснивањем својих новчаних заво-

да из властитих средстава. Тако је основана „Занатлиска кредитна банка" у Београду, чији је рад био недовољан да задовољи потребе занатлија у кредитима.

Непосредно после рата проблем је добио још већи значај. Требало је извршити обнову занатлиства и дати кредите занатлијама који су се вратили из рата у празне радионице. Држава је и сама осетила ову потребу и био је одобрен

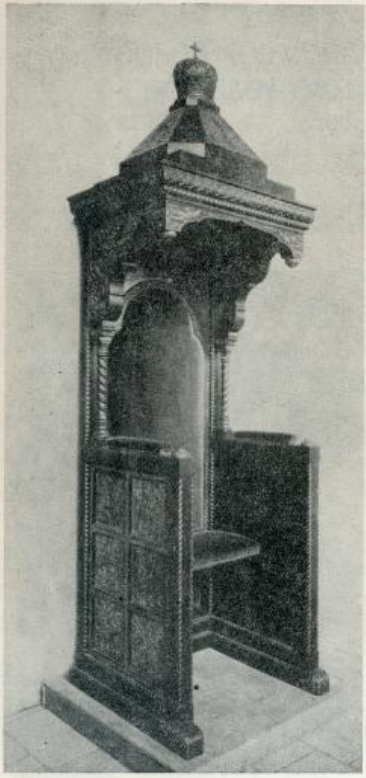

Патријаршијски трон — рад г. Радослава Јелића, столара из Београда

један државни зајам за обнову занатства од 35,000.000.— динара. На жалост, тај зајам није остварен.

Закон о установљењу и уређењу Државне класне лутрије од 31 децембра 1921 године дао је додуше одредбе које су имале да помогну. У своме члану 11 он је предвидео да се 8% од чисте добити Државне класне лутрије употребљава на помагање и унапређење пољопривреде и занатства а да се 4% од чисте добити посвети давању позајмица занатлијама и занатским удружењима. И те одредбе су слабо и ретко примењиване и ниуколико нису допринеле решењу овог важног питања.

Постојала је и једна одредба у чл. 11 тач. 10 Закона о Народној банци која је предвиђала кредитирање занатства од стране Народне банке. Она је предвиђала кредитирање на тај начин што би Народна банка кредитирала непосредно само Савез занатских задруга, примајући од њега у реесконт занатлиске менице, док би индивидуалну поделу кредита вршио сам Савез. Пошто такав Савез није остварен, то је овај начин кредитирања занатства отпао.

Рад занатских организација на решењу кредитног питања постаје све активнији и оно бива главни предмет дискусије на годишњој скупштини Земаљског савеза занатлиских еснафа и Удружења у Крагујевцу. Главни референт г. Милан Стојановић изнео је у своме исцрпном реферату кредитне невоље занатлија и предлоге како да се оне отклоне. У вези са овим рефератом Конгрес је донео резолуцију у којој се протествује и тражи:

1) Скупштина протествује противу одомаћеног схватања код државних фактора и управе Народне банке, да су занатлије обични крпачи, који су за кредит неспособни и да су због тих схватања осуђени да своје кредите добијају преко посредних лица: зеленаша и зеленашких завода, плаћајући за такав кредит зеленашки интерес.

2) Скупштина најодлучније захтева да Народна банка прекине са својом досадашњом традицијом и као права Народна банка изиђе у сусрет занатлијама према њиховој стварној економској моћи и према њиховој социјалној вредности.

3) Позива све занатлије у целој земљи, да се заузму и раде на томе, да се занатске кредитне задруге што пре оснују и да се врши пропаганда у целој земљи ради оснивања земаљске кредитне централе у Београду.

4) Како се ових дана решава у Народној скупштини о земљорадничком кредиту, то годишња скупштина најенергичније захтева од Краљевске владе, да се једновремено реши питање о земаљској занатској кредитној установи, у којој би држава учествовала са половином капитала а другу половину створиле би саме занатлије. Ову установу створити на принципу, да проценат каматне стопе може изнети највише 3% изнад камате, која важи код Народне банке.

Скупштина с правом очекује да ће меродавни фактори у овом последњем моменту увидети важност решавања не само економских већ и социјалних питања занатлиске кла-

се и пријемом њених захтева допринети, да наше поремећено и болесно друштво што пре оздрави на корист државне и економске заједнице".

Ова резолуција била је достављена Краљевској влади, Народној скупштини, Народној банци, Министарству трговине и индустрије и Занатској комори.

Савез и Занатска комора сада све енергичније раде на томе да занатлије добију индивидуалне кредите од Народне банке и да се оснује Занатска банка.

Резолуција Крагујевачког Конгреса имала је резултата. После Конгреса дошло је до једне конференције у Народној банци на којој су учествовали и преставници Занатске коморе и Савеза. Резултат конференције је био да је Народна банка почела давати индивидуалне кредите до 5.000 динара, оним занатлијама за које Занатска комора да повољно мишљење. Коришћење је било ограничено. У 1924 год. ни 1% од укупног износа кредита одобрених од Народне банке.

Борба за Занатску банку се наставља. После једне конференције у Министарству трговине и индустрије 1923 године Савез и Комора образују одбор за израду нацрта Закона о Занатској банци. Још док је овај одбор радио, Министар трговине и индустрије је већ 4 јануара 1924 године поднео Народној скупштини предлог Закона о Повлашћеној земаљској занатској банци. Предлог је садржавао свега 4 члана. Основни акциски капитал банке био би 40,000.000 дин. Држава би уплатила 40% из оног дела чисте добити Државне класне лутрије који је намењен помагању и унапређењу занатства. Држава се одриче права на дивиденду за овај свој удео у акциском капиталу. Банка се ослобођава свих државних и општинских такса, пореза на рад и имовину и свих државних и самоуправних приреза.

Ни овај пердлог није имао среће да постане Закон. Борба се продужује и тек 30 јануара 1926 године Народна скупштина изгласава Закон о Занатској банци Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца са огромном већином од 153 према 23 гласа.

У овом изгласаном Закону задржате су све повластице из предлога из 1924 године. Учешће државе максимирано је на 40% од акциског капитала чији је износ доцнијим статутом Банке утврђен на 75,000.000 динара. Свој удео од 45,000.000 динара занатлије су одмах уплатиле. Држава пак има на име свог удела да уплати још свега 4,000.000.

Упоран рад Савеза и Коморе довео је до стварања Главног кредитног завода занатлијства и то је несумњиво једна од највећих победа занатске организације.

* * *

Један други проблем био је исто тако важан. Уједињење је затекло привреду земље под режимом шест разних законодавстава. Док је у Србији владао Закон о радњама из 1910 године, дотле је готово свака провинција била. Аустро-Угарске Монархије имала своје посебно обртно законодавство. Та неједнакост у условима рада није се могла дуго трпети, а она је била и сметња за стварање преко потребног општег савеза свих занатских организација у земљи.

Савез и Комора су одмах прешли на рад за изједначење Закона о радњама за целу земљу. Захтев се поставља већ 1919 године и понавља се на свима Конгресима Савеза, нарочито на Конгресу од 1929 године одржаном у Београду на коме је дискутован и један готов нацрт Закона, који су израдили заједнички Савез и Комора. У исто време слични нацрти израђени су и од стране Савеза хрватских обртника у Загребу и од Савеза занатлиских удружења у Сарајеву.

Министарство трговине и индустрије било је припремило један нацрт Закона у првој половини 1929 године. Савез занатлија у заједници са Савезом хрватских обртника и другим савезима, усто је противу овога званичног нацрта. Интересантно је да се тражи посебан Закон о занатима, а ако се већ остане при томе да се и занати регулишу у општем Закону о радњама, онда да се занати издвоје у посебан одељак.

У овоме раду долази до најужег контанкта између свих занатских организација у земљи и тако се сазива чувена Бродска конференција одржана 10 новембра 1929 године у Славонском Броду.

Бродска конференција доноси закључке о захтевима свих занатских организација Краљевине у погледу новога Закона о радњама за целу земљу. Због њихове важности изнећемо овде те закључке у целости:

„Конференција преставника главних и водећих занатлиских установа и организација у Краљевини Југославији, одржана 10 новембра 1929 године у Славонском Броду, после исцрпне дискусије донела је једнодушну одлуку:

1) Да се умоли Краљевска влада да у што краћем времену донесе једнообразан Закон о занатима за целу државу, но да пре његовог доношења саслуша и уважи мњење занатских установа и организација.

2) У случају да Краљевска влада жели да донесе Закон о радњама као целину, конференција сматра да је најповољније да се уз тај закон унесе посебни одељак о занатима.

3) У интересу целокупне привреде, конференција сматра да је безусловно потребно да Закон о занатима буде основан на следећим принципима:

I — Да занатску радњу може водити само лице које је стручно оспособљено. Способност се доказује уверењем о положеном мајсторском испиту. Мајсторски испит могу полагати она лица која су провела најмање три године на изучавању заната, положила помоћнички испит и провела као помоћник најмање пет година.

Правни мајстор може водити само своју радњу. При оснивању филијале власник исте дужан је да има стручног деловођу, који ће филијалу водити и који мора имати квалификације правног мајстора. Исто важи и за радње удовица и малолетне деце умрлих мајстора.

II — Установљавање стручних занатских школа, које су обавезне за све занатске ученике, а којима би држава обезбедила средства за постојање.

III — Законска заштита домаће радиности при државним и самоуправним лицитацијама и набавкама.

IV — Обавезно осигурање занатлија на случај болести, изнемоглости, старости и смрти.

V — Забрана рада при казненим заводима и стручним школама по поруџбини и за јавну продају.

VI — Онемогућавање бесправног рада (надри-обрта) ма у коме виду и облику.

VII — Потпомагање и унапређење занатске радиности и стварање Фонда са државном помоћи за тај циљ.

VIII — Установљење принудне занатске организације на професионалној основи са надлежношћу делеграције занатске власти.

Лака кола — рад г. Душана Грујића, ковача из Пањчева

IX — Установљење суда добрих људи за решавање спорова потеклих из радног односа послодаваца и радног особља.

X — Образовање сталних избраних судова при коморама надлежних за решавање спорова потеклих из занатског посла.

XI — Установљење посебних занатских комора, које би биле најсигурнија залога правилног развоја занатске радиности и занатлиског сталежа уопште. (Делегиција словеначких занатлија, изузетно с обзиром на прилике свога подручја, заузима становиште за заједничку комору).

XII — Нормирање посебним ставом у овом закону односа грађевних заната".

Ова резолуција, која је предата Претседнику Владе и Министру трговине и индустрије, имала је своје дејство. Образована је у Министарству трговине и индустрије Комисија за Закон

Папуче — радови г. Матејића Лазара, папучара из Београда

о радњама у коју су ушли и преставници Трговачке, Индустријске и Занатске коморе и која је прерадила ранији нацрт Закона. Тако прерађен законски пројекат је изгласан од Народне скупштине 5 новембра 1931 године, а ступио у живот 9 марта 1932 године.

После еснафске уредбе и Закона о радњама од 1910 године, нови Закон о радњама од 1931 године, под чијим режимом и данас ради привреда земље велики је успех. Већ сам факат да се привреда земље уместо шест разноликих законодавстава, може да развија под једним јединственим законом, под истим условима, истиче сав његов значај.

Нарочито занатлије могу бити задовољне њиме јер су успели да нови закон прихвати највећи део њихових захтева. Његове карактеристике, у погледу на занатство, су следеће:

Преко 90 набројаних заната везани су за стручно оспособљење;

Као нееснафски занати унети су само они за које доиста није потребно неко нарочито оспособљавање;

Занатску радњу могу водити само оспособљене занатлије, а не и незанатлије преко стручног деловође;

Принудност професионалних организација проширена је на целу земљу;

Занатско осигурање је обавезно;

Услови и погодности за националну радиност су много бољи;

Одредбе о санкцијама су много боље и ефикасније;

При јавним набавкама домаћа радиност се много боље третира итд.

Недостаци, који су се показали у току неколико година примене, биће исправљени ревизијом Закона о радњама, која је већ припремљена у Министарству трговине и индустрије; али

остаје као леп резултат рада занатских организација тековина изједначеног Закона о радњама за целу земљу.

* * *

Активност Савеза огледа се и у раду на подизању *занатлиског задругарства* у виду самопомоћи. Рад на задругарству почео је био још пре стварања Савеза, а потстакле су га биле идеје Светозара Марковића. Иако још није било никаквог закона који би регулисао правни положај задругарства, задруге занатлија осниване су и у Београду, и у унутрашњости. Тек 1898 године донет је Закон о земљорадничким и занатским задругама, који је важио све до 1937 године, када је донешен нови Закон о привредним задругама, који уноси изједначење у задругарско законодавство.

1921 године занатлије су основале Главни савез занатских задруга преко кога је Народна банка давала кредите занатлијама. Главни савез обухвата у главном територије Србије, Црне Горе, Војводине и Босне и Херцеговине. Бројно стање задругара креће се последњих година око 8.000 подељених у 159 задруга (1937 год.). Средства којима оне располажу доста су велика, с обзиром на релативно кратко време њиховог постојања.

Главне позиције биланса кредитних задруга за последњу деценију биле су крајем године:

Год.	чл. удели	Резер. фонд.	обич. штед.	дугови	издате позајм.
1927	1,219.627	326.506	2,565.013	2,654.460	9.210.928
1928	8,869.518	672.530	2.625.645	7.202.742	13,626.001
1929	8,613.4 8	705.813	4,76 :529	13,063.684	23.068.407
1930	11,318.605	1,108.398	8,620.526	18.549.521	36,102.774
1931	13,124.021	1,362.806	8,995.067	19,521.729	39,891.089
1932	13,157.828	2,165.053	8,726.344	19,857.788	40,081.080
1933	14,514.367	2,795.095	9,526.855	16,349.862	41.545.464
1934	13,239.544	2,887.716	9,663.890	18.737.436	39,383.066
1935	13,187.564	3,171.460	10,789.288	17,9 4.090	41,226.319
1916	14,006.179	3,492.759	10.479.836	15,785.673	39,142.583
1937	14,370.346	3,801.123	11,939.179	16,725.645	41,081.792

Поред рада на задругарству скупштине Савеза су се врло активно бавиле још једним важним проблемом — *пензионим осигурањем занатлија и њихових породица.*

Свест о потреби обезбеђења занатлија у случају изнемоглости и старости и осигурања њихових породица у случају смрти занатлије — *хранилаца*, била је јака у једном кругу занатлија још при крају прошлога века.

1 јануара 1899 године почео је рад Занатлиски пензиони фонд, но свест о значају пензионог осигурања није излазила из ужега круга и фонд је остао са малим бројем чланова све до Закона о радњама од 1910 године, који је предвидео установу Занатлиског пензионог фонда и дотирао га и годишњом државном дотацијом од 50.000 динара. Поред ове дотације и улога занатлија, у фонд су имала да уђу и заостављене ликвидираних еснафа као и други приходи.

После рата оживљен је рад на упису нових чланова у фонд, што је постигнуто нарочито благодарећи одлуци управе фонда да се осигураним члановима фонда дају позајмице уз јефтину камату. Већ крајем 1929 године фонд је имао преко 800 уписаних чланова.

Писаћи сто са фотељом — рад Дуборезачке школе у Охриду

Имовина фонда расла је од 894.000 динара у 1920 години на 1,830.000 у 1925 години, да 1937 године достигне суму од 5,000.000 динара.

Једна лепа одлика наших занатлија је да се они у старијим годинама сећају своје занатлиске организације и да њој остављају своју имовину стечену за време свога радног живота. Многобројни су такви легати занатлија и они су учинили да се подигне неколико лепих палата у којима су смештене све занатлиске организације, а њима је и Београд добио много.

Један од тих легатора Димитрије Наумовић оставио је тестаментом своје милионско имање у Коларчевој и Васиној улици, с тим да се из његовог прихода помажу занатлије српске народности и православне вере који су у беди а обављали су поштено свој занат у Београду најмање 30 година. Исту помоћ тестаменат предвиђа и за занатлиске удове. Из ове задужбине ужавају сталну месечну помоћ 47 сиромашних занатлија и 28 сиромашних занатлиских удовица.

После Закона о радњама од 1910 године основан је Фонд занатлиског дома који је купио за 135.000 динара онај леп угао садашње Поенкареове, Хилендарске и Клемансоњеве улице, на коме је већ јуна 1914 године извршено освећење камена темељца монемунталног репрезентативног занатлиског дома. Светски рат је прекинуо зидање, али је фонд добио још једно завештање Борђа Стошића столара — кућу у Скопљанској улици бр. 7 (данашња Пашићева бр. 8). За примером Стошићевим пошао је Стојан Бошковић, столар, завештавајући своје имање у Коларчевој улици бр. 6.

Управа фонда је подигла прво палату у Пашићевој улици бр. 8, у коју су биле смештене све занатлиске организације. Доцније се приступило зидању великог Занатског Дома, које је рат био прекинуо.

Ова монументална палата која служи заиста на понос нашем занатлијству и на украс Београду завршена је 1933 године. Занатски Дом или „Задом", како га неки називају, на углу Хиландарске, Поенкареове, Клемансовљеве и Цетињске улице познат је већ широм целе земље као једна од најлепших и највећих београдских грађевина, подигнута напорима генерација наших занатлија.

Ове године измењена су правила фонда који се сада зове „Задужбине фонда дома београдских занатлија". Како је првобитни задатак — подизање Занатског Дома — остварен, Фонд сада проширује своју акцију и по новим правилима он ће „помагати школовање и стручно усавршавање занатлија, помоћника и ученика не само у земљи, него ће их слати и у иностранство; одржаваће стручне курсеве за увођење савремених метода у занатску производњу; помагаће издавање стручне литературе за занатлије и радити на концентрацији свих занатских установа у палати Занатског дома — у циљу сливања свих позитивних снага ради јачања сталешке свести и изграђивања идеолошких смерница занатлиства".

I Земаљска занатлиска изложба

У вези са прославом педесетогодишњице занатског покрета одржана је тих дана и I Земаљска занатлијска изложба, на којој је занатство иступило пред потрошачку публику са израђевинама које су у пуној мери доказале да наше занатлије прате нове методе у производњи и да је њихова моћ прилагођавања новим захтевима велика.

Изложба је отворена на Београдском сајмишту 8 октобра под покровитељством Њ. В. Кнеза Намесника Павла. Свечаном отварању присуствовали су, поред Књежевог заступника, Министри, претставници дипломатског кора, генералитета и целе привреде земље.

Г. Милан Стојановић, претседник Занатске коморе, одржао је говор у коме је изнео важност нашега занатства и значај ове изложбе. После њега је Министар трговине и индустрије г. Кабалин у своме лепом говору изнео неоснованост тврдњи да јача индустријализација земље мора угушити занате, већ да су занати, како је то рекао и претседник г. Стојановић, најјачи баш у крајевима где је индустријализација највише продрла.

Изасланик Њ. Кр. Вис. Кнеза Намесника Павла, министар трговине и индустрије г. Кабалин и претседник Занатске коморе г. Милан Стојановић на Сајмишту после отварања I Земаљске занатске изложбе

стри финансија и трговине и индустрије г.г. Летица и Кабалин, Претседник општине г. Влада Илић, преставник Народне скупштине г. Јевремом

Затим је изасланик Високог Покровитеља прогласио изложбу отвореном и прешло се на разгледање изложбених павиљона. У 13 часова

пуштена је публика у сајмиште, пошто је званичан део отварања био завршен.

Одмах, прво разгледање изненадило је и одушевило све присутне. Укус, стручност и проналазачки дух наших занатлија били су за многе присутне право откровење.

Излагача је било 575. По разним павиљонима предмети су били изложени следећим редом:

ПАВИЉОН Бр. 1.

У павиљону 1 смештени су: кујунџије, казанџије, дуборез, нанулије, тапетари, кројачи, књиговесци, текстилне колорисане ствари, теписи, вез, пољопривредни алати (Пољопривредна занатска задруга — Прилеп), дијаграми, занатски стег скаута — Скопље, сефиџије, мидери, брушено стакло, дрвене ролетне и часовничари.

Углавном занатство Јужне Србије са дивним израдама у дуборезу и дрворезу. Нарочиту пажњу привлачио је штанд украшен иконама у уметничким рамовима из дрвета и металним украсима.

У овоме штанду је била и уметнички израђен „Национални Храм" — кућица израђена из дрвета сва покривена сликама и ликовима намаланих или у дуборезу. Симболично представљена цела историја нашега народа. Све рађено руком и са ретком пажњом.

ПАВИЉОН Бр. 3.

У павиљону 3 смештени су: ливци, бравари, лимари, градитељи чамаца, инсталатери, димничари, керамичари, обућари, грађевинари, хемикалије, грнчари, бижутерија, електричари, стругари, хемијски производи, графика и цинкографије, колари, израда калупа, израда преслица и других ситница, столари рамови, позлате, жилети, писаћи прибор, часовничари, прецизна механика, штампарије, тапетари, сарачи, фарбари, фирмописци, резбарија, стилски намештај, намештај од трске, фотографи, механичари, ковачи и казанџије.

Намештај једне старинске собе

Овај је павиљон престављао једну лепу целину добро замишљену. Као највећи он је примио у себе и масивније занатске израде: намештај, кухињски уређаји, билијари, дрвена кола, мермерни споменици, грађевинарски планови и нарочито лепе израђевине из кованога гвожђа.

ПАВИЉОН Бр. 4.

У павиљону 4 смтешени су: бижутерија, сликарство, лецедери, фотографи, хемијски производи, бонбонџије, посластичари, месари и кобасичари, музикалије, конзерве, козметика, плетарство, керамичари, кухињске потребе, коске и

галалит, фризери, фризерски апарати, лустери, ликери, папучари, кујунџије, јувелири, украсне ситнице, кутије и други пушачки прибор.

Рад у дуборезу — рад г. Нестора Алексијевића, дуборесца из Скопља

У овом павиљону било је организовано такмичење посластичарских занатлија. Још одмах при улазу привлачила је поглед једна необична фигура у стаклу — модел једног велелепног храма израђеног од шећера. Тромесечни рад једног посластичара из Ћуприје. Поред њега пуно лепих фигура, пејзажа, храмова и симболичних предмета од чоколаде и шећера. Ту су и лецедерски и медоколачарски производи. У главном, у овом павиљону била је изложба заната са намирницама.

ПАВИЉОН Бр. 5.

У павиљону 5 смештени су: шеширџије, модискиње, кројачице женског одела, лутке, вез, крзнари, трикотажа, ћурчије, јорганџије, кројачи мушког одела, коже, ташнери, абаџије, чарапе.

У овом павиљону биле су изложене нарочито текстилне и кожарске занатске израђевине, кројачи мушког, женског и народног одела. Било је веома лепих витрина са дамским тоалетама најновије моде, као и са разним униформама. Уметничке тканине, чипке, везови, шешири мушки и женски итд.

ЦЕНТРАЛНА КУЛА садржавала је изложбу разних ручних радова занатских школа.

СПАСИЋЕВ ПАВИЉОН садржавао је целокупан пропагандни материјал занатлијства.

Ту су се могли видети: многобројне слике, цртежи, графикони, статистички прегледи свих занатских установа, један леп потпун преглед стања и развоја занатске привреде у току пет деценија.

Поред тога ту је била изложена и сва занатска штампа и литература. Нарочито су привлачила пажњу стара оригинална документа из далеке прошлости нашег занатства. Упоређена са данашњим стањем занатства, она су давала најбољу слику великог напретка који је учињен.

Излагача је било из свих крајева земље и публика је стајала запањена пред намештајем свих типова: народног, византијског, барока, Луја XIV, Луја XV и других. С обзиром на јевтину сировину и радну снагу, могло би се већ помишљати на извоз наших столарских израђевина, топико је наше столарство одмакло.

Ливци и бравари дали су уметничка ремек дела. Таква је на пример једна гвоздена ограда, која је награђена на Међународној изложби у Берлину, па један лустер окован гвожђем, тежак 500 кгр., који је добио награду на Светској изложби у Паризу. Седларске и сарачке израде

Лево: Стуб израђен у дуборезу из једног комада дрвета — рад мајстора г. Нестора Алексијевића из Скопља. Десно: један ручни рад од лима

су исто тако на достојној висини, а и наша керамика је у сталном напретку.

Сву пажњу заслужују ученички радови, нарочито радови које они израђују при полагању помоћничког испита. Финоћа и прецизност огле-

Сто и фотеља за хол — радови Дуборезачке школе у Охриду

дају се свуда а посебно код машинско-браварских и електро-техничких ученика. На изложби су се огледали наше занатлије и као проналазачи.

Један мали столар из Сарајева, који ради сам, без помоћника, без шегрта, изумео је аутоматску колевку која се навије као часовник, па љуља бебу аутоматски, док мајка може да ради други посао.

Један димничар излаже своју патентну справу за аутоматско сигнализирање и гашење пожара. Један механичар аутоматску вагу, која даје увек праву меру и не прима дефектан новац. Један хидро-ужар свој патент за одело од азбеста и појас за спасавање издржљивији од свих појасева који постоје. Један декоративни молер показује чуда која ствара својом кичицом. Он пертвара обичну чамовину у махагон. Дрво, стакло, кожу преиначи тако да и столари и декоративни инжињери „изгутају", како он то каже, итд. итд.

Изложба је потпуно успела. Посетило ју је око 75.000 посетилаца, а поред свих учињених трошкова, дала је и чист приход .Готово сви чланови Краљевске владе посетили су је, а нарочито је била обилна група посета разних школа.

* * *

Поводом јубилеја одржана је 16 октобра 1938 године свечана прослава на Сајмишту на којој је говорио и претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић. Г. Претседник је одао признање занатлијама и уверио их је у симпа-

Претседник Београдске општине г. Влада Илић на Занатској изложби

Ти мали људи, често неписмени, који нису путовали у иностранство, имају пуно инвентивног духа за свој посао, и човек мора да се запита шта би они све дали да су добили стручно и школско образовање.

тије Кр. владе, обећавајући пуну потпору њиховим напорима. Претседник Општине г. Влада Илић у своме говору честитао је прославу и очигледан напредак занатлијама, изјављујући да је Општина поново снизила цене електричној струји

за индустријско-занатски погон и да ће Општина и на даље њи на то да омогући свакоме занатлији у Београду употребу јевтине моторне снаге. Том приликом г. Влада Илић је предао претседнику г. Стојановићу претседнички чекић израђен у дрвету, са грбом Београдске општине и амблемом занатског савеза.

17 октобра одржан је Конгрес обилно посећен од преставника занатлија целе земље и из иностранства . . .

—о—

Ми смо се позабавили мало опширније овом занатлијском прославом, јер то наше занатлије заиста заслужују а и добро је да се наша јавност мало боље упозна са напором тих вредних људи.

Видели смо како се од обичајног права дошло до еснафске уредбе, да се пређе на Закон о радњама од 1910 године и дође до данашњег модерног Закона од 1931 године.

Видели смо леп смисао за организацију и њихову борбу без предаха, на пољу националнопривредном. Видели смо један леп смисао за сарадњу са интелектуалцима. Видели смо једну лепу особину наших занатлија да своју имовину трудом стечену, после смрти остављају својим, занатским организацијама, у циљу што бољег унапређења занатске радиности.

Благодарећи томе, занатске организације одржавају данас многе стручне курсеве, шаљу младе људе у иностранство, раде све активније на усавршавању.

Приређена изложба дала нам је доказа да се у томе потпуно успева, и да израђевине наших занатлија могу да се такмиче са најбољим израђевинама уметника-занатлија страних земаља, на чијим изложбама добијају прве награде.

Занатска литература и штампа исто се тако негују и њихов се значај цени у занатским редовима.

Фотеља за писаћи сто — рад Дуборезачке школе у Охриду

Занатски дом, Занатска банка, Пензиони фонд, многи закони и уредбе, — све су то тековине занатског покрета за цигло 50 година. Занатлије могу бити заиста поносни на рад својих организација. Оне су демантовале тврдње Маркса и других пророка да ће пред најездом индустрије занати морати да ишчезну. Занатлије су доказале своју виталност, и баш тамо где је индустрија најјаче развијена и занати најбоље стоје. Ако по неки занат и мора да ишчезне, индустрија ствара нове занате којима даје широко поље рада. Наше пак занатлије показале су изванредну моћ прилагођавања и могу и надаље гледати ведро у будућност, у толико пре што су им овогодишње јубиларне приредбе прибавиле још многе и многе нове пријатеље.

Д-р Стеван Поповић

Београдска Велика школа Карађорђева доба

Стање просвете и школовање у Срба пре 1804 г. — Основне школе за време устанка. — Тежње Срба за школама. — Оснивачи учитељи и програми. — Издржавање школа и учитељи. — Веће државне потребе за стручним школама и чиновницима. — Како је постала Београдска Велика Школа. — Остварење њена плана. — Свечано отварање. — Два организатора њена: моралиста Доситеј Обрадовић и реалиста Иван Југовић — Организација школе: наставни програм: наставничко особље: ученици. — Значај и рад Београдске Велике Школе: она је прапочетак Универзитета. — Просветно буђење и духовни васкрс у Срба — Улога Пречана у школе послу. — Стогодишњица оснивања ове школе.

Да би се боље разумело како је дошло до постанка Велике Школе, потребно је приказати подробније стање просвете, школовања и врсте школа пре 1804 год. и за време самог устанка. О томе најбоље сведочанство пружа савременик Вук Караџић који вели: „У данашњој Србији од прије до године 1804 ни у сто села није било сваког једне школе, него (који су мислили бити) попови и калуђери учили су по манастирима код калуђера или по селима код попова. Код сваког манастира било је по неколико ђака, па који су мањи они су чували козе, овце, јариће, свиње, садили и плели, ишли уз плуг, купили сјено, шљиве и т. д., а већи су ишли с калуђерима по писаније; а затим пошто би сви у јутру донијели дрва, и потом већи напојили калуђерске коње, а мањи почистили собе, скупили би се у какву собу те би им какав калуђер или ђакон показивао да уче читати, или би сваки учио код свога духовника. Многи љети забораве што зими науче, а тако су по гдекоји учили по 4 до 5 година, па још нису знали читати. Попови су обично имали по једнога или два ђака, који су такође чували стоку, радили све послове домаће и носили водицу по селима. Ако ли би где у нахији била (или постала) школа, онда људи из околнијех села воде дјецу мађистору и плате му на месец, те их он учи. У школи су дјеца морала сједети и учити од јутра до мрака (само што отиду те ручају); а кад уче и чате, морала су сва у глас тако викати да се у школи ништа није могло разабрати. У школи се учило по мало и писати, колико је учитељ знао, а остале су све науке биле као и по манастирима. Како по манастирима и код попова, тако и по школама дјеца су почињала учити из рукописа (јер буквара није било), на пр. учитељ напише дјетету што ће данас учити, па кад оно научи, а он му напише друго и т. д. Кад који ђак тако из рукописа изучи бекавицу, онда узме славенски часловац; кад изучи и пречита неколико пута часловац, онда узме псалтир, а који изучи и пречита неколико пута псалтир, онај је већ научио сву књигу; онда је могао бити, ако је хтио, поп, калуђер, мађистор, прота, архимандрит, а ако је имао доста новаца и владика. Као год што је учитељ по својој вољи школу отварао, тако ју је и затварао, кад му је била воља; па је ишао на друго мјесто, или се примао каквога сасвијем другога посла."

Тако је било школовање у Србији пре устанка. Па ипак било је некаквих школа за време тога устанка, а то су биле махом варошке и реће сеоске. Тако, знамо да је основних школа било у овим варошима и селима: Боегаду, Смедереву, Пожаревцу, Поречу, Лозници, Јагодини, Свилајицу, затим по селима као у Остружници, Коларима, Луњевици, Ћићевцу, Чумићу, Орашцу итд.

Као први учитељи из времена првог устанка помињу се ови: Јован Ранчић у Смедереву, Никола Николајевић у Остружници, неки учитељ Андрија у Орашцу у Посавини, затим Вук Караџић 1810 у Београду, Миша Анастасијевић у Поречу и Михајло Решничанин у селу Луњевици. Ови учитељи учили су децу само писмености, читању и рачуну. Предмети су се предавали, а деца су учила напамет без икаква смисла и разумевања. Може се рећи да је то школовање било и сувише сиромашно.

Учитељи су живели од прихода које су плаћали ђачки родитељи по погодби или по милости. Некад су плаћали у новцу а некад у животним намирницама. Сем тога понеки учитељи су били и какве занатлије, па су и децу учили и радили занат. Што се тиче школских зграда може се рећи да су оне биле исувише неугледне. И поред све оскудице и несталности учитеља, било је и неке ревизије. Зна се да је Иван Југовић, секретар Совјета, председавао на испиту у Смедереву. Тако исто био је и стари Доситеј Обрадовић присутан на испиту у основној школи у Београду, у школи покрштене муслиманске деце. Из овога се види да су Срби пречани, школовани и угледни људи, водили надзор над испитима.

Овакво стање трајало је за прво време устанка; али се оно постепено и поправљало, према приликама. Тако, кад су Турци под притиском Руса крајем 1807 год. обуставили ратовање, онда је и у Србији наступило затишје које је трајало годину дана и људи су се били почели предавати својим редовним пословима. У тим и таквим приликама поникла је и знаменита установа онога доба, прва Велика Шко-

ла у Београду. Она је, истина, према плану и намери њених оснивалаца имала карактер једне практичне стручне школе, у којој би се спремали млади људи за будуће државне чиновнике новоослобођене земље, јер се показало да није довољно умети само читати и писати па постати судија, учитељ, свештеник итд. Карађорђева Србија била је, истина, патријархалног карактера, те су њене државне и и друштвене потребе биле мале, али их је тек било. За отправљање разних државних послова којима су дотле руководили и отправљали их једва писмени самоуци или добеглице са стране, било је потребно да се у самој земљи спреми један такав кадар од синова ондашњих српских угледних кнезова. А и ови сами су желели да и њихова деца постану угледни и знатни људи. Једно писмо из 1807 год. баца много светлости на те прилике, кад се у њему вели ово: „Још је свих и свакога жива жеља, да се за отправљење послова каково више заведеније учебно подигне, где би се млади синови српских ратника могли примити полезно отечеству послужити какогод писари и учитељи и сваког рода чиновници, у чему је сада од истине велика оскудица." А ево још једног карактеристичног места: „Трећа да вам о том будет брига: да би већу класу вашег рода просвјетили науком књижевном учености и свакаго рода художеству, дали научити..."

У овоме послу око отварања школа и подизања просвете били су од велике помоћи Србима устаницима учени људи тога доба као Доситеј Обрадовић и Иван Југовић. Зна се да је Совјет редовно држао састанке на којима су претресани нови предлози за административно уређење земље, за уређење судова по варошима и по селима, за подизање школа и за васпитање деце, за уређење војске итд. Управним старешинама по нахијама било је наређивано да обрате нарочиту пажњу школама и васпитању деце. У оновременим дописима из Земуна поминье се Доситеј као директор свију српских школа, који се трудио да у Србији отвори школе по немачком плану и угледу, за који је сматрао да је најбољи. У то време Доситеј је био и васпитач и учитељ Карађорђевом сину Алекси. Али, Доситеј је имао и других жеља сем отварања школа. Он је сањао о отварању једне штампарије, па је чак и једну кућу купио и спремио. Доцније још, он је отворио и прву богословију у Београду.

Сем ових школа, у то доба поникла је и чувена Београдска Велика Школа, прва своје врсте, само је при њеноме постанку видну улогу играо, поред Доситеја Обрадовића, и Иван Југовић, други учени Србин пречанин тога доба. А што се мисао о оснивању „вишег учебног заведенија" (већег научног завода) родила баш у глави Ивана Југовића, имамо да захвалимо случају његовога отпуштања из државне службе, јер га је тај догађај приморао да мисли и о томе како ће и на који начин себи зарадити хлеба, на поштен начин, а да у исто време буде користан и својој околини.

О томе сам Вук Караџић прича овако:

„Школа ова постала је овако. Совјетници су сједели у својим кућама и живљели су доста господски, а секретари су били сиромаси људи, који нијесу имали ништа до оно мало плате... Зато Аврам Лукић, совјетник нахије пожешке и рудничке, узме к себи Јеремију Гагића, с којијем је ишао у Трст и у Букреш, те је код њега и сједио и све потребе имао без икакве плате; Јефта Савић, совјетник нахије зворничке, мој рођак и први учитељ, по мојој жељи да би што научио узме к себи исто тако Југовића, за којега сам ја у Карловцима слушао да је врло учен, а и у Совјету као писар познао сам се мало с њиме. Наскоро иза тога мој и Југовићев домаћин, Јефто Савић, отиде са још једнијем совјетником у Смедерево, као некаква совјетна команда, да пречишћавају и расправљају некакве рачуне с оностранскијем трговцима, а ја и Југовић с двоје-троје чељади, која су нас послуживала, останемо у кући сами. Како сам ја куповао и набављао што је за кућу требало, тако дошавши једном на дућан некога Јова Лутора... да купим нешто, нађем на пећенку повелику гомилу старијех књига и с радошћу похитам да их прегледам, кад тамо али српске нема ни једне, него све немачке и латинске. Потом ја замолим дућанџију да ми их да да носим кући. Пошто их Југовић прегледа, он за једну рекне: „Ово ћу ја узети за себе", а другу, пруживши мени, рекне: „Ову ти узми за тебе, те ћеш је преда мном читати да учиш немачки"... Она пак његова била је историја свију народа од постања свијета до Христа, коју он одмах стане преводити на српски... *Југовић мени нигда није казао зашто књигу ову преводи, али кад је сву преведе, онда каже да ће да отвори велику школу, и ће прегледоци Младеновој Карађорђеће и Совјет одреде му 1500 гроша на годину.* У одређени дан дође Младен са свијем совјетницима и с митрополитом и Доситејем и, пошто митрополит у највећој соби где ће бити школа освети воду, Доситије сједећи прочита из једног великог тефтера о достојном почитанију к наукама; и сад се опомињем како се Младен грохотом насмијао кад је у читању Доситије рекао: „У попа би ваљало да су и прасад мудра, а у њега су и дјеца луда". Потом је сјутра дан почела школа. – Осим мене први су ђаци били: Карађорђијев син Алекса, Младенов сестрић Јовица, Миленкови синови Милан и Иван и пасторак Николче, син совјетника нахије ћупријске Милосав, Стефан Новаковић из Смедерева, Милоје Божић из Чумића, Максим Ранковић и Радован Дољанац из Остружнице..."

Живећи дотле у кући ондашњег саветника Јевте Савића, поучавајући по мало његовог синовца Вука, *проводио је Југовић дане после отпуштања из службе доста оскудно и*, како вели Вук, *„да би имао одакле живети*

договори се са Младеном (Миловановићем) да отвори Велику Школу."

Али оживотворити ту мисао и привести је у дело било је у рукама других моћнијих и богатијих људи онога времена. Југовић је нашао правилан пут којим треба поћи. *Ову своју намеру саопшти Југовић Младену...* Младен не само што ову намеру Југовићеву пригрли, него ју он, од своје стране и Совјета и Карађорђу представи, а овај не само што једну тако узвишену и патриотску намеру Југовићеву одобри, него одмах нареди да се и једна од турских кућа, за ту циљ сходна, у којој ће и сам моћи обитавати, уступи; и ако би у тој кући требало што и оправити, да Совјет нареди да се оправи; а уједно одреди му 160.— дуката и достаточно количество дрва за огрев."

„Кад се све ово овако уредило, и кад је кућа за школу трошком из касе народне оправљена била сасвим, што је потребно било, онда Југовић учини Совјету представку да се из свију крајева Србије синови српски, без сваког призрења на звање и стање материјално њихових родитеља, у ову школу позову, но само такови који већ прилично знају читати, писати и рачунати, како ће се првим септембром ове 1808 год. предавања наука отпочети моћи."

Југовићу је, као првоме творцу и оснивачу ове школе, припало и прво место у њој, јер је он постао њен први директор. Администрација и уређење школе развијали су се постепено и Југовић је сам о томе свему морао водити бригу.

Школа је била отворена на свечан начин у недељу 30 августа а предавања су почела 1 септембра 1808 год. Приликом овог свечаног отварања присуствовали су: Карађорђе, старешине, совјетници, ђачки родитељи, наставници и ученици, *а свечан приговор одржао је Доситеј Обрадовић.* Ево неколико одломака из тога говора: „Возљубљени ученици. Бог преблаги и многомилостиви избавља земљу нашу и љубимо отечаство од сужанства турскога, а ми ваља да се старамо да избавимо душу нашу од сужанства душевнога, тј.: од незнања и слепоте умне. Благо вами, ако будете учитељем покорни и послушни и ако возљубите мудрост и науку, зашто ово су дарови божији најмногоценији. Благо и целому народу српскому, ако ви постанете и будете богољубиви, правдољубиви и просвештени. Од вас ће се сва нација наша просветити и на свако добро наставити, зашто ви ћете бити с временом народни поглавари, судије и управитељи, и од вас ће зависити свеопште народње благоголучије, чест и слава. Ако ли ви будете — сачувај боже — зли, неправедни, грабитељи и мучитељи, тешко народу и с вама заједно. Зато, дражајши ученици, будите благонаравни и послушни учитељем вашим, — учите се и просвештавајте се у наукама и добродетељи, и бићемо сви срећни и честити, пред Богом и пред људма, које да нам дарује благи Бог. Амин."

После ове беседе Доситеј је прочитао с је предавање о дужном поштовању наука, у коме је објаснио присутнима вредност и корист од просвете и науке. Његова је намера и жеља била да свима присутнима, почевши од вожда Карађорђа па до најмлађега ђака, објасни велику корист од просвете и науке.

Ево неколико одломака и из тога предавања: „Науке су оруђа и средства помоћу којих се добијају она знања која су човеку, као мисленом и умном бићу, природна и неопходно потребна. Он има од природе свој разум, али размршење, проширење, просвећење и украшавање тога разума он добива од наука, без којих разум стоји као сакривено злато у земљи и са њом помешано, и као сва земаљска семена која вода, сунце и ваздух до узраста и до зрелости приводе. Кроз науке човек сабира знања која његово биће узвишавају и од њих добива оне пријатности које умножавају цену његова живота... Сви славни и велики људи, све високе и прекрасне душе, многи разумни и достојни владаоци, законодавци, као и просветитељи и добротвори, и са науком и без науке... сви ови, велим, и сви њима слични људи поштовали су науку, с великом жељом, трудом и трошком уводили су је у свој народ, узимали је под своје окриље и заштиту, усрдно је волели, и мало је речи да су волели, него су је још и обожавали... Истина је да су исхрана и одбрана земље, т.ј. земљораднички и војнички сталеж у свакој држави први по реду. Исто је то и код детета: ваља га из малена одхранити и одбранити. Али и науке, занати, морепловство и трговина доводе народну срећу до савршенства. Не будимо, дакле, као мала деца која, кад се задовоље сном, јелом и пићем, не маре ни за што друго него само за трчањем, игром и забавом. Познајмо наше како природно тако и морално достојанство, циљ и крај за који смо створени. Одајмо достојно поштовање свачему како му припада и како му доликује..."

Тако је школа отпочела.

Прва школска зграда показала се убрзо мала и недовољна за велики број ђака, те се у пролеће 1809 год. морала тражити већа зграда са неких осам соба. Управни Совјет био је одобрио да се нађе већа кућа а да се она прва са две собе остави Југовићу.

Као управитељ ове школе Југовић је вршио набавку и најнужнијих наставних средстава као карата за историску и географску наставу.

Месеца марта 1809 био је отворен и други разред за оне ученике који су свршили први разред и учили га шест месеци. Каменичка погибија била је прекинула за неко време рад у школи, али се он наставио чим су се прилике поправиле. Крајем пролећа 1810 год. био је отворен и трећи разред. Прво коло свршених ђака изашло је из школе месеца августа 1812 и од њих седам ђака ушло је у државну службу.

Наставни програм из појединих предмета није у свему познат, али се може овако укратко изнети:

1) *Историја — земљопис — статистика.* Настава из ових предмета имала је два курса: у I курсу било је краће изучавање Опште и српске историје и земљописа, у II курсу био је мешовити преглед историско-географско-статистички са вишег политичког гледишта. Уџбеници за ове предмете били су: превод неке непознате немачке историје што ју је Иван Југовић превео и подесио за наше прилике; затим земљопис — прерада Соларићевога земљописа, коју је начинио Милко Радоњић. Подробнији програм из та три предмета био је: историја Француске, земљопис Француске, о Пољској, о илирским пределима, о Швајцарској и најзад одељак о ондашњој Србији.

2) *Рачуница.* — У почетку се учило усмено рачунање са целим бројевима, а потом и разломци. Као уџбеник служила је књига писца Јована А. Дошеновића „Численица или наука рачуна". Будим 1809.

3) *Крокирање.* — Изгледа да под овим називом ваља разумети премеравања која се врше по начину практичне популарне геометрије.

4) *Немачки језик.* — Овај се предмет сматрао важним због употребе у животу и у односу са суседима. Програм није ближе познат.

5) — *Стилистика.* Не зна се ништа ближе о програму.

6) *Државно право.* — Ово је био један од најглавнијих предмета у III разреду. Неким срећним случајем сачуване су потпуне и целе лекције по којима се тада изучавао овај предмет. Из тих се лекција осећа дух који је владао у Великој школи и циљ оснивања те школе. Подробнији преглед садржине тога сачуваног рукописа био би ово: део I *Право државе.* У њему су ови одсеци: „О началствујуштеј власти". Потом долазе својства и права поглавара државе, а то су: право законодавно, право врховног надзора и право извршно. Даље се износе дужности државног поглавара (началствујуштаго). У одсеку II говори се о дужностима поданика уопште и понаособ, а то су: дужности свештеника, учитеља, советника, војеначелника, простих војника, судија, казначеја и посланика.

7) *Међународно право.* — Ово се учило у III разреду и то после државног права. У школи се звало „Всеобште Народнов Право" и чинило је други део изучавања правних наука.

8) *Кривични поступак.* — Овај предмет звао се тада „Начин суђења криминалног" и учио се у III разреду.

9) *Моралне науке.* — Оне су се предавале недељом и празником после службе божије.

10) *Црквено појање.* — Програм јасан из наслова.

11) *Војно вежбање.* — Програм: фехтовање (борење) сабљама, и егзецир с пушкама.

Наставничко особље:

1) *Иван Југовић*, оснивач и први директор. О њему на овом месту нећемо ближе говорити, јер ћемо његову биографију подробно изложити у једној посебној расправи.

2) *Милко Радоњић.* — Био је родом из Рудничке нахије. Као дете отишао је у Немачку и тамо је свршио школе, свакако основну, гимназију и факултет, у Карловцима и у Пешти. Кад је заузет Београд, крајем 1806, прешао је и Милко са другим ученим људима у Србију. У прво време био је употребљаван повремено у писарству, до почетка 1809, а кад Југовић отиде у Влашку, он замени Југовића у Великој Школи. Као професор остао је од почетка 1809 до почетка 1810 у другој класи, а од тада па до 1811 у трећој класи. Он је предавао историју, немачки језик и рачун. Почетком 1810 почео је предавати и земљопис и неку врсту кореспонденције. Промена од 1811 захватила је и Милка, јер кад се Миленко Стојковић не хтеде примити новога звања „попечитеља иностраних дела", би постављен на његово место Милко. Његово место у школи заузео је Лазар Војиновић. Као попечитељ Миљко је остао до краја 1812, али је његов круг рада био доста ограничен. Он се покорио Карађорђевој вољи и следовао његовим наредбама. Али је и Милко Радоњић, као и Југовић и Михајло Грујовић, био трн у оку како Родофиникину тако и Недоби, који су га убрајали у своје противнике а међу присталице Аустрије. Тако је стање трајало све до уочи Божића 1812, када су ова сва тројица била отпуштена из државне службе. Али Милко није напустио одмах Србију, него је у њој остао све до пропасти земље. После тога отишао је у Трст и тамо се спомиње као дечији учитељ 1815 и 1816. Живео је, после тога, које у Бечу, које у Трсту, а које у Бесарабији све до 1837. Убрајао се у ред ученик људи и добрих родољуба.

3) *Лазар Војиновић.* — Родио се у Митровици у Срему и био је школски друг Милка Радоњића. Гимназију је свршио у Карловцима а филозофију и права у Пешти. С Милком је остао пријатељ до смрти. По преласку у Србију, после Београда, он је постао писар код Милана Обреновића. По Вуковом казивању и мишљењу Војиновић је био виновник смрти кнеза Милана. Сасвим друкчију слику у њему даје Баталака. По њему, Војиновић је био врло учен и врло образован, затим музикалан, увек озбиљан и у свему умерен, свагда здрав и снажан. Крајем фебруара 1812 разболео се и напрсно преминуо. Он је био угледна личност међу оним ученим Србима који су прешли из Војводине у Србију. Као већина од њих тако је и он сматран за противника руског утицаја.

4) *Глиша Живановић.* — Родом је, вероватно, био из Угарске. До 1810 био је писар и васпитач синова Луке Лазаревића у Шап-

цу. По доласку у Београд узет је за професора. Он је био човек скромна знања, али иначе човек поштене душе. Не зна се његова судбина после 1813 год.

5) *Михајло Поповић.* — Родио се у Војводини око 1770. У Србију је дошао у пролеће 1811 и постао професор II разреда. Србију је оставио заједно са Југовићем у почетку 1813.

6) *Сима Милутиновић.* — Професором је постао у почетку 1813, али није дуго радио, јер је ускоро престала школа са пропашћу Србије.

7) *Јован Миоковић.* — Био је учитељ црквеног певања. Дошао је у Србију после 1809. Пре тога био је у Земуну учитељ.

8) *Петар Бурковић.* — Он је био наставник војног вежбања, иначе је био капетан београдских коњаника. Ближих података о њему нмае.

9) *Један официр и два кареднка.* — Ови су били по народности Руси и предавали војно вежбање.

Ученици:

Као што немамо много података о професорима, тако исто немамо ни о ученицима. Па ипак из неких штурих бележака може се овде дати један краћи преглед тадашњих ученика Велике школе и најкраћи подаци о њиховом животу.

1) *Алекса Карађорђевић.* Старији син Карађорђев, ступио у школу од првога дана и био васпитаник најпре Доситијев а потом Југовићев и других професора.

2) *Вук Ст. Караџић.* Један од прних ученика ове школе, учио је годину дана па се разболео и прекинуо школовање? Живот Вуков је иначе познат.

3) *Милан Стојковић* и

4) *Иван Стојковић.* Обојица синови Миленка Стојковића, ступили са првим ученицима. Учили до марта 1810, од тада живели код оца у Поречу, а почетком 1811 отишли са оцем у Каравлашку, па у Русију.

5) *Николче Карапанџић.* Био је син крајинског обор-кнеза Перче Станковића Карапанџића. Учио са осталима од почетка, па после пада Србије прешао преко Дунава.

6) *Бока Протић.* Ступио у школу с јесени 1808 и учио годину дана.

7) *Стојан Ненадовић.* Био је родом из Кличевца, пожаревачке нахије, ступио у школу с јесени 1808; као сиромаха, издржавао га је Иван Југовић. Свршио је Велику Школу и у августу 1812 отишао за писара Карађорђу у Тополи.

8) *Павле Поповић,* био је родом из Жабара округа крагујевачког. Ступио је у школу јесен 1808 а довршио је 1812 и постао писар Великога суда у Београду.

9) *Гаврило Поповић.* Родом из села Баурића, нахије соколске. Ступио јесен 1808 а завршио 1812 и постао најпре чариник а после и писар код Младена Миловановића.

10) *Максим Ранковић.* Родом из Остружнице, нахије београдске. Ступио 1808, свршио 1812 и постао писар београдског суда.

11) *Радован Дољанчевић.* Ступио у школу 1808 а свршио 1812 и постао писар у Великом суду у Београду.

12) *Стефан Новаковић.* Родом из Азање, нахије смедеревске. Ступио 1808, свршио 1812 и постао писар у Совјету.

13) *Арса Албанез.* Не зна се откуда је био, ступио 1808 и био свега годину дана.

14) *Милоје Божић.* Родом из села Чумића, ступио 1808, али школу није довршио.

1) *Јеврем Ненадовић.* Он се уписао у школу с јесени 1808, али је школу оставио и у фебруару 1810 ожени се ћерком Младена Миловановића.

16) *Сима Ненадовић.* Он је био из угледне породице, а као млад човек био даровит, поштен, простосрдачан и одважан.

17) *Јовица Миловановић.* Био је синовац Младенов. Ступио у школу 1808. За њега је Вук рекао да је најмање знао читати и писати. Учио је годину дана. Доцније је постао зет Карађорђев.

18) *Вука Марковић,* био је син Илије Марковића, кнеза посавског. Ступио је у школу 1808. Не зна се докле је учио, али школу није свршио.

19) *Милосав Здравковић.* И он је ступио у школу с јесени 1808 и учио свега годину дана.

20) *Илија Чарапић?*

21) *Лазар Арсенијевић-Баталака.* Он је био ученик Велике школе и доцније постао високи чиновник и написао Историју српског устанка, у којој је најопширније писао о овој школи.

22) *Лазар Поповић.* Био је из куће кнеза Павла Поповића, из Вранића. Школу је свршио августа 1812 и постао писар београдскога магистрата.

23 *Бошће Чарапић.*

24) *Илија Павловић.*

25) *Михајло Лазаревић.* Он је био старији син попа Луке Лазаревића. Школовао се и у Карловцима и код куће у Шапцу. У школу је ступио почетком 1810.

26) *Кузман Лазаревић.* Био је мл ји брат Михаилов.

27 *Бошко Талић.*

28) *Вуро Милутиновић.* То је слепи српски гуслар који је испевао пуно народних песама.

29) *Срећко Поповић.*

30) *Гаврило Вићентијевић.*

31) *Лука Ненадовић.*

32) *Мијат Шеровлић.*

33) *Иван Станковић.*

34) *Петар Вујановић и брат му Лазар Вујановић.* Били су најмлађи међу ученицима.

35) *Петроније Муња,* итд.

Бројно стање ученика није нам најтачније познато. Пред Каменичку погибију било их је

око 40. Зна се да су сиромашни ученици добијали благодејање, а ово се састојало у томе што су добивали у школској згради стан, храну и неку новчану помоћ. Један ученик био је питомац самог Југовића.

Сем горе поменутих наука школа је неговала и ове вештине: певање, гусларе народних песама и арија. Што се тиче метода рада, о томе се може закључити из ових речи некадашњег ученика те школе: „Никаквог написаног устројства Велика Школа није имала. Љубав к отечаству и потреба земаљска написале су штатут за ову школу у глави правитељства и у души и срцу професора."

Школа је узимала учешћа и у опште народним прославама. Таква једна прослава била је о св. Андреји, 30 новембра, као дану ослобођења Београда. Школа је завршила свој рад и престала око св. Илије 1813 године, на велику жалост њених ученика и професора, у дане велике опасности која се свршила несрећно по Србију.

Иван Југовић није био само директор те школе, него је он у њој предавао и као професор. У почетку је у школи само он и радио и предавао историју и рачун. У то време није било штампаних уџбеника, те је он предавао историју по једном свом рукопису, преводу некакве непознате историје, па ју је онда диктирао и тумачио. Врло је занимљива прича о постанку тога нашег првог уџбеника за историску наставу. Њу је забележио Вук Караџић.

Али за Југовића се зна да је умео и врло лепо предавати, те су његова предавања из историје усхићавала младе слушаоце. О томе вели његов ученик, потоњи историописац, Баталака: „Примери из Свемирне Историје врло су здраво дејствовали на млађани дух, срце и душу ђака Велике Школе. Они никад нису без усхићења могли говорити о Атињанину Аристиду, Темистоклу и о такорећи освећеном Сократу, о тивском Епаминонди, као и о Римљанима: Регулу, Катону, Муцији Сцеволи и другима, који су више свега живели само зато да се жртвују за отечество и род свој, већ су били један другоме и ова имена понаделавали."

О значају и рангу ове школе професор Андра Гавриловић даје овај закључак: „Сабравши све податке које нам о оновременском школовању у Србији дају списи... добијамо уверење, да других до основних школа није било. Али тај назив није онда употребљаван. Школе су се те онда обичније звале малим школама, јер бејаху за мале ученике. Али у доба о коме смо говорили такве школе нису могле задовољити сву потребу. Остављајући на страну што се елементарно знање, које су оне давале, лако па и брзо могло заборавити, стоји околност да се осећала потреба за људе који ће имати нешто више од писмености у обичном смислу. У ту су школу могли доћи само већи ученици, они који су већ поприлично знали читати, писати и рачунати. Већ по томе видимо да је Велика школа била средња школа. Програм је за њу био удешен нешто друкчије но за обичну гимназију: имало се на уму ко — с каквим знањем — долази у њу, и зашто долази — куда ће после из ње. Према томе је у програм учења унесен и део предмета који долазе у специјалне универзитетске студије... Према томе мале су школе основне, после њих долазе велике школе, а иза ових се иде у академије и свеучилишта. Јасно је, дакле, да су велике школе — у ствари средње. Неки ученици Београдске велике школе бејаху, као што смо видели, у исто доба гимназијалци карловачки. Па ипак, ова београдска В. ш. није била права гимназија већ за нарочиту потребу нарочито искомбинована мешавина од гимназије и стручне средње школе."

О потребама за отварање школа у пробуђеној земљи говори и Богдан Гавриловић, прећашњи ректор београдског Универзитета. Он вели: „На оснивање српског Универзитета мислило се још под Карађорђем, одмах по васкрсу српске државе. У В. Ш. Југовићевој истицано је при учењу државног права да је „начелствујуштега дужност и заведенија ученика, као што су мале и велике школе, академије и свеучилишта, у држави поставити." Та дужност првобитне управе српске државе претворила се у живу жељу свих просвећених Срба XIX века. Природно је да се у почетку тога века та тежња није могла осећати и у ширим слојевима. У то се доба кроз таму, у којој је био наш народ у Србији, пробијао тек понеки зрачак просвете. Али, иако се знало да се у таквој средини не може подићи Универзитет, ипак се у круговима просвећених Срба онога времена стално мислило на оснивање његово. По једноме писму из 1832 види се како би по Вукову мишљењу требало извршити просветне реформе у земљи. У томе писму пише Вук Милошу да би требало отворити три велике школе у Србији: једну у Шумадији, другу доље преко Мораве, а трећу горе преко Колубаре, а осем тога и једну праву гимназију, а потом мало по мало Лицеум и Универзитет."

Стварањем Велике школе у тек ослобођеној Србији ишло се за тим да се подигне културни и просветни ниво ондашњег нашег народа. Упоредо са политичким и економским ослобођењем ишло је и просветно буђење нашега народа са десне стране Саве и Дунава.

Стојан Новаковић, одличан познавалац Првог српског устанка, проучавајући путеве и начине којима се кретао и развијао знаменити покрет на земљишту Шумадије пре 130 година, назвао је то обнављање државног живота „Васкрс Државе Српске", тј. њене политичке, војничке и економске слободе и независности. Та груба физичка борба, то проли-

ване људске крви у револуцији српског сељака противу бездушног режима турских спахија и газда, крунисана је напоследку политичком творевином, која се развила у потоњу Србију XIX века и данашњу Краљевину Југославију XX века. Израз Васкрс значи обнову целокупног живота а посебно државноправног. Упоредо са тим обнављањем старога српскога слободног политичког живота ишло је и обнављање српског културног живота, ишао је духовни Васкрс. Истина, он је мало дочиње и спорије долазио од првога, али се није био потпуно ни гасио.

Једна од првих творевина обновљеног српског духовног живота била је и установа прве Велике Школе. Црквa и манастира било је и пре тога, али са школама није било тако, јер се у погледу просвете пред Устанак стајало врло рђаво. Један савременик о томе пише овако: „Јер у ово време у Србији нигде ни гласа ни трага од школа није било, но сваки ђак, који је желео што учити, морао је попу или у манастир ићи." А Вук Караџић вели на једном месту да је тек на 100 сёла била једна школа.

Школован човек, родом из Шумадије, који би по нашим данашњим захтевима свршио основну, па средњу и вишу школу, био је у Србији у оно доба нешто непознато и невиђено. Но у колико је то било теже постићи, у толико се више за тим жудело, и прости сељаци, занатлије, трговци, виђени људи, кнезови и поглавари српски, сви усташи из времена 1804—1813 нису сами могли сарађивати и на томе пољу, јер је њихов удео био друге природе.

Просветно буђење дошло је с друге стране. Њега су оживотворили Срби, али не из београдског пашалука него из „прека" (Баната, Бачке и Срема). Ти су људи били: Доситеј Обрадовић, Божа Грујовић, Иван Југовић, Петар Новаковић-Чардаклија, Димитрије Давидовић и многи други. Па и највећи човек наше нове књижевности, Вук иако је био родом из Јадра у Србији, школовао се у Карловцима у Срему и у Бечу код аустријских словенаца, па је собом донео и нове идеје ондашњих Словена и Срба. Наш духовни Васкрс, дакле, јавио се и дошао је са севера Саве и Дунава, а нашао врло повољно земљиште у ослобођеној Шумадији. Срби из Јужне Угарске учествују у томе делу знатним уделом и правда захтева да се тај њихов рад истакне. То је позитивна корист од иселења оних Срба са Балкана, који су се под патријарсима иселили у земље Јужне Угарске.

По једном другом историчару, Д-р Н. Радојчићу, могло би се рећи да аустриски Срби тога времена нису много веровали да ће се Срби моћи сами собом ослободити. Они верују да ће то доћи помоћу Руса. Због тога се они и не мешају у послове чисто војничког карактера, него тај посао остављају Србијанцима. Они су међутим хтели радије да воде главну реч у спољашњој политици устанка. Сем тога брига око потребнога уређења Србије и просвећивања њеног становништва била је пала на аустриске Србе, књижевнике и учене људе. Они се брину око државног уређења и око народног просвећивања. Тај посао у почетку је вршио Теодор Филиповић, али је он рано умро. Томе тешком задатку био је дорастао само Доситеј Обрадовић, те није чудо што је он и постао први српски министар просвете. Он је упутио једно писмо о уређењу и просвећењу Србије 1805 у коме препоручује најцелисходније државну управу. У томе писму поред других задатака дужност је управе да заводи школе. Јасно је из овога да је Доситеј много полагао на просвећивање народа путем школе.

ПРОСЛАВА СТОГОДИШЊИЦЕ ОД ОСНИВАЊА БЕОГРАДСКЕ ВЕЛИКЕ ШКОЛЕ

У реду тих просветних радника, на почетку XIX века у Србији, видно место заузима и Иван Југовић са својом Великом Школом, од чијег се отварања навршило 130 година, а чија је прослава стогодишњице извршена на свечан начин 1 септембра 1908 год., у присуству Краља, Министра просвете и црквених послова и других чланова Владе, чланова Академије наука, професора универзитета и свих средњих школа у Београду, многобројних ђака и грађанства.

На дан 1 септембра 1908 године било се навршило 100 година од како је у Београду, у једној старој турској кући у данашњој Господар Јевремовој улици, била отворена прва Велика школа. Тога дана је прослављена једна скромна свечаност. Та је светковина извршена на овај начин: Још од ране зоре било је у тој кући све оживело. На згради се вила народна тробојка, капија је била широм отворена, а на сред авлије седео је на столици газда Андреја Дада, сопственик куће и дочекивао госте. У 10 ½ часова већ су се почели скупљати претставници науке и просвете, у 11 сати стигао је тадашњи министар просвете Андра Николић, а мало затим приспео је и краљ Петар. На спољној страни зграде била је узидана једна бела мраморна плоча, на којој је записано:

„ЗА СПОМЕН СТОГОДИШЊИЦЕ ВЕЛИКЕ ШКОЛЕ ОТВОРЕНЕ 1 СЕПТЕМБРА 1808 ГОДИНЕ У ОВОЈ КУЋИ МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА 1 СЕПТЕМБРА 1908 ГОДИНЕ"

Плоча је била покривена платном за које је био везан канап; на знак који је дао краљ

Петар откривено је платно, и онда је министар просвете поздравио тај чин кратким говором у коме је изложио значај догађаја и тадашње светковине. После тога краљ је разгледао кућу, прихватио је са осталим гостима понуде које је био спремио. сопственик куће Андреја Дада. „Кућа у коју је узидана спомен-плоча једна је од најинтересантнијих грађевина београдских. Од кућа, заосталих из турског доба, осим ове постоје у Београду још само касација, Брзакова кућа преко пута Саборне цркве, Кнез Милошев летњи конак у Топчидеру и једна кућа у Јеврејској Мали. Све је друге трагове тога доба збрисала регулација и доба преопроћаја ослобођеног Београда... За време Турака била је та кућа својина неког паше... а преко пута ње била је Керим бегова башта. У то доба у тој кући је био дуго година француски конзулат. После Турака прешла је ова кућа у својину старога и угледнога београдског трговца Кутуле, чији је наследник био његов зет Кир Герас, онај Кир Герас који је Стевану Сремцу послужио као јунак толико познате приче. Кир Герас Сремчев управо се у тој кући и одиграва, а Кир Герас је у тој кући и умро. Кир Герасови наследници продали су кућу њеноме дугогодишњем обитаоцу Андреји Дади, београдском бакалину..." („Политика" број 1661 од 1908 год.)

Милован Ристић

Голубовић Милош: Велика школа Доситеја Обрадовића
(Својина Библиотеке и Музеја Г. п. Б.)

Општине као носиоци судске извршне власти

По § 6 под а) Закона о судском поступку у грађанским парницама донетог у Краљевини Србији 20 фебруара 1865 године општински су судови надлежни, поред остале своје надлежности из приватно-правних односа, да суде и све грађанске спорове до 200 динара. Параграф 13 став 1 истог Закона изрично наређује да општине имају своје пресуде извршавати. Таква стварна надлежност општинских судова била је на снази све до доношења Уредбе о убрзању рада код среских и иследних власти 22 јуна 1921 године, која је важила за територију раније Краљевине Србије као и за остале крајеве Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца уколико су у тим крајевима примењивани закони Краљевине Србије који су обухваћени Уредбом. По чл. 15 под а) поменуте Уредбе општински судови су надлежни да суде све грађанске спорове до 500 динара. Па како у чл. 62 изрично стоји да сва наређења из Закона обухваћених овом Уредбом а противна Уредби престају важити кад иста добије обавезну снагу, онда из тога произилази да се чланом 15 Уредбе мења стварна надлежност општинских судова заснована на § 6 под а) Закона, односно да се надлежност проширује од 200 на 500 динара. У Уредби ништа није предвиђено ко је надлежан да извршује општинске пресуде, што значи да је и даље остао на снази § 13 став 1 Закона о судском поступку у грађанским парницама, на основу кога саме општине извршују своје пресуде донете по грађанском закону у висини до 500 динара.

По § 44 Законика о судском поступку у у грађанским парницама од 13 јула 1929 године обавезног на целој територији Краљевине Југославије у надлежност среских судова стављени су спорови о имовинско-правним захтевима када њихов предмет у новцу или новчаној вредности не прелази 12.000 динара. Према томе излази, да су срески судови примили на себе надлежност општинских с обзиром да у закону није ништа речено од које су вредности надлежни срески судови. Међутим, чл. 7 уводног Закона за Законик о судском поступку у грађанским парницама, који је доцнијег датума, предвиђа да општински односно местни судови као и општински уреди где постоје остају и даље и да ће Министар правде прописати Уредбом потребна наређења и надлежности постојећих општинских (месних) судова као и о поступку пред њима. Па како Министар ни до данас није прописао једну такву Уредбу, то по § 1 у вези § 102 Закона о уређењу редовних судова остају и даље на снази законски прописи који говоре о надлежности општинских судова тј. о њиховој стварној надлежности у погледу суђења по грађевинским споровима до 500 динара као и о извршењу пресуда донетих од стране општинских судова.

Ступањем на снагу Закона о извршењу и о обезбеђењу од 9 јула 1930 године као и његове Уредбе донете од стране Министра правде на основу § 27 став 3 Финансиског закона за 1937/38 годину, поново се покреће питање надлежности око извршења општинских пресуда донетих по грађанском закону. Али ту законодавац није био путпуно јасан. Отуда по истом питању два супротна мишљења Министарства правде.

По чл. 2 Уредбе о увођењу Извршног поступка, кад нови Извршни поступак добије обавезну снагу, престају важити сви прописи других закона, уредаба, наредаба и правилника о предметима који су уређени новим Извршним поступком, уколико нису тим новим поступком или том Уредбом остављени на снази. Па пошто у Извршном поступку ништа није речено у погледу надлежности општинских судова за извршење њихових пресуда, а у чл. 18 став 2 Уредбе изрично стоји да на подручју Апелационог суда у Загребу, осим подручја среских судова у Чаковцу и Прелову, остају на снази прописи Закона од 16 априла 1881 године са његовим изменама и допунама о провођењу извршења преко местних судова, то је извршење пресуда донетих од стране општинских судова у смислу § 2 тачка 9 Извршног поступка а у вези члана 2 Уредбе о увођењу Извршног поступка стављено у надлежност редовних (среских) судова са ограничењем из чл. 27 поменуте Уредбе, по коме извршења која су била у току када је ступио на снагу Извршни поступак имају бити спроведене од судова и власти дотле надлежних а по дотадањим важећим прописима.

Такво тумачење заступало је Министарство правде у своме мишљењу упућеном Председништву Апелационог суда у Београду и Скопљу 14 марта 1938 године под Бр. 22667.

Насупрот томе, одмах после два месеца, 13 маја 1938 године, Министарство је под Бр. 48775 поводом исте ствари упутило Председништву Апелационих судова друго своје ми-

шљење, потпуно супротно првом, а које гласи: „У вези акта Министарства правде од 14 марта 1938 год. Бр. 22667, којим је Министарство обавестило то Претседништво о своме мишљењу, да је за извршавање пресуда општинских судова надлежан редовни суд, Министарству правде част је обавестити Председништво, да је ово мишљење поменьом достављено томе Председништву, па уколико је то Претседништво о томе мишљењу обавестило своје подручне судове да тај распис треба од судова повући и обавестити их, да се Закон о извршењу и о обезбеђењу од 9 јула 1930 године не односи на пресуде општинских судова пошто се ни по једном пропису овога закона не могу пресуде општинских судова сматрати извршним насловом на основу кога се може дозволити извршење по прописима овога закона. Према томе општински судови остали су и даље надлежни за извршења својих пресуда и после ступања на снагу поменутог Закона о Извршењу и о обезбеђењу, пошто овај закон није уредио извршење по пресудама општинских судова."

Из свега горе изложеног излази, да су општине остале и даље носиоци судске извршне власти по свима својим пресудама донетим на основу грађанског закона од 25 марта 1844 године и Закона о судском поступку у грађанским парницама од 20 фебруара 1865 године.

Поред те надлежности, надлежне су и за извршења општинских кривичних пресуда, административних решења за наплату општинских такса и осталих дажбина, као и за указивање правне помоћи у погледу наплате општинских прирева.

Страхиња Ст. Којић

Борђевић Радмила: „Недеља у Јагаган-мали"
(Са XI јесење изложбе београдских уметника)

Најподеснији и најхуманији начин клања стоке

Као ветеринар ове врло важне установе осведочио сам се да данашњи начин клања стоке никако не одговара ни сврси клања нити је у складу са етиком и хуманитетом. У овом чланку образложићу оправдану тежњу Земунске кланице, да се досадашњи начин клања уклони и замени другим практичнијим начином којим се служе друге велике и мале кланице и који треба да буде примењен у нашим престоничким кланицама, које не само што су од великог капацитета, него треба да служе и за углед другим кланицама у држави. Тежња нас општинских ветеринара јесте да би се ова наша институција технички што боље уредила и да би могла по начину других великих вароши у пракси применити што више савремених тековина хигијене и ветеринарске науке.

Како је клање стоке сам по себи груб, и нехуман посао, треба га што хуманије и обазривије изводити. Клати не сме лице које није добро изучило свој занат. Тај је наиме посао опасан за самога клача, особито код крупне стоке па се за то не сме употребљавати слабо и невешто лице. Већ само угоњење стоке у кланицу треба да се врши са извесном благошћу према животињи која се има клати. Ако се животиња устеже, што се често дешава, треба ово устезање разумети и посао извршити са стрпљењем и неколико такта, а не псовањем и бичевањем или премлаћивањем коцима, јер тако могу настати поткожна крварења и изливи крви у месо, од чега се месо лако квари, а често се деси, да се таквим поступком и која кост пребије. Дакако, да од тога и стока пати и трпи, а свака патња сточног грла пре клања делује неповољно на каквоћу и укус меса. Даље, ако се стока коље по јеврејском ритуалу, треба да се пре клања не онесвешћује али се мора полако и пажљиво оборити. Клање само треба да се обавља са оштрим ножем. За цело ово време док крварење траје треба да се живинчету држи глава чврсто уз земљу, да не може њоме млатарати и тући по земљи.

Сада ће неко питати, какво је најподеснији клање и који начини клања постоје?

Корисно и добро клање је оно коме није циљ само убијање животиње, него добивено месо што дуже одржати способно за људски ужитак, а то бива онда када се из животиње исцеди што више крви. Према искуствима, крв почиње прва да трули и ствара тако могућност спољашњим узрочницима трулења да могу путем крвних судова који нису били празни, т.ј. на местима која нису добра искрварила.

Што се пак начина клања тиче, имамо следеће три методе клања:

1) Када животињу пре *тога омамимо, да не осећа болове при клању*. То урадимо ударцем чекића или бата, даље разним апаратима, међу којима је најбољи и најчешће употребљен Шермеров апарат.

2) Када животињи одузимамо крв, без претходног омамљивања, т.ј. пререзом врата или пререзом пред улаз у грудну шупљину на левој страни. Ту убрајамо и јеврејско ритуално клање.

3) Када пре крварења разарамо продужену кичмену мождину помоћу убода на потиљку.

Садашњи начин клања стоке.

Овим се трећим начином служимо код нас у кланицама. Овај метод клања не утиче никако непријатно на посматрача, јер, ако се убод добро изведе, животиња моментано падне и тако можемо приступити клању којему се животиња ни најмање не опире. Ако пак убод не погоди, онда може да животиња подивља и угрози живот самом клачу, што се често деше. Овај је начин најбруталнији и најокрутнији из разлога што се животињи одузме свака моћ кретања, а свест и осећање остаје и даље, те га зато треба одбацити. Не само ради горе поменутих чињеница, него и ради тога што овај начин не одговара корисном клању. Већ сам пре навео, да је код корисног клања циљ што јаче искрварење заклане животиње, што код овога не бива, јер рад срца и дисање

престаје прерано, пошто се њихови центри налазе у продуженој кичменој мождини, који се овим начином клања разарају, а тенденција доброг клања је да срце и дисање што дуже раде. Дакле јасно је да ће онај начин клања бити најбољи код којега не долази до повреде продужене кичмене мождине и тако не ремети њезину функцију. То је случај код пререза врата или пререза на улазу у прсну шупљину код ритуалног клања, даље код клања где пре тога омамимо животињу било ударцем или разним апаратима.

Да је степен искрварења овисан у првом реду од неповређености продужене кичмене мождине установили су аутори са својим покусима, које су вршили код различитих метода клања те установили добивену количину крви код животињине тежине, исте пасмине истог спола, старости и гојног стања. (Дембо, П. Фалк, Голтз ит.д.).

Најновија истраживања, која на колориметријски начин утврђују остатак крви у месу закланих животиња (животиња се најпре омами и онда заколе Калнер, Бонгерт и Рајсман.) и путем тога израчунавања количину крви која је била добивена код различитих начина клања. Резултат директног т.ј. колориметријски утврђеног остатка крви у мускулатури као индиректног, који се испољује тиме што установимо количину крви која је истекла из закланог животиње, показује степен искрварења.

Из наведеног можемо закључити да овај трећи начин клања није ни хуман нити користан ради што веће трајности меса.

Истовремено хоћу да напоменем да није исправна тврдња да само заклана животиња боље искрвари него она која је пре тога била омамљена. Да то није тако доказује већ горе наведени колориметријски поступак т.ј. утврђивање остатка крви у месу (Калнер, Бонгерт и Рајсман). Ове се тврдње базирају на томе што је мускулатура само закланих животиња светлије боје и то треба да служи за доказ бољег искрварења. Светло-црвена боја мускулатуре само заклане животиње основа се само на томе да дисање не систира као код осталих начина клања него траје до смрти и које постаје све јаче са повећањем губитка крви, тако да из зареза цури крв светло црвене боје артеријелна крв, док код омамљених животиња за клање из зареза цури крв тамно црвене боје – венозна крв ради прекидане респирације. Како је мускулатура само закланих животиња до последњег даха опскрбљена са крвљу која има доста кисика, то је и боја меса, за разлику од других начина клања, светло-црвена. Животиње, које су само заклане не искрваре боље од животиња које пре клања омамимо. Што је установио Калнер, јеврејски лекар. То ради тога што пред крај само закланих животиња наступе анемични грчеви мускулатуре, који не делују позитивно на кретање крви, не дају слободан пролаз крви према срцу, јер ради својих чврстих и неправилних грчевитих контракција мускулатуре спречавају крв и лимфу у своме току према срцу (Бонгерт).

Даље код тога треба узети у обзир и чињенице да краве поседују већу количину крви него мушке животиње исте тежине, даље да младе животиње губе код клања више крви него старије.

На питање колика је целокупна количина крви код сисавца одговарам да се узима 1/13 телесне тежине. Јасно је да ова количина не искрвари сва ни код најбољег начина клања; тако говедо тежине 700 кг даје код клања 25–28 кг крви. Осим самог начина клања овиси искрварење и од телесне конституције.

Дакле најкорисније и са хуманог и етичног становишта најбољи су они начини клања, код којих пре клања, т.ј. искрварења, претстоји омамљивање, које не утиче на искрварење. *Ту би дошла — као најхуманији и најбољи начин — употреба Шермеровог апарата, који својим физичким дејством парализира осетљиви централни нервни систем и не спречава максимум искрварења.*

Како сви месари не кољу на најсавршенији и тиме најбољи начин, то би требало учинити све да се у кланици може клати само употребом Шермеровог апарата.

Д-р Иво Ликар

Стојановић Сретен: „Мала фигура" (гипс)
(Са XI јесење изложбе београдских уметника)

Академија Градске библиотеке и музеја посвећена Његошу

— Предавање књижевника г. Симе Пандуровића и књижевнице г-ђе Катарине А. Јовановић —

Прва овогодишња Академија Градске библиотеке и музеја, која је одржана 18 новембра 1938 у великој читаоници Библиотеке, била је посвећена Његошу, његовој херојској поезији у вези с новим преводом „Горског Вијенца" београдске књижевнице госпође Катарине А. Јовановић.

Његош

Програми академија Градске библиотеке и музеја или се непосредно везу за живот Установе: изложбе књига, слика, докумената историјско-књижевног значаја и вредности, или стоје у непосредној вези с догађајима од општег културног значаја који овакве установе нарочито интересују. Књижевница госпођа Катарина Јовановић, њерка нашег познатог, националног и културно заслужног сликара Анастаса Јовановића, посветила се у првом реду превођењу наше народне поезије и дела наших књижевника на немачки језик вршећи тако једну високо културну мисију пред иностранством. Као последњи велики рад госпође Јовановић из ове области наскоро ће се појавити њен немачки превод целокупног „Горског Вијенца". Скоро сви наши књижевници, песници и људи од пера баве се превођењем са страних на наш језик. Тако се слободно може рећи да наша преводна литература спада не само међу најбогатије, већ у исто време и међу најсавременије. Мало које дело чека дуже него што је то чисто технички потребно, па да буде код нас преведено. Тако је не само с делима која се преводе с великих и познатих европских је или тешко и с језика мање познатих и мали народа не само европских, већ уопште. Теже стоји стаје с превођењем дела наше књижевности на стране језике, јер се теже налазе они који подједнако владају и нашим и страним језиком. У толико је појава сваког новог превода с нашег на страни језик за нас ванредно значајна. То нарочито важи кад су у питању преводи дела монументалне вредности и значаја, као што је наш „Горски Вијенац".

Књижевник г. Сима Пандуровић отворио је Академију ванредно лепом уводном речи у којој је у сажетом и јасном облику истакао главне особине „Горског Вијенца" и подвукао заслуге госпође Катарине Јовановић за њен превод овог нашег монументалног књижевног дела. Предавање г-ђе Катарине А. Јовановић „О преводима и преводу „Горског Вијенца", у ком је било изнето много ванредно занимљивих запажања, саслушано је с највећим интересом и пажњом. Академија је завршена рецитацијом фрагмената „Горског Вијенца", које је с много успеха рецитовао члан нашег позоришта г. Јован Антонијевић.

Међу гостима који су присуствовали на Академији нарочито су запажени изасланик Њ. Св. Па-

тријарха, унив. професори г.г. Павле Поповић, Миодраг Ибровац, Урош Џонић. Од наших уметника присуствовали су г-ђа Бета Вукановић, г. Урош Предић, од књижевника г-ђа Исидора Секулић, Велмар Јанковић, г. Ђукић. Међу осталим угледним гостима присуствовали су г. генерал Христић са госпођом, г. генерал Бошковић, г-ђа Продановић, г-ђа Пандуровић, г-ђа Ана Тодоровић. Од страже Општине присуствовали су: председник Културног одбора г. Милан Костић, г. генерал Живан Ранковић, д-р Велимир Михаиловић и заменик Директора Општег одељења г. д-р Ђура Ђуровић.

Присутни на Академији Градске библиотеке и музеја посвећеној Његошу

Г. Сима Пандуровић о „Горском Вијенцу"

Госпође и госпођо,

Име владике и песника Петра Петровића II Његоша познато је широм српског народа. Име његовога главног поетског дела, „Горскога Вијенца', можда је још популарније од имена свога аутора. Прошло је више од деведесет година откако се то дело, први пут штампано у Бечу 1847, појавило на нашем језику. Објављено под простим иницијалима пишчевим, далеко од његовог завичаја и отаџбине, оно је очекивало свој успех или неуспех без рекламе, без наметљивих претенсија, без вештачких сретстава.

Успех је дошао, и остао трајан. Тајна тога успеха је проста, иако би допуштала читаву једну расправу. „Горски Вијенац" је тешко ставити у једну од освештаних, школских и познатих категорија, врста и родова књижевнога стварања. То није еп, јер је писан у облику дијалога. Међутим, као такав, он је, у сценском погледу, прилично равиодушан према захтевима позорнице и драмских ефеката. Ако његова „кола" личе на „хорове' античке драме, имајући у делу сличну улогу, — све остало је друкчије; и свака паралела између класичних драмских дела и „Горскога Вијенца" била би, у најмању руку, неумесна. Можда би поређење између херојскога спева Његошевог и народне поезије било знатно оправданије. Доиста, између њих постоји видна сродност, по духу и облику.

У томе је, истовремено и сасвим вероватно, тајна успеха и популарности „Горскога Вијенца'. Дух владичиног дела исти је дух који веје кроз херојску, епску поезију српског

Г. Сима Пандуровић на Академији Градске библиотеке и музеја држи предавање о „Горском вијенцу"

народа. Ту народну поезију су, после државнога слома и националне трагедије српскога народа у XV веку, стварали и ковали не непознати и обични људи из народа, већ његови најпросвећенији синови, који су ту трагедију најдубље осећала. И стварале су је не случајно него плански, кујући последње, духовно, и зато ефикасно, оружје за дугу, неравну и мрачну борбу против уништења, пропасти, истребљења. У таквој ситуацији, када је било неопходно сачувати бар моралну снагу свога народа, ширење и учвршћивање једнога херојскога гледишта на свет и живот била је неизбежна нужност, а поезија, по привидном парадоксу, најрационалније, најбоље и једино могуће средство за тај циљ. Мишљење да је народна поезија имала трајне, још непроцењене вредности за васпитање и одржавање моралне снаге и отпорности нашега народа, има стварнога оправдања.

Његошев „Горски Вијенац" је поникао из народне песме и народне традиције. Већ у спољњем облику, метрички, по своме десетерцу, у коме је испеван, то је очигледно. Тај десетерац, у трохејским стопама, са цезуром после четвртога слога, исти је као и у народној поезији. Али, и ако је, по старој латинској изреци, исти — ипак није исти. Ко не осећа да стихови „Горскога Вијенца" звуче друкчије, да имају други тон и другу боју тона но стихови народне песме? Можда је то разлика која постоји између *драмскога* и *епскога* тона, подразумевајући и разлике у фигуративном начину изражавања везане за те основне тонове. Подробнији претрес би показао да песник „Горскога Вијенца" претпоставља метафору честом поређењу код народног песника, елиптичну фразу перифрастичној, обичну антитезу такозваној „словенској антитези", синтетичан израз аналитичком. И зато у овом делу, које по своме склопу нема ничега драмског, има тона који је у истини драмски.

Формалне одлике Његошевог дела: концизност стила, лапидарност фразе, драмски тон, биле су само најподеснија средства за изражавање идејнога става који је спроведен кроз „Горски Вијенац", карактерних црта личности, њиховога менталитета, „духа", који су — да тако кажем — психологија и филозофија српскога народа изграђене историјским животом, искуством, традицијом и народном поезијом.

То је филозофија *отпора и зароптивања злу*, без обзира на метафизичку и логичку страну питања, постављена на основне принципу *правде* која је једини смисао живота. Упркос болне констатације многих стихова:

Свијет је овај тиркан тиранину,
А некмоли души благородној...
Он је состав паклене несложе...
У њ ратује душа са тијелом...

и тако даље; упркос могућности да је ток ствари и односа у животу неизменљив — та филозофија не прихвата потчињавање злу:

Ал' тирјанству стати ногом за врат,
довести га к познанију права,
то је људска дужност најсветија.

Храброст је, наравно, највиша врлина, мерило свију вредности, као инструменат принципа правде. Не треба ићи у далеку прошлост па осетити колико је та морална филозофија сугестивна и дата у облику који се не заборавља:

Страх животу каља образ често...

Пред опасностима, можда неизбежним, али увек хипотетичким, закључци те филозофије херојскога става у животу категорички су и аподиктички:

Нада нема право ни у кога
До у Бога и у своје руке...
Славно мрите, кад мријет' морате.

Ако је Бог врховни појам правде, слабост или непротивљење злу не може бити богоугодно и није став који заслужује награду на другоме свету. А овај свет, притиснут злом, претвара се из борбе и тегобе у очајање. Хоће ли онда бити јасни стихови великога Владике, који на први поглед не изгледају хришћански:

Удри врага, не остав' му трага,
Али губи обадва свијета.

Или они који су пресецање Гордијевог чвора свију хипокризија, компромиса, софизама:

У крв ће нам вјере запливати:
Биће боља која не потоне.

Херојска идеологија даје извесну ведрину, — јер презире опасности, па и саму смрт. Отуда у овом делу и онај хумор који је тако пријатан, и потсмех који избија из многих пасуса. Не поминьем познато причање војводе Драшка о Млецима, које се увек може читати са задовољством, и применити са оправдањем. Али, ви се сећате и других места, која се односе на расправу о вери, тумачење снова, третирање жене, љубав, искуство. На компромисни предлог кадије Аџи-Али Медовића о измирењу Црногораца и Турака, кнез Роган му одговара:

Ефендија, ти не угонета
Око шта се ово окупило,
Но си с краја почео таљега.
А мудар си и књижевник, кажу,

Учио си књигу у Цариград,
На некакву њабу притврдио.
Али ти се још хоће памети: —
Потежа је ова наша школа.

Та иронија — резултат школе опорога искуства и живота — такође је једна карактеристика херојскога гледишта на свет. И, с друге стране, онај високи лиризам мисли трагичнога патоса у говорима владике Данила или игумана Стефана допуњује манифестације ове филозофије.

Ви знате: фабула у Његошевом главном делу — истрага потурица у Црној Гори крајем XVII века — споредна је и у позадини. Али, око тога догађаја дато је коло личности које су тако живе, убедљиве, конкретне, које говоре народним језиком у његовим најсуптилнијим преливима и претстављају носиоце темперамента, карактера и духовне физиономије наше расе, — да је „Горски Вијенац", као огледало индивидуалне и колективне душе српскога народа, усамљено и без такмаца.

А то јесте нешто. Ако једно књижевно дело има какве вредности, онда је то вредност истине о мени, вама, о свима нама као члановима једне друштвене, народне и духовне заједнице. Тек у последње време они који се баве студијама из индивидуалне и колективне психологије почели су посвећивати више пажње књижевним, уметничким делима, у којима налазе потврде и потстрека за своје научне хипотезе и концепције. У та књижевна дела, која вам о једноме народу говоре више и сигурније но читави низови расправа, „Горски Вијенац" спада несумњиво.

Мислите ли да ћу погрешити ако кажем да познавање тих дела, у верноме преводу, може имати не само интереса него и практичне користи и за друге народе?

Зато ми допустите, госпође и господо, да, поред свога свагдашњега поштовања према Његошевом генију, дам скромнога израза своме искреноме задовољству што се „Горски Вијенац" јавља у немачком преводу, у издању Минхенске Академије. Тиме је, кратко речено, дата и оцена о том преводу. Пуна заслуга за тај значајан моменат у развијању културних веза између немачкога и нашег народа припада нашој Београђанки, г-ђи Катарини Јовановић, кћери старога уметника, националног и културног радника српског, Анастаса Јовановића, на чијим су се делима васпитавале генерације нашег народа.

Живећи у Цириху, долазећи сваке године у Београд, г-ђа Јовановић је посветила своје дане племенитим напорима да немачку јавност упозна са нашим животом и литературом. Пре шест година она је, под именом „Југословенска Антологија", објавила обимну књигу српских, хрватских и словеначких песника и приповедача на немачком језику. Поред тога један број чланака и предавања о нашем народу. Најзад, резултат њеног вишегодишњега, савесног и одушевљеног рада, превод „Горскога Вијенца", појавиће се ускоро.

Стручније и боље од мене, г-ђа Јовановић ће вам изложити побуде, историјат, природу и фрагменте тога тешког али племенитог посла.

Уступајући ово место госпођи, нека јој је од нас искрено и срдачно: хвала!

Г-ђа Катарина А. Јовановић „О преводима и преводу „Горског Вијенца"

Госпође и Господо

У часу када се овде, у срцу нашег града, посвећујемо успомени нашег великана Његоша и када је реч о неумрлом делу песниковом, смело је да и преводилац проговори о своме раду, јер то је од прилике исто као када би се, где је реч о ремек-делима једног Микеланђела, јавио и онај који их је фотографисао.

Ми преводиоци смо уопште један озлоглашени еснаф; важимо за неверне, за „издајице", по оној познатој талијанској изреци: „traduttore — traditore." Ретко се деси да који песник буде сасма задовољан својим преводиоцем, и да му ништа не замера.

У ствари, и јесте готово немогуће пренети песниково дело апсолутном верношћу. Превод може само донекле да га замени, али то остаје ипак ствар мање вредности, један — „Ersatz" и коме је иоле приступачан изворник, претпостављаће и треба да претпостави овај. Особито када се тиче поезије. У прози, проницљиви преводилац, ако и сам мајсторски влада пером, може још и да да превод раван изворнику. Али у поезији, где је везан за ритам, за целу дикцију, па још, у многим случајевима, и за слик, то је скоро немогуће; а баш у ритму, у мелодији дикције, па и у слику, скривено је често оно најтананије, што је песник испевао. — Само један мали пример, оно Шантићево:

Пучина плава спава,
Прохладни пада мрак,
Врх хриди црне трне,
Задњи румен зрак.

То је мелодија која се не да препевати.

У појединим песмама, нарочито у лирским, преводилац-песник, ако има и среће, може још и да успе да дâ један добар, леп и течан препев, приближно раван изворнику. Сећам се једне малене песме Лонгфелова, — „Daybreak" — која је у Змајеву преводу — „Јутро", — тако лепа, да једва заостаје иза оригинала, шта више, на нашем језику звучи још и некако лепше, мекше.

Али када се тиче тешког корачања епског, драмског стила, и оних опсежних дела узвишене, класичне поезије, као на пр. Дантеове „Божанске Комедије", Гетеовог „Фауста", „Горског Вијенца" нашег Његоша, ма колико често да је све то превођено, ма колико да су и успели поједини преводи, унети у њих сву поезију, сву мелодичност, наћи ону исту снагу и узвишеност дикције, коју је песник уложио у своје јединствено дело, — то је несумњиво и најбољем преводиоцу немогуће, и не верујем, да ће икада ико у томе сасвим успети. Лепота тих ремек-дела као да је свезана за сам језик на коме је испевана и који као да је не уступа другом.

„Добар превод, вели наш велики естетичар Богдан Поповић, — треба да дâ три ствари прво: исти смисао текста; друго: исти осећајни тон текста; треће: исту мелодију дикције."

Вели још и следеће: — „При превођењу је правило: дати утисак који даје изворник; — утисак, не речи изворника; — у тексту, речи не постоје, но само реченице, са својом мишљу и осећајним тоном, који их прати; и те мисли и тај тон, то је оно, што треба дати у преводу."

Ово је све врло тачно.

Задатак преводиочев је тај, да савршено схвати замисао песникову, па да и сам искаже тачно и јасно — и што лепше узмогне, — оно исто што је песник имао да каже; преводећи, да се уживи у оно душевно расположење у коме се налазио сам песник, да осети, и сâм, шта се тада збивало у песниковој души, па да онда још и погоди „исти осећајни тон", „исту мелодију дикције" и да, стварајући понова, унесе све то у свој превод.

И још нешто: превод не сме никад да дâ осетити да је превод; он мора да буде течан; без икакве усиљености, да буде леп и звучан, природан, без извештачености; песма мора да остане песма и лако да се вије.

Оно наше упоређење мало-час, преводилаца са фотографом, можда и није било сасвим тачно: И најсавршенијој фотографији, као осталом — и аутоматској музици, недостаје онај тајанствени живот, оно нешто неисказиво, што се не да дефинисати, а у чему ипак лежи скривена битност сваког уметничког дела, а то нешто и у репродукцији може да оживи само човечија душа, никад мртви апарат.

Преводилац је тумач, интерпрет песникова дела, исто као што су то глумац на сцени, музичар на подијуму. Драматичар је глумцу прописао сваку реч његове улоге, поготову и сваки покрет; па ипак, један ће глумац умети да оживи лице створено маштом драматичара, док други неће успети у томе. Исто тако и

Г-ђа Катарина А. Јовановић

музичар: композиција је тачно обележена; сваки глас је ту; и ритам, и јачина тона, и кад има да се спусти глас, а кад да се подигне, све је то композитор тачно означио. Па ипак: једном интерпрету је дато да изазове дух Бетовена, да нам изнесе сву силу његова генија и да нас узнесе, док ће други отсвирати композицију такође сасма коректно, па и сјајно, али — Бетовенов гениј неће се појавити међу нама; оставићемо дворану хладни, некако разочарани, као да нам се нешто, што нам беше обећано, ускратило. У чему лежи та тајанствена мисија интерпрета? Шта је то, што он има да нам дâ, да нам посредује као из неког другог, вишег света? Шта је то песник или уметник оставио за собом у своме делу, а што мора опет да прође кроз живу душу, па да понова оживи. Из каквог то елемента потиче она еманација, што као некакво надземаљско блаженство прострујава кроза свет, а коју називамо: Поезијом, Уметношћу? На овим питањима морамо да се зауставимо, она би нас одвела предалеко, — у метафизику, у васиону... Време је да се вратимо нашој скромној полазној тачци: преводима и преводиоцима.

Наш народ у коме — као што је рекао, у једном свом предавању, проф. г. Геземан, — има више песника но и у једном другом европском народу и где је сваки, између своје шеснаесте и двадесетпете године песник, — има не само своју драгоцену изворну књижевност, већ обилује и у — махом добрим — преводима из светске књижевности. Имамо у преводу Есхила, Софокла, Плаута, Хорација; преведене су „Илиада", и „Божанска комедија", имамо Ариоста, Шекспира, Гете-а, Шилера, Расина, Корнеја, Молиера итд. Библиографија превода у нас постала је непрегледна и пре би се могло питати, шта од оног, што иоле важи у светској књижевности, *није* у нас преведено. Тек што која књига изађе на глас, она је код нас већ и преведена; — заступљена су ту сва времена и сви правци — од великих, старих класичара па до — надреалиста...

Што се тиче превода из наше књижевности на стране језике, занимљиво је да се, на четрнаест година пре но што су наше народне песме објављене — првом Вуковом песмарицом 1814 г. — на *нашем* језику, једна од њих већ била упутила у светску књижевност. Лепа наша и прескромна „Хасан-Агиница", која је после имала толико успеха у „великом свету" књижевничком, изашла је, као што је познато, прво у талијанском преводу Алберта Фортиса у његовој књизи, „Viaggio in Dalmazia," 1774 г. у Болоњи. Тај превод заинтересовао је у Француској грофицу Орсини-Розенберг за морличку поезију, а грофица Орсини била је та, која је прва указала на ту песму Гетеу, а коју је он затим превео, у метру оригинала, а Хердер је публикову ту Гетеову „Хасан-Агиницу" у својој збирци „Volkslieder", год. 1778.

1821 Шарл Нодије преводи „Хасан-Агиницу" на француски: она је затим преведена још 11 пута.

Год. 1824 објављује Вук своју четврту збирку народних песама. Већ 1825/26 Талви (Frl. в. Јакоб) преводи их на немачки за Гетеа. Познато је са колико су интересовања биле примљене од стране самога Гетеа као и у тамошњим књижевним и интелектуалним круговима уопште. Грим их упоређује са Омиром, а Гете, у разговору са Екерманом, каже једном да су неке тако лепе да их може да упореди једино са „Песмом над песмама", и додаје „а то много значи."

У Француској издаје год. 1834 Елиза Воајар своје преводе српских народних песама, од којих је многе Ламартин унео у своје „Путовање на исток."

У Енглеској је John Bowring издао год. 1827 једну збирку наших народних песама. „Хасан-Агиница" је затим преведена још седам пута. 1799 превео је исту и Валтер Скот, али је није објавио.

Тако су наше народне песме израна наступиле и заузеле видно место у светској књижевности, на част и славу нашега народа. Равно после једног столећа од њихове прве појаве, тј. децембра 1914 год. када је увелико беснео светски рат, за који су непромишљене и неразборите масе у централној Европи кривиле нас, славни швајцарски епичар, Карл Шпителер, у свом предавању о швајцарском становишту и о њеној неутралности у том страховитом сукобу, рекао је за Србе ово: „За нас су Срби народ, који, као и сваки, има права на опстанак и заслужује свако поштовање. Срби имају своју славну и јуначку прошлост. Њихова народна поезија равна је по лепоти сваког другог, а њихове јуначке песме стоје чак и изнад свих других, јер тако дивне епске песме као што су то српске, — од Омирова доба па до данас, није више произвео ни један народ."

Поред наше народне поезије, није остала незапажена ни југословенска књижевност уопште. Сви наши знаменити песници и писци нашли су своје преводиоце на разним језицима.

Дела Марка Марулића превођена су још у XVI и XVII веку на француски, немачки и шпански. Гундулићев „Осман" превео је Венцеслав Смакиа на талијански, а грофови Лубиенски и Потоцки на пољски. — Мажураниће в „Смаил-Ага Ченгић" преведен је на немачки више пута, осим тога и на талијански, на шведски (од вредног Јенсена), и на мађарски. Поједине песме Бранка Радичевића преведене су на: немачки, француски, талијански, руски и шведски. — Војислав Илић, Дучић, Шантић, Ракић, итд., сви су они већ ушли у светску књижевност и многе од њихових песама наћи ћемо у читавом низу антологија, у изврсним немачким преводима Светозара Манојловића, Ота Хаузера, Камиле Луцерне и д-р Николе Мирковића. На француском језику објавио је 1935 год. проф. г. Миодраг Ибровац своју обилату и веома успелу антологију, са лепим преводима његовим и његове прерано преминуле супруге Јелисавете. Небројени су радови које би ваљало споменути, али не смем да Вас замарам даљим набрајањем.

•

Његошева појава у светској књижевности, то је: — стена са Ловћена, — „ein erratischer Block," како је у једној својој студији лепо рекао проф. Геземан.

Као што не беше лако достижан страну онај „збијег међу горе", где живи народ јуначких горштака, тако и сам тај народ, особен и несвакидашњи, јединствен по својој оригиналности, није лако разумљив страном свету.

Па ипак, „Горски Вијенац", — у коме је Његош сажео све што је народно, црногорско, и живот, и менталитет, и оно осећајно у народу, — преведен је досада на једанаест језика, што значи, да је Његош нечим, што је дато само генију, створио спону између свог удаљеног народа и осталог света. — Он се у свом спеву дотакао најдубљих, вечних проблема, „времена земног и судбине људске". „Чрез своје напаћене душе", тумачио је душу свог напаћеног народа, а кад генише проговори, он говори васцелом свету и вечности.

Његош је заузео своје достојно место у светској књижевности, у реду њених великана. „Г. Вијенац" превођен је и преводи се и на даље.

Први превод „Г. Вијенца" изашао је на талијанском језику, од Киудина, који је превео поједине комаде „Вијенца" и објавио у својој књизи: „Canti del popolo slavo" год. 1878 у Фиренци. Затим је „Г. Вијенац" преведен на талијански у целини од Ивана Павловића, год. 1902 у Фабриану.

1886 г. објавио је у Бечу д-р Ј. Кирсте свој немачки превод „Г. Вијенца"; преведен је у целости (осим посвете), са коментаром М. Решетара. Ово је издање данас исцрпљено и налази се само још у библиотекама.

1887 објављен је руски превод од Лукијановског, у Москви.

1891 у Видину, бугарски превод П. Иванова. Затим се ређају, год. 1895 и 897, два чешка превода, први од Карела Кривиа, други од Јана Худеца, у Прагу.

1902 излази у Новом Саду мађарски превод од д-р Ћисаловића;

1907 објављује у Љубљани Рајко Першек свој словеначки превод.

1913 у Штокхолму, у нарочито лепом издању, шведски превод великог пријатеља наше књижевности, Алферда Јенсена. 1917 превела је „Г. Вијенац" на француски Дивна Вековић (у прози), и објавила у Паризу, са предговором Анри де Рењева. Затим је 1936 проф. Миодраг Ибровац унео у своју антологију неколико значајних места из „Вијенца" у свом преводу у стиху.

1930 излази у Лондону енглески превод г. Џемс Вајлса.

1932 у Варшави, пољски превод г. Хенрика Батовског ,са предговором г. Бранка Лазаревића.

Питали су ме, како сам се решила на тај посао пун одговорности и како је дошло до мога превода. Оно прво, питам се и сама још и данас, а дошло је до тог превода иницијативом г. Павла Поповића. Он ме је подстакао да преведем „Г. Вијенац" — наредио ми. Он ме је храбрио за време мога рада, и објашњавао ми места, која ми беху тамна; без г. проф. Павла Поповића, ја нити бих имала смелости да отпочнем тај рад, нити бих, без његових драгоцених упутстава, исти завршила.

Питали су ме и о самом раду, како је текао. Сумњам да би било довољно занимљиво да о томе говорим опширније, и све што би имала тиме да кажем, то је, да је, као и увек, почетак био оно најтеже. Почела сам Посветом, која је утолико тежа, што је у слику, те ми се све остало чинило да ће бити лакше, — ма да није увек било тако. Посвета, својом високом дикцијом, као нека величанствена увертира уводи у спев. Сила и лепота Његошеве поезије тако узноси преводиоца, он се толико уживи у само дело, да чисто види пред собом и чује шта се збива; тако се и мени сада, по завршеном раду, чини, као да сам оно, што сам превела, истински доживела. Свакако мислим, да у животу нисам имала срећнијих часова, но што то беху они када сам вршила једну мисију у служби генија нашег великог песника."

Затим је госпођа Јовановић прешла на читање појединих места свог превода, која су у пуној мери показали његову прецизност и лепоту. Своје предавање завршила је речима:

„Говорећи о преводима била сам присиљена да говорим и о себи и о свом преводу. У толико је можда поштогод било и сувишно у мом предавању, али за то нек ме — према оним песниковим речима: —

Где је зрно клицу заметнуло,
Тамо нека и плодом почива".

извини пред вама и на овом месту чињеница, да је најмлађи преводилац Горског Вијенца — једна стара Београђанка".

Катарина А. Јовановић

Петровић Јелисавета: „Београд — пристаниште" (Са XI јесење изложбе београдских уметника)

Дан мртвих на београдском гробљу

— 5 новембар 1938 —

„Гробови су вечне живих двери, кроз њих мора сваки смртни да прође, благо оном ко у чистој вери из овога у нов живот пође."
(Са Споменика Илије Коларца)

„Hinauf - hinauf - Die Erde fleht zurück-
Kurz ist der Schmerz und ewig ist die Freude."
Schiller (Јован а Орлеанка, последње речи пред смрт)

Светски рат је расејао гробове на све стране. Земља и море примили су подједнако ратнике црноманасте и плаве у првој младости, очеве породица. За саму земљу било је мртвих одвећ много. А где све нису на земљи: поред друмова, на високим планинама — свагде где се пролевала крв, где је био рат. Слика гроба постала је тако честа у нашем животу, као и мисао на смрт. Живот није више онако неприкосновен као некад. Песникове речи: „Гроб је земља куд се ходи...', добиле су директан, не одређен, реалан значај. Сеоска гробља су се умножила. И а ила су изван својих уских ограда. Крстови се беле на много места по луговима и пашњацима. Толико се умирало последњих година!... Али тамо у природи, на селу, сваком се гробу зна место. Простор није ограничен, мир мртвих не ремети се тако често због новог живота. У градовима, нарочито онима који су у развоју, све је другојаче. Ту никад не знаш куд ти нога ступа. Градска експанзија је као бујица, она све носи. Колико се наших београдских улица, тргова, пијаца налази данас на месту где је до јуче било гробље. Тамо где је данас Универзитетски трг, било је некад турско гробље. Турско гробље било је и пред бившом Стамбол капијом и на толико места која данас имају сасвим други карактер и изглед. Мртви су некад сахрањивани поред Саборне цркве, на Зеленом венцу, тамо где је данас Бранкова улица. Пресељено поред Маркове цркве, наше старо гробље је и ту морало уступити место граду у развоју; померено је много даље, на Ново гробље. А и ту је данас већ тесно, и ко зна где ће му бити дефинитивно место!... Плочама са Старог гробља поплочани су путеви калемегдански. Изненађени шетач тек наједном запази на плочи, по којој ступа, крст, годину која означује дан рођења и смрти оног ког је некад покривала у вечној кући.

Прва мајка оплакује смрт свога сина.— Ева оплакује Авеља — Ум. рад франц. скулптора Барије

Београдско гробље је велика загонетка. Тај му карактер долази од начина како је настало, од јако изражених индивидуалистичких тежњи и жеља свих оних који су на овом месту сахрањивали своје мртве, од самог положаја (теренских прилика), разноликог начина засађивања дрвећа, па ипак, а биће можда баш зато, има ово гробље извесне особине које се ретко где до те мере налазе. Оно је уско везано са психиком својих грађана. Настало је, развијало се органски, без правила. Тек по која алеја потсећа на интернационално усвојени начин уређивања гробља. Све остало је скоро револуционарно, па чак и анархично, а у *најмању руку* демократско.

Песме и приче инспирисане мотивима смрти, гробовима и гробљем, расејане су по целој светској литератури као неко симболично цвеће бола. Све то спонтано долази на памет у дане посвећене мртвим.

Трамваји који су 5 новембра возили ка нашем гробљу били су препуни. Протести су били велики: и што је мало места, и што су они који су већ ушли недовољно увиђавни, и што кола чешће не иду, и што их нема више... Нестрпљивост је одлика нашег карактера, а ипак прилике су такве да нас често доводе у искушење, често морамо бити стрпљиви. Унутрашњи изглед трамвајских кола био је тога дана необичан. И они који су седели, и они који су стајали држали су у рукама велике ките цвећа. То је цвеће за које се прича да је настало од сузе, дивне хризантеме, чији одгајивачи у Београду стварају чудеса. Толико су лепе, и толико нијансиране у боји. Тај дан у трамвају било их је и малих и великих, црвених, белих, жутих, лила... Мали простор једва је могао апсорбовати сав специфични мирис, који се ширио од њихових стабљика. Кад су трамваји стигли до гробља, људи су као река кренули према улазу. Чинило се немогуће да ће у тој огромној маси света — људи младих и старих, жена, деце — сваки наћи свој пут, своје место; па ипак су их прогутале алеје, широко пространство гробља. Макар сваки са својим индивидуалним болом, овде су чинили једно тело, били сви једнаки: и патријархалне госпође у својим хаљинама од црне свиле, са широким рукавима, крзном оивиченим капутима, и младе госпође чија елеганција најмодернијег стила и начина тако често изненађује. Двоструке лисице спадале су им с рамена, али оне су неуморно обилазиле своје гробове, палиле свеће, сагињале се око

цвећа које су овамо донеле. Све је то било и лепо и тужно.

Новембар, име овог месеца узео је Flaubert за назив свог романа који почиње тужном евокацијом јесени. Сећам се једног издања на чијем се корицама види жена с муфом, по ком и по целој њеној фигури пада прво прво. Новембар, много опевани месец, опеваније и описаније него ли и сам мај! Овогодишњи пети дан тог месеца освануо је без кише. Дан је дошао на свет у лепој гримизној боји која много обећава. Дувао је ветар. На гробљу се то осећало још јаче него у граду, због дрвећа и лишћа које је ветар откидао и ковитлао по алејама.

Колико су трамвајска кола била испуњена мирисом свеже покиданог цвећа, толико је овде сав простор био испуњен мирисом тамјана, који се дизао из многобројних кадионица и ишао право у небо. Пада на памет мисао: зашто је само православна црква међу хришћанским црквама у толикој мери задржала тамјан, дар мага Божанском Детету?... Има овај мирис у себи нешто дубоко продирује, нешто што сећа на Витлејем, на божићне песме, светле звездане зимске ноћи. Неоплатонски писац филозоф Јамблих писао је да су се стари богови хранили димом од жртава? Тамјан је царица од Сабе донела Соломону. Библиска прича о жртви Кајина и Авеља истиче, како се дим с Авељеве жртве дизао високо у небо, јер је та жртва била богу угодна, дим Кајинове жртве вукао се по земљи... У хришћанству учење о жртви своди се на мисао једне свеискупљујуће жртве Христове. Тамјан је симбол духовне жртве — молитве. У том је смисао старе, дивне хришћанске молитве која се пева на дане великог поста: „Да исправитсја молитва моја, јако кадило, перед Тобоју" — Нек се моја молитва диже к Теби као дим из кадионице... Свештеници су у својим црним хаљинама с епитрахиљем и кадионицама ишли од гроба до гроба, говорили речи молитве које је ветар носио, као и лишће, уздуж и попреко алеја, око споменика и скромних гробова. Као контраст целој овој слици и овом штимунгу, изненађивао је стари словенски обичај тризне. На великим и малим гробовима, сиромашни и богати, једни седећи на самом гробу, други седећи на клупама нарочито постављеним у исто време кад и сами споменици — јели су и пили подушје. Разговор се уз то водио интиман, обичан. Грожђе, млада прасетина, ћурке, торте, ситни колачи, слатка пића, ракија — свега је тога било богато и у изобиљу. Код сиромашнијих мање, једноставније: лицитерска срца, скромно припремљено жито, сухо и печено месо, свеже печене погаче.

Велика разноликост београдског гробља на први час збуњује, оријентација не изгледа тако лака. Сви већи гробови, старији споменици, налазе се десно и лево од главне улазне алеје, али су и сувише уско збијени један до другога тако да их је тешко издвајати, појединачно проматрати. Тек по који гроб има више места, или то бар тако изгледа благодарећи њиховом фронталном положају према главним и попречним алејама. То је штета, јер не само да овде има вредно лепих гробова, већ се ту налазе и гробови многих наших великана, истакнутих људи: песника, књижевника, заслужних националних и културних радника. До већег индивидуалног изражаја долазе гробови који се налазе на крајњој десни-

„Задушнице", уљена слика, уметнички рад ак. сликара Бете Вуканопић (слика се налази у Парламенту).

ци. Ту је уза зид положен основ аркадама, ту су у новој широкој алеји споменици великих димензија рађени тако да сами по себи претстављају читав мали иметак. Такав је нарочито велики гроб сав из белог мермера див. ген. Душана М. Марковића — 1879—1935 — пред којим су посетиоци гробља и овај дан застајали привучени естетиком његових облика и општег изгледа, а вероватно и тужном историјом коју су један другом препричавали, а коју овај гроб крије, јер је у њему сахрањена и једна млада девојка, генералова ћерка, која је прерано отишла с овог света. Под аркадама су: Миленко Весић, Никола Пашић, Воја Маринковић, Васиљ Гргић. Ту је и гроб инж. Велисава Вуловића, на ком је нарочито означено да је покојник био претседник Општине београдске, као и Михајла Марјановића, такође див. претседника Општине београдске. Недалеко је и гроб Петра Кочића, и, опет сав у белом мермеру, гроб генерала Милоша Васића, песника Милана Кујунџића-Абердара. За кратко време колико имена!... Ходајући овуда и гледајући ове гробове излазе пред очи догађаји чији су носиоци били људи који овде почивају. Скоро сва новоселска историја испреда се тако и евоцира у сећању. Уздижући се као неки велики симбол, усред овог дела занимљивог и чудног београдског гробља налази се високи, из црног мермера спомен-гроб народног великана, великог српског добротвора Илије Коларца. Споменик је на чистини. Ветар око њега слободно облеће. На овај дан мртвих ветар је непрестано у подножје споменика додавао лист по лист доносећи лишће с разних делова гробља, с разног дрвећа које овде расте. Долази

на памет идеја да су се мртви са свих разних делова гробља договорили да оките овај гроб и узели ветар као свог посредника. А тако би било лепо да је и која школа овамо дошла. Баци би на овом гробљу могли много шта да науче, па и на Коларчевом гробу. У првом реду како се воли свој народ и како се племенито за њ умире. Испод имена великог добротвора и имена његове жене (Илија Коларац, 1798—1878, и супруга му Анђелка) уклесане су ове дубоко значајне речи: „Они су целог свог века текли и чували да оставе спомен свом народу." Уз ове речи, које се односе на саме покојнике, на горњем делу споменика уклесане су речи општег симболичног значаја:

„Гробови су вечне жизни двери, кроз њих мора свак смртни да пређе, благо оном ко у чистој вери из овога у нов живот пође." Пуне су значења за личност овог великог дародавца народа српског и речи које су уклесане с друге стране гроба:

„Ја желим да моје наредбе остану нетрошене док је српства у Србији. Остављам аманет ученим патриотима Србима, који ће одборници бивати, да ово очувају кроз сва времена, како ће народ српски највише користи имати."

Речи су узете из Коларчева тестамента којим је основан један фонд за књижевност, други за универзитет.

„Благословен Господ Бог наш. ." ветар доноси речи молитве са суседног гроба као и дим тамјана из кадионице. Благо народу док има и оваквих људи који о њему и после смрти мисле. Мирна мора бити Коларчева душа на оном свету.

Преко пута Коларчева гроба гроб великог југословенског војсковође из последњих ратова за Слободу и Јединство — Живојина Мишића (1855—1921). Гроб је од сивог мермера с војводином бистом у бронзи. Поред њега у стојећем ставу „Победа" с палмовом граничицом у руци. На дан мртвих жалосна врба која уза њ расте, као мати самохрано дете косом, прекривала га је својим још увек зеленим, нежно савитљивим гранама. Недалеко овог гроба, гроб је великог државника Лазе Пачу (1853—1915), а мало даље гроб генерала Павла Јуришића-Штрума (1848—1932), Милорада Драшковића (1875—1921) с великим анђелом, уметничко дело ак. вајара Томе Росандића.

Маколико дуга била шетња по гробљу, она не умара. Гробље је сваком приступачна књига пуна емоција из које се чита прошлост народа, она говори јасно и отворено о толико људских јада којима је на земљи било кад и било под којим условима тешко наћи лека. У овом истом делу гробља, али на месту где се већ гробље згушњава, налази се споменик у облику пирамиде. Сив. То је спомен-гроб јединца сина великог писца Београда, погинула за славу и част отаџбине у Светском рату. Киплинг је заволео Француску, јер му је син пао за слободу на њеним пољанама. Свом болу он је нашао уметнички израз у својој ратној поезији, нарочито поеми „The Children", а још пре тога у тајанственој, пуној бола причи „They" у којој је поводом смрти своје мале Јеркице описао родитеље који узалуд ослушкују корак и глас своје деце, који више никад не ће чути. У супротности с овим, истина дубоким и потресним начином изражавања родитељске боли, чини нам се још потреснији уздржљиви начин нашег књижевника. Сав његов бол сажет је и скривен у дубоко дирљивим речима уклесаним на овом споменику: „Кућа Бранислава Нушића"... Врата су била широм растворена. Унутра цвеће, свилене траке, ваза с младићевом сликом... Виз-а-ви овог гроба налази се скроман, али пун неког нарочитог штимунга гроб Стевана Мокрањца. Споменик је из сивог камена са скромним, али укусним рељефом дечака који свира. Враћајући се натраг главном алејом овог дела гробља долази се до гроба генерала Михајла В. Ковачевића, који је 5-X-1925 године погинуо у Штипу. Једна близу друге налазе се овде и две капелице. У првој је сахрањен Коста Н. Христић — 30-IV-1852 — 6-III-1924. Испод његовог имена пише: бив. министар и краљевски посланик — „*Стари Београђанин*". У истој је капелици сахрањена и Лепосава К. Христић (11-I-1864—24-XII1924). Мало даље налази се капелица Велимира Михајла Теодоровића (8V-1849—31-I-1898), такође великог добротвора свог народа.

Много је још гробова на овом месту, који значе врло много, јер у њима почивају смртни остаци оних који су оставили светло име међу људима. Тешко се растати с њима, нарочито у овакве дане. Варош, која с ове стране окружује гробље, тако се уско над њим надавила да се поред свег великог броја гробова осећа живот, његово пулсирање, његов ритам.

Нови део гробља протеже се тамо даље од споменика Браниоцима Београда и уз дунавску падину. Идући главном уздужном, а затим главном попречном алејом (рачунајући од улаза) долази се до једног великог споменика поред ког ће једва ко проћи а да се не заустави, који изненађује и својим димензијама и црним мермером из ког је исклесан. На постољу бронзана биста једне девојчице, поред ње у природној величини фигура анђела, виле која стоји, а у мермеру уклесане речи: „*Мама*" и година дечјег рођења и смрти: „1917—1924". Дакле, једно дете живело је свега седам година. Отишло је са земље чисто као анђео. Ова вила што поред њега стоји, место да му је у животу разигравала нежну и упечатљиву машту, она му прича на небу, далеко од земље и света и оних којима је његов одлазак задао толико бола. На другој страни гроба пише: „Својој премилој Мари мама и папе", а испод тога, сасвим при дну, име родитеља. Пред оваквим гробом као да се инспирисао романтични руски песник Лер-

монтов у песми која претставља обавезну етапу у учењу руског језика: „По небу полуночи ангел летјел и тихују пјесњ он пјел... Он душу маладују в објацјах њос..." Идући

Једна алеја на Новом гробљу, лево споменик војводи Путнику

даље поред овог гроба улази се у онај део који се протеже уз дунавску падину. Али пре нег се пође овим путем мора се зауставити на породичном гробу Јована Илијића, Матије Бана и Стеве Тодоровића. Испод бисте најстаријег песникова сина, Драгутина Илијића, уклесани су лепи стихови:

„Зао удес рушио ми снове,
Ја упорно зидао сам нове."

Песник М. Бан и ак. сликар С. Тодоровић почивају у истом гробу. Две лепе фигуре ак. скулптора Палавичинија — Поезија и Сликарство — привлаче поглед финоћом својих облика и сетом која се тако уметнички изражује на њиховом лицу. Оба су гроба на овој страни, али ближе према цркви.

*

Онај део београдског гробља који се протеже иза споменика Бранилаца Београда, у ком превлађују гробови сиромашнијег света, у ком још има доста места за нове мртве, — нема скоро ништа заједничко с оним делом гробља о коме смо малопре говорили. Неизграђено, сиромашно, са брезама, липама, врбама, продужујући се у београдску кампању роману, београдску равницу према Лаудановом шанцу — овај део гробља има једну доминантну ноту која се може назвати: осамљеност, туга, носталгичност — потенцирани до највишег степена. Туга, носталгија, осамљеност, који скоро прелазе у очајање. Све је тамо прошло, све је свршено. Човек нема зашто да се „прихвати". Овде је смрт сасвим „откинута од живота"... Исто тако и онај део београдског гробља који се протеже уз Дунав и који следи ток Дунава нема с оним делом на предњем плану ништа заједничко. Он је од њега још строже одељен. У густом гају младих белих бреза, оивичено на хоризонту, место сликом града, сивом широком траком наше дивне реке —, овде је београдско гробље у једном сетном молу сасвим личног карактера далеко од сваког упоређења са било којим гробљем села или градова и свег осталог што на београдском гробљу постоји. До јуче у главном празан простор, земља је данас и овде већ посејана гробовима, који се као болнички кревети, чисти и бели, једнообразни протежу један уз другога у штедљивим, али не шкртим размацима. Црна земља међу гробовима показује се овде сваки дан, јер гробље ово још није засићено, још има на њему места за нове дошљаке. Кад се стоји или седи на клупици поред било ког гроба, видиш реку како тече: πάντα ρεί (панта реј) све тече, све пролази... Дим фабрика уз Дунав диже се у вис. Међу њима доминирају димњаци електричне централе. Слика која стално привлачи наше уметнике. За гробље ова дивна река, живот који ове фабрике симболишу, чини да је овај део београдског гробља сличан неком посебном парку. Мир је овде мртвима осигуран, али није одвећ самотан. Кроз елемснат реке и ову манифестацију људске активности на земљи, одржала се веза са животом, али дискретна, ненаметљива. И животу и гробљу остављено је сваком своје, и опет су хармонично везани.

Улазећи на дан мртвих о. г. у овај део гробља, већ издалека корак заустављала јадиковка. Мајка, сиромашна сељанка, плаче на гробу свог детета. Плаче и нариче на сав глас ређајући све особине оног ког јој је земља одузела. Једно дете поред ње црвених очију од плача са раширеним зеницама у којима се одразује страх, збуњеност, чуђење од онога што гледа, чује и види, вуче мајку, али је немоћно да је поврати из њеног транса туге и бола. Кукњава ове сироте доминира. Мало даље грађанка у дубокој црнини увијена у густи вео моли се Богу, још даље неколико деце седи на гробу на ком нема ни крста, пљувши ручицама нешто једу, задиркују се, набацују песком и остацима јела без преставе о дану и месту. Кад ветар дуне у другом правцу, нарицање се не чује. Упште ветру је овај дан била додељена велика улога! Што му је снага већа то више листића откида. Стотинама, хиљадама носи их по зраку и сеје као свој дар једнако штедро по свим гробовима. Подједнако се зауставља и код богатих и код сиромашних. Ево, она тако жељкована и прежељкивана једнакост где је!... Слика је у естетском погледу величанствена и као из прича. Алеје воде десно и лево. Једна нова, дуга, која почиње скоро код зида, изгледа као да је стрелом означена. Отегла се дуга и уска, брезе је сенче. У њој влада нарочити мир. Гробова још нема. Само с десне стране ископане раке. Дубоке су неколико метара. Све до дна плодна црна земља. Ето то је последње... Из алеје пут скреће лево у најгорњи део гробља. И овде једна жена гласно

плаче и нариче. Сестра за братом. На коленима обилази гроб. Рукама се бије о груди. Тешки ударци мукло одјекују. На гробу седи остала родбина, одрасли, деца. Пред њима на простртом бедном чаршаву: ракија, лицитерска срца, жито, печење, сир, грожђе. Полако разговарају и једу, деца немилосрдно бацају кости по суседним гробовима. Окупља се свет. Долазе и Цигани и просјаци са својим торбама, пију понуђену ракију и слушају наричање, које је већ потпуно неартикулисано.

Споменика је овде мало, и сви су они скромни. Један међу њима изненађује. Не својим луксузом, не величином, већ класичном једноставношћу својих линија, благородством форме. На крсту, сасвим горе високо, пише старословенским словима: *„Бој јест љубов и истина!"*, а доле име покојника — Александар Лазаренко, 1876—1937. Излази пред очи ова сахрана. Скромна руска капела, певање хора, гомила људи око покојника, над катафалком безнадежни плач покојникове супруге, говори над раком многобројних покојникових пријатеља Срба и Руса. Како је тешко умрети далеко од отаџбине, па макар и у братској земљи. Срце оног који овде лежи било је велико руско и словенско срце. Сад је престало куцати за навек. Млада бреза засађена тик поред крста савила се и лако трепери својим младим лишћем које још није однела јесен...

*

Два велика споменика стоје на тромеђи београдског гробља. Споменик Браниоцима Београда на највишој тачци гробља и мало даље споменик руским ратницима. Данас се славила и двадесетогодишњица откад је измучена али победоносна српска војска после толико година борбе ушла у свој драги Београд. Костурница оних који су за њ пали била је данас отворена. Поред аналоја на ком је положена икона стоји висок сед војник и дрхтавом руком тражи где би положио новац, свој прилог; једна госпођа обилази урне док је дете које је прати сваки час нешто запиткује. Поред улаза многобројне свеће запаљене горе и својом светлошћу у којој сагорева чађ фитиља осветљују улаз у овај тужни дом Славе и Љубави.

На руској костурници велики натпис: „Вјечнаја памјат Императору Николају II и 2,000.000 руских војнов Великој војни." Једна скромна руска књижевница која живи у Београду описала је са много осећања овај споменик. Две велике костурнице-споменици, једна поред друге, говоре о братству словенских народа, о њиховом јединству у трагичним и великим данима.

*

На вече се свет разишао. Остале су свеће и хризантеме и они који се ни онда кад је пао мрак нису могли отргнути од својих драгих који почивају на овом месту. Њихове сенке су се кретале по гробљу губећи се у сенци крстова, бреза и липа, док су им се кораци губили у шуштању лишћа и тихој тужној песми јесењег ветра. Ова се иста слика овај дан поновила и на Земунском гробљу, где су такође многи драги знани и незнани гробови: песника Суботића, који је сав у сенци

Споменик Браниоцима Београда на Новом гробљу

велике словенске липе засађене по његовој жељи; на гробу Ружице Радичевић, мајке песника Радичевића чији је гроб обновљен 1925 год. благодарећи пијетету тадашњег земунског градског већа и његовог претседника д-р Марковића; на гробу толико заслужног градског историка Виловског.

Она се поновила и на Топчидерском гробљу, које се тако отмено сместило на свом брегу, где пролазника поздравља гроб нашег јунака из 1848 г., војводе Книћанина, где се, поред црквице, задужбине Николе Спасића у у којој овај угледни београдски трговац почива, сместио гроб племенитог Швајцарца Д-р Рајса. Овде почива тело, срце на Кајмакчалану...

Исто је било и горе високо на брду где поред немачког војничког гробља почивају наши војници погинули у Светском рату.

Д-р Марија Илић-Аћимов

За своју браћу

— Записи из прошлих дана —

I

ПРВИ УТИСЦИ БЕОГРАДА

Фијууу... Трас! Зафијукала је прва граната и распрсла се тамо негде, око Милишићеве циглане.

Периферија Београда се мало зачудила и узрујала, али за кратко. Не тече тек онако јуначка крв по нашим жилама. Очеличили смо већ у ратовима. Нисмо дозволили да нас утишетавају ни кад смо били мањи, слабији.

Фијууу! Засвира и друга, али се не распрште.

— Свирај ти, Швабо, до миле воље, не пали то код нас! — потсмевају се дечаци.

И зачас пониче песма:

„Залуд, Швабо, сви топови твоји,
Кад се Србин од тебе не боји!"

Пролази тако дан за даном, а свет већ привикао на пуцњаву, само што се сад јутром дуже спава а ноћу воде разговори и посматрају аустриски рефлектори. Чим уђете у било коју кућу, пашће вам прво у очи велики завежљаји. Свако је спремио оно што му је најдрагоценије да буде при руци — за сваки случај.

Гранате непрестано засипају, али се ретко распрскавају. Деца то већ уочила, па трче по пољима и траже где су пале. Мајке се љуте, опомињу, истуку понекад, али нико не схвата опасност баш озбиљно.

Тумарам и ја с братом по оближњој њиви у истом циљу. Одједном, фијукну нам преко главе а ваздух се осетно заталаса. Граната се зари у земљу, недалеко од нас. Претрнусмо и остасмо као укопани на месту. Али не би ништа.

— Подбацила, — вели брат, одахнувши.

— Знала сам то, — хвалим се ја, видећи да је опасност прошла.

— Правиш се важна, питао бих те да нас је разнела! — И добаци ми поглед пун потсмеха и сажаљења.

Идемо тако ми, дечурлија, улицом и тек угледамо групицу људи у грађанском оделу. Осмотримо их. Нису богаљи. Згледамо се зачас, па се, као на команду, захори:

— Ууаа! Доле шкартови!

Знамо, ништа нам не смеју, јер су у очима грађанства као окужени. Зато се склањају испред нас што пре могу и већ сутрадан не појављују се без шајкаче на глави.

Увече тек настаје прави живот за нас, децу. Изнесу се душеци, сламарице, јастуци, изабере најбоље место, одакле се може посматрати игра рефлектора, па се ту простире и леже. Сви смо као једна велика породица. Од мушкараца само старци и деца. Остали су мобилисани. „Шкартове" не примамо у друштво а ни њихове породице. Они остају под својим кровом или у подруму. По околним брдима укопани су топови и они су наш највећи понос. Убеђени смо да је непријатељска артилерија дечја играчка према нашој.

Учимо и нове речи. Свако од нас труди се да што чешће употреби изразе као: „канонада", „мобилизација", „мораторијум", „стратегиски разлози". Разуме се да и ту дечаци воде прву реч.

Једно вече спремамо се ми да, по обичају, заузмемо „Чупићеву пољану" с које се пружа сјајан изглед на Земун и воду. Мој брат, Душко, упртио на раме ћебад а ја и мајка јастуке. Тек што изиђосмо из дворишта и упутисмо се према пољани, где је још само наше место остало празно, кад груну граната и са страховитим треском удари у оближњу циглану, начинивши крах. Затим друга, мало даље у њиву, па трећа и убрзо осуше као град.

— Напипаше нас, говоре старији. — Мораћемо, изгледа, променити место. —

— Нема од тога ништа. Ја не идем одавде док сасвим не загусти, — противи се чика Душан, стари ратник.

— Богме ни ми, — повлађују дечаци, трудећи се да не заостану у јунаштву.

Нема се куд. Кад неће деца, не могу ни старији. Уствари, свима је жао да се крећу с омиљене осматрачнице. И тако се, упркос опасности, остаје и даље.

Но оно што нису успеле да учине непријатељске гранате, учинила је јесен. Дани су још увек лепи и топли, али је ноћна свежина све осетнија. Не може се више остајати ноћу под ведрим небом, зато се скупљамо по ку-

ћама. Наизменце. Једног дана код нас, другог код неког од суседа и тако редом. Седи се без осветљења или се лампе угуле. Свако од нас зна да се те сићушне светиљке не виде с „пречанске" стране, али је некако присније овако, према треперавој светлости ватре или пригушене ноћне лампице. Говори се увек о победи наше војске, као о нечем сасвим поузданом, у шта је немогућно сумњати. Помиње се често деветстодванаеста и уз кафу препричавају разне анегдоте из оног времена.

Већ је половина новембра, Седељка је код чика Душана, суседа преко пута. Док старији воде бескрајне разговоре о рату, ми, млађи, свесрдно се отимамо око „кокица", које је домаћинова снаха за нас припремила. Усред најбољег расположења удар једне гранате потресе кућу из темеља. Остале, као да су чекале само на тај знак, загрмеше са свих страна.

— Охо! Пази ти Швабе како се разуларио, — рече неко.

— А, знамо ми већ ту његову „стратегију", — смешка се иронично газда Јова, ћурчија. Припуца мало, колико да растера страх официрима, а после — „Гуте нахт" — до сутра.

Али, изгледа, да непријатељ не мисли тако. Гранате грувају све јаче. Ускоро почеше и наши одговарати те се око нас створи ватрени круг. Видимо да више нема шале. Почињу се већ и околне куће рушити, што од граната, што од потреса. Настаде саветовање, шта да се ради.

— У подруме! — предлаже један.

— Никако! Може нас затрпати, — буне се остали.

На крају се ипак сложише да се склонимо у једну од напуштених циглана, на миријевском путу.

Журно купимо најпотребније и крећемо. Прилична четица. Сви натоварени пртљагом, па нам се ни уши не виде. Пажња учестала и с једне и с друге стране. Убрзавамо кораке. Још мало па ћемо бити на месту. Гранате само косе око нас, али ми не малакшавамо. Чак ни узвика нема. Тући се и корача журно. Мајке покаткад застану и гоне децу да иду брже.

Најзад стижемо. Пред нама опустела Брунцилихова циглана. Улазимо и размештамо се. Свако гледа за себе место ближе вратима. Злу не требало. Топови грме све јаче. Почињемо се озбиљно бринути, јер су наши нешто заћутали.

Уз нас се прибио и Бранко, брат од тетке. Њему је најгоре. Пређе је овамо пред сам рат и понудио своје услуге Министарству војном, као стручњак за бежичну телеграфију. Чекао је да се сврше још неке формалности па да буде примљен као добровољац у нашу војску. Ако би пао Аустријанцима у руке, знало се — куршум му не гине. Зато је узрујанији од осталих. Непрестано погледа према нашим топовима и очекује да угледа светлост пажње кроз ноћ. Али узалуд. Наши не одговарају на непријатељево изазивање. Питамо се шта то може да значи и нагађамо којешта. Тако нам прође ноћ у узбуђењу.

Чим мало одјутри, Бранко се обрати мајци:

— Да бежимо, ујна?

— Не знам ни сама, — одврати му она неодлучно. — Држим, биће објављено ако дође до повлачења.

— Ја не смем дуже остати, а вас како Бог учи, — промрмља натмурено.

— Па добро, Бранко, да пођемо и ми, — пристаде мајка. — Жао ми је оставити кућу и ствари, али, живот је пречи.

И тако смо пошли...

Завежљаји осташе код неких познаника, само што понесемо ћебад и мало хлеба.

После бескрајног пешачења преко њива и пречица, избисмо на Бањицу. Ту се тек јасно видело да се наши повлаче. Кад стигосмо до Торлака, последњи одреди војника били су већ далеко.

Бранко на врхунцу очајања, видевши да ми не можемо држати корак с њим, јер смо готово попадали од умора, махну нам само руком у знак опроштаја и стаде трчати правцем у коме је ишчезла војска. Било је тако тужно гледати беспомоћно за њим. Хоће ли успети да стигне наше?

Застадосмо да мало одахнемо. Ма колика да је била жеља за спасавањем, није се могло даље корачати. Ниједно није било навикнуто на толико пешачење по рђавом путу. Мени искочили пликови на табанима, па ми се чини као да газим по жеравици. Мајка сасвим посустала, а и Душко, само он то никако неће да призна. Непрестано нас прекорева што нисмо издржале још мало; можда су се наши ипак могли стићи!

Поред самог пута ћућурила се мала сеоска крчма с грубо тесаним вратима и неједнаким прозорима, пљава, склона паду. Како нам је сад добродошла, јер се ваља одморити и поткрепити! Толико пешачења, а од вечери нисмо ништа јели.

У крчми мноштво Београђана. Пошли па посустали као и ми. Поседесмо с њима, тешећи се међусобно и верујући, непрестано, да ће се наши вратити. Уместо тога, око подне стигоше гласови да су Аустријанци прешли.

Похитасмо натраг, поражени овом вешћу. Чекало нас је још једно немило изненађење. Маса света враћала се кућама. Пресрела их, веле, непријатељска извидница. Забринусмо се за Бранка. Шта ће бити с њим, ако не успе да измакне? Но треба имати на уму да је он снажнији и бржи него жене и деца. Стићи ће, свакако. То нам је утеха.

Са страхом смо се приближавали кући, ударајући попречним изложаним путевима и крију̂ући се од извидница. Већ је настао сутон кад стигосмо. Све је било онако како смо оставили. Гледајући рушевине, около, били смо срећни што нам је остао бар кров над главом.

Од познатих нигде живе душе. Дворишта пуста, прозори застрти. Само сусед, Немац,

гледа нас са свог прозора, смешкајући се злурадо. Можда се љути што смо желели да избегнемо испред његових земљака?

ТРИНАЕСТ ДАНА ПОД НЕПРИЈАТЕЉЕМ

Поноћ је увелико била поевалила, кад неко опрезно закуца на прозор. Маика помаче мало засторе и погледа напоље. Запрепасти се кад познаде Бранка. Тетурајући ушао је у кућу и срушио се на прву столицу, исцрпен, очајан. Није успео да измакне. Пресекли су му пут, те се морао вратити.

Изјутра је Београд био преплављен плавим аустриским униформама.

Настали су тешки дани неизвесности и велике душевне потиштености. Ниоткуд се није дало сазнати, докле су наши отступили. Доуше, сусед, Немац, тводио је да су његови сународници заузели већ целу Србију, али вестима из тако „поузданих извора" нисмо придавали никакву пажњу. Знали смо да се наши мораіу вратити, само кад?

Непоиіатељски жандарми почеше залазити по кућама и поибирати мушкарце за интеонирање. Није се имало никаквих обзиоа, старци, деца свеједно. „Шкартови" се дадоше на посао. Насташе потказивања за нагоаду или из освете. Нису много испитивали. Свака достава се уважавала. За незгодну реч — интернирање, за налазак оружја или какав испад према цесаоској воісци — вешала. Ништа зато ако је злочин измишљен. Један Собин мање, зар је и о том воедно водити рачуна.

У нас се затекла пушка покоіног оца и Бранков револвео. Жао нам да их уништимо, а опасно да останимо. Зато ноћу ископасмо „ров". По дну овеће јаме разастоесмо сламу и њом обависмо оружје, затим покоисмо земљом. Изнад „рова" поклопац од дасака прикрисмо затрављеним бусењем, да се не поимети улаз. Између пода и поклопца било је довољно поостоја за све нас, да се склонимо у случају потребе.

Једно јутоо учини нам се да из даљине чуіемо глас налик на потмулу громљавину. Долази ли то од топовске паљбе? Сталосмо ослушкивати, надајући се и стоахујући од обмане у исто воеме. Сутоадан се већ могло одолеће ниіе тводити да се то чуіу топови. Двадесетог дана смо почели разазнавати и оне хитце који нису потицали од непоиіатељске артилеоије.

— Наши су, значи, у близини, — сашаптавало се са суседима.

— Даће Бог, прославићемо Светог Андреју опет заіедно! — рече неко.

Тргосмо се на те речи. Заиста, сметнуло се с ума да је на прагу слава нашег Краља. Па зар да је не прослави у Београду? И све се очи одіедном напунише сузама. Знало се да Београд не може пасти још те ноћи, иако је то била највећа жеља свију нас. Но, опет, тешили смо се сазнањем да Соби сигурно напредују. То се, уосталом, могло закључити и по ужурбаном кретању непријатеља.

Мноштво коморциских кола закрчило околна поља, а официри, бесни због тромог кретања, облећу око њих као обезглављени, псују, гоне. Али као уинат, кола се морају сваки час заустављати да би се поправно изненадан квар или заменио напречац осакаћени коњ. Тераоци кола све сами Сремци и Банаћани, па им се не жури много преко воде. Без обзира на вику и претње старешина, везују полако коњима репове, припаљују дуван, крсте се.

Ми се склонили иза застора на прозору и радосни посматрамо ові призор. Чисто дисмо загрлили све те људе. Желимо из свег срца да остану, но опет, бојимо се да скупо не плате своје оклеваое. Зна се, за издају — кратак поступак. И они су свесни тога, а опет, једна су крв с нама. Тешко је борити се против брата.

Тако нам прође цео тај дан. Мало помало нестајало је оне утучености у којој смо дотле живели.

Осваву и тридесети новембар, мутниіи и туробиіи но остали дани. На домаку Београда водила се огорчена борба. Непиіатељски топови могли су бити удаљени највише два километра од нас. Већ смо имали тако извежбано ухо, да нам ово није било тешко одредити.

Улицама се разлетели „хусари", носећи, вероватно, последње заповести својих претпостављених. Патроле учестале, мада се нигде не опажа ништа сумњиво. Грађанство се повукло у своје домове и, иза закључаних врата, нестрпљиво ишчекује нове догађаје.

Тога дана из опрезности нисмо никуд излазили. Доручковали смо шта се нашло. Од јутра нас све притисла нека необјашњива стрепња. Узнемирени смо и трзамо се на сваки шум. Бранко нарочито, као да предосећа несећу, али се добро чува да поведе реч о томе. Понекад само устане и, кроз отшкринута врата, умирује пса који завија на прагу.

Тек што завршисмо доручак, кад неко громко затресе капију. Бранко скочи као опарен, погледа у нас, премери зачас све кутове у кући па, не нашавши нигде погодно склониште, појури „рову". Али, било је већ доцкан. Жандарми су развалили капију и упали у двориште. Било их је шест. Све „перушкари"; понос Аустрије а страх и трепет народа. Један остаде да чува улаз, остали склепташе Бранка и увукоше га у кућу. Најстарији по чину, подофицир, држао је пушку „на готовос" и мерио нас мрко. Погледах у Бранка. Био је врло блед, али се држао јуначки. Мајка, међутим, као да није схватала сву тежину положаја, питала их је захуљено шта траже код нас. Није било одговора, само је „старешина" зашкрипао зубима и опсовао „Бога српског".

Настаде преметачина. Испретураше сав намештај, исекоше душеке, расуше перје из јастука, натераше нас чак да отворимо велики зидни сат, али не нађоше ништа сумњиво. Дође ред и на Бранков куфер. Био је закључан.

Потегоше бајонете да га исеку. Душко се сети да је видео кључеве на орману и поће да их донесе. Један жандарм притрча, узвикну бесно и, задржавши га бајонетом, раскрвари га по руци.

— Седиш ту, свиња српска, ја сад пуцам! — издра се на њега.

Душко га погледа запрепашћено па се скупи без речи у један угао. Мајка пребледе. Скамени се. Покуша нешто да каже, али глас јој одрече послушност. Бранку заигра јабучица. намршти се, стиште песнице, но, бојећи се да нам не учине веће зло, савлада се и ћути.

Завршише претрес, очигледно озлојеђени због узалудног труда. Наредише и мајци да се спреми. Она их погледа као изгубљена и обори главу да сакрије од нас сузе очајања.

Кретоше. Ми ни гласа да пустимо. Грла нам се стисла од страха и жалости, само очи разрогачене, избезумљене, казују више од сваког говора.

На самом излазу осврте се подофицир још једном и, омекшан мало сликом очаја коју је угледао за собом, рече мајци да нам остави нешто новца, ако има. Бранко се тек тада прену, претури џепове и даде нам, безмало, све што је имао код себе.

Кад се за њима залупи развођена капија, ударисмо ја и брат у плач. Напуштени и без заштите остали смо у опустелој кући.

Не знам колико смо провели тако уплакани и чврсто загрљени, али биће да је подне већ давно било превалило. Кроз мале вратнице, које су нас везивале са суседним вртом, прокрала нас сусетка и повела нас к себи. Убрзо су код ње били окупљени сви који су сазнали за нашу несрећу. Миловали су нас и тешили, говорећи да ће се наши брзо вратити, али се јасно осећало да ни сами не верују у своје речи. Изнесоше јела пред нас, али на све молбе ни ја ни брат не могосмо ништа окусити. Страшна јутрошња слика није нам излазила из главе. Непрестано смо западали из немог очајања у грчевит плач. И нико нас није могао утешити.

Тако дочекасмо вече. Што је време даље одмицало, све је мање било наде да ћемо поново угледати живе оне који су нам били најближи и једини заштитници. Могло је бити око седам часова, кад зачусмо тихо дозивање споља. Провиримсо са страхом, који се одмах претвори у безграничну радост, јер познадосмо мајку.

— Мама... мила наша мамице! — јецали смо и грлили је, једва верујући да је опет с нама.

Ту ноћ проведосмо у „рову", јер из страха од поновне потере не смедосмо ући у кућу.

Топови су тутњали све јаче и учестаније, а ми, као уз најлепшу музику, пажљиво смо пратили оно што нам је мајка причала о свом необичном спасењу.

Окружени шесторицом стражара, као најокорелији злочинци, били су спроведени, она и Бранко, у дворску зграду. Прошли су кроз многе канцеларије, саслушавани на брзину више пута, али никако да сазнају због чега их оптужују. Свуда су дочекивани псовкама и најгрубљим погрдама, а нарочито се често чуо узвик: „Проклете комитаџије!" Видело се да од њих највише зазиру. Напослетку, Бранко је уведен у канцеларију где су се изрицале пресуде. Брзо је било готово. Интернисали су га за Сремску Митровицу, његово место рођења, где ће му судити преки суд. Затим је и мајци прочитана пресуда. Она је гласила:

„Због злочина бацања бомби на К. у К. војску — смрт вешањем!"

Пресуда се имала извршити у Земуну сутрадан изјутра, јер је повлачење било у јеку.

Мајка се забезекнула. Узалуд је уверавала да никад у животу није ни видела бомбу. Нико се није осврнуо на то.

После је понова спроведена до коњичке касарне и ту, у дворишту, увртена у ред оних који су били спремни за пребацивање у Земун.

Било је ту јадника сасвим лако одевених, онако како су из кућа извучени. Сами старци и недорасли младићи. Једног чичицу дотерали с тепсијом тек испеченог хлеба. Ухватили га на улици и дотерали онамо. У целом транспорту мајка је била једина жена. Зато су према њој показивали највише сажаљења. Неко је посаветова да се обоати официру који баш обилазаше транспорт. Говорило се за њега да је добар човек. Мајка се већ престала надати да је ма ко може избавити смрти, зато не хтеде молити већ само гласно зајеца, сетивши се нас. Официр је чуо да то плаче нека жена и одмах се упутио према њој. Очигледно потресен, упитао је чистим српским језиком:

— Зашто плачете, госпођо?

Објаснила му је да се нашла ту, без икакве своје кривице и да је очајна због деце која су остала код куће, а немају никога сем ње.

Осврнуо се хитро десно и лево, а затим тихо дошапуо:

— Идите кући, само што брже, не говорите ником ко вас је пустио!

Било јој је јасно да се намерила на Србина, иако у непријатељској униформи.

Како се мрак већ спуштао, успела је да без сметње приспе кући. Бранка су, међутим, отерали и о њему нисмо могли ништа дознати.

Сутрадан су дошли наши.

— — — — — — — — — —

После неког времена упутиле су наше власти позив грађанству да пријави сваког оног ко је вршио шпијунажу за рачун непријатеља, потказивао грађане, пљачкао напуштене домове и т. сл.

Наш стари сусед, чика Душан, поднео је тужбу против Немца Фрање Н. због лажне доставе непријатељу, против нас. У тужби је

навео да је из свог дворишта видео Фрању кад је довео непријатељске жандарме до наше куће и ту се с њима срдачно опростио. Одмах су позвали и саслушали мајку и ми смо тек тада дознали ко нас је потказао.

На дан католичког Божића интерниран је Фрања у Крушевац.

ИЗБЕГЛИШТВО

Навикавали смо се полако на ратну атмосферу и живели увек на опрези. И сад су завежљаји били спремни, сваког часа се морало мислити на одлазак.

Време је пролазило...

Дошла је јесен 1915.

Што се септембар више ближио крају, то се и Београд осетније празнио. Гранате су пустошиле и већ је мало било неоштећених зграда у Београду. Сваки тренутак носио је смрт, па су имућније породице гледале да се склоне изван домашаја непријатељских топова. Ко је имао средстава хватао је за времена Швајцарску, или бар Француску. Кад се већ не може остати код куће, треба бити што даље од свега што потсећа на рат и опасност. О остављеном најбоље је не мислити. Главно да се спасе живот, а за остало, лако ће се.

А гранате су рушиле и палиле престоницу...

Још много раније склониле су се важније установе у унутрашњост. Мало помало, пресељавала се надлештва, јер је ваљало осигурати архиве од пожара, којих је сваким даном бивало све више. Ускоро је већ била реткост срести кога у улицама ближе центру.

Само периферија остала је до краја верна своме Београду. Она је сачињавала један засебан свет, неустрашив, упоран.

Ми смо још увек били у Београду, али је већ све било припремљено за одлазак. Овог пута се морало бежати испред непријатеља пошто-пото. Стварн веће вредности спаковали смо у једну повећу балу. Прелазак Аустријанаца очекивао се сваки час.

Мајка је журно клала живину, да бар то не оставимо непријатељу.

Одлазак је био утврђен за сутрадан.

Предвече осуше гранате. Стадоше падати свуда около. Оближња поља просто преораше. Пронесе се глас да је једна жена погинула у свом дворишту у тренутку кад је пошла по воду. Сви смо познавали сиротицу и жалили је од свег срца, али јој нисмо могли одати последњу пошту, јер се морало мислити на себе. Сваког тренутка могла је граната погодити и нашу кућу. Сиви непријатељски аероплани кружили су над нама као проклетници. Тражили су, изгледа, наше топове, укопане у близини.

Није се смело дуже оклевати с одласком, а нико није знао куд би ваљало кренути. Неколико сусетки с децом дотрчаше к нама, да се посаветују с мајком шта да чине. Најзад одлучише да идемо некој познаници која је становала на Сави.

— Летеће нам гранате преко главе, — закључише промућурно.

По свему се види да смо били као ошамућени и да нико није умео хладно размишљати, иначе коме би пало на ум да иде на Саву. То је значило ићи мечки у јаму.

Уз хиљаду опасности провлачили смо се поред зграда, претрчавајући незаклоњена места. И не само ми. Мотало се све заостало грађанство Београда као обезглављено. И најнемогућнији предлози примани су без расуђивања; главно је било кретати се. Сваком се чинило да ће на другом месту бити мање опасно. Тако се догађало да, док смо ми јурили према Сави, они са Саве грабе према периферији.

Једва некако стигосмо. Нико се није зачудио нашем доласку, јер је већ било неколико жена с децом из нашег краја. Обрадоваше се кад нас видеше, јер се опасност лакше подноси кад нас је више. С времена на време врата су се отварала и унутра је упадао жандарм Спасоје, муж једне од присутних жена, да нам добаци неколико утешних речи. Храбрио нас је да још неће бити прелаза, затим би опет трчао на дужност. Ускоро увидесмо какву смо лудост учинили долазећи овамо. Било је кудикамо опасније, јер су допирали и пушчани меци. Митраљези су крклали злокобно а гранате стварале пожаре на све стране.

Непријатељи су морали уочити светлост наше лампе, јер нас ускоро поздравише куршумима. Неколико их пробише прозор. Ми поскакасмо и побегосмо у кухињу, прибивши се уза зид. У идућем тренутку зазујаше као осице. Изрешеташе зидове, избушише слике. Читав лом направише. Затим настаде кратка пауза. Душко се одважи и, не питајући никог, претрча у собу да угаси лампу. Један куршум проби му шешир. Нас издадоше ноге од страха, док он мирно, с правом детињом одважношћу, духу у лампу, затим се врати и скупи поред осталих, као да се ништа није догодило.

Поново заклокоташе митраљези, па опет куршуми. Леп с трошне куће стаде отпадати. У соби препуче један зид. Морало се напустити и ово склониште.

Онако у групи кретосмо према Теразијама. Већ смо били у улици Вука Караџића кад приметисмо да нам Душка нема. Мајка удари у кукњаву и дозивање. Повуче мене под скеле неке куће у изградњи, и, пошто ми је наредила да се не мичем одатле, пође натраг да га тражи. Остали продужише без нас. По склелама само добује куршум, као град. Београд се зажарио са свих страна, те се чини да ће изгорети до темеља. Атмосфера презасићена димом који штипа за очи и тера на кашаљ. Чак и небо одблескује црвеном

светлошћу, као да се и оно упалило од јаре.

Ухвати ме нека страва од самоће у овако језовитој ноћи и, не могавши више издржати, потрчим и ја за мајком. Из далека угледах Душка. Окреће се на све стране и звера, не би ли нас где спазио. Викнух га и он нам притрча.

— Где си, дете, ако Бога знаш? — кори га мајка сва уплакана.

— Па зар не знате да смо заборавили пиле, чуди се он. Вратио сам се да их узмем, само нисам знао у што бих маст изручио. То ме је највише задржало.

Уместо похвале добио је мало за уши, но опет, добро се извукао, јер смо морали журити да стигнемо друштво. Они су већ били прешли Кнез Михаилову улицу и погађали се, хоће ли продужити Македонском (Поенкареовом) или ће преко Теразија у Александрову. Кад ми стигосмо, већ су били споразумни да једни крену поред поште а други Теразијама, па да се састану код „Три листа". Ми се придружисмо оној групи која је ишла преко Теразија. Отворене просторе преласили смо трчећи и стигли до одређеног места без икаквих незгода. Међутим, друга група је претрпела приличан страх на свом путу. У тренутку кад су пролазили поред поште, зарила се једна граната на десетак метара од њих. Извукли су се без већих озледа, али су потресом били оборени на тле и мало повређени земљом и отпацима древне калдрме.

Журно смо грабили даље, остављајући објашњења за доцније. Овде је било мање опасно. Борба се сконцентрисала на доњи крај Београда, где су непријатељи припремали прелаз.

Успут смо погдекад сретали неког официра, који журним корацима хита према Сави. Улице пусте као изумрле, а иза сваког угла вреба смрт. На свим домовима спуштени тешки застори, а иза њих остављено све оно што се годинама с муком текло.

Као за неко чудо, прошли смо срећно кроз цео окршај тога дана. Сад је ваљало одлучити, где да проведемо остатак ноћи. Онако с „бошчама" у рукама, застадосмо на чистини поред малог парка лоптачког клуба „Мач", да се договоримо.

— Кући не смемо, опасно је, рече г-ђа Жикић.

— Онда, да свратимо негде док не сване, предложи њена кћи.

Сетисмо се неких познаника у близини и кретосмо сви тамо. У оно време није било ништа чудно ни неприкладно, залупати неком ноћу на прозор. Ми, заостали, помагали смо се свесрдно кад затреба.

Све укућане затекосмо на ногама. Дочекаше нас боље но што би то учинили за време мира. Зачас су за децу спремљене постеље а за старије „слатко" и кафа. И тако смо ту остали до зоре.

Г-ђа Жикић је сву ноћ провела у великој бризи, како да се јави мужу, који је као официр био на служби. Једино би он, можда, могао наћи каква кола да нас одвезу до Раље, одакле је тек полазно воз.

Ипак се некако удесило и ми смо већ око 9 часова били у колима и јурили Топчидерским путем. Поред нас пошла је једино г-ђа Жикић с ћерком. Остали се још нису могли одлучити да напусте Београд и крену у непознато. Донекле их је храбрило и то, што се изјутра борба мало утишала, само су аероплани још увек кружили.

Широк и дуг Топчидерски друм био је закрчен коморџиским и избегличким колима. С непријатељске стране пазили су на кретање наших и чим би уочили већу групу, послали би нам по коју гранату, као свој поздрав. Кочијаши су немилосрдно шибали коње да што брже прођу опасну зону. Једна кола препуна избеглица, пројурише лудим трком поред нас. Неко у њима познаде породицу једног београдског апотекара. Није прошло ни пола часа откако су нас мимоишли, а до нас допре глас да је граната ударила посред кола и све их разнела. Јадници! Како нас је дубоко потресла њихова трагедија. Али се није имало кад дуго очајавати. Ко зна, можда и нас то исто чека кроз који тренутак, јер смо им баш на мети. Поред пута, десно и лево, леже мртви коњи и поломљена кола. Ја затворих очи пред тим призором, бојећи се да где не угледам и људске лешеве. Моји бодре кочијаша да тера брже. Он и сам жели, да прелети простор који непријатељ држи под нишаном, а и коњ, као да разуме, удвостручава брзину. Сви имамо исту мисао: „Само што даље од овог пакла!"

Док се измичемо, шака жандарма покушава да одржи Београд бар још један дан. Непријатељ све јаче навалује. Шта ће бити с нама?

Око подне стигосмо у Раљу.

На станици ври. Избеглице, рањеници, војници. Све се то измешало и стопило у непрегледну лелујаву масу. Разгледамо. Рањеника доста. Већином лакши, ко у руку, ко у ногу. Превијени су на брзину и сад чекају да их воз понесе дубље у унутрашњост, где су смештене болнице.

Једва нађосмо мало места. Избеглице распростреле крпаре, џакове или већ шта је ко имао, и седећи чекају. Дугачке композиције теретних и војничких вагона спремне су да приме сав тај јад и очај. Сваког часа пристижу нове групе. Њима се одмах упућује вечито питање: „Јесу ли прешли?"

Одговори су тужни. Наши се још држе, али докле? Рањеници каткад стисну зубе и намрште се. Али њуте. Јаука нема. Сви су погружени, јер предосећају велику трагедију која је на прагу. Нисмо више непознати људи што се срећу, пролазе један поред другог и

не|осврћући се одлазе даље. Не! Сад смо само делови једног истог тела, једна мисао, једна душа. Свако од нас, почевши од тринаестогодишњег детета, па до старца из последње одбране, дао би живот не премишљајући се, кад би тим могао спасти свој поносни Београд. Али нажалост. Наше силе су ништавне према далеко бројнијем непријатељу. Скупи су сад животи. Да их је више можда би се удружени и могли одупрети најезди бесних. У сваког је лавовско срце, али која корист? Сувише су слабе наше снаге и исцрпљене скоим ратовима, а непријатељ се спремао полако и одавно. И, ето, сад се указала прилика да се прогута мала Србија.

Гледала сам град у коме сам се родила а који ће ускоро пасти у туђинске руке, очајне војнике који напуштају своје домове, остављајући их на милост непријатељу, бедну дечицу, прозеблу и неиспавану. Сад кад је, ма и за један тренутак, престала борба за живот указала ми се сва страхота и значај отступања. Нешто опоро и болно стезало ми је грло. Упињала сам се да останем мирна, али ми се и против воље мутило пред очима. Савлађујући сузе окретох главу на другу страну, да ко из нашег друштва не примети моју малодушност. Знала сам да ћу зајецати гласно ако ме ма шта запитају, а стидела бих се страшно да приредим сцену пред толиким светом. А шта би ми тек Душко на то рекао? Извесно, да немам достојанства у болу; и имао би право. Да бих разагнала мучно осећање, стадох разгледати око себе. Би ми врло непријатно кад уочих како ме један војник непремице гледа. Из његових плавих очију засија приметно саучешће, но, учини ми се, саучешће оне врсте какво се осећа према неразумној деци.

Одувек сам имала једнуману, да поцрвеним за сваку ситницу. То ме је врло често доводило у неприлику, али се није дало искоренити. Колико пута сам била набеђена да сам начела теглу са „слатким" или узабрала зелену крушку, само зато што сам се на мајчино питање узрујала и поцрвенела, док се Душко, прави кривац, правдао сасвим мирно и упорно одбијао од себе сваку помисао о томе. Овог пута била сам љута на себе што сам дозволила да баш војник види моје сузе, јер ме је то морало понизити у његовим очима. Но он је то, изгледа, схватио на свој начин, јер му се израз лица нагло измени. Саучешће се претвори у лако изненађење а затим у осмех. Светле топле искрице севнуше му из очију а поглед постаде тако чудан, да ја поново поцрвенех и окретох главу. То је било први пут да ме неко тако гледа. Осећала сам се толико нелагодно, да бих најрадије утекла далеко одатле. Али куда смем? Сви моји су ту на окупу, а ја не смем од њих, јер бих се изгубила.

Ускоро нам дадоше знак да се пењемо у вагоне. Настаде прави јуриш. Требало је бити исувише снажан, па се прогурати до улаза. Свако стрепи да не остане, јер се види да за све неће бити места, а идући воз полази тек око поноћи. На ни то није сигурно. За пењање сасвим незгодно. Високо а степеница нема. Они иза нас навалују у жељи да се пробију у прве редове. Једва се приближисмо једном фургону. Али, ваља се попети. Настаде борба леђима и лактовима. Као и увек, места ће добити они најјачи. Одједном осетих како ме неко подиже са земље. Зачас се нађох у вагону. За мном мајка и цео наш пртљаг. Душко ускочи сам и прихвати друге. Тек онда стигох да погледам ко нам је помогао. Био је то онај исти војник, који ме је малочас онако упорно посматрао. Ушао је у исти вагон и придружио нам се.

Прострли смо ћебе и поседали на под, јер није било никаквих седишта. Одмах се заподе жив разговор. Благодарећи услузи коју нам је учинио, плави младић био је најсрдачније примљен у наше друштво. Душко се нарочито радовао новом сапутнику. Радознало га је испитивао о свему. За мање од пола часа сазнао је већ: да се зове Рајко, да је рођен у Шумадији, иначе београдски ђак; да је оскоро обавезник а до пре кратког времена био добровољац, да је већ учествовао у борбама и још много шта. Са своје стране, Душко му је дао сва могућна обавештења о нама, не примећујући да га овај на то наводи.

Ја скоро нисам ни суделовала у разговору, јер на мене нису уопште ни обраћали пажњу. Била сам сасвим уверена, нарочито на младог војника, који је све своје речи упућивао мајци, брату, па и обема госпођама из нашег друштва, а мене баш ни да погледа.

— Дозвољавате ли да седнем до вас, госпођице, ова жена ће ме угњавити својим јаковима, обрати ми се нека девојчица мога узраста.

— Зашто да не, биће довољно места за нас обе, — одговорих јој што сам могла љубазније и одмах заподенух разговор с њом. Зарадовах се кад приметих лако мрштење обрва код новог познаника.

После друге станице стадоше се отварати торбе и завежљаји и помаљати разна јела. Мајка се тек сад опомену да је, одузев у љутини од Душка оно што је био понео, носила сама до познаника код којих смо преноћили, и у јутрошњој журби тамо заборавила. Г-ђа Жикић, исто тако, није раније мислила на то, но кад јој се мали унук расплака, стаде се вајкати и саветовати с ћерком, шта да чине. Млади војник понуди свој тајин, друго ништа није имао. С победничким осмехом на лицу извуче Душко из корпе пржене пилиће и потсмехну нам се:

— Хоћете ли ме и сад повући за уши? Требало би да ја и Жикица све сами поједемо, а ви како знате, кад сте тако заборавни.

Ипак је, исекавши спретно на комаде, послужио све редом. За чудо, док су сви остали гладни, мени се ништа не једе, али опет узех свој део да се спасем досадних објашњавања.

Воз је полако одмицао.

Откад знам за себе, највећа ми је жеља била да што више пропутујем. Нисам се надала да ће њено остварење почети у оваким приликама. Сама себи личим на оно дете које је уместо мерице дуката добило главу као мерицу. Ето, сад идемо а ни сами не знамо куда. Пошли смо сасвим у маглу. Нико не зна где ће се зауставити. Мајка, додуше, има намеру да оде до „Управе фондова" да би подигла уложени новац, но зар би се то могло узети као циљ овога пута?

Продужујем разговор с девојчицом поред себе. Она је врло приступачна и мила. Иако изгледа сасвим млада, ученица је Учитељске школе. Већ је и заљубљена у неког колегу који тек што је завршио школовање. Сад брине за њега, јер се налази у војсци. Истина, он и не слути ништа о њеној великој љубави, али то није важно. Много је важније што се он радо занимао с њеним другарицама док њу, изгледа, није ни примећивао. Често је плакала због тога, јер се осећала потпуно запостављена.

Њена исповест произвела је на мене чудан утисак. Зар она, овако млада и сићушна, по изгледу више дете но ја, па да је већ заљубљена? И зашто ће јој то? Но опет, морам да је жалим. Тако мила и добра а ипак запостављена. Мора да је тешко подносити овако што. И ја у тај мах осетих да ми ово осећање није сасвим непознато.

Наставих размишљања. Требало би на неки начин помоћи девојчици, али како? Кад бих познавала тог учитеља, рекла бих му све и он би је одмах заволео. Овако, мора се чекати. Можда ће се још некад срести с њим. Главно да сад не виђа друге девојке, а кад се заврши рат, удесићемо некако. У сваком случају, била сам дирнута њеним поверењем и свесрдно настојала да је утешим.

— А ви сте, изгледа, у разговору заборавили на свој ручак, — ослови ме први пут нови познаник.

— Нисам научила да једем тако рано, али ћу зато сад слађе ручати, — одговорих хладно, док осетих како ми удара крв у лице.

— Не бих рекао да сте и сад огладнели, — рече смешећи се.

— Варате се, врло сам гладна, — одвратих осорно и заинат почех јести иако ми се никако није јело.

Предвече се воз заустави на јагодинској станици. Саопштише нам да не можемо даље, јер су вагони потребни за превоз војске.

Стадосмо се спремати за силазак. Унапред сам одлучила да се врло хладно опростим с неваспитаним господином, који се једва опомену да и ја постојим у друштву. Али та жеља остаде ми неиспуњена. Он је већ узео своје ствари и скочио из воза. Дочекивао је и помагао у силазу свима из нашега друштва. Једино ја не хтедох прихватити његову руку, већ искочих сама.

— Зашто? — упита.

Слегох раменима и, остављајући га без одговора, пожурих за својима.

— Зар ви не рекосте да путујете до Ћуприје? — обрати му се мајка.

— Треба овде да свршим неки посао, а вечерас ћу пешице отићи, није далеко, — одговори.

Г-ђа Жикић се обрадовала тој вести, јер су и они хтели да продуже тамо, код неких пријатеља, а њена кћи се плашила непознатих путева. Договорише се да путују заједно.

Остависмо Душка да чува ствари у једном хотелу а ми пођосмо да потражимо стан. Затекосмо варош препуну избеглица и све већ заузето. Паде нам у очи да има веома много Чеха. То су аустриски поданици које је рат затекао на нашој територији, па нису желели да се врате, већ остали с нама. Сви су били запослени, већином у Косовљаниновој пивари. Случајно међу њима наиђосмо на неке познанике из Београда и они нас љубазно позваше да с њима поделимо стан, док не нађемо нешто боље. Били су срећни што нам могу вратити услуге које смо им некад чинили.

Задовољни што смо пребринули бригу о стану, вратисмо се у хотел, где су нас очекивале познанице из Београда. Ускоро дође и наш сапутник, те смо о вечери опет били сви на окупу. Само овог пута понашао се према мени на сасвим други начин, него за време вожње. Док су се остали препирали око тога кад ће се завршити рат, он је непрестано са мном разговарао. Занимало га је шта сам одлучила да студирам после завршене гимназије. Рекох да ме музика највише привлачи, што би одмах одобри. Утом нас понова увукоше у општи разговор, но њему то, како изгледа, не би право. Још кад ме иза свога стола угледа Зора, мала познаница из воза, и прикључи ми се за неколико тренутака, не могаде прикрити своју зловољу.

После вечере пођосмо да донекле испратимо своје Београђане. Душко је трчао испред нас с малим Жиком на леђима, што је овом правилно неописано задовољство. Старији су били заузети својим бригама и претресали све што се на растанку чинило важно. Ја и Рајко (сад сам му знала име), обретосмо се некако сами иза осталих.

Шетња је била изванредно пријатна, ваздух топао и пун мириса пољске траве, небо чисто са безброј звезда. Можда је и над Београдом била исто овако лепа ноћ, али ко би тамо имао времена да и на то мисли. Уместо мириса свежине удисали смо мирис барута,

уместо звезда гледали пожаре и туђинске рефлекторе. А како је живот уствари леп! И колика разлика ако се праве упоређења.

Ја и Рајко смо се брзо спријатељили. Било ми је необично мило што ми се дала прилика да поправим утисак који је могао стећи о мојој храбрости. Кад сам испричала како смо ја и Душко трчали за гранатама по пољу, згрануо се и посаветовао сасвим озбиљно да то више не чинимо. Изложио ми је многе случајеве у којима је народ пострадао због сличне неопрезности. Говорећи о томе, узео ми је руку и једним наглим покретом принео је уснама.

Погледах га изненађена. Било ми је чудно зашто он мени љуби руку. Објаснио је да то чини из поштовања према мојој храбрости. То је рекао смешећи се необично и запитао колико ми је година. Кад сам рекла да ћу кроз три месеца напунити петнаест, запрепастио се.

— Држао сам да вам је бар шеснаест, — рече с неким разочарењем у гласу. — Није чудо онда, што сте тако детињасти; у вашем добу игра се још луткама.

Те речи ме страшно увредише. Дала бих без жаљења свој прстен од правога злата, да сам однекуд могла набавити тих петнаест месеца. Овако, заћутала сам љута и ожалошћена. Он је, међутим, ишао даље за својим мислима и изговарао их гласно, свакако и не примећујући то.

— Збиља, право дерле, — мрмљао је. — А мене су очи превариле. Изгледале су ми у оном тренутку тако топле и сјајне као мајско небо. Баш сам чудан!

„Учинило му се да имам плаве очи", помислила сам с горчином. И би ми врло криво што су толико црне. После смо продужили пут ћутећи. Он је остао замишљен, а ја се нисам усуђивала да га погледам тим мрским црним очима. Онда нам се придружио и Душко, па су њих двојица ћеретали, заборављајући потпуно на мене. Пожурих за мајком. Она са већ праштала. Поздравих се и ја. Утом стигоше Душко и Рајко. Душко стаде наваљивати да се иде још мало. Мајка не пристаде, зато што су већ наилазила пуста поља, па није било згодно за враћање. Њој се придружи и Рајко, захтевајући сасвим озбиљно да се вратимо. Још једном сам осетила како ме је увредио, иако не бих знала рећи зашто. Док су се моји опраштали с њим, ја измакох напред. Хтела сам му показати како ми није стало до његовог поздрава.

— Надо, па ти се и не поздрави с Рајком, — прекори ме мајка. — Дечко нам толико услуга учинио а ти ни главе да окренеш на њега. Како је то ружно од тебе!

Нисам научила да одговарам мајци, но да сам смела, рекла бих јој шта мислим о том господину, који сматра да се за озбиљне разговоре морају имати плаве очи и бар шеснаест година. И то још после оне приче о гранатама.

Ко зна кад би се завршила лекција о мојој нетактичности, да није настало питање како да нађемо стан наших пријатеља Чеха. У брзини смо заборавили да прибележимо број и сад је требало лутати и распитивати. И овог пута Душко нас је извукао из неприлике. Сврати је у пивару и тамо потражио обавештења. Ова се идеја показала као врло добра, јер су нас одмах упутили на кућу која се налазила у близини саме пиваре.

Кад се појависмо на вратима, деца заграјање и полетеше нам усусрет. Домаћица, г-ђа Ема, већ нам је била припремила постеље, док је за њих прострла постељне ствари по поду. Било нам је непријатно што их скучавамо, али су се они толико радовали што смо примили њихов позив, да се најзад умирисмо. Пошто се цео стан састојао из два одељења, поделише собу застором на два дела. Деца су с одушевљењем примила ову промену и, свлачећи се, довикивала нас иза завесе.

Ту ноћ смо спавали изванредно, не презајући од граната, први пут после толико времена. Сутрадан се дигосмо сасвим освежени.

— Надиге, хоћес да ми направис лутку? — пресрете ме моја љубимица Мила, најмлађа од све деце чика Бенешеве (тако се звао наш домаћин).

Пристала сам одмах и од разнобојних крпица направила јој тако лепу лутку, да је све играла о дрндости. Још кад сам, помоћу неке црвене хартије, додала мало руменила на образе и извезла очи и обрве црним концем, морала је одмах отрчати у комшилук да се похвали другарицама.

Доцније ме салетеше и њена три братића да се играм с њима, те сам употребила сву своју умешност да их све забавим. Г-ђа Ема била је врло задовољна што се најзад нашао неко да јој олакша бригу око деце, јер, заиста, није било лако посвршавати толике домаће послове поред четворо несташака. Овако, остало јој је довољно времена да стигне с ручком и да с мајком на миру поразговара о свему.

По подне се пријависмо властима. Понудише нам бесплатну листу за хлеб, као и осталим избеглицама. Одбили смо, јер нам још није толико било потребно. Затим ја сврати час код Зоре, која је становала недалеко од нас. Обрадовала ми се од свег срца. Била је сама код куће; њени су изишли да погоде нека кола. Одлучили су да рано изјутра крену за Варварин код неких рођака. Срећа што сам случајно навратила, иначе се не бисмо више виделе све до повратка. Поразговарасмо још једном о свему и обећасмо да нећемо једна другу заборавити. Изменасмо адресе београдских станова и растасмо се искрено ожалошћене.

(Наставиће се)

Драгица Лазовић

Из београдске прошлости

ПРИЛОГ ЗА ИСТОРИЈУ ПОЖАРНЕ КОМАНДЕ

У старом Београду почело се мислити на набавку пожарних справа 1857. Пожари су били чести, а пошто су куће биле махом трошне дрвенаре, опасност је била велика. Те слабе и дрвене куће биле су махом сиротињске и није био редак случај да је после неког већег пожара породица остајала на улици без игде ичега.

Старање о сузбијању пожара у Београду постојало је и много раније пре 1857. Наредбом од 25 фебруара 1834, бр. 635 кнез Милош је наредио брату Јеврему, губернатору Београда:

„Да се нико не усуди у вароши београдској барута у већем количеству у дућану држати и да се код Батал џамије изабере безопасно место где ће у повећаном количеству држати барут они који право на то имаду, а у вароши да се само на неколико места могу фишеци продавати и то у тако малом количеству да у догађају пожара не могу на приметну штету бити. Притом да дућани буду спољa означени једним одредним знаком, по ком би сваки знати могао да се у њима фишеци продају."

Следеће године, 5 јануара 1835, објављено је у „Српским новинама": „Суд народни српски написао је Уредбу за гашење пожара у варошима нашим, у 17 чланова, и распослао ју је с потписом попечитеља внутрени дела Ђорђа Протића свима великим сердарима печатану с препоруком да настоје да се Уредба ова свуд по Србији обнародује и надбљудава".

Ова Уредба, као што се види, имала је општи карактер. Односила се је на целу земљу. Текст њен досад још није пронађен.

У броју од 21-III-1857 *Световид* је писао:

„И прећашње недеље нашла је полиција у једној кући утурене сламе и кучине које су запаљене биле, али се угасиле. Кућа је та на Варош капији унутра, где су куће дрвенаре све једне до друге начичкане. Ово је ваљда побудило општину да се сети и постара набавити справе за гашење пожара."

Даље каже како општина нема новаца, па је за набавку справа тражила 5000 форината зајма од државе, с тим да врати за осам година без интереса.

Те године је постојао један шмрк у Двору. Употребљен је био приликом гашења пожара на једном „правитељственом здању, али су невеште руке тај шмрк поквариле."

Не зна се да ли је општина добила тражени зајам, али се зна да је 1861 имала један мањи шмрк, за гашење пожара у згради, и један већи за гашење пожара спољa. „Световид" је опширно описао пожар на згради Томе Поповића, трг. у Главној чаршији. То је било 21 марта 1861. Одмах су дошли: управник вароши Барловац и командир жандармерије Мита Бркa са жандармима. „Одма се у недостатку коња донесу на рукама шмркови, како мали за унутрашње гашење, тако и велики за спољње."

Оскудица у води била је велика, јер није имао ко да довуче саке „са главних места, почем су сакаџије са својим обиталиштем далеко."

Саке су се налазиле пред старом Управом вароши на бив. Великој пијаци. Обично је било три реда сака у укупном броју до 150. Саке су биле својина Општине, Еснафа и приватних лица. Сваки еснаф имао је по неколико сака и морао се је старати да увек буду напуњене водом. Сакаџије су били дужни да, чим се пожар објави, дођу са коњима, упрегну их у саке и иду на место пожара. Међутим, то је било врло често непрактично. На сакаџије се је морало дуго чекати ,и док су они стигли, пожар је све уништио. Зато је општина хтела да из зајма у 5.000 форината купи 12 пари коња који би вукли шмркове, а по потреби и саке. Решење о томе донето је на седници одборској од 24-II-1861. Од тог зајма требало је да се један део утроши на оправку калдрме. Хроничар из оног времена пише: „Да је на Великој пијаци силно блато, које се разноси и у околне сокаке кад је кишно и зимње доба."

Пошто у оно време није било пожарника, то су на гашењу пожара највише радили жандарми. Приликом поменутог пожара, они су једини, како „Световид" каже, целу ствар спасли. Они су улетали у ватру и износили еспап, а двојици поднаредника изгорели су мундири и капе. Ради тога су били и писмено похваљени.

У допису се нарочито истиче како су „жандарми били учтиви и пристојни у оломињању публике да не прилази еспапу који су они чували."

Интересантна је једна наредба Управе вароши Београда од 5 октобра 1861 „да нико

с упаљеном цигаром, или лулом по улицама не пуши, иначе ће бити кажњен по § 326 Кр. Зак."

Наредба се завршава апелом „да ће и сами житељи одрећи се једног обичаја који више пута даје повод пожару, а он је у нашој вароши тим опаснији што су куће понајвише од слабог материјала начињене."

Биће од интереса овде изнети и циркулар који је Општина упутила свима Еснафима 6 априла 1855, бр. 602:

„Височајшим правилом прописано је да чланови тога еснафа морају имати 20 секира. Ви дакле одма сад, без оклевања, имаћете извидити јесу ли сва та средства у приправности, па ако што фали, наредићете да се то непремено набави, као што сте о томе и ових дана опоменути. И унапредак о томе ћете водити бригу тако, да вас визитација неприправне не нађе, за које би и ви, а и потчињени чланови под одговорност и казну доћи могли.

И ово вам се овим препоручује да кад ви иступате из дужности устабаше, свагда сте прописане вам дужности од овог суда, које су вам писмено дате, и које ће се и унапредак дати, заступнику вашем предате."

Осим сака и секира, еснафи су морали имати и кофе за доношење воде. У решењу терзијског еснафа од 7 марта 1859, бр. 103 стоји ово записано:

„Примирителни суд вароши Београда тражи од еснафа терзијског наплату за 28 кофа које су еснафу дате да се членовима истог еснафа раздаду у случају пожара, рачунајући сваки комад по 1 форинту и 41 крајцару. Еснаф је решио да се поменуте кофе плате и из касе изда „47 форинти и 7 крајцара.,,

И млађе генерације се сећају да је појава пожара објављивана из оне кућице на згради старе зграде Универзитета. У тој згради увек је дежурао по један ватрогасац. Међутим,, исте године — 1863 — кад је мајор Миша ту зграду поклонио држави, постојала је код надлежних намера да се кула мотриља подигне на Стамбол-Капији. Неки дописник из Београда писао је о томе *Напретку*, који је излазио у Новом Саду. Пишући 20 фебруара 1863 како су *Варош Капија* и *Сава Капија* тако заравњене (срушене су биле 4 јуна 1862 после бомбардовања) да се не познаје ни где су биле, а за *Видин капију* да ће се терен доцније очистити, додаје да се *Стамбол капија* неће рушити јер ће се на њој подићи кула, о којој је напред речено, а са које ће се, вели варош са свих страна моћи видети. Међутим, до тога није дошло. Стамбол капија срушена је маја месеца 1864.

На седници општинског одбора од 12 октобра 1872 решено је да се установи *Пожарна чета*, јер се увидело да се мора поћи савременијим путем.

СТАРЕ БЕОГРАДСКЕ ЗГРАДЕ

ХАНЗИКИН ХАН

У ул. Солунској бр. 7 налази се ова зграда која је врло стара, али сада реновирана. Пре 75 год. у тој згради су били: Јеврејска основна школа и Јеврејски духовни суд. Сада је у њој столарска радионица.

Када је та зграда служила као хан, то нико не памти. По предању то је било пре сто година.

Пошто је у непосредној близини стари амам, овај крај је некад био веома жив. Много света, па и српског, долазило је у тај амам ради купања.

ТУРСКИ ХАН

Хотел „Империјал" на Краљевом тргу, до старе зграде Универзитета, био је турски хан. Пред њим су на улици била четири стуба са алкама, за које су кириџије, махом из Ужичког округа, везивали коње па после одлазили у разне дућане и куповали робу.

И онда, пре 70–80 г., зграда је имала спрат. Данашња зграда је из основа реновирана.

ВАРОШКИ СУД

Ова зграда у ул. Кнеза Михаила била је кафана Браће Крстића. Пошто је била у чаршији, радила је добро.

АБАЏИСКА УЛИЦА — АБАЏИСКА ЧАРШИЈА — ДАНАС УЛИЦА КРАЉИЦЕ НАТАЛИЈЕ

Традиција и успомене још су толико свеже да стари људи онај део од Зеленог венца до ул. Балканске називају и данас абациском улицом, јер су се ту прво абаџије населиле и радње отвориле. У тој улици има још доста старих кућа, нарочито на доњој страни, са узаним лицем и двориштима дубоким преко 30 метара.

До пре 50 г. у тој улици, како нам је оставио трага хроничар *Малих новина* у броју од 21 марта 1889, „било је гоpостасно дрвеће, красни редови јабланова" чије је саднице у Топчидерској економији произвео Атанасије Николић, а општинска управа од 1845 до 1850 засадила у тој улици.

У марту 1889 почели су то дрвеће обарати. *Мале новине* нису казале по чијој је наредби то чињено. Свакако по општинској. Осуђујући тај поступак, поменути лист је писао:

„Стари људи знају да је читав онај квадрат између Абациске и Ломине улице на сељен и изграђен на земљишту које је пре

тога било ђубриште. Због тога су и засађени јабланови, чијем се благотворном утицају има највише захвалити што је Абаџиска улица, и ако на нездравом земљишту, ипак здрава."

Ти јабланови у доба пре 50 г. били су велики и разгранати. „Зар има Београђана, — питао је поменути лист, — а да жарких летњих вечери нису бар једном прошетали Абаџиском улицом, расхладили се оним лаким ветрићем, што увек струји и с лишћа тихо шушти кроз многобројне гранчице витих јабланова?

Из овог песничког описа види се да је ова улица до пре 50 г. била лепа и симпатична.

До 1875 г. Абаџиска улица се простирала све до ул. Милоша Великог. Те године, кад је дошла у Србију краљица, односно онда кнегиња Наталија, делу од Балканске до Мил. Великог дато је име *Министарска ул.* Тај део је највише претрпео измена. Нестало је Више женске школе и многих старих зграда. Од важнијих држе се две: Протићева, о којој је раније писано, и *йолуйшкназија* до Вознесенске цркве, подигнута 1864. У тој згради је доцније била мушка учитељска школа, III београдска гимназија, па све до пре неколико година женска учитељска школа.

Држи се још и стара зграда Народне скупштине, у којој је данас биоскоп „Одеон". Та зграда је подигнута 1882 г. У њој су се одиграли многи и крупни историски догађаји.

Из поштовања према традицијама зар се није могло биоскопу дати неко српско име?

СИРОТИЊСКИ ФОНД БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ

Милосрдни људи, како каже *Видовдан* у броју од 24-III-1862, основали су овај фонд својим прилозима 1846. Општина је примила на себе дужност да води старање о томе фонду и да њиме манипулише.

Почетком 1862 капитал фонда износио је 133.000 гроша. На име интереса добијало се је годишње 10.000 гроша.

Поред камате, фонд је имао и ове приходе:

1) Од кутија за добровољне прилоге које су се по вароши носиле	6.000 гр.
2) Од других прилога . . .	3.000 „
3) Од Божићне милостиње .	5.700 „
4) Од балова у корист фонда	8.000 „
Укупно са каматом	32.000 гр.

Трошено је годишње (у 1861):

1) На 78 сиромаха по 1 грош дневно	28.392 гр.
2) На сахрану сиромаха . .	2.000 „
3) На разне милостиње . . .	1.000 „
4) На издржавање једног сирочета и једне жене с петоро деце	1.426 „
Свега:	32.818 гр.

Број сиротиње стално се повећавао. Док је 1857 било тридесет сиромаха којима је давана помоћ, дотле их је 1862 било 78. Један грош, који је дневно даван, таман је био довољан да се купи ока хлеба.

Пошто су издаци били већи од прихода, претседник општине Марко Стојковић апелом од 21-III-1862, бр. 1208 апеловао је на грађане да прилозима помогну фонд.

Данашње старање о сиротињи личи на оно пре 75 г. И онда су даване забаве у корист сиротиње. Давање по грош дневно личи на „Насушни хлеб", с том разликом што се онда давало у новцу а сада се даје у натури. Давање у натури правилније је.

Чим је био основан фонд одмах се апеловало на Општину да га узме у своје руке. То је учињено из ових разлога: 1) Што је била већа гаранција за опстанак фонда кад се налази у општинским рукама; 2) што се рачунало и на помоћ из општинске касе; и 3) што су грађани увек сматрали општину за своју кућу, и за све што им је требало, њој су се обраћали.

Као приход напред се помиње „Божићна милостиња". Она и данас постоји под именом „Зимска помоћ". Сваке године Општина упућује хиљаде писама имућним људима и установама са апелом за помоћ. Чини се дакле, нешто што се увек чинило и чиниће се.

Д.

Михајловић Живорад: Портре сликара Здравка Секуловића (Са XI јесење изложбе београдских уметника)

Пре двадесет година

БЕОГРАД је ослобођен 1 НОВЕМБРА 1918

Деветог октобра (по новом календару) 1915 године, у 4 часа по подне ушле су аустроугарске и немачке трупе, под командом маршала Максизена, у гранатама разрушени Београд газећи преко осам хиљада лешева у неравној борби хбабро палих бранилаца Београда.

Ова друга окупација Београда у светском рату трајала је нешто више од три године, све до 1 новембра 1918 године. За све то време, уместо српске, на кубетима Старог и Новог двора вила се црно-жута застава Аустро-Угарске Монархије, а испред дворских капија кочоперно су се прсили њесарови војници. Са болом у души, горчином у срцу и несаломљивом вером у ослобођење, Београђани су, — махом жене, деца и изнемогли старци, — погнутих глава пролазили поред мрских освајача.

Злогласни управник града Београда под окупацијом, Витман, претстављао је страх и трепет и за малу децу.

Он је Београђане слао на вешала и, у најсрећнијем случају, у интернацију у логоре: Хајнрихсгрин, Нађмеђер, Ашах, Болдогасоњ, Нежидер, Браунау итд., — одакле се тешко враћало у родни крај.

За најмању грешку, по Витмановој наредби, следовале су свирепе казне. И дете, на улици у пролазу поред њега, морало је скидати капу и стати у крај док он не прође. Иначе, његов ударац „научио би сваког памети". Јер таква „дрскост" према „хер Витману" квалификовала се као непокорност према двојној Монархији. Београђанке, старе и младе, нису такође биле поштеђене од његових бруталности. Ако су ухваћене у „шверцу" животних намирница, махом пројиног брашна, Витман им је досуђивао казне: шишање косе до главе и батинање. Мали број честитих окупаторских официра стидео се Витманових поступака према слабом и незаштићеном становништву.

Поред многобројних душевних и физичких мучења убрзо је наступила и велика патња од глади. Нарочито су патила мала деца. Ову је глад добро осетила недавно преминула књижевница Селена Дукић, која је под окупацијом ишла у први разред гимназије, и у својој првој песмици, која тако лепо илуструје дечју душу, певала је:

„И нама је мама,
Поред свеће лојане,
Умесила слатке
Колачиће пројане"...

Београђанке су својој деци морале месити проју кришом, ноћу, „поред свеће лојане", а деца су је, изгладнела, јела у сласт као најслађе колаче.

*

Под таквим околностима Београђани су 26 октобра 1918 године, први пут после три године, чули из даљине, тамо негде од Багрдана, потмулу грмљавину топова. Нешто за њих ново и необично; нешто што је уливало у душе и страх и наду... Слутњу да је окупацији и патњама дошао крај.

И, збиља, кроз Београд се муњевитом брзином, од уха до уха, пронесе радосна вест:

— Долазе наши!

Аустро-Мађари су крили отступање своје војске и пораз на Солунском фронту. Пред Београђанима су се држали доста мирно и прибрано. А на питање кога мало куражнијег или наивнијег радозналаца „Шта то тутњи?", одговарали би немарно:

— Ништа! То наши на брду врше убунге! (Маневре).

Али, дуго се није могло крити.

*

Већ у ноћи између 27 и 28 октобра 1918 године, аустријска „Крајс-команда" издала је строгу наредбу: да се ниједан „цивил" после 7 часова увече не сме затећи на улици. Војнополицијска стража на улицама те ноћи била је удвостручена. Чак су и неки Срби, који су били у општинској служби као пандури, добили уместо оружја неке дугачке мотке, са којима су послати у мрачне улице на периферији, да чувају стражу.

Ова предострожност учињена је због тога, да Београђани не би могли видети отступање аустро-угарске војске, које је кроз Београд, са много опрезности, вршено ноћу.

Па ипак се то још прве ноћи сазнало. јер је ову њихову тајну одало бучно тандркање точкова тешке артилерије и вика и псовка војника, који су отступали београдским улицама ка понтонском мосту на Сави. Овај мост налазио се испод хотела „Бристол". Преко реке мост је био направљен од шлепова, на које су намештене даске, а од леве обале Саве код Београда па све до железничке станице у Земуну. преко земунског поља, били су ударени стубови, на њима намештене даске, и тако направљен мост око три километра дугачак.

Те ноћи настрадала је и једна група мало одважнијих Београђана, који су се затекли у „Гранд хотелу", згради у којој се налазио касније „Винеобанк ферајн". У „Гранд хотелу" је за време окупације био „комоодијски главни штаб" из кога су се по Београду разносиле вести о успесима наше војске. Од некога обавештени, Аустријанци су ноћу 27 октобра упали у „Гранд хотел", и ту похватали све чланове „штаба" и отерали их на савску обалу, где су пуне три ноћи морали да носе теорете и помажу аустро-угарској војци око пребацивања ствари преко Саве.

*

При отступању непријатељ је из унутрашњости Србије гонио читава крда говеда и коња, а комора је била препуна разних опљачканих ствари, нарочито ћилима и посуђа од бакра.

Повлачење војске вршено је само ноћу, а ујутру је изгледало као да ничега новог нема.

*

Следећег дана, 28 октобра Београд је неочекивано добио други изглед. Нигде на улици није се могао видети ниједан ратни заробљеник, иако је тада, поред малог броја Руса, у Београду било преко хиљаду италијанских заробљених војника, које су Аустријанци били дотерали овамо на рад.

Сазнавши да ће у Београд за који дан ући српска војска, италијански ратни заробљеници посакривали су се по подрумима и таванима српских кућа, да ту, сакривени, сачекају своје ослобођење. Са пуно материнске и сестринске љубави Београђанке су их пуна три дана криле и храниле. Многи од ових италијанских ратних заробљеника заклињали су се да ову доброту никад неће заборавити. Скоро су сви научили прилично добро српски. Београђани и ратни заробљеници су се осећали као браћа.

*

Београђанке су у закључаним собама, кришом иза спуштених завеса, преко целе ноћи, покрај лојаних свећа, цепале своје хаљине и чаршаве, и од њих састављале и шиле српске црвено-плаво-беле заставе. да оките своје домове кад српска војска уђе у Београд.

*

У ноћи између 31 октобра и 1 новембра 1918 год. небо над Београдом заруменило се пламеном од пожара. Горео је велики дрвени мост, дугачак око три километра, који је преко земунског поља пуне три године спајао Београд са Земуном. Преко тога моста прешло је преко 100.000 заробљених и интернираних Срба и Српкиња, од којих се из заробљеничких логора једва половина вратила кући. Овај мост Аустријанци су полили бензином и запалили. Београђане је овај пожар необично обрадовао, јер је лично на величанствену илуминацију уочи какве велике народне свечковине. А радовали су се и због тога што је овај пожар био знак, да се Аустријанци више никад овамо неће вратити.

*

Ноћ између 31 октобра и 1 новембра 1918 год. била је за Београђане ноћ нестрпљења. Нико од њих ту ноћ није прово у постељи, али је ретко ко смео изаћи на улицу. Тек ујутро, кад је забелео дан, мало куражнији провиривали су кроз кашије, па тек кад су се уверили да напољу нема аустријских полицајаца, изишли су на улицу.

На улицама су се за тили час образовале групице радозналих. Ове су групе већином сачињавали жене, деца и старци, и тек по који одрасли мушкарац, који је успео да се сакрије. А било је и таквих који су се крили по таванима и шупама по две и више година, и за све то време нису излазили на улицу.

Најпре само на понекима, а касније на свима кућама залепршале су се српске заставе. Оне

су биле сашивене од материја свих врста. На некима је бела боја била од чаршава, плава од штофа, а црвена од порхета. Од чега је ко имао, од тога је и шио.

*

Јутро 1 новембра 1918 год. било је мало-вито, али већ око 9 часова дан је био ведар и пун сунца. Иако је већ увелико била јесен, напољу је било топло и пријатно. Целим Београдом завладало је празнично расположење. Тајанствени мир, када се очекивало нешто велико.

Наједном ову тајанствену, празничну тишину нарушиле су страховите експлозије. На многим кућама попрскали су прозори. Инстинктивно, иако нису знали шта се руши, Београђани у један глас повикаше:

— Оде мост!

— То Швабе пале прангије да свечано дочекају нашу војску! — у шали неко добаци.

Велики гвоздени железнички мост на Сави бачен је у ваздух тачно у 13.10 часова 1 новембра 1918 године.

Тад је већ свима било јасно да је и последњи непријатељски војник напустио Београд.

*

После рушења моста, многи су слободно отрчали на Велики Калимегдан. Са Калимегданске терасе лепо су се видели непријатељски војници како у трку, поред земунске железничке пруге, беже преко земунског поља ка Земуну. Одмах затим почеле су да се разлежу снажне детонације. То је минама рушена железничка пруга с оне стране Саве. (Пруга на београдској железничкој станици бачена је у ваздух истог дана ујутру).

*

Паклене експлозије и рушење мостова и пруга као да су у Београђане унеле још већу раздраганост.

— Нека руше, нека пале и нека носе све, само нека их ђаво носи далеко од нас! — говорили су раздрагано.

Наједном читава она гомила људи са Калимегдана окрете се и потрча у Кнез Михаилову улицу. Неко је био викнуо:

— Ето српске војске!

— Живела српска војска! Живели наши ослободиоци! — захорило се из хиљаде грла одушевљених Београђана, који су од радости почели да скачу и бацају капе у вис.

Ова радост убрзо је престала, јер се показало да су „српски војници" три београдска дечака у униформи српских војника састављеној на брзу руку. Они су пошли из Београда у сусрет српској војсци на Торлак, па су одатле потрчали у Београд да први најаве њен долазак.

И ове дечаке Београђани су одушевљено дочекали и дали им поклоне.

*

После прве вести о доласку српске војске Београђани су потрчали ка „Славији", да тамо дочекају и поздраве своје ослободиоце.

Тамо се зачас окупила огромна маса света. Засебну групу пред хотелом „Славија" сачињавало је око хиљаду италијанских ратних заробљеника, који су на двема дугачким мотка-ма носили српску и италијанску заставу, кличући на српском: „Живела Србија!" и на италијанском: „Евива Италиа!"

Радост ослобођених италијанских војника била је исто толика као и радост ослобођених Београђана. Настало је опште грљење и љубљење.

*

Жене које су на „Славију" дошле да дочекају српску војску носиле су у рукама хлеб, тегле са слатким и бокале са водом. Шта је ко имао у кући понео је са собом да почасти и дарује своје ослободиоце. Пешкири од српског платна, који су сакривани од непријатеља, наједном су повађени из сандука, да би били поклоњени српским војницима. Цвеће из београдских баштица, у колико га је било, све је покидано. Од њега су прављени букети и плетени венци за српску војску. За оне који поробљенима доносе слободу.

*

Врхунац одушевљења, које се пером описати не може, настало је око 10 часова. Одозго, од „Звездаре", улицом која се сада зове Булевар Ослобођења, појавили су се први ослободиоци, коњаници на коњима искићени цвећем и зеленилом. То је био ескадрон коњице Дунавске дивизије, на челу са коњичким потпоручником г. Иваном Живаљевићем.

На коњима, који су ишли лаганим ходом, јахали су снажни српски коњаници препланулих лица у жућкастим униформама са шлемовима на главама. Сабље су им стајале у канијама, које су висиле низ коњске сапи. На свакоме коњу око врата био је по један венац, а преко рамена коњаника висили су пешкири и сељачке чарапе, које су им успут поклањали сељаци из околних села.

На тргу „Славија" коњаници су морали да се зауставе, јер им је огромна маса света препречила пут. Неки од коњаника били су принуђени да сјашу и да се грле и љубе са грађанима. Сузе радоснице текле су низ лица и ослобођених и ослободилаца. Они који нису

могли да загрле српске војнике, грлили су и од радости љубили њихове коње и тепали им као најмилијима. Коњи српских коњаника били су такође симболи слободе.

*

Многима је било чудно што је од толике српске војске у Београд дошло само четрдесет коњаника.

— Има ли још српске војске осим вас? — запиташе неки.

— Има, дабоме. За нама иде пешадија Седмог пука. Ми смо само извидница. — одговара један коњаник.

— Ура! Живео Седми пук! — Захорило се радосно клицање, јер су у Седмом пуку служили Београђани, па су многи очекивали да у њему виде своје синове, родитеље, браћу и мужеве, о којима пуне три године нису ништа чули.

Најзад, пошто би разговор са коњаницима отишао у бесконачност, командир ескадрона умоли раздрагани народ да их пропусти, јер морају пре доласка пешадије да прокрстаре, као извидница, целу варош.

Уз одушевљено клицање и незамрљене овације ескадрон се на „Славији" раздвојио, па су се коњаници, по неколико у групи, разишли као патроле по свима крајевима Београда. Касније су се сви састали у кругу коњичке касарне, која се налазила на месту где је сад парк испод зграде Народног позоришта на Врачару.

*

Предвече је неопажено ушла у Београд и пешадија Седмог пука, којим је тада командовао потпуковник за генералштабне послове сада арм. генерал и начелник Главног генералштаба г. Душан Симовић. Но овај улазак није био свечан. Прво је ушао само Први батаљон Седмог пешад. пука.

Овај је батаљон одмах запосео обале Саве и Дунава.

*

Свечан улазак српске војске у ослобођени Београд обављен је тек 3 новембра 1918 године.

Тога дана још од рана јутра Београђани су били на ногама иако је улазак српске војске био најављен тек у 16 часова. Већ око 12 часова све улице којима је имала да прође српска војска биле су запоседнуте светом. Ретко је ко био без цвета у руци.

У подне је у Саборној цркви, пре уласка трупа, одржано свечано благодарење.

Тачно у 16 часова бурно и одушевљено клицање народа од Топовских Шупа најавило је долазак ослободилаца. Музика је свирала свечани марш из опере „Фауст". Масу је обухватио делиријум одушевљења. Неки су хтели да легну на земљу, да би преко њих прешли војници.

Код „Звездаре" војску је поздравио председник Београдске општине г. Коста Главинић, који је изабран за претседника 2 новембра те године.

Врхунац одушевљења настао је кад се на „Славији" појавио, јашући на цвећем и венцима искићеним коњима, Штаб Дунавске дивизије и Седмог пешад. пука. На челу Штаба био је командант Дивизије пуковник г. Драгомир Милојевић.

Међу нашим било је и неколико француских официра.

— Живела српска војска!
— Живео Краљ Петар I!
— Живео Регент Александар!
— Живели Французи!
— Живели Савезници!
— Евива!

Клицању није било краја. Италијански ратни заробљеници били су толико раздрагани и одушевљени, да је њихово клицање „Евива" непрекидно продирало и тресло ваздух својом силином.

Низ лица Београђана текле су сузе радоснице. Срца су куцала као никад. Грлило се, љубило и од радости скакало.

*

Улице кроз које је пролазила српска војска биле су просто застрвене цвећем. Личиле су на цветне ливаде. Око вратова официрских коња шаренили су се венци са српским тробојкама. Шајкача сваког пешака била је окићена цвећем, а из пушчаних цеви вириле су крунице цветића; победоносна ослободилачка српска војска ушла је у Београд без ножева на пушкама.

Искићени и бурно поздрављени пешаци Седмог пука, са заставом на челу, промарширали су кроз Београд улицом Краља Милана, преко Теразија, Кнез Михаиловом улицом до Калемегдана, где су око хотела „Српска круна" и „Српски краљ" направили круг, па су улицом Васином преко Теразија и улицом Краља Милана отишли у касарну Седмог пешадијског пука у Немањиној улици.

*

У касарни Седмог пука пешаци су имали да се одморе. Било је већ вече кад су у њу дошли. Београђани, који су служили у овоме пуку, с нестрпљењем су очекивали сутрашњи дан, да добију дозволе за излазак у варош, да се нађу и виде са својима.

Пред улазом у касарну стајала је велика група Београђана, који су кроз капију разговарали са војницима. Сваки је желео од њих по нешто да дозна. Највише су падала питања:

— Милане, шта је са Војом?
— Погинуо је.
— Аух, тешко мени! — јаукнула је несрећна мајка.
— А је ли жив Милорад Грујић?
— Није. Он је од глади умро у Албанији.

Пре дкатијом су се одигравале такве сцене, да је човеку срце пуцало од бола. Једни

су се радовали што им је отац или син дошао жив и здрав, други су се гушили у сузама што оца или сина више никад видети неће.

*

Петог новембра у касарни Седмог пука било је живо као у кошници. Чистило се одело и дотеривало за излазак у варош, на састанак и вињења са својима. Но до тога није дошло. Јер, пред само подне, командир прве чете трећег батаљона Седмог пешад. пука стао је у круг касарне и рекао:

— Војници! За један сат се мора извршити прелаз у Земун. Ко хоће из батаљона добровољно да иде, нека се јави!

Изненађење је било велико. За прелаз у Земун јавио се цео батаљон. Сви су одустали од изласка у варош. Пошто су се сви јавили, а била је потребна само једна чета, одлучено је да у Земун оде прво само прва чета, а затим и остале три.

*

Тачно у подне бродом „Радецки" прешла је у Земун комплетна прва чета Седмог пешадијског пука са једним водом митраљеског одељења. На Хуњадијевој кули залепршала се српска застава.

Одмах за првом у Земун су ушле и остале три чете трећег батаљона Седмог пешад. пука.

*

Деветог новембра 1918 год. ушао је у Београд Регент Александар, Врховни Командант српске војске, свечано дочекан и обасут цвећем. На „Славији", у име Београда, поздравио Га је претседник Београдске општине г. Коста Главинић, подносећи Му, по српском традиционалном обичају, на послужавнику со и хлеб.

*
* *

При проласку кроз београдске улице, на путу за Земун, многи војници видели су на тротоарима своје, али се са њима нису састајали. Хитало се да се однесе слобода и осталој браћи преко Саве.

— Свето, Свето! Сине! — махала је руком једна старица и дозивала младог војника, који је са четом пролазио Немањином улицом.

— Здраво, мама! — одговорио је младић, такође машући руком према старици.

— Стани, сине, да те мама види!

— Не могу. Журимо у Земун. После ћу доћи! — одговорио је младић и са четом изгубио се у правцу Савског пристаништа, док је старица и даље са сузама у очима махала руком за сином, не могавши да разуме: како то да љубав према отаџбини може бити већа од љубави према мајци...

Тако је било пре двадесет година.

Света Милутиновић

Долинар Лојзе: Краљ Петар I
(Са јесење изложбе београдских уметника)

Београд је, окићен заставама, прославио двадесетогодишњицу свога ослобођења

Од 1 до 9 новембра 1918 год. Београд је у тријумфу славио победу српске војске и своје ослобођење. 1 новембра 1918 год. у Београд је, после трогодишње окупације, ушао први српски војник, а 9 новембра одушевљено дочекан од Београђана ушао је **Врховни Командант српске војске Престолонаследник Регент Александар.**

Претседник Београдске општине г. Коста Главинић подноси со и хлеб Престолонаследнику - Регенту Александру приликом Његовог уласка у Београд 9 новембра 1918 год. (Уметнички рад проф. г. Ивана Тишова)

Да овај велики историјски датум Београда из његове трагичне прошлости под окупацијом и радосног часа ослобођења не би сасвим покрио вео заборава, Општина града Београда и Удружење бранилаца Београда приредили су 5 новембра 1938 године прославу двадесетогодишњице ослобођења Београда, на којој су, поред претставника војних и грађанских власти и многобројног грађанства, узели учешћа и ратници — ослободиоци Београда.

Да би прослава добила што свечанији карактер и да би у њој учествовало целокупно грађанство Београда, претседник Београдске општине г. Влада Илић упутио је 2 новембра београдском грађанству проглас следеће садржине:

„Грађани и грађанке!

Пре двадесет година, 5 новембра 1918, освануо је дуго очекивани, велики дан **победоносног уласка српске војске у Београд** после великог рата.

Не заборавите да сте ви и цео народ потлачене Србије, три пуне године пре тога, све своје молитве, мисли и наде везивали за тај тренутак „кад наши дођу". И **кад сте поново угледали наше ратнике да се, на челу са незаборављеним** Витешким Краљем, враћају са заставама славе, са далеких бојних поља, носећи вам победу и слободу, — **то је био час највеће радости у вашем животу.**

Грађани!

Сетите се да је триумфални повратак српске војске 1918 најсветлији лист наше Историје. Будите поносити што је наша слобода и уједињење у великој отаџбини Југославији дело племенитог жртвовања безбројних хероја попадалих на појама части по свима ратиштима од Дунава до Јонскога и Јегејског Мора.

Грађани!

Пети новембар је празник нашег поноса и славе.

Истакните зато тога дана тробојне заставе на својим домовима.

Поклоните се сенима својих мртвих јунака на благодарењу које ће се 5 новембра у 11 часова одржати у Саборној цркви.

Узмите учешћа на свечаној академији која ће се истог дана, у 12 часова, одржати у **Инвалидском дому.**

И са благодарном успоменом на велике дане прошлости, будите окрепљени у корачању ка нашој будућности."

Следујући позиву свога Претседника Београђани су 5 новембра свечано окитили своје домове југословенским заставама. Иако је био радни дан, Београд је добио свечан изглед и у вароши је владало празничко расположење.

Изасланик Њ. В. Краља Петра II ваздухопловни пуковник г. Тадија Сондермајер излази из Саборне цркве после благодарења поводом прославе 20-годишњице ослобођења Београда

Тога дана, 5 новембра 1938 год., исто као и пре двадесет година, тачно у 11 часова са звоника Саборне цркве забрујали су побожни звуци металних звона.

У Саборној цркви искупио се велики број Београђана, нарочито ратника, који су дошли да присуствују свечаном благодарењу. Њ. В. Краља заступао је ваздухопловни пуковник г. Сондермајер, Краљевску вла-

ду министар војске и морнарице арм. генерал г. Милутин Недић, Београдску општину г. Влада Илић са целокупним Градским већем, а у име Команде Београда присуствовао је лично командант генерал г. Петар Косић. Војску страних држава претстављали су војни аташеи: Француске, Сједињених Америчких држава, Италије, Чехословачке, Пољске и Грчке. Такође су били присутни и претставници свих војних и грађанских власти, као и претставници свих београдских ратничких друштава.

Пред улазом у Саборну цркву са леве и десне стране стојали су заставници са заставама: Удружења резервних официра и ратника, Удружења ратних инвалида, Удружења носилаца Албанске споменице и Удружења четника.

Од официра који су на челу српске војске први ушли у ослобођени Београд примећени су: генерал г. Душан Симовић, начелник Главног генералштаба, који је 1918 год. био командант Седмог пешад. пука; г. Иван Живаљевић, који је као командир коњичког ескадрона Дунавске дивизије први ушао у Београд; г. Сава Анђелић, адвокат из Сомбора, који је као водник митраљеског одељења, међу првима ушао у Београд и први прешао у Земун, као и многи други.

У великој дворани Инвалидског дома, која је била свечано декорисана и окићена државним заставама, госте је дочекивао претседник Удружења бранилаца Београда г. Светолик Урошевић.

Тачно у подне претседник бранилаца Београда г. Светолик Урошевић кратким говором отворио је свечану академију, са које су упућени поздравни телеграми Њ. В. Краљу Петру Другом и Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу. Поздравни телеграм ратници су послали такође и своме ратном другу — браниоцу Београда арм. генералу г. Милутину Недићу, министру војске и морнарице. Читање телеграма присутни су пропратили дуготрајним и одушевљеним клицањем Њ. В. Краљу, Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику и целокупном Краљевском дому славом овенчане Династије Карађорђевића.

Затим је управник Двора генерал г. Јован Лешо, који је такође као официр са првима ушао у ослобођени Београд, одржао успело предавање, описујући победоносни улазак српске војске у престоницу.

Предавање генерала г. Лека присутни су срдачно поздравили.

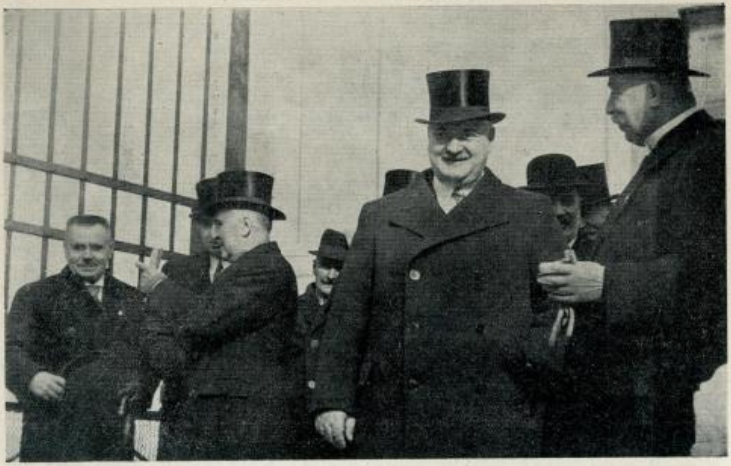

Претседник Београдске општине г. Влада Илић из лази из Саборне цркве после благодарења поводом прославе 20-годишњице ослобођења Београда

Тачно у 11 часова отпочело је свечано благодарење, Чиноделствовали су епископи: г. г. Дионисије, Владимир и Симеон уз асистенцију целокупног свештенства Саборне цркве. На јектенија одговарао је хор Првог београдског певачког друштва.

По завршеном благодарењу епископ г. Дионисије одржао је леп пригодан говор.

После свечане службе Божје сви присутни отишли су у Инвалидски дом на свечану академију.

ГОВОР Г. Д-Р СТЕВАНА ПОПОВИЋА У ИМЕ ПРЕТСЕДНИКА ОПШТИНЕ И ГРАДСКОГ ВЕЋА

После генерала г. Лека, г. д-р Стеван Поповић, секретар Индустријске коморе и градски већник, који је такође као ратник-борац учествовао у легендарној одбрани Београда, у име Претседника Београдске општине и њеног Градског већа, одржао је, износећи историјске чињенице, овај интересантан говор:

„Господине изасланиче Његовог Величанства Краља, господе и господо,

Претседник општине г. Влада Илић овластио ме је да, у његово име и у име Градског већа престонице, узмем реч на овој нашој данашњој академији и да изразим сву пошту коју они одају палим жртвама при одбрани Београда и сву дубину пијетета који осећају на данашњи дан прославе двадесетогодишњице ослобођења престонице.

* * *

Београд, поносити херој са обала Саве и Дунава, имао је у својој дугој историји поразе и победе. Његов положај га је предестинирао да буде на ударцу напада силника који су желели да овладају њиме. Када су ти напади превазилазили његову моћ одбране, наступало је привремено запоседање. Београд се завијао у тугу, у свој бол...

Али, он је остајао увек доследан себе. Веран историјској мисији која му је додељена, он се прибирао и сложним напорима својих синова и синова своје нације успевао увек да се ослободи и да одагна непријатеља далеко од себе.

када смо очајавали што су наши мили и драги остали под непријатељем; када смо на положајима стрепели за њихове животе при свакој вести о бомбардовању Београда. Шта тек да кажем за оне међу нама који су у окупацији провели у самом Београду, подносили понижења и шикане непријатеља и очекујући интернацију или вешала?

* * *

Београд се није лако дао. Мала Србија, нападнута са више страна, морала је да се напрегне до последњега свога сина да брани своје границе. Она није могла дати Београду довољне трупе да га брани. Ваљало је одолевати много надмоћнијем и технички јачем непријатељу. Ма да је и Београд био на граници, за њ ову одбрану, у последњим тренуцима, није се могло одвојити више од јеногра пука. Уз овај пук борио се је легендарни Сремски добровољачки одред, борили су се београдски жандарми, борила се је још једна трупа, чудна трупа — београдски дечаци — добровољци!...

Ти петнаестогодишњаци, деца београдских пољанчића, која су све до рата своје детињство проводила на пољанчићима играјући мете бегања, кликера, јаничајева, оставили су те своје бе-

Изасланик Њ. В. Краља Петра II ваздухопловни пуковник г. Сондермајер и претседник Београдске општине г. Влада Илић на свечаној академији поводом 20-годишњице ослобођења Београда

Једна од његових најтежих трагедија била је 1915 год. Она нам ваљда зато изгледа најтежа, што смо још живи ми који смо је преживљавали, што још носимо у себи горчину оних дана

зазлене игре и машку и лопту заменили брзометком и бомбом...

Ти мали Београчићи нису могли да дозволе да непријатељ олако овлада њиховим Београдом

и ма да им је њихово детињство давало сигурност да ће остати у животу, драговољно су прихватили својим слабим рукама оружје и дали животе бранећи престоницу.

При своме надирању многи непријатељски војник застао је пред мртвим телима ових Београчића у по некој улици Дорћола, поздравио покошену младост и пустио сузу родитеља. Његова даља воља за борбом била је знатно умањена, пред величанственим призором пожртвовања ове безимене — немобилисане јединице одбране Београда...

Београд се није лако дао... Непријатељ је био задивљен отпором ове мале одбране Београда и изненађен да и после уласка јачих његових одељења у варош трпи велике губитке сваког минута. После Циганлије, Дунавског кеја, дошле су и борбе по улицама Дорћола, Јалије и Зерека. Из сваке улице, иза сваке куће, непријатеља је чекао по неки наш кадровац, по неки добровољац, по неки дечак. Више се није чекала команда. Борило се је без команде. Борило је се да се погине. Лешеви 6.000 тих неустрашивих бораца до смрти покривали су улице Београда, када је непријатељ савладао отпор...

* *
*

Наступио је сумрак — бол. Наступила је непријатељска окупација. Домови београдских породица су примили у себе непријатељске официре и војнике. Наше мајке, жене и сестре морале су гледати оргије прослављања победа над нашом војском и трпети разна понижења. Непријатељске власти биле су развиле велику шпијунажу и многи Београђани који нису могли да поднесу шикане били су интернирани или и обешени.

То су били дани очајања, дани највећег бола...

* *

Али и тада вера није напуштала наш живаљ. Српска војска била је успела да се реконструише и обнови изван своје земље и да ускоро, после Албанске Голготе, ступи опет поред савезника у борбене редове.

И ако су живели под цензуром, и ако је непријатељ дозољавао само вести које су му годиле; ипак су Београђани успевали да добију извештаје о српској војсци и да дознају да она поново ступа у борбу за ослобођење своје земље, за ослобођење своје престонице. „Армија инвалида" уливала је поново страх непријатељима и они су доказивали нашем живљу да та армија више не постоји.

Ипак, наши су дознавали истину а и њихов инстинкт им је говорио да ће ослобођење доћи. Вера је се одржавала а наше мајке палиле су кандила молећи Бога за што скорији повратак армије Краља Петра. Људи су у пролазу погледима уливали наду један другоме и куражили се уговореним знацима.

* *
*

Време је одмицало. Окупација се одужила и постајала све несношљивија.

За то време српска војска, појачана југословенским добровољцима, постајала је све нестрпљивија. Војницима је додијао рововски рат, они су тражили да се иде напред па — ко падне, падне; они који остану да дођу до својих. У Солуну се почела да осећа атмосфера покрета...

Наш Врховни Командант тражио је да се трупе ставе у покрет и савезничка команда је прихватила тај предлог. Част пробоја фронта дата је српској Шумадијској дивизији и француској 17-тој, које су потпомогнуте нашом Тимочком и Југословенском и једном француском дивизијом.

Никаква сила није могла тада задржати нашега војника. Он је осетио мирис родне груде. Ни баражи непријатељске артиљерије ,ни бодљикаве жице, ни утврђени положаји, ни јачина непријатељских трупа — ништа га више није могло задржати. Умор више није постојао. Он је јурио из победе у победу. Вароши су падале једна за другом. Слике његових милих у поробљеној отаџбини лебделе су пред њиме и ја мислим да нећу претерати, ако кажем да је тај осећај допринео много поразу непријатеља и свршетку светског рата. Први пораз, прво расуло одиграло се на солунском бојишту. Јуриш српскога војника учинио је своје.

* *
*

Наравно да су догађаји на солунском фронту имали свој ехо у Београду. Непријатељ је постао нервознији. Вршиле су се ужурбано припреме за евакуацију. Трупе су хитно слате да задрже наше.

Све то није измакло из очију нашега живља. Радост је почела да обузима све. Наде су одједном оживеле. Потајно су се почеле вршити припреме за дочек „наших". Жене и девојке почеле су да спремају тробојке и пешкире. Људи су почели да се организују, образујући одбор за јавну безбедност.

Док је војска у своме победоносном налету за 45 дана борби очистила од непријатеља територију од Солуна до Београда, у Београду се становништво припремало за дочек ослободиоца и да једном почне слободно да дише. Радост је из дана у дан бивала све већа и тешко је описати задовољство београдског грађанства, када су тих дана гледали све ужурбаније и нервозније пребацивање материјала и људства преко Саве и Дунава.

Најзад је освануо и 1 новембар. Дунавски коњички ескадрон ушао је у Београд док још мост на Сави није био бачен у ваздух. Радости и одушевљењу није било краја.

Врховна команда је била издала наређење да трупе не улазе у већем броју, да не би дале повода непријатељу да бомбардује варош и да грађанство не гине без потребе, јер је победа већ била сигурна. По подне је упућен Београдски 7 пук Краља Петра I. под командом дана-

шњег начелника генералштаба, арм. генерала Г. Душана Симовића, да са једним батаљоном одржава ред у вароши.

Грађанство је љубило официре и војнике и обасипало их цвећем. Жене, девојке, деца! Мушкарци су били са војском или интернирани. Настали су велики дани. Дани пуни суза радосница.

9-ог новембра претседник општине г. Главинић послужио је Регента по старом народном обичају хлебом и сољу и поздравио га добродошлицом у име престоничког грађанства, замоливши Га да пут од „Славије" до Саборне цркве пређе пешке, што је Регент и поред умора прихватио.

Г. д-р Стеван Поповић, градски геђник, говори на свечаној академији поводом прославе 20-годишњице ослобођења Београда

* * *

2-ог новембра је командант Дунавске дивизије поставио општински одбор на челу са претседником г. Костом Главинићем. Одбор се одмах дао на посао да обезбеди довоз намирница у Београд и да журно изврши припреме за дочек трупа и врховног команданта Регента Александра.

Рад Општине београдске отпочео је.

3-ћег новембра ушла је Дунавска дивизија, пошто је претходно одржано благодарење у Саборној цркви. Код Звездаре је претседник општине поздравио војску и изразио јој захвалност и задовољство Београђана због ослобођења. У име војске одговорио му је пуковник г. Драгомир Милојевић, командант Дунавске дивизије. Говорници су били прекидани одушевљеним поклицима, овације су се понављале и војска је се са муком пробијала кроз одушевљено грађанство до Калемегдана.

Сада је сваки дан постао празник. Заборавиле су се рушевине и рупе од граната. Одушевљење је надопунило све. Београд се спремао да дочека врховног команданта, свога омиљеног Регента Александра, који је за све време изгнанства делио зло и добро са својим војницима.

Народ је у сузама изражавао своје поздраве Регенту и обасипао Га цвећем тако да је он корачао по цвећу и зеленилу...

* * *

Загрливши своје војнике-јунаке ослобођени Београд пустио их је даље да преко Саве, Дунава и Дрине однесу слободу браћи која је још нису имала.

* * *

20 година протекло је. Ми данас славимо двадесетогодишњицу тих дана славе и поноса.

Београд, југословенски Београд, напредовао је знатно од 1918 године. Он иде напред и када би га данас видели његови пали браниоци, били би задовољни. Видели би да 20 година није прошло без видног напретка, осетили би да њихове жртве нису биле узалудне. Општина града Београда је свесна дуга који дугује успомени палих хероја, који су бранили бедеме његове тврђаве и чија је крв прскала његове улице.

Општина прикупља сву грађу о историјским данима одбране Београда и сређује је за пример будућим покољењима.

На домаку Београда на Авали налази се гроб Незнаног Јунака. Узвишена замисао и задужбина Блаженопочившег Краља Ујединитеља овековечена дletом Ивана Мештровића. Општина је у сарадњи са државом предузела радове да се сва села до Авале којима су напредовале ослободилачке колоне електрификују, а сам маузолеј биће осветљен ноћу нарочитом светлошћу, тако да ће нас Незнани Јунак у своме миру са врха Авале потсећати на славне дане борбе и победа. Вечита светлост која ће се видети са свих прилаза Београду биће стални знак наше захвалности ослободиоцима. Хероји одбране Београда могу бити задовољни.

Сава и Дунав нису више граница земље. Њихова крв која се мешала са водом Саве и Дунава померила је ту границу далеко.

Прослављајући данас дане победе, Београд стоји поносан, сигуран у себе и веран својој мисији! Он жели мир да би у продужењу своје мисије могао да врши друге задатке. Нека би костурница на новом гробљу била последња пред које ћемо пролазити са болом и поносом... Београд жели мир, да би у њему могао да изгради културне, хигијенске и социјалне установе потребне нашем народу.

Завршавајући, ја у име Претседника Општине и у име целога Градског већа благодарим Удружењу бранилаца Београда и осталим организацијама што су, у заједници са Општином, приредили ову данашњу Академију, што су нас потсетили на дане радости Београда и што чувају култ захвалности према онима који су ослободили престоницу.

Општина београдска је нарочито захвална Његовом Величанству Краљу Петру II, Сину Регента-Хероја, Врховног Команданта из 1918 године, кога су његови Београђани засули цвећем када је на челу својих победоносних трупа ушао у Београд, доносећи му слободу пре двадесет година — што је на ову нашу прославу послао свога изасланика. Захваљујући му на високој пажњи, ми га уверавамо у своју љубав и оданост које су Београђани пренели са Оца-Витеза на Сина-Сокола.

Живео наш млади Краљ Петар II
Живео цео дом Карађорђевића I"

Одушевљеним клицањем Њ. В. Краљу и Краљевском Дому, присутни су поздравили крај говора г. д-р Стевана Поповића, који је код присутних оставио дубок утисак.

Затим је претседник Одбора за прославу г. Светолик Урошевић бираним речима захвалио Њ. В. Краљу Петру II што је изаслао свога нарочитог Изасланика, као и говорницима генералу г. Јовану Леку и г. д-р Стевану Поповићу на лепим говорима, па је закључио свечану академију, а тиме и прославу двадесетогодишњице ослобођења Београда.

Хакман Коста: „Царева Ћуприја у Београду"
(Са XI јесење изложбе београдских уметника)

Избори народних посланика 11 децембра 1938

Указом Краљевских Намесника од 10 октобра т.г. распуштена је Народна скупштина изабрана 5 маја 1935 и расписани су избори нових народних посланика за четворогодишњу скупштинску периоду у недељу 11 децембра 1938.

бирача који су изгубили право гласа у овој Општини.

После ових извршених исправки, укупан број бирача у Београду (без Земуна) износи 74.860. У Земуну је уписано 570 нових бирача, а целокупан број бирача износи 8.580. Тако

Претставници ратничких удружења код Претседника Београдске општине г. Владе Илића, поводом посланичких кандидација

Градско поглаварство Београд извршило је на време све припреме које су му стављене у надлежност Законом о избору народних посланика и Законом о бирачким списковима.

На основу чл. 15 Закона о бирачким списковима примане су пријаве за исправке у бирачким списковима до 25 октобра закључно. Донесена су решења о свим тим пријавама и подносена на одобреље Окружном суду за град Београд, који их је оснажио. Сва су та решења спроведена кроз Стални бирачки списак. Уписано је 11.282 нова бирача, а брисано 66 цела Београдска општина има свега 83.440 бирача. У Панчеву има 7.100 бирача. Тако Управно подручје града Београда, Земуна и Панчева, које бира 5 посланика, има свега 90.540 бирача.

У Београду се гласа на 108 гласачких места, у Земуну на 14, а у Панчеву на 9.

* * *

У овом подручју је развијена врло жива активност приликом одређивања посланичких

кандидата, не само од стране политичких партија него и од стране разних привредних, ратничких и других организација.

Београдски привредници су предложили г. Владу Илића, Претседника Београдске општине, као првог посланичког кандидата за управно подручје Београд, Земун и Панчево на земаљској листи г. д-р Милана Стојадиновића. Ову одлуку су донели београдски, земунски и панчевачки привредници једногласно на својој конференцији од 9 новембра.

Једна делегација привредника, од неких 60 чланова, упућена је са ове конференције г. Влади Илићу, да га обавести о овој одлуци привредника и да га замоли да прими понуђену кандидацију. Неколико привредника из ове делегације посетило је истог дана по подне г. Владу Илића у његовом кабинету у општинском дому, да га обавести о закључцима привредничке конференције, а остали чланови делегације чекали су у сали Градског већа.

Претседник Општине г. Влада Илић појавио се у сали Градског већа нешто пре 18 часова, где су га делегати привредника срдачно и живо поздравили.

Г. Михаило Шонда, претставник београдских индустријалаца, узео је први реч и изложио циљ посете ове делегације кратким говором. Изјавио је да су индустријалци града Београда, Земуна и Панчева одржали тога дана конференцију и донели једногласно закључак да умоле г. Владу Илића да се прими кандидације за народног посланика за изборно подручје Београд, Земун и Панчево на земаљској листи г. д-р Милана Стојадиновића, јер је интерес свих привредника, а специјално индустријалаца, да имају у Народној скупштини човека који ће будно пратити интересе привреде и заступати привреднички сталеж.

У име трговаца узео је реч г. **Никола Беловић,** Претседник Београдске трговачке омладине, и изјавио да су београдски трговци дошли да умоле г. Владу Илића, као најистакнутијег и најомиљенијег привредника наше престонице и целе земље, да се прими посланичке кандидације за град Београд, Земун и Панчево на земаљској листи г. д-р Милана Стојадиновића. Привредници су, каже, пратили рад г. Владе Илића у Београдској општини и сматрају да није било претседника, откад постоји Београдска општина, који се је оволико залагао за напредак престонице и који је показао овакве успехе.

Делегати привредника поздрављали су гласним одобравањем и аплаузом говоре г.г. Шонде и Беловића.

Одговарајући гг. Михаилу Шонди и Николи Беловићу, г. Влада Илић је изјавио:

Господо привредници,

Хвала вам на поверењу које ми данас, као привредници Београда, указујете вашом понудом, да се примим кандидатуре за град Београд на листи г. д-р Милана Стојадиновића, приликом децембарских посланичких избора.

Заиста, привреда, нарочито градска привреда, није била до сада довољно заступљена у Народној Скупштини и ја се слажем са вама, да што већи број привредника треба да уђе у наш нови Парламентат.

Мало више привредних дискусија у новој Скупштини биће потребно, но што је то досада био случај. Трговина, индустрија и занатство очекују решење многих и многих својих проблема. Наша привреда треба да има што више својих заступника и бранилаца, баш тамо где се доносе закони који регулишу привредни живот земље.

Ја нисам био политичар и нисам ни сада имао намеру да улазим у политички живот, али ако ви налазите да као привредних треба да се примим кандидатуре и ако будем позван на сарадњу, ја ћу то прихватити као претставник Београда и Вас привредника.

Хвала Вам још једаред на вашем лепом поверењу.

Живели!

Делегати привредника поздравили су бурним аплаузом пристанак г. Вл. Илић да се прими понуђене кандидације.

Г. Влада Илић се задржао још неко време у срдачном разговору са претставницима привредника.

* * *

Носилац земаљске листе Претседник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић примио је на своју листу г. Владу Илића као првог посланичког кандидата за Београд, Земун и Панчево.

ПРЕТСТАВНИЦИ РАТНИЧКИХ УДРУЖЕЊА ИСТИЧУ СВОГА КАНДИДАТА ЗА БЕОГРАД, ЗЕМУН И ПАНЧЕВО

Сутрадан, 10 октобра, посетили су г. Владу Илића претставници најважнијих ратничких удружења, — Удружења резервних официра и ратника, Удружења ђака-ратника, Удружења носилаца Карађорђеве Звезде са мачевима, Удружења носилаца Белог Орла са мачевима, Удружења ратних инвалида, Удружења добровољаца — и изразили жељу свих ратничких удружења да се на земаљској листи г. д-р Милана Стојадиновића кандидује и један претставник ратника за управно подручје Београд, Земун и Панчево. Као кандидата означили су г. Божидара Недића, претседника Средишње управе ратних инвалида.

Г. Влада Илић је захвалио на посети и изразио своје задовољство што привредници и ратници из целе земље иду заједно. Верује да ће ратничке организације помоћи листу за коју предлажу свога кандидата.

* * *

По једнодушном овлашћењу Месног одбора ЈРЗ за Београд, Земун и Панчево носилац земаљске кандидатске листе г. д-р Милан Стојадиновић је — уважавајући предлоге надлежних организација — саставно своју листу кандидата за изборно подручје Београд, Земун и Панчево. Та је листа потврђена 17 новембра т.г. у Среском суду за град Београд.

Престонички привредници у разговору са г. Владом Илићем после извршене кандидације

КАНДИДАТИ ЗА ГРАД БЕОГРАД, ЗЕМУН И ПАНЧЕВО НА ЗЕМАЉСКОЈ ЛИСТИ Г. Д-Р МИЛАНА СТОЈАДИНОВИЋА

1) **Влада К. Илић**, индустријалац, Претседник Београдске Општине и Претседник Индустријске Коморе из Београда;

2) **Душан Н. Трифковић**, сенатор и секретар Главног одбора Ј.Р.З. из Београда;

3) **Михаило Стојадиновић**, казанџија и б. нар. посланик из Београда;

4) **Недељко К. Савић**, трговац и градски већник, Претседник Савеза Трговач. удружења Београд, Претседник централног претставништва Савеза трговачких удружења Југославије из Београда;

5) **Божидар Ђ. Недић**, пенз. и Претседник Средишног одбора Удружења ратних инвалида из Београда.

Њихови заменици:

1) Др. **Стеван С. Поповић**, главни секретар Индустријске Коморе и градски већник из Београда;

2) **Драгољуб П. Зекавица**, директор гимн. у пенз. — градски већник и секретар Месног одбора Ј.Р.З. из Београда;

3) **Васа Ј. Исаиловић**, Претседник Општине града Панчева, из Панчева;

4) **Коста Г. Петровић**, економ и градски већник из Земуна;

5) **Миња М. Марковић**, типограф и Претседник Радничке Коморе из Београда.

УДРУЖЕЊЕ ГРАЂАНА ИЗ ЈАТАГАН МАЛЕ ЗА Г. ВЛАДУ ИЛИЋА

Претседник Београдске општине г. Влада Илић примио је 8 децембра т. г. претседника и чланове управе Удружења грађана из Јатаган-Мале, које је предводио г. Милорад Симовић, градски већник.

Претседник Управе тога Удружења г. Ђока Матић, предузимач, поздравио је г. Владу Илића у име грађана Јатаган-Мале, изјавио му благодарност што се примио за кандидата на земаљској листи г. д-р Милана Стојадиновића и подвукао да ће припадници поменутог Удружења дати свој глас 11 децембра за земаљску листу г. д-р Милана Стојадиновића, на којој је као први кандидат за изборно подручје Београд, Земун и Панчево г. Влада Илић.

СЛАВЕ БЕОГРАДСКИХ ДРУШТАВА

СЛАВА АКАДЕМСКОГ ПЕВАЧКОГ ДРУШТВА „ОБИЛИЋ"

Слава академског певачког друштва „Обилић" значи сваке године један пријатан догађај у нашем националном и уметничком животу. То је друштво постало омиљено и популарно и у најширим народним слојевима, далеко ван омладинских кругова, због својих високих уметничких квалитета и високог значаја за нашу националну пропаганду.

Недавно је извршио врло успелу турнеју по Француској. За ову годину је позван да гостује у Северној и Јужној Америци, баш у доба када се припрема велика међународна изложба у Њујорку, и изгледа да ће тај позив прихватити.

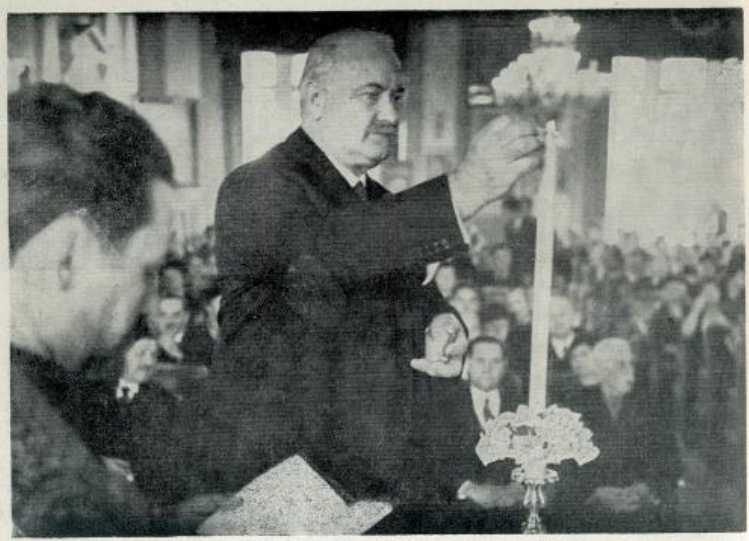

Претседник Београдске општине г. Влада Илић као домаћин славе припалује свећу на слави Академског певачког друштва „Обилић"

„Обилић" се одавно уздигао у ред наших најбољих певачких друштава и показује сваке године све веће напредак. Постигао је напредне резултате и у иностранству. Пронео је нашу лепу и топлу песму кроз више културних земаља и свуда је пожњео одушевљене аплаузе. Освојио је титулу првака света прошле године на певачком студентском фестивалу у Минхену, на коме су узели учешћа сви студентски хорови. Ове године ће бранити ту титулу на утакмици свих студентских хорова у Копенхагену.

Зато је сасвим природно што се и озгодишња слава „Обилића" — дан св. Арханђела Михаила, 21 новембра — претворила у општу нашу националну и културну манифестацију, која је повезала наше студенте певаче не само са љубитељима песме ван Универзитета него и са неколико прошлих генерација које су

неговале песму кроз певачко друштво „Обилић". Домаћин славе ове године био је г. Влада Илић, претседник Београдске општине, који свесрдно помаже све београдске културне и националне установе.

На славу је дошао изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Сондермајер, кога су дочекали и поздравили домаћин славе г. Влада Илић и претседник „Обилића" г. д-р Леко. Славском обреду су присуствовали претставници страних држава — Пољске и Француске, Министарства просвете, Универзитета, националних и културних удружења, многи угледни културни и национални радници.

Домаћин славе г. Влада Илић пресекао је колач са једном чланицом и једним чланом „Обилића".

Пошто је завршен црквени обред, п.претседник „Обилића" г. Благоје Стојановић поздравио је госте и изнео у кратким потезима овогодишњи рад овог друштва и његове планове за најближу будућност.

У име Удружења бивших чланова „Обилића" поздравио је госте г. Милан Костић, директор гимназије у пензији и градски већник. Он је изнео историјат „Обилића", који већ 54 године дела, не само као музичко и културно друштво, већ као изванредно важан национални збор који је одувек значио моћно национално тело међу студентима.

Овај говор, прожет особитим симпатијама и аплаузом, гласи:

„Ово је већ друга година како прошлашњи чланови Академског певачког друштва „Обилић", организовани у Удружењу бивших чланова „Обилића", прослављају заједно с младим Обилићевцима, садашњим члановима Академског певачког друштва „Обилић", своју славу св. Аранђела.

„Обилић" је једно од најстарије наших друштава. За 54 године свога рада „Обилић" је несумњиво дао одличне резултате на пољу вокалне музике и данас се сматра као једно од најбољих певачких друштава у нашој земљи. Кроз његове редове прошло је до сада око 2500 певача београдске Велике школе и Универзитета. Све те генерације, које су различне по годинама старости, имају нешто што их везује. Прво „Обилић" је за све време и под свима овим генерацијама остао веран својим традицијама, а то су: да гаји српску песму и да је шири по свима нашим крајевима, као и ван граница наше Отаџбине, да својом патриотском песмом јача националну свест и да врши значајну културну улогу у нашем народу. Друга веза је: што су све те генерације прошле у овом друштву најлепше доба свога живота, доба младости.

Ми, бивши чланови „Обилића", узели смо за задатак, да, заједно са садашњим Обилићевцима, чувамо традиције „Обилића". Ми желимо да он увек остане на висини на којој је био и на којој је и данас. Ми желимо да „Обилић" носи високо своју заставу српске песме и националнога поноса онако као што смо ми некада певали у „Обилићу": „Ту заставу, пуну сјаја, наду српског напштаја, диже „Обилић".

У име старијих Обилићеваца ја на прпом месту захваљујем уваженом домаћину г. Влади Илићу, претседнику Београдске општине, на пажњи и љубави према „Обилићу", а тако исто и Вама, драги гости, на посети. „Обилић" има своје нарочите посетиоце, који долазе да чују његову песму и да виде и ужинају у омладини, нашој будућности. Молим Вас, да те симпатије према „Обилићу" сачувате и даље. Добро нам дошли!"

Бивши чланови „Обилића", многи међу њима већ седи, помешали су се са садашњим члановима, студентима и студенткињама, и отпевали сложно и громко стару националну песму „Хеј трубачу!" Ова песма, химна певачког друштва „Обилић", која је симболично повезала старе и нове генерације „Обилићеваца", изазвала је многима сузе на очи.

Претседник „Обилића" г. д-р Леко предао је дипломе почасним члановима и чланицама. Мешовити збор „Обилића" извео је „Трећу расподију" под диригованьем г. Пордеса.

ПРЕТСЕДНИК ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА Г. ВЛАДА ИЛИЋ ПРИРЕЂУЈЕ БАНКЕТ „ОБИЛИЋЕВЦИМА"

На Аранђеловдан приредио је Претседник Општине Г. Влада Илић, као домаћин славе, банкет „Обилићевцима" у хотел „Палаcу" у 8½ часова увече.

Било је сервирано у обема салама хотелског ресторана за многобројне званице. Још при уласку у ресторан осетило се живо кретање омладинаца и звонко је одјекивао весео и темпераментан жагор. Столови су били украшени зеленилом и свежим каранфилима. Поред омладинаца био је позват известан број старих „Обилићеваца", као и неколико градских већника. Присутни су били, поред домаћина славе Г. Владе Илића, још и претседник „Обилића" проф. г. д-р Леко, ректор Универзитета г. д-р Драг. Јованошић, проректор инж. г. Мицић и још приличан број елитних гостију.

Одмах после 8½ часова село се за постављене столове. „Обилић" је отпевао „Оче наш", па се прешло на вечеру. Још у самоме почетку показивали су се видни знаци доброг и ведрог расположења.

Прву чашу вина подигао је претседник „Обилића" проф. г. д-р Леко и у кратком говору поздравио је домаћина славе г. Владу Илићу, захваљујући му, што је био љубазан да се прими за домаћина славе и што је увек указивао „Обилићу" велику пажњу и живо се интересовао за његов рад и његове успехе. На овај поздравни говор г. д-р Лека одговорио је г. Влада Илић подужим говором. У своме топлом поздравном говору г. Влада Илић је између осталога нарочито нагласио, да веома цени плодоносан и корисган рад „Обилића". Моли младе „Обилићевце" да истрају на тако корисном и важном послу за народ и Државу и да се спремају и челиче, јер ће они имати да смене садање старије генерације на свима линијама, па и у вођењу најважнијих државних послова. Нарочито је инсистирао да гајењем националне песме одржавају национални свест и шире националну културу. Говор г. Владе Илића изазвао је код свију, а нарочито омладинаца, велико одушевљење и радост. „Обилићевци" су снажно плескали, громко и искрено кличући „Живео", а хор је отпевао „Живео".

Изасланик Панчевачког певачког друштва поздравио је „Обилићевце" срдачним речима са пуно патриотског жара.

Врло је био занимљив импровизирани говор градског већника г. Милана Костића, директора у пензији. Говор је био протканн дубоким осећајима симпатије и

љубави према омладини и њеном пожртвованом раду. Г. Костић подвлачи да је живот већег броја омладинаца у економско-финансијском погледу врло мучан у садашњем послератном добу, али вели да и пре 35—40 година живот студената није био увек и за већину без тегоба и оскудице, па је и поред свега тога тај живот био ипак врло леп и испуњен одушевљењем радом; он се са својим друговима ипак и сада најрадије сећа тога најлепшег доба младости. Уверава омладинце да ће се и они најрадије сећати свога студентског живота, поред свих борби и тешкоћа у материјалном погледу, и верује да их те пролазне тешкоће неће ометати у благодарном раду на ширењу националне културе и јачању љубави према своме народу и Отаџбини. Г. Костић завршава говор са апелом и вером да ће млади „Обилићевци" наставити несебично племенити посао на ширењу музичке културе а нарочито наше лепе националне песме и да ће будућност „Обилића" бити исто тако сјајна као и прошлост. Говор г. Костића изазвао је буру одушевљења, поклицима „Живео" и „Живели" није било краја.

Било је још неколико лепих поздравних говора, који су били пропраћени песмом.

После завршене вечере, која је протекла у највећем расположењу, хор „Обилића" отпевао је нашу најлепшу патриотску песму „Хеј трубачу" и још неколико врло лепих композиција, а потом је настала игранка. Почело је са колом, па су после играна најразличнија кола и стране игре.

Интересантно је да је младићско одушевљење и веселост прешло са омладинаца у пуној јачини на старију господу, а то се видело између осталог и по томе што су и старији, на челу са г. Владом Илићем, неуморно и младићски играли.

Иначе ведро и весело расположење појачано је до врхунца скеч старог „Обилићевца" и великог весељака г. Бате Цвијетића, чин. Мин. финансија.

Пријатна сензација била је такође свечана предаја дипломе у виду успеле карикатуре диригенту г. Пордесу, што доказује да господин Пордес поред великог и заслуженог поштовања ужива и нарочите симпатије Обилићеваца.

Ово ванредно расположење и успело вече задржало је учеснике банкета на окупу до после поја ноћи.

СЛАВА Њ. СВ. ПАТРИЈАРХА ГАВРИЛА И БЕОГРАДСКЕ САБОРНЕ ЦРКВЕ

Њ. Св. Патријарх Гаврило и београдска Саборна црква славили су св. Архангела Михаила 21 новембра т. г. Њ. Св. Патријарх Гаврило, — са четири епископа, 12 свештеника и 4 ђакона — отслужио је у Саборној цркви архијерејску литургију. Певало је Прво београдско певачко друштво.

Из Саборне цркве Њ. Св. Патријарх Гаврило је прешао у Патријаршијски двор, где је приказ честитања као свечар у свечаној сали за пријеме.

Патријарху је честитао славу изасланик Њ. В. Краља генерал г. Жарко Мајсторовић, затим Председник Краљевске владе г. д-р Милан Стојадиновић са господом, Председник Београдске општине г. Влада Илић, Министар финансија г. Летица, први ађутант Њ. В. Краља генерал г. Никола Христић, ректор Универзитета г. д-р Драгослав Јовановић, Управник Двора пуковник г. Јован Леко, претставник руске емиграције г. Василије Штрандман, претставници многих националних, културних и хуманих друштава и установа.

Пред ручак у трпезарији је извршено резање Патријарховог славског колача.

У великој трпезарији Патријаршије приређен је ручак члановима Св. Синода, претставницима црквених установа и свештенства.

СЛАВА ДРУШТВА „КЊЕГИЊА ЉУБИЦА"

Друштво „Кнегиње Љубице" прославило је 21 о. м. своје крсно име св. Архангела Михаила у своме Дому Катанићева ул. бр. 21.

Друштвена сала, наместена у стилу српско-босанских соба, просторно скромних димензија, била је комплетно пуна чланова друштва и многобројних изасланика женских културних и хуманих београдских друштава као и осталих установа.

Пред почетак обреда дошле су дворске даме, изасланица Њ. В. Краљице Марије г-ђа Ела Хаџић и изасланице Њ. Краљев. Височанства Кнегиње Олге г-ђа Лозанић. Присутни су били изасланици: Њ. Светости Патријарха Гаврила злетовско-струмички епископ Симеон, Министарства просвете г-ђа д-р Љ. Јовић, и г. д-р Б. Крстић, Београдске општине г. д-р Вељa Михаиловић, градски већник, Црвеног крста г. д-р Генчић.

Одмах после 11 часова прота г. Д. Поповић почео је водоосвећење и пресецао славски колач са претседницом г-ђом Наком Спасић и ученицом основне школе малим Ђорђем Јовановићем.

После свршеног верског обреда, прота г. Поповић је у кратком пригодном говору изнео значај друштва и честитао крсно име. Потом прилазе дворске даме г-ђа Хаџић и г-ђа Лозанић, епископ Симеун, као и остали изасланици, и срдачно честитају друштвену славу г-ђи Спасић.

После честитања, у добром расположењу, служено је слатко и црна кава без убичајеног славског жита, јер је то светац на чијој се прослави жито не служи.

СЛАВА АУТО-КЛУБА

Београдски Ауто-клуб прославио је своју славу св. Архангела Михаила у новим салонима потпуно преуређене клупске зграде у Француској улици. Овој свечаности присуствовао је корпоративно новосадски Ауто-клуб, чији су чланови дошли колима у Београд и провели овде цео дан и ноћ као гости београдског Ауто-клуба.

Свечаном славском обреду присуствовао је изасланик Њ. В. Краља потпуковник г. Похорни, претставник Београдске општине градски већник г. д-р Стеван Поповић, претставници Министарства војске и морнарице, Министарства грађевина, Министарства трговине и индустрије, Удружења резервних официра и ратника и многи други.

Дан Примирја у Београду

Пре двадесет година 11 новембра закључено је примирје на западном фронту и завршен крвави светски рат. Тај дан прославља се на свима континентима као празник мира и одаје се пошта многобројним жртвама рата. Београд је и ове године одао дужну пошту свима који су пали за отаџбину, на чијим је костима сграђена моћна и слободна Југославија.

Претседник Београдске општине г. Влада Илић полаже венац на Костурницу бранилаца Београда

Београдски пододбор Удружења резервних официра и ратника приредио је тога дана у Саборној цркви помен свима нашим изгинулим и умрлим ратницима. Помену је присуствовао изасланик Њ. В. Краља генерал г. Линус Деканиев, ађутант Њ. В. Краља. Били су присутни: Командант града Београда генерал г. Петар Косић, претставници Сената и Народне скупштине, претставници Краљевске владе, претставници Београдске општине градски већници генерал г. Живан Ранковић и г. Недељко Савић, изасланици свих ратничких и националних удружења и установа, породице неких погинулих и умрлих ратника и већи број грађанства.

На помену је чинодејствовао епископ г. Дионисије, који је при крају помена одржао леп пригодан говор.

Женска секција Фидака организовала је помене на свима ратничким гробљима у Београду. Прво је одржан помен нашим ратницима пред костурницом бранилаца Београда на Новом гробљу. Помену су присуствовали претставници војних и цивилних власти. Претседник Београдске општине г. Влада Илић са свима градским већницима, дипломатски претставници свих савезничких држава са војним изасланицима, претставници свих ратничких и националних удружења и установа. После обављеног помена Претседник Београдске општине и сви присутни делегати положили су редом венце на спомен-костурницу наших палих ратника. Војна музика интонирала је државну химну.

После тога одржан је дирљив помен пред спомен-костурницом руских ратника и положени венци на гробове руских хероја.

Одане су затим на сличан начин дирљиве посмртне почасти на гробљима италијанских, француских и јеврејских ратника.

Енглеским ратницима одане су посмртне почасти комеморативном службом у енглеској цркви у Јевремовој улици.

Док су одржаване ове тужне свечаности по богомољама и по ратничким гробљима, тачно у 11 часова организован је минут ћутања у целом Београду.

На знак фабричких сирена и црквених звона заустављен је цео саобраћај у вароши, — стали су као укочени трамваји, аутобуси, аутомобили, кола, пешаци — и одана је пошта погинулим и умрлим ратницима ћутањем од два минута. Моменат је био врло дирљив. Свечана и тужна атмосфера из богомоља и са гробља проширена је на цео град и на све његово становништво.

Шеста међународна радио изложба у Београду

Шеста међународна радио изложба приређена је на Београдском сајмишту у павиљону задужбине Николе Спасића од 5 до 15 новембра т. г. Радиотрговци заузели су неколико штандова са својим радиоапаратима; радиоаматери су организовали врло занимљиву изложбу својих аматерских радова, који доказују велику спретност и стручност радиоаматера; војска и морнарица је заузела нарочито одељење са својим најмодернијим радиоапаратима.

Изложба је отворена 5 новембра у присуству изасланика Њ. В. Краља потпуковника г. Покорног, претставника цивилних и војних власти и приличног броја грађанства.

Претставник Радиоклуба, који је организовао ову изложбу, потпретседник г. Дамњановић, и изасланик Министарства пошта г. Воја Поповић изнели су у својим говорима значај ове изложбе; подвукли су да се баш у ово доба навршава четрдесет година како је Никола Тесла први патентирао свој генијални изум радиоелектричних телекомуникација, апарате за отпрему и примјем радио-таласа, ударајући тиме темеље радиоелектричне телемеханике. Прва радиофузна стани-

ца појавила се релативно доцкан, тек 1922 у Енглеској. Отада радиофонија напредује невероватно брзо. Из Београда се може говорити непосредно преко радиотелефона са културним центрима из свих пет континената, као и са покретним саобраћајним објектима на широкој морској пучини или у најудаљенијим пристаништима. Последњи изум је телевизија, која омогућава људима да виде своје сабеседнике макар се они налазили на другој страни земљине кугле.

Претседник Београдске општине г. Влада Илић посетио је ову изложбу, разгледао је пажљиво и обећао да ће и Општина дати неколико награда за аматерске радове.

Јеврејски Дом за заштиту деце освећен је у Београду

Јеврејско женско друштво подигло је Дом за заштиту деце у Београду у улици Високог Стевана бр. 2. Тај је дом освећен у недељу 27 новембра т. г. Свечаности освећења присуствовали су: Изасланица Њ. В. Краљице Марије и Њ. Кр. Вис. Кнегиње Олге дворска дама г-ђа Хаџић, изасланици Министарства просвете, Министарства социјалне политике и народног здравља, Београдске општине и многобројних културних и хуманих друштава, нарочито женских.

Обред освећења је извршио врховни рабин г. д-р Исак Алкалај. После завршеног верског обреда, г. д-р Алкалај је поздравио присутне госте и истакао значај ове хумане установе, где ће бити обданиште за децу, диспанзер за болесне и немоћне, уточиште за сироту децу без родитеља.

Претставнице женских организација поздравиле су срдачно отварање овог хуманог дома и у краћим говорима похвалиле рад Јеврејског женског друштва. У том духу говориле су, између осталих, у име народне женске заједнице г-ђа Мара Трифковић, у име Кола српских сестара г-ђа Перса Ј. Продановић.

Претседник Београдске општине г. Влада Илић о унапређењу Дунавске падине

Друштво за унапређење Дунавске падине у Београду одржало је своју конференцију у недељу 27 новембра у згради Поштанске штедионице (улица Кнеза Павла), којој је присуствовао и Претседник Београдске општине г. Влада Илић.

Претседник овог друштва г. Недељко Савић, трговац, отворио је конференцију и поздравио присутне, а нарочито Претседника Београдске општине г. Владу Илића. Истакао је да је конференција сазвана да се продискутује о мерама које треба предузети да се овај по привреду толико значајан крај још више и брже унапреди.

Претседник Београдске општине г. Влада Илић одржао је говор у коме је истакао шта је све Београдска општина учинила за овај крај и развио план будућих општинских радова у овом крају. Г. Влада Илић је углавном рекао:

— Видим овде скромне жеље, које су и оправдане, па ћемо се потрудити и да их испунимо. Један део овога краја већ има своју нивелету за изграђивање, а сада ћемо и горњем крају дати нивелисане путеве, да се и ту могу подизати грађански домови с лепим баштама. Биће ту просечене нове улице, а завешће се и нове аутобуске линије са електричним ауто-колима. Кланични крај биће изграђен по већ готовом и утврђеном плану, као и још неки делови ове падине. У овом крају предвиђено је грађење цркве, студентског дома, школе и соколског дома. Грађанима ће се омогућити зидање нових зграда у продужењу кланице. Овде ће се Београд и проширити и улепшати. То је врло леп део његов између Кланице и Лаудановог шанца. Подићи ће се и један велики дом за старе и изнемогле, као задужбина анонимног великог добротвора. Ту у близини биће и нова велика пијаца, а крај старе кланице и модерна кванташка пијаца.

Своја излагања претседник општине г. Влада Илић пропратио је приказивањем једног великог плана овог краја, који претставља дунавску падину онако како ће она за кратко време изгледати.

Освећење Гостионичарског дома и отварање Више угоститељске школе у Београду

Једна од важних привредних грана је и гостионичарство. Гостионичарство је познато још пре четиристотине година пре Христа. Прве гостионице-конаци за преноћишта и прехрану путника појавиле су се у Грчкој.

У нашој старој постојбини први гостионичарски посао појављује се у доба Немањића. Из законских прописа Цара Душана видимо да се гостионичарству поклањала велика пажња. Ту се каже, између осталог, и ово: „да је гостиничар, велики и мали, дужан одржавати своју гостиницу у најбољем реду, а за живот путника и његових ствари лично одговарати. Коња и све што би путник имао гостиничар би морао примити и потпуно сачувати све док путник не би даље из гостионице пошао. Ако би ма шта путнику нестало, гостиничар би морао платити".

Гостионице у Србији посећивали су већином млетачки, дубровачки и византијски трговци.

Доцније, из народних песама видимо да су постојале и крчме у којима су служиле младе крчмарице. — „Не одајте дружину осталу, не одајте крчмарице младе, код којих смо рујно вино пили, вино пили у потаји били."

За време робовања под Турцима, кад су Турци изградили од Цариграда до Београда „Цариградски друм", изграђују се велике каравансараје и ханови дуж целог друма. Ханови су грађени од тврдог материјала са великим калдрмисаним двориштима у којима су биле стаје, а на средини дворишта бунар. На друму Београд — Цариград и данас постоје трагови (рушевине) старих ханова. Ханџије су биле Цинцари, који су умели да лепо дочекају, угосте и испрате путнике, наравно, уз добре паре.

За време Кнеза Милоша у Београду је постојао познати „Параносов хан" код мале пијаце, где је сађаши хотел „Бристол" и „Гранд хотел" близу Саборне цркве.

Еснафском уредбом од 1847 год. дефинисан је појам механе, крчме и хана и одређено им место и положај међу осталим занатским радњама.

У доба владавине Кнеза Александра Карађорђевића, пре шездесет година, кад су се у Србији изграђивали путеви и друмови и кад је био успостављен железнички саобраћај, кад су у великом броју долазили страни путници у Србију, почиње нагло изграђивање угоститељских радњи у Србији. Нешто пре пола сто-

мећа у Београду је подигнут први хотел — „Гранд хотел Париз", највећи хотел у тадашњој Србији. Затим се појављује „Велика Србија", „Москва", „Касина" и др.

Пред светски рат, кафански и хотелијерски живот у Србији а нарочито у Београду био је за тадашње прилике на завидној висини. Кафане и хотели су били чисти, снабдевени добрим пићем, са домаћом и страном кујном. Власници и службеници имали су и своје солидне организације.

Данас, у доба просперитета, у доба општег напретка и културе, хотелијерство и кафански послови су важан чинилац у привредном животу једне земље. Југославија, коју посећују многи странци и богати туристи целог света, има близу четиристотине првокласних нових хотела са најсавршенијим уређајима, на којима нам могу да позавиде и многе друге европске земље. Вредност хотела у Југославији премаша милијарду динара.

Данас људи много путују по својој и туђим земљама благодарећи савременим превозним средствима — железницама, авионима и аутомобилима. Да би једна држава била привлачна за странце и туристе, мора имати, — поред природних лепота, историских знаменитости, уметничких богатстава, добрих путева — и добро уређене, хигијенске хотеле и гостионице, где ће путник наћи сву потребну удобност. Зато је Управа фонда стручне школе Удружења хотелијера, ресторатера, гостионичара и власника пансиона и сврашишта за град Београд, свесна значаја гостионичарства, у данашњем времену, створила Вишу угоститељску школу у Београду за васпитање угоститељског подмлатка. Ово је у исто време и прва школа ове врсте на целом Балкану.

Виша угоститељска школа има задатак да, поред општег образовања, пружи стручну теориску и практичну спрему угоститељском подмлатку, која ће га оспособити за самостално вођење савремених угоститељских радњи: хотела, ресторана, кафана, пансиона и сврашишта.

У ванредно лепој и архитектонски привлачној згради Гостионичарског дома, у Југ Богдановој улици 28, школа је заузела други, трећи и четврти спрат. Четврти спрат намењен је Интернату, који има шест великих светлих хигијенских соба за смештај педесет ученика. Једно одељење је одређено за школску амбулапту.

У први разред Више угоститељске школе примају се ученици који су свршили припремни разред исте школе са тромесечном феријалном праксом и ученици који су свршили четири разреда средње школе са нижим течајним испитом, као и ученици са четири разреда средње школе са завршним испитом.

Настава која се даје у Вишој угоститељској школи дели се на стручну наставу, опште образовање и обавезну тромесечну феријалну праксу. У школи се предају као стручни предмети: угоститељско пословање, економија и организација посла, уређење угоститељских радњи и инсталација у њима, хигијена локала, хемија са технологијом и познавање животних намирница, наука о исхрани и хигијенска исхрана, подрумарство и познавање пића и наука о сервирању. Општем образовању ученика посвећени су матерњи језик, француски и немачки језик са кореспонденцијом и трговачка сообраћајна и туристичка географија. У наставном плану обухваћена су сва знања из стручног рада будућих сопственика, директора хотела, ресторана, кафана и осталих врсти угоститељских радњи.

Отварањем Више угоститељске школе учињен је велики напредак на пољу гостионичарства а угоститељски подмладак добио је неопходну институцију за своје образовање.

*

На свечан начин, 20 новембра т. г., освећен је Угоститељски дом и извршено отварање Више угоститељске школе у Београду. У великој школској сали извршен је верски обред у присуству изасланика Њ. В. Краља пуковника Полексија; изасланика Њ. В. Св. Патријарха проте г. Калуђерчића; изасланика Београдске општине г. д-р Тихомира Симића, професора Универзитета и градског већника; претставника Трговинске коморе г. Милутина Станојевића и већег броја претставника привредних и културних установа.

Приликом отварања Угоститељске школе изасланике и друге госте поздравио је претседник Удружења хотелијера и ресторатера г. Мата Вукомановић. Затим је говорио претседник Школског фонда г. Љубивоје Ђорђевић износећи историјат развоја Више угоститељске школе од њеног оснивања.

Присутнима је затим приређена богата закуска, коју су сами ученици Угоститељске школе спремили.

Истог дана Угоститељски дом и школу, после отварања, посетио је претседник Београдске општине г. Влада Илић са градским већником г. д-р Стеваном Поповићем. Они су разгледали Гостионичарски дом и интересовали се за рад Више угоститељске школе.

Београдска општина је помагала знатно подизање Гостионичарског дома и отварање ове школе. Земљиште у површини од 927,85 м², на коме је подигнут Гостионичарски дом, дала је Београдска општина Школском фонду Београдског Гостионичарског удружења на уживање за 25 година. Београдска општина има свога претставника у Управи Фонда Гостионичарске школе.

Дипломе и похвалнице произвођачима млека и власницима млекара

У недељу 27 новембра о. г. у канцеларији Хигијенског одсека О. г. Б. Одбор за прирећивање пропагадних дана млека приредио је скромну свечаност предаје похвалница и награда. Овај Одбор у времену од 1 до 8 маја 1938 год. спровео је акцију на пропаганди хигијенског снабдевања млеком у оквиру пролетњег Београдског сајма. Иако је ова акција, као сасвим нова и почетна у нашој средини, спроведена у скромном обиму, ипак је била запажена и забележена у стручним млекарским часописима Загреба и Љубљане па чак и на страни, у немачкој штампи.

Рад Одбора на пропаганди хигијенског млека кретао се у главноме у два правца: у правцу побољшања хигијене млека и подизања млекарске културе и у правцу повећане потрошње млека од стране Београђана. Главни део рада Одбора ишао је био сконцентрисан на првом задатку, на побољшању хигијене производње млека, те стога и ова свечаност је била наставак поменуте акције у истом правцу. Утакмица и стимулирање најбољих на производњи и снабдевању млека стављено је у програм Одбора као једно од средстава за подизање млекарства и млекарске културе у нашој околини. На завршетку пропагадних дана Одбор је извршио избор најсавеснијих произвођача на основу детаљних података картотеке Одсека јавне хигијене, извештаја контролора и надлежних срески ветеринара и агронома о стању и хигијени штала, производње млека и здравственом стању стоке код појединих млекара-произвођача. Било је изабрано за награду 25 млекара-произвођача и једна млекарска произвођачка задруга.

Одбор, поред потенцирања најбољих произвођача похвалницама, имао је за циљ, као што смо рекли, и ефективно подизање млекарске културе на селу. Познавајући главне мане производње млека у околини Београда, Одбор је обратио нарочиту пажњу на побољшање једне од најважнијих процедура у процесу производње млека а то на правилну и хигијенску филтрацију млека, која се у већини случајева обавља нехигијенски, кроз случајне парчиће платна и сличан материјал. Због тога сума новца, која је била поклоњена од стране Београдске општине за пропаганду млека, била је у главном утрошена за набавку филтрова по Улиндеру, који се могу употребити као практични прибор за цеђење млека. Додељивањем оваквих подесних филтрова тежимо се циљу да се филтрација одомаћи у нашој околини и тиме да се осетно побољша хигијена производње млека.

Свечана предаја награда била је обављена од стране Одбора под председништвом г. д-р Тихомира Симића, проф. Универзитета и градског већника, у присуству чланова Одбора: г. г. д-р Јоцковића, д-р Сергија Рамзина, Шкорића Стевана и др.

Г. проф. Симић у своме говору честитао је награђеним и изнео значај млека као хранљивог производа од првокласне важности а у исто време истакао је важну улогу млекара-произвођача, који снабдевају Београђане млеком, а нарочито малу децу. У вези с тим г. Симић је нарочито подвукао сву одговорност, коју сносе произвођачи млека, од чијег рада зависи живот многе београдске деце. На крају свога говора г. проф. Симић је апеловао на савесност млекара у име мале, невине и незаштићене деце, која су упућена на млеко.

Г. Шкорић је објаснио употребу филтрова и других справа а такође и начин њиховог хигијенског одржавања.

Затим су биле уручене похвалнице, награде и подељене популарне брошуре о млеку следећим произвођачима млека и то:

Сушићу Љ. Павлу из Остружнице, Станковић Николи из Остружнице, Станимировићу Пантелији из Остружнице, Ђурићу Драгутину из Београда, Ђорђевићу Ж. Илији из Београда, Селаковићу Боривоју из Жаркова, Спасеновићу Љубомиру из Жаркова, Ристићу Александру из Бањице, Првуловићу Миливоју из Железника, Недељковићу Пери из Ресника, Миленковићу Миливоју из Ресника, Јорговићу Димитрију из М. М. Луга, Здравковићу Радисаву из М. М. Луга, Кошићу Милану из М. М. Луга, Танацковићу Жики из Вел. М. Луга, Херцебергу Михаилу из Бежаније, Несторовићу Јовану из Миријева, Јовановићу Кости из Миријева, Млекарској задрузи из Сремчице, Живковићу Илији из Кумодража, Живановићу Велимиру из Кумодража, Зарићу Милораду из Кнежевца, Штефану Паулу из Земуна, Јовановићу Михаилу из Земуна, Трајковићу Цветку из Вишњице и Радовану Антићу из Калуђерице.

Од излагача млечних производа, који су узели учешћа на пролетњем Сајму, били су одликовани следећи власници млекара: Млекарска задруга — Миклушевци, срез Вуковар; Александар Коворов — Нови Бечеј; Јосип Лоран — Шид; Браћа Поповић, сточари — Битољ; Задружна Звезда — Љубљана; Млекарска задруга — Врхник, срез Љубљански; Млекарска задруга — Велико Лашће, Кочевје; Лехарт Јакоб, млекар из Торжа, срез Кула; Горењска млекарска задруга — Никло срез Крањ; Драгојло Обрадовић, трг. млеч. производа Београд, и Конрад Јакоб млекар — Земун.

У име награђених произвођача, један млекар из Бежаније захвалио је Одбору за добивене награде и истакао морални значај ових награда.

С. Р.

XI јесења изложба београдских уметника

XI јесења изложба београдских уметника отворена је 13 новембра т. г. у уметничком павиљону „Цвијета Зузорић" под покровитељством Претседника Београдске општине г. Владе Илића и трајала све до 28 новембра. Ово свечано отварање извршено је у присуству изасланика Њ. В. Краља, Министарства просвете и великог броја уметника, књижевника и љубитеља уметности.

чланицима управе удружења пријатеља уметности „Цвијета Зузорић" на њиховом неуморном раду и старању око приређивања изложби Београђана и на њиховој дивној пажњи према уметницима.

После говора г. професора М. Симовића, присутни су са пажњом разгледали целу изложбу. На изложби учествују својим сликарским и вајарским радовима и старији и млађи уметници. Поред великог

Г. Милорад Симовић, професор и градски већник, отвара изложбу

У име г. Владе Илића изложбу је отворио градски већник проф. г. Милорад Симовић живим и емотивним говором у коме је истакао племените задатке уметности, високе квалитете које су наши уметници, — својим талентом и својим неуморним радом и студијама, — код себе развили. Апеловао је на меродавне кругове и на нашу јавност да помажу полетна стремљења уметника, стваралаца правих културних вредности.

У своме даљем говору г. Симовић вели: „У овом часу моја мисао хрли високом заштитнику младе Југословенске уметности Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу који својим изванредно префињеним укусом и дубоким смислом за уметност уопште, као и својом племенитом дарежљивошћу, инспирише наше уметнике за нова уметничка стремљења."

Затим г. Симовић срдачно благодари вредним броја уметника из Удружења „Лада" излагали су и неки чланови из групе „Двадесторице", као и неки ван удружења и ван обележених група. Аранжери изложбе хтели су да прикажу, макар и делимично, нашу уметничку производњу у тону године дана. Зато су и пропуштена на изложбу извесна дела без веће оригиналности и без истинског уметничког надахнућа. Поред таквих дела, која на сваки начин показују техничку увежбаност и рутину својих аутора, има и дела дубоко проосећаних, са јачим уметничким замахом и стваралачком снагом, која носе печат префињене уметничке душе свога творца. Нарочито млађи уметници изложили су неколико свежих и непосредних дела, више мање оригиналних, и тиме доказали своју способност за стварање и наговестили лепе перспективе за развој наше уметности.

Одлуке Државног савета

Нова зграда се не сме ни у ком случају употребити без претходно добијене дозволе за употребу исте.

Градско поглаварство у Београду својом пресудом Сбр. 38917 од 16 јуна 1937 год. забранило је тужиоцима даљу употребу њихове односне нове зграде и казнило их је новчаном казном што су је употребили без дозволе за употребу. Министар грађевина својим решењем оснажио је пресуду Поглаварства а жалбу сопственика одбацио. Против министрових решења сопственици су поднели тужбу Државном савету не спорећи да је зграда била употребљена без дозволе за употребу, али су истакли да су били исту тражили и да им је била неоснована ускраћена. И тужба им је одбачена пресудом Државног савета бр. 16252 од 13 септембра 1938 год. са ових разлога:

„Према § 91 Грађевинског закона — Довршене приватне грађевине општина ће комисијски прегледати најдаље у року од 10 дана по пријему молбе и, ако нема приједбе, одобриће употребу; у противном наредиће да се поступи по приједбама, које су обавезне. Без овога одобрења власник не сме грађевину употребљавати нити другоме на употребу дати. Повреда овог зак. прописа, т.ј. употреба зграде и без дозволе за употребу повлачи примену санкције из § 101 Грађевинског закона у виду забране даље употребе и новчане казне.

Сами тужиоци не споре да су своју односну зграду употребили и без претходно добијене дозволе за употребу, они то признају у својим приложеним саслушањима код управне власти, сами тиме су се огрешили о цитирани пропис § 91 Грађевинског закона и изазвали према себи примену оне санкције из § 101 Грађевинског закона, како је то управна власт правилно и извршила.

Чињеница да су тужиоци пре употребе односне зграде тражили дозволу за употребу и да ту дозволу нису добили због стављених примедаба, не оправдава тужиоце, јер по закону они нису смели ни у ком случају употребити нову зграду без дозволе за употребу, а ако су налазили, како у тужби тврде, да им се тражена дозвола за употребу неосновано ускраћује, није ништа стајало на путу да се против тог одбијања дозволе за употребу послуже правним средствима законом предвиђеним, жалба на вишу власт, па тужба на Државни савет, која су употребили против овде спорне забране даље употребе и новчане казне, уместо што су без одобрења употребили зграду, тиме повредили закон и изазвали примену санкције.

Према томе решење управне власти је правилно и на закону основано, а тужба је неумесна и као таква одбачена."

У одлуци о рушењу изграђеног без грађевинске дозволе мора бити наведено којим је грађевинско правним прописима противно тако наведено зидање и у чему је неправилност зидања.

Одлуком Градског поглаварства у Београду Г.О.бр. 7674 од 26 октобра 1937 год. наређено је тужиоцу да обустави даље грађење на свом имању и да одмах поруши све што је до сада безправно изградио. Министровим решењем оснажена је ова одлука о забрани даљег зидања и рушењу изграђеног. И првостепена и другостепена одлука управне власти истакле су као разлог да је у питању зидање без грађевинске дозволе и противно грађевинским прописима. По тужби заинтересованог лица Државни савет је својом пресудом бр. 15094 од 13 септембра 1938 год. — поништио министрово решење са ових разлога:

Зидање без грађевинске дозволе не повлачи у сваком случају рушење изграђеног. Само ако је у питању зидање без грађ. дозволе и противно грађевинским прописима § 93 грађевинског закона допушта рушење, иначе зидање без грађевинске дозволе а у складу са грађевинским прописима повлачи само привремену обуставу зидања док се не добије грађевинска дозвола — ст. 2 § 93 грађев. закона.

Зато и у спорном случају кад је општина донела одлуку о рушењу морала је у самој одлуци да наведе којим прописима грађев. закона и грађев. правилника је противно односно зидање и у чему се састоји та противност. Општина није тако поступила него је само навела, без ближег опредељења, да је односно зидање иначе изведено без грађ. дозволе, и противно прописима закона и правилника и да као такво има бити порушено. Исто је то поновљено и у другостепеном министровом решењу, те је тако заинтересовано лице, о чијој се грађевини ради, остало у незнању којим би грађевинским прописима било противно његово зидање, чиме је оно било лишено и могућности да у жалби на вишу власт побија наводе првостепене одлуке о неправилности зидања, и да у својој тужби на Државни савет побија наводе министрове решења о тој неправилности грађења, за коју управна власт наводи да постоји а не каже у чему је. Зато је министрово решење поништено а тужба уважена."

Општина може да ускрати грађевинску дозволу за подизање дворишне зграде у главним улицама.

Сопственик је тражио грађевинску дозволу за подизање дворишне зграде на имању у ул. Кр. Александра у Београду. Од овог тражења је одбијен одлуком Градског поглаварства у Београду Г.О.Бр. 3294 од 22 јуна 1936 год. нарочито са тога разлога што је у питању главна улица у којима чл. 8 т. 1 Грађевинског правилника не допушта подизање дворишних зграда него захтева изградњу на уличној регулационој линији. И Министар грађевина својим решењем оснажио је са истих разлога upravljenu одлуку а жалбу заинтересованог одбацио. И Државни савет својом пресудом бр. 16249 од 19 септембра 1938 год. одбацио је сопственикову тужбу против министровог решења са следећих разлога:

„Према чл. 8 т. 1 Грађевинског правилника: зграде у дворишту могу се подизати само у улицама у којима је то предвиђено Уредбом о извођењу регулационог плана и на прописном отстојању од уличне зграде. **У главним улицама и на трговима морају се подизати зграде првостепено на уличној регулационој линији.**

С обзиром на цитирани пропис Правилника, општина као надлежна власт за издавање грађевинских дозвола може да не одобри подизање дворишне зграде у једној од главних улица, јер се у тим улицама зграде имају подизати првостепено на уличној регулационој линији, и то независно од доношења Уредбе о извођењу регулационог плана, пошто та Уредба у овом погледу има само да утврди улице ван главних улица и трговa у којима ће бити допуштено подизање дворишних зграда.

Улица Краља Александра у Београду, у којој би се подигла спорна дворишна зграда, је несумњиво једна од главних улица престонице, што је утврђено од стране управне власти, а с обзиром на ту чињеницу управна власт је могла, у смислу наведеног прописа правилника, да одбије издавање грађевинске дозволе за подизање дворишне зграде, и без обзира на то што још није донета Уредба о извођењу регулационог плана.

Код таквог стања ствари, решење управне власти је правилно а тужба неумесна и као таква одбачена."

Општина је овлашћена да ускрати испуњење на згради натписа за које налази да не испуњавају естетске захтеве.

Тужиоци су тражили дозволу да на својој згради на Престолонаследниковом тргу поставе фирме и од тога су одбијени одлуком Градског поглаварства у Београду Г.О.бр. 8318 од 3. XII. 1937 са естетских разлога. Против те одлуке изјавили су жалбу на Министра грађевина, која је одбачена оспореним решењем а одлука Поглаварства оснажена са разлога изнетих у њој и с обзиром на чл. 31 и 60 Грађев. правилника за град Београд. Тражећи поништај министровог решења, именовани сопственици у својој тужби на Државни савет истакли су да управна власт није образложила у чему натписи, које би хтели да поставе на своју зграду, не би задовољавали естетске захтеве. И Државни савет својом пресудом бр. 12451 од 19 октобра 1938 г. одбацио је њихову тужбу са следећих разлога:

„Према чл. 60 ст. 8 Грађевинског правилника за град Београд — за објаве, натписе, рекламе исписане или светлеће итд. на зидовима фасада или на забатним зидовима, мора се добити одобрење од Поглаварства. Ови натписи морају, према истом пропису, бити лепо и уредно компоновани и правилним језиком исписани, а неестетичне, неисправно и погрешним језиком исписане објаве, табле, рекламе итд. Поглаварство неће одобравати да се истакну.

У наведеним прописима Грађев. правилника садржано је овлашћење за Поглаварство да не одобри истицање на фасади зграде натписа за које налази да су неестетски. У спорном случају у питању постављања односних натписа на фасади зграде именованих сопственика Поглаварство је преко Грађевинског одбора, који је њен саветодавни орган по грађевинским предметима — § 106 Грађев. закона, утврдило да ти натписи не би задовољавали естетске захтеве, а чим је то утврђено правилно је, у смислу наведених прописа, ускраћена дозвола за постављање истих, а тужба је неумесна и као таква одбачена.

У испитивање правилности оне саме оцене општинске власти да су односни натписи неестетски Државни савет не може да улази, јер је по наведеним прописима у том погледу меродавна оцена општине, заснована на мишљењу саветодавног стручног органа за грађевинске предмете.

Стога је пресуђено као у диспозитиву, о чему пресудом у препису известити заинтересоване стране."

Да би се добила дозвола за употребу зграде мора у свему бити поступљено по грађевинској дозволи, те морају бити задовољени и евентуални услови за које је грађевинска дозвола везана.

Сопственици имања у ул. Господар Јевремовој у Београду тражили су од Градског поглаварства у Београду дозволу за употребу своје нове зграде подигнуте на односном имању. Од овога тражења су одбијени одлуком Поглаварства Г.О.бр. 7493 од 19 новембра 1937 год. са разлога што им је грађевинска дозвола дата под условом да се задовоље и прописе чл. 8 ст. 2 тач. 1 Грађевинског правилника за град Београд, тј. да нова улична зграда буде удаљена од постојеће дворишне за 2/3 висине уличне зграде, а да тај услов није испуњен, јер је задржата дворишна зграда на штету овог прописног растојања, које мора да постоји између дворишне и уличне зграде. По жалби именованих сопственика, Министар грађевина својим оспореним решењем поништио је одбијајућу одлуку Поглаварства, јер је нашао да је код питања издавања дозволе за употребу зграде имало само бити испитано да ли је нова зграда у свему изведена по одобреном плану, а да је то у погледу односне зграде утврђено, зато је и дозволу за употребу исте требало издати, а питање постојања дворишне зграде, у вези са растојањем између ње и нове уличне зграде, расправити у посебном поступку. Против овог министрове одлуке сад је поднело Државном савету тужбу Поглаварство као самоуправа и истиче оне исте разлоге са којих је као грађевинска власт прво сте-

пена било одбило дозволу за употребу зграде. Државни савет својом пресудом бр. 15376 од 19 октобра 1938 год. уважио је тужбу Поглаварства и поништио је министрово решење са ових разлога:

„По молби именованих сопственика издата им је грађевинска дозвола под Г.О.бр. 1354 од 8 априла 1937 год. за подизање зграде на њиховом односном имању и у ту грађевинску дозволу унет је и услов да између пројектоване уличне и постојеће дворишне зграде мора бити постигнуто растојање од 2/3 висине уличне зграде, у смислу прописа чл. 8 ст. 2 т. 1 Грађев. правилника за град Београд. Поред тога, ова грађевинска дозвола садржала је и извесне примедбе за исправку плана у односу на суседно имање Госпођице Гершићеве и пошто је план исправљен по тим примедбама одобрен је као правилан и у погледу имања именованог суседа, што је констатовано у допунској грађевинској дозволи Г.О.бр. 2260 од 25 маја 1937 године. Именованим сопственицима издата је, дакле, грађевинска дозвола за подизање односне зграде одлуком Поглаварства Г.О.бр. 1354 од 8 априла 1937 год. и иста је везана за услов да се задовоље прописи чл. 8 ст. 2 т. 1 Грађев. правилника, а одлука Г.О.бр. 2260 од 25 маја 1937 год. односи се само на допуну поступка прилагођавања нове зграде суседном граничном имању Госпођице Гершићеве и том одлуком је констатовано да је исправком плана заштићено право именованог суседа. Зато је и она прва одлука Г.О.бр. 1354/37 остала у снази и после доношења друге одлуке Г.О.бр. 2260/37, јер прва одлука је грађевинска дозвола а друга је само окончање једног посебног поступка у односу на суседно имање, који је био наложен оном првом одлуком о грађевинској дозволи. Ако су именовани сопственици налазили да овај услов унет у грађевинску дозволу о растојању пројектоване уличне и постојеће дворишне зграде није имао основа у закону, како сада истичу у свом одговору на тужбу Поглаварства, није ништа стајало на путу да против таквог условног грађевинске дозволе употребе правна средства која им је закон пружао — жалбу на вишу власт (Министра грађевина) и евентуално тужбу на Државни савет ако их ни виша власт не би задовољила својом одлуком. Они су пропустили да то учине, она грађевинска дозвола Г.О.бр. 1354/37, у којој је садржан овај услов о растојању уличне и дворишне зграде, постала је правоснажна, изузимајући питање положаја нове зграде према односном граничном суседном имању, које је расправљено посебном одлуком Г.О.бр. 2260/37. За издавање дозволе за употребу нове зграде из § 91 Грађевинског закона потребно је претходно утврдити да је та нова зграда у свему изведена по правоснажној грађевинској дозволи, а то значи да мора бити задовољен и евентуалан услов за који је она везана. У спорном случају Поглаварство је, преко комисије која је извршила увиђај на лицу места, утврдило, а то није оспорено ни са једне стране, да није испуњен овај услов о растојању уличне од постојеће дворишне зграде, садржан у правоснажној грађевинској дозволи, са којим се и сопственик сагласио не употребивши против тога законом допуштена средства, зато је правилно поступио кад је, позивајући се на § 91 Грађ. закона, ускратило издавање дозволе за употребу нове зграде, јер издавању такве дозволе није имало би места, према пом. зак. пропису, само да никакве примедбе нису биле стављене од стране општине у погледу поступања по грађевинској дозволи, а општина је стављала примедбе које су имале основа у закону и зато је дозвола за употребу односне зграде морала да изостане. Према томе одлука Поглаварства је правилна а министрова одлука о поништају ове је противна закону и као таква поништена."

Општина као грађевинска власт првог степена мора да поступи по примедбама решења Министра грађевина као више грађевинске власти, а као самоуправа може да поднесе тужбу Државном савету против тога решења.

Министар грађевина својим решењем поништио је одлуку Градског поглаварства у Београду Г.О.бр. 2648 од 30 јуна 1937 год. којом нису одобрени планови за подизање зграде сопственици на њеном имању на Лазаревом Шанцу, парцела бр. 4547 и 4548, К.О. Београд 2 и та одбијајућа одлука била заснована на §§ 47 и 118 Грађевинског закона. Министар је поништио општинску одлуку са разлога, што је општина именовану сопственицу већ била одбила по том истом основу, па је министар по њеној жалби био поништио општинску одлуку нашавши да разлози општинске одлуке за одбијање немају основа у закону а да је општина после тога, у место да је поступила по примедбама министровог решења, донела нову одбијајућу одлуку по оном истом основу који нема ослонца у закону. Зато је министар и ту другу општинску одлуку поништио, а општина је против министровог решења поднела тужбу Државном савету, која је одбачена пресудом бр. 12448 од 24 октобра 1938 са ових разлога:

„Својом одлуком Г.О.бр. 617 од 11 марта 1937 год. Поглаварство је одбило да одобри планове за подизање зграде именоване сопственице на њеном односном имању позивајући се на §§ 47 и 118 Грађевинског закона. По жалби сопственице Министар грађевина својим решењем бр. 13128 од 23 априла 1937 год. поништио је ону одбијајућу одлуку Поглаварства нашавши да њени разлози немају основа у законским прописима — §§ 47 и 118 — на које се позвала. После овог министровог решења, којим је уважена жалба сопственице и поништена општинска одлука. Поглаварство као грађевинска власт првог степена из § 85 Грађевинског закона и § 89 Закона о градским општинама било је дужно да у свему поступи по примедбама министровог решења као више хијерархијске власти, што проистиче из њиховог односа више и ниже власти по спорном питању, а у ком смислу су и прописи §§ 114—123 Закона о општем управном поступку, чији прописи су обавезни и за општине па било да делују у властитом или пренесеном делокругу, како изричито предвиђа § 1 тога закона. Међутим, ако Поглаварство као самоуправно тело (§ 1 Зак. о град. општинама) није било задовољно тим министровим решењем и ако је налазило да се њиме погађају интереси правилног изграђивања града о којима се стара и које има да штити Поглаварство као самоуправа (§ 88 Закона о град. општинама), није ништа стајало на путу да против тога министровог решења, у својству самоуправе, употреби правно средство које јој је закон

пружао — тужбу на Државни савет. Поглаварство није тако поступило, у сврху самоуправе није поднело тужбу Државном савету против министрове решења, него је као грађевинска власт првог степена поново донело одбијајућу одлуку по спорном предмету — одлука Г.О.бр. 2648/37 — образлажући је оним разлозима за које је Министар грађевина као виша власт нашао да немају основа у закону, што значи да је Поглаварство као нижа власт донело одлуку противну примедбама министрове решења као више власти, чиме се огрешило о закон, па је, према томе, министар правилно поступио кад је поништио њену такву одлуку, а и тужба јој је неумесна и као таква одбачена.

Стога је пресуђено као у диспозитиву, о чему пресудом у препису известити заинтересоване стране."

Градски службеник именовањем за претседника општине престаје бити службеник, јер се ти положаји искључују.

По овом питању је интересантно решење Државног савета бр. 26752 од 24 новембра 1937 год., којим је расправљен следећи случај: „Градско веће града Петровграда расправило је одлуком од 11 септембра 1937 год. да је Владин Милорад градски финансиски саветник само замењивао односно вршио службу претседника градске општине у времену од 22 јула 1935 до 12 фебруара 1935 г. и да услед тога није настао прекид његове службе градског финансијског саветника. Банска управа као надзорна власт задржала је ову одлуку од извршења, на основу § 134 Закона о градским општинама, узимајући да је Владин постављењем за претседника градске општине престао бити градски службеник, према чему је, с обзиром на одредбу § 25 Закона о градским општинама, настао прекид у његовој служби градског службеника, пошто се иначе ови положаји искључују. Против овог решења поднело је жалбу Градско поглаварство с предлогом да га Државни савет поништи.

Државни савет је нашао, да је жалба неоснована.

Одлуком Банске управе бр. 1927 од 15 јула 1935 г. постављен је Владин Милорад за претседника градске општине, а не за вршиоца дужности претседника, како градско веће у својој одлуци тврди. То следује из текста ове одлуке у којој стоји: „да се разреши дужности претседника градске општине у Петровграду Берберски Буриша а на тако упражњено место да се постави Владин Милорад, градски саветник исте општине." Према овоме Владин Милорад је од дана постављења за претседника, односно дана пријема ове дужности, па до дана накнадног разрешења и враћања на ранију дужност, (одлука Банске управе од 1 фебруара 1936 II бр. 183) био претседник градске општине, а не вршилац дужности претседника. А по § 25 Закона о градским општинама положаји претседника и градског службеника искључују се. Самим тим што се Владин Милорад примио положаја претседника градске општине престала је, с обзиром на ову одредбу, његова дотадашња служба градског службеника. При томе је без важности околност што из постављења за претседника није следовало и формално разрешење дужности градског службеника, јер самим пријемом дужности претседника од његовог претходника на тоже положају он је по самом закону престао бити градски службеник.

И кад је градско веће, насупрот наведеном пропису, узело у својој одлуци да код Владива Милорада није настао прекид службе градског службеника пријемом службе претседника, онда је таква одлука према изложеном била противна закону, па се као таква морала и задржати од извршења на основу § 134 Закона о градским општинама, као што је овде и учињено.

Жалба је према овоме неоснована, па се стога морала одбацити."

Надзорна државна власт решава по слободној оцени спор између општина о исправци њихових граница, пошто претходно покуша међусобни споразум између тих општина

По овом основу била је одбила надзорна власт захтев једне општине за исправку њене границе према другој суседној општини. У својој тужби на Државни савет заинтересована општина контестирала је слободу одлучивања надзорне власти у овом питању. Међутим, Државни савет својом пресудом бр. 14549 од 22 јуна 1938 год. одбацио је тужбу и заузео напред означено становиште са следећих разлога: „У § 5 Закона о општинама прописано је да о поправкама граница између појединих општина одлучује бан, а ако су у питању општине разних бановина — Министар унутрашњих послова. Закон не одређује ближе како ће се по оваквим захтевима поступити, нити кад ће их уважити, већ само да се између интересованих општина мора покушати међусобни споразум. Значи да је покушај споразума обавезан, а иначе о умесности захтева власт одлучује по слободној оцени, пошто иначе у том погледу није везана законом. У овоме случају споразум је покушан, али није успео, што је констатовано у решењу првостепене власти. Даље власт је ценила оправданост поднетог захтева и нашла да је неуместан, па га затим одбацила. Против такве одлуке тужба на Државни савет није допуштена према чл. 19 тач. 3 Закона о Државном савету и управним судовима.

Тврђење тужбе, да власт по оваквом питању не може одлучивати по слободној оцени већ по томе што је обавезна на спровођење извесног поступка, као што покушај споразума, Државни савет није могао уважити. Јер закон не поставља никакве услове у начину решења овог питања, и поред тога што решење истог ставља у надлежност власти, а то значи да га има решавати по слободној оцени, што је у осталом у сагласности са природом саме ствари.

Тужба се према овоме показује као неоснована, па се као таква морала одбацити, како је овде и пресуђено."

Љубомир Ж. Јевтић,
секретар Државног савета

Власник : Градско поглаварство Београд. — Уредник : Ђуро Бањац, Молерова 16
Штампарија Драг. Грегорић, Кнегиње Олге 21. — Београд

БИБЛИОТЕКА
ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 12
Година LVI

Редакциони одбор
Д-Р СТЕВАН ПОПОВИЋ, Д-Р ДУШАН КАЛАНОВИЋ, ДРАГОЉУБ ЗЕКАВИЦА, МИЛОРАД СИМОВИЋ, ЖИВАН РАНКОВИЋ и Д-Р ВЕЛИМИР МИХАЈЛОВИЋ
Уредник
ЂУРО БАЊАЦ

Децембар
1938 године

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Како је изведено уједињење Срба, Хрвата и Словенаца — Милан А. Костић . 879
Први децембар — тријумф југословенске мисли — Д-р Виктор Новак . . . 894

ДВАДЕСЕТ ГОДИНА ОПШТИНЕ БЕОГРАДСКЕ:

Претседништво, Градско веће и Опште одељење — Божа Л. Павловић . . . 901
Кратак преглед финансија Општине града Београда — Момир Гломазић . . 912
Судско одељење — Страхиња Ст. Којић 924
Дирекција трамваја и осветљења — Инж. Ал. Дојчиновић 933
Техничка дирекција — Арх. Драг. М. Поповић 960

*

Национална улога градова 973

Књижевни додатак:

За своју груду (Записи из прошлих дана) II — Драгица Лазовић 980

Прилози за историју Београда:

Како је изгледао улични саобраћај у старом Београду. — Установа првог трамваја са коњском вучом — Дим. Ц. Борђевић 988

Друштвена хроника:

Слава Краљевског Дома Карађорђевића 992
Прослава 1 децембра у јубиларној години 992
Прослава двадесетогодишњице Уједињења у београдском стегу скаута „Авала" 997
Славе београдских друштава: Ратници са потопљених бродова славили су св. Николу; — Слава Југословенске речне пловидбе и Српског брод. друштва 997
Скупштина и слава Удружења носилаца Карађорђеве звезде с мачевима . . 998
Слава Бачке трпезе Њ. В. Краљице Марије 1001
Француски привредници у Београду 1001

Политички живот:

Велики предизборни збор привредника на београдском Сајмишту 1002
Избор народних посланика 1007

Социјална хроника:

Отварање кухиња за сиротињу 1011
Гостовање Миланске Скале и Римске опере у Београду 1014
Скупштина Друштва за заштиту девојака 1015

Комунална хроника:

Конкурс за хигијенски уређене ресторан-кафане и хотеле трећег ранга — С. Р. 1016

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љуб. Ж. Јевтић 1020
Регистар питања расправљених одлукама Државног савета, које су објављене у „Београдским општинским новинама" у 1938 години 1024

Приватни огласи . . . . . .

Слика на корицама: **1 децембар 1918,** уметнички рад проф. г. Ивана Тишова

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Излазе једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 150·—, полугодишње 80·— динара. Појединн број 10·— дин.
Цена огласа: Цела страна 800·—, пола стране 500·—, четврт стране 300·—дин. Огласи на корицама 50% скупљи.
Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54.500.
Уредништво и администрација: Кнегиње Љубице 1/II — телефон 25-249.
Уредник прима сваког радног дана од 9-13 часова. — Рукописи се не враћају.

Београдске општинске новине
Бр. 12 1938

Чланци и студије:

КАКО ЈЕ ИЗВЕДЕНО УЈЕДИЊЕЊЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

РАД НА УЈЕДИЊЕЊУ ЈУЖНИХ СЛОВЕНА У ПРОШЛОСТИ

Мада је наш народ у својој прошлости имао своје велике и моћне државе, ипак се, из разних узрока, није никад могло извести уједињење целокупног нашег троименог народа. Али је свест о народној заједници постојала непрестано и она се манифестовала у многим приликама и на разне начине. Народна свест и успомене на славну прошлост постојале су и кад су јужни Словени потпали под туђу власт. Када су пред турском навалом почеле сеобе и миграције нашега народа, појединачно и у масама, настало је међусобно мешање и утицање, које је допринело да духовно јединство јужних Словена што више ојача. Познато је, да је Србија под Карађорђем била насељена становништвом из разних српских крајева, које је везивала свест о народном јединству и народне традиције.

Када је почетком XIX века Врховни Вожд Карађорђе дигао устанак у Шумадији, варнице слободе брзо су се разнеле по целом београдском пашалуку, па и ван његових граница, и устанак је одмах добио широке размере. Устаници ступају у везе са претставницима нашега народа: у Црној Гори, Херцеговини, Срему, Бачкој и Банату, а многи наши људи из Македоније, Старе Србије, Босне, Боке Которске, Далмације, Хрватске и Славоније похиташе под Карађорђеве заставе, да — једни с мачем у руци, а други с пером — помогну ослобођење српског народа. Већ тада Србија постаје стожер, око кога ће се доцније прикупити и остали Срби и јужни Словени.

Деветнаести век истакао је идеју народности као идеју водиљу у политичком животу европских народа. Тај национални покрет имао је да пробуди свест о заједничком пореклу појединих народа, а из те свести и духовног јединства рађало се и политичко уједињење. Тај национални покрет захватио је и наш народ.

Илирски покрет Људевита Гаја у Хрватској, иако носи културно обележје, у ствари је национално-политички покрет, и циљ му је био да снажним отпором народним према насиљу и притиску развије национално осећање до националне свести о јединству југословенског народа. Гај даје једно заједничко име — Илири — свима јужним Словенима, уводи у хрватску књижевност језик којим је Вук Караџић писао, и на тај начин ствара духовно јединство Срба, Хрвата и Словенаца. Ова пробуђена свест о јединству Срба и Хрвата добила је свога изражаја у Мађарској буни 1848 године, када се Срби и Хрвати боре заједно против заједничког непријатеља.

Док се у западним крајевима нашега народа развијао Илирски покрет, дотле је у Србији отпочео један смишљен и интензиван рад на националном пољу са циљевима националног ослобођења и уједињења. „Начертаније" Илије Гарашанина, израђено за владе кнеза Александра Карађорђевића, у коме је изнесен програм за ослобођење и уједињење нашег троименог народа, добило је практичне примене за владе кнеза Михаила Обреновића. Он је добро схватио да први задатак Србије мора да буде ослобођење Југословена од Турака споразумном акцијом свих балканских хришћанских држава. Али је тако исто имао и други циљ: борбу против Хабзбуршке Монархије и ослобођење аустро-угарских Срба и Хрвата. Зато је он и одржавао тесне везе са југословенским родољубима у Аустријској Монархији, а нарочито са бискупом Штросмајером, који је прихватио Илирски покрет, назвао га југословенским и дао му јасније значење. У циљу стварања Балканског савеза, кнез Михаило је закључио савез са Црном Гором 1866 године, споразум с комитетом бугарских правака у Букурешту 1867 године, по коме су Бугари признали кнеза Михаила за свога владаоца и пристали да у заједници са Србијом образују Југословенско царство, затим савез с Грчком у јесен 1867 године и с Румунијом савез пријатељства 1868 године. Тако је Србија већ тада узела на себе улогу Пијемонта.

Од 1903 године настаје ново доба у животу јужних Словена. С доласком на престо краља Петра I Карађорђевића, у Србији настаје политичка и економска еманципација од Аустрије, а затим рад на савезу балканских народа у циљу ослобођења од турске власти. У Хрватској се организује Хрватско-српска коалиција, која је у свом програму истакла идеју народног јединства и која је моћно утицала да се поведе борба за права и слободе Хрвата и Срба у Аустро-Угарској Монархији.

Резултати Балканског рата били су велики и повољни за Србију. Србија је ослободила и

присајединила своју браћу из старе српске државе и заузела некадашње српске престонице: Скопље и Призрен. Овај је рат показао и велику националну снагу српскога народа и легендарну храброст српске војске. Србија је постала Пијемонат јужних Словена. Углед Србије у очима Срба, Хрвата и Словенаца из Аустро-Угарске Монархије необично је порастао. Сви су они били уверени, да је Србија сада добила толико снаге и вредности да је постала чинилац о коме се мора водити рачуна у целом свету. У вези с овим теме је њихов положај у Аустро-Угарској Монархији постао јачи, јер су они сада добили моћан ослонац у увећаној Србији. Али тај престиж Србије Аустрија није могла допустити. Она је изазвала и отпочела рат са Србијом, који је одмах постао светским ратом. У њему је, после огромних жртава и невоља, изведено ослобођење свих јужних Словена и уједињење у једну државу.

ЈУГОСЛОВЕНСКО ПИТАЊЕ ЗА ВРЕМЕ РАТА СРБИЈЕ С АУСТРИЈОМ

ЈУГОСЛОВЕНСКИ ОДБОР — КРФСКА ДЕКЛАРАЦИЈА

Рат, који је 1914 године отпочео између Србије и Аустро-Угарске, био је наметнути рат и Србија га је морала примити ради одбране своје независности и ради одбране идеје народног ослобођења и уједињења. Према томе овај је рат одмах добио и своје шире, југословенско обележје. Срећан свршетак Балканског рата и успеси Србије, који су имали огромног одјека код Срба, Хрвата и Словенаца у Аустријској Монархији, заплашили су Аустрију. Она је сматрала да треба што пре сузбити ове тежње и спречити уједињење својих јужних Словена са Србијом. Али се Аустрија преварила у својим плановима и рачунима. Јужни Словени су разумели шта их чека ако би Аустрија победила у овом рату. Србија је пак сматрала да тај рат мора да реши судбину не само Србије, већ и свих јужних Словена.

Још у позиву који је Врховни заповедник Престолонаследник Регент Александар упутио српској војсци после првих покушаја аустро-угарских трупа да пређу границу, речено је да ће уз Србију бити и други Срби и Југословени ван граница Србије. Значај и домашај овога рата сасвим је јасно изражен у изјави Краљевске владе пред Српском народном скупштином од 24 новембра (7 децембра) 1914 године, која гласи: „Уверена у решеност целога српског народа да истраје у светој борби за одбрану свога светог огњишта и слободе, влада Краљевине сматра као свој најглавнији и у овим судбоносним тренуцима једини задатак, да обезбеди успешан свршетак овога великог војевања, које је у тренуцима, кад је започето, постало уједно борбом за ослобођење и уједињење све наше неслободне браће Срба, Хрвата и Словенаца. Влада ће се трудити, да буде веран израз те решености народне, и она ће, верна својим моћним и јуначким савезницима, с поверењем у будућност чекати час победе". У духу ове изјаве Влада је, остављајући Врховној команди вођење рата на бојном пољу, изводила политичке подухвате који ће допринети да се извојује победа југословенске идеје. Она је примала поједине претставнике нашега народа из Аустро-Угарске Монархије и с њима претресала даљи рад на југословенском уједињењу. У оквир овога рада спада и одржани југословенски конгрес у Нишу 23 априла (6 маја) 1915 године под претседништвом књижевника Ива Ћипика, Далматинца, на коме су учествовали многи Срби, Хрвати и Словенци из Аустро-Угарске Монархије, који су се у Србији налазили било као емигранти било као ратни заробљеници. У резолуцији, донетој на том конгресу, они изјављују „потпуно и нераздруживо народно јединство Срба, Хрвата и Словенаца, не само као безусловну претпоставку за бољу будућност, већ такође као аксиом етнографски и генетски, који мора да се оствари исто тако политички, као што је већ остварен морално и душевно".

Кад је српска војска, после повлачења испред надмоћнијег непријатеља, дошла на Крф, Влада Краљевине Србије, поред старања за опорављење и реорганизацију српске војске, продужила је свој рад у правцу југословенског јединства. На томе је радила и преко својих опуномоћених претставника код савезничких држава, као и путем личнога додира Престолонаследника Александра и појединих претставника српске владе са државницима у савезничким државама.

За време боравка Престолонаследника Александра у Лондону, почетком априла 1916 године, поздравила га је једна велика депутација најодличнијих претставника енглеског политичког и културног света. На поздрав архиепископа кентерберијског и лорд-мера лондонског одговорио је Престолонаследник говором у коме се, између осталога, налазе и ове речи: „Ова манифестација толико бројних претставника британског народа биће ми снажна побуда, кад заузмем своје место на челу моје војске уз бок храбрих енглеско-француских чета, да остварим онај идеал, за којим ми већ кроз толико векова тежимо. Тај је идеал уједињење у једну домовину свих Срба, Хрвата и Словенаца, који су једнан народ с истим традицијама, истим језиком и истим аспирацијама, али их је разделила зла коб". Као и раније у Србији, тако и сада ван Отаџбине, за време бављења српске војске на Крфу, а доцније и на Солунском фронту, Престолонаследник Александар храбрио је своју војску личним примером, као и прогласима и поздравима, које јој је упућивао, нарочито поводом божићних и ускршњих празника, увек истичући циљ рата: уједињење Срба, Хрвата и Словенаца. Кад се вратио на Крф са пута по савезничким земљама упутио је Престолонаследник, 7 априла 1916, проглас својој војсци, саопштавајући јој, да су наши савезници вољни да нас у овој великој борби снажно помогну да Србију створимо великом, те да обухвати све Србе и

Југословене, да је учинимо силном и моћном Југославијом, која ће оправдати досада принете жртве и одговорити захтевима новога доба". У једној изјави у „Морнинг-Посту" од 17 октобра 1918 председник владе Никола Пашић изјављује, да Србија сматра својом националном дужношћу да ослободи Србе, Хрвате и Словенце.

Још у почетку Светског рата неколико угледнијих југословенских претставника из крајева под Аустро-Угарском (д-р. Анте Трумбић, д-р. Х. Хинковић, д-р. Љубо Војновић) успело је да пређе границу и дође у савезничке земље. Они су одмах увидели, да је рат противу Србије у исто време и рат противу Југословена и да би се евентуалном победом над Србијом имала у корену да угуши југословенска идеја. Они су најпре основали одбор „Јадранске легије" у Риму, а кад су доцније прешли у Лондон, основали су „Југословенски одбор" (1 маја 1915 године).* Циљ и програм Југословенског одбора био је да се путем меморандума, апела, новинарских чланака, литературом о нашем питању, као и живом речју, пропагира: ослобођење свих Југословена испод аустриског јарма и уједињење са браћом из Србије и Црне Горе у једну националну, независну и самосталну државу. Поред тога Југословенски одбор је 1 октобра 1915 почео издавати у Лондону лист „The southern slav bulletin", а у Паризу такође лист „Bulletin yougoslave". Упућујући први манифест владама и народима савезничких држава, који је објављен на Ђурђев-дан 1915 године, Југословенски одбор је изјавио, да је југословенски проблем постао поводом овога рата европским питањем. „Читав југословенски народ, Срби, Хрвати и Словенци — вели се у том манифесту — сви ми очекујемо од овога рата уједињење свију народних удова и читавог свог територија у једну независну државу". Исто тако Југословенски одбор се обраћа Југословенима и ван граница Аустро-Угарске Монархије. У једном манифесту, који је д-р Трумбић упутио Југословенима у новембру 1916 г., позивајући их да ступе у редове српске војске, налази се и ово место: „Србија је жртвовала све за нас. Што смо дужни ми њој дати? Све, ни више ни мање! Јер ми то не дајемо Србији за њу, него и за нас саме, па је наша најсветија дужност судјеловати код дјела нашега ослобођења".

Безочни напад Аустрије на Србију одјекнуо је и код Југословена ван европскога континента, а нарочито у Америци. Тамо је почела велика пропаганда против Аустриске Монархије а за уједињење целокупнога нашег народа. Два велика народна конгреса у Северној Америци (у Чикагу и Питсбургу), на којима је учествовало око 2500 југословенских организација, преко својих претставника, прихватила су програм Југословенског одбора и овластила га да претставља југословенски народ. На тим зборовима браћа из Америке поздрављају Србију као носиоца идеје ослобођења и уједињења.

У првој половини 1918 године српској војсци на солунском фронту дошао је велики број југословенских добровољаца из Америке. Још раније, 1915 године, од југословенских добровољаца, побеглих из аустриске војске на фронту, састављен је био добровољачки корпус који се борио у Добруџи. Од ових добровољаца и американских југословенских добровољаца Српска врховна команда образовала је сада Југословенску дивизију, која је у саставу српске војске учествовала у свима борбама и дала сјајне доказе своје храбрости и пожртвованља.

После катастрофе Србије крајем 1915 и евакуације српске војске, упутио је Југословенски одбор, 11 фебруара 1916 године, телеграм Престолонаследнику-Регенту Александру, у коме се вели да „данашња Србија није више осамљена, као што је била она средовечна. Данашња је Србија потпомагана од савезничких сила. Она домовина, која ће ускрснути из страшнога метежа којему смо сведоци, неће више бити обновљена Србија, паче ни повећана, него она треба да захвата читав југословенски народ и читаво његово народно земљиште, уједињено у једну државу под славном династијом Вашега узвишенога Оца".

Поводом крунисања новога аустриског цара Карла, који је дошао на престо после смрти цара Фрање Јосифа, цео Југословенски одбор од 20 чланова на челу са претседником д-р Трумбићем дао је 5 (18) децембра 1916 године свечану изјаву „пред лешевима своје убијене браће, да је наш народ прост од сваке подложности и вјерности спрам династије Хазбурговаца и од сваке везе с Аустро-Угарском Монархијом", а у исто време опет потврђује, „да треба одузети Хабзбуршкој династији све оне земље, у којима живи јединствени народ по крви а тројакога имена Срба, Хрвата и Словенаца, те га сједињити с Краљевином Србијом под славном династијом Карађорђевића".

Пошто је рад Југословенског одбора био у сагласности с намером владе Краљевине Србије, а с уверењем, да ће се рат овај свршити срећно за савезнике, па према томе и за југословенски народ, у име српске владе њен претседник Никола Пашић и у име Југословенског одбора претседник д-р А. Трумбић објавили су 7 (20) јула 1917 г. један споразум на Крфу, који је назван Крфском декларацијом. У декларацији претставници Срба, Хрвата и Словенаца „поново најодсудније наглашавају, да је овај наш троимени народ један и исти, по крви, по језику, говорном и писаном, по осећајима свога јединства, по континуитету и целини територије, на којој неподвојено живи, и по заједничким животним интересима свога националнога опстанка и свестраног развитка свога моралног и материјалног живота". После ове констатације народнога јединства, у Крфској декларацији су изло-

*) Претседник овога одбора био је Dr. Анте Трумбић, а сем њега били су у одбору: Dr. Х. Хинковић, Милан Марјановић, Фрањо Супило, Dr. Милан Сршкић, Душан Васильевић, Dr. Никола Стојановић, Dr. Нико Жупанић, Dr. Богумил Вошњак, Иван Мештровић, Dr. Фрањо Поточњак и други.

жени принципи, по којима треба да буде уређена нова заједничка држава Срба, Хрвата и Словенаца. Најглавнија је прва тачка, у којој се вели: „Држава Срба, Хрвата и Словенаца, познатих под именом јужних Словена или Југословена, биће слободна, независна Краљевина с јединственом територијом и јединственим држављанством. Она ће бити уставна, демократска и парламентарна монархија на челу са династијом Карађорђевића, која је дала доказа да се с идејама и осећајима не двоји од народа и народну слободу и вољу ставља врх свега".

рат Уједињених Држава Северне Америке на страни Антанте, као и стварањем једне команде код свих савезничких трупа на западном бојишту, појачан је фронт и обезбеђен је срећан свршетак рата.

После Крфске декларације, која претставља споразум између Србије и Југословена у Аустро-Угарској Монархији, дошла је изјава претседника Североамеричких Држава Вудрова Вилсона, дата у Вашингтону 26 децембра 1917 (8 јануара 1918 г.), која у четрнаест програмских тачака даје основу за стварање мира међу

Учесници на Крфској конференцији. Горе, с лева на десно: Вошњак, Трипаестић, Поточњак, Нинчић, Маринковић, Ђурчић, Драшковић; доле: Васиљевић, Хинковић, Трумбић, Пашић, Николић, Протић, Давидовић.

Крфска декларација дошла је у згодан час. Оно што се није смело рећи отворено у Мајској декларацији, речено је јасно и гласно у Крфској декларацији. Она је имала силан одјек у српској војсци на солунском фронту, затим код свих Југословена, који су били под аустроугарском влашћу, као код свих српских, хрватских и словеначких исељеника у Америци. Сви су они увидели да настаје ново доба и да је потпуно ослобођење Југословена од аустриске власти питање скорог времена. Владе свих савезничких држава као и њихово јавно мњење сматрале су, да је са Крфском декларацијом појачана морална снага целокупнога савезничкога фронта према заједничком непријатељу.

Остварење Крфске декларације зависило је од успеха на бојном пољу. Српска влада успела је да савезници у току 1918 године признају значај солунскога фронта и да га појачају својим војничким снагама, пошто су српске снаге биле за то недовољне. У исто време уласком у

народима и обележава нову карту Европе по свршетку рата. За нас су од великог значаја две тачке: десета и једанаеста. У десетој се говори о народима у Аустро-Угарској, којима треба пружити најслободнију прилику за аутономни развитак, а у једанаестој се за Србију, Црну Гору и Румунију вели, да треба да буду ослобођене од непријатељске окупације и поново васпостављене, а Србији треба признати слободан и сигуран приступ на море. Поводом ове изјаве, а у жељи да одвоји Аустрију од Немачке, претседник енглеске владе Лојд Џорџ у парламенту је изнео једну нову формулу за решење аустроугарског питања на тај начин што би се дала аутономија тамошњим народима. Код већине Југословена јавила се том приликом бојазан, да би Аустрија овај предлог, као повољан за њу, могла прихватити и тако се спасти од распадања. Стога је Југословенски одбор протестовао против Џорџова предлога одмах, 29 децембра 1917, тражећи не аутономију, него потпуно ослобођење Југословена у Аустриској монархији.

Југословенски одбор у иностранству наставио је свој рад све до пробоја Солунског фронта и до ослобођења народних већа у југословенским земљама које су биле под Аустро-Угарском. После тога он губи свој значај и улогу коју је дотле имао.

СОЛУНСКА ОФАНЗИВА И ОСЛОБОЂЕЊЕ СРБИЈЕ И БЕОГРАДА

Операције на Солунском фронту опорављене и реорганизоване српске војске отпочеле су у лето 1916 године. Већ исте године, 18 септембра, српска је војска с великим жртвама освојила Кајмакчалан, а 6 новембра 1916 г. заузела Битољ. Ступивши на тле своје отаџбине, српска се војска утврдила и скоро две године остала је на својим положајима непрестано у борби.

Пошто су савезничке владе признале Солунски фронт као један од главних фронтова и упутиле своје трупе на овај фронт, одлучено је, на предлог врховног заповедника српске војске, Престолонаследника-Регента Александра, да се почетком септембра 1918 године предузме офанзива на овом фронту. 14 септембра ујутру отпочео је пробој, на сектору српске војске Соко-Добро Поље-Ветерник, отварањем артиљеријске ватре из 580 топова на непријатељске положаје. Пробивши ту линију, српска и француска војска пошле су напред. У своме победничком налету српска је војска, после одржане сјајне победе на Могленици и Црној Реци, заузела Прилеп, Штип, Велес и дошла до Царева Села. Бојећи се да српска војска не пређе на бугарску територију, Бугари су 28 септембра послали у Солун своје парламентаре главном команданту солунске војске ђенералу Франше Депереу, нудећи примирје, које беше и потписано 29 септембра (по н. к.). После тога бугарска се војска предала и положила оружје, а цар Фердинанд Кобург одрекао се престола 4 октобра 1918 године. Капитулација Бугарске имала је огромног утицаја на држање централних сила, а нарочито Аустрије, која је већ 14 септембра 1918 г. била позвала савезничке владе да преговарају о миру.

У даљем надирању заузето је Скопље 27 септембра од једне бригаде француске коњице. Тако је ослобођена цела Јужна Србија. Немачка и аустриска војска повлачиле су се на свима линијама, дајући свуда слабије отпоре. Тек пред Нишем Немци су са знатним трупама и двапута већом снагом покушали да зауставе продирање српске војске. Морално јака, одушевљена и жељна да што пре ослободи своју Отаџбину, српска је војска, после дводневне огорчене борбе, јуначки сузбила отпор непријатеља. Ниш је био заузет 12 октобра од трупа Прве српске армије под командом војводе Петра Бојовића. После тога непријатељска војска није се могла задржати све до Саве и Дунава.

Иако слабо одевена и снабдевена, српска је војска неуморно и храбро ишла напред и заузимала град за градом: Алексинац 15 октобра, Крушевац 16 октобра, Зајечар 19, Ћуприју и Јагодину 25, Чачак и Крагујевац 26, Ужице, Пожаревац, Тополу и Аранђеловац 28 октобра.

Прва српска армија са коњичком дивизијом и трима пешадиским дивизијама (моравском, дунавском и дринском) стигла је 29 октобра на линију Умчари-Младеновац-Ђиг. Одатле су се трупе ове армије опрезно кретале да не би дале прилике непријатељу да, при преласку на леву обалу Саве и Дунава, извршн бомбардовање Београда и других вароши у Србији на обали Саве и Дунава. Од 29 октобра до 1 новембра 1918 г. трупе Прве српске армије кретале су се ка Сави и Дунаву, наилазећи на слаб непријатељски отпор. Првога новембра Прва армија је продужила надирање ка Београду, Обреновцу, Убу и Шапцу, гонећи непријатеља, који се повлачио ка Сави водећи са собом стоку и остали плен. У току тога дана коњички ескадрон Дунавске дивизије дошао је на Торлак и у 10 и по часова ушао је у престоницу, коју је непријатељ напустио уочи тога дана, порушивши понтонски мост на Сави. 1 новембра непријатељ је порушио експлозијом и железнички мост на Сави. Истога дана VII пешадиски пук Краља Петра I заузео је Торлак, а један батаљон VII пука, са командантом потпуковником Душаном Симовићем (сада армиским генералом), ушао је у Београд и био је распоређен по вароши ради одржавања реда и обезбеђења државне и приватне имовине. Наредбом команданта Дунавске дивизије од 2 новембра постављена је у Београду општинска управа са претседником Костом Главинићем и општински одбор, у који су ушли највиђенији грађани, који су остали у Београду за време окупације.

Трећег новембра у 16 часова извршен је на свечан начин улазак у Београд трупа Дунавске дивизије на челу са командантом пуковником Драгомиром Милојевићем (сада генералом у пензији). 9 новембра ушао је у Београд Престолонаследник Александар у пратњи своје свите, у којој беху начелник Главног штаба Војвода Живојин Мишић, и командант I армије Војвода Петар Бојовић. Његов дочек био је величанствен.

СЛОВЕНЦИ ЗА ВРЕМЕ СВЕТСКОГА РАТА. — МАЈСКА ДЕКЛАРАЦИЈА.

Словеначку је затекао светски рат у ери народног препорођаја и она се преко својих заступника у бечком парламенту одлучно борила за народна права и за јачање народне културе у земљи.

После трогодишње парламентарне паузе сазван је у Бечу аустриски парламенат (царевинско веће) 30 маја 1917 године. Још пре овога сазива словеначки и хрватски посланици у аустриском парламенту образовали су „Југословенски клуб", у коме је било 33 посланика. За претседника клуба изабран је д-р Антон Корошец, а за потпретседника истарски народни посланик д-р Матко Лагиња. Овај је клуб ступио у

везу са чешким, пољским и украјинским клубовима и с њима се споразумео, да на првој седници Парламента даду своје изјаве о своме будућем држању. У име југословенског клуба на седници од 30 маја 1917 дао је изјаву д-р Корошец и она гласи: „Потписани народни заступници, у „Југословенском клубу" удружени, изјављују, да на темељу народног начела и хрватског државног права захтевају уједињење свих земаља у Монархији, у којима живе Словенци, Хрвати и Срби, у једно самостално, од сваког господства туђих народа слободно и на демократској подлози основано државно тело, под жезлом Хабзбуршко-Лоренске династије, те ће се са свом снагом заузети за остварење овога захтева своја једног те истог народа. С овим придржајем потписани ће учествовати у раду Парламента".

Иако је ова декларација, из опортунитета, признавала Хабзбуршку династију, она је учинила веома неповољан утисак на аустриске државнике. Мајска декларација је била прво звоно за нову акцију и за велики народни покрет, и снажно је одјекнула у свим словеначким, а затим и у свим хрватским и српским крајевима под Аустро-Угарском. За њу су се прво изјаснили вође свих странака у Словеначкој на челу са љубљанским бискупом д-р Антоном Јегличем, изјављујући „да будућност нашега народа је на начелу здружења Словенаца, Хрвата и Срба који живе у нашој монархији". За њу су се изјаснили такође истарски Словенци и Хрвати. Југословенском клубу су стизале сваког дана топле изјаве захвалности. Под утицајем Мајске декларације целу Словеначку обухватио је био тада талас одушевљења за југословенску идеју. Она је изазвала одушевљење и код словеначких жена, које су ишле од села до села и од града до града и прикупиле 200.000 потписа за мајску декларацију. На једном банкету, на коме су учествовали претставници свих словеначких странака, рекао је д-р Корошец: „Ми хоћемо своју народну независну државу на темељу слободног самоопредељења целог народа. Ја се не бојим, ни за тренутак се не бојим, да се неће обистинити оно што хоћемо..." Да би се идеја декларације унела што дубље у народне масе, организовани су од стране словеначких посланика и странака скупштине и зборови (табори), који су били одлично посећени. Један од најважнијих зборова био је у Цељу 4 фебруара 1918 г., који су власти најпре забраниле, али су га ипак морале одобрити пред захтевима многобројно искупљеног народа. После тога установљен је у Словеначкој 16 августа 1918 год. „Народни свет", одбор од 50 чланова, чији је циљ рад на уједињењу у једну државу Словенаца, Хрвата и Срба из Аустро-Угарске Монархије.

Акција Југословенског клуба у бечком парламенту није никако престајала, а нарочито се испољила приликом преговора о закључењу Брест-Литовског мира. Тада је, 31 јануара 1918 године, у име Југословенског клуба д-р Корошец упутио један меморандум, који се завршава речима: „Зато предлажемо, нека се на преговоре о миру припусте претставници изабрани од аустро-угарских народа, а напосе такође Југословени, у серху уговора о неограниченом самоопредељењу народа у Монархији, које се има потпуно слободно провести са гаранцијама".

Пробој солунског фронта и успеси савезничке војске на западном фронту имали су огромнога одјека на словенске народе под аустро-угарском влашћу. На манифест аустриског цара Карла 3 (16) октобра 1918 године, да ће дати аутономију словенским народима у Аустро-Угарској, одговорио је у бечком парламенту д-р Корошец, да је ова мисао већ закаснила, а да ће убудуће Југословени сами уређивати своју кућу.

Одмах после тога у Загребу су се састали претставници свих странака из Словеначке, Истре, Хрватске и Далмације, Босне и Херцеговине и организовали су Народно веће. За председника Народнога већа изабран је д-р Антон Корошец. Поред Средишнога одбора Народнога већа у Загребу, основаше се у појединим покрајинама Аустро-Угарске и локална већа с посебним владама. У Љубљани је већ постојао „Народни свет", из кога је сада (31 октобра 1918 г.) образована народна влада, чији је председник био Јосип Погачник, а поред њега изабрано је још 12 претставника за поједине гране управе у Словеначкој.

Тако је стање трајало у Словеначкој све до 1 децембра 1918 године.

УЈЕДИЊЕЊЕ ВОЈВОДИНЕ СА СРБИЈОМ

Иако је у административном погледу Војводина једним делом припадала Угарској (Банат, Бачка и Барања), а другим делом (Срем) Хрватској, наш народ се у њој осећао као целина и гајио је исте осећаје према братској Србији. Друкчије не би могло ни бити, кад се зна да су ови Срби потомци оних Срба, који су из старе српске државе прешли у ове крајеве. Зато је народна свест у Војводини била веома јака и у њој су одувек чуване традиције Душанове царевине. Аустрија и Мађарска покушаваху да угуше српску народну свест у Војводини на разне начине: нападима на веру, насељавањем Немаца и Мађара међу српска насеља, а затим мађаризацијом путем забране српскога језика. Али све то није помогло.

Кад је у Србији почетком деветнаестог века планула прва пушка за ослобођење, Срби у Војводини похиташе да помогну својој браћи и морално и материјално. Доцније пак, кад су Срби у Војводини, за време мађарске буне, били притешњени од Мађара, Срби из Србије притекоше им у помоћ под Стеваном Книћанином. После доласка краља Петра на престо Србије, Срби у Војводини још више се окренуше Србији, очекујући од ње подршке и спаса у борби против мађарског угњетавања. Нарочито су велики успеси српске војске у балканском рату 1912 године утицали, да народ у Војводини јавно ис-

пољи своје осећање према Србији. Када је почео светски рат, Срби у Срему, Банату и Бачкој са радошћу су пратили српске победе, а ту своју радост многи од њих платише доцније својим животима, као и интернирањем у Арађу и другим местима.

После окупације Србије крајем 1915 године, наш је народ у Војводини с болом у души гледао завојевачке експедиције Немаца и Мађара, које су кроз Војводину пролазиле, преносећи често пута велики плен из Србије за Пешту и Беч. Кад је у бечком парламенту прочитана чувена Мајска декларација, дао је изјаву у име војвођанске српске народне радикалне странке њен претседник д-р Ђорђе Красојевић, да се Срби у Војводини солидаришу с овом декларацијом, али сматрају да многе појединости нису довољно прецизиране.

Пошто је пробијен солунски фронт и српска и савезничка војска у свом налету допрле до Саве и Дунава, образован је у Новом Саду Српски народни одбор са задатком да сачува ред, личну и имовну безбедност грађанства после расула аустриске војске а до доласка српске војске, и да изврши припреме за ослобођење Баната, Бачке и Барање од Мађарске као и уједињење ових покрајина са Србијом. Овај одбор јавно је иступио 21 октобра (4 новембра) 1918 године. Тога дана одржана је прва седница Српског народног одбора у Новом Саду и за претседника изабран је Јаша Томић, за потпретседнике Аркадије Варађанин и д-р Игњат Павлас. У одбору је било још 24 члана. Овај је одбор саставио проглас на народ у коме се вели „Ратна бура скршила је проклетство човечанства, скршила је оно нечовечно схватање, да јачи може владати слабијим. Али она проливена крв човекова уздигла је на својим таласима лозинку: да сваки народ има права сам одређивати својом судбином. Ово је схватање и право и човечно, али је то потребно извести и стога што општи мир човечанства захтева да они потиштени буду задовољени и не изазивају опште трзавице и немире.

Нажалост, српски народ у Угарској био је до сад у најстрашнијем положају мимо све народе. Он нема данас у угарском сабору ни једног јединог посланика, који је изабран вољом српског народа. Он није имао за време овога рата ни једног политичког листа, није имао ни једног јединог просветног па чак ни добротворног удружења. Свако састајање и договарање сматрано је за злочин.

Један од најглавнијих задатака овога одбора биће, да покрене српски политички лист и ради на том да дође што пре до слободно изабране српске народне скупштине, која ће моћи одлучивати међу нама Србима у Угарској о правој жељи српскога народа".

Одмах се приступило и организовању српских народних одбора по осталим местима, у којима живи наш народ, па које вере био, и уједно је покренут Српски Лист, као орган Српског народног одбора, који се штампао у 12.000 примерака.

22 октобра стигло је у Нови Сад из мађарског ропства око 1500 српских војника и грађана, међу којима је био и потпоручник Бошко В. Павловић. Он је наоружао један део српских војника и заузео све јавне зграде у Новом Саду, па је затим позвао команданта немачке војске да напусти Нови Сад, што је овај и учинио. Оснивањем стража од војника из редовне српске војске престала су пљачкања и отимања у вароши. Овим наоруженим српским војницима има се захвалити што су мостови који везују Нови Сад са Војводином остали неоштећени и неповређени.

Кад је 27 октобра (9 новембра) ушао у Нови Сад један батаљон српске војске под командом мајора Војислава Бугарског, народ је одушевљено дочекао српску војску. На поздравни говор, који је упућен српској војсци од стране Јаше Томића и д-р Павласа, одговорио је командант тога батаљона овим речима: „Српска војска доноси свима грађанима мирни и културни развитак; сви они који желе да раде, наћи ће у српској војсци свог искреног помагача".

12 новембра стигао је у Нови Сад на челу VIII пука командант Дунавске дивизије пуковник Драгомир Милојевић, дочекан одушевљено од народа и поздрављен на дунавској обали од д-р И. Павласа, а пред Матицом Српском од Јаше Томића.

19 новембра дошао је лађом из Београда Војвода Петар Бојовић на челу Главног штаба Прве армије. Цео Нови Сад изашао је да дочека своје ослободиоце. При изласку из лађе поздравио их је потпретседник Српског народног одбора Аркадије Варађанин, са балкона градске куће нови градски начелник Јован Живојиновић, а у име осталих Словена Јован Храниловић.

После тога Српски народни одбор у својој седници од 6 (19 новембра) одлучио је, да се изврше избори за Народну Скупштину, тако да се на сваку хиљаду српских, буњевачких и осталих словенских душа бира по један посланик. После извршених избора састала се у Новом Саду 12 (25) новембра Народна скупштина, на којој је било заступљено 211 општина са 757 посланика. Ова је Скупштина донела одлуке: 1) Банат, Бачка и Барања проглашују се, на основу узвишеног начела народнога самоодређивања, оцепљеним од Угарске, како у државноправном тако и у политичком и привредном погледу; 2) молимо владу братске Србије, да на конгресу мира заступа наше интересе; 3) прикључујемо се Краљевини Србији, која својим досадашњим радом и развитком ујемчава слободу, равноправност, напредак, у сваком правцу не само нама, него и свима словенским па и несловенским народима, који с нама живе; 4) овај наш захтев хоће да помогне уједно и тежње свију Југословена, јер је и наша искрена жеља да српска влада удружена са Народним већем у Загребу учини све, да дође до остварења јединствене државе Срба, Хрвата и Словенаца под вођством Краља Петра и

његове династије; 5) и зато да би ова Скупштина помогла са своје стране остварити јединствену државу свију Словена, Срба, Хрвата и Словенаца, бира два члана, који ће стајати на услузи српској влади: Јашу Томића (Нови Сад) и Блашка Рајића (Суботица) и два члана, који ће стајати на услузи Народном већу у Загребу: д-р Јована Манојловића (Суботица) и Васу Стајића (Нови Сад).

На овој Скупштини изабрано је 50 чланова у Велики народни савет, којем је извршни орган Народна управа.

У седници од 13 (26) новембра донет је и Пословник Великог народног савета и Устројство за Народну управу. У исто време изабран је за претседника В. Н. Савета д-р Славко Милетић, а за потпретседнике д-р Јован Латинчић и Павле Татић.

14 (27) новембра Велики народни савет извршио је избор повереника Народне управе за Банат, Бачку и Барању. Поред претседника Народне управе (д-р Јована Лалошевића) изабрано је још 10 повереника: за унутрашње послове, правосуђе, просвету, финансије, саобраћај, привреду, прехрану и снабдевање, социјалне реформе, народно здравље и народну одбрану.

Ова Народна управа и Велики народни савет постојали су до 12 (25) децембра 1918 г., а тада су поднели оставку, јер је после проклампованог уједињења — 1 децембра — састављена влада за цело Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца, чиме је удовољено и жељи Народне скупштине, да се целокупни народ уједини.

УЈЕДИЊЕЊЕ ЦРНЕ ГОРЕ СА СРБИЈОМ

Настављајући традиције династије Петровића у Црној Гори, кнез а доцније краљ Никола продужио је борбу за проширење Црне Горе и у томе је имао успеха. Највећи успех постигла је Црна Гора, кад је у савезу са Србијом 1912 године водила балкански рат против Турске.

Али је краљ Никола у унутрашњој политици био потпуни аутократа. Његова је влада била самовољна и није допуштала никакве критике. Због тога се тамо створила јака опозиција, коју су углавном водили млађи људи, школовани у Србији или у Русији.

Сви ти људи били су прожети једном идејом: да се Србија и Црна Гора уједине. Краљ Никола, који је у својим младим годинама био и сам присталица уједињења Црне Горе са Србијом, напустио је доцније ту идеју, нарочито кад су за владе последњих Обреновића настале трзавице у Србији. Он је сматрао да Србија не ужива тада довољно угледа у очима Европе, а нарочито Русије, те да улогу Пијемонта треба да преузме Црна Гора.

Међутим народ у Црној Гори одувек је испољавао своје братске осећаје према Србији, а многи млади Црногорци, који су долазили у Србију на школовање, сматрани су у њој као деца српскога народа и нико их није разликовао од оне деце, која су долазила у Београд из Ужица, Ниша или Зајечара.

Балкански рат је у великој мери приближио Црну Гору Србији. После овога рата, када је обележавана граница између Србије и Црне Горе, многи Црногорци истицали су жељу да се уједине са својом браћом у Србији. Тада су се они питали: „Зар ми цијелога вијека пјевали, жељели и снијевали о спајању и јединству, а сад нас, кад се ујединисмо, разједињујуˮ.

Још више је приближило Црну Гору Србији ратовање 1914 и 1915 године у Светском рату. Каогод у Србији, тако и у Црној Гори народ је увиђао, да спас и Србије и Црне Горе лежи у уједињењу ове две српске државе. Већ тада се помишљало, да треба жртвовати династичке интересе, кад је у питању јединство народа и државе. Наметало се питање: коју династију треба жртвовати ради уједињења. Јуначко и исправно држање краља Петра и његова сина, Престолонаследника Регента Александра у рату Србије са Аустријом, створило је велики углед династији Карађорђевића. А кад је почетком јануара 1916 године краљ Никола напустио Црну Гору, распуштајући своју војску, а остављајући у земљи свога сина Мирка, народ у Црној Гори био је огорчен на краља Николу и његову династију.

Због тога је после аустроугарске окупације настало у Црној Гори право револуционарно стање. Поједини виђени људи, који нису одобравали ову капитулацију Црне Горе, одметнули су се у гору и отпочели водити четнички рат против аустриске војске, што је опет изазвало гоњење и интернирање народа, нарочито мушкараца, способних за војску.

Принуђени, пред несразмерно јачом војском Аустро-Немаца и Бугара да напусте Србију, Престолонаследник-Регент Александар и српска влада наставили су и у туђини рад на ослобођењу своје Отаџбине, улажући огромне напоре, да савезничке државе помогну српској војсци у борби за ослобођење Србије. Српска влада на Крфу прихватила је била оне Црногорце који су напустили своју земљу и склонили се у Француску и у Италију. Тако се почео стварати покрет за уједињење Црне Горе са Србијом. Тога ради српска влада установила је при Министарству спољних послова Црногорски отсек са задатком, „да се идеја о спајању Црне Горе са Србијом свуда пропагира, али без икаквих личних испада и увредаˮ. С друге стране угледни прваци из Црне Горе, углавном пређашњи министри и виши чиновници, установили су „Средишни црногорски одбор за народно уједињењеˮ под претседништвом Андрије Радовића, пређ. претседника црногорске владе. Овај је одбор почео издавати у Женеви лист „Уједињењеˮ, а ступио је одмах у везу са српском владом на Крфу.

Када је на Крфу српска влада Н. Пашића заједно са Југословенским одбором, чији је претседник био д-р Анте Трумбић, израдила Крфску декларацију, „Средишни црногорски одбор за народно уједињењеˮ, солидаришући се с овом декларацијом, налази да Црна Гора овим ратом завршује своју улогу као засебна

српска држава и да јој, као таквој, доследно свему, претстоји само улазак у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца; прихвата у целини декларацију председника српске владе г. Николе Пашића, и председника Југословенског одбора г. д-р Анте Трумбића, овлашћено донесену по једнодушном споразуму 7 (20) јула 1917 на Крфу.

Пробој српске и савезничке војске на Солунском фронту силно је одјекнуо у свима крајевима, где живи наш народ. Чим се дознало да српска војска напредује, Црногорци су устали на оружје. Све што је могло пушку носити, извукло је своје старе зарђале пушке, које су биле сакривене приликом уласка Аустријанаца у Црну Гору почетком 1916 године. У свом огорчењу Црногорци су почели терати из земље аустриске војнике, а војску, која је, бежећи из Албаније, пролазила кроз Црну Гору, гонили су и обрачунавали се за сва насиља, која су окупатори чинили. Чим је српска војска дошла у Скопље, образован је Јадрански одред, под командом пуковника Драгутина Милутиновића, са задатком да очисти Црну Гору од непријатеља. Један батаљон српске војске под командом мајора Симовића, упућен је у Црну Гору. У своме надирању он је већ био нашао рашчишћен терен, те је за неколико дана могао прећи Црну Гору и доћи у Боку Которску, оставивши у Црној Гори на неколико места мале посаде.

Да би се спречили нереди и пљачке у земљи, требало је што пре завести нормално стање и поставити општинске и полициске власти. Али то није било довољно. Требало је решити главно питање: да ли ће Црна Гора и даље остати засебна држава, или ће се ујединити са Србијом.

Свест о уједињењу Црне Горе са Србијом била је већ сазрела у народу, а нарочито код млађих људи. Али је у земљи било још присталица старога режима, који су желели да остане све по старом. Требало је, дакле, брзо радити, да се што пре састане Народна Скупштина, која би прекинула ово привремено стање и прогласила уједињење Србије са Црном Гором.

Неколико истакнутих интелектуалаца, родом из Црне Горе, који су ишли са српском војском — шеф црногорског одсека Светозар Томић и претседник солунског црногорског одбора Петар Косовић са још неколико чланова истог одбора — кренули су се у Црну Гору, да обавештавају народ. Тако су походили Пећ, Ђаковицу, Андријевицу, Беране. У Беранама су 25 октобра одржали збор, после кога је Привремени централни извршни одбор за уједињење Србије и Црне Горе донео одлуку: да се 6 (19) новембра изврше избори народних посланика за Велику Народну Скупштину у целој Црној Гори, а да се Скупштина састане 11 (24) новембра у Подгорици да одлучи о будућем државноправном положају Црне Горе. Одлучено је, да свака капетанија у старој Црној Гори бира по два народна посланика, а сваки срез у новим крајевима по три посланика. Вароши неке по једног, а неке по два народна посланика. Избори су прошли на миру.. Од 168 посланика, колико је изабрано према изборним правилима, било је факултетски образованих 56, учитеља 27, свештеника 17, судија и судских чиновника 17, а остали су били други чиновници, земљорадници, банкари, поседници, пређашњи племенски капетани, општински чланови и други. Међу изабраним посланицима био је и митрополит д-р Гаврило Дожић, који је изабран на два места.

Велика Народна Скупштина у Подгорици 11 (24) новембра 1918 год.

Народна Скупштина састала се у Подгорици у недељу 11 (24) новембра у 9 часова. На првом састанку изабран је привремени претседник и верификациони одбор. Прва редовна седница Велике Народне Скупштине заказана је за 12 (25) новембар у 9 часова. На њој је после извештаја верификационог одбора изабрано стално претседништво, у које су ушли: за претседника Саво Церовић, члан Великога суда, за првог потпретседника Лазар Дамјановић ,адвокат, за другог потпретседника Саво Фатић, претседник суда, и још шест секретара.

После положене заклетве посланика, изабран је одбор за састав нацрта скупштинске одлуке. Тада је настала дискусија о томе како треба да буде састављена ова одлука. На другој редовној седници од 13 (26) новембра прочитана је резолуција. У њој је најпре објашњено начело самоопредељења, које је истакао Вилсон, а затим су наведени разлози који налажу, да се Црна Гора споји са Србијом, па се на крају одлучује: „1) да се Краљ Никола I Петровић Његош и његова династија збаци са црногорског престола; 2) да се Црна Гора с братском Србијом уједини у једну једину државу под династијом Карађорђевића, те тако уједињење ступе у заједничку отаџбину нашег троименог народа Срба, Хрвата и Словенаца; 3) да се изабере Извршни народни одбор од пет лица, који ће руководити пословима док се уједињење Србије и Црне Горе не приведе крају; и 4) да се о овој скупштинској одлуци извијести бивши Краљ Црне Горе Никола I Петровић, Влада Краљевине Србије, пријатељске Споразумне Силе и све неутралне државе". Резолуција је примљена једногласно и поименичним гласањем. Сви посланици и многобројна публика клицали су: „Живјело уједињење Црне Горе и Србије! Живјела Југославија!".

Сутрадан 14 (27) новембра после благодарења у подгоричкој Саборној цркви испаљен је 101 топовски метак, којим је објављено уједињење Црне Горе са Србијом, па је затим одржана седница, на којој је изабран Извршни одбор, у који су ушли: Војвода Стево Вукотић, Марко Даковић, Ристо Јојић, Спасоје Пилетић и Лазар Дамјановић. После овога су послати телеграми: Краљу Петру, Претседнику Српске Народне Скупштине, Влади Краљевине Србије. Тога дана била је дошла и војна музика с Цетиња, те је увеличала народно весеље, у коме учествоваше читав народ Подгорице и околине.

Тако је извршено уједињење Црне Горе са Србијом, спонтано, слободном вољом народа.*

ПРИЛИКЕ У ЈУГОСЛОВЕНСКИМ ЗЕМЉАМА ПОД АУСТРО-УГАРСКОМ ЗА ВРЕМЕ РАТА. — НАРОДНО ВЕЋЕ. — ЖЕНЕВСКА КОНФЕРЕНЦИЈА.

Док се у Србији водио рат против непријатељске најезде и док су аустриске и мађарске хорде пљачкале по земљи, вешале, убијале и интернирале њено становништво, дотле се у земљама под Аустро-Угарском заводио један режим, чији је био циљ да застраши народ и да уништи сваку помисао на уједињење са Србијом. Нарочито су биле предузете оштре мере у Босни, Херцеговини и Далмацији. Сматрало се да Босна, чија је омладина учествовала у погибији престолонаследника Фердинанда, треба да буде највише кажњена. Још од почетка рата аустриске власти у Босни отпочеле су са интернирањем, затварањем у мрачне тамнице, и убијањем свих оних које су оне прогласиле за велеиздајнике или су им били сумњиви. Логори у Араду, Нежидеру, Ашаху и другим местима Аустро-Угарске били су пуни не само Срба из Србије, већ и Срба и Југословена из крајева под Аустро-Угарском. У току рата у Босни и Херцеговини била су неколика велеиздајничка процеса: у Бањој Луци 1915 године изведена су пред суд 153 Србина оптужена због веза са Народном одбраном у Србији. Исто тако преставници културно-националних установа: Просвете, Сокола и Побратима, оглашени су као интелектуални творци свега рада на уједињењу Босне са Србијом, те су изведени пред суд и тражене су њихове главе. Југословенски посланици у својим говорима и интерпелацијама у бечком Парламенту тврдили су да је тада у Босни било мање 500.000 душа него уочи светског рата.

Исто је тако било и у Далмацији. Ни у једној југословенској покрајини под Аустро-Угарском није се тако искрено и јавно испољала радост због победа српских у Балканском рату као у Далмацији. Зато се на њу и окомише аустриске власти, чим је почео рат против Србије. Интернирања и хапшења истакнутих људи била су у пуном јеку. Многи народни прваци успели су, одмах у почетку рата, да оду из земље и да се склоне у пријатељским државама. Међу њима су били и д-р Анте Трумбић и д-р Јосиф Смодлака.

Нешто је боље било у Хрватској и Славонији због тога, што је на две године пре рата Хрватско-српска коалиција на изборима добила већину у Хрватском сабору, те је Аустро-Угарска сматрала да не би било опортуно да се отворено окоми на њу. Али је катастрофа Србије изазивала у Хрватској забринутост и стрепњу, јер се наметала тешка судбина словенским народима у Аустро-Угарској, ако би централне силе изашле из рата као победилац.

Мајска декларација, коју је у Бечком парламенту дао 30 маја 1917 године у име Југословенског клуба д-р Антон Корошец, поздрављена је у свима словенским крајевима Аустро-угарске монархије. У Хрватском сабору д-р Анте Павелић, у име Старчевићеве странке права, радосно је поздравио јединствену изјаву, дану 30 маја 1917 године у Царевинском већу у Бечу. Исто се тако солидарише са мајском декларацијом: клерикална група босанско-херцеговачких католика у Сарајеву (17 новембра 1917), босански фрањевци у Сарајеву (21 децембра 1917), херцеговачки фрањевци (крајем 1917), југосло-

*) Десетогодишњица уједињења Србије и Црне Горе од Светозара Томића, Београд, 1929. (Прештампано из Братства XXIII.

ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

венска академска омладина хрватског свеучилишта у Загребу (24 јануара 1918), народна скупштина у Замету (Истра) 7 априла 1918; грађанство града Задра и околине (3 марта 1918) захтевајући „потпуно и безузетно провођење начела самоодређења народа као једини услов живота и слободног развитка јединственог народа Словенаца, Хрвата и Срба и изражавајући Југословенском клубу у Бечу захвалност што је изнео на јавност нечувена недела почињена на нашем народу од почетка овога рата"; далматинских заступника (Хрвата и Срба) на сабору и на царевинском већу, који на састанку у Задру (13 и 14 априла 1918) изјављују „да су једнодушни и солидарни са деловањем Југословенског клуба у Бечу у погледу уједињења Словенаца, Хрвата и Срба у једно самостално државно тело, те ће га у раду за остварење тога циља свим силама подупирати".

Крфска декларација, склопљена између српске владе и југословенског одбора на Крфу 7 (20) јула 1917 године, учинила је силан утисак на југословенски народ у Аустро-Угарској. Под утицајем идеја у Крфској декларацији одржан је у Загребу 17 фебруара (3 марта) 1918 састанак виђених политичара из Хрватске и Славоније, Словеначке, Босне и Херцеговине, Далмације, Истре и Међумурја. После расправе о општем политичком и народном положају сакупљени претставници нашега народа сложили су се у томе „да је нужна концентрација свих странака и група, које, стојећи на становиштву народног јединства те ослањајући се о начело народног самоодређења, траже своју народну независност и на демократским темељима уређену државу Словенаца, Хрвата и Срба". На овом збору решено је, да се приступи и оснивању Народнога већа. После овога и у другим покрајинама образоване су се народне организације: у Далмацији (19 јуна), у хрватском приморју и у Истри (1 јула), у Словеначкој (3 августа) и у Босни и Херцеговини (7 септембра 1918 год.). У исто време почеше побуне у појединим гарнизонима, а у Боки Которској дође до озбиљне побуне морнарице.

Последице Крфске декларације и мартовске декларације хрватских, словеначких и српских политичара у Загребу, покушали су да ометну аустро-угарски меродавни чиниоци. Да би се уверио о народном расположењу, а у споразуму с царем и краљем Карлом, пропутовао је, у првој половини септембра 1918 године, кроз Хрватску, Далмацију и Босну гроф Стеван Тиса, бивши претседник мађарске владе. То је дало повода да босански Срби и Хрвати упуте 20 септембра 1918 грофу Тиси један меморандум, где су изнели бедно стање у коме се налази Босна, као и све оне ужасе и прогоне који су у њој вршени за време рата.

Видећи народно расположење, а увиђајући економску неиздржљивост за даље вођење рата, аустро-угарска влада упутила је 14 септембра 1918 године владама Антанте и неутралних држава ноту, којом се позивају да пошљу делегате на састанак и споразум како би се што пре завршио рат и постављени основи за ново стање у Европи. На тај позив одговорили су заједнички 24 септембра претставници Хрвата, Словенаца и Срба: за Народни свет у Словенији и Истри д-р Корошец, за Народну организацију у Далмацији д-р Булат, за Старчевићеву странку права д-р А. Павелић, за Хрватску пучку сељачку странку Стјепан Радић, за Српску народну радикалну странку д-р Ђорђе Красојевић, претставници социјално-демократске странке у Хрватској и Славонији и најзад претставници ванстраначких група, изјављујући да „аустро-угарска влада може говорити само у име оних двају народа, који у Аустро-Угарској господују, те према томе мировна начела, која би аустро-угарска влада била у могућности изнети пред претставнике зараћених држава, никако не могу одговарати потребама потлачених народа монархије".

Баш тих дана српска војска пробила је солунски фронт и у нечувеном налету надирала ка Сави и Дунаву. Ово је утицало на даљу акцију југословенских политичара и свих народних организација у Аустро-Угарској, сем франковачких, и тога ради одржан је, 5 и 6 октобра у Загребу, састанак ради оснивања Народнога већа Словенаца, Хрвата и Срба. Сада је у Народно веће ушла и хрватско-српска коалиција. Основни заједнички програм Народног већа био је: уједињење свих Словенаца, Хрвата и Срба у народну слободну и независну државу Словенаца, Хрвата и Срба, уређену на демократским начелима. У Народно веће ушли су претставници ових покрајина: Словеначке, Истре, Далмације, Хрватске и Славоније, Босне и Херцеговине, Војводине. Изабран је и Средишњи одбор и претседништво Народнога већа у коме су били: претседник д-р Антон Корошец, потпретседници: Светозар Прибићевић и д-р Анте Павелић, тајници: д-р Мата Дринковић, д-р Срђан Будисављевић и д-р Иван Лорковић. После тога Народно веће је упутило позив народу, да се свуда организују локални одбори Народнога већа, како би се заштитила личност и имовина свих држављана без разлике.

Увиђајући озбиљност ситуације, Аустрија је почела попуштати. Цар Карло упутио је манифест савезничким и неуралним државама 16 октобра у коме изјављује, да Аустрија има, према вољи својих народа, да постане савезна држава, у којој свако племе на својој територији ствара своју властиту државну заједницу, али нова изградња полажа ни на који начин неће дирати у целокупност земаља угарске круне. У својој декларацији од 19 октобра, којом Народно веће објављује да преузима у своје руке вођење народне политике, оно „отклања (одбија) основу решења нашега народног питања, садржавану у аустриском царском манифесту од 16 октобра, а исто тако и сваки други будући предлог, који би ишао за тим, да се наше народно питање реши делимично и да му се одузме његов међународни значај."

На манифест цара Карла дошао је и Вил-

сонов одговор од 18 октобра, у коме се вели, да се за решење стања покорених словенских народа у Аустро-Угарској не може више применити десета тачка Вилсонова програма, тј. председник не може признати аутономију ових народа као основу за мир, већ оставља њима самима да кажу чиме ће се задовољити ради остварења њихових права и њихова положаја као чланова у породици народа. Народно је веће с највећом радошћу поздравило овај одговор Вилсонов (21 октобра 1918) и изјаснило се за безусловно народно опредељење.

на ма које територијалне и државне границе у којима народ Словенаца, Хрвата и Срба данас живи." Исто тако сабор је примио и предлог да сву власт преноси на Народно веће. О овој одлуци извештена је српска влада и владе савезничких држава. Од владе Краљевине Србије стигао је одговор да с радошћу поздравља и прима на знање одлуку Хрватског сабора од 29 октобра.

Одмах после тога Народно је веће узело сву власт у земљи у своје руке и дало сву извршну власт претседништву Народнога већа.

Народно веће у Загребу 29 октобра 1918 год.

Капитулација бугарске војске и брзо напредовање српских трупа и њихово приближавање дотадашњим земљама Аустро-Угарске, нагнали су аустриског министра спољних послова грофа Андраши-а да упути телеграм Сједињеним Америчким Државама, изјављујући да Аустрија пристаје на Вилсонов одговор од 18 октобра и да моли за мир. Садржину ове ноте Аустрија је саопштила и владама савезничких држава.

Ово је био јасан знак да се Аустрија приближава своме слому. После тога састао се Хрватски сабор у Загребу. На седници од 29 октобра 1918 године, којој је претседавао претседник д-р Богдан Медаковић, а у присуству бана Антуна Михаловића и после говора неколико посланика, примљен је уз огромно одушевљење предлог који гласи: „Далмација, Хрватска и Славонија са Ријеком, проглашују се посве независном државом према Угарској и Аустрији, те према модерном начелу народности, а на темељу народнога јединства Словенаца, Хрвата и Срба, приступа у заједничку народну суверену државу Словенаца, Хрвата и Срба, на целом етнографском подручју тога народа, без обзира

Оно је у седници од 29 октобра поверило банску власт у Хрватској и Славонији дотадашњем бану Антуну Михаловићу и поставило 11 повереника за поједине гране државне управе. За повереника за Истру наименован је д-р Матко Лагинја. Исто тако 31 октобра 1918 именована је народна влада за Словеначку с претседником д-р Јосипом Погачником и са 12 повереника за поједине гране државне управе. На предлог Народнога већа у Босни и Херцеговини постављена је 1 новембра народна влада и за претседника наименован Атанасије Шола са још 8 повереника. Исто тако у Далмацији је образована влада Народнога већа, под претседништвом д-р Ивана Крстеља.

Народне владе имале су да се боре с великим тешкоћама. На првом месту требало је организовати народну војску, уредити и обезбедити финансиска средства и решити питање снабдевања и исхране становништва. У томе циљу предузете су извесне мере, али је извођење тих послова ишло доста тешко.

Међутим, догађаји су се развијали невероватно брзо. Врховна команда аустро-угарске војске закључила је примирје са савезничким др-

жавама (2 новембра 1918 године), обуставила непријатељства и извршила демобилизацију своје војске. Тада је настала опасност, да аустриски и мађарски војници, распуштени из три велике армије, који су се кретали својим кућама са фронта талијанског, српског и албанског, а преко територија Словеначке, Хрватске и Далмације, не почну успут пљачкати. У исто време Италија је сматрала, у духу Лондонскога уговора, да треба да поседне поједина места у Далмацији и Истри, па је то и учинила. Поред тога у питање је дошла и дотадашња аустриска ратна морнарица, коју је Народно веће, као наследник бивше монархије, примило од Аустрије. Све је то натерало Народно веће да се обрати и затражи помоћ од савезничких држава, а нарочито од Србије. Српске трупе ушле су већ биле у земље преко Дрине, Саве и Дунава. Друга армија под командом Војводе Степе Степановића ушла је у Сарајево 6 новембра, у Котор 8 новембра, у Дубровник 14, у Сплит 18 новембра. Али је српска војска, поседајући освојене земље, остала ван политичког делања у овим крајевима.

Крајем октобра 1918 Народно је веће послало у Женеву своје изасланике: д-р Антона Корошеца, д-р Мелка Чингрију и д-р Грегора Жерјава, да ступе у везу са српском владом и Југословенским одбором, а у исто време дало је мандат д-р А. Трумбићу да претставља Народно веће код влада савезничких и код владе Сједињених Америчких Држава. Изасланици су 3 новембра 1918 године саопштили овим владама, да се Народно веће у Загребу сматра као врховна влада југословенских земаља под влашћу дотадашње Аустро-Угарске и молили су да се призна Народно веће у Загребу као седећа влада. Истина, ово признање није дошло, али је, под разним утицајима и околностима, владу Народнога већа признала српска влада, којој је на срцу лежало да се што пре изведе уједињење Соба, Хрвата и Словенаца у једну државу. У Женеви је био одржан састанак коме су присуствовали од стране Србије претседник српске владе Никола Пашић са тројицом изасланика парламентарних група српске скупштине (Марко Трифковић, Милорад Драшковић и д-р Војислав Маринковић); од стране Народнога већа д-р А. Корошец, д-р М. Чингрија и д-р Жерјав, и од стране Југословенског одбора претседник д-р А. Трумбић са још четири члана. Они су на седницама од 6 до 9 новембра израдили и објавили Женевску декларацију. По тој декларацији образује се држава Срба, Хрвата и Словенаца, као једна државна целина: признаје се Народно веће у Загребу као репрезентанта и влада Словенаца, Хрвата и Срба у бившој Аустро-Угарској Монархији; оснива се за извесне заједничке послове заједничка влада од 12 министара (пола чланова одређених од српске владе, а пола од Народног већа), којој ће бити задатак да организује заједничку државу Срба, Хрвата и Словенаца до састанка Устаљворне скупштине, која ће донети Устав. Поред ове владе, а до сазива Конституанте, постојале би и даље владе Народнога већа и влада Краљевине Србије, свака на своме подручју. Одлучено је још, да се позове и Црна Гора да ступи у уједињену државу.

Али ова заједничка влада, образована у Женеви, није остварена. Против ње је била српска влада због њеног и сувише израженог дуализма у државном уређењу. Она није признала ни од влада савезничких држава, па и Народно веће у Загребу сматрало је, да делегати Народнога већа нису имали мандат за такве преговоре, ни за склапање ма каквог обавезног пакта.

Пред све већом опасношћу од италијанских претензија, нарочито после окупације Ријеке (17 новембра), и покушаја да Италија заузме морнарицу, и после апела босанске и далматинске народне владе од 30 новембра упућеног српској влади у Београду, којим моли „све компетентне факторе, да без даљег оклевања и без обзира на споредна питања, проведу формално и дефинитивно уједињење свих Словенаца, Хрвата и Срба, од Јадрана до Вардара у јединствену државу" — Средишни одбор Народног већа у Загребу, у седницама од 23 и 24 новембра, после дуже дебате, донео је ову значајну одлуку: „Народно вијеће Срба, Хрвата и Словенаца у складу са својим досадашњим закључцима и према изјави Владе Краљевине Србије, проглашује уједињење државе Словенаца, Хрвата и Срба, образовано на цијелом непрекинутом југословенском подручју бивше Аустро-Угарске монархије, са Краљевином Србијом и Црном Гором у јединствену државу Словенаца, Хрвата и Срба, те изабира одбор од 28 лица с пуном овлашћу да у споразуму с Владом Краљевине Србије и преставницима свију странака у Србији и Црној Гори безодлачно проведе организацију јединствене државе према приложеним записницима". Ови су се изасланици имали одмах кренути у Београд да ову одлуку саопште српској влади.

За ово време извршена је абдикација цара Карла (11 новембра) и изведено је уједињење Војводине и Црне Горе са Србијом.

ПРВИ ДЕЦЕМБАР 1918 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ.

Према одлуци Народнога већа изабрани делегати и финансиски стручњаци кренули су у Београд 27 новембра око 10 часова пре подне нарочитим возом. Пут је био дуг, јер је преко славонске и сремске равнице воз доста споро ишао. У Батајници дочекало је делегате изасланство Месног одбора Народнога већа земунског и изасланици српске војске. У 11 часова увече дошли су делегати у Земун. У Земуну их је дочекало многобројно грађанство, чиновници, разне корпорације, соколска удружења и одред српске војске. Увече је био банкет, на коме је командант места у Земуну, потпуковник Божидар Туцаковић, у име српске војске поздравио делегате Народнога већа. Затим је жупник Вучетић у име Месног одбора Народнога већа

топлим речима поздравио изасланике, који су донели одлуку о уједињењу државе Срба, Хрвата и Словенаца. На поздраве је одговорио и захвалио у име Народнога већа Светозар Прибићевић, наздрављајући народу и војсци Краљевине Србије.*

Сутрадан, 28 новембра, у 10 часова пре подне, прешли су делегати лађом из Земуна у Београд. На пристаништу су их поздравили у име српске владе министри Љуба Јовановић и д-р Момчило Ничић, а у име града Београда потпретседник општине Михаило Марјановић. Београдска певачка друштва певала су: „Напред заставе славе", „Лијепа наша домовина" и српску химну: „Боже правде". Мноштво присутнога света кликало је држави Срба, Хрвата и Словенаца, а у име Народнога већа захвалио се на дочеку делегат д-р Анте Павелић. Делегати су у свечаној поворци отпраћени у Гранд Хотел, где су били гости града Београда. За све време њихова бављења у Београду на привременом Двору Престолонаследника Регента Александра, у кући Крсмановића на Теразијама (где се данас налази Савез Сокола Краљевине Југославије), биле су се заставе српска, хрватска и словеначка.

Претставници владе (Стојан Протић, Љуба Јовановић и д-р Момчило Ничић) налазили су се наизменце у друштву делегата. У току три дана водили су делегати разговоре са претставницима владе односно адресе Народнога већа и одговора Престолонаследника Александра. Прва децембра у 8 часова увече примљена је у аудијенцију делегација Народног већа из Загреба од Престолонаследника Регента Александра у присуству министара Стојана Протића, Љубе Јовановића, д-р Момчила Ничића и министра војног ђенерала Михаила Рашића.

После одушевљеног клицања Престолонаследнику у име Народног већа поздравио га је д-р Анте Павелић адресом у којој се вели:

„Ваше Краљевско Височанство! Осјећамо се сретнима што у име Народнога вијећа Словенаца, Хрвата и Срба можемо да поздравимо Ваше Краљевско Височанство у престоници ослобођене Србије као Врховног команданта побједоносне народне војске, која је у заједничкој борби с војскама моћних савезника створила увјете за извршење великог дјела нашега народнога уједињења. Словенци, Хрвати и Срби, који су на територији бивше Аустро-Угарске монархије извели преврат и привремено конституирали независну народну државу, прожети идејом народнога јединства и ослањајући се на велико начело демократије, које траже, да сваки народ има сам да одлучи о својој судбини, изјавили су већ у објави Народнога вијећа од 19 октобра да желе и хоће да се уједине са Србијом и Црном Гором у јединствену народну државу Срба, Хрвата и Словенаца, која би обухватала сав непрекинути етнографски териториј јужних Словена. Да се ова мисао приведе у дјело закључило је Народно вијеће у својој седници од 24 новембра да проглашава уједињење државе Словенаца, Хрвата и Срба са Србијом и Црном Гором у јединствену државу, и изабрало је своје одасланство, које ступа пред Ваше Краљевско Височанство да вам овај закључак Народног вијећа званично и у свечаној форми саопшти.

Закључак је Народног вијећа да владарску власт на читавом територију сада јединствене државе Срба, Хрвата и Словенаца, врши Његово Величанство Краљ Петар, односно у његовој замјени као Регент Ваше Краљевско Височанство, а уједно би се у споразуму с Владом Вашега Краљевског Височанства и преставницима свих народних странака у Србији и Црној Гори имала да образује јединствена парламентарна влада на подручју југословенске државе уз јединствено Народно претставништво."

На овај поздрав одговорио је Престолонаследник Регент Александар овим речима:

„Господо Одасланици!

Ваш долазак у име Народног већа Словенаца, Хрвата и Срба, достојног претставника широке народне мисли, и ваше саопштење његове историске одлуке од 24 новембра, којом се проглашава државно уједињење свега народа и све наше миле, намучене али, славне отаџбине, испунило ме дубоком радошћу.

Примајући то саопштење, уверен сам да овим чином испуњавам своју владарску дужност, јер њим само приводим коначно у дело оно што су најбољи синови наше крви, све три вере, сва три имена, с обе стране Дунава, Саве и Дрине, почели припремати још за владе блажене успомене мога деде Кнеза Александра Првог и Кнеза Михаила, оно што одговара жељама и погледима мога народа, те у име Њ. В. Краља Петра Првог проглашавам уједињење Србије са земљама независне државе Словенаца, Хрвата и Срба у јединствено Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца.

Овај велики историјски чин нека буде највећа награда како прегнућу вашем и ваших честитих другова у Народном већу и свих ваших сарадника, који смелим прекратом стресосте са себе туђински јарам, тако и високо развијеној свести и поднесеним великим жртвама свих делова народа које Веће претставља. Тако исто нека данашњи велики чин буде најлепши венац на славним гробовима мојих официра и војника палих за слободу, и најдивнија кита на грудима њихових срећнијих ратних другова који са мном доживеше да извојују победу над силним непријатељем, уз велику и племениту помоћ наших моћних савезника.

Славу задобијених победа деле са мојим старим ратницима војници југословенских јединица у мојој војсци. Сви су они к вама похитали, а ви сте их дочекали онако како се само браћа дочекују. Хвала на таквом дочеку и у име моје војске, хвала вам на полету с којим исказујете поверење Краљевини Србији и њеном народу, моме узвишеном оцу, Његовом Величанству Кра

*) Документи о постанку Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1914—1919, сабрао их Фердо Шишић, Загреб, 1920.

љу Петру Првом и мени. Ја могу уверити вас и Народно веће чији сте пуномоћници, могу уверити сву моју браћу словеначку, хрватску и српску, чију вољу и мисли претстављате, да ћу се и ја, и моја влада, са свим оним што претставља Србију и народ, увек и свуд руководити само дубоком непомућеном љубављу братског срца према сваком интересу, према свима светињама милим души оних у чије сте име дошли к мени. У смислу жеља и гледа које сте ми изволели изложити и које и ја и моја влада потпуно прихватамо, влада ће одмах предузети да се што пре оствари све оно што сте исказали, како у погледу прелазне и привремене периоде до састанка и краја рада велике Уставотворне Скупштине, тако и за избор и састав ове. Веран примеру и завету које имам од свог узвишеног родитеља, ја ћу бити Краљ само слободним грађанима државе Срба, Хрвата и Словенаца, остати увек веран великим уставним, парламентарним и широкодемократским начелима, заснованим на општем праву гласања. Тога ради ја ћу потражити вашу сарадњу за образовање владе која ће претстављати целу уједињену отаџбину, па ће та влада бити у сталној вези, најпре с вама, потом с народним представништвом, с њим радити и њему одговарати.

С њим и с целим народом ова ће влада имати као први задатак постарати се да се границе наше државе подударају с етнографским границама целокупног нашег народа. Заједно с вама имам права надати се и надам се да ће наши велики пријатељи и савезници праведно проценити наше гледиште, јер оно одговара начелима која су сами прогласили и за чију су победу пролили толико скупе своје крви, те сам уверен да се дело ослобођења света неће окрњити предавањем под туђу власт толике наше честите, напредне и просвећене браће. Исто се тако надам да ће ти погледи добити израза и у одлукама саме владе Краљевине Италије, јер ова има да за постанак свог бића захвали тим истим начелима, која су онако сјајно тумачили пером и делом њени велики синови прошлога столећа. Смемо слободно рећи да ће у поштовању тих начела и предања, у осећајима нашега пријатељства и доброга суседства талијански народ наћи више правог добра и безбедности, него у остварењу одредаба Лондонског уговора, потписаног без нас, и од нас никад признатог, а у приликама кад се није предвиђала пропаст Аустро-Угарске, те је одонда многи некадашњи обзир постао беспредметан.

У томе и свему осталом раду ја се надам да ће наш народ остати до краја сложан и моћан, да ће у нов живот ући ведра и поносита чела, достојан постигнуте величине и среће која га очекује. Ја вас, поштована Господо Одасланици ,молим да моју владарску реч и поздрав однесете свој мојој милој браћи широм наше слободне и уједињене Југославије.

Живео цео народ Српско-Хрватско-Словеначки!

Нека нам увек буде срећно и славно наше Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца."

Овим актом престала је функција Народног већа као врховне суверене власти државе Срба, Хрвата и Словенаца, на земљишту бивше Аустро-Угарске.

Београд, јуначки и мученички град, добио је овим чином највећу сатисфакцију за сва страдања у овом великом рату. Он је дочекао ретку срећу да у њему буде проглашено уједињење нашег троименог народа у једну државу. Он је поносан што му је пало у део да у својој средини дочека преставнике југословенског народа. Он ће вечито остати захвалан јуначкој српској војсци и њеном Врховном команданту Престолонаследнику Александру за ослобођење и уједињење нашег народа у једну државу.

После прокламовања уједињења отпочело је саветовање за образовање првога министарства уједињене Отаџбине. После дужег саветовања 20 децембра 1918 године образована је влада, којој је за претседника именован Стојан Протић, а поред њега још деветнаест министара, међу којима је било 9 из Србије, а 11 из крајева који су тада уједињени са Србијом, а међу њима и потпретседник владе д-р Антон Корошец и министар иностраних послова д-р Анте Трумбић.

Милан А. Костић

ПРВИ ДЕЦЕМБАР — ТРИУМФ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ МИСЛИ

Први Децембар 1918 триумфална је синтеза секуларног стремљења хероја духа и мача који су, — мартирским страдањима и подвизима огромних жртава и напора, појединачних и колективних као и духовних прегалаштава најразноврснијих израза, — постепено градили дубоке и простране основе јединству разједињеног народа и његовој заједничкој отаџбини. И само са тих основа, мудрост и гвоздена одлучност Врховног Команданта Регента Александра и највишег носиоца југословенске мисли са класичним хероизмом српског ратника и југословенског добровољца могли су септембра 1918 да спреме коначне услове за појаву Првог Децембра — 1918.

Тако је Први Децембар 1918 најзначајнији датум на читавој развојној линији југословенске историје — од доласка Југословена на Балкан. Стога и није Југославија, рођена и прокламована 1 XII 1918, случајна творевина стицаја околности при свршетку Светског Рата. Она је неминовна последица свесне тежње и хтења вековима разједињене нације као и напора и хиљадитих хекатомби крвавих жртава. Ову свесну тежњу за уједињењем духовним и политичким носила је у себи, у сва три дела нашега народа, југословенска мисао. Јер визионарно вјерују проповедника југословенске мисли, пророка и претеча који су најављивали и спремали духовно формирање њених поборника и заточника, водило је сигурно и одлучно кроз читаво XIX и XX столеће ка Првом Децембру.

Али, треба нагласити, да је југословенска мисао стара као и балканско словенство. Као једну етничку целину познају га рани византиски писци који не разликују Србе од Хрвата а страхују од помисли да би се они могли сјединити и основати једну велику заједничку државу. Према томе је јасно да су и странцима основни биолошки елементи у језичним и етничким изразима као и саставни делови домаћег и јавног живота Јужних Словена, и поред изразите њихове расцепканости гентилистичког уређења, изгледали да припадају једноме народу. Али оснивању једне јединствене државе тих Словена опирале су се унутрашње и спољне силе. Унутрашње биле су центрифугални племенски систем и старо уређено словенско индивидуалистичко назирање на државу и свет, тако непомирљиво са центрипеталним хтењима јачих, средишњих племена, која су окупљала околна и подложила их вишем државном интересу. Спољне силе ишле су увек за тим да балкански Словени не оснују једну државу. И кроз ове основне историске чињенице долазе још спољни утицаји двеју јаких цивилизација, источне и западне које су духовно цепале по крви један јединствен народ. Тако се ниже огроман сплет узрока који су спречавали и спречили оснивање једне велике и заједничке, опште словенске државе на Балкану. На тим основима сукобљавале су се снаге супротних сила, центрипеталне и центрифугалне око три главна племенска имена, српског, хрватског и словеначког. Али, на тим истим основима, уз силе покретније, унутрашње и спољне, развијао се вековни ход раздвојене историје једнокрвних племена која су већ VIII/IX столећа формирала своје државне организације. Од њих је словеначки део најраније изгубио самосталност, под франачким владарима, да отада живи несамостално под наследницима и баштиницима ове германске освајачке пенетрације. У дуалистичком развоју српске и хрватске историје фатални средњевековни датуми 1102, 1389, 1463 и 1493 обележавају само оне судбоносне прекретнице које су кочиле и спречавале сједињавање и са своје стране учиниле да је дођиње требало читав низ столећа да се те параболичне линије југословенског историског развоја опет једном споје.

А ово је учинила биолошка сила, као главни носилац историске истине изражене у синтетичном политичко-историском термину — југословенска мисао. Њен развој и њена историја јесу и историја уједињења Југословена. У прошлости сва три дела југословенског народа било је снага индивидуалних и колективних, културних и политичких које су тежиле стално и одређено ка циљу уједињења сва три наша племена. Али, ако желимо да дефинишемо садржину југословенске мисли, наилазимо на два гледишта с којих се она може посматрати. То су биолошко-историско и модерно-политичко гледиште. Ово друго је саставни део настојања савремених генерација као и оних које су у XIX и XX ст. претходиле данашњој. Југословенска мисао се кроз развој препорода код Срба, Хрвата и Словенаца развила у један изграђен политички појам највишег народног стремљења о свести јединства народа растављеног у прошлости границама, верама, писмом и именима, као и настојања да се све преграде уклоне и разједињени сједине. А ово XIX столеће имало је читав дубок и далек узрочни сплет испред себе. Иако су били ефемерни појави као што је онај Људевита Посавског у IX столећу или босанског краља Твртка, који се први од југословенских владара, на годину дана после Косова (1390) могао да назове „по божијој милости краљ Рашке, Босне, Далмације, Хрватске и Приморја", историја нам је оставила обилату документацију о утврђеној свести којом се спознавало да раздељен народ, политички и духовно припада једној лози. Књижевност XVI—XVIII столећа обилује низом оваквих сигурних примера. И, управо стога, на овако дубоко усађеној свести могло се у XIX столећу градити препородитељско доба код сва три дела народа. А ова идеја јединства морала је најпре

да буде ослободилачка. Јер југословенска мисао XIX столећа је мисао националне слободе, јединства, братства, љубави између једнокрвних племена. И ова је мисао имала своје неустрашиве заточнике и проповеднике, идеологе и одважне борце на свим пољима јавног живота, међу државницима, политичарима, војницима и војсковођама, свештеницима, католичким и православним, научницима, књижевницима и уметницима, у слободним и неслободним деловима југословенских земаља, али и међу владарима мале али слободне кнежевине, а онда краљевине Србије, као и кнежевине и краљевине Црне Горе.

Сјајан је и велик низ тих неимара југословенства, особитих јунака који су се борили са спољашњим и унутрашњим њеним непријатељима, нарочито са старом словенском искључивошћу и нетрпељивошћу. Љубав према делу истицала се изнад љубави према целини. И она је у извесно доба учинила своја корисна дела у окупљању раздробљених делова извршујући тако у историјској поступности и неминовну историску улогу. Али кад су наступили часови да се крене према коначном циљу еволуције, окупљању ова три ојачана и прибрана дела, она се није одрицала своје старе сепаратистичке идеологије сматрајући да је крајњи циљ постигнут и да се преко њега нити треба а нити може ићи.

Пуштајмо засада с вида рад хрватских и српских књижевника XVII и XVIII столећа који су јасно гледали на цео наш народ далеко преко граница своје уже отаџбине, потврђујући очигледно у својим списима мисао народног јединства, као што су Павле Ритер-Витезовић, Андрија Качић-Миошић, Матија Антун Рељковић, Бартоломеј Кашић, Доситеј Обрадовић, Јован Рајић, Максимилијан Врховац, а испред свију отац словенске идеје Хрват Јурај Крижанић († 1683). И кад се на почетку XIX столећа стала да ослабља Србија, први ослободилачки јунак и Вожд Карађорђе, оснивалац династије Карађорђевића и нове Србије носи у духу и срцу јасно изређену југословенску свест. „Отац Србије" како Карађорђа назва највећи југословенски песник, црногорски Владика Раде, имао је јасно сазнање о коначном историском циљу његовог шумадиског устанка и покрета. Јер 1807 поручује Карађорђе цару Наполеону: „Ми устајемо против Турака да бисмо се ослободили њиховог ропства и међу народима понова стекли своју државу и своју слободу, *а борићемо се не само за нас него и за све Словене који су под игом султана и бечког ћесара!*" А још одлучније и убедљивије истом цару Наполеону говори Карађорђе 1810, „да Срби не би хтели да одвоје судбину од судбине илирских провинција где је исти језик и исти народ". Овај аманет Карађорђев остао је чист и сталан у читавом његовом покољењу. Јер то су исповедали, речју и делом син му кнез Александар, унук краљ Петар и праунук краљ Александар Ујединитељ који је за југословенску мисао дао највишу жртву, свој живот.

Стога и није чудно да и Карађорђеви савременици истом свешћу претходе општем препородитељском добу. Ево само неколико светлих имена из плејаде великана југословенске мисли тог Карађорђевог времена! Срби: Доситеј Обрадовић, Јован Рајић и Сава Текелија; Хрвати: Волтић и Максимилијан Врховац и Словенац Валентин Водник. Сви су они сматрали да је наш распарчан народ једне крви и једног језика. Али не само они. У исто време већ су и стране силе, које су имале интереса за балканске земље, сматрале наш распарчан народ као једну етничку целину и зато му дале једно заједничко име. То је било име илирско које се већ и раније спомињало код старих писаца, све тамо од чувеног хуманисте Е. С. Пиколоминија, доцнијег папе Пија II (1458—1465). Отада је *natio illyrica* чест назив за све Југословене. И то или као термин којим су се означавали засебно Срби или Хрвати или опет заједно као јединствена етничка целина. Овом је имену европско значење дао Наполеон кад је од Аустрије задобивеним југословенским покрајинама дао име *Provinces Illyriennes* или краће Илирија коју су сачињавали Словенци, Хрвати и Срби у Приморју, Белачком и целовачком округу, Хрватској до Саве и Далмацији. Тако је то име било опште за све ове Југословене, како је то приметио српски родољуб Сава Поповић Текелија, „да не би један или други народ себе уврећена или подложена другоме мислио" кад би се наиме узело које племенско име за опште.

Код хрватског дела југословенског народа читав народни препород ношен је и илирским именом али и његовом широком идејом, која је и књижевно, као и културнополитички југословенска.

Кад је Људевит Гај у Загребу окупио око себе коло заносних младих родољуба он их је загрејао идејом словенства — (коју је Гај усвојио од апостола словенске узајамности, Словака Јана Колара) — и југословенства. Јер, прваци хрватског препорода били су свесни да се само у општој словенској солидарности могу Словени Хабзбуршког царства опрети насилном и организованом насртају германизације и мађаризације које су претиле такођер и пуном духовном пропашћу и Срба, Хрвата и Словенаца. И ова страховита опасност стала је да збија редове хрватских родољуба, да буди свест о јединству с браћом коју су једнако погађале заједничке опасности. Људевит Гај примајући штокавско наречје као књижевно и опште срушио је преграде које су делиле Хрвате од Хрвата, а онда Хрвате од Срба. Духовном сједињавању била је утрта стаза и било је питање само времена како ће се брзо тај процес да развија и сврши. Загреб је тако пре 100 година дао и формулисао југословенску мисао која је са једним именом (илирским) и једним књижевним језиком имала да утире путеве духовном зближавању и сроћавању Срба и Хрвата. У Гајевој алегорији о струнама европске лире изражена је и јасна мисао јединства народа од Алпа до Црнога мора. „Ова Европе лира јест Илирија на три угла међу Скадром, Варном и Бјелаком. Одапете несложне

струне на овој лири јесу: Корушка, Горица, Истрија, Крањска, Штајерска, Хрватска, Славонија, Далмација, Босна, Црна Гора, Херцеговина, Србија, Бугарија и Доња Угарска". И на тако широким просторима Гају и хрватским Илирима живи један народ који је према његову романтичарском схватању потекао од старих балканских Илира. Идеологију Гајеву проповедала је једна огромна множина хрватских интелектуалаца, међу којима су били најзнатнији њени носиоци, млади свештеници. Из кајкавског Загреба размахао се на све стране илирски покрет који је, ма и под страним именом коме су се опрли и Срби и Словенци, јединственим књижевним језиком нераздвојно-духовно повезао Хрвате са Србима. Провинцијалном и регионалном хрватском дробљењу био је крај. Мађаризам је тако наишао на најозбиљнију брану о коју се одбијао и на крају одбио — а народ се спасао очигледне пропасти. Илиризам је препородио Хрвате, спасао их за будућу Хрватску и духовно сродио са Србима и Словенцима и спремио да претуре живи и отпорни доба апсолутизма и унионизма до слома Аустро-Угарске Монархије.

Иако се код Срба и Словенаца није развила идеја илиризма она је под другим видом и другим изразима била жива и јака. И у кнежевини Србији у време кнеза Александра Карађорђевића и његовог великог државника Илије Гарашанина чије је *Начертаније* (1844) постао програм једне замашне акције у духу југословенске мисли кроз све југословенске стране. А на њој су уз Србе сарађивали и Хрвати из Босне и Хрватске и Далмације спремајући далекосежна извођења правих југословенских планова. А са Ловћена је велики дух владике Рада зрачио југословенском мишљу обухватајући сву браћу једнаком љубављу па ма које вере била. Зато, ма да је политички и државни развој Србије и Црне Горе у време илиризма текао својим самосталним током, у овим српским земљама увек је била жива општа идеја уједињења са осталом браћом у империјама аустриског цара и турског султана. А о овој доиста јасно израженој свести, коју су у безброј прилика манифестовали прваци народа на свим странама југословенских земаља, постоји ванредна и огромна документација која утврђује историску истину живог народног стремљења за народним сједињењем. На врхунцу илиризма 1848 илирска је мисао имала и своју најсудбоноснију улогу крвавог крштења Срба и Хрвата, у заједничкој борби против заједничког непријатеља. Крвљу се запечатила истина да су српски интереси и хрватски интереси, а хрватски да су и српски и словеначки — и да је делање за све те интересе и онда кад је оно за појединачне интересе, којима су се противили свим силама њихови заједнички непријатељи.

Шестог јула 1848 изјављује на хрватском сабору у Загребу велики хрватски бан Јелачић, који је положио заклетву пред српским патријархом Рајачићем да ће бранити права Хрватске, да су Хрвати и Срби један народ и да се жеље Срба узимају за хрватске, као што Срби желе Хрвата узимају за своје. Кнез Александар Карађорђевић шаље српску војску под Книћанином у помоћ Србима и Хрватима, а владика Раде спреман је да на бојиште изашаље своје јуначне Црногорце, мотивишући ту своју одлуку југословенском свешћу „само... да се једном саставимо". Ево ово је било дело идеологије која је прожимала хрватска, српска и словеначка срца у време илиризма као и у години његовог највишег успона. Од ње је уздрхтао и заједнички аустромађарски противник. Зато је и аустриски цар коме су Хрвати и Срби помогли спасти престо наградио и једне и друге злогласним Баховим апсолутизмом.

А ово велико илирско доба дало је и јеванђелисту југословенства и народног јединства владику ђаковачког Јосипа Јурја Штросмајера који је, пре него што је именован за владику, из опседнутог Беча преко једног Србина поручио у Загреб (1849) „*да је најглавнија задаћа Југословена да се здруже, сложе и уједине. Свако ко иоле бистрије просуди наше односе, знаде да нам сва наша самосталност и неодвисност мало или ништа не може помоћи, ако нам не поће за руком, да постанемо једно политичко тело у ком једно срце бије*".

Отада ће име владике Штросмајера све до појаве краља Петра на српском престолу, зрачити по читавоме југословенству као најсветија жижа југословенске мисли и народног јединства.

Притиснута илирска мисао после страховито реакционарског и германизаторског апсолутизма васкрсла је у новом облику под именом југословенским. После пада тога апсолутизма у Хрватској као и у Далмацији оживљују новим виталним снагама препородитељске струје у Хрватској и Далмацији, Војводини и Словенији, с организовањем отпора против непријатељских намера аустромађарских власти. А ове снаге највише су ношене управо југословенском мишљу. Хронолошка и идејна подударност ове мисли развија се особитом снагом у Србији кнеза Михајла, Црној Гори кнеза Николе и у Војводини Српске Уједињене омладине.

Шездесете године прошлог столећа обилују особитим бројем сјајних предводника ове спаситељске мисли. Уз истакнута имена кнеза Михајла и владике Штросмајера јављa се научни и политички идеолог југословенске мисли Франьо Рачки који поред Штросмајера више од три деценије духом југословенске мисли разгони мрак и споне племенских искључивости и верских нетолеранција. Штросмајер и Рачки, гигантски ликови хрватске историје у другој половини XIX столећа, као нераздвојни Диоскури југословенском мишљу запајају своје ближе и даље коло следбеника али и цео Словенски Југ. Снажни изданци илирског препорода Петар Прерадовић, Иван Кукуљевић, Матија Бан, Матија Филиповић, Адолф Вебер-Ткалчевић наилазе на бројне истомишљенике у свим југословенским покрајинама. Митрополит Михајло, Ђуро Даничић, Јован Бошковић, Стојан Новаковић, Јован Сундечић, барски владика, Шиме Милиновић, Светозар Милетић, Јован Суботић, Полит-Десанчић,

Лука Вукаловић, Васа Пелагић, фра Грга Мартић, Михо Клаић, Миховил Павлиновић, Натко Нодило, Ловро Монти, Лука Ботић, Никола и Медо Пуцић, Август Шеноа, Јанко Јурковић, Јанез Блајвајз, Франц Левстик, Иван Филиповић и толики многи други, знани и незнани проповедаји братство и љубав, слогу и јединство, духовно и политичко растављених племена.

Особиту манифестацију народног јединства извео је хрватски сабор 12 августа 1861 кад је на предлог Вебера — Ткалчевића, после дуже дискусије о имену народног језика и његовој званичности, језик српскохрватски назвао језик југославенски, а свима је било дозвољено у тројединој краљевини да се у својим званичним списима служе латиницом или ћирилицом. А ове исте знамените године, револуционар Еуген Кватерник, најприснији друг Антуна Старчевића, 23 V 1861 (дакле на десет година раније него што је подигао буну) рекао је између осталога „да је из дубине срца свога уверен да само најтешњи савез срдаца и политички међу хрватским и српским народом јест најсигурније јемство боље будућности, оба само именом разликујућа се народа". Његов пак друг, трибун чистог хрватства Антун Старчевић устврдио је да у Србији живи најплеменитији део хрватског народа желећи да подвуче да све југословенске покрајине сједини под хрватским именом. Тако је и кроз стругања великохрватства, као и на другој страни великосрпства, које је тежило к сједињењу под српским именом, текла и проносила се срж југословенске мисли.

А југословенска мисао избија са свих страна. Из речи и дела државника и политичара, научника и уметника, из програма појединих партија, на зборовима и саборима, на научним скуповима, у свим југословенским покрајинама.

28 јуна 1867, могао је при отварању Југославенске Академије, у Загребу, где су се уз Хрвате нашли и претставници Срба и Словенаца, њен први претседник Фрањо Рачки да визионарно исповеди своје и оснивачево (Штросмајерово) Вјерујући, „да за нас више нема ријека ни гора, које би у душевном животу растављале Хрвате од Срба, обе од Словенаца и Бугара". А онда: „Главна позоришта духовне борбе бијаху и јесу троједна краљевина и Српска кнежевина, ове двије главне тачке око којих се креће прошлост, садашњост и будућност нашег народа". Први тајник ове Академије био је Србин Ђура Даничић, славни слависта, који је дојучије као професор београдске Велике Школе на основи језичних проучавања доказивао „да су Срби и Хрвати један народ са два имена". А Даничић је и делима и осећањима проповедао љубав и слогу и јединство југословенског народа, па је Рачки 1877 могао за њега са пуно историске тачности да каже да је он назирао у сузи српства и хрватства јемство за лепшу и срећнију будућност целог Словенског Југа, па је зато он био „један од најодлучнијих заступника на душевном пољу југословенске помисли, у чијем оквиру могу хрватство и српство наћи једнако дично мјесто и које могу дневне и пролазне задјевице али не уклонити". Исте године кад се у Загребу отварала Штросмајерова Југословенска Академија Уједињена Српска Омладина (6—18 августа) дефинише у Београду своја широка јужнословенска начела. Иако Аустрија није ни Словенцима ни Хрватима допустила да дођу тога дана у Београд, мисао водиља, мисао југословенска дубоко се усадила у душу омладине Словенског Југа. Она ју је даље предала новим генерацијама свежу и јаку, са свом виталном снагом и покретним динамизмом „докле не буде она постала жива истина" како је о њој 1867 рекао велики словеначки песник Франц Левстик.

Ти и остали неимари југословенства најодлучније су се противили свима покушајима и средствима којима се хтело нарушити духовна изградња културног и политичког јединства, долазила она с поља од заједничких непријатеља или од занесених љубитеља племенске искључивости, хрватске и српске. Јер, увек, кад је фатални аустриски divide et impera наилазио на поборнике међу завађеном браћом, чули су се кроз буре страсти, препирака, жучне и отровне нетрпељивости снажни гласови љубави и братства, гласови југословенске мисли.

И кад су непријатељи југословенства могли да забележе све то видније успехе, диже се, опет, деведесетих година, омладина да заустави разорни бес разједињавања, макијавелистички уношен у редове југословенске из Беча и Пеште.

И 1897 кроз мрак и право очајање старијих родољуба засја *Народна Мисао* коју покрену као свој нови програмни смер делања, уједињена омладина хрватска и српска, да продужи путоказом који је на далеко указивала југословенска мисао. И уз све нове неимаре југословенства огласише се и они старији. С младима су још живи Штросмајер и митрополит Михајло, К. С. Таушановић, М. Бан, Полит-Десанчић, Јован Ристић, Илија Округић, М. Веснић, Л. Молти, Ј. Сундечић, Д. Витезић, В. Богишић, Т. Смичиклас, М. Шрепел, Ш. Мазура, Е. Барчић, М. Деренчин, Л. Видрић, И. Захар и Фран Врбанић. Божји су и пророчки благослов биле речи старца Штросмајера које је тај уједињеној омладини упутио из свога Ђакова и своје катедрале, посвећене слави божјој, јединству црквата, слози и љубави свога народа. „Ваша је сврха дивна и дао Бог да ју постигнете. Љубав, слога, и јединство је Бог сам, пак тко у љубави, слоги и јединству остаје, тај остаје у Богу, а Бог у њему. Љубав, слога и јединство је право кршћанство, извор вјечити свакога живота, свакога свјетла, сваке праве слободе, свакога напретка и сваке славе. Тко љубав, слогу, јединство у народу нашему промиче, тај, ил се звао Срб или Хрват, прави је кршћанин, љубитељ је прави живота, свјетла, славе и слободе свога народа.[1] Нељубав, неслога и раздор су очевидно смрт и пропаст народа нашега, а љубав, слога, јединство залог су његовому ускрснућу, његовој слави и његовој неумрлости... Бог нас све благословио!"

А ова је омладина задојена идеалима ових

апостола југословенске мисли имала дочније да понесе најтежа и најсудбоносија питања истинског уједињења Југословена.

Са поновним доласком династије Карађорђевића (1903) искра југословенске мисли разгори се у живи пламен југословенског Пијемонта који постаје основни покретач целог разбуђеног и за велика дела спремног југословенства. Ово је осетила омладина хрватска и српска, која је при самом пролазу краља Петра на путу за Београд у Бечу кад га је поздравила усклицима као југословенског краља. Међу присутнима који су манифестовали био је и Стјепан Радић, дочији народни трибун Хрвата, али у својим дубоким осећањима увек Словен и Југословен. А онда, после годину дана, симболични узвици српске, хрватске и словеначке омладине у Загребу, пре поласка на крунидбене свечаности (1904) као и на прославу стогодишњице Карађорђевог устанка, који су се као грмљавина осветника понављали и у Београду, били су плебисцитарна манифестација свих Југословена без обзира на границе које су делиле пијемонтску Србију од осталог југословенства.

Ово доба ствара и сељачки покрет браће Радића — Антуна и Стјепана, када оснивају Хрватску сељачку странку. У другој се тачци програма каже: „*Хрвати и Срби један су народ па се већ зато морају споразумјети и у политичком раду нарочито онде где живе заједно.*"

Историску прекретницу под утицајем тог сасвим новог, напреднот и реалистичког стремљења чине Речка и Задарска резолуција као и стварање моћне хрватскосрпске коалиције (1905). Победоносна народна мисао братског уједињења захватила је сада широке слојеве па су се њени особити успеси проширили и на Босну и Далмацију, а снажни су се рефлекси одражавали и у националном превирању препорођене Словеније. На свим се странама рушио непријатељ јединства, а сепаратизам и нетолеранција (верска и политичка) узмицали су побеђивани од напредне и слободоумне југословенске мисли. Огромни успеси ове мисли триумфују на изборној победи хрватскосрпске коалиције (1906) кад је владајућој мађаронској странци задан страховит, управо смртоносан ударац. Међутим, и Беч и Пешта, после кратка века „Народне владе" удруженим су се снагама оборили на ту коалицију која је у ствари била очигледни носилац југословенске мисли. Осетили су туђински властодршци одакле им прети животна опасност. Зато је требало и опет посегнути за прокушаним средством братског раздора и убацити међу Србе и Хрвате неповерење и изазвати неслогу и расцеп у коалицији. На сваки је начин требало предухитрити успехе и далекосежне планове југословенске мисли у корену угушити. Али њена виталност била је далеко већа него што су је замишљали непријатељи. Тако одједном, два су питања узбудила европско јавно мнење. Српско и југословенско. Анексија Босне и Херцеговине (1908) и загребачки велеиздајнички процес (1909) Фридјунгов у Бечу а Васићев у Београду открили су наказност тирана који се нису ни од чега устезали само ако им је могло да помогне у њиховим пакленим намерама да се унизи Србија и раздвоје Југословени у Хабзбуршку царству. План није успео и југословенска је мисао изашла из искушења снажнија и блиставија него је икада била. Осећао се њен победоносни, бојни поход. Заталасао се општи национални занос од Триглава до Балкана. Морално ојачана Србија гледана је одасвуд са поштовањем и дивљењем. Београдски Словенски Југ високо је подигао свој глас. Чуо се на свим странама поклич југословенства. Осећало се и признавало да се заједнички интереси могу да бране и спасе само у чврстом јединству Срба и Хрвата. Није се страховало ни од жртава које су се све више множиле у свим слојевима народа и свим редовима друштва, а давали су их једнако интелектуалци, као и радници и сељаци. Омладина се револуционирала. Са теоретисања прешло се на дело. Стални додири књижевника, уметника и научника, учестали конгреси омладине, помицали су југословенску мисао у акције чије су се последице све видније истицале. Омладинска друштва, јавна и тајна, соколство, певаштво, новине и часописи, конгреси књижевника и уметника, соколски слетови дају се са заносом и родољубивом оданошћу у службу југословенске мисли. За све то знају аустроугарске власти и најоштријим мерама иступају како би угушили учестале експлозије националне мисли која је отворено исповедала рушење туђинског режима, пуно ослобођење и сједињење с пијемонтском Србијом.

При пролазу престолонаследника Александра на четињске крунидбене свечаности (септембра 1910) сушачка омладина, а онда и сплитска, уназ повученим жандарским кордонима поздравила је Александра Карађорђевића кличући: „Живела Србија! Живео будући југословенски краљ!" Све изразитије, смишљеније и планови окупља се југословенска омладина у аустроугарским покрајинама, а у додиру је и са Словенским Југом, Народном Одбраном па и са Уједињењем и смрт у Београду, обавештавана о далеким народним ослободилачким циљевима. После детаљног припремања напредна омладина организује се и 1911 прихвата програм који доноси Черинин Вал (у Загребу), отворено, јасно и одлучно, неустрашиво и бунтовно. Усред царске монархије чуо се громки поклич који је гађао сред срца: *Слобода, култура, напредак. Наш је програм све што је напредно. Наш је циљ створити младу, модерну, слободоумну револуционарну Југославију у нашим хрватским и српским странама... Стожери су нашега покрета и главне тачке дневнога рада: Народно јединство Хрвата и Срба и радикални, на знаности основани антиклерикализам*".

Одјекнуо је први револверски пуцањ. Пуцао је студент, Србин Богдан Жерајић на босанског поглавара генерала Варешанина а онда и на себе да јуначки протестује за насиље над југословенском мишљу, да овако изрази револт свој и позлеђене нације поради анексије. А кад се Србија спремала на велико дело ослободилаштва

у Хрватској је страховити режим комесара Цувања изазвао и огорчио толико револуционарца хрватског студента из Босне Луку Јукића, да 8 VI 1912 пуца на комесара. Кад је Јукићу саопштена смртна пресуда (као и његовим друговима тешка казна) из грудиј је одјекнула хрватска химна и експлозивни кликтај Јукића: *Живело јединство Срба, Хрвата и Словенаца. Живела Југославија!* Победоносно гибање југословенске мисли није било могуће зауставити никаквим насиљима ни прогонима. Јер, југословенска мисао је прокламовала историску истину да је дошао час кад се без крви не стиче слобода. Загребачким улицама пролива се крв. Демонстрације захватају читаву земљу. Затвори су пуни омладине, не само one с универзитета, него и из средњих школа, мушке и женске. Југословенска мисао је тражила жртве — и one су се нештедимице и са светом ватром подносиле. Уз хрватску химну оре се из грудиј хрватске омладине *Боже правде* и *Онамо онамо!*

Осећао је властодржац да се на југу његове земље спрема преокрет и да су у очи југословенства за увек окренуте од царскога Беча а за навек упрте у Београд краља Петра. Та државни је тужилац 1912 у свом експозеу за комесара Цуваја јасно упутио и њега и владе у Пешти и Бечу да се рад југословенске омладине креће у једноме смеру стварања југословенске државе у коме би се налазила Србија, Хрватска, Славонија, Далмација и Босна којима ће прићи и Словенци. И државни је тужилац био у праву.

С оваквим су се разбуђеним вољама у југословенским земљама дочекали балкански ратови који су елементарном снагом спојили у једно осећање све Југословене. Било је то дело југословенске мисли не само ослободилачке Србије него читавог југословенства. Лавина се рушила да уклони све што би јој се нашло на путу.

Из душе свега југословенског народа поникао је поздрав који новембра 1912 упутила националистичка омладина претседнику владе Пашићу. „Српскохрватска националистичка омладина на Приморју одушевљено поздравља победу српскога и југословенскога оружја и клања се *победничким осветницима Косова и створитељима нове Југославије*".

А после тих ратова могао је 1913 Јован Скерлић, идеолог новог југословенства, да у име српског дела југословенства укаже на буктињу народне мисли коју су старије генерације предале младима да је даље понесу испред целог народа високо подигнуту. „И нека нови нараштај чува и унапред тај велики завет тољких нараштаја наших. *Нека у њему остане велика вера: да у данашњем добу за нас скоро једанаест милиона Хрвата и Срба нема важнијег и животнијег питања но што је питање нашег потпуног народног јединства. У пуном и апсолутном смислу речи, то је наше: бити или не бити!*"

Тако се у томе духу мислило и делало 1913 и 1914. Зато се маја 1914 креће у Прагу, жаришту југословенске националистичке омладине, часопис *Југославија* у коме ватрени омладинац Љубо Леонтић громко исповеда веру у победу идеје, у победу југословенског јединства пошто постоје сви услови за оживотворење. „Наш циљ је потпуно уједињење Словенаца, Хрвата и Срба у један јединствен народ са свим оним критеријума који народ као индивидуалност означују".

Тако се дочекало најстраховитије искушење које је родило Југославију. Хитац Гаврила Принципа одјекнуо је у читавом свету. Али, и њега је диктовала унижена и притиснута југословенска мисао. Србија улази у рат да брани част и слободу своју, да извојује победу а с њоме ослобођење поробљене браће. Врховни војсковођа Регент Александар означује наметнуту и прихваћену борбу као „војевање за ослобођење и уједињење све наше неслободне браће, Срба, Хрвата и Словенаца". А после двеју славних победа херојске српске војске и срамотног пораза аустроугарских војних снага на Церу и Колубари (1914) југословенска мисао надахњује владу краљевине Србије која у Народној скупштини 7-XII-1914 објављује Југословенима, савезницима и непријатељима своју историску одлуку. „Уверена у решеност целога српскога народа да истраје у светој борби за одбрану свога светога огњишта и слободе, влада Краљевине сматра као свој најглавнији и у овим тренуцима једини задатак, да обезбеди успешан свршетак свог великог војевања, које је, у тренуцима, кад је започето, постало уједно борбом за ослобођење и уједињење све наше неслободне браће Срба, Хрвата и Словенаца".

Али то се највеће историско дело имало да искупи новим стотинама хиљада крвавих жртава. Кроз албанску Голготу и плаву гробницу васкрсавали су нови неимари Југославије да на бојним пољанама отворе септембра 1918 беспримерним хероизмом капију слободе и уједињења. Бројне су силе и ванредна су имена, знани и незнани јунаци, који су помагали највеће градитеља Југославије, Регента Александра при коначном делу ослобођења народа. Али да се изведе Вјерују претеча и пророка југословенске мисли требало је срушити најмоћнију препреку томе уједињењу — читаво огромно царство, двојну педесетомилионску монархију. Тако је први и последњи ударац припао српској војсци коју су у томе помогли воља и решеност читавог српског народа и Југословена у царевини.

Већ децембра 1914 Хрватски Одбор са др. Антом Трумбићем на челу (још пре оснивања Југословенског Одбора) у коме су се нашли најистакнутији емигранти протестовао је у Риму против изјава мађарског претседника грофа Тисе који је објавио да одваја ствар Хрвата од ствари Срба. Јер, Одбор подвлачи „да из свечаних изјава хрватског сабора произлази да се Хрвати и Срби сматрају једним истим народом, који има једне исте идеале, који је један и недељив по светом јединству материнске земље, крви и језика, а који је био поцијепан једино дјеловањем оних који су досада равнали судбином једи-

ног дијела тога народа". Велика је књига проф. Ферде Шишића која садржи богату документацију изјава и манифестација Регента Александра, политичара у хрватском сабору, бечком парламенту, у Европи као и у Америци, Југословенског одбора и Српске народне скупштине из којих се редом јасно оцртава једнодушност стремљења Срба, Хрвата и Словенаца (из Аустроугарске као и Америке) да оснују једну заједничку државу. Ево само неколико мисли из тих изјава. Југословени у Америци на великом конгресу делегата свих америчких удружења марта 1915 закључили су да се придруже борби за јединство Срба, Хрвата и Словенаца. Југословенски Одбор који је конституисан маја 1915 изјављује француској влади „да су Срби, Хрвати и Словенци један исти народ и да уједињују све услове да постану једна народна независна држава". Југословенски клуб дао је 30 маја 1917 у бечком парламенту чувену декларацију о јединству Срба, Хрвата и Словенаца. Дали су је у име свих својих другова посланика на царевинском већу Словенац Антун Корошец и Хрват Матко Лагиња. Шта више, идентично се изјаснила у хрватском сабору у Загребу и Старчевићева хрватска странка права (5-VI-1917). Врхунац ових пуноважних декларација изражен је у пресудној Крфској декларацији 20 јула 1917, кад су представници Краљевине Србије и Југословенски Одбор радећи дотад паралелно изјавили тежњу и одлуку за уједињењем свих Југословена, растављених дотад државним границама, у једну државу под династијом Карађорђевића. Тако су први основи државног уређења будуће Југославије садржани у овом пакту. Потписали су га као тадашњи претставници Срба и Хрвата Никола Пашић и А. Трумбић.

Динамична снага југословенске мисли стављала је у све живљи покрет појединачне и колективне силе. О Васкрсу 1918 могао је Регент Александар говорећи својим јунацима, изразити своју веру да ће све поднете жртве на крају донети Васкрс наше лепе отаџбине и уједињење с осталом браћом Југословенима. Пророчке речи младог владаоца бодриле су и потстицале јунаке на Солунском фронту — који су од Кајмакчалана чекали да у бесмртни венац славе уплету нове жртве и нове победе, а уз њих и добровољце Србе, Хрвате и Словенце као и поробљене аустроугарске Југословене који су чекали спасење. Веровало се Његовој поруци, „да ће ове џиновске борбе у Француској, здружене са нашим и наших савезника херојским напорима на македонском фронту створити наше народно уједињење и донети правду и слободу нашем троименом народу Србима, Хрватима и Словенцима као и целом човечанском роду... Ми се не боримо само за нас, већ и за нашу децу, за наше потомке, за будућа покољења. За њих ми подносимо и подносићемо до краја све потребне жртве као што се и Христос добровољно жртвовао за род човечји".

Југословенску је мисао на крају 14 септембра кроз заповест Александра Карађорђевића понела армија ратника, армија јунака и родољуба до Доброг Поља и Сокола а онда кроз пробијена врата и у ослобођену отаџбину. Без заустављања све до Алпи, Карпата и Јадранског Мора.

Победоносни поклич са Доброг Поља чуо се у Загребу и Љубљани, Новом Саду и Сплиту, на Сарајеву и Цетињу. Слом централних сила био је из дана у дан очитији, катастрофалнији. На тај победоносни поклич оснивају се Народна Већа а 29 октобра објављује ослобођење Срба, Хрвата и Словенаца од Аустроугарске и формирање независне државе Срба, Хрвата и Словенаца на некадашњој територији хабзбуршке монархије. Већ тога дана југословенска је мисао диктовала општу жељу народа, да се та независна држава управљана Народним Већем сједини са Краљевином Србијом и Црном Гором под династијом Карађорђевића — коју су претстављали стари Краљ Петар I и јуначки му син Александар кога је једновремено означио претседник Југословенског Одбора као „претставника југословенске идеје, свете свима нама Србима, Хрватима и Словенцима који стварамо југословенски народ".

Сада је следео само епилог већ готовог дела. Народно Веће у Загребу са Српском Краљевском владом у Женевској је декларацији (9 XI 1918) спремило је све потребно да се и формално изведе најепохалнији чин југословенске нације Уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу. Ову елементарну лавину народне воље ништа није могло да заустави. 26-XI пада и одлука Црногораца у Подгорици о сједињењу Црне Горе са краљевином Србијом и независном државом СХС.

Тако је Александру Карађорђевићу историски усуд одредио да као најдостојнији и најзаслужнији претставник југословенске мисли прогласи уједињење свих Југословена 1-XII-1918 усред још разрушеног и крвљу натопљеног Београда. А ко, ма и површно познаје историје три разједињена дела југословенског народа, мораће да призна утврђену историску истину да је стварање Југославије био биолошки диктат дуге и мучне историје. Научна дела домаћих и страних историчара убедљиво утврђују ову историску истину и тумаче за сва времена да је Југославија плод читавог једног народа, појединаца као и колективних сила између којих се издвајају гигантски ликови краљева Петра I и Александра I. А ту је истину подвукао и Регент Србије у одговору изасланицима Народног Већа (1-XII) кад је објавио да је „привео коначно у дело оно што су најбољи синови наше крви, све три вере, сва три имена, с обе стране Дунава, Саве и Дрине почели припремати још за блажене успомене кнеза Александра I и кнеза Михајла, оно што одговара жељама и погледима мога народа, те у име Његова Величанства Краља Петра I проглашавам уједињење Србије са земљама независне државе Словенаца, Хрвата и Срба у јединствено Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца".

Д-р Виктор Новак

БИБЛИОТЕКА
ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

ДВАДЕСЕТ ГОДИНА ОПШТИНЕ БЕОГРАДСКЕ

ПРЕТСЕДНИШТВО, ГРАДСКО ВЕЋЕ И ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

Израдити један преглед рада Општине града Београда за ових 20 година од ослобођења до данас претставља једну тешкоћу и један ризик. Тешкоћу због тога што Општина наше престонице није стално већ повремено, и то врло ретко, издавала прегледе својих годишњих пословања из којих би се могла сачинити једна статистика и извући потребне констатације. Ризик због тога, што писац долази у положај да пропусти који значајнији моменат, а задржи се на чињеницама споредњег значаја. Кад се то двоје има у виду, и тешкоћа и ризик, у које писац упада без своје кривице ,онда се може дати права мера напису, који треба да у главним линијама оцрта рад Престоничке општине за њених 20 година послератног живота.

Наш задатак је да обрадимо део тога општег рада, који обухвата Претседништво, Градско веће и Опште одељење наше Општине.

Пре него што приступимо третирању овако постављене тројне поделе, морамо се за тренутак зауставити на положају, који је наша Општина заузимала у нашем законодавству за ових 20 година.

Београдска општина за време Србије управљала се по општем закону о општинама од јуна 1903 год. који је у неколико махова био допуњаван у размаку од 1903 до 1909. Тај закон, који је примењиван све до 25 септембра 1934 године, имао је само неколико одредаба које су се односиле специјално на Београд, иначе је и Општина београдска морала да се управља по истим оним прописима, који су важили за обичне сеоске општине. Такво стање кочило је у многоме полет престонице, који је она могла и морала да покаже на свима пољима свога комуналног рада. Значајније измене и допуне Закона о општинама из 1903 извршене су на почетку шестојануарског режима и то законом од 12 фебруара и законом од 11 марта 1928 године, које су се специјално односила на Београд. Под новим околностима, које су му створиле ове измене и допуне, Београдска општина се развијала све до 25 септембра 1934 када је ступио на снагу нови Закон о градским општинама, који је Београд дефинитивно издвојио из заједничког система са сеоским општинама.

Значајан преокрет у апарату за обављање општинске службе настао је ступањем на снагу Статута Општине града Београда и Статута Дирекције трамваја и осветљења, који су донети на основу чл. 4 Закона о изменама и допунама у Закону о општинама, од 11 марта 1929 године. Организација службе, подела по дирекцијама и начин пословања и данас је у главном онакав, како је установљен поменутим статутима из 1929 године. У току ове године моће ће да се види биланс рада и пословања Општине града Београда у току десетогодишњег трајања њених статута.

А сада да пређемо на наш задатак.

I

САСТАВ ПРЕТСЕДНИШТВА ОД УЈЕДИЊЕЊА ДО ДАНАС

По старом Закону о општинама, општине су биле у пуном смислу самоуправна тела, чије су управе биле биране од народа тајним гласањем,

Г. Коста Главинић (1918 г.)

и у току трајања свога мандата имале су да полажу рачуна само својим бирачима. Њихов рад био је подложан контроли надзорних државних

власти, које је била стриктно нормирана, тако да тај надзор није могао да кочи слободу рада и одлучивања општинске управе у њеном самоуправном делокругу.

Општина је имала једног претседника, једног потпретседника и већи број кметова, и сви они чинили су општинску управу у ужем смислу. Карактеристика старог општинског система управе била је у томе што је постојао општински суд, који је по закону управљао Општином. Претседник Општине био је претседник општинско суда, тако се и потписивао, а кметови су били чланови општинског суда и тако се потписивали. Суд је доносио формалне пресуде, решења и одлуке из своје законом одређене надлежности. То стање остало је све до 1929 год. када је у Београду заведен нови систем: општинска управа састављена од претседника, два потпретседника и једног кмета-правника. Претседник и потпретседници потписивали су заједно одлуке које су доносили, а кмет-правник водио је све судске послове Општине. На тај начин извршена је подела послова у Општини на самоуправне и судске послове.

Послови Претседништва су узимали разне облике и обиме према општем стању Београда и његовим потребама. У колико се сам Београд развијао и напредовао, и послови Претседништва су расли упоредо. То је као и са министарствима. У малој предратној Србији претседник је имао служитеља пред вратима, који је пријављивао публику, као што је то био случај са министрима. Данас и Претседник општине, као и министри има шефа кабинета, више секретара и писара неколико служитеља, који му омогућавају да своје многобројне послове и дужности у вези са претстављањем општине свршава на време и како треба. Док је претседник општине био и претседник суда, онда је тај колективни начин рада и управе изискивао компликованији систем рада. Требало је тражити и постизавати сагласност у свима питањима која су решавана, а познато је колико је тешко ту сагласност постизавати у нашој средини. Један од главних разлога, што су многи проблеми престонице рђаво решени или уопште нису решени, лежи у тој тешкоћи, да се дође до једног објективно израђеног система управе, који би био консеквентно спровођен. Променама управе следовале су промене начина рада, промена службеног персонала па према томе и промена у његовом раду. Нико се није бринуо за одржавање континуитета у раду и његa стварно није ни било. Партијске управе су имале своје засебне критеријуме за рад, сваки рад политичких противника са основом или без основа оглашаван је као погрешан и штетан, а сопствени рад, чак кад је био и штетан и погрешан, приказиван је у нарочитој боји као једино правилан и користан.

Такав систем рада није могао произвести један плански и систематски развој Престоничке општине. Рад на парче погађа целину, и они који су тако на парче радили нити су видели нити су могли видети целину. Тај рад био је у главном такав, што је сваки претседник доносио собом у Општину своје личне назоре и схватања. Воља претседника је надокнађивала а често и замењивала закон. Санкције за то су биле и ретке и веома тешке. И ако управне јединице које су у најужем додиру са грађанством, општине су код нас биле недовољно организоване, без довољно законских упутстава, и других одређених услова за правилан рад. Људи су по своме знању и спреми били махом испод нивоа места које су заузимали, и осим неколико изузетака, страшно су подбацивали. Ново претседништво је дочекивано са великим надама и поверењем само зато, што је старо било разочарало све оне, који су полагали у њега наде приликом промена. Ту је континуитет био изгледа сталан, али зато увек негативан.

† *Михајло Марјановић*
(1919 г. и други пут од 1923—1925 г.)

Од ослобођења до првих избора за општинску управу, који су обављени крајем лета 1920 године, Београдска општина је имала једног за другим двојицу вршилаца дужности претседника. Први је био Михаило Марјановић, адвокат, који је ту дужност претседника обављао од почетка 1919 год. па све до 9 новембра исте године, када га је на том положају заменио Др. Коста Јовановић. Управа овог другог трајала је све до 25 августа 1920 године.

На седници општинског одбора од 2 септембра 1920 год. изабран је за привременог претседника Београдске општине г. Бока Карајовановић, адвокат. Његова управа трајала је од 2 септембра 1920 до 3 марта 1921.

Први избори путем народног гласања обављени су на дан 6 марта 1921 год. и на тим изборима београдски грађани су изабрали за претседника своје Општине радикалског кандидата Добру Митровића, адвоката. Његова управа трајала је од 9 марта 1921 до 12 марта 1923 године.

† *Добра Митровић*
(од 1921—1923 год.)

Други избори путем гласања грађана обављени су 19 августа 1923 год. и на тим изборима изабран је за претседника Општине радикалски кандидат Михаило Марјановић. Његова управа трајала је од 22 августа 1923 до 5 јануара 1925 године.

Трећи избори извршени су 22 августа 1926 год. када је изабран демократски кандидат г. Др. Коста Кумануди, проф. Универзитета. Његова управа предала је дужност новој јер је уследила смена управе г. Кумануднја под режимом од 6 јануара. Та смена извршена је 18 фебруара 1929 године.

Законима о изменама и допунама у Закону о општинама из 1929 год. укинуто је гласање народно за избор претседника и заведен нови начин постављања путем Краљевог указа.

Пово постављање путем указа извршено је 14 фебруара 1929 године.

Тада је постављена нова управа Општине београдске, која је овако била састављена: претседник г. Милош Савчић, инжењер и бив. министар; потпретседници г. Др. Милослав Стојадиновић, публициста и г. Војислав Заћина, професор Универзитета и кмет-правник г. Исидор Протић, адвокат. Ова управа је радила по новом обрасцу, са једним општинским одбором, који је био постављен декретом министра унутрашњих послова. Та управа радила је до 23 маја 1930 год. и у својим главним линијама продужила је рад претходне управе на уређењу Београда. У заслугу ове управе мора се приписати доношење Статута Општине града Београда и Статута Дирекције трамваја и осветљења, којима је изведена потпуна организација и реорганизација служби, која и данас постоји.

Друга општинска управа постављена Краљевим указом, била је управа г. Милана Нешића, инжењера и проф. Универзитета. Њено трајање се простире од 23 маја 1930 до 12 маја 1932 год. И ова управа наставила је са несмањеним еланом рад својих двеју претходница и много је допринела оспособљавању појединих техничких служби.

Трећа општинска управа, постављена Краљевим указом била је управа г. Милутина Петровића, сенатора и претседника првостепеног суда у пензији. Та управа радила је све до 5 јануара 1935 год. Та управа уложила је велика средства у уређење приступних путева, пошумљавање и паркирање.

Г. Коста Кумануди
(од 1926—1929 г.)

Четврта општинска управа, постављена Краљевим указом јесте ова данашња управа, са г. Владом Илићем на челу.

За ових двадесет година Београд је имао, према предњим наводима три привремене упра-

ве, три управе изабране од народа путем гласања и четири управе постављене Краљевим указом.

У овај преглед управа нисмо унели управу г. Филипа Филиповића, публицисте, који је на изборима од 22 августа 1920 изабран као комунистички кандидат за претседника Општине, јер је та управа одмах смењена, тако да није оставила никаквог трага у управљању Општином.

По новом Закону о градским општинама из 1934 год. одређено је, да се општинске управе бирају путем гласања, али до данас још нису расписани избори за градске општине, већ су постављане од стране државних власти.

Из предњег излагања се види у главним линијама хронолошки преглед састава претседништва Општине града Београда за протеклих двадесет година. Што се тиче рада самог претседништва ту ћемо сумарно истаћи, да се тај период дели у два дела у погледу компетенције и моћи одлучивања. Први део обухвата период трајања старог Закона о градским општинама, када је општински суд имао исто толику власт као и општински одбор, у по неким случајевима чак и већу него он. Други период почиње од ступања на снагу новог Закона о градским општинама, по коме је у градском већу усредсређена сва власт одлучивања, а претседник је само извршни орган његов. Изван тога он може да прима у службу дневничаре без припита градског већа, у колико му ипак оно одобри потребне кредите за то по буџету.

II

ОПШТИНСКИ ОДБОР — ГРАДСКО ВЕЋЕ

По старом српском закону о општинама општински одбори су били наставак логично проведеног принципа народне самоуправе. Они су решавали о буџету, наметима и утрошку прихода. Општински судови су водили све остале послове општинске самоуправе. То су били у смањеном обиму влада и парламенат локалног значаја.

По новом Закону о градским општинама Градско веће је проширило делокруг рада у односу на раније права и дужности општинског одбора. Пошто до данас још немамо градска већа по избору, већ по постављењу — не може се дати никакав суд о томе, каква ће бити та будућа самоуправа, која би требала да произађе из новог Закона о градским општинама. Али, оно што се још данас може са сигурношћу тврдити јесте, да ће то у многоме зависити од личности, које буду заступљене у Градском већу. То се видело у главном и код постављених већа. Ако су у њему људи, који желе да имају и контролу и иницијативу у својим рукама, онда се утицај већа све више утврђује; у противном значај претседника постаје све већи, а његов утицај све јачи, и скоро је раван утицају Градског већа. То долази отуда, што је механизам управе по новом Закону о градским општинама још нов, а могућности које он пружа већу још недовољно познате, и непотпуно примењене. Због тога су врло ретки случајеви иницијативе Градског већа у питањима већег значаја, где је та иницијатива не само од важности, већ тако рећи први услов за сваки рад општине у пространој области комуналне политике.

Г. Милош Савчић
(од 1929—1930 г.)

Рад општинског одбора у периоду 1919—1934 најбоље се огледа у броју одржаних седница и броју предмета, решаваних на тим седницама. Тај однос показује следећа табела.

Година	Број седница општинског одбора	Број предмета	Година	Број седница општинског одбора	Број предмета
1919	30	273	1927	45	639
1920	41	461	1928	57	540
1921	19	243	1929	36	380
1922	12	143	1930	40	670
1923	30	214	1931	36	810
1924	37	362	1932	37	699
1925	17	298	1933	15	516
1926	20	276	1934	11	407

Рад Градског већа у периоду 1934—1938 види се из следеће табеле:

Година	Број седница градског већа	Број предмета
1934	9	332
1935	30	2301
1936	21	2276
1937	12	1913
1938	9	1907

Из ових табела види се да је број седница општинског одбора, просечно узев био већи годишње, него број седница Градског већа. Године 1927 и 1928 биле су најплоднији по броју седница, а то су уједно две последње године живота изабраних општинских управа. Напротив, што се тиче броја предмета решаваних на седницама, види се да је године 1935 и 1936 Градско веће имало далеко већи број предмета на решавању, него ма када раније општински одбор. Ако према години 1927 и 1928 узмемо да је број 12 просечан број предмета решаваних на једној седници општинског одбора, онда је Градско веће у 1935 год. требало да одржи 192 седнице, да би решило 2301 предмет, а у 1936 да одржи 189 седница за 2276 предмета.

Г. Милан Нешић (од 1930—1932 г.)

Међутим било би можда погрешно посматрати овај однос само цифарски. Кад се загледа мало дубље у технику рада општинског одбора и градског већа, одмах пада у очи једна осетна разлика. Седнице општинског одбора никада нису пролазиле без великих и дугих дискусија, а седнице градског већа пролазе увек готово без дискусије. На седницама општинског одбора за десетак тачака, понекад и око једне једине, вођена је дискусија по више часова, а градско веће изгласа понекад цео дневни ред од 200 тачака за непун час. Ово се може објаснити тиме, да у градском већу нема опозиције, јер је оно именовано од стране Министра унутрашњих послова. Да је бирано од народа по партијском систему, онда би се партије утркивале, да преко својих преставника у градском већу задобију или сачувају позиције, а то се не може постизати ћутећи. Последица тога би било, да би и градско веће са много времена и говора решавало мало предмета.

Г. Милутин Петровић (од 1932—1935 г.)

Своју активност општински одбор — односно данашње градско веће испољава и доношењем разних правилника, уредаба и статута, којима организује и регулише како поједине своје службе, тако и многобројне односе грађана и општине. За последњих десет година донето је преко педесет разних правилника, уредаба и статута, који данас чине подлогу рада целокупне општинске службе. Ма колико овај број изгледао импозантан, он је ипак само мањи део онога што још треба урадити, па да све службе буду добро и потпуно организоване. Општина је један организам који се обнавља и многе мере, донете данас као корисне и потребне, морају се мењати кроз две-три године, најдаље пет

до десет година. Београд расте и развија се једним појачаним темпом, а данашње доба носи као главно обележје, да за све хоће и захтева стручност и специјалност. И као што је за медицину у Београду готово престала потреба за лекарима целокупног лекарства, јер се свуда траже лекари специјалисти, тако су попут лекара и остале службе разгранате на по више сродних специјалних служби. Свако увођење нове службе захтева и нов правилник или уредбу, и отуда та комунална законодавна активност градског већа никада неће доживети свој крај. Пред њим данас стоји као најважнији проблем општинске политике питање доношења новог статута о организацији служби, статута о градским чиновницима и службеницима, као и остали статути, уредбе и правилници, којима би се довела у склад са законом о градским општинама постојећа општинска служба у Београду.

Овај преглед рада општинског одбора односно градског већа не би био потпун, ако се не би задржали на техници њихова рада. Главни њихов посао обављан је на пленарним седницама. Само одлуке донете на тим седницама имале су важности и спровођене су у живот, у колико их државне надзорне власти не би задржавале од извршења, као противне закону.

Ранији општински одбор делио се на више комисија или секција, као: правна, финансијска, техничка, санитетска, и т. д. кроз које су претходно проучавани поједини предмети са стручног гледишта. Кад су комисије, односно секције давале повољно мишљење по одређеном предмету, онда је он упућиван пленарној седници општинског одбора. Тај начин рада није био предвиђен ранијим законом о општинама, већ је заведен као уобичајена пракса. Ту праксу прихватио је нови Закон о градским општинама, који предвиђа сталне одборе градског већа и иде толико далеко да им омогућава извесну компетенцију. Новим статутом који би био донет на основу новог Закона о градским општинама одреди-

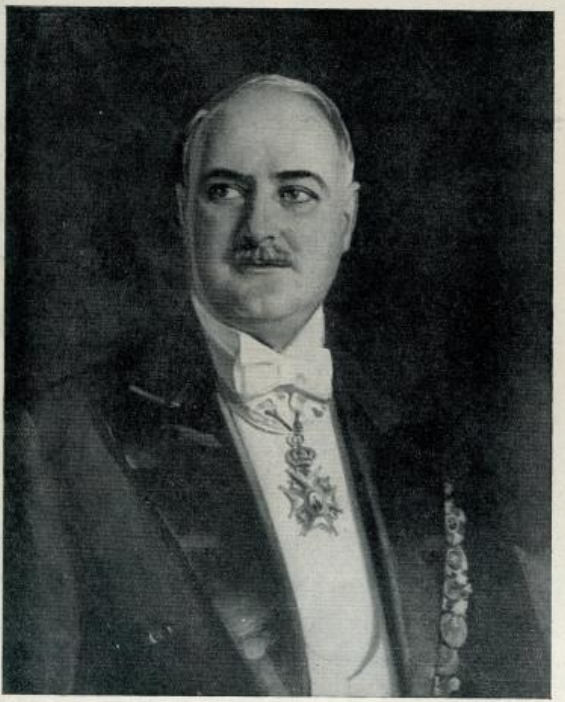

Г. Влада Илић
(од 5-I-1935 год.)

ла би се врста и граница те компетенције. Тек кад тај посао буде обављен, моћи ће да се оцрта права физиономија градског већа.

III ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

По Статуту Општине града Београда од 1929 створено је Опште одељење поред осталих одељења и дирекција на које је подељена општинска служба. У надлежност Општег одељења спада разноврсна административна служба општег карактера. У почетку ово одељење је имало следеће отсеке:

1. Кабинет Претседништва
2. Деловодство
3. Персонални отсек
4. Правни отсек
5. Административни отсек
6. Статистички отсек
7. Војни отсек.

Доцније су одлукама Градског већа пребачени у састав Општег одељења:

а) Из Одељења за социјално и здравствено старање:

1. Културни отсек са, Библиотеком, градским музејом и Уредништвом општинских новина,

в) Из Привредно-финансиског одељења:

2. Контролни отсек.

Исто тако створена су још два нова отсека, у духу новијих законских прописа и потреба, и то:

1. Отсек за обавезно телесно васпитање омладине; и

2. Отсек за одбрану од напада из ваздуха.

Као што се види, Опште одељење има једанаест отсека, који сваки за себе има засебну врсту послова, а по својој природи има општи карактер, јер се односи било на све грађане, било на све градске службе.

Ми ћемо укратко додирнути послове ових отсека, јер нам простор не допушта никакво улажење у детаље њихова рада за протеклих двадесет година.

Послови Отсека Кабинета тесно су повезани са радом и функцијама Претседништва. То је општа служба пријема, обавештавања, давања упустава, објашњења и свих осталих радњи у вези са свечаностима и другим приредбама, које Општина организује или узима учешћа у њима.

Послови Деловодства Градског већа нераздвојно су везани са радом Градског већа и Претседника; оно претставља административну спону између њих. У Деловодству се сустичу предмети свих одељења и дирекција, оно их износи Градском већу и по одобрењима његовим враћа их односним службама на извршење. У Деловодству постоје све одлуке ранијег Општинског одбора и сада Градског већа, постоје записници и регистри, из којих се може увек тачно утврдити кад је која одлука донета, и шта је по њој даље урађено. У доба честих промена општинских управа и промена чиновничког персонала, Деловодство претставља у ствари кључ општинске службе, пошто је оно једино место где се брзо и лако могу упутити у послове и потпуно нова лица, којима је та служба била потпуно непозната.

Персонални отсек обављао је све послове персоналне природе, као евиденције службеника и кретање у служби, извршавање одлука о постављењима, премештајима, отпуштањима и пензионисањима, и остале послове мањег значаја. Интересантно је овде истаћи према подацима Персоналног отсека кретање броја службеника у нашој општини, као и њихов положај.

До 1919 год. Општина је имала нешто мање од 800 службеника. Када је преузела у своје руке Трамваје и осветљење од Белгијског друштва, број службеника се попео на 1.300. Од тада је број службеника стално растао.

До 1922 год. када је донет први службенички Статут, општински чиновници нису уживали никаква нарочита права, нити пак обезбеђења на случај старости. Сваког часа могао је општински чиновник бити избачен из службе, без икакве отпремнине, или какве друге накнаде. Тек доношењем првог Статута почело је редовно службовање, стварао се постепено кадар службеника од каријере, постојало је лично и породично обезбеђење у виду личне и породичне пензије. Али, тај Статут је био само увод у темељнију обраду и организацију општинских служби, која је изведена тек 1929 год. новим Статутима, о којима смо говорили на другом месту.

Кретање службеника и њихов број најбоље се могу видети из бројева, које наводимо у следећој табели, по годинама и врсти службеника и то према подацима Персоналног отсека, само за раздобље од 1934 до 1938, т.ј. за последњих пет година.

Година	Разврстаних	Хонорарних	Дневничара	Укупно	Примедбе
1934	1083	369	314	1776	Ово је бројно стање службеника без особља Дирекције Т. и О.
1935	1019	443	909	2371	
1936	1052	494	883	2429	
1937	980	581	809	2370	
1938	918	674	916	25 8	

Из овог прегледа види се да број разврстаних службеника стално опада, док се број хонорарних скоро удвостручио, а дневничара скоро утростручио за последњих пет година. Ако се ова персонална политика продужи, онда ће можда за нових пет година стање бити такво, да се број сталних разврстаних службеника неће ни примећивати. Није овде место да се упуштамо у оцену ове појаве, али она је у сваком случају толико важна, да заслужује посебну пажњу.

Што се тиче броја пензионера, њихово кретање за исти период времена овако изгледа:

Стање у години	Пензије по статуту из		Свега	Примедба
	1922	1929		
1934	189	65	254	
1935	174	78	252	
1936	165	96	261	
1937	154	106	260	
1938	137	126	263	

Из овог прегледа се види, да број пензионера по Статуту из 1922 опада, а оних из 1929 расте, али се укупна цифра одржава за свих пет година скоро на истој висини.

У погледу породичних пензија треба истаћи једну аномалију, да се и данас, после 10 година важности Статута из 1929 породичне пензије одређују по Статуту из 1922 год. и да оне износе невероватно мале суме. Тако један шеф одсека, који данас прима годишње 50.000.— динара и уложе у фонд непрекидно на тај износ плате да би његова породица као основ за пензију имала 10 или 12.000.— дин. колико је он по Статуту од 1922 год. имао плате. Породичне пензије износе од 60 до 100.— дин. месечно, и кад Општина тим пензионерима не би давала додатак на скупоћу, онда би оне формално поумирале од глади.

Правни одсек, на чијем челу стоји као шеф пуномоћник града Београда обавља све радње пред редовним судовима и осталим државним властима, где се општина појављује било као тужилац било као тужених. Преглед рада овог одсека најбоље се огледа у подацима, које је он сам пружио.

Тако је било спорова, чија вредност не прелази 500.— дин.

У години	Укупно спорова	по којима је одржано рочишта
1933	839	950
1934	596	500
1935	707	1044
1936	303	2158
1937	301	648
1938	380	343

Укупна вредност ових спорова износи 1,425.200.— динара.

До 1934 није се водио никакав специјалан регистар спорова и предмета, по којима је Правни отсек вршио заступање општинских интереса. Те године он је уведен, и према томе се може утврдити за сваку годину шта је отсек радио по тужбама и споровима.

У години 1934 било је 238 грађанских спорова од којих се у 163 спора Општина појавила као тужилац, а у 75 као тужених. Вредност тих спорова била је 17,158.320. Одржано је 1.755 рочишта. Окончано је 59 спорова, од којих 40 у корист Општине, 10 спорова су решена на штету Општине, док је по 9 спорова тужилац био одбијен од потраживања.

У години 1935 вођена су 402 спора, у којима је у 324 Општина била тужилац, а у 78 је била тужена. Укупна вредност тих спорова је била дин. 7,629.356. Одржано је 990 рочишта. Окончан је 171 спор од којих 142 у корист општине а у 7 спорова Општина је изгубила, док је у 18 предмета тужилац одбијен од свог потраживања, а у 4 спора Општина је одбијена од потраживања.

У години 1936 вођено је 139 грађанских спорова: и то у 112 Општина је била тужилац, а у 27 била је тужена. Вредност ових спорова је била Дин. 1,163.189. Одржано је 1284 рочишта, на којима је окончан 41 спор, и то: 38 у корист Општине. По 1 спору Општина је изгубила, а по 2 предмета тужилац је одбијен од потраживања према Општини. Остали спорови још су у току.

У години 1937 било је 184 спора, од којих је општина у 129 тужилац, а у 55 туженик. Вредност тих спорова износила је Дин. 15,476.889.— Одржано је 1.163 рочишта, на којима је окончано 46 спорова, и то у 45 пресуђено је у корист Општине, а у 1 спору Општина је изгубила. Остали спорови су у току.

У години 1938 поведено је 282 спора, у којима се Општина у 232 појавила као тужилац а у 50 као тужена. Вредност тих спорова је била 14,475.395 дин. Одржано је 932 рочишта, на којима је окончано 29 спорова, и то 26 у корист општине, а у 3 спора Општина је изгубила. Остали спорови су у току.

Осим послова пред редовним судовима, у којима се Општина стара за заштиту својих интереса, било као тужилац, било као туженик, постоји читав низ других радњи, којима је Правни отсек штитио интересе општине. Ту нарочито спадају: тражења забрана, пријаве у стечајеве, продаје депозити и оставинске масе код разних судова.

У години 1934 тражена је 101 забрана; поднето 28 пријава у стечајеве; поднето 230 пријава при продајама непокретних имања, поднето 15 пријава у депозите и 10 пријава у оставинске масе.

У години 1935 тражено је 50 забрана; поднето 120 пријава у стечајеве; поднето 180 пријава при продаји имања; 10 пријава у депозите и 20 у оставинске масе.

У години 1936 тражено је 42 забране; поднето 150 пријава при продаји имања, 15 пријава у депозите и 15 у оставинске масе.

У години 1937 тражено је 70 забрана; поднето 223 пријава при продаји имања, 11 пријава у стечајеве, 35 пријава у депозите и 10 пријава у оставинске масе.

У години 1938 тражено је 10 забрана; поднето 15 пријава у стечајеве, 123 пријава при продаји имања, 31 пријава у депозите и 15 у оставинске масе.

Поред предмета грађанске групе, Правни отсек је водио и послове по кривичним предметима, махом против општинских службеника за утаје и злоупотребе у службеној дужности. Највећи део ових кривица отпада на особље Дирек-

ције трамваја и осветљења, Управе трошарине и Управе водовода:

У години	Поднето је кривич. тужби	одржано претреса
1934	76	1 0
1935	55	70
1936	101	110
1937	62	70
1938	56	91

Све су ове кривице окончане у корист Општине пресудама редовних судова, сем неколико, које се још воде код виших судова, према изјављеним жалбама.

На пословању Правног отсека задржали смо се из два разлога. Прво, зато што је то једна од важних грана општинске службе, којој је задатак да брани општинске интересе, пред судским властима. Друго због тога, што се у нашој јавности сасвим неоправдано укоренило уверење, да сваки спор који води Општина или држава мора да се сврши на њихову штету. Наведени подаци јасно говоре да то није тачно, у колико се односи на Општину.

Статистички отсек требало би да обавља послове чланства града и настањивања, да води бригу о саставу и вођењу бирачког списка и да води оне послове града, који спадају у чисту статистику. Међутим, он је рђаво организован, без сретстава и особља, он или непотпуно или никако не води своје послове. Чисту статистику у опште не води, јер није организован на тој основи. Бригу о настањивању такође не води, јер није образована градска пријавница. Води послове око завичајности — чланства града, ма да би му и у тим пословима требало омогућити, да буде добро опремљен и да увек располаже тачним подацима. Он такође води и бирачки списак, према постојећем закону, али и тај списак показује недостатке, који су последица недовољног броја стручног особља који на њима ради.

У погледу развоја Београда по броју становника, приращају, рођењу и умирању, као и у погледу његовог привредног развоја, Статистички отсек своје главне податке добија од државних пописа, који се врше сваке десете године. Општина је за ових 20 година извршила један једини попис за свој рачун, без везе са државним пописом, и то 1929 год. Она не издаје никакве статистичке алманахе нити годишњаке, као што то раде други градови у земљи и у иностранству. Уређење овог отсека намеће се као једна од најхитнијих дужности Општине.

Административни отсек обавља ону врсту послова, за коју би му назив: „Отсек за јавне исправе" боље пристајао. Он издаје све врсте исправа за које није надлежна ни једна друга служба или установа. Међу тим исправама спада 26 врста уверења, поред великог броја разних других потврда, исправа и докумената.

Број издатих јавних исправа од 1921 до 1938 види се из ове табеле:

Војни отсек обавља на територији Београда све оне послове војне природе, који су по прописима војних закона стављени у дужност Општине. Београд има читаву једну армију војних обвезника и тако велики број људства, подложног војној обавези захтева један сталан апарат службеног особља, који ће водити евиденцију о њиховом кретању, вршити разна саопштавања и обавештавања. Тај посао је у порасту, према природном порасту градског становништва.

Послови отсека воде се по секцијама. Тако постоје секције: мобилизацијска, официрска, регрутна, обвезничка, коморска, инвалидско-добровољачка, архивска и позиварска. Сами називи секција показују којом се врстом војних послова она бави.

Обим послова регрутне секције од 1921 до 1938 г. види се из следећег прегледа:

Година	Број предмета	Број написаних позива
1921	4.998	6.498
1922	6.794	8.500
1923	8.864	11.364
1924	10.820	14.200
1925	12.950	16.300
1926	15.430	20.150
1927	17.568	22.630
1928	21.620	28.205
1929	22.762	29.540
1930	29.871	38.500
1931	36.106	48.030
1932	39.903	52.301
1933	51.830	68.270
1934	57.964	76.320
1935	52.143	69.045
1936	37.410	49.150
1937	23.106	31.102
1938	20.040	26.010

Отсек обавезног телесног васпитања омладине створен је на основу Закона о физичком васпитању народа. Чим је створено у исту сврху и нарочито министарство Општина је основала засебан отсек, који функционише од септембра 1934 године. Тај посао је за протеклих четири године јако напредовао, а поље за његов даљи развој веома је пространо.

Настава обавезног телесног васпитања почела је стварно у 1935 год. Она је обављана у тој години у 14 група, са 5.566 уписаних обвезника. Већ у новембру месецу исте године, после извршене реорганизације рада, број уписаних обвезника попео се на 7.098 а настава је била подељена у 21 празнични течај.

У 1936 години број обвезника се попео на 7.419 а број течајева на 30. Данас број обвезника износи 7.638 а број течајева је исти. Наставу обављају 81 наставник, који су сви оспособљени за ову врсту наставе. У години 1935 одржано је 98 часова физичког васпитања а у 1938 1.459 часова. У току 1938 год. приређени су на игралишту Б.С.К. прве утакмице, на којима су се такмичили 355 такмичара свих празничних течајева.

Културни отсек, који је првобитно био у саставу Одељења за социјално и здравствено старање, води бригу о школама, стручним и занатским, на територији града. Осим тога он има задатак да потстиче активност на свима пољима културног развитка града. Он то постиже путем Градске библиотеке, Градског музеја и Општинских новина, који се налазе у његовом саставу као посебни одељци.

Библиотека Општине Београдске стварно је основана и отпочела је рад са публиком 1929 године. Од тада она се стално развијала, тако да данас претставља једну озбиљну установу добро опремљену за вршење свога културног задатка.

Стање књига у Библиотеци од оснивања до данас је следеће:

Година	Вотирано кредита	Набављено књига
1929	100.000.—	4.076
1930	300.000.—	3.101
1931	200.000.—	2.321
1932	200.000.—	1.928
1933	28.000.—	682
1934	25.000.—	866
1935	75.000.—	2.472
1936	60.000.—	1.966
1937	100.000.—	1.596
1938	100.000.—	1.217
	Укупно:	20.220 књ.

Уношењем у буџет сваке године потребних кредита за набавку нових књига, постиже се уједно и повећање броја књига и набављање тек изашлих књига, због чега Библиотека постаје опремљенија и интересантнија, па према томе и посећенија.

Број посетилаца Библиотеке овако је распоређен по годинама:

Година	Одраслих	Деце	Укупно
1931	25.480	5.416	30.896
1932	33.909	2.649	36.558
1933	40.720	6.145	46.865
1934	33.255	3.438	36.693
1935	30.730	3.196	33.926
1936	38.841	4.582	43.423
1937	34.698	7.489	42.385
1938	29.353	5.684	35.037

Стање Градског музеја најбоље се огледа из следећег прегледа:

Година	Вотирано	Уљене слике	Акварели и цртежи	Умет. сл. са мотив. Београ.	Старе слике и планови	Фотографије	Скулптуре	Разно	Свега
1929	250.000.—	35	6	23	—	10	3	80	154
1930	250.000.—	27	29	34	18	19	8	6	141
1931	300.000.—	29	32	67	13	66	23	40	270
1932	80.000.—	10	2	5	263	5	1	43	329
1933	—	13	43	23	—	5	2	13	99
1934	—	8	2	—	—	7	1	51	69
1935	—	16	—	—	—	1	2	—	19
1936	50.000.—	14	9	7	—	—	1	—	31
1937	130.000.—	19	27	19	—	9	4	—	78
1938	110.000.—	59	18	5	10	—	3	2	97
		227	161	183	304	112	48	235	1.282

За Градски музеј може се рећи, да је још млад и незгодно смештен, јер је данас непрегледан. Кад Музеј и Библиотека буду стекли засебну зграду, нарочито грађену за њихове потребе, онда ће се видети права вредност коју они данас скривају, али која се не може видети због недостатка простора и распореда.

Општинске новине излазе у обновљеном издању од почетка 1928 године. Од тада су оне напредовале толико, да данас поред службеног издања излазе и у облику месечног часописа. Технички добро уређиване, оне и по садржају, нарочито последњих година, значе један снажан инструменат за комунално-политичку формацију службеника, и лица ван општинске службе, која се интересују комуналним проблемима.

Општинским новинама придодат је и посао на унапређењу туризма у Београду, који такође има велики обим и значај.

Контролни отсек има задатак, као што му то и само име каже, да врши контролу рачунских и благајничких служби Општине. Првобитно је био у саставу Привредно-финансиске дирекције, где је у почетку почео са успехом да ради, али је доцније опао сваки његов рад и утицај: због тога је одлуком Градског већа од 28 марта 1938 год. пребачен у састав Општег одељења, где је независнији и има већу слободу рада.

Година	Број предмета на раду
1935	200
1936	206
1937	103

Године 1938 за девет месеци, период априлдецембар имао је 987 предмета, а извршио је за то време 643 прегледа и инспекције, међу којима има врло замашних, које су трајале по неколико дана.

Овом отсеку потребан је већи број контролних инспектора као и осталог особља. Исто тако његов рад се не да замислити без једног правилника. Тај правилник је био израђен, Градско веће га је изгласало, али га је Министарство финансија обуставило, док се не донесе Правилник о финансиском пословању Општине предвиђен § 124 Закона о градским општинама. Пројекат овога правилника је израђен, али још није поднет Градском већу на одобрење.

Отсек за одбрану од напада из ваздуха најскоријег је датума. Он ће моћи да отпочне свој посао тек од 1 априла када ће му новим буџетом бити обезбеђени кредити за личне и материјалне расходе. Надати се да ће дотле бити израђен и Правилник за његов рад, и да ће бити постављено потребно особље.

У овим кратким линијама обухваћен је рад Општег одељења Београдске општине. Број отсека је велики за једно одељење, а и по природи послова требало би ово одељење поделити на два, тако да се створи од извесног броја отсека ново Управно одељење. Али и то је питање новога Статута.

Божа Л. Павловић

КРАТАК ПРЕГЛЕД ФИНАНСИЈА ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

Ми Јужњаци — можда напосе ми Југословени — немамо много разумевања за успехе који долазе дугим, систематским радом и напором. Ми хоћемо брзе, видљиве и што конкретније резултате. Ми смо изгледа највећи поборници основне економске максиме: што већи резултат уз што мањи напор. Међутим, треба водити рачуна и о томе, да се истина неки пут могу постићи сјајни резултати уз релативно незнатне напоре, али такви резултати нису трајни, не дају солидну базу за даље успехе и, у привредном животу, нису сигуран ослонац за благостање. Може се напротив рећи, да велики успеси и резултати постигнути уз минималне или можда никакве напоре имају пре негативне него позитивне последице. Лако постигнути резултати не дају импулса развијању конструктивних особина; они нас успављују и слабе нам радни и стваралачки потенцијал. Због свега тога ми често потцењујемо оне систематске и систематисане напоре који су уперени на лагано стварање бољих услова за рад и општу делатност. Често пута и не видимо у тим побољшаним условима рада и стварања неки успех, јер ми најчешће ценимо само видне успехе, успехе који се могу изразити у броју или најчешће у новцу.

И зато, просуђујући рад и напоре који су уложени да се финансијска ситуација Београдске општине санира и доведе до оног завидног стања на коме се данас налази, треба водити рачуна о околностима под којима се радило и под којима су ти успеси постигнути.

Општинске и опште самоуправне финансије, којима се до скоро поклањала минимална пажња, заузимају све видније место у општим финансијама, у општој привреди земље, на новчаном и кредитном тржишту и опште у целокупној привреди једног народа. Када посматрамо само буџет Београдске општине, који достиже цифру од око 350,0 милиона динара, и када имамо у виду да оволики буџет одговара пословању једне банке која ради средствима од 10—12 милијарди динара, онда ћемо тек разумети значај тога буџета. Кад се пак још има у виду да укупан износ општинских буџета т.ј. рагних прихода наплаћених од Београђана и утрошених за период од 1919 до 1938 године представља замашну цифру од приближно 5 милијарди динара, онда се тек види значај општинских финансија за све Београђане, за јавне финансије, за државни буџет, па и за целу нашу привреду.

Све изложено указује да су самоуправне финансије већ давно изашле из уског оквира у коме су некад биле. Сведоци смо сасвим нове организације у привреди свих народа. Данас се привреда сваког народа проучава у танчине, обрађују се сви елементи активе и пасиве привреде појединих народа, обрађују се извори прихода, рационализирају се расходи, доводе се тенденције појединих привредних сектора у склад са општом тенденцијом дотичне привредне јединке — једном речи поклања се најпунија пажња свима па и најнезнатнијим елементима имозине сваке поједине националне привреде. Јасно је онда да се при таквим назорима мора поклонити најпунија пажња самоуправним финансијама, ово у толико пре, што су оне досада најмање контролисане, што су самоуправна тела многобројна и њихове финансије, према томе, све значајније, што се самоуправним финансијама често рђаво рукује итд. Тако остављене себи, самоуправне су финансије често представљале један осетан баласт за грађанство, које од њих најчешће није имало ни половину онога што је с правом могло очекивати.

Нас овде посебно интересује развој финансија Општине града Београда. Доста је само упоредити износе буџета Општине града Београда за протекле две деценије па да човек буде фрапиран тим развојем. Године 1919 предвиђени су општински приходи са 11,1 а остварени са 6,4 милиона динара — а 1939/40 године општински приходи су предвиђени са преко 350,0 милиона динара а биће остварени и преко тога износа. За непуне две деценије буџет Општине града Београда се повећао за око 50 пута. То све јасно указује каква и колика се пажња мора поклонити финансијама града Београда.

I БУЏЕТИРАЊЕ ОПШТИНЕ БЕОГРАДСКЕ

1) Постајање буџета.

Израда и извршење буџета Општине града Београда су регулисани Законом о градским општинама. Општински буџет траје као и државни од 1 априла до 31 марта идуће године.

Да би се при изради предлога буџета прецизирала надлежност навешћемо укратко начин постојања општинског буџета:

Општински буџет израђују два чиниоца и то: Претседник и Веће. Претседник, као шеф администрације и као домаћин, подноси Већу предлог буџета. Њиме предвиђа какви су му све расходи потребни и то: персонални, материјални редовни и материјални ванредни. При том се Претседник руководи неопходно потребним износима којима ће се моћи задовољити потребе Поглаварства. У исто време Претседник у предлогу буџета прихода износи колико се од кога извора прихода може очекивати у току наредне буџетске године.

Овакав предлог буџета ставља се на увид и на евентуалне примедбе грађанства 5 дана и то од 31 децембра до 5 јануара а потом се предлог заједно са примедбама грађана враћа Градском већу на дискусију и дефинитивно решавање. Градско веће, пошто подношење буџета прими знању, изабере један свој одбор — буџетски одбор — који детаљно прегледа и продискутује буџет, па га уз своје мишљење спроводи Већу на дефинитивно решење.

Изгласан од Већа буџет иде надзорној власти — Министру финансија и Министру унутрашњих дела — да га она прими и одобри. Надзорна власт прегледа буџет са гледишта законских прописа и са гледишта опште привредне и финансијске политике коју води Краљевска Влада.

•

Код посматрања и просуђивања резултата постигнутих у финансијама и привреди Општине београдске треба имати у виду: да је буџетско-финансијска материја уопште један од најосетљивијих домена комуналне политике. Напори да буџет буде уравнотежен и реалан изложени су многобројним тешкоћама. Једанпут постигнута равнотежа буџета не даје никаквих гарантија да већ идуће године равнотежа неће сасвим изостати. Сама већ постигнута равнотежа буџета чини да се ствари гледају оптимистички те се онда, под многим утицајима и многим потребама, лако загази у ангажмане и обавезе који су први предуслов да се доведе у питање тешко постигнута равнотежа буџета. Треба и много чврсте воље, много апсолутне доследности и смисла за доследност и систем, треба нажалост и доста неосетљивости за „горуће" проблеме и потребе, па да се одржи равнотежа буџета.

Што се пак тиче равнотеже буџета и то је — бар код нас — један растегљив појам. Кад управо имамо уравнотежен буџет? Најшире схваћена равнотежа буџета јесте она при којој су предвиђени приходи и расходи у буџету једнаки. Како то није тешко бар на хартији постићи, то се онда врло често у финансијском животу срећемо са „уравнотеженим" буџетом, да би опет ускоро, ако ту материју пратимо, нашли да су све те „равнотеже" остале равнотеже само на хартији.

Каже се често да је буџет уравнотежен и онда када се расходи извршују само у границама остварених прихода. Разуме се да је похвално а свакако и финансијски веома оправдано кад се при чињењу расхода исти крећу према оствареним приходима. Уколико се тако не ради неизбежно је задуживање, стварање летећих дугова, неодговарање обавезама, губљење кредита и најзад, као резултат, веома неповољни услови под којима се има радити идући предлог буџета.

Дуго времена је код нас требало, да се најзад увиди, да је потребно пречистити појам „равнотеже" буџета, да равнотежа буџета није само формална ствар, и да, ако се равнотежа само тако, формалистички схвати, то може имати крупне рђаве последице.

Буџет може бити стварно уравнотежен само онда ако је он пре свега реалан, нарочито ако су реално предвиђени приходи. Уколико буџет није реалан, т. ј. уколико се приходи не могу остварити или су расходи недовољно предвиђени — недостаје основна база за здраво буџетирање и здраве финансије. Ни говора не може бити о равнотежи ако буџет није пре свега реалан јер појам „равнотеже" означава једно апсолутно тачно, прецизно подударање двеју количина — прихода и расхода — а како може бити прецизног и тачног подударања двеју количина, кад се не може знати колике су односно колике ће бити саме те количине, него је остављено случају да он покаже да ли су у и у колико предвиђени износи заиста и стварни.

Неможе нико порећи да су последње неколике године буџети Општине града Београда рађени бескомпромисно рачунски, математички, као што би се радио један контоарски рад. Ни један други елеменат није утицао на буџетска предвиђања, осим елемента тачности, пуне прецизности, реалности и тачних рачунских резултата. Увек се је чувало од претераних оптимистичких процена, очекивања неких феноменалних догађаја, помоћи итд.

2) Извори прихода Општине града Београда.

а) *Дажбине.*

Буџет Општине града Београда црпе своје приходе из трију основних извора: из дажбина, из својих привредних предузећа и од своје имовине.

Дажбине су двојe врста: 1) дажбине које се непосредно наплаћују од обвезника — као што је случај са порезом, са разним таксама итд. и 2) дажбине које се од грађана наплаћују индиректно, т. ј. преко предмета потрошње, као што је случај са трошарином.

Дажбине у општинском буџету заузимају веома високу позицију и дају око трећину буџетских прихода те и поред свих приговора, често и врло оправданих, представљају најчвршћу, па према томе бар за сада и неопходну подлогу општинских финансија.

Порез се наплаћује у висини од 20% на државни непосредни порез. Ако се ова стопа упореди са стопама пореза осталих наших самоуправних тела, види се да није претерана. Као извор прихода порез је врло поуздан, показује сталан пораст мада се у општинском буџету углавном предвиђа сваке године приближно једнака цифра. Повећање прихода од пореза долази отуда што се повећава сама основа овог пореза т. ј. државни порез.

Таксе које наплаћује Општина града Београда, нису у целом свом износу дажбине, већ, напротив, већи део њих т. ј. око 65%, прет-

стављају накнаду за услуге које Општина чини својим грађанима.

Услед сталног пораста Београда, и његовог све већег привредног полета, и овај извор показује стално повећање прихода, мада

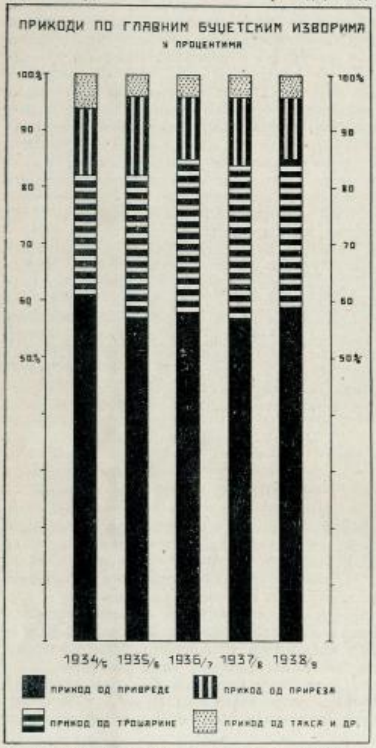

су у току последње три године извршена знатна снижења свих таксених позиција. Укупно снижење такса за последње три године износи у округлој цифри око 5,3 милиона динара. Поред свега тога, приходи од такса показују константан пораст. Тако је 1936 године предвиђен приход од разних такса на Динара 21,130.000.— и исти остварен са 103%; у години 1937 услед разних снижења тарифе смањен је буџетом предвиђени приход од такса на 20,307.950 динара али је и поред тих смањења остварено прихода од разних такса за Динара 23,931.195.— т. ј. за 118%; у текућој буџетској години, за период април-новембар, ови се приходи остварују са 125%. Треба имати у виду и то да је поред наведених смањења појединих такса још и такса за запремање улица пренета у корист Регулационог фонда.

Посебан и најинтересантнији извор прихода Општине града Београда претставља трошарина, и то не само по висини прихода, које она даје, већ и по своме развоју, као и по улози коју она има у привреди Београда. Развој питања трошарине у Београду, које се третира кроз читавих 50 година, може да послужи као одличан извор разлога „за" и „против" трошарине уопште. Онима, који ово питање теоријски расматрају и проучавају, развој трошарини у Београду може да дâ најбољу слику примене трошарине у живот, њеног капацитета у погледу прихода и, нарочито, њеног удела у привредном развоју једног града.

Покушај да трошарина буде замењена прирезом пропао је и пошто је затим била више пута допуњавана, мењана па чак и укидана, трошарина је дефинитивно стабилизована и обрађена у години 1936. Тај њен, бар за сада дефинитивни облик, и поред свих смањења разних тарифних ставова, и поред ослобођења од трошарине многих артикала и поред тога што је трошарина престала бити само фискални чинилац, односно извор прихода, већ и јак фактор у Београдској привреди и општинској привредној политици — тај њен садањи облик даје Општини београдској приходе који премашају четвртину свих буџетских прихода Општине града Београда.

Трошаринска тарифа од 1936 године је срећан компромис захтева привредног света и интереса самог општинског буџета. Трошарина је престала бити једна од најјачих брана за привредни и посебно трговачко-индустријски развој Београда. Она води много рачуна и о социјалним моментима, па су, сасвим или делимично, ослобођени трошарине основни артикли исхране (млеко, јаја, поврће итд.). Ефекат смањења, која су спроведена новом Уредбом о трошарини, износи близу 12 милиона динара годишње. Сем тога нова Уредба о трошарини са тарифом решила је и на задовољавајући начин регулисала читав низ техничких питања и манипулација. Да би пак нова трошаринска тарифа дошла до пуног изражаја подигнуте су модерне трошаринске станице и извршена реорганизација службе — нарочито контроле.

Потенцијал прихода од дажбина т. ј. од приреза, такса и трошарине најбоље ће показати табела са стр. 4.

б) *Приходи од привредних предузећа.*

Општина града Београда има више привредних предузећа али се у погледу прихода можемо задржати у главном на четири предузећа а то су: трамвај, осветљење, водовод и кланица.

Општина настоји да својим грађанима омогући уживање услуга горњих предузећа под

најповољнијим условима, али је апак потребно да та предузећа, с друге стране, омогуће смањивање Београђанима дажбинских терета из

Приход од дажбина

Година	Прирез	Трошарина	Таксе по зак. о таксама
1919		1,997.437.72	151.306.98
1920	612.000.—	8,338.940.30	1,0/2.193.66
1921	831.675.28	13,773.068.48	4,619.669.98
1922	783.210.24	20,724.915.12	6,515.6 8.04
1923	1,514.426.25	21,643.123.09	8,702.294.20
1924	986.2 6.03	27,921.075.21	10,913.172.08
1925	2,730.583.36	46,179.681.22	11,88 .538 90
1926	5,196.119.29	51,262.163.67	12,727.628.94
1927	5,570.216.77	52,791.582.87	9,210.594.54
1928	2,269.966.42	52,874.522.90	9,407.670.90
1929	21.452.54	50,764 471.85	12,558.324.22
1930	2,694.764.57	40,823 843.32	10,914.701.32
1931	19.238.796.64	34,861 328.74	15,935.906.67
1932	17,683.628.46	26 764.224.48	15,935.035.86
1933	22,148 268.94	80,618 302.52	17,011 579.01
1934/35	14,857 617.09	70,507.593 43	12,486.7 9.30
1935/36	16,682 018.80	75,081 911.07	12,220.143.50
1936/37	15,086 471.16	86,027.256.40	14,623.162.56
1937/38	16,845.165 51	90,788.379.90	17,065 360.93
Укупно:	145,752.679.35	888,836.788.20	204,001.701.59

општинског буџета. И само захваљујући таквој политици прихода могло се остати при умереној стопи приреза од свега 20%.

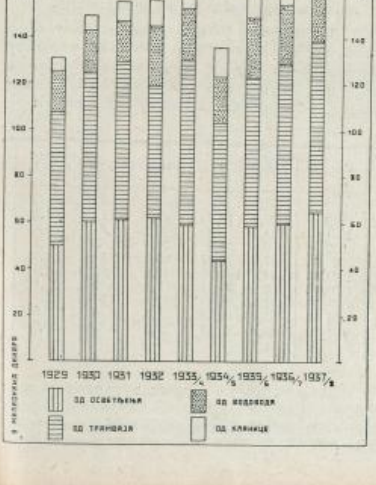

О самом развоју важнијих општинских привредних предузећа биће речи на другом месту па овде у претходној табели — износимо само кретање њихових прихода.

У току неколико последњих година Општинска управа је код свих ових предузећа извела знатне допуне и измене, нарочито у погледу цена њихових производа. Такав је случај нарочито код трамваја, код осветљења и код водовода. Да су та смањења била више него потребна и рационална види се одмах из развоја прихода појединих предузећа. Сви су приходи и поред смањења тарифа у знатном скоку, изузев, и то у врло малој мери, кланицу.

в) *Приходи од имовине.*

Према најновијим подацима видимо да општинска имовина иде на милијарде динара. Али треба имати у виду да највећи део те имовине служи јавно-правним и социјалним функцијама Општине те од тога највећег дела нема никаквих прихода. Кад би Општина дошла до наплате закупа за њена непокретна имања која држи Држава онда би приходи од имовине били знатни. Данас пак, они не претстављају знатнију цифру.

3) Расходи

а) *Лични расходи.*

Лични расходи Општине београдске показују тенденцију лаког пораста задржавајући се увек испод једне трећине укупних буџетских расхода Општине. Лични расходи су једино 1933 године били прешли једну трећину свих буџетских расхода. Од тада се констатује стално опадање процента расхода све до буџета за 1937/38 када се овај проценат врло мало подигао (28,04%).

б) *Материјални расходи.*

Према садањој својој структури материјални расходи у општинском буџету садржавају три подврсте расхода: а) стварне редовне материјалне расходе, који су потребни за редовно, несметано функционисање службе и који су у буџету исказани у годишњим износима; б) расходи на ануитетску службу по зајмовима и разним обавезама Општине града Београда и в) један део материјалних расхода, т. зв. ванредни материјални расходи који су стварно инвестиционог карактера, али су услед неодложности њихове и услед других околности, о којима ће доцније бити речи, морали бити унети у буџетске материјалне расходе.

Расходи на ануитетску службу у општинском буџету су дуго времена били најтежи део општинског буџета и општинских финансија. Било је година, када је у саме предлоге буџета морало бити уношено до 180,0 милиона динара, односно 50% буџетског износа,

за само ануитетску службу. И уколико се тако велики износи ипак нису одржали у одобреним буџетима, они ипак показују до какве је тешке ситуације у општинским финансијама довођило рђаво вођење кредитне политике.

Кредити за ануитетску службу износили су:

у буџету	износ у милионима дин.	износ у % од буџ. износа
1926	12,2	5,14
1927	11,1	4,57
1928	18,5	7,21
1929	22,3	7,54
1930	53,8	15,92
1931	124,2	32,6
1932	129,3	37,99
1933/34	124,4	29,88
1934/35	91,1	27,26
1935/36	94,4	29,45
1936/37	82,1	26,02
1937/38	74,7	22,69
1938/39	72,5	21,64

Још боље ће развој ануитетске службе показати следећи дијаграм:

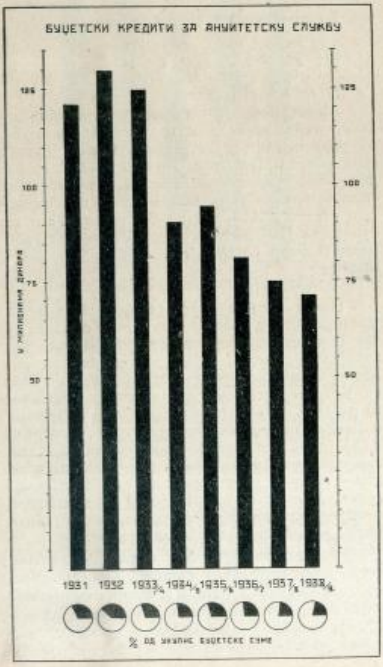

Код материјалних — редовних и ванредних издатака долази до изражаја недовољно развијено наше новчано тржиште. Општина града Београда је приморана да сваке године у свој буџет редовних издатака уноси и „ванредне" материјалне расходе, демантујући на тај начин основни принцип правог буџетирања, т. ј. да буџет садржи само редовне издатке, намењене за строго одређено време — најчешће за једну годину. „Ванредни" материјални расходи су највећим делом, ако не и у целини, само делови већих инвестиција, које се, нажалост не могу спровести путем дугорочних и, евентуално, јевтиних зајмова. Чак и редовни материјални издаци у буџетима Општине града Београда — поготову материјални „ванредни" — садрже велики део расхода који иду на инвестиције, на потпуније екипирање Општине и њених институција. При таквом начину буџетирања није, нажалост, могуће водити једну прецизну политику расхода, па у вези с тим ни општу буџетску политику, а поготову није могуће водити политику или што је још потребније — контролу и планско спровођење инвестиционих радова.

Узрок за овакво стање ствари јесте наше кредитно тржиште, које није довољно јако да би могло финансирати дугорочним средствима неопходне општинске радове. Администрација Општине, свесна да су многи радови неопходно потребни и да ће њихово неизвођење имати последице, које ће коштати Општину много скупље, мора у „ванредним" па и у „редовним" материјалним расходима предвиђати ма и најскромније кредите за инвестиције.

Од интереса је погледати како су се у односу према целом буџету, као и у односу једних према другим, кретали за последњих неколико година буџетски „редовни" и „ванредни" материјални издаци (у милионима):

Година	редовни	у %	ванредни	у %	износ буџета
1930	127,9	34,46	47,2	12,73	371,1
1931	134,3	34,99	29,7	7,74	383,8
1932	130,2	26,48	22,4	4,58	340,4
1933/34	137,3	33,07	29,3	2,33	41[illegible],2
1934/35	136,5	40,19	19,8	7,92	334,5
1935/36	130,9	40,81	7,3	3,09	320,8
1936/37	132,1	41,84	12,4	4,94	315,7
1937/38	134,7	42,35	21,3	6,48	328,9
1938/39	146,6	43,52	17,9	5,35	338,8

За исте горње буџетске периоде однос предвиђених материјалних издатака према предвиђеним личним издацима изгледао је овако:

буџ. година	лични издаци у %	материјални издаци у %
1930	26,15	73,85
1931	29,60	70,40
1932	23,63	76,37
1933/34	33,59	66,41
1934/35	28,89	71,11
1935/36	27,59	72,41
1936/37	27,43	72,57
1937/38	28,04	71,96

Последњих неколико буџетских периода константно су чињене уштеде на личним издацима, који су били предвиђени у горњим процентима, док су материјални издаци повећавани за износ уштеда на личним расходима а и по разним другим основима. Због тога је и однос заиста извршених личних и материјалних издатака у коначним износима у многом друкчији у корист материјалних расхода.

III – ЗАДУЖЕЊА ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА – КРЕДИТНА ПОЛИТИКА

Оно што би се могло највише критиковати у општем привредно-финансијском пословању Општине града Београда јесте свакако њена кредитна политика — односно њен систем задуживања.

Београд је као многољудна заједница упућен самим тим на задуживање. Немогуће је замислити да би све потребе једне велике заједнице могле бити ограничене на једну годину и тиме онда подмирене у једном буџетском периоду. Док би буџетски расходи могли да осигурају само редовно функционисање општинског апарата, дотле се Општина за своје инвестиционе радове, којих има много, мора побринути за повољне зајмове. Не треба ниуколико критиковати задужење ако је оно продуктивно утрошено док се, напротив, не може никако наћи оправдања ако се задужење употреби за покривање буџетских дефицита.

Мада су подаци о општинском задужењу прилично непоуздани ипак се може са нешто опрезности узети да су општински дугови износили:

Година	Динара	
1926	105,9	милиона
1927	209,9	„
1928	342,5	„
1929	515,9	„
1930	612,0	„
1931	657,3	„
1932	599,5	„
1933/34	546,3	„
1934/35	890,0	„
1935/36	770,0	„
1936/37	623.0	„
1937/38	603,0	„
1938/39	585,0	„

Као што се одмах да уочити, има великих, тешко појмљивих, скокова у горњој табели. Тако према подацима књиговодства дуговања 1929 године износе 488,0 милиона динара а за исту годину комисија већника, нарочито одређена да испита финансијску ситуацију Општине, даје износ општинских задужења у Дин. 515,942.123,61. Скок задужења у 1934/35 и даљим годинама долази отуда, што се од тада у износ задужења уносе и летећи дугови и разне привремене позајмице — нормално најтежи део дуговања.

Стање и развој општинских дугова најбоље ће приказати један дијаграм, Ради тачности, макар и релативне, узећемо само време од 1934/35 године у напред.

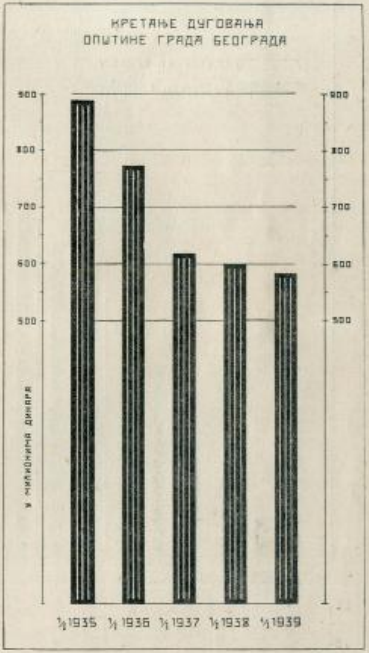

Оволика цифра задужења резултат је, с једне стране, нехармонирања чињених расхода са стварним приливом прихода, и с друге стране, великих зајмова за инвестиције. Само, док су зајмови за инвестиције због били оправдани и неопходни, те се о њима водила контрола, дотле је онај други извор задуживања — буџетски дефицити — био повод оног много тежег и неконтролисаног дела задужења — т.ј. летећих дугова и разних подужица.

Реалност буџетских прихода почива на строгој и довољно простудираној процени прихода у предлозима буџета. Та претходна про-

цена прихода се највећим делом базира на упоређењу истоветних прихода ранијих буџетских периода, као и оних елемената — пораст или опадање становништва, развој трговине и индустрије, развој занатства, општи привредни развој итд. — од којих посредно или непосредно зависе буџетски приходи. Ако се сви ови елементи проуче, онда су већа отступања у процени веома ретка, али ако се већ догоде, онда су ограничени само на ту годину, јер се већ идући предлог буџета мора прилагодити стварном а не претпостављеном стању ствари.

У току последњих 10—12 година, при изради општинских буџета, било је више-мање

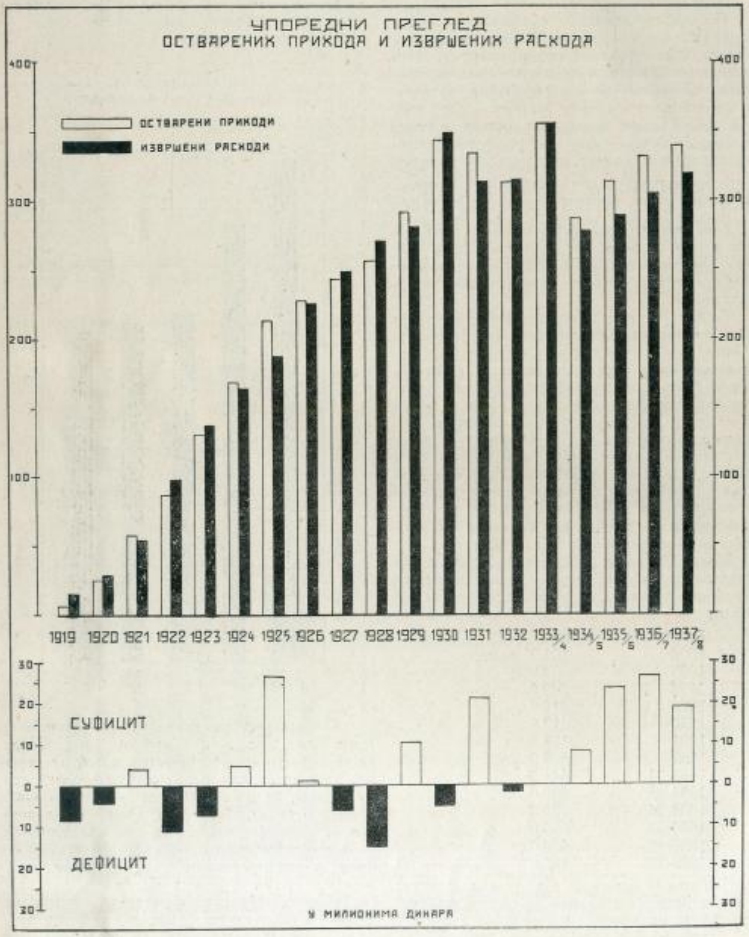

одступања од принципа реалности као што се види из следећег упоређења:

буџет. година	остварено прихода у % од буџетом предвиђене суме:	учињено расхода у %
1926	86,11	91,74
1927	72,68	75,78
1928	75,48	80,93
1929	90,63	87,22
1930	92,32	94,00
1931	86,93	81,69
1932	91,72	92,22
1933	83,75	85,55
1934/35	85,53	83,20
1935/36	97,66	90,28
1936/37	105,10	96,83
1937/38	103,09	97,32

Још боље ће развој принципа реалности и његову ефикасност показати приложени дијаграми.

Из ових двају приказа уочиће се да је доста често проценат извршених расхода био већи од процента остварених прихода, те да су према томе чињени расходи и преко остварених приохда. Из самог таквог поступања, морао је настати читав низ краткорочних и летећих задужења. Вршење пак великих радова проузроковало је велика задужења. Оно што је ту било најтеже, то је чињеница, да су та задужења била највећим делом краткорочна, доста често и менична.

IV ФИНАНСИЈСКА САНАЦИЈА СПРОВЕДЕНА 1935/36 ГОДИНЕ

Финансијска санација је морала почети санацијом самог буџета и постављањем истог на здраву основу.

Посматрајући развој самих буџетских цифара и извршење буџетских прихода за читав низ година човек је одмах морао уочити да буџетом предвиђени приходи систематски под-

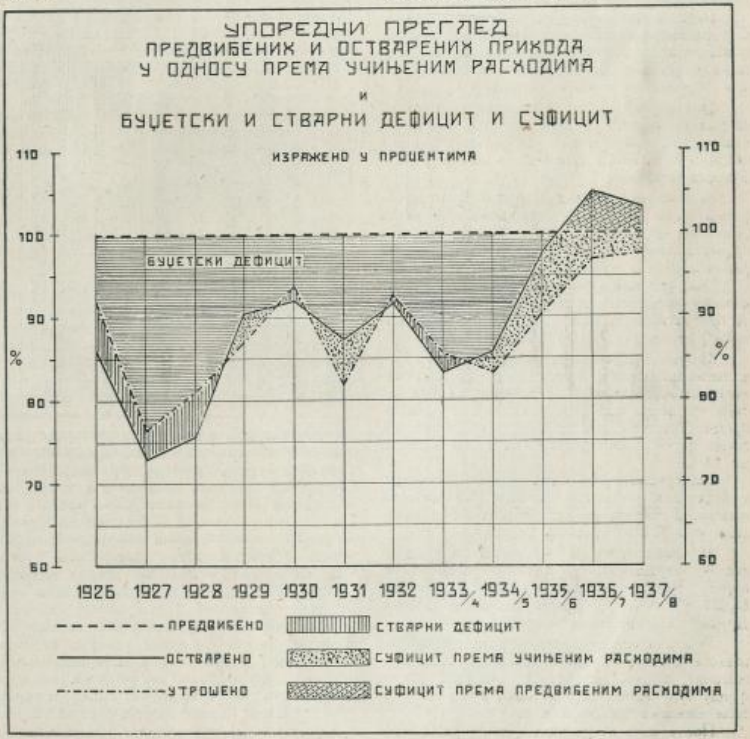

бацују, што је био знак да предвиђени приходи не хармонирају са могућностима Београђана. Вероватно је било да ни сами извори буџетских прихода нису били рационално обрађени те су давали приходе мање од оних које би иначе могли давати.

Прве ствари које је требало поправити биле су: 1) постићи најпотпунију реалност буџета, да би се видело са чим се има и може рачунати; 2) увести и стриктно спроводити рационалну штедњу те ни у ком случају не прекорачити остварене приходе и 3) ревидирати сва дуговања Општине и, по могућности, поправити што више услове тих дуговања. Из свега овог имао се родити нов кредит Општине који би омогућио даље санирање њених финансија.

Главни напори су се морали свести на то да се на свим позицијама, где је год то могуће, редуцирају расходи да би се буџетски терети Београђана свели на могућу подношљиву меру.

Прва и најважнија мера учињена приликом санације општинских финансија била је конверзија свих дугова и, у вези са тим, снижење буџетских расхода. Тако су том приликом спроведене следеће операције:

1) створен је „фонд за исплату обавеза из ранијих година" који је дотиран из разних извора, са главним циљем, да дефинитивно ликвидира са летећим дуговима — што је у потпуности и успело;

2) закључен је код Дхбанке један дугорочни зајам од око 49,0 милиона динара са роком од 20 година и интересом 7% и тиме су исплаћена сва дуговања најчешће са интересом од 9% и са роковима испод 15 година.

Ова операција је донела уштеду у буџетским кредитима за ануитетску службу преко 8,0 милиона динара а уштеде на самој каматној стопи око 750.000 динара годишње;

3) закључен је средњерочни зајам код Поштанске штедионице у износу од Дин. 60,0 милиона са стопом од 7 а доцније од 6% из чијег су чистог износа исплаћени сви менични дугови Општине чији су рокови већ били доспели и по којима је каматна стопа ишла и до 10%.

Закључењем овог зајма створена је уштеда у буџетским кредитима за око 13,5 милиона динара, а уштеда на каматној стопи је износила око 900.000 динара годишње;

4) ликвидирано је — исплаћено у целости — потраживање Државе за разне таксе, порезу, трошарину, итд. у износу од Динара 66,681.995,40 те је скинута женантна забрана Државе са општинског приреза;

5) исплаћене су затим и остале незгодне обавезе Општине према Пензионом фонду службеника, према депозитној благајни, према фонду културне, чији је износ ишао на десетине милиона динара и т. д.

После свих извршених финансијских операција структура задужења Општине била је следећа:

а) краткорочно дуговање Дин. 25,4 милиона односно 4,1%

б) средњерочно Дин. 152,0 милиона односно 24,5%

в) дугорочно Дин. 443,1 милиона односно 71,4%.

Нарочито се је настојало да буду одмах исплаћени сви рачуни и сва дуговања приватним лицима.

Предузете мере су веома подигле кредит Општине града Београда што се је нарочито манифестовало у све повољнијим ценама које је Општина постизавала при својим набавкама. Како се кретала вредност новца којим је Општина плаћала своје набавке види се из следеће слике, која показује по годинама — пораст вредности једне новчанице од 100 динара:

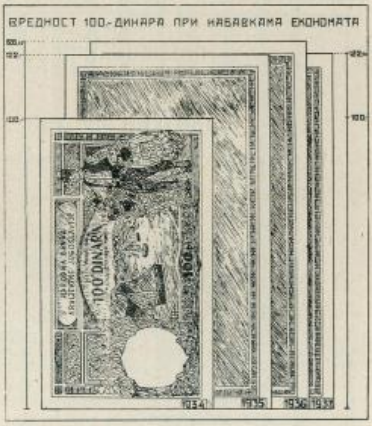

Највеће, али и најсмелије настојање је морало ићи за тим да се код првог наредног и осталих буџета, буџетски приходи т.ј. терети Београђана сведу на подношљиву меру. Тако је извршен читав низ смањивања такса и разних дажбина. Укинута је мерина за сву ону робу која се не мери на општинским мерама — што је проузроковало растерећење Београђана за преко 3,6 милиона динара годишње; у току 1936 године извршена су разна ослобођења и снижења у трошаринској тарифи те растерећења по том основу износе око 11,5 милиона динара годишње; укинуте су затим разне таксе и дажбине у ветеринарско-кланичном отсеку и ефекат тих укидања је био око 3,0 милиона динара годишње; смањења терета, који произлазе из намета које скупља таксено-привредни отсек, износе око 4,5 милиона ди-

нара годишње; извршена су снижења цена трамвајских карата, као и преуређење целе тарифе трамвајске вожње и ефекат тих мера је око 3,0 милиона годишњег растерећења; у току 1936 год. извршена су многа снижења такса и тарифа за електричну струју, за струјомере, за нове инсталације — и ефекат свих тих мера је растерећење Београђана за преко 4,0 милиона динара; извршеним изменама у Уредби о градском водоводу, поред укидања фамозног „вишка воде", смањени су терети Београђана за око 3,5 милиона динара годишње.

Сва горња смањења терета, уз још неке мање измене, износе око 35,0 милиона динара годишње и то представља стварно растерећење Београђана и њихове привреде.

Да би се омогућило даље смањење буџетске цифре спроведено је, новим уговорима, смањење у коштању електричне струје коју Општина купује од Швајцараца и од „Трговачко-индустријске банке". Нови уговор са Швајцарцима је донео годишњу уштеду од око 10.0 милиона динара а нови уговор са „Трговачко-индустријском банком" од око 7,120.000 динара.

Ефекат свих ових привредно-финансијских мера је био смањени буџет на подношљиву цифру од око 310,0 милиона динара. Такво пак смањење буџета оправдала је широко најпунија реалност која се манифестовала у остваривању прихода са 101% као и — у вези са повећаном куповном ценом општинског новца и пораслим кредитом Општине — у знатним уштедама код свих расхода општинског буџета.

При спровођењу свих набројаних мера Општинска управа се морала увек руководити питањем: шта и колико терета Београђани могу поднети а да то не укочи њихову привредну делатност и да они те терете не осете претешким или да их уопште не могу ни платити. Требало је утврдити колики буџет одговара Београду — односно могућностима његових грађана и његовим потребама.

Као мерило могућности Београђана може се узети остваривање прихода предвиђених у општинским буџетима. Тако су буџетски приходи остваривани: 1931 године са 87,2%; 1932 године са 90%; 1933/34 године са 83,7% 1934/35 године са 84,4%; 1935/36 године са 101,0%; 1936/37 године са 103,0%. Изложени проценти значе да је тек буџет од 1935/36 године био прави израз могућности Београђана јер су приходи — терети из тога буџета остварени са 101%.

Буџет за 1935/36 годину је износио округло 320,8 милиона динара а број становника те године је приближно износио око 320.000 лица — из чега излази да је најближи правој мери оптерећења Београђана — бар за известан период времена — онај буџет у коме предвиђени приходи износе око или још боље испод 1000 динара на једног становника Београда. Да је тако потврдили су доцнији буџети и њихово извршивање: у њима су приходи предвиђани у сразмерно мањим износима, те су исти остваривани са преко 100%. То све најбоље показује следећа упоредна табела оптерећења Београђана:

буџ. године	предвиђено оптерећење 1 становника Динара	остварено оптерећење 1 становника Динара
1931	1.612.—	1.401.—
1932	1.360.—	1.224.—
1933	1.275.—	1.056.—
1934/35	1.080.—	907.—
1935/36	1.000.—	1.000.—
1936/37	926.—	953.—
1937/38	900.—	927.—

Још лепше ће се видети однос општинског буџета и броја Београђана који је постојао, који постоји и на крају какав би однос најбоље одговарао могућностима Београђана и потребама Београда — ако се тај однос прикаже као што следи:

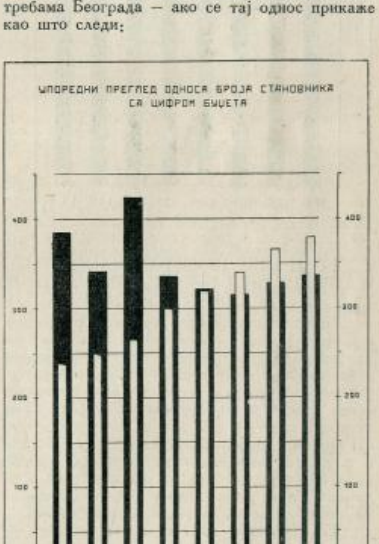

Конкретно пак како изгледа оптерећење Београђана и како је оно изгледало послед-

ьих 8 година видеће се очигледно из овог дијаграма:

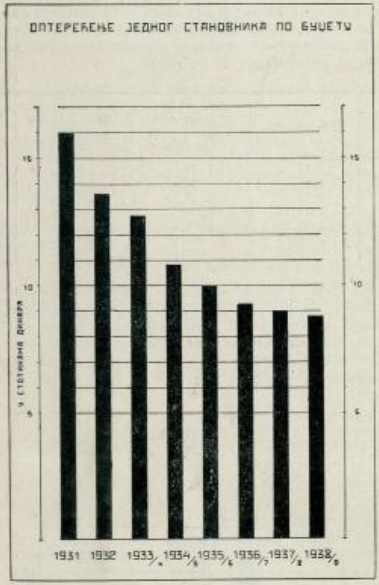

V НЕКЕ РЕФОРМЕ КОЈЕ БИ ТРЕБАЛО ИЗВЕСТИ У БУЏЕТСКО-ФИНАНСИЈСКОЈ И ПРИВРЕДНОЈ ПОЛИТИЦИ ОПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА

Нешто наше новчано тржиште а донекле и развој догађаја — онемогућују Општини града Београда да приступи закључењу једног већег зајма који би се имао употребити за извођење већих радова у Београду. Због таквог стања ствари и поред развоја Београда стоје отворена и не решена многа питања као што су: водовод, канализација, саобраћајна служба и т. д. За извршење свих потребних радова била би потребна сума од око 500.0 милиона динара. Зајам у том износу а са сношљивијим условима данас би се тешко могао добити.

Услед таквог стања ствари а у тежњи да се ипак макар нешто ради, да се ради ма и делимично, неплански и нерационално, администрација се труди да унесе ма и најскромније буџетске кредите, којима би били финансирани радови инвестиционог карактера. Тако се долази до следеће ситуације:

Према предвиђеним буџетима расхода појединих дирекција Градског поглаварства нови буџет за 1939/40 годину изнео би у округлој цифри око Дин. 485,0 милиона, а према досадашњим буџетима и изгледима за приходе у новом буџетском периоду, може се рачунати да тим захтевима администрације Градско поглаварство може одговорити највише са Дин. 360,0 милиона. Као што се види постоји једна разлика од 125,0 милиона динара између онога што администрација тражи и онога што грађанство — према процени Општинске управе — може дати.

Овакво стање ствари наводи нас на мисао да досадање буџетирање у Општини града Београда није тачан израз правог стања ствари, јер слична диференција појављује се скоро сваке године. Несумњива је ствар да за такву ситуацију администрација налази разлог у томе што с једне стране многи радови захтевају хитност, а с друге стране све ни до данас Општина није приступила закључењу једног већег зајма који би се употребио на такве радове. Услед тога администрација настоји да цифру редовног буџета што више повећа како би бар неки радови били извршени из средстава која су осигурана јер се добијају из редовних буџетских прихода.

Како таква ситуација намеће бојазан да потребни хитни инвестиционни радови не могу бити како треба, т.ј. рационално и плански извршени, а с друге стране буџетски расходи се редовно пењу по том основу, те према томе буџет није права слика чисто буџетске материје, то би можда било опортуно и оправдано да се за будуће буџетирање узме следећа пракса:

Да би се у целости могли разликовати редовни буџетски расходи и инвестиционi — ванредни расходи — и да би се у ту поделу унела потребна мера и рационалност треба поделити буџет на: буџет редовних расхода, који би обухватио личне и чисто материјалне расходе, и буџет ванредних расхода — који би се могао назвати: Фонд за јавне радове Општине београдске. По том основу би се из редовног буџета имали изузети сви они кредити, који нису скопчани са редовним, личним или материјалним потребама само и једино односне буџетске године. Чим је један материјални издатак везан за рад који не спада у одржавање постојећих инсталација, установа, канцеларија итд. он има да иде у буџет ванредних расхода.

Ако би — примера ради — на већ поднете предлоге расхода и прихода појединих дирекција за период у 1939/40 применили горњу поделу — остајући при приходима од 360,0 мил. динара — онда би могли исту спровести на следећи начин:

I

У редовни буџет би се унели:

а) редовни приходи			Дин. 360,000.000.—
б) расходи:			
1) лични	Дин.	100,000.000.—	
2) материјални	„	200,000.000.—	
3) фонду за јавне радове	„	60,000.000.—	Дин. 360,000.000.—

II

У ванредни буџет — Фонд за јавне радове — би се унели:

а) приходи		
1) дотација из ред. буџета	Дин. 60,000.000.—	
2) зајам	„ 20,000.000.—	Дин. 80,000.000.—
б) расходи за разне радове		„ 80,000.000.—

Приходи овог ванредног буџета односно фонда не би морали бити одмах сви реализовани (зајмови) већ би они према одмицању радова били дотирани једном фонду код Општинске штедионице одакле би се исплаћивали радови.

На исти би се начин продужило буџетирање и наредних година.

Треба имати у виду да горњи извори прихода ванредног буџета-Фонда, мада су, мањим делом, зајмови, не би много теретили идући буџет јер би терети износили свега око 2—3,000.000.— динара, те би се услед тога а и услед природног пораста буџета за 1940/41 могла наставити оваква буџетска политика идућих година.

Разуме се да би се при спровођењу оваквe буџетске политике имало водити строгог рачуна о радовима који се имају извршити из овог ванредног буџета, те да се не уђе у превелике и рискантне ангажмане, затим да извршени радови макар једним делом буду рентабилни и тиме омогуће нове радове, као и да предузети радови не буду срачунати на сувише дуге рокове.

„Фонд за јавне радове Општине града Београда" могао би функционисати као стална институција и он би имао бити дотиран сваке године довољним средствима за рад. Кад се има у виду велики потенцијал општинског буџета онда то не би представљало тешкоће, јер би и сви идући буџети, поред повећања прихода од већ извршених радова, и без других извора, могли овом фонду дотирати из редовних средстава износ од 50—60,000.000.— динара.

Оваквим би се радом загарантовало планско, обрађено и систематско изграђивање Београда и извођење његових великих радова. У колико би пак у току времена настале боље прилике на нашем кредитном тржишту Фонд би могао бити дотиран довољним средствима и путем једног већег зајма.

Тако исто би било оправдано да се приступи комерцијализацији општинских предузећа, као што то већ прописује и Закон о градским општинама. Ако ни због чега другог то би се морало спровести због амортизације њихових инсталација и објеката, као и, у вези са тим, због државних такса и дажбина. Теоријски узев, ефекат је скоро исти ако се за амортизацију извесних објеката ствара из чисте добити предузећа један амортизациони фонд па се дотрајали објекти и инсталације обнављају из тога фонда, или пак, ако се дотрајали објекти обнављају из зајмова. Код Општине београдске је овај други случај.

Међутим, тај поступак је исти само теоријски али не и практично. Пре свега треба имати у виду да се дотирањем једног дела добити амортизационом фонду смањује чиста добит на праву меру, па, ако би се дотације стриктно спроводиле, није сигурно да би се имало шта и опорезовати. Имајући на тај начин праву добит предузећа, Општина би према томе подешавала и целу пословну политику, расходе, разграничавање посла, промене тарифа и т. д. Најзад такав поступак омогућава да се установи да ли је једно предузеће заиста рентабилно и у којој мери или не. Ако се пак обнављање дотрајалих инсталација и објеката врши из зајмова то има пуно незгодних страна. На првом месту не може човек никад бити сигуран да ће у даном моменту заиста моћи наћи довољан и повољан зајам. Затим нема оне узајамне везе између општег пословања и рентабилности с једне стране и обнављања објеката с друге стране, која је могућа код обнављања путем амортизационог фонда и која дозвољава увид у оправданост и рационалност набавке и замене дотрајалих објеката. Та набавка мора бити оправдана успехом предузећа и само се онда може и сме извршити.

Д-р Момир Гломазић

СУДСКО ОДЕЉЕЊЕ

Приликом доношења Законика о поступку судском у грађанским парницама, другом половином XIXвека, тадашње потребе и прилике руководиле су законодавца, да поред оснивања редовних судова у Србији и одређивања њихове надлежности у погледу суђења по приватно-правним односима, поведе рачуна и о споровима мање вредности, којих је било у нашем народу у доста великом броју. Оснивањем само редовних првостепених судова у окружним местима, не би била у потпуности задовољена потреба народа, јер они, удаљени од самих парничара, били би скупи па према томе и нерентабилни, тако да суђења по споровима мање вредности не би било, и ако би стварно они постојали. Услед тога, по § 5 Законика од 20 фебруара 1865 године, успостављени су и изузетни судови у свакој општини, названи општински-примирителни, који су потпуно одговарали потребама, духу и старом патријархалном суђењу код нашег народа. Њихова је надлежност одређена за спорове мање вредности, који су врло чести, боље речено свакидашњи.

Ступањем на снагу Закона о општинама за Краљевину Србију од 5 јуна 1903 год., остало се и даље при општинама као судским јединицама, надлежним на простору свога атара. По томе Закону, општине су прве непосредне власти у земљи, које суде у већу — колегијуму, састављеном од претседника или његовог заменика, два кмета и деловође. Општински суд ради сваки дан кад има предмете за решавање, а пресуђује већином гласова. Његова је надлежност предвиђена у глави првој грађанског судског поступка и Законом о општинама, у чијем члану 94 изричнo стоји: да општински суд има судску власт у колико му је она специјалним законима дата: а) у грађанским споровима по глави I грађ. суд. пост.; и б) у кривичним за иступна дела по целој трећој части. Казн. зак. и по Полицијској уредби, сем оних одредаба за које је у самом кривичном Закону друкчије наређено. На пресуде општинског суда могла се изјавити жалба редовном Првостепеном суду, који у колегијуму доноси коначну пресуду.

Такав правни поступак важио је и за Општински суд у Београду.

Одмах после светског рата, општински судови поново долазе до свог пуног правног изражаја. Правосуђе се примењује у општинској судници по свима важећим законима. Нормалан ток живота који је почео тећи код свих грађана у земљи, па и у нашем Београду, учинио је, да је Општински суд имао све више и више послова, услед чега се за Београд морало помишљати на реорганизацију судске општинске службе. Почетком 1920 год. у Општини Београдској направљен је један пројекат о организацији целокупне службе, у коју је ушла и организација општинског суда, али до ње није дошло. Тек ступањем на снагу општинског буџета за 1920 год., на основу раније пројекта извршена је реорганизација Суда, и то на тај начин, што је Суд подељен у четири отсека: за грађанске спорове, за старатељство, кривични и извршни отсек, и што је Суду придодат и Суд добрих људи. У буџету ништа особено није предвиђено у погледу надлежности установљених отсека, већ је одмах по ступању на снагу буџета, следовала наредба општинског суда, у којој је потпуно обележена надлежност свих отсека који чине општински суд. Таква надлежност дата је на основу важећег законодавства за општински суд: грађанског судског поступка и Зак. о општинама.

Током времена спорова настаје све више и све веће вредности, него за коју је био надлежан Општински суд. То је потпуно схватљиво, а нарочито када се узме да се живот повратио, да је народ почео да тргује и обнавља своје потребе које је за време и одмах после рата свео на минимум. Осим тога, и вредност новца била је пала и постала много мања него пре рата. Да се не би спорови који су по суми били већи али по вредности готово исти, за које је пре рата био надлежан Општински суд, решавали пред редовним Окружним судовима или Првостепеним судом за град Београд, што би било скупо и гломазно, повећана је стварна надлежност општинских судова Уредбом о убрзању рада код судских и иследних власти, донетом 22 јуна 1921 године.

Првим послератним статутом донешеним од стране Општинског одбора, 18 јануара 1922 године на основу чл. 118а Зак. о општинама, извршена је организација Општинског суда, који се по чл. 1 под 2) претвара у судско одељење са четири отсека, предвиђеним исто као и у буџету за 1920 годину, и са њиховом потпуно одређеном надлежношћу предви-

ђеном у чл. 4 под 2). Од тада, у Општини Београдској у званичном раду, незна се више за Суд већ за судско одељење, које је обухватило све законске функције суда.

6 јануара 1929 године долази до промене у нашем државном животу. Појмљиво, да су се том новом поретку морали прилагодити и дотле важећи закони, а нарочито закон о Општинама од 1903 године, који је у себи садржао и поступак код општинских судова. Законом од 12 фебруара 1929 год. о изменама и допунама у закону о Општинама, предвиђено је, да се управа општине града Београда саставља од претседника, два потпретседника, кмета-правника и 45 одборника. За суђења по грађанском судском поступку, уредби о убрзању рада, као и за иступна дела по општем кривичном законику и по нарочитим законима који спадају у надлежност општинског суда, надлежан је кмет-правник. У случају његове спречености или отсуства, замењује га у суђењу један од чиновника општине који мора имати свршени правни факултет, а кога у ту сврху одређује претседник или његов заменик. Из тога произилази, да је стварна надлежност општинских судова, односно судског одељења Општине Београдске, остала иста, као што је и била пре 6-I-1929 год., само са том изменом, што више није судио колегијум састављен од тројице судија, у коме је претседавао кмет-правник, већ судија појединац, кмет-правник или општински чиновник који има правни факултет.

На основу новог општинског законодавства, Суд општине града Београда по претходном саслушању општинског одбора, 27-IX-1929 год. доноси нов статут, по коме у чл. 1 по ново предвиђа судско одељење, састављено од четири отсека, и са њиховом надлежношћу која је остала иста као и по статуту од 18-I-1922 године.

У међувремену, 13 јула 1929 год., донет је Законик о судском поступку у грађанским парницама. По његовом § 44, у надлежности срески судова стављени су спорови о имовинско-правним захтевима, чија вредност у новцу не прелази 12.000.— дин. Из тога би произишло, да су срески судови примили на себе надлежност општинских судова у погледу суђење по I глави Зак. о поступку судском у грађанским парницама и у вези Уредбе о убрзању рада, а нарочито из разлога, што у законику ништа није прецизно речено од које су почетне вредности надлежни срески судови да суде. Међутим, чл. 7 Уводног закона за законик о судском поступку у грађанским парницама налаже, да општински односно местни судови као и општински уреди где постоје, остају и даље и да ће Министар правде прописати уредбом потребна наређења и надлежност општинских (местних) судова као и поступак пред њима. Па како Министар није прописао такву уредбу, то по § 1 у в. § 102 Зак. о уређењу редовних судова, остају и даље на снази општински судови са већ изложеном својом стварном надлежношћу. Што се тиче местне надлежности, она се временом повећава. Ширењем атара општине Београдске, постаје све веће. Судско одељење једино није надлежно за суђења у атару Београда на територији Земуна, из разлога што он има свој местни суд, који је и даље остао на снази са својом стварном и местном надлежношћу за атар бивше Земунске општине.

Ступањем на снагу Закона о градским општинама, 23-IX-1934 год., укида се звање кмета-правника. Његове функције као носиоца судске општинске власти преносе се на Претседника општине и једног општинског чиновника — дипломираног правника. По § 96 поменутог закона, управно правосуђе по законима набројаним у § 89, преузима Претседник, у колико то није пренео на поједине чиновнике, што се може учинити само доношењем општинског статута. Па како статут још није донет, то је и данас Претседник носиоц те власти. Што се тиче остале судске власти, она је по § 154 пренета на чиновника — дипломираног правника, кога је одредило градско веће и који је преузео судску надлежност општинског суда и посебне надлежности кмета-правника.

Доношењем оба статута Општине града Београда, предвиђена је надлежност Судском одељењу, односно боље речено његовим отсецима. Надлежност Судском одељењу, посматраном у ужем смислу као радној јединици, није никаква дата, из разлога што се веровало, да ће се сви послови по својој природи и намени, достављати у надлежност његових отсека. Међутим, у последње време, а нарочито од како је ступио на снагу Закон о градским општинама, у надлежност Судског одељења почели су пристизати послови који су произилазили из разних законодавстава, а за које по сили статута није био надлежан ни један отсек. Услед тога, и само одељење преузима извесне послове у рад и стара се о њиховом обављању. Тако, оно је данас надлежно: 1) да по одлуци Суда ОБр. 17985 од 7-VIII-1930 год. оверава шегртске уговоре и води регистар ученика индустријских предузећа у Београду; 2) да по одлуци Суда ОБр. 16135 од 3-V-1935 год., издаје радничке књижице за неквалификовано особље индустријских предузећа. Септембра месеца ове године престало је са издавањем радничких књижица, и од тада, по уредби Министарства соц. пол. и нар. здравља М. С. Бр. 276 од 24-III-1938 год., преузима издавање пословних књижица и легитимација свом особљу, које даје умну или физичку снагу у разним приватним предузећима; 3) да указује правну помоћ по свима предметима страних општина или државних власти, који се односе на лица наста-

њена у Београду; 4) да по § 116 Закона о непосредној порези даје упутства и објављује објаве о дану расправе за разрез пореза; 5) да доноси решења о административним забранама као и о забранама по тражењу Управе водовода и 6) да води персонални досие чиновника и службеника свих отсека, саставља платне спискове, израђује буџет целог одељења и управља радом у архиви.

ОТСЕК ЗА ГРАЂАНСКЕ СПОРОВЕ

Одмах после рата, крајем 1918 године, Општински суд као носиоц судске власти у грађанским парницама, почиње са својим радом а из надлежности која му је дата чл. 94 Зак. о општ. и §§ 6–11 Зак. о поступку судском у грађан. парницама.

По § 6 грађ. суд. поступка, стварна његова надлежност састојала се у томе: 1) да суди све спорове до 200.— дин. закључно а о непокретностима и меничним потраживањима до 100.— дин. закључно, изузимајући спорове о наследству; 2) да суди о службеностима пољским које су изложене у § 335 Грађан. зак.; 3) да може парничаре равнати за суме до 200.— дин.; 4) да може по сагласности парничара, одобравати изабране судове у споровима до суме означене у тач. под 1) и наређивати кога се дана суђење има преузети.

Такву надлежност задржао је све до 22-VI-1921 год., када је донета Уредба о убрзању рада код судских и иследних власти. По њеном чл. 15, стварна надлежност општинског суда повећава се и од тада постаје надлежан: 1) да суди све спорове у вредности до 500.— дин. закључно, а о. непокретностима до 200.— дин., и о меничним потраживањима до 100.— дин.; 2) да суди о пољским службеностима из § 335 Грађанског зак.; 3) да одобрава поравнања за суме до 500.— дин., изузимајући поравнања о непокретностима преко 200.— дин.; 4) да по споразуму парничара одобрава изабране судове у споровима означеним под 1).

Пресуде општинског суда извршне су ако не прелазе вредност од 100.— дин. Против пресуде у споровима преко 100.— дин., жалба се изјављује надлежном Првостепеном суду. Против пресуде у меничним споровима има места жалби без обзира на вредност.

Ступањем на снагу Статута београдске општине од 18-I-1922 год., установљен је чл. 1 Отсек за грађанске спорове, као отсек судског одељења, који је по чл. 4 примио следећу надлежност Општинског суда: да прима све тужбе, тражења и обезбеђења и све претставке према одредбама грађан. закона, грађан. суд. поступка и др. специјалних закона, да врши извиђаје, одређује суђења, врши вештачења, одређује рочишта, врши све заклетве које се имају положити у Суду ма којим поводом.

Иста надлежност остала је и по Статуту од 27-IX-1929 год., која се и данас задржала.

Отсек за грађанске спорове прима тужбе и жалбе усмено и писмено, а одбране само усмено. Саслушава парничаре и сведоке јавно. Извиђа парнице просто. Поднете доказе оцењује и по њима доноси своју пресуду, на коју се може изјавити жалба у року од 8 дана. Све док нису установљени срески судови у нашој земљи, жалба се изјављивала Првостепеном суду за град Београд, који је по њој решавао у колегијуму. Данас се изјављује Среском суду за град Београд. У случају, да пресуду Срески суд поништи, а са тиме се несложи Отсек за грађанске спорове већ стави противразлоге, онда по томе решава Окружни суд за град Београд у своме већу.

Под отсек потпада и пријавник судског одељења, који прима сву пошту одељења и врши таксирање по тужбама, жалбама и осталим претставкама упућеним судском одељењу.

КРИВИЧНИ ОТСЕК

Општински суд преузима и своју надлежност из чл. 94 т. 4 под б) Зак. о општинама од 5-VI-1903 год., а која се састоји у судској власти, да суди по кривичним предметима за иступна дела по целој III части Казн. зак. од 29-III-1860 год.; и Полицијској уредби од 18-V-1850 године, и то само она дела која би се догодила у његовом делокругу а није их узела у поступак местна полицијска власт. Осим тога, преузео је надлежност из чл. 95 и старао се: о чистоћи у месту, о добром одржавању мостова, свих путова и о обалама река и потока, о одржавању здравља људи и стоке у општини. Нарочиту је пажњу обраћао и контролисао промет хране, зачина и других предмета од утицаја на здравље људско и спречавао држање и продају, фалсификоване и укварене хране, пића и зачина, и уопште предмета који би својом употребом могли шкодити човечијем здрављу. Затим, водио надзор о разним мерама којима се служе трговци и друга лица, која што на меру продају и уопште старао се да се преваре не догађају. Надзиравао рад у кланицама, месарницама, механама, кафанама и гостионицама, и контролисао да ли се извршују законски прописи и наредбе о томе. О свима горе наведеним иступима, водио је рачуна по званичној дужности и предузимао истрагу на основу поднетих реферата противу учиниоца иступног дела, од стране контролних општинских органа, стручно образованих, или по пријавама учињених од стране приватних лица. Казне је одмеравао по позитивним законским прописима назначеним у сваком специјалном закону, који се односио на учињено дело. За поступак око вођења и прекида истраге, ослобођавања или кажњавања кривца, служила је Уредба како ће полицијска власт

с полицијским преступницима поступати и како ће их она кажњавати, позната као полицијска уредба, по којој је пун доказ реферат заклетог органа.

Доношењем Статута Београдске општине 18-I-1922 године, у његовом члану 1 предвиђено је оснивање Кривичног одсека као део судског одељења, које је дошло на место Општинског суда. По чл. 4 под 2), у погледу његове надлежности речено је: да кривични одсек излеђује и извиђа кривице по приватним тужбама и рефератима власти, које по постојећим законским прописима спадају у надлежност Суда, да израђује одлуке Суда по овим предметима и кад постану извршне предаје извршном одсеку.

Исту надлежност кривичном одсеку предвидео је и Статут општине града Београда, који је доцнијег датума, донет 27-IX-1929 године.

Ступањем на снагу Кривичног законика за Краљ. С.Х.С., 1-I-1930 год., који је кривична дела поделио само на преступе и злочине, покреће се и питање иступа предвиђених у III части Казн. зак., а које Кривич. зак. није обухватио. Истога дана ступа у живот и Закон о привременом продужењу важности законских прописа о кажњавању иступа, по чијем § 1, док за целу Краљевину не добије обавезну снагу јединствен закон о иступима, остају на снази прописи садашњих општих кривичних закона, затим закона о иступима за подручје Апелационог суда у Новом Саду, као и сви други законски прописи о кривичним делима као иступи (прекршаји, преступци, престопки) уколико ова кривична дела нису обухваћена новим Кривичним законом.

Из тога произилази, да је Кривични одсек и даље остао надлежан за све иступе из III части који нису претворени у преступе и као такви пренети у Кривични закон, као и које није узела у поступак месна полицијска власт, односно квартови Управе града Београда.

Закон о привременом продужењу иступа предвидео је извесне измене у III части, које су се састојале само у томе, што новчане казне не могу бити мање од 10. ни веће од 500.— дин., и што право на гоњење иступа застарева за 6 месеци а право на извршење казне за годину дана. Тим законом потврђено је, да као поступак око иступа има и даље служити Полицијска уредба.

Током времена, Управне власти почеле су са доношењем управног законодавства, свака из своје надлежности, које је у многоме заменило иступе из III части и пренело их у специјалне законе. Данас се слободно може рећи да се III част Казн. зак. готово потпуно угасила, а нарочито обзиром и на овлашћење чл. 67 Закона о унутрашњој управи, по коме су власти опште управе, полицијске иступе пренеле у своје наредбе општег значаја или у облику наређења за поједине случајеве, који се односе на јавни мир, безбедност, поредак, безбедност саобраћаја и јавни морал.

26-II-1931 године ступио је на снагу Зак. о општем управном поступку, који служи као поступак при доношењу одлука из управног законодавства. У његовом § 173, изричо стоји: да ће до доношења Закона о управном казненом поступку, важити и даље сви досадашњи прописи о томе. Тај поступак још није донет. Министар унутрашњих послова поднео је Народној скупштини његов законски пројекат, који је Скупштина са извесним изменама и допунама примила и послала Сенату у рад, али по њему Сенат још није дао своју реч. У том поступку предвиђено је како се има предузимати истрага ради проналаска и кажњавања кривца једног учињеног иступног дела. Према томе,, све до његовог доношења и ступања на снагу, Полицијска уредба и даље остаје код општинских власти као поступак за све иступе, без обзира из каквих су закона учињени.

Ступањем на снагу Закона о градским општинама 23-IX-1934 године, за сада је потпуно предвиђена надлежност Кривичног одсека. Параграф 89 у својим пет тачака, набраја све послове које је држава пренела на Градске општине, у овом случају на Кривични одсек Градског поглаварства у Београду. По томе је одсек надлежан за суђења по иступима учињених из следећих закона: санитетских, ветеринарских, шумских, ловних, риболовних, по закону о чувању пољског имања, по прописима о животним намирницама, грађевинским, по прописима о чистоћи, одржавању путева, мостова, обала, река, потока, канала, бунара, појишта и уопште путних и водних направа.

У погледу грађевинских иступа, Кривични одсек доноси само пресуду којом кажњава учиниоца новчаном казном, а одлуку о рушењу бесправно подигнуте грађевине доноси Грађевински одељак при Техничкој дирекцији по општем управном поступку. На изречену пресуду подноси се жалба ресорном Министру.

Осуђенику који је незадовољан одлуком другостепене власти, дато је право тужбе Државном савету.

Кривични одсек указује и правну помоћ страним општинама или државним управним властима, саслушавајући окривљенике или сведоке по њиховим рефератима, или саопштавајући осуђенику пресуду.

Осим своје судске власти, за извесне послове појављује се и као управна власт. Тако, издаје ловне и риболовне дозволе за грађане настањене у Београду, и води ловачки фонд Општине града Београда, који је основан тек пре три године, при Државној хипотекарној банци а који данас има готовине 25.932.50 динара.

ИЗВРШНИ ОТСЕК

Општински Суд као извршна власт дужан је да по § 13 и 24 Грађ. суд. поступка а у вези чл. 94 став 3 Зак. о општинама, извршује пресуде Општинског суда „ex officio" у закону предвиђеном року.

По чл. 1 Статута Београдске општине од 18-I-1922 год., установљен је и Извршни отсек, коме је стављено у дужност да прима и распоређује све одлуке за извршења, води контролник свих одлука на извршење, ради на депозитима и о свима новчаним пословима води књиговодство.

Како је током времена надлежност Извршног отсека постајала све обимнија, то је обзиром на деликатност и одговорност у његовом послу, 9-II-1929 год., донет од стране Општине београдске Правилник о извршењу судских и административних одлука код Суда општине града Београда, прописан на основу Статута општине Београдске од 18-I-1922 год.

По чл. 1 поменутог правилника, извршни је отсек надлежан: 1) да извршује пресуде и решења у која улазе и забране, изречене од стране отсека за грађанске спорове Општинског суда у Београду као и осталих општинских судова у земљи, на основу грађан. зак., закона о грађ. суд. пост. — § 13 и 24, а у вези са чл. 17 Уредбе о убрзању рада и чл. 94 тач. 3. Зак. о општинама; 2) да извршује пресуде и решења изречена од стране Кривичног отсека Општинског суда у Београду и осталих општинских судова по III части Казн. зак., Полицијској уредби и другим специјалним законима, чијим се прописима одређује Суд општине да извиђа и кажњава прекршај иступне природе; 3) да извршује одлуке и наплате административне природе по специјалним законима, које се извршују § 465 грађ. суд. пост. и чл. 32 Зак. о таксама.

По § 465 Грађанског судског поступка и чл. 32 Зак. о таксама надлежан је и за све наплате: 1) општинског приреза; 2) накнаде за израду тротоара испред имања појединих власника, када се израде врше по наредби Општинског суда; 3) свих такса побројаних у тарифном делу Закона о таксама; 4) такса за потрошњу воде по правилнику за везивање новог водовода у Београду; 5) трошарине по уредби о градској трошарини и мерине по Закону у мерини; 6) штете, које наступе у јавним продајама с тога, што купац излицитирану цену не положи одмах или у одређеном му року за купљену ствар или имање, те се продата ствар, односно или имање поново изложи продаји и на поновној продаји добије се мања цена. Разлика у цени сматра се као штета и све таксе продајне и трошкови за 1 и 2 продају; и 7) извршења решења полицијских и других административних власти, ако су извршења специјалним законом, уредбом или правилником стављена у надлежност општинског суда у Београду.

И по Статуту Општине београдске од 27-IX-1929 године, задржао је исту надлежност.

Уз Извршни отсек придодата је и Депозитна благајна Судског одељења, у којој депозитар-благајник рукује и одговара за новац примљен у касу Извршног отсека.

Доношењем Закона о извршењу и о обезбеђењу, 9 јула 1930 год., као и његове Уредбе донете од стране Министра правде по овлашћењу § 27 став 3 финансијског закона уз буџет за 1937/38 год., покренуто је питање надлежности Општинског суда око извршења својих пресуда које су засноване на грађанском закону. Слободно се може рећи, да по томе питању Закон није довољно јасан, и то онако како би морао бити а нарочито обзиром на чињеницу да таквих пресуда у земљи има веома много.

По првом мишљењу, које је Министарство правде упутило 14 марта 1938 године под Бр. 22667 Претседништву Апелационог суда у Београду и Скопљу, произилази, да је извршење пресуда које су донете од стране Општинских судова у смислу § 2 тач. 9 Извршног поступка а у вези чл. 2 Уредбе о увођењу Извршног поступка, стављено у надлежности редовним среским судовима, уз ограничење, да извршења која су била у току када је ступио на снагу извршни поступак имају бити окончана од судова и власти дотле надлежних, а извршена по прописима који су тада били у важности.

По другом мишљењу Министарства, које је доцнијег датума, 13 маја 1938 године, и које је исто упућено Претседништву Апелационих судова горе наведених, под Бр. 48775, достављено је, да се Закон о обезбеђењу и извршењу, од 9 јула 1930 године, не односи на пресуде Општинских судова, пошто се ни по једном пропису тога Закона не могу пресуде Општинских судова сматрати извршним насловом на основу кога се може дозволити извршење по прописима Закона о обезбеђењу и извршењу, што значи, да су општински судови и даље остали надлежни за извршење својих пресуда.

Према томе, и данас је Извршни отсек задржао своју стварну надлежност, која је потпуно обухваћена Правилником од 9-II-1929 год.

ОТСЕК ЗА СТАРАТЕЉСТВО

Општински Суд по својој надлежности из чл. 97 тач. 9 Зак. о општинама, преузима послове које обавља по Грађанском законику за Краљ. Србију од 11 марта 1844 год., са његовим доцнијим изменама и допунама, Правилима о поступку у неспорним (ванпарничним) делима од 13-XII-1872 год., са његовим изменама и допунама, као и по Уредби о убрзању рада.

Ступањем на снагу Статута Београдске општине од 18-I-1922 год., сви ти послови

прелазе у надлежност отсека за старатељство, који се на основу чл. 1 формира као Отсек судског одељења.

По чл. 4 под 2) поменутог Статута, он је надлежан да врши све послове који спадају у делокруг општинског суда а по Закону о старатељству и Закону о општинама.

Исту надлежност задржао је и по Статуту од 27-IX-1929 године.

Његова је дужност, да по сили Закона покреће поступак чим сазна за смрт неког лица настањеног у Београду. Саставља протокол о смрти и врши попис о заоставштини, ако томе има места у закону, који упућује судији за неспорна дела при Првостепеном суду за град Београд са свом непокретнином, односно новцем и хартијама од вредности, које су нађене приликом пописа код умрлог.

Ступањем на снагу Закона о ванпарничном поступку, 1-III-1935 год., иницијатива за поступак Општинске власти налази се код Среског суда за град Београд, и заинтересованих наследника или веровника умрлога. По њиховом тражењу Отсек прикупља податке и саставља смртовницу, и ако има места по § 69 ванпарничног поступка, врши и попис заоставштине. Све списе по обављеним радњама упућује надлежном Среском суду за град Београд. Ако приликом пописа утврди, да је процена већа од 10.000.— дин., или да умрли има непокретно имање, онда је дужан да дупликат списка пописа пошаље Пореској управи на сагласност у смислу чл. 26 Зак. о таксама.

Осим тога, предлаже привремене и сталне стараоце, штитнике и скрбнике малолетним, умоболним и отсутним лицима, као и указује правну помоћ страним Среским судовима било непосредно или преко свог надлежног суда.

* *
*

На челу Општинског суда од 1918 године а доцније Судског одељења, били су кметови-правници, који су руководили пословима и то: г.г. Добр. Митровић, Крста Милетић, Сава Живановић, Слободан Василић, Јеремија Протић, Никола Бесарабић, Боривоје Окановић, д-р Драгић Јоксимовић, Исидор Протић, Јова Јовић и Добривоје Вујић, а од 23-IX-1934 године, налази се као в. д. директора Одељења г. Боривоје Антоновић.

Повећана како стварна тако и местна надлежност, учинила је, да се у Судском одељењу сваким даном посао све више развијао. Прогрес његовог рада најбоље се може видети из следеће статистике: деловодни протокол Одељења завршава се 31-XII-1919 год. са бр. 7.780; 31-XII-1924 год. са бр. 43672; 31-XII-1929 год., са бр. 50860; 31-XII-1934 год., са бр. 71.792 и 31-XII-1938 год., са бр. 88586 из чега излази, да је у 1938 години, Судско одељење примило у рад разних предмета 80860 више, него у првој послератној години 1919.

То нам и даје пуно право, да можемо слободно рећи, да је Судско одељење данас једно од главних Дирекција Општине Београдске.

СУД ДОБРИХ ЉУДИ

Предратни законодавни фактори сматрали су, да је специјалним законским прописима потребно регулисати приватно-правне односе између послодаваца и послопримаца, који би били ефикаснији него важеће грађанско законодавство. С тога, доношењем Закона о радњама 29 јуна 1910 год., установљен је Суд добрих људи за расправу и поравнање спорова који произилазе између послодаваца и ученика, занатских и трговачких помоћника, службеника или радника, оба пола, који се стално занимају у радњама ради изучавања или уз награду, или раде у локалима власника радње или код своје куће а за рачун овога. Суд је придодат местном Општинском суду, који се стара о његовом издржавању. Па како је местни Суд у Београду, током времена претворен у Судско одељење, то нам налаже, да изнесемо и развитак Суда добрих људи од његовог постанка па све до данас.

Закон о радњама само је установио Суд и дао главно обележје, али је зато предвидео, да се имају донети специјални прописи о његовом уређењу, које је право оставио Министру народне привреде. Уредбом од 16-IV-1912 год., у потпуности су донети прописи који служе за регулисање спорова између заинтересованих лица, као и који говоре о поступку који важи за Суд. Ти законски прописи за Суд у Београду, готово и данас су у пуној важности, изузев извесних одредаба које је преиначио Закон о радњама за Краљевину Југославију од 5-XI-1931 год.

По Закону о радњама из 1910 године, стварна надлежност Суда предвиђена је за спорове до 200.— дин., изузев за које постоји специјално законодавство. Но и за њих би могао бити надлежан Суд добрих људи, ако то желе сами парничари. Местна надлежност, одређује се према туженом лицу. Ако је тужени послодавац, онда према месту где је седиште његовог предузећа, радње или филијале, а ако је радник, онда према месту његовог обитања. Уредбом је предвиђено осам занимања, па се према томе и Суд састојао од 16 чланова, и исто толико заменика, односно од по једног судије као претставника послодаваца и једног као претставника радника, Судије се бирале на две године, и то куглицама — тајним гласањем, по бирачким списковима којих је било три, за послодавце, трговце и њихово помоћно особље, за индустријалце и њихово помоћно особље као и за занатлије. Спискове је састављао Општински

суд на основу пореског распореда за дотичну годину. Судије могу бити лица оба пола пунолетна и која су испуњавала остале законске услове. Од особитог је значаја, да судије могу бити и женска лица која морају имати 25 година, што је изванредан случај за наше прилике, а нарочито када се зна, да код нас жене не могу бити државне судије, као и с обзиром на то, што им није дато активно бирачко право, па чак ни за избор судија.

На позив Претседника општине изабране судије састају се ради конституисања претседника и потпретседника, који се бирају на три месеца тако, да када је претседник из редова послодаваца, онда је потпретседник радник, и обратно. Том приликом примају и сталног деловођу кога је одредио Општински суд из редова својих чиновника, по могућству дипломираних правника. Извиђање и суђење спорова врши се у колегијуму-већу, који се састоји од два члана Суда из оних група занимања којима припадају парничари, или на које се спор односи, и од претседника кога бирају чланови из реда незаинтересованих грађана. Сваки колегијум има и свога деловођу. Суђење је усмено а по потреби писмено, засновано на нахођењу суда у погледу доказа, односно на слободном судијском уверењу. И ако Суд није везан за све формалности које је прописао Закон о судском поступку у грађанским парницама, јер има свој особени поступак, ипак има права да се користи и његовим одредбама о доказима, на којима почива право које парничне стране истичу. Пресуде су извршене у року од три дана и на њих нема права жалбе.

Општина је дужна да сноси све материјалне расходе Суда као и да му стави на расположење довољан број чиновника и службеника ради његове ефикасности око извиђања, пресуђења и извршења пресуда, а полицијске власти, да му укажу сваку правну помоћ која му буде потребна.

По самој Уредби, организација Суда имала се извести најдаље до краја месеца јуна 1912 године, а идући избор судија обавити у децембру 1913 године. Међутим, до тих избора није ни дошло, услед нередовних прилика које су владале у земљи, насталих Српско-бугарским ратом 1913 год.

Суд престаје да ради 1914 године, а по рату 1918 год., одмах се не обавља, јер су готово све његове судије изгинуле и помрле у току рата. Пошто се после извесног времена указала неопходна потреба за његовим обнављањем, јер су почели да се појављују спорови, то се покреће питање од надлежних, да се Суд поново образује. Но с обзиром на све уништене бирачке спискове као и остали изборни материјал за време рата, а под утицајем потребе да се што брже Суд установи, Министар социјалне политике по споразуму са радничком, индустријском и занатском комором, доноси решење 2 марта 1920 године под Бр. 4200, да се образује привремени Суд добрих људи у Београду од чланова и заменика, а из реда предложених кандидата од стране појединих комора, за поједине групе занимања. По избору судија од стране Министрове, наређено је Општинском суду, да изврши заклетву над њима и да их конституише. Таква одлука Суда као и избор судија, није била на закону основана, али она се једино могла правдати разлозима, да се што пре дође до Суда, макар и привременог. На тај начин у првој половини 1920 године, Суд је обновљен и почиње са својим радом. Пошто се приближавала двогодишњица његовог рада, јер по закону судијама мандат траје свега две године, то се приступило припреми за редовни избор судија. У том смислу и Министарство социјалне политике, актом својим Бр. 3692 од 4-VII-1922 год., наредило је Општинском суду да приступи састављању бирачких спискова и извршењу осталих формалности за избор судија, који се морао обавити у току децембра 1922 године.

У међувремену, 24-VI-1921 године, изменама у Закону о радњама, стварна надлежност суда повећана је на 1.000.— динара.

Састављени главни бирачки одбор који је имао спровести изборе, још у почетку свога рада, наишао је на битне супротности по важећем законодавству у погледу активног бирачког права. Док је чл. 19 Уредбе предвиђао, да је право бирача условљено плаћањем државног пореза, по чијим су се списковима састављали бирачки спискови, дотле је чл. 70 Устава, донетог 28-VI-1921 године, предвиђено, да бирачко право за избор народних посланика има сваки држављанин, ако је навршио 21 годину, што је потпуно у супротности са чл. 19 Уредбе. То је и нагнало главни бирачки одбор, да преко Општинског суда захтева тумачење од стране Министра социјалне политике, како се имају састављати бирачки спискови, као и ко све има активно бирачко право. Потпуно увидевши тешкоће које су се појавиле око редовних избора, Министар је одговорио, да се за избор судија имају сачекати измене и допуне у Закону о радњама и Уредби о Суду добрих људи, које би биле у складу са земаљским Уставом, а дотле, да се остаје при установљеној пракси за наименовање судија од стране Министра, по предлогу надлежних комора.

Осим тога, Министар је својим решењем од 24-VIII-1922 године Бр. 5.499, наименовао нове судије, и захтевао од Општинског суда њихово конституисање и полагање заклетве, што је и учињено 17-IX-1922 год., с тим, да врше дужност до нових избора. Интересантно је напоменути, да су у тој групи наименоване за судије и две жене, за групу индустријалаца и конфекциониста, предложене од стране Рад-

ничке коморе, које су без сумње, прве жене судије у нашој земљи.

Чланом 87 Финансијског овлашћења за прве четири дванаест бућ. год. 1924, проширена је стварна надлежност Суда од 1.000 на 3.000,— динара, за све спорове по којима се судило.

У 1924 години, Суд добрих људи и Општина Београдска, покрећу питање код Министарства о распису избора за Суд као и о тумачењу око састављања бирачких спискова, јер је одређеним судијама скоро истицао мандат. По томе питању, Министарство не само што ништа није предузело, него чак шта више, по истеку мандата судија нове није ни поставило, већ оставило да старе судије и даље врше дужност. У току времена, као и 1926 и 1927 године, у неколико махова понова се покреће питање избора, или барем да се попуни Суд Министровом одлуком, пошто су стицајем прилика многе судије отпале и нису више вршиле своју дужност. Али, на све то Министарство ништа није предузимало.

На седници Одбора општине Београдске, одржаној 24-VI-1927 год., један од господе одборника, упутио је интерпелацију на Претседника општине, зашто се не врше избори за Суд, као и зашто да се до избора не попуни Суд, пошто овакав какав је, није у могућности да ради, јер је крњ. На седници Одбора од 8-VII-1927 год., одговорено му је, да је Суд у неколико махова покретао то питање код Министарства, али да је увек остало без позитивног решења, јер се избори не могу извршити пре измене Уредбе и Закона о радњама, пошто се исти косе са чл. 70 Устава, у погледу састављања бирачких спискова. Незадовољан таквим одговором, јер је сматрао да је Устав укинуо предвиђен цензус у чл. 19 Уредбе за активно бирачко право, предложио је, да се израде бирачки спискови на основу спискова надлежних Комора, а по том избори распису.

На седници Суда општине Београдске од 11-VII-1937 год., а по одлуци Одбора, решено је, да се први избори за Суд обаве у децембру месецу, као и да се бирачки спискови израде на основу спискова Комора. У том смислу упућен је акт свима Коморама са молбом, да исте пошаљу најдаље у року од 15 дана спискове својих чланова као и да даду своје мишљење поводом састављања бирачких спискова, пошто је чл. 19 Уредбе у супротности са чл. 70 Устава.

Све су се Коморе сложиле са предложеним начином, само је Радничка Комора сматрала, да би се раднички спискови могли потпуније добити од Окружног уреда за осигурање радника, као и да би ипак требало издејствовати тумачење од стране Министра социјалне политике или Правде у погледу стављања ван снаге чл. 19 Уредбе на основу чл. 70 Устава. А све то из разлога, како се никакав приговор не би могао ставити око састављања бирачких спискова, па према томе и на изабрани Суд, а нарочито с обзиром на његову деликатну функцију.

Суд Општине Београдске потпуно схвативши оправдано мишљење Радничке коморе, 26-IX-1927 год., тражио је од Министарства трговине и индустрије и Соц. политике, да се чл. 19 Уредбе измени и саобрази чл. 70 Устава тако, да се бирачки спискови за раднике могу саставити на основу спискова кружног уреда у Београду, јер је начин састављања на основу пореског распореда не само немогућ, већ и противан Уставу.

Међутим, како је Министарство одговорило, да се избори не могу вршити све док се не измени чл. 19 Уредбе, који није уништен чл. 70 Устава, јер исти говори само о политичким изборима, то до избора није ни дошло, већ се остало при старој пракси. Ускоро затим, Суд је попуњен новим судијама од стране Министра.

Таква ситуација остала је све до доношења Закона о радњама за Краљевину Југославију, који је ступио на снагу 9-III-1932 год. Специјална глава посвећена је Изабраним одборима (Суду добрих људи) за решавање спорова из службених односа ималаца радња и помоћног особља, а који су регулисани по Закону о радњама. Надлежност Суда повећана је на 12.000,— дин., за спорове око плата односно принадлежности, о постојању уговора о служби као и о обављању и извршењу службе у предузећу, о издавању и уписивању у пословне књижице, сведоџбе, уверења и слично, и о отказу и испражњавању радничких станова, које помоћно особље употребљава бесплатно или уз накнаду.

По том закону Суд је потпао под Министарство трговине и индустрије, а параграфом 346 укинут је избор судија, који је био предвиђен по раније законима. Судије се постављају од стране Министра трговине, на четири године, из реда послодаваца и радника, југословенских поданика, пунолетних, непорочних и која уживају сва часна права. По § 427 остаје на снази Закон о радњама из 1910 године и Уредба, у колико се односи на рад Суда добрих људи, по чијим се законским прописима и даље суди. Тек 26-X-1935 године, својим решењем Бр. II/37.526 по законском овлашћењу, Министар проширује струке којима може Суд судити, од 8 на 54, и за толики број струка одређује судије и заменике а по предлогу надлежних Комора. Од тога броја, образовао је Суд добрих људи у Београду 52 већа, судећа за 52 струке. Само извозничка и кожарско-индустријска струка, немају своје веће, али се њихови спорови суде у већима сродних струка. Према томе, данас у Суду има укупно 120 судија и њихових заменика, који суде по раније изнетом поступку, из Уредбе о Суду добрих људи, донете

1912 године. На пресуду нема места жалби. Она је извршена, а по новом року од осам дана, наплатива. Извршења се врше по званичној дужности.

Покретано је питање да ли се и противу пресуда Суда добрих људи у Београду, могу подизати тужбе по § 352 тач. 6 Закона о радњама, као што се могу противу пресуда Избраних одбора, са формалне стране код Среских судова, а сходно одредбама § 691, изузев тач. 1 Закона о судском поступку у грађанским парницама. По томе питању, Суд је увек заступао гледиште да се прописи поменутог параграфа не могу односити и на њега, јер стварно Избрани одбор у Београду и не постоји, већ Суд добрих људи, чије су пресуде извршене по Уредби из 1912 године. Интересантно је на какво ће гледиште стати Срески суд за град Београд по жалбама странака поднетих противу пресуда Суда добрих људи, које је Суд са својим образложењем и разлозима упутио Среском суду на расмотрење и решење. У случају, да Срески суд стане на гледиште, да против пресуда има места правном леку, које се могу побијати са формалне стране, умољен је, да учини предлог Касационом суду у Београду, да по том питању да своју дефинитивну реч.

На целокупној територији наше земље, једино се још у Београду задржао Суд добрих људи. У осталим местима, место њега формирани су Избрани одбори, по Уредби од 5. августа 1936. год., која је донета на основу Закона о радњама. По њеном чл. 57., Уредба је требала да ступи на снагу 1 априла 1937 год. и за подручје Општине града Београда, сем Земуна, за који је ступила раније. Међутим, изменама и допунама од 31 марта 1937 год. II Бр. 11057/У, ступање Уредбе одложено је за неодређено време, све докле то не нареди Министар трговине и индустрије. 28 децембра 1938 год. под II Бр. 48402/У Министар је донео наредбу, која је ступила на снагу 13 јануара, 1939 год., по којој Уредба о Изабраним Одборима од 3 јула 1936 год., ступа на снагу и за подручје Општине града Београда, на дан 1 маја 1939 год... Према томе, Избрани Одбор за Београд још није основан. Место њега суди Суд добрих људи, који задржава пуну своју надлежност до 1 маја 1939 год., када ће престати са радом по новим тужбама.

Од тада за све спорове између послодавца и послопримца биће надлежни у целој земљи једино Избрани одбори, а у Београду и Суд добрих људи докле год не ликвидира са старим предметима, чији су спорови засновани пре тога рока.

Суд добрих људи у Београду заиста својим двадесетогодишњим радом, колико од прилике и износи од његовог оснивања, показао је одличне резултате и много је олакшао осталим судовима који би иначе били надлежни за суђења. Његa нестаје, али ће иза себе оставити позитивног трага у нашем правосуђу.

Страхиња Ст. Којић

ДИРЕКЦИЈА ТРАМВАЈА И ОСВЕТЉЕЊА

УВОД

Као што година 1938 претставља двадесетогодишњицу једног од највећих и најважнијих датума у историји наше државе, тако и година 1939 претставља двадесетогодишњицу једног несумњиво од најважнијих датума у историји рада и стварања данашње Дирекције трамваја и осветљења. У пролеће 1919 године, после дужих преговора и спорова, тадашња кадар појединих одељења и струка радили под директним опасностима по свој живот. Ово нарочито важи за машинску дворану и ложионицу а ништа боље нису претстављале ни тадашње „радионице", мрежа, возни парк, трамвајски колосеци и све остало. Напоминьемо само, да је било људи, па чак и страних стручњака, који су тих година говорили да Електрична централа може једног дана „одлетети у ваздух"! Само захваљујући напорном и пожртвованом

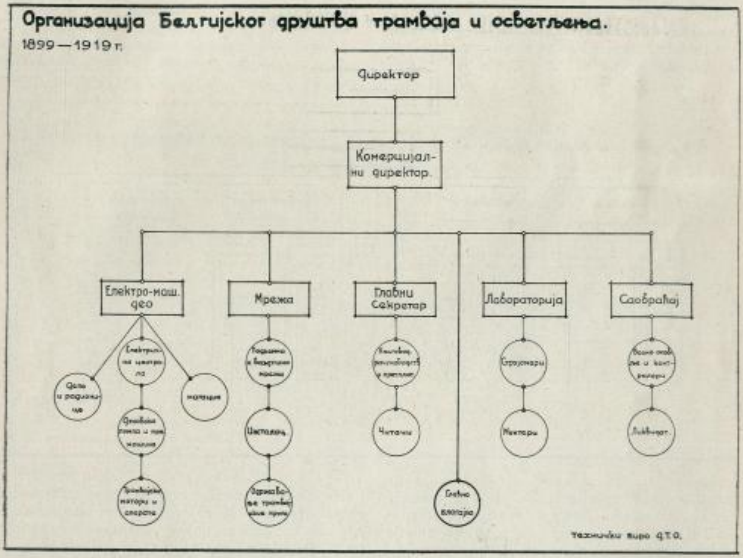

Управа трамваја и осветљења, која је била у рукама Белгијског анонимног друштва, прешла је у руке односно својину Општине града Београда.

Тежак и претежак рад је очекивао тадашње људе, који су примили од Друштва стару „Електричну централу". Она није била само стара, већ престарела и дотрајала, а ратне године су је, може се слободно рећи, „дотукле", тако да су људство и старешински раду, какав наш радник мануелни и интелектуални може да покаже и издржи у таквим моментима опасности, што је донекле одлика и целог нашега народа, *савладане су све тешкоће и технички недостаци, па чак и сиора и тломазна администрација*, која нас као индустријско предузеће и данас доста прати и спутава. Из године у годину извршене су прво најхитније оправке, затим преуређења, обнове, зидања и изградње нових постројења, зграда,

канала, колосека, набавка и монтажа нових турбина, котлова, машина алатљика, возног парка, свих електричних инсталација и постројења, подземне и надземне мреже, трансформатора, радионица и свих осталих многобројних објеката, тако да данашња Дирекција трамваја и осветљења по своме обиму и раду и не личи више на стару Електричну централу из 1919 године.

Старе генерације и ветерани Електричне централе, који су нам дали јединствен пример рада и поштовања, могу бити задовољни својим млађим нараштајима којима су оставили у наслеђе и аманет: рад и рад, јер тај рад и „темпо" нарочито последње деценије није престао већ се повећао и убрзао са 100%, па и много више, што ће се најлепше видети из даљег излагања, статистичких података, табела, дијаграма и графикона.

површине 2400 м², а у машинској дворани 5 парних машина и 1 парна турбина. Укупна снага примљених машина износила је 1705 kW + 1250 kVA. Поред тих машина за производњу електричне енергије у машинској дворани је било још 5 моторних група, од којих једна од 240 а остале од по 200 kW, једна група од 40 KC за подизање и једна за изједначење напона.

До 1922 године у машинској дворани и ложионици није било никаквих промена. Те године су отпочели радови на проширењу, који су трајали све до 1928 године. У ложионици су 1922 године постављена 3 нова парна котла по 260 м² загревне површине и монтиране су две клипне пумпе за напајање котлова. 1925 године постављена су два нова парна котла по 377 м² загревне површине. 1926 године монтиране су две центрифугалне пум-

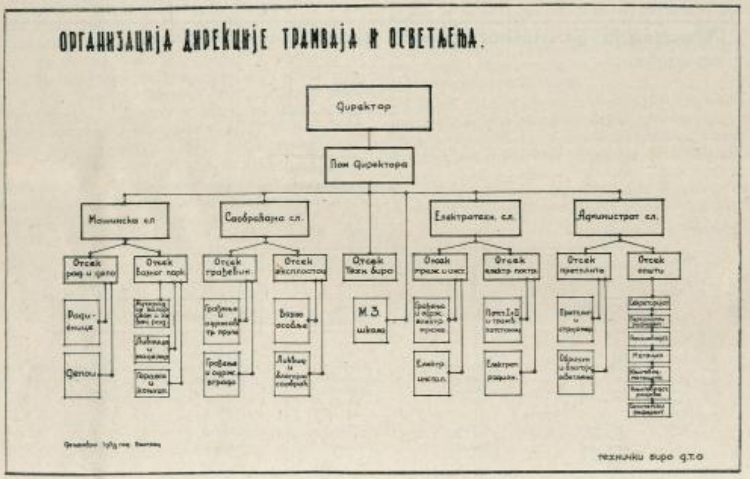

Ради прегледа и лакшег схватања овог приказа о двадесетогодишњем раду и развоју Д. Т. О., доносимо шему Електричне централе из 1919 године и шему данашње Дирекције трамваја и осветљења из 1939 године, којим редом — по службама — и следи ово излагање.

1 — МАШИНСКА СЛУЖБА

1 — ПРОИЗВОДЊА ЕЛЕКТРИЧНЕ ЕНЕРГИЈЕ

1919 године, приликом преласка централе у руке Општине града Београда, у ложионици је било 14 парних котлова укупне загревне

пе за напајање котлова и један апарат за пречишћавање воде, као и два резервоара за кондензат. Исте године постављена су два нова парна котла загревне површине по 390 м² и подигнуто је постројење за угаљ (дизалица и бункер). 1928 године постављена су два нова парна котла од по 390 м² загревне површине, тако да је те године, када су завршени радови на проширењу ложионице, укупна загревна површина свих котлова достигла цифру од 3094 м². Сви нови котлови су за радни притисак од 13 атмосфера и прегрејану пару од 350° С.

Упоредо са проширењем ложионице приступило се и проширењу машинске дворане, оспособљавајући на тај начин инсталацију за

већу производњу електричне енергије. 1922 године постављена је парна турбина са електрогенератором од 1350 kW, 1925 од 2200 kW, 1926 од 1000 kW, а 1928 године постављена је највећа парна турбина са електрогенератором од 5100 kW. Уз све те турбине и електрогенераторе постављени су и одговарајући парни и електрични уређаји.

На дунавској водној станици постављене су 1922, 1925 и 1928 године електричне центрифугалне пумпе, и то 1922 и 1925 од по 100 KC и по 15 m^3 воде у минути, а 1928 од 320 KC за 50 метара куб. воде за минут.

Резултат тих извршених радова је био тај, да је капацитет порастао за 9650 kW или 335% од капацитета затеченог 1919 године.

За проширење машинских и котловских инсталација и за грађевинске радове (машинска дворана, ложионица, водна станица, нови димњак итд) издато је укупно 41,892.722 динара.

Производња електричне енергије била је 1919 године веома отежана и оскудна. Котловске инсталације и парне машине наслеђене од Белгијанаца биле су старе и дотрајале, а потребе градског саобраћаја и Београђана захтевале су много више електричне енергије од количине коју су те старе машине могле да дају. Рад особља био је пожртвован до максимума, машине су се искоришћавале у пуном капацитету, али све то није било довољно да се Београд, који се сваким даном све више пуњио становништвом, снабде довољном количином електричне енергије. Тај моменат је био узроком да се старе и нерационалне машине замене новим парним турбинама већега капацитета и да се подигну нове котловске инсталације. Развој производње електричне енергије најбоље се види из приложеног дијаграма. Године 1920 било је произведено око 4 милиона киловатчасова, 1930 године тај број се пење на 28 и по милиона, а 1931 године достиже, са сопственом потрошњом у електричној централи за рад помоћних машина (пумпе на водној станици и у централи, бункер итд), 31,121.441 киловатчас.

1932 године, 27 новембра, почиње рад у електричној централи А. Д. „Снага и Светлост". Од тога дана рад у општинској електричној централи поступно се смањује, док се на дан 14 маја 1933 године не погасише котловске ватре у нашој ложионици и целокупна производња електричне енергије пређе тога дана на нову електричну централу.

Рад општинске електричне централе трајао је 14 година, и за то време у њој је произведено укупно близу 200 милиона киловатчасова, а утрошено је преко једног милиона тона угља у вредности око четврт милијарде динара.

II ТРАМВАЈСКИ, АУТОМОБИЛСКИ И ЗАПРЕЖНИ ВОЗНИ ПАРК

а) *Трамвајски* —

Стање трамвајског возног парка 1919 године било је слично стању машинске дворане и ложионице. Примајући те године од Белгијског анонимног друштва затечена трамвајска

и набавком нових, извршена је и ту рационална реформа у границама могућности. Сада Дирекција трамваја и осветљења располаже укупно са 157 разних запрежних возила и 176 коњских грла. Од 1937 године поступно се преправљају стара и израђују нова запрежна кола са ваљкастим лежиштима, а где је то могућно узимају се точкови са пнеуматицима.

Гаража аутомобилског и запрежног возног парка са коњушницама била је до 1934 године на Таш-Мајдану. Просторије у којима су гаражирала кола као и коњушнице нису одговарале ни местом, ни техничким а ни хигијенским условима. Због тога је 1934 године сграђене нова гаража и нове коњушнице на имању „Пионир", са довољно просторија за смештај моторног и запрежног возног парка и коња.

III РАДИОНИЦЕ

Радионице Дирекције трамваја и осветљења које све, изузев електротехничке радионице, радионице за оправку трансформатора и радионице за оправку струјомера, потпадају под Машинску службу, претстављају једну од три главне области делатности ове Дирекције. Близу хиљаду службеника ради у дирекцијским радионицама, помажући се у раду најмодернијим машинама и уређајима. Данас радионице Д. Т. и О. задовољавају све потребе како Дирекције трамваја и осветљења, тако и осталих установа Градског поглаварства. Рад у данашњим радионицама заснован је на принципима модерне организације и, где год је то могућно, приступа се раду у серији, којим се постиже појевтињавање продуката. Таква организација је могућна, јер радионице располажу довољним бројем потребних машина и претежно квалификованим радницима.

Пут којим се дошло до садашњег стања у радионицама био је и тежак и дуг, јер је требало од примитивних и сиромашних радионица, наслеђених 1919 године од Белгијског анонимног друштва, створити установу која ће у потпуности одговорити задатку новостворене Општинске Управе трамваја и осветљења, којој је стављено у дужност да Београду обезбеди и трамвајски саобраћај и довољну количину електричне енергије.

Када је 1919 године дотадашње Белгијско предузеће трамваја и осветљења прешло у општинске руке, механичке радионице су располагале са два мала струга, једним стру-

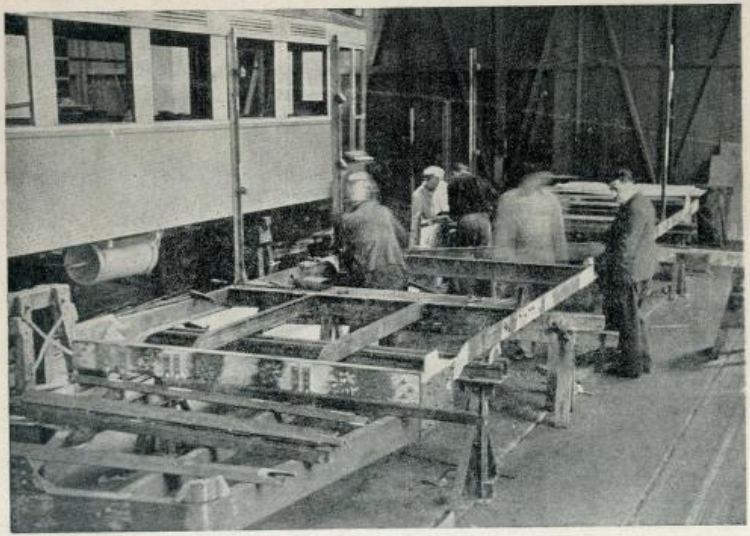

Грађење новог трамваја у радионици Д. Т. и О.

гом за обраду бандажа, једном шепинг-машином, једном бушилицом и једном ковачком ватром. Остале радионице, па и столарска, нису имале машина. Све радионице су биле смештене у трамвајском депоу и хигијенске прилике у њима су биле далеко испод задово-

фабрика у Броду и Смедеревској Паланци. Том набавком је учињено доста, али још увек не онолико колико би требало, па да се Београду, који је према оном Београду од 1919 године постао четири до пет пута насељенији, обезбеди добар и довољан трамвајски саобраћај. Године 1938 израдиле су радионице Дирекције трамваја и осветљења нова четвороосовна трамвајска кола. Та кола су за ово кратко време свога рада показала многа преимућства над свим досадашњим колима, а чињеница да су наше радионице способне за такав рад пружа нам добре перспективе за будућност. Две године пре тога наше радионице су из основа прерадиле једна стара белгијска кола, тако да Д. Т. О. располаже данас са укупно 180 трамвајских кола. Од тога броја је 10 прикључних кола ван саобраћаја, а 12 старих белгијских кола, која су набављена још пре рата, морају се поступно заменити и на њихова места набавити нова трамвајска кола или аутобуси.

Од дана преузимања трамвајског саобраћаја па до данас Општина града Београда издала је за набавку нових трамвајских кола укупно: 59,211.520 динара.

б) *Аутобуси* —

Први покушај да се код нас успостави аутобуски саобраћај забележен је у 1925 години. Те године Управа трамваја и осветљења је узела у експлоатацију линију Славија—Авала, пуштајући у саобраћај исправа само један, затим два аутобуса. Тај покушај не представља уствари почетак аутобуског саобраћаја у Београду, јер је учињен само у циљу испитивања могућности таквог саобраћаја и изведен је без нарочитог плана експлоатације и без строго утврђеног реда вожње. Испрва је, четири дана у недељи, саобраћао само један аутобус и путовао свака два сата; доцније је саобраћај појачан једним сталним аутобусом, тако да је свакога дана циркулисао по један аутобус на линији Славија—Авала. Празничних дана су радила и два аутобуса, а њихова сврха је била пре туристичка неголи задовољавање једне стварне потребе редовног саобраћаја. Резултати тога рада су се уосталом брзо показали неповољним и саобраћај је морао бити обустављен. После неколико година експлоатацију те линије узело је приватно предузеће.

Редован аутобуски саобраћај, под руководством Д. Т. О., почео је половином 1928 године. Тада је од приватног предузећа откупљено 5 аутобуса, који су већ били у експлоатацији и њима успостављен редован аутобуски саобраћај на линији Калемегдан—Теразије—Савинац.

Две године доцније откупљена су још три аутобуса марке „Рено" и у радионицама оправљена два стара аутобуса „Н. А. Г.". Аутобуски возни парк је на тај начин повећан, те се могло приступитити отварању нових аутобуских линија.

Као што је напред поменуто, први почетак аутобуског саобраћаја у Београду био је са једним односно два аутобуса. То су били аутобуси Н. А. Г., добивени на рачун репарација. Тешка и неекономична кола са пуним гумама нису била подесна за градски саобраћај. Половни аутобуси, купљени 1928 године, могли су унеколико да задовоље Београђане, али због скупог погонског материјала и још скупљег одржавања, јер су набављена кола била стара, били су нерентабилни. Са таквим колима Дирекција је одржавала редован аутобуски саобраћај на неколико линија. Тек 1936 године набављено је 8 аутобуса са дизелмоторима, од којих 5 марке „М. А. Н." и 3 „Мерцедес-Бенц". Пет каросерија за та кола израђено је у домаћем предузећу Матеје Рајха у Новом Саду, а 3 у радионицама Д. Т. О. У исто време набављена су два дизелмотора и уграђена у старе аутобуске шасије, тако да је 1936 године Д. Т. О. располагала са 10 дизелаутобуса. Остали аутобуси повучени су из саобраћаја због дотрајалости и нерентабилности експлоатације.

Нови аутобуси

Године 1938 извршена је највећа поруџбина аутобуса до данас. Поручена су 22 аутобуса са дизелмоторима, од којих су два туристичка. Сви ти аутобуси, 10 Мерцедес Бенц, 10 Фиат и 2 туристичка Магирус, биће са каросеријама домаће израде. Од тих аутобуса већ је стигло 10, а преостали сукцесивно пристижу и приспеће до пролећа 1939 године. Доласком нових аутобуса стварају се могућности појачања досадашњих и отварања нових линија, што ће повољно утицати на растерећење преоптерећеног трамвајског саобраћаја.

Од 1925 године па до данас издато је за набавку нових аутобуса 11,430.803 динара (Набавка из 1938 износи 6,166.800 динара).

в) *Аутомобилски и запрежни возни парк.*

До 1930 године аутомобилски и запрежни возни парк био је засебна јединица Општине града Београда. Те године, одлуком Суда О.

Г. Б., прешао је тадашњи Возни парк у састав Дирекције трамваја и осветљења.

Од моторних возила затечених 1930 године било је 10 прскалица, 21 камион, 2 прскалице Прага. Стање тих возила, која су готово сва била набављена на рачун репарација, било је такво, да је се њихова замена наметала сама по себи. Већ исте 1930 године, када је Возни парк ушао у састав Д. Т. и О., набављена су четири полутеретна аутомобила, три камиона за ђубре система „Кука" са дизелмотором, две прскалице, пет чистилица и две четвороосовне трамвајске прскалице. До 1936 године није извршена набавка нових возила. Те године набављено је 12 путничких, један полутеретни аутомобил, један трактор са дизелмотором и пет санитетских аутомобила. Идуће, 1937 године, набављен је један специјални камион за износ ђубрета.

Стање моторног возног парка било је 1930 године веома лоше и набавка извршена те године није могла да попуни све празнине у раду, који се развијао упоредо са развитком града. Дотрајала кола, набављена 1924 годи-

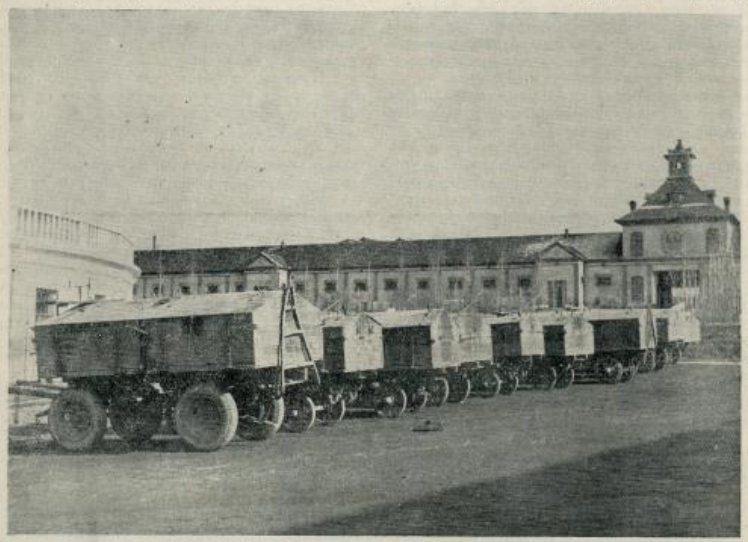

Стари запрежни возни парк

Нов камион за износ ђубрета

Нова ауто-цистерна за износ фекалија

не, нису могла да испуњавају новостворене задатке и због тога је 1938 године извршена темељна обнова целокупног моторног возног парка, када је набављено 44 разна аутомобила и 15 приколица. Том набавком возни

Део обновљеног моторног возног парка

Нови седласти трактори

Нова моторна прскалица

Запрежна кола са пнеуматичним точковима

Нова моторна кола за чишћење канала

Нова трамвајска кола изграђена у радионицама Д. Т. и О.

парк је добио: 2 седласта трактора, 4 камиона, 15 приколица, 8 прскалица, 1 аутоцистерну, 1 аутофекалију, 1 аутокулу, 9 камионета, 6 камиона за ђубре, 6 половних трактора, 3 путничка аутомобила, 1 аутомобил за погребе и 2 шасије за погребни завод. Сва поручена кола већ су приспела и налазе се у раду.

Исто што је учињено са моторним морало се урадити и са запрежним возним парком, који је у моменту прелаза у састав Д. Т. и О. био недовољан за Београд. Израдом нових кола, расходовањем старих и изнемоглих коња

кола, Општина се нашла пред проблемом потпуно истим као и у питању производње електричне енергије. Догађаји су се низали један за другим, Београд је захваћен замахом изградње, а Управа трамваја и осветљења располагала је свега са 25 старих трамвајских моторних кола и 28 приколица и са 20 километара трамвајске пруге. Оправданим захтевима грађана, који су насељавали периферију Београда и стварали нова насеља, требало је изаћи у сусрет, јер је преласком градског трамвајског саобраћаја у општинске руке то предузеће преузело на себе не само привредну, него и важну социјалну функцију.

Наслеђени број трамвајских кола био је не само недовољан, но добрим делом и неспособан за градски саобраћај, и питање набавке нових трамвајских кола морало се хитно решити. Године 1923 врши се прва набавка. На рачун репарација добија Управа трамваја и осветљења 40 моторних и 30 прикључних кола, од којих 10 четвороосовних и 30 двоосовних моторних и 30 прикључних двоосовних кола. Тих 70 нових кола задовољило је прве потребе и стара белгијска кола потиснута су делимично на споредније линије, а делимично су расходована. Међутим, ускоро после те прве набавке, упоредо са отварањем нових пруга, осетио се недостатак кола и већ 1927 године набавља се лицитацијом 10 четвороосовних моторних кола Браун Бовери, 15 двоосовних моторних кола Шкода и 15 Колбен и 30 прикључних двоосовних кола, израђених у домаћим фабрикама у Броду на Сави и код „Сартида" у Смедереву. Године 1928 набављено је и 10 половних двоосовних приколица из Немачке. 1930 године трамвајски возни парк повећан је са још 3 четвороосовна моторна кола Браун Бовери. Бројно стање свих приновљених трамвајских кола износило је те године: 75 моторних, од којих 23 четвороосовних и 70 приколица. Од старих белгијских кола било је тада у саобраћају још свега 14, тако да је целокупно бројно стање трамвајског возног парка износило 1930 године 157 кола. Иако је тај број, у поређењу са бројем наслеђених кола од Белгијског анонимног друштва, двоструко већи, а ако одбијемо још и белгијска кола, која од првога дана њиховог преласка у општинске руке нису била способна за градски саобраћај — као што су била већина прикључних кола —, онда је већ 1930 године то повећање било четвороструко према стању од 1919 године, па ипак тај број трамвајских кола није био довољан. Могућности експлоатације трамвајског саобраћаја биле су много веће од оних које је искоришћавала Општина. Тек 1936 године, читавих 10 година после задње веће набавке, набављено је 12 четвороосовних моторних кола од домаћих

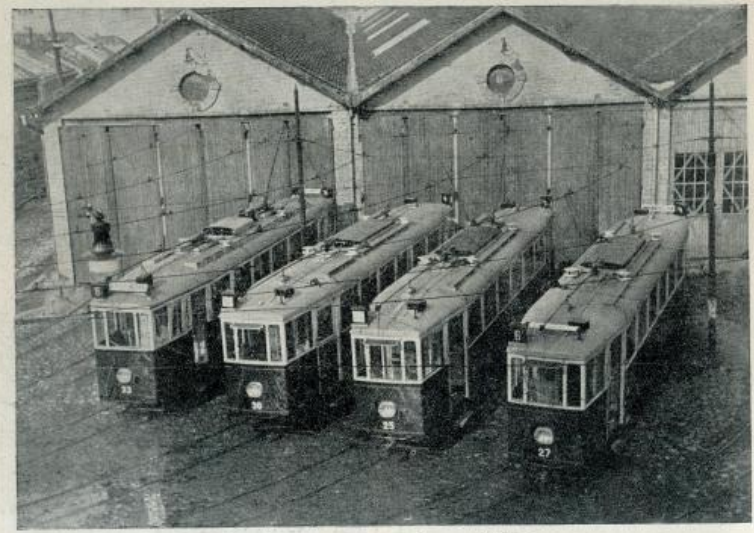

Четвороосовни трамваји набављени 1936 год.

њавајућих. Капацитет таквих радионица био је врло мали и углавном се сводио на рад на малим оправкама делова парних машина, парних котлова и трамваја. Веће оправке су се вршиле у вароши, или су се делови набављали из иностранства. Међутим су задаци радионица расли из дана у дан, и под таквим околностима оне им нису могле да одговоре и поред највећег пожртвовања радника. Проширена је стругарска радионица и набављен је известан број нових машина, а потребе су захтевале образовање нових радионица, које су се смештале у разне нехигијенске просторије. Све то није могло да задовољи захтевима градског саобраћаја, који се развијао упоредо са развојем Београда. Такво стање је потрајало све до 1928 године, када се приступа модерном уређењу радионица. У току 1929, 1930 и 1931 године сагрђене су нове и реставриране старе радиоиичке просторије и набављен је највећи део машина којим радионице и данас располажу.

Године 1929 премештена је ауторадионица за аутобусе из старога депоа у Краља Александра улици у круг Дирекције и установљена је радионица за генералне оправке трамваја. Исте године сазидана је и зграда за браварску радионицу, те су сви бравари прикупљени на једно место; радионица за заваривање смештена је у засебно одељење; лимари су добили такође своју радионицу; електротехничка радионица је реновирана и патосана, монтирано је ново разводно постројење за испитивање на високи и ниски напон свих оправљених електромотора, динамомашина и трансформатора; уведено је парно грејање у депоу и већини радионица. Те године завршене су оправке свих трамвајских кола типа Сименс и А. Е. Г., која се од 1923 године, када су набављена, нису генерално оправљала.

За овим настаје за радионице најзначајнија година 1930. Сазидана је нова ковачница и снабдевена потпуно новом инсталацијом. Монтирани су моторни чекићи, постављени су канали за подземно одвођење дима и дување ваздуха, одвојене су ковачке ватре, а ковачка места проширена и њихов број увећан. Стара ковачница је порушена и тај простор искоришћен за проширење стругарске радионице. Стругарска радионица је такође преуређена. Набављено је неколико нових машина. Стара трансмисија је уклоњена и све машине снабдевене засебним електромоторима. Радионица је добила много више светлости, простора и ваздуха. Уведена је нова електрична инсталација. Алатница је смештена у средини свих радионица, да би им свима била лако приступачна, проширена је, снабдевена потребним машинама

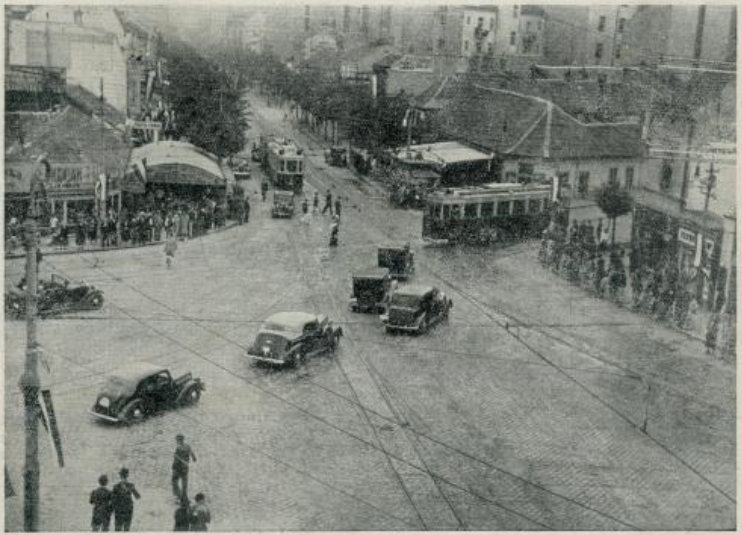

Трамвајско раскршће код „Славије"

за оштрење алата и израду нових делова. Столарска радионица је механизирана машинама набављеним на рачун репарација и инсталираним у њој. Преграде зидови су порушени и сада је цела радионица у једном одељењу са довољно места за све раднике. Посао иде брже, боље и чистије. Услед огромног повећања послова у овој радионици отворено је засебно одељење, у другом дворишту, у коме се раде само ручни радови и врши чишћење дрвених делова трамваја, као и израда свих потребних објеката за установе О. Г. Б. Сатрађена је нова ауторадионица, у коју је премештена стара радионица из возног парка и део трамвајске радионице за оправке аутобуса. Привремени дрвени трамвајски депо премештен је из улице Високог Стевана у двориште нових радионица, а ова улица је отворена за јавни саобраћај.

Најзад је 1931 године завршено грађење ливнице и она је пуштена у рад 18-VII-1931 године. Све радионице су сакупљене у круг електричне централе, одвојене према радовима које обављају,изграђене пространо, са добрим осветљењем, зими добро загрејане и вентиране, и са свима условима да се рад обавља без застоја, брзо и прецизно, на начин како то захтева савремена техника.

Данас постоји у саставу Дирекције трамваја и осветљења 19 радионица, и то: електротехничка радионица, радионица за оправку трансформатора, радионица за оправку струјомера, аутомеханичка радионица, радионица за велике оправке и монтирање трамваја, ковачница, стругарница, браварница са алатницом, лимарница, никлерска радионица, радионица за аутогено и електрично заваривање, машинска и ручна столарска радионица, фарбарско-лакирерска радионица, коларница, тапетарско-сарачка радионица, четкарска радионица, ливница са моделарницом и радионица за вулканизирање гума.

За подизање нових радиоиичких зграда и инсталација утрошено је преко 5 милиона динара и тиме њихова способност подигнута до те висине да укупна вредност израђених нових објеката и оправака старих достиже данас годишњу вредност од преко 12 милиона динара.

Способност радионица Д. Т. и О. — посебно трамвајске радионице за велике оправке — најбоље се афирмирала у току 1937 и 1938 године, када су у њима израђена потпуно нова четвороосовна трамвајска кола. Квалитети тих кола стоје изнад трамваја израђених у иностраним и домаћим фабрикама.

Ауторадионица је постала централном радионицом за оправку свих аутомобила и аутобуса Градског поглаварства. Ливница је скоро искључиви ликерант ливене робе за Д. Т. и О. и за остале установе О. Г. Б. Преглед продукције ливнице види се из приложене табеле и дијаграма.

Производња ливнице

Година	Продукција у кгр.		Вредност продукта
	сивог лива	метала	Динара
1925	46.126,09	479,35	349.709,62
1926	128.463,25	12.571,60	899.457,80
1927	205.003,25	12.588,95	1,133.646,38
1928	261 232,—	22.529,30	1,986.04[illegible],80
1929	336.059,—	14.837,—	1,919.829,75
1930	491.136,—	9.256,—	2,176.916,30
1931	280.519,—	17.020,—	1,615.455,—
1932	210.925,—	17.702,—	1,303.202,50
1933	217.268,—	13.154,—	1,240.798,—
1934	167.489,—	13.676,—	766.562,10
1935	101.993.—	3.163,—	386.955,21
1935/36	245.948,—	20.549,—	857.041,73
1936/37	315.170,—	15.257,—	939.918,84
1937/38	445.000,—	16.800,—	1,308.574,09

Рад у радионицама, како је то већ раније поменуто, поступно се рационализује. На том подручју има још много да се уради и пажња Д. Т. и О. управљена је углавном на ту страну. Досада постигнутим успесима можемо бити потпуно задовољни, јер су наше радионице успеле да осетно смање нашу зависност од иностраних пијаца.

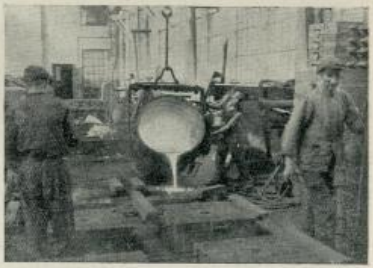

Ливење у ливници Д. Т. и О.

За потпуно извршење рационализације тражи се, поред потребне организације, и добра стручна спрема радника. Дирекција трамваја и осветљења је желела да учини све што стоји до ње па да се попуни празнина, коју осећају многа домаћа индустријска предузећа. Тако је на предлог Д. Т. и О. Суд Општине града Београда својим решењем од 9-III-1933 године одобрио да се при Д. Т. и О. оснује Мушка занатска школа. Из те школе изишле су до данас три генерације младих људи одличне стручне и теоријске спреме и, судећи по њима, покушај Д. Т. и О. је потпуно успео. Ти млади људи су данас запослени делимично у нашим а делимично у приватним радиони-

цама, и својом спремом служе као живи доказ потребе оснивања таквих школа.

Мушку занатску школу Дирекције трамваја и осветљења посећују данас 72 ученика.

2 – САОБРАЋАЈНА СЛУЖБА

1 ТРАМВАЈСКИ САОБРАЋАЈ

Први трамвајски саобраћај у Београду, наравно са коњском вучом, отворен је у јесен 1892 године од стране Српско-француског друштва, које је добило концесију од тадашње Општине града Београда. Та прва трамвајска линија била је: Славија-Калемегдан, која и данас носи број 1.

За овим су изграђиване и пуштане у саобраћај пруге и то: Славија-Железничка станица, пруга: Теразије-Краља Александра улица-Ново Гробље, са доцније изграђеним краком до „Трамвајских штала" (депо) у Краља Александра улици, пруга: „Жагубица"-Ел. централа-Дом Св. Саве, све са коњском вучом. У пролеће 1894 године пуштен је у саобраћај први електрични трамвај на пруги: Теразије-Топчидер, тако да је тадашњи Београд — пре 44 године, — имао укупно 15,5 км. трамвајских пруга и 21 трамвај, од којих су 15 трамваја били са коњском вучом и 6 трамваја са електричним погоном.

Године 1903 преузело је Белгијско анонимно друштво Електричну централу и трамвајски саобраћај, али о пословању у томе периоду нема никаквих података (вероватно су у рату пропали).

После рата, 1919 год., тадашњу електричну централу са трамвајским саобраћајем преузела је Општина града Београда. Тада је затечено и званично утврђено следеће стање трамвајских пруга:

Пруга бр. 1: Калемегдан-Славија, са једноставним колосеком од Калемегдана до Позоришта и двоструким колосеком од Народног позоришта до Славије па даље Макензијевом улицом, опет једноставним колосеком, у укупној дужини од 0,8 + 3,2 = 4 км колосека.

Пруга бр. 2: Електрична централа-Калемегдан-Сава-Славија са једноставним колосеком и укрсницама у укупној дужини од 4,5 км колосека.

Пруга бр. 3 и 4: Кнежев Споменик-Лондон-Господарска механа-Топчидер са једноставним колосеком у укупној дужини од 5 км колосека.

Пруга бр. 5: Теразије-Ново Гробље, са једноставним колосеком у укупној дужини од 2,5 км колосека.

Пруга бр. 7: Коларац-Таш мајдан, са једноставним колосеком у укупној дужини од 1,3 км. колосека.

Пруга бр. 8: Електрична цетрала-„Жагубица", са једноставним колосеком у укупној дужини од 2 км колосека.

На ових седам трамвајских пруга са око 21 км дужине, од којих су две биле локалне, саобраћало је 1920 год. 26 моторних кола и 12 приколица. Све је то преостало од пре рата и било у стању потпуне дотрајалости. Поједине шине су датирале још из 1892 год., а доњи строј је био потпуно пропао. Због тога се стајало пред задатком, да се изведе реконструкција горњег и доњег строја и изврше сви потребни радови и набавке, како би се трамвајски саобраћај омогућио и саобразио потребама новог доба. На томе пољу рада остварен је план, чија би се грађевинска делатност могла расподелити у три временска периода:

У првом периоду, од 1920 до 1924 год., замењено је новим шинама 6 км старих дотрајалих шина и израђено је 3 км нове пруге, укупне дужине шина 6.000 метара;

У другом периоду, од 1924 до 1927 год., израђено је нове пруге и удвостручено старе постојеће око 12,5 км, укупне дужине шина преко 25.000 метара.

У трећем периоду, од 1927 до 1932 год., закључно, обновљена је заостала стара подлога, израђена је нова бетонска подлога, нови двоструки колосеци и сагрђено потпуно нове пруге у укупној дужини 25 км трамвајског колосека, односно преко 50.000 метара шина.

Успех овога рада, нарочито у последњем периоду, обележен је на крају 1938 године следећим резултатима: 12 трамвајских линија са укупно 80,7 км трамвајске пруге, већином на модерној бетонској подлози, од чега су две трећине двоструког и једна трећина једноструког колосека.

Садашње стање трамв. пруга у Београду (на крају 1938) је следеће:

бр. 1 Калемегдан-Славија 3,2 км 9 моторних кола и 9 приколица;

бр. 1а Савинац-Приштинска ул. 1,2 км 3 моторна кола;

бр. 2 Душанова-Славија-Душанова 7,9 км 14 моторних кола четвороосовних;

бр. 3 Кнежев Споменик-Топчидер 6,8 км 10 моторних кола и 10 приколица;

бр. 10 Славија-Предграђе Кр. Марије 4,1 км 8 моторних кола (4 четворосовн.);

бр. 12 Кнежев Споменик-Дедиње 5,9 км 6 моторних кола (3 четворосовних);

бр. 13 Госп. Механа-Чукарица 1,6 км 2 моторна кола;

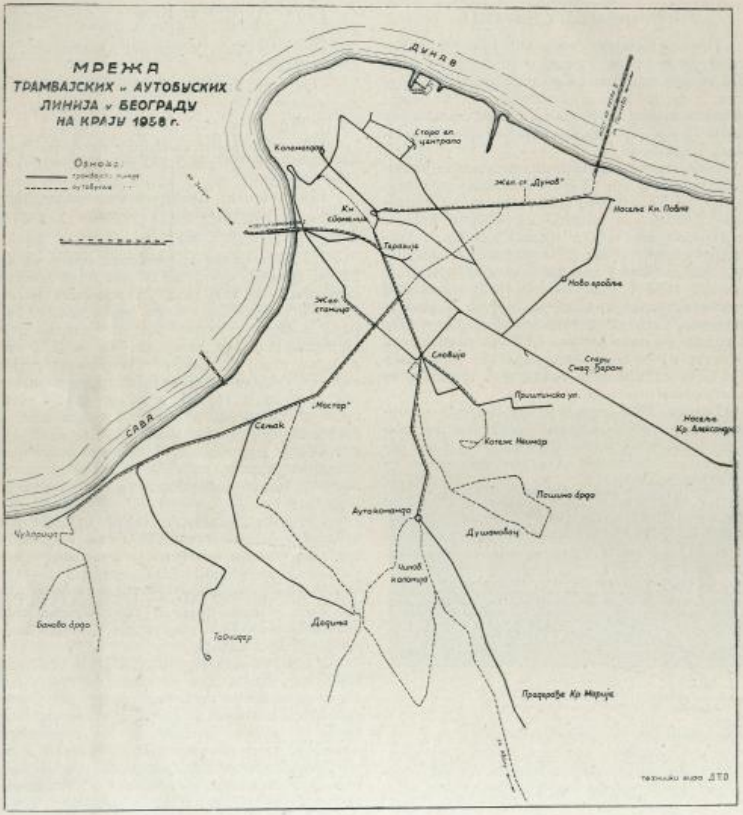

бр. 6 Кнежев Споменик-Кр. Александра 4,9 км 17 моторних кола и 12 приколица;

бр. 7 Калемегдан-Ново Гробље 3,7 км 6 моторних кола и 6 приколица;

бр. 9 Нар. Позориште-Насеље Кн. Павла 2,7 км 7 моторних кола;

бр. 9а Насеље Кн. Павла-Ново Гробље 1,0 км. 1 моторна кола;

бр. 14 Београд-Земун 6,2 км- 8 четворосовних моторних кола са 8 приколица.

Укупна саобраћајна дужина трамвајских пруга (дужина улица којима пролазе трамваји) износи данас 42 км, на којима су стално у саобраћају 90 моторних кола и 45 приколица.

Досадашњи развој саобраћаја може се рећи да није био у истој сразмери са развићем града, тако да се данас јако осећа недостатак

већег броја трамвајских кола. Последња набавка 12 нових трамваја, која је извршена 1935 године, и поручбина 20 нових аутобуса, који се већ испоручују, само је донекле помогло потребе и превоз многобројних путника, чији број стално расте, али остаје да се у том правцу још много учини и изврши набавка нових кола.

Према подацима којима располаже Дирекција трамваја и осветљења, у Београду долази на сваких 10.000 становника, рачунајући и Земун, по 1,4 км трамвајске пруге, а на сваки километар пруге свега 3,3 кола и нешто преко 200.000 вагонкилометара годишње. У поређењу са истим подацима већих европских градова, Београд са својим трамвајским саобраћајем стоји доста иза њих.

Док би се за дужину трамвајских пруга могло рећи да је засада довољна, с обзиром на број становника, али не и према површини града, дотле је број кола и број вагонкилометара очевидно недовољан. То се без неког нарочитог доказивања осећа и код нас у Дирекцији и код публике.

На сваког становника у Београду пада просечно 180 вожњи годишње на трамвајима а предузеће му пружа само 30 вагонкилометара. То само потврђује да се становници Београда просечно не служе довољно трамвајем, али и да га не могу користити боље, јер немају на расположењу довољно вагонкилометара. По другим градовима долази на једног становника годишње преко 200 до 300 вожњи и од 56 до 80 вагонкилометара.

На постојећој дужини трамвајских пруга у Београду потребно је и може се повећати број кола просечно са 50%. То повећање кола утицало би јако на побољшање саобраћаја уопште и задовољило би стварне потребе путника. Код грађења нових пруга мора се повећавати и број кола у истом односу, а при обнављању старих поставља се и питање да ли је боље проширивати трамвајски саобраћај или уводити аутобусе и нова модерна средства тролејбусе.

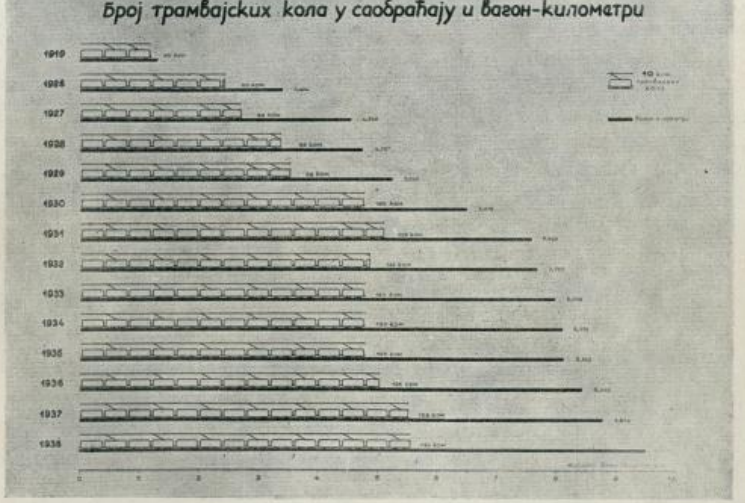

Проблем трамвајског и аутобуског саобраћаја у Београду дошао је већ у такво стање, да му се ускоро мора дати коначно решење. У Дирекцији трамваја и осветљења ово питање је свестрано проучавано и постоје већ конкретни предлози за измене у досадашњем јавном саобраћају.

Као прва и најпрешнија потреба истиче се питање рашчишћавања ужег центра, Теразија и Трга код Кнежевог Споменика, који ће и убудуће још дуго остати средиште града. Али је за сада много потребније и важније поправљати, уређивати и мењати саобраћај тамо где није добар, уредан и брз, па тек онда приступити променама и тамо где су саобраћајне прилике добре а трамваји као превозно средство нису пожељни. *Та много преча и нужнија потреба је: увођење колосека, где данас постоје једноколосечне пруге (Вождовац,*

Дедиње и Насеље Краља Александра Првога) и повећање броја кола на свима линијама. Међутим на појединим данашњим једноколосечним трамвајским линијама као што су оне за Ново Гробље и Насеље Кнеза Павла (број 7 и број 9), с обзиром на профиле и регулацију улица, треба трамваје што пре заменити модернијим, бржим и погоднијим возним средствима: аутобусима и тролејбусима.

Нов тип великог четвроосовног трамваја без приколица, који је комплетно израђен у радионицама Д. Т. и О., дао је одличне резултате у погледу брзе и угодне вожње, и могао би корисно послужити у ужем центру града, до дефинитивног решења саобраћајног проблема у вези регулације и изградње ужег центра престонице.

Кретање путника и приходи

О броју путника и приходима имамо тачне податке тек од 1926 године. Те године било је на свима пругама и на свима трамвајима укупно 29,178.497 путника, док је у овој години број путника два пута већи, око 59.800.000. Приходи од трамваја износили су у 1926 години 46,321.701 динар, а у 1938 години достижу суму од 72,500.000 динара, што представља повећање од 60% према 1926 години.

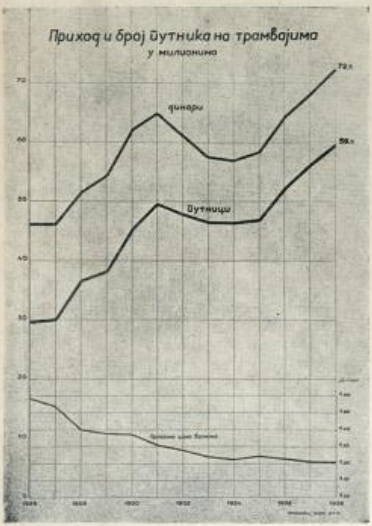

Кретање укупног броја путника и прихода види се из приложених дијаграма и табела.

Подаци о трамвајском саобраћају у Београду

Година	Број становника	Грађевинска дужина свих колосека км.	Број кола у саобр. дневно	Вагон километара	Укупан број путника	Годишњи приход у динарима
1926	183.335	38,75	61	3,404.121	29,178.497	46,321.701
1927	197.654	43,31	68	4,568.576	30,118.714	46,369.743
1928	211.973	48,52	85	4,757.904	36,727.022	51,665.226
1929	226.289	50,18	89	5,263.427	38,259.275	53,674 267
1930	233.915	56,66	120	6,516 997	45,414.267	62,343.947
1931	241.542	57,35	128	7,609.804	49,773.677	63,186.534
1932	249.165	58,60	122	7,720.246	47,985.731	61,403.886
1933	253.000	65,90	120	8,009.128	46,625.469	57,881.150
1934	256.327	66,80	119	8,114.080	46,603.491	57,160 085
1935	266.520	75,00	120	8,140.840	47,016.917	58,409.979
1936	297.689	80,20	126	8,449.857	52,355.311	64,394.669
1937	306 619	80,70	128	8,858.518	56,287.599	68,306.519
1938	315.827	80,70	139	9,500.000	59,800.000	72,500.000

Сразмерно мањи пораст прихода према порасту броја путника долази због снижавања цена вожњи на трамвајима, као последице измена тарифе у 1935 и 1936 години.

Трамвајска тарифа

У току 1935 и 1936 године учињена су знатна снижења трамвајске тарифе, која су дала одличне резултате. Наиме, док су раније постојале цене вожњи на трамвајима од 0,50 до 3.— и 3,50 динара, данас и за најдуже пруге у I класи не постоји скупља карта од 2.— динара. Коришћењем новоувођених картонских карата омогућено је да и ова најскупља вожња од 2.— динара буде само 1,50 динара, тако да данас у Београду најскупља вожња трамвајем, и за најдужу линију стаје само 1,50 динара.

Пруга за Земун и друге нове пруге

За престонички градски саобраћај од великог је значаја дан 5 новембар 1935 године,

Трамвајска пруга за Земун

када је пуштена у саобраћај трамвајска пруга за Земун. Отварањем те линије створене су и нове могућности развоја јавнога саобраћаја.

На дан 16 новембра 1935 године пуштен је у саобраћај продужетак пруге број 9 који иде од угла улице Кнеза Павла и Адмирала Пикоа до Новог Гробља.

У 1936 години, 6 јуна, пуштен је у саобраћај други колосек на прузи број 10 од Славија до Аутокоманде и тиме је знатно побољшан саобраћај на овом делу пруге.

У јануару 1937 године пуштено је у саобраћај 12 нових четвороосовних трамвајских моторних кола, израђених у домаћим фабрикама у Броду на Сави и Смедеревској Паланци, а у августу 1938 године пуштена су и нова пробна моторна четвороосовна кола, израђена у радионицама Дирекције трамваја и осветљења.

Од великог утицаја на трамвајски приход и број превезених путника су несумњиво и велике јавне приредбе, којих је све више у Београду. Отварање сајмишта 1937 године, и приредбе које се приређују у њему, осетно утичу на трамвајске и аутобуске приходе. Јесењи сајам 1937 године донео је већи трамвајски приход око 800.000 динара, а пролећни сајам 1938 године око 250.000 динара. Јесењи сајам 1938 године дао је приближно исти вишак као и јесењи претходне године.

II АУТОБУСКИ САОБРАЋАЈ

Редован аутобуски саобраћај у Београду, као што смо напред поменули, почео је у ствари 1928 године, када је Општина откупила пет аутобуса од приватног предузећа и успоставила аутобуски саобраћај на линији Калемегдан-Теразије-Котеж Неимар. Ранијих година (1925) био је уведен аутобуски саобраћај на линији Славија-Авала, али је убрзо затим обустављен. Сем тога, и још неких повремених пуштања аутобуса за превоз публике на спортска игралишта, није било више покушаја за успостављање аутобуског саобраћаја, јер услови за њега нису били погодни, највише због рђавог стања калдрме и неугодне вожње старим колима и због слабог одзива публике.

У 1934 години радиле су следеће аутобуске линије:

1) Калемегдан-Котеж Неимар
2) Славија-Душановац
3) Теразије-Пашино Брдо
4) Кнежев Споменик-Дедиње

У јануару 1935 године, када је предат саобраћају нови мост Краља Александра I, отворена је нова аутобуска линија за Земун и због недовољног броја кола укинуте су две најважније линије: Калемегдан-Котеж Неимар и Кнежев Споменик-Дедиње, а нешто доцније и линија Теразије-Пашино Брдо, тако да су 1935 године радиле једино аутобуске линије за Земун и за Душановац. Целе те године није могао бити успостављен трамвајски саобраћај, јер трамвајска пруга није још била завршена, те су целокупан саобраћај са Земуном вршили само аутобуси. То се види и из наглог скока прихода код аутобуса као и великог повећања путника (види приложени дијаграм и табелу).

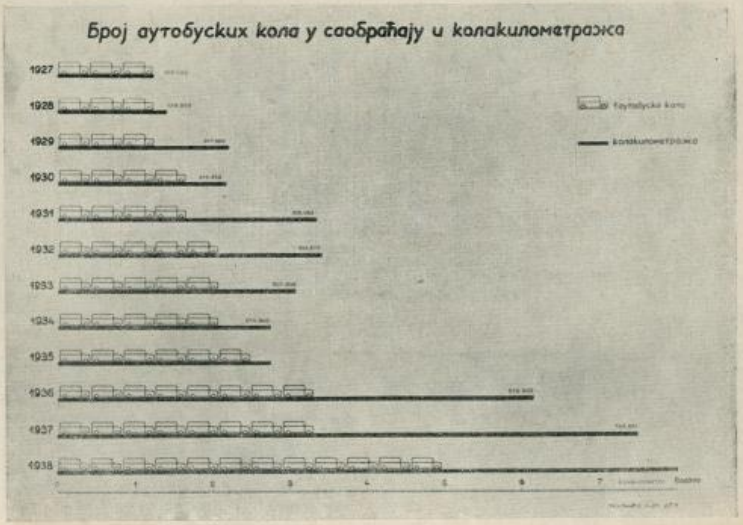

На крају 1935 године успостављен је саобраћај аутобусима од Кнежевог Споменика до нове железничке станице Дунав, која је тада била предана саобраћају.

Половином 1936 године стижу осам нових дизелаутобуса и отварају се поред постојећих линија још три нове: Славија-Дедиње, Теразије-Баново Брдо и Пошта-Војничка школа у Земуну, а линија Железничка станица Дунав-Споменик продужује се до Главне железничке станице, а на осталим линијама замењују се стари аутобуси новим дизелаутобусима.

На крају 1938 године у општинској режији обавља се аутобуски саобраћај на следећим линијама:

1) Славија-Душановац-Пашино брдо дужина 2,8 км, 3 аутобуса.

2) Теразије-Земун-Нови град дужина 6,2 км, 2 аутобуса.

3) Земун-Аеродром дужина 1,0 км 1 аутобус.

4) Теразије-Баново брдо дужина 5,8 км, 2 аутобуса.

5) Славија-Ауто команда-Дедиње дужина 3,4 км, 1 аутобус.

6) Главна станица-Станица Дунав (поред поште) дужина 2,9 км, 2 аутобуса.

У овој години, после поруџбине 20 нових аутобуса, од којих је већ стигло 8 комада, обновљена је линија од Главне станице до Станице Дунав а 14 јануара везана је периферија Земуна (Нови град) са Београдом у два правца. Даљим доласком нових аутобуса отвараће се нове линије са удаљеним крајевима престонице и евентуално заменити трамваји са аутобусима на неким једноколосечним линијама.

Кретање путника и прихода

Из приложене табеле и дијаграма о аутобуском саобраћају види се пак нагло повећање путника и прихода од 1935 године тако, да је број путника у 1938 години достигао 3,200000 а приход ће бити око 6 милиона динара. За идућу годину очекује се још јаче повећање, јер ће радити сва нова поручена кола.

Овај развитак и појачање аутобуског саобраћаја предвиђа се и за будуће у још већој мери.

Аутобуски приходи претстављају од прилике једну дванаестину (1/12) трамвајских прихода, а број путника на аутобусима само (1/18) једну осамнаестину од укупног броја путника на трамвајима.

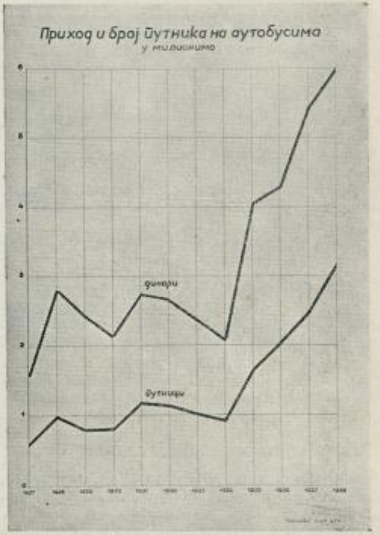

Година	Број становника	Дужина аутобуске линије у км.	Просеч. број аутоб. у саоб.	У укупан број превежених путника	Кола километар	Укупан бруто приход Дин.
1927	197.654	3,6	3	620.579	—	1,605.817
1928	211 973	5,1	3	1,002.440	139.502	2,840.774
1929	226.289	5,1	3	814.392	217 996	2,455.692
1930	243.915	5,7	4	824.052	216.859	2,152.094
1931	241.542	12,2	4	1,212.950	335 462	2,766.078
1932	249 165	22,—	5	1,173.587	311.570	2,686.591
1933	253 000	17,8	5	1,031 850	307.806	2,3[illegible]0.929
1934	256.327	17,8	5	933.607	274 940	2,117.779
1935	291.852	12,5	6	1,641.051	274.912	4,070.024
1936	297.589	23,6	8	2.054.115	613.805	4,402.700
1937	306.619	24,5	8	2,561 571	748 861	5,044.483
1938	315.827	27,4	12	3,200.000	800 000	6,000.000

III ТРАМВАЈСКЕ ПРУГЕ

Као што је напред речено, при преузимању Електричне централе и трамвајског саобраћаја од Белгијског анонимног друштва 1919 године укупна дужина свих трамвајских пруга у Београду била је: 21 км са 26 моторних и 12 прикључних кола у саобраћају.

Трамвајске пруге биле су у врло рђавом стању. Неке шине су датирале још из 1892 године и биле су потпуно дотрајале а подлога

пропала. За време вожње кола су се љуљала, а прелаз преко шпросова изазивао је мучно трцкање. Вожња је била спора и несигурна. Стога је тадашња Управа, а доцније Дирекција трамваја и осветљења предузела енергичну акцију око обнављања доњег и горњег строја и проширења трамвајске мреже, која би одговарала потребама модерне и напредне вароши.

1924 године основано је у Управи одељење за грађење и одржавање трамвајских пруга, које се доцније претворило у садашњи грађевински отсек Саобраћајне службе. Исте године почело је са грађењем три нове пруге: Позориште-Кланица, Славија-Вождовац и Макензијева-Приштинска. Истовремено радило се на продужењу пруге бр. 6 од Старог до Новог Ђерма и на изградњи другог колосека Топчидерске пруге, која је том приликом продужена чак до Кошутњака.

Период од 1927 до 1932 године био је најпродуктивнији. Тада је било набављено 50 килом. нових трамвајских шина, велика количина скретница и крстова и извршена је генерална обнова доњег строја свих постојећих трамвајских пруга. Неке су биле истовремено продужене и реконструисане, као што су линије бр. 1, 6, 7, 9 и 10. У истом размаку времена сграђене су: веома важна кружна пруга бр. 2 (Сава-Душанова), пруга бр. 5 (Теразије-Сава), пруга бр. 12 (Сењак-Дедиње) и пруга бр. 13а (Господарска механа--Чукарица).

Најзад у последњем периоду до 1938 г. изграђена је пруга Београд-Земун, пруга бр. 9 продужена је од Кланице до Насеља Кнеза Павла и израђен је крак у ул. Адмирала Пикоа до Новог Гробља пруга бр. 9а. У овоме периоду посвећено је много пажње побољшању и усавршавању већ постојеће мреже.

Данас, као резултат огромног труда и уложених напора, имамо потпуно обновљену и знатно проширену трамвајску мрежу од 12 линија и неколико локала са укупном грађевинском дужином од 80,7 км. Како се види прираст дужине пруга износи 59 км, т.ј. око 270%. Ако се узме у обзир да није остао ни један метар пруге затечене од Белгијанаца, можемо рећи да је за 20 година од 1919—1939 године сграђено скоро 81 км новог колосека.

Пруга је израђена од потпуно нових шина европског типа, набављених из Немачке и Чешке, а које одговарају тежини модерних кола и интензитету саобраћаја у Београду. На помоћним пругама и у депоима задржана је незнатна количина шина старијег типа.

У циљу постизавања сигурније и еластичније вожње предузето је заваривање састављака алумино-термитским и електричним путем. Овај начин показао се као врло практичан и потпуно је истиснуо предратно везивање шпросова помоћу подвезица. До сада је заварено у Београду преко 8.000 састављака.

Стара дотрајала подлога замењена је свуда са новом, која је израђена у четири типа:

у средини улица пруге су постављене на бетонском постољу са слојем асфалта испод стопе шине или је на „макадаму" (подлога од крупног камена са слојем туцаника); у баштицама створен је нов профил од олучастих шина са праговима покривен одозго слојем шљунка; ван вароши колосек је израђен од лаких виньол шина на праговима по профилу сличном жељезничком. Појас око шина калдрмисан је дрвеном и каменом коцком о чијем се одржавању брине овај отсек.

Линија бр. 1 (Калемегдан-Савинац) највише је сачувала свој предратни облик, она везује север и југ престонице и пролази кроз њен центар; постала је дупла на целој својој дужини и добила повратни круг на Мал. Калемегдану, тако да може примити врло велико оптерећење. Њена дужина износи сада 3,2 км. (односно 6,4 км. колосека).

Линија бр. 2 (Душанова-Сава) постала је од предратних пруга бр. 2 и бр. 8 и она је

Пруга бр. 3 (Кнежев Споменик-Топчидер) претворена је у пругу дуплог колосека и продужена је преко Топчидерске реке до парка Кошутњака. На Топчидерској реци сграђен је гвоздени мост на обалним стубовима од ломљеног камена. Дужина линије порасла је са 5 на 6,3 км. (одн. 12,5 км. колосека).

Пруга бр. 4 (Кнежев Споменик-Господарска Механа) је саставни део пруге бр. 3.

Пруга бр. 6 (Кнежев Споменик-Насеље Краља Александра I) постала је од предратне пруге бр. 5 и бр. 6 и везује центар са североистичним делом града, који је у великом развитку и изградњи, продужена је за преко 2,5 км. и највећим делом изграђена као дупла трамвајска пруга.

Пруга бр. 7 (Калемегдан-Ново гробље) везује ужи центар града са Новим Гробљем преко Палилуле.

Пруге бр. 9, 10, 12 и 13 за Насеље Кнеза Павла, Вождовац, Дедиње и за Чукарицу, пот-

Трамвајско раскршће код „Српског краља"

такође дупла на целој својој дужини, изузев један краћи део код Пристаништа. Дужина оба круга износи око 16 км. На овој линији, вредна је пажње деоница испод Великог Калемегдана, која је израђена на потпорним зидовима са серпентином. Захваљујући том важном и интересантном објекту, пад на овоме делу пруге смањен је од 12,4% на 7%, чиме је осигурана и већа безбедност вожње.

пуно су нове и сграђене у току последњих 14 година.

Као врхунац послератне саобраћајне изградње и стварања, треба сматрати пругу бр. 14 Београд-Земун, преко моста Краља Александра I, која је остварена колаборацијом државе и општине. Захваљујући брзој и згодној саобраћајној вези, Земун је постао, тако рећи предграђе Београда. Дужина ове линије из-

носи преко 5,5 км (односно 11 км колосека).

Београдска трамвајска мрежа распоређе сада са 5 депоа за гаражирање трамваја и помоћним пругама у њима, у дужини преко 5 км.

Треба још поменути неколико врло интересантних трамвајских раскршћа које дозвољавају међусобно везу више пруга, као што су раскрснице код „Српског Краља" и код „Жагубице" и пруга на трговима код „Споменика" и „Славије".

У пругу је убачено 153.550 м шина различитих профила, 210 комада скретница и 24 комада крста, што претставља тежину око 9.075 вагона гвожђа.

Вредност трамвајске мреже у Београду износи око 50,000.000 динара.

И поред релативно малог броја вагона, трамвајски саобраћај у Београду је веома жив, нарочито на деоницама преко којих пролазе више трамвајских линија. Најоптерећенији је део на пруги бр. 1 у центру града: од „Коларца" до „Москве", где преко сваког метра пруге пролази дневно терет од 20.700 тона (просечно).

Природно је да овако велико оптерећење изазива кварове и захтева брижљиво одржавање пруге. За ту сврху постоји стална партија пружних ковача, која обилази и оправља скретнице и крстове, затим шест пружних партија које раде на одржавању колосека и калдрме око њега, и партија „швајсера" за заваривање састављака. Ноћу, када варош спава, специјалне партије раде на заваривању на набацивању оједених шина у кривинама и скретницама, а понекад измењају се поједине шине и читаве деонице пруге које изјутра код изласка вагона из депоа морају бити у исправном стању. У ковачници грађевинског отсека створена је читава мала индустрија трамвајских крстова, које су раније биле поручиване по скупе паре у иностранству.

IV ГРАЂЕВИНЕ

Број зграда наслеђених 1919 године од Белгијанаца није био велики: то су једна мала приземна зграда са фасадом од цигле, у којој је била смештена Управа и секретаријат; друга је још мања за техничко особље; зграда на спрат за благајну и ликвидатуру трамвајских карата, машинска дворана и два депоа, од којих „Горњи депо" у улици Краља Александра није функционисао.

После рата обим послова Управе трамваја и осветљења јако се повећао па је истовремено порастао и број особља. Старе просторије постале су тескобне. На жалост питање просторија и канцеларија није било решено радикално, него је у разна времена сграђено неколико мањих зграда, у које су се уселили различити отсеци и одељења. У Скендер Беговој улици сазидана је нова приземна зграда са високим сутереном за потребе Отсека претплате, у улици Књегиње Љубице зграда на спрат у коју се уселила Саобраћајна служба са два своја отсека; стара зграда прекопута, била је из основа преправљена и дозидана; у њу су смештене: Машинска служба, Персонални отсек, Амбуланта и Благајне саобраћајних прихода.

У дворишту код старог депоа сграђен је велики бетонски магацин у површини 780 м², затим модерна ауторадионица са гвозденим кровом, која заузима простор 1.081 м² и нова ковачница. Стари депо је реновиран, предратне радионице преправљене и модернизоване и изграђен је читав низ канала за преглед и шталовање вагона.

После рата Дирекција је добила за своје потребе велики комплекс земљишта ограничен улицама Стевана Високог, Капетан Мишином и Дунавском. Ту је створена читава мала варош помоћних зграда и радионица Дирекције. Код улаза из улице Стевана Високог налазе се три дрвена депоа дужине 80 метара са 14 колосека, каналима и потребном водоводном и канализационом мрежом. Иза њих у у облику слова „П" две бондручне зграде дужине по 50 метара у које су смештене многобројне светле радионице, а у средини је велика и модерна ливница са гвозденим кровом распона 23,40 метара, која заузима површину од 1.369 м². Иза њих једна већа бондручна зграда 80 метара дужине у којој се налазе столарска радионица, ковачница Грађевинског отсека и Мушка занатска школа Дирекције. Сем тога за потребе школе сграђена је засебна мања зграда за учионице. У дубини дуж целог фронта Дунавске улице постављена је велика надстрешница за смештај материјала. На бившем имању „Пионир" у близини Новог Гробља сграђен је велики комплекс гаража и коњушница Возног парка Београдске општине, које је пројектовао и градио Архитектонски отсек Општине, а сада одржава Грађевински отсек Дирекције. Затим су сграђене конверторске станице у Топчидеру код „Доброг Поља", у Земуну, и велика подземна потстаница у скверу између „Москве" и „Балкана". Подигнуте су многобројне трансформаторске кућице, распоређене по свима крајевима Београда, а падају у очи својим црвеним стрелицама и натписом „ОПАСНО ПО ЖИВОТ". Таквих кућица од цигле или армираног бетона имамо сада 81 комад. За исту сврху служе и подземне кабине у које се смештају трансформатори, тамо, где је из неких разлога незгодно подићи надземну кабину. Таквих кабина имамо до сада преко 50 комада.

Мало ко од шетача корзоа зна, да испод Кнез Михаилове улице пролази велики кабловски канал, којим човек може да прође комотно и не сагињући се, и то од Електричне централе до кафане „Албанија". Канал има висину 1,9 м а дугачак је преко 1.000 метара;

каблови су обешени у њему на великим гвозденим кукама дужином оба бочна зида.

Петнаест трамвајских и аутобуских чекаоница у различитим стиловима зиданих и од дрвета, изграђене су у складу са околином.

Дирекција трамваја и осветљења располаже сада са 213 зграда и грађевинских објеката, чија је вредност процењена на 48 милиона динара.

3 – ЕЛЕКТРОТЕХНИЧКА СЛУЖБА

Развођење електричне енергије

1 РАЗВОЈ МРЕЖЕ ВИСОКОГ И НИСКОГ НАПОНА ТРАНСФОРМАТОРСКЕ ПОТСТАНИЦЕ. УЛИЧНО ОСВЕТЉЕЊЕ.

При преузимању електричне централе од Белгијског анонимног друштва разводна мрежа за осветљење је обележена следећим стањем:

Улично осветљење: светлећих тела 1.550 укупне јачине 90 кW;

Велики део града, и то центар, напајан је једносмисленом струјом трожичног система 2 × 120 волти.

Једносмислена струја је произвођена динамомашинама и мотор-генераторским групама, покретаним моторима трофазне струје од 2100 волти. Укупна снага тих машина износила је 1600 кW. Фидерима је та струја одвођена до разних тачака а одатле се разводила подземном или мањим делом ваздушном мрежом. Фидери су били подземни армирани каблови или голи бакарни проводници, монтирани у каналу у улици Књегиње Љубице, од електричне централе до Васине улице.

Остали део града напајан је наизменичном струјом. Примарна линија те струје са 2100 волти напона, била је подземно монтирана у дужини од свега 2,5 километара, док је остатак од 25 км био у ваздуху. Систем секундарног напона био је 3 × 205/120 волти, 2 × 120 волти и 1 × 120 волти 42 периоде, а сва секундарна мрежа је била ваздушна.

Стање целокупне мреже је било врло рђаво. Каблови једносмислене струје су били пре-

Ваздушна секундарна мрежа: 130 км;
Ваздушна примарна мрежа: 25 км;
Подземна секундарна мрежа; 20 км;
Подземна примарна мрежа: 2,5 км;

Трансформатора је било укупно 70 са укупном снагом од 1.500 кVA.

оптерећени, а чамови стубови мреже за наизменичну струју ван центра града били су иструлели. Сем тога несигурност погона на мрежи била је појачана стањем трансформаторских станица које су готово све рађене од дрвеног материјала.

Због рђавог стања мреже скоро свакодневно читави квартови града имали су прекиде струје и остајали у мраку. При таквом стању ствари, Дирекција трамваја и осветљења се нашла пред задатком да мрежу оспособи за сигуран погон и истовремено изведе њено проширење паралелно са новим потребама града.

Први услови који су предузети у погледу мреже односе се природно на замену иструлелих дрвених стубова и дотрајалих гвоздених стубова уколико је ових још било у центру града. Истовремено је предузето увођење система напона од 3 × 206/120 волти на место напона 2 × 120 и 1 × 120 волти, да би се омогућило прикључак трофазних мотора и апарата.

У реону једносмислене струје предузети су привремено радови на појачању мреже, мада је начелно одлучено да се тај реон што више сузи, и да се једносмислена струја 2 × 120 волти замени трофазном струјом. Тако је реон једносмислене струје стално сужаван, и до 1933 године потпуно је укинут.

Исто тако је проширавана примарна мрежа, увођењем система напајања од 3 × 2100 са кабловима од 3000 до 1920 год. а од тога доба са кабловима за радни напон 6000 волти. Проширењем атара Општине београдске, као и пријавом индустријских потрошача, подизањем трамвајских потстаница „Горњи депо" и „Добро поље", затечени и машинама условљени примарни напон од 2100 волти није био довољан, те је за извесне делове града и извесне потрошаче уведен већи примарни напон од 6.000 волти. У ту сврху постављена су два трансформатора од 3000 KVA, код саме електричне централе, којима је напон од 2100 подизан на 6000 волти. Нове примарне линије су грађене како подземне тако и ваздушне, сходно плану по коме су примарне линије у вароши имале ићи подземним кабловима кружног система, а ван вароши ваздушном мрежом.

Мрежа за напајање уличног осветљења такође је из основа преуређена, односно изграђена. У место дотрајалих светлећих тела и носача од ливеног гвожђа монтирани су стубови од челичних цеви и арматуре модерног типа, за рационално искоришћење светлосне енергије, изводећи све то према савременим прописима и искуству.

Нагли и непрекидни развој Београда захтевао је проширење саме електричне мреже. Изграђена мрежа вршена је тако да се потрошачу у сваком моменту пружи довољно електричне енергије под сталним нормалним карактеристикама напона и броја периода, и да истовремено буде осигуран трајан електрични погон. У ту сврху цела мрежа је добро димензионирана и израђена добрим конструктивним материјалом. Цела ваздушна мрежа како примарна тако и секундарна изграђена је на гвозденим или дрвеним импрегнираним стубовима.

Све дрвене трансформаторске станице затечене од раније, у току времена систематски су замењене новим бетонским објектима, било подземним било надземним. Ново подигнуте трансформаторске или разводне станице изграђене су од тврдог материјала, са модерном електричном инсталацијом која у свему обезбеђује сигуран рад. У станицама су предвиђене простране бетонске ћелије за смештај уљних аутоматских прекидача, трополних прекидача трансформатора и других апарата. Обезбеђена је и потребна вентилација.

Као обележја мреже можемо навести и следеће податке.

Скоро целокупна мрежа високог напона израђена је у затвореним круговима, што омогућава напајање једног краја са више тачака. На мрежи високог напона постигнута је селективност помоћу аутоматских уљних прекидача, који су сви снабдевени са релеима за максималну струју и уређајем за одржавање времена. У реону подземне мреже ниског напона израђени су на свима угловима улица разводници за подземну мрежу зидани или од ливеног гвожђа у које се стичу линије ниског напона са више страна што омогућава напајање једног дела улице са више разних тачака. Тиме је постигнута највећа сигурност снабдевања града електричном енергијом. У почетку на периферији града где су трансформаторски реони врло пространи а доцније и у ужем центру извршено је аутоматизирање уличног осветљења. То је постигнуто помоћу дальних релеа који аутоматски на команду једног централног часовника са електричним импулсом укључују своје одговарајуће реоне.

Предвиђа се увођење арматура са мешаном светлошћу у којима се налазе једна живина и једна сијалица са металним влакном које заједно дају светлост приближну дневној светлости.

Порастом оптерећења и проширењем атара града Београда као и прописима Правилника Министарства грађевина, условљено је да се на свакој мрежи ниског напона уведе већи напон 3 × 380/220 V на место напона од 3 × 206/120 волти, који је раније имала мрежа Белгијског друштва. Потреба за променом напона указала се усталом и много раније на периферији града. У томе делу су трансформаторски реони пространији, а развођење електричне енергије ниског напона изведено је ваздушном мрежом. Код ваздушне мреже из монтажних и механичких разлога, није могућно постављање проводника великог пресека, те су услед великог отпора и губици енергије на мрежи као и пад напона много већи но у центру града где је разводна мрежа подземна и јаче димензионирана. Тако је одлуком Одбора Општине града Београда фебруара месеца 1932 године решено да се у целом Београду уведе нов систем развода електричне енергије на ниском напону за 380/220 волти. Увођење новога напона спроводило се постепено и по трансформаторским реонима. Тај је посао без мало завршен те је скоро у целом Београду успостављено једнообразно развођење електричне енергије.

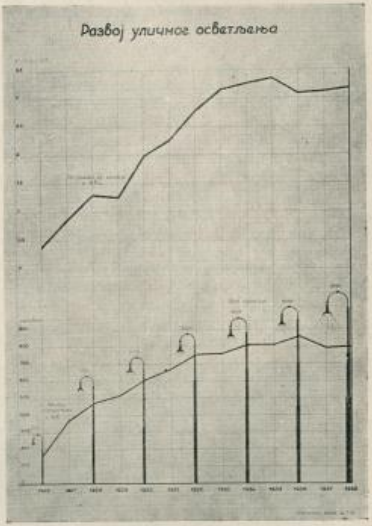

Од обуставе производње електричне енергије у општинској централи напајање градске мреже врши централа „Снага и Светлост" преко двеју потстаница. Једна од њих — потстаница бр .I саграђена је код старе електричне централе у улици Књегиње Љубице, потстаница бр. II саграђена је у парку на Тргу Ослободиоца Београда у улици Милоша Великог. Из тих потстаница разводи се електрична енергија у градску мрежу поглавито са напоном од 6000 волти 50 периода, а из потстанице бр. I са напоном од 3.000 волти 50 периода за центар вароши. Један врло мали део мреже високог напона, иако на 50 периода, напаја се још увек са 2100 волти, што ће усталом остати привремено до замене са 3000 волти.

На крају да наведемо неколико главних радова које је ова Дирекција извела у последње време на развођењу електричне енергије:

Проширени атар Београда обухватио је и предграђа Чукарице, Бановог Брда и Раковице са око 20.000 м ваздушне секундарне мреже која је припадала Друштву „Електро-Макиш". Ову је мрежу наша Дирекција из основа обно-

вила и прилагодила најновијим прописима. Извршена је замена стубова и проводника. Улично осветљење је појачано и допуњено. На овај начин потпуно је обезбеђена сигурност погона и даљег развода електричној мрежи у тим предграђима.

За напајање новоподигнуте трамвајске потстанице у Земуну изведен је кабел високог напона преко моста Краља Александра I до саме потстанице, а као резерва положен је кабел високог напона од потстанице Земунске електричне централе. На овај начин Земунска електрична централа спојена је са београдском мрежом, те у случају потребе може у извесној мери напајати Београд електричном струјом и обратно.

Као важан моменат у развићу електрификације околине Београда јесте далековод Београд-Авала-Ловачки састанак, који је изграђен и пуштен у погон у току ове године. За сада ова линија ради са напоном од 6000 волти, а у току идуће године напон ће бити на 15 kV. Изградњом ове линије омогућена је електрификација многих околних села. Пројекти за напајање села: Пиносаве, Бели Поток, Кумодража, Раковице и Јајинаца већ су готови и кроз кратко време сва ова села имаће електричну енергију.

Предвиђа се изградња далековода од 66 kV Београд-Смедерево, чије се трасирање већ врши. Тим далеководом снабдеваће се електричном енергијом „Сардит", град Смедерево и сва успутна места до Смедерева.

Полагање електричног кабла преко моста Краља Петра II

Извршена је електрификација леве обале Дунава из београдске мреже полагањем кабела од 6 kV преко моста Краља Петра II до новоподигнуте трансформаторске станице у Панчевачком риту. Ова веза може пренети снагу до 1500 kW.

Изграђена је за садашње потребе секундарна мрежа и монтирано је улично осветљење. Електрификацијом леве обале Дунава омогућен је развитак крупне индустрије, предвиђене генералним планом на том месту.

Исто тако изведено је јавно осветљење на мосту Краља Петра II са натриум сијалицама, што претставља новину своје врсте. Овакво осветљење у пракси се показало боље и економичније за осветљење међуградских путева и мостова.

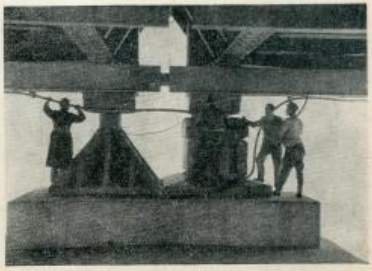

Полагање електричног кабла преко моста Краља Петра II.

Приликом прославе рођен-дана Његовог Величанства Краља 6 септембра 1938 године изведено је декоративно осветљење престонице у обиму како за последњих 15 година није изведено. Ово осветљење извршено је рефлекторима са натриумовом или са живином и натриумовом светлошћу и дугачким венцима са белим и обојеним сијалицама. Постављене су сталне инсталације које ће рефлекторима осветљавати фасаде следећих грађевина: Географски институт, Калемегданска тврђава, црква на Сењаку, школа на Бановом Брду, кула на Сајмишту, Општинска штедионица, Саборна црква и водоскок на Теразијама. Постављено је укупно 90 комада рефлектора.

Израђен је пројекат за спајање мреже високог напона од 66 kV из Барошевца, која припада друштву „Електро-Макиш", са београдском мрежом, као и веза београдске мреже са водоводом на Белим Водама. Овај електрични спој служиће као резерва за напајање Београда електричном струјом у случају потребе, а сем тога њиме се омогућава напајање водоводних инсталација на Белим Водама из београдске мреже.

II ТРАМВАЈСКА ЕЛЕКТРИЧНА МРЕЖА

Од Белгијског анонимног друштва Општина је 1919 године наследила нешто преко 20 километара трамвајске мреже. Стање те мреже је у сваком погледу било лоше и само у крајњој нужди, немајући никаквог другог излаза, морала се та мрежа употребити за обезбеђење трамвајског саобраћаја у првим данима после рата.

У центру града стубови — носачи мреже били су гвоздени, а изван центра, на пример на топчидерској линији, стубови су били од

најобичнијег чамовог материјала. И једни и други били су дотрајали до крајње границе употребљивости. На тим стубовима монтирана је била тролна жица кружног пресека од 50 мм² за погон тролних точкова. Монтажа те тролне жице извршена је без осигурања, што је често проузроковало њен прекид. Напајање трамвајске мреже вршено је само са једнога места, из електричне централе, где је произвођена једносмислена струја напона 600 волти. Укупна снага машина за производњу трамвајске струје износила је 700 кW.

Грађевински недостатци мреже, као и њена крајња дотрајалост, налагали су хитност извесних радова којима се мрежа имала оспособити за сигуран рад. Мере предузете у том смислу односе се у прво време на замену старих стубова новим исправним стубовима, било гвозденим било дрвеним. Постепено је затим тролна жица замењена новом пресека 80 мм² у облику осмице. Паралелно са тим изведено је обезбеђење напајања мреже на тај начин, што је сграђена нова потстаница „Академија", на углу Немањине и Милоша Великог улице, са моторгенераторском групом јачине 300 кW, одређеном за напајање трамвајске линије „Академија"-Топчидер.

И у питањима трамвајске мреже као и у осталим делокругима рада увек се стајало пред задатком да се благовремено и на најбољи начин одговори све већим потребама наше престонице, чији је развој ишао џиновским корацима. У току времена од рата до 1933 године предузети су и извршени радови на трамвајској мрежи који су је оспособили за нормалан рад.

Цела трамвајска мрежа изграђена је на гвозденим стубовима, а монтажни материјал мреже (скретнице, крстови, клемови итд.) биран је према упутствима најмодернијег техничког сазнања у том погледу. Већим делом су изведена и сва потребна осигурања на мрежи. На ономе делу мреже где је она монтирана на конзолама, њено осигурање је изведено ланчаницама постављеним изнад тролне жице, тако да тролна жица еластично виси на тој ланчаници. На другом делу мреже, где је монтажа изведена челичним затегама, осигурање је изведено једноструким или двоструким мостовима. На тај начин је тролна жица на распону од 37 метара од стуба до стуба, придржавана још на два места, те је стрела распона смањена и тролна жица постала много равнија, чиме је осигуран и побољшан додир жице са тролним точком.

Напајање мреже електричном енергијом врши се сада из пет великих трамвајских потстаница и једне резервне. Те потстанице су следеће:

I Трамвајска потстаница у самој електричној централи. Она се састоји од једне моторсинхроне групе јачине 1000 кW, испоручене од фирме Браун Бовери. Високи напон 2100 волти. Сем тога у централи се налазе две моторгенераторске групе свака од 200 кW, чији су генератори монтирани у серији те дају 2 × 300 = 600 волти. Мотори ових група покрећу се струјом 3 × 2100 волти. Напон се регулише на самим генераторима помоћу реостата у кругу ексцитације.

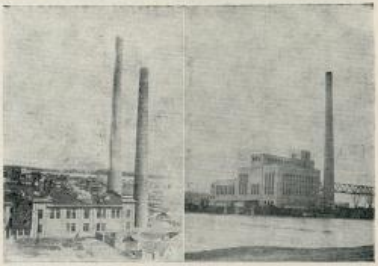

Стара и нова Електрична централа

II Трамвајска потстаница „Добро Поље" сграђена крај Топчидерског друма, располаже са два исправљача (глајхрихтера), укупне снаге 520 кW трајног оптерећења. Те исправљаче монтирала је фирма АЕГ. Струја високог напона 6250 V 50 периода доводи се каблом 3 × 50 мм² који служи специјално за напајање ове потстанице. Услед великог трамвајског саобраћаја на пругама 3, 12 и 13 које напаја ова потстаница, показало се да је недовољна, стога су поручени нови исправљачи 2 × 600 кW који ће заменити садање, а ови ће бити пребачени у нову исправљачку потстаницу која ће у најскорије време бити подигнута код Аутокоманде за напајање вождовачке пруге.

III Потстаница „Москва" на Престолонаследниковом Тргу располаже са два исправљача од по 400 кW трајног оптерећења, а испоручила их је фирма Браун Бовери 1926 године. Струја високог напона 2100 волти доводи се каблом 3 × 120 мм². Предвиђа се напајање ове потстанице струјом од 6000 V, чиме ће се постићи уштеда при експлоатацији исте. Потстаница је подешена за централно напајање, јер се из ње гранају подземни трамвајски фидери на све стране.

IV Трамвајска потстаница „Горњи Депо" у улици Краља Александра има два исправљача од по 650 кW, испоручена од фирме Браун Бовери. Струја високог напона 6250 V доводи се специјалним каблом 3 × 50 мм².

V Трамвајска потстаница у Земуну подигнута је прошле године а пуштена у погон у почетку ове године. Располаже са два исправљача од по 400 кW и напаја трамвајску електричну мрежу Београд-Земун. Ова потстаница је аутоматског типа, са командом из да-

љење и претставља последњу реч технике ове врсте. Напаја се из Београда каблом високог напона који је извучен преко моста Краља Александра I, а има и резервну везу са земунском електричном централом.

Најзад резервна потстаница „Академија" на углу Немањине и Милоша Великог улице, састоји се од мотор-генераторске групе снаге 300 kW. Ова група кад ради увек је везана паралелно са потстаницом у електричној централи са којом је спојена каблом 2 × 400 мм², дугим 1600 метара.

Хлађење исправљача врши се из водовода пијаће воде и као резерва служи савска вода. Сем тога нарочити резервоари за хладну воду служе као резерва у случају квара водоводне мреже. Рад потстаница је подвојен и трамвајским фидерима свака од њих напаја свој одређени део трамвајске мреже. У случају квара на једном фидеру омогућено је да се одмах прикључи резервни фидер из исте или суседне потстанице.

Повратна струја иде првенствено трамвајским шинама које су заварене и положене на изоловану асфалтну подлогу, чиме је смањено расипање струје. Постоје и каблови за повратну струју, најчешће једнополни. Врши се мерење и контролом проверава отпор шина, како би се губици што више умањили и сва струја вратила своме извору.

4 АДМИНИСТРАТИВНА СЛУЖБА

Продаја електричне енергије.

1 ТАРИФА ЕЛЕКТРИЧНЕ ЕНЕРГИЈЕ

а) *За погон електричних мотора.*

1921 године цена је износила 3,50 динара по 1 кВч. 1928 године снижена је цена на 3,— динара по једном киловатчасу, а 1931 године уводи се специјална уговорна претплата за веће потрошаче по којој је најнижа цена била 1,80 динара/кВч.

1932 године по сложеној тарифи цена је износила од 2,10 до 1,50 динара/кВч. 1936 године основна цена од 3,— динара, без државне трошарине, снижена је на 2,50 динара са државном трошарином. Сем тога дата је цена за индустријска и занатска предузећа од 1,80 до 1,— динара по киловатчасу за моторни погон, а за осветљење доплаћивало се од 1,— до 0,50 динара по кВч.

1938 године за занатска и индустријска предузећа дате су цене од 1,— до 0,60 динара за дневну потрошњу и од 0,60 до 0,40 динара по 1 кВч за ноћни утрошак, уз доплату од 10 динара месечно по сваком kVA максималног оптерећења.

б) *За апарате у домаћинству и термичку сврху уопште.*

1931 године уводи се за ову врсту потрошње цена од 1,50 динара по једном киловатчасу за доба од 23 до 4 часа. Године 1932 снижава се цена на 1,30 динара, а време употребе продужава се за 3 часа.

Првога јануара 1936 године дате су цене од 2 до 1,50 дин. по 1 кВч без обзира на време употребе. Јула месеца 1936 године снижавају се цене на 1,30 и 0,80 дин. по 1 кВч, а за ноћни утрошак на 0,60 дин. по 1 кВч.

1938 године цена се снижава на 0,70 динара по издвојеним инсталацијама, а на 1,20 и 0,70 дин. по кВч по одобравајућим струјомерима. За ноћни утрошак цена се снижава на 0,45 динара по кВч. За Раковицу и Чукарицу уводи се цена од 1,30 динара по 1 киловатчасу.

в) *За рекламно осветљење.*

Пре тарифе из 1936 године цена за осветљење радњи и излога износила је 6 динара по кВч. Године 1936 дата је специјална цена за осветљење излога од 3 и 1,50 динара, а 1938 год. цена се снижава на 2,50 и 1,— динар по кВч. Уводи се и цена од 1,— динар по кВч за осветљење фасада.

г) *Остали тарифски ставови.*

За осветљење станова 1923 године цена је била од 5,50 до 9,— динара а 1936 године снижена је на 4,50 динара по кВч, док већи потрошачи у току дана и ноћу после 21 час могу имати струју по 2,— динара по кВч.

За осветљење локала 1923 године цена је била 12,— динара за радње, 15,— динара за банке и 16,— динара по кВч за вариетее и биоскопе. 1938 године за све набројане врсте претплатника цена износи 5,30 динара по 1 кВч. Мало већи потрошачи могу имати цену по сложеној тарифи од 2,80 по кВч, уз плаћање сталног месечног паушала од 20,— динара за сваких 100 W максималног оптерећења.

За велике потрошаче, без обзира на сврху употребе, уведена је цена од 1,80 динара по кВч у 1931 години. Већ 1932 године цена је износила од 2,50 до 1,50 динара, а 1936 године проширена је ова претплата на већи број потрошача са ценом од 2,80 до 1,50 динара по 1 кВч.

Државна надлештва плаћала су 1923 године 9,— динара по 1 кВч. Сада су скоро сва прешла на сложену тарифу од 2,80 до

1,50 динара по 1 кВч. Мања надлештва плаћају по простој тарифи 5,50 динара по 1 кВч.

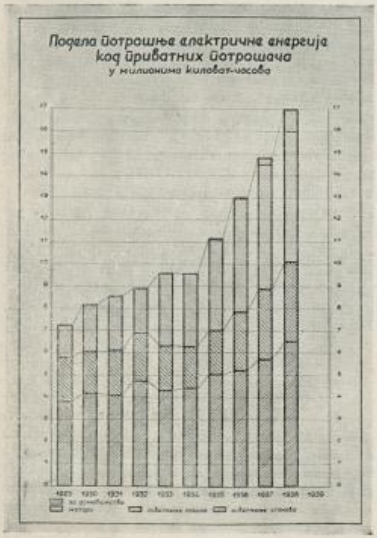

II ПОДЕЛА ПОТРОШЊЕ

Година	Мотори приват. претплатника	Осветљење приват. станова	Осветљење локала
1929	1,524.935	3,814.449	1,949 993
1930	2 124.107	4,140.617	1,887.277
1931	2,470 632	4,076.139	2,019 029
1932	2,016.399	4,095 261	2,179 225
1933	3,296 028	4,280.630	2,017,838
1934	3,327.719	4,415 995	1,854 946
1935	4,180.609	5,043.697	1,976.528
1936	5.169.886	5,218.873	2,652,951
1937	5,913.169	5,729.973	3,168.554

Термичка струја.

1935 године износила је потрошња термичке струје 10.225 киловат-часова. 1936 године потрошња се повећава на 24.566 кВч, 1937 се пење на 293.050 кВч, а 1938 године за дванаест месеци достиже цифру од 1,000.000 киловатчас.

За осветљење излога.

Потрошња струје за ову сврху појављује се као засебна тек 1937 године, када је утрошено 84.493 кВч.

III РАД ОТСЕКА ЗА ПРЕТПЛАТУ

Број претплатника у 1931 години износио је 36.538, у 1932 37.502, а у 1938 близу 50.000.

Свакога месеца прочита се стање на 50.000 струјомера, убаци се у обрачунске картоне, изврши обрачун и откуца преко 50.000 рачуна, затим се сви ти рачуни експедују на пошту и у току истога месеца изврши наплата и књижење истог толиког броја рачуна.

Порастом броја претплатника повећао је се и број струјомера у мрежи. 1919 године број струјомера ДТО износио је 5.400 комада, 1932 31.133, а 1938 године близу 50.000 комада.

Све ове струјомере постављају и скидају органи Отсека за претплату. Приликом сваке пријаве или одјаве, односно при сеоби претплатника струјомери се скидају или намештају.

За одржавање струјомера постоји радионица у којој се струјомери оправљају и замењују им се делови.

Евиденција о сваком струјомеру води се по специјалној картотеци, са назначењем где се струјомер налази и роком овере. Периодично сваки струјомер подлеже поновној овери код Контроле мера, што врши радионица за струјомере.

ЗАКЉУЧАК

Горе наведеном излагању о двадесетогодишњем раду данашње Дирекције трамваја и осветљења, држимо да је непотребан већи коментар и објашњење, јер дела и резултати то најбоље показују. Од једног мањег приватног предузећа са око 200 службеника и инвентаром од неколико милиона динара, постало је једно заиста велико индустријско предузеће О. Г. Б. са око 2.600 службеника и инвентаром који се цени на преко 250 милиона динара, а чији годишњи приходи износе данас око 150 милиона динара т.ј. преко 40% целокупних општинских прихода односно буџета.

Предузеће је постало чак шта више толико велико и сложено, с обзиром на обилност и разноврсност свога пословања, да се од извесног времена помишља и поставља оправдани предлози и сугестије о његовој подели на две односно три Дирекције, према њеним јасно одређеним правцима и делокругу радова т.ј. карактеру пословања, а то су: саобраћај осветљење и радионице.

Саобраћај са превозним објектима, броји преко 1000 службеника; радионице, којих сада има преко 20 разних врсти, имају такође преко 1000 већином стручних службеника, а на осветљење, мрежу и електричне инсталације пада око 600 службеника, такође већином из своје струке. Кад додамо овоме велику и сложену администрацију, која је у Дирекцији примењена и води се још из прошлости као у

једном обичном већем државном односно општинском административном надлештву, видећемо одмах огромне тешкоће у експедитивном и рентабилном раду овог данас врло сложеног привредног предузећа.

Наводимо ово и наглашавамо стога, што се нарочито у последње време са огромним напретком технике, појављују у целом свету односно у великим градовима, па наравно и код нас, крупни посебни проблеми за уређење градова, од којих су, поред осталих проблема: водовод, осветљење и градски саобраћај несумњиво најважнији и најбитнији.

Несумњиво је дакле, да због своје обимности, а затим ради бржег и рационалнијег рада, ове институције морају имати своје посебне дирекције са људством своје струке и заната, и са што лакшом и упрошћенијом администрацијом. *Треба пре свега добро поставити и уредити унутарњу организацију* и рад ових градских привредних предузећа, да би она могла дати сполја одличне резултате, т.ј. према грађанству и према Општини.

За Дирекцију трамваја и осветљења јавља се за коначно решавање првенствено питање трамвајског и аутобуског саобраћаја и продаје електричне енергије за осветљење, мотори погон и потребе домаћинства, а стим у вези и питање развода електричне енергије, питање тарифирања, питање проширења и одржавања возног парка и рационализације рада у радионицама и најзад питање упрошћења административног поступка и комерцијализације предузећа.

У јавном саобраћају поставља се као најпрешније питање растерећење ужег центра Београда од трамваја, проширење аутобуског саобраћаја отварањем нових и замењивањем неких постојећих трамвајских линија и увођење тролејбуса као новог, модерног и погодног средства за градски јавни саобраћај.

У погледу сигурног снабдевања Београда и околине електричном енергијом, морају се подићи линије високог напона које ће Београд везивати и са другим изворима електричне енергије поред електричне централе „Снага и Светлост", која је достигла и коначни капацитет од 30.000 киловолтампера. До сада је остварена само једна веза са електричном централом у Земуну на 6 kV, капацитета 2000 kVA. Неопходно је потребно да се постави и друга веза 15 kV са далеководом Земун—Панчево за 6000 kVA, као и линија Београд—Макиш 66 kV, којом би се мрежа ДТО везала за случај потребе са великим разводним системом „Електро—Макиш", чији капацитет износи у Макишу око 6000 kVA и Вреоцима око 16.000 kVA. Исто тако Београд мора обезбедити везу са Дунавским угљеним базеном изградњом далековода Београд—Смедерево, који би у прво време служио за снабдевање Смедерева и околине електричном енергијом из Београда.

На овом месту вредно је напоменути да је град Загреб до сада електрифицирао своју ближу и даљу околину, постављајући далеководе у дужини преко 400 километара. И град Београд је у томе правцу упутио рад подигавши преко ДТО први далековод Београд—Торлак—Авала—Ловачки састанак у дужини преко 20 километара. Околна села и индустрија јављају се већ са захтевима да се изврши електрификација њихових насеља.

За рационализацију рада и одржавања обновљеног возног парка, као *највећа и најхитнија потреба је подизање нове гараже за аутобусе и дела за трамваје*. Постојећи дрвени депои где сада гаражирају аутобуси су привременог карактера, склони паду и дотрајали.

У питању организације рада стоји такође отворено начелно питање о комерцијализацији предузећа. Досадање искуство како на страни код свих предузећа ове врсте, тако и код нас у земљи (Загреб, Сарајево, Марибор и т. д.) указује на то, да главни и основни услов коме сва та предузећа дугују да свој просперитет лежи баш у томе, што је организација рада спроведена на индустријско-трговачкој основи. И ДТО мора употпунити комерцијалну организацију рада у своме предузећу. То ће се постићи реорганизацијом рада у предузећу на бази трговачко-индустријској, дајући му, као делу самоуправног тела — самосталност по примеру рада и делања Општинских штедионица.

У вези са бољом организацијом и већом експедитивношћу, нарочито у раду са све већим бројем претплатника, потребно је што пре подићи једну репрезентативну зграду ДТО у центру града или у непосредној близини центра. Та зграда треба у потпуности да одговара данашњим и будућим потребама Београда и да буде снабдевена свима модерним инсталацијама, а уједно да служи за пропаганду још веће примене електричне енергије. Финансијска средства за ову грађевину могу се прибавити код Општинске штедионице или Државне хипотекарне банке, а исплате анунитета осигурале би се из повећаних прихода овог предузећа.

Инж. Ал. М. Дојчиновић

Дијаграме, табеле и фотографије израдио и средио Технички биро Д.Т.О. а податке су дале одговарајуће Службе Дирекције трамваја и осветљења.

ТЕХНИЧКА ДИРЕКЦИЈА

Темпо којим је Београд изграђиван за последњих двадесет година доказује да престоница има велику животну снагу. Један сразмерно врло кратак период времена од после рата, т.ј. две деценије, довољан је био да из основа промени стари изглед Београда. Становништво му је огромно порасло. Од 110.000, колико је имао 1920 године, тај број се повећао за непуних 20 година на преко 350.000 односно преко 315%. Ми који стално живимо у Београду теже примећујемо како од мале неуређене вароши постаје велика и доста уређена престоница Југославије, која постепено улази у ред осталих уређених центара великих европских држава. Својим ванредним положајем у географском погледу Београд пружа највише услова да се развије у један од најлепших градова на свету. Досадашњи његов напредак и постигнути резултати дају нам права да верујемо у његову лепу будућност.

Ако се изузме оно што је Држава урадила у Београду (железнице, мостови, јавне зграде и др.), целокупно остало грађевинско и техничко подизање Београда (без електрике и трамваја), од после рата па до данас изведено је или контролисано је од стране Техничке дирекције Општине града Београда. Главна заслуга и истовремено и главна одговорност што наш Београд технички и грађевински овако изгледа пада на Техничку дирекцију, која је наравно била руковођена у својим пословима директивама добивеним од разних општинских управа. Преко Техничке дирекције је са једне стране прешло подизање целокупне Београдске канализације, водовода, паркова и зеленила, модерне и турске калдрме и свих општинских зграда, са основним школама, болницама, пијацама, кланицама и т. д., а са друге стране Општински грађевински одбор, који је на послу при Грађевинском одељку Техничке дирекције, контролисао је за све ово време целокупно подизање свих приватних зграда по Београду.

Техничка служба у Београдској општини није била одувек овако централизована као данас. Поједини технички одељци били су у међусобном односу потпуно аутономни. Због наглог развијања Београда потреба је захтевала да се служба централизује, да Општина добије једну Техничку дирекцију и једног директора (1910 године), „који ће бити на челу свих техничких одељења". Први технички директор је био француз Едуар Леже изабран 1 марта 1911 године. Ратне године су мало што донеле, па је тек 1922 године донет Општински статут по коме је образована Техничка дирекција са пет одељења. Али све до 1926 године, кад је дошла нова општинска управа — Кумануди, Коста Јовановић, — Техничка дирекција не иступа активно као врховна техничка власт у Општини. Већи радови на калдрмисању, проширењу водовода и канализације, подизању општинских зграда и разради генералног плана потичу у ствари из Техничке дирекције доласком пок. В. Вуловића, за директора, који је својим успешним трогодишњим радом поставио основе садањем техничком уређењу Дирекције.

Данас Техничка Дирекција, према Статуту из 1929 године, има, — поред свога Техничког и Грађевинског одбора и саме Дирекције са деловодством и архивом, који су руководитељи и контрола општинске грађевинске политике, — још и 7 отсека са десет њихових одељака, и то:

1) *Инжењерски отсек* са одељцима
   а) за одржавање калдрме
   б) за недржавне путеве (бановинске и општинске)
   в) за техничко-рачунску ревизију

2) *Архитектонски отсек* са одељком
   а) за контролу зидања и грађевински одељак са Грађевинским одбором.

3) *Канализациони отсек*

4) *Управу водовода* са одељцима:
   а) за мрежу и рачуноводство
   б) машински
   в) грађевински.

5) *Катастарски отсек* са одељцима
   а) за генерални регулациони план
   б) за извршење регулације
   в) за одржавање катастра.

6) *Отсек за паркове и пошумљавање* са својих шест служби и то:
   а) вртарска са расадником и стакларском
   б) шумска
   в) пољопривредна
   г) зоолошки врт

д) декорације
ђ) реставрирање и конзервирање Београдске тврђаве.

7) *Отсек грађевинско-правних обавеза* (од 1935 године).

Према Правилнику о устројству и надлежности Техничке дирекције она има задатак, да се преко напред наведених отсека и одељака стара о пројектовању, грађењу и одржавању градских улица, бановинских и општинских путева, и о изради свих врсти калдрма на њима, о пројектовању, грађењу и одржавању општинских зграда и о прописном извођењу приватних грађевина, о грађењу нових и одржавању постојећих уличних канала, као и о прописном извођењу приватне канализације. Даље се стара о снабдевању вароши добром и довољном количином воде за пиће и за поливање улица, о изради нових и одржавању постојећих водоводних инсталација и водоводне мреже и о прописном развођењу воде по приватним кућама, о катастру Београда и одржавању катастарских знакова и катастра, о регулацији и нивелацији Београда, о уређењу паркова, скверова и уличних баштица, као и о пошумљавању општинских утрина.

Све напред наведене послове Техничка дирекција изводи са својим сталним и привременим особљем које годишње кошта Општину по 17,763.000 динара (према буџету из 1938 године). Чиновника има укупно 924, што значи да један чиновник кошта просечно по 19.224,40 динара годишње односно 1.600 динара месечно. (Мануелни радници на калдрми, водоводу, парковима итд. нису ушли у рачун).

Деловодни протокол у Техничкој дирекцији забележио је у 1938 години 62.320 предмета, а онај у Грађевинском одбору 11.217 предмета, што чини укупно 73.537 предмета за једну годину или просечно преко 200 предмета дневно.

Техничка дирекција изводи дакле све техничке грађевинске радове заједно са водоводом. Из Приложене табеле (табела 1) се види да је Техничка дирекција утрошила сама на изградњу Београда милијарду и 356 милиона динара од 1919 до данас. Ако се овоме додају 3 милијарде и 795 милиона, колико су приватни њени грађани утрошили на зидање приватних зграда*) (табела 2) онда излази да је на грађевинско подизање Београда (без државних грађевина — министарстава, парламента, гимназија, мостова и др.) и без електрике са возним парком, утрошено преко 5 милијарди динара. Од тог новца 1,35 милијарди је утрошено баш преко саме Техничке дирекције и све радове је она извела било преко предузимача под надзором својих инжењера и архитеката било директно у својој режији.

Погрешно би било мислити да Техничка дирекција само троши. Она је са водоводом заједно и нека врста привредног општинског предузећа. Водовод је за последњих шест година убрао 286,096.174,36 динара на име основних, водоводних и осталих такса, а за последње четири године сам Грађевински одељак је, од странака које зидају куће, наплатио и доставио државној пореској управи преко 10 милиона динара готовог новца.

Напредак Београда у грађевинском погледу може се ценити по двема чињеницама. Прво према утрошеном новцу за техничке грађевинске радове и друго према количинама и квалитету тих радова.

Табела 1.

Расходи Техничке дирекције од 1919 до 1938 год.
(без личних)

Година	Материјали редовни	Материјали ванредни	Ванбуџетски, зајмови, кулучарење итд.	У к у п н о
1919	4,502.010	7,905.835	1,032.744	13,440.589
1920	7,055.409	—	10,009.316	17,064.725
1921	18,605.722	—	24,836.261	43,441.983
1922	38.256.678	—	52,959.883	61,216.561
1923	44,307.470	21,118.616	—	65,426.086
1924	63,511.084	9,812.952	15,353.147	88,677.183
1925	31,669.481	19,856.492	13,123.041	64,649.014
1926[1])	37,441 974	21,499.896	6,121.920	65,463.780
1927	30,139.693	17,533.554	83,862.312	131,535.559
1928	27,790.565	18,060.938	130,778.000	175,629.503
1929	47,539.076	25,221.715	26,684.000	99,444.791
1930	34,783,717	4,188.624	84,768.000	123,740.341
1931	23,797,322	6,821.830	71,557.000	102,176.452
1932	23,633.042	6,703.825	37,136.411	67,473.278
1933[2])	26,195.796	8,435,128	21,743.000	56,373.924
1934	23,708 284	9,384.492	13,839.000	46,931.776
1935	19,773.381	5,142.181	12,463.200	37,378.762
1936	22,600.601	8,668.969	18,720.000	49,989.579
1937	19,977.599	15,371.217	10,196.000	45,544.816
			Свега:	1.356,198.403

[1]) Према завршним рачунима ушле су све техничке гране.

[2]) За последњих 5 година заједно са материјалним издацима за одржавање школских зграда.

*) Према званичним пријављеним подацима.

Табела 2

СТАТИСТИКА НОВО-ПОДИГНУТИХ ЗГРАДА У БЕОГРАДУ*

ЗАКЉУЧЕНА НА ДАН 1 ЈАНУАРА 1939 ГОД.

Година	Број зграда: Нових	Надзиданих	Дозиданих	Где је зграда: Са вилом	Из дворишта	Колико је зграда и са колико спратова: Приземље	Са 1 спратом	Са више спратова	Са 1 стеном	Са више стенова	ОЗНАКА СПРАТОВА: Подрум	Сутерен	Приземље	Спрат	Мезанин	УКУПАН БРОЈ СПРАТОВА	БРОЈ И ВРСТЕ СТАНОВА: Малих са 1 и 2 собе	Већих са више соба	Гарсоњера	Са 1 собом	Са 2 собе	Са 3 собе	Са 4 собе	Са 5 и в. соба	УКУПАН БРОЈ СТАНОВА	Соба	Кухиња	Купатила	Клозета	Дућана	УКУПАН БРОЈ ПРОСТОРИЈА	ГРЕЈАЊЕ: Локално	Централно	Лифтова	Површина под зградом (заузето земљиште)	Укупно обухваћене површине m² по спратовима	ВРЕДНОСТ У ДИНАРИМА
1919-20	111	—	—	—	—	67	26	18	33	62	—	—	—	—	—	171	149	122	—	—	—	—	—	—	—	894	333	210	263	21	1848	—	3	3	21058	36643	54.733.000
1921	184	—	—	—	—	99	49	36	70	89	—	—	—	—	—	301	250	177	—	—	—	—	—	—	—	1258	412	121	368	44	2666	—	10	7	31264	59711	66,731.000
1922	429	—	—	—	—	185	99	145	131	272	—	—	—	—	—	1044	790	595	—	—	—	—	—	—	—	3726	1491	664	1350	147	9968	—	25	14	81552	205461	261,819.000
1923	437	—	—	—	—	173	91	173	137	288	—	—	—	—	—	996	789	778	—	—	—	—	—	—	—	5522	1530	966	2138	289	13742	—	38	64	94476	304790	533.040.000
1924	298	—	—	—	—	140	72	86	84	187	—	—	—	—	—	593	734	468	—	—	—	—	—	—	—	3201	1268	583	1507	176	9605	—	18	17	71606	189652	299,827.000
1925	259	—	—	—	—	121	74	64	96	145	—	—	—	—	—	512	431	284	—	—	—	—	—	—	—	2172	734	383	926	117	5930	—	17	19	43361	110505	175,333.000
1926	477	—	—	—	—	260	182	35	145	313	—	—	—	—	—	939	860	576	—	—	—	—	—	—	—	3775	1450	767	1644	124	10939	—	42	19	732'0	171632	225,902.000
1927	692	—	—	—	—	253	251	188	142	425	—	—	—	—	—	1395	1.081	1.103	—	—	—	—	—	—	—	6.070	2169	1399	2178	272	17311	—	74	34	112101	208877	334,105.000
1928	585	—	—	—	—	211	173	201	196	357	—	—	—	—	—	1276	1.095	922	—	—	—	—	—	—	—	5760	2103	1351	2627	257	16031	—	83	43	102154	278635	307,664.000
1929	342	—	—	—	—	142	109	91	128	184	—	—	—	—	—	713	607	439	—	—	—	—	—	—	—	2845	1023	670	1445	133	8698	—	32	37	63601	173589	164,413.000
1930	323	—	—	—	—	130	110	83	119	181	—	—	—	—	—	670	715	382	—	—	—	—	—	—	—	2695	1303	728	1494	131	9000	—	18	18	52284	135405	153,945.000
1931	445	—	—	—	—	160	152	133	152	263	—	—	—	—	—	987	1.016	667	—	—	—	—	—	—	—	3737	1600	1103	2257	208	9441	—	64	42	71007	215840	185,548.800
1932	695	—	—	558	137	323	191	181	287	333	526	151	674	670	103	1463	1.318	903	—	—	—	—	—	—	—	5766	2211	1665	3264	229	13893	662	25	52	109220	277367	261,448.244
1933	401	—	—	320	84	192	108	104	172	223	382	141	437	422	51	903	711	631	—	—	—	—	—	—	—	3500	1361	1123	2207	159	14258	412	25	44	58137	174064	157,655.804
1934	289	13	23	237	52	141	95	53	132	141	271	97	311	246	58	613	441	406	23	—	—	—	—	—	—	2313	884	683	1282	51	9468	288	11	15	43450	109906	88,928.039
1935	312	30	24	264	48	150	93	69	146	126	398	85	332	322	45	699	401	491	109	—	—	—	—	—	—	2652	922	859	1650	94	10909	337	19	24	56324	141940	93,572.600
1936	291	18	18	261	30	105	70	116	119	161	294	79	312	410	78	790	513	692	257	—	—	—	—	—	—	3470	1230	1444	2217	107	13765	315	11	27	53972	160652	106,382.500
1937	354	23	5	327	27	134	99	121	145	191	344	70	364	466	63	897	639	798	214	—	—	—	—	—	—	3845	1299	1507	2324	181	15824	364	17	36	65894	188220	134,435.200
1938	441	27	34	384	57	187	111	143	170	252	408	138	455	579	74	1110	—	—	239	428	557	504	145	95	1968	4735	1753	1916	3106	128	20583	443	29	92	79620	239594	189,866.760
УКУПНО	7368	111	101	2351	435	3173	2155	2040	2604	4193	2623	761	2885	3115	477	16072	12400	10134	833	428	557	504	145	95	1968	67896	25053	18142	34247	2808	213879	2821	561	807	1294351	3382483	3,796,352.967

*НАПОМЕНА: Ови статистички подаци допуњени су у току последње године само за год. 1937 и уписани у исту за све зграде и чије сопственици нису благовремено тражили преглед зграде.

Из Грађевинског одељка Техничке Дирекције Град. Поглаварства у Београду на дан 1 јануара 1939 год.

Ратом разрушени и разривени Београд, са наслеђеном упропашћеном турском калдрмом, није се могао подићи из редовних буџетских средстава. Морало се прибећи већим зајмовима. Због тога је било закључено неколико зајмова који су у главном утрошени у доба од 1927 до 1931, кад је благодарећи великим кредитима, Београд највише технички напредовао. Из приложене табеле 3 види се како су ти зајмови утрошени.

околине Београда, односно Управе државног парка у Топчидеру. Министарство шума и рудника је ту утрошило знатне кредите из редовног буџета и фонда за пошумљавање. Од пре три године пошумљени општински терени враћени су Општини на даље култивисање и одржавање.

Дакле, редовни општински буџети су, — допуњени зајмовима, калдрмином, кулучарином и разним фискалним олакшицама и помоћима,

Табела 3

ГОДИНА	Трошење зајмова подељено по годинама у милионима динара								
	Долар. и Ломб.	Мин. С. Пол.	Шпајц.	Почек О.1 рај. А. Д.	Почек Бадер	Почек Ерлих	Унутр. зајам	Тек. рач. од 7,5 м. динара	У к у п н о
1927	82,391	—	—	—	—	—	—	—	82,391
1928	106,310	7.015	—	—	—	—	—	—	113.325
1929	2.214	2,968	15,710	5,792	—	—	—	—	26.684
1930	6.500	—	7.989	59,178	3.820	—	6.018	—	83,505
1931	—	—	0,711	1,917	9.631	—	56 816	2.276	71,351
1932	—	—	—	0,510	1,479	3,766	24.991	4.665	35,411
1933	—	—	—	—	1,308	1.147	5,316	0,458	8,229
Свега	197,415	9,983	24,410	67,397	16.238	4.913	93,141	7,399	420,896

Поред горњих зајмова, у последње време закључено је још неколико зајмова код „Сузора", код Државне хипотекарне банке, код Електро-Инвеста Штокхолм, Конвертни зајам код Поштанске штедионице итд., чије су суме унете у табелу 1.

Сем тога, Држава је донела Уредбу о калдрмини и Закон о употреби народне снаге (кулучарина), чиме су осигурани извесни кредити за калдрмисање улица и путева који су износили за све време:

	Кулучарина	Калдрмински фонд
до 1928	—	—
до 1928	—	2,599.000.—
до 1929	—	14,854.000.—
до 1930	—	1,263.000.—
до 1931	—	260.000.—
до 1932	2,119.000.—	—
до 1933	4,547.000.—	2,859.000.—
до 1934	4.432.000.—	3.355.000.—
до 1935	10,180.000.—	1,968.000.—
до 1936	7,202.000.—	94.000.—
до 1937	4,328.000.—	—
до 1938	5,000.000.—	—
Свега око	40,000.000.— око	17,000.000.—

Затим је Држава у два маха помогла обнову израде Београског водовода материјалом из ратних репарација 1922 год. у износу злат. марака 3,602.842.45 и 1928 г. у износу злат. марака 2,604.509,19. Ослобођен је исто тако царине сав канализациони керамички материјал добијен на рачун репарација.

Држава је учествовала на пошумљавању својих општинских терена у атару Општине и то преко одбора за пошумљавање и уређење

— извори одакле је Техничка дирекција црпела средства за грађевинско подизање Београда. (Табела 1). Без фискалних олакшица они сви укупно износе преко 1,35 милијарди динара.

Сума од 1,35 милијарди динара утрошена преко Техничке дирекције на техничко уређење Београда огромна је. Ако се побројеће радови који су за тај новац изведени видеће се да их је много, да је Београд доста добио и да се лепо модернизовао, али да то ипак још није довољно. Остаје још много да се уради.

* * *

Једна од најпотребнијих ствари у свакој насеобини је здрава пијаћа вода. Почећемо наше излагање са њом.

Водоводне инсталације као и мрежа претрпеле су трајне кварове за време рата 1914—

III филтерска инсталација на Белим Водама у грађењу 1938.

Водовод града Београда

Графикон проширења водоводне мреже

Диаграм сума уложених инвестиција за проширење водовода

у милионима динара

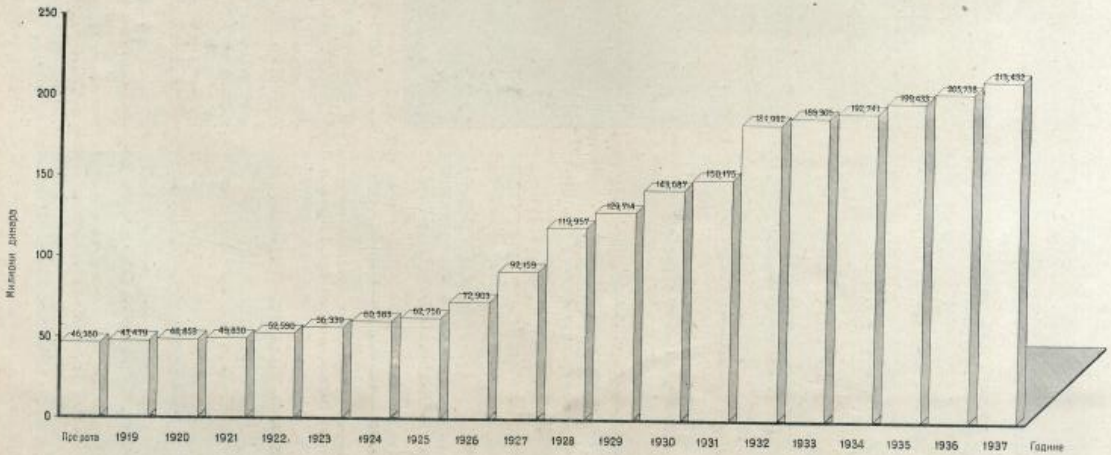

1918 године. Повећавање становништва и дефектне инсталације захтевале су императивно уређење водовода на новој модерној основи. Већ 1924 године довршена је једна скромна инсталација савског водовода код „Шест топола", која је привремено побољшала снабдевање до 1927. год. Те се године појавила оскудица воде, па је та чињеница показала да се водовод мора проширити у великом обиму, како би се престоници обезбедила вода за дужи низ година. У ту сврху Управи водовода се ставља на расположење из Доларског зајма сума од 21,688.200.— динара. Са овим средствима и са добивеним материјалом на рачун репарације 1922/23 израђују се: 10 нових бунара у „Макишу", каптажа речне воде уводно од стругаре „Макиш", довод те воде до филтара на „Белим Водама", обнова старих филтара, израда II филтарске инсталације за подземну воду на „Макишу" и обнова са проширењем пумпних станица у „Макишу" и „Белим Водама". Израђен је и главни довод воде од 70 см пречника од „Белих Вода" до трга Ослобођења, као и два нова резервоара: у Војвођанској улици за пијаћу воду и у Румунској за речну воду. Ово је било довољно за центар града, али је периферија још увек оскудевала. Уговори закључени са „Општим грађевинским А. Д." и „Бадер"-ом допустили су проширење водовода и по периферији. Обезбеђена је довољна количина воде у крајевима: Дедиње, горњи део Топчидерског Брда, Бањица, Вождовац, предграђе Краљице Марије, Душановац, Пашино Брдо и предграђе Краља Александра. Сазграђен је нови резервоар на Дедињу са запремином од 6.000 м³ воде и положени су доводи по предграђима.

Али стални пораст становништва Београда и све веће потребе за водом код модерног начина изграђивања престонице тражили су да се водовод и даље проширује. Стога је, у границама одобраваних кредита у годишњим буџетима, Управа водовода приступила даљем повећавању каптажних инсталација, те је у „Макишу" изграђено 19 нових бунара, повезаних у једну нову натегу, дугачку око 1,8 км, и 3 бунара на старој натези. Да би се подмирила

Унутрашњи изглед водостанице у Топчидеру 1931.

све већа потреба у води за поливање улица и пажова, изграђена је инсталација за пречишћавање речне воде и на Дунавској падини града, у кругу старе електричне централе.

Вредност водоводних инсталација са мрежом цени се данас на 206,187.000.— динара. Мрежа сама, која је 1938 г. износила 384,2 км дужине, цени се на 113,5 милиона динара. Београд потроши 17,666 милиона (1938 г.) м³ воде годишње, односно 195 литара дневно по

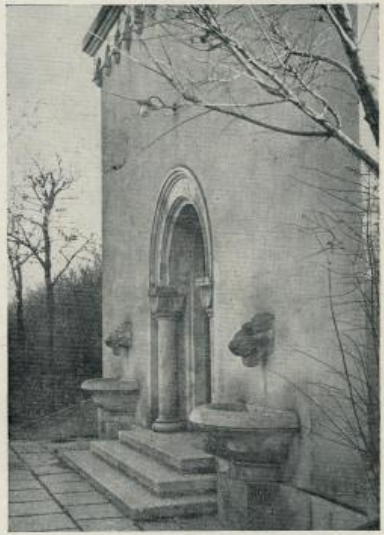

Резервоар у ул. Кнеза Арсена 1932

становнику при највећој дневној потрошњи. Оволико велика дневна потрошња воде по становнику (иста као у Берлину, приближна потрошњи осталих великих европских градова) тумачи се, поред потребе воде за зидање и поливање улица, и јако побољшаним хигијенским условима у Београду, јер Београд спада у чисте вароши. Један немачки лекар је казао да се култура једног народа може ценити и по потрошњи сапуна. За сапун треба воде.

Статистика из Грађевинског одељка оново подигнутим зградама и становима у Београду говори нам да је од одобрених планова у години:

1921 на један стан долазило 0,28 купатила;
1924 на један стан долазило 0,48 купатила;
1927 на један стан долазило 0,64 купатила;
1932 на један стан долазило 0,75 купатила;
1937 на један стан долазило 0,98 купатила.

Другим речима, данас без мало сваки нови стан има своје купатило.

Док је у последњим предратним годинама један становник трошио дневно око 60 литара просечно а у данима највеће потрошње око 80 литара, после рата он троши око 147 литара просечно или до 200 литара у данима највеће потрошње, што значи да је своју потребу повећао за 2,5 пута.

У Београду данас има 52.745 енглеских клозета, 18.608 домаћих купатила и 65.340 чесама по зградама и двориштима.

* * *

Упоредо са водоводом развијала се и изграђивала и Београдска канализација. За последње две деценије утрошено је око 110 милиона динара на канализационе радове, тако да Техничка дирекција данас располаже са 211.037 м канала (цевних и бетонских). Вредност Београдске канализације цени се на 208 милиона динара. Канализација се изводи по утврђеном генералном плану још од 1905 године.

Радови на канализацији су такве природе да се не могу довести у потпуну зависност од мањих или већих буџетских кредита. Потребно је да се радови на канализацији спроводе по извесном систему, коме се средства морају осигурати на начин независнији и еластичнији него што је поступак код буџетирања. У том циљу је 1937 године основан канализациони фонд из чијег се буџета плаћају од тада сви радови на канализацији Београда. Само од 1934 па до 1937 године закључно изграђено је 21.411 м. уличних канала за суму од 10,890.584.— динара.

* * *

Плућа Београда — паркови и зеленило — добила су исто тако врло много. Отсек за паркове установљен је тек 1926 године као самостална служба. Према томе он постоји као установа 12 година. Од 1926 до данас уређено је 25 нових паркова, 52 сквера, 27 дворишта основних школа и 26 дворишта разних установа. Уређено је и засејано 24 ха уличних баштица у 150 улица. Засађено је 250 км дрвореда са 45.947 садница у 280 улица. Подигнут је нов расадник са стакларама, топлим лејама, у што је инвестирано око 1,6 милиона динара, док је у растиње инвестирано за 12 година 2,4 милиона динара. Вредност биљног материјала у расаднику износи 1,2 милиона динара. За последњих 12 година засађено је у атару Општине града Београда око 10 милиона садница. 60% од тога засадила је Општина, која је пошумила и 213 ха утрине.*

Последњих година у Доњем граду изграђен је Зоолошки врт у који је инвестирано 2,3 милиона динара са живим инвентаром, који вреди око 1 милион динара. Врт је у главном изграђен од сопствених прихода и дародаваца.

Реставурирана је стара Београдска тврђава и утрошено на тај посао око 4,8 милиона (изграђена је Калемегданска тераса, „Победник", обновљена су градска платна, мостови, и капије, Небојша кула, чесма Соколовића, четири куле, градске зидине и ресторан).

У расадник од 18 ха за последње три године утрошено је 500.000.— динара. Досада је издато биљног материјала (растиња и поврћа) за 720.000.— динара. У пољопривреду је досада утрошено 800.000.— динара на редовно газдовање, а осим тога инвестирана је сва добит од три године од 1,2 милиона у амелиорацију земљишта, за справе, стоку и зграде.

На радове око зеленила Београда, који су изведени скоро сви без изузетка у директној режији, утрошено је за 12 последњих година око 60 милиона динара, од чега 80% на радну снагу. 50% утрошено је на нове радове, 50% на одржавање.

* * *

Али Београдска калдрма претрпела је највеће промене и за две деценије однела, она сама 480 милиона динара.

До 1911 године Београд је имао највише т.зв. турску калдрму, од ломљеног камена, нешто калдрме од полуобрађеног камена, а у по неким главним улицама калдрму од камених коцака, све на подлози песка. У 1911 и наредној 1912 г. први пут се у Београду приступило изради савремене, модерне калдрме и то само у центру вароши од дрвених коцака са асфалтом тротоаром. У том времену израђена је и улица Милоша великог са коловозом од камених коцака и призама.

Ратови су не само прекинули посао него су покварили и разрили и оно мало модерне калдрме у центру, тако да је после светског рата ослобођени Београд стајао пред решавањем једног врло тешког и компликованог проблема: на који ће начин обновити и даље уређивати своје улице и путеве, на шта се без великих материјалних жртава није могло ни помислити.

А пошто тих великих материјалних средстава није тада било, то се у прво време радило само на претресу и крпежу постојећих старијих и новијих пропалих калдрма. Тек у времену од 1922 до 1926 г. поново се приступа модерном калдрмисању неколико улица, као што су Дечанска, Поенкареова, део Скопљанске (сада Пашићеве) и Краљев трг, и то са за Београд онда новом врстом коловоза од збијеног (компримираног) асфалта. У то време израђена је савремена калдрма од ситних и крупних камених коцака још у неким улицама, као на Кнез Михаиловом венцу дуж Калемегдана, у Сарајевској, Узун Мирковој и Васиној улици.

* Остао ошумљивање

Међутим, тек од 1927 г. почиње калдрмисање Београда у већем обиму, тако да је за кратко време од једне деценије у том погледу урађено у Београду много више но у ма ком другом граду Европе.

Београд је до 1918 г. имао 309 улица. Тај број после стално расте. Тако је 1928 г. у Београду било 576 улица. Данас Београд има 1680 означених улица, не рачунајући оне које се на појединим новим парцелисаним имањима отварају из дана у дан. Дужина свих данашњих улица у Београду износи преко 300 км, од којих су 240 км калдрмисаних, а 60 км некалдрмисаних.

Из приложених графикона види се стање калдрме почетком 1919 г. и почетком 1939 г. Исто тако се види и расподела утрошеног новца према врсти калдрме.

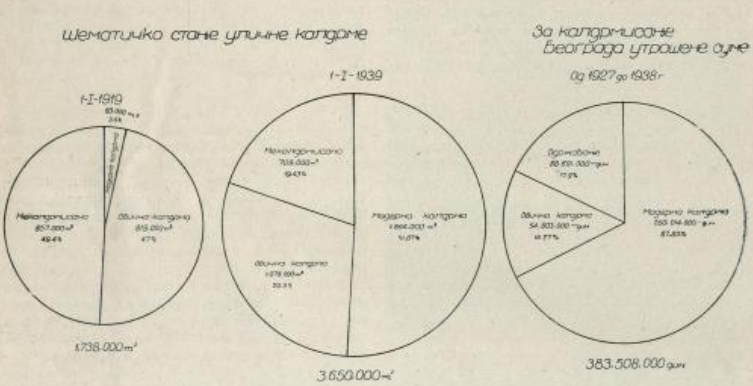

Све општинске управе, иако оптерећене решавањем осталих многобројних комуналних питања, поклањале су велику пажњу београдској калдрми. Да општа светска економска криза није захватила и нашу земљу и имала негативне последице и на финансиско пословање Београдске општине, питање калдрмисања улица, путова и трговa било би до данас за Београд потпуно решено. Овако ће морати још доста да се ради.

Иако је, — према науци о модерном грађењу путева, који имају да служе за дужи низ година, — најрационалнија, па према томе и најјевтинија она калдрма код које су трошкови одржавања, — а исто тако и трошкови погона и одржавања превозних средстава, који тим путем саобраћају — најмањи, ипак се Техничка дирекција није могла свагда придржавати тог принципа. И то из два разлога: прво, што јој је дужност да са расположивим средствима калдрмише ипак што већи број улица и путева који раније нису имали никакву калдрму и да тиме омогући великом броју својих грађана пешачки и колски превоз ка њиховим домовима, а друго, што у многим крајевима Београда још увек нису изведене најпотребније подземне инсталације: канализација и водовод, те би се због њиховог грађења морала скупоцена стална калдрма — ако би иста била постављена — накнадно рушити. Због овога је београдска калдрма изложена јачем кварењу. Она се страшно аба и квари, па се мора зато одржавати.

Београд данас има преко 2,7 милиона м² калдрме, која се мора чувати. Због тога Техничка дирекција има специјални Одељак за одржавање калдрме.

1931 оправљено је 159.000 м² калдрме за 3,600.000.— дин.

1932 оправљено је 250.000 м² калдрме за 4,485.000.— дин.

1933 оправљено је 231.000 м² калдрме за 4,086.000.— дин.

1934 оправљено је 240.000 м² калдрме за 4,196.000.— дин.

1935 оправљено је 186.000 м² калдрме за 3,457.000.— дин.

1936 оправљено је 159.000 м² калдрме за 3,100.000.— дин.

1937 оправљено је 189.000 м² калдрме за 3,611.000.— дин.

1938 оправљено је 232.000 м² калдрме за 4,658.000.— дин.

На одржавање и оправку калдрме од 1927 до 1938 год., за једну деценију дакле, издато је 68.691,000.— динара.

* * *

Архитектонска служба у Техничкој дирекцији исто тако је врло обимна. За две дece-

није сам њен Архитектонски отсек извео је радова за 217,756.000.— динара и то:

а) по буџету	136.450.000.—	динара
б) по зајмовима	53.555.000.—	„
в) из фондова	17,750.000.—	„
Свега:	217,750.000.—	динара

У времену од 1919 па закључно са 1926 год. грађевински радови су се у главном састојали у одржавању, оправци, презиђивању и подзиђивању постојећих општинских грађевина (трошаринске станице, јавни клозети, школе, општински станови код „Топовских шупа"). Тек од 1927 године, када су за велике техничке радове добивена финансијска средства закључењем доларског и ломбардног зајма, за три године утрошено је 22,704.000.— динара и проширена је Кланица, подигнуте су основне школе на Булбулдеру, Душановцу, Вождовцу, Чукарици. и у Дечанској улици. Назидани су спратови на зградама основних школа на Смедеревском ћерму, Хаџи Поповцу и Сењаку, подигнуте су и уређене пијаце на Зеленом венцу, Каленишта гувну и Господар Јовановој улици.

Осим поменуте сумё из доларског и ломбардног зајма, Општина београдска је 1928 год. добила зајам од Министарства социјалне политике у суми од 10,000.000.— динара, са којом је образован фонд за подизање и одржавање радничких установа у Београду и исти је инвестирала у подизање двеју зграда за мушко радничко склониште и дечије обданиште у Милоша Поцерца улици и женско радничко склониште у Млетачкој, сада Кнез Милетиној улици.

Даљи општински радови из архитектонске струке извођени су са кредитом из тзв. унутрашњег зајма од 125 милиона динара, из кога је одређено 18 милиона динара за подизање нових зграда основних школа и довршење општинске кланице. Из овог зајма подигнуте су основне школе са по 12 учионица у улици Војислава Илића и у Шуматоначкој, основна школа Престолонаследника Петра и основна школа на ваздуху, као и нова зграда за основну школу на Топчидерском Брду, и довршено комплетирање општинске Кланице.

У току 1933 и 1934 год. Општина београдска је из фонда поч. Николе Спасића подигла нову зграду за градску болницу на Булбулдеру. Ова зграда намењена је за лечење свих врста болести сем инфективних и својим уређењем може да служи као пример за установе ове врсте.

Да би задовољила културно-хигијенске потребе грађана, Техничка дирекција је подигла ново купатило на Сави код „Шест топола" са 500 кабина и три базена; за то је утрошила суму од 700.000.— динара. За накнадно проширавање утрошено је још 450.000.— динара.

Осим већ поменутих грађевинских објеката за чисто општинску службу као и за задовољење општих народних потреба, Техничка дирекција је, делајући у културно-социјалном правцу, решила питање о збрињавању мале деце и одојчади подизањем, у етапама, велелепне грађевине дечијег прихватишта у Звечанској улици, које кошта 6,500.000.— динара.

У времену од 1932 до 1934 г. Општина је на купљеном имању зв. „Пионир" изградила комплексе грађевина у које је пренела возни парк са Таш-маидана. За израду поменутих објеката и уређење овога имања Техничка дирекција је утрошила 4,500.000.— динара. На истом имању постојала је и циглана за израду и печење цигала. Техничка дирекција је ову циглану уредила и оспособила за експлоатацију, те је у времену од 1934 до 1938 г. испекла преко 15 милиона комада цигала, које је махом употребила за зидање својих грађевина.

Извршујући закон о именима места и улица и обележавању кућа бројевима, Техничка дирекција је, почев од 1931 г. па до данас, поставила таблице за куће бројеве и мале таблице са именом улице на преко 20.000 зграда у 1.000 улица, што кошта 850.000.— динара.

За санитетску службу изграђене су грађевине: зграда за дезинфекциони завод на булевару Франше Депереа, зграда за кафилерију на Карабурми и надзидана је и дозидана зграда породилишта у Средачкој улици.

Осим наведених објеката грађевинско-санитетске природе, сваке године су подизане по појединим парцелама на Новом гробљу нове гробнице и до данас је подигнуто: у аркадама 21 гробница; у алеји великана 23 гробница; 2019 гробница првог реда; 2328 гробница другог реда и 1.101 гробница трећег реда, укупно 4.492 гробнице.

За савремено уређење пожарних екипа и брзу помоћ грађанима у случају пожара изграђена је модерна грађевина за пожарну централу на углу Хартвигове и Битољске улице.

Ради смештаја установа о којима се Општина по специјалним обавезама стара, Техничка дирекција је подигла за потребе Управе града Београда, њене квартове и жандармеријске станице, нове зграде: у Мишарској улици за смештај I кварта, на општинском имању „Пробирница" за смештај XII кварта и велосипедског одреда и у Јајинцима за смештај XV кварта. Осим ових објеката за полицијску службу Техничка дирекција је подигла у кругу старе зграде Управе града Београда нову зграду за притвор кривица и нову зграду за притвор кривица Првостепеног суда.

Доласком данашње општинске управе продужена је и појачана грађевинска делатност Техничке дирекције. Општина је купила од Државне хипотекарне банке три велике зграде, које је, по претходној техничкој адаптацији

употребила за смештај својих канцеларија и установа. Те су зграде: у Кнегиње Персиде улици, раније „Санаторијум Живковић". у који је смештена градска поликлиника, станица за брзу помоћ и Дирекција за социјално и здравствено старање; зграда на углу улице Кнегиње Љубице и Обилићевог венца, у коју су смештени Административни, Културни (са библиотеком и музејом) и правни отсек, и зграда на углу Доситејеве и Господар Јевремове улице, у коју је смештено Судско одељење.

Социјално санитетске потребе својих грађана Техничка дирекција је задовољила изградом угледне амбуланте за кожне и венеричне болести у улици Ђорђа Вашингтона, снабдевши је најновијим техничким апаратима.

На Новом гробљу, поред већ израђене монументалне ограде испред Француског војничког гробља и подигнуте нове зграде за мртвачницу, прошле године израђена је нова зграда за капелу са мртвачницом за Јевреје Ешкенаског реда, а у раније подигнутој ново изграђи за мртвачницу уведена је најмодернија инсталација за хлађење лешева.

Техничка дирекција подигла је даље четири нове школске зграде на Дедињу, Бановом Брду, Западном Врачару и Топчидерском венцу, а извршила је и надзиђивање спрата на постојећој школској згради на Топчидерском брду и дозиђивање крила уз постојећу зграду у Малом Мокром Лугу.

Основна школа „Матија Бан" на Бановом Брду

Садашња општинска управа, преко Техничке дирекције, успела је да расели становнике бесправно подигнутог насеља „Јатаган Мале" дајући им новчану помоћ за сеобу и пренос употребљивог грађевинског материјала.

Грађевинско уређење општинског имања у Панчевачком риту изазвало је подизање економских зграда на општинском имању, зв. „Рева", од којих се сада подиже модеран краварник. Исто тако у Панчевачком риту Техничка дирекција је подигла зграде за прераду и сушење црева и кожа, те је на овај начин дислоцирала из вароши овај посао.

У жељи за решењем станбеног питања економско слабијих грађана, Техничка дирекција је приступила грађењу малих јевтиних станова на општинском имању на Северном булевару и подигла је 20 нових зграда са 114 станова различитих типова, снабдевши их све са модерним инсталацијама. Вредност ових грађевина износи 4 милиона динара. Нешто ниже на Северном булевару у изградњи је нова зграда за смештај напуштене деце и незбринутих страца, за коју је до сада потрошено 24 милиона динара.

*

Гро остале грађевинске делатности Београда за последње две деценије био је, — ако се за тренутак не говори о делатности државе, — у приватним рукама. Према табели 2 види се да је у приватне зграде за две деценије у Београду утрошено 3,8 милијарди динара, цифра која је сигурно много већа због тога што је пријављено да ће зграде коштати 3,8 милијарди динара, међутим, познато је да зграде увек више коштају но што се пријави. Техничка дирекција је посредно утицала на њихово изграђивање преко свог Грађевинског одељка, који је водио контролу и евиденцију свих новоподигнутих зграда и путем свог Грађевинског одбора, који је одобравао поднете планове и давао дозволе за усељавање.

Послератна приватна делатност показује огроман напредак. Табела 2 најбоље сведочи о томе и из ње се даду извући многи интересантни подаци.

Две најјаче грађевинске сезоне у Београду биле су 1927 и 1932 год. Цена зидања по м² кретала се овако:

1923 године стајао је 1 м² зидања око 1.740.— динара
1927 године стајао је 1 м² зидања око 1.100.— динара
1932 године стајао је 1 м² зидања око 900.— динара
1934 године стајао је 1 м² зидања око 800.— динара
1937 године стајао је 1 м² зидања око 700.— динара

Број одобрених планова у
1932 години био је 924
1933 години био је 815
1934 години био је 1.000
1935 години био је 1.100
1936 години био је 895
1937 години био је 836
1938 години био је 958

Број реферата за бесправно зидање износио је:
1932 године 1.180
1933 године 1.334
1934 године 919
1935 године 717
1936 године 644
1937 године 485
1938 године 407

Број порушених зграда по казнама у Јатаган Мали износи 566. Према броју реферата за бесправно зидање види се да се оно доста смањује с обзиром на ефикасност службе.

*

Да би се пак радови и администрација Техничке дирекције могли спроводити по извесном плану, да би Београд имао извесне основе за своје изграђивање, требало је да се изради катастар Београда, а затим регулациони план са потребним уредбама и правилницима. Регулациони план са уредбама и правилницима је велико поглавље у раду Техничке дирекције, јер улази у ред мучних расматрања, по каткад лутања, тражења идеја, компоновања основа уз одмеравање материјалних способности Београда, заједно са честим променама у мишљењима разних општинских управа. Поред тога и сама држава својом изградњом мостова, железница, зграда итд., који махом нису подизани према првобитном плану Техничке дирекције, мењала је дотадање планове о уређењу Београда, па се наравно и основна идеја морала мењати. Ово је повлачило нове студије и нов утрошак времена. Осим овога, регулациони план, заступајући у главном опште интересе, често задире у приватне интересе, чији се носиоци буне због свог повређеног права, па је и због тога тешко било доћи до најцелисходнијег задовољења општих интереса.

Рад на катастру Београда започет је пре рата 1904 године под претседником Општине г. Костом Главинићем. Израда триангулације, тригонометриске и полигоне мреже, као база за сва детаљна снимања, извршена је на потпуно савременој основи. Радови су се развијали успешно све до 1912 год., када су услед ратова застали до 1918 год. Рат је много покварио и упропастио како елаборате тако и инструменте. Пошто је добила нове кредите, Општинска управа набавља инструменте и наставља рад.

Потреба да се што пре приступи изради новог регулационог плана Београда, — јер је стари план био уништен, а Општина није располагала ни са каквим ситуационим планом, — учинила је да се катастарски премер морао што пре завршити да би се добио један ситуациони план Београда и околине, на основу кога би се могло приступити изради програма за конкурс новог регулационог плана. Тек пошто је задовољена потреба за конкурс регулационог плана, наставља се опет на даљем катастарском премеру. Међутим, од 1924 до 1929 г. више се посвећује пажње разради новог регулационог плана, коју врши једна комисија, а на основу одобреног генералног плана, него разради самог катастра. Како је добро пословање у катастру, због застоја у пословима, било доведено у питање, то је 1931 год. образована стална катастарска комисија од претставника Министарства финансија, начелника војно-географског института, начелника Министарства правде и претставника Београдске општине са задатком да до конца 1933 год. изради катастарски премер Београда. И већ 1934 године појављује се први нови катастарски планови које је комисија, са стручним особљем, израдила. По завршетку радова, Катастарски отсек Техничке дирекције, према једном министровом овлашћењу, прима даље одржавање катастра и под контролом Министарства финансија наставља рад на излагању катастарског операта и преко одређених судија Министарства правде расправља све приватно-правне односе. Израда новог катастра Београда у 1932, 1933 и 1934 г. кошта преко 7,5 милиона. По свршетку овог посла, — који је од највеће важности, како за техничке послове самога развића града тако и за чисто фискалне интересе државе и општине, — приступило се разради регулационог плана. Катастар је врло обиман посао. За двадесет година извршено је само преко 35.000 промена власништва, што излази да је готово свако имање у Београду променило свога власника, јер Београд има око 33.000 парцела, — наравно да извесна имања у ствари нису мењала власника, али су зато друга по неколико пута то учинила.

Регулација Београда, — која датира из 1886 г., о којој је тада водило рачуна Министарство грађевина, — тек је 1892 г. уступљена на старање Београдској општини. Први план важи и даље (са допунама већег обима у г. 1906 за делове Источног Врачара, Палилуле и Дорћола), наравно са разним изменама и допунама за све делове града. Све до 1924 г. ова је регулација била у важности, а тада је — на основу расписаног конкурса, а затим на основу одлука једне комисије састављене од стручњака и заинтересованих надлештава — израђен један регулациони план и то за део Београда око 3.000 ха; тај је план доцније допуњен за Сењак, Топчидерско Брдо, Бањичко Брдо, Пашино Брдо, Вождовац и Чукарицу, наравно са извесним изменама и допунама у доцнијим годинама, као што је то учињено и са првобитним генералним планом из 1924 г. за ужи реон Београда.

У г. 1929, па доцније и у 1935, шири се атар Београда на рачун суседних сеоских општина обухватајући у исто време и атар Општине Земуна и стога се увиђа да је потребно израдити нови регулациони план за тако проширени атар, а нарочито планове Београда и Земуна везати. У томе смислу чине се разни покушаји.

А и Земун, док је био самостална општина, израдио је један регулациони план и за инундациони терен на левој обали Саве као и коректуру свога регулационог плана како ужег тако и ширег реона, али се до сада није могла још дефинитивно утврдити регулација

ових крајева. Претходно је требало имати добре ситуационе планове свих размера како би се могла имати што прегледнија скица, па према томе и идејна скица регулације.

Најзад ни питање железничког саобраћаја у Београду и околини није ни до данас могло наћи своје решење, јер су исти планови често мењани од стране надлежног Министарства; тако се и питање железничког чвора око Београда одлагало из године у годину. Најзад се увидело да се за израду регулационог плана Београда, мора једном дефинитивно приступити решењу железничког саобраћаја око Београда, па је састављена једна комисија на иницијативу ове општинске управе, а у сагласности са свима надлежним министарствима, која има да изради програм за идући конкурс, који ће се расписати за израду и решење железничког и воденог саобраћаја око Београда све у вези са регулацијом Београда и регулацијом околних празних терена на обалама река Саве и Дунава а у границама атара Општине града Београда.

У Техничкој дирекцији већ су расписивана три конкурса за уређење Београда. У 1922 години расписан је међународни конкурс за израду Генералног плана Београда и издато само на награде 749.000.— динара (без жирија). Доцније је једна засебно плаћена комисија, на основу идеја добивених из конкурса, израдила генерални план, који је одобрен, 1924 год. У 1930 г. расписан је конкурс за Теразијску терасу, који је коштао 135.000.— динара. У 1937 г. расписан је међународни натечај (конкурс) за израду скица за уређење и архитектонску обраду зграда на тргу Кнежев споменик. За овај конкурс издато је 210.000.— динара.

Катастарски отсек у Техничкој дирекцији има још много да ради. Коректура данашњег регулационог и нивелационог плана, регулација целокупног атара Београдског, расписивање конкурса за железнички чвор и за регулацију леве обале Саве, спада само у неколико већих задатака који чекају на рад у Техничкој дирекцији. А тек после овога се може очекивати правилно развиће и изградња Београда и његов напредак.

Техничка дирекција, према пропису § 114 Грађевинског закона, стара се и о свима грађевинско-правним обавезама које проистичу из овога Закона, на основу кога Општина намеће појединим градилиштима разне сервитуде. У 1935 години основан је при Техничкој дирекцији засебан отсек који води евиденцију о овим обавезама и до данас је уписано преко 3.850 таквих обавеза.

Садашња општинска управа ради врло много на техничком уређењу Београда. Једна од најзначајнијих мера је и уговор склопљен са Данском групом крајем 1937 г. о насипању терена на левој обали Саве заједно са осигурањем обале. Група је дужна да све радове заврши до 1 октобра 1940 г. Вредност радова биће 30 милиона динара; сви радови се изводе под непосредним надзором Техничке дирекције, која има свог надзорног инжењера на градилишту. Овим великим радовима биће омогућено да се подизање Београда ускоро пребаци и на леву обалу Саве.

*

Из горњег излагања се види колико је Београдска општина допринела изградњи Београда за последње две деценије. Како технички послови остављају увек видљиве трагове, најбољи доказ о њеном пословању су сами технички објекти који данас постоје у нашој престоници и који јој дају ранг светске вароши. Техничка дирекција је свесна да је то само добар почетак великог посла на подизању нашег лепог Београда.

Средио:
Арх. Драгомир М. Пајовић

Национална улога градова

Чланак који доносимо претставља увод једног важног извештаја поднетог Претседнику Републике С.А.Д. г. Рузвелту од стране америчког Урбанистичког комитета. Иначе сам извештај врло је велики, илустрован плановима и дијаграмима и претставља први званични рад у Сједињеним Државама који се тиче градова, њихове улоге, њиховог постанка и функционисања. Уосталом то је и први званични рад ове врсте у свету. У неколико чланака изнећемо најглавније делове овог извештаја, чији је значај врло занимљив и поучан.

I

Наша нација, каже се у извештају, почива на заједници интереса разних врста занимања. Дужност је владе да испитује недостатке, били они на селу или у граду, са гледишта националног и да доприноси, кад је то могуће, решењу ових питања, посматрајући их не са гледишта сеоског или градског, већ сматрајући их пре свега као америчке проблеме, као сметње за остварање америчких идеала.

У истини град и село имају очигледно опречне и дивергентне интересе. Становник села може бити пољопривредни радник, фармер, мали сопственик земље слободне од задужења или поседник каквог великог поседа. Има такође сопственика великих хипотекарних кредита на обрадивим земљиштима. Становник града може бити радник, са белом крагном или без, мали пословни човек, велики пословни човек или моћан индустријалац. Посматрајући са те тачке гледишта, интереси фармера као таквих нису више исти са интересима становника града као таквих. То је чињеница која битно и природно доприноси учвршћивању националне кохезије и стварању у целој републици солидног националног интереса, заснованог на лојалности и гордости.

Савремена нација има у својим градовима центар у коме се у великој мери изграђује оно што може сачињавати какву претњу или лепо обећање за опстанак народа. Ако испитамо немире који су у току последњих година утицали на народну енергију и народни карактер, констатоваћемо пре свега да је град постао један од темеља народне економије и да он претставља такође један од њених битних проблема.

Кад Америка опада или напредује према наизменичним периодама криза и просперитета, најтамнија сенка економске несигурности пада на градове. Јер, ту наше индустријализовано друштво има свој арсенал и ту се налази нервни центар сложеног и осетљивог механизма наше трговачке делатности. У 1935 години једна петина од укупног броја лица која су примала помоћ живела је у десет наших највећих градова. Изложен увек незапослености и лишен резерви које постоје на селу у погледу стана и хране, градски радник је озбиљно хендикепиран у борби за опстанак.

У времену националне депресије дужност помагања и подизања не пада на једну изоловану општину или један део нације, већ на целу нацију. Федерална влада морала је да прими на себе највећи део издатака на помоћи како у граду тако и на селу; она је морала да помаже јавне радове у градским центрима и чак да подупре дефицителне општинске финансије.

Од милијарди долара употребљених на помагање незапослених у виду јавних радова у току периода 1933 до 1936 године, знатан проценат био је дат од стране федералне владе.

Данас, нација треба да изврши не само мисију помагања и подизања, већ такође и реконструкцију, — нашло се да је и то дужност федералне владе. Пошто јој је ова дужност потврђена прописима и одлукама највиших судова земље, она је израдила један пољопривредни и фискални план социјалне сигурности и рационализације радног уговора, који је нарочито одређен да умањи несигурност масе градских радника и тим самим нестабилност система производње и потрошње народне, који почива добоим делом на њиховом благостању и просперитету.

Нација је мудро почела да се стара о чувању својих људских и социјалних извора исто тако као што се стара о чувању својих физичких извора у води, земљи и минералима. На ове људске и друштвене изворе утичу не само услови сеоског живота, који су до пре тридесет година вршили предоминантан утицај на целокупни живот земље, већ и услови градског живота који такође данас на њих утичу.

С тога, узимајући у расматрање градски проблем ми не сматрамо да он интересује само град, већ сматрамо да је он проблем и фармера, тиме што је то проблем који интересује

целу америчку нацију. Са гледишта најбољег и најефективнијег искоришћавања наших националних извора, наше градске заједнице претстављају потенцијал велике вредности и ми треба да испитамо, са гледишта националног просперитета, како их можемо помоћи најефикасније у њиховом развоју.

Испитујући ствари олако, могуће је наћи сукобе интереса између градског и сеоског становништва ,супротне начине производње, различита тражења у производима за потрошњу, различито радно време и награде, различите начине и ниво живота. Али, кад се чињенице испитују дуже и са једне више тачке, констатује се да су њихови интереси заједнички, узајамни и зависни једни од других.

И становници града и становници села посматрају са истим немиром огромну сложеност савременог живота и ковитлац догађаја у којима живимо. И једни и други боре се са стеченим проблемима које ствара модерна технологија, а који нису само механичке природе, већ имају велики значај социјални и политички. Модерна цивилизација намеће нове начине живљења како у граду, тако и на селу. Она ослобађа нове енергије и ствара нове методе које утичу знатно и разновсно на: породицу, школу, пијацу, цркву и владу. Увођење у акцију ноћних енергија и потребно завођење нових начина живљења сачињавају једну повољну околност и једну обавезу и за град и за село. Проширење и организација наставе, прилагођавање забава и задовољстава, организовање како економских тако и културних и духовних снага, сви су ови проблеми заједнички и становнику града и становнику села. Начини прилагођавања које непрестано изискује савремени живот имају више сличних тачака него различитости између градских и сеоских заједница. Заједнички проблем који им се поставља није само питање различите густине насељености и врсте занимања, као што изгледа на први поглед, већ проблем одређеног и здравог живота. И ова заједница интереса, ова заједничка борба за одржање радости и сигурности у условима модерног живота, тај заједнички ризик коме су изложени кад је у изгледу један свет са новим друштвеним уређајем, то претставља везе које спајају амерички народ у једну неразлучиву заједницу.

Градским и сеоским заједницама постављају се многобројни заједнички економски проблеми. Код једних и код других постоји опадање својине уопште, било да се ради о земљи или о кућама за становање. У нашим пољопривредним заједницама власништво земље од стране оних који је обрађују у опадању је, а исто тако у великим градовима број оних који су власници својих кућа достигао је максимум или је у опадању. У неким густо насељеним крајевима скоро и нема више људи који су власници својих кућа. Тако се и градским и сеоским заједницама поставља проблем пристојног становања. У градовима се поставља питање нездравих станова, а на селима постоји велики број станова који су далеко од тога да испуњавају услове који омогућују пристојан живот. И једнима и другима поставља се проблем реда, здравља, јавне помоћи, наставе и подржавање демократског начина управљања у комуналном животу.

Механизација је створила велике фабрике и технологија је снажно повећала принос земље. Али, индиректна последица тога била је преоразредни утицај машине на начин живота у варошима, док је на селу машина повећала принос пољопривредног рада умањујући у исто време вредност његове продукције. Из тога излази да човек са села и онај из града посматрају са неком мешавином дивљења и страха ту машину, која је повећавајући њихову снагу умањили њихову безбедност.

На селу и у граду подједнако се поставља проблем успешног преговарања са великим индустриским организацијама. Фармер сусреће овај проблем чим жели да купује или да прода, купујући стварно оно што он троши и продајући стварно оно што он производи за потрошњу других. На коју год страну да се окрене, фармер се налази пред индустриским дивовима модерне Америке, произвођачима и продавцима машина и робе, против којих он тражба да стави своју интелигенцију и своју економску снагу. Исто тако, варошки радник сусреће у својој борби за надницу, радно време и услове рада, и одржавање своје куповне моћи, организације огромне снаге. Мали пословни човек је на сличан начин стављен у борбени ред. Сељак је често пута испробао вредност удружења прилагођених његовом начину живота, а исти је случај био и са радником и малим пословним човеком. Благодарећи овим удруженима они се могу понети са другим организацијама и извући често извесне користи.

Варош је често изгледала као да доводи до очајања Америку, али у другим тренутцима она је изгледала да је нада нације, бољо поље демократије. Очигледно је да ће у будуће на судбину нације вршити дубок утицај градови, који садрже две трећине њеног становништва и њеног богатства.

Постоји слобода развоја у усамљености и широком пространству, али постоји исто тако слобода градског живота са тако разноврсним изгледима, где сваки може наћи оно што му одговара. Постоји демократија код оних који живе раштркани, у малом броју, али постоји такође демократија у густој гомили са њеним животним импулсима и њеном упорношћу да за себе тражи правично учешће у тековинама наше цивилизације. Постоји једна оплођавајућа и стваралачка сила у богатом земљишту пространих поља, али има исто тако плодности и стваралачке снаге у индустриским,

уметничким и индивидуалним манифестацијама које изничу из варошке калдрме и пењу се ка небу.

Не може се нашим градовима пребацити декаденција, већ им се може пребацити претерана виталност која крчи себи пут пре под утицајем страховитог притиска поплава него ли суша. Град је у исто време терен за игру и велико бојно поље нације, у исто време злогласан центар људи који воле узбудљива задовољства и прашњива арена, каткад зажарена и често пута пуна грмљавине, у којој се развијају индустријски сукоби. Градови треба да обележе границе, неизвесне и покретљиве, између задовољства и порока; не само за своје становнике, већ такође и за неке од својих посетилаца. На градовима је да настану да повуку границу између реда и правде у тешким индустриским сукобима. Само на ова два проблема неколико влада је пало.

Ако активна једне индустријске и градске цивилизације не пада увек тако јасно у очи као њена пасива, то никако не значи да нација не извлачи битне користи од јако специјализираних активности вароши, преимућства од груписања, јако изражене производне енергије, од развоја научних центара, медицинских, васпитних, проналазачких, верских, од подизања уметничког и културног нивоа.

Може се запитати да ли је национална влада посветила довољно пажње извесним проблемима који интересују специјално становнике градова, а који су заједнички свима, као што је урадила за фармере, на интервенцију одељења за агрикултуру и циљ ове анкете је да укаже на извесне градске проблеме који интересују целу нацију и у којима национална влада може ефикасно да интервенише. Није ствар владе Сједињених држава да узима на себе задаћу да решава чисто локалне проблеме, исто онако као што ни локалне владе не могу узимати на себе одговорност да решавају националне проблеме. Ипак, влада Сједињених држава не може остати равнодушна према судбини Американаца који живе у заједници, само зато што они живе у месту које се зове „варош". Хигијена, васпитање, становање, услови рада и живота, економска безбедност, једном речи благостање уопште свих грађана тичу се свих Американаца, у колико спадају у ресор федералне власти и у колико чине део њених дужности по уставу.

У извештају који подноси г. Рузвелту Национал Ресурс Комити, на основу извештаја свога градског комитета набраја факторе градског живота и призива пажњу нације на један интересантан низ сложених питања која подразумевају тежње градског становништва, начине градског и сеоског живота, централизацију и децентрализацију индустријску, градове-моделе, уређење градова и становање, развијање градова, саобраћајна средства, политику са теренима, градску управу, савез градова и однос између федералне владе и града.

Ако испитамо све елементе градског живота, констатоваћемо да је национална еволуција, у току последњих десетина година довела до неочекиваних промена које су јако утицале на целокупни живот нације. Те промене су следеће.

1. Извршена је јасно изражена промена у стању нације, чије је становништво, изразито сеоско, постало градско; та је еволуција била тако брза, да је она без преседана у историји света. Број градова који је 1790 износио свега пола туцета попео се у 1930 години на 3.165. Градско становништво износило је 1790 године 3%; попело се у 1830 на 7%; у 1880 на 26% и у 1930 на 56%. Породица је постала малобројнија, а број одраслих особа знатно већи. Уместо да сачувају довољан проценат рађања за своје обнављање, амерички градови морају се обраћати селу. Стање данашњег сеоског живота условљава, дакле, градски живот сутрашњице.

Низак ниво сеоског живота не интересује само наше аграрне крајеве, већ и наше градове и целу нацију. Ако не буду предузете какве мере да се ово стање измени, чињеница, да је половина становника само кирајција на својим фармама, довешће до стварања једне завичне класе људи који ће трпети од истих економских незгода као и варошки занатлија кад је фабрика заменила домаћу радиност и кад је машина заменила ручни рад.

2. Лака покретљивост која је иступила услед употребе паре, електрицитета и мотора са унутрашњим сагоревањем довела је до феноменалног развоја градова. Брза градска и међуградска саобраћајна средства донела су градску миграцију и довела до стварања насеља која су заменила градове у правом смислу речи и претстављају у овом часу територијалне целине на којима се развија градски живот. У 1930 скоро половина лица, 45% од целокупног становништва ,боравила су у 96 насеља, од којих је свако имало најмање 100.000 становника. Ових 96 насеља имају у својим великим централним градовима 37,814.000 становника, док су 17 милиона лица постали становници предграђа.

3. Урбанизација је довела не само до концентрације становништва, већ такође до концентрације предузећа по градовима, по насељима, градовима-сателитима и по индустриским крајевима. Земља има више од 3000 покрајина од којих су 155, у којима се налазе највећи градови, садржавале у 1929 години 74% од целокупног броја запослених у индустрији, 81% свих плаћених чиновника, 65% свих индустриских предузећа и 80% вредности производње. Око 40% целокупне поште долази из 13 највећих градова. Покрајине у којима се налази 11 највећих градова земље учествовале су са више од половином у трговини

на велико, док су 93 града са више од 100.000 становника учествовали са три четвртине.

4. Ова значајна активност града дубоко задире у живот и опстанак нације и неизбежно је да се развијају установе, удружења и органи који управљају друштвеним животом да би олакшали и регулисали градски живот, ако ништа друго да спрече милионе гамижућих бића да газе једни преко других у грозници свакодневног рада.

Посматрајући само владу, која је један од органа који регулишу живот у градовима, констатујемо да док се број градова удвостручио а градско становништво утростручило од 1890 године, буџети и обавезе плаћања градских управа још брже су се повећавали, и издатцима су се од 1915 године утростручили.

За функционисање најважнијих градских служби, без којих би наши градови били у немогућности да живе, градске управе у овом моменту запошљавају 1,250,000 лица, што представља трећину целокупног броја јавних службеника. Градске управе трошиле су у 1932 години 4 милијарде 250 милиона долара годишње, што представља трећину управних трошкова земље и скоро једну дванаестину националног дохотка. Државе и федерална влада у истој мери ангажовале су се у делатностима које интересују градске проблеме. У Вашингтону око 70 бироа и федералних департмана запослени су разним градским службама. Федерална влада званично је признала свој део одговорности у погледу градских проблема на тај начин што је покренула ову анкету о улози градске заједнице у народној економији.

Треба истаћи и изразити жаљење због следеће чињенице: док се градови увећавају у погледу становништва и док проблеми који су са тим у вези постају све сложенији, обавештења са којима се у том погледу располаже све су малобројнија.

ПРОБЛЕМИ КОЈИ СЕ ПОСТАВЉАЈУ

Важно је испитати извесне проблеме који се постављају у погледу градских заједница и пронаћи пут којим треба ићи и који се намеће у свакој прилици.

1. Најочигледније неједнакости у погледу извора и богатства срећу се у градској заједници. У односу на своје богате сугрђане, сиромашни су сиромашнији у градовима него на другим местима, и поред подизања нивоа живота градског радника. Широко распрострањено сиромаштво, периодична незапосленост и несигурност угрожавају куповну моћ, а без куповне моћи код широких маса, наша градска индустрија и наша економија, заснована на масовној производњи, не могу функционисати како треба.

2. Један од карактеристичних економских проблема који нам се поставља, јесте веза између различитих индустрија наших градских заједница. Често се дешава да се одлука о стварању једне индустрије заснива на простом тражењу неког приватног незадовољења или на жељи једне општине да повећа своју индустријску активност, без обзира на одјек који ће то имати на локалну индустријску структуру. Извесна места су, помоћу субвенција, помоћу пореских ослобођења и давања бесплатних терена привукла различита предузећа, која се нису слагала са осталом индустријом општине, што је пре или доцније доводило до дезорганизације целе индустрије. Под таквим условима неуравнотежености немогуће је остварити запослење максимума радне снаге за ону количину рада која стоји на расположењу и свести на минимум сезонске периодичне промене у скупним издатцима општине. Уместо тога долази до промена у приливу радне снаге, до повећања издатака за незапослене, до нижих надница, до смањења куповне моћи, до недостатка зараде, до великих издатака за помоћи, до заостатака у плаћању порезе и до дефицита код општинских служби.

3. Брзо застаревање планова и грађевина је други проблем који је амерички град имао да решава. У врло кратком размаку времена села су постала вароши, вароши су постале градови, а градови су се претворили у метрополе у којима су куће од цигала замениле дрво, где су хотели са апартманима заменили станове, у којима су простране зграде подешене за канцеларије замениле дућане, где су крчме постале велики хотели и где су првобитни небодери претворени у колосе облакодере. Насупрот томе извесни градови постали су пуста места и жалосни градови-фантоми. Америка се развила, али она је исто тако и много оштећена и ми налазимо данас трагове тога оштећења у многим опустошеним крајевима.

4. Конкурентска транспортна средства имала су врло велики утицај на распоред градова на територији нације. Постављене првобитно поред природних водених путева, те вароши су гледале како се у времену изградње канала подижу градови поред нових пловних путева. Са доласком железнице, ови градови поред канала познали су са своје стране такође исту несрећну судбину. Тада је настало такмичење железница и градови су почели поново да конкуришу једни другом додељујући претеране субвенције и пореска ослобођења која су представљала права самоубиства. Тај процес још није завршен. Камион и аутобус ушли су давно у борбу, а сад и авион почиње да врши утицај на распоред наших градских центара и на изглед и на планове наших вароши.

5. Невероватан развој градова праћен је био неконтролисаном спекулацијом и најфантастичнијим бучним пословима са непокретностима, што је донело велике добити за једне а трагичне губитке за друге, а који су наро-

чито коштали заједницу, услед извлачења добара испод удара опорезовања; то се извело у таквој једној размери да је економска ситуација целокупне нације била тиме захваћена. Не може се писати историја садашње индустријске депресије, а да се не помене нездрава улога коју су у погледу непокретности играли финансиски послови и спекулација, који су у извесним моментима постојали чиста коцка. Проблем који нам се сад поставља састоји се у томе, да се дође до једне рационалне политике са непокретностима, која ће допустити сопственицима и онима који зидају да искоришћују земљиште правично и целисходно, али која ће сузбити облике спекулација који се показују поражавајући за свет који улаже новац и плаћа таксе.

6. Проблем становања у градовима је један од најтрновитијих проблема којим се земља мора позабавити и он захтева најозбиљнију пажњу нације. Попис непокретних добара од 1934 године показао је да је више од једне шестине од 1,500.000 станова по своме квалитету испод прописаних норми, да су четири петине станова изграђени од дрвета, да је трећина старија од тридесет година и да је велики део озбиљно руиниран. Узимајући чак и најразумније цифре, кирије су тако високе, да онемогућују многобројним породицама по градовима да дођу до стана ма и најгорег квалитета.

7. Народно здравље по градовима нарочито је компромитовано у запуштеним крајевима и међу категоријама становника које имају слабе приходе. Проценти обољевања и смртности већи су овде него код других, у погледу дечијих болести туберкулозе и поред задивљујућег проширења службе јавне градске хигијене. Ђубре, дим, прљавштина и загађене воде су непријатељи градског живота, и поред храбрих званичних напора да се ова зла регулишу.

8. Са својом разноврсношћу покрета: етничких, верских и културних, варош је одлично уточиште великог броја личности различитих врста, чија имена сјаје на далеко у историји Америке. Али ова хетерогеност поставља граду извесне проблеме који спадају међу најтеже. Различити фактори и саставни делови градске привреде престављају висок ступањ специјализације и градски живот често је социјално разједињен и поред узајамне економске зависности. Пре се могу створити групе, класе или секције него једна заједница. Како спречити да ове сепаратистичке тежње не поцепају цео град, његове групе становника, или чак његове породице, како амалгамисати све духовне активности, живе и различите и утврдити један позитиван програм заснован на споразуму и сарадњи, — то је један од проблема који се намеће у наредним годинама.

9. И ако су бесплатна основна и средња настава врло раширене у градовима, омладина је врло често спречена да се користи вишом наставом, пошто у многим случајевима мора да иде да зарађује за издржавање породица. Стручна и шегртска настава још су сакате, мада је већ много учињено у томе погледу.

10. Преступи омладине, организован злочин и трговачке преваре су рак ране градова. Ниједна од наших реформи у области криминалног правосуђа није успела да срећно реши ове неодложне градске проблеме.

11. Јавне општинске финансије престављају други један проблем великих размера. У току последње кризе, градови који су давали милионе државној каси били су принуђени да траже финансиску помоћ. Интересантно је истаћи да велики градови као, Њујорк, Чикаго, Бостон и Детроит имају буџете веће од буџета државе у којој се налазе. Проблем општинских финансија компликује се све више услед све већих намета федералних и државних, који треба да подмире трошкове нових државних служби, као што је социјално осигурање и јавни радови, који се изводе у великим размерама.

12. Друга једна дужност, која је једна од најсложенијих међу онима које падају на град, јесте прилагођавање традиционалног простирања његових надлежности. И поред његовог првокласног значаја, који је све већи, као главног органа контроле јавних служби и колективитета, амерички град је још и законити орган виших власти, подређен њиховој вољи за извршење и најмањих акта.

13. Скуп независних државних јединица које се узајамно тару, одговарао је једном сеоском друштву, али не и крајевима са великим центрима и њиховим предграђима. На име, наш град и административни живот не воде често пута рачуна о границама државним. Двадесет два наша округа са великим градовима, који у себи имају 26 милиона становника или једну петину целокупног нашег становништва, прелазе границе појединих држава и траже за извесне домене пространију сарадњу, него што је сада, између појединих држава са федералном влашћу.

14. Ми смо направили значајне техничке напретке у погледу општинске управе и већ дуго година развијамо знања, таленат и техничка знања наших општинских чиновника од каријере. Али ми се још срећемо по нашим градовима са систематским повредама закона о јавној служби, са неодговорним политичким мешањем и са званичном толеранцијом сумњивих административних поступака.

Све скупа, наши су градови били занемарени много више него ма која друга важна област нашег народног живота. Било да се то припише заузетости наших најбољих снага око захтева наше трговине и индустрије, или којих других хитних захтева националне политике, очигледно је да Америка треба да се

отресе упорне равнодушности коју је показивала према политици и управи у нашим градовима и да поведе рачуна о месту које градске заједнице заузимају у народној економији.

САВЕТИ:

Национал Ресурс Комити усвојио је у принципу следеће главне сугестије урбанистичког комитета које су у стању да реше ове проблеме.

1. Пошто се најхитнији и најтежи проблеми који се постављају градовима не могу решити пре но што се реши основно питање довољних и стабилних прихода, комитет инсистира да се још у јачој мери наставе напори које су учинили влада, индустрија и радништво, да се подигне ниво породичних прихода и да се повећа економска стабилност. Он инсистира такође на томе да Сједињене државе проучавају проблеме градских територија које су хронично у кризи и да интервенишу у тим питањима.

2. Федерална влада требала би да настави своју политику сарадње и подршке свих мера социјалног карактера које предузимају градске заједнице, подразумевајући ту помагање сиротиње, незапосленост, спречавање и контролу злочина, употребу слободног времена и културну делатност. Пошто питање незапослености добија данас национални карактер, потребно је учешће савезне владе у погледу сузбијања незапослености и да стално помагање незапослених буде осигурано уз сарадњу државних органа и општинских власти. У циљу да се боље спреми будући становник града, одрастао на селу и да би се задовољила оправдана тражења сеоских крајева, комитет препоручује да се оствари највећа могућа једнакост између села и града, како у погледу материјалном тако и у културном.

3. У делокругу једног одговарајућег савезног бироа треба установити једно одељење које ће за градове вршити службу сличну оној коју полупривредно одељење обавља за сеоска насеља.

Један „клиринг" градских информација требао би да се оствари у бироу за попис становништва; он би вршио централизацију свих информација које се односе на градска насеља, а које би сакупљала разна државна одељења и приватне организације које улазе у поверење.

Централна статистика требало би да обрати нарочиту пажњу на недовољност информација које се имају у погледу градова и на несавршеност метода које се употребљавају при њиховом скупљању и да испита могућност да се састави један програм за установљавање сталне статистике која ће прикупљати податке од велике важности као: место рада, место становања и све остале информације, важне исто тако као и оне које се односе на запосленост или на незапосленост.

Потребна је брза и дубока студија метода и најбоље административне технике да би се обезбедила боља сарадња између савезних делатности у градским насељима и да би се побољшала и олакшала сарадња између градова и савезне владе.

4. Комитет препоручује да се предвиди законодавство које ће се примењивати нарочито за време периода економске кризе и стварање једне савезне кредитне дирекције, која ће давати зајмове и помоћи уз одговарајуће законске гаранције, локалним владама за извођење јавних радова (подразумевајући ту изградњу станова), оснивање јавних предузећа, куповину терена и за све друге сличне издатке. С друге стране комитет сматра да у време просперитета издатци савезне владе у градовима треба да су сведени на минимум.

5. Комитет препоручује да:

Конгрес створи једну сталну савезну власт за јавне радове која ће се директно старати о утврђивању и извођењу једног детаљног програма јавних радова који ће обухватити целу државу и о развијању духа сарадње, у погледу организације јавних радова, између савезних власти, држава и самоуправа.

6. Даље Комитет препоручује да се усвоји таква национална политика која ће средњим класама дати нове станове са минимумом удобности и то путем задругарских предузећа, у којима ће бити заступљене савезне власти, поједине државе, самоуправне власти и приватна предузећа. Савезна влада и владе појединих држава требало би да укажу финансиску помоћ самоуправама, водећи рачуна о локалним потребама, а под условом да постоји генерални план вароши и програм становања који одговара потребама. Ова политика треба да је схваћена тако, да потпомаже приватну иницијативу, да води рачуна о локалним приликама и да повери контролу, сем у изузетним случајевима, самоуправним властима, да би се уклонили градски нездрави станови.

7. Сваки стални савезни урбанистички Уред, треба да се, између осталог, стара да испуњава следеће дужности у корист градских заједница:

а) Да указује подршку и своју сарадњу урбанистичким уредима, државним, покрајинским и општинским.

б) Да се стара, да систематизује и да побољшава утврђивање програма далекосежних јавних радова у сарадњи са урбанистичким уредима државним, покрајинским и општинским.

в) да потпомаже општине и индустријске крајеве који се труде да систематски проучавају и израђују конструктивне планове ради стабилизовања своје индустријске структуре.

г) да спрема у заједници са државним урбанистичким уредима и надлежним федералним уредима, велики општи план једног складног система саобраћаја, који треба да економски и социјално боље повеже градове и да обезбеди расподелу економских делатности.

д) да прави опсежне анкете о вероватном дејству проширења примене електричне енергије на урбанизацију.

У даљим тачкама комитет тражи сарадњу полиција појединих држава и препоручује како ће се извршити најбољи избор чиновништва потребног општинама.

ШТА СЕ МОЖЕ ОЧЕКИВАТИ:

Од напред предложених мера очекују се следећи резултати:

1. Побољшање услова за живот у граду и подизање нивоа живота. Не треба ипак губити из вида да важан део здравог националног програма претставља побољшање услова за живот у сеоским крајевима, одакле се у великој мери прилива градско становништво.

2. Уклањање свега што ружи град, а пре свега уклањање нездравих станова; извршујући ревизију наше листе права, треба у њу унети право на светлост, на ваздух, и на разоноду; појачати заштиту људског капитала у границама градских територија.

3. Боље познавање стања по гродовима, где данас живи више од половине нашег становништва, постићи ће се њиховим пручавањем, организованом по једном државном плану, што у овом моменту недостаје, ма да је потреба хигијена више него икад.

4. Биће омогућено да се боље организује оснивање и развој индустрије у градовима, студирајући дубље искоришћавање земљишта, индустријску организацију, фискалну политику, саобраћајну политику и политику енергије.

5. Мере предохране како општине тако и државе које треба да лече незапосленост и беспослицу. Политика мера предострожности општина и државе даће граду и нацији бољу могућност да се брзо позабави могућим променама у индустрији и спрече озбиљна задужења, која су у последње време изазвана новим и сложеним проблемима, насталим услед пројектованих јавних радова, услед мера закаснеле помоћи и услед конфликта судских и финансиских око фискалних и финансиских система.

Износ коштања задоцњења у току сличних криза не изражава се само издатцима у доларима, већ у парализању потрошачке моћи града, у рагеркусијама од којих трпи цела нација, у очајању милиона људи, жена и деце, како у граду тако и на селу. Оно што је у области земљорадње нормална жетва, то је у граду резерва јавних кредита, јавних радова и организована помоћ, која је увек спремна да буде употребљена када дођу мршаве године.

С тим мерама комитет се нада да ће се омогућити просперитет и срећа милиона људи који станују у градовима, тесно везани за просперитет и срећу целе нације. Тако ће се омогућити, најзад, остварење жељеног типа града, који ће имати много ваздуха и сунца, комотне улице и слободне терене за забаву и који ће бити ослобођен данашњег саобраћајног загушења.

За своју ѓруду

— Записи из ѓрошлих дана —

(Наставак)

Код куће су деца већ била нестрпљива због мога изостанка и непрестано истрчавала пред капију, изгледајући ме. Кад се појавих иза угла, полетеше ми усусрет и за мало сви не попадасмо, колико су се отимали о мене. Било је то старо пријатељство, још из Београда, сад само обновљено и појачано. Увек су се боље слагали са мном него с Душком, јер је он био напрасит, а ја стрпљиво слушала све жалбе и изравнавала ситне зађевице.

Упадосмо сви заједно у собу с највећом галамом. Настаде претурање по креветима, гађање јастуцима, цика, урнебес. Ја сам, као и увек, предњачила.

— О, побогу, има ли још гдегод овако непослушне девојчице! — узвикну мајка ширећи руке немоћно. — Само док спава мир је у кући, иначе да се излуди од буке.

— Не може се човек љутити на њу, па она је право дете, — смејала се г-ђа Ема, милујући ме по коси.

Ове речи учинише више но све претње мајчине. Уозбиљих се одједном, јер ми се није допадало да ме сматрају за дете.

Осванула је недеља. Дан изванредан, топао и сунчан као летњи. Око десет изиђосмо да прошетамо и боље разгледамо варош. Одмах нам је пало у очи да свуда влада примерна чистоћа и поред мноштва комоџиских кола и веома увећаног промета. Шетајући главном улицом наиђосмо на лепу јагодинску цркву. Мало повучена, као да се клони вреве и журбе која влада свуда около, у осунчаној порти, стајала је лепо срезана, тиха и свечана. Свратисмо унутра. Било је дупке пуно. Народ је тражио утехе у молитви а мноштво свећа, упаљених за победу српске војске, нихало је свој лелујави пламен, одблескујући по зидовима и поплочаном поду. Припалисмо и ми свеће, помолисмо се и кретосмо даље, уступајући место другима. На излазу сретосмо неке познанике, Земунце.

Кад су наши прешли у Земун, сви Срби, Земунци, дочекали су их одушевљено, а кад су отступили, нису ни они смели сачекати повратак Аустријанаца, већ су с нашом војском дошли у Београд. Људи су одмах ступили у ред добровољаца, а жене и децу оставили да деле нашу судбину до краја. Сад се и они повлаче с нама и стрепе од непријатељске силе.

Дивила сам се тим људима који су из патриотизма оставили домове и сву своју тековину и прешли онамо где их је срце вукло. Били су богати а сад трпе као и ми сви. Једва имају на шта да легну, а од средстава тек толико, да прехране децу.

Нисмо могли одбити гостољубиви позив, да свратимо мало и до њих. Ту се претресале старе успомене и подгревале наде да се што скорије вратимо као победници.

— Само да не одем кући оборене главе, па да ми се Швабе свете, — уздахнула је тетка Јулка, мајкина школска другарица.

— Не брини за то, — шалила се њена ујна, већ стара госпођа. — Ако дође до тога да се без наших враћамо, неће нам главе оставити.

Тако смо све ствари претресали с лаким хумором, који нам није дао да клонемо. Сву надуу смо полагали у отсудну битку код Багрдана.

Тога дана били смо позвати на ручак од стране наших домаћина, Бенешевих. Кад стигосмо кући већ је било постављено и само се још чекало на наш долазак, па да се седа за сто. Било је и друштва. Неколико младића, Чеха, расправљало је с домаћином о политици.

Ручак је протекао у веома пријатном расположењу и ја сам била нарочито задовољна. Сад ме нико није запостављао, чак сам, у неку руку, била центар друштва. Како сам имала доста добар глас, сви су ме непрестано молили да певам. Природно је, да су песме биле увек патриотског карактера.

Млади Чеси сасвим озбиљно су се занимали са мном, називајући ме увек „госпођицом", што ми се нарочито свиђало. У мислима сам се светила Рајку који ме је сматрао за дериште, неспособно за озбиљне разговоре.

Не знам да ли заиста постоји сугестија, но, мора бити, да је има, јер осетих одједном сној тако познати поглед, иако сам била леђима окренута вратима. Осврнух се и на своје највеће изненађење спазих Рајка. Стајао је на прагу и смешећи се салутирао. Изгледао је необично мио у тим ставу.

Сви се обрадоваше новом госту, а нарочито Душко. Одмах се направи и за њега место за столом и уз чашу вина продужи разговор, жив и течан, о великим догађајима који су били на дневном реду. С десне стране седео ми је инжењер Јанез, а с леве Рајко, који је то место готово преотео од другог Чеха. Док је он објашњавао нешто осталима, ја продужих започети разговор с инжењером. Симпатични Чех причао ми је о стварима које ме ни најмање нису занимале, али сам га ја тако пажљиво слушала, да би се свако заклео да за мене не постоји ништа привлачније, него да сазнам како се меша бетон и колико је времена потребно док се та смеша стегне. Неколико пута сам се, чак, и насмејала на неке његове примедбе, иако без неког нарочитог разлога. Одмах сам осетила, и не гледајући тамо, срдити поглед Рајков. Но како ми је инат у крви, продужила сам још живљи разговор с Чехом. Кад се друштво нешто заговорило, окрете се Рајко нагло к мени и, погледавши ме љутито, рече француским језиком:

— Ви сте, заиста, право неваљало дерле!

Овог пута ми је прекипело. Одговорила сам му на истом језику, можда нешто мање правилном:

— Уопште нисам „дерле", иако немам још шеснаест година, а још мање сам „неваљало дерле", како ви мислите, можда зато што немам плаве очи.

Ја никад не бих смела ни помислити да говорим овакве ствари да је још неко из друштва говорио француски, овако, могли смо се свађати до миле воље.

Погледао ме је с чуђењем, као да ништа не схвата, па онда упита збуњен:

— О каквим то плавим очима говорите? Баш ништа не разумем.

— Није ми стало до тога, хоћете ли разумети или не, само не дозвољавам да ме називате „неваљалим дерлетом". Јесте ли чули? — Ту сам мало јаче подигла глас, тако да мајка скрену пажњу на нас. Сасвим љубазно обрати се она мом саговорнику:

— Нисам знала, Рајко, да и ви говорите француски, а баш се радујем што се Нади пружила прилика да бар мало конверзира.

Разумљиво је, да није ни слутила какве је природе била наша „конверзација".

Кад смо се после неколико часова растали ,били смо опет бесни једно на друго. Из тог разлога ми је, вероватно, и стегао онако дивљачки руку приликом поздрављања. Како је остајао неколико дана службеним послом у Јагодини, то су га позвали да опет дође, што је он радо обећао.

У понедељак смо почели сами кувати. Мене су испратили с корпом на пијацу, која се налазила близу куће. Успут сам сретала Београђанке, тако лепо одевене да се ни по чему не би могло рећи да су избеглице. И мени би жао неких хаљина које нисам могла понети. Кад смо бежали испред граната, нисам ни слутила да ћу туговати и због оваквих ситница. Ружно је то од мене, знам, али зашто да сви буду боље обучени него ја?

Обиђох целу пијацу и накуповах свега што су ми рекли. Већ поумих да кренем кући, кад иза себе чух познат глас. Измакох мало и погледах искоса. Био је Рајко. Разговарао је живо, на само њему својствен начин, с неком госпођицом, витком и веома лепом.

Аха! Тако ли он зна? А мени синоћ пребацује и назива ме којекаквим именима због обичног разговора за столом, пред толиким друштвом. Онако разочарана, упутих се кући. Нисам прешла ни десетак метара, кад осетих како ме неко ухвати за руку. Знала сам ко је, али баш зато истргох љутито руку из његове.

— Јесам ли Вас уплашио, девојчице, упита умиљато.

Непоправим. Опет ме назива девојчицом, што ће рећи „дерлетом" само у ублаженијем облику.

— Ни мало се нисам уплашила, — рекох пркосно.

— Верујем, верујем, само сам помислио тако пошто сте мало промениле боју.

Била сам очајна, јер је то било истина и због тога понова „промених боју".

— Зашто сте љути на мене, мила?

— Не зовем се Мила, већ Нада, — поправих га, — а на Вас нисам љута.

— Хоћу да Вам верујем на реч, али ми, у знак помирења, дозволите да Вам помогнем носити све то, — умиљавао се он.

Не могох се више љутити, јер ми беше смешан с оним понизним изразом на лицу. Великодушно му дозволих да понесе корпу.

Код куће сам помогла мало мајци око ручка, а кад би готово ,пођосмо сви да мало прошетамо до станице. Остајао нам је још читав сат до подне. Са мном је пошла и мала Мила, носећи у наручју своју лутку, чији су образи већ били сасвим умазани од многих пољубаца. Дечаци су још од јутра дреждали на станици, очекујући возове с новим избеглицама.

— Ко ти је направио тако лепу лутку, Мила? — упита Рајко.

Мила поносито погледа у оно рашчупано чудовиште и рече задовољно:

— Моја Надица павила. Има и нос и ута и фе.

Он ме само погледа и насмеши се значајно. Била сам бесна на цео свет у том тренутку. Знала сам да ће ми се првом приликом потсмехнути због тога.

— А ви данас уопште не говорите француски? — примети мајка после дужег разговора.

— Истина је, ми то чинимо само у изузетним приликама, — одврати враголасто Рајко.

Свакако сам опет поцрвенела, јер ми рече француски, пецкајући ме:

— Топао дан, данас, зар не?

— Не налазим, заинатих се.

— Ето. Опет се Ви љутите, а ја говорим чисту истину. На пример, мени се све чини да смо у мају. Или не. О вама би се пре могло рећи да сте у априлу. Мај тек има да дође, је ли тако?

— Ви говорите у загонеткама које ја не умем да решавам.

— Објаснићу вам. Мислио сам на мај онако, симболично, на оно што он оличава, разумете ли сад?

Не разумем.

— Ето, и она се љути кад јој се каже да је...

Нисам му дозволила да изговори ту мрску реч, већ рекох да потпуно разумем, само нисам хтела признати. Мислим да сам тим само погоршала ствар, јер ми је рекао прекорно:

— Зар да код Вас наиђем на претварање Надо?

Сасвим очајна прекидох „конверзацију". Било му је, можда, жао што ме је наједио, јер додаде како ће радије веровати да га нисам разумела. Не хтедох се више препирати с њим и зато окретох да разговарам с Душком и малом Милом.

У подне се наћосмо баш испред пиваре, која је више личила на какав замак у боровима, него на оно што је у ствари била. Маса радника је излазила, закрчивши све излазе, а одатле се разливала, као многокрака река, по свим околним улицама. Застали смо и радознало посматрали све док се и последњи не изгубише испред наших очију, а тада пођосмо и сами на ручак. Мајка позва и Рајка, али се он извини, рекавши да је заказао неки састанак за подне. Сетих се оне девојке с којом је јутрос разговарао и по други пут осетих како се нешто, налик на огорчење, покрете у мени.

Растали смо се сасвим хладно.

По ручку пођосмо да разгледамо околину. Г-ђа Ема предложи нам да идемо у брда, где су се налазили виногради. Прихватили смо радо, јер је време било особито пријатно.

Сва три спичића Бенешевих трчкарала су пред нама, вукући стару ћебад, а Душко, који је увек мислио на јело, напунио је малу котарицу колачима, преосталим од ручка и грабио журно за њима. Дан је био пун сунца и пресићен мирисом грожђа и слатка вина. Већ је недеља дана откако су почеле бербе. Висока жива ограда, којом су омеђени виногради, надвила се над уски колски пут, те се чини као пријатан зелени тунел. Преко ограде допиру до нас гласови берачица, али без уобичајене песме и весеља. Нема свирача да потстакну на песму и смех, нити момака да разбукте младалачке жеље. Само грожђа има као и увек. Можда чак и више но обично. А од тога грожђа биће већ старо, јако вино. кад се овај страшни рат заврши.

Заустависмо се код улаза у један виноград и загледасмо унутра. Више младих жена и девојака пунило је журно своје котарице, чију је садржину непрестано гутала велика преса за грожђе. Леп, снажан момак окретао је ручицу пресе без икаква напора, а иза сваког окрета точио је танак, широк млаз вина у велике дрвене судове. Чудило нас је што видимо тако здравог и снажног младића код куће, но, помислисмо да је измолио од старешина дан-два док се обави берба. И он је нас, изгледа, опазио, јер сно где оставља посао и полази право к нама. Сад тек видесмо да, сиромах, нема десне стопале, но то му није сметало да се врло хитро креће.

Занима ли вас берба? упита љубазно.

— Ох, и те како, — одговорих ја предухитривши све. Ми смо Београђани, избеглице, и немамо често прилике да видимо тако привлачне ствари.

— Е, кад сте гости, морате бар мало навратити да видите како изгледа берба код нас, замоли простосрдачно.

Изненади нас толика љубазност и ми, захваливши, примисмо позив.

Отворио нам је вратнице и довикнуо једној од берачица:

— Мајко, ево нам гостију!

— Ако, сине, ако, — доброћудно се одазвала старија, но још држећа жена, отурајући котарицу и хитајући нам у сусрет.

— Баш се радујем што сврати сте, — рече осмехујући се, — да нам берба не прође сасвим без гостију. — Затим, загледавши нас боље, примети:

— Ви, сигурно, нисте одавде?

— Не, ми смо Београђани и отскора смо овде, — одговори јој мајка.

— Пошто се срдачно поздравила са свима, позвала је мајку и г-ђу Бенеш да обиђу виноград, а пред нас ставила пуну корпу грожђа, рекавши нам:

— Бирајте, децо, оно што се вама допада, а можете брати и с лозе, ако хоћете.

Деца приступе одмах на посао, а ни Душко се није дао дуго молити. Пришла сам берачицама и радознало посматрала како хитро отсецају румене и златне гроздове, пуне ћи њима своје котарице. Једна лепа црноока девојка издвоји се од њих и одабравши неколико најлепших гроздова, понуди их мени.

— Тако, Смиљо, учи се да будеш домаћица, — дирну је младић.

Она мало порумене и припрети му прстом, смешећи се.

— Штета само што не потукосмо Швабу досад, — обрати се мени. — Берба нам је богата, као ретко кад, али и туробнија него икад. Нема куће која није испратила у рат кога од својих, па се стрепи за њега и дан и ноћ.

— А имате ли и ви кога у војсци? — упитах.

— Имам брата, годину дана млађег од себе, — одговори с тугом. Замисли се неколико тренутака па продужи:

— Да је среће, био бих и ја сад с њим. Али куд сам пристао без ноге? И да је бар изгубих у рату, него у игри и лудорији.

Испричао ми је затим, како се, још као дечак, ученик шестог разреда гимназије, опкладио с друговима да ће скочити с кућног крова, што је у неразмишљености и учинио. Резултат је био: преломљена кост и доцније, због инфекције, отсечена стопала.

После те несреће није хтео више у школу, јер се није могао помирити с мишљу да се такав врати међу другове. Остао је код куће и одао се пољопривреди. Ипак, младост је чинила своје. Летос је испросио девојку, ону гаравушу која ме је послужила грожђем, и чекао само да се брат врати из војске, па да праве сватове. За брата ми је рекао да је тек завршио Учитељску школу и одмах ступио у војску.

Утом стиже и мајка са г-ђом Бенеш, док се младићева мати негде задржала. Било је већ време да идемо кући и ми се стадосмо пратити с овим симпатичним светом. Допаде и домаћица, носећи пуну котарицу грожђа, које је досад одабирала. Замолила нас је да то понесемо као успомену на њину бербу. Били смо дирнути толиком пажњом од стране непознатих људи и заблагодарили им од свег срца. Морали смо обећати да ћемо их још који пут посетити.

Растали смо се у најпријатнијем расположењу, испраћени од свију чак до пута.

Већ је падао мрак кад стигосмо кући. На клупи, под прозором, седео је инжењер с којим смо се у недељу упознали, и, како изгледа, чекао нас. Кад чу да смо били у брдима, стаде се вајкати што није знао да и он пође с нама. Можда није лепо, но ја сам помислила да је боље што није пошао, иначе бих била принуђена да опет слушам бескрајне приче о бетону. Колико је пријатније свађати се с Рајком! Збиља, већ ми је дуго време без њега. Хоће ли сутра доћи?

Али он не дође ни сутрадан ни прекосутра. Тек трећег дана сретох га на улици.

То по подне била сам сама. Мајка, Душко и сви Бенешеви отишли су у пивару да виде како се справља пиво. Душко већ никако није ни излазио одонуд. Још у подне однео је ручак чика Јоси и ручао тамо, заједнно с њим, јер овај није имао времена да оставља посао, пошто се журно завршавало паковање боца.

Корачала сам полако пешчаним тротоаром према станици. Однекуд ми дође на ум прекинуто школовање. Помислих како још нисам завршила ни четврти разред гимназије, а кад се школе поново отворе биће, можда, већ одрасла девојка. Замислих зачас како бих изгледала с „пунђом" (свака девојка неизоставно је морала имати „пунђу")и књигама, па ми то дође толико смешно, да умало не прснух у гласан смех.

— Како сте данас расположени, — ослови ме Рајко и стаде пред мене, као да је из земље изникао. Одмах затим се осврте, па видевши да сам сама упита зачуђено:

— А шта је с вашима, зар су остали код куће?

Рекох му где су.

— Онда, шта тражите ви сами на улици? — упита строго.

Изненади ме тон и ја се збуних. Он опази да ми је непријатно и узе ме за руку као дете. После је неиспушташе и, што сам се више отимала, све јаче ме стезаше.

— Е, сад ћете лепо кући, и, молим вас, да се не браните, иначе, казаћу мами да сте без дозволе изишли да шетате.

Планух:

— Шта сам учинила да ме тужите? Пошла сам на станицу да видим хоће ли ко од познатих стићи, а мајка ми то не брани. Јуче ме је и сама послала.

— Видео сам вас, — рече. — Али, видео сам још нешто.

— А то је?

— То је да сте разговарали с неким младићем више од пола часа, смејали се с њим, и, на крају, да вас је он отпратио. Тако већ два дана. Зато нисам хтео ни да дођем, иако сам толико желео да видим Душка.

— Шта ли све овај Рајко неће замислити, Боже мој! Прође ми кроз главу и ја се засмејах весело.

На то се он одједном промени и пребледе. Не обзирући се да ли ће ко видети, тргне ме бесно за руку и кроз стиснуте зубе процеди:

— Змијо једна!

Уплашио ме је тај покрет, а још више израз његовог лица.

— Шта вам је? — промуцах запрепашћена. — Зашто вичете на мене? Шта сам вам учинила?

— Не дам те никоме, разумеш ли? Убићу свакога ко ти се приближи. Сад знаш, дерле неваљало!

То више није глас нежног младића, већ сурови крик човека.

Отргох се од њега и скоро трчећи окретох натраг. У два корака створио се поред мене.

Сад више није било ни трага малопређашње суровости.

— Опростите ми, мила, и не љутите се на мене, — молио је. — Још сте исувише млади да ме можете разумети. Доцније, кад ја не будем више овде, схватићете шта ме је нагнало да с вама, милом девојчицом, овако поступам.

Ћутала сам као заливена, бојећи се да га опет не доведем у јарост неком непромишљеном речју. Само да ми је да се овог пута извучем, а већ доцније ћу добро пазити да се никако не сретнем насамо с њим.

Отпратио ме је до куће, иако више нисмо ни речи проговорили. Моји се још нису били вратили. Спопаде ме неки луди страх од њега. Већ хтедох да изиђем из собе, кад ме он поново узе за руке и стаде молити да се не љутим више. Употребљавао је притом такве речи и називао ме таквим именима, да ми се мутило у глави.

Ја нисам ништа одговарала, не зато што бих била љута, већ што сам се повијала под необичним утисцима. Тек кад ми је рекао да га више никад нећу видети ако не добије опроштај од мене, и да ће, можда, погинути жалећи што ме је увредио, ја узвикнух престрављено и — пољубих му руку коју је држао на моме рамену.

Немогућно је замислити бржи прелаз из очајања у радост! Необично узбуђен загледао ми се у очи за један тренутак; после се измакао и сео с друге стране стола, тако да нас је он раздвајао, привукао обе моје руке к себи и љубио их дуго, дуго.

Прво одвојено, прст по прст, затим обе заједно. Најзад је подигао разведрено лице и упитао ме тихо:

— Мила, хоћеш ли ме чекати док се вратим?

— Хоћу, сигурно ћу чекати, — одговорила сам брзо, премда ми је било чудно зашто ме то пита.

— И нећеш више ићи на станицу и разговарати с младићима, је ли?

— Нисам ја никад ишла некуда зато да бих разговарала с младићима, па нећу ни одсад, — рекох уверено.

Макнуо је нестрпљиво раменима, али му ја не дадох да продужи, већ додадох:

— А тај „младић' што сам с њим говорила, кум ми је и има већ троје деце.

— Говориш ли истину? упитао је живо, а израз кајања јавио му се на лицу.

— Ја никад не лажем, — одговорих убедљиво, — а ако Вас толико занима, питајте Душка или мајку.

Одједном као да нека нова мисао потисну све досадашње. Колебајући се мало, упита ме развлачећи речи:

— Рекосте сад, да никад не — како да кажем — да никад не говорите оно што није А оно о мају, јесте ли разумели?

— Не! — признадох.

— Мила, добра девојчице! Колико Вас волим! Пољубио бих вас и поред свег Вашег опирања, али... немам права на то. Ето шта сам хтео рећи: Ваш мај још није дошао. Разумете ли сад?

— Сасвим добро разумем. Немам још шеснаест година ни плаве очи.

— Ама, коме требају плаве очи? Милије су ми сто пута твоје, црне и дубоке као ноћ.

Па зар нисте једном рекли да сте се преварили, јер сте мислили да имам очи као небо.

Сети се и лак осмех пређе му преко лица.

— Ниси ме разумела, девојчице.

— Зашто не кажете просто: Надо!

— Имаш право. Морам отсад водити рачуна о твојим жељама, јер си од данас моја вереница. Пристајеш ли на то?

— Не!

— ?

— Мислите ли Ви да ја верујем у све што ми кажете?

— Како то мислиш?

— Тако. Видела сам и ја Вас како разговарате с неком девојком, а после још мени правите примедбе и...

— Ниси ти мене видела, већ ти је неко испричао те измишљотине, — рече набравши обрве.

— Не, нико ми није рекао. Сама сам видела.

— Реци, кад?

— На пијаци, у понедељак.

Сад је био ред на њега да се насмеје.

— Мила моја, то је била другарица моје старије сестре и моја давнашња познаница. Радо ћу те упознати с њом, ако будеш хтела.

Хтела сам и те како, можда само зато да се уверим у истинитост његових речи.

Дигао се да пође.

— Зашто одлазите? — упитах ожалошћена.

— Да бих сутра опет могао доћи. Иначе се мами може учинити да сувише често долазим.

Учинио ми се страшно блед, само су му очи гореле.

— Сад ми тек изгледа да мој живот има неку вредност, — рече озбиљно.

Сасвим благо помиловао ме по коси а затим, узевши ми главу обема рукама, још једном загледао дубоко у очи. Глас му је био сасвим промењен кад ме је запитао:

— Волиш ли ме бар мало, девојче моје?

Уздрхтала сам и заклопила очи осећајући вртоглавицу. Кад сам их поново отворила, отргла сам се од њега и рекла:

— Није лепо ово што чините са мном. Досад нисам урадила ништа што бих морала сакрити од мајке, а сад? Могу ли јој поверити шта смо све данас говорили?

— Ако дозволиш, рећи ћу јој ја сутра.

Погледала сам га преплашено.

— Не чините то, молим Вас, јер ћу умрети од стида, — промуцах сметена.

— Учинио бих свакако, али има једна сметња која ми квари радост. Знам да ћеш се љутити, па ипак ти морам рећи да очајавам што немаш бар шеснаест година.

— Имаћу их кроз петнаест месеца, — рекох без размишљања.

— Прорачунао сам већ, али ми то смета да те оставим пред свима као своју вереницу; овако, док се вратим можеш заволети другог.

Учинила сам покрет главом, исувише речит да би требало другог одговора.

— С пуно нежности пољуби ми још једном руке и прошапта:

— Знам, мила, шта сам скривио. Украо сам ти најлепше дане детињства и пробудио осећања пре времена, али нисам могао друкчије. Сваког часа се надам, кренућу одавде, а не знам шта бих од себе учинио кад бих по повратку чуо да си се другом обећала. Сад ћу те оставити да средиш утиске, па ћу сутра доћи по одговор, јер ти ми још ниси рекла, волиш ли ме или не, је ли тако?

— Идите, молим Вас, сад ће и моји доћи. Не бих желела да Вас затекну овде, — рекох одлучно.

— На крају је Ева проговорила, — насмеја се он. — Сад сам тек срећан, јер нас већ везује тајна. Лаку ноћ, Надо моја!

Утрчала сам унутра, док се он удаљавао журним корацима. Била сам узбуђена до крајњих граница. После ме заокупи очајање. Готово без мога знања и против воље, дошла сам у овако неиздржљив положај. Омрзао ми скоро Рајко због тога, а било ми одвратно и на саму себе што сам непрестано желела његово друштво и тако дозволила да дође до ових речи.

Кад су се, после неколико минута, сви укућани вратили, затекли су ме крај упаљене лампе, привидно мирну, како читам новине. Стадоше ме прекоревати што остајем толико у соби, уместо да сам пошла с њима. Мила ми се успуза у крило и поче причати све што је то поподне видела и урадила. Сазнала сам из њеног говора да је мајку и Душка инжењер провео по свим одељењима, а њој обећао велику чоколаду ако сутра наговори и мене да пођем с њима.

Мушкарчићи су правили грају и јурили по соби, заруменьени од задовољства, а можда и од пива које су у пивари попили. Позивали су и мене у игру, али ми се сад све чинило тако досадно а њино довикивање и трчкарање сметало ми је. Још колико јутрос, пристала бих и ја радо с њима, али сам сад имала много озбиљније ствари за вратом.

Полегали смо раније но обично, јер је у лампи изненада нестало гаса. Била сам задовољна што ћу најзад остати сама са својим мислима.

Већ су сви одавна поспали а ја сам се непрестано превртала у постељи, не могавши заспати. Требало је одлучити шта да одговорим Рајку. Колебала сам се да ли да будем сурова и да одједном прекинем ту паукову мрежу која ме је све више спутавала. Али, ако погине? Или, можда, из очајања учини неку несмотреност. Зар не бих, у том случају ја била кривац?. И замисливши га како сав крвав лежи негде на бојишту, стресох се ужаснута.

На послетку заспах не одлучивши ништа.

Кад сам се пробудила, прошло је већ седам часова. У соби није било никога. Чудило ме је како су се деца могла спремити тако опрезно да ме не пробуде. Чула сам их како се кошкају око нечега напољу. Обукох се што сам брже могла и потрчах под чесму да се умијем. Сви су већ били окупљени под вењаком у врту и доручковали.

— А ко се то тако успавао? — трже ме изненада познати глас.

— Ух, ала је овај поранио! — помислих, и би ми непријатно што ме је видео чупаву и неумивену. Утрчах у собу да се спремим, лишавајући се задовољства да се под чесмом испљускам.

После десетак минута била сам готова и снебивајући се изишла.

— А што ти побеже малочас? — питао је безазлено Душко. Рајко ти тек не би замерио што си мало доцније устала. Је ли, Рајко?

— Разуме се, да не бих, насмеја се он. Свакако сте синоћ доцкан легли.

— Баш на против, затрча се Душко, лампа нам се угасила још у осам часова, па смо, преко обичаја, морали раније у постељу.

— Е, онда је неразумљиво, сем ако снови нису били тако пријатни да се тешко било растати с њима. Затим додаде француски:

— Знате ли, да ноћас нисам ни ока склопио, док ви спавате тако безбрижно, као права добра девојчица.

— Ни ја нисам могла дуго заспати, јер ме је болела глава, — слагах, — па сам се зато јутрос успавала. Криво ми је што ме нису пробудили раније, да ми се не измевате.

— Али, мала моја, није ми то ни на крај памети. Баш ја нисам дозволио да Вас буде, јер сам желео да се потпуно приберете од синоћњице. Мислим да нисте заборавили шта данас очекујем од Вас?

Толика слобода ту, на домак целог друштва, ужасавала ме је. Истина је да нико, па ни Душко, није разумевао много француски, али сам се ја жежила и на саму помисао, да би неко могао наслутити чега се тицао наш разговор. Да бих избегла одговор и извукла се из незгоде, обратих му се најљубазније с примедбом:

— Зар није неприлично говорити увек језиком који сви не разумеју?

Осмехнуо се несташно и потужио мајци:

— Видите ли како се извлачи кад ваља да се мало помучи? Ето, ни овог пута нисам добио одговор на своје питање. Ако овако продужи, заиста неће бити ништа од наше „конверзације".

Гледао ме је изазивачки, а још кад ме мајка стала корети ради немарности, лице му доби победнички израз.

— Ако налазите да је због осталих незгодно говорити страним језиком, можемо изаћи да мало прошетамо, — предложи он.

— Немам времена, морам ићи на пијацу, одбила сам га.

Душко се понуди да ме замени, вероватно из ината, јер то иначе никад не би учинио Мајка ме, опет, ослободи свих домаћих послова за тај дан; и тако се најох понова сама с њим на улици.

— Хоћемо ли на ову страну, тако је пријатно и свеже? — упита показујући пут винограда.

— Нећу тамо, пуно је росе, — одговорих отсечно, плашећи се те усамљене шетње.

— Да се Ви, Надо, не љутите због ове мале шале с француским? — упита.

— Заиста, било је сасвим нетактично од Вас, терати шегу с озбиљним људима, — одговорих суво.

Покуњио се и загледао расејано у даљину.

— Ако сам Вас узнемирио и натерао да преко воље шетате са мном, ја ћу Вас отпратити кући и извинићу се Вашој мајци да је све била само шала, — рекао је леденим гласом.

Уплаших се да то заиста и не учини, али не рекох ништа.

— Дакле тако, Надо? — прошапта. — А ја синоћ замало нисам полудео од среће. Мислио сам целу ноћ о томе како ћу, кад се рат заврши, доћи по Вас и... али, опростите, ја Вам само досађујем.

Потсетио ме је, однекуд, на оног младића који нас је позвао у виноград, у тренутку кад је очајавао за изгубљеном ногом. Учини ми се, чак, да има извесне физичке сличности међу њима. Било ми га је сад неизрециво жао и опет ми она слика са бојишта изиђе пред очи.

— Али, треба да разумете, Рајко, (ту први пут употребих његово име), да се ја не смем упуштати у такве разговоре с Вама. Шта би мама рекла, кад би само могла наслутити шта се крије иза наше „конверзације"? Верујте да ми се гади и на саму помисао шта сам све учинила иза њених леђа. Свесна сам да није лепо ово што ми чинимо, а ако ви мислите да ту има неке увреде за Вас, биће ми необично жао, јер Вас много... поштујем.

Ни сама не знам откуд ми све ове речи, јер их раније никако нисам имала у глави, док сам овако говорила, мислила сам сасвим друкчије.

Рајко пребледео као крпа и оборио главу. Дуго смо тако корачали ћутећи и ни једно не поремети тишину речју. И не приметисмо да смо стигли пред кућу.

— Желите ли да се вратимо? — упита Рајко, прибравши се.

— Како хоћете, — одговорих.

— Ако вам није исувише мрско, жртвујте ми још неколико тренутака, јер се, по свој прилици, нећемо више видети. Ја сутра одлазим.

— Ви не смете отићи, — узвикнух очајна и ухватих га за руку.

— Ко ће ме задржати овде? — упита. — Својом кривицом изгубио сам оно што ми је било најмилије. Остати и даље значило би само мучење за мене.

— Зашто тако чините, Рајко? Пођимо још мало да се лепо разумемо и да се растанемо као добри пријатељи.

— Како паметно говорите, Надо, само што мене убија та Ваша памет.

— Па, добро, шта сте ви хтели од мене?

— Ништа и све, девојчице. Засада само Вашу реч да ћете ме чекати, а после, кад се вратим и завршим школовање, Вашу руку за цео живот.

И нехотице смо скренули према виноградима. На путу није било ни живе душе, само се преко зелене живе ограде чуло довикивање берачица. Чекала сам да ме он први нешто запита, али он ћуташе непрестано. Нисам знала шта бих му рекла, а ни по коју цену не бих хтела да се тако растанемо. Изгледа да је приметио борбу коју сам водила са собом, јер ме упита:

— Зар немате ни једну лепу реч за мене, сад, на растанку? Јесам ли Вам много зла нанео, Надо?

Било ми је жао и њега и себе, и ја осетих како ми на лице склизнуше две топле капи које се брзо откотрљаше даље.

— Па ви плачете, Надо? — упита узбуђено. — Не! То нисам хтео, никако! Ако ме и не можете волети, ниште Ви криви за то. Можда ћу бити боље среће кад се вратим. Успомену на Вас поштоваћу више свега, јер сте чинили увек само оно што доликује честитој девојци. Ви, вероватно, и не слутите какав је карактер изграђен у Вас. Ја сам сигуран да никад нећете поклецнути пред искушењем, а то је оно што ме највише привлачи Вама. Можда бих Вас мање волео да сте на моју љубав одмах одговорили; овако, уверен сам, и други ће наћи на исти отпор.

— Нећу да знам ни за кога другог, јесте ли чули? Зашто ме толико мучите кад знате... Нисам могла даље, јер ме јецање загуши.

— Шта знам, Надице? — питао је уздрхталим гласом, превлачећи једнако руком преко моје косе.

Налазили смо се на завијутку пута и као одвојени од целог света густим зеленилом, те он искористи ту прилику да ми својом марамицом осуши сузе.

— Питали сте ме, хоћу ли Вас чекати, и ја сам рекла да хоћу. Мислила сам да је то довољно, али Ви сте увек незадовољни и љути на мене.

Истину си казала, мила, — одобрио је. Ја сам увек незадовољан ако твоја љубав према мени дође у питање, али мораћеш се већ помирити с тим. Само те још молим да ми одговориш на оно питање од синоћ, а после, дајем ти реч, нећу те више узнемиравати.

— Шта хоћете да Вам кажем?

— Зар се не сећаш шта сам те питао?

— Сећам се, али зашто ће Вам то?

— Бојим се да ово сад није уступак мојој наметљивости или, што је још горе, сажаљење.

— Ни једно ни друго.

— Онда ме, значи, волиш и свесна си тога? — упита живо.

— Чини ми се да је тако.

— Надо! Мила, једина девојчице моја! Јеси ли сигурна у ово што си ми сад рекла?

Потврдила сам главом, али ме одмах спопаде силан страх од свега што сам учинила. Стадох муцати:

— Сад знате... све... али, запамтите... ни сад, ни доцније... молим Вас...

— Добро, срећо моја, не мучи се више око тога, учинићу све што хоћеш, само, шта треба да запамтим, реци?

— Да не кажете ником за ово... а нарочито... мами, прошаптах и сакрих лице крајем његовог шињела.

Осетих како ме снажном мишицом обухвати око рамена и стеже толико да сам хтела узвикнути од бола, затим нагло привуче к себи, но већ у идућем тренутку одгурну ме, готово одбаци у страну.

— Не буди тако поверљива, дете, рече ми скоро љутито. И тако ме стаје силних напора да се савладам. Дао бих не знам шта, кад бих те само једном смео пољубити, али, видиш, на то немам права. Љутила си се због оне мале шале с „конверзацијом" пред мамом, но ја не налазим да сам тим учинио неко зло. Али зато знам да бих био злочинац кад бих те макар само и пољубио, јер те је она поверила мени. Синоћ сам исто овако био дошао у искушење и зато сам морао побећи од тебе, али сад то више не бих могао учинити и ја сам те повео кући. Видиш ли, Надице?

Видела сам, заиста, но морам признати да нисам била сасвим задовољна.

— И ви сад нећете отићи? — упитала сам.

— Остаћу докле год се буде могло, — рече раздрагано.

— И никад се више нећете љутити на мене?

— Никада, душо, изузев да ме заборавиш.

Били смо срећни иако су топови грмели. За тренутак смо заборавили велику трагедију која нас је овамо довела.

Било нам је суђено да се врло сурово тргнемо из тога сна.

Драгица Лазовић

(Наставиће се)

Прилози за историју Београда:

Како је изгледао уличнн саобраћај у старом Београду. — Установа првог трамваја са коњском вучом

То је било пре пуних четрдесет и шест година, кад наша престоница још није имала ниједно од модерних саобраћајних средстава, као што их је тада већ било у другим великим градовима.

У томе времену Београд је располагао само са оним обичним свакидашњим, подвозним средствима као што су: просте таљиге без федера, дрвена кола на федерима, са арњевима и без њих, шпедитерска кола, „штајервагене", фијакери и мали број велосипеда, а поред тога зими још и саонице.

То значи да наша престоница до 1 октобра 1892 године, није имала ни трамвај са коњском вучом, а камоли са електричним погоном. А трамваји су у томе времену долазили у ред модерних подвозних средстава.

У то доба, дакле, наш лепи Београд изгледао је у саобраћајном погледу сасвим прост, празан, пуст, без велико-варошког уличног живота, јер онда, наравно, није имао, као што данас има, велики број трамваја, аутомобила путничких и теретних, ни пространих и удобних аутобуса, нити пак ове досадне мотоцикле, који својом јаком наизменичном пуцњавом мотора потсећају пролазнике на митраљеску паљбу да човеку уши заглухну. Нити је онда било великог оптерећења уличног саобраћаја, ни данашње хуке и буке ни писке сирена и многобројних труба, као опомена пролазницима, па ни данашњих „саобраћајаца" у белим рукавима, који дирнгују уличним саобраћајем.

И кад замислимо такав Београд без ових модерних саобраћајних средстава, онда ћемо лако моћи да створимо претставу о уличном саобраћају наше престонице пре четрдесет и шест година...

У томе времену улични пролазници нимало се нису плашили да ће их снаћи каква саобраћајна незгода. Они су мирно пролазили преко најживљих раскрсница и главних улица, не зверајући ни лево ни десно, па ни иза себе, јер се нису бојали да ће их закачити какав трамвај или ауто, под којима би нашли једину смрт — далеко било од нас!...

Саобраћајно одељење Управе града Београда у томе времену мирно је спавало.

Уосталом, онда је било лако и саобраћајном одељењу и уличним пролазницима, кад у целом Београду није било у употреби ни пуних 400 фијакера, и још нешто мало више од тога осталих подвозних средстава, наспрам данашњих: 11.363 бицикла, 733 мотоцикла, 3.046 путничких и 734 теретних аутомобила, и 3.603 запрежних возила, свега 19.476 разноврсних престоничких подвозних средстава.

Ето зашто се може лако разумети што је у ономе времену био редак случај да се забележи каква саобраћајна несрећа...

И сад, кад смо се овако лепо упознали са саобраћајним средствима старога и новога Београда, на основу података које смо добили у Саобраћајном одељку Управе града Београда, где се врши регистровање свију возила у престоници, не рачунајући у то и општинске трамваје са електричним погоном, — онда ћемо прећи на установу првог београдског трамваја са коњском вучом, као на прво модерно подвозно средство наше престонице. Али, пре него што то будемо учинили, — кад је већ реч о запрежним возилима, — неће бити без интереса ако поменемо овом приликом једну симпатичну појаву у ондашњем уличном саобраћају, која је код многих старих Београђана још и данас остала у живом сећању и пријатној успомени. А то је оно међусобно такмичење једнога дела београдских богаташа, ко ће од њих имати лепши фијакер, племенитију расу коња и скупоценије амове са сребрним украсима...

Стари Београђани као сад да гледају Мишу Полићевића, трговца из старе чаршије, како достојанствено седи на кочијашкоме месту и држи у левој руци дизгине а у десној дугачак бич, и тера своја два пунокрвна вранца, арапскога соја, црне као гавранове.

Исто тако као сад да гледају и Алексу Бибу, члана познате фирме Јефта М. Павловић и Компанија, човека омаленог раста и пуначкога, у белом прснику од свилене панаме и жираде шеширу, који седи с десне стране свога кочијаша и тера своја два дивна коња, беле као лабудове.

Или, као да гледају Димитрија Кумануди, београдског рентјера, који је у своје време терао четири коња од расе, упрегнута у два реда.

Због такве необичне запреге, Димитрије Кумануди имао је са Управом града Београда

врло живога обајшњења где му је категорички речено да је таква запрега, са четири коња у два реда, забрањена приватним лицима, и да на такву запрегу имају код нас права само чланови владалачког дома и митрополит.

Иста кућа Куманудијева имала је и два црна, крупна коња, са јако развијеним сапима, од расе, зване „руски орлови", који су везани и у фијакеру и у саоницама, на којима су се блистали скупоцени амови и звекетали многобројни прапорци. Па још кад се преко тих „руских орлова" пребаци широка и дугачка мрежа, утврђена за предњи део саоница, онда је изгледало као да коњи имају крила и да хоће, као виле, да полете небу под облаке...

Или, на пример, као сад да гледају расне коње Борђа Вајферта, које је терао његов дугогодишњи и униформисани кочијаш, Драгутин Петровић, који је уживао Вајфертову пуну пензију све до своје смрти...

Па онда она два лепа зеленка Едије Були, — и ко ће све поређати оно господство старога и отменога Београда, и све оне имаоце најплеменитије расе коња, све лепше од лепшега, којима су се дичили и поносили њихови сопственици, а за којима су се окретали сви улични пролазници, а нарочито мераклије на расне коње, пратећи их радозналим погледом доклегод не ишчезну са видика...

Нека каже ко шта хоће, али се старим Београђанима и данас чини, да су оне лепе фигуре у фијакерској вожњи, као целина, много пријатније за око, него данас најлуксузније и најскупоценије лимузине, и други аутомобили најновијега типа...

А сада, пођимо даље за новим временом и модерним подвозним средствима новијега Београда, који је у саобраћајном погледу тек почео да се препорађа...

Први трамваји са коњском вучом

Једног лепог јутра, с пролећа 1892 године некако одмах после Ускрса, пао је први ударац челичнога пијука у неравну београдску калдрму турскога стила, и то посред улице Краља Милана.

Тај први замах био је весник почетка великих радова у нашој престоници. То је био почетак изградње једне нове и корисне установе која ће Београђанима донети једно модерно и корисно саобраћајно средство, кудикамо јевтиније него што су дотле била сва остала подвозна средства.

То је, дакле, био почетак рада за изградњу првих трамваја са коњском вучом, или, како се то онда говорило, „за изградњу београдске варошке железнице."

И тај први ударац пијука пао је баш на оно место у улици Краља Милана које се налазило на самој средини између Официрског дома и ондашње апотеке Михаила Протића, а сада апотеке Љубише Јаковљевића код „Трифолијума".

Имало је свога разлога што је баш на томе месту отпочет рад. Јер, са тога места су се делиле две трамвајске пруге. Прва пруга је била Калемегдан-Славија, а друга Славија-Савско пристаниште, које су првобитно имале заједнички крак ка Славији. Док је прва

Коњски трамвај поред Двора и Министарства правде око 1894 године

пруга од Официрског дома ишла преко Теразија и Васином улицом, па поред хотела „Српски Краљ" савијала се поред Калемегдана и свршавала баш испред самог хотела „Српска

Коњски трамвај поред Народног позоришта у времену зидања Држ. хипотекарне банке

Круна", — дотле је друга пруга за Савско пристаниште ишла поред Официрског дома и савијала данашњом улицом Зрињског, па поред општинског парка и данашњих официр-

ских станова, а преко дугачких штала коњичке касарне, избијала у Немањину улицу и одатле се спуштала поред Војне академије, железничке станице, Карађорђевом улицом и свршавала се баш испред самог полицијског комесаријата на Савском пристаништу.

Те две пруге, дакле, имале су од Официрског дома ка Славији заједнички крак, који се свршавао код кафане „Сталаћ", до данашње радње Јована Смејкала, Краља Милана улица бр. 72. На тој средини између Смејкалове радње и дрогерије „Трифолијум", Јаковљевића и Алкалаја, смењивала се трамвајска коњска запрега, која се налазила онда у штали оближње кафане „Шумадија"...

Истовремено, када су ове две пруге узете у рад, отпочело је са изградњом и треће пруге „Теразије — Ново гробље", са оним краком који се одвајао од пута за гробље, улицом Краља Александра до трамвајског депоа, који постоји још и данас.

Овом приликом вредно је забележити да је на прузи Славија-Пристаниште, код данашње апотеке Душана Јанковића, до Бајлонове пизнице, на углу Немањине улице и Хајдук-Вељковог Венца, — увек стајала једна помоћна запрега од два снажна коња, која је притицала у помоћ оном трамвају који је ишао од Савског пристаништа ка „Славији" уз ону стрму Немањину улицу, која је онда била још стрмија док није извршена нивелација.

Ту помоћну запрегу скоро увек је спроводио Михаило Швандрок, трамвајски службеник, који је редовно јашио оседланог дешњака из своје помоћне запреге, коју је одмах после доласка на циљ, враћао као слободну на своје место на почетну тачку за удвојену запрегу, да тамо дочека наредна кола...

Четврта трамвајска пруга, такође са коњским вучом, изграђена је тек после две године откад су прорадиле оне прве три пруге.

Четврта пруга је ишла од „Жагубице" до Електричне централе, истим путем којим данас иде и „двојка". Доцније је та пруга продужена до Светосавског дома, а још доцније, улицом „Рига од Фере", изграђена је преко Калемегдана све до савског пристаништа пруга за електрични трамвај, где је спојена са пругом бр. 2. А кад је то било учињено, онда је та пруга продужена Немањином улицом до „Славије", а онај крак који се савијао улицом Зрињског до Официрског дома укинут је као непотребан...

Са изградњом ове четири трамвајске пруге био је довршен први и главни део програма за трамвајски саобраћај града Београда, који је тиме добио прво модерно саобраћајно средство...

Првобитна укупна дужина четири пруге износила је 9 и по километара.

Целокупан саобраћај у прво време обављен је са 14 кола без приколица.

Кола су била дугачка по 9 и по метара а широка по 2 метра и 15 сантиметара. Две дугачке клупе биле су постављене за седишта по уздужним странама вагона, а пролаз је био средином. Свака кола могла су примити по 35—40 путника, рачунајући места за седење и за стајање заједно са платформом; међутим, данашњи осмо-осовини трамваји са електричним погоном могу примити и сву стотину путника.

Осим ових редовних кола била су и двоја ванредна, која су служила за мртвачке спроводе, уместо мртвачких кола. То је било предвиђено и уговором између Београдске општине и Српско-француског друштва, које је изградило ову нашу прву трамвајску мрежу.

Обоја кола за мртвачке спроводе била су обојадисана затворено-зеленом бојом. Једна су кола била затворена а друга отворена. За мртвачки ковчег место је било у средини кола, а са стране била су седишта за породицу покојникову и пратиоце.

У томе времену за Београђане је било Ново гробље врло далеко и сасвим ненасељено. После неколико мртвачких спровода трамвајем са коњским вучом, увидела се непрактичност овакве врсте мртвачких спровода и онда се је убрзо са тим престало.

Стари Београђани сећају се да је на овакав начин извршена сахрана мајке Франца Штибнера, познатога ресторатера бивше кафане на Врачару код „Црне мачке", где су многи гурмани долазили сваке суботе на пржене кобасице, шварглe и крававице и где је у суботу у вече редовно била „фрај-музика" са играњем...

Свечано отварање првог трамвајског саобраћаја

Иако су новине Београдске општине у свом броју од 4 октобра 1892 године већ донеле извештај о свечаном отварању трамвајског саобраћаја у нашој престоници, изнећемо овом приликом тај извештај у потпуности, да бисмо тиме освежили успомену на тај свечани дан, када је Београд добио једно модерно сао-

Отворени коњски трамвај на Теразијама

браћајно средство, коме су се становници престоног града јако обрадовали...

Тај извештај од речи до речи овако гласи:

„Прошлога четвртка ,на дан 4. октобра т. г. пре подне око 11 и по часова извршено је осветење трамваја:

„Око 11 часова пре подне стајала су два вагона пред зданем суда Општине града Београда. Чим су се у њих сместили председник општине г. Милован Р. Маринковић, чланови суда, г. г. одборници и општински чиновници, воз се крену и за неколико тренутака био пред друштвеном канцеларијом на Теразијама, где се слегло доста света да присуствује овом осветењу. Простор између друштвене канцеларије и воза био је заузет радозналим светом тако да је морао бити начињен пролаз из друштвене канцеларије до воза. Око 11 и по часова пре подне, Његово Високо преосвештенство Митрополит Михаило осветио је „београдску варошку железницу" — трамвај.

„По осветењу ове корисне установе, председник општине вароши Београда, као домаћин, понудио је Његово Високо преосвештенство и присутну господу закуском у друштвеној канцеларији и пруга Калемегдан-Славија одмах је предата саобраћају. Возови сваких 11 минута крећу се и на тај начин задовољавају преку потребу грађана нашега града.

„Кроз кратко време, најдаље до конца овога месеца, и пруга Сава-Славија и Теразије-Ново гробље, биће предате саобраћају, те ће на тај начин наш мили град, — српска престоница, бити обогаћена још једном културном установом, необично корисном за њу. Срећно да Бог да!"

Одмах по извршеном осветењу на дати знак да се може улазити у вагоне, публика је јурнула на платформе, грабећи се ко ће пре заузети што боље место.

Од трамвајског особља које је било у тој служби од првога дана и које је непрекидно служило да своје старости, данас се налази у животу само чика Сима Блат, као кондуктер и контролор у пензији. Са њим је дошао из Пољске и Едуард Налепка, који је са чика Симом заједно пензионисан, али је Едуард умро прошле године.

Први шеф трамвајског саобраћаја био је Винченц Блажек, Чех по народности. Тек много доцније, после Блажека, за шефа саобраћаја дошао је г. Михаило Молеровић, који се налази у животу као пензионер.

Први друштвени благајник био је Француз Сасо...

Где су биле прве трамвајске станице

Свака од четири пробројаних пруга имала је свега две сталне станице: почетну и крајњу.

Између почетне и крајње станице, публика је имала право да уђе и изиђе из кола где хоће и кад хоће.

Довољно је било да неко само махне руком на кочијаша да стане, и кочијаш одмах почиње да кочи кола. Због тога је саобраћај у прво време био веома спор, и онда се прелазило само 5—7 километара на сат.

Трамваји су радили само до 9 часова увече.

Цена вожње била је 10 пара дин., а од Светосавског дома до Калемегдана и од Савског пристаништа до Калемегдана, плаћало се 5 пара дин.

Какву су будућност прорицали првом трамвају виђени трговци.

Кад је прорадио први трамвај са коњском вучом, престоничко становништво примило је ово модерно подвозно средство као веома корисно, не само због времена већ и због мале цене. Али је међу њима било виђених трговаца који су били противни тако малој цени за вожњу, и нису хтели да уписују акције приликом установе Српско-Француског друштва за експлоатацију трамваја.

Неки су о томе овако говорили:

— Нека се убришу Београђани да их ја возим од Калемегдана до Славије за 10 пара динарских!... Да је бар за динар или најмање пола динара, па ђене-ђене... Живи били па видели, ови што граде трамваје, оставиће своје шине у ову турску калдрму, јер, они треба да знају, да Београд није ни Беч ни Париз!??

Али, као што се доцније показало, они су се у томе јако преварили...

Дим. Ц. Борђевић

Друштвена хроника:

Слава Краљевског Дома Карађорђевића

И ове године је свечано прослављен у Краљевском Дому Св. Андреја Првозвани, крсно име Њ. В. Краља Петра II и Краљевског Дома. Тога дана, 13 децембра, одржана је пре подне Божја служба, коју је служио Њ. Св. Патријарх Гаврило уз асистенцију дворских свештеника. Богослужењу су присуствовали Њ. В. Краљ Петар II и Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле.

После Богослужења обављено је резање славског колача у Двору на Дедињу уз чинодејство Њ. Св. Патријарха и дворских свештеника. Овоме свечаном чину су присуствовали: Њ. В. Краљ Петар II, Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле са Њ. Кр. Вис. Принцезом Јелисаветом, Краљевски намесници г.г. д-р Раденко Станковић и д-р Иво Перовић, Председник Министарског Савета г. д-р Милан Стојадиновић, Председник Сената г. д-р Велимир Мажуранић, Председник Народне Скупштине г. Стеван Ћирић, чланови Краљевске Владе, дворске даме, цивилна и војна кућа Њ. В. Краља.

Резање славског колача су обавили Његово Величанство Краљ, Његово Краљевско Височанство Кнез-Намесник Павле, Њ. Св. Патријарх и редов пешадиског пука Краљеве гарде Душан Калуђеровић из села Голубоваца, Среза подгоричког, Зетске бановине.

Преко целог дана су биле изложене у Маршалату Двора дворске књиге, у које су се многобројни грађани уписивали честитајући славу члановима Краљевског Дома. Многобројне телеграфске и писмене честитке стигле су из земље и иностранства.

Председник Београдске општине г. Влада Илић упутио је на дан Славе ове телеграфске честитке Њ. В. Краљу Петру II и Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Павлу:

ЊЕГОВОМ ВЕЛИЧАНСТВУ КРАЉУ ПЕТРУ II

БЕОГРАД

У дубокој поданичкој оданости и неизмерној љубави према своме Краљу грађанство града Београда и Градско веће са својим претседником честитају Вашем Величанству Крсно име Првозваног Андреју са најтоплијим жељама да срећа вазда прати Ваше Величанство и цео Краљевски Дом.

Претседник
Београдске општине
ВЛАДА ИЛИЋ

ЊЕГОВОМ КРАЉЕВСКОМ ВИСОЧАНСТВУ КНЕЗУ НАМЕСНИКУ ПАВЛУ

БЕОГРАД

У име престоничког грађанства, Градског већа Београда и у име своје слободан сам да Вашем Краљевском Височанству и свима члановима Вашег Узвишеног Дома упутим најсрдачније честитке о Крсном имену Вашег Височанства Првозваном Андреји.

Претседник
Београдске општине
ВЛАДА ИЛИЋ

Прослава 1 децембра у јубиларној години

Двадесетогодишњица ослобођења и уједињења Срба, Хрвата и Словенаца обележена је и у Београду импозантним свечаностима које су, — и својом озбиљном садржином и спонтаним учешћем свих националних удружења и огромног броја грађана, — потсећале на чињеницу да је Југославија створена слободном вољом и натчовечанским напорима целог нашег народа и учвршћивале веру у снагу ове државе и у извршење њене историјске мисије. *Дан 1 децембра* 1938 осећао се у свима душама као највећи народни празник, као симбол снаге и вечне младости једног народа који слободу сматра као највеће благо човека, као основни услов за живот.

Идеја југословенског уједињења рођена је међу омладином, остварена је кроз фанатизам младости. Прослава двадесетогодишњице је показала да та идеја и данас загрева срца југословенских генерација које тек долазе и да ће и убудуће бити ношена на крилима младости. Учешће сокола и студената на овим свечаностима давало им је нарочити значај. И велики број омладинаца и срдачност са којом су манифестовали своју привржености идеји у-

јединења улива нам наде у сјајну будућност Југославије.

СВЕЧАНА БЛАГОДАРЕЊА У БЕОГРАДСКИМ ХРАМОВИМА

На дан 1 децембра одржана су пре подне свечана благодарења у свима београдским храмовима.

Благодарењу у дворском храму на Дедињу, које је одржано у 11,45, присуствовали су: Њ. В. Краљ Петар II, Краљевски Намесници г.г. д-р Раденко Станковић и д-р Иво Перовић, дворске даме, гувернер Његовог Величанства Краља, командант Краљеве гарде и цивилна и војна кућа Његовог Величанства Краља.

Благодарење у Саборној цркви извршено је особито свечано и добило је сразмере опште народне молитве.

Краљевски Намесници г. г. д-р Станковић и д-р Перовић излазе из Саборне цркве после благодарења

Пред црквом је била постројена почасна чета 18 пешадијског пука. И црква и црквена порта биле су пуне, а велике масе народа стајале су и на тротоарима испред цркве, нарочито на раскршћу улица Кнез Михајлове и Краља Петра. Благодарењу у цркви су присуствовали: Краљевски Намесници г.г. д-р Раденко Станковић и д-р Иво Перовић; Председник владе г. д-р Милан Стојадиновић; Председник Београдске општине г. Влада Илић; министри г. Антон Корошец, генерал г. Недић, г. Мехмед Спахо, г. Светозар Станковић, г. Војко Чвркић и г. Хоџера; претстављници Народне скупштине и Сената; претставници свих војних и цивилних власти; посланици страних држава у пратњи својих војних аташеа и виших чиновника посланства; претставници ратничких, националних и културних удружења и установа.

Председник владе г. д-р Милан Стојадиновић излази из Саборне цркве

Службу Божју служио је Њ. Св. Патријарх Гаврило уз асистенцију неколико епископа и 9 свештеника. На јектеније је одговарао хор Првог београдског певачког друштва.

Председник Београдске општине г. Влада Илић излази из Саборне цркве после благодарења

После отслужене службе одржао је Патријарх Гаврило говор о значају Првог децембра. Рекао је да се у прослави овог дана

слави и манифестује остварење и концентрација свих оних потхвата и великих тековина, до којих је доспела умна и физичка снага и духовна разборитост нашег народа у његовим вековним стремљењима и напорима за васкрс златне слободе, за славу нације и величину државе...

Талант примљен преко Првог децембра 1918 својина је колико наша, толико и свих претходних генерација и будућих покољења у заједничкој отаџбини свих Југословена — рекао је Њ. Св. Патријарх Гаврило.

Благодарењу у католичкој цркви Христа Краља, које је отслужено истог дана, присуствовао је Краљев изасланик пуковник г. Тоне Кокаљ, претставник Краљевске владе Министар правде г. Милан Симоновић, папски нунције монсињор Еторе Феличе, претставници свих војних и цивилних власти и разних удружења и установа. Службу Божју служио је надбискуп г. д-р Ујчић.

Почасна чета пред Саборном црквом

У старокатоличкој цркви службу је служио бискуп г. Нико Калођера. (Општину је заступао градски већник г. д-р Душан Калановић), у синагози сефардског обреда врховни рабин г. д-р Алкалај (Општину је заступао градски већник генерал г. Живан Ранковић), у синагози ешкенаског обреда врховни рабин г. Игњат Ланг, у евангеличкој цркви жупник г. Турек; у руској цркви служио је службу поглавар руске цркве у иностранству митрополит г. Анастасије, у џамији имам г. Абдулах Хаџић. И у овим богомољама присуствовали су благодарењу изасланик Њ. В. Краља, претставник владе претставник Београдске општине, претставници војних и цивилних власти, разних удружења и установа и већи број грађанства. Поглавари цркава, који су служили службе, одржали су језгровите пригодне говоре о значају 1 децембра.

СОКОЛСКЕ И НАЦИОНАЛНЕ СВЕЧАНОСТИ

Соколи, ратници, националне и културне организације и универзитетска омладина приредили су 1 децембра нарочите свечаности да подвуку значај двадесетогодишњице. На тим свечаностима узео је учешћа врло велики број грађанства. Свечаности су организоване врло добро, изведене са много укуса и уметничке симболике. Топлина и дубока вера у народну будућност провејавале су кроз све манифестације.

Сокалске заставе у поворци

Сокалске и националне свечаности отпочеле су указивањем пијетета изгинулим и умрлим националним борцима, ратницима и соколима.

Нарочита делегација Савеза сокола одала је почаст великим вођима у борбама за народно ослобођење и уједињење Краљу Петру I Ослободиоцу и Витешком Краљу Александру I Уједниитељу, полажући венце на њихове гробове на Опленцу.

Изасланство Савеза сокола, које је предводио г. Гангл, положило је сокалски венац на споменик бранилаца Београда на београдском Новом гробљу. Исто изасланство положило је цвеће на гробове истакнутијих сокалских радника. Сва београдска сокалска друштва положила су цвеће на гробове својих умрлих чланова. Старешинство сокалске жупе Београд положило је венац на гроб Незнаног јунака на Авали.

У граду је отпочела свечаност у 9 часова пре подне подизањем државне заставе на високи јарбол, који је за ту сврху постављен на Теразијама. Око јарбола је постављена почасна сокалска чета. Старешинство Сокалске жупе Београд извршило је подизање заставе. Овом свечаном чину присуствовало је старешинство Савеза сокола, старешинство жупе и претставници свих београдских сокалских друштава, као и већи број грађанства. Непрашање заставе на врху јарбола поздрављено је веселим клицањем. Сокалска музика је отсвирала државну химну.

Старешина сокалске жупе Београд одржао је пригодан говор о тробојној застави као сим-

волу државне слободе и јединства. Свечаност је завршена одушевљеним клицањем Њ. Вел. Краљу Петру II и Југославији.

Подизање југословенске заставе на јарбол (на Теразијама)

У 10 часова пре подне кренула је импозантна поворка сокола, ратника, студената и претставника других организација испред дома Соколског Друштва Београд I, из улице Кнеза Павла.

На челу поворке ишла је музика и старешинство Соколског савеза и соколске жупе Београд. За њима су ишли резервни официри и ратници са заставама, Удружење носилаца Карађорђеве звезде и Албанске споменице, ђаци-ратници и браниоци Београда, четници, Народна одбрана, Јадранска стража, Коло српских сестара, Југословенски женски савез са својим организацијама, Народна свест, Савез удружења Истра, Трст и Горица, затим београдски соколи са 10 застава и музиком, руски соколи, сеоски соколи, сеоски омладинци Савеза здравствених задруга, Женска омладина Кола српских сестара и студенти београдског Универзитета са транспарентима посвећеним независности и народној слободи. На крају је ишла соколска коњица.

У најлепшем поретку импозантна поворка прошла је Коларчевом улицом до Теразија, где је уз бурне поклике одала поздрав истакнутој државној застави. Студентска омладина је стално клицала: „Бранићемо земљу! Бранићемо границе!"

Удружење резервних официра и ратника дефилује

Поворка се зауставила пред „Крсмановићевом зградом" на Теразијама, где је прокламовано уједињење Срба, Хрвата и Словенаца у једну државу, 1918 године, а где се сада налази седиште Савеза сокола. Учесници поворке сврстали су се у дворишту те зграде, а чланови соколских старешинстава и претставници осталих удружења, која су учествовала у поворци, ушли су у свечану дворану Соколског савеза, где је пре двадесет година извршено проглашење уједињења. На месту где је тога историјског момента стајао Регент Александар, налазила се сада Његова биста. У дворани се налазила и велика слика Краља Петра II у соколској одори. Ту је у 10 и по часова извршена глорификација народног јединства.

Соколска коњица у поворци на Теразијама

Универзитетска омладина дефилује

Овом свечаном чину присуствовао је изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Љубомир Полексић, затим Претседник Београдске оп-

штине г. Влада Илић, претставници војних и цивилних власти, претставници чехословачког, пољског и бугарског посланства.

Студенткиње у поворци

Старешина соколске жупе Београд у кратком говору изазвао је успомену на историјски моменат проглашења уједињења пре 20 година. Прочитана је адреса Народног већа као и одговор Регента Александра.

Поред учесника у великој поворци, овој су свечаности присуствовали: Изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Љубомир Полексић, изасланик Њ. Св. Патријарха г. Дионисије, Претседник Београдске општине г. Влада Илић, изасланици свих војних и цивилних власти, чехословачки посланик г. д-р Јарослав Липа са чиновницима свога посланства, изасланици пољског и бугарског посланства.

Свечаност је отворио старешина Соколске жупе Београд г. д-р Михаило Градојевић, истичући значај ове прославе и поздрављајући бираним речима изасланика Њ. В. Краља, изасланика Министарства војске и морнарице, чехословачког посланика г. Липу, Претседника Београдске општине г. Владу Илића и остале госте.

Прочитана је затим посланица коју је поводом јубиларног 1 децембра упутио Савез сокола свима соколима Југославије.

На говорници су се изређали после тога претставници свих друштава која су узела учешћа у манифестационој поворци, истицали

Изасланик Њ. В. Краља Петра II пуковник г. Љубомир Полексић, претседник Београдске општине г. Влада Илић и остали гости на прослави 1 децембра у сали соколског друштва „Београд — Матица"

Пошто је завршена ова глорификација, постројена је поново поворка сокола, ратника и грађанства и кренула се улицама Краља Милана и Делиградском у соколски дом соколског друштва Матица. Ту је у великој свечаној дворани извршен главни, манифестациони део прославе.

значај 1 децембра и своју привржност идеалима које он симболизује.

Присутни су прекидали говорнике бурним поклицима Краљу Петру II, династији Карађорђевића, Југославији, народу и војсци.

Свечаност је завршена химном „Хеј Словени", коју су отпевали сви присутни.

Прослава двадесетогодишњице Уједињења у београдском стегу скаута „Авала“

Београдски стег скаута „Авала“ прославио је врло свечано и достојанствено двадесетогодишњицу Уједињења 1 децембра у 11 часова пре подне у сали Инжињерског дома.

Из хола пролази се кроз једну споредну салу, између редова постројених скаута, који свакога госта поздрављају интересантним скаутским поздравом. Симпатични младићи и девојчице прате љубазно сваког посетиоца до у главну салу.

Свечаност је испала још интересантија, што је на прослави Уједињења извршено освећење заставе друге чете, коју је даровао и који је куновао г. Обрад Игњатовић, индустријалац.

Старешина скаута г. Јосиф Леон, поздравио је изасланика Њ. В. Краља Петра II, изасланике Министра просвете, Претседника Општине града Београда, као и остале претставнике разних друштава и корпорације.

Старешина скаута је изразио велику захвалност Њ. В. Краљу, као Покровитељу скаута. По томе се врло топло захвалио Претседнику Општине града Београда г. Влади Илићу, на његовој пажњи и великом интересовању за рад и циљеве скаута.

После поздрава почело је освећење заставе. Свештеник је осветио заставу и кум ју је предао стегоноши на чување. После освећења заставе старешина даје реч оснивачу скаутизма код нас г. д-р Миши Поповићу.

Г. д-р Поповић је топло и искрено говорио о дужностима и задацима скаута. Обраћајући се младим скаутима, он им препоручује да јачају своје тело, дух и карактер, како би у даном моменту достојно послужили својој Отаџбини. Нагласио је, да су њихови дедови и очеви створили велику Југославију после много жртава и напора, а на њима је не много лакши задатак, да ту Југославију бране и чувају. Завршио је свој говор са вером, да ће млади скаути бити достојни потомци великих родољуба и неимара наше лепе и моћне Југославије.

Хор скаута отпевао је хармонично и складно химну и још две песме. Један скаут из млађе генерације рецитовао је са успехом једну дивну патриотску песму и тиме је завршена ова скромна али лепа и патриотска прослава Уједињења.

Славе београдских друштава

РАТНИЦИ СПАСЕНИ СА ПОТОПЉЕНИХ БРОДОВА СЛАВИЛИ СУ СВ. НИКОЛУ

Ратници спасени са „Галије“ и других бродова који су потопљени за време светског рата основали су своје удружење са циљем да приређују сваке године парастос својим потопљеним друговима, којих има преко две хиљаде, да покаже своје сиромашне другове и породице утопљених.

Ово удружење је прославило Св. Николу 19 децембра, уз присуство изасланика Њ. Св. Патријарха, изасланика свих војних и цивилних власти (Београдску општину је претстављао градски већник г. Љуба Стефановић) и многих националних и културних друштава.

После обављеног славског обреда, одржао је леп и узбудљив говор претседник Удружења артилеријски капетан г. Јанковић. Оцртао је страшне патње наше генерације за време светског рата, које служе као пример како се треба жртвовати и шта треба поднети за свога Краља и отаџбину... Поред оних који су изгубили живот у албанским кршевима и на острву Виду, и преко две хиљаде наших ратних другова нашли су страшну смрт у разним морима. Када су непријатељи потопили бродове на којима су они хитали у своје јединице, ти наши другови, тек оздрављи од задобивених рана, нашли су страшну смрт у таласима мора. Немогуће је описати њихову смрт без бола и суза... Тело ових хероја не покривају грудве земље наше отаџбине, њихове гробове не роси роса нити се на њима пале свеће и кандила... Њихове кости одмели су морски вали далеко од отаџбине за коју су се борили док најзад, у најлепше доба, нису живот изгубили... Ми, њихови спасени ратни другови, њихову крвљу окупљена здравља од тешких душевних потреса и рана, удружили смо се са циљем да подигнемо споменик и њима и нашим ратним друговима Французима, који су такође дали свој живот за нашу слободу — рекао је г. Јанковић.

СЛАВА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ РЕЧНЕ ПЛОВИДБЕ И СРПСКОГ БРОДАРСКОГ ДРУШТВА

Дирекција Југословенске речне пловидбе и Српско бродарско друштво прославили су свога патрона Св. Николу 19 децембра т. г. на броду „Краљ Александар“ у салону I. класе. Били су присутни: изасланик Њ. В. Краља капетан фрегате г. Вуковић, министри г.г. д-р Спахо и Д. Стошовић, изасланици свих војних установа и надлештава, свих саобраћајних установа и надлештава, претставници војних и цивилних власти и бродовласничких предузећа.

Домаћин славе г. Јанко Поповић, заповедник брода „Краљ Александар“, и директор Југословенске речне пловидбе г. Аца Поповић извршили су обред сечења славског колача са протом г. Миливојем Петровићем. Прота г. Петровић одржао је леп пригодан говор о значају славе, а директор г. Аца Поповић поздравио је госте и истакао улогу бродарства у народној привреди.

Гости су послужени после извршеног обреда у салону I класе.

Скупштина и слава Удружења носилаца Карађорђеве звезде с мачевима

Носиоци Карађорђеве звезде с мачевима (официрског и војничког реда) **одржали су годишњу скупштину и славу удружења.**

1 — **Годишња скупштина.**

Годишња скупштина удружења одржана је на дан 1 децембра 1938 год. у великој свечаној дворани Официрског дома у Београду.

Свечана велика сала била је дупке пуна — чланова, који се сваке године смањују и гостију из свих сталежа грађанства.

би добро, каже он, да се, ма и у најкраћим потезима, изнесу борбе, које су вођене и тешкоће са којима смо се борили, да бисмо постигли оно, што данас има Краљевина Југославија.

Ређа борбе, почев од сјајне победе на Куманову (10—11) 23—24 октобра 1912), на коме је ударен печат стварања Краљевине Југославије, па на Брегалници (1913), где се истиче крвава борба браће међу собом (Бугара и Срба) и, најзад цитира како смо ушли у Светски рат (1914—1918) и у њему изборили победе, које су прославиле наш народ и нашу државу (**Цер,**

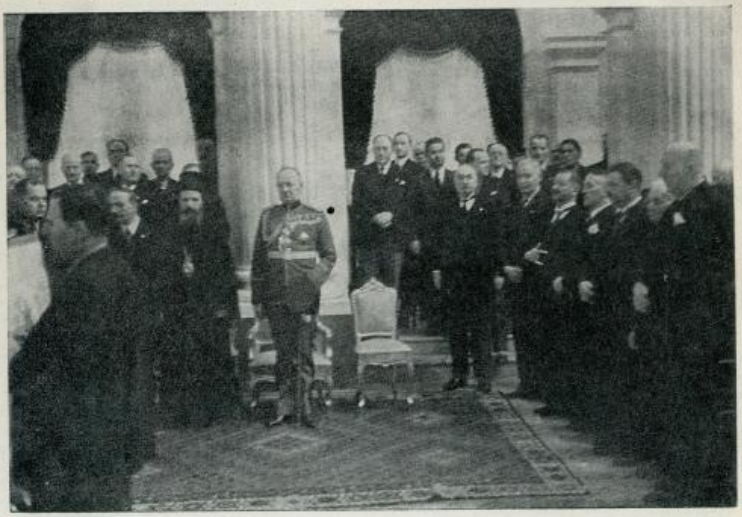

Са славе Удружења носилаца Карађорђеве звезде с мачевима

Претседник Удружења г. Љубомир И. Милић, генерал у пензији и резерви, отворио је Скупштину. Он је пре прелаза на дневни ред, предложио: да се пошаљу поздравни телеграми Њ. В. Краљу Петру II, Врховном команданту целокупне оружане силе Краљевине Југославије; Кнезу-Намеснику Павлу; претседнику Краљевске владе г. д-ру М. Стојадиновићу; министру војске и морнарице армијском генералу г. Милутину Ђ. Недићу, и војводи г. Петру И. Бојовићу, што је скупштина са одушевљењем усвојила уз узвике **„Живео краљ!"**

Рекао је потом у своме говору да ова четврта скупштина пада у доба када се навршава 20 година, од претеклих и завршених ратова, које је наш народ водио за Ослобођење и Уједињење Југословена. Било

1914; **Рудник** и **Сувобор**, 1914; повлачење и напуштање Србије, 1915; стварање Солунског фронта и победа на **Горничеву** и **Кајмакчалану**, 1916; затишје на Солунском фронту 1917; и пробој Солунског фронта и победу на **Добром пољу**, 1918).

Завршава свој говор тиме, што истиче: „У свима борбама и окршајима, које је српска славом увенчана војска подигла и издржала, носиоци Карађорђеве звезде с мачевима, званично је утврђено, били су најнеустрашивији међу неустрашивим, најхрабрији међу храбрим, најзаслужнији међу заслужним... И, ја сам уверен да заостали и још у животу витези Карађорђеве звезде с мачевима имају исту жељу као и ја: да обновимо успомену на дичне вође и ратне другове, који падоше за част и славу Краљевине Ју-

гославије на бојноме пољу или по свршеним ратовима умрше од последица ратних тегоба.

Поклонимо се са дубоким пијететом, одајмо достојну пошту на првоме месту **Краљу Петру I Великом Ослободиоцу и Витешком Краљу Александру I Уједниитељу**, Врховним командантима Српске војске.

Сетимо се Војвода: Радомира Путника, Живојина Мишића и Степе Степановића.

Споменимо све генерале, команданте и старешине српске војске.

Истакнимо све оне, чија се имена мало знају, или чак и не знају, а који су залагали себе за слободу и величину Краљевине Југославије.

Свима њима нека је **Слава** и вечна **Хвала!"**

Сви присутни дижу се и са побожним поштовањем кличу: „Слава им" и „Хвала им"!

Настаје застој. Сви, као договорно, очекују и ређање имена најзаслужнијих међу заслужним, најбољих међу одличним.

Поколења, која долазе, пре него савременици, треба да знају имена оних великих јунака, који чине сваки за себе један еп, оних хероја, који су прославили име нашега народа и који су „у бури смрти и мегдана" дали што се највише могло да учини.

Београд, престоница Краљевине Југославије кланће се тим синовима, који ће вечито бити пример: како треба волети свој народ и како се треба жртвовати за своју Отаџбину и свога Краља.

Београд, у времену, када се навршава **20 година** од доба свршених ратова и од доба када је створена Краљевина Југославија, испуњава свигурно једну свету дужност, ако уз свештај о скупштини и слави удружења посилаца Карађорђеве звезде с мачевима истакне преко свога часописа **„Београд. општ. новине"** и имена бар извесних, који због последица ратних штрапаца и мука рано умреше.*

Нека је за сада довољан само овај списак лица из библије Југословен. јунаштва:

1 — **Ненадовић М. Михаило**, бригад. генерал, (* 2 авг. 1876 у селу Зуце-Београд, † 14 фебр. 1934 у Паризу). По свршеном 6 разреду гимн. ступио 1896 у Н. шк. В. ак. (29 кл.). Произведен: арт. п. поручник 1899, свршио и Вишу шк. Вој. ак. (1903—1905), кап. II кл. 1906, мајор 1912, пук. 1920, бриг. генерал 1925. Био: 1912-1913 ађутант Њ. Кр. В. Престолонаследника, 1913 командир батерије, када је рањен на Ретким Буквама, 1914 на Мачковом Камену командант арт. дивизиона, када му је непр. пратњом однео целу десну шаку и половину леве (због чега је имао 14 операција), од 1917 до 1927 војни изасланик на страни (Бери — Швајцарска, Варшава — Пољска, Праг — Чехословачка), 1928 на служби у II армији (Сарајево), 1929—1931 на служби у Мин. вој. и морн., а од 1931 до смрти војни изасланик на страни (Париз — Француска, Лондон — Енглеска, Мадрид — Шпанија). Одликован: КЗм. III и IV р., као и свима другим јсл. и страним орденима, медаљама и споменицама.

Вредно је истаћи телеграм, који је упутио фр. маршал Ф. Петен на дан смрти: „Генералу Д. Стојановићу, мин. в. и м. Београд — Веома болно дирнут изненадном смрћу генерала М. Ненадовића, молим Вашу Екселенцију, да изволи примити изразе мога срдачног саучешћа и саучешће француске војске поводом болног губитка, који је задесио славну југослов. војску, Министар војске, маршал Ф. Петен".

2 — **Васић М. Милош**, дивиз. генерал, Министар в. и морн. у пенз. (* 27 фебр. 1863 Немеикиуће — Београд, † 20 окт. 1935, Београд). По свршеној гимназији и једној години филоз. факултета на Вел. шк. у Београду ступа у Н. шк. В. ак. 1880 (13 кл.) Произведен: 1883 у чин пеш. п. поручника, 1891 генералшт. кап. II кл., 1896 мајор, 1901 пук., 1916 ген. Пензионисан 1903 а реактивиран 1914, поново пензионисан 9 нов. 1923. Био: водник и командир чете у пешадији и Вој. ак., а као генералшт. официр: начел. шт. дивиз. об., командир ескадрона, ордон. оф. Њ. В. Краља, шеф одсека Гл. Генералштаба, проф. у Вој. ак., мин. вој. (12 јула 1900 до 27 априла 1901), дипломат. предст. у Црној Гори (Цетиње од 1902 до 1903), експерт у Бечу (1895) и у Сплиту (1918), командант армије (1919—1922), Мин. в. и м. (6 јан. до 4 нов. 1922) кад је поднео оставку. У рату био: 1876 и 1877/78 као ђак добровољац, 1885/86 командир чете, 1912—1913 и 1913 делегат код Грчке вој., у Свет. рату (1914—1915) командант Дунав. дивиз. II поз., 1916 команд. I и III арм., 1917 делегат код Итал. краља и Итал. владе. Радио је много на вој. књижевности (оригинал. и преводној), говорио је фр., енгл., нем. и руски.

Треба истаћи, да се њему приписује највећа заслуга као команданту III арм., што је изборена битка на Горничеву и бој на Кајмакчалану (1916). Одликован: КЗм III (Указом Ф.АОБр. 1352 од 11 јан. 1917) и IV р. (Указом Ф.АБр. 9780 од 31 маја 1915), као и свима другим нашим а и страним орденима.

3 — **Туцаковић Т. Милан**, арм. генерал, (* 26 маја 1871 у Крагујевцу, † 26/27 децем. 1936 у Београду). По свршеном 7 разр. гимн. ступио у Вој. ак. 31 августа 1888 (XXI кл.). Произведен: 15 авг. 1891 у чин коњич. п. поручника, акп. II кл. 6 децембра 1897 а по свршеној Виш. шк. В. ак. и припреми за генералшт. сл. преведен у генералшт. струку 1 маја 1906, пук. 1913, генер. 25 септ. 1918, арм. ген. 21 окт. 1923. Пензионисан 30 маја 1925. Био: водник у Краљ. Гарди, команд. ескадрона, помоћник и командант 3 коњич. пука, поход. и начел. шт. Тимочке дивиз. обл., командант 18 пеш. пука, држ. питомац у Француској; за време рата: начел. шт. коњичке дивиз. (1912/13 и 1913, командант био је Кнез Арсен), командант 2 коњичке бригаде (1914), по том заступник команданта Морав. дивиз. I поз., командант јужно-морав. трупа (1915), командант Вардарске дивизије (1916),

* **Списак** лица свих одликованих, са кратким описом њихова живота и рада, већ је у припреми. То није тако лак посао. Јер, потребно је претурити и средити податке за сваког из свих „Службених војних листова" и пронаћи сва наређења Српске Врховне команде, која се на ово односе.

Списак лица, овде изнетих, само је оних, који су умрли после 1934 год. — после стварања „Удружења носилаца Карађорђеве звезде с мачевима" до 17-XII-1938 — и то оних, који су живели у Београду.

по том Југосл. дивиз. до 1 апр. 1918, а по свршен. рату (1918) делегат Српске владе и Гл. Генералштаба код Бугара (Софија). У миру (1920—1921) командант дивиз. обл. (Вардар. и савске) помоћ. начел. Гл. Генералштаба (8 децембра 1921 до 30 маја 1925), кад је постао командант IV арм. области (Загреб). Одликован: КЗм III и IV р., као и свима другим нашим и страним орденима.

Треба истаћи, да је важно, и као коњаник и као генералшт. официр и као ратни командант, као један од бриљантних официра, високе спреме, доста је радио и на књижевности, са којим се српска а доцније југосл. војска поносила.

4 — **Стојшић К. Алекса**, дивиз. генерал (12 дец. 1874 у Ваљеву, † 28 маја 1937 у Београду). По свршеном 6 разр. гимн. у Ваљеву ступио 12 септ. 1892 у Н. шк. в. ак. (25 кл.). Произведен 2 авг. 1895 у чин пеш. п. поручника, пук. 1915, дивиз. ген. 1925. Био: водник, командир чете, командант батаљона, пука, бригаде и дивиз. области, на служби у Мин. војном и у Врховној команди (1912/1913 и 1913). Одликован: КЗм. III (2 пута) и IV р., као и свима другим — страним (руским Св. Ђорђе, фр. легијом части, румун. круном, пољским „Полонија реститута") и нашим, поред медаља и споменица. Свршио и Вишу шк. в. академије.

Треба истаћи, да је за њега рекао у своме посмртном говору Гргур Ристић, дивиз. ген.: „По својој природи покојник је био благе нарави, тих, миран пун такта, веома уравнотежен, прави родитељ својим млађим. У борби је био неустрашим, одлучан, пун иницијативе, веома хладнокрван, необично истрајан и храбар до пожртвовања. Вазда је био у првим борбеним редовима и свима је примером предњачио. Када је требало изборити победу над непријатељем био је неумољив и својом чврстином сигурно водио борбу ка победи, у коју он никада није сумњао. Чувао је своју јединицу, али је умео да влада својим војницима и да са највећим успехом изражава пун утицај на своју команду..."

5 — **Њ. Св. Патријарх Варнава**, (29 авг. 1880 у Плевљима, 10/11-23/24 јула 1937 у Београду). Одликован: КЗ м. IV р. (Указом ВБр. 425 од 17 децембра 1924 год. као Митрополит Скопљански). Види: „Београдске општинске новине" бр. 7/8 (јули—август).

6. — **Томић Н. Војислав**, арм. генерал, (24 окт. 1876 у Крагујевцу, 10 нов. 1937 у Београду). Одликован: КЗм III р. 2 пута (Указом ФАОБр. 153961 од 11 апр. 1920 год. и Указом ФАБр. 8383 од 15 маја 1920 год.) и IV р. (Указом ФАБр. од 31 маја 1915). Види: „Београдске општинске новине" бр. бр. 11 (новембра) 1937.

7 — **Павловић Г. Живко**, дивиз. генерал, академик (* 1 марта 1871 у Башину срез јасенички — Крагујевац, † 26 апр. 1938 у Београду). Одликован: КЗм III р. (Указом ФАОБр. 9779 од 31 маја 1915 год.) и IV р. 2 пута (Указом ФАБр. 14611 од 5 апр. 1913 год. и Указом ФАОБр. 50179 од 15 авг. 1918). Види: „Београдске општинске новине" бр. 4 (април) 1938 год.

8 — **Јелесијевић В. Милоје**, бригад. генерал (* 16 фебруара 1876 у селу Влакчи срез Опленачки, Крагујевац; † 21 маја 1938 у Београду). По свршених 7 разр. гимн. у Крагујевцу ступа 1-14 септ. 1896 у Н. шк. Вој. ак. (XXIX кл.). Произведен: пеш. п.поручник (1899), кап. II кл. (1906), мајор (1913), пуковник (1921), бригад. ген. (1925). Био: водник, командир чете, по том ступио на службу у Географ. институту Гл. Генералштаба (1905), где остао све до рата 1912/1913. У рату био: командир чете у 5 пеш. прекобр. пуку (1912/1913 и 1913), командант батаљ. 5 пеш. пука II поз. (1914 до марта 1916), помоћник команданта 3 пеш. пука (8 март 1918 до 25 авг. 1918) командант 13 пеш. пука „Хајдук Вељко". После рата: командант пешадије Јадран. и Дрин. дивиз. области, помоћник команданта Дрин. дивиз. обл., редован професор Вој. ак., Начелник истор. одел. Гл. Генералштаба (од 6 априла 1933 до сирти). Одликован: КЗм. III р. 2 пута (Указом ФАОБр. 9779 од 31 маја 1915 и Указом ФАОБр. 153961 од 11 априла 1920) и IV р. (Указом ФАБр, 10323 од 29 јуна 1914). Много је радио и на војној књижевности, где се истичу радови: „Поменик Српске Тимочке дивизије", „Колубарска битка", „Заузеће Кајмакчалана и његов значај", „Пробој Солунског фронта 1918" (превод).

Треба истаћи, да за њега пишу — арм. генерал М. Недић и бригад. генерал Ч. Шикепић („Ратник" — 1938) и пуковник П. Остојић („Војни Весник" — 1938); „...Књига твога живота, од колевке па до хладног гроба, исписана је чистим, искреним и поштеним мислима и жељама, ретком скромношћу, непоколебљивим и светлим карактером, неуморним прегалаштвом у сваком послу, другарским и пријатељским осећајима према друговима и знанцима, нежном љубављу према милом и драгим, безграничном оданошћу према Краљу и Отаџбини... Храбар официр, разборит старешина у миру и рату".

9 — **Букић В. Панта**, бригад. генерал, (18 маја 1880 у Ужицу, † 7 окт. 1938 у санаторијуму Топошчица). По сврш. 6 разр. гимн. ступио у Вој. ак. 1/14 септ. 1897 (XXX кл.). Произведен: 13 окт. 1899 у чин пеш. п.поручника (15 пеш. пук „Стеван Синђелић"), прелази исте године у артилерију, мајора 5 априла 1913, бриг. ген. 1 децем. 1925. Пензионисан 16 новем. 1937 због болести. Био: од прелаза у арт. до 14 окт 1904 водник и наставник (Дрин. арт. пук и арт. подофицир. шк.). Свршио Вишу шк. В. ак., па постаје командир батерије (Шумад. арт. пук) са којом улази у рат 1912/1913. Учествовао у свима ратовима, где се веома истакао, те и одликован: КЗм. III и IV (2 пута) р., као и свима нашим и страним орденима. Био после рата: командант арт. дивизиона, пука, бригаде и дивиз. области (одн. Боке Которске).

Треба истаћи, да је познат и истакнут у војсци као одличан арт. официр, врло храбар, за кога се говорило: „Нема пораза, док је 5. шумад. батерија иза нас" — којом је он командовао у рату 1912/13. Истакао се и као војни писац.

10 — **Докић Л. Иван**, бригад. генерал, (18 март 1882, † 20 окт. 1938 у бањи Теслић). По свршен. 6 разр. гимн. у Београду, ступио у Н. школу В. акад. (XXXII кл.). Произведен: 1901 у чин коњич. п.поручника, 1909 капет, II кл., пук. 1921, бригад. ген. 1927. Пензионисан 1936. Свршио и Пешад. шк. гађања. Био: водник ај. коњич. пука, у коњи-

ци у Краљ. Гарди, командир ескадр., пом. нач. јахања у В. ак., пом. и командант коњич. пука, на служби у шт. арм. области, помоћник делег. Владе и Врх. кмде у Бугарској (Софија), делегат у Немачкој за купов. коња, кмдт коњич. бригаде, помоћ. кмдита коњичке дивиз. У рату: кмдт коњич. дивизиона Морав. дивиз. II поз. (1912-1913 и 1913), док у Свет. рату (1914—1918) командир еск. (4. и 1. пука), помоћ. кмдита 1. коњич пука, на служб. у шт. 2 коњич. бригаде, комдт 1 коњич. пука. Одликован: КЗ м IV р. (Указом ФАБр. 9780 од 31 маја 1915), КЗ IV и III р. ЈКШ и II р., БО м IV р., СС IV р., ЗХ, СХ, МКП I, АС, С12, С13, С 14/20, грч. орд. Св. Спаса са злат. крупом, фр. Ратни крст са палмом и са звездом (2), енгл. Британ. империја III р.

Треба истаћи, да је важно као врло благородан и отмен официр, у рату врло храбар и енергичан.**

Секретар Удружења г. Павле Алексић инжењер, подноси Скупштини извештај о раду удружења за годину 1938, у коме истиче старање удружења да се стекну привилегије, које су већ „Законом о одликованим орденом Карађорђеве звезде с мачевима" од 1938 год. усвојене и остварене.

Подвлачи у извештају: да удружење носилаца тога највећега витешког и елитног ордена ставља себи у дужност, да у споразуму са Министром војске и морнарице одржи један низ предавања младим војницима у великим гарнизонима, као и да се подигне један велелепни „Дом носилаца Карађорђеве звезде с мачевима", који би у свему и по свему био привлачна тачка за сва поколења. По том износи, да удружење стоји већ у вези са свима одрженима те врсте код страних пријатељских држава...

Годишња скупштина је у 12 час. закључена, пошто је дата разрешница досадашњем Управном и Надзорном одбору и Суду части.

Задржана је и даље стара управа.

II — **Слава Удружења.**

Слава удружења обављена је у свечаној сали Официрског дома у Београду на дан 17 децем. 1938 год. у 11 ч. Било је присутно много чланова а нарочито гостију.

Изасланик Њ. В. Краља био је Ађутант генералшт. бригад. генерал Г. Жарко Мајсторовић.

Министри су били присутни: Г. г. Милан Симоновић (правде), Богољуб Кујунџић (шума и рудника), Милутин Ђ. Недић арм. генерал (Војске и морнарице), као и Министри у пензији: Г.г. Љуб. М. Марић, арм. генерал, и Душ. П. Трифуновић, дивиз. генерал.

Председника Београд. општине заступао је град. већник Г. Живан Ј. Ранковић, генерал у пенз. и рез.

Резање колача и славски обред извршен је. По том је одржао патриотски говор председник Удружења г. Љубомир И. Милић, генерал у пенз. и резерви, који је закључио са узвиком: „Живео Краљ и Краљевски Дом!"

** Сем поменутих, који су сматрани међу најбољим, умрло је још више. Нарочито је умро већи број из редова подофицира и војника, чије податке већ сређујемо.

Слава ђачке трпезе Њ. В. Краљице Марије

Ђачка трпеза Њ. В. Краљице Марије прославила је на дан 14 децембра 1938 год. своју славу Св. Андреју Првозваног у 10,30 часова у своме стану у ул. Милоша Великог бр. 71 — барака бр. 6.

Свечаност је изведена у присуству изасланице Њ. В. Краљице Марије, дворске даме Г-ђе Сршкић и других изасланика.

Претседника Београдске општинске заступао је већник Г. Живан Ј. Ранковић, генерал у пенз. и резерви.

Треба нарочито истаћи, да је том приликом Њ. В. Краљица Марија одјенула две стотине (200) сиромашне деце, као и то, да је свако дете добило топле хаљинице, чарапе и обућу.

Ђачка трпеза Њ. В. Краљице Марије даје сваког дана сваком детету доручак и ручак, веома укусан и у великом обиму. Све се то врши под заштитом вредних госпођа из Београда: Г-ђа А. М. Недића, Анђе Н. Христић, Олге Барловац, М. д-ра Протића и других. Београдска општина обилно помаже ову трпезу двима, а и у новцу.

Француски привредници у Београду

Почетком децембра боравила је у Београду једна делегација француских привредника коју је предводио г. Ерве Алфан, директор одељења за трговинске уговоре француског министарства трговине. Ова је делегација упућена да обиђе Букурешт, Софију и Београд и да испита, у договору са надлежним факторима дотичних земаља, мере за појачање међусобне трговинске размене између Француске и балканских земаља и да спреми материјал за званичне преговоре који су заказани за јануар у Паризу. —

Шеф ове делегације г. Ерве Алфан посетио је 2 децембра Претседника владе г. д-р Милана Стојадиновића.

Помоћник Министра спољних послова г. Милоје Пиља приредио је 2 децембра ручак француским привредницима код „Српског Краља".

Истог дана после подне у 18 часова приредио је г. Влада Илић, претседник Индустријске коморе и Београдске општине, у свом дому коктел-партију делегацији француских привредника. Били су присутни и преставници југословенске привреде и градски већници.

ИСПРАВКА

На основу погрешног податка који смо добили, у 11 броју часописа „Београдске општинске новине" на страни 806 испод слике папуча изложених на I Земаљској изложби, погрешно је назначено да су то радови г. Лазара Матејића, папучара из Београда. Међутим, то су радови г. **Стевана А. Јовановића**, папучара из Београда.

Велики предизборни збор привредника на београдском Сајмишту

Београдски привредници сазвали су 9 децембра увече велики предизборни збор привредника Београда, Земуна и Панчева у трећем павиљону на београдском сајмишту, на коме су објаснили своје програме носилац земаљске кандидатске листе г. д-р Милан Стојадиновић и први посланички кандидат за изборно подручје Београд, Земун и Панчево г. Влада Илић. Огромни простор овог павиљона био је попуњен грађанством већ до 8 сати увече. Било је преко 30.000 лица. Поред многих угледних привредника, претставника великих привредних установа из свих привредних грана, био је велики број средњих и ситних привредника-трговаца, занатлија и радника. Било је присутно и неколико Министара.

Претседник владе г. д-р Милан Стојадиновић стигао је мало доцније са г. д-р Антоном Корошцем. Поздрављен је френетичним поклицима присутног грађанства. Прошао је кроз салу украшену зеленилом и и државним заставама и попео се на говорничку трибину, на средини дворане, такође укусно и свечано искићену, на којој је стајао микрофон за преношење говора преко радија.

Претседник Општине г. Влада Илић, присутни Министри и организатори овог збора дочекали су г.г. д-р М. Стојадиновића и д-р А. Корошца на улазу у павиљон и отпратили их на говорничку трибину.

Збор је отворио **г. Љуба Гођевац**, индустријалац и градски већник, који је изнео побуде привредника да сазову овај збор и истакао значај избора, који ће се обавити 11 децембра.

„По вашим захтевима и жељама на земаљској листи г. д-р Милана Стојадиновића за град Београд кандидовани су еминентни претставници београдске привреде са г. Владом Илићем на челу.

Жеља београдских привредника је да заступају интересе београдске индустрије, трговине и занатства у Народној скупштини. Они ово желе јер су уверени да то захтевају обзири према највишим интересима земље. Ова жеља београдских привредника је прикупљена сад овако ефикасно изражена, док су привредни стручњаци других градова годинама узимали учешћа у раду народног претставништва. Значајно је и симболично да су привредници Београда дошли вечерас баш овде на ово Сајмиште, које служи привредним интересима целе земље, да даду израза својим жељама за 11 децембар. Рекао сам симболично зато, што је ово сајмиште везано нераздвојно баш за име г. Владе Илића и сложан заједнички рад београдских привредних организација.

Двадесет година су београдски привредници пропустили за узимање видније учешћа у животу државе искусивши немиле последице овакве апстиненције. Кандидацијом на највишем месту на земаљској листи г. д-р Милана Стојадиновића, београдски привредници долазе до могућности да и у Скупштини надокнаде оно што је досад пропуштено", — нагласио је г. Гођевац.

Г. Гођевац је предложио за претседника збора г. Танасија Здравковића, трговца, а за потпретседника г. Владу Марковића, занатлију.

Г. Танасије Здравковић је нагласио да овај збор има изузетан значај, много већи од обичног предизборног збора. Овај збор је у нашој послератној политичкој историји јединствен и први пример да се читав један ред наших грађана, привредници престонице, одлучује да у Народну скупштину пошаље своје изабранике. Из говора које ћете вечерас чути, ви ћете и сами осетити сву важност овога момента и увидети сву оправданост мога задовољства и поноса. Ви ћете вечерас чути речи нашега кандидата, једнога од најистакнутијих наших индустријалаца, г. Владе Илића, претседника Београдске општине; својим високим организаторским способностима, подижући Београд, постао је познат и најширим слојевима народа; он ће нам изнети све разлоге који су нас определили за овај посао, као и циљеве чијем ћемо остварењу тежити кроз учешће наших будућих претставника у Народној скупштини. Имаћемо част да чујемо и реч нашег истакнутог политичара и врло вредног и енергичног радника на свима привредним проблемима наше земље, поштованог и мудрог претседника Краљевске владе г. д-р Милана Стојадиновића. Та сарадња обећава најлепше успехе у будућности и ја сам, заједно с вама, заиста потпуно уверен да имамо разлога бити задовољни и поносни овим нашим потхватом, — рекао је г. Здравковић.

ГОВОР ПРЕТСЕДНИКА БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА

Г. Здравковић је затим дао реч **г. Влади Илићу**, претседнику Београдске општине и Индустријске коморе и првом посланичком кандидату за Београд, Земун и Панчево на земаљској листи г. д-р Милана Стојадиновића, чију појаву на говорници збор поздравља одушевљеним овацијама.

Г. Влада Илић је прво упутио поздраве Њ. В. Краљу Петру II и Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику Па-

ву. Масе су прихватиле ове поздраве спонтаним и бурним усклицима и овацијама.

Говор г. Владе Илића гласи:

Пре него што почнем стварни наш посао због кога смо се састали, нека прва наша реч буде поздрав нашем младом и љубљеном Краљу Петру II. Живео Краљ! И првом Краљевском Намеснику, Стрицу Нашег младог Краља, Кнезу Намеснику Павлу, Живео Кнез Намесник!

Ја вам, господо, од свег срца захваљујем што сте се у овако великом броју одазвали и дошли на овај наш привредички скуп. Сакупили смо се данас, уочи избора, када је сваки грађанин позван да да свој глас за политички рад који сматра најбољим.

Нас привреднике интересује највише привредни програм и рад на привредном пољу одговорних фактора. Ми морамо увек бити у положају критичара, јер имамо искуства да се привредна питања решавају често изван нас и не онако како би то привредни интереси захтевали. То наше отсуство при решавањима о главним привредним питањима и о државном газдовању, често нас је бринуло и ми смо у нашим организацијама тражили разлог томе.

Увидели смо да је један од главних разлога тај, што у Народној скупштини има веома мало привредника који познају право стање земаљске привреде, а који би уједно умели и били способни да то стање правилно прикажу; да се супротставе многим демагошким тежњама и да извојују онаква решења какве интереси земаљске привреде захтевају.

Истина је да ми — трговци, индустријалци, занатлије — имамо и сувише посла и бриге у нашим предузећима и радњама и да се врло нерадо бавимо политичким радом. Зато су из наших редова врло ретки државници и људи који су могли да утичу на ток ствари.

То се стање годинама продужава. На нашим конференцијама често су се чуле примедбе да грешимо, да је време да се и ми мало активније позабавимо радом Народне скупштине и да себи прибавимо утицај на управљање државним пословима. Наше колеге, које су ове предлоге износили имали су веру да ће тако бити боље и за привреду и за целу земљу. Јер, у законодавном раду и у доношењу државног буџета, уношење практичних привредника — позитивних, реалних људи, поред људи других професија, може донети само добра.

Често су се чуле и оправдане критике да ми својом апстиненцијом занемарујемо битне интересе привреде, остављајући решавање најкрупнијих привредних питања без нашег активног суделовања.

Сада се указује прилика да се тим примедбама да задовољење, и сада када се обавља гласање за избор народних посланика и наши — привреднички гласови, имају свој значај.

Ако погледамо на састав листа београдских, видећемо да земаљска листа г. д-р Милана Стојадиновића има највише кандидата привредника или привредничких оријентисаних људи. Тај привреднички карактер листе је толико изразит, да се он истиче далеко више него карактер који је обично главни, ако не и искључиви — партијски. То је толико јасно да се не може оспорити.

Пре но што би донели икакву одлуку, ми се морамо мало позабавити досадашњим привредним радом г. д-р Милана Стојадиновића, који је и сам активно сарађивао у привреди, био наставник у Београдској трговачкој омладини, претседник Београдске берзе, сарађивао у нашој привредној штампи и био у управним одборима привредних предузећа, где је имао прилике да лично упозна одвијање послова. И као дугогодишњи министар финансија, он је био један од најболе упућених да разуме потребе земаљске привреде.

Ми се привредници, господо, ретко подајемо политичким страстима и другим утицајима. Научили смо да ценимо људе и догађаје по њиховој стварној вредности и да о њима доносимо свој објективни суд.

У нашем стрпљивом раду на одржавању и унапређењу наше националне радиности и трговине и не подизању нашег главног снабдевача и потрошача — земљорадника, ми ценимо сваког по разумевању наших напора и по пријатељској помоћи која се том нашем напору указује.

Нисмо склони изливима наглих одушевљавања и давању незаслужених комплимената. Али, господо, ми смо, с друге стране, људи објективни и склони смо да свачијем раду, који то заслужује, поштено одамо заслужено признање. То је једна од најлепших наших одлика која нам и ствара пријатеље.

И као привредник, и као претседник Индустриске коморе, и као претседник Београдске општине, ја морам лојално да одам признање Претседнику Краљевске владе г. д-р Милану Стојадиновићу и његовим колегама на њиховим напорима и на њиховим успесима на привредном подизању земље.

Сређеност државних финансија, боља кредитна политика, растерећење земљорадничких дугова, подизање и прошкрење великих државних привредних предузећа, стварање бољих услова за спасоносну радиност, велики јавни радови и многа друга прегнућа, која су за последње три године дошла до изражаја, неоспорне су и опипљиве чињенице, које показују напредак на привредном пољу.

Ми сви знамо шта значе јавни радови за привреду. Ту су укопчани и занати, и трговина, и индустрија и радници. Новац посвећен јавним радовима обрће се неколико пута и користи свима радним елементима земље. А на јавне радове посветила је Краљевска влада милијарде динара.

Ми сви знамо шта значи када је земљорадник у тешком положају. Онда нам је свима тешко. Растерећен од свих својих превеликих дугова, сељак је данас оспособљен као потрошач. Он продаје своје производе изнад цене светског паритета, а од њега — оспособљеног потрошача — има користи цела градска привреда.

Пређимо на наш Београд...

Ми смо привредници најпозванији да кажемо да ли су услови за привредни развитак престонице бољи данас но што су били пре неколико година. Мислим да ћете се сви сложити са мном да је одговор потврдан.

Благодарећи напорима општинске управе, којој имам част бити на челу, и благонаклоној потпори Краљевске владе, можемо на правом месту констатовати изванредну финансијску ситуацију Београдске општи-

не, за коју сви добро знамо каква је била пре само четири године.

Домаћинским газдовањем и рационалним управљањем општинском имовином и њеним привредним предузећима, успели смо да смањимо дуговања Општине за неколико стотина милиона. Као други успех истакао бих подизање Сајмишта на коме су већ одржане толике националне и међународне економске смотре великог значаја. Сајмиште је Београду дало печат важног трговачког центра у овом делу Европе.

Велики радови на левој обали Саве асанирање великог терена на домаку Београда и претварити га у једно од најлепших градилишта. Велики водоводни радови који су у току и који ће ускоро бити завршени, омогућиће снабдевање Београда водом за даљу будућност. Постепено, али стално растеће грађанства од општинских такса и све боље службе трошаринска говоре јасно о добром старању данешње општинске управе за добро Београђана и Београда.

Нећу да вас замарам са веома обимним радовима које је Општина извршила за ово време, подижући санитарне и хигијенско-просветне установе које Београду по општем признању чине част.

Хоћу само да вам кажем, да је у свима овим пословима општинска управа сарађивала интимно са Краљевском владом и да је на тој страни наилазила на пуно добре воље и на разумевање.

Колико је та добра воља ишла далеко, ви ћете увидети када вам кажем да је једном приликом Претседник Краљевске владе, г. д-р Милан Стојадиновић дошао лично у Београдску општину, са неколико својих министара, да на једној конференцији са државним и општинским стручњацима узме учешће у решавању важних проблема Београда који су годинама чекали на своја решења. На овом интересовању ми му одајемо наше признање.

Ја сам, господо, дошао у Београдску општину и водио њене послове као привредник. Као такав излазим и данас пред вас.

Ја желим да се та сарадња о којој сам вам говорио и која је довела до привредног подизања и земље и Београда настави.

Тој својој жељи ја сам дао израза на тај начин што се као привредник налазим на земаљској листи Претседника Краљевске владе г. д-р Милана Стојадиновића, који је показао своју жељу за сарадњом са привредом. Јер, листа за град Београд, Земун и Панчево има заиста изразито привредничи карактер.

На вама је да оцените резултате које су та политика и та сарадња дале — привредници, хладнокрвно — и ја верујем да вам неће бити тешко да 11 децембра дате о томе свој суд.

Живели!..."

ГОВОР ПРЕТСЕДНИКА ВЛАДЕ Г. Д-Р МИЛАНА СТОЈАДИНОВИЋА

Поздрављен бурно и дуготрајно од огромне масе грађана, узео је реч Претседник владе и носилац земаљске кандидатске листе г. д-р Милан Стојадиновић и одржао овај говор:

Да београдски привредници нису били досада ништа друго организовали и створили, него ово лепо Сајмиште и овај величанствени збор — па би већ самим тим заслуживали, да им одамо највеће признање и хвалу.

Али ако се пренесемо у мислима 24 године у назад, ми се морамо сетити, да је над овом земљом, где ми вечерас стојимо, некада владала покојна Аустро-Угарска држава. Ви сте малопре прошли оној дивни мост који спаја Београд са Земуном, а нисте имали вероватно никакав други утисак у души, до утисак лепоте наше земље, лепоте нашег престоног града и техничке лепоте тог гвозденог колоса.

Они, који су међутим пре 24 године прелазили из Београда у Земун нису мислили на све то, него су само мислили, да живи и здрави прођу земунску полицију и земунску царину, да им се не деси да их са воза скину, па евентуално и у тамницу баце.

Та су времена прошла и ми их полако почињемо заборављати пред садашњом сликом велике и снажне Југославије, чије се границе не налазе више на обалама Саве, већ иду од Ђевђелије до Марибора. (Одушевљени аплауз и поклици: „Живела Југославија!")

Наша је земља богата и лепа. Она је здрава и снажна. Њена снага, благодарећи и њеној паметној спољној политици, показала се и приликом последње европске кризе. Када се поново кројила карта Централне Европе, Југославија је остала чврста и недирнута. Мир на границама, мир у части и достојанству, јер ми нисмо никога ни издали, ни преварили, ако је очуван. (Одушевљено и дуготрајно клицање: „Живео д-р Стојадиновић.") Привредник није напустио свој посао, војник није излазио из касарни, мајке нису бринуле за своју децу. Септембра месеца Југославија је добила једну велику дипломатску битку, по последицама и значају равну највећим биткама наше славом овенчане војске. (Манифестације Њ. Кр. В. Кнезу-Намеснику и г. д-р Стојадиновићу проламају салу.)

Ми се, господо и браћо, налазимо сада пред изборима за народне посланике. И тај датум од 11 децембра биће један од оних који улазе у историју народа.

Југословенски народ, који је победио пре неколико месеци на питањима спољне политике, треба ли сада да падне на једном великом испиту из унутрашње политике? (Не, нећемо! — чују се узвици.)

Наш програм је кратак и јасан: један Краљ, један народ, једна држава, благостање унутра, мир на границама. (Дуготрајни аплауз).

Г. д-р М. Стојадиновић излаже затим постанак и развој т.зв. хрватског питања, почињући од 1914, кад су Срби као циљ ратовања поставили: ослобођење и уједињење све наше неослобођене браће Срба, Хрвата и Словенаца, па све до данас. Критикује политику опозиције.

На завршетку говора обраћа се привредницима и каже:

Ја моју листу за град Београд нисам хтео да направим ни по коме партијском кључу. Партија је дисциплинована, партија је организована, партија је верна своме шефу. Али, Београд је престоница Југославије. Ја сам желео да моја листа у Београду буде једна елитна листа, једна листа која претставља читаве редове нашег грађанства. Узели смо ове свега једног одличног индустријалца, г. претседника општине, да буде претставник индустрије, не само београдске, него целе земље. Ту је један стари и честити занатлија, да

претставља занатство и као опомена да ће испунити обећања занатлијама у погледу њиховог обавезног осигурања и забране бесправног рада. Ту је један претставник трговаца да одамо почаст свима трговцима у земљи. Ту је и један претставник радника, да буде симбол нашег старања за сиромашно и мале, за наш вредан радни народ. Ту је и један претставник ратника, оних који су ову државу стварали, па према томе разумеће најбоље и како треба државу чувати и бранити (дуготрајни и одушевљени аплауз).

То је, господо и браћо, наша листа за град Београд, Земун и Панчево. Надам се да сте са том листом споразумни и да ћете за њу 11 децембра сложно гласати. Али ви не гласате само за те појединце, ма како они одлични били. Ви у исто време гласате и за једну одређену политику, какве на другој страни, код опозиције, нисте могли да нађете.

Ја сам увек био поносан тиме, да сам и сам изашао из привредних редова. Међу привредницима учио сам најбољу школу, бољу него ма који докторат. Зато сте и ви привредници могли забележити под овом владом овај просперитет, који свакако желите и да очувате без скокова у маглу и у неизвесност. Поносан сам на ту моју школу, као што сам поносан на овај сјајан и величанствен збор наших најугледнијих људи из занатства, из индустрије, трговине и радништва.

Овај вечерашњи збор најбоље је претсказивање за 11 децембар.

Престоница Југославије остаће и тога дана верна сама себи. Показаће свима, да је она достојна да буде на челу свих градова у држави, на челу велике и недељиве Југославије.

Живели београдски привредници!

Избори народних посланика

11 децембра 1938 обављени су у целој земљи избори народних посланика за Народну скупштину, чији је сазив заказан указом за 16 јануар 1939

Истакнуте су три земаљске листе: 1) Претседника Краљевске владе г. д-р Милана Стојадиновића, за коју су се везивали кандидати Југословенске радикалне заједнице, земљорадничке групе г. Воје Ђорђевића и југословенске народне странке г. Хоџере (Борбаши); 2) г. д-р Владимира Мачека, на којој су истакли своје кандидате: Сељачко-демократска коалиција (б. Хрватска сељачка странка и б. Самостална демократска странка), ужа Удружена опозиција (б. демократска странка г. Љубомира Давидовића, б. земљорадничка странка г. Јована Јовановића и радикалска група г. Аде Стаиојевића), Југословенска национална странка г. Петра Живковића, б. социјалистичка странка г. Живка Топаловића, словеначка клетичка странка г. Ивана Пуцеља, социјалистичка група словеначка г. Јосипа Петејана и неколико мањих опозиционих група; 3) Ђ. Димитрија Љотића, на којој су кандидоване само присталице Југословенског народног покрета „Збор".

Избори су протекли у миру, поред врло живе агитације свих заинтересованих странака и фракција и поред великог учешћа бирача на биралиштима.

Београд је био пре подне сав обузет изборном психозом. Улице су биле врло живе, нарочито око седишта партијских изборних штабова и око зграда у којима су била смештена бирачка места. Дељени су летци и прогласи, лепљени плакати. Већи део бирача гласао је већ до 13 сати, и то огромном већином за земаљску листу г. д-р Милана Стојадиновића. Тада је већ било јасно чија је победа у Београду. Зато је интересовање за изборе после подне знатно попустило. Београд је изгледао као и обично недељом после подне. Да се нису шариле од изборних плаката зграде, излози, ограде и рекламни стубови, — ни по чему се не би знало да се тога дана решава о саставу Нове скупштине.

Изборно подручје Београд, Земун и Панчево бирало је пет народних посланика. Биле су истакнуте четири кандидатске листе: За земаљску листу г. д-р Милана Стојадиновића била је везана кандидатска листа г. Владе Илића, претседника Београдске општине и претседника Индустријске коморе, са још четири кандидата. За земаљску листу г. д-р Владимира Мачека биле су везане две кандидатске листе: г. Љубомира Давидовића, претседника Министарског савета у пензији, са још четири кандидата (ужа удружена опозиција); г. Јеремије Протића, помоћника Министра финансија у пензији, са још четири кандидата (JNC). За земаљску листу г. Димитрија Љотића била је везана кандидатска листа г. Милана Ваце, индустријалца, са још четири кандидата.

У целој земљи било је уписано у бирачке спискове 4,080.286 бирача, гласало је 3,039.041 бирача тј. 74,48%.

Земаљска листа г. д-р Милана Стојадиновића добила је у целој земљи 1,643.783 гласа или 54,09%, листа г. д-р Влатка Мачека 1,364.524 гласа или 44,90%, и листа г. Димитрија Љотића 30.734 гласа или 1,01%.

Преглед дефинитивних изборних цифара за целу земљу по бановинама изгледа овако:

БАНОВИНА	Д-р Милан Стојадиновић	%	Димитрије Љотић	%	Д-р Владимир Мачек	%	Укупно гласова	Укупно бирача	Проценат учешћа
Београд, Земун и Панчево	39.597	76,71	499	0,97	11.522	22,32	51.618	90.806	56,84
Дравска бановина	170.257	78,60	1.127	0,52	45.226	20,88	216.610	320.361	67,61
Савска бановина	112.386	17,10	2.147	0,33	542.761	82,57	657.294	816.967	80,47
Врбаска бановина	108.068	50,69	1.205	0,57	103.910	48,74	213.184	295.063	72,25
Приморска бановина	42.854	20,06	2.427	1,14	168.349	78,80	213.630	270.321	79,03
Дринска бановина	193.059	59,61	3.762	1.12	138.320	41,27	335.141	427.677	78,36
Зетска бановина	129.154	64,34	1.047	0,52	70.541	35,14	200.742	265.037	75,74
Дунавска бановина	373.070	71,67	17.573	3,37	129.944	24,96	520.587	713.593	72,95
Моравска бановина	247.243	75,66	817	0,25	78.718	24,09	326.778	428.630	76,16
Вардарска бановина	228.095	75,17	130	0,04	75.232	24,79	303.457	451.831	67,16
Краљевина Југославија	1.643.783		30.734		1,364.524		3,039.041	4,080.286	74,48

Свих пет посланика за управно подручје Београд, Земун и Панчево добила је земаљска листа г. д-р Милана Стојадиновића. Изабрани су г. г.:

1) ВЛАДА К. ИЛИЋ, индустријалац, претседник Београдске општине и претседник Индустријске коморе из Београда; 2) ДУШАН Н. ТРИФКОВИЋ, сенатор и секретар Главног одбора ЈРЗ из Београда; 3) МИХАЈЛО СТОЈАДИНОВИЋ, казанџија и бивши народни посланик из Београда; 4) НЕДЕЉКО К. САВИЋ, трговац и градски већник, претседник Савеза трговачких удружења и претседник Централног претставништва Савеза трговачких удружења из Београда; 5) БОЖИДАР Ђ. НЕДИЋ, пензионер и претседник Средишног одбора Удружења ратних инвалида из Београда.

Од градских већника Београдске општине изабрани су за народне посланике г. д-р Јован Мијушковић (изборни срез тамнавски), г. Недељко Савић (Београд), г. Гојко Новитовић (срез арилски).

Главни бирачки одбор, пошто је средио цео изборни материјал и утврдио изборне резултате по свима гласачким местима у земљи, извршио је поделу мандата. При подели мандата није могла бити узета у обзир земаљска листа г. Димитрија Љотића, јер није добила законом прописани минимум од 50.000 гласова у целој земљи. **Земаљска листа г. д-р Милана Стојадиновића добила је 306, а листа г. д-р Владимира Мачека 67 мандата.**

По партијском обележју, нова Народна скупштина биће састављена овако: Југословенска радикална заједница 301 посланик, Југословенска народна странка (Борбаши) 2, земљорадничка група г. Воје Ђорђевића 3 мандата; Сељачко-демократска коалиција 48 посланика (б. ХСС 47 и б. СДС 1 мандат), земљорадничка странка г. Јована Јовановића 9, б. демократска странка г. Љубомира Давидовића 4, Југословенска национална странка г. Петра Живковића 4, група г. Аце Станојевића 2 посланика.

Резултат избора у Општини града Београда (Београд и Земун) по гласачким местима изгледа овако:

ИЗБОРНА ЈЕДИНИЦА	Земаљска канд. листа Д-р Милана Стојадиновића		Земаљска канд. листа Д-р Владимира Мачека		Земаљска канд. листа Димитрија Љотића		Број уписаних бирача	Број гласача
	Име среског — месног канд.	бр. глас. за канд.	Име среског — месног канд.	бр. глас. за канд.	Име среског — месног канд.	бр. глас. за канд.		
БЕОГРАД								
гласачко место								
1 (I-1)	Илић Влада и др.	219	а) Љ. Давидовић и др.	104	Милан Вапа и др.	3	651	328
			б) Јер. Протић и др.	2				
2 (I-2)	„ „ „	242	а) „ „ „	125	„ „ „	2	679	372
			б) „ „ „	3				
3 (I-3)	„ „ „	257	а) „ „ „	107	„ „ „	2	657	366
			б) „ „ „	—				
4 (I-4)	„ „ „	253	а) „ „ „	82	„ „ „	2	645	339
			б) „ „ „	2				
5 (I-5)	„ „ „	251	а) „ „ „	96	„ „ „	3	737	353
			б) „ „ „	3				
6 (II-1)	„ „ „	358	а) „ „ „	87	„ „ „	4	799	454
			б) „ „ „	5				
7 (II-2)	„ „ „	309	а) „ „ „	77	„ „ „	3	760	392
			б) „ „ „	3				
8 (II-3)	„ „ „	297	а) „ „ „	91	„ „ „	7	745	397
			б) „ „ „	2				
9 (II-4)	„ „ „	331	а) „ „ „	87	„ „ „	5	796	431
			б) „ „ „	8				
10 (III-1)	„ „ „	286	а) „ „ „	30	„ „ „	1	619	320
			б) „ „ „	3				
11 (III-2)	„ „ „	354	а) „ „ „	55	„ „ „	8	770	421
			б) „ „ „	4				
12 (III-3)	„ „ „	293	а) „ „ „	61	„ „ „	4	785	361
			б) „ „ „	3				
13 (III-4)	„ „ „	242	а) „ „ „	38	„ „ „	3	642	285
			б) „ „ „	2				
14 (III-5)	„ „ „	274	а) „ „ „	44	„ „ „	3	635	324
			б) „ „ „	3				
15 (IV-1)	„ „ „	353	а) „ „ „	50	„ „ „	12	799	418
			б) „ „ „	3				
16 (IV-2)	„ „ „	258	а) „ „ „	61	„ „ „	4	585	325
			б) „ „ „	2				
17 (IV-3)	„ „ „	402	а) „ „ „	74	„ „ „	3	883	485
			б) „ „ „	6				
18 (IV-4)	„ „ „	380	а) „ „ „	28	„ „ „	2	693	414
			б) „ „ „	4				
19 (IV-5)	„ „ „	308	а) „ „ „	40	„ „ „	—	714	350
			б) „ „ „	2				
20 (V-1)	„ „ „	336	а) „ „ „	102	„ „ „	2	807	442
			б) „ „ „	2				
21 (V-2)	„ „ „	316	а) „ „ „	100	„ „ „	4	833	420
			б) „ „ „	—				
22 (V-3)	„ „ „	325	а) „ „ „	91	„ „ „	5	850	425
			б) „ „ „	4				
23 (VI-1)	„ „ „	240	а) „ „ „	19	„ „ „	3	754	265
			б) „ „ „	3				
24 (VI-2)	„ „ „	248	а) „ „ „	18	„ „ „	1	781	267
			б) „ „ „	—				
25 (VI-3)	„ „ „	175	а) „ „ „	86	„ „ „	—	685	181
			б) „ „ „	—				
26 (VII-1)	„ „ „	388	а) „ „ „	78	„ „ „	5	890	483
			б) „ „ „	12				
27 (VII-2)	„ „ „	235	а) „ „ „	47	„ „ „	4	587	290
			б) „ „ „	4				
28 (VII-3)	„ „ „	308	а) „ „ „	50	„ „ „	1	594	359
			б) „ „ „	—				
29 (VIII-1)	„ „ „	280	а) „ „ „	107	„ „ „	4	661	394
			б) „ „ „	3				
30 (VIII-2)	„ „ „	351	а) „ „ „	120	„ „ „	6	739	483
			б) „ „ „	6				
31 (VIII-3)	„ „ „	402	а) „ „ „	111	„ „ „	7	861	528
			б) „ „ „	8				
32 (VIII-4)	„ „ „	258	а) „ „ „	142	„ „ „	1	731	403
			б) „ „ „	2				
33 (IX-1)	„ „ „	304	а) „ „ „	64	„ „ „	10	652	381
			б) „ „ „	3				
34 (IX-2	„ „ „	241	а) „ „ „	60	„ „ „	3	533	306
			б) „ „ „	2				

ИЗБОРНА ЈЕДИНИЦА	Земаљска канд. листа Д-р Милана Стојадиновића — Име среског — месног кзид.	бр. глас. за кана.	Земаљска канд. листа Д-р Владимира Мачека — Име среског — месног канд.	бр. глас. за канд.	Земаљска канд. листа Димитрија Љотића — Име среског — месног канд.	бр. глас. за канд.	Број упасених бирача	број гласача
БЕОГРАД гласачко место								
35 (IX-3)	Илић Влада и др.	241	а) Љ. Давидовић и др.	32	Милан Вапа и др.	—	512	275
			б) Јер. Протић и др.	2				
36 (IX-4)	" " "	263	а) " " "	59	" " "	3	575	332
			б) " " "	7				
37 (X-1)	" " "	299	а) " " "	62	" " "	—	711	363
			б) " " "	2				
38 (X-2)	" " "	264	а) " " "	145	" " "	7	741	417
			б) " " "	1				
39 (X-3)	" " "	139	а) " " "	30	" " "	—	281	169
			б) " " "					
40 (XI-1)	" " "	264	а) " " "	80	" " "	2	630	347
			б) " " "	1				
41 (XI-2)	" " "	405	а) " " "	71	" " "	2	700	480
			б) " " "	2				
42 (XII-1)	" " "	215	а) " " "	50	" " "	—	528	272
			б) " " "	7				
43 (XII-2)	" " "	350	а) " " "	87	" " "	7	821	450
			б) " " "	6				
44 (XIII-1)	" " "	384	а) " " "	38	" " "	3	759	427
			б) " " "	2				
45 (XIII-2)	" " "	313	а) " " "	88	" " "	2	773	405
			б) " " "	2				
46 (XIII-3)	" " "	256	а) " " "	36	" " "	2	727	394
			б) " " "	—				
47 (XIII-4)	" " "	455	а) " " "	50	" " "	1	939	508
			б) " " "	2				
48 (XIV-1)	" " "	417	а) " " "	65	" " "	—	925	483
			б) " " "	1				
49 (XIV-2)	" " "	345	а) " " "	40	" " "	1	822	386
			б) " " "	—				
50 (XIV-3)	" " "	360	а) " " "	79	" " "	3	837	444
			б) " " "	2				
51 (XIV-4)	" " "	348	а) " " "	72	" " "	9	812	432
			б) " " "	3				
52 (XIV-5)	" " "	405	а) " " "	27	" " "	—	913	432
			б) " " "	—				
53 (XV-1)	" " "	341	а) " " "	68	" " "	3	707	417
			б) " " "	5				
54 (XV-2)	" " "	170	а) " " "	52	" " "	6	444	233
			б) " " "	5				
55 (XV-3)	" " "	285	а) " " "	62	" " "	8	708	358
			б) " " "	3				
56 (XV-4)	" " "	252	а) " " "	69	" " "	4	632	332
			б) " " "	7				
57 (XV-5)	" " "	191	а) " " "	43	" " "	2	497	238
			б) " " "	2				
58 (XV-6)	" " "	315	а) " " "	112	" " "	5	742	438
			б) " " "	6				
59 (XV -	" " "	299	а) " " "	45	" " "	1	546	353
			б) " " "	8				
60 (XVI-2)	" " "	337	а) " " "	101	" " "	3	748	443
			б) " " "	2				
61 (XVI-3)	" " "	379	а) " " "	109	" " "	7	823	498
			б) " " "	3				
62 (XVI-4)	" " "	310	а) " " "	109	" " "	—	708	421
			б) " " "	2				
63 (XVI-5)	" " "	303	а) " " "	125	" " "	5	700	438
			б) " " "	4				
64 (XVII-1)	" " "	249	а) " " "	43	" " "	2	549	295
			б) " " "	1				
65 (XVII-2)	" " "	259	а) " " "	42	" " "	7	571	311
			б) " " "	3				
66 (XVII 3)	" " "	206	а) " " "	87	" " "	4	573	299
			б) " " "	2				
67 (XVII 4)	" " "	261	а) " " "	86	" " "	7	562	356
			б) " " "	2				
68 (XVIII-1)	" " "	221	а) " " "	73	" " "	4	562	306
			б) " " "	8				

ИЗБОРНА ЈЕДИНИЦА	Земаљска канд. листа Д-р Милана Стојадиновића — Име среског — месног канд.	бр. глас. за канд.	Земаљска канд. листа Д-р Владимира Мачека — Име среског — месног канд.	бр. глас. за канд.	Земаљска канд. листа Димитрија Љотића — Име среског — месног канд.	бр. глас. за канд.	Број уписаних бирача	Број гласача
БЕОГРАД **гласачко место**								
69 (XVIII-2)	Илић Влада др.	238	а) Љ. Давидовић и др.	63	Милан Ваја и др.	5	561	308
			б) Јер. Протић и др.	2				
70 (XVIII-3)	„ „ „	247	а) „ „ „	86	„ „ „	12	596	342
			б) „ „ „	7				
71 (XVIII-4)	„ „ „	214	а) „ „ „	76	„ „ „	2	544	298
			б) „ „ „	6				
72 (XVIII-5)	„ „ „	309	а) „ „ „	84	„ „ „	6	642	406
			б) „ „ „	7				
73 (XIX-1)	„ „ „	349	а) „ „ „	110	„ „ „	1	830	463
			б) „ „ „	3				
74 (XIX-2)	„ „ „	330	а) „ „ „	182	„ „ „	8	735	527
			б) „ „ „	7				
75 (XIX-3)	„ „ „	323	а) „ „ „	184	„ „ „	5	780	518
			б) „ „ „	6				
76 (XX-1)	„ „ „	373	а) „ „ „	48	„ „ „	7	730	430
			б) „ „ „	2				
77 (XX-2)	„ „ „	374	а) „ „ „	116	„ „ „	3	813	497
			б) „ „ „	4				
78 (XX-3)	„ „ „	271	а) „ „ „	135	„ „ „	3	718	421
			б) „ „ „	12				
79 (XX-4	„ „ „	232	а) „ „ „	149	„ „ „	3	617	376
			б) „ „ „	12				
80 (XX-5	„ „ „	280	а) „ „ „	168	„ „ „	1	737	455
			б) „ „ „	6				
81 (XX-6)	„ „ „	246	а) „ „ „	147	„ „ „	3	700	398
			б) „ „ „	2				
82 (XXI-1)	„ „ „	378	а) „ „ „	151	„ „ „	5	807	545
			б) „ „ „	11				
83 (XXI-2)	„ „ „	316	а) „ „ „	174	„ „ „	3	889	504
			б) „ „ „	11				
84 (XXI-3)	„ „ „	333	а) „ „ „	160	„ „ „	5	810	505
			б) „ „ „	7				
85 (XXI-4)	„ „ „	338	а) „ „ „	206	„ „ „	6	818	555
			б) „ „ „	5				
86 (XXII-1)	„ „ „	321	а) „ „ „	119	„ „ „	5	773	451
			б) „ „ „	6				
87 (XXII-2)	„ „ „	328	а) „ „ „	72	„ „ „	7	672	414
			б) „ „ „	7				
88 (XXII-3)	„ „ „	232	а) „ „ „	86	„ „ „	10	568	335
			б) „ „ „	7				
89 (XXII-4)	„ „ „	300	а) „ „ „	94	„ „ „	2	657	398
			б) „ „ „	2				
90 (XXII-5)	„ „ „	309	а) „ „ „	122	„ „ „	4	782	446
			б) „ „ „	11				
91 (XXIII-1)	„ „ „	423	а) „ „ „	112	„ „ „	7	854	552
			б) „ „ „	10				
92 (XXIII-2)	„ „ „	376	а) „ „ „	170	„ „ „	4	854	560
			б) „ „ „	10				
93 (XXIV-1)	„ „ „	433	а) „ „ „	51	„ „ „	5	720	489
			б) —	—				
94 (XXIV-2)	„ „ „	551	а) „ „ „	43	„ „ „	7	855	603
			б) „ „ „	2				
95 (XXIV-3)	„ „ „	215	а) „ „ „	28	„ „ „	3	469	246
			б) —	—				
96 (XXIV-4)	„ „ „	380	а) „ „ „	57	„ „ „	6	695	447
			б) „ „ „	4				
97 (XXIV-5)	„ „ „	206	а) „ „ „	33	„ „ „	4	551	244
			б) „ „ „	1				
98 (XXV-1)	„ „ „	276	а) „ „ „	112	„ „ „	8	711	400
			б) „ „ „	4				
99 (XXV-2)	„ „ „	255	а) „ „ „	117	„ „ „	2	653	385
			б) „ „ „	11				
100 (XXV-3)	„ „ „	233	а) „ „ „	49	„ „ „	4	512	287
			б) „ „ „	1				
101 (XXV-4)	„ „ „	303	а) „ „ „	101	„ „ „	2	663	419
			б) „ „ „	13				
102 (XXVI-1)	„ „ „	287	а) „ „ „	36	„ „ „	5	545	330
			б) „ „ „	2				

ИЗБОРНА ЈЕДИНИЦА	Земаљска канд. листа Д-р Милана Стојадиновића — Име среског — месног канд.	бр. глас. за канд.	Земаљска канд. листа Д-р Владимира Мачека — Име среског — месног канд.	бр. глас. за канд.	Земаљска канд. листа Димитрија Љотића — Име среског — месног канд.	бр. глас. за кан.	Број уписаних бирача	број гласача
БЕОГРАД **гласачко место**								
103 (XXVI-2)	Илић Влада и др.	107	а) Љ. Давидовић и др.	1	Милан Вапа и др.	—	356	199
			б) Јер. Протић и др.	106				
104 (XXVII 1)	„ „ „	205	а) „ „ „	3	„ „ „	5	473	319
			б) „ „ „	156				
105 (XXVII-2)	„ „ „	357	а) „ „ „	5	„ „ „	3	743	521
			б) „ „ „	63				
106 (XXVII-3)	„ „ „	155	а) „ „ „	2	„ „ „	3	390	223
			б) „ „ „	84				
107 (XXVIII-1)	„ „ „	175	а) „ „ „	1	„ „ „	3	589	263
			б) „ „ „	224				
108 (XXVIII-2)	„ „ „	260	а) „ „ „	3	„ „ „	11	818	498
			б) „ „ „					
	Укупно:	32.113		9.563		415	74.860	42 091
								56,2%
ЗЕМУН **гласачко место**								
I	Илић Влада и др.	299	а) Љ. Давидовић и др.	70	Милан Вапа и др.	8	642	386
			б) Јер. Протић и др.	9				
II	„ „ „	363	а) „ „ „	100	„ „ „	9	777	495
			б) „ „ „	23				
III	„ „ „	261	а) „ „ „	118	„ „ „	2	611	407
			б) „ „ „	26				
IV	„ „ „	281	а) „ „ „	112	„ „ „	9	691	422
			б) „ „ „	20				
V	„ „ „	226	а) „ „ „	102	„ „ „	3	549	345
			б) „ „ „	4				
VI	„ „ „	283	а) „ „ „	111	„ „ „	5	633	402
			б) „ „ „	3				
VII	„ „ „	241	а) „ „ „	44	„ „ „	2	474	291
			б) „ „ „	4				
VIII	„ „ „	181	а) „ „ „	89	„ „ „	7	475	282
			б) „ „ „	5				
IX	„ „ „	330	а) „ „ „	109	„ „ „	12	705	477
			б) „ „ „	26				
X	„ „ „	356	а) „ „ „	117	„ „ „	10	794	490
			б) „ „ „	7				
XI	„ „ „	294	а) „ „ „	100	„ „ „	2	630	403
			б) „ „ „	7				
XII	„ „ „	299	а) „ „ „	26	„ „ „	3	473	331
			б) „ „ „	3				
XIII	„ „ „	307	а) „ „ „	58	„ „ „	—	524	368
			б) „ „ „	3				
XIV	„ „ „	307	а) „ „ „	67	„ „ „	—	602	378
			б) „ „ „	4				
	Укупно:	4.028		1.377		72	8.580	5.477
								63,7%

Укупно	д-р М. Стојадиновић	36.141	д-р Вл. Мачек	10 940	Димитрије Љотић	487	Уписано укупно	Гласало укупно
			а) Љ. Давидовић	10.358			83.440	47.568
Београд и Земун	Влада Илић и ост.	36.141	б) Јер. Протић	582	Милан Вапа	487		57%

Социјална хроника:

Отварање кухиња за сиротињу

Са поделом зимске помоћи у овој сезони почело се раније него што је то досад било уобичајено. Прошле сезоне, на пример, отварање првих кухиња зимске помоћи извршено је 6 јануара. Овога пута тај посао је обављен 7 децембра, дакле пун месец дана раније. За почетак отворене су три кухиње: у Милоша Поцерца бр .4, као кухиња, бр .1, коју организује и води II Пододбор друштва Црвеног крста; на Чукарици, у улици Радничкој бр. 69, као кухиња бр .4, коју организује и води XIV Пододбор друштва Црвеног крста, и на пијаци на Душановцу, као кухиња бр. 3, коју организује и води IX Пододбор друштва Црвеног крста.

Свечано отварање ових кухиња извршено је у среду 7 децембра у присуству потпретседнице Акционог одбора за зимску помоћ г-ђе Августе М. Стојадиновића, претседника Општине г. Владе Илића, секретара Акционог одбора за зимску помоћ г. д-р Ђуре Ђуровића, и потпретседника Централног одбора за зимску помоћ г. д-р Милана Димитријевића, сан. генерала у пензији.

Прво је отворена кухиња на Душановцу. Пре доласка представника Акционог одбора за зимску помоћ у кухињи се окупило чланство Управе IX Пододбора друштва Црвеног крста: г.г. д-р Никола Николић, д-р Милутин Зелић, капетан Лазар Радичевић, капетан Милун Влаховић, и г-ђе Софија Игрошанац, Евгенија Грујичић, Сока Јосиф, Ана Кокоса, Вукосава Вучковић, Загорка Маловић и д-р Људмила Николић.

Отварање кухиње бр. 1 у Милоша Поцерца улици

Присутан је био и градски већник за овај крај г. Душан Ђорђевић са неколико истакнутих грађана са Душановца.

Чим су стигли г. Влада Илић, претседник Општине и члан Акционог одбора за зимску помоћ, и г-ђа Августа М. Стојадиновић, потпретседница одбора, извр-

пасно је отварање кухиње. Пре него се приступило подели хране, г. д-р Димитријевић, као претседник IX Пододбора друштва Црвеног крста који организује и води ову кухињу топло се заблагодарио Акционом одбору за зимску помоћ што је апеловао на његов одбор за ову племениту сарадњу на помагању сиротиње и што је изабран баш овај крај и ово место за организовање сиротињске кухиње.

Г. Влада Илић је затим одао признање IX Пододбору друштва Црвеног крста и у име зимске помоћи и у име Општине на готовости да помогне овакво племенито и хумано акцију. Затим је истакао резултате сарадње овога Пододбора са зимском помоћи у прошле две зимске сезоне подвлачећи да је кухиња овог Пододбора била увек на висини. Овога пута зимска помоћ ће бити обилнија него прошлих година па ће и IX Пододбор који да уђише у своје успехе још веће резултате него прошле и претпрошле године.

Ђ-ђа Стојадиновић се срдачно заблагодарила на топлим речима упућеним на њену адресу од стране г. Димитријевића.

По просторијама у којима је смештена ова кухиња се налази у најбољем положају. Она има специјално велико одељење за кување хране и трпезарију у којој ручавају сами. Исто тако и по организацији посла ова кухиња стоји на врло високом степену, што се дугује пре свега личним напорима г-ђе Кујунџић. Од 1932 године она сваке зиме води кухињу зимске помоћи. Од отварања па до затварања кухиње, дакле кроз неколико зимских месеци, г-ђа Кујунџић из дана у дан проводи у кухињи. Под њеним непосредним надзором обављају се сви послови. Њеном такту и предусретљивости има се заблагодарити што се посао око поделе хране сазицима и организованим радницима изводи у тишини и на задовољство свих.

Одмах по доласку преставника зимске помоћи приступило се подели хране коју су прво пробали г-ђа Стојадиновић и г. Влада Илић и нашли да је врло укусно справљена.

Док је сиротиња примала храну г-ђа Стојадиновић и г. Влада Илић разговарали су са многима од њих распитујући се за њихово стање код куће, број чла-

Отварање кухиње на Душановцу

Затим се прешло на поделу хране сиротињи.

Кад су преставници зимске помоћи напустили ову кухињу били су срдачно поздрављени од свих присутних а нарочито од сиротиње која је чекала на пријем хране.

У Милоша Поцерца ул. бр. 4 чекали су преставнике зимске помоћи г. Ефраим, п.претседник II Пододбора Црвеног крста, који води и организује ову кухињу, и г-ђа Љуба Д-р Вој. Кујунџића, управница ове кухиње, са неколико чланова из Управе.

нова породице и остале прилике у којима живе. Том приликом г. Илић је обезбедио запослење неколицини способних људи за рад који су се жалили да хоће да раде али посла не могу да нађу. Г. Влада Илић издао је инструкције да се води рачуна о за рад способним лицима, који примају храну, и да се упућују на општинске радове.

Пошто су се опростили са присутним и нарочито заблагодарили г-ђи Кујунџић на њеном пожртвованом и сваке пажње достојном раду, преставници

зимске помоћи отишли су на Чукарицу да отворе трећу кухињу.

Дочекани су пред кухињом од чланова XIV Пододбора друштва Црвеног крста који води кухињу: г.г. Велимира Ђурђића, директора фабрике шећера, проте Стевана Ђурђевића, Николе Димитријевића и г-ђе Радмиле Савкосић.

Пре него је приступљено подели хране г. Велимир Ђурђић поздравио је преставнике зимске помоћи, нарочито истичући заслуге г. Владе Илића, овим речима:

„Господине Претседниче,

У име незапослених и економски слабих грађана XIV кварта, сматрам за част и особито задовољство, да Вам се захвалим, а преко Вас и целом Акционом одбору за зимску помоћ што сте озде на Чукарици на самоме почетку зиме отворили кујну међу првима. Ова племенита акција коју први Одбор за зимску помоћ помажући свога ближњега, подиже веру у правичност и олакшава животну борбу онима, који су економски неубрињени, без посла, тако исто и онима, који су због година старости и оронулог здравља неспособни за привређивање. Ви племенити људи из Одбора за зимску помоћ, чија се акција на збрињавању економски слабих свако ефикасно свуда годила мапифестује, најљепше награду за свој хумани рад у утртим сузама и осећају задовољства оних који су незбринути.

Као претседник Пододбора друштва Црвеног крста за кварт XIV са свима члановима и члапицама Пододбора стављамо се на расположење Акционом одбору за зимску помоћ, да Вас у озоне Вашем племенитом раду помогнемо.

Ја упућујем апел свима онима, којима је Бог дао бољи економски положај у друштву нека се сете на почетку зиме да има гладних, без огрева, без одела и обуће, па нека приложе Одбору за зимску помоћ колико ко може, да би на тај начин олакшали животну борбу незбринутих. Нека се свака кућа озбиљно одлучи у корист зимске помоћи само један дан снега онога без чега се може бити па ћемо бити сви задовољни, и сви који су незбрињути, и ми који смо им помогли својим скромним прилозима.

Вас Господине Претседниче молимо, да и у будуће, као што сте то и до сада у свима приликама чинили, водите рачуна о потребама овога радног света у предгрђу наше лепе престонице за коју сте Ви толико много Вашим неуморним и мудрим вођењем учинили, а захвалност и признање Ваших Чукаричана неће изостати.

Да живи претседница одбора за зимску помоћ Њена Височанство Кнегиња Олга!

Да живе чланови акционог одбора за зимску помоћ.

Да живи наш велики претседник општине господич Влада Илић".

Претседник Београдске општине г. Влада Илић са одбором Зимске помоћи после отварања кухиње у Земуну

Врло дирнут овим речима г. Ђурђића г. Влада Илић се захвалио срдачним речима XIV Пододбору друштва Црвеног крста нарочито наглашујући да су њему познате прилике на Чукарици и да је зато он желео да се на Чукарици отвори, на самом почетку рада, кухиња зимске помоћи. Истичући напорат и племенит рад Управе XIV Пододбора друштва Цр-

веног крста, г. Илић им обећава свесрдну потпору, наглашујући да ће у овој сезони имати далеко веће могућности за помагање сиротиње него прошлих година.

Затим су г-ђа Стојадиновић, г. Влада Илић и г. д-р Димитријевић пробали храну па је приступљено подели.

Са овим је завршено свечано отварање првих кухиња зимске помоћи у Београду.

Капацитет све три отворене кухиње износи три хиљаде оброка дневно.

*

Друго отварање кухиња извршено је на православне материце 25 децембра. Тога дана отворене су две кухиње, једна на углу Једренске и Ђевђелиске улице, код пијаце на Смедеревском Тргу, коју организује VII пододбор друштва Црвеног крста, а друга у Земуну, Краља Петра 32, коју организује земунски одељак градског погаварења а надзор води нарочити одбор градских већника.

На Смедеревском Тргу Кухињу отворио је Претседник Београдске општине г. Влада Илић уз присуство потпретседника Централног одбора зимске помоћи г. д-р Милана Димитријевића, санитетског генерала, и чланова VII пододбора Црвеног крста. Претседник VII пододбора г. Милан Бранковић, поздравио је г. Владу Илића речима:

— Ја Вам захваљујем у име пододбора и у име сиротиње целог краја, што сте учинили да и за њих, као и за све остале, данашњи празник буде велика и неизмерна радост. Ти људи умеће увек да се сећају великих доброчинстава и да у својој души носе имена својих добротвора...

Кад је завршена свечаност отварања и прегледање све просторије у којима ради ова кухиња подељено је топло јело сиротињи која се искупила пред зградом у дворишту.

Капацитет ове кухиње је 1200 оброка дневно.

Затим је г. Влада Илић са ђенералом г. Димитријевићем, п.претседником Централног одбора за зимску помоћ извршио отварање кухиње у Земуну. Овом отварању били су присутни: старешина градског Одељка у Земуну г. д-р Никола Фугер, градски већници г. г. д-р Пера Марковић, д-р Слободан Живановић и д-р Мита Поповић, виши чиновници општинског одељка у Земуну и деловођа Централног одбора г. Сава К. Павић.

Претседника г. Владу Илића поздравио је градски већник г. д-р Пера Марковић, изражавајући захвалност племенитим госпођама које се налазе на челу акције за скупљање прилога за Зимску помоћ, у првом реду Узвишеној Претседници Акционог одбора за Зимску помоћ Њ. Кр. Вис. Књегињи Олги, и Претседнику Општине г. Влади Илићу који је и својим доласком овде доказао да поклања пажњу Земуну.

Отварајући кухињу, г. Влада Илић је захвалио свима Земунцима који су узели учешћа у акцији Зимске помоћи. Г. г. Влада Илић и д-р Милан Димитријевић прегледали су просторије где се кува јело и пробали спремљена јела. Био је спремљен купус са овчетином и прасеће печење, пошто је тога дана био католички Божић.

Ова кухиња може да издаје дневно 800 оброка хране.

Кухињом управља градски пољопривредни референт г. Стеван Милосављевић.

Гостовање Миланске скале и Римске опере у Београду у корист Зимске помоћи

Почетком децембра у Београду је гостовао ансамбл Миланске скале и Римске опере у „Севилском берберину" од Росина и „Мадам Бетерфлај" од Пучинија.

Учествовала је пробрана екипа италијанских певача у подели с којом ће се исте претставе давати ове сезоне у Милану и Риму.

У опери „Севилски берберин" учествовали су: славни баритон Карло Галефи (Фигаро), коларатурни сопран Жозефина Тумини (Розина), тенор Мино Едерле (Алмавива), мецо-сопран Дикоси (Берта), бас Григорије Мелник (Базилио), тенор Бузепе Меси (Фиорело), бас Луиђи Мелкиоре (Бартоло). Диригент г. Алберто Ереди.

У опери „Мадам Бетерфлај" суделовали су: славни тенор Бузепе Луго (Пинкертон), славна сопранисткиња и најбоља креаторка ове улоге у Италији Розета Пампанини (Бетерфлај), славни баритон Бузепе Манасини (конзул Шарплекс), мецосопран Дикоси (Сузуки), тенор Бузепе Меси (Горо), бас Луиђи Старго (Џамодори и комесар), Корнаси (Бонза). Диригент г. Алберто Ереди.

Успех чланова Миланске и Римске опере превазишао је сва очекивања. Чувени тенор Луго и славна г-ђа Розета Пампанини привукли су пажњу наше позоришне публике до те мере да је продаја улазница за обадве претставе, други и трећи децембар, извршена за неколико часова.

Обадве преставе давале су у корист зимске помоћи. После друге претставе **претседник Општине г. Влада Илић са скупом приредио је италијанским уметницима интимну вечеру** код „Српског Краља". Овој вечери, поред гостију из Италије, присуствовао је и италијански посланик на нашем двору г. Индели са особљем посланства.

Г. Влада Илић поздравио је госте овим речима:

„Господе и господо,

Са осећањима изузетне радости поздрављам чланове Миланске скале који нису жалили труда да нам у нашој гостољубивој престоници пруже ретка уживања у њиховој заиста високој уметности и да нам тиме посведоче наклоност модерне Италије према нашој отаџбини.

Благодарећи мудрости својих државника, наше две земље ушле су најзад у период благотворне сарадње и срдачног пријатељства за којима су жудили сви познаваоци добро схваћених интереса и Италије и Југославије.

То пријатељство између одговорних влада две суседне краљевине требало би да пређе у ваншире масе једног и другог народа и тако постане сигурна залога срећне колаборације наше две земље у садашњости и будућности и трајна гаранција мира у овоме делу Европе.

Изузетно великом разменом добара, везивањем и допуњавањем наших двеју привреда, чини се несумњиво много у томе правцу. Али то није све и то није доста. Из сфере материјалних интереса треба прећи у област духовних потреба и стремљења. Народи се цене и воле не само по сјајним подвизима њихова оружја и богатству њихове историје, већ и по стварању великих дела из области културних вредности.

Сетимо се за моменат пролећне изложбе италијанских портрета кроз векове. Утицај који је ова изложба извршила на огроман број посетилаца, нарочито на нашу школску омладину, од драгоцене је користи за развој пријатељских односа између два народа. Славна дела великих мајстора значила су за наше људе, који нису имали прилике да посете Италију, право откровење. Они су стајали задивљени пред стваралачком снагом италијанског генија и осетили неодољиву жељу да виде ту земљу из које су му донесена ова ремек дела ликовне уметности.

Посета Миланске скале, на измаку исте године, пружила нам је једну нову манифестацију уметничког духа Италије, који је у поетској души нашег народа нашао пуног одјека. Висока уметност чланова Миланске скале, достојна традиција Паганини-а и Каруза, открила нам је ширину и снагу душе једнога народа, који је кроз целу своју историју остао веран уметности, дајући свету, преко својих великих људи, бесмртна дела, која су загревала срце читавог човечанства.

Допустите ми, драги уметници, да Вам се у име Београда срдачно заблагодарим на тренутцима високога задовољства које сте нам пружили и да изразим наду да ће сличне уметничке манифестације служити и у будуће једном све већем и све дубљем упознавању и разумевању наших народа. Уверен да сте осетили сву топлину са којом Вас је Београд дочекао, гледао и слушао, ја Вас у име његовог молим да нас и у будуће не заборавите већ да поново дођете у једну средину која Вас искрено воли, која Вас разуме и која Вам се диви.

У то име ја дижем чашу у Ваше здравље и кличем

ЖИВЕЛИ!

Пошто се г. Лампони, директор-импресарио, захвалио у име италијанских уметника претседнику Општине и његовој љубазној госпођи на гостопримству, г-ђа Олга, супруга г. Владе Илића, заблагодарила се италијанским уметницима овим речима изговореним на италијанском језику:

„У име Акционог одбора зимске помоћи изражавам топлу благодарност члановима Миланске скале што су својом дивном уметношћу допринели помагању престоничке сиротиње у току ове зиме.

Београђани, драги уметници, неће заборавити ни ужинање које су имали у вашој високој уметности нити ће благодарност у срцима престоничке сиротиње утрнути према члановима Миланске скале, који су својим племенитим гестом допринели олакшању њеног тешког положаја.

У име Акционог одбора за зимску помоћ ја вам се још једном топло захваљујем.

Годишња скупштина Друштва за заштиту девојака

27 децембра 1938 године одржана је годишња скупштина Друштва за заштиту девојака у друштвеном дому Краљице Марије 64. У пуној малој сали, запажене су између осталих, изасланице Министарства социјалне политике и народног здравља и Друштва чехословачких жена. Пошто је укратко изнет историјат друштва и подвучена његова хумана мисија, прешло се на читање извештаја управног и надзорног одбора.

Друштво за заштиту девојака постоји већ 15 година и сада има под својим кровом 30 питомица, којима су осигурани стан, храна и одело. Друштво има и једну стручну васпитачицу која је позвана да се стара о реду, раду и васпитању тих младих девојака које уче и поједине корисне занате.

Београдска општина уступила је Друштву бесплатно једну зграду с потребним просторијама у улици Краљице Марије. Поред тога, Општина је одредила и сталну новчану месечну помоћ у суми од 1.125 динара, као и 30 метара дрва за огрев.

На крају скупштине одржао је крајњи говор г. Милорад Симовић, професор и градски већник као делегат Београдске општине.

Г. Симовић је између осталог, подвукао особити интерес за ову хуману установу г. Владе Илића, Претседника Београдске општине, и његово старање о тим младим животима према којима је окрутна судбина била немилосрдна и које су биле изложене ударцима свакидашњег живота.

Затим г. Симовић оцртава улогу и значај жене кроз векове и дирљивим речима слика свирепи живот незаштићених младих девојака у вртлогу људских страсти, на које се срећа никад није осмехнула, нити су, можда икада, па ни у своме раном детињству, осетиле топли матерински скут. Са дрхтајем у срцу и сузама у оку потуцале су се оне од немила до недрага док им није Друштво за заштиту девојака отворило врата свога дома и примило их под своје материнско нежно крило.

Г. Симовић даље истиче очинско старање око збрињавања тих младих живота г. Драгољуба Поповића, протојереја, стараоца београдске сиротиње и срдачно поздравља његов хумани напор.

Најзад је г. Симовић топло заблагодарио вредној управи Друштва на њеном неуморном раду и старању да своје младе штићенице оспособи за рад и васпита за високи позив ваљане домаћице, узорите супруге и нежне мајке.

га са наградом: 2 по 3.000.— динара и 2 по 2.000.— динара.

2) За четири најбоље хигијенски организоване кафане са наградом: 2 по 3000,— динара и 2 по 2.000.— динара.

Локали-радње који ће се узимати у обзир при додељивању награда морају да одговарају следећим условима:

а) Да локал одговара свима хигијенским прописима за дотичну врсту радње као и прописима Уредбе о угоститељским радњама;

б) Да је пословање у дотичном локалу у свему сообразно постојећим хигијенским прописима: специјално у кафанама послужење мора да одговара прописима Закона о надзору над намирницама за живот и Правилника за извршење овога Закона.

в) Да сопственик локала није био кажњен у 1937 и 1938 години за нехигијенско одржавање локала.

Оцењивачки Одбор (жири) приликом оцењивања локала пријављених за додељивање награде обратиће пажњу нарочито на оне радње, које се нарочито истичу својим хигијенским уређајем за спремање, манипулисање и кување животних намирница, као и начином услуживања гостију и пружањем најбољих услова у погледу чистоће, реда и удобности.

Оцењивачки одбор састављају: г.г. д-р Симић Тихомир, професор универзитета и градски већник, претседавајући Сталног Туристичког одбора, и члан Санитетског одбора д-р Љуба Стојановић, градски већник, претседавајући Санит. одбора, Витомир Станојевић, гостионичар и члан Туристичког одбора. д-р Сергије Рамзин, шеф Јавне хигијене, и претставник друштва „Путник" Владимир Перше.

Награђени радњама, поред новчане награде, издаће се и диплома као доказ показаног успеха.

Пријаве за учешће на конкурсу примаће се у Отеску јавне хигијене Градског поглаварства (ул. Кн. Персиде бр. 57, тел. 26742) најдаље до 10 августа ове године.

II Издатак за награде да се изврши на терет партије 33 позиције 15 и 16 буџета расхода за 1938 и 39 годину".

Према расписаном конкурсу пријавило се 27 сопственика локала на различитим делова Београда како из ужег центра, тако и из удаљенијих рејона. Од 27 пријава 25 пријава пада на ресторан кафане и 2 на хотеле.

Оцењивачки Одбор, — после сређивања пријава и прикупљања потребних података од хигијенске службе о стању и пословању у локалу за последње две године, — отпочео је рад 27-VIII-1938 г. Одржане су две седнице и обављен је теренски преглед локала у току три дана. На лицу места водио се детаљан записник о свима констатацијама у вези са хигијеном локала и начином пословања. Поред тога у угоститељским радњама вршена је бактериолошка контрола чистоће посуђа и прибора за јело помоћу методе броја клица на специјалним бактериолошким подлогама у Градској бактериолошкој лабораторији. Овом приликом биле је утврђена потпуна сагласност између бактериолошког налаза и начина пословања при прању и чишћењу судова и прибора за јело и санита у радњама са аутоматским прањем и хигијенским чувањем опраних судова и прибора за јело број нађених клица био је минималан. Приликом прегледа кафана и ресторана нађен је већи број хигијенски уређених локала него што је било конкурсом предвиђено за награду; стога је Оцењивачки одбор предложио Туристичкоя одбору, поред 4 кафане-ресторана за награду, још и 1 локал за похвалницу.

При прегледу хотела пријављених за награду констатовано је да један локал потпуно задовољава хигијенске захтеве конкурса, али пошто је исти спадао у хотеле II ранга, то није могао бити узет у обзир за награду према расписаном конкурсу, док пријављени хотел III ранга није одговарао нити хигијенским, нити техничким условима. С обзиром на ову чињеницу Оцењивачки одбор је предузео преглед већег броја хотела III ранга, како би се евентуално пронашао хотел за награду или похвалницу. Прегледом хотела III ранга утврдила се позната чињеница да Београд уопште оскудева у овој врсти популарних хотела, јер постојећи хотели III ранга и сврставши већином су смештени у старим зградама које хигијенски и технички не задовољавају основне прописе и услове хигијене и конфора, иако поједини хотели пружају известан минимум хигијенских услова. Између прегледаних хотела Оцењивачки одбор имао је прилику да види хотеле, чији постанак датира од пре 80 година као старински „турски хан" намењен за примање за сврставање стоке и лагеровање сточне хране у просторијама, које су сада адаптиране за хотелске собе. Овај преглед хотела III ранга још једанпут је подвукао нарочиту потребу за Београд организације што већег броја популарних хотела и сврставања приступачних по цени и за просечног туристу.

По завршеном послу на терену и расматрању записника и прикупљању података Оцењивачки одбор поднео је Туристичком одбору следећи извештај као мишљење већине:

1) Да се ресторан „Мажестик", Обилићев Венац бр. 34, власништво г. Милана Минића, као и ресторан „Касина", Прест. Трг бр. 21, власништва „Ика А. Д." награде **првом наградом** од по 3.000.— динара са дипломом за хигијенско уређење, ред и чистоћу у 1938 години.

2) Да се ресторан-кафана „Бајлонова пивара" на углу Скадарске и Цетињске улице, власништво г. Антона Рифеља, као и ресторан-кафана у улици Цара Душана бр. 66, власништво г. Драгољуба Стојровића, награде **другом наградом** од по 2.000.— динара и дипломама за добро хигијенско уређење, ред и чистоћу у 1938 години.

3) Ресторан кафана „Албанија" у улици Коларчевој бр. 9, власништво г. Витомира Станојевића, не може се предложити за награду пошто је њен сопственик члан Оцењивачког одбора; али узимајући у обзир нађено стање; добро уређење, ред и чистоћу, који се одржава у предратној адаптираној згради, већина Оцењивачког одбора предлаже да се г. Станојевићу изрази признање за уложени труд око доброг уређења и одржавања чистоће локала и да му се изда писмена похвала.

Оцењивачки одбор предлаже да се власнику хотела III ранга „Србија", у улици Поенкареовој бр. 3, г. Милану Красићу изрази похвала за примерно одржавање чистоће иако је хотел смештен у старој згради, која не испуњава све загонске услове хотела III ранга.

Туристички Одбор је примио извештај Оцењивачког Одбора.

Према одлуци Г. Претседника на дан 30-XII-1938 год. заказана је свечана седница Туристичког и Санитетског одбора Београдске општине уз присуство учесника конкурса, претставника гостионичарско-хотелијерског удружења и хигијенског контролног особља: рејонских лекара и санитетских контролора ради свечане предаје награда.

У 13 часова у свечаној сали Градског Већа Претседавајући Туристичког одбора г. д-р Симић Тихомир, професор универзитета и градски већник, у име Господина Претседника општине отворио је ову свечану седницу Туристичког и Санитетског одбора, на којој је био присутан већи број гостионичара и хотелијера. Претседавајући је затим замолио Референта Туристичког одбора г. д-р Ђуровића, да прочита начелну одлуку Г. Претседника, којом се прописују услови конкурса и одређује оцењивачки одбор и његов задатак.

довољство да поздравим овај скуп који је дошао да подвуче и нагласи успех извесног броја трудбеника на њиховом пољу делања. Београд, престони град Југославије, позван је више него иједна варош у нашој земљи да репрезентује динамику нашега живота како на културном тако на економском, привредном и политичком пољу. И баш из тих разлога Београдска општина нашла се побуђена да да потстрека свима оним гранама које ће је помоћи у том њеном стремљењу. Несумњиво да се манифестовање тога успеха нашег престоног града може да изрази преко разних организација, преко разних манифестација, као и преко разних институција. У том погледу нарочиту улогу игра она привредна грана коју репрезентују хотелијери и ресторатери. Не треба заборавити да сваки странац који дође у нашу земљу од првог момента ступа у контакт с тим људима, и преко њих упознаје нашу средину. Треба имати у виду ону познату изреку: „Кажи ми шта ти је потребно, па да ти кажем ко си". Ви ћете разумети

Г. д-р Ђура Ђуровић, помоћник директора Општег одељења, чита одлуку Претседника градске општине г. Ваваде Илића о додељивању награда. За претседничким столом седе чланови Градског туристичког одбора градски већници: г.г. генерал Живан Ранковић, д-р Тихомир Симић и арх. Ђура Бајаловић

После тога професор Г. д-р Симић одржао је говор, у коме је подвукао значај хигијене хотела и угоститељских радња за развој туризма, објаснио разлоге који су диктирали расписивање овога конкурса, као и изнео мерило и принципе, којима се је руководио Оцењивачки одбор при раду. Говор г. д-р Тихомира Симића гласи:

Чули сте одлуку Господина Претседника Београдске општине. Ја лично имам нарочиту част и задаћу да ће први утисци и права слика о културн[illegible] хигијенском нивоу наше средине у многоме з[illegible]ти од тога шта ће наши хотели бити у стању да пруже једноме странцу. Водећи рачуна о томе Београдска општина нашла се побуђена да да потстрека, да да мало више иницијативе појединцима који се баве том привредном граном, да још више усаврше своја предузећа, и у исто време да им да моралне снаге да наставе свој започети рад. Вођена том идејом она је

расписала овај конкурс коме је био циљ да се види који су најбоље уређени ресторани, да се види који је од хотела најбоље уређен. Разуме се, ту је учињена једна подела с обзиром да је тешко поредити уређај хотела који су данас изграђени и који одговарају свим хигијенским и техничким захтевима са хотелима који су грађени под неповољнијим условима и где треба врло много напора, воље и рада да би се колико толико одржао хигијенски ниво. Баш из тих разлога Београдска општина је изузела хотеле првог и другог реда и расписала конкурс за трећу категорију хотела. Нажалост, тих хотела нема много. Ми имамо хотела који се налазе у првој и у другој категорији, али хотела треће категорије, какве можемо замислити и каквих има у иностранству, код нас се тешко може наћи. И хотелијери сами схватили су то тако, и нико се од њих није пријавио, тако да је комисија, која је била ширирана да испитује услове рада у појединим хотелима, морала сама да истражује такве хотеле. Међутим, таквих малих хотела који би се могли наградити било је врло мало. Што се тиче ресторана показала се интересантна чињеница која је подвукла сав значај овога конкурса, јер он је имао за циљ да потстакне приватну иницијативу, да да више моралне снаге тим људима који раде на томе пољу. Ми смо уверени да је тај конкурс доказао још једну другу чињеницу. Улазећи у суштину самога питања и проблема ми смо добили много јаснију слику о правом стању хотелијерства и ресторатерства у нашој средини. То је једна чињеница од великог значаја, јер даје солидну основу за даљи наш рад. То је једно искуство које ће послужити не само Општини која се интересује тим питањем, него и свима другим који би хтели да се упознају с тим стањем у нашој средини, у Београду.

На конкурс се пријавило 27 учесника. Од тога ниједан није био хотел трећега реда. Већином су пријављени ресторани. Међу њима ми смо успели да пронађемо неколико ресторана који својим уређењем, нарочито на хигијенском пољу, заслужују сваку похвалу. Ми можемо с правом рећи да се ти ресторани могу пласирати у којем год хоћете крају света. Они ће одговарати свима савременим захтевима технике и хигијене. Што се тиче ресторана, ми смо у много случајева успели да откријемо велику вољу, уложени труд људи да и под најнеповољнијим околностима одржавају хигијенски своје радње на једном просечном нивоу који одговара просечним захтевима хигијене, технике и чистоће. Нажалост писмо могли наградити све. Морали смо чинити извесне категорије и у том категорисању можда наша оцена није потпуно правилна, зато што је тешко прећи пређење, о коме сам малочас говорио, између радње које су основане у најскорије време и оних радњи које су под тешким околностима морале бити отворене и које нису у своје време могле користити сва искуства технике.

Од хотела трећега реда није се јавио ниједан. Пријавио се једино хотел „Асторија". Међутим, овај хотел, иако одговара потпуно модерним схватањима, није могао бити награђен, пошто, према класификацији, спада у хотеле другога реда, а конкурс је гласио за хотеле трећега реда. У тој категорији успели смо да пронађемо један једини хотел, то је хотел „Србија", који смо и похвалили.

Завршавајући овај свој кратак увод који треба да служи као објашњење какви су нас циљеви руководили када смо расписали ове награде, ја сам рад што ћу моји овога пута да поздравим те трудбенике који су својим радом и својим трудом успели да своје радње подигну на такав један високи ниво. Њихов успех јесте наш успех.

Сада ћете чути имена награђених.

ОДЛУКА ПРЕТСЕДНИКА БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА

Г. д-р Ђура Ђуровић прочитао је затим одлуку Претседника Београдске општине г. Владе Илића о додељивању награда од 29-XII-1938 ОБр. 30423, која гласи:

„I — Да се усвоји извештај оцењивачког одбора одређеног мојом одлуком ОБр. 16571/38 и да се доделе следеће награде:

1 — Две прве награде од по 3.000.— динара сопственику ресторана „Мажестих", Обилићев Венац 34, г. Милану Минићу, и сопственику ресторана „Касина", Престолонаследников трг 21, „Ика" А. Д., за најбоље хигијенски уређен ресторан-кафану у 1938 години;

2 — Две друге награде од по 2.000.— динара сопственику ресторана-кафане „Бајлонова пиварa", угао Скадарске и Цетињске улице, г. Антону Рифељу, и сопственику ресторана-кафане „Сотировић", Душанова ул. бр. 66, г. Драгољубу Сотировићу, за најбоље хигијенски уређен ресторан-кафану у 1938 години.

II — Да се изда похвалнице г. Витомиру Стојевићу, власнику ресторана-кафане „Албанија", Коларчева ул. бр. 9, за хигијенски уређен ресторан-кафану у 1938 години, и г. Милошу Красићу, власнику хотела „Србија", Поенкареова улица бр. 3, за примерно одржавање чистоће у том хотелу у 1938 години.

III — Да се награде под I исплате на терет партије 33 позиције 16 буџета за 1938/39 годину.

IV — Да се предаја награда, диплома и похвалница (са датумом од 30 новембра т. г.) изврши на дан 30 децембра 1938 године у свечаној сали Градског већа".

Претседавајући г. д-р Тихомир Симић, у име Београдске општине, честитао је награђеним, који су примили новчане награде и дипломе, а који су од своје стране изразили захвалност Београдској општини на додељеним одликовањима. Власништво „Ика А. Д.", које је добило прву награду за ресторан „Касина", поклонило је целу награду од 3.000.— динара „Зимској помоћи" за београдску сиротињу.

Овим је завршен први конкурс своје врсте расписан од стране Београдске општине, која ће наставити своју делатност у томе правцу још на широј основи у циљу давања потстрека власницима хотела и угоститељских радњи за што боље уређење радња, како у хигијенском погледу, тако и у погледу што већег конфора.

С. Р.

Одлуке Државног савета

Грађење се мора вршити према условима издате грађевинске дозволе, противан рад повлачи рушење и новчану казну.

У овом погледу је карактеристично решење Државног савета бр. 1705 од 13 маја 1938 год., којим је оснажена пресуда управног суда у Скопљу бр. 5784 од 28 маја 1937 год. о једном таквом случају, где се сопственик није придржавао услова издате му грађевинске дозволе и због тога га постигла санкција рушења и новчане казне. Према пресуди управног суда, чије је образложење усвојио и Државни савет, случај је следећи: „Тужилац Симић Стојко, предузимач из Призрена, тужбом својом бр. 1293/37 као и на данашњем рочишту а преко свога заступника молио је овај Суд да поништи, као на закону незасновано решење Краљевско банске управе Вардарске бановине V бр. 22178 од 10-XII-1936 године којим је оснажена пресуда Градског поглаварства у Призрену бр. 7873 од 28 априла 1936 године, а којом је он — тужилац осуђен за дело из §§ 93 у вези 100 Грађевинског закона са новчаном казном од 500 динара и да сав уличи зид у улици Х. Спасиној поруши у року од три дана, наводећи да оспорено решење не одговара закону са тог разлога, што су њиме повређени прописи Грађевинског закона који не забрањују учвршћивање грађевина и зидова кад ови нису склони паду, какав је случај код њега. Зид који је овде у питању није новоподигнути зид, већ стари, који постоји од раније, којег је он према својој потреби, снизио, порушивши непотребан део. Ово је он учинио по праву власништва по коме он има право да располаже са својом имовином. Ни једним законским прописом он није обавезан да свој било стари било нови зид, који би на место старог био, подигнут, прилагоди регулационој линији све док му општина не плати вредност земљишта уколико га од њега одузима. Како се и у пресуди Поглаварства и у оспореном решењу наређује прилагођавање регулационој линији, што у ствари значи напуштање земљишта од његове стране без икакве накнаде, сматра да је тиме повређено његово право сопствености §§ 211 и 212 Грађевинског законика. Налази да је било потребно по прописима управног поступка да се комисијски утврди да ли је то нови или стари зид доцније преправљен.

Тужена власт на тужбу није одговорила, већ је на данашње рочиште упутила свога заступника, који је изјавио, да је оспорено решење у свему правилно и на закону засновано, па је молио Суд да га као такво оснажи а тужбу одбаци као неумесну. Јер ако је у дозволи, коју је тужилац добио за грађење куће, било нечега са чиме је био незадовољан, могао је изјавити жалбу противу те дозволе, али није могао да прелази преко граница у њој одређених. Тужилац се обавезао да ће порушити стари зид и овај повући на регулациону линију, али то није учинио, већ је противно § 93 Грађевинског закона тај зид оставио непорушен, чиме се огрешио о закон, те је због тога правилно и кажњен.

За заинтересовану страну нико није дошао, а позив јој је благовремено уручен према рецепису бр. 5667/37.

Упуштајући се у оцену предњих навода тужбе, речи заступника тужилачке стране, оспорено решења, као и свих осталих списа овога спора, Суд је нашао да је оспорено решење на закону засновано са следећих разлога:

По § 93 тач. 3 Грађевинског закона, ако се грађење врши без грађевинске дозволе, а не одговара прописима Закона и Правилника или противно датој дозволи, општина ће наредити рушење грађевине или појединих непрописно изведених делова. Ако власник ово наређење не изврши, општина ће извршити рушење о трошку власника. А по тач. 2 § 100 истог Закона, ко врши грађење противно датој дозволи и техничким прописима казниће се с обзиром на ал. 5. § 88 истог Закона до 10.000 динара.

Питање примене § 93 тач. 3 напред поменутог закона односно наређења да се зид порушн зависи од резултата спроведеног поступка за издавање грађевинске дозволе. Таквом наређењу може бити места само онда ако се у овоме поступку утврди да зид не одговара прописима Грађевинског закона и Правилника. А прописима Грађевинског закона он не би одговарао ако би у супротности са уређајним основама града тј. регулационом плану, уредби о његовом извођењу и грађевинском правилнику на основу којих се грађевинска дозвола издаје (§ 3 Грађевинског закона).

У овом конкретном случају спроведен је поступак за издавање грађевинске дозволе тужиоцу и она му је и издата од стране Градског поглаварства града Призрена под Бр. 14150/35. У тој дозволи утврђено је да тужиочев дворишни зид не одговара прописима Грађевинског закона, услед чега је стављено у дужност тужиоцу да исти сврбрази тим прописима. Међутим, тужилац, како се утврђује списима овога спора, није поступио по грађевинској дозволи, већ је противно истој обновио дотрајали уличи зид у улици Хаџи Ста-

синој ван регулационе линије и поред дате обавезе Поглаварству да ће тај зид порушити.

Питање накнаде за земљиште није било предмет расмотрења како у првостепеној тако и у другостепеној одлуци, те то питање није могло бити предмет расправе ни код оног суда, за чију је расправу надлежан редован суд у смислу § 111 Грађевинског закона."

> Најмања удаљеност дворишних зграда од 5 метара мора у сваком случају бити задовољена, ако сигурност од пожара и други захтеви не траже и већу меру.

Сопственик је тражио код Градског поглаварства у Београду одобрење планова за дозиђивање зграде на свом имању у ул. Штипској бр. 2 кварт XIII у Београду. Од овог тражења је одбијен одлуком Г.О.бр. 1888 од 11 јуна 1937 год. са разлога, што пројектовано дозиђивање не испуњава услов из чл. 8 т. 3 Грађевинског правилника за град Београд, јер његово одстојање од крила постојеће зграде из Куршумлијске ул. не би износило 5 метара, како захтева пом. пропис, а такво дозиђивање не може бити одобрено по § 117 Грађевинског закона. Заинтересовани сопственик изјавио је против ове одлуке жалбу Министру грађевина, која је са истих разлога као у првостепеној одлуци одбачена министровим решењем. У тужби на Државни савет против министрове решења тужилац је истакао, да примена оног прописа Грађевинског правилника, због којег је одбијено његово тражење одобрења планова, захтева претходно доношење Уредбе о извођењу регулационог плана, која би одредила врсте насеља, а како та Уредба још није донета, није могао ни он бити одбијен по оном основу. И Државни савет својом пресудом бр. 6811 од 3 маја 1938 год. одбацио је тужбу са следећих разлога:

„Према чл. 8 под 3 Грађевинског правилника за град Београд — најмање одстојање зграда у дворишту и ако рачун по ст. 2 овог члана друкчије покаже, не може бити испод пет метара, ако сигурност од пожара и други захтеви не условљавају већу меру.

По овом пропису, дакле, одстојање дворишних зграда, и без обзира на рачун по ст. 2 чл. 8, који ово одстојање одређује према врсти насеља, не може ни у ком случају бити мање од 5 метара. Зато је у погледу тога минималног одстојања дворишних зграда, које у сваком случају мора бити задовољено, без важности доношење Уредбе о извођењу регулационог плана, која има да утврди врсте насеља — густо, средње и ретко насеље — према чему се по чл. 8 ст. 2 одређује величина удаљености дворишне зграде од уличне или међусобна удаљеност дворишних зграда, јер ће и после доношења те Уредбе, без обзира на врсте насеља њом одређених, увек морати бити задовољан онај минимум одстојања дворишних зграда од 5 метара. Зато је неумесно тужиочево позивање и истицање да се од њега, пре доношења Уредбе, није могло захтевати да пројектовано дозиђивање буде удаљено од постојеће зграде 5 метара. И кад Уредба буде донета, то остојање мораће бити поштовано, с обзиром на цитирани чл. 8 ст. 3 Грађев. правилника, по коме оно мора бити задовољено и кад рачун по чл. 8 ст. 2 — одстојање по врсти насеља — показује друкчије.

Како тај услов из Грађев. правилника пројектовано дозиђивање није испуњавало, управна власт је правилно поступила, сходно § 117 Грађевинског закона, кад је одбила одобрење за то дозиђивање које је противно пропису Грађевинског правилника, а тужба се показује неумесна и као таква је одбачена."

> Одлуку управне власти о грађевинској дозволи једном лицу може друго лице напасти тужбом на Државни савет само ако је њом тангирано његово право или непосредни интерес.

Одлуком Градског поглаварства — Београд одељак у Земуну З.О.бр. 5961 и Гр. бр. 88 од 21 априла 1938 год. издато је Крајиһ Персиди грађевинска дозвола за подизање привремене грађевине на имању у улици Извештачки пут бр. 136 кат. парцела 1406 у Земуну, које имање улази у косину регулационим планом Земуна предвиђену као „зелени појас", с тим да се употреби било за јавне насаде, било да се изгради слободним грађевинама. Министар грађевина, поводом жалби у решењу именованих лица, оснажио је ову одлуку Поглаварства напавши да се ради о подизању привремене грађевине, допуштене под условом из § 116 т. 2 Грађевинског закона, а да је тај услов испуњен и важи и у спорном случају. Именовани тужиоци, тражећи поништај министрових решења, истакли су да је оспорним министровим решењем повређен закон који не допушта лиданье и насељавање у заштитном појасу, да на спорни случај не може имати примене § 116 т. 2 Грађевинског закона и да су на овај начин оспореним решењем повређени и њихови лични интереси као околних суседа, јер би подизањем спорне зграде био покварен леп изглед са њихове постојеће куће. Њихову тужбу је одбацио Државни савет својом пресудом бр. 27413 од 28 октобра 1938 године са ових разлога:

„Према чл. 15 Закона о Државном савету и управним судовима: Управни судови суде по административним споровима. Административни је спор само између појединаца или правног лица с једне и управне власти с друге стране, и постоји онде, где је актом управне власти повређено какво право или какав непосредни лични интерес тужиоца, заснован на закону. Постоји ли у даном случају овакав интерес оставља се суду на оцену.

У спорном случају, међутим, тужиоци траже поништај оспореног министровог решења „у општем и јавном интересу", како сами у тужби наводе, због наводне повреде § 17 Грађевинског закона, те им по том основу, с обзиром на цитирану законску дефиницију административног спора, недостаје легитимација за покретање истог. Ни као „околни суседи" земљишта на коме ће се подићи спорна зграда тужиоци немају легитимацију за тужбу против оспореног министровог решења. Њихова постојећа зграда, којој би се, како наводе, покварио изглед подизањем спорне зграде, није у непосредном суседству са парцелом на којој ће се подићи пројектована зграда, не граничи се са овом, него је према њој у „околном суседству". Зато подизањем те нове зграде може бити тангиран само индиректан, посредан интерес тужиоца, коме, према наведеном чл. 15, није пружена управно

судска заштита. Зато је ова тужба морала бити одбачена као недопуштена."

Грађевиште се мора налазити уз улицу или јавни пут.

Одлуком Градског поглаварства у Београду — Одељак у Земуну З.О.Бр. 12811 Гр.О. 3951 од 13 септембра 1937 год. одбијени су именовани од тражења да им се одобри одвајање заједничког грађевишта од стране новопројектоване улице са разлога што односно грађевиште не лежи за сад уз улицу или јавни пут у смислу § 48 Грађевинског закона. По њиховој жалби Министар грађевина својим споменим решењем поништио је одлуку Поглаварства налазивши да је довољно што односно грађевиште лежи уз новопројектовану улицу, и да би и тиме био задовољен пропис § 48 Грађевинског закона. Поглаварство као самоуправа поднело је тужбу против министровог решења и у тужби, позивајући се на § 48 Грађев. закона, истакло је оне исте разлоге са којих је као грађевинска власт првог степена била одбила тражења интересованих сопственика. Државни савет својом пресудом бр. 24150 од 28 октобра 1938 год. уважио је општинску тужбу и поништио министрово решење са ових разлога: „О положају грађевишта садржана је одредба у § 48 Грађевинског закона, према коме грађевиште мора да буде на подручју само једне управне општине и лежати уз улицу или јавни пут. Законски пропис је, дакле, категоричан и јасан у погледу положаја грађевишта, оно се не може признати као такво ако не лежи уз улицу или јавни пут.

С обзиром на овај законски пропис, Поглаварство је правилно поступило кад је, утврдивши да се односно грађевиште не налази ни уз улицу нити уз јавни пут, одбило да одобри одвајање грађевишта. Министрово решење, којим је поништена ова правилна одлука Поглаварства, противно је закону — § 48 Грађевинског закона — у коме нема основа да се једно грађевиште одобри и уз само пројектовану улицу, које је становиште погрешно заузето у поништеном министровом решењу.

Стога је пресуђено као у диспозитиву, о чему пресудом у препису известити заинтересоване стране."

Стари регулациони план, да би важио, мора бити у одређеном строгом законском року сообразен прописима новог Грађевинског закона.

Заинтересовани Шток Емил, инжењер из Сплита, тражио је од Сплитске општине грађевинску дозволу за подизање зграде на зем. чест. 702/2 п. о. у Сплиту. Од овога тражења је одбијен општинском одлуком Бр. 5128 од 18 маја 1935 год. са разлога што је општина нашла да је регулационим планом то земљиште предвиђено за тргао (парк) и да као такво, сходно § 47 Грађевинског закона, не може бити грађевиште. Против оне општинске одлуке именовани је изјавио жалбу Банској управи као вишој власти истичући, да општина није у законском року сообразила свој стари регулациони план, на основу којег је ускраћена грађевинска дозвола, прописима новог грађевинског закона. — § 7 ст. 2 Грађев. закона — и да зато тај стари план не важи више, нити да може бити основ за одбијање грађевинске дозволе. Банска управа својом одлуком бр. 45007 од 4 јула 1935 год. одбила је жалбу са разлога што је нашла да је стари регулациони план још у важности јер да још није истекао законски рок из § 7 ст. 2 Грађев. закона у коме тај план мора да се сообрази прописима грађев. закона, будући да је важновна тек 31 јула 1934 године донела општа упутства за своје подручје за израду грађевинског правилника, а да се тек од момента издавања тих општих упутстава рачуна двогодишњи рок за соображавање старог регулационог плана, који истиче 31 јула 1936 године, а то је после доношења одлуке о одбијању грађевинске дозволе. Са истих разлога је и Управни суд својом ожалбеном пресудом одбацио и тужбу именованог против решења Банске управе. Тад је именовани против те пресуде поднео жалбу Државном савету и поново истакао неважност старог регулационог плана пошто у строгом законском року није соображен прописима Грађев. закона — § 7 ст. 2 — и да као такав није могао да послужи као основ за одбијање грађевинске дозволе. Његову жалбу је уважио Државни савет и својим решењем бр. 25479 од 16 новембра 1938 г. поништио је пресуду Управног суда са овим образложењем:

„Према § 3 ст. 1 Грађевинског закона — уређење основе састављају: регулациони план, уредба о његовом извођењу у грађевински правилник. А према ст. 3 § 3 Министар грађевина прописаће, у року од 6 месеци по ступању на снагу Грађев. закона, правилник о изради регулационих планова и општа упутства за израду уредбе о њиховом извођењу и грађевинског правилника, а ст. 4 § 3 предвиђа да сваки бан за своју бановину или за поједине делове бановина издаће у даљем року од 6 месеци ближа упутства за грађевински правилник по којима ће поједине општине радити своје грађевинске правилнике. § 7 Грађев. закона предвиђа у којем року градови и варошице, које немају уређање основе, морају исте израдити — ст. 1 § 7 — односно у којем року постојећи регулациони план морају сообразити прописима новог грађевинског закона — ст. 2 § 7. По том пропису — градови и варошице, које имају регулациони план, дужне су исти сообразити овом закону и поднети га са Уредбом и грађевинским правилником надлежној власти (§ 10) на ревизију и одобрење **најдаље за 2 године по истеку рокова из § 3 овог закона.**

Грађевински закон је ступио на снагу — § 139 — 16 децембра 1931 год. Министар грађевина је поступио у смислу § 3 ст. 3 и прописао је у року од 6 месеци, после ступања закона на снагу, правилник о изради регулационих планова — правилник од 16 јуна 1931 год., објављен у Службеним новинама од 6 јула 1932 год., што значи да је у даљем року од шест месеци (16 децембра 1932 године) —§ 7 ст. 4 — Бан Приморске бановине био дужан да донесе ближа упутства о изради Грађевинског правилника за своју бановину, а од истека тих рокова из § 3 тј. почев од 16 децембра 1932 год. рачуна се онај двогодишњи рок из § 7 ст. 2 у коме је сплитска општина била дужна да сообрази свој постојећи регулациони план прописима новог гра-

ђев. закона, а то значи да је тај законски рок истекао 16 децембра 1934 год., до тада надаље, по изричним наведеним законским прописима, треба да је сваображен стари регулациони план новим прописима да би важио и под тим новим прописима. Међутим, спорна општинска одлука о одбијању грађевинске дозволе од 18 маја 1935 год. је заснована на старом регулационом плану који тада по истеку овог законског рока, није био сваображен прописима новог грађевинског закона и као такав није могао послужити као основ за одбијање грађевинске дозволе. Само да је спроведен поступак из § 7 ст. 2 Грађев. закона о сваображавању старог плана новим прописима тај план би имао важности и положај градилишта би му се морао прилагођавати — § 47 Грађев. закона — а без тога стари план није у важности и као такав се не може узети у обзир при издавању грађевинске дозволе.

Чињеница да је Бан Приморске бановине пропустио законски рок из § 3 ст. 4 за доношење оних ближих упутстава о грађевинским правилнику, законски рок је истекао 16 децембра 1932 год., а упутства су донета 31 децембра 1934 год. је без сваког утицаја у погледу важности старог регулационог плана, у строгом законском року неприлагођеног прописима новог грађев. закона. Тај стари план имао би важности као уређаји основ и под новим прописима само да им је сваображен у оном преклузивном року одређеном тим прописима. Несваображавање плана у том року повукло је неважност плана. Она чињеница, дакле, показује само један од узрока који су довели до неважности старог регулационог плана а не отклања ту неважност која је наступила по сили закона — § 7 ст. 2 — самим истеком законског рока у коме је, да би важио, мора бити сваображен.

Код таквог стања ствари управни суд је погрешио кад је својом оваљаном пресудом, не дајући никакве разлоге, оснажио незаконито решење управне власти о одбијању грађевинске дозволе с обзиром на неважећи регулациони план. Зато је оваљбена пресуда морала бити поништена."

Парцелација земљишта за градилиште, за коју су испуњени законски услови, мора се одобрити без икаквог ограничења

Заинтересовани Михаиловић Милоје тражио је од Градског поглаварства одобрење за парцелацију свога имања — парцела бр. 3792 у Вишевачкој улици у Београду. Поглаварство му је одлуком Т.Д. бр. 55054/37 од 15 јануара 1938 године одобрило парцелацију односног имања на две парцеле под условом да се на нове парцеле има укњижити ограничење да се не могу сматрати као градилишта, већ да и даље остају као пољопривредна добра и да се стави обавеза за бесплатно уступање земљишта без терета за проширење Вишевачке улице. По жалби сопствениковој, Министар грађевина својим оспореним решењем поништио је општинску одлуку у погледу оног ограничења да се нове парцеле не могу сматрати као градилишта и да имају остати пољопривредна добра јер је нашао да за такво ограничење није било основа у закону. Против тог министровог решења општина као самоуправа поднела је тужбу Државном савету и тражила је његов поништај. Државни савет својом пресудом бр. 28776 од 16 новембра 1938 године одбацио је тужбу са следећих разлога: „Општина је одобрила именовању парцелацију његовог односног имања на две нове парцеле, а то значи да су за ту парцелацију били испуњени услови из §§ 54 и 55 Грађевинског закона, у којима су прописани захтеви под којима се парцелација има одобрити, као и случајеви кад општина може да ускрати одобрење за тражену парцелацију. У овим законским прописима, као ни у осталим, није било никаквог основа за ону обавезу наметнуту сопственику од стране општине у погледу одобрених парцела, — да оне не могу бити градилишта него да имају остати пољопривредна добра. Међутим, оваква обавеза, која представља ограничење у диспозицији правом власништва, не може се ставити на терет сопственику без изричног законског прописа, какав је пропис § 56 Грађевинског закона на основу којег је сопственику стављена обавеза бесплатног уступања земљишта потребног за проширење Вишевачке улице у којој се налазе одобрене парцеле. Општинска одлука својим поништењем делом у противности је и са „Условима за парцелисање земљишта у Београду и поделу на потезе за парцелисање," који су услови прописани од стране општине и одобрени од Министра грађевина под бр. 19042/33, јер према тим условима сва имања XIX потеса — а то су имања у заштитном појасу која се налазе изван границе грађевинског реона и напред означених потеса а до границе регулационог плана — сматрају се као пољопривредна добра, а односне парцеле се налазе у XV потесу у коме су земљишта намењена за градилишта. Код таквог стања ствари, општинска одлука је била противна закону у свом поништеном делу, према чему је Министар грађевина правилно поступио кад је у поништио у том делу, а тужба је неоснована и као таква одбачена."

У циљу заштите самоуправног интереса општина је легитимисана за подношење тужбе на управни суд односно Државни савет

За ово питање је карактеристично решење Државног савета бр. 10762 од 20 августа 1938 год., којим је, по жалби општине, поништена пресуда управног суда у којој општини није била призната легитимација за тужбу. Случај је следећи: „Оваљбеном одлуком Управни суд је одбацио тужбу Општине Радовишке против решења Краљ. банске управе у Скопљу V Бр. 19929/37, којим је, по жалби Чокљевић Димитрија, апотекара на Радовишта, поништена одлука Општине бр. 5005/37 о одбијању именованог од тражења да му се изда грађевинска дозвола за подизање зграде на тргу Краља Александра у Радовишту. Управни суд је нашао, да у конкретном случају нема административног спора, јер да је исти, према чл. 15 Закона о Државном савету и управним судовима, само између појединца или правног лица с једне стране и управне власти с друге стране, а да је у предметној ствари Општина радовишка донела првостепену одлуку у својству управне, а не самоуправне власти, па да јој према томе утужењем решењем није ни могло бити повређено никакво право нити непосредни лични интерес. Обзиром на то управни суд је нашао, да Општина

по закону није могла поднети тужбу, већ да је имала поступити по приједбама Кр. банске управе као више власти.

Државни савет налази, да је управни суд правилно утврдио да грађевинску дозволу издаје Општина у својству управне власти по пренесеној надлежности, — § 85 Грађевинског закона. Али из тога је управни суд погрешно закључио, да Општина нема легитимацију за тужбу противу одлуке више управне власти довете по жалби интересованог лица о ништењу Општинске одлуке о издавању, односно неиздавању грађевинске дозволе. Јер, иако Општина издаје грађевинску дозволу у својству управне власти, она тиме не губи особено својство претставника права и интереса општинске самоуправе, па дакле ни легитимацију за заштиту тих права и интереса од евентуално незаконитих одлука управне власти. А баш у спорозима о издавању грађевинске дозволе тај моменат заштите самоуправних интереса општине је непосредан, јер је Општина према § 76 Закона о општинама позвана да се стара о економском, културном и социјалном напретку у општини, у који домен спада и грађевинска делатност на незином подручју, нарочито пак, према т. 6 § 77 пом. закона, да врши надзор над грађевинама, па је према томе у оваквим стварима непосредност интереса општине као самоуправне јединице законом призната.

Према томе, Општина радовишка, подносећи тужбу управном суду противу решења Краљ. бан. управе у Скопљу V бр. 19929/37 није поступила као управна власт, већ је тужбу поднела у својству самоуправе, а као такво, обзиром на напред речено, управни суд није могао одрећи јој право на тужбу.

Парцелација земљишта, за коју су испуњени законски услови, представља право за власнике земљишта

Ово гледиште је изражено у пресуди Државног савета бр. 18614 од 27 октобра 1938 год., којом је оснажено министрово решење и тужба одбачена по овом питању. Случај је следећи: „Оспореним решењем поништена је, по жалби Костића Др. Милана, начел. Мин. правде у пензији, одлука Градског поглаварства — Београд — Одељак у Земуну — Бр. 2587 од 9 јула 1937 године, којом је одобрена парцелација земљишта кат. пар. бр. 1263 и 2164/1 у Земуну, власништво именованог Костића, и то у делу којим су постављени услови у погледу забране зидања док се не изврши пројектована канализација, у погледу начина подизања грађевина на парцелисаном земљишту, у погледу постављања ограде, затим у погледу изградње тротоара, величине доприноса за изради каидрме и канализације и, најзад, у погледу конституисања грађевинско-правне обавезе путем уписа у књигу грађевинско-правних обавеза а у циљу обезбеђења извршења наведених услова парцелације.

Тужба истиче, да је Општина по § 47 Грађевинског закона била овлашћена да одобри или уопште не одобри парцелацију односног земљишта, будући да се исто налази у ширем грађевинском реону, односно да стави услове под којима се може дозволити парцелација.

Државни савет налази:

Одредбе о парцелацији земљишта садржане су у §§ 54 — 56 Грађевинског закона. Дужности власника земљишта у погледу остварења саме парцелације предвиђене су у ст. 1 § 55, а у т. 2 истог §-а таксативно је одређено, да ће Општина одбити одобрење парцелације само: 1) ако ова не одговара прописима регулационог плана, уредбе и правилника; и 2) ако системом парцелације не одговара карактеру насеља као и ако отежава услове рада и станова, што, обзиром на таксативан начин нормирања ситуација у којима Општина може одрећи одобрење парцелације, а contrario значи, да је парцелација право власника земљишта, односно да сваки власник земљишта из ст. 1 § 54 има права захтевати парцелацију истог уколико за то нема сметњи које су законом предвиђене као разлог да се захтев за парцелацију одбије. Зато, када је нашла да нема законских сметњи те одлуком бр. 2587/37 одобрила парцелацију односног земљишта интересованог Костића, Општина није имала законског основа да то одобрење условљава истакнутим обавезама, пошто би такво условљавање одобрења парцелације значило ограничавање једног права интересованог Костића Др. Милана законом загарантованог, а за то Општина није имала законског основа.

Обзиром на то Министарство је правилно поступило када је оспорним решењем поништило по жалби Костића Др. Милана одлуку Градског поглаварства бр. 2587/37 у истакнутом делу.

Неосновано је позивање тужбе на пропис § 47 пом. закона. Јер, овим прописом одређују се услови под којима једно земљиште постаје грађевиште, а у конкретном случају се није радило о томе већ о парцелацији земљишта. Исто тако неосновано је позивање тужбе на досадашњу праксу Министарства грађевина по истакнутим стварима, јер евентуално погрешном праксом управних власти не могу се мењати законски прописи."

Љубомир Ж. Јевтић,
секретар Држ. савета

Правна хроника у 1938 години*)

РЕГИСТАР ПИТАЊА РАСПРАВЉЕНИХ ОДЛУКАМА ДРЖАВНОГ САВЕТА, КОЈЕ СУ ОБЈАВЉЕНЕ У „БЕОГРАДСКИМ ОПШТИНСКИМ НОВИНАМА".

I) Грађевинске ствари

Грађевинска дозвола банске управе св. 1 стр. 60
Одбијање грађевинске дозволе због неу-кусности пројектоване зграде св. 2 стр. 124
Максимално одступање од пропише површине парцела и њихове дужине лица св. 2 стр. 125
Одступање које важи у погледу плацева који у данашњој површини и дужини лица датирају од пре 31/XII 1896 год. св. 2 стр 125
Рушење бесправно изграђеног св. 2 стр. 126

* Регистар материје из правне хронике за раније године објављен је у бр. 12 „Београдских општинских новина" за месец Децембар 1937 год. тако да је овај регистар наставак тога претходног.

Саобраћавање раније подигнутих настрешница новим прописима св. 2 стр. 127
Удаљеност дворишне зграде за становање од суседа у зачељу св. 2 стр. 127
Претварање зграде за становање у гостионичарску радњу св. 2 стр. 128
Мансарда се не рачуна као спрат и не утиче на висину зграде св. 3 стр. 228
Одбијање грађевинске дозволе због рђаво постављених просторија св. 3 стр. 228
Увиђај на лицу места поводом издавања грађевинске дозволе св. 4 стр. 336
Смањење плаца због сечења улице св. 4 стр. 337
Изузетна грађевинска дозвола за време забране грађења св. 4 стр. 337
Рушење грађевине склоне паду која се не може поправити св. 4 стр. 339
Парцелација земљишта које је сада у атару београдске а било је у атару друге општине св. 5—6 стр. 460
Зидање на граници суседних имања св. 5—6 стр. 461
Поступак за утврђивање регулације једне улице св. 5—6 стр. 461
Обавезно саслушање лица које је бесправно зидало св. 5—6 стр. 462
Измена регулације због јавних интереса св. 5—6 стр. 462
Тужба општине као самоуправе против решења Мин. грађевина св. 5—6 стр. 463
Карактер имања у XIX потесу атара општине београдске св. 5—6 стр. 463
Привремене грађевине у заштитном појасу св. 5—6 стр. 464
Пројекат приватне грађевине намењене јавној употреби св. 5—6 стр. 465
Дозвола за употребу нове зграде св. 7—8 стр. 578
Привремена грађевина на земљишту одређеном за саобраћај или друге јавне потребе св. 7—8 стр. 579
Рушење бесправно подигнуте зграде св. 7—8 стр. 579
Пројекат нове зграде мора бити потписан од сопственика новоградње св. 7—8 стр. 581
Подизање зграде за становање у суседству санаторијума св. 9 стр. 674
Преправка постојеће зграде св. 9 стр. 675
Подизање штампарског предузећа у густом насељу св. 9 стр. 675
Цигларе и њихова постројења у грађевинском реону св. 10 стр. 793
Поступак за рушење бесправно изграђеног св. 10 стр. 793
Просторна важност грађевинског правилника за град Београд св. 10 стр. 794
Дозвола за употребу нове зграде св. 11 стр. 873
Одлука о рушењу бесправног зидања св. 11 стр. 873
Дворишна зграда у главним улицама св. 11 стр. 874
Истицање неукусних натписа на згради св. 11 стр. 874
Испуњење услова грађевинске дозволе св. 11 стр. 874
Легитимација општине за тужбу Државном савету св. 11 стр. 875
Зидање противно условима грађевинске дозволе св. 12 стр. 1023
Минимално растојање дворишних зграда св. 12 стр. 1024
Легитимација за тужбу у предмету грађевинске дозволе св. 12 стр. 1024
Положај градилишта св. 12 стр. 1025
Саобраћавање старог плана новим прописима св. 12 стр. 1025
Законски услови за парцеле св. 12 стр. 1026
Легитимација општине за тужбу у циљу заштите самоуправног интереса св. 12 стр. 1026
Парцелација као право сопственика земљишта св. 12 стр. 1027

2) Самоуправне ствари

Закуп општинског права на наплату таксе за клање стоке на општ. кланици св. 1 стр. 60
Отуђење имовине фонда основаног од општине са одређеним циљем св. 1 стр. 61
Састављање општинског прорачуна св. 3 стр. 226
Закупнина за општинске зграде у које су смештена надлештва Управе града Београда св. 3 стр. 227
Предаја жалбе градског поглаварства за Државни савет св. 3 стр. 231
Спор општина о исправци њихових граница св. 11 стр. 876

3) Службеничка питања

Награда градског одветника св. 1 стр. 59
Постављење градског службеника на упражњено место св. 1 стр. 59
Именовање лица у градској служби на неко друго упражњено место градског службеника св. 2 стр. 124
Постављење лица без школске спреме за градског манипулативног чиновника св. 3 стр. 227
За отпремнину се узимају у обзир само године општинске службе отпуштеног св. 3 стр. 229
Отпуст градског службеника заснован на § 104 т. 16 у вези са § 110 Чин. З. св. 3 стр. 230
Постављење градског службеника супротно упутствима Министра фин. св. 3 стр. 231
Општи услови за пријем у градску службу св. 4 стр. 339
Прописи меродавни за престанак службе и право на пензију градских службеника св. 5—6 стр. 459
Отпремнина градског службеника отпуштеног по слободној оцени св. 5—6 стр. 460
Упражњење места градском службенику св. 7—8 стр. 580
Отпремнина отпуштеног градског службеника св. 7—8 стр. 581
Рачунање ратних година службеницима Дирекције трамвајa и осветљења св. 7—8 стр. 582
Смањење припадлежности општинских службеника општинским статутом св. 10 стр. 795
Именовање градског службеника за председника градске општине св. 11 стр. 876

РУДНИК »КОСТОЛАЦ« ЂОРЂЕ ВАЈФЕРТ А. Д.

ДИРЕКЦИЈА — БЕОГРАД

ТЕЛЕФОНИ: БР. 26171 и 29454 ВУКА КАРАЏИЋА УЛ. БР. 3/II
(ПАЛАТА ФРАНЦ. СРП. БАНКЕ)

И С П О Р У Ч У Ј Е:

Најбољи угаљ — лигнит за индустријски погон и грејање приватних станова.

БРОДАРСТВО РУДНИКА **»КОСТОЛАЦ«** ЂОРЂЕ ВАЈФЕРТ А. Д.

Врши реморкажу пунотеретних шлепова и др. објеката својим реморкерима.

Превози: угаљ, дрва и др. сопственим шлеповима на Дунаву и притокама а по најповољнијим условима и тарифама.

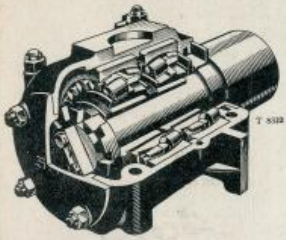

С К Ф МАЗАЛИЦЕ НА ВАЉКАСТИМ ЛЕЖАЈИМА.

СВА НОВА ТРАМВАЈСКА КОЛА У БЕОГРАДУ ИМАДУ ОСОВИНЕ ТОЧКОВА СМЕШТЕНЕ У МАЗАЛИЦАМА СА С К Ф ДВОРЕДНИМ САМОУДЕСИВИМ ВАЉКАСТИМ ЛЕЖАЈИМА.

А. Д. за промет производима С К Ф
БЕОГРАД
ЈАКШИЋЕВА УЛИЦА БР. 2

ТРГОВИНА

Џакова нових и половних, сламарица све сорте, ћебад вунена, ћираде велики избор, ужарије разне, канап у свима дебљинама, саргије за сваку потребу, морске траве (африк.) коњске длаке (росхар) колане (гуртне) од јуте

▼

Продаје по најнижим дневним ценама на више и мање

ЧУТУРИЛО И СТОЈАНОВИЋ

БЕОГРАД, КАРАЂОРЂЕВА УЛ. 59
ТЕЛЕФОН 22-743

Сваки напредак у производњи и употреби, све знање и сва искуства, што су их од године 1866 стекли специјалисти наше организације која обухвата цео свет, примењује се код фабрикације наших

GARGOYLE

МАЗИВА

и дају им онај квалитет, који гарантује сигуран и – – економичан погон – –

STANDARD-VACUUM

OIL COMPANY OF JUGOSLAVIA INC.

ЗАГРЕБ **БЕОГРАД**

ТРГОВИНА МОТОРНИХ ВОЗИЛА И ПРИПАДАЈУЋЕГ МАТЕРИЈАЛА

БРАНКА Т. НЕДИЋА

БЕОГРАД
Дечанска ул. 15
Телефон 22-0-37

Поштовани,

за Ваше снимке употребљавајте

Agfa

фотоматеријал!

Добија се у свакој фототорговини!

Agfa

ОПШТИНСКА
ШТЕДИОНИЦА
И ЗАЛОЖНИ ЗАВОД
ГРАДА БЕОГРАДА

ФИЛИЈАЛИ: БЕОГРАД Кр. Александра бр. 97 — ЗЕМУН Кр. Александра бр. 8.

У СОПСТВЕНОЈ ЗГРАДИ У БРАНКОВОЈ ул. бр. 2
ТЕЛЕФОНИ: 26-722. 26-723 21-313.

Прима улоге на штедњу, повољно укаматује и исплаћује на захтев улагача.
За улоге одговара Општина града Београда неограничено и неопозиво.
Издаје касице за дечију штедњу.
Есконтује менице и даје хипотекарне зајмове.

ПРИМА У ЗАЛОГУ: ХАРТИЈЕ ОД ВРЕДНОСТИ, ЗЛАТО, СРЕБРО И ОСТАЛЕ ДРАГОЦЕНОСТИ, КАО И СВЕ ДРУГЕ СТВАРИ.

НАПЛАЋУЈЕ: БЕЗ ИКАКВИХ ТРОШКОВА РАЧУНЕ ЗА УТРОШЕНУ ЕЛЕКТРИЧНУ ЕНЕРГИЈУ, ВОДОВОДНЕ И ОСТАЛЕ ОПШТИНСКЕ ТАКСЕ.

НАПЛАЋУЈЕ ТАКСУ: ЗА ОДРЖАВАЊЕ ГРОБНИЦА И ОБНОВУ ЊИХОВИХ ЗАКУПА.

ШТЕДИОНИЦОМ УПРАВЉА САМОСТАЛНИ УПРАВНИ ОДБОР.

ГВОЖЂАРСКА РАДЊА
ВЕЉКОВИЋА И СТАНИЋА, БЕОГРАД
Власник: ВАСИЛИЈЕ СТАНИЋ
КРАЉА МИЛУТИНА 28 ТЕЛ. 20-619

Препоручује:
своје добро снабдевено стовариште гвожђарске робе, а нарочито: разноврсног најбољег окова за грађевине и намештај, све врсте алата за занате и пољопривреду од најбољег кованог челика, као и све врсте плеха, гвожђа, ексера, и хартије за кров и изолацију, оригинал »Примус« апарата за кување и уз то за кухиње најбоље емаљирано посуђе, прибора за јело од челика који не хрђа, све по најумеренијим ценама уз најбржу услугу.

ТРГОВИНА ГРАЂЕ И ОГРЕВА
БРАЋЕ ЈАНЕЖИЋА
БЕОГРАД — ЧУКАРИЦА,
Трговачка 72 — Телефон 55051

ВЕЛИКО СТОВАРИШТЕ СВАКОВРСНЕ ГРАЂЕ ЗА СТОЛАРЕ, ГРАЂЕВИНАРЕ И Т. Д., ИМА УВЕК НА СТОВАРИШТУ ГРЕДА ТЕСАНИХ И СТРУГАНИХ, ДАСАКА ЧАМОВИХ, БОРОВИХ, ХРАСТОВИХ, ЛИПОВИХ, ЈАВОРОВИХ, БРЕСТОВИХ, КАО И СВИХ ОСТАЛИХ ВРСТА МЕКАНЕ И ТВРДЕ ГРАЂЕ.

СОПСТВЕНА РАДИОНИЦА *за израду шифбодена, фалцованих дасака итд.*

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ВУКОЗАР МАРКОВИЋ" БЕОГРАД

Власник: Градско поглаварство Београд. — Уредник: Ђуро Бањац, Молерова 16
Штампарија Драг. Грегорић, Кнегиње Олге 21. — Београд